BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

19

PYCN
SANT

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

19. CİLT

Pycnogonum — Sapan

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK
LAROUSSE
SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

yosunlar arasında yaşayan küçük bedenli hayvanlar cinsi. (*Pycnogonum*'lar çok küçük disk biçiminde bedenlidir; dört çift ince uzun bacaklarının ucunda güçlü tırnaklar bulunur. Karnı körelmiştir. Örnek tipi, Kuzey denizi'nde yaşayan *Pycnogonum littorale*'dir. *Pycnogonidae* familyası.)

PYCNONONTİDAE a. Zool. Arapbülbüllerini içeren kuş familyası.

PYDNA. Tar. coğ. Makedonya'da kent. Başlangıçta (İ.Ö. VII. yy.'ın başı) Euboialılar tarafından Pieria kıyısında kurulan bir yunan kolonisiydi. Makedonya kralları kenti ele geçirmek istediler; kent, Aleksandros I tarafından fethedildi (İ.Ö. V. yy.), Atinalı Timotheos tarafından işgal edildi (364-363). İkinci Atina birliği'ne katılmasına karşın Pydna, Philippos II tarafından kesin olarak topraklarına katıldı (İ.Ö.356).

Pydna savaşı, romalı konsül Paulus Aemilius'un Makedonya kralı Perseus'u yenilgiye uğrattığı (İ.Ö. 22 haziran 168) ve Üçüncü Makedonya* savaşı'na kesin olarak son veren muharebe.

On beş gün süren kısa bir seferin ardından, Paulus Aemilius, Perseus'u Pydna kalesinin G.'inde bulunan mevzilere çekilmek zorunda bıraktı. 22 haziran günü akşama doğru, romalı konsül, lejyonlarının hareket yeteneği sayesinde, arazinin elverişsizliği yüzünden bir süre için birbirlerinden kopan makedonya falanjının sık saflarını yarmayı başardı. Düzenleri bozulan piyadeler güçlerini yitirdiler ve makedonya süvarilerinin müdahalesine fırsat kalmadan katledildiler; Perseus neredeyse tek başına Semadirek'e kaçmak zorunda kaldı. Pydna savaşı önemli sonuçlar doğurdu. Makedonya falanjı roma lejyonu karşısında ününü ve yenilmezliğini yitirdi. Antigonoslar hanedanı ortadan kalktı (Perseus Roma'da esirken öldü); bağımsızlığını kaybeden Makedonya dört cumhuriyet arasında bölüşüldü.

PYDNAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kent, Ksanthos (Eşen) çayının ağzının 5 km B.'sındaydı. Günümüzde yörede Gâvurağılı diye adlandırılan kale kalıntısının bu yerleşmeyle ilgili olduğu sanılmaktadır. Kale içinde küçük bir kilise kalıntısı vardır. Çevrede Roma İmparatorluğu döneminden çeşitli yazıtlar ele geçmiştir.

Pyesnıyl Plyaskl smertl (*Ölüm şarkıları ve dansları*), Musorgskiy'in, Golenişçev Kutuzov'un şiirleri üzerine bestelediği 4 melodilik derleme (1875 ve 1877). Piyano ve insan sesi için yazılan melodiler, daha sonra Rimskiy-Korsakov ve Glazunov tarafından orkestralanmıştır. Bu parçalarda ender rastlanan bir gerçekçilik ve dramatik yoğunluk göze çarpar.

PYGÆRA a. (yun. *pyge*, kıç, sağrı, ve *airein*, yerden kaldırmak'tan). Göğsünde koyu renk bir çizgi bulunan, gri ve kahverengi gecekelebeği cinsi. (Ön kanatlarında, büyük, siyah lekeler bulunur. Tırtılı söğüt ağaçlarında ve kavak ağaçlarında yaşar; kıvrılmış bir yaprağın altında gizlenir ve bu yaprağı yer. *Pygæra anachoreta, P. pigra* ve *P. curtula* türleri iyi bilinir. Dişlikelebekgiller familyası.)

PYGASTER a. Jura ve Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanan, fosil, düzensiz denizkestanesi cinsi. (Testumu beşgen ve bombeli, periproktu çok iri ve armut biçimindedir. *Pygasteridae* familyasının örnek tipi.)

PYGAULUS a. Alt ve Orta Kretase'de fosilleri bulunan, düzensiz denizkestanesi cinsi. (*Echinobrissidae* familyası.)

PYGELA. Tar. coğ. Anadolu'nun İonia bölgesinde kentçik, Efes'in (Ephesos) hemen G.-B.'sındaydı. Agamemnon tarafından kurulduğuna inanılan kentte Artemis Munykhia'nın tapınağı vardı.

PYGMALİON, fildişinden bir heykele (bunu belki de kendi yapmıştır) âşık olan, efsanevi Kıbrıs kralı. Tanrıça Aphrodite bu heykele can vermişti.

—İkongr. Bu antik masal XVIII. yy. sanatçılarına esin kaynağı olmuştur; Raoux (Akademi'ye kabul edilmesini sağlayan tablo), Boucher (Leningrad), Van Loo (Varşova), Deshays (Tours) ve heykelci Falconet (Sanatçının gerçekleştirdiği bir heykel grubu [1763], Sèvres bisküvisi olarak çoğaltılarak büyük yaygınlık kazandı).

Pygmalion, G. B. Shaw'un piyesi (1913' te oynandı; 1916'da yayımlandı). Genç ve varlıklı bir dil uzmanı, halk ağzıyla konuşan bir çiçekçi kıza güzel konuşma ve görgü kurallarını öğretmek ister. Sonunda başarıya ulaşır, ama ona göre bu iş yalnızca bir denemedir. Hocasına âşık olan Eliza, fazla hayale kapılmadan sevdiği adamın yanında yaşamaya razı olacaktır. —1938'de A. Asquith tarafından sinemaya uyarlanan yapıttan, G. Cukor 1964' te bir müzikal komedi çıkardı (*My Fair Lady*, 1964).

PYGOPODES a. Dalgıçkuşları (*Colymbiformes*) takımının eski bilimsel adı.

PYGOPODİDAE a. Avustralya ve Yeni Gine'de yaşayan, yılansı bedenli, ayaksız sürüngenler familyası. (Gececi, böcekçil, ve bazen kazıcıdırlar. Arka ayakları, dışkı yarığının iki yanında, pullu, körelmiş bir eklenti halindedir.)

Pyhätunturi, Finlandiya'da ulusal park, Kemijärvi'nin K.-B.'sında, Finlandiya Laponyası'nda. Kayak merkezi.

PYİNMANA, Birmanya'da kent, Sittang kıyısında, Mandalay'ın G.'inde. Şekerpancarı tarımı. Kâğıt (bambudan).

PYKNOSTYLOS a. (yun. sözc.). Mim. Sütunlar arasındaki uzaklığın sütun çapının bir buçuk katına eşit olduğu düzenleme sistemi. (Sütunlar arasındaki uzaklığın en az olduğu sistemdir.)

PYKSİS a. (lat. *pyxis*, *-idos*; "şimşir kutu" anlamında yun. *pyksis*, *-idos*'tan). Arkeol. Çoğu zaman pişmiş toprak ya da metalden yapılan, çok çeşitli biçimlerde olabilen ve Antikçağ'da yüz boyaları ya da takıların, hıristiyanlık döneminde de ayinlerde dağıtılan kutsal ekmeğin (tabernaculum ve ciborium'un kökeninde yer alır) konduğu kapaklı küçük kutu.

PYLADES, Orestes'in kuzeni, arkadaşı ve danışmanı olan fokisli kahraman. Agamemnon'u öldürenleri cezalandırmada Orestes'e yardım etti ve onun kız kardeşi Elektra ile evlendi. —Augustus'un azatlı kölesi ünlü pantomim sanatçısı; Bathyllus'un rakibiydi.

PYLAE CİLİCİAE → KİLİKİA kapıları.

PYLAE SYRİAE → SURİYE kapıları.

PYLAİ a. ("kapılar" anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Delphoi amphiktyoniası meclisinin toplantı dönemleri. (Sonbaharda amphiktyoniaların toplantı yeri olan Thermopylai yakınındaki Anthela'da, ilkbaharda da Delphoi'de kutlanırdı.)

PYLKKÄNEN (Tauno), finlandiyalı besteci ve eleştirmen (Helsinki 1918 - *ay. y.* 1980). Oldukça geleneksel bir anlayışla melodiler, senfonik yapıtlar ve 9 lirik yapıt besteledi. Bunlardan radyo operası *Sudenmorsian* (1950) anılmaya değer.

PYLOCHELİDAE a. Üyelerinin temel özelliği karınlarının bakışımlılığı olması olan ilkel pagurusIar familyası. (Bölütlü karınlarında çift eklentiler vardır.)

PYLOS, esk. **Navarin,** Yunanistan'da kent, Peloponisos'un batı kıyısında (Messinia *nomos*'u); 3 000 nüf. *Navarin gemi demirleme yeri*'nin girişinde bulunan liman. Türkler'den ve Venedikliler'den kalma kale. Sayfiye merkezi.

—Tar. *Navarin* antik Pylos sitinde XV. yy.'da Venedikliler tarafından kurulmuş olan Eski Navarin'in yakınında kuruldu. Kentin adı bölgeye egemen olan (1382-1402) navarralı askerlerden gelir. (→ NAVARİN.)

—Arkeol. En eski Pylos, bugünkü kentin K.-B.'sında ortaya çıkarıldı. Nestor* sarayı (İ.Ö. XII. yy.), bir mykenai sarayının alışılagelmiş birimlerinden oluşan iki katlı bir yapıdır: giriş, bir revağın açıldığı avlu, giriş sofrası, bir megarona geçit veren bekleme salonu; ortasında 4 sütunla çevrili yuvarlak bir ocak bulunan megaronun duvarları fresklerle (aslanlar ve karşılıklı grifonlar) bezenmiştir. Sarayda ayrıca, depolar (özellikle yağ ve şarap), bir banyo, bir araba tamir atölyesi... ve çok eski bir yunancayla çizgisel B yazısıyla yazılmış sarayın hesaplarını içeren 600'den fazla tabletin ele geçtiği bir salon bulunur. K.-B.'da, megaron ve depolarıyla biraz daha eski bir saray yükselir. Pylos İ.Ö. 1200'e doğru çıkan bir yangınla yıkılmıştır. Çevresinde, zengin mezar eşyalarının ele geçtiği çok sayıda tholos ortaya çıkarılmıştır.

PYM (John), ingiliz siyaset adamı (Brymore, Somerset, 1584 - Londra 1643). Kral yetkeciliğine karşıydı, Buckingham'a karşı savaşıma girişti ve Petition of Right'ın yazılmasına (1628) öncülük etti. Bu yüzden Kısa ve Uzun parlamentolarda (1640), parlamenter muhalefetin tartışmasız önderi durumuna geldi. Strafford'ın ölüm cezasına çarptırılmasını ve piskoposluğa karşı bir yasanın kabul edilmesini sağladı (1641). Halk tarafından desteklenmesi Charles I'in kendisini tutuklatmasını engelledi. İç savaş sırasında, parlamento yandaşlarının yöneticiliğini yaptı, kralla görüşmelere son verdirdi, kralcıların başarıları karşısında presbiteriyenliği benimseyerek İskoçyalılar'la birlik oldu (1643).

PYM (Francis), ingiliz siyaset adamı (Abergavenny, Wales, 1922). 1961'den beri muhafazakâr milletvekili. 1967'den son-



Pycnogonida (*Pycnogonum littorale*)



Nymphon gracile



bacaktan bir ayrıntı

Réunion des musées nation.



havarileri canlandıran bir frizle süslü silindir biçiminde pyksis yaldızlı ve mineli bakır limousin sanatı, XIII. yy. sonu *Louvre müzesi, Paris*

Réunion des musées nation.



kapağı bir quadrigae ile süslü pyksis boyalı pişmiş toprak attike geometrik üslubu İ.Ö. 730'a doğr. *Louvre müzesi, Paris*

Yvonne Clech ve Raymond Gérôme G. B. Shaw'un piyesi *Pygmalion*'un bir sahnesinde (Théâtre de Paris, ekim 1977)

Bernand



ra parlamento grup başkanlığı, özellikle İrlanda işlerinden sorumlu devlet bakanlığı (1973-74) ve Savunma bakanlığı yaptı (1979-1981). 5 nisan 1982'de, Falkland bunalımı sırasında, Dışişleri bakanı Carrington'ın yerine geçmek üzere yeniden hükümete çağrıldıysa da, haziran 1983'te istifa etmek zorunda kaldı.

PYNACKER (Adam) → PIJNACKER.

PYNAS (Jan) → PIJNAS.

PYNCHON (Thomas), amerikalı yazar (Long Island 1937). Hikâye (*Entropy*, 1960; *Slow Learner*, 1984) ve romanlar (*V* [1963], *San Francisco Cry* ve The *Crying of Lot 49* [1966], *Gravity's Rainbow* [1973], *Mortality and Mercy in Vienna* [1976], *Low Lands* [1978], *Vineland* [1989]) yazdı. Amerikan kültürünü ve yan edebiyatın mizah öğelerini biçim arayışıyla bağdaştıran yapıtı, hem Amerika'yı, hem sağlam tutamak noktalarından yoksun modernizm sonrası anlayışını betimleyen bir Yeni Dünya masalıdır.

A.P.N.



Rusya imparatoru
Pyotr III
renkli bir taşbaskıdan ayrıntı
Rus müzesi, Laningrad

PYONGYANG, Kuzey Kore'nin başkenti, Dedong'un kıyısında, denize 45 km uzaklıkta; 2 355 000 nüf. (1987). V.-VII. yy.'larda Koguryo krallığı'nın ve 918'den 1392'ye kadar da Koryo sülalesinin üç başkentinden biri oldu. Kentte çeşitli kalıntılar (özellikle Anak'ın mezarı [357] ve çin sanatı etkisinde kalmış tümülüsler [V.-VI. yy.]) vardır. Kore savaşı'ndan (1950-51) büyük zarar gören kent, sonra yeniden yapıldığından yarımadanın en modern kentidir ve bir metrosu vardır. Irmak, kentin resmi daireleri kapsayan kesimiyle konut bölgelerini birbirinden ayırır. Ülkenin siyaset ve düşünce merkezi Pyongyang, aynı zamanda, kömür ve demir madenlerine yakınlığı sayesinde, sanayi merkezlerinden biridir.

PYOTR II ALEKSEYEVİÇ (Petersburg 1715 - Moskova 1730), Rusya imparatoru (1727-1730). Büyük Petro'nun torunu ve 1718'de ölen, çareviç Aleksey Petroviç'in oğlu. Yekaterina I'in yerine tahta çıktı, Menşikov'un gözden düşmesinden sonra (eylül 1727) eski soylu sınıfın çıkarlarını savunan Dolgorukov'un etkisi altında kaldı. Çarlık sarayını Moskova'da yeniden inşa ettirdi ve tahtına kendi soyundan mirasçı bırakmadan öldü.

PYOTR III (Kiel 1728 - Ropşa şatosu, Petersburg yakınında, 1762), Rusya imparatoru (25 aralık 1761 [5 ocak 1762] -29 haziran [10 temmuz] 1762). Holstein-Gottorplu Karl-Friedrich ile Anna Petrovna'nın oğlu ve Büyük Petro'nun torunuydu, teyzesi imparatoriçe Yelizaveta'nın yerini aldı. 1745'te geleceğin Yekaterina II'si olan bir alman prensesiyle evlendi. Cahilliği, kaba mizacı, rus geleneklerini küçümsemesi ve Prusya'ya karşı beslediği hayranlık yüzünden karısıyla hiç anlaşamadı. Tahta çıkışının ertesi gününden başlayarak rus birliklerini, Avusturya ve Fransa'nın yanında Yedi yıl savaşı'na katıldıkları Silezya'dan geri çağırdı ve bu birliklerin fethettiği toprakları Friedrich II'ye geri vererek, onunla bir bağlaşma imzaladı (24 nisan [5 mayıs] 1762). Ülke içinde, soyluların ve tüm halkın desteğini sağlayabilecek bazı önlemler aldı (bir ukazla soyluları devlete hizmet etmek yükümlülüğünden kurtardı, halkı hoşnut etmek üzere tuz vergisini azalttı, yaşlı müminlere din özgürlüğü tanıdı). Ancak Kilise'nin mülklerini laikleştirerek din adamlarını kendinden uzaklaştırdı ve Senato ile muhafız birliğindeki yüksek görevlilerin ayrıcalıklarına karşı savaş açtı. Orduyu prusyalı subayların eline verdi ve Danimarka'ya karşı bir sefer hazırlığına girişti. Durumdan hoşnut olmayanlar karısının çevresinde toplandı ve Paninler, hetman Razumovskiy ve Orlov kardeşlerle birlikte bir hükümet darbesi düzenleyen karısı, iktidara geçti. Tahtı bırakmak zorunda kalan Pyotr III, kendisini korumakla görevli subaylar tarafından öldürüldü (temmuz 1762).

Lauros-Giraudon



Pyramos ile Thisbe
Yaşlı Cranach'ın yapıtı
Neue Residenz, Bamberg

PYOTR İVANOVİÇ → GORDON (Patrick).

PYRALİDAE a. Böcbil. PİRALGİLLER familyasının bilimsel adı.

PYRAMİDELLA a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Üçüncü Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır. *Pyramidellidae* familyasının örnek tipi.)

PYRAMİD LAKE, ABD'de göl, Neva-da'nın batısında. Yaklaşık 48 km uzunluğunda ve 14 km genişliğindedir; bir kızılderili rezervinde bulunur.

PYRAMİDULA a. Akciğerli, küçük bedenli, karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Endodontidae* familyası.)

PYRAMOS. Tar. coğ. Ceyhan* nehrinin Antikçağ'daki adı.

PYRAMOS. Yun. mit. Thisbe ile yaşadığı aşk dillere destan olan genç babilli. Öyküsü Ovidius tarafından anlatıldı. Sevgilisini bir beyaz dut ağacının altında beklerken Thisbe ağzı kanlı dişi bir aslanın geldiğini görür; başörtüsünü orada bırakarak kaçar, hayvan da bunu parçalar. Pyramos kanlı başörtüsünü bulur ve Thisbe'yi öldü sanarak kendini öldürür. Bu olaydan sonra yaşamak istemeyen Thisbe kendini vurur. Diğer bir efsaneye göre Pyramos ile Thisbe birlikte intihar ederler. Tanrıların onları akarsuya dönüştürdüğüne inanılır.

—Ed. Pyramos ile Thisbe'nin aşkları, bir XII. yy. masalına, XV. yy.'da ibret verici bir piyese, Théophile de Viau'nun bir trajedisine (1621) ve bir lirik trajediye (La Serre'in metni, F. Rebel ve F. Francœur'ün müziği, 1726) konu oldu. İspanyol edebiyatında, Góngora'nın *Fábula de Píramo y Tisbe* (1617) adlı bir yapıtı vardır.

—İkonogr. İki âşığın serüveni, Pompei'deki bir freske, Christine de Pisan'ın *Œuvres*'ünü süsleyen bir minyatüre (Brüksel Krallık kitaplığı), Roma'daki San Pietro bazilikası'nın bronz kapılarını bezeyen il Filarete'nin bir kabartmasına, il Tintoretto (Modena), Baldung Grien (Berlin), Paul Bril (Roma) ve Poussin'in (özel kol.) resimlerine konu oldu.

PYRAUSTA a. Mısır piralini ve benzeri türleri içeren kebek cinsi. (Piralgiller familyası.)

PYRELLİA a. Larvası çürüyen hayvansal maddelerde gelişen sinek cinsi. (Sinekgiller familyası.)

PYRENE. Yun. mit. Narbonne yöresi kralı Bebryks'in kızı; Pireneler'e adını vermiştir. Herakles tarafından baştan çıkarıldı; bir yılan doğurunca dağlara (Pireneler'e) kaçtı ve orada vahşi hayvanlar tarafından parçalandı.

PYRÉNÉES (Hautes-), Fransa'da (Midi-Pyrénées bölgesi) *département;* 4 507 km²; 224 759 nüf. (1992). Merkezi *Tarbes*. *Département*, Orta Pireneler dağlık alanını kapsar, İspanya sınırına kadar uzanır ve Bigorre ovasının kuzeyine doğru yavaş yavaş alçalır; K.-B.'da Adour ırmağı vadisine, K.-D.'daysa Lannemezan yüksek ovasının bir bölümüne yayılır. Başlıca iktisadi kaynakları, büyükbaş hayvancılık, orman ürünleri, tarım (tahıllar, patates, tütün, üzüm, meyve) ve başlıca merkezlerde toplanan sanayilerdir (makine, kimya, elektrometalürji, tekstil ve besin). Ayrıca, Landes, hem önemli bir kaplıca ve iklimi sağlığa yararlı bir tedavi merkezidir, hem de birçok önemli dinsel ziyaret yerleri içerir.

PYRÉNÉES - ATLANTİQUES, Fransa'da (Aquitaine bölgesi) *département;* 7 629 km²; 578 516 nüf. (1992). Merkezi *Pau*. Güneyi dağlık olan toprakları yavaş yavaş alçalarak Atlas okyanusu kıyılarında geniş ovalara dönüşür; Adour ırmağının sol kıyıdan aldığı bazı kolları bu ovaları sular. *Département*'ın batı kesiminde bask soyundan gelen halk çoğunluktadır. Başlıca gelir kaynağı büyükbaş hayvancılık, tarım (üzüm, meyve, tahıllar, yem bitkileri), orman ürünleridir. Bayonne ve Pau kesimindeyse sanayi gelişmiştir: metalürji, kimya, hidroelektrik, hava taşıtları, makine, tekstil, ayakkabı. Bayonne ve Saint-Jean-de-Luz etkin balıkçılık limanlarıdır. Kaplıca ve deniz turizmi de gelişmiştir.

PYRÉNÉES-ORİENTALES, Fransa'da (Languedoc-Roussillon bölgesi) *département;* 4 086 km²; 363 796 nüf. (1992). Merkezi *Perpignan*. Akdeniz kıyısında, ispanya sınırındaki *département*, eski Roussillon ilinin topraklarını kapsar. Temel gelir kaynağı tarım (şaraplık üzüm, meyve, sebze, tahıl, patates), hayvancılık, madencilik (manganez, demir, kurşun, bakır), balıkçılık ve turizmdir.

PYREX a. (tesc. ed. a.). Çok yüksek oranda silis (% 81), yüksek oranda borik asit (% 12) ve düşük oranda alümin ve soda içeren cam. (Isıl şoklara çok iyi dayanmasını sağlayan çok düşük bir genleşme oranına sahip olması ve kimyasal etkisizliği bu camın laboratuvarlarda, kimya sanayisinde ve mutfak camcılığında yaygınlaşmasını sağlamıştır.)

PYRGHOS → PYRGOS.

PYRGİ, İtalya'da, Tirren denizi kıyısında, Etrüsk kenti Caere'nin (bugün Cerveteri) limanlarından biri olan arkeolojik yer. Burada yer alan iki tapınak kalıntısının arasında, 1964'te, üç altın levha ele geçirildi. İ.Ö. 500 yıllarına tarihlendirilen bu levhalarda, tanrıça Uni-Aştar'a, etrüsk ve fenike dillerinde yazılmış bir ithaf yer alıyordu. Ayrıca, tapınağın süslemelerine ait pişmiş toprak heykel parçaları da bulundu.

PYRGOPHYSA a. İnsanda bilharziyoz hastalığı yapan yassısolucanlara arakonak görevi yapan tabaksalyangozu cinsi. (Çok uzun bedenlidirler. Ekvator Afrikası'nın tatlısularında yaşarlar. Tabaksalyangozugiller familyası.)

PYRGOS ya da **PYRGHOS,** Yunanistan'da kent, Peloponisos'un kuzey-batı'sında, Eleia *nomos*'unun merkezi; 20 600 nüf.

PYROCHROA a. Güzel kırmızı renkli, yassı bedenli kınkanatlı cinsi. (Larvası ağaç kabuklarının altında yaşar. *Pyrochroa coccinea*'nın boyu 15 mm'yi aşar. Kızılyarımkanatlıgiller familyasının örnek tipi.)

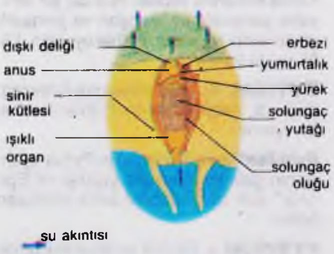
PYROCORİS ya da **PYRRHOCORİS** a. Bahçelerde sıkça karşılaşılan, kırmızı bedenli yarımkanatlı cinsi. (Kızıl yarımkanatlı [*Pyrocoris apterus*], parlak kırmızı renklidir; her elitrasının ortasında iri, siyah bir benek bulunur; ağaçların ve duvarların dibinde yaşar. Bitkiler ve böceklerle beslenen *Pyrocoris*'ler, arka uçlarından birbirine bağlanmış çiftler halinde dolaşırlar. *Pyrocoridae* familyasının örnek tipi.)

PYROPHORUS a. Böcbil. Amerika'nın sıcak bölgelerinde yaşayan taklaböceği cinsi. (Güçlü bir fosforışıl ışık saçabilen, iri, gri ya da kırmızımsı bedenli böceklerdir. Taklaböceğigiller familyası.)

PYROSOMA a. İpliksi ucu kapalı, oyuk silindir biçiminde bedenli, ortasularda koloni halinde yaşayan gömlekli cinsi. (Kıkırdaksı silindir, bireyleri ya da zoitleri içerir; her bireyin bir dokunacı dışarı doğru bir çıkıntı oluşturur ve tulumlularınkine benzeyen bir iç yapıları vardır; koloninin boyu 10 cm ile birkaç metre arasında değişir ve sarımsı ya da mavimsi bir ışık saçar; *Pyrosoma*'lara sıcak denizlerde ve Akdeniz'de rastlanır. (*Thaliacea* sınıfı.)

Pyrosoma kolonisi





bir Pyrosoma'nın kesiti

PYROSTAT a. (fr. *pyrostat*). Bir fırında sıcaklığın normal yükselişini saptayan ve ısıyı kesmek için gerekli işlemleri yapan güvenlik aygıtı.

PYROTHERİA a. Güney Amerika'da Eosen ve Oligosen'de fosillerine rastlanan memeliler takımı. (Boyları iriydi; filler gibi bir hortumları bulunuyordu; kesicidişleri savunma dişleri biçiminde gelişmişti; çok sayıda azıdişleri vardır.)

PYRRHA ("Kızıl saçlı"). Yun. mit. Epimetheus ile Pandora'nın kızı, Deukalion'un karısı.

PYRRHOCORİS a. Zool. PYROCORİS cinsinin eşanlamlısı.

PYRRHON, yunanlı filozof (Elis İ.Ö. 365'e doğr. - 275'e doğr.). Ressamdı, sonra Anaksarkhes'in derslerini izledi ve onunla birlikte, İskender'in Asya seferine katılarak gymnosophistesleri (Hindistan'daki bazı çileciler) tanımak olanağını buldu. Elis'e dönünce, 322'ye doğru kendi okulunu kurdu. İskender'e ithaf edilen bir şiirden başka bir şey yazmadı. Düşünceleri özellikle, yakın öğrencisi Timon'dan (İ.Ö. 320'ye doğr. - 230'a doğr.) alıntılar yapan Aristokles (İ.S. II. yy.) sayesinde bilinmektedir. Pyrrhon'un kurduğu ve daha sonra "kuşkucu" olarak adlandırılan okul, Aristoteles metafiziğinin öndayanaklarını ve özellikle varlık kavramını köklü bir biçimde eleştirerek felsefeyi yeniledi. Görünüş ve varlık arasındaki farkı kabul etmeyen Pyrrhon, her şeyi salt görünüşe indirgedi. Hiçbir şey "şöyle olduğundan daha çok böyle ya da ne şöyle ne de böyle" olmadığına, yargılamaksa şunun böyle (ya da başka türlü) "olduğunu" söylemek anlamına geleceğine göre, "hiçbir yargıda bulunmamak, hiçbir yanı tutmamak ve hiçbir şeyden etkilenmemek" gerekiyordu (Timon). Böyle bir tutumun sonucu da "sözyitimi" ve "sarsılmazlık"tı. "Sözyitimi", susmak anlamına gelmiyordu: Pyrrhon konuşuyor, ancak herhangi bir şeyi *evetlemek* için değil, o anda bir şey kendisine nasıl geliyorsa onu dile getirmek için konuşuyordu. Sarsılmazlık* da mutluluğa ulaşmayı sağlıyordu.

PYRRHONOU sıf. Fels. Pyrrhon'un öğretisine ilişkin.

◆ sıf. ve a. Köktenci bir kuşkuculuk biçimini savunan.

PYRRHONCULUK a. Fels. **1.** Pyrrhon'un ve izleyicilerinin öğretisi. **—2.** Mutlak kuşkuculuk biçimi.

PYRRHOS ("Kızıl saçlı"). Yun. mit. Neoptolemos'un lakabı.

PYRRHOS, lat. **Pyrrhus** (İ.Ö. 318'e doğr. - Argos 272), Epeiros kralı (295 -272). Sürgündeki Epeiros kralı Aiakidas'ın oğluydu, çocukluğunu İllyria kralı Glaukias'ın yanında geçirdi, ardından kayınbiraderi Demetrios Poliorketes'in arkadaşlığını kazandı ve İpsos'ta onun yanında savaştı (301). Ptolemaios I'in desteğiyle 297'de Epeiros'a döndü, Poliorketes'e karşı Lysimakhos ile birleşti ve Makedonya'yı onunla paylaştı (288). Ancak müttefikine göre çok güçsüz olduğu için, çok geçmeden kendi kalıtsal devletleriyle yetinmek zorunda kaldı. Kayınpederi Siracusalı Agathokles'in ölümünden sonra, Romalılar'a karşı Tarantolular'ın savunmalarına yardımcı olmak bahanesiyle, onu başka yerde meşgul görmeyi yeğleyen öteki krallar tarafından çok teşvik edilerek, Batı'da kendine bir imparatorluk kurmaya gitti. 280 yazında, filleri sayesinde Roma'ya karşı büyük Herakleia zaferini kazandıysa da, Appius Claudius Caecus'un Senato'yu, yaptığı barış önerilerini geri çevirmeye ikna etmesi üzerine, zaferinden yararlanamadı ("Pyrrhus zaferi"). 279'da, Ausculum'da yeni bir zaferden sonra Sicilya'ya geçti, Kartacalılar'ı adanın tümünden dışarı attı, ancak Lilybaeum'u almakta başarısızlığa uğradı (277). Kartaca'yı kesin olarak ortadan kaldırmak üzere Afrika'ya geçmek istediyse de, Sicilya'daki yunan kentleri onu desteklemekte çekingen davrandılar. Savaşı bıraktı ve İtalya'ya döndü (276 sonbaharı); Benevento'da yenilerek Epeiros'a geri dönmek zorunda kaldı. 274'te Makedonya'ya saldırdı ve Antigonos Gonatas'ı oradan kovdu; zaferini tamamlamak için onu izlediği Peloponisos'ta, kimin kazandığı belli olmayan bir sokak çarpışması sırasında, yaşlı bir kadının damdan attığı bir kiremit ölümüne yol açtı.

PYRRİKHE a. (yun. sözc.; lat. *pyrrhicha*). Antik Yunanistan'da savaş dansı. (Kanın renginden yola çıkılarak *kırmızı dans* adı verilen pyrrikhe, silah taşıyan tek bir dansçı, karşılıklı iki dansçı ya da bir grup dansçı tarafından yapılırdı. Bu grup Dioskurlar şenliği, panathenaia ve gymnopaidiai'ye katılabilirdi.

PYTHAGORAS, yunanlı matematikçi ve filozof (Sisam İ.Ö. 570'e doğr. - Metapontion 480'e doğr.), Güney İtalya'da ve ardından Yunanistan'da büyük etki uyandıran bir okulun kurucusu. Limnili bir ailenin çocuğuydu, Polykrates'in tiranlığı yüzünden 530'a doğru Kroton'a göç etmek zorunda kaldı ve orada çevresine birçok öğrenci topladı. "Pythagorasçılar" bilimsel, felsefi, siyasal ve dinsel bir topluluk oluşturdular. Bu topluluk içinde matematik, gökbilim, müzikbilim, fizyoloji ve tıp inceleniyor, nesnelerin ilkesi sayılara bağlanıyor ve her alanda evrensel bir uyum aranıyordu. Topluluk, kendine özgü ve yoğun bir dinsel yaşamın merkeziydi. Pythagoras, ruhların başka varlıklara geçtikleri yolundaki Hindistan ya da Mısır'dan gelen bir inancı (ruhgöçü) kabul ediyordu. Ruhun ceza olarak bedene *(soma)* zincirlendiği ve bir mezar gibi bedene gömüldüğü *(sema)* yolundaki orpheusçu dogmayı da kabul ettiği sanılmaktadır. Ahlak, davranış ve görevlerin (inceleme, gezi, beden eğitimi, beslenme vb.) sıkı bir düzenlenmesine dayanıyordu. En büyük kötülüğün anarşi olduğunu kabul eden pythagorasçıların siyaseti, teokratik, aristokratik ve tutucu bir nitelik taşıyordu. Demokratların baskısıyla Kroton'dan ayrılmak zorunda kalan Pythagoras, Metapontion'a yerleşti.

Pythagorasçı aritmetik, aynı birim kümeleriyle özdeşleştirilen ve noktaların bir araya gelmesiyle simgelenen tamsayılarla sınırlıdır. Bu "simgesel sayılar", üçgen, dörtgen, beşgen vb. sayılar ve kendilerine denk düşen geometrik dağılımın biçimine göre çokdüzlemli sayılar olarak sınıflandırılıyorlardı. Aritmetikleri görseldi, şu anlamda ki sayıların biçimi, özellikleri konusunda bilgi veriyordu. İ.Ö. V. yy.'da pythagorasçılar, Eukleides'in *Elemanlar*' da (kitap IX) genel bir kuramını ortaya koyduğu yetkin sayılar (çarpanlarının toplamına eşit sayılar, örneğin 6 ve 28) ve dost sayılar (birinin çarpanlarının toplamı ötekine eşit olan sayı çiftleri, örneğin 284 ve 220) gibi özel sayı tiplerini incelediler. Proklos, Babylonialılar'ın daha önce bildikleri $a^2 + b^2 = c^2$ eşitliğini sağlayarak pythagorasçı üçlüler (a,b,c) oluşturmak olanağı veren formülü Pythagoras'a mal etti. Pythagorasçılar ayrıca, $a - b = b - c$ gibi aritmetik, $a : b = b : c$ gibi geometrik ve $(a - b)$: $a = (b - c) : c$ gibi armonik ortalamaları inceleyip, tamsayılarla sınırlı bir oranlar kuramını da geliştirdiler. Bir karenin (ya da pythagoras çemberleriyle önemli bir simge olan pentagramın) köşegen ve kenarının eşölçeksizliğinin, yani uzunluklarının ortak bir ölçünün tam katlarıyla ifade edilememesinin keşfi, genellikle onlara atfedilir. Bunun, *Elemanlar*'ın X. kitabında verilen tanıtlamasının, pythagorastan esinlendiği söylenir. Oysa bu keşif, her şey sayıdır önerisinde ileri sürüldüğü gibi, dünyanın tamsayılara uygunluğu düşüncesine son verdiği için derin bir bunalıma yol açtı. Gerçekten de pythagorasçı doğa görüşü her şeye bir (tam) sayı atfediyordu. Bu görüş, aynı sayıları düzenleyerek çeşitli büyüklüklerle, çeşitli ortamlarda aynı müzik armonilerini ve aynı geometrik biçimler ortaya konulabileceği gözlemine dayanıyordu. Örneğin, kenarları 3:4:5 ile orantılı her üçgen, dik üçgendi (Pythagoras teoremi). Ayrıca Pythagoras'ın, daha önce Babylonialılar'ın bildikleri bu teoremin bir tanıtlamasını yapıp yapmadığı da bilinmemektedir. (→ PYTHAGORASÇILIK.)

Pythagoras cetveli ya da **tablosu.** Arit. Çift girişli çarpım tablosu. (Bu tablo herhangi bir bileşim yasasına uygulanabilir.)

x	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2	0	2	4	6	8	10	12	14	16	18	20
3	0	3	6	9	12	15	18	21	24	27	30
4	0	4	8	12	16	20	24	28	32	36	40
5	0	5	10	15	20	25	30	35	40	45	50
6	0	6	12	18	24	30	36	42	48	54	60
7	0	7	14	21	28	35	42	49	56	63	70
8	0	8	16	24	32	40	48	56	64	72	80
9	0	9	18	27	36	45	54	63	72	81	90
10	0	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100

Pythagoras tablosu

Ny Carlsberg Glyptothek

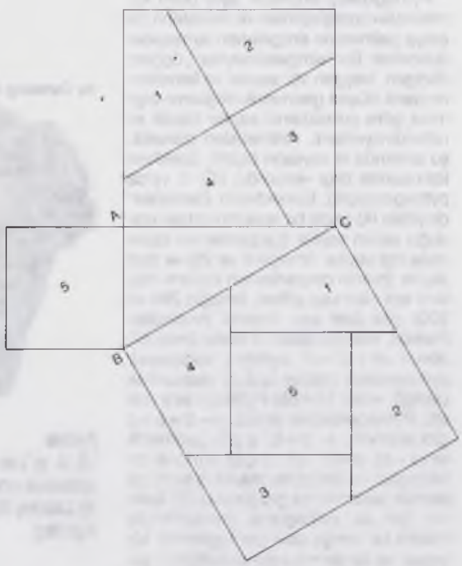


Pyrrhos
İ.Ö. III. yy.'a ait özgün yunan yontusunun roma kopyası
Ny Carlsberg Glyptothek Kopenhag

Pythagoras harfi. Fels. Pythagorasçıların her an kusur ve erdem gibi iki yola ayrılan insan yaşamının amblemi olarak kabul ettikleri upsilon (ϒ).

Pythagoras sayıları. Arit. Pythagoras teoreminin ifade edildiği $a^2 = b^2 + c^2$ bağıntısını gerçekleyen (a,b,c) doğal tamsayılar üçlüsü. [En basit üçlü (5,3,4) tür. m ve n iki tamsayı olmak üzere $a = m^2 + n^2$, $b = m^2 - n^2$, $c = 2mn$ almakla olanaklı bütün üçlüler elde edilir.)

Pythagoras teoremi. Bir E Eukleides (aynı biçimde Hermite) uzayında, x ile y dikgen iki vektörse $\| x + y \|^2 = \| x \|^2 + \| y \|^2$ dir. (Karşıtı Eukleides uzayında doğru, Hermite uzayında doğru değildir.)
—Geom. Bir ABC üçgeninin A açısı dik-



Pythagoras teoremini görselleştiren Périgal'in kesilecek bölgelere ayırma yöntemi (BC üzerine kurulan karenin alanı AB ve AC üzerine kurulan karelerin alanları toplamına eşittir)

se bu durumda $\overline{BC}^2 = \overline{AB}^2 + \overline{AC}^2$ olduğunu ifade eden teorem. (Bir Eukleides düzleminde bunun karşıtı doğrudur.)

PYTHAGORASÇI sıf. Pythagorasçılığa ilişkin.
◆ sıf. ve a. Pythagorasçılık yanlısı.

PYTHAGORASÇILIK a. Pythagoras ve tilmizlerinin öğretisi.
—ANSİKL. Kesin olarak Pythagoras'a mal edilebilecek herhangi bir metin elimizde bulunmadığı için, pythagorasçılığı meydana getiren dogma ve kurallar bütününü, öğretinin kurucusu ile onun tilmizlerinin (en ünlüleri Thebai okulundan Philolaos [V.-IV. yy.] ile Taranto okulunun önderi olan ve bu kentin yedi kez strategosluğunu yapmış bulunan Arkhytas'tır [V.-IV. yy.]) ortak yapıtı saymak durumundayız. Pythagorasçılara göre evrenin bir başlangıcı vardır. Evren, ateşten bir merkezin, bir ocağın (yun. *hestia*) çevresinde oluşmuştur. Böylece, pythagorasçıların gözünde dünya, evrenin merkezi olmak gibi bir ayrıcalığa sahip değildir. Gezegenler düzenli bir şekilde hareket ederler. Onların merkezdeki ateşten uzaklıkları müzik ıskalasının basamaklarına tekabül eder: "kürelerin armonisi" buradan kaynaklanır. Sayı, varlığın olduğu kadar bilginin de ilkesidir ve sayıların özellikleri, nesnelerin özelliklerini açıklar. Sayı, çiftle tekin, sınırsızla sınırlının karşıtlığını gerektirdiğinden aynı karşıtlıklar nesnelerde de bulunur. Her şey karşıtlardan yapılmıştır. Armoninin rolü, bu karşıtlıklar arasında uyum kurmaktır. İnsanın kendisi, ruh, erdemler (örneğin adalet) ve kurumlar (örneğin evlilik) hep sayının varoluş tarzlarıdır. Böylece pythagorasçılık, bir yandan doğanın matematikselleştirilmesini hazırlar ve batı akılcılığının oluşmasına katkıda bulunurken, öte yandan sayı gizemciliğiyle büyü ve gizlibilim öğretilerine bağlanır. Pythagorasçılarda görülen matematikçilik ve akılcı bilginlikle, kurallara ve ritlere büyük bir saygı gösteren akusmatikosluk arasındaki karşıtlık, pythagorasçılığın bu iki karşıt yanından kaynaklanır.

PYTHEAS, İ.Ö. IV. yy.'da Marsilya'da doğan yunanlı denizci ve coğrafyacı. Kuzey denizlerindeki bir keşif gezisi sırasında (330'a doğr), Bretagne kıyılarından "Thule" adasına (kuşkusuz İzlanda değil, belki Faerøerne adalarından biri) ulaştı, sonra doğuya doğru yöneldi, ancak Jylland'a eriştiyse de, Sund'a ve Baltık denizi'ne ulaşamadı. Gezisinin, eskiler tarafından *Ta Peri tu Okeanu* (Okyanus üzerine) ve *Periplus* (Dünya'nın betimlenmesi) gibi iki başlık altında tanınan bir öyküsünü yazdı. Matematikçi ve astronom olarak, gelgit olaylarını Ay'ın etkisiyle açıkladığı, gök kutbunun yerini saptamaya çalıştığı ve Marsilya'nın enlemini dikkate değer bir yaklaşıklıkla hesapladığı (43° K., doğrusu 43° 17′52″) yapıtı, büyük bir değer taşıyordu.

PYTHEOS, yunanlı mimar (İ.Ö. IV. yy.). Antikçağ'ın en önemli sanatçılarındandı. Priene*'deki Athena Polias tapınağı'nı ion düzenindeki tapınaklara klasik bir örnek olabilecek biçimde tasarladı, mimari öğeleri belirli ölçülere bağladı ve Vitruvius'a göre bu konuda bir kitap yazdı. Pytheos'un ilk kez bu yapıda uyguladığı dar bir opisthodomos daha sonraki ion tapınaklarında sürekli kullanıldı. Pytheos'u izleyen mimarlarca sürdürülen bir başka mimari öğe, sütun gövdelerinin yirmi dört yivli yapılmasıdır. Pytheos'un ana şeması ise yalnızca Hermogenes* tarafından Teos'taki Dionysos tapınağı'nda uygulandı. Pytheos ayrıca Satyros ile birlikte dünyanın yedi harikasından biri olarak nitelenen Halikarnassos Mausoleion*'unu gerçekleştirdi.

PYTHİA a. (lat. sözc.; yun. *pythia*). Yanları yassı, yumurtamsı, sağlam kavkılı salyangoz cinsi. (Kavkısının dar ağzı tırtıllıdır. Türleri karada yaşarsa da, hemen denizin yakınındaki bitki döküntülerinin altında bulunur [Hint okyanusu ve Büyük Okyanus kıyılarında]. *Ellobiidae* familyası.)

PYTHİA a. (yun. sözc., Delphoi'nin eski adı *Pytho*'dan). Esk. Yun. **1.** Delphoi'de Apollon'un kehanetlerine aracılık eden rahibe. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Pythia oyunları*, Delphoi'de Apollon onuruna, dört yılda bir düzenlenen panhellenik oyunlar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Başlangıçta, pythia delphoili genç bir bakireydi; sonradan 50 yaşından büyük üç pythia onun yerini aldılar. Kutsal mağaradan yükselen türümler ortasında bir sacayak üstünde oturan pythia, bir ayin içkisi *(kykeon)* içtikten sonra bir başdönmesine ("tanrısal sabuklama") tutuluyor ve onun, Apollon'un mesajı sayılan tutarsız sözlerini rahipler yorumluyordu. Delphoi* rahipleri, pythia aracılığıyla yunan dünyasında siyasal bir etki kazanmak istiyorlardı. Ancak hep Persler'den yana davrandıkları Med savaşları'ndan sonra, inandırıcılıklarını yitirdiler.
• Pythia oyunlarının Apollon'un Python'a karşı kazandığı zafer üzerine tanrının kendisi tarafından başlatıldığı kabul edilirdi. Önceleri bu oyunlar, sekiz yılda bir düzenlenen bir müzik yarışması biçimindeydi. İ.Ö. 582'de Delphoi amphiktyoniası'nın, Phokis bölgesindeki Kirrha kenti karşısında kazandığı zaferden sonra yeniden düzenlendi: her dört yılda bir, eylül ayında, Kirrha ovasında yapılan oyunlar, şiir ve tiyatro yarışmalarını, yarışları ve jimnastik gösterilerini kapsardı. Pythia oyunları, İ.S. IV. yy.'da kaldırıldı.

PYTHİAİ. Tar. coğ. Yalova'nın Antikçağ'daki adı. Kaplıcalara da *Pythiai thermai* deniyordu.

Pythionikon, Pindaros'un Pythia oyunlarının galipleri onuruna yazdığı ve Epinikoi* adlı dört kitaptan birini oluşturan odları.

PYTHİUM a. Filizleri sararak ekinlerde erimeye neden olan mantar. (*Peronosporales* takımı.)

PYTHON. Yun. mit. Gaia'nın oğlu korkunç yılan. İni, Delphoi'de Tempe kaynağı yakınındaydı. İnsanları ve hayvanları öldürür, kehanetlerde bulunurdu. Apollon, canavarı oklarıyla öldürdükten sonra Delphoi'de kendi (Apollon *Pythios*) kehanet merkezini kurdu.

PYTHONİNAE a. Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yaşayan, orta irilikte ya da iri, yumurtlayıcı yılan oymağı. (Pitonları içeren bu oymak boğagiller familyasında yer alır.)

PYXİS NAUTİCUS. Kumpas* takımyıldızının latince adı (kısalt. Pyx).

PZT, ing. *Photographic Zenith Tube*'ün kısaltılmışı, başucu* fotoğraf dürbününü belirtmek için yaygın olarak kullanılır.

KAYNAKÇA

padişah. S. Gözgücü, *Osmanlı padişahları* (2 kitap, İstanbul, 1952-1953). — H. İnalcık, *Osmanlı padişahı* (Siyasal bilgiler fakültesi dergisi, c. XIII, sayı 4, Ankara, 1958); *Osmanlılar'da saltanat, veraset usulü ve Türk hâkimiyet telakkisiyle ilgisi* (Siyasal bilgiler fakültesi dergisi, c. XIV, sayı 1, Ankara, 1959). — R. E. Koçu, *Osmanlı padişahları* (İstanbul, 1960). — V. M. Kocatürk, *Osmanlı padişahları* (Ankara, 1965).

Pamphylia. X. de Planhol, *De la plaine pamphylienne aux lacs pisidiens, nomadisme et vie paysanne* (1960). — A. Erzen, *Das Besiedlungproblem Pamphyliens im Altertum* (Archäologischer Anzeiger, 1973). —A. M. Mansel, *Bericht über Ausgrabungen und Untersuchungen in Pamphylien in den Jahren 1957-1972* (Archäologischer Anzeiger, 1975). — G. Bean, *Turkey's Southern Shore* (1979). — B. Umar, *Türkiye halkının ilkçağ tarihi* (2 c, 1982, 1984).

Panaztepe. Armağan Erkanal, *Panaztepe kazısının 1985 yılı sonuçları* (VIII. Kazı sonuçları toplantısı, 1987). *Panaztepe kazıları 1986 yılı sonuçları* (IX. Kazı sonuçları toplantısı, 1988).

Pasarofça antlaşması. Mahmud Mesut Paşa, *Muahedat mecmuası*, c. III (İstanbul, 1298 [1881]). —Baron Ignatz de Testa, *Recueil des traités de la Porte Ottomane avec les puissances etrangères*, c. I (Paris, 1864). — G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire Ottomane*, c. I (Paris 1897).

Paşalar. B. Alpagut, *Paşalar köyü araştırması* (II. Araştırma sonuçları toplantısı, 1985); *Paşalar köyü kazısı 1984* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, 1986); *Paşalar köyü kazısı 1985* (VIII. Kazı sonuçları toplantısı, 1987); *Bursa-Paşalar köyü kazısı -1986* (IX. Kazı sonuçları toplantısı, 1988).

Patara. T. A. B. Spratt, E. Forbes, *Travels in Lycia* (1847). — E. Petersen, F. von Luschan, *Reisen in Lykien* (1889). — G. Bean, *Lycian Turkey* (1978). — E. Akurgal, *Ancient*

civilizations and ruins of Turkey (1983). — S. Buluç, *Patara yüzey araştırmasının ön verileri hakkında* (I. Araştırma sonuçları toplantısı, 1984).

Patrona Halil ayaklanması. E. A. Çavlı, *1730 Patrona ihtilali* (İstanbul, 1957). — M. Aktepe, *Patrona isyanı* (İstanbul, 1958). — R. E. Koçu, *Patrona Halil* (İstanbul, 1967). — N. Kotan, *Patrona Halil ve isyanı* (Adana, 1973).

Pazvantoğlu (Osman). P. C. Pauqueville, *Travels in the Morea, Albania* (London, 1813). — Asım, *Tarih*, c. I (İstanbul, 1282 [1865]). — F. Kanitz, *Donau-Bulgarian und der Balkan* (Leipzig, 1882). — Cevdet Paşa, *Tarih*, c. VI-VII (İstanbul, 1309 [1882]).

Peçenekler. H. N. Orkun, *Peçenekler* (İstanbul, 1933). — A. N. Kurat, *Peçenekler'e dair araştırmalar* (Türkiyat mecmuası, c. V, İstanbul, 1936); *Peçenek tarihi* (İstanbul, 1937). — F. Sümer, *Peçenek ve Yüregir'ler* (Dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi, c. XI, sayı 2-4, Ankara, 1953).

Peçevi. Cemaleddin, *Osmanlı tarih ve müverrihleri* (İstanbul, 1314 [1896]). — Ahmed Refik (Altınay), *Âlimler ve sanatkârlar* (İstanbul, 1924, yeni harflerle haz: V. Çabuk, Ankara, 1980); *Peçevi* (İstanbul, 1933).

Peçin. A. Akarca, *Milas* (İstanbul, 1954). — G. Bean, *Turkey beyond the Maeander* (1980). — O. Arık, *Peçin kalesi çalışmaları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, 1984); *Peçin kenti 1984 yılı çalışmaları* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, 1986).

Perge. A. M. Mansel, *Excavations at Perge* (Ankara, 1949); *Perge* (Türk arkeoloji dergisi, Ankara, 1967); *Die Nymphaeen von Perge* (İstanbuler Mitteilungen, İstanbul, 1975). — G. Bean, *Turkey's Southern Shore* (Londra, 1968). — J. İnan, *Perge kazısı ve onarımı* (II. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Perge kazısı 1980 çalışmaları* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Perge kazıları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *Perge kazısı 1983 çalışmaları* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *Perge kazısı 1984 çalışmaları* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986); *Perge kazısı 1985 yılı çalışmaları* (VIII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1987); *Perge kazısı 1986 yılı çalışmaları* (IX. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1988). — E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (İstanbul, 1983).

Pessinus. P. Lambrechts, *Les fouilles de Pessinonte: La Necropole, L'Antiquité Classique* (Türk arkeoloji dergisi, 16-21, 1967-1974). — K. Bittel, *Beobachtungen in Pessinus* (Archäologischer Anzeiger, 1967). — E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (1983). — J. Devreker, M. Waelkens, *Pessinus (Pessinonte) 1983* (II. Araştırma sonuçları toplantısı 1985). — J. Devreker, *Pessinus (Pessinonte) 1986* (V. Araştırma sonuçları toplantısı, 1988).

Phaselis. F. Beaufort, *Karamania* (Londra, 1817). — G. Bean, *Turkey's Southern Shore* (Londra, 1968). — K. Dörtlük, *1980 yılı Phaselis arkeolojik çalışmaları* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981). — E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (İstanbul, 1983). — C. Bayburtluoğlu, *1982 Phaselis kazısı raporu* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *1983 Phaselis kazısı raporu* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985); *Phaselis kazısı raporu* (VII. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1986).

Pir Sultan Abdal. Sadettin Nüzhet (Ergun), *XVII. asır şairlerinden Pir Sultan Abdal* (İstanbul, 1929). — P. N. Boratav ve A. Gölpınarlı, *Pir Sultan Abdal* (Ankara, 1943). — A. Gölpınarlı, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul, 1953). — C. Kudret, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul, 1965). — C. Öztelli, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul, 1971). — S. Eyüboğlu, *Pir Sultan Abdal* (İstanbul, 1977). — İ. Aslanoğlu, *Pir Sultan Abdallar* (İstanbul, 1984).

Piri Mehmet Paşa. Karaçelebizade Abdülaziz, *Süleymanname* (Bulak, 1284 [1867]). — Mehmed Zeki (Pakalın), *Piri Mehmed Paşa* (Türk tarih encümeni mecmuası, sayı 18/95, İstanbul, 1926). — H. G. Yurdaydın, *Kanuni'nin cülusu ve ilk seferleri* (Ankara, 1961).

Piri Reis. İ. Hakkı (Konyalı), *Topkapı sarayı'nda deri üzerine yapılmış eski haritalar* (İstanbul, 1936). — A. İnan, *Bir türk amirali, XVI'ncı asrın büyük geografı Piri Reis* (Belleten, sayı 2, Ankara, 1937); *The oldest map of America drawn by Piri Reis* (Ankara, 1954); *Piri Reis'in hayatı ve eserleri. Amerika'nın en eski haritası* (Ankara, 1974). — *Hind kaptanlığı ve Piri Reis* (Belleten, sayı 134, Ankara, 1970). — M. İrdesel, *Büyük denizci, bilgin amiral Gelibolulu Piri Reis hayatı ve eserleri* (İstanbul, 1975). — A. Ventura, *La Puglia di Piri Reis. La cartografia Turca alla carte di Solimano II. Magnifico* (Roma, 1988).

Piri Reis haritası. P. Kahle, *Die verschollene Columbus-Karte von Jahre 1498 in einer türkischen Weltkarte vom 1513* (Berlin, 1933). — TC Deniz kuvvetleri komutanlığı seyir, hidrografi ve oşinografi dairesi, *Piri Reis Haritası* (İstanbul, 1985).

Pirot höyük. Ö. Karaca, *Pirot höyük 1980 çalışmaları* (III. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1981); *Pirot höyük 1981 kazıları* (IV. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1983); *Pirot höyük 1982 kazıları* (V. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1984); *Pirot höyük 1983 kazıları* (VI. Kazı sonuçları toplantısı, Ankara, 1985).

Pisidia. X. de Planhol, *De la plaine pamphylienne aux lacs pisidiens: nomadisme et vie pastorale* (A. Maisonneuve, 1958). — G. Bean, *Notes and inscriptions from Pisidia, Part I* (Anatolian studies, sayı IX, 1959); *Notes and inscriptions from Pisidia, Part II* (Anatolian studies, X, 1960). — M. Özsait, *İlkçağ tarihinde Pisidia* (İstanbul, 1980).

Plevne savaşı. Ahmed Cemal, *Plevne muharebesi* (İstanbul, 1316 [1898]). — Colmar von der Goltz, *Plevne*, çev: Mehmed Tahir (İstanbul, 1316 [1898]). — Talat, *Plevne müdafaası* (İstanbul, 1927). — A. K. Balkan, *Plevne müdafaası ve Gazi Osman Paşa* (Balıkesir, 1952). — F. W. von Herbert, *Plevne müdafaası*, çev: N. Artam (İstanbul, 1954).

Pölken. M. K. Özergin, *Türkistanlı bir saz şairi: şair ve destancı Polken* (Türk folklor araştırmaları dergisi, sayı 351, İstanbul, 1978).

Prens Sabahattin. M. Fazıl Reşid, *Son izah münasebetiyle Sabahattin Bey'e açık mektup* (İstanbul, 1329 [1913]). — C. O. Tütengil, *Prens Sabahattin* (İstanbul, 1954). — Z. M. Fındıkoğlu, *Le Play mektebi ve Prens Sabahattin* (İstanbul, 1962). — C. Kutay, *Prens Sabahattin Bey* (İstanbul, 1964). — H. Z. Ülken, *Türkiye'de çağdaş düşünce tarihi* (İstanbul, 1966).

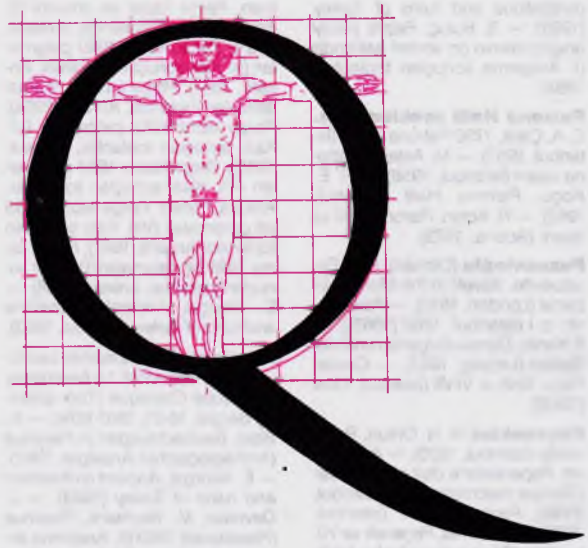
Preveze deniz savaşı. A. H. E. Alpagut, *Denizde Türkiye* (İstanbul, 1937). — A. Büyüktuğrul, *Preveze deniz muharebesine ilişkin gerçekler* (Belleten, sayı 145, Ankara, 1973).

Priene. T. Wiegand, H. Schrader, *Priene* (1904). — M. Schede, *Die Ruinen von Priene* (1964). — G. E. Bean, *Aegean Turkey* (1966). — E. Akurgal, *Ancient civilizations and ruins of Turkey* (İstanbul, 1983).

Prut savaşı. A. N. Kurat, *Prut seferi ve barışı* (2 c, Ankara, 1951 -1953).



Moineau -Explorer



Q a. **1.** Kimi abecelerde P ile R arasında bulunan harf. **—2.** Kapantılı titreşimsiz ünsüz.
—ANSİKL. İbranice q harfinin adı *kof*, "maymun" anlamına gelir. İlk yunan abecelerinde bu harf *u,o*, kimi zaman da *e* önündeki *k*'yi yazmak için kullanıldı, ancak sonradan kappa ile aynı işlevi gördüğü için bırakıldı. Latinler ise ardından *u* gelen dudaksıl damaksılı (kw) yazmak için kullandılar.

q Ölçbil. *Kental*'in simgesi.
—Genet. Kromozomun uzun kolunu gösterir.

Q Elekt. Elektrik yükünü belirtir.
—Elektrotekn. Tepkin gücü belirtir.
—Elektrotekn. ve Telekom. Bir devrenin, bir reaktansın nitelik (ya da iyilik) çarpanını belirtir.
—Ölçbil. Ekonomi biliminde kullanılan ve 40 milyar ton iyi cins kömürün yanmasıyla elde edilen enerji miktarına eşdeğer olan enerji miktarı birimi. (1 Q $=10^{18}$BTU.)
—Patol. ve Vet. *Q humması*, bir riketsiyadan *(Coxiella burneti)* ileri gelen riketsiyoz.* (Koyunda ve keçide düşüklere ve bronkopnömoniye neden olur. Öteki hayvan türlerinde hastalık belirti vermez. Hastalık insan ya da hayvanla doğrudan doğruya temasla yahut kene ısırması ile geçer.) [Eşanl. QUEENSLAND HUMMASI.]
—Termodin. Isı miktarını gösterir.

$\mathbb{Q}$ Arit. Oransal sayıların kümesinin ya da bağıl tamsayıların $\mathbb{Z}$ halkasının kesirler cisminin simgesi. ($\mathbb{Q}$ nun elemanları, bir bağıl *a* sayısının, sıfır olmayan bir *b* bağıl tamsayısına bölümüne eşit sayılardır, bunlar $\frac{a}{b}$ kesirsel gösterişleriyle yazılır.)
—ANSİKL. $\mathbb{Q}$ kümesinin matematik kuruluşu, $\mathbb{Z}\times\mathbb{Z}^*$ üzerinde "ancak ve ancak $ab'=a'b$ ise (a,b) R (a', b') dür" bağıntısıyla tanımlanmış R eşdeğerlik bağıntısının incelenmesine dayanarak yapılır. $\mathbb{Z}\times\mathbb{Z}^*/R$ bölüm kümesi $\mathbb{Q}$ kümesidir; her eşdeğerlik sınıfına bir oransal sayı denir ve bu sınıfın sonsuz elemanı vardır. Sınıfın bir temsilcisi (a,b) ise (a,b) sınıfı alışılageldiği biçimde $\frac{a}{b}$ ile gösterilir ve yerinde olmayan bir deyimle kimi kez bu sınıfa kesir denmektedir, $\mathbb{Z}$ nin kesirler cismi adı buradan gelmektedir. Bir oransal sayının değişik temsilcileri arasında indirgenemez bir kesrin temsilcisini almak çoğu kez ilginçtir. Öyleyse kuramsal olarak bir oransal sayı bir eşdeğerlik sınıfıdır, ama pratikte bundan, iki tamsayının bölümü olarak yararlanılır. Dolayısıyla bölüm hesabı kuralları oransal sayılara uygulanır. Toplama ve çarpma kurallarıyla

$$\left(\frac{a}{b}+\frac{c}{d}=\frac{ad+bc}{bd},\ \frac{a}{b}\times\frac{c}{d}=\frac{ac}{bd},\ a\in\mathbb{Z}, b\in\mathbb{Z}^*, c\in\mathbb{Z}, d\in\mathbb{Z}^*\right)$$

ve $\leqslant$ sıra bağıntısıyla donatılınca $\mathbb{Q}$ tam sıralı, arkhimedesçi kendinde sık ($x<y$ olan oransal sayıları için $x<z<y$ bağıntısını sağlayan bir *z* oransalı vardır), $\mathbb{R}$ içinde sık ($a<b$ olan her *a* ve *b* gerçek sayısı için $]a,b[$ aralığına ait olan sonsuz oransal sayı vardır) bir cisimdir. $\mathbb{Q}$ kümesi $\mathbb{R}$ gerçek sayılar cisminin bir alt cismidir.

Qarrtsiluni, 1 perdelik bale. Konu ve müziğini Knudåge Riisager, koregrafisini Harald Lander, dekor ve kostümlerini Svend Johansen hazırladı. İlk kez 1942'de Kopenhag Krallık tiyatrosu'nda Danimarka Krallık balesi tarafından sahnelendi. "Qarrtsiluni", Grönland efsanelerinde "fırtınadan önceki sükûnet" anlamına gelir. Burada büyücü Angelkokken'in selamladığı, kutup gecesinden sonra Güneş'in yeniden görünmesidir.

QİANLONG → ÇİENLONG.

QİANG → ÇIANG.

QİAN XUAN → ÇİEN ŞÜEN.

Qİ BAİSHİ → Çİ BAİŞI.

QİN → ÇİN.

QİNG → ÇİNG.

QİNGDAO → ÇİNGDAO.

QİNGHAİ → ÇİNGHAİ.

QİNGJİANG → ÇİNGCİANG.

QİNHUANGDAO → ÇİNHUANGDAO.

QİN JİUSHAO → ÇİN CİUŞAO.

QİNLİNG dağları → ÇİNLİNG.

QİNTAR a. Arnavutluk'un 1/100 lek değerinde ufaklık parası.

QİU YİNG → ÇİU YİNG.

Q-METRE a. (fr. *q-mètre; qualité*, nitelik' in başharfi Q ve *mètre*, metre'den). Elektrotekn. ve Telekom. Bir reaktansın iyilik (ya da nitelik) çarpanını belirlemede kullanılan ölçü aygıtı.

QOMOLANGMA FENG → ÇOMOLANGMA FİNG.

QORPO-SANTO (José Joaquim DE CAMPOS LEÃO, —denir), brezilyalı yazar

Maya sitesi Quiriguá'da E steli (VIII. yy.)

(Triunfo, Rio Grande do Sul, 1829 - Pôrto Alegre, *ay. y.*, 1883). Çağdaşları tarafından deli olarak kabul edilen yazar, birçok ciltlik bir tür günlük yayımladı. *Enciclopédia* (1876-77) adlı bu yapıt, ahlak, aile, din, imlanın yenilenmesi gibi çeşitli konuları ele alır. Tiyatro oyunlarının bir bölümü 1969' da yayımlandı *(les Relations naturelles et d'autres comédies)* [fr. çev.].

QSO Astrofiz. Yıldızsı* bir cismi belirtmekte kullanılan, amerikanca *Quasi Stellar Object*'in kısaltması.

QSS Astrofiz. Yıldızsı* bir kaynağı belirtmede kullanılan, amerikanca *Quasi Stellar Source*'un kısaltması.

Qua Boe, Nijerya'nın güney-doğu ucunda petrol terminali, Nijer deltasının D.'sunda.

QUADİ. Tar. coğ. Günümüzde Moravya' ya yerleşmiş bulunan germen halkı. Romalılar ile barışçı ilişkiler kurduktan sonra (özellikle Tiberius zamanında), Marcus Aurelius ve Commodius zamanında Markomanlar ile savaştılar. III.-IV. yy.'da diğer istilacı dalgalara katıldılar.

Quadrant → QUEBEC KONFERANSLARI

QUADRİGAE a. (lat. sözc.). Yan yana dört at koşulan iki tekerlekli araba.
—ANSİKL. Quadrigae, eskiden Doğu'da, özellikle Yunanistan ve Roma'da kullanılırdı, Yunanistan'da, Olimpiyat oyunları kapsamında quadrigae yarışları yapılırdı. Roma'da zafer kazanan komutanlar, kente beyaz atlı bir quadrigae üzerinde girerlerdi. Arabanın arkası açıktı; ortadaki atlar okun iki yanına koşuluyor, diğer iki atsa yalnızca koşum halatlarıyla bağlanıyordu.

QUADRİGATUS a. ("üzerinde bir quadrigae tasviri bulunan" anlamında lat. sözc.). Nümism. İ.Ö. III. yy.'ın sonlarında Roma'da basılan ve arka yüzünde quadrigaeye binmiş İupiter'in tasviri bulunan gümüş para.

QUADRİO (Francesco Saverio), italyan yazar (Ponte di Vatellina, Sondrio, 1695 - Milano 1756). Bir evrensel edebiyat tarihi yazdı (*Della storia a della ragione di ogni poesia* [Her türlü şiirin tarihi ve mantığı], 1739-1752).

QUADRİVİUM a. ("dört yolun birleştiği yer, kavşak" anlamında lat. sözc.). Ortaçağ üniversitelerinde, yüce sanatların triviumdan sonra öğretilen dört tanesi (aritmetik, geometri, müzik, astronomi).

QUADROS (Jânio), brezilyalı devlet adamı (Campo Grande, Mato Grosso, 1917). Öğretmenlik, sonra avukatlık yaptı, 1951' de São Paulo eyaleti milletvekili seçildi, yönetimdeki yozlaşmaya karşı mücadeleyi savunan bir siyasal yenilenme akımı geliştirdi. 1954-1958 arasında São Paulo eyaletinin valiliğine getirildi ve etkisi iyice arttı. Ekim 1960 başkanlık seçimlerini kazandı, 31 ocak 1961'de göreve başladı, ancak iktisadi durumu düzeltmeyi ve enflasyonu önlemeyi başaramadı. Dış ilişkiler alanında, Sovyetler Birliği ve Küba'yla yakınlaşma siyaseti sert muhalefetlere yol açtı. 25 ağustos 1961'de birdenbire istifa etti.

QUAESTİO, Roma'da ağır suçlara bakmakla görevli olağanüstü bir mahkemeyi belirten lat. sözc. Cumhuriyet döneminin sonunda çoğalarak sürekli bir mahkeme halini aldılar *(quaestiones perpetuae)*. Bu mahkemelerin denetimi senatörlerle şövalyeler arasında sürekli bir çatışma konusu oldu.

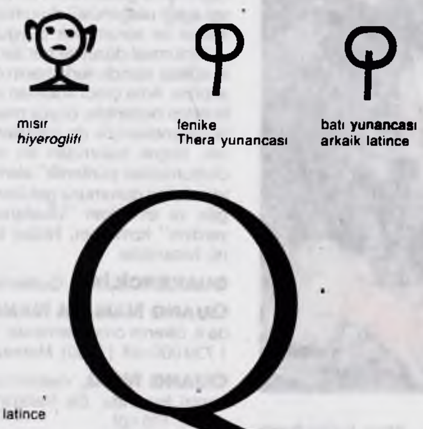
QUAESTOR a. (lat. sözc.). Rom. tar. Daha'çok mali işlerle ilgili yüksek görevli.
—ANSİKL. Rom. tar. Kabilelere göre düzenlenmiş halk meclisleri (Tributa comitia) tarafından seçilen quaestorlar (Sulla döneminden başlayarak yirmi tane), öncelikle malı işlerle ilgilenirlerdi (Roma'da Saturnus hazinesinin denetimi, vergilerin ve cezaların toplanması, aylıkların ve kamu çalışmaları için gerekli paranın dağıtılması). İ.Ö. 81'den sonra, quaestorluk görevinde bulunanlar, doğrudan Senato'ya girmeye başladılar. İmparatorluk döneminde, quaestorluk, cursus honorum'un birinci basamağını oluşturuyordu; ancak imparatorlar tarafından atanan yüksek görevliler karşısında quaestorlar yetki kaybına uğradılar (hazinenin yönetimi ellerinden çıktı): artık imparator ya da konsüllerin sekreterliğini ve sözcülüğünü yapıyor, arşivleri muhafaza ediyor ya da eyalet valilerine eşlik edip, mali konularda onlara yardımcı oluyorlardı.

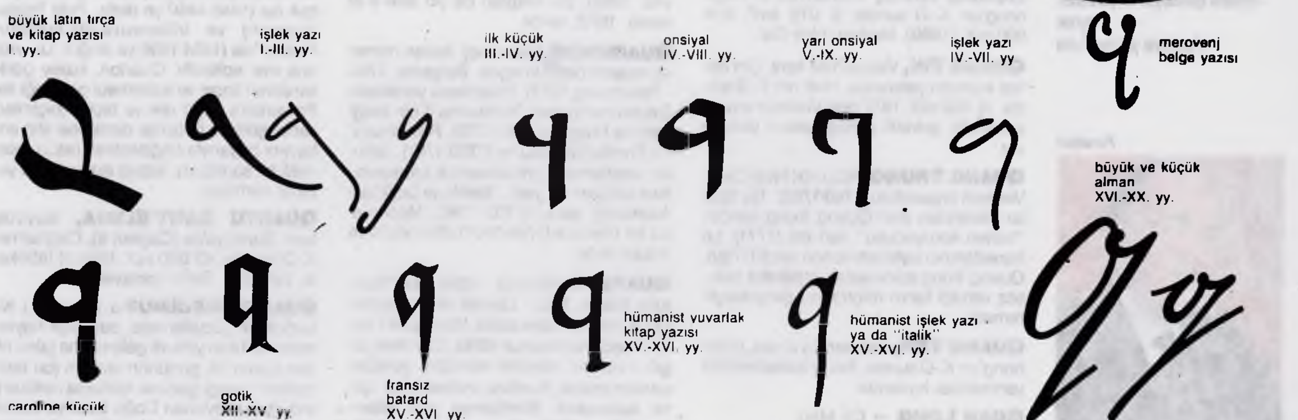
QUAKER a. (*titreyen* anlamına gelen ing. sözc.). "Dostlar derneği" denilen protestan gelenekli bir din topluluğunun üyesi.
—ANSİKL. "Quaker" deyimi, kendini "Dostlar derneği" olarak adlandıran din topluluğu üyelerine, bu derneğin kurucusu George Fox'un, yargıç Bennet'i "Tanrı'ya saygılı olmaya ve Tanrı kelamı karşısında titremeye (ing. *to quake*)" davet etmesi nedeniyle takılan bir lakaptır. Daha 1654'te takılan bu lakap, XVII. yy. sonundan başlayarak genel kullanıma girdi. 1647'de Fox, öğretisini yaymaya başladı; Dostlar derneği'nin kural koyuculuğunu William Penn*, tek tanrıbilimciliğini de Robert Barclay* yapıyordu. Anglikan kilise' nin ritualism, dogmacılık ve uymacılık aşırılıklarına karşı bir başkaldırmadan doğan bu akım, Ruhülkudüs'ün iç aydınlığının yüksek otoritesi, bütün kutsallaştırmaların olumsuzlanması ve kapsamına kadınları da alan evrensel bir papazlık yararına, aşamalandırılmış papazlığın kaldırılmasını savunuyordu. İlk günah yüzünden insanın düzelmesi olanaksız bozulmuşluğu kuramını kabul etmeyen quakerler, Calvin'in mutlak yazgı, karşı konmaz inayet, yalnız imanla doğrulanma konularındaki düşüncelerine karşı çıkıyorlardı. Dikkat çekici bir ahlak arılığı, sıkı bir dayanışma davranışı, siyasal iktidardan kesinlikle uzak durma ve salt nitelikli bir barışçılık onları tedirgin edici yurttaşlar durumuna getirdi. Bundan ötürü İngiltere'de olduğu kadar, daha 1681'de New Jersey'de yerleşmiş oldukları Amerika'da da zulme uğradılar. Bununla birlikte, çok geçmeden bu düşmanlık son buldu ve 1689 Hoşgörü bildirgesi, 1695'te bir bill ile de doğrulanarak, quakerciliğe medeni hukuk ve dinsel açıdan eşitlik kazandırdı.

Quakercilik tarihinin büyük bölümlerinden biri de William Penn'in adına bağlıdır. Taht'tan Amerika'nın K.-B.'sındaki geniş bir arazinin (bugünkü Pennsylvania) imtiyazını sağlayan William Penn, ancak ütopyalar kadar süren dinsel bir demokrasi kurmaya girişti.

Öncülerin kahramanlık dönemini, bir gerileme dönemi izledi. Önceden bilinemez esin öğretisi kurallara bağlandı ve iman içinde araştırma özgürlüğü yerini çatık kaşlı bir uymacılığa bıraktı: belli bir giyinme biçimi, belli sözlerin ezberden okunması istenmeye başladı; aykırı davrananlar Dernek'ten atılmak tehlikesiyle karşılaştı. Ancak aynı zamanda insanse-

Q HARFİNİN EVRİMİ





Giraudon



quadrigae
bir etrüsk lahdinden ayrıntı
Arkeoloji müzesi, Tarquinia



Johann Joachim **Quantz** ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı *Fasanerie şatosu, Fulda*



Salvatore **Quasimodo**

Enguerrand **Quarton** *Bağışlayıcı Meryem* (1452) *Condé müzesi, Chantilly*

ver etkinlikler de gelişerek 250 000 kadar hıristiyandan oluşan bu küçük topluluğun olağanüstü bir gelişme göstermesine yol açtı. XIX. yy.'da köleliğe karşı savaşıma büyük ölçüde katılan quakerler, Birinci Dünya savaşı'nın sonunda, yakılıp yıkılan bölgelere bizzat giderek ve büyük maddi olanaklarıyla yardımlarda bulundular; 1945'te Berlin yıkıntılarına yerleştiler ve daha 1956'da Vietnam halkıyla etkin bir dayanışma gösterdiler. Her türlü felaketin yol açtığı olağanüstü durumlar karşısında keskin bir sorumluluk duyguları vardı.

Toplumsal düzeyde her zaman, özellikle eğitsel alanda ilerlemenin öncülüğünü yaptılar. Ama çileci ahlakları ve yoğun etkinlikleri nedeniyle, büyük manevi zenginlik yetenekleriyle de kendilerini göstererek, birçok bakımdan en canlı kolunu oluşturdukları püritenlik* akımının gerçek temsilcileri durumuna geldiler. 1947'de ingiliz ve amerikan "Uluslararası quaker yardımı" komiteleri, Nobel barış ödülü'nü kazandılar.

QUAKERCİLİK a. Quakerlerin öğretisi.

QUANG NAM-DA NANG, Vietnam'da il, ülkenin orta kesiminde; 11 376 km^2; 1 739 000 nüf. (1989). Merkezi *Da Nang*.

QUANG NGAİ, Vietnam'da kent, Çin denizi kıyısında, Da Nang'ın G.-D.'sunda; 46 700 nüf.

QUANG NİNH, Vietnam'da il, Haiphong'un K.-D.'sunda; 6 018 km^2; 814 000 nüf. (1989). Merkezi *Hon Gai*.

QUANG TRİ, Vietnam'da kent, Çin denizi kıyısının yakınında, Huê'nin K.-B.'sında; 16 900 nüf. 1972'deki Vietnam savaşı sırasında, şiddetli çarpışmaların olduğu yer.

QUANG TRUNG (NGUYEN HUÊ CÂU), Vietnam imparatoru (1789-1792). Tây Son'lar ailesinden olan Quang Trung kendini "halkın koruyucusu" ilan etti (1771). Le hanedanının saltanatına son verdi (1789), Quang Trung adını alarak imparator oldu, söz verdiği tarım reformunu gerçekleştiremedi.

QUANG YEN, Vietnam'da liman, Haiphong'un K.-D.'sunda, Along körfezinin batı yarımadası kıyısında.

QUAN LONG → CÁ MAU.

QUANT (Mary), ingiliz terzi (Londra 1934). 60'lı yıllarda mini eteği ortaya atarak ingiliz modasını yeniledi ve gençlere yönelik çok özgür bir giyim anlayışı yarattı. Modellerini sanayi çapında üretip dağıtmaktadır. Ayrıca, makyaj malzemesi de üretir.

■ **QUANTZ** (Johann Joachim), alman besteci ve flütçü (Oberscheden, Hannover, 1697 - Potsdam 1773). 1716'da obuacı olarak Dresden Krallık capellası'na girdi. 1718'de Varşova Krallık capellası'na geçti. İtalya'da, fransız Buffardin'den flüt, Fr. Gasparini'den kontrapunto dersleri aldı. 1727'de flütçü olarak yine Dresden çapellası'na girdi. Geleceğin Prusya kralı Friedrich'e yan flüt dersleri verdi. Friedrich, kral olunca Quantz'ı oda müzikçiliğine ve Saray besteciliğine atadı (1741). Friedrich II için çok sayıda yapıt besteledi, bunlarda italyan ve fransız üsluplarını birleştirdi: toplam 300 dolayında konçertolar, sololar, üçlüler ve dörtlüler, altı sonat (1734), altı ikili (1759). *Versuch einer Anweisung die Flöte traversiere zu spielen* (Yan flüt çalmanın bir yolu) [1752] başlıklı incelemesi, XVIII. yy. flüt müziği ve icrası konusunda çok değerli bir belgedir.

QUANZHOU → ÇUANCOU.

QUAPAWLAR, bir sioux dili konuşan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Fransız kolonlarla birleşen Quapawlar, önce Arkansas eyaletinin güney-doğu'sunda yaşadılar, sürgün edilmelerinden (1877) sonra Oklahoma'nın kuzey-batı'sına göçtüler, burada önemli kurşun ve çinko madenleri bularak belli bir zenginlik düzeyine eriştiler (XX. yy.). İkişer ikişer birleşen dıştanevli babasoylu klanlar biçiminde örgütlenir, mısır ekimi ve ev çömlekçiliği yaparlardı.

Quarantia, Venedik Cumhuriyeti'nde, kırk üyeden oluşan üç mahkemeye verilen ad.

QUARANTOTTİ GAMBİNİ (Pier Antonio), italyan yazar (Pisinio d'İstria, Pola, 1910 - Venedik 1965). Doğduğu bölgeden esinlenme romanlarının başlıca teması ergenlik çağında cinselliğin uyanışıdır (*L'Onda dell'incrociatore*, 1947; *la Calda vita*, 1958). Şiir kitapları da (*Al sole e al vento*, 1970) vardır.

QUARENGHİ (Giacomo), italyan mimar ve ressam (Valle İmagna, Bergamo, 1744 - Petersburg 1817). Palladiocu yeniklasik üslubu benimsedi. Yekaterina II'nin isteği üzerine Rusya'ya gitti (1779), Petersburg'da Ermitaj tiyatrosu'nu (1783-1787), Bilimler akademisi'ni, imparatorluk bankasını, özel saraylar vb. yaptı. Tsarskoye Selo'daki Aleksandr sarayı (1792-1796); Moskova'da bir hastane (1794-1807) öteki yapıtları arasındadır.

QUARLES (Francis), ingiliz şair (Romford, Essex, 1592 - Londra 1644), James I'in kızının içki sunucusu, İrlanda'da Ussher başpiskoposunun kâtibi. Cizvitlere özgü amblem kitapları tekniğini yeniden canlandırarak, bunlara protestan bir içerik kazandırdı (*Emblemes and Hieroglyphikes*, 1635; *Divine Poems*, 1640). *Enchiridon* (1640) adlı yapıtı, yüzyılın en önemli özdeyiş kitabı oldu.

QUARNARO → KVARNER.

QUART a. (ing. *quart*). Anglosakson sığa birimi. (*Amerikan quart'ı* [simgesi Usqt] 0,9463 litre, *ingiliz quart'ı* [simgesi qt], 1,1365 litre değerindedir.)

quarter horse ırkı, oldukça küçük boylu, fakat güçlü amerikan at ırkı. Irkın adı, çeyrek mil koşarak eriştiği hız için yapılan seçimden gelir. Endülüs ve arap -berberi atlarının melezlenmesiyle elde edilen bu ırk ayrıca Avrupa'nın kuzeyinden getirilen ırklarla safkan ingiliz atlarının etkisinde de kalmıştır. Şimdiki ıslah çalışmaları, hem çiftliklerde günlük işleri yapabilecek, hem de çeşitli atçılık disiplinlerinde kullanılabilecek bir tipin elde edilmesine yöneliktir.

Quarterly Review, Muhafazakâr parti yanlısı ingiliz siyaset ve edebiyat dergisi. Whig görüşlü *Edinburgh Review*'e karşı 1809'da J. Murray tarafından kuruldu ve 1824'e kadar W. Gifford tarafından yönetildi. Dergiye katılanlar arasında Walter Scott da yer alır. 1967'de yayımına son verildi.

Quarter Ton Cup. Denizc. 18 ayak uzunluğundaki yelkenlilerin katıldığı açık deniz yarışı. (→ ONE TON CUP.)

Quartier Latin, geleneksel olarak Paris'in sol kıyıdaki bölümüne verilen ad. Sainte-Geneviève dağı çevresinde Saint -Michel bulvarı ve Saint-Jacques sokağı Quartier Latin'i aşar. Ortaçağ'da latince konuşan öğretmenler ve öğrenciler de burada toplanıyor ve üniversite de burada bulunuyordu.

■ **QUARTON** ya da **CHARRETON** (Enguerrand), aslen Picardie kökenli olan, ancak genç yaşta Provence'a yerleşen XV. yy. fransız ressam (Aix, 1444; Arles, 1446; Avignon, 1447-1466). 1452'de sipariş edilen Chantilly'deki (Condé müzesi) *Bağışlayıcı Meryem* ile Villeneuve-lès -Avignon Düşkünler yurdu'ndaki *Meryem' in taç* giyişi*'nin (1453-54) onun elinden çıktığını kanıtlayan iki belge bulunmaktadır. Karşılaştırma yoluyla, *Meryem ile Çocuk İsa* (1445-1450'ye doğr., Petit Palais, Avignon) ve *Villeneuve-lès-Avignon Pietà'sı**'da (1454-1456'ya doğr.?, Louvre) ona mal edilebilir. Quarton, kuzey gotik sanatının tinsel ve süslemeci geleneği ile, Provence'a özgü ışık ve biçim (biçimleri sadeleştirilmiş hacimler olarak ele alır) anlayışını başarıyla bağdaştıran üstün yetenekli bir sanatçıdır. Tezhip alanında da yapıtlar vermiştir.

QUARTU SANT'ELENA, İtalya'da kent, Sardinya'da (Cagliari ili), Cagliari'nin K.-D.'sunda; 43 900 nüf. Bisiklet fabrikası. Kırtasiye. Besin sanayileri.

QUARTUSDECİMUS a. (lat. sözc.). Kilise'nin ilk yüzyıllarında, paskalya bayramının tarihinin yahudi geleneğine göre, nisan ayının 14. gününün akşamı (bu tarih haftanın hangi gününe rastlarsa rastlasın) olduğunu savunan Doğu hıristiyanlarına verilen ad. (Roma geleneğine göre paskalya 14 nisandan sonra gelen ilk pazar günü kutlanıyordu. Paskalya tarihinin saptanması üzerine çıkan bu anlaşmazlık Doğu ve Batı hıristiyanlarının arasını açtıysa da aziz İreneus, bir ayrılığın doğmasını önledi. İznik konsili [325], paskalya tarihini, batı geleneği yönünde, bahar gündönümünü [21 mart] izleyen ilk pazar günü olarak saptadı.)

Quasimodo, V. Hugo'nun *Notre* Dame'ın Kamburu*'ndaki (Notre-Dame de Paris) korkunç kişi. Katedralin zangocudur. Çirkin, sağır, tek gözlü ve topal Quasimodo, öcünü alacak olan halkın sesidir. Olanaksız dostlukların simgesi olan, güzel Esmeralda'nın peşindeki bu yaratık, groteski yücelik boyutlarına vardırır. *La Légende des siècles*'deki pan Satyrosu'nun habercisidir.

■ **QUASİMODO** (Salvatore), italyan yazar (Siracusa 1901 - Napoli 1968). Kapalılık eğiliminin egemen olduğu dönemde edebiyat dünyasına girdi ve bu akımın süzme simgeciliğini parnasyen şairlere özgü bir kusursuzlukla işledi (*Acque e terre*, 1930; *Oboe sommerso*, 1932; *Erato e Apollion*, 1936; *Ed e subito sera*, 1942). Daha sonra kendi kuşağının, Direniş destanını ve özgürlüğü gün gün kazanmanın zorluklarını daha geniş halk kitleleri için dile getiren ilk şairi oldu (*Giorno dopo giorno*, 1947; *La vita non e sogno*, 1949; *La terra inpareggiabile*, 1958; *Dare e avere*, 1966). [1959 Nobel ödülü.]

QUATRE-CANTONS gölü, Luzern gölünün fransızca adı.



QUATREMÈRE (Étienne Marc), fransız doğubilimci (Paris 1782 - *ay. y.* 1857). Bibliothèque nationale'de görev aldı; kıpticeyle eski mısır dilinin özdeşliğini kanıtladı: *Recherces critiques et historiques sur la langue et la littérature de l'Égypte* (Mısır dili ve edebiyatı üzerine eleştirel ve tarihsel araştırmalar, 1808). Collège de France'ta ibrani, süryani, khalde dilleri (1819), daha sonra Doğu dilleri yüksek okulu'nda farsça (1827) profesörü oldu. Reşidettin'in *Cami üt-tevarih*'inin birinci cildini (*l'Histoire des Mongols de la Perse* [İlhanlılar tarihi, 1836]), Makrizi'nin *el-Süluk li marifeti düvel il-müluk*'unu (*l'Histoire des sultans Mamlouks* [Memluk sultanları tarihi, 2 c, 1837-1844]) fransızcaya çevirdi. Türkolojiyle ilgilenerek çağatayca yapıtlar üzerinde çalıştı: *Chrestomatie en Turc oriental* [Doğu türkçesinde seçmeler, 1841]). Çağataycanın sözlüğü için düzenlediği fişlerden yararlanan J. Th. Zenker, *Türkisch-arabisch-persisches Handwörterbuch* (1866-1876) adlı yapıtını yayımladı. Değerli doğu yazmalarının bulunduğu kitaplığı Bavyera kralı tarafından satın alındı.

QUATTRİNO a. (ital. sözc.). XV. ve XVI. yy.'larda italyan prensliklerinde ve 1866'ya kadar Papalık devletlerinde basılmış billon para.

QUATTROCENTO a. (ital. *quattrocento, quattro*, dört ve *cento*, yüz'den). XV. yy.'ı ([bin] dört yüz ve sonraki yıllar) belirten ve bu yüzyılda İtalya'da görülen edebiyat ve sanat hareketleri için kullanılan sözcük. (İtalyanlar aynı şekilde XIV. yy. için *trecento*, XVI. yy. için *cinquecento* vb. derler.)

QUATTUORVİRİ a. (lat. sözc.; *quattuor*, dört, ve *vir*, adam'dan). Antik. Roma'da dört kişilik bir kurulun üyesi yüksek görevli. —ANSİKL. Birçok tür quattuorviri vardı. Bunlar arasında, bulundukları yerin en yüksek görevlileri olan *koloni* ve *municipium quattuorviri*, resmi atölyelerde para basımını yöneten *mali quattuorviriler (auro argento aere flando feriundo)* sayılabilir.

Quatuor coronati ("taçlı dörtlü"), İngiltere Büyük locası'nda Araştırma locası'nın adı. 1884'te kurulan loca adını Diocletianus döneminde ortaçağ masonluğunun patronları olan dört din kurbanından alır. Bütün ülkelerde 40 asli (belki hiçbir zaman erişilemeyen bir sayı) ve yaklaşık 10 000 muhabir üyeden oluşur. XIX. yy. sonunda masonluk bilimini kuran araştırıcıları destekler.

QUAYLE (Dan), amerikalı siyaset adamı (İndianapolis 1947). İndiana Üniversitesi'nde hukuk doktoru oldu. *Huntington Herald Press* gazetesinde (1965-1969), İndiana Savcılık bürosu'nda (1970-1971) çalıştı. İndiana vali yardımcılığında (1971-1973) bulundu. Siyasete atılarak Temsilciler meclisi üyeliği (1977-1979), sonra senatörlük (1981-1988) yaptı. Başkan seçilen George Bush'un yardımcısı oldu (ocak 1989-ocak 1993).

QUÉBEC, Kanada'da kent, Québec ilinin merkezi; 165 000 nüf. (603 000'i yerleşme alanında).

1608'de Champlain'in kurduğu Québec, Amerika'da fransız uygarlığının beşiği oldu. Kent alanı, Saint Lawrence'in yanında 100 m'ye yükselen ve ovalarla, taraçalarla (daha başlangıçta bir yukarı, bir de aşağı kent vardı) sınırlanan bir tepe içerir. Irmak halicinin başındaki konumu, kenti, bir aktarma limanı ve tepenin tahkimli mahmuzunda askeri bir yer haline getirdi. İngilizler'in fethinden (1759 - 60) sonra kente sanayi (tersaneler) ve ticaret (kereste dışsatımı) girdi. Sanayi devrimi sayesinde imalat (tekstil, deri, tütün, besin sanayileri) başladı ve kırsal kesimden kol gücü talebi ortaya çıktı; bu olay kentin yeniden fransızlaşmasına yol açtı: 1861' de nüfus % 60 fransızca konuşurken bugün % 95'i konuşmaktadır.

Québec, il merkezi (15 000 kişi istihdam edilmektedir), dinsel ve kültürel (Kanada'nın en eski üniversitesi olan Laval üniversitesi; Québec İl müzesi güzel sanatlar, uygulamalı sanatlar; Laval üniversitesi müzesi) anakent işlevlerini üstlenmektedir. Yukarıda sıralanan sanayiler dışında var olan belli başlı sanayiler arasında kereste (kâğıt ve kâğıt hamuru, bıçkıevleri) ve maden işleme sanayileri, basımcılık ve yayımcılık (sanayide toplam olarak 16 000 kişi istihdam edilmektedir) sayılabilir. Fransız özellikleri taşıması, eşsiz yeri, karnavalı, yaz festivali ve dinsel ziyaret yerleriyle, çoğu Amerikalılar'dan oluşan binlerce turisti kente çekmektedir.

Kent, hem ırmağın sol kıyısında kalmasından doğan çevreden kopukluğun (Kanada aşırı karayolları ve demiryolları sağ kıyıdan geçer), hem de az gelişmiş ve az nüfuslu artülkesinin yarattığı sancıları çekmektedir. Ne var ki, gene de sanayi ve konut banliyöleri uzayıp gitmektedir. Tahılların depolama olanağı, petrol ürünleri taşımacılığı, kışın bile ulaşılabilen Québec limanının trafiğini yaklaşık 10 Mt'a yükseltmektedir.

QUÉBEC, Kanada'da il; 1 540 680 km^2; 6 770 800 nüf. (1990). Merkezi *Québec.*

coğrafya

Yüzey şekilleri ve yapısı bakımından il, boyutları birbirinden çok farklı üç bölgeye ayrılır. Kanada kalkanının doğu kesimi Québec ilinin onda dokuzunu kaplar, sayısız göl çanağı (toplam yüzeyin % 12'si) oyan buzulların yonttuğu billurlu kayaçlardan oluşur; Kanada kalkanının güney kenarı, Laurent dağlarında yükselir (600 m'den 900 m'ye). Apalaş bölgesi platolar ve tepeler (Jacques-Cartier [1 268 m] dağı gibi birkaç doruk kapsar) üzerinde yayılır. Bu iki bütün arasındaki Laurent dağlarının alçak toprakları, buzulsonrası boğulması sayesinde verimli gevşek topraklarla örtülmüştür; aşağı kesimdeki bölümü (Saint Lawrence halici), Anticosti adası dışında, deniz suları altında kalmıştır.

G.'den K.'e doğru gidildikçe, soğuk kışlı karasal iklimden, giderek hem daha şiddetli ve uzun kışlı hem de daha kısa ve serin yazlı (Québec'te ocak ayında −12 °C, Schefferville'de −23,5 °C; temmuz Québec'te 19,8 °C, Schefferville'de 12,8 °C) karasal iklime geçilir. Alçak toprakların ve Laurent dağlarının doğusunda bol kar yağar (4 m'den çok). Durgun tatlısuların donma süresi de G.'den K.'e doğru artar (5 aydan 9 aya). Deniz buzları 6-9 ay süreyle deniz kıyılarını ve Hudson körfezini ulaşıma kapatırsa da Saint Lawrence halicinde ve buzkıranlar sayesinde, Québec ile Montréal'e kadar uzanan kesimde kışın ulaşım yapılabilir. Akarsular (Saint Lawrence, Saint-Maurice, Ottawa) bol yağmur ve kar sayesinde olağanüstü yüksek debilidir (Saint Lawrence'in Québec'teki debisi ortalama 10 200 m^3/sn'dir). Bitki kuşakları iklim kuşaklarına paraleldir: alçak toprakların ve Laurent dağlarının karışık ormanını, sık kuzey ormanı, seyrek orman ve sonunda da tundra izler; ormanlarla tundralar arasında yer yer geniş turbalıklar uzanır.

İnsanların yaşadığı alan, önce "fransız yönetimi" sırasında XVII. ve XVIII. yy.'da alçak toprakların tarıma açılmasıyla genişledi; XIX. yy.'da Kanada kalkanının kenarlarında, Saint-Jean gölü kıyılarında ve Apalaş bölgesinde insanlar yaşamaya başladı; XX. yy.'da Abitibi'de yeni yerleşme alanları açıldı ve Kanada kalkanındaki madenler işletilmeye başlandı. Öte yandan, 1830'da 500 000 olan nüfus, 1921'de 2 360 000'e, 1941'de 3 331 800'e, 1961'de 5 259 210'a, 1981'de 6 298 000'e ve 1990'da 6 770 800'e yükseldi. Bu olağanüstü nüfus artışı, fransızca konuşan Québecliler arasındaki yüksek doğum oranının sonucuydu. Ne var ki bu oran 1960'tan sonra hızla düştü: ‰ 30'dan ‰ 14,1'e indi; yıllık doğal artışsa ‰ 20'nin üstündeyken ‰ 7'nin altına düştü. Bu durum, Québec'teki fransız kökenli halkın oranını giderek düşürecektir (yaklaşık 100 yıldır % 80'dir). Halkın beşte biriniyse, yöreye gelen eski İngilizler'in soyundan gelenler, yeni italyan, alman, slav göçmenler oluşturmaktadır.

Québec ilinin ekonomisi sanayiye dayanır: sanayi, çalışan nüfusun dörtte birini istihdam eder ve Québec ilinin Kanada'nın ikinci büyük sanayileşmiş ili haline getirir. İnsan, hammadde ve enerji kaynaklarının bolluğu sanayinin gelişmesini kolaylaştırmıştır. Günümüzde duraklama devresine giren geleneksel sanayi dallarına (tekstil, hazırgiyim, gemi ve demiryolu gereçleri yapımı, süt sanayisi) yeni etkinlikler eklenmiştir: kâğıt ve kâğıt hamuru üretimi (kerestelerin biçilmesinden sonra); alüminyum, bakır ve çinko çıkarımı; kimya (petrol türevleri); hava taşıtları ve otomobil sanayisi. Dışsatıma yönelik olan bu sanayiler konjonktüre sıkı sıkıya bağlıdır (işsizlerin % 11'i). Elektrik gereksinimi, hemen hemen bütünüyle hidrolik enerjiyle karşılanır (86 TWsa). James körfezindeki dev kompleks, 1985'ten bu yana 60 TWsa'i aşan bir enerji sağlamaktadır. Amyant bir yana bırakılırsa (Apalaş bölgesi), maden cevherlerinin hemen hemen tamamı Kanada kalkanından çıkanlır (demir, bakır, çinko, altın); akaryakıtlar hesaba katılmazsa, Québec maden cevheri üretiminde ülkede ikinci sırayı alır. Çalışan nü-



Dan Quayle

Pierre Giordano



Québec buzlarla kaplı Saint Lawrence ve tepede Frontenac şatosu

QUÉBEC



Thibaut-Explorer

Québec
Gaspé'deki balıkçı köyü
Échouerie'den bir görünüm



fusun ancak % 5'ini istihdam eden tarım kesimi, daha çok sığır yetiştiriciliğine, tütüncülüğe, meyveciliğe, sebzeciliğe ve akağaç ürünlerinin pazarlanmasına yönelmektedir. Avcılık, "tuzakçılık" ve hatta deniz balıkçılığı (Gaspé yarımadası, Madeleine adası) önemsizdir; buna karşılık turizm, ekonominin temel taşlarından biri haline gelmektedir (ziyaretçiler başka illerden ve ABD'den gelir). Kırsal göçler, sanayinin ve üçüncü kesimin gelişmesi kentleşmeyi hızlandırmıştır (nüfusun % 78'i kentlerde yaşar). Başlıca yerleşmeler: Montréal (toplam il nüfusunun % 45'i), Québec, Chicoutimi-Jonquière ve Trois-Rivières'dir. Öte yandan Ottawa yerleşmesi Québec'e taşmaktadır (Hull).

tarih

Fransa kralının iktidarı zararına ingiliz iktidarının yerleşmesinden az sonra bir Québec eyaleti kuruldu (1763). Bunun üzerine mağluplar, batıda (Huron gölünün kuzey-doğu kıyısı yakınında) Nipissing gölü ve Anticosti adasının yukarısında Saint Lawrence halicinin başlangıcı arasındaki oldukça küçük bir araziyle yetinmek zorunda kaldılar. Kanadalılar ve İngilizler arasındaki ilişkilerin normalleşmesi, Kanadalılar'ın Atlas okyanusu sömürgelerindeki başkaldırmayla çelişen bağlılıkları,

1774'te (Québec kanunu) Utrecht antlaşması'na göre sözde Fransa krallığı'na bağlı olan arazinin büyük bir bölümünün "yeni uyruklar"a verilmesine yol açtı. Buna göre Québec eyaleti, Mississippi, Ohio ve Labrador arasında kalan bölgeleri kapsıyordu. (→ KANADA haritası.) Ancak ABD'nin kurtuluşundan sonra "loyalistler"in yoğun olarak gelişi, eyalet için yararlı olmadı. 1791'de eyalet, Büyük Göller yakınında özellikle ingilizce konuşan Yukarı Kanada ile Saint Lawrence üzerinde çoğunluğu fransızca konuşan Aşağı Kanada arasında ikiye bölündü. Aşağı Kanada'daki siyasal gelişmenin başlıca özelliğini, ülkenin ilk "Kurucu halk"ının özgüllüğünü korumaya yönelik sürekli bir savaşım oluşturdu. 1837 ayaklanmasıyla bu savaşın doruğuna ulaştı. Ayaklanmanın yenilgiyle sonuçlanması üzerine Aşağı Kanada, 1840'ta Yukarı Kanada'yla birleşti. (→ KANADA.) Ancak iktisadi zorunluluklar, özellikle demiryolları yapımının gerektirdiği büyük harcamalar, bölgenin Atlas okyanusu kıyılarındaki bölgelerle birleştirilmesine yol açtı. Böylece 1867'de, Kanada konfederasyonu doğdu. Bu arada yeni bir Québec eyaleti de doğdu ve çeşitli eyaletlerin tarihi, bundan sonra Kanada'nın ve federal hükümetin tarihiyle birleşti.

Québec'teki yeni siyasal yaşamın temel özelliğini, 1837 "yurtseverler"inin mirasçısı, demokratları bir araya getiren ve düşünce özgürlüğünü savunan "kızıl" parti ile, etkileri durmadan artan, geleneksel değerlere dönük ve köylülere dayanan tutucu bir katolik milliyetçiliği savunan kilise yandaşları arasındaki karşıtlık oluşturdu. İlk eyalet hükümeti olan Pierre Chauveau hükümeti, Kilise'yi ve din adamları öncülüğünde girişilen yeni toprakların sömürgeleştirilmesini destekledi. Birbirini izleyen tutucu hükümetler, teokrasiyi daha da güçlendirdiler; 1875'te Boucherville, Milli eğitim bakanlığını kaldırdı ve fransız Kanadalılar'ın eğitimi sıkı sıkıya rahiplerin eline bırakıldı. 1887'de Honoré Mercier yönetiminde iktidara gelen liberallerse, Québec için kendini fransız ulusunun bir eyaleti olarak göstermek zorunluluğu üzerinde durdular. İç sömürgeleştirme, özellikle Saint-Jean gölü çevresinde daha da gelişti ve gerçek bir destan boyutu kazandı. Ancak 1891'de, mali bir rezalet sonucu Mercier'nin saygınlığını yitirmesi üzerine, başlarında L.-O. Taillon olan tutucular yeniden iktidara geldiler ve 1897'de iktidarı yeniden liberallere bıraktılar. Liberal F. G. Marchand, yeniden bir Eğitim bakanlığı kurmaya giriştiyse de başaramadı; onu gene liberal S. N. Parent (1900) ve Lomer Gouin (1905) izledi. Lomer Gouin hükümeti Ottawa'dan, tüm kıyı Newfoundland'a bağlı kalmak üzere, Yeni Québec'in (Ungava) çok büyük bir bölümünün Québec'e verilmesini sağladı. XIX. yy. sonunda Henri Bourassa'nın önderlik ettiği savaşımlarla, fransız kanada milliyetçiliği ortaya çıktı. Henri Bourassa özellikle Québec'in Boerler savaşı'na katılmasına, 1905'ten sonra da yeni Saskatchewan ve Alberta eyaletlerindeki fransızca konuşanlara zorla kabul ettirilen ast duruma karşı çıktı. 1910'da *Devoir*'in kurulmasından sonra Bourassa, Ontario'da fransızca eğitimi savunmak üzere gitgide kızışan bir savaşım yürüttü. Federal hükümetin Ontario'ya karşı ayrımcı bir siyaset izlemesi, Québecliler'in Büyük Avrupa savaşı'nda ingiliz ordusuyla işbirliği etmeye karşı gösterdikleri isteksizlikte büyük bir rol oynadı; 1916'da ve özellikle 1918'de, askere yazmaya karşı muhalefet ayaklanmaya dönüştü.

Savaştan sonra rahip Lionel Groulx, fransız Kanadalılar'ın geleneksel erdemlerini yüceltti ve kitaplarında olsun, *l'Action française*'deki (1929'da *l'Action canadienne française* adını aldı) makalelerinde olsun, protestan istilayı önlemek için "beşiklerin öcü"nü savundu. Québec'teki siyasal tutuculuk, eyalet hükümetinin merkezi iktidar karşısındaki edilginliğiyle daha da güçlendi ve liberal Taschereau hükümeti, 1927'de Labrador'un bir bölümünün Newfoudland'a geri verilmesine karşı çıkmadı.

1929 bunalımı Québec'i çok sarstı. Ulusal birlik başkanı Maurice Duplessis, 1936 seçimlerini kazandıysa da 1939'da liberal Godbout'a yenildi. İkinci Dünya savaşı'nın başında birçok Québecli orduya katıldıysa da eyalet, 1942'de yapılan bir referandum sırasında oyların % 72'siyle askere yazmaya karşı çıktı. 1944'te oyların azınlığını kazanan Ulusal birlik, oy verme sistemiyle egemen bir duruma getirilen kırlardaki oylama sayesinde, milletvekilliklerinin büyük bir çoğunluğunu kazandı. Bunun üzerine Maurice Duplessis'nin, laikler ve liberaller bakımından "Büyük Kötülük" dönemi olan gerçek egemenlik dönemi başladı. Ancak 1945'te Québecliler, federal seçimlerde liberallere oy verdiler. Çelişkili gibi görünen bu tutum, gerçekte fransızca konuşan toplumu savunmak için her zaman en iyi çözümü arayan çok zeki bir siyasal bilinci yansıtıyordu.

Duplessis hükümeti, kendi dillerini ve kendi din adamlarının kesin yetkilerini korumak isteyen Québecliler bakımından "tutucu" bir hükümet olmakla birlikte toplumsal alanda, 1949'daki Asbestos amyant işletmelerindeki çetin grevler sırasında görüldüğü gibi, özel işletmenin ve büyük amerikan şirketlerinin sadık bir savunucusuydu; işçileri destekleyen Montréal başpiskoposu monsenyör Charbonneau, 1950'de istifa etmek zorunda kaldı. Bu tür toplumsal çatışmalar, Québec'teki derin değişimleri göze çarpacak duruma getirdi. Sanayinin çarpıcı büyümesi ve kentlerdeki hızlı gelişim, toplumsal yapıları derinden değiştirdi. Büyük kentlerdeki proletarya örgütlendi, orta sınıflar hızla çoğaldı ve tutucu kırların egemenliği sona erdi. 1960'ta, kentlerin aldıkları oy oranında temsil edilmemelerine rağmen, Jean Lesage önderliğindeki liberaller büyük bir zafer kazandı. Yeni hükümet, "Sessiz devrim" denilen reformlara girişti. Milli eğitim bakanlığı'nın yeniden kurulması, Kilise'nin eğitim üzerindeki tekelini hafifletti. Elektrik ulusallaştırılarak, enerji dağıtımı plana bağlandı. İş yasası çağdaşlaştırıldı ve yoksullara yardım geliştirildi. Bunlara koşut olarak bağımsızlık isteği de gelişti ve örgütlendi; 1960'ta Ulusal bağımsızlık birliği'nin (Rassemblement pour l'indépendance nationale [RİN]) ortaya çıktığı görüldü. 1963'te, Üçüncü dünya'daki kurtuluş savaşımlarından esinlenen Québec Kurtuluş cephesi (Front de libération du Québec [FLQ]) birkaç bomba patlattı. 1965'te devrimci bir eğilim taşıyan Halk kurtuluş hareketi (Mouvement de libération populaire [MLP]), burjuva toplumun kendisine saldırmayı amaçlayan eylemlere girişti. Bu radikal davranışlardan ürküntüye kapılan kırların oylarından son bir kez yararlanan Ulusal birlik, 1966'da Daniel Johnson'ın önderliğinde yeniden iktidara geldi. Bununla birlikte tutucular da milliyetçi istekler üzerinde durmak zorunda kaldılar. 1967'de milliyetçi istekler, general de Gaulle'ün ziyareti sırasında uluslararası bir destek kazandı (general de Gaulle Montréal'de, "Yaşasın özgür Québec!" diye haykırdı). 1968'de D. Johnson öldü. Ardılı Jean-Jacques Bertrand, özellikle yeni göçmenlere çocukları için eğitim dili olarak ingilizceyi seçmek hakkını veren "Bill 63"ün kabul edilmesi dolayısıyla, artan bir siyasal ve toplumsal çalkantıyla uğraşmak zorunda kaldı. 1970'te Robert Bourassa önderliğindeki liberaller, René Lévesque'nin önderlik ettiği ve oyların % 24'ünü kazanan Québec partisi (parti québecois [PQ], 1968'de kuruldu) adayları karşısında büyük bir zafer daha kazanarak yeniden iktidara geldiler. Québec Kurtuluş cephesi'ndeki (FLQ) genç bağımsızlıkçıların düş kırıklığı, terörcü bir suikastlar dalgasına dönüştü ve Çalışma bakanı Pierre Laporte'un kaçırılıp öldürülmesiyle bu terörcü girişim doruğuna erişti (ekim 1970). 1973 seçimlerinde liberaller, bir kez daha kazandılarsa da Québec partisi üyeleri, oyların yaklaşık % 30'unu alarak gelişmelerini sürdürdüler. 1976'da toplumsal çatışmalar çoğaldı (öğretmenlerin ve hastane müstahdemlerinin grevleri). Aynı yıl René Lévesque'in seçimlerde kazandığı zafer, eyalet tarihinde bir dönüm noktası oldu. Québec partisi, oyların % 41'ini alarak, 110 milletvekilliğinin 76'sını kazandı. Bağımsızlık yanlılarının zaferi, bütün Kanada'yı sarstı. R. Lévesque, öteki eyaletlerle iktisadi bir birliği sürdürmekten yana olmakla birlikte, Québec'i hükümran bir devlet durumuna getirmek istediğini açıkladı. Ancak iktisadi bunalım Québecliler'i, sonu belirsiz bir serüven gibi görünen şeylerden uzaklaştırmaya katkıda bulundu. 20 mayıs 1980'de Québecliler, % 59,5'lik bir çoğunlukla, R. Lévesque hükümetine Kanada'nın öteki eyaletleriyle bir "hükümranlık-birlik" görüşmesinde bulunma yolunda vekâlet vermeyi kabul etmediler. Québec partisi ilerlemesini 1979 ve 1981 seçimlerinde de sürdürdü (sırasıyla % 41,4 ve % 49,2 oy). Fakat 1981 yılından sonra, zaten var olan federalist eğilimler yeniden güçlendi. 1985 seçimlerinde Federalist liberal partı % 56 oy alarak 99 milletvekili çıkarırken Québec partisi ancak % 38 oyla 23 üyelik kazanabildi. Bu eğilim 1989 seçimlerinde de küçük farkla devam etti (oy oranları sırasıyla % 49,9 ve % 40,1).

edebiyat, güzel sanatlar, müzik, sinema

→ KANADA.

Québec kanunu, 22 haziran 1774'te Kanada'ya verilen statü. Bu belgeyle, Québec eyaletinin sınırları çiziliyor, katoliklerin kamu görevlerine gelmeleri onaylanıyor, vergi konuyor ve bir hükümet kuruluyordu: vali, kral tarafından atanan 22 üyelik bir konsey tarafından denetleniyor ve fransız medeni hukuku benimseniyordu.

Québec konferansları. 17-24 ağustos 1943'te Québec'te toplanan ve *Quadrant* da denilen birinci konferansta, Churchill, Roosevelt, Mackenzie King ve Soong, İtalya'nın teslim koşullarını saptadılar ve Normandiya çıkarmasının bir Provence çıkarmasıyla tamamlanmasını kararlaştırdılar.

13-16 eylül 1944'te toplanan ve *Octogone* da denilen ikinci konferans sırasındaysa Roosevelt ve Churchill, Almanya'nın sanayisiz bırakılmasını ve Batı Almanya'daki işgal bölgelerinin Anglosaksonlar arasında bölüşülmesini öngören Morgenthau planını kabul ettiler.

QUEBRACHO ya da **QUEBRACO** a. Özodunu sanayide sepileyici olarak kullanılan bir özüt veren Tropikal Amerika kökenli ağaç.

—ANSİKL. Quebrachonun başlıca iki türü vardır: kırmızıya çalan esmer renkte, ince dokulu, ağır ve sert bir odun veren *quebracho blanco (Aspidosperma quebracho-blanco)*, yapılarda ve travers yapımında kullanılan ve ayrıca sepileyici özütler çıkarılan, kiremit kırmızısına yakın koyu pembe renkte, ince dokulu, çok sert ve çok ağır bir odun veren *quebracho colorado* (*Schinopsis lorentzii; anacardiaceae* familyası).

—Deric. Quebracho bitkisel sepileyici maddelerin tüketiminde yaklaşık % 40'lık bir yer tutar. Sepileyici odun olarak işletilecek ağaçlar genellikle 40-60 cm çapında iken kesilir; bunların özodununda % 20, diriodununda % 2 ve kabuğunda % 4,8 kadar tanen bulunur. Sepileyici özütler odundan elde edilir: sıcakta çözünür ya da normal denen *doğal özüt*, bunun otoklavda sülfitlenmesiyle elde edilen ve



J. Valentin-Explorer

Queensland'da hayvan yetiştirme çiftliği

Loirat



José Maria Eça de Queirós

Gisèle Freund



Raymond Queneau (1963'te)

bütün yaygın bitkisel sepileme yöntemlerinde kullanılan *soğukta çözünür özüt* (Lepetit ve Tagliani yöntemi, 1896) ve nihayet doğal özütün sınırlı sülfitlenmesiyle elde edilen yarı çözünür özüt. Quebracho taneni, *yoğuşmuş tanenler* adıyla bilinen yüksek molekül kütleli yoğuşmuş polifenoller olan hidrolizlenemeyen tanenler grubundandır.

—Eczc. Astımın ya da amfizemin yol açtığı nefes darlığına karşı infusyon ya da tentür halinde kullanılan ve beyaz quebracho'nun kabuğundan elde edilen toz.

Queckenstedt-Stookey testi. Nörol. Bir bel ponksiyonu iğnesine bağlı bir manometre ile ölçülen beyin-omurilik sıvısındaki basınç değişikliklerini inceleme testi. Normal koşullarda jugular damarlara yapılan baskı beyin-omurilik sıvısı basıncını artırır; böyle bir basınç yükselmesi görülmediği hallerde omuriliği baskı altına alan çoğunlukla ur kökenli bir engelin varlığı düşünülür.

QUEDİUS a. Karanlık ve nemli yerlerde barınan kısakanatlıböcek cinsi. (*Quedius* cinsi üyeleri genellikle döküntülerde ya da yosunlarda, özellikle de odunların içinde yaşar. Bazıları karınca yuvalarında, kimileriyse memelilerin yeraltı inlerinde barınır. Dünyanın hemen her yerinde bulunur. Çok sayıda türü vardır. Kısakanatlıböcekgiller familyası.)

QUEDLİNBURG, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde kent, Harz dağlarının kuzey eteklerinde; 30 000 nüf. Dinsel ve sivil birçok yapı. Haddehaneler. Elektronik. Ölçü aletleri. Mekanik. Ecza ürünleri. Yakınında, çiçek ve sebze tarımı.

QUEENS, New York'ta (ABD) borough; 1 891 000 nüf.

QUEENSBERRY dükü → DOUGLAS (James).

QUEENSLAND, Avustralya'nın kuzeydoğusunda eyalet; 1 727 500 km^2 (ülke yüzölçümünün beşte birinden çok); 2 834 100 nüf. (1989). Merkezi *Brisbane.*

Birkaç bin yerliyi saymazsak, belli yerlerde toplanan seyrek nüfus (yarısı Brisbane'de yaşamaktadır) Avrupa kökenlidir. Eyalette, 10° G. enlemiyle 29° G. enlemi arasında uzanmasına karşın, tropikal ya da yarıtropikal bir iklim görülür. Avustralya sıradağlarıyla sınırlanan doğu kıyısındaki bol yağışlar, ticari bitkileri (özellikle de şekerkamışı) yetiştirme olanağı verir; ortalama 40 hektar büyüklüğünde olan çiftlikler iyice makineleşmiştir. Otuz kadar şeker fabrikasında yılda 3 Mt'dan fazla şeker (büyük bölümü dışarı satılır) üretilir. En etkin kentler (K.'den G.'e doğru): Cairns, Townsville, Mackay, Rockhampton, Bundaberg. Büyükbaş hayvancılık, iklimi çorak uçsuz bucaksız iç kesimde giderek daha yaygın yöntemlerle yapılmaktadır.

Queensland'ın önemli maden kaynakları vardır: kömür; Moonie'de biraz petrol; Mount İsa'da bakır, kurşun ve çinko; Weipa'da çok büyük boksit yatakları. Kıyıda turizm gelişmektedir (kumsallar ve 2 000 km uzunluğunda mercan kayalıkları).

Queensland cevizi, MACADAMİA*'nın eşanlamlısı.

Queensland humması, Q* HUMMASI'nın eşanlamlısı.

QUEENSTOWN, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Stormberg'in eteğinde; 39 500 nüf. Tarım (yünler, tahıllar, hayvan ürünleri) pazarı.

QUEENSTOWN, Yeni-Zelanda'da turizm merkezi, Güney adasında, Wakatipu gölü kıyısında.

Queen's ware, ingiliz seramikçi Wedgwood'un, kraliçe Charlotte'un himayesini sağladıktan sonra, imal ettiği krem rengi ince seramiklere 1765'e doğru verdiği ad. Aynı ad, buna benzer seramikler imal eden Leeds ve başka fabrikalar tarafından da kullanıldı.

QUEİPO DE LLANO (Gonzalo), ispanyol general (Tordesillas 1875 - Sevilla 1951). İspanyol-Amerikan savaşı'na katıldıktan sonra (1898), Fas'ta görev yaptı. Primo de Rivera'ya karşı ayaklanma girişiminde bulundu, fakat başaramadı (1928), iç savaş sırasında (1936-1939) Franco'nun yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Sevilla ve Málaga'yı ele geçirdi (1937) ve düşmana karşı psikolojik savaşı yönetti.

QUEİPO DE LLANO (José María) → TORENO kontu.

QUEİROLO (Francesco), italyan heykelci (Cenova 1704 - Napoli 1762). Roma ve Napoli'de etkinlik gösterdi. Bu son kentte, Sansevero capellası'nı süsleyen ünlü *Disinganno* grubunu (düş kırıklığı alegorisi) gerçekleştirdi.

QUEİRÓS (Pedro FERNANDES DE) → FERNÁNDEZ DE QUIRÓS.

QUEİRÓS (José Maria Eça de), portekizli yazar (Póvoa de Varzim 1845 - Paris 1900). Diplomat, büyük bir gezgin olan ve romantizme karşı çıkan Queirós, Lizbon'da yapılan Casino konferanslarına katıldı (1871) ve gerçekçiliği, şekilciliğin, tumturaklılığın ve yapmacıklılığın reddi olarak niteleyerek, yazarın görevinin, bireyi ihmal etme pahasına da olsa tipik ortamlar ve olaylarla ilgilenmek olduğunu vurguladı. Portekiz sosyetesini mizahi bir biçimde eleştirdiği romanlarında, aynı zamanda Kilise'yi (*O Crime do Padre Amaro,* 1875), gazetecilik ve edebiyat çevrelerini, küçük (*O Primo Basílio,* 1878) ve büyük burjuvaziyi (*Os Maias,* 1888) hedef aldı. Sonraki yapıtları arasında en ünlüleri, Ortaçağ'ı canlandıran *A İlustre Casa de Ramires* (1897) ve köy yaşamının şiirsel bir tablosunu çizdiği *A Cidade e as Serras*'dır (1901).

QUEİRÓS (Rachel de), brezilyalı kadın yazar (Fortaleza 1910). Gazetecilik yaptı, yoksul halkın yaşamını dile getiren romanlar (*O Quinze,* 1930; *As três Marias,* 1939; *O Galo de Ouro,* 1950), tiyatro oyunları (*Lampião,* 1953; *A Beata Maria do Egito,* 1958) ve tarihsel ya da özyaşamöyküsel içerikli deneme ve kronikler yazdı (*O Brasileiro Perplexo,* 1963; *O Caçador de tatu,* 1967).

QUELEA a. Afrika'da, Büyük Sahra'nın güneyinde kalan savanlarda ve çayırlıklarda yaşayan ötücükuş cinsi. (Tüyleri serçeninkine çok benzer; yalnız erkeği çiftleşme mevsiminde canlı renklere bürünür. Ağaçların üzerinde çok kalabalık topluluklar halinde yuva yapar ve tahıl tarlalarında büyük zararlara yol açar. Dokumacıkuşugiller familyası.)

QUELİMANE, Mozambik'te liman kenti, Zambezi yönetim bölümünün merkezi; 72 000 nüf. Eski bir esir ticareti limanı olan kent, bir tarım bölgesinin (kakao ağacı yetiştiriciliği) ticaret ve sanayi merkezidir. Hazırgiyim. Yapı gereçleri. Hindistancevizi işleme. İçecekler.

QUELLİNUS, QUELLİN ya da **QUELLİEN,** hollandalı sanatçılar ailesi. Başlıca üyeleri: —ERASMUS II, ressamdı (Anvers 1607 - *ay. y.* 1678), kardinal-infante Fernando'nun kente gelişi (1635) dolayısıyla Rubens'in yönetiminde Anvers'in ve İspanya'da Torre de la Parada'nın süslenmesine katıldı. Rubens'in ölümünden sonra Anvers kenti ressamı olarak ustasının yerine geçti ve onun üslubunda çalışmaya devam etti. Kiliselerde, manastırlarda (Anvers, Brugge, Mechelen) ve müzelerde (Anvers, Brüksel, Madrid [Prado], Valenciennes [*İsa Marta ve Meryem'in evinde*], Lille, Caen vb.) pek çok yapıtı bulunmaktadır. —Erkek kardeşi ARTUS I *Yaşlı* heykelciydi (Anvers 1609 - *ay. y.* 1668), Roma'da Duquesnoy'nun öğrencisi oldu. Hollanda barok üslubunun en önemli yaratıcılarındandır. 1650-1664 arasında Amsterdam Belediye sarayı'nın süsleme çalışmalarına katıldı; Anvers ve Brüksel'de mitolojik ve dinsel konulu birçok heykel gerçekleştirdi. Johan Witt'in Dordrecht müzesi'ndeki mermer büstü ona aittir. —ARTUS II *Genç* (Sint-Truiden 1625 - Anvers 1700), Artus I'in oğlu ve iş ortağıydı; Brugge'deki St. Walburgis kilisesi'nin kürsüsü ile Anvers'deki St. Jacobs kilisesi'nin esas sunağını gerçekleştirdi. —JAN-ERASMUS, ressamdı (Anvers 1634 - Mechelen 1715), Erasmus II'nin oğluydu; Anvers, Brugge, Mechelen'de çalıştı ve imparator Leopold I'in ressamı oldu.

QUELUZ, Portekiz'de (Lizbon yönetim bölümü) kent; 30 000 nüf. 1758-1795 arasında M. V. de Oliveira ve Jean-Baptiste Robillon'un yaptığı barok üslubunda Krallık şatosu; planlarla ve su oyunlarıyla, havuzlarla, heykellerle süslü bahçeler.

QUEMOY → KEMOY.

QUENEAU (Raymond), fransız yazar (Le Havre 1903 - Paris 1976). Bir süre gerçeküstücülere katıldı, filolog ve matematikçiydi. Jarry'nin patafizik anlayışını da benimseyen Queneau, *Encyclopédie de la Pléiade*'ı çıkarttı. Daha çok dilin kullanımı üzerine odaklaşan çok sayıdaki yapıtında mizah öğesi ve yazım fantezileri öne çıkar. Yapıtları arasında romanlar (*le Chiendent,* 1933; *Pierrot mon ami,* 1942; *Loin de Rueil,* 1945; *Zazie metroda* [Zazie dans le métro], 1959; *les Fleurs bleues,*

1965), şiirler (*les Ziaux*, 1943; *le Chien à la mandoline*, 1958; *Battre la campagne*, 1968; *Morale élémentaire*, 1975) ve ünlü denemelerini (*Exercices de style*, 1947; *Cent Mille Milliards de poèmes*, 1961) sayabiliriz.

QUENSELİT a. (fr. *quenselite*, isveçli mineralog P. D. *Quensel*'in adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez ve kurşun oksit.

QUENSTEDTİT a. (fr. *quenstedtite*, alman yerbilimci F. A. *Quenstedt*'in adından). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidrtalı doğal demir sülfat.

QUENTAL (Antero Tarquínio DE), portekizli şair (Ponta Delgada, Asor adaları, 1842 - ay. y. 1891). Kemikleşmiş romantizme son veren derin bir çözümlemeci olan Quental, demokratik ve ilerici düşünceler için savaş verdi. "Demokratik konferanslar" düzenledi ve siyasal savlarının en önemli yanlarını kapsayan *Causas de Decadencia das Povas Penunsulares dos Ultimos Tres seculos* (1871) adlı yapıtı yazdı. Şiirinin mistik eğilimi daha ilk *Sonetos*'ta (1861) ortaya çıktı ve Victor Hugo'nun etkisinin sezildiği *Odes modernas*'ta (1865) toplumsal eyleme yönelik bir araç durumuna geldi. Quental Paris'te bir süre kaldıktan sonra, özellikle Proudhon'un öğretilerinden esinlenerek işçi hareketlerini destekledi. Devrimci şiirlerinin en belirgin özelliği canlılıklarıdır. *Sonetos* (1890) adlı yapıtındaysa, onu intihara sürükleyen fizik ve metafizik dramın çeşitli yanlarını dile getirdi.

Quentin Durward, Walter Scott'un romanı (1823). Atak Charles'in sarayından kaçan Isabelle de Croye, Louis XI'e sığınır, o da kendisini "Ardennes Yabandomuzu" diye bilinen zalim La Marck'la evlendirmek ister. İskoçyalı muhafız Durward ile amcası, La Marck'ı öldürerek genç kızı kurtarır. Isabelle de Croye, Quentin ile evlenecektir. Scott, tarihsel pitoresk öğelerden yararlanarak iskoç milliyetçiliğini yüceltir.

QUENTOVİCUS. Tar. coğ. Ortaçağ'ın sonlarından kalma, günümüzdeki Etaples bölgesinde liman. IX. - X. yy.'da Normanlar tarafından yıkıldı. Günümüzde *Quend*'dir.

QUERCİA (Jacopo DELLA) → JACOPO della Quercia.

QUERCY, Fransa'da (Aquitaine havzası) bölge, Massif central'ın (burada Châtaigneraie'yi sınırlar) kenarında. *Causses du Quercy* (ya da *Yukarı Quercy*) ve *Aşağı Quercy* diye ikiye ayrılır. Bağcılığın büyük rol oynadığı ve hayvan yetiştiriciliğinin önemli yer tuttuğu çok ürünlü bir tarım (buğday, mısır) ülkesidir.

QUERÉTARO, Meksika'da kent, eyalet merkezi, Mexico'nun K.-B.'sında; 294 000 nüf. (1990). Sömürge döneminden kalma anıtlar. Barok ve yeniklasik üslubunda katedral. Eski bir manastırda müze. Tekstil. Metalürji. Besin sanayileri. Çömlekçilik. —*Querétaro eyaleti*, 11 769 km²; 1 044 227 nüf. (1990). Kuzeyi dağlık, güneyi verimli ovalarla (tahıllar, meyveler) kaplı eyalette, birçok maden (cıva, opal, gümüş, bakır, kurşun) vardır.
—Tar. İspanyollar'ın fethettiği (1531) aztek kenti Querétaro, 1810'da Hidalgo, Domínguez ve Allende'nin ayaklanma hazırlıklarını yaptıkları yerdir. Meksika kongresi, ABD ile yapılan Guadalupe Hidalgo antlaşması'nı bu kentte onayladı (1848). İmparator Maximilian, Miramón ve Mejía ile birlikte gene bu kentte kuşatıldı; imparator ihanete uğrayınca, teslim olmak zorunda kaldı ve kurşuna dizildi (19 haziran 1867). Carranza'nın çağrısıyla Kurucu meclis Querétaro'da aralık 1916 - şubat 1917 arasında toplandı ve Meksika devrimi'nden doğan Anayasa, şubat 1917'de ilan edildi.

QUERİDO (Israël), hollandalı yazar (Amsterdam 1872 - ay. y. 1932). Romanlar, dramlar, natüralist esinli denemelerle Amsterdam'da halkın yaşamını betimlediği *De Jordaan* (1912 - 1925) adlı dört ciltlik bir çevrimin yazarıdır.

Querîdos Uitgeverij *(Em.)*, 1915'te Amsterdam'da Israël Querido'nun kardeşi Emanuel Querido tarafından kurulan hollanda yayınevi. Edebiyat yapıtlarının yanı sıra, tarih, güzel sanatlarla ilgili yapıtlar ve gençliğe yönelik koleksiyonlar yayımlar.

QUERİNİ, venedikli soylu aile; XI. yy.'dan başlayarak kent yaşamında etkin bir rol oynadı.

QUEROL (Vicente Wenceslao), ispanyol şair (Valencia 1836 - Betera 1889). Llorente ile birlikte *la Estrella* adlı edebiyat derneğini kurdu. Valencia lehçesiyle *Rimas*'ı (1877) ve castilla lehçesinde din ve yurtseverlik temalarını işleyen şiirler yazdı.

QUEROL GAVALDÁ (Miguel), ispanyol besteci ve müzikolog (Ulldecona, Tarragona eyaleti, 1912). 1970'te İspanyol müzikoloji enstitüsü'nün, 1973'te de Katalan müzikoloji derneği'nin başına getirildi. Rönesans ve barok dönemin (*cancionero*'lar) vokal müziği üzerinde uzmanlaştı.

QUERVAİN (Alfred DE), isviçreli coğrafyacı, meteoroloji uzmanı ve kâşif (Zürich 1879 - ay. y. 1927); 1912 de Grönland'ı bir baştan bir başa geçen isviçreli keşif heyetini yönetti; dönüşte, buzul takkesiyle ilgili pek çok bilimsel gözlem sonucu getirdi.

Quervain daraltıcı tenosinoviti (isviçreli cerrah Fritz de *Quervain*'in [1868 - 1940] adından). El başparmağının uzaklaştırıcı uzun kası ile ekstensor kısa kasının kirişlerine ait sinoviya kılıflarının, dönerkemiğin alt ucu hizasında iltihaplanması. (Kadında daha sık rastlanır, nedeni travma olabildiği gibi belli bir nedeni olmayabilir de. Bazen iki taraflıdır.)

QUESADA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Jaén ili), sierra de Cazorla'nın eteğinde; 7 400 nüf. Ressam Rafael Zabaleta'nın (1907 - 1960) müzesi.

QUESADA (Gonzalo JIMÉNEZ DE) → JIMÉNEZ DE QUESADA (Gonzalo).

QUESNAY (François), fransız hekim ve iktisatçı (Méré, Île-de-France, 1694 - Versailles 1774). Mantes hastanesi baş cerrahıydı; cerrah ve doğum hekimi olarak büyük bir ün kazandı ve *Observations sur les effets de la saignée* (Kan almanın etkileri üzerine gözlemler) [1730] adlı yapıtını yazarak, o zaman bu konuda geçerli olan tezleri çürüttü. 1736'da bir *Essai physique sur l'économie animale* (Hayvan yapısı üzerine deneme) yazdı. Cerrahlık akademisi daimi sekreterliğine (1737), Mme de Pompadour'un hekimliğine (1749), ardından kralın hekimliğine (1752) getirildi ve kendisine soyluluk verildi. Versailles şatosu'ndaki dairesinde Diderot, Turgot, Mirabeau markisi, Dupont de Nemours gibi iktisadi sorunlarla ilgilenen ve fizyokratlar* grubunu oluşturan kimseler bir araya geliyorlardı. *Ansiklopedi* için "çiftçi" (1756) ve "tahıl" (1757) maddelerini yazdı ve 1758'de temel yapıtı olan *Tableau économique* (İktisadi tablo) adlı kitabını yayımladı. Bu kitaptaki düşünceleri, *Maximes générales du gouvernement économique d'un royaume agricole* (Tarımsal bir krallığın iktisadi yönetimi üzerine genel dü-

Bk. resim sayfa 9654

şünceler) adlı yapıtında geliştirdi. Bu yapıtla malların ve hizmetlerin dolaşımını, insan vücudundaki kan dolaşımına benzetti. Quesnay'ye göre toprak, birincil zenginlik kaynağıydı. Quesnay'nin iktisat bilimine temel nitelikli katkısı, daha kesin bi-



Aneto

Yaşlı Artus I Quellinus
Bilgelik
(Cezayı simgeleyen iki karyatidle çevrili Süleyman'ın yargılaması sahnesiyle canlandırılmıştır)
Amsterdam eski Belediye sarayı süslemelerinden bir ayrıntı
Dam sarayı, Amsterdam

çimini almadan önce, makroekonomiyi bulmasıydı ("çevrimsel akım"ın keşfi).

QUESNEL, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) ırmak, *Quesnel gölü*'nden (Cariboo dağları) doğan Fraser'in sol kıyıdan kolu; 105 km.

QUESNEL, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) kent, Prince George'un G.'inde; 7 600 nüf. Kâğıt hamuru ve özü. Turizm.

QUÉTELET (Adolphe), belçikalı gökbilimci, matematikçi ve istatistikçi (Gent 1796 - Brüksel 1874). Önce Gent'te, sonra da Brüksel'de matematik profesörü oldu, ilk bilimsel çalışmalarını, koninin düzlemsel kesitleri konusunda yaptı. Daha sonra, Brüksel gözlemevi'nin yapım çalışmalarını yönetti ve buranın ilk müdürü oldu (1828). Olasılıklar kuramını, ahlak ve siyaset bilimlerine ve antropometriye uygulamasıyla tanındı. En önemli yapıtları olan *Sur l'homme et le développement de ses facultés, ou essai de physique sociale* (İnsan ve yetilerinin gelişimi üzerine ya da toplumsal fizik denemesi) [1835] ve *l'Anthropométrie, ou mesure des différentes facultés de l'homme* (Antropometri ya da insanın çeşitli yetilerinin ölçümü) [1871] adlı kitaplarında insanın fiziksel ve düşünsel niteliklerinin gelişimi ve "ortalama insan" üstüne istatistiksel araştırmalarını özetledi. İnsanı incelerken, onu toplumsal bünyenin bir üyesi olarak ele almaya dayanan ilkeleri ilk ortaya koyanlardan biridir. İstatistikten yararlanarak doğum oranı, fiziksel ve düşünsel bakımdan bü-

Queluz
eski Krallık şatosu'ndan ayrıntı (XVIII. yy.'ın ikinci yarısı Mateus Vicente de Oliveira ile Jean-Baptiste Robillon'ün yapıtı)

J. Bottin





Anthony **Quinn**
Fellini'nin
Sonsuz sokaklar (1954) filminde

yüme, zihinsel davranış ve ölüm oranı yasalarını incelemeye çalıştı.

QUETZAL a. Yüz centavo değerinde Guatemala para birimi.

QUETZALCÓATL, Kolomböncesi dönem meksika tanrısı; kökenini ülkenin D.'sundan (Veracruz kıyısı) aldığı sanılır. Teotihuacán'da bitkiler tanrısı, Tlaloc* tarafında Yağmur tanrısıydı, Aztek döneminde rahiplerin, dinsel düşüncenin ve sanatların tanrısı oldu. Bunun üzerine, Ehecatl*, Nanahuatzin* ve Xolotl* ile bir tutuldu. Sanat ve tekniklerin yerleştirilmesine katkıda bulunan Tula hükümdarı Topiltzin Quetzalcóatl, efsanede koruyucusu tanrı Quetzalcóatl ile karıştırıldı.

Larousse



François **Quesnay**
Johann Georg Wille'nin
bir gravüründen ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

QUEVEDO, Ekvador'da (Los Ríos ili) kent, Vinces kıyısında, Guaranda'nın K.-B.'sında; 43 000 nüf. Karayolu kavşağı. Tarım işletmeleri merkezi.

QUEVEDO Y VİLLEGAS (Francisco Gómez DE), ispanyol yazar (Madrid 1580 - Villanueva de los İnfantes 1645). Babası, Felipe II'nin karısı kraliçe Anne d'Autriche'in özel sekreteri, annesiyse nedimesiydi, kendisi de ilahiyat öğreniminden sonra soyluların çevresinde yaşadı. Kralın maiyeti ile birlikte Valladolid'de (1601-1606) ve Madrid'de (1606 - 1613) kaldı. Sonra, belki bir düello sonucu, Sicilya genel valisi Osuna dükü'nün hizmetine girdi ve onun en etkin diplomatlarından biri durumuna geldi (1613 - 1620). Efendisinin saygınlığını yitirmesinden doğan sorunların yatışmasından sonra 1623'te gene göze girdi ve kral sekreteri oldu. Arkasından yeni bir gözden düşme ve saygınlık dönemi daha yaşadı, fakat yazdığı bir yergiden dolayı kral tarafından San Marcos manastırı'na sürüldü (1639). Buradan ancak 1643'te çıkabildi. Quevedo kontrastların yazarıdır: 1648 - 1670 arasında yayımlanan şiirlerinde en soylu ve derin anlamlı esin, en aşırı argo ile yazılmış romanslarla bir aradadır. *Cartas del caballero de la Tenaza* (1625), *Sueños* (1607-1622) ve *La hora de todos* (1635 - 36) adlı yapıtlarında acımasız bir yergici olan yazar, en şaşırtıcı serüven romanlarının birini de yayımladı: *Historia de la vida del Buscón, llamado Don Pablos, ejemplo de vagabundos y espejo de tacaños* (1626). *La Política de Dios* (1626) gibi siyasal ve *Vida de Marco Bruto* (1644) gibi ahlaksal yapıtları hıristiyanca bir boyun eğişin ve olağanüstü bir tarih önsezisinin kanıtlarıdır. Quevedo, çağının tüm polemiklerine katıldı ve üslup arayışı ve anlatım inceliğinde kullandığı özen, düşüncesinin acımasız katılığını hiç yumuşatmadı.

P. Tetrel-Explorer



tanrı **Quetzalcóatl**
tek parça bazalt
aztek sanatı
Antropoloji müzesi, Mexico

QUEZALTENANGO, Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, yanardağ kökenli platoların batı bölümünde; 110 000 nüf. (1987). Ticaret ve sanayi (tekstil, deri işleme, el sanatları, besin). Kent, 1902'de, bir yanardağ püskürmesi sonucunda yıkıldı. —*Quezaltenango yönetim bölgesi;* 1 951 km²; 527 501 nüf. (1989).

QUEZON (Manuel Luis), filipinli siyaset adamı (Baler, Tayabas, 1878 - Saranac Lake, New York eyaleti, 1944). 1899'da Amerika'ya karşı ayaklanmaya katıldı. Tayabas eyaletine vali seçildi (1905). Osmeña ile birlikte milliyetçi parti *Nacionalista*'yı kurdu (1907). Senato üyesi, ardından Senato başkanı (1916) olarak, Filipinler'in kurtuluşu için savaşım verdi. Yeni kurulan devletin Başkanlığına seçildi (1935), aynı göreve 1941'de bir kez daha seçildiyse de japon istilasından kaçmak zorunda kaldı ve ABD'de bir sürgün hükümeti kurdu.

QUEZÓN CİTY, Filipinler'de kent, Manila'nın K.-D.'sunda; 1 632 000 nüf. (1990). 1948'de kurulan kent, 1976'ya kadar Filipinler'in başkenti oldu. Konut merkezi. Üniversite.

QUFU → ÇÜFU.

QUİBDÓ, Kolombiya'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Chocó'da, Batı Cordillerası'nın eteğinde, Atrato kıyısında; 52 100 nüf. Makine sanayileri. Kereste sanayileri. Hazırgiyim. Besin sanayileri. Yakınında, altın ve platin çıkarımı.

QUİBERON, Fransa'da kanton (Morbihan) merkezi, *Quiberon yarımadası*'nın güney ucunda; 4 647 nüf. (1992). Dar bir kum okuyla kıtaya bağlanır. Balıkçı limanı ve önemli sayfiye merkezi.

QUİCHÉ ya da **SANTA CRUZ DEL QUİCHE,** Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Utatlán harabelerinde, eski Quiché krallığı'nın merkezi; 7 600 nüf. —*Quiché yönetim bölgesi,* K.'de, Altos Cuchumatanes dağlarında yayılır, 8 378 km²; 539 669 nüf. (1989).

QUİCHELER, Yucatán Mayaları'yla akrabalık bağları olan Guatemala Kızılderilileri. İ.S. IX. yy.'da doruğuna ulaşan ve varlığını XVI. yy.'a kadar sürdüren güçlü bir krallık kurdular. Başkentleri Utatlán'dı (bugün Quiché).

Quick zamanı. Hematol. Etmen V (proakselerin), etmen VII (prokonvertin) ve etmen X (Stuart etmeni) yanında olduğu zaman protrombinden (etmen II) trombinin oluşmasını ölçerek pıhtılaşmanın dış ya da dokusal gerçekleşme sürecinin araştırılması. Quick zamanı, çok miktarda dokusal tromboplastin bulunan bir ortamda önce oksalat karıştırılmış ve sonra kalsiyum eklenmiş bir plazmanın pıhtılaşması için geçen zamandır. Ölçüm, bir denek plazma ile karşılaştırılarak yapılır. Normal pıhtılaşma zamanı 11 ila 16 saniyedir, ama yüzde ile ifade edilir (denek plazmanın çeşitli yoğunluklardaki pıhtılaşma zamanlarında oluşan bir eğriye bakılarak). Quick zamanlarının sadece % 70'ten aşağı olanları patolojik kabul edilir. Bu test özellikle K antivitaminleriyle yapılan kan sulandırıcı tedavilerin kontrolünde kullanılır. (Eşanl. TOPLAM PROTROMBİN ETKİNLİĞİ ORANI.)

QUİCKSWOOD *(baron)* → CECİL (Hugh Gascoyne).

QUİDDE (Ludwig), alman siyaset adamı (Bremen 1858 - Cenevre 1941). Barışçı hareket için çalıştı, Münih'te Barış birliği'ni kurdu (1892), Bavyera Diyeti'ne seçildi (1907-1918). Weimar meclisi'nde milletvekili oldu (1919-20), Hitler'e karşı çıktı ve Almanya'dan ayrıldı. (F. Buisson ile birlikte 1927 Nobel barış ödülü'nü aldı.)

QUİLLABAMBA, Peru'da (Cuzco yönetim bölgesi) kent, Cuzco'nun K.-K.-B.'sında; 10 800 nüf. Tarım işletmeleri merkezi.

QUİLLAJA a. Basit ve sert almaşık yapraklı ve oldukça büyük, 3 ya da 4'ü bir arada toplu çiçekli, Brezilya, Şili ve Peru kökenli ağaç. (Şili'de yetişen *Quillaja saponaria* ve *Q. smegmadermos* türlerinden "panama kabuğu" adıyla bilinen kabuk elde edilir.)

QUİLLOTA, Şili'de kent, Valparaíso'nun K.-D.'sunda; 36 500 nüf.

QUİLMES, Buenos Aires'in (Arjantin) güney-doğu banliyösünde sanayi yerleşmesi; 447 000 nüf. Biracılık. Petrol rafinerisi. Sayfiye merkezi. Müze.

QUİLPUÉ, Şili'de kent, Valparaíso'nun doğu banliyösünde; 108 289 nüf. (1990).

QUİLTER (Roger), ingiliz besteci (Brighton 1877 - Londra 1953). Operalar, oyun müzikleri *(Where the Rainbow Ends)*, senfonik yapıtlar *(A Children's Overture)* dışında, Shakespeare, Shelley ve başka büyük şairlerin şiirleri üzerine şarkılar besteledi.

QUİMBAYÁLAR, Kolombiya'da, İspanyol fethi döneminde Orta Cauca bölgesinde yaşayan küçük kabile. İki arkeolojik yöre belirlendi: köyler ve yan odalı kuyulu mezarlarıyla dikkati çeken Orta Cauca yöresi (İ.S. 1000-1200); köyleri ve urna mezarlarıyla tanınan Caldas yöresi (1000'den ispanyol fethine kadar). Bu iki yörenin kuyumculuk (kolomböncesi Amerikası'nın bu alanda en parlak örnekleri) ve çömlekçilik ürünleri (bunlara da *quimbayá* denir) çoğu kez mezarlardan alınmıştır.

QUİMPER, Fransa'da (Finistère) yönetim merkezi, Odet kıyısında; 62 541 nüf. (1992). Eski evler ve iki müze kentin sanatsal önemini tamamlar. Cornauaille'in merkezi olan kentte birkaç sanayi (besin, özellikle fayans, makine sanayileri vb.) etkinliği de vardır.

QUİN (Windham Thomas **Wynd'ham-**), 4. **Dunraven** kontu, ingiliz siyaset adamı (Adare, Luimneach, 1841 - Londra 1926). Sömürgeler müsteşarı oldu (1885-1887); imparatorluk federasyonu programı ve tercihli tarifelerle ilgilendi; İrlanda tarım konferansı'na başkanlık etti (1902-03), İrlanda'ya karşı bir uzlaşma politikasını savundu.

QUİNA, Fransa'da (Charente), Gardes-le-Pontaroux komününde yer, Villebois-Lavalette'in kuzey-doğu'sunda. Burada, çok önemli bir yontmataş katı ortaya çıkarıldı. Dr. Henri Martin, burada, neandertal tipte iskeletler (bir erişkin ve bir çocuk) ortaya çıkardı. Bu tabakanın moustier katı, charente katının özelliği olan pulsu rötuşlarla (Quina tipi vuruş) biçimlendirilmiş perdah malalarıyla ünlüdür.

QUİNARİUS a. Nümism. **1.** İ.Ö. III. yy.'dan başlayarak basılan yarım denarius değerinde gümüş roma parası. (Arkayüz denarius ile aynıydı, önyüzdeyse Roma başı ve V simgesi [5 as] bulunmaktaydı.) **—2.** Roma'da, İmparatorluk döneminde bir aureus'un yarısı değerinde olan altın para.

QUİNAULT (Philippe), fransız şair (Paris 1635 - *ay y.* 1688). 1671'de *Psyché* için Molière ve Corneille ile birlikte çalıştı. Ertesi yıl Lully ile sıkı bir işbirliğine girdi. Püristler (Boileau) ve ahlakçılar (Bossuet) tarafından şiddetle eleştirilmesine karşın, librettoya yeni bir biçim vermesinden dolayı çok büyük bir başarı kazandı; bu yeni biçim bir önoyun ve gösterişli sahnelere, makine oyunlarına uygun olduğu kadar sözlü, şarkılı ve korolu bölümlerin birbirini sistemli bir biçimde izlemesine elverişli bir final bölümü içermekteydi. Perrault kendisini göklere çıkardı, daha sonra Voltaire de aşk üzerine deyişlerini övdü.

QUİNAULTLAR, Washington eyaletinin batı kıyısında yaşayan ve bir salish dili konuşan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Quinault toplumu, maddi zenginliğin ayinler sırasında (potlaç göreneği) kazanılan büyüsel-dinsel yetkilere bağlı olduğu üç sınıflı (kalıtsal başkanlar, halk ve köleler) bir aşamalandırmaya göre örgütleniyordu. Çok iyi ağaç yontucuları olan Quinaultlar, balıkçılık, avcılık ürünleri, bitki ve kök toplamacılığıyla besleniyorlardı. Çokkarılılık, kayınalma ve baldızalmanın yaygın olduğu zengin sınıflardan bireyler arasındaki evliliklerle bir bütün haline gelen bağımsız küçük köy birliklerine bölünmüşlerdi. Beyaz uygarlığa katılmalarıyla, gelenek-

sel kültürleri ve şamanlığın belirleyici işlevi ortadan kalktı.

QUİNCEY (Thomas DE) → DE QUINCEY.

QUİNCKE (Georg Hermann), alman fizikçi (Frankfurt an der Oder 1834 - Heidelberg 1924). Kılcal olayları, bunların oluşmasına neden olan molekül kuvvetlerini ve ışığın metal yüzeyler tarafından yansıtılmasını inceledi.

Quincke ödemi → ÖDEM.

QUİNCTİUS CİNCİNNATUS (Lucius), dürüstlüğü ve sadeliğiyle ünlü romalı (İ.Ö. 519'a doğr.). 460'ta, konsüllüğe atandığı haberini bildirmeye gelen lictorlar onu tarlasını kendi eliyle sürer buldular. 458' de, dar bir geçitte Aequi halkının ablukaya aldığı konsül Minucius'un yardımına koşmak üzere diktatörlüğe getirildi. Onu kurtardı ve zaferi sağladı. 439'da, Spurius Melius'la savaşmak üzere yeniden diktatör atandı.

QUİNCTİUS FLAMİNİNUS (Titus), romalı general (İ.Ö. 228 -174). Sağlam bir yunan kültürüyle yetişmiş, geniş fikirli bir insandı. 198'de konsüllüğe, 197'de prokonsüllüğe getirildi. Yunanlılar'ı, haziran 197'de Kynokephaloi'de yendiği Philippos partisinden ayırarak Makedonya savaşı'na son verdi. 196'daki İsthmia oyunlarında Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etti (bu bağımsızlık kentler arasındaki federal ilişkilere son veriyordu). 192'de Yunanistan'a döndü, daha sonraki yıllarda yunan siyasetini yönlendiren tek kişi olarak kaldı. 189'da censorluğa getirildi.

QUİNCUNX a. (lat. *quincunx, -uncis,* bir bütünün on ikide beşi'nden). Üzerinde değerini belirten beş kabartının bulunduğu (bunların dördü bir kare oluşturur, beşincisiyse ortadadır) beş ons değerinde bakırdan eski roma sikkesi.

QUİNCY, ABD'de (Massachusetts) liman kenti, Boston'un G.'inde, Quincy Bay kıyısında; 84 700 nüf. Boston'un uydu limanı ve sanayi (tersaneler, makine, elektronik, sabun fabrikası) merkezi.

QUİNCY, ABD'de (İllinois) kent, Mississippi'nin sol kıyısında, Saint Louis'in yukarı kesiminde; 42 300 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

QUİNCY (Saer), **Winchester** kontu, ingiliz baronu (öl. Akkâ 1219). Yurtsuz John ve Arslan Yürekli Richard'ın en iyi komutanlarından biriydi. 1211-1214 arası İngiltere yargıcı oldu, John ile arası açıldı ve baronluk partisinin başına geçti. 1215'te, prens Louis'nin İngiltere'yi işgal etmesini sağlamak üzere Fransa'ya gitti: ama Louis'nin 1217'deki başarısızlığı, onu Henry III ile anlaşmaya zorladı, Haçlı seferine katıldı.

QUİNCY (Josiah), amerikalı yurtsever (Boston 1744 - denizde, Gloucester açıklarında, 1775). Avukattı; daha 1767'de ingiliz egemenliğine karşı yazılar yazmaya başladı, 1774'te Boston yasası üzerine bir kitap (*Observations on the Act of Parliament commonly called the Boston Port Bill* [Boston Port yasası da denilen Parlamento yasası üzerine görüşler]) yayımladı ve whiglerle görüşmek üzere Londra'ya gönderildi.

QUİNDECEMVİR a. (lat. *quindecemvir; quindecim,* on beş ve *vir,* adam'dan). Rom. tar. Olağanüstü olaylarda, Senato'nun emriyle inceledikleri sibylla kitaplarını korumak ve yorumlamakla görevli on beş rahipten *(quindecemviri, sacris faciundis)* biri. (Böyle durumlarda günah çıkarma törenleri düzenlerlerdi.)

QUİNDÍO, Kolombiya'da yönetim bölgesi, Cordillera central'da; 1 825 km²; 392 208 nüf. Merkezi *Armenia.* Kahve yetiştiriciliği ve hayvancılık.

■ **QUİNE** (Willard VAN ORMAN, **Willard** —denir), amerikalı mantıkçı ve filozof (Akron 1908). Harvard'da Whitehead'in yanında, ardından Viyana, Varşova ve Carnap ile karşılaştığı Prag'da eğitim gördü, sonra 1978'e kadar Harvard'da ders verdi. Daha 1915'te, *Two Dogmas of Empirism* (Deneyciliğin iki dogması) adlı yapıtında, çözümleyici ve bireşimsel önermeler arasındaki ayrımı eleştirdi. Her türlü indirgemeciliği ortadan kaldırmak için, mantıksal deneycilik görüşünün ürünlerini eleştirel bir gözle yeniden okumak gerektiğini ileri sürdü. Dil felsefesinde, Chomsky'nin doğuştancı varsayımlarına son derece karşıt behaviorcu bir anlam görüşünü benimsedi. Aynı zamanda bir dili bir başka dile çevirmenin gerçekten olanaklı olduğunu yadsıyarak ("çevirinin belirlenimsizliği ilkesi"), "anlam miti"ni yıkmaya çalıştı. Quine şöyle der: "Deneysel anlamlılığın birliği, bilimin bütünselliğidir." Çözümleyici felsefedeki en büyük katkısını oluşturan mantık felsefesi düzeyinde (*Logic and the Reification of Universalia* [Mantık ve evrensel şeyleşme], 1953), belli bir kuramın, varlıklarını "üstlendiği" özlükleri saptamaya yönelik bir "varlıkbilimsel bağlanım" ölçütü önerdi. Anlam ve eşanlamlılık kavramları gibi "maksatlı*" kavramlar karşısındaki güvensizliğiyle de ün kazandı. Russell'ın mantıklaştırıcı geleneğinin bir mirasçısı olarak kabul edilebilirse de, çağdaş mantık tekniklerini adcılıktan esinlenen bir varlıkbilimin hizmetine koşmakta Russell'dan daha ileri gitti. Gerçekten de ona göre, arka plandaki bir kurama göndermede bulunmaksızın, bir kuramın nesnelerinden söz etmenin anlamı yoktu. Başlıca yapıtları: *Mathematical Logic* (Matematik mantık) [1940]; *"Methods of Logic* (Mantık yöntemleri) [1950]; *From a Logical Point of View* (Mantıksal bir bakış açısından) [1953]; *Word and Object* (Sözcük ve nesne) [1960]; *Set Theory and its Logic* (Kümeler kuramı ve bunun mantığı) [1963]; *Philosophy of Logic* (Mantık felsefesi) [1970] ve *The Roots of Reference* (Gönderimin kökleri) [1973] ve *Theories and Things* (Kuramlar ve şeyler) [1981], *The Time of My Life* (Yaşadığım çağ) [1985].

Bk. resim sayfa 9656

QUİNET (Edgar), fransız tarihçi (Bourg-en-Bresse 1803 - Paris 1875). Collège de France'da profesörken (1841), kilise düşmanı olduğu gerekçesiyle 1846'da ders vermesi yasaklandı. 1848'de milletvekili seçildiyse de, 1851'de sürgüne gönderildi ve 1870'e kadar Belçika ve İsviçre'de yaşadı. 1871'de yeniden milletvekili seçildi. Kuramlarını *l'Esprit nouveau* (Yeni Zihniyet) [1874] adlı kitabında açıkladı. Laik cumhuriyet yanlısı olan Quinet, çeşitli edebiyat, felsefe ve tarih yapıtları *(les Révolutions d'Italie)* [İtalya'da devrimler], 1852) yayımladı.

QUİ NHON, Vietnam'da liman kenti, *Qui Nhon koyu'*nun kıyısında; 214 000 nüf. Balıklavalar. Tuzlalar.

QUİNİSEXTUS sıf. ve a. (lat. *quinisextus; quini,* beş ve *sextus,* altıncı'dan). Doğulu piskoposların 691'de İstanbul'da düzenledikleri bir konsil için kullanılır. Bu konsilin amacı, beşinci (553) ve altıncı (680-681) İstanbul konsillerinin yasal düzenlemede disiplin konusundaki eksiklerini tamamlamaktı. (Quinisextus Latinler'ce hiçbir zaman tanınmadı. Bu konsile toplandığı salonun [*Trullon*] adı dolayısıyla *in Trullo* konsili de denir.)

QUİNN (Anthony), amerikalı sinema oyuncusu (Chihuahua, Meksika, 1915). 1936'da küçük rollerde görünerek sinemaya başladı ve ancak 1950'de üne kavuştu. Önemli filmleri: *Viva Zapata* (E. Kazan, 1952), *Sonsuz sokaklar* (la Strada) [F. Fellini, 1954], *Notre-Dame'ın kamburu* (Notre-Dame de Paris) [J. Delannoy, 1956], *Ölmeyen insanlar* (Lust for Life) [V. Minelli, 1956], *Korkunç kumpanya* (Heller in Pink Tights) [G. Cukor, 1959], *Zorba* (Zorba the Greek) [M. Kakoyannis, 1964], *Jamayka rüzgârları* (Cyclone in the Jamaique) [A. Mackendrick, 1965], *Büyücü* (The Magus) [G. Green, 1968], *Baba, oğul, gelin* (L'eredità Ferramonti) [M. Bolognini, 1976], *Çağrı* (The Message) [M. Akkad, 1976], *Jesus of Nazareth* (F. Zefferelli, 1977), *Sanchez'in çocukları* (The Children of Sanchez) [H. Barlett, 1979], *Semender* (The Salamender) [P. Zinner, 1980], *Valentina* (A. Betancor, 1982), *Space Pirates* (A. Margheriti, 1987), *Onassis* (W. Hussein, 1988), *Hayaletler beceremez ki* (Gohosts can't do it) [J. Derek, 1990].

QUİNOA a. (kiçua dilinde sözc.). Tohumları için yetiştirilen Güney Amerika karabuğdayı. (Bitkinin [*Chenopodium quinoa*], mızraksı yaprakları ve sıkı başak biçiminde çiçekleri vardır. Peru ve Şili kökenlidir.)

QUİÑONES DE BENAVENTE (Luis), ispanyol yazar (Toledo 1589'a doğr. -Madrid 1651). İspanyol küçük tiyatrosunun yaratıcılarındandır. Bu dalda günümüzdeki *zarzuela'*nın temelini oluşturan çok sayıda *entremeses* (ara oyunu) ve kısa güldürü yazdı.

QUİNQUENNİUM a. (beş yıllık süre anlamında lat. sözc.). Skolast. İkisi felsefeye, üçü tanrıbilime ayrılmış beş yıllık öğrenim.

QUİNTANA (Manuel José), ispanyol şair ve siyaset adamı (Madrid 1772 -ay. y. 1857). Önce *A España* (1808) adlı yapıtıyla Napoléon işgaline, sonra Fernando VII'nin mutlakıyetine karşı savaşım verdi. *A Juan de Padilla* (1797) adlı ilahisinde, *Pelayo* (1805) adlı dramında ve *Vidas de españoles célebres'*in (1807) ilk cildinde yurtsever ve özgürlükçü düşüncelerini dile getirdi.

QUİNTANAR DE LA ORDEN, İspanya'da kent, Castilla La Mancha'da (Toledo ili); 8 900 nüf. *Don Quijote* adlı yapıtın bir bölümü burada geçer.

QUİNTENZ (Aloïs), fransız mucit (Gengenbach 1774 - Strasbourg 1882). Strasbourg'da mekanikçi olarak çalıştı, 1815'e doğru ok kolları birbirine eşit olmayan ve kaldıraç sistemiyle işleyen bir terazi yaptı; bununla büyük ağırlıklar ölçülebiliyordu *(Quintenz terazisi).*

QUİNTERO, Şili'de petrol limanı, Valparaíso yakınında.

QUİNTERO (Serafín ve Joaquín ÁLVAREZ) → ÁLVAREZ QUİNTERO.

QUİNTİLİANUS (Marcus Fabius), latin retorikçi (Calagurris Nassica, bugün Calahorra, İspanya, İ.S. 30'a doğr. -öl. 100'e doğr.). Roma'da bir retorik okulu açtı; öğrencileri arasında Genç Plinius'un, Tacitus'un ve Domitianus'un yeğenlerinin de yer aldıkları bu okul, kentin en ünlü okulu durumuna geldi. Kazandığı ün, Vespasianus'tan yılda 100 000 sestertiusluk bir ödenek alan ilk retorikçi olmasına yol açtı. Bu durum, roma gençliğine yönelik retorik öğretimine resmi bir nitelik kazandırdı. Quintilianus, öğretim deneyimini, ilk çocukluktan başlayarak tam bir eğitim programının betimlendiği on iki kitaplık *De institutione oratoria* (Hitabet okulu) adlı yapıtında özetledi. Seneca okulunun temsil ettiği "çağdaş" eğitime karşı tepki olarak cicerocu klasikçiliğe dönüşü savunan Quintilianus, İmparatorluk döneminde siyasal belagatın ortadan kaybolmasının, hatiplerin esin kaynağını kuruttuğunu pek de iyi göremiyordu.

QUİNTİLİUS VARUS (Publius) → VARUS (Publius Quintilius).

QUİNTİLLA a. (isp. sözc.). İspanyol şiirinde, sekiz hecelik beş dizeden oluşan kıta.

QUİNTİLLUS (Marcus Aurelius Claudius), Roma imparatoru (öl. Aquileia 270). Kardeşi Claudius II'nin ölümünden son-

Algar



Francisco Gómez de Quevedo y Villegas ressamı bilinmeyen tablo (ayrıntı)
Instituto Valencia de Don Juan Madrid

Keystone



Manuel Luis Quezón (1935'te)

Lauros-Giraudon



insan biçimli altın figür
Quimbayálar sanatı
Altın müzesi, Bogota

Harvard üniversitesi



Willard Quine (1971'de)



Anthony Quinn

ra askerleri tarafından imparator ilan edildi. Fakat Quintillus'a karşı Aurelianus da imparator ilan edilince Quintillus birkaç günlük saltanatının ardından intihar etti.

Quinton plazması (tesc. ed. a.). Damıtık su ile sulandırılarak insan plazması molekül yoğunluğuna getirilmiş steril deniz suyu (osmoz basıncı, litrede 8 g sodyum klorür eriyiğininkine eşittir). Quinton plazması, beslenme bozukluğu olan ya da ishalli meme çocuklarında kullanılır.

QUİNTO REAL, eskiden özel müteahhitlere, İspanyol Amerikası'ndaki maden işletmeleri için verilen imtiyazlara karşılık, İspanya'ya giren değerli madenler üzerinden, krallığın aldığı % 20'lik vergi için kullanılan ispanyolca deyim.

QUİNTUS CURTİUS RUFUS, latin tarihçi (İ.S. I. yy.), ilk iki kitabı kaybolmuş olan on kitaplık *İskender* tarihi*'nin (Historia Alexandri Magni) yazarı. Retorikçiler' in öğrencisi oldu. Tarihsel doğruluk kaygısı gütmez ve coğrafyası düş ürünüdür; buna karşılık, yapıtı romansı anlatımının çekiciliğiyle sürükleyici bir nitelik taşır. Savaşlar ya da olayların geçtikleri yerler üzerine yapılan betimlemeler, konuşmalar, ahlakçı açıklamalar, ruhbilimsel çözümlemeleri oldukça başarılıdır. Yapıtın merkezinde İskender yer alır. Bu yapıt Ortaçağ'da büyük bir ilgi görmüştür.

QUİRİCUS *(aziz)*, Kilikia'da, Tarsus'ta yaşamış martyr (IV. yy.). Üç yaşında bir çocuktu. Annesiyle birlikte öldü.

QUİRİGUÁ, Guatemala'da, Copán*'ın K.'inde maya kenti, Honduras'ın önemli tören merkezi. Son klasik döneme ait (İ.S. 600-950) arkeolojik kalıntılar arasında, özellikle sunaklar ve oymalı büyük steller anılmalıdır. Bu stellerden biri 10 m yüksekliğindedir ve VIII. yy.'dan kalmadır; yüzlerinden birinde bir kalkan ve bir asa tutan sakallı bir adam, öteki yüzlerinde de kronolojik metinler bulunmaktadır.

Quirinale meydanı, Roma'da, Quirinale tepesi üzerinde meydan. Constantinus hamamlarında bulunmuş dioskur heykellerinin (yunan) Roma döneminde yapılmış kopyaları meydanı süsler. Dikilitaş, Augustus mozolesinden; havuz, Forum'dan getirilmiştir.

Quirinale sarayı, Roma'da, Quirinale meydanı üzerinde saray. Çeşitli bölümleri, 1574'ten (papa Gregorius XIII döneminde) yaklaşık 1740'a kadar, O. Mascherino, D. Fontana, F. Ponzio, C. Maderno, Bernini, F. Fuga gibi mimarlarca gerçekleştirildi. Boyalı dekoru, Melozzo da Forli, G. Reni (*Meryem Ana'nın yaşamı* freskleri, 1610), Maratta gibi sanatçıların yapıtlarını kapsar. Geniş bahçeleri vardır. Eskiden papaların yazlık konutu, ardından kralın konutu (1870) olan Quirinale sarayı'nda, günümüzde İtalya Cumhurbaşkanı oturmaktadır.

QUİRİNALE tepesi, Roma'nın, adını tanrı *Quirinus*'tan alan yedi tepesinden biri. Servius tarafından bölümlere ayrılmadan önce, *Collis* (tepe) diye bilinirdi. Augustus döneminde, *Alta Semita* denilen VI. bölge oldu. Sallustius bahçeleri ve Diocletianus ve Constantinus hamamları Quirinale üzerinde yer alırdı.

QUİRİNUS, eski Roma tanrısı. Eski bir tarihte İupiter-Mars-Quirinus üçlüsündendi ve Quirinale tepesi'nde bir tapınağı vardı. Sabini halkının Mars'ı olarak kabul edilebilir. Antik gelenekte kimi zaman Romulus ile özdeşletirilmiştir.

QUİROGA (Vasco DE), ispanyol kilise adamı (Madrigal de las Altas Torres, İspanya, 1470-Uruapán, Meksika, 1565). Fransisken papazıydı. 1530'da Yeni İspanya kilise temsilciliğine ve 1534'te Michoacán piskoposluğuna getirildi. Burada, Kızılderililer için okullar ve hastaneler kurdu, Thomas More'un, *Ütopya*'sında ileri sürdüğü ilkeleri uygulamaya çalıştı.

QUİROGA (Juan Facundo), arjantinli siyaset adamı (La Rioja eyaletinde 1793 - Barranca Yaco, Córdoba eyaleti, 1835). Mütevazı kökenli bir taşra caudillosuydu. Jujuy çevresinde bağımsız bir bölge kurdu (1820). Federalizm yanlısıydı, Manuel Dorrego'yu Buenos Aires valiliğine getirtti (1827); Dorrego'nun idamından (1828) sonra, kendisi de La Tablada'da (1829) ve Oncativo'da (1830) birlikçilere yenildi, ancak üstünlüğü ele aldı (1831), ülkeye dehşet saldı, kendini Buenos Aires valisi olarak atattırdı (1834). Belki de Rosas'ın kışkırtmasıyla, "Llanolar kaplanı" adıyla anılmasına yol açan yolsuzluk sonucu öldürüldü.

QUİROGA (Horacio), uruguaylı yazar (Salto 1878 - Buenos Aires 1937). Yaşamının büyük bir bölümünü Arjantin'in Chaco ve Misiones bölgelerinde, çoğu zaman zor doğa koşullarıyla iç içe geçirdi. Şair, özellikle de öykü yazarı olarak, Poe ile Kipling'in etkisinde kaldı ve balta girmemiş ormanların gizlerini, vahşi hayvanların dövüşlerini, ilkel güçlere karşı savaş veren insanların korkularını, deliliği ve ölümü şaşırtıcı bir biçimde betimledi. Başlıca öykü kitapları arasında *Cuentos de amor, de locura y de muerte* (1917), *Cuentos de la Selva* (1918), *Anaconda* (1921), *El desierto* (1924), *Los desterrados* (1926) sayılabilir.

QUİSCALUS a. Amerika'da yaşayan siyah ya da koyu renkli, madensel yeşil ya da mor parıltılı tüylü, yelpaze kuyruklu ötücükuş cinsi. (Amerikasarıasmasıgiller [*İcteridae*] familyası.)

—ANSİKL. *Quiscalus* cinsi üyelerine Kanada'dan Peru'ya kadar uzanan alandaki bütün ekili tarlalarda, bahçelerde rastlanabilir: burada, Avrupa'daki sığırcıklar kadar zararlı olurlar. Hepçil olan *Quiscalus*' lar böceklere ve larvalara saldırdıklarında tarıma yarar sağlarlarsa da, tahıl ya da çeltik tarlalarını kırıp geçirir ve yuvalarındaki kuş yavrularını öldürürler. Ağaçların üzerinde kalabalık topluluklar halinde yuva yaparlar.

QUİSLİNG (Vidkun), norveçli siyaset adamı (Fyresdal, Telemark, 1887-Oslo 1945). 1918-19 arasında Petrograd'da, 1919-1921 arasında Helsinki'de askeri ataşelik yaptı; 1921 kıtlığı sırasında Milletler cemiyeti tarafından Nansen ile birlikte Rusya'ya yiyecek sağlamakla görevlendirildi. Savunma bakanlığına atandı (1931 - 1933) ve nazi yanlısı Ulusal birlik'i kurdu. Alman istilasından sonra terhis komiserliğine, ardından (şubat 1942) hükümet başkanlığına getirildi. Kurtuluştan sonra ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi. Adı, "işbirlikçi" anlamında kullanılır oldu.

QUİST (Harlin), amerikalı yayımcı (Virginia, Minnesota, 1930). Tiyatroyu bırakıp yayımcılığa başladı; çocuklar için kitaplar basan Harlin Quist Books yayınevini kurdu (1963); 1966'dan bu yana iki dilli (ingilizce ve fransızca) resimli kitaplar çıkarmaktadır.

QUİTO, Ekvador'un başkenti; 1 281 849 nüf. (1990). Andlar'ın ortasındaki konumu (2 500 m yükseltide) sayesinde, Sierra ve Amazon Eldoradosu arasındaki bağlantıyı sağlar. Guayaquil'in gelişmesi, Quito'nun iktisadi işlevine ve büyümesine büyük bir darbe indirdi: en kalabalık nüfuslu kent olma özelliğini, ticari ve mali etkinliklerinin büyük bölümünü 1908'de demiryoluyla bağlandığı Guayaquil'e kaptırdı. Günümüzde Guayaquil gene de daha kalabalıktır, ama siyasal işlevinin gerilemesi ve petrol gelirlerinin azalması, Quito'nun yıldızının yeniden parlamasına yol açmaktadır. Kamu ve özel girişim yatırımları sanayi alanındaki (temeli tüketim malları üretimine dayanır) işlevini (özellikle de And ülkeleri paktı çerçevesinde) sağlamlaştırmakta ve düşünsel rolünü artırmaktadır. Guayaquil ile rekabet eden San Lorenzo limanına demiryoluyla bağlanmıştır. Petrolün yarattığı "patlama" Andlar'ın bu en güzel merkezlerinden birini, gökdelenlerle doldurmuş (bununla birlikte gecekondular da hızla artmıştır) ve banliyölerinin, yakın köylerinin çoğalmasına yol açmıştır.

—Tar. Quito X. yy.'da bir krallığın başkentiydi. Túpac Yupanqui kenti XV. yy.'da İnka İmparatorluğu'na kattı ve Atahualpa için Quito'yu 1528'e doğru yeniden kurdu. 1534'te Sebastián de Belalcázar kenti işgal etti ve Quito 1563'te bir *real audiencia*'nın merkezi, 1830'da Ekvador'un başkenti oldu. Üniversitesi 1787 tarihlidir. Kent birçok kez yer sarsıntıları sonucu yıkıldı.

—Güz. sant. Ekvador sanat mirasının sömürge dönemine ait en önemli ürünleri Quito'da bulunur. İspanyol gelenekleriyle italyan, hatta flaman maniyerizminin kaynaşması XVI. yy. sanatını biçimlendirmiştir. Yapımına 1534'e doğru başlanan ve daha bu dönemde yerli sanatçılar yetiştirmeye yönelik meslek ve zanaatlar okulunu barındıran S. Francisco manastırı, bunu doğrulamaktadır. Mücear geleneğiyle italyan bezeme motifleri XVII. yy.'da da bir arada görülür (Cizvitler koleji, 1650'ye doğr.). İtalyan etkisi, özellikle de Puglia'da gelişen barok sanatın etkisi, XVIII. yy.'da daha baskındır (Compañía de Jesús kilisesi'nin cephesi). Bütün ürünleriyle değerlendirildiğinde, bu mimarlığın, yüksek nitelikli el sanatlarının katkılarıyla teknik bir inceliğe ulaştığı söylenebilir.

Heykelciliğin altın çağı, Sevilla okulunun etkisiyle XVII. yy.'da yaşanmıştır: en ünlü temsilcisi rahip Carlos olan yaldızlı ve çok renkli örnekler. XVIII. yy. için, S. Francisco kilisesi'ndeki *Mahşer'in Meryem Ana-sı* (1734) adlı yapıtın yaratıcısı Bernardo Legarda anılmalıdır.

Quito resim okuluna XVI. yy. sonunda maniyerist bir dil egemen oldu. Bu okulun başlıca temsilcileri, Lima'da B. Bitti' nin yanında yetişen dominiken keşiş Pedro Bedón ve yerli sanatçı Adrián Sánchez Galque'tır. Birçok yapıt, bu dönemde flaman ve alman gravürlerinin etkisini ortaya koymaktadır. Melez Miguel de Santiago, Murillo'nun etkisinden akıllıca yararlanarak (*Kudas Meryem'i*, 1680, S. Francisco) ve öyküleme yeteneğini kullanarak (S. Agustín manastırı'nda, azizlerin yaşamından sahneler) XVII. yy.'a damgasını vurdu. Görkemli büyük figürlerin yaratıcısı olan (Compañía kilisesi ayaklarındaki *Peygamberler* ona mal edilir) yeğeni Nicolás Javier de Goríbar, maniersmocu italyan modellerle ispanyol etkisini harman ederek de Santiago'nun başarısını sürdürdü. XVIII. yy.'da, avrupa gravürlerini taklit etme yeniden moda oldu (Bavyeralı Joseph ve Johann Klauber'in Kutsal Kitap estampları). Resim sanatı açısından daha sönük geçen XIX. yy.'dan sonra, 1920'ye doğru bir canlanma görüldü ve Quito, Guayasamin* gibi güçlü bir sanatçı yetiştirdi.

QUÔC-NGU a. Vietnam dili abecesel yazı dizgesi.

—ANSİKL. XVII. yy.'da katolik misyonerlerin yarattığı quôc-ngu, XX. yy. başında vietnam dilinin resmi yazısı oldu. Bu dizge, kimi ünlülerin temel seslerini değiştirmeye ya da vurguları belirtmeye yönelik belirtici göstergelerle donanmış latin abecesinin harflerini temel alır. Çin ideogramlarına dayanan eski dizgeden daha yalındır ve dilin gerçeğini daha iyi yansıtır.

Quo vadis? *(Kovadis)*, Sienkiewicz'in romanı (1896). Olay, Neron'un hıristiyanlara zulmettiği dönemdeki Roma İmparatorluğu'nda geçer. Genç bir hıristiyan olan Lygia romalı patricius Vincius ile nişanlıdır. Vincius sonunda hıristiyanlığı kabul edecektir.

QU YUAN → ÇÜ YÜEN.

QUOYZEVAUX (Antoine) → COYZEVOX.

QWAQWA, Güney Afrika'nın orta kesi-



Réga-Rapho

Roma'daki Quirinale sarayı'ndan ayrıntı (XVI.-XVIII. yy.) [ön planda antik Dioskurlar heykel grubundan ayrıntı]



Boutin-Explorer

Quito'da Hükümet meydanı'ndan bir görünüm

minde, Pretoria hükümetinin Güney Sotholar'a bıraktığı bantustan. Gelecekte "bağımsız devlet" statüsüne kavuşacak olan ve Lesotho'nun K.'inde bulunan bu 457 km^2'lik küçük dağlık ülkede 1989'da 286 000 kişi yaşıyordu. Nüfusun hemen hemen tamamı zencidir. Bantustan'ın ekonomisi geçimlik düzeyde tarıma dayanır. Yetiştirilen başlıca ürünler mısır, darı, patates, meyve ve sebzedir. Ülke gelirinin büyük kısmı Güney Afrika'da çalışan göçmen işçilerden sağlanır.

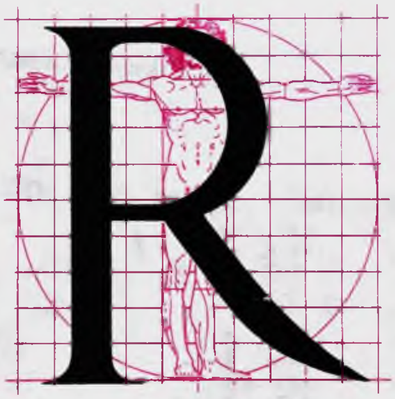
Vautier-de Nanxe



Quito'dan genel görünüm



Thomson-C. S. F



R a. **1.** Türk abecesinin yirmi birinci harfi. **—2.** Çarpmalı, dişetsil, ötümlü ünsüz.

—ANSİKL. Dilbil. Yunancada *rho* biçimiyle süren fenike abecesindeki *ros* harfi "baş" (profilden görünüşü) anlamına gelirdi. Geleneksel latin biçim kimi italyot yazılarında da bulunan batı yunancasından kaynaklanır. Etrüskçe de dahil İtalya'daki öteki dillerin çoğunda klasik yunancanın *rho*'su gibi önünde bir bacak bulunmayan bir biçim kullanıldı. Gotik yazılarında yeni bir biçim ortaya çıktı: önce *o*'dan sonra, ardından karınlı bütün harflerden (*b, d, p*) sonra kullanılan yuvarlak *r*: bu biçim caroline küçük *r*'de görülen *oR* eski bağlanma biçimidir; *-orum* çekim ekinin kısaltması *o + r*'de olağan sayıldığı için varlığını kolayca sürdürmüştü. Yuvarlak *r* gotikten sonra da yaşadı. Bazı hümanist işlek yazılar da yuvarlak *r*'yi kullanır. El yazılarında çok sık kullanılan *r* de bu yuvarlak *r*'dır.

• *Sesbilgisi.* Türkçede *r* sesi sözcük başında bulunmaz, içseste ve son seste ise bolca bulunur: *ara-, yara-, yarat-, sarı, kuru, iri, var, var-, sor-, gör-, dar, alır.* Anadolu ağızlarında *r-* ile başlayan alıntı sözcüklere bir dar ünlü öntüremesi (ı / i / u / ü) getirilir: *İrecep, Iramazan, ırahmet, ürüzgâr, urum, irica, uruh ~ uruf < ruh, urup < rub*ʿ. *Urfa* adı da *Ruha*'dan gelir. Alıntı sözcüklerde iç ve son seslerde olduğu gibi önseste de bolca kullanılır: *resim, renk, rahmet, rüzgâr, ruh, revnak, rivayet, ramazan, radyo, rotasyon, romatizma, romantik, reorganizasyon.*

Kimi sözcüklerde *-rl- > -ll-* gelişmesi görülür: *kerli ferli > kelli felli, becerleş- > becelleş-.* Anadolu ağızlarında bu gelişme oldukça ilerlemiştir: *alırlar > alılla, bilirler > bilille, yuvarlak > yuvallak, parlak > pallak.*

Yazı dilimizde *-r- > -l-* gelişmesine uğrayan alıntı ve türkçe sözcükler vardır: *merhem > melhem, servi > selvi, kürre > gülle, tromba > tulumba, sarkım > salkım.* Anadolu ağızlarında daha ileri gelişmeler vardır: *güreş > güleş, güreş-, > güleş-, gerek > gelek.*

Anadolu ağızlarında r sesi bulunan sözcüklerde göçüşme meydana gelir: *-br-, -pr- > -rp-* ve *-rp- > -pr-: kibrit > kirpit, kirpi > kipri, kirpik > kiprik, toprak > torpak, köprü > körpü.*

-ry- > -yr-: Meryem > Meyrem.

-vr- > -rv-: avrat > arvat, kavra- > karva-,

-rv- > -vr-: derviş > devriş.

• *Tarihsel sesbilgisi.* Genel türkçede *z* sesi bulunan birçok yerde çuvaşçada *r* kullanılır. Kimi dilcilere göre ise *r, z*'den daha eskidir: *sekiz > sagır, ız > yer, yüz > s‘er, tez- > tar-, ikiz > yeger, yüzük > s‘ere, süz- > ser-, sakız > suhır, ağız > s‘ıvar, baldız > puldır, tokuz > tıhır, buzağu > pıru, otuz > vıdır, uzun > vırın.* Bu gelişme, çuvaşçadaki gibi kurallı bir biçimde olmasa da, kırgızcada da görülür: *ediz* 'yüksek' > *adır, bilezük > bilerik.* Buna karşılık kırgızcada tersine bir gelişme de vardır: *sarar- > sazar-.*

Eski türkçede içseste ve son seste bulunan *ḏ* sesi orta türkçede sızıcı *z*'ye dönüşür, bugünkü yakutçada ise *t* olmuştur. Türkiye türkçesinde *y*'ye dönüşen bu ses çuvaşçada *r* olur: *adak* 'ayak' > *ura, odġan-* 'uyanmak' > *vıran-, kadın* 'kayın ağacı' > *hurın, adık* 'ayık' > *urı, tod-* 'doymak' > *tır-, tıran-, kod-* 'koymak' > *hıvar-.* Aynı *ḏ* sesini bulunduran aşağıdaki sözcüklerde ise iki *r* sesinin yan yana gelmesi yüzünden *ḏ > y* olmuştur: *adır-* 'ayırmak' > *ayır-, sedrek* 'seyrek' > *sayra, badram* 'bayram' > *payram.* Eski türkçedeki *r* sesleri de çuvaşçada *r* olarak korunmuştur: *arıġ* 'arı, temiz' > *ırı, teriŋ* 'derin' > *tarın, sarıg* 'sarı' > *sarı, kara > hura, yıgirmi* 'yirmi' > *s‘erem, tirig* 'diri' > *çere.*

Azerbaycan türkçesinde ve türkmencede olumsuz geniş zaman için kullanılan *-mar* biçimini bununla karıştırmamak gerekir. Olumsuzluk eki olan *-ma-* üzerine gelen geniş zaman eki *-r* ile meydana gelmiştir, *-maz/ -mez* olumsuz geniş zaman eki ile ilgisi olmasa gerek. Yine azeri türkçesinde seyrek olarak görülen *-d- > -z-* gelişmesi de başka lehçeden alınan ödünçleme biçimlerdir: *töd-* 'katlanmak, tahammül etmek' > TT *döy-*, azerice *töz-* gibi.

Yakutçada orta türkçedeki kimi içses *-r*-lerinin *-s*-ye dönüştüğü görülür: *körün- > kösün-* 'görünmek', *oŋarın- > oŋosun-* 'onarılmak'. Buna karşılık tersine bir gelişme de vardır: *üst > ürüt, eski > erge.*

Tarihsel dönemlerde ve bugünkü lehçelerde zaman zaman *r* sesinin düştüğü görülür: *kirgür-* 'girdirmek' > *gıvür-* (Eski Anadolu), *berk pek, er- > i-, birle > bile. tur-* fiilinin geniş zamanı olan *turur*'dan gelen *-dır/-dir* ekinde de benzer hece düşmesi olmuştur: *turur > durur > -dur/- dür > dır/-dır.* Bugünkü konuşma dilimizde de şimdiki zaman ekinin sonundaki *-r* düşer: *bakıyor > bakıyo, alıyor > alıyo* gibi. Güney anadolu ağızlarında bu gelişme kişi eki alan biçimlere de geçer: *alıyorum > alıyom, gidiyorsun > gidiyon, gidiyorsunuz > gidiyoŋuz* gibi. Tarançı lehçesinde de *r* sesi sıkça düşer: *kursak >küsak, yurt > yüt.* Yeni uygurcada *r* sesinin düşmesi bolca görülür: *çıka turġan* 'çıkan, çıkıp duran' > *çikaduġan, kite turur* 'gitmektedir' > *ketidu, bolup turur* 'olmaktadır' > *boptu.*

Doğu türkçesinde *r > y* gelişmesi görülür: *er > ey, barıp* 'varıp' > *bayip, kö-*

Finlandiya'da hava trafiğini (rota ve yaklaşma) gözetleme radarı

rüp 'görüp' > *köyep, nere* > *neye, temür* 'demir' > *tömüy*. Bu gelişme seyrek olarak önseste de görülür: fars. *rast* > *yas*. Rumeli ağızlarında da aynı gelişme görülür: *alır* > *aliy, olur* > *oliy. bilir* > *biliy*. Aynı gelişmeyi ses organları tam olarak oluşmamış çocukların dilinde de görüyoruz: *arı* > *ayı, gerek* > *geyek, ver-* > *vey*.

R Akışkan mekan. Reynolds sayısını belirtir.
—Ceb. Bir eşdeğerlik bağıntısı gösterir.
—Elekt. Bir direnci belirtir.
—Fiz. İdeal gazların molar değişmesini belirtir. [İdeal gazlara özgü pv = RT formülünde, T mutlak sıcaklığında, p basıncı altında bir molün kapladığı hacım v dır R, bütün gazlar için aynı olan ideal gazlar değişmezidir. SI birim sisteminde R = 8,3144 J/(mol. K) dır.]
—Kim. Bir atomun önüne getirildiğinde bu atomun salt biçimlenmesini belirtir. || Bir değerli harhangi bir karbonlu kökü gösteren simge. (R daha çok alkil, Ar ise aril köklerini belirtmekte kullanılır.)
—Ölçbil. *Röntgen*'in simgesi.
$\mathbb{R}$ Arit. Gerçek sayılar kümesini gösteren simge. || $\mathbb{R}$ tamamlanmış sayı doğrusunu gösteren simge.
—ANSİKL. Arit. $\mathbb{R}$ nin kurulması için işlenen bütün yöntemler $\mathbb{Q}$ oransal sayılar kümesinden işe başlarlar. Tarihsel bakımdan iki temel ilke Dedekind ile Cantor'un ilkesidir.

Dedekind geometrik bir görüntüden yola çıkmıştır: bir doğru üzerindeki bir nokta bu doğruyu, sırayla verilen noktanın solunda ve sağında bulunan iki nokta kümesine ayırır. Doğru üzerinde sıra bağıntısıyla sol ve sağ ayrımı yaparak, Dedekind $\mathbb{Q}$ da kesim kavramını tanımladı, bu kesim: $\mathbb{Q}$ nun C_1 ve C_2 gibi boş olmayan iki sınıfa parçalanışıydı, öyle ki C_1 in her sayısı C_2 nin her sayısından sıkı büyüktür. Dedekind iki türlü kesim olduğunu gösterdi, oransal bir sayıyla belirlenen kesimler (bu durumda oransal sayı C_1 ya da C_2 ye aittir) ve orandışı bir sayıyla belirlenenler: bu durumda kesimler orandışı denilen bir sayıyla belirlenirler $\mathbb{R}$, oransal ve orandışı sayıların birleşimidir.

Cantor temel dizi kavramından yola çıkmıştır (bugün bu diziyle "Cauchy dizisi" denmektedir), bu dizi $\forall \varepsilon > 0$, $\exists N \in \mathbb{N} / \forall n \geqslant N$, $\forall m \in \mathbb{N}$, $|x_{n+m} - x_n| \leqslant \varepsilon$ bağıntısını gerçekleyen $\{x_n\} \geqslant 1$ oransal sayılar dizisidir. Cantor oransal sayıların kümesi

Bu üçüncü belitten, $\mathbb{R}$ nin arkhimedesçi, kendinde sık ($\mathbb{Q}$ $\mathbb{R}$ de de sıktır) ve iç içe aralıklar teoremini gerçeklediği çıkarılır.

$\mathbb{R}$, oransal terimli Cauchy dizileri kümesi üzerinde de eşdeğerlik bağıntısı yardımıyla da kurulabilir: $(u_n - v_n)$ sıfıra yaklaştığında $(u_n) \sim (v_n)$. Bu durumda bir gerçek sayı, bölüm kümesinin bir eşdeğerlik sınıfıdır, yani oransal Cauchy dizilerinin kümesi, bunlar içinden birine eşdeğerdir. Bu dizilerin bu gerçek sayıya yakınsadıkları söylenir, dolayısıyla da her Cauchy dizisi ya $\mathbb{Q}$ içinde (buna göre de $\mathbb{Q} \subset \mathbb{R}$ içinde) ya $\mathbb{R}$ içinde yakınsar; oransal olmayan gerçek sayılara orandışı sayılar denir. Öte yandan, oransal katsayılı cebirsel bir denklemin çözümleri olan gerçek cebirsel sayılar ($\sqrt{2}$ gibi) ile cebirsel olmayan (π ve e gibi), üstün denen sayılar ayrımı yapılır. Kimi gerçek sayıların cebirsel ya da üstün olma doğası (Euler değişmezi gibi) bugün henüz bilinmemektedir.

$\mathbb{R}$ gerçek sayılar kümesi, cebirsel yapısı bakımından olduğu kadar tam metrik uzay olması bakımından da önem taşır. Bu küme, $d(x, y) = |x - y|$ uzaklığına eşlik eden topoloji olan sıra topolojisiyle donatılır: bu durumda $\mathbb{R}$ ye sayı doğrusu denir ve aralık biçiminde $]-\infty, +\infty[$ ile gösterilir. $\mathbb{R}$ nın sınırlı açık aralıkları açıklardır, sınırlı kapalı aralıkları da kapalılardır; ayrıca $\mathbb{R}$ nin her sınırlı kapak parçası bağlantılıdır ve sınırlı olan her sonsuz kümenin en az bir yığılma noktası vardır (Bolzano-Weierstrass teoremi). Kümeler kuramında, gerçek sayılar kümesi ünlü sürekli* varsayımında işe karışır: sayılabilir olmayan her küme, $\mathbb{R}$ ye eşkuvvette bir parça içerir; dolayısıyla kardinali Card ($\mathbb{N}$) den sıkı büyük ve Card ($\mathbb{R}$) den sıkı küçük küme yoktur.

-R [-AR, -ER, -IR, -İR, -UR, -ÜR]. Yapım eki işlevi kazanmış sıfatfiil eki, genellikle sıfat ya da ad görevinde kullanılan sözcükler türetir: *akar* (ak-a-r), *benzer* (benze-r), *gelir* (gel-i-r), *okur* (oku-r), *yarar* (yara-r), *yazar* (yaz-a-r).

-R [-AR, -ER]. Yapım eki. Renk bildiren ad soylu sözcüklerden dönüşlü fiiller yapar: *kararmak* (kara-r-mak), *kızarmak* (kız-a-r-mak), *ağarmak* (ağ-a-r-mak), *bozarmak* (boz-a-r-mak) vb.

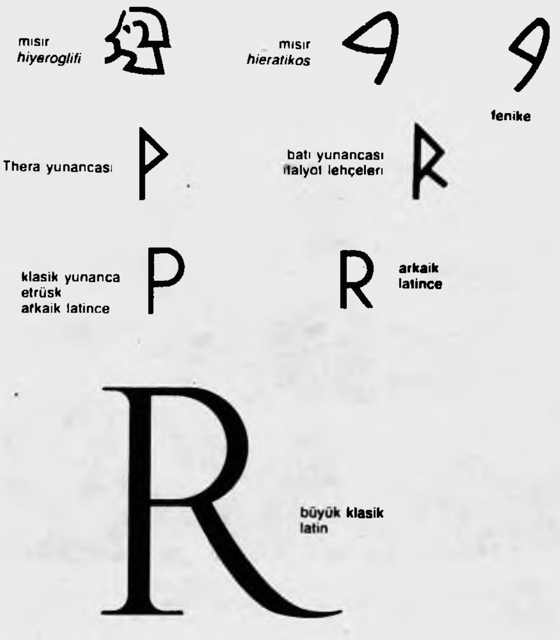
-RA [-RE]. Yapım eki işlevini kazanmış eski bir ad durum ekidir. Yer ve yön kavramı içeren bu ek sonuna geldiği sözcüklerle kalıplaşmış olarak kullanılmaktadır: *taşra* (taş-ra), *sonra* (son-ra), *bura* (bu-ra), *şura* (şu-ra), *ora* (o-ra), *içre* (iç-re).

RA, mısır tanrısı → RE.

RAAB, Rába ırmağının almanca adı.

RAAB, Györ'ün almanca eski adı.

RAAB (Julius), avusturyalı siyaset adamı (Sankt Pölten 1891 - Viyana 1964). Diyet üyeliği (1927), Çalışma ve Ulaştırma bakanlığı (1938) yaptı, 1945'te milletvekili seçildi, Halkçı parti'nin başkanlığına getirildi. 1953'te şansölyeliğe atandı, ancak 10 mayıs 1959'da iki partili bir hükümet kurmak zorunda kaldı. 1960'ta Halkçı parti başkanlığını Alfons Gorbach'a bıraktı. Raab'ın 11 nisan 1961'de istifasından sonra, şansölyelikte de yerini Gorbach aldı.





üzerinde bir toplama, bir çarpma ve bir sıra bağıntısı kurdu. Sıra bağıntısı, bu küme üzerinde ona bir eşdeğerlik bağıntısı tanımlamaya olanak sağlamıştır; bu bağıntının sınıfları gerçek sayıları oluşturur.

Bugün öğretimde düzeye göre gerçek sayıların birçok tanımı verilmektedir. Tanımlardan birincisi, sonsuz ondalık açılım biçimine konabilen sayıların tanımıdır. Bir ikincisi belgitseldir, bunda $\mathbb{R}$ gerçek sayılar cismi, bir toplamayla, bir çarpmayla ve $\leqslant$ ile gösterilip aşağıdaki özellikleri bulunan bir sıra bağıntısıyla donatılmış bir küme olarak tanımlanmıştır.
—($\mathbb{R}$, +, ×) birleşmeli bir cisimdir;
—($\mathbb{R}$, +, ×, $\leqslant$) tümel sıralı bir değişmezli cisimdir, $\leqslant$ tümel sıra bağıntısı, $\mathbb{R}$ içindeki toplama ve çarpmayla bağdaşır;
—$\mathbb{R}$ nin boş olmayan, üstten sınırlı her parçasının $\mathbb{R}$ de bir en küçük üst sınırı vardır

RA a. (ar. *ra*). **1.** Arap abecesinin onuncu harfi. Ebcet hesabında değeri 200'dür. **—2.** *Rebiülevvel* ayının kısaltması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Ra-yı mühmele,* noktasız *r.* (Noktalı *r, z* harfini karşıladığından ayrımı belirtmek için bu tamlama kullanılır.)
—ANSİKL. R harfi yazıda rebiülahır ayının kısaltmasıdır. Önüne elif yazıldığı zaman rebiülevvel ayını gösterir. Yayı andıran biçimi dolayısıyla divan şiirinde hilal, hançer, sevgilinin kaşları bu harfe benzetilir. "Burası" ve "bu rası" sözcükleri arasında cinas yapılır: *"Gitmez o mehin ra gibi hançer kemerinden / Üftadelerin öldürür ah işte burası"* (O ay gibi güzelin kemerinden hançer eksik olmaz. Düşkünlerini öldüren de işte burasıdır.) [Baki].

RA Anorg. kim. *Radyum*'un simgesi.

RAABE (Wilhelm), alman yazar (Eschershausen, Braunschweig, 1831 - Braunschweig 1910). JAKOB CORVINUS takma adıyla yazdığı *Die Chronik der Sperlingsgasse* (1857) adlı yapıttan sonra sembolik romanı *Die Leute aus dem Walde*'yi yazdı (1863). Goethe'nin *Wilhelm Meister*'inden esinlenen bir dizi öykü ve roman yazarak sıradan insanların yaşamlarını ve onların bilinmeyen gündelik kahramanlıklarını anlattı. Yapıtları arasında *Hungerpastor* (1864), *Abu Telfan* (1867) ve *Deutscher Mondschein* (1873-1875) sayılabilir.

RAAD sıf. ve a. (ar. *ra'ad*). *Esk.* Geveze, çalçene.

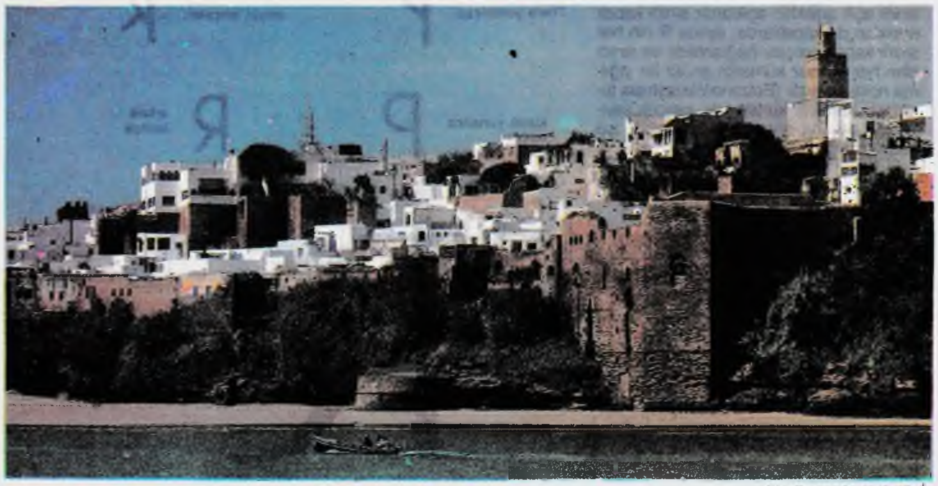
R HARFİNİN EVRİMİ



—Esk. zool. Çarpanbalığı.

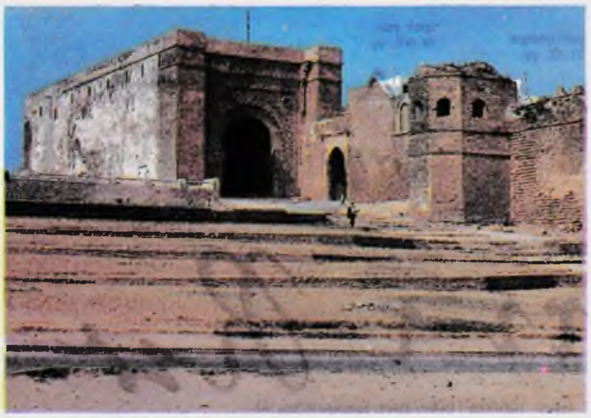
RAAHE, isveççe **Brahestad,** Finlandiya'da (Oulu ili) liman kenti, Botten körfezi kıyısında; 15 000 nüf. 1649'da kuruldu. Çelik fabrikası. Makine yapımı. Beton. Tekstil sanayisi. Belediye müzesi.

RAB, -bbi a. (ar. *rabb*). **1.** Tanrı (bu anlamda büyük harfle başlatılır): *Rabbin nimetleri.* **—2.** *Esk.* Sahip, efendi. **—3.** Birinci tekil kişi iyelik ekiyle, Tanrı'ya sesleniş sözü: *Sana sığınıyorum Rabbim. Rabbim, sen bize doğru yolu göster.* **—4.** *Ya Rab, ya Rabbi, ya Rabbim,* Tanrı'ya sesleniş olarak kullanılan bu deyişler, ümitsizlik, şaşkınlık, acıma, sevinç vb. duyguları da belirtir: *Ya Rabbim, ben şimdi ne yapacağım. Bu ne güzellik, ya Rabbim!*
—*Esk. Rabb-üd-dar,* ev sahibi. ‖ *Rabb-ül-âlemin,* evrenin efendisi; Tanrı. ‖ *Rabb-ül-enam,* bütün yaratıkların efendisi; Tanrı. ‖ *Rabb-ül-mal,* mal sahibi; sermayedar.
—ANSİKL. İsl. Arapçada *terbiye etme, eğitme* anlamında mastar olan rab (rabb) sözcüğü, giderek *mürebbi* (eğitici) anlamını kazanmış; özellikle tüm varlıkları yaratan, yöneten, yetiştirip barındıran, her varlığı türünün niteliklerini edindirecek biçimde eğiten Tanrı anlamında kullanılmıştır. Cahiliye devrinde putlara da rab denirdi; müslümanlıkta ise Allah'ın adlarından (esma-yı hüsna) biri olarak kullanıldı. Bunun dışında *rabb-ül-beyt* (evin efendisi), *rabb-ül-mal* (mal sahibi) gibi tamlamalar biçiminde insanlar hakkında da kullanılır. Kuran'da, hepsi de Allah'ın adı olmak üzere 900 kezden fazla yinelenmiş olan *rab* sözcüğü, ayetlerin çoğunda *Rabb-ül-âlemin* (âlemlerin Rabbi) biçiminde; ayrıca *her şeyin Rabbi, Musa ve Harun'un Rabbi, şu kentin (Mekke) Rabbi, senin Rabbin* gibi çeşitli tamlamalarla da geçer.



Rabat'ta Udaye mahallesi

Ch. Sappa-C. E. D. R. I.



R. Petit-Atlas-Photo

Rabat'ta Udaye surlarındaki kapılardan biri

—Tasav. *Rabb-ül-erbab,* efendilerin efendisi, Tanrı.

RAB, Adriya denizi'nde Hırvatistan'a bağlı ada, Velebit'in karşısında; 93,5 km²; 7 800 nüf. Sayfiye ve turizm merkezi. Vadilerde tarım. —*Rab* kenti (Roma döneminde *Arba*), batı kıyısındadır; 1 800 nüf. Kentte, kökeni XII. yy.'a kadar inen bir katedral (roman çan kulesi; sanat yapıtları), gotik ve venedik etkisindeki rönesans üslubunda yapıtlar bulunur. Sayfiye merkezi. —Yakınlarında XIII. yy.'da kurulan S. Eufemia manastırı (Vivarini'nin poliptikası, XIV.-XVI. yy.'lara ait pek çok yapıtın bulunduğu kitaplık, değerli taşlar bölümü).

RÁBA, alm. **Raab,** Avusturya'da ve Macaristan'da ırmak, çığırının büyük bölümü Macaristan'dadır; 398 km (275 km'si Macaristan'da). Rába, Steiermark Alpleri'nden doğar; iyi beslenmemesine karşın, rejimi oldukça düzenlidir; Tisa'nınki kadar önemli olmasa da, buharlaşmayla yitirilen su hissedilir boyutlara varır. Rába, Győr (alm. *Raab*) kentinden geçer ve burada Tuna'ya kavuşur. Havzası çok zengin bir tarım bölgesidir (Kısalföld).

RABA, Polonya'da ırmak, Nowy Targ'ın K.'inde, Gorce kütlesinden doğar, Yukarı Vistül'ün kolu (sağ kıyıdan); 130 km.

RABAH, sudanlı emir (Hartum ili 1840'a doğr. -Kuseri, Kamerun, 1900). Yirmi yaşındayken Mısır ordusuna girdi, sonra kendi birliklerinin başında, Bahrülgazel'i denetimi altında tutan büyük tüccar el -Zübeyr'e bağlandı. 1876'dan başlayarak, Ubangi ve Şari arasındaki bölgede kendi adına operasyonlar düzenledi; buradaki fildişi ve köle ticaretini tekeli altına aldı. 1893-94'te zor kullanarak Bagirmi'yi, sonra Bornu'yu ele geçirdi; Kotokolar'ın, Logone ve Şari'deki prensliklerini (örneğin Mandara) haraca bağladı. 1898'den başlayarak, Çad'a göz diken Fransa'ya karşı mücadele etti. Temmuz 1899'da Kongo'dan Togbao'ya (Niellim dağları) gelen fransız birliğini yendi, ama ekimde geri çekilmek zorunda kaldı. Daha sonra, Çad'da birleşen üç fransız birliği, Kuseri yakınında Rabah'ın kuvvetlerine saldırdı; Rabah yenildi ve öldürüldü.

RABANNE (Paco), ispanyol terzi (Pasajes, San Sebastian yakınında, 1934). Mimardı, sonra nakışçı oldu, 1967'de Paris'e giderek kendi modaevini kurdu. Dikiş yerine, perçin çivisiyle tutturulan, ilmik biçiminde kesilmiş metal parçalar kullandı; 1967'de ilk kez, dokunmamış malzemeden kadın giysileri ve beden çizgilerini saran plastik giysi üretimine geçti. Kürkün "kutsallığını", onu püsküllerle örerek sona erdirdi. 70'li yılların sonuna doğru, geleneksel liflerden, markasını bastığı kumaşlar üretti (alüminyumlu kadife, metalize saten, yılan derisi tarzında emprime). Çalışmalarında göz alıcı renklerin çarpıcılığını, altın ya da gümüşün (lame) parıltısını vurgulamaya özen gösterdi.

RABAT, Fas'ın başkenti, il merkezi, nüfus açısından (518 616 nüf. [1990]; yerleşme alanında 1 085 600 nüf. [1988]) ülkenin ikinci kenti. Bu Regreg uvedinin sol kenarında, Atlas okyanusu kıyısında.

1150'de Endülüs'e yapılan askeri seferler için bir üs olarak kurulan Rabat (ar. *ribat,* askeri karakol'dan), başlangıçta, Kuzey Fas ile Güney Fas arasındaki tek ulaşıma elverişli geçide egemen bir kaleydi. Lyautey'in, burasını, himaye bölgesi hükümetinin siyasal merkezi yapma kararı alması sayesinde 1912'den başlayarak kent gelişti. Rabat, krallık sarayı, hükümet, bakanlıklar, her türlü daireler, elçilikler ve yabancı temsilciliklerle, öncelikle büyük bir siyaset ve yönetim merkezidir. Ayrıca, ülkenin başlıca üniversite merkezi ve bölgesel ticaret kentidir. El sanatları ve sanayi, özellikle tekstil kesiminde gelişmiştir; ancak 100 km uzaklıktaki Casablanca, Rabat'ın sanayi etkinliklerini baltalamaktadır.

Kentin çekirdeği olan Udaye kasabası ve (eski arap kent ve iş merkezi), Atlas okyanusu'na doğru yumuşak bir eğimle alçalan, alçak bir platoya yayılır. Binalarla şık villaların yer aldığı avrupa tarzı mahalleler yeni arap kenti ve gecekondu mahallelerinden oluşan halkın yaşadığı semtlerle çelişir. Bu Regreg'in diğer tarafında yer alan, Rabat'ın eski rakibi Sali kenti, halkın yaşadığı bir banliyöye dönüşmüştür.
—Güz. sant. Batı dünyasının en büyük camisi (183 m - 140 m) olacağı düşünülen Hasan camisi tamamlanamadı ve günümüze yalnız kalıntıları (sütunlar) ulaştı. Külahsız minaresi bile, projenin büyüklüğü ve gerçekleştirilen bölümlerin (XII. yy.) olağanüstü nitelikleri konusunda fikir vermeye yetmektedir. Udaye kasabasının kapısı (XII. yy.) kentin, belki de en görkemli yapısıdır; ama 5 km uzunluğundaki surların beş kapısından biri olan Bab ür -Ruvah da ondan geri kalmaz. Kentin biraz uzağında yer alan ve önemli kalıntılar içeren Şella nekropolisi bir duvarla çevrilidir (1310-1339) ve birçok merini sultanı buraya gömülmüştür. Arkeoloji müzesi, Udaye müzesi (dekoratif sanatlar) ve El sanatları müzesi.

RABAUD (Henri), fransız besteci ve orkestra şefi (Paris 1873 - Neuilly - sur - Seine 1949). Gabriel Fauré'nin ardından Paris konservatuvarı'nı yönetti (1920-1941). Güçlü kişiliği ve Fauré etkisiyle yumuşamış bir wagnerciliğin yansıdığı teatral yapıtları arasında *Mârouf, savetier du Caire* (1914), öbür yapıtlarını, dramlarını, opera -komiklerini ve oyun müziklerini gölgede bıraktı.

RABAUL, Papua-Yeni Gine'de kent, Yeni İngiltere adasının başlıca kentidir; 32 000 nüf.
—Ask. tar. 23 ocak 1942'de Japonlar'ın işgal ettiği Rabaul, önemli bir hava-deniz üssü oldu ve Amerikalılar, Güney Pasifik'in ele geçirilmesi sırasında, çarpışma sonuna kadar saldırıya geçmeden bu adayı etkisiz kıldılar.

RABAUT (Paul), Désert rahibi (Bédarieux 1718 - Nîmes 1794). 1741'den başlayarak Nîmes'de ve Nîmes bölgesinde uzun süre görev yaptı ve bu süre içinde resmi makamların dindaşlarına karşı bir ölçüde hoşgörülü davranmalarını sağladı. —Oğlu JEAN-PAUL, *Rabaut Saint -Étienne* denir (Nîmes 1743 - Paris 1793), Nîmes'de rahipti (1785). 1789'da milletvekili oldu, *İnsan hakları bildirisi*'ne vicdan özgürlüğünü de koydurmaya çalıştı. 1792' de Konvansiyon meclisi'ne milletvekili seçildi, Gironde saflarında yer aldı ve Onikiler komisyonu'na katıldı; 1793'te yasadışı ilan edildi, kaçtı, fakat ele verildi, tutuklandı ve idam edildi.

RABBA AMMON. Tar. coğ. Ammonoğulları'nın başkenti, Suriye çölü sınırında: Şam Aramileri krallığı'nı Arap yarımadasına ve Suriye çölünü Filistin'e bağlayan yolların kavşağındaydı. Günümüzde, Ürdün'ün başkenti *Amman*'dır.

RABBANİ sıf. (ar. *Rabb*'dan *rabbanî*). *Esk.* **1.** Tanrısal, Tanrı'yla ilgili, ilahi: *Kader-i rabbani* (ilahi kader). **—2.** Kendini Tanrı yoluna adayan.
—Din. *Aşai Rabbani*, hıristiyanların kudas* ayininde şarap ve ekmekten oluşan yemeklerine müslümanların verdikleri ad; bu ayinde okunan dua.

RABBANİYE sıf. (ar. *rabbani*'nin dişl. *rabbâniyye*). *Esk.* Kutsal, ilahi; Tanrısal: *Mukadderat-ı rabbaniye* (Tanrı'nın takdir ettikleri, kader olarak tayin ettikleri).

RABBANİYUM çoğl. a. (ar. *rabbani*'nin çoğl. *rabbaniyyun*). Din. Yaşamlarını Tanrı'nın iradesine bırakmış hıristiyan zahitler.
—Tasav. Dünyadan ilgilerini kopararak Tanrı'nın iradesine teslim olmuş sufiler.

RABBAT, -tı çoğl. a. (ar. *rabb*'ın çoğl. *rabbat*). *Esk.* **1.** Evli erkekler, erkek eşler. **—2.** *Rabbat-ül-hical*, hacle sahipleri, güveyler.

RABBE a. (ar. *rabbe*). *Esk.* Üvey anne.

RABBENA a. (ar. *Rabb* ve *-na*, birinci çoğul kişi eki'nden *Rabbena*). **1.** *Esk.* Tanrı. **—2.** *Rabbena hakkı için*, bir şeyin doğru olduğunu belirtmek için ant içerken söylenir. || *Rabbena hep bana*, her şeyin kendisi için olduğunu sanan ve bu tutumda olanların bencilliğini belirtmek için söylenir.

RABBİ a. (ar. *Rabb*, ve *-i*, birinci tekil kişi eki'nden *Rabbi*). **1.** Tanrı. **—2.** *Ya Rabbi* → RAB.
—Dilbil. "Rabb"'a ar. birinci tekil kişi iyelik eki olan "-i" getirilerek yapılmıştır. Başına bir ünlem geldiğinde sondaki ünlü düşer ve kısa "i" ile söylenir.

RABBİT-BOOK a. (ing. *rabbit*, tavşan ve *book*, kitap'tan). Zootekn. Tavşan ırkları için tutulan soy kütüğü.

Rabbit, Run, John Updike'ın romanı (1960). Konusunu gündelik olaylardan (bir koca evden çıkar ve bir daha geri dönmez, sarhoş karısı yeni doğmuş bebeğini boğar) alan yapıt amerikan yaşam tarzının gülünç bir alegorisini çizer. *Rabbit Redux* (1971) bu romanın devamıdır.

RABDİT a. (fr. *rhabdite*). Biyol. Planaryalarda örtenek hücrelerinin içinde bulunan ve işlevi bilinmeyen çubuk biçiminde proteinli oluşum.

RABDİTOİT sıf. (fr. *rhabditoïde*'den). Asalbil. *Rabditoit larva*, doğrudan doğruya asalak ipsisolucanların yumurtalarından çıkan larva.

RABDOFAN a. (fr. *rhabdophane*). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal seryum ve lantan fosfat.

RABDOLİT a. (fr. *rhabdolite*). Birhücreli kamçılı bitkilerin kalıntısı olduğu sanılan lifsi dokulu, yaka düğmesi biçiminde kireçtaşı. (Rabdolitler bazı tortul katmanlarda çok bulunur.)

RABDOM a. (fr. *rhabdome*). Kabukluların ve böceklerin petek gözlerindeki yüzeyciğin retinül hücrelerinin orta çubuğu. (Mikrotübüller bütününden oluşur ve duyu bağlaması olayına destek olur.)

RABDOMİYOM a. (fr. *rhabdomyome*). Patol. Çizgili kaslarda büyük bir olasılıkla doğuştan bir bozukluğa bağlı olarak meydana gelen iyicil ur.

RABDOMİYOSARKOM a. (fr. *rhabdomyosarcome*). Patol. Çizgili kas kökenli miyosarkom.

RABDOVİRUS a. (fr. *rhabdovirus*). "Mermi biçiminde" olmasıyla diğer virüslerden ayrılan ve özellikle kuduz virüsünü içeren virüs grubundaki virüslerin her biri.

RABEARİVELO (Jean-Joseph), madagaskarlı yazar (Tananarive 1901 ya da 1903 - *ay. y.* 1937). Çok genç yaşta malgaş dilinde, fransızca ve ispanyolca yapıtlar verdi. Klasik biçimdeki şiir kitaplarının (*la Coupe de cendres*, 1924; *Sylves*, 1927; *Volumes*, 1928) ardından Avrupa kültürünün mitleriyle ülkesinin en eski temalarını birleştirerek geleneksel ölçüyü bırakıp serbest ölçüye yöneldi (*Presque songes*, 1934; *Traduit de la nuit*, 1935; *Chants pour Abéone*, 1937). Tiyatro alanında da *İmaïtsoanala, fille oiseau* adında korolu kantat biçiminde bir yapıt verdi, ama batı kültürüyle ülkesinin kültürü arasında kararsızlıklar geçirmesi, bölünmüş kişiliğinin verdiği sıkıntının üstesinden gelememesi ve kızının ölümü bir araya gelince, geride yayımlanmamış bir roman (*l'Aube rouge*), bir şiir kitabı (*Trèfles*), malgaş dilinde kaleme alınmış bir şiir antolojisi, bir derleme (*Vieilles Chansons des pays d'İmérina*, 1939) ve bir günlük (*Calepins bleus*) bırakarak intihar etti.

RABELAİS (François), fransız yazar (La Devinière, Chinon yakınında, 1494'e doğr. - Paris 1553). Fontenay-le-Comte'de fransisken rahibiyken yunanca öğrendi (1520); 1524-25'te Maillezais'deki benedikten tarikatına girdi. 1527'de rahiplikten vazgeçti, üniversiteleri gezerek tüm Fransa'yı dolaştı ve sonunda Montpellier tıp fakültesi'ne yerleşti. Lyon'da Pont-du-Rhône hastanesi'nin doktoru olan Rabelais, 1532'de hukuk ve hekimlik kitaplarının yanı sıra *Horribles et Épouvantables Faits et Prouesses du très renommé Pantagruel**'i ve güldürücü bir almanak olan *Pantagruéline Prognostication*'u yayımladı. Paris piskoposu Jean du Bellay'e Roma'daki görevine giderken eşlik etti ve Lyon'a döndükten sonra *Gargantua**'yı (*la Vie inestimable du Grand Gargantua, père de Pantagruel*, 1534) çıkardı. Birçok kez Roma'da kaldıktan sonra 1536-1546 arasında daha çok hekimlik yaptı ve *Tiers Livre des faits et dicts héroïques du noble Pantagruel*'i Navarralı Margarita'ya adadı, ancak bu kitap da öbürleri gibi Sorbonne tarafından mahkûm edildi. Metz'e, ardından Roma'ya sığınan Rabelais, Lyon'dan geçtiği sırada, tamamı 1552'de çıkan *Quart Livre de Pantagruel*'in ilk bölümlerini yayımladı. 1551'de Meudon rahibi oldu. *Cinquième Livre*'in tam baskısıysa ancak 1564'te yayımlanabildi. Rabelais'nin, XVI. yy.'ın özlemlerini yansıtan "evrensel-yapıt"ı halk geleneği ile okumuş kesimin kültürünü bağdaştırır. Rabelais, yarı komik yarı kahramanlıkla ilgili öykülerinde yeni hümanizmin öğretisini ortaya koyar.
O kahkahalarının ve kaba saba şakalarının ardında, bize anlatmak istediği bir şey vardır: antik düşüncenin aydınlığında yeni bir felsefe ve ahlak idealine ulaşmamızı ve insanlığa ve bilime güvenmemizi ister. Rabelais'nin dehası, sözünü esirgemeden konuşmasında ve çeşitli dillerden ve sosyal ortamlardan kaynaklanan canlı, zengin bir söz dağarcığına kendi bulduğu sözcükleri de katmayı bilmesindedir.

RABEMANANJARA (Jacques), fransızca yazan madagaskarlı yazar ve siyaset adamı (Maroantsetra, Toamasina ili, 1913). Paris'te memurdu (1939-1945), Fransız milli meclisi'ne milletvekili seçildi (1946), Madagaskar'ı kalkındırma demokratik hareketi'nin birinci sekreteri oldu, 1947 ayaklanmasını hazırlamakla suçlandı ve hapsedildi. Madagaskar bağımsızlığını kazanınca, milletvekili seçildi ve 1960' tan 1971'e kadar aralıksız bakan oldu (özellikle Dışişleri bakanı [1967]). Madagaskar tarihini yazdı (1952), zenci hareketinde çok faal bir rol oynadı. Şair olarak, düzenli nazım biçimini (alexandrin, sone) kullanarak mahpusluk yıllarını anan (*Antidote*, 1961) ya da sevdiği kadına ülkesini tanıtıp öven (*Ordalies*, 1972) şiirler kaleme aldı. Üç manzum piyes yazdı: *Dieux malgaches* (1947), *les Boutriers de l'aurore* (1957), *les Agapes des dieux* (1962). Bunlar, Hint okyanusu ülkeleri tiyatro repertuvarının en uzun oyunlarıdır. Ayrıca, ülkesinin güzelliklerini dile getiren ve bunun yanı sıra özgürlüğü övüp yücelten birçok denemeleri vardır.

RABGUZİ, asıl adı **Nasırettin,** türk yazar (Ribat-ı Oğuz, Harizm, ? - 1311'den sonr.). İslam dini konusunda derin bilgisi olduğu, arapçayı iyi bildiği anlaşılmaktadır. İslam dinini kabul eden moğol emiri Nasırettin Tok Buğa'nın isteği üzerine *Kısas ül-enbiya*'yı (1311; bas. 1859) yazdı. Öteki peygamberlerle Hz. Muhammet'i, islam ulularını, islam inançlarını konu edinen bu yapıt sanatlı bir nesirle yazılmıştır. Arada türkçe ve türkçe-arapça karma şiirlere yer verilmiştir. Hakaniye (Kaşgar) türkçesiyle çağatay edebi dilini birbirine bağlayan aşamanın ürünüdür.

RABHALAR, Assam'da yaşayan ve sayıları 150 000 olarak tahmin edilen aşiret halkı. Garolar ve Kaçariler gibi tarımcılık yapar, ayrıca usta zanaatçılar (dokuma) yetiştirir, mülkiyetin miras olarak kızlara geçtiği anayerli konutlu anaerkil bir toplum oluştururlar. Erkeklerce başlatılan bir kurtuluş hareketi, toplumu tüm hakların erkekte olduğu hinducu sisteme yaklaştırmaya çalışmaktadır. Animist bir dinleri vardır.

RABIH → RABİH.

RABIHA → RABİHA.

RABIT, -btı a. (ar. *rabṭ*). *Esk.* **1.** Bağlama, bir şeyi bir şeye iliştirme. **—2.** Bir şeye bağlanma, kendini ona hasretme. **—3.** *Rabıt etmek* → RAPTETMEK.
—Ed. Divan nesrinde art arda birçok tümceyi bağlaçlar, ulaçlar kullanarak birbirine ekleme. Sözün bu biçimde uzatılması Tanzimat'tan sonraki edebiyatta anlaşılmayı güçleştiren bir yazı kusuru sayıldı.
—Esk. dilbilg. *Rabıt edatı*, bağlaç. || *Rabıt sigası*, ulaç.
—Sil. *Rabıt (cer) halkası*, top kundağında bulunan ve topu çekiciye bağlamaya yarayan yuvarlak halka.

RÂBIT, -tı sıf. (ar. *rabṭ*'tan *rabıṭ*). *Esk.* **1.** Bağlayan, rapteden. **—2.** Öteki dünyaya bağlanmış olan, bu dünyadan ve işlerinden uzak duran.

RABITA a. (ar. *rabıṭ*'tan *rabıṭa*). **1.** İki şeyi birbirine somut olarak bağlayan ip, bağ vb. **—2.** İlgi, ilişki. **—3.** Sıra, düzen, uygunluk: *Bir kimsenin konuşmasındaki ve hareketlerindeki rabıta.* **—4.** *Esk.* Bağlılık.
—*Esk. Rabıta-bend*, bağlayan, bağlayıcı.
—Esk. dilbilg. BAĞLAMA'nın eşanlamlısı.
—Tasav. Dervişin şeyhine gösterdiği bağlılık; duyduğu manevi yakınlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Daha çok nakşibendilik tarikatında sözkonusu olan rabıtanın Kuran'daki "Ey inananlar, Allah'a saygılı ve doğrularla birlikte olun" (IX, 119) ve "Ey inananlar... aranızda rabıta kurun" (III, 200) yolundaki ayetlere dayandığı öne sürülür. Ancak, Kuran tefsircilerinin çoğunluğu bu ayetlerden böyle bir anlam çıkarılamayacağını, çünkü, ilk ayette "rabıta"nın sözkonusu olmadığını, ikinci ayetteki "rabıta"nın ise, savaşa hazırlık yapma, savaş sırasında nöbet bekleme, birbirine kenetlenme gibi anlamlara geldiğini belirtirler.
Tasavvufta rabıta, müridin şeyhinin varlığını kalbinde duyması, ondan uzakta olduğu zamanlarda bile yanındaymış gibi kendisini onun denetim ve gözetiminde bilerek edebini sürdürmesi biçiminde yorumlanır.

RABITALI sıf. **1.** Birbirini bütünleyen, birbirine uygun: *Rabıtalı bir söz.* **—2.** Sözünü bilen, tutarlı ve ağırbaşlı kimse için kullanılır: *Rabıtalı adamdır, ona güvenirim.* ◆ be. Tutarlı ve uygun bir biçimde: *Rabıtalı konuşmak.*

Lauros-Giraudon



François **Rabelais**
XII. yy.'a ait ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Orléans

Pascal Maître



Jacques **Rabemananjara** (1979'da)

RABITASIZ sıf. **1.** Birbirinden kopuk, birbiriyle ilişkisiz: *Rabıtasız bir konuşma.* **—2.** Sözünü bilmeyen, davranışları tutarsız kimse için kullanılır.
◆ be. Tutarsız ve uygunsuz bir biçimde: *Rabıtasız konuşuyor.*

RABITASIZLIK a. Rabıtasız olan şeyin niteliği; bağlantısızlık, tutarsızlık.

RABİ sıf. (ar. *rābi'*). *Esk.* **1.** Dördüncü. **—2.** *Rabi aşer,* on dördüncü.

RABİ a. (ibranice hoca anlamına gelen *rab* sözcüğünün hocam anlamına gelen seslenme hali, *rabi*). Kutsal Kitap sonrası dönemde yahudi edebiyatında Yasa (şeriat) bilginlerine verilen unvan.
—ANSİKL. Yeni Ahit'te kullanılan bu unvana hahamlık dönemi metinlerinde sık sık rastlanır. Bu dönemde, talmud dönemi ve Ortaçağ'ın en seçkin üstatlarına, XVIII. yy.'ın hasid topluluklarının önderlerine veriliyordu. Bugünkü yahudi topluluklarında *rab* ve *rabi* terimleri, "bay" anlamında kullanılmaktadır.

RABİ (İsidor İsaac), amerikalı fizikçi (Rymanów, Galiçya, 1898). Columbia üniversitesi'nde profesör oldu, özellikle spin, atom çekirdeğinin elektriksel ve manyetik özellikleri üstünde çalıştı. (1944 Nobel fizik ödülü.)

RABİA sıf. (ar. *rabi'*'in dişl. *rābi'a*). *Esk.* Dördüncü.
◆ a. **1.** Salisenin altmışta biri. **—2.** Tanzimat'tan sonra kolağası rütbesine eşit olan sivil unvan.
—Kur. tar. Tanzimat'tan (1839) sonra oluşturulan osmanlı sivil rütbelerinden yukarıdan aşağıya doğru dördüncü aşamadaki rütbe. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rabia yerine "rabia rütbesi" de denirdi. *Salise* rütbesinden küçük, *hamise* rütbesinden büyüktü. Subay rütbelerinden yüzbaşı rütbesinin karşılığıydı. Sonraki yıllarda devlet göreviyle olan ilgisi kaldırıldı ve yalnızca rütbe olarak verildi; ayrıca özel nişanları da sahiplerinden geri alındı (1851). Bu rütbedekiler resmi günlerde protokolde yer almamakla birlikte, kılıç takıp özel sırmalı bir elbise giyerlerdi. Bunlar için "fütüvvetlu" lakabı kullanılır, öğrenim görmeyenlerine "ağa", görenlerine "efendi" diye hitap edilirdi. Öteki rütbelerle birlikte İkinci meşrutiyet' in ilanından (1908) sonra kaldırıldı.

RABİA ADEVİYE ya da **KAYSİYE,** arap sufi ve şair (Basra 713 - *ay. y.* 801). Ailesinin dördüncü (rabia) kızı olduğu için ona Rabia adı verildi. Babasının ölümü üzerine yoksul ailesi dağılınca cariye olarak satıldı. Doğaüstü güçleri olduğuna inanan sahibince azat edildi. Bir süre çölde yalnız yaşadı; sonra Basra'ya gitti; hadis bilgini Süfyan-i Sevri ve sufi Şakik-i Belhi gibi ünlü kişiler onun çevresinde toplandı. Öleceğini anlayınca bir mescide çekildiği, içerdekileri dışarı çıkarttığı ve kıldığı namaz sonunda "Sen Tanrı'dan, Tanrı da senden razı olduğu halde dön" ayetini duyarak öldüğü söylenir.
Tanrı sevgisinden başka bütün sevgileri dışladı. Tanrı'ya, "beni cehennemde yakacağın korkusundan, ya da cennette yaşamamı sağlayacağın umudundan dolayı değil, seni senin için seviyorum" diye sesleniyordu. Bir gün bir elinde ateş, bir elinde su bulunduğu halde koşarken, ne yapmak istediği sorulduğunda, "ateşle cenneti yakacak, suyla da cehennemi söndüreceğim ki, insanlar hiçbir şey düşünmeden Tanrı'yı Tanrı olduğu için sevsinler" dedi. Peygamber hakkındaki sevgisi sorulduğunda, onu da sevdiğini, ancak "yaratanın sevgisinin, yaratılanınkini bastırdığını, gönlünde Tanrı aşkından başkasına yer olmadığını" söylerdi.

RABİA GÜLNUŞ → GÜLNUŞ SULTAN.

RABİA HATUN → BÂLÂ HATUN

RABİAN be. (ar. *rabi'*'den *rabi'an*). *Esk.* Dördüncü olarak.

Rábida *(La)*, Huelva'nın (Andalucía) 5 km uzağında, XV. yy. kurulmuş fransisken manastırı. Kristof Kolomb 1585'te burada da konuk edildi, manastır başrahibi Juan Pérez'e B.'ya yapmayı düşündüğü gezi konusunda bilgiler verdi ve başrahibin de desteğiyle gezisini başarıyla tamamladı. Yapıların büyük bölümü XV. yy.'dan kalmadır.

RABİE (Jan Sebastiaan), afrikaans dilinde yazan güney afrikalı yazar (George, Cape ili, 1920). Sartre ve Camus'den çeviriler yaptı; ülkesinin çağdaş toplumsal sorunlarını irdeleyen roman ve hikâyeler (*Twee stranlopers,* 1962; *Bolandie,* 1964 -1966; *Man apart,* 1969) yazdı.

RABİH ya da **RABIH** sıf. (ar. *rābih*). *Esk.* Kazanan, kâr eden, kazanç sağlayan.

RABİHA ya da **RABIHA** a. (ar. *rabih*'ten *rābiha*). *Esk.* Kazanç sağlayan, kâr getiren iş.

RABİN (İzak), israilli subay ve siyaset adamı (Kudüs 1922). İkinci Dünya savaşı sırasında yahudi lejyonunda görev yaptı ve 1948-49 İsrail-Arap savaşı'na katıldı. İsrail ordusunu Rodos'taki ateşkes görüşmelerinde temsil etti. 1964'te kurmay başkanı oldu. Haziran 1967 seferini hazırladı. İsrail'in ABD büyükelçiliğine (şubat 1968 - mart 1973), Çalışma bakanlığına (mart 1974) getirildi. Nisan 1974'te, Golda Meir'in istifasından sonra İşçi partisi tarafından Başbakanlığa atandı. Hükümeti döneminde İsrail, Mısır ile 1 eylül 1975 geçici anlaşmasını imzaladı. 1976'da koalisyonunun aşırı dinci kanadının ayrılması, Rabin kabinesinin düşmesine yol açtı. 1977'de istifa etmek zorunda kalan Rabin, 1984-1990 arası Savunma bakanlığı yaptı. 1992'de yeniden İşçi partisi başkanlığını üstlendi; aynı yıl yapılan seçimlerde İşçi partisi meclisteki 120 sandalyeden 62'sini alınca, başbakan oldu.

RABİN (Oskar Yakovleviç), rus ressam (Moskova 1928). "Formist olmayanlar" akımının (resmi olmayan) 1968'den sonra en önemli sanatçılarından. Naturalist ve anlatımcı eğilimdeki figüratif tuvallerinde, koyu renkler ve kalın boya tabakaları kullanır. Resimleri çoğunlukla kınayıcı niteliktedir. 1977'de Fransa'ya iltica eden sanatçı, 1986'da *Memoirs: Three Lives* adlı yapıtını yayımladı.

RABİNOVİÇ (Şolom) → ŞOLEM ALEYHEM.

RABİRİUS (Caius), romalı şövalye (İ.Ö. I. yy). İ.Ö. 63'te Sezar'ın kışkırtmasıyla 100 yılında öldürülen L. Apuleius Saturninus' un cinayetine katılmakla suçlandı. Halkın önünde yapılan mahkemede Hortensius ve Cicero tarafından savunuldu (İ.Ö. 63) ve yargıç Metellus'un yardımıyla mahkûmiyetten kurtuldu. Cicero'nun Rabirius için yaptığı savunma *(Pro Rabirio)* ünlüdür.

RABİT sıf. (ar. *rabt*'tan *rabit*). *Esk.* Sıkı sıkıya bağlanmış.

RABKA, Polonya'da kent, Karpatlar'da, Raba kıyısında; 12 500 nüf. İklimi sağlığa yararlı tedavi ve kaplıca merkezi.

RABNİTZ, macarca **Répce,** Avusturya ve Macaristan'da ırmak, Rába'nın kolu (sol kıyıdan); yaklş. 160 km. Aşağı Avusturya'dan doğar, kısa süre sonra Macaristan'a girer, Fertő gölünün (ya da Neusiedl gölü) gideğenini alır ve Győr yakınında Rába'ya kavuşur.

RABODO → RASOHERİNA

RABONİ (Giovanni), italyan yazar (Milano 1932). Edebiyatta kapalılık akımı sonrası eğilimi yansıtan şiiri kimi zaman sevda lirizmini, kimi zaman marxçılığı vurgular (*Cadenze d'inganno,* 1975).

RABT → RABIT.

RABTİ, RABTİYE sıf. (ar. *rabt* ve *-i*'den *rabti,* dişl. *rabtiyye*). *Esk.* Bağla, bağlamayla ilgili: *Sıyga-yı rabtiye.* (→ RABIT.)

RABUKA (Sitiveni), fijili subay (Cakaudrone 1949). Yeni-Zelanda, Hindistan (1979) ve Avustralya'daki askeri okullarda eğitim gördü. 1982'de yarbay oldu. 1987'de düzenlediği darbeyle Bavadra hükümetini devirdi. Vali tarafından albaylığa yükseltildi ve Fiji ordusu komutanlığına atandı. Genel valinin kurduğu sivil hükümeti önce tanıdıysa da, eylül 1987'de bu hükümeti de devirdi. Daha sonra sivil hükümetin kurulmasını kabul etti, İçişleri, Gençlik ve Askeri hizmetler bakanlıklarını üstlendi (1987-1990). 1991'de başbakan yardımcılığına getirildi. 1992 seçimlerinde partisinin çoğunluğu sağlayamamasına rağmen başbakan oldu.

RABUT (Charles), fransız mühendis (Paris 1852 - *ay. y.* 1925). Köprü inşaatına yeni ve yetkin çözümler getiren önemli buluşların sahibidir. 1902'de betonarmenin biçim değiştirme yasalarını, hesap ilkelerini ve kullanım kurallarını formülleştirdi.

RABUTİN (Roger DE) → BUSSY.

RABUZİN (İvan), hırvat ressam (Ključ, Zagreb yakını, 1919). Marangozdu, doğduğu köyden esinlenerek, naif, ancak lirik tablolar yaptı. Hlebine okuluna bağlı ressamlar, köy yaşamını ve tarladaki çalışmaları betimlemekle yetiniyordu. Buna karşılık, Rabuzin kişilerin simgeleştiği (*Ceres,* 1965), bitkilerin de birer varlık haline geldiği (*Güneş-Çiçek,* 1963) düşsel bir dünya yarattı.

RAC a. (fars. *rac*). *Esk.* Mide.

RACA a. (sanskritçe sözc.). **1.** Hindistan ülkelerinde kral. **—2.** Hint-türk imparatorlarına bağlı tımar sahibi müslüman. **—3.** İngiliz işgali altındaki Hindistan'da, krala bağlı büyük vasal.

RACAHMUNDRİ, Hindistan'da (Andhra Pradeş) kent, Godavari kıyısında, deltanın başında; 326 071 nüf. (1991). Godavari boğazlarının çıkışında kurulmuş bir baraj, bölgenin sulanmasını sağlamış ve beslediği hidroelektrik santralı bir alüminyum fabrikasıyla kâğıt fabrikalarının kurulmasına olanak vermiştir. Limandan, tropikal ağaç kerestesi ve halı dışsatımı yapılır. Racahmundri, telugu dili konuşan halkların, başlıca merkezidir.

RACAN (Honorat DE BUEİL, *—seigneur* DE), fransız şair (Aubigné, bugün Aubigné-Racan, Sarthe, 1589 - Paris 1670). 1605'te tanıştığı Malherbe'in dostu ve tilmizi oldu. Kısa ve düş kırıklığıyla sonuçlanan bir askeri kariyerin ardından, Touraine bölgesindeki şatosuna çekildi. *Stances sur la retraite* (1618) adlı yapıtında, ölçülü bir duygusallıkla ve hıristiyan inancına bağlı kalarak hayattan beklediğini bulamamışların bıkkınlığını dile getirdi. Ayrıca yalnızca hıristiyanlıktan esinlenen şiirleri vardır.

RACANG, Borneo adasında ırmak, Saravak topraklarını akaçlar ve geniş bir deltayla Güney Çin denizi'ne dökülür; 560 km. Sibu'ya kadar gemi işletmeciliği yapılmaktadır.

RACAPALAYAM, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Madura'nın G.-B.'sında; 101 000 nüf.

RACASTAN ya da **RACASTHAN,** Hindistan'ın kuzey-batısında eyalet; 342 000 km²; 40 000 000 nüf. (1991). Merkezi *Caypur.* 1949'dan bu yana, eski racput prensliklerinin çoğu Racastan'da kuruldu. Dekkan platosunun K.-B. ucundaki eyalet, kurak iklimin sınırında yer alır: yağışlar doğuda 800 mm'yi aşarken, batıdaki Tar çölü sınırında, 300 mm'nin altına düşer. Halkının dörtte üçü racastani dili ve hindi diline yakın bir grup lehçe konuşur. Nüfusun % 12'sinden fazlası kabilelerden, özellikle Bhiller'den oluşur. Racastan üç bölgeye ayrılır: geniş ve kurak batı ovası; Aravalli dağları; D.'da, kumtaşlı ve bazaltlı Malva platosu. Km²'de

100 kişinin yaşadığı, yoksul bir ülke olan Racastan'da kışın buğday ve nohut, yazın darı yetişir. Eyaletin batı kesiminde koyun, keçi ve deve sürüleri besleyen göçebeler ve yarı göçebeler yaşar. Ancak pek çok baraj, sulamanın gelişmesini sağlamıştır. Kurşun, çinko, alçıtaşı, amyant ve gümüş yatakları vardır. Yün ipliği üretimi ve yünlü dokumacılık başlıca sanayi dallarıdır. Codhpur, Bikaner, Caysalmer, Ecmir, Caypur, Udaypur gibi kentler, eski hanedanların yaratıcı canlılığını yansıtır.

RACASTANİ a. Racastan'da ve orta Hindistan'ın komşu bölgelerinde yaklaşık 20 milyon kişi tarafından konuşulan hint -ari lehçe öbeği.
—ANSİKL. 4 öbekte toplanan yaklaşık 20 lehçe belirlenmiştir: batıda, sindhiyle akraba ve tek başına tüm öbür lehçelerden daha yaygın olan marvariyle değişik biçimleri olan mevari ve bagri; orta bölgede caipuri, güneyde malvi; kuzey-doğu'da batı hindiyle geçişi sağlayan mevati. Başlıca edebiyat lehçesi marvaridir. Kahramanlık türkülerinden oluşan önemli bir sözlü edebiyat çok eski dönemlere dek uzanır. Racastan'ın resmi dili hindidir.

RACBANŞİ a. Racbanşiler tarafından konuşulan bengali lehçesi.

RACBANŞİLER, Bangladeş, Hindistan ve Nepal'de yaşayan halk. Nüfusu birkaç milyonu bulan Racbanşiler, tarımla geçinirler. Babasoylu bir aile oluşturur, dıştanevliliğe öncelik verir, çokkarılılığı hoşgörüyle karşılarlar. Çoğunlukla hinducu olan Racbanşiler, beslenme alışkanlıkları (mayalanmış içkiler ve av eti) yüzünden parya sayılırlar.

RACCOURCİ a. (fr. sözc.). Koreogr. KISALTMA'nın eşanlamlısı.

RACGİR, Hindistan'da (Bihar) yer, Nalanda'ya 11 km uzaklıkta, eski Racagriha'nın bulunduğu yerde, Mahavira ve Buddha zamanında büyük önem kazanan Magadha'nın eski merkezi. VI. yy.'daki siteyi koruyan, 40 km uzunluğunda, burçlu surların bazı bölümleri bugün de ayaktadır. V. yy.'da, Pataliputra ilerlerken, Racgir geriledi. Bir stupa ve bir Asoka ayağı, çinli hacıların ziyaret ettiği (V.-VIII. yy.) bu yerin, daha sonraki dönemlerinden kalmadır.

RACH GİA, Vietnam'da liman kenti, Kiên Giang' ilinin merkezi, tayland körfezine bağlı Rach Gia koyu'nun kıyısında; 104 000 nüf. Pirinç işleme. Hasır halı imalatı.

RACHEL (Élisabeth Rachel FÉLİX, **Mlle —denir**), fransız kadın trajedi oyuncusu (Mumpf, Aargau kantonu, İsviçre, 1821 -Le Cannet 1858).12 haziran 1838'de Corneille'in *Horace*'ında Camille rolüyle işe başladığı Comédie-Française'in en ünlü oyuncularından biri oldu. Tüm büyük klasik kadın kahramanları canlandırdı ve birçok kez uluslararası turneye çıktı.

RACHİ → RATCHİS.

RACHİTOMA a. (yun. *rhakhis*, sırt ve, *tome*, kesilme'den). Permi devrinde yaşamış fosil amfibyum alttakımı. (Görünüşü cüsseliydi. Örnek tipi *Eryops*'tur. Boyu 2 m'yi aşar. *Temnospondyli* takımı.)

RACİ sıf. (ar. *rücū'*'dan *racī'*). *Esk.* **1.** Geri dönen: *"Ferde râci sadmeden efrâd olurmuş lerzedar"* (M.A. Ersoy). **—2.** Bir şeyle ilgisi olan, ona dayanan. **—3.** *Raci olmak*, bir şeye yönelik, onunla ilgili olmak, ona dokunmak: *Bu sözün sana raci olmadığını biliyorsun.*
—Esk. dilbilg. Kişi adılının gösterdiği kimse.

RACİ sıf. (ar. *recā*'dan *racī*). *Esk.* **1.** Yalvaran, rica eden. **—2.** Uman, bekleyen, ümidi olan.

RACİ → RAŞİ.

Raci ve Mauna kuyusu olayları, bazı müşrik arap kabilelerinin müslümanlığın ilk yıllarında müslümanlara karşı düzenledikleri iki tuzak ve suikasta verilen ad.

İlk olay, temmuz 625 tarihinde meydana geldi. Bu tarihte Adal ve Kare kabilelerinin önde gelenleri Medine'de Hz. Peygamber ile buluşarak, ondan kabilelerine müslümanlığı öğretmeleri için öngördüğü kişileri kendilerine göndermesini rica ettiler. Hz. Peygamber, ricacıların içtenliklerine güvenerek on müslümanı Adal ve Kare kabilelerine islam dinini öğretmeleri için yola çıkardı. Ancak, on müslüman Mekke yakınlarındaki Raci kuyusu dolaylarında kendilerini çağıran kabileler tarafından tuzağa düşürüldü; yedisi öldürüldü; tutsak alınan üçü Huzeyl kabilesinden bazı kişilere satıldı. Üç tutsaktan biri yolda kaçmak isterken öldürüldü; ikisi Mekke'ye getirilip daha önce kendi kabilelerinden Mekkeliler tarafından tutsak alınmış iki kişiyle değiştirildi. Mekkeliler, iki müslüman esiri işkenceyle öldürdüler. Bu olaydan kısa bir süre sonra, bu kez Kilab kabilesinden Ebu Bera, ilk olayın hazırlayıcıları gibi aynı amaçla Medine'ye gelerek Hz. Peygamber'den müslümanlığı kendilerine öğretecek kişiler istedi. Hz. Peygamber, önce bu isteği yerine getirmek istemediyse de, Ebu Bera'dan kesin güvence alınca kırk ya da yetmiş kişinin gitmesine izin verdi. Ancak, müslümanlar Mauna adı verilen kuyu yakınlarında Amr kabilesinden Amr bin Tufeyl komutasındaki kalabalık bir birliğin saldırısına uğradı ve sahabeden Amr bin Umeyye dışında, müslümanların hepsi müşrikler tarafından kılıçtan geçirildi.

RACİBORZ, esk. alm. **Ratibor,** Polonya'nın G.-B.'sında kent, Oder kıyısında, Çek Cumhuriyeti sınırı yakınlarında; 53 000 nüf. Makinecilik, madensel ve elektroteknik araçlar yapım merkezi. Kimya ve besin sanayileri. Demiryolu kavşağı.

RACİF sıf. (ar. *recf*'ten *rācif*). *Esk.* Titreten, sarsan humma, sıtma için kullanılır.

RACİFE a. (ar. *rācif*'ten *rācife*). *Esk.* Kıyamet gününde çalınacağına inanılan surun ilk üflenişi.

RACİH sıf. (ar. *rüchan*'dan *racih*). *Esk.* Başkalarına tercih edilen, üstün, değerli, önemli: *"Medaniye arpalığı Sakız'dan birkaç mertebe râcihtir"* (A.R. Altınay).

RACİL sıf. ve a. (ar. *ricl*'den *rācil*). *Esk.* **1.** Yaya. **—2.** Bilgisiz, bir şeyden nasibi olmayan: *"Fakat haricen şan ve itibar kazanamayıp umur-ı politikanın hüsn-i tesviyesinde râcil kaldılar"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Ask. tar. İslam ordularında piyade erlerine verilen ad. (Ancak, savaşa bir hayvana binerek katılanlar da racil sayılır ve ganimetten piyade erleri kadar pay alırlardı.)

RACİLEN be. (ar. *racil*'den *rācilen*). *Esk.* Yayan, yürüyerek.

RACİN (Koco), makedonyalı şair ve devrimci (Veles 1908 - Kicevo yakınında, Makedonya, 1943). Toplumsal eğilimli şiir kitapları (*Beli mugri*, 1939) yayımladı, halk şarkılarının zengin ritim ve ezgi yapılarından esinlenerek Makedonya şiirine modern biçimini verdi.

RACİNE, ABD'de (Wisconsin) kent, Michigan gölünün batı kıyısında, Chicago ile Milwaukee arasında; 86 000 nüf. Limandan artülkenin ürünleri, özellikle tahıllar yüklenir. Ticaret ve sanayi merkezi: tarım makineleri, otomobil aksesuarları, elektrik gereçleri, besin sanayileri. Üniversite kolejleri. F. L. Wright'ın ilginç yapıtı (1936 -1939) olan, Johnson şirketinin merkez binası.

■**RACİNE** (Jean), fransız trajedi yazarı (La Ferté-Milon 1639 - Paris 1699). Küçük yaşta anababasını kaybedince, Port-Royal manastırı rahibeleri tarafından yetiştirildi (1645-1658); mantık sınıfını Harcourt koleji'nde okudu. 1660'ta *la Nymphe de la Seine*'i yazdı; ancak, Uzès'e giderek Kilise'den yardım alma girişimi başarısızlıkla sonuçlandı. Paris'e dönünce ilk oyunu *Thébaïde*'i (1664), daha sonra da *Alexandre le Grand*'ı (1665) temsil ettirdi. Cesur, hatta genellikle alaycı bir kişiliği olan Racine, hızla yükseldi ve başarılı oyunlar kaleme aldı. *Andromak** (Andromaque) [1667] ile en önemli yapıtlarını verdiği dönem başlar: *Britannicus** (1669), *Bérénice** (1670), *Bayazıt* (Bajazet) [1672], *Mithridate** (1673), *İphigénie en Aulide* (1674), *Phaidra** (Phèdre) [1677]; bunlara *les Plaideurs* (1668) adlı komediyi de eklemek gerekir. Racine 1677'de tiyatroyu bıraktı. Port-Royal'daki hocalarının da iznini aldıktan sonra kral Louis XIV'ün vakanüvisliğine atandı. 12 yıl sonra, Mme de Maintenon'un isteği üzerine Saint-Cyr' de okuyan öğrenciler için iki oyun yazdı: *Esther* (1689) ve *Athalie* (1691).

Racine'in tiyatrosunda tutku, o tutkuya kapılanı eriyip tüketen, önüne geçilmez bir kuvvettir. Siyasi çekişmeler kişilerin iç çekişmelerini yansıtır. Klasik trajedinin örneği olan Racine trajedisi, üç birlik kuralını tam hakkını vererek gerçekleştirir, kişilerin tutkularından kaynaklanan çeşitli eylem aşamalarını tam bir yalınlıkla ortaya koyar ve dilediği sonuca varmak için cümle yapısını sürekli olarak yeniler. Acıma ile acımasızlığın, dehşete ve acımaya kaynaklık eden şiddet ile dürüstlüğün bir bileşimi olan Racine tiyatrosu, yinelemeli bir mitler zamanında yer alan, her zaman kapalı bir mekânda geçer. (Fr. akad., 1673.)

RACİYANE be. (ar. *rācī*, ve fars. *-āne*' den *rāciyāne*). *Esk.* Yalvarırcasına, yalvarır gibi.

RACKHAM (Arthur), ingiliz suluboya ressamı ve kitap resimleyici (Londra 1867 - Limpsfield, Surrey, 1939). Simgeciliğin etkisinde kaldı (G. Moreau, Beardsley vb.); *Rip Van Winkle*'yi (1905), *Peter Pan*'ı (1906) ve Hawthorne, Andersen, Poe vb.' nin masallarını resimledi. 1933'te *The Arthur Rackham Fairy Book*'u yayımladı.

RAČKİ (Franjo), hırvat tarihçi (Fužine, Rijeka yakınında, 1828-Zagreb 1894). Din adamı (1852) ve Monsenyör Stross-


Fred Kohler

Racastan
Udaypur bölgesinin kırsal kesiminden bir görünüm

Giraudon



Jean Racine
Santerre'in bir portresinden ayrıntı
özel kol.



F. Kohler

Racputlar sanatı Udaypur sarayı'nın tavanındaki bir resimden ayrıntı (XVIII. yy. ?)

mayer'in çalışma arkadaşı oldu. Hırvat Diyet meclisi'nde milletvekilliğine seçildi ve ulusal partinin başkanlığını yaptı. Yugoslav akademisi'ni kurdu. Hırvatlar'ın kökenini ve aziz Kiril ile Metodiy'in yapıtlarını inceledi.

RACKOT, Hindistan'da (Gucerat) kent, Kathiavar yarımadasında; 556 137 nüf. (1991). Ticaret ve sanayi (pamuk ve yün işleme) merkezi. Üniversite kolejleri. Heykel ve mimarlık müzesi.

RACON a. (fr. *raison;* ital. *ragione,* akıl yürütme, düşünme'den). *Arg.* **1.** Yol, yöntem, usul: *İşin raconu bunu gerektiriyor.* **—2.** Gösteriş, fiyaka. **—3.** *Racon kesmek,* çalım satmak, gösteriş yapmak; görünüşüne bakarak bir yargıya varmak.
—Oy. *Racon kesmek,* anlaşmazlık halinde, oyun kurallarını en iyi bilen kişi tarafından konuya çözüm getirmek.

RACON a. (ing. *racon; ra[dar].* radar ve *[bea]con,* işaret şamandırası'ndan kısaltma). Sabit bir deniz işareti üzerinde (fener, şamandıra) yer alan ve bir radarın yayımlarını aldığında otomatik olarak radar ekranı üzerinde belirebilen ve uzaklık, kerteriz ve tanımlama bilgileri verebilen, belirtici bir işaret gönderen alıcı-verici.

RACOVIŢĂ (Emil), rumen biyolog (Yaş 1868 - Budapeşte 1947). Banyuls-sur-Mer'deki Arago laboratuvarı'nda müdür yardımcısı oldu ve 1904'ten itibaren mağaralarda yaşayan hayvanları inceledi. 1907'de mağara ve yeraltı yaşamının temellerini belirlediği *Essais sur les problèmes biospéléologiques* (Mağara ve yeraltı yaşamının sorunları üzerine deneme) adlı yapıtını yayımladı. René Jeannel ile birlikte, mağaracıl hayvanları konu edinen ilk dergiyi yayımlamaya başladı. 1920'de Cluj'da ilk Mağarabilim enstitüsü'nü kurdu ve müdür yardımcılığı görevini Jeannel'e verdi. Racoviţă mağaracıl hayvanların yaşam koşullarını, troglobi'lerin özel gelişme ve üreme biçimlerini, coğrafi bölgelere göre dağılımlarını ve zoolojik sistemdeki yerlerini ilk inceleyen bilim adamı oldu.

RACPUTLAR, özellikle Racputana'da yaşayan Kuzey Hindistan halkı. Adları sanskritçe "kral oğlu" anlamına gelen *racaputra*'nın hindi biçimi olan Racputlar, daha çok toprak sahibidirler, kendilerine ksatriyalar (savaşçılar) kastına bağlı olarak gören babasoyu klanlar biçiminde örgütlenmişlerdir. Müslüman olmalarına karşın, hâlâ atalara taparlar, genç kızları göreneğe göre daha yüksek soysoptan bir erkekle evlenirler.
—Güz. sant. Büyük Moğollar ile bağlaşıklık kuran Racputlar daha kısıtlı olanaklarla ve daha küçük çapta, Delhi sarayı'nın görkemine öykünmeye çalıştılar. Kumaşlarında, takılarında ve silahlarında XVII. yy.'a kadar eşsiz bir lüksü korudular. Gözalıcı ve parlak saray mimarisi üslup birliğinden yoksunsa da, bu mimarinin çok ilginç duvar resimleriyle sık sık süslendiği görülür (Udaypur sarayı, Delhi müzesi). Bu saraylar konusunda envanter çalışması ve bilimsel araştırma henüz yapılmamıştır. Buna karşılık, minyatürler çok iyi bilinmektedir. Bunların çoğu müslüman ressamların yapıtlarıdır ve Büyük Moğollar okulunun etkisiyle, tümüyle hinduculuğa özgü konuları (Krişna'nın cisimleşmesi vb.) işlerler. Başlıca koleksiyonlar Kalküta'daki Gopi Krishna Kanora Collection'da, Delhi Ulusal müzesi'nde, Oxford'da, Ashmolean Museum'da ve Londra'da Victoria and Albert Museum'da bulunmaktadır.

RACŞAHİ, Bangladeş'te kent, Ganj'ın sol kıyısında; 500 000 nüf. (1989). Ticaret ve tarım merkezi. İpek ve kereste işlemi. *—Racşahi bölgesi;* 34 628 km²; 27 412 000 nüf. (1990).

RACZKIEWICZ (Władysław), polonyalı avukat ve siyasetçi (Kutaysi, Gürcistan, 1885 - Newmark, Büyük Britanya, 1947). 1921-1936 arası dört kez İçişleri bakanı, Senato başkanı (1930-1935), önce Angers'de (1939), sonra Londra'da sürgündeki Polonya hükümetinin başkanı oldu (1940).

RACZYŃSKI (Edward, *kont*—), polonyalı tarihçi (Poznań 1786 - Zaniemyśl, Poznań bölgesi, 1845). Jan III Sobieski'nin karısına yazdığı mektupları, prens Józef Poniatowski'nin yazışmalarını ve Pasek'in *Pamietniki Jama, Chryzostoma Paska* adlı yapıtını yayımladı. 1829'da Poznań'da "Raczyński kütüphanesi"ni kurdu.

RAD, -ddı sıf. (ar. *redd*'den *radd*). *Esk.* **1.** Geri çeviren, reddeden: **—2.** Geri veren, iade eden: *Rad-üs-selam* (kendisine verilen selamı alan, karşılık veren).

RAD sıf. (fars. *rad*). *Esk.* **1.** Cömert. **—2.** Erdemli, değerli.

RAD a. (ar. *ra'd*). *Esk.* **1.** Gök gürlemesi: *"İşiteceğiniz ses raddir"* (Baha Tevfik). **—2.** *Rad ü berk,* gökgürültüsü ve şimşek: *"... sinesinde rad ü berk besliyormuş gibi derûnî iniltilerle inleyerek..."* (H. Z. Uşaklıgil).

RAD, *radyan*'ın simgesi. ‖ *rad/sn, saniyede radyan*'ın simgesi. ‖ *rad/sn², saniye karede radyan*'ın simgesi.

RAD a. (fr. *radiation,* ışınım'dan kısalt.). Fiz. Eskiden kullanılan 1/100 gray değerindeki soğurulan doz birimi.

Ra'd suresi, Kuran'ın 13. suresi. 43 ayettir. Mekke ya da Medine'de indiği yolunda ayrı ayrı görüşler vardır. Ağırlıklı görüşe göre, Mekke'de inmiştir. "Gök gürültüsü" anlamına gelen adı, surenin 13. ayetinde geçer.
Allah'ın varlık ve birliğinin kanıtlarını gösteren ayetlerle başlayan surede, daha sonra Allah'ın ilminin genişliği; imanları nedeniyle mutlu, inkârları yüzünden mutsuz olacakların nitelikleri ve ahrette karşılaşacakları durumlar anlatılır. Kâfirlerin alaycı ve saçma isteklerinden söz edilerek bunlar eleştirilir. Sure, "Sen peygamber değilsin" diyenlere karşı Hz. Muhammet'e, peygamberliğini Allah'ın bilmesinin kendisi için yeterli olduğunu söylemesini buyuran ayetle son bulur.

RADA a. (*konsey* anlamında slavca sözc.). Tar. Polonya, Litvanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'da siyasal ya da idari bir erki üstlenen temsilciler konseyi ya da ortak meclis. (Polonya'da, 1775-1789 arasında bir *sürekli rada,* XIX. ve XX. yy.'da çeşitli dönemlerde bir *devlet radası* görev yaptı ve 1916-1918 arasında da ülkeyi bir *naiplik radası* yönetti.)

RADAGAİS, germen önder (öl. Fiesole 406). 405'te Yukarı Tuna'da göçebeleri toplayarak İtalya'yı istila etti. Ordusu Floransa yakınında Stilicho tarafından kuşatılarak yok edildi (23 ağustos 406).

RADAİS (Maxime), fransız eczacı (Pruillé-l'Éguillé, Sarthe, 1861 - Paris 1959). Paris Eczacılık yüksekokulu'nda bakteriyoloji eğitimini başlattı. 1900'de kriptogamlar botaniği profesörü oldu. Bakterilerle mayalanma ve patojen bakteriler üstüne çalışmalar yaptığı gibi, mantarlar ve asalaklar üstüne incelemelerde de bulundu.

RADAMA I (1791-1828), Madagaskar kralı (1810-1828). Özellikle İngilizler'in ve sir Robert Farquhar'ın yardımıyla babası Andrianampoinimerina'nın fetih siyasetini sürdürdü. 1823-1825 arasında, batı kıyısını, ülkenin kuzeyini, Fort-Dauphin bölgesini işgal etti. 1820 (Menabe) ve 1824'te (Boina) B.'daki sakalava krallıklarına karşı düzenlediği seferler yenilgiyle sonuçlandı. Krallığı çağdaşlaştırmak amacıyla, Avrupalılar'ın, özellikle ingiliz misyonerlerin ülkeye gelmesini destekledi.

RADAMA II (1830'a doğr.-1863), Madagaskar kralı (1861-1863). Kraliçe Ranavalona I'in oğlu. Prens RAKOTO olarak, zorbalığa kalkışan annesini dizginlemeye çalışmıştı. İşkenceyle yargılamaya *(tanguin)* son verdi, ölüm cezasını kaldırdı ve tapınma özgürlüğü tanıdı. Avrupalılar'ı geri çağırdı (Büyük Britanya ve Fransa ile barış antlaşması, Lambert yasası). Tutucu Hovalar'ı kızdırdığı için öldürüldü. Efsaneye göre, aldığı yaralardan sonra sakalava ülkesinde kırk yıl daha yaşadı.

RADANSA a. (ital. *raddensare,* kalınlaştırmak'tan). Denizc. **1.** Matafyonlara ya da halat çımalarına yapılan küçük kasaların içine yerleştirilen, demir ya da pirinçten yapılmış, dış tarafı oluklu, oval ya da yuvarlak halka. (Radansa, kanca ya da metal bir kilit takıldığında kasanın aşınmasını ya da kesilmesini önler.) **—2.** *Radansa oluğu,* radansanın halata yataklık eden dış çevresi. ‖ *Çifte radansa,* üzerinde, iki halat kasasının geçebileceği iki oluk bulunan radansa.

RADANSALI sıf. Denizc. *Radansalı sapan,* her iki çımasında piyan bağıyla tutturulmuş bir radansalı kasa bulunan sapan.

RADAR a. (ing. *RAdio Detection And Ranging,* elektromanyetik algılama ve uyarı sözcüklerinden kısaltma). Engellerin, hava taşıtlarının ya da başka cisimlerin konumlarını belirlemeye yarayan radyosaptama aygıtı; çalışma ilkesi, yayımlanan karşılaştırma işaretleriyle, belirlenecek konumdan yansıyan ya da yeniden yayımlanan radyoelektriksel işaretleri karşılaştırmaya dayanır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. *Radar işareti,* bir radar yankısının, bir cismin biçimini belirten biçimi. ‖ *Atış radarı,* top atışlarını ya da güdümlü mermilerin güdümünü düzenlemeye olanak veren radar. ‖ *Gözetleme radarı,* bir esnek mukabele hazırlamak amacıyla, uzak mesafelerdeki hedefleri saptamaya olanak veren tespit radarı. ‖ *Yörüngeçizim radarı,* güdümlü mermilerin mermi yollarını saptamaya yarayan, büyük duyarlıklı radar.
—Havc. *Alçak yükselti seyrüsefer radarı,* düşük yükseltide uçuş sırasında, arazinin engellerinden koruyarak bir uçağın yere yakın uçmasını sağlayan radar.
—Meteorol. *Meteoroloji radarı,* hidrometeorların yerini saptamaya ve hızını ölçmeğe yarayan radar.

—ANSİKL. • *Tarihçe.* İlk radarı 1904'te alman C. Hülsmeyer gerçekleştirdi ve sönümlenmiş metrelik dalgalar ve bir koherör kullanarak, bu aygıtı, Köln ve Rotterdam'da, kıyıdan yaklaşık 1 km uzaklıktaki gemilerin gönderdiği yansımaları algılamak için deneyledi. Pierre David, 1928' de açıkladığı elektromanyetik uçak algılama sistemi projesini, 1934'te, Bourget' de başarıyla deneyledi; aygıtları, 5 000 m' lik bir yükseltiden geçen uçakları belirleyebiliyordu. Bir başka fransız araştırmacı, Maurice Ponte, Henri Gutton'la yaptıkları ortaklaşa çalışma sonucunda, aralarından biri 1935'te, yaklaşan engelleri bildirerek, çatışmaları önlemek amacıyla *Normandie* yolcu gemisine yerleştirilen elektromanyetik algılama düzenekleri gerçekleştirdi. İkinci Dünya savaşı'nın başlamasıyla birlikte, ingiliz teknisyenler, Watson -Watt yönetiminde, radar tekniğini geliştirerek, düşman uçaklarını algılamaya yönelik çok sayıda istasyon kurdular. Bu istasyonlar, İngiltere savaşı sırasında, belirleyici ve kesin bir rol oynadı. Pierre David tipi radar engelleri, 1939'da, Fransa'nın tüm doğu sınırına ve fransız askeri limanlarına yayılmıştı. 1940'ta, ingiliz gözetleme ve atış yönlendirme aygıtları, fransız topraklarının hava savunmasına büyük katkıda bulundu. Aynı dönemde, atış yönlendirme radarları, alman zırhlılarına da yerleştirilmişti.

• *Tanım.* Radarın çalışma ilkesi, engele ulaşan ve yansımadan sonra, vericiye geri dönen, dar demetli ve çok kısa süreli radyoelektrik dalgaları yayımlamaya dayanır. Dalgaların gidiş ve dönüş yolu süresinin bilinmesi, engelin uzaklığını belirlemeye olanak verir. Hedefin hızı, yayımlanan dalgayla, geri dönen dalganın frekansları arasındaki kaymayla (Doppler etkisi) belirlenir. Aygıt bir yandan, yönlendirilebilir ortak bir anten kullanan bir verici ve bir alıcıdan, öbür yandan, genellikle bir katot ışınlı ekrandan oluşan ve sonuçları okumaya yarayan bir göstergeden oluşur. İlk radarlar, metrelik dalga boylarında çalışıyordu. Sonra desimetrelik ve yakın geçmişte, santimetrelik dalgalara geçildi. Dalgaların boyu kısaldıkça, bunları dar bir demet halinde yoğunlaştırmak ve küçük yansıma yüzeyli engelleri algılamak kolaylaşır. Dalgalar çok kısa süreli (mikrosaniyenin kesirleri düzeyinde) ve yüksek güçlü (megawattlar düzeyinde) darbeler biçiminde yayımlanır. Günümüz radarlarında aynı enerji, yayımda bir kodlama uygulanarak zaman içinde yayılır; yayım böylece, hemen hemen sürekli hale gelir. Alım sırasında işaretin işlenmesi, uzaklık ve hız gibi bilgileri elde etmeye olanak verir. Yönlendirilebilir bir anten (paraboloit yansıtıcı ya da elektron taramalı anten) yardımıyla enerji engel doğrultusunda yayımlanır. Aynı zamanda darbe, osiloskopun zaman tabanını başlatır, yani katot ışınını harekete geçirir. Özel bir düzenek, kısa yayım süresi boyunca, alıcının duyarlığını, bunu aşırı enerji yüklenmesine karşı korumak amacıyla minimuma indirger. Engelden yansıyan dalgalar antene geri geldiğinde, alıcı bunları maksimum duyarlıkla algılar ve osiloskop ekranı üzerindeki spotun sapmasına ya da parlaklığının artmasına neden olur. Spotun, ekran taramasını başlatan yayım anıyla, yankının alındığı an arasında katettiği uzaklık, engellik uzaklığını belirlemeye olanak verir. Antenin, yansımayı elde etmeye olanak veren yönü, engelin doğrultusunu belirtir; bu doğrultu kimi aygıtlarda, genlikler ya da fazlar radyogonyometrik bir yöntemle karşılaştırılarak, daha büyük bir duyarlıkla elde edilebilir.

Gözetleme radarlarında, bütün doğrultuları mekanik olarak tarayan ya da mekaniksel ya da elektriksel olarak, az çok büyük açılı bir dönme hareketi gerçekleştiren antenler kullanılır. Katot ışınlı tüp, kutupsal koordinatlarda taranıyorsa, spotun ardışık olarak çizdiği ışınlar, antenle aynı açı altında yönleneceğinden, merkezde yer alan bir gözlemcinin görebileceği bütün engeller ekran üzerinde belirir. Ekran merkezine olan uzaklıklar, gözlemlenen engelle radar arasındaki uzaklıklarla orantılıdır.

• *Radarın havacılık ve denizcilikteki uygulamaları.* Radarlar sayesinde gemiler, en yoğun siste bile, çatışma tehlikesi olmadan seyredebilir ve liman girişlerinde, dar geçitlerde, kanallar üzerinde, doğrudan görüş alanı olmadan manevra yapabilir. Öte yandan radarlar, hava trafiğinin düzenlenmesi ve kontrolünde kullanılan başlıca araçlardır. Havalimanlarına yerleştirilen radarlar, ülke topraklarının belirli bir bölümü üzerindeki ve yüzlerce kilometreye dek uzaklıktaki uçakları gözetlemenin yanı sıra inişe ya da kalkışa geçen uçakları da kontrol eder (yaklaşma kontrolü).

• *Radarın gökbilimde kullanımı* → RADARGÖKBİLİMİ.

• *Radarın meteorolojide kullanımı.* Radarın yaygın kullanımlarında, elektromanyetik dalgaların yayılmasında, bunların içinden geçtikleri ortamın fiziksel özelliklerinin değişiminden kaynaklanan rahatsız edici tedirginlikler oluşur. Bunun tersine meteoroloji radarlarında, bu tedirginlikler atmosferin nitel ve nicel incelemeleri için kullanılır.

Alınan işaretin yeğinliğini ve bu işaretin zaman içindeki dalgalanmalarını ölçen uzlaşmalı radarlar, yağışları algılamaya olanak verir. Çalışma ilkesi, geri yayımlanan işaretin faz bilgisini kullanmaya dayanan bağdaşık radarlar, Doppler etkisiyle, doğal hedefler oluşturan hidrometeorların yer değiştirme hızlarını ölçmeye olanak sağlar.

Böyle hedefler olmadığında, atmosfer araştırmalarında kimi kez, yapay hedef bulutları (rezonans dipolleri) kullanılır. Kimi meteoroloji radarları, açık havanın kırılma indisinde, türbülans nedeniyle oluşan değişimleri algılayacak biçimde tasarlanmıştır.

• *Radarın askeri kullanımı.* Radarın askeri amaçlarla kullanımı, İkinci Dünya savaşı yıllarına rastlar. Bombardıman uçaklarının yüksek hızı, çok geç uyarılan hava savunmasını etkisiz kılıyordu: seslerinden ya da gözle algılanan düşman uçakları ancak geri dönüş güzergâhlarında avlanma tehlikesiyle karşılaşıyorlardı. Av uçaklarının zamanında havalanabilmesi için, düşman uçaklarını daha uzaktan ve daha büyük duyarlıkla algılamak gerekiyordu. Dolayısıyla radar, uçakları algılamak için, ilk kez 1939'da kullanıldı. Radarlarda, 1942'den başlayarak, daha büyük duyarlık sağlayan santimetrelik dalgaların kullanılması, alman denizaltılarının 1943'te Atlas Okyanusu'nda yaptıkları saldırıları büyük ölçüde durdurdu, çünkü artık, periskopları ve şnorkelleri algılanabiliyordu.

Başlangıçta yayımlanan elektromanyetik darbelerin yankılarını algılayarak hedeflerin ancak uzaklığını ve yerini belirleyebilen radarlar, daha sonraları, Doppler etkisi sayesinde, hedeflerin hızını da ölçecek ve böylece uçakları, doğal ya da düşmanın elektronik karşı önlemlerle (→ ANTİRADAR) oluşturduğu sabit ekolardan ayırtedebilecek duruma geldiler.

Elektronikteki, donanımları minyatürleştirmeye olanak veren gelişmeler sayesinde, çok çeşitli radar türleri geliştirildi.

Darbeli radarlar çoğu kez, Doppler radarlarıdır. Bunların en karmaşıkları hedeflerin doğrultusunu, uzaklığını ve hızını ölçebilir (üçboyutlu Doppler radarları). Günümüz radarlarında, en az bir yönde, mekanik parçaları hareket ettirmeden yönlendirilebilen ve böylece yüksek bir yetkinlik sağlayan elektronik taramalı antenler kullanılmaktadır. Silah sistemlerinde çoğu kez, birçok tamamlayıcı biçimde (algılama, izleme vb.) çalışabilen, çokişlevli radarlar kullanılır. Bunların en basitleri, güdümü sağlayan güdümlü mermi özyöneticileridir.

Öte yandan çok çeşitli *sönümsüz dalgalı radarlar* da vardır. Yeri gözetlemede kullanılan Doppler radarları, trafik polislerinin kullandığı hız kontrol radarları ya da hızölçerler ve yere uzaklığı ölçen elektronik yükseltiölçerler ve patlayıcıları hedeften optimum uzaklıkta patlatmaya olanak veren düzenekler gibi birtakım donanımlar bunlara örnek verilebilir.

Keşif uçakları üzerine yerleştirilen *yanal görüşlü radarlar* ya da SLAR *(Side Looking radAR)*, taşıyıcının hareketinden kaynaklanan Doppler modülasyonu sayesinde, sabit hedeflerin konumunu belirler. Ayrıca, optik erim ötesindeki hedefleri algılayabilen *ufukötesi* radarları* da vardır.

Uçaklar üzerine yerleştirilmiş yanıtlayıcıların yayımlarına kumanda etmeye yarayan İFF sorucusuna, yanlış bir deyimle, "ikincil radar" adı verilir. Bu durumda, bu sorucunun bağlı olduğu gözetleme radarı, "birincil radar" adını alır. (→ TEŞHİS.)

Askeri uzay havacılığında, uçaklarda çeşitli radarlar kullanılır: birçok hedefi aynı anda izlemeye ve birçok hava taşıtına atış yapılmasına olanak veren önleme radarları, yerin bir görüntüsünü veren seyir radarları, keşif uçakları üzerine yerleştirilen ve çok küçük boyutlu (yaklaşık 1 m) cisimleri saptamaya olanak veren yanal

hava savunmasında kullanılan üçboyutlu radar

Plessey Radar Ltd





Thomson-C. S. F.

bir atış sevk ve idare radarına bağlı (parabolik anten), ufuk erimli bir gözetleme radarı taşıyan (direğin yukarısındaki anten) ve bir güdümlü mermi hücumbotuna monte edilmiş radar sistemi

görüşlü radarlar. Algılama sınırı doğal olarak optik ufukla sınırlı olduğundan, günümüzde nakliye uçakları üzerine çok büyük radarlar yerleştirilmektedir. Örneğin, ABD'nin, Boeing 707 üzerine yerleştirilmiş AWACS sistemi, Avrupa'nın hava trafiğine ilişkin bilgiler verirdi. Uzay havacılığı, hava trafiğinin kontrolüyle de ilgilenir. Yere yerleştirilmiş gözetleme radarlarının erimi, yüksek irtifada uçan uçakların üzerinde 300 km'ye ulaşabilir. Denizcilikte kullanılan radarlardan, yalnız hava sahasını gözetlemede değil, aynı zamanda su üstünü gözetlemede ve seyirde de yararlanılır. Kara kuvvetlerinde, yer gözetleme radarları ve havantopusavar radarları kullanılır; bu radarlar, mermi yollarını gözlemleyerek, havan toplarının yerini saptayabilir.

RADARASTRONOMİ a. (fr. *radarastronomie*). Gökbil. RADARGÖKBİLİMİ'nin eşanlamlısı.

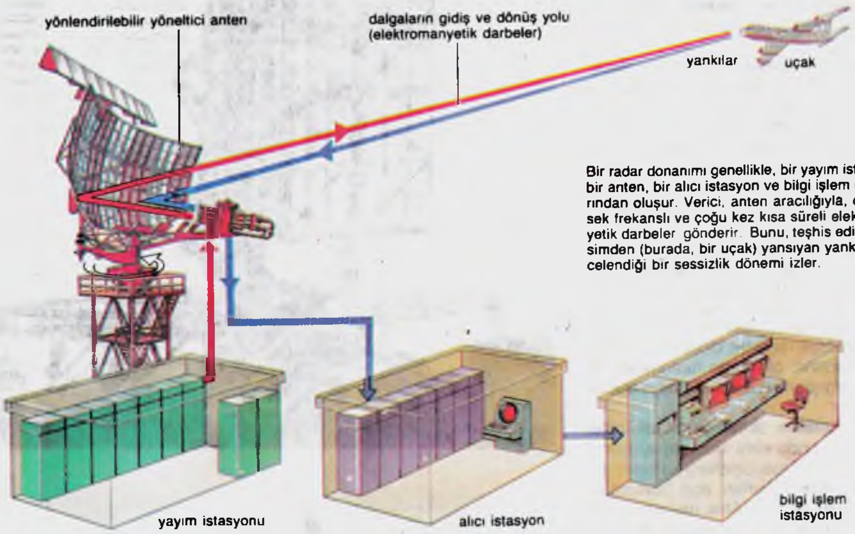
RADARCI a. Radarın kullanım ve bakımıyla yükümlü uzman.

RADARCILIK a. Radarcının işi.

RADARGÖKBİLİMİ a. Gökbilime uygulanan radar tekniği. (Eşanl. RADARASTRONOMİ.)

—ANSİKL. Bir radar yankısı elde etmek için gerekli yayımlama gücü, verici bir hedef arasındaki uzaklığın dördüncü kuvvetiyle orantılı olduğundan, radarın gökbilimde kullanımı, yayımda yüksek bir gücün ve yankıların alımında da büyük bir duyarlığın gerçekleştirilmesini gerektirir. Gerçekte radar, yalnız Güneş sistemindeki gökcisimlerinin keşfinde kullanılabilir. 1946'da, amerikan ordusunun irtibat ve muharebe birliğinde görevli iki mühendis, De Witt ve Stodola, Ay'dan ilk kez bir radar yankısı elde etti. 1961'de, Ay'dan 100 kez daha uzak yer alan Venüs* gezegeninden radar yankılarının algılanmasıyla yeni bir aşama kaydedildi. O tarihten bu yana, radargökbilimi büyük ölçüde gelişmiş ve gezegenleri incelemede kullanılan güçlü bir araç olarak ortaya çıkmıştır. Radargökbilimi, özellikle, Merkür*'ün ve Venüs*'ün dolanım sürelerini saptamayı ve Venüs* yüzeyindeki engebenin ilk görüntülerini elde etmeyi sağladı. Bu amaçla kullanılan en büyük aygıt, Arecibo'daki (Porto Riko) doğal arazi çöküntüsünün içine Cornell üniversitesi (ABD) tarafından yerleştirilmiş 300 m çapında parabolik bir radyoteleskoptur.

bir radarın çalışma şeması



Bir radar donanımı genellikle, bir yayım istasyonu, bir anten, bir alıcı istasyon ve bilgi işlem organlarından oluşur. Verici, anten aracılığıyla, çok yüksek frekanslı ve çoğu kez kısa süreli elektromanyetik darbeler gönderir. Bunu, teşhis edilecek cisimden (burada, bir uçak) yansıyan yankıların incelendiği bir sessizlik dönemi izler.

Antene gelen yakın yankılar, ardışık olarak alıcıda ve bütün bilgi işlem organlarında işlenir ve böylece teşhis edilecek cismin uzaklığı ve doğrultusu belirlenir



Boeing Aerospace Company

bir uyarı ve uzun mesafeli radar kontrol uçağında (Boeing 707 üzerinde AWACS sistemi) radar ekranı ve kontrolör

Finlandiya'da hava seyir gözetleme radarı

Thomson-C.S.F



sentetik görüntülü hava seyir kontrol **radar** ekranları (Karlsruhe, Almanya)



Thomson-C.S.F.

RADAUTİ, Romanya'da kent, Bukovina'da (Suceava bölgesi), Ukrayna sınırı yakınında, yakın zamanda ıslah edilen bataklık bir bölgenin ortasında; 21 000 nüf. XIV.-XVI. yy.'lardan kalma taş kilise (Boğdan prenslerinin mezarları). Etnografya müzesi.

RADCLİFFE, Büyük Britanya'da kent, Manchester'in banliyösü; 30 000 nüf. Tekstil (pamuk) sanayisi. Makine sanayileri. Kırtasiye.

RADCLİFFE (James), **Derwentwater** 3. kontu, ingiliz soylusu (Northumberland 1689 - Londra 1716). Jacobite'lardandı. Preston'da krallık birlikleri tarafından yenilgiye uğratıldı (1715), hapsedildi ve idam edildi.

RADCLİFFE (Ann WARD, *Mrs.*), ingiliz kadın yazar (Londra 1764 - *ay. y.* 1823). Salvator Rosa'dan esinlenerek, egzotik yerlerde (Alpler, Pireneler) ya da zamanlarda geçen "kara" romanlarında görkemli pitoresk ve gotik öğelere yer verdi: *The Romance of the Forest* (1791), *The*

Mysteries of Udolpho* (1794), *The İtalian* (1797). Coleridge'in ve fransız devriminin çağdaşı olan yazar J. Austen gibi garip bir şekilde bir yüzyıl önceden kalma bir yazar izlenimini verir.

RADCLİFFE-BROWN (Alfred Reginald), ingiliz antropolog (Birmingham 1881 - Londra 1955). 1906'dan 1908'e kadar kaldığı Andaman adalarının halklarıyla (*The Andaman İslanders* [Andaman adaları insanları], 1922) Avustralya, Polinezya ve Afrika halkları üzerinde etnografik araştırmalar yaptı. Daha çok bir kuramcıydı; Malinowski'nin tezlerini benimsemekten çok Durkheim'a atfen "işlev" kavramını kullandı. Arkaik toplumlarda (özellikle Avustralya toplumlarında) akrabalık ilişkilerinin incelenmesine getirdiği önemli yenilikten dolayı, yapısalcılığın öncüsü sayıldı. Akrabalık sistemlerinin dökümünü yaptı, onları sınıflandırdı ve çözümledi; aynı zamanda bu sistemlerin toplum düzeniyle sıkı ilişkisini gösterdi ve böylece totemcilik konusunda o zamanlar egemen olan düşünceleri altüst etti. Başlıca yapıtları: *The Social Organisation of Australian Tribes* (Avustralya kabilelerinin toplumsal düzeni) [1931]; *Structure* and Function in Primitive Society* (İlkel toplumların yapısı ve işleyişi) [1952]; *Method in Social Anthropology* (Toplumsal antropolojide yöntem) [1958]. Daryll Forde ile birlikte *African Systems of Kinship and Marriage*'ın (1950) yayımını yönetti.

RADDE a. (ar. *radde*). **1.** Derece, nokta: *İş bu raddeye gelmemeliydi. Son raddeye gelene kadar sabretti. Hareketleri saygısızlık raddesine geldi.* **—2.** *... raddelerinde,* zaman gösteren bir sözcükle birlikte, o zamana yakın, yaklaşık o zamanda: *Saat on raddelerinde köye ulaştık.*

RADEBERG, Almanya'nın Saksonya eyaleti sınırları içinde yer alan kent; 19 000 nüf. XVI. yy.'dan kalma şato. Bilgisayar gereçleri. Cam fabrikası. Mobilya. Makine sanayileri. Hazırgiyim. Bira fabrikası. Yakınlarında, kale şato (XV.-XVII. yy.) ve Stolpen bazalt sütunları.

RADEBEUL, Almanya'nın Saksonya eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Dresden'in sanayi banliyösünde; 38 000 nüf. İlaç sanayisi. Baskı gereçleri. Ölçü aletleri sanayisi. Sac üretimi. Ayakkabı. Hazırgiyim.

RADECKİ (Sigismund VON), alman yazar (Riga 1891 - Gladbeck 1970). Mühendislik, oyunculuk ve desinatörlük yaptı, denemeler, Karl Kraus'un ve noktacı bir estetiğin etkilerini taşıyan hikâyeler yazdı.

RADEGUND *(azize)*, Franklar'ın kraliçesi (Thüringen'de 520'ye doğr. - Poitiers 587). Soissons kralı Chlothar I tarafından öldürülen bir Thüringen kralının kızıydı; Chlothar I onu yanına aldı, özenli bir eğitim görmesini sağladı, vaftiz ettirdi ve sonunda onunla evlendi (538). Chlothar kardeşini öldürtünce, Radegund Saray'dan ayrılma iznini aldı; Noyon'da piskopos aziz Médard, onu Tanrı'ya adadı (555). Daha sonra Poitiers'ye yerleşti ve orada aziz Césaire d'Arles disiplinini uyguladığı bir manastır kurdu (Sainte-Croix).

RADEK (Karl SOBELSOHN, **Karl** —denir), leh asıllı siyaset adamı ve gazeteci (Lwów 1885 - hapiste 1939 ?). Genç yaşta Galiçya'da mücadele etti. Daha sonra Polonya ve Litvanya krallığı sosyal demokrat hareketi'ne yaklaştı (SDKPİL) ve İsviçre'deyken bu harekete katıldı. 1906 devrimi sırasında tutuklandı. Daha sonra SPD'nin (Alman sosyal demokrat partisi) sol kanadında, Göppingen, Berlin ve Bremen'de mücadele etti. 1912'de Polonya ve Litvanya krallığı sosyal demokrat hareketi merkezine karşı Varşova muhalefet kanadına katıldı. Savaş sırasında enternasyonalci görüşler savundu; Zimmerwald barışçı sosyalist hareketinin sol kanadında yer aldı. Rusya'daki şubat 1917 devrimi sırasında Stockholm'a gitti ve orada, Ekim devrimi'ne kadar bolşeviklerin temsilciliğini yaptı. Brest-Litovsk barış görüşmelerine katıldı, sonra Almanya'ya gönderildi ve orada konseyler kongresini ve Alman komünist partisi'nin (DKP) kuruluş kongresini izledi. 1919'da Berlin'de tutuklandı; hapisteyken, Sovyet Rusya'nın gayri resmi diplomatik temsilcisi rolünü oynadı. Komintern'e girdi, Bakü'de toplanan Doğu halkları kongresi'ne katıldı (1920), sonra Komintern yönetimine girdi; Komintern'in Orta Avrupa uzmanı oldu. 1923'te DKP'nin ayaklanma projelerini onaylamadığı için bu görevini yitirdi. 1923'te muhalefete katıldı; Çin'de tek cephe taktiğinin uygulanmasına karşı çıktı. 1927'de Sovyetler Birliği Komünist partisi'nden (SBKP) çıkarıldı, Tobolsk'a sürüldü, 1929'da Stalin'i destekledi ve *İzvestia*'nın başyazarı oldu. 1936'da bir "yedek muhalefet merkezi" kurmakla suçlandı ve on yıl hapis cezasına çarptırıldı.

RADELCHİ I (öl. 853), Benevento dukası (840-853). Hazine bakanlığını yaptığı Sicardo'nun öldürülmesinden sonra duka seçildi (839). Sicardo'nun kardeşi Siconulfo'nun iktidarı ele geçirmesine karşı çıktı. Anlaşmazlığa düşen taraflar Araplar'dan yardım istediler. Çekişmeleri eski Benevento dukalığının ikiye bölünmesiyle sonuçlandı.

RĂDESCU (Nicolaie), rumen general ve siyaset adamı (Călimăneşti 1876 - New York 1953). Kral Carol II'nin diktatörlüğüne (1933-1940) ve alman-rumen ittifakına karşı mücadele etti; bu nedenle Almanlar tarafından hapsedildi. Rădescu, sovyet birliklerinin Romanya'ya girmesinden önce kral Mihai I'in son Konsey başkanı oldu (şubat 1945). ABD'ye göç etti.

RAD-EŞDEĞER a. Tıp. Bazı kimyasal maddelerin kromozomlarda değişinim yapabilme gücünü belirten birim.

RADETSKİY (Fyodor Fyodoroviç), rus general (Kazan 1820 - Odesa 1896). Doksanüç harbi'ne (1877-1878 Türk-Rus savaşı) kolordu komutanı olarak katıldı. 50 bin kişilik birliğinin başında Balkanlar'a doğru inerek Şıpka geçidini aştı ve ferik Veysel Paşa komutasındaki Şıpka kolordusunu kuşattı. Günlerce süren kanlı savaşlardan sonra Veysel Paşa 12 bin askeriyle teslim olmak zorunda kaldı. Bunun ardından hızla Filibe'ye doğru ilerleyen Radetskiy, türk başkomutanı Süleyman Paşa'nın Edirne ile olan bağlantısını keserek Sofya'nın, sonra da Edirne'nin düşmesini sağladığı gibi, İstanbul yolunu da rus ordusuna açtı. Böylece onun sayesinde Çatalca'yı ele geçiren rus birlikleri Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar ilerlediler (4 şubat 1878).

RADETZKY VON RADETZ (Joseph, *kont*), avusturyalı mareşal (Trebnitz, bugün Třebnice, Bohemya, 1766 - Milano 1858). İmparatorluk ordusuna girdi (1784), Türkler'e (1787-1792) ve Fransızlar'a (1792 -1815) karşı savaştı. 1813'te koalisyon kuvvetleri kurmay başkanı olarak, Napoléon'a karşı sonbahar seferini düzenledi. 1831'de İtalya ordusu komutanlığına getirildi, 1848 devrimi sonucu Milano'dan ayrılmak zorunda kaldı, ancak Sardinya-Piemonte kuvvetlerini temmuzda Custoza'da, mart 1849'da Novara'da yenerek Milano'ya geri döndü, Venedik ve Brescia'yı geri aldı. 1857'ye kadar Lombardisch-Venezian valiliğini yaptı, ülkedeki iktisadi gelişmenin altyapısını kurdu.

RADFORD (Arthur), amerikalı amiral (Chicago 1896 - Bethesda, Maryland, 1973). Deniz harp okulu'nu bitirdikten sonra, uçak gemilerinde uzmanlaştı. 1943'te Büyük Okyanus'ta bir uçak gemisi filosuna komuta etti ve japon donanmasının yok edilmesine büyük katkıda bulundu. Savaş ertesinde, deniz ve hava komutanlıklarını karşı karşıya getiren savaşıma katıldı. 1949'da Büyük Okyanus filosunun başında Kore savaşı'nda önemli bir rol oynadı, daha sonra Amerikan kurmay başkanları komitesi başkanı olarak Bradley'nin yerini aldı (1953-1957).

RADH a. (ar. *radḫ*). *Esk.* Bir şeyi az verme; az verilen şey.
—İsl. huk. Savaşa katılan kadınlara, çocuklara, köle ve zımmilere ele geçen ganimetten verilen pay. (Radhın miktarı, savaşan müslüman erkeklerin ganimet payından azdır.)

RADHA, hindu mitolojisinde tanrı Krişna'nın sevgilisi, bir sığırtmacın karısı ve Vrindavana'da yaşadığı günlerde onun gözdesi. Krişna'ya duyduğu tutkulu aşk, inananın tanrısına duyduğu arzunun alegorisi olarak kabul edilmektedir (özellikle *bhakti* okulunda). Krişna ile Radha'nın aşk ilişkileri birçok resim ve edebiyat yapıtına konu olmuştur; bunlardan Cayadeva'nın *Gita-Govinda*'sı (XII. yy.) anılmalıdır.

RADHAKRİŞNAN (Sarvepalli), hintli devlet adamı ve yazar (Tiruttani, Andhra Pradeş, 1888 - Madras 1975). Eğitimci ve doğu dinleri uzmanıydı, Benares Üniversitesi'nde rektörlük yaptı (1939), Unesco'da hint delegasyonuna başkanlık etti (1946-1952). SSCB'de büyükelçilik yaptı, 1952'de Hindistan Cumhurbaşkanı yardımcılığına, sonra Cumhurbaşkanlığına (1962-1967) seçildi. Gandhi ve Tagor'un düşünceleriyle yakınlık gösteren görüşlerini birçok kitapta, özellikle de *An İdealist View of Life* (1932), *Religion and Society* (1947), *East and West: Some Reflections* (1956) adlı yapıtlarında dile getirdi.

RADİ ya da **RAZİ** a. (ar. *radiʿ*, *raziʿ*). *Esk.* **1.** Süt çocuğu. **—2.** Sütkardeş.

RADİĆ (Stjepan), hırvat siyaset adamı (Trebarjevo Desno 1871 - Zagreb 1928). Milliyetçi bir militandı, 1895'te bir macar bayrağını yaktığı için hapsedildi. 1902'de, *Hrvastku misao* (Hırvat düşüncesi) dergisini çıkardı ve 1904'te, kardeşi Antum'la birlikte Hırvat köylü partisi'ni kurdu. 1910'da milletvekili seçildi, ama 1911 ve 1912'de hapse atıldı. Sırbıstan'la birleşmeye karşıydı; 1919 ve 1920'de yeniden hapse girdi. Kasım 1920 seçimlerinde serbest bırakılan Radić, partisine bağlı milletvekillerinin Belgrad'a giderek Kurucu meclis'e katılmalarını engelledi, merkeziyetçi bir anayasaya karşı çıkarak Hırvatlar'ın davasını savunmak üzere yurtdışına gitti ve partisini, Moskova'da kurulan Köylü enternasyonaline kattı. Ülkesine dönünce hapsedildi (1923). İtalyanlar'ın Dalmaçya üzerindeki hak iddialarından kaygı duyduğu için Aleksandr Karayorgiyeviç'in safına geçti ve hükümete girdi. Yeniden muhalefete geçerek Pribićević'le birlikte köylü -demokrat koalisyonunu kurdu. Meclis'te, yeğeni Pavle Radić'le birlikte, crna goralı milletvekili Puniša Račić tarafından ağır şekilde yaralandı (20 haziran 1928) ve kısa süre sonra öldü.

RADİCE (Attilia), italyan kadın dansçı ve koregraf (Taranto 1914). 1924'te girdiği La Scala'nın dans okulunda E. Cecchetti'den ders aldı. La Scala'da 1932'de baş kadın dansçı, 1935'te de yıldız oldu. Tüm klasik repertuvarı yorumladı ve Aurel Milloss'un yapıtlarının çoğunun prömiyerinde dans etti: *Antiche danze ed arie, Petruşka, le Creature di Prometeo, Orpheus* vb Cecchetti'nin öğretim yöntemini, Roma Opera tiyatrosu'nun dans okuluna aktardı. 1957'den başlayarak bu okulu yönetti.

RADİČEVİĆ (Branko), sırp şair (Slavonski Brod 1824 - Beč 1853). Romantizme yatkındı; gençlik konusunu ve yurtseverlik duygularını işledi. *Recueil de poésies* (fr. çev.) [1847-1851-1862] adlı yapıtı, Karadžić'in konuşma dilini yazı dili olarak yerleştirme yolunda verdiği savaşımın başarıya ulaştığını gösterir.

RADİESTEZİ a. (fr. *radiesthésie*). Giz. bil. **1.** Canlı varlıkların, canlı ya da cansız maddenin bilinen ya da bilinmeyen bazı

Royal Anthropological



Alfred Reginald Radcliffe-Brown



Karl Radek
Bibliothèque nationale, Paris

Harlingue-Roger-Viollet



Stjepan Radić

radyasyonlarına varsayımsal duyarlığı. **—2.** Elde tutulan bir değnek (değnek falı) ya da bir sarkaç yardımıyla bu duyarlığı kullanma olanağını sağlayan yöntem.
—ANSİKL. En eski radiestezi biçiminin değnekle arama olduğu sanılmakla birlikte, bu aramanın XVI. yy.'da, sarkaçla aramanınsa XVIII. yy.'dan daha eskiye gitmediği sanılır. Radiestezi yöntemi, uzaktan saptamaya da (haritalar, planlar, resimler üzerinde) uygun düşer, kimi zaman aranan ya da incelenen maddenin bir örneğinin ("tanık"), elin erişebileceği bir uzunlukta, elde ya da sarkaçta korunmasını gerektirir.
Çoğu radiestezistler, aracın hareketlerinin nedensiz bir nitelik taşıdığını, dıştan gelen ya da bireysel olarak geliştirilen bir "zihinsel uzlaşım"a uyduğunu düşünürler. Radiestezi yönteminin etkinliğini herkes kabul etmez. Değnek ya da sarkaç hareketlerinin mekanizmasını açıklamak üzere birkaç varsayım ileri sürülmüştür. Bu varsayımlara göre, 1. nesne hareketli araç üzerinde bir tür radyasyonla doğrudan bir etkide bulunur (bu varsayım artık pek savunulmamaktadır); 2. operatör bilinçsiz bir biçimde hareketi tuttuğu araca ya da esneklikle tuttuğu kendi kollarına iletir. Bu durumda, saptanan nesnenin duygusu ya fiziksel (gerçek anlamda radyasyonlar), ya ruhsal niteliktedir (telepati ya da üstalgı etkisi). Biyoelektrik alanlar üzerindeki bazı yeni çalışmalar, ruhbilimsel varsayımın içerdiği fizik açıklamayı, yeniden güçlendirmektedir.

RADİFE a. (ar. *redf*'ten *rādife*). *Esk.* Kıyamet gününde çalınacağına inanılan surun ikinci üflenişi.

RADİGUET (Raymond), fransız yazar (Saint-Maur-des-Fossés 1903 - Paris 1923). Ünlü Bœuf sur le toit kumpanyasına katıldı, birçok saygın kişinin (Jacob, Salmon, Breton) desteğini kazandı; Satie, Milhaud, Cocteau ile işbirliği yaptı ve 1920'de şiir kitabı *les Joues en feu*'yü yayımladı. Grasset tarafından göz kamaştırıcı bir biçimde yayımlanan *le Diable au corps* (1923) adlı romanıyla ün yaptı. Tifodan öldükten sonra yayımlanan yapıtı *le Bal du comte d'Orgel*'in (1924) havası, derin hüznüyle öz ve ruh yüceliği bakımından *Prenses de Clèves*'i çağrıştırır. Klasik kurallara ulaşmaya çalışan bu gencecik yazarın yapıtlarında kusursuz bir berraklık dikkati çeker.

RADİKAL sıf. (fr. *radical*). **1.** Mutlak, tümünü kuşatan ya da kesin nitelikte olan bir şey için kullanılır: *Toplumun, kurumların radikal değişimi.* **—2.** Bir şeyle savaşmak, o şeyi ortadan kaldırmak, yok etmek için başvurulan çok etkili bir eylem ya da yöntem için kullanılır; köktenci: *Kaçakçılığa karşı radikal önlemler almak.* **—3.** Radikalizme ilişkin: *Radikal parti. Radikal görüşler.*
—İkt. *Radikal iktisat*, iktisadi düşüncenin, özellikle ABD'de *Union for Radical Political Economics (URPE)* tarafından temsil edilen kanadı. 1968'de kurulan URPE, iktisadın, özellikle marxçı kavramlara ve tarihin daha derinden incelenmesine dayanılarak "yeni baştan ele alınması" gerektiğini ileri sürer.

◆ sıf. ve a. **1.** Radikal bir parti, özellikle de Fransa'da cumhuriyetçi radikal ve radikal-sosyalist parti üyeleri için kullanılır. **—2.** Toplumun siyasal ve sosyal yapısında derin değişiklikler yapılmasını savunan kişi için kullanılır. (Eşanl. KÖKTENCİ.)

Radikal avam partisi, türk siyasal partisi. İttihat ve Terakki'nin muhaliflerinden Mevlanzade Rıfat, Babanzade Aziz, *Müdafaa* gazetesi sahibi Ragıp Bey ve arkadaşları tarafından ekim 1918'de kuruldu. Parlamento dışında oluşturulan parti, bütünlüğüne zarar gelmemesi koşuluyla devletin milliyetçilik ilkesine bağlı olarak yönetilmesini savunuyordu. 1919 genel seçimlerine katılmayan parti, aynı yıl Demokrat fırka'yla birleştiğini ilan etti.

RADİKALİZM a. (fr. *radicalisme*; ing. *radicalism*). **1.** Kurumlaşmış geçmişle bütün ilişkiyi koparmak isteyenlerin görüşü ve öğretisi. (Eşanl. KÖKTENCİLİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Fransa'da Radikal cumhuriyetçi ve Radikal sosyalist parti'nin politik ve toplumsal konularda benimsediği tutumların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Hiçbir uzlaşma tanımayan görüş biçimi.
—Fels. Bazı siyasi, dini ya da felsefi öğretileri, başlangıçta dogmalarının yalnızca mantıksal bir sonucu olan bir şeyi, bu dogmalar sırasına sokmaya zorlamak için güdülen taktik. || *Felsefi radikalizm,* Bentham ve Stuart Mill'in felsefi öğretisi (bu öğretinin başlıca nitelikleri, iktisadi liberalizm, akılcılık, faydacılık ve bireycilikti).
—ANSİKL. Siyas. • *Büyük Britanya'da,* "radikal" deyimi, önce whigler, sonra da liberaller arasında en kesin kararlı reformcular için kullanıldı. Bu deyim, tek ortak yanları, kurulu düzene, özellikle de monarşiye ve Kilise'ye karşı tavır almak olan çeşitli eğilimleri kapsamaktaydı. Radikalizm ilk kez, George III döneminde, Wilkes olayı sırasında, kralın otoriter siyasetine karşı bir tepki olarak ortaya çıktı. Amerika savaşı patlak verdiğinde, "radikaller", başkaldıran kolonlara arka çıktılar ve Cartwright' ın çevresinde toplanarak, bir parlamenter reform yapılması zorunluluğunu vurguladılar. Fransız devrimi, Paine'in yazılarından etkilenen ve Fox tarafından sempatiyle karşılanan yeni bir hareketin doğmasına neden oldu. Artık bazı toplumsal kaygılarla da renklenen siyasi hak talepleri, daha sert bir niteliğe büründü ve hükümetin şiddetli tepkilerine yol açtı (1795). Birleşik Krallık'ın 1815'ten sonra geçirdiği, olaylara uyumsuzluk krizi, radikalizmi yeniden canlandırdı, ama bu kez radikalizm, Bentham'ın tilmizi faydacı filozofların etkisiyle yeni bir biçim aldı. Liberal burjuvazinin öncüsü durumuna geçen radikaller, seçim reformu için canla başla çalıştılar ve bunu elde ettiler (1832). Ancak, yoksullar hakkındaki yasanın (1834) çıkışına katkıları ve çartizm*e kötü gözle bakmaları, onları halk sınıflarından uzaklaştırdı. Radikalizm, 1867 seçim reformu sırasında, gittikçe daha halkçı bir niteliğe bürünerek, yeniden ortaya çıktı; nitekim, 1874 -1892 arasında Avam kamarası'na seçilen trade-union üyeleri, kendilerini "radikal" olarak nitelendiriyorlardı. Victoria dönemi sonuna özgü bu radikalizmin temsilciliğini ve sözcülüğünü yapan J. Chamberlain, kendi emperyalist mesihçiliğini ve aşılmış sayılan iktisadi liberalizme karşı beslediği horgörüşü ona da aşıladı. Bir yandan, siyasi reformların sona ermesi, öbür yandan bir sosyalist partinin ortaya çıkması, XX. yy.'ın başında radikalizmin eriyip yok olmasına yol açtı.
• *ABD'de,* radikalizm deyimi, çeşitli siyasi aşırıcılıkları adlandırmakta kullanıldı: kuzeydoğulu sanayicilerin (Blaine, Stevens, Sumner) çıkarlarını temsil eden ve Lincoln'ün kölelerin azat edilmesi işinde çok ağır davrandığını düşünerek "Güney'in yeniden inşası"nı cebir yoluyla gerçekleştiren, köleliğin kaldırılması yanlısı cumhuriyetçilerin aşırı politikasına; daha sonra, kuzeydoğu kapitalizminin hegemonyasına karşı çıkanların (toprak reformu yanlıları, sosyalizanlar, vb.) tutumunu radikalizm deniyordu.
• *İsviçre'de,* Radikal parti, 1830'dan sonra, katolik klerikalizmine karşı gelişti; merkeziyetçilik yönünde 1848 ve 1874 anayasa reformlarına öncülük etti ve Ulusal meclis'te uzun süre salt çoğunluğu elinde bulundurdu.
• *Fransa'da* radikalizm, Louis-Philippe döneminde ortaya çıktı. Bir öğreti sistemi olmaktan çok, laikliği tam olarak gerçekleştirecek bir reform politikası izlenmesini isteyenlere özgü bir düşünce tarzıydı.
Dreyfus davasından sonra, Sol cephe' nin seçimleri kazanması üzerine radikaller, iktidara geldiler (1899) ve 1901'de *Radikal cumhuriyetçi* ve *Radikal sosyalist parti*'yi kurdular. Ancak, antiklerikalizmi nedeniyle solda yer almasına rağmen, özel mülkiyete bağlılığından dolayı bu parti, Sosyalist parti'nin karşısında yer alıyordu.
Birinci Dünya savaşından sonra, radikal sosyalistler hem tutuculuğa, hem de "bolşevikliğin her türlüsü"ne karşı olduklarını ilan ettiler. Halk cephesi kurulduğunda (1936-1938), radikaller, cephenin sağ kanadını oluşturdular, sonra da ılımlılarla birlikte ülke yönetimini ele aldılar (1938 -1940). 1940-1944 arasında birtakım radikaller Vichy rejimini destekledi, Herriot ve Daladier gibi bazıları olayları endişeyle izledi, başka bazılarıysa (Queuille, Moulin, Mendès France) Direniş hareketine katıldılar. Bu yüzden, radikal parti 1945 seçimlerinde ağır bir yenilgiye uğradı; fakat, "üçüncü kuvvet" (radikaller, sosyalistler, MRP) içinde kısa sürede toparlanarak fransız siyaset alanında hakem rolü oynamaya başladı.
1971'de parti başkanlığına seçilen J.-J. Servan-Schreiber'in, Reformcu hareket' in merkezcileri yanında yer alması, partide bölünmeye yol açtı. Bir grup radikaller, ona uymayı reddederek, Solun birliği'ne katıldılar (1972). Bu sol radikaller, 1973'te bir parti (Sol radikaller hareketi) kurarak, cumhurbaşkanlığı seçimlerinde (1974 ve 1981) F. Mitterrand'ı desteklediler ve 1981-1986 arasında hükümette yer aldılar. Partinin V. Giscard d'Estaing'i destekleyen öbür kanadıysa, Cumhuriyetçi parti ve Sosyal demokratlar merkezi'yle Fransız demokrasisi için birlik'in çatısı altında birleşti (1978). Mart 1986'da yapılan meclis seçimlerinden sonra, valoislı (parti merkezinin bulunduğu sokağın adından [Valois]) Radikal parti, J. Chirac'ı desteklemişti.

RADİKALLEŞMEK gçz. f. Sertleşmek, daha uzlaşmaz duruma gelmek: *Bu sendika hareketi radikalleşti.*

RADİKAL-SOSYALİST a. (fr. *radical -socialiste*). Radikal-sosyalizme ilişkin.
◆ sıf. ve a. Radikalizm yanlısı, radikal ve radikal-sosyalist parti üyesi.

RADİKAL-SOSYALİZM a. (fr. *radical -socialisme*). Radikal-sosyalistlerin öğretisi. (1880-1890 arasında ortaya çıkan, radikalizme yakın bir görüştür.)

RADİKOTOMİ a. (fr. *radicotomie*). Nörol. Omurilikten çıkan sinirlerin ön ya da arka köklerinin cerrahi olarak kesilmesi.

RADİKÜLALJİ a. (fr. *radiculalgie*). Omurilikten çıkan bir ya da birçok sinir kökünün dağılım alanında duyulan ve öksürük, esneme ve zorlamalarla artan, genellikle akut ağrı. (Yalnız başına olabileceği gibi sinir kökü sendromunun bir parçası olarak da ortaya çıkabilir.)

RADİKÜLİT a. (fr. *radiculite*). Beyin ya da omurilikten çıkan bir sinirin kök bölümünün, nedeni ne olursa olsun, urdan başka lezyonu. (Kök sendromu biçiminde ortaya çıkar.)

RADİMİÇİ. Tar. I. binyıl'ın sonunda Yukarı Dniepr'in doğusunda yaşayan doğu slav kabileleri grubu. IX. yy.'da bağımsızlığını yitirerek Kiev'e katıldı.

RADİOLA a. Zool. IŞIN'ın eşanlamlısı.

RADİOLARİA a. Zool. IŞINLILAR sınıfının bilimsel adı.
—Denizbil. *Radiolaria çamuru* ya da *ışınlı çamur,* büyük bölümü ışınlıların iskeletlerinden ve iğneciklerinden oluşan ortasu derin deniz çökeli. (Kireçli çamurlara oranla deniz suyunun eritici etkisine karşı daha az duyarlıdır; kireçli çamurların bulunmadığı yerlerde, özellikle de çok derinlerde bulunur. Deniz diplerinin % 2'sinden azını kaplar; özellikle Büyük Okyanus'un 10° K. enleminde yaygındır.)

RADİOLİTES a. Paleont. Rüdistler öbeğinden ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Radiolitidae* familyasının örnek tipi olan 44 cinsin üyeleri, Üst Kretase döneminde güney ülkelerinde çok yaygındı ve buralarda fo-

sil mercan kayalıklarının oluşmasına katkıda bulundular.)

RADİŞÇEV (Aleksandr Nikolayeviç), rus yazar (Moskova yakınında 1749 - Petersburg 1802). Gümrük memurluğu yaptı (1771-1790), bir matbaa kurdu ve *Puteşestviye iz Petersburga v Moskvu* (1790) adlı yapıtını yayımladı; bu yapıtında mutlakıyeti ve ülkesinin toplumsal koşullarını şiddetle eleştirdi. Kitap toplatıldı ve yakıldı, yazarı Sibirya'ya sürgüne gönderildi. 1797'de Pavel I, Radişçev'in sürgün cezasını kaldırdı. 1801'de Aleksandr I onu Yasama meclisi üyeliğine atadı. Ruhsal bir çöküntü içerisinde bulunan yazar ertesi yıl intihar etti.

RADİŞKOV (Yordan), bulgar yazar (Kilimanika, Mihayılovrad yakınında, 1929). Gerçekle parodinin sürekli olarak birbirine karıştığı *Le cœur bat pour les hommes* (fr. çev.) [1959], *le Melon de cuir* (fr. çev.) [1969], *le Bon Grain et l'Ivraie* (fr. çev.) [1972] gibi yapıtlarında çağdaşlarının karakterlerini alaycı bir bakışla gözlemledi. Ayrıca "saçmalık üzerine kurulu tiyatro" oyunları yazdı.

RADİUM HİLL, Avustralya'da (Güney Avustralya) yer, Adelaide'ın K.-D.'sunda. Uranyum cevheri çıkarımı ve cevherin arıtılması.

RADİUS (Alexandra), hollandalı kadın dansçı (Amsterdam 1942). Rudi Van Dantzig'in ve Hans Van Manen'in yapıtlarını yorumladı. Kocası Han Ebbelaar'ın sürekli eşlikçisi olan Radius, 1970'te Het Nationale Ballet'e girdi. 1976'da Ulusal bale'ye geçti. *La Bayadere* ve *Korsan* adlı balelerde Rudolf Nureyev'e eşlik etmişti (1975).

RADİX a. (lat. *radix, -icis*, kök). Akciğerli karındanbacaklı yumuşakçaların önemli bir altcinsi. (Beden biçimleri çok çeşitli olabilir; yerkürenin ılıman ve yarıtropikal iklimli bölgelerindeki tatlısularda bol bulunur. Tatlısusalyangozugiller familyası.)

RADİYE ünl. (ar. *raziye*). *Esk.* Razı olsun, "Allah ondan razı olsun" anlamındaki "radiyallahu anh" sözünde geçer.

RADLOFF (Friedrich Wilhelm), rusça adı **Vasiliy Vasiliovic Radlov**, alman kökenli rus türkolog (Berlin 1837 - Sen-Petersburg 1918). Berlin Üniversitesi'ndeki öğreniminden sonra Jena Üniversitesi'nde doktorasını verdi (1858). Türk, moğol, mançu ve kuzeydeki öteki dillerin akrabalığını belirleyen W. Schott'un etkisiyle, Orta Asya ve Sibirya türk dillerini araştırmaya yöneldi. Bu alandaki çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla Barnaul' daki (Batı Sibirya) Yüksek madencilik okulu'nda almanca ve latince öğretmeni olarak görev yaptı (1859-1871). Bu dönemde Sibirya ve Türkistan'daki türk boylarını inceledi; dil, halk edebiyatı, halkbilimi konularında bilgi derledi. Kazan bölgesinde tatar, başkurt, kazak okulları müfettişliği (1872-1883) görevinde bulundu. Kazan'da onun çabasıyla açılan öğretmen okulu ve düzenlediği *Bilik* (1872) adlı okuma kitabı Kazan Türkleri'nin uyanışında önemli bir rol oynadı. Petersburg Bilimler akademisi'nin tarih ve eski yapıtlar bölümünde görevlendirildi; burada Sibirya'yı Araştırma derneği başkanı, Etnografya müzesi müdürü olarak çalıştı. Orhon (1891), Turfan (1898) bölgelerindeki inceleme gezilerine katıldı. Altay Türkleri, Tatarlar, Kırgızlar-Kazaklar arasında derlediği türkçe metinlere *Proben*, I-VII (1866 -1896) yapıtında yer verdi. Bu zengin gerece dayanarak türk lehçelerinin sesbilgisi özelliklerini belirledi (*Phonetik*, 1882), türk lehçelerinin büyük sözlüğünü (*Versuch eines Wörterbuches der Türk Dialecte*, 1888-1911) düzenledi. Önemli metin yayımları yaptı; bu yapıtlar üzerinde çalıştı: göktürk yazıtları (*Atlas der Altertümer der Mongolei* [1892-1899], *Die alttürkischen Inschriften der Mongolei* [1894-1895]), uygurca yazmalar (*Altuigurische Sprachproben aus Turfan* [1899], *Chuastaunift-das Bussgebet der Manichaer* [1909], *Kuan -si-im Pusar* [1911]), İslam döneminin ilk önemli yapıtlarından *Kudatgu bilig* (Das Kudatku bilik des Jusuf Chass-Hadscib aus Balasagun [1891-1910]). Sibirya'daki türk boylarının yaşamını, halkbilimini, şaman dinini kendi gezi izlenimlerine dayanarak konu edindiği yapıtı *Sibirya'dan* (Aus Sibirien [2 c, 1884]) türkçeye de çevrildi.

RADNÓTİ (Miklós), macar şair (Budapeşte 1909 - naziler tarafından kurşuna dizildi, Abda, 1944). İlk şiirleri (*Pogány köszönto*, 1930; *Ujmódi pásztorok éneke*, 1931) anlatımcılığın etisiyle kır şiirleri niteliğindeydi, sonra daha sıkıntılı bir havaya bürünerek katledilmiş bir zenci şairin ölümü (*John Love, mon frère* [fr. çev.]) ya da veremden ölmüş bir işçinin yazgısı (*Dimanche* [fr. çev.]) gibi temaları işledi. Faşizmin tırmanışı üzerine yazdığı kitabı *Járkálj csak, halálraitélt*'te (1936) demokrasi özlemini ve ölüm korkusunu dile getirdi. Sürgündeyken yazdığı son şiir kitabı *Tajtékos eg*'de (1946) hüzünlü bir klasikçiliğe yöneldi ve dokunaklı şiirlerinin *(Razglednica)* yanı sıra en ünlü şiirlerini de bu kitaba aldı. En büyük fransız, alman ve latin şairlerinden çeviriler de yapmıştır.

RADOLFZELL, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaleti sınırları içinde kent, Konstanz (Untersee) gölü kıyısında yer alır; 23 200 nüf. Ortaçağ savunma kalelerinin kalıntıları. Gotik kilise. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

RADOM a. (ing. *radome; ra*[*dar*] ve *dome*, kubbe'den). Radyotekn. Bir anteni olumsuz hava koşullarına karşı korumaya yarayan, radyoelektrik dalgalarına karşı geçirgen dielektrik kubbe.

RADOM, Polonya'da kent, Mazovya' da, voyvodalık yönetim merkezi, Varşova'nın G.'inde; 226 300 nüf. (1990). Bugün sanayi merkezi olan (metal ve elektromekanik araç yapımı, deri sanayisi, sepicilik, ayakkabıcılık) eski Radom kentinde, ülkenin en büyük sigara fabrikası bulunur. Demiryolu kavşağı. —*Radom voyvodalığı*'nda (7 295 km^2; 742 700 nüf. [1989]) tarım etkinlikleri, çavdar, patates, ve domuz besiciliğine dayanır: yalnızca, Varşova'ya yakın olması nedeniyle K.-B. bölümü, meyve sebze üretimine yönelmiştir. Çok sayıdaki küçük kente dağılmış çeşitli sanayi etkinlikleri vardır. G.'de makine yapımı ya da hafif metalürji, Vistül yakınlarında kimya, başka yerlerde besin ya da metal sanayileri.

Radom konfederasyonu, 1767'de Radom'da, kral Stanisław II August tarafından tehdit edilen ulusun özgürlüklerini kurtarmak amacıyla polonyalı soylular tarafından kurulan ve K. S. Radziwiłł'in yönettiği birlik. Aslında konfederasyon, Polonya'daki Rusya büyükelçisi N. V. Repnin tarafından Yekaterina II yararına kullanıldı.

RADOMSKO, Polonya'nın merkezinde kent, Łódź'un G.'inde; 40 000 nüf. Kereste sanayisi (mobilya). Madensel gereçler ve makine yapımı.

RADON a. (fr. *radon*). Radyum izotoplarının emanasyonu olan soy gazların en ağırı.

—ANSİKL. Radon, atom numarası 86 olan kimyasal bir elementtir. 1900 yılında Dorn tarafından bulundu ve yine aynı bilim adamı tarafından "radyumun emanasyonu" olarak adlandırıldı. 1908-1910'da Ramsay ile Whytlaw-Gray tarafından tek başına elde edildi ve bilinen gazların en ağırı olduğu kanıtlandı. Radon, kimyasal olarak eylemsiz bir gazdır, elementlerin dönemli sınıflandırılmasında O grubunun en sonunda yer alır.

86 numaralı elementin izotopları α-radyoaktifliklerine göre radyumun sırasıyla ^{238}U, ^{232}Th ve ^{235}U'nun radyoaktif ailelerine özgü izotoplarından meydana gelir. Günümüzde bu izotoplardan 20 kadarı biliniyor; özellikle en çok tanınanları radon 222, radon 220 ve radon 219'dur. Radyumdan açığa çıkan ve yarıömrü 3,8 gün olan radon 222 α-yayıcıdır. Toryumun emanasyonu olan ve aynı zamanda *toron* da denen radon 220'nin yarıömrü 54,5 saniyedir ve α-yayıcıdır. Radon 219, aktinyumun emanasyonudur; *aktinon* denen ve yarıömrü 3,92 saniye olan bu izotop da bir α-yayıcıdır.

Uranyumun radyoaktif parçalanması sonunda meydana gelen radon, her zaman uranyum cevheriyle birlikte bulunur. Niceliğinin "emanometri" denen özel ölçüm yöntemiyle saptanması, jeokimyasal maden aramada, uranyum cevherinin yerini belirlemede kullanılır. Yeraltı maden ocaklarında havaya yayılan radon, solunum yoluyla alınan yaygın bir radyoaktivite kaynağıdır. Radonun zararlı etkilerini sınırlamak ve havadaki oranını kabul edilebilir bir düzeye indirmek için çok güçlü bir havalandırma sistemi kurmak gerekir. Cevherin çok zengin olması halinde havalandırma sistemi yetersiz kalabilir, bu durumda işçi ve teknisyenlerin ocakta kalma süreleri kısaltılmalıdır.

RADON (Johann), avusturyalı matematikçi (Tetschen, bugün Děčín, 1887 - Viyana 1956). Değişimler hesabı üstünde durdu ve bunu özellikle diferansiyel geometriye uyguladı, genel integralleme kuramını tamamladı.

Radon ölçüsü. Topol. E yerel tıkız bir uzay, $\mathfrak{R}$ de, E üzerinde sürekli, tıkız taşıyıcılı ve gerçek değerli fonksiyonların Riesz uzayı olmak üzere (E, $\mathfrak{R}$) üzerinde tanımlanmış ölçü. (Sıral: $\mathfrak{R}$ vektör uzayı üzerinde tanımlanmış her doğrusal biçim bir ölçüdür.)

RADOSLAVOV (Vasil), bulgar siyaset adamı (Loveç 1854 - Berlin 1929). Liberal milletvekilliği (1880), Başbakanlık (1886), İçişleri bakanlığı (1899-1900) yaptı. Ulusal liberal parti'yi kurdu. Alçaltıcı Bükreş barışı'ndan (10 ağustos 1913) sonra Başbakan olarak merkez imparatorluklarına yaklaştı. Aşırı alman yanlısıydı. Mart 1914 seçimlerini kazandı. Ruslar'ın baskısına rağmen kral Ferdinand sayesinde iktidarda kaldı. 1915'te, merkez imparatorluklarıyla ittifak kurdu, ama Dobruca sorununda bu devletlerle ihtilafa düşünce yerini Malinov'a bıraktı (haziran 1918). Yenilgiden sonra Almanya'da yaşadı ve yokluğunda ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (1923). 1928'de affedildi.

RADOWİTZ (Joseph Maria VON), macar kökenli prusyalı general (Blankenburg 1797 - Berlin 1853). Önce Westfalen (1812), sonra Prusya ordusunda (1823) subaylık yaptı. Friedrich-Wilhelm IV'ün güvenini kazandı, ona şubat 1847 Gelir vergisi yasası'nı çıkarmasını öğütledi. Frankfurt parlamentosu'nda sağcı milletvekiliyken (1848), önce Avusturya ile tam bir birleşmeyi benimser göründü, daha sonra kralı sınırlı bir birleşmeye yöneltti (1849). Dışişleri bakanı oldu (eylül-kasım 1850). Avusturya'ya karşı direnme politikasını kabul ettiremeden politikadan ayrıldı. Bu politika ancak Olmütz "geri çekilişi"nden sonra üstün çıktı. —Oğlu JOSEPH MARIA (Frankfurt am Main 1839 - Berlin 1912), Türkiye'de (1882), sonra Madrid'de (1892 -1908) büyükelçilik yaptı. Bu sıfatla El -Cezire (1906) konferansı'na katıldı ve Fransa'nın savlarına şiddetle karşı çıktı.

RADSTADT, Avusturya'da (Salzburg ili) kent, Enns kıyısında, Niedere Tauern'in kuzey eteklerinde; 3 700 nüf. XIII.-XVII. yy.'dan kalma anıtların yer aldığı, güzel kentsel bütün. Sayfiye ve kış sporları merkezi.

RÅDSTRÖM (Pär), isveçli yazar (Stockholm 1925 - *ay. y.* 1963). Özgürlüğün ve aklın savunucusuydu; romanlarında (*le Colonel* [fr. çev.], 1961) ve hikâyelerinde (*Ramer sans rames* [fr. çev.], 1961) toplumdaki kuralları eleştirdi ve kimliklerini bulmaya çalışan insanları anlattı.

RADU Şerban, Eflak voyvodası (XVI. yy.'ın ikinci yarısı - XVII. yy. başları). Avusturya'nın desteği ile Simion Movilla'nın yerine voyvodalık makamına geçti (1602). Başlangıçta, Habsburglar'dan yana bir siyaset güttü. Bir Boğdan voyvodası ile birlikte saldıran Kırımlılar'ı yendi. Avusturya imparatoru adına Erdel'e (Transilvanya) girdi; ancak Erdel prensi Bâthory tarafından Eflak'tan kovuldu (1610). Daha sonra yeniden voyvodalığının başına geçtiyse de Erdel prensi Báthory'nin, Türkler'in ve Tatarlar'ın işbirliğiyle ülkeden çıkarıldı. Önce Polonya'ya, ardından Viyana'ya sığındı (1611).

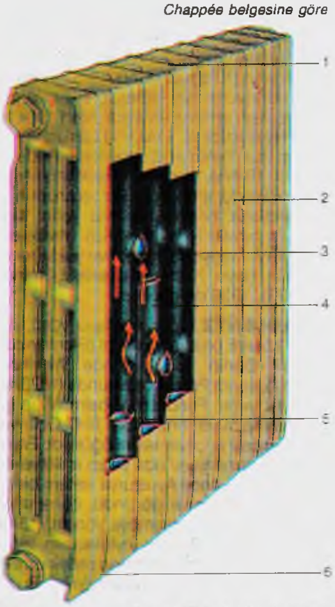
RADU III Güzel, Eflak voyvodası (XV. yy). "Kazıklı Voyvoda" diye bilinen Vlad III Çepeş'in (Tepeş) kardeşi. Kardeşi, Erdel'e (Transilvanya) çekilince Osmanlılar'ın onay ve desteğiyle onun yerine Eflak voyvodası oldu (1462-1474). Osmanlılar'ın safında Boğdan voyvodası Stefan Cel Mare ile savaştı. Ölünceye kadar Osmanlılar'a bağlı kaldı.

RADU IV Büyük, Eflak voyvodası (XV. yy. sonları - XVI. yy. başları). 1495-1508 arası yürüttüğü voyvodalık görevi sırasında her yıl Osmanlılar'a aksatmadan ağır bir vergi ödediği gibi Eflak'ın bayındırlığı ve güçlenmesi için olumlu girişimlerde bulundu. Eflak'ta ilk basımevi onun döneminde kuruldu.

RADU V Badica, Eflak voyvodası (XV. yy. sonu - XVI. yy. başları). Eflak voyvodalığı için uzun süre (1521-1524) babası Radu IV'ün evlilikdışı oğlu Radu VI ile mücadele etti. Türkler tarafından öldürüldü.

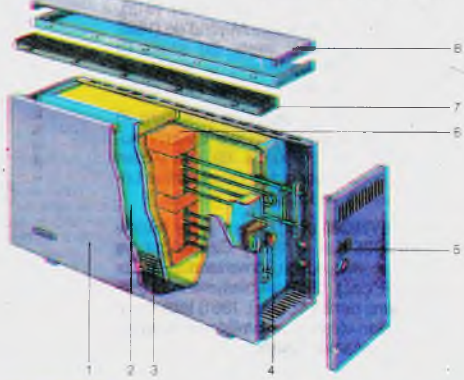
RADU VI dela Afumati, Eflak voyvodası (XV. yy. sonu - XVI. yy. başları). Radu IV'ün evlilikdışı oğlu. Babasının ölümünden sonra öteki vârislerle, özellikle Radu V Badica ile uzun süren taht kavgalarına girişti. Radu V Badica'nın öldürülmesinden sonra voyvodalığı tanındı. Osmanlı egemenliğine karşı çok sayıda ayaklanma düzenlediyse de başarı elde edemedi ve sonunda sadakat yemini ile Osmanlılar'a bağlandı. Ancak, macar kralı Lajos II ile anlaştığından Mohaç seferinde (1526) Osmanlılar'ın safında yer almadı.

Chappée belgesine göre



sıcak su dolaşımlı döküm **radyatör** (merkezi ısıtma)
1. Hava geçidi;
2. Düzlemsel yüz;
3. "Uçak kanadı" biçimli gergi çubuğu;
4. Baca;
5. Kanatçıklar;
6. Eğik alt profil.

Saunier-Duval belgesine göre



biriktirmeli elektrikli **radyatör**
1. Ön yüz;
2. Yalıtkan panel;
3. Örgü direnç;
4. Termostat düğmesi;
5. Anahtar;
6. Biriktirme tuğlaları;
7. Hava dağıtımı ızgaraları;
8. Üst panel.

RADU VII Paise, Eflak voyvodası (öl. Mısır 1545'ten sonr.). Radu IV'ün oğlu. Önceleri papazlık, 1535-1545 arası voyvodalık yaptı. Bu süre içinde Tuna ırmağındaki İbrail (Braila) kenti ve yöresi Osmanlılar'ın egemenliğine girdi. Türkler tarafından hapsedildi ve sürgüne gönderildiği Mısır'da öldü.

RADU MİHNEA, Eflak ve Boğdan voyvodası (XVI. yy. sonu - XVII. yy. başları). Eflak'ta 1601-1602, 1611-1616, 1620-1623 arası üç kez; Boğdan'da 1618-1619 ve 1623-1626 arası iki kez voyvodalık yaptı. 1601'de Osmanlılar tarafından Eflak voyvodalığına getirildiyse de bu makamda ancak bir yıl kalabildi. 1611'de yeniden voyvoda oldu. Erdel prensleri ile iyi geçindi. Osmanlılar safında hıristiyan bir ülke olan Polonya'ya karşı savaşmak istemediğinden görevinden ayrılıp Boğdan'a gitti. 1620'de yeniden voyvodalık tahtına oturduysa da 1623'te Eflak'ı oğluna bırakıp yanında çok sayıda istanbullu rum olduğu halde Boğdan'a geçti. 1626'ya kadar Eflak ve Boğdan voyvodası olarak kaldı. Yanındaki Rumlar'ın etkinliği sonucu ülkede çok sayıda yer yunan manastırlarına vakfedilince halk arasında ayaklanmalar baş gösterdi. Bu ayaklanmalar, Radu Mihnea'nın voyvodalıktan ayrılmasıyla sonuçlandı.

RADULA a. (kazıyıcı alet anlamında lat. sözc.). Yumş. bil. DİŞLİDİL'in eşanlamlısı.

RADYAL sıf. (fr. *radial;* lat. *radius,* yarıçap'tan). Mat. YARIÇAPSAL'ın eşanlamlısı.
—Astrofiz. *Bir gökcisminin radyal hızı,* gökcisminin hızının, gözlemciyle gökcismini birleştiren görüş hattı üzerindeki izdüşümü. (Bu hız, gökcisminin tayfındaki çizgilerin, Doppler-Fizeau* olayıyla açıklanan kayma*sından çıkarılır.)
—Fiz. *Radyal alan,* alan çizgileri eşmerkezli kürelere ya da eşeksenli dönel silindirlere dik olan vektör alanı.
—Mak. san. *Radyal türbomakine,* içinde akışkanın, dönme eksenine dik bir düzlemde aktığı türbomakine.
—Oto. *Radyal lastik* ya da *radyal karkaslı lastik,* karkası, düzlemi tekerleğin ekseninden geçen düz kemerler biçiminde çelik kablolardan örülmüş bir metal kuşaktan oluşan, yüksek aderanslı lastik.

RADYAMETRE a. (fr. *radiamètre*'den). IŞINIMÖLÇER'in eşanlamlısı.

RADYAN a. (fr. *radian;* lat. *radius,* yarıçap'tan.) Ölçbil. **1.** SI açı ölçüsü birimi (simgesi rad); tepesi bir çemberin merkezinde bulunan ve bu çember üzerinde, çemberin yarıçapına eşit uzunlukta bir yayı gören açıya eşdeğerdir. **—2.** Uzunluğu yarıçapa eşit olan çember yayı. **—3.** *Saniyede radyan,* SI açısal hız birimi (simgesi rad/sn); sabit bir eksen çevresinde, 1 saniyede, 1 radyanlık düzgün bir dönme hareketi yapan bir cismin açısal hızına eşittir. || *Saniye karede radyan,* SI açısal ivme birimi (simgesi rad/sn²); sabit bir eksen çevresinde düzgün değişen bir dönme hareketi yapan ve açısal hızı saniyede 1 rad/sn değişen bir cismin açısal ivmesine eşittir.
—Geom. Dönemi 2π olan pozitif faz. (Kısalt. rad.)
—Gökbil. *Radyan noktası,* gökküresinde, bir meteor yağmurunun saçılır gibi göründüğü nokta. (Eşanl. SAÇILMA NOKTASI.)

RADYASYON a. (fr. *radiation*). Fiz. Parçacık ya da tekrenkli ışık yayımı; bu parçacıkların ya da bu ışımanın kendisi. (→ IŞINIM.)
—İklimbil. *Yer'in radyasyon bilançosu,* Yer-atmosfer sisteminin, Evren'in kalan bölümüyle ışıma yoluyla yaptığı enerji alışverişi bilançosu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İklimbil. Bir yıllık bir ölçeğe göre, Yer-atmosfer sistemi tarafından uzaya yayımlanan toplam enerji, sistemin Güneş'ten aldığı enerjiye eşittir. Enerji sistemi tümel olarak denge halindeyse, sistemin tayf, uzay ve zaman bileşenleri aynı değildir:
—Yer-atmosfer sisteminin aldığı enerjinin dalga boyu kısadır (0,3 ile 5 μm): bu enerjinin bir bölümü (yaklaşık % 30'u) uzaya yansır; kalan bölümüyse kızılaltı ışımalar biçiminde soğurulur ve yeniden yayımlanır (5 ile 100 μm);
—Yer-atmosfer sistemi, yılda ortalama 1 100 kJ·cm^{-2} düzeyinde enerji alır; tropiklerarası kuşak ise uzaya yaydığından daha çok enerji alır (120 kJ·cm^{-2} düzeyindeki pozitif bilanço); ılıman bölgeler ile kutup bölgelerinin aldıkları ortalama enerji miktarı yetersizdir (sırasıyla −80 kJ·cm^{-2} ve −250 kJ·cm^{-2} düzeyinde); bu dengesizlikler atmosfer ve okyanuslardan sağlanan enerji transferleriyle giderilir; nihayet belli bir bölge için, radyasyon bilançosu mevsime göre değişir. Toplam radyasyon bilançosunu ve bileşenlerini belirleme işlemi iklim değişimlerinin kavranmasında büyük önem taşır. Meteoroloji uydularıyla gönderilen ışınölçerlerin yaptığı ölçümlerden yola çıkılarak gerçekleştirilen istatistiksel yöntemlerle elde edilen bu işlem, donanım ve örnekleme sorunlarını ortaya çıkarır.

RADYATÖR a. (fr. *radiateur; radiation,* ışınım'dan). Fiz. **1.** Sıcak bir akışkandan ya da bir akışkanın yanmasından aldığı ısıyı özellikle ışıma yoluyla ileten ısıtıcı. **—2.** *Elektrikli radyatör,* ısı kaynağı bir rezistanstan oluşan ısıtma aygıtı.
—Oto. Motorun soğutma organı; motordan gelen sıcak su, içinden geçen hava akımına ısısını aktararak soğur. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Radyatör traversi,* eski otomobillerde, radyatör ızgarasının altına yerleştirilen sac levha. || *Havalandırma radyatörü,* ısısını, oturma mahallini ısıtmaya yarayan bir hava akımına aktaran ve ana radyatör devresine paralel bağlanmış yardımcı radyatör. || *Yağ radyatörü,* optimal akışmazlığını korumak için, yağlama (ya da dolaşım) yağının sıcaklığını düşürmek amacıyla vites kutusunun (otomatik) ya da motorun yağ devresine monte edilen değiştirici radyatör.
—ANSİKL. Oto. Radyatör, bir "arı peteği" oluşturan, düşey ya da çapraz ve soğutma yüzeyini artırmak için kanatlarla donatılmış bir boru demetinden meydana gelir. Bu borular, bir boşaltma musluğu ile bir taşma ağzı içeren ve su kutuları ya da "toplayıcılar" denilen iki depoya kaynaklanmıştır. Su, bu borular içinde dolaşırken, soğumayı hızlandırmak için radyatöre eklenmiş bir vantilatörün de yardımıyla ısısını hızla kaybeder. Esnek olarak monte edilen radyatör eski otomobillerdeki "ızgara"nın yerini tutan bir pancurla korunur. Eskiden bakırdan, sonra çelikten yapılan radyatörlerde gitgide hafif alaşımdan borular, kanatlar ve su kutuları kullanılmaktadır.

RADYATÖRCÜ a. Radyatör yapan, döşeyen, onaran ya da satan kimse.

RADYE a. (fr. *radier*'den). İnş. TABAN DÖŞEK*'in eşanlamlısı.

RADYO- Çekird. fiz. Bir kimyasal elementin adı önüne geldiğinde, bunun radyoaktif bir izotopunun sözkonusu olduğunu belirten önek. (Örneğin, *radyofosfor, radyokobalt* gibi.)

RADYO a. (fr. *radio*). **1.** Radyo yayını alıcısı. (→ ALICI.) **—2.** *Alarmlı radyo,* içerdiği bir saat yardımıyla, çalarsaati dinlenen bir radyo istasyonuna programlamaya ya

da radyonun çalışmasından bağımsız bir zili çalıştırmaya olanak veren radyo alıcısı. || *Kasetli radyo,* bir teybe bağlı bir radyo alıcısından oluşan aygıt. || *Pikaplı radyo,* bir yükselteç, bir tuner ve bir pikaptan oluşan bütün.

—Eğit. *Radyo ile eğitim,* okul içi ya da okul dışı eğitimi tamamlamak, zenginleştirmek gibi düşüncelerle radyo yayınlarından amaçlı ve planlı biçimde yararlanma. —Öğrenciler için hazırlanan özel radyo programlarıyla yapılan eğitim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oto. *Oto radyosu,* otomobillerde kullanılmak üzere yapılmış radyo alıcısı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Radiletiş. *Radyo yayını yapmak,* radyoelektrik dalgalarla yayın yapmak ve özellikle bir radyo yayın programı yayımlamak.

—Telekom. *Radyo yayını,* yayınları doğrudan kamuya seslenen ve yalnızca sesli programlara yer verilen radyoiletişim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Stereo radyo yayını,* çoğu kez frekans modülasyonu (FM) tekniğiyle gerçekleştirilen ve yayınların stereo olarak yayımlandığı radyo yayını.

—Ulaş. *Radyo-taksi,* telsiz telefon donanımı aracılığıyla, çalıştığı şirketle bağlantı kurabilen taksi.

—ANSİKL. Eğit. Türkiye radyolarında eğitim ve öğrenimle ilgili yayınların gerçekleştirilmesi girişim ve uygulamalarının geçmişi, 1938'e kadar uzanır. 1946'da yabancı dil yayınlarına da başlandı. Giderek örgün eğitime yardımcı olmak üzere okul radyosu, yabancı dil dersi (almanca, fransızca, ingilizce), eğitim önlisans gibi yayınlar gerçekleştirildi. Ayrıca çocuklara, gençlere, ailelere, yaşlı ve emeklilere, sosyal bakımdan korunması gerekenlere, iş meslek kesimlerine, turistlere yönelik yaygın eğitim programları yayımlandı. 1992 yılında eğitim programlarının yayın oranları, Radyo I'de % 18, Radyo II'de % 15'ti.

—Oto. Başlangıçta lambalı olan oto radyosu, anotların beslenmesi için gerekli yüksek alternatif gerilimi sağlayan titreşimli bir dönüştürücü gerektiriyordu. Tranzistorlarla donatılan modern alıcılar doğrudan doğruya arabanın bataryasından beslenir. Taşıtın elektrik donanımı parazite karşı korunmuş olmalı, yani kıvılcım üreten organların (dinamo, platin, bujiler) yaydığı parazitleri yok etmeye ya da hiç olmazsa büyük ölçüde azaltmaya yarayan elemanlarla (kondansatörler ve dirençler) donatılmalıdır.

—Telekom. *Radyo yayını.* 1907'de, Berlin ile Kopenhag arasında bir söz iletimi, 1910'da, ABD'de bir müzik iletimi, 1914'te Belçika'da bir konser iletimi gibi pek cesaret verici olmayan birkaç girişimden sonra ilk radyo yayınları, önce 1920 şubatında, Büyük Britanya'da, Chelmsford'da, sonra ağustosta, ABD'de, önce Detroit, daha sonra Pittsburgh'ta (kasımda, Harding'in kazandığı başkan seçim sonuçları yayınıyla) başladı. 1921'de general Ferrié, Eiffel kulesinden denemelere, daha sonra düzenli yayınlara başladı. Bu dönemde yayın güçleri ancak birkaç kilowatt'a ulaşabiliyor ve galenli algılayıcılardan oluşan alıcılar amatörlerce yapılıyordu. Daha sonra, 1925'e doğru, piller ve akümülatörlerle beslenen "triyot" lambalı alıcılar ve 1930'a doğru, doğrudan elektrik enerjisi şebekesinden beslenen alıcılar ortaya çıktı. Böyle bir şebekeden bağımsız yarıiletkenli ya da tranzistorlu alıcılar ise, ancak 1955'ten sonra yaygınlaştı.

Başlangıçta, ulusal ya da bölgesel bir hizmet veren radyo yayınlarında, kilometrelik dalgalar (uzun dalga) ve hektometrelik dalgalar (orta dalga) kullanılıyordu. 1930-1935 arası, dekametrelik dalgalarla (kısa dalga) yapılan yayınlar, denizötesi ülkelere erişme olanağı sağladı. 100 MHz'lik frekanslar bandında gerçekleştirilen ve mükemmel bir ses niteliğiyle, stereo iletimlere olanak veren radyo yayınları, savaş öncesi, ABD'de oldukça yaygınlaştı ve 1945'ten başlayarak tüm Avrupa'ya yayıldı. Bu frekans bandında, dekametrelik dalgalarla, oldukça uzun mesafelerden yapılan yayınlar da alınabiliyordu. 60'lı yılların başından bu yana, alıcı ve verici donanımlarının minyatürleştirilmesi, bireysel dinleme olanaklarının yanı sıra, o zamanlar radyo için büyük bir yenilik olan, homojen ve dağılmış ya da heterojen ve yöre! olarak bir araya toplanmış özel dinleyici topluluklarına seslenme olanağını da sağladı. Bu son topluluklar gerektiğinde, kendi programlarını kendileri yapıyordu.

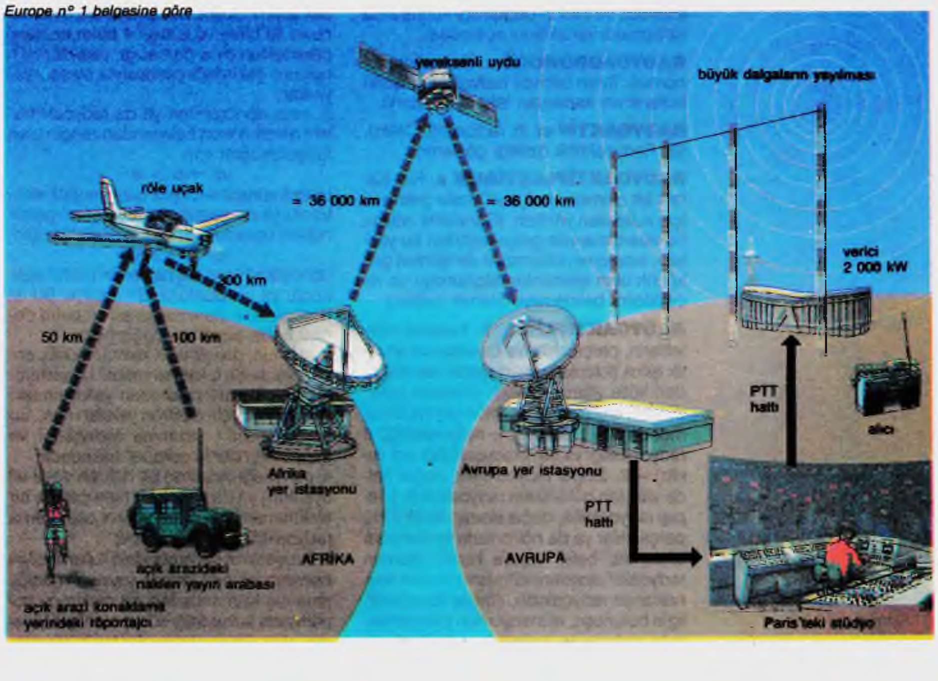
Yakın geçmişte, yaklaşık 80°'nin ötesindeki kutup bölgeleri dışında, bütün dünyaya hizmet verme olanağı sağlayan, uyduyla doğrudan yayın sözkonusu oldu. Ancak, uydu yayınlarını alacak donanımların yüksek fiyatı nedeniyle, klasik aktarıcılar ya da metal kablo ya da optik lif ağları yardımıyla, tek bir alıcı donanımdan konutlara ya da bölgelere doğru gerçekleştirilen bir dağıtım sistemi tasarlandı. Yayın karışmalarını azaltmak için, verici yayınlarının frekansları ve ayırtedici nitelikleri, uluslararası antlaşmalarla belirlenmiştir. Uluslararası telekomünikasyon birliği' nin radyoiletişim tüzüğü'nce tahsis edilen frekans bandı sınırları içinde, Avrupa'da, kilometrelik ve hektometrelik bantlardaki radyo yayınları, 1975 Cenevre planınca düzenlenmiştir; frekans modülasyonlu radyo yayınları ise, hâlâ üzerinde çalışılmakta olan, 1961 Stockholm planına bağlıdır.

Radyo yayın istasyonları, ülkelere göre, ya kamu kuruluşlarına ya da özel kuruluşlara aittir. Bütün ülkelerde, uluslararası uzlaşmalara ve yönetmeliklere göre, radyo yayın izinleri hükümetlere bağlıdır. (→ YAYIN.)

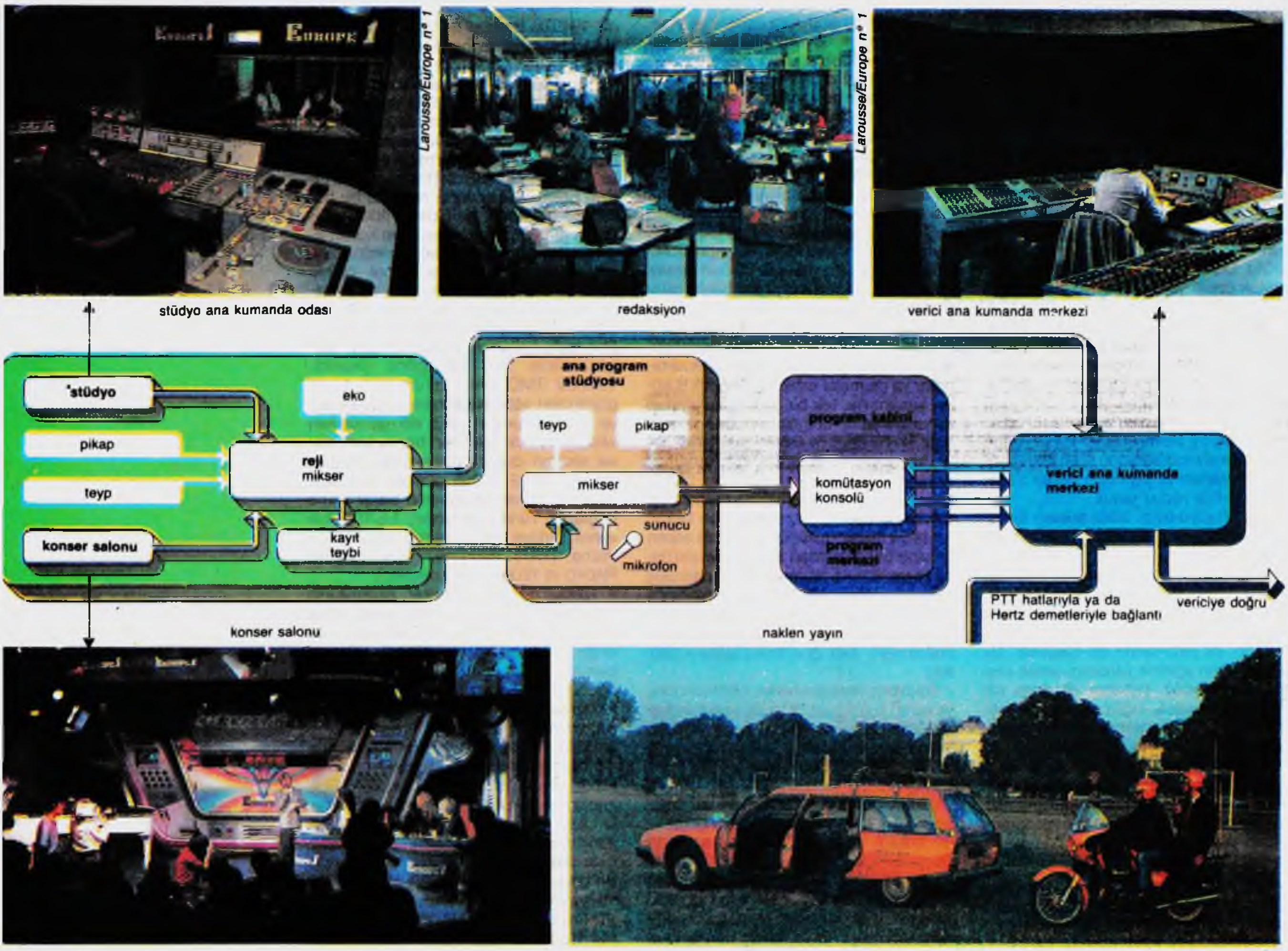
• *Türkiye'de radyo yayınları.* İlk radyo yayınları, Türk telsiz telefon anonim şirketi'nce Ankara ve İstanbul'da kurulan 5 kW gücündeki iki vericiyle başladı (1927). Ankara 1 554 m'den, İstanbul 1 200 m'den yayın yapıyordu. 1933'te Ankara'da uzun dalga ve kısa dalgadan, İstanbul'da orta dalgadan yayın yapacak üç istasyon kurulmasına karar verildi. 1937'de, 3222 sayılı yasa'yla radyo istasyonlarının işletmesi PTT'ye aktarıldı. 120 kW gücündeki Ankara uzun dalga ile 20 kW gücündeki kısa dalga istasyonları 1938'de resmen işletilmeye açıldı. Radyoların işletme yetkisi, 1940'ta 3837 sayılı yasa ile Matbuat umum müdürlüğü'ne verildi. 1943'te bu müdürlük Basın yayın ve turizm genel müdürlüğü adıyla yeniden örgütlenirken, Radyo dairesi ve Radyo fen heyeti kuruldu. 1949'da İstanbul radyosu Harbiye'deki yeni binasına taşınarak orta dalga üzerinden 150 kW gücünde yayına başladı. 1950'de 100 kW'lık Ankara kısa dalga istasyonu hizmete girdi. 1948'de İzmir belediyesi'nce kurulan İzmir radyosu, 1952'de 0,4 kW gücünde verici ile yayına başladı, ancak arıza sıklığı nedeniyle yayınlar durduruldu. 1958'de Basın yayın ve turizm bakanlığı kurularak radyolar bu bakanlığa bağlandı. 1959'da 27 ilde küçük güçte (2 kW) radyo istasyonları kurulması kararlaştırıldı, ancak 1961'de yalnızca 7 ilde istasyon kurulması kabul edildi: 1961'de İstanbul ve İzmir, 1962'de Ankara, Adana, Antalya, Gaziantep, 1963'te Kars ve 1964'te Van il radyoları kuruldu. Bu arada Ankara radyosu'nun uzun dalga vericisi 240 kW güce çıkarıldı. 1961'de TMO'nun Erzurum'daki 1 kW gücündeki vericisi devralındı; Diyarbakır ve İskenderun'daki 0,3 kW gücündeki vericilerden de 1963'ten başlayarak mesai saatleri dışında radyo yayınları gerçekleştirildi. 2.7.1963 gün ve 265 sayılı yasa'yla Turizm ve tanıtma bakanlığı'na bağlanan Türkiye radyoları, 1.5.1964'ten sonra Türkiye Radyo ve televizyon kurumu'na (TRT) devredildi. (→ TÜRKİYE RADYO VE TELEVİZYON KURUMU.)

• *Türkiye'de özel radyolar.* Anayasanın 133. maddesi uyarınca Türkiye'de haber alma ve yayma tekeli TRT'nin elinde olduğu halde, 1990 eylülünden itibaren bazı kuruluşlar, yurtdışından uydu aracılığıyla Türkiye'ye yönelik televizyon yayınları yapmaya başladılar. Bu durumda Radyo ve televizyon yüksek kurulu, tekelin kaldırılması ve radyo-TV yayımcılığının özel girişime açılması konusunda bir rapor verdi. 1991'de kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinin yaptığı açıklamalar, özel televizyon ve radyolarla ilgili düzenlemelerin en kısa zamanda yapılacağına dair umutların doğmasına yol açtı. Bu gelişmelerden güç alan bazı özel kişi ve kuruluşlar (hatta kimi yerlerde yerel yönetimler), 1992 ortalarında kurdukları radyo istasyonlarıyla gerek yurt içinden, gerek yurt dışından yayınlar yapmaya başladı. Halk tarafından kısa sürede benimsenen radyo istasyonlarının sayısı 700'e ulaştı. Bu yayınlara bir süre göz yumulduysa da, frekans kirliliği (mevcut radyo ve TV yayınlarının net izlenememesi, uçakların telsizlerinin olumsuz yönde etkilenmesi) gibi teknik; dinsel, bölücü amaçlı veya kimi çevrelerce "genel ahlaka aykırı" olarak nitelenen yayımların varlığı, türkçenin yanlış kullanılması gibi

Europe n° 1 belgesine göre



radyo yayını
"Paris-Dakar" arasında gerçekleştirilen bir nakilden yayın sırasında kurulan bağlantının ilke şeması



stüdyo ana kumanda odası — redaksiyon — verici ana kumanda merkezi

konser salonu — naklen yayın

RADYO YAYINI

kültürel sorunlar nedeniyle Ulaştırma bakanlığı, anayasanın 133. maddesi ve telsiz kanununa dayanarak, nisan 1993'te özel radyo ve televizyonları kapatma kararı aldı; yurtiçi ve yurtdışından yayın yapan tüm özel radyolar kapatılırken, karar özel televizyonların yalnızca yurt içinden yayın yapanları için uygulandı. Bu sırada siyasi partiler, özel radyo ve televizyon istasyonlarının faaliyetine olanak verecek anayasa ve kanun değişikliği konusunda uzlaşmaya vardıklarını açıkladılar.

RADYOAGRONOMİ a. (fr. *radioagronomie*). Tarım bilimde radyoelementlerin kullanımını kapsayan tekniklerin tümü.

RADYOAKTİF sıf. (fr. *radioactif*). Çekird. fiz. Radyoaktiflik özelliği gösteren.

RADYOAKTİFLEŞTİRME a. Fiz. Kararlı bir elementi radyoaktif hale getirmek için kullanılan yöntem. (Genellikle nötron bombardımanıyla gerçekleştirilen bu yöntem, incelenen ortamdaki derişimleri çok küçük olan elemanları algılamaya ve niceliklerini belirlemeye olanak sağlar.)

RADYOAKTİFLİK a. **1.** Kararsız nükleitlerin, parçacıklar ya da elektromanyetik ışıma (fotonlar) yayımlayarak kendiliğinden kütle yitirme özelliği. (Helyum çekirdekleri, elektron ya da foton yayımı durumunda olaya sırasıyla, α radyoaktifliği; β radyoaktifliği ya da γ radyoaktifliği adı verilir.) **—2.** *Doğal radyoaktiflik*, doğal halde var olan nükleitlerin radyoaktifliği. || *Yapay radyoaktiflik*, doğal elementlerin yüklü parçacıklar ya da nötronlarla ışınlanması sırasında, belirli sayıda kararlı atomun radyoaktif atomlara dönüşmesinden kaynaklanan radyoaktiflik. (Yapay radyoaktifliğin bulunuşu, alüminyumun parçacıklarıyla ışınlanması sırasında radyofosforun oluşumunu gösteren İ. Curie ve F. Joliot'a aittir.)
—ANSİKL. Radyoaktiflik olayı 1896'da H. Becquerel tarafından uranyumda bulundu ve kısa bir süre sonra Marie Curie tarafından toryum için de doğrulandı.

Başlıca radyoaktif dönüşümler ya da radyoaktiflik türleri şunlardır:
1. özellikle 70'ten büyük atom numaralı, nötron bakımından fakir çekirdekler için alfa yayımı oluşur. Bu durum, atom numarasını iki birim ve kütleyi 4 birim azaltan, çekirdekten bir α parçacığı, yani bir $^4H^{2+}$ helyum çekirdeği çıkmasıyla oluşan yayımdır;
2. beta dönüşümleri ya da radyoaktiflikleri: gerek nötron bakımından zengin olan radyoizotoplar için,

$$n \rightarrow p + e^-$$

birincil sürecine karşılık olan, negatif elektronlu ya da negatonlu β^- yayımı, gerek nötron bakımından fakir çekirdekler için

$$p \rightarrow n + e^+$$

dönüşümünden kaynaklanan pozitif elektronlu ya da pozitonlu β^+ yayımı. Bu iki dönüşümde atom numarası bir birim değişir, kütle sayısı ise değişmez;
3. atomun, genellikle K katmanındaki, ender olarak da L katmanındaki bir elektronunun çekirdek tarafından yakalanması, bir diğer deyişle elektron yakalanması. Bu yakalanma β^+ yayımına eşdeğerdir ve genellikle onunla rekabet halindedir;
4. çekirdeği uyarılmış bir halden daha az uyarılmış ya da kararlı bir hale getiren bir elektromanyetik ışıma yayımı olan gama radyoaktifliği ya da yayımı;
5. iki uyarılmış hal arasındaki kullanılabilen enerjinin foton biçiminde yayımlanmadığı, ama dış katmanlardaki bir elektronu koparmada kullanıldığı süreç olan iç dönüşme; elde edilen elektronlar tek hızlıdırlar;
6. proton sayısı nötron sayısına göre çok yüksek olduğunda, kimi çekirdeklerde (bir β^+ bozunumu yerine) oluşan proton yayımıyla radyoaktiflik;
7. ağır bir çekirdeğin ($Z \geqslant 90$) kütleleri az farklı iki çekirdek halinde kopması sonucunda ya da kendiliğinden parçalanma; bunun sonucunda büyük miktarda enerji açığa çıkar ve birkaç nötron yayımı olur.

Radyoaktif dönüşümler az ya da çok hızlı olurlar. Göz önüne alınan elementin çekirdeklerinin yarısının bozunması için gerekli zamana "yarıömür" denir. Bütün dış etkenlerden bağımsız gibi görünen bu yarıömür, bir çekirdekten öbürüne önemli ölçüde değişir (10^{-12} sn'den 10^{17} yıla).

Çekirdek tepkimeleri sırasında, doğada var olmayan radyoaktif çekirdekler oluşabilir, buna *yapay radyoaktiflik* denir.

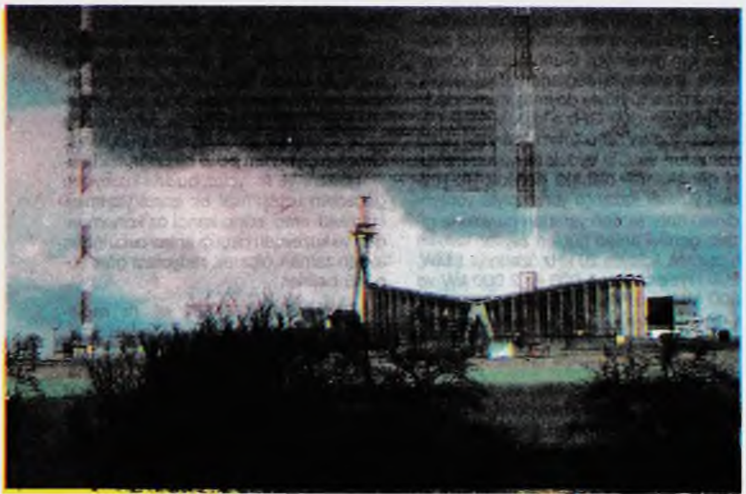
İyonlaştırıcı ışın yayımı dolayısıyla, radyoaktiflik canlı varlıklar için tehlikeli olabilir. Radyoaktiflikten, tarih belirlemede (radyoaktif azalma yasasına dayanılarak) ya da çeşitli bilimsel, biyomedikal ya da sınai uygulamalarda yararlanma yoluna gidilir. (→ RADYOİZOTOP.)

RADYOAKTİVİTE a. (fr. *radioactivité*). → RADYOAKTİFLİK.

RADYOASTRONOMİ a. (fr. *radioastronomie*). Gökbil. RADYOGÖKBİLİMİ'nin eşanlamlısı.

RADYOAVOMETRE a. Radyotekn. Yüksek duyarlıklı bir galvanometre ve bir doğrultucudan oluşan, radyoelektrikçilerin doğru ve alternatif akımları ve gerilimleri, dirençleri ve kimi kez başka büyüklükleri ölçmede kullandıkları ölçü aygıtı.

RADYOBİLİMSEL sıf. Radyoelektrik üzerinde ya da radyoelektriksel teknikler yardımıyla yapılan bilimsel araştırmaya ilişkin.



Avrupa no 1 vericisi

300 m'lik
4 direk



anten
besleyicileri



RADYOBİYKIN a. (ing. *radiobeacon*'dan). Havc. **1.** Işıma diyagramı genellikle çembersel olan, düşük güçlü radyoseyir vericisi. **—2.** *Radyobiykınla işaretleme,* kolaylıkla saptanabilir elektromanyetik dalgalar yayımlayan bir dizi radyobiykınla bir hava yolunu işaretleme.

RADYOBİYOLOJİ a. (fr. *radiobiologie*'den). X ışınlarının canlı dokular üzerindeki etkisini inceleyen bilim dalı. (Eşanl. RADYOFİZYOLOJİ.)
—ANSİKL. X ışınlarının fizyolojik etkisi, uygulanan doza ve alıcı hücrenin özelliklerine bağlıdır. X ışınları düşük dozda uyarıcı etki yapar. Orta dozda, tutuklayıcı etki, yüksek dozda tahrip edici etki meydana gelir. Alıcı hücrenin X ışınlarına duyarlılığı, uygulanan doz kavramıyla birlikte radyofizyolojinin temelini oluşturur. Bergonié ve Tribondeau 1906'da hücre ışınduyarlılığının yasalarını belirlediler. X ışınları, canlı hücreleri, bu hücrelerin çoğalma etkinliği ne kadar büyük, bölünme evresinin bitiminden ne kadar uzak ve işlevleri ne kadar az belirgin ise o kadar fazla etkiler. Bu bakımdan bir dokudaki çeşitli hücreleri, ışınlara en fazla duyarlı oldukları anda etkileyebilmek amacıyla X ışınlarının uygulama dozunu yeterli bir süre uzatmak gerekir.
X ışınları bakterileri pek fazla etkilemez; insanda ışınlara en duyarlı dokular hematopoyetik organlar, sperma hücreleri ve deri yapıcı hücrelerdir. Canlıların örtenekleri üzerinde en zayıf tepki eritemdir; arkasından kıl, saç dökülmesi, nedbe bırakmadan iyileşen radyoepidermit; X ışını uzmanlarında görülen ve kansere dönüşebilen süreğen radyodermit gelir. Süzülmemiş yüksek X ışını dozları kabarcıklar, ülserleşmeler, kas ve kemikleri de etkileyebilen akut radyodermit meydana getirir: çoğunlukla iltihaplanmış radyonekroz lezyonları da görülebilir. Bunların iyileşmesi yıllar sürebilir ve yerlerinde büyük nedbeler ve telanjiyektaziler kalır.

RADYOCU a. **1.** Radyo onaran ya da satan kimse. **—2.** Radyo yapılan, onarılan ya da satılan yer. **—3.** Radyoevinde görevli kimse.
—Telekom. *Amatör radyocu,* amatör radyofonik iletişimler için halk bandından (C. B.) yararlanan kişi.

RADYOCULUK a. **1.** Radyo onarma ya da satma işi. **—2.** Radyo görevlisinin işi, mesleği.

RADYOÇAĞIRMA a. Telekom. Uygun bir alıcı taşıyan kişinin, tekyanlı seçici bir çağrı sistemi yardımıyla, söz iletimi olmadan, radyoelektrik yolla aranması. (Çağrıyı alan kişi, belli bir yeri telefonla aramak gibi, önceden kararlaştırılmış bir eylemi yapmaya davet edilir.)

RADYODERMİT a. (fr. *radiodermite*'ten). Der. hast. X ışınlarının ya da radyoaktif maddelerin neden olduğu deri lezyonu.
—ANSİKL. Radyodermitler meslek hastalığı olarak ya da kaza sonucu, yahut radyoterapi ihtilatı olarak da ortaya çıkabilir. Bazen erken dönemde, ışın alımından yaklaşık on gün sonra belirir ve alınan ışının yoğunluğuna göre, önce eritem, ardından pigmentlenme, kabarcıklar ya da ülserleşmeler ortaya çıkar. Radyodermitler çoğu zaman geç belirir ve süreğen olurlar; ışın alımından aylar hatta yıllar sonra, ülserleşmiş sert ve atrofili tabakalar biçiminde ortaya çıkarlar. Bunlar ciddi ve daha sonra, kansere dönüşebilen lezyonlardır. Süreğen bir radyodermit tabakasında, ışın alımından beş on yıl geçtikten sonra dahi spinoselüler bir kanser gelişebilir.

RADYODİAGNOSTİK a. (fr. *radiodiagnostic*'ten). Tıp. Hastalıkların teşhisinde X ışınlarının kullanılması.
—ANSİKL. Radyodiagnostik, organik dokuların X ışınlarını değişik oranda soğurmalarına dayanır. Işınların değişik oranlarda girişi radyolojik görüntüler meydana getirir; görüntüler floresan bir ekrana yansıtılırsa, işlem *radyoskopi* adını alır; bir fotoğraf filmi üzerindeki gümüş tuzlarının indirgenmesiyle elde edilirse, işleme *radyografi* denir. İncelenecek dokuyla çevredeki doku arasında ışın alma farkı bulunmadığı durumlarda kontrast maddelerden yararlanılır.

RADYOEKOLOJİ a. (fr. *radioécologie*'den). Canlı organizmaların ışınımlarla ya da radyoelementlerle ilişkisini inceleyen ekoloji dalı.

RADYOELEKTRİK a. (fr. *radioélectricité*'den). Yüksek frekanslı elektrik salınımları ile bunlara ilişkin elektromanyetik dalgaların, özellikle radyoiletişim amacıyla uygulanmalarını ve özelliklerini konu alan bilim dallarının ve tekniklerin tümü.
—ANSİKL. 1845'te elektromanyetik indüklemeyi bulan Faraday, ışığın polarma düzleminin bir manyetik alanın etkisiyle döndüğünü ortaya koyarak ışık ile manyetikliğin aynı aileden oldukları sonucuna vardı. Fresnel daha önce 1818'de ışığın titreşimli yapısını kanıtlamıştı. 1865 ile 1873 arasında, Maxwell ışığın elektromanyetik yapısını kuramsal olarak inceledi ve elektromanyetik dalgaların boşlukta yayılma hızının sabit olduğunu ortaya koydu. Boşlukta yer değiştirme akımı kavramını ve dielektrik cisimleri göz önüne alarak elektromanyetik dalgalar kuramını kurdu. 1887'de Hertz, elektromanyetik dalgaların ışık dalgalarında olduğu gibi, bir engelden yansıdığını ve bir prizmayla (parafinden) saptırıldığını göstererek Maxwell'in görüşlerini deneysel olarak doğruladı. Hertz, aralarında bir kıvılcım üreten bir Ruhmkorff bobininin bulunduğu bir rezonatörden yararlandı ve dalgaları birkaç metre öteye yerleştirilmiş, birkaç santimetrelik bir yarığı bulunan ve içinde küçük kıvılcımların çaktığı bir gözün içinden algıladı. 1890'da, Branly, elektromanyetik salınımlara Hertz'in küçük eklatöründen daha duyarlı olan radyoiletkenleri keşfetti. Lodge 1894'te talaşlı koherörü bir algılayıcı gibi kullanarak Hertz'in deneylerini yineledi ve verici ile alıcı arasında bir rezonans olması gerektiğini ortaya koydu. 1895 ve 1896'da Popov, uzun bir iple bir balona bağlı bir koherörden oluşan ve bir Mors alıcısını çalıştıran bir fırtına kayıt düzeneği yaparak Lodge'u izledi. Popov Ruhmkorff bobinli bir vericinin beslenmesini keserek Mors abecesiyle "Heinrich Hertz" adını 1 000 m uzaklıktaki bir alıcıya iletti; bu, gönderilen ilk telgraf mesajıydı. Ancak, hemen aynı zamanda, 1895'ten başlayarak, Marconi değişik biçimlerde antenler geliştirdi ve İtalya ile Büyük Britanya'da, aralarındaki uzaklık milleri bulan gemiler arasında birçok bağlantı gerçekleştirdi. 1899'da radyoelektrik dalgalarına Manş denizi'ni aşırttı ve 1901'de, cıva damlalı bir algılayıcıyı alıcı olarak kullanarak Atlantik ötesi bir bağlantı gerçekleştirdi. İstihkâm yüzbaşısı Ferrié, Manş'ın kıyısı ile bağlantı kurmak için Wimereux'de buna koşut olarak deniz teğmeni Tissot da donanma tarafından Popov'la bağlantı sağlamak için görevlendirilmişlerdi.
1900'den başlayarak, yayım, alma ve yayılma olaylarındaki gelişmeler birbirinden bağımsız olarak gerçekleşti. Alım konusunda elde edilen başlıca sonuçlar, algılayıcıların duyarlığının artırılması, daha sonra da, aynı anda birçok yayın arasından istenen istasyonu seçmeye olanak veren yükselteçlerin yapımı oldu. Fransa'da Eugène Ducretet 1899'dan başlayarak rus donanması için, bir telefon kulaklığına bağlı bir algılayıcı olan alıcılar üretti. 1900'de Ferrié, 1904'e kadar kullanılan

elektrolitik algılayıcıyı keşfetti. Marconi 1903'te manyetik algılayıcı beratını aldı. Duyarlılık alanında en önemli gelişme galenli algılayıcıyla sağlandı (1907-1909); ancak bu aygıtın ayarı kararsızdı. 1912'den başlayarak, ABD'den sonra Fransa'da da, işaretleri yükseltmeye olanak veren birkaç De Forest "odyon"u ya da düzlemsel elektrotlu triyot lambası yapıldı. Askeri telgraf aygıtlarında kullanılan silindirsel elektrotlu triyot lambası 1915'te ortaya çıktı ve 1919'a dek 1 milyondan fazla üretildi (günde ortalama 1 000 lamba). Bu lamba 1917'den başlayarak amerikan ordusunda "VT 1" *(Vacuum Tube One)* adıyla kullanılmaya başladı. Önceleri galenli algılayıcı, "alçak frekanslı" lambalı bir yükselteç ile birlikte kullanıldı. Daha sonra galenli lambanın yerini "geri beslemeli" bir triyot lambası aldı. Ardından triyot lambası yerine de lambalı bir yükselteç kullanılmaya başladı. 1914'te alman Meissner'in ortaya koyduğu *süperheterodin* ilkesinden yararlanan Lucien Lévy 1917 ve 1918'de gerçekleştirdiği düzeneklerin beratını aldı. Artık radyo alıcılarının hemen tümü süperheterodin ilkesine göre yapılıyordu. Galenlerin yerini alan vakum diyotları diğer doğrultucular ve yükseltici vakum tüpleri de yerlerini gittikçe 1948'in sonunda ortaya çıkan yarıiletkenli diyotlara ve tranzistorlara bıraktı. Bu yeni düzeneklerde de temelde süperheterodin ilkesine bağlı kalındı; bununla birlikte bu ilke daha sonra gigahertz düzeyindeki frekanslarda kullanılabilen özel tüplerde de uygulandı; ilerleyen dalgalı tüpler, kilistronlar ve diğerleri.

Yaklaşık 1910 yılına kadar vericiler yalnızca sönümlenmiş dalga üreteçleri olarak kullanıldı; bu üreteçler temelde, darbe yoluyla bir salınım devresini uyaran, genellikle döner bir eklatör, bir alternatör ve gerilim yükseltici bir transformatörden oluşuyordu. Sönümlenmiş dalgalı bu yayımların her biri, radyoelektriksel tayfta büyük bir yer kapladığından bu tür yayınların sayısı sınırlıdır. Bu sakıncayı kısmen ortadan kaldıran ve sönümsüz dalgalı verici denen ilk vericiler, 1910'da ABD'de ortaya çıkan Poulsen arkıdır. 1918'de Bordeaux Croix-d'Hins'de, amerikan ordusu için yapılmaya başlanan 1 000 kW besleme gücündeki iki ark 1920'de Posta idaresi tarafından tamamlandı. Ancak ark, armonikleriyle, hâlâ güçlü bir yayın karıştırıcı olma sakıncasını gösteriyordu; nihayet Almanya ve ABD'de yapılmaya başlanan yüksek frekanslı alternatörlerle 1915'ten başlayarak sönümsüz ve armonikleri göz ardı edilebilecek kadar küçük gerçek dalgalar üretildi; bu alternatörler 1922'de 500 kW'lık bir anten gücüne ulaşmayı sağladı. Eldeki tayf ancak yüksek frekanslara doğru genişletilebilir; oysa, 30 kHz'e (dalga boyu 10 km) ancak gücü 25 kW'a düşürülmüş alternatörlerle ulaşılabilir (örneğin 1923'te, Çin'in güneyinde, Yünnan'da, Fransa'nın kurduğu istasyon). Bununla birlikte, tropiklerarası bölgede, örneğin Saigon'da, atmosfer boşalmaları yılın 6 ayı boyunca bu frekanslar da alımı olanaksızlaştıracak bir düzeydedir. Ancak o dönemde özellikle amatör telsizcilerin katkılarıyla, triyotların sağladığı 30-40 W'lık güçle, 3 MHz'in üzerindeki frekanslarda (dalga boyları 100 m'den az) çok uzak mesafelerle bağlantılar kurulabileceği kanıtlandı; bu bağlantılar, yüzyıl başında Kennelly ve Heaviside tarafından öngörülen, ancak varlığının sürekliliği herkesçe kabul edilmeyen, yüksek atmosferin iyonlaşmış katmanları sayesinde gerçekleştirildi. Teknolojideki ilerlemeler çok kısa bir süre sonra 3 MHz'in üzerinde kilowattlarca güç sağlayan vakum tüplerinin ortaya çıkmasını sağladı; anteni besleyen güç, kısa dalgalar üzerine yöneltilen ve fazla yer kaplamayan antenlerle elde edilen kazançla çoğaltıldı. Faydalı güçteki bu artış, özellikle iyonosferdeki değişimlere ilişkin oldukça kesin bir tahminin yapılamadığı durumlarda, iyonosferde dalgaların yayılmasıyla sağlanan bağlantıların günlük ve mevsimlik süresini artırmak için gerekliydi. Günümüzde iyonosferde yayılmayla sağlanan kullanılabilir dalga dizisi tümüyle doymuş durumdadır ve yaklaşık 300 GHz'e dek yüksek frekanslar (dalga boyu 1 mm) kullanan Hertz demetleri ve röle uydularla yayım trafiğini genişletmek olanaklı değildir. Bu yüzden yüksek kazançlı yansıtıcıyla yönlendirilen antenlerden yararlanma yoluna gidilir; gerekli anten güçleri zayıftır. Vakum tüpleriyle, kolayca 20 kHz üzerinde 1 MW, 200 kHz'e doğru 1 000 ile 2 000 kW ve 300 MHz üzerinde 100 kW sağlanabilir. Çok daha düşük güçler tranzistorlarla üretilir, ancak yarıiletkenlerin kullanım sınır frekans ve güçleri gittikçe artmaktadır.

RADYOELEKTRİKSEL sıf. **1.** Radyoelektriğe ilişkin. **—2.** *Radyoelektriksel frekans,* RADYOFREKANS'ın eşanlamlısı.

RADYOELEKTRONİK a. (fr. *radioélectronique*). Elektroniğin radyoelektriğe uygulanması.

◆ sıf. Radyoelektroniğe ilişkin.

RADYOELEMENT a. (fr. *radioélément*). **1.** Kararsız olan bütün izotopları az ya da çok hızlı biçimde kendiliğinden bozunan kimyasal element. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** RADYOİZOTOP'un eşanlamlısı.

—ANSİKL. Çekird. fiz. 1983'te 27 radyoelement biliniyordu: bunlar, teknisyum ve prometyumun yanı sıra, atom numaraları 83'ten büyük olan elementlerdi. Kimi radyoelementler doğada bulunmaktadır ve uranyumun ^{238}U, ^{235}U gibi izotopuyla toryumun ^{232}Th izotopundan başlayan üç aile grubu oluştururlar. Bunlar art arda α ve β^- yayımlayarak atom numaraları 81 ile 92 arasında değişen elementlerin izotoplarının ve sonunda 206, 207 ve 208 kütleli kararlı kurşunun oluşumuna neden olurlar. Neptünyum 237'den başlayıp ^{209}Bi'de son bulan bir dördüncü aile de yapay olarak elde edilmiştir. Atom numarası Z=93 ile 100 arasında olan öbür bütün radyoelementler gerek uranyum ya da plütonyumun şiddetli nötron ışınlamasıyla, gerekse yüklü parçacıklarla yapılan çekirdek tepkimeleriyle yapay olarak elde edilir. Kimi radyoelementlerin doğal ya da insan tarafından yapay olarak elde edilmiş tartılabilecek nicelikte uzun yarıömürlü bir ya da daha çok radyoaktif izotopu vardır. $Z > 100$ olan diğerleri belli bir anda ancak son derece küçük miktarlarda, kimi kez ancak beş on atom düzeyinde elde edilebilir. Bu nedenle böyle radyoelementlerin özelliklerinin incelenmesinde çoğu kez radyoaktif ölçümlere dayanan özel yöntemlerden yararlanılır.

Doğal radyoelementlerin birincil kaynakları uranyum ve toryum cevherleridir. Uranyum cevherleri jeolojik kökenlerine göre üç gruba ayrılabilir:
1. pehblende, uraninit, uranotoryanit ve uranyum niyobat, uranyum titanat, uranyum tantalat (davidit) gibi birincil cevherler;
2. öncekilerin yükseltgenmesinde doğan, dolayısıyla canlı ve değişik renkleri alan ikincil cevherler. Bunlar uranutlar, fosfatlar (autunit), vanadatlar (carnotit, tiyüyamünit), silikatlar (uranofan), sülfatlar ve hidratlı oksitlerdir;
3. uranyumun, öbür elementler yanında daha az miktarlarda bulunduğu cevherler; örneğin toryumun başlıca cevherleri (monazit, torit, torianit, torogumit) az ya da çok küçük miktarlarda uranyum içerirler.

RADYOEPİDERMİT a. (fr. *radioépidermite*). Der. hast. İyonlaştırıcı ışınların (X ışınları, radyoaktif cisimler) etkisiyle ortaya çıkan ve üstderiyle sınırlı kalan deri lezyonu.

RADYOEVİ a. Radyo yayınlarının yapıldığı bina: *İstanbul radyoevi.*

RADYOFAR a. (fr. *radiophare*). Yayımları, hareketli bir aracın verici bir antene göre yerini ya da yönünü belirlemesini sağlayan sabit radyoseyir vericisi.

—ANSİKL. Bir radyofar sabit çembersel diyagramlı olabilir; bu durumda radyofar hareketli aracın kendi radyogonyometrisiyle yerini belirlediği bir röper oluşturmaya yarar. Diğer radyofarlarda değişmez bir hızla dönen bir ışıma diyagramı bulunur. Örneğin diyagram belirli bir doğrultuda sıfırı gösterir ve radyofar, bu sıfır kuzeyden geçerken uzlaşımsal bir işaret yayımlar. Hareketli araç, sıfırın kendi öz konumundan ve kuzeyden geçtiği anları birbirinden ayıran zamanı ölçerek, radyofara göre yönünü belirler.

RADYOFARMASÖTİK sıf. (fr. *radiopharmaceutique*'ten). Eczc. Tedavi amacıyla kullanılan bir ya da daha fazla radyonükleit içeren ilaca denir. (Radyofarmasötik ilaçların radyonükleit ve ışınkimyasal saflığı deneylerle belirlenip radyoaktivite denetimi yapıldığı gibi saklama ve etiketleme kurallarına uygunluğu da denetlenir.)

RADYOFİZİK a. (fr. *radiophysique*). Radyoelektriğe ilişkin fiziksel olayları inceleyen bilim dalı.

RADYOFİZİKSEL sıf. Radyofiziğe ilişkin.

RADYOFİZYOLOJİ a. (fr. *radiophysiologie*'den). RADYOBİYOLOJİ'nin eşanlamlısı.

RADYOFONİ a. (fr. *radiophonie*). Özellikle radyo yayınları için, radyoelektrik dalgalarıyla söz ve başka seslerin iletimi.

RADYOFONİK sıf. (fr. *radiophonique*). **1.** Radyo ile ilgili, radyo ile verilen, radyo ile yayına elverişli. **—2.** *Radyofonik ses,* radyoda konuşma yapmaya uygun nitelikler taşıyan ses: *Dinleyenleri etkileyen radyofonik bir sesi vardı.*

RADYOFOSFOR a. (fr. *radiophosphore*). Çekird. fiz. Fosforun, kütle sayısı 32 olan radyoaktif izotopu.

RADYOFOTOĞRAF a. Radyoskopik bir ekran üzerinde X ışınlarıyla elde edilen görüntünün fotoğrafı. Bu fotoğraf, küçük boyutta bir radyografik görüntü elde etmeye olanak sağlar; daha sonra bu, projeksiyonla ya da büyüteçle büyütülüp incelenir. (Bu ekonomik yöntem, özellikle toplulukların düzenli muayenesinde kullanılır.)

RADYOFOTOIŞILDAMA a. Fiz. Kimi kristallerde iyonlaştırıcı ışımaların oluşturduğu ve bu ışımaları ölçmede kullanılan olay.

—ANSİKL. İncelenen ışımalar duyarlı bir cisimde, yoğunluğu optik bir yöntemle ölçülen, renkli merkezler oluşturur: görünür ya da yakın morötesi bir aydınlatmanın oluşturduğu ışıldama (çoğu kez kızılaltı) ölçülür. Işınlanmış katı cismi ısıtarak, renkli merkezler ortadan kaldırılır ve duyarlı ekran yeniden kullanılabilir.

RADYOFREKANS a. (fr. *radiofréquence*). Radiletiş. Yayımlanmış bir elektromanyetik dalganın ya da buna denk düşen elektriksel salınımların optik frekanslarından küçük frekansı. (Radyofrekansların üst sınırı, uzlaşma gereği 3 000 GHz olarak saptanmıştır.) [Eşanl. RADYOELEKTRİKSEL FREKANS.]

RADYOGALAKSİ a. (fr. *radiogalaxie*). Gökbil. RADYOGÖKADA'nın eşanlamlısı.

RADYOGİRİŞİMÖLÇER a. Radyogökbiliminde kullanılan ve bir gökcismini aynı anda gözlemleyen birçok radyoteleskoptan oluşan aygıt.

—ANSİKL. Radyogirişimölçer, optik bir ağın çalışma ilkesine benzer bir ilkeye göre girişimölçümsel gözlemler yapmayı sağlar. İki radyoteleskoptan oluşan en basit radyogirişimölçer, boyutu, iki radyoteleskopun arasındaki uzaklık kadar olan tek bir radyoteleskopun ayırma gücüne eşit bir ayırma gücü elde etmeyi sağlar. Belirli bir dalga boyu için, ayırma gücü ay-

gıtın çapıyla ters orantılı olduğundan, girişimölçüm tekniği, iki radyoteleskop arasındaki uzaklık arttıkça ayırma gücünün de artmasını sağlar. Tıkız radyokaynak*ların ayrıntılı yapısını incelemek için en iyi ayırma gücünü araştırma, kıtalararası radyogirişimölçüm tekniğinin gelişmesine katkıda bulundu. VLBI *(Very Long Baseline İnterferometry)* denilen bu teknik, santimetre üzerinden dalga boylarına, Yer'in çapı düzeyinde bir uzaklık için, 1/10 000 yay saniyesi düzeyinde bir ayırma gücü sağlar. Böylece radyogökbilimi, optik teleskoplarla sağlanan çözmeden daha hassas bir çözme elde etmeyi sağlar. Radyogirişimölçümdeki diğer bir önemli gelişme de art arda sıralanmış ve ikişer ikişer bağlanmış birçok radyoteleskop içeren ağlar oluşturmaktır. *Açıklık bireşimi* denilen bu teknik, radyoteleskop dizisi boyunca değişik aralıklarla yerleştirilmiş birçok girişimölçerin eşanlı kullanılmasını sağlar. Ayrıca, Yer'in dönme hareketi, ağın taban çizgisinin yönünü gökyüzüne göre değiştirdiğinden, 12 sa süreyle gözlem yapılarak, her doğrultudaki maksimum ayırma gücüyle, gökyüzünün belli bir bölgesinin eksiksiz haritası elde edilebilir. "Açıklık bireşimi" tekniği, 1960'ta, İngiltere'de Cambridge Radyogökbilimi gözlemevi'nde, Martin Ryle'ın yönetiminde gerçekleştirilmiştir. 1970'te ise, Hollanda'da 1,6 km'lik bir taban üzerine yerleştirilmiş 25 m çaplı 12 radyoteleskoptan oluşan Westerbork girişimölçeri hizmete girmiştir. Çok daha büyük olan "VLA" *(Very Large Array)* adlı girişimölçer de 1981'de Yeni Meksika'da çalışmaya başlamıştır. Bu radyogirişimölçer, Y harfinin kolları gibi yerleştirilmiş, yaklaşık 20 km'lik üç taban üzerinde bulunan 26 m çapında 27 radyoteleskoptan oluşur. VLA'nın yapısı içinde, radyoteleskoplar art arda dizilmediğinden, açıklık bireşimi, Yer'in tam bir dönüşünün tamamlanmasını beklemeden, daha hızlı olarak gerçekleşir.

RADYOGİRİŞİMÖLÇÜM a. Radyogirişimölçerlerden yararlanan radyogökbilimi tekniği.

RADYOGONYOMETRE a. (fr. *radiogoniomètre*'den). Bir radyoelektrik alıcısına bağlı yönlendirilebilir bir anten taşıyan ve yayımların doğrultusunu belirlemeye yarayan radyosaptama aygıtı.

—ANSİKL. Uzayın bir noktasında, bir dalganın, vericininkiyle zıt yönlü olan yayılma doğrultusu dalga yüzeyine diktir; bu dalganın doğrultusu, özdeş iki anten öğesinin, bunlar aynı dalga yüzeyine teğet olduklarında topladıkları elektrik gerilimlerinin genlik ve faz cinsinden eşitliğiyle belirlenebilir. Çerçeve antenli radyogonyometrelerde, iki anten öğesi, çerçevenin düşey olan, dolayısıyla çerçeve düzlemi dalga yüzeylerine koşutsa, işaret almayan öğeleridir. Elektrik alanı tam düşeyse, çerçevenin yatay kenarları etkisizdir. Ama, birçok durumda, özellikle bir iyonosfer dalgası olduğunda, çerçeve anten işaret minimumunu net olarak vermez, çünkü eliptik olarak kutuplanmış alanın aralarında faz farkı bulunan iki bileşeni vardır. Bu durumlarda, yalnızca, tek bileşenli, doğrusal, koşut, duyarlı öğelerden oluşan radyogonyometre antenleri kullanmak gerekir. *Adcock radyogonyometreleri* ya da *çift çerçeve antenli radyogonyometreler* bu ilkeye göre çalışır. Ama, iyonosfer yayılmasında, dalga yüzeyleri, zaman ve uzay içinde birtakım dalgalanmalar gösterdiğinden, daha kısa sürede, daha kesin bir kerteriz veren çok sayıda yayımlama öğesiyle donatılmış geniş tabanlı radyogonyometrelerin kullanımına gidilir. Gemilerde ya da havataşıtlarında kullanılan, çoğu kez çerçeveli ve *radyopusula* tipi radyogonyometreler, bunlara, bir radyofara ya da başka bir vericiye göre yönlerini saptama olanağı verir. Bir vericinin, gemi ya da uçaktaki aygıtlardan daha duyarlı yer radyogonyometreleriyle kerterizi alınarak, yalnız, daha kesin doğrultular değil, ama aynı zamanda nirengiyle, kerteriz sayısıyla artan duyarlıkta bir konum elde edilir.

RADYOGONYOMETRİ a. (fr. *radiogoniométrie*). Bir vericinin ya da bir cismin yaydığı ya da yansıttığı radyoelektrik dalgaların alarak bu vericinin ya da cismin yönünü ve olası konumunu belirleyen radyosaptama. (GONYOMETRİ de denir.)

RADYOGÖKADA a. Güçlü bir radyoelektrik ışıma yayan gökada. (Eşanl. RADYOGALAKSİ.)

—ANSİKL. Normal bir gökadanın, görsel alanda radyo alanına oranla en az 10 000 kez fazla ışıma yayımlamasına karşın, bir radyogökada optik ve radyo (10^{39} W'a kadar) alanında aynı yeğinlikte ışıma yayımlar. Bu gökadalar genellikle, kimi morfolojik özellikler (örn. toz kuşağı, fışkırma) gösteren eliptik dev gökadalardır. Radyogökadaların radyo ışıması, tıkız bir merkezsel kaynak biçiminde görsel gökadanın merkez bölgelerinden çıkmakla birlikte, çoğunlukla görsel gökadadan daha geniş ve gökadanın her iki yanında bakışımlı olarak yer alan yayınık bölgelerden kaynaklanır. Bu bölgelerin ayrıntılı haritası, genellikle görsel gökadadan yaygın çift kaynağa doğru yönelen radyo yayım fışkırmalarının varlığını gösterir. X ışımasında yapılan en son gözlemler, radyogökadaların, normal gökadalara oranla en az 100 kez daha güçlü X ışınları yaydığını kanıtlamıştır. Radyogökadaların yayımı, yıldızlarının ışımasının toplu katkısıyla açıklanamaz; yıldızlararası ortamın göreli elektronlarını ortaya çıkaran diğer mekanizmalar bu yayımın kaynağını oluşturur. Burada özellikle senkrotron* ışımayla yayım ve bremsstrahlung denilen frenleme ışımasıyla yayım sözkonusudur. Radyogökadalar, görsel gökada çekirdeği içinde çok büyük miktarda bir enerjiyi açığa çıkararak oluşan şiddetli bir etkinliğin (bir tür patlama) sonucu olabilir. Bu etkinliğin kökenindeki mekanizmalar henüz aydınlığa kavuşmamıştır.

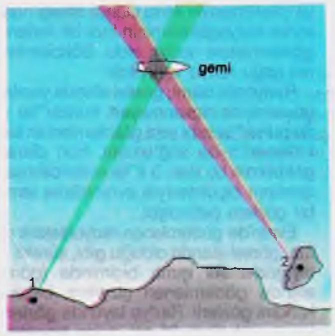
RADYOGÖKBİLİMİ a. Gökcisimlerinin, radyoelektrik dalgalar alanındaki elektromanyetik ışımasını inceleyen gökbilim dalı. (Eşanl. RADYOASTRONOMİ.)

—ANSİKL. Radyogökbiliminin alanı, Yer'deki gözlemci düzeyinde, dalga boyları birkaç milimetre ile yaklaşık 15 m arasında değişen atmosfer saydamlığıyla sınırlıdır. Bu pencerenin kısa dalga boylarına doğru sınırlanması, elektromanyetik ışımanın, atmosferdeki oksijen molekülleriyle ve su buharıyla soğurulmasından kaynaklanır. Uzun dalga boylarına doğru sınırlanma ise, dalga boyu 15 m'den büyük gökcisimlerinin elektromanyetik ışımasını dışarıya doğru yansıtan iyonosferle oluşur. Radyo penceresi, görsel elektromanyetik ışımaya bağlı atmosfer penceresinden çok daha geniştir (0,4 μm - 0,8 μm).

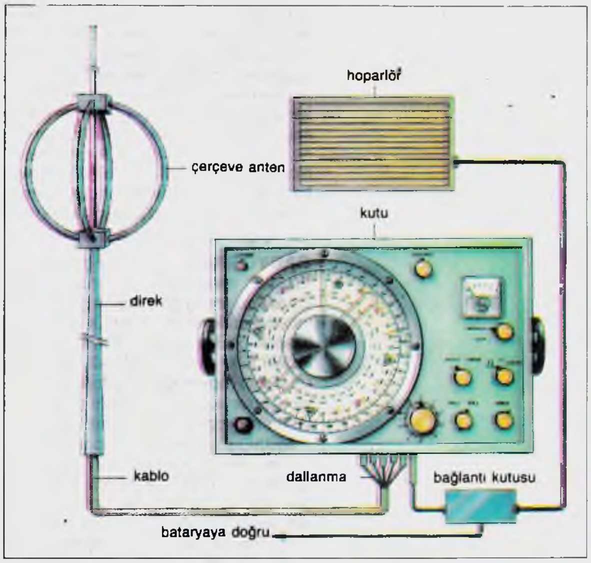
Radyogökbilimi, nitelik bakımından görsel alan gökbiliminden farklı değildir. Bununla birlikte, radyoteleskop* adı verilen toplayıcı sistemlerin ayırtedici özellikleri, "optikler" denilen teleskoplarınkinden çok değişiktir. Elektromanyetik dalgaları doğru olarak yansıtmak için, toplayıcı yüzeyin, kullanılan dalga boyunun onda biri düzeyinde bir duyarlığı olmalıdır. Bu nedenle, radyoteleskop antenleri genellikle basit bir kafes yapıdan oluşturulur. Buna karşılık, gözlem dalga boyunun büyük olması, radyoteleskopların ayırma gücüne ciddi bir sınırlama getirir. Gerçekten de belirli bir toplayıcı yüzey için bu ayırma gücü, kullanılan dalga boyuyla orantılıdır. Böylece, 1 m çapında bir aynaya sahip optik bir teleskopun ayırma gücü 0,15″ iken, 100 m'lik bir radyoteleskopun ayırma gücü, 21 cm dalga boyunda 8′ dır. Bununla birlikte, girişimölçüm* teknikleri görsel gökbilimden daha iyi bir ayırma gücüne ulaşmayı sağlar.

Büyük dalga boylarında yapılan gözlemler, gece ve gündüz gerçekleştirilebildiği ve Yer atmosferindeki bulutlar tarafından engellenmediği için, önemli bir üstünlük sağlar; bununla birlikte, Yer atmosferi, milimetre alanında yapılan gözlemleri tedirgin edebilir. Ayrıca, radyoelektrik dalgalar görsel ışığı durduran soğurucu tozlar tarafından engellenmeksizin yıldızlararası* maddenin arasından geçer. Böylece, yıldızlararası maddenin yoğun olduğu Gökadamızın düzleminde, optik araştırma gökada merkezini algılamayı sağlamazken, radyogökbilimi bütün gökada düzlemini tamamen araştırmayı ve ayrıntılı yapısını açıklamayı sağlar.

Gökcisimlerinden gelen ilk radyo yayımı, 1931-32'de Karl Jansky tarafından gözlemlenmiştir: sözkonusu olan Gökadamızın radyo yayımıdır. Radar tekniğinin gelişmesi, birçok radyokaynağı*nın orta-



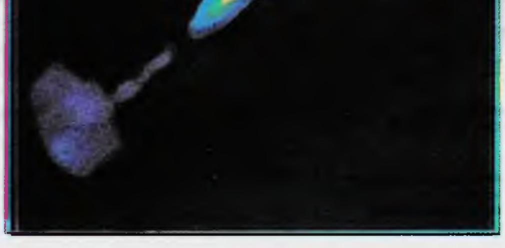
bir **radyogonyometre**nin çalışma ilkesi (gemideki alet, 1 ve 2 radyofarlarından yayımlanan dalgaları alır ve bunların kerterizini bulmaya olanak verir; böylece, vericilerin doğrultularının arakesitinde yer alan geminin konumu saptanır)



R. A. E. belgesine göre

çerçeve antenli **radyogonyometre**

National Radio Astronomy Observatory



yayımlanan radyoelektrik ışımanın yeğinliğine göre, bir bilgisayarda sahte renkli kodlamayla oluşturulan IC 4296 **radyogökada**sının görüntüsü

ya çıkarılmasıyla İkinci Dünya savaşı'ndan sonra radyogökbiliminin hızlı bir ilerleme göstermesine neden oldu. Gökcisimlerinin çoğu radyo vericisidir.

Radyogökbilimi, görsel alanda yapılan gözlemlerle algılanmayan, kuazar*lar ya da pulsar*lar gibi yeni gökcisimlerinin keşfedilmesini de sağlamıştır. Son olarak, gökbilimin bu dalı, 3 K'lık evrenbilimsel* ışımanın ölçülmesiyle evrenbilime temel bir gözlem getirmiştir.

Evren'de gözlemlenen radyoelektrik ışıma, görsel alanda olduğu gibi, sürekli ve tayfgözlemsel ışıma biçiminde (görsel alanda gözlemlenen çizgilere benzer) kendini gösterir. Radyo tayfında gözlemlenen ana çizgi, 21 cm dalga boyunda, 1951'de keşfedilen yansız hidrojen çizgisidir. Diğer çizgiler, son yıllarda, 1965'te santimetre alanında, keşfedilmiştir; iyonlaşmış hidrojen bölgeleriyle ilişkili olan bu çizgilere "yeniden birleşme çizgileri" denir. Son olarak, yıldızlararası ortamın moleküllerinin yayımladığı çözgilerle (1963'te keşfedilen 18 cm'deki OH kökünün çizgisi; 1970'te keşfedilen, 2,6 mm'deki CO molekülünün çizgisi ve 1968'den sonra keşfedilen, milimetre alanındaki karmaşık molekül çizgileri) radyogökbiliminde yeni bir tayfgözlemsel alan açılmıştır.

RADYOGRAFİ a. (fr. *radiographie*'den). Tıp. **1.** X ışınlarına duyarlı özel bir maddeyle kaplanmış film üzerine bu ışınlardan yararlanarak resim çekme; X ışınlarına tutularak çekilen resim. (Eşanl. RÖNTGEN FİLMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sayısal (ya da dijital) radyografi*, bilgi toplamada dayanak olarak kristal detektörlerden yararlanan radyografi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Malzemeleri incelemede kullanılan tahrip edici olmayan yöntem; X ışınlarının organik ya da anorganik, kristalleşmiş ya da kristalleşmemiş bir yapının bileşenlerince diferansiyel olarak soğurulmasına dayanan bu yöntemde iletilen ışınlar, gerek bir fotoğraf filmiyle gerek taramalı elektronik bir algılayıcıyla algılanan bir görüntü verir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Metalürj. Radyografi malzemelerin gerek kimyasal bileşim değişimlerini, gerek iç hatalarını algılamaya olanak verir. Bu yöntem özellikle boşlukları ya da düşük yoğunluklu bölgeleri saptamaya olanak sağlar. X ışınlarının daha zayıf biçimde soğurulduğu bu bölgeler duyarlı film üzerinde normal bölgelere göre daha koyu lekeler biçiminde görülür. Aynı şekilde, parçanın metalinden farklı soğurma katsayılarına sahip katışıklıklar da az çok koyu bölgeler olarak görünür. Öte yandan bu yöntemle, kimi bileşenlerin ya da metallerin (yüksek bir soğurma gücü olan kurşun gibi), bakırlı alaşımlardaki yapısal ve kimyasal homojenliğini de doğrulamak mümkündür. X ışınları klasik vakum tüplerinde ya da hızlandırılmış elektronlarla (doğrusal ya da çembersel hızlandırıcılar [betatronlar]) üretilebilir.

Radyografi, kaynakların nitelik, kalıp parçalarının tıkızlık kontrolünde, döküm parçalarındaki hata ve katışıklıkları bulmada, montaj sonrası duyarlı birleştirmeleri doğrulamada vb. kullanılır. Kimi uygulamalarda (kalın, ağır, erişilmesi zor parçalar) X ışınlarıyla radyografi yerine gamagrafi kullanılır.

Restorasyon atölyelerinde ve müze laboratuvarlarında radyografi, sanat eşyalarının ve özellikle resim tablolarının gerek durumunu teşhis etmede, gerekse incelemede (eskilikleri, teknikleri, bileşimleri, düzeltmeleri vb.) kullanılır.

—Tıp. Genellikle radyografi filmi, X ışınlarıyla fluoresan hale gelen iki ekran arasına yerleştirilir. Bu güçlendirici ekranlar ışın altında kalma süresini kısaltmaya yarar. Radyografik inceleme ışın soğurma ve kalınlık farklılıklarının değerlendirilmesine dayanır. Hazırlıksız olarak gerçekleştirilen bir radyografide, akciğer alveollerinde bulunan havanın sağladığı doğal kontrast sayesinde göğüs kafesinin ve kalbin iyi bir görüntüsü elde edilebilir. Kalsiyum bakımından zengin olan iskelet de radyografide çok iyi görünür. Taşlar ya da madensel yabancı cisimler de kolayca belirlenebilir. Eğer organın kendisi X ışınlarına geçirimsiz değilse, sindirim kanalı için baryum sülfat, idrar ve safra yolları ya da damarlar için iyotlu madde gibi yapay kontrast maddelerinden yararlanılır. Eklemlerde olduğu gibi incelenecek organa yapay yoldan hava da verilebilir.

Günümüzde alışılagelmiş film kullanan *klasik radyografi*'nin yanı sıra, bilgi toplayıcı sistemin değiştirilmesiyle elde edilen ve bilgi sayısının çok daha fazla olduğu sayısal radyografiden de yararlanılmaktadır: bu sistemde filmin yerini, görüntüyü oluşturan bir bilgisayarla bağlantılı algılayıcı kristaller almıştır. Böylece ışın soğurma farklılıkları daha iyi ortaya çıkarılabilmektedir.

RADYOGÜDÜM a. Hareketli bir aracın radyoelektrik dalgalarıyla güdümü.

—Uz. havc. Bir uzay fırlatıcısının, yerdeki istasyonlardan radyoelektrik dalgalarıyla güdümü. (Radyogüdüm, uygulamada eylemsizlik*le güdümün yerini almıştır.)

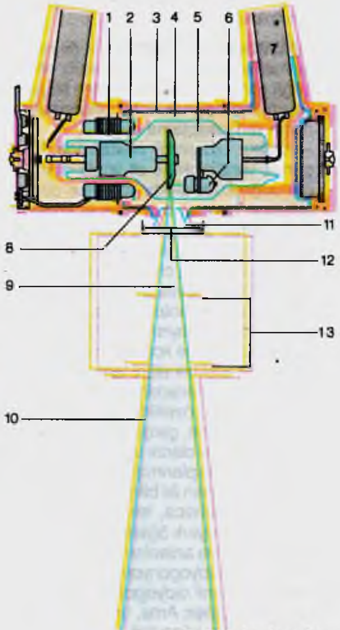
RADYOHELYOGRAF a. (fr. *radiohéliographe*). Güneş'in, özellikle radyo alanındaki görüntülerini elde etmede kullanılan radyoteleskop.

—ANSİKL. Güneş'in radyo yayımı taçtan kaynaklanır ve yükselti arttıkça dalga boyu da büyür: santimetre düzeyinde yayımlar geçiş bölgesinden, metre düzeyinde yayımlar orta taçtan (diskin kenarından, 0,1-0,6 güneş yarıçapı uzaklıklarda yer alır), dekametre düzeyinde yayımlar da üst taçtan kaynaklanır. Böylece radyo görüntüleme tekniği, farklı dalga boylarından yararlanarak, Güneş tacını çeşitli düzeylerde incelemeyi sağlar. Güneş yayımı çok hızlı değiştiğinden (metre düzeyinde dalgalarda, yaklaşık 10^{-1} sn süren sıçramalar), radyohelyograflar, yüksek bir hızda tam bir görüntü verebilir.

RADYOIŞILDAMA a. Fiz. Işınımlardan kaynaklanan ışıldama.

RADYOİLETİŞİM a. **1.** Radyoelektrik dalgaları yardımıyla gerçekleştirilen iletişim. **—2.** *Radyoiletişim hizmeti*, radyoelektrik dalgaların yayımı ve alınmasına dayanan belirli bir çeşit iletişimi sağlayan kişiler ve araçlardan oluşan örgütleşmiş bütün. || *Uzay radyoiletişimi*, aktif ya da yansıtıcı bir uydu gibi bir ya da birçok uzay istasyonu aracılığıyla sağlanan radyoiletişim. || *Yer radyoiletişimi*, uydu aracılığı ya da radyoastronomi dışında kalan radyoiletişim.

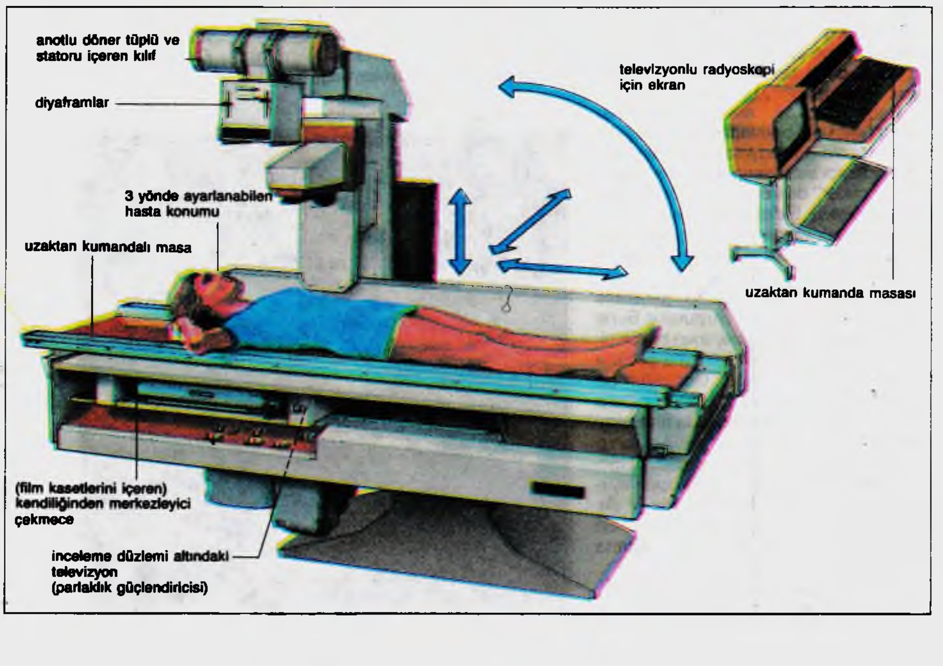
—ANSİKL. Radyoiletişim bir yandan hatlar, yer ya da denizaltı kabloları gibi maddesel ortamlardan yararlanan bütün iletişimlerin yerini tutabilir, öte yandan uzay araçları da dahil olmak üzere yalnız seyyar istasyonlarla iletişimleri ya da önceden belirlenmemiş abonelere yayınlar sağlayabilir. Radyoiletişimin en eski biçimleri olan telsiz telgraf ve telsiz telefon hâlâ kullanılmaktadır. Bu sonuncusu, ışınlama gücü ve kullanıcılar sayısı bakımından en önemli radyoiletişim biçimi olan radyo yayınlarının doğmasına yol açmıştır.



C. G. R. belgesine göre

bir X ışınları üreticisinin şematik kesiti
1. Stator; 2. Rotor; 3. Kılıf; 4. Tüp soğutma yağı; 5. Anotlu döner tüp; 6. Katot; 7. Yüksek gerilimli akım girişi; 8. Döner anot; 9. Işınım konisi; 10. (Işınım konisinin yerini değiştirerek radyografik görüntüyü iyileştiren) yer saptayıcı; 11. Kurşun koni; 12. Filtreler; 13. Diyaframlar.

C.G.R. belgesine göre



RADYOGRAFİ

radyodiagnostik aygıtı (uzaktan kumandalı masa, parlaklık güçlendiricisi, uzaktan kumandalı yoklayıcı ve film çekimi, televizyonlu radyoskopi)

Bu geleneksel radyoiletişim biçimlerine televizyon, radyosaptama, uzaktan kumanda ve uzaktanölçüm gibi yeni etkinlikler de katılmıştır.

Daha teknik bir sınıflandırma radyoelektrik dalgalarının taşıdığı işaretlerin biçimine göre yapılabilir. Söz ya da müziği temsil eden akuştik bir basınç, bir parlaklık ya da bir görüntü rengi gibi bir başka fiziksel büyüklüğün değişimlerini sürekli bir biçimde izleyen örnekler-işaretler, özellikle telsiz telefon, radyo, televizyon, uzaktanölçüm ya da büyüklükleri sürekli başka iletimlerde kullanılır. Kimi anlardaki sıçramalarla değişken kesikli işaretler telsiz telgraf, uzaktankumanda, telefaks ile radyofar ya da yaklaşma radarı gibi kimi radyoseyir aygıtlarında kullanılır. Radyosaptamada ise, bundan başka, özellikle hareket eden araçların yerini belirlemek ya da bunlardan korunmak için radarlarla, düzenli darbe dizileri şeklinde işaretler kullanılır. En son olarak da, rölelerde ya da tekrarlayıcılarda rahatlıkla ilk biçimlerine döndürülebilen ve bu nedenle olağanüstü uzaklıklara güvenle gönderilebilen kodlanmış sayısal işaretlerin, gelecekte, metal kablolar ya da optik liflerle oluşturulan iletişim ağları yardımıyla radyoelektrik bağlantılar arasında kolay bir iletişimi sağlayarak diğer bütün işaret biçimlerinin yerini alacağı sanılmaktadır.

Bir radyoiletişimin temel bir özelliği de kullanılan dalgaların yayım ve alım tekniklerini olduğu kadar anten tekniklerini de belirleyen frekansıdır.

Radyoelektriksel yayımın yeryüzüne yakın, atmosfer içinde ya da uzayda yer almasına göre ortamın özellikleri göz önünde tutularak frekansların seçiminin arzu edilen erimle uyumlu olmasına çalışılır. Ama radyoelektrik dalgaları insan sınırlarını tanımaz. Bundan dolayı uluslararası hizmetleri sağlayabilmek için ulusal istasyonlar arasında bir bağlantı kurulması gereklidir; uluslararası hizmetlerin ulusal hizmetleri bozmaması gerektiği gibi bunlar da onlara engel olmamalıdır. Kullanılan teknik sistemlerin ve işletme koşullarının birleştirilmesi ve aynı zamanda da frekansların paylaştırılması uluslararası bir gerekliliktir. Bu düzenlemeler Uluslararası telekomünikasyon birliği ile bölgesel anlaşmalar çerçevesinde dönemsel olarak gözden geçirilen Radyoiletişim tüzüğü uyarınca yapılmaktadır.

Düzenlemenin ve frekans bantlarının dağıtımının gereği çeşitli radyoiletişimler hizmet birimlerine ayrılmıştır.

Sabit hizmet belirli noktalarda kurulu sabit istasyonlar arasında yapılır; bu, kablo ağının yerine geçerek ya da onu uzatarak özellikle kamu iletişiminden doğar. Büyük uzaklıklara uzanan sabit hizmet kilometrelik ve dekametrelik dalgalarla yapılır, ama bu frekans dizileri yalnızca düşük kapasiteli bağlantılara olanak verir.

Hertz demetleri, birbirlerinden birkaç kilometre uzaklıkta bulunan röle istasyonlarını zorunlu kılan yüksek frekanslar kullanarak, orta ve kısa uzaklıklarda büyük kapasiteli bağlantıları sağlar. Radyoelektriksel tayfın atmosfer içinde kullanılabilen bölümü sınırlı olduğundan Hertz demetleri tarafından kullanılan frekans bantları, yerdeki istasyonlar arasında iletişim uydularına yerleştirilmiş röle ve tekrarlayıcıları kullanan, uydular aracılığıyla gerçekleştirilen sabit hizmet ile paylaşılmaktadır. Bu hizmet birimi, büyük uzaklıklarla ve denizaltı kablolarına rakip olarak, özellikle kıtalararası bağlantıları sağlamaktadır.

Havacılıkla ilgili sabit hizmet birimi de hava taşımacılığının düzenli çalışmasını ve güvenliğini sağlamakla yükümlüdür.

Seyyar istasyonlar ile yer istasyonları arasında seyyar hizmet sağlanır; sabit hizmet birimleri için olduğu gibi, uydular aracılığıyla görülen seyyar hizmet, yerdeki seyyar istasyonlar ile uzay istasyonları arasında ya da yerdeki seyyar istasyonlar arasında bu sonuncular aracılığıyla bağlantıyı sağlamaktadır.

Seyyar deniz hizmeti kıyı istasyonları ile gemi istasyonlarını birbirlerine bağlar; uçak istasyonları ile kazaların yerini belirten radyobiykın (radyoşamandıra) gibi diğer istasyonlar da, kişilerin ve malların güvenliği tehlikede olduğu zaman, olaya müdahale edebilmektedir. Aynı nedenlerle istasyonların teknik ve işletme özellikleri radyoiletişimler tüzüğü ile denizde insan hayatının korunmasına ilişkin uluslararası uzlaşmayla saptanmıştır. Kamu iletişimi seyyar deniz hizmet biriminde kabul edilmekle birlikte aynı istasyonları bu çok özel trafik için birbirlerine bağlayan gemilerin seyir hizmet birimi ve liman işlemleri hizmet birimi tarafından kabul edilmemektedir. Seyyar havacılık hizmeti, uçaklardaki istasyonlar ile havacılık istasyonları arasında sağlanmaktadır. En son olarak da seyyar yer hizmet birimi temel istasyonlar ile yerdeki seyyar istasyonları birbirlerine bağlamaktadır. İç suyolları üzerinde radyoiletişim seyyar yer hizmet biriminin görevidir.

Radyo ve televizyon hizmetlerinden sonra son büyük hizmet birimi radyosaptamadır. Bu, deniz radyoseyir hizmetleri ile, uyduyla da sağlanabilen havacılık radyoseyir hizmetlerini ve örneğin ulusal savunma gereği radyoseyirden başka amaçlara da yönelik radyosaptama hizmetini de kapsar.

Tüzük ayrıca yayın bozmaya çok duyarlı birtakım hizmet birimini ve etkinliklerini ya da doğal olarak tehlikeli yayın bozucuları da tanır ve bunlara özel frekans bantları tahsis eder. Bunlar, esas itibariyle, radyosondalar gibi meteorolojinin yardımcıları, uydular aracılığıyla meteoroloji, aktif ya da pasif algılayıcılar aracılığıyla Yer'in incelenmesi, uzay araştırmaları, radyogökbilimi, etalon frekanslar ve zaman işaretleri, radyo amatörleri ve radyoelektrik dalgaların sanayisel, bilimsel ve tıbbi uygulamalarıdır.

RADYOİLETKEN a. 1896'da É. Branly'nin, yükselmiş elektrik direnci, yakınındaki bir kıvılcımın oluşturduğu elektromanyetik dalgaların etkisiyle aniden düşen kusurlu bir metal kontağa verdiği ad. (O. Lodge, talaşlı radyoiletkene *koherör* adını vermiştir.)

RADYOİMMÜNİZASYON a. (fr. *radio-immunisation*). Canlı bir dokunun X ışınlarına alışması. Yeni ışınlamalara karşı dokuyu az duyarlı ya da duyarsız hale getirir.

RADYOİMMÜNOLOJİ a. (fr. *radio-immunologie*'den). Antijenlerin dozunu incelikle saptama yöntemi. (Dozu saptanacak antijen önce radyoaktif izotopla işaretlenir, sonra bir sıvıya katılarak bu sıvı, kodlanmış oranlarda ilgili antikorla karıştırılır. Biyolojik sıvıda doğal antijen ne kadar çoksa, antikor o kadar az izotop bağlayacaktır. Bu teknik özellikle hormon dozlarının saptanmasında kullanılır.)

RADYOİSTASYON a. Bir hava taşıtının konumunu belirlemesi için düşey doğrultuda bir demet yayımlayan radyoseyir vericisi.

RADYOİYOT a. (fr. *radio-iode*). Çekird. fiz. İyodun radyoaktif izotopu. (Bunlardan başlıca ikisi, yarıömrü 1,7 milyar yıl olan beta radyoaktif iyot 129 ile yarıömrü 8,1 gün olan beta radyoaktif iyot 131 dir. 159 keV luk bir gamma ışını yayıcısı olan ve oldukça saf bir biçimde elde edilebilen, 13 saat yarıömürlü iyot 123 ten tıpta gittikçe daha çok yararlanılmaktadır.)

RADYOİZOTOP a. (fr. *radio-isotope*). Fiz. Radyoaktif izotop. (Eşanl. RADYOELEMENT.)

—ANSİKL. İlk yapay radyoizotop ya da radyoelement (radyoaktif) olan 30 kütleli fosforu ($^{30}_{15}P$), 1934'te Frédéric ve İrène Joliot-Curie alüminyumu ($^{27}_{13}Al$), polonyumun yayımladığı α parçacıklarıyla ($^{4}_{2}He$) bombardıman ederek elde ettiler. Parçalanmanın bulunuşu ve nükleer reaktörlerin gerçekleştirilmesi önemli miktarlarda yapay radyoizotop elde etmeye olanak veren yeğin nötron kaynaklarından yararlanma olanağı sağladı. Yapay radyoelementlerin ilki 9 ağustos 1945'te Nagazaki üzerine atılan atom bombasının gerçekleştirilmesinde kullanılan 239 kütleli plutonyumdu ($^{239}_{94}Pu$). Savaştan sonra, radyoizotop üretimi öteki alanlarda barışçı amaçlar yönünde gelişti:

1. fotosentez üzerine araştırmalar için *bitki biyolojisi* (bu araştırmalarda karbon 14 [$^{14}_{6}C$] önemli bir rol oynar);
2. bitkilerin ıslahı, böceklerin yok edilmesi, yiyeceklerin saklanması, toprakların neminin ölçülmesi için *tarımbilim;*
3. DNA'nın formülünün açılıp incelenmesi için *biyokimya;*
4. biyolojik sistemlerin kinetik parametrelerinin incelenmesi için *fizyoloji;*
5. farmakokinetiğin ve ilaçların metabolizmalarının incelenmesi için *farmakoloji;*
6. ışın tedavisinde (kobalt 60 [$^{60}_{27}Co$], iridyum 192 [$^{192}_{77}Ir$] ve sezyum 137 [$^{137}_{55}Cs$] ile) ve invivo tanıda (örneğin, tiroit bezi hastalıkları tanısında iyot 131 [$^{131}_{53}I$]) ve in vitro tanıda *tıp;*
7. yaş belirlemeleri, maden taraması, hidroloji ve sedimantoloji için *yer bilimleri;*
8. malzemelerin tahribatsız kontrolünde (kobalt 60 ya da iridyum 192 kaynakları kullanılarak gamagrafiyle), ölçü mastarlarının gerçekleştirilmesi, kimya mühendisliği, etkinleştirmeyle çözümleme, ışıma altında kimya için *sanayi.*

RADYOİZOTOPSAL sıf. Bir radyoizotopa ilişkin.

RADYOKARBON a. (fr. *radiocarbone*'dan). Karbonun arkeolojide tarih belirlemeye yarayan 14 kütle sayılı izotopu (^{14}C). [→ KARBON.]

RADYOKAYNAK a. Astrofiz. Sürekli radyoelektrik ışıması yayımlayan gökcismi.

—ANSİKL. Radyokaynaklar, uzayda yeri iyice belli kaynaklara denk düşen *belirgin radyokaynaklar* (örneğin Güneş, bir gökada) ve uzay içinde sürekli bir dağılım gösteren bir radyo yayımına denk düşen *yaygın radyokaynaklar* (örneğin Gökadamızın halesinin ışıması ya da 3 K'lik evrenbilimsel ışıma) olarak ikiye ayrılır. Güneş' in dışında, ilk radyokaynak, 1946'da ingiliz radyogökbilimciler tarafından keşfedildi. Kuğu takımyıldızının doğrultusunda yer alan bu radyokaynağa Kuğu A adı verildi; 1953'te, uzun poz süreli fotoğraf klişeleri üzerinde, görsel bir gökadayla özdeşleştirildi ve böylece, örnek bir radyogökada tipi oluşturuldu. Radyokaynaklarla ilgili ilk katalog 1950'de, Cambridge radyogökbilimcileri tarafından hazırlandı (katalog 1C: ilk Cambridge kataloğu; bunu diğer kataloglar izledi: 2C, 3C vb.). Günümüzde binlerce radyokaynak dizelgelenmiştir ve bunların çoğu gökadadışıdır (normal gökadalar, radyogökadalar, kuazarlar). Gökada radyokaynakları, yani Gökadamızın içinde yer alanlar, temel olarak gaz bulutsularına, pulsarlara, süpernova artıklarına, püskürtülü yıldızlara aittir. Evren'de gözlemlenen sürekli radyo ışıması başlıca üç mekanizmadan meydana gelir: kara cismin ısıl yayımı (Ay, gezegenler, evrenbilimsel ışıma); iyonlaşmış gazın ısıl yayımı ("bremsstrahlung") [gaz bulutsuları, gökadalar]; senkrotron yayım (süpernova artıkları, etkin gökadalar, kuazarlar).

RADYOKIZILLIK a. Jeofiz. Radyoelektrik dalgaların yayılmasını bozan ve kutup kızıllıklarına yol açan enerjili parçacıklar yüksek atmosfere yağdığında ortaya çıkan yerel atmosfer iyonlaşması.

RADYOKİMYA a. IŞINKİMYASI'nın eşanlamlısı.

RADYOKOBALT a. (fr. *radiocobalt*'tan). Kim. Kobaltın, küriterapide kullanılan radyoaktif izotopu.

RADYOKOMPETİTİF sıf. (fr. *radiocompétitif*'ten). Tıp. *Radyokompetitif yöntem,*



C. N. R. I.

ameliyat sırasında kullanılan televizyonlu radyoskopi aygıtı



Len Rhodes-Explorer

serbest bir balonla taşınan radyosonda (San Diego, Kaliforniya)

radyoizotopları kullanan biyolojik doz saptama yöntemi.

RADYOKONUMLAMA a. Radyosaptamanın, radyoseyirden farklı amaçlarla uygulanması.

RADYOKRİSTALOGRAFİ a. (fr. *radiocristallographie*). Kristallerin yapısını, X ışınlarının, elektronların, nötronların vb.'nin kırınımıyla inceleme.
—ANSİKL. Radyokristalografi, Münih'te, Max von Laue'nin X ışınlarının kristallerdeki kırınımını keşfetmesiyle ve hemen ardından Büyük Britanya'da, W. H. ve W. L. Bragg tarafından kristallerin atom yapılarının ortaya çıkarılmasıyla 1912'de doğdu.
R. J. Haüy'ün kristallerin çokyüzlü biçimlerini açıklamak için önerdiği kristal ortamların kafessel yapısını kabul ederek ve X ışınlarının, ışık gibi, kristal dönemleriyle karşılaştırılabilen dalga boylarıyla elektromanyetik bir doğası olduğunu varsayarak, Laue, böyle bir ışımanın üç dönemli bir ortamla kırınım koşullarını kuramsal olarak ortaya koydu ve deneysel olarak doğruladı. W. L. Bragg X ışınlarının kırınımını, çeşitli kafessel düzlem aileleri üzerinde Descartes yasalarına uyan yansımalar gibi düşündü; yansıma, yalnız, "Bragg koşulu" denilen, $n\lambda = 2d \sin \theta$ (n, tamsayısı, λ, dalga boyu, d kafessel düzlemlerin aralığı, θ gelme açısının tümleci) koşulunu sağlayan gelme açısı altında oluşur. Bu görüş, Bragg koşullarına, NaCl gibi basit kimyasal bileşikler için atomların karşılıklı konumlarını, yani atom yapılarını belirlemeyi sağlar; bu da, atom kütlelerinden, Avogadro sayısından ve yoğunluktan yola çıkarak temel gözün mutlak boyutlarını hesaplamayı ve Bragg formülünü uygulayarak X ışınlarının tayfçekimini gerçekleştirmek için bir uzunluk referansı elde etmeyi kolaylaştırır. Kimyasal elementlerin çoğunun X ışınlarının tayflarını betimleyen isveçli fizikçi Siegbahn'ın yöntemi de budur. X ışınlarının tayfçekimi, kimyasal çözümleme amacıyla çok kullanılır; bu durumda, gerek *yayım* (mikroskobik olan örnek [elektronik mikrosonda] karşıtkatot görevi yapar), gerek *fluorışı* (örnek, X ışınlarının ışılelektrik etkisinde bırakılır) yöntemlerinden yararlanılır. Radyokristalografide kullanılan deneysel yöntemlerin başlıcaları *döner kristal* (ya da Bragg) yöntemi ile malzeme μm düzeyindeki kristal taneleri biçiminde (metaller) olduğunda başvurulan *toz* (ya da Debye ve Scherrer) yöntemidir. Her iki yöntemde de uzunluk referansı, uygun biçimde seçilmiş bir karşıtkatottan gelen tekrenkli ışımanın dalga boyudur. "Laue yöntemi" denilen yöntem, sabit bir kristal ile çokrenkli bir ışımayla kristalografi yönlenmelerini saptamayı sağlar. Kristal çözümlemede kullanılan en etkili yöntem, boyutu yaklaşık 1/10 mm'yi geçmeyen bir tekkristal gerektiren döner kristal yöntemidir. Bu yöntem, kristal gözünü, kristal kafesinin biçimini (Bravais), bakışım grubunu, atom yapısını ve kristal motifinin kimyasal bileşimini duyarlıkla saptamayı sağlar.

RADYOKROMOMETRE a. (fr. *radiochromomètre*'den). KROMORADYOMETRE' nin eşanlamlısı.

RADYOKRONOLOJİ a. (fr. *radiochronologie*). Yerbil. MUTLAK JEOKRONOLOJİ*'nin eşanlamlısı.

RADYOKUMANDA a. Hareketli bir aracın, radyoelektrik dalgalarıyla uzaktan kumanda edilmesi.

RADYOLARİT a. (fr. *radiolarite*). Çok miktarda radyolarya kabuğu içeren organik kökenli silisli tortul kayaç.

RADYOLEZYON a. (fr. *radiolésion*'dan). Patol. IŞIN* LEZYONLARI'nın eşanlamlısı.

RADYOLİZ a. (fr. *radiolyse*'den). Fizs. kim. IŞINBOZUNMA'nın eşanlamlısı.

RADYOLOG ya da **RADYOLOJİST** a. (fr. *radiologue* ya da *radiologiste*'ten). Radyoloji uzmanı hekim.

RADYOLOJİ a. (fr. *radiologie*'den). Teşhis ya da tedavi amacıyla, X ışınlarını, radyoaktif izotopları ve sesötesi dalgalar gibi iyonlaştırıcı olmayan dalgaları kullanan tıp dalı. (Eşanl. IŞINBİLİM.)

RADYOLOJİST → RADYOLOG.

RADYOMANOMETRİ a. (fr. *radiomanométrie*'den). Belirli bir basınç altında, X ışınlarına saydam olmayan bir madde ile doldurulan kanal ya da damarların röntgen filmleri üzerinde incelenmesi.

RADYOMETEOROLOJİ a. (fr. *radiométéorologie*). Radyoelektriksel araçlar yardımıyla atmosferi inceleme ve özelliklerinin radyoelektrik dalgaları üzerindeki etkisini araştırma.

RADYOMETRE a. (fr. *radiomètre*'den). IŞINÖLÇER'in eşanlamlısı.

RADYOMETRİ a. (fr. *radiométrie*'den). IŞINÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.
—Jeofiz. Radyoelektrik ya da kızılaltı dalga boylarında nesnelerin elektromanyetik ışımasından yararlanılan uzaktan algılama.

RADYOMİMETİK sıf. (fr. *radiomimétique*'ten). Biyol. Canlı maddede değişimler yapabilen ya da radyasyonların yarattığı etkilere benzer etkiler yaratabilen, fakat kendisi radyoaktif olmayan maddeye denir. (Formaldehit, akriflavin, iperit, sülfamitler radyomimetik maddelerdir.)

RADYOMUTAGENEZ a. (fr. *radiomutagenèse*'den). İyonlaştırıcı ışınlar kullanarak tarım bitkileri üzerinde bazı değişiklikler, genellikle sonraki kuşaklara geçebilen değişimler yaratma tekniği.

RADYONEKROZ a. (fr. *radionécrose*'dan). Tıp. X ışınlarının etkisinden ileri gelen doku tahribi.

RADYONÜKLEİT a. (fr. *radionucléide*'den). Eczc. Kendiliğinden bir başka nüklide dönüşebilen radyoaktif nüklit. (Bu dönüşme sırasında şunlar olabilir: yüklü parçacık yayını [alfa ya da beta]; X ışını yayını ile elektron yakalama; gama ışınlarının yayınında olduğu gibi izomer geçişi.)

RADYOÖLÇÜM a. Radyoelektrik dalgalarıyla uzaktan ölçüm.

RADYOPASTÖRİZASYON a. (fr. *radiopasteurisation*). Besin maddelerinin orta dozda iyonlaştırıcı ışınlarla işlemden geçirilmesi. Besinlerin bozulmasına neden olan mikroorganizmaların çoğu bu yolla ortadan kaldırılır ve bu maddeleri, organik nitelikleri bozulmadan saklama süresi uzatılmış olur.

RADYOPATOLOJİ a. (fr. *radiopathologie*'den). X ışınlarının ya da radyoaktif cisimlerin yol açtığı kazaların incelenmesi.

RADYOPELVİMETRİ a. (fr. *radiopelvimétrie*'den). Radyografiyle leğen çaplarının ölçümü. (Doğum olaylarında kullanılır.)

RADYOPUSULA a. Bir radyofarın ya da bir başka vericinin yerini belirlemeyi ve gerektiğinde bu yerle bağlantı kurmayı sağlayan uçak radyogonyometresi.
—ANSİKL. Bir radyopusulada anten olarak, genellikle düzlemi verici yönündeyken maksimum, dik yöndeyken minimum sinyal alan bir çerçeve kullanılır. Radyopusulanın bir modelinde, çerçeve bir servomekanizmayla otomatik olarak yönlendirilir ve bir gösterge, radyopusulanın yönünü gösterir; diğer bir modelde ise, çerçeve sürekli olarak döner ve bununla eşzamanlı olarak dönen gösterge de çerçevenin aldığı sinyalin değerini belirtir; döner çerçevenin yerine, sabit iki çapraz çerçeveye bağlı bir arayıcı kullanılabilir.

RADYOROTA a. Havc. Radyofar gibi radyoseyir araçlarıyla işaretlenmiş hava hattı.

RADYOSAPTAMA a. Bir cismin konumunu, hızını ya da başka ayırtedici niteliklerini radyoelektrik dalgalarıyla belirleme. (Bir radyoelektrik dalgasının bir doğrultuda ve komşu doğrultulardaki yayılma hızının değişmezliğine bağlı bir dalga yüzeyinin varlığı, vericinin doğrultusunu belirlemeye olanak verir. Bu hızın bilinmesi öte yandan, dalgaların yayılma zamanını ölçerek, vericinin uzaklığını belirlemeye de olanak verir. Radyoseyir ve radyokonumlama, radyosaptamanın uygulamalarıdır.)

RADYOSEYİR a. **1.** Radyosaptamanın, rahatsız edici cisimlerin saptanması da dahil olmak üzere seyire uygulanması. **—2.** *Hiperbolik radyoseyir*, yayımları büyük bir duyarlıkla eşzamanlanmış birçok sabit istasyondan alınan dalgaların fazları karşılaştırılarak gerçekleştirilen radyoseyir. (İki dalga fazlarının eşit oldukları noktaların geometrik yeri, her iki vericinin odaklarını oluşturdukları bir hiperbol ağıdır.) || *Uyduyla radyoseyir*, uzaydaki konumu, her an büyük bir duyarlıkla bilinen bir uydunun yaptığı radyosaptamayla gerçekleştirilen radyoseyir. (Öte yandan radyoseyirde, saat başı işaretleri, çatışma önler radar ve kıyılar yakınında, varsa yanıtlayıcılı radar ve radyogonyometre yayımları da kullanılır. [Decca, Loran ve Omega sistemleri, Navstar ve Transit uyduları].)

RADYOSİNEMATOGRAFİ a. (fr. *radiocinématographie*'den). Sinemanın radyolojik teşhis için kullanılmasına dayanan yöntem. (Kısalt. RADYOSİNEMA.)
—ANSİKL. Radyografi, bir organın etkinliğinin ancak bir anını saptamaya yarar. Radyosinematografi organın hareketlerinin incelenmesini sağlar. Işınlandırma süresini azaltmak için ya manyetoskop kullanılır ya da parlaklık güçlendiricisinin ikincil ekranından yararlanılarak sinema filmi çekilir. Bu yöntem özellikle kalp boşluklarıyla sindirim kanalının, bazen de idrar yolları alt bölümlerinin incelenmesinde kullanılır.

RADYOSKOPİ a. (fr. *radioscopie*'den). Bir organın ya da bir nesnenin, parlaklığı güçlendirici bir alet sayesinde televizyon ekranına benzer bir ekran üzerinde X ışınlarıyla dinamik olarak incelenmesi. (Görüntülerin karanlık odada incelenmesi gerekir.)

RADYOSODYUM a. (fr. *radiosodium*). Çekird. fiz. Sodyumun 24 kütle sayılı radyoaktif izotopu. (Sodyum 24 on beş saatlik bir yarıömürle beta ışınları yayarak bozunur. Böylece gama ışınları yayan, uyarılmış bir magnezyum 24 çekirdeğine dönüşür. İzleyici ya da radyoaktif kaynak olarak kullanılabilir.)

RADYOSONDA a. (fr. *radiosonde*'dan). Bir ya da birçok meteoroloji öğesini (sıcaklık, basınç, nem, vb.) saptamayı sağlayan düzeneklerle donatılan ve elde edilen bilgileri iletmek için radyoelektrik araçları bulunan ve bir balonla atmosfere gönderilen aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. denizc. *Akustik radyosonda*, hava taşıtlarında, denizaltılara karşı savaşta kullanılan, algılama aygıtlarıyla ve bir radyo vericisiyle donatılmış küçük radyosonda.
—ANSİKL. Radyosonda 1927'de fransız R. Bureau tarafından bulundu. Aygıt temelde, çift metalli bir termometre, barometrik bir kapsül ve saclı bir nemölçerden oluşuyordu. Günümüzde, meteoroloji istasyonlarının olağan sondajlarında yaygın olarak kullanılan radyosondalar kontaklı bir barometreyle basıncı ölçerler: önceden saptanmış her basınç düzeyinde yerdeki merkeze, ısıldirençli bir sondayla yapılan bir sıcaklık ölçümü ile karbon filmli bir nemölçerin verdiği nem ölçümü gönderilir. Bu radyosondalar yaklaşık iki saatte en büyük yüksekliğine çıkan (25-30 km) serbest bir balonla taşınır. Balon bu noktada patlar ve radyosonda paraşütle yeniden aşağı iner.

RADYOSONDAJ a. (fr. *radiosondage*). Radyosondalar yardımıyla atmosferi inceleme.

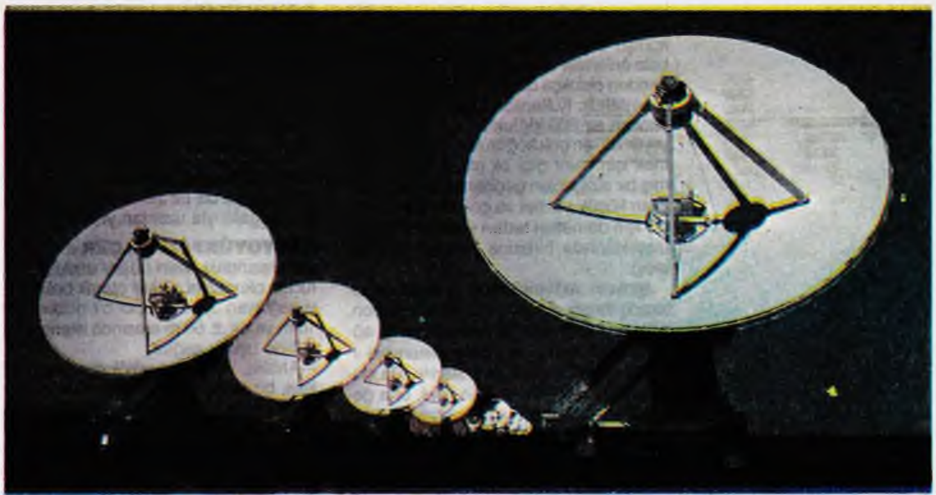
RADYOSTABİLİTE a. (fr. *radiostabilité*'den). Polim. IŞINKARARLILIK'ın eşanlamlısı.

RADYOSTEREOSKOPİ a. (fr. *radiostéréoscopie*'den). Ekranda kabartma izlenimi yaratabilmek amacıyla birbirine yakın iki ışın kaynağından yararlanan radyoskopi yöntemi.

RADYOSTRONSİYUM a. (fr. *radiostrontium*). Çekird. fiz. Stronsiyumun radyoaktif izotopu. (Stronsiyum 90, nükleer reaktörlerdeki ve patlamalardaki parçalanma olayı sırasında, önemli miktarlarda açığa çıkar. Bitkilere kolayca yerleştiğinden, kemikli dokularda birikebilen bu izotop, büyük bir tehlike oluşturur. Stronsiyumun radyoaktif izotoplarından ikisi genellikle radyoaktif izleyici olarak kullanılır; stronsiyum 89 ve stronsiyum 90. Her ikisi de sırasıyla 51 günlük ve 28,5 yıllık yarıömürlerle γ yayımı olmadan β^- yayımıyla bozunurlar.)

RADYOTEKNİK a. (fr. *radiotechnique*). Radyoelektriksel frekanslı salınımların üretim ve kullanım tekniği.
◆ sıf. Radyotekniğe ilişkin.

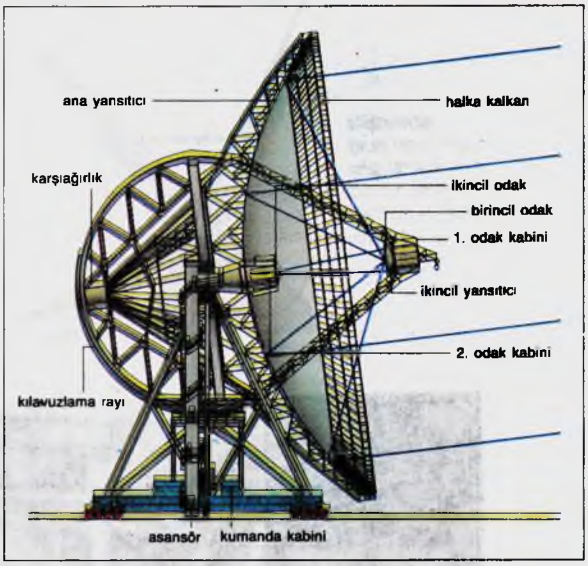
RADYOTELESKOP a. (fr. *radiotéles*-



National Radio Astronomy Observatory

Socorro (Yeni Meksika) yakınında kurulmuş radyogökbilimi gözlemevinin VLA (*Very Large Array*) denilen **radyoteleskop** ağının kısmi görünümü (1980'de tamamlanan bu ağda, doğu ve batı kolları 21 km'ye, kuzey kolu ise 19 km'ye ulaşan dev bir Y biçiminde düzenlenmiş, 26 m çapında, yönlendirilebilir 27 parabolik yansıtıcı bulunur)

cope). Gökcisimlerini radyoelektrik dalgalar bölgesinde incelemede kullanılan aygıt.
—ANSİKL. Bir radyoteleskop, optik bir teleskop aynasıyla aynı görevi yapan bir alıcı anten ile toplanan radyoelektrik ışımayı ölçen bir algılayıcı sistemden oluşur. Radyoteleskopların antenleri genellikle, delikleri gözlem dalga boyundan en az on kez küçük olması gereken, metal kafesli parabolik ya da küresel yansıtıcılardır. Büyük boyutlu alıcı antenler yüksek duyarlığa ulaşmak ve çok zayıf akıları ölçmek için gereklidir; bu nedenle radyogökbilim*i görsel alan gökbiliminden üstündür. Gerçekten, çapı 100 m düzeyinde olan antenler yapılabilir. Bununla birlikte, hem olası en büyük alıcı yüzeyi gerçekleştirmek hem de bu alıcı yüzeyi, gökyüzünün her yanına yönlendirmeyi sağlamak zordur. Tamamen yönlendirilebilir bir anten için bugünkü maksimal sınır, 1972'de Bonn (Almanya) yakınında hizmete giren ve 100 m çapında bir paraboloit olan, Effelsberg radyoteleskopunundur. Fransa'da, Nançay radyogökbilimi gözlemevi'ndeki gibi çok büyük antenler, "meridyen" tipi radyoteleskoplarda bulunur. Bunlar, yalnız meridyen yakınında olduklarında radyokaynakları inceleyebilir. Çok büyük antenli radyoteleskopların son tipinde anten sabittir; başucu doğrultusunda yöneltilen 300 m çaplı bir paraboloitsi anteni bulunan ve 1963'te hizmete giren Arecibo (Porto Riko) radyoteleskopu bu türdendir. En mükemmel ayırma güçleri, her birinde, nispeten küçük çaplı (20 m düzeyinde) antenler bulunan radyoteleskop ağları kullanılarak elde edilir. (→ RADYOGİRİŞİMÖLÇER.) Gelecekte, yer ve uzay radyoteleskoplarının bir arada kullanılması, çok büyük tabanlı girişimölçüm olanaklarının büyük ölçüde genişlemesini sağlayacaktır.
Radyoelektrik dalgaları bölgesinde kullanılan algılayıcılar, yükselteçlerdeki elektronların ısıl çalkalanmasından kaynaklanan fon gürültüsünü algılayan ışınölçerlerdir; bir radyokaynağı algılamak için bu radyokaynağın oluşturduğu fon gürültüsünün artışını belirlemek gerekir. Bu nedenle, zayıf gürültülü alıcılar gerçekleştirmeye çalışılır. Modern elektronik teknikler



Effelsberg (Almanya) **radyoteleskopu**nun şematik kesiti

("parametrik" tipte soğutulmuş yükselteçler, alan etkili tranzistorlu yükselteçler [→ FET]), milimetrelik bölgeye dek uzanan, gitgide daha kısa dalga boylarına duyarlı ışınölçerlerin yapılmasını sağlamıştır. Radyoelektrik dalgalarının ışımasını algılayan tayfgözlemsel alıcılar ya bir filtre bataryasıyla ya da bir bağılaştırıcıyla dar frekans bantlarında gözlemlenen işaretleri çözümlemeyi sağlar.

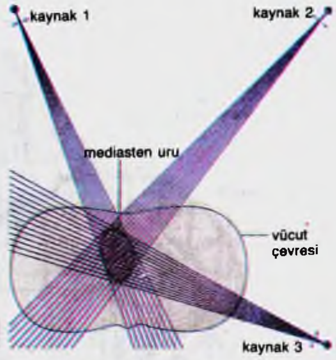
RADYOTELEVİZYON a. (fr. *radiotélévision*). Radyo ya da televizyon yayınları gerçekleştiren hizmetler ve donanımlar bütünü.

RADYOTERAPİ a. (fr. *radiothérapie*'den). **1.** İyonlaştırıcı ışınların, özellikle X ışınlarının biyolojik etkisine dayanan tedavi yöntemi. (Eşanl. IŞIN TEDAVİSİ.) **—2.** *İşlevsel radyoterapi*, ışınların değiştirici etkisini kullanan radyoterapi. ‖ *Temas radyoterapisi*, deri urlarının ya da doğal bir boşlukta (gödenbağırsağı) bulunan urların tedavisinde kullanılan kısa mesafeli radyoterapi. ‖ *Yakınsama radyoterapisi*, SİKLOTERAPİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Tedavide, X ışınlarının canlı dokular üzerindeki etkisi tahrip edici olabileceği gibi değiştirici de olabilir. *Tahrip edici etki* hastalıklı dokular ile, korunmaları gereken sağlıklı komşu dokuların ışınduyarlılıklarının farklı olmasına dayanır. Yeni oluşmuş bir dokunun (kanser) duyarlılığı doku tipine, hücrelerinin çoğalma etkinliğine ve komşu bağdokusunun durumuna göre değişir. Işınduyarlılık daha önce uygulanmış ışınlamalarla azalmış ya da

büsbütün yok olmuştur. Derin bir ur tahrip edilmek istendiğinde, deriye ve ura komşu organlara zarar gelmemesi için bazı önlemler alınmalıdır: X ışınları odağı deriden oldukça uzak (en az 50 ila 60 cm) tutulmalıdır. Kullanılan ışınlar sert olmalı, yani en az 200 kV'luk bir gerilim altında yayılmalı, en çok soğurulan ışınları yok etmek için bakır gibi bir madenden yapılmış bir süzgeçten geçirilmeli ve giriş noktaları küçük yüzeyli ve çok sayıda olmalıdır. Işın demetleri tedavi edilecek organa ulaştıklarında birbirine kavuşur (çapraz ateş).

Işınların değiştirici etkisi (işlevsel radyoterapi) iltihabi durumlarda (çıban, şarbon, adenopatiler), bazı nörovejetatif ya da ağrılı bozukluklarda ve içsalgı sistemiyle ilgili bazı sendromlarda kullanılır. Bu durumlarda kullanılan dozlar zayıf, orta gerilimli, süzülme hafif ve seans sayısı azdır.

1933'te Chaoul ve Adam tarafından tanımlanan *temas radyoterapisi* toprağa



radyoterapide çapraz ateşler tekniği (farklı yönlerden gelen çeşitli ışın demetleri kendi aralarında çaprazlaşır ve ur düzeyinde bir araya gelirler)

Julliard



derin **radyoterapi**

bağlı uzunca bir anot içeren, özel olarak geliştirilmiş bir aygıtla gerçekleştirilir. Giren ışınların miktarı oldukça az (60 ila 90 kV), şiddeti ise fazladır. Doğrudan doğruya lezyona uygulanır.

RADYOTOMİ a. (fr. *radiotomie*'den). Elektroradyol. Tomografinin bir çeşidi.

RADYOTORYUM a. (fr. *radiothorium*'dan). Kim. Toryumun, yarıömrü 1,9 yıl olan 228 kütle sayılı izotopunun eski adı.

RADYOYILDIZ a. Gökbil. Kimi kez gerçek bir yıldızın sözkonusu olmadığı noktasal görünümlü bir radyokaynağı belirtmede kullanılan terim. (Yıldız yapısında olmadıkları anlaşılmadan önce, kuazar*lara "radyoyıldız" deniyordu. Buna karşılık, Güneş ve püskürtülü yıldızlar, aynı zamanda radyo yayım kaynaklarıdır.)

RADYOYÖNLENDİRME a. Hareketli bir aracı ya da bir donanımı, radyoelektrik dalgalarıyla uzaktan yönlendirme.

RADYOYÜKSELTİÖLÇER a. Uçak ile yer arasındaki kesin düşey uzaklığı doğrudan okumayla sürekli olarak belirlemeyi sağlayan aygıt. (Seçici bir düzenek ± 10 m ya da ± 50 m arasında istenen yükseltide uçuşu sağlar.)

—ANSİKL. Radyoyükseltiölçerin çalışma ilkesi, bir radyoelektrik dalga vurumunun yayımı ile aynı dalganın, yere yansıdıktan sonra uçağa geri dönüşü arasında geçen zamanın ölçümüne dayanır. Uçağın yer üzerindeki yüksekliği, bu zamanın, dalgaların yayılma hızıyla, yani ışık hızıyla çarpımının yarısına eşittir. Frekans modülasyonlu radyoyükseltiölçer, değişken frekanslı sürekli bir dalga ile yere yansıyan dalganın vuru olayından yararlanır; yansıyan dalganın gidiş ve gelişi sırasında geçen zaman nedeniyle, bu iki dalganın frekansları farklıdır ve vuru frekansı yükseltiyle orantılıdır.

RADYOZEHİRLİLİK a. Fiz. İyonlaştırıcı ışımalardan ve özellikle X ışınlarından kaynaklanan zehirlilik.

RADYUM a. (fr. *radium*'dan). Radyoaktif toprak alkali metal. (Simgesi Ra olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Radyum 1898'de P. ve M. Curie ve çalışma arkadaşları G. Bémont tarafından pehblende cevherinin işlenmesi sırasında baritli artıklar içinde 226 kütle sayılı izotopu biçiminde bulundu. Radyum atom numarası 88, atom kütlesi 226,02 olan bir elementtir. Günümüzde kütle sayıları 206-230 arasında yer alan ve hepsi de radyoaktif olan 25 kadar izotopu bilinmektedir. Radyum doğada uranyum ya da toryumun parçalanma ürünleri olarak, yani ^{226}Ra, ^{223}Ra, ^{224}Ra, ^{228}Ra biçiminde bulunur. Öteki izotopları yapay olarak elde edilir. Yarıömrü 1 622 yıl olan 226 kütle sayılı izotopu, α-yayıcıdır ve radon 222 olarak bilinen bir gaz çıkarır. Yarıömrü 6,7 yıl olan 228 kütle sayılı izotopu, β-yayıcıdır. Radyumun izotopları içinde bu ikisi en bol bulunanıdır. İkisi de doğrudan özütlendikleri uranyum (kütle olarak $3{,}4 \cdot 10^{-7}$) ve toryum (kütle olarak $4{,}7 \cdot 10^{-10}$) cevherlerinde bulunur. Radyum elde etmek için önce baryum ve radyumun çözünmeyen sülfatları ayrılır, daha sonra bölümsel kristalleştirme yoluyla ya da son yıllarda uygulandığı gibi klorür, bromür ya da kromatlarından iyon değiştirici reçineler yardımıyla özütlenir. Radyum günümüzde nükleer sanayisinde yan ürün olarak elde edilmektedir.

Radyum metal olarak ilk kez 1910'da Marie Curie ve A. Debierne tarafından radyum klorürün elektroliziyle elde edildi. Radyum metali 700 °C'ta ergir, soğukta suyu ayrıştırır. Görünümü bakımından baryuma benzer. En çok kullanılan tuzu, ikideğerli radyum klorürdür ($RaCl_2$, $2H_2O$).

Radyumun biyolojik etkileri kendisinin ya da parçalanma ürünlerinin ışımalarından (α, β, γ) ileri gelir. Elle kullanılması radon gazı çıkarması nedeniyle çok tehlikelidir. Organizmada, özellikle kemik iliği ve iskelet üzerinde birikir. Radyum, gamagrafi ve küriterapide radyoizotop olarak uzun süre tek başına kullanıldı. Bu elementten ayrıca fluorışıl boyaların hazırlanmasında da yararlanıldı.

RADYUMBİYOLOJİ a. (fr. *radiumbiologie*'den). Biyol. Radyumun canlılık olayları üzerindeki etkisinin incelenmesi.

RADYUS a. (lat. *radius*). Kuşların tüyündeki sakalda bulunan boynuzsu divertiküllerin her biri. (Radyuslar çengellerle ya da radyusçuklarla yanındaki sakalın yakın radyuslarına tutunur; böylece, aynı veksillumdaki bütün radyusların bedeni iyice örtmesi sağlanır.)

RADYUSÇUK a. (lat. *radius*'tan). Kuşların tüylerindeki radyuslar üzerinde bulunan küçük çengel.

RADZIWIŁŁ, Litvanya asıllı polonyalı prens ailesi, 1280'de ortaya çıktı. —MİKOŁAJ (öl. 1466), Władysław II Jagellon ile birlikte vaftiz edildi (1386); Grodno starostası olarak Grunwald'da savaştı. —MİKOŁAJ, **Amor Poloniae** denir (1470-1522), Wilno eyalet valisi ve Litvanya büyük şansölyesiydi, Kutsal İmparatorluk prensi oldu (1515). — JERZY (1480-1514), Litvanya hetmanı, Ruslar'a karşı hareketlerinden dolayı mareşalliğe yükseltildi. —BARBARA (1520-1551) Jerzy'nin kızı, 1547'de, daha sonra (1548) Polonya kralı olan Zygmunt August ile evlendi. Szlachta, calvinci olduğu için Barbara'yı boşamasını Zygmunt August'tan istedi ama bu isteği reddedildi. Ne var ki, Barbara kuşku uyandırıcı koşullar içinde öldü. —MİKOŁAJ *Kızıl* (1512-1584), Barbara'nın kardeşi, şansölye ve başkomutan, Moskovalılar'ı yendi. —MİKOŁAJ *Kara* (1515-1565), şansölye ve başkomutan, protestanlığı yaydı, Kutsal Kitap'ı lehçeye çevirtti. —MİKOŁAJ KRZYSZTOF (1549-1616), Kara Mikołaj'ın oğlu, katolikliğe döndü, Doğu'ya ve Kutsal topraklara yolculuk yaptı, gezdiği yerleri yazdığı latince bir kitapta anlattı. —JANUSZ (1612-1655), Litvanya hetmanı, Litvanya'nın özerkliği için İsveç kralı Karl-Gustaf ile savaştı. —BOGUSŁAW (1620-1669) Otuz Yıl savaşları'na İsveçliler'in safında katıldı. —KAROL STANİSŁAW (1734-1790), Litvanya valisi, ülkesinin Rusya'ya ilhakına karşı mücadele etti ve Radom konfederasyonu'nu yönetti. Malları müsadere edildi. —ANTONİ HENRYK (1775-1833), evlilik yoluyla Prusya kralı Friedrich II'nin yeğeni ve Poznań valisi. Goethe'nin *Faust*'u için yazılan ilk müziğin bestecisidir. —DOMİNİK (1786-1813), Napoléon birliklerinde Rusya seferine katıldı; Moskova'dan geri çekiliş sırasında aldığı yaralar yüzünden öldü. —MİCHAŁ GEDEON (1778-1850) Kościuszko ayaklanmasına katıldı ve Ruslar'a karşı polonya kuvvetlerine kumanda etti (1830-31). —FERDYNAND (1834-1926) Prusya Senyörler meclisi üyesi ve Reichstag'da polonya grubu başkanıydı (1874-1918). —JANUSZ (Berlin 1880 - *ay. y.* 1967), Ferdynand'ın oğlu, Dışişleri bakanlığı yaptı (1917-18), Piłsudski'nin safında yer aldı. İkinci Dünya savaşı sırasında SSCB'ye sürüldü.

RAEBURN (*sir* Henry), iskoçyalı ressam (Stockbridge, Edinburgh yakınında, 1756 - Edinburgh 1823). Büyük ölçüde kendi kendini yetiştirdi (önce kuyumcu çıraklığı yaptı). 1785'te Roma'ya gitti, 1787'de portreci olarak Edinburgh'a yerleşti ve kısa zamanda iskoç kibarlar çevresinin gözde ressamları arasına girdi. Londra ile ilişkileri sınırlıydı; İskoçya'da "Majestelerinin minyatürcüsü" görevine getirildi. Resim üslubu, ayrıntıları ortadan kaldıran, yalın fırça dokunuşlarına, haşin denilebilecek ışık-gölge karşıtlıklarına dayanır. (Edinburgh'daki National Gallery'de 40 portresi vardır.)

RAEDER (Erich), alman amiral (Wandsbeck, günümüzde Hamburg'a bağlı, 1876 - Kiel 1960). Jutland savaşı'nda yararlık gösterdi (1916) ve 1928'den 1943'e kadar Alman deniz kuvvetleri kumandanlığında bulundu. Raeder'in uzmanlığından yararlanmak gereğini duyan Hitler, onu büyük amiralliğe getirdi (1939). Donanmayı politik çalkantıların dışında tuttu, 1944'te İngilizler'le denizde başabaş olmayı amaçlayan bir silahlanma planı hazırladı (1935) ve Dönitz'i denizaltı filosunu yeniden kurmakla görevlendirdi. Kuv-

vetlerini, planladığından erken savaşa sokmak zorunda kalan Raeder, Britanya adalarını tam anlamıyla tecrit etmeyi başaramadı, ama Norveç'e başarılı çıkarmalar düzenledi. Hitler, *Graf Spee* (1939) ve *Bismarck*'ın (1941) kaybedilmesinden onu sorumlu tutunca, ayrıca, Kuzey kutbu bölgesinde harekâtta bulunan (ocak 1943) denizcileri korkaklıkla suçlayınca Raeder istifa etti. Nürnberg mahkemesi Raeder'i savaş suçlarından dolayı ömür boyu hapse mahkûm etti (1945). 1955'te serbest bırakıldı.

RAEDWALD → REDWALD.

RAEMAEKERS (Louis), hollandalı desinatör ve ressam (Roermond 1869 - Scheveningen 1956). Özellikle Amsterdam'daki *Telegraf*'ta, daha sonra Fransa'da yayımlanan ve Birinci Dünya savaşı sırasında Müttefikler'i destekleyen hicivli desenleriyle tanındı.

RAEREN, Belçika'da (Liège ili) komün, Ardennes'de, Almanya sınırında yer alır. Eupen'in K.-D.'sunda; 8 150 nüf. Büyük çömlekçilik müzesi.

—Seram. Kent, XVI. yy.'da, büyük bir gre üretim merkeziydi; üretim XVII. yy.'da da sürdü. Burada önceleri, Köln'de yapılanlara benzer, kahverengi sırlı greler yapılırdı. Aralarında Jan Emens Mennicken (1566-1594 arasında çalıştı) ve Baldem Mennicken'in (1575-1584 arasında çalıştı) de bulunduğu birçok sanatçı, bu greleri madalyon ya da friz biçiminde düzenlenmiş, mitoloji ya da Kutsal Kitap sahnelerini canlandıran kabartmalı ince dekorlarla süslediler. 1585'e doğru, Raeren'de kobalt mavisi sırla süslü gri greler de yapılmaya başlandı.

RAETİA → RHAETIA.

RAF a. (fars. *ref*'ten). **1.** Bir kitaplığın, bir dolabın vb. içine yerleştirilen ya da bir duvara tutturulan bir ya da birbirine paralel yatay madeni ya da tahta levha: *Kitaplığın rafları. Raftan bir tabak aldı.* **—2.** *(Bir işi) rafa koymak, kaldırmak*, üzerinde çalışılan bir işi bırakmak, artık uğraşmamak, bir kenara itmek, ihmal etmek: *Bir süre sonra bu projeyi de rafa kaldırırlar.*

—Elektrotekn. *Kablo rafı*, taşıyıcı ana direk ve çubuklardan oluşan ve elektrik kablosu demetlerini kılavuzlamaya yarayan destek.

—Seram. Fırının ana gövdesinde, üzerine pişimi yapılacak seramiklerin yerleştirildiği, kinetlere oturan, kırmızı çömlekçi hamurundan yapılmış bölümler. || *Raf basmak*, asıltı halindeki süzülmüş çamurun içine raf parçaları atarak, fazla suyun emilmesini sağlamak. || *Raf istifi*, pişmiş topraktan bir ya da birkaç raf üzerine pişirilecek seramik parçalarını yerleştirme usulü.

RAF (*Royal Air Force*'un kısaltması), 1918'den bu yana ingiliz Kraliyet hava kuvvetleri'ne verilen ad.

RAFADAN sıf. (ar. *rüfedân*). Kaynar suda kabuğu ile birkaç dakika pişirilen, az pişmiş yumurta için kullanılır; alakok: *Rafadan yumurta.*

RAFAEL (ibranice *Rafael*, Tanrı iyileştirdi), yahudi mahşerinin başta gelen yedi meleğinden biri. *Tobiya*'nın kitabı*'nda ve *Hanoh* kitabı* denilen uydurma yapıtta geçer.

RAFAL a. (fr. *rafale*). Meteorol. HAMLE nin eşanlamlısı.

RAFANİ a. (fr. *raphanie;* lat. *raphanus*, bayır turpu, kara turp). Patol. Çavdarmahmuzu zehirlenmesinin ihtilaçlı tipi. (Buğday unu ya da ekmeği ile birlikte yeniler *Raphanus raphanistrum* [yabani turp] tohumlarının neden olduğu bir zehirlenmeden ileri geldiği sanılıyordu.)

RAFE a. (fr *raphé;* yun. *raphe*, dikiş'ten). Anat. Deri ya da aponevrozlar üzerindeki dikiş izine benzeyen belirgin çizgi. (Örneğin erbezi torbası ile apışarasını ikiye ayıran rafe.)

—Nöroanat. Beyin sapının, Varol köprüsü ile soğanilik arasındaki kısmında bulunan ve serotonince zengin, gelen ya da giden uzun sinir yollarını içeren nöron grupları kümesi. (Rafe nöronları yavaş uykunun etkenleridir.)

RAFF (Joachim), alman besteci (Lachen, İsviçre, 1822 - Frankfurt am Main 1882). Mendelssohn'un ve Weimar'da dinlediği Liszt'in hayranı, Bülow'un dostuydu. 1877'de Frankfurt konservatuvarı'nın başına getirildi. Piyano parçaları, 11 senfoni, operalar vb. besteledi.

RAFFAELLİNO DEL GARBO, italyan ressam (Floransa 1470'e doğr. - *ay. y.* 1525'e doğr.). Filippino Lippi tarzında yapıtlar verdi. Üslubunu belirleyen en önemli iki yapıt *Diriliş* (Floransa) ve *Pietà*'dır (Münih).

RAFFAELLO (SANTİ ya da SANZİO), italyan ressam ve mimar (Urbino 1483 - Roma 1520). Ressam Giovanni Santi'nin oğluydu. Büyük bir olasılıkla 1499-1500 yıllarında Perugia'da il Perugino'nun öğrencisi oldu, daha ilk yapıtlarında (*Üç güzeller*, Chantilly; *Şövalyenin düşü*, Londra), sarı tonları, dingin kompozisyonları ve ustasının geniş manzaralarını benimsedi. Bu dönemin son yapıtı olan ve incelikli, ölçülü bir uyum ortaya koyan *Meryem'in evliliği* ile (1504, Brera, Milano) onu aştı. Sırasıyla Siena'da Urbino'da, Floransa'da, sonra Roma'da kalan Raffaello, sürekli olarak, kendisinden önce gelen büyük ustaların yapıtlarını özümsemeye çalıştı. Floransa'da, Fra Bartolomeo ve Leonardo'nun yapıtlarını inceledi; *Grandükün Madonnası*'nda (1504, Pitti sarayı) Leonardo'nun renkleri derece derece yumuşatma tekniğini, *Güzel* Bahçıvan*'da (La Bella Giardiniera) [1507, Louvre] bu büyük ustanın piramitsi düzenleme yöntemini kullandı. *Borgo yangını*'ndaki (Raffaello'nun salonları, Vatikan) çıplaklar ve dramatik hareket, Santa Maria della Pace'deki *Sibyllalar*, Michelangelo'nun sanatından kaynaklanır. *Bolsena ayini* (Vatikan) ya da *Balıklı Madonna* (Prado) gibi yapıtlarındaysa renk tonlarına ağırlık veren Venedik okulunun, hatta, Sebastiano del Piombo'nun yapıtları aracılığıyla tanıdığı Tiziano'nun kimi özellikleri görülür.

Elde ettiği başdöndürücü başarı, Raffaello'yu çabucak kompozisyon biçimlerini zenginleştirmeye yöneltti. 1515'ten sonra, pek çok yapıtın yapımını sayılarıgittikçe artan yardımcı ve öğrencilerine bırakmak zorunda kaldı. 1508'de Julius II, Bramante'nin salık vermesi üzerine Raffaello'yu Roma'ya çağırdı ve dairesinin salonlarını süslemekle görevlendirdi. (→ RAFFAELLO'NUN SALONLARI.) 1509-1511 arasında gerçekleştirilen *İmza salonu* (Stanza della Segnatura) fresklerinde her sahne özgün bir kompozisyon ortaya koymak için bir fırsattır, burada *Atina okulu*'nun ünlü kişileri uyumlu bir perspektife göre yerleştirilmiştir. Önemli bir tarihsel konuyu, Papalık'ın uğradığı yıkımları ele alan *Eliodoro'nun salonu* ton zenginliğine ve büyük ışık etkilerine *(Aziz Petrus'un kurtarılışı)* gittikçe artan bir ilgi duyduğunu gösterir. Üçüncü salon, yani *Borgo yangını salonu*'ndaki (Stanza dell incendio di Borge) freskler, Raffaello'nun çizimlerine göre, öğrencileri G. Romano ve G. Fr.

Giraudon



Raffaello
Foligno Madonnası (1511-12)
Vatikan müzesi

Raffaello: *Aziz Petrus'un İsa'nın çağrısını kabul edişi* (1515-16)
Resullerin işleri duvar halısı dizisinin patronlarından biri
Victoria and Albert Museum, Londra

Victoria and Albert Museum





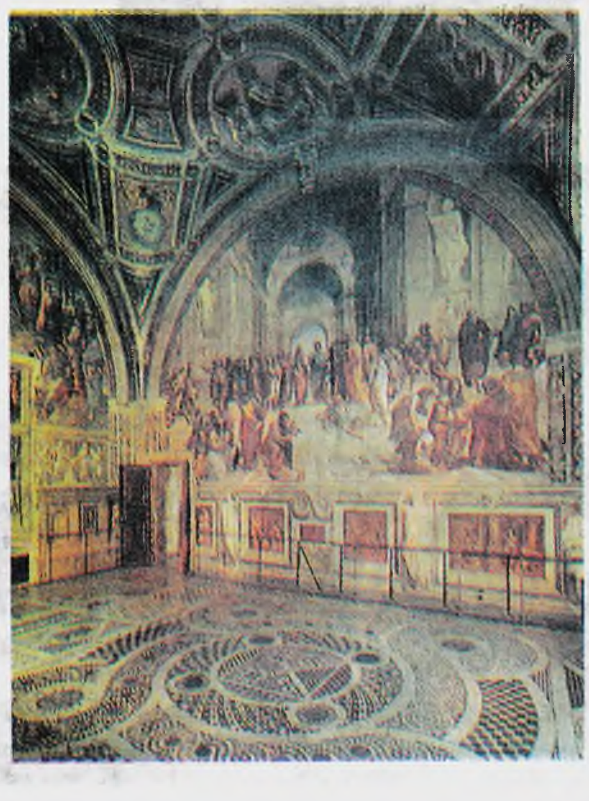
Giraudon

Raffaello: *Palmiyeli Kutsal aile* için etüt (aziz Yusuf'un başı ve Meryem ile çocuk İsa) uçuk pembe kâğıt üzerine metal uçla *Louvre müzesi, Paris*

Penni tarafından gerçekleştirilmiştir (*Constantinus salonu*'ndaki [Stanza di Costantino] süslemeleri de bu sanatçılar yapmışlardır).

Raffaello stanzalar'ın süslemelerinin yanı sıra, Farnesina için, *Galateia** (1511) fresklerini yaptı ve *Psykhe'nin öyküsü*'nü çizdi (bu yapıt öğrencileri tarafından gerçekleştirildi). *Resullerin işleri* konulu 10 duvar halısının patronlarını hazırladı (1515 -16, Victoria and Albert Museum, Londra); Brüksel'de gerçekleştirilen anıtsal dokumalarda, kompozisyonun yoğunluğu ve esnekliği az çok bozulmuştur. Raffaello' nun son yapıtı olan *Görünme* (1517-1520, Vatikan müzesi), 25 figürüyle, sanatçının kompozisyon, perspektif ve ışık arayışlarında vardığı noktayı ortaya koyar. Poussin bu yapıtı, resim sanatının özeti olarak görmüştür.

Scala



Raffaello'nun salonları İmza salonu'ndan (Stanza della Segnatura) bir görünüm *Atina okulu* freski (dipte) ve *Parnassos*'un bir bölümü (solda) *Vatikan müzesi*

Raffaello, sanatının özünü, dingin klasikçiliğini, bu dönemde yaptığı madonna tablolarında dile getirir: *Foligno Madonnası* (1511-12, Vatikan), *İskemleli Meryem* (1514, Pitti), *Aziz Sixtus Madonnası* (1513, Dresden). Son olarak, *Maddalena Doni* (1506'ya doğr., Pitti), "La Velata" (1516'ya doğr., *ay. y.*), *Leo X ve iki kardinal* (1518 -19, Uffi zi), *Baldassare Castiglione* (Louvre) gibi portre çalışmalarında, renk ve değerlerin uyumlu kullanımıyla birleşmiş, çok duyarlı bir ruh sezgisi bulunduğunu gösterir.

Raffaello, resim yapıtların yanı sıra mimarlık alanında da önemli çalışmalar gerçekleştirdi. 1514'te, Bramante'nin ölümü üzerine, onun yerine San Pietro'nun mimarı oldu. Loggia* galerisi'ni tamamladı; Esquilino mağaralarında bulunan figürlerden esinlenen groteskler ve *Yaradılış*'ı anlatan küçük panolarla (bu dizi "Raffaello' nun Kutsal Kitabı" adıyla anılır) burayı süsledi. 1512'ye doğru arazi plan üzerine küçük S. Eligio degli Orefici kilisesi' nin projesini hazırladı. Santa Maria del Popolo'daki Chigi capellası'nı da gene yunan haçı biçiminde tasarladı. XVII. yy.'da yıkılan Branconico dell'Aquila sarayı için, balkon, nişler ve yalancı mermer öğelerle süslü bir cephe gerçekleştirdi (çok değişik görünüşlü olan bu cephenin Uffizi' de il Parmigianino tarafından yapılmış bir deseni bulunmaktadır). Raffaello ayrıca Floransa'daki Pandolfini sarayı'nın ve Roma'daki villa Madama'nın planlarını gerçekleştirdi. Yapımına 1517'de başlanan bu villanın ana hatları, kubbeleri, nişleri, tekne tavanları ve yalancı mermer öğeleri, Antikçağ hamam mimarisi ve Domus aurea'dan esinlenir.

Raffaello'nun sanatı, hümanist Bibbiena, şair Tebaldeo ve Ariosto, sanat koruyucusu Agostino Chigi gibi çağının aydın amatörleri arasında büyük bir hayranlık uyandırdı. Yoğunluğu incelik ve ölçülülükle birleştiren dehası, sanatın tüm alanlarında XIX. yy. sonuna değin kalıcı bir etki bıraktı.

RAFFAELLO da Montelupo (Raffaele SİNİBALDİ, — denir), italyan heykelci ve mimar (Montelupo, Floransa yakınında, 1505'e doğr. - Roma 1566). A. Sansovino ile birlikte Loreto'da, Michelangelo ile de Floransa'da, sonra Roma'da (Julius II' nin mezarı için *Madonna*, *Peygamber* ve *Sibylla* figürleri) çalıştı.

RAFFAELLOCULUK a. Raffaello'nun üslubu, tarzı; Raffaello'nun izleyici ya da taklitçilerinde onun sanatını anımsatan özellik ya da özellikler bütünü.

Raffaello'nun salonları, Vatikan'da, Nicolaus V döneminde inşa edilen ve Julius II'nin oturduğu dört geniş salon (ital. *stanza*). Raffaello'ya bu salonları fresklerle süsleme görevi verildiğinde (1508), sanatçı yirmi beş yaşındaydı.

- *İmza salonu* (Stanza della Segnatura), geniş kompozisyonlar aracılığıyla, öğreti, hümanizm ve hıristiyanlık alanlarında bir sentez ortaya koyar: yanlış bir biçimde *Kudasın zaferi* ya da *Tanrıbilim* olarak adlandırılan *Disputa* del Sacramento;* karşısında, dönemin en ünlü kişilerinden bazılarının portrelerini içeren *Atina* okulu* (la Scuola di Atene) ya da *Felsefe*. Salonun üçüncü freski batı penceresinin üzerindeki *Parnassos* ya da *Şiir*'dir. Karşısında ise, *Hukuk bilimi* ya da *Adalet* yer alır. Kubbenin dört köşesinde, küresel bingilerde, uzunlamasına dört sahne canlandırılmıştır: *İlk günah, Gökbilim, Marsyas ile Apollon* ve *Süleyman'ın yargısı*. Salon 1511'de tamamlandı. Alt bölümler önceleri, Fra Giovanni da Verona'nın yaptığı marketrilerle bezenmişti.
- *Eliodoro'nun salonu* (Stanza di Eliodoro) yapımına 1512'de başlandı. *Eliodoro' nun tapınaktan kovulması*, Julius II'nin Roma kilisesi'ne ait toprakları geri alma siyasetine gönderme yapar. Karşısındaki freskte, *Aziz Leo'nun Attila'yı Roma kapılarında durduruşu* betimlenmiştir. Diğer iki duvardaysa, *Aziz Petrus'un kurtarılışı* ile *Bolsena ayini* yer alır.
- *Borgo yangını salonu*'nu (Stanza dell' İncendio di Borgo) süsleyen freskler 1514 -1517 arasında gerçekleştirildi. Salon adını, aziz Leo'nun papalığı sırasında *Borgo dello Spirito Santo*'yu yok eden yangını (847) temsil eden bir freskten alır. Raffaello taslakları hazırlamış ve fresklerin yapımını öğrencilerine, özellikle de G. Romano ile G. Fr. Penni'ye bırakmıştır: *Aziz Leo III'ün aklanışı, Charlemagne'ın taç giyişi, Aziz Leo IV'ün Sarazenler'e karşı Ostia'da kazandığı zafer.* Kubbedeki resimler il Perugino tarafından gerçekleştirildi.
- *Costantino salonu*'nun (Stanza di Costantino) fresklerine, Raffaello öldüğü zaman daha yeni başlanmıştı; *Constantinus'un zaferi* ve *Constantinus'un düşü*, Giulio Romano ve yardımcıları tarafından tamamlandı.

RAFFET (Denis *Auguste* Marie), fransız ressam ve gravürcü (Paris 1804 - Cenova 1860). Bir porselen süslemecisinin öğrencisi oldu, İsviçre akademisi'nde öğrenim gördü. Charlet'den taşbaskı yöntemini öğrendi, 1824'te Güzel sanatlar okulu' na girdi. 1829'da Gros'nun atölyesine kabul edildi, Roma ödülü için girdiği sınavda başarı gösteremedi. Charlet gibi Raffet de, tablo *(Gece denetlemesi)* ve gravürleriyle Napoléon efsanesini yaymaya çalışmıştır. Askeri ressam olarak, Louis -Philippe'in ordusuyla Anvers'e (1832), Napoléon III'ün ordusuyla İtalya'ya (1859) gitti ve Afrika seferini konu alan tablolar yaptı. Ayrıca, prens Demidov'un çeşitli gezilerine katıldı (1837, Avusturya, Rusya, Türkiye; 1847, İspanya, Tanca; 1848, Belçika, Almanya, İsviçre) ve bunlarla ilgili çok sayıda belge bıraktı. Resimlediği kitaplar arasında, Chateaubriand'ın yapıtları, Barthélemy'nin *Némésis*'i, Norvins' in *Histoire de Napoléon*'u (Napoléon'un öyküsü), Nodier'nin *le Journal de l'expédition des Portes de fer*'i (Demir Kapılar geçidi seferinin günlüğü) sayılabilir.

RAFFLES (*sir* Thomas Stamford), ingiliz yönetici (Port Morant açığında, Jamaika, 1781 - Londra yakınında 1826). Doğu Hindistan şirketi'nin sekreteriydi; Malakka sömürgesinin korunmasına, 1811'de Cava'nın fethi ve 1819'da Singapur'un alınmasına ön ayak oldu.

RAFIZ sıf. (ar. *rafż*'dan *rafız*). *Esk*. Bırakan, salıveren.

RAFIZA → RAFIZİLİK.

RAFIZİ a. Rafızilik görüşünü benimseyen. (→ RAFIZİLİK.)

RAFIZİLİK a. Ebubekir ile Ömer'in halifeliğini tanımayanların oluşturduğu akım. —ANSİKL. Rafızilik akımından ilk kez söz edenlerden biri olan Eş'ari* (873-936), *Makalat ül-islamiye* adlı yapıtında bu akımı, Ebubekir ile Ömer'in halifeliklerine karşı çıkanların başlattığını belirtir. Ona göre, rafıziler *gulat* (aşırılar) ve *zeydiler* ile birlikte şianın üç kolundan birini oluşturur. Eş'ari ve Malati gibi önde gelen sünni din bilginleri rafızilik ile *imamiye**'yi bir tutarlar; aynı mezhep sayarlar. Başka bir görüşe göre, Hz. Hüseyin'in torunlarından Zeyd bin Ali'nin (öl. 699) Ebubekir ile Ömer'in halifeliğini onaylamasına karşı çıkanlara rafıziler denir. Zeyd, halifeliği Emeviler'in elinden almak amacıyla Küfe'de kendisine bağlı 15 000 kişiyle emevi halifesi Hişam'a karşı ayaklandı. Savaş sırasında askerlerden bir bölümü Zeyd'e Ebubekir ve Ömer'in halifeliği konusundaki görüşünü sordular. Zeyd'in "İkisi hakkında iyilikten başka bir şey söyleyemem. Ben, dedem Hüseyin'i öldüren Emeviler'e karşı savaşıyorum" demesi üzerine çevresindekiler Zeyd'den ayrıldılar; o da "Beni bırakıp kaçtınız (rafaztümûni)" dedi; bu sözden dolayı Zeyd'i bırakanlara *rafıziler* denildi. Mezhepler tarihi araştırmacıları, rafıziliğin, Abdullah bin Sebe tarafından

geliştirilen *sebeiye* adlı aşırı şii akımın öteki adı olduğunu belirten Abdülkadir Bağdadi'nin bu açıklamasının daha doğru olduğu görüşünde birleşirler. Abdullah bin Sebe, Ali'nin tanrısal nitelikler taşıdığını, Tanrı'nın Ali görüntüsüne büründüğünü (hulul*), bu nedenle Ali'ye inanmayanların Tanrı'ya da inanmamış olacaklarını, halife seçiminde Ali'ye haksızlık edildiğini; Ebubekir, Ömer ve onların halifeliklerini onaylayanların kâfir olduklarını, tanrısal özün Ali'den onun soyuna geçtiğini öne sürer. Abdullah bin Sebe'nin, daha Ali'nin sağlığında yaymaya başladığı bu yoldaki görüşleri, Ali'ye aşırı bağlı olanlar arasında büyük ilgi uyandırdı. Böylece, eski iran dinleri, hıristiyanlık gibi din ve kültürlerden de izler taşıyan rafızilik gittikçe yaygınlaştı. Sünni bilginler, bu görüşlerin tümünün ya da bir bölümünün bütün şii akımlarda az çok etkisinin bulunduğunu göz önüne alarak genellikle şiiliği rafızilik diye de adlandırmışlardır. (→ Kayn.)

RAFIZİYUN a. Rafızilik akımını benimseyenler. (→ RAFIZİLİK.)

RAFİ, RAFİA sıf. (ar. *ref*ᶜ'den *rafi*ᶜ, dişl. *rāfi*ᶜ*a*). *Esk.* **1.** Yükseğe çıkaran, yükseklik kazandıran. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından.
—Esk. anat. Gözkapağı vb. organları yukarı kaldırmaya yarayan kas ve sinir için kullanılır.

◆ a. **rafia** *Esk.* Yükseklik kazandıran destek, ayaklık.

RAFİGRAF a. (fr. *raphigraphe*). Körlerin kullandığı alfabenin harflerini kabartma olarak çizmeye yarayan ve körler için tasarlanan iğneli klavye.

RAFİH sıf. (ar. *refah*'tan *rāfih*). *Esk.* Bolluk içinde yaşayan.

RAFİHEN be. (ar *rāfih*'ten *rāfihen*). *Esk.* Bolluk içinde, rahatça.

RAFİNE sıf. (fr. *raffiné*). Birtakım işlemlerden geçirilerek arıtılmış, inceltilmiş, saflaştırılmış şey için kullanılır: *Rafine ayçiçek yağı. Rafine tuz.*
—Yağ. mad. *Rafine etme,* sıkma ya da özütlemeyle yağlı hammaddelerden doğrudan elde edilmiş yağlı maddelerin ayırtedici organoleptik özelliklerini ve rengini iyileştirmek için yapılan işlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Yağ. mad. Rafine etme aşağıdaki işlemlerin tümünü ya da bir bölümünü kapsar: *helme giderme* (bir elektrolit, genellikle de fosforik asit katılmış suyla fosfatitleri giderme); *yansızlaştırma* (sodyum hidroksitin yağ asitleri üzerine etkimesiyle elde edilen sabun biçimindeki serbest yağ asitlerini giderme); *renk giderme* (yağlı maddeler içinde doğal olarak bulunan renkli pigmentleri, renk giderici topraklarla ya da çok daha ender olarak etkin kömürlerle giderme); *koku giderme* (büyük bölümü, yağlı maddelerin yükseltgenmesinden kaynaklanan kokulu maddeleri, boşluk altında 180-230 °C'ta su buharıyla giderme); kokusu giderilmiş yağları kâğıttan süzerek *durultulma.* Kimi yağları (ayçiçeği) rafine etme işleminde mumlar, 5 °C'ta soğutulmuş yağ süzülerek giderilir.
Fazla asitli yağlı maddelerde (örneğin palmiye yağı) klasik rafine etme işleminin yerine, sodyum hidroksitle yansızlaştırmayı ortadan kaldıran "fiziksel rafine etme" işlemini kullanmak daha elverişlidir. Helme, renk ve koku giderme işlemleri kokulu maddelerle birlikte serbest yağ asitlerini de gidermek için kimyasal rafine etmeden çok daha yüksek sıcaklıklarda gerçekleştirilir.

RAFİNERİ a. (fr. *raffinerie*). Ham petrollerin bitmiş ürünlere dönüştürüldüğü fabrika.
—ANSİKL. Petr. san. *Basit bir rafineri,* temelde, bir damıtma ünitesinden, bir katalitik reforming ünitesinden ve hidrojenli kükürt giderme gibi çeşitli işlemlerin yapıldığı ünitelerden meydana gelir. Üretilen ürünler sınırlı sayıdadır: sıvılaştırılmış gazlar, benzinler, jet yakıtları, mazotlar, kalın fuel-oiller ve bitümler. *Bir rafineri kompleksi* daha çok ürün çeşidi üretebilir ve ek dönüştürme üniteleri içerir: katalitik kraking, alkilleme, izomerleştirme, akışmazlık (viskozite) azaltma vb. Son olarak, *entegre bir rafineri* yağlama yağlarının, bitümlerin, parafinlerin ve petrokimyasal bazların tümünü içeren bir dizi ürün üretir. Atmosfer basıncında damıtmayla, işleme kapasitesi 20 Mt'a ulaşabilen kimi dev rafineriler 200'den fazla enerji ve sanayi ürünü verir. Ham petrol, rafinerilere ya doğrudan üretim kuyularından ya da tankerlerin ürünlerini boşalttığı petrol limanlarından boruhatlarıyla gelir. 60'lı yıllarda, tüketim merkezlerinin yakınına yeni rafineriler kurma eğiliminin ortaya çıkmasına karşın rafinerilerin büyük bir bölümü kıyılarda kurulmuştur.
Rafinerinin kalbi, ara ve bitmiş ürünleri ayırımlamayı, dönüştürmeyi ve arılaştırmayı sağlayan üretim ünitelerinden meydana gelir. Her ünitede, ana gerecin, örneğin reaktörün ya da damıtma kulesinin çevresinde belli sayıda ek donanımlar bulunur: sıcak akışkan artıklarla yükü yeniden ısıtmayı sağlayan bir dizi ısı değiştirici, kuleye ya da reaktöre girmeden önce yükü istenen sıcaklığa getiren önısıtma fırını, çeşitli ayırıcı balonlar, pompalar ve akışkanların dolaşmasını sağlayan kompresörler. Bu donanımlar, rafinerilere ayırtedici özellikler kazandıran karmaşık bir boru şebekesiyle birbirine bağlıdır. Bu ünitelerin denetim ve ayar araçlarının tümü bir kontrol odasında toplanmıştır.
Ham petrollerin ve ürünlerin stoklanması ve sevki büyük bir önem taşır. Bu nedenle, bir rafineride, genellikle birkaç haftalık gereksinimi karşılayacak büyük kapasiteli stoklama depolarının bulunması gerekir; bu depolar, yalnız işlenmiş ham petroller için değil, işleme sırasında elde edilen ara ürünleri ve satışı tüketimdeki mevsimlik dalgalanmalara göre değişen bitmiş ürünleri stoklamada da kullanılır. Böylece sıvılaştırılmış gazlar, silindir biçiminde depolarda basınç altında, hafif kesimler ise yüzer tavanlı tanklarda stoklanır; yüzer tavan doğrudan stoklanmış sıvı ürünün üzerine yerleştirilir ve depo boşaldığında, hidrokarbonlar bakımından zengin bir gaz fazının ortaya çıkmasını önlemek için bu tavan, ürünün düzey değişimlerini izler; ayrıca orta distilatlar ile ağır ürünler sabit tavanlı depolarda stoklanır. Ağır ürünleri (sanayi fuel-oilleri, bitümler), depolamada kullanılan tanklar, pompalamaya elverişli bir akışmazlığı korumak için buharla ya da sıcak yağ dolaşımıyla ısıtılmalıdır.
Ticari ürünler genellikle değişik ara ürün kesimlerinin karıştırılmasıyla (örneğin süperbenzin için 3 ile 8 arasında) hazırlanır; karışımlar, boru donanımı içinde, yani değişik ürünlerin stoklama tanklarından pompalarla basılmasıyla boruhatlarının birleşme noktalarında elde edilir. Stoklama tanklarının denetimi ve boru donanımı içinde yapılan karışım işlemleri otomatik olarak gerçekleştirilir. Bazların ve bitmiş ürünlerin kalitesi, ünitelerin boru donanımlarından ya da rafineride yer alan ölçüm aygıtlarıyla, üretimin değişik aşamalarında alınan ve kontrol laboratuvarlarında çözümlenen örneklerle sürekli olarak denetlenir. Bitmiş ürünler, çeşitli yükleme merkezlerinden oluşan dağıtım bölümü tarafından alınarak tankerlere, akaryakıt gemilerine yüklenir. Üretimin bir bölümü, büyük kent merkezlerine, kimi büyük sanayi kuruluşlarına ve yakın liman depolarına boruhattı ağlarıyla dağıtılabilir.
Rafineri, tüm bu üretim işlemleri sırasında, işlenmiş ham petrol ağırlığı olarak % 3 ile 7 arasında değişen önemli miktarda enerji tüketir. Bu nedenle, rafinerilerde, gerekli enerjinin (yüksek basınçlı buhar, elektrik) tamamını ya da bir bölümünü sağlayan ve tüketilen akışkanların (orta ve düşük basınçlı buhar, kazan ve soğutma su-



rafineri
Petkim Aliağa (İzmir) petrokimya tesisleri



Haşimi Rafsancani



rafya
(Raphia vinifera)



rafineri
Petkim Yarımca (Kocaeli)
petrokimya tesisleri



yu, işleme ve denetimde kullanılan hava) tamamını koşullandıran bir termik "girdi" santralı bulunur. Kimi rafinerilerde ise elektrik şebekeyle sağlanır, santral yalnız yardımcı bir rol oynar. Santralda kullanılan yakıtlar, arıtma sırasında elde edilmiş ticari olmayan ya da az ticari ürünlerdir.

Rafinerilerde üretim sonunda oluşan kimi akışkan atıklar dışarı atılmadan önce çevreye zarar vermemesi için işlenmelidir. Bu durum özellikle, yüksek oranda hidrokarbon ile fenoller ve kükürtlü türevler gibi kimyasal bileşikler içeren asitli arıtma gazları ve işleme suları için geçerlidir. Ayrıca, atmosfere, rafinerilerden, günlük maksimum miktarı yasalarla belirlenmiş SO_2 (kükürt dioksit); SO_3 (kükürt trioksit) biçiminde oksitler de atılabilir. Rafineri fırınlarında ya da termik santrallarda yakılan yakıtlar, bu zorlamaya bağlı olarak mümkün olan en iyi duruma getirilmelidir. Yanma sonucunda oluşan dumanların atmosfere dağılması dev bacalarla sağlanır ve olası olumsuz etkiler kükürt oksit miktarını kaydeden aygıtlarla denetlenir. Denize ya da nehire boşaltılan sulu akışkan atıkların debisi sınırlandırılır ve bu atıklarda, yalnız, ortamın oksijen bakımından kimyasal ya da biyokimyasal sınırlarını aşmayacak eser miktarda hidrokarbonlar bulunmasına izin verilir. Ayrıca arıtma işlemlerinde kullanılan suyun sıkı bir şekilde denetim altına alınması, tüketilen miktarı, işlenmiş ham petrol başına 1 m^3/t düzeyinde bir değere indirmiştir. Kirlenmeye karşı mücadelede kullanılan tesislerin tümü, günümüzde arıtma alanındaki yatırımların % 10'unu temsil eder. Üretim ünitelerinin ve "girdi" santralının yönetimine, ürünlerin sevkine, yapısının bileşimini belirlemeye, denetlenmesine, stoklanmasına ve dağıtılmasına bağlı etkinliklerin tümü, bir rafinerinin örgütlenmesi içinde bir "üretim" sektörünün varlığını gerektirir. Üretimin ekonomik optimizasyonu özellikle çok ileri doğrusal programların oluşturulmasına dayanır; bu programları işleme, günümüzde kullanılan çok güçlü bilgisayarlarda gerçekleştirilir. Entegre ünitelerin optimal yönetimi de merkezi bir bilgisayarın kullanılmasını gerektirir. Böylesine karmaşık sanayi tesislerinin örgütlenmesi ve yönetimi birçok sorun yaratır, işte bu nedenle arıtma sanayisi, son derece otomatikleşmiş üretim birimlerinin yönetimi konusunda, en ileri tekniklerin denendiği bir alandır. Bir rafineride, çok sayıda genel servisin yanı sıra bir güvenlik servisi de bulunur.

Türkiye'de, ilk rafineri Türk neft sanayii aş tarafından İstanbul'da kuruldu (1930). Romanya'dan satın alınan petrolü işlemek üzere günde 40 ton kapasiteyle çalışmaya başlayan bu rafineri, bir süre sonra dışalım güçlükleri doğunca kapatıldı (1934). Bu tesisler, 1940'ta, Raman petrol bölgesinin bulunmasından sonra, Maden tetkik arama enstitüsü'nce satın alınarak Maymune boğazına (Siirt), bir süre sonra da Batman'a taşındı. Raman'ın ardından Garzan petrol alanının da bulunması üzerine, 1955'te, yılda 330 000 ton kapasiteyle Batman rafinerisi kuruldu. Bunu, 1961'de TPAO-Caltex ortaklığıyla İzmit körfezinde (Tütünçiftlik) İpraş (İstanbul Petrol rafinerisi aş), 1962'de Mobil, Shell ve BP şirketlerinin ortaklığıyla Mersin'de Ataş (Anadolu tasfiyehanesi aş) rafinerilerinin kuruluşu izledi. 1972'de, TPAO İzmir-Aliağa rafinerisi işletmeye açıldı. 1987'de, Orta Anadolu rafinerisi (Kırıkkale) hizmete girdi. 1987'de kurulu kapasiteleri 32,5 milyon ton olan rafinerilerde toplam 22,8 milyon ton petrol işlendi. 1988'de, kurulu kapasite İzmir-Aliağa tevsi projesinin tamamlanmasıyla 33,5 milyon tona yükseldi.

Rafinerilerde işlenen ham petrol ve elde edilen başlıca petrol türevleri

Yıllar	Toplam işlenen ham petrol (Bin ton)	Benzin	Gazyağı	Motorin	Fuel oil	Sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG)
1986	19 288 230	2 688 161	302 437	5 683 949	6 742 160	507 155
1987	22 731 484	3 271 787	392 712	6 583 510	8 150 258	602 981
1988	24 237 060	3 371 243	503 430	6 558 826	8 993 023	705 649
1989	21 766 986	3 453 213	347 276	6 170 067	8 006 887	684 337
1990	23 736 327	3 850 763	166 899	6 547 564	8 242 681	691 854
1991	22 531 228	3 646 130	150 746	6 331 677	8 444 387	708 920

kaynak: DİE

RAFİNOZ a. (fr. *raffinose*). Org. kim. $C_{18}H_{32}O_{16}$ formülünde indirgen olmayan trinolozit; kimi bitkilerde, özellikle şekerpancarı köklerinde, çeşitli baklagillerin tohumlarında ve okaliptüsten elde edilen kudrethelvasında bulunur. (Tam olmayan bir hidrolizlenmeyle fruktoz ve melibioza ayrışır.) [Eşanl. MELİTOZ.]

RAFİT a. (fr. *raphide*'den). Biyol. Bazı hayvan ya da bitki hücrelerinde görülen ince kristal iğneler demeti. (Birçenekli bitkilerin pek çoğunun hücrelerinde kalsiyum oksalat rafitlerine rastlanır.)

RAFİYO a. (fr. *rafiot*). Denizc. Akdeniz'de kullanılan, bir latin yelkeni ve bir flokla donatılmış, kürekle de yürütülebilen, eni boyunun yarısı kadar olan bir tür kayık.

RAFLESİA a. (*sir* T. S. *Raffles*'in adından). Malay takımadasında ağaçların köklerinde asalak yetişen ve kök, gövde ve yaprak sistemi hemen hemen bulunmayan klorofilsiz bitki. (*Rafflesia arnoldi*'nin çiçeği yaklaşık bir metre çapındadır, bu bakımdan dünyanın en büyük çiçeğidir; sinekleri çeken çürümüş et kokusu yayar. *Rafflesiaceae* familyasının örnek tipi; *aristolochiales* takımı.)

RAFSANCANİ (*hüccetülislam* Haşimi Ali Ekber), iranlı din ve siyaset adamı (Rafsancan, Kirman ili, 1935). Din eğitimi gördü. Kum kentinde Humeyni'nin müridi oldu (1958). Şah karşıtı gösterilere katıldı; 1964'te tutuklandı. Daha sonra dört yıl süreyle hapsedildi (1973-1978). Şah rejimi sona erince Devrim konseyi üyeliğine getirildi. İçişleri bakanlığına vekâlet etti; Meclis başkanı seçildi (1980). İslami devrim partisi kurucuları arasında yer aldı. Haziran 1988'de iran ordusu başkomutan yardımcılığını yaptı; Meclis başkanlığını da sürdürdü. İran-Irak savaşı'nda ateşkes kararını savundu. Ayetullah Humeyni'nin ölümünden sonra yapılan seçimlerde, oyların % 94,51'ini alarak cumhurbaşkanı oldu (28 temmuz 1989). Irak'ın Kuveyt'i işgaline karşı BM yanlısı ılımlı tutumuyla, Batı'yla ilişkilerin yumuşaması ve Rusya ile ticaretin geliştirilmesi yolunda adımlar attı.

RAFTERY (Anthony), irlandalı şair (Mhuigheo'da 1784 - 1835). Kör bir gezgin kemancı olan ve günlük olaylar üzerine çok sayıda şiirler yazan Raftery, kıtlık öncesi İrlanda'nın en büyük şairlerindendir. Hyde ile Lady Gregory tarafından ortaya çıkarılan, İrlanda şarkıları biçiminde yazılmış öyküsü (*Lore of the Thorn Tree*) kendi kendini yetiştirmiş, aydın görüşlü bir yazarın yapıtıdır.

RAFYA a. **1.** Afrika ve Madagaskar'da yetişen ve dokumalık elyaf veren palmiye. (Madagaskar'ın bazı bölgelerinde rafyalıklar orman halindedir.) [Bil. a. *raphia;* palmiyegiller familyası.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu palmiyeden elde edilen elyaf.
—El sant. Giyim süslemede, şapka, çanta, sepet vb. örmede kullanılan parlak, renkli ve dayanıklı şerit. (Aynı adı taşıyan palmiyenin liflerinden ya da yapay yöntemlerle elde edilir. Ucuz olması ve her renkte üretilebilmesi nedeniyle bugün, doğal rafyanın yerini yapay rafya almıştır.)
—ANSİKL. Rafya cinsi kalın saplı, çok uzun yapraklı, kocaman hevenkler halinde toplu çiçekli ağaçlardan oluşur. Madagaskar'da yetişen bir türün *(Raphia ruffia)* 15 ila 20 m'ye erişen yaprakları vardır; yaklaşık 2 m boyundaki küçük yapraklarından halat, ip, mobilya döşemeliği (raban) yapımında, ağaç aşılarını bağlamakta kullanılan "rafya" elyafı elde edilir. Tropikal Afrika'da yetişen şarap rafyası *(R. vinifera)*, mayalanabilen ve "rafya şarabı" ya da "burdon" denen bir özsu verir. Bunun lifleri halat ve fırça yapımında kullanılır.

RAFZ a. (ar. *rafż*). *Esk.* Bırakma, ayrılma, terk etme: *"Saint-Simon dini rafz ve itizâli doğurmamak imtiyaz-ı yegânesine mi mâlik olacaktır"* (Ahmedi Muammer ve Şükrü Kaya).
—Din → RAFIZİLİK.

RAG a. (fars. *rāġ*). *Esk.* **1.** Dağ eteği. **—2.** Çayırlık, bağlık: *Bağ ü rag* (bağlık yer, bağlık bahçelik).

RAGA a. Hint müziğinde, heyecan havasını yaratmaya elverişli makam.
—ANSİKL. Bir raganın ana özellikleri şunlardır:
1) birbirine benzeyen ya da benzemeyen bir inici *(aroha)*, bir de çıkıcı *(avaroha)* biçimi olan ve belli aralıklardan oluşan makamsal bir gam;
2) gamın dereceleri arasındaki hiyerarşi: sabit, değişmez, sürekli olarak duyulan bir durak ve *vadi* ve *samvadi* adlı tercihe bağlı iki derece (aralarında bir dörtlü ya da bir beşli bulunan bu seslerden biri, durakla birlikte kullanılabilir; melodi bunların çevresinde dönenir);
3) kimi seslere geçiş tarzını belirleyen özel süslemeler;
4) raganın en önemli öğesi olan ve *pakad* adı verilen karakteristik melodik motif ve doğaçlamaya kılavuzluk eden özel bir imge *(rupa);*
5) saate ve mevsime göre seçilen özel makamsal duygu (belli saatlerde ve belli mevsimlerde belli ragalar çalınabilir, hatta kimi zamanlarda belli ragaların çalınması gerekir) ve bunun dinleyicilerde yol açtığı duygusal durum.

RAGAİB → REGAİP.

RAGBİ → RUGBY.

RAGGİ (Antonio), italyan heykelci ve yalancımermer sanatçısı (Vico Morcote, Lugano yakınında, 1624 - Roma 1686). Roma'da Algardi ve Bernini'nin öğrencisi oldu. Bernini için çalıştı: Quattro Fontane çeşmesi'nin *Tuna* figürü, San Giovanni dei Fiorentini kilisesi'ndeki *İsa'nın vaftizi,* Sant' Andrea del Quirinale'nin kubbesindeki yalancımermer süslemesi. Barok sanatı kişisel ve zarif bir biçimde yorumladı.

RAGHA. Tar. coğ. Pers kenti, Doğu Media'da, XIII. yy. başında Moğollar kenti yıktı (günümüzde *Rey**).

RAGIP, RAGIBE sıf. (ar. *rağbet*'ten *râğıb*, dişl. *râğibe*). *Esk.* **1.** Arzusu olan, isteği bulunan; rağbet eden: *"Devlet-i Âliye sulhe ragıbdır fakat bir karış yer terk etmek ihtimali yoktur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Ragıp olmak,* istekli olmak, rağbet etmek: *"Talib oldum olmadın râgıb bana"* (Ahmedi, XIV. yy.).

RAGIP EFENDİ Amidi, türk din bilgini (Diyarbakır ? - *ay. y.* 1847). Küçük Ahmetzade Ebubekir Amidi Efendi'nin torunu. Medrese öğrenimi görüp müderris olduktan sonra hayatının sonuna kadar doğduğu yerde çeşitli medreselerde ders verdi. Başlıca yapıtları: tarih konusunda *Risale fi tahkik it-tarih;* vahiy ile ilgili *Vesilet ül-vahy;* din konusunda *Risale fi tesbihat it-tuyur.*

RAGIP İSFAHANİ (Ebülkasım el-Hüseyin bin Muhammet), arap din bilgini, dilbilimci (öl. 1108 ?). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Kuran'ı yorumlayan, dil bakımından açıklayan, ahlak sorunlarını ele alan yapıtları Beyzavi, Gazali gibi bilginlere kaynak oldu. Bunlardan başlıcaları: *Tefsir ül-Kuran, Kitab üz-zeria ilâ mekârim iş-şeria, Tafsil ün-neş'eteyn ve tahsil üs-saadeteyn, Muhadarat ül-üdeba ve muhaverat üş-şuara ve'l-bülega.*

RAGIP PAŞA Koca → KOCA RAGIP PAŞA.

RAGIP PAŞA Ferik, türk matematikçi (Kütahya ? - İstanbul 1917). Harbiye'yi bitirdikten sonra çeşitli askeri okullarda matematik dersleri verdi. Başlıca yapıtları: basit cebir konusunda *Cebr-i adi;* yüksek cebir konusunda *Cebr-i âlâ;* geometri ile ilgili *Miftah ül-hendese;* gökbilimi konu edinen *İlmi heyet.*

RAGIP PAŞA Eğribozlu, Sarıca, türk vezir (1857-1920). Mülkiye'yi bitirdi. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Abdülhamit II'nin güvenini kazanarak saray mabeyinciliğine getirildi ve İkinci meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar bu görevi yürüttü. Bu süre içinde sarayda sözü en çok geçenlerden biri oldu; vezirliğe yükseldi. Sadrazamların, vezirlerin ve yüksek düzeydeki devlet görevlilerinin (sadrazam Halil Rıfat Paşa, Hariciye nazırı Tevfik Paşa vb.) atanmalarında etkin rol oynadı. Görevinin dışında ticaret ve madencilik işleriyle de uğraşarak büyük servet edindi, bir rakı fabrikası kurdu; imparatorluğun çeşitli merkezlerinde birçok han, İstanbul'un Anadolu yakasında Ragıppaşa köşkü'nü yaptırdı. İkinci meşrutiyet'ten sonra rütbeleri alındı; Midilli adasına sürgün edildi.

Ragıppaşa kütüphanesi, İstanbul'un Laleli semtinde, Kültür ve turizm bakanlığı kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlı Süleymaniye kütüphanesi bünyesinde kitaplık. Koca Ragıp Paşa tarafından kütüphane ve sübyan mektebi olarak yaptırıldı (1763). Binanın girişi üzerinde bulunan sübyan mektebi, bugün çocuk kütüphanesi olarak kullanılmaktadır ve İl halk kütüphanesi'ne bağlıdır. 90 kişilik büyük bir okuma salonu olan kütüphane, başvuru kitapları ve ansiklopedik yapıtlar bakımından zengindir. Ragıppaşa kütüphanesi'nin dermesinde 69'u türkçe, 1 165'i arapça ve 41'i farsça olmak üzere toplam 1 275 yazma eser vardır. Bu kütüphaneye sonradan devredilen Yahyatevfik, Yeni medrese ve Musalla medresesi dermeleri bugün Süleymaniye kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Kataloğu iki kez basılmıştır (1868; 1892). Kütüphanede yazar, konu ve yapıt adına göre fiş katalogları bulunmaktadır.

RAGİBE a. (ar. *rağbet*'ten *ragîbe*). *Esk.* **1.** Çok arzu edilen şey. **—2.** Büyük hediye, bol ihsan.

RAGİF a. (ar. *rağf*'tan *ragîf*). *Esk.* Yufka, pide.

RAGLAİLER, Güney Vietnam'da (Nha Trang'ın batısı) dağlık bölgelerde yaşayan halk. Endonezya dilini konuşan halkın yaklaşık 30 000 kişi oldukları tahmin edilir. Pirinç tarımı ya da avcılıkla uğraşan Raglailer, Çamlar'ın etkisi altında kaldılar. Anasoylu olan (anayerli yerleşim, yetki ve mülkiyetin kadınlarda olması) Raglailer şaman ayinlerini uygulamayı sürdüren animist bir toplumdur.

RAGLAN (*lord* FitzRoy James Henry SOMERSET, — *baronu*), ingiliz feldmareşal (Badminton, Gloucestershire, 1788 - Sivastopol önünde 1855). Wellington ile birlikte İspanya'da ve Waterloo'da savaştıktan (1812-1815) sonra, Paris (1815-1818), Verona (1822), İspanya (1823) ve Petersburg'da (1826) diplomatik görevlerde bulundu. Topçu genel komutanı olarak Wellington'un yerine geçti (1852), Kırım'daki ingiliz kuvvetlerini yönetti (1854) ve koleradan öldü.

RAGLANİT a. (fr. *raglanite;* Kanada'daki *Raglan* yerleşim biriminin adından). Miner. Korindonlu ve nefelinli siyenit türü.

Ragnarok (*ragna rok* "tanrıların son yazgısı"), evrenin yaradılışıyla ilgili iskandinav efsanesi. İzlanda kökenli bu efsane Kuzey Avrupa ülkelerinin dünyanın sonuyla ilgili görüşlerini anlatır.

RAGOSİT a. (fr. *ragocyte;* yun. *raks, -agos,* üzüm tanesi, ve *kytos,* hücre'den). Patol. Sinovya sıvısında bulunan ve üzüm taneleri halinde kümelenmiş, ışığı kırıcı kofullarla dolu olan çokçekirdekli akyuvar.

RAGOZİNA (Galina), rus dansçı kadın, Valeriy Panov*un eşi.

RAGTİME a. ("parçalanmış zaman" anlamında amerikanca sözc.). XIX. yy.'ın sonlarında, doğaçlamaya yer verilmeyen, çok sık senkoplu, on altı ölçülük üç ya da dört temadan oluşan parçaları, iki ya da dört ölçülük ara motifleriyle birbirine bağlanan ve amerikan zencilerinin folkloruna Avrupa'dan gelen ve beyazlarca kullanılan dans ezgilerinin (menuet, mazurka, polka) karıştırıldığı müzik, sonra da piyano üslubu. (Caz, büyük ölçüde ragtime'dan doğmuştur. Scott Joplin'i, çağdaşlarının dediği gibi, "ragtime kralı" saymak gerekirse de, en iyi ragtime bestecileri ve piyanocuları arasında Thomas Million Turpin [1873-1922], James Scott [1886-1938] ve Eubie Blake de [1883-1983] anılmalıdır.)

RAGUBA, Libya'da (Sirenayka) petrol üretim merkezi, Zelten yatağının B.'sında; Marsa-el-Brega'ya boruhattıyla bağlıdır.

RAGUSA, İtalya'da kent, Sicilya'da, il yönetim merkezi, İrminio vadisine egemen bir mahmuz üzerinde; 67 000 nüf. Kent iki ayrı bölümden oluşur. Daha eski *Ragusa İbla,* yüksek bir burun üzerindedir, burada, saraylar ve özellikle XVIII. yy.'dan kalma kiliseler (Rosario Gagliardi'nin yaptığı, S. Giorgio'nun cephesi) yer alır ve anıtsal bir merdivenle, modern kente bağlanır. Katedralin (XVIII. yy.) bulunduğu modern kentin planı düzenlidir. Arkeoloji müzesi. Tarım ve madencilik (asfalt, petrol) merkezi. Petrokimya. Besin sanayileri. — *Ragusa ili;* 1 614 km^2; 291 719 nüf. (1989). Büyük bölümü tepelerle kaplıdır; Sicilya'nın G.-D. bölümünde, Akdeniz kıyısında uzanır. Kıyı ovası, bağlar, meyve ağaçları, meyve ve sebze yetiştirilen alanlarla kaplıdır. İç kesimde, tepelerde hayvancılık yapılır. Petrol yatakları.

RAGUSA, Dubrovnik'in eski adı. Önce bizans egemenliğine giren, sonra Venedik'e bağlanan kent, 1808'e kadar *Ragusa Cumhuriyeti* adıyla bağımsız bir cumhuriyet olarak kaldı. (→ DUBROVNİK ve HIRVATİSTAN [Ed.].)

RAGUSA dükü → MARMONT.

RAĞBET, -ti a. (ar. *rağbet*). **1.** Bir şeye gösterilen istek: *Son zamanlarda avrupa turlarına rağbet arttı. Eskiye rağbet olsa*



Büyük Larousse

Ragıppaşa kütüphanesi İstanbul

bit pazarına nur yağardı (atasözü). **—2.** İyi olarak kabul edilme; beğenilme, itibar: *Bu tür incelikler şimdi rağbette değil. Rağbetten düşmek.* **—3.** *(Bir şeye) rağbet etmek,* istekle karşılamak, iyi kabul etmek, beğenmek: *Bu tür sözlere rağbet etmemeliyiz.* || *Rağbet görmek, bulmak, kazanmak,* herkesçe beğenilir, istenilir olmak: *Oyun, ilk temsilinden sonra büyük rağbet gördü.*

—*Esk. Rağbet-i umumiye,* herkesin istediği, herkes tarafından beğenilme.

RAĞBETEN be. (ar. *rağbet*'ten *rağbeten*). *Esk.* Çok beğenerek, istekle.

RAĞBETLİ sıf. Beğenilen, istekle karşılanan.

—Kur. tar. Müslüman olmayan görevlilere Osmanlılar'da verilen san.

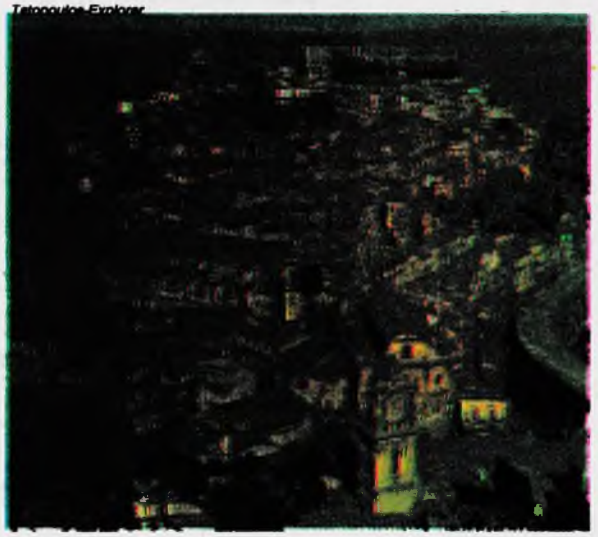
RAĞBETSİZ sıf. Rağbet görmeyen.

RAĞM a. (ar. *rağm*). *Esk.* **1.** Bir şeyin tam aksine, tersine davranma. **—2.** *(Bir şeyin) rağmına,* "bir şeye karşıt olsun diye, ona inat olarak" anlamında kullanılır: *"Yakın olmag içün bülbül bu bâğuy zâğı rağmına / Irağ ister bu gülzarı yavuz gözden yavuz dilden"* (Zeyni, XV. yy.).

RAĞMEN ilg. (ar. *rağm*'dan *rağmen*). **1.** *Bir şeye rağmen,* bir karşıtlık belirtir; karşın, olmakla birlikte, olduğu halde: *İtirazlara rağmen tasarı kabul edildi.* **—2.** *Bir kimseye, bir şeye rağmen,* ondan kaynaklanan engele aldırmayarak: *Bu evliliği babasına rağmen gerçekleştirdi. Koyulan yasağa rağmen gece sokağa çıkmak.* **—3.** *Her şeye rağmen,* bütün olumsuzluklar bir arada bulunsa da: *Her şeye rağmen iyi özelliklerini koruyan bir insan.*

RAH ya da **REH** a. (fars. *rāh, reh*). *Esk.* **1.** Yol: *"Nice şahid ki hıram eylese rahında durup"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Sistem, tarz, biçim, usul, yöntem. **—3.** *Rah*

Ragusa'dan bir görünüm



-averde ya da *reh-averde,* yolcunun getirmiş olduğu hediye. || *Rah-ber* ya da *reh-ber* → REHBER. || *Rah-dan* ya da *reh-dan,* yol bilen. || *Rah-neverd* ya da *reh-neverd,* yola çıkan, yola giden, yolcu. || *Rah-nişin* ya da *reh-nişin* → REHNİŞİN. || *Rah-nüma* ya da *reh-nüma* → REHNÜMA. || *Rah-peyma* ya da *reh-peyma,* yol ölçen, yol ölçücü, yolcu. || *Rah-peymayi* ya da *reh-peymayi,* yolculuk etme, yola gitme. || *Rah-rev* ya da *reh-rev* → REHREV. || *Rah-revan* ya da *reh-revan* → REHREVAN. || *Rah-var* ya da *reh-var* → RAHVAR. || *Rah-yab* ya da *reh-yab,* gideceği yere varan, ulaşan. || *Rah-zen* ya da *reh-zen* → REHZEN. || *Rah-ı adem* ya da *reh-i adem, rah-ı fena* ya da *reh-i fena,* yokluk, ölüm yolu. || *Rah-ı beka* ya da *reh-i beka,* ölümsüzlük yolu. || *Rah-ı birah* ya da *reh-i birah,* dağ geçidi, düzensiz yol. || *Rah-ı cennet* ya da *reh-i cennet,* cennette giden yol, cennet yolu. || *Rah-ı güldar* ya da *reh-i güldar,* hayat. || *Rah-ı güzar* ya da *reh-i güzar,* kaçış yolu. || *Rah-ı hak* ya da *reh-i hak,* Tanrı yolu. || *Rah-ı kehkeşan* ya da *reh-i kehkeşan,* Samanyolu. || *Rah-ı kûfte* ya da *reh-i kûfte,* geçilmiş, katedilmiş yol. || *Rah-ı kûr* ya da *reh-i kûr,* insan ayağı değmemiş, geçilmemiş yol. || *Rah-ı mihr-i talat* ya da *reh-i mihr-i talat,* güzellik güneşinin yolu. || *Rah-ı na-refte* ya da *reh-i na-refte,* gidilmemiş yol. || *Rah-ı rast* ya da *reh-i rast, rah-ı savab* ya da *reh-i savab,* doğru yol. || *Rah-ı sengâr* ya da *reh-i sengâr,* taşlık yol. || *Rah-ı şah* ya da *reh-i şah, şah-rah,* anayol, büyük cadde. || *Rah-ı vatan* ya da *reh-i vatan,* vatan yolu, vatan uğruna.

RAH a. (ar. *rāḥ*). *Esk.* Şarap.

RAHA a. (ar. *raḥā*). *Esk.* Değirmen: *Feres-ür-raha* (değirmen beygiri).

RAHAD, Sudan'da ırmak, Bahrülazrak'ın kolu (sağ kıyıdan). Sennar'ın K.'inde Bahrülazrak'a kavuşan Rahad'ın ve Bahrülazrak'ın üzerinde kurulmuş pekçok baraj, sulamanın (pamuk, yer fıstığı) geliştirilmesini sağlamıştır; yaklş. 500 km.

RAHAL a. (ar. *raḥal*). *Esk.* **1.** Palan, semer. **—2.** Konaklama yeri, menzil.

RAHAMÛT a. (ar. *rahmet*'ten *raḥamūt*). *Esk.* Çok acıma.

RAHARO, madagaskarlı siyaset adamı (öl. 1870'ten sonr.). 1852-1864 yılları arasında Başbakanlık yaptı. Önce Radama II'yi destekledi, sonra gerici partiyle yeniden uzlaştı ve kralın öldürülmesinde etkin rol oynadı.

RAHAT, -tı a. (ar. *raḥat*). **1.** Her türlü sıkıntının, kaygının ortadan kalkmasıyla ulaşılan zihinsel, ruhsal, bedensel dinginlik; erinç, huzur: *Sonunda rahata erdik. Umarım bu sorun rahatınızı kaçırmaz.* **—2.** *Rahat batmak,* iyi ve güzel koşullar içinde sürüp giden yaşantısını, gereksiz nedenlerle bırakıp, başka türlü yaşantı arayanlara sitem yollu söylenir (tkz.). || *Rahat döşeğinde ölmek,* evinde, yatağında ölmek. || *Rahat etmek,* dertsiz, tasasız, sıkıntısız yaşamak, dinlenip ferahlamak: *Gençliğinde çalışırsan, yaşlılığında rahat edersin. Haberi alınca içi rahat etti.* || *Rahat kıçına batmak,* içinde bulunduğu sorunsuz, sıkıntısız yaşantının değerini bilmemek (tkz.). || *Rahat ol,* tedirgin olma, kendini rahat bırak. || *Rahat yüzü görmemek,* sürekli sıkıntı içinde olmak, hiç rahat etmemek: *Kısacık yaşamında bir gün bile rahat yüzü görmedi.* || *Rahatı kaçmak,* tedirgin olmak, üzülmek. ||*Rahatına bak!,* dilediğin gibi davran, sıkılma: *Sen rahatına bak, ben işimi bitirip geliyorum.* || *Rahatına bakmak,* başka şeylerle ilgilenmeyip her şeye boş vererek yaşamını sürdürmeye çalışmak: *Hiçbir şeye aldırmaz, rahatına bakardı.* || *Rahatına düşkün,* kendini sıkıntıya sokmayan, güç işlerden kaçan, rahatlığı ve konforu seven kimse için kullanılır.
—*Esk. Rahat-nişin,* rahat oturan, rahat yaşayan. || *Rahat-ı dil,* gönül rahatlığı. || *Rahat-ı hulkum* → LATİLOKUM.

◆ sıf. **1.** Ruhsal, zihinsel dinginlik içinde olan kimse, ona ilişkin bir şey için kullanılır; erinçli, huzurlu: *Artık mutluyum ve rahatım. Böyle davrandığım için vicdanım çok rahat.* **—2.** Sıkıntıdan ve kaygılardan uzaklaştıran, zihinsel, ruhsal, toplumsal maddi kolaylıklar sağlayan şey için kullanılır; konforlu: *Rahat bir yolculuk. Rahat bir oda. Rahat bir yaşam.* **—3.** İçine sereserpe yerleşilebilen mobilya parçası; taşıt için kullanılır: *Rahat bir koltuk. Rahat bir araba.* **—4.** İnsanın içinde kolaylıkla hareket edebildiği giyecek için kullanılır: *Rahat bir ayakkabı. Rahat bir elbise.* **—5.** Hiçbir şeyi kaygı ve endişe konusu yapmayan; serbest tavırlı kimse için kullanılır: *Aklına estiği gibi davranan rahat bir adam. İstediği gibi giyinen rahat bir kadın.* **—6.** *Rahat rahat,* kolayca, güçlük çekmeden, rahat bir biçimde: *Bu işi akşama kadar rahat rahat bitiririm.*
—Ask. Askerin ayakta, ayakları bir omuz genişliğinde açık ve kolları yana sarkık duruş biçimi. (Rahat durumunda kıpırdanılabilir, ancak konuşulmaz ve durulan yer değiştirilmez. Törenler sırasında uygulanan rahat biçiminde ise kollar yanda değil, arkada kenetli olarak bulunur ve kıpırdanılmaz.) || *Rahat yürüyüş,* askerin uygun adımı bırakmasına, silahını serbestçe taşımasına ve yakasını açmasına izin verilen yürüyüş biçimi.

◆ be. **1.** Tedirginlikten uzak, kaygısız, endişesiz biçimde: *Rahat uyumak. Rahat ölmek. Sanık çok rahat görünüyor.* **—2.** Kolay bir biçimde, zorlanmaksızın: *Rakibini çok rahat yendi.* **—3.** En az: *Günde rahat iki paket sigara içer. Rahat elli yaşında var.* **—4.** Konuşmadan söz ederken, çekinip sıkılmadan ya da akıcı biçimde: *Kürsüde hiç rahat konuşamıyor.* **—5.** *Rahat bırakmamak, rahat vermemek,* bir kimsenin huzurunu bozup onu tedirgin etmek: *Burada da insanı rahat bırakmıyorlar, arayıp buluyorlar.* || *Rahat durmak,* kımıldamadan olduğu gibi kalmak ya da yaramazlık etmemek.

◆ ünl. Ask. Askeri "hazırol" durumundan "rahat" durumuna geçirmek için verilen komut.

RAHATÇA be. Rahat bir biçimde, hiç zorlanmaksızın.

RAHATFEZA a. *Müz.* Türk müziğinde bir bileşik makam. (Hicaz makamına, hüseyniaşiran [*mi*] perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. XV. yy.'da *hicaz-ı muhalif* denilen bu makama sonradan *hicazaşiran* adı verilmiş, XIX. yy.'da İsmet Ağa tarafından *rahatfeza* diye adlandırılmıştır.)

ortadan kalkmasıyla yeniden, gelişebilir, ilerleyebilir, işleyebilir duruma dönmek: *Son önlemler etkisini gösterdi, piyasa rahatlıyor.*

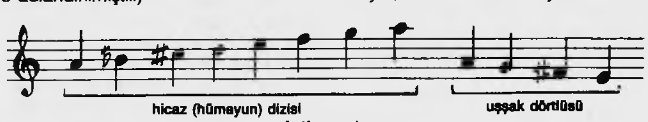
◆ **rahatlatmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi rahatlatmak,* onu bir sıkıntıdan, bir üzüntüden, bir endişeden kurtarmak; onun rahatlamasını sağlamak: *Bakıyorum, bu haber sizi rahatlattı. Bu konuşma bizi son derece rahatlattı. Sizi rahatlatacak bir ilaç ister misiniz?* **—2.** *Bir şeyi rahatlatmak,* sıkışıklık, darlık vb. yaratan etkenleri ortadan kaldırarak rahatlama sağlamak: *Bu önlemler ekonomiyi rahatlatabilir.*

RAHATLATMA a. Rahatlatmak eylemi.

RAHATLATMAK → RAHATLAMAK.

RAHATLIK a. **1.** Zihinsel, ruhsal, bedensel gereksinimlerin karşılanmasıyla dinginliğe ulaşmış bir kişinin durumu: *Görevini yapmış bir insanın rahatlığı içinde olmak.* **—2.** İstenilen kullanıma uygun, yorgunluk, sıkıntı, güçlük vermeyen şeyin niteliği; konfor: *Bir apartman dairesinin rahatlığı. Doğrusu bu makine büyük bir rahatlık. Bu semtin en büyük rahatlığı merkezi bir yerde olması.* **—3.** Bir eylemi, özellikle de toplumsal ilişkilerin gerektirdiği bir eylemi zorlanmaksızın ve serbestçe gerçekleştirme özelliği: *Konuşma rahatlığı. Bir kimsenin davranışlarındaki, hareketlerindeki rahatlık. Beden hareketlerindeki rahatlık.* **—4.** *Rahatlıkla,* hiç sıkıntı çekmeden, kolayca, rahat bir biçimde: *Eşyaların tümünü bu valize rahatlıkla sığdırabilirsin.*

RAHATSIZ sıf. **1.** Rahat olmayan, tedirginlik, endişe içinde bulunan, huzursuzluk duyan kimse için kullanılır: *Ona gerçeği söylemediğim için çok rahatsızım.* **—2.** Kullanımı kolaylık, rahatlık sağlamayan, güçlük ve sıkıntılara yol açan şey için kullanılır: *Rahatsız bir koltuk; Rahatsız bir yatak.* **—3.** Tedirginlik, huzursuzluk veren bir şey için kullanılır: *Rahatsız bir uyku uyumak.* **—4.** Fiziksel bir rahatsızlığı olan, hasta, keyifsiz kimse için kullanılır: *Uzun süredir midesinden rahatsız. Ne zamandır rahatsızsınız?* **—5.** *Bir kimseyi rahatsız etmek,* onun rahatını kaçırmak, ona sıkıntı, huzursuzluk vermek, onu tedirgin etmek: *Sigaranızla herkesi rahatsız ediyorsunuz. Bu gürültü beni çok rahatsız ediyor. Son gelişmeler herkesi rahatsız etti.* **—6.** *Bir organı rahatsız etmek,* onun işlevini yerine getirmesini engellemek, dokunmak: *Gözleri rahatsız eden bir ışık.* **—7.** *(Bir şeyden) rahatsız olmak,* keyfi, neşesi kaçmak; huzuru, rahatı bozulmak: *Sıcaklardan çok rahatsız olduk. Rahatsız olmayın, ben kendime bir yer bulurum.*



rahatfeza makamı

RAHATLAMA a. **1.** Sıkıntı, sorun, üzüntü, tedirginlik vb. yaratan bir durumun ortadan kalkması sonucu görülen fiziksel, ruhsal, zihinsel ya da bedensel rahatlık: *Hastada henüz bir rahatlama görülmedi.* **—2.** Darlık, sıkışıklık, gerginlik yaratan etkenlerin ortadan kalkmasıyla ulaşılan durum: *Ekonomide bir rahatlama beklenmiyor. İki ülkenin ilişkilerinde bir rahatlama dönemi başlıyor.*

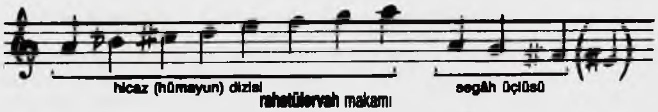
RAHATLAMAK gçz. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, üzüntü, sıkıntı, tedirginlik yaratan bir sorunun, bir durumun ortadan kalkmasıyla ya da etkisini azaltmasıyla rahata kavuşmak: *Bu ikramiyeyle borçlarını ödeyip rahatladı. Ateşi düşünce biraz rahatladı.* **—2.** Sözkonusu bir etkinlik alanıysa, darlık, sıkışıklık yaratan etkenlerin

RAHATSIZLANMAK gçz. f. Sağlığı bozulmak, hastalanmak, rahatsız olmak: *Yemeği fazla kaçırınca rahatsızlandı.*

RAHATSIZLAŞMAK gçz. f. Rahatsızlık verir duruma gelmek.

RAHATSIZLIK a. **1.** Tedirginlik, huzursuzluk, özellikle de iç huzursuzluğu: *Bu konuda duyduğunuz rahatsızlığınızın nedenini söylemediniz. Birlikte yaşamanın rahatsızlıkları.* **—2.** Hastalık: *Önemli bir rahatsızlık geçirmek.* **—3.** *(Bir kimseye) rahatsızlık vermek,* onun keyfini, rahatını kaçırmak, onu tedirgin etmek: *Kimseye rahatsızlık vermek istemem.*

RAHATÜLERVAH a. *Müz.* Türk müziğinde bir bileşik makam. (Hicaz makamına ırak [*fa #*] perdesi üzerindeki segâh



üçlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Durağı ırak perdesidir.)

RAHBE a. (mahal, yer anlamında ar. *rahba*'dan). Mağrib'de, ortasında halk güreşlerinin yapıldığı çember; bu güreşin kendisi.

RAHBE, Suriye'nin D. kesiminde Fırat'ın sağ kıyısında tarihi kent. Bugün yerinde El-Meyadin kenti vardır.

RAHBEK (Knud Lyne), danimarkalı yazar (Kopenhag 1760 - *ay. y.* 1830). Kopenhag Üniversitesi'nde estetik profesörü, tiyatro eleştirmeni. *Minerva* dergisinin yöneticiliğini yaptı, verdiği çok sayıda yapıtla döneminin edebiyatı üzerinde derin bir etkisi oldu; ayrıca karısı Kamma ile birlikte en ünlü sanatçıları evinde kabul etti.

RAHDAR a. (fars. *râh* ve *dâr*'dan *râh -dâr*). *Esk.* **1.** Gümrükçü. **—2.** Bekçi, kolcu.

RAHE a. (ar. *râhe*). *Esk.* Avucun iç kısmı, el ayası.

RAHEL (ER-) → HASSİ EL-GELLA.

RAHİ sıf. (fars. *rah* ve ar. *-i*'den *râhî*). *Esk.* Yol ile ilgili, seyahate ait.

RAHİ sıf. (ar. *rahat*'tan *rahî*). *Esk.* **1.** Rahat yürüyüşlü olan binek hayvanları için kullanılır. **—2.** Sakin, rahat.

RAHİB sıf. (ar. *rahb*'dan *rahib*). *Esk.* **1.** Eni geniş olan, geniş enli. **—2.** Bol, geniş. **—3.** *Rahib-ür-rahe,* eliaçık olan, cömert.

RAHİBAN çoğl. a. (ar. *râhib*'in fars çoğl. *râhibân*). *Esk.* Rahipler.

RAHİBE a. (ar. *rahib*'in dişl. *rahibe*). **1.** Bir tanrının hizmetine adanmış kadın, genç kız: *Diana rahibesi.* **—2.** *Rahibe gibi yaşamak,* (kadın için) evine kapanıp özellikle de erkeklerden uzak yaşamak.

Rahibe *(la Religieuse),* Diderot'nun 1760'ta yazmaya başladığı, ancak 1796' da yayımlanan "öykü"sü. Evlilikdışı doğmuş bir çocuk olan Suzanne Simonin annesinin bu günahını bağışlatmak için rahibe olmaya zorlanır. Art arda üç ayrı manastıra kapatılır ve her birinde bedensel ve zihinsel sapmaların, ayrıca kapalı yaşamının etkisiyle gizemcilikten eşcinselliğe dek birçok sapıklığın tanığı ya da kurbanı olur. Sonunda manastırdan kaçar ve iyi bir hıristiyan olarak ölür. Nesnel betimlemelerin ve dokunaklı tabloların dönüşümlü olarak birbirini izlediği bu uzun öykü, geriye bakış yöntemine dayalı bir toplumsal suçlama ve klinik bir inceleme amacını taşımaktadır.

RAHİBELİK a. **1.** Rahibe olma durumu. **—2.** Rahibenin görevi.

RAHİK a. (ar. *rahik*). *Esk.* Koyu kırmızı renkli şarap: *"Rahikler sunulur cevherin kadehlerle/Ümidler verilir işve-i mükerrerle"* (Tevfik Fikret).

RAHİL a. (ar. *rahil*). *Esk.* Göç, göç etme: *Kûs-i rahil* (göç davulu; ölüm).

RÂHİL sıf. (ar. *rıhlet*'ten *râhil*). *Esk.* **1.** Göç eden, göçen. **—2.** Ölen.

RAHİLE a. (ar. *rahile*). *Esk.* **1.** Yük taşıyan hayvan, yük hayvanı. **—2.** Kervan, yolcu kervanı. **—3.** *Rahile-zen,* yük hayvanı süren kimse.

RAHİM a. DÖLYATAĞI'nın eşanlamlısı.

RAHİM sıf. (ar. *rahmet*'ten *rahim*). *Esk.* Çok merhametli, koruyan, esirgeyen: *"Pederim! Evvel yanına geldiğim zamanlar bana ilahi bir tebessüm, rahim bir nazarla bakardın"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

—İsl. Allah'ın *çok merhametli* anlamına gelen adı ("esma-yı hüsna"dan). Kuran' da, bu anlamda 102 ayette geçer. Tefsircilerin çoğunluğunca benimsenen görüşe göre Rahim, "Ahrette, yalnızca kendisine inanmış olanları nimetlerinden yararlandıracak olan Allah" anlamına gelir.

RAHİM, RAHİME a. (ar. *rahamet*'ten *rahim,* dişl. *rahime*). *Esk.* Sesi tatlı, yumuşak.

RÂHİM, RÂHİME sıf. (ar. *rahm*'dan *râhim,* dişl. *râhime*). *Esk.* Acıyan, koruyup esirgeyen.

RAHİMANE be. (ar. *rahim* ve fars. *-ane*' den *rahimâne*). *Esk.* Merhamet edene, esirgeyene, yaraşır biçimde.

RAHİME ünl. (ar. *rahime*). *Esk.* "Allah rahmet eylesin" anlamında "rahima'llahu" sözünde geçer.

RAHİME → RAHİM.

RÂHİME → RÂHİM.

RAHİME PERESTÛ KADIN → PERESTU KADIN.

RAHİMİN ya da **RAHİMÛN** çoğl. a. (ar. *râhim*'in çoğl. *râhimin, râhimûn*). *Esk.* Merhamet edenler, esirgeyenler, acıyanlar.

RAHİMİYAR HAN, Pakistan'da (Pencab) kent, Sukkur'un K.-D.'sunda; 119 000 nüf. Tekstil (pamuk) sanayisi.

RAHİMÛN → RAHİMÎN.

RAHİN, RAHİNE sıf. (ar. *rehn*'den *râhin,* dişl. *râhine*). *Esk.* Malını rehine koyan.

RAHİP ya da **RAHİB** a. (ar. *rehb,* korku, çekinme'den *râhib*). **1.** Hıristiyan din adamlarına ve papazlara müslümanların verdikleri ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kimi dinlerde din adamı: *Budist rahibi.*

—ANSİKL. Kuran'da yalnızca *rahip* sözcüğünün çoğulu olan *ruhban* sözcüğü üç ayette geçer. Bunlardan birinde insanlara sevgi besleyen hıristiyanlardan övgü ile söz edilerek bazı keşişlerin (kıssisin) ve rahiplerin ululuk taslamayan kişiler oldukları belirtilir (V, 18); buna karşılık hahamların ve rahiplerin çoğu, haksız yollardan insanların mallarını boğazlarına geçirmelerini ve Tanrı yolunu insanlara kapamaları nedeniyle eleştirilir (IX, 34); bir ayette de hıristiyanlar rahiplerine kutsallık tanımakla suçlanırlar (IX, 31).

İslam literatüründe rahiplerle ilgili, hemen hepsi de hıristiyan ve yahudi kaynaklı çok sayıda hikâye (israiliyat) vardır. Başta Muhittin* Arabi olmak üzere bazı sufiler, dünya işlerinden yüz çevirerek kendilerini Tanrı'ya verdikleri için rahiplere büyük ilgi göstermişlerdir.

RAHİP AKBABA a. **1.** Asya ve Doğu Avrupa dağlarında yaşayan, büyük bedenli akbaba. (Türkiye'de bulunur. Bil. a. *Ægypius monachus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.) **—2.** Tropikal Afrika'da yaşayan, çıplak kafalı, küçük bedenli akbaba. (Türkiye'de bulunmaz. Bil. a. *Necrosyrtes monachus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.)

RAHİP FREW → FREW (Robert).

RAHİP-KRAL a. Tar. ve Antropol. Krallık ve başrahiplik görevlerini birlikte yürüten kişi.

RAHİPLİK a. **1.** Rahibin görevi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Katoliklikte ve ortodokslukta, Kilise'ye intisap etmiş kişilerin durumu.

—ANSİKL. Tanrıbil. Katoliklerde, yetkileri kesin bir biçimde belirlenmiş ayrı bir din adamlığı görevi bulunmakla birlikte, evrensel (herkese açık) rahiplik fikri, yalnızca reformcularda sözkonusudur. Luther, bütün vaftizlilerin temelde eşit olduklarını ve Kilise'de görevli kişilerin ancak işlevsel bir rolü bulunduğunu kuvvetle belirtir. Dolayısıyla, protestanlarda ne rahiplik tekeli, ne de rahiplik yetkisi vardır; sadece duruma göre değişen dış gereklere bağlı olarak kurulmuş pratik amaçlı bir örgüt sözkonusudur.

RAHİS, RAHİSE sıf. (ar. *rahiş,* dişl. *rahişe*). *Esk.* **1.** Ehven, ucuz. **—2.** Yumuşak giyecekler için kullanılır. **—3.** Aniden gelen, birdenbire ölüm için kullanılır: *Mevt-i rahis* (ani ölüm).

RAHİYE a. (ar. *râh* ve *-iyye*'den *râhiyye*). *Esk.* Yolluk, harcırah: *Masarif-i rahiye* (harcırah, yol harçlığı).

RAHİYE a. (ar. *rahiye*). Esk. zool. Balarısı.

RAHL a. (ar. *rahl*). *Esk.* **1.** Palan, semer. **—2.** Yolda gerekli olan eşya.

RAHLE a. (ar. *rahle*'den). **1.** Üzerinde kitap okunan, sabit ya da açılıp kapanabilen, küçük, alçak mobilya. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rahlei tedris,* ders masası (esk.). ‖ *(Birinin) rahlei tedrisinde,* "yetişmesinde ve öğreniminde bir kimsenin damgası bulunma, öğrendiklerini ondan öğrenme" anlamında söylenir (esk.).

Büyük Larousse



rahle (sedef işleme)
XVI. yy.
Türk ve islam eserleri müzesi
İstanbul



Büyük Larousse

rahle (gümüş işleme)
[1619]
Türk ve islam eserleri müzesi
İstanbul

—ANSİKL. Özellikle cami, mescit, medrese, mektep, dergâh vb. yerlerde kullanılan rahleler çoğunlukla geçmeli, açılıp kapanır biçimde yapılmıştır. Anadolu Selçukluları döneminin ajur tekniğinde ince oymalı ahşap rahleleri, kıvrıkdallar, palmet, rumi ve yazılarla süslüdür; işlemeli ayaklar mihrap biçimindedir. Ceviz ağacı, maun gibi değerli malzemeden yapılan, sedef ve fildişi kakmalı, ayet, hadis ve tuğralarla süslü osmanlı rahleleri türk ahşap işçiliğinin özgün ürünüdür. Ahmet I'in türbesinde bulunup Türk ve islam eserleri müzesi'nde sergilenen XVI. yy.'dan bir osmanlı rahlesi, zengin fildişi kakmalarının yanı sıra sandık biçimindeki formuyla da dikkati çeker.

RAHM a. (ar *rahm*). *Esk.* **1.** Acıma, merhamet, esirgeme. **—2.** *Rahm etmek* → RAHMETMEK.

RAHMAN a. (ar. *rahm*'dan *Rahman*). *Esk.* "Kulların esirgeyen" anlamında Tanrı'nın adlarından.

—İsl. Allah'ın, *çok merhametli* anlamına gelen adı ("esma-yı hüsna"dan). [Kuran' da 57 kez geçer. Tefsirciler arasındaki yaygın görüşe göre Rahman, "dünyada inanan ve inanmayan ayrımı yapmaksızın tüm insanlara ve öteki canlılara nimetlerini bol bol veren Tanrı" anlamına gelir.]

A. P. N.



Sergey Rahmaninov



Rahmi Bey

AFC büyükelçiliği



Karl Rahner

Rahman suresi, Kuran'ın 55. suresi. 78 ayettir. Mekke'de inmiştir. Sureye adını veren ve Allah'ın adlarından olan "Rahman" sözcüğü ilk ayette geçer.

Sure, Allah'ın yaratmış olduğu insana Kuran'ı ve konuşmayı, düşünce ve duygularını açıklamayı (beyan) öğrettiğini belirten ayetlerle başlar. Ardından surede, göksel varlıkların düzeninden söz edilir ve Allah'ın insanlara bağışladığı nimetlerden örnekler verilir. Allah'ın sınırsız egemenliği, kıyamet günü, Tanrı'ya başkaldıranların kıyamet günündeki cezaları ve O'na saygılı olanların göz kamaştırıcı ödülleri surenin öteki konularını oluşturur. Surede Allah'ın yüceliği ve nimetlerinin çokluğunu bildiren ayetler arasında "Şimdi Rabbiniz'in hangi nimetlerini yalanlıyorsunuz?" sorusu otuz bir kez yinelenir. Halife Ömer'in oğlu Abdullah'ın belirttiğine göre, Hz. Peygamber bu ayetlerdeki soru yinelendikçe "Ya Rabbi, senin hiçbir nimetini inkâr etmiyoruz. Sana hamdolsun!" denilmesini öğütlemiştir.

RAHMANİ sıf. (ar. *Raḥmān* ve *-ī*'den *raḥmānī*). *Esk.* Tanrı'dan gelen, Tanrı'ya ait, tanrısal.

■ **RAHMANİNOV** (Sergey Vasiliyeviç), rus besteci ve piyanocu (Oneg, Novgorod, 1873 - Beverley Hills 1943). Moskova'daki Mariynskiy okulu'nda piyano öğretmenliği yaptı. Aynı kentte Mamontov tiyatrosu'nun, sonra da Bolşoy tiyatrosu'nun (1904 -1906) orkestralarını yönetti. Bir yandan da, birçok ülkede konserler verdi ve piyano virtüozu olarak tanındı. 1917 devrimi sırasında Paris'teydi. Bir süre İsviçre'de kaldıktan sonra 1936'da ABD'ye yerleşti. Kendisine büyük ün sağlayan ünlü *Prelüd*'ün (1891) ardından, birçok piyano yapıtı yazdı: 16 *Moment musical*, Chopin'in bir teması üzerine *Çeşitlemeler*, Corelli'nin bir teması üzerine *Çeşitlemeler*, *Rus temaları üzerine rapsodi*, iki *Prelüd* dizisi, 4 konçerto (1891-1926) ve *Paganini'nin bir teması üzerine rapsodi* (1934). Orkestra için, 3 senfoni (1895, 1907, 1936), senfonik şiirler (*Prens Rostislav*, 1891; *Kayalık*, 1893; *Ölüler adası*, 1909; *Senfonik danslar*, 1940), oda müziği yapıtları, 80 dolayında melodi, kantatlar (*Çanlar*, 1913) ve ortodoks ayin müzikleri *(Aziz İoannes Khrysostomos)* besteledi. Piyano yapıtlarının daha kalıcı olduğu söylenebilir. Solist olarak ya da orkestra için kullandığı piyanoyu, Liszt'in çalgıya kazandırdığı yeni olanaklardan yararlanan sonromantik bir harekete özgü anlatım özellikleriyle değerlendirmiştir. Çaykovskiy'in izinden giden besteci, rus geleneğinin yanı sıra fransız izlenimcilerden de etkilenmiştir.

RAHMANİYE a. Halvetiye* tarikatının Cezayir'deki bir kolu. Muhammet bin Abdurrahman (öl. 1794) tarafından kuruldu. Halvetilik gibi zikir ilkesine dayanır. Erkân ve adabı da aynı tarikatın uzantısı niteliğindedir. Tarikat, Cezayir'in siyasal yaşamında da etkili oldu, Fransızlar'a karşı verilen ulusal kurtuluş savaşında önemli ölçüde rol oynadı. Ancak, son rahmaniye şeyhlerinden İbnülhaddad'ın komutasındaki mücahitler fransız generali Saussier tarafından yenilince (1871) rahmanilerin Cezayir'deki siyasal ve askeri güçleri son bulmakla birlikte tarikat varlığını sürdürdü.

RAHMANİYUN çoğl. a. (ar. *raḥmānī* nin çoğl. *raḥmāniyyūn*). Tasav. Gaipten haber getirdiklerine, tanrısal sırlara erdiklerine inanılan kişiler.

RAHMET, -ti a. (ar. *raḥmet*'ten). **1.** Tanrı'nın kullarını, günahlarını bağışlaması, onlara merhamet etmesi: *Allah rahmet eylesin.* **—2.** Yağmur: *Rahmet yağıyor.* **—3.** *Rahmet okumak*, bir kimse için Tanrı'nın merhamet ve bağışlamasını dilemek amacıyla dua etmek. ‖ *Rahmet okumamak*, bir kimsenin kötülüğüne çalışmak, onu yerici, aşağılayıcı bir tutum içinde olmak. ‖ *Bir kimseye rahmet okutmak*, bir kimse sözkonusuysa, kötü olarak bilinen bir kimseden daha kötü çıkmak: *Oğlu babasına rahmet okutur.* ‖ *Rahmet olsun canına*, "Allah rahmet eylesin" anlamında ölüler anıldığı zaman kullanılan iyi dilek sözü. ‖ *Rahmeti rahmana kavuşmak*, ölmek. —*Esk. Rahmet-i hüda*, Tanrı'nın rahmeti. ‖ *Rahmet-ul-lahi-aleyh*, Tanrı'nın rahmeti onunla olsun.

—İsl. Allah'ın sevgisi, acıması ve nimetleri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. "Rahmet" sözcüğü, Kuran'da 114 kez yinelenir ve bu ayetlerde genellikle Allah'ın sevecenlik ve merhametinden, nimetlerinden söz edilir. Buna göre, "Allah, kendisine merhameti yazmış" (VI, 12, 54), yani kullarına acıma ve onları nimetlerinden yararlandırmayı, bir bakıma kendisi için bir görev saymıştır. O'nun rahmeti çok geniştir (VI, 148) ve her şeyi kuşatmıştır (VII, 156; XL, 79). Bir kudsi hadise göre O, "Rahmetim öfkemi geçmiştir" buyurur. Kuran'da kutsal kitaplar, peygamberler, insanların şeytana ve genel olarak kötülüklere karşı direnç gösterebilmeleri, ahlaksal arınmışlığa ulaşabilmeleri Allah'ın rahmeti ile açıklanır. Ayrıca, gece ile gündüzün birbirini izlemesi, rüzgârın esmesi, yağmurun yağması ve yeryüzünü nimetlerin kaplaması, insanların bunlardan yararlanmaları da yine Allah'ın rahmeti ile olur (XXV, 48; XXVII, 63; XXVIII, 73; XXX, 45; XLII, 28). Tanrı'nın üstün gücü anlatılırken şöyle denir: "Bak Allah'ın rahmetinin işaretlerine, yeryüzü öldükten sonra nasıl canlanıyor!" (XXX, 50). O'nun rahmetinin tecelli etmesine kimse engel olamaz (XXXIX, 38) ve O'nun rahmetinden ancak sapkınlar ümit keser (XV, 56). Allah, Hz. Muhammet'e şöyle buyurur: "(Günah işlemekle) öz canlarına kötülük eden kullarıma şunları söyle: Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyiniz. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. O, bağışlayıcıdır, merhametlidir" (XXXIX, 53).

RAHMETLİ sıf. "Tanrı'nın rahmetine kavuşmuş" anlamında ölmüş bir kimseden söz edilirken kullanılır; merhum: *Rahmetli babam.*

◆ a. **1.** Ölmüş bir kimsenin adı yerine kullanılır: *Rahmetli çok iyi insandı.* **—2.** *Rahmetli olmak*, ölmek: *Dedesi geçen yıl rahmetli oldu.*

RAHMETLİK sıf. ve a. Rahmetli: *Rahmetlik Ahmet Bey. Rahmetlik iyi insandı.*

RAHMETMEK g. f. (ar. *raḥm*'dan). *Esk.* Merhamet etmek, acımak, esirgemek.

RAHMİ sıf. (ar. *raḥm* ve *-ī*'den *raḥmī*). *Esk.* Merhametle ilgili, esirgemeye ait.

RAHMİ, asıl adı **Pir Mehmet, Nakkaş Balioğlu** da denir, türk şair (Bursa 1514 - Yenişehir 1567). Defterdar İskender Çelebi tarafından korundu. Bursa'da medrese öğrenimini tamamladıktan sonra, koruyucusu tarafından sadrazam İbrahim Paşa'ya tanıtıldı. Şehzade Mustafa'nın sünnet düğününde sunduğu kasideyle ünü arttı. Ancak şairlikteki ustalığına karşın hep küçük medreselerde müderrislik yaptı. Lirik gazelleri *Gül-i sad-berg* adlı derlemededir. Molla Cami'nin ve iranlı şair Hilali'nin *Şah ü geda*'sından yararlanarak *Şah ü derviş* adlı mesneviyi yazdı.

RAHMİ, türk şair (Sıvas XIX. yy.). Kızılbaşoğulları ailesindendir. Bektaşi tarikatına bağlandı; bu inancı konu edinen nefesler söyledi. Sevgi, sevgili, içki konularını işleyen koşmaları da vardır.

■ **RAHMİ BEY,** asıl adı **Mehmet Rahmi,** türk besteci (İstanbul 1865 - *ay. y.* 1924). Mektebi mülkiye'yi (bugün Siyasal bilgiler fakültesi) bitirdikten (1886) sonra Şûrayı devlet'in Muhakemat dairesi'nde çalışmaya başladı; Temyiz mahkemesi üyeliğine değin yükseldi (1908). Çalıştığı daire kaldırılınca emekliye ayrıldı. Bir süre Darülelhan'ın müdürlüğünü yaptı. Daha sonra azınlık okullarında türkçe öğretti.

Çocukluğunda müzik öğrenmeye başlayan Rahmi Bey'in başlıca hocası Medeni Aziz Efendi'dir. Yakın dostları arasında Recaizade Ekrem, Tevfik Fikret, Ali Ekrem (Bolayır) ve İsmail Safa da vardı.

Rahmi Bey, bir *Tekbir*'i sayılmazsa yalnızca şarkı bestelemiş, bunların çoğunun güftesini de kendisi yazmıştır. Biçim açısından kusursuz olan ve tümüyle özgün, akıcı melodilerle örülen şarkılarıyla, türk müziğinin son büyük temsilcilerindendir. 38 şarkısından bazıları: *Bais figan ü nâleme aşk iptilâsıdır* (kürdilihicazkâr); *Ey mutrib-i zevkâşina* (kürdilihicazkâr); *Sana ey canımın canı efendim* (kürdilihicazkâr); *Bana n'oldu değişti şimdi halim* (bayatiaraban); *Esir ettin beni ey dil-pesendim* (mahur); *Bir sihr-i tarab nağme-i sâzındaki tesir* (suzinak); *Yetmez mi sana bister ü bâlin kucağım* (muhayyer); *Saçlarına bağlanalı ey peri* (nihavent), *Gül hazin sünbül perişan...* (bayati); *Bir nevcivansın...* (hisarbuselik); *Akşam erdi yine sular karardı* (hicaz); *Etme beyhude figan...* (ısfahan); *Gel ey saki...* (müstear); *Ey dilber-i işvebaz* (şehnaz); *Ey gül-i nevbahar-ı an* (şevkefza).

■ **RAHMİ BEY,** soyadı **Arslan,** türk yönetici (Selanik 1874 - İstanbul 1947). Selanik'in ünlü Evrenosoğulları ailesindendi. İkinci meşrutiyet'te İttihat ve Terakki'nin adayı olarak İzmir milletvekili seçildi (1908-1913). Partinin güvenilir kişilerinden olduğu için, Birinci Dünya savaşı sırasında önemi artan İzmir'e tam yetkiyle vali atandı. Hıristiyan azınlık tekelinde olan dışalım ve dışsatım işlerine Türkler'in de girmesine olanak sağladı. İzmir'in imarına önemli katkıları oldu. Savaşın düşmanın galibiyetiyle biteceğini anlayınca, İstanbul'da tutsak bulunan ingiliz generali Tawshend aracılığı ile barış girişiminde bulunulması için sadrazam Ahmet İzzet Paşa'ya başvurdu. Hükümet değişikliğinden sonra, valilikte kalamayacağını anlayarak İstanbul'a geldi. İngilizler tarafından tutuklandı. Önce Bekirağa bölüğü'nde hapsedildi, sonra Malta'ya sürüldü. Sürgün dönüşü kamu görevi almadı; ticaretle uğraştı.

RAHMİ EFENDİ Eğinli, türk din bilgini, yazar (Eğin ? - İstanbul 1909). İstanbul'da Ahaveyn Hoca Efendi'den öğrenim gördü. Mekteb-i nüvvab müdürüyken genç yaşta öldü. Din, arapça dilbilgisi konularında yapıtları vardır: *Enmuzec ül-fıkh, Usaret ül-fünun, Devhat ül-anâdil alâ tuhfet il-avamil, el-İcalet ül-rahmiye ale'l -vaz'iye, Tefcir ül-Tesnim fi'l-kalb is-selim, el -feyz ül-kudsi ale't-Tarsusi.*

RAHNAME a. (fars. *rāh* ve *nāme*'den *rāh-nāme*). *Esk.* Yol haritası, yol tarifesi.

RAHNE a. (fars. *raḫne*). *Esk.* **1.** Yıkılma ya da oyulma yoluyla açılan delik. **—2.** Zarar, ziyan.

—Denizc. Gemilerin bordalarında, su kesimlerinin altlarında, mermi isabeti, çarpışma ya da herhangi bir nedenle açılan delik, yarık ve yırtıklara verilen ad.

RAHNEDAR sıf. (fars. *raḫne* ve *dār*'dan *raḫne-dār*). *Esk.* **1.** Deliği, oyuğu olan. **—2.** Zarar ziyan görmüş, zarar ziyana uğramış.

RAHNEGİR sıf. (fars. *raḫne* ve *gīr*'den *rāḫne-gīr*). *Esk.* Delik açılmış, oyulmuş.

■ **RAHNER** (Karl), alman cizvit rahibi ve tanrıbilimci (Freiburg 1904 - İnnsbruck 1984). İnnsbruck, Münih ve Münster üniversitelerinde ders verdi, Vatikan II'nin sözü çok dinlenen bir danışmanıydı. Karl Rahner, yüzlerce yıllık cürufundan arındırdığı Gelenek'in canlandırıcı anlamını ortaya çıkarmaya çalıştı. Ona göre, insan, inancın tarihsel mesajı içinde anlaşılmalıdır ve inanç, insan denen yaratığın, tam bir özgürlük içinde aldığı ve yaşadığı tanrısal çağrıdır: insan, Tanrı'nın lütfu sayesinde "doğaüstü durum"da bir varlıktır, çünkü kurtuluşa erme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle, her türlü tanrıbilim, ruhani bir nitelik taşır. Nitekim, Karl Rahner, bu alanda kuramla uygulama arasına çekilen bütün yapay sınırları kaldırmaya olanca gücüyle çalıştı. Yapıtları: *Schriften zur*

Theologie (Tanrıbilim üstüne yazılar) [1954-1975, 12 cilt]; *Sendung und Gnade* (Misyon ve inayet) [1962-1965, 3 cilt]; *Lexikon für Theologie und Kirche* (Tanrıbilim ve Kilise için sözlükçe) [1957-65]; *Sacramentum Mundi* (Yeryüzünün kutsanması) [1967-69].

RAHNİŞİN → REHNİŞİN.

RAHNÜMA → REHNÜMA.

RAHOVA, bulgarca **Oryahovo,** K.-B. Bulgaristan'da Tuna nehri kıyısında kent, Sofya'nın yaklaşık 125 km K.-K.-D.'sunda. —Tar. İkinci Bulgar krallığı döneminden kalma Ortaçağ kalesiyle ünlü olan kent, XIV. yy. sonlarında Bulgaristan'a saldıran Macarlar'la Türkler arasında sürekli el değiştirdikten sonra Yıldırım Bayezit tarafından Niğbolu (Nikopol) ile birlikte alındı (1392). Osmanlı yönetiminde bir sancak merkezi durumuna getirilen Rahova, 150 bin kişilik büyük bir haçlı ordusunun başında Niğbolu üzerine yürüyen macar kralı Sigismond tarafından işgal edilip, müslüman halkı kılıçtan geçirildi (1396). Niğbolu* savaşı'ndan (1396) sonra Vidin'e bağlı bir sancak merkezi olarak yeniden osmanlı topraklarına katıldı. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda Ruslar'ın eline geçti ve Edirne* antlaşması'yla (1829) Rusya'ya bırakıldı. Kırım* savaşı'na son veren Paris* antlaşması'yla (1856) yeniden osmanlı yönetimine geçti. Doksanüç harbi'ni (1877-1878 Türk-Rus savaşı) sona erdiren Ayastefanos* antlaşması (1878) ve bunu izleyen Berlin* antlaşması (1878) hükümleri gereğince kurulan Bulgaristan prensliğine bırakılan kent, osmanlı yönetiminden çıktı.

RAHREV → REHREV.

RAHREVAN → REHREVAN.

RAHREVİ → REHREVİ.

RAHŞ a. (fars. *rahş*). *Esk.* **1.** Hızlı koşan, güzel at. **—2.** Parlaklık, ışıltı, parıldama. **—3.** *Rahş-ı bahar,* bahar yağmuru ya da bulut getiren rüzgâr. ‖ *Rahş-ı heves,* gayretlenme. ‖ *Rahş-ı hurşid,* güneş ışığı. ‖ *Rahş-ı sabareftar,* yel gibi koşan at.

RAHŞAN ya da **RAHŞA** sıf. (fars. *rahşiden*'den *rahşān, rahşā*). *Esk.* Parlak, pırıltılı: *Necm-i rahşan* (parlak, pırıltılı yıldız).

RAHŞENDE sıf. (fars. *rahşiden*'den *rahşende*). *Esk.* Parıldayıcı, parlak, parıldayan.

RAHŞİŞ a. (fars. *rahşiden*'den *rahşiş*). *Esk.* Parlaklık, parıldayış.

RAHŞİYE a. (fars. *rahş,* güzel, gösterişli at ve ar. *-iyye*'den *rahşiyye*). Ed. Nesip bölümünde atın anlatıldığı, övüldüğü kaside. (Örn. Nef'i'nin Murat IV'e ait atları, alabildiğine abartarak övdüğü rahşiye.)

RAHT a. (fars. *raht*). *Esk.* **1.** At takımı. **—2.** Yolculukta gerekli olan eşyaların tümü. **—3.** Ev eşyası, ev gereçleri. **—4.** Kapı ya da pencere kenarlarına takılan menteşe. **—5.** *Raht-ı arus,* gelin eşyası. ‖ *Raht-ı hab,* uyku elbisesi, pijama ya da gecelik. ‖ *Raht-ı hesti,* herhangi bir kimsenin varı yoğu, her şeyi.
—Kur. tar. *Raht hazinedarı,* Osmanlılar'da has ahırda değerli eyer takımlarının bulunduğu ve korunduğu raht hazinesinden sorumlu görevli. (Eyer takımlarının titizlikle bir defteri tutulur, bu defterin bir örneği defterdarlık başmuhasebecisinde bulunurdu. Hazinedar değişince raht hazinesindeki malların sayımı ve denetimi bu deftere göre yapılırdı.) ‖ *Raht hazinesi,* has ahırlarda değerli eyer takımlarının saklanıp kapısının mührü hümayun ile mühürlendiği yer. ‖ *Raht kâtibi,* raht hazinesine konulan eşyayı deftere kaydeden görevli. ‖ *Raht-ı divani,* devlet önde gelenlerinin atlarına divan günlerinde vurulan eyer takımları. ‖ *Raht-ı hümayun,* padişahların bindikleri atlara vurulan değerli taşlarla süslü, işlemeli eyer takımı.

RAHT ya da **REHT** a. (ar. *raht* ya da *reht*). *Esk.* **1.** Kalabalık. **—2.** Aile, soy sop, sülale. **—3.** Kabile, oymak.

RAHTLAMAK gçz. f. (fars. *raht*'tan). *Esk.* Ata eyer vurmak, takım takmak.

RAHTVAN a. (fars. *raht* ve *vān*'dan *raht-vān*). *Esk.* Eyer örtüsünün sırmalı kaytanı. —Kur. tar. *Rahtvan ağası,* imrahor* başının adlarından biri. ‖ *Rahtvan-ı evvel* ya da *Rahtvan-ı has,* padişahın değerli eyerlerine bakmakla görevli olanların reis ve yöneticisi. ‖ *Rahtvan-ı sani,* padişahın değerli atlarına bakan ikinci dereceden görevliye verilen ad.

RAHU, brahman mitolojisinde, ayı ya da güneşi parçalayıp yutarak tutulmalara neden olan şeytan. Tanrıların ölümsüzlük yemeğini *(amrita)* çaldığı için, Vişnu onu iki parçaya bölerek cezalandırdı: baş Rahu adını korudu, kuyruksa Ketu adıyla anıldı. —İkonogr. Göksel tanrılarla birlikte dev bir asura biçiminde ve genellikle büst biçiminde temsil edildi. Tek başına olduğu zaman, Kala gibi, zafer maskesiyle (kirtimukha) karıştırılabilir.

RAHV sıf. (ar. *rahv*). *Esk.* Rehavetli, gevşek, yumuşak.

RAHVA düzü, D. Anadolu bölgesinde G.'de Bitlis eski kütlesi, K.'de Nemrut volkanı arasında yer alan, genç lav akıntıları ile kaplı düzlük. Bitlis'ten ve Muş ovasından gelen yollar Van gölü kıyısındaki Tatvan'a ulaşmak için bu düzlüğü izler. Kış mevsiminde kalın bir kar örtüsüyle kaplı olması ulaşımı zorlaştırır.

RAHVAN a. (fars. *rahvān*). Binc. Atın normal yürüyüşü olan diagonal şekli, yani tıpkı insan ve diğer dört ayaklılar gibi ön sol, art sağ şekli yerine ön sol, art sol, ya da ön sağ, art sağ gibi yürüme biçimi.
◆ sıf. Bu biçimde koşan binek hayvanı için kullanılır.
◆ be. Bu biçimde koşarak.

RAHVAR ya da **REHVAR** sıf. ve a. (fars. *rāh, reh* ve *vār*'dan *rāh-vār, reh-vār*). *Esk.* **1.** Biniciyi sarsmayan at yürüyüşü. **—2.** Eşkin yürüyen at.

RAİ, RAİYE sıf. (ar. *rā'* ve *-ī*'den *rā'ī,* dişl. *rā'iyye*). Esk. Ed. "R" harfiyle ilgili: *Kaside-i raiye* ("r" kafiyeli kaside).

RAİ sıf. (ar. *rü'yet*'ten *rā'ī*). *Esk.* Gören, görücü: *"Dide-i ruh ile olmak râi, / O ne hoş zindegî-yi mevtâî"* (A. H. Tarhan).

RAİ a. (ar. *ra'y*'dan *rā'ī*). *Esk.* **1.** Sürü otlatan kimse, sığırtmaç. **—2.** Bir ülkenin yöneticisi.

RAİATEA, Société adalarından (Fransız Polinezyası) biri, Rüzgâraltı adalarının en büyüğü; 192 km²; 8 560 nüf. (1988). Merkezi *Uturoa.* Bu ada, yüksekliği 1 000 m'yi aşan yanardağlardan oluşur. Maoriler'in eski dinsel merkezi. Hindistancevizi işletmeleri

RAİB sıf. (ar. *ra'b,* büyü'den *rā'ib*). *Esk.* Büyücü, gözbağcı.

RAİB sıf. (ar. *ru'b,* korku'dan *ra'ib*). *Esk.* Korkan, korkmuş.

RAİBOLİNİ (Francesco) → FRANCİA *(il).*

RAİÇUR → RAYÇUR.

RAİD sıf. (ar. *ra'd*'dan *rā'id*). *Esk.* **1.** Gürüldeyen, gürleyen gök için kullanılır. **—2.** Gök gürlemesi gibi ses çıkaran.

RAİF, RAİFE sıf. (ar. *re'fet*'ten *rā'if,* dişl. *rā'ife*). *Esk.* Acıyan, merhamet duyan.

RAİF EFENDİ İstanbullu, türk din adamı (öl. İstanbul 1891). Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerindendi. Başlıca yapıtları: tasavvufa ilişkin *Mekasid ül-tâlibîn, Mîzân üs-sülûle,* mescit ve camilerdeki törenlerle ilgili *Adâb ül-mescid ve'l-cami,* Hz Muhammet'in huyları ve tavırlarıyla ilgili *Şemâ'il-i şerîf,* Kuran'ın bir yorumu olan *Tefsir-i şerîf.*

RAİF İSMAİL PAŞA, türk yönetici (? 1747 - Lefkoşa 1785). Belgrad muhafızı vezir İbrahim Paşa'nın oğlu. Rikabı hümayun riyasetinden reisülküttap oldu (1774-1776). Vezirlik payesi alarak Mısır, Girit, Mora valiliklerinde bulundu. Belgrad muhafızlığına getirildi. Bu görevdeyken Abdülhamit I'i tahttan indirerek şehzade Selim'i (Selim III) tahta çıkarma girişimiyle suçlanarak, Halil Hamit Paşa ile birlikte sürüldüğü Lefkoşa'da idam edildi.

RAİF MEHMET, türk şair (öl. İstanbul 1847). Reisülküttap şair Mehmet Arif'in oğludur. Medrese öğreniminden sonra kadılık yaptı; Anadolu kazaskerliğine getirildi (1843). Divan şiiri yolunda ürünlerini derleyen, kendi elyazısıyla iki şiir mecmuası Fatih'te, Millet kütüphanesi'ndedir.

RAİF NECDET, soyadı **Kestelli,** türk yazar (İzmir 1881 - Londra 1936). Harp okulu'nu bitirdikten sonra lise edebiyat öğretmenliği yaptı. İkinci meşrutiyet'ten sonraki dönemde yan tutmayan, ciddi eleştirileriyle tanındı. Bu dönemdeki yazılarından bazılarını *Hayat-ı edebiye* (1922) kitabında derledi. *Uful* (1913), *Ziya ve sevda* (1924), *Yirminci asır* (1932) gibi romanları ve yardımcı ders kitapları vardır.

RAİF PAŞA (Mehmet) **Köse,** türk yönetici (Girit 1836 - İstanbul 1911). Girit Meclis reisi İbrahim Ethem Efendi'nin oğlu. Öğrenimini küçük yaşta geldiği İstanbul'da tamamladıktan sonra Seraskerlik dairesine kâtip olarak atandı. Mithat Paşa Tuna valiliğine getirilince onunla birlikte evrak müdürü olarak gitti. Bağdat'ta Mithat Paşa vali iken vali muavinliği yaptı. Mithat Paşa sadrazam olunca önce Babıâli evrak müdürlüğü, ardından Rodos, Kıbrıs ve Beyrut mutasarrıflığı görevlerinde bulundu. Mithat Paşa Abdülhamit II tarafından Taif'e sürülünce Raif Efendi'ye dokunulmadığı gibi kendisine rütbe ve nişanlar verildi. Ticaret, Ziraat ve Nafıa nazırı olarak görevlendirildi (1881). Vezir rütbesi alarak paşalığa yükseldi (1882). Adana, Musul ve Beyrut gibi imparatorluğun önemli merkezlerinde valilik yaptı. Rüsumat emini (1888) ve ikinci kez Ziraat ve Nafıa nazırı oldu (1889). Gönderildiği Halep valiliğinde (1889) beş yıl kaldıktan sonra azledildi (1894) ve Beyrut'ta sürgünde kalması kararlaştırıldıysa da bazı yakınlarının aracılığıyla bağışlanıp İstanbul'a döndü. Kısa süre sonra Teçhizatı askeriye nazırlığı görevine getirildi; Rüsumat eminliği ve Şûrayı devlet reisliği görevlerinde bulundu.

RAİFE → RAİF.

RAİFFEİSEN (Friedrich Wilhelm), alman maliyeci (Hamm an der Sieg 1818 - Neuwied 1888). Çeşitli kasabalarda belediye başkanlığı yaptı. Küçük çiftçilerin karşılaştıkları güçlükleri görerek etkilendi ve ilk tarım kredi ve yardımlaşma teşkilatlarını kurdu.

RAİK, RAİKA sıf. (ar. *revk*'ten *rā'ik,* dişl. *rā'ika*). *Esk.* Katıksız, saf: *Leben-i raik* (saf süt).

ANTAKYA

RAİMOND I DE POİTİERS (1099/1100'e doğr. - Fons Murez 1149). Antakya prensi (1136-1149). Aquitania dükü Guillaume IX'un ikinci oğlu. Antakya krallığı'nı savunmak amacıyla prensliğin vârisi Constance ile evlendi (1136). Tehdit altında Bizans imparatoru İoannes II Komnenos'un metbuluğunu kabul etmek zorunda kaldı (1137) ve Türkler'e karşı düzenlenen bir haçlı seferine onunla birlikte katıldı (1138). 1142'de yeni bir bizans saldırısını önleyemedi. İoannes II ölünce (1143) Raimond, Manuel I Komnenos'un metbuluğunu kabul etmek zorunda kaldı. Courtenay sülalesinden Jocelin ile arası açılınca, atabey Zengi'nin Edessa'yı (Urfa) almasına göz yumdu (1144). Hatasını anladıysa da, ikinci haçlı seferinin önderi olan yeğeni Louis VII'nin müslüman Halep devleti'nin üzerine gitmesini sağlayamadı. Aquitanialı Aliénor karşısındaki davranışı, hükümdarların ayrılmasına yol açtı.

Nurettin, Raimond de Poitiers'yi Fons Murez'de yendi ve öldürdü.

PROVENCE

RAİMOND BÉRENGER I, Provence kontu → RAMÓN BERENGUER III, Barcelona kontu.

RAİMOND BÉRENGER II Yaşlı, Provence kontu → RAMÓN BERENGUER IV, Barcelona kontu.

RAİMOND BÉRENGER III (öl. 1166), Provence kontu (1144-1166). Yaşı küçük olduğu için Provence'ın yönetimini onun yerine amcası ve vasisi Yaşlı Raimond Bérenger II (→ RAMÓN BERENGUER IV, Barcelona kontu) üstlendi.

RAİMOND BÉRENGER IV ya da **V** (1198-1245), Provence kontu (1209-1245). Alfonso II'nin (1196-1209) oğlu ve ardılı; amcası Aragónlu Pedro II ona vasilik etti. Topraklarında sağlam bir yönetim teşkilatı oluşturdu. Kontluk yönetimini değişmez ve sağlam bir düzenlemeye kavuşturdu: "baile"ler tarafından (5 ya da 6) yönetilen yönetim birimleri oluşturdu ve kentlere belli bir statü tanıdı.

TOULOUSE

RAİMOND I (öl. 864'e doğr.), Toulouse kontu (852-864). Kel Charles, Aquitanialı Pépin II'ye karşı savaşında kendisine yaptığı yardıma karşılık olarak Quercy'yi Raimond I'e verdi (849). 863'te Septimania markisinin ayaklanmasıyla Toulouse'dan kovuldu.

RAİMOND II (860'a doğr. - 923), Toulouse kontu (918-923). Eudes'ün oğlu ve ardılı. Charles III'ü destekledi ve Karolenjlere sadık kaldı.

RAİMOND III Pons (900'e doğr. - 950/51'e doğr.), Toulouse kontu (923 -950'ye doğr.). Raimond II'nin oğlu ve ardılı. 924'te, Provence ve Languedoc'u istila eden Macarlar'ı püskürttü, Gothia (eski Septimania) markiliğini ilhak etti. Daha sonra Languedoc adını alacak olan yerde fiili otoritesini kurdu. 936'da Aquitania dükü unvanını aldı.

RAİMOND IV, Raimond de Saint -Gilles denir (Toulouse 1042 - Trablus 1105), Toulouse kontu (1092-1105). Birinci haçlı seferi sırasında Toulouse'un oğlu Bertrand'a bıraktı ve Güney Fransızları ordusunun başında, Provence'tan ayrılarak (ekim 1096) Kuzey İtalya, Dalmaçya kıyısı ve Makedonya üzerinden İstanbul'a vardı (nisan sonu, 1097). İznik (Nikaia) [haziran 1097], Eskişehir (temmuz 1097) ve Antakya (Antiokheia) [haziran 1098] kuşatma ve çarpışmalarında elde edilen başarılarda önemli payı oldu. Kendisi de, diğer haçlılarla birlikte, Antakya'da Musul emiri Kürboğa tarafından kuşatılan Raimond de Saint-Gilles, kentin kurtarılmasında kesin bir rol oynadı ve kenti elde etmek istedi (1098). Fakat, çetin bir tartışmadan sonra, kenti, Sicilyalı Bohémond ele geçirdi. Bunun üzerine Raimond, Kudüs üzerine yürümek isteyen haçlı kitlelerinin bu isteğine boyun eğmeden önce, Trablus emirliği'ne karşı birçok sefere girişti (1098 sonu-nisan 1099). Bundan sonra, Kudüs'ün zaptına katıldı (temmuz 1099). Raimond de Saint-Gilles, Askalon önünde G. de Bouillon'a yardım ettikten sonra İstanbul'a gitti ve burada Lombardlar'dan oluşan bir yardımcı ordunun başına geçti, ama Ankara (Ankyra) ile Amasya arasında bir yerde Kılıç Arslan I ve Danişment Gazi komutasındaki Türkler'e yenildi (temmuz-ağustos 1101). Ertesi yıl, ceneviz filolarının desteğiyle, Tartus'u ve onun ardından Gibelet'yi (bugünkü Cebail) aldı, ama Trablus kuşatması sırasında öldü (1105). Ancak, ölmeden önce, evlilikdışı oğlu Bertrand'ın daha sonra kuracağı (1109-1112) Trablus kontluğunun temellerini atmış bulunuyordu.

RAİMOND V (1134 - Nîmes 1194), Toulouse kontu (1148-1194), Alphonse I Jourdain'in oğlu ve ardılı. Vasallerini saraya hizmet etmeye zorlayarak ve onlara karşı burjuvaziye dayanarak (1152 ve 1176 tarihli fermanlarla burjuvalara Toulouse'da konsüllük rejimi tanıdı) eyaletlerinin birliğini güçlendirdi. Henry II Plantagenet'nin bir saldırısını Louis VII'nin yardımıyla püskürttü (1159).

RAİMOND VI (1156 - Toulouse 1222), Toulouse kontu (1194-1222). Raimond V'in oğlu ve ardılı. Babasının siyasetini sürdürerek kent burjuvazisine dayandı. Kent burjuvazisiyle başlıca vasalleri olan Foix kontu ve Béziers vikontunun Albililer'den yana geçmeleri üzerine, din sapkınlarını korudu. Bunun üzerine papa İnnocentius III tarafından aforoz edildi. Müttefiki Pietro II d'Aragona'nın bozguna uğrayıp ölmesi (Murat, 1213), Toulouse'un iki yıl süren bir kuşatmadan sonra düşmesine yol açtı (1213-1215). Raimond VI topraklarını papaya bırakarak İngiltere'ye çekildi (1215). Bunun üzerine malları Simon de Montfort'a devredildi (1215). Daha sonra Raimond VI, başkentini yeniden ele geçirdi (1217).

RAİMOND VII (Beaucaire 1197 - Millau 1249), Toulouse kontu (1222-1249). Raimond VI'nın oğlu ve ardılı. Toulouse devletinin yeniden kurulması işini tamamlamaya çalıştı. Din sapkınlığı yeniden alıp yürüdüğü için papa Honorius VIII, Raimond VII'yi aforoz etti ve hemen ardından da Louis VIII'i yeni bir haçlı seferine sürükledi. Tek kızı Jeanne'ın, Louis IX'un kardeşi Alphonse de Poitiers ile evlenmesine razı oldu; oysa bu, Toulouse kontluğu'nun krallık mülküne katılmasını hazırlayan bir olaydı (Meaux-Paris antlaşması, 1229).

Daha sonra, Raimond VII, İngiltere kralı Henry III ile ittifak yaptı (1242) ve kontluğun bağımsızlığına fiilen son veren Lorris antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (1243).

TRABLUS

RAİMOND I, Trablus kontu (Tartus'ta) [1102-1105] → RAİMOND IV, Toulouse kontu.

RAİMOND II (öl. Trablusşam yakınında 1152), Trablus kontu (1137-1152). Pons'un oğlu ve ardılı.

RAİMOND III (1140'a doğr. - 1187), Trablus kontu (1152-1187). Evlenme yoluyla Taberiye ve Celile senyörü oldu (1174 -1187). Frank devletlerine karşı büyük bir saldırıya girişen Nurettin Mahmut'a esir düştü (1164-1172). Baudouin IV (1174-1176) ve Baudouin V'in (1185-86) küçüklüklerinde iki kez Kudüs Latin krallığı naipliği yaptı. İslam dünyasını iyi tanıyan Raimond III, Baudouin IV'ün en gözde danışmanıydı; onu, Mısır ve Şam'ı egemenliği altına almış olan Selahattin'in (1176), frank devletlerini büsbütün kuşatmasını önlemek için, Nurettin Mahmut'un genç oğlunun hüküm sürdüğü Halep'in bağımsızlığını korumaya teşvik etti. Sonunda Halep'e de egemen olan (1183) Selahattin ile, Kudüs krallığı adına bir mütareke imzaladı.

DİĞERLERİ

RAİMOND d'Aguilers, fransız vakanüvis (XI. yy. - XII. yy.'ın başı), Saint-Gillesli Raimond IV'ün özel papazı. *Historia Francorum qui ceperunt Hierusalem* adlı yapıtında, Toulouse kontunun ordusunun Birinci haçlı seferi sırasındaki ilerleyişini, karşılaştığı güçlükleri ve mucizeleri anlattı. Bu tarih, Birinci haçlı seferi'yle ilgili en önemli kaynaklardan biridir.

RAİMONDİ (Marcantonio), italyan gravürcü (Bologna 1480 - *ay. y.* 1534'e doğr.). Francia'nın öğrencisiydi; desen ve niello sanatını ondan öğrendiği sanılır. Venedik ve Floransa'da çalıştı, Campagnola'dan, yapıtlarının kopyalarını çıkardığı Dürer'den ve Leidenli Lucas'tan etkilendi. 1510'a doğru Roma'ya yerleşti, düzenlemeleri onun sayesinde tüm Avrupa'ya yayılacak olan Raffaello'nun (ve çevresindeki sanatçıların) yetkili yorumcusu oldu. 1526'da G. Romano'dan, Aretino'nun *Sonnetti lussuriosi*'sine esin kaynağı olan 16 *Modi* ("Pozisyonlar") gravürü çıkardığı için hapse atıldı. Roma'nın yağmalanmasından (1527) sonra izi kaybedildi. 300'ü aşkın yapıtı bulunan Raimondi, röprodüksiyon gravürünü bir meslek ve sanat haline getiren ilk sanatçılardan biridir.

RAİMONDİ (İgnazio), italyan kemancı ve besteci (Napoli 1735 - Londra 1813). San Carlo tiyatrosu'nda keman çaldı (1759-1762). 1760'a doğru, Amsterdam'da orkestra şefliğine başladı. 1780'de Londra'ya gitti. Konsertan ve programlı senfoniler *(Telemakhos'un başından geçenler)*, yaylılar için üçlüler ve dörtlüler, keman ve bas çalgısı için sonatlar besteledi.

RAİMONDİ (Pietro), italyan besteci (Roma 1786 - *ay. y.* 1853). 1824-1832 arasında Napoli'de kralın tiyatrolarını yönetti. 1853'te Roma'daki San Pietro bazilikası'nın capella yöneticisi oldu. 60'ı aşkın opera, 21 bale, aralarında 64 sesli bir fügün de bulunduğu dinsel yapıtlar besteledi.

RAİMONDİ (Giuseppe), italyan yazar (Bologna 1898 - *ay. y.* 1985). *La Ronda* dergisinin yayın kurulunda görev aldı, insanlık durumu üzerine, nostalji dolu, özyaşamöyküsü niteliğinde eleştirel romanlar (*Giuseppe in Italia*, 1949; *Lo scrittoio*, 1960) yazdı.

RAİMONDİ (Ruggero), italyan basbariton (Bologna 1941). Biraz da ses cinsinden dolayı kabul ettiği kompozisyon rollerinde (Scarpia, Boris Godunov, Mefistofele, Don Juan) dikkat çekti. Çevirdiği filmlerle (J. Losey'in *Don Giovanni*'si) yaygın bir ün kazandı.

RAİMONDİNO DEİ LİUZZİ → MONDİNO DEİ LUCCİ.

RAİMU (Jules Auguste César MURAİRE, — denir), fransız oyuncu (Toulon 1883 - Neuilly-sur-Seine 1946). İşe çalgılı kahvelerde başladı, Feydeau, onu *Monsieur chasse* adlı oyunundaki Marsilyalı tipini canlandırmak üzere seçti. Sonradan bulvar tiyatrosunun en ünlü yazarları, oyunlarını onun oynamasını ya da yaratmasını istediler: *Faisons un rêve* (1916), *l'Ecole des cocottes* (1918), *le Blanc et le Noir* (1922), *Noix de coco* (1935) vb. M. Pagnol'un *Marius* adlı oyunundaki César rolü (1929) ona rolden role Comédie-Française'in kapılarını açtı (1943). Raimu elli kadar film de çevirdi.

RAİMUND (Ferdinand RAİMANN, — denir), avusturyalı oyun yazarı (Viyana 1790 - Pottenstein, Bavyera, 1836). Viya-

Vulcanus, Venüs ve Aşk
Marcantonio **Raimondi**'nin kazıma kalemiyle yaptığı çalışma (1508'e doğr.)
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris





X-Marinie kol.

Raimu: yapımcı Pierre Billon'un *l'Homme au chapeau rond* adlı filminin (1946) bir sahnesinde

na'da oyunculuk, tiyatro yönetmenliği yaptı, çoğu kez Grillparzer'den esinlenerek çok sayıda tiyatro oyunu (*Der Alpenkönig und der Menschenfeind*, 1828; *Der Verschwender*, 1834) kaleme aldı. İntihar etti.

RAİMUNDO de Peñafort *(aziz)*, ispanyol kilise hukukçusu (Penyafort şatosu, Barcelona yakınında, 1175'e doğr. - Barcelona 1275). Kilise hukuku profesörüydü, çok sonradan dominikenler arasına katıldı (1222). Papa Gregorius IX'un büyük bağışlayıcı ve günah çıkarıcılığına getirildi (1230), tarikatının başkanlığını yaptı (1238-1240), orden de Santa María de la Merced'in ikinci kurucusu oldu. Son yıllarını müslümanlara vaazda bulunmaya adadı. 1601'de azizler arasına alındı.

RAİNALD VON DASSEL, alman rahip (1120'ye doğr. - Roma yakınında 1167). İmparatorluk şansölyesi (1156), Köln başpiskoposu (1159) oldu. Askerlik yanı din adamlığından ağır basıyordu; Kilise ile İmparatorluk savaşına, Friedrich Barbarossa'nın danışmanı olarak katıldı. Besançon diyeti'nde (1157) ortaya çıkan bir sorun yüzünden, daha sonra Alexander III adıyla papa olan kardinal Rolando ile çatıştı. Roncaglia diyeti'ni (1158) hazırladı. 1163'te aforoz edilince, Kuzey ve Orta İtalya'ya İmparatorluğun ajanlarını yerleştirdi ve İngiltere kralı Henry II ile imparatoru, Alexander III'e karşı birlikte harekete geçirmeye çalıştı. Victor IV ölünce, onun yerine düzmece papa Paschalis III'ü seçtirdi, 1167'de Friedrich Barbarossa ile birlikte İtalya'ya gitti ve Romalılar'ı Monte Porzio Catone'de bozguna uğratan (1167) birliklere komuta etti.

RAİNALDİ (Carlo), italyan mimar (Roma 1611 - *ay. y.* 1691). Babası GIROLAMO (1570-1655) ile birlikte çalıştıktan sonra, Kuzey İtalya ve manierismoculuktan alınmış öğeleri, Roma'ya özgü büyük barok sahneleme anlayışıyla birleştiren kişisel bir üslup geliştirdi: S. Andrea della Valle'nin cephesi (1656-1665), piazza del Popolo'ya açılan üç yolun çıkış noktasını vurgulayan ikiz kiliseler (1662'den başlayarak), S. Maria in Campitelli kilisesi (1662-1667), S. Maria Maggiore'nin absidası (1669).

RAİNE (Kathleen), ingiliz kadın yazar (Londra 1908). Bir süre gnosisçi ve yeniplatoncu bir akıma bağladığı ve katolikliğe yaklaştırdığı Blake'in gölgesinde (*Blake and Tradition* [Blake ve gelenek], 1969), kendi yalnızlığına tutkun ve dünyaya dönük bir ruhu yansıtacak şiirler (*Stone and Flower*, 1943; *Living in time*, 1946; *The Year one*, 1952; *The Hollow hill*, 1965; *The Lost Country*, 1971; *The Oval Portrait*, 1977; *The Presence*, 1988; *India Seen Afar*, 1990; *Golgonooza, City of the Imagination*, 1991) yazdı. Ayrıca bir özyaşamöyküsü kaleme aldı (*The Land Unknown*, 1975).

RAİNHİLL, İngiltere'de Manchester-Liverpool hattı üzerinde küçük yerleşim birimi; 1829'da, bir lokomotif tipini seçmek için yapılan ünlü bir yarışa sahne oldu. *Rainhill yarışı*'nı George ve Robert Stephenson ile Henry Booth'un *Rocket** adlı lokomotifi kazandı.

RAİNİER III (Monako 1923), Monako prensi (1949). Polignac kontu Pierre ile Valentinois düşesi Charlotte'un oğlu. 1944'te imzalanan annesinin tahttan feragatını gösteren belge gereğince, anne tarafından dedesi, Monako prensi Louis II'nin yerine geçti. 1956'da amerikalı film oyuncusu Grace Kelly (öl. 1982) ile evlendi ve üç çocuğu oldu.

RAİNİER dağı, ABD'de (Washington eyaleti) yanardağ doruğu, Cascade Range'de, Tacoma'nın G.-D.'sunda; 4 392 m. Pek çok buzulun bulunduğu bir ulusal parkın (979 km²) ortasındadır.
—Dağc. 1792'de kaptan Vancouver tarafından keşfedildi. 1833 ve 1857'deki denemelerden sonra, H. Stevens ve P. B. Van Trump ilk tırmanışı gerçekleştirdiler (1870). Çok zorlu olan kuzey aklanına, 1935'te, O. Daiber, A. Campbell ve W. H. Borrow tırmandı. Uzun ve güç batı sırtına, D. W. Woods, A. Campbell ve L. Boyer tırmandı (1938). Kuzey aklanındaki, 1 200 m yüksekliğinde Willis duvarına ilk tırmanışı E. Cooper ve M. Swayne gerçekleştirdi (1962).

RAİNİLAİARİVONY, madagaskarlı siyaset adamı (1828 - Cezayir 1896). 1865'te kardeşi Raharo'nun yerine geçti ve birbiri ardınca evlendiği Rasoherina, Ranavalona II ve Ranavalona III adlı kraliçelerin dönemlerinde Madagaskar devletini yönetti. Protestan oldu, orduyu yeniden düzenledi ve reformlar yaptı (1868 ve 1881 yasaları). Fransa ve İngiltere arasındaki anlaşmazlıktan yararlanarak ülkesinin bağımsızlığını sağlamaya çalıştı. Fakat, 1885 Tamatave antlaşması fiili bir fransız himayesi getirdi ve 1890 Fransız-İngiliz anlaşması Rainilaiarivony'nin son umutlarını da yok etti. Adanın işgalinden sonra (1895) Cezayir'e sürüldü.

RAİNİS (Janis PLIEKSANS, **Yan** —denir), letonyalı yazar (Varslavanıy 1865 - Mayori 1929). Bir çiftlik sahibinin oğluydu; Yeni akım adlı demokratik harekete katılarak, örgütün gazetesi olan *Dienas Lapa*'nın başına geçti (1891-1895) ve sürgün cezasına çarptırıldı (1897-1903). İlk kitaplarında, yaklaşan devrimin yankılan hissedilirken (*Échos lointains* [fr. çev.], 1903; *Semailles de tempête* [fr. çev.], 1905), simgesel dramı *Uguns un Nakts*'da (1905) devrimci atılımı yüceltti. 1905'te İsviçre'ye göç etti; orda kaleme aldığı şiirlerde (*Ave, Sol!* 1910; *Gals un sakums*, 1912) ve alegorili peri masallarında (*Zelta zirgs*, 1910; *Souffle, brise!* [fr. çev.], 1913), 1905'te yenilgiye uğrayanlara duyduğu bağlılığı ve yakınlığı dile getirdi. 1920'de Letonya'ya dönen Rainis'in son şiirlerinde (*No Dagda Skicu burtnikas*, 1920-1925), acı ve düş kırıklığı hissedilir. Rainis ayrıca Eğitim bakanlığı (1926-1928) yapmış ve SSCB ile yakınlaşmayı sağlamak için çaba göstermiştir.

RAİNWATER (James), amerikalı fizikçi (Council 1917 - Yonkers 1986). Columbia Üniversitesi'nde profesör ve araştırmacı olarak çalıştı, burada müon atomlarından doğan X ışınlarının ilk sistemli ölçümlerini ve nötron rezonansları alanında tayfgözlem yöntemine dayanan ölçümler gerçekleştirdi. Atom çekirdeğinin biçim ve yapısı üzerine yaptığı çalışmalar sayesinde danimarkalı Aage Bohr ve Ben Mottelson ile birlikte 1975 Nobel fizik ödülü'nü kazandı.

RAİPUR → RAYPUR.

RAİS, RAYS ya da **RETZ** (Gilles DE), Fransa mareşali (1400'e doğr. - Nantes 1440). Jeanne d'Arc'ın eski mücadele arkadaşlarından; 1435'e doğru kendi topraklarına çekildi; büyük servetine güvenerek kendini simya ve karabüyüye adadı ve sonunda görülmemiş bir vicdansızlık örneği vererek, deneylerinde çocukları kullandı (140 ile 300 arasında çocuğu öldürdüğü sanılır). Ölüm cezasına çarptırıldı.

RAİŞ a. (ar. *riş*'ten *rā'iş*). İsl. huk. Rüşvet verenle rüşvet alan arasında aracılık eden kişi. (Raiş bunlardan hangisi için çalışıyorsa onunla aynı cezaya mahkûm edilir.)

RAİVAVAE, Tubuai adalarından biri, Fransız Polinezyası'nda; 1 023 nüf.

RAİYANE be. (ar. *rā'ī*, ve fars. *-āne*'den *rā'iyāne*). *Esk.* **1.** Çoban tarzında: *"... kavimlerden bir kısmı tekrar bozkırlardaki râiyane hayata döndü"* (F. Köprülü). **—2.** Pastoral biçimde: *Eşar-ı raiyane* (pastoral şiirler).

RAİYE ya da **RAİYET** a. (ar. *ra'y*'dan *ra'iyye, ra'iyyet*). *Esk.* **1.** Otlayan hayvan sürüsü. **—2.** Bir hükümdara vergi veren halk: *"Teb'a-i gayr-i müslime ise ol gün raiyyet silkinden çıkıp millet-i hâkime ile tesavî kazanmış olduklarından..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—İsl. huk. Başkasının yönetimi altında bulunan kişi, halk. (Raiye savaşa katılır, vergi verir, karşılığında da kamu güvenliğinden ve kamu hizmetlerinden yararlanır.)

RAİYE sıf. (ar. *rā'ī*'nin dişl. *ra'iye*). *Esk.* Pastoral: *Eşar-ı raiye* (pastoral şiirler).

RAİYE → RAİ.

RAİYET → RAİYE.

RAİYETPERVER sıf. (ar. *ra'iyyet*, ve fars. *perver*'den *ra'iyyet-perver*). *Esk.* Halkına, uyruklarına iyi davranan hükümdar için kullanılır.

RAİZ ya da **RAYİZ** sıf. (ar. *rā'iz*). *Esk.* Kızgın, öfkelenmiş.

Raizet, uluslararası Pointe-à-Pitre (Guadeloupe) havalimanı.

RAJAČIĆ (Josif), sırp patriği (Lučani, Hırvatistan, 1785 - Sremski Karlovci 1861), Karlovac metropoliti (1842). 1848 devrimi sırasında Macaristan'da bir sırp voyvodinası kurulmasını isteyen ulusal bir sabor topladı (mayıs). Kuruluşu imparator Franz-Joseph tarafından onaylanan voyvodina 1861'e kadar varlığını sürdürdü.

RAJANİA a. (ing. botanikçi J. *Rai*'nin adından). Köksapı yenebilen tırmanıcı bitki. (*Dioscoreaceae* familyası.)
—ANSİKL. Rajanialar, çoğunlukla yumru köksaplı tırmanıcı bitkilerdir. Yumruları nişastalıdır ve yenebilir. Sapları sarmaşık ve tırmanıcıdır. Yaprakları almaşık dizili ve genellikle yürek biçimindedir. Çiçekleri bireşeylidir ve yaprakların koltuğunda başak halinde bulunur. Meyvesi kapsül biçimindedir. Rajanianın Orta Amerika ve Antiller'de on kadar türü yetişir.

RAJIĆ (Jovan), sırp manastır başrahibi ve yazar (Sremski Karlovci 1726 - Kovilj manastırı 1801). Şiirler yazdı, özellikle *İstorji araznih slevinskih narodov, najpace Bolgar, Horvatov i Serbov* (Çeşitli slav halklarının, özellikle Bulgarlar'ın, Hırvatlar'ın ve Sırplar'ın tarihi) [4 cilt, 1794-95].

RAJİDAE a. Zool. TIRPANAGİLLER familyasının bilimsel adı.

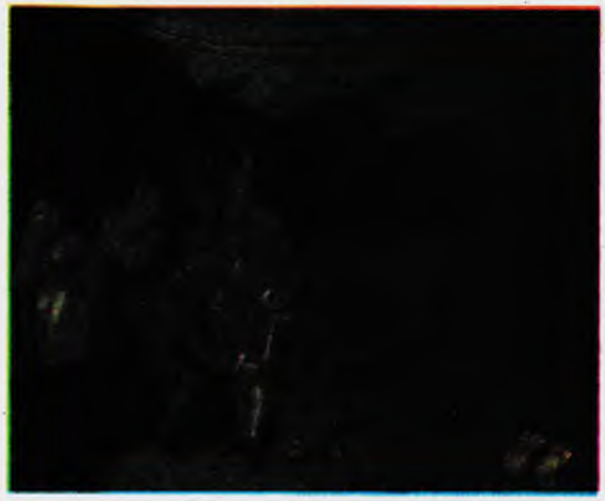
RAJİFORMES a. Zool. ÖZKEDİBALIKLARI takımının bilimsel adı.

RAJK (László), macar siyaset adamı (Székelyudvarhely, bugün Odorhei, 1909 - Budapeşte 1949). Komünist parti üyesiydi, hapsedildi (1932-33), ardından uluslararası müfrezelere katılarak İspanya'da savaştı. 1939-1941 arasında Fransa'da gözaltında tutulduktan sonra, 1941'de gizlice ülkesine döndü. 1941-1944 arasında tutuklandı, aralık 1944'te Almanya'ya götürüldü ve mayıs 1945'te Macaristan'a döndü. Macar emekçiler partisi genel sekreter yardımcılığına getirildi, İçişleri bakanı

Ph. Ledru-Sygma



Rainier III
Monako prensi
(kasım 1976'da)



Godfrey New Photographics

Mirasçı
W. Hogarth'ın
The Rake's Progress (1735)
adlı dizisindeki
sekiz tablodan biri
Soane Museum, Londra

(1946-1948), Dışişleri bakanı (1948 - haziran 1949) oldu. Devlete karşı kompioyla suçlandı, ölüm cezasına çarptırıldı ve asıldı. 1955'te saygınlığına yeniden kavuştu.

RAK, -kkı a. (ar. *rakk*). *Esk.* Yazı yazmak için tabaklanmış ceylan derisi.

> **-RAK [-REK].** Yapım eki. Ad soylu sözcüklere getirilerek onlardan benzerlik, azlık, gibilik kavramı içeren sözcükler türetilir: *acırak* (acı-rak; acı gibi, az acı), *alçarak* (alçak-rak; az alçak, alçak gibi), *bozrak* (boz-rak; bozu andıran, bozca, boz gibi), vb.

RAKABAT çoğl. a. (ar. *rakabe*'nin çoğl. *rakabât*). *Esk.* **1.** Boyunlar, ense kökleri. **—2.** Köleler.

RAKABE a. (ar. *rakabe*). *Esk.* **1.** Boyun. **—2.** Köle, kul: *Fekk-i rakabe, itak-ı rakabe* (köle azat etme). **—3.** Bir mala sahip olma, mal sahipliği.
—İsl. huk. Devredilebilen ve devralınabilen şeylerin aslı ve kendisi, çıplak mülkiyet (köle, cariye, tarla vb.). ‖ *Rakabe etmek*, bir vakfın ürününü ya da gelirini aslına eklemek.

RAKABİ sıf. (ar. *rakabe* ve *-î*'den *rakabî*). Esk. anat. Boyunla ilgili.

RAKADAN a. (ar. *rakadân*). *Esk.* Zıplama, sıçrama: *Rakadan-ı sıbyan* (çocukların zıplamaları).

RAKAM a. (ar. *rakam*). **1.** Bir sayılama sisteminde sayıları yazmaya yarayan simgelerden ya da harflerden her biri. (Bugün en çok kullanılan rakamlar arap rakamlarıdır. Kimi özel durumlarda romen rakamlarına başvurulur.) **—2.** Bu işaretlerle yazılan sayı: *Bu rakamlar enflasyon hakkında bir fikir veriyor.* **—3.** Nicelik, miktar.
—*Esk.* **1.** Yazı yazma, yazıyla gösterme: *"Kalem olsun eli ol kâtib-i bed-tahrîrin / Ki fesad-ı rakamı sürumuzu şûr eyler"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Hesap bilgisi. **—3.** *Rakam çekmek*, yanlış ya da kötü yazılmış bir yazıyı çizmek, iptal etmek. ‖ *Rakam dökmek*, hesap yapmak, hesaplamak. **—4.** *Rakam-keş*, yazı yazan. ‖ *Rakam-pazir*, sayıyla gösterilebilir, sayılaştırılabilir. ‖ *Rakam-zede*, yazıya geçirilebilir, yazılabilir. ‖ *Rakam-zen*, yazı yazan.
—İkt. *İki rakamlı*, % 10'u aşan bir büyüme ya da enflasyon oranına denir.
—Müz. Sürelerin hesabını (ölçü), hangi notanın hangi parmakla çalınacağını ve kimi bas partilerinde, akorları belirtmek amacıyla kullanılan işaret.
—Tic. *Rakama dökme*, bir ticarethanenin mallarının değerini kestirme, iş hacmini yaklaşık olarak hesaplamak eylemi.

RAKAMİ sıf. (ar. *rakam* ve *-î*'den *rakamî*). *Esk.* Sayıyla ilgili, sayısal.

RAKAMLAMA a. Rakamlamak eylemi.
—Müz. Bir bas partisindeki notaların altında ya da üstünde yer alan ve bu notaların gerektirdiği akorları belirten rakamların tümü. (Eşanl. ŞİFRAJ.)

RAKAMLAMAK g. f. Müz. Bas notaların üstüne akorlarını belirten rakamlar koymak.
—Müz. *Bir bas partisini rakamlamak*, bu bas partisindeki notaların altına ya da üstüne, akorları belirten rakamları yazmak.

RAKAMLI sıf. *Say. sıf.* + *rakamlı*, belirtilen rakamdan oluşan sayı için kullanılır: *İki rakamlı bir sayı söyle.*

RAKAN, japonca sözc. → ARHAT.

RAKAPOŞİ doruğu, Batı Karakurum'un Pakistan'daki doruğu, Sindhu (İndus) vadisinin aşağında; 7 788 m. 1937-1956 arasındaki pek çok denemeden sonra, doruğa ilk tırmanışı, 1958'de ingiliz M. Banks ve T. Patey gerçekleştirdi.

RAKDE a. (ar. *rakde*). *Esk.* Uyku.

Rake's Progress *(The)* [Hovardanın sonu], W. Hogarth'ın 8 tabloluk dizisi (1735, Soane Museum, Londra). Bu sefahat sahnelerinde, sanatçı, hovardaca sürdürülen bir yaşamın yol açtığı düzensizlikleri göstermek ister. Dizi gravür tekniğiyle çoğaltılıp yaygınlaştırılmıştır. Stravinski'nin bir operası (1951) ve Ninette De Valois'nın bir balesi (konu ve müzik Gavin Gordon [1935]) bu tablolardan esinlenmiştir. (→ HOVARDANIN SONU.)

RAKEŞ (Mohan), hindi diliyle yazan hintli yazar (Amritsar 1925-1972). Yapıtlarında çağdaş toplumsal sınıfların kentlerdeki yaşamını anlatan ilk hindi yazarlardan biridir. Romanlar, öyküler ve tiyatro oyunları kaleme aldı, doğuştan güçlü diyalog yeteneğiyle yalın ve dolaysız bir üslup kullandı (*Adhe adhure*, 1958). Duyguları büyük bir ustalıkla çözümleyen Rakeş, *And-here band kamre* (1961) romanında, Delhi'nin gelişmiş semtlerindeki siyasal yaşamı ve aile çevrelerini işlemiştir.



çeşitli raket tipleri

RAKET a. (fr. *raquette*). **1.** Genellikle tahtadan, hafif metalden ya da sentetik iplikten oval bir çerçevesi olan ve üzerine bağırsak ya da sentetik iplikten bir kiriş geçirilmiş, tenis badminton ve duvar tenisi (skuaş) oynamakta kullanılan saplı araç. (Bk. *ansikl.* böl. Spor.) **—2.** Her yüzü 2 mm'yi geçmeyecek kalınlıkta çok ince bir kauçuk tabakasıyla kaplı olan, masa tenisi oynamada kullanılan saplı tahta plaka. (1984'ten beri her iki yüzü de farklı renklerde kaplanır.) **—3.** Karda ayağın gömülmesini önleyecek biçimde yürümeyi sağlayan, genellikle kafesli geniş tabanlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Saatç. Aralarından pandülün geçtiği bir anahtar ile bir pimi olan ve sarmal balansın frekansını ayarlamak için pandülün etkin uzunluğunu değiştiren parça. (Bu uzunluğun artırılması, saatin geri kalmasına, azaltılması ise ileri gitmesine yol açar.) ‖ *Raket takımı*, balans baskısı üzerine tespit edilen parçaların tümü. ‖ *Ayar raketi*, saatin balans ekseni üzerinde bulunan ve üzerine pandülün bir pimle tespit edildiği ayar parçası.
—ANSİKL. Etnogr. Raketlerden Alaska, Kanada ve Doğu Sibirya'da yararlanılır (Eskimolar raket kullanmazlar). Raketlerin biçimleri karın niteliğine, kişinin ve özellikle etnik grupların boy ve ağırlığına göre değişiklik gösterir. Raket genellikle yuvarlak ya da kare, düz ya da uçları kıvrık olur. Bununla birlikte, pistlerde ve açık alanlarda kullanılan "kunduz kuyruğu", düz alanda hızla yer değiştirmek olanağı sağlayan önü kıvrık ve ince uzun "kırlangıç kuyruğu", dağlık bölgeler için "yuvarlak uç" ve ağaçlı ya da engebeli araziler için "ayı pençesi" raketler olmak üzere başlıca dört tip raket vardır. Raketin yapıldığı madde de değişiklik gösterir; armatür için karaçam ya da kayın tahtası, kayışlar için de ren geyiği, fok, ayı ve at derisi kullanılır.
—Spor. Tenis raketi 1975'ten başlayarak çerçevenin genişletilmesiyle büyük bir değişikliğe uğradı. Vuruşların hızını artıran (daha uzun tellerin daha büyük bir esneklik sağlaması) ve kafesli alanın genişlemesini sağlayan, böylece topun çarpmasıyla meydana gelen titreşimleri azaltan da büyük ve orta çerçevelerin ortaya çıkmasıdır.

RAKHİ, tüm Hindistan'da ağustos ayında kutlanan bir bayram gününde *(rakhi bandana)*, hintli genç kızların, kardeş saydıkları erkeklerin bileklerine doladıkları çokrenkli ve parlak kâğıtlardan kesilerek yapılmış bilezikler. Biraz alaycı bir anlamda kullanılarak istenmeyen taliplerin uzaklaştırılmasına yararlar.

RAKI a. (ar. *rakı*). **1.** Anason esansı ile aromalandırılan ve % 45-50 oranında alkol içeren damıtık içki. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rakı âlemi*, rakı içilerek yapılan eğlenti.
—ANSİKL. Rakı eskiden özel sektöre ait işletmelerde üretiliyordu. 1926 yılında öteki damıtık ispirtolu içkilerle birlikte üretimi, ithali ve satışı devlet tekeline verildi. Tekel tarafından 1930 yılında başlanarak kurulan rakı fabrikalarının sayısı 5'tir: Paşabahçe (İstanbul), İzmir, Diyarbakır, Gaziantep ve Tekirdağ. Türkiye'de rakı üretim ve tüketimi hızla artmaktadır. Örneğin 1987'de 48,5 milyon litre olan üretim, 1991'de 61,6 milyon litreye çıkarak, son 5 yılda % 27 artmıştır.

Rakının hammaddesi genellikle çekirdekli ya da çekirdeksiz kuru üzüm ve az miktarda kuru incirdir. Elde edilen içkinin aromalandırılması için anason tohumları kullanılır.

Üretim aşamaları şöyledir:
1. *Şekerli mayşenin hazırlanması.* Fabrikaya gelen üzümler yıkanarak kıyma makinesine benzer aletlerde kıyılır, elde edilen üzüm kıyması, karıştırıcı denilen aletlerde 4 katı su ile karıştırılarak 8-9 bomeli (14-16 ° Balling) şekerli mayşe elde edilir.
2. *Mayalandırma.* Hazırlanan şekerli mayşe, büyük kazanlara (450 hl) alınarak, saf ispirto mayası ile mayalanır ve mayalanmaya bırakılır. 50-60 saat süren mayalanma sırasında şekerli mayşe, mayalanma kazanına 100'er hektolitrelik pontiler halinde verilir ve sonunda % 7-8 alkol içeren "alkollü mayşe" elde edilir. Mayalanma esnasında sıcaklık 28-32°C arasında bulunur.
3. *Damıtma. I. Damıtma.* % 7-8 alkollü mayşe, zincirleme çalışan kolonlarda, deflegmasyon ve rektifikasyon ilkelerine göre damıtılarak % 93-94'lük ispirto elde edilir. Rakı imalinde kullanılan bu ispirtoya "soma" adı verilir. Soma, rafine edilmemiş olduğundan, aldehit ve fuzel yağı içerir.
II. Damıtma. Bu damıtma beşer bin tonluk bakır imbiklerde yapılır. Kazana önce soma konur, üzerine anason tohumları eklenir, sonra su katılarak somanın alkol oranı % 45'e düşürülür; kazan kapanır ve 4 atmosferlik kızgın buharla ısıtılarak damıtılır. Damıtma sırasında önce, kaynama

dereceleri alkole göre düşük olan aldehit ve benzeri maddeler gelir. "Baş ürün" adı verilen bu kısım ayrılarak asıl rakıyı verecek olan "orta ürün"ün alınmasına başlanır. Tat ve koku ağırlaşmaya başlayınca, kaynama dereceleri çok daha yüksek olan "fuzel yağları" bakımından zengin olan "son ürün"ün alınmasına başlanır.

Damıtma kazanına verilen anason miktarı, üretilecek rakının türüne göre hesaplanır. Yeni rakı elde edilecekse rakının litresi başına 80 g, Kulüp rakısı elde edilecekse litre başına 100 g anason tohumu hesaplanır. Damıtma sırasında deneyimli damıtma ustaları tarafından tat ve koku muyanesi yapılarak orta ürün ayrılır. Ayrılan % 80 alkollü "orta ürün" rakıdır. Bu orta ürün (göbek), Yeni rakı'da % 45'e, Kulüp rakısı'nda % 50'ye söndürülür (seyreltme). Söndürme işi, içinde karıştırıcılar bulunan tahta kaplarda yapılır. Söndürme sırasında Kulüp rakısı'nda litreye 6 g, Yeni rakı'da 4 g şeker katılır ve karıştırma işi 4-5 saat sürer. Kulüp rakısı tahta fıçılarda en az 2, Yeni rakı en az 1 ay dinlendirilir.

Üretim, Osmanlı devletinin ilk dönemlerine kadar uzanır. Ancak, rakının izinli olarak üretimine, dinsel nedenlerle oldukça geç tarihlerde başlanmıştır. Tanzimat'tan sonra, rakıya vergi uygulanarak Düyunu umumiye'ye önemli ölçüde gelir sağlanmıştır.

Türkiye'de kurulan ilk rakı fabrikası, 1912'de, Bomonti-nektar şirketi'nin İzmir Halkapınar'da açtığı fabrikadır. Bunu, 1922'de özel bir girişimcinin açtığı Paşabahçe ispirto ve içki fabrikası izlemiştir. Bu fabrika, 1926'da, bir polonya şirketi tarafından devralınarak Tekel adına çalıştırılmış, 1929'da Tekel'in satın aldığı fabrikanın tesisleri genişletilerek modern bir yapıya kavuşturulmuştur (1932). 1930'da özel kişilerin kurduğu Gaziantep İçki fabrikası'nı satın alan Tekel idaresi, 1930-1934 yılları arasında da Diyarbakır İçki fabrikası'nı kurarak her iki fabrikanın kapasitesini giderek artırmıştır. Tekel idaresi bundan sonra iki fabrikaya daha sahip olmuştur; bunlardan ilki, 1940'ta Bomonti-nektar şirketi'nden satın aldığı İzmir Şarap ve içki fabrikası, öteki ise 1966'da kurduğu Tekirdağ Şarap ve içki fabrikası'dır. İzmir'deki fabrikada 1943'te suma, 1944'te rakı üretimine başlanmış, günde 3 600 litre (100°'lik) kapasite ile kurulan Tekirdağ fabrikasında da önce suma, daha sonra da rakı üretimine geçilmiştir (1967). Türkiye'de, tüketime bağlı olarak artan rakı üretimi 1962'de 13,8 milyon litreyken, 1972'de 20,5 milyon litreye, 1991'de ise 61,6 milyon litreye yükselmiştir. 1991'de yurtiçi tüketimi 57,3 milyon litre olan rakının dışsatımı 1,6 milyon litredir.

RAKIB, RAKIBE sıf. (ar. *rakb, rıkbet*, gözetleme'den *rakıb*, dişl. *rakıbe*). *Esk.* **1.** Gözeten, koruyan. **—2.** Bekleyen.

RAKICI a. Rakı yapan ve/ya da satan kimse.

◆ sıf. Rakıyı öteki içkilere yeğleyen kimse için kullanılır

RAKICILIK a. Rakı yapma ve/ya da satma işi.

RAKIM a. (ar. *rāḳım*). Bir yerin denizden yüksekliği.

—Balis. *Rakım farkı*, ateşli bir silah ile hedefi arasındaki olumlu ya da olumsuz yükselti farkı. (Atış öğelerinin hesaplanmasında kullanılır.)

—Esk. mat. Düşey yükselti, ortalama deniz düzeyine göre bir nokta için yükseklik.

◆ sıf. **1.** Yazan, yazıyla gösteren. **—2.** *Rakım-ı huruf* ya da *rakım-ül-huruf*, "bu harfleri yazan" anlamında yazarların kendilerinden söz ederken kullandıkları alçakgönüllük belirten söz.

RAKIM EFENDİ Küçük → AHMET RAKIM EFENDİ.

RAKIM MEHMET PAŞA, türk yöneticí (öl. 1770). Defterdar İbrahim Efendi'nin oğlu. Öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul baruthanesi nazırı, mefkufatçı (1735), Tophane nazırı (1739), Anadolu muhasebecisi, Erzurum ordusu defterdarı (1744), defter emini (1747), tersane emini (1750), şehremini (1750), yeniçeri kâtibi (1760) olarak görev yaptı. Vezirlik rütbesi alarak Mısır valiliğine (1767) getirildi. Ertesi yıl azledildiyse de çok kısa süre sonra Cidde valiliğine atandı.

RAKİ sıf. (ar. *rükū'*'dan *rākī*). *Esk.* Eğilen; secde eden.

RAKİAN be. (ar. *rākī*'den *rākīan*). *Esk.* Eğilerek, iki büklüm olarak.

RAKİANE be. (ar. *rākī* ve fars. *-āne*'den *rākīāne*). *Esk.* Eğilerek, iki kat olmuşçasına.

RÂKİB sıf. (ar. *rükūb*'dan *rākib*). *Esk.* **1.** Bir hayvana binen, binici. **—2.** Taşıta binen.

RAKİBAN çoğl. a. (ar. *raḳib*'in fars. çoğl. *raḳibān*). *Esk.* **1.** Birbirine rakip olanlar. **—2.** Bekçiler.

RAKİBE a. (ar. *raḳib*'in dişl. *raḳibe*). *Esk.* **1.** Yarışan kadınlardan her biri. **—2.** Hasım olan kadın.

RÂKİBEN be. (ar. *rākib*'den *rākiben*). *Esk.* Bir şeye binmiş olarak, binerek: *"...cānib-i mīrīden alınıp verilen eşyayı istishab ile bir sefineye râkiben..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RAKİD, RAKİDE sıf. (ar. *rükūd*'dan *rākid*, dişl. *rākide*). *Esk.* Durgun, kımıltısız: *"Bahar rüzgârlarının râkid suların üstünden geçerken yapacağı hayalî mevceler ancak bu kadar latif olabilirdi"* (H. E. Adıvar). *Miyah-ı rakide* (durgun sular).

RAKİK, -kı sıf. (ar. *rıḳḳat*'ten *raḳīḳ*). *Esk.* **1.** Narin, ince, dokunaklı, hassas: *"Bu seste ağlayanlara, mustarip olanlara karşı istimal edilen bir eda-yı rakik vardı"* (H. Z. Uşaklıgil). *"... rakīk ve dakīk aletler de icat olunmuştur"* (Mahmut Sadık). **—2.** Merhametli, çok acıyan: *"Dilerim senden Hudayâ eyle tevfikin rakik"* (Niyazi, XVII. yy.). **—3.** *Rakik ü nizar*, ince ve sıska. ‖ *Rakik-ül-kalb*, yufka yürekli, acıyan.

—İsl. huk. Köle.

RAKİKA sıf. (ar. *raḳīḳ*'ın dişl. *raḳīḳa*). *Esk.* İnce; nazik.

—Esk. anat. *Ema-yı rakika* → EMA.

RAKİKA a. (ar. *raḳīḳ*'ın dişl. *raḳīḳa*). İsl. Tutsak; cariye ve köle.

RAKİM a. (ar. *raḳam*'dan *raḳīm*). *Esk.* Üzerine yazı yazılacak yüzey, kâğıt, levha vb.

RAKİME a. (ar. *raḳīm*'den *raḳīme*). *Esk.* Üzerine yazı yazılmış olan kâğıt, mektup: *Hamil-i rakime* (yazı, mektup taşıyan, getiren).

RAKİP a. (ar. *reḳābet*'ten *raḳīb*). **1.** Başkasının da istekli olduğu bir işe, bir göreve, bir üstünlüğe, bir onura talip olan kimse ya da grup: *Rakiplerine şans dilemek. Güçlü bir rakip.* **—2.** Karşılaştırılabilir nitelikleri nedeniyle bir başkasıyla boy ölçüşmeye uygun olan kimse, şey; denk: *Yüzlerce kitabıyla yaşadığı dönemde rakibi olmayan bir yazardı.* **—3.** Bir kimsenin aşkını, bir başkasıyla paylaşamayan kimse: *Rakibini öldüren kıskanç bir koca.* **—4.** *Esk.* Bekçi. **—5.** "Görüp gözeten" anlamında Allah'ın adlarından biri. **—6.** *Rakip çıkmak*, rakip olarak bir kimsenin karşısında yer almak. ‖ *(Bir kimseye) rakip olmak*, aynı şeyi elde etmek ya da ele geçirmek için bir kimseyle yarışmak: *O bana rakip olamaz.*

—Ed. Divan edebiyatında âşığın düşmanı, sevgiliyle arasına giren, sevgiliyi onun elinden alan kimse.

◆ sıf. Bir üstünlük sağlamak için başkalarıyla rekabet eden kimse, grup vb. için kullanılır: *Birçok rakip firmanın göz diktiği pazar.*

—ANSİKL. Âşık, sevgilinin rakibe ilgi gösterdiğini, onunla birlikte, bulunduğunu anlatıp bundan yakınır. Onu akrep, baykuş, kâfir, nemrut, şeytan, yezit vb. diye adlandırıp kınar. Kimi zaman sevgilinin rakibi de başkasıyla aldatması âşığı sevindirir: *"Fuzuli, gayr ile halvet meğer bezm etmiş ol gülruh / Rakib-i kecrevi gördüm bugün bari yaman sarhoş"* (Fuzuli, gül yanaklı sevgili meğer başkasıyla buluşup içmiş. Yalpalayan rakibi gördüm bugün derdinden adamakıllı sarhoş olmuş) [Fuzuli].

RAKİPLİK a. Birbirine rakip olma durumu; rekabet.

RAKİPSİZ sıf. Erişilmez, üstün, eşi benzeri olmayan kimse ya da şey için kullanılır: *Rakipsiz bir oyuncu. Rakipsiz bir firma.*

RAKİT sıf. (ar. *raḳīt*). *Esk.* Durgun su için kullanılır.

RAKKA a. (ar. *ruḳye*'den *raḳḳā*). *Esk.* Büyücü.

RAKKA, Suriye'de kent, yönetim bölümü merkezi, Fırat yakınında, nehrin Belih'le birleştiği yerin üst kesiminde; 87 000 nüf. Tahıl siloları. Tuhafiyecilik. Şeker fabrikası. —*Rakka yönetim bölümü;* 22 000 km^2 ve 465 000 nüf. (1990).

—Tar. ve Güz. sant. Eskiden birbiri ardından *Nikephorion* ve *Kallinikon* (Seleukos II Kallinikos'un adından) adlarını taşımış olan Rakka, VIII. yy.'ın ikinci yarısında el-Mansur tarafından, o dönemdeki büyük arap kentleri gibi yuvarlak bir plana göre kuruldu. Osmanlılar tarafından yeniden yapılan (XVI. yy.) surlardan geriye "Bağdat" kapısı denilen sivri kemerli kapının (islam sanatında bu tür kemer ilk kez bu kapıda kullanılmıştır) bir bölümü kaldı. Harunurreşit'in sarayı yıkık durumdadır. Yapımına 772'ye doğru başlanan Ulu cami, 1165-66'da, bir mezopotamya tekniğine göre yeniden tuğlayla yapıldı. Planı açısından Şam camisi'nin etkisinde kaldı. Rakka, XII. ve XIII. yy.'larda seramik üretiminin büyük merkezlerinden biriydi.



L.-Y. Loirat

Rakka
pişmiş toprak kabartmalarla süslü "Bağdat kapısı" denilen tuğla kapı
XVI. yy.

RAKKADE, Tar. coğ. Tunus'ta, Kayrevan'ın 9 km G.'inde kent; aglebi emirlerinin merkeziydi. İbrahim II Rakkade'yi kurdurduktan sonra (876), burada yaptırdığı Kasr ül-Feth sarayı'nda oturdu. Kentte bu dönemde birçok saray (Kasr ül-Bahr, Kasr ül-Sahn, Kasr ül-Muhtar), büyük bir cami, hamamlar, kervansaraylar, pazarlar vardı. Yerleşme sağlam bir surla çevriliydi. Mehdi Ubeydullah'ın merkezini Mehdiye'ye aktarmasından sonra (920) terk edildi; 953'te halife Muizz tarafından tümüyle yıktırıldı.

RAKKAS a. (ar. *raḳṣ*'tan *raḳḳāṣ*). Sarkaç, pandül: *Saatin rakkası.*

◆ sıf. Dans eden, oynayan erkek için kullanılır.

RAKKASE a. (ar. *raḳḳāṣ*'ın dişl. *raḳḳāṣe*). *Esk.* Oynayan, dans eden, dans etmeyi meslek edinen kadın, dansöz.

L. L.



Ferenc II Rákóczy
A. H. Mányoki'nin
bir portresinden ayrıntı
Güzel sanatlar müzesi, Budapeşte

çeşitli rakor tipleri



konik (60°) dayanıklı
çelik ya da bakır



sıkıştırmalı
(bakır ya da plastik)



ankrajlı (plastik)



bakışımlı



konik eklemli "Union"



sol ve sağ
vida kaytanlı "Union"

RAKKASLI sıf. Rakkası olan; sarkaçlı.

RAKLAJ a. (fr. *raclage*). Tekst. Metal ipliklerle bir arada sarılan ya da bükülen pamuk, yün, ipek vb. ipliklerin parlatıldığı işlem.

RAKLE a. (fr. *racle*'dan). SIYIRICI'nın eşanlamlısı.

—Matbaac. Baskı işlemine girmeyen bölümlerin yüzeyindeki mürekkebi alıp baskı işlemine giren bölümlerde kazılmış yuvalara bırakarak helyo baskı kalıplarını temizleyen ince çelik lam.

—Tekst. Baskı makinelerinde, boyayı baskı yapılacak bölümlere dağıtmada ve gerektiğinde baskı yapılmayacak bölümlerden temizlemede kullanılan metal, kauçuk ya da plastik malzemeden yapılmış lama ya da silindir. (Rulo baskıda, rakle [ya da sıyırıcı bıçak], doğurucusu boyunca rulonun dış yüzeyine dayanan ve oyuk gravürlere dolan boya fazlasını kaldıran bir lamadır. Çerçeveli ya da şablon baskıda kullanılan rakle, elek bezinin deliklerine boyayı nüfuz ettirmek için çerçeve üzerinde almaşık bir hareketle yer değiştiren küçük çaplı bir silindirdir. Rotasyon baskıda kullanılan rakle ise, içinde boya bulunan delikli bir baskı silindirinin içine yerleştirilir.) || *Rakle izi*, bozuk ya da kötü ayarlanmış rakle nedeniyle, baskı dokumaların yüzeyinde oluşan beyaz ya da renkli, dalgalı hata.

RÁKÓCZY ya da **RAKOÇİ**, erdelli macar aile. Başlıca üyeleri: ZSIGMOND (1544 -1608), Erdel prensi seçildi (1606), Gábor Báthory yararına tahttan çekildi (1608); — GYÖRGY I (1593-1648), 1630'da Erdel prensi seçildi. Fransa ve İsveç ile birleşerek Yukarı Macaristan'a saldırdıysa da (şubat 1644), osmanlı padişahının buyruğuna uyarak geri çekilmek zorunda kaldı ve imparator ile protestanlara ibadet özgürlüğünü sağlayan ve Tokaj'ı kendisine veren Linz barışı'nı imzaladı (ağustos 1645); —GYÖRGY II (Sárospatak 1621 - Várad 1660), öncekinin oğlu Eflak-Boğdan'ı nüfuzuna aldı (1648) ve İsveç ile birleşerek polonya tahtını ele geçirmeye girişti (1656); ancak Mehmet IV'ün kendisine karşı gönderdiği Kırım kuvvetlerine yenildi (1657). Türkler tarafından tahttan indirildi ve onlarla savaşırken öldü; —FERENC I (1645-1676), György II ve Zsófia Báthory' nin oğlu. Annesiyle birlikte Macaristan'a çekildi (1660), katolikliğe döndü ve Hırvatistan bánının kızı İlona Zrínyi ile evlendi (1666). Kont Wesselényi komplosuna katıldı; —FERENC II (Borsi 1676 - Tekirdağ 1735), öncekinin oğlu. Annesinin ikinci kocası kont Thököly tarafından yetiştirildi, rehine olarak Avusturya'ya gönderildi ve orada cizvitliği benimsedi. 1697'de imparatorluk prensi yapıldı. Villars ile görüşmelere girişti (1700), ihanete uğradı ve Wiener-Neustadt'ta hapsedildi (1701). Polonya'ya kaçmasına rağmen macar başkaldırıcıların çağrısına uyarak geri döndü (1703), ülkenin büyük bir bölümünü ele geçirdi ve Macar zümreler konfederasyonu'nun prensliğine seçildi (1704). Habsburglar iktidarının iskatını ve Macaristan'ın bağımsızlığını ilan ettirdi (1707). Fransa ve Rusya ile ittifak kurdu, ancak serflerin özgürleşmesi konusunda bir söz vermesini kınayan soylular tarafından yüzüstü bırakılınca Trencsén'de (Trenčín) yenilgiye uğradı (1708). Büyük Petro'dan yardım istemek üzere Polonya'ya gitti (1711). Generali Sándor Károlyi, yokluğundan yararlanarak imparatorla barış yaptı ve sonradan da Diyet, mülklerine elkoydu. Rákóczy Fransa' ya (1713) gitti, ardından Türkiye'ye geldi (1717). Pasarofça antlaşması'ndan sonra, Tekirdağ'a yerleştirildi ve İbrahim Müteferrika kendisine tercüman atadı.

Rákóczy müzesi, Tekirdağ'da, Ferenc Rákóczy'nin kaldığı (1720-1735) evde açılan müze (1932). Müzede Rákóczy'nin yaptığı yağlıboya tablolar, tahta oymalar, çeşitli silahlar ve kullanıldığı eşyalar sergilenmektedir.

RAKOR a. (fr. *raccord*). Teknol. **1.** Bağlama lamalarıyla ya da vida kaytanları aracılığıyla bağlı olduğu iki boru donanımı öğesini birleştirmeye yarayan, genellikle dökme demir ya da çelikten yapılmış parça. **—2.** İki boru ya da bir besleme borusuyla, akışkan kullanan bir organ arasında bağlantı sağlayan, herhangi bir maddeden (kauçuk, bakır vb.) yapılmış kısa boru parçası. **—3.** *T rakor*, bir boru donanımının çapları aynı (eşit T rakor) ya da farklı (indirgenmiş T rakor) üç öğesini birleştirmeye olanak veren parça. || *"Union" rakor*, her ikisi de erkek ya da dişi ya da biri dişi ve öbürü erkek, iki boru ağızlı rakorlardan oluşan, sökülüp takılabilir parça; bu rakorlar, içlerinden birine vidalanan ve öbürünü faturayla tutan bir burç-somunla birleştirilir.

—Müz. Kimi üflemeli çalgıların ana borusuna takılan ve borunun uzunluğunu, dolayısıyla çalgının temel notasını değiştiren değişik boylardaki parçalardan her biri. (BİLEZİK de denir).

—Sıh. tes. Ters adımlı vida açılmış iki boruyu birleştirmeye yarayan bir tür silindirsel somun.

RÁKOSİ (Jenő), macar yazar (Acsád 1842 - Budapeşte 1929). XIX. yy. sonunda, tiyatro alanında yeniromantizmin öncüsüdür.

RÁKOSİ (Mátyás), macar siyaset adamı (Ada 1892 - Nijni Novgorod 1971). Sosyal demokrat parti'ye girdi. Birinci Dünya savaşı sırasında Ruslar'a tutsak düştü. Komünizmi benimsedi, Enerji komiser yardımcısı olarak Béla Kun hükümetine katıldı (1919). Rusya'ya geçebilecekken Macaristan'a döndü (1924) ve yeraltında savaştı. Birkaç kez tutuklandı. 1940'ta serbest bırakılınca Rusya'ya gitti ve ülkesine 1945'te sovyet birlikleriyle döndü. Emekçiler (komünist) partisi'nin genel sekreteriydi, Başbakan yardımcılığına getirildi. Stalin'e mutlak bir bağlılık gösterdi. Büyük tasfiyelere girişerek siyasal yaşamı egemenliği altına aldı. 1952'de Başbakanlığa, 1953'te parti genel sekreterliğine getirildi. Bununla birlikte, Stalin'in ölümüyle önemini yitirdi, partinin yönetimi ortaklaşa bir nitelik kazandı ve Rákosi'nin hükümetteki yerini İmre Nagy aldı. 1956 olayları sırasında sorumluluklarını partiye bıraktı ve SSCB'ye sığındı. 1962'de partiden çıkarıldı.

RAKOSİ (Carl), alman kökenli amerikalı kadın yazar (Berlin 1903). 30'lu yıllarda "nesnelciler" grubunda yer aldı, toplumsal yaşamla dili birbirinden ayrı tutmadı ve günlük yaşamdaki sıradanlığı yansıtmaya çalışan bir imgecilik çerçevesinde şiiri gerçeğin fotoğrafına dönüştürdü.

RAKOTO → RADAMA II.

RAKOVSKİ (Georgi), bulgar yazar ve yurtsever (Kotel 1821 - Bükreş yakınında 1867). Özgürlük mücadelesinin önderlerindendi. *Dunavski Lebed* (Tuna kuğusu) adlı gazetesi ve *Gorski Pıtnik* (1858) adlı şiir kitabıyla büyük bir etki yarattı. Son yıllarında Sırbistan'da bulgar göçünün öncüsü ve manevi önderi oldu.

RAKOVSKİY (Hristiyan), bulgar kökenli sovyet siyaset adamı (Kotel, Bulgaristan, 1873 - 1941 ?). Uluslararası Zürich sosyalist kongresi'ne (1893) Bulgaristan delegesi olarak katıldı, Romanya'daki 1905-06 grevlerinde önemli bir rol oynadı. Ülkesinin savaşa katılmasına karşı çıktı, 1916'da tutuklandı. 1917 sonunda Rusya Bolşevik partisi'ne girdi ve mart 1918-temmuz 1923 arasında Ukrayna Halk komiserleri konsey başkanlığını yürüttü. Komünist enternasyonal'in kurulmasına katıldı ve daha sonra SSCB'nin Londra büyükelçiliğine (1923-1925), ardından Paris büyükelçiliğine (1925-1927) getirildi. 1927'de troçkicilikle suçlanarak Komünist parti'den çıkarıldı ve sürgüne gönderildi. 1934'te Stalin'e yaklaştı. 1935'te partiye yeniden alındıysa da çok geçmeden bir kez daha çıkarıldı. Büyük Moskova duruşmaları sırasında yargılandı ve mart 1938'de 25 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Hapiste öldü.

RAKOWSKİ (Mieczylaw Franciszek), polonyalı gazeteci ve siyaset adamı (Kowalewko, Szubin eyaleti, 1926). Kraków ve Varşova'da sosyal bilimler eğitimi gördü; tarih dalında doktora yaptı. Polonya Birleşik işçi partisi (PBİP) örgütünde çalıştı (1949-1952, 1955-1957). Partinin gazetesi *Polityka*'nın yazı işleri müdürlüğünü üstlendi (1958-1982). PBİP merkez komitesi' ne 1964'te aday, 1975'te asil üye oldu. 1972'de milletvekili seçildi. Sendikalarla ilişkilerden sorumlu Başbakan yardımcılığına getirildi (1981-1985). Sıkıyönetim öncesinde Dayanışma sendikası'yla yapılan görüşmeleri hükümet adına yürüttü. General Jaruzelski'nin yakın çalışma arkadaşlarından biri olarak, o Başbakanlıktan ayrılınca Messner hükümetinde görev almadı. Meclis başkan yardımcısı seçildi (1985). Messner hükümetini, halkı hoşnutsuzluğa, yöneticilere karşı tepki göstermeye itecek kararlar almakla eleştirdi. Aralık 1987'de Polonya Birleşik işçi partisi'nin siyasi bürosuna katıldı; merkez komitesi sekreterliği görevini üstlendi (1988-1990). Messner'in çekilmesi üzerine başbakanlığa atandı (1988-1989). 1990 yılından başlayarak aylık bir derginin yayım sorumluluğu görevini üstlendi.

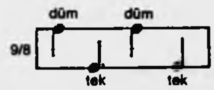
RAKS a. (ar. *raks*). *Esk.* **1.** Dans, oyun: *"Dil zerre-sıfat şevk ile girse nola raksa"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Raks etmek* → RAKSETMEK. **—3.** *Raks-aver*, insanı oynatan. || *Raks-künan*, dans ederek. || *Raks-ı mükerrer*, tekrarlanan, döne döne yapılan raks.

—Esk. fiz. ve Mat. çözlm. SALINIM'ın eşanlamlısı.

—Esk. tıp. Bedenin bir bölümünün titremesine, hareket etmesine yol açan bir sinir hastalığı, tik. (*Da-ür-raks* da denir.)

RAKS → BEKTAŞİ RAKSI.

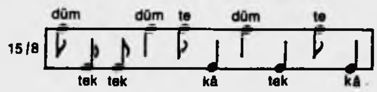
RAKS AKSAĞI a. Müz. Türk müziğinde bir küçük usul. (9 zamanlı, 4 vuruşludur. Klasik repertuvardaki tek örneği Tanburi Mustafa Çavuş'un hisarbuselik şarkısıdır [*Dök zülfünü meydana gel*]. XX. yy.'da kimi besteciler, bu usulle şarkılar ve oyun havaları bestelemişlerdir.)



raks aksağı usulü

RAKSAN sıf. (ar. *raks*'tan *rakşān*). *Esk.* Dans eden, oynayan: *"Bir şeb-i sâfî / Tenvir ediyor sanki bir âvîze-i raksan"* (Tevfik Fikret).

RAKSAN a. Müz. Türk müziğinde bir küçük usul. (15 zamanlı, 10 vuruşludur. Günümüze ulaşmış çok az örneği vardır [muhayyer türkü: *Söğüdün yaprağı narindir nadir*].)



raksan usulü

RAKSASA, veda geleneğinde tanrıların ve insanların düşmanı, güçlük çıkarıcı bir iblisi belirten sanskritçe sözcük. Büyük bir olasılıkla ilkin su şeytanları olan raksasalar, geceleri dolaşırlar, süt içer ve et yerler. Özellikle hayvan biçimlerine bürünen bu iblisler, kurbanları karıştırır ve canlıları

tedirgin ederler. Başkanları Ravana ve en önemli hasımları Rama'dır.

RAKSETMEK gçz. f. Dans etmek.

RAKTA a. (ar. *erkaṭ*'ın dişl. *raḳṭā'*). *Esk.* Alacalı dişi hayvan.
—Ed. Arap abecesine göre bir harfi noktalı, bir harfi noktasız sözcüklerle yazılmış şiir. (Örneğin, şu sözcüklerde noktalı ve noktasız harfler sırayla birbirini izler: *neseb* [nun (noktalı) - sin (noktasız) - be (noktalı)], *haşmet* [ha (noktasız) - şın (noktalı) -mim (noktasız) -te (noktalı)], *vafa* [vav (noktasız) -fe (noktalı) -elif (noktasız)].)

RAKU a. (haz, konfor anlamında japonca sözc.). Seram. **1.** Kumtaşını düşük ısıda hızla pişirme yöntemi. (1580'de Kyoto'da bu yöntemi bulan Tanaka Çociro, bu parçaları Çay törenlerinde kullanılmak üzere yapmıştı. Başlıca özellikleri, küçük göçükler nedeniyle delik deşik görünen, parlak, kalın ve kurşun oranı yüksek bir sırla kaplı oluşlarıydı. Kırmızı raku (*aka -raku*) ve kara raku (*kuro-raku*) olmak üzere iki türü vardır. **—2.** Bu yöntemle elde edilmiş her türlü nesne.

RAKUN a. (ing. *racoon*'dan). Anglosaksonlar'ın çamaşırcı ayıya, bazen de yanlışlıkla bataklık kunduzuna verdikleri ad.

RAKURSİ a. (fr. *raccourci*). Güz. sant. Bir resim, desen ya da alçakkabartmada, bazı nesne ve figür boyutlarının, perspektifin etkisiyle kısalması. (Özellikle kubbe [Correggio'nun Parma'da yaptıkları] ve tavan [Michelangelo'nun Sistina capellası] resimlerindeki aşağıdan görülen figürler için rakursiden yararlanılır; en ünlü rakursi örneklerinden biri de, Mantegna'nın *Ölü İsa*'sıdır [Brera pinakoteği, Milano].)

RAL a. (fr. *râle*). Tıp. Akciğerleri dinlerken hekimin duyduğu patolojik ses. (Bronşlardan ya da alveollardan kaynaklanır. *Bronş ralleri* öksürükle değişikliğe uğrar. *Kabarcıklı* ya da *çıtırtılı raller* bronşlarda ve alveollarda irin ya da mukozite bulunduğunu gösterir. *Çıtırtılı raller* alveolitlerde [pnömoni, akut akciğer ödemi] duyulur.)

RALANTİ a. (fr. *ralenti*). Bir motorun stop etmeden çalışabildiği en düşük rejim. (Ralanti, karbüratöre monte edilmiş çok az debili yardımcı bir karbüratör memesiyle sağlanır.) [Eşanl. BOŞTA ÇALIŞMA, YÜKSÜZ ÇALIŞMA.]

RALEİGH, ABD'de kent, Kuzey Carolina'nın merkezi, Piedmont ve kıyı ovasının birleştiği yerde; 207 950 nüf. (1990). Ticaret, sanayi (elektronik aygıt yapımı, besin sanayileri) ve üniversite merkezi. —Yakınında nükleer santral.

RALEİGH ya da **RALEGH** (*sir* Walter), ingiliz musahip, denizci ve yazar (Hayes, Devon, 1554'e doğr. - Londra 1618). İlk savaşlarını fransız huguenotlara karşı gerçekleştirdikten sonra (1569), Kuzey Amerika'da Elizabeth'in sömürge ordusunu kuran üvey kardeşi sir Humphrey Gilbert tarafından saraya sokuldu. Kraliçe tarafından fark edildi ve onun emriyle İrlanda'da bir birliğin komutasına getirildi (1580-81) ve 1582'de onun önde gelen gözdelerinden biri oldu. Elizabeth I çok geçmeden ona çeşitli kaynaklar sağladı; Raleigh de bunları 1584'ten başlayarak, Kuzey Amerika'da, "Virginia" adını verdiği bir bölgede (bugün Kuzey Carolina) ilk sürekli ingiliz sömürgesini kurmak amacıyla kullandı. Drake'in yeni deniz stratejisini başarıyla savundu (Asor adaları baskını, 1592). 1592 yılında kraliçe onun gizlice evlendiğini öğrenince, Raleigh gözden düştü. 1595 yılında yeniden deniz seferlerine başladı, Guyanalar'ı keşfetti; burada aradığı Eldorado'yu bulacağını sanıyordu ve 1596'da Cádiz seferine katıldı. 1603 yılında, James I'in tahta çıkışı, Raleigh'i gözden düşürdü. Krala karşı entrika yapmakla haksız yere suçlandı ve ölüme mahkûm edildi; cezası ömür boyu hapse çevrildi ve 1616 yılına dek Londra kulesi'nde kaldı. Bu tarihte, İspanya ile hiçbir anlaşmazlık doğurmaması koşuluyla, Orinoco'ya bir keşif gezisini yönetmek üzere serbest bırakıldı. Fakat gezi başarısızlığa uğradı, Raleigh umulan altını bulamadı ve ispanyol sömürgecilerle çatışmaya girdi. İngiltere'ye dönüşte, idam cezasından kurtulamadı. İnfazdan önce, onu efsaneleştiren ünlü bir "son söylev" verdi. Çok sayıda kitabın (seyahat anlatıları, yarım bıraktığı *The History of the World* [Dünya tarihi] ve şiirler) yazarı olan Raleigh, Elizabeth rönesansının yetkin bir örneği olarak, henüz nasıl gelişeceği belli olmayan bir ülke için büyük tasarılar geliştirmişti.

Bk. resim sayfa 9696

RALİK adaları, Marshall takımadalarının batı bölümündeki adalar.

RALLENTANDO be. ("yavaşlatarak" anlamında ital. sözc.). LARGANDO'nun eşanlamlısı (*rall.* ya da *rallent*, biçiminde kısaltılır).

RALLİ a. (ing. *rally*). **1.** Yol üzerinde otomobil yarışı. **—2.** *Sportif ralli*, bir bölümüyle normal trafiğe açık yollarda, uyulması zorunlu olan ortalama bir hızla, bir bölümüyle de kapalı yollarda kronometre tutularak yapılan yarış. ‖ *Turistik ralli*, amacı yarışa katılan tüm sporcuların, belli bir toplanma noktasına ulaşmaları olan gezi.

Bk. resim sayfa 9696

RALLİCİ a. Ralliye katılan yarışçı.

RALLİDAE a. Zool. SUTAVUĞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

RALLİKROS a. Trafiğe kapalı, sert zeminli ya da sıkıştırılarak sertleştirilmiş yollarda üç tur üzerinden yapılan dört ya da altı otonun aynı anda yarıştıkları ralli. (Yarışlar binek ya da seri üretilmiş spor otomobiller arasında düzenlenir. Yarışı en kısa sürede bitiren birinci olur.)

RALLİS (Dimitrios), yunanlı siyasetçi (Atina 1884 - *ay. y.* 1921). Trikupis'in partisinden milletvekili seçildi (1872), birçok kez bakanlık ve beş kez de Başbakanlık (1893, 1897, 1903, 1905, 1909) yaptı. Birinci Dünya savaşı sırasında, Venizelos'a karşı, Konstantinos'un siyasetini savundu. Yeniden iktidara gelince (kasım 1920 - ocak 1921) Konstantinos'un tahta geri dönmesini sağladı.

RALOV (Børge), danimarkalı dansçı ve koregraf (Kopenhag 1908). Kendi kuşağı içinde, yalın bir klasik üslup kattığı Bournonville üslubunun en iyi temsilcisidir. *Napoli*'de olduğu kadar *le Spectre de la rose*'da ve *Petruşka*'da da üstün başarı gösterdi. Danimarka Krallık balesi'nde çalıştırıcılık ve 1934'ten başlayarak bu kurumun dans okulunda öğretmenlik yaptı. Bournonville üslubunun öğretiminde uzmanlaşmış dansçı Kirsten GNATT (Baden, Avusturya, 1922) ile evlendi.

RALSTONİT a. (fr. *ralstonite;* öz. a. J. G. *Ralston*'dan). Miner. Kübik sistemde yer alan hidratlı doğal alüminyum, magnezyum ve sodyum fluorür.

RAM sıf. (fars. *rām*, boyun eğen'den). **1.** *(Bir kimseyi) ram etmek*, bir kimseyi boyun eğdirerek buyruğu altına almak. **—2.** *(Bir kimseye) ram olmak*, bir kimseye boyun eğerek onun buyruğu altına girmek.
—Tasav. Sufinin olan varlık ve benliği ile Tanrı'ya bağlanıp O'nun dışındaki tüm varlıklardan sıyrılması. (Müridin tüm gönlüyle şeyhine bağlanması için de aynı sözcük kullanılır.)

RAM a. (ing. *Random Access Memory*' den kısaltma). Elektron. ve Bilş. RASGELE ERİŞİMLİ BELLEK*'in eşanlamlısı.

RAM a. (ing. sözc.). **1.** Amerikan iç savaşı sırasında *Merrimack** gibi bazı amerikan savaş gemilerini koruyan madeni kalkan. **—2.** Bu gemilere verilen ad.

RAM a. (fr. *rame*). Tekst. GERME -KURUTMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

RAMA, Tar. coğ. İncil'deki (ibranice *rama*, yükseklik) pek çok yerin adı. İncil'e göre İsa'nın gömülmesi için kendi mezarını veren ünlü musevi Arimathialı Yusuf'un Kudüs'ün K.-B.'sında yer alan bir Rama'da doğduğunu söyler.

RAMA, tanrı Vişnu'nun yedinci cisimleşmesi (*avatara*) ve *Ramayana** destanının kahramanı. Değerli ve dindar bir savaşçıdır. Bir yay ve oklar, bir sadak ve bir kılıç tutar biçimde temsil edilir. Çoğu kez, karısı Sita, kardeşi Lakşmana ve maymun Hanumant ile birlikte betimlenir. Kültü bütün Hindistan'da hâlâ çok yaygındır.

RAMA, Siyam'da Çakri hanedanı üyelerinin hükümdarlık adları: RAMA I ya da PHRA BUDDHA YODFAH ÇULALOK (1782-1809), adını hanedanının kurucusu general Çao Phya Çakri'den alır; —RAMA II ya da PHRA BUDDHA LERTLAH (1809-1824), Rama I'in oğlu; —RAMA III ya da PHRA NANG KHLAO (1824-1851), Rama II'nin oğlu; —RAMA IV ya da MONGKUT*, Rama III'ün kardeşi (1851-1868); —RAMA V ya da ÇULALONGKORN*, Rama IV'ün oğlu; —RAMA VI ya da VACİRAVUDH (1910-1925), Rama V'in oğlu. Hanedanın kendinden önce gelen hükümdarlarına Rama adının verilmesine karar veren Vaciravudh'dur; RAMA VII ya da PRACADHİPOK (1925-1935), Rama VI'nın kardeşi; —RAMA VIII ya da ANANDA* MAHİDOL (1935-1946), Rama VII'nin yeğeni ve Rama V'in torunu; —RAMA IX ya da BHUMİBOL* ADULYADEC Rama VIII'in yeğeni, 1950'de Bangkok'ta taç giydi. (→ TAYLAND.)

RAMA köprüsü → ADEM köprüsü.

RAMABAİ PANDİTA (1858 - Poona bölgesi 1922), kendisine en yüksek "pandita" unvanı verilmiş olan en büyük hintli kadın bilginlerden biri. 1883'te hıristiyan oldu ve yaşamının büyük bölümünü toplumsal etkinliklere ve hint kadınının konumunun iyileştirilmesi çalışmalarına ayırdı. Araştırma ve bilimsel yapıtlarıyla, özellikle de Kutsal Kitap'ı marathi diline çevirmesiyle tanındı.

RAMAD a. (ar. *ramād*, kül'den). Süslem. sant. *Esk.* Tezhipçilerin altını dövmeleri sırasında, tirşenin kenarlarından dışarı taşan parçalara verilen ad.
—Seram. *Ramad dağarı*, seramiklerin üzerine sır çekildikten sonra arta kalan sır parçalarının toplandığı ağzı geniş, derin kap. (Toplanan bu kirli sırçalar kobalt oksit ya da manganez oksit katılarak koyu renkli sır elde edilir.)

RAMADATTA → RAMANANDA.

RAMADHİPATİ ya da **RAMATHİBODİ,** Siyam kralı, Ayuthia hanedanının kurucusu (1312-1369). Çin kökenli olan Ramadhipati U Thong prensiydi, Siyam başkentini taç giydiği Ayuthia kentine taşıdı (1350). Suhotai'ye metbuluğunu kabul

Keystone



Mátyás Rákosi (1953'te)

Roger-Viollet-Viollet kol.



Hristiyan Rakovsky

rakursi
Ölü İsa (1506'ya doğr.)
Mantegna'nın tablosu
Brera pinakoteği, Milano

Scala





sir Walter Raleigh ressamı bilinmeyen bir portreden (1588) ayrıntı *National Portrait Gallery, Londra*

ettirdi ve nüfuzunu ovanın merkez bölgesine yaydı. Khmer krallığı'nın başkenti Angkor'u ele geçirdi.

RAMADİ, Irak'ta kent, el-Anbar ilinin merkezi, Fırat kıyısında, Bağdat'ın B.'sında; 28 700 nüf. Fırat üzerinde baraj.

RAMADİER (Paul), fransız siyaset adamı (La Rochelle 1888 - Rodez 1961). Avukatlık yaptı. 1928'de Aveyron'dan sosyalist milletvekili seçildi. Halk cephesi'nin ilk hükümetinde yer aldı, sonra Çalışma bakanı oldu (ocak-ağustos 1938) ve toplumsal içerikli önemli yasaların kabulünü sağladı. Direniş hareketine katıldı, sonra de Gaulle tarafından İaşe bakanlığına getirildi (kasım 1944 - mayıs 1945). Milli savunma bakanı (eylül 1948 - ekim 1949), İktisat ve Maliye bakanı (şubat 1956 - mayıs 1957) oldu. 1956'da kendi adını taşıyan istikraz tahvillerini çıkardı.

RAMAK a. (ar. *ramaḳ*). **1.** *Esk.* Bedende ancak canlılığını sürdürebilecek kadar kalmış olan hayat belirtisi. **—2.** *(Bir şeye) ramak kalmak,* onun olmasına, gerçekleşmesine çok az kalmak: *Uçurumdan yuvarlanmamıza ramak kalmıştı.*

RAMA KAMHENG ya da **KHAMHENG** ya da **RAMKHAMHENG,** üçüncü suhotai kralı (1279'a doğr. ? - 1317'ye doğr.), siyam monarşi ve devletinin asıl kurucusu. İlk kralın oğluydu, çökmekte olan khmer monarşisini bertaraf ederek kendi krallığını büyük ölçüde genişletti. Öldüğünde, aşağı yukarı bugünkü Tayland'ı kaplayan ve Laos ve Pegu'ya uzanan bir ülkeyi denetliyordu; daha ölür ölmez ülke dağılmaya başladı. 1292-1299



1988 Uluslararası Türkiye rallisi

arasında Rama Kamheng, Çin'e beş heyet gönderdi. Kahramanlıklarının anlatıldığı bir stel dikildi (1292). Onun adını taşıyan bu stel siyam dilinde bilinen ilk yazıttı. Rama Kamheng khmer yazısından uyarlayarak siyam alfabesini buldu, ayrıca önemli yasal düzenlemeler gerçekleştirdi.

RAMAKRİŞNA (GADADHAR ÇATTERCİ GADADHAR ÇATTOPADHYAYA, — denir), bengalli brahman (Kamarpukur, Hugli yakınında, Batı Bengal, 1836 - Kalküta 1886). Yaşamı boyunca kitaplardan edinilmiş klasik bir eğitim görmeyi reddederek tapınma ve dünya nimetlerinden el çekme yoluyla yetişmeye çalışmayı yeğ tuttu. Tanrıça Kali'ye bağlandı ve ormana çekilerek çileci bir yaşam sürdü. Mistik deneyimleri sırasında kendisine görünen Muhammet ve İsa'nın hayalleri, onda bütün dinlerin özünde bir oldukları inancına yol açtı. Kazandığı pek çok yandaş sayesinde, daha sonra öğretisini anlatan birçok yapıt yayımlandı. 1897'de Kalküta'da, Hindistan'da öğretisini yaymak ve toplumsal bir eyleme girişmek amacıyla, öğrencisi Vivekananda tarafından adını taşıyan bir manastır tarikatı kuruldu.



Ramakrişna Franz Dvorak'ın bir portresinden ayrıntı

RAMALLAH ya da **RAMLE,** Filistin'in dağlık kesiminde kent; Kudüs-Nablus karayolu üzerinde, Kudüs'ün K.'e doğru yayılmış dış mahallelerinden sadece 2,5 km uzaklıkta (kent merkezinden 15 km K.'de); 16 500 nüf. 1967 savaşı'ndan beri israil işgali altında; hemen D.'sunda Bira mülteci kampı.

RAMAN (*sir* ÇANDRASEKHARA VENKATA), hintli fizikçi (Triçinopoli, bugünkü Tiruçirapalli, 1888 - Bangalor 1970). 1907'de Madras Üniversitesi'ni bitirdi ve aynı yıl, ışığın kırınımı üzerine ilk bilimsel makalesini yayımladı. Bir yandan, Hindistan'daki ingiliz yönetiminin Maliye bakanlığı'nda çalışırken, diğer yandan da akustik, daha sonra optik üzerindeki çalışmalarını sürdürdü. Kalküta Üniversitesi'nde fizik profösörü (1917) ve Bangalor'daki Indian Institute of Science'ın fizik bölümü müdürü oldu. 1928'de kendi adını taşıyan etkiyi keşfetti. (→ RAMAN ETKİSİ.) [1930 Nobel fizik ödülü].

Raman etkisi, moleküller, iyonlar ve atomlardan esnek olmayan ışık yayınım süreci. Bu süreçte iki durum görülebilir: gelen fotonların (monokromatik) enerjisinin bir bölümü moleküllere, iyonlara vb. aktarılarak bunların kimi iç serbestlik dereceleri (dönme, titreşim vb.) bu yolla uyarılır ya da tam tersine moleküllerin, iyonların uyarılma enerjilerinin bir bölümü, gelen fotonlara aktarılır. İncelenen sistemden geçen ışık bir tayfçekerle çözümlendiğinde şunlar gözlenir: 1. fotonların başlangıç frekansıyla aynı frekansta olan ve esnek bir yayınım sürecine denk düşen (enerji aktarımının olmadığı yayınım) "yer değiştirmemiş" bir tayf çizgisi; bu sürece Rayleigh yayınımı da denir; 2. yer değiştirmeyen bu tayf çizgisinin her iki yanında yer alan ve yer değiştirmeleri moleküllerin, iyonların vb. doğrudan uyarılma enerjilerine (nicel olarak ifade edilen) bağlı olan iki dizi tayf çizgisi (Stokes tayf çizgileri ile bunların dışında kalanlar) görülür. Uyarılma enerjileri bilinmek koşuluyla, bu yolla moleküllerin, iyonların vb. yapıları ortaya konabilir.

Yer değiştiren tayf çizgileri birbirine çok yakın olduğundan işlemi, aşırı ölçüde monokromatik bir ışık (laser demeti) ve çözme gücü yüksek tayfölçerlerle yapmak gerekir.

Raman tayfölçümü, moleküllerin, iyonların, kristallerin yapısıyla ilgili bilgiler elde etmek için Raman etkisinden yararlanılan tayfölçüm. Raman tayfölçümü, organik kimyada, özellikle işlevsel grupları ortaya çıkarmaya olanak verir. Kızılaltı tayfölçümün tamamlayıcısıdır.

RAMAN dağı, G.-D. Anadolu bölgesinin D. kesiminde kenar kıvrımlar biriminde dağlık kütle (1 263 m). G. yamacını Dicle nehrinin sübsekant vadisi sınırlar. G.'e devrik ve faylanmış bir antiklinal yapısı gösteren kütle Eosen ve Paleojen yaşta kayaçlardan oluşmuştur; ekseni D.-B. doğrultusunda uzanır. Petrol üretim alanı.

Raman petrol bölgesi, G.-D. Anadolu bölgesinde Raman dağı ve çevresinde petrol üretim alanı. Raman dağında ilk jeolojik araştırmalar 1937 yılında MTA tarafından yapıldı. 1940'ta Raman I petrol kuyusunda petrole rastlandı. Ekonomik ölçüde ilk petrol çıkarımı Raman 8 kuyusundan sağlandı. 1946'da MTA'nın bu bölgedeki üretimi 544 tona ulaştı. 1954 yılında MTA'nın bölgedeki çalışmaları TPAO'ya devredildi. Bu tarihten itibaren çalışmalar TPAO tarafından sürdürülmektedir.

RAMANA MAHARSİ (VENKATARAMAN AİYER, — denir), hintli brahman (Madura 1879 - Tiruvannamalai 1950). Daha 17 yaşında samadhiyi denedi ve ünlü şiva hac yeri Arunaçala'da (Tiruvannamalai yakınında) keşişliğe başladı. Yanılsamadan *(maya)* ve yeniden doğmadan kurtuluşun, kendini gerçekten bilme olanağı sağlayan "ben kimim?" sorusunun sürekli sorulması ve Şiva'ya tapınma *(bhakti)* yoluyla kazanıldığını savundu.

RAMANANDA ya da **RAMADATTA** (Allahâbad 1299'a doğr. - 1400), Ramanuca okulundan brahman. Gezici keşişti, Benares'e yerleşerek kutsal metinleri ve Ramanuca öğretisini incelemeye girişti. Daha sonra gezerek ders vermeye ve yalnız Rama'ya tapınmayı savunmaya başladı. Kastları ve sanskritçenin üstünlüğünü kabul etmemesi nedeniyle brahman topluluğundan çıkarıldı. Bunun üzerine kendi okulunu kurarak, öğretisinin (özellikle Rama ve Sita'ya *bhakti* [tapınma] yolu) geniş yığınlara yayılmasına çalıştı. Mirabai ve Tulsi Das gibi ünlü şairlerin yapıtlarının da gösterdiği gibi, onun etkisiyle hindi tapınma edebiyatı gelişti.

RAMANANTSOA (Gabriel), madagaskarlı general ve devlet adamı (Antananarivo 1906 - Paris 1979). Merina aristokrasisinden bir ailenin çocuğuydu, Saint - Cyr okulu'nda okudu, bağımsızlığın kazanıldığı sırada fransız ordusunda albaydı, madagaskar ordusunda tuğgeneralik ve kurmay başkanlığına, 1967'de tümgeneralliğe yükseltildi. 1972'deki karışıklıklar sırasında Tsiranana tarafından tam yetkiyle yarı sivil-yarı asker bir hükümetin başına getirildi, Cumhurbaşkanlığı görevi kaldırılınca hükümet bakanı olarak ülke yönetimini üstlendi. Adanın bağımsızlığını ilan ederek reformlar yapmaya girişti. Durumun kötüleşmesi üzerine, hükümeti dağıtmaya ve yetkilerini albay Ratsimandrava'ye bırakmaya karar verdi, ama Ratsimandrava birkaç gün sonra öldürüldü (şubat 1975).

RAMANUCA, hintli filozof (öl. 1137'ye doğr.). Şrirangam'da ders verdi, yolculuk etti, belki Keşmir'e kadar gitti. İnsan ruhunun bireyselliği üzerinde durduğu Vedanta yorumunu, ayrıca Vişnu kültü üzerine birçok yapıt yazdı. Yapıtlarında tapınma ve dinsel murakabeyi *(bhakti)* savundu.

RAMANUCAN (Srinivasa), hintli matematikçi (Erode, Tamil Nadu, 1887 - Çetput, Madras yakınında, 1920). Kendi kendini eğitti, matematiğin çeşitli dallarında, bilinen ve bilinmeyen yüz kadar teoremi buldu. Tanıtlamasını veremediği bu teoremlerin mantıklı bir açıklamasını yaptı. 1912'de G. H. Hardy tarafından keşfedilen Ramanucan, bir burs kazandı ve Cambridge'de Trinity College'a kabul edildi; burada, özellikle analitik sayılar kuramı konusunda yirmi kadar inceleme yayımladı.

RAMAPİTHECUS a. Hindistan'da bulunan ve şimdi Eski Dünya'nın büyük bir bölümünde bilinen yüksek primat (insansılar) fosili. (Miyosen'in sonunda, yani bundan 14-8 milyon yıl önce yaşıyordu. Uzun süre yalnızca üstçene ve altçeneyle simgelendi ve insan altsoyunun atası olarak kabul edildi. Daha eksiksiz kafatası kalıntılarının bulunması bu yorumun reddedilmesine yol açtı.)

RAMAT GAN, İsrail'de kent, Tel-Aviv-Yafa'nın banliyösünde; 119 500 nüf. (1990). 1921'de kurulan konut ve kültür merkezi. Üniversite. Çeşitli sanayi kolları: besin, yapı gereçleri, tekstil, sigara.

RAMATHİBODİ → RAMADHİPATİ.

Ramayana, şair Valmiki tarafından İ.S. 300'e doğru sanskritçe kaleme alınan ve daha sonra eklenen öykülerle tamamlanan hint destanı. Ayodhya prensi Rama ile kral Canaka'nın kızı Sita'nın yaşamını ve serüvenlerini anlatan ve insan-kral ile karısının kusursuz bir imgesini veren bu yapıt 24 000 kıtayı kapsayan 7 kitaptan oluşur. Saray'daki bir entrikanın kurbanı olan Rama, babası Daşaratha tarafından sürgüne yollanır; Sita ise Rama'nın rakibi, Lanka kralı asura Ravana tarafından kaçırılır. Maymunlar ve ayıların da yardımıyla, Rama, korkunç bir savaştan sonra Ravana'yı öldürür. Sita'yı kurtarır ve erkek kardeşi Bharata'nın koruması altındaki tahtın sahibi olur. Birçok yerel dile çevrilen bu epik şiir, Hindistan'da olduğu kadar Güney-doğu Asya'da da (Kampuçya, Tayland, Endonezya) yaygındır. Hindistan'ın kuzeyinde, her yıl kutlanan büyük bir bayramda *(Ram-lila),* Ramayana'nın oyunlu bir temsili yapılır; güneyin ünlü

danslı tiyatrosu kathakali'nin (Kerala) ve pek çok resim ve heykelin temaları bu temsilden alınmıştır. Tüm bu şiirlerin birbirine paralel birçok anlamı (tarihsel ya da efsanevi, ahlaki, ayinsel, evrendoğumsal ve felsefi, özellikle de metafizik ve yogayla ilgili) vardır. Ramayana Hindistan'daki tüm dillere uyarlandı. Bunlar arasında en ünlüleri, Tulsi Das'ın hindi dilinde, Kampan'ın tamul dilinde (XII. yy.), Krittivas'ın bengali diline (XIV. yy.), Eluttakkan'ın malayalama (XVI. yy.), Eknatha'nın marathi'ye (XVI. yy.), Nagacandra'nın kanaraya (XII. yy.) yaptığı uyarlamalardır. Ramayana'nın bazı uyarlamaları batı dillerine de çevrilmiştir.

RAMAZAN a. (ar. *ramażān*). **1.** Kameri ayların dokuzuncusu, üç ayların sonuncusu olan ve müslümanlıkta oruç tutulan ay. (Bk. *ansikl.* böl. İsl.) **—2.** *Ramazan bayramı*, şeker bayramı. (→ BAYRAM.) ‖ *Ramazan keyfi*, oruç tutanlarda görülen kolay öfkelenme ya da sinirlilik durumu.

—Folk. *Ramazan davulu*, ramazan ayında oruç tutacakları sahura kaldırmak için mahalle aralarında davulcu ya da mahalle bekçisi tarafından çalınan davul. ‖ *Ramazan manileri*, ramazanda, mahalle bekçisi ya da davulcunun, sahur zamanı davul çalıp ev ev dolaşarak söylediği maniler. (Bk. *ansikl.* böl.) — Ramazanda evlerde düzenlenen toplantılar sırsında eğlence amacıyla karşılıklı olarak söylenen maniler.

—İkt. tar. *Ramazan tahvilatı*, Osmanlı döneminde, sadrazam Mahmut Nedim Paşa zamanında 1875 yılının ramazan ayında çıkartılan devlet tahvillerine halk arasında verilen ad. (Osmanlı devletinde, 30 ramazan 1292 [1875] tarihinde çıkartılan bir yasayla iç ve dış borçların faiz ve resülmal [anapara] ödemeleri yarıya indirildi ve öteki yarısının da devlet tahvilleriyle ödeneceğine ilişkin bir karar alınarak 35 milyon liralık % 5 faizli tahvil çıkartıldı. "Tecil-i düyun" adıyla anılan bu işlem, Osmanlı devletinin içte ve dışta mali güvenilirliğini önemli ölçüde sarstı ve Düyunu umumiye idaresinin kurulmasında etkin bir rol oynadı.)

—ANSİKL. Ed. Ramazan, divan edebiyatında ramazaniye* adı verilen şiirlerde konu edinilir. Halk edebiyatında ise davulcu manileri ramazandaki yaşamın izlerini yansıtır. Öte yandan, XIX. yy. sonuyla XX. yy. başlarında İstanbul'da yaşanan ramazanlar, bu ay boyunca düzenlenen eğlenceler ve sahne gösterileri de bazı yapıtlarda dile getirilmiştir: *Ramazan sohbetleri* (Ahmet Rasim [1913], *Eski İstanbul ramazanları;* H. F. Ozansoy [1968]) vb.

—Etimol. Ramazan sözcüğünün "çok sıcak olma (gün)" anlamına gelen "rmz" kökü ile ilgili olduğu ileri sürülürse de, bu görüş kesinlik kazanmış değildir. Ramazan'ın Tanrı'nın adlarından biri olduğu, bu nedenle (*ramazat, ermizau, ramazanun* ve *ramazin*, bazen de *ermuz* biçimlerinde) çoğul yapılamayacağı öne sürülür. Ramazan sözcüğünün "yanma, çok sıcak (gün)" anlamına geldiğini kabul ederler, oruç tutma ile insanda bir tür yanma meydana gelmesi ya da günahların yanıp yok olması nedeniyle bu adın verildiğini söylerler. Ancak, Kuran'da da olduğu gibi (II, 185), çoğunlukla ramazan sözcüğü ay anlamına gelen *şehr* sözcüğü ile birlikte kullanılır (şehr-i ramazan). Oysa, bu ayın asıl adı "natık"tır. Büyük bir olasılıkla sıcak bir mevsime rastladığı için "natık"ın yerini "ramazan"ın aldığı düşünülebilir.

—Folk. İslam inanışına göre her yıl ramazan ayı, ramazan hilalinin doğuşuyla başlar, bu nedenle ramazan hilalinin görülmesi büyük önem taşırdı. Hilali görebilmek için ramazan öncesinde yüksek yerlere, minarelere çıkılır ve hilalin doğması beklenirdi. Hilali gören iki kişi aralarında bir alacak davası varmış gibi kadıya gider, içlerinden biri yanındakinin kendisinden borç aldığını ve gelecek yıl ramazan hilali göründüğünde bu borcu ödemeye söz verdiğini belirtirdi. Kadı borçlu olduğu söylenene döner, bunların doğru olup olmadığını sorar, o da "doğrudur ama ramazan hilalinin görüldüğünü kanıtlasın" derdi. Bunun üzerine alacaklı durumundaki kişi ramazan hilalini görenleri tanık olarak çağırır, gördüklerini anlatmalarını isterdi. Tanıklar ramazan hilalini gördüklerini söyleyince, ramazan ayının girdiği kanıtlanmış sayılırdı. Ramazanın geldiğini söyleyen ve kanıtlayanlara belirli bir ücret verilir, davullar çalınıp kandiller yakılarak ramazanın geldiği halka duyurulurdu. Ramazanın ilk günü devlet daireleri kapalı olur, öteki günlerde de iş saatleri azaltılırdı.

Ramazan boyunca devlet önde gelenlerinin ve varlıklı kişilerin konaklarında halka açık iftar sofraları kurulur, sofraya oturanlara "diş kirası" adı altında armağanlar ya da para verilirdi. Devlet önde gelenleri arasında da iftar sofraları düzenlenirdi. Akraba ve dostlar arasında ramazanın ilk haftasında habersiz iftara gitmek, bir saygı belirtisi sayılırdı. Daha sonraki günlerde de büyükler, akraba ve dostlar iftara davet edilirdi.

İftardan sonra erkekler dışarı çıkar, özellikle yaz aylarına rastlayan ramazanlarda eski İstanbul'da Fatih, Şehzadebaşı, Laleli, Beyazıt, Sultanahmet, Ayasofya, Eyüp, Mahmutpaşa, Sultanselim camisi meydanlarındaki açık hava kahvelerine gidilir, teravi namazına değin burada çubuk, nargile, kahve vb. içilip sohbet edilirdi. Bu kahvelerin en ünlüsü, Laleli camisi'ne giden yol üzerindeki Yeşil tulumba meydanında bulunandı. Yatsı ezanından sonra teravi namazı için camilere gidilir, namazdan sonra da eğlence yerleri gezilirdi. Özellikle Şehzadebaşı'ndaki Direklerarası en canlı eğlence merkezlerindendi. Tavukpazarı'ndaki semai kahveleri, Şehzadebaşı'nda sergilenen kukla, karagöz, ortaoyunu gösterileri, bazı ünlü meddahların devam ettiği kahveler en çok ilgi gören eğlence yerleriydi. Ayrıca evlerde de toplanılır, çeşitli eğlenceler düzenlenip maniler okunarak sahur vaktine değin oturulurdu. Sabaha karşı bekçilerin davul eşliğinde okudukları maniler, sahuru haber verir, sahur yemeği yendikten sonra yatılırdı. Ramazan ayında minareler arasına kurulan mahyalar da ramazanın renkli öğelerinden birini oluşturdu.

• *Ramazan manileri.* Ramazan manilerinin konusu çoğunlukla ramazanla ilgili olur; kimi zaman önünde durulan evde oturanların özelliklerini vurgulayıcı sözlere de yer verilirdi. Ramazan bayramının ilk günü tekrar ev ev dolaşıp ve bahşiş toplanırdı. Eskiden bu işi daha çok bekçiler yaptığından bu manilere *bekçi baba manileri* de denirdi.

—İsl. Müslümanlığın temel ibadetlerinden olan oruç, ramazanda tutulduğundan bu ay *şehr-i sıyam* ya da *şehr-i savm* (oruç ayı), bu ibadet dolayısıyla müslümanların Tanrı katında bağışlanacağına inanıldığından *şehr-i gufran* (bağış ayı) diye de anılır. Kuran'da adı geçen tek ay, ramazandır (II, 185). Bu ayete göre "İnsanlık için doğruluk rehberi olan Kuran ramazan ayında indirilmiştir". Ramazan ayının müslümanlar için taşıdığı değeri dile getiren çok sayıda hadis vardır. Bunlardan birinde Hz. Muhammet "Ramazan ayı geldiğinde cennetin kapıları açılır, cehennemin kapıları bağlanır" der. Başka bir hadisin anlamı şöyledir: "Benim ümmetimden olan kişiler ramazanın kendileri için ne denli değerli olduğunu bilselerdi bütün yılın ramazan olmasını dilerlerdi."

Ramazan ayında gerekli koşulları taşıyan müslümanların oruç* tutmaları farz, fitre* vermeleri vaciptir; ayrıca yatsı namazıyla vitir namazı arasında 20 rekât teravi* namazı kılmak sünnettir. Bunların dışında ramazan ayında daha fazla Kuran okumak, daha çok hayır yapmak, sadaka vermek, iyi huylu olmak, hatim indirmek, nafile ibadet etmek Hz. Muhammet'in uygulamalarından ve müslümanlar arasında yaygınlaşmış dinsel ve ahlaksal töreler-dendir.

RAMAZAN BEY, Ramazanoğulları* beyliğinin kurucusu (XIV. yy.). Memluklar tarafından Elbistan emiri Karaca Bey'in yerine Çukurova bölgesindeki türkmen aşiretlerine bey olarak atandı (1352).

RAMAZAN EFENDİ, türk baş defterdar (Hacıoğlupazarı [Dobrin, günümüzde Tolbuhin], Bulgaristan, XVII. yy.- İstanbul ?). Doğduğu yerden İstanbul'a gelince saray çevrelerine yakınlığı nedeniyle yeniçeri kâtibi oldu. Bu görevden azledilmişken baş defterdarlığa getirildi (1688). Görevde üç buçuk ay kadar kaldıktan sonra yeniden azledilerek doğduğu yerde oturmaya zorunlu tutulduysa da çok geçmeden bağışlanarak İstanbul'a döndü ve bazı üst düzey görevlerde bulundu.

RAMAZAN MAHFİ EFENDİ, Ramazan Efendi diye de bilinir, türk mutasavvıf (Afyonkarahisar ? - İstanbul 1616). Halvetiliğin kendi adıyla anılan ramazaniye kolunu kurdu; Kocamustafapaşa'daki dergâhında öğretisini yaydı. *Mahfi* mahlasıyla söylediği ilahileri vardır.

RAMAZAN PAŞA Lala, türk yönetici (öl. Kuma 1595). Baş defterdar Kara Üveys Paşa'nın kardeşi. Halep defterdarlığında bulundu. İki kez baş defterdarlığa getirildi (1587 ve 1588). Mehmet III'ün lalalığında bulundu. Çeşitli yerlerde valilik yaptı; paşa unvanını aldı. Karaman valisiyken öldü.

RAMAZANİYE a. Halvetiye tarikatının bir kolu. Karahisarlı Şeyh Ramazan Mahfi Efendi tarafından kurulan (öl. 1616) bu tarikat, halvetiliğin ahmediye kolundan türemiştir. Halvetilik gibi tören ve zikre büyük önem verir. Ramazaniyeden cerrahiye, buhuriye ve raufiye kolları türemiştir.

RAMAZANİYE a. (ar. *rama'zan* ve *-iyye*'den *ramażāniyye*). Ed. Nesip bölümünde ramazan ayını konu edinen kaside.

—ANSİKL. Ramazanın gelmesi dolayısıyla devlet büyüklerine sunulan kasideler bu ay boyunca sürdürülen yaşamın türlü yönlerini canlandırır. Hilalin görünmesiyle ramazan ilan edilmesi, içkili eğlencelere bir ay boyunca ara verilmesi, kalabalıklaşan ibadet yerleri, minareleri süsleyen kandiller, mahyalar, sokaklardaki şekerci, helvacı gibi satıcılar, geceleri Fatih camisi gibi büyük camilerin çevresindeki gezintiler, iftardan sonra tiryakilerin tütünle, kahveyle sağladığı keyif, yoksullara yapılan yardımlar vb. bu şiirlerin konularını oluşturur. Nedim, Enderunlu Vasıf ve Fazıl, Sabit, Sümbülzade Vehbi gibi şairlerin ramazaniyelerinde canlı yerel renkler göze çarpar.

RAMAZANİYELİK a. (ar. *ramażaniyye*'den). Ramazan ayı gelmeden iftar ve sahur sofraları için önceden toplu olarak alınan yiyecek. (Bu yiyeceklerin başında çeşitli peynirler, zeytin, değişik reçel malzemesi, pirinç, şeker, hoşaf için kuru meyve, un, yağ, çerez, pastırma, sucuk, kavurma gelirdi.)

RAMAZANLIK sıf. ve a. Ramazan için alınmış ya da ayrılmış yiyecek için kullanılır.

RAMAZANOĞLU AHMET MUHTAR PAŞA → MUHTAR PAŞA (Ahmet) Ramazanoğlu.

RAMAZANOĞULLARI, Adana ve çevresinde önce Memluklar'a, daha sonra Osmanlılar'a bağlı olarak hüküm süren türkmen beyliği (1352-1608). Ramazanoğulları, XIII. yy.'da Moğollar'ın önünden kaçarak Anadolu'ya gelen Oğuzlar'ın Üçok koluna bağlı Yüreğir boyundandılar. Beyliğin kurucusu Ramazan Bey'in adı ilk kez, 1352'de türkmen beyliğinin Dulkadıroğulları'ndan alınıp Ramazan Bey'e verilmesi dolayısıyla geçer; Dulkadıroğulları beyi Karaca Bey Memluklar'a karşı



Çandrasekhara Venkata Raman

B. N., Paris



Rambouillet markizi XVII. yy.'da bir röprodüksiyondan ayrıntı *Ed. de Rothschild kol.*

Giraudon



Jean-Philippe Rameau Aved'in bir portresinden ayrıntı *Güzel sanatlar müzesi, Dijon*

ayaklanan Halep valisi Bayboğa ile birleşmiş, daha sonra da kendisine sığınan Bayboğa'yı teslim etmemişti. Bunun üzerine türkmen beyliği, Dulkadıroğulları'ndan alınıp Ramazan Bey'e verildi. 1354'ten önce ölen Ramazan Bey'in oğlu ve ardılı İbrahim Bey, Karamanoğulları ve Dulkadıroğulları ile birlikte Memluklar'a karşı ayaklandı; ancak kardeşi Kara Mehmet ile birlikte yakalanarak öldürüldü (1383). Yerine geçen kardeşi Şıhabettin Ahmet (1383-1417), Karamanoğulları'nın elinde bulunan Tarsus'u aldı (1415) ve oğlu İbrahim'e verdi. 1417'de öldüğünde Adana'nın yanı sıra Sis ve Payas kentlerine de egemendi. Ardılı İbrahim Bey II, Memluklar'ın eline geçen Tarsus'u kuşatması üzerine memluk sultanı tarafından beylikten azledildi ve yerine kardeşi Hamza Bey atandı (1418). Ancak Hamza Bey Adana'da egemenliği süren İbrahim Bey'e karşı bir şey yapamadı. Karamanoğulları ile birlikte Memluklar'a ve Dulkadıroğulları'na karşı mücadeleyi sürdüren İbrahim Bey, sonunda müttefiki Karamanoğulları tarafından Memluklar'a teslim edildi ve öldürüldü (1427). Öte yandan, 1526'da ölen Hamza Bey'in yerine oğullarından Mehmet Bey I atandı (1428). Bu tarihten 1480'e kadar beyliğin başına kimlerin geçtiği kesin olarak bilinememektedir. Bu arada Eylük, Dündar, Ömer, Davut beylerin adı geçer. 1480'de beyliğin başına geçen Halil Bey'i Mahmut (1510-1514), Selim (1514-1517), Kubad (1517), Piri Mehmet (1517-1568), Derviş (1568-1569), İbrahim III (1569-1586), Mehmet II (1586-1606), Pir Mansur (1606-1608) izlediler. Selim I'in Mısır seferinden (1516-17) sonra Ramazanoğulları tümüyle osmanlı korumasına girmiş ve beyler İstanbul'dan atanmaya başlanmıştı. 1608'de Pir Mansur'un beylikten çekilmesi ile Adana doğrudan osmanlı eyaleti oldu. (→ Kayn.)

—Mim. Adana ve çevresinde toplanan ramazanoğulları yapılarında zengi ve memluk etkileri, özellikle renkli taş bezemelerde belirgindir. Mimari ayrıntılarda ve çini süslemelerdeyse selçuklu ve osmanlı mimarisinin etkileri görülür. Taş duvarlar üzerine tuğladan küresel bingili kubbeyle örtülü, kare planlı bir yapı olan Akça mescit' in (1409) mukarnaslar, kabartma rumi ve hatayiler, kuş ve aslan figürleriyle süslü taçkapısı selçuklu üslubundadır. Türbe ve medreseyle birlikte külliye oluşturan Ulu cami (1513-1541), siyah-beyaz taş örgülü avlu kemerleri ve döşemeleri, siyah, beyaz, kırmızı mermer bordürlü mihrabı (içi İznik çinileriyle kaplıdır), mermer minberi, dört köşeli kaide üzerinde sekizgen gövdeli, sekiz küçük sütuna oturan külahla örtülü minaresi ile zengi ve memluk etkilerini yansıtan önemli bir yapıdır. Mavi, kırmızı, firuze renkli rozet, kıvrıkdallar, nar çiçeği ve hatayilerle süslü çiniler ise İznik ürünüdür. Ulu cami'nin D.'sundaki medrese, ağızları açık ejderha kabartmaları, yukarı doğru daralan, mukarnaslı konik kulesi ile Mezopotamya-Irak kökenli selçuklu geleneğine bağlanır.

RAMAZANZADE ABDÜLKADİR EFENDİ, türk yönetici ve hattat (Hacıoğlupazarı [Dobrin, günümüzde Tolbuhin, Bulgaristan] ? - İstanbul 1721). Baş defterdar Ramazan* Efendi'nin oğlu. Kalemden yetişerek hacelik rütbesini aldı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra cizye muhasebecisiyken reisülküttaplığa getirildi (1716). Bu görevden azledilmesinin (1717) ardından şıkk-ı sani defterdarı (1718) ve ruzname-i evvel olarak görev yaptı. Hat sanatı ile uğraştı, nesih yazıda usta idi.

RAMAZANZADE ABDÜNNAFİ İFFET EFENDİ, türk yönetici ve şair (Adana 1824 - Hicaz 1891). Medrese öğrenimi gördükten sonra imparatorluğun çeşitli yerlerinde malmüdürü, defterdar, tahkikat memuru, mutasarrıf olarak görev yaptı. Musul (1878-1879) ve Mamuretülaziz (Elazığ) valiliğinde (1879-1880) bulundu. Devlet görevlilerini seçen İntihabı memurin komisyonu başkanlığına getirildi (1888). Şiirleri, derin kültüründen izler taşır. Başlıca yapıtları: şiirlerini bir araya getirdiği küçük divanı *Divançe-i şiir;* çeşitli şairlerin şiirlerini incelediği *Mahzen-i esrâr-ı şuarâ;* öykülerden oluşan *Kâmil ül-âsâr.*

RAMAZANZADE AHMET ÇELEBİ, türk din bilgini (öl. Şam 1578). Medrese öğrenimi gördü. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Mekke kadılığına kadar yükseldi. Başlıca yapıtları: Araf suresine kadar Kuran'ın incelendiği *Sûre-i A'râf'a kadar ı'râb-ı Kur'ân;* haşiye ve şerh niteliğindeki *Ta'lîkat ala'l-Bayzâvî, Hâşiye-i Şerhi miftâh, Hâşiye-i Şerhi mevâkıf.*

RAMAZANZADE MEHMET ÇELEBİ, Paşa, Yeşilce, Küçük Nişancı, türk tarihçi (öl. İstanbul 1571). Koca Nişancı diye tanınan Celalzade Mustafa Çelebi'den ayırt edilmek için "Küçük Nişancı" diye anılmıştır. Baş defterdarlık (1536-37), Rumeli kethüdalığı, reisülküttaplık, nişancılık (1557-61) yaptı. Merkezi Halep olan Arap ve Acem defterdarlığında, Mısır muhafızlığında bulundu. 1561'de ikinci kez nişancılığa atandı; 1563'te emekli edildi.

Kanuni Sultan Süleyman'ın özendirmesiyle yazdığı *Siyer-i enbiyâ-i izâm ve ahval-i hulefâ-i kirâm ve menâkib-i Âl-i Osman* adlı genel tarihi *Tarih-i Nişancı Mehmet Paşa, Tarih-i Ramazanzade, Tarih-i Nişancı* adlarıyla bilinir. Yapıtın üçte ikisini oluşturan Osmanlılar'a ilişkin bölüm, Osmanlı devletinin kuruluşundan Kanuni'nin oğlu şehzade Bayezit'in Kazvin'de öldürülmesine (1562) kadar olan olayları kapsar. Ayrıca, bilginler, şairler, binalar vb. hakkında bilgi verir.

RAMAZZİNİ (Bernardino), italyan hekim (Carpi 1633 - Padova 1714). Padova'da profesörken, iş kazalarının önemine işaret ederek ve alınması gerekli bazı sağlık ve güvenlik önlemlerini belirterek bu konuda öncü oldu.

RAMBERT (Miriam RAMBERG, **Marie** — denir), Polonya asıllı ingiliz kadın dansçı ve bale yöneticisi (Varşova 1888 - Londra 1982). Cenevre'de Emile Jaques-Dalcroze ile çalıştı. Daha sonra Dresden'e bağlı Hellerau'daki İnstitut Jaques-Dalcroze'da ders verdi. *Bahar ayini*'nin, Rus baleleri için yapılan koregrafisine katkıda bulundu (1913). Ardından Enrico Cecchetti'nin derslerini izledi. 1920'de Londra'da açtığı okulda Frederick Ashton, Antony Tudor, Walter Gore... bir araya geldi. Öğrencileriyle 1930'da kurduğu Ballet Club, 1935'te Ballet Rambert adını aldı. 1966'da dağılan topluluk, 1967'de, yirmi kadar dansçıyla yeniden, bu kez New Ballet Rambert adıyla kuruldu ve Norman Morrice, John Chesworth, Christopher Bruce, Robert North gibi koregrafların yapıtlarını yorumlamaya başladı. Marie Rambert, bütün bir dansçı ve koregraf kuşağını önemli ölçüde etkilemiştir.

RAMBOUİLLET, Fransa'da *arrondissement* (Yvelines) merkezi, Beauce'un K.'inde; 25 293 nüf. (1992). Kent, büyük bir ormanın ortasında gelişmiştir.

RAMBOUİLLET (Catherine DE VIVONNE, — *markizi*) [Roma 1588 - Paris 1665]. Fransız-italyan asıllıdır. 1600'de Rambouillet markisi Charles d'Angennes ile evlendi. Zeki ve kültürlü bir kadındı; şairlerin "Arthénice" adını taktıkları Rambouillet markizi, XVII. yy.'ın en ünlü kadınlarından biriydi; yüksek soylular ve edebiyat dünyasının en ünlü temsilcilerini (Chapelain, Godeau, Benserade, Ménage, Voiture vb.) evinde kabul ederdi.

Rambouillet merinosu, yün koyunlarının prototipi olan merinos ırkı.

Rambursman a. (fr. *remboursement*). Bank. ve Tic. Ödeme ve tahsil işlemlerini (borçlusu tarafından ödenmeyen bir senedin cirantası tarafından ödenmesi; alınan bir paranın ya da borcun geri verilmesi; başkası hesabına ödenen bir avansın ya da giderlerin tahsili; bedelinin ödenmesi karşılığında verilmesi koşuluyla gönderilen bir malın bedelinin ilgili işletmeye yatırılması vb.) belirtir. Bankacılıkta da şubeler arasındaki işlemlere ait mutabakatın yapıldığı merkez şubelere "ödeme yeri" anlamına gelen "rambursman yeri" denir.

RAMBUTAN a. (malayca sözc.). Asıl liçiden daha az etli ve daha az makbul liçi çeşidi. (*Tüylü liçi* de denir.)

Ramcaritmanas ("Rama yapıtlarının kutsal gölü"). *Ramayana* destanının XVI. yy.'da Tulsi Das tarafından yazılan yerli dildeki ünlü versiyonu.

RAMEAU (Jean-Philippe), fransız besteci (Dijon 1683 - Paris 1764). Dijon'da orgculuk yapan babasından ilk müzik derslerini aldıktan sonra, kısa bir süre İtalya'da kaldı (1701). Ertesi yıl baba mesleğini seçti. Yirmi yıl boyunca, birçok fransız kilisesinde (1702'de Avignon ve Clermont-Ferrand'da, 1706'ya doğru Paris'te) org çaldı. *Premier Livre de pièces de clavecin* (Birinci klavsen parçaları kitabı) adlı derlemesini 1709'da Dijon'da, 1713'te de Lyon'da yayımladı. Lyon'dayken bestelediği motetler ve dindışı kantatlar arasında ünlü *İn convertendo* (1718'e doğr.) da vardı. Yine bu dönemde yazdığı *Traité de l'harmonie réduite à ses principes naturels* (Doğal ilkelerine indirgenmiş armoni üzerine) başlıklı incelemesini 1722'de bastırdı. Aynı tarihte ya da ertesi yıl Paris'e yerleşti ve ölünceye değin burada yaşadı. *Pièces de clavecin avec une méthode* (Klavsen parçaları ve bir metot) [1724] ve *Nouvelles Suites de pièces de clavecin* (Yeni klavsen parçaları dizisi) [1728'e doğr.] başlıklı ikinci ve üçüncü derlemelerini yayımladı. Fakat bu dönemde, *Nouveau Système de musique théorique* (Yeni kuramsal müzik sistemi) [1726] başlıklı ikinci bir inceleme yazdı ve daha çok kuramcı olarak tanındı. 1726'da, kralın senfonicilerinden birinin kızı olan Marie-Louise Mangot ile evlendi. Bu sıralarda tanıştığı Le Riche de La Pouplinière'in evinde, dönemin gözde şairi rahip Pellegrin'le karşılaştı. Pellegrin, *Hippolyte* et Aricie* adlı yapıtının librettosunu yazarak, Rameau'ya operanın kapılarını açtı. Rameau elli yaşındayken seyirciye sunulan (1733) bu ilk lirik yapıtı, Lully'nin daha az karmaşık olan müziğine alışmış seyircinin bir bölümünü şaşırttı. "Lully-ciler"in eleştirilerine karşın Rameau, bestelemeyi sürdürdü ve yazdığı birçok operayı Paris'in lirik tiyatrolarına kabul ettirmeyi başardı. Yirmi yıllık bir sürede başyapıtlarından birçoğunu yarattı: *les İndes galantes* (1735), *Kastor* ile Polydeukes* (1737), *les Fêtes d'Hébé* (1739), *Dardanus* (1739), *Platée* (1745), *Zaïs* (1748), *Pygmalion* (1748), *Zoroastre* (1749). Bu verimli dönemde yeni klavsen parçaları (*les Pièces de clavecin en concerts* (Konser için klavsen parçaları) [1741] besteledi ve kuramsal araştırmalarını sürdürdü: *Génération harmonique* (Armonik üreme) [1737], *Démonstration du principe de l'harmonie* (Armoni ilkesinin tanıtlanması) [1750]. Yabancı bilginlerle tanıştı ve Fransa'da önemli kişilerce (1744-1753 arasında özel orkestrasını yönettiği La Pouplinière, 1745'te kendisini oda müziği besteciliğine atayan ve lirik yapıtlarının Saray'daki temsilleri için teşekkür eden Louis XV) desteklendi. Lirik yapıtlarının çoğunun librettosunu Voltaire yazdı: *la Princesse de Navarre* (1745), *le Temple de la Gloire* (1745). 1747-1754 arasında, krallık konutlarındaki tiyatrolar için olduğu gibi, Paris tiyatroları için de operalar besteledi. 1752-1754 arasında, italyan ve fransız üsluplarını savunanları karşı karşıya getiren uzun tartışmalar, Rameau'nun durumunu sarstı. Bu yıllarda, fransız operasının temsilcisi ve Lully'nin izleyicisi kabul edildi. Jean-Jacques Rousseau'nun savunduğu italyancıların eleştirilerine uğradı ve

1755'te *Ansiklopedi*'deki müzik maddeleri konusunda d'Alembert ile polemiğe girdi. Yaşamının son on yılında kuramsal yazılar kaleme aldı (*Code de musique pratique* (Müzik uygulamasının temel kuralları) [1760] ve birkaç opera besteledi: *la Naissance d'Osiris* (1754), *Anacréon* (1754), *les Paladins* (1760) ve *les Boréades*. Bu son yapıtının provaları, ölümüyle kesintiye uğradı.

Bach ve Händel'in çağdaşı olan Rameau, çağının en büyük bestecilerinden biri sayılabilir. Aynı zamanda, armoniyi yalınlaştırdığı ve durulaştırdığı kuramsal kitaplarıyla bir bilgindir. Armoni alanında, dayanağı, doğal bir ilkedir: iki nokta arasına gerilip vınlatılan bir tel, -üç ayrı sesi üst üste bindirmeye gerek kalmadan- armonikleri sayesinde, majör tam akoru verir. Bach gibi, klavyeli çalgılarda, majör ya da minör 24 tonun kullanılmasını sağlayan eşit ayarlamadan yanaydı.

Kuramsal araştırmaları sayesinde aynı zamanda bir yenileyicidir: partisyonlarında karmaşık bir yazım, zengin bir armoni ve tek başına da anlamlı olabilen bas partileriyle karşılaşırız. Geçkilerde sesteşlikten (anarmoni) yararlanmaya, özgün ritim etkileri kullanmayı ve -1749'da *Zoroastre*'ın prömiyerinde- Opéra orkestrasına klarineti de katarak çalgılama paletini zenginleştirmeyi bildi. Dramatik anlatımı destekleyen kusursuz bir yazım ve renkli bir orkestralamayla fransız operasını doruğa çıkardı.

Rameau'nun yeğeni *(le Neveu de Rameau)*, Diderot'nun "yergi"li yapıtı. Régence kahvesinde yapılan bir söyleşi biçimindeki bu yapıtta, konuşanlardan biri yazarın sosyal kişiliğini temsil eden filozof "Ben", öteki de fransız besteci J.-F. Rameau'nun yeğeni olan serseri ve asalak "O"dur. Yani bir yanda fikirler yer alır, öbür yanda da günlük yaşam ve bu yaşamın gerekleri. Konuştukları şey günün sorunlarıdır: dâhilerin toplumdaki yeri, çözülen bir dünyada yazarın durumu ve ahlaki, eğitim sorunları. Konuşma yer yer yeğenin hareketleri ve öykünün tümüyle anlatıcısı olan filozofun toparlayıcı yorumlarıyla kesilir. Aşırı uçlarda bulunan ama gene de aralarında bir diyalektiğin kurulduğu Ben ile O arasında Diderot'nun sesini de duyarız; bizi, yani okuyucuyu kendi köşesine çağırır ve bu "açık" yapıtla bizim de bir söyleşiye girmemizi ister. 1762 ile 1774 dolaylarında tasarlanan, Goethe tarafından almancaya çevrilen (1805), sonra 1821'de Brière tarafından fransızcaya çevrilen *Rameau'nun yeğeni*, ancak 1891'de Monval'in özgün el yazmasını bulması sayesinde gerçekten tanındı.

RAMENSKOYE, Rusya Federasyonu'nda kent, Moskova'nın G.-D.'sunda; 61 000 nüf. Sanayi (tekstil, makine yapımı) merkezi ve yatakhane banliyö.

RAMESSES → RAMSES.

Ramesseum, firavun Ramses II'nin Teb'de bulunan mezar tapınağı. Kalıntıları, dev Memnon heykellerinin K.-B.'sında yükselir. Bu "Milyonlarca yıl şatosu" Amon'a ve tanrılaştırılmış Ramses'e adanmıştı. Diodoroso Sikeliotes "Osymandias mezarı" (Ramses II'nin küçük adı Usimare'nin değişikliğe uğramış biçimi) adını verdiği bu anıtı coşkulu bir biçimde betimlemişti. Birinci pilondan (Hititler'e karşı verilen Kadeş savaşı'yla ilgili sahnelerle süslüdür), avlulardan ve hypostylos salondan kalıntılar günümüze ulaşmıştır. Tapınakta tanrı-kralın anıtsal bir temsili olan, 18 m boyunda ve 1 000 tonu aşkın ağırlıkta, pembe granitten dev bir heykeli bulunmuştur. Ramesseum'un ambarları, tuğladan yapılmış tonozlu yapılardı ve içlerine küpler yerleştirilirdi.

RAMESVARAM, Palk boğazında mercan adası, Hindistan ile Sri Lanka arasında, Hindistan'a (Tamil Nadu) bağlıdır; 20 000 nüf. Canlı balıkçılık (sardalye, inci istiridyesi). Yönetim merkezi *Ramesvaram*, kuzey kıyıdadır; 17 000 nüf. Hac (XVII. yy.'dan kalma tapınak) yeri.

RAMFOTEKA a. (fr. *rhamphothèque*' ten). **1.** Kuş gagasının altçeneyi ve üstçeneyi kaplayan boynuzsu örteneği. **—2.** Bazı bilim adamlarına göre yalnızca altçenenin boynuzsu örteneği. (Bu durumda artçene örtüsüne rinoteka* denir.)

RAMGOOLAM (*sir* Seewoosagur), mauritiuslu siyaset adamı (Belle Rive 1900 - Le Reduit 1985). Hekimdi, Port-Louis belediye başkanlığı yaptı. 1961'den sonra ülkeyi, ilkin ingiliz denetiminde, ülkenin bağımsızlığa kavuşmasından sonra da 1967 seçimlerini kazanıp Başbakan olarak yönetti. 1973'te partisiyle Sosyal demokrat parti arasında bir bozuşma patlak verdi; 1976'da seçimleri Mauritius militan hareketi'nin kazanması üzerine, sosyal demokratlarla bir koalisyon hükümeti kurdu. 1 haziran 1982 seçimleri sonunda sol partiler yararına iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı. Aralık 1983'te Mauritius adası genel valiliğine getirildi.

RAMİ sıf. (fars. *rāmī*). *Esk.* Boyun eğen, razı olan.

RAMİ sıf. (ar. *remy*'den *rāmī*). *Esk.* Ok, mermi vb. atan.

RAMİ a. Dokumalık elyaf veren *boehmeria* cinsinden bitkilerin ortak adı. (Bil. a. *Boehmeria* [alman doğa bilimcisi G. R. *Boehmer*'in adından].) [Isırgangiller familyası.]
—ANSİKL. Ramiler tropikal bölgelerden başka Şili, Kuzey Amerika, Japonya ve Çin'de yetişir. Avrupa'nın birçok ülkesinde, bu arada Türkiye'de de yetiştirilmesine çalışılmış fakat yaygınlaştırılamamıştır. Bu bitkiler ısırgangiller familyasından olmakla beraber ısırgan (kaşındırıcı) tüyleri yoktur. Lifleri dokuma sanayisinde kullanılır. Yüzlerce türü bilinmesine rağmen hepsi lif üretimine elverişli değildir. Beyaz rami ya da Çin ramisi *(Boehmeria nivea)*, yeşil rami ya da Malezya ramisi (*B. tenacissima* ya da *B. utilis*) dokuma sanayisinde kullanılır. Bitkisel elyaf arasında rami lifleri en uzun (40-500 mm), en dayanıklı ve en parlak olanlardır. Liflerin her biri büyük modüllü makromoleküllerden oluşan bir hücredir. Bu hücreler sapta kabuğun altında bulunur ve dıştan, çürütme ve zamksızlaştırma etkenlerine dayanıklı bir kolenkima tabakasıyla korunur. Rami elyafı katkısız dokuma ipliği olarak kullanıldığı gibi başka bitki lifleriyle, özellikle ketenle karıştırılarak bez, çamaşır, kumaş ve ip yapımında kullanılır. Lüks kâğıt (para) yapmaya da yarar. Rami yapraklarının yoncaya yakın besleyici değeri vardır ve bu nedenle hayvan yemi olarak kullanılır. Çin ve Japonya başta olmak üzere Malezya, Vietnam ve Sunda adaları başlıca üretici ülkelerdir.

RAMİ, İstanbul'un Eyüp ilçesine bağlı semt; adını Osmanlı döneminde burada bulunan Rami çiftliğinden alır. Selim III döneminde buraya Rami kışlası yapıldı. İşçi kesiminin yoğun olduğu semtte, daha çok küçük fabrikalar ve atölyeler vardır.

RAMİ (Şerefettin Hasan bin Muhammet **ER-**), iranlı şair ve yazar (XIV. yy.). Yaşamı hakkında bilgi yoktur. Ününü *Eni's ül-uşşak* adlı yapıtına borçludur. Rami, saçtan başlayarak, insan vücudundaki organlardan söz eden, 19 bölümlük bu yapıtını, Azerbaycan Celayirli devleti hükümdarı Ebülfeth Üveys Bahadır (1356-1374) adına yazmıştır. Türk şairi Mustafa bin Şaban es-Sururi (öl. 1561), *Bahr ül-ma'ârif* adlı kitabında bundan yararlanmıştır. Rami, fransızcaya da çevrilen (Paris, 1875) *Eni's ül-uşşak* dışında, bir de Reşidettin Vatvat'ın *Hadâık üs-sihr* adlı kitabına *Haka'ık ül-hada'ik* adı ile bir şerh yazmış, ancak *Divan*'ı ile birlikte bu şerh de günümüze ulaşmamıştır.

RAMİ, asıl adı **Rıza, Kalaycı Ali Rıza Efendi** de denir, türk halk şairi (İstanbul 1866 - *ay. y.* 1921). Gençliğinde beygir sürücülüğü, kalaycılık, tulumbacı reisliği yaptı. Memurluğa başladı; son görevi Bandırma rüsumat memurluğuydu. Bektaşi tarikatına girdi, Rumelihisarı dergâhı'nda Nafi Baba'nın müridi oldu. Doğaçtan şiir söylemekte ustaydı. Yalın bir anlatımla söylenmiş nefesleri vardır.

RAMİ KADIN, Mahmut I'in altıncı hasekisi (öl. İstanbul 1780). Beşiktaş'ta bir sebil, çeşme ve okul yaptırdı. Mahmut I öldükten (1754) sonra haremeyn müfettişi İbrahim Bey ile evlendi.

RAMİ MEHMET PAŞA, türk sadrazam, şair (İstanbul 1654 - Rodos 1707). Reisülküttaplık kalemi'nde başlayan görevi sırasında *Rami* mahlasını aldı. Yeteneğiyle ilgisini çektiği şair Nabi aracılığıyla Damat Musahip Mustafa Paşa'nın masraf kâtibi, daha sonra divan efendisi oldu. Beylikçilik (1690-1696), reisülküttaplık (1696-1697; 1697-1702) görevlerinde bulundu. Karlofça antlaşması için yapılan uzun görüşmelere delege olarak katıldı. Osmanlı devletinin büyümesine son veren bu antlaşmada (1699) devletin haklarını mümkün olan en iyi biçimde koruması saygınlığını artırdı. Kısa süreli sadrazamlığı (1703) sırasında bozuk yönetimin düzeltilmesi, asayişin sağlanması, vergi sisteminin düzene konulması, türkmen aşiretlerinin iskânı, dokumacılığın geliştirilmesiyle kumaş ithalinin önlenmesi gibi ıslahat hareketlerine girişti. Mustafa II'nin tahttan indirilmesiyle sonuçlanan Edirne vakası'nda o da görevden uzaklaştırıldı. Kıbrıs, daha sonra Mısır valiliğine gönderildi (1704). Mısır'da karışıklıklara neden olduğu gerekçesiyle sürüldüğü Rodos'ta öldürüldü. Başarılı gazellerinin yer aldığı bir *Divan*'ı vardır. *Karlofça sulhnamesi* adlı yapıtında, katıldığı barış görüşmeleri bütün ayrıntılarıyla konu edinilmiştir. 1 400 kadar resmi yazısının yer aldığı *Münşeat*'ı onun bir düzyazı ustası da olduğunu gösterir.

RAMİ SADULLAH PAŞA → SADULLAH PAŞA.

RAMİH sıf. (ar. *rumḥ*, mızrak'tan *rāmiḥ*). *Esk.* Mızrak saplayan, süngüleyen.
—Esk. gökbil. *Senak-ı ramih*, Sığırtmaç takımyıldızının baş yıldızı.

RAMİN a. Okyanusya'da ve tropikal As-



Kerebel-Diaf

Ramesseum
büyük hypostylos salonun sütun sıraları önündeki avluda osiris kolosları
kumtaşı
Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan

ya'da yetişen ve oldukça ince dokulu, yumuşaktan yarı serte, hafiften yarı ağıra kadar değişik nitelikli, beyaz-uçuk sarı bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, marangozlukta, kalıpçılıkta kullanılır. Bil. a. *Gonystylus bancanus; thymeleaceae* familyası.)

RAMİN (Günther), alman orgcu, koro ve orkestra şefi (Karlsruhe 1898 - Leipzig 1956). Leipzig'deki Sankt Thomas kilisesi'nin 1918'de orgcusu, 1940'ta da, üstadı Straube'nin ardından kantoru oldu. Org yapımında ve icrasında barok üslubu savundu. Kendinden çok önce Sankt Thomas'ta aynı görevde bulunmuş olan J. S. Bach'ın yapıtlarını sevdirmek için büyük çaba harcadı.

ARAGÓN

RAMİRO I (1000'e doğr. - Grados yakınında 1063), ilk Aragón kralı (1035-1063). Navarra kralı Büyük Sancho III'ün gayrımeşru oğlu. Kontluğunu genişleterek Aragón krallığı'nı kurdu (1035). Sobrarbe ve Ribagorza kontluklarını aldı (1043), ardından da Pallars'ı topraklarına kattı. Kardeşi Navarra kralı García IV Sánchez'in topraklarının bir bölümünü ele geçirmek istedi, ancak yaptığı savaşta yenilgiye uğradı (Tafalla 1043) ve García IV'ün ölümüne dek (1054) topraklarını geri alamadı. Müslümanlara karşı savaştı, pek çok başarı elde ettikten sonra Zaragoza emiri el -Muktedir'e ait olan Graus müstahkem mevkisinin kuşatması sırasında öldürüldü.

RAMİRO II el Monje (1094'e doğr. - San Pedro el Viejo manastırı, Huesca, 1157), Aragón kralı (1134-1137), Sancho I Ramírez'in üçüncü oğlu. Din adamı oldu, ilkin Sahagun rahipliğine, Burgos, Pamplona, Roda ve Barbastro piskoposlukarına getirildi. Kardeşi Kavgacı Alfonso I ölünce (1134), Jaca meclisi tarafından Aragón kralı seçildi. Ancak Navarralılar' ın Navarralı Ramiro'nun oğlu García V Ramírez'i kral seçmeleri üzerine, iki hükümdar savaşıma girişti ve bu durum Castilla kralı Alfonso VII'nin Aragón'u ve başkenti Zaragoza'yı işgal etmesine yol açtı. Çetin bir savaşımdan sonra devletlerini yeniden ele geçiren ve Inés de Poitiers ile evlenmek için özel bir papalık izni alan Ramiro II, daha 1137'de henüz iki yaşında olan kızı Petronila'yı Barcelona kontu Ramón Berenguer IV ile evlendirme görüşmelerine girişti. Ona krallıktan vazgeçmek ve Huesca'daki San Pedro el Viejo manastırı'na çekilmek olanağı sağlayan bu karar, krallık ve kontluk arasında kişisel bir birlik yarattı ve Aragón'un Akdeniz'e doğru yönelmesine yol açtı.

ASTURİAS ve LEÓN

RAMİRO I (791'e doğr. - Oviedo 850), Asturias kralı (842-850). Vermudo'nun oğlu, kuzeni Dürüst Alfonso II'nin ardından tahta çıktı. Rakipleri olan Nepociano ve Aldroito kontlarını yendi. La Coruña yakınına çıkarma yapan Normanlar'ı püskürttü (844). Eyaletlerini istila eden (León'un kuşatılması ve alınması [846], Álava seferi [848]) ve Abdurrahman II ve oğulları tarafından yönetilen müslümanlarla da savaştı.

RAMİRO II (öl. León 951), León kralı (931-951), Ordoño II'nin oğlu. Kardeşi Alfonso IV tahtı ona bırakmak kararından cayınca, kardeşini hapsettirdi ve gözlerini oydurdu (932). Kendini müslümanlara karşı savaşıma adadı. Emeviler'e karşı ayaklanan Toledo'nun yardımına koşmak isterken Emeviler'e yenildi, müslüman Santarém ve Zaragoza emirlerine bir süre için metbuluğunu kabul ettirdi (937). Castilla kontu Fernán González ve Navarra naibesi Toda'nın yardımlarıyla, halife Abdurrahman III'ü Simancas hendeğinde yenilgiye uğrattı (ağustos 939) ve bunun üzerine río Tormes vadisinde yeniden iskânı gerçekleştirdi. Bu başarı ona Batı'da ün kazandırdıysa da, Castilla'nın ayrılması gücünü azalttı ve bu yüzden Abdurrahman III'ün komutanları, ülkesine karşı düzenledikleri baskınları artırdılar. Ramiro II Castilla ve León'un, León krallığı yararına birleşmelerini hazırladı.

RAMİRO III (961 - Astorga 985), León kralı (966-984). León kralı Sancho I'in oğlu ve ardılıydı, o zamana kadar seçimle belirlenen krallık, onunla birlikte kalıtsal olmaya başladı. İlkin sofu halası Elvira'nın naibeliği altında hüküm sürdü. Normanlar kıyıları yakıp yıkarlarken Córdoba'nın metbuluğunu tanımayı yeğ tutan leónlu senyörler, naibenin yetkisine saygı göstermediler. Zamora'da Muhammet bin Abi Amir'in askerleri tarafından kuşatılan (981) Ramiro III, ona karşı Castillalılar ve Navarralılar ile birleştiyse de, Rueda'da onlarla birlikte yenildi (ağustos) ve Simancas'ı yitirdi. Bunun üzerine Muhammet bin Abi Amir el-Mansur unvanını alırken, vasalların da ayaklanarak Ordoño III'ün oğlu olan yeğeni Bermudo II'yi kral olarak tanıdılar (982). İki yıl süren bir savaşımdan sonra Ramiro III, başkentini yitirdi ve Astorga' ya sığındı.

RAMİŞ a. (fars. *rāmiş*). *Esk.* **1.** Dinlenme. **—2.** Müzik. **—3.** Oyun, eğlence.

RAMİŞGÂH a. (fars. *rāmiş* ve *-gāh*'tan *rāmişgāh*). *Esk.* Dinlenme yeri.

RAMİŞGER sıf. ve a. (fars. *rāmiş* ve *-ger*' den *rāmişger*). *Esk.* Çalgıcı, sazende.

RAMİŞGERİ a. (fars. *rāmişger* ve *-ī*'den *rāmişgerī*). *Esk.* Çalgı çalma, çalgıcılık.

RAMİŞ-İ CAN a. *Müz.* Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Segâh makamına, yegâh [*re*] perdesi üzerindeki rast beşlisi eklenerek oluşturulmuştur. Günümüze ikisi sazsemaisi, biri peşrev olmak üzere üç örneği ulaşabilmiştir.)

RAMİZ → GÖKÇE (Ramiz).

RAMİZ, asıl adı **Hüseyin,** türk tezkire yazarı, şair (İstanbul 1718 ? - *ay. y.* 1784'ten sonr.). Kadı Azizzade Mustafa Naim'in oğlu. Küçük yaşta yetim kaldı. Medreseyi bitirerek önce müderrislik, sonra kadılık yaptı. Hukukla ilgili 20 yıllık deneylerine dayanarak *Zahir-i hükkâm* adlı yapıtı yazdı. *Adab-ı zurafa* adlı tezkiresinde *Salim tezkiresi*'nin bittiği yerden (1720) başlayarak 1784'e kadar yetişen şairleri konu edindi (Ramiz'in el yazısıyla: Süleymaniye ktp., Esat Efendi bölümü, no. 3 873. Bu yapıtın boş bırakılmış yerlerine eklenecek örnekleri ekleyerek Zihni Efendi'nin temize çektiği nüsha: İstanbul Üniversitesi ktp. TY. no. 91). *Hadikat ül-vüzera, Devhat ül-meşayih* gibi yaşamöyküsü kitaplarıyla bibliyografya yapıtı *Keşf üz-zünûn*'a ekler kaleme aldı. 1786 -1774 yıllarının olaylarını *Zübdet ül-vakit* adlı yapıtında konu edindi.

RAMKHAMHENG → RAMA KAMHENG.

RAMLA → RAMLE.

RAMLAH (ER-), G. Ürdün'de küçük kasaba; Akabe kentinin kuşuçuşu 90 km D.'sunda, Hicaz demiryolu üzerinde.

RAMLAH (ER-), bazı kaynaklarda Arabistan yarımadasının G. kesimindeki geniş Rubülhali kum çölüne verilen ad.

RAMLE, RAMLA ya da **REMLE,** İsrail'de kent, Şefela ovasında, Tel-Aviv-Yafa'dan Kudüs'e giden karayoluyla, Necef'e giden kuzey karayolunun kavşağında; 47 900 nüf. (1990). XIII. yy.'da Ulu Cami'ye dönüştürülen roman üslubunda katedral. Çimento fabrikası. Kereste işleme. Elektronik parçalar.

RAMLE → RAMALLAH.

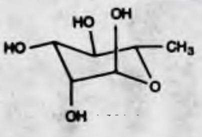
RAMMELSBERG (Karl Friedrich), alman kimyacı ve mineralog (Berlin 1813 - Gross-Lichterfelde, Berlin yakınında, 1899). Berlin Üniversitesi kimya laboratuvarı'nın müdürü oldu, mineral, oksit, sülfür, silikat bileşiklerinin kimyasal özelliği üzerine pek çok çalışma yaptı, mineraloji ve kristalografi konularında çeşitli yapıtlar yazdı.

RAMMELSBERGİT a. (fr. *rammelsbergite;* K. F. *Rammelsberg*'den). *Miner.* Ortorombik sistemde yer alan $NiAs_2$ formülünde doğal nikel arsenür.

RAM MOHAN ROY, hintli reformcu (Radhanagara 1772 - Bristol 1833). Hinduculuğa karşı olan Roy, ingiliz parlamentosuna dul kadınların kocalarıyla birlikte yakılmasını yasaklatmayı başardı. 1828' de İngilizler'in koruması altında toplumsal, ahlaksal, dinsel ve evrensel bir kuruluş olan Brahmo Samac'ı kurdu.

RAMNES ya da **RAMNENSES.** Rom. tar. Roma'nın ilk üç kabilesinden biri. Bu kabileden toplanan atlı altı centuria'ya da *ramnes* adı verilirdi.

RAMNİT ya da **RAMNİTOL** a. (fr. *rhamnite* ya da *rhamnitol*). Org. kim. Formülü $CH_3-(CHOH)_4-CH_2OH$ olan ve ramnozun indirgenmesi sonunda elde edilen polialkol.



α-L-ramnoz

RAMNOZ a. (fr. *rhamnose*). Org. kim. Formülü $C_6H_{12}O_5$ olan ve mannozla kimi benzerlikler taşıyan aldoz (CH_2OH grubunun yerine bir CH_3 grubu geçer); enantiyomerlerinden biri olan L-ramnoz, hesperetin, kersetin vb. ile bileşmiş olarak pek çok heterozitte rastlanır.

RAMNOZİT a. (fr. *rhamnoside*'den). Kim. Ramnozun ozitlerine verilen genel ad; ozitler hidrolizlendiğinde bu şekeri, yani ramnozu verir.

RAMNUS. Tar. coğ. Attike'de, Aiantis kabilesine ait demos. Adını, Euripos'a hâkim kayalık burunda çok yetişen bir tür dikenli çalı olan cehriden *(rhamnos)* alır. Ramnus, Nemesis'e adanmış kutsal yerle ünlüydü: Themis (İ.Ö. VI. yy.) ve Nemesis (İ.Ö. V. yy.) tapınaklarının kalıntıları. Themis tapınağı' nın çevresinde yapılan kazılarda, Khairestratos'un yaptığı dev bir Themis heykeliyle (İ.Ö. 300'e doğr.) iki mermer taht (Atina, Ulusal müze) ortaya çıkarıldı. Nemesis heykeliniyse, Paroslu Agorakritos gerçekleştirmişti (başı British Museum'dadır). Ele geçen çok sayıda yazıttan, Ramnus'taki garnizonun Hellenistik dönemde büyük önem taşıdığı anlaşılmaktadır. Çünkü Demos'un coğrafi konumu, Makedonya krallarının ilgisini çekmekteydi.

RAMOLİNO (Maria Letizia) → BONAPARTE.

RAMON (Gaston), fransız biyolog ve veteriner (Bellechaume, Yonne, 1886 - Garches 1963). Paris Pasteur enstitüsü müdürü (haziran-aralık 1940), Bilimler akademisi üyesi oldu (1943). Anatoksinleri keşfetti ve toksinlerle anatoksinleri titre etmeye yarayan ve "topaklaşma" adı verilen bir yöntem geliştirdi. Çalışmaları karma aşıların (difteri, tetanos, tifo-paratifo) uygulanmasını sağladı.

RAMÓN BERENGUER I Yaşlı (1024'e doğr. - 1076), Barcelona kontu (1035-1076). Reconquista'ya katıldı ve topraklarını Aşağı Ebro ırmağı yönünde genişletti, Ampurdán ve Pallars kontlarına metbuluğunu kabul ettirdi, aralarında Zaragoza hükümdarının da bulunduğu bazı müslüman prensleri haraca bağladı. Evlilik bağlarından yararlanarak usta bir politikayla, Languedoc'ta katalan nüfuzunu kurdu; Languedoc'taki Béziers, Narbonne ve Carcassone kontları Ramón Berenguer I'in vasalı olmayı kabul ettiler. Avrupa'nın ilk feodal yasa metni olan *Usatges*'i (Barcelona gelenek ve görenekleri) kaleme aldırdı.

RAMÓN BERENGUER II (1053'e doğr. - Gualba, Gerona, 1082). Barcelona kontu (1076-82). Ramón Berenguer I'in oğlu. Murcia'ya karşı düzenlediği gözüpek bir seferle yararlık gösterdi. 1076'dan beri tahtı paylaştığı ikiz kardeşi Ramón

Berenguer II tarafından öldürüldüğü sanılır. Kardeşi, 1096'ya kadar tahtta kaldı.

RAMÓN BERENGUER III (1082-1131), Barcelona kontu (1096-1131), Provence kontu (Raimond Berenger I) [1112/13-1131]. Amcası Ramón II Berenguer'nin ardılı oldu (1096), Rodrigo Díaz'ın (Cid) kızlarından biriyle evlendi. Tarragona'yı yeniden dinsel merkez yapıp (1114) ve Templierler'i ve Hospitalierler'i Katalonya'ya alarak, murabıt tehlikesini uzaklaştırmak ve atalarının fethettiği yerleri yeniden yerleşime açmak başarısını gösterdi. Güney İspanya'nın huzurunu ve Akdeniz ticaretinin güvenliğini sağlamak amacıyla, müslüman denizcilerin merkezi durumuna gelen İbiza (1114) ve Mallorca'yı fethetti (1115-16), italyan devletleri müslümanlara karşı bir koalisyona sokmaya çalıştı (1117'de Cenova ve Pisa'yı ziyaret etti, papaya elçi gönderdi; 1127'de Puglia dükü Ruggero II ve Cenova ile ittifak antlaşmaları yaptı). Son olarak Besalú (1111), Cerdanya (1117) ve Ampurdán (1123) kontluklarını, Gerberge' in kızı, Provence ve Gévaudan kontesi Douce ile evlenerek (1112) de Provence, Gévaudan, Rouergue ve Millau kontluklarını topraklarına kattı ve ülkesinin Pireneler'in her iki yanında da genişlemesini sağladı. Daha 1125'te, Avignon ve çevresinin bölünmemesi koşuluyla, Provence -Barcelona (B.'da Rhône, K.'de Durance ile sınırlı) ve Provence-Toulouse kontluklarının bölüşümünü kabul eden bir antlaşma imzaladı. Böylece ilk katalan imparatorluğunun temellerini attı.

RAMÓN BERENGUER IV (1114'e doğr. - Borgo San Dalmazzo, Piemonte, 1162), Barcelona kontu (1131-1162), Aragón prensi (1137-1162), Provence vasi kontu (Raimond Bérenger II) [1144-1162]. Ramiro II el Morje'nin kızı Aragónlu Petronila ile daha 1137'de öngörülmekle birlikte ancak 1151'de gerçekleşen evlenmesi sonucu Aragón ve Katalonya'yı birleştirdi. Ramiro II el Morje'nin çekilmesinden (1137) sonra Aragón krallığı'nı, keşiş kralın krallık hakları tanıdığı asker zümrelerin toprak bağışlarıyla hiç ilgilenmeyerek, yalnızca Aragón prensi (1137) unvanıyla yönetti. Almería'nın fethinde (1147) Castillalı Alfonso VII'yi destekleyerek, Tortosa (1148) ve Lérida'yı (1149) geri aldı ve Katalan dağlarından son müslümanları da uzaklaştırdı (1154). Kardeşi Rámon Berenguer ölünce (1144), yeğeni Rámon Berenguer III'ün vasisi olarak, Raimond Bérenger II (1144-1162) adıyla Provence'ı yönetti ve Toulouse kontları ile Baux senyörlerinin rakip hak iddialarına karşı, yeğeninin haklarını savundu (1142-1162). Kontluğun kendi ailesinde kalması koşuluyla, Friedrich Barbarossa'nın kontluk üzerindeki metbuluğunu tanıdı.

RAMÓN BORRELL (972-1018), Barcelona kontu (992-1018). Müslümanlara karşı Papalık'tan yardım istedi, onların İspanya'daki iç çatışmalarında taraf tuttu ve özellikle Córdoba prensini destekledi.

RAMONDİA a. (fransız doğa bilimci *Ramond* de Carbonnières'in adından). Rozet biçiminde kümelenmiş, tüylü, kalın yapraklı, büyük bir sap üzerinde kümelenmiş çan biçiminde mor çiçekli (3 ila 4 cm) otsu bitki; dönenceler yöresinde bulunan *Gesneriaceae* adlı önemli familyanın Avrupa'daki tek temsilcisidir.

RAMÓN Y CAJAL (Santiago), ispanyol hekim ve nörolog (Petilla, Navarra, 1852 - Madrid 1934). Bir sinir hücresinin bütünüyle ve uzantılarıyla birlikte gümüşle boyanmasını sağlayan Golgi boyama yönteminde yaptığı bir değişiklikle sinir dokusunun yapısı hakkındaki bilgileri derinleştirdi. Böylece sinir sisteminin tümünü, özellikle retinayı, koklama soğanını, omuriliği inceledi ve nöronların kutuplu olduğunu gösterdi. Çalışmalarıyla sinir sisteminin nöronlardan oluştuğunu ispatladı ve bu konuda sunduğu sayısız kanıtla, özellikle Golgi tarafından savunulan ağsı yapı kuramına karşı çıktı. Golgi ile birlikte 1906 Nobel ödülü'nü aldı. Başlıca yayınları şunlardır: *Histologia del sistema nervioso del hombre y los vertebrados* (İnsanda ve omurgalılarda sinir sisteminin dokusal yapısı) [1909], *Estudios sobre la degeneracion y regeneracion de sistema nervioso* (Sinir sisteminin yozlaşması ve yenilenmesi üstüne inceleme) [1928], *Manual de histologia normal y tecnica micrografica del sistema nervioso* (Sinir sisteminin dokusu ve mikrografik inceleme teknikleri) [Castro ile birlikte, 1933].

RAMOS (Fidel), filipinli general (Pangasinan, Luzon yakınları, 1928). Askeri akademide, sonra ABD'de West Point askeri akademisinde öğrenim gördü. Kore ve Vietnam savaşlarına katıldı. Filipinler kara kuvvetleri komutanı (1981), genelkurmay başkanı (1986), Filipinler Halk partisi başkanı ve C. Aquino hükümetinde Milli savunma bakanı oldu. 1992'de Filipinler cumhurbaşkanlığına seçildi.

RAMOSE, firavun Amenofis III'ün hükümdarlık döneminde ve Amenofis IV - Akhenaton'un döneminin başlarında (İ.Ö. 1370'e doğr.) vezir. Şeyh Abdülgurna (Batı Teb) nekropolisindeki mezarında çok güzel alçakkabartmalar bulunur.

RAMPA a. (fr. *rampe*). **1.** Bir yapının, düzenlenmiş bir yerin (park, bahçe vb.), farklı düzeylerde bulunan iki bölümü arasında gidiş gelişi sağlamak için yapılmış eğik düzlem: *Bir garajın rampası. Bir parkta, terasa giden rampa.* **—2.** Çıkış yönünde göz önüne alınan eğimli kara ya da demiryolu. (Bk. *ansikl.* böl. Bayınd.) **—3.** *Rampa etmek*, bir kimseden söz ederken, çağrılmadığı halde bir başkasının içki masasına pişkin bir tavırla oturmak (arg.).

—Aktar. Yola göre daha yüksek düzeyde olan ve bir karayolu taşıtına ya da bir vagona aynı düzeyde yük yüklemeyi sağlayan, genellikle kâgir olarak yapılmış set. || *Ayarlanabilir rampa*, yükleri bir rıhtımdan bir kamyon ya da vagona (ya da bunun tersi) güvenli bir biçimde aktarmayı sağlayan rampa.

—Anat. *Kulakdavulu, dalız rampası*, içkulaktaki salyangozun, helikotrema aracılığıyla ilişkide oldukları koklea tepesi dışında, birbirinden sarmal lamina ve zar labirentle ayrılan ve perilenf içeren iki kısmından her biri. (Kokleanın tabanında, oval pencereyi kapatan üzenginin tabanı ile yuvarlak pencere zarı, sırasıyla, dalız rampası ile kulakdavulu rampası arasındaki "pencere mekanizmasını" sağlar.)

—Bayınd. *Çekme rampası*, hafif bir eğimle su altına inen dolgu toprak. || *Yaklaşma rampası*, bir sanat yapısına, bir rıhtıma, bir katlı kavşağa vb. ulaşan eğimli yol.

—Denizc. Gemi kızaklarına yerleştirilen takozları birbirine kenetlemede kullanılan uçları sivri, U biçiminde demir. || Bir geminin yanaşmasına elverişli olmayan bir kıyıya yerleştirilen ve geminin karayla bağlantısını sağlayan duba ya da sal. || *Rampa etme*, bir tekneyi, başka bir tekneye ya da iskeleye yanaştırma.

—Dy. *Bir hattın ayırtedici rampası*, hat üzerinde bulunan ve kurbaların neden olduğu direnç göz önüne alınarak bir iki birim yükseltilen rampa. || *Yükleme rampası*, hareketli bir köprü yardımıyla vagonlara yükleme yapmaya olanak veren rampa. || *Yükseltme rampası*, çift olarak kullanılan ve yoldan çıkmış bir demiryolu taşıtını tekrar hat üzerine oturtmayı sağlayan kaldırma aygıtı.

—Esk. denizc. *Rampa baltası*, rampacıların kullandığı, iki tarafı keskin kısa saplı balta. || *Rampa herbesi*, yelkenli savaş gemilerinde, borda bordaya yapılan savaşlarda lombarları gözetlemekle görevli askerlerin kullandığı, ağaç saplı, süngü biçiminde silah. || *Rampa manevrası*, bir gemiyi, düşman gemisiyle borda bordaya getirmek için yapılan manevra. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rampa olma*, eski deniz savaşlarında bir geminin, ele geçirmek istediği bir başka gemiye aborda olması.

—Havc. Bir pisti aydınlatmak için yerleştirilmiş projektörler dizisi. || *Katapult rampası*, bir katapultun sabit bölümü.

—Mak. san. Üzerinde bir tekerciğin ya da mekanik bir düzeneğin çıktığı ya da indiği eğik bölüm. || *Kam rampası*, bir kamda, iki eğri yayını birleştiren doğrusal bölüm.

—Petr. san. *Yükleme rampası*, tankerlerin ve sarnıç vagonların hortumlarla bağlanarak akaryakıt yüklendiği, doldurma kolektörü ya da boru donanımı.

—Sil. *Fırlatma rampası*, uçakları ya da özitimli mermileri, roketleri ve güdümlü mermileri fırlatmayı sağlayan ve eğik düzlem halinde bir gövdeden meydana gelen sabit ya da hareketli düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım mak. *Püskürtme rampası*, pülverizatör memelerinin tespit edildiği kanal sistemini taşıyan, çarmıklarla pekiştirilmiş metal iskelet. || *Sulama rampası*, destekler üzerine yerleştirilen, üzerinde serpici sistemleri ya da delikleri bulunan, tarla ya da bahçeleri sulamada kullanılan uzun, büyük çaplı boru. (Büyük tarım alanlarının sulanmasında, bir eksen etrafında otomatik dönen ya da destek çarkları üzerinde devinen bir motor sayesinde belirli aralıklarla yer değiştiren rampalar kullanılır.)

—ANSİKL. Bayınd. Bir rampada, yerçekimini yenmek için gereken çekme kuvvetinin, taşıtların en uygun kullanımına karşılık gelen sınırlar içinde kalması için, karayolu ya da demiryolu projelerinde gereğinde yolu uzatarak (dağ yollarında laseler, helisel tüneller vb.), boyuna eğimleri sınırlandırma yoluna gidilir. Önemli karayollarında, rampalar genellikle % 4-% 6 değerleri arasında tutulur, ancak dağlık kesimlerde, kimi zaman % 10'u aşarlar.

• Demiryolu teknolojisinde, klasik tasarımlı hatlarda en büyük rampalar 8-15 mm/m arasında değişir; dağ yollarında 50, hatta ender olarak 90 mm/m'lik rampalar kabul edilir. Merkezi bir ray üzerine etki eden *kremayerli* özel makineler genellikle 70 mm/m'yi aşan rampalarda kullanılır. (→ EĞİM.)

—Esk. denizc. *Rampa manevrası*, genellikle az silahı bulunan ticaret gemilerine saldıran korsanlar tarafından XVI. ve XVII. yy.'da uygulanmıştır. Buna karşılık, manevra kabiliyeti az gemilerden oluşan filoların savaşında daha ender olarak kullanılmıştır. Geminin rüzgâra bağımlılığını yok eden buharın ortaya çıkışıyla, özellikle de *Ferdinand Max*'ın *Re d'Italia*'yı mahmuzladığı Lissa savaşı'ndan (1866) sonra rampa manevrası yeniden önem kazandı. Ama, uzun mesafeli savaşların bir sonucu olarak topun ve torpidonun gelişmesi bu savaş taktiğini ortadan kaldırdı. İki dünya savaşı boyunca, borda manevraları çok özel durumlarda, özellikle de yüzeye çıkan denizaltılar tarafından uygulandı.

—Sil. Çıkış sırasındaki tepkime eksikliği özitimli mermilerin temel ayırtedici özelliğini oluşturur; bu mermilerin fırlatılması için ateşli silahlar gerekmez, yalnız basit bir destek mermileri hedefe doğru yöneltir. Bununla birlikte, yeri terk etmeden önce büyük bir hız kazanması gereken V 1*'ler, *fırlatma rampaları* denilen gerçek beton pistler üzerinden hareketli şaryolarla fırlatılırdı. Almanlar 1944'te Fransa'nın kuzeyine İngiltere'yi bombalamak için toprak altına gömülü altmış kadar fırlatma rampası inşa etmişti. Günümüzde, yerden havaya Roland güdümlü mermisi ile yerden yere Pluton taktik nükleer güdümlü mermisini fırlatmak için AMX 30 tankının şasisi üzerine monte edilmiş fırlatma rampaları kullanılır.

RAMPACI a. Esk. denizc. **1.** Borda bordaya yapılan savaşlarda, düşman gemisinden gelecek saldırıları önlemek için güverteye dizilen askerlerden her biri. **—2.** Rampa manevrası sırasında, aborda kancalarını kullanan asker.

Arxiu Mas



Ramón Berenguer III
Barcelona kontu
Liber Feudorum Major'daki
bir minyatürden ayrıntı
XII.-XIII. yy.
Aragón hükümdarlığı arşivleri
Barcelona

Charlon-Gamma



Jean-Pierre **Rampal** (1982'de).



sir **William Ramsay**

Scala



Ramses II granit Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan *Mısır müzesi, Torino*

RAMPAL (Jean-Pierre), fransız flütçü (Marsilya 1922). 1945'te Fransız üflemeliler beşlisi'ni, 1953'te Paris Barok topluluğu'nu kurdu. 1955'te Paris operası'nın solist flütçüsü oldu. 1969'da Paris konservatuvarı'nda flüt öğretmenliğine atandı. Unutulmuş bazı yapıtların yeniden ilgi görmesini sağladı. Jolivet, Poulenc, Chaynes, Ohana gibi çağdaş bestecilerin yapıtlarınıda seslendirdi. 1991'de *Musique, ma vie* adlı bir kitabı yayımlandı.

RAMPALAMAK gçz. f. Denizc. Bir gemiden söz ederken, bir başka gemiye ya da nhtıma aborda olmak, rampa etmek.

RAMPHASTİDAE a. Zool. TUKANGİLLER familyasının bilimsel adı.

RAMPİLLON, Fransa'da (Seine-et-Marne) komün, Nangis'in 4,5 km D.'sunda; 561 nüf. Eski kilise (XIII.-XIV. yy.; XIII. yy. ortasında yapılmış, oymalı, çok güzel taçkapısı, kıyamet gününü konu alır (alın tablasında, başında dikenli taç ile İsa, yatay parçalarda ölülerin dirilişi, 12 havarinin heykelleri vb.).

RAMPİNG a. (ing. sözc.). Mağarabilimde alçak ya da dar geçitlerden sürünerek ilerleme biçimi.

RAMPUR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Delhi'nin D.'sunda; 242 752 nüf. (1991). Pamuk işleme. Şeker fabrikası.

RAMSAY (Allan), iskoç şair (Leadhills, Strathclyde, 1686 - Edinburgh 1758). Berberken bir kitapçı dükkânı açtı ve İskoçya'nın ilk edebiyat kulüplerinden "The Easy Club"'ı, ilk gezici kütüphaneyi (1726) ve açıldıktan bir süre sonra yetkili makamlarca kapatılan ilk Edinburgh tiyatrosu'nu (1736-1739) kurdu. Ramsay'ın geleneksel şiirleri bir araya getiren *The Evergreen* (1724-1727) adlı kitabıyla, müziksiz baladlarını kapsayan *Gentil Berger*'i (1725) iskoç şiirindeki yenilenmeye katkıda bulundu.

RAMSAY (Allan), ingiliz ressam (Edinburgh 1713 - Dover, Kent, 1784). Hudson ve Highmore'un üslubundan yola çıktı, italyan ve fransız sanatlarından etkilendi; Reynolds'un "büyük üslup"undan daha içten bir "salon portresi" türü geliştirdi (*Margaret Ramsay,* 1755'e doğr., National Gallery, Edinburgh). Kral George III'ün ressamı oldu. 1770'e doğru resmi bırakarak edebiyata yöneldi.

RAMSAY (George), 9. **Dalhousie** kontu → DALHOUSİE.

RAMSAY (James), 1. **Dalhousie** markisi → DALHOUSİE.

RAMSAY (William Mitchell), ingiliz arkeolog (Glasgow 1851 - ? 1939). 1885'te profesör oldu; 1886-1911 arasında Aberdeen'de çalıştı. Anadolu coğrafyasına ve hıristiyanlığın ilk dönemlerine ilişkin inceleme ve araştırmalarıyla tanındı. Anadolu araştırmalarını *Historical Geography of Asia Minor* adıyla 1890'da yayımladı (1961'de *Anadolu'nun tarihi coğrafyası* adıyla, Mihri Pektaş tarafından türkçeye çevrildi). Öteki önemli yapıtları: *The Church in the Roman Empire Before A.D. 170* (Roma İmparatorluğu'nda, İ.S. 170'ten önceki Kilise) [1893]; *İmpressions of Turkey During 12 Years Wandering* (12 yıllık Türkiye gezilerinden izlenimler) [1897]; *The Letters to the Seven Churches of Asia Minor* (Küçük Asya'daki yedi kiliseye verilen beratlar) [1904]; *Chapters of the History of Asia Minor* (Küçük Asya tarihinden bölümler) [1924].

RAMSAY (*sir* William), ingiliz kimyacı (Glasgow, 1852 - High Wycombe, Buckinghamshire, 1916). 1879'da, Brown deviniminin, molekül çarpışmalarından doğduğunu açıkladı. 1894'te, lord Rayleigh ile birlikte, atmosferde argon bulunduğunu gözlemledi, 1895'te Cleve ile birlikte cleveit içinde helyumu, 1898'de Travers ile birlikte havadaki diğer soy gazları buldu. Whytlaw Gray ile, 1910'da radyumun parçalanma ürünleri olarak radonun yanı sıra helyum elde etti. (1904 Nobel kimya ödülü.)

RAMSAY (*sir* Bertram Home), ingiliz amiral (Hampton Court, Middlesex, 1883 - Fransa'da 1945). Parlak bir meslek yaşamından sonra, 1938'de Home Fleet'in kurmay başkanıyken emekli oldu. 1939'da savaş ilan edilmeden kısa bir süre önce yeniden göreve çağrıldı ve Douvres yöresinin savunmasını üstlendi ve Dunkerque'i boşaltma harekâtını yönetti. Müttefikler'in Kuzey Afrika çıkarması sırasında (1942) Cunningham'ın yardımcılığına getirilen Ramsay, daha sonra, Normandiya çıkarmasından sorumlu deniz kuvvetlerinin komutanlığına atandı. Çıkarmadan kısa bir süre sonra, bir uçak kazasında öldü.

RAMSDEN (Jesse), ingiliz mekanikçi (Salterhebble, Yorkshire, 1735 - Brighton 1800). Önceleri gravürcü olarak çalıştı, daha sonra fizik ve optik aletlerinin yapımıyla uğraştı. 1768'de cam tablalı elektrostatik bir makine icat etti, dürbünler, mikrometreler, gözlem daireleri yaptı, teodoliti, dürbünlerin büyütmesini ölçmekte kullanılan dinametreyi icat etti, jeodezi kuralları saptamak amacıyla metallerin uzamasını inceledi.

RAMSES ya da **RAMESSES,** mısır dilinde "tanrı Re tarafından yaratıldı" anlamına gelen ve XIX.-XX. hanedanlardan on bir firavunun taşıdığı ad. —**Ramses I** (İ.Ö. 1314-1312), Tanis (Delta'nın doğu kesimi) kökenli olduğu sanılan güçlü bir asker ailesinden gelen bir komutandı; kral Horemheb tarafından evlat edinildi. XIX. hanedanı kurdu. Orduyu, büyük rakip güç Hititler ile kaçınılmaz çatışmaya hazırladı ve Karnak'ta Amon-Re tapınağı'nın yapım çalışmalarını başlattı. Yerine oğlu Seti I geçti. —**Ramses II** (İ.Ö. 1301-1235), Seti I'in oğlu, Ramses I'in torunu; mısır tarihinin büyük firavunlarından biridir. Tebli Amon rahiplerinin giderek artan maddi ve manevi gücünü siyasal iktidardan ayırmak ve Asya'ya (buradaki Mısır egemenliği, Anadolu ve Önasya'daki bazı prenslikleri bir araya getirerek Mısır'a karşı bir cephe oluşturmaya çalışan Hititler tarafından tehdit edilmekteydi) yakınlaşmak için başkenti Pi-Ramses*'e (Tanis ? El-Kantara ?) nakletti; orduyu büyük ölçüde güçlendirdi (artık, sırasıyla tanrı Ptah, Re, Amon ve Seth' in [Asyalılar tarafından Baal ile bir tutuldu] koruyuculuğu altında olan dört kolordu vardı). Ramses II, hükümdarlığının 5. yılında, hitit kralı Muvatallis ile Asi (Orontes) üzerindeki Kadeş'te karşı karşıya geldi: Ramses II'nin bu savaşı kişisel askeri başarısıyla kazandığı sanılmaktadır. (→ PENTAUR'UN ŞİİRİ.) Saltanatının 7. yılındaysa, Muvatallis, Ramses II'ye karşı Kenan'da bir ayaklanmayı kışkırttı; Askalon'u alarak Kenan'da barışı sağlayan Ramses II, kuzeye doğru çıktı ve Tunip kalesi önünde hitit ordusunu bozguna uğrattı. 1295'te Muvatallis'in ölümüyle baş gösteren taht kavgası Hitit devletini zayıflattı. Sonunda Hattuşili III hitit kralı oldu. Ramses II ile Hattuşili III, büyüyen asur tehlikesine karşı birleşme gereğini duydular (Salmanasar'ın tehditlerine karşı birlikte hareket etmek için) ve 1283'te bir ittifak antlaşması imzaladılar (antlaşma metninin kil tablet üzerindeki kopyası Boğazköy araştırmalarında ele geçti). Bu ittifak, Ramses II' nin, hitit kralının kızlarından biriyle evlenmesiyle sağlamlaştırıldı. Antlaşma bir refah dönemini başlattı ve Mısır, Doğu Akdeniz'in en zengin ülkesi durumuna geldi. Ramses II'nin yaptırdığı dev binalar bu zenginliğin kanıtlarıdır: Karnak'ta, büyük Amon-Re tapınağı'nın sütunlu salonu, Nübye'de Ebu Simbel tapınakları, Batı Teb'de mezar tapınağı ve Tanis'te Ramesseum. Ramses II'nin hükümdarlığının son yılları ciddi dış olaylara sahne oldu: Asurlular Fırat bölgesine yerleşti, Mitanni'yi ele geçirdiler. Ninova artık tüm Mezopotamya'ya egemendi. Öte yandan, yeni topraklar arayan Deniz* Halkları büyük bir birlik oluşturarak güneye doğru yöneldiler. Bunlar ilk kez, Ramses II'nin oğlu ve ardılı olan Mineptah tarafından geri püskürtüldü. —**Ramses III** (İ.Ö. 1198-1166), XX. hanedanın kurucusu kral Setnaht'ın oğlu. Büyük bir komutan olan Ramses III, Mısır'ı birçok kez Deniz Halkları'nın istilasından kurtardı; askeri alanda kazandığı zaferler, Medinet Habu'daki mezar tapınağının duvarlarında anlatılmıştır: Libya'dan gelen kavimlere karşı seferi (hükümdarlığının 5. yılında), Asya seferi (seferlerinden en önemlisidir; Ramses III, birleşerek saldırıya geçen kavimleri hükümdarlığının 8. yılında karada ve denizde yenilgiye uğrattı), ikinci Libya seferi (11. yıl). Ramses III Ortadoğu'da topraklarının bütünlüğünü koruyabilen tek hükümdardır; buna karşılık, Asya'daki sömürgelerden yalnızca Filistin (Mineptah zamanında Filistinliler tarafından oluşturulmuştur) mısır egemenliğinde kalmıştır. Hükümdarlığının son yıllarında iç sorunlar ve saray entrikaları baş gösterdi. —**Ramses IV** ile **Ramses XI** arasında yer alan hükümdarlar (İ.Ö. 1166 -1085) hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Bunlarla XX. hanedan son bulmuştur. Çeşitli iç sorunlar ve dış ilişkilerde görülen zayıflık, firavunların gücünün gerilemesine yol açmıştır. Ramsesler' in mezarları Krallar vadisindedir.

RAMSEY, Büyük Britanya'da kent, Man adasının kuzey-doğu kıyısında sayfiye merkezi; 3 800 nüf.

RAMSEY (Frank Plumpton), ingiliz matematikçi, filozof ve iktisatçı (Cambridge 1903-1930). Wittgenstein'ın öğrencisiydi, her tür metafizik görüşü reddederek önceleri katı mantıkçı bir görüşü savundu, sonra da bilgi üstüne pragmacı bir görüş geliştirdi. Tiplerle ilgili Russell kuramına büyük katkıları oldu. 1926'da, *Principia mathematica*'da ortaya konan, tiplerle ilgili "dallanma" kuramının zorluklarının çözülebileceğini gösterdi ve bu kuramın yerine, mantıksal çelişmeleri ortadan kaldırmaya yeterli olan, tiplerin "basit" kuramını koydu. Ramsey'in yazdığı makaleler ölümünden sonra, *The Foundations of Mathematics and Other Logical Essays* (Matematiğin temelleri ve mantık üstüne başka denemeler) [1931] adlı bir kitapta bir araya getirildi.

RAMSGATE, Büyük Britanya'da (Kent) kent, Kuzey denizi kıyısında, Foreland burnunun G.'inde; 40 000 nüf. Balıkçılık ve yolcu (havayastıklı tekne) limanı; yatçılık ve sayfiye merkezi.

RAMSTEDT (Gustaf John), finli türkolog, altay dilleri uzmanı (Ekenas 1873 - Helsinki 1950). Helsinki Üniversitesi'nde okudu (1892-1895). Kuzey Moğolistan'da araştırmalar yaparak (1898-1901) moğolcanın halha ağzını inceledi (*Über die Konjugation des Khalkha-Mongolischen* [Halha moğol ağzının fiil çekimi üstüne, 1903]; buradaki türkçe yazıtlar üzerinde çalıştı (*Zwei uigurische Runenschriften der Nord-Mongolei* [Kuzey Moğolistan'da run harfleriyle yazılmış uygurca iki yazıt, 1913 -1918]). Kafkasya ve Türkistan'daki araştırma gezilerinde (1903-1905) kalmukçayı inceledi (*Kalmückische Sprachproben* [Kalmukça dil gereci, 1909], *Kalmückisches Wörterbuch* [Kalmukça sözlük, 1935]). Tokyo elçiliğinde işgüder olarak bulundu (1919-1930); bu sırada kore dilini inceleyerek altay dilleriyle ilişkisini saptadı (*A Korean grammar* [Korecenin dilbilgisi, 1939], *Studies in Korean etymology* [Korecenin kökbilgisi araştırmaları, 1949]). Altay dili araştırmalarıyla ilgili temel yapıtı *Einführung in die altaische Sprachwissenschaft*'tır (Altay dilbilimine giriş, 1951-1966). Doğu'daki araştırma gezileriyle ilgili anıları *Seitesemân retkeä Hä-ân* (Doğu'da yedi gezi, 1944) kitabındadır.

RAMULARİA a. (lat. *ramulus,* küçük

dal, sap'tan). Çeşitli türden bitkilere (enginar, pancar, çilek, menekşe, çuhaçiçeği, nergis) dadanan ve genel olarak yapraklar üzerinde leke oluşumuna neden olan ilkel mantar.

Ramuntcho, Pierre Loti'nin romanı (1897). Yasadışı bir evlilikten dünyaya gelmiş baskıl Ramuntcho ile manastıra girmek zorunda kalan Gracieuse'ün engellenmiş aşklarını işleyen roman özellikle yerel motiflerin gerçekliği, ölçülülüğü ve kesinliğiyle dikkati çeker.

RAMUS (Pierre DE LA RAMÉE, daha çok latince adı ile tanınır), fransız hümanist, matematikçi ve filozof (Cuts, Vermandois, 1515 - Paris 1572). Her şeyini yitirmiş bir soylunun oğludur, gündüzleri Navarre koleji'nde hizmetçilik yaparak, geceleri ders çalışarak öğretmen olmayı başardı. Pedagoji konusunda, Montaigne'inkilere yakın fikirleri vardı. Aristoteles'e karşı, Quintilianus'tan kaynaklanan bazı kanıtlama yöntemleri ileri süren iki yapıt yazdı: *Dialecticae partitiones* ve *Aristotelicae animadversiones* (1543). 1551'de, Lorraine kardinali sayesinde, Collège royal'de (Collège de France) bir kürsü elde etti. Collège de France'ın ilk matematik profesörüdür. 1568'de, Almanya'ya, özellikle mantık üzerine düşüncelerinin çok tutulduğu Marburg ve Heidelberg'e bir yolculuk yaptı. Saint-Germain barışı'ndan (1570) sonra Paris'e döndü. Düşmanı olan Charpentier'nin kiraladığı katiller tarafından, Saint-Barthélemy katliamı sırasında Presles koleji'nde öldürüldü.

RAMUSIO (Gian Battista), italyan coğrafyacı, bilgin ve devlet adamı (Treviso 1485 - öl. Padova 1557). Birçok ülkede Venedik büyükelçisi olarak bulundu. Çok değerli bir yolculuk öyküleri dizisi yayımladı: *Delle navigationi et viaggi* (Seyrüseferler ve yolculuklar hakkında) [1550 -1559].

RAMUZ (Charles-Ferdinand), fransızca yazan isviçreli yazar (Lozan 1878 - Pully, Lozan yakınında, 1947). Gerçekçi romanlar (*Aline*, 1905; *le Garçon savoyard*, 1936), simgeci romanlar (*l'Amour du monde*, 1925), mistik ve lirik kitaplar (*Règne de l'esprit malin*, 1917), denemeler (*Besoin de grandeur*, 1937) kaleme aldı; yapıtlarında Vaud kantonundaki şiirsel ve doğal yaşamın yanı sıra, yaşamın temel değerlerini konu aldı. *Askerin öyküsü* (Histoire du soldat) [1920] adlı yapıtı Stravinski tarafından müziklendirildi.

RAN sıf. (fars. *rānden*, sürmek'ten *ran*). *Esk.* "Süren", "sürücü" anlamıyla bileşik sözcükler türetir: *esb-ran* (at süren, süvari), *hame-ran* (kalem oynatan; yazar), *hükm-ran* → HÜKÜMRAN, *kâm-ran* → KÂMRAN.

RAN a. (fars. *rān*). Esk. anat. Uyluk.

Ran ("Adam kaçıran"). İskand. mit. Okyanus tanrısı Aegir'in karısı. Ağıyla yakaladığı denizcileri okyanustaki evine götürüyordu.

RAN (Nâzım Hikmet), türk şair (Selanik 1902 - Moskova 1963). Ressam Celile Hanım'la Matbuat umum müdürlüğü görevinde bulunmuş Hikmet Bey'in oğludur. Yağlıkçı Hüseyin Ağa'nın torunlarından olan baba tarafından dedesi mevlevi şair Mehmet Nâzım Paşa'nın (1840-1926) son türk valisi olarak görevli bulunduğu Selanik'te doğdu. Çocukluğu *Muhataba* (1887), *Ahd-i şehriyari* (1887), *Kerbela* (1911), *Yekavaz* (1915), *Bir devrin tarihi* (*Cumhuriyet* gazetesinde tefrika, 1932) gibi yapıtları, Ahmet Rifai, İbni Fariz, Abdülkadir Belhi gibi mutasavvıf ve şairlerden çevirileriyle yayımlanmamış bir şiir kitabı (F. A. Tansel, *"Bir mevlevi nasir ve şairi, Mehmet Nâzım Paşa"*, Ankara Üniversitesi ilahiyat fakültesi dergisi, XIV, 1967) bulunan Mehmet Nâzım Paşa'nın yanında geçti. İlk şiir denemelerini onun etkisinde kaleme aldı. Anne tarafından büyük dedelerinden biri olan tarihçi Mustafa Celalettin Paşa (Gagavuz Türkleri'nden olduğu ileri sürülen polonyalı kont K. Borzenski) ise ülkesinde özgürlük savaşımına katıldığı için kovuşturmaya uğramış, İstanbul'a gelerek din ve uyruk değiştirmiş, osmanlı ordusunda yükselmiş, 1871 Karadağ savaşı'nda şehit düşmüştü. *Les turcs anciens et modernes* (Eski ve yeni Türkler) [1869] adlı yapıtında Türkler'in kökenini araştıran Mustafa Celalettin Paşa gibi oğlu Hasan Enver Celalettin Paşa da türkçenin tarihiyle ilgili araştırmaların sahibidir (*Edebiyat-ı umumiye mecmuası*, 1917-1918). -Bu yapıtlarda savunulan düşünceler Nâzım Paşa'nın damadı Samih* Rifat tarafından geliştirilerek Cumhuriyet' in ilk dönemindeki resmi tarih ve dil anlayışına kaynak olmuştur-.

Nâzım Hikmet Galatasaray sultanisi ve Nişantaşı nümune mektebi'ndeki öğreniminden sonra Heybeliada bahriye mektebi'nde okudu. Hamidiye okul gemisi'nde stajyer güverte subayı olarak görev yaparken sağlık nedeniyle ordudan ayrıldı (1920). Bu sırada yurtseverlik duygularını taşıyan ilk şiirleri yayımlandı. İstanbul'un işgali üzerine Kurtuluş savaşı'nı destekleyerek Anadolu'ya geçti (1921); Bolu sultanisi'nin iptidai bölümünde öğretmen olarak görevlendirildi. Bir süre sonra öğrenimini tamamlamak üzere Moskova'ya giderek fransızca öğretim yapan KUTV' de (Doğu emekçileri komünist üniversitesi) siyasal bilimler ve iktisat okudu. Yurda dönüşünden (1925) sonra marxçı görüşü savunan eylemi ve yapıtlarıyla büyük ün kazandı. Türkiye Sosyalist işçi-köylü partisi'nin organı *Aydınlık* dergisinde çıkan şiirleri ve yazıları yüzünden kovuşturmaya uğraması üzerine yeniden Moskova'ya giderek iki yıl kaldı (1926-1928); yokluğunda 15 yıl hüküm giydi, ancak Cumhuriyet'in 5. yıldönümü dolayısıyla ilan edilen aftan yararlandı. 1931, 1933 yıllarında aldığı mahkûmiyetler ise Cumhuriyet'in 10. yıldönümündeki affın kapsamına girdi. 1938'de orduyu ve donanmayı isyana tahrik ettiği gerekçesiyle toplam 28 yıl 4 aya mahkûm edildi. Bu son ve en uzun hapishane yaşamı boyunca yapıtlarını yazmayı sürdürdü. 1949'da suçsuzluğu konusunda *Vatan* gazetesi başyazarı A. E. Yalman'ın başlattığı kampanya, yurtiçinde ve yurtdışında geniş yankılar uyandırdı. Farklı siyasal görüşlerdeki pek çok siyaset, sanat, bilim adamı kampanyayı destekledi. Bu sırada kabul edilen genel af yasasıyla özgürlüğüne kavuştu (1950). Yaşamının tehlikede olduğu korkusuyla Türkiye'den ayrılarak Moskova'ya gitti; bu yüzden de yurttaşlıktan çıkarıldı (1951). Türkiye'de uzun yıllar yasaklanmış olan yapıtları, 1965'ten sonra yeniden basıldı. İlk şiir denemelerinden sonraki ürünleri yaşamının 3 ayrı dönemine bağlı olarak şöyle bölümlenir: 1. 1938'deki uzun süreli mahkûmiyetine kadar yazdıkları; 2. 1928 -1950 yıllarında cezaevinde yazdıkları; 3. Türkiye'den ayrıldıktan sonra yazdıkları. 1. dönem, türk edebiyatının gelişiminde serbest* şiire temel oluşturan biçim özellikleriyle dikkati çeker. Vezin bırakılmıştır. Dizeler parçalanır; söz grupları hatta sözcükler kırılarak birbirini merdiven basamakları gibi izler. Yinelemelere başvurulur. Şaşırtıcı, keskin uyaklar, iç uyaklar kullanılır. Söylevsi anlatıma, argoya, ses taklitlerine geniş yer verilir. Bu şiir içerik bakımından marxçı-leninci siyasal ve toplumsal görüşe dayanır. Maddeciliğe karşıt görüşleri eleştirir; okurunu eyleme çağırır, eylemin koşullarını tartışır. Bu arada devrimciyi sıradan insan görünüşüyle ele alarak yalnızlığını, aşkını, karşılaştığı tehlikeleri konu edinir. İnsanın makineyle ilişkisi, makineyi üreten insanın onunla bütünleşmesi, ona egemen olması üzerinde durur; makinenin ve öteki üretim araçlarının eşitçe paylaşılması gerektiğini savunur (*835 satır* [1929], *Varan 3* [1930], *1+1= Bir* [1930], *Sesini kaybeden şehir* [1931], *Gece gelen telgraf* [1932]). Birbirine uzak ülkelerdeki devrimci eylemlerle ilgilenir. Bu temayı işlerken daha geniş oylumlu bir anlatıma yönelmiş, yer yer düzyazıdan, destan ve roman türlerinden yararlanmıştır. Çin'de (*Jokond ile Si-Ya-U* [1929]), Hindistan'da (*Benerci kendini niçin öldürdü* [1932]), Habeşistan'da (Etyopya) [*Taranta Babu'ya mektuplar* (1935)] batı emperyalizminin etkilerini, sömürgeciliğe karşı direniş hareketlerini ele alır. Bu çerçevedeki yapıtlarının türk tarihiyle ilgili olanı *Simavna kadısı oğlu Şeyh Bedrettin destanı*'dır (1936). Bu yapıtta XV. yy. başında Anadolu ve Rumeli'de gelişen bir halk ayaklanmasını yorumlarken anlatımda da tarihsel metinlerden, divan ve halk edebiyatlarından yararlanmıştır. 1929 yılında "Putları kırıyoruz" sloganıyla eski kuşağa (A. H. Tarhan, M. E. Yurdakul, Ahmet Haşim) yönelttiği eleştiriler sert yanıtlara (Y. K. Karaosmanoğlu, H. S. Tanrıöver, P. Safa) yol açtı. Bu konuyla ilgili yergi şiirlerini *Portreler* (1935) kitabında derledi. Bu dönemde yeni düşünceleri, kullandığı yeni biçim ve yeni anlatımıyla büyük ilgi toplamıştı. Kendi sesiyle doldurduğu şiir plakları (Columbia [1930]) ilgi görüyor, özellikle coşkulu ve lirizme yönelik şiirleri ("Salkımsöğüt", "Mavi gözlü dev", "Minnacık kadın ve hanımelleri" vb.) seviliyordu. Uzun tutukluluk döneminin ürünü olan 2. dönem şiirleri hapishaneye, halktan insanlara, toplumsal gerçeklere yönelik gözlemlerle beslenir (*Dört hapishaneden* [1966]). Bu şiirler arasında devrimcilikle bireysel sorunları birleştiren, lirizme de geniş yer veren ürünler yer alır (*Saat 21-22 şiirleri* [1965]), diyalektik maddecilik, geleneksel düşünceyle karşılaştırılır (*Rubailer* [1966]). Dönemin asıl özgün ürünü, Türkiye tarihinin İkinci meşrutiyet' ten İkinci Dünya savaşı'na uzanan bir kesitini veren *Memleketimden insan manzaraları*'dır (1966-1967). Şiirin yanı sıra düzyazı olanaklarından, tiyatro, senaryo tekniklerinden yararlanan bu yapıtta türlü toplumsal kesimlere, yaşam gerçeklerine bağlı geniş bir hikâye kahramanları kadrosu yer alır. *Kuvayı milliye* adıyla da yayımlanmış olan ünlü "Kurtuluş savaşı destanı" bu yapıtın bir bölümünü oluşturur. 3. dönemin ürünleri (*Yeni şiirleri* [1966], *Son şiirleri* [1970]) eski yapıtlarındaki söylev tekniğinden iyice uzaklaşmış görünür. Yurt özlemini, sevgiyi, ölümü, gelecek güzel günlere inancı konu edinen şiirler duygulu bir iç dökme, okuruyla serbest bir söyleşme niteliğindeki anlatımıyla dikkati çeker. Düzyazıdan, röportaj tekniğinden ("Havana röportajı"), "Tanganika röportajı"), özgür çağrışımlardan ("Saman sarısı" vb.) yararlanan şair, artık bütün şiir biçimlerinden etkilendiğini, halk şiirinin vezinlerini ve uyağı kullanmaktan kaçınmadığını anlatır; sevgiyi, yaşamı, ölümü, sevinci, kederi, umudu, umutsuzluğu, "insana özgü olan her şey"i konu edindiğine dikkati çeker. Sanat yaşamının başlangıcıyla birlikte tiyatroyla da yakından ilgilenmiştir. İlk oyunlarından *Bir ölü evi* (1932) insanoğlunun içtenliksiz davranışlarına yöneltilmiş bir ahlak eleştirisidir. Babasının ölümünün ardından dökülen gözyaşlarının arkasındaki miras çekişmeleri, insanların çıkar düşkünlüklerini sahneye getirir. *Kafatası* (1932), kapitalist toplumda bilimin insan yararına kullanılmasının çıkar çevrelerince engellendiği savına dayanır; basın, sağlık sektörü, ilaç sanayisi gibi kurumları eleştirir. Ailede kadının ihanetiyle ilgili *Unutulan adam* (1935), yanlış davranışların, tutkuların doğurduğu olumsuz sonuçları sergiler. Daha sonraki yılların ürünü *İnek* (1935), ilkel üretimden teknolojiye geçiş aşamasının sorunlarını tartışırken üretim araçlarından en verimli biçimde yararlanabilmenin koşullarını araştırır. *Sabahat* (1966) tutukluluğunun geçtiği Bursa'da marangoz atölyesi, dokuma fabrikası ve cezaevi çevrelerindeki yaşamdan kesitler verir. Tiyatroda gerçekçi gözlemleri masal ve halk hikâyesi kaynağıyla birleştiren yapıtlarından *Ferhat ile Şirin*



Nâzım Hikmet Ran

(1965), kişisel aşkın toplumsal ülküye dönüşmesinin hikâyesidir. *Yusuf ile Menofis* (1967) ise kurnaz ve bencil bir kişilik içinde yorumladığı Kutsal Kitap kahramanını özverili bir halk adamıyla karşılaştırır. Tuluat tiyatrosu olanaklarından yararlandığı *İvan İvanoviç var mıydı, yok muydu* (1986), SSCB'de yöneticilerin emekçilerden kopmasını eleştiren bir taşlamadır. Yaşamına tanıklık eden, sanat görüşünü açıklayan mektuplarından birçoğu kitaplarda derlenmiştir: *Kemal Tahir'e mahpusaneden mektuplar* (1968), *Oğlum, canım evladım, Memed'im* (1968), *Vâ-Nû'lara mektuplar* (1970), *Nâzım ile Piraye* (1976). [→ Kayn.]

Mathias Fels galerisi



Bernard Rancillac
İke Turner (1973)
özel kol.

1991 yılında kız kardeşi Ayşe Samiye Yaltırım tarafından, İstanbul'da, Nâzım Hikmet Kültür ve sanat vakfı kuruldu. Gene kız kardeşinin, vatandaşlıktan çıkarılmış olan Nâzım Hikmet'in türk vatandaşlığını yeniden kazanabilmesi için açtığı dava ise reddedildi (1992).

RANA sıf. (ar. *erᶜan*'ın dişl. *raᶜna*, düşüncesiz, ahmak kadın). *Esk.* Güzel, hoş latif: *"Afif Bey usul-ı Bâbıâli'yi ve nizâmât-ı seniyyeyi ranâ bilir bir zât idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

◆ be. Açıkça, daha iyi, daha güzel bir biçimde: *"Muharebede terk-i mevki etmek ne büyük cinayet olduğu bundan rana malûm olur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RANAK → KROHMAL (Nahman).

RANALES a. (lat. *rana*, kurbağa'dan). Tamamen ayrı meyve yapraklı, dışa dönük, bombeli bir tabla üzerine sarmal olarak dizilmiş çok sayıda erkekorganlı, her zaman çanak ve taç halinde farklılaşmış çiçek örtülü ikiçenekli bitkiler takımı. (Düğünçiçeğigiller [düğünçiçeği], manolyagiller, defnegiller, nilüfergiller, kadıntuzluğugiller gibi birçok familyaya dağılmış en azından 3 000 kadar türü kapsar. Çok ilkel karakterli olan bu bitkiler, belki de bütün öteki çiçekli otsu bitkilerin, özellikle birçeneklilerin kökenidir.)

RANATRA a. (lat. *rana*, kurbağa'dan). Tatlısularda yaşayan, iri bedenli suyarımkanatlısı cinsi. (Kuyruklusuyarımkanatlısıgiller familyası.)

—ANSİKL. Çok uzun bedenli olan *Ranatra*'ların karınları ucunda, iki ince uzun ağdan oluşan bir solunum borusu vardır; bataklıkların çamuru içinde başka su böceklerini avlayarak yaşarlar. Avrupa'da bulunan tek türü *Ranatra linearis*'tir.

RANAVALONA I (Ambohimanga 1790'a doğr. - Tananarive 1861), Madagaskar kraliçesi (1828-1861). Radama I'in karısı ve ardılıydı; tahta çıkışıyla birlikte, önceki hükümdarlık dönemine karşı bir tepki başladı: Fransızlar ve İngilizler ile ilişkiler bozuldu, bazı gelenekler yeniden saygınlık kazandı, hıristiyanlara karşı kıyımlara ve hatta katliamlara girişildi, yabancı düşmanlığı yaygınlaştı (1857'de Avrupalılar sınırdışı edildi). Merinalar'ın yardımıyla adanın işgalini tamamlamaya çalıştıysa da büyük bir başarı kazanamadı.

RANAVALONA II (Tananarive öl. 1883), Madagaskar kraliçesi (1868-1883). Radama II'nin ikinci karısıydı, daha sonra Başbakan Rainilaiarivony ile evlendi ve onunla birlikte protestanlığı benimsedi. Hükümdarlığı döneminde Fransa ve İngiltere ile, sakalava krallıkları dışında ada üzerindeki egemenliğini kabul eden antlaşmalar imzalandı, liberal reformlar yapıldı (poligaminin yasaklanması, hafta tatili vb.), merkezleştirme siyaseti uygulandı, eğitim ve ordunun örgütlenmesine girişildi. Laborde'un (öl. 1878) mirasçılarının kendilerine düşen mirasa konmalarına izin vermemesi ve yabancıların toprak sahibi olmalarını yasaklayan 1881 yasası nedeniyle Fransa, adayı abluka altına aldı. 1883'te Macunga ve Tamatave, fransız donanması tarafından işgal edildi. Temmuzda kraliçe öldü.

RANAVALONA III (Tananarive 1862 - Cezayir 1917), Madagaskar kraliçesi (1883-1897), öncekinin yeğeni. O da Başbakan Rainilaiarivony ile evlendi. Fransız ablukası sonucu Tamatave antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı. Tamatave antlaşması ile Diégo-Suarez, krallığın dış siyasetini kendi eline alan Fransa'ya veriliyordu (17 aralık 1885). Bu antlaşmanın uygulanmasına karşı çıkması 1895 seferine ve protektora kurulmasına yol açtı (eylül). Ertesi yıl protektora, sömürgeye dönüştü. Şubat 1897'de Ranavalona III tahttan indirildi ve Réunion'a, ardından Cezayir'e sürüldü.

RANCAGUA, Şili'nin orta kesiminde kent, bölge ve il yönetim merkezi, orta vadide; 195 303 nüf. (1990). Ticaret ve tarım (et ve meyve konserveleri) merkezi. Bölgede bakır yatağı (El Teniente).

■ **Rance gelgit santralı,** 1962'de yapımına başlanan, 1966'da açılışı yapılan ve 1967'de tamamlanan hidroelektrik gelgit santralı; bu türün, dünyadaki ilk örneğidir. Rance ırmağının ağzında yer alır ve her biri 10 MW'lık, 24 alçak düşü grubunu kapsar; her iki yönde türbinleme ve pompalama yapabilen bu alçak düşü gruplarının her biri, bir alternatör ve 94 dev/dk hızla dönen bir Kaplan türbinden oluşur. Kurulu güç 240 MW'tır ve yıllık enerji üretimi, ortalama 11,5 m'lik bir düşü yüksekliği için, 544 GW sa'e erişir.

RANCH a. (amerikanca *ranch;* isp. *rancho,* kulübe'den). Amerika'da ve Afrika'da geniş çapta hayvan yetiştiren uzman tarım işletmesi. (Eşanl. RANCHO.)

■ **RANCİLLAC** (Bernard), fransız ressam (Paris 1931). Soyut denemelerden sonra, 60'lı yılların başında, "comic"lerden yaptığı alıntılarla ve alaycı yaklaşımıyla P. Saul'un sanatına yaklaşan, anlatıma ağırlık veren figüratif bir resme yöneldi (*Neredesin? Ne yapıyorsun?*, 1965). Sanatı, daha çarpıcı ve mesafeli bir resme (düz renkli yüzeylerden oluşan ve basın fotoğraflarından yararlanılarak gerçekleştirilmiş imgeler), içeriğin ağır bastığı konulara doğru gelişti: siyasal aktüalite (*Kafa koleksiyoncularının yemeği*, 1966), ideolojik mücadele (*Yeni Arnavutluk*, 1970), amerikan zencileri ve caz (*Mingus'un kontrabası*, 1974), Vingt-Quatre Heures du Mans araba yarışları, ağır cezalılar koğuşları vb. gibi, gerçekleri açığa çıkarmayı amaçlayan temaları işledi.

RANCİO a. (isp. *rancio;* lat. *rancidus*, bayat'tan). Doğal tatlı şaraplara eskidikçe sinen ve ağızda hoş bir lezzet bırakan özel tat.

RANCİT SİNGH, Sihler İmparatorluğu'nun kurucusu (Pencab 1780 - Lahor 1839). 1792'de babası Mahan Singh ölünce Sihler konfederasyonu'nun bir kolunun başkanı durumuna gelerek Lahor (1799) ve Amritsar'ı (1802) kendi topraklarına kattı. Satlec'in G.'indeki toprakları işgal etmeyi çok istemekle birlikte, aynı bölge üzerinde ingiliz iddialarıyla karşılaştı ve üstelemedi (Amritsar antlaşması, 1809). Avrupalı öğretmenler sayesinde kurduğu çağdaş bir ordu, topraklarını Keşmir'e kadar (Keşmir dahil) genişletmesini sağladı (1819). Afganlar'a karşı İngilizler'e yardımda bulundu.

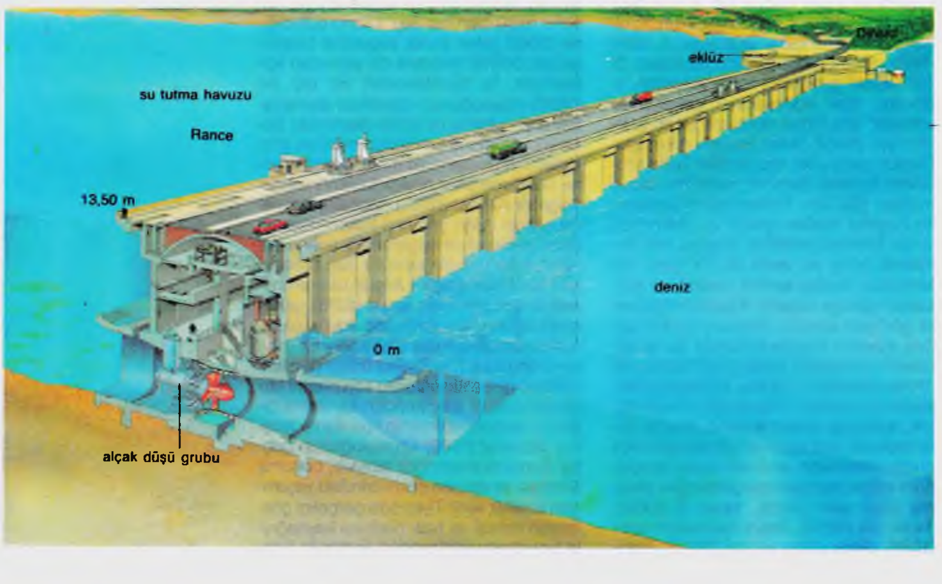
RANÇİ, Hindistan'da (Bihar) kent, 650 m yükseltide, Çota Nagpur'da, 598 498 nüf. (1991). Tarım ve sanayi merkezi. Demir-çelik sanayisi gereçleri. Alüminyum metalürjisi. Laka sanayisi. İpek işleme. Üniversite kolejleri.

RAND a. Güney Afrika ve Namibya'nın para birimi.

RAND, Witwatersrand'ın kısa adı, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal) madencilik yöresi.

RAND (Paul), amerikalı grafikçi (New York 1914). Özellikle basit biçimlerle işlenmiş ve doğrudan anlaşılabilir logotipler, görsel iletişim programları ve amblem çalışmaları (IBM, Westinghouse, American Broadcasting, vb.) ile grafik tasarımının öncüleri arasında girdi. *Thoughts on Design* (Tasarım üstüne düşünceler) [1947; yeni basımı 1971] adında bir de kitabı vardır.

Rance gelgit santralı



RANDA a. (ital. sözc.). Denizc. **1.** Yelkenli bir gemide, en kıçta yer alan direğe çekilen yamuk dörtgen biçiminde yan yelken. (RANDA DONANIMI ya da RANDA YELKENİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Randa ıskotası,* randa yelkeninin ıskota yakasını bumbanın cundasına germek için, cundadaki bastikadan donatılarak ıskota yakasına bağlanan halat. || *Randa istingası,* randa yelkenini istinga* etmede kullanılan selviçe. || *Randa kandilisası,* randa yelkeninin seren yakasını direğe toka etmede kullanılan selviçe. || *Randa sereni* ya da *gizi,* üzerine randa yelkeninin seren yakası donatılan ve direğe dayanan tarafı çatal biçiminde olan seren.

—ANSİKL. Randa yelkenler, genellikle düzensiz bir yamuk biçimindedir. Direğe, ağaç ya da metal çemberlerle ya da bir istiralyaya geçirilmiş halkalarla çekilir. Üst taraflarından bir halatla tutulan bu yelkenlerin önce serbest olan altabaşo yakaları, sonradan bir giz ya da bumba üzerine tespit edilmiştir.

RANDANİT a. (fr. *randanite;* öz. a. *Randan*'dan). Yerbil. Göl diyatomiti türü.

RANDAZZO, İtalya'da komün, Sicilya'da (Catania ili), Alcantara vadisinde, Etna'nın eteğinde; 12 700 nüf. İkinci Dünya savaşı'nda gördüğü zararlara karşın, siyah lavdan yapılan kent, ortaçağ görünümünü korur. Bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış katedral (heykeller, kutsal eşyalar), S. Nicolo kilisesi (Gagini'nin heykelleri) ve başka anıtlar.

RANDERS, Danimarka'da kent, Jylland'ın doğu bölümünde, *Randers fiyordu* kıyısında; 61 020 nüf. (1990). Orta kesiminde, eski anıtlar ve güzel sokaklar. Müzeler. Ticaret limanı. Tarım makineleri. Besin (füme sombalığı, bira fabrikaları) sanayisi. Eldivencilik. Müze.

RANDEVU a. (fr. *rendez-vous*). **1.** Aynı saatte, aynı yerde olmayı kararlaştıran iki ya da daha çok kimse arasında önceden düşünülen buluşma: *Bir randevusu olmak, bir kimseyle bir randevusu olmak. Randevu vermek. Bir randevu kararlaştırmak. İş randevusu. Bir işi görüşmek üzere randevu almak.* **—2.** Buluşulacak yer, randevu yeri: *Randevuya erken gelmek.* **—3.** *Randevu evi* →RANDEVUEVİ.

RANDEVUCU a. Randevuevi işleten kimse.

RANDEVUCULUK a. Randevucunun yaptığı iş.

RANDEVUEVİ a. Gizli fuhuş amacıyla işletilen ev.

RANDEVULAŞMAK gçz. f. İk. ya da daha çok kimseden söz ederken, belli bir yerde ve zamanda buluşmak için sözleşmek.

RANDFONTEİN, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Transvaal) kent, Witwatersrand'da, Johannesburg'un B.'sında; 32 500 nüf. Altın yatakları. Makine ve besin sanayileri. Tekstil.

RANDIMAN a. (fr. *rendement*). Verim: *Randımanı düşük ürün. Fabrika tam randımanla çalışıyor.*

—Değirmenc. *Randıman yüzdesi,* 100 kg buğdaydan elde edilen un ya da irmik miktarı.

—Hidr. pnöm. ve Termodin. VERİM'in eşanlamlısı.

RANDIMANLI sıf. Verimli: *Randımanlı bir çalışma.*

RANDIMANSIZ sıf. Verimsiz.

RANDİYA a. (ing. eczacı J. *Rand*'ın adından). Bütün tropikal bölgelerde yetişen ve yüzden fazla türü bulunan, gardenia'ya benzer bitki. (Bunlar, sert, sürekli, ovalimsi ya da mızraksı yapraklı, çoğunlukla yaprakların koltuğunda toplu, beyaz ya da sarı çiçekli ağaç ya da ağaççıklardır. Meyveleri az ya da çok etli ve çok çekirdeklidir. Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *randia;* kökboyasıgiller familyası.)

Rand McNally, Chicago'da kurulmuş amerikan yayınevi. İnsan bilimleri ve siyaset yapıtları, gençler için resimli kitaplar, haritalar ve atlaslar yayımlar.

RANDOİN (Lucie), fransız kadın biyolog ve sağlık koruma uzmanı (Bœurs-en-Othe, Yonne, 1888 - Paris 1960). Tarım araştırma kurumu'nda 1922'den 1953'e kadar beslenme fizyolojisi laboratuvarı müdürü ve 1939'dan sonra C.N.R.S. (Bilimsel araştırma ulusal merkezi) başkanı, 1942'de beslenme ile ilgili bilimsel sağlık koruma enstitüsünün müdürü olarak, diyetetiğin gelişmesine büyük katkılarda bulundu. Kan şekerlerini ve vitaminleri inceleyerek, beslenmeye ilişkin denge ve dengesizlik kavramlarını ortaya koydu.

RANDOLPH (Paschal Beverly) amerikalı gizbilimci (New York 1825 - ? 1874). 1870'e doğru cinsel büyü kuram ve uygulamaları için *Eulis Brotherhood*'u (EB) kurdu, çünkü ona göre cinsellik yaşamın ve yaratılışın yüce yasalarını elinde tutan, büyülü bir güçtü *(Magia sexualis).* Düşünceleri Rosenkreutz derneği'nce benimsendi.

RANDORİ a. (japonca sözc.). Spor. Judoda bir saldırıcıyla bir savunucu arasında yapılan hücum çalışması.

RANDSTAD HOLLAND, Hollanda'da, Amsterdam, Utrecht, Rotterdam ve Lahey kentleriyle sınırlanan bölge, ülkenin yönetim ticaret ve sanayi etkinliklerinin büyük bölümü burada yoğunlaşır.

RANELLA a. (lat. *rana,* kurbağa'dan). Sıcak ılıman denizlerde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Üçüncü Zaman topraklarında fosilleri bulunur. *Cymatiidae* familyası.)

RANGAVİS (Aleksandhros Rizos), yunanlı siyaset adamı, arkeolog ve yazar (İstanbul 1809 - Atina 1892). Atinalı fenerliler romantizminin temsilcisiydi. Arkaik bir soğukluk, byroncı bir etki ve beylik düşüncelerle dolu birçok şiir kitabı yazdı (*Poésies diverses* [fr. çev.], 1837-1840). Walter Scott tarzında romanlar ve hikâyeler de yazdı (*Contes et Nouvelles* [fr. çev.], 1855-1857). Yaratıcı yaşamının uzunluğu ve toplumsal durumuyla (1856'da Rangavis, Dışişleri bakanlığına getirildi), 1880 kuşağından önceki tüm atina edebiyat yaşamının temsilcisi durumuna geldi.

RANGE a. (ing. sözc.). İstat. DEĞİŞİM* ARALIĞI'nın eşanlamlısı.

Ranger, Ay yüzeyini incelemek için 1961 ve 1965 arasında fırlatılan amerikan yapısı sondalar ailesi. Apollo programının hazırlık çalışmalarında yer alan Ranger programının başlangıçta iki hedefi vardı: bir yandan, metre sisteminde bir çözmeyle Ay toprağının fotoğrafını çekmek, öte yandan bu toprağa düşük bir hızla (200 km/sa) küçük depremölçerler yerleştirmek. İkinci hedefin teknik açıdan gerçekleşemeyeceği ortaya çıkınca yalnız birincisi üzerinde duruldu. Bu hedefe temmuz 1964'te Ranger 7 ulaştı: bu taşıt Ay yüzeyine düşmeden önce bu yüzeyin 4 306 görüntüsünü Yer'e iletti. 1965'te, Ranger 8 ve 9 benzer görevleri başarıyla tamamladılar.

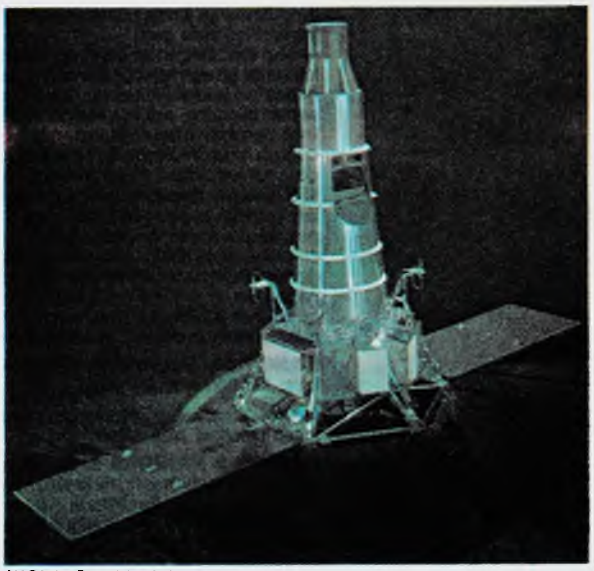
RANGER a. (amerikanca *ranger*). Amerikan kara kuvvetlerinde komando birliğine bağlı asker.

RANGİROA, Tuamotu adalarındaki (Fransız Polinezyası) başlıca atollerden biri.

RANGOON, Birmanya'nın başkenti, Hlaing, Pazundaing ve Pegu'nun (*Rangoon River*'ı oluştururlar) kavşağında; 2 459 000 nüf. Kent, buddhacılığın kutsal yerlerinden Şvedagon pagodası çevresinde gelişti. İngiliz sömürgeciliği, XIX. yy.'da, kentin gelişmesine önemli katkılarda bulundu: dama tahtası planlı sömürge dönemi kenti, eski kentle kale arasında yayıldı. XIX. yy. sonunda hizmete giren demiryolu ağı (sırasıyla Prome, Mandalay ve Myitkyina'ya ulaştı) ve Rangoon River'ı İravadi'ye bağlayan Tvante kanalıyla Rangoon, Birmanya ekonomisinin kalbi haline geldi. Deniz limanından (yıldızı sönmektedir), ülke dış ticaretinin, halen % 80'i gerçekleşir.

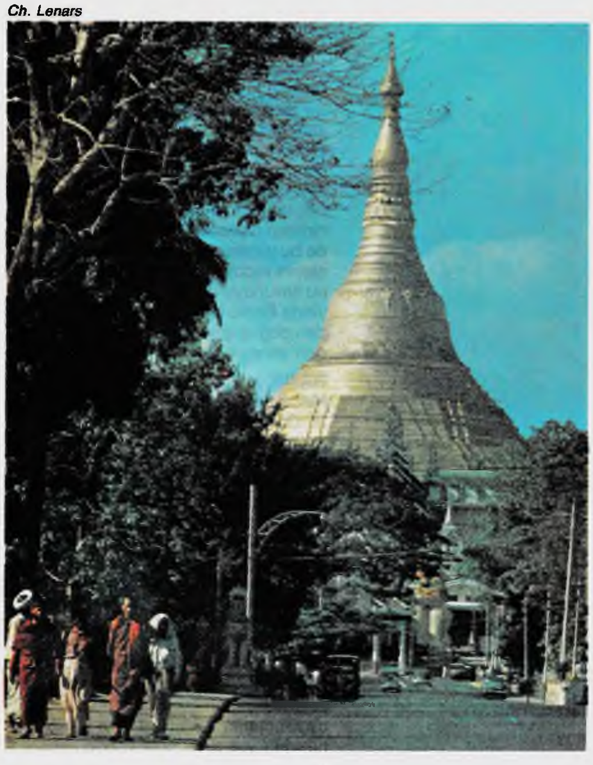
Ticari işlevi sayesinde canlılık kazanan geleneksel sanayinin (çeltik fabrikaları, kereste, ipek ve jüt sanayisi) gelişmesi, *Greater Rangoon İndustrial Development Scheme* (Thamaing'de pamuk kompleksi, balık konservesi fabrikası, Syriam'da petrol rafinerisi ve petrokimya, elektrikli çelik fabrikası) çerçevesinde tamamlandı.

—Tar. Efsaneye göre, İ.Ö. VI. yy.'da kurulan Rangoon, önceleri dinsel bir merkezdi; Alaungpaya zamanında Monlar'ın eline geçti (1756), başkent ve önemli bir ticaret limanı oldu ve adı Dagon'dan, Yangon ya da Rangoon'a ("Savaşın sonu") dönüştü. İngiliz işgaline uğradı (1824),



NASA-Jet Propulsion Laboratory

amerikan sondası **Ranger** 7 (28 temmuz 1964'te fırlatıldı)



Ch. Lenars

Rangoon
Şvedagon pagodası'nın altın yaldızlı kubbesi (çeşitli dönemlerde onarıldı)

ikinci Birmanya savaşı'ndan sonra (1852) İngiltere'nin eline geçti.

—Güz. sant. Dikgen bir plana göre kurulan kentte en egemen öğe Şvedagon pagodası'nın yaldızlı kubbesidir. Çok kutsal sayılan bu stupa, oldukça eskidir; temelinde Buddha'nın birkaç tel saçının bulunduğu öne sürülmektedir. Bir tepe üzerinde kurulmuş olması, 100 m yüksekliği ve 433 m taban çevresiyle, etkileyici boyutları, çevresini kuşatan 64 küçük pagoda, pek çok pavyon ve tapınma odasıyla hacı kalabalığıyla dolup taşan, rengârenk, dev bir bütün oluşturur. Sule ve Botataung pagodaları da belirtilmelidir. Ulusal müze de bulunan koleksiyonlar, pyu, mon ve birman sanatlarının değerli örneklerini içerir.

RANGPUR, Bangladeş'in kuzeyinde kent; 156 000 nüf. Jüt işleme.

RANİ a. (hintçe sözc.). Hindistan kraliçesi ya da prensesi; raca karısı.

RANİCEPS RANİNUS a. Gaskonya körfeziyle Norveç arasındaki kayalık bentik diplerde yaşayan kemiklibalık. (Mavimsi siyah bedenli, çenesinde küçük bir sakal bulunan, hantal bir balıktır. Mezgitgiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)

RANİDAE a. Zool. SUKURBAĞASIGİLLER familyasının bilimsel adı.

RANİERİ (Antonio), italyan yazar (Napoli 1806 - *ay. y.* 1888). Son yıllarını birlikte geçirdiği Leopardi ile ilgili önemli bir anı kitabı (*Sette anni di sodalizio con G. Leopardi*, 1880) yazdı. Bir de hakkında kovuşturmalar açılmasına neden olan halkçı bir romanı (*Ginevra o l'orfenella della Nunziata*, 1839) vardır.

RANİGANC, Hindistan'da (Batı Bengal) kent, Damodar vadisinde, Asansol'un G.-D.'sunda; 40 100 nüf. 1774'ten beri madenkömürü merkezi olan Raniganc, daha başlangıcından beri Damodar'ın gelişmesine katkıda bulundu. Günümüzde kömür Camşedpur'a gönderilir.

RANİNA a. (lat *rana*, kurbağa'dan). Hint okyanusu ile Büyük Okyanus'un birleştiği kesimde denizde yaşayan yengeç cinsi. (Çok sayıda türü vardır; bütün tropikal denizlerin az derin sularında kumlu ve çamurlu diplerde bol bulunan *Raninidae* familyasının örnek tipidir.)

RANK (Otto ROSENFELD, Otto — denir), avusturyalı psikanalizci (Viyana 1884 - New York 1939). S. Freud'un ilk yandaşlarından biriydi, mitler ve efsaneler üzerinde çalıştı. Ardından S. Ferenczi ile sıkı bir ilişki kurarak, onunla birlikte psikozların da psikanaliz alanına alınmasına katkıda bulundu. 1924'te *Das Trauma der Geburt und Seine Bedeutung für die Psychoanalyz* (Doğum travması ve psikanalizdeki anlamı) adlı yapıtını yayımlayarak, freudcu ortodoksluğa karşı ilk kez ayrıldıkları noktaları ortaya koydu; gerçekten de bu yapıtta, Oidipus kompleksinin temel işlevini reddediyor ve doğum boğuntusunu savunuyordu. Çözümsel teknik düzeyinde Rank, hatırlamanın yerini bir yeniden doğuş işleminin aldığı kısa tedavilerden yanaydı.

RANK a. (sıra, dizi anlamında fr. *rang*). Mat. Elemanları, belirli bir sıraya göre dizili bir kümedeki konum ya da yer.

—Ceb. *İkilenik bir biçimin rangı*, eşlik eden ikili doğrusal bakışımlı biçimin rangı. || *Katsayıları değişmeli bir* K *cisminden alınan* (m, n) *tipinden bir* A *matrisinin rangı*, bu matrisin K^n içindeki sütun vektörleri (ya da satır vektörleri) sisteminin rangı. [Bu rg (A) ile gösterilir; bu aynı zamanda A dan çıkarılmış sıfır olmayan bir determinantın maksimal basamağıdır.] || n *boyutu sonlu olan bir* E *vektör K-uzayı üzerinde tanımlı bir* f *bakışımlı ikili doğrusal biçiminin rangı* (K *değişmeli cisim*), E den ikillisi E* içine tanımlı, $x \in f_x(y) = f(x, y)$ ile belirlenen f_x i eşlik ettiren doğrusal uygulamanın rangı. [rg$f$ = n ise, bu durumda f yoz değildir.] || p *bilinmeyenli* n *denklemli bir sistemin rangı*, sistemin katsayılar matrisinin rangı. (Bu rank n ve p den küçüktür.) || *Sonlu boyuttaki bir* E *vektör* K-*uzayından bir* F *vektör* K-*uzayı içine tanımlanmış bir* f *doğrusal uygulamasının rangı* (K *değişmeli cisim*), F nin altuzayı olan Im f = f(E) vektör uzayının boyutu. (rg$f$ = $\dim_K E - \dim_K \operatorname{Ker} f$ bağıntısı vardır.) [→ DOĞRUSAL *uygulama.*] || *Sonlu boyuttaki bir* E *vektör* K-*uzayında bir vektör sisteminin rangı* (K *değişmeli cisim*), bu vektör sisteminin doğurduğu vektör uzayının boyutu. (Bu rank, E nin boyutundan küçük ya da ona eşittir.)

Rank Organisation, lord Arthur *Rank* (Hull, Yorkshire, 1888 - Winchester 1972) tarafından kurulan ingiliz film şirketi. 1935'ten başlayarak Arthur Rank tarafından denetime alınan çeşitli kuruluşların 1946'da birleştirilmeleriyle doğdu. 40'lı ve 50'li yıllarda büyük bir güce ulaştı. Rank tarafından dağıtımı yapılan filmler gonga elindeki topuzla vuran bir adam görüntüsüyle başlar.

RANKE (Leopold VON), alman tarihçi (Wiehe 1795 - Berlin 1886). Frankfurt an der Oder Üniversitesi'nde profesördü (1825). 1834'te Berlin'e çağrıldı. Lutherci tutucu bir tarihçiydi. 1841'de resmi tarihçi oldu. Modern tarih biliminin kurucularından biridir. Düşünce hareketlerine büyük önem vererek XVI. ve XVII. yy. batı tarihini yeniden yazdı.

RANKER a. (alm. *Ranker*). Pedol. Masif ya da kırıntılı silikatlaşmış sert bir kayaç üstünde doğrudan oturan ve bitkilerin kök ve döküntülerinin organik bir madde katmanı halinde birleşmesiyle oluşan az gelişmiş toprak. (Ranker genellikle, dağlarda meydana gelen bir aşınma toprağıdır; ancak geniş anlamda, dağların yüksek kesimleri ve kutup bölgeleri gibi soğuk iklim alanlarıyla psödoalpin yörelerde [Atlas okyanusu kıyısındaki dağların fundalıkları ya da çayırları] görülen AC profilli asit ve humuslu topraklara da ranker denir. Dar anlamda ise, malzemenin ayrışmasından doğan bir miktar ince toprak ve tümüyle oluşmamış B katını içerir.)

RANKİNE (William John Macquorn), iskoç mühendis ve fizikçi (Edinburgh 1820 - Glasgow 1872). Demiryolları yaptı, daha sonra 1855'te Glasgow Üniversitesi'nde, mekanik ve inşaat mühendisliği profesörlüğüne atandı. Termodinamik alanında "enerji" terimini önerdi; potansiyel, mekanik ve kinetik enerjiler arasında ayrım yaparak enerjetiği yarattı. Ayrıca dalgaların devinimini, pervaneleri, buhar makinesini, esneklik kuramını, sürtünmelerin rolünü vb. inceledi.

Rankine çevrimi. Termodin. Yoğuşabilir bir buharla (genellikle su buharı) betimlenen termodinamik çevrim; bu çevrim sıvının adiyabatik sıkışmasını, yeniden ısıtmayı ve sabit basınçta buharlaşmayı, adiyabatik genişlemeyi ve nihayet yoğuşmayı kapsar. (Verimi artırmak için, elde edilen buharı kızdırma yoluna gidilebilir; bu durumda Rankine çevrimi *Hirn çevrimi* adını alır.)

Rankine ölçeği. T_R sıcaklığının, 1,8 T_K sıcaklığına eşit olduğu mutlak sıcaklık ölçeği; burada T_K kelvin cinsinden ifade edilen termodinamik sıcaklıktır.

RANKOVİC (Aleksandar), sırp siyaset adamı (Drazevac, Belgrad yakınında, 1909 - Dubrovnik 1983). Komünist militan (1928), 1929-1935 arasını hapiste geçirdi. Savaş sırasında Tito'nun yanında savaştı. Savaştan sonra Tito onu İçişleri bakanlığına (1945-1953) ve gizli polisin başına getirdi. 1953'te Federal yürütme konseyi başkan yardımcılığına, 1963'te Devlet başkan yardımcılığına getirildi, 1966'da devlet içindeki yetkilerini aşmak ve sırp milliyetçiliği yapmakla suçlanarak görevden alındı, ardından Komünistler birliği'nden çıkarıldı.

RANKWEİL, Avusturya'da (Vorarlberg) kent, Ren ovası yakınında, Roma dönemindeki *Vinomna*'nın bulunduğu yerde; 8 400 nüf. XV. yy. sonunda yapılmış Unsere Damen kilisesi (XVII. yy.'da barok üslubunda yapılmış küçük kilise). Yapımı IX. yy.'a kadar inen ve XIII. yy.'da yeniden yapılan St. Peter kilisesi.

Rank Xerox → XEROX.

RANSEYMAN a. (fr. *renseignement*). Bank. ve Tic. *Ranseyman alma*, bir kişi, bir işletme ya da bir iş hakkında ilgili yerlerden bilgi isteme; soruşturma yapma. (En geniş uygulama alanı, bankalarca kredi açılacak bir kişi ya da bir firmanın mali durumu, güvenilir olup olmadığı hakkında bilgi toplamasıdır. Bunun gibi, büyük kuruluşların acentelik ya da bayilik verecekleri kişiler hakkında soruşturma yapmaları da "ranseyman alma" kavramına girer.)

RANSHOFEN, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) burg, İnn vadisinde, Salzach'a kavuştuğu yerin aşağısında. Braunau kentiyle bütünleşmiştir. XII. yy.'da kurulmuş eski bir manastırın kilisesi (XVII. yy.). Alüminyum metalürjisi.

RANSOM (John Crowe), amerikalı yazar (Pulaski, Tennessee, 1888 - Gambier, Ohio, 1974). Fugitive Group'un üyesi, new criticism'in temsilcilerinden. *The Kenyon Review* (1939) adlı dergiyi kurdu. Düşünsel içeriğinin yanı sıra coşkuya da yer veren şiirler yazdı (*Poems about God*, 1919; *Chills and Fever*, 1924; *Selected Poems*, 1945). Edebi nesnesinin biçimcilik ve estetik algılanışı açısından Kant'a ve Bergson'un çizgisinden ayırt edilemeyecek denemeleri vardır (*God widhout Thunder*, 1930; *The World's Body*, 1938; *The New Criticism*, 1941).

RANSOME (Arthur), ingiliz yazar (Leeds, Yorkshire, 1884 - Manchester 1967). Eleştiri kitapları (*Edgar Poe*, 1910; *Oscar Wilde*, 1912) kaleme aldı. Toplumsal eleştiriden yoksun olmayan ve kimilerini yaptığı pek çok yolculuktan esinlenerek yazdığı serüven romanlarıyla (*Old Peter's Russian Tales*, 1916; *Racundra's First Cruise*, 1923; *Swallows and Amazons*, 1931; *Mainly about Fishing*, 1959) gençlik edebiyatına yenilik getirenler arasında yer aldı.

RANSOMİT a. (fr. *ransomite;* F. L. *Ransome*'ın adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal demir ve bakır sülfat.

RANT a. (fr. *rente*). İkt. **1.** Mülk sahibinin toprağını kullanma hakkı karşılığında belli süreler sonunda elde ettiği, emeğe dayanmayan gelir (toprak rantı); durum ve koşullar, özel bir konjonktür vb. dolayısıyla bir (ya da birden fazla) üretim etmeninin normal getirisine eklenen fazladan kazanç. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rant benzeri*, insan tarafından oluşturulmuş -yani ekilebilir arazi ya da inşaat arsası biçimiyle sahibine bir rant sağlayan topraktan başka- bir üretim aracının sağladığı net gelir (A. Marshall). [Gerçekte, bir iktisadi karar biriminin, istisnai ve geçici koşullar nedeniyle bir ek gelir elde etmesi, rant benzerinin oluşması için yeterlidir: örneğin, bir ürünün geçici olarak kıtlaşması görünürde herhangi bir neden bulunmamasına karşın üreticisine fiyatını artırma olanağını sağlar. Sözkonusu üreticinin bu yoldan sağladığı gelire rant benzeri denir.]

—ANSİKL. İkt. Ricardo, rant kuramında, toprağın ya da toprak mülkiyetinin sağladığı geliri ayrı bir kategori olarak açıkladı. Toprak sahibi toprağını kiraya verdiğinde, bundan, emeğe dayanmayan bir gelir, yani toprak rantı elde eder; bu gelir, toprağı doğrudan işleyen kişinin kendi emeğiyle elde ettiği gelirden farklı bir gelirdir. Ricardo, bu gelirin kaynağını, toprağın ilkel ve yok edilemez niteliklerinde görür. Daha açık olarak, toprak rantının üç kaynağı bulunduğunu söyler: toprakların verimlilik farkı, toprakların pazara eşit uzaklıkta olmaması, aynı toprak türünde kullanılan sermaye ya da emeğin eşit ran-

dıman vermemesi. Bu son durumda, rantın ölçüsü iki eşit miktarda sermaye ve emekle elde edilen ürünler arasındaki farktır. Ricardo'ya göre, toprağın verdiği ürünlerin değeri, nüfusun gereksinimlerinin karşılanabilmesi amacıyla ekilip biçilmesi zorunlu olan en verimsiz topraklarda bu ürünleri yetiştirebilmek için gerekli emeğin maliyetini karşılar. Ürünleri, onları yetiştirebilmek için gerekli emeğin maliyetinden daha yüksek bir değer taşıyan daha verimli topraklar, bu durumda bir tür fazla gelir getirirler: rant, işte bu fazlalıktır. Ricardo'ya göre toprak sahiplerinin emeksiz geliri böyle açıklanıyordu. Maliyet farklılıklarından kaynaklanan bu ranta *diferansiyel rant* adı verildi. Bu maliyet farkının, yalnızca verimlilik farkından değil de, örneğin ekilebilir topraklarla tüketim merkezleri arasındaki yakınlık ya da uzaklıktan kaynaklandığı durumlarda da diferansiyel rant'a rastlanır.

Toprak rantı kuramı, kent nüfusunun artmasıyla değer kazanan arsaları da kapsayacak biçimde genişletildi: *kentsel rant* (Henry George). Emeksiz bir gelir olan ve nüfusun çoğalmasıyla birlikte artma eğilimi gösteren toprak (ve arsa) rantı, birçok sosyalist, hatta liberal (Stuart Mill, Léon Walras) iktisatçı tarafından eleştirildi. Henry George (*Progress and Poverty* [İlerleme ve yoksulluk], 1879) bunun vergi yoluyla geri alınmasını istiyordu.

Diferansiyel rant kavramı, birçok durumu kapsayacak biçimde genelleştirildi. Üreticinin emeğinden değil de eşyanın doğasından kaynaklanan bazı ayrıcalıklar sonucu elde edilen fazla gelirlere üretici rantı denir. Coğrafi bakımdan rakiplerine oranla daha elverişli durumda olan (maliyeti daha ucuz, müşterileri daha çok ya da daha zengin vb.) bir işletme bir durum rantı'ndan yararlanır. Aynı biçimde fiyatı rekabetle kırılmayan az bulunur bir malı piyasaya sunan bir üretici, bir nedret rantı'ndan ya da bir tekel rantı'ndan yararlanmaktadır. Ama bu rantların bazıları işletmenin iradesinden (yerin seçimi, işi en iyi yapacak işgücünün seçimi vb.) bağımsız değildir. Bunun için, bu tür rantlara kimi zaman "rant benzerleri" (Alfred Marshall) de denir. Bunlar, sürekli olan toprak rantına oranla kısa ömürlü, gelip geçici (rekabet dolayısıyla) rantlar sayılır.

Böylece rant, çok genel bir olgu, herhangi bir iktisadi etmenin alabileceği değişik bir özellik olmuştur. *Üretici rantı*, bir üreticinin, işletmesine özgü bazı üstünlüklerle (maliyet fiyatlarının düşürülmesi ya da maliyet fiyatı azalırken satış fiyatlarının aynı kalması) elde ettiği kâr fazlasıdır. Bunun gibi, *tüketici rantı* (ya da fazlası), tüketicinin, ödemeye hazır olduğu bir fiyatın altında bir fiyatla bir malı satın aldığı zaman gerçekleştirdiği ranttır.

• Marx'a göre, toprak rantı kapitalist üretim biçiminin gelişmesinde bir aşama ve bu üretim biçiminin kırsal bölgelerin yapısal değişimini hızlandıran bir sonucu olarak ortaya çıkar. Şöyle yazar: "Burjuva toplumunda, [...] tarım giderek sanayinin basit bir kolu durumuna gelir ve tümüyle sermayenin egemenliği altındadır. Toprak rantı için de aynı şey geçerlidir. [...] Toprak rantı sermaye göz önüne alınmadan anlaşılamaz. Ama, sermaye toprak rantı olmadan anlaşılabilir" (*Ekonomi politiğin eleştirisine katkı*, 4 [Zur Kritik der politischen Ökonomie]). Marx, toprak rantının doğuşunu şöyle açıklar: "Büyük Britanya'da, çiftçi önce kiracı biçiminde, yani serf olarak ortaya çıktı. [...] XIV. yy.'ın ikinci yarısında, onun yerini toprak sahibi tarafından gerekli her türlü sermaye, tohumluk, hayvan ve çiftçi araçlarıyla donatılan özgür çiftçi aldı. Özgür çiftçinin durumunu köylününkinden ayıran tek şey, onun daha fazla gündelikçi kullanmasıydı. Çiftçi, çok geçmeden yarıcı ve ortakçı oldu. Bu durumda, tarım sermayesinin bir bölümü çiftçi, öteki bölümü de toprak sahibi tarafından yatırılıyor, toplam ürün, sözleşmeyle belirlenen bir oran içinde ikisi arasında paylaşılıyordu. Fransa'da, İtalya' da vb. uzun süre varlığını koruyan bu kiracılık biçimi, Büyük Britanya'da hızla ortadan kalkarak yerini tam anlamıyla kiracılığa bıraktı. Burada, çiftçi sermayeyi yatırır, ücretli işçiler kullanarak onu işletir ve kira sözleşmesi hükümlerine göre toprak rantı adı altında, yıllık net kârının bir bölümünü ürün ya da nakit olarak öder" (*Kapital*, 1, 8, 19, [Das Kapital]).

RANTABİLİTE a. (fr. *rentabilité*). **1.** Rantabl olma niteliği. **—2.** Yatırılan bir sermayenin, para olarak belirtilen bir sonuç ya da bir kazanç doğurma yetisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İşl. ikt. *Rantabilite eşiği*, bir işletmenin etkinlik hacminin bir kâr getirmeye başladığı gelişme noktası. ‖ *Rantabilite oranı*, bir işletmenin kârıyla yatırılmış sermayesi arasındaki oran.

—ANSİKL. İkt. Rantabilite kavramı, genel olarak, üretim etmenlerinin kullanımıyla ilgili bir gider ve bu giderin elde edilmek istenen sonuçla karşılaştırılması (çeşitli biçimlerde) düşünmesini içerir. *Mali rantabilite*, iktisadi karar biriminin üretken işlemlere yatırdığı sermayelerden elde etmeyi tasarladığı kârla ortaya çıkan rantabilitedir. Genellikle, kârın miktarı muhasebeyle ölçülür. İlke olarak, özel bir işletmenin amacı elde edilebilecek en yüksek değerde bir rantabilite elde etmektir. *İktisadi rantabilite* (ya da *sosyal rantabilite*) ise, bütün toplum bakımından yapılan bir değerlendirme sonucunda ortaya çıkan rantabilitedir: bir özel işletmenin etkinliği, bütün toplum için elverişli ya da elverişsiz sonuçlara yol açabilir, yani tümüyle toplum göz önünde tutulduğunda, bir işletmenin etkinliği çok (ya da az) yararlı görülebilir. Bu durumda, özel rantabiliteyle toplumsal rantabilite arasında bir sapma var demektir.

RANTİYE a. (fr. *rentier*). Rant ya da rantlar elde eden kimse.

RANTZAU (Johan, *—kontu*), danimarkalı general (Steinburg, Holstein, 1492 - Breitenburg 1565). Holstein dükü Frederik'i, Danimarkalılar'ın önerdikleri tacı kabule teşvik etti (1523), ülkeyi egemenliği altına aldı (Kopenhag kuşatması) ve asilere karşı savaşan Christian III'e yardımda bulundu. Speyer barışı'nın görüşmelerine katıldı (1544). Schleswig ve Holstein valisi olunca, Reform'u buralarda yerleştirmeye çalıştı. 1559'da, Dithmarschen'i fethetmek için yeniden orduların başına geçti.

RANUNCULACEAE a. Bot. DÜĞÜNÇİÇEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

RANVİER (Gabriel), fransız siyasetçi (Baugy, Cher, 1828 - Paris 1879). Ressam ve çini süslemecisi; daha sonra blanquiciliği benimseyerek militanlık yaptı, bu nedenle Napoléon III döneminde tutuklandı (1870).

Paris komünü süresince Ulusal muhafızlar'ın Merkez komitesi'ne, Komün kurulu'na, sonra da savaş komisyonu'na üye seçildi. Ulusal kurtuluş komitesi'nin başına geçerek Belleville savunmasını, "kanlı hafta" olarak bilinen dönemde örgütledi. Yokluğunda idama mahkûm edilince Londra'ya sığındı ve I. Enternasyonal'in Genel kurulu'na seçildi. 1879'da affedilerek, ölümünden hemen önce Fransa'ya dönebildi.

RANVİER (Louis Antoine), fransız dokubilimci (Lyon 1835 - Vendranges, Loire, 1922). Collège de France'ta profesör (1875), Bilimler Akademisi'ne üye oldu (1887). Yazdığı anatomi ve dokubilim kitaplarıyla bu konularda otorite sayıldı. Birçok hücresel ve dokusal yapı onun adıyla anılır.

Ranvier boğumu ya da **düğümü.** Nöroanat. Miyelinli bir sinir lifi boyunca, miyelin kılıfında düzenli aralıklarla yer alan kesinti. Buralarda daha az dirençle karşılaşan sinirsel uyarı bir Ranvier düğümünden diğerine atlar. Buna sinirsel uyarının sıçramalı iletimi adı verilir.

RANZ a. (*İneklerin*) *ranz'ı*, isviçreli çobanların türküsü.

RANZA a. Etimol. Gemi, kışla, yatılı okul vb. yerlerde yerden kazanmak amacıyla yapılmış çift katlı yatma yeri.

RANZONİ (Daniele), italyan ressam (İntra 1843 - ay. y. 1889). Milano ve Torino akademilerinde öğrenim gördü. Fontanesi'den etkilendi, "scapigliatura" akımına katıldı. Sanatı romantizme ve önizlenimciliğe bağlanır (portreler, manzaralar).

RAO (Madhusudan), oriya dilinde yazan hintli şair (Puri 1853 - 1912). Fakir Mohan Senapati ve Radhanath Ray ile birlikte modern edebiyatın öncülerindendir. Radhanath Ray ile 1873'te yayımladığı şiir kitabı (*Kavitavali*), modern romantik şiirin başlangıcı sayılır. Rao, Ram Mohan Roy tarafından, Bengal'de kurulan Brahmo Samac adlı dinsel bir akımı benimsedi. Upanişadlar'dan esinlenerek şiirler, odlar ve lirik şiir kitapları (*Kusumancali; Utkala Gatha*), ayrıca oriya dilinde Petrarca tarzında ilk soneleri (*Vasanta Gatha*) yazdı.

RAOUL ya da **RODOLPHE de Bourgogne** (öl. Auxerre 936), Bourgogne dükü (921-923), Fransa kralı (923-936). Fransa kralı Robert I'in damadıydı. Kayınpederi ölünce kral seçildi (923). Normanlar ile savaştı, 924'te onlarla pek onurlu olmayan bir barış yaptı; buna rağmen akınlarını sürdüren Normanlar'ı 930'da kesin olarak yendi.

RAOULT (François Marie), fransız kimyacı ve fizikçi (Fournes-en-Weppes, Nord, 1830 - Grenoble 1901). Grenoble Fen fakültesi'nin dekanlığını yaptı (1889), donmaölçümü, kaynamaölçümü ve tonometriyi yarattı. 1882'de bu konularda seyreltik çözeltilerle ilgili yasaları açıkladı. Pillerin elektromotor kuvvetleri üzerinde çalıştı.

Wilhelm Engelmann



François Marie Raoult

Raoult yasaları, derişime bağlı olarak doymuş buhar basıncında görülen değişimleri ve seyreltik çözeltilerin kaynama ya da katılaşma sıcaklıklarını veren yasalar. (→ TONOMETRİ, KAYNAMAÖLÇÜM, DONMAÖLÇÜM.)

RAP a. (yansıma sözc.). *Rap diye durmak;* birdenbire durmak. ‖ *Rap rap,* uygun adım yürüyen bir grubun, genellikle bir askeri birliğin bu yürüyüşü sırasında çıkardığı ses: *Rap rap yürüyen askerleri duyuyor musun?*

RAP a. (ing. *rap,* "sille tokat" anlamında). Şarkının sert bir biçimde vurgulandığı disco müzik üslubu.

RAPA, Okyanusya'da (Fransız Polinezyası) yanardağ kökenli küçük ada, yönetim açısından, 500 km G.-D.'sunda yer aldığı Tubuai adalarına bağlıdır; 42 km²; 398 nüf.

RAPACKİ (Adam), polonyalı siyaset adamı (Lwów 1909 - Varşova 1970). Dışişleri bakanıyken (1956), Orta Avrupa'nın nükleer silahlardan arındırılması konusunda bir plan önerdi: "Rapacki planı" Büyük Britanya ve ABD tarafından reddedildi (mayıs 1958).

RAPAKİVİ a. (fince *rapakivi,* ayrışmış kayaç'tan). Kuvars ve ince taneli minerallerden meydana gelen bir çimento içinde yer alan ve beyaz ya da yeşil oligoklazdan oluşan yumurta biçiminde pembe renkli büyük ortoz kristalleriyle ayırt edilen granit ya da granodiorit.

RAPALLO, İtalya'da kent, Liguria'da (Cenova ili), *Rapallo körfezi*'nin ve Riviera di Levante'nin kıyısında; 28 900 nüf. Turizm ve sayfiye merkezi. Dantel sanayisi. Tekstil. Özel çelikler.

Rapallo antlaşmaları, Rapallo'da imzalanan iki antlaşmanın adı.

• 12 kasım 1920'de, İtalya ve Yugoslavya arasında imzalanan antlaşma. Buna göre İtalya, Dalmaçya'dan (Zara [Zadar] ile

Cherso [Cres], Lussino [Lošinj], Lagosta [Lastovo] ve Pelagosa [Pelagruz] adaları dışında) vazgeçiyor, Fiume özgür bir devlet durumuna geliyordu.
• 16 nisan 1922'de, Cenova konferansı dışında Almanya ve Sovyet Rusya arasında imzalanan antlaşma. Rathenau ve Çiçerin tarafından imzalanan bu antlaşmayla, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin yeniden kurulması, iktisadi ilişkilerin hiçbir önkoşula bağlanmadan geliştirilmesi öngörülüyordu. Bu antlaşma, Müttefikler'in Cenova konferansı'ndaki çabalarını başarısızlığa uğrattı. Bu antlaşma çerçevesinde Almanya, Versailles antlaşması'ylą yasaklanan silahları sovyet topraklarında üretme olanağını buldu. Rapallo antlaşması, Almanya ve batılı devletlerin yakınlaşmasından (Locarno antlaşması, 1925) sonra, bir ölçüde geçersiz bir duruma geldi.

Rapallo konferansı, İtalyanlar'ın Caporetto yenilgisinden sonra, 5-7 kasım 1917'de Rapallo'da toplanan müttefiklerarası konferans. Konferansta, Müttefikler'in savaşta eşgüdümünü sağlamak amacıyla bir yüksek savaş konseyi kurulması kararlaştırıldı. Müttefik hükümetlerden her birinin iki temsilcisinden oluşan ve daimi bir askeri temsilciler (amerikan, ingiliz, fransız ve italyan) komitesinin yardımcılık edeceği bu konseyin merkezi Versailles' da olacak ve müttefik ordularla düşman orduların ellerinde bulunan her türlü araç ve gereçlerin durumu üzerine çeşitli cephelerden gelen bilgileri bir elde toplayacaktı.

RAPANA a. Üyeleri *Murex*'lere benzeyen karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Ayağı geniştir. Uzun bir sifonu vardır. Kavkısı göbekli, küremsi, yarı oval kapakçıklıdır. Türleri Hint okyanusu ve Çin denizlerinde yaşar. Üst Kretase dönemi ve Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır.)

Rape of Lucrece *(The)*, Shakespeare' in manzum oyunu (1594). Tarquin'in tecavüzüne uğrayan iffetli Lucrece bu "suç"unu ölümünden önce itiraf eder ve öcünün alınacağından kesin olarak emin ölür. Yapıtta, *Venüs* ve *Adonis* teması Marlowe' un *Hero and Leander*'inde kullandığı üslupla Shakespeare tarafından yeniden ele alınmıştır; ancak, anlatımdaki aşırı özen, sanatçının tecavüz saplantısını gizlemeye yetmemektedir.

Rape of Lucretia *(The)*, B. Britten'ın 2 perdelik operası. Librettosunu, André Obey'in Shakespeare'den esinlenerek yazdığı *le Viol de Lucrèce* (Lucretia'nın kemanı) adlı oyunundan yararlanarak Ronald Duncan yazdı. İlk kez 1946'da Glyndebourne'da sahnelenen ve az sayıda ses sanatçısı ve küçük bir orkestra için yazılmış olan bu operada olaylar, işlevi antikçağ trajedisinin korolarınınkiyle aynı olan iki anlatıcı koro (biri erkekler, öbürü kadınlar korosu) tarafından açıklanır.

P. Demarchez-F. O. C.



rapel tekniğiyle iniş

RAPEL a. (fr. *rappel*). Dağc. Ortasından bir sikkeye, bir ip halkaya ya da bir kaya çıkıntısına bağlanmış iki katlı bir ip sayesinde dik ya da dışa doğru çıkıntı yapmış kayadan inme tekniği. ("S" biçimindeki klasik rapelde dağcı ipi, bir oyluğun altından ve ters omzunun üzerinden geçirir ve inme hızınıysa ipin vücuduna sürtünmesiyle kontrol eder. Günümüzde omuz kayışına bağlı karabina halkalı rapelin kullanımı giderek yaygınlaşmıştır.
—Ted. Aşı yapıldıktan belli bir süre sonra uygulanan ve ilgili enfeksiyona karşı bağışıklığı güçlendirmeye ve uzatmaya yarayan uygun dozda yeni aşı şırıngası.

RAPHİA, günümüzde **Rafa.** Tar. coğ. Filistin'de kent, Gazze'nin G.'inde. Sargon II'nin Mısırlılar'a, Gazze kralı (İ.Ö. 720) ile Ptolemaios IV'ünse Antiokhos III'e (İ.Ö. 217) karşı zaferleri.

RAPHİCERUS a. Kenya ile Natal arasındaki çorak bölgede yaşayan, kızıl postlu, sivri küçük boynuzlu küçük antilop cinsi. (İki türü vardır: kara kulaklı antilop ya da steenbok [*Raphicerus campestris*], grijsbok [*R. melanotis*]. Boynuzlugiller familyası. *Antilopinae* oymağı.)

RAPHİDAE a. Zool. DODOGİLLER familyasının bilimsel adı.

RAPHİDİA a. Yassı, yumurtamsı ya da kare biçiminde kafalı, öngöğsü çok uzun, dişinde bir yumurtlama borusu bulunan böcek cinsi. (Küçük *Raphidioptera* takımının tek familyası olan deveboyunlugillerin [*Raphidiidae*] örnek tipi.)

RAPHİDİOPTERA a. Üyeleri dar bedenli, uzun ve camsı kanatlı, küçük gövdeli (15-20 mm) küçük böcek takımı. (Çevik ve etçil hayvanlar olan *Raphidioptera*'lar, Kuzey yarıküre ormanlarındaki ağaçlarda yaşar. Erişkinleri gibi etçil olan larvaları, ağaç kabuğu yarıklarına tutunarak yaşar. *Megaloptera*'larla *Planipennia*'lar arasında yer alan *Raphidioptera* takımının tek familyası deveboyunlugillerdir [*Raphidiidae*].)

RAPİSARDİ (Mario), italyan yazar (Catania 1814 - *ay. y.* 1912). Felsefi ve toplumsal konulu uzun, tumturaklı şiirleri (*Lucifer,* 1877; *Job,* 1884) Carducci'nin alaylarına hedef oldu. Parnasyen eğilimde, konusunu aile içi yaşamdan alan şiirler (*Ricordanze,* 1872) de yazdı.

RAPONDİ (Dino), italyan bankacı (Lucca 1350'den önce - Brugge 1414 veya 1415). Luccalı bir tüccar ailesindendi. Paris, Brugge ve Montpellier'de müesseseleri vardı. Fransa ve Bourgogne saraylarının müteahhitliğini yapıyordu. Bourgogne dükünün mali danışmanı oldu. Nikopolis savaşı'nda (25 eylül 1396) esir düşen hıristiyanların (aralarında Korkusuz Jean da vardı) kurtarılmaları için gerekli fidyeyi ödedi. Louis d'Orléans'ın öldürülmesinde parmağı vardı.

RAPOR a. (fr. *rapport*). **1.** Görülenin ya da işitilenin aktarıldığı açıklama yazısı; bir sorun, bir görev için düzenlenmiş, genellikle resmi nitelikli tutanak: *Bilirkişi raporu. Gözlemci raporu. Polis raporu. Rapor sunmak, yazmak.* **—2.** *Rapor vermek*, bir konu üzerinde yapılan araştırma, inceleme sonucunu ya da onunla ilgili düşünce ve saptamaları, yazıyla belirtmek, bildirmek: *Her ay olayların gelişmesini gösteren bir rapor vereceksiniz.*
—Anayas. huk. ve Siyas. bil. *Komisyon raporu,* Meclis komisyonlarından birinin yaptığı çalışmalara ve ulaştığı sonuçlara ilişkin olarak Meclis genel kurulu'na sunduğu rapor.
—Ask. Ast birlikten üst birlik komutanına sözlü ya da yazılı olarak (ifade, cetvel, grafik, kroki, plan vb.) sunulan bilgi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. *Deniz raporu* → DENİZ. ‖ *Hasar raporu,* çatışma, oturma, yangın, su alma ve yükü denize atma gibi nedenlerden kaynaklanan hasarın neden ve sonuçlarını belirtmek için gemi kaptanı, sigorta bilirkişileri ve diğer yetkililerce düzenlenen rapor.
—Huk. *Bilirkişi raporu* → BİLİRKİŞİ.
—Huk. ve İkt. *Mali rapor,* işletmenin mali durumuyla ilgili olarak şirket yönetim kurulunun belirli dönemlerde genel kurula verdiği rapor.
—Kamu mal. *Ekonomik ve mali rapor,* Bütçe kanun tasarısının TBMM'de görüşülmesi sırasında, Türkiye ile dünyadaki ekonomik ve mali gelişmelere ilişkin değerlendirmelere yardımcı olmak amacıyla çeşitli bakanlıklarca hazırlanan yıllık raporlar.
—Meteorol. *Hava raporu,* ilgili kuruluşlarca yapılan hava tahminini içeren rapor. (→ HAVA TAHMİN*İ.)
—Tıp. *Tıbbi rapor,* bir hekim tarafından yazılan ve tıbbi olguları belirlemeye ya da yorumlamaya yarayan belge. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tic. *Ekonomik ve mali rapor,* Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz ticaret odaları ve Ticaret borsaları birliği yönetim kurullarını, Türkiye'nin iktisadi durumu hakkında rapor hazırlamak ve Genel kurullarına sunmakla görevlendiren 5590 sayılı yasa'nın 67. maddesinin C fıkrası gereğince hazırlanan yıllık raporlar.
—ANSİKL. Ask. Taktik ve muharebe hizmet desteğiyle ilgili bilgileri içeren raporlar, devre raporları, istihbarat raporları, harekât raporları ve idari raporlar olmak üzere çeşitli adlar alırlar.
• *Devre raporları,* taktik, muharebe hizmet desteği konularıyla ilgili komutanlığa, belirli zamanlarda (günlük, haftalık, aylık) bilgi vermek üzere kullanılan raporlardır.
• *İstihbarat raporları,* düşmanın, havanın ve arazinin durumuyla ilgili bilgileri içeren raporlardır.
• *Harekât raporları,* komutana harekâtla ilgili bilgileri zamanında ulaştırmak amacıyla hazırlanan raporlardır.
Bunlardan başka Türk silahlı kuvvetleri iç hizmet kanunu ve yönetmeliğine göre, her gün sabah, akşam ve gece yoklamalarından sonra "vukuat raporu" verilmesi de zorunludur.
—Tıp. *Tıbbi rapor.* Hekim, bir kamu yönetimi tarafından istenmedikçe rapor vermek zorunda değildir ve eğer vicdanı emrederse, rapor isteğini de her zaman geri çevirebilir. Tıbbi rapor her zaman için gerçeğin kesin bir ifadesi olmalı ve ilgili kişi tam olarak muayene edilmeden hiçbir zaman verilmemelidir. Görünüşte önemsiz bile olsa her tıbbi rapor, hekime ahlaki ve adli yükümlülükler getiren ve daha önceden düşünülmeyen sonuçlar doğurabilir. Tıbbi sırlara saygı amacıyla rapor her zaman ilgili kişiye verilmeli, hiçbir zaman üçüncü kişilere teslim edilmemelidir. "İlgilinin isteği üzerine düzenlenerek bizzat kendisine teslim edildiği" imzadan önce belirtilirse iyi olur. Rapor resmi bir makamın isteği üzerine düzenlenmişse bu kayıt konmaz.

RAPOR a. (öncekiyle eşkökenli). Tekst. İlk dört çözgü ipliğinin, dört atkı atımından sonra oluşturduğu örgü yapısının, kumaş yüzeyinde aynı biçimde yinelenen en küçük birimi. ‖ *Rapor ayarı,* baskı yapılacak desenlerin ve motiflerin yerleştirilişine göre, renk baskı düzeneğinin mm'nin 1/10' una ayarlanması. ‖ *Armür raporu,* bir dokuma armürünün, kareli kâğıt üzerinde bu dokumayı belirtmeye sağlayan en küçük gösterimi. (Dokuma, armür raporunun tüm yönlerde oluşturulmasıyla meydana gelir.) ‖ *Atkı raporu,* belirli bir düzende dizilmiş atkı ipliklerinin dokumanın tüm uzunluğu boyunca yinelenen en küçük birimi. ‖ *Çözgü raporu,* belirli bir düzende dizilmiş çözgü ipliklerinin dokumanın tüm genişliği boyunca yinelenen en küçük birimi. ‖ *Desen raporu,* dik yönde kesişen atkı ve çözgü ipliklerinin gerek kareli desen kâğıdı gerekse dokuma üzerinde oluşturduğu etki.
◆ sıf. El sant. *Rapor halı,* serpme motifli halılar için kullanılır. (Bu tür halılarda bir ya da birkaç motif, belli bir düzene göre yüzeye serpiştirilmiştir. Bazılarında bordür vardır, çoğundaysa bordüre rastlanmaz.)

RAPORCU a. Raportör.

RAPORLAMA a. Tekst. Bir dokuma deseninin, kendi aralarında bağlanarak bir kompozisyon oluşturan motiflerini belli bir düzene göre yineleme yöntemi.

RAPORLU sıf. **1.** Bir doktordan ya da hastaneden rapor almış olan; bu nedenle işinden geçici bir süre ayrılmış olan kimse için kullanılır. **—2.** *Tkz.* Ruh sağlığının bozuk olduğuna ilişkin bir raporu bulunan kimse için kullanılır.

RAPORTÖR a. (fr. *rapporteur*). Bir davanın, bir işin ne durumda olduğunu, bir kurulun bir tasarı ya da bir yasa önerisi üzerindeki görüşünü açıklamakla görevli kimse; sözcü.

RAPORTÖRLÜK a. Raportörün yaptığı iş, sözcülük.

RAPP (George), Harmony Society tarikatının kurucusu (İptingen, Württemberg, 1757 - Economy, bugün Ambridge, Pennsylavina, 1847). Piyetist tarikata bağlı sıradan bir çiftçiydi, ilkel havari toplumu örnek alarak dinsel ve toplumsal bir cemaat örgütleme projesi tasarladı. ABD'ye göç etti (1803) ve 1805'te Pennsylvania' da Harmony Society'yi kurdu. 1815'te İndiana'da Wabash kıyılarına taşınan Harmony Society, "New Harmony" adını aldı. Rapp burayı kalkındırdıktan sonra, 1825'te Robert Owen'a sattı ve Ohio kıyılarına giderek aynı gelişmeyi gösteren bir başkasını (Economy) kurdu. Harmony Society tarikatı kurucuşunun ölümünden sonra geriledi ve XX. yy. başında ortadan kalktı.

RAPP (Jean, *kont*), fransız general (Colmar 1772 - Rheinweiler, Baden, 1821). Napoléon'un yaverliğine atandı (1804), imparatorluk seferlerinde kendini gösterdi. Dantzig valiliğine getirildi (1807), müstahkem kenti savunurken tutsak düştü (1813). Fransa'ya döndüğünde (1814) Bourbonlar'a katıldı, ardından gene Napoléon'a döndü. Ren ordusu başkomutanı ve Alsace valisi olarak, Strasbourg'a çekildi (1815). İsviçre'de bir süre kaldıktan sonra ülkesine döndü ve Chambre des pairs üyesi (1819) yapılarak Louis XVIII'in birinci chambellan'lığına ve gardırop yöneticiliğine getirildi (1820).

RAPP, Rusya'daki devrimci edebiyat grubu *Rosiskaya Asotsiyatsiya Proletarskih Pisateley*'in (Rus proleter yazarlar derneği) kısaltılmışı. Daha önceki proleter derneklerinin mirasçısı olan bu dernek her türlü hoşgörüsüzlüğü ve fırsatçılığı reddeden partinin direktifiyle örgütlendi (1925). RAPP 1932'de dağıldı.

RAPPADAK be. (yansıma sözc.). Birdenbire, beklenmedik bir biçimde: *Koştu koştu ve önümde rappadak durdu.*

RAPPAPORT (Emil Stanisław), polonyalı hukukçu (Varşova 1877 - Lódź 1965). Yüksek mahkeme yargıçlığına getirildi. Ceza hukukuna bütünlük kazandırmak amacıyla 1927'de Varşova'da toplanan ilk uluslararası konferansı düzenledi.

RAPPE (*baron* Axel Emil), isveçli general ve askeri yazar (Kristinelund 1838 - öl. 1918). 1870'te Paris'teydi, Ren ordusunda görev aldı; Vionville'de yaralandı, Metz'ten kaçtı, Bapaume ve Saint-Quentin'de yararlık gösterdi, ardından Cezayir' de barışı yeniden kurma harekâtına katıldı. İsveç ordusu kurmay başkanlığına getirildi (1892). Yapıtları: *La Campagne de l'armée française du Nord en 1870 - 1871* (Kuzey fransız ordusunun 1870-1871 seferi) ve *Charles XII, plan de campagne contre la Russie* (Karl XII, Rusya'ya karşı sefer planı) [1708-09].

RAPPERSWİL, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) kent, Zürich gölü kıyısında; 7 800 nüf. XIII. - XIV. yy.'da yapılmış kale şato. XIII. ve XV. yy.'dan kalma, birçok kez onarılmış kilise. Müze. Sayfiye merkezi.

RAPSODİ a. (fr. *rhapsodie;* "bir şiirin okunması" anlamında yun. *rhapsodia*'dan). Müz. Ulusal ya da bölgesel müziklerden alınmış temalar ya da etkilerin kullanıldığı, serbest karakterde, doğaçlamaya yakın çalgı yapıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Antik. Özellikle Homeros şiirlerinden epik bir bölüm içeren şiir ya da şiir parçası.

—ANSİKL. "Rapsodi" terimini ilk kez, XIX. yy. başlarında, bu ad altında piyano fantezilerini yayımlayarak Tomášek kullandı. Liszt'in macar rapsodileri, çigan öğelerinin (gamlar, aralıklar, ritimler) kullanıldığı epik yapıtlardır. Liszt, bir de *İspanyol rapsodisi* yazdı. Ondan sonra rapsodi, folklor öğeleri üzerine bir fantezi olarak kaldı. Yalnız Brahms (türün baladа yaklaştırdı) ve Debussy (klarinet için rapsodi) bunun dışına çıktılar. Başlıca rapsodi bestecileri: Lalo (*Norveç rapsodisi*), Dvořák (*Slav rapsodileri*), Saint-Saëns (*Auvergne rapsodisi*), Ropartz (*Breton rapsodisi*), Gershwin (*Rhapsody in blue*), Ravel (*İspanyol rapsodisi*), Bartók (piyano ve orkestra için bir; piyano ve keman için iki; keman ve orkestra için iki rapsodi).

RAPTEDİLMEK → RAPTETMEK.

RAPTETME a. Raptetmek eylemi.

RAPTETMEK g. f. (*rabıt etmek* > *raptetmek*). *Bir şeyi (somut ya da soyut) bir şeye, bir yere raptetmek,* onu, o şeye, oraya iliştirmek, tutturmak; ona bağlamak.

◆ **raptedilmek** edilg. f. Raptetmek eylemine konu olmak.

RAPTİYE a. (ar. *rabṭ* ve *iyye*'den *rabṭiyye*). Kâğıdı, kartonu vb. bir yere tutturmaya yarayan, üstü düz, genişçe ve yuvarlak başlıklı, sivri uçlu bir tür çivi.

RAPTİYELEMEK g. f. *Bir şeyi (bir yere) raptiyelemek,* onu (oraya) raptiyeyle tutturmak.

◆ **raptiyelenmek** edilg. f. Bir şeyden söz ederken, bir şeye, bir yere raptiyeyle tutturulmak.

RAPTİYELENMEK → RAPTİYELEMEK.

RAPTUS a. (*kapıp götürme* anlamına gelen lat. sözc.). Psik. Ani ve karşı konulmaz bir boşalma niteliğinde, özne ya da başkası bakımından dramatik sonuçlara yol açabilecek paroksistik davranış.

RAQUETTE (Gustav Richard), isveçli türkolog (? 1871 - ? 1945). Misyoner ve doktor olarak Kaşgar ve Yarkent'te çalıştı. Doğu Türkistan lehçelerini araştırdı. Doğu türkçesinin gramerini yazdı. İsveç'e dönüşünde (1924) Lund Üniversitesi'nde türk dili doçentliğine atandı. Türkçede vurgu sorunu üzerinde durdu (1927). *English -Turkisch Dictionary Based on the Dialects of Kashgar and Yarkand* (Kaşgar ve Yarkent lehçeleri üzerine ingilizce-türkçe sözlük, 1927) adlı yapıtı hazırladı. *Tahir ile Zühre* hikâyesinin Doğu Türkistan çeşitlemesini yayımladı: *Eine osttürkische Variante der Sage von Tahir und Zohra* (1930).

RAROTONGA, Polinezya'da ada, Cook takımadaları içinde; 67 km²; 9 800 nüf. Başlıca ürünü meyvelerdir (limon, ananas, hindistancevizi, muz). Adada, takımadaların yönetim merkezi *Avarua* ve uluslararası bir havalimanı yer alır.

RAS a. (*prens* anlamında, etyopya dilinde sözc.). Tar. Etyopya'da, negus'ten sonra gelen en yüksek soyluluk unvanı.

RASA, *tat, lezzet* anlamında sanskritçe sözcük; klasik hint sanatı kurallarına göre, bir edebiyat yapıtı, bir dans, müzik ya da tiyatro gösterisinin uyandırdığı bir duyguyu ya da bir ruhsal durumu belirtir. Kuramsal olarak, çeşitli biçimlerde düzenlenebilen on rasa vardır. Sanat yapıtının niteliği, bu yapıtın seyircide uyandırdığı rasaların çeşitliliği ve bolluğuyla ölçülür.

RASA, Hırvatistan'da liman kenti, Doğu İstria'da. Madenkömürü çıkarımı. Termik santral.

RASADGÂH a. (ar. *raṣad* ve *-gāh*'tan *raṣadgāh*). *Esk.* **1.** Gözetleme yapılan, beklenen yer. **—2.** Gözlemevi.

RASAF ya da **RASAFE** a. (ar. *raṣaf, raṣafe*). *Esk.* **1.** Kaldırım, yaya yolu. **—2.** Kaldırım taşı.

RASAFET a. (ar. *raṣāfet*). *Esk.* Sağlam olma, dayanıklılık.

RÄSÄNEN (Arvo Martti Oktavianus), finli türkolog (Helsinki 1893 - *ay. y.* 1976). Helsinki Üniversitesi'nde okudu. Fin-Ugur derneği'nin yardımıyla Asya'da çeremis, çuvaş, tatar boyları arasında dil araştırmaları yaptı. Öğrenimini Kazan Üniversitesi'nde sürdürdü (1915-1917). Helsinki Üniversitesi'nde türk filolojisi doçentliğine atandı (1926); bu üniversitede profesörlük yaptı (1944-1961). Anadolu ağızlarını inceleyerek derlediği dil gereçlerini yayımladı: *Türkische Sprachproben aus Mittel-Anatolien* (Anadolu'dan derlenen dil gereçleri, 1933-1942). Türkçenin sesbilgisi ve biçimbilgisiyle ilgili verileri değerlendirdi: *Materialen zur Lautgeschichte der türkischen Sprachen* (Türk dillerinin sesbilgisi tarihi için gereçler, 1949), *Materialen zur Morphologie der türkischen Sprachen* (Türk dillerinin biçim bilgisi için gereçler, 1957). Türkçe sözcüklerin kökbilgisi üzerindeki araştırmalarını *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen* (Türk dilinde kökbilgisel sözlük denemesi, 1969) yapıtında derledi.

RASANET ya da **RESANET, -ti** a. (ar. *raṣanet*). *Esk.* Dayanıklılık, metanet: *"Lakin Reşit Paşa'da evvelki salâbet ve rasânet kalmamıştı"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RASANETLİ ya da **RESANETLİ** sıf. (ar. *raṣanet*'ten). *Esk.* Dayanıklı, metin.

RASAS a. (ar. *raṣāṣ*). Esk. kim. **1.** Kurşun. **—2.** Kalay. **—3.** *Rasas-ı ebyaz,* beyaz kalay. || *Rasas-ı esved,* kurşunlu kalay. || *Rasas-ı müzab,* eritilmiş kalay.

RASASİ sıf. (ar. *raṣaṣ* ve *-i*'den *raṣaṣi*). *Esk.* Kurşun renginde olan, kurşuni.

◆ a. Kalaycı, kalay yapan kimse.

RASAT a. (ar. *raṣad*). **1.** Gökcisimlerini izleme; gözlem. **—2.** *Esk.* Bir şeyi gözleme, bekleme, ona pusu kurma. **—3.** *Esk.* Gökcisimlerini izlemeye yarayan dürbün ya da teleskop gibi gözlem aracı.

RASATÇI a. Gözlemci.

RASATHANE a. (ar. *raṣad*, fars. *ḫane*' den; *raṣad-ḫāne*). GÖZLEMEVİ'nin eşanlamlısı.

RASBORA a. Uzakdoğu'daki tatlısularda yaşayan, küçük bedenli kemiklibalık cinsi. (Dayanıklılığı ve kolay üremesi nedeniyle akvaryumseverlerin tercih ettiği balıklardır. Sazangiller familyası.)

RASCHİG (Friedrich August), alman kimyacı (Brandenburg 1863 - Duisburg 1928). Ludwigshafen'da Badische Anilin und Soda Fabrik'te kimyacı olarak çalıştı (1887), burada, fenol üreten bir fabrika kurdu (1891). Kendi adını taşıyan soğurma aygıtını icat etti.

Raschig halkaları, bir damıtma ya da soğurma kolonu içine yığılarak yukarı çıkan gaz akımı ile aşağı inen sıvı akımı arasında daha geniş bir temas yüzeyi oluşturmaya yarayan kumtaşı ya da metalden yapılmış küçük halkalar. Sülfürik asit fabrikalarındaki Glover ve Gay-Lussac kuleleri, genellikle bu tür halkalarla donatılır.

RAS DAŞEN ya da **RAS DASCİAN,** Etyopya'nın en yüksek noktası, Semien kütlesinde; 4 550 m.

RASEMAZ a. (fr. *racémase*). Biyokim. L serisinden aminli bir asidin özgül olarak D serisinden aminli aside dönüşmesini katalizleyen enzim.

RASEMİK sıf. (fr. *racémique;* lat. *racemus,* üzüm salkımı'ndan). Org. kim. İki enantiyomerden oluşan eşmolekülü tüm karışımlar için kullanılır. (Pasteur'ün belirlediği gibi ilk bilinen örneği rasemik asittir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ a. Rasemik karışım.

—ANSİKL. Rasemik karışım, her zaman gaz ya da sıvı fazda bulunan bir karışımdır. Sıvı ya da çözünmüş rasemik bir karışım kristalleştiğinde, iki çeşit katı verir. Birincisinde, enantiyomorf ve hemiedrik olan iki kristal grubunun birleşmesi sonucu rasemik katı bir karışım elde edilir; her enantiyomorf kristal türü, yalnız bir enantiyomer moleküllerinin birleşmesine denk

düşer. Bu karışım, erime noktası arı durumdaki enantiyomerinkine göre daha düşük olan bir ötektiktir. İkinci durumda yalnız tek tip holoedrik kristallerden oluşan rasemik bir bileşik (her enantiyomerden aynı miktarda eşmolekül içerir) elde edilir. Bu kristallerin erime noktaları, arı durumdaki bir enantiyomerin erime noktalarının üzerinde ya da altında olabilir.

Rasemik bir karışımın arı enantiyomerlere bölünmesi ya da başka bir deyişle bileşenlerine ayrılması, Pasteur'ün geliştirdiği üç yönteme göre yapılır. Bu yöntemlerden en yalın olanı, enantiyomorf hemiedrik kristallerden oluşan ötektik bir karışımı pensle ayıklamaya dayanır. Bu, uygulanması en zor olan yöntemdir; çünkü rasemik karışım, genellikle rasemik bileşiğin holoedrik kristalleri biçiminde kristalleşir. En çok kullanılan ikinci yöntem, (+)A ve (−)A gibi iki enantiyomerin rasemik bir karışımını, örneğin (+)B gibi bakışımsız bir başka bileşikle kimyasal tepkimeye sokarak (+)A(+)B ve (−)A (+)B gibi iki bileşikten meydana gelen bir karışım oluşturmaya dayanır. Diastereoizomer olan bu iki bileşik, birbirinden ayırt edilmelerini sağlayan farklı fiziksel özellikler taşır. (+)A (+)B ve (−)A (+)B bir kez ayrıldıktan sonra yeni bir kimyasal tepkimeyle hem (+)A hem de (−)A ayrı ayrı elde edilir. Benzer bir ilkeye göre oluşturulan üçüncü yöntem, (+)A (−)A rasemik karışımını, bakışımsız bir bileşik olan bir enzimle ya da bileşiminde bu enzim bulunan bir mikroorganizmayla tepkimeye sokmaya dayanır. (+)A ve (−)A'nın enzimle oluşturduğu kompleksler, diastereizomerlerdir. Bu iki kompleksten genellikle yalnız biri, örneğin (+)A, bir enantiyomerden başka bir bileşiğe dönüşebilir; böylece (+)A tükenirken geriye (−)A kalır. Bu yöntem ancak enzimlerle dönüşebilen bileşiklerin rasem biçimine uygulanabilir.

N.Y.T.



Knud Rasmussen

RASEMİKLEŞME a. Org. kim. Bir enantiyomeri ilgili bir rasemik karışıma dönüştüren kimyasal tepkime.

RASGELE sıf. (*rast gelmek*'ten *rast gel -e > rasgele*). Belli bir özellik taşımayan, önemi olmayan bir kimseyi, bir şeyi belirtir; herhangi bir, gelişigüzel, sıradan: *O rasgele bir insan değildir. Rasgele bir çalışma.*

—İstat. *Rasgele sayılar çizelgesi* → RASTLANTISAL* ÖRNEKLEME.

—Ruhbil. *Rasgele öğrenme*, öznenin istemli katılımı olmaksızın, yalnızca uyarma ya da etkinliklerin varlığıyla meydana gelen öğrenme. (Karşt. MAKSATLI ÖĞRENME.)

◆ be. Belli bir amaç gütmeden, belli bir seçme, bir ayrım yapmaksızın, belli bir düşünceye ya da niyete bağlı olmaksızın: *Rasgele ateş etmek. Rasgele konuşmak. Şuraya buraya rasgele atılmış giysiler.*

—Olasıl. *Rasgele almak*, bir hesaba ya da bir akılyürütmeye bir rastlantı öğesi sokmak.

RASH a. (ing. *rash*, döküntü'den). Tıp. Kızıl ya da kızamığınkine benzeyen, ancak bunlardan hastalığın diğer belirtilerinin bulunmaması ve kısa sürmesiyle ayrılan deri döküntüsü. (Rash, çeşitli bulaşıcı hastalıkların başlangıcında ve zehirlenmelerde görüldüğü gibi, aşı ve antibiyotik tedavisinin bir yan etkisi olarak da ortaya çıkabilir.)

RASIDAN çoğl. a. (ar. *rāṣıd*'ın fars. çoğl. *rāṣıdān*). Esk. Gözetleyenler, bekleyenler; gözlem yapanlar.

RASIT sıf. (ar. *raṣad*'dan *rāṣıd*). Esk. **1.** Gözleyen, bakan. **—2.** Gözlem yapan, gözlemci.

RASİ sıf. (ar. *rāsī*). Esk. **1.** Kımıldamayan, yerinden oynamayan, sabit. **—2.** Demir atmış gemi için kullanılır.

RASİA a. (ar. *raṣīʿa*). Esk. **1.** Kabara, süs amacıyla çakılan çivi. **—2.** Metal çivilerle yapılan süs.

RASİB, RASİBE sıf. (ar. *rüsūb*'dan *rāsib*, dişl. *rāsibe*). Esk. Tortulaşan, dibe çöken: *Eszam-ı rasibe* (dibe çöken cisimler).

RASİF sıf. (ar. *raṣīf*). Esk. Dayanıklı, sağlam.

◆ a. **1.** Deniz yüzeyine çıkmış kaya. **—2.** Taştan yapılmış rıhtım ya da temel.

RASİH sıf. (ar. *rüsūḫ*'tan *rāsiḫ*). Esk. **1.** Sağlam, esaslı: *"Meşrutiyet hakkında vâzıh ve râsih fikirler peyda olmuş olmalıdır"* (İsmail Suphi). **—2.** Özellikle din bilgisinde derinleşmiş olan, geniş bilgiye sahip olan.

RASİH, asıl adı **Mehmet,** türk şair (öl. Balıkesir 1776). Zağanos Paşa soyundan geldiği söylenir. Daha çok aşk konusunu işlediği kıvrak söyleyişli gazellerinde halk deyişlerine de yer verdi. Çok tanınmış bir gazelinin *"Süzme çeşmin gelmesin müjgân müjgân üstüne/Vurma zahm-ı sineme peykân peykân üstüne"* (Gözünü süzme, kirpiklerin üst üste gelmesin de bağrımın yarasına ok üstüne ok atmış olmayasın) beytini Nedim bir kasidesinin tegazzül bölümünde tazmin etti. Gazellerine birçok nazire yazıldı.

RASİH BEY, türk matematikçi (Rize ? - İstanbul 1911). Harbiye'yi bitirdikten sonra Darüşşafaka'da ve Deniz harp okulu'nda öğretmenlik yaptı. Batılı anlamda eğitim veren öncü eğitimciler arasında yer alır. Başlıca yapıtları: geometri hakkındaki *Usuli hendese*, tasarı geometri ile ilgili *Hendese-i resmiye*, deniz haritalarının hazırlanış yöntemlerini anlatan *Harita-i bahriye arzı*.

RASİH EFENDİ → KAPLAN (Rasih).

RASİHİN ya da **RASİHÛN** çoğl. a. (ar. *rāsiḫ*'in çoğl. *rāsiḫīn, rāsiḫūn*). Esk. **1.** Dayanıklı, sağlam olanlar. **—2.** Din bilginleri.

RASİM, RASİME sıf. (ar. *rāsim*, dişl. *rāsime*). Esk. Resim yapan, resim çizen.

RASİM Fodlacızade Ahmet, türk şair (İstanbul 1766 - *ay y.* 1853). Üsküdar'da Valideiatik medresesi müderrislerinden Hoca Emin Efendi'den özel ders aldı. Sadaret mektubi kalemi'nde çalıştı. Reisülküttap mühürdarlığı yaptı. Tasavvufu konu edinen şiirler yazdı. *Divan*'ı (1855), *Nesayih-i şer'iye ve mev'ize* (1898) adlı manzum bir risalesi, *Keramat-ı evliya, Muhasebe-i nefs* gibi yapıtları vardır.

RASİM EFENDİ (Ebubekir), türk reisülküttap (XVIII. yy.). Osman III döneminde Darphane nazırı iken reisülküttap oldu (1757). Üç ay kadar bu görevde kaldıktan sonra vezirlik payesiyle Halep ve Mısır valiliklerinde bulundu.

RASİM EFENDİ Hafız (Mehmet), türk hattat (Trabzon 1842 - İstanbul 1885). Hattı babasından öğrendi; on iki yaşında icazetname aldı; sülüs ve nesih yazılarda başarılı oldu. İstanbul Sultanselim camisi'nde din derslerine devam etti, kendisi de Bayezit camisi'nde din dersleri verdi. Döneminin ünlü hattatı Abdülfettah Efendi'nin yardımıyla Darphane'de çalışmaya başladı. Burada hakkâklığı da öğrendi ve sikke rassamlığı yaptı. Celi yazılarda ve tuğra çekmekte de başarılı olduğu söylenir. Bir Kuran yazdı; ikincisi yarım kaldı.

RASİM MEHMET PAŞA, türk hekim (öl. İstanbul 1909'dan sonr.). Mektebi tıbbiye-i şahane'yi bitirdi (1876); ertesi yıl aynı okulda görev aldı. Burada teşrih (anatomi) muallimi sanliğine yükseldi; ferik oldu (1899). Uzun yıllar Mazhar Paşa ile birlikte çalıştı; onun istifası üzerine ders nazırlığına getirildi (1909). Hıfzıssıhhai umumiye başmüfettişliği, Rüsumat heyeti teftişiyesi tahlilhane müdürlüğü görevlerinde bulundu. Genel sağlık hizmetleri alanındaki çalışmalarının yanı sıra besteleri ve güfteleriyle de tanınır.

RASİME a. (ar. *resm*'den *rasime*). Esk. **1.** Töre, gelenek. **—2.** Tören, merasim: *"Arabalar rasime mahallinin ötesinde idi"* (H. Z. Uşaklıgil).

RASİME → RASİM.

RASİN sıf. (ar. *raṣanet*'ten *raṣīn*). Esk. Sağlam, dayanıklı: *"...yıkılıp fenâ bulmaktan masûn kalan mebnâ-yı rasîn ve nezîh medeniyeti tesis eden..."* (Mehmet Tevfik).

RASİZM (fr. *racisme*). → IRKÇILIK.

RASK (Rasmus Christian), danimarkalı dilbilimci (Brøndekilde, Odense yakınları, 1787 - Kopenhag 1832). *Undersögelse om der gamle Nordiske eller İsklandske sprogs Oprindelse* (İzlanda dillerinin kökenleri üzerinde araştırmalar) adlı yapıtıyla karşılaştırmalı dilbilgisi dalını kurdu: bu yapıtında Bopp'tan önce, germen dilleri yunanca, latince, litvanya dili, slav dilleri ve ermenicenin kökendeki akrabalıklarını ortaya koydu; öte yandan germen dillerindeki ünsüzlerin öteki Hint Avrupa dillerine oranla belli bir düzene göre değiştiğini kanıtladı; bu buluş, 1822'de Grimm'in dile getireceği temel yasayı oluşturdu. Ancak, elyazması 1814'te danimarka Bilimler akademisi'ne sunulan yapıt, ancak 1818'de, Bopp'unkinden iki yıl sonra yayımlandı; danca yazması da önünde bir tür engeldi. 1816'dan 1823'e kadar İran, Hindistan ve Seylan'a dek uzanan bir doğu yolculuğu yaptı ve birçok elyazmasıyla döndü. Rask aynı zamanda eski izlanda dilinin (1811), anglosaksoncanın (1818), 1823'ten sonra da ispanyolca, friesland dili ve italyancanın, vb. betimlemeli dilbilgilerini de yazdı; gerçek amacının, felsefi önselliklere değil, dillerin betimlenmesine dayalı genel bir dilbilgisi hazırlamak olduğu sanılmaktadır.

RASKA, Bosna-Hersek, Karadağ ve Sırbistan sınırında bölge. Derin vadilerle yarılan, billurlu ve kireçtaşlı (1 000 - 2 000 m yükseltide) platolardan oluşur. Osmanlı egemenliği döneminde burası bir hayvancılık merkezi ve Bosna ile Makedonya, Sırbistan* ile Adriya denizi arasında bir geçiş bölgesi oldu. Raska'nın bir bölümü, Berlin kongresi'nden sonra, Novi Pazar sancağını oluşturdu. Halkı, çevredeki vadiler ve havzalardan göç edince dağlar ıssızlaşmıştır.

RASKOL, *görüş ayrılığı* ya da *ayrılık* anlamına gelen ve patrik Nikon'un (1652 -1666) reformlarına, gelenekçilerin gösterdiği muhalefetten doğan Rus ortodoks kilisesi'ndeki ayrılığı belirten rusça sözcük.

Bunalımlar döneminin hemen ardından (1605-1613), Ortodoks kilisesi, devletin yeniden kurulmasına sıkı sıkıya bağlı bir toparlanma çabasına girişti. Patrik Nikon, litürji kitaplarının yeniden gözden geçirilmesi ve bunlardaki yanlışları düzeltme görevini, yunanlı ve ukraynalı bilginlere verdi (düzeltilmiş kilise duaları kitabı, 1655 sinodu tarafından onaylandı). Nikon, iki parmak yerine üç parmakla istavroz çıkarmak gibi bazı değişiklikleri Moskova ayin düzenine soktu ve "eski iman taraftarlarının" (starovyerıy*) ve bunların reisi Avvakum' un muhalefetiyle karşılaştı. Bunlar, Rus kilisesi'nin geleneklerine bağlı ve batı etkilerine düşmandılar. Saf ve çileci bir hıristiyanlık taraftarı olan bu insanlar, "gerçek iman"ı savunmak için din uğruna kurban olmayı kabul ettiler. 1666-67 Din meclisi tarafından din sapkını ve ayrılıkçı olarak mahkûm edildiler; işkence gördüler, ama boyun eğmediler. Solovets manastırı ayaklandı (1668-1676); Avvakum ve tilmizleri yakıldı (1682). Halktan kimseler olan starovyerıy mensuplarının çoğu da Kilise'nin ve devletin zorla kabul ettirdiği düzenden uzakta yaşamak üzere Kuzey' in ve Doğu'nun ıssız ormanlarına sığındı.

RASKOLNİK (rusça sözc.). Tar. Rusça, dinsel sapma anlamına gelen ve resmi olarak, raskol üyelerini ya da 1666-1667' de Ortodoks kilisesi'ne bağlı kalanları (starovyerıy*) belirten sözcük. Bu terim 1905'te eski inançlara bağlı olanlara karşı dinsel hoşgörü ilan edilirken yasaklandı.

RASKOLNİKOV (Fyodor Fyodoroviç),

rus siyaset adamı (Bolşaya Ohta, Sen-Petersburg yakınında, 1892 - Nice 1939). Daha 1910'da bolşevik partiye girdi, Ekim devrimi'ne katıldı. Ağustos 1918'de Volga'daki askeri filoya komuta etti; Kazan'ı beyaz muhafızlardan kurtardı, Kama nehri üzerinde Sarapul'a kadar ilerledi. 1919'da Volga-Hazar donanmasının komutanlığını üstlendi ve İngilizler'in destekledikleri beyaz muhafızları püskürttü; 1920'de Baltık denizi'nde İngilizler'i yendi. Afganistan'da elçilik (1921-1923), ardından Komünist Enternasyonal yönetici organlarında bir süre bulunduktan sonra Estonya, Danimarka ve Bulgaristan'da gene elçilik yaptı (1930-1938). Görevinden alınarak SSCB'ye çağrılması üzerine hükümetiyle bozuştu ve Fransa'ya sığındı.

Raskolnikov, Dostoyevskiy'in *Suç ve ceza* adlı romanının kahramanı.

RASLAMAK → RASTLAMAK.

RAS LANUF, Libya'da petrol limanı, birçok petrol boruhattının ulaştığı Büyük Sirte körfezinde.

RASMUSSEN (Knud), danimarkalı Arktika kâşifi (Jakobshavn 1879 - Kopenhag 1933). Danimarkalı bir babayla eskimo bir annenin oğluydu. 1910'da Grönland'da Thule istasyonunu kurdu. 1911'de İnlandsis'i baştan başa geçti, 1916-17'de bu başarıyı bir kez daha gösterdi. 1921'de, Eskimolar'ın gidip geldikleri bütün bölgeleri kapsayan çok büyük bir sefere girişti; 1924 yazında Alaska'ya ulaştı, hatta Bering boğazını geçerek Sibirya'nın ucunda yaşayan bazı Eskimolar'ı inceledi.

RASMUSSEN (Jørgen), danimarkalı mimar ve tasarımcı (Odense 1931). Büro mobilyaları konusunda uzmanlaştı. 1970'te Knoll firması için, plastik ve alüminyum döner bir sandalye ve 1980'de Hermann Miller için MKD iskemleleri dizisini yarattı; fabrikada kullanılmak üzere bir oturma elemanı tasarladı.

Rasmussen anevrizması (danimarkalı doktor F. *Rasmussen*'in [1837-1877] adından). Patol. Verem kavernlerinde, akciğer atardamarının dalları üzerinde bulunan anevrizma. Patlaması ağızdan bol miktarda kan gelmesine (hemoptizi) neden olur.

RASOHERİNA ya da **RABODO** (öl. 1868), Madagaskar kraliçesi (1863-1868). Radama II'nin karısı. Kocasının ölümünden sonra "Rasoherina" adıyla kraliçe ilan edildi. Rainilaiarivony ile evlendi ve yönetimi ona bıraktı. Fransa ve İngiltere ile iyi ilişkiler kurdu.

RASON → RAZON.

RASONYİ (László), macar türkolog (Liptószentmiklos, Macaristan, 1899 - Budapeşte 1984). Budapeşte Üniversitesi'nde türkoloji ve hungaroloji öğrenimi gördü. Macar bilimler akademisi kütüphanesi'nde görev aldı (1921). Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde açılan Hungaroloji kürsüsü'nde profesörlük yaptı (1935-1942). Macaristan'da Kolozsvár Üniversitesi'nde ders verdi (1942-1944); burada bir türkoloji kürsüsü kurdu. Budapeşte'de Balkan enstitüsü'nde çalıştı (1947-1949). Akademi kitaplığı danışmanlığından emekliye ayrıldı (1961). 1963'ten sonra Ankara Dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde bir süre daha görev yaptı. Eski türk kavimlerinin tarihi, türkçe kişi adları, türk-macar ilişkileri, türkçeden macarcaya geçmiş sözcükler gibi konularda araştırmaları vardır. *Dünya tarihinde türklük* (1942) adlı yapıtının türkçe yeni basımı *Tarihte türklük* (1971) adıyla yayımlandı. *Hidak a Dunan* adlı yapıtı, *Tuna köprüleri* adıyla türkçeye çevrildi (1984).

RASOPHOROS a. (yun. sözc.; "cüppe" anlamında *rason* ve "giymek, taşımak" anlamında *phorein*'den). Ortodokslukta, özellikle de Aynaroz'da, ilk keşişlik mertebesi. (Bir deneme süresinden sonra, aday, keşişlere özgü tepe tıraşını olur ve cüppe giyme hakkını elde eder.)

RASPA a. (ital. *raspa*). **1.** İşlem. Yüzeyleri raspalamada kullanılan, ucu hafifçe yuvarlak, su verilmiş çelikten yassı el aleti. **—2.** *Arg.* Çok aşırı yemek yeme. **—3.** *Raspa etmek,* raspalamak.
—Ayakkc. Ayakkabıcıların, kösele yerleştirilmeden önce ayakkabı altını düzleştirmek, kenarlarda artakalan çapakları temizlemek için kullandıkları demirden el aleti.
—Denizc. Güverte, karina vb. yerleri kazımada kullanılan ağaç saplı, keskin ağızlı, üçgen biçiminde metal el aleti. || *Raspa etmek,* güverte, karina vb. yerlerin paslanmış bölümlerini raspa aletiyle kazımak. || *Raspa taşı,* güverte ve ahşap kısımları temizlemede kullanılan süngere benzer yumuşak taş.
—İnş. *Taş raspası,* gevrek kesme taşlarla yapılmış cepheleri kazımakta kullanılan ve demir lamalı tahta bir sistireyi andıran duvarcı aleti.
—Kâğ. san. Bir kurutma silindirine, yaş prese ya da kâğıt makinesinin valsine dayanan ve onları temiz tutmaya yarayan metalden ya da sentetik malzemeden lama. (Eşanl. FOLYA.) || *Krepleme raspası,* kâğıdı kreplemek için pahına özel bir biçim verilmiş raspa.
—Su işler. Kanalizasyon borularını temizlemekte kullanılan büyük kazıma aleti.

RASPACI sıf. *Arg.* Aşırı yemek yiyen kimse için kullanılır; obur.

RASPAİL (François Vincent), fransız kimyacı ve siyaset adamı (Carpentras 1794 - Arcueil 1878). Eski bir papaz okulu öğrencisiydi, profesör oldu, hukuk ve doğal bilimleri öğrenmek için Paris'e gitti (1816). Cumhuriyetçi görüşleri benimsedi, 1830 devrimi'ne katıldı. Cumhuriyetçi etkinlikleri yüzünden, hakkında birçok kez kovuşturma açıldı ve mahkûm oldu (1832-1834), *le Réformateur* gazetesini kurdu (1834). Bir yandan bilimsel çalışmalarını ve araştırmalarını da sürdürdü. 1840'ta, arsenik konusundaki uzmanlığı sayesinde M[me] Lafarge davasında suçlunun kurtulmasına yardımcı oldu. Esas maddesi kâfur olan bir tedavi yolunu açıkladı ve halka tanıtıcı kitaplar yayımladı (*le Médecin des familles* (Ailelerin doktoru) [1843]; *le Manuel de la santé* (Sağlık el kitabı) [1845]. Bu yapıtlarıyla büyük bir üne kavuştuysa da, yasadışı tıpla uğraşmaktan hakkında kovuşturma açıldı (1846). 1849 nisanında, 15 mayıs gününe katılmaktan sürgüne mahkûm oldu ve Belçika'ya gitti. Milletvekili (1876-1878) olarak, cumhuriyetçi ilkeler ve Paris komünü yanlılarının affı için mücadele etti.

RASPALAMA a. İşlem. Bir kızak yolu, duyarlı bir birleştirme ya da kılavuzlama yüzü ya da dayanağı vb. oluşturacak bir yüzeye uygulanan bitirme işlemi. (Raspalama, elde, mikrometre düzeyinde talaş kaldıran bir *raspa* aracılığıyla gerçekleştirilen uzun ve pahalı bir işlemdir; elde edilen yüzey çok duyarlıdır ve mükemmel sürtünme yüzeyi nitelikleri gösterir.)
—Orm. san. Tahta ve kontrplaklara mekanik bir raspa ile yapılan son işlem.

RASPALAMAK g. f. Raspalama uygulamak.
—Ayakkc. Vardolanın, ökçenin vb. kenarında önceki bir işlemden artakalan çapakları temizlemek.
—Orm. san. Bir doğrama parçasını raspa ile düzeltip parlatmak.
◆ **raspalanmak** edilg. f. Raspalamak eylemine konu olmak.

RASPALANMAK → RASPALAMAK.

RASPE (Rudolf Erich), alman yazar (Hannover 1737 - Muckross, İrlanda, 1794). Münchhausen* baronu üzerine ingilizce bir anekdot kitabı yayımladı (1785), almancaya çevrilen bu yapıt baronun ününün artmasını sağladı.

RASPİT a. (fr. *raspite;* avusturyalı mühendis *Rasp*'ın adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun tungstat.

RASPUTİN (Grigoriy Yefimoviç), rus serüvenci (Pokrovskoye, Tobolsk eyaleti, 1864 ya da 1865 - Petrograd 1916). Sibiryalı bir köylü çocuğuydu, ermiş *(starets)* ve iyileştirici olarak ünlendi. 1905'te Nikolay II ve Aleksandra Fyodorovna ile ilişki kurdu, 1907'de hemofiliye yakalanan çareviç Aleksey'i iyileştirdi, 1912 ile 1915'teki ciddi kanamalarda da onu gene kurtardı. Bu yüzden imparatoriçe kendisini, oğlunu ve Rusya'yı kurtarmaya gönderilen "Tanrı adamı" olarak ululadı. Ancak Rasputin, kendisine hayran olan ya da kendisinden lütuf dileyen birçok kadını hayasızca kandırdı ve gittikçe daha açık bir biçimde sefahate daldı. Basının eleştirilerine uğramasına ve 1912 "duma"sında bir tartışmaya yol açmasına karşın, Nikolay II' ye bu sözde Allah adamıyla ilişkileri yüzünden rejimin karşı karşıya kaldığı tehlikeleri anlatma yolunda bütün girişimler sonuçsuz kaldı. Rasputin'in her şeyi yapabilme yeteneği bulunduğu söylentisi yayıldı, gerçekte Nikolay II Rasputin'in öğütlerini pek de hesaba katmamakla birlikte 1915 ve 1916'da iktidarın kamuoyuna ters düşen bütün kararları *starets*'in gizli etkisine bağlandı. "Rusya'yı kendisini saran canice entrikalar ağından kurtarmak" amacıyla, prens F. Yusupov, grandük Dimitriy Pavloviç, sağcı milletvekili V. M. Purişkeviç ve doktor Lazovert'in hazırladıkları plan uyarınca, Rasputin, 16-17 (29-30) aralık 1916 gecesi öldürüldü.

RASPUTİN (Valentin Grigoriyeviç), rus yazar ve siyaset adamı (Ust-Uda, İrkutsk, 1937). 1989'da milletvekili seçildi, 1990-1991'de Başkanlık konseyi üyeliği yaptı. Şiirlerinde Sibirya taygalarını ve sert iklime boyun eğmiş, basit insanları anlattı. Roman ve öykülerinde, büyük sorunlarla karşı karşıya kalan bu insanların iç dünyalarına eğildi (*Vasiliy ve Vasilisa,* 1967; *Son mühlet,* 1970; *Yaşa ve hatırla,* 1974; *Matiora'ya veda,* 1976; *Yaşa ve sev,* 1982; *Yangın,* 1985).

RASPUTİTSA a. (rusça sözc.). Pedol. Soğuk bölgelerde ilkbahar, sonbahar ya da kışın görülen ve toprakların sıvılaşarak çamura dönüşmesine yol açan çözülme.

RASSAD sıf. (ar. *raşad*'dan *raşşād*). *Esk.* **1.** Dikkatle gözleyen. **—2.** Gözlem yapan, rasatta bulunan.

RASSOLNİK a. (rusça sözc.). Salatalık çorbası. (Rus mutfağı.)

RAS ŞAMRA → RE'S ŞEMRA.

RAST sıf. (fars. *rāst*). **1.** *Rast gelmek,* sözkonusu bir kimseyse, onunla karşılaşmak; ona rastlamak, tesadüf etmek: *Ona geçidin başında rast geldim;* sözkonusu bir şeyse bir kimsenin payına düşmek, ona rastlamak: *En iyi parça bana rast geldi:* atılan bir şeyse hedefi bulmak: *Attıklarından ancak ikisi hedefe rast geldi:* bir işse, isteğe uygun olmak: *Rast geldi, tam aradığımı buldum.* **—2.** *Rast gele* → RASGELE. || *Rast getirmek,* isabet etmesini, hedefi bulmasını, rast gelmesini sağlamak: *Silahı üç el ateşledi, ama hiçbirini hedefe rast getiremedi;* kollamak, izleyip uygun bir anını yakalamak: *Keyifli bir zamanına rast getirip konuyu açtım;* aranmakta olan bir şeyi, bir kimseyi umulmadık bir zamanda ya da yerde buluvermek uygun bir durum sağlamak, başarılı kılmak: *Allah rast getirsin!* || *Rast gitmek,* bir iş sözkonusuysa, hiçbir engelle karşılaşmaksızın istenilen biçimde gelişmek, uygun düşmek: *İşleri rast gitti, kısa sürede zengin oldu.*
◆ **rast gele** ünl. Çalışmakta olanözellikle de ava, balığa çıkmış kimselere "işiniz yolunda gitsin" anlamında söylenen iyi dilek sözü.

RAST sıf. (ar. *rāst*). *Esk.* **1.** Doğru, düz:

Delius



Rasputin

Reh-i rast (düz yol). **—2.** Sağ, sol karşıtı: *Çep ü rast* (sol ve sağ). **—3.** *Rast-bin,* doğru gören. || *Rast-gû,* doğru konuşan, doğruyu söyleyen: *"Şu halde mustakil ve rast-gû bir fikir ile söylenirse..."* (İsmail Suphi). || *Rast-kâr,* işini doğru yapan, güvenilir.

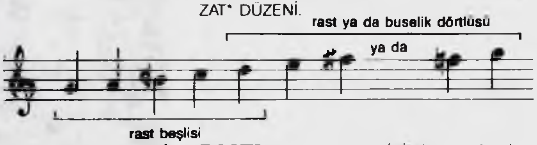
◆ a. **1.** Doğru söz. **—2.** Doğruluk, dürüst olma. **—3.** Güvenilen, güven duyulan kimse. **—4.** Uygunluk.

■**RAST** a. Müz. Türk müziğinde, orta sekizlideki *sol* (piyanoda *re*) sesinin adı. (Kaba sekizlideki *sol,* "kaba rast, tiz sekizlideki *sol* ise "gerdaniye" adını taşır.)



rast perdesi

■**RAST** a. Müz. **1.** Türk müziğinde bir basit makam. (Rast beşlisine, neva [*re*] perdesi üzerindeki rast dörtlüsü ya da buselik dörtlüsü [*acemli rast*] eklenerek oluşturulmuştur. Dizisi, batı müziğindeki *sol* majör gamına yakındır. Arel'den önceki kuramcılar, rast dizisini anadizi* kabul etmişlerdi; Arel, onun yerine çargâh dizisini koydu. Makam, yegâh [*re*] üzerindeki rast dörtlüsüyle pes tarafta sık sık genişletilebilir.) **—2.** *Acemli rast,* neva *(re)* perdesi üzerinde rast dörtlüsü yerine buselik dörtlüsünün, dolayısıyla da evç *(fa #)* yerine, acem *(fa ♮)* perdesinin kullanıldığı rast makamı. || *Rast düzeni* → MÜSTEZAT* DÜZENİ.



rast ve acemli rast makamlarının dizisi

RASTA a. **1.** RASTAFARİCİ'nin eşanlamlısı. **—2.** Rastafariciler'in kültür (reggae müziği) ve gelenekleri (örneğin örülmüş saçlar) ya da onları halka mal eden jamaikalı reggae müzikçileriyle ilgili ya da onları hatırlatan.

RAST-ACEM a. Müz. Türk müziğinde Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RASTAFARİCİ sıf. ve a. Rastafaricilik yandaşı. (Eşanl. RASTA.)

RASTAFARİCİLİK a. (Habeşistan [Etyopya] imparatoru Haile Selasiye'nin taç giymeden önceki adı olan *ras Tafari*'den). Jamaika ve ingilizce konuşan Antiller zencilerine özgü mistik, kültürel ve siyasal akım.

—ANSİKL. 1920'li yıllarda Jamaika'da ortaya çıkan bu akım, vaiz Marcus Garvey'in etkisinden kaynaklandı. 1914'te 500 000'i aşkın üye toplayan Universal Negro Improvement and Conservation Association'u kuran Marcus Garvey, Afrika'ya dönüşü savunuyordu. 1930'da ras Tafari, hıristiyan Haile Selasiye adıyla Habeşistan (Etyopya) tahtına çıktığı zaman Marcus Garvey, yeni negusun Tanrı'nın (cah) yeryüzündeki cisimleşmesi ve zenci halkın büyük kurtarıcısı olduğunu ilan etti. Rastalar, Jamaika'nın kendi öz "Babil"lerini simgelediğine ve kendilerinin yitik İsrail kabilelerinden birini oluşturduklarına inanmaktadırlar. Tıbbi bakım, gebelikten korunma ve evlilik gibi bazı beyaz alışkanlıkları kabul etmeyen Rastalar, ganca (marihuana) içilmesini savunmakta ve reggae*'yi kendi manevi müzikleri olarak kabul etmektedirler.

Hayon-Pitch



mısır rastıkı

RASTANİ çoğl. a. (fars. *rast*'ın çoğl. *rastan*). *Esk.* **1.** Dürüst kimseler. **—2.** Haklılar, doğrular.

RASTATT, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Murg kıyısında, Karlsruhe'nin G.-G.-B.'sında; 41 000 nüf. 1697'de yapımına başlanan şato. Metalürji. Elektrikli gereçler. Kırtasiye. Hazırgiyim.

Rastatt antlaşması, 6 mart 1714'te Louis XIV ve imparator Karl VI arasında yapılan ve İspanya Veraset savaşı'na son veren antlaşma. Villars ve Prens Eugene tarafından müzakere edilen antlaşma, Strasbourg ve Landau ile birlikte Alsace'ı Louis XIV'e bırakıyor, ancak Fransa Ren'in sağ kıyısında işgal ettiği yerleri geri veriyordu. Louis XIV'ün müttefiki olan alman prensleri devletlerine ve mevkilerine yeniden kavuşturan imparator, Napoli'yi, Milano bölgesini, Toscana'daki ispanyol garnizonlarını, Tournai, Menin, İeper ve Veurne'nin de eklendikleri İspanyol Hollandası'nı alıyor ve Utrecht antlaşmalarıyla Bavyera Seçicisi'ne vaat edilen Sardinya'yı elde tutuyordu. İmparatorluk geleneğine rağmen bu antlaşma latince değil, fransızca yazıldı.

Rastatt kongresi, Ren'in sol kıyısındaki toprakları ellerinden alınan prenslere Almanya'da verilecek tazminatı saptamak üzere Campoformio antlaşması tarafından öngörülen kongre. Açılış için 16 kasım 1797 tarihinin öngörülmesine rağmen birçok delege bu tarihten sonra geldi. Kilise prensliklerinin laikleştirilmesine karşılık Avusturya'nın papa için İtalya'da tazminat istemesi yüzünden bitmek bilmeyen görüşmeler (9 aralık 1797-23 nisan 1799), ikinci koalisyonun kurulmasından sonra bile sürdü. Directoire'ın delegelerini geri çağırması üzerine, Fransa ve Prusya arasındaki gizli görüşmelerle ilgili belgeleri ele geçirmek umuduna kapılan Avusturya, hafif süvarilerin fransız temsilcileri kentin kapılarında kılıçtan geçirmelerini sağladı (28 nisan 1799); Bonnier ve Roberjot öldürüldü, Debry ağır biçimde yaralandı. Suikast, fransız kamuoyunun yabancılara karşı ayaklanmasına yol açtı.

RASTELLİ (Enrico), italyan jonglör (Samara, Rusya, 1896 - Bergamo 1931). Aksesuarlarını (top, futbol topları, sopalar, halkalar) kullanmasındaki rahatlık ve uyumla ünlüydü.

RASTENBURG, Kętrzyn'in almanca adı. Doğu Prusya'da Polonya kenti; 15 900 nüf. Führer'in komuta merkezinde, 20 temmuz 1944'te, albay von Stauffenberg Hitler'e karşı başarısız bir suikast girişimi gerçekleştirdi.

RAST-GERDANİYE a. Müz. Türk müziğinde XV. yy. başlarında kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RAST-GEVEŞT a. Müz. Türk müziğinde XV. yy. başlarında kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RAST-HAVERAN a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Rast makamının, segâh üçlüsüyle ırak [*fa #*] perdesinde sona eren biçimidir. Günümüze, bestecisi bilinmeyen bir peşrevle bir sazsemaisinden başka örneği ulaşamamıştır.)

RAST-I CEDİT a. Müz. Türk müziğinde, Selim III'ün düzenlediği bileşik makamlardan biri. (Şedaraban makamına rast makamı eklenerek oluşturulmuştur. Rast beşlisiyle rast [*sol*] perdesinde sona erer.)

RASTIK a. (fars. *rasuht*'tan). **1.** Kadınların kaş ve saç boyası olarak kullandıkları, antimon tozundan yapılmış kara boya. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rastık çekmek,* kaşa rastık sürmek. || *Rastık mürekkep,* sabit siyah mürekkep. || *Rastık taşı,* antimona halk arasında verilen ad.

■—Bitki patol. *Ustilaginales* takımından bazı tilmantarların neden olduğu hastalık. (Eşanl. SÜRME.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Rastık ılık suyla yumuşatılarak bir çubuk yardımıyla kaşlara ya da fırça yardımıyla saçlara sürülür ve kuzguni siyah, sabit bir boya elde edilir. Kınayla karıştırılırsa koyu kestane renk verir. Uzun süre kadınlar arasında moda olmuş bir makyaj biçiminin ana öğesi olan rastık, kaş ve saç boyası olarak Anadolu'nun birçok yöresinde bugün de kullanılmaktadır.

—Bitki patol. Rastıkların nedeni ustilago cinsinden mantarlardır. Hastalığın örnek tipi, *Ustilago tritici*'nin yaptığı buğday rastığıdır. Başaklanma döneminde, kavuz, kavuzcuk ve üreme organlarının yerini siyah bir toz alır: bu toz rüzgârla dağılıp asalağın yayılmasına neden olan mantar sporlarıdır. Ustilagonun başka türleri, arpa, mısır, yulaf, kumdarı, kocadarı vb.' de hastalık yapar. Tohumların ilaçlanması hastalığa karşı etkilidir. Bunun için ditiyokarbamatlar, karboksin, tiyofanatlar kullanılır.

RASTIKLI sıf. Rastık sürülmüş olan kaş ya da saç için kullanılır.

RASTİ a. (fars. *rast* ve *-i*'den *rastı*). *Esk.* **1.** Doğru olma, doğruluk. **—2.** Gerçeklik, haklılık.

Rastignac (Eugène DE), Balzac'ın *İnsanlık komedyası* adlı yapıtının kahramanı. *Goriot Baba* adlı romanda, taşradan Paris'e geldikten sonra Mme de Nucingen'in önce sevgilisi, sonra damadı olan bu üniversite öğrencisi, başarılı bir dandi ve herkes tarafından sayılan biri olarak tüm "Scènes de la vie parisienne" dizisinde yeniden ortaya çıkar. Gözü doymaz ve soğuk bir bireyciyi simgeler.

RAST-KÜRDİ a. Müz. Türk müziğinde Kemanı Serkis'in (1885-1944) düzenlediği bileşik makam. (Rast makamının, kürdi dörtlüsüyle dügâh [*la*] perdesinde sona eren biçimidir. Repertuvardaki tek örneği Serkis'in peşrevidir.)

RASTLAMAK gçz. f. **1.** *Bir kimseye (bir yerde) rastlamak,* onunla karşılaşmak, onu görmek: *Sokakta bir dosta rastlamak. İşe gittiğim zaman ona sık sık rastlardım.* **—2.** *Bir kimseye bir yerde rastlamak,* onunla tanışmak: *Karıma ilk kez bir arkadaşın evinde rastladım.* **—3.** *Bir şeye rastlamak,* bir eylem sırasında o şeyi bulmak, onunla (soyut ya da somut) karşılaşmak: *Kazılar sırasında kömür damarlarına rastlamak. Bir yazarda sıkça rastladığımız sözcükler.* **—4.** *Bir kimseye rastlamak,* olumsuz bir durumdan söz ederken, o kimseyi bulmak: *Bütün aksilikler de bana rastlar.* **—5.** *Bir şeye, bir yere, bir kimseye (bir yerine) rastlamak,* bir şey sözkonusuysa, ona değmek, çarpmak, isabet etmek: *Çocukların attığı taş kafasına rastladı.* **—6.** *Bir şeye rastlamak,* bir şey sözkonusuysa, bir başka şeyle aynı hizaya gelmek: *Sokağın köşesine rastlayan ağaç.*

◆ **rastlanmak** edilg. f. Bir kimse ya da bir şeyden söz ederken, onunla karşılaşmak: *Sokakta rastlanan bir dost. Bir metinde rastlanan sözcükler.*

◆ **rastlaşmak** işt. f. *Bir kimseyle rastlaşmak,* karşılıklı olarak birbirine rastlamak, karşılaşmak: *İlk kez bir arkadaşın evinde rastlaştık.*

◆ **rastlatmak** g. f. *Bir şeyi bir şeye rastlatmak,* rastlamasını sağlamak: *Yolculuğu, tatilin son gününe rastlattık.*

RASTLANMAK → RASTLAMAK.

RASTLANTI a. **1.** Beklenmedik ya da önceden kestirilemeyen bir durum, bir karşılaşma; tesadüf, denk gelme: *Beni bu saatte evde bulabilmeniz bir rastlantı. Rastlantıların insan yaşamında önemli bir yeri vardır. Tuhaf bir rastlantı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rastlantı sonucu,* beklenmedik, tesadüfen: *Kalabalıkta rastlantı sonucu karşı karşıya geldik.* || *(Büyük) bir rastlantı eseri (olarak),* tamamen olağanüstü durumların bir araya gelmesiyle, beklenenin tersine: *Büyük bir rastlantı eseri, o kazadan sağ çıktı.*

—Patol. *Rastlantı mikrobu,* nedeni başka bir mikrop olan bir hastalık sırasında rastlantıyla bulunan bakteri ya da virüs. (Rastlantı mikrobunun bulunması ya muayene için parça alınması sırasındaki bir bulaşmadan, ya gizli kalmış bir enfeksiyonun meydana çıkmasından ya da bir ek enfeksiyondan [örneğin grip gibi bir virüs

hastalığının üzerine bir bakteri enfeksiyonunun eklenmesi] ileri gelir.)

—ANSİKL. Fels. Rastlantı kavramı olasılıklar hesabının da ortadan kaldırmayı başaramadığı bir belirsizlik fikrine bağlıdır.

Rastlantı, öncelikle, yaşamın temel bir özelliği olarak anlaşılır; yaşanan olayların önceden kestirilememesi demektir. Bu kavram filozofların, insan doğasına, doğanın ve öbür insanların umulmadık davranışları karşışında duyulan kaygıya bağlı olarak "geleceğin olumsallığı" terimiyle ifade ettikleri şeyi kapsar. Tüm felsefi düşünce (en azından XVIII. yy.'a kadar), rastlantının payını ortadan kaldırmaya ya da, hiç olmazsa, göreliieştirmeye çalıştı. Bu amaçla, önce doğa fikrini, her şeyi düzene ve ölçüye göre yaratan tanrısal Aklın yasalarına bağımlı kılarak, doğaüstü rastlantıyı olabildiğince göz ardı etmek istedi. Sonra, insan tutkularından kaynaklanan öznel rastlantıyı sınırlandırmanın yollarını aradı ve nihayet, doğaüstü rastlantıyı "olumlu" (bilimsel) bir dünya görüşü çerçevesi içine yerleştirdi. Bütün bu deneyişler giderek sorunun matematiksel yoldan çözümlenmesine yönelik çok iyi kotarılmış bir girişimle sonuçlandı. Ama XVII. yy.'da, Descartes'tan başlayarak, bilme isteğini kışkırtan şey, rastlantıya ve onun yol açtığı korku ve endişeye karşı mücadeleydi; yani öznel olmakla birlikte, belli bir nesnelliği de bulunan bir tutumdu: "İkinci düsturum, davranışlarımda elimden geldiğince azimli ve sebatlı olmak, [...] tıpkı ormanda yolunu kaybedince, bir o yana bir bu yana gidecek ya da bir noktada durup bekleyecek yerde, aynı doğrultuda elden geldiğince sapmadan ilerleyen ve başlangıçta herhangi bir yönü seçmelerini gerektiren şey yalnızca rastlantı olsa bile, şu ya da bu nedenle yönlerini değiştirmeyen yolcular gibi hareket etmekti" (*Metot üzerine konuşma* [Discours de la méthode]).

XVIII. yy. başından itibaren, olasılıklar hesabı, talih oyunlarından başka alanlara da uygulanmaya; demografi, siyasal amaçlarla yapılan nüfus hesapları ("siyasal aritmetik"), rastlantı kavramına bağlı belirsizliği sınırlandırmaya başladı. Bununla birlikte bu çalışmalar, rastlantı kavramının hemen nesnel bir değer kazanması sonucunu doğurmadı; örneğin, Jacques Bernouilli'nin, rastlantı yasası diye de adlandırılan büyük sayılar yasasını (1712), Laplace kendi "çözümleyici olasılıklar kuramı"nda, rastlantının öznel niteliğini kanıtlamak amacıyla kullandı (1812).

Rastlantı kavramını insanların bilgisizliğine dayandırmak isteyen anlayışı eleştiren Cournot, bu kavramın farklı anlam ve kulllanımlarını birbirinden ayırmaya çalıştı. Bu amaçla, fiziksel olanağın ölçüsü olan matematiksel olasılığa bağlı rastlantının karşısına, felsefi olasılık çerçevesi içinde düşünülebilen, sayılara indirgenemeyen ve evrende bağımsız bazı neden -sonuç zincirleri bulunduğu öznel inancına dayanan bir rastlantıyı koydu. (*Essai sur les fondements de nos connaissances* [Bilgilerimizin temelleri üzerine deneme], 1851).

Olasılıklar hesabının, gazların kinetik kuramına uygulanabileceğinin gösterilmesi, Galton'un rastlantısal ilişkileri aydınlatması (*Hereditary Genius* [Kalıtsal yetenekler], 1877), ingiliz biyometri okulunun biyoloji üstüne çalışmaları (rastlantısal bir öğenin olasılık yasası, başka bir rastlantısal öğenin sabit değerine bağlıdır), Boole'un "düşünce yasaları"nda nedenlerin olasılığı gibi değişik yaklaşımlar, rastlantı kavramının nesnelleştirilmesi ya da öznelleştirilmesi sorununu, XIX. yy. boyunca gündemde tuttu.

XX. yy., özellikle kuvantum mekaniği ve biyoloji çalışmaları sayesinde, bütün evrenin bir düzen ve neden-sonuç zincirinden başka bir şey olmadığını kabul eden katı belirlenimcilik inancına son vermiş olmakla beraber (özellikle kuvantum mekaniği ve biyolojiyle ilgili çalışmalar sayesinde), rastlantı kavramı bilimsel bir nesnellik kazanamadı.

Günümüzde, mantıksal ve matematiksel ilişkileri belirten *kurmaca rastlantı* ile, deneysel olarak *gözlenebilen rastlantı* biçiminde bir ayrım yapılmaktadır. Bu durumda, olasılıklar hesabı ile, bir olayın önceden kestirilemez oluşu arasındaki ilişki, rastlantı kavramının bilimsel bir kavrama dönüştürülmesinin başlıca koşulu olarak görünmektedir.

RASTLANTICILIK a. Fels. Olayları ve olayların birbirini izlemelerini rastlantıya bağlayan öğreti.

RASTLANTISAL sıf. Rastlantı sonucu olan, tesadüfi: *Rastlantısal bir olay.*

—Bot. *Rastlantısal tür,* aynı bitki topluluğuna ilişkin bitkiler listesinin dörtte birinden azında rastlanan türe denir.

—Çağ. sant. Bir bilgisayar programından yararlanarak ya da yararlanmadan, biçimi rastlantı sonucu oluşturulan plastik (özellikle kinetik) sanat yapıtları için denir.

—Ed. *Rastlantısal yapıt,* kaleme alınırken ya da okunurken bazı unsurları rastlantıya bırakılan yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İstat. *Rastlantısal örnekleme,* ana kütle öğelerinden her birinin, örneklemde yer alma olasılığı aynı olacak biçimde bir örneklem oluşturması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rastlantısal sayılar,* her rakamı, kura yoluyla eşolası çekimle elde edilen ve sırasına bakılarak örnekleme girecek bireyleri belirlemeye yarayan sayı. || *Rastlantısal yanılgı,* örnekleme hatasının bir bölümü. Sistematik hata ya da yanlılığın ve ölçüm, gözlem, yanıt vb. hataların tersine, örnekleme sonsuz sayıda yinelenebilse yok olacak bir hata. (Bir örnekleme yapılırken yanlılığın olmamasına çalışılır. Oysa, rastlantısal yanılgı bilinmez ve bundan kaçınılamaz. Ortalama olarak çok büyük olmadığından emin olabilmek için, örnekleme dağılımının değişkesi ve standart hatası hesaplanır.)

—Mat. *Rastlantısal değişken,* "evren" denen ve bir P olasılığıyla donatılmış bir Ω kümesinden, $\mathbb{R}$ gerçek sayılar kümesi içine X uygulaması. (SAYISAL RASTLANTI da denir.) [Alınan değerlerin kümesine göre sürekli* ve kesikli* rastlantısal değişkenler ayrımı yapılır.] || *Rastlantısal eleman,* kipliklerinden birini belirli (sonlu ya da sonsuz) kiplik kümesinden alabilen eleman, bu kipliğin belirlenmesi gelişigüzel yapılır. (Kiplik bir sayı olduğunda elemana *rastlantısal değişken* denir.) || *Rastlantısal fonksiyon,* olasılık yasası başka bir büyüklük (çoğu kez zaman) ile birlikte değişen rastlantısal değişken.

—Müz. *Rastlantısal müzik,* yaratıcının, ya besteleme aşamasında ya da seslendirme anında, rastlantı ya da doğaçlama öğeleri kattığı müzik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Olasıl. *Rastlantısal süreç, t* artan zamanının bir $T \subset \mathbb{R}$ kümesine ait olduğu X_t rastlantısal değişkenler ailesi, burada X_t, değerlerini bir E kümesinden almaktadır. (T sayılabilirse süreç kesiklidir; T, $\mathbb{R}$ nin bir aralığı ise süreç daimidir. Olasılıklar kuramından çıkan rastlantısal süreçler kuramı, fiziğin [Brouwn devinimi, radyoaktif bozunumlar, ergodik kuramı], teknolojinin [kazaların çıkışı], sanayisel örgütlenmenin vb. pek değişik problemlerinin incelenmesi nedeniyle düzenlenmiştir.)

—Perspekt. *Rastlantısal nokta,* perspektif olarak canlandırılmak istenen bir nesnede, birbirine koşut, ama resim düzlemine dik olmayan iki doğrunun izdüşümlerinin yatay çizgi üzerinde karşılaştığı nokta.

—Ruhbil. *Rastlantısal yanıtlar,* olası yanıtlar topluluğu arasında, tümüyle rastlantının yönlendirdiği bir yanıtın seçimi. (Çok seçenekli sorulara yüzde yüz rasgele yanıt veren öznenin, belli bir sayıda doğru yanıt verme olasılığı bulunduğu söylenir. Kimi zaman değerlendirmede bu olgu da göz önünde tutulmaya çalışılır.)

—ANSİKL. Ed. *Rastlantısal yapıt.* Görsel sanat deneyimleri, bilimsel kuramlar (*alan ve bilinmezlik ilişkileri* kavramları) edebiyatı da etkilemiş ve kendi bilinmezliklerine açık bir yapıt fikrinin ve uygulamasının yazı alanında da benimsenmesine yol açmıştır. Bu anlayışta, çağdaş eleştirinin de büyük payı vardır: gerçekten de çağdaş eleştiri, yapıtı donmuş, tecrit edilebilir ve tek yönlü bir olgular dizisi olarak değil, bir anlamlar demeti çıkarıp yayan sürekli ve belirsiz bir görünüm olarak ele almıştır. Rastlantısalın işlevselliği iki düzeydedir: edebiyat üretimi ve edebiyat yapıtının okunması. Üretim bakımından rastlantısallık, çoğu kez gerçeküstücülerin otomatik* yazısıyla çakışır; edebiyat yapıtının okunması bakımından rastlantısallığı deneyen Michel Butor, Raymond Queneau, Maurice Roche gibi yazarlarsa, okuyucuyu metnin kendi gidişini benimseye değil, kendi yapılarını ona kabul ettirmeye çağırırlar.

—İstat. *Rastlantısal örnekleme.* Örneklemi oluşturacak öğelerin ana kütleden rasgele çekilmesi gerekir. Ana kütle çok büyükse, bir rastlantısal sayı ya da *rasgele sayılar çizelgeleri,* 0'dan 9'a dek her sayının, çizelgelerin herhangi bir yerinde bulunma şansının aynı olduğu tablolardır. Demek ki, oluşturulacak örneklemin rastlantısal olması için, çizelgede okunan sayıyı ana kütle listesindeki numaraya karşılık getirmek yetecektir. Rastlantısal sayı çizelgesine dayanan örnekleme, incelenmek istenen kütleyi temsil edecek bir örneklemin oluşturulmasına olanak verir.

—Müz. *Rastlantısal müzik* deyimi, John Cage (bu terimi hiçbir zaman benimsememiştir), sonra da Karlheinz Stockhausen ve Pierre Boulez'in denemeleri için 1950'lerde kullanılmaya başladı. Bu adlandırmadaki isabet fazla değildir. Çünkü tümüyle rastlantısal bir müzik yoktur: *"Doğaçlama* yerine kullanılan *rastlantısal* terimi, bilimsel anlamı (tesadüfe bağlı) göz önünde tutulduğunda, duygusal ve çarpıtıcı bir tutumu yansıtan bir galattır" (Xenakis). Rastlantısal müzik, büyük bölümüyle, Batı dışında oluşmuş kimi akımlarla karşılaşılmasından ve tüm müzikal parametrelerin, ilke olarak önceden belirlenip yazıldığı (kimi zaman bunlar, seslendirme olanaklarını aşar) tam diziselliğe tepki olarak doğmuştur. Diziselcilik konusunda Ligeti, "Yorumcu o denli dikkat etmeli ki, artık dikkat edemeyecek noktaya gelsin... işte o zaman, yapıların tam belirlenmişliğinden, seslendirmenin belirlenmemişliğine kayar" demiştir. *Rastlantısal* kavramı, aynı zamanda, değişken biçim (önceden belirlenmiş olan ve olmayan öğeleri bir araya getirir), kaypak biçim (hepsi de olabilecek çeşitli seçenekler verir), açık biçim ve "work in progress" (daha sonra yeniden ele alınmaya elverişli bir aşamasında yarım bırakılmış yapıt) gibi kavramların doğuşuyla da ilgilidir. Sorun, önceden-belirlenmemişliğin, gözetim altındaki bir özgürlük biçiminde, seslendirmeye nasıl, hangi sınırlar içinde ve hangi düzeyde katılacağını bilmektir. Cage ile Boulez'in yolları, özellikle de Boulez'in *Aléa* başlıklı yapıtının yorumlanmasından (1957) sonra, işte bu sorun dolayısıyla ayrıldı. "Ana çizgileri belirlenmiş, ayrıntıları rastlantıya bırakılmış süreçler, rastlantısal diye adlandırılır" (Meyer-Eppler). Ama uygulamada bu tanıtım genellikle tersine çevrildi; "rastlantısal" birçok yapıtta, ana çizgiler yerine ayrıntılar önceden belirlendi: Stockhausen'ın ünlü *Klavierstück XI* (1956) ve Boulez'in piyano için *Üçüncü sonat* (1957) adlı yapıtları böyledir. Stockhausen'ın *Zeitmasse* (1955-56) ve *Zyklus*'u (1959) ile Boulez'in *Pli selon pli*'sinin (1960) kimi pasajları, tersine, ana çizgilerde sabit, ayrıntıda rastlantısaldır. "Sanat ve bilim alanında rastlantıyla diyalog kurmak, derin ve felsefi bir tarih görüşünü ve olasılıkların ve rastlantının hesaplanmasını bilmeyi gerektirir" diyen Xenakis, yaratma sürecini, kısmen bilgisayara ve matematiğe emanet etti. Kavramı sözlük anlamında alan (zarların ve Çinliler'in ke-

hanet kitabının kullanılması) John Cage, yorumcuya, kimi zaman yalnızca birtakım grafik taslaklar vermiş (bu yolda onu Sylvano Bussotti izlemiştir) ve işi bestesizliğin şampiyonu olmaya dek vardırmıştır. Witold Lutosławski, rastlantısal kontrapunto kavramını geliştirirken, Mauricio Kagel, *Sonant* adlı yapıtında "work in progress" düşüncesini derinleştirdi. Son olarak, *New Phonic Art* ya da *Ars nova* (Marius Constant tarafından kuruldu) gibi topluluklar icra sırasında bulunan ya da belirlenen birtakım müzikal öğelere dayanan saf doğaçlamaya bağlandılar. Vinko Globokar, özellikle de Stockhausen, birçok yazı kaleme alarak bu tarz kolektif uygulamaların sakıncalarını (bilinçli ya da bilinçsiz olarak basmakalıp öğelerin kullanılması) ve yararlarını göstermeye çalıştılar.

RASTLAŞMA a. Rastlaşmak eylemi.

RASTLAŞMAK → RASTLAMAK.

RASTLATMAK → RASTLAMAK.

RASTLAYIŞ a. Rastlamak eylemi ya da biçimi.

RAST-MAYE a. Müz. Türk müziğinde, XV. yy.'ın başlarında düzenlendiği sanılan bir bileşik makam. (Maye makamının, rast [*sol*] perdesinde sona eren biçimidir.)

RAST-NEVRUZ a. Müz. Türk müziğinde, XV. yy.'ın başlarında düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RASTRAKUTA, 755-793 arasında Dekkan'da, Çalukyalılar'dan sonra gelen hint hanedanı.

RASTRELLİ (Bartolomeo Carlo, *kont*), italyan heykelci (Floransa 1675 - Petersburg 1744). 1700'e doğru bir süre Paris'te yaşadı ve 1715'te Petersburg'a çağrıldı; bu kente yerleşti ve Büyük Petro için çalışmaya başladı. En iyi yapıtları iki bronz heykeldir: bunlardan biri Büyük Petro'yu at üstünde gösterir; ikinciyse hizmetindeki soylu delikanlılarla çevrilmiş imparatoriçe Anna İvanovna'nın heykelidir. —Oğlu BARTOLOMEO FRANCESCO (Paris 1700'e doğr. - Petersburg 1771) Rusya'da barok ve rokoko üslubundaki mimarlığın en parlak temsilcisidir. Tsarskoye Selo'daki (bugün Puşkin) Yazlık saray (1752'den sonra), Kiev'de Svyatov Andrey, Petersburg'da Smolnıy manastırı ve aynı kentte Kışlık saray (1754-1762) onun yapıtlarıdır. Kütlelerin hareketi ve çokrenklilik, bu yapıtlarda batılı modellerle yerel yaratıcılık arasında görkemli bir uyum oluşturur.

RAST-SELMEK a. Müz. Türk müziğinde, XV. yy.'ın başlarında düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RAST-ŞEHNAZ a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'ın ortalarına doğru düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RASVA (Mirza Hasan Mohamed Hadi), urdu diliyle yazan hintli yazar (Luknov 1858 - öl. 1931). Galip'in üslubunda şiirler ve XIX. yy.'da Luknov'da yaşamış bir fahişenin yaşamını anlatan *Umrao Can Ada* (1899) adında gerçekçi bir roman yazdı.

RASYON a. (fr. *ration;* lat. *ratio,* tam'dan). Fizyol. *Besin rasyonu,* organizmanın 24 saatlik madde ve enerji ihtiyacını karşılayan besinlerin çeşidi ve miktarı.
—Ask. *Savaş rasyonu,* savaşan askerlerin bir günlük beslenme gereksinimlerini karşılamak amacıyla özel paketler biçiminde hazırlanan çeşitli yiyecekler. (*Kıta yükü erzak* da denir.)
—Zooktekn. Günlük ihtiyacını karşılamak üzere bir hayvana verilen yem miktarı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rasyon kısıtlaması,* besicilikte belirli evrelerde, bazı hayvanlara verilen besin miktarının sınırlanması. (Besiye çekilen domuz ve kuzuların çok yağlı et vermemeleri için rasyonları kısıtlanır.) || *Bakım rasyonu,* ağırlığı artıp azalmayan ve hiçbir üretimde bulunmayan dinlenme halindeki hayvan için gerekli rasyon. || *Ek rasyon,* gevişgetiren hayvanlar için toplam rasyonu dengelemek üzere, esas rasyona yoğunlaştırılmış besin halinde eklenen bölüm. || *Temel rasyon,* gevişgetirenlerde yenilen yem bitkisi miktarı. || *Üretim rasyonu,* belirli bir ürünü (süt, et, iş, vb.) sağlamak amacıyla bir hayvana verilen rasyon.
—ANSİKL. Zootekn. Evcil hayvanlara verilecek rasyonlar, hayvanın yaşına, ağırlığına ve kendisinden istenen ürüne göre, gerekli enerji, azotlu maddeler, mineraller ve vitaminler göz önüne alınarak hesaplanır. Rasyon, bu ihtiyaçları karşılayacak temel besinlerin (ot, saman, silo yemi, tahıl, küspe, sanayiden sağlanan mineral ve vitamin karışımları, vb.) karmasıdır. Rasyon hesabının bir amacı da en ucuz rasyonu elde etmektir. Karma yemler, tarım işletmesinde ve pazarlarda bulunabilen besinlerle yapılır. Örneğin otçul hayvanlarda, özellikle süt ineklerinde rasyon hayvandan alınacak süt miktarına göre hesaplanan kuru ot ile bunu tamamlamak üzere eklenen yoğun besinlerden (tahıl, küspe) oluşur. Tek midelilerde (domuz, kümes hayvanları) rasyonlar, artık, iki aşamalı olarak hesaplanır. Birinci aşamada, yem sanayisi her tip hayvana (domuz, besi domuzu, piliç, yumurta tavuğu, et tavuğu) ve onun yaşına göre tam yoğun yem yapar. İkinci aşamada bu sanayi yeminin hayvana verilecek miktarı tarım işletmesinde hesaplanır.

RASYONALİST, -ti sıf. (fr. *rationaliste*). → AKILCI.

RASYONALİZASYON a. (fr. *rationalisation*). İşl. ikt. Bir işletmede üretimi artırmak, maliyetleri düşürmek ya da ürünlerin niteliklerini düzeltmek amacıyla alınan, verimliliği yükseltici önlemlerin tümü.

RASYONALİZM a. (fr. *rationalisme*). → AKILCILIK.

RASYONEL sıf. Arit. ve Ceb. ORANSAL'ın eşanlamlısı.
—Fels. → AKILSAL.

RASYONELLEŞMEK gçz. f. Ölçbil. Elektrostatik ya da elektromanyetiklik formüllerinden söz ederken, SI birim sistemiyle kullanılmış olmak. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ **rasyonelleştirmek** ettirg. f. Rasyonel duruma getirmek.
—ANSİKL. Boşluktaki Coulomb yasası

$$f = \frac{1}{4\pi\varepsilon_0} \frac{qq'}{r^2}$$

formülüyle ifade edildiğinde, rasyonelleşmiş elektrostatik formüllerinden, Laplace kuvvetini veren formül

$$df = \frac{\mu_0}{4\pi} Bi \, dl$$

şeklinde yazıldığında da rasyonelleşmiş elektromanyetiklik formüllerinden söz edilir.

RASYONELLEŞTİRME a. Rasyonalleştirmek eylemi.

RASYONELLEŞTİRMEK → RASYONELLEŞMEK.

RASYONİT a. (fr. *rationite*'ten). Org. kim. Sülfürik asit klorohidrini ile metil sülfat karışımının yaygın adı; boğucu bir duman çıkardığından savaş gazı olarak kullanılır.

RAŞA (Remzi), türk ressam (Kırıkhan 1928). Antakya lisesi'nde okurken ilk kişisel sergisini açtı (1947). Resim öğretmeninin özendirmesiyle İstanbul'a gelerek Devlet güzel sanatlar akademisi'ne girdi; burada Onlar grubu'na katıldı. Akademi'yi bitirdikten bir süre sonra Paris'e gitti. Günümüze (1989) değin resim çalışmalarını aynı kentte sürdüren sanatçı 1958'den başlayarak natürmort, manzara, portre türlerindeki özgün yapıtlarıyla tanındı.

RAŞAN sıf. (ar. *ra'şan*). *Esk.* Titreyen, titrek.

RAŞE a. (ar. *ra'şe*). *Esk.* **1.** Titreyiş, titreme: *"Her gördüğün genç göz sana sevda raşesi veriyor"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Raşe-aver* ya da *raşe-ver,* titreten: *"Vücud-ı raşe-verinden kopup düşen zerrat / Verir peyam-ı hazin bir dem-i mukarrerden"* (Tevfik Fikret). || *Raşe-dar,* titreyen: *"...ruh, hiss-i ulûhiyetle raşedar oluyor"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). || *Raşe-nak,* titreyen, titrek: *"Evham ile raşenak olan halk"* (A. H. Tarhan). || *Raşe-nüma,* titreten: *"Olurdu raşe-nüma reng-i infial-i seher / sedefli kumları bûs eyleyen köpükte bile"* (Tevfik Fikret). || *Raşe-i baride,* soğuk titreyiş: *"Bütün vücudunu bir raşe-i bâride ile titretir"* (H. Z. Uşaklıgil). || *Raşe-i dest,* el titremesi.

RAŞEL, Kutsal Kitap kişisi. Yakup'un gözde eşi, Yusuf ve Bünyamin'in annesi. (Bünyamin'i dünyaya getirirken öldü.)

RAŞELENMEK gçz. f. (ar. *ra'şe*'den). *Esk.* Titremek, ürpermek.

RAŞİ sıf. (ar. *rüşvet*'ten *râşî*). *Esk.* Rüşvetçi, rüşvet veren.

RAŞİ ya da **RACİ** (Solomon BEN İZAK, —denir), haham, Kutsal Kitap ve Talmud yorumcusu (Truva 1040 - *ay. y.* 1105). Truva'da kurduğu talmud okulu (yeşiva*), kısa sürede ün kazandı ve birçok öğrenci çekti. Haham edebiyatında Raşi'nin Kutsal Kitap ve Talmud konusundaki yorumları, açıklık ve özgürlükleriyle ünü yahudi dünyasını aşan benzersiz bir yapıt oluşturur. Fransisken keşiş Nicolas de Lyre (XIV. yy.), Raşi'nin Kutsal Kitap yorumlarının latince bir çevirisini yaptı ve özellikle Luther kendi Kutsal Kitap çevirisinde bu çeviriden esinlendi.

RAŞİDETTİN SİNAN Şeyh-ül Cebel, Suriye'deki ismaillilerin başı (Akr üs-Sudan, Basra, ? - Mesyaf 1193). İsmaili inancını benimseyerek topluluğun merkezi Alamut'a gitti; burada yetiştirildi. Suriye'deki ismaillilerin başına getirildi (1163); ölünceye kadar onları yönetti. Sünni müslümanlara, özellikle Selahattin Eyyubi'ye ve Haçlılar'a karşı savaştı. Yandaş kazanmak, karşıtlarını alt etmek için gözü pek fedailerden oluşan bir örgütü kullandı.

RAŞİDİN ya da **RAŞİDÛN** çoğl. a. (ar. *raşid*'in çoğl. *râşidin, râşidûn*). *Esk.* **1.** Akıllılar, olgun kimseler. **—2.** Doğru yolda, hak yolunda gidenler.

RAŞİDİYE a. Şazeliye tarikatına bağlı zerukiyenin bir kolu.
—ANSİKL. Ebülabbas Ahmet bin Yusuf er-Raşidi (öl. 1520/1521) tarafından kuruldu. Ehl-i sünnet ilkelerine ve hanefilik mezhebine bağlı olan tarikatta farz ibadetlerin yanı sıra zikre de büyük önem verilir. *Devran* denilen zikir ayinleri perşembe ve cuma günleri topluca tekkede yapılırdı. Daha çok Anadolu'da yayılan "raşidiye"nin *gaziye* adlı bir kolu vardır.

RAŞİDÛN → RAŞİDİN.

RAŞİSKİZİS a. (fr. *rachischisis*). Biyol. Omurlarda kemik kaynaması yokluğu ile omurga kanalında kapanma yokluğunun birlikte bulunduğu spina-bifida çeşidi.

RAŞİT sıf. (ar. *rüşd*'den *raşid*). *Esk.* **1.** Olgun, akıllı. **—2.** Doğru yolu, hak yolunu izleyen.

RAŞİT (İbrahim) → İBRAHİM RAŞİT EFENDİ.

RAŞİT, asıl adı **Ahmet,** türk şair (İstanbul 1884 - ?). Malkara, Kartal, Erzurum'da mahkeme naipliği, İdare-i eytam meclisi'nde başkâtiplik, Medine kadılığı görevlerinde bulundu. Farsça *Pendname-i Lokman Hekim*'i manzum olarak çevirdi (1908). Gazelleri de vardır.

RAŞİT AHMET PAŞA Ferik, Hacı, türk vali, tarih yazarı (öl. Bandırma 1891). Tarih ve astronomiyle ilgilendi; Yemen'de valilik yaptı. Valliği sırasında bu ülkeyle ilgili belgelere dayanarak 1680'den 1875'e değin geçen olayları içeren iki ciltlik *Ye-*

men ve Sana tarihi adlı kitabını yazdı. Basılmış öteki yapıtları: *Kubbe-i semaya bir nazar* ve *Terceme-i nasayıh-ı Abdullah-Ensari*.

RAŞİT BİLLAH (Ebu Cafer Mansur) [1107-1138], abbasi halifesi (1135-1136). Halife Müsterşit'in oğlu. Kendisini veliaht ilan eden (1119) babasının ölümünden (1135) sonra er-Raşit Billah adıyla halife oldu. Ancak selçuklu sultanı Mesut'la anlaşmazlığa düşüp ona karşı bir başarı elde edemeyince Azerbaycan'a çekildi. Mesut, Bağdat'ı alarak Raşit Billah'ın yerine el-Muktefi Liemrillah'ı getirdi. Kaçmak zorunda kalan Raşit Billah, ismailliler tarafından Isfahan yakınlarında öldürüldü.

RAŞİT EFENDİ (Mehmet), türk yönetici (Kayseri 1753 - *ay. y.* 1789). Öğrenimini Kayseri'de tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek devlet hizmetine girdi. Beylikçi kesedarlığından başlayarak çeşitli görevlerde bulundu. Üç kez reissülküttap oldu. Doğduğu kentte kendi adına yaptırdığı bir kitaplığı bulunmaktadır.

RAŞİT EFENDİ Ayıntabl (Mehmet Ali), türk yazar (öl. İstanbul 1895). Devlet memurluğu yaptı, Mustafa Hami Paşa'yla birlikte hintçe bir hikâye kitabını fransızcadan *Elfü'n-nehâr ve'n-nehâr* adıyla türkçeye çevirdi. *Tevârîhü'l-Enbiyâ fî irşâdi'l-ezkiyâ* adlı basılmış bir yapıtı vardır.

RAŞİT MEHMET, türk tarihçi ve şair (öl. İstanbul 1735). Kazasker Malatyalı Mustafa Efendi'nin oğlu. Bir süre medreselerde müderrislik yaptı. Mora seferinden dönüşte *Naima tarihi*'ni güncelleştirmekle görevlendirildi. Halep (1723), İstanbul (1729) kadılığı yaptı. Kabakçı Mustafa ayaklanması'ndan sonra üç yıl sürgünde yaşadı. Anadolu kazaskerliğine de atanan (1734) Raşit Mehmet beş ciltlik *Tarih-i Raşit*'inden başka *Münşeat*'ı, *Divan*'ı, mesnevi tarzında yazılmış *Sıhhatabad* ve Mora zaferi üzerine 50'ye yakın fetihnameyi kaleme aldı. (→ Kayn.)

RAŞİT PAŞA (Mehmet), türk yönetici (öl. İstanbul 1876). Hariciye nazırlığında bulundu. Meşrutiyet yanlısı bir yönetici olarak tanındı. 15 haziran 1876'da Mithat Paşa'nın konağında toplanan vükela meclisini basan Çerkez Hasan tarafından öldürüldü.

RAŞİT PAŞA İştraker, Prusya kökenli türk komutan (Prusya 1831 - İstanbul 1889). Kırım savaşı'na destek sağlamak için İstanbul'a gönderilen ingiliz ordusunda görevliyken, savaş sona erdikten sonra Türkiye'de kaldı. Harbiye'de topçuluk öğretmenliği yaptı. Ferik oldu.

RAŞİT PAŞA (Mehmet), türk asker (İstanbul 1856 - *ay. y.* 1908). Heybeliada Bahriye mektebi'ni bitirdi. Londra'da deniz ataşeliği yaptı. Bahriye mektebi nazırlığı, Donanma kurmay başkanlığı gibi görevlerde bulundu. Lahey barış konferansı'nda Türkiye'yi temsil etti. Son görevi Şûrayı bahriye başkanlığıydı.

RAŞİT RIZA, soyadı **Samako,** türk tiyatrocu (İstanbul 1890 - *ay. y.* 1961). Ahmet Fehim topluluğu'nca sahnelenen *Vatan yahut Silistre*'de küçük bir rol aldı (1908). Bu toplulukla turnelere çıktı; Samsun'da Meşrutiyet tiyatrosu adlı topluluğu kurdu. Çalışmalarını daha sonra kendi adına oluşturduğu bazı topluluklarla sürdürdü. 1915'te girdiği Darülbedayi'de özellikle Eliza Binemeciyan'la birlikte oynadığı rollerde büyük başarı kazandı. Darülbedayi'nin bunalımlı döneminde buradan ayrılarak kendi kurduğu topluluklarla İstanbul'da, Anadolu'da ve Türkiye dışında temsiller verdi. Kısa süreli dönmeler dikkate alınmazsa 1950'ye değin çalışmalarını bağımsız olarak sürdüren Raşit Rıza, bu yıl yeniden Şehir tiyatrosu'na girdi; yaşamının sonuna değin aynı kurumda kaldı.

Raşit Rıza tiyatrosu, 1931'de Raşit* Rıza (Samako) ve arkadaşları tarafından kurulan tiyatro topluluğu. İstanbul ve Ankara'dan başka Anadolu'nun çeşitli kentlerinde, ayrıca Atina'da ve Bağdat'ta da temsiller verdi. O yıllarda henüz toparlanma ve yeniden yapılanma süreci içinde olan Darülbedayi'ye oranla daha disiplinli ve dinamik bir topluluktu. Aynı topluluğun bir kolu olan Şehir opereti de, Şehzadebaşı'ndaki Milli sinema'da müzikli oyunlar sunuyordu. Topluluk 1933 ortalarında dağıldı.

RAŞİT TAHSİN, soyadı **Tuğsavul,** türk hekim (İstanbul 1870 - *ay. y.* 1936). Mektebi tıbbiyei şahane'yi bitirdi (1892). Akıl ve sinir hastalıkları öğrenimi için Almanya'ya gönderildi, uzman hekim olarak yurda döndü (1896). Askeri tıbbiye'de akıl ve sinir hastalıkları muallimi oldu, Gülhane askeri tatbikat mektebi ve seririyatı'nın (Gülhane askeri tıp akademisi) kuruluşunda görevlendirildi; burada başhekim yardımcılığı ve nöropsikiyatri muallimliği yaptı. Elektrikle teşhis ve tedavi dersleri verdi. Darülfünun tıp fakültesi muallimliğine getirildi (1909). Üniversite reformu sırasında (1933) kadro dışı kalınca emekli oldu. Patolojik anatomi esaslarına dayanan çağdaş ruh hekimliğinin yurda yayılmasını sağlamasıyla türk tıbbına önemli katkılarda bulundu. Başlıca yapıtları: *Berlin Emrazı akliye ve asabiye kongresi* (1910); *Seririyatı akliye dersleri* (1920).

Raşitefendi kütüphanesi, Kayseri'de 1796'da Raşit Efendi tarafından Ulu cami'nin batı duvarına bitişik olarak yaptırılan binada, reisülküttap Muhammet Efendi tarafından kurulan kitaplık. Açıldığında 943 kaynakla hizmete giren kütüphanede, tümü arapça olan kitapların 926'sı yazma, 17'si basılıydı. Kapatılan kitaplıklardan aktarılan kitaplar ve bağışlarla dermesi zenginleşti; özellikle arapça yapıtlar yönünden zengin bir kütüphane durumuna geldi. Cumhuriyet döneminde "Klasik şark kütüphanesi" olarak düzenlendi. Bir süre sonra İl halk kitaplığı eski eserler bölümü'ne dönüştürüldü. 1960'ta İl halk kitaplığı yeni eserler bölümü hizmete girdi. Bu bölümde okuma odası ve kitap deposundan başka gezici kitaplık ve ödünç kitap servisleri, çocuk kitaplığı ve bölge cilt atölyesi bulunmaktadır. 1959'da açılan çevre illerdeki kitaplıklara da destek olmaktadır. Kitaplıkta 1 598'i yazma olmak üzere toplam 5 744 arapça yapıt bulunmaktadır.

RAŞİTİK sıf. ve a. (fr. *rachitique*). Raşitizme tutulmuş olan.

RAŞİTİZM a. (fr. *rachitisme*). Patol. Çoğunlukla D vitamini eksikliğine bağlı çocukluk çağı hastalığı. Kemik ve gelişme kıkırdaklarının kireçlenme yetersizliği ile belirgindir.

—ANSİKL. Raşitizm, çocuklarda 6 ile 18. aylar arasında rastlanan ve özellikle az güneş alan ülkelerde görülen nadir bir hastalıktır. Esas belirtileri kemiklerle ilgili olanlardır. Kafatası kemiklerinin yumuşaması kafatasında tabes'e (raşitizmin en erken belirtisi), kaburgaların yumuşaması ise göğüs kafesinde biçim bozukluklarına neden olur. Kıkırdaksı kemiksi dokunun çoğalmasının yanı sıra bunun kireçlenmesindeki eksiklik, el ve ayak bileklerindeki raşitik şişlikler ve kaburga kıkırdakları üzerindeki tespih biçimli boğumluluklar gibi klinik belirtilerin nedenidir. Röntgende görülebilen bu kemik belirtilerine kaslardaki hipotoni eşlik eder. Tedavi için D vitamini uygulanır. Doğumdan sonra hemen başlayarak verilen D vitamini raşitizm riskini ortadan kaldırır.

—Vet. Raşitizm genç hayvanlarda, özellikle seçkin ırktan köpek yavrularında yaygındır. Raşitizmin belirgin alametleri olan boğumluluklar özellikle ön ayaklarda ve kaburgalarda görülür.

Raşomon, yönetmenliğini Kurosava Akira'nın yaptığı japon filmi (1951). Akutagava Ryunosuke'nin bir öyküsünden uyarlanan film bir olayın dört değişik yorumunu işler. Olayı, olaya katılanlar ya da tanık olanlar anlatır. Eski japon geleneklerine uyarlanmış olan bu pirandellocu üslup, modern japon sinemasının en ilginç yapıtlarından birini karşımıza çıkarır. Film 1951 Venedik festivali'nde Altın arslan ödülü'nü kazanmıştır.



London Films-Marinie kol.

yönetmenliğini Kurosava Akira'nın yaptığı *Raşomon* (1951) adlı filmden bir sahne

RAT adaları, Aleut takımadalarında yer alan adalar. Başlıcaları *Amchitka* ve *Kiska*'dır.

RATAFYA a. (lat. *ratafia*'dan). **1.** Bahçelerde yetiştirilen çok kokulu karanfil ırkı. (*Ratafya karanfil* de denir.) **—2.** Meyve, çiçek ve başka bitki kısımlarının infusyon ya da maserasyonu ile hazırlanmış güzel kokulu şekerli ve alkollü içki. **—3.** Üzüm şırası ve damıtık alkollü içki ile hazırlanan mistel.

RATAJ (Maciej), polonyalı devlet adamı (Chtopy, Kielce yakınında, 1884 - Palmiry, Varşova yakınında, 1940). Köylü partisi başkanıydı, Milli eğitim bakanlığı'na (1920-21), diyet mareşalliğine getirildi (1922-1928) ve Pilsudski'nin düzenlediği hükümet darbesi sırasında Cumhurbaşkanlığı görevi yaptı (15-31 mayıs 1926). Polonya istilasının başında, Almanlar tarafından kurşuna dizildi.



Raşit Rıza

RATAK adaları, Marshalllar'ın doğu bölümünde yer alan adalar.

RATANET a. (ar. *ratanet*). *Esk.* Arapçadan başka bir dili konuşma.

RATANYA a. (lat. *ratanhia;* kiçua dilinde *ratani*'den). Amerika'da yetişen birçok krameria türünün (baklagiller) yaygın adı.

—ANSİKL. Eczc. Tanence zengin olan kökü peklik verici ve ishal kesici etki gösterir. Diş temizliğinde kullanılmak üzere tentürü, özütü ve tozu da yapılır.

RATB sıf. (ar. *ratb*). *Esk.* **1.** Yeşil, taze bitki için kullanılır: *Meyve-i ratb* (yaş meyve). **—2.** Yumuşak, ılımlı. **—3.** *Ratb ü yabis,* kurudan yaştan; gerekli gereksiz, saçma sapan söz için kullanılır. || *Ratb-ül-lisan,* yumuşak sözlü; güzel ve yeni şeyler söyleme: *"Sözünle dâimâ ratb-ül-lisanım"* (Muallim Naci).

RATCHİS ya da **RACHİ** (702'ye doğr. - 760'a doğr.), Lombardlar'ın kralı (744 -749). Friuli düküydü, Liutprando'dan sonra Lombardlar'ın krallığına getirildi. Bir bırakışmadan sonra, Bizans'a karşı savaşa yeniden başladı. Perugia'ya saldırdıysa da papanın isteği üzerine kuşatmadan vazgeçti (749). Papanın teşviki ve milliyetçi eşrafın baskısıyla, kardeşi Aistolf yararına tahtı bıraktı ve Cassino dağındaki benediktenlerin arasına çekildi. Aistolf ölünce (756), tahta yeniden çıkma girişiminde bulunduysa da başaramadı.

RATDOLT (Erhard), alman matbaacı (Augsburg 1447'ye doğr. - *ay. y.* 1528). 1476'da Venedik'e yerleşti ve gökbilimle ilgili çok sayıda yapıt yayımlayarak mesleğini 1486'ya kadar burada sürdürdü, sonra Augsburg'a döndü. Bastığı kitapların sayfalarında ahşap üzerine kazınmış süslü çerçeveler kullanan ilk matbaacıdır.

Société Rateau



Auguste **Rateau**

RATEAU (Auguste), fransız mühendis (Royan 1863 - Neuilly-sur-Seine 1930). Paris Yüksek madencilik okulu'nda ders verdi. 1908'den sonra tümüyle sanayi alanında çalıştı. 1918'de Bilimler akademisi' ne girdi. Özellikle, devindirici kuvvet olarak yararlanılan akışkanlarla (hava, su, buhar) ve akışkanların etkisiyle çalışan makinelerle, "türbomakine"lerle ilgilendi. *Traité des turbomachines* (Türbomakineler üstüne inceleme) [1898-1900] adlı yapıtı bu çalışmalarının bir özetidir. Daha 1900' de buharlı türbinlerin çalışmasını inceleyerek, buhar basıncının tamamen düşmesini sağlayacak boruların profiliyle ilgili bir kuram geliştirdi. 1901'de kendi adını taşıyan çokhücreli etki türbinini tasarladı. Çok sayıda önemli buluşu arasında bir türbokompresör tipini özellikle belirtmek gerekir; bu makine, bir uçak motorunun egzos gazlarıyla çalışıyordu ve sıkıştırılmış havayı motora veriyordu; böylece motor, atmosfer basıncının azalması sonucu güç kaybetmeden çok yükseklerde çalışabiliyordu.

J. Bottin



Mahabalipuram'da (Hindistan) **ratha** diyorit, VII. yy. ortası

RATGEB (Jerg), alman ressam (Schwäbisch Gmünd 1480'e doğr.-Pforzheim 1526). Daha çok Württemberg'te ve Orta Ren bölgesinde çalıştı. En önemli yapıtı, *Çile sahneleri* Grünewald'ı anımsatan ilginç bir yorumla ve canlı renkleriyle dikkati çeken *Herrenberg sunakarkalığı*'dır (1518-19'a doğr., Stuttgart müzesi; orta pano kaybolmuştur). Köylü iç savaşına katıldığı için, kol ve bacakları atlara bağlanıp çektirilerek öldürüldü.

Rol



Walther **Rathenau**

RATHA, savaş ya da tören arabası anlamına gelen sanskritçe sözcük; bir el arabasını, bir hazneyi, çoğu kez bir tapınağın eklentisi olan küçük bir tapınma yerini ya da tapınak mimarlığının on dört üslubundan birini belirtir.

Rathayatra, bir hint bayramı; bu bayram sırasında bir tapınağın tanrısı, bazen yüzlerce sofunun kent sokaklarında çektikleri bir araba üzerinde ayin alayı halinde dolaştırılır. Bu bayramların en ünlüleri, Puri (Orissa) ve Sirampur'da (Batı Bengal) Krişna *(Cagannatha)* onuruna kutlanan bayramlardır.

RATHENAU (Walther), alman siyaset adamı (Berlin 1867 - *ay. y.* 1922). Daha sonra yönetimini ele alacağı Genel elektrik şirketi (AEG) başkanının oğluydu. I. Dünya savaşı süresince hammadde bölümünü yönetti. Monarşistti, Weimar Cumhuriyeti'ne hizmet etti. Kalkınma bakanlıyken (1921 mayıs-ekim) mal olarak ödenecek tazminat (Wiesbaden anlaşması) konusunda Loucheur'le görüşmeler yaptı. Dışişleri bakanı oldu (1 şubat 1922); Almanya'yı Cenova konferansı'nda temsil etti ve Çiçerin'le Rapallo antlaşması'nı imzaladı. Müttefik devletlerle iktisadi işbirliği yapmayı öneren ve sanayiyi toplumsallaştırmak isteyen bu büyük yahudi ve siyonist sanayici, milliyetçilerin ve siyonizm düşmanlarının öfkesini üzerine çekti ve öldürüldü.

RATHENOW, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde, Berlin'in batısında, Havel ırmağı kıyısında kent, 32 300 nüf. Optik gereçler. Elektrikli aletler. Tarım gereçleri.

RATHİT a. (fr. *rathite;* alman yerbilimci G. von *Rath*'ın [1830-1888] adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal antimonlu kurşun arsenosülfür.

RATHKE (Martin Heinrich), alman anatomici (Dantzig 1793 - Königsberg 1860). Dorpat'ta, daha sonra, K. E. von Baer'in ardından Königsberg'de profesörlük yaptı. Memelilerin ve kuşların embriyonunda, balıkların solungaçlarını anımsatan yapılar (Rathke kesesi) buldu (1825). Bu buluş doğa filozoflarının görüşlerini çürütüyor ve K. E. von Baer'in biyogenetik yasasına kanıt oluşturuyordu.

Rathke cebi, omurgalıların embriyonlarında önbağırsak bölgesindeki ektoblast divertikülü. İnfundibulum bölgesine doğru uzanır, sonra ayrılır ve farklılaşarak hipofizin ön ve orta loplarını oluşturur.

RATIK sıf. (ar. *retk*'ten *ratık*). *Esk.* Bir yırtığı, yarığı birleştiren, onaran.

RATIP sıf. (ar. *ratib*'den osm. *râtib*). *Esk.* Yaş, nemli: *"O tünelin râtıb havasını koklayarak cevap verdi"* (R. N. Güntekin).

RÂTİBE a. (ar. *reteb*'den *râtibe*). *Esk.* **1.** Maaş, aylık. **—2.** Görev, tayin. **—3.** *Ratibe-har,* aylık alan.

RÄTİKON, Alpler'in, İsviçre'nin Graubünden kantonuyla, Avusturya'nın Vorarlberg bölgesini ayıran kütlesi. En yüksek noktası *Scesaplana* (2 965 m) olan dorukları, Konstanz gölünün yukarısında Ren vadisine açılan Landquart ve İll vadileri arasında yükselir.

RATİNE a. (fr. *ratiner,* kıvırcıklaştırmak' tan). *Ratine etmek,* yünlü bir kumaşı, pelüşü ratine işleminden geçirmek. || *Ratine işlemi,* kimi karde yünlü kumaşlara uygulanan ve yüzey lifleri ile havlarına ayırtedici kıvırcık bir görünüm veren mekanik apre. || *Ratine makinesi,* kumaşları ratine etmede kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ratine makinesi, temel olarak üst üste yerleştirilmiş iki tabladan oluşur: ratine edilecek kumaş alt tablaya yerleştirilir. Kumaş üzerine bastıran üst tabla, birbirine dik iki doğrultuda bir ötelenme hareketi yapar. Dokumanın yüzey liflerine ya da havlarına uygulanan bu sürtünme kumaşa ayırtedici bir kıvırcıklık kazandırır.

RATİNEÇ a. (ar. *râtinec*). *Esk.* Çamsakızı, reçine.

RATİNECİYAT çoğl. a. (ar. *ratineci*'nin çoğl. *râtineciyyat*). Esk. kim. Reçine türünden olan şeyler.

RATİNECİYE a. (ar. *râtinec* ve *-iyye*'den *râtineciyye*). Esk. bot. Sakızlı ağaçlar türü (fr. *gluciacées* karşılığı olarak kullanılmıştır).

RATİNG a. (ing. *rating, to rate,* değerlendirmek'ten). Yelkenleri değişik sınıf ya da serilere ayırmak için ölçüt olarak alınan ve metre ya da ayak cinsinden ifade edilen rakam. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt. Alıcılara sunulmak üzere tahvil ihraç etmenin yararlarını tartmak ya da bir istikrazcının, bir ülkenin ödeme gücünü değerlendirmek amacıyla yapılan incelemelerin ve çözümleme araçlarının tümü.
—ANSİKL. Denizc. Rating, uygulanması oldukça basit bir formülle bulunur, çünkü yalnız yüzen bir yelkenli üzerinde alınan ölçümler gerektirir. Rating, yarışçıların şanslarını eşitlemek için her yelkenliye uygulanacak handikapları veren "düzeltilmiş zaman katsayısı"nı hesaplamayı sağlar.
Ton cups için → ONE TON CUP.
RORC (Royal Ocean Racing Club) şampiyonası tipi "handikap" yarışlarında, International offshore Rule (IOR) tarafından ölçümü yapılmış tekneler için genellikle aşağıdaki sınıflar kabul edilmiştir:
-sınıf A: 42-70 ayak rating IOR olarak
-sınıf I: 33-41,9 ayak
-sınıf II: 29-32,9 ayak
-sınıf III: 25,5-28,9 ayak
-sınıf IV: 23-25,4 ayak
-sınıf V: 21-22,9 ayak
-sınıf VI: 21 ayaktan az.
Sınıf VI da, organizatörlerin isteğine göre üç altsınıfa ayrılabilir ve bu durumda sınıf VI (19,5-20,9 ayak), VII (17,5-19,4 ayak) ve VIII'den (16,5-17,4 ayak) söz edilir. Ayrıca, organizatörler bir "zaman handikabı" sistemi de uygulayabilirler; bu sistem bir sınıf değişikliği gerektirmez, ama daha yaşlı yelkenlilere fazladan bir şans vermeyi amaçlar.

RATİNGEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr' da; 88 800 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Seramik. Yapı malzemesi. Tekstil. Kâğıt.

RATİO a. (hesap, tahmin anlamında lat. sözc.). Bir bilanço ya da sonuç hesabında, işletmenin yönetim göstergesi olarak kullanılan iki büyüklük arasındaki oran.
—ANSİKL. İstatistik bilgilerin giderek gelişmesi, muhasebe belgelerinin normlara bağlanması, verilerin bilgisayar aracılığıyla işlenmesinin genelleşmesi ratio uygulamalarını özendirmekte ve yaygınlaştırmaktadır. Entegre ve öngörüsel yönetimin gelişmesi de ratio hesaplarını zorunlu kılmaktadır. İşletmenin bilgi araçları olan ratio'lar, varılmak istenen hedeflere ve eldeki verilere göre seçilir.
Her iktisadi karar birimi kendi ratio'larını oluşturmak ve seçmek durumundadır. Ratio'ların özellikleri kullanıcısının gerek duyduğu enformasyon tipine göre değişir: iç ratio'lar (mali, teknik ve ticari boyutları içinde, tek bir işletmeyle ilgilidirler); dış ratio'lar (kesim ya da kesimlerarası planda birkaç işletmeyi karşılaştırırlar); tarihsel ratio'lar (muhasebe belgelerine dayanırlar); öngörülen ratio'lar (bütçelere temel alırlar); statik ratio'lar (yapı strüktür ratio' ları) ve dinamik ratio'lar (işletme biçimine bağlı ratio'lar) gibi. Uygun bir biçimde belirlenip seçildiklerinde bu ratio'lar, işletmelerin çözümlemesi ve gözetimi için mantıksal, etkili ve bireşimsel birer araçtır.

RATİO-DELAY a. (ing. sözc.). İş örgüt. ANLIK GÖZLEM*'in eşanlamlısı.

RATİONALİS a. (hesap anlamına gelen *ratio*'dan lat. sözc.). Esk. Rom. İmparatorluk maliye daireleri yöneticisi. (Daha önce *procurator a rationibus* olarak adlandırılan bu şövalye, Marcus Aurelius döneminde *rationalis* unvanını aldı ve 300 000 sestertiusluk bir ücrete bağlandı.)

RATİP → RATIP.

RATİP EFENDİ (Ebubekir), türk yönetici (Tosya 1747 - Rodos 1798). Halil Hamit Paşa'dan sonra amedci olarak yaptığı görev sırasında şehzade Selim'in Fransa kralı Louis XVI ile mektuplaşmalarına yardım etti. 1785'te sipahi kâtibi, Selim III

tahta çıktıktan (1789) sonra reisülküttap vekili, yeniçeri kâtibi oldu. 1791'de Viyana elçiliğine atandı ve bu görevdeyken gördüklerini *Nemçe sefaretnamesi* adıyla toplayarak padişaha sundu. Dönüşünde cizye muhasebecisi, baş muhasebeci, 1793 sonlarında şıkkı salis defterdarı ve Zahire nazırı, 1795'te reisülküttap oldu. Bir süre sonra azledilerek sürüldüğü Rodos'ta kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa tarafından idam edildi.

RATİP PAŞA (Ahmet) → AHMET RATİP PAŞA.

RATL → RITL.

RATLAM, Hindistan'da kent, Madhya Prades'te, İndor'un kuzey-batısında; 183 370 nüf. (1991).

RATNA, *mücevher, değerli taş* anlamına gelen ve buddhacı terminolojide Buddha, yasa *(dharma)* ve cemaatten *(sangha)* oluşan Üç değerli şey ya da *Triratna*'nın simgesini belirten sanskritçe sözcük.

RATNAPURA, Sri Lanka'da kent, yönetim bölümü merkezi, adanın güney-batısında; 37 000 nüf. Çevrede çıkarılan değerli taşların (safir, yakut, ametist, deniz yeşili zümrüt, grena taşı vb.) pazarlama merkezi. —*Ratnapura yönetim bölümü;* 3 239 km²; 896 000 nüf. (1988).

RATNA-TRAYA, *üç mücevher* anlamına gelen ve cayna öğretisinde inanç *(şraddha)*, bilgi *(cnana)* ve doğru davranıştan *(caritra)* oluşan üç temel ilkeyi adlandıran sanskritçe sözcük.

RATOŞ (Uriel HALPERİN, **Jonathan —denir**), israilli şair (Varşova 1909 - Tel-Aviv-Yafa 1981). 1920'de İsrail'e yerleşti, Kenanlılar hareketinin kurucularından biri ve bu hareketin sözcüsüdür. Esinini Kutsal Kitap öncesi mitolojiden alır ve erotizmi özgürlüğün kaynağı yapar. (*Dais noir* [fr. çev.], 1941; *Yohemed*, 1952; *Une côte* [fr. çev.], 1959; *Amour de femmes* [fr. çev.], 1975; *Chant de l'épée* [fr. çev.], 1978).

RATÖLYE a. (fr. *râtelier*). Urganc. Urgan atölyelerinde iplikleri, halatları ve urganları taşıyan travers.

RATRAMNUS, ortaçağ filozofu (öl. 863'ten sonr.). Corbie keşişiydi, Kudas üzerine tanrıbilimsel metinler ve özellikle ruhun belli bir yeri ve sınırı olmadığı üzerine bir metin yazdı *(De quantitate animae)*.

RATSİMANDRAVA (Richard), madagaskarlı devlet adamı (Tananarive 1931 - *ay. y.* 1975). Saint-Cyr'de okudu, fransız ordusunda subaylık yaptı, 1959'da Madagaskar'a döndü. Albay rütbesiyle jandarma komutanlığını üstlendi, 1972'de general Ramanantsoa hükümetinde İçişleri bakanlığına getirildi. 5 şubat 1975'te Yüksek konsey tüm yetkileri ona devretti ve Ratsimandrava Devlet başkanı durumuna geldi. 11 şubat 1975'te öldürüldü.

RATSİRAKA (Didier), madagaskarlı devlet adamı (Vatomandry, Toamasina eyaleti, 1936). Betsimisaraka kökenliydi, askeri eğitimini Fransa'da yaptı. 1972'de askeri darbe ertesinde Dışişleri bakanlığına, 1975'ten başlayarak askeri direktuvar üyeliğine, aynı yıl Yüksek devrim konseyi başkanlığına getirildi ve referandumla onaylandı. 1982 başkanlık seçimlerini kazandı (% 80 oy). 1989'da gene seçildi (% 62,6 oy). Fakat 1991'den itibaren güçlenen muhalefet, otoritesinin bir hayli zayıflamasına neden oldu.

RATTAZZİ (Urbano, *—kontu*), italyan siyaset adamı (Alessandria 1808 - Frosinone 1873). Avukat ve hukuk profesörüydü; 1848'de Torino parlamentosu'na seçildi; burada merkez solu yönetti. Birkaç kez bakanlık görevinde bulundu, mart 1849'da, Avusturya ile silah bırakışma anlaşmasına karşı çıktı. 1852'de Meclis başkanı oldu, Connubio'da Cavour'un yanında yer aldı. Adalet (1853) ve İçişleri (1855-1858) bakanlıklarına geldi. Daha sonra Cavour'la bozuştu. La Marmora ile gene hükümette görev aldı (1859-60), Başbakan oldu (mart-aralık 1862). Garibaldi'yi Güney İtalya'ya karşı harekete geçmeye kışkırttı, ama uluslararası tepkiler karşısında bu seferi durdurmak zorunda kaldı (Aspromonte, 29 ağustos 1862) ve istifa etti. Ricasoli'nin yerine bakan oldu (nisan-ekim 1867). Yeniden Garibaldi'yi Roma üzerine yürümeye kışkırttı ve Fransızlar'ın Mentana'da müdahalede bulunmalarından önce görevden çekildi (3 kasım 1867).

RATTLER (ing. *rattler*). Seram. Tuğlaların darbeye ve sürtünmeyle aşınmaya dayanıklılığını ölçmeye yarayan silindir.

RÄTTVİK, İsveç'te (Dalarna) yaz ve kış sporları merkezi, Siljan gölü kıyısında. XIV. yy.'dan kalma kilise (sanat eserleri). El sanatları atölyeleri.

RATU a. (avesta dilinde sözc.). Zerdüştçülükte, Hürmüz'ün Ehrimen'e karşı savaşırken yarattığı bir varlıklar sınıfının önderi.

RATUFA a. Hindistan'da yaşayan, çok iri bedenli (uzunluğu 1 m) sincap cinsi. (Tehlikeyi çok güçlü bir bağırışla haber verir. Sincapgiller familyası.)

RATUMENA, atları gemi azıya alarak, ancak Roma'da, Gürleyen İupiter heykelinin önünde duran bir yarış arabasının sürücüsü, Veii halkından efsanevi etrüsk. Roma'da bir kapıya onun adı verildi.

RATZEBURG, Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde kent, *Ratzeburger See*' deki bir adada yer alır; 13 000 nüf. Roman üslubunda yapılmış tuğla katedral (XII.-XIII. yy.), Aslan Heinrich'in emriyle yapıldı.

RATZEBURG (Julius Theodor Christian), alman doğabilimci (Berlin 1801 - *ay. y.* 1871). Neustadt-Eberswalde Orman akademisi'nde profesör oldu ve yaşamı boyunca orman böceklerini ve bunların, *ichneumonidae* familyasındakiler başta olmak üzere ağaçlarda asalak yaşayanlarını incelemekle uğraştı, bu alanda pek çok kitap yayımladı. Orman böcekbiliminin kurucusu sayılır.

RATZEL (Friedrich), alman coğrafyacı (Karlsruhe 1844 - Ammerland 1904). Doğabilim eğitimi gördükten sonra Amerika'ya gazeteci olarak seyahat ederken coğrafyacı oluverdi. Akademik etkinliğini Münih Teknik üniversitesi (1875-86) ile daha sonra Leipzig üniversitesi'nde (1886-1904) sürdürdü. Darwin'in de etkisiyle, ilk kez coğrafyayı insanla yaşadığı ortam arasındaki ilişkilerin araştırılması olarak gördü. Görüşlerinde belirlenimcilik ağır basar, ama yapıtları biraz daha farklıdır. *Anthropogeographie*'de (Antropocoğrafya) [1882-1891], hem çevrenin etkisi, hem de yayılma ve dolaşım olaylarının önemini vurgulayarak insan coğrafyasının programını belirledi. *Völkerkunde*'de (Etnografya) [1885-1888] anlattığı ilkel toplumlarda fizik kısıtlamaların önemli rol oynadığını belirtti. Çağdaş toplumlarınsa devlet çerçevesi içinde ele alınmaları gerektiğini ileri sürdü (*Politische Geographie* [Siyasal coğrafya], 1897). *Die Erde und das Leben* (Dünya ve yaşam) [1901-02] adlı yapıtında, dünyamızın derin birliğini ortaya koydu.

RATZENHOFER (Gustav), avusturyalı general ve toplumbilimci (Viyana 1842 - Amerika'dan dönüşte gemide 1904). Özellikle toplumsal felsefe alanındaki yapıtlarıyla tanınır. *Wesen und Zweck der Politik* (Siyasetin özü ve amacı) [1893], *Soziologie* (Toplumbilim) [1898], *Pozitif monizm* (Pozitif tekçilik) [1899], *Pozitive Ethik* (Pozitif etik) [1901]. Toplumbilim kuramı, temel toplumsal güçlerin, aslında, insandaki biyolojik eğilimler olduğu görüşüne dayanır. Bireysel yaşamın ve türün korunmasının doğurduğu istekler, bu eğilimlerin örnekleridir. Bunlar, çatışmaya ve savaşa yol açtıkları gibi sanayi ve ticarete de neden olabilirler.

RAU (Karl Heinrich), alman iktisatçı (Erlangen 1792 - Heidelberg 1870). *Lehrbuch des Politischen Ekonomie* (Politik İktisat elkitabı) [1826-1837] adlı yapıtıyla Almanya Almanya'da iktisat biliminin kurucusu olarak tanındı.

RAUBASİN a. (fr. *raubasine*'den). Eczc. Rauwolfia bitkisinden elde edilen ve çevresel damarlarda genişletici etki gösteren alkaloit. (Düşük dozlarda atardamarcıkları genişletir, orta dozlarda atardamar basıncını düşürür. Atardamar iltihaplarında, koronertlerde ve bazı hipertansiyonlarda kullanılır.)

Rauber tabakası (alman anatomici August *Rauber*'in [1841-1917] adından). Embriyol. Bölütlenmenin başlangıcında, döllenmiş yumurtanın çeperinde beliren epitelyum hücreleri tabakası.

RAUCH (Christian Daniel), alman heykelci (Arolsen, Waldeck yakınları, 1777 - Dresden 1857), Prusya kraliçesi Luise' nin hizmetine girdi, Thorvaldsen ile dostluk kurdu ve 1804-1818 arasında, özellikle İtalya'da çalıştı. Zarif sanatıyla Berlin'i fethetti. Büyük bir bölümü Prusya ve Bavyera'da olmak üzere yapıtlarının sayısı oldukça fazladır: kraliçe Luise ve kral Friedrich-Wilhelm III'ün mezarları (Charlottenburg mozolesi), Goethe'nin mermer büstü ve heykelcikleri, Büyük Friedrich'in atlı heykeli (1839-1851, bugün Sanssouci parkı'nda), Regensburg yakınlarında Walhalla'da çeşitli büstler vb.

RAUDİİ *(Campi)* ya da **CAMPUS RAUDIUS.** Tar. coğ. Marius'un Kimberler'i yendiği (*Vercelli* zaferi, İ.Ö. 101) Gallia Cisalpina ovası.

RAUF (Mehmet), türk yazar (İstanbul 1882 - *ay. y.* 1918). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1902). Prens Sait Halim Paşa'nın Sadaret şifre kalemi müdürlüğünde bulundu. Darülfünun edebiyat bölümü'nde yunan ve italyan edebiyatı dersleri verdi. *Yunan-ı kadim tarih-i edebiyatı* (1911) ve *İtalyan tarih-i edebiyatı* (1913) adlı yapıtları yayımladı. İngilizceden *Musavver tarih-i islam*'ı (2 c, 1914) türkçeye çevirdi. Oyunlar yazdı: *Ateşle barut arasında* (1915), *Nikâhta keramet* (1915), *Pervane* (1914), *Tiraje* (1914, Raif Necdet Kestelli ile birlikte).

RAUF AHMET BEY, soyadı **Hotinli,** türk siyaset adamı, gazeteci (Edirne 1875 - ? 1952). Asıl adı Mehmet Rauf'tur. Mektebi tıbbiye'yi bitirmesine rağmen Hariciye nazırlığı'nda çalıştı. Matbuat umum müdürlüğü (1913-1914) yaptı; son Meclisi mebusan'da İstanbul mebusu olarak bulundu; ayrıca Londra konferansı'nda TBMM hükümetinin danışmanlığını üstlendi. *Yeni şark* gazetesini çıkardı ve başyazılarını yazdı (1921-1922).

RAUF PAŞA (Mehmet Emin), türk sadrazam (İstanbul 1780 - *ay. y.* 1860). Çeşitli devlet hizmetlerinde bulundu. Hurşit Paşa'nın yerine 1815'te ilk kez sadrazamlığa getirildi. Dört yıl kadar kaldığı bu görevden sonra Anadolu ve Suriye'de valilik yaptı. Şam valisiyken azledilerek Bursa'da oturmak zorunda bırakıldı. 1831'de sadaret kaymakamı, ertesi yıl ikinci kez sadrazam oldu. 1839'a değin sürdürdüğü bu görevden azledilmesine karşın, 1840, 1842 ve 1852'de yeniden sadrazamlığa getirildi.

RAUF PAŞA (Şerif Mehmet), türk yönetici (İstanbul 1839 - *ay. y.* 1923). Bosna valilelerinden Osman Şerif Paşa'nın oğlu. İki yıl Paris'te kaldıktan sonra çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Kudüs mutasarrıflığı, Beyrut, Bitlis, Elazığ, Suriye, Selanik valilikleri, İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra da kısa bir süre Tevfik Paşa hükümetinde Dahiliye nazırlığı yaptı; Damat Ferit Paşa hükümetinde Paris'teki barış görüşmelerine katılan Rıza Tevfik'e vekâlet etti. Kurtuluş savaşı'nın başladığı günlerde devlet hizmetinden ayrıldı.

RAUF YEKTA BEY, asıl adı **Mehmet Rauf,** türk müzikolog ve besteci (İstanbul



Larousse

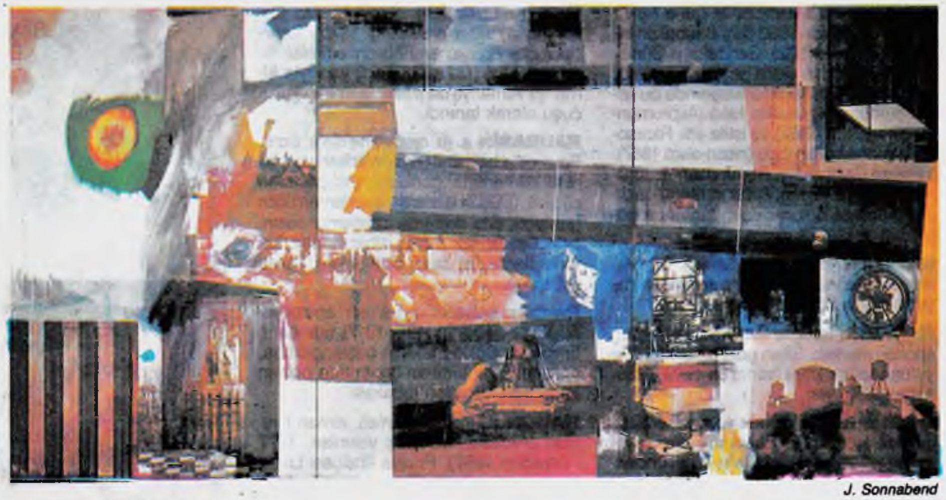
kont Rattazzi



Mehmet Rauf



Rauf Yekta Bey



J. Sonnabend

Robert Rauschenberg *Diehard* (1963) tuval üzerine serigrafi baskı ve yağlıboya *özel kol.*

1871 - *ay. y.* 1935). Mahmudiye rüştiyesi'nden sonra Lisan mektebi'ni bitirdi. Fransızca, arapça ve farsça öğrendi. 1884'te, daha öğrenciyken Divan-ı hümayun kalemi'nde memurluğa başladı. Beylikçi muavinliğine değin yükseldi. 1922'de emekliye ayrıldı.

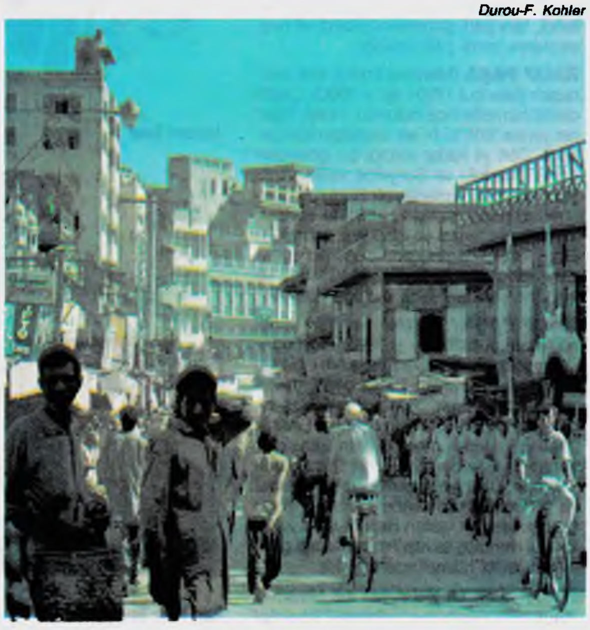
Genç yaşta Zekâi Dede ve Bolahenk Nuri Bey'den "meşk" ederek, son derece geniş bir repertuvara sahip oldu. Salih Murat Uzdilek'ten de akustik dersleri aldı. Bir yandan da Galata ve Yenikapı mevlevihanelerine devam etti. Tanbur ve ney çalmayı öğrendi, hatta zaman zaman neyzenbaşılık yaptı.

Darülelhan kurulunca türk musikisi nazariyatı ve tarihi derslerini üstlendi. 1926'da bu okulun türk müziği bölümü kapatılınca, yeni kurulan Belediye konservatuvarı'na bağlı Tarihi türk musikisi eserlerini tespit ve tasnif heyeti'nin başkanlığına getirildi. Bu kurul, dindışı klasik yapıtlar dışında cami ve tekke müziğinin seçkin parçalarını (mevleviayinleri, duraklar, nefesler, ilahiler, tevşihler vb.) yayımladı.

Türkiye'de ciddi müzikoloji yayınlarını başlatan Rauf Yekta Bey, aynı zamanda geleneksel çizgiyi sürdüren başarılı bir bestecidir (*Yegâh mevleviayini* [ilk kez 1923'te Yenikapı mevlevihanesi'nde okundu] ve *Mahur peşrev*'i anılmalıdır).

Başlıca yayınları: *La Musique turque* (Lavignac'ın *Encyclopédie de la musique*' inin içinde, 1902), *Esatîze'l-elhan* dizisinin üç kitabı: *Hoca Zekâi Dede Efendi* (1900), *Hâce Abdülkadir Meragi* (1900), *Dede Efendi* (1924), *Doğu musikisi tarihi* (basımı tamamlanmamıştır), *Türk musikisi nazariyatı* (basımı tamamlanmamıştır), *Mütaleat ve irâe havli mütemer il-musikiyy il-arabiyye* (1934; 1932 Kahire Müzik kongresi sırasında *Muhaddefe* gazetesinde yayımlanan yazılarının çevirisi). Ayrıca birçok yerli gazete ve dergi ile fransız *la Revue musicale* dergisinde yazıları ve araştırmaları yayımlandı. (→ HÜSEYİN SAADETTİN AREL*, SUPHİ EZGİ*, AREL*-EZGİ SİSTEMİ ve ANADİZİ.)

Ravalpindi'nin merkezinden bir görünüm



Durou-F. Kohler

RAUFİ Üsküdarlı, asıl adı **Seyit Ahmet,** türk mutasavvıf, şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1757). Halvetiliğin ramazaniye kolu şeyhlerinden Köstendilli Ali'nin halifesiydi. Bu tarikatın, kendi adıyla anılan raufiye kolunu kurdu. Üsküdar'da Doğancılar'daki tekkesine padişah Osman III de gelmişti. *Divan*'ından başka tasavvufla ilgili *Mecalis* (vaazlar) yapıtı vardır.

RAUFİYE a. Halvetiye tarikatına bağlı ahmediyeden doğmuş olan ramazaniyenin bir kolu. (Şeyh Seyit Ahmet Raufi [1652-1757] tarafından kuruldu. Tarikatın merkezi, Üsküdar Salacak'taki Sinanpaşa camisi yakınında yer alan tevhithaneydi. Halvetiyenin erkân ve adabı raufiyede de görülür. Zikirleri daha çok cehri [yüksek sesle] yapılırdı.)

RAULİ a. İnce dokulu, sert ve yarı-ağır, pembe-kırmızı ya da koyu kırmızı odunlu Güney Amerika (Şili) ağacı; doğramacılıkta, marangozlukta, parke, travers ve gemi yapımında kullanılır. (Bil. a. *Nothofagus procera;* kayıngiller familyası.)

Raulin sıvısı. Biyol. Mantarlar için kullanılan sıvı kültür ortamı. Bu ortam azot, fosfor, demir, magnezyum, potasyum, çinko gibi maddeler içeren asitli ve şekerli (sakkaroz) bir çözeltidir ve klorofili olmayan bitkileri topraksız yetiştirmeyi sağlar.

RAUMA, Finlandiya'da (Turku-Pori ili) liman kenti, Botten körfezinde, Turku'nun K.-B.'sında; 31 000 nüf. Ortaçağ'dan beri kereste ticareti merkezi olan kent, eski sokakları, bazı anıtları ve geleneksel dantel üretimini korur. Metalürji. Kereste ve kâğıt sanayisi. Deri işleme. Tersaneler. Müzeler.

RAUND a. (ing. *round*'dan). Spor. Bir boks karşılaşmasının devrelerinden her biri. (Her raund 3 dakika sürer. Bir dakikalık dinlenme iki raundu ayırır. Amatörlerin karşılaşmaları 2 raund üzerinden; profesyonellerinki 6, 8, 10, 12 ya da 15 raund üzerinden yapılır.)

RAUNKİÆR (Christen CHRİSTİANSEN, **Christen** —denir), danimarkalı botanikçi (Varde 1860 - Kopenhag 1938). Bitkilerin, ortamın sıcaklık koşullarına ve yaşadıkları ortama uyarlanma biçimine dayanan biyolojik tip*lerine göre, çevrebilimsel sınıflandırmasını yaptı.

RAUPACH (Ernst), alman oyun yazarı (Straupitz, Silezya, 1784 - Berlin 1852). Berlin Kraliyet tiyatrosu için, on altısı Hohenstaufen hanedanıyla ilgili olmak üzere, tarihsel oyunlar yazdı.

RAUSCHENBERG (Robert), amerikalı ressam (Port Arthur 1925). Black Mountain College'de öğrenim gördü (1948), New York'taki Art Students League'e girdi (1949-50). Öncü sanatçılara katıldı, J. Cage ile dostluk kurdu, P. Taylor ve M. Cunningham'ın koregrafi araştırmalarına katkıda bulundu. Önceleri tekrenkli (beyaz, sonra da siyah) çalışmalar yaptı; 1952-53 yıllarında, çeşitli gereç ve nesneleri yapıtla bütünleştirmeye yöneldi ("dirt paintigns", sonra "red paintings"). Arayışları, bir tür kabartma resim (*Charlene*, 1954, Stedelijk Museum, Amsterdam) ya da üç boyutlu asamblaj (*Monogram*, 1955-1959, Moderna Museet, Stockholm) olan "combine paintings"e vardı. Bu arayışların açık amacı, resmi alışılmış nesnelerle bütünleştirerek (soyut anlatımcıların mirasıyla Schwitters'in etkilerinin açıkça belirdiği bir üslupta), sanatla gündelik yaşamı birbirine yaklaştırmaktır (*Pilgrim*, 1960, özel kol.). 1961'den başlayarak, teknolojik, siyasal, sportif vb. güncel olayların imgeleriyle (çeşitli gazete küpürlerinden ve fotoğrafların serigrafi yoluyla tuval üzerine aktarılması) gerçekliğin yapıta yeniden katıldığı açıkça görülür. Güçlü fırça darbeleriyle altı çizilmiş olan (*Estate*, 1963, Philadelphia müzesi) bu imgeler, sanat tarihine göndermelerle (Rubens ya da Velázquez'in Venüsler'i vb.) yan yana kullanılır. Döner pleksiglas kurslardan oluşan ve imgelerin saydam yüzeyler arasından görülerek birbirine karıştığı "Revolvers"te (1967), imgenin çevredeki seslere bağlı olarak kendini gösterdiği "Soundings"de de serigrafi baskılardan yararlanılmıştır. Teknolojiye başvurduğu bu çeşitli denemelerden sonra Rauschenberg, değişik gereçlerle asamblajlar gerçekleştirdi ("Venetian Series", "Early Egyptian Series", 1973); özellikle bu tür yapıtlarında, resimli ("Hoarfrost", 1974-75) ya da düz ("Jammers", 1975) kumaş ve örtüler kullandı. Soyut dalgasından sonraki amerikan sanatının yenilenmesine büyük katkısı olan Rauschenberg'in sanatı, gerçekliğe yeni bir yaklaşımla belirginleşir; bu yaklaşım sorgulamaktan çok göz önüne sermeyi amaçlar. Sanatçı aynı zamanda desenler ve taşbaskılar da gerçekleştirmektedir. Paris Art moderne müzesi'nde büyük boy bir asamblaj yerleştirmesi bulunur: *Oracle* (çeşitli nesneler, metaller ve ses, 1965).

RAUVİT a. (fr. *rauvite*). Miner. Doğal kalsiyum ve uranyum vanadat.

RAUWOLFİA a. Asya, Afrika, Amerika ve Okyanusya'nın sıcak bölgelerinde yetişen ağaç ya da ağaççık. (Bütün ve saplı olan yaprakları büyük ve çoğunlukla 3 ya da 4'lü halka dizilişlidir. Çiçeklerinde, boyun kısmı dar boru biçiminde bir taç ve buruşuk 5 lop vardır. Meyveleri ikiz drupalar halindedir. 50 tür; zakkumgiller familyası.)
—ANSİKL. Eczc. Rauwolfia türlerinden yalnız *Rauwolfia serpentina* tedavide kullanılır. Kökü % 1-2 oranında içerdiği indol türevi alkaloitlerden dolayı, tansiyon düşürücü ve yatıştırıcı etki gösterir. Yüksek tansiyonun tedavisinde kullanılır ve sıvı özütü sıkıntı ve uykusuzluk hallerini gidermek için verilir. Diğer rauwolfia türlerinin kökleri de alkaloit elde etmeye elverişlidir.

RAVAİLLAC (François) [Touvre, Charente, 1578 - Paris 1610]. Tiran öldürmenin haklılığını savunan vaazların etkisinde kalarak, Henri IV'ü öldürmekle katolik dinini kurtaracağını sandı ve iki bıçak darbesiyle kralı öldürdü. Paris parlamentosu tarafından yargılanıp ölüm cezasına çarptırıldı; Grève meydanı'nda kol ve bacaklarından iki ata bağlanarak parçalandı.

RAVAİSSON-MOLLİEN (Félix LACHER), fransız filozof ve arkeolog (Namur 1813 - Paris 1900). Rennes fakültesi'nde

profesörlük yaptı; başlıca yapıtı *l'Habitude* (Alışkanlık) [1839] adlı tez çalışmasıdır. Ravaisson-Mollien, bu yapıtında, doğanın her yerinde bir arada bulunan iki karşıt öğeyi (şaşmaz bir biçimde işleyen bir mekanizma ve kendiliğinden oluşan bir uyum) kendi özünde birleştiren alışkanlığın ikiyanlılığı üzerinde durur: gerçekten de alışkanlık, canlının doğal güçlerinin hem gelişmesinde, hem yıpranmasında etkili olur ve determinizm ile özgürlüğün bir arada var olabileceğinin gözle görülüp elle tutulabilir bir kanıtıdır.

■ **RAVALPİNDİ,** Pakistan'da, Himalaya-lar'ın eteğinde, Pencab ilinde; 928 000 nüf. Ülkenin eski başkenti (1959 ve 1969 arasında), önemli bir askeri merkez olan "Pindi", aynı zamanda Keşmir'e giden yolun hareket noktasıdır. Ancak bugünkü gelişimi, Pakistan'ın yeni başkenti İslamabad'a destek yeri olmasıyla açıklanabilir. Kent ayrıca bir turizm merkezidir (Taksila'nın yakınında) ayrıca bazı sanayi kolları (demir-çelik sanayisi ve makine yapımı, petrokimya [rafineri], deri ve pamuk, tarım ürünlerini dönüştürme) da bulunur. Üniversite.
—Tar. Afganistan'ın bağımsızlık antlaşması, İngilizler tarafından ağustos 1919'da burada imzalandı.

RAVANA, *raksasa*'lara hükmeden kötü ruhlu dev. Serüvenleri *Ramayana*'da anlatılır.

Ravanica manastırı, Yugoslavya'da Ćuprija (Sırbistan) yakınında manastır; XIV. yy.'da kuruldu. Makedonya okulunun ürünleri olan duvar resimleriyle (XIV. yy. sonu) bezeli, 3 absidalı ve 5 kubbeli kilise.

■ **RAVEL** (Maurice), fransız besteci (Ciboure 1875 - Paris 1937). Paris konservatuvarı'nda Gédalge ve Fauré'nin öğrencisi oldu. 1901'de Roma ikincilik ödülü'nü kazandı. Fauré'ye ve Saint-Saëns'a hayrandı. Fauré'den destek gördü. Daha ilk piyano yapıtlarıyla kendini kabul ettirdi: *Menuet antique* (1895), *Sites auriculaires* (1897), *Pavane pour une infante défunte* (1899; sonradan orkestralamıştır). *Şehrazat*, *Su oyunları* ya da *Sonatina* (piyano için) ve yepyeni bir anlayışın ürünü *Yaylılar dörtlüsü* gibi yapıtlarıyla ünü pekişti ve hakkındaki tartışmalar sona erdi. Şan şeref düşkünü değildi, ama 1910'da Bağımsız müzik derneği'nin kuruluşuna katıldı. Bu derneğin başına Fauré getirildi. Başka Avrupa ülkelerinden ve Kuzey Amerika'dan pek çok davet aldı. 1928'de gittiği Amerika'da, yapıtları büyük başarı kazandı. 1935'te yaptığı özel İspanya ve Fas gezisi çok parlak geçti. Stravinski'nin arkadaşıydı. Bale müzikleri, Diaghilev'in Rus baleleri ve İsveç balesi tarafından kullanıldı. Bir süre Fontainebleau yakınındaki Valvins'de oturduktan sonra 1921'de Belvédère'deki (Montfort-l'Amaury) evine yerleşti. Beynindeki bir ur yüzünden öldü.

Çok sayıda senfonik yapıt yazdı: *Şehrazat* uvertürü (1898), *İspanyol rapsodisi* (1908), *Pavane pour une infante défunte* (1910), *Annem L'Oye* (1912), *Daphnis et Chloé* (korolu koregrafik senfoni, 1912), *Soylu ve duygusal valsler* (1912), *Alborada del Gracioso* (1918), *Couperin'in mezarı* (1919), *Vals* (koregrafik şiir, 1920), *Boléro* (1928), orkestra ve solist çalgı için *Çigan* (1924), iki piyano konçertosu (ikincisi sol el için, 1930-31) besteledi. Sahnelenmiş lirik yapıtlarından *l'Heure espagnole* (Franc-Nohain'den yararlanarak; 1911'de sahnelendi) ve *l'Enfant et les sortilèges* (Colette 'ten esinlenerek; 1925'te sahnelendi) anılmalıdır. Güzel üç a cappella koro parçası dışında, parlak melodiler besteledi. Bunların bazıları çevrimler halinde gruplanmıştır: *Şehrazat* (1903), *Beş yunan halk ezgisi* (1906), *Histoires naturelles* (Jules Renard'dan esinlenerek, 1906), *İki ibrani ezgisi* (1914), *Madagaskar şarkıları* (E. Parny'den esinlenerek, 1926), *Don Quijote ve Dulcinea* (Paul Morand'dan esinlenerek, 1933). Yaylılar dörtlüsü dışındaki oda müziği yapıtlarından, arp ve küçük bir topluluk için *Introduction et allégro* (1905), bir *Üçlü* (1914), *2 Sonat* (1922,1927) anılmaya değer. Başlıca piyano yapıtları: *Menuet antique* (1895), *Su oyunları* (1901), *Aynalar* (1905), *Sonatina* (1905), *Gaspard de la nuit* (1908), *Soylu ve duygusal valsler* (1911), ... *Tarzında* (1913), *Couperin'in mezarı* (1917). Ayrıca başkalarının yapıtları için parlak orkestralamalar yaptı: Musorgskiy'in *Hovanşçina*'sı, Chopin, Schumann, Chabrier ve Debussy'nin piyano parçaları, Musorgskiy'in *Bir sergiden tablolar*'ı. Ailede kendisine, tutumluğu ve aşırı titizliğiyle baba tarafına çektiği için "isviçreli saatçi" adı takılmıştı. Ama, değerli ve nadir eşyalara ve şark işi biblolara meraklı olan bu amatörün yaşamında İspanya'nın ve -anasının da memleketi olan- doğum yeri Bask ülkesinin de büyük yeri vardır. Ravel, etkili anlatımı, ses uyumlarına ayrı bir tat vermeyi bilmesi, piyano tekniğindeki arayışlarıyla, Couperin, Mozart, Liszt ve Chabrier gibi apayrı çizgilerdeki sanatçıların izlerini taşır.

■ **RAVELLO,** İtalya'da komün, Campania' da (Salerno ili), 315 m yükseltide; 2 300 nüf. Amalfi kıyılarına egemen olan Ravello, önceleri Amalfi'ye bağlıydı; daha sonra, Normanlar'ın desteğini sağlayarak Amalfi'nin boyunduruğundan kurtuldu. En parlak dönemini XIII. yy.'da yaşadı. Kısa süre önce, katedralin Normanlar'ın desteğiyle XI.-XII. yy.'lara ait barok dekoru değiştirildi; 1130'da yapılmış parlak renkli mozaiklerle kaplı vaiz kürsüsü, 1272' de Nicola di Bartolomeo da Foggia'nın yaptığı kürsü, Barisano da Trani'nin bronz kapıları (1179). Yanındaki, XIII. yy.'dan kalma Rufolo sarayı'nın, birbiriyle kesişen, kemerli dehlizli avlusu bir manastırı andırır. Tüm Salerno körfezini ayaklar altına seren çok güzel manzara.

■ **RAVENALA** a. (malgaş dilinde *ravenala*). Biri Orta Amerika'da, diğeri Madagaskar'da yetişen ve muz ağacına benzeyen iki ağacın cins adı. (*Ravenala madagascariensis*, düzgün bir yelpaze biçiminde dizili 1,5 m uzunluğundaki, ince uzun yaprakları, yaprak sapının kınlı dip kısmında su tuttuğu için "gezgin ağacı" olarak da adlandırılır. Muzgiller familyası.)

RAVENDİ (Ebülhüseyin bin Yahya bin İshak), arap kelamcı (Ravend ya da Ravende IX. yy. - Bağdat IX. yy.). Yahudi kökenli olduğu söylenir. Uzun yıllar Bağdat'ta yaşadı. Başlangıçta mutezile inancındayken sonradan rafiziliği benimsedi ve islam dinine ağır eleştiriler yönelttiğinden zındıklıkla suçlandı. Sayısı 100'ü aşan kitaplarının çoğu islam dinine karşıdır. Başlıca yapıtları: islam dinini reddeden *Kitâb ül-basîret*, evrenin her şeyden önce yaratıldığını savunan *Kitâb ül-tâc*, peygamberliği inkâr eden *Kitâb üz-zümürrüd*, Kuran'ın bazı ayetlerini ağır biçimde eleştiren *Kitâb üd-dâmig*, mutezile inancını eleştiren *Kitâbu fazîhat il-mu'tezile*.

RAVENDİYE a. (ar. *ravend* ve ar. *-iyye*' den *râvendiyye*). Esk. bot. Karabuğdaygiller.

RAVENDİYE a. (Ebülhüseyin bin Yahya bin İshak *Ravendi*'nin adından *râvendiyye*). Maddeci islam düşünürü Ravendi'nin öğretisi. (Öğreti, islam görüş ve inançlarına karşı çıktığından Ravendi dinsizlikle suçlandı. Öğretiye göre, gerçeği kavramanın, doğru düşünmenin tek yolu, akıldır. Aklın dışında bir başka gerçek olamaz. Her türlü inanç ve din birer yanılgıdır. Tüm inanç ve dinler akıldışıdır. Bilginin kaynağı da duyulardır.)

■ **RAVENNA,** İtalya'da kent, Emilia'da il yönetim merkezi, Adriya denizi yakınında; 136 166 nüf. (1990). Zengin müzeler (Ulusal, Başpiskoposluk, Akademi). Ravenna eskiden mükemmel bir deniz ticareti merkeziydi, ancak denizden uzaklığı nedeniyle önemini yitirdi. Şeker rafinerisi. Tekstil (jüt). Petrol rafinerisi ve kimya sanayisi (kimyasal gübre). Besin sanayileri. Doğal gaz üretimi. Corsini kanal limanı oldukça etkindir. —Yakınında, deniz kıyısındaki *Marina di Ravenna*, kentin sayfiye merkezidir; buraya gidilirken geçilen San Vitale çam ormanı, Dante ve Byron'ın şiirlerine konu olmuştur. — *Ravenna ili*, 1 859 km^2; 352 170 nüf. (1989). Lamone boyunca, Apenninler'in kenarında, Adriya denizi kıyılarındaki alçak ovalar üzerinde uzanır. Gelir kaynakları çoğunlukla tarıma dayanır: tahıl, şekerkamışı ve meyvecilik; dağlarda bağcılık ve mısır. Sanayi, tarım ürünlerini işler (şeker rafinerileri, sıvı yağ fabrikaları).

• TARİH. Umbrialılar'ın kurduğu Ravenna, III. yy.'da, Ariminum (Rimini) kıyı yolu üzerindeki stratejik konumundan yararlanan Romalılar'ın müttefiği oldu. Rubico' nun aşılmasından önce, Sezar'ın genel karargâhı olan kentte (İ.Ö. 53-50) bir önliman vardır. Bu liman, Roma İmparatorluğu'nun iki büyük donanmasından birinin durduğu Classis'ti *(Fossa Augusta)*. Ravenna, İ.S. II. yy.'da Flaminia'nın, IV. yy.'da da Emilia'nın başkenti oldu. 402'de, imparator Honorius, kenti çevreleyen bataklık arazi ve Doğu ile deniz bağlantısının kolaylığı nedeniyle, burasını Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti yaptı; Stilicho'yu bu kentte idam ettirdi (408). 476'dan başlayarak kentin yöneticisi olan Odoaker, uzun bir kuşatmadan sonra kenti verdiği (şubat 493) Ostrogotlar'ın kralı Theodorich tarafından bir ziyafette öldürüldü (mart 493). Ostrogotlar zamanında kraliyet yerleşim merkezi olan kent, Belisarios yönetimindeki bizans ordularınca geri alındı (mayıs 540) ve İtalya valiliğinin merkezi oldu. Doğu Roma İmparatorluğu savunmasının İtalya'daki köprü başı olan Ravenna, Lombardia tehlikesine karşı, Roma ve papaya bağlanmayı kabul etti (568) ve 584' te, imparatorluk topraklarını korumak ve Roma ile askeri bağlantıyı sağlamakla görevli bir eksarhın yerleşim yeri oldu. Ravenna pek çok kez, Bizans İmparatorluğu içinde özerkliğini kazanmayı denedi. Eksarhlığı sarsan sorunları fırsat bilen Ravenna piskoposu, imparator Konstans'ı (664-682) münferitliğe razı etti. Daha sonra, İstanbul patriğinin eşitlik iddiaları karşısında papa Sergios I'i destekleyen (VII.

Giraudon

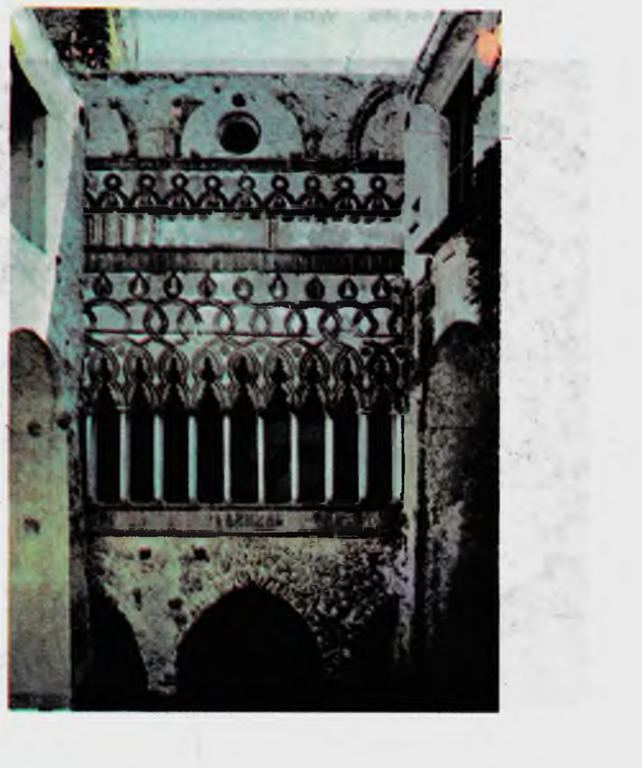


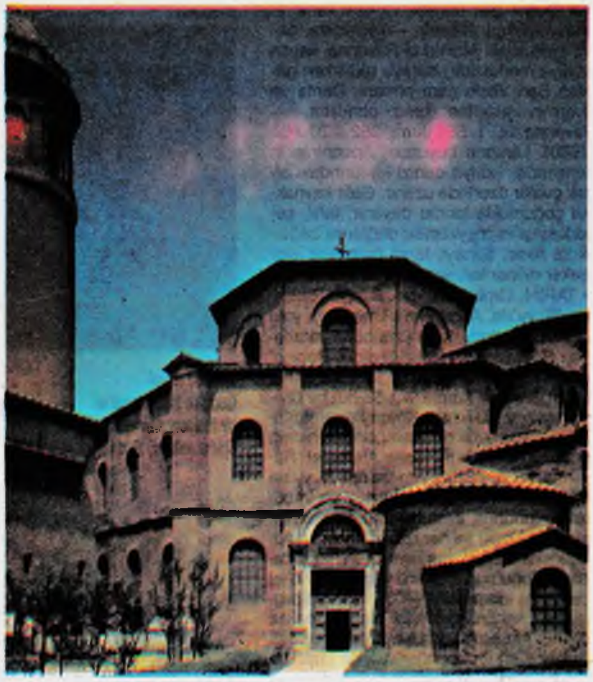
Maurice Ravel
Georges d'Espagnat'ın bir tablosundan ayrıntı
Opéra müzesi, Paris



ravenala
(Ravenala madagascariensis)

Ravello
Rufolo sarayı avlusundaki kemerlerden ayrıntı, XIII. yy.





Lauros-Giraudon

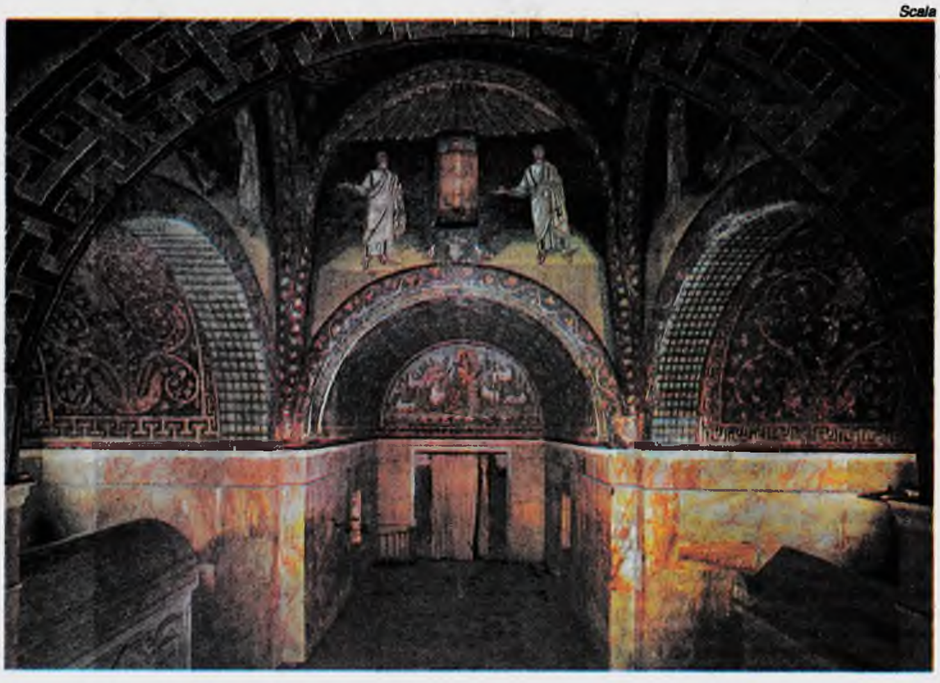
Ravenna
San Vitale bazilikası
VI. yy.'ın ilk yarısı
(büyük bir bölümü)

yy. sonunda kent milisinin ayaklanması) ve özellikle bir zorbanın yönetimine giren (695-705) Ravenna, İustinianos II'nin emriyle yağma edildi (709 ya da 710), ama eksarhlık isyan etti (710-712) ve kent bağımsız bir devlet oldu. İmparator Philippikos Bardanes'e bağlanmasına karşın (712), milis güçlerini korudu.

Lombardia kralları Liutprando (733-736) ve ardından Aistolf'un (751) kuşattığı kent, 756'da, Kısa Pépin'in müdahalesiyle Papalık'a geri döndü. İtalya krallığı'na geçen Ravenna (889), X. yy.'da hukuk incelemeleri (Roma hukuku) merkezi oldu. Uzun süre Almanya krallarına bağlı kaldı, bir aristokrat topluluğuna dönüştü (XII. yy.) ve imparatorluğa karşı Romagna ve Marche kentleriyle bir birlik oluşturdu (1198). Friedrich II'nin işgal ettiği kent (1240), sonunda Polentaniler'in senyörlüğünü kabul etti (1275-1441). Kanallarının çamurla dolması, limanının gerilemesine yol açtı. XIII. yy.'da Venedikliler'in ekonomik kontrolü altına girdi ve işgal edildi (1449-1509). Papalık'a geri verildi (1509-1797), 1512 savaşı sırasında yağma edildi, sıtma nedeniyle nüfusu azaldı ve dolayısıyla ikinci dereceden bir kente dönüştü. 1796'da Fransızlar kenti işgal etti; Ravenna Repubblica Cisalpina'nın (1797), ardından İtalyan Cumhuriyeti'nin (1802) ve İtalya krallığı'nın (1805) bir bölümü durumuna girdi. 1815'te Papalık'a yeniden geri verildi, haziran 1859'da başkaldırdı ve oylama sonucu Piemonte'ye bağlandı (mart 1860).

• GÜZEL SANATLAR. IV. yy.'ın sonunda piskoposluk merkezi olan kente, aziz Apollinaris'in kutsal kalıntıları Classis'ten getirildi. Ravenna 402'de de Batı Roma İmparatorluğu'nun başkenti durumuna geldi ve 756'ya kadar bu niteliğini korudu. Birbiri ardından kente egemen olan Roma, got ve Bizans hükümdarları, Ravenna'nın güzelleşmesine katkıda bulundular. "Theodorich'in sarayı" ve anıtmezarı (on kenarlı bir plana göre inşa edilmiş, iki katlı ve kubbeli taş bir yapıdır ve tümü tuğladan olan diğer Ravenna yapılarına ters düşer) sayılmazsa, bu parlak dönemden geriye yalnızca dinsel mimarlık örnekleri kalmıştır. Bu örneklerde tüm plan tipleri temsil edilir. Günümüze ulaşan iki vaftizhane, sekizgen planlıdır: 450'ye doğru piskopos Ursus'un yaptırdığı katedralin vaftizhanesi (Ortodokslar vaftizhanesi adıyla da anılır), mozaikler ve yalancı mermer kabartmalarla süslüdür; Theodorich döneminde (V. yy.'ın sonu) inşa edilen Ariusçular vaftizhanesi'nin dekorlarından günümüze yalnızca kubbe süslemeleri ulaşmıştır: havarilerin geçidini betimleyen dairesel bir sarak, İsa'nın vaftizini yansıtan orta motifi çevreler. Aynı ikonografi temasının, benzer tipte iki ayrı yapıda değişik biçimlerde işlenmiş olması dikkate değer. En yaygın tür, yarım daire biçiminde çıkıntılı bir absidayla biten üç sahnı ve pencereli yüksek duvarları olan bazilika planlı yapılardır (San Giovanni Evangelista, Sant'Apollinare Nuovo, Sant'Agata Maggiore, San Francesco, Sant'Apollinare in Classe). Sant'Apollinare Nuovo (504), İustinianos tarafından ortodoks mezhebine bağlandı (561). Orta sahnın duvarlarına bu dönemde yapılmış süslemeler, üst üste yerleştirilmiş üç kademe oluşturur: yukarıdan aşağıya doğru sırasıyla İsa'nın mucizelerini betimleyen 26 tablo, pencerelerin arasına yerleştirilmiş 16 peygamber figürü ve son olarak, sütun dizisinin hemen üzerinde görkemli iki ayin alayı yer alır. Kuzeyde bulunan azizler alayı, kucağında çocuk İsa'yı taşıyan Meryem'e doğru ilerler; güneydeki martyrler alayıysa "Theodorich'in sarayı"ndan başlayarak, tahtında oturan İsa'ya doğru yönelir. Sant'Apollinare in Classe'nin (549) dekorlarından geriye yalnızca absida ve zafer kemerini süsleyen mozaikler kalmıştır: yeşil tonların egemen olduğu cenneti anımsatan bir dekorun ortasında, on iki koyunla çevrili olan aziz Apollinaris, kollarını havaya kaldırmış olarak, absidanın merkezinde parlayan değerli taşlarla süslü dev bir latin haçına doğru bakmaktadır. Santa Croce kilisesi ve Galla Placidia'nın onun hemen yanına yaptırdığı küçük anıtmezar (425'e doğr.) haç biçimli planlıdır. Anıtmezarın çaprazsahın karesinin üzerinde yükselen yarımküre biçimindeki kubbe, yıldızlı gökyüzünün ortasında pırıldayan bir haçla süslüdür. İsa'yı iyi çoban olarak canlandıran ünlü mozaik de bu yapının duvarlarından birinde yer alır. Son olarak, türünün tek örneği sayılan San Vitale*'den (531'e doğr.-547) söz etmek gerekir. İstanbul mimarlık okulunun güçlü etkisinin görüldüğü sekizgen planlı büyük bir martyrium olan bu yapı, sık sık Magios Sergios ve Bakkhos (Küçük Ayasofya) ile karşılaştırılmıştır. Süslemelerin zenginliği (altın yaldızlı mozaikler, Marmara adası mermerinden kaplama levhaları ve sütun başlıkları) ve gereçten kaynaklanan mimari bir sertlik, bütün bu anıtların temel özelliklerini oluşturur.

Scala



Ravenna
Galla Placidia'nın mozolesinden bir iç görünüm
(duvarlarda mermer kaplamalar ve mozaikler;
ortada önde, iki havari;
arkada, İyi Çoban)
V. yy.'ın ilk yarısı

RAVENNA eksarhlığı. Tar. coğ. Bizans döneminde İtalya'da eyalet. İtalya ve Ravenna'yı tehdit eden Lombard akınları (579'da Classis'in alınışı) karşısında imparator Maurikios*, askeri ve sivil güçleri, temsilcisi olan eksarh* ya da *patricius et exarchus İtaliae*'nin yönetimi altında Ravenna'da toplamaya karar verdi (584). İmparatorluk topraklarının geri kalan bölümünden ayrı düşen (via Flaminia ile Roma düklüğüne bağlanmıştı) eksarhlık, İtalya'daki bizans illerini (İstria, Batı Venezia, Ravenna, Pentapolis, Cenova, Roma, Napoli) kapsıyor ve lombard krallarının güneyde kalan topraklarıyla (Spoleto ve Benevento dükIükleri) ilişki kurmalarını engelliyordu. Franklar'dan destek isteyen (584, 585, 588 ve 590 akınları) ve Doğu'dan gelen yardımları başarıyla kullanan eksarh Smaragdos (585-589) ve Romanos (589-593), Classis'i geri alarak (589) ve Roma yolunu açarak Ravenna'yı düşman tehdidinden kurtardılar; buna karşılık, kentin İstria ile kıyı bağlantısının Lombardlar tarafından kesilmesine engel olamadılar. Üstelik eksarhlık, ekonomik (eksarh Johannes, maaşlarını alamayan askerler tarafından 615'e doğru öldürüldü) ya da kişisel (619'da eksarh Eleutherius'un imparatora karşı isyanı; 642'de Maurikios'un isyanı) alanda ortaya çıkan iç sorunlarla zayıf düşmüştü. Ancak, en önemli sorunlar dinsel alanda kendini gösterdi: eksarh Olympos, papa Martinus I'in (monotelizmi mahkûm etmesinden sonra) tutuklanmasına karşı çıktı, hatta bağımsızlığını ilan etti (649-651). Sonunda, yeni eksarh Theodoros Kalliopas tarafından tutuklanan papa, Kırım'a sürgüne gönderildi. Eksarh ve papanın, çabalarını lombard ilerleyişine karşı birleştirmelerini engelleyen bu çekişmeler, Ravenna'nın papa Sergius I'i desteklemesi, ardından bir zorbayı tanımasıyla (695-705) daha da büyüdü. İmparatorun emriyle kentin yağmalanışından (709 ya da 710) sonra, eksarhlık isyan etti (710-712) [710'da eksarh Johannes'in öldürülüşü]. İmparator İsauria-lı Leon III'ün ikonakırıcılarla ilgili buyrukları yüzünden çıkan ayaklanma (727) sonucu, eksarhlık Apenninler'in K.'inde yer alan topraklara çekildi (731-732). Başkent Ravenna bir süre Liutprando'nun eline geçtiyse de, sonra, lombard kralı Aistolf'a bağlandı (751). Kendini tehlikede gören papa Stephanus II, Pépin*'den yardım istedi (Ponthion görüşmesi, 754). Pépin ek-

sarlığı Aistolf'tan alarak (756) papaya verdi; böylece Roma kilisesi'nin, kendine ait toprakları olan bir güce dönüşme süreci başlamış oldu (Charlemagne 774'te Kilise'nin bu topraklardaki hakkını onayladı). 1276'da papa, Habsburg hanedanından imparator Rodolf'un, eksarhlığı resmen Kilise'ye devretmesini sağladı.

RAVENSARA a. Madagaskar'da yetişen baharat ağacının bilimsel cins adı. (Defnegiller familyası.)
—ANSİKL. Ravensara, dallı, almaşık yapraklı, büyük bir ağaçtır; çiçekleri dalların ucunda salkım halinde yer alır. Meyvesi köşeli bir çekirdek içeren yuvarlak bir etli meyvedir; *ravensara cevizi* denilen çekirdeğinin içindeki tohum karanfil kokuludur ve baharat olarak kullanılır. Hepsi Madagaskar'da yetişen on kadar türü vardır; bunlardan birinin odunu marangozlukta kullanılır.

RAVENSBRÜCK, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde köy. Fürstenberg yakınında. Burada, 1939'da, kadınlar için bir toplama kampı kuruldu. "Kommando"larda çalışmaya ya da Jugendlager'de ("gençlik kampı") yok edilmeye gönderilmeden önce, 115 000 esir buraya getirildi.

RAVENSBURG, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Konstanz gölünün K.'inde; 42 100 nüf. Turizm ve sanayi merkezi. Tekstil sanayisi ve metalürji (makineler); elektrikli gereçler; duyarlı makine sanayisi; besin ürünleri. Ortaçağ'da imparatorluk kenti olan Ravensburg'da, bu dönemden kalma kuleler ve kapılar bulunur; XIV. yy.'da yapılmış kiliseler ve başka anıtlar.

RAVENT a. Yaprak sapı etli, yaprak ayası süslü olan çokyıllık büyük otsu bitki. (Bil. a. *rheum;* 30 kadar tür; karabuğdaygiller familyası.
—ANSİKL. Boyu 60 cm'ye varan kaba yapraklı ravendin *(Rheum rhaponticum)* yapraklarının sapları bazı ülkelerde sebze olarak pişirilip yenir. Çin'in bazı bölgelerinde ve Tibet dağlarında yabani olarak yetişen tıbbi ravendin *(Rheum officinale)* ayıklandıktan sonra kurutulmuş köksapları çok eskiden beri tedavide kullanılır. Az miktarda (0,10 g) alındığında peklik verici ve midevi, daha fazla alındığında (0,50 -2 g) müshil etkisi gösterir. Tozu hap ya da güllaç halinde alınır, infusyonu (% 1) günde 2-3 bardak içilir. Çocuklara şurup halinde verilir.

RAVİ sıf. ve a. (ar. *rivâyet*'ten *râvî*). *Esk.* **1.** Rivayet eden, anlatan, söyleyen, hikâye eden. **—2.** *Ravi-i kıssa,* hikâye anlatan.
—İsl. Hz. Muhammet'in yaptıklarını, söylediklerini ya doğrudan Hz. Peygamber'e ya da ilk müslümanlara dayanarak aktaran kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Hz. Muhammet'in söz, davranış ve onaylarının (sünnet) Kuran'dan sonra müslümanlığın ikinci ana kaynağını oluşturması, hadis rivayetinin önemini artırdı; özellikle Hz. Peygamber'in "Benim dediklerime ve yaptıklarıma tanık olanlar bunları bulunmayana anlatsınlar" yolundaki sözü müslümanları hadis rivayet etmeye özendirdi. Hadis rivayet etmeyi kendileri için yüksek ve onurlu bir uğraş sayan raviler, bazen bir hadisi başka bir raviden alabilmek için çok uzun çalışmalar ve yorucu yolculuklar yapmayı göze aldılar.
Hz. Muhammet'ten çok sayıda hadis rivayet ettikleri için hadis bilginlerince *müksirun* diye adlandırılan sahabelerden Ebu Hureyre 374 hadis, Abdullah bin Ömer 2 630, Enes bin Malik 2 286, Hz. Ayşe 2 210, Abdullah bin Abbas 1 660, Cabir bin Abdullah 1 540, Ebu Sait el-Hudri 1 170 hadis rivayet etmiştir.
Hadisin islam dinindeki önemi, hadis rivayeti bakımından ravilerin durumunu ve güvenirliklerini araştırmayı zorunlu kıldı; bu alanda "hadis ravileri ilmi", "cerh ve tadil (raviyi çürütme ya da temize çıkartma) ilmi" gibi birçok bilgi dalı ortaya çıktı. Bu son ilimde hadislerin doğruluğunu saptamak bakımından ravilerin gerek zihinsel gerekse dinsel ve ahlaksal durumları ya da kusurları araştırılır. Ravinin aklanabilmesi için özellikle şu niteliklere önem verilir: 1. ravinin müslüman olması; 2. ravinin temyiz gücüne sahip olması; 3. ravinin rivayet ettiği hadisi doğru olarak duyma ve ezberleme yeteneğinin bulunması; 4. ravinin dinsel ve ahlaksal yönden görevlerini yerine getiren, doğruluktan ayrılmayan ve günahtan sakınan, adil bir kişi olması.
Hadis bilimi uzmanlarınca bir ravinin bu temel ölçüler çerçevesinde kusurlu olduğu saptanarak rivayetinin reddedilmesine *cerh,* kusursuz ve güvenilir olduğunun ortaya çıkarılmasına da *tadil* denir. Cerh ve tadil konusunda son derece titiz davranan hadis bilginleri bütün ravilerin durumlarını inceleyerek bu alanda yapıtlar yazmışlardır.

RAVİ, Hindistan ve Pakistan'da ırmak, Pencab'ın "Beş ırmak"ından biri. Çinab'ın kolu (sol kıyıdan); yaklaşık 725 km. Himaçal Pradeş'te (Hindistan) yer alan Pir Pancal'ın doğu bölümünde doğar, B.'ya yönelir, Keşmir sınırına ulaştıktan sonra Pencab ovalarını sular, Hindistan-Pakistan sınırını çizer, Pakistan'a girer ve Çinab'a kavuşur. Suları, pek çok sulama kanalını besler. Eski adı *Hydraotes*'ti.

RAVİER (Auguste François), fransız ressam (Lyon 1814 - Morestel 1895). Önizlenimci bir manzara ressamı Corot, Daubigny, Fontanesi'nin dostuydu, Turner'dan etkilendi. Canlı renkleri ve İsère manzaralarının nerdeyse soyut imgeleriyle (Crémieu, Morestel: Lyon, Grenoble, Bagnols -sur-Cèze müzeleri) fovizmi haber verir.

RAVİKOVİTZ (Daliah), israilli kadın şair (Ramat Gan 1936). Çocukluk, değişim ve çoğu kez Kutsal Kitap'taki imgelere ve simgelere başvuran ölüm temalarının yinelendiği şiir kitapları (*l'Amour d'une orange* [fr. çev.], 1959; *Un hiver dur* [fr. çev.], 1964; *Troisième Livre* [fr. çev.], 1969; *L' abîme fait retentir sa voix* [fr. çev.], 1976) kaleme aldı.

RAVİYAN çoğl. a. (ar. *ravi* nin fars. çoğl. *râviyân*). *Esk.* **1.** Hikâye anlatanlar, hikâye edenler, söyleyenler. **—2.** *Raviyan-ı ahbar,* haberleri söyleyen kimseler.
—Ed. *Raviyan-ı ahbar ve nakılan-ı asar şöyle rivayet kılar ki,* halk hikâyelerinin başında yer verilen kalıplaşmış söz. ("Haberleri anlatanlar ve eserleri nakledenler şöyle rivayet eder ki" anlamına gelir. Çağdaş yazarlar da yapıtlarına düşsel, masalsı bir hava kazandırmak için bazen bu kalıptan yararlanırlar [örn. "Dondurmacının çırağı", S. F. Abasıyanık].)

RAVYOLİ a. (ital. *ravioli*). Küçük kareler biçiminde kesilmiş erişte hamuru. İki katının arasına baharatlandırılmış kıyma ya da et döşenerek haşlandıktan sonra üzerine peynir serpilir, kimi zaman da domates sosuyla sunulur.

RAVZA a. (*ravza*). *Esk.* **1.** Bol ağaçlı, çiçekli bahçe. **—2.** Cennet. **—3.** Azizlerin mezarı.
—İsl. Medine'deki Mescid-i nebi'de Hz. Muhammet'in kabri ile caminin minberi arasındaki alan. ‖ *Ravza-i mutahhara* ya da *Ravza-i nebi,* Hz. Muhammet'in kabri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Ravza-i Rıdvan,* cennet.
—ANSİKL. Hz. Muhammet ruhunu teslim ettiğinde, naaşının gömüleceği yer konusunda farklı görüşler belirdi. Öneriler arasında Medine'deki Baki mezarlığı, Medine mescidi'nin içi ve Mekke'deki bazı yerler vardı. Sonunda halife Ebubekir'in açıkladığı "Bana kabir olacak yer ile (Medine camisi'ndeki) minberin arasında, cennet bahçelerinden bir bahçe (ravza) vardır" anlamındaki hadis, Hz. Peygamber'in gömüleceği yer hakkında bir vasiyeti sayılarak, belirtilen yerde bulunan Hz. Ayşe'nin odasına gömüldü. Aynı zamanda Hz. Muhammet'in içinde ruhunu teslim ettiği bu oda, daha önce Medine camisi'nin doğu duvarına bitişikti. Sonradan, caminin yeniden yapılması sırasında caminin içine alındı. Burada bulunan Hz. Muhammet' in türbesine *Ravza-i mutahhara* (temiz bahçe) ya da *Ravza-i nebi,* bunun üzerindeki kubbeye de *Kubbe-i saadet* (mutluluk kubbesi) denildi.

RAVZA a. Müz. Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde, Arapkirli Şükrullah Bey' in bulduğu 5 telli bir yaylı çalgı olarak sözü edilen müzik aleti.

RAVZA, Mısır'da kasaba. Yukarı Mısır' da (Asyût ili), Nil'in batı kıyısında, Büyük Hermopolis (günümüzde El-Üşmuneyn) ve Antinoupolis yıkıntılarının yakınında. Mısır'da Kahire kentinin yayılış alanında Nil nehri üzerindeki adalardan biri. Kentin G.-B. kesiminde yer alan ve nehrin sağ kıyısından Ravza kanalı ile ayrılır. Köprülerle nehrin her iki kıyısına bağlı olan ada üzerinde Kahire Üniversite hastanesi, yeşil alanlar ve saraylar yer alır.

RAVZAT çoğl. a. (ar. *ravza*'nın çoğl. *ravzât*). *Esk.* Bahçeler.

Ravzat ül-ebrar, Karaçelebizade Abdülaziz'in tarihi. Âdem'den başlayarak peygamberler tarihini, Hz. Muhammet'ten başlayarak islam devletlerini konu edinir. Son bölüm 1646'ya kadar osmanlı tarihidir. Bir *Zeyil*'le 1646-1657 yıllarının olayları da eklenmiştir. Ağdalı bir dille yazılmış olan yapıt Mısır'da basıldı (Bulak, 1868).

RAWA RUSKA, Ukrayna kenti **Rava -Ruskaya**'nın lehçe adı, Lvov'un K.'inde yer alır. 1914'te Brusilov, kenti Avusturya -Macaristan kuvvetlerinden aldı. İkinci Dünya savaşı sırasında, Almanlar burada, savaş esirleri için bir misilleme kampı kurdular.

RAWDON-HASTİNGS (Francis), 1. **Hastings** markisi ve 2. **Moira** kontu, ingiliz general ve sömürge yöneticisi (County Down, İrlanda, 1754 - Napoli 1826). Hindistan genel valisiydi (1813-1823), ilkin Gurhalar'a karşı, ardından Marathalar'a karşı başarıyla savaştı.

RAWLİNGS (Jerry), ganalı subay ve devlet adamı (Accra 1947). Hava subayıydı, haziran 1979'da bir hükümet darbesi sonucu Silahlı kuvvetler devrimci konsey başkanlığına getirildi. Eylülde iktidarı, Dr. Hilla Limann'ın kişiliğinde sivillere bıraktı. Ancak 1981'de yeni bir hükümet darbesiyle bir daha iktidara geldi ve Geçici Ulusal savunma konseyi'nin başına geçti. O günden bu yana yapılan 20 darbe girişimine rağmen iktidarda kalmayı başardı. Çokpartili düzene geçildikten sonra, kasım 1992'de yapılan seçimleri kazanarak cumhurbaşkanı oldu.

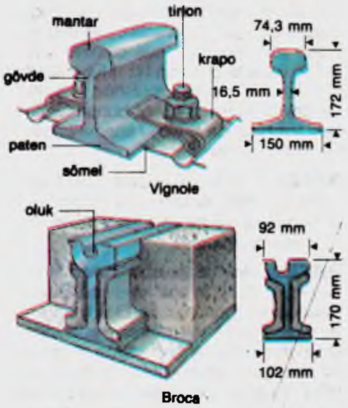
RAWLİNSON (*sir* Henry CRESWİCKE), ingiliz doğubilimci (Chadlington, Oxfordshire, 1810 - Londra 1895). Bisütun çivi yazısını çözdü, Ninova ve Babil asur yazılarını inceledi.

RAWLİNSON OF TRENT (Henry SEYMOUR, — *baronu*), ingiliz general (Trent Manor 1864 - Delhi 1925). Birmanya (1886), Mısır (1898) ve Boerler savaşlarına katıldı (1899); 1910-1914 arasında kurmay okulunu yönetti. 1916-1918 arasında V. İngiliz ordusuna komuta etti, ardından Müttefikler yüksek savaş konseyi ingiliz temsilciliğine atandı. Ağustos 1918'de Foch'un düzenlediği karşı saldırılar sırasında önemli bir rol oynadı. Arhangelsk ve Murmansk'ta görevlendirildikten sonra, Hindistan ordusu başkomutanlığına getirildi (1920-1925).

RAWSTHORNE (Alan), ingiliz besteci (Haslingden, Lancashire, 1905 - Cambridge 1971). Özellikle çalgı yapıtlarıyla tanındı. Bu daldaki başlıca yapıtları: ikinci si, soprano solosu içeren ve *A Pastoral Symphony* diye bilinen 3 senfoni (1950, 1959, 1964), 2 piyano konçertosu (1939 [1942'de gözden geçirdi], 1951), 2 keman



demiryolu taşıtlarının kullandığı klasik iki ray tipi



konçertosu (1948, 1956) ve oda müziği yapıtları. *A Canticle of Man* (1952) başlıklı kantatı da anılmalıdır.

RAWTENSTALL, Büyük Britanya'da (Lancashire) kent, Blackburn'ün G.-D.'sunda; 21 400 nüf. Tekstil. Ayakkabı.

RAY a. (ing. *rail*, engel, travers; esk. fr. *reille*; lat. *regula*, çubuk'tan). **1.** Demiryolu taşıtlarının budenli tekerlekleri için bir yuvarlanma ve kılavuzlanma yolu oluşturan haddelenmiş çelik profil. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sürgülü kapıların, pencerelerin, perdelerin vb. hareketine olanak veren uzun, yivli, metal yuva. **—3.** *Raydan, rayından çıkmak*, bir iş sözkonusuysa, akışı, düzeni bozulmak, altüst olmak. || *Rayına girmek*, bir iş ya da girişimin akışı düzenli bir duruma gelmek; yoluna girmek. || *Rayına, yörüngesine oturmak*, bir iş, bir girişim istenilene, amaca uygun bir gelişme yoluna girmek.

—Aydınlt. Bir konutun tavanına (ya da gerektiğinde duvarlarına) tespit edilen ve aydınlatma donanımlarının, herhangi bir noktada elektriksel beslenmesine ve mekanik olarak tespitine olanak veren metal ya da plastik profil.

—Dy. *Ray aralığı*, bir demiryolunda iki ray dizisinin iç kenarları arasındaki açıklık. || *Ray kaldıracı*, balast üzerinde oturan demiryolunu kaldırmak için kullanılan ve levye ya da pedalla kumanda edilen bir hızlı iniş düzeneğiyle donatılmış kriko. || *Ray kuponu*, boyu normal ray çubuklarından daha kısa olan ve raylar üzerindeki bir aygıtla, bir sanat yapısıyla (köprü, tünel) bağlantı sağlamaya yarayan ray parçası. || *Raya oturtmak*, yoldan çıkmış bir demiryolu taşıtını yeniden raylar üzerine yerleştirmek. || *Yaslanma rayı*, üzerine makas lamasının dayandığı ray.

—ANSİKL. Dy. İlk raylar uçlarından taş destekler üzerine oturan, dökme demirden parçalardı. Çok geçmeden köşebentleri ya da T şeklini andıran profiller biçiminde raylar yapılmaya başladı. Daha sonra üstünde ve altında taşkın iki bölüm bulunan çift mantarlı ray ortaya çıktı. Dökme demirden yataklarla traverslere tespit edilen bu ray tipi, günümüzde de kimi ikincil hatlarda kullanılmaktadır. 1838'de ingiliz Vignolesy, putrellerden esinlenerek raylara günümüzdeki şeklini verdi. Vignoles tipi bir ray üç bölümden oluşur: doğrudan ya da metal selalarla traversler üzerine oturan düz alt bölüm, nispeten ince ve dik olan ikinci bölüm ya da gövde ve yuvarlanma yüzeyini oluşturan ray mantarı. Büyük hatlar boyunca döşenen rayların birim uzunluk kütlesi 1850'lerde yaklaşık 30 kg dolayındayken, günümüzde Avrupa'da 60 kg'a (ABD ve SSCB'de 70 -75 kg) ulaşmıştır. Raylar, blumları oluklu silindirler arasında haddeleyerek elde edilir. Haddelenmiş ilk raylar pudlaj demirindendi; çok kısa bir süre sonra demir yerine çelik kullanılmaya başladı. Ray çeliklerinin çekme dayanımı giderek artmıştır. Çünkü rayın işlevlerinden biri de tekerlekler aracılığıyla etkisinde kaldığı kuvvetleri platforma iletmektir. Ray yeterince bükülmez ise, (birim uzunluk kütlesiyle artan bükülmezlik) kılavuzlama görevini daha iyi yapar ve gerekli mekanik özelliklerle donatılmak koşuluyla tekerlek ile ray arasındaki iç kuvvetlere dayanım gösterir. Yalnızca, çok büyük kuvvetlerin etkisinde kalan tekil noktalarda kullanılan, ısıl işlemden geçirilmiş ya da alaşımlı çelikten yapılmış raylar dışında, ray çeliklerinin çekme dayanımı 940 ile 960 N. mm^{-2}'ye ulaşır; bu da % 7 karbon ve % 1,20 manganez oranına denk düşer.

Haddelenmiş ilk rayların uzunluğu 4 m'ydi; bu uzunluk günümüzde 36 m'dir. Bu raylar daha sonra birkaç km uzunluğunda tek parça halinde bir ray dizisi elde etmek için birbirine kaynaklanmıştır; buna karşılık küçük yarıçaplı kurbalarda, raylar cebireler yardımıyla birleştirilir. Cebirelerle birleştirilmiş iki rayın uçları arasında, sıcak havalarda meydana gelen genleşmeyi soğurmaya yarayan bir boşluk bırakılır. Cebiresiz bir ray dizisinde bu genleşme bir sıkıştırma gerilmesi biçiminde ortaya çıkar. Tüm demiryolunun stabilitesi tıkız ve yeterli miktarda döşenmiş bir balast katmanıyla, traverslerin sık aralıklarla yerleştirilmesiyle, rayın, aralarındaki sıkılık zamanla kaybolmayacak biçimde traverslere tespit edilmesiyle sağlanır. Esnek döşeme, paten ve travers arasında bulunan genellikle sentetik kauçuktan oluklu bir sömel ile tirfonun (ahşap traversler) ya da cıvata-tirfonun (beton traversler) sıkıştırma kuvvetini patene ileten esnek bir krapodan yararlanır.

Özel profilli raylar (oluklu ray) zemine gömülü demiryollarında (tramvaylar, liman yolları) kullanılır.

RAY sıf. (fars. *rāy*). *Esk.* "Düşünceli", "düşünen" anlamında bileşik sözcükler yapar: *bed-ray* (kötü düşünceli), *hod-ray* (kendi düşüncesinde direten, dediği dedik), *tire-ray* (karanlık düşünceli) vb.

RAY a. (ar. *raʿy*). *Esk.* **1.** Bir sürüyü otlatma, gütme. **—2.** Sürünün otlaması. **—3.** Teslim olma, bir irade altına girme.

RAY a. (annam dilinde sözc.). Güney -doğu Asya'da yanmış orman alanlarında yapılan tarım.

RAY ya da **WRAY** (John), ingiliz doğabilimci (Black Notley, Essex, 1627 - *ay. y.* 1705). Dikkate değer bir sınıflamacı olarak ilk kez birçenekli bitkilerle ikiçenekli bitkileri birbirinden ayırdı ve İngiltere'nin ilk tam florasını yayımladı. *Historia plantarum* (Bitkilerin tarihi) adlı kitabında (1686-1704) zamanındaki botanik bilimini özetledi. Zooloji alanında, koruyucusu Francis Willoughby'nin ardından (onun bıraktığı taslaklardan yararlanarak), sonradan Linné ve Artedi'nin de ele aldıkları, kuş ve balık sınıflandırmasının temellerini attı (*Synopsis methodica animalium*, 1693) ve başkalaşmalarına göre böcekleri sınıflandırmayı denedi (*Methodus insectorum*, 1705).

RAY (Bharat Candra), bengalli şair (Hovrah yönetim birimi 1712-1760). Sanskritçe ve farsça uzmanıydı, Krişnanagar sarayı'nın resmi şairi oldu. *Annada Mangal* (1753) adlı anlatıya dayalı şiiri, aşk tutkusuna verdiği seçkin yer nedeniyle *mangal kavya*'lardan ayrılır. İncelikli ve derin yazıları ve retorik ustalığı Ray'ın yapıtlarını "ortaçağ" edebiyatının doruk noktalarından biri durumuna getirmiştir.

RAY (Radhanath), oriya diliyle yazan hintli şair (Kadarpur, Balasor ili, 1848-1908). Fakir Mohan Senapati ve Madhusudan Rao ile birlikte çağdaş edebiyatın öncülerindendir. Rao ile birlikte, romantizmin başlangıcını belirleyen lirik bir şiir kitabı (*Kavitavali*, 1873) yayımladı. Konarak tapınağı'nın yıkılış efsanesini anlatan *Candrabhaga* ile *Mahabharata*'nın kahramanının gökyüzüne giden yoldaki seyahatini uyaksız dizelerle anlatan bitmemiş kompozisyon *Mahayatra* ise anlatıya dayalı epik şiirlerdir.

RAY (Man), amerikalı ressam ve fotoğrafçı (Philadelphia 1890 - Paris 1976). Sanatı, ilk dönemlerinden başlayarak çeşitlilik gösterdi. New York'taki Armory Show'dan (1913), sonra da 1915'te karşılaştığı Duchamp ve Picabia'dan etkilenerek, çok geçmeden kübizmi aştı ve dadacı akımın önde gelen temsilcilerinden biri oldu: resimler (*Gölgelerinin eşliğinde ipte oynayan dansöz*, 1916, Museum of Modern Art, New York) ve çeşitli resim kalıplarından (patronlar, nesneler vb.) yararlanılarak boya tabancasıyla yapılmış tablolar ("aerographies"), kolajlar ("Revolving -doors" dizisi, 1916-17), asamblajlar, üzerinde az çok çalışılmış ready-made'ler (*Armağan*, 1921/1970). Fotoğraf çalışmalarına daha 1915'te başlamıştı; bunları 1921'den itibaren Paris'te geliştirdi. 1921'de, çeşitli nesneleri fotograf kâğıdının üzerine doğrudan koyarak ve solarizasyon gibi çeşitli yöntemlerden yararlanarak enstantaneler ("rayographs") gerçekleştirdi. 1924'te gerçeküstücülerle ilişki kurdu, yapıtlarına oyuna dayalı çeşitli buluşlar kattı ve gerek fotoğraf ya da sinema (*le Retour à la raison* [1923], *Anemic Cinema* [1924], *Emak Bakia* [1926], *l'Étoile de mer* [1928], *les Mystères du château de Dé* [1929], gerek figüratif (*Observatory Time*

diathèque C. N. A. C. G.-Pompidou



Man Ray *Observatory Time -The Lovers* (1932-1934) *özel kol.*

Nicholas Ray'in *Johnny Guitare* (1953) filminin bir sahnesinde Sterling Hayden (sağda) ve Joan Crawford

X-Marinie kol.



-*The Lovers*, 1932-1934, özel kol.) ya da soyut (*Doğal resimler*, 1958, özel kol.) resim, gerekse nesneler (*Boyanmış ekmek*, 1958, özel kol.) alanında hiçbir türe bağlı kalmadı.

RAY (Raymond Nicholas KIENZLE, **Nicholas** — denir), amerikalı film yönetmeni (La Crosse, Wisconsin, 1911 - New York 1979). Broadway'de birçok oyunda rol aldıktan sonra, 1948'de ilk filmini gerçekleştirdi: *Dönülemeyen yol* (They Live by Night). Çalışmaları, güçlü yeteneğini gösterme olanağı bulduğu senaryolarla, *Johnny Guitare* (1953), *Asi gençlik* (Rebel Without a Cause) [1955], *Tehlikeli arzular* (Bigger than Life) [1956], *Acı zafer* (The Bitter Victory) [1958], *Gangsterin sevgilisi* (Party Girl) [1959] Hollywood'un koşullarına bağlı olarak yapılmış senaryolar arasında gidip gelir: *Vahşi masumlar* (The Savage Innocents) [1960], *Krallar kralı* (King of Kings) [1961], *Pekin'de 55 gün* (Fifty Five Days at Peking) [1963]. 1972'de bir deneme filmi olan *We can't go Home Again* ve 1978'de Wim Wenders ile *Lightning over Water*'i gerçekleştirdi.

RAY (Satyacit), hintli film yönetmeni (Kalküta 1921 - *ay.y.* 1992). Ressam ve gazete yazarıydı. Sinemaya 1952'de başladı. Dikkate değer bir estetik anlayışını derin bir hümanizmle birleştirdi. En ünlü çalışması, B. B. Banerci'nin romanından uyarlanmış bir üçlemedir: *Pather Pancali* (1955), *Aparacito* (1956), *Apur Sansar* (1958). Bazı filmleri: *Devi* (1960), *Çarulata* (1964), *Nayak* (1966), *Aşani Sankret* (1973), *Şatranci Khilari* (1977), *Baba Felunath*, *Coi* (1979), *Sadgati* (1981), *Ghare Baire* (1984), *Ganaşatru* (1989).

Ray sigorta aş, tarım dışında tüm dallarda etkinlik gösteren sigorta şirketi. 1958'de kuruldu. Merkezi İstanbul'dadır. 30 milyar TL olan sermayesinin ortakları arasındaki dağılımı şöyledir: Milpa aş % 40, Alternatifbank aş % 12,79, Doğan şirketler grubu % 11,27 (1992). Deniz, hava ve kara taşımacılığına ilişkin sigorta işlerinde uzmanlaşan şirket PTT, TCDD, THY ve T. Denizcilik işletmeleri kuruluşlarının tüm sigorta işlerini üstlenmiş bulunmaktadır. 1992 sonu itibariyle % 66,4'ü kaza, % 25,8'i nakliyat sigortalarından karşılanmak üzere toplam prim üretimi 276,5 milyar TL, dönem sonu kârı 8,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Ankara ve İzmir'de bölge müdürlükleri, Adana'da bir irtibat bürosu olan kuruluşta 130 kişi çalışmaktadır.

RAYAT çoğl. a. (ar. *râyet*'in çoğl. *rāyāt*). *Esk.* Bayraklar, sancaklar.

RAYBA a. (ing. *reamer*'dan). Mak. san. Açılmış bir deliği raybalamada kullanılan silindirsel-konik kesici takım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. Zımbayla delinmiş deliklerin çevresindeki çapakları temizlemede kullanılan özel çelik kalem.
—İşlem. *Rayba başlığı,* bir raybayı taşıyan, dönmesini ve ötelenmesini sağlayan mil.
—ANSİKL. Mak. san. Rayba, genellikle, elle bir çapraz anahtar yardımıyla kullanılan bir takımdır. Hafif konik olan kaba alma raybası, deliği düzgünleştirir ve kesilecek metalin büyük bölümünü kaldırır. Bitirme raybası, tam silindir biçiminde, pürüzsüz ve tam olarak çapında bir delik elde edilebilecek şekilde, sadece çok az malzeme kaldırır. Büyük çaplı raybaların bazılarında takma bıçaklar bulunur; bunların çapları ayarlanabilir.
Raybanın çapının bilenme sırasında değişmemesi için, kesici ağzın arka tarafında kalan az bir kalınlıkta başlangıçtaki silindirik yüzey korunur ve bileme sırasında sadece dişlerin hücum yüzeyi (ön yüzey) taşlanır. Rayba önceden açılmış bulunan deliğin doğrucularıyla klavuzlandığından, eksenleri tam olarak çakışmalıdır, bu nedenle makine üzerinde kullanılan raybalar da, deliğin açılmasından hemen sonra parça oynatılmadan ve sökülmeden aynı şekilde kullanılabilmelidir. Bununla beraber mile eklemli bir düzenekle bağlı bulunan oynak raybalar, milin ve parçanın eksenleri tam olarak çakışmasa bile, doğru bir işleme yapılmasına olanak verirler.

RAYBALAMA a. Herhangi bir malzemeye açılmış bir deliği, işlemek, genişletmek ya da bunun çapaklarını temizlemek eylemi.

RAYBONDAJ a. (fr. *railbondage;* ing. *railbond*'dan). Dy. ELEKTRİKSEL CEBİRELEME*'nin eşanlamlısı.

RAYÇUR, Hindistan'da kent, Karnataka'nın K.-D.'sunda, Haydarabad'ın G.-B.'sında; 157 477 nüf. (1991).

RAYEGÂN → RAYGÂN.

RAYET a. (ar. *rāyet*). *Esk.* **1.** Bayrak, sancak. **—2.** *Rayet-i istila,* istila bayrağı.

RAYGÂN ya da **RAYEGÂN** sıf. (fars. *rāy, raye* ve *gān*'dan *ray-gān, raye-gān*). *Esk.* **1.** Bedava. **—2.** Çok ucuz. **—3.** Çokça bulunan.

RAY-GRASS a. (ing. sözc.). İNGİLİZ ÇİMİ'nin eşanlamlısı.

RAYİÇ a. (ar. *rā'ic*). Bir malın satış ve sürüm değeri: *Bir malın rayici.*
—*Esk. Raic-i vakt,* bir malın şimdiki değeri.
—Bors. *Borsa rayici,* borsada işlem gören hisse senedi ve tahvillerin arz ve talebe göre oluşan ve borsanın resmi bülteninde yayınlanan fiyatları.
—Verg. huk. *Borsa rayici,* iktisadi değerlerin vergi matrahlarının hesaplanmasında kullanılan değerleme ölçülerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Rayiç bedel,* bir iktisadi değerin, vergi matrahının hesaplanmasıyla ilgili değerleme günündeki normal alım satım değeri.
◆ sıf. Sürümlü, geçerli: *Rayiç mal.*
—İkt. *Rayiç fiyat* → PİYASA* FİYATI.
—ANSİKL. Verg. huk. Vergi usul hukuku md. 263'e göre, borsa rayici, gerek menkul kıymetler ve kambiyo borsasına gerek ticaret borsalarına kayıtlı iktisadi değerlerin, değerlemeden önceki son işlem gününde, borsa işlemelerindeki ortalama değerlerini belirtir. Ancak fiyatlarda, borsadaki normal dalgalanmalar dışında önemli bir istikrarsızlık varsa, Maliye ve gümrük bakanlığı'nın izni ile son otuz gün içindeki ortalama rayiç değer, ölçü olarak alınabilir. Borsa rayicinin değerleme ölçüsü olarak kullanılabilmesi için etkin bir menkul kıymeter piyasasının varlığı gerekir. Aksi durumda, borsa rayicinin değerleme ölçüsü olarak kullanılması olanağı son derece sınırlıdır.

RAYİHA a. (ar. *rāyiha*). *Esk.* **1.** Hoşa giden güzel koku. **—2.** *Rayiha-dar,* güzel kokan. ‖ *Rayiha-nisar,* koku saçan.

RAYİHALI sıf. *Esk.* Güzel kokulu, güzel kokan.

RAYİZ → RAİZ.

RAYLEİGH a. (ing. *rayleigh*). Bir kutup ışığı ya da bir atmosfer ışıltısı olayı sırasında, zaman birimiyle ve gözleme çizgisi çevresindeki birim kesitli bir sütunla bütün doğrultuları içinde yayımlanan fotonların sayısını nicelemek için aeronomide kullanılan ışıkölçüm birimi (simge R) [1 R: 10^6 foton $cm^{-2}.sn^{-1}(4\pi\ sterad)^{-1}$].

RAYLEİGH (John William STRUTT, 3. —*baronu*), ingiliz fizikçi (Terling Place, Witham, Essex, 1842 - *ay. y.* 1919). 1879'da, Cambridge fizik kürsüsü'nde Maxwell'in yerini aldı ve 1887'ye dek bu görevde kaldı. Bu tarihte, doğa felsefesi kürsüsünde Tyndall'in yerine geçmek üzere Londra Krallık enstitüsü'ne çağrıldı. 1905'te Kraliyet topluluğu başkanı, 1908'de de, Cambridge üniversitesi rektörü oldu. Rayleigh, tekmoleküllü ince katmanları inceleyerek bazı moleküllerin boyutlarını belirledi ve Avogadro sayısının bir değerini verdi



Devki Çitra-J.-L.-Passek kol.

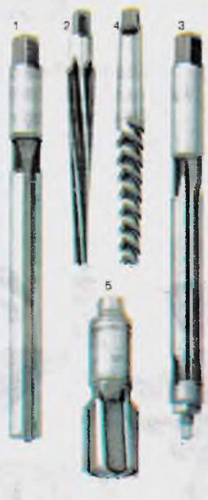
yönetmenliğini Satyacit **Ray**'in yaptığı *Şatranci Khilari*'den (1977) bir sahne

(1892). Sıvıların yüzeyindeki durağan dalgaları, ince lamların titreşimini, kılcallığı inceledi. Gaz yoğunluklarını kesin olarak belirledi ve buna dayanarak 1894'te, Ramsay ile birlikte, argonu keşfetti. Işığın yayınımı ve gökyüzünün mavi renkte olması üstüne araştırmalar yaptı. (1904 Nobel fizik ödülü.)

Rayleigh diski. Akust. İçinden bir akustik dalga geçen akışkan parçacıklarının titreşim hızını ölçmeye yarayan ve burulmalı bir ipin ucuna asılı çok küçük bir diskten oluşan burulma sarkacı.

RAYMİ, kiçua dilinde, tarıma dayalı takvime göre yılın bazı dönemlerinde kutlanan şenlikleri belirten sözcük. (Bunların en önemlilerinden biri, haziranda, kış gündönümünde [Güney yarım kürede] Güneş onuruna kutlanan İnti raymi'ydi). [RAİMİ olarak da yazılır.]

RAYMOND (Fulgence), fransız hekim (Saint-Christophe 1842 - Planche şatosu, Vienne, 1910). 1866'da, Alfort okulu'nda anatomi ve fizyoloji servisi şefi iken tıp öğrenimi gördükten sonra hocası Charcot' nun ölümü üzerine, Sinir hastalıkları kliniği'nde profesör oldu. En önemli çalışmaları akıl ve sinir hastalıkları üstünedir (1896). Başlıca eseri: *Clinique des maladies du système nerveux* (Sinir sistemi hastalıkları kliniği) [1894-1903].



el raybaları
dik diş düzenli (1)
helisel diş düzenli
konik (2)
genişleyebilir (3)
makine raybaları
helisel diş düzenli (4)
genişleyebilir(5)

RAYMOND (Marcel), fransızca yazan isviçreli edebiyat eleştirmeni (Cenevre 1897 - *ay. y.* 1981). Edebiyat tarihçiliğinin yanı sıra, tiplerin, sistemlerin oluşmasını ve şiirde simge sorununu inceledi. Yapıtlarında ayrıntılı yorumlarıyla dikkati çekti. *Paul Valéry et la tentation de l'esprif* [Paul Valéry ve ruhun kötülük eğilimi], 1946; *Baroque et renaissance poétique* [Barok eğilim ve şiirde yeniden doğuş], 1955; *J. J. Rousseau, la quête de soi et la rêverie* [J. J. Rousseau, kendini arayış ve düşsellik], 1962) yazdı.

RAYMOND (Alex), amerikalı çizgi roman yaratıcısı (New Rochelle, New York eyaleti, 1909 - Westport 1956). Açık, kesin, duyarlı, esnek bir üslupla çok çeşitli türlerde yapıtlar verdi: bilim-kurgu (*Flash Gordon,* 1934), polisiye romanlar (*Secret Agent X 9,* 1934; *Rip Kirby,* 1946) ve serüven öyküleri (*Jungle Jim,* 1934).

Raymonda, 3 perdelik, 4 sahneli bale. Koregrafisini Marius Petipa, müziğini Glazunov, librettosunu Lydia Paşkova ve M. Petipa hazırladı. İlk kez 1898'de Petersburg'daki Mariynskiy tiyatrosu'nda sahnelendi.

RAYNAL (Guillaume), fransız tarihçi ve filozof (Saint-Geniez-d'Olt, Aveyron, 1713 - Paris 1796). Cizvit ve rahipti; din adamlığını bırakarak kendini felsefe ve tarih çalışmalarına verdi. Helvétius, D'Holbach ve Mme Geoffrin'in salonlarına devam etti. *Histoire du stathoudérat* (Stathouderliğin tarihi) [1748] ve *Histoire du Parlement d'Angleterre* (İngiltere parlamentosu'nun tarihi) [1748] adlı iki kitap yayımladı. 1770'

Maull ve Fox



John William Strutt
3. **Rayleigh** baronu



M. N. A. M., C. N. A. C., G.-Pompidou

Jean-Pierre **Raynaud**
Ruhsal-nesne üç saksı (1964)
fotoğraf ve çeşitli gereçler
M. N. A. M., C. N. A. C.
Georges-Pompidou, Paris

te gizlice yayımlanan *Histoire philosophique et politique des établissements et du commerce des Européens dans les deux Indes* (Avrupalılar'ın Hindistan ve Hint adalarındaki kuruluşlarının ve ticaretlerinin felsefi ve siyasi tarihi) adlı yapıtı ise, sömürgeci ulusların siyasetine, ruhban sını-

Lauros-Giraudon



Martial **Raysse**
Hayat öyle karmaşık ki (1966)
Pleksiglas
Resim ve heykel müzesi
Grenoble

fına ve Engizisyon'a karşı suçlama ve eleştirileri içerir.

RAYNAUD (Ernest), fransız şair (Paris 1864 - *ay. y.* 1936). Başlangıçta dekadanlara katıldı, ardından, simgeciliği önce benimsedi sonra yadsıdı ve roman okulunun ateşli bir savunucusu oldu. 1900'de *le Sagittaire* dergisini kurdu, ilginç edebiyat anıları kaleme aldı (*la Mêlée symboliste*, 1918-1925).

RAYNAUD (Jean-Pierre), fransız sanatçı (Colombes 1939). Yeni Gerçekçilik akımına yakın bir anlayışta asamblajlar gerçekleştirdi; 1963'ten sonra kısıtlı biçim (ölçek, metal merdiven, kurtarma küreği, saksılar vb.) ve renklerle belirginleşen "ruhsal-nesneler" geliştirdi. Saplantılı bir nitelik gösteren yapıtlarında sanatı, düşünsel dünya ile gerçek dünya arasındaki ilişkilerin sistemli araştırması olarak gelişti. (1970'ten sonra, nesneler ve siyah derzli beyaz karolardan oluşturulan yerleştirmeler yaptı.)

Yuliy **Rayzman**'ın
Zemlja zazdet (1930)
filminden bir sahne

X-J. L. Passek kol.



Raynaud hastalığı ve **sendromu** (fransız hekim Maurice *Raynaud*'nun [1834-1881] adından). *Raynaud hastalığı* kol ve bacakların bir ya da birkaçında dolaşımın geçici olarak durmasıyla belirgindir. Bir ya da birkaç parmağın son boğumlarının, ölü parmağını andırır biçimde, soluklaşmasıyla kendini belli eder. Tam bir yerel bayılma olan bu halin, normale dönüşü sırasında, önce şiddetli bir kızarma, bazen morarma (siyanoz devresi), yerel ısının artması ve yanma duyusu görülür. Soğuk, nedeni bilinmeyen bu hastalığı azdırır. Hastalığın sonu kötüye varmaz.

Raynaud sendromunda ise yukarıda açıklanan belirtilerin bilinen bir nedeni vardır: bazen şahmerdan hastalığında olduğu gibi bir meslek hastalığıdır, çoğunlukla da kollajenozlar gibi ciddi hastalıklar çerçevesi içinde yer alır.

RAYON → REYON.

RAYON, Rusya'da, bir kazaya karşılık gelen yönetim bölümünü belirten rusça sözcük.

RAYPUR, Hindistan'da (Madhya Prades) kent, Nagpur'un D.'sunda; 437 887 nüf. (1991). Çattisgarh'ın başlıca kenti; bölgeyi Visakhapatnam'a bağlayan demiryolunun hizmete girmesiyle (1932) büyüdü. Sanayi (Bhilainagar'daki komşu çelik fabrikalarına bağlı makine yapımı, bıçkı fabrikaları, besin sanayisi) merkezi.

RAYS (Gilles DE) → RAİS.

RAYSSE (Martial), fransız sanatçı (Golfe-Juan 1935). Yeni gerçekçilik hareketinin içinde yer aldı; 1959'dan başlayarak, plastik eşyalar, neon ışıkları, büyütülmüş fotoğraflar ve akrilik boyayla gerçekleştirdiği asamblaj ve panolarda, tüketim toplumunun lirik ve kof, ama çekici bir görünümünü sundu. Sanatçı ayrıca görsel işitsel yerleştirmeler (*Une forme en liberté*, 1969) ve filmler gerçekleştirdi. Daha sonra bambaşka bir anlayışla kültürel geleneğe geri göndü, duygulu, özgür ve parlak bir resim sanatına yöneldi ("Spelunca" dizisi, 1976-77).

Raytheon, 1928'de kuruldu, 1953'te şimdiki ticari unvanını alan amerikan şirketi. Denetimini elinde bulundurduğu birçok şirket aracılığıyla ve özellikle elektronik sistemler ve uçak yapımcılığı alanlarında etkinlik gösteren, uluslararası bir şirkettir.

RAYZMAN (Yuliy Yakovleviç), rus film yönetmeni (Moskova 1903). *Zamlja zazdet* (1930), *Poslednjaja noç* (1937), *Podnjataja çelina* (1940), *Maşenka* (1942), *Berlin* (1945-46), *Kavaler zdotoj zvezdy* (1950), *Urok zizni* (1955), *Kommunist* (1957), *Vizit vezlıvosti* (1973), *Castnaja zızni* (1981) gibi filmler gerçekleştirdi.

RAZ a. (fars. *rāz*). *Esk.* **1.** Sır, gizli tutulan, söylenmeyen şey. **—2.** *Raz-amiz*, esrarlı. ‖ *Raz-aşina*, sırdaş, yakın dost. ‖ *Raz-ban*, sırdaş. ‖ *Raz-dan*, bir sırra ortak, sırdaş, dost. ‖ *Raz-dar*, sır tutan. ‖ *Raz-puş*, sır gizleyen. ‖ *Raz-ı derun*, içteki sır. ‖ *Raz-ı nihan*, saklanmış, gizlenmiş sır.
—Tasav. Sufinin gönlünde açıklık kazanan Tanrı sırrı.

RAZ burnu, Fransa'da granitli yüksek burun, (72 m yükseklikte), Breton kıyılarında, Cornouaille'ın kuzey ucunu oluşturur ve G.'de, Trépasséler koyunu sınırlar. Uzun bir mahmuz biçimindeki bu burunda vahşi güzellikler seyredilebilir: hırçın bir denizin sürekli dövdüğü dağınık kayalıklar. Önünde uzanan mercan kayalıklarından birinde Vieille deniz feneri bulunur.

RAZA, REDA, REZA ya da **RIZA** a. (ar. *reżā*, *rıżā*). *Esk.* Süt emme.

RAZAKI a. Saydam, kalın kabuklu, uzunca oval biçimli, 1-2 çekirdekli, beyaz ya da kırmızı etli sofralık üzüm çeşidi. (İzmir ve Manisa yöresinde yetiştirilir; İzmir razakısı adıyla da anılan beyaz çeşidi daha verimlidir.) Bu üzümler Avrupa'da daha çok Beyrut hurması adıyla bilinir.

RAZDAN, Ermenistan'da kent, Razdan kıyısında, Erivan'ın kuzeyinde; 33 000 nüf. Kimya sanayisi. Elektrikli gereçler.

RAZELM gölü, Romanya'da denizkulağı, Tuna deltasının güneyinde yer alır; 394 km². Etkin balıkçılık.

RAZGRAD ya da **HEZARGRAD,** Bulgaristan'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Beli Lom (Ak Lom) kıyısında, 52 000 nüf. Roma kenti Abritus'un (Abryttos) kalıntıları. 1614'te yapılan cami. Doğu'ya özgü özellikler taşıyan eski bir kent ve bir tarım bölgesinin (buğday, mısır, tütün) merkezi olan Razgrad, hızlı bir sanayi gelişimi yaşadı (kimya sanayisi, antibiyotikler, porselenler, cam fabrikaları). —*Razgrad yönetim bölgesi*, 2 629 km²; 199 196 nüf. (1987).
—Tar. Murat I tarafından fethedildi (1388). Yıldırım Bayezit döneminde Bulgaristan'ın siyasal varlığına son verilmesi üzerine (1393) "Hezargrad" adıyla Rusçuk sancağına bağlandı. 1806-1812 Türk-Rus savaşı'nda Hacıoğlu Pazarı'nı savunan Baba Paşa'nın teslim olması üzerine Ruslar'ın eline geçti (1810). Bükreş* antlaşması'yla (1812) yeniden Osmanlılar'a bırakıldı. Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) başkomutan Mehmet Ali Paşa'nın Çayırköy'de (Tserkovnia) yenilgiye uğraması üzerine (1877) Rusçuk'la birlikte rus kuvvetlerince işgal edildi. Savaşa son veren Ayastefanos* antlaşması (1878) ve bunu izleyen Berlin* antlaşması (1878) gereğince kurulan Bulgaristan prensliğine bırakıldı ve osmanlı yönetiminden çıktı.

RAZI sıf. (ar. *rażī*). **1.** İsteyen, kabul eden, karşı çıkmayan (yüklem olarak kullanılır): *Ben kalmaya çoktan razıydım, ama izin vermediler. Görmemeye razıyım, iyi olduğunu bileyim yeter. Bu paraya razı mısın?* **—2.** *(Bir kimseyi)* [*bir şeye*] *razı etmek*, ona bir şeyi kabul ettirmek: *Söyleye söyleye onu tatile çıkmaya razı etti.* ‖ *Razı gelmek*, uygun bulmak, "peki" demek (tkz.): *Babam razı gelirse ortak oluruz.* ‖ *Razı olmak*, bir şeyi beğenmek, uygun bulmak, benimseyip kabul etmek, ona ses çıkarmamak.

RAZIK sıf. (ar. *rāzık*). *Esk.* **1.** Rızk veren, besleyen, Tanrı. **—2.** *Razık-ı hakiki*, gerçek rızk verici, Tanrı.

Razınihan ile Mahifiruze, türkülü halk hikâyesi. Horasan padişahının oğlu Razınihan ile Hindistan padişahının kızı Mahifiruze'nin aşk serüvenini konu edinir. Hikâyede geleneksel motiflere (çocuğu olmayan padişaha dervişin öğüt vermesi, gençlerin düşte görerek birbirine âşık olması, Hızır'ın yardımıyla zindandan kurtulma vb.) yerel öğeler (âşık kahvehaneleri, delikanlının Âşık Mesut'la atışması, Hasankalesi vb.) eklenmiştir. Gülmece öğelerinin (şehzadenin yaylada 90 yaşındaki kocakarıya söylediği şiir) yer aldığı yapıt, taşbasması *Letaif-i Hoca Nasrettin* kitabı kenarında basılmıştır. (→ Kayn.)

RAZİ → RADİ.

RAZİ sıf. (*Rey* şehrinin adından ar. *rāzī*). *Esk.* İran'ın Rey şehrinden olan kimse, Reyli.

RAZİ, RAZİYE sıf. (ar. *rażī*, dişl. *rażiyye*). *Esk.* Rıza gösteren, razı.

RAZİ (Emin Ahmet) → EMİN RAZİ.

RAZİ (Ebu Abdullah Muhammet bin

Ömer **ER-**) → FAHRETTİN RAZİ

RAZİ (Ebubekir Muhammet bin Zekeriya) → EBUBEKİR RAZİ.

RAZİ BİLLAH (Ebülabbas Ahmet), [Bağdat 909 -*ay. y.* 940], abbasi halifesi (934-940). Babası Muktedir'in öldürülmesinden sonra, amcası Kahır tarafından halifeliğe getirilmesi önlenerek hapsedildi. Halife seçilen Kahir, halk tarafından görevinden uzaklaştırılınca onun yerine halife oldu. Halifeliği sırasında İbni Raik ve Beckem gibi vezirlerin etkisinden kendisini kurtaramadı. Bazı küçük savaşlardan bir sonuç alamadıysa da dinsel bağnazlıkları nedeniyle başkentte olaylara neden olan hanbelileri yatıştırmayı başardı. Genç yaşta sirozdan öldü. Şair olan ve bir *Divan*'ı bulunan Razi, şairlere ve bilginlere gösterdiği yakın ilgiyle tanınmıştır.

RAZİN (Stepan Timofeyeviç **Stenka** —denir). Don kazağı (Zimoveyska 1630'a doğr.- Moskova 1671), 1670-71 köylü ayaklanmasının lideri. 1667'de, "yalın ayak" Kazaklar'ın *(golıytba)* ve toprak köleliğinden kurtulmak için Don'a akan kaçakların atamanı (reisi) oldu; Aşağı Volga vadisinde, Hazar denizi ve İran kıyılarında birçok yağma akını yönetti (1668-69). Zengin bir ganimetle geri geldi ve Astrahan halkı tarafından görkemli bir biçimde karşılandı, sonra Don'a döndü. Kendilerine özgürlük ve vergilerin kaldırılmasını vaat ettiği çok sayıda yoksul ve düzene karşı insanla Razin, 1670 mayısından eylülüne kadar, isyancıların, toprak sahiplerini, tüccar ve memurları öldürdükleri Tsaritsin, Astrahan, Saratov ve Samara kentlerini ele geçirdi. Bu arada, komşu bölgelerdeki Tatarlar, Mordvinler, Çuvaşlar ve Mariler de ayaklandı. Razin, Simbirsk yakınında çar Aleksey Mihayloviç'in ordusu tarafından yenilgiye uğratıldı (ekim 1670) ve yaralandı. Don'a sığındı, ama *domovitye* Kazakları onu, resmi makamlara teslim ettiler (nisan 1671). Kardeşi Frol ile aynı zamanda Moskova'da idam edildi (haziran 1671). Razin, yönettiği ayaklanmayı konu alan halk şarkılarında yüce bir kahraman olarak anılır *(razinşçina)*.

RAZİYANE a. Bot. REZENE'nin eşanlamlısı.

RAZİYE → RAZİ.

RAZİYE BEGÜM (Badaun 1209 - Kaythal 1240), Delhi sultanı, ilk müslüman kadın hükümdar (1236-1240). Şemsettin İltutmuş'un kızı. Babasının ölümü üzerine erkek kardeşi Rüknettin Firuz, Delhi sultanı oldu (1236). Annesi Terken Hatun'un etkisinde kalan ve onun öğütlerine kulak vererek zorbalığa dayalı keyfi bir yönetim kuran Rüknettin, yaklaşık 6 ay sonra çıkan bir ayaklanma sonunda, akıl hocası olan annesiyle birlikte öldürülünce, ordunun desteğini sağlayan Raziye, sultan ilan edildi (1236). Ancak, yakınlık gösterdiği habeş kökenli saray adamlarından Cemalettin Yakut'un aracılığıyla hintli komutan ve yöneticilere ayrıcalıklı davranması, türk emirlerince hoş karşılanmadı. Kendisini bu konuda uyaran başkomutan Kutluk Han'ı cezalandırmaya kalkışınca ayaklanan bazı ordu birlikleri Cemalettin'i öldürüp Raziye Begüm'ü hapse attılar (1240). Onun yerine kardeşi Muizettin Behram Şah tahta çıkarıldı. Ancak, güzelliğine hayran olan hintli komutanlardan Altun tarafından hapisten kaçırılan Raziye, onunla evlenerek çevresine topladığı askerlerle Delhi üzerine yürüdü. Kaythal yakınında yapılan savaşta Behram Şah kuvvetlerine yenilen Begüm, Altun ile birlikte idam edildi.

RAZİYÜTTİN MUHAMMET ES-SERAHSİ, arap fıkıh bilgini (Serahs?-Şam 1175). Serahs'ta öğrenimini tamamladıktan sonra Şam'a, ordan da Halep'e giderek müderris oldu. Fıkıhla ilgili iki ciltlik *Muhit ür-Razavı*, on ciltlik *Muhit ür-Serahsi* adlı yapıtları vardır. *el-Veciz* ve *el-Vasıt* adlı iki yapıtının da yalnızca adları bilinmektedir.

RAZLIK, bulgarca **Razlog**, Bulgaristan'ın B. kesiminde Rodoplar ile Pirin dağları arasında, Mesta vadisinin yukarı çığırında küçük kasaba.

RAZON ya da **RESON**, son Şam kralı (öl. İ.Ö. 732). Tiglatpileser III'e karşı ayaklandı ve onun tarafından öldürtüldü.

RAZUMOVSKİY, üyeleri XVIII.-XIX. yy.' larda önemli devlet hizmetleri yapmış ve diplomatik görevlerde bulunmuş aile. —ALEKSEY GRİGORYEVİÇ (Lemeşi, Çernigov bölgesi, 1709-Petersburg 1771). Ukraynalı bir kazaktı ve İmparatorluk capellası'nda kantorluk yaptı (1731). Yelizaveta Petrovna'nın gözüne girdi ve kendisiyle 1742'de evlendi (bu evlilik çevre tarafından uygun karşılanmadı). 1744'te kont, 1756'da tümgeneral oldu. —Kardeşi KİRİL GRİGORYEVİÇ (Lemeşi 1728 - Baturin, Ukrayna, 1803). Kont (1744) ve Ukrayna hetmanı oldu (1750-1764). —Kiril Grigoryeviç'in oğlu ANDREY KİRİLLOVİÇ (Gluhov, Ukrayna, 1752 - Viyana 1836), Viyana'da büyükelçilik yaptı (1801-1807). Bu kente yerleşti ve 1815'te prens oldu. Mozart ile tanıştı ve 1808'de bir dörtlü kurdu. Beethoven opus 59 no.'lu üç dörtlüsünü bu topluluk için yazdı.

RAZUS (Martin), slovak yazar (Vrbica 1888 - Breznonad Hronom 1937). Rahiplik, milletvekilliği yaptı, özellikle şair olarak ün kazandı, savaşa ve Kurtuluş'a (*Z Tichych a Burnych Chvil*, 1917), slovak ulusal sorununa karşı çıktı ve insanlık sorunları üzerinde durdu (*le Chemin* [fr. çev.], 1935; *Stretnutie*, 1937). Gerçekçi romanlar yazdı, kendi dönemindeki yaşamı gözlemledi, Slovaklar'ın geçmişini canlandırdı ve özyaşamöykūsü niteliğinde duygulandırıcı bir hikâye (*Marosko*, 2 cilt, 1932-33) bıraktı.

RAZYANE a. (fars. *razyane*). Esk. bot. Dereotuna benzer bir ot; rezene.

RAZZİ (Silvano), italyan oyun yazarı (Marradi di Mugello 1527 - Floransa 1611). Halka yönelik komediler (*La Cecca*, 1556; *La Gostanza*, 1565) ve bir trajedi (*La Gismonda*, 1569) yazdı.

Rb Anorg. kim. *Rubidyum*'un simgesi.

RCA *(Radio Corporation of America)*, 1919'da aralarında General Electric'in de bulunduğu birçok şirket tarafından kurulan ve güncel firma unvanını 1969'da kazanan amerikan şirketi. Elektroniğe bağlı ürünlerin üretim ve pazarlamasında, ama bunun yanı sıra radyo ve televizyon yayınları alanında da uzmanlaşmıştır.

RCD, *Regional Cooperation for Development*'in kısaltması. (→ KALKINMA* İÇİN BÖLGESEL İŞBİRLİĞİ.)

RCD turnuvası, Türkiye, İran ve Pakistan arasında CENTO* (Merkezi* antlaşma teşkilatı) antlaşması çerçevesinde düzenlenmiş spor turnuvaları (1967-1972).

rd, soğurulan doz birimi *rad*'ın simgesi.

RDAT *(uved)*, Tensift uvedinin yukarı bölümü.

RDO-RCE → DORCE.

R- ya da **RE-**, lat. önek *re*: den; geriye ya da önceki duruma dönüşü, yinelenmeyi belirtmek için birçok bilimsel terimin bileşimine girer: *reaktiflik*, *reaksıyon*.

RE a. Arap abecesinin onuncu harfi *ra*' ya osmanlıcada verilen ad.

-RE → RA.

RE a. Müz. *Do* gamının ikinci derecesi olan nota.

Re Anorg. kim. *Renyum*'un simgesi.

Re. Ceb. Bir karmaşık sayının gerçek kısmını gösterir (ℜ*ez*).

RE ya da **RA**, önce mısır dilinde *Güneş*'i belirten cins adıydı. Daha sonra, Mısır'ın çeşitli kentlerinde tapınılan, ama gerçek kutsal merkezi, Memfis yakınlarındaki Heliopolis (mısır dilinde *İunu*) olan güneş tanrısının en yaygın adı durumuna geldi.

Re, evren için yararlı kozmik bir güç olarak, eski mısır tanrıları arasında en önemli yeri aldı; genellikle insan biçiminde gösterilirdi: başında bir disk bulunan şahin kafalı insan (Mısır göklerinde uçup duran şahin, en eski çağlardan beri gök ya da güneşle özdeşleştirildi). Heliopolis'te eski tanrı Atum ile bir tutulan Re, dünyanın yaratıcısı ve büyük Enneadların başkanı olarak görüldü. Gündelik gezisini kayığıyla gerçekleştirir, önce gündüz kayığıyla *(Mancet)* en üst gökyüzünde akan Nil'de (Mısır topraklarında akan Nil gibi), sonra gece kayığıyla *(Mesektet)*, yeraltı Nil'i üzerinde dolaşırdı. Re siyasal alanda devlet tanrısı olarak IV. hanedan sırasında üstünlük kazandı; Kefren'den başlamak üzere krallar ("Re'nin oğulları") onun soyundan geldiklerini ileri sürdüler. Bir efsaneye göre, V. hanedanın ilk üç kralı, tanrı Re'nin kendi rahiplerinden birinin karısıyla ilişkisinden doğmuştu. Re, Teb tanrısı Amon'la da özdeşleştirildi, böylece güneş tanrısı Amon-Re, kralları dünyaya getirmeyi (hanedanlarla ilgili bazı sorunları çözmek için), krallığı korumayı ve Yeni Krallık'tan başlayarak savaşlarında firavuna yol göstermeyi sürdürdü. Teb rahipleri çok güçlenince, kral birkaç kez Heliopolis rahiplerine yaklaştı. Bu yakınlaşma, gerçekte siyasal bir denge oyunu olmasına karşın, güneş ideolojisinin sürekli etkisini de gösteriyordu. Aynı biçimde, Orta Krallık'tan başlamak üzere, zamanla önem kazanan birçok yerel tanrı güneşle ilgili bir nitelik kazanmaya başladı: Heliopolis tanrısının kişiliği çok ağır bastığı için, Sobek-Re, Hnum-Re, Montu-Re, vb. doğdu.

Cenaze alanında, piramit biçimi (taşlaşmış güneş ışığı parçası), kralın güneşe dönüşmesinin ilk somut örneğiydi. Osiris** in önem kazanması karşısında, Heliopolis tanrıbilimcileri bir uzlaşma yolu buldular: ölen herkes (Orta Krallık ve özellikle Yeni Krallık döneminden başlayarak), gündüz vakti Re'nin kayığında ona arkadaşlık edebilecek ve gece Osiris'in yeraltı dünyasına gidecekti. Bu iki ölüm tanrısı arasındaki görev dağılımı yerini bazı bazı iki tanrının özdeşleşmesine bıraktı.

Birçok mit ve masal tanrı Re ile ilgilidir: insanların yok edilmesi miti, *Kamutef** miti (ya da "annesinin boğası") [→ NUT], *İsis' in ve Re adının efsanesi*, *Uzak tanrıça efsaneleri*.

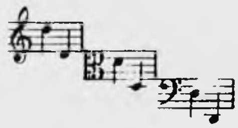
RE adası, Fransa'nın Atlas okyanusu (Charente-Maritime) kıyılarındaki ada, Breton ve Antioche boğazları arasında; 85 km²; 13 969 nüf. (1992).

REA, Satürn gezegeninin, 1672'de, J. D. Cassini tarafından keşfedilen beşinci uydusu. Çapı 1 530 km. Ortalama yoğunluğu 1,2. Yörüngesinin yarı-büyük ekseni 527 100 km. Yıldız dolanım süresi 4 g 12 sa 24 dk. Satürn'ün benzer boyutlardaki

Larousse



Stenka **Razin**
bir gravürden ayrıntı
XVII. yy.
Bibliothèque nationale, Paris



sol, do ve *fa* anahtarlarına göre **re**

Réunion des musées nationaux



Tentperet'in steli
"**Re**-Horahti'ye armağan sunan ölü kadın" mermer tozu sürülmüş ve boyanmış ahşap
İ.Ö. VII. yy. (?)
Louvre müzesi, Paris



P. P. P.

12 kasım 1980'de yaklaşık 130 000 km uzaktan Voyager 1 tarafından fotoğrafı çekilen Rea (kimi kraterlerin kenarında görünen parlak oluşumlar [altta solda], dik yamaçlar üzerinde yoğunlaşmış buz ya da uçucu madde birlikleri olabilir)

Breese-Liaison-Gamma



Ronald Reagan (eylül 1981'de)

diğer uyduları gibi Rea da büyük bir olasılıkla büyük bir bölümü buzdan meydana gelmiş bir dünyadır. Yüzeyi ilk kez, uyduya 59 000 km yaklaşan amerikan sondası Voyager 1 tarafından 1980'de ortaya çıkarıldı; Ay'ınki gibi göktaşı kraterleriyle kaplı bu yüzey uydunun eskiliğini kanıtlar, ama koyu renkli ve karanlık kayaçlardan değil, beyaz ve parlak buzlardan oluşmuştur. Bununla birlikte, en büyük kraterler bir iç akışkanın fışkırmasıyla dolmuş ya da örtülmüş olduğundan, kimi bölgelerde yeniden biçimlenme belirtileri görülür.

REA (Domenico), italyan yazar (Nocera İnferiore, Salerno, 1921). Öykülerinde ve romanlarında (*Spaccanapoli*, 1947; *Diario napoletano*, 1971) çağdaş Napoli toplumunu işledi.

READ (*sir* Herbert), ingiliz sanat tarihçisi, eleştirmen ve şair (Muscoates Grange, Kirbymorside, Yorkshire, 1893 - Malton 1968). E. Cassirer, W. Worringer ve Suzanne Langer'den etkilendi. Fenomenolog ve varoluşçuların katkılarından da yararlandı. B. Nicholson ve H. Moore gibi ressam ve heykelcilerin dostu olan yazar, soyut ve gerçeküstücü yapıtları savundu. Sanat eğitimi konusundaki tartışmada sanatın insan kişiliğini açığa vurduğunu savunanlar arasında yer aldı. Yayımladığı başlıca yapıtlar: *The meaning of Art* (Sanatın anlamı), 1931; *Art now* (Şimdiki sanat), 1933; *Art and Society* (Sanat ve toplum), 1936; *Education through Art* (Sanat yoluyla eğitim), 1943; *The Grass Roots of Art* (Sanatın kökenleri), 1946-1955; *The Philosophy of Modern Art* (Modern sanatın felsefesi), 1952; *A Concise History of Modern Sculpture* (Modern heykelin kısa tarihi), 1964.

READE (Charles), ingiliz yazar (İpsden yakınında, Oxfordshire, 1814 - Londra 1884). Bir süre Strand Theatre'ın yöneticisi olan yazar, Tom Taylor ile işbirliği yaparak, piyesler, özellikle de *Masks and Faces*'ı (1852) yazdı. Toplumsal sorunları irdeleyen roman ve hikâyeleri ingiliz gerçekçiliğinin örnekleri arasındadır. Ayrıca, cezaevi sistemini (*It's never too late to mend*, 1856), tımarhaneler ve akıl hastalıklarının sömürülmesini (*Hard Cash*, 1863), Zola'nın *Meyhane*'sini (Assommoir) sahneye uyarlayarak, alkolizmi (*Drink*, 1879) işleyen yapıtlar kaleme aldı. *The Cloister and the Hearth* (1861) ise tarihi bir romandır.

Reader's Digest, DeWitt ve Lila Bell Wallace tarafından 1922'de Pleasantville' de (New York yakınında) kurulan amerikan basın kuruluşu. Dünya basınında çıkan makalelerin "özetlenmesi" ilkesine dayanan resimli aylık dergi *Reader's Digest*'i yayımladı. 1929'da derginin tirajı 109 000'di. Başlangıçta amerikan okuru için yayımlanan dergi, 1938'de İngiltere' de, 1940'ta İspanya ve Portekiz'de çıkmaya başladı. Bugün yaklaşık 30 uluslararası yayıncılık tarafından, 13 dilde yayımlanmaktadır. Fransızca olarak yayımlanan *Sélection du Reader's Digest*, 1947'de çıkmaya başlayan aylık bir magazin dergidir. Aynı kuruluş, yüksek tirajlı başka yapıtlar da (atlaslar, rehberler, sözlükler vb.) yayımlamaktadır.

READİNG, Büyük Britanya'da kent, Berkshire yönetim merkezi, Chiltern Hills' in G.'inde, Kennet kıyısında; 198 000 nüf. Üniversite. Avrupa'nın meteoroloji merkezi. Müzeler. 1121'de kurulan benedikten manastırının kalıntıları. Tarım ve bostan tarımı merkezi, ayrıca sanayi etkinlikleri, dökümevleri, makine ve besin (bira ve bisküvi fabrikaları) sanayileri.

READİNG, ABD'de (Pennsylvania) kent, Schuylkill ırmağının kıyısında, Apalaşlar'la bu kütleyi Piedmont'tan ayıran çöküntünün birleştiği yerde; 78 700 nüf. Antrasit üretilen Pennsylvania'ya sıkı bir demiryolu ağıyla bağlanması birçok sanayi kuruluşunun Reading'te toplanmasına (tekstil, elektronik, özel çelikler, demiryolu gereçleri, resim, yapı gereçleri) yol açmıştır.

READİNG markisi → İSAACS (Rufus).

Reading zindanı baladı (*Ballad of Reading gaol*), O. Wilde'ın hapiste yazdığı şiir (1898). Öfke ve acıma: "yalnız dışlanmışların gözyaşları süreklidir". İdam cezasına karşı Wilde, bir infaz gecesini betimler: "herkes sevdiğini öldürür, kimi bir bakışla, en gözüpekleri de bıçakla". Wilde utanç cehenneminden mutsuzluğun yalınlığına yükselir: İsa gelecek, maskeleri düşürecek ve insanı selamlayacaktır.

READY-MADE a. ("hazır" anlamında *ready-made*). Güz. sant. Sanatçının seçimi ile sanat yapıtı düzeyine yükseltilen üretilmiş eşya. (Bu yapıt türünü yaratan ve adını koyan [1913] M. Duchamp*'dır. Ready-made'ler birtakım değişikliklerle desteklenmiş, düzeltilmiş olabilir.)

REAGAN (Ronald Wilson), amerikalı devlet adamı (Tampico, İllinois, 1911). İlkin sinema oyuncusuydu (1937-1964), güçlü Hollywood oyuncuları sendikası *Screen Actors Guild*'in başkanlığını yaptı (1947 -1952 ve 1959-60). 1962'de Cumhuriyetçi parti'ye girdi, aşırı sağcı John Birch Society ile sıkı ilişkiler kurdu ve kasım 1966' da Kaliforniya valiliğine seçildi. İki kez vali seçildikten sonra, Başkanlık yarışına katıldı. 1976'da Cumhuriyetçi parti, görev süresi sona eren Gerald Ford'u ona yeğ tuttu. 1980'de Reagan, partisinin adaylığını sağladı ve kasımda Demokrat parti adayı Jimmy Carter'ı yenmeyi başardı. Reagan'ın programı, ABD'yi eski gücüne kavuşturmayı amaçlıyordu (yatırımların genişletilmesi ve vergilerin hafifletilmesiyle sağlam bir ekonomi [*reaganomics*], askeri ödeneklerin artırılmasıyla güçlendirilen bir ulusal savunma ve geleneksel manevi değerlere dönüş). Sosyal yardımlar azaltıldı ve işsizlik kaygı verici boyutlar kazandı (1982 sonunda % 10,5), ancak 1983'ten başlayarak birdenbire ekonomik bir genişleme görüldü. Dış siyaset alanında Reagan, sovyet SS-20 güdümlü füzelerinin tehlikesi karşısında Avrupa'daki yeni güçler dengesi üzerindeki görüşlerini müttefiklerine kabul ettirmeye girişti ve bu girişiminde başarı sağladı. Orta Amerika' da, Kongre'deki çekingenliklere rağmen, devrimci hareketler tarafından tehdit edilen hükümetlere (Salvador) ve Nikaragua'daki antisandinistalara ("kontralar") destek siyasetini geliştirdi. Son olarak Ortadoğu'da da aynı ödünsüz siyaseti uygulayarak, özellikle 1983-84 Lübnan savaşı' na daha güçlü bir müdahalede bulundu. İsrail siyasetini desteklemeyi sürdürmekle birlikte, amerikan siyasetinde Suudi Arabistan gibi ılımlı arap rejimleri yararına yeni bir dengelemeye doğru yöneldi. 1984'teki Başkanlık seçimini de kazandı. Seçilişi nedeniyle yaptığı konuşmada, nükleer yıkımın önlenmesi için sovyet önderiyle konuşabileceğini açıkladı. SSCB önderi Mihail Gorbaçov ile ilk buluşması Cenevre'de gerçekleşti (kasım 1985). Bunu Reykjavík (ekim 1986), Washington (aralık 1987) ve Moskova (29 mayıs - 2 haziran 1988) zirve toplantıları izledi. Washington zirvesinde iki önder orta menzilli nükleer füzelerin (İNF) kaldırılması için bir antlaşma imzaladılar. İran'a karşı sert politika izleyen, Basra körfezine savaş gemileri gönderen Reagan yönetiminin İran'a gizlice silah sattığının anlaşılması ve bu satıştan kazanılan paranın Nikaragua'da yönetime karşı çarpışan gerillalara gönderildiğinin oraya çıkması Reagan'ın durumunu sarstı. Bir yandan SSCB'ye karşı insan haklarının büyük savunucusu rolünü sürdürürken, öte yandan ırkçı G. Afrika Cumhuriyeti'ni, ve Filistinliler'i ezen İsrail'i uluslararası forumlarda koruması ilgiyle izlendi. Politikasını eleştiren Libya yönetimine karşı izlediği sert siyaset ABD uçaklarının Trablusgarp ve Bingazi'yi bombalamasıyla doruk noktasına ulaştı (nisan 1986). Başkanlık süresi ocak 1989'da dolan Reagan görevi, seçimi kazanan yardımcısı George Bush'a devretti.

REAJİN a. (fr. *réagine*). Bağışıkbil. Ani aşırıduyarlılık ve anaflaksi tepkilerinden sorumlu antikor (İgE).

REAKSİYON a. (fr. *réaction*). Tepki: *Bu durum karşısında ilk reaksiyonu yoğun bir şaşkınlık oldu. Bu uygulamalar geçmişe bir reaksiyondur.*
—Fizs. kim. TEPKİME'nin eşanlamlısı.
—Mak. san. *Reaksiyon derecesi*, TEPKİME* DERECESİ'nin eşanlamlısı.

REAKSİYONER sıf. ve a. (fr. *réactionnaire*). Gerici.

REAKTANS a. (fr. *réactance; réaction*, tepki'den). Elekt. Karmaşık bir empedansın sanal bölümü. (Açısal frekansı ω olan, sinüzoidol bir kaynakla beslenen ve seri bağlı bir R direncinden, bir L indüktansından ve bir C sığasından oluşan bir ikiuçluda reaktans şu bağıntıyla verilir:

$$X = L\omega - \frac{1}{C\omega}.)$$

—Elektrotekn. *Reaktans bobini*, almaşık akımla beslenen bir devreye, içine ferromanyetik bir çekirdek sokarak, devrenin akımını değiştirmek için yerleştirilen büyük indüktanslı bobin.

REAKTİF sıf. ve a. (fr. *réactif*). TEPKİN' in eşanlamlısı.

◆ a. Cev. hazl. Mineraller üzerine etki ederek bunların çözünmelerini, birbirinden ayrılmalarını ya da ayrılmaya elverişli bir konuma (yüzdürme, elektrostatik) gelmelerini sağlamak için cevher hazırlamada kullanılan kimyasal ürün.
—Mad. oc. *Yüzdürme reaktifi*, yüzdürülmek istenen küçük mineral taneciklerinin hava kabarcıklarına yapışmasını sağlamak için posa içine katılan kimyasal madde. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Su işler. Kolayca yumaklaştırmak ve durultmak için bulanık bir suya ya da çamura katılan madde.
—ANSİKL. Mad. oc. Sülfürlü mineralleri

yüzdürmek için anyonu cevher üzerine bağlanan *anyon* tipi bir reaktif kullanılır (*ksantatlar* bu tip klasik reaktiflerdir); ametal cevherlerdeyse (kuvars, potas cevheri, vb.) yağ asidinden türeyen ve katyonu yüzdürülecek cisim üzerine bağlanan *katyon* tipi bir reaktiften yararlanılır.

REAKTİFLİK a. Nük. müh. **1.** ρ ile gösterilen ve zincirleme bir nükleer tepkime üreten bir ortamın, kritik duruma oranla durumunu belirleyen parametre. (Reaktifliğin değeri, *etkin çoğalma katsayısı* k_{et} ile gösterilmek üzere, $\rho = 1 - 1/k_{et}$ bağıntısıyla verilir. Bu parametrenin pozitif değerleri *üstkritik* durumu, sıfır değeri *kritik* durumu ve negatif değerleri de *altkritik* durumu gösterir. Reaktiflik çoğu kez sayısal olarak 1/100 000'e eşit *pcm* birimiyle belirtilir.) **—2.** *Bir nükleer reaktörün reaktiflik katsayısı,* bir nükleer reaktörün reaktifliğinin değişimi ile yakıtın sıcaklığı, yavaşlatıcının yoğunluğu ya da nükleer parçalanmalar aracılığıyla elde edilen güç gibi bir parametrenin değişimi arasındaki oranı gösteren katsayı.

REAKTİVASYON a. (fr. *réactivation*). Tıp. Sona ermiş nitelikleri, olguları yeniden ortaya çıkarma usulü.
—ANSİKL. Tıp. Mikroplu bir hastalığın reaktivasyonu ya mikrobun bir süre kaldıktan sonra yeniden gelişmeye başlamasıyla (örneğin kenelerden geçen dönüşlü humma) ya da hastalığın gidişi sırasında kişinin bağışıklık savunmasının zayıflamasıyla ortaya çıkabilir. Bir bağışıklık tepkisinin reaktivasyonu, aşılarda da yararlanılan *rapel* olgusudur; burada sözkonusu olan, daha hızlı, daha yoğun ve ilk yanıttan daha uzun süreli, ikincil tipte bir bağışıklık yanıtıdır.

REAKTOJEN a. (fr. *réactogène*). Patol. ve Ted. Organizmada bir aşırıduyarlık durumunu başlatan ilaç ya da besin maddesi.

REAKTÖR a. (fr. *réacteur*). Çekird. fiz. Nükleer parçalanmalardan kaynaklanan ısıl enerjiyi kontrollü biçimde kullanıma sokan aygıt.
—Isıl. mot. *Katalitik reaktör,* benzin ya da Diesel motorlu bir taşıtın egzos sistemine yerleştirilen ve soy metallerden oluşan katalitik maddeler yardımıyla egzos gazlarındaki zararlı maddelerin artyanmasını sağlayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. *Reaktör gömleği,* reaktörleri ısıtmaya yarayan elektrik dirençli düzenek.
—Kim. müh. TEPKİME* KABI'nın eşanlamlısı.
—Nük. müh. *Reaktör kabı,* sodyumla soğutulan hızlı nötronlu bir reaktörde, sodyum dolu tankı ve bu tankın içerdiklerini (kalp, kontrol çubukları, yakıt yükleme sistemi), çelik ve betondan yapılmış üst kapama düzeneklerini, güvenlik tankını ve betondan koruma kabını kapsayan bütün. (Kalbin birincil soğutma devresi, Phénix ve Superphénix reaktörlerinde olduğu gibi, sodyum tankı içindeyse, bu durumda, birincil pompalar ve ara değiştiriciler de reaktör kabı içinde yer alır.) ‖ *Isı reaktörü,* ısı kaynağı olarak kullanılan reaktör. ‖ *Nükleer reaktör,* içinde, kontrollü bir nükleer parçalanma tepkimesi ya da bir termonükleer kaynaşma tepkimesi oluşturulabilen aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. Buharla kraking işleminin yapıldığı petrokimya tesisi.
—ANSİKL. Isıl mot. *Katalitik reaktör,* çok sıcak egzos gazlarıyla temasa geçen tane ya da pastil halindeki katalitik maddeler, karbonmonoksidin (CO) karbondiokside (CO_2) yükseltgenmesini, azot oksitlerin (NO_x) indirgenmesini, yanmamış hidrokarbonların (HC) yükseltgenmesini ve nihayet daha az zararlı başka maddelerin uzaklaştırılmasını sağlayan tersinir kimyasal tepkimeler meydana getirir. Katalitik reaktörler Avrupa'da kullanılmamaktadır; bununla birlikte ABD'de ve Japonya'da trafiğe çıkan taşıtların tümü bu aygıtla donatılmıştır.

—Nük. müh. *Nükleer reaktör.* • *İlkeler.* Günümüzde kaynaşma reaktörleri ancak ön inceleme aşamasındadır. (→ TERMONÜKLEER *enerji.*) Bu nedenle nükleer reaktör terimi hemen bütünüyle nükleer parçalanmadan yararlanan aygıtlar için kullanılır.

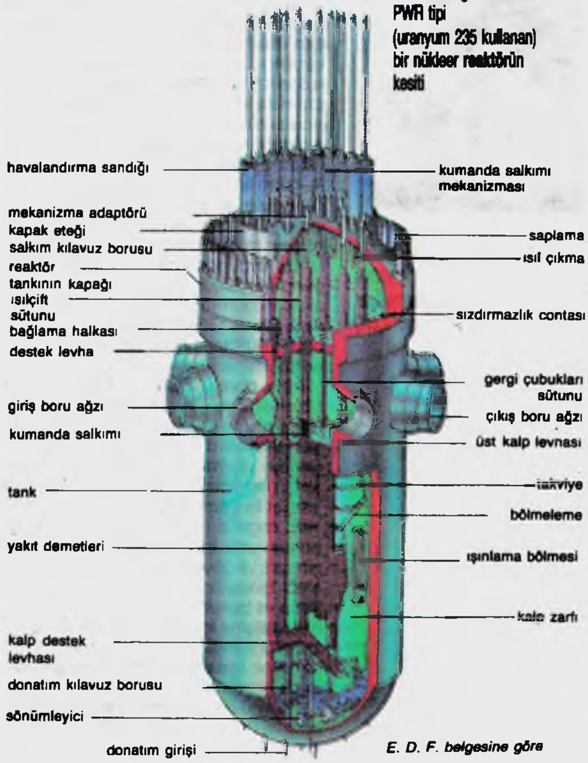
Bir parçalanma reaktörü, belirli bir hacim *(kalp)* içinde akıllıca dağıtılmış belli sayıda bileşenden oluşur: bu hacim içinde, isteğe göre, zincirleme bir parçalanma tepkimesi başlatılabilir, bunun şiddeti ayarlanabilir ve durdurulabilir. Bu bileşenler arasında nükleer *yakıt* içerdiği ve en önemlileri uranyum 235 ve plutonyum 239 olan verimli nükleitlerle temel bir rol oynar. Bir zincirleme tepkimenin sürebilmesi için, parçalanmaların her birinden çıkan 2 ya da 3 nötronun (uranyum 235 için ortalama 2,5 nötron) ortalama en az birisinin bir başka parçalanabilir çekirdekte parçalanma oluşturması gereklir. Bu da özellikle parçalanabilir çekirdek yoğunluğunun oldukça yüksek ve kalp dışına kaçışlarla, çeşitli malzemeler içinde tutulmayla, ya da parçalanabilir çekirdeklerde parçalanma olmaksızın tutulmalarla nötron kayıplarının oldukça düşük olmasına dayanır. Bu sonuca erişmek için kuram ve deney, parçalanabilir çekirdeklerin toplam kütlesinin, *kritik kütle* denen ve kalbi oluşturan malzemelerin tür ve dağılımına ve kalbin boyutlarına bağlı bir minimum kütleye erişmesi gerektiğini göstermiştir. Kuram ve deney bir parçalanma reaktörünü gerçekleştirmek için iki temel yol olduğunu da göstermektedir: *yavaş nötronlar* yolu ve *hızlı nötronlar* yolu. Parçalanma sırasında yayılan nötronlar hızlı nötronlardır (10 000 km/sn dolayında hız), ama bunlar, örneğin bir uranyum 235 çekirdeğini bir yavaş nötrona göre (km/sn dolayında hız) çok daha az oranda parçalanmaya uğratabilir. İşte bu nedenle, *yavaş nötronlu reaktörler*'de, kalp bileşenleri arasında bir *yavaşlatıcı* yer alır; bu yavaşlatıcı nötronları yavaşlatarak bir zincirleme tepkimenin sürmesini sağlar. Nötronların yavaşlaması yavaşlatıcı üzerindeki bir dizi çarpışmayla gerçekleşir. Gerekli çarpışma sayısı mümkün olduğu kadar azaltılmalıdır; çünkü nötronun kırık çizgi halinde yolunu uzatan her şey bunun, kalbin bileşenlerinden biri tarafından yutulma olasılığını artırır. İyi bir yavaşlatıcı hafif bir element olmalıdır, çünkü kütlesi küçük olan nötron, kütlesi ne kadar az bir element çekirdeği ile çarpışırsa enerjisi de o kadar fazla azalır. Ayrıca iyi bir yavaşlatıcının kendisi de nötronları yakalayabil mektedir. Uygulamada kullanılan üç ya vaşlatıcı azalan değerlerine göre ağır su, karbon (grafit biçiminde) ve normal sudur. İlk iki yavaşlatıcı ile yakıt olarak doğal uranyum kullanan reaktörler yapılabilmiştir; burada doğal uranyum % 0,7 oranında uranyum 235 ve % 99,3 oranında uranyum 238 içerdiğinden parçalanabilir çekirdeklerin yoğunluğu çok düşüktür. Daha fazla nötron yutan normal su ile yaklaşık % 3 oranında uranyum 235 içeren zenginleştirilmiş uranyum kullanmak gerekir.

Hızlı nötronlu reaktörler'de, tersine, yavaşlatıcı malzemelerin kullanımından kaçınılır ve bir zincirleme tepkimeyi gerçekleştirebilmek için parçalanabilir çekirdek oranı yüksek olan, örneğin % 15 ya da daha fazla plutonyum 239 içeren bir yakıt kullanmak zorunluluğu ortaya çıkar. Fakat bu reaktörlerin parçalanabilir madde üreticisi olarak büyük bir önemi vardır. Nitekim, bir nötronun *verimli* bir nükleit çekirdeği tarafından yakalanması, sonuçta parçalanabilir bir nükleit verir. Böylece, bir nötron yakalanması ile verimli uranyum 238 art arda uranyum 239, neptünyum 239 ve parçalanabilir plutonyum 239 verir. Parçalanabilir madde, yakıtlarında uranyum 238 bulunan ister yavaş nötronlu, ister hızlı nötronlu bütün reaktörlerde üretilebilir; bütün bu reaktörlerde oluşan plutonyum bir parçalanabilir madde katkısı sağlar ve zincirleme tepkimenin sürmesini kolaylaştırır. Ama, hızlı nötronlu reaktörlerde parçalanma başına ortalama nötron sayısı yavaş nötronlu reaktörlere göre daha yüksektir, plutonyum için 3'e kadar yükselebilir. Öte yandan hızlı nötronlar kalbin çeşitli bileşenleri tarafından daha kolaylıkla yakalanabilir. Bu dikkate alınarak, hızlı nötronlu bir reaktör iyi tasarlanmışsa, her parçalanmada yayılan nötronlar yalnızca zincirleme tepkimeyi sürdürmekle kalmazlar (burada bir nötron tüketilir), uranyum 238 içinden birden *fazla* yakalanma gerçekleştirirler, böylece birden fazla plutonyum 239 çekirdeği oluşur. Örnek olarak, yakıtı plutonyum 239 ve uranyum 238'den oluşmuş bir hızlı nötronlu reaktörde, bir plutonyum 239 çekirdeğinin parçalanması, enerji verirken, birden fazla plutonyum 239 çekirdeği de üretir. Böyle bir reaktöre *üstüretken* reaktör denir. Hızlı nötronlu reaktörler böylece, yalnızca, parçalanabilir tek doğal madde olan uranyum 235'i tüketerek enerji üretmekle kalmazlar, 140 kez daha bol bulunan uranyum 238'i de tüketirler.

Reaktör tipi ne olursa olsun parçalanmalarla oluşan ısının, gerek, örneğin mekanik ya da elektrik enerjisi üretmek üzere kullanmak için, gerekse yalnızca kalbin sıcaklığının aşırı derecede yükselip reaktöre zarar vermemesi için kalpten atılması gerekir. Bu nedenle kalp içinde, ısıyı çekip taşıyan *ısıtaşıyıcı* denen bir akışkan dolaştırılır. Yavaş nötronlu reaktörler için en fazla kullanılan ısıtaşıyıcılar, yavaşlatıcı grafit olduğunda, basınç altında karbondioksit gazı (CO_2), yavaşlatıcı ağır su olduğunda basınçlı ağır su, yavaşlatıcı normal su olduğunda normal sudur. Bu sonuncu durumda, hem ısıtaşıyıcı, hem de yavaşlatıcı rolü oynayan aynı sudur. Halen geliştirilmekte olan bütün hızlı nötronlu reaktörlerde seçilen soğutma akışkanı ise sıvı sodyumdur.

Yakıt, ısıtaşıyıcı ve yavaş nötronlu reaktörler için yavaşlatıcı, kalbin temel bileşenleridir. Bununla birlikte, kimi işlevler başka öğeler tarafından yerine getirilir: yakıtın zarflanması ve mekanik dayanıklılığı, akışkanın geçtiği boru donanımı, nükleer tepkimenin denetimi, bu sonuncu işlev, kumanda odasından harekete geçirilen, içinde nötronları büyük ölçüde soğuran malzemeler, örneğin bor ve kadmiyum

1 300 MW gücündeki PWR tipi (uranyum 235 kullanan) bir nükleer reaktörün kesiti



E. D. F. belgesine göre

tür adı	yakıt	yavaşlatıcı	ısıtaşıyıcı	çalışan birim sayısı (1983 başı)
basınçlı normal su	yaklaşık % 3 U 235'le zenginleştirilmiş uranyum	normal su	normal su	138
kaynar normal su	yaklaşık % 3 U 235'le zenginleştirilmiş uranyum	normal su	normal su	66
grafit-gaz	doğal ya da zenginleştirilmiş uranyum	grafit	CO_2 (karbondioksit)	44
basınçlı ağır su	doğal uranyum	ağır su	ağır su	18
kaynar normal su ve grafit	zenginleştirilmiş uranyum	grafit	normal su	14

bulunan *hareketli çubuklar*'ın kalp içinde az ya da çok derine sokulması gibi araçlardan yararlanır. Çeşitli biçimler altında bulunan (silindir, haç, küçük çaplı çubuklar salkımı, vb.) bu çubuklar, nötronların *çoğalma çarpanı* üzerine etki ederek nükleer tepkimeyi ayarlamaya yarar. Kalp bileşenleri genellikle düzgün bir *ağ* halinde yerleştirilmiştir. Bir *yansıtıcı* kalbi çevreleyerek nötron kaçaklarını azaltmaya yarar.

• *Gerekli koşullar.* Birçok reaktör tipi tasarlanmıştır, ama bunların içinden ancak kısıtlı sayıda olanı deneysel aşamayı geçmiştir. Bir nükleer reaktör sonuç olarak üç genel amaç altında toplanacak kimi koşulları yerine getirmelidir.

İlk olarak reaktör belirli bir *teknik amaca* uyum sağlamalıdır. Bu nedenle gemilerin ve denizaltıların tahrikinde olduğu gibi bir türbine ya da bir (elektrik üretiminde olduğu gibi) türboalternatöre buhar vermek üzere yapılırlar ve her iki durumda da, *nükleer kazan* denen temel öğeyi oluştururlar. Denizde çalışan araçların tahriki için kullanılan reaktörlerin ısıl gücü 30 ile 300 MW arasında değişir, elektrik santrallarını donatan reaktörlerin gücü ise birkaç bin MW'a erişebilir. Öte yandan, gerek sanayide (kâğıt hamuru, tarım-gıda sektörü, vb.), gerek deniz suyunun tuzunun giderilmesinde, gerekse daha çok konutların ısıtılmasında önemli ısıl enerji gereksinimleri vardır. Kimi durumlarda bu gereksinimler, elektronükleer santrallardan atılan ısının bir bölümü kullanılarak karşılanır, ama özel amaçlı reaktörler de kullanılabilir. Nitekim Fransa'da kentlerin ısıtılması için 100 MW gücünde bir tesis inceleme aşamasındadır. Ama nükleer reaktörlerin tamamen farklı uygulamaları da vardır. Parçalanma tepkimesinin yanı sıra, çıkan nötron ışıması, özellikle temel ya da uygulamalı araştırmada, radyoaktif izotopların ya da plütonyum ve trityum gibi nükleer maddelerin üretilmesinde kullanılır. Bu uygulamalarda reaktörlerin gücü genellikle küçüktür; buna karşılık nötron akısının mümkün olduğu kadar yoğun olması istenir. Günümüzde cm^2 ve saniye başına 10^{15}'ten büyük nötron akıları elde edilmektedir.

İkinci olarak, reaktör *nükleer güvenlik* gereklerini yerine getirmelidir; yani nükleer tepkime dolayısıyla yakıt içinde oluşan radyoaktif parçalanma ürünlerinin çevreye yayılmasını önleyecek şekilde tasarlanmış olmalıdır. Bu gerekler radyoaktif ürünler ile çevre arasında en az üç sızdırmaz engelin yerleştirilmesine yol açar; bunlar: yakıt zarfı, kalp soğutma devresinin zarfı ve güvenlik kabı rolü oynayan reaktör binasıdır. Bu gerekler ayrıca reaktörün ve bunun yardımcı donanımlarının olası çalışma kusurlarını saptamak ve düzeltici önlemleri almakla yükümlü çok gelişmiş bir koruma sistemi ile donatılmasını da gerektirir.

Üçüncü olarak *ekonomi elde etmek* gereklidir. Bu koşul kalp içinde bulunan yakıt kütlesinden ve tüketilen yakıttan mümkün olduğu kadar fazla yarar sağlamayı gerektirir. Böylece, bir enerji üretim tesisi gibi çok yaygın bir durumda tüketilen birim yakıt kütlesi başına mümkün olan en büyük ısıyı üretecek şekilde kalp tasarlanır ve çalıştırılır (yani mümkün olduğu kadar en yüksek *kütlesel yanma*'ya erişilmeye çalışılır); reaktörün ısıl enerjisi mekanik enerji (ve gerektiğinde elektrik enerjisi) elde etmek üzere kullanıldığında yüksek bir verim sağlanmaya, dolayısıyla, Carnot çevriminin kuramsal verimini veren formül gereğince, türbini besleyen akışkanın sıcaklığının mümkün olduğu kadar artırılmasına çalışılır. Bu düşünce yakıt ve ısıtaşıyıcının, aynı zamanda yakıt çalışma sıcaklığı ile uyum sağlayacak kalbin diğer bileşenlerinin seçiminde büyük bir rol oynar. Böylece yüksek güçte yavaş nötronlu reaktörlerin büyük kısmının yakıtı olarak, bir zirkonyum alaşımı olan Zircaloy ile zarflanmış uranyum oksidin seçilmesini sağlamıştır. Bu, aynı zamanda, ağır su ya da normal su ile soğutulan reaktörlerde akışkanın reaktörden 300 °C dolayında sıcaklıklarla çıkışını sağlayacak şekilde bir basınç altında tutulmasını da sağlamıştır. Hızlı nötronlu reaktörlerde paslanmaz çelik zarf içinde uranyum ve plutonyum karma oksidinden oluşmuş yakıt ve atmosfer basıncında 880 °C'ta kaynayan ısıtaşıyıcı sıvı sodyum, reaktör çıkışında 550 °C dolayında bir akışkan elde edilmesini sağlarlar. Yavaş nötronlu reaktörlerin çok özel bir tipinde yakıt, ısıya dayanıklı malzemelerle örtülü parçalanabilir ve üretken maddelerden yapılmış küçük yumrulardan oluşur ve ısıtaşıyıcı, basınç altında helyumdur; bu reaktörlerde 1 000 °C dolayında ısı elde etmek mümkün olmaktadır. *Yüksek sıcaklık reaktörü* adını taşıyan bu tip henüz gelişmesinin başlangıcındadır.

• *Başlıca reaktör türleri.* Bugüne kadar gerçekleştirilmiş olan *elektronükleer santral*'ların hemen hepsi beş reaktör türünü kapsar. (bk. tablo.)

Santralların yaklaşık % 70'i bu türler arasında normal suyu yavaşlatıcı ve ısıtaşıyıcı olarak kullananlardır. Bir santralda, birkaç yüz MW'tan bin MW'ın ötesine kadar değişen birim güçte bir ya da birçok birim bulunabilir; her birim temel olarak bir nükleer kazandan ve bir türboalternatör grubundan oluşur.

Basınçlı sulu reaktörler'de kalpte dolaşan su 150 barın üstünde bir basınçta tutulur ve reaktörden 300 °C'ın üzerinde bir sıcaklıkta çıkar. Buhar üreteçlerine gönderilen bu su ikincil devrede dolaşan suya ısısını aktarır ve onu kaynatır. Böylece üretilen ve karakteristikleri örneğin 280 °C ve 70 bar olan bu buhar, türbinin yüksek basınçlı kademesine gönderilir. Bu reaktörlere *dolaylı soğutma çevrimli* denir.

Kaynar sulu reaktörler'de buhar, reaktör kalbinin içinde üretilir. Sıcaklık ve basınç karakteristikleri, basınçlı sulu reaktörlerde buhar üreteçlerinde üretilen buharın karakteristikleriyle hemen hemen aynıdır. Bu reaktörlere *dolaysız soğutma çevrimli* denir. Gemilerde kullanılan nükleer kazan reaktörleri basınçlı sulu reaktörler türüne girer.

Temel ve uygulamalı araştırmalarda, geniş ölçüde, *havuz tipi reaktör* denen ve yakıt elemanları ağı ile bunlara ait kumanda organlarının su dolu bir havuzun içine daldırılmasıyla gerçekleştirilen bir reaktör tipi kullanılır. Su hem yavaşlatıcı hem de ısıtaşıyıcı rolünü oynar, aynı zamanda araştırmacıları ışımalardan koruyan bir ekran oluşturur. Bu reaktörlerin maliyeti düşüktür ve çalışmaları da güvenli ve basittir.

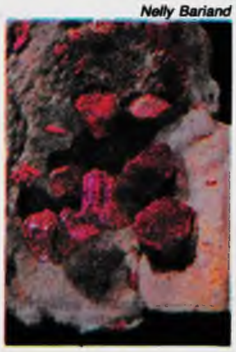
Hızlı nötronlu reaktörler'in gerçekleştirilmeleri henüz az sayıda olmakla birlikte bu tür, üst üretkenlik sayesinde dünya nükleer yakıt kaynaklarını büyük ölçüde artırma imkânı sunduğundan çok sayıda ülkede büyük bir ilgi çekmektedir. Ayrıca, kalp çıkışında sıvı sodyumun yüksek sıcaklığı, sıcaklığı 500 °C dolayında olan buhar ile türbini beslemeyi sağlamakta, bu da ısıl enerjinin elektrik enerjisine dönmesinde % 40'a varan mükemmel bir verim sağlamaktadır.

REAL a. (isp. sözc.). Çeşitli ülkelerin (İspanya [XIV. yy.'dan başlayarak], Portekiz, Orta Amerika, Güney Amerika, Kuzey Amerika'nın ingiliz sömürgeleri [XVII. yy.]) krallık paralarını belirten genel terim. Real önce, Castilla kralı Zalim Pedro tarafından basıldı. Üzerinde hükümdarın arması ve taçlı bir P harfi bulunuyordu. Gümüş para olarak, peso'nun 8'de biri ya da 34 maravedi değerindeydi ve katları vardı: 2 *(peseta)*, 5,8 *(real de a ocho)*; real İspanya'da 1870'e dek kullanıldı.

REAL cordillerası, Bolivya Andları'nda sıradağ, Altiplano'ya egemendir. Ancohuma, İllimani ve İllampu gibi pek çok doruğun yüksekliği 6 000 m'yi geçer. Real cordillerası'nda dağcılık çalışmaları Conway of Allington'un İllimani ve Ancohuma' ya tırmanma girişimiyle (1898) başladı. Buzlarla kaplı bu sıradağ her yıl, dünyanın her yanından birçok dağcıyı çekmektedir.

REALGAR a. (fr. *réalgar*). Miner. Arseniğin temel cevherini oluşturan doğal arsenik sülfür. (Kırmızı renkli monoklinik prizmalar biçiminde kristalleşen bu mineral Transilvanya, Nevada ve Korsika'da bulunur.) [Eşanl. KIRMIZI ZIRNIK.]

Nelly Bariand



Washington eyaletinde (ABD) çıkarılan **realgar** (boyu: 2 cm)

REALİST sıf. (fr. *réaliste*). → GERÇEKÇİ.

REALİTE a. (fr. *réalité*). → GERÇEKLİK.

REALİZM a. (fr. *réalisme*). → GERÇEKÇİLİK.

REALPOLİTİK a. (*gerçekçi siyaset* anlamına gelen alm. *Realpolitik*'ten). **1.** (büyük harfle) Soyut programları ve değer yargılarını bir yana bırakarak, olabilene dayanan ve tek amacı etkinlik olan siyasal strateji. (Bu kavram, 1848-49 Frankfurt parlamentosu'nun izlediği "düşünceler siyaseti"nin başarısızlığa uğraması üzerine 1850'li yıllarda patlak veren tutucu tepkinin ardından A. L. von Rochau tarafından ortaya atıldı [1853]. Realpolitik, II. Reich' ın kurulması sırasında ve Bismarck döneminde alman siyasetinin temel kavramı durumuna geldi.) **—2.** Öğreti, ilke ya da ahlaka ilişkin düşünceleri ikinci plana atan strateji, toplumsal, siyasal vb. davranış biçimi.

REANİMASYON a. (fr. *réanimation*). Ted. Ağır patolojik durumlarda normal yaşam işlevlerini yeniden kurmaya ve dengede tutmaya yönelik fiziksel, kimyasal, biyolojik ve mekanik yöntemlerin tümü.

—ANSİKL. Reanimasyon, yaşamsal önemi olan solunum ve dolaşım işlevlerini, hidroelektrik, metabolizma ve hemodinamik dengelerini ayakta tutmak zorundadır. Bozukluklarin ciddiyetine göre genel servislerde ya da yoğun bakım birimlerinde gerçekleştirilip sürdürülebilir.

Cerrahi reanimasyon ise bir ameliyat geçirecek olan hastayı ele alır. Önceden hastalıklı olduğu bilinen kişilerde, ameli-

yat öncesi reanimasyon, var olan hastalığa özgü testlerle desteklenen standart incelemelerle başlayabilir: örneğin, işlevsel solunum testlerinin yapılması, bir solunum kineziterapisinin başlatılması ve ameliyattan sonra artacağı bilinen solunum yetersizliği durumunda Bird aygıtının kullanılması.

Ameliyat sırasında, anestezi ile birlikte dolaşım, solunum ve böbrek işlevlerinin yakından izlenmesinin yanı sıra, hastaya serum, hatta kan verilerek biyolojik denge sabit tutulmaya çalışılır. Birkaç dakikadan fazla sürecek her cerrahi girişimde damar içine sıvı verilmesi kuraldır. Damla-damla yöntemiyle verilen serumun içine anestezinin gerektirdiği kürar, ağrı kesiciler, hatta elektrolitler ve antibiyotikler katılır. Ancak hastanın kan kaybı yüksek bir hacme ulaştığında ya da ameliyatın gerçekleştirildiği bölgenin hatta ameliyatın kendisinin yarattığı özel durumlarda kan nakli yapılır. Ameliyattan sonra hasta uyanma odasına geçer geçmez bundan sonraki bakım ve gözetimi sorumlu bir reanimatör üstlenir.

Genellikle ameliyat sonrası reanimasyon birkaç günden fazla sürmez, ama bazı ihtilatlar ya da daha önce var olan bozukluklar bu süreyi uzatabilir ve bir yoğun bakım birimine geçmeyi zorunlu kılacak daha özel bir tedavi de gerekebilir.

Tek bir iç hastalığın varlığında ya da önceden şikâyetler olup da bunlara ameliyat sırasında bir ihtilatın eklendiği hastalarda reanimasyon tıbbi reanimasyon çerçevesi içinde kalabilir. Amacı, genellikle solunum yetersizliği ve kalp ritim bozukluklarıyla savaşmaktır.

REANİMATÖR a. (fr. *réanimateur*). Cerrahi ya da tıbbi reanimasyon uzmanı.

REANTRE a. (fr. *réentrée*). Kardiyol. Kalp kası etkinliğinin, bazı ritim bozukluklarına neden olan yayılım anomalisi.

REASÜRANS a. (fr. *réassurance*). Sig. **1.** Sigortacının yüklendiği riskin bir bölümünü ya da tümünü başka bir sigorta şirketine devretmesini sağlayan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Reasürans komisyonu*, sedan* şirketin verdiği üretim komisyonunu karşılamak üzere reasürans şirketinin kendisine devredilen prim üzerinden sedan şirkete verdiği komisyon. ‖ *Reasürans yapmak*, bir sigorta şirketini hasar olduğu zaman ödemesi gereken tutarın tümü ya da bir bölümü için sigorta ettirmek.

—ANSİKL. Türkiye'de, sigorta şirketleri yapmış oldukları sigorta sözleşmelerinin kapsamı kadar reasürans yapabilmekte, bu kapsamın üzerinde reasürans yapmalarınaysa ancak Bakanlar kurulu karar verebilmektedir. Türkiye'de reasürans tekeli 1929'da çıkartılan Mükerrer sigorta inhisarı hakkında kanun uyarınca kurulan Milli* reasürans türk aş'ye tanınmıştır. Sigorta şirketleri Milli reasürans'ın yetki sınırları içine giren durumlarda reasüranslarını orada yaptırır, yetki dışındaki durumlarda yabancı sigorta şirketleri ile de reasürans sözleşmesi yapabilirler. Ancak, bu yabancı şirketlerin bir anonim ortaklık biçiminde kurulmuş olması gerekir. Türkiye' de reasürans sigortaları prim ve risklere aynı oranda katılma ya da bunların yalnızca bir bölümüne katılma biçiminde yapılabilmektedir.

REASÜRÖR a. (fr. *réassureur*). Sig. Reasürans teminatı veren mükerrer sigortacı.

RÉAUMUR (René Antoine FERCHAULT DE), fransız fizikçi ve doğabilimci (La Rochelle 1683 - Saint - Julien - du - Terroux 1757). 25 yaşında Bilimler akademisi'ne kabul edildi. Bu kurum tarafından *Description des divers arts et métiers*'yi (Çeşitli sanat ve mesleklerin betimlemesi) yönetmekle görevlendirildi. 1730'a doğru alkollü bir sıcaklıkölçer yaptı, ancak imalatçılar bu aygıtta, yanlışlıkla 0-80 ölçeğini kullandılar; Réaumur'un sıcaklıkölçeri, gösterdiği değerlerin birbiriyle karşılaştırılabildiği ilk aygıttır. Réaumur'ün demir alaşımlarıyla ilgili araştırmaları çok daha önemlidir: metal halde ya da yükseltgenmiş demir ekleyerek dökme demirin çeliğe dönüştürülebileceğini gösterdi; *Art de convertir le fer forgé en acier et l'art d'adoucir le fer fondu* (Dövülmüş demiri çeliğe dönüştürme ve ergitilmiş demiri yumuşatma sanatı) [1722] adlı yapıtında çeliğin semantasyonunu ve çeliğe suverme işlemini inceledi. Metallerin sünekliğini, kablolanmış tellerin direncini ve demirin mıknatıslanırlığını araştırdı. 1722'de metallerin bileşiminin incelenmesinde mikroskop kullanarak metalografinin temellerini attı. "Réaumur porseleni" adıyla bilinen saydamsız beyaz camı (kristalleştirilmiş cam) buldu. Doğa bilimleriyle ve özellikle de omurgasızlarla ilgilendi; *Mémoires pour servir à l'histoire des insectes* (Böceklerin tarihi üzerine incelemeler) [1734-1742] adlı yapıtında, o güne dek yalnızca yararları ve zararları bakımından ele alınan organizmaları, gerçek anlamda bilimsel yönden inceledi. Yumuşakçalar, kabuklular ve kuşlarla ilgili araştırmalar da yaptı.



René Antoine Ferchault de Réaumur
Blanchon'un gravürü
Bibliothèque nationale, Paris

Réaumur porseleni → PORSELEN.

RÉAUX (Tallemant des) → TALLEMANT DES RÉAUX.

REAYA çoğl. a. (ar. *raᶜiyye*'nin çoğl. *reᶜāyā*). *Esk.* **1.** Bir hükümdarın yönetimi altındaki halk. **—2.** Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde bulunan müslüman olmayan halk. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Hıristiyan ahali.

—ANSİKL. Osmanlı İmparatorluğu'nda başlangıçta askeri sınıfın dışında kalan müslüman ve müslüman olmayan halk, özellikle tarımla uğraşan kesim, "reaya" diye adlandırılıyordu. XVIII. yy.'dan sonra sözcük, imparatorluğun müslüman olmayan uyruklarını kapsayacak biçimde anlam değişikliğine uğradı.

Reayanın büyük bölümünü oluşturan köylüler kendilerine ayrılan toprağı (raiyet çiftliği) işlemek ve sipahiyle merkezi devlete belirli vergileri ödemekle yükümlüydü. Raiyet çiftlikleri, genellikle bir çift öküz tarafından işlenebilecek büyüklükteydi. Bu tür çiftlikler tapu resmi karşılığında bir çiftçi aile relsinin üzerine yazılırdı. Reayanın ödediği vergilerin en önemlisi, ürünün 1/5 ile 1/10 arasında değişen bir oranını oluşturan "öşür"dü. Hasat zamanı reaya, öşürü ya sipahinin ambarına yıkmak ya da sipahi isterse pazara kadar götürmekle yükümlüydü. Reaya, ayrıca, her yılın martında 22 akçeden 50 akçeye kadar değişen bir "çift resmi" ödemek zorundaydı. Üzerine çiftlik yazılı olmayan müslüman reaya evliyse "bennak", bekârsa "mücerret" peşini ödemek zorundaydı. Gayri müslim reayanın çift resmi karşılığında ödediği vergi "ispençe"ydi. Müslüman olmayan reaya, ayrıca "cizye" adı verilen baş vergisi öder, bunun karşılığında askeri yükümlülüklerden bağışık tutulurdu. Reaya beslediği hayvanlar için ayrıca koyun vergisi (ağnam resmi), gerdek vergisi (resm-i arus), resm-i otlak ve kışlak, resm-i kovan vb. vergiler öderdi. Reaya bu olağan vergilerin dışında "avarız" adı verilen ve olağanüstü durumlarda merkezi devlet tarafından istenen vergileri de ödemek zorundaydı. Bu vergilerden cizye, koyun resmi ve avarız devletin tahsildarları; ötekiler sipahi tarafından toplanırdı.

Reaya köyünde oturmak ve toprağını işlemek zorundaydı. Tapu resmi ödeyerek tasarruf hakkını elde ettiği toprağı işlediği sürece, sipahi toprağı ondan geri alamazdı. Reayanın bir bölümü derbentçilik vb. belirli hizmetlerle görevlendirilir, bunun karşılığında da belirli vergilerden bağışık tutulurdu.

Tımar düzenine bağlı topraklarda devlet reayayı, yerel olarak güç kazanabilecek dirlik sahiplerine karşı korumak amacındaydı. Reayanın yükümlülükleri ve sipahilerin yetkileri kanunnamelerle düzenlenmişti. Sipahilerin keyfi davranışlarını önlemek ve daha önce konulmuş kanunlara uyulmasını sağlamak için zaman zaman adaletnameler çıkarılırdı. Tımar düzeninin bozulması ve iltizam usulünün yaygınlaşması, reaya üzerindeki yükün daha çok artması sonucunu doğurdu.

Sipahinin reaya üzerinde yargı hakları yoktu. Reayanın hukuku "toprak kadıları" denilen gezici kadılar tarafından korunurdu. Reaya ile has, zeamet, tımar sahipleri ve vakıf mütevellileri arasındaki uyuşmazlıklar bunlar tarafından çözülürdü. Esnaf loncalarına bağlı olarak zanaatla ya da öteki tarım dışı etkinliklerle uğraşan kentliler de reaya içinde yer alıyordu. Bunlar da "avarız" vergisi ödemekle yükümlüydüler.

REB a. (ar. *rebᶜ*). *Esk.* **1.** İlkbahar ve sonbaharda oturulan bahçeli ev. **—2.** Barınak.

REB → REP.

REBAB → REBAP.

REBAB-I NÂYÎ a. Müz. XV. yy. türk müziğinde bir üflemeli çalgı. (Şükrullah'ın *Cami ül-elhan*'ında sözü geçer.)

REBABÎ sıf. (ar. *rebāb* ve *-î*'den). *Esk.* **1.** Rebapla ilgili, rebaba ait. **—2.** Rebap çalan ya da yapan kimse.

REBANA a. (madagaskar dilinde sözc.). Uzunluğu 120-140 cm, genişliği ise 60-70 cm arasında değişen örtüler halinde yapılan ve satılan, rafya saplarından dokuma.

REBAP ya da **REBAB** a. (ar. *rebāb*). İslam ülkelerinde kullanılan kimi mızraplı ya da yaylı çalgıların ortak adı. (RÜBAB da denir.)

—ANSİKL. Türkiye, Kuzey Afrika ve Güney -doğu Asya'da rebap, kabak kemaneye benzer, yaylı bir çalgıdır. Yarım küre ya da armut biçimindeki teknesi ağaçtan oyularak, su kabağından ya da hindistancevizinden yapılır. Göğsü deridendir. Düşey olarak iki diz arasında ya da sol diz üzerinde tutularak çalınır. Tel sayısı bir, iki ya da üçtür. XVIII. yy.'a değin klasik türk müziğinde kullanılan rebap üç telliydi. En tiz teli, bir demet at kılıydı. Ses alanı bir buçuk oktavı zor bulan bu çalgı, daha sonra yerini sinekemanına bıraktı. Günümüzde birkaç amatör dışında rebap çalan kalmamıştır.

Rebap, İran, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'da ut benzeri bir mızraplı çalgıdır. Gövdesi, sapı ve burguluğu udunki gibidir. Ahşap göğüslü rebaplar olduğu gibi deri göğüslü olanları da vardır. Çalgıya, sayısı değişen melodi telleri dışında, çok sayıda ahenk teli de takılır. (→ IKLIĞ, KABAK* KEMANE.)

—ANSİKL. Ed. Türkler mızrapla ya da yayla çalınan telli bazı çalgıları "rebap" diye adlandırdılar. Bunlar arasında "ıklığ" adlı kemençe ile kopuz da yer alıyordu. Orta Asya'da yaygın koç boynuzlu türk rebabının teknesinin biraz üzerinde, aşağıya doğru kıvrılmış iki koç boynuzu vardı. Türkler genellikle kendilerine yabancı sazlara "çalgı" anlamında bu adı veriyorlardı. Selçuklular ve Osmanlılar'da İranlılar' dan alınarak kullanılan rebaptan, sazlı sözlü içki meclisini anlatan şiirlerde söz edilir. Sultan Velet farsça *Rebapname* adlı mesnevisine bu sazı anarak başlar. Bu, babası Mevlana'nın neyden söz ederek başlayan *Mesnevi*'sine bir naziredir. Şair yapıtının ney gibi tek feryadı değil, yapısında kıl, tahta, demir gibi bulundukları yerden koparılıp getirilmiş birçok öğe yer aldığı için feryatları dile getirdiğini anlatır. Kitabına *Rübab-ı şikeste* adını veren Tevfik Fikret, rübap (rebap) sözcüğünü batı edebiyatında şiir sanatının simgesi olan lir yerine kullanmıştı. Servetifünun yazarları "lirik" sözcüğünü de rebaptan türetilen "rebabi" sözcüğüyle karşıladılar.

REBEC a. (alm., fr. ve ing. sözc.; ar. *rebāb*'dan). Keman gibi omuza dayanarak çalınan, vieller ailesinden yaylı çalgı. (Armut biçimindeki teknesiyle kısa sapı, aynı tahtadan oyulur. Sap, düz ve pürüzsüz bir tuşla kaplanır. Burgular genellikle yan-



Maeght galerisi

Paul Rebeyrolle
Yenik düşman (1968)
boya ve kolaj
özel kol.



Recaizade Mahmut Ekrem
Deniz müzesi kitaplığı
İstanbul

dadır. 3 ya da 4 teli vardır ve bunlar dörtlü ve beşli aralıklarla akortlanır. Avrupa'da XII. yy.'a doğru ortaya çıkan ve XVI. yy.'a değin çok yaygın olan rebec, daha sonraki yıllarda cep* kemanı biçiminde yaşadı. Günümüzde kimi Balkan ülkelerinin halk çalgıları arasında rebec benzeri çalgılar vardır: Yunanlılar'ın *lira*'sı, Bulgarlar'ın *gadulka*'sı. Klasik türk müziğindeki kemençe de, rebecle akrabadır.) [→ KEMENÇE]

REBEKA, Kutsal Kitap'ta, İbrahim'in yeğeninin kızı. İshak* ile evlendi ve ondan Esav* ve Yakup* adlarında iki oğlu oldu.

REBER (Napoléon Henri), fransız besteci (Mulhouse 1807 - Paris 1880). Paris konservatuvarı'nda önce armoni, sonra da besteleme öğretmenliğine atandı (1862). Théodore Dubois'nın tamamladığı *Traité d'harmonie* (Armoni üzerin [1862] adlı kitabı günümüzde de okunmaktadır.

REBEYROLLE (Paul), fransız ressam (Eymoutiers 1926). Önceleri geleneğe bağlı bir gerçekçiydi; çok geçmeden, doğaya duyduğu büyük bağlılığı ortaya koyan anlatımcı bir dil kullanmaya başladı (*Yağmurlu hava ve güzel hava*, 1957, özel kol.). 60'lı yılların başından itibaren, kalın sürülmüş boya katmanlarını zengin bir biçimde işledi; 1966-67'den sonra bunlara izler, papier collé'ler ve ham gereçler (toprak, çakıllar, tüyler, sonra da tahta ve tel örgü parçaları, elektrik telleri) ekledi. Figürasyonun en son sınırında olan anıtsal boyutlu yapıtlarında, resmin yansıttığı şiddet insanın dünyayla ilişkilerinin şiddetini ortaya koyar: "Guerillerolar" (*Che'nin kanı*, 1968, özel kol.), "Bir arada yaşama" (1970), "Yaban domuzları" ve "Nüler" (1971), "Tutsaklar" (1972), "Burjuva biliminin iflası" (1973-74), "Natürmortlar ve iktidar" (1975-1978) dizileri; bu şiddet ayrıca, aynı lirik anlatımla, doğa güçlerini de yansıtır ("Manzaralar", 1978'den başlayarak).

REBİ a. (ar. *rebiʿ*). *Esk.* **1.** Bahar mevsimi (ilkbahar için kullanılır). **—2.** *Rebi-i evvel, rebiyülevvel* → REBİYÜLEVVEL. **—3.** *Rebi-i sani, rebi-üs-sani, rebi-ül-ahir* → REBİYÜLAHİR.

REBİ BİN YUNUS, abbasi vezir (Medine 730 - Bağdat 786). İlk abbasi halifesi Saffah'ın tutsağıydı; azat edildi. Mansur döneminde (754-775) önce hacibliğe, sonra vezirliğe (771-776) getirildi. Bermekiler'le mücadele etti. Bağdat'ın kuruluşu sırasında yönetimini üstlendiği mahalleye onun adı *(Katiat ür-Rebi)* verildi. Mehdi döneminde (775-785) vezirliğini sürdürdüyse de Ebu Übeyde'nin yönetimi sırasında gözden düştü. Yerine atanan yeni vezire karşı düzenlediği oyunlarla yeniden etkinlik sağladı ve hacibliğe getirildi. Hadi'nin halifeliği döneminde (785-786) kısa süre vezirlik yaptı.

REBİB a. (ar. *rebib*). *Esk.* Üvey oğul, üvey evlat.

REBİBE a. (ar. *rebib*'in dişl., *rebibe*). *Esk.* **1.** Üvey kız. **—2.** Dadı.

REBİBÜDDEVLE (Ebu Mansur Muhammet Hemedani), İran asıllı selçuklu vezir (öl. 1119). Abbasi vezirlerinden ve tarihçi olarak da tanınan Zahirettin Ebu Süca'nın oğlu. Babası hacca gidince, ona vekâlet etti. Nizamülmülk'ün kızıyla evlendi. Abbasi halifesi Mustazhir döneminde (1094-1118) "İmadettin" lakabıyla vezirliğe getirildi. Devlet adamlarının önerisiyle selçuklu sultanı Gıyasettin Muhammet tarafından Selçuklu devleti vezirliğine atandı ve İmadettin yerine "Rebibüddevle" lakabını kullandı. Gıyasettin Muhammet'in ölümünden sonra da yerini korudu. Sultan Mahmut ile amcası Sultan Sancar arasındaki Save savaşı'ndan üç gün önce öldü (8 ağustos 1119).

REBİİ sıf. (ar. *rebiʿ* ve *-i*'den *rebiʿi*). *Esk.* Bahara ait, baharla ilgili.

REBİİYE a. (ar. *rebiʿ ve -iyye*'den *rebiʿiyye*). *Esk.* Kış sonunda yapılan ekim.
—Ed., Kur. tar. → BAHARİYE.
—Esk. bot. Çuhaçiçeğigiller.

REBİKOV (Vladimir), rus besteci (Krasnoyarsk 1866 - Yalta, Kırım, 1920). Armoni araştırmalarına büyük önem verdi. Özellikle yarım tonluk aralıkların bulunmadığı altı dereceli gamı kullandı ve müziğin psikolojik yönüyle ilgilendi (Nefes almak ve beklemek). Piyano parçaları, melodiler *(Melomimikler)*, iki senfonik süit, birkaç opera yazdı: *Uçurum* (1907), *Hançerli kadın* (1911), *Narkissos* (1913).

REBİYÜLAHİR a. (ar. *rebiʿ* ve *âhir*'den *rebi-ül-âhir*). Takvim. Kameri takvime göre arabi ayların dördüncüsü, küçük mevlit ayı. (Yılın her mevsimine rastlayabilir. Bu ay, belgelerde eski türkçe [ر] harfiyle gösterilir.) [*Rebiüssani* de denir.]

REBİYÜLEVVEL a. (ar. *rebi* ve *evvel*'den *rebi ül-evvel*). Takvim. Kameri takvime göre arabi ayların üçüncüsü, büyük mevlit ayı. (Hz. Muhammet'in doğduğu bu ay, müslümanlar tarafından kutsal sayılır. Rebiyülevvel, belgelerde eski türkçe [ﺭﺍ] harfleriyle gösterilir.)

REBORA (Clemente), italyan yazar (Milano 1885 - Stresa, Novara, 1957). Gizemci bir şairdi; kaygılı bir üslupla kaleme alınmış yapıtları bir tür deneyüstü özyaşamöyküsü niteliğindedir *La Voce* dergisinde yayımlanan ilk şiirleri, yaşadığı savaş deneyimiyle daha büyüyen ve katolikliği ve 1936'da din adamlığını seçmesine yol açacak olan manevi bunalımına daha o dönemde tanıklık eder niteliktedir (*Frammenti lirici*, 1913; *Canti anonimi*, 1922). Sonraki yapıtlarında (*Curriculum vitae*, 1955; *Mania dell'eterno*, 1968) dikkati çeken din duygusunun yüceltilmesi, varoluşsal boğuntuyu, biçim denemelerini de engellememiştir.

REBREANU (Liviu), rumen yazar (Tirlişua, Transilvanya, 1885 - Valea Mare 1944). Romanlarının en önemli özelliği katı bir gerçekçilik ile kimi zaman natüralizme kayan nesnelliğidir. *İon* (1920), *la Forêt des pendus* (fr. çev.) [1922] ve *la Révolte* (fr. çev.) [1932] adlı yapıtlarında sırasıyla, köylünün ata toprağına tutkusunu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun uyruğunda olan bir kişinin, yurttaşlarına karşı savaşmayı reddederek askerden kaçışını ve sonunda idam edilmesini ele aldı ve nihayet 1907 köylü hareketlerinin geniş bir freskini çizerek kitlelerin şiddetli tepkisini dile getirdi. Anıtsal epik bir kurgusu olan bu üç roman, rumen edebiyatının başyapıtları arasındadır. Ayrıca *Adam et Ève* (fr. çev.) [1925], *Ciuleandra* (1927), *le Prince* (fr. çev.) [1929], *Braise* (fr. çev.) [1934], *le Gorille* (fr. çev.) [1938] adlı yapıtlar ve hikâyeler de yazdı.

REBUBİ sıf. (ar. *rebubi*). *Esk.* Tanrı'ya ait, Tanrı ile ilgili: *İlm-i rebubi* (ilham yoluyla öğrenilen bilim).

REBUN a. (ar. *rebûn*). *Esk.* Pey olarak sürülen ya da verilen para.

rebus sic stantibus koşulu (*her şey şu anda olduğu gibi olursa* anlamında lat. sözcükler). Uluslarar huk. Süresi sınırlanmamış tüm antlaşmalarda, üstü kapalı bir biçimde kabul edilen ve imzalanmasına neden olan koşulların değişmesi, antlaşmanın yeni koşullara uymaması durumunda, tek taraflı olarak ya da tarafların uzlaşmasıyla antlaşmanın feshine ya da gözden geçirilmesine olanak sağlayan koşul.

REC, -cci a. (ar. *recc*). *Esk.* Sallayıp sarsma, sallanma, sarsılma.

REC a. (ar. *recʿ*). *Esk.* Geri çevirme, geri döndürme.

RECA a. (ar. *reca'*). *Esk.* **1.** Umut, umma, ümit. **—2.** Dileme, dilek. **—3.** Yalvarma.

RECA a. (ar. *recʿ a*). *Esk.* Öldükten sonra yeniden dünyaya geliş.

RECAAT çoğl. a. (ar. *recʿa*'nın çoğl. *recaʿat*). *Esk.* Öldükten sonra yeniden dünyaya gelenler.

RECAİ sıf. (ar. *reca'* ve *-i*'den *recâ'i*). *Esk.* Ümide ait, yalvarmayla ilgili.

RECAİ BABA, türk şair (Çanakkale XIX. yy.) Bektaşi tarikatındandı. Bir süre İstanbul'da yaşadığı bilinmekte, 1890'da yazılmış iki şiirinden bu tarihte hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bektaşilerin evlenmemelerine karşı çıkan gazeli ünlüdür.

RECAİ MEHMET EFENDİ, türk yönetici İstanbul 1803 - *ay. y.* 1874). Özel öğrenim gördükten sonra bir süre Bayezit camisi derslerini izledi. Defterdar, Mektubi ve Divanı hümayun kalemlerinde yetişip icazet aldı. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra rütbesi yükselerek Maarif meclisi azası ve Takvimhane nazırı oldu. Divan edebiyatı türünde şiirleri vardır.

RECAİ MEHMET EMİN EFENDİ, türk yönetici (? 1719 - İstanbul 1780). Kethüda kalemi'nde yetişti. Çeşitli devlet görevlerinde bulunduktan sonra büyük tezkireci iken reisülküttap oldu (1761). Terfi ederek sadaret kethüdalığına getirildi (1763). Tersane emini, arpa emini olarak da görev yaptıktan sonra ikinci kez reisülküttap oldu (1769-1772). Bir süre rikab çavuşbaşısı ve sadaret kethüdası olarak çalıştıktan sonra 1775-1776 arası baş defterdarlık görevini üstlendi. Daha sonra nişancı (1776) ve defter emini (1778) oldu.

RECAİZADE CELAL, türk yazar (İstanbul 1838 - *ay. y.* 1882). Recaizade Mahmut Ekrem'in ağabeyidir. Babıâli tercüme odası'nda yetişti. Petersburg sefaretinde başkâtiplik, Kastamonu ve Aydın'da mektupçuluk yaptı. Yazılarında gülmeceye eğilim görülür. Öyküleri *Hayal-i Celal* adlı kitabındadır.

RECAİZADE MAHMUT EKREM, türk şair ve yazar (İstanbul 1847 - *ay. y.* 1914). Matbaa-ı amire ve Takvimhane nazırlıklarında (müdürlüklerinde) bulunmuş olan Recai Efendi'nin oğlu. Bayezit rüştiyesi'nde ve Harbiye idadisi'nde okudu. Sağlığı elvermediği için Harbiye'den ayrıldı, Hariciye nezareti mektubi kalemi'ne memur olarak girdi (1862). Orada Namık Kemal ve başka aydın gençlerle tanıştı. *Tasvir-i efkâr* ve *Terakki* gazetelerine yazılar yazmaya başladı. Namık Kemal Avrupa'ya kaçarken, *Tasvir-i efkâr*'ı ona bıraktı (1867). Ertesi yıl Şûrayı devlet muavinliğine atandı (1868); birkaç yıl sonra baş muavin, daha sonra da Şûrayı devlet üyesi oldu (1877); İkinci meşrutiyet'e (1908) kadar bu görevde kaldı. Ek görev olarak da, Mektebi mülkiye ve Mektebi sultani' de (Galatasaray lisesi) edebiyat öğretmenliği yaptı (1880-1887). İkinci meşrutiyet'e kadar süren bu dönemde birçok şi-

ir, makale, hikâye, roman ve oyun yazdı; çeviriler yaptı; bir yandan da divan edebiyatından yana olanlara karşı, batı edebiyatı yolunda gelişen yeni edebiyatı savundu; ders verdiği okullarda bu yeni edebiyat görüşünü yaymaya çalıştı. Yeni edebiyatın kurallarını öğreten kitap (*Talim-i edebiyat*) ve makaleler yazdı; 1895 sonlarında giriştiği, kafiyenin göz için değil kulak için olduğu yolundaki tartışma sonunda, eski öğrencilerinden Ahmet İhsan'ın (Tokgöz) çıkardığı *Servet-i fünun* adlı magazinin bir sanat dergisi olmasını sağladı; Mektebi sultani'den öğrencisi Tevfik Fikret'i derginin başına getirdi; başka dergilerde yazan yenilikçi gençleri de (Halit Ziya, Mehmet Rauf, Cenap Şahabettin vb.) bu dergi çevresinde toplayarak, "Edebiyat-ı cedide" hareketinin başlamasına yol açtı. (→ EDEBİYAT-I CEDİDE ve ABES-MUKTEBES TARTIŞMASI.) Bütün bu öğretici, kurucu çalışmaları yüzünden, yaşadığı çağda "Üstat Ekrem" diye anıldı. *Servet-i fünun* kapatıldıktan sonra, İkinci meşrutiyet (1908) dönemine kadar sustu; o dönemde birkaç ay Evkaf ve Maarif nazırlıklarında bulundu (1908), sonra Meclisi âyan üyesi oldu (aralık 1908); ölümüne kadar o görevde kaldı.

Şiir alanında, tanzimat edebiyatının öteki şairleri gibi, sanatının ilk döneminde divan edebiyatı yolunda şiirler (gazel vb.) yazdı; daha sonra gerek içerik, gerek biçim bakımından batı edebiyatı yolunda örnekler verdi. Şiirde "fikri güzellik", "hayali güzellik", "hissi güzellik" olmak üzere, üç türlü güzellik olduğunu söyler. Kendisi "hissi güzellik" yolunu seçmiş, genellikle aşk, doğa ve ölüm temaları üzerinde durmuştur. Şiirin konusunu genişletti, günlük yaşamdaki birtakım küçük şeyleri, sözgelimi, bir kitap arasında bulunmuş kuru bir çiçeği, unutulmuş bir şiirin sararmış kâğıdını, gergef işleyen bir kızın halini vb. şiire konu olarak seçti; bunlar, kendinden önce yetişen yenilikçi tanzimat şairlerinin bile şiirlerinde bulunmayan yeniliklerdir.

Oyun alanında yazdığı başarısız, romantik üç dramdan sonra, konusunu *Binbir gün* masallarının birinden aldığı ve klasik ölçüler içinde yazdığı *Çok bilen çok yanılır* adlı komedyası başarılı sayılmaktadır.

Roman alanında da yine başarısız iki uzun hikâyeden sonra kaleme aldığı *Araba sevdası* (1896) edebiyatımızda bu türün önde gelen örneklerinden biridir. Gözlemlere dayanılarak, gerçekçi bir yöntemle yazılmıştır. *Talim-i edebiyat* (1879, 1882) adlı kitabında, eski edebiyatın batı edebiyatıyla bağdaşan kuralları yanında, batı edebiyatlarında kullanılan kurallara da yer vermiş; böylece, Türkiye'de edebiyat eğitiminde yeni bir çığır açmış, yeni yetişen kuşakları etkilemiştir. Yazar, *Talim-i edebiyat*'ta değindiği bilgiler ışığında çeşitli eleştiriler yazmış; eski edebiyat yanlılarıyla çetin savaşımlara girişmiş, *Talim-i edebiyat* yüzünden Hacı İbrahim Efendi ile tartışmış; *üçüncü Zemzeme önsözü* ve *Takdir-i elhan* yüzünden Muallim Naci' nin çok ağır hücumlarına uğramış, onun ölümünden sonra, Naci izleyicileriyle, kafiyenin göz için olmayıp kulak için olduğu konusu üzerinde tartışmaya girişmiş, bütün bu uğraşlarla, eskiliğin son kalıntılarını da yıkıp yeni edebiyata ortam hazırlamıştır.

Başlıca yapıtları: şiir: *Nağme-i seher* (1871), *Yadigâr-ı şebâb* (1873), *Zemzeme* (3 cilt, 1883-1885), *Tefekkür* (1886, nazım ve nesir karışık), *Pejmürde* (1895, nazım ve nesir karışık), *Nijat Ekrem* (1910, nazım ve nesir karışık); oyun: *Afife Anjelik* (1870), *Atala yahut Amerika vahşileri* (Chateaubriand'ın *Atala* adlı romanının oyunlaştırılması, 1873), *Vuslat yahut süreksiz sevinç* (1873), *Çok bilen çok yanılır* (1916); uzun hikâye: *Muhsin Bey yahut şairliğin hazin bir neticesi* (1889), *Şemsa* (1897); roman: *Araba sevdası* (1898); edebiyat bilgisi: *Talim-i edebiyat* (1879); biyografi: *Kudemâdan birkaç şair* (1885); eleştiri: *Üçüncü Zemzeme önsözü* (1885), *Takdir-i elhan* (1886), *Takrîzât* (1898); çeviri: *Atala* (1872, Chateaubriand'ın romanı), *Me prizon* (fr. *Mes prisons*) *tercümesi* (1874, Silvio Pellico'nun hapishane anıları), *Naçiz* (1886, fransızcadan nazım ve nesirle çevrilmiş çeşitli parçalar).

RECALCATİ (Antonio), italyan ressam (Bresso, Milano ili, 1938). Sanat etkinliğinin ilk yıllarından başlayarak figüratif çalışmalar yaptı (çıplak vücut ve boş giysilerin "izler"i, 1960-1965), bilinçli bir biçimde kışkırtıcı olan (Aillaud ve Arroyo ile birlikte: *Çölde bir ihtiras* ve *Marcel Duchamp'ın trajik sonu*, 1965) yapıtları, gerçekliğin yanılgıdan kurtarılışı olarak ortaya çıkar. Sanatı, alışılagelmiş öğelerin yan yana konuşu ("Amerikan iç mekânları" [1970-71], "Chirico'nun bohemi" [1972-73] dizileri), pürüzsüz bir yapım tekniği ve canlı renklerle ayırt edilir. Resimlerinde, kara mizahla kaygıyı bağdaştırarak, sanatın toplumsal ve tarihsel sonuçları ("31 ocak 1801" dizisi, 1974-1977) ve kişisel yaratma süreci üzerine kendi kendini sorgular.

RECALL a. (*fesih* anlamında ing. sözc.). Siyas. kur. Bazı ABD eyaletlerinde, işbaşına seçimle gelen bir kimsenin görevine son vermek amacıyla halkın oyuna başvurmayı öngören yöntem. (Sayısı yasayla belirlenmiş bir grup yurttaşın girişimiyle kullanılan bu fesih hakkı, uygulanmasına karşı çıkılan görevi yerine getirmeye daha yetenekli olduğu kabul edilen kişinin seçilmesi amacıyla halka başvurma olanağı tanır.)

RÉCAMİER (Julie BERNARD, Mme) [Lyon 1777 - Paris 1849]. 1784'te Paris'te vergi denetçisi olan bir krallık noterinin kızı. 1793'te banker Récamier ile evlendi. 1798'de kocası Necker konağını satın aldığında Mme de Staël ile tanıştı. Consulat döneminde salonunda birçok hayranından oluşan bir grup topladı: Adrien ve Mathieu de Montmorency, Lucien Bonaparte, Moreau, Bernadotte bunların arasındaydı. Kocasının işleri bozulunca (1806), Mme de Staël'in yanına, Coppet'ye yerleşti ve hatta orada tanıştığı Prusya prensi August ile evlenmeyi düşündü, 1811'de, muhaliflere yakınlık göstermekle suçlanarak, imparatorun buyruğuyla Paris'in 40 fersah uzağına sürüldü. 1814'te dönüşünde Benjamin Constant' la tanıştı. 1819'da Récamier yeniden iflasa sürüklenince Mme Récamier Abbaye-aux-Bois'ya çekildi ve Chateaubriand ile ilişkisi burada başladı. Uzun yıllar boyunca, salonu, Chateaubriand'ın öncülüğünde aydınların toplandığı bir yer oldu. *Souvenirs* (Anılar) ve *Correspondance*'ı (Yazışmalar) yayımlandı (1859).

RECANATİ, İtalya'da komün, Marche' de (Macerata ili), Macerata'nın K.-D.'sunda; 18 500 nüf. Bir tepe üzerindeki kent, kıyı ovasını kaplar. Tarım ürünleri (buğday, şarap) pazarı. Yakınlarında, *Porto Recanati* deniz sayfiye merkezi.

RECANGLAR, Sumatra'nın güney-doğu'sunda yaşayan, malezya dilini konuşan, 180 000 nüfuslu halk. Bugünkü kısıtlı ekonomileri, orman yakarak tarla açmaktan çok, hayvancılık ve avcılıkla birlikte yürüttükleri sulu tarıma dayanır. Recanglar 4 atadan gelen 4 babasoylu klan halinde yaşarlar. Bu klanlar, siyasal-toplumsal bir konfederasyona bağlı alt-klanlara ayrılmıştır. Devlet tarafından tanınan arazi özerkliğine sahip olan her klan ya da alt-klan, kalıtsal bir şef tarafından yönetilir. Geleneksel manevi değerlerin temeli olan ataların ruhlarına inanma ve eski ayinlerin (verimlilik, yeniden doğma) devamı, müslüman dini uygulamalarıyla bir arada bulunmaktadır.

RECARANUS, CARANUS ya da **GARANUS.** Rom. mit. Cacus efsanesinde Hercules'in yerini alan yunan kökenli kahraman. Aventino eteklerinde Ara Maxima Hercules'in kurucusu olarak kabul edilir.

RECAREDO I (öl. Toledo 601), Vizigotlar'ın kralı (586-601). Babası Leovigild'in yerine geçti. 587'de ariusçuluktan vazgeçerek katolik oldu. Ariusçuların ve soyluların ayaklanmalarını bastırdı. Bir vaskon istilasını püskürttü.

RECAREDO II (öl. 621), Vizigotlar'ın kralı.

RECEBAN çoğl. a. (ar. *receb*'in ikili çoğl. *recebān*). *Esk.* Recep ve şaban ayları.

RECEBİYUN çoğl. a. (ar. *receb*'den çoğl. *recebiyyūn*). Tasav. Tanrı erenlerinin (ricaullah) bir bölümü için kullanılan deyim.
—ANSİKL. Tasavvuf inancına göre, kameri aylardan recep girince, her dönemde sayıları kırkı bulan recebiyun, kendilerinde bir olağanüstülük sezer, başka zamanlardan farklı olarak vücutlarında bir ağırlık, gönüllerinde ise bir açıklık ve sezgi yeteneği duyarlar. Şaban ayı girince bu olağanüstü durum sona erer.

RECEC a. (ar. *rebi-ül-āhir, cumād-el-ūlā* ve *cumād-el-āhire* sözcüklerinin baş harflerinden kısaltma, *recec*). Kur. tar. Yeniçerilere üç aydan üç aya ödenen maaşın ikincisi.

RECEFAN a. (ar. *recefān*). *Esk.* **1.** Sarsılma, şiddetli sarsıntı. **—2.** Gürüldeme, gürültü yapma.
—Esk. tıp. Bir organın sarsılması, travma. ‖ *Recefan-ı dimağ*, beyin sarsıntısından ötürü oluşan hastalık, beyin travması.

RECENTİORES, *"en yeniler"* anlamına gelen lat. sözc. Paleografide daha yeni, dolayısıyla aynı metnin öteki kopyalarına oranla daha fazla yanlışı bulunan elyazmalarını belirtir.

RECEP a. (ar. *receb*, heybetli, gösterişli). *Esk* **1.** Arabi ayların yedincisi, kutsal sayılan, üç ayların ilki. **—2.** *Recep-ül-ferd*, recep ayı.

RECEP ÇELEBİ Taşçızade, türk bestecі (öl. 1690 ?). Yaşamı üzerine fazla bilgi yoktur. Günümüze ulaşabilmiş iki yapıtından rast ağırsemai *(Çekmiş yüzüne nikab-ı işve)*, XVII. yy.'ın en parlak parçaları arasındadır.

RECEP ÇELEBİ Çömlekçizade ya da **Abrizi Derviş,** türk bestecі (öl. 1701 ?). Dönemin en iyi müzikçilerinden ders aldı. Olağanüstü güzel sesli bir hanende olarak tanındı. Saray'da cariyelere müzik öğretti. Hicaz'a geçmek üzere gemiyle Mısır'a giderken öldü; cesedi denize atıldı. XVII. yy.'ın en büyük bestecilerinden-di. Dindışı ve dinsel formlarda 1 000'in üzerinde beste yaptı. Günümüze bunların yalnızca 8'i ulaşabildi. Uşşak yürüksemaisi *(Ruh-i nâbi mey-i nâb ile kaçan gülgül olur)* ve buselik ağırsemaisi *(Niyaz-name-dil yâre bîzeban okunur)* anılmalıdır.

RECEP PAŞA Topal, türk sadrazam (Bosna ? - İstanbul 1632). Sarayda yetişip bostancıbaşı olduysa da sağlığı nedeniyle bu görevden ayrıldı. Öküz Mehmet Paşa' dan dul kalan Gevherhan Sultan (Ahmet I'in kızlarından) ile evlenerek saraya damat oldu. Mustafa I döneminde kaptanıderyalığa getirildi (1623). Bu görevdeyken Karadeniz'de korsanlık yapan Kazaklar'a karşı giriştiği çarpışmalarda türk donanması başarı kazandı. Sadaret kaymakamlığına getirildi (1626). Yeniçerilerle birlikte bir ayaklanma düzenledi (1632) ve bu ayaklanma sonucu başta sadrazam Hafız Ahmet Paşa olmak üzere, genç padişah Murat IV'ün gözleri önünde birçok devlet adamı parçalanarak öldürüldü. Murat IV, hiç istemediği halde Recep Paşa'yı sadrazam yaptıysa da üç ay sonra Divan'dan çıkıp huzura girerken zülüflü baltacılara boğdurtarak idam ettirdi.

RECEP PAŞA, türk asker (Debre 1842 - İstanbul 1908). Harbiye'yi bitirdikten (1863) sonra ordunun çeşitli kademe-

Giraudon



Mme Récamier
Eulalie Morin'in
bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

lerinde görev yaptı. Mirliva (general) oldu (1876). Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) önce Hersek fırkasında, ardından ferik (korgeneral) rütbesi ile Orhaniye fırkasında savaşlara katıldı. Müşir (mareşal) rütbesiyle Selanik ve Kosova komutanlığına atandı (1884). 5. Ordu (1889) ve 6. Ordu (1890) müşiri olarak görev yaptı. Abdülhamit yönetimi tarafından komutanlık ve vali vekilliği göreviyle Trablusgarp'a sürgüne gönderildi (1896). Meşrutiyet'in ilanı (1908) üzerine Harbiye nazırlığına getirilmek üzere İstanbul'a çağrıldı. İstanbul'da büyük bir törenle karşılandı. Harbiye nazırı olduktan üç gün sonra kalp yetmezliğinden, görevi başında öldü.

RECEPTACULİTES a. (lat. *receptaculum,* leğen'den). Silures devri topraklarında fosillerine rastlanan, kadeh biçiminde bedenli kireçli sünger cinsi.

RECESSUS a. (lat. sözc.). Tar. **1.** Eski Germen diyeti'nde görüşmelerin tutanağı. **—2.** Hansa birliği tarafından çıkarılan emirname.

RECESVİNTO (öl. Gerticos, Valladolid, 672), Vizigotlar'ın kralı (649-672). Babası Chindesvindo tarafından tahta ortak edildi. 653'ten sonra tek başına hüküm sürdü. *Forum* judicum* (Hukuk kitabı) [654] adlı yapıtın ona ait olduğu sanılır.

RECEZ a. (ar. *recez,* titremek'ten). Ed. Aruz bahirlerinden biri.
—ANSİKL. Ed. Asıl biçimi müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün'dür. (—–·— —–·— —–·— —–·—). Bu bahirdeki öteki 14 kalıptan türk şiirinde kullanılmış olanlar şunlardır: müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün (—··— —··— —··— —··—), müstef'ilün müstef'ilün (—–·— —–·—), müfteilün müfteilün fâilün (—··— —··— —·—).



Recife kent merkezinden görünüm

Gérard Sioen-C. E. D. R. I.



J. Bottin

Recife
São Jose semtindeki São Pedro dos Clérigos kilisesi (1732)

RECFE a. (ar. *recfe*). *Esk.* Deprem: *Amudi recfe* (yeraltından yüzeye vuran deprem). *Ufki recfe* (yandan sallayan deprem).

RECHBERG UND ROTHENLÖWEN (Johann Bernhard, *—kontu*), avusturyalı diplomat ve siyaset adamı (Regensburg 1806 - Kettenhof, Viyana yakınında, 1899). Sırasıyla Stockholm, Rio ve İstanbul'da görev yaptı, Milano'da Radetzky'nin yardımcılığına (1853), ardından Bismarck ile çarpıştığı Frankfurt Diyeti temsilciliğine atandı (1855). Dışişleri bakanlığı'nda Buol -Schauenstein'ın yerini aldı, imparatoru Fransa ile barışa teşvik etti ve Bach'ın yerine Gołuchowski'yi geçirtti. Düklükler savaşı sırasında Prusya ile birleşmeyi kabul ettiyse de, onunla bir ticaret antlaşması yapamadığı için yerini Mensdorff-Pouilly' ye bıraktı (ekim 1864).

RECHERCHE a. (fr. sözc.). Müz. Kapris, fantezi ya da italyan *ricercare*'siyle yakınlığı bulunan, klavyeli çalgılar için yazılmış kontrapunto üslubunda prelüd ya da ayet.

RECHERCHE-ACTİON → ACTİON RESEARCH.

Recherche scientifique *(Centre national de la)* **[C.N.R.S.],** Fransa'da 1939'da kurulan temel ve uygulamalı bilimsel araştırma merkezi. Bilimin bütün alanlarında çalışmalar yapar; bu kuruluşta 24 500 görevli bulunmaktadır (1983'te); bunlardan 9 680'i araştırma görevlisi, 14 820'si de mühendis, teknisyen, yöneticidir. Bu personel 1 500'ün üstünde araştırma biriminde çalışır.

Recherches sur les principes mathématiques de la théorie des richesses *(Servet kuramının matematiksel ilkeleri üzerine araştırmalar),* Antoine Augustin Cournot'nun 1838'de yayımlanan ve uzun süre değeri bilinmeyen yapıtı. Cournot, bu yapıtında, matematiğin iktisatta, özellikle de fiyat ve piyasa kuramında taşıdığı önemi gösterir. Cournot, bu yapıtıyla, matematiksel ekonominin ve ekonometrinin babası sayıldı.

RECİFE, esk. **Pernambuco** ya da **Fernambuco,** Brezilya'nın kuzey-doğusunda kent, Pernambuco eyaletinin merkezi; 1 352 000 nüf. (1990). (Olinda dışında, sanayi ve işçi kentleri Jaboatão, Cabo ve São Lourenço da Mata'yı kapsayan yerleşme alanında 2 350 000 nüf.)

XVI. yy. ortasında kurulan kent, uzun süre, bir ticaret merkezi ve Avrupa ile Afrika'ya nispeten yakın bir Atlas okyanusu limanı oldu. Bunlara bazı sanayi türleri eklendi: mekanik, elektrik gereçleri, otobüs ve kamyon montajı gibi dinamik sanayi dalları; yenilenen (soğutucular, besin sanayisi) ya da yeni üretim birimlerinin eklenmesiyle büyütülen (sentetik elyaf) geleneksel sanayi. Ayrıca, kimya sanayisi de önemlidir. Merkezi kentte bulunan Nordeste'yi geliştirme kurumu (SUDENE), bu etkinliklerin çoğunu destekler ve finanse eder. Sanayideki gelişmenin gerçekleşmesi, Suape'nin donanımına bağlıdır. Recife'in (eski kiliseler, özellikle rokoko üslubunda [XVIII. yy.]) ve sevimli komşu kent Olinda'nın güzellikleri, yoksulluk, sağlıksız koşullar ve açlığın egemen olduğu "mocambo"larla (Ulusal banka' nın konut yapımı girişimlerine karşın, bu halk mahalleleri, Nordeste'nin merkezi çevresinde giderek büyümektedir) gölgelenmektedir.
—Tar. Buraya yerleşen çok küçük bir portekizli topluluk, XVII. yy.'da Hollandalılar' ın gelmesi üzerine takviye edildi. Hollandalılar'ın yenilgisinden (1654) sonra Portekizliler, bu limanı deniz girişi daha güvensiz olan Olinda'ya yeğlediler. XVII. yy.'da ve XVIII. yy.'ın başında Recife, Brezilya'nın en doğusundaki konumundan ve zengin şekerkamışı ekim alanlarına yakınlığından yararlandıysa da, XVIII. yy. boyunca şeker dışsatımının azalmasıyla birlikte gerilemeye başladı.

RECİL sıf. (ar. *ricl*'den *recil*). *Esk.* Çok yürüyen.

RECİM a. (ar. *recm*). *Esk.* **1.** Taşlama, taş atma, taşa tutma. **—2.** Atılan taş. **—3.** Lanetleme. **—4.** *Recim etmek* → RECMETMEK
—İsl. huk. Zina suçu işleyenlerin taşlanarak öldürülmesi cezası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İsl. huk. İslam hukukunda evli olmayan ve birbiriyle efendi köle durumunda bulunmayan ayrı cinsten iki kişinin birbiriyle cinsel ilişkide bulunması zina sayılır ve suçlu sopa dayağı ya da recimle cezalandırılır. Kuran'da zinanın yüz sopa ile cezalandırılacağı yazılı olduğu halde, daha sonra bir sünnete dayanılarak Hazreti Ömer zamanında sopa cezasıyla birlikte recim cezası da kabul edilmiştir. Recim cezasının verilebilmesi için, zina yapan kadın ve erkeğin muhsan olmaları, yani ergin, mümeyyiz, özgür ve evliyken bir başkasıyla cinsel ilişkide bulunmuş kişiler olmaları gerekir. Ayrıca bu kişiler zina yaptıklarını ayrı ayrı oturumlarda dört kez ikrar etmeli ya da tanıklığa ehil dört erkek tanık bu kişilerin zina yaptıklarını gözleriyle gördüklerini söylemelidir. Recim cezasına mahkûm edilen kadın göğsüne kadar toprağa gömülür, erkek ayakta durur ve taşlanarak öldürülürler. Bu ceza halkın önünde uygulanır. Zina ikrarla belirlenmişse ilk taşı hükmü veren hâkim atar, tanıkların beyanıyla belirlenmişse suçluyu ilk kez tanıklar taşlar, sonra bunlara halk da katılır. Suçlu öldükten sonra dini tören yapılabilir. Gebe kadınlara recim cezası doğumdan sonra uygulanır.

RECİTATİO, Roma'da yazarların az çok sınırlı bir dinleyici kitlesi önünde, kimi zaman bir odeonda toplanan kalabalık önünde kendi yapıtlarından bölümler okumasını belirten latince sözcük. Bu şekilde okuma modası, Augustus'un hükümdarlığı döneminde (İ.Ö. I. yy.'ın ortasına

doğru) Asinius Pollio tarafından kurumlaştırılmıştır. Ama bu gelenek, uzun vadede, edebiyat türlerinin yerinde saymasına ve yazarların bir etki ve şaşırtma estetiğine yönelmelerine yol açtı (Seneca).

RECİTATİVO a. (ital. sözc.). **1.** Melodisi ve ritmiyle, konuşmadaki vurgulara ve durgulara bağlı kalan şarkı. **—2.** Yalnız ses için, inşat üslubunda arya. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Batı'ya, doğulu Yahudiler'in götürdüğü recitativo, kilise müziğini beslemiştir. Her cümlenin, sözlerdeki anlamı güçlendiren bir durguyla sona erdiği *recto tono* bir okuyuşun yanı sıra çok daha serbest başka bir inşat tarzı, çeşitli melismalarla metnin anlamını güçlendirirdi. XVI. yy.'ın sonlarında recitativo, Floransa'da, kont Bardi'nin *camerata*'sı tarafından dindışı müziğe sokuldu. (→ CAMERATA FİORENTİNA.) Cavalieri ve Peri'de *stile rappresentativo*'nun ve Monteverdi operasının baş öğesiydi. Başlangıçta lavta ya da klavsenin (sürekli bas) birkaç akorla eşlik ettiği recitativo, daha sonra çalgı partileri eklenerek süslendi. Fransa'da Lully, recitativo'yu, fransız dilinin kurallarl gereği, inşat ile şarkı arası bir türe dönüştürdü. İtalya'da, operada, aryalarla toplu bölümleri birbirine bağlayan ve olayların anlatılmasına yarayan bir öğeydi. XVII. ve XVIII. yy.'larda, dinsel ve dindışı müzikte yeni recitativo türleri ortaya çıktı: konuşmaya yakın, yalnızca klavsenin geleneksel tarzda eşlik ettiği *recitativo secco* (Mozart ve Rossini de kullanmıştır); orkestranın eşliğiyle dramatik bir monologa dönüşen *recitativo accompagnato;* bir çalgı topluluğunun eşlik ettiği, bir bütün oluşturabilen ya da, *recitativo secco*'nun sonuna eklenen, arya ile recitativo arası *recitativo arioso* (A. Scarlatti, J. S. Bach, Händel). XIX. ve XX. yy.'da Wagner, Musorgskiy, Debussy ve Berg, sürekli bir recitativo kullandılar ve recitativo-arioso-arya bölümlenmesini bıraktılar. Schönberg, *Pierrot lunaire*'de (1912), basit melodik hareketlere başvurduğu, konuşmaya yakın bir recitativo *(Sprechgesang)* kullandı. Stravinski, *The Rake's Progress*'te (1951), XVIII. yy.'ın aryalar arasına giren recitativo'sunu yeniden ele aldı.

Recitativo, orkestra tınılarının kişiselleşmesi sayesinde çalgı müziğinde de görüldü. Beethoven, son yapıtlarında, Berlioz *Romeo ve Juliet*'te, Liszt ve R. Strauss, senfonik şiirlerinde orkestralı dramatik recitativo'yu kullandılar.

Reckitt and Colman, 1840'ta kurulan ingiliz şirketi. Bakım ve tuvalet eşyası, besin maddeleri, ilaç, vb. üretimi üzerinde uzmanlaşmıştır.

RECKLİNGHAUSEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr'da; 122 000 nüf. (1989). 700 yıllık bir geçmişi olan kilisenin egemen olduğu eski bir karolenj burgudur. Biri tamamiyle ikonalara ayrılmış, belediye müzeleri. Hansa kenti olan Recklinghausen Ortaçağ'da, kaliteli yünlü örtüleri ve hırdavatçılığıyla ünlüydü. Günümüzde, sanayi etkinlikleri çeşitlenen (taşıt ve makine yapımı, tekstil, kimya, metalürji), ama kömür çıkarımı gerileyen bir ticaret ve kongre kentidir.

Recklinghausen hastalığı (VON), Nörol. NÖROFİBROMATOZ'un eşanlamlısı.

RECLUS (Élisée), fransız coğrafyacı ve anarşist (Sainte-Foy-la-Grande 1830-Thourout, Brugge yakınında, 1905). Cumhuriyetçi düşünceleri nedeniyle 1851'de Fransa'yı terk etmek zorunda kaldı; Berlin'de Carl Ritter'in derslerini izledi ve bir süre Amerika'da kaldı; sonra Paris'e dönünce (1857) *la Terre, description des phénomènes de la vie du globe* (Dünya, yeryuvarda yaşam olaylarının betimlenmesi [1867-68]) adındaki iki ciltlik yapıtını yayımladı. Enternasyonal'e (Bakunin kanadı) bağlandı, Komün'e katıldı; sürgün cezasına çarptırıldı. Ülke dışında, *Géographie universelle*'i (Dünya coğrafyası) [1875-1894] yazmaya başladı; bu anıtsal yapıtı sayesinde 1892'de Brüksel Üniversitesi'nde profesör oldu. P. Joanne'ın, *Dictionnaire géographique et administratif de la France* (Fransa'nın coğrafi ve idari sözlüğü) adlı yapıtının başında, 1905'te *İntroduction à la "Géographie de la France"* ("Fransa coğrafyası"na giriş) adlı bir yapıt yayımladı ve 1905-1908'de *l'Homme et la Terre*'i (İnsan ve dünya) çıkarmaya başladı.

Reclus hastalığı, her iki memeye yaygın olarak dağılmış kurşun kıvamında, sert ve küçük kistlerle belirgin hastalık. İyicil olmasına karşın, düğümcüklerden birinin yozlaşma olasılığı nedeniyle sürekli olarak gözetim altında tutulmalıdır.

RECM → RECİM.

RECMETMEK g.f. (ar. *recm*'den). *Esk.* Taşa tutmak, taşlamak, taş atmak; zina işleyeni, şeriata göre taşa tutarak öldürmek.

RECOARO TERME, İtalya'da kaplıca ve turizm merkezi, Veneto'da (Vicenza ili), Agno'nun yukarı vadisinde; 7 700 nüf. Daha yukarıda, *Recoaro Mille*'de yaz ve kış sporları merkezi (yüksl. 1 000-1 700 m).

Reconquista, hıristiyanların, müslüman egemenliğindeki İspanya'yı yeniden fethetmelerini belirtmek için tarihçiler tarafından kullanılan ispanyolca sözcük. Bu girişimler, batı ülkelerinin islamlığa karşı giriştiği uzun haçlı seferlerinin bir bölümüdür. Hıristiyanların bin yıl süresince (700-1700 arasında), müslümanlara karşı sağladığı tek önemli ve kalıcı başarı da budur.

Kuzey Afrika'dan gelen müslüman birliklerin 711'de İber yarımadasına çıkmaları, Vizigot krallığı'nı kısa sürede ülke yönetiminden uzaklaştırdı. Yarımadanın müslümanlar tarafından fethi 718'de tamamlandı; yalnız Kuzey dağlarına (Asturias, Pireneler) sığınan bağımsız birkaç hıristiyan grup varlığını koruyabildi. Reconquista, bu hıristiyanların Güney'e doğru yavaş yavaş inmesidir. Aralıklarla sekiz yüz yıl sürecek olan bu çaba, karmakarışık olan ve genellikle taht kavgalarıyla çalkalanan hıristiyan krallıklarda, eldeki güçlerin sürekli seferber edilmesine ve zamanından önce ulusal bir bilincin oluşmasına yol açtı.

Sonunda üç bölge, Vizigot krallığı'nın mirasını toplayacaktır: Portekiz, Castilla krallığı ve Aragón krallığı. Müslümanların yürüttüğü kutsal savaşa toptan bir karşılık niteliğindeki haçlı savaşı özelliğinin yanı sıra, Reconquista'yı belirleyen başka ayırtedici özellikler de vardı: islamlıkla sürekli ilişki, arap biliminin ve yunan felsefesinin bir bölümünü Avrupa'ya aktarma olanağını sağladı; böylece, ülkedeki sanat ve görenekler hıristiyan ve müslüman geleneklerinin bu karışımının bir yansıması oldu. Ama özellikle, toprak işgali, yeni toprakların değerlendirilmesi sorununu ortaya çıkardı; kolonları buralara çekmek için, onlara özel haklar (fuero'lar) verilecekti: derebeylik Avrupa'sında olduğu gibi, kolonlar serf değil, özgür insanlar olacaktı; daha sonraları Amerika'da ortaya çıkan, belediye kurumlarının canlılığı ve sınır anlayışının gelişmesi bundan kaynaklandı.

Reconquista'nın önemli dönemleri şöyle özetlenebilir: X. yy.'a kadar ilk krallıkların ya da ülkenin kuzeyindeki kontlukların güçlendirilmesi (Asturias, León 910, Castilla 951, Navarra 840'a doğr., Katalonya 985, Aragón 1035); XI. yy.'da Kurtuba (Córdoba) halifesinin devrilmesinden (1031) ve Endülüs'ün (Andalucia) birçok küçük krallığa (tavaif-i müluk) bölünmesinden yararlanan hıristiyanlar, Tajo hattına kadar ulaştılar. Reconquista XII. yy.'da hıristiyan İspanya birliğinin bozulması, Endülüs'ün önce Murabıtlar, sonra Muvahhitler tarafından yeniden birleştirilmesi nedeniyle durdu; XIII. yy.'ın ilk yarısında Castilla kralı Alfonso VIII, Las Navas de Tolosa savaşı'nda Muvahhitler'e karşı kesin bir zafer kazandı (1212) ve Castilla, Guadalquivir vadisini işgal etti. Valencia ve Balear adaları Aragón, Algarve da Portekiz tarafından işgal edildi. Müslümanlara karşı savaşın yalnızca Castilla tarafından sürdürüldüğü bir buçuk yüzyıllık bir duraklama döneminden sonra, Granada Aragón kralı Fernando'yla evlenen (1492) Castilla kraliçesi İsabel'e teslim oldu. Bu olay, Amerika'nın keşfinin İspanya'ya yeni bir sınır açtığı yıl oldu.



Yan-Dieuzaide

Reconquista
Mağribliler'in teslim olması Granada'nın, Castilla kraliçesi İsabel ve Aragón kralı Fernando II tarafından fethinden (1492) bir bölüm
Granada katedrali'ne bağlı Krallık capellası'ndaki bir sunakarkalığından ayrıntı (1521'e doğr. Philippe Biguerny tarafından yapılmıştı)

RECS ya da **RECSE** a. (ar. *recs, recse*). *Esk.* **1.** Şiddetli ya da gökgürültüsüne benzer ses. **—2.** Şiddetli gökgürültüsü.

RECSK, Macaristan'ın (Heves yönetim bölümü) kuzeyinde kent, Mátra dağlarının eteğinde. Bakır (yeni yataklar 1979'da keşfedilmiştir) çıkarımı.

RECTO TONO be. Sesbil. Yükseklikte belirgin bir değişiklik yapmadan düz bir melodiyle söylenen cümle ya da hece dizisi.

—Müz. Tek bir nota üzerinde sürdürülen kıraat için kullanılır. (Durgulardan önceki hecelerde yapılan vurgu ya da gecikme dışında hiçbir melodik hareket yoktur.)

RECUAY KÜLTÜRÜ a. Peru'nun kuzeyinde, Santra vadisinde birinci ara dönemde (İ.Ö. 200-İ.S. 600) gelişen kolomböncesi kültür; mezarlarda, boyalı ve/ya da kabartma bezekli özgün bir çanak çömlek ele geçti. Taş heykellerde insan figürü işlenmiştir. Aynı zamanda dini bir ayin eşyası olan *"ganimet başlar"*ın bolluğu savaşa verilen önemi gösterir.

RECURVARİA NANELLA a. Koyu gri ve dar kanatlı, küçük bedenli kelebek. (Tırtılı ipeksi iplikleriyle bir araya bağladığı ağaç yapraklarını yer. *Gelechiidae* familyası.)

RECURVİROSTRİDAE a. Zool. KILIÇGAGALIGİLLER familyasının bilimsel adı.

RECÜL a. (ar. *recül*). *Esk.* **1.** İnsan; yetişkin, olgun erkek. **—2.** Bir işin ustası olan kimse. **—3.** *Recül-i devlet,* devletin önde gelen kişilerinden her biri.

Lauros-Giraudon



Élisée **Reclus**
William Barbotin'in resim ve gravüründen
Bibliothèque nationale, Paris

Ch. Lenars



Recuay kültürü
aslangillerden iki hayvan ile savaş tanrısı,
Callejón de Huaylas vadisinde (Peru) bulunan alçakkabartma

—Tasav. *Recül-i hassa,* tanrısal yetenek ve güçlerle donatıldığına inanılan kişiler. (Bunların Âdem peygambere verilen tanrısal bilgilerin tümüne sahip ve Âdem'in vârisi olduklarına, sayılarının da 300'ü bulduğuna inanılır.)

RECÜLİYET a. (ar. *recül* ve *-iyyet*'ten *recüliyet*). *Esk.* Erkeklik, erkek olma durumu.

REÇEL a. (fars. *riçal*'den). Mutf. Bazı meyveleri şeker ve suyla kaynatarak yapılan koyu kıvamlı ve tatlı yiyecek.

—ANSİKL. Reçel yapımında vişne, çilek, kayısı, şeftali, ayva vb. meyvelerin yanında portakal; mandalina vb. meyvelerin kabuklarından ya da gül, katırtırnağı vb. çiçek ve bitkilerin yapraklarından da yararlanılır. Reçel yapmak için en çok kullanılan yöntem, meyveleri bütün, dilimlenmiş ya da doğranmış olarak kaynamakta olan şekerli suya atmaktır. Bunun yanı sıra meyveleri üzerine şeker serpip sulanmasını sağlamak için bir gece beklettikten sonra kaynatarak da reçel yapılır. Bazı yörelerde ise meyveler kaynatılmaz, şekeri ve suyu eklenip güneşte bekletilerek reçel kıvamına gelmesi sağlanır. Reçele konacak şeker oranı, kullanılacak meyveye göre değişir ve su oranı da genellikle şeker oranının yarısı kadardır. Reçelin şekerlenmesini önlemek için kaynama sırasında köpüğü sık sık alınır; ocaktan indirmeden önce içine limon tuzu ya da limon suyu eklenir. Evlerde reçel yapımında sakkaroz (çay şekeri) kullanılmasına karşın, sanayide bunun yerini glikoz almıştır (750 g glikoz, 1 kg şekere eşdeğerdir).

Reçel pişme işlemi tamamlandıktan sonra ağzı genişçe kaplarda soğumaya bırakılır ve iyice soğuduktan sonra cam kavanoz, sırlı çömlek ya da teneke kutulara konur. Bunların üzeri, reçelin havayla temasının önlenerek uzun süre dayanmasının sağlanması için alkole batırılmış parşömen kâğıdı, eritilmiş parafin, balmumu vb. maddelerle kapatılır.

REÇELLİK sıf. Reçel yapmaya uygun ya da reçel yapmak için ayrılmış olan: *Reçellik vişne.*

REÇETE a. (fr. *recette;* ital. *ricetta*). **1.** Hekim ya da veterinerin hasta için uygun gördüğü ilaçları yazdığı kâğıt. (Bk. *ansikl.* böl. Tıp ve Vet.) **—2.** Bir sorunun, bir işin çözümlenmesi için kullanılan ya da önerilen yol, yöntem: *Enflasyona reçete bulmak kolay değil.* **—3.** *Hazır reçete,* bir sorunun çözümünde, nedenler tam olarak araştırılmadan kesin çözümler getirmek iddiasıyla hazırlanmış öneriler: *Çocuk eğitiminin hazır reçetesi olmaz.*

—Tıp. *Kırmızı reçete,* uyuşturucu maddelerin yazıldığı reçete. || *Yeşil reçete,* psikotrop ilaçların yazıldığı reçete.

—ANSİKL. Tıp. Reçete, hekimin kullanılmasını önerdiği ilaçlarla bunların uygulama yöntemlerini içerir. İstenildiğinde uyulacak diyet, sağlık koşulları ve fizik tedavi yöntemleri konusunda bilgiler de eklenebilir. Kırmızı ve yeşil reçeteler, biri hekimde, ikincisi eczacıda, üçüncüsü resmi dairede saklanmak üzere üç kopya halinde yazılır. Nisan 1986'da çıkarılan bir genelgeye göre, eczacı, hastanın kimliğini görmeden ve reçetenin arkasına açık adresini kaydetmeden ilacı veremez. Reçeteye tarih ve imza atılması zorunluğu yanında, yazılma biçiminde de uyulması gereken kesin kurallar vardır. Reçetenin açıklanmasından ve dozların farmakopede belirtilenlere uygunluğunun denetiminden eczacı sorumludur; gerektiğinde hastanın anlamasına yardımcı her türlü ayrıntıyı da o belirtir.

—Vet. Veteriner, muayene ettiği hayvanın yaşını, türünü, cinsiyetini, sahibinin ad ve adresini ve reçeteye yazdığı ilaçları kaydettiği bir protokol defteri tutmak zorundadır. Reçeteye yazdığı ilaçlar arasında, insanlarca tüketilecek hayvansal ürünlere (et, süt, yumurta) geçip artıklar bırakacak olanlar varsa, özellikle dikkat etmeli, bunların ortadan kalkması için geçecek olan süreyi iyice belirterek, bu sürenin bitiminden önce hayvanın kesilip satılamayacağı konusunda sahibini uyarmalıdır. Reçetenin yinelenemeyeceğini de ısrarla belirtmelidir.

REÇETELİ sıf., be. Bir ilacın reçeteye bağlı olduğunu ya da satışın reçeteyle yapıldığını belirtir: *Reçeteli ilaçlar. Bu ilacın reçeteli satılması zorunludur.*

REÇETESİZ sıf., be. Reçeteye bağlı olmayan; reçeteye bağlı olmadan: *Reçetesiz ilaçlar. Bu ilacı reçetesiz satmıyoruz.*

REÇİNE a. (lat. *resina*'dan). Karmaşık yapılı bitkisel salgı maddesi. (Özgün bir salgı aygıtı içinde oluşur. Katı ya da yarı akışkan, yarı saydam, düşük sıcaklıkta eriyebilen, suda çözünmeyen, kavkı gibi kırılgan, billurlaştırılması güç bir maddedir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Elekt. *Reçine elektriği,* reçine üzerinde, sürtünmeyle oluşturulan elektrik.

—Elektrotekn. *Yalıtım reçinesi,* akıtma ya da daldırma yoluyla uygululanan ve düşük akışmazlığı, ince sargıların arasına tamamen girmesine olanak veren ve uygulamadan sonra katılaşan, çözücüsüz bileşim.

—Kim. *Reçine asidi,* çam tomurcuklarından özütlenen asit.

—Miner. *Fosil reçine,* oksijenli doğal hidrojen karbür. (Başlıca türleri, süksin ya da sarı kehribar, hartit, piropisit, retinit, vb.'dir.)

—Orm. *Reçine yarası,* bir ağacın gövdesine reçine sızdırmak amacıyla açılan çizgi.

—Petr. san. *Petrol reçinesi,* buharla kraking sonucunda oluşturulan olefinli kesitleri katyonsal polimerleştirme işleminden geçirerek elde edilen reçine.

—Polim. Plastik, boya, mürekkep, vernik, yapıştırıcı vb.'lerin sanayilerinde kullanılan makromolekülü doğal ya da sentetik ürün. (Genel olarak ısılsertleşir ya da ısılyumuşar plastiklerden söz edilirken reçine terimi hâlâ geniş ölçüde kullanılmakta, adlandırılmalarında herhangi bir güçlük olmadığı halde genellikle "polimer" terimi ya da "poli-" önekiyle belirtilmesi gereken makromolekülü sentetik ürünlere de reçine denmektedir, oysa bu tü kullanımların hiçbir dayanağı yoktur. Ancak "epoksi reçinesi" ya da "abietomaleik reçine" gibi terimler, bu ürünlere uygun bir ad bulunamadığı sürece kaçınılmaz olarak kullanılacaktır.)

—Ted. *İyon değiştirici reçineler,* sıvı çözeltilerden asit iyonları (anyonlu reçineler) ya da alkali iyonları (katyonlu reçineler) ayırmaya yarayan yüksek molekül ağırlıklı polimer maddeler. (Bk. *ansikl.* böl.) [Suları madensel tuzlardan arındırmak üzere "su yumuşatıcısı" olarak kullanılırlar. Günümüzde, sadece bazı hiperkaliemi olgularında katyonlu reçinelerden yararlanılır.]

—ANSİKL. Biyokim. Bitkisel reçineler su ve petrol eterinde çözünmeyen, ama alkol, yağ ve organik çözücülerde çözünen terpen türevleridir. Merhemlere ve pek çok sanayi verniklerine, boyalara ve çeşitli sıvağlara katılır. Kozalaklıların sızdırdıkları ham sıvı (oleorezin) havanın etkisiyle reçineye dönüşür, bundan terebentin esansının temel bileşimi olan kolofan elde edilir. Kopaller, erguvangiller familyasındaki ağaçlardan sağlanır. Sakızağacıgillerin bazılarından ve kozalaklıların çoğundan (dammara) da reçine çıkarılır; kozalaklılara verilen "reçineliler" adı buradan gelir.

—Eczc. Eczacılıkta, akciğer ve idrar yolları dezenfektanı olarak terebentin ve müshil olarak da podophyllum, türbit, calaba reçineleri kullanılır.

REÇİNELEŞEBİLİR sıf. Kim. *Reçineleşebilir madde,* reçine durumuna dönüşebilen madde.

REÇİNELEŞTİRME a. Kim. Reçine durumuna dönüştürme.

REÇİNELEŞTİRMEK g. f. Kim. Reçine durumuna dönüştürmek.

REÇİNELİ sıf. Reçine içeren bitkisel organlara denir.

—Kim. *Reçineli sakız,* doğal terleme ya da çizilerek sızdırma yoluyla elde edilen doğal sakız ve reçine karışımı. (Reçineli sakızlar, genellikle sıcak bölge bitkilerinden, özellikle de maydanozgiller ya da sakızağacıgillerden üretilir.) [Buna kedibalı da denir.]

—Orm. san. *Reçineli odun,* kozalaklı ağaçların odunu.

—Şarapç. *Reçineli şarap,* Yunanistan'da yapılan az miktarda reçine katılmış şarap.

REÇİNELİLER a. Açıktohumlular altşubesinde yer alan ve reçine kanallarında çok miktarda reçine maddesi bulunan orman ağaçları. (Reçinelilerin en önemlileri göknar ve çam çeşitleri, ladin, karaçam, porsuk, servi, sedir, ardıç ve mazıdır. Yeni kesilmiş reçineli odunlarda genellikle yayvan yapraklı ağaçların odunlarına göre daha fazla su bulunur [ortalama % 57].)

REÇİNEMSİ sıf. Aşındc. Doğal ya da yapay bir reçinenin özelliklerine sahip bir madde için kullanılır.

◆ a. Parf. Kuru bitki organları ya da balsamların, reçineli sakızların, reçinelerin ya da kimi hayvansal salgıların (castoreum, misk kedisi, vb.) uçucu bir çözücüyle özütlenmesi ve daha sonra bu çözücünün damıtılması sonunda elde edilen ürün.

REÇİTSA, Beyaz Rusya'da kent, Dniepr ırmağı kıyısında, Gomel'in batısında yer alır; 57 000 nüf. Seramik ürünleri. Türbinler. Süt sanayisi. Tersaneler. Kereste sanayileri.

REÇME a. Tekst. Penye ya da jarse tipi pamuklu örme kumaşlarda, genellikle tişört ve bluzlarda etek ve kol ağızlarını kapamada kullanılan dekoratif dikiş türü. || *Reçme makinesi,* reçme yapan 2 ya da 3 iğneli bitirme makinesi.

REÇMECİ a. Tekst. Konfeksiyon atölyelerinde, reçme yapan, reçme makinesinde çalışan kişi.

REDA a. (ar. *redâ*). *Esk.* Yasak etme, önleme, engelleme.

REDA → RAZA.

REDAET a. (ar. *redâ'et*). *Esk.* **1.** Alçaklık, kötülük, bayağılık. **—2.** *Redaet-i ahlak,* kötü ahlaklılık.

—Esk. tıp. Hastalığın ya da yaranın azması, kötüleşmesi.

REDAKSİYON a. (fr. *rédaction*). **1.** Bir metni kaleme alma, yazma. **—2.** Bir metnin üzerinde belirli ilkelere göre düzeltmeler yaparak yayına hazır duruma getirme: *Yazının redaksiyonu yapıldı mı?* **—3.** Bir gazete ya da yayınevinde yazı işleriyle görevli kimselerin tümü; bu görevlilerin çalıştıkları yer.

REDAKTÖR a. (fr. *rédacteur*). **1.** Bir metni kaleme alan kimse. **—2.** Bir metni gerekli düzeltmeleri yaparak yayına hazırlayan kimse.

—ANSİKL. Basın. Her kuruluştaki uygulama farklı olmakla birlikte Türkiye'de gazete, ajans, radyo vb. kitle iletişim araçlarının kadrosunda yer alan ve burada toplanan haberleri ya da yazıları yayına uygun duruma getirmekle görevli kişiler "redaktör" olarak adlandırılır. Bu görev genellikle iletişim araçlarının yazı işleri müdürleri, haber müdürleri ya da yardımcıları tarafından yerine getirilir. Kimi yayın kuruluşlarının çıkardığı ansiklopedi, sözlük vb. yayınlara girecek madde ve yazılar da konusunda uzmanlaşmış redaktörlerce hazırlanır ya da bunlara dil ve biçem birliği kazandırılır.

REDAKTÖRLÜK a. Redaktörün yaptığı iş.

Redan *(Büyük),* Malakoff'un G.-D.'sunda tahkimli yer. Kırım savaşı'nda İngilizler'e karşı direnişiyle ünlüdür (1855).

REDBRİDGE, Londra'nın borough'u, yerleşme alanının kuzey-doğu kesiminde; 225 000 nüf. Daha çok bir konut alanıdır. Fotoğrafçılık gereçleri.

Red-Cap ırkı, başını tamamen örten, uzun ve ince çıkıntılarla kaplı, çok kırmızı iri ibiği ile belirgin, küçük ve narin başlı ingiliz tavuk ırkı.

REDCAR, Büyük Britanya'da (Cleveland) liman, Cleveland Hills'in K.'inde, Kuzey denizi kıyısında; 31 600 nüf. Sayfiye merkezi. Balıkçılık ve denizcilik müzesi. Madencilik limanı. Demir-çelik.

REDDADE a. (ar. *redd*'den). Matbaac. Sayfa numarası kullanılmayan, arap abecesiyle yazılmış eski kitaplarda sayfa başındaki ilk kelime. (Bir önceki sayfanın sonuna da aynı kelime yazılır, sayfaların birbirini izlediği böylece anlaşılır.) [Eşanl. AYAK, ÇOBAN, GARİP, MÜŞİR.]

REDDEDİLMEK → REDDETMEK.

RED DEER, Kanada'da (Alberta) ırmak, Kayalık dağlar'dan doğar ve Güney Saskatchewan'a dökülür; 620 km. —Kanada'da (Saskatchewan ve Manitoba) ırmak, *Red Deer gölü*'nü geçer ve Winnipegosis'e dökülür.

RED DEER, Kanada'da kent, Alberta'da, Calgary ile Edmonton arasında; 32 200 nüf. Petrokimya.

red delicious, dünyada en yaygın kış elması çeşitlerinden biri. Amerikan kökenli olan bu elmanın koyu kırmızı renkli pek çok mutantı vardır (starking, richared, topred). Eti sıkı ve özel kokuludur.

REDDET a. (ar. *reddet*). *Esk.* İnsanı rahatsız eden çirkinlik.

REDDETME a. Reddetmek eylemi.
—Biyol. Bir alıcı organın bir başka kişiden gelen grefe karşı kendisini savunması, fizyolojik olarak onu yok etmesi ve işlevini yerine getiremez hale getirmesi olayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Biyol. Reddetme, vericinin grefinde bulanan ve alıcının sahip olmadığı dokusal antijenlere karşı bir bağışıklık cevabının sonucudur. Günümüzde bu rolü oynayan birçok sistem bilinmektedir. Bunların en önemlisi H.L.A. (Human Leukocyte Antigen) sistemidir. Bu sistem biri bir locusa bağımlı iki alel gen serisinden oluşur. Verici ile alıcının lökosit antijenleri arasındaki benzerlik ne kadar fazlaysa, reddetme riski o kadar azalır ve başarı şansı o kadar artar.

REDDETMEK g. f. (ar. *redd*'den). **1.** *Bir şeyi reddetmek*, bir kimsenin sunduğu, önerdiği bir şeyi kabul etmemek, geri çevirmek: *Bir makamı, bir daveti, bir armağanı reddetmek.* **—2.** *Bir şeyi (somut) reddetmek*, istenen nitelikleri taşımadığı görülen bir şeyi kabul etmemek, geri çevirmek: *Jüri doçentlik tezini reddetti.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) reddetmek*, o şeye katılmamak, onu kabul etmemek, onaylamamak: *Bu düşüncenizi bütünüyle reddediyorum.* **—4.** *Bir eylemi, bir şey yapmayı reddetmek*, bir eylemi, bir şey yapmayı istememek: *Savaşı, savaşmayı reddetmek.* **—5.** *Bir kimseyi reddetmek*, onu istememek, ya da artık istememek, ait olduğu gruptan atmak, onu artık o gruptan saymamak: *Toplum, bu bireyleri reddeder. Ailesi onu reddetti.* || *Bir kimseyi, evlenme teklifini reddetmek*, onunla evlenmek istememek, evlenme teklifini kabul etmemek.
—Binc. Konkurhipiklerde ya da düz at koşularında bir attan söz ederken engel önünde durmak, atlamayı reddetmek.

◆ **reddedilmek** edilg. f. Reddetmek eylemine konu olmak.

REDDİLER, Andhra Pradeş'te yaşayan yaklaşık 200 000 kişilik halk. Telugu lehçelerinden biriyle konuşur ve Pandava, Raca, Vamsa grupları olarak 3 gruba ayrılırlar. Hindistan'ın tarım ve toplamacılık yapılan bu bölgesinin ilk yerlileri oldukları sanılmaktadır. İçtenevli kastlar biçiminde örgütlenen babasoylu bir toplum oluşturmaktadırlar. Hinducu olan Reddiler şivacıdırlar ve pandava atalara taparlar.

REDDING (Otis), soul müzik şarkıcısı (Dawson, Georgia, 1941 - Madison, Wisconsin, 1967). Babası bir rahipti. Sıcak, etkileyici sesiyle, 1960'ların soul müziğine damgasını vurdu. Bütün orkestrasıyla birlikte, bir uçak kazasında yaşamını yitirdi. Başlıca şarkıları: *I've been Loving You, Shake, My Girl, The Dock of the Bay, Try a Little Tenderness, Satisfaction.*

REDDİNGİT a. (fr. *reddingite;* Connecticut'taki *Redding* kentinin adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez fosfat.

REDDİTCH, Büyük Britanya'da (Hereford and Worcester) kent, Birmingham yerleşme alanının güneyinde; 70 500 nüf. Sanayi (makine yapımı) merkezi.

REDDİYE a. (ar. *redd* ve *-iyye*'den *reddiyye*). *Esk.* Herhangi bir fikri reddetmek ya da çürütmek için yazılan yapıt. Örn. *Tarihi maddeciliğe reddiye* (Hilmi Ziya Ülken, 1951).
—Din. Tanrıbilimin, dogmaların inanılabilirliğini kanıtlamak amacı güden bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt. tar. *Reddiye-i temessük*, Osmanlı devletinde, taahhütlerini yerine getiren mültezimlere kefil olan Hazine sarraflarından kefalet senetleri geri verilirken alınan harç. (Osmanlı devletinde iltizam artırmaya konulur, bu artırmaya katılan mültezimlerden, Hazine'nin kabul edeceği bir sarrafı kefil göstermesi istenirdi. 'Hazine sarrafları' denilen bu sarraflar, mültezime kefil olduklarını belirten bir senet verirler, taahhüt yerine getirilince sarrafın senedi geri verilerek kendisinden 'Reddiye-i temessük' denilen bir harç alınırdı. Bu yöntem Tanzimat'tan sonra kaldırılarak, mültezimin belirli bir miktar para ya da gayrimenkulü teminat göstermesi yöntemi getirildi.)
—İsl. Müslümanların kendi dinlerini ya da mezheplerini eleştirenlere yanıt niteliğinde yazdıkları kitapların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Mirasın bölünmesinden sonra terekeden artan malların paylaştırılması. (Reddiyede artan pay asabeden kimse yoksa, farz mirasçılar arasında payları ölçüsünde bölüştürülür. Karı ve kocaya farz mirasçılardan olmadıkları için reddiye uygulanmaz.)
—ANSİKL. Din. Batı'da I. yy.'ın sonunda ortaya çıkan reddiyenin II. yy.'da Yunanlılar arasındaki başlıca temsilcileri aziz İustinos, Quadratus, Sardinyalı Melito, Tatianos, *Diognetos'a mektup*'un bilinmeyen yazarı; Latinler'deyse Tertullianus ve Minicius Felix'tir. III. ve IV. yy.'larda, İskenderiyeli Klemes ve Origenes yunan; aziz Cyrrianus, Arnobius, Lactantius ise latin reddiyecilerdir. Ortaçağ'da, reddiye türünde, özellikle yahudilere ve protestanlara karşı yöneltilmiş pek önemli olmayan yapıtlar yazıldı. Fakat Reform'dan sonra, katoliklerle protestanlar arasındaki kalem tartışması ön plana geçti. Bununla birlikte, Pascal, Bossuet ve Grotius genel reddiye türünde yapıtlar verdiler. XIX. yy.'da Chateaubriand'ın *Le Génie du christianisme* ve La Mennais'nin *l'Essai sur l'indifférence* adlı yapıtları, bu genel reddiye türünü sürdürdü. Günümüzde reddiyecilik, kavgacı olmaktan çok II. Vatikan konsili'ndeki (ekim 1962 - kasım 1965) anlayışa uygun, uzlaştırıcı ve olumlu eğilimler taşımaktadır.
—İsl. Müslümanlıkta reddiye geleneğinin temeli Kuran'a dayanır. Kuran, islam dışı dinlerin varlığı gerçeğini kabul etmekle birlikte, genel olarak inançsızlığı ya da putataparlık gibi inançları, temelde doğru olsa da türlü nedenle bozulmuş (muharref) saydığı yahudilik ve hıristiyanlığı eleştirir ve bunlardaki bazı yanlışlıkları ortaya koyar. Ayrıca putataparlar, yahudiler ve hıristiyanlarca Hz. Muhammet ve dinine ya da kutsal kitabına karşı yöneltilen eleştirilere yanıt ve reddiye niteliğinde birçok ayet vardır. Aynı konu Hz. Muhammet'in hadislerinde de oldukça geniş yer tutar.
Özellikle VIII. yy.'dan başlayarak yahudi ve daha çok hıristiyan yazarlarının islam dinini eleştirici ve karalayıcı çalışmalar yapmaya hız vermeleri üzerine, başta mutezile önde gelenleri, daha sonra öteki birçok islam bilgini bu eleştirileri yanıtlamak, başka dinlerdeki yanlış inançları, islamın benimsediği ilkelere, akla, bilimsel ve tarihsel gerçeklere uymayan yönleri ortaya koymaya ve böylece müslümanlığı savunmaya, müslümanları karşı görüşlerin zararından korumaya çalıştılar. Bunların dışında müslüman bilginlerin kendi aralarındaki görüş ayrılıkları nedeniyle karşı mezheplerden olanları eleştirmek amacına yönelik yazılı çalışmalarına da *reddiye* denildi.
Müslümanların reddiye türündeki yapıtlarda inceleyerek eleştirdikleri dinlerin ve inançların başlıcaları şunlardır:
1. *İslam öncesi arap dinleri ve inançları.* Bu dinler ve inançlar genellikle *Ehl ül -esnam ve mezhep ül-arap fi'l cahiliye* (Putatapanlar ve Cahiliye devrinde Araplar'ın mezhebi) adı altında incelenen arap putataparlığı ile *es-sabiun* (sabiiler) başlığı altında incelenen sabiilikten oluşur. Bu çalışmalar, eleştirisel niteliklerinin yanında eski arap dinleri ve inançları hakkında tanıtıcı bilgiler içermeleri bakımından da büyük değer taşır.
2. *Eski iran dinleri.* Reddiyelerde ele alınan bu din ve inançların başlıcaları *el -mecus* (mecusiler), *el-mezdekiye* (mezdekler) ve *es-seneviye* (ikicilikçiler, düalistler) başlıkları altında ele alınmıştır. İkicilikçilerin mezhep ve grup zincirleri içinde *el-maneviye* ya da *el-menaviye* (manicilik) üzerinde önemle durulmuştur. Ünlü filozof ve kelam bilgini Fahrettin er-Razi'nin *İtikadat* (İnançlar) adlı yapıtında *es-seneviye* başlığı altında *maneviye, deysaniye, markuniye* ve *mezdekiye* inançları incelenmiştir. Mutezile bilginlerinden Kadı Abdülcebbar'ın *el-Muğni* adlı yapıtında sözü edilen inançlara *mahaniye, sıyamiye* ve *mıklasiye* de eklenmiştir.
3. *Hint inançları.* Bu alanda *Mezheb ül -berahmiye* (Brahmanlar mezhebi) ve *Ashab ül-büdd, Ehl ül-bidada* (Buddhacılık) gibi kitaplar üzerinde durulmuştur.
4. *Kitaplı dinler.* Bu dinlerden yahudiliği eleştiren kitaplar çoğunlukla *er-Red ale'l-yahud*, hıristiyanlığı eleştirenler de *er -Red ale'n-nasara* diye anılırlar. el-Asamm'ın (öl. 816) *er-Red ale'l-yahud* adlı yapıtı yahudiliğe karşı yazılmış ilk reddiyeler arasında yer alır. Daha sonra ünlü eşari kelamcılarından el-Cüveyni, Ebülbaka el-Caferi, İbni Kayyim el-Cezviye de yahudiliğe karşı bu tür yapıtlar kaleme aldılar. Genel dinler ve mezhepler tarihi türünden olan İbn Hazm'ın *el-Fas fi'l milel*, Abdülkahir el-Bağdadi'nin *el-Fark beyn el-firak* adlı yapıtları reddiye türünün değerli klasiklerinden sayılırlar.
Tarih boyunca müslüman bilginler dinsel, tarihsel, siyasal vb. nedenlerle daha çok hıristiyanlara karşı reddiyeler yazdılar Abdullah bin İsmail el-Haşimi'nin (öl. 850) *Risale ilâ Abdülmesih İsa;* Ali bin Rebi bin et-Taberi (öl. 855), Kasım bin İbrahim (öl. 860) ve ünlü filozof el-Kindi'nin (öl. 873) üçü de *er-Red ale'n-nasara* adını taşıyan yapıtları, Gazali'nin *er-Redd ül-cemil*'i bu alandaki en eski örnekler arasında yer alırlar.
Hıristiyan din ve bilim adamlarının islam dininin ortaya çıkmasından sonra sürekli islamlık, Hz. Muhammet ve Kuran hakkındaki eleştirileri, özellikle de misyonerlik etkinlikleri nedeniyle müslümanlar da hıristiyanlara karşı reddiyeler yazdırmayı sürdürdüler. Bunlar arasında ilk dönemlerden başlamak üzere, yahudi ya da hıristiyanken müslüman olan Ali bin Rebi bin et -Taberi, Hasan bin Eyüp (öl. 987), Sait bin Hasan (öl. 1320), Abdullah Tercüman (öl. 1866), İbrahim Müteferrika (öl. 1745), çağdaş yazarlardan Abdülahat Davut (Davit Benjamin) ve Maurice Bucaille'nin reddiyeleri özel bir değer ve anlam taşır.



Warner kol.

yönetmenliğini Alan J. Pakula'nın yaptığı *Başkanın adamları* (1973) filminin bir sahnesinde Dustin Hoffman ve Robert **Redford** (soldan ikinci)

İlk dönemlerden başlayarak yahudiler ve hıristiyanlar tarafından islam dinine yönelik reddiyeler de yazıldı. Müslümanlığa karşı reddiyeler kaleme almayı başlangıçta islam topraklarında yaşayan müslüman olmayanlar yürütürlerken daha sonraları bizanslı ve öteki batılı yazarlar da bu etkinliklere yoğun bir biçimde katıldılar. Özellikle XIII. ve XIV. yy.'lar, islam dinine ve Hz. Muhammet'in kişiliğine karşı yapılan eleştiri ve saldırıların doruk noktası oldu. Müslümanlar, öteki kitaplı dinleri ve peygamberleri tanıdıklarından, reddiyelerinde kesinlikle bunlara karşı saygısız bir tutum ve tavır takınmazlarken hıristiyan yazarlar, islam dininin tümüyle uydurma ve şeytan işi olduğunu öne sürdüler, Hz. Muhammet hakkında yakışıksız ifadeler kullandılar. Ancak, Aydınlanma dönemi (XV. yy. sonları) ile birlikte hıristiyanlar arasında islam dini hakkında bir yumuşama başladı, daha tarafsız değerlendirmelere gidildi. Örneğin Boulainvilliers (1658 -1722) *Vie de Mahomet* adlı yapıtında Hz. Muhammet'in doğal ve akla uygun bir din kurması nedeniyle islam peygamberini özgün bir düşünür tipi olarak gösterdi.

XX. yy.'ın ikinci yarısından sonra hıristiyanların müslümanlara karşı bakışlarında çok daha köklü değişmeler oldu. II. Vatikan konsili'nde benimsenen metinde islam dini hakkında şu görüşlere yer verildi: "Kurtuluş çizgisi, aynı şekilde Yaratıcı'yı kabul edenleri, başta İbrahim'in imanına sahip olduklarını açıklayarak bizimle bir olan, merhametli, insanları son günde yargılayacak Tanrı'ya tapan müslümanları da kuşatır." denildi.

REDDOLUNMAK gçz. f. Kabul edilmemek, onaylanmamak, reddedilmek: *Tasarı oybirliğiyle reddolundu.*

REDE a. (ar. *rede*). *Esk.* Bir duvardaki taş ya da tuğla sırası.

REDEM ya da **REDM** a. (ar. *redem, redm*). *Esk.* **1.** Kapı ya da pencere gibi yerleri kapatma. **—2.** Bir deliği ya da oyuğu tıkama. **—3.** Herhangi bir şeyin önüne engel koyma, set yapma. **—4.** Yapılan set. **—5.** *Redd-i redem,* set çekme, deliği tıkama.

REDENTORİSTİ a. 1732'de Napoli yakınında, Scala di Milano'da sant'Alfonso Maria de Liguori tarafından kırsal kesimde yaşayan yoksul insanları hıristiyanlaştırmak amacıyla kurulan Santissimo Redentore tarikatına bağlı din adamı.

REDEYEF (EL-), Güney Tunus'ta (Gafsa ili) yer, Gafsa'nın B.'sında, Cezayir sınırı yakınında. Fosfatlar.

REDFORD (Robert), amerikan sinema ve tiyatro oyuncusu (Santa Monica 1937). *War Hunt*'ta (D. Sanders, 1962), S. Pollack ile birlikte komedyen olarak sinemaya başladı. Daha sonra Redford, *Kaçaklar* ya da *Takip*'te (The Chase) [A. Penn, 1965] önemli bir rol üstlendi. *Yolun sonu* ya da *Lanetli yol*'da (This Property is Condemned) [1966] S. Pollack bu kez filmin yönetmeni olarak karşısına çıktı. *Çıplak ayak*'ın (Barefoot in the Park) [G. Saks 1967], başarısından sonra daha nitelikli ve özgün filmlere yöneldi ve 1968'de *Ya sen ya ben*'i (Tell Them Willie Boy is Here) çevirdi (A. Polonsky). Çoğunlukla genç yönetmenlerle birlikte çalıştı: M. Ritchie (*Büyük şampiyon* [Downhill Racer], 1969; *The Candidate,* 1971), S. Furie (*Little Fauss and Big Halsy,* 1970), G. Roy Hill (*Sonsuz ölüm* [Butch Cassidy and the Sundance Kid], 1969; *Belalılar* [The sting], 1973), P. Yates (*Belalı elmas* [The Hot Rock], 1971) ve özellikle S. Pollack (*Jeremiah Johnson,* 1972; *Bulunduğumuz yol* [The Way we were], 1972). Başlıca filmleri: *Muhteşem Gatsby* (The Great Gatsby) [J. Clayton; S. Fitzgerald'ın yapıtından], *The Great Waldo Pepper* (G. Roy Hill, 1974), *Akbabanın üç günü* (Three Days of the Condor) [S. Pollack, 1975], *Başkanın adamları* (All the President's Men) [A. J. Pakula, 1976], *The Electric Horseman* (S. Pollack, 1979), *Benim Afrikam* (Out of Afrika), [S. Lumet, 1985], *Legal Eagles* (İ. Reitman, 1986), *Havana* (S. Pollack, 1990). 1980'de *Sıradan insanlar* (Ordinary People) ile yönetmenliğe başladı, 1988 yılında *The Milagro Beenfield War* ve *Promised Land* adlı filmleri gerçekleştirdi.

REDGRAVE (*sir* Michael), ingiliz sinema ve tiyatro oyuncusu (Bristol 1908-Denham, Buckinghamshire, 1985). Modern Shakespeare'in kişilerini olduğu kadar modern kahramanları da canlandırmada başarılı oldu. Giraudoux'nun *Truva savaşı olmayacak* (La guerre de Troie n'aura pas lieu) [1956] adlı oyununun ingilizce yorumundaki (Christopher Fry'ın) Hektor rolüyle büyük ün kazandı. Sinemada da yeteneğini kanıtladı: *Kaybolan kadın* (The Lady Vanishes) [A. Hitchcock, 1938], *The Stars look down* (C. Reed, 1939), *Dead of Night* (A. Cavalcanti'nin skeci, 1945), *Mourning Becomes Electra* (D. Nichols, 1947), *Ölüm raporu* (Confidential Report) [O. Welles, 1955], *The Loneliness of the Long Distance Runner* (T. Richardson, 1962), *Arabulucu* (The Go-Between) [J. Losey, 1971]. Üç çocuğu Vanessa, Lynn ve Corin de sinema oyuncusudur.

REDHAVEN a. ABD'de ıslah edilerek geliştirilmiş dayanıklı şeftali çeşidi.

REDHOUSE (*sir* James William), ingiliz dil araştırmacısı ve doğubilimci (Londra 1811 - *ay. y.* 1892). Küçük yaşta yerleştirildiği (1819) Christ's Hospital adlı yardım ve eğitim kurumunda, bir süre öğrenim gördü. Disiplinsizlik nedeniyle okuldan çıkarılınca (1826) İstanbul'a geldi; türkçe öğrendi. Mühendishanei berrii hümayun'da teknik ressam olarak çalıştı. Türkçe-ingilizce-fransızca bir sözlük yayımlamak için Londra'ya döndü (1834), ancak benzer bir sözlüğün daha önce çıkması üzerine çalışmasını bastırmaktan vazgeçti. Londra'da osmanlı elçilerinin yanında çevirmenlik yaptı. Yeniden İstanbul'a gelerek (1837) Sadaret ve Hariciye nezareti'nde ingilizce çevirmen olarak çalıştı. Encümeni daniş üyeliğine seçildi (1850). Londra'ya dönüşünde (1853), Dışişleri bakanlığı'nda ve Royal Asiatic Society'de görev aldı. *The Turkish Campaigner's Vade-Mecum of Ottoman Colloquial Language* (Osmanlıca konuşma dili cep kılavuzu, 1855) ve *A Lexicon, English and Turkish* (İngilizce-türkçe sözlük, 1861) gibi yapıtlarını yayımladı. Çalışmalarından ötürü kendisine Sultan Abdülmecit tarafından "nişan-ı iftihar" (1841), ingiliz hükümetince "sir" unvanı verildi (1888). *A Turkish and English Lexicon* (Türkçe-ingilizce sözlük, 1890) adlı yapıtı, osmanlı türkçesine ilişkin en kapsamlı incelemelerden sayılır. Sözlük çalışmalarında teknik terimlere geniş yer vermiştir. Osmanlıca konuşma diliyle ilgili araştırmaları, doğu ülkelerinin kültür yapısına ve hıristiyanlığa ait kitapları da vardır.

REDİ, REDİE sıf. (ar. *redi'*, dişl. *redi'e*). *Esk.* Kötü, adi, alçak, bayağı.

—Esk. tıp. Azmış, tehlikeli yaralar için kullanılır. || *Redi-ül-tabia,* tabiatı kötü olan; sonu kötü olan frengi vb. hastalıklar.

REDİA a. (italyan doğabilimci [1626 -1698] *Redi*'nin adından). Yapraksolucanların biyolojik çevriminde larva evresine verilen ad.

—ANSİKL. Boyu 0,5 mm'yi bulmayan redia basit bir organizmadır; bir çekmeni ve bir yumurta deliği vardır; mutlaka bir arakonakta (karaciğer kelebeği, sivri tatlısu salyangozunu arakonak seçer) asalak yaşar. Üreme hücreleri, ya eşeysiz tomurcuklanma olarak kabul edilen bir süreçle ya da bir döllenmesiz üremeli çokembriyonluluk biçimiyle çoğalırlar. Sporosistin yarattığı redialar, birkaç doğurgan redia kuşağı oluşturur; sonra, yazın, gerçek konağa yerleşme biçimi olan yeni bir larva evresine (serkarya) girer.

REDİE → REDİ.

REDİF a. (ar. *redif*). *Esk.* Osmanlı devletinde ihtiyat askerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. Uyaktan sonra yinelenen hece ya da sözcükler. (Halk edebiyatında "döner ayak" denir. Örn. *"O gül endam bir al şala bürünsün yürüsün / Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün"* [Enderunlu Vasıf]. Bu beyitte uyağı "bür-" ve "sür-" oluşturmaktadır. Uyağı izleyen ve iki dizede ortak olan "-ünsün yürüsün" ek ve sözcükleri rediftir.)

—ANSİKL. Ask. tar. 1843'te osmanlı ordusunun muvazzaf birlikleri beş orduya ayrıldığı zaman orduların yedek kuvvet gereksinmeleri olan ihtiyat birlikleri için kaynak aranmaya başlanmıştı. Bu nedenle hemen ihtiyaç duyulduğu zaman yeni terhis edilmiş askerlerden yararlanılması için "Redif teşkilatı" kuruldu, Serasker Rıza Paşa zamanında (1843), beş yıl olarak kabul edilmiş bulunan muvazzaflık süresini bitiren deneyimli askerlerin oturdukları il ve ilçelerde "redif" olarak bulunmaları karar altına alındı. Bu yeni düzenlemede, her ordu bölgesinde muvazzaflık süresini bitirerek redif teşkilatına katılan redif eratının, yılda bir kez bağlı oldukları tabur merkezlerinde birer ay eğitim yapmaları uygun görülmüş ve bu süre içerisinde muvazzaf erat gibi "maaş ve tayinata müstehak" olacakları kanunlaştırılmıştı. Redif kuvvetlerinin yurt içindeki "konuşları" şöyleydi: 1. *Hassa ordusu redif alayları,* merkezleri sıra ile İzmit, Bursa, İzmir, Aydın, Afyonkarahisar ve Isparta'da bulunan altı piyade alayı ve Bursa, Aydın ve Isparta'da üç süvari alayı ve yine Isparta'da bir topçu alayı; 2. *İstanbul (Dersaadet) ordusu redif alayları,* merkezleri Edirne, Bolu, Ankara, Çorum, Konya ve Kayseri'de altı piyade alayı, Bolu, Ankara ve Kayseri'de üç süvari alayı ile Çorum ve Edirne'de birer topçu alayı; 3. *Rumeli redif alayları;* merkezleri Manastır, Selanik, Yanya, Üsküp, Sofya ve Şumnu'da altı piyade alayı; 4. *Anadolu ordusu redif alayları,* merkezleri Sıvas, Tokat, Harput (Elazığ), Erzurum, Diyarbakır ve Kars'ta altı piyade alayından kurulmuştu. Her dört ordudaki redif piyade alayları dörder taburluydular.

Hüseyin Avni Paşa seraskerliğe atandığı zaman çıkarılan yeni bir kanuna göre muvazzaflık hizmet süresi, dört yıla indirildi ve bir yıl muvazzaf ihtiyatlıktan sonra altı yıl sürecek bir rediflik hizmet dönemi esas olarak kabul edildi (1869). Rediflik süresi 1887'de sekiz yıla çıkarıldı.

Redif teşkilatına komuta edecek subaylar, muvazzaf ordu subaylarıyla aynı niteliklere sahip bulunuyorlardı. Ancak bunlar, rediflerin bulundukları yerleşim bölgelerinde barış süresinde askerlik şubelerinde görevlendirilmişlerdi. Redif teşkilatı 1912'de kaldırıldı.

REDİNGOT a. (*riding,* at sürmek ve *coat,* giysi'den ing. *riding-coat*). **1.** Eskiden etekleri önde birleşen uzun ve bol erkek giysisi. **—2.** Bugün, bele oturan palto.

—ANSİKL. XVII. yy. sonlarından başlaya-

rak İngiltere'de binicilikte ve yağmurdan korunmak amacıyla giyilen ve 1725'e doğru Fransa'da kullanılmaya başlanan redingot, önden düğmelenen, arkasında ve yanlarında yırtmaç bulunan bol bir mantodur. XIX. yy.'da, erkeklerin XX. yy. başına kadar giydikleri bir şehir giysisi haline geldi.

Redingot Türkiye'de Abdülhamit II döneminde (1876-1909) *istanbulin** yerine kullanılmaya başlandı. Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında da giyildi. Bir ara resmi tören giysisi olarak kabul edildi, daha sonra kullanılmaz oldu.

REDİNGTONİT a. (fr. *redingtonite;* Kaliforniya'daki *Redington* maden ocağının adından). Miner Hidratlı doğal krom, alüminyum, demir vb. sülfat.

REDİNTEGRATİON a. (fr. *rédintégration;* ing. *redintegration;* lat. *redintegratio'*dan). Ruhbil. Zihinsel bir bütüne bağlı bir öğenin bu bütünü, öznenin zihinde canlandırmaya yöneldiği konusunda eskiden bir "yasa" biçiminde öne sürülen kavram.

Red-Kit *(Lucky Luke),* 1946'da *Spirou* adlı haftalık dergide Morris (Maurice de Bevere) tarafından yaratılan çizgiroman kahramanı. René Goscinny'nin 1955-1978 arasında yazdığı senaryoların damgasını taşıyan bu kovboyun elli albümlük serüvenlerinde Far West'in (Uzak Batı) yansılamalı bir öyküsü anlatılır.

REDM → REDEM.

REDMAN (Henry), ingiliz mimar (öl. 1528). Westminster manastırı'nda ve sarayı'nda çalıştı, kardinal Wolsey'nin mimarı oldu (büyük bir olasılıkla Hampton Court'ta, 1515'e doğr.; Oxford'da Christ Church college'de [Cardinal college], 1525) ve W. Vertue ile birlikte çalıştı (Lupton's Tower, Eton, 1516).

REDMOND (John), irlandalı siyaset adamı (Ballytrent, Loch Garman, 1856 -Londra 1918). Ilımlı bir milliyetçiydi, 1891' de İrlanda partisi'nin "parnellci" fraksiyonunun başına geçti. Uzlaşmacı eğilimiyle, parti birliğini kendi yönetimi altında yeniden kurarak (1900) partinin yeniden önemli bir rol oynamasını sağladı ve 1912'de "Home Rule" yasasının kabul edilmesinde rol oynadı. 1914'te ingiliz hükümetine, partisinin tam bir işbirliğine hazır olduğunu belirtti ve 1916 ayaklanmasını kınadı. Ancak Redmond, birlikçiler ve Sinn Féin tarafından aşıldı ve ölümünden az sonra da partisi dağıldı.

REDNİNGSKØİTE a. (norveççe *redning,* kurtarma ve *skøite,* balıkçı gemisi'nden). On iki metre uzunluğunda norveç kurtarma gemisi; ülke kıyılarında avlanan küçük balıkçı teknelerine yardımcı olmak için özel olarak donatılmıştır.

REDNİTZ, Almanya'da ırmak, Bavyera eyaletinde, Regnitz*'in yukarı kollarından biridir.

REDOKS a. (fr. *redox; réd[ucteur],* indirgen ve *oxy[dant],* yükseltgen'den). Fizs. kim. **1.** Yükseltgenme-indirgenme tepkimeleri sırasında elektron alışverişi biçiminde ortaya çıkan olay. (→ YÜKSELTGENME -İNDİRGENME.) **—2.** *Redoks çifti,* yansız bir atom ile iyonlaşmış aynı atomdan ya da aynı atomu içeren iki iyondan oluşan çift; biri indirgen, diğeri yükseltgen olan bu iki iyon, elektron alışverişiyle tersinir olarak birbirine dönüşür.

REDOL (António ALVES), portekizli yazar (Vila Franca de Xira 1911 - *ay. y.* 1969). Portekiz romanında yenigerçekçi romanın ilk temsilcisidir (*Glória,* 1938; *Gaibéus,* 1940; *Fanga,* 1943; *Port Wine,* 1949 -1953). *A Barca dos Sete Lemes*'te (1958) anlatıda gerçekçi estetik sorununu ortaya koydu. *Uma Fenda na Muralha* (1959), *O Cavalo Espantado* (1960), *Barranco dos Cegos*'da (1962) yalınlığa yönelir ve yapıtın toplumsal ve belgesel amaçlarını açıkça ortaya koyar.

REDON, Fransa'da *arrondissement* (Ille-et-Vilaine) merkezi, Vilaine ırmağının kıyısında; 10 452 nüf. (1992). Duyarlı aygıtlar. Optik gereçler.

REDON (Odilon), fransız ressam ve gravürcü (Bordeaux 1840 - Paris 1916). Dönemin sanat hareketlerinin (simgecilik, izlenimcilik) hiçbirine bağlı değildi; sanatı, düşselliğin ağır bastığı ve belli bir döneme ya da okula bağlanamayan bir akımın içinde yer alır. Ölümünden sonra gerçeküstücüler, Redon'un "bilinçdışından gelen etkilere boyun eğmesinde" kendi arayışlarının habercisi olan bir tavır gördüler. Sanatçı Bordeaux'da romantik manzara ressamı Stanislas Gorin'in öğrencisi olduysa da, daha çok botanikçi Armand Clavaud, 1863'e doğru tanıştığı gravürcü Bresdin ve ressam Corot'nun yanında yetişti. İlk kez 1867 Salonu'na kabul edilen (gravür bölümü) Redon, 1870'li yıllardan başlayarak "Karalar" olarak adlandırdığı füzen ve taşbaskı çalışmalarıyla sanatçı kişiliğini geliştirdi. Redon manzara resimleri de yaptı. Taşbaskı albümleriyse düşsel bir dünyayı sergiler: *Düşte* (1879), *Kökenler* (1883), *Goya'ya saygı* (1885), *Gece* (1886), *Aziz Antonius'un iğvası* (1888, 1889 ve 1896), *Mahşer* (1899); bu yapıtlar, iç sıkıntısını, baş dönmesini, gündelik yaşamın yol açtığı saplantılı durumları yansıtır. Sanatçı 1884, 1886 ve 1887'de Bağımsızlar salonu'na katıldı; 1886'da Yirmiler grubu tarafından Brüksel'e çağrıldı ve izlenimcilerin sekizinci ve son ortak sergisine katıldı. 1891'den başlayarak kadın figürlerinde ve "ışık profilleri"nde renk kullanmaya başladı. Renk öğesi 1900'den sonra yapıtlarına tümüyle egemen oldu. Redon'un sanatı büyük mitlere, Orpheus, Buddha, Aphrodite ve Apollon'a, çiçek natürmortlarına ve portrelere, renge ve düşe aynı ölçüde önem veren bir şiirsellikle yaklaşır. Sanat yaşamı boyunca Redon, ressamların, yazarların, müzikçilerin dostluğunu kazanmıştır: Gauguin, Bonnard, Denis, Vuillard, Matisse, Vallotton onun etkisinde kalmış, Huysmans, Mallarmé, F. Jammes, Chausson, Verhaeren, E. Faure, Debussy vb. yakın dostları olmuşlardır.

REDONDA, Küçük Antiller'de ıssız adacık, Montserrat ile Nevis arasında; 1,5 km². Antigua'ya bağlıdır.

REDONDELA, İspanya'da liman kenti, Galicia'da (Pontevedra ili), Vigo koyu kıyısında; 27 500 nüf. Balıkçılık.

REDONDO BEACH, ABD'de (Kaliforniya) kent, Santa Monica koyu kıyısında, Los Angeles yerleşme alanının güney -batı'sında; 57 100 nüf. Yat limanı. Termik santral.

REDON KATI a. Yerbil. Pliyosen dizisinin asti katına eşdeğer katı. (Eşanl. RÖDONİYEN.)

Red-Poll ırkı, kırmızı donlu, karma verimli (et, süt), boynuzsuz, ingiliz sığır ırkı. Şimdi Büyük Britanya'da çok azalmış olmakla birlikte Avustralya'da çok üretilmektedir.

REDRESÖR a. (fr. *redresseur*) → DOĞRULTUCU.

RED RİVER, ABD ve Kanada'nın kuzeyinde ırmak, Winnipeg'den geçtikten hemen sonra Winnipeg gölüne dökülür; 1 060 km.

RED RİVER, ABD'de (Texas ve Louisiana) ırmak, Meksika körfezine dökülür; 1 638 km. Texas'ın kuzey-batı'sından doğan ırmak, doğuya doğru akar ve Texas ile Oklahoma arasındaki sınırı çizdikten sonra güney-doğuya yönelir; Baton Rouge'un K.-K.-B.'sında iki kola ayrılır: en önemli kolu Atchafalaya, Meksika körfezine dökülür, sol kolu Old River ise Mississippi'ye kavuşur.

REDSHİFT a. (ing. sözc.). Astrofiz. KIRMIZI*YA KAYMA'nın eşanlamlısı.

REDUCCIÓN a. (isp. sözc.). Tar. **1.** XVI. yy.'dan başlayarak İspanyol Amerika'da, göçebe ya da dağınık halk topluluklarını yerleştirmek ve hıristiyanlaştırılmalarını kolaylaştırmak için kralın girişimiyle kurulan kızılderili köylerine verilen ad. (Kral bu girişimi dinsel tarikatlara bıraktı. İspanyollar bu köylerde oturamıyorlardı. XVII. ve XVIII. yy.'lardaki en ünlü reduccíonlar, cizvitlerin Paraguay'da kurdukları reduccíonlardı.) **—2.** Güney Amerika'da Kızılderililer'e, ayrı bir vergi karşılığında işlenecek toprakların verildiği ilçe.

REDUCTİO a. (lat. *reductio*). Mant. İNDİRGEME'nin eşanlamlısı.

REDUNCİNAE a. (lat. *reduncus,* ucu eğri'den). Gevişgetiren memeliler oymağı. (Boynuzlugiller familyasına giren bu oymağın üyelerini [kızıl antiloplar, keçi antilobu vb.] bazı bilim adamları *Hippotraginae* oymağına sokarlar.)

REDUVİİDAE a. Çeşitkanatlıların karayarımkanatlıları öbeğinden böcek familyası. (Örnek tipi *Reduvius* cinsidir.)

—ANSİKL. Özellikle sıcak ülkelerde bulunan *Reduviidae* familyası üyeleri etçildirler ve başka böceklerin kanlarıyla beslenirler. Bazı türleri (*Triatoma, Rhodnius, Eratyrus* cinsleri), özellikle Amerika'daki-

Museum of Modern Art



Odilon Redon
Roger ile Angélique (1910)
pastel
Museum of Modern Art
New York

ler, insana önemli hastalıklar (Chagas* hastalığı) bulaştırabilir.

REDUVİUS a. Karada yaşayan, iri bedenli (15-17 mm), böcekçil, kanatlı bit cinsi (*Reduviidae* familyası).

—ANSİKL. *Reduvius*'lar uzun bedenli kahverengi böceklerdir; geceleri uçarlar, karanlık yerleri, ağaç deliklerini, eski evleri severler. Etçildirler, öbür böceklere saldırırlar: kıvrık rostrumlarıyla avlarının kanını emerler; bu zehirli hayvanların sokması çok acı verir. Avrupa'da ve Türkiye'de bulunan türü *Reduvius personatus* evlere girer ve tahtakurularını yer.

REDÜKSİYON a. (fr. *réduction;* lat. *reductio*'dan). Fizs. kim. İNDİRGEME'nin eşanlamlısı.

—Hidr. pnöm. Çapları farklı iki boru donanımı öğesini birleştirmeye yarayan parça. ‖ *Dışmerkezli redüksiyon,* bir öğenin doğurucusunun, diğerinin doğurucusuyla aynı hizada olmasına sağlayan redüksiyon. (İçinde gaz gideren ya da içindeki katı maddelerin çökeldiği bir akışkan dolaşan yatay boru donanım hatlarının gerçekleştirilmesinde kullanılan böyle bir redüksiyon, gazların ya da çökeltilerin bo-

rularda birikmesini önler.) || *Eşmerkezli redüksiyon*, birleştirilen öğelerin eksenlerinin aynı hizada olmasını sağlayan redüksiyon.

—Metalürj. *Direkt redüksiyon*, DOĞRUDAN İNDİRGEME*'nin eşanlamlısı.

—Tıp. YERLEŞTİRME'nin eşanlamlısı.

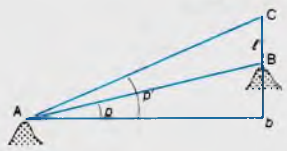
—Topogr. *Redüksiyon takeometresi*, eğik uzaklığı değil de, yataya indirgenmiş uzaklığı ölçen alet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. A istasyon noktasıyla gözlenen B noktası arasındaki eğik uzaklık $Dp = AB$ olsun. Bu uzaklığın harita üstündeki yatay izdüşümü $Dh = Ab$ dir. Eğim açısı i olduğunda şu formül elde edilir:

$$Dh = Dp \cos i.$$

En basit takeometrelerde *sabit mesafe çizgili stadimetre* vardır; bu aygıt $\alpha = 1/100$'lük değişmez bir açıyı oluşturur. B

stadimetreyle ölçüm ilkesi



noktasına, düşey olarak tutulan taksimatlı bir mira yerleştirilir ve okunan mira değeri $l = BC$ dir. Şu formül elde edilir:

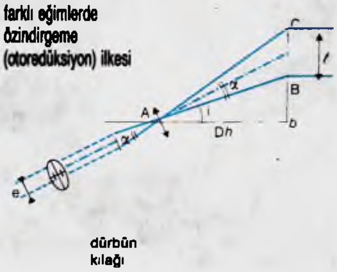
$$Dh = \frac{l}{\alpha} \cos^2 i = 100\ l \cos^2 i.$$

Alidatlarda ya da devingen mesafe çizgili redüksiyon takeometrelerinde stadimetre çizgileri arasındaki açıklık $e = e_0 \cos^2 i$ yasasına göre belirlenir: mira üstünde $BC' = l' = l \cos^2 i$ uzunluğu ve buna bağlı olarak şu formül elde edilir:

$$Dh = \frac{l}{\alpha} \cos^2 i = 100\ l'.$$

Daha eski redüksiyon takeometrelerinde dürbünü, $p' - p$ *eğim farkı* sabit iki eğikliğe göre yerleştirmeyi sağlayan mekanik

farklı eğimlerde özindirgeme (otoredüksiyon) ilkesi



bir düzenek vardır. Mira okumaları B ve C noktalarında gerçekleştirilir ve şu sonuca varılır:

$$p = \frac{bB}{Ab}, \quad p' = \frac{bC}{Ab},$$

$$p' - p = \frac{BC}{Ab} = \frac{l}{Dh}, \quad Dh = l/(p' - p).$$

sir Carol Reed'in *Üçüncü adam* (1958) filminde Orson Welles ve Joseph Cotten



Günümüzde uzaklık ölçmek için kullanılan elektromanyetik aygıtlar, uzaklığı Dp eğimine göre ölçerler: yalnızca eğim açılarını kaydedebilen elektronik takeometreler Dh değerini doğrudan verebilir.

REDÜKTAZ a. (fr. *réductase*). Sütç. *Redüktaz testi*, sütlerin bakteriyolojik niteliklerini değerlendirmede kullanılan test. (Sütteki bakterilerin az ya da çok hızla çoğalması sonucu redoks potansiyelli bir belirtecin [metilen mavisi ya da reazürin] renksizleşmesine dayanır.)

REDÜKTON a. (fr. *réductone*). Kim. Glikoz, maltoz ve sakaroz gibi şekerlerin, özellikle alkali ortamda ısıtılması sırasında oluşan indirgeme gücü son derece yüksek kimyasal madde. (Malt ve bira yapımında ya da şekerli besin boyarmaddeleri sanayisinde doğal olarak ol · şur.)

REDÜKTÖR a. (fr. *réducteur*; lat. *reductor*'dan). Mak. san. Bir dönme hareketini, hızı belirli bir oranda düşürerek iletmek için kullanılan mekanizma.

—ANSİKL. Hız oranı 7/1'i aşmıyorsa ve bu oranın tam olarak gerçekleşme zorunluğu yoksa, kayışlar ve kasnaklar kullanılır; öbür durumlarda ve 10/1 düzeyindeki hız oranlarına dek, dişli düzenekleri ve zincirli aktarma organlarından yararlanılır; son olarak ve özellikle oran yukarıda belirtilen sınırları aşıyorsa, ya dişli dizileri ve episikloid mekanizmalar ya da sonsuz vida ve çark mekanizmaları kullanılır; bunlar hızın istenilen her oranda düşürülmesini sağlar.

Birçok durumda (takım tezgâhları, otomobil motorları vb.) değişik hız oranlarının elde edilebilmesi yararlı olur; bu durumda kayışlı kademeli kasnak dizileri (blok halinde) ya da vites kutuları kullanılır; bunlar öte yandan, kimi durumlarda hız artırma oranlarının gerçekleştirilmesini de sağlarlar.

REDWALD ya da **RAEDWALD,** Doğu Angllar'ın kralı (öl. 625'e doğr.). 616'da Æthelfrith'i yendi. Woodbridge (Suffolk) yakınındaki Sutton Hoo tümülüsünün Redwald'ın mezarı olduğu sanılır.

REDWATER, Kanada'da (Alberta) kent, Edmonton'un K.-D.'sunda; 1 500 nüf. Petrol yatağı. Petrokimya.

REDWİNG a. Kaliforniya kökenli, üstün kaliteli, beyaz etli mevsim şeftalisi.

REDWOOD CİTY, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco koyunun batı kıyısında; 55 000 nüf. Gemi yapımı. Kereste sanayisi. Sepicilik.

REE →RİE.

REE *(lough)*, İrlanda Cumhuriyeti'nde göl, merkezi ovanın ortasında, 30 km uzunluğunda. Shannon ırmağının aştığı bu gölün güney ucunda bulunan Ath Luain, Shannon'da geziye çıkan turistlerin gemiye bindikleri yerdir. Balıkçılık.

REED (John), amerikalı siyaset adamı ve yazar (Portland, ABD 1887 - Moskova 1920). Sosyalist görüşlü bir gazeteciydi. Savaş muhabirliği yaptığı Meksika'da (1913-14) yazdığı bir tarih denemesi olan *Insurgent Mexico* (Ayaklanan Meksiko) [1914], olayların ve öykülerin ışığında, çatışan güçleri başarılı bir biçimde ele alıp inceledi. Bu yapıt ancak 1954'te ispanyolcaya çevrildi. Kitap ABD'de yayımlandığı sırada Reed, yeniden Batı Avrupa'ya gitti (1914-1917), sonra Rusya'ya geçerek Ekim devrimi'ni izledi. 1918'de ABD'ye dönünce, Ekim devrimi'ni *Dünyayı sarsan on gün* (Ten days that Shook the World) [1919] adlı anlatısının konusu yaptı. ABD Birleşik komünist partisi'nin kuruluşuna katıldı. Rusya'ya döndü ve Komünist enternasyonal yöneticilerinden biri oldu. Tifüsten öldü. Kızıl meydan'da, Kremlin duvarı'na gömüldü.

REED (*sir* Carol), büyük britanyalı film yönetmeni (Londra 1906 - *ay y.* 1976). Önce oyunculuk yaptı, daha sonra 1935'te *Midshipman Easy* ile yönetmenliğe başladı. İkinci Dünya savaşı'ndan önce birkaç film daha gerçekleştirdi: *Bank Holiday* (1938), *Penny Paradise* (1938), *The Stars look down* (1939); 1945'ten sonra belgeselci okuldan etkilendi. Başlıca yapıtları: *Ölümden kuvvetli* (Odd Man Out) [1947], *Meşum kadın* (The Fallen İdol) [1948], *Üçüncü adam* (The Third Man) [1949], *Anahtar* (The Key) [1958], *Havana'daki casus* (Our Man in Havana) [1959], *Oliver* (1968), *The Last Warrior* (1970).

REEL sıf. (fr. *réel*). → GERÇEK.

—İkt. *Reel gelir*, gelirin belli bir andaki satın alma gücü. (Reel gelir, nominal gelirin tüketici fiyat endeksindeki değişiklikler ile düzeltilmesi yoluyla hesaplanır.) || *Reel ücret*, nominal ücretle satın alınabilecek mal miktarı. (Reel ücret, nominal ücretlerin genel fiyat endeksine bölünmesiyle elde edilir. Eğer, fiyat endeksindeki artış nominal ücretlerdeki artıştan daha fazlaysa reel ücretler azalmış; tersi durumda ise reel ücretler artmış demektir. Her ikisindeki artış aynı olduğu durumda ise, ücretlerde bir yükseliş sözkonusu değildir.)

REEL a. (ing. sözc.). Scottish'le akraba olan ve bir ya da birçok çift tarafından yapılan, İskoçya kökenli, 4/4'lük eski dans. (XIX. yy.'ın ortalarında irlandalı göçmenlerce Amerika'ya götürülen reel, Virginia reeli adıyla büyük yaygınlık kazandı.)

REESKONT a. (fr. *réescompte*). Bank. **1.** Merkez bankası'nın bir bankanın iskonto ettiği bir senedi vadesinden önce satın alarak kendisinin daha önceden saptamış olduğu resmi iskonto oranını bunun tutarından düştükten sonra kalanı bu bankaya ödemesi işlemi. **—2.** *Reeskont edilebilir*, reeskont edilebilecek nitelikte ve reeskont koşullarını taşıyan ticari senetler için kullanılan deyim.

—ANSİKL. Türkiye'de reeskont işlemlerini TC Merkez bankası yapmaktadır. TC Merkez bankası kanunu bankanın bir senedi reeskonta kabul edebilmesi için bazı koşullar getirmiştir: 1. Merkez bankası, en az üç imzayı taşımak ve vadelerine en çok 120 gün kalmış olmak koşuluyla bankalar tarafından verilecek ticari senet ve vesikaları reeskonta kabul edebilir. Ayrıca, imzalardan biri yerine, sigorta poliçeleri ile birlikte olmak üzere mala ya da ürüne ilişkin makbuz senedi ya da varant gibi teminatı da reeskonta alabilir. Bu durumda, mal ya da ürünün kolaylıkla satılabilir türden olmaları değerinin de senet tutarı ile bankanın saptayacağı oranlardan fazla olması gerekir. Ancak, saptanacak oran % 10'dan az olamaz. Banka, istisna olarak, güvenilir saydığı iki imza ile de yetinebilir; 2. sanayi ve maden işleriyle uğraşan gerçek ve tüzel kişilerin bir banka tarafından gösterilecek ticari senetleri ile küçük sanatkârlar, esnaf ve esnaf kuruluşlarının kredi gereksinimlerini karşılamakla görevlendirilmiş bulunan bankalar (günümüzde Halkbank) tarafından verilecek senetler vadelerinin bitimine en çok dokuz ay kalmış olmak koşuluyla reeskonta kabul edilebilirler; 3. vadesi dokuz ayı geçmeyen tarım senetleri de ticari senetler gibi reeskonta alınabilir. Banka bu koşullar içinde reeskonta kabul edebileceği senetler karşılığında avans da verebilir. 1970'te, TC Merkez bankası yasası'nda bir değişiklik yapılarak Merkez bankası'na orta vadeli reeskont ve avans işlemleri yetkisi de verilmiştir. Buna göre, banka, banka meclisince saptanacak esas ve koşullar içinde, bankalar tarafından verilecek, vadelerine en az sekiz yıl kalmış olan senetleri reeskonta kabul edebilir ya da karşılığında avans verebilir. Bu senetlerde en az iki imzanın bulunması zorunludur.

Merkez bankası'nın reeskonta kabul edeceği senet tutarı, bankanın bir yıl önceki yıl sonu bilançosuna göre kullandırdığı toplam kredilerinin binde beşini aşamaz. Ayrıca, aynı imzaları taşıyan birden fazla senetlerin toplamı bu tutarı aşacak olursa, fazlası reeskonta kabul edilemez.

REEVİ → RİEVİ.

REEVİYE → RİEVİYE.

REF a. (ar. *ref*). *Esk.* **1.** Bulunduğu düzeyden yukarıya, yükseğe kaldırma. **—2.** Ortadan kaldırma, iptal etme. **—3.** *Ref-i cidal, ref-i niza,* kavgayı bitirme. || *Ref-i rık'a,* yüksek rütbeli birine arzuhal sunma.
—Ed. Aruz vezninde müstef'ilün (——·—) cüzünden fâilün (—·—) cüzünü oluşturmak.
—Esk. dilbilg. Arapça bir kelimenin sonunu ötre ile okuma.
—Esk. tıp. *Ref-i zevaid,* yaranın çürümüş etlerini temizleyip atma.
—İkt. tar. *Ref'i menzil bedeli,* Osmanlı döneminde, menzillerin kaldırılması dolayısıyla verilecek harcırahları karşılamak üzere konulan vergiye verilen ad. (Yılda iki taksitle alınan bu vergi, eskiden menzil yeri olan kazalardan başka, mali durumlarına göre bütün kazaları kapsayacak bir biçimde genişletilmişti. Tanzimat'tan sonra, birçok vergi ve resim gibi bu vergi de kaldırıldı.)
—Kur. tar. *Refi vezaret,* bir vezirin rütbesinin kaldırılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tanzimat'a (1839) değin süren bu uygulama, ya cezai bir işlem olarak ya da görevden alındığı için haslarından yoksun kalan eski vezirin vezaret harcamalarından kurtulması amacı ile yapılırdı. Tanzimat'ı izleyen yıllarda cezai nitelikteki refi vezaret, ancak bir mahkeme hükmüne dayanılarak yapılmaya başlandı; eski veziri vezaret harcamalarından korumak için yapılan uygulama ise ortadan kalktığı gibi, bir kez vezir olan kimse, görevinden azledilse bile vezirlik rütbesini taşımayı sürdürürdü.

REF, -ffi a. (ar. *reff*). *Esk.* Raf.

REFAH a. **1.** Ayırtedici niteliği, genişleme ve tüketim malları bolluğu olan iktisadi durum. **—2.** İktisadi koşulları ve sağlığı çok iyi olan bir kimsenin durumu. **—3.** *Refaha ermek,* geçim sıkıntısı çekmeyecek bir yaşam düzeyine kavuşmak.
—İkt. *Refah kuramı,* politik bir değerlendirme ya da bir değer yargısına yer vermeden ekonomik kaynakların en iyi dağılımını nesnel ve bilimsel biçimde tanımlamayı amaçlayan kuram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İkt. Refah, özellikle Pareto, Pigou, John Hobson, E. F. Schumacher ve Kaldor'un kotardıkları bir kavramdır. Bireylerin belli ruhsal özelliklere sahip oldukları kabul edilecek olursa, temel sorun, toplumsal refahın en yüksek düzeye erişebilmesi için hangi koşulların yerine getirilmesi gerektiğinin bilinmesi olarak karşımıza çıkar. Bireysel tatminlerin ölçülebildiklerini ve karşılaştırılabildiklerini kabul edersek, toplumun refahı bireylerin refahları toplamı demektir ve bu konuda uygulanacak en iyi politika, günün teknik olanakları gözden uzak tutulmamak koşuluyla, bu toplamı en yüksek düzeye çıkarmaktır.
Günümüzde, öznel değer kuramlarının ağır basması sonucu, artık tatminlerin ölçülebilir ve karşılaştırılabilir oldukları düşünülmemekte, olsa olsa tatminlerin önceliklerine ya da tercihlerine göre sıralanabileceği (sıralama kavramı), ama kesin bir değerlendirme konusu olamayacağı (sıralama kavramı) kabul edilmektedir. İmdi, böyle bir koyut, refah kuramının en uygun ve en sağlam dayanaklarından bir bölümünü ortadan kaldırır. Bu nedenle, toplumsal refah kavramının tek biçimli bir tanımını yapmaya ve dolayısıyla, açık ve belli bir toplumsal politika saptamaya imkân yoktur. Bu yüzden, toplumun durumunun kötüye mi yoksa iyiye mi gittiğini bilmek isteyen çağdaş yazarlar, milli geliri çoğaltmak, akışını düzenlemek, dağılımını düzeltmek yönünde sistemin etkinliğini artıracak koşulları yaratacak bir iktisadi politika ile kuramın tamamlanması gereği üzerinde durdular. Böylece, refah ekonomisi, bazı nitel ölçütleri hesaba kattığı için, zenginlik ekonomisinin karşıtı olmaktadır.

■ **Refah faciası,** İkinci Dünya savaşı içinde İngiltere'ye ısmarlanan denizaltıları almaya giden denizciler ve eğitime gönderilen havacıları taşıyan Refah şilebinin Kıbrıs açıklarında batırılması olayı (23 haziran 1941). Savaş öncesinde türk hükümetinin İngiltere'ye sipariş ettiği 4 denizaltı, 4 muhrip ve 12 çıkarma gemisi, savaşın patlak vermesi üzerine Türkiye'ye verilmedi. Ancak, Türkiye'nin Almanya ile bir saldırmazlık anlaşması imzalayacağı öğrenilince, bu anlaşmayı önlemek isteyen İngiltere, Türkiye'ye muhripleri değilse bile denizaltıları teslim edebileceğini bildirdi. Savaş nedeniyle Akdeniz'de ulaşım güvenliği yoktu, alman, italyan ve Vichy (fransız) hükümetinin denizaltıları sürekli olarak müttefik gemilerine saldırıyordu. Bu yüzden önce Mısır'a (İskenderiye) gitmek, oradan hava yoluyla Afrika'nın kuzeyinden geçerek İngiltere'ye ulaşmak mümkün oluyordu. 168 kişilik türk heyeti de (1 havacı ve 19 denizaltıcı subayı, 63 deniz astsubayı, 20 pilot adayı askeri öğrenci ve 68 deniz eri) bu yolla İngiltere'ye ulaşacaktı. Mersin'den İskenderiye'ye kadar bu personeli taşımak için Refah adlı yaşlı bir şilep görevlendirildi. İngiliz deniz kuvvetlerinin saptadığı bir rota üzerinden gizlice Mısır'a ulaşacak olan Refah şilebi, 23 haziran akşamı Mersin'den ayrıldı ve geceyarısına doğru 40 mil yol almışken Kıbrıs açıklarında kimliği belirlenemeyen bir denizaltı tarafından torpillendi. Gemide yeterli cankurtaran filikası ve can yeleği yoktu. 28 kişilik gemi mürettabı ve sivil giyinmiş bir ingiliz subayının da bulunduğu 200 kişi taşıyan gemiden tek bir filika ve bir salla yalnızca 4 denizci ve 1 havacı subay, 4 pilot adayı, 15 deniz astsubayı, 5 er ve 3 de gemi mürettebatından personel kurtulabildi; 168 kişi ise öldü. Gemi komutanı yarbay Zeki Işın ve kaptan İzzet Dalgakıran gemiyle birlikte sulara gömüldüler. Başlangıçta kim tarafından torpillendiği anlaşılamayan Refah şilebinin daha sonra fransız Vichy hükümetine bağlı bir denizaltı tarafından Mısır gemisi sanılarak torpillendiği türk deniz istihbaratında görevli deniz subayı Kâmran Evranos'un sağladığı belgelerle saptandı ve Fransızlar'dan tazminat olarak, iki savaş gemisi alındı. Ancak günün savaş koşulları nedeniyle bu pazarlık gizli tutuldu. Başlangıçta sıradan bir deniz kazasında ölmüş gibi işlem gören personele sonra yargı kararıyla şehit işlemi yapıldı. 1970 yılında da Mersin'de Refah şehitleri için bir anıt dikildi.

Refah partisi, türk siyasal partisi. Mayıs 1983'te Milli güvenlik konseyi'nin (MGK) siyasal partilerin yeniden kurulmasına izin vermesi üzerine avukat Ali Türkmen başkanlığında 19 temmuz 1983'te kuruldu. Ancak, MGK'nin kurucuları birkaç kez veto etmesi nedeniyle, kurucular kadrosu yasaların öngördüğü süre içinde tamamlanamadığı için, parti 1983 genel seçimlerine katılamadı. Veto edilmeyen kurucu üyelerden Ahmet Tekdal genel başkan oldu. 12 Eylül döneminde kapatılan Milli selamet partisi'nin islamcı oy tabanına yönelen parti, örgütlenmesini tamamlayarak 1984'teki yerel seçimlere katıldı. Eski Milli selamet partisi başkanı Necmettin Erbakan, 1987'de siyaset yasağı kaldırılınca genel başkan seçildi. Kasım 1987'deki erken genel seçimlerde % 7,16 oranında oy alan parti, % 10'luk barajı aşamadığı için milletvekili çıkaramadı. Mart 1989'da yapılan yerel seçimlerde oyların % 9,8'ini alarak 5 il, 15 ilçe ve 45 beldede belediye başkanlıklarını kazandı. 1991 genel seçimlerinde % 10'luk barajı aşabilmek için Milliyetçi çalışma partisi ve Islahatçı demokrasi ile güç birliği yaptı. Böylece % 16,38 oy alarak müttefikleriyle birlikte 62 milletvekilliği kazandı. MÇP ve İDP'ye mensup milletvekilleri kendi partilerine gidince meclis te 42 sandalyesi kaldı. RP 1992'de İstanbul'da, yeni kurulan 7 ilçede yapılan belediye seçimlerinde de başarı gösterdi.



Büyük Larousse

Refah faciası
(Selim Albatros'un yapıtı, 1941)
Deniz müzesi, İstanbul

REFANİYE, D. Anadolu bölgesi ile D. Karadeniz bölümü sınırında Erzincan iline bağlı ilçe; 21 977 nüf. (1990); 1 746 km²; merkez bucağı dışında 4 bucak, 117 köy. Merkezi, Erzincan'ın 72 km kadar B.-K.-B.'sında *Refahiye,* 6 996 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık. Manyezit yatakları.

REFAKAT, -ti a. (ar. *refakat*). **1.** Arkadaşlık, eşlik etme, birlikte bulunma: *Bir yere, bir kimsenin refaketinde gitmek.* **—2.** Hastanede, hastanın yanında kalan kimse; refakatçi. **—3.** Bir hastanın refakatiyle ilgili bir şeyi belirtir: *Refakat ücreti. Refakat yatağı.* **—4.** *Refakat etmek,* birlikte gitmek, bir kimseye eşlik, arkadaşlık etmek.
—Ask. denizc. *Refakat muhribi,* bir filoya eşlik eden gemi. —Deniz ulaşımının güvenliğini sağlamak için özel olarak donatılmış savaş gemisi. (Eşanl. ESKORT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Müz. EŞLİK'in eski eşanlamlısı. || *Refakat etmek,* eşlik etmek.
—ANSİKL. Ask. denizc. Refakat muhribi, iki dünya savaşı sırasında, konvoy*ları, hava ve özellikle de denizaltı saldırılarına karşı korumada kullanılan bir gemiydi. Bunlar, destroyerler ya da torpidobotlar gibi hafif gemiler ya da *Flower* tipi korvetler ya da Royal Navy için 1940 ile 1944 arasında inşa edilmiş *Castle* sınıfı firkateynler gibi özel gemilerdi. 1945'ten sonra, refakat muhribi, deniz kuvvetlerini ya da ticari seyirleri korumada kullanılan, uçaksavar ya da denizaltısavar silahlarının yanı sıra yüzeyden yüzeye güdümlü mermilerle donatılmış orta tonajlı bir gemiye dönüştü.

REFAKATÇİ a. Hastanelerde hastanın yanında kalan, ona yardımcı olan kimse; refakat: *Bu hastaneye refakatçi kabul edilmiyor.*

REFERANDUM a. (fr. *référendum*). HALKOYLAMASI'nın eşanlamlısı.

REFERANS a. (fr. *référence*). **1.** Bir kimsenin yeteneğine ve çalışmalarındaki başarısına tanıklık eden belge: *Eski işyerinden referans almak. Bir kimseye referans vermek. Referansınız var mı?* **—2.** Bir kimsenin değerini bildirmeye yarayan olgu: *Amerika'da okumuş, bu bir referanstır.* **—3.** Bir metinden alınmış bir bölümle birlikte belirtilen ve bu metne gönderme yapmayı sağlayan bilgi (sayfa, paragraf, satır vb.): *Referans göstermek.*
—Bank. ve Tic. *Referans mektubu,* bankaların bazı firmalar hakkında "taahhüt ve sorumluluk gerektirmemek kaydıyla" verdikleri olumlu mektup. (Ticari çevreler bu mektuplara oldukça değer verirler ve mektup sahibi firma hakkında genellikle başka bir güvence aramazlar.)
—Fizs. mekan. *Referans sistemi,* KARŞILAŞTIRMA* SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.

REFET a. (ar. *re'fet*). *Esk.* **1.** Acıma, esirgeme, merhamet. **—2.** *Refet-meab*, çok merhametli.

REFET BEY (Abdullah), türk kazasker (XIX. yy.). Medrese öğrenimi gördükten sonra İzmir, Şam ve Medine mollalıklarında bulundu; İstanbul kadılığına (1850) getirildi. Anadolu kazaskeri oldu (1851). Divan edebiyatı türünde şiirleri vardır.

REFET PAŞA → BELE (Refet).

REFETLÛ sıf. (ar. *re'fet*'ten). *Esk.* Serdar ya da kumandanlara verilen unvan.

REFETMEK g. f. (ar. *ref'*'ten). **1.** *Bir şeyi refetmek*, onu yukarı, yükseğe kaldırmak. **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi refetmek*, onu ortadan kaldırmak, yok etmek.

REFHAN sıf. (ar. *refhān*). *Esk.* Varlıklı olan, varlık içinde yaşayan, zengin.

REFİ sıf. (ar. *refi'*). *Esk.* **1.** Yüksek, yüce. **—2.** *Refi-üd-derecat*, itibarı, şerefi yüksek olan. || *Refi-ül-kadr*, değeri yüksek olan.

REFİ → MEHMET REFİ EFENDİ Kâtipzade.

REFİ MEHMET EFENDİ, türk kadı (öl. İstanbul 1818). Esircizade İsmail Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi görüp müderris olduktan sonra Galata, Mısır ve Mekke mollalığında bulundu. İstanbul kadılığına getirildi (1817) ve bu görevdeyken öldü. Divan edebiyatı türündeki şiirlerini bir *Divançe*'de toplamıştır.

REFİA SULTAN, padişah Abdülmecit'in, ilkballerinden Gülcemal Hanım'dan olan kızı (İstanbul 1842 - ay. y. 1880). Kaptanıderya Mehmet Ali Paşa'nın oğlu Ethem Paşa ile evlendi (1857).

REFİA SULTAN, Abdülhamit II'nin, ikbali Sazkâr Kadın'dan doğan kızı (İstanbul 1891 - Beyrut 1938). Tahttan indirilince babası ile birlikte Selanik'e gitti (1909). Ertesi yıl İstanbul'a gelerek Müşir Eyüp Paşa'nın oğlu Ali Fuat Bey ile evlendi. Osmanlı hanedanı ile birlikte yurtdışına çıkarıldı (1924). Yerleştiği Beyrut'ta öldü.

REFİĞ (Halit), film yönetmeni, senaryo yazarı, eleştirmen (İzmir 1934). 1956'da Nijat Özön ile *Sinema* dergisini çıkardı. 1957'de Atıf Yılmaz'ın yanında asistan olarak sinemaya başladı. 1961'de *Yasak aşk*'la yönetmenliğe geçti. Genellikle kadın sorunlarını işledi. 60'ların ikinci yarısında, türk sinemasının kendine özgü koşullarını anlattığı ve bunları kuramsallaştırdığı gözlendi. Yazılarını 1971'de *Ulusal sinema kavgamız* adlı kitabında topladı. 70'lerde televizyon için çektiği *Aşk-ı memnu* ile yeniden ön plana çıktı. Daha sonra Kemal Tahir'in *Yorgun savaşçı*'sını gerçekleştirdi. Fakat film askeri yönetim tarafından yasaklanıp yakıldı. Ancak 1993'te özel bir TV filmin yeni çekimini yayımlamaya başladıktan sonra TRT'de, yakılmaktan kurtardığını açıkladığı bir kopyayı gösterime soktu. Başlıca filmleri: *Gurbet kuşları* (1964), *Haremde dört kadın* (1965), *Sultan gelin* (1973), *Vurun kahpeye* (1973), *Yaşam kavgası* (1978), *O kadın* (1982), *Leyla ile Mecnun* (1983), *Beyaz ölüm* (1983), *İhtiras fırtınası* (1983), *Teyzem* (1986), *Kurtar beni* (1988; [AAPFF] üç ödül), *Hanım* (1989; AAPFF'de en iyi üçüncü film ve en iyi yönetmen ödülü), *Karılar koğuşu* (1989; 1990'da AAPFF'de en iyi yönetmen ödülü), *İki yabancı* (1991).

Tanju Gürsu ve Pervin Par Halit Refiğ'in *Gurbet kuşları*'nda (1964)



REFİH sıf. (ar. *refih*). *Esk.* Rahat, refah içinde yaşayan.

REFİL, türk şair (XIV. yy. sonu - XV. yy. başı). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Bağlı olduğu hurufilik inancını tanıtmak ve yaymak amacıyla *Beşaretname* ve *Gencname* mesnevilerini yazdı. Bunlardan ilkinde (1409), Fazlullah Hurufi'den olduğu kadar Nesimi'den de büyük ölçüde etkilendiğini belirtir.

REFİ-İ AMİDİ, asıl adı **Mehmet,** türk şair (Diyarbakır ? - İstanbul 1815). Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ına nazire olarak *Can ü Canan* adlı mesneviyi yazdı. Şiirlerini *Divan*'ında topladı.

REFİ-İ KÂLÂYİ, asıl adı **Mehmet Emin,** türk şair (İstanbul ? - ay. y. 1821). Babası kumaşçıydı; başlangıçta o da bu işi yaptı. Daha sonra kendini bütünüyle edebiyat ve tasavvufa verdi. *Divan*'ı basılmıştır (1867).

REFİK a. (ar. *refik*). *Esk.* **1.** Arkadaş, dost, yoldaş. **—2.** Koca, zevc. **—3.** Yardımcı, yamak, çırak.

REFİK EFENDİ (Mustafa), türk reisülküttap (öl. İstanbul 1808). Selim III'ü yeniden tahta çıkarmak için Alemdar Mustafa Paşa'nın çevresinde toplanan yenilikçiler (Rusçuk* yâranı) arasında yer aldı. Mustafa IV döneminde reisülküttaplığa (1807), ardından sadaret kethüdalığına getirildi; gizli çalışmalarıyla Alemdar'ın İstanbul'a girişini kolaylaştırdı. Alemdar'ın sadrazamlığı döneminde İstanbul'un en nüfuzlu kişilerinden biri durumuna geldi. "Alemdar vakası" adıyla bilinen yeniçeri ayaklanması sırasında konağını basan asiler tarafından öldürüldü.

REFİK MANYASİZADE → MANYASİZADE REFİK.

REFİK NEVZAT, türk siyaset adamı (öl. İstanbul 1960). Askeri tıbbiye'de okurken Abdülhamit II yönetimine karşı çıktı; yurtdışına kaçtı (1894). Öğrenimini Paris'te tamamladı. Orada Şerif Paşa ile Islahatı esasiyei osmaniye fırkası'nı kurdu (1909). İttihat ve Terakki'ye karşı da muhalefet safında yer aldı. Hüseyin Hilmi'nin İstanbul'da kurduğu Osmanlı sosyalist fırkası'nın Paris şubesini açtı (eylül 1911). Şube için marxçılığa dayanan bir program hazırladı. *Beşeriyet* adıyla bir aylık gazete yayımladı. Bu gazetenin Türkiye'ye girmesi yasaklandı. İttihat ve Terakki yönetimi döneminde, yokluğunda idama mahkûm edildi. Birinci Dünya savaşı sırasında Avrupa'da türk haklarını, çıkarlarını savundu. Türkiye Sosyalist fırkası Avrupa murahhası sıfatıyla çeşitli uluslararası solcu örgütlerin toplantılarına katıldı. Parti tarafından 1919 seçimlerinde aday gösterildi. Düşüncelerini yaymak için kitapçıklar yayımladı; *Ahenk*, *İfham*, *Aydınlık* gibi gazete ve dergilerde yazılar yazdı. 1960'ta Türkiye'ye döndü. Paris'teki İleri Jön Türkler örgütü'yle ilişkisi olduğu savıyla İstanbul Ağır ceza mahkemesi'nde yargılandı; aklandı.

REFİK TALAT BEY → ALPMAN (Refik Talat).

Refiksaydam merkez hıfzıssıhha enstitüsü, Ankara'da Sağlık bakanlığı'na bağlı kuruluş. Koruyucu hekimliğin gerektirdiği maddeleri (aşı, serum vb.) ulusal kaynaklardan sağlamak; tahlil, araştırma, denetim ve üretim görevlerini yürütmek üzere 27 mayıs 1928 tarih ve 1267 sayılı yasa'yla, "Türkiye Cumhuriyeti merkez hıfzıssıhha müessesesi" adı altında kuruldu. Görev, yetki ve sorumlulukları, 4 ocak 1941 tarih ve 3959 sayılı yasayla yeniden düzenlendi. 14 ağustos 1942 tarihinde çıkarılan 4288 sayılı yasayla, adının önüne, kurucusu ve o tarihteki Sağlık ve sosyal yardım bakanı olan Dr. Refik Saydam'ın adı eklendi ve enstitü haline getirildi. Kurumun merkez bina ve laboratuvarları, Ankara'nın Sıhhiye semtinde, Cebeci caddesi üzerindedir. Yedi şubesi olan kuruma bağlı olarak, 1968 yılında, Çubuk yolu üzerinde bir de serum çiftliği kuruldu. Serum üretim laboratuvarlarıyla serum hayvanları ve küçük deney hayvanları yetiştirme birimleri bu yeni merkeze taşındı.

Kuruluşun başlıca birimleri şunlardır: Aşı ve serum üretim ve araştırma müdürlüğü, Kan ve kan ürünleri araştırma müdürlüğü, İlaç ve kozmatik araştırma müdürlüğü, Gıda güvenliği ve beslenme araştırma müdürlüğü, Zehir araştırma müdürlüğü, Çevre sağlığı araştırma müdürlüğü, Salgın hastalıklar araştırma müdürlüğü, Virolojik kontrol ve araştırma müdürlüğü, Serum çiftliği müdürlüğü, Sağlık tekâmül ve eğitim müdürlüğü, Yayın ve dokümantasyon müdürlüğü, İdare ve mali işler müdürlüğü, Personel müdürlüğü, Biyolojik ürünlerin kontrolu ve araştırma laboratuvarı, Tüberküloz referans ve araştırma laboratuvarı, Sivil savunma uzmanlığı, Döner sermaye saymanlığı.

Refiksaydam hıfzıssıhha enstitüsü, yukarıda sayılan tüm bu birimleriyle, her türlü mikrobiyolojik, hematolojik, serolojik, parazitolojik ve kimyasal muayene ve analizleri yapmak; gıda maddeleri ve suların analizleriyle ilgilenmek, ilaç ruhsatı için yapılan başvuruları incelemek ve sonuçlandırmak, piyasada satılmakta olan ilaçları araştırmak ve bunların tedavideki yerini saptamak: biyolojik maddelerin standartlarını hazırlamak ve denetlemek; çeşitli aşı ve serumlar hazırlamak; laboratuvar analiz, denetim ve üretim yöntemlerini Türkiye genelinde standardize etmek; bilimsel incelemeler, araştırmalar ve yayınlar yapmak; kalifiye eleman yetiştirmek; gerekli görülen yerlerde şubeler açmak; denetim ve üretim işleri için her türlü deney hayvanı yetiştirmek gibi, halk sağlığıyla yakından ilgili hemen de bütün konularda hizmet vermektedir.

REFİKA a. (ar. *refik*'in, dişl. *refika*). *Esk.* Zevce, eş, kadın eş.

REFİL a. (ing. *refill*). Keçeli kalem yedeği.

REFİZ sıf. (ar. *refiz*). *Esk.* Bir kenara atılmış, bırakılmış.

REFLEKS a. (fr. *réflexe*). **1.** Nörobiyol. Duyusal ya da duyumsal bir uyarı sonucunda ortaya çıkan istemli ya da istemsiz hareket tepkisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Ruhbil. Uygun bir uyaranın, her zaman, kendiliğinden doğurduğu, doğuştan gelme davranış. **—3.** Bir olay karşısında her türlü düşünmeden önce ortaya çıkan çok hızlı tepki: *Bir sürücünün refleksleri, kuvvetli olmalıdır. Savunma refleksi.*

—Fizyol. *Refleks yeteneği*, organizmanın tümünün ya da bedenin bir kısmının refleks cevap verebilme yeteneği.

—Nörol. *Refleks artışı*, reflekslerin şiddetlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Refleks azalması*, reflekslerin hafiflemesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İlkel refleks*, doğumu izleyen dönemde gözlenen ve yaşamın ilk aylarında kaybolan otomatik hareket davranışı. (En iyi bilinenleri arama, dikilme, Moro, kavrama refleksleri ve otomatik yürüyüştür.)

—ANSİKL. Nörobiyol. Bilinen hareket reflekslerinin çoğunun aktarma yeri omuriliktir (örneğin çıkış noktası kiriş olan kas refleksi ve derinin uyarılmasından ileri gelen kıvrılma refleksleri). Bazı refleksler en iyi biçimde yenidoğanda gözlenir (ilkel refleksler). Diğer omurilik reflekslerinin yaşatkan bir anlamı vardır: kıl hareket refleksi, kremaster refleksi. Bazı refleksler soğanilik kökenlidir: uyum refleksi, ışığa karşı gözbebeğinin kısılma refleksi, nistagmus

refleksleri, vb. Beden hareketlerine göre ortaya çıkan duruş uyumu refleksleri de vardır *(Magnus refleksleri).* Başka bir deyişle, refleksler ya otomatik bir hareket olarak belirir (köpeğin lokomotor refleksi), ya da istemli bir hareket için vücudun gerginliğini ve konumunu ayarlar.
—Nörol. • *Refleks artışı.* Canlı, çok devinimli (bir tek uyarı için birçok yanıt) ve yaygınlaşmış kemik-kiriş reflekslerinin (refleks doğurucu alanın yaygınlaşması ya da normal koşullarda kas gruplarının kasılması) gözlenmesi, refleks artışı olan yerin üst yanında piramidal yolun kesilmiş olduğunu ve merkezi devinim nöronunda bir lezyon bulunduğunu gösterir.
• *Refleks azalması.* Azalmış kemik-kiriş reflekslerinin gözlenmesi, ön ya da arka omurilik köklerindeki, refleks yayında, çevresel sinirde ya da omuriliğin kendisinde bir lezyon bulunduğunu gösterir Bununla birlikte, aniden belirerek başlangıçta gevşek bir felç yaratan merkezi lezyonlarda da kemik-kiriş refleksleri ortadan kalkabilir ya da azalabilir.
—Ted. *Refleks tedavisi,* hastalığa yakalanmış bölgeden belli bir uzaklıkta başka bir bölgede (yakma, iğne batırma ya da uyarmayla) yararlı olduğu düşünülen refleksleri ortaya çıkarma esasına dayanan tedavi yöntemi.

REFLEKS sıf. (ing. *reflex*). Foto. ve Sine. Bir ayna tarafından yansıtılan vizördeki görüntüyü, buzlu bir yüzey üstünde oluşturan bir fotoğraf makinesi, bir kamera ya da bir aksesuar için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Refleks bir vizörle donatılmış fotoğraf makinesi.
—ANSİKL. Fotoğraf makineleri, kameralar ve pozometre gibi aksesuarlarda refleks gösterici vardır. Refleks fotoğraf makinelerinde bir ya da iki objektif bulunur. Tek objektifli makinelerde görüntüyü oluşturan ışık demeti, çekim objektifinden geçerek objektifle 45°'lik bir açı yapan aynaya, oradan de buzlu cama yansır. Deklanşöre basıldığında ayna buzlu camın altına kapanır ve ışık filmi etkiler. İki objektifli reflekslerde çekim objektifinden başka bir objektifle donatılmış bir vizör de vardır.

REFLEKSOGRAM a. (fr. *réflexogramme*). Tıp. *Aşil kirişi refleksogramı,* aşil kirişine hafifçe vurma sonucunda ortaya çıkan kas refleksi yanıtının grafik olarak kaydı.
—ANSİKL. Aşil refleksi süresinin ölçümünden özellikle tiroit bezi işlevini araştıran bir yöntem olarak yararlanılır. Esası fizyolojik bir temele dayanır: kas kasılmasının hızı triksin dengesinin oranına bağlı olarak değişir. Normal aşil refleks grafiği 25/100 ve 36/100 saniyelik fizyolojik sınırlar içindedir. Hipotiroidi olgularının % 90'dan fazlasında refleks uzaması gözlenir ve süresi 50/100 saniyeye dek gecikebilir. Hipertiroidide sonuçlar daha az belirgin olmakla birlikte, olguların %70'ten fazlasında, 18/100 saniyeye kadar inen bir kısalma kaydedilir.

REFLEKSOLOJİ a. (fr. *réflexologie*). Ruhbil. Beşterev'in kendi kuramına verdiği ad. (Bazen Pavlov'un kuramı da bu adla anılır.)

REFLEKSSİZLİK a. Nörol. Reflekslerin doğuştan ya da edinsel yokluğu.

REFLEKTOGRAFİ a. (fr. *réflectographie*). YANSIMAÇEKİMİ'nin eşanlamlısı.

REFLEKTOMETRE a. (fr *réflectomètre*'den). YANSIMAÖLÇER'in eşanlamlısı.

REFLEKTÖR a. (fr. *réflecteur*). YANSITICI'nın eşanlamlısı.

Reforger (*REdeployment of FORces to GERmany*'nin kısaltması), büyük bir birliğin (tümen), ABD'den, ağır malzemesinin depolandığı Almanya'ya havadan taşınmasıyla ilgili bir harekâta amerikan kurmayı tarafından verilen kod adı. 1967'den başlayarak birçok kez uygulanan bu talim, NATO savunma planları çerçevesinde yer almaktadır.

REFORM a. (*réforme*). Bir şeye özellikle bir kuruma işleyişini düzeltmek, daha iyi sonuçlar elde etmek amacıyla getirilen köklü değişiklik; ıslahat: *Eğitim reformu. Toprak reformu. Sosyal reformlar.*

Reform, XVI. yy.'da, avrupa hıristiyanlığının bir bölümünün, Roma kilisesi egemenliğinden çıkmasına ve protestan Kiliseler'*in kurulmasına neden olan dinsel hareket. Felsefi ve dinsel akımlar, çeşitli ekonomik ve toplumsal etkenler ve yerleşik Kilise'den hoşnut olmayan birçok hıristiyanın tedirginliği, bu dinsel yenileşmenin doğuşunu ve hızla gelişmesini açıklamaya çalışan tarihçiye ışık tutacak nitelikte verilerdir.

Reformu Martin Luther* başlattı. Luther' in öğretisi, germen ve iskandinav ülkelerinde hızla yayıldı, buralarda güçlü devlet kiliseleri kuruldu. Zwingli* ve Bucer*'in çabalarıyla Zürich ve Strasbourg iki önemli merkez durumuna geldi, bu merkezlerden İsviçre'ye ve Alsace'a yeni görüşler yayıldı.

Kısa sürede bu yeni görüşlerin etkisi altında kalan fransızca konuşulan ülkeler, dinsel, yenileşmeyi gerçekleştirebilecek kişiyi Calvin*'de buldular. Calvin'in Cenevre'de olduğu gibi fransız huguenot'ları üzerinde de gösterdiği etki, İsviçre'nin ve Fransa'nın yeni tip bir protestanlığın kalesi durumuna gelmesini sağladı (→ CALVİNCİLİK). Bu akım genişleyerek Polonya'yı, Bohemya'yı, Macaristan'ı ve Britanya adalarını etkisi altına aldı. Britanya adalarında, katoliklik ile protestanlık arasında yeni bir yol gibi görünen Anglikan Reformu'na (→ ANGLİKANCILIK) damgasını vurdu. Hiç kuşkusuz, bu özel durumundan dolayı İngiltere kilisesi, kiliseler birliği hareketinde ön planda rol oynadı. (→ KİLİSELER BİRLİĞİ.) Günümüzde, her inançtan, hıristiyanlar, yüzyıllar sürmüş yararsız kardeş kavgasının açtığı yaraları bu hareket içinde sarmaya çalışmaktadır.

Reform'un, düzenli Kiliseler kuran üç büyük akımının (Lutherci Reform, Calvinci Reform, Anglikan Reform) yanı sıra, her türlü kurumsal birliği yadsıyan koşut akımlar da ortaya çıktı: anabatistler*, aydınlanmışçılık* ve binyılcılığa* bağlanan akımlar, vb.

Reform, tarihsel açıdan, hıristiyan düşüncesinde kalıcı sonuçlar doğurdu. Neden olduğu sarsıntı, tanrıbilim ve hıristiyan yaşamı üzerinde yeniden düşünülmesine yol açtı. Trento din kurultayı, bu havayı yansıtır. Bir yandan protestan karşıtı, öte yandan katolik karşıtı tartışmalara karşın, dinsel rönesans yavaş yavaş pekişti. Her ne olursa olsun, "iki düşman Reform, hıristiyan bilincindeki aynı canlanmanın karşılığıydı" (J. Delumeau).

Reform anıtı, Cenevre'de, heykelci Landowski ve Bouchard tarafından 1910' da gerçekleştirilen anıt; Farel, Calvin, Bèze ve Knox'un heykelleriyle süslüdür.

REFORMA, Meksika'da (Chiapas) köy, ülkenin güneyindeki önemli bir petrol yöresine bu köyün adı verildi.

REFORMAT a. (fr. *reformat*'dan). Petr. san. Oktan indisi reforming işlemiyle iyileştirilmiş benzin.

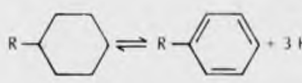
REFORMCU sıf. ve a. Bir alanda reformlar yapan ya da reformları savunan kimse için kullanılır.
◆ sıf. Reform yapmayı amaçlayan: *Reformcu girişimler.*

REFORMCULUK a. **1.** Var olan kurumsal yapı içinde kalarak, siyasal, ekonomik ve toplumsal reformların yasal yöntemlerle gerçekleştirilmesi. **—2.** Katı bir doktrini olan (özellikle marxçı) bazı partilerde ortaya çıkan ve yeni tarihsel koşullara uydurmak üzere doktrini değiştirmek amacını güden eğilim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Marxçılığa bağlı olduklarını ileri süren partiler bakımından reformculuk, her şeyden önce siyasal iktidara geçmek için devrim zorunluluğunu reddetmek amacını güder. Kuramsal düzeyde reformculuk, kendini bir dizi önlemle gösterir ve bu önlemlerin tümü, revizyonizm* denilen eğilimi oluşturur. Bu partilere göre, reformculuk ve revizyonizm birbirinden ayrılamaz; çünkü uygulama ve kuram, aynı dünya görüşünün tamamlayıcı ve oluşturucu iki görünümünü meydana getirir.

REFORMER a. (ing. *reformer*'dan). Petr. san. Benzinleri reforming yoluyla sürekli işlemede kullanılan arıtma tesisi.

REFORMİNG a. (ing. *reforming, to reform,* düzeltmek'ten). Petr. san. *Buharla reforming,* doymuş hafif metan ya da hidrokarbonların katalitik olarak dönüştürülmesiyle bireşim gazı ya da hidrojen üretme yöntemi. ‖ *Katalitik reforming,* kumandalı ateşlemeli bir motorda kullanılan benzinlerin oktan indisini (sayısını) yükseltmek için kimyasal dönüştürmeyle yapılan arıtma yöntemi.
—ANSİKL. Petr. san. • *Katalitik reforming.* Doğrudan damıtmayla elde edilen benzinler, oktan indislerine (sayıları) göre hafif benzinler ve ağır benzinler olarak sınıflandırılır. Hafif benzinler, kurşun tetraetil katılmasıyla iyileştirilebilen bir oktan sayısına (60-70 düzeyinde) sahiptir; oktan sayısı genellikle 30 ile 45 arasında değişen ağır benzinlerin çok belirgin bir tutuşma özelliği vardır. Bu benzinler özellikle doymuş alifatik ve naftenik hidrokarbonlardan meydana gelir. Bileşenleri arasında, zincir uzunluğuyla birlikte oktan sayısı azalan doğrusal parafinler, olefinler ve naftenler, izoparafinler ve özellikle aromatik hidrokarbonlar (bunların oktan sayısı 100'ün üstündedir) yer alır. Bu nedenle, benzinlerin doymuş bileşenlerini doğrudan aromatik hidrokarbonlara dönüştürmek özellikle önemlidir. Benzinlere uygulanan reforming işleminin de amacı budur. Bu işlem, petrokimyada kullanılan aromatik ana girdilerin elde edilmesine katkıda bulunacak ek bir yarar da sağlar.

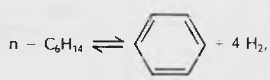
Benzinleri aromatikleştirmede kullanılan en basit tepkime naftenlerin hidrojenini gidermedir:



$\Delta H°_{298}$ = +210 kj/mol

Denge, yüksek sıcaklıklarda aromatik bileşiklere doğru tamamıyla yer değiştirir; endotermik tepkime, C—H bağının kopmasını hızlandıran platin gibi metal katalizörlerle hızla gerçekleşir.

Sadece naftenlerin hidrojenini giderme, alifatik yapılı bir ham petrol sözkonusu olduğunda yetersizdir; parafinlerden aromatiklere ulaşmak için daha karmaşık bir dizi tepkime gerekir. Örneğin, *n-* heksan sözkonusu olduğunda, halkalaştığında siklohekşan veren *n-* heksen üzerinden geçiş (dehidrosiklizasyon) aromatik bileşiklerin elde edilmesini sağlar:

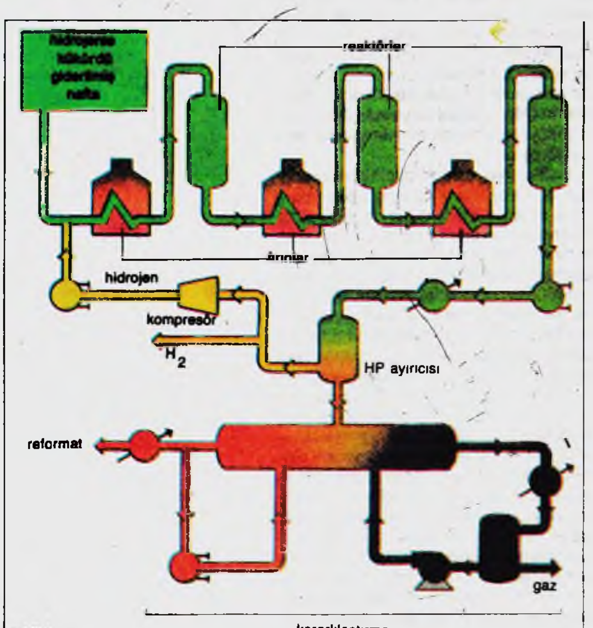


ΔH^{o}_{298} = +252 kj/mol

Dehidrosiklizasyon (parafinlerin hidrojenlerinden ayrılarak halkalı bileşikler oluşturması), asit türü bir katalizörle bir C—C bağının oluşumunun etkinleştirilmesini (krakingin tersi olan tepkime) kapsar. Bu tepkimeler, en az 6 karbon atomuna sahip hidrokarbonlara uygulanabilir: buna örnek olarak, katalitik reformingin ideal yükünü oluşturan ağır benzin, yani nafta gösterilebilir.

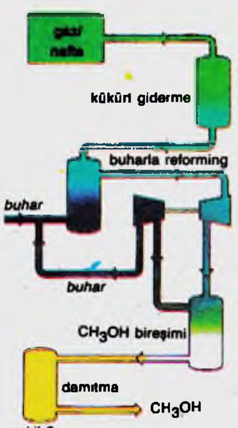
Yeterli bir hız ve seçicilikle, naftenler de hidrojen giderme ve parafinlerde dehidrosiklizasyon gerçekleştirmek için bir katalizör gerekir (günümüzde düşük kaliteli, daha az verimli benzinlerin elde edildi-

ği ısıl reformingde katalizör kullanılmaz). İlk reforming katalizörü, platforming yöntemi için, UOP (Universal Oil Products) şirketi tarafından 1948'de gerçekleştirildi. C—H ve C—C bağlarını aynı anda etkinleştirdiğinden çift işlevli olan bu katalizörler, çok düşük oranda klorla (ağırlık olarak % 1) a asitleştirilen alümin bir taşıyıcı üzerine kaplanmış platinden (ağırlık olarak % 0,2-0,6) oluşur. Benzinlerdeki kükürtlü bileşikler katalizörü hızla etkinsizleştirir; bu nedenle, yükün kükürtünü bir ön hidrojenleme işlemiyle gidermek gerekir. Molekül sayısının artırılmasıyla gerçekleştirilen hidrojen giderme ve hidrosiklizasyon tepkimeleri alçak basınçta kolayca meydana gelir. Ama bununla birlikte, doymamış ara ürün bileşiklerinin yoğuşturulması ve hidrojenlerinin giderilmesiyle kok oluşumunu önlemek için 1 ile 2 MP a'lık bir hidrojen basıncı altında çalışmak gerekir. Yine de, zamanla katalizör üzerinde ince bir çökel oluşur; bu nedenle, her 9 ya da 12 ayda bir kokun denetimli yakılmasıyla toplam yaşam süresi 5 yıl olan katalizör yenilenir. Hidrojen basıncının önemli bir düzeye erişmesi kok çökellerinin oluşumunu sınırlandırır, buna karşılık parafinlerin, naftenlerin ve alkilaromatiklerin hidrojenle krakingini az çok kolaylaştırır; bu işlem, benzinlerin verimini azaltmaya, gazlı bileşikleri yükseltmeye ve hidrojeni tüketmeye neden olur. Oysa, katalitik reforming, rafinerinin, yükün ağırlığının % 2'si düzeyinde önemli miktarda hidrojen üreten tek ünitesidir. Son yıllarda, platine ikinci bir metalin (renyum, iridyum, kalay) eklenmesiyle oluşturulan yeni katalizörlerle, kok çökelini artırmaksızın reaktörlerdeki hidrojen basıncı azaltılabilmiştir. Böylece, oldukça ağır çalışma koşullarında bile, hafif gazlardan oluşan yüke uygulanan hidrojenle kraking işlemiyle hem benzinde hem de hidrojende daha iyi bir verim elde edilir.



şekil 1

benzinlere uygulanan katalitik reforming



şekil 2

buharla reforming ve metanol bireşimi (CH_3OH)

Şekil 1, katalitik reforming yönteminin işleyiş ilkesinin şemasını göstermektedir. Hazırlık niteliğinde bir hidrojenle işlemeyle kükürtlü giderilmiş hidrokarbonlu yük, 1 hidrokarbon molüne 4-5 hidrojen molü denk düşecek oranda yeniden çevrim hidrojeniyle karıştırılır; ilk fırına alınan yükün sıcaklığı 500 °C'a kadar yükselir, daha sonra, sabit yataklı katalizörler taşıyan adiyabatik üç reaktörden geçer. Katalitik reforming tepkimeleri endotermik olduğundan, bu reaktörlerin her birinde sıcaklık düşüşü (birincisi için 60 °C düzeyinde, diğerlerinde ise bu düşüş daha azdır) meydana gelir ve özellikle hidrojen giderme tepkimeleri gerçekleşir. Böylece akışkanlar, iki ara fırından geçirilerek ilk sıcaklıklarına getirilir. Yüksek basınçlı bir ayırıcı, bitmiş ürünleri, ünite içinde kısmen yeniden çevrime sokulmuş bir gaz evresi ve hafif hidrokarbonların giderilmesinden sonra oktan indisi yüksek bir benzin veren bir sıvı evre halinde ayrımlamayı sağlar. Benzinin, yüke oranla kütle olarak % 80'e ulaşan verimi, genellikle deneysel koşulların ağırlığıyla birlikte azalır; sıcaklığın yükselmesi ya da yükün katalizörle temas süresinin artması, özellikle hidrojenle krakingi kolaylaştırarak, yakıt karışımının zararına olacak biçimde gaz miktarını ve kok çökelini artırır. Buna karşılık yakıt karışımı, önemli miktarda aromatik oranı içerir, bu da, reformatın 98-100'lük değerlere kadar yükselen oktan sayısının artmasına neden olur. Bu yolla elde edilen reformatlar, petrokimya alanında, özellikle ABD'de, arı aromatik hidrokarbonlar (benzen, toluen, ksilenler) üretiminde kullanılır.

• *Buharla reforming (şekil 2).* Temel tepkime, metanın elementlerine ayrışmasına dayanır:

$$CH_4 \rightleftharpoons C + 2\,H_2,\quad \Delta H^0_{298} = 75\ kJ/mol.$$

Burada, katı karbona yol açan denge halindeki endotermik bir tepkime sözkonusudur; ayrıca bu karbon, değerlendirebilir gaz haline de dönüştürülebilir. Bu amaçla, karbon eşliğinde, gazın suyla denge halinde bir tepkimesini veren su buharı kullanılır.

$$C + H_2O \rightleftharpoons CO + H_2,\quad \Delta H^0_{298} = +130\ kJ/mol.$$

bu tepkime de endotermiktir. Toplam tepkime aşağıdaki biçimde ifade edilir:

$$CH_4 + H_2O \rightleftharpoons CO + 3H_2,\quad \Delta H^0_{298} = +205\ kJ/mol.$$

Metanın buharla reforming tepkimesi endotermiktir, molekül sayısının ve dolayısıyla da entropinin artmasıyla gerçekleşir. Termodinamik alanda, bu tepkime yüksek sıcaklıklarda, düşük basınçlarla ve gerektiğinde stokiyometriye göre fazla miktarda su kullanarak kolayca gerçekleştirilir. Kinetik alanda, metanın su buharıyla reforming tepkimesini hızlandırmak için, alümin üzerine kaplanmış nikelden oluşan ve potas katılarak alkali hale getirilmiş bir katalizör kullanılır. Bu katalizörler, hassas koşullarda çalışır, çünkü buharla reforming tepkimesinin endotermik özelliği nedeniyle reaktörün içindeki gerekli sıcaklık 850 °C düzeyindedir. Bu sıcaklıklara ulaşmak ve tepkimenin endotermikliğini dengelemek için reaktör, belli sayıda boru içeren bir fırından oluşur; bu boruların ortasında da katalizör vardır. Isı geçişini kolaylaştırmak için her boru 10 m uzunluğunda ve 0,1 m çapındadır.

Metanla aynı biçimde tepkimeye giren doğal gaz ve bir benzinin ya da naftanın içinde bulunan hafif hidrokarbonlar en çok kullanılan yüklerdir. Hidrojenle işleme (bu işlemi hidrojensülfürün çinko oksit üzerine bağlanması izler), yükten kükürdü, yani önceki işlemlerde kullanılmış katalizörlerin zehirini gidermeyi sağlar. Böylece kükürt miktarı 0,1 ppm'in altında olan hidrojenle işlenmiş yük, reforming fırınına yollanır. Tepkime karışımı, 900 °C düzeyinde bir sıcaklığa ulaşan su buharıyla (H_2O/CH_4 mol oranı 2 ile 3 arasında değişir) oluşturulur. Buharla reforming tepkimesinin alçak basınçta kolayca gerçekleşmesine karşın, doğal gazın sağladığı en yüksek basınçtan en iyi biçimde yararlanmak amacıyla, fırında olabildiğince yüksek basınçta çalışma yoluna gidilir. Böylece, bireşim gazının basınç enerjisi, bu gaz, amonyak ve metanol üretiminin gerçekleştirildiği basınçla aynı düzeye getirilmek için gerekli oranla düşürülür. Bu nedenle, modern işlemlerde kullanılan basınçlar 2 ile 3 MPa (20-30 bar) düzeyindedir. Bu durumda, metanın CO ve H_2'ye dönüşümünü sağlayan denge konumu üzerindeki basıncın elverişsiz etkisini gidermek için biraz daha yüksek bir sıcaklıkta çalışmak gerekir.

Buharla reforming fırınından çıkan akışkan atıkların bileşimi, kullanılan yüklerin cinsine ve işlem koşullarına (basınç, sıcaklık, su buharı oranı) göre değişir. Metan kullanıldığında, hidrojen, toplam ürünün hacim olarak % 70-75'ini, karbonmonoksit ise % 10-15'ini oluşturur. Diğer bileşenler, özellikle karbondioksit (% 10) ve dönüşmemiş metandır. Kimi uygulamalarda olumsuz etki yaratan bu metanı uzaklaştırmak için, ikinci bir reaktörde "ikincil" reforming işlemi gerçekleştirilir; bu işlem artık metanın oksijenle (organik bireşim gazı) ya da havayla (mineral bireşim gazı) yakılmasına dayanır. Bu aşamada, organik bireşim gazı (ayrıca CO_2 de içeren $CO+H_2$), örneğin metanol bireşimi için, genellikle doğrudan kullanılabilir (şekil 1). Buna karşılık, hidrojen ya da mineral bireşim gazının (H_2+N_2 elde edilmesi, bu maddelerin içerdiği karbonmonoksidin ve karbondioksidin uzaklaştırılmasını gerektirir. Bu uzaklaştırma işlemi, bir dizi karmaşık işlemle (karbonmonoksidi su buharı eşliğinde karbondiokside dönüştürme, bazik çözeltilerdeki karbondioksidi soğurma, metanlaştırma yoluyla artık karbonmonoksitlere uygulanan son arılaştırma) gerçekleştirilir. Yanma havasıyla ikincil reforming işlemine sokulan hidrojen ve azottan başka bir şey içermeyen gaz, bu nedenle amonyak ve gübre üretiminde kullanılabilir.

REFRAKSİYON a. (fr. *réfraction*) → KIRILMA.

REFRAKTER sıf. (fr. *réfractaire*). Isıbil., Seram. ATEŞ*E DAYANIKLI'nın eşanlamlısı. —İnş. *Refrakter beton*, ATEŞ BETONU*'nun eşanlamlısı.

REFRAKTOMETRE a. (fr. *réfractomètre*'den). Oftalmol. Gözün ışığı kırma durumunu nesnel olarak ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. OPTOMETRE.)
—Opt. KIRILMAÖLÇER'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Günümüzde kullanılan refraktometreler dolaylı oftalmoskopinin esaslarına dayanılarak üretilmişlerdir. Yapılacak ilk işlem hastanın retinası üzerine ışıklı bir nesnenin görüntüsünü yansıtmaktır. Retinadaki bu hayal, bundan sonra muayene eden için ışıklı nesne işlevi görecektir. Böylece, yansıtılan cismin kendisiyle görüntüsünü "birbiri üzerine getirmek" olanağı doğmuş olur. Eğer hastanın gözü emmetropsa, her iki görme yolu-ışıklı cisimden muayene edilen retinaya, oradan bu alanın sanal görüntüsüne kadar-eşit ve görüntüler net ve birbirinin aynıdır. Ölçümlerle her zaman, muayene edilen hastanın göz küresinin brüt ametropi formülüyle, olası astigmatlık ekseni hakkında, oldukça hızlı bilgi edinilir. Refraktometrenin kullanımı kolay ve hızlıdır. Elde edilen formül skiyaskopi, keratometri verileriyle, gözlük vermede yararlanılan öznel yöntemlerin sağladığı bilgiler ışığında bir oftalmolog tarafından yorumlanmalı, değerlendirilmelidir.

REFRAKTOMETRİ a. (fr. *réfractométrie*). Opt. KIRILMAÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

REFREF a. (ar. *refref*). *Esk.* **1.** İnce, yumuşak kumaş. **—2.** Minder, döşek. **—3.** Kenar saçağı, saçak. **—4.** Kuşların kanat tüyü. **—5.** Kuşların bol bulunduğu yer, çimenlik. **—6.** Dalları yere sarkmış olan ağaç.
—İsl. Hz. Muhammet'in miraca çıkarken bindiğine inanılan dört binekten sonuncusu olan doğaüstü varlık.

REFREFE a. (ar. *refrefe*). *Esk.* Kuşun kanatlarını açıp kapaması, oynatması.

REFS a. (ar. *refs*). *Esk.* Ayıp, terbiye dışı sözler söyleme.

REFŞ a. (ar. *refş*). *Esk.* **1.** Çapa, küçük kazma. **—2.** Büyük kulaklı olma.

—Esk. zool. Bir tür nehir kaplumbağası.

REFT a. (fars. *reften*'den *reft*). *Esk.* Gidiş, gelip gitme.
—Kur. tar. Yeniçerilerin Yeniçeri ocağı'nda tutulan künye defterlerinde *ayrıldı, gitti* anlamında kullanılan sözcük. (REFTİ de denirdi.)

REFTAR a. (fars. *reften*'den *reftār*). *Esk.* Gidiş, hareket, yürüyüş, salınış.

REFTE sıf. (fars. *reften*'den *refte*). *Esk.* **1.** Geçmiş, gitmiş: *Na-refte* (gitmemiş, gidilmemiş). **—2.** *Refte refte,* yavaş yavaş, azar, azar.

REFTİ a. Kur. tar. → REFT.

REFTİYE a. (fars. *reft* ve ar. *-iyye*'den *reftiyye*). İkt. tar. Osmanlı döneminde, ülke dışına çıkartılan mallardan alınan gümrük vergisi, dışsatım vergisi. (Tanzimat'tan sonra, bunun yerine "ihracat" sözcüğü kullanılmıştır.)

REFÜJ a. (fr. *refuge*). Şehirc. Çok geniş ve işlek bir yolun ortasında, yayaların yolu iki aşamada geçebilmesi için düzenlenmiş bordür taşlarıyla çevrili yer.

REFÜZE sıf. (fr. *refuser,* reddetmek, geri çevirmek'ten). **1.** *Bir kimseyi,bir şeyi (öneri, istek vb.) refüze etmek,* onu kabul etmemek, geri çevirmek. **—2.** *Refüze olmak,* bir kimse, bir öneri, bir istek vb. sözkonusuysa, kabul edilmemek, geri çevrilmek.

REG a. (fars. *reg*). Esk. anat. **1.** Damar. **—2.** *Reg-zen,* kan alan, hacamat yapan kimse. || *Reg-i can,* şahdamarı.

REG a. (fr. *reg*). Jeomorfol. Çoğunlukla daha ince parçalar halinde çözülmüş bir katın üzerine yerleşmiş bir jeolojik malzemenin (*çöl kaldırımı* denir) fiziksel çözülmesiyle oluşan, üst katı çakıllı çöl düzlüğü ve kaba mineral toprak.

REGA, Polonya'da ırmak, Batı Pomeranya'nın (Pomorze) kuzey yamacını akaçlar; 168 km.

REGAD a. (ar. *reğad*). *Esk.* **1.** Varlık, bolluk, refah. **—2.** Genişlik, enlilik.

REGAİBİYE a. Ed. Regaip gecesi için yazılan dinsel içerikli şiir; regaip kandilinde tekkelerde düzenlenen törenlerde besteyle okunurdu.

REGAİP a. (ar. *rağibe*'nin çoğl. *reğa'ib,* rağbet edilen şeyler, hediyeler). Arabi aylardan recep ayının ilk cumasına rastlayan gece. (*Leylei regaip, regaip gecesi* de denir).
—İsl. Hz. Muhammet'in ana rahmine düştüğüne inanılan gece. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müslümanlar tarafından kutsal sayılan bu gecede Tanrı'nın bağışlamasının, inayetinin ve rahmetinin bol olduğuna inanılır. Bu gece, kandiller yakılır; dua edilir, nafile ve kaza namazları kılınır. Eskiden regaip gecesinde tekke lerde özel törenler düzenlenirdi.

Regaip kandili, recep ayının ilk cuma gecesine rastlayan ve Hz. Muhammet'in ana rahmine düştüğüne inanılan gece. Müslümanlar tarafından kutsal sayılan ve kandiller arasında yer alan bu gecede mevlüt ve Kuran okumak, namaz kılmak, dua etmek yaygın bir gelenektir.

REGAL a. (fr. *régale;* belki de "krala özgü" anlamındaki lat. *regalis*'ten). Müz. Hava hazneli ve çarpan dilli, borusuz çalgı. (7-12 notalık bir klavyesi vardır. Antikçağ'dan XVIII. yy.'a kadar gözde bir çalgıydı.)

REGALİANUS (Quintus Nonius), Gallienus'un saltanatı sırasında (İ.S. 259) Tuna bölgesinde etkinlik gösteren zorba. Sirmium'da quadi halkı tarafından öldürüldü (260).

REGAMEY (Constantin), isviçreli besteci (Kiev 1907 - Lozan 1982). Varşova'da, sonra da Paris'te öğrenim gördü. Müzik konusunda kendi kendini yetiştirdi. 1942'de besteciliğe başladı. 1935-1939 arasında Varşova Üniversitesi'nde hint felsefesi dersleri verdi; 1946'da Freiburg'da, 1949' da da Lozan'da dilbilim profesörlüğüne atandı. Başlıca yapıtları: bariton ve orkestra için *İran şarkıları* (1942), *Yaylılar için müzik* (1953), *Kadın sesi ve piyano için 5 etüt* (1955-56). 1963'ten sonra tonal ve atonal müziklerin, hatta zaman zaman bunlara eklediği hint müziğinin bir bireşimini yaratmaya yöneldi (soprano, bariton ve orkestra için *Büyü dualan senfonisi,* 1967).

REGATA a. (ital. *regata,* meydan okuma, *regatar,* rekabet etmek, yarışmak'tan). **1.** Bir tür yelkenli ve motorlu yarış teknesi. **—2.** Eskiden, Venedik'te büyük kanalda yapılan ünlü kayık yarışlarına verilen ad.

REGEN, Almanya'nın Bavyera eyaletinde ırmak, Tuna'nın kolu (sol kıyıdan); 165 km. Böhmerwald'dan doğar ve Regensburg'da son bulur.

Régence *(la),* Fransa tarihinde, Louis XV'in henüz reşit olmadığı yılları (1715 -1723) kapsayan ve Louis XIV'ün, parlamentonun gücünü sınırlayan vasiyetinin gene parlamentoca iptalinden sonra, Orléans dükü Philippe II'nin kral naibi *(le Régent)* sıfatıyla ülkeyi yönettiği dönem.
"Büyük Yüzyıl"ın zihniyetine bir tepki olan la Régence döneminde, siyasal kurumlar yeniden canlandı, iktisadi yaşamda ve törelerde bir özgürleşme görüldü ve ittifaklar sistemi baştan düzenlendi. Bununla birlikte, geçmişten bu kopuş fazla sürmedi ve bir süre sonra yavaş yavaş yeniden eski geleneklere dönüldü.
1715-1718 arasında her şey yenilendi: saray mensupları Versailles'dan ayrılarak Paris'te Palais-Royal'e yerleştiler: bu yeni mekânda sefahat, eğlence, düşüncede ataklık, sanatlarda yeni zevkler önem kazandı. Louis XIV tarafından baskı altında tutulan saray soyluları yönetimde söz sahibi oldu: bakanların ve devlet bakanlarının yerini polysynodie* aldı (15 eylül 1715): sekiz konseyden meydana gelen bu yeni kurum, Louis XIV'ün mali, iktisadi ve dini siyasetinin tam tersini uygulamaya koyuldu. Ancak sonuç pek verimli olmadı. Dış siyasetteyse, İspanya'ya karşı İngiltere, Birleşik Eyaletler, ardından da Avusturya ile ittifak yapıldı.
Bu değişikliklerin yol açtığı düş kırıklıkları, Guillaume Dubois*'nın etkisinde kalan kral naibini, konseyleri kaldırmaya ve devlet bakanlıklarını yeniden kurmaya yöneltti. O dönemde kamuoyu, başarısızlığı derin bir toplumsal ve ahlaki bunalıma neden olan, banker Law*'ın gözüpek girişimiyle meşguldu.
1720'den sonra, özellikle hükümetin despotça yönetiminde kendini duyuran bir geleneğe dönüş ortaya çıktı. Önce kardinal (1721), ardından Başbakan (1722) olan abbé Dubois, dış siyasette tek söz sahibi kişi haline geldi ve eski ittifakları yenilemeye karar verdi (kralın İspanya infanta'sıyla evlenmesi). Janseniusçulara karşı izlenen sert politika (*Unigenitus* bulla'sı krallığın yasası oldu, 1720), colbertci fikirlerin yeniden uygulanması, saray mensuplarının yeniden Versailles'a yerleşmesi hep bu tutum değişikliğinin sonuçlarıydı.
16 şubat 1723'te Louis XV'in rüştünü ispat ettiği açıklandı ve naip haklarını ona iade etti.

Régence üslubu. De Cotte ve Boffrand bu üslubun önde gelen mimarlarıdır. Cephe süslemelerinde artık Louis XIV üslubunun ağırbaşlılığı görülmezse de, Louis XV üslubunun fantezisine de daha ulaşılmamıştır. Belli başlı süsleme motifleri (bunların desenleri Jean Lepautre, gravürleri de Pierre Lepautre tarafından yapılmıştır), bereket boynuzları, trophaeumlar, yunus başları, çiçekler, yapraklar, özellikle de deniz kabuklarıdır. Orléans dükünün mimarı G. M. Oppenordt ile desinatör Claude III Audran'ın iç dekorasyon alanında büyük etkisi olmuştur. Dekorlarda maymun figürleri giderek daha çok yer tutar. Dönemin en büyük ince marangozu Charles Cressent'dır. Üslubun özellikleri, karınlı konsolların altıyla masa kuşaklarının yay biçiminde profillendirilmesi, eğrilerin az kıvrımlı olmasıdır. Kuyumculuk yapıtlarında ağırbaşlı ve yalın çizgiler kullanılır.

Regency, bir üslubu belirtmek için kullanılan ingilizce sözcük. Bu üslubun en ünlü temsilcisi, italyan sayfiye evlerinden esinlenen ve yapılarında yalancı mermere geniş yer veren seçmeci mimar J. Nash' tır (Regent's Park, Londra). Regency üslubundaki mobilyalarda maun ağacı yeğlenmiş ve rahatlık ön planda tutulmuştur.

REGENER (Erich), alman fizikçi (Schleusenau, Bydgoszcz yakınında, 1881 - Stuttgart 1955). Önceleri atom fiziği ve temel elektrik yükünü belirleme konularında çalışmalar yaptı (1909), daha sonra stratosfer fiziğini ve kozmik ışınları araştırdı. Stratosfere gönderdiği sondaj balonları yükseltilerde ve Konstanz gölünün dibine yerleştirdiği aygıtlarla derinliklerde ölçümler yaparak kozmik ışınlar alanındaki incelemelerini geliştirdi. Özellikle Güneş püskürmelerinin bir kozmik ışıma kaynağı oluşturduğunu keşfetti. Son araştırmaları, su buharının düşük sıcaklıktaki buzun içinde doğrudan yoğuşmasıyla ilgilidir.

REGENSBURG, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Yukarı Pfalz'ın merkezi, Tuna'nın sağ kıyısında, Regen ırmağının Tuna'ya kavuştuğu yerin karşısında; 119 200 nüf. (1989). Regensburg, müzeler ve kütüphaneler bakımından zengin bir üniversite kentidir. Aynı zamanda bir ticaret, yönetim ve sanayi merkezidir; elektrikli gereçler yapımı, kimya, makine ve motorlu araç yapımı, tekstil, deri, besin sanayisi. —Yakınlarındaki Walhalla, 1830-1842 arasında L. von Klenze'nin Parthenon'u örnek alarak dor üslubunda yaptığı ve kral Ludwig I'in Germanya'nın büyük insanlarına adadığı bir tapınaktır.
—Tar. Adı, Germenler zamanında *Radasbona,* Roma egemenliğindeyken *Castra Regina* olan kent, limes'in üssü ve Markomanlar'a karşı düzenlediği seferde Marcus Aurelius'un genel karargâhıydı. Aziz Emmeram, VIII. yy. başında kentte hıristiyanlığı yaydı. Bavyera dükünün egemenliğine giren Regensburg'un yönetimine bir burggraf getirildi (IX. yy.); daha sonraları bu görev düklere geçti (1205). Bir ayrıcalık belgesi verilen (1207) Regensburg, imparatorluk serbest kenti (1245) ve ırmak ticaretinin geliştiği bir yer oldu. Reform sırasında, katoliklerle protestanları yakınlaştırmak üzere kentte toplanan diyet, Melanchthon ve Bucer'in uzlaşmaz tutumları yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı (şubat-temmuz 1541). Regensburg, Reform'u benimsedi (1542). Maximilian II, Rudolf'u Romalılar'ın kralı seçtirmek ve 1555 Augusburg barışı koşullarını korumak için protestan prenslerle "seçim kapitülasyonu"nu burada görüştü (1575). P. Joseph, Ferdinand ile barış antlaşmasını burada imzaladı (ekim 1639). Saksonya -Weimarlı Bernhard tarafından alınan kent, yeniden imparatorluk kuvvetlerinin eline geçti (1634) ve 1663'te Kutsal İmparatorluk diyetinin merkezi oldu. Yirmi yıl için imzalanan Regensburg mütarekesi (15 ağustos 1684) Louis XIV'e Strasbourg'u ve ağustos 1681'den önce onun birleştirdiği kentleri bıraktı. 1803'te Regensburg, Mainz başpiskoposu Dalberg'e verildi. 1810' da da Bavyera tarafından ilhak edildi.
—Güz. sant. İkinci Dünya savaşı'nda zarar görmeyen kent, Ortaçağ'dan kalma yapılar açısından çok zengindir: Sankt Peter katedrali (XIII.-XIV. yy.; önemli heykeller), St. Emmeram kilisesi (VIII. yy.'da benedikten manastırı olarak kuruldu, XI. yy.'da yeniden inşa edildi, XVIII. yy.'da Asam kardeşler tarafından "baroklaştırıldı"; XIII. yy.'dan kalma avlu), Alte Kapelle (IX.-XI. yy.'lardan kalma eski saray capellası), St. Jakob (heykellerde süslü bir taçkapısı bulunan XII. yy.'dan kalma roman üslubunda kilise), Prüfening'deki St. Ge-

L. L.



regal (XVIII. yy.)
Ulusal müzik konservatuvarı çalgı müzesi, Paris

J. Candelier



Régence üslubu
ağaç kaplamalı ve yaldızlı bronz kakmalı, biçimi kemanı andıran duvar saati (saat ve dakikaların yanı sıra, saniyeleri, günleri, ayları ve ayın evrelerini gösterir)
Süsleme sanatları müzesi, Lyon



Everts-Rapho

Regensburg
Tuna kıyısı ve St Peter katedrali

org (aynı yy.'dan kalmadır; duvar resimleri), Dominikaner (XIII. yy. gotik üslubu) vb. kiliseleri; eski belediye sarayı (XIV.-XV. yy.), çok sayıda ev. Ayrıca kentte Rönesans ve barok dönemlerinden kalma birçok yapı ve zengin müzeler vardır. Bunlar arasında Şehir müzesi ve Thurn und Taxis prensleri şatosu (XIX. yy.) sayılabilir.

Regensburg, Otto döneminde önemli bir tezhip merkezi, XVI. yy. başında da Tuna* üslubunun merkezi oldu.

Regensburg diyeti, 1630 yılında temmuzdan ekime kadar Regensburg'da toplanan İmparatorluk diyeti. Diyet sırasında Fransa temsilcisi P. Joseph, Habsburglar'ın çıkarlarına karşı Seçiciler'i kullandı. Regensburg diyeti Avrupa'daki fransız üstünlüğünün başlangıcını belirtir.

Regensburg Germen diyeti tutanağı, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nun parçalanmasına yol açan karar (1803). Lunéville antlaşması (1801), Ren'in sol kıyısında malları elinden alınan alman prenslerine tazminat verilmesini öngörüyordu. Görüşmeler Paris'te Napoléon ve ilgililerce satın alınan Talleyrand tarafından yürütüldü. Fransa'da hazırlanan karar, 24 mart 1803'te "tutanak" adıyla Regensburg diyeti tarafından onaylandı ve 27 nisanda da imparator Franz II tarafından onaylandı.

Tutanak, protestanlar yararına katolik prenslerin gücünü kırıyordu. Alman devletlerinin sayısı iyice azalmıştı. Serbest kentlerin sayısı da 51'den 6'ya indirildi (Bremen, Hamburg, Lübeck, Nürnberg, Augsburg ve Frankfurt) ve kilise prenslikleri laikleştirildi. Artık tek bir kilise seçicisi vardı: "imparatorluk başşansölyesi" ve "diyet başkanı" unvanlarıyla Regensburg'a nakledilen Mainz seçicisi. (→ DALBERG.) Bu tutanaktan başlıca yararlananlar; Paderborn, Hildesheim, Erfurt ve kısmen de Münster'i içine alarak genişleyen Prusya; Jülich, Zweibrücken ve Rheinland-Pfalz karşılığında Freising piskoposluğunu ve Passau piskoposluğunun da bir bölümünü alan Bavyera; Ren'in sağ kıyısında Basel, Strasbourg ve Speyer piskoposluklarının topraklarını ve Mannheim ve Heidelberg serbest kentlerini alan Baden prensiydi. Toscana dükü, Salzburg ve Eichstätt piskoposluklarını; Hannoverli Georg III, Osnarbrück piskoposluğu'nu; Avusturya da, Trento, Brixen piskoposluklarını ve Passau piskoposluğunun bir bölümünü aldı. Baden, Württemberg ve Hessen-Kassel protestan prensleri için seçicilikler ihdas edildi, protestanlar prensler kurulunda 54'e karşı 70 oya sahip oldular. Böylece Avusturya'nın Almanya'daki etkisi Fransa yararına geriliyordu.

Régent (le), Fransa tahtına ait mücevherler arasında yer alan, 137 kıratlık, çok saf elmas (Louvre, Apollon galerisi). 1701'de, Hindistan'da Golkonda bölgesinde bulundu, kaçak olarak dışarı çıkarıldı, 1702'de Thomas Pitt tarafından satın alındı. Le "Grand Pitt", 1717'de Philippe d'Orléans tarafından Taç için satın alınınca le "Régent" adını aldı. Louis XV'in kutsanma tacının ortasına konuldu, daha sonra Marie Leszczyńska tarafından kullanıldı. 1792'de çalındı, yeniden bulundu, Bonaparte tarafından satın alındı, önce Birinci Konsüllük kılıcının siperi üzerine, daha sonra da kutsanma ayini kılıcının üzerine taktırıldı. Daha sonra Charles X'un tacının tepesinde ve imparatoriçe Eugénie'nin tacında yer aldı. Ucunda bir toka bulunan yeni çerçevesi de aynı imparatoriçenin döneminde yapıldı.

Regent's Park, Londra'nın kuzey-batı'sında park; 1814'te J. Nash tarafından tasarlandı. Hayvanat bahçesi, gül bahçesi gibi bölümler içeren parkta birçok kolej bulunmaktadır.

REGER (Max), alman besteci ve eğitimci (Brand, Bavyera, 1873 - Leipzig 1916). Leipzig Üniversitesi'nde müzik müdürlüğü yaptı. 1907'de besteleme öğretmenliğine atandı. 1911-1914 arasında Meiningen'de saray orkestrasını yönetti. Besteleri arasında orkestra yapıtları (A. Böcklin'den esinlendiği 4 senfonik şiir; Mozart, Beethoven ve Hiller'in temaları üzerine üç dizi çeşitleme), org yapıtları (*Ein'feste Burg* üzerine *Fantezi-Koral; B-A-C-H üzerine fantezi ve füg* [1900]; 30 küçük *Koral prelüdü* [1914]), çok sayıda piyano yapıtı (*J. S. Bach'ın bir teması üzerine çeşitlemeler ve füg;* 2 piyano için *Giriş, passacaglia ve füg*) vardır. Koro ve orkestra için yazdığı pek çok yapıttan, alman şehitlerinin anısına bestelediği özlü *Requiem* (1915) ve kantatlar (*An die Hoffnung* ve *Hymnus der Liebe*, 1914) anılmalıdır. Büyük romantiklerin sanatından beslenen, Beethoven ve Brahms'a hayranlık duyan Reger, J. S. Bach'ın yapıtlarını büyük bir titizlikle incelemeyi kendine ilke edindi. Çeşitleme düşüncesinin egemen olduğu yapıtları sırayla geç romantik, yenibarok ve yeniklasik dönemlerden geçti.

REGESTA a. (lat. sözc.). Diplom. Aynı şansölyeliğe ya da aynı kişiye ait resmi belgelerin kronolojik dizisine, sözlü anlatıma dayalı kaynaklardan alınmış bilgiler katıldığı zaman verilen ad.

REGEYBAT sırtı, Büyük Sahra platformunun batı ucunda yer alan ve G.-B.'dan K.-D.'ya doğru, K.'deki Tinduf havzası ile G.'deki Taoudeni havzası arasında uzanan billurlu kütle. Aşınma sonucu dalgalı bir biçim alan bu kütlenin yanı başında inselbergler ve kuvarsitli sırtlar yükselir.

REGGAE a. 1960'ların sonlarında ortaya çıkan, ikili ve alışılmadık biçimde senkoplu ritmiyle (bu ritmin özgün yanı, kuvvetli zamanın gecikmesidir) ayırt edilen Jamaika kökenli popüler müzik.

—ANSİKL. Rhythm and blues ve Kuzey Amerika rock'ının, ska ve Trinidad'dan gelen calypso ritimleriyle kaynaşmasından doğan reggae, 1970'lerin popüler müziğinin başlıca kaynaklarındandı. Kökeninde disc-jockeyler vardır: diskotek-kamyonetlerine yerleştirdikleri "sound system'leriyle tüm adayı dolaşan disc-jockeyler, mikrofonda, günün moda şarkıları üzerine serbest doğaçlamalar yapmaya, dans meraklılarını coşturmaya ve güncel olayları yorumlamaya başladılar. Böylece, Jamaika reggae'sinin en sevilen biçimi olan "talk over"ı (hakkında konuşmak) buldular. Bunun en iyi temsilcileri, U-Roy, Big Youth, Taper Zukie ve Dillinger'di. "Talk over" üslubundan, tümüyle elektronik hilelere ve eko efektlerine dayalı olan ve "dub" denilen enstrümantal bir reggae üslubu doğdu. Reggae, şarkıcı Jimmy Cliff (*The Harder they come* filminin kahramanı), Bob Marley ve grubu Wailers sayesinde tüm adaya egemen oldu ve adada dans müziği olmaktan çok daha başka işlevler yüklendi. Gerçekte onu, dinsel ve devrimci bildirisini yansıttığı rastafaricilik*ten ayırmak güçtür. Reggae yıldızlarından çoğu (Peter Tosh, Burning Spear, Third World grubu, Toots and the Maytals) rasta ideolojisinin savunucusudur. Reggae, onlar için kutsal bir müzik, bir umut şarkısı, aynı zamanda da, "Babylon"un baskısına, yani beyazların iktidarına karşı mücadelede kullandıkları bir silahtır. 1975'ten başlayarak, Bob Marley'in elde ettiği başarılar sayesinde reggae, tüm dünyaca benimsendi. Ama, "kök"lerinden uzaklaşınca yozlaşmaya yüz tuttu.

REGGAN, esk. **Reggane,** Cezayir Sahra'sında (Adrar vilayeti) vaha, Nijer yolu üstünde; 22 700 nüf. Hurmalıklar. Eskiden, fransız nükleer deneme merkeziydi (ilk fransız atom bombası 13 şubat 1960' ta burada patlatıldı), 1967'de boşaltıldı. Bu alanın yerini Büyük Okyanus'taki deneme merkezi aldı.

REGGİANİ (Serge), italyan asıllı fransız şarkıcı, tiyatro ve sinema oyuncusu (Reggio nell'Emilia 1922). Sanat yaşamına 1939'da Théâtre des Arts'da başladı, J.-P. Sartre'ın *Séquestrés d'Altona*'sındaki Frantz kompozisyonu oyun yeteneğini ortaya koydu. Aynı zamanda sinemayla da ilgilendi (*Verona âşıkları* [les Amants de Vérone], 1948, A. Cayatte; *Sen, ben ve diğerleri* [Vincent, François, Paul et les autres], 1975, Cl. Sautet). Reggiani, 1966'dan başlayarak, B. Vian, G. Moustaki J.-L. Dabadie'nin yazdığı nitelikli şarkı sözleriyle turnelerde büyük başarı kazandı.

REGGİO Dİ CALABRİA ya da **REGGİO CALABRİA,** İtalya'da kent, Calabria'da il merkezi, Messina boğazı kıyısında; 178 620 nüf. (1990). Ulusal müze (tarihöncesi, Büyük Yunanistan arkeolojisi). 1908 depreminden sonra yeniden yapılmıştır. Tarım ürünleri pazarı (turunçgiller, şaraplar, zeytin, bergamot) ve sanayi (demir-çelik, kimya, besin) merkezi.

—*Reggio di Calabria ili,* 3 183 km^2; 592 521 nüf. (1989). İtalya yarımadasının güney-batı kesiminde uzanır; burada dağ ekseniyle kıyı arasında tepeler yer alır. Başlıca gelir kaynağı tarım ürünleridir.

—Tar. Euboia'daki (Eğriboz) Khalkis'in sömürgesi olan (İ.Ö. VIII. yy.) antik *Rhegion* (lat. *Regium*), 433'te Atina'ya katıldı. 387'de Siracusalılar tarafından hemen hemen yıkılan kent, 351'de onlardan kurtuldu. 282'de üslendirdiği bir roma garnizonuyla hem Bruttiallar'a, hem de Pyrrhos'a karşı korunmasını sağladı. İ.Ö. 89'da municipium durumuna geldi. Augustus, veteranuslar gönderdiği bu municipiumu *Regium Julium* olarak adlandırdı. Kent sonradan bizans (piskoposluk, başpiskoposluk durumuna getirildi) ve arap egemenlikleri altına girdi. 1060'ta Roberto Guiscardo tarafından alındı, XVI. yy.'da sık sık yağma edildi, 1783 ve 1908'de yer sarsıntılarıyla yıkıldı.

REGGIO dükü → OUDINOT.

REGGIO NELL'EMILIA ya da **REGGIO EMILIA,** İtalya'da kent, Emilia'da il merkezi, Po'nun kolu Crostolo'nun kıyısında; 130 835 nüf. (1990). Emilia yolu üstünde kurulan bu kent, bir ulaşım kavşağı ve büyük bir pazardır. Besin sanayileri. Elektrikli gereçler ve makine yapımı. Tekstil. Kereste sanayisi. Kimya. XIII.-XIX. yy. arasında yapılmış anıtlar. Müzeler. —*Reggio nell'Emilia ili,* 2 291 km^2; 415 355 nüf. (1989). Enza ile Secchia arasında, Po'dan Apenninler'e uzanır. Verimli toprağı sayesinde İtalya'nın en zengin illerindendir. Dağda yazın ve kışın oturabilecek birçok yer vardır.

—Tar. İ.Ö. II. yy. başında kurulan bir roma sömürgesi olan Reggio *(Regium Lepidum),* 410'da Gotlar tarafından yıkıldı. Bir lombard dukalığı (584), ardından bir lombard kontluğu olan ve lombard piskoposların yargılama yetkisine bağlanan kent, XI. yy.'da özgür komün durumuna geldi. Burjuvazisinin ticari etkinliğine çok da büyük zarar vermeyen bir dış ve iç çatışmalar döneminden sonra komün, Este ailesinin egemenliğine girdi (1289), sonra 1796'ya kadar Modena dukalığının yazgısını paylaştı. Napoléon I tarafından düklük durumuna getirilerek mareşal Oudinot'ya verildi, 1815'te Modena dukasına bırakıldı ve 1860'ta Piemonte'ye bağlanmayı talep etti.

REGHİN, Romanya'da (Mureş yönetim bölümü) kent, Tîrgu Mureş'in K.'inde; 28 000 nüf. Ağaç (müzik aletleri, spor gereçleri) makine, besin sanayileri. Etnografya müzesi.

Regia, Roma'da, Forum'un D.'sunda inşa edilmiş yapı. Eski Numa sarayı'yken, daha sonra büyük pontifex'in resmi konutu oldu. Regia, kentin resmi toplantı yeri olan Vesta tapınağı'nın bir eklentisiydi ve Cumhuriyet döneminde çeşitli dinsel törenler burada yapılıyordu. Mars'ın silahları, Salii kalkanları, pontifexlerin fastisi, konsüllerin fastisi, zafer fastısi ve başka belgeler Regia'da saklanıyordu.

REGILLUM. Tar. coğ. İtalya yarımadasında kent. Yakınlarında *Regillum gölü* (Tusculum yakınında) vardı; Romalılar, ayaklanan Latinler'i bu gölün kıyısında bozguna uğrattılar (İ.Ö. 499-496 arasında). Efsaneye göre iki süvari (Dioskurlar) roma süvari birliklerinin başına geçerek zafer kazanılmasını sağladılar ve zafer müjdesini Roma'ya ulaştırdılar; Romalılar da onların onuruna Forum tapınağını yaptırdılar.

REGİNA, Kanada'da kent, Saskatchewan'ın merkezi; 175 000 nüf. (1991). Katolik başpiskoposluk ve anglikan piskoposluk. Hem demiryolu kavşağı hem de bir yönetim, ticaret (tahıllar) ve sanayi (demir-çelik, petrol rafinerisi) merkezidir. Üniversite.

REGİNO VON PRÜM, kronikçi (öl. Trier 915). Prüm'de (892-899), sonra Trier'deki Sankt Martin kilisesi'nde başpapazlık yaptı, 906'ya kadar gelen bir *Khronik* yazdı.

REGİO a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Roma kentinde mahalle. (Servius Tullius kenti numaralanmış 4 bölgeye [Suburbana, Esquilina, Collina ve Palatina], Augustus ise 14 bölgeye ayırmıştı; bu bölgeler de 263 *vici*'ye bölünmüştü. Bunlara, capellaların ve ibadet yerlerinin bakımı için seçilen ve görevlendirilen *magistri vicorum*'lar başkanlık ederdi. Curatorlar, Hadrianus'tan başlayarak regio'ların başına getirildi.)

RÉGIO (José Maria DOS REIS PEREIRA, **José** — denir), portekizli yazar (Vila do Conde 1901 - *ay. y.* 1969). Şiirlerinde (*Carrefours de Dieu* [fr. çev.], 1936; *le Cantique interdit* [fr. çev.], 1968; *la Révolte du soir* [fr. çev.], 1971), en sevdiği temalar olan Tanrı ile insan, ruh ile beden, bireyle toplum arasındaki çatışmayı işledi. Oyunlarında (*Jacob et l'Ange* [fr. çev.], 1940; *le Salut du monde* [fr. çev.], 1953), romanlarında ve öykülerinde (*Colin-Maillard* [fr. çev.], 1934; *la Vieille Maison* [fr. çev.], 1945-1966) de aynı temalara rastlanır. *Presença* adlı derginin kurucularından olan Regio, denemeler, edebiyat eleştirileri, anılar da kaleme aldı: *Autou de l'expression artistique* (fr. çev) [Sanatsal anlatımın çevresinde], 1940; *Essai d'interprétation critique* (fr. çev.) [Eleştirel yorum üzerine deneme], 1964; *Confessions d'un homme religieux* (fr. çev.), 1971.

REGİOMONTANUS (Johann MÜLLER, daha çok — adıyla tanınır), alman gökbilimci ve matematikçi (Königsberg 1436 - Roma 1476). Peuerbach'ın öğrencisiydi. Yunanca üstüne bilgisini yetkinleştirmek için İtalya'ya, kardinal Bessarion'un yanına gitti ve uzun yıllar orada kaldı. Özellikle 1472 kuyrukluyıldızı'nı gözlemledi ve bu konuda bir kitapçık yazdı. 1475'te papa Sixtus IV, Regiomontanus'u Roma'ya çağırarak takvim reformu çalışmalarını yönetmesini istedi ve onu Regensburg piskoposluğuna atadı. Ancak Regiomontanus bir yıl sonra vebadan öldü. 1533'te yayımlanan düzlemsel ve küresel trigonometri kitabı *De triangulis omnimodis* ve *Almagest*'in Peuerbach tarafından başlanan yorumu *Epitome in Almagestum Ptolemaie,* kendinden sonra gelen bilim adamlarını derinden etkiledi.

REGİSTAN → RİGİSTAN.

REGİSTAN, Afganistan'ın güneyinde çorak bozkır, Hilmend'in sol kıyısında.

REGL a. (fr. *règle*). [Kadınlarda] ÂDET'in eşanlamlısı.

REGLA, Küba'da (Havana ili) liman kenti, Havana körfezinin güney-doğu kıyısında; 36 000 nüf. Havana kentinin sanayi (metalürji, petrol rafinerisi, ambarlar) banliyösü.

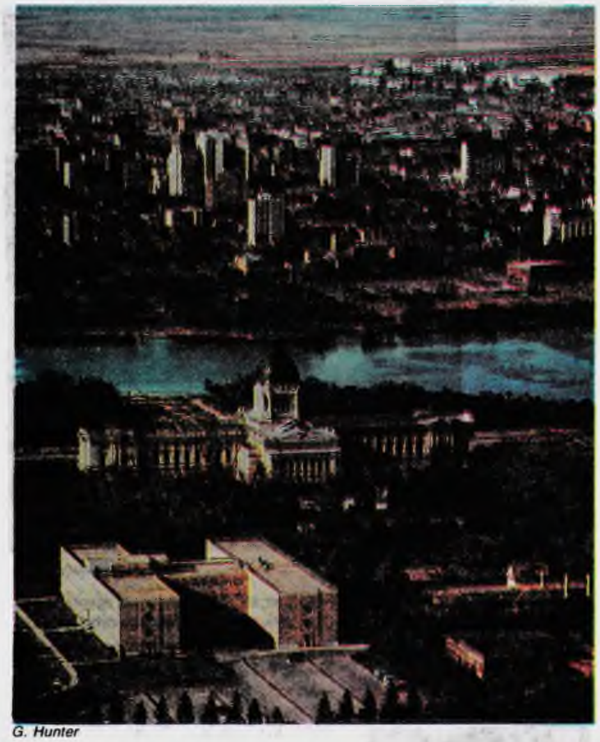
REGLAN sıf. (öz. a. lord *Raglan*'dan). Terz. Giysilerde omuzları kaplayan ve yakaya değin uzanan kol için kullanılır: *Reglan kollu ceket.*

◆ a. Giy. Kırım savaşı'ndan sonra (1855) Avrupa'da moda olan pelerinli palto. (Lord Raglan tarafından giyildikten sonra moda olduğundan paltoya ve bu paltonun kol kesimine onun adı verildi.)

REGLİNG (Kurt), alman nümismat (Berlin 1876 - *ay. y.* 1935). 1899'da Berlin Para ve madalyalar müzesi'ne girdi; sonra bu müzenin yöneticiliğine getirildi. *Die griechischen Münzen der Sammlung Warren* (Warren koleksiyonundaki yunan sikkeleri) [1906], *Die antike Münze als Kunstwerk* (Sanat yapıtı olarak antik sikkeler) [1924], *Die Münzen von Priene* (Priene sikkeleri) [1927] adlı çalışmaları yayımladı. Berlin'de yayımlanan *Zeitschrift für Numismatik*'in (Nümismatik dergisi) yöneticilerinden biriydi.

REGMATİZM a. (fr. *rhegmatisme;* yun. *rhegma, -atos,* kopuk, kırık'tan). Yerbil. Kara kabuğunun, arka arkaya gelen tektonik oluşumlar sırasında yerinden oynayan derin kırıklarından kaynaklanan jeolojik süreçlerin tümü.

REGNAUDİN (Thomas), fransız heykelci (Moulins 1622 - Paris 1706). F. Anguier'nin öğrencisiydi; *Henri II de Montmorency'nin mezarı*'nda (Moulins lisesi) ustasına yardım etti. Özellikle de Versailles'daki *Nympheler'in hizmet ettiği Apollon* grubu, *Ceres* havuzu ve büyük havuzu süsleyen *Loire* ve *Loiret* bronzları için Girardon ile birlikte çalıştı.



G. Hunter

Regina'dan bir görünüm (Wascana gölü kıyısında Parlamento binasıyla)

REGNAULT (Jean-Baptiste, *baron*), fransız ressam (Paris 1754 - *ay. y.* 1829). Bardin ve Lépicié'nin öğrencisi, David'in çağdaşıydı. 1776'da Roma ödülü'nü kazandı. Tarihsel tabloların yanı sıra portreler yaptı. Biçimlerin birbirine esnekçe eklemlendiği, parlak ve tatlı renklerin kullanıldığı üslubunu, bolognalı büyük ustaları ve antikçağ sanatını incelemesine borçludur (*Akhilleus'un eğitimi,* Akademi'ye kabul ediliş yapıtı, 1783, Louvre; *Özgürlük ya da ölüm,* 1795, Hamburg; *Paris'*

Bk. resim sayfa 9746

in seçimi, 1812, Detroit; *Io,* 1827, Brest).

REGNAULT (Henri Victor), fransız fizikçi ve kimyacı (Aachen 1810 - Paris 1878). Öğrenimini Politeknik okul'da ve Madencilik okulu'nda tamamladı, 1840'ta Politeknik okul'da kimya profesörü olarak Gay-Lussac'ın yerine geçti ve Bilimler akademisi üyesi oldu. Çalışmaları çok geniş bir alanı kapsamaktadır ve ölçümlerinin kesinliği dikkat çekicidir. Bunlardan en önemlileri, akışkanlar statiğinin incelenmesi, doymuş su buharı basıncının ve buharlaşma ısısının, gazların özgül ısılarının, cıvanın genişlemesinin, gazların ve buharların yoğunluklarının, sesin havada yayılma hızının ölçümlesidir. Kimya alanında, alkaloitleri inceledi ve etilenin klorlu ornatma türevlerini hazırladı. 1835'te vinil klorürü, 1839'da karbon tetraklorürü buldu.

B. N., Paris



Regiomontanus
gravür (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

Thomas Regnaudin
Yaz (*Ceres* olarak kişileştirilmiştir)
Le Brun'ün bir desenine göre gerçekleştirilmiş kurşun heykel grubu (1674) [Versailles şatosu'nun bahçelerindeki Yaz havuzu]

Rosine Mazin





Ralph Klemhempe

Jean-Baptiste Regnault
Özgürlük ya da ölüm (1795)
Kunsthalle, Hamburg

Fotoğrafçılık alanında, izhar etkeni olarak pirogallik asidin özelliklerini ortaya koydu.

J. Boyer



Henri Victor Regnault

REGNAULT ya da **REGNAUD DE SAİNT-JEAN-D'ANGELY** (Michel, —*kontu*), fransız siyaset adamı (Saint-Fargeau 1761 - Paris 1819). Avukattı, Etats généraux üyeliğine seçildi (1789), kralcıların arasına katıldı, Mirabeau'ya karşı çıktı ve kralın kaçışının yol açtığı önlemleri aldırttı (1791). Ağustos 1793'te tutuklandı ve kaçtı. Thermidor'dan sonra Fransa'ya döndü, 1802'de içişleri bölümünün başına getirildi. Kendisini çok beğenen Napoléon'un birçok tasarısını meclisler karşısında savundu. Yüz Gün sırasında milletvekili ve Devlet bakanıydı, Waterloo'dan sonra Napoléon'u, tahttan ayrılmaya ikna etti.

Règne animal distribué d'après son organisation *(le)* [Doğal yapılarına göre sınıflandırılmış hayvanlar âlemi], Cuvier'nin yapıtı (1817; genişletilmiş ikinci baskı, 1829-30). Bu yapıtta genel bir hayvanlar âlemi tablosu vermek isteyen Cuvier, temeli özelliklerin birbirine bağımlılığı olan yeni bir sınıflandırma sistemine (doğal yöntem) dayanarak, hayvanlar âlemini omurgalılar, yumuşakçalar, eklemliler ve ışınlılar biçiminde dört sınıfa ayırır. Yaklaşık yirmi ciltten oluşan bu ana yapıtın, birçok ayrıntıları aşılabilmiş olmakla birlikte, araştırma yönteminin verimliliği bakımından hâlâ seçkin bir yeri vardır. Yapıtın renkli levhalardan oluşan resimlemesi üstün bir nitelik taşımaktadır.

Dario de Regoyos
Manzara
Güzel sanatlar müzesi, Bilbao

Bilbao müzesi



REGNİ. Tar. coğ. Hıristiyanlık çağının başlangıç döneminde bugünkü Surrey ve Sussex'e yerleşmiş Güney Britanya halkı.

RÉGNIER (Mathurin), fransız şair (Chartres 1573 - Rouen 1613). Philippe Desportes'un yeğeni. 1594-1605 yılları arasında Roma'da diplomatik görevlerde bulundu. Desportes'un ölümünde sarayın resmi şairleri arasına katıldıktan kısa süre sonra öldü. Beş eleji, üç mektup ve birkaç açık saçık şiirin dışında 1608-1613 arasında yayımlanan on dokuz *Satires* yazdı. Bunlardan biri olan *Satire à Rapin*, şiiri, katı kurallara bağlı bir kurgu olarak gören Malherbes'in biçimci anlayışına karşı, özgür esini ve coşkuyu savunmasıyla özel bir önem taşır.

RÉGNIER (Henri DE), fransız yazar (Honfleur 1864 - Paris 1936). Parnasçılıktan simgeciliğe (*Poèmes anciens et romanesques*, 1887-1889; *les Jeux rustiques et divins*, 1897) geçtikten sonra yeniden parnasçılığa döndü (*les Médailles d'argile*, 1900; *Flamma tenax*, 1922-1928); ayrıca masallar ve romanlar kaleme aldı (*la Double Maîtresse*, 1900; *la Pécheresse*, 1920). [Fr. akad., 1911.]

REGNİTZ, Almanya'da ırmak, Main'in sol kıyıdan kolu; 168 km (havzası 7 515 km^2). Nürnberg yerleşme alanının batısında. Rednitz ve Pegnitz ırmaklarının birleşmesinden oluşur ve Bamberg'in aşağı kesiminde Main'e kavuşur. Ren-Main-Tuna suyolu, kısmen Regnitz'in çığırını kullanır.

REGOLACI ya da **REGULACI** a. (fr. *régulateur*'den). Konfeksiyon sanayisinde, ustanın ayırdığı parçaları makinecilere dağıtan ve işin düzenli yürümesini sağlayan kimse.

REGOLİT a. (fr. *régolite*). Jeomorfol. ALTERİT'in eşanlamlısı.

REGOSOL a. (fr. *régosol*). Pedol. Pekişmemiş malzeme üzerinde bulunan, aşınma ya da iklim koşulları (çöl) nedeniyle yumuşak bir kayacın, limonlu ya da kumlu bir katkının çözülmesiyle oluşan kaba mineral toprak.

REGOURDOU mağarası, Lascaux (Montignac komünü, Dordogne) yakınında tarihöncesi mağara; 1957'de bulundu. Burada, La Quina tipinde bir moustier endüstrisi ortaya çıkarıldı. Katmanlardan birinde neandertal insanı kalıntıları içeren bir mezar ele geçirildi.

REGOYOS (Darío DE), ispanyol ressam (Ribadesella, Asturias, 1857 - Barcelona 1913). C. de Haes'in öğrencisiydi. Brüksel'de, Essor grubuyla sergi açtı. Verhaeren'in yazdığı, Regoyos'un resimlediği *l'Espagne noire*, 1899'da yayımlandı. Regoyos'un en dikkate değer yanı Cézanne, Gauguin, özellikle de Seurat'ya duyduğu hayranlıktır. Kuzey İspanya'ya büyük sevgi besleyen bu sanatçının taze ve diri yapıtları Bilbao müzesi'ndedir.

REGRESYON a. (fr. *régression*'dan). Denizbil. → DENİZÇEKİLMESİ.
—İstat. → BAĞLANIM.

RÉGUA ya da **PESO DA RÉGUA,** Portekiz'de kent (Vila Real yönetim bölümü) kent, Vila Real'in G.'inde Duero'nun yakınında; 6 000 nüf. Porto şarapları kalite kontrol kuruluşunun ve şarap pazarlama etkinliğinin merkezi.

Regula falsi. Says. çözlm. ORANTILI PARÇA*LAR YÖNTEMİ'nin eşanlamlısı.

REGULACI → REGOLACI.

REGULARİA a. Zool. DÜZENLİDENİZKESTANELERİ altsınıfının bilimsel adı.

REGULİDAE a. Zool. ÇALIKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

REGULUS a. Küçük bedenli (8-9 cm), gri-yeşil tüylü, başında siyah lekeler ve sarı-turuncu bir şerit bulunan çalıkuşu cinsi. (Sinekkapangiller familyası ya da çalıkuşugiller familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Avrasya'nın büyük bölümüne yayılan çalıkuşu *(Regulus regulus)* ile sürmeli çalıkuşu *(R. ignicapillus)* Türkiye'de de bulunur. Her iki tür de ormanda yaşamayı sever, böcekler ve larvalarla beslenir.

REGULUS (Marcus Atilius), fedakârlığı ve verdiği söze bağlılığıyla ünlü romalı general. Birinci Pön savaşı sırasında Kartacalılar tarafından esir alındı (İ.Ö. 256). Esirlerin para karşılığı özgürlüklerinin verilmesini ve barış koşullarını görüşmek için, geri döneceğine söz vererek Roma'ya gitti. Senato'yu düşmanın koşullarını kabul etmekten caydırdı ve Kartaca'ya döndü. Burada işkenceyle öldürüldü.

REGULUS, Aslan* takımyıldızının en parlak yıldızı. Kadiri 1,3. Tayf tipi B 8. Uzaklık 85 ıy.

REGULY (Antal), macar etnograf ve dilbilimci (Zirc, Veszprém bölgesi, 1819 - Peşte 1858). Ural bölgesinde ve Baltık kıyılarında yaptığı araştırmalarıyla fin-ugur dillerinin (vogulca, ostyak, çeremisçe) karşılaştırmalı dilbilgisine katkıda bulundu.

REGUR a. (fr. *régur*). Pedol. VERTİSOL' un eşanlamlısı.

REGÜLATÖR a. (fr. *régulateur*). Bayınd. Kanallar üzerine kurulan ve debi ne olursa olsun, prizler yakınında su düzeyini az çok sabit tutmaya yarayan yapı. (Eşanl. BAĞLAMA.)
—Dy. *Fren regülatörü*, demiryolu taşıtlarında, frenleme sırasında tekerleklerin kaymasını önlemeye yarayan düzenek.
—Elektrotekn. *Gerilim regülatörü*, elektrik şebekelerindeki gerilim dalgalanmalarını geçici olarak gidermeye yarayan ve özellikle, kimi alıcılara değişmez bir gerilim sağlamak için kullanılan düzenek.
—Hidr. pnöm. DÜZENLEYİCİ'nin eşanlamlısı.
—Oto. Bir motorun dönme hızını sınırlamayı sağlayan aygıt. (Regülatör, eskiden Watt göstergesine benzeyen küçük ağırlıklı bir dengeleyici sistemle eylemsizlik ilkesine göre, yani değişim genliğini sınırlandıran karbüratör kelebeğinin açıklığına etkiyerek çalışırdı; günümüzde yalnız, yakıt püskürmesini ayarlamak için ağır taşıtlarda kullanılır.) ‖ Şarj dinamosunun ya da alternatörün sağladığı gerilim ve akımı elektrik donanımının gereksinimlerine göre düzenleyen aygıt. (Bu regülatörler genellikle elektroniktir.)
—Siber. AYARLAYICI'nın eşanlamlısı.
—Tarım. *Büyüme regülatörü*, bitkilerin gelişmesini değiştirebilen doğal ya da bireşim ürünü madde. (Bu gibi maddeler, tahılların sap uzunluğunu kısaltmak, ağaççıkların ya da çiçekli bitkilerin büyümesini frenlemek, meyve bağlamayı çabuklaştırmak ya da geciktirmek için kullanılır.)

REH → RAH.

REHA a. (fars. *rehā*). *Esk.* **1.** Kurtuluş, kurtulma. **—2.** Reha bulmak, kurtulmak, kaçmak. **—3.** *Reha-feşan, reha-kâr* kurtarıcı. ‖ *Reha-kâran*, kurtarıcılar. ‖ *Reha-yab*, kurtulan, kaçan, yolcu olan. ‖ *Reha-yafte*, kurtulmuş.

REHA a. (ar. *rehā'*). *Esk.* **1.** Genişlik, bolluk. **—2.** Zenginlik, varlık içinde olma. **—3.** Gevşeklik.

REHA, soyadı **Eken,** türk futbolcu (Mersin 1926). Futbola Galatasaray'da başladı (1943). Santrfor mevkisindeki başarılı oyunuyla adını duyurdu; sert şutları ve güç pozisyonlarda attığı gollerle tanındı.

Ağabeyi Bülent Eken* ile birlikte uzun yıllar Galatasaray formasını giydi; üç kez milli oldu.

REHABİLİTASYON a. (fr. *réhabilitation*). Sakatları ve uzun bir hastalıktan kalkıp iyileşmekte olan hastaları işe alıştırmak, bir meslek sahibi olmalarını sağlamak amacıyla yapılan eğitim.

—ANSİKL. Rehabilitasyon, özellikle sakatlara ve uzun süre tedaviyi gerektiren bir hastalık (verem, çocuk felci, cüzam, akıl ve sinir hastalığı, vb.) geçirmiş olanlara tek tek ya da topluca uygulanır. Bu konuda uzmanlaşmış kişilerle bunların çalıştığı kurumlar bunu üstlenir. Türkiye'de resmi ve özel çeşitli rehabilitasyon kurumları vardır. Bunların ilki 1958'de Ankara'daki Lepra hastanesi'nde kurulan ve sonradan Ankara Tıp fakültesi'ne bağlanan Rehabilitasyon merkezi'dir.

REHABİN ya da **REHABİNE** çoğl. a. (ar. *ruhbān*'ın çoğl. *rehābin, rehābine*). *Esk.* Rahipler, papazlar.

REHAİN çoğl. a. (ar. *rehine*'nin çoğl. *rehā'in*). *Esk.* Rehin olarak tutulan şeyler, rehineler.

REHAMET a. (ar. *reḥāmet*). *Esk.* Sesin ya da sözün yumuşak, ince, tatlı ya da yavaş olması.

REHAMNE kütlesi, Batı Fas'ta kütle. Dukkele ovasına egemendir. G.'inde Gantur platosu, K.'inde derine gömülmüş Um er-Rebia vadisi, D.'sunda Behire çöküntü alanı vardır. Çok az tarım yapılan Rehamne kütlesinde koyunlar için otlaklar uzanır.

REHASET a. (ar. *reḥāşet*). *Esk.* **1.** Tazelik. **—2.** Ucuzluk.

REHAVET, -ti a. (ar. *reḥāvet*). **1.** Bedeni kaplayan gevşeklik, ağırlık. **—2.** Tembellik, uyuşukluk. **—3.** *Rehavet çökmek, rehavet basmak,* bir ağırlık, gevşeklik içinde kalarak uyumak istemek: *Üzerime bir rehavet çöktü, ağzımı açıp konuşamıyorum.*

REHAVİ a. (fars. *Rehā*, Urfa şehrinin adından *rehāvī*). *Esk.* **1.** Urfalı, Urfa'dan olan. **—2.** Çalgılı kutu ya da saat.

REHAVİ a. Müz. Türk müziğinde, birbirine yakın iki makamın ortak adı. (Birinci tür rehavinin, rast makamından tek farkı, yegâh [*re*] perdesi üzerindeki rast dörtlüsünün sıkça kullanılmasıdır [bu dörtlü, rast makamında da kullanılabilir]. İkinci tür rehavi ise, bayati makamına, rast beşlisi eklenerek oluşturulmuş bileşik bir makamdır. Bu makamın karar sesi, rast [*sol*] perdesidir.)

REHAVİ-GERDANİYE a. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ-GEVEŞT a. Türk müziğinde Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ-MAYE a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ-NEVRUZ a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ-SELMEK a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ-ŞEHNAZ a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REHAVİ sıf. (fars. *rehā* ve *-ī*'den *rehāyī*). *Esk.* Kurtulmuş.

◆ a. Kurtulma.

REHB ya da **REHEB** a. (ar. *rehb, reheb*). *Esk.* **1.** Korku, ürkme. **—2.** *Rehb ü heras,* korku.

REHBANİYET a. (ar. *rehbān* ve *-iyyet*'ten *rehbāniyyet*). *Esk.* Dünyadan el etek çekerek yaşama, inzivaya çekilme, keşişlik.

REHBER a. (fars. *reh*, yol ve *ber*, gösteren'den *rehber*). **1.** Yol gösteren kimse; kılavuz: *Turist rehberi. Kenti gezmek için yanımıza bir rehber aldık.* **—2.** Bir kimseyi, bir topluluğu yönlendiren, onlara yol gösteren, kimse; kılavuz.

—Ask. denizc. *Rehber gemi*, bir filo ya da filotilanın en önünde giden gemi. (Diğer gemiler, rehber geminin vereceği rota ve hıza uyar, mevkilerini rehber gemiye göre ayarlar.)

—Dağc. Dağda bir ya da birkaç kişiye yol gösteren diplomalı profesyonel dağcı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Rehberi derya*, kıyıların ve limanların doğal yapılarını, akıntılarını, dip yapısını, ayrıca gemi seyriyle ilgili her türlü bilgiyi içeren kılavuz kitap.

—Eğit. *Rehber öğretmen*, okulda rehberlik etkinlikleri bakımından kendi kümesine düşen öğrencileri yakından tanımak, onların kişisel ya da derslerle ilgili sorunlarını çözmek, çalışmalarında ve toplumsal ilişkilerinde başarılarını artırmak ile görevli öğretmen.

—Matbaac. *Rehber koyma*, KROS* KOYMA'nın eşanlamlısı.

—Postc. *Telefon rehberi*, telefon abonelerinin adreslerini, telefon numaralarını, mesleklerini veren kitap. (Dünyanın birçok yerinde geleneksel telefon rehberlerinin yerine, kullanıcının evine yerleştirilen bir terminalden izlenebilen elektronik rehberlerin kullanımı giderek artmaktadır.)

—Tur. Ziyaretçilere ve özellikle turistlere gezip görmek istedikleri yerleri tanıtıcı bilgi vermeyi ve onlara eşlik etmeyi meslek edinmiş kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Dağc. İlk rehberler, bölgeyi tanımaları ve fiziksel dayanıklılıkları nedeniyle dağ halkı içinde avcılar ve kristal oymacılar arasından çıkardı. Bunlar XIX. yy.'da Alpler'deki başlıca dorukların fethinde önemli bir rol oynadılar.

Çeşitli tırmanma okullarının açılmasına ve burada verilen eğitime bağlı olarak "amatör" dağcıların teknik düzeyinin yükselmesi, rehberlik kurumunu geçici bir süre tehdit etti. Ama bugün rehberlerin en iyi dağcılar oldukları kabul edilir. Çeşitli ülkelerde rehberlik devlet tarafından yasalarla düzenlenir. Resmi diplomalı rehberler uluslararası üne sahip birçok rehberlik kuruluşunda (örneğin Fransa'da Chamonix'de olduğu gibi) görev yaparlar (1821'den bu yana). Türkiye'de ise rehberliği kurumlaştırma çalışmalarına başlanmıştır. Bugün bu işlevi belli ölçüde, Başbakanlık Gençlik ve spor genel müdürlüğü'ne bağlı Dağcılık federasyonu'nun özel yönetmeliklere dayanarak açtığı sınavlar sonucu seçilen ve görevlendirilen dağ mihmandarları üstlenmiştir.

—Tur. Türkiye'de rehberlere ilişkin yetkiler, Turizm bakanlığı'nın teşkilat ve görevleri hakkındaki kanun hükmünde kararname ile bakanlığın Eğitim genel müdürlüğü'ne verilmiştir. Buna göre turizm sektörünün eğitilmiş eleman gereksinimini saptamak, planlamak ve eğitim programlarının uygulanmasını sağlamak Eğitim genel müdürlüğü'nün görevleri arasındadır. Rehberlerin kurs, sınav, çalışma izinleri ve denetimle ilgili işlemleri bakanlığın talimatı uyarınca düzenlenip yürütülür.

REHBERİ a. (fars. *rehber* ve *-ī*'den *rehberī*). *Esk.* Kılavuzluk, rehberlik, yol göstericilik.

Rehberi hürriyet, kolağası Resneli Niyazi'nin geyiğine verdiği ad. Abdülhamit II yönetimine karşı ayaklanarak Makedonya'da dağa çıkan subayların başında yer alan kolağası Niyazi, dağlarda bulduğu bir geyiği yanında gezdirmeye başlayarak hayvana "Rehberi hürriyet" adını verdi. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a getirdiği geyiğin, sonradan yazdığı anılarında, Tanrı tarafından gönderilen bir yol gösterici olduğunu öne sürdü. İkinci meşrutiyet'i izleyen günlerde geyik İstanbul'da büyük üne kavuştu, Gülhane parkı'nda halka gösterildi. Resneli Niyazi ile birlikte çekilen fotoğrafı kartpostallara basılarak elden ele dolaştı.

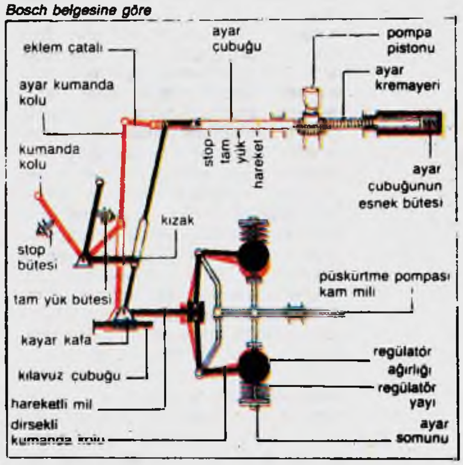
REHBERLİK a. **1.** Yol gösterme, yönlendirme işi; kılavuzluk. **—2.** Okulda, öğrencilerin sorunlarıyla ilgili çalışmaları kapsayan etkinlik: *Rehberlik dersi.* **—3.** *(Bir kimseye) rehberlik etmek,* bir kimseye doğru yolu bulmasında, doğruyu seçmesinde yol göstermek, yardımcı olmak; kılavuzluk etmek.

—ANSİKL. Rehberlik birçok kişi ve kuruluşun katıldığı kapsamlı bir etkinliktir. Anne ve babaların yanı sıra çeşitli eğitsel, sınai, toplumsal, dinsel ve siyasal kurumlar aracılığıyla sağlanır. Rehberlik bireyin kendi yeteneklerini kavraması için gerekli bilgilerin verilmesini amaçlar. Başarılı bir rehber kişinin sorunlarını onun adına çözmeye kalkışmaz, çünkü topluma uyum sağlama, her insanın kendisinin çözmek zorunda olduğu bireysel bir sorundur. Rehberin temel işlevi ise düşüncelerini açıklığa kavuşturması için kişiye yardımcı olmaktır.

Lise ve yüksekokullar, sanayi kuruluşları, toplumsal hizmet büroları, cezaevleri ve ordu gibi kurumlarda rehberlik hizmetleri, uzman rehber ya da rehber psikologlar eliyle yürütülür.

REHBET a. (ar. *rehbet*). *Esk.* **1.** Korku. **—2.** Çekingenlik, yılgınlık.

Bosch belgesine göre



Diesel motorunda kullanılan püskürtme pompası regülatörünün şeması

REHE → JIHI.

REHEB → REHB.

REHEBAT çoğl. a. (ar. *rehbet*'in çoğl. *rehebāt*). *Esk.* Korkular, çekingenlikler.

REHGÜZAR ya da **REHGÜZER** a. (fars. *reh* ve *güzār, güzer*'den *reh-güzār, reh-güzer*). *Esk.* Yol üstü, geçit, geçilecek yer.

REHİDE sıf. (fars. *rehīden*'den *rehīde*). *Esk.* Sıkıntıdan, dertten kaçan, sıkıntıdan kurtulmuş.

REHİN, -hni a. (ar. *rehn*). **1.** Bir borca karşılık güvence olarak alıkonulan şey; tutu: *Bir şeyi rehin bırakmak.* **—2.** *(Bir şeyi) rehin etmek,* onu rehin olarak vermek. ‖ *Bir şeyi rehine koymak, rehine vermek,* ödünç alınan para karşılığında geri alınmak koşuluyla değerli bir şeyi rehin olarak vermek. ‖ *Bir kimseyi rehin almak,* onu birtakım vaatlerin, uyarıların ya da isteklerin yerine getirilmesi için alıkoymak ya da baskı aracı olarak tutsak etmek.

—Huk. Bir alacağın yerine getirilmemesi durumunda, hak sahibine rehnedilen eşyayı paraya çevirterek üzerinden öncelik-



sürmeli çalıkuşu
(Regulus ignicapillus)

le alacağını alma yetkisini veren ayni hak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Taşınır rehni* ya da *menkul rehni*, taşınır bir eşya, bir hak ya da alacak üzerinde kurulan ve alacaklıya sözkonusu eşya hak ya da alacağı paraya çevirerek alacağını alma yetkisini veren ayni hak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Taşınmaz rehni* ya da *gayrımenkul rehni*, taşınmaz eşya üzerinde kurulan ve alacaklıya sözkonusu eşyayı satarak üzerinden öncelikle alacağını almak yetkisini veren ayni hak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İc. ifl. huk. *Rehin açığı belgesi*, rehnin paraya çevrilmesi yoluyla yapılan icra takiplerinde, rehinli eşyanın satışı sonunda elde edilen paranın alacağı karşılamaması halinde, alacaklının isteği üzerine, icra dairesi tarafından verilen belge. (İki tür rehin açığı belgesi vardır: geçici rehin açığı belgesi ve kesin rehin açığı belgesi. Geçici rehin açığı belgesi takip süresince, kesin rehin açığı belgesi ise takip sonuçlandıktan sonra verilir. Kesin rehin açığı belgesi borç ikrarını içeren bir senet niteliğindedir.) || *Rehnin paraya çevrilmesi*, rehin verilmiş eşyanın icra dairesi tarafından paraya çevrilerek alacaklıya ödenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. *Rehn-i müstear*, başkasından ödünç alınarak, onun izniyle rehnedilen mal.

—ANSİKL. Huk. Rehin hakkı eşya üzerinde kurulan sınırlı bir ayni haktır; hak sahibinin eşyayı kullanma ve ondan yararlanma hakkı yoktur; yalnızca eşyayı satarak üzerinden alacağını almak hakkı vardır. Rehin, alacaklıya alacağını tahsil edebilme konusunda güvence sağlar. Rehin hakkı taşınır bir eşya üzerinde kurulmuşsa taşınır rehni, taşınmaz eşya üzerinde kurulmuşsa taşınmaz rehni sözkonusu olur.

• *Taşınır rehni* ya da *menkul rehni*. Türk med. k.'na göre taşınır rehninin türleri şunlardır: teslim şartlı rehin; hapis hakkı; hayvan rehni; alacak ve öteki haklar üzerinde rehin; rehin karşılığında ödünç verme işleriyle uğraşanlarla yapılan rehin; rehinli tahviller. Taşınır rehni bir alacağı güvence altına almak için taşınır bir eşya, hak ya da alacak üzerinde kurulan bir yüktür. Rehinli alacaklı, borcun yerine getirilmemesi durumunda güvence konusu olan eşya hak ya da alacağı paraya çevirerek alacağını alır. Teknik anlamıyla taşınır eşya üzerinde rehin hakkı, teslim şartlı rehin biçiminde kurulabilir. Hapis hakkı da buna yakın bir taşınır rehin biçimidir. Hapis hakkı yasadan doğan bir rehin hakkıdır. Teslim şartlı rehin, rehin alanla rehin veren arasındaki bir sözleşme ve rehnedilmiş eşyanın zilyetliğinin devriyle kurulur. Bu rehin türünde rehinli alacaklının taşınır eşyanın zilyedi kılınması gerekir. Rehinde açıklık ilkesi, bir eşya üzerinde rehin hakkı kurulmuş olduğunun üçüncü kişilere açıklanmasını gerektirir. Hayvan rehni ise teslim koşulu olmadan gerçekleşir. Türk med. k.'nun 854. maddesiyle düzenlenen bu tür rehinle tarım işletmesi, hayvanlarını teslim etmeksizin gereksinme duyduğu krediyi sağlar. Hayvan rehni kurarak kredi sağlayabilmek için hükümetten özel izin almak gerekir. Bu rehnin kuruluşu sicile yazılmakla olur. Alacak ve haklar üzerine kurulabilirse de bu rehin ayni bir hak doğurmaz. Hak ve alacaklar üzerine konan rehin, alacaklıya, rehinli hak ve alacağı icra yoluyla paraya çevirterek alacağının tahsil yetkisi sağlar.

• *Taşınmaz rehni* ya da *gayrımenkul rehni*. Taşınmaz rehni ipotek*, ipotekli* borç senedi ya da gelir senedi olarak kurulabilir (Türk med. k. md. 765). Taşınmaz rehni ancak belirli bir alacak için, miktarı türk parasıyla gösterilerek, kurulabilir. Alacağın miktarı belirli değilse, taşınmazın en çok ne miktar için güvence olacağı her iki tarafça saptanır (Türk med. k. md. 766). Taşınmaz ipoteği tapuya kayıtlı olan arazi, bağımsız ve sürekli haklar, madenler ya da kat mülkiyeti üzerinde kurulabilir. Rehin kurulurken, bu rehin hakkıyla sınırlandırılan taşınmazın açıkça belirtilmesi gerekir. Taşınmaz rehni tapu siciline kayıtla kurulur; yasada gösterilen istisnalar saklıdır. Taşınmaz rehninin kurulmasına ilişkin sözleşmenin resmi biçimde yapılması gerekir. Resmi biçimden amaç, sözleşmenin tapu memurunca düzenlenmiş olmasıdır. Bir taşınmazın paydaşlarından her biri kendi payını rehin olarak verebilir. Taşınmaz rehni, tapu sicilindeki kaydın silinmesiyle ya da taşınmazın tümüyle yok olmasıyla sona erer. Kamu yararı için kamulaştırma durumunda rehnin sona ermesi özel yasaya bağlıdır (Türk med. k. md. 773). Taşınmaz rehninde amaç, alacağı güvence altına almak ve borcun ödenmemesi durumunda rehni paraya çevirerek alacağı karşılamaktır.

—İc. ifl. huk. Alacaklının rehinle güvenceye bağlanmış alacağı borçlu tarafından ödenmezse, rehnedilen eşya icra memurluğu aracılığıyla satılarak borç ödenir. Paraya çevirme işlemi İcra ve iflas k.'na göre yapılır. Rehnin paraya çevrilmesi yoluyla yapılan icra takibi ilamlı ve ilamsız olmak üzere iki türlüdür. Alacaklının alacağı veya rehin hakkı bir ilam ya da ilam niteliğindeki bir belgeye dayanıyorsa ya da ipotek akit tablosu kayıtsız şartsız bir para borcu ikrarını içeriyorsa ilamlı, aksi halde ilamsız takip yapılır. Bu yolla yapılan icra* takibi, haciz yoluyla yapılan takibe benzer. Borçluya ödeme (ya da icra) emri gönderilir. Takip kesinleştikten sonra mallar satılarak paraya çevrilir. Malların daha önce haczedilmesine gerek yoktur.

REHİN sıf. (ar. *rehn*'den *rehîn*). *Esk.* Rehin olarak alınan, garanti olarak elde tutulan.

REHİNE a. (ar. *rehîn*'in dişl. *rehîne*). **1.** Birtakım askeri ya da siyasi uyarmaların, vaatlerin, anlaşmaların yerine getirilmesi için tutsak edilen ya da verilen kişi: *Düşmana rehineler bırakmak. İşgal ordusuna karşı yapılacak herhangi bir hareket, rehinelerin kurşuna dizilmesiyle sonuçlanacaktır.* **—2.** Birtakım isteklerin yerine getirilmesi için baskı aracı olarak kullanılan tutsak alınmış kişi.

—ANSİKL. Uluslarar. huk. 1949 yılında Cenevre'de imzalanan sözleşmeler, rehine almayı insan haklarına aykırı bir eylem saymış ve gerek iç savaşlarda gerekse devletler arasındaki savaşlarda rehine alınmasını yasaklamıştır.

REHM (Albert), alman dilbilimci, yunan dili uzmanı (Augusburg 1871 - Münih 1949). Eski yunan dili ve uygarlığını inceledi; dönemin astronomi ve meteoroloji bilgisini araştırdı. Anadolu arkeolojisiyle ilgilendi; Milet'teki Apollon tapınağı'nın yazıtları (1914) ile Didymaion (Didyma Apollon tapınağı) yazıtlarına ilişkin incelemelerini yayımladı: *Didyma II, Die Inschriften* (Berlin, 1958).

REHNİŞİN ya da **RAHNİŞİN** a. (fars. *reh, rāh* ve *nişîn*'den *reh-nişîn, rāh-nişîn*). *Esk.* **1.** Yol üstünde oturan kimse. **—2.** Yolcu. **—3.** Seyyar satıcı, çerçi, gezerek mal satan kimse. **—4.** Köprünün başında gelip geçenden vergi alan kimse. **—5.** Serseri, hırsız.

REHNÜMA ya da **RAHNÜMA** a. (fars. *reh, rāh* ve *nümā*'dan *reh-nümā, rāh-nümā*). *Esk.* Yol gösteren, kılavuzluk eden, kılavuz, rehber.

REHNÜMUN sıf. (fars. *reh* ve *nümūn*'dan *reh-nümūn*). *Esk.* Yol gösteren, kılavuzluk yapan.

REHNÜMUNİ a. (fars. *reh, nümūn* ve *-î*'den *reh-nümūnî*). *Esk.* Kılavuzluk, rehberlik, yol gösterme.

REHOBOTH, Namibya'da kent, Windhoek'in G.'inde. Ticaret merkezi. Tarım ürünlerinin dönüştürülmesi.

RE-HORAHTİ, Re (Güneş) ile, güneşin şafakta aldığı biçim olan Horahti'yi ("ufkun Horus'u") bünyesinde toplayan mısır tanrısı. İnsan biçimli bir tanrıdır: insan gövdeli ve şahin başlıdır. Başının üzerinde bir güneş kursu yer alır. Yeni İmparatorluk döneminde Gize sfenski tanrılaştırıldığında, Re-Horahti ile bir tutuldu: güneş her sabah aslan gövdeli Kefren'in kutsal yüzünün üzerinde doğuyordu.

REHOVOT, İsrail'de kent, 1890'da Yahudiye ovasında ilk siyonistlerce kuruldu; 80 300 nüf. (1990). Bir üniversite (tarım, biyokimya, biyofizik ve teknoloji araştırmaları) ve sanayi (tarıma dayalı besin sanayisi, camcılık, plastik maddeler, eczacılık ürünleri) merkezidir.

REHREV ya da **RAHREV** sıf. ve a. (fars. *reh, rāh* ve *rev*'den *reh-rev, rāh-rev*). *Esk.* Yola çıkan, yola giden, yolcu.

REHREVAN ya da **RAHREVAN** a. (fars. *reh, rāh* ve *revān*'dan *reh-revān, rāh-revān*). *Esk.* **1.** Yolcu, yola giden. **—2.** *Rehrevan-ı ezel*, azizler, Tanrı'nın sevgili kulları. || *Rehrevan-ı gerdun*, yedi gezegen || *Rehrevan-ı sefer*, sabaha kadar ibadet eden. || *Rehrevan-ı tarikat*, derviş, tarikat mensubu.

REHREVİ ya da **RAHREVİ** a. (fars. *reh-rev, rāh-rev* ve *-î*'den *reh-revî, rāh-revî*). *Esk.* Yolculuk.

REHT → RAHT.

REHVAR → RAHVAR.

REİ a. (portekizce sözc.). İlk kez Portekiz kralı Manuel I tarafından basılan (1495-1521) küçük bakır para. (XVI. yy.'dan başlayarak 100, 400 ve 1 000 reilik *(milreis)* türleri basıldı ve *rei* terimi Portekiz ve Brezilya para sistemlerinin hesap parası olarak kullanılmaya başlandı. 1913'te milreis'in yerini escudo aldı.)

REİBEL (Guy), fransız besteci (Strasbourg 1936). 1963'te Müzik araştırmaları grubu'na girdi. Paris konservatuvarı'nda ders verdi. Özellikle insan sesinden (korolar, vokal gruplar ve topluluklar halinde) ve elektroakustik araçlardan yararlandı (manyetik bant için *Antinote*, 1967; manyetik bant ile dolaysız ve ad libitum vurmalı çalgı için *Variations en étoile*, 1967; *Triptyque électroacoustique*, 1973-74; *Granulations-Sillages*, 1976; *Langages imaginaires*, 1980; *les Quatre Éléments*, 1983).

REİCH, eskiden, rejimi ne olursa olsun "devlet" anlamına geliyordu; günümüzdeyse, daha çok imparatorluğu ve alman devletinin öbür emperyalist biçimlerini belirten almanca sözcük.

• *Birinci Reich* ya da *Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu (962-1806)* → KUTSAL ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU.

• *İkinci Reich (1871-1918)*, Bismarck, Prusya adına, egemen bir alman imparatorluğu düşüncesini yeniden ele aldı ve Versailles'da gerçekleştirdi (1871). II. Reich, kudreti, askeri güce ve iktisadi yayılmaya dayanan federatif bir emperyalist devletti.

• *Üçüncü Reich (1933-1945)*. Hitler, birleşik bir Almanya'da totaliter III. Reich'ı kurdu; ilhakçı ve ırkçı politikası, III. Reich'ı 1945 felaketine sürükledi. (→ HİTLER, NASYONAL-SOSYALİZM vb.)

• Frankfurt parlamentosu tarafından kurulan (mart 1849), ama Friedrich-Wilhelm IV'ün imparatorluk tacını giymeyi reddetmesi üzerine başarısızlığa uğrayan rejime de "Reich" adı verildi. Weimar Cumhuriyeti de (1919-1933), alman devletinin sürekliliğini vurgulamak için "Reich" adını benimsemişti.

REİCH (Wilhelm), avusturyalı hekim ve psikanalizci (Dobrzcynica, Avusturya Galiçyası, 1897 - Lewisburg hapishanesi, Pennsylvania, 1957). Freudcu-marxçılığın kurucusu. 1920'de Viyana Psikanaliz derneği'nde önemli bir rol oynamaya başladı, burada Avusturya Komünist partisi'ne girişiyle dikkati çekti. İlçi sınıfında tedavi denemeleri geliştirmeye ve buna koşut olarak, freudcu uzlaşmazlıkla çelişen de-

ğişiklikler pahasına, psikanalizi marxçıların gözünde aklamaya çalıştı. Nevrozları, orgazmın iyileştirici ve önleyici etkisi altında bulunan üreme bozukluklarına bağlaması da bundandı (*Bedensel boşalmanın işlevi* [Die Funktion des Orgasmus], 1927). Reich, psikanalizde, merkezi ve kurucu kavram olan cinselliğin bırakılması olarak yorumladığı ölüm dürtüsünü yadsıdı. Aynı biçimde, Oidipus kompleksinin evrenselliğini de yadsıdı, çünkü ona göre, cinsel dürtülerin baskı altına alınması, toplumsal yaşamın gelişmesi için gerekli değildi ve bastırım gibi yüceltme de, ancak kapitalist sistemi ayakta tutmaya yarıyordu (*Dialektischer Materialismus und Psychoanalyse* [Diyalektik maddecilik ve psikanaliz], 1929). *Der Sexuelle Kampf der Jugend* (Gençlerin cinsel savaşımı) [1932] adlı yapıtında ise cinsel düşkünlüğün, otoriter ve adaletsiz toplumun sorumlusu olarak gördüğü evlilik ahlakına ve aileye saldırdı. Ruhsal bozuklukların ortaya çıkışında toplumsal-ekonomik etkenlerin payını ilk vurgulayan psikanalizci olan Reich, kendisini tehlikeli bir bolşevik olarak niteleyen E. Jones tarafından 1934'te Uluslararası psikanaliz birliği'nden atıldı, bunu Komünist partisi'nden çıkarılması izledi.

Nazizmden kaçarak önce Avrupa'ya, daha sonra Amerika Birleşik Devletleri'ne geçti. 1939 yılında, organizmada birikmesi ruhsal bozukluklarla kanser gibi bedensel hastalıklara yol açtığı düşünülen orgon ya da kozmik yaşam enerjisi üzerine araştırmalara başladı. Orgon toplayıcı araçları satışa sürdüğü için dolandırıcılıkla suçlandı, hapse atıldı ve kitaplarının satışı yasaklandı. Hapiste öldü. Öteki yapıtları: *Faşizmin kitle ruhu anlayışı* (Die Massenpsychologie des Faschismus) [1933], *Cinsel devrim* (Die Sexuelle Revolution) [1945] ve *Dinle küçük adam* (Listen little Man) [1948].

REİCH (Steve), amerikalı besteci (New York 1936). Yinelemeli müziğin mucididir. Açıkça tanımlanmış bir ritmik atışı ve bir tonal çekim merkezi olan kısa motiflerin, yinelenerek, iç içe geçirilerek ya da üst üste bindirilerek işlenmesine dayalı yapıtlar besteledi. İlk yapıtlarından (*It's Gonna Rain*, manyetik bant için, 1965) sonra, *Come Out* (1966) ve *Melodica* (1966, ikisi de manyetik bant için), 2 piyano için *Piano Phase* (1967), 4 keman için *Violon Phase* (1967), 4 elektrikli org için *Phase Patterns* (1970), Gana tefleri için bestelediği etütten çıkarılmış *Drumming* (1971), *Music for 18 Musicians* (1976) ve yahudi dinsel müziğinden izler taşıyan *Tehillem* (1981) gibi yapıtlar yazdı. Reich'ın müziği, Cage'inkinin tersine, tümüyle belirlenmiştir ve dinsel çağrışımlı nesnel bir güzelliği hedefler. Sanatçının son yapıtları şunlardır: *The four sections* (1987), *Different trains* (1988).

REİCHA (Anton), çekçede **Antonín Rejcha,** fransız yurttaşlığına geçmiş çek besteci ve müzik kuramcısı (Prag 1770 - Paris 1836), çek çellocu ve besteci Josef **Rejcha**'nın (Klatovy 1752 - Bonn 1795) yeğeni. Hamburg'da 1794'te ilk operasını besteledi. 1799'da Paris'e gitti, 1802-1808 arasında Viyana'da kaldı, burada Haydn'dan ders aldı, Albrechtsberger ve Salieri ile dostluk kurdu. 1808'de Paris'e döndü. *Üflemeli çalgılar için 26 beşli*'si iyi karşılandı ve 1818'de Paris konservatuvarı'na kontrapunto ve füg öğretmeni olarak atanmasını sağladı. Müzik kuramı ve eğitimi konularında birçok kitap yazdı: *Études ou théories pour le piano -forte, dirigées d'une manière nouvelle* (Piano-forte için yeni bir yöntemle yazılmış etütler ya da kuramlar) [1800], *Cours de composition musicale ou Traité complet et raisonné d'harmonie pratique* (Besteleme dersleri ya da Armonide uygulama üzerine tam ve açıklamalı inceleme) [1818], *Traité de haute composition musicale* (Yüksek besteleme dersleri) [1824 -1826], *l'Art du compositeur dramatique* (Dramatik yapıtlar bestecisinin sanatı) [1833], *Petit traité d'harmonie pratique* (Armonide uygulama üzerine küçük inceleme). Kültürü, tekniği ve bilgisi sayesinde, aralarında Liszt, Berlioz, Franck, Gounod gibi bestecilerin de bulunduğu ünlü öğrenciler yetiştirdi. Ayrıca, çok sayıda beste bıraktı.

REİCHARDT (Johann Friedrich), alman besteci ve müzik yazarı (Königsberg 1752 - Giebichenstein, Halle, 1814). Berlin Krallık operası'nda capella yöneticiliğine getirildi (1775). 1790-1792 arasındaki Paris gezisinden sonra devrimci düşüncelere yakınlık duymaya başladığından görevinden alındı. Prusya kralı tarafından Halle'deki maden tuzlarının yöneticiliğine atandı. 1808'de Westfalen kralı Jérôme Bonaparte'ın orkestra ve tiyatrolarının genel yöneticisi oldu. Çalgı yapıtları da yazmakla birlikte, asıl ününü liedlerine ve sahne yapıtlarına (*Claudine von villa Bella*, Goethe'nin metni üzerine, 1789) borçludur. Çeşitli gazete ve dergiler yayımladı (*Musikalisches Kunstmagazin* [Berlin, 1782-1791]). Burney'in alman müziğine yönelttiği saldırılara karşılık olarak *Briefe eines aufmerksamen Reisenden die Musik betreffend* (Dikkatli bir yolcunun müzikle ilgili mektupları) adlı kitabını yayımladı (1774 ve 1776). Ayrıca *Vertraute Briefe über Frankreich* (Fransa üzerine gizli mektuplar) [1792-93] ve *Vertraute Briefe geschrieben auf einer Reise nach Wien... zu Ende 1808 und zu Anfang 1809* (1808'in sonuyla 1809'un başı arasındaki bir Viyana yolculuğunda yazılmış gizli mektuplar) [1810] adlı kitapları vardır.

REİCHEL (Hans), alman ressam (Würzburg 1892 - Paris 1958), 1928'de Paris'e yerleşti, 1948'de fransız uyruğuna geçti. 1919'dan başlayarak sanatı Klee'ninkiyle birçok açıdan yakınlık gösterdi, ancak, kuramsal arayışların ve grupların dışında kaldı. Özellikle suluboya alanında, hayal gücünün önemli bir yer tuttuğu, zarif bir şiirsellikte yapıtlar verdi.

REİCHEL (Bernard), isviçreli besteci (Neuchâtel 1901). Jaques-Dalcroze enstitüsü'nde ders verdi (1968'e değin). 1952 -1972 arasında Cenevre konservatuvarı'nda armoni öğretmenliği yaptı. Başlıca yapıtları arasında *Emmaüs* (1955, oratoryo), *le Mystère de Jean d'Arc* (1944, mim öyküsü), kantatlar, oda müziği parçaları, klavsen ve küçük orkestra için konçerto (1960), büyük orkestra için iki senfoni (1962, 1968) vardır.

Reichel hastalığı ya da **Reichel -Hendeson-Jones sendromu,** OSTEOKONDROMATOZ'un eşanlamlısı.

REİCHENAU, Konstanz gölünde (Baden-Württemberg) Almanya'ya bağlı ada; 4,5 km^2. Ada, bir şoseyle karaya bağlanmış durumdadır. Ünlü bağlar. Turizm merkezi. Karolenjler döneminde bir bilim merkezi olan ve etkisi bütün Ortaçağ boyunca gelişen eski benedikten manastırı. Üç kilise, bu tarihsel önemi kanıtlar: Şişman Karl'ın mezarının bulunduğu katedral (908-1048); Oberzell'de, XI. yy.'da yapılmış önemli fresklerin bulunduğu St-Georg (IX.-XI. yy.); Niederzell'deki Peter-und-Pauls (IX.-XII. yy.). Ama manastırın ünü özellikle tezhip edilmiş elyazmalarından gelmektedir. Otto dönemi rönesansı sayesinde sanatçılar bizans etkisinden yavaş yavaş kurtulmayı başardılar: *Gereon codexi* (969'dan önce, Darmstadt) parlak bir çizgi üslubunun göze çarptığı *Poussay Evangeliarium* (Paris, B. N.), *Otto codexi* (Aachen), *Otto III Evangeliarium*u, vb.

REİCHENAU, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Raxalpe'in eteğinde; 4 750 nüf. İklimi sağlığa yararlı tedavi ve kış sporları merkezi.

REİCHENAU (Walter VON), alman mareşal (Karlsruhe 1884 - Lvov 1942). Topçuydu, Prusya muhafız birliği süvari tümeninde hizmet gördü (1914-1918). Ordunun nazi rejimi etrafında toplanmasına büyük bir katkıda bulundu. Königsberg'de Blomberg'in kurmay başkanlığına getirildi (1931), onunla birlikte Berlin'e gitti ve orada silahlı kuvvetlerin etkinliğinin eşgüdümünü sağlayarak *Wehrmachtamt* servisini kurmakla görevlendirildi (1934); daha sonra, Münih'teki 7. kolordu'nun, ardından Leipzig bölgeler grubunun başına getirildi. Polonya'da X. ordu'yu, Fransa'da (1940'ta mareşalliğe yükseltildi), ardından Rusya'da VI. ordu'yu yönetti. Aralık 1941'de Güney ordular grubu'nun başında Rundstedt'in yerine getirildiyse de çok geçmeden öldü.

REİCHENBACH, İsviçre'de (Bern kantonu) sel suyu, Aar'ın kolu (sol kıyıdan). Bern Alpleri'nden iner ve Meiringen yakınında, birinin yüksekliği 90 m olan 5 şelaleyle dökülür.

REİCHENBACH, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Chemnitz'in güneybatısında kent, Erzgebirge'nin kuzeybatı eteğinde; 28 000 nüf. Tekstil sanayisi. Boya. Elektrikli gereçler. Sac fabrikası. Basımevi.

REİCHENBACH, esk. **Dzierżoniów.** Friedrich II'nin Daun komutasındaki Avusturyalılar'a karşı kazandığı zafer (1762). Reichenbach'ta şu antlaşmalar imzalandı: Avusturya, Prusya, İngiltere, Hollanda temsilcilerinin imzaladığı Osmanlı -Avusturya sınırının savaştan önceki duruma getirilmesi ve iki taraf arasında silah bırakışmasının sağlanması konusunda sözleşme; Napoléon'a karşı savaşın sürdürülmesine ilişkin Prusya, Avusturya, Rusya ve İngiltere arasında yapılan anlaşmalar (27 haziran 1813).

REİCHENBACH (Carl Ludwig, *baron* VON), alman kimyacı ve sanayici (Stuttgart 1788 - Leipzig 1869). Kimya alanında yaptığı araştırmalar (parafinin ve kreozotun keşfedilmesi) ve *Geologische Mitteilungen aus Mähren* (Moravya'dan jeoloji haberleri) [1834] adlı yapıtıyla tanınır.

REİCHENBACH (Hans), alman mantıkçı ve filozof (Hamburg 1891 - Los Angeles 1953). Berlin'de felsefe okuttu, burada *Gesellschaft für empirische Philosophie*'yi (Ampirik felsefe topluluğu) kurdu. Daha sonra İstanbul'a yerleşerek Edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nde ders verdi, 1938'de Los Angeles'e gitti. Reichenbach, mantıkçı olguculuğun* önde gelen düşünürlerinden *Erkenntnis* dergisinin kurucularından biriydi. Özellikle, görelilik kuramının ve kuvantum mekaniğinin felsefe üzerindeki etkisini saptayıp değerlendirmeye çalıştı. Kuvantum mekaniğinin "aykırılıklar"ını gidermek için klasik mantığın yerine bir üçdeğerli mantık getirmek gerektiğini ileri sürdü. Felsefeye en önemli katkısı, hiç kuşkusuz, olasılık üzerine bir "sıkçılık" kuramı ortaya koyma yolundaki girişimidir. Bu kuramda olasılık, sonsuz bir dizi içinde sınır sıklıkla özdeşleştirilir. Başlıca yapıtları: *Wahrscheinlichkeitslogik* (Olasılıkmantığı) [1932], *Wahrscheinlichkeitslehre* (Olasılıköğretisi) [1935] ve ölümünden sonra 1956'da yayımlanan *Direction of Time* (Zamanın yönü).

REİCHENBACH (François), fransız film yönetmeni (Paris 1921 - *ay.y.* 1993). 1955'ten başlayarak çok sayıda kısa metrajlı film gerçekleştirdi. Daha sonra başarılı bir röportaj olan *Amérique insolite* (1958-1960) ile uzun metrajlı filmler yapmaya başladı.

REİCHENBERG → LİBEREC.

REİCHENSPERGER (August), alman siyaset adamı (Koblenz 1808 - Köln 1895). Prusya Landtag'ına (1850-1863), sonra alman Reichstag'ına (1867-1884) milletvekili seçildi. 1852'de kurduğu parlamenter katolik partisi 1870'te "Alman merkez partisi" adını aldı.

Éditions Payot



Wilhelm Reich

REİCHLİCH (Marx), avusturyalı ressam (1460'a doğr.-1520'den sonra). Büyük bir olasılıkla Neustift'te (Tirol) doğdu; Salzburg'da Pacher'in çevresinde etkinlik gösterdi. Pacher'in ölümünden sonra İtalya' ya (Venedik) yaptığı yolculuk, daha aydınlık renkler kullanmasına yol açtı. Yapıtları arasında, İnnsbruck müzesi'ndeki *Müneccimlerin tapınması* (1489) ve Neustift' ten gelen bir sunakarkalığı (*Aziz Yakup ile aziz Stephanus'un yaşamları*, 1506, bugün Münih pinakoteki'nde) sayılabilir.

Reichsbanner, eski cumhuriyetçi savaşçılar federasyonu. 1924'te Magdeburg'da kuruldu, amacı muhafazakâr Stahlhelm ile ("Çelik miğfer") mücadele etmekti. Sosyal demokratlar tarafından yöneltildi. SA'lara karşı yarı askeri gruplar oluşturdu (1931), ama 1933'te dağıtıldı.

REİCHSHOFFEN, Fransa'da (Bas-Rhin) komün, Alsace'ta; 5 119 nüf. (1992).

REİCHSMARK a. Almanya'da 1924-1948 arasında kullanılan para birimi.

Reichsrat, İmparatorluk konseyi'nin (1848-1861), sonra Avusturya parlamentosu'nun (1861-1918) almanca adı. Maria -Theresia, Kaunitz'in girişimiyle 1761'de, üç senyör ve altı devlet müşavirinden oluşan bir devlet konseyi *(Staatsrat)* kurdu. Görevi, devletin çeşitli kademeleri arasındaki anlaşmazlıkları gidermek, bunların eşgüdümünü sağlamak ve kamu yönetimine ilişkin sorunlarda hükümdara danışmanlık yapmaktı. 1801'de bu meclisin yerini Devlet ve Konferans bakanlığı aldı. 1808'de yeniden kurulan Staatsrat, 1814' te bir Konferans konseyi ile desteklendi ve 1848'e kadar yavaş yavaş genişledi. Dağıtılmasına rağmen 1849 Anayasası gereğince yeniden kuruldu; bu anayasa, Staatsrat'ı, Fransız devlet şûrası'na benzer biçimde idari yetkiyle donattı, ama 20 nisan 1851 kararnamesiyle Staatsrat'ın tüm yetki ve gücü elinden alındı. Bozgun ve Bach sisteminin başarısızlığının sonucu olan reformlar sırasında, imparator tarafından yaşam boyu atanan 47 üyeyle takviye edildi (1860) ve kurumları denetlemekle görevlendirildi. Merkezciler ve federalistler diye ikiye ayrıldı; yaptığı tek toplantı (mayıs-eylül 1860) federalistlerin bir önergesinin oylanmasıyla sonuçlandı. 20 ekim 1860 tarihli imparatorluk fermanıyla, itibarlı kişilerden oluşan bir Reichsrat kuruldu; federalist özellikler taşıyan bu meclisin, tüm eyaletlerin ortak sorunlarını ele alma yetkisi vardı. Bununla birlikte, sözkonusu fermana açıklık kazandırmak bahanesiyle çıkarılan 26 şubat 1861 tarihli bir imparatorluk kararnamesiyle, merkeziyetçi ve parlamenter eğilimli yeni bir Reichsrat kuruldu. Bu Reichsrat, iki meclisten oluşuyordu: üyeleri imparator tarafından atanan ve veraset yoluyla görev başına gelen Senyörler meclisi *(Herrenhaus)* ile, eyalet diyetleri tarafından seçilen 343 üyeli Temsilciler meclisi *(Abgeordnetenhaus)*. Alman azınlığına zorlama bir çoğunluk sağlayan seçim sistemi, Venezia, Macaristan, Hırvatistan ve Transilvanya'nın Reichsrat'ta temsil edilmeyi reddetmelerine ve Bohemya'nın da çekilmesine yol açtı.

Avusturya-Macaristan uzlaşması gereğince, 21 aralık 1867 Anayasası ile Reichsrat, bir Cisleithania parlamentosu durumuna geldi. Aşağı yukarı 180 üyeli Senyörler meclisi, aristokrat bir kurum olarak kaldı; Temsilciler meclisi'nin 203 olan üye sayısı 1893'te 425'e çıktı; önce diyetler tarafından 6 yıl için seçilen üyeler 1873'te dört seçici kurul tarafından sınırlı oy sistemine göre seçildi. Bunların dördüncüsü olan köy komünleri için iki dereceli seçim yapılırdı. 1906'da meclis genel oyla seçildi; yalnız Cisleithania için yetkili olmasına rağmen Reichsrat, tüm imparatorluğun sorunlarını macar Diyet'iyle tartışmak için 60 üyeli (20 senyör ve 40 temsilci) bir heyet oluştururdu. Reichsrat, 1918'de ortadan kalktı.

• *Almanya'da* "Reichsrat" adı, Weimar Anayasası (1919) ile Bundesrat'ın yerine kurulan yasama organı için de kullanıldı. Alman eyaletlerinin, kendi hükümetlerinin talimatlarına bağlı 66 delegesinden oluşan federal konseyin, yasama konusunda, Reichstag'ın ikinci bir oylamasıyla geri çevrilebilen erteleyici bir veto hakkından başka bir hakkı yoktu. Reichstag, nasyonal-sosyalistlerin 14 şubat 1934 tarihli bir kararnamesiyle ortadan kalktı.

Reichstadt antlaşması, Avusturya -Macaristan İmparatorluğu ile Rusya arasında, Osmanlı-Sırbistan savaşı'yla ilgili olarak yapılan gizli antlaşma (8 temmuz 1876). Antlaşmayla iki ülke, savaşın alacağı duruma göre olaya müdahale etmeyi öngörüyorlardı. Savaşı Osmanlı devleti kazanırsa, savaştan önceki durumun korunmasını isteyecekler, Osmanlılar'ın herhangi bir çıkar sağlamalarını önleyeceklerdi. Sırbistan üstün duruma geçerse, Balkanlar'daki osmanlı topraklarından Bosna ile Hersek Sırbistan, Karadağ ve Avusturya -Macaristan arasında paylaşılacak, Rusya da Besarabya'yı, K. D. Anadolu'da Batum yöresini alacaktı. Osmanlılar'ın kesin yenilgisi durumunda Balkanlar'da Arnavutluk, Bulgaristan ve Rumeli devletleri kurulacak; Tesalya ve Epeiros Yunanistan'a bırakılacak, İstanbul serbest şehir durumuna getirilecekti.

Reichstag, alman yasama meclisi (1867-1945). Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nun diyet meclisi olan birinci Reichstag, 1663'ten itibaren, merkezi Regensburg olan sürekli bir temsilciler kongresine dönüştü, İmparatorluk ile birlikte dağıldı (1806).

Kuzey Almanya Konfederasyonu Anayasası'na göreyse (17 nisan 1867) Bundesrat*'tan (Federal konsey) ayrı olarak halk temsilcilerinden oluşan yasama organı olarak kuruldu. Reichstag milletvekilleri, tek dereceli genel oylamayla 100 000 kişiye 1 milletvekili olmak üzere seçilirlerdi; belli vergi yükümlülerinin oylarıyla seçildiği için muhafazakâr olan Prusya Landtagi'nin tersine Reichstag, demokratik görünümlü bir meclisti. Reichstag bütçeyi ve yasaları oylardı, ama bu yasalar Bundesrat'ın onayına sunulurdu. 16 nisan 1871 tarihli İmparatorluk anayasası Reichstag'ın yapısını herhangi bir biçimde değiştirmedi. 1874'te Alsace-Lorraine'in de seçimlere katılmasıyla milletvekili sayısı 397'ye çıktı; üç yıl olan görev süresi beş yıl oldu (1885). Milletvekillerinin dilekçe ve gensoru hakları vardı, ama yalnız imparatora karşı sorumlu olan Şansölyeyi (Başbakan) bir güvensizlik oyuyla düşüremezlerdi. Buna karşılık Şansölye, Bundesrat' ın kararıyla Reichstag'ı dağıtabilirdi.

Weimar Anayasası hükümlerine (temmuz 1919) göre Reichstag, alman halkını temsil eden ve genel oyla seçilen bir yasama meclisi olarak kaldı. Ama halk egemenliğini temsil ettiği için devletin en üstün gücüydü. Bundesrat'ın yerini alan Reichsrat'ın yalnız erteleyici bir veto hakkı varken, Reichstag yasaların oylandığı tek meclisti; bütçeyi bağlama, antlaşmaları onaylama, savaş ya da barışa karar verme yetkisi de Reichstag'a aitti. Ertelenmesi olanaksız olduğu için, bu meclisten güvenoyu almak zorunda olan hükümeti denetlerdi. Ama Cumhurbaşkanı Reichstag'ı dağıtma yetkisine sahipti (bu yetkisini 1924, 1930, 1932 ve 1933'te kullandı).

III. Reich, Reichstag'ın temsil niteliğine dokunmadı, ama 15 mart 1933 seçimleri, Nasyonal-sosyalist parti dışında tüm partilerin yasaklanmasından ve kapatılmasından sonra yapıldığı için Nazi partisi yeni meclise tümüyle egemen oldu.

Reichstag sarayı'nın 27 şubat 1933'te nazilerin çıkardığı, ama onlar tarafından komünistlere mal edilen bir yangın sonucu yıkılması, komünistlere karşı baskı politikası uygulamak için gerekçe olarak kullanıldı. Reichstag yangını davası (eylül-aralık 1933) hollandalı komünist Van der Lubbe'nin ölüm cezasına çarptırılması ve kanıt bulunamadığı için başlıca sanıkların (Torgler, Dimitrov) aklanmasıyla sonuçlandı.

REİCHSTEİN (Tadeusz), polonya asıllı isviçreli biyokimyacı (Włocławek 1897). C vitamini, glukozitler ve böbreküstü bezi hormonları üzerinde araştırmalar yaptı. Kortizon türevleri üzerine incelemeleri ona Nobel fizyoloji ödülü'nü kazandırdı (1950).

Reichswehr, Versailles antlaşması ile Almanya'da kurulmasına izin verilen silahlı kuvvetleri (kara ve deniz ordusu) belirten almanca sözcük.

REİD (Thomas), ingiliz filozof (Strachan, Grampian, 1710 - Glasgow 1796). Önce Newmachar'da papazlık yaptı, sonra felsefe üzerinde çalıştı ve 1752'de Aberdeen Üniversitesi felsefe profesörlüğüne atandı. 1764'te, Glasgow Üniversitesi ahlak felsefesi kürsüsüne davet edildi. Yapıtları: *An İnquiry into the Human Mind on the Principles of Common Sense* (Sağduyu ilkelerine göre insan anlığı üstüne bir araştırma) [1764], *Essays on the İntellectual Powers of Man* (İnsanın zihinsel yetileri üstüne denemeler) [1785], *Essays on the Active Power of Man* (İnsanın eylem yetenekleri üstüne denemeler) [1788]. Gözlemi ve tümevarımı manevi olgulara uygulayan Reid, Hume'un kuşkuculuğundan kaynaklanan paradoksların karşısına "sağduyu"nun, nedenlerin ve tözlerin varlığı konusundaki ilkel inançlarını koymaya çalıştı.

REİD (Thomas Mayne), **Captain Mayne Reid** adıyla tanınır, ingiliz yazar (Ballyroney, Down yönetim bölümü, 1818 - Londra 1883). Bir süre Meksika ve ABD' de kaldı. Kızılderili topraklarında avcılık yaptı. 1840'taki Texas seferine katıldı, Philadelphia'da gazeteci olarak çalıştı (1843 -1846), Meksika'ya karşı savaşta gönüllülerin komutanlığına getirildi (1845). Gençler için yazdığı macera öykülerinde kızılderili kültürünü övdü (*The Scalp Hunters*, 1851). *The Headless Horseman* (1866), fantastik türde çocuk klasiklerinden biridir.

REİD (Whitelaw), amerikalı gazeteci ve diplomat (Xenia, Ohio, 1837 - Londra 1912). Amerikan İç savaşı sırasında savaş muhabiriydi, 1867'de *After the war* (Savaştan sonra) adlı yapıtını yayımladı. 1868'de *Ohio in the war* (Savaş sırasında Ohio) adlı yapıtını yazdı ve *New York Tribune*'e girerek bu gazetenin başyazarlığına getirildi (1872). Fransa'da elçilik (1889-1892), 1905'ten ölümüne kadar da Londra'da büyükelçilik yaptı.

REİDY (Afonso Eduardo), brezilyalı mimar (Paris 1909 - Rio de Janeiro 1964). Rio de Janeiro Güzel sanatlar ulusal okulu'ndan mezun oldu (1930), bu kentte, Milli eğitim bakanlığı binasının yapımına katıldı (1936). Le Corbusier'nin etkisinin izlerini taşıyan yapıtları, yapı ve biçimlerin gözü pekliği ve bunların esneklikle kent görünümüne uyarlanmasıyla ayırt edilir. Rio de Janeiro'da, Pedregulho topluluğu (1950), Ulusal tiyatro (1951), Modern sanat müzesi (1954-1967); São Paulo'da, Görsel sanatlar müzesi (1951).

REİGATE, Büyük Britanya'da (Surrey) kent, Londra'nın G.'inde, North Downs'ın eteğinde; 117 000 nüf. Bir bölümü roman üslubunda kilise. —Kentin B.'sında *Reigate Priory*, çeşitli çağlarda yapılmış yapı (küçük müze).

REİGBERT (Otto), alman sahne düzenleyicisi (Kiel 1890 - Münih 1957). Birinci Dünya savaşı'nın etkisinde kaldı. İsyancı duygularını dile getirdiği anlatımcı sahne düzenlemelerinde çürümeye ve derin bir tedirginliğe gebe, sarsılmış bir dünyayı anlattı.

REİGL (Judit), fransız uyruğuna geçmiş macar ressam (Kapuvár 1923). 1950'de

Fransa'ya yerleşti; gerçeküstücülüğe yakın düşen bir yol izledikten sonra, otomatikliğe ve eylemselliğe dayanan bir soyutlamaya yöneldi ("Parçalanmalar" [1955-1958], *"Yığma yazı"* [1959-1965] vb. dizileri). Yapıtlarında yeniden insan figürünü kullanmaya başladı ("Adamlar", 1966-1972); bununla birlikte, bedensel ve ruhsal bir süreç olarak yazma eylemi, çalışmalarının ağırlık noktasını oluşturdu (1973'ten sonra, arkalı önlü işlenmiş "Açmalar").

REIHENGRÄBER, *sıralanmış mezarlar* anlamında alm sözc.; VI. yy. ortalarından Karolenj dönemine kadar görülen ve sıralar halinde dizilmiş mezarlar içeren germen kökenli büyük nekropolislere verilen ad. Ölüler baş batıya bakacak biçimde, çukurlara ya da lahitlere yerleştirilirdi. Toprak üstünde hiçbir işaret bulunmazdı. Erkekler silahlarıyla birlikte gömülürdü.

REİK (Theodor), avusturya kökenli amerikalı psikanalizci (Viyana 1888 - New York 1969). K. Abraham'ın yönettiği bir psikanaliz uygulamasından geçtikten sonra, önce Viyana'da ve Berlin'de psikanaliz yaptı, sonra ABD'ye göç etti (1938). Hekim olmayan Reik, özellikle, psikanalizin tedavi alanı dışındaki uygulamalarıyla ilgilendi. Başlıca yapıtları: *le Besoin d'avouer. Psychanalise du crime et du châtiment* (fr. çev.) [İtiraf etme gereksinimi. Suç ve cezanın psikanalizi] (1959) ve bir kültürel temaya dayanan özpsikanaliz kitapları (*Variations psychanalytiques sur un thème de Gustav Mahler* [fr. çev.] [Gustav Mahler'in bir teması üzerine psikanaliz çeşitlemeleri 1953]; *Fragment d'une confession* [Bir itiraftan parçalar], 1956).

Reil ışınsal tacı. Nöroanat. → TAÇ.

Reil şeridi. Nöroanat. LEMNİSKUS'un eşanlamlısı.

REİLLE (Honoré Charles, *kont*), Fransa mareşali (Antibes 1775 - Paris 1860). Masséna'nın yaveriydi (1793), tümgenerallığe yükseldi (1806), imparatorun yaverliğini yaptı (1807). İmparatorluk kontluğuna (1808), Navarra (1810) ve Aragón (1812) valiliğine, portekiz ordusu başkomutanlığına getirildi (1812), Soult'un emrinde savaştığı Vittoria'da kendini gösterdi (haziran 1813). Bir piyade kolordusunun başında Waterloo savaşı'na katıldı (1815). Chambre des pairs üyeliğine (1819) ve chambre du roi gentilhomme'luğuna getirildi (1820), piyade ve süvari komitesine başkanlık etti (1836). Louis-Philippe tarafından Fransa mareşali yapıldı (1847), 1851 hükümet darbesine katıldı ve ertesi yıl Senato'ya girdi.

REİLLY (James Paul), fransız hekim (Landernau 1887 - Paris 1974). Claude-Bernard hastanesi bulaşıcı hastalıklar kliniği laboratuvarı şefiyken tifonun patojenisini ve bulaşıcı hastalıklarda ortaya çıkan ve kendi adıyla anılan kötücül sendromları inceledi.

REİMANN (Friedrich), çek asıllı alman hekim (Wichstadt, Böhmen, 1897). Prag Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1924). İstanbul Üniversitesi tıp fakultesi'nde Tecrübi araştırma enstütüsü'nde araştırmacı olarak çalışmaya başladı (1946). Çalışmaları sonucunda demir eksikliğinin kemiklerde bozukluk yaptığını belirleyerek bu konudaki yayınlarıyla dünya hematoloji literatürüne geçti. Emekli olduktan (1954) sonra, Freiburg Üniversitesi'nce kendisine şeref profesörü unvanı verildi. Türk hematoloji derneği'nin kurucularından olan Reimann, 1985 yılında İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi tarafından İbni Sina madalyasına layık görüldü. Bugün Almanya'da yaşıyor.

REİMANN (Aribert), alman besteci (Berlin 1936). İlk yapıtlarında Webern etkisi görülür. 1967'de dizisel tekniği bıraktı ve Asya müziklerine, özellikle de hint müziğine, yakınlık duydu. En ünlü yapıtı, Shakespeare'den esinlendiği *Lear* operasıdır (1976-1978). Aynı zamanda çok iyi bir piyanocu olan Reimann, en ünlü lied yorumcularına eşlik etti.

REİMARUS (Hermann Samuel), alman filolog ve filozof (Hamburg 1694 - *ay. y.* 1768). Akılcılıktan ve yaradancı felsefeden etkilenen Reimarus, doğal bir din kurmaya çalıştı. Bu konu, Lessing'in 1774-1777' de yayımladığı *Fragmente eines Wolfenbüttelschen Ungekannten* (Wolfenbüttelli tanınmamış birinin elyazmaları) görülür. Sözkonusu metin, Tanrı'yı doğanın büyük düzenleyicisi olarak ele alan bir anlayışı ortaya attı. Reimarus Kutsal Kitap'ın eleştirel çözümlemesini ve İsa'nın yaşamı üzerine tarihsel bir yaklaşım öneren ilk düşünürlerdendir *Abhandlungen von den vornehmsten Wahrheiten der natürlichen Religion* (Doğal dinin en seçkin gerçekleri üzerine inceleme) [1754] ve *Vernunftlehre* (Akıl öğretisi) [1756] adlı kitapları yazdı.

REİMPLANTASYON a. (fr. *réimplantation*'dan). Cerr. İdrar yolları cerrahisinde, üreterin ucunu idrar torbasına, normal deliğinden ayrı bir yere yanlamasına dikme ameliyatı.

—Dişç. cerr. Bir dişi diş yuvasına yerleştirme ameliyatı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Dişç. cerr. Reimplantasyon eskiden de çok kullanılmıştır; fakat yerleştirilen diş, tedavi edilenin kendi dişi değil, bir yabancıdan alınan düpedüz heterojen bir gref demekti. Gref kısa zamanda redde uğrayıp atıldığından alınan sonuç kötüydü. Oysa bugün, otojen reimplantasyon yapılmakta, bazı koşullara uyulduğunda, kesin olmamakla birlikte uzun süreli sonuçlar elde edilmektedir. Gerçekleştirilen ameliyat, çoğu zaman, bir travma sonucu yerinden fırlayan bir ön dişi, örneğin bir kesicidişi ya da köpekdişini yerine koymaktır. Ameliyatın başarısı için uyulması gereken başlıca koşullar şunlardır: diş yuvası çeperlerinde ve köklerde kırık bulunmaması, kök semanına iyice yapışık bir bağın bulunması. Diş steril bir ortamda fizyolojik serum içinde saklanmalı ve müdahale en kısa zamanda gerçekleştirilmelidir. Dış özü iyice boşaltıldıktan ve kanallar doldurulduktan sonra diş diş yuvasına yerleştirilir ve komşu dişlere telle ya da bir tespit cebiresiyle bağlanır. Ortalama bir aylık tespitten sonra, müdahalenin başarılı olduğu hallerde, dişin yuva içinde sağlamlaştığı görülür. Buna rağmen az çok uzun bir süre sonra kök erimeye başlar, gittikçe kısalır, daha oynak olur ve sonunda atılır, çıkar. Yıllarca sürecek olan bu evrim, yapılan protez çalışmalarıyla çok yavaşlatılabilir. Bazen, diş taslaklarıyla da reimplantasyon yapılabilir ve bunlar komşu diş yuvaları içinde gelişip büyüyebilirler.

REİMS, Fransa'da (Marne *département*'ı) *arrondissement* merkezi, Vesle kıyısında; 185 164 nüf. (1992). Doğu otoyolu Reims'ten geçer. Üniversite. Bütün dünyaya satılan ünlü Champagne şaraplarının başlıca üretim merkezi. Çeşitli sanayiler: şarap ve yan sanayileri (şişeler, kasalar, fıçılar, vb.), tekstil (yün, pamuk), hazırgiyim, bisküvi, oyuncak, elektrikli ev aletleri, metalürji ve demir-çelik.

Bk. resim sayfa 9752

—Güz. sant. Roma dönemi kalıntıları (Mars kapısı vb.). Roman üslubundaki tribünlü geniş sahnı (XI. yy.), ilk gotik üsluptaki cephesi ve koroyeri (vitraylar) ile Saint-Remi manastır kilisesi. Büyük bir bölümü XIII. yy.'da yeniden yapılan, Chartres tipi katedral; çaprazsahnın kuzey cephesinde ve esas cephenin taçkapılarında çok yetkin anıtsal süslemeler (Antikçağ sanatına öykünen *Ziyaret* grubundan, Amiens üslubundaki *Tapınağa takdim* grubuna ve tümüyle Reims kökenli yapıtların güleryüzlü zarifliğine gelinceye kadar, XIII. yy.'ın çeşitli dönemlerine ait heykeller içerir). XIII-XVI. yy.'lardan kalma Saint-Jacques kilisesi (modern vitraylar). Cephesi Louis XIII üslubunda Belediye sarayı. Louis XV krallık meydanı.

Müzeler: eski piskoposluk binası (XIII.-XVI. yy.) olan Tau sarayı'nda katedralin hazine dairesi ve taş yapıtlar müzesi; XV. yy.'dan kalma eski Saint-Denis manastırı'nda Güzel sanatlar müzesi (XV. yy. tuvalleri; Cranachlar tarafından yapılmış portreler; zengin fransız resmi koleksiyonu); eski Saint-Remi manastırı'nda Arkeoloji ve tarih müzesi; Eski-Reims müzesi.

REİMS dağı, Fransa'da, Champagne'da (Marne *département*'ı) kireçtaşlı plato, Reims (Vesle vadisi) ve Epernay (Marne vadisi) arasında; Verzy yakınında 287 m'ye yükselir. K., D. ve G. yamaçlarında, Rilly-la-Montagne'dan Ay'a kadar Champagne'ın en ünlü bağları yer alır. Orta ve batı kesimleri ağaçlıktır (yaklaşık 12 000 ha orman), *Reims dağı doğal bölgesel parkı* içinde kalır. 1976-1977'de kurulan bu park yaklaşık 51 000 ha'lık bir alanı kaplar.

REİNA ADELAİDA *(archipiélago de la)*, Şili kıyılarında takımada, Macellan boğazı ağzında.



galerie de France

Judit **Reigl**
Kıvrımlar, burmalar, sütunlar (1983) *özel kol.*

REİNACH, İsviçre'de (Basel kantonu) kanton, Basel'in özellikle konut banliyösü; 17 800 nüf. Makine yapımı. El sanatları müzesi.

REİNACH, İsviçre'de (Aargau kantonu) kent, Hallwil gölünün B.'sında; 57 000 nüf. Puro imalatı.

REİNCKEN → REİNKEN.

REİNDEER LAKE, fr. **Caribou gölü** ya da **Renne gölü,** Kanada'da göl, Saskatchewan'la Manitoba'nın kuzeyinde; 6 390 km². Balıkçılık. Reindeer River'la Churchill'e bağlanır.

REİNER (Václav Vavřinec), çek ressam (Prag 1689 - *ay. y.* 1743). Manzaralar ve barok üslupta süsleme çalışmaları yaptı Prag ve Bohemya'daki saray ve kiliselerde çok sayıda fresk yaptı.

REİNER (Fritz), ABD yurttaşlığına geçmiş macar orkestra şefi (Budapeşte 1888 - New York 1963). 1922'de ABD'ye yerleşti. 1922-1931 arasında Cincinnati Sen-



Louis Salou-Explorer

Reims'in merkezinden ve Notre-Dame katedrali'nden (XIII. yy.) bir görünüm



Vitagraph

Max Reinhardt (1935'te)

foni orkestrası'nın müdürlüğünü yaptı. 1938-1948 arasında Pittsburgh Senfoni orkestrası'nı yönetti. 1953-1963 arasında Chicago Senfoni orkestrası'nın sürekli şefiydi. Sonromantik repertuvarı ve Bartók'un yapıtlarını yorumlayışıyla tanındı. 1943'te Bartók iki piyano ve orkestra için konçertosunun ilk seslendirilişini yönetti.

REİNHARDT (Walther), alman general (Stuttgart 1872 - Berlin 1930). 1918'de albaydı. Prusya'nın son Savaş bakanı ve *Heeresleitung* (ordu komutanlığı) başkomutanı oldu. Kapp darbesinden (1920) sonra Noske ile birlikte istifa etti ve 1925'e kadar çeşitli komutanlıklarda bulundu.

REİNHARDT (Max GOLDMANN, **Max** —denir), avusturyalı tiyatro yönetmeni ve müdürü (Baden, Viyana yakınında, 1873 - New York 1943). Kleines Theater (1901), Deutsches Theater (1905), sonra da Berlin'deki Berliner Theater (1928) ve yılda bir düzenlenen (1920'den başlayarak) Salzburg festivali'nde çalıştı. Tiyatro tekniğine yenilik getirenlerden biri olan Reinhardt 1933'te ABD'ye göç etti ve sinema çalışmalarına yöneldi.

REİNHARDT (Hans), alman general (Bautzen 1887 - Münih 1963). Kurmay subay, zırhlı birlikler uzmanı olan H. Reinhardt sırasıyla 4. zırhlı tümen (Polonya, 1939), Fransa'da, Balkanlar'da 41. zırhlı kolordu ve Rusya'da III. zırhlı ordu (1942) komutanlığı yaptı. Ağustos 1944'te Model'in yerine merkez orduları grup komutanı oldu. Ocak 1945'te Führer'e itaatsizlik nedeniyle görevinden alındı.



H. Derrien-Rapho

Django Reinhardt

REİNHARDT (Jean, **Django** —denir), caz gitarcısı (Liberchies, Belçika, 1910 - Samois-sur-Seine 1953). Göçebe bir çingene ailesinin çocuğu olan Django Reinhardt, daha on üç yaşında profesyonel gitarcılığa başladı. 1928'de, arabası alev aldığında sol eli ağır biçimde yandı. İki yıl çalışıp, yanan eline uygun pozisyonlar geliştirerek, bu engeli aşmayı başardı. Fransız cazının öncüsü André Ekyan'la çaldı. 1934'te kemancı Stéphane Grappelli ile, yalnız telli çalgıların (üç gitar, bir kontrabas ve bir keman) bulunduğu bir beşli kurdu ve Hot Club de France'ın desteğini kazandı. Django, Avrupa'dan geçen birçok amerikalı solistle de plak doldurdu (Coleman Hawkins, Benny Carter, Bill Coleman ve zenci kemancı Eddy South [1937'de], Rex Stewart ve Barney Bigard [1939'da]). Savaş yıllarında, İngiltere'de kalan Stéphane Grappelli yerine, klarinetçi Hubert Rostaing ile çaldı. *Nuages* adlı bestesiyle, çok büyük bir ilgi gören Django, savaştan sonra etkinliklerini yavaşlattı. Başlıca plakları: *Dinah* (1934), *Djangology* (1935), *Minor Swing* (1937), *Nuages* (1940), *Manoir de mes rêves* (1943), *Echoes of France* (1946), *Minor Blues* (1949).

REİNHARDT (Ad), amerikalı ressam (Buffalo, New York eyaleti, 1913 - New York 1967). Yeni kübist soyut bir dönemden sonra, 40'lı yılların sonuna doğru, işaret ve çapraz fırça darbelerinden oluşan bir "all over" resim uygulamasına geçti. 50'li yılların başında, renklerin değişik tonlarını kullanarak, dikdörtgen kompozisyonlara yöneldi (koyu mavi, koyu kırmızı ya da siyah tonlarda yüzeyler); çok geçmeden, kendi de kare olan tuvalin kare biçiminde dokuz eşit parçaya bölündüğü haçvari bir şemaya öncelik tanıyan bakışımlı düzenlemeler ağır bastı. 1960'tan başlayarak, siyah tonlardaki ince değer farkları yüzünden biçimlerin neredeyse fark edilmez olduğu "black painting"'ler gerçekleştirdi (bunların bazılarına "ultimate paintings" adı verilmiştir); resim teknik ve kuramsal girişimindeki kesinlikle (*Twelve rules for a new academy* [Yeni bir akademi için on iki kural, 1957] ve *Art as art* [Sanat olarak sanat, 1962-1964] gibi metinler), minimal ve kavramsal sanatların oluşmasında belirleyici bir rol oynadı.

REİNHARDT PİTONU a. Batı Afrika'da yaşayan, kertenkeleler ve kemiricilerle beslenen kazıcı yılan. (Bil. a. *Calabria reinhardti;* boagiller familyası, *Pythoninae* oymağı.)

REİNHART (Oskar), isviçreli sanayici ve koleksiyoncu (Winterthur 1885 - *ay. y.* 1965). XVII.-XX. yy. isviçreli, alman ve avusturyalı ressamların yapıtlarından oluşan zengin koleksiyonunu doğduğu şehre bağışladı (Reinhart vakfı); XV. yy. alman ve hollanda okullarından, XIX. ve XX. yy. fransız okullarına uzanan eşsiz resim koleksiyonunu ise İsviçre konfederasyonu'nu bıraktı (Reinhart koleksiyonu, villa *Am Römerholz*, Winterthur).

REİNHEİM, Almanya'nın Saarland eyaletinde, Saarbrücken yakınlarında küçük köy. 1954'te ortaya çıkarılan zengin Kelt mezarlığıyla (İ.Ö. IV. yy.) ünlüdür. Yerel prenseslere ait olduğu sanılan mezarlıkta bilezik, yüzük ve gerdanlık gibi birçok tunç ve altın takı ile sürahi ve maske gibi değişik eşyalar bulunmuştur.

REİNHOLD (Erasmus), alman gökbilimci (Saalfeld 1511 - *ay. y.* 1553). Kopernik'in günmerkezli sistemini savunan ilk gökbilimcilerden biridir. Ancak, Kopernik cetvelleriyle yapılan hesapların, gözlem değerlerini her zaman sağlamadığını fark etti ve *Tabulae prutenicae coelestium motuum* adını verdiği yeni cetveller hazırladı (1551).

REİNHOLD (Karl Leonhard), alman filozof (Viyana 1758 - Kiel 1823). Önce cizvitliği, sonra barnabitliği ve nihayet protestanlığı benimsedi. Kantçı bir filozof olan Reinhold, Kant gibi, akıl ile duyumu birbirinden ayırarak eleştirel bir bilgi kuramı ortaya koymak istedi. Kendi bilgi kuramını genel bir görüngübilimin bir unsuru olarak geliştirmeye çalıştı. Başlıca yapıtları: *Versuch einer neuen Theorie des menschlichen Vorstellungsvermögens* (İnsan zihni üstüne yeni bir kuram denemesi) [1789]; özellikle de *Versuch einer Kritik der Logik aus dem Gesichtspunkt der Sprache* (Dil açısından ele alınan mantık üzerine bir eleştiri denemesi) [1806].

REİNİG (Christa), alman kadın yazar (Berlin 1926). Romanlarında (*Schwalbe von Olevano,* 1969; *Der Wolf und die Witwen,* 1980) başlıca tema olarak Berlin'in bir işçi mahallesinde, yoksulluk içinde geçen çocukluğunu ve savaşı işledi.

REİNİSCH (Leo), avusturyalı afrika ve mısırbilimci (Osterwitz, Steiermark, 1832 - Laukowitz, Steiermark, 1919). Viyana'da profesör (1863), Mısır ve Etyopya'da alan araştırmaları yaptı. Bari, nuba, afar, saho, kunama, somali dilleri üzerine monografiler ve mısırbilim incelemeleri yayımladı (*Ægyptische Chrestomathie* [Mısır'dan düzyazı derlemeleri], 1873-1875).

REİNİT a. (fr. *reinite;* alman yerbilimci J. J. *Rein* [1835-1908]'den). Miner. Sözdebiçimli bir scheelit türü olan doğal demir tungstat.

REINKEN ya da **REINCKEN** (Jan Adams ya da Johann Adam), Hollanda ya da Alsace asıllı alman orgcu ve besteci (? 1623 - Hamburg 1722). Hamburg'da Sankt Katarina kilisesi'nin orgcusu Scheidemann'dan ders aldı. Hocasından sonra onun yerine geçti (1663). Sweelinck'in mirasçısı olan Reinken'e hayranlık duyan J. S. Bach onu dinlemeye kiliseye giderdi. Reinken, 1678'de Hamburg operası' nın kurucuları arasında yer aldı. *Hortus musicus* (1687) adlı yapıtı, 2 keman ve bas çalgısı için 6 süitini kapsar.

REINMAR von Hagenau ya da **REINMAR der Alte,** alman şair (XII. yy. ikinci yarısı). Günümüze dek gelen birkaç lirik şiirinde geleneksel "kurtuvazi" şiiri anlayışındadır. Bir şiirinde bu şairin ölümünü anlatan Walther von der Vogelweide, Reinmar'ın bu şiir anlayışına karşı çıkar. Strasbourglu Gottfried ise Reinmar'a "Haguenau bülbülü" adını takmıştır.

REINMAR von Zweter, alman şair (Zeutern Bruchsal yakınında, 1200'e doğr. - öl. 1260'a doğr.). Özdeyiş niteliğinde *(Sprüche)* ve siyasal şiirler yazdı; Viyana sarayı'nda, daha sonra Bohemya kralı Venceslav'ın sarayında yaşadı.

REINOSA, İspanya'da kent, Castilla Leon'da (Santander ili), Yukarı Ebro kıyısında yer alır; 13 300 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Camcılık. Yaz ve kış turizmi.

REINWARDTİA a. Hindistan'da yetişen ve ketene benzeyen, almaşık yapraklı, kısa salkımlar halinde oldukça büyük, sarı ya da beyaz çiçekli ağaççık. (Ketengiller familyası.)

REİS a. (ar. *re'is*). **1.** Başkan: *Belediye reisi. Reisiniz kim?* **—2.** Çok yargıçlı mahkemelerde, mahkeme başkanlığı yapan yargıç. **—3.** Arap ülkelerinde, özellikle de Mısır'da Cumhurbaşkanı, Başbakan vb.
—*Esk. Reis-i kabile,* kabile reisi. || *Reis-i vükela,* Başbakan.
—Dağc. Dağcılık sporunu kendi kendine öğrenip deneyim kazanmış usta dağcı.
—Denizc. Bir balıkçı teknesini yöneten kimse. || Ticaret gemilerinde, baş tayfa.
—Esk. denizc. Yelkenli gemilerde, gemi birinci zabiti. || Osmanlı donanmasında gemi kaptanı. || *Reis gediği,* osmanlı donanmasında reisliğe atanmak üzere aday olarak seçilmiş denizci.
—Güz. sant. Baş usta.
—Hat. *Reis ül-hattatin,* tüm yazılarında usta olan hattatlara verilen en üst derecede unvan.(Son reis ül-hattatin, Hacı Kâmil Akdik'tir. Hattatların en yaşlısına ise, "şeyh ül-hattatin" deniyordu.)
—Kur. tar. *Reis efendi* → REİSÜLKÜTTAP. || *Reis ül-müsevvidin,* Osmanlılar'da Şeyhül-islamlık dairesi'nin yüksek düzeydeki görevlilerinden biri. (Fetvahane'de çalışır, maiyetinde çeşitli müsevvidler [taslak hazırlayanlar] bulunurdu. Fetva kitaplarından istenilen fetvaları çıkarıp kaleme alarak fetva eminine sunmak da görevleri arasındaydı.) || *Reis ül-ulema,* Rumeli kazaskerliği yapmış olanların en kıdemlisinin unvanı. (Bu unvan, yaşlılığı, bilimsel yeteneği değil yalnızca kıdemi gösterirdi. Bu payeyi alanlara herhangi bir ödenek ya da maaş verilmezdi.)
—Med. huk. *Aile reisi,* aileyi yöneten kişi. (→ EV* BAŞKANLIĞI.)
—Tasav. Cehri (yüksek sesle) zikir yöntemi uygulayan nakşibendilik tekkeleri ile ayakta ayin yapılan öteki tarikat tekkelerinde töreni yöneten kişiye verilen ad. (Bu tür tekkelerde *devir* adı verilen sözlü ve rakslı ayinin bir düzen ve uyum içinde yapılmasını reis sağlardı. Ayinin sanatsal bir değer taşıması ve tasavvufi coşkuyu sağlayabilmesi, zakirler [zikir okuyanlar] ve zakirbaşı ile birlikte, reisin de mesleğinde usta olmasına bağlıydı.)

REİS, Konya'nın Akşehir ilçesine bağlı bucak; 11 541 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Reis,* 2 808 nüf. (1990).

REISEN (Abraham), yiddiş dilinde yazan amerikalı yazar (Kaidanovo, Beyaz Rusya, 1876 - New York 1953). Birçok edebiyat dergisinin yayın kurulunda görev aldı ve yiddiş dilinin yahudi halkının ulusal dili olarak kabul edildiği Çernovtsıy (1908) konferansı'na katıldı. Şarkılarında ve masallarında yoksul insanların yaşamını anlatır (Zeitlider, 1902).

REİSİCUMHUR a. (ar. *re'is* ve *cumhūr'* dan *re'is-i cumhūr*). → CUMHURBAŞKANI.

REISKE (Johann Jakob), alman filolog (Zörbig, Saksonya 1716 - Leipzig 1774). Leipzig'de profesördü, arap edebiyatı üzerine çalışmalar yaptı (*Abulfedae Annales Muslemici,* 1754, 5 cilt) ve yunanlı yazarların (Plutarkhos, Halikarnassoslu Dionysios, Theokritos, yunanlı hatiplerin koleksiyonu) yapıtlarını yayımladı.

REİSLİK a. **1.** Başkan olma durumu. **—2.** Mahkeme başkanlığı.
—Antropol. Sanayileşmemiş geleneksel toplumun siyasal örgütlenmesi. (En eksiksiz örneğine kara Afrika'da rastlanır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Antropol. İlkönce siyah Afrika' da gözlemlenen reislik, yaşlı bir aile reisinin etrafında yaşayan, geniş aileden türemiş gibi görünüyor. Daha sonra bu aile, ona katılan, yabancılarla genişleyip çoğaldı. Başlangıçta bu ailenin reisi, bir rahip ya da bir büyücüydü.
Gelişmiş reislik, başlangıç dönemindeki avrupa senyörlüğüyle bazı benzerlikler gösterir: reisin çevresinde, her yerde onun peşinden gelmeye hazır yakınların, yandaşların, hizmetkârların bulunması gibi. Afrikalı reis, Ortaçağ senyörü gibi, belli miktarda araziyi kendisi için işler ve işletir. Bundan başka, pek çok armağan alır ve aşara benzer bazı vergiler toplar. En gelişmiş biçimiyle reislik, genellikle bir maceraperestler reisinin kurduğu bir krallıktır. Bu durumda reislik, çoğunlukla merkezilikten ayrılır ve reis, en iyi ve sadık savaşçılarına, hayvan ve insanlarıyla birlikte araziler bağışlar.
Bu örgütlenmeye, örneğin Polinezya' daki gibi başka sanayileşmemiş toplumlarda da rastlanır.

REISNER (George Andrew), amerikalı mısırbilimci (İndianapolis 1867 - Gize 1942). Berlin'de K. Sethe'nin asistanlığını yaptı (1895), Harvard'da ders verdi ve Mısır'da, Nübye'de, Sudan'da, Filistin'de kazılar yaptı; Gize'de kraliçe Hetepheres'in (Keops'un annesi) el değmemiş mezarını buldu. *The Hearst medical papyrus* (Hearst türü tıbbi papirüs) [1905], *Excavations at Kerma* (Kerma'da yapılan kazılar) [1923], *The development of the Egyptian tomb down to the accession of Cheops* (Keops'un tahta çıktığı döneme kadar Mısır mezarının gelişimi) [1936], *A history of the Gîza necropolis* (Gize mezarlığının bir tarihçesi), 2 cilt, [1942], 2. cilt ölümünden sonra yayımlandı [1955]), *The tomb of Hetepheres* (Hetepheres'in mezarı).

REİSOĞLU, türk halk şairi (XVIII. yy.). Bektaşi tarikatındandı. Bir nefesinden, 1741'de hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Aşk, ayrılık, konularını işleyen bir koşmasında, *Tuna*'dan söz etmesi rumelili olduğunu düşündürmektedir.

REISS-ANDERSEN (Gunnar), norveçli şair (Larvik 1896-Arendal 1964). Resmi bırakarak şiir kitapları yayımladı (*les Années d'initiation* [fr. çev.], 1921; *Couleurs espagnoles* [fr. çev.], 1933; *Horizon* [fr. çev.], 1934); dilindeki sadelik ve ses uyumunun zenginliği, romantik yazar H. Wildenvey ile O. Bull'un yenigerçekçiliğinin etkisini gösterir Savaştan ve Nordahl Grieg'den esinlenerek yazdığı ağırbaşlı şiir kitaplarında norveç direniş hareketini yüceltti (*Poèmes guerriers de Norvège* [fr. çev.] 1943). Modernleşme karşısında duyduğu bunalım ve sabit bir fikre dönüşen zamanın geçiciliği son baş yapıtlarına esin kaynağı olmuştur.

REİSÜLKÜTTAP a. (ar. *re'is* ve *küttāb'* dan *re'is-ül-küttāb*). Kur. tar. **1.** Divanı hümayun'da yazı işlerini yürütmekle görevli kalemlerin ve kâtiplerin reisi. (*Reis efendi* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Reisülküttap kesedarı,* reisülküttap emrindeki Reis kalemi'nin evrak görevlisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kur. tar. Reisülküttap, fiilen Divanı hümayun'un üyesi değildi, ancak, yazışmaları ve Divan işlerini tüm ayrıntılarıyla çok iyi bilmesi nedeniyle devletin en önemli ve eski mansıpları arasındaydı. Atama ve tevcih beratlarının hepsi, yönetsel hükümler ve emirler kâtipler tarafından yazıldıktan sonra onun denetimi ve onayından geçerdi. Reisülküttaplar, ilk dönemlerden XVII. yy.'ın sonlarına kadar giderek önemleri ve yetkileri artmakla birlikte nişancı* maiyetindeydiler; içlerinden yetenekli olanlar nişancılık makamına atanırlardı. XVIII. yy.'ın başlarına kadar reisülküttapların görevleri şunlardı: 1. Divanı hümayun'da verilen hükümleri ve beratları düzelttikten sonra işlemleri tamamlamak; 2. ferman gereği rüus ve yasa ile ilgili telhisleri yazmak, yabancı ülkelerden hükümdara ve sadrazama gelen yazışmaları çevirtmek ve bunlarla ilgili yanıtları hazırlamak; 3. özrü nedeniyle tezkireciler gelmezse Divan'da onların yerine bulunarak arzuhalleri okumak ve buyrultu işareti (sah ve resid) koymak; 4. aynı şekilde kendi dairesinde gerekli evraka buyrultu işareti koymak.
Gelenekleşmiş uygulamaya göre, Divan tezkirecisi terfi edince vezir tezkirecisi ve daha sonra sırasıyla mektupçu, beylikçi olur ve bu görevden reisülküttaplığa atanırdı. Sadrazam ile birlikte sefere çıktıklarında, reisülküttapların yerine merkezde vekâleten *rikab reisi* unvanıyla bir kaymakam* atanırdı.
Devlet işleri Babıâli'de (Paşakapısı) görülmeye, Divanı hümayun işlevini yitirmeye başlayınca reisülküttapların önemi ve yetkileri arttı. Bir tür "dışişleri bakanı" durumuna gelerek dış ilişkiler, dış siyaset, elçilerle görüşme ve yazışma vb. işlemleri reisülküttaplar üstlendi. Mahmut II döneminde reisülküttap adı ve reisülküttaplık (reis kalemi) örgütü kaldırılarak yerine dışişlerini yönetmekle görevli Umuri hariciye nezareti adıyla bir nezaret kuruldu. Son reisülküttap Yozgatlı Akif Efendi, müşir rütbesiyle ilk Umuri hariciye nazırı oldu (1835).
• *Reisülküttap kesedarı,* Reisülküttaplık dairesi'nde evrakı saklayıp korumak, bu evrakla ilgili işlemleri yapmakla görevliydi. Bunun dışında evraka reisülküttabın buyrultu işaretini koyar, evrakı gideceği yere gönderirdi. Sadrazama, sadaret kethüdasına, reisülküttaba, çavuşbaşıya ve gereken başka görevlilere rapor vermek de görevleri arasındaydı. Bu görevleri amedci*lerin görevlerini andırırdı. Önemli işler dışında reisülküttabın şeyhülislam ile görüşmesini de bu görevliler sağlarlardı. Reisülküttaplık ile birlikte kesedarlık da kaldırıldı (1835) [→ Kayn.]

REISZ (Karel), çek asıllı ingiliz film yönetmeni (Ostrava 1926). T. Richardson ile birlikte gerçekleştirdiği *Momma don't allow* (1955) ile yönetmen olarak sinemaya başladı. T. Richardson ve L. Anderson ile bir-

X - J.-L. Passek kol.



Yönetmenliğini Karel Reisz'in yaptığı *Sevişme günleri* (1960) adlı filmin bir sahnesinde Rachel Roberts ve Albert Finney

likte "free sinema" akımı içinde yer aldı ve bu doğrultuda *Every Day except Christmas*'ı (1957) yaptı. İlk uzun metrajlı filmi *Sevişme günleri*'nden (Saturday Night and Sunday Morning) [1960] önce ikinci belgesel filmi, *We are the Lambeth Boys*'u (1959) çevirdi. Öteki filmleri: *Gece olacak* (Night must fall) [1964], *Morgan* (1966), *İsadora* (1968), *The Gambler* (1974), *En büyük suç* (Who'll stop the Rain) [1978], *Fransız teğmeninin kadını* (The French Lieutenant's Woman) [1981], *Sweet Dreams* [1985], *Everybody Wins* [1990].

REİTER a. (alm. söz.). XV.-XVII. yy. arasında Fransa hesabına savaşan alman paralı askerlerine verilen ad.

Reiter sendromu, FIESSİNGER-LEROY-REİTER SENDROMU'nun eşanlamlısı.

REİTH, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 670-1 290 m), Tirol'de; 1 900 nüf.

REİT İN WİNKL, Almanya'nın Bavyera eyaletinde sayfiye ve kış sporları merkezi; 2 300 nüf.

REJ (Mikołaj), polonyalı yazar (Żórawno 1505 - Rejowiec 1569). Zygmunt II August tarafından kraliyet sekreterliğine atanan (1561) bu koyu calvinci, ulusal edebiyatın babası olarak kabul edilir. *Zwierciadło albo Zywot Poezciwego Czlowieka* (1568) adlı yapıtında eski Polonya'nın bir tablosunu çizdi. Ayrıca toplumun canlı ve eleştirel bir betimlemesi niteliğindeki *Osobami, Panem, Vojtem i Plebanem*'in yanı sıra (1543), dinsel yazılar (*Apocalypsis*, 1565) ve şiirler yazdı.

RÉJANE (Gabrielle RÉJU, —denir), fransız kadın oyuncu (Paris 1856 - *ay. y.* 1920). Dramda olduğu kadar komedide de yeteneğini kanıtladı; birçok başarılı oyunda rol aldı. 1895'te çıktığı Amerika turnesi ününe ün kattı. 1906'dan 1918'e kadar "Réjane" tiyatrosu'nu yönetti, daha sonra tiyatroyu, ona "Theâtre de Paris" adını veren Léon Volterra'ya bıraktı. Réjane aynı zamanda birçok film çevirdi: *Madame Sans-Gêne* (1911), *Alsace* (1915), *Miarka la fille à l'ourse* (1920).

Rejans lokantası *(Régence restaurant)*, İstanbul'da içkili lokanta. Çarlık Rusyası'ndaki lokantaların benzeri olan Rejans lokantası, Beyoğlu'nda Tevfik Manas, Vera Çizir ve Veronoika Protopopova tarafından açıldı (1934). İki sahibi ve ilk zamanlar tüm çalışanları 1917 Rus devrimi'nden sonra Türkiye've sığınan Beyaz Ruslar'dı. Lokanta, bazı ufak değişiklerle günümüzde de etkinliğini sürdürüyor.

REJENERASYON a. (fr. *régénération*). Biyol. YENİLENME'nin eşanlamlısı.
—Isıbil. YENİLEME'nin eşanlamlısı.

REJENERATİF sıf. (fr. *régénératif*). *Rejeneratif kansızlık*, ilikte alyuvar yapımının yüksek bir retiküloz biçiminde belirdiği kansızlık biçimi.

REJENERATÖR a. (fr. *régénérateur*). Isıbil. Sıcak bir akışkanın, genellikle dumanın, sağladığı ısıyı dönemsel olarak ısıtma havasına ya da gazına veren, ateşe dayanıklı tuğlalardan örülmüş yapı.
—Kim. müh. YENİLEŞTİRİCİ'nin eşanlamlısı.
—Petr. san. Bir katalizörü yenilemede kullanılan aygıt.

REJİ a. (fr. *régie*). **1.** Bir kamu hizmetinin yönetim biçimi. **—2.** Tar. Kimi kamu işletmelerine verilen ad (Osmanlı döneminde özellikle Tekel idaresi bu adla bilinirdi): *Tütün rejisi*. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir sinema ya da tiyatro yapımının yönetimi.
—TV. *Reji odası*, bir program bölümü gerçekleştirmeye yarayan kumanda ve kontrol organlarının toplandığı, bir televizyon stüdyosuna bağlı yer. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. *Türkiye'de*, Düyunu umumiye kurulduktan sonra, tuz ve tütün tekeli de bu idareye verildi (1887). Düyunu umumiye ise, bu tekeli kısaca "Reji" olarak anılan "Müşterekülmenfaa inhisarı duhanı devleti âliyei Osmaniye" adlı şirkete devretti. Yapılan anlaşmaya göre, Reji, yıllık kazancından 750 000 lirayı Düyunu umumiye'ye verecek, koyduğu sermayenin % 8'i oranında kendisine kâr alacak, kazancından geriye kalan miktar Reji ile Düyunu umumiye arasında eşit olarak paylaşılacaktı. O zamana kadar, Türkiye'de, tütün işleme ve ticareti serbestçe yapılıyor, devlet yalnızca "bandrol" yöntemiyle tütün satışını vergilendiriyordu. Tütün işleme ve ticareti tekelini alan Reji idaresi kurulduktan sonra, üreticinin karşısında tek alıcı oldu ve tütün alım fiyatlarını kendisi saptadığı gibi yine kendisi işleyerek satmaya başladı. Ancak, Reji'nin tütün alım fiyatlarını çok düşük, satış fiyatlarını da oldukça yüksek tutması (1913'te, Reji, tütünü 10 kuruştan alıyor, 35 kuruştan satıyordu) önemli boyutlara uzanan bir tütün kaçakçılığına yol açtı. Reji, bunun üzerine, kaçakçılığı önlemek için hazırladığı bir yasa tasarısını hükümete vererek bu tasarının yasalaşmasını sağladı ve bu yasaya dayanarak kendi "jandarma örgütü"nü kurdu. Reji kolcularıyla üreticiler arasında çatışmalar başladı ve bu çatışmalarda ölenlerin sayısı önemli boyutlara ulaştı. Reji idaresi'ne karşı başlayan tepkilerin giderek artması üzerine, Abdülhamit yönetimi, Reji'nin kaldırılması konusunda bazı girişimlerde bulunmak istediyse de 30 yıllık ayrıcalık süresi henüz dolmadığı için bunları erteledi. Durumu öğrenerek ayrıcalık süresini uzatmak üzere çareler aramaya başlayan Reji idaresi, Balkan savaşı sırasında, İttihat ve Terakki'nin Edirne'yi geri almak için para aradığını öğrenince, hükümete 1,5 milyon lira borç vererek, karşılığında ayrıcalık süresinin 15 yıl daha uzatılmasını sağladı (1913). Reji idaresi Cumhuriyet kurulduktan sonra kaldırıldı.
—TV. Yapımcıların ve teknik adamların içinde bulunduğu ve çeşitli kameralarla bağlantılı kontrol ekranlarının yer aldığı reji odasında, her an en uygun resmi seçmek, kameraların yerini değiştirmek üzere kameramanlara talimat vermek, görüntünün derinliğini ve netliğini ayarlamak, araya önceden kaydedilmiş bölümler sokmak, oyunculara ışık işaretleri ile emirler vermek, mikrofonların ses düzeylerini ayarlamak ve genel anlamda, görüntü ve sesin teknik niteliğini denetlemek mümkündür. *Ana kumanda odası*'nda, son biçimiyle programı oluşturmak amacıyla çeşitli stüdyolardan ya da kayıtlardan gelen bölümler birleştirilir.

REJİM a. (fr. *régime*). **1.** Örgütlenme tarzını ve iktidarın kullanım biçimini belirleyen uygulamalar, yöntemler ve kurumlar bütünü: *Askeri rejim. Başkanlık rejimi.* **—2.** Bir şeyin ya da bir kişinin bir kuruma bağlanma biçimini belirleyen yasal düzenlemeler bütünü: *İnfaz rejimi. Gümrük rejimi. Mal birliği rejimine göre evlenme.* **—3.** Sağlığı korumaya ya da yeniden kazanmaya yönelik olarak besinlerle ilgili tıbbi önerilerin tümü: *Süt rejimi. Sebze rejimi. Tuzsuz bir rejim izlemek. Normal rejimde olmak.* (Bk. *ansikl.* böl. Diyet bil.) **—4.** Besin alımında kısıtlamalara uymak: *Birkaç kilo vermek için rejime girmek. Rejim yapmak.* **—5.** Bir olayın oluşma biçimi: *Yağış rejimi. Akarsu rejimi.*
—Fiz. Bir sistemde, önemli parametrelerinin değişmez kaldığı evrim biçimi. (Akışkanlar mekaniğinde ["laminer rejim", "türbülanslı rejim" gibi] bu ad altında örneğin bir akışı incelemek üzere seçilen yaklaşımı tanımlayan koşulların tümü özetlenir.)
—Hidrol. Bir akarsuyun akımında görülen değişimlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt. *İktisadi rejim*, iktisadi servetlerin üretim, tüketim ve bölüşümünü düzenleyen kurum ve mekanizmaların tümü.
—Meteorol. *Sinoptik rejim*, havanın tüm bir dolaşım tipi süresince devam eden özelliklerinin tümü. (İki tip sinoptik rejim ayırt edilir: *antisiklon rejimi* ve *siklon rejimi*. Tedirginlik akımlarının kaynağına göre, *batı rejimi, kuzey-batı rejimi, güney rejimi* vb. denir.) || *Yağış rejimi*, yağışların zaman içindeki düzeni.
—Pedol. *Su rejimi*, topraklardaki su oranında görülen mevsimsel değişimlerin tümü; bu değer, iki su parametresi belirlenerek ölçülebilir: maksimum su tutma kapasitesi (TK) ya da alan kapasitesi (bir yağmurdan sonra kurumuş toprak) ve bitkilerin sürekli kuruma noktasında toprak nemi (KN). [Toprağın nemi TK'dan büyükse fazla su, serbest bir su örtüsü oluşturur ya da akaçlanarak akar. İki TK ve KN değeri arasında toprak, bitkiler için yararlı bir su rezervi gibidir; ancak KN'nin altındaki nem değerlerinde toprak işlenemez.]
—Petr. san. Bir arıtma tesisinin sürekli çalışması.
—Sağl. kor. *Sağlık rejimi*, bir ülke ya da bölgede, yabancı ülkelerde salgın halinde olan hastalıkların yayılmasını önlemeye yönelik önlemlerin tümü.
—Siber. ve Fiz. *Geçici rejim*, kararlı, dinamik bir sistemin, bir etkl büyüklüğünün zamana göre değişimi sonucunda, kurulu bir rejimden bir öbürüne geçişi. (İndis ve darbe cevapları, geçici rejimlerin özel durumlarıdır.) || *Kurulu rejim*, kararlı, dinamik bir sistemin, gerek etki büyüklüklerinde (kumanda büyüklükleri ve bozucu büyüklükler) hiçbir değişiklik olmadığında, gerekse bunlardan birinin, örneğin değişmez hız ya da ivmeyle ya da sinüzoidal olarak (uyumlu kalıcı düzen) yalın bir matematik yasasına göre değiştiğinde gösterdiği durum. || *Uyumlu kalıcı rejim*, kararlı, dinamik bir sistemin, bir etki büyüklüğünün sinüzoidal değişimi etkisiyle gösterdiği davranış. (Doğrusal bir sistemde, bu rejim yalnız frekansa bağlıdır.)
—Uluslarar. ikt. *Tercihli rejim*, ticari değişimlerin tümü ya da bir bölümü için birbirlerine elverişli özel haklar tanıyan iki ya da daha fazla ülkenin gümrük ilişkilerini belirleyen rejim.
—ANSİKL. Diyet bil. Sağlıklı bir kişide rejim, onun yaşıyla, fizyolojik durumuyla, yaşam biçimiyle, fiziksel etkinliğiyle orantılı besin gereksinmelerini karşılayacak düzeyde olmalıdır. Bu anlamda, süt çocuğu, büyük çocuk, ergenlik dönemindeki genç, durağan bir yaşam süren erişkin, ağır işçi, yarışmaya girecek sporcu, gebe kadın vb. için rejimler düzenlenebilir. Rasyon, denge, vitamin oranı gibi kavramlar dışında, rejim, yemeklerin sayısı, bileşimi ve gün süresince dağılımı ile ilgili önerileri de kapsar.

Her ayrı patolojik durum, hatta her hasta için bile kullanılacak çeşitli besinlerin dozunu ve seçimini belirten özel rejimler düzenlemek gerekebilir. Bu kavram çerçevesinde düzenlenen rejimler şunlardır:
1) toplam kalori alımını kısıtlayıcı rejimler (aşırı kanlı canlılık, şişmanlık, kalp hastalıkları);
2) bazı besin gruplarının ya da madensel tuzların dışlandığı ya da genellikle kısıtlandığı rejimler: sodyum klorür (böbrek hastalıkları, tansiyon yüksekliği, kortikosteroit tedavisi); şekerler (diyabetliler); yağlar (hiperkolesterolemi, arteryoskleroz, hiperlipidemi, karaciğer hastalıkları); proteinler (azotun tutulduğu durumlar, akut ya da süreğen böbrek hastalıkları). Bazı kolopatilerde lifli besinler bakımından fakir bir rejim uygun olabilir. Böbrek ve safra taşları da bazı besleme önlemlerini gerektirir. Örneğin, diyabetli olup da aynı zamanda azot tutan hastada birden fazla besin grubunun (hem proteinlerin hem şekerlerin azaltılması) yasaklanmasına ya da kısıtlanmasına sık rastlanır;
3) madde kayıpları ve bazı nedbeleşmeleri desteklemek için verilen protein bakımından zengin rejimlerde olduğu gibi, bazı besin grubu rasyonlarının artırıldığı rejimler;

4) doku onarımını desteklemek, zayıflık ya da beslenme yetersizliği durumlarıyla savaşmayı kolaylaştırmak amacıyla hastalara günlük rasyonlarından daha fazla besin sağlayan aşırı beslenme rejimleri.

—Hidrol. *Akarsu rejimleri*'ni belirleyen, yıllık ortalama beslenme eşitsizliklerinden çok, mevsim değişiklikleri, yani bolluk ya da yokluktur.

• *Basit rejimler.* Basit rejimlerde aylık akım ortalamaları tek bir mevsimde yüksek ve tek bir mevsimde de alçaktır; yani akarsuyun düzeyini, çoğunlukla tek bir etken belirler. Örneğin, havzasının çoğu buzlarla kaplı akarsular *buzul rejim*'i gösterir; suyun kar (daha sonra buz) halinde tutulması sonucunda, soğuk mevsimde akım azalır. Kar ve buzların eridiği temmuz ya da ağustos aylarında maksimum ortalama akıma erişilir ("aşınbuzul" tipi): bu dönemdeki akım, şubat, hatta mart ayındaki minimum akım ortalamasının on beş ile yüz katı daha çoktur. Chamonix'te Arve, Yukarı Aar ve kolları, Alp bölgesinde Rhône ve kolları için durum böyledir. *Karlı dağ rejimi*'nde (Yukarı Isère, Arc, Alp bölgesinde Ren vb.) durum aynıdır; ancak yükselti daha az olduğu için çekik süresi daha kısadır ve daha az belirgindir; maksimum ortalama haziranda başlar.

Karlı ova rejimi'nde, SSCB ve Kanada' da (Volga, Dniepr, Obi, Saint Lawrence' in kolları vb.), yükseltilerin göreli olarak eşit olması karın daha erken ve çok daha hızlı erimesine yol açar. En yüksek akıma, enleme ve doygunluk derecesine göre nisanda ya da mayısta erişilir. Yazın görülen ikinci akım azalmasının nedeni buharlaşmadır.

Okyanusal yağmurlu rejim'de (Sen, Meuse, Loire'ın aşağı çığırı, Thames vb.) en belirgin özelliği kabarma tarihinin ve bu sırada geçen su miktarının düzensiz olmasıdır. Bununla birlikte buharlaşmadaki eşitsizlikler, yağışlardaki eşitsizliklerden çok daha büyük rol oynar ve maksimum ortalama ocak ve şubat aylarına rastlar.

Buna karşılık, musonlar olsun olmasın saf *tropikal yağmur rejimi*'nin (Yukarı Nijer, Senegal, Bahrülazrak, Hindistan ve Birmanya'daki akarsular, Song Koi, Parana ve Güney Amerika'nın diğer akarsuları vb.) en belirgin özelliği yazın görülen yüksek suların düzenliliğidir; kışın ise, yağmur yağmadığı ya da pek az yağdığı için sular çekilir.

• *Karmaşık rejimler.* Bu tür rejimleri az ya da çok iç içe geçmiş iki etkenin ardışık etkileri belirler; bu etkenlerden her biri sırasıyla, suyun bolluğundan ve azlığından sorumludur. Böylece, Kuzey Fransız Önalpleri'nde 2 000 ve 2 500 m yükseltide yer alan akarsularda (Fier, Guiers, Bourne) karların erimesi ve yağmurlar nisan ve mayısta maksimum akıma erişilmesine yol açar; karın tutulması kış ortasındaki akımın net bir biçimde azalmasına neden olur. Sonbaharda yağan düzensiz yağmurlar yıllara göre, kasım ya da aralık aylarında ikincil bir maksimuma neden olur; buharlaşma sonucu ise ağustos ya da eylül aylarında (aşağı çığır kollarında) ikincil ya da temel bir minimum oluşur; bu da *karlı-yağmurlu rejim*'dir. Güney Alpler' de yaz çekiği daha belirgindir; Akdeniz iklimi yağmurlarının neden olduğu ikincil sonbahar kabarması ise, nisan-mayıs aylarının yarı-kar maksimumuna yakındır (Verdon, Bléone vb.).

Karlı geçiş rejimi'nde karmaşıklık biraz daha azdır; mayıs ya da haziranda bir maksimum, kışın ortasında karların tutulması sonucu temel bir minimum, sonbaharda hafif bir kabarma görülür; bu rejimdeki akarsular şunlardır: Bréda, Giffre, Arly (2 800 - 3 200 m yükseltide Alp dağları) ve Pireneler'de ya da Pireneler'den çıkışlarında Yukarı Garonne, Yukarı Adour, Gaves, Ariège. Alp dağlarının Akdeniz bölgesinde kalan Tanaro, Torino'da Po ve yukarı çığır kolları, Ticino, Adda, Tagliamento vb. bu rejimin etkisi altındadır.

Bu tipin karşıtı olan *yağmurlu-karlı rejim*'e Jura'da (Ain, Yukarı Doubs, Orbe, Birse), Vosges'da (Yukarı Moselle) ve Massif central'da (Dordogne, Loire, Allier, Tarn, Yukarı Lot) rastlanır; bunlar, bir yandan yağmurların, bir yandan da buharlaşma ve terleme yoluyla su kaybındaki eşitsizliklerin etkisi altındadır. Bununla birlikte, karın tutulması ocak ve şubat akımlarında bir miktar azalmaya neden olur; karın erimesi ise nisan (kaynaklara doğru) ya da mayıs ortalamalarının biraz artmasını sağlar. Akdeniz bölgelerinde (Ardèche, Hérault, Gardons), kasımda büyük düzensiz kabarmaların neden olduğu ortalama akımlar, mart-nisan aylarının, karın da etkisiyle artan ortalama maksimumdan büyüktür.

Havzaları değişik bölgelerde bulunan akarsuların belirgin özelliği yukarıdakilerden daha da karmaşık rejimlerdir; çünkü gerek engebenin, gerek iklimin etkisiyle akarsu kolları, ana akarsuya farklı rejimlerden etkilenen suları getirebilir; bunun sonucunda ana akarsuyun rejimi, aşağı ve yukarı çığırlarda birbirinden çok farklı olabilir.

Sıcaklık, yağış, buharlaşma miktarlarının, kar örtüsü ve don sürelerinin çok farklı olduğu iklim tiplerinin görüldüğü ve bu iklim farklarının rejim üzerindeki etkilerinin ayrıca yükselti, eğim, zemin tabiatı ve bitki örtüsü gibi ayrılıklarla daha da çeşitlendiği Türkiye'de okyanusal yağmurlu ve saf tropikal yağmur dışında hemen bütün akarsu rejimleriyle karşılaşılır. Maksimum ve minimum akımlar arasında çok büyük farkların olması Türkiye akarsularının genel bir özelliğidir. Akarsuların en büyük bölümü, rejimi etkileyen etkenler bakımından farklı alanlardan geçtikleri için çoğunlukla karmaşık tipte rejimler gösterir. Örneğin, Doğu Karadeniz dağlarının kuzey yamacında doğarak denize ulaşan ve bazıları küçük buzullarla da beslenen kısa akarsular (Karadere, Değirmendere, Fırtına deresi, İyidere, Melet), daha çok sıcaklığın gidişine bağlı olarak buzul tipine yaklaşan *karlı-yağmurlu geçiş rejimi* gösterirler: en düşük akım, bol yağışlara rağmen kaynak kesimlerinde donun hüküm sürdüğü ocak-şubat aylarında, en yüksek akım ise yağışların azaldığı, ama buzul ve kar erimesinin büyük ölçülere vardığı nisan-mayıs aylarında meydana gelir. Ayrıca, ağustosta kuvvetli buharlaşma, kasımda başlayan yağışlarla da ikincil bir maksimum görülür. Maksimum akım, minimum akımın on beş katına, hatta daha fazlasına ulaşabilir.

Türkiye'de basit *buzul rejim*'in görüldüğü alan ancak bazı akarsuların buzullarla beslenen yüksek yukarı çığırına özgüdür (Doğu Anadolu'da Zap ve Nehil ırmaklarının Cilo ve Sat dağlarından inen yukarı kolları, Doğu Karadeniz akarsularının 2 000 m üzerindeki yukarı çığırları).

Karlı-yağmurlu rejim gösteren Doğu Anadolu akarsularında (örneğin Fırat), biri karların eridiği aylarda (nisan-mayıs) çok belirgin, öteki buharlaşmanın azaldığı kasım aylarında çok hafif iki akım maksimumuyla, biri kış aylarında don, öteki eylülde azalan beslenme nedeniyle iki minimum görülür. Bu karlı-yağmurlu rejim İç Anadolu akarsularının çoğu (Sakarya, Kızılırmak, Porsuk vb.) ve Akdeniz bölgesinin yüksek dağlarla kaplı iç kesiminden doğan akarsular (Seyhan, Ceyhan vb.) için de karakteristiktir. Bunlarda maksimum akım genellikle nisana, minimum akım da eylüle rastlar. Ama Akdeniz bölgesinde karstın çok geliştiği alanlarda hem yağmur ve karla, hem de yeraltı sularıyla beslenen akarsuların durumu daha da farklı ve ilginçtir. Örneğin, Manavgat ırmağı kış aylarında (ocak-şubat) yağış miktarındaki oynamalara bağlı olarak değişen akım maksimum değerleri ve bir yandan kar sularının azalması, bir yandan da yaz kuraklığı etkisiyle meydana gelen eylül-ekim minimumunu göstererek kendine özgü ve az belirgin ikincil maksimum ve minimumla bir *yağmurlu-karlı-karstik karmaşık rejim*'e sahiptir; yaz aylarında da birçok büyük akarsudan daha fazla su geçirir.

Buna karşılık Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinin kar yağışının ve donun daha az önemli olduğu alçak kesimlerinden doğan ve temelde yağmurlarla beslenen akarsuları (Susurluk, Ergene, Gediz, B. Menderes) için tek maksimum ve minimumlu basit *yağmurlu-karlı rejim* karakteristiktir. Bunlarda maksimum akım kış yağmurları nedeniyle ocak ya da şubata, minimum akım ise eylül ya da ekime rastlar. Yağmurlar ve yeraltı sularıyla beslenmenin çok azaldığı bu sırada bazıları kuruyacak kadar cılızlaşır, hatta kurur. Bununla beraber bu bölgelerdeki akarsuların daha yüksek kesimlerdeki çığırlarında (örneğin, Büyük Menderes'in ve Gediz' in İç Batı Anadolu'daki kolları) yine basit, ama *karlı-yağmurlu rejim* görülür.

REJİSÖR a. (fr. *régisseur*). Sine. ve Tiyat. YÖNETMEN'in eşanlamlısı.

REJİSÖRLÜK a. Rejisörün yaptığı iş; yönetmenlik.

REJİSTER a. (ing. *register*). Kâğ. san. *Rejister valsi*, modern kâğıt makinelerinde, makinenin eleğini taşıyan ve ayrıca sürekli kâğıt yaprağından suyun süzülmesine de yardımcı olan valslerin her biri.

REJİSTR a. (*registre*'den). Müz. **1.** Org mekanizmasında 1) konsolda bulunan ve itilen ya da çekilen küçük kol ya da düğme; 2) somyenin üstünde tabla ile başlık arasına yerleştirilen, çekildiklerinde havanın geçmesini ve boruların ses vermesini sağlayan, üzerinde delikler açılmış tahta cetvelcikler. **—2.** Bir klavsende, üzerinde tuş sayısınca oyuk bulunan ve mızrap çubuklarını tutan, ama kaymalarını engellemeyen tahta cetvel. (Tel sırası sayısınca rejistr vardır.)

REJONEADOR a. (isp. sözc.). Eskiden ispanyol sarayında yapılan bir boğa güreşi türünü uygulayan atlı. Bu güreşte rejoneador değişik çelik mızraklar *(rejones)* ve kurdelalı şişler kullanır.

-REK → -RAK.

REKABET, -ti a. (ar. *rekābet*). **1.** Aynı üstünlükleri, aynı başarıları elde etmeyi amaçlayan kişiler, devletler vb. arasındaki çekişme; yarışma, mücadele: *Aşk rekabeti. Rekabete girmek. Firmalar arası rekabet.* **—2.** *Esk.* Gözleme, gözetleme. **—3.** *Esk.* Kıskanma, kıskançlık. **—4.** *Bir kimseyle, bir şeyle rekabet etmek*, bir kimseden söz ederken, bir başka kimseyle aynı şeyi elde etmeye kalkışmak; bir şeyden söz ederken ticari, sanayi pazarda bir başka şeyin yerini alabilecek kolaylıklar taşımak, onunla yarışabilir olmak: *Bu göreve aday değilim, demek ki sizinle rekabet etmeyeceğiz. Bu yeni deterjan daha önce piyasada olanların hepsiyle rekabet edebilir.*

—Biyol. *Yaşam rekabeti*, yaşam için mücadele, doğal ayıklanma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. Daha elverişli fiyatlar, daha iyi satış koşulları ya da daha iyi kalite arzıyla müşterileri kendilerine çekmeye çalışan tüccar ya da sanayicilerin karşılıklı durumu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest rekabet rejimi*, fiyatların kamu yetkililerince denetlenmediği, özel işletmeler kurmanın serbest olduğu ve kamu yetkililerinin ancak fiyat mekanizmasının serbest işleyişini güven altında tutmak için müdahalede bulundukları rejim.

—İş huk. *Rekabet yasağı*, işçinin iş sözleşmesinin bitiminden sonra işverenle rekabet edecek bir işi kendi adına yapamaması, rakip bir işyerinde çalışamaması ve böyle bir yere ortak olamaması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım. *Çevresel rekabet*, organizmaların, popülasyon ya da türlerin, bir kaynağın kullanımında, besinlerin aranmasında ya da bir yerleşim yerine sahip olmada, karşılıklı ekolojik etkileşmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tic. huk. *Haksız rekabet* → HAKSIZ.

—ANSİKL. Biyol. *Yaşam rekabeti.* Doğada, türler kendi bireylerinin sayısını hızla artırmaya çalışırlar. Kullanılabilir alan ve yiyecek sınırlı olduğundan bir miktar yumurtanın, yavrunun ve yetişkinin yok olması gereklidir. Yok olma nedenleri çeşitlidir: başka canlılarca avlanma, hastalıklar, açlık, vb. üstünlük kazanan türler, ya da kendilerini iyi savunabilenler ya yüksek doğurganlığa sahip olanlar ya da yalnız kendileri tarafından kullanılan yeni bir "ekolojik ortam"ı ele geçirebilenlerdir. Rekabet durumları uzun sürmez ve biyolojik dengeli bir ortamda bunları görmek olanağı yoktur.

—İkt. Rekabete ilişkin çözümlemelerin başlangıcı genellikle A. Smith'e dayandırılır. Rekabet, arzı sınırlı olan mal ya da hizmetleri elde etmek ya da, tersine, bir arz bolluğundan kaçınmak isteyen iktisadi birimler arasında bir yarışma biçiminde kendini gösteren bir piyasa davranışıdır. İktisadi birimler, isteklerine ulaşmak için, piyasanın koşullarına göre, fiyatlarını yükseltir ya da düşürürler. Tam uygulanışı engelleyen bazı geçici nedenler yüzünden (doğal tekellerin varlığı gibi) rekabet pek rastlanan bir olgu değilse de böyle olması rekabet mekanizmasının temel eğilimlerini ortadan kaldırmaz ve bu mekanizmanın ideale yakın sonuçlar doğurmasını engellemez: doğal fiyat düzeyinin güven altına alınmasıyla doğal düzene dönülmesi; üretim kaynaklarının tahsisi ve etkili bir biçimde kullanılması; teknik ilerlemenin gelişmesi.

Bu ampirik rekabet kavramı marjinalistlerle yerini oldukça farklı bir kavrama bıraktı. Gerçeklik bakımından yitirdiğini dakiklik ve soyutluk bakımından kazanan bu yeni kavrama göre, "saf" ve "tam" denen rekabet, basite indirilmiş ve hiçbir somut durumun karşılığı olmayan bir modele dönüşmekte, ancak bu model, fiyatların oluşması sorununu son derece basit koşullar içinde ortaya koymaya olanak verdiği gibi, daha karmaşık piyasa biçimlerinin incelenmesinde gönderme yapılan terim işlevini de görebilmektedir. Gerçekten de, rekabet modelinin irdelenmesi, kuramsal ve soyut "tam" rekabet şemasına oranla gerçeğe daha yakın birtakım rekabet durumlarının ortaya çıkarılmasına olanak vermiştir. Ancak, bu çerçeve içinde, özel ya da resmi her türlü düzenleme yokluğu biçiminde, devletin ya da özel üretici grupların iktisadi yaşama müdahale etmeyişlerinden doğmuş bir rejim biçiminde bir rekabetten henüz uzak bulunulmaktadır.

Tam rekabetin gerçekleşebilmesi dört koşulun varlığını gerekli kılar: *atomiklik* (satıcılarla alıcılar sayıca pek çoktur, her birinin toplam dolaşımlardaki payı çok düşüktür; bu yüzden, hiçbiri arz ya da talep ettiği mal miktarını değiştirerek piyasa üzerinde hissedilebilir bir etki yapamaz); ürünlerin *türdeşliği* (tüketicilerin şu ya da bu satıcıdan mal satın almalarını gerektiren hiçbir yeğleme nedeni yoktur); piyasanın *saydamlığı* (her alıcı ya da satıcı piyasada olup bitenleri çok iyi bilir ve kendi çıkarına en uygun gördüğü biçimde davranabilecek durumdadır); *akışkanlık* (alış -veriş serbestliğini aksatan hiçbir engel yoktur; herkes bir malı hiçbir kısıtlamaya uğramadan talep ya da arz edebilir. Özellikle, istenen dala girmek serbesttir. Her iktisadi birim, kendi açısından yararlı gördüğünde, istediği malı üretebilir).

Klasik iktisatçılar, saf ve tam rekabette birçok üstünlükler görür, bu rekabet biçiminin arzla talebin serbestçe işleyişi ve fiyatlar aracılığıyla üretimle tüketim arasında denge kurabileceğini ileri sürerler. Böylece, rekabetin teknik ilerlemeye önayak olacağını ve maliyet fiyatlarındaki düşmeyi zorunlu olarak izleyen satış fiyatlarının düşmesi yoluyla tüketiciye yarar sağlayacağını söylerler. XX. yy.'daki bunalımlar ve çağımızda fiyatların yükselme eğilimi bu iyimser görüşü doğrulamamaktadır. XIX. yy. sonlarından beri ekonomilerin yapısına damgasını vuran derin dönüşümler, özellikle merkezleşme ve bütünleşme olaylarının da etkisiyle, pekçok işletme arasındaki klasik rekabetin yerine, "az sayıda işletmeler arasındaki" (W. Fellner) rekabetin gelişmesine yol açtı. Bu rekabet biçiminin özelliği, işletmelerin tüketiciler karşısında çok büyük etkinlik göstermesi ve satışa sunulan ürünlerin son derece farklılaşmış olmasıdır.

Böylece, J. Robinson (*The Economics of İmperfect competition* [Eksik rekabet ekonomisi], 1933) ile Edward Hastings Chamberlin'in (*The Theory of monopolistic competition* [Tekelci rekabet teorisi], 1933) çalışmalarıyla "eksik rekabet" ve "tekelci rekabet" kavramları ortaya çıktı. Bir yandan, piyasanın tam işlemeyişi gittikçe doğal bir durum gibi görülmeye başlandı; öte yandan, iktisadi irdelemede somut piyasaların ifadesi olan oligopol ilişkilerin incelenmesi saf ve tam rekabet ilişkilerinin incelenmesinin yerini aldı.

Eksik rekabet, alıcıların davranışının tam rekabet içinde bulunmadığı bir piyasanın durumudur. Bu rekabet çoğu zaman tekelci rekabetle karıştırılır. Gerçekte, bu iki rekabet türü arasında önemli bir kuramsal ayrım vardır. Eksik rekabet, atomiklik, akışkanlık ve reklam koşullarını tam olarak yerine getirmez, ama tekelci öğeler de taşımaz; daha çok, alıcıların rekabetçi olmayan davranışlarının sonucudur. Burada vurgu, talep ve de alıcı üzerindedir. Oysa tekelci rekabet, satıcıların ürünleri farklılaştırmaları olgusu nedeniyle, özellikle arzın içerdiği tekelci öğelere ağırlık verir.

Tekelci rekabet, içinde hem rekabet hem de tekelci öğelere rastlanan bir piyasanın durumudur. Bu durumda, piyasa, rekabetçi olsa ve çok sayıda satıcıyı içerse bile, salt bu satıcılardan her biri farklı mallar sunabildikleri için, tekelci etmenler ortaya çıkabilir. Gerçekten de, satıcılar aynı türden, ama tümüyle birbirinin aynı olmayan birtakım malları alıcılara sunarlarsa, her satıcının kendi malı üzerinde bir çeşit tekeli bulunur. "Herhangi bir farklılaşma derecesi olursa, her satıcının kendi malı üzerinde mutlak bir tekeli bulunur. Ama, her satıcı, şu ya da bu ölçüde, ikame mallarının eksik rekabeti ile karşı karşıya kalır." (E. Chamberlin.)

—İş huk. Rekabet yasağı, Borçlar kanunu'na göre taraflarca iş sözleşmesinde kararlaştırılabilir (Borçlar k. md. 348, 350). İşçinin rekabet etmeme borcunu doğuran ve İş sözleşmesinde yer alan koşulun geçerli olması için bunun yazılı şekilde yapılmış olması ve belirli bir iş, yer ve süreyle sınırlandırılmış olması gerekir. Ancak rekabet yasağı işçinin iktisadi geleceğini hakkaniyete aykırı olarak tehlikeye sokmamalıdır. Rekabet yasağına aykırı davranan işçi, eski işverenin zararını gidermek zorundadır. Bu yasak, işverinin gerçek bir yararının bulunmaması durumunda sona erer.

—Tarım. Tarım bitkileri arasındaki rekabet kendi aralarında ya da türler arasında olabilir. Tarımsal açıdan birinci halde, yani tek bir türden oluşan tarım alanında bitki sıklığının etkisi, ikincide ise ekili alanda zararlı otların etkisi sözkonusudur. Rekabet çeşitli etmenlerin elde edilmesine yöneliktir: ışık, su, mineral elemanlar.

REKABETÇİ sıf. İkt. Ürünlerini, başka bir üretim dalının ya da başka bir firmanın aynı cins ürünleriyle rekabet edebilecek bir fiyatla piyasaya sunan bir üretim sektörüne ya da bir firmaya denir.

REKA DEVNYA, Bulgaristan'da kent, Varna'nın B.'sında 22 000 nüf. Bir çimento fabrikası ve bir kimya kombinasının kurulmasıyla oluşan yeni bir kenttir. Kaplıca suları.

REKÂKET a. (ar. *rekâket*). *Esk.* **1.** Kuvvetsizlik, dermansızlık, gevşeklik. **—2.** Kekemelik.

—Ed. Anlatımda tutukluk, şiirde ahenksizlik. (Karşt. SELASET.)

REKÂNET a. (ar. *rekânet*). *Esk.* Ağırbaşlılık, vakar, gururluluk.

REKÂT a. (ar. *rek'at*, beli eğerek yüzüstü kapanmak). İsl. Namazın kıyam (ayakta durma),kıraat (Kuran okuma) rükû (eğilme) ve sücûd (iki secde) denilen farzlarının birer kez yapıldığı bölüm. (Namaz ibadetinin birimi, rekâttır. Bir namazın rekât sayısı, yukarda belirtilen farzların kaç kez yapıldığına bağlıdır.) [→ NAMAZ.]

REKB a. (ar. *rekb*). *Esk.* Atlılar alayı, süvari takımı.

REKB a. Müz. Türk müziğinde, XV. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen tek örneği, bestecisi bilinmeyen, arapça güfteli bir murabbadır. Çargâh makamının, dügâh [*la*] perdesinde sona eren biçimi olarak tanımlanabilir.)

REKB-İ NEVRUZ a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

REKD a. (ar. *rekd*). *Esk.* Sakin, sessiz, durgun olma, hareketsizlik.

REKEAT çoğl. a. (ar. *rek'at*'ın çoğl. *reke'ât*). *Esk.* Rekâtlar.

REKHMİRE, firavun Tutmosis III'ün hükümdarlığının (İ.Ö. 1470'e doğr.) ikinci yarısı boyunca vezirlik yapan devlet adamı. Şeyh Abdülgurne'deki (Teb'in sol kıyısı) mezarının iç duvarlarına uzun bir yazıt oyulmuştur. Üzerinde alçak'abartmalar ve resimler de bulunan bu yazıt, Yeni İmparatorluk dönemindeki yönetim hakkında önemli bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Bu yazıtta Rekhmire vezirliğe nasıl yükseldiğini anlatmakta, Firavun ile günlük görüşmesini, kendisine bilgi vermek üzere gelen saray görevlileriyle her günkü konuşmasını, adaleti, polisi, orduyu nasıl yönettiğini, zanaatkârların çalışmalarını nasıl denetlediğini, imparatorluk vergilerini nasıl topladığını betimlemektedir.

REKİK sıf. (ar. *rekik*). *Esk.* **1.** Dili tutuk olan, kekeme. **—2.** Kusurlu, tutuk. **—3.** *Rekik-ül-lisan,* dili tutuk, kekeme.

REKİN sıf. (ar. *rekîn*). *Esk.* **1.** Ağırbaşlı, gururlu, vakarlı. **—2.** Yüksek.

REKİZ sıf. (ar. *rekîz*). *Esk.* **1.** Gizlenmiş, gömülmüş, saklanmış. **—2.** Sağlam, adamakıllı.

REKİZİT a. (fr. *requisit*). Sirk. **1.** Genel olarak pist üzerindeki donatımlar. **—2.** Gösteri sırasında demir kafesteki yırtıcı hayvanın oturduğu tabure.

REKLAM a. (fr. *réclame*). **1.** Bir markayı tanıtmaya, halkı bir ürünü satın almaya, bir hizmeti kullanmaya, vb. yöneltmeyi amaçlayan etkinlik: *Reklam ajansı. Reklam piyasası. Reklam kampanyası.* (Bk. *ansikl.* böl. Reklamc.) **—2.** Bir ürünü, bir hizmeti, vb. tanıtmak ve övmek için tasarlanmış duyuru, ilan, film, vb.; bunların içeriği: *Radyo, gazete, televizyon reklamları.* **—3.** *Bir kimsenin, bir şeyin reklamını yapmak,* onun, halk tarafından tanınması yolunda çaba göstermek; dikkatleri onun üzerine çekmek.

—Postc. *Reklam damgası,* posta gönderileri üzerinde reklamla ilgili bilgiler bulunan damga. ‖ *Reklam klişesi,* ücret ödeme makineleriyle yapılan reklamlarda kişi ya da kuruluşların posta gönderileri üzerinde tatbikini istedikleri klişe.

—Reklamc. *Reklam haber,* reklam amacıyla yayımlanmamış olmakla birlikte reklam niteliği taşıyan haber. ‖ *Açık hava reklamı,* kapalı olmayan duvar, stadyum, pano vb. yerlerde yazı, resim, simge vb. ile yapılan reklam. ‖ *Basılı malzeme reklamı,* broşür, mektup, çıkartma vb. aracılığı ile yapılan reklam. ‖ *Basın reklamı,* her türlü yazılı ve sözlü basın yayın organında pazarlama, özendirme, tanıtım amaçlarıyla

yapılan reklam. || *Doğrudan reklam,* reklam mesajlarının hedef kitleye posta ya da öteki dağıtım araçları ve reklam yöntemleriyle doğrudan aktarmayı amaçlayan reklam. || *Dolaylı reklam,* TV, sinema, radyo ve basın organlarında çeşitli etkinliklerle bir marka, kurum ya da ürün için dolaylı yolla yapılan reklam. (Stadyumlara reklam panoları konulması; reklamı yapılacak bir kurumun TV, radyo ya da basın organında herhangi bir spor, kültür ve öteki konularda yayım ürünü hazırlaması vb.) || *Haber reklam* (ilan), bir yayın organında haber, makale vb. biçimde yer alan reklam. (Reklam metninin uygun bir yerine "Bu bir reklamdır [ilandır]" notu düşülerek, yayın organındaki öteki metinlerle karıştırılmaması sağlanır.) || *Kıyaslamalı reklam,* bir ürün ya da markanın üreticisi tarafından tüketiciye, adı verilerek belirtilen öteki bir ürün ya da marka yerine kendisininkini almanın yararını göstermeyi amaçlayan reklam. (Bu tür reklamlar ABD, Japonya gibi bazı ülkelerde serbestken, Türkiye ve Fransa gibi bazı ülkelerde yasa ile yasaklanmıştır.) || *Marka reklamı,* bir kuruluşun ürünlerinin markasını tanıtarak o kuruluşun belli bir imgesini tüketiciye benimsetmek amacını güden reklam. || *Müzikli* (Jingle) *reklam,* belli bir melodiyle söylenen sözlerle bir ürün ya da markanın adının tüketicinin belleğinde kalmasını sağlama yöntemiyle yapılan reklam. || *Satış yerinde reklam,* bir ürünün satış noktasında vitrin, afiş, pankart, sesli yayın (hoparlör ya da çığırtkan) ile yapılan reklam. || *Toplumsal etkinlikler yoluyla reklam,* spor yarışmaları, konserler, fuarlar dolayısıyla yapılan reklam. (Bir kuruluşun adına futbol, basketbol vb. spor takımının etkinlik göstermesi gibi.) || *Ünlü kişiler aracılığıyla yapılan reklam,* özellikle sanat, spor vb. alanlarda ün yapmış kişiler aracılığıyla yapılan her tür reklam. || *Ürün reklamı,* marka adı verilmeden belirli bir ürünün piyasada satışını özendirmeyi amaçlayan reklam.

—ANSİKL. Önde gelen reklamcılık yöntemleri tabela, sözlü tanıtım ve genel olarak ürün ve hizmetlere albeni kazandırma yollarıdır (ambalaj, sergileme, çığırtkanlık). Çağdaş reklamcılığa tüm iktisadi anlamını kazandıran, sanayi devrimidir. Ticari reklamcılık örneğin Fransa'da ancak XIX. yy.'da ortaya çıktı; o dönemde, çarpıcı görüntüye ve slogana dayanan reklamcılığın belli başlı aracı ucuz basındı. Teknik ilerleme ve üretimi asgari maliyete göre örgütlendirme kaygısı, giderek, yerini üretimden çok satışla ilgilenen bir dağıtım kapitalizmine bıraktı.

Reklamcılık işlevinin kendine özgü yanı, bir dizi tamamlayıcı etkinliğin tek bir reklam şirketinde toplanıp eşgüdümlenmesidir. Böylece aynı bir kuruluşta, birçok servis yan yana çalışır: herhangi bir işe girişilmeden önce, üretilecek malı ve halkın motivasyonlarını tahlil etmekle (nicel inceleme) ya da bir kampanyanın, bir ürünün etki gücünü ya da ününü ölçmek amacıyla nitel incelemeler yapmakla görevli ön araştırma servisi; kampanyanın yürütülmesinden sorumlu ticari işler servisi (stratejik önerilerde bulunur, reklamcıya ihtiyaçlarını belirtmekte yardımcı olur); medya (kitle iletişim araçları) servisi, reklam araçlarını seçer. Reklamlara ayrılacak yerleri (sayfa, sütun, ilan) kararlaştırır.

Bununla birlikte, birçok reklam ajansı, araştırma, inceleme ve kreasyonlarını ikinci elden kişilere yaptırır.

Reklam tüketicide belli bir ürüne karşı ihtiyaç uyandırmaya çalışır. Bu nedenle, gerçek anlamda bilgilendirici bir nitelik taşımaz, çünkü bir ürünün yalnızca ve öncelikle değerli yanları üstünde durur. Uluslararası ticaret odası bir "reklamcılık alanında yasal uygulamalar yönetmeliği" hazırlamıştır.

• Türkiye'de basında reklam ve ilanlara XIX. yy.'ın ortalarında rastlanır. 1831'de yayım hayatına giren *Takvim-i vekayi* ve 1840'ta yayım hayatına giren *Ceride-i havadis* gazetelerinde görülen ilk reklam niteliğindeki ilanlar satılık ev, arsa ve çok az olarak da kitaplarla ilgili ilanlar ve birkaç resmi ilan oldu. Türkiye'de ilk ticari ilan *Tercüman-ı ahval*'de yayımlandı (1864). Bu, Yenicami avlusunda çanak tabak satan bir mağazanın, ramazan dolayısıyla yeni çeşitler ithal ettiğini duyuruyordu. İlk resimli reklam da, aynı dönemde Loton Ciznel adlı ticari bir kuruluşun yayımladığı demir eşya ile ilgili reklamdı. 1865-1875 arası gazete sayısı ve tirajı artınca reklamların sayısı da çoğaldı. Abdülhamit II döneminde basın üzerindeki kısıtlamalarla birlikte ilan ve reklamlar da hemen hemen yok oldu. Bu dönemde ilanlar o denli azaldı ki, basın yayın organları satırı on para olan ilan ve reklam tarifesini bir kenara bırakarak pazarlıkla ilan alma yolunu tuttular. İkinci meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllarda Türkiye'de reklamcılık alanında bir kımıldama görüldü. 1909'da etkinliğini günümüzde de (1989) sürdüren, Türkiye'deki ilk reklam ajansı *İlancılık kolektif şirketi* kuruldu. Ancak, çok geçmeden çıkan Balkan savaşları ve Birinci Dünya savaşı, bu sektörün gelişmesini olumsuz yönde etkiledi. Cumhuriyet'in ilanına kadar da bu durumda herhangi bir değişiklik olmadı.

Türkiye'de gazetecilik ile birlikte ilan ve reklamcılık sektörü de 1924'ten sonra hızlı bir gelişme süreci içine girdi. Bunda Ford ve Bayer firmalarının giriştikleri sürekli ve programlı reklam hamleleri etkin rol oynadı; yerli firmalar da basına reklam vermeye başladılar. 1928'de harf devrimi sırasında reklamcılık yeniden, kısa bir süre için bir duraklama dönemine girdiyse de bu uzun sürmedi ve 1930'lu yıllarda gazete tirajlarında ve aldıkları reklamlarda hızlı bir artış oldu. 1938'de aylık ortalama tirajları 30 000 olan gazeteler ayda 3 000 liralık reklam geliri sağlamaya başladılar; aynı yıl resmi ilan harcamaları 200 000, ticari ilan ve reklam harcamaları 300 000 lirayı buldu. İkinci Dünya savaşı'nın ilk yıllarında bu rakamlarda yarı yarıya düşüş meydana geldiyse de 1942'den sonra resmi ve özel ilan ve reklamlarda bir kez daha, hızlı bir artış gözlendi (1943: 500 000 TL, 1946: 800 000 TL, 1948; 1 500 000 TL, 1951: 3 000 000 TL, 1953: 5 000 000 TL, 1955: 8 500 000 TL ticari ilan). Bu rakam 1957'de 10, 1959'da 18, 1967'de 200 milyon TL'ye yükseldi. Bu yükselişte basının yanı sıra 1951'de çıkarılan bir kararnameyle devlet radyolarının da reklam almaya başlamaları etkin rol oynadı. Basın dışında sinemalarda gösterilen film reklamlarında da 1950'den sonra önemli gelişme ve artışlar meydana geldi. İlki 1944'te kurulan reklam ajanslarının sayıları arttığı gibi, bu kuruluşlar çok hızlı bir gelişme gösterdiler. 1993 başı itibariyle yüzlerce irili ufaklı reklam ajansının yanı sıra 40'ın üzerinde büyük reklam ajansı etkinlik göstermektedir.

2 mart 1972'den sonra Türkiye Radyo televizyon kurumu'nun (TRT) televizyonda da reklama açılması reklamcılığın boyutlarını daha da geliştirdi. 1974'te Türkiye genelinde reklam harcamaları yaklaşık 740 milyon TL iken, bu rakam 1981'de 10 milyar TL'ye, 1988'de ise 60 milyar TL'ye ulaştı, 1992'de 510 milyar TL sınırını zorlamaya başladı.

—Huk. 11 kasım 1983 tarih ve 2954 sayılı Türkiye Radyo ve televizyon k.'na göre reklam yayınlarında halkı aldatıcı, yanıltıcı, haksız rekabete ya da karşılıklı cevaplaşmaya yol açıcı, öteki ürünleri kötüleyici, ülke ekonomisine zarar verici hususlara yer verilemez, siyasal propaganda yapılamaz (md. 26).

REKLAMCI a. Reklam işinde çalışan kimse.

REKLAMCILIK a. Reklam etkinliği ve bunun için kullanılan yolların, tekniklerin tümü.

REKM a. (ar. *rekm*). *Esk.* Biriktirme, yığma.

REKOLTE a. (fr. *récolte*'den). Tarımda bir yılda derlenen ürünlerin tümü: *Fındık rekoltesi.*

REKOR a. (ing. *record*'dan). **1.** Bir dalda ya da bir yarışmada daha önce yapılmış olan dereceleri aşan ve resmen doğrulanan sportif sonuç. **—2.** Sporun dışında, başka bir alanda daha önce elde edilmiş olan sonucu aşan yeni sonuç: *Otomobil üretiminde rekor.* **—3.** *Rekor düzeyde,* rekor sayılabilecek nitelikte; pek çok. || *Rekor kırmak,* herhangi bir etkinlikte daha önce elde edilmiş en iyi sonucu aşmak. || *Bir rekoru elinde bulundurmak,* bir spor dalında en iyi derecenin sahibi olmak.

REKORTMEN a. (ing. *recordman*'den). Rekor kıran sporcu.

REKS a. (ar. *reks*). *Esk.* Geri döndürme, geri çevirme.

reks tavşanı, postunda sert kıl bulunmayan tavşan ırkı. Bu özellikte başka tavşan ırkları da vardır. Sarthe ilindeki bir tavşan yetiştirme merkezinde 1919'da ortaya çıkan bir değişinim rahip Gillet tarafından saptanmış ve seçimi yapılan tavşanlardan bu tipin ilk tavşanları elde edilmiştir. Renkleri kunduza benzeyen bu hayvanlara kastoreks adı verilmiştir. Çeşitli tavşan ırklarıyla melezlendirilen kastorekslerden aynı özellikleri taşıyan, özellikle kürk elde etmek için yetiştirilen ve hepsi "reks" adıyla anılan tavşan ırkları üretilmiştir (siyah reks, havana reks, çinçilya reks, leylak reks, vb.).

REKSİYA a. (lat. *rhexia;* yun. *rheksis,* kırık, kopma). Kuzey Amerika'da yetişen küçük otsu bitki. (Bil. a. *Rhexia; melastomaceae* familyası.) Birçok türü *(Rhexia virginica, Rh. mariana)* süs bitkisi olarak yetiştirilir.

REKSİZM a. (fr. *rexisme,* lat. [*Christus*] *rex,* (İsa) Kral'dan). Belçika'da parlamento aleyhtarı hareket. 1935'te Léon Degrelle tarafından ortaya atıldı; yayın organı *Le Pays réel* gazetesiydi.

—ANSİKL. Katolikliğin siyasal görüşlerini benimsediğini ileri sürmesine rağmen Kilise tarafından suçlanan reksizm, faşist tipte otoriter ve korporatif bir siyasal sistemi savunuyordu. Geleneksel partileri kokuşmuşlukla suçluyor ve flaman milliyetçi hareketini destekliyordu. 24 mayıs 1936 genel seçimlerinde parlak, ama geçici başarılar kazandı (21 milletvekili ve 12 senatör). Ama Léon Degrelle ile Van Zeeland'ı karşı karşıya getiren kısmi seçimlerde (11 nisan 1937) yenilgiye uğrayan reksizm, gerilemeye başladı; ekim 1938'de yapılan belediye seçimlerinde tam bir bozguna uğradı. Reksist hareket, haziran 1940 bozgunundan sonra Almanya ile işbirliğini savundu ve bolşevik aleyhtarı "Wallonie" lejyonunun kurulmasına yardım etti. Reksizm, savaş sonunda yasaklandı ve lideri gıyaben ölüm cezasına çarptırıldı.

REKTAL sıf. (fr. *rectal*). Rektumla ilgili.
—Anestez. *Rektal yoldan anestezi,* pentiobarbital gibi suda eriyen bir anesteziğin, boşaltılmayacak bir lavmanla makattan verilmesiyle elde edilen anestezi.

REKTİFİKASYON a. (fr. *rectification*'dan). Bes. san. Alkollü içkileri bir ya da birkaç damıtma ile saflaştırma işlemi. || *Suyla rektifikasyon,* suyun eritici özelliğinden yararlanılarak içkileri saflaştırma yöntemi.

REKTİT a. (fr. *rectite*). Patol. Gödenbağırsağı iltihabı.

REKTOKOLİT a. (fr. *recto-colite*). Patol. Kalınbağırsakla gödenbağırsağının birlikte iltihabı. (En ağır biçimi *hemorajik rektokolit* olup birbirini izleyen dizanteri sendromu nöbetleriyle belirgindir.)

REKTOPEKSİ a. (fr. *rectopexie*). Cerr. Gödenbağırsağı prolapsusunu önlemek amacıyla gödenbağırsağını tespit ameliyatı.

REKTOSEL a. (fr. *rectocèle*). Patol. Gödenbağırsağının ön duvarının dölyolu içine sarkması. (Kadın cinsel organları prolapsusunun bir biçimidir.)

REKTOSİGMOİDOSKOPİ a. (fr. *recto-sigmoïdoscopie*). Tıp. Gödenbağırsağının ve kalınbağırsak sigmamsı kıvrımının endoskopi yapılarak incelenmesi.

REKTOSKOP a. (fr. *rectoscope*). Tıp. Gödenbağırsağını muayene ve hastalıklarından bazılarını tedavi etmek için kullanılan, dereceli boru biçiminde uzun bir anuskoptan oluşan endoskop.

REKTOSKOPİ a. (fr. *rectoscopie*). Tıp. Gödenbağırsağı boşluğunun rektoskopla incelenmesi.

REKTOTOMİ a. (fr. *rectotomie*). Cerr. Gödenbağırsağının kesilmesi.

REKTOÜRETRAL sıf. ve a. (fr. *recto-urétral*). Anat. Gödenbağırsağı ile üretranın çizgili büzgenkası arasında yer alan küçük bir kasa denir. (Bu kas yalnız erkekte bulunur.)

REKTOVAJİNAL sıf. (fr. *recto-vaginal*). Anat. **1.** Aynı zamanda hem gödene, hem dölyoluna ait olan. **—2.** *Rektovajinal bölme*, gödenbağırsağı ile dölyolunun sırt sırta vererek oluşturdukları bölme. || *Rektovajinal fistül*, gödenbağırsağı ile dölyolu arasında meydana gelen anormal delik.

REKTOVEZİKAL sıf. (fr. *recto-vésical*). Anat. Hem gödenbağırsağına, hem idrar torbasına ait olan.
—Patol. *Rektovezikal fistül*, gödenbağırsağı ile idrar torbası arasında meydana gelen anormal delik.

REKTÖR a. (fr. *recteur*). Üniversitenin tüzel kişiliğini temsil eden, üniversitede öğretimin yürütülmesinden ve yönetimden sorumlu, profesörlük aşamasındaki yetkili görevli.
—ANSİKL. 4 kasım 1981'de yürürlüğe giren 2547 sayılı Yükseköğretim kanunu ile üniversitelerin yapısına ve organlarına yeni düzenlemeler getirilirken rektörlerin o zamana kadarki atanma biçimi, görev, yetki ve sorumlulukları da değişikliğe uğradı. Adı geçen yasaya göre rektör, Yükseköğretim kurulu'nun (YÖK) öngöreceği, yükseköğretimden sonra en az on beş yıl başarılı hizmet vermiş, tercihan devlet hizmetinde bulunmuş, ikisi üniversitede görevli profesörlerden olmak üzere aday dört kişi arasından Cumhurbaşkanı tarafından seçilip beş yıl için atanır. Öneriler uygun görülmez ve YÖK iki hafta içinde yeni adaylar göstermezse Cumhurbaşkanı doğrudan atama yapar. Görev süresi biten rektör yeniden atanabilir. Rektörler için yaş sınırı 67'dir. Ancak, rektörlüğü yürütmekte olanlarda, görev süreleri bitinceye dek yaş sınırı aranmaz.
Rektör, çalışmalarında kendisine yardım etmek üzere, üniversitenin aylıklı profesörlerinden en çok üçünü, beş yıllığına rektör yardımcısı olarak seçer; kendisi olmadığı zamanlarda bunlardan birini vekil bırakır. Rektör, görevinden iki haftadan fazla uzaklaştığında Yükseköğretim kurulu'na bilgi verir. Göreve vekâlet altı ayı aşarsa, yeni bir rektör atanır.
Rektörün görev, yetki ve sorumlulukları şunlardır: 1. Üniversite kurullarına başkanlık etmek, yükseköğretim üst kuruluşlarının kararlarını uygulamak, üniversite kurullarının önerilerini inceleyerek karara bağlamak, üniversite yapısı içinde yer alan kuruluşlar arasında düzenli çalışmayı sağlamak; 2. her eğitim-öğretim yılı sonunda ve gerektiğinde, üniversitenin eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayım etkinlikleri hakkında Üniversitelerarası kurul'a bilgi vermek; 3. üniversitenin yatırım programlarını, bütçesini ve kadro gereksinimlerini, bağlı birimlerinin ve üniversite yönetim kurulu ile Senato'nun görüş ve önerilerini aldıktan sonra hazırlamak ve Yükseköğretim kurulu'na sunmak; 4. gerekli gördüğü durumlarda üniversiteyi oluşturan kuruluş ve birimlerde görevli öğretim elemanlarının ve öteki personelin görev yerlerini değiştirmek ya da bunlara yeni görevler vermek; 5. üniversitenin birimleri ve her düzeydeki personeli üzerinde genel gözetim ve denetim yapmak.
Yasanın kendisine verdiği öteki görevleri de yapan rektör, üniversitenin ve bağlı birimlerinin öğretim kapasitesinin rasyonel olarak kullanılmasında ve geliştirilmesinde, öğrencilere gerekli sosyal hizmetlerin sağlanmasında, gerektiğinde güvenlik önlemlerinin alınmasında; eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayım etkinliklerinin devlet kalkınmasında, plan, ilke ve hedefleri doğrultusunda planlanıp yürütülmesinde, bilimsel ve yönetsel gözetim ve denetimin yapılmasında ve bu görevlerin alt birimlere aktarılmasında, izlenmesinde ve denetlenmesinde birinci derecede yetkili ve sorumludur.

REKTÖRLÜK a. **1.** Rektörün görevi. **—2.** Bu görevin süresi. **—3.** Rektöre bağlı birimler; bu birimlerin görev yaptığı bina.

REKTUM a. (lat. *rectum*). GÖDEN'in eşanlamlısı.

REKÛB ya da **REKÛBE** a. (ar *rekb*'den *rekūb, rekūbe*). *Esk.* Binek hayvanı.

REKUP a. (fr. *recoupe*'tan). Mad. oc. Ana galeriye dik olarak açılan kısa galeri.

REKÜPERASYON a. (fr. *récupération*). Isıbil. GERİKAZANIM'ın eşanlamlısı.

REKÜPERATÖR a. (fr. *récupérateur*). Isıbil. Bir termodinamik çevrimde iç ısı alışverişlerini gerçekleştiren ısı aktarma aygıtı. (Isı aktarımı ya içinde almaşık olarak sıcak ya da soğuk akışkan ile ısıtılacak ya da soğutulacak akışkanın dolaştırıldığı uygun bir malzeme içinde ısı [ya da soğuk] biriktirme yoluyla ya da içinde iki akışkanın ters akımla dolaştığı bir ısı değiştiricisinde gerçekleştirilir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Petr. san. Su yüzeyine örtü halinde yayılmış hidrokarbonları gerikazanmada kullanılan aygıt. || *Bantlı reküperatör*, gerikazanılan hidrokarbonları bir stoklama ünitesine taşıyan bir bantla donatılmış reküperatör. || *Diskli reküperatör*, su yüzeyinde bir eksen çevresinde dönen, metalden ya da plastik malzemeden yapılmış düşey disklerden oluşan reküperatör. (Hidrokarbonlar, sabit bir fırçayla kurutulan diske yapışır ve pompalamayla gerikazanılır.) || *Savaklı reküperatör*, hidrokarbon katmanını sıyıran ve daha sonra belli bir miktar suyla pompalayan ayarlanabilir bir savakla donatılmış reküperatör. || *Vorteksli reküperatör*, pompalama yoluyla kolayca toplanacak biçimde ince bir katman halinde dağılmış hidrokarbon hacminin tek bir noktada birikmesini sağlayan bir vorteksle donatılmış reküperatör.
—ANSİKL. Birçok sanayisel işlemde az ya da çok yüksek sıcaklıkta ısı kullanılır. Genellikle bir yanma olayından kaynaklanan bu ısıyı, ısıtılacak maddelere ya da ortama gaz halindeki yanma ürünleri aktarır. Böylece soğutulan yanma ürünleri genellikle başlangıçtaki enerjilerinin önemli bir bölümünü korumaya devam ederler. Örneğin bir kazanın ocağından çıkan gazlar, zorunlu olarak, kazanı suyun kaynama sıcaklığından daha yüksek bir sıcaklıkta terk eder; bu gazlar, besleme suyunu ve yanma havasını ısıtan reküperatörlerde (ekonomizörler ve hava ısıtıcıları), bu sıcaklığın oldukça altındaki bir sıcaklığa değin soğutulabilir. Bunlar, ana işleme, yani buhar üretimine yardımcı olan işlemlerdir. Fırınların çıkışında gazların sıcaklığı daha da yüksektir. Fabrikanın buhara gereksinmesi olduğunda, bu gazlar reküperatör kazanlarında kullanılabilir, hatta buradan ekonomizörlere gönderilebilir. Öbür durumlarda ve özellikle fırın içinde çok yüksek bir sıcaklığa gereksinme duyulduğunda, yanmış gazların ısısı yakma havasını ve hatta bu hava fakir bir gazdan oluşuyorsa yakıtı ısıtmaya yarar. Böyle bir durumda kullanılan reküperatörler genellikle bir evirtim düzeneği yardımıyla içlerinden almaşık olarak sıcak gazların ve ısıtılacak gaz ya da havanın geçirildiği ateşe dayanıklı tuğlalardan oluşur; bunlara "rejeneratör" adı verilir.
Aynı şekilde yüksek fırınların tepesinden alınan gazlar fırın içine üflenen havayı ısıtmakta kullanılır; ayrıca yanıcı da olan bu gazlar tozları giderildikten sonra gerek kazan ocaklarında, gerek fakir gaz motorlarında ya da gaz türbinlerinin yanma odalarında yakılarak tümüyle farklı bir gerikazanma olayının konusunu oluştururlar.
Reküperatörlerin sanayi dışı uygulamalarda kullanılan tipleri de vardır: baca reküperatörleri (açık ocaklar üzerinde); havalandırma ve iklimlendirme devrelerinden alınan havadan ısıyı gerikazanmakta kullanılan reküperatörler; ticari bir kuruluşta, ısıyı, soğutma makinesinin kondansöründen sağlayan reküperatörler.

REKÜRRENS sıf. (fr. *récurrence*; lat. *recurrens*, geriye dönen'den). Anat. İzledikleri yol nedeniyle birçok atardamar ve sinire verilen ad. (Örneğin dirsekkemiği, kamışkemik, dönerkemik, kavalkemiği rekürrens atardamarları, Arnold rekürrens siniri, büyük dilaltı sinirinin rekürrens dalı ve özellikle vagus sinirlerinin dalları olan iki rekürrens sinir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fizyol. *Rekürrens duyarlık*, omurilik ön köklerinde saptanan duyarlık. Duysal lifler ön kökten geçerken, arka köke ulaşmadan önce kendi üzerlerine katlanmalarından (rekürrens yol) ileri gelir.
—Patol. *Rekürrens humma, borrelia* cinsi bakterilerin neden olduğu ve birbirinden birkaç gün arayla en az iki ateşli nöbet yapan hastalıklara verilen ad. (Kenelerden ve bitlerden bulaşan iki ayrı tipi vardır.)
—ANSİKL. Anat. Rekürrens sinirler ya da *alt gırtlak sinirleri*, biri sağda ve biri solda olmak üzere iki tanedir. Bunların gerek çıkış noktaları, gerek izledikleri yol birbirinden farklıdır. Yolları boyunca alt kalp sinirleriyle akciğer ve yemek borusu sinir dallarını verirler; halka kıkırdaktan, tiroit kıkırdağa uzanan kas dışında tüm gırtlak kaslarına dağılan birçok dal halinde son bulurlar.

REKZ a. (ar. *rekż*). *Esk.* **1.** Tepinme, tepme. **—2.** Atı koşturmak için binicisi tarafından mahmuzlama.

REKZ a. (ar. *rekz*). *Esk.* **1.** Dikme, saplama. **—2.** Kurma, yapma. **—3.** *Rekz etmek* → REKZETMEK. **—4.** *Rekz-i alem*, bayrak dikme. || *Rekz-i hıyam*, çadırlar dikme, çadırlar kurma.

REKZETMEK g. f. (ar. *rekz*'den). *Esk.* **1.** Bir şeyi, bir yere saplamak ya da dikmek. **—2.** Kurmak.

REKZETTİRMEK ettirg. f. (ar. *rekz*'den). *Esk.* **1.** Saplatmak. **—2.** Diktirmek, kurdurmak.

Relâche, René Clair'in *Entr'acte* adlı filminin eşliğinde yorumlanan 2 perdelik bale. Konusunu, Blaise Cendrars'dan esinlenerek Francis Picabia, koregrafisini Jean Börlin ve F. Picabia, müziğini Erik Satie, dekor ve kostümlerini F. Picabia hazırladı. İlk kez 1924'te Paris'te Champs-Élysées tiyatrosu'nda İsveç balesi tarafından sahnelendi. Başlıca yorumcular: balede Edith Bonsdorff, J. Börlin, Kaj Smith; filmde F. Picabia, E. Satie, Marcel Duchamp, J. Börlin. İsveç balesi'nin son gösterisi olan *Relâche*, dada hareketinin ilk gösterilerindendi. Aynı zamanda sinemayla dansı birleştirme konusundaki ilk girişimdir. Yapıtta, dizginsiz fantezi, acımasız alay ve şaşkına çeviren flaşlar, geleneksel bale izleyicisinin tahammül edemediği, öncü tutumdakilerinse, yeterince cüretkâr bulmadığı usdışı bir atmosfer yaratıyordu.

RELAKSİN a. (fr. *relaxine*). Kad. doğ. Yumurtalıktaki sarı cismin salgıladığı, ya-

pıca ensüline çok yakın peptit hormon. (Bağdokusu üzerindeki etkileri ilk önce laboratuvar deney hayvanlarında [kemirgenler] denenerek ortaya çıkarılmıştır: çatı kemiği bağının kolajen yapısında gevşemeye bağlı değişiklikler, dölyatağı boynu yumuşaması. İnsanda dölyatağı kasılmaları, çatı kemiği birleşeği ve dölyatağı boynu üzerindeki etkileri hakkında henüz kesin bir kanıt bulunmamaktadır.)

RELANDER (Lauri Kristian), finlandiyalı devlet adamı (Kurkijoki, Karelya, 1883 - Helsinki 1942). Çiftçi partisi'nden milletvekili seçildi (1910). Meclis başkanı (1919) ve Stahlberg'den sonra da Cumhurbaşkanı oldu (mart 1925-1931). Lapua* hareketini destekledi.

RELEASİNG FACTOR a. (ing. sözc.). Hipofiz ön lobundan bir stimülinin salgılanmasını sağlayan polipeptit yapısında hipotalamus hormonu (kısalt. R.F.). (Hipofizden çıkan ne kadar stimülin varsa bir o kadar da releasing factor vardır. Bu hormonlardan bazıları ve yapıca benzerleri bireşim yoluyla elde edilmekte ve çeşitli içsalgı bezi yetersizliklerinde kullanılmaktadır.] (Eşanl. SALGILATICI ETMEN.)

RELEGATİO a. (lat. sözc.). Rom. huk. Birini belirli bir yere sürgün etme cezası. (Bu ceza kişinin mallarına elkoymayı gerektirmediği gibi, onun siyasal haklarını da ortadan kaldırmazdı.)

RELEŞME a. Sesbilg. *R* ünsüzünün [z], [d] ve [l] ünsüzleriyle değişimi. (Bu süreç özellikle eski latincede mastarlarda görülür: *-se* [z] çekimeki içeren *amare* ve *audire* vb. ile birçok italyan lehçesinde, örneğin Milano ve Lucca'da *gola* [*boğaz*] ve *pentola* [*tencere*] yerine *gora* ve *pentora* kullanılır.)

RELEVÉ a. Koregr. Bütün temel ve türeme pozisyonlarda uygulanabilen, ayaklar, yere tam basarak başlayan ve kadın dansçının ayak parmağı üzerinde (erkek dansçınınsa *demi-pointe* üzerinde) yükselmesini ve ilk durumuna dönmesini sağlayan, dansçının durduğu yerde yaptığı hareket. (Tüm pozisyonlarda yapılan *relevé*'ler dışında arabesk, attitude, *raccourci* pozisyonlarında ve iki ayak üzerinde yapılan *relevé*'ler de vardır. Çok güç bir hareket olan *pointe* üzerindeki *relevé*, uzun bir hazırlık gerektirir. Genç öğrencilerden, en az iki yıllık bir eğitimden sonra *pointe* üzerinde yükselmeleri istenir.)

Religion innerhalb der Grenzen der blossen Vernunft *(Die)* [*Yalın aklın sınırları içinde din*], Kant'ın 1793'te basılan yapıtı. Bu yapıtta, salt olarak akla uygun bir inancın öğeleri birbirinden ayırt edilir. İyilik yapmaya yatkınlık ve kötünün varlığı, hem gerçek, hem de anlaşılmaz şeylerdir. Kant'ın görüşüne göre temel kötülük, bireyin, bir çeşit yazgı olarak, yeryüzündeki yaşamdan önce kötü bir karakteri seçmesinden doğar, ama öte yandan da bu dünyadaki çabalarımız kurtuluşumuz için yararlı olacaktır. Gelişmiş dinler, toplu olarak göz önünde bulundurulan insanlık için zorunluysa da, seçkinler, bir tapınma öğretisine bağlanmış kişilerin öğretisinden üstün "bir felsefi din öğretisi" edinebilirler.

RELİK sıf. (fr. *relique*'ten). Jeomorfol. *Relik biçim*, KALINTI* BİÇİM ya da ENGEBE' nin eşanlamlısı.

RELLİNG (Ingmar), norveçli tasarımcı (Sykkylven 1920). 1965'te yarattığı, kat kat yapıştırılmış kayın ağacından ve deri minderli "Siesta" koltuk çok sayıda üretildi. 1979'da yine aynı tekniği kullanarak ayaklıklı bir dizi sandalye gerçekleştirdi: "Flex" ve "Orbit".

RELÜKTANS a. (fr. *réluctance*). Manyet. MANYETİK* DİRENÇ'in eşanlamlısı.

REM a. (fars. *rem*). *Esk.* **1.** Korkma, ürkme. **—2.** Titreme. **—3.** *Rem-kerde*, korkmuş, titreyen.

REM, -mmi a. (ar. *remm*). *Esk.* Onarma.

REM a. (*Röntgen Equivalent Man*'den). Ölçbil. 1 röntgenlik yüksek gerilimli X ışınlarının insan vücudunda oluşturduğu etkilere eşdeğer bir etkisi olan iyonlaştırıcı ışınım birimi (simgesi rem) [1 rem=0,01 S_v].

REMAD a. (ar. *remād*). *Esk.* Kül.

REMADİ sıf. (ar. *remad* ve *-î*'den *remadî*). *Esk.* Kül ile ilgili; kül rengi.

REMADİ (Ebu Ömer Yusuf bin Harun el -Kindi el-Kurtubi), arap kökenli müslüman ispanyol şairi (Remmade, İskenderiye, ? - Kurtuba [Córdoba] 1002). Öğrenimini Kurtuba'da tamamladı ve kısa bir süre Zaragoza'ya sürgün edilmesi dışında, ölünceye değin bu kentten ayrılmadı. Remadi Doğu'dan İspanya'ya çağrılan ünlü dilbilimci Ebu Ali el-Kali'ye, hacip Ebülhasan el-Mushafi'ye bağlılığı, Halve adlı kadına tutkunluğu ile tanınmıştır. Kali için yazdığı bir kaside nedeniyle ona Batı'nın Mütenebbisi anlamına gelen "Mutenebbi el -Garb" lakabı verildi. Halife Hakem II' yi devirmek için hazırlanan bir komploya katılınca hapsedildi; en dokunaklı şiirlerini hapis kaldığı dönemde kaleme aldı. Zaragoza'daki sürgünden, büyük vezir el -Mansur'un bağışlamasıyla kurtularak döndüğü Kurtuba'da hacip Ebülhasan'ın yakınları arasına katıldı. Tavâif ül-müluk döneminde büyük bir yoksulluk içinde öldü. Başlıca yapıtları: kuşlarla ilgili *Kitab üt -tayr* ve bu yapıtından derlediği, doğan kuşunun tasvirini içeren *Lâmiyye*. Birkaç kasidesi de olan Remadi, bunlarda döneminin önemli kişi ve olaylarıyla ilgili bilgi de verir.

REMAGEN, Almanya'nın Rheinland-Pfalz eyaletinde kent, Ren nehri kıyısında yer alır; 10 000 nüf. Roman ve gotik üslubundaki kilise. Müze. Turizm ve sanayi (çelik fabrikası, makine yapımı, kereste, bakır ve tarıma dayalı besin sanayisi) merkezi.

—Ask. tar. Remagen köprüsünün, 7 mart 1945'te bir baskınla ele geçirilmesi, Müttefikler'in Ren'in sağ kıyısındaki ilk köprübaşını tutmalarını sağladı. (→ REN SAVAŞI.)

REMAN a. (fars. *remān*). *Esk.* Sürü.

REMARQUE (E. Paul REMARK, **Erich Maria** — denir), amerikan vatandaşlığına geçmiş alman yazar (Osnabrück 1898 - Locarno 1970). Alman cephesinden Birinci Dünya savaşı'nı anlatan romanı *Batı* cephesinde yeni bir şey yok* (İm Westen nichts Neues, 1929) büyük yankılar yarattı. 1933'te ABD'ye göç etti, *Üç arkadaş* (Drei Kameraden, 1938), *Zafer abidesi* (Arc de triomphe, 1946), *Kara anıt* (Der schwarze Obelisk, 1956) ve *Tanrı'nın gözdesi yok* (Der Himmel kennt keine Günstlinge, 1956) adlı yapıtlarını orada yayımladı.

REMAYÖZ a. (fr. *remailler*'den). Triko eşyaların yakasını yapmada kullanılan makine. (Yaka, ilmekler makinenin üzerinde bulunan tığlara tek tek geçirildikten sonra örülür.)

REMAYÖZCÜ a. Remayöz makinesinde triko kazakların yakalarını yapan kimse: *Triko imalathanesine usta remayözcü aranıyor.*

REMBRANDT (Rembrandt Harmenszoon VAN RİJN, — denir), hollandalı ressam ve gravürcü (Leiden 1606 - Amsterdam 1669). Babası değirmenci, annesi bir fırıncının kızıydı; Rembrandt, latin okuluna verildi, 1620'de Leiden Üniversitesi'ne yazıldı; ancak küçük yaştan beri resme büyük bir eğilimi vardı. 1620-1623 arasında Leiden'de Jacob Van Swanenburgh'un atölyesinde, 1623-24'te Amsterdam'da Lastman'ın (Lastman, Roma'da kalmış olduğundan, Caravaggio'ya hayranlık duyuyordu) ve belki de Pijnas'ın yanında, ressam ve gravürcü olarak çalıştı. 1625'te Leiden'e dönerek tek başına çalışmaya başladı. Babasının ölümünden sonra (1630), kesin olarak Amsterdam'a yerleşti.

Rembrandt'ı üne kavuşturan ilk önemli yapıtı, *Doktor Tulp'un anatomi* dersi*'dir (1632). Amsterdam'da, estamplarından bazılarını yayımlamış olan Van Uylenburgh'un evine yerleşti. Van Uylenburgh' un Saskia adındaki yeğeniyle, yakınlarının karşı koymalarına rağmen 1634'te evlendi. Karısının zarafeti ve güzelliği, kent yöneticisinin himayesi altında mutlu bir evlilik, parlak bir yaşantı, maddi ve manevi başarılarla geçen bu sekiz yıl boyunca sanatçının en çok yeğlediği resim konusu oldu (çok sayıda desen, gravür ve tablo). Ama araya üzüntüler de girdi: 1635, 1638 ve 1640'ta ilk üç çocuklarının küçük yaşta ölümü; 1640'ta Rembrandt'ın annesinin Leiden'de ölümü. 1642'de Saskia da ölünce sanatçı 1641'de doğan oğlu Titus ile yalnız kaldı. Rembrandt bu dönemde çok para kazanıyordu. Breestraat'taki evi her çeşit değerli sanat eşyasıyla doluydu: Raffaello, Van Eyck, Giorgione'nin tabloları; antik mermerler; Dürer, Cranach, Callot, Rubens, Mantegna'nın gravürleri; Bruegel'in desenleri; iran minyatürleri; Saskia'ya giydirmekten hoşlandığı çin ipeklileri; mücevherler, porselenler, silahlar ve zırhlar; doğal ya da egzotik ilginç eşyalar; değerli mobilyalar. Sanatçı borsa oyunlarına giriyor ve hesabını bilmeden para harcıyordu. Atölyesi de, F. Bol ve C. Fabritius gibi birçok öğrenciyle dolup taşıyordu. Saskia'nın ölümü sırasında bitirdiği *Gece* devriyesi* adlı tablo sipariş edenlerce pek beğenilmedi; bu yapıt, kolektif bir portre olmasına karşın türün geleneklerinden ayrılıyordu: yapmacıklı bir poz alarak hareketsiz biçimde dizilmiş kişiler yerine sokakta gerçekten yaşanabilecek bir sahne canlandırılmıştı. Kafası karışan resimsever kitlesi de yapıt üzerinde olumsuz bir yargıya vardı. Satışlar azaldı. Çaresiz kalan Rembrandt, tefecilere başvurmak zorunda kaldı, Hindistan'a deniz nakliyatı yapmayı denediyse de, başarı sağlayamadı; daha sonralarıysa parasal güçlüklere, Titus'un sütannesinin, sanatçının aleyhine açtığı, rezalet yaratan bir davanın sıkıntıları eklendi.

1645'te Hendrickje Stoffels adlı yirmi beş yaşındaki bir köylü kızını hizmetçi olarak yanına aldı. Oğlunun geleceğini güvenlik altına almak isteyen Saskia'nın bıraktığı vasiyetin bazı önleyici maddeleri olmasaydı Rembrandt hiç kuşkusuz bu kızla evlenecekti. Ününe gölge düşürmeyi göze alarak, onu kendine hayat arkadaşı yaptı. Hendrickje Stoffels'i çıplak olarak gösteren *Batşeba yıkanırken* adlı tablo ahlakdışılıkla suçlandı; Rembrandt'ın, döneminin ünlü kişileri yerine, model olarak yaşlıları, yoksulları, komedi sanatçılarını ve siyahları alması da eleştirildi. İkinci *Anatomi dersi*'ni yaptığı yıl olan 1656'da, Rembrandt'ın alacaklıları sanatçının mallarının envanterini çıkarttılar; bu da 1657'de iflas



dördüncü pozisyonda relevé

birinci pozisyonda relevé





attitude pozisyonunda relevé

B. N., Paris



Erich Maria Remarque
Bibliothèque nationale, Paris



Lauros-Giraudon

Emvas hacıları'nın ilk versiyonu (1630'a doğr.) *Jacquemart-André müzesi, Paris*

ve bütün mallarının açık artırmaya çıkarılmasıyla sonuçlandı.

Rembrandt bir han odasına sığındı; daha sonraları, Hendrickje ve Titus ile birlikte, Amsterdam'ın yahudi mahallesi Rozengracht'ta, Portekizliler sinagogunun yakınına yerleşti. Basit bir evde oturuyor, küçük çapta gravür, resim ve antika eşya ticareti yapıyordu. Bu sırada İngiltere'ye birkaç aylık bir yolculuk yapan Rembrandt, Amsterdam'a dönerek, *Kumaşçılar* loncasının üyeleri* adlı tablosunu gerçekleştirdi. Ancak, üne kavuşma kaygısı gütmediğinden öteki siparişleri geri çevirdi ve ona sadık kalan müşteri ve hayranlarından çok, birkaç sıradan kişiyle görüşmeyi yeğledi. 1663'te Hendrickje Stoffels' in ölümüyle kesin bir mutsuzluğa düştü; Hendrickje sanatçıya, resim sanatının şimdiye değin ortaya koyduğu en heyecan verici kadın tiplerinden birini esinlemiş ve ona gereksinim duyduğu bağlılık ve iyilikle destek olmuştu. Rembrandt, Hendrickje'nin ölümünden sonra altı yıl daha yaşadı. Birlikte çalıştığı Titus da ressamdan bir yıl önce öldü.

Rembrandt'ın, modern resim eleştirmenlerinin seçme ve ayırma işleminden sonra geriye kalan 400'ü aşkın resmi, bütün dünya müzelerinde muhafaza edilmektedir. Louvre'da bulunan yirmiye yakın tablosu arasında *Düşünen filozof* (1633), *Rembrandt'ın şapkalı ve altın zincirli portresi* (1633), *Tobiya'dan ayrılan melek Rafael* (1637), *Kutsal aile* (1640), *Emvas* hacıları* (1648), *Hendrickje Stoffels'in portresi* (1652'ye doğr.), *Batşeba yıkanırken* (1654), *Yüzülmüş* sığır* (1655), *Kendi portresi* (1660), *Aziz Matta* (1661) sayılabilir. Rembrandt'ın en önemli yapıtlarının yer aldığı diğer koleksiyonlar şunlardır: Amsterdam'daki Rijksmuseum *(Gece devriyesi, Kumaşçılar loncasının üyeleri, Profesör Jean Dayman'ın anatomi dersi, Yahudi* nişanlı, Aziz Petrus'un inkârı)*; Berlin-Dahlem müzesi *(Altın miğferli adam)*; Dresden *(Sanatçı ile Saskia, Kırmızı çiçekli Saskia)* ve Kassel müzesi *(Efraim ile Manasse'yi kutsayan Yakup)*; Lahey'deki Mauritshuis *(Rembrandt'ın annesi, Doktor Tulp'un anatomi dersi)*; Ermitaj *(İbrahim'in oğlunu kurban edişi, Çarmıhtan indiriliş, İsa ile Samiriyeli kadın)*; Londra'daki National Gallery *(İlerlemiş yaşta sanatçı)*.

Rembrandt'ın elinden çıktığı kesinlikle saptanabilmiş 300'e yakın gravür bilinmektedir (bunların hemen hemen tümü Paris'te, Bibliothèque nationale'in estamplar bölümündedir.) Rembrandt, gelmiş geçmiş en büyük ofort sanatçısı sayılır. Leiden'de yirmi yaşından beri gravür yapıyordu; ancak "büyük tarz" olarak anılan asıl üslubu 1653'ten sonraki yıllara rastlar. Resim ve gravürleri, üslup gelişmesi ve seçtiği konular açısından birbirine koşuttur. Bu yapıtlarda, yaşamının dönemlerine denk düşen dört dönem göze çarpar: gençlik; Saskia ile mutluluk; acılarla dolu olgunluk; son. Eski ve Yeni Ahit' ten esinlenmediği zaman (Rembrandt'ın resim ve gravürleriyle bütün kutsal tarihin resimlendirilebileceği söylenebilir), gerek yakınları ve çevresindekilerden, gerek kendinden (kendi portrelerinden altmış ikisi bilinmektedir) yararlanarak, insanı ortaya koymuş ve onun sırrını çözmeye çalışmıştır. Önceleri eşya ve canlıları bütün maddi gerçekleri içinde canlandırmış, daha sonra ışık-gölge oyunları ve eşsiz tekniğiyle (özellikle çok sayıdaki desenleri şaşırtıcı bir modern anlayıştadır), iç dünya gerçeğini yansıtan görünüşü, duygulu bir yoğunlukla dile getirmeyi başarmıştır. Breestraat'taki evi, 1911'de müzeye dönüştürülmüştür.



Lauros-Giraudon

Omval'den bir görünüm (1645) ofort *Bibliothèque nationale Paris*

Larousse



Hendrickje Stoffels (1652'ye doğr.) *Louvre müzesi Paris*

Rijksmuseum



Aziz Petrus'un inkârı (1660) *Rijksmuseum, Amsterdam*

REME sıf. (fars. *reme*). *Esk.* Korkan, ürken, ürkek: *Esb-i reme* (ürkek at).

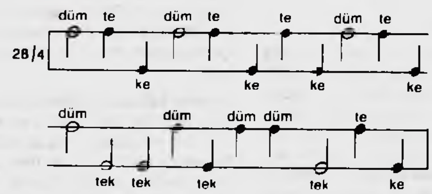
REMED a. (ar. *remed*). *Esk.* Göz ağrısı. —Esk. tıp. *Remed-i mütekayyih*, irinli göz nezlesi.

REMED *(tel)*, Suriye'nin iç kesiminde, Şam'ın 20 km kadar G.-B.'sında, 830 m yükseklikte, Heremun'un eteğinde, Yenitaş döneminden kalma bir yerleşmenin ortaya çıkarıldığı arkeolojik yer. Şam bölgesi (Damascena) Yenitaş kültürünün İ.Ö. 6500-5000 arasındaki evrimini ortaya koyan, birbirini izleyen üç evre saptandı. Yerleşim VII. binyıl'ın ikinci yarısında, İ.Ö. 6200'e doğru kuruldu. Remed I evresin-

den başlayarak gelişmiş bir mimarlık görülür (yarıya kadar toprağa gömülmüş, elips planlı duvarları sıvanmış kulübeler). Alet kullanımının (ezgi taşları, havanlar, öğütücüler) yaygın olduğu bu evrede tarım çoktan başlamıştı (tahıllar, mercimek, keten ekiminin bilinen ilk izleri). Bakırdan yapılmış bir askı bezek, en yakın yatakları Anadolu'da bulunan bu yeni metale duyulan ilgiyi ortaya koyar. Küçük geviş getiren hayvanlar sıkça betimlenmiştir (kil heykelcikler). Üzerine kil yapıştırılarak biçimlendirilmiş kafatasları Eriha'dakileri andırır. Remed II evresinde (VI. binyıl'ın ilk yarısı) ekonomi kuru tarıma dayanır; ancak köy, dar sokakların iki yanında yükselen, dikdörtgen planlı, taş temelli, kalıplanmış pişirilmemiş tuğlalardan yapılmış evlerden oluşur. Kap kacak yapımından artık taşın yanı sıra kil ve kireçten de yararlanılır. Karbonatlı kireçten yapılmış bu "beyaz kaplar"a, el-Kövm ve Bukras II'de de rastlanır; bunlar, zemin sıvaları ve badanalanmış duvarlara benzer bir yöntemle yapılmışlardır. Remed III evresinde, VI. binyıl'ın ortasına doğru hayvancılık ortaya çıkar, ancak çakmaktaşı aletler azalır. Remed, Şam bölgesinde yerleşik yaşamın bırakılıp yarı göçebeliğe belki de yeniden dönüldüğü bir dönemde terk edilmiştir.

REMEL a. (ar. *remel*, acele ya da dokuma'dan). Ed. Aruz vezni bahirlerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Din. Hacda tavaf yapan erkeklerin kısa adımlarla ve omuz silkerek koşmaları. (Hz. Muhammet, umre tavafı sırasında remel yaparak kendilerini izleyen müşriklere müslümanların diri ve güçlü olduklarını hareketleriyle göstermek istemiş, bu nedenle remel, tavafın sünnetlerinden sayılmıştır.)
—ANSİKL. Ed. Asıl biçimi bir dizede 4 tane fâilâtün'den (—·——) oluşur. Bundan türlü değişikliklerle yeni vezinler türemiştir. Türk edebiyatında en çok kullanılan bahirlerdendir. "İstiklal marşı"nın vezni de bu bahirdedir. Yaygın kalıpları şunlardır: Fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün (—·—— —·—— —·—— —·—), fâilâtün fâilâtün fâilün (—·—— —·—— —·—), feilâtün feilâtün feilün (··—— ··—— ··—), feilâtün feilâtün feilün (··—— ··—— ··—). [Baştaki feilâtün'ler (··——) fâilâtün (—·——); sondaki feilün'ler (··—) fa'lün (——) olabilir.]

REMEL a. Müz. Türk müziğinde bir büyük usul. (28 zamanlı, 21 vuruşludur. Daha çok peşrev, ikinci beste, ilahi ve tevşih formlarında kullanılmıştır.)



remel usulü

REMENDE sıf. (fars. *remiden*'den *remende*). *Esk.* Korkan, ürkek.

REMER (Otto Ernst), alman generali (Neubrandenburg 1912). Başkent Berlin'de, "Grossdeutschland" muhafız alayı komutanıydı, 20 temmuz 1944 komplocularına uymayı kabul etmedi; Goebbels ve Hitler'in emriyle, komplonun hemen ardından Berlin'de gerçekleştirilen bastırma harekâtını yönetti. Generalliğe yükseldi, ardından Führer'in muhafız tümeninin başına getirildi. Savaştan sonra, yeninazi entrikaları (1949-1951) nedeniyle Bonn hükümetince tutuklandıysa da Mısır'a kaçtı. 1954 genel affından sonra Almanya'ya döndü.

REMİ a. (ing. *rummy*), 52'lik deste ve 1 jokerle oynanan, 2, 3, 4 ya da 5 oyuncunun katılabildiği iskambil oyunu. (Oyunun amacı, üçlü, dörtlü, beşli diziler halindeki kâğıtları bir ya da birkaç defada yere açarak eldeki bütün kâğıtları bitirmektir [*remi yapmak*].)
—ANSİKL. Reminin birçok oynanış biçimi vardır. Genellikle dört kişi arasında, tek deste kâğıt ve iki jokerle oynanır. Oyunun amacı eldeki kâğıtları aynı renkte sıralı ya da aynı kâğıttan üçlü ve dörtlü gruplar yaparak bir defada açmaktır. Joker, elde eksik olan herhangi bir kâğıdın yerine kullanılabilir. Oyunculara yedişer kâğıt dağıtılır, kalan iskambiller kapalı olarak yere konur. Oyuncular, kendisinden önceki oyuncunun attığı kâğıdı alabilir ya da yerden kâğıt çeker ve kendisine gerekli olmayan bir kâğıdı atar. Yerden çekilen kâğıtların en altındakine *taban kâğıdı* denir. Bu kâğıda gelinceye değin remi yapılmamışsa her oyuncuya elindeki iskambillerin değeri kadar puan yazılır. Joker yirmi, öteki iskambiller üzerlerinde yazılan değerdedir. As, hem papazdan sonra hem de birli olarak kullanılabilir. Yüz sayı alan oyuncu oyundan çıkar; ancak üç kez daha oyuna katılma hakkı vardır. Bu takdirde puanı, oyundaki en yüksek puan olarak kabul edilir. Dört kez yüz sayı alan oyundan elenir.

REMİ. Tar. coğ. Roma döneminde Belgica Secunda'da yaşayan galya halkı. Başlıca kenti: *Remi* ya da *Durocortorum* (Reims).

REMİ ya da **REMY** *(aziz)*, piskopos (öl. 530'a doğr.). 459'a doğru Reims piskoposluğuna getirildi. Büyük bir olasılıkla 25 aralık 496'da Reims'te frank kral Clovis'i vaftiz etmiş ve onun danışmanlığını yapmıştır. Hincmar tarafından Epernay'ye taşınan kalıntıları, 1049'da Reims'e geri getirilerek St-Remi manastırı'na kondu.
—İkonogr. Chartres katedrali'nin güney kapısını ve Reims katedrali'nin kuzey kapısını, azizin heykelleri süslemektedir. 1531'de başpiskopos Robert de Lenoncourt tarafından Reims'teki St-Remi kilisesi'ne verilen on flaman halısından meydana gelen bir dizinin konusunu, *Aziz Remi'nin tarihi* oluşturmaktadır.

REMICH, Lüksemburg Grandüklüğü'nde kanton merkezi, Moselle kıyısında; 2 100 nüf. Bir bölümünden şampanya yapılan şaraplar. —*Remich kantonu*, 128 km²; 12 460 nüf. (1989).

REMİDE sıf. (fars. *remiden*'den *remide*). *Esk.* Korkmuş, ürkmüş, çekingen.

REMİGYUM a. (lat. *remigium*, kürek'ten). Böcbil. Böceklerde, kanadın sert ön bölümü. (Boyuna damarlarla güçlendirilmiş bu bölüm, doğrudan doğruya kanat kaslarıyla hareket ettirilir.)

REMİL, -mli a. (ar. *reml*). Kum üzerine çizilen bazı işaret ve çizgileri yorumlayarak bakılan fal. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Remil atmak*, kum falına bakmak. (*Remil dökmek* de denir.)
—ANSİKL. Remil, islamlıktan önce Araplar arasında çok yaygın bir fal türüydü. "Remmal" adı verilen falcılar, kendilerine başvuranlara, kum üzerine çizilen birtakım işaret ve çizgileri yorumlayarak gelecekten haber verirler, karşılığında para ya da mal alırlardı. Remil, Araplar aracılığıyla öteki ülkelere de yayıldı; islamlığın yaygınlaşmasından sonra da dince yasak olmasına karşın en çok başvurulan fal türlerinden biri olma niteliğini korudu. Remil Osmanlılar döneminde de vardı. XVI. yy. divan şairi Zati'nin, Bayezit camisi'nin avlusunda remmallık yaptığı bilinir.

REMİLCİ a. *Esk.* Remil dökerek gaipten haber verdiğine inanılan kimse.

REMİM, REMİME sıf. (ar. *remîm*, dişl. *remime*). *Esk.* Çürümüş, çürük kemik için kullanılır: *Azm-i remim* (çürümüş kemik). *İzam-ı remime* (çürümüş kemikler).

REMİNGTON, amerikalı silah imalatçısı ve sanayici aile: ELIPHALET (Suffield, Connecticut, 1793 - İlion, New York, 1861) ve oğlu PHILO (Lichtfield, New York, 1816 - Silver Springs, Florida, 1889), ilk döküm çelik namlulu tüfekleri yaptılar ve sürme koluyla dolan bir tüfek geliştirdiler. 1873'te Philo Christopher Sholes, yazı makinesinde değişiklik yaptı ve seri üretimine başladı.

Remington Rand Company, yazı ve hesap makineleri, büro malzemeleri üreten amerikan firması. 1925'te, American Kardex Co. (kuruluşu 1915) ile Remington Typewriter Co.'nın birleşmesinden doğdu. Remington Typewriter Co. 1860'ta karabina üretimi için kurulan ve İç savaş'ın (1861-1865) sona ermesiyle karabina üretiminin gerilemesi üzerine, etkinlik alanını değiştirerek tarım araçları, dikiş makineleri ve yazı makineleri üretmeye başlayan Remington firmasının çeşitli kollarından biriydi. İki şirketin birleşmesinden sonra, Remington Rand, 1927'den sonra birçok önemli firmayı bünyesine kattı ve İkinci Dünya savaşı sonunda elektronik makine üretimine girişti. 1955'te, Sperry Corporation ile birleşerek Sperry Rand Corporation adını aldı.

REMİREMONT, Fransa'da kanton (Vosges) merkezi, güney kesimdeki kumtaşlı Vosges'da, Moselle kıyısında; 9 931 nüf. (1992). Birçok onarım görmüş, XI. yy.'dan kalma kripta'sıyla gotik üslubunda St-Pierre kilisesi. Eski evler.

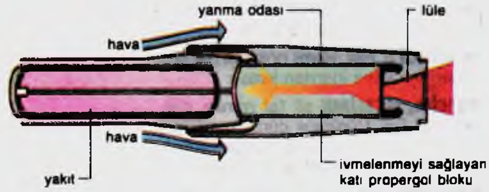
REMİZ, -mzi a. (ar. *remz*). *Esk.* **1.** İşaret, im. **—2.** Herhangi bir şeyi üstü kapalı olarak anlatma; ima. **—3.** Simge, sembol. **—4.** *Remz-aşina, remz-şinas*, imadan anlayan, zeki, kavrayışlı.
—Ed. Soyut bir kavramı belirtmek üzere kendisinden söz edilen varlık ya da nesne. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde varlıklar, nesneler soyut bazı kavramların remizleri olarak anılır. Bu şiirde sevgiliyle, meyhaneyle, doğayla, dinsel yaşamla vb. ilgili varlıklar, nesneler genellikle tasavvuf kavramlarının remizleridir. Bunların bazıları, arkalarındaki tasarlama, benzetme farklılığı dolayısıyla farklı birkaç kavramı da gösterirler. Bir beyitte sözcüklerin bilinen anlamları aracılığıyla belirli bir anlam dile getirilir; ancak remizler yoluyla art anlamlar da belirtilmiş olur. Divan şairlerinin sık kullandığı bazı remizler şunlardır: sevgiliyle ilgili olanlar: saç (kesret), yanak (vahdet, Kuran, güle benzediği için kesret), dudak ve ağız (vahdet, fenafillah, yokluk, abıhayat, ölüleri dirilttiği için İsa), ben (gayb âlemi), yüzdeki ayva tüyü (kesret), yüz (vahdet, Kuran, iman), ten (kesret), kaş (Tanrı'ya yakınlık), çene çukuru (süluk yolundaki güçlükler, sırlar), boy (vahdet). Meyhaneyle ilgili olanlar: içki (tanrısal aşk), kadeh (gönül, aşk), saki (manâ âleminden feyz ulaştıran), meyhaneci (mürşid-i kâmil), şaraphane (arifin tanrısal aşkı barındıran içi), meyhane (tapınak, Tanrı'nın göründüğü yer). Doğayla ilgili olanlar: ay (mecazi güzel), güneş (maddesel yaşam, Hz. İsa), servi (vahdet), gül (kesret, Hz. Muhammet), bülbül (mecaz âşığı), kamışlık (elest meclisi), bahar (islamiyet). Dinle ilgili olanlar: Hz. Süleyman (dünya saltanatı), Hz. İsa (tecerrüt), vaiz (şeriatın dışı), kilise (dünya). Eşya ile ilgili olanlar: ayna (masiva), mum (mecazi güzel), ok (aşk), ney (insan) vb.

REMİZOV (Aleksey Mihailoviç), rus yazar (Moskova 1877 - Paris 1957). Üniversiteden uzaklaştırıldı ve beş yıl sürgünde

Manevy



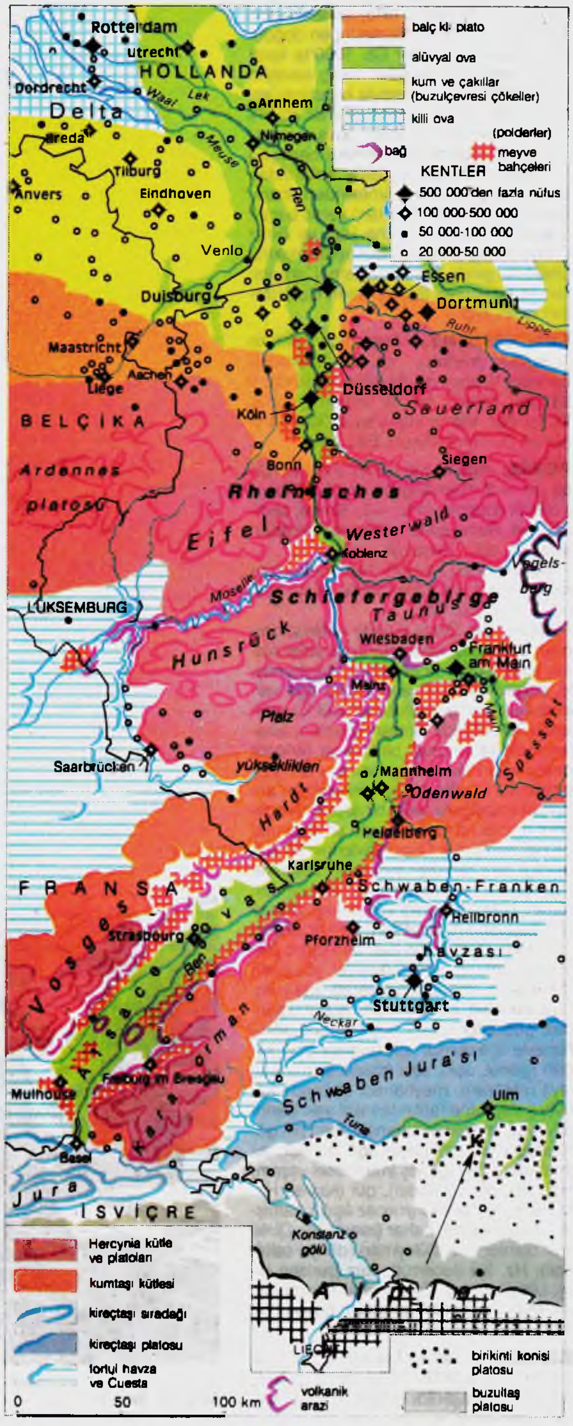
Aleksey M. Remizov



güdümlü memmiler için sıvı yakıtlı bir remjetin çalışma ilkesi

kaldı. Dostoyevskiy'in acı çeken insanları, Gogol'ün gülüşü, Leskov'un halk deyişlerine ve geleneklerine olan tutkusu Remizov'un beslendiği kaynaklardır. Simgeciliğin etkisini taşıyan ilk romanı *Prud* (1905) boğucu ve ölümcül bir ortamın ağırlığını taşır. Öykü kitapları *Po solon, Limonar,* başyapıtı sayılan ve yoksul insanların dünyasını yansıtan iki romanı *Krestoviye sestry* (1910) ve la *Cinquième Plaie* (fr. çev.) [1912] ile bir üslup ustası olduğunu kanıtladı. 1921'de Paris'e göç ettikten sonra üslubu sadeleşti; mizah yönü güçlendi, kalıplardan kurtuldu ve yarattığı masal, düş ve efsane karışımı mitolojide, bir sözcük ustası olduğunu gösterdi (*Olia,* 1927).

REN BÖLGELERİ VE KENTLERİ



REMJET a. (ing. *ram-jet*). **1.** Uçakları ve roketleri itmede kullanılan tepkili motor. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Roketli remjet,* seyir uçuşunda bir remjetten, kalkış ve hızlanma evresinde de bir roket-motordan yararlanan tepkili itici. (Roket-motorun görevi uçağa, remjetin çalışması için gerekli hızı sağlamaktır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. 1911'de fransız R. Lorin tarafından icat edilen remjet, daha sonra 1936'da R. Leduc tarafından geliştirildi ve uygulamaya geçirildi. Remjet, tepkili motorların en basitidir; hiçbir hareketli organı yoktur. Bu tepkili motor, bir hava girişinden oluşur; buradan doğrudan giren hava, uçağın ya da roketin hızıyla sıkışır. Motorun merkezinde ise, yakıtla beslenen enjektörleri taşıyan birkaç halka vardır; sıkıştırılmış hava içinde yanan bu yakıttan çıkan gazlar bir lüleyle hızlandırılarak atmosfere atılır ve böylece oluşan tepkimeyle uçağın itilmesi sağlanır.

Hafif bir yapısı olan remjet, yüksek sesüstü hızlarda çok iyi bir verim sağlar; ayrıca günümüzde kullanılan türbojetlerle karşılaştırılamayacak kadar yüksek bir itme kuvveti vardır; bununla birlikte, düşük hızda oldukça fazla yakıt tüketir. Remjetin en önemli sakıncası, sabit noktada bir itme kuvveti sağlayamamasıdır. Taşıyıcı araç önceden belli bir hıza ulaşmamışsa bu tepkili motor çalışmaz. Bu nedenle, remjet genellikle bir türbojetle ya da bir roket-motor*la gerçekleştirilen bir ilk itme evresinden sonra kullanılır. Nord-Aviation tarafından geliştirilen Griffon uçağı, Fransa'da remjet kullanan ilk deney uçağıdır; burada, tek bir hava girişiyle beslenen bir türbojet-remjet ("türbo-rem") bileşimi sözkonusudur. Birçok rus taktik güdümlü mermisinde, ikinci itici* kat olarak bir remjet kullanılır. Havadan yere orta menzilli fransız güdümlü mermisi, kerosenle çalışan bir remjetle itilir.

• *Roketli remjet.* Günümüzde, ivmelendiricisi ya da katı yakıtlı roket-motoru remjetin yanma odasına yerleştirilmiş roketli remjetler yapılabilmektedir; böylece iki itme yönteminden, yani remjet ve roket -motordan oluşan ve çok geniş bir hız yelpazesinde kabul edilebilir bir verimle çalışan basit bir itici elde edilir.

REML → REMİL.

REMLE → RAMLE.

REMLİNGER (Paul Ambroise), fransız bakteriyolog (Bertrange, Moselle, 1871 - ? 1964). Val -de- Grâce Askeri tıp okulu' nu bitirdi (1893). Bu okulun, bakteriyoloji laboratuvarı preparatörlüğünü (1894), daha sonra fransız ordusunun Tunus'ta açtığı bakteriyoloji laboratuvarının şefliğini yaptı. Osmanlı devletinin çağrısı üzerine İstanbul'a gelerek Bakteriyolojihanei şahane ve Daülkelp ameliyathanesi (kuduz estitüsü) müdürü oldu (1901); Mektebi tıbbiye'de kuduz dersleri verdi. 1910'da yurduna dönen Remlinger, Türkiye'deki çalışmalarına ilişkin bilimsel dergilerde yayımladığı yazılarla tanındı.

REMMAH sıf. (ar. *remmāh*). *Esk.* Süngücü, mızrakçı.

REMMAL sıf. (ar. *remmāl*). *Esk.* Remil dökerek gaipten haber veren.

Remonstrance *(Grand),* İngiltere'de Parlamento'nun, Charles I'in keyfi yönetimine karşı, Petition of Right'ta (Haklar bildirisi) belirtilen hakların yenilenmesi ve genişletilmesi istemlerini içeren protestosu (1641). Charles'in oyalayıcı yanıtı ve yazının sorumlularından beş parlamento üyesini tutuklatma girişimi (3 ocak 1642) iç savaşın başlamasına neden oldu.

REMS a. (ar. *rems*). *Esk.* Mezar.

REMSCHEİD, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr'da; 121 000 nüf. (1989). Çelik fabrikası. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Besin sanayileri.

REMULAD a. (fr. *rémoulade*). Hardal ve kıyılmış aş otu katılmış mayonez. (İrice rendelenmiş çiğ kerevize karıştırılarak hazırlanan salatada kullanılır.)

REMUS, efsaneye göre, Romulus'un ikiz kardeşi. Onun gibi Dişi Kurt tarafından emzirildi. Aventino tepesine yerleşmişti. Falcılar, kentin, Palatium tepesine yerleşen Romulus tarafından kurulacağını bildirdiler. Düş kırıklığına uğrayan Remus, alay etmek için, Romulus'un bir sabanla çektiği simgesel çizgiyi geçince ikiz kardeşi tarafından öldürüldü.

RÉMUSAT (Claire Élisabeth GRAVİER DE VERGENNES, — *kontesi*), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1780 - ay. y. 1821). Joséphine'in ikinci nedimesi oldu, İmparatorluk ve Restauration dönemlerinde salonunu edebiyatçılara açtı. Aralarında *Charles et Claire*'in (1814) de bulunduğu kurgulu öykülerden başka, *Essai sur l'éducation des femmes* (Kadınların eğitimi üzerine deneme) [1824], 1881'de yayımlanan *Lettres* ve Konsüllük ile İmparatorluk döneminin başlangıcını anlatan *Mémoires* (1879-80) adlı yapıtları da yazdı.

REMY a. (ar. *remy*). *Esk.* **1.** Atma, fırlatma. **—2.** Hızla atma, patlatma (tüfek için kullanılır).
—İsl. *Remy-i cimar* → CEMRE.

REMY *(aziz)* → REMİ.

REMZ → REMİZ.

REMZİ, REMZİYE sıf. (ar. *remzī,* dişl. *remziyye*). *Esk.* Remizle, işaretle ilgili.

REMZİ, asıl adı **Hüseyin Akbaş,** türk halk şairi (İstanbul XIX. yy.). Davutpaşa rüştiyesi'ni bitirdi. Bahçıvanlık yaptı. Koşma ve destan tarzında şiirler söyledi.

REMZİ ALİ EFENDİ, türk yönetici (Edirne ? - ? 1838). Medrese öğrenimini İstanbul'da tamamlayarak müderris oldu. Bir süre müderrislik yaptıktan sonra haremeyn müfettişi, ardından Kudüs mollası olarak görev yaptı. Divan edebiyatı türünde şiirleri vardır.

REMZİ EFENDİ, türk yönetici (Sakız ? - İstanbul 1886). Babıâli tercüme odası'nda yetişip birinci mütercim oldu. Sırasıyla Ebniyei miriye nazırı, Tahriratı hariciye kâtibi (1863), Zaptiye nezareti müsteşarı, Sakız ve Tekirdağ mutasarrıfı, İdarei mahsusa nazırı (1871), Amasya mahkemesi reisi, İstanbul İstinaf mahkemesi üyesi ve Şehremaneti meclisi reisi olarak görev yaptı.

Remzi kitabevi, Remzi Bengi* tarafından 1930'da, İstanbul'da kurulan kitabevi. Türk ve yabancı yazarlardan bini aşkın yapıtı değişik diziler (fikir, sanat, edebiyat, ev-aile, yardımcı-kaynak vb.) kapsamında yayımladı. Nâzım Hikmet, Sadettin Nüzhet Ergun, Hasan Âli Yücel, Hilmi Ziya Ülken, Abdülbaki Gölpınarlı, Orhan Hançerlioğlu, Fakir Baykurt, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Sabahattin Ali, Adalet Ağaoğlu vb. birçok yazarın yapıtları da Remzi kitabevi tarafından basıldı. Etkinliğini günümüzde de sürdürüyor.

REMZİ MUSTAFA EFENDİ, türk din adamı, yazar (öl. İstanbul 1688). Ailesi Antakyalıydı. İstanbul kadısıyken öldü. Beyzavi tefsirine yazdığı *Lemeat ül-envar* adlı haşiyesi ve Kuran'da, hadislerde geçen arapçalaşmış özel adlarla ilgili *Nakd ül -lisan ve ıkd ül-hisan* adlı yapıtıyla tanınır.

REMZİ PAŞA Kızılhançerli, türk asker (Samsun 1864 - ?). Harp okulu'nu, Harp akademisi'ni bitirdi (1885). Tümgeneralken emekli edildi (1914). Dördüncü Damat Ferit Paşa kabinesinde Ticaret ve ziraat nazırlığı yaptı (1920). Milli mücadele'ye karşı olan Kızılhançer cemiyeti'nin kuru-

culanndandı. "Yüzellilikler" listesine alındı; yurtdışına sürüldü; orada öldü.

REMZİYE → REMZİ.

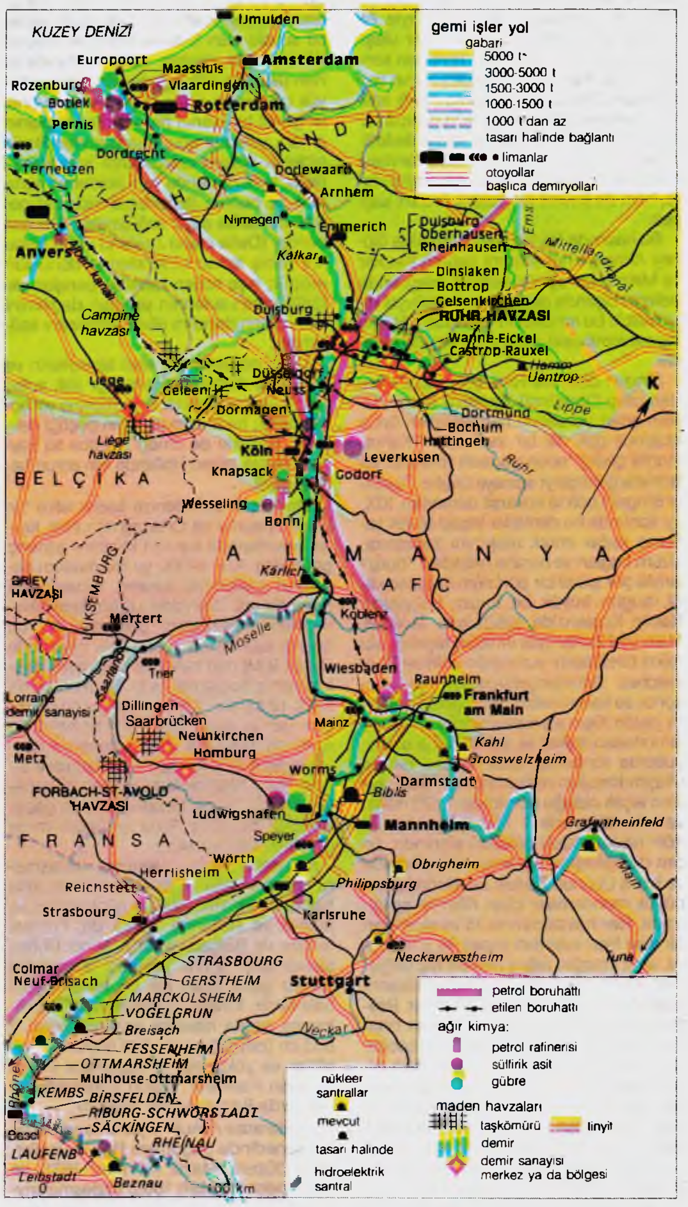
REN, alm. **Rhein,** hollandaca **Rijn,** Batı Avrupa'da ırmak, Alpler'den doğar ve Kuzey denizi'ne dökülür; 1 320 km.

• *Coğrafya.* Ren'in yatağı geç tarihte biçimlendi. Yukarı Üçüncü Zaman'ın başlarında bugünkü Ren ve Rhône havzalarının suları, o zamanlar macar ovasını kaplayan denizlere akıyordu. Pliyosen devrinde, Aar artık kuzey-doğu'ya doğru değil, önce Alsace kapısına ve Saône'a sonra kuzeye doğru akarak Ren'in orta çığırına kavuşuyordu. Yontmataş devrine kadar Alpler'deki Ren Tuna'yı beslemeye devam ettiyse de daha sonra Tuna'dan uzaklaşarak batıya doğru kaydı ve bugünkü yatağına kavuştu. Ren, günümüzde, birbirinden çok farklı bölgelerden geçmekte ve bu durum hem Ren'in rejimini hem de ırmak sularından yararlanma olanaklarını etkilemektedir. Eskiden setle tutulan ve düzeltilen çığın, bugün Avrupa'nın en önemli akarsu yolu haline gelmiştir.

Konstanz gölüne kadar uzanan *yukarı çığır*'ı, Ön Ren'le *(Vorderrhein)* Art Ren' in *(Hinterrhein)* birleşmesinden oluşan tipik bir dağ selsuyudur: sular dağların yüksek kesimlerinden gelir; bu durum ırmağın kar ve buz sularıyla beslenmesine, en yüksek debiye yazın ulaşmasına (haziran ayı debisi Konstanz gölü girişinde 524 m^3/sn, buna karşılık şubat ayında 71,2 m^3/sn'dir) neden olur. Vadi, Ren'in Dördüncü Zaman buzuluyla biçimlenmiş bir tekne vadidir; taban, eğimin dik olduğu yerlerden taşınan çakıllarla dolmuştur. Burası, Ortaçağ'da çok kullanılan ve bugün özellikle turistlerin gelip geçtiği Graubünden boğazlarına ulaşan büyük bir geçiş yolu ve önemli bir elektrik üretim bölgesidir.

Konstanz gölünden sonra Ren, Jura kireçtaşlı arazisinde yarılmış oldukça dar bir vadiye girer (Schaffhausen'de Ren çavlanı). Yağmur-kar rejimli yerel beslenme kaynakları, ilkbahar ve sonbahara doğru ikincil maksimumların ortaya çıkmasına yol açar; Konstanz gölü ile Aar havzası göllerinin dengeleyici etkileriyle birleşen ikincil maksimumların etkisi, ırmak debisini büyük ölçüde düzene sokarsa da, çok büyük yaz maksimumunu ortadan kaldırmaz. Basel'in yakın olması, bir ölçüde İsviçre ve Almanya tarafından ortaklaşa yararlanılan, alçak düşüşlü birçok hidroelektrik santralının yapılmasına olanak vermiştir. İsviçre'nin başlıca elektrokimya merkezlerinden biri de buradadır.

Basel'de Ren, havzası yüzölçümünün % 22,5'ni oluşturan, ama sularının % 43'ünü sağlayan (saniyede 1 000 m^3'ten fazla) Alp kesimindeki havzasından çıkarak Hercynia arazilerine girer ve Alsace ve Baden çöküntüsünü (Ren, Dördüncü Zaman'da Alpler'den getirdiği ırmak -buzul kökenli çakıltaşlarıyla bu çöküntü dibinde örtüler oluşturmuştur) izler. Würm devrinde oluşan, çok az değişikliğe uğramış, verimsiz, ormanlar ve çayırlarla kaplı en yeni çökeller üstünde yalnızca verimi düşük bir tarım yapılabilmektedir. Doğal koşullarda, Ren, çökmekte olan bu bölgede menderesler çiziyor, suları zaman zaman taşıyordu. XIX. yy.'ın ikinci yarısında yapay bir yatak kazıldı ve ırmak,



ULAŞIM EKSENİ VE SANAYİ ÜRÜNLERİNİN TAŞINDIĞI ANAYOLLAR

Zorzi-Pix



Ren (solda) ve Vogelgrun (Haut-Rhin) hidroelektrik fabrikası Alsace büyük kanalının kıyısı (sağda) [önde, ortada, Colmar kanalı]

bugün, bentler arasında akmaktadır. Baskınların yol açtığı felaketler büyük ölçüde ortadan kaldırılmıştır; ama ırmağın kısaltılması, aşındırma gücünü artırarak, alüvyonların (İstein) örttüğü kireç damarların açığa çıkmasına ve yeraltı su örtülerinin derine gömülmesine (tarım için kötü bir olgu) yol açmıştır. Setler aracılığıyla Almanlar, ırmağı Mannheim'a kadar ulaşıma elverişli hale getirdiler. 1918'den sonra Fransa, Ren üstündeki ulaşımının son noktasını Strasbourg'a, sonra Aşağı İstein'i çevreleyen Kembs kanalının yapılmasıyla (1928-1933), Basel'e kadar ilerletti. Alsace* büyük kanalının düzenlenmesi hem Ren'e modern bir su yolu kazandırdı, hem de önemli bir elektrik üretimi sağladı.

Bu kesimde Ren'in rejimi, özellikle Güney Almanya'nın sularını getiren Neckar ve Main'in kavuştuğu yerlerin aşağısında belirgin biçimde değişir ve nivoplüvyal rejimindeki bu ırmakların suyunda görülen kış mevsimindeki azalma bir ölçüde giderilir.

Bingen ötesinde Ren, çöküntü alanından çıkıp Dördüncü Zaman'a kadar devam eden yükselme hareketinden önce oluşmuş çok dik bir vadi olan "Kahramanlık gediği"nden geçerek Rheinisches Schiefergebirge'yi aşmaya başlar. Özellikle Binger Loch'ta kuvarsit damarları, XIX. yy. sonunda bu damarlar yapay olarak yarılana kadar ırmak ulaşımını zorlaştırdı. Üzüm bağları ve harabe halindeki "burg"larıyla çok güzel bir görünüm kazanan vadi, bugün büyük bir turizm bölgesidir. Ren'in Koblenz'de aldığı kolu Moselle, Main ve Neckar gibi ırmağın taşıdığı alp rejimi özelliklerini yumuşatır. Köln'de Rheinisches Schiefergebirge'den çıktıktan sonra su kabarmaları daha geniş alanlara yayılır. Kışın su mevsimindeki azalmaları ortadan kalkar ve yerini, daha az boyutlarda sonbahar azalmalarına bırakır. Ulaşım koşulları mükemmeldir: debi, suların alçak olduğu dönemde 1 120 m³/sn ve orta dönemde 1 750 m³/sn. Irmak, Köln havzasındaki çöküntü alanında, biçim değişikliğine uğramış eski sekilerde ve linyitli Üçüncü Zaman arazilerinde çok büyük menderesler çizer. Köln'ün aşağısında, Ren havzasının % 15'ini oluşturan bir alan Ren sularının ancak % 8'ni sağlar, ama ırmağın rejimi hemen hiç değişmez: yumuşak eğim, su kabarmalarını azaltarak ırmağın rejimini düzenler. Rejimin dengelenmesi, yüksek farkları ortadan kaldırmaz: taşkınlar (1926'da Lobith'te maksimum 13 000 m³/sn) ve bazı yıllarda çok azalan sular. Kışın aşağı çığırda oluşan buzlar, akışı sık sık engeller ve bazen ağzından 300 km uzaklığa kadar ulaşan buz birikmelerine yol açabilir.

Hollanda sınırının biraz aşağısında delta başlar: ırmağın çığırı kollara ayrılır; insan tarafından sabitleştirilmeden önce bu kolların izlediği yol çok daha çeşitliydi. *IJssel*, Kampen yakınında eski Zuiderzee'ye dökülür; *Eski Ren*, Utrecht ve Leiden'den geçer, hatta bir kolu Amsterdam'a ulaşır; başlıca kolu *Waal* birçok yerde Meuse'den uzaklaştıktan sonra Hollands Diep'te Meuse'e kavuşur; *Lek* ise Rotterdam'a yönelir ve en büyük deniz araçlanının bile seyredebildiği, bütünüyle yapay bir suyolu olan Nieuwe Maas ve Nieuwe Waterweg'le devam eder. Hollanda'da Ren üstünde yakın geçmişte yapılan büyük çalışmalar, suları düzenlemeye yönelik genel bir planın parçasıdır; bu planın amacı, yalnızca ağız limanlarından Ren'e giderek ulaşım olanaklarını iyileştirmek değil, aynı zamanda yeni polderleri korumak ve bunları değerlendirmek için gerekli miktarda suyu sağlamaktır. Devasa bentler (Delta planı) Zeeland deniz kollarını geniş tatlısu birikintilerine dönüştürmüştür; inşa edilen kanallar, barajlar, eklüzler ırmak sularının yeniden dağılımını ve bunların denetim altına alınmasını sağlamıştır.

Çığırı boyunca yer alan sanayilerin ve yerleşme alanlarının bıraktığı atık sular, Ren sularının giderek kirlenmesine yol açmaktadır; bu durum ırmağın geçtiği devletler, özellikle de ırmağı başlıca su kaynağı olarak gören Hollanda için sorun haline geldi.

Ren, Basel'den denize kadar etkili bir ulaşım yoludur ve Ortaçağ'dan beri, kıyıları yakınlarında kurulan kentlere gönenç getirmiştir. XIX. ve XX. yy.'da modern sanayinin gelişimiyle birlikte, iktisadi rolü daha da arttı. Ren'deki ulaşım kolaylıkları, Ruhr havzasının gelişmesinde en önemli rolü oynadı; gene Ren sayesinde Basel, 9 Mt mal trafiğiyle İsviçre'nin başlıca deniz bağlantısı oldu. Strasbourg'da trafik 12 Mt'dur. Köln'ün aşağısından geçen Ren'in aşağı çığırı, alman-hollanda sınırında 125 Mt'a ulaşan trafiğiyle dünyanın en çok kullanılan ırmaklarından biridir. Ren, 1992'de tamamlanan çalışmalar sonucu, büyük tonajlı gemilerin geçebileceği bir yolla Tuna'ya bağlanmıştır (→ REN-TUNA KANALI.)

Ren'deki ulaşım, Versailles antlaşmasından bu yana uluslararası bir düzene bağlanmıştır. Ren'deki en güçlü filolar Almanya ve Hollanda, sonra da, Fransa, İsviçre ve Belçika'ya aittir. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden oluşturulan fransız gemi filosu tek bir konsorsiyum halindedir. Irmağın düzenlenmesi Ren filosuna özgün nitelikler kazandırmıştır: 2 000 ch (beygir) gücündeki büyük römorkörler ve yükü taşıma kapasitesi 2 000 t'u aşan mavnalar, suyun yükseldiği zamanlarda Basel'e kadar gidebilir.

• *Uluslararası hukuk*. Viyana kongresi nihai senedinde öngörülen Ren'in uluslararası düzeni, Mainz (31 mart 1831) ve Mannheim (17 ekim 1868) sözleşmeleriyle kuruldu. Merkezi Ren komisyonu, Ren'de kıyısı olan devletlerin temsilcilerinden oluşuyordu; bu komisyon projeler hazırlıyor, sözkonusu devletlerin yaptığı çalışmaları denetliyor ve Ren'deki ulaşıma ilişkin anlaşmazlıklara bir mahkeme gibi çözüm getiriyordu. Versailles antlaşması'yla (1919) değişen ve İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden benimsenen Ren düzeni, o tarihten beri kapsamı bakımından daha da genişlemiş (1950'den beri komisyon üyesi olan ABD gibi kıyısı olmayan devletlere de açılmıştır) ve komisyon gerçek bir düzenleme yetkisiyle donatıldığından daha bağlayıcı bir nitelik kazanmıştır.



Ernest Renan
Jean Béraud'nun bir portresinden (1889) ayrıntı

Ren altını, Wagner'in TETRALOJİ'sini oluşturan dört operadan biri.

Ren birliği, Westfalen antlaşmalarına uyulmasını sağlamak amacıyla 15 ağustos 1658'de Frankfurt am Main'de, Köln, Trier ve Mainz Seçici prensleri, Hessen-Kassel, İsveç ve Fransa kralları arasında kurulan üç yıl süreli birlik. Ren ülkeleri prenslerini bir savunma birliği içinde bir araya toplayan (1654) Mainz Seçicisi Johann Philipp von Schönborn'un ön ayak olduğu ve Mazarin'in teşvik ettiği bu birlik, İmparatorluk'ta barışın korunmasını ve fransız-ispanyol savaşında Fransa'ya İmparatorluk'un tarafsızlığını sağlamayı amaçlıyordu. Alman prensler, imparator Leopold I'in İspanya'ya destek vermesini engellemeye ve Fransa ile müttefiklerine karşı gönderilen hiçbir kuvveti kendi topraklarından geçirmemeye söz verdiler. Avusturya ve İspanya Habsburgları'na karşı oluşturulan bu birlik, 1661'de ve 1664'te (para karşılığında Brandenburg, Saksonya, Mecklenburg ve Danimarka'nın da katılmasını [nisan 1664] sağlayan Louis XIV'ün girişimiyle) yenilendi. Ren birliği, 1667'de, Louis XIV'ün İntikal* savaşı'nı başlatması üzerine dağıldı.

REN BONİAN → JIN BONİEN.

REN EYALETİ, alm. **Rheinprovinz,** Prusya'da 1815'te kurulan eski eyalet; başlangıçta, 1824'te birleştirilen Kleve-Berg ve Aşağı Ren'den *(Niederrhein)* oluşuyordu. Merkezi *Koblenz*'di. Eifel'in, Rheinisches Schiefergebirge'nin kuzeyinin ve Ruhr'un zengin maden bölgelerini kapsayan eyalet, Prusya'nın endüstriyel gelişiminin beşiği oldu. Günümüzde, küçük bir bölümüyle Rheinland-Pfalz eyaletine, büyük bölümüyle de Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletine katılmış bulunmaktadır.

Ren konfederasyonu → KONFEDERASYON (Ren —u).

Ren paktı, 16 ekim 1925'te Locarno*'da imzalanan sözleşme, Buna göre, Almanya, Belçika ve Fransa, İtalya ve İngiltere'nin garantisi altında, Ren bölgesinde statu quo'yu korumayı taahhüt ediyorlardı.

Ren savaşları, İkinci Dünya savaşı sonunda Müttefikler'in Ren nehrine ulaşarak onu aşmalarını sağlayan operasyonların tümü (eylül 1944-nisan 1945).

• *Ren'e yürüyüş*. Falaise cebinin temizlenmesinden ve Paris'in alınmasından sonra Almanlar, 25 ağustos 1944'te savunma hatlarını Aşağı Meuse'e, Siegfried hattı'na ve Vosges'a çekmeyi kararlaştırdılar.

Wehrmacht'ın bu mevzilere yerleşmesinden önce Almanya'nın merkezine ulaşmayı olanaklı gören Montgomery, Eisenhower'e hava indirme birliklerinin, Lek'in sağ kıyısındaki Arnhem*'e indirilmesini kabul ettirdi (17-26 eylül). Harekâtın başarısızlığı, Escaut ırmağı ağızlarının Kanadalılar tarafından ele geçirilmesi ve böylece 26 kasımda Anvers limanının yeniden hizmete açılmasıyla kısmen giderilmiş oldu.

Siegfried hattı'na karşı ilk saldırılarsa, çok şiddetli bir direnişle karşılaştı (I. amerikan ordusu Aachen'de [harabe haline gelen kent 21 ekimde işgal edildi], III. Patton ordusu Metz önlerinde).

Bunun üzerine Eisenhower; Roer, Saar ve Alsace* yönünde bir genel saldırı emri verdi (kasım). Kuzeyde, II. ingiliz ordusu Venlo'yu ele geçirdiyse de, I. ve IX.

US Army-archives Idées et Éditions



Ren savaşı: general Patch'ın emrindeki 7. amerikan ordusuna bağlı bir motorize kol mart 1945'te Worms yakınlarındaki bir dubalı köprüden Ren nehrini geçiyor (sağda, yıkılan eski köprü)

amerikan orduları Roer kıyısında durduruldu. Merkezde, Patton, Metz'i aldı (22 kasım) ve Saar'ı geçerek Siegfried hattı'na kadar ilerledi. Güneyde, Belfort geçidi'nden saldıran I. fransız ordusu (de Lattre), 19 kasımda Ren'e, 20 kasımda da Mulhouse'a ulaştı. Üç gün sonra 2. zırhlı tümen (Leclerc), Saverne'in her iki yanından giriştiği cüretkâr bir manevrayla Strasbourg'u kurtardı. Bu sırada iki alman karşı saldırısı, müttefik cephesini sarstı: Meuse'ün 10 km yakınına kadar ulaşan Ardennes* saldırısı ve Strasbourg'u tehdit eden Aşağı Alsace saldırısı. De Gaulle, Eisenhower'i Alsace'ın terk edilmemesi gerektiğine ikna ederek kenti kurtardı (2 ocak 1945).

Şubat ve mart aylarında Ren nehrinin sol kıyısı baştan başa ele geçirildi: Colmar cebi, 9 şubatta I. fransız ordusu tarafından yok edildi; kuzeyde, Kanadalılar 12 şubatta Kleve'ye, I. ve IX. amerikan orduları da aynı ayın 23'ünde Jülich ve Düren'e vardılar. 7 martta, Amerikalılar Köln'ü işgal ettiler, Remagen* köprüsü'nü bir baskınla sağlam olarak ele geçirdiler ve nehrin sağ kıyısında bir köprübaşı tuttular; 9 martta Koblenz düştü. 13 marttan başlayarak I. ve III. amerikan ordularıyla de Lattre'ın komutasındaki ordunun ortak harekâtı sonucunda Siegfried hattı'nın son kalesi de çöktü. 25 martta, Mainz'in alınmasından sonra bütün sol kıyı, toplam kuvvetleri 90 tümeni (61 amerikan, 13 ingiliz, 5 kanada, 10 fransız, 1 polonya) bulan Müttefikler'in eline geçti.

• *Ren'in açılması.* Amerikalılar 7 marttan başlayarak Remagen köprübaşını takviye ettiler ve buradaki kuvvetlerini üç kolorduya kadar çıkardılar; böylece, ayın 22'sinde Patton komutasındaki III. ordu, bir baskın harekâtıyla Oppenheim'da Ren'i geçti ve Frankfurt'u aldı (29 mart). Aynı zamanda (24 mart) Montgomery de, Aşağı Ren kesiminde, Wesel'in doğusunda, bir hava indirme harekâtıyla desteklenen en önemli aşama operasyonunu başlattı. Harekâtın başarısı Ruhr*'un kuzeyden geçilmesine ve Model'in savunduğu sanayi havzasının, I. ve III. amerikan ordularıyla bağlantılı bir biçimde kuşatılmasına olanak verdi. Daha güneyde Patch'ın komutasındaki VII. ordu ile I. fransız ordusu, 26 martta Worms'ta, 31 martta da Speyer ve Germersheim'de Ren'i aştılar.

• *Değerlendirme.* Bir yandan Ruhr* savaşı devam ederken, bir yandan da Ren' in aşılması olayının değerlendirilmesine hemen başlandı: Simpson (IX. ordu) Magdeburg'da Elbe'ye ulaştı (11 nisan), Patton 14 nisanda Leipzig'e vardı; birlikleri Prag'a 90 km mesafedeki Plzen'e geldi, ama Sovyetler ile yapılan bir anlaşma uyarınca geriye alındı ve 25 nisanda Elbe kıyısındaki Torgau'da Kızıl ordu ile buluştu. Kuzeyde Montgomery, Bremen'i ele geçirdikten sonra Wismar'da Sovyetler ile bağlantı kurdu (3 mayıs). Güneyde, Patch ve de Lattre'ın orduları, Würzburg-Pforzheim hattında şiddetli savaşlar vermek zorunda kaldılar; Patch, 21 nisanda Nürnberg'e ulaştı. De Lattre, Stuttgart'a (21 mayıs), Konstanz ve Ulm'e (24 mayıs) ulaştı ve Avusturya'ya (Vorarlberg) girdi; bu arada VII. amerikan ordusuna bağlı olan Leclerc, 4 mayısta, Almanya'nın teslim olmasından hemen önce, Berchtesgaden'i ele geçirdi.

Ren şarabı, Basel'den Köln'e kadar Ren yamaçlarında ve bitişik vadilerde (Neckar, Main, Moselle, Saar, Nahe ve Aar) üretilen alman şaraplarına verilen genel ad. Bu şarapların başlıcaları *Rheingau, Moselle* şarapları, *Hessen, Rheinland* ve *Pfalz* şaraplarıdır. Genellikle Ren şarapları beyazdır ve en iyileri riesling asmalarından sağlanır.

RENAİX, hollandaca **Ronse,** Belçika'da (Doğu Flandre) kent, Flandre dağlarının doğu ucunun eteğinde; 24 000 nüf. Roman üslubunda geniş kriptasıyla gotik üslubunda St-Hermès kilisesi. Bölgesel folklor ve tarih müzesi. Tekstil sanayisi.

Renaix güvercini, Renaix şehri kökenli belçika güvercin ırkı. Verimliliği ile ünlüdür.

RENAN (Ernest), fransız yazar ve din tarihçisi (Tréguier 1823 - Paris 1892). Papaz okulunda yedi yıl öğrenim gördükten sonra (1838-1845), hem ruhsal hem düşünsel bir bunalıma düşmesi inancının sarsılmasına ve din adamlığından ayrılmasına neden oldu. Üniversiteye girdi ve felsefe alanında tüm mesleki unvanları kazandı; 1861'de yolculuğa çıkarak Suriye ve Filistin'e gitti, orada İsa'yı benzersiz, ama tanrısal yanı bulunmayan bir insan olarak yaşatacak bir "beşinci kutsal kitap" tasarladı; Renan'ın Collège de France'ta verdiği ilk derste (1862) ve *la Vie de Jésus* (İsa'nın yaşamı) [1863] adlı yapıtında İsa'yı böyle bir yaklaşımla ele alması bir skandala yol açtı. Ders vermesi hemen yasaklanan Renan, kürsüsüne ancak 1870'te dönebildi. Çalışmalarını sürdürerek, özellikle *Histoire des origines du christianisme*'i (Hıristiyanlığın kökenlerinin tarihi) [7 cilt, 1863-1881; *la Vie de Jésus* bu yapıtın ilk cildidir] ve ardından *l'Histoire du peuple d'İsraël*'i (İsrail halkının tarihi) [5 cilt, 1887-1894] yazdı.

Dünyaca ünlü bir yazıtbilimci ve *Corpus inscriptionum semiticarum*'un (Sami yazıtları derlemesi) kurucusu olan Renan, sami halklarıyla ilgili bilgileri yeniledi. 1878'de Fransız akademisi'ne girdi. *Drames philosophiques* (Felsefi oyunlar) [1878-1886] ve *Souvenirs d'enfance et de jeunesse* (Çocukluk ve gençlik anıları; *Prière sur l'Acropole* de bu kitapta yer alır) adlı kitapları birer başyapıttır.

Renan müdafaanamesi, Namık Kemal'in yapıtı (bas. 1910). Ernest Renan'ın islam dininin bilimin gelişme ve yayılmasına engel olduğu yolundaki bir söylevine karşı çıkar. Renan'ın ve daha başka avrupalı doğubilimcilerin arapçayı iyi bilmediklerini, islam dinini yanlış anlayıp yanlış değerlendirdiklerini örneklerle açıklar. Doğu'daki ve Afrika'daki müslüman toplumları hakkındaki aşağılayıcı değer yargılarını çürütür. İslam bilginlerinin bilime katkılarını konu edinir. Yapıtın bir önsözle yeni basımını M. F. Köprülü hazırladı (1962).

RENANET a. (ar. *renānet*). *Esk.* Yüksek sesle inleme.

RENANTHERA a. (lat. *ren, renis,* böbrek, ve yun. *anthos,* çiçek'ten). Yaprakları iki sıralı, sert, yaprak uçları genellikle iki loplu, çiçekleri bir dudakçıklı ve kese biçimli olan epifit orkide. (Asya'da ve Malezya'da on kadar türü yetişir; bunlardan bazıları kırmızı ya da pembe çiçekleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir.)

RENARD (Charles), fransız havacı (Damblain, Vosges, 1847 - Meudon 1905). École polytechnique'te öğrenim gördü (1868), hava yoluyla iletişim konusunda inceleme yapmakla görevli bir komisyonun sekreteri oldu, havacılık alanında çalışmaya başladı ve Chalais-Meudon'da askeri balonculuk servisini kurdu (1877). *France* adlı güdümlü balonuyla ve yüzbaşı Krebs'in eşliğinde ilk kapalı devre uçuşunu gerçekleştirdi (9 ağustos 1884). Benzin motorları, buharlı motorlar, hava sıkıştırmalı kazanlar, tutucu ve itici pervaneler üzerinde yaptığı araştırmaların yanı sıra kendi adıyla tanınan dinamometrik akıntıölçeri icat etti, ilk sondaj balonlarını uçurdu (1890), sürekli itişli bir tren yaptı (1902). Bir sayı dizisi tasarladı; bu dizi, daha sonra standart sayılar olarak adlandırıldı ve sanayi üretiminde standartlaştırma çalışmalarında kullanıldı.

RENARD (Jules), fransız yazar (Châlons, Mayenne, 1864 - Paris 1910). Acımasız bir yergiyle dolu gerçekçi romanlar ve öyküler (*l'Écornifleur,* 1892; 1903'te *Monsieur Vernet* adıyla oyunlaştırıldı; *Histoires naturelles,* 1896; *les Philippe,* 1907) yazdı; başyapıtı sayılan ve özyaşamöyküsel çizgiler taşıyan *Poil de carotte*'ta (1894; 1900'de oyunlaştırıldı), herkesten kötülük gören bir çocuğu konu aldı. *Mercure de France*'ın (1889) kurucularından olan Renard'ın, ayrıca başarılı oyunları (*le Pain de ménage,* 1898) ve döneminin edebiyat yaşamı üzerine değerli bilgiler veren bir güncesi (*Journal* [1925-1927]) vardır.

Renard serisi. İş örgüt. Normal sayı dizilerinden her biri.

RENARDİT a. (fr. *renardite;* belçikalı mineralog A. *Renard*'ın [1842-1903] adından). Miner. Sarı renkli, ortorombik, tabletimsi, küçük kristaller halinde görülen hidratlı doğal uranyum ve kurşun fosfat.

RENAT a. (fr. *rhénate*). Anorg. kim. Renik asidin tuzu.

RENAUD (Madeleine), fransız kadın oyuncu (Paris 1900). 1921'de Comédie Française'e girdi, 1928'de kuruma ortak oldu ve 1947'de buradan ayrıldı. Tiyatroda, özellikle Montherlant'ın *La Reine morte*'unu (1942), Claudel'in *le Soulier de satin*'ini (1943), Mauriac'ın *Les Mal - Aimés*'sini (1945) oynadı; sonra Jean - Louis Barrault ile "Compagnie Renaud - Barrault"'yu kurdu. Bu topluluk, klasik metinleri değerlendirmeyi ve ele alınması hiç de kolay olmayan yapıtları tanıtmayı amaçlıyordu. Madeleine Renaud, ince anlatımı ve komedi duygusuyla hem komedilerde, hem de trajedilerde aynı başarıyla rol aldı: Beckett'in *Oh! les beaux jours*'unda (1963) Winnie; konusu Collin Higgins'in bir romanından alınan *Harold et Maud*'da Maud rolleri.

RENAUD DE CHÂTİLLON (öl. Hattin 1187), Antakya prensi (1153-1160), Maverai Ürdün senyörü (1177-1187). 1153'te Antakya prensesi Constance ile evlendi. Kıbrıs adasını yağmaladı. Manuel I Komnenos tarafından küçük düşürücü bir biçimde boyun eğmeye zorlandı (1159). Daha sonra, atabey Nurettin Zengi'ye esir düştü (1160) ve 1177'ye kadar Halep'te tutuklu kaldı. Daha sonra Maverai Ürdün fiefinin vârisiyle evlendi. Yürürlükteki anlaşmalara rağmen yaptığı seferler ve yağmalar, batı latin dünyasının siyasal dengesini bozdu. Selahattin Eyyubi tarafından Moab'daki kalesinde kuşatıldı (1183), Hattin savaşı'nda esir düştü ve idam edildi.

RENAUDET (Augustin), fransız tarihçi (Paris 1880 - *ay. y.* 1958). *Préréforme et humanisme à Paris, 1494-1517...* (Paris'te reformöncesi ve hümanizm, 1494-1517...) [1916] adlı teziyle, fransız tarih okulu ustaları arasına girdi. École des Hautes Études'de (1942-1951) ve Collège de France'ta (1946-1951) profesör olarak çalıştı; özellikle Erasmus ve Dante ile ilgilendi.

RENAUDOT (Théophraste), fransız hekim ve gazeteci (Loudun 1586 - Paris 1653). P. Joseph'in koruması sayesinde kralın doktoruyken (1612), yoksullar genel komiseri oldu ve hem haber merkezi, hem işyeri olarak hizmet veren bir "adres bürosu" ve bir dispanser açtı. İlan yayınlarından, fransız basınının başlangıcını oluşturan *la Gazette* adlı bir gazete doğ-

Hava müzesi



Charles Renard

Manuel



Jules Renard

Madeleine Renaud
ve Daniel Rivière
Harold et Maud'un bir sahnesinde
(sahneye koyan J.-L. Barrault)
[theâtre Récamier, Paris, 1973]

Bernand



B. N. Paris



Théophraste **Renaudot** Michel Lasne'ın bir gravüründen ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

du (1631). Ayrıca 1635'te *Mercure françaıs*'nin de yönetimını üstlendi.

Renaudot *(Théophraste — ödülü)*, aralık 1925'te Gaston Picard, Georges Charensol ve P. Demartres tarafından kurulan fransız edebiyat ödülü. 1926'dan bu yana, her yıl, Goncourt ödülü'yle aynı dönemde bır roman, hikâye ya da anlatı kıtabının yazarına verilmektedir.

RENAULT (Louis), fransız sanayici (Paris 1877 - *ay. y.* 1944). 1898'de ilk otomobılini yaptıktan sonra, küçük tip arabalar imal etmek için, kardeşleriyle birlikte, Bıllancourt'da "Renault kardeşler" şırketini kurdu. 1898'den itibaren, o dönemin tüm yarışmalarını kazanan Renault modellerı sayesinde büyük bir üne kavuştu. 1909'dan sonra tek çalışmaya başlayan ve fabrikalarını büyüten L. Renault, Birinci Dünya savaşı'nda uçak sanayisine yöneldi, ayrıca cephane imal etti. 1918'de, bu tarihten sonra tüm taarruzlara katılan *Renault tankı* hizmete girdi.

İkinci Dünya savaşı sırasında fabrikaları Almanlar hesabına çalışan L. Renault, Fransa'nın özgürlüğe kavuşmasından sonra, ışbırliği yapmakla suçlandı. Renault savunmasını yapamadan öldü ve şirketi millileştirildi.

Renault *(Régie nationale des usines)*, Renault fabrıkaları aş'nin, 16 ocak 1945 tarihli hükümet kararnamesiyle ulusallaştırılmasından doğan kamu ışletmesı. Sözkonusu kararnamede belirtildiği gibı "tüzel kişiliğe ve mali özerkliğe sahip bır sanayi ve ticaret kuruluşu" olan Renault fabrıkaları ulusal rejisi, kararnameyle atanan, Sanayi bakanlığı'na bağlı bir başkan -genel müdür tarafından yönetilir.

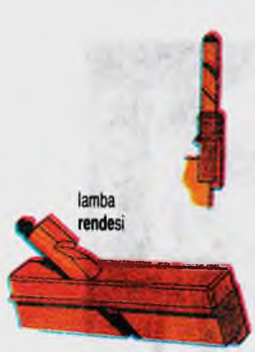


Renault

Louis Renault (1899'da yapılan Paris-Rambouillet-Paris yarışmasında kategorisinde birinci)

İşletme binek ve yük arabaları ve traktörler üretir. Renault grubu, sanayi tıpı taşıt araçları ve otobüs üretiminde uzman Renault véhicules industriels (RVI) adlı kuruluşuyla, dünyanın altıncı, Avrupa'nın da birinci (Avrupa piyasasının % 15'ine, ulusal piyasanın da % 43'üne egemendir) taşıt üreticisidir.

Renault otomobil fabrikaları aş (OYAK), türk-fransız ortaklığı olan kuruluş, 1969'da Régie nationale des usines'in % 44, Ordu yardımlaşma kurumu'nun (OYAK) % 43, Yapı ve kredi bankası ve başka kuruluşların % 13 oranındaki katılımlarıyla, Renault marka otomobil üretmek üzere, 6/12347 sayılı Bakanlar kurulu kararnamesi'yle Türkiye'de kuruldu. 1970'te, 50 milyon TL sermaye ile Bursa Organize sanayi bölgesi'nde birinci aşama sanayi yatırımlarına başladı; 1971'de günde 24 otomobil üretim kapasitesiyle işletmeye açıldı. 1970'lerin ikinci yarısında başlattığı ikinci aşama yatırımlarıyla kapasitesini genişletti. 1974'te Renault 12 TS tipi otomobili piyasaya verdi ve şirketin satış ve dağıtım işlerini yürütmek üzere Motorlu araçlar ımal ve satış aş'yi (MAIS) kurdu. Daha sonra çeşitlerini giderek artırdı: Renault 12 TSW, Renault 9 (*GTC, Broadway, Spring*), Renault 11 (*GTS, Rainbow, Flash*) Renault 21 (*Manager, Concorde, Optima*) Renault Safrane, vb. modelleri üretti. Kuruluşun 1975'te yılda 35 000 olan otomobil üretimi, 1981'de 12 700'e kadar düştükten sonra yeniden yükselerek 1985'te 29 190'a, 1986'da 32 943'e, 1987'de 43 057'ye çıktı. 1992'de 110 606 otomobille Türkiye toplam üretimi içinde % 41,7 pay aldı. 5 yılda üretimini yaklaşık 3 kat artıran firma, binek otomobili üretiminde Tofaş'tan sonra ikinci sırada gelir.



lamba rendesi

Renault véhicules industriels (RVI), Renault grubu'nun, 1980'de, Berliet ve Saviem firmalarını da içine alan ve her çeşit sanayi taşıtı, otobüs ve askeri malzeme üreten kolu. Bu birleşme, Renault'nun, 1974'te, M. Berliet firması hisse senetlerinin % 98,6'sını satın almasıyla başlayan bir sürecin son evresini oluşturuyordu. Ekim 1978'de, Berliet, Renault' nun başka bir kolu olan Saviem'i kendisine katarak, *Renault véhicules industriels* adını aldı. 1980'de, RVİ tarafından üretilen tüm taşıtlar Renault markası altında satılmaya başlandı.

RENC a. (fars. *renc*). *Esk.* **1.** Eziyet, sıkıntı, azap. **—2.** Ağrı, sızı, acı. **—3.** Öfke, hiddet. **—4.** *Renc-i sefer,* yolculukta çekilen sıkıntı.

RENCE a. (fars. *rence*). *Esk.* Eziyet, zahmet, sıkıntı.

◆ sıf. Sıkıntılı, eziyetli.

RENCHER (Derek), ingiliz dansçı (Birmingham 1932). 1952'de Sadler's Wells Ballet topluluğu'na (1956'da Royal Ballet adını aldı) girdi. 1969'da baş dansçılığa yükseldi ve kompozisyon rollerinde büyük bir başarı kazandı: *Enigma Variations* (Frederick Ashton, 1968; besteci Edward Elgar rolünde), *Anastasia* (Kenneth MacMillan, 1971; çar rolü). Ayrıca *The Dream* (F. Ashton, 1964). *Romeo ve Juliet* (K. MacMillan, 1965). *Shadowplay* (Antony Tudor, 1967), *Manon* (K. MacMillan, 1974) balelerinin prömiyerinde dans etti ve *The Lament of the Wawes* (F. Ashton, 1970) balesinin dekorlarını yaptı.

RENCİDE sıf. (fars. *renciden*'den *rencide*). **1.** *Esk.* İncinmiş, kalbi kırılmış kimse için kullanılır. **—2.** *Bir kimseyi, duygularını rencide etmek,* kırmak, incitmek. || *Rencide olmak,* incinmek, kalbi kırılmak. || *Rencide-i hatır,* kalbi kırılmış.

RENCİDEGİ a. (fars. *rencide* ve *-i*'den *rencidegi*). *Esk.* Kırılmış, gücenmiş, incinmiş olma.

RENCİŞ a. (fars. *renciden*'den *renciş*). *Esk.* Eziyet veriş, acı çektiriş, sızlanış, şikâyet.

RENCUR sıf. (fars. *rencür*). *Esk.* **1.** İncinmiş, rahatsız, sıkıntılı: *Dil-i rencur* (incinmiş, kırılmış gönül). **—2.** Hasta.

RENCURİ a. (fars. *rencur* ve *-i*'den *rencuri*). *Esk.* **1.** İncinme, kırılma, gücenme. **—2.** Hasta, rahatsız olma.

RENÇPER a. (fars. *renc,* sıkıntı ve *ber,* çeken'den, *renc-ber*). **1.** Tarımda ve yapı işlerinde ağır işleri gören gündelikli işçi; ırgat. **—2.** Çiftçi.

RENÇPERLİK a. Rençperin işi; ırgatlık, çiftçilik.

RENDA (Mustafa Abdülhalik), türk yönetici ve siyaset adamı (Yanya 1881 - İstanbul 1957). İstanbul idadisi'nden (İstanbul Erkek lisesi) sonra Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1903). Bir süre Rodos idadisi'nde fransızca ve matematik öğretmenliği yaptı; çeşitli yerlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik (Bitlis, Kastamonu, Halep) görevlerinde bulundu. Dahiliye nezareti müsteşarlığına atandı (1917). Mondros ateşkesi'nden sonra İstanbul işgal edilince (30 ekim 1918) bazı türk aydınlarıyla birlikte İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. Sürgünden dönüşünde Anadolu'ya geçerek (1921) Mustafa Kemal ve Ankara hükümetinin saflarında yer aldı. İktisat ve Dahiliye vekilliklerinde müsteşarlık yaptı. Dahiliye vekâleti müsteşarıyken ek görev olarak Konya valiliğini de üstlendi. İzmır valiliği sırasında milletvekili oldu (1923); TBMM'de 1954'e kadar sandalyesini korudu. Bu süre ıçinde Maliye (1924), Milli müdafaa vekilliği de yaptı; CHP grup başkan vekili seçildi (1934); 1935-1946 arası TBMM başkanlığı görevinde bulundu; Cumhurbaşkanına vekâlet etti (1939); Türkiye'nin ilk devlet bakanı oldu (1946 -1948). Van milletvekiliyken siyasetten çekildi (1954). *Milli mücadele* adlı bir yapıtı vardır.

RENDE a. **1.** Marangl. Bır ağaç parçasını yontmaya ve düzleştirmeye yarayan marangoz aleti (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mutf. Bazı maddeleri ufak parçalara ayırmaya yarayan, üzerinde kesici çıkıntılar ve ufalanan maddelerin geçmesi için delikler bulunan mutfak aleti. **—3.** Rendeden geçirilerek ufalanmış madde: *Havuç rendesi. Sabun rendesi.*

—Bes. san. İspirto fabrikalarında ve elma şarabı yapılan yerlerde kullanılan ve hızla dönerken pancarları, elmaları parçalayan dişli kasnak. (Bu aygıt manyok ımalinde de kullanılır.)

—Kuyumc. Metalı yontmada, pürüzlerini gidermede kullanılan, çelikten yapılmış üçgen kesitli, keskin kenarlı bir sapa takılmış kalem bıçiminde alet.

—Marangl. *Rende ağzı,* rende tabanındaki tığ boşluğu. || *Rende tığı,* rendenin kesici ağzını meydana getiren çelik lama. || *Çift rende,* ince rendeleme ışlerinde kullanılan, tığı düz ve kapalı rende. || *Dişli rende,* ağaçta kanallar açarak rendeleme yapan, tığ yüzü kanallı rende. || *Kaba rende,* tığ ağzı kavisli olduğundan kabaca talaş çıkaran rende. || *Kanal rendesi* → KANAL. || *Kızak rendesi,* kırlangıç kuyruğu kanal geçmede, erkek parça açmak için kullanılan özel rende tipi. || *Kordon rendesi* → KORDON. || *Lamba rendesi,* lamba açmakta kullanılan rende. (Genişlik ayar siperiyle donatılmış tipleri de vardır) || *Osmanlı rendesi,* tahtaların yüzeyini düzeltmekte kullanılan, ıki yanında dışa taşkın çubuklar bıçiminde ikişer küçük kolu olan rende. || *Perdah rendesi,* çok ince talaş kaldırarak ağaç yüzeyleri perdahlamakta kullanılan, tığı kapaklı rende. || *Tek rende,* kabaca rendeleme yapmaya yarayan, tığı kapaksız rende.

—Patol. *Rende sesi,* kalbin kulakla muayenesı sırasında duyulan ve rende sesini

rendeler





metal gövdeli bir rende kesiti

andıran üfürüm. (Kalp deliklerinde bir lezyon bulunduğunun belirtisidir.)
—Saraç. Deri şeridini inceltmekte kullanılan iki tarafı saplı, alt bölümünde bir bıçak bulunan el aleti.
—ANSİKL. Marangl. Rende yontucu aletlerin ilk örneklerindendir; *planya* ve *düztaban* da bu grupta yer alır. Alet temelde bir gövde ile bir tığdan oluşur. Rendenin asıl çalışan parçasını oluşturan tığ özel bir çelikten yapılır; tığ genişliği standartlaştırılmıştır ve 36 ile 70 mm arasında değişir. Tığa koşut olan tığ kapağı, kaldırılan talaşı keser ve tığın ağaca çok derin girmesini dolayısıyla ağacın lif lif kalkmasını önler. Ağaç ya da metalden gövde yaklaşık 22 cm uzunluğunda, 7 cm yüksekliğinde bir dikdörtgenler prizmasıdır ve genişliği tığ genişliğine bağlıdır.

RENDECİ a. Rende ya da rende makinesi ile tahtayı, metalleri rendeleyen işçi.

RENDELEME a. Rendelemek eylemi.

RENDELEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi rendelemek*, bir mutfak rendesiyle onu ufak parçalar haline getirmek: *Peynir rendelemek. Havuç, hindistancevizi rendelemek.* **—2.** *Bir yüzeyi, bir nesneyi rendelemek*, bir marangoz rendesiyle ya da planya tezgâhıyla o şeyin pürüzlerini gidermek, onu düzleştirmek.

◆ **rendelenmek** edilg. f. **1.** Bir yiyecek sözkonusuysa, küçük parçacıklar haline getirilmek: *Makarnanın üstüne rendelenmiş peynir koymak.* **—2.** Bir yüzey, bir nesne sözkonusuysa, rende ile düzeltilmek.

RENDELENME a. Rendelenmek eylemi.
—Yerbil. *Taban rendelenmesi*, sürüklenmiş bir birimin, tabanının substratum üzerinde yer değiştirmesi sırasında yüzden erimesi. (Allokton birimin aşınmış katmanlarıyla sürüklenme düzlemi arasında büyük bir açısal sapma olabilir.)

RENDELENMEK → RENDELEMEK.

RENDELİ sıf. **1.** Rendesi olan. **—2.** Rendeden geçirilmiş, rendelenmiş: *Rendeli tahta.*

RENDİDE sıf. (fars. *rendīden*'den *rendīde*). *Esk.* Rendelenmiş, düzeltilmiş, törpülenmiş.

RENDRA (Willibrodus S.), endonezyalı yazar (Orta Cava 1935). Tiyatro oyunları ve şiirleriyle (*Ballade des bien-aimés* [fr. çev.], 1957; *Quatre Recueils de Poèmes* [fr. çev.], 1961) genç yaşta ünlendi. Öyküler (*Il a vagabondé* [fr. çev.], 1963) de yayımladı. Shakespeare, Brecht ve Ionesco'dan uyarladığı tiyatro oyunlarında kimi zaman çok bağımsız davrandı; kendi tiyatro yapıtları genellikle toplum düzenini sarsar niteliktedir; şiirlerindeyse (*Blues pour Bonnie* [fr. çev.], 1971; *Poème de vieilles chaussures* [fr. çev.], 1972) toplumsal hak istekleriyle lirik anımsamalar, bayağılık ve saflık bir aradadır.

RENDSBURG, Almanya'nın Schleswig-Holstein eyaletinde kent, Baltık-Kuzey denizi kanalının kıyısında; 33 500 nüf. Burası 1848'den 1851'e kadar holsteinli ayaklanmacıların geçici yönetim merkezi oldu. Metalürji. Tersaneler. Kimyasal gübre. Elektrikli aletler yapımı. Tekstil.

RENDULIC (Lothar), alman general (Wiener-Neustadt 1887 - Linz 1971). Avusturya ordusunda subayken nazi yanlısı etkinlikleri nedeniyle emekliye sevkedildi (1935). 1938'de Viyana'daki Wehrmacht 17. kolordusunun kurmay başkanlığına getirildi. Fransa'da bir tümene (1940), Rusya'da bir kolorduya (Orel, 1942), Balkanlar'da II. Ordu'ya (1943), Finlandiya'da XX. Ordu'ya (1944), Kuzey orduları grubu'na (Kurzeme, Doğu Prusya), daha sonra da Avusturya'yı savunmakla görevli Güney orduları grubu'na (1945) komuta etti. Amerikalılar'ca tutsak edildi. Nürnberg mahkemesi'nde yirmi yıl hapse mahkûm edildi, ama 1951'de serbest bırakıldı. Anıları 1954'te, *Gekämpft, Gesiegt, Geschlagen* (Savaştı, kazandı, yenildi) başlığı altında yayımlandı.

Rendu-Osler hastalığı, KANAMALI AİLEVİ RENDU-OSLER ANJİYOMATOZ'U'nun eşanlamlısı.

RENDZİNA a. (lehçe *rędziny*'den). Ufalanabilen kireçli kayaçlara özgü toprak.
—ANSİKL. Karbonatlı, kireçli ya da dolomitli ve ender olarak alçıtaşı üzerinde gelişen rendzinanın profili genellikle pek derin değildir, humusludur; siyah karbonatlı humustan oluşan A_1 katının taneli yapısı çok kararlıdır, az ya da çok bozulmuş ya da donla parçalanmış C kireçli kayacı üstündedir. Etkin kireçtaşı denen ve toprağın ince boyutlu bölümünde bulunan karbonatın etkisi, tipik olarak siyah ya da gri renkte olan AC profili morfolojisi üzerinde olduğu kadar toprağın fiziksel ve kimyasal özelliklerinde de ağır basar. Rendzinalarda karbonatlı olmayan, killi bölüm azınlıktadır ve bunlar su rezervi zayıf, bitkilerin beslenmesi bakımından (özellikle azot ve potasyum) dengesizlikler gösteren topraklar olarak kabul edilirler. Gerçekten de bu topraklar, günümüzde yaygın olarak yoğun tahıl kültüründe kullanılmaktadır (tebeşirli Champagne bölgesi). Rendzinalar plüvyometrik rejimin etkisiyle karbonat çözünmesi sonucu oluşur ve karbonat çözünmesinin çok hızlı olduğu subekvatoral iklimlerde, nemli ve soğuk bölgelerde görülmez. Rendzinalar genellikle genç topraklardır. Ancak bazı profiller, donmayla hormonlanma olayları sonucu ya da sürülerek yeniden karbonatlaşan ve artık kilden oluşan kırmızı rendzinalar gibi çok döngülü evrimlerden doğar. Yavaş karbonat çözünmesiyle de, rendzinalar kahverengi topraklara dönüşür.

RENÉ I İyi (Angers 1409 - Aix-en-Provence 1480), Anjou dükü, Provence kontu (1434-1480), Lorraine dükü (1431-1453), Napoli'nin fiilen (1438-1442), Sicilya'nın yasal (1434-1480) ve Kudüs'ün fahri kralı. Sicilya kralı Luigi II'nin ikinci oğluydu; Lorraine dükünün kızı İsabelle ile evlendi, ancak bu düklük üzerindeki hakları, Bourgognelular'ın müttefiki olan Antoine de Vaudémont tarafından yadsındı; Vaudémont karşısında yenilgiye uğrayan (Bulgnéville, 1431) René, bir süre İyi Philippe tarafından tutsak edildi. Anjou ve Provence ile Napoli krallığı üzerindeki haklar, ağabeyi Luigi III'ten (öl. 1434) ona geçince, 1438'de Napoli'ye yerleşti. Ancak Aragónlu Alfonso tarafından buradan uzaklaştırıldı (1442). Lorraine'e döndü ve İngilizler'e karşı Charles VII'yi destekledi. 1453'te Lorraine'i büyük oğluna bırakarak Anjou'da, 1471'den itibaren de Aix-en-Provence'ta yaşamaya başladı; orada incelemeler, romanlar ve şiirler (*le Livre du coeur d'amour épris*, 1457) kaleme aldı, sanatçıları ve bilginleri destekledi. Louis XI'in baskısıyla, daha sonra Fransa kralına geçecek olan mülklerini yeğeni Charles du Maine'a bıraktı. René d'Anjou babacan bir hükümdar ("İyi kral René") olarak tanınmıştır.

RENÉE DE FRANCE (Blois 1510 - Montargis 1575), Ferrara düşesi (1534-1559), Louis XII ile Anne de Bretagne'ın ikinci kızı; 1528'de Esteli Ercole II (1534'te Ferrara dükü oldu) ile evlendi. Ferrara'da parlak bir saray çevresi oluşturdu. Reformu benimsedi ve Clément Marot'yu sekreter olarak yanına aldı. 1559'da dul kalınca Fransa'ya döndü.

RENENS, İsviçre'de (Vaud kantonu) kent, Lozan'ın K.-B.'sında; 17 000 nüf. Tekstil. Duyarlı makineler.

RENET a. (fr. *rainette*). Nalbantl. Tırnağı düzeltmekte kullanılan, ucu hafifçe içe kıvrık, sırtı hafifçe içbükey saplı küçük bıçak.

RENFE, RED NACIONAL DE FERROCARRILES'in (*İspanyol devlet demiryolları ağı*) simgesi.

RENGA, *şiirsel dizi* anlamına gelen ve bir japon şiir türünü belirten japonca sözcük. Heian döneminde (794-1192) uygulanan *kısa renga*, 5/7/5 ya da 7/7 hecelik ilk ayete ikinci bir ayetin karşılık verdiği, iki kişinin atışması biçiminde gelişen bir şiirsel yaratma alıştırmasıydı. XII. yy.'dan XVIII. yy. ortalarına kadar, çok kesin armoni kurallarına bağlı olarak ardışık imgelerin melodik bir dizi biçiminde düzenlendiği *uzun renga* gelişti. Tek bir yeteneğin ürünü ya da kimi zaman onlarca kişiyi bir araya getiren ortak bir sanat olarak uzun renga, 5/7/5 ve 5/5'lik hecelerin düzenli almaşmasına göre, birbirine soru-cevap oyunu biçiminde zincirlenen, sayısı 100 ile 10 000 arasında değişen ayetten oluşuyordu.

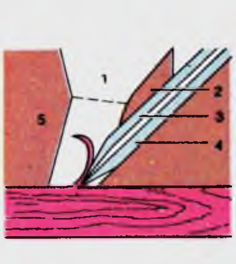
RENGÂB a. (fars. *rengāb*). Güz. sant. Eskiden tezhip işlerinde kullanılan tutkallı yaldız.

RENGÂRENK sıf. (fars. *reng-ā-reng*). Çok ve çeşitli renkte; renk renk: *Bahçede açan rengârenk çiçekler.*

RENGER-PATZSCH (Albert), alman fotoğrafçı (Würzburg 1897 - Wamel, Westfalen, 1966). O güne dek önemsenmeyen konuları (konuyu titizlikle yansıtan yakın plandan çekimlerle bitkiler, gündelik eşyalar, kent, sanayi görünümleri) seçmesi kadar nesnelliğe ağırlık veren üslubunun sertliği ve soğukluğuyla da çağdaş fotoğraf dilinin öncülerinden biri olarak, gerçekliğin özünü yansıtmak istedi. Fotoğraf alanında "yeni nesnellik" akımının en önemli izleyicilerinden biri oldu; *Die Welt ist schön* (Dünya güzeldir) [1928] adlı kitabı, bir ölçüde bu akımın manifestosu olarak ortaya çıktı. Essen'deki Folkwang müzesi'nin fotoğraf bölümünü kurdu ve ilk yöneticisi oldu.

RENGEYİĞİ a. Kuzey yarıküre'nin soğuk bölgelerinde yaşayan, erkeği ve dişisi boynuzlu (buz sürgünüyle birlikte), geviş getiren, evcil ya da yabanıl memeli. (Bil. a. *Rangifer tarandus;* geyikgiller familyası; 150 kg ağırlık için cidago yüksekliği 1,20 m; Kanada ve Sibirya halkı bu hayvana *karibu* adını verir.)
—ANSİKL. Rengeyiği hemen her yerde evcil ya da yarı evcil bir hayvandır. Laponlar rengeyiğinin etinden, sütünden, derisinden yararlanır. Kemikleri, kirişleri ve bağırsakları eskiden olduğu gibi bugün de araç gereç yapımında kullanılır. Çok yumuşak başlı bir hayvan olan rengeyiğinden, kasaplık hayvan ve koşum hayvanı olarak da yararlanılır. Hep yarı serbest yaşayan rengeyikleri, kar altında arayıp buldukları likenlerle beslenirler. Kanada rengeyiği, yaz mevsiminde, kuzeyin tundralarına doğru uzun göçler yaparlar.
—Kürkç. Genç rengeyiklerinin derileri, kürkçülükte rusça "pıyjiki" adıyla kullanılmaktadır. Bu deriler yaklaşık 1 m uzunluğunda, çok sık tüylü, soluk griden koyu kahverengiye değişen renklerde, sert ve dik kılları dayanıksız olan ve çabuk koparılabilen derilerdir.

RENGEYİĞİ YOSUNU a. Önce yapraĝımsı olan, sonra çalı görünümü alan li-



ağaç gövdeli bir rende kesiti
1. Talaş boşluğu; 2. Kama;
3. Tığ kapağı;
4. Tığ; 5. Gövde.

Lauros-Giraudon


İyi René I
Nicolas Froment'a atfedilen
Matheron ikilemalısı'nın
kanatlarından biri
Louvre müzesi, Paris

rengeyiği



ken. (Bil. a. *Cladonia rangiferina.*) [Rengeyiği yosunu İskandinavya tundrasında çok büyük alanlar kaplar ve rengeyiklerinin beslenmesine yarar; rengeyikleri bunları karın altında bile bulup yerler.)

RENGİN sıf. (fars. *reng* ve *-in*'den *rengin*). *Esk.* **1.** Boyalı, renkli, parlak. **—2.** Güzel, süslü, latif.

Ren-Herne kanalı, Ruhr'da (Almanya) kanal; Ren'den Duisburg'a kadar uzanır ve Dätteln'in G.'inde Dortmund-Ems kanalıyla devam eder; 46 km. Bevergern'de bu kanala Mittellandkanal bağlanır. Kömür, petrol, demir cevheri ve inşaat malzemeleri taşımacılığında kullanılır.

RENİ (Guido), fransız ressam (Calvenzano, Bologna yakınında, 1575 - Bologna 1642). D. Calvaert'in, ardından Carracciler'in öğrencisi oldu, onların resme getirdikleri yenilikleri sürdürdü. Raffaello'ya hayrandı. 1602'ye doğru Albani ile birlikte Roma'ya gitti, ıl Caravaggio'nun ışıkçılığından esinlenen *Azız Petrus'un martyri* (1603, bugün Vatikan'da) adlı tablosunu yaptı, San Gregorio al Celio kilisesi'ndeki iki capellayı süslemekle görevlendirildi. *Galip Samson* (1610, Bologna pinakoteki), antik heykellerden esinlenen uyumlu bir çıplaklık zevkini ortaya koyar; *Masumaların öldürülüşü* (1611, *ay. y*), belirgin bir düzen içinde, Poussin'in habercisi olan dramatik bir yoğunluk gösterir. 1614'te Reni, Bologna'ya döndü; burada yaptığı tablolar çağının duygusal ve basit dindarlığını yansıtır: *Rosario Meryemi* (Bologna), *Ecce homo* (Louvre), *Mater dolorosa* (Bologna). Ayrıca, konusunu mitolojiden alan birçok tablo gerçekleştirdi: 1620'de Mantova dükünün ısmarladığı *Herakles'in öyküsü* dizisi (4 tablo, bugün Louvre'da). İdealin ve zarifliğin doruğuna ulaşan arayışları sayesinde sanatçı, Avrupa klasikçiliğinin en büyük ustalarından biri olmuştur.

RENİK sıf. (fr. *rhenique*). Anorg. kim. Renyumdan türeyen ReO_3 formüllü bır anhidrit ile bu anhidrite denk düşen H_2ReO_4 formülünde bir asit için kullanılır.

RENİN a. (ar. *renn*'den *renin*). *Esk.* Haykırma, bağırma, inleme.

RENİN a. (fr. *rénine;* lat. *ren, renis,* böbrek'ten). Biyokim. **1.** En başta böbrek atardamarında basınç düşüklüğü (hipovolemi, darlık, tromboz, bölgesel iskemi) olmak üzere çeşitli uyarımların etkisi altında böbrek yumacıküstü hücrelerince salgılanan proteolitik enzim. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Plazma renin etkinliği*, böbreğin salgıladığı renin miktarının radyoimmünolojik yöntemle ölçülmesi. (Bir litre plazmanın dakikada salıverdiği, nanogram olarak, anjiyotensin miktarı ile belirlenir. Normal tuzlu bir rejimle beslenen bir kişide bu değer, kişi dik dururken litre başına dakikada 4 ila 14 ng, yatar durumdayken 20 ila 26 ng'dir. Gebelikte, kötücül hipertansiyonda ve böbrek iskemisine bağlı hipertansiyonda artar; birincil hiperaldosteronizmde çok düşer.)

—ANSİKL. Kan dolaşımına katılan renin, plazmanın karaciğer kaynaklı bir α_2-globülini olan anjiyotensinojeni hidroliz ederek anjiyotensin I'e dönüştürür; bu da plazmadaki bir dönüşüm enzimiyle anjiyotensin II'ye döner. Bu sonuncu madde çift etkili bir hormon gibi davranır: bir taraftan ince atardamarları ileri derecede daraltma gücüyle tansiyonu yükseltir, öte yandan aldosteron adındaki başka bir hormonun bireşimini harekete geçirerek böbreküstü bezi korteksini etkiler.

Anjiyotensin II, ucundaki aminli asidin ayrılmasıyla yine çok etkın olan anjiyotensin III'e dönüşebilir.

RENK a. (fars. *reng*). **1.** Bir kaynaktan yayımlanan ya da doğrudan (bir kaynağın rengi, alevler vb.) ya da kendisi ışık kaynağı olmayan bir cisimle etkileştikten sonra (bir cismin rengi) algılanan bir ışığın göz üzerindeki izleniminden kaynaklanan duyum. (Bk. *ansikl.* böl. Biyol., Boyac. ve Opt.) **—2.** *a. (yalın) + rengi,* o şeyin rengini belirtmek için kullanılır: *Gül rengi bir elbise.* **—3.** Günlük dilde siyah, gri ve beyaza karşıt olan: *Renk lekeleri. Resme biraz renk katmak.* **—4.** Boyarmadde: *Renkleri öğütmek, ezmek.* **—5.** Yüz rengi, beniz: *Bugün rengin çok soluk.* **—6.** Bir durumun görünümü, özelliği, niteliği: *Meselenin rengi giderek değişiyor.* **—7.** Bir şeydeki canlılık, pırıltı, neşe: *Onunla hayatımıza biraz renk geldi.* **—8.** Bir anlatımda, bir üslupta kendine özgü yeni bir hava: *Şiirimize yeni bir renk getirdi.* **—9.** Bir partinin, bir kimsenin siyasi eğiliminin kendine özgü niteliği: *Çok uzun konuştuk, ama rengini bir türlü belli etmedi.* **—10.** *Renk almak,* bir şey sözkonusuysa, yeni bir renk kazanmak: *Önce böyle değildi, güneşte kalınca bu rengi aldı.* || *Renk cümbüşü,* değişik renklerin iç içe geçerek oluşturduğu bir karışım. || *Renk renk,* değişik renklerde, çokrenkli: *Renk renk çiçekler.* || *(Bir şeye) renk katmak, renk vermek,* bir şeyi tekdüzelikten kurtararak ona canlılık, hareketlilik kazandırmak: *Fıkralarıyla toplantımıza renk verdiler.* || *Renk vermek, rengini belli etmek,* düşüncelerini, duygularını, amacını vb. açığa vurmak (genellikle olumsuz kullanılır): *O kolay kolay renk vermez, hiçbir şey olmamış gibi davranır. Ne kolay renk veriyorsun, biraz soğukkanlı olsana.* || *Rengi atmak, kaçmak, uçmak,* renkli bir şeyin rengi solmak: *Perdelerin rengi attı;* sözkonusu bir kimseyse, üzüntü, heyecan ya da korku gibi nedenlerle benzi sararmak: *Birden bizi karşısında görünce rengi attı.* || *Rengi yerine gelmek,* yüzünden sağlığının düzeldiği anlaşılmak. || *Renkten renge girmek,* aşırı ölçüde utanmak, yüzü bir kıpkırmızı, bir sapsarı kesilmek.

—*Esk.* Hile, düzen, dalavere. || *Reng-amiz,* rengârenk, çeşitli renklerde. || *Reng-aver,* hilekâr, dalavereci.

—Ask. *Sınıf rengi,* birliklerdeki çeşitli sınıfları birbirinden ayırmak amacıyla giysilerin bazı bölümlerine takılan ve üniformanınkinden farklı olan renk.

—Astrofiz. *Renk artığı,* bir yıldızın renk indisi ile aynı tayf tipindeki yıldızların ortalama renk indisi arasındaki fark. (Yıldızlararası ortamın kırmızılaşmasından ya da yıldız atmosferinin özelliklerinden kaynaklanır.) || *Renk indisi,* bir gökcisminin fotoğraf kadiri ile görsel kadiri arasındaki fark; daha genel olarak, belli dalga boylarındaki iki tayf bölgesine ilişkin kadirler arasındaki fark.

—Bot. ve Çiçekç. *Renk yitimi,* ışık görmedikleri için klorofil oluşturamayan ve genellikle düğümaraları aşırı biçimde uzayıp yapraklarını küçülten bitkilerin durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Boyac. *Çevre renkleri,* göze hoş görünmesi için belirli bir yerin çeşitli yüzeylerine vurulan, boyalarla elde edilen renkler. || *İşaret* ya da *güvenlik renkleri,* işyerlerinde genellikle boyalar aracılığı ile çeşitli yüzeylere uygulanan ve çalışanları bazı tehlikelere karşı uyarmak, onlara dolaşım yollarını göstermek ve özellikle güvenlik düzeneklerini ve olası yardım postalarını işaret etmek amacını güden renkler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İşlevsel renkler,* belirli bir işyerinin yüzeylerine boyalar aracılığı ile uygulanan ve göz zevkini ve çalışanların verimini artırmak için kullanılan renkler.

—Ceb. *Yönsüz bir grafın renk sayısı,* bu grafın köşelerini, bitişik iki köşe aynı renkte olmamak üzere değişik *n* renkle renklendirmek için gerekli olan en küçük doğal *n* sayısı. (Her düzlem grafın 4 renkle renklendirilebileceği tanıtlanmıştır.)

—Foto. *Renk hâkimiyeti,* renkli bir fototipte baskın renk tonu. || *Renk sıcaklığı,* renk derecelerini belirten sistem: bu sistemde mired (ingilizce *Micro-Reciprocal Degree* deyiminin ilk harflerinden oluşan terim) ölçeği kullanılır ve $1\text{ mired} = \frac{1\ 000\ 000}{1\text{K}}$ dır.

—Foto. ve Matbaac. *Renk ayrımı,* ofset baskı tekniğinde, renkli bir orijinali baskıya hazırlamak için fotomekanik yolla ya da skaner (elektronik renk ayrımı makinesi) yardımıyla tramlayarak dört ana renge (sarı, macenta, siyan, siyah) ayırmak işlemi. Renk ayrımı günümüzde öteki baskı tekniklerinde de kullanılmaktadır.

—Güz. sant. Bir tabloda ressam tarafından kullanılan boya; boyaların birbiriyle karıştırılmasıyla bir tabloda elde edilen etki. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Tav renkleri,* çelik parçaların ısıtma sırasında aldığı değişik renk ve tonlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Çeşitli çalgı tınılarını bir araya getirme biçimi.|| Bir sesi, öbürlerinden ayırt etmeyi sağlayan özellik, tını, karakter.

—Oftalmol. *Renkkörlüğü* → DALTONİZM. *Renkkörü,* renkkörlüğü hastalığına tutulmuş olan kimse için kullanılır.

—Opt. *Bir ışık kaynağının renk sıcaklığı,* göz önüne alınan kaynağın yayımladığı ışığın tayf bileşimiyle hemen aynı bileşimde bir ışık yayımlayan akkor haldeki bir kara cismin sıcaklığı.

—Orman san. *Renk değişimi,* özellikle organik bir etkenin (mantar) neden olduğu bir bozulmadan sonra bir odunun olağan rengindeki değişim.

—Oy. *Renge gitmek,* kâğıt oyunlarının kimisinde (poker, briç vb.) kırmızı ve siyah olan iki renkli kâğıtların türlerinden (kupa, karo, maça, sinek) herhangi birini elde bir dizi olarak tutmaya çalışmak. || *Renge oynamak,* rulet oyununda kırmızı ya da siyah üzerine oynamak.

—Petr. san. Arıtılmış petrol ürünlerinin ayırtedici özelliklerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Renk gidermek,* bir benzinin, bir petrol ürününün, bir yağlama yağının rengini, renk giderme işlemiyle açmak.

—Petrokim., Tekst. ve Yağ. mad. *Renk giderme,* işlenmiş bir ürünün rengini iyileştirmek için, o üründeki renkli ayrışma maddelerini ve doğal pigmentleri giderme. (Renk giderme, bir boyarmadde soğurmasıyla [hayvan siyahı] ya da bir kimyasal yükseltgenme-indirgenme etkisiyle [renk giderici klorür] uygulanır.)

—Sesbilg. Bir sesin, izlenimsel ölçütlere göre belirlenmiş algılanma özelliği.

—Şarapç. *Renk atmak,* kırmızı ya da roze şaraptan söz edilirken, yükseltgen bir ortamda yıllanma sonucu kırmızı-sarı bir renk almak.

—Ted. *Renk tedavisi,* renkli ışınlar kullanılarak bazı hastalıkların tedavi edilmesi. (Kırmızı ışık antidepresif, mavi-mor ışık sakinleştirici özellik taşımaktadır.) [Eşanl. KROMOTERAPİ.]

—Tekst. Bir kumaşa boyama yoluyla ka-

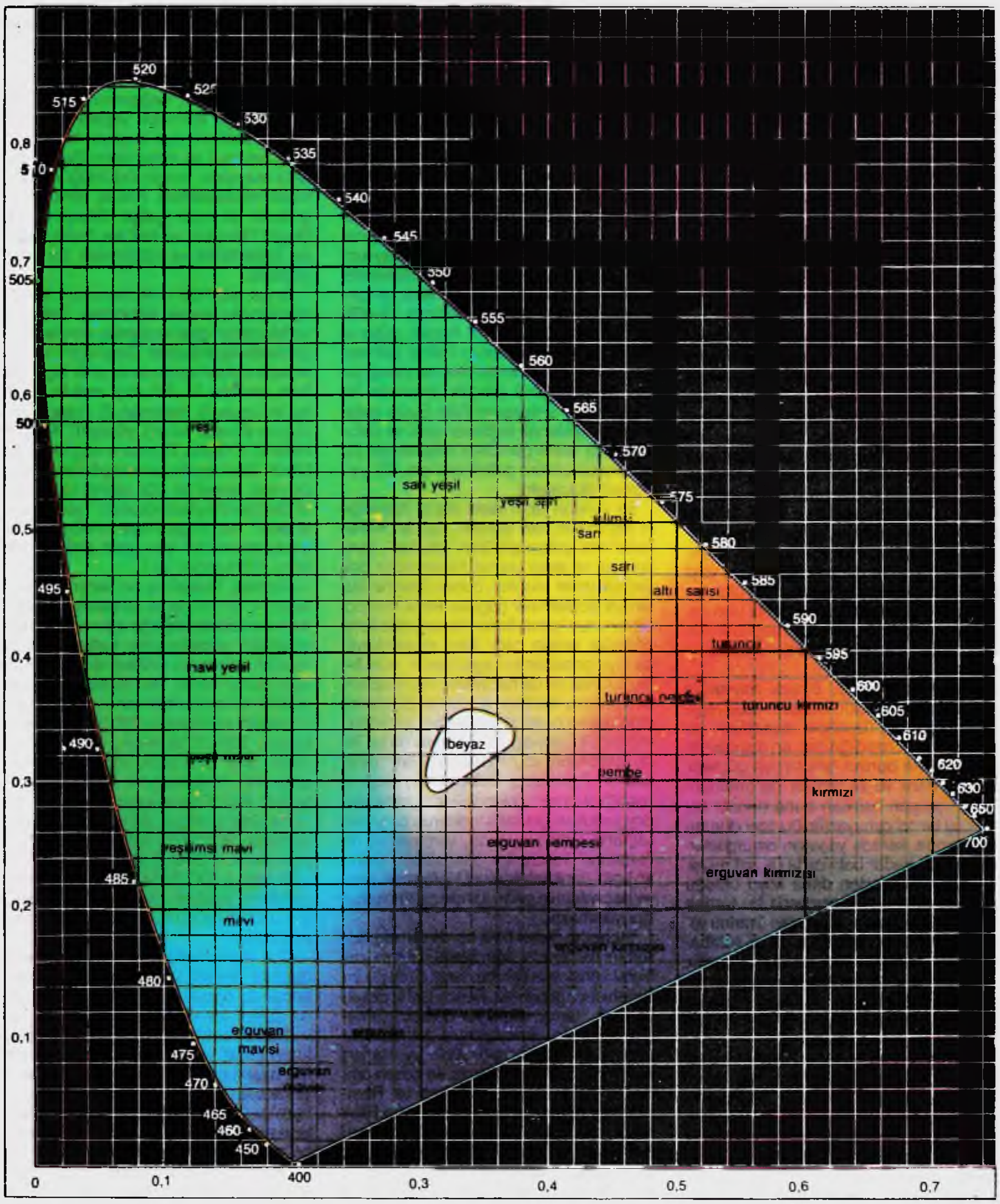
Scala



Guido Reni
Galip Samson (1610)
Bologna Pinakoteki

zandırılan özellik. ‖ *Ana renk*, boyacılıkta, kimi kez diğer renklerin türetildiği renkleri belirtmede kullanılan terim. ‖ *Sağlam renk*, zamanla solmayan renk. ‖ *Zayıf renk*, kumaş üzerine iyi fikse olmamış ve kullanıldıkça ya da yıkandıkça solan renk.
—Tem. parç. Hadronların taşıdığı ve kuvvetli etkileşimleri yöneten fiziksel bir yükün uzlaşmalı ve imgesel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Yağ. mad. *Renk gidermek*, besin ve sanayi yağlarının rengini uzaklaştırmak.

◆ **renkler** çoğl. a. Binc. At yarışlarında bir kişi, kuruluş ya da ahıra bağlı atların jokey üniformaları. (Aynı renk ve işaretleri taşıyan bu jokeylerin ve atların bağlı olduğu yere "eküri" de denir.)
—ANSİKL. Biyol. • *Bitkilerin rengi*. Klorofilli kara bitkilerinin ışık gören özümleyici kısımları (özellikle yapraklar), antosiyaninli bir pigmentin klorofili örttüğü durumlar (kırmızı kayın) dışında yeşildir. Işık görmeyen yapraklar (salata göbeği) açık sarı renktedir (ksantofil), çeşitli "sonbahar yaprakları"nın renkleri de ikincil pigmentlerden ileri gelir. Çiçektozunu yayan böceklere yol gösteren çiçeklerin rengi, tohumların dağılmasında rol oynayan meyve yiyici kuşları çeken meyvelerin rengi de yararlı bir rol oynamaktadır. Tamamen yeşil bitkilerin en önemli enerji kaynağı olan kırmızı ışığın girmediği derinliklerde, bazı deniz yosunlarının büyümesini sağlayan kırmızı ve kahverengi pigmentler için de aynı şey söylenebilir.
• *Hayvanların rengi*. Birçok hayvanda renkteşleşme görülür; bunların esas renkleri her zaman üzerinde yaşadıkları yerin rengine benzediğinden, en azından insan gözüyle bunları fark etmek güçleşir. Parlak, canlı ve zıt renkler de (mercanlarda yaşayan balıklar) buna benzer koruyucu bir rol oynayabilir. Bu özel durumlar dışında, karada yaşayan omurgalılarda olduğu kadar balıklarda da sırt renginin karın renginden daha koyu olduğu görülür, oysa omurgasızlarda bu türden hiçbir farklılık yoktur. Bir yanları üzerine yatarak yaşayan yassı balıklarda da (pisibalığıgiller) üst taraf renkli, alt taraf beyazdır.
Renk, bir kısmı genetik kökenli (kimi zaman cinsiyete bağlı), bir kısmı ortama bağlı olan ve uyum sağlayıcı bir rol oynayan birçok etmene bağlıdır.
—Bot. ve Çiçekç. Normalde yeşil olan bir bitki ışıktan uzakta geliştiği zaman klorofil oluşmaz, palisat dokusu ve odunlaşma da olmadığından bitki sarı kalır (ksantofil, karoten). Bu özellikten daha beyaz sebzeler elde etmekte yararlanılır (hindiba, salata, kereviz vb.).
—Boyac. Bir boyanın rengi kullanıcı için çoğunlukla en önemli özelliğidir. Bu durumda, bir boya fabrikasında, görevi yalnızca firmanın tipik renk paletini hazırlamak değil, istek üzerine sözkonusu renkleri tekrarlamak olan renk uzmanının önemi anlaşılmaktadır. Gerçekten de, boyaya giren maddelerin oranları kesinlikle saptanmalı ve uygulama koşullarının düzenli bir biçimde korunması sağlanmalıdır. Kurumuş tabakanın rengi katı bileşenlerin (pigmentler ve katkı maddeleri) öğütme inceliğine, katı bileşenlerin kendilerine özgü niteliklerine (renklendirme gücü ve saydamlıkla örtme gücü), asıltı ortamlarının cins ve rengine bağlıdır (kuru tabaka az ya da çok parlak olabilir). Renklerin bağıl ölçümleri laboratuvarda çeşitli modellerde kolorimetrelerle yapılır.
—Güz. sant. Sanatçı için renk her şeyden önce, boya ve bağlayıcıdan oluşan ve bir yüzeye sürülen bir gereçtir. Tarihöncesi dönem resimlerinde kullanılan hayvansal, bitkisel ya da madensel birkaç maddeden, endüstri çağının son derece çeşitli gereçlerine gelindiğinde, tıpkı bağlayıcılar ve yüzeyler gibi renkler de çoğalmış ve çeşitlenmiştir. Çeşitli kültürlerde ve yüzyıllar boyunca renk sanatı, sanatçının yeteneklerinin ve kullandığı tekniklerin yanı sıra, tasarımın amacına, imgeye ve imgenin rolüne, renklerin simgesel, töresel ya da büyüsel işlevine bağımlı oldu ve bu karmaşık ilişkilere bağlı olarak gelişti.
Resmin özellikle duvarlara yapılması, nesneye bağlı ve değişmez bir rengin varlığına inanış, Antikçağ ve Ortaçağ'ın "renkli yüzey" anlayışını belirledi; bu dönemlerde gerçekleştirilen resimlerde yüzey, tonların belirginliğiyle vurgulanmıştır. Antikçağ'dan başlayarak, resimde derinlik duygusu ve gereç arayışlarına (fırça darbeleri vb.) girişildi (Roma İmparatorluğu'nun ilk yıllarındaki resimler); aynı zamanda resim, duvardan bağımsız, taşınabilir bir eşya olarak ortaya çıktı (el-Fayyum portreleri). Ortaçağ sanatıysa, fresklerde, özellikle de tezhiplerdeki saf renk zenginliğinin yanı sıra, renk sorunlarına XII.-XIII. yy. cam ustalarıyla eğildi. Ancak, ışığın ve mekânın temel bir sorun haline gelmesi için ve yağlıboyanın (sonra da yavaş yavaş tuvalin), yani gerçek anlamda bir "ışıklı renk" anlayışının (Van Eyck) geliştirilmesine olanak sağlayan yeni ve daha esnek bir resim gerecinin kullanımıyla bu soruna bir çözüm getirilmesi için, XV. yy.'ı beklemek gerekti.
Bir yandan tablo kesin olarak özerkliğini kazanırken, öte yandan, italyan Rönesansı'nda çokça görülen "okullar", renk anlayışı ve rengi verme bakımından çok değişik yollar izlediler; bunun üzerine, kuramsal incelemeler çoğaldı. Renk kompozisyonunun temel ilkeleri konusunda farklı eğilimler ortaya çıktı: kimi ressamlarda tabloya genel bir ton egemendir; mekânı oluşturmak ya da hacimlere biçim kazandırmak için, renklerin şiddeti değiştirilerek elde edilen çeşitli değerlerden yararlanılır (Vinci, il Caravaggio, Georges de La Tour, Rembrandt vb.). Kimilerinde de, "renkçiler"in (Veronese, Rubens vb.) başlıca özelliği olan bir "çoktonluluk" içinde, eşit doygunluk ve şiddette renklerde bir uyum sağlanır. Orta bir yol da, Vermeer ya da "ortamcı" ressamlar (Constable, Corot vb.) gibi, renk/ışık ilişkisini incelemek, renk ve hacimlerin mekân içinde çözümlemesini yapmaktır.
Bu genel ilkeler belli bir dönemde ressamın sanatında ağır basabilirlerse de, hiçbir sanatçının üslubu, tarzı, tümüyle bu ilkelere indirgenemez. Resim tarihi, desen ve renk "tartışmaları"yla doludur (örneğin Raffaello yandaşlarıyla Venedikliler arasındaki tartışmalar). XVII. yy. fransız resminde, Krallık akademisi ile desen ağır bastı. Buna karşılık, Rubens ve Rembrandt'a hayranlık duyan Roger de Piles rengi savundu. XVIII. yy.'da (Watteau, Boucher, Fragonard, Chardin) renkçiler üstün geldi; ancak, David, XIX. yy.'da, biçime öncelik (İngres) verildi; Delacroix ve romantiklerse rengi yücelttiler.
Çeşitli renk anlayışları ve uygulamaları, resim tekniğinde değişikliklere yol açtı: Ortaçağ'ın beyaz zeminleri ve grizayla yapılmış taslakları, ışıklı bölümlerde saydam boyaların, gölgelerde de kalın boya tabakalarının kullanılmasına olanak veriyordu; XVI. yy.'ın sonundan başlayarak (ve XIX. yy.'a kadar), genellikle, gölgelerde koyu renk saydam boyalar, ışıklı bölümlerde de açık renk kalın boya tabakaları gerektiren kahverengi, kırmızı ve gri preparasyonlar ortaya çıktı. Ortaçağ'a egemen olan belirgin ve oldukça saf tonların yerine, derece derece açılmış (beyazla), matlaştırılmış (siyahla) ya da kırılmış (tümleyici ya da yakın bir renkle) renklerden oluşan çok daha geniş bir nüans yelpazesi kullanılmaya başladı. Bununla birlikte, XIX. yy.'ın sonundan başlayarak saf renkler yeniden yaygınlık kazandı.
Rengin bağımsızlığını kazanmasında ve "ışıklı renk" anlayışının ağır basmasında, bu dönemde bir dönüm noktasına ulaşıldı: Delacroix'daki renk ilişkileri ve fırça darbeleri, açık havada ışığın ve uğradığı değişimlerin incelenmesi (Constable, Turner, Corot, Daubigny, Courbet, Boudin), izlenimcilikle birlikte önem kazandı. Geleneksel resim yapma usulleri, yeni tekniklerin karşısında giderek yok oldu; renkler ve tonlar sayıca arttı (buna karşılık, bunların düşük nitelikleri kararmalara yol açtı), tuvalin beyazı da kullanılır oldu; belirgin ve saf tonların ilişki ve etkileşimlerinin, optik karışım ve karşıtlıklara dayalı renk uyumlarının, değişimlerinin vb. egemen olduğu karmaşık yapıtlarda parlak renkler kullanılmaya başladı. Kuramcıların (Chevreul) ve ressamların (Seurat Signac) arayışları, rengin üstünlüğünü doğruladı ve destekledi. Ancak, renk anlayışı farklı yönlerde gelişti: Cézanne, Van Gogh, Gauguin ve Nabiler, fovlar, Matisse, anlatımcılık ve kübizmden sonra soyutlama.
Soyut resimde renk, konunun kendisi olabiliyordu; ancak, Kandinsky, Delaunay ve Mondrian gibi ressamlar onu farklı biçimlerde tanımladılar. Özerkliğini tümüyle kazandıktan sonra renk, artık biçim (Albers, Herbin, M. Bill vb.), mekân (Rothko, M. Louis, B. Newman, S. Francis vb.), duyum (kinetik sanat), yüzey (E. Kelly, K. Noland, F. Stella, Dewasne vb.) halini alabilirdi. Maddeci kuramsal çözümlemelerde renk, temel bir öğe olarak kabul edildi (Support/Surface grubu); "yeni figüratif akım" ise renge, imgenin oluşturulmasında önemli bir işlev verdi (Adami, Monory, Fromanger vb.).
—Metalürj. Parlatılmış bir demir ya da çelik lama, bir fırında ya da demirci ocağında hava temasında ağır ağır ısıtıldığında, sıcaklığın yükselmesine bağlı olarak tav renkleri denen şu renkleri alır: 260 °C'ta açık saman sarısı; 280 °C'ta saman sarısı; 300 °C'ta kehribar sarısı; 305 °C'ta altın yaldızlı kahverengi; 310 °C'ta güvercin boynu; 320 °C'ta mavi; 336 °C'ta gri-mavi; 350 °C'ta yeşil; 360 °C'ta gümüş grisi; 400 °C'ta kurşuni; 570 °C'ta koyu kırmızı; 635 °C'ta koyu kiraz kırmızısı; 746 °C'ta kiraz kırmızısı; 843 °C'ta açık kiraz kırmızısı; 900 °C'ta turuncu; 940 °C'ta açık turuncu; 996 °C'ta sarı; 1 080 °C'ta açık sarı; 1 200 °C'ta beyaz. Demirciler, çeliklerin sıcaklık derecelerini anlamak için uzun süre bu renk değişiminden yararlandılar.
—Opt. Renk, cisimlerin özgül bir özelliği değildir. Terimin fizyolojik anlamıyla renk ancak üç öğeye bağlı olarak vardır: görsel sistem, bir kaynaktan yayımlanan ışık ve bunları birbirinden ayıran ve ışığı oluşturan çeşitli ışınımları soğurma (ve kimi kez başka bir dalga boyuyla yayımlama) ya da süzme, yayma, yansıtma, kırma, girişim oluşturma özelliği olan ortam. Cisimlerin rengi, hemen daima ışık dalgalarının bu cisimlerin elektronlarından kimileriyle etkileşiminden kaynaklanır. Bu etkileşimler ancak yakın geçmişte anlaşılabilmiştir ve günümüzde renk, gerçekte, maddenin yapısını belirleyen karmaşık ve anlaşılması zor, belli etkilerin görünür biçimi olarak gözükmektedir.
• *Tarihçe*. Geleneksel olarak, renklerin yapısına ilişkin düşünceleri açıklığa kavuşturan ilk bilim adamının Newton olduğu kabul edilir. Aslında, Antikçağ'dan bu yana çok sayıda alim ve araştırmacı bu sorun üzerine eğilmiştir. Örneğin Epikuros, cisimlerin renginin kendilerini aydınlatan ışığın yapısına göre değiştiğini biliyordu. En önemli adlar arasında, Daniel Conrad, Marci von Kronland, Thomas Hobbes, Grimaldi, Roger Bacon ve Descartes sayılabilir. Beyaz ışığı prizmayla ayrıştırma deneyi iyi bilinmekteydi; bununla birlikte günümüzde basit sayılan bu olay o dönemlerde, en önemlisini Goethe'nin yürüttüğü tartışmalara ve polemiklere neden oldu. Goethe'nin şu tümcesi anımsanmaya değer: "Dünyada çığır açmak için iki şey gerekir: iyi bir kafa ve büyük bir miras...; ben kendi hesabıma Newton öğretisinin hatasını miras aldım." Newton'un başarısını hiç tartışma konusu yapmadan, görünür renk sayısını olduğundan az gösterme eğiliminin, ışığın prizmayla ayrışmasından kaynaklandığı ve normal bir gözün tayf içinde ayırt edebileceği saf renk sayısının yüzü geçtiği söylenebilir. Newton'dan sonra, renk olayına ilişkin çalışmalar



Kromatik koordinatlarıyla bir rengin bulunmasını sağlayan kromatik diyagram. Renkli yüzeyi sınırlayan eğri bölüm, saf renklere denk düşen "tayf yeri"dir; morla kırmızıyı birleştiren doğru "erguvan doğrusu"dur.



E. R. E. C.



E. R. E. C.

aydınlatmanın renkler üzerindeki etkisi
solda
gün ışığında görülen buket
sağda
aynı buketin akkor bir lamba ışığındaki görünümü

yapanlar arasında Young ve Helmholtz ile ünlü topacıyla renklerin karıştırılabilme özelliğini ortaya çıkaran Maxwell'i belirtmek gerekir.

• *Renklerin algılanması*. Renklerin algılanması, fizyolojik etmenlerin temel bir rol oynadığı öznel bir olaydır. İnsanın algıladığı renk duyumu, gözün çeşitli tipte hücrelerinden gelen bilgilerin beyin tarafından alınmasından sonra gerçekleşen, görece karmaşık bir süreçtir. Retina tabakasında üç hücre ailesinin bulunduğu, deneysel olarak doğrulanmıştır; bunların her biri sırasıyla yeşil, kırmızı ve mavi renkleri algılar. T. Young'ın (1801) ileri sürdüğü ve H. von Helmholtz'un geliştirdiği renklerin bu "üçrenklilik" kuramı, ana renkler denen üç rengin, yeşil, kırmızı ve mavinin önemini açıklar. Bu kuram renklerin algılanma mekanizmasını "katmalı* bireşim" kavramıyla açıklamaya olanak verir: beyin, retinanın üç tip alcısından çıkan işaretlerin göreli önemini karşılaştırarak rengin algılanma bireşimini yapar. Bu süreç, ışığı bir prizmayla ayrıştırma (tayf) deneyindeki sürece benzer, ancak onun kadar gelişmiş değildir; çünkü her frekans için ışık ışımasının yeğinliğini sürekli olarak ölçmeye olanak vermez. Renk algılama anomalileri içinde yer alan renk körleri (dikromatlar) kırmızı ve yeşil için ayrı konilere sahip olmadıklarından bu iki renk arasında ayrım yapamazlar. Aynı şekilde, monokromatlar da ancak siyahla beyaz arasındaki yeğinlik farklarını görebilirler; köpekler ve kedilerde sözkonusu olan durum budur. İnsanda görünür ışık dalga boylarının bölgesi 390 nanometreden (nm), 770 nanometreye dek uzanır; gözün maksimum duyarlığı 560 nm dolayındadır, bu da yeşil-sarı bir renge denk düşer. Güneş ışığı tayfı en yüksek yeğinliğine de tam bu dalga boyu dolayında ulaşır. 400 nanometre dolayında mor ışıkla mor ötesi ışınlar arasında bir sınır bölge bulunur. Dalga boyu arttıkça renk de gittikçe değişir: mor, mavi, yeşil, sarı, turuncu, kırmızı ve bütün ara renkler. 700 nanometrenin ötesi kızılaltı ışıma bölgesidir. Beyaz ışık kavramının temelini büyük ölçüde gün ışı-

ışık ışıltısı ve doyma indisi düzeyine göre belli tonluluktaki bir rengin nitel özellikleri

doyma indisi S (1)	ışık ışıltısı düzeyi (Y) yüksek $Y \geq 37$ (2)	orta $10,5 \leq Y < 37$ (3)	düşük $Y < 10,5$ (4)
düşük ($S < 2$)	soluk	gri*	karanlık
orta ($2 \leq S < 5$)	açık	orta	koyu
yüksek ($S \geq 5$)	parlak	canlı	derin

*Gri sözcüğü bir rengi belirtmek için kullanılmışsa da, burada bir tekrara düşmemek için "donuk" terimi yeğlenir.

ışık ışıltısı düzeyine (Y) göre gri renklerin nitel özellikleri

Y değerleri	tümleyici nitelik	Y değerleri	tümleyici nitelik
$5 \leq Y < 7$	çok koyu	$25 \leq Y < 37$	orta açık
$7 \leq Y < 10,5$	koyu	$37 \leq Y < 55$	açık
$10,5 \leq Y < 16$	orta koyu	$55 \leq Y < 70$	çok açık
$16 \leq Y < 25$	orta		

Başlıca tonluluk ailelerinin belirtilmesi

- Aile 0 : kahveler, hakiler, kestaneler
- Aile 1 : turuncular
- Aile 2 : kremler, bejler, fildişiler
- Aile 3 : sarılar
- Aile 4 : yeşiller
- Aile 5 : maviler
- Aile 6 : beyazlar, griler, siyahlar
- Aile 7 : morlar
- Aile 8 : kırmızılar, pembeler, bordolar
- Aile 9 : erguvanlar

ğının (Güneş'in yayımladığı ışık) oluşturduğu sanılmaktadır. Bir ışığın tayfı güneş ışığının tayfına benziyorsa beyaz gözükür ve bu durumda yukarıda sayılan renklerin tümünü verir.

• *Cisimlerin renklerinin kökeni.* Bir cisim güneş ışığıyla aydınlatıldığında, ya bütün ışınımları tümüyle ve aynı şekilde yayımlar (bu durumda cismin yüzeyi "beyaz" gözükür), ya bunların kimilerini soğurur ve öbürlerini yayımlar (yüzey "renkli"dir), ya bütün ışınımları soğurur (yüzey "siyah"tır, bu da bir renk yokluğunu gösterir) ya da bütün ışınımları kısmen, ancak aynı şekilde yayımlar (yüzey "gri"dir). Dolayısıyla renk, aydınlatılan maddenin ışık altındaki etkileşme davranışına bağlıdır. Çeşitli ışık kaynakları farklı ışınımlar verdiğinden aynı bir cismin renginin kaynağa göre değiştiği görülür. Cisimlerin gün ışığında ve akkor ya da fluorışı bir elektrik lambasının ışığı altında farklı renkte görünmesinin nedeni budur; bu durumda kaynakların aynı "renksel geriverim"e sahip olmadıklarından söz edilir. Sarı sodyum ışınımıyla (589/589,6 nm) aydınlatılan insan yüzlerinin ölü rengi aldığı görülmüştür. Saydam cisimler ışınımların ancak bir bölümünü geçirir (renkli filtreler ya da girişim filtreleri). Yayınım ve soğurmadan başka renk üreten birçok mekanizma vardır; bunlar arasında özelikle fluorışı, girişim olayları, kırınım, gazlardaki boşalmalar, kristal alan etkisi vb. sayılabilir. Bunların büyük bir bölümü aydınlatılan maddenin elektronlarının durum değişiminden kaynaklanır. Nitekim madde üzerine gelen ışık bu maddenin elektronlarını daha üst bir enerji durumuna getirir (uyarılmış durum); elektronların yeni durumları ile eski durumları arasındaki enerji farkı dalga boyuna ya da görünür frekansa denk düşüyorsa, elektronların eski durumlarına dönüşleri renklerin ortaya çıkışının nedeni olabilir.

• *Renklerin sınıflandırılması.* Birçok araştırmacı renkleri sınıflandırma sistemlerini incelemiştir. Bilinen en eski renk kataloğu Moses Harris'inkidir (1766). Ancak fransız Jacob Christophe Le Blon daha 1731' de üçrenkliliğin ilk kurallarını ortaya koymuştu; daha sonra, Gautier d'Agoty bunlardan yararlanarak kendi levhalarını gerçekleştirdi. Daha yakın çağlarda, Chevreul ile renk kataloğu büyük başarıya ulaşan Lacouture'ün çalışmalarını anmak gerekir. Nihayet XX. yy.'da A. H. Munsell'in (1858-1918), daha sonra da Manfred Richter'in çalışmaları renklerin üç boyutlu niteliğini açık bir biçimde göstermeyi sağladı.

Bir renk şu özellikleriyle ayırt edilir:
—tonluluğu; mavi, kırmızı, yeşil vb.;
—seçikliği; sarı bir renk genellikle bir kırmızı renkten ve her zaman da bir mor renkten daha açıktır.
—doygunluğu. Bu son kavramın algılanması öbür ikisinden daha zordur. Basit bir örnek bunu açıklamaya olanak verir. Biri herhangi bir renkte, öbürü birincisiyle aynı seçiklikte bir gri renkte olan iki boya çanağını ele alalım. Bu iki boya, farklı oranlarda karıştırıldığında aynı seçiklikte, ancak farklı doygunlukta ürünler elde edilecektir. Bu doygunluk grinin oranı arttığı ölçüde zayıflayacaktır. (→ RENKÖLÇÜM.)

Alışık bir gözün ayırt edebileceği çok sayıda (yüz binlerce) renk göz önüne alındığında, bu renkleri adlandırma sorunu ortaya çıkar. Yukarıdaki üç çizelge buna ilişkin bir çözüm örneği vermektedir. Chevreul'den bu yana renklerin kontrast olayı iyi bilinmektedir. Yan yana gelmiş farklı iki renk karşılıklı olarak birbirini etkiler; böylece, gölgelerin neden tümleyici rengi, yani renkli ışıklar sözkonusuysa birincisine katıldığında siyah veren rengi aldığı açıklanabilir. Aynı şekilde, kuvvetli bir ışıkla aydınlatılmış renkli bir nesneye uzun süre bakıldığında, öbür nesneler belli bir süre ilk nesnenin tümleyici rengini almış gibi görülür (ardışık kontrast). Daha genel bir deyişle, belirli bir kaynak altında algılanan renkler zamanla "kromatik uyum"larını değiştirirler. Renklerin simgeciliği konusunda birçok kitap vardır. Günümüzde,

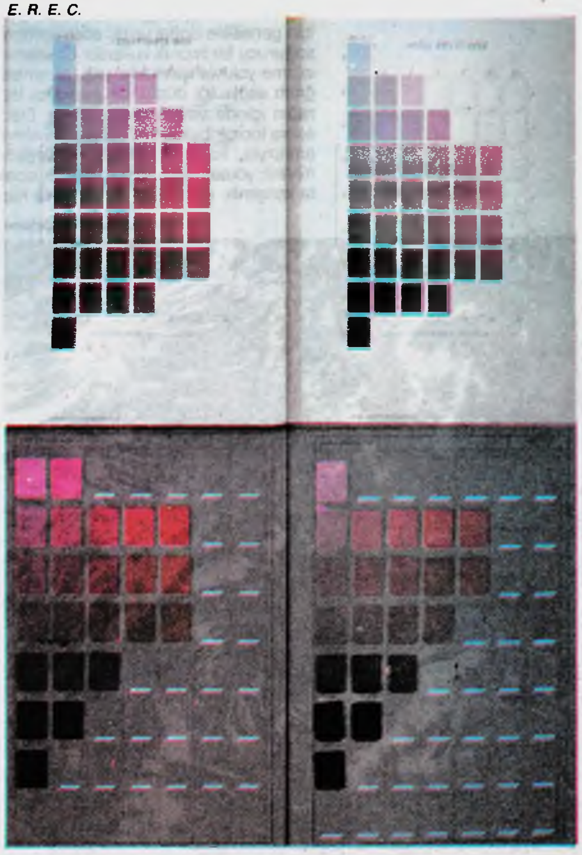


E. R. E. C.

güvenlik nedenleriyle belli bir simgecilikten yararlanılır; örneğin kırmızı bir tehlikeyi ya da yasağı belirtir. Renklerin insanın ruhsal durumu üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik birçok çalışma da yapılmaktadır. Renklerin ruhsal durumu hiçbir biçimde etkilemediğini öne sürmek akla yatkın

renk
Lacouture'ün *Répertoire chromatique*'inden (renk repertuvarı) bir levha

E. R. E. C.



renklerin modern sınıflandırılması
üstte Munsell atlasları ile (yukarıda) DIN (aşağıda) arasında karşılaştırma

görünmemektedir; ne var ki veriler sağlam sonuçlara götürmeyecek kadar bölük pörçüktür.

—Petr. san. Renk, arıtılmış petrol ürünlerinin içindeki katışkı maddelerinin kolayca saptanmasını sağlar. Özel benzinler, white-spirit, tıpta kullanılan yağlar ve kimi



E. R. E. C.

Ostwald'ın çalışmalarına dayanarak gerçekleştirilmiş *Color Harmony Manual*'in sayfası

kerosenler su berraklığında olmalıdır; mazot uçuk sarı, yağlama yağları ise az ya da çok koyu renklidir. Buna karşılık, çeşitli yakıtlar, kolayca tanınabilmeleri için yapay olarak renklendirilir.

—Petrokim. ve Yağ. mad. Yağlı maddelerde doğal olarak renkli pigmentler (karotenler, karotenoitler, kimi kez klorofil) bulunur. Ayrıca renkli yükseltgenme ürünleri de içerebilirler. Renk giderme, renk giderici topraklar ve etkin kömürler üzerinde soğurmayla ya da kimyasal etkiyle (yükseltgeme, indirgeme) uygulanır. Besin yağlarının rengi yüzde tutma yöntemleriyle giderilir. Sanayi yağlarında ise bu işlem için genellikle doğal ya da etkinleştirilmiş soğurucu bir toprak kullanılır. *Özütlemeli süzme* yoluyla işlemede, yağ, akışmazlığının sağladığı düşük bir sıcaklıkta toprağın içinde yavaş yavaş dolaşır. Daha sonra toprak birkaç kez daha kullanılmak amacıyla, kavurma yoluyla yenileştirilir. *Kontak* yönteminde, yağ ve toprak sıcakta karıştırılır, sonra özel bir toprakla kaplanmış döner bir tambur üzerinde süzülür.

—Tekst. Tekstil sanayisinde, gerek tekstil maddelerini ağartmada (oksijenli su, Javel suyu vb.), gerek boya sökmede ve aşındırma baskı yoluyla kumaşlara baskı yapmada (sodyum hidrosülfit), gerek, nehre boşaltılmadan önce renk giderme işleminden geçirilmesi gereken boya atıklarını (ozon, morötesi ışınlar) işlemede özellikle renk giderme etkenleri kullanılır.

—Tem. parç. Elektrik yükü, elektromanyetik etkileşimlere göre neyse, renk de kuvvetli etkileşimlere göre kabaca odur. Kuvvetli etkileşimleri tanımlayan kuvantum alanları kuramına, kuvantum elektrodinamiği gibi "kuvantum kromodinamiği" adı verilir. Her biri ayrı bir kuark üzerinde bulunan üç ana renk ve bunların karşıt -kuarklar tarafından taşınan karşıt-renkleri (yani tümleyici renkler) vardır. Gözlemlenebilen maddeyi oluşturan hadronlar "renksiz"dir, yani üç ana renkte üç kuark (baryonlar) ya da bütünleyici renklerde kuark-karşıt-kuark çiftlerinden (mezonlar) oluşurlar. Rengin gözlenemeyişi kuarkların korunmasına eşdeğerdir. Kuarklar arasındaki etkileşim, "renk alanı" kuvantumları, yani glüonlar alışverişiyle yapılır.

RENKÇİ a. **1.** Renk sanatını iyice kavramış olan, renkler arasında uyum sağlamasını ya da renkleri canlı kılmasını bilen ressam. **—2.** Mimarlıkta ve tasarımda, renk uzmanı.

—Teknol. Renk üretim ya da röprodüksiyonuna yarayan (baskı, boyama, resim vb.) renkli karışımları gerçekleştirme uzmanı.

RENKKÖRLÜĞÜ → DALTONİZM.

RENKKÖRÜ → RENK.

RENKKÜRE a. Astrofiz. Güneş'in ya da bir yıldızın, tacı oluşturan çok az yoğunluklu dış bölgelerden, *yüzey* denilen yoğun ışıkküre kuşağını ayıran kararsız ve fazla homojen olmayan atmosferi. (Eşanl. KROMOSFER.)

—ANSİKL. Yeryüzünde ve uzayda, çözme gücü yüksek teleskopların kullanılmaya başlanmasıyla birçok yıldızın, Güneş'inki gibi bir renkküresi olduğu ortaya çıkarıldı. Güneş renkküresi, ilk olarak tam güneş tutulması sırasında keşfedildi ve gözlemlendi (1860). Bu renkküre, Güneş'i çevreleyen, 10 000 km kalınlığında canlı pembe renkli ince bir katmandı. Rengi, görsel tayfının en parlak çizgisi olan 6 563 Å'lük hidrojen çizgisinin (Balmer dizisinde Hα) yayımından kaynaklanıyordu. Tayfı, hidrojen çizgilerinden başka, özellikle ya yansız halde ya da iyonlaşmış halde bulunan helyum, kalsiyum, oksijen, sodyum, magnezyum, titan çizgileri de (Fraunhofer* tayfında) içerir. Renkküre, tutulmalar dışında, çok kısa dalga boylarında (1 mm ile 3,2 cm arasında) çalışan koronograflar, güneş tayfçekerleri, radyohelyograflarla da gözlemlenir. Gözlemler, ortalama olarak, ışıkküre yakınında alt renkküre sıcaklığının yaklaşık 4 500 K'lik bir minimumdan geçtiğini, üst renkkürede ise bu sıcaklığın 20 000 K'e ulaşabileceğini göstermiştir. Buna karşılık, ışıkküre yakınında, yukarı renkküredeki ortalama elektron yoğunluğunun alt renkküre bölgelerinden genellikle 100 kez daha zayıf olduğu tahmin edilmektedir. Gerçekte, renkküre, sıcaklık ve yoğunluk bakımından fazla homojen değildir ve çok farklı yapılardan oluşur. Bu yapılar, parlaklıkları (sıcaklık ve yoğunluk), boyutları, yaşam süreleri, yerleri, davranışları bakımından birbirlerinden ayrılır. Bunlara örnek olarak, spiküller, lifçikler, fışkırmalar (ya da filamanlar), fakül tanecikler, parlak faküller vb. verilebilir. Renkkürenin yapısı, yerel manyetik alan ile renkküresel madde arasındaki etkileşimle düzenlenir. Renkküre, sürekli bir termodinamik dengesizliğe sahiptir: çekim dalgaları, manyetoakustik dalgalar, sönümlü dalgalar gibi her tür dalganın etkisinde kalır; ayrıca salınımların ve genellikle önemli taçsal ya da gezegenlerarası tedirginliklerden (şok dalgaları, manyetik fırtınalar, Yer'in yakınına protonların gelişi) kaynaklanan püskürtüler, madde fışkırmaları, fışkırma atımları gibi şiddetli geçiş olaylarının da merkezidir.

pic du Midi gözlemevi



bir güneş lekesi üstünde renkkürenin görünümü

RENKKÜRESEL sıf. Astrofiz. Renkküreye ilişkin.

RENKLEMEK g. f. Renk vermek, boyamak.

RENKLENDİRİCİ sıf. Renk veren madde için kullanılır.

◆ a. Renk veren madde.

—Camc. İstenen renkte cam elde etmek için, camlaşabilir karışıma az miktarda katılan hammadde (genellikle metal oksidi ya da tuzu).

RENKLENDİRME a. **1.** Renklendirmek eylemi. **—2.** Sine. Kimyasal işlemler yoluyla tekrenkli pozitif bir görüntüyü çokrenkli duruma getirme. (Bu işlem günümüzde eski siyah-beyaz sinema filmlerinin renklendirilmesinde uygulanır. Fakat elde edilen sonuç normal bir renkli film düzeyine ulaşmaz.)

—Deric. Bitkisel sepilemede, zayıf yoğunluktaki sepileyici bir sıvıyla, yüzeye ilk yumuşak sepileme işlemini uygulama.

—Foto. Siyah-beyaz gümüşlü bir görüntüyü renkli bir görüntüye dönüştürmeye dayanan işlem. ‖ Bir fotoğraf kâğıdında boyarmaddeyi sabitleştirme işlemi. ‖ *Renklendirme banyosu*, organik (aminofenolik ya da fenilendiamin kökenli) banyolar kullanılarak renkli görüntüler elde etmeye yarayan izhar banyosu; renklendirme işleminin gerçekleşmesi için duyarkatın ya da izhar banyosunun bir renklendirici içermesi gerekir. ‖ *Renklendirme güçlendirici*, bir fototipi güçlendirmeyi ya da görüntüyü oluşturan indirgenmiş gümüşü renkli görüntüye dönüştürmeyi sağlayan, temel bileşeni metal tuzları (kobalt, bakır, uranyum vb.) olan ürünler.

—Topol. Devşirim topolojisi problemleri kategorisi, bu kategoride, bir coğrafya haritası üzerinde çizilmiş (düzlemsel olsun ya da olmasın) bir yüzey, komşu bölgeler değişik renklerde olmak üzere en az sayıda değişik renklerle boyanmaya çalışılır. (Her bölge bağlantılıdır ve komşu bölgeyle bunun en az ortak bir sınır çizgisi vardır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Polim. Plastik maddelerin renklendirilmesinde kullanılan ürünler, özellikle pigmentler, yani renklendirilecek malzeme içine dağılan, ama çözünmeyen organik ya da anorganik bileşiklerdir. Malzeme içinde çözünen bileşiklerin, yani gerçek boyarmaddelerin, renklendirildikleri kütle dışına göç etme eğilimi göstermeleri, ışığa karşı pek dayanıklı olmamaları, özellikle ısıl dirençlerinin çok düşük olması göz önüne alınarak ihtiyatlı kullanılmaları gerekir. Bu yüzden boyarmadde ya da pigment seçimine büyük özen göstermeli, özellikle biçimlendirme sırasında malzemenin uğrayabileceği gerilmeye dayanıklı olmasına, ayrıca bitmiş ürünün niteliklerini bozmamasına dikkat etmelidir.

En çok kullanılan anorganik pigmentler arasında kromatlar, ferrosiyanürler, sülfürler ve selenürler, oksitler, silikatlar, alüminatlar ve titanatlar; organik pigmentler arasındaysa ftalosiyaninler, kinakridonlar ve pigmentlik azolar sayılabilir.

—Topol. Düzlem ya da küre üzerindeki renklendirme probleminin, simit üzerindekinden daha önce çözümünün yapıldığı düşünülebilir, ama durum tersinedir; simit için ancak 1976'da problem çözülmüştür. Bir simit üzerine çizilen bir haritayı boyamak için yedi renk hem gerekli hem de yeterlidir. Düzlem (ya da küre) üzerinde ise dört renk gerektir ve yeter. Bu sonuç pratik bakımdan haritacılar tarafından uzun zamandan beri gözlemlenmekle birlikte, "dört renk sanısı", ancak bilgisayar yardımıyla doğrulanabilmiştir; bilgisayar, problemin çözümünü şu önermeye getirerek tanıtlamayı yapmıştır: "kıvrımsız bir

düzlem grafın köşeleri, her ayrıtın uçları değişik renkte olacak biçimde dört renkte boyanabilir.'' Bu önermenin tanıtlanmasında çok sayıda teknik güçlüklerle karşılaşılır; bunlardan özellikle "azaltılabilir görünüşler"in belirlenmesini söyleyelim. Bunun bilgisayar kullanılarak tanıtlanan ilk teorem olduğuna işaret edelim.

RENKLENDİRMEK → RENKLENMEK.

RENKLENME a. Renklenmek eylemi.
—Termodin. *Renklenme başlangıcı*, ısıtılan bir cismin yaydığı ışımanın görülebilen ilk rengi; bu rengin ortaya çıktığı sıcaklık (500 ile 550 °C).

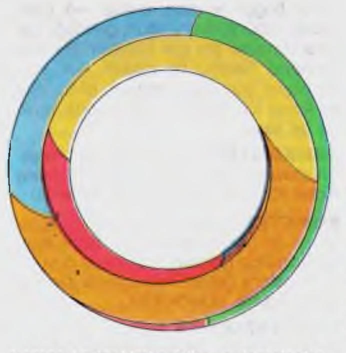
RENKLENMEK gçz. f. **1.** Daha canlı, daha parlak bir renk almak; renkli bir duruma gelmek. **—2.** Sıkıcı olmaktan çıkmak, ilginç, canlı, hareketli bir duruma gelmek: *Onun gelmesiyle toplantı bir anda renklendi. Tartışma giderek renkleniyor.*
◆ **renklendirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeyle) renklendirmek*, o şeye renk ya da daha canlı bir renk vermek, renklenmesini sağlamak: *Filmleri özel bir teknikle renklendirdik. Heyecan yanaklarını renklendirdi.* **—2.** *Bir şeyi bir şeyle renklendirmek*, o şeyi daha hareketli, daha canlı, daha neşeli duruma getirmek: *Kişiliğinizle gecemizi renklendirdiniz, teşekkür ederiz. Anlattığı fıkralarla toplantıyı renklendirdi. Hayatını biraz renklendir.*

RENKLİ sıf. **1.** Belli bir rengi olan. **—2.** Beyaz dışında bir rengi ya da renkleri olan şey için kullanılır: *Renkli cam.* **—3.** Göz alıcı, canlı, parlak renkleri olan şey için kullanılır: *Çocuğun dikkatini çeken renkli oyuncaklar.* **—4.** Kendine özgü nitelikleriyle ilginç, çarpıcı olan kimse; bu kimsenin kişiliği, ona ilişkin bir şey için kullanılır: *Renkli bir sanatçı. Renkli bir kişiliği olmak. Renkli bir anlatımı var.* **—5.** Canlı, hareketli, neşeli bir toplantı, bir etkinlik; bu biçimde geçen bir zaman dilimi için kullanılır: *Renkli bir hayat sürmek. Renkli bir hafta sonu. Renkli bir seçim kampanyası.* **—6.** *Siyah-beyaz*'a karşıt olarak, renkleri yansıtan film, fotoğraf vb. için kullanılır: *Renkli film. Renkli fotoğraf.*
◆ be. Canlı, hareketli, coşkulu bir biçimde: *Tatilimiz çok renkli geçti.*
◆ **renkliler** çoğl. a. Beyaz olmayan her türden çamaşır: *Beyazlarla renklileri birlikte yıkamamak.*

RENKLİLİK a. Renkli olma durumu.
—Boyar. mad. Bir renk uyarıcısının ayırtedici renkölçümsel özelliklerinin tümü; bunlar üç ana renk, koordinatları ya da baskın dalga boyları (ya da erguvan kırmızısı durumunda tamamlayıcı dalga boyu) ve arılıklarıyla belirlenir.
—TV. *Renklilik işareti*, bir renkli televizyon görüntü işaretinde, cismin renksel niteliklerini gösteren işaret. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. TV. Renklilik işareti genellikle bir alttaşıyıcının, televizyon kamerasının verdiği birincil renk işaretlerinin doğrusal bir bileşimi olan bir işaretle kiplenmesinden kaynaklanır; bu renklilik işaretinin kesin yapısı, televizyon sistemlerine göre farklılık gösterir.

RENKÖLÇER a. Tam olarak belirlenmiş aydınlatma ve gözlem koşullarında bir renk uyarmasının üçrenkli bileşenlerini ya da üçrenkli koordinatlarını saptamaya olanak veren aygıt. (Eşanl. KOLORİMETRE.)
—Anal. kim. Renkölçüm yoluyla nicelik belirlemelerin yapılmasını sağlayan kimi spektrofotometrelere verilen ad. (Eşanl. KOLORİMETRE.)
—Boyac. Bir tanık örnek yardımıyla bir sıvı ya da renkli bir yüzeyin rengini değerlendirmeye ya da karşılaştırmaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Boyac. Lovibond renkölçeri bir prizma aracılığıyla bir örneğin rengini beyaz bir tanık örnekten çıkan ışığın rengiyle karşılaştırmayı sağlar; bu ışık yoluna kırmızı, sarı ve mavi filtreler konularak işlem gerçekleştirilir. Farklı kalınlıklarda 470 filtre bulunmaktadır; denge kuruluncaya kadar filtreler seçilir ve filtrelerin tayf eğrileri bilindiğinden örneğin renginin üçrenkli bileşenleri saptanır.

RENKÖLÇÜM a. Renklerin tanımlanmaşını, birbiriyle karşılaştırılmasını ve genel olarak incelenmesini sağlayan tekniklerin tümü. (Eşanl. KOLORİMETRİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Anal. kim. Işığın soğurulmasını spektrofotometreyle çözümleme yöntemi. (Çözümlenecek bileşiğin bulunduğu bir çözelti ya da bir gaz içinden belli dalga boyunda bir ışık demeti geçirilir; karşılaştırma yapıldıktan sonra, soğurulan ışığın yeğinliğinin oranından, ışığı soğuran maddenin derişimi hesaplanır.) [Eşanl. KOLORİMETRİ.]
—ANSİKL. Gözün özelliklerine göre geliştirilen renkölçüm tekniklerinin dayandığı temel ilkeler tümüyle uzlaşımsaldır. Bu tekniklerin en ayırtedici özelliği, herhangi bir rengin fotopik görmeye bağlı olarak üç çeşit parametreyle tanımlanmasıdır.
Günlük dilde "seçiklik" terimiyle ifade edilen birinci parametre, bu özelliğin incelenen yüzeylerdeki derecesini gösterir ve açık, orta, koyu sıfatlarıyla nitelenir. Renkölçümde bunun eşdeğer karşılığı *ışıltı*'dır; ışıltının sayısal değeri yükseldikçe seçiklik de artar.
İkinci parametre, karmaşık rengin en çok yaklaştığı arı, yani monokromatik bir rengi gösterir. Günlük dilde buna mor, mavi, yeşil vb. denir. Renkölçümde bununla ilgili terim, *baskın dalga boyu* ile belirginleşen *kromatik tonluluk*'tur.
Günlük dilde arı, bembeyaz vb. gibi sıfatlarla nitelenen üçüncü parametre, renkölçümde *doygunluk* sözcüğüyle belirtilir, kromatik olarak tam bir duyum içindeki arı rengin oranının belirtilmesini sağlar. Bu son iki parametre incelenen yüzeyin *kromatik* özelliklerini verir.
Kuramsal açıdan renkölçüm, özellikle *ortalama karşılaştırma gözleyicileri* denen deneysel verilere göre oluşturulmuş iki sisteme dayanır; biri ışıkölçümsel, diğeri renkölçümsel olan bu sistemlerin her ikisi de ortalama bir gözün tanımlanmasını amaçlar. Bu ortalama gözleyicilerin geçerlik koşulları, deneylerin sonuçlarına göre kesinlik kazanır.
Tarihsel açıdan saptama tekniği olarak renkölçüm, önceden seçilen ve ana renkler (birincil renkler) denen üç rengin karıştırılması sonucu herhangi bir rengin yeniden üretilebilmesi olanaklarının araştırılmasına dayanır. RGB (R, ing. *red*, kırmızı; G, ing. *green*, yeşil; B, ing. *blue*, mavi) olarak adlandırılan bu sistem, 1931'de Uluslararası aydınlatma komisyonu tarafından tanımlandı. Bu sistem, "Grassmann ilkeleri" denen şu üç temel ilkeye dayanır: 1. çeşitli renklerden oluşan bir karışımın ışıltısı, bileşen renklerin ışıltısının toplamına eşittir; 2. iki ışıklı aralık aynı renkli izlenimi yaratıyorsa, bu aralıklardan her birinin ışıltısı aynı çarpanla çarpıldığında da bu eşitlik bozulmaz; 3. aynı renkli izlenimi yaratan iki ışıklı karışım, karışma sürecinde aynı şekilde davranır.
RGB sistemi, başka güçlüklerin yanı sıra üçboyutlu niteliğinden ileri gelen kimi pratik uygulama güçlükleri çıkarır. Uluslararası aydınlatma komisyonu bu nedenle "XYZ sistemi" denen bir başka sistem tanımlama yoluna gitmiştir.
RGB sisteminin gerçek ışıklar kullanmasına karşılık, XYZ sisteminin kabullerinde, fiziksel hiçbir gerçekliği olmayan ve RGB sisteminde kullanılan ışıkların doğrusal fonksiyonları olarak tanımlanan "kuramsal ışıklar"a yollama yapıldığını özellikle belirtmek gerekir. Bu haliyle bu sistem, hem *kromatik diyagram* denen bir diyagram üzerindeki renk noktasının konumunu belirleyen *kromatik* x, y *koordinatları*'nın yardımı hem de sözkonusu rengin seçikliğini ölçen Y değeri yardımıyla renklerin saptanmasını sağlar.
Kromatik bir diyagram, üzerinde monokromatik tüm arı renklerin yer aldığı bir eğri ("tayf yeri") ile, bu eğrinin iki ucunu birleştiren (400 nm [mor] ve 700 nm [kırmızı]) bir doğrunun (eflatun kırmızıları doğrusu) sınırladığı bir yüzeyden oluşur. Renkölçümün gelişimi, "renk" olayının tanınması kadar kimi pratik uygulamalar bakımından da son derece önemlidir. Kuramsal bilgiler alanında renkli görme kusurları üzerindeki çalışmalar ve bu çalışmaların sonunda geliştirilen izleme araçları, renk kaymalarıyla ilgili araştırmalar ve sanayi için yararlı toleransların (özür payları) ortaya konması sayılabilir.
Bilgisayarlarla yapılan matematiksel araştırmaların gelişmesine bağlı olarak günümüzde ana renklerin karışım formüllerinin hesaplanmasıyla belli bir rengin elde edilmesi olanaklı hale gelmiştir. Bu teknikten özellikle boya, plastik, kâğıt, tekstil vb. sanayilerindeki kimi uygulamalarda yararlanılır. Renkölçüm, ayrıca estetik kuralların belirlenmesi amacıyla denenmiş ve kimi sonuçlar elde edilmiştir. Renkölçümde kullanılan aygıtlara *kolorimetre* ya da *spektrofotometre* denir. Tekniklerin gelişimi, bu iki tür aygıt arasındaki farkı giderek ortadan kaldırmaktadır.

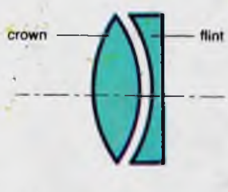


renklendirme
solda
bir simit üzerine çizilmiş yedi renkli harita
aşağıda
aynı haritanın düzlem açılımı



RENKSEME a. Opt. **1.** Bir şeyin renklenmesi. **—2.** Renkser sapınç tipi. (Eksenel renkseme, merkezlenmiş bir optik sistemin ekseni boyunca, eksen üzerinde yer alan bir noktasal cisimden çıkan beyaz ışığın bileşen ışınımlarından oluşan çeşitli görüntülerden meydana gelir.) **—3.** *Renkseme gidermek*, genellikle dağıtma güçleri farklı mercekleri bir araya getirerek renkser sapıncı ortadan kaldırmak.
—Anal. kim. → KROMATOGRAFİ.

RENKSEMEZ sıf. Opt. **1.** Odak uzaklığı, kullanılan ışınımların frekansına bağlı olmayan bir optik sistem için kullanılır. (Eşanl. AKROMATİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Renkölçümde, boyasız. **—3.** *Renksemez görüntü*, sedeflenme göstermeyen görüntü. ‖ *Renksemez objektif*, renksemez bir sistem oluşturan mercekler topluluğu. (Yapıştırılmış iki camdan [flint ve crown] oluşan bir mercek çifti yaygın olarak kullanılan bir renksemez objektif örneğidir.)
—ANSİKL. J. Dolland (1767) farklı camlardan yapılmış iki mercekli bir sistemle renksemez görüntüler elde edilebileceğini göstermişti. Bu sonuç yakınsak bir mercekle daha güçsüz bir ıraksak merceği tümü yakınsak kalacak biçimde birleştirerek elde edildi. Iraksak mercek, dağıtma gücü, yakınsak merceğin (crown) yapımında kullanılandan daha çok olan bir camdan (flint) yontulur. Bu durumda tayfın iki ışınımı için aynı odak uzaklığı elde edilir. Bununla birlikte bu düzeltim öbür ışınımlar için ancak yaklaşıktır.
Kimi karmaşık aletlerde (mikroskop, fotoğraf objektifi, dürbün, vb.) en az üç ışınım (apokromatik üçlü) için odağı düzelterek renkser sapıncı daha da etkili bir biçimde azaltma yoluna gidilir.



renksemez objektif

RENKSEMEZLİK a. Opt. **1.** Renksemez olma durumu. **—2.** Odak uzaklığı kullanılan ışınımların frekansından bağımsız olan bir optik sistemin niteliği. (Bu durumda beyaz ışıkla elde edilen görüntüler sedeflenme göstermez.) **—3.** Renksemez dürbün ya da camların özelliği.

RENKSER a. Opt. KROMATİK'in eşanlamlısı.

RENKSEYİCİ a. Anal. kim. → KROMATOGRAF.

RENKSİZ sıf. **1.** Rengi olmayan bir şey için kullanılır: *Saf su renksizdir.* **—2.** Solgun, soluk görünen bir şey için kullanılır:

J. Six



kendi beden rengine yakın bir destek üzerine konmuş gecekelebeğinin yalın renkteşleşmesi

Yüzün bugün ne kadar renksiz. **—3.** Canlılıktan, özgünlükten yoksun, çekiciliği, parıltısı olmayan şey için kullanılır: *Renksiz bir hayat. Renksiz bir anlatım.* **—4.** Hiçbir özgün yönü bulunmayan, sıkıcı, silik bir kimse için kullanılır: *Güzel ama, renksiz bir kadın.*

RENKSİZLİK a. **1.** Renksiz olan bir şeyin durumu. **—2.** Özgün, çarpıcı, ilginç hiçbir yönü olmayan bir şeyin niteliği.

RENKTEŞ sıf. Opt. Bir karşılaştırma gözlemcisinin gözüne etki ederek bitişik alanlar biçiminde görülen birbirine eş duyumlar meydana getiren renk uyartısı için kullanılır. (Eşanl. HOMOKROM.)

RENKTEŞLEŞME a. Bazı hayvan türlerinde görülen, beden rengini sürekli ya da geçici olarak yaşadıkları çevrenin renklerine uydurma yeteneği. (Eşanl. HOMOKROMİ.)

—ANSİKL. Beden renkleri yaşadıkları çevreyle uyumlu olan birçok türde renkteşleşme kalıcı ya da süreklidir. Örneğin birçok otçul böceğin renginde yeşil ağır basar; kemiriciler ve tavşanımsıların yanı sıra birçok yırtıcı hayvanın rengi toprak rengine uyan pas renginde ya da koyu renktir. Çöl hayvanları kum renginde, kutup bölgesindeki omurgalılarsa beyazdır. Yassıbalıkların altta kalan yüzü beyazımsı, gözün bulunduğu üst yüzleriyse deniz dibine benzeyen renk ve desendedir. Ortasu balıklarının sırtı mavi ya da koyu renk, karnı gümüş beyazıdır: su yüzeyinden gelen ışıklarla aydınlandıklarında, derin suların koyu renkleriyle karışan üst yüzleri ve gün ışığının parlaklığıyla karışan alt yüzleri sayesinde görünmez olurlar.

Renkteşleşme değişken ya da geçici de olabilir: örteneklerdeki özel boyarmadde hücreleri (kromatoforlar) sayesinde çevre renklerle uyum sağlanır. Kromatoforlara bazı omurgasızlarda (kabuklular ve özellikle kafadanbacaklılar) ve özellikle de gelişmemiş omurgalılarda (balıklar, amfibyumlar ve sürüngenler) rastlanır. Kromatoforlar çeşitli boyarmaddeler kapsar ve bu boyarmaddelerin dağılımı hem sinirlerin hem de içsalgıbezlerinin etkisinde kalır. Bukalemun değişken renkteşleşmeyi en iyi başaran hayvan sayılır; ama, değişken renkteşleşme, kendini dış çevreye aynen benzetebilme yeteneğiyle birlikte, başka kertenkelelerde, birçok kurbağa türünde ve balıklarda da görülür. Gözlenen renklerin bazıları, özellikle de mavi, fiziksel renklerdir: bu renkler, ince guanin tabakaları üzerinde gerçekleşen ışık girişimleri olaylarının ya da çok küçük melanin zerreciklerinin üzerinde oluşan ışık yayınmasının sonucudur.

Renkteşleşmenin tersi, zehirli ya da iğrenç tatlı, yenmeyen böceklerde görülen canlı ve kontrastlı (aposematik görünüm) renklerdir: sözkonusu böcekler bu renkleri sayesinde tanınırlar. Öte yandan, gene saldırgan olmayan bazı böcekler bu canlı renkli türleri taklit ederek (yani renkteşleşme sayesinde) düşmanlarına karşı etkili biçimde korunurlar.

A. Guillemont

RENKTEŞLEŞME ÖRNEKLERİ



fok balıklarının derisi yaşadıkları çevreyle (deniz, kayalıklar) uyum sağlar

J. Six



renkteşleşme ve eştiplilik örneği kırçekirgesi türü *Acrida turrita* biçimi ve rengi bakımından üzerine tutunduğu dala benziyor

RENKUM, Hollanda'da (Gelderland) kent, Arnhem'in B.'sında; 34 000 nüf. Selüloz ve karton kâğıt. Kauçuk. İnşaat gereçleri.

Ren-Main-Tuna suyolu → REN-TUNA KANALI.

RENN (Arnold VIETH VON GOLSSENAU, **Ludwig** —denir), alman yazar (Dresden 1889 - Berlin 1979). Birinci Dünya savaşı sırasında subaydı; barışsever ve devrimci iki roman yazdı (*Krieg*, 1928; *Nachkrieg*, 1930). Hitler iktidara gelince İsviçre'ye sığınarak *Vor grossen Wandlungen* (1936) adlı romanını yayımladı. İspanya iç savaşında cumhuriyetçiler safında savaştı. Daha sonra Dresden'e (1947) ve Berlin'e (1951) döndü. 1944'te alman aristokrasisinin çöküşü üzerine bir anı kitabı yayımladı (*Adel im Untergang*) ve son hikâyelerinde kişisel deneyimlerinden dersler çıkardı (*Auf den Trümmern des Kaiserreichs*, 1961). Üçüncü dünya'ya ilişkin konularda gençlik için yazılmış kitapları da vardır.

RENNAN sıf. (ar. *renn*'den *rennân*). *Esk.* Bağıran, haykıran, yüksek sesle inleyen.

RENNE gölü → REINDEER LAKE.

RENNELL (James), ingiliz coğrafyacı (Chudleigh, Devon, 1742 - Londra 1830). Doğu Hindistan şirketi topluluğunda çalıştı. Bazı yapıtları: *Memoir of a Map of Hindoostan* (Hindistan haritası üzerine notlar) [1783], *Travels in the Interior Districts of Africa* (Afrika'nın iç bölgelerinde geziler) [1790-1798], *A Treatise on the Comparative Geography of Western Asia* (Batı Asya'nın coğrafyası üzerine karşılaştırmalı bir araştırma) [1831].

RENNENKAMPF (Pavel Karloviç), rus general (Estonya'da 1854 - Taganrog 1918). Rus-Japon savaşı'na katıldıktan ve Sibirya'daki isyanları bastırdıktan sonra, 1914'te Doğu Prusya'daki Mazurya göller bölgesinde Hindenburg'a yenildi ve görevden alındı. Troçki'nin ordu komutanlığı önerisini geri çevirdiği için kurşuna dizildi.

RENNER (Karl), avusturyalı devlet adamı (Untertannowitz, günümüzde Dolm Dunajovice, Moravya, 1870 - Viyana 1950). Sosyal demokrat parti'den milletvekili seçildi (1907), Ulusal konsey tarafından seçilen yürütme komisyonuna başkanlık etti (kasım 1918). Şansölye (Başbakan) oldu (kasım 1918 - haziran 1920), Saint-Germain görüşmelerinde ülkesini temsil etti, sosyal demokratlarla sosyal hıristiyanlardan oluşan bir koalisyon hükümetini yönetti. Avusturya marxçılığının temsilcilerinden biriydi. Parlamenter demokrasiye büyük bir önem verdi. Ulusal konsey başkanı oldu (nisan 1931 - mart 1933). Önceleri Anschluss yanlısıydı, ama kısa zamanda nazi rejiminin niteliğinin farkına vardı. Sosyalistleri hedef alan Dollfuss harekâtı sırasında tutuklandı (şubat 1934). Alman işgali sırasında gizlilik içinde yaşadı. Nisan 1945'te şansölye olarak bir koalisyon hükümeti kurdu. Aynı yılın aralık ayında Cumhurbaşkanı seçildi. Ölümüne kadar bu görevde kaldı. Anıları, *Österreichs Erneuerung* (Avusturya'nın yenilenmesi) [1916-1917, 2 cilt] ve *An der Wende zweier Zeiten* (İki çağın dönüm noktasında) [1946] adlı iki kitap halinde yayımlanmıştır.

RENNES, Fransa'da (Rennes havzası) bölge (Bretagne) ve *département* (Ille-et-Vilaine) merkezi; 203 533 nüf. (1992). —*Rennes arrondissement*'ı (29 kanton, 179 komün), 472 096 nüf. İlle ve Vilaine ırmaklarının kavşağında bulunan kent, önemli bir ticaret ve sanayi (makine, elektronik, petrol arıtma, besin, tekstil, hazırgiyim, ayakkabı, kereste, kâğıt, basımevi) merkezidir. Üniversite.

—İar. Antikçağ'da *Condate* adıyla kurulan kent, *Redones* halkının yaşadığı bölgenin önemli yerleşim merkeziydi, X. yy.'da Bretagne düklerinin başkenti oldu. 1491'de Charles VIII Rennes'i işgal etti, Anne de Bretagne'ı kendisiyle evlenmeye mecbur etti. 1561'de kente Bretagne parlamentosu yerleşti.

—Güz. sant. Notre-Dame (genelde gotik, yer yer roman üslupta eski Saint-Mélaine manastır kilisesi; XVII. yy.'dan kalma avlu) ve Saint-Germain (gotik, XV.-XVI. yy.) kiliseleri. Katedralin (büyük bir bölümü XIX. yy.'da yeniden inşa edilmiştir) çevresinde eski konutlar. S. de Brosse'un planlarına göre yapılan Parlamento sarayı (cephede 1720'den sonra değişiklikler yapıldı; XVII. yy.'ın 2. yarısından kalma zengin süslemeler), bugün Adalet sarayı. 1720'deki yangından sonra kent yeniden düzenlendi (Jacques V Gabriel'in yaptığı Belediye sarayı...). Bretagne (tarih ve folklor) ve Güzel sanatlar (XVI.-XX. yy.'lar fransız okulu resimleri; italyan, flaman, hollanda okulları; başkan de Robien'in koleksiyonundan yola çıkılarak oluşturulan zengin desen bölümü; Rennes fayanslarının [XVIII. yy.] sergilendiği seramik bölümü) müzeleri.

Rennes müzeleri. Kentteki en önemli müze, zengin bir resim koleksiyonu bulunan GÜZEL SANATLAR MÜZESİ'dir: Fontainebleau okulu, G. de La Tour'un *Yeni doğmuş çocuk* adlı tablosu, Le Nain, Champaigne, Chardin, Pont-Aven okulu; Veronese, Jordaens, Rubens, Tiepolo vb.'nin birkaç önemli yapıtı. Coyzevox'un iki alçakkabartması da dikkate değer. Başkan de Robien'in koleksiyonlarına Devrim sırasında elkonulması sonucu oluşturulan desen bölümü, Fransa'nın en zengin koleksiyonları arasında yer alır: Botticelli, Leonardo da Vinci, il Pontormo, Puget, Rubens, Rembrandt, Watteau vb.

RENNİE (John), ingiliz mühendis (Phantassie, Lothian, 1761 - Londra 1821). Doğu ve Solway Firth yönetim bölümlerindeki bataklıkları akaçlayarak kuruttuktan sonra, çok sayıda köprü yaptı. Bunlardan üçü, Londra'dadır: Waterloo Bridge (1811-1817, 1938'de yıkıldı), Southwark Bridge (1815-1819, 1920'de yıkıldı), London Bridge (1821-1831, bu granit köprü, 1969'da söküldü ve ABD'ye taşındı). Wick, Torquay, Grimsby, Holyhead, Howth, Kingston, Hull ve Londra'daki Doğu Hindistan dokları Rennie'nin yapıtlarıdır. Ayrıca Portsmouth, Sheerness, Chatham ve Plymouth (dalgakıranı da tasarladı), rıhtımlarının yapımında danışman olarak görev aldı.

RENO, İtalya'da ırmak, Emilia'da, Adriya denizi'ne dökülür; 211 km (havzası 4 626 km²). Pistoia Apenninleri'nden doğar. Derin boğazlar aracılığıyla dağları aşar, K.'e doğru Po ovasında akar, Bologna yakınından geçer, ama Cento'dan sonra birden D.'ya kıvrılır ve Comacchio denizkulaklarının G.'inde Adriya denizi'ne dökülür. Dağlık çığırı üzerinde birçok elektrik santralı yapılmıştır.

RENO, ABD'de kent, Nevada'nın batısında, yaklaşık 1 350 m yükseltide, Truckee ırmağı kıyısında, Truckee Pass'ın eteğinde; 133 850 nüf. (1990). Ulaşım yolları kavşağı. Ticaret ve turizm (talih oyunları ve yıldırım boşanmalar, kış sporları, avcılık ve balıkçılık). Üniversiteler.

RENOİR (Auguste), fransız ressam (Limoges 1841 - Cagnes-sur-Mer 1919). İzlenimciliğin başlıca yaratıcılarından biri olan sanatçı, 1844'te Paris'e yerleşen bir terzinin oğluydu. Bir porselen süsleme atölyesinde çıraklık yaptı (1854-1858) ve akşamları resim kurslarına gitti. 1862'de Güzel sanatlar yüksekokulu'na kabul edildi. Signol'un ve Gleyre'in atölyelerine yazıldı; ayrıca, Gleyre'in özel akademisine gidip geldi. Burada, Monet, Sisley ve Bazille ile karşılaştı. Bazille onu Cézanne ve Pissarro ile tanıştırdı. Chailly-en-Bière, sonra da Marlotte'da kaldı (*Mère Anthony'nin hanı*, 1866, Ulusal müze, Stockholm), bu yıllarda, kendisine sanat yaşamı boyunca mali destek olacak ilk portre siparişlerini aldı. 1864 ve 1865 Salonları'na kabul edildi, 1866 ve 1867 Salonları'na katılma başvurusu geri çevrildi. Buna karşılık 1868 Salonu'nda *Şemsiyeli Lise* tablosuyla (Folkwang Museum, Essen) belli bir başarı kazandı. 1870'te *la Baigneuse au griffon* (São Paulo) ve *Odalık* (Washington) adlı tablolarını sergiledi (A. Houssaye bu



Larousse

Cagnes'dan bir görünüm (1905)
İşibaşi kol., Tokyo

son yapıttan "Delacroix'nın rahatlıkla imzasını atabileceği bir cezayirli kız" olarak söz eder). Renoir'in ilk yapıtlarında Delacroix'nınkinin yanı sıra, Fragonard, Veronese ve Boucher gibi eski ustaların, Th. Rousseau, Courbet, özellikle de Manet gibi çağdaşlarının etkisi görülür. Sanatında *Patenciler*'in (1868, von Hirsch eski kol.) kısaltmalı tarzıyla başlayan evrim, 1869'da Monet'nin eşliğinde, Croissy'deki Grenouillère banyolarında (*Yaya köprüsünde gezinenler,* Reinhart vakfı, Winterthur; *la Grenouillère,* Stockholm) ve 1870 yazında Chatou'da gerçekleştirdiği tablolardaki kesintili fırça darbeleriyle izlenimciliğe ulaştı.

Fransız-Alman savaşı'na kadar Renoir Paris'te Sisley'in, sonra da Bazille'in atölyelerini paylaştı. Daha sonra Saint-Georges sokağına yerleşti ve 1876'da Cortot sokağında bir bahçe kiraladı. 1872 ve 1873 Salonları'na alınmaması üzerine, izlenimcilerin ilk sergisini düzenlemek (1874) için Monet, Pissarro ve Degas ile etkin biçimde işbirliği yaptı. Bu sergide *Dansöz* (Washington), *Loca* (Courtauld İnstitut, Londra), *Parisli bir kız* (Cardiff) adlı tabloları büyük başarı kazandı. Tablo satıcısı Durand-Ruel, 1872'den beri Renoir ile ilgileniyordu; Degas ise sanatçıyı Th. Duret ile ilişkiye geçirdi. 1875'te oldukça fırtınalı bir ortamda geçen izlenimci tablo satışlarına gönderdiği on dokuz tuvalle Chocquet ve G. Charpentier gibi yeni resim amatörlerinin ilgisini çekti (*Mme Georges Charpentier*'nin portresi,* 1877). Ne var ki bu durum, eleştirmen Albert Wolff'un, izlenimcilerin ikinci sergisi sırasında (1876), Renoir'ın *Nü etüdü*'nü (Louvre-Orsay müzesi) "çürümekte olan bir et yığını" olarak nitelemesini engelleyemedi. Buna karşılık, eleştirmenlerin bir bölümü (A. Silvestre), sanatçıyı savunmaya başladılar. (Daha 1868'de Zola ve Castagnary, ressamın değerini anlamıştı.) Renoir, ışık oyunlarını resme aktarmada en başarılı dönemindeydi. Ev içi ve açıkhava sahneleri, kahveler, bahçeler ve Sen kıyılarını (Argenteuil, Bougival) ele aldığı bir dizi başyapıt gerçekleştirdi. *Salıncak* (Louvre-Orsay müzesi) ve *le Moulin*de la Galette (ay. y.)* ile birlikte izlenimcilerin üçüncü sergisinde yer alan yirmi bir tuvali izlenimci sanatının doruğunu oluşturur. Renoir ilk kişisel sergisini (özellikle pastel çalışmalardan oluşuyordu) 1879'da* Vie moderne galerisi'nde açtı. Aynı yıl, *Mme Charpentier ile çocukları* (Metropolitan Museum, New York) Salon'da büyük başarı kazandı. Ancak, 1880'de, *Kedili kadın* (Sterling and Francine Clark Art İnstitute, Williamstown, Massachusetts) ve *Berneval'de midye avcıları*'nın (Barnes Foundation, Merion) fazla coşku yaratmaması karşısında kuşkuya düştü: izlenimci resim tekniğinin çok sınırlı olduğunu düşünmeye başladı. *Kayıkçıların öğle yemeği* (1880-81, Phillips Coll., Washington) bu dönemin en önemli yapıtıdır. Tabloda Aline Charigot da yer alır. Renoir 1890'da Aline ile evlenecek ve üç oğulları olacaktır: geleceğin aktörü Pierre, sinemacısı Jean, ve Coco diye adlandırılan Claude. Sanatçı 1881'in sonunda Aline ile birlikte bir İtalya yolculuğuna çıktı (Venedik, Roma, Napoli, Palermo). *Deniz kıyısında yıkanan kadın* (1881, Williamstown) Renoir'ın Raffaello'ya ve Napoli müzesi'ndeki Pompei resimlerine duyduğu hayranlığı yansıtır. Sanatçı 1882 izlenimci sergisine yirmi beş tabloyla katıldı, 1883'te Durand-Ruel'in galerisinde bir retrospektif sergi açtı (70 yağlıboya ve pastel çalışması). Bununla birlikte, kararsızlık kaygılarının ürünü olan *Şemsiyeler* (1880'e doğr., National Gallery, Londra) adlı çalışmasında ilk belirtileri görülen estetik bunalım, "buruk", ya da "İngres'imsi" diye nitelendirilen dönemde benimsediği farklı tarzda iyice belirginleşti. *Wargemont'da çocukların öğleden sonrası* (1884, Ulusal galeri, Berlin) ya da *Grandes Baigneuses* ise (Girardon'un *Diana'nın banyosu* adlı tablosundan esinlenmiştir; Philadelphia), daha keskin çizgiler ve daha pürüzsüz fırça vuruşlarıyla ayırt edilir.

1888 yılının sonunda, hastalığın verdiği sıkıntılardan kaynaklanan yeni bir bezginlik dönemi baş gösterdi. Daha sonra üslubu esnek ve duyumsal bir nitelik kazandı. "Sedefli" denilen bu dönem, *Yıkanan kadınlar* ve *Genç kızlar* (piyano başında, kitap okuyan, gezintiye çıkan) dizileriyle belirginleşir. Çocuklarından ve onlara bakan genç kadın Gabrielle'den esinlenerek yaptığı sahneler çok geçmeden yapıtlarında önemli bir yer tutmaya başladı. Birkaç yıldan beri kışlarını Güney Fransa'da geçiriyordu. 1903'te Cagnes'a yerleşti; Paris ve Essoyes'ya (eşinin memleketi) ancak yazları dönüyordu. Renoir'ın her zaman pek çok dostu oldu; yaşamının son yılları Maillol, A. Faivre, Valtat, G. d'Espagnat, A. André gibi gençlerin oluşturduğu dostluk çemberi içinde neşeyle geçti. Resim yapmayı sürdürdü: mitolojik sahneler (*Paris'in seçimi*, bu konuda birçok çalışması vardır, 1908), odalıklar, *Güllü Gabrielle* (1911, Louvre-Orsay müzesi) ve *Mücevherli Gabrielle* portreleri. 1915'ten ölümüne değin, son modeli Andrée Heuschling'i ele alan yüze yakın taslak gerçekleştirdi. Son tablolarından biri olan *Yıkanan kadınlar* (1918'e doğr., Louvre-Orsay müzesi), kırmızı renk uyumlarıyla yaşlı sanatçının fiziksel çökmüşlüğünü hiç yansıtmayan dipdiri bir çalışmadır. Renoir'ın yapıtları arasında birkaç taşbaskı ve heykel de vardır; heykeller çoğunlukla, ressamın talimatlarına göre kile biçim veren Richard Guino (1890-1973) ve Louis Morel'in (1868-1945) elinden çıkmadır.

Keystone



Karl Renner

AUGUSTE RENOIR

Giraudon



Baigneuse au griffon (1870)
Güzel sanatlar müzesi
São Paulo

Lauros-Giraudon



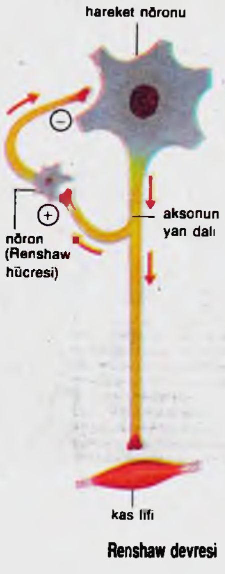
Madame de Bonnières (1889)
Petit Palais müzesi, Paris

RENOİR (Pierre), fransız oyuncu (Paris 1885 - *ay. y.* 1952). Auguste Renoir'ın oğlu. Louis Jouvet tarafından keşfedildi. Tiyatro alanındaki başarılarını Jouvet'nin izinden giderek ve onun grubunda oynayarak elde etti (*Siegfried* [1928], *Amphitryon 38* [1929] ve J. Giraudoux'nun *Truva savaşı olmayacak*'ı [La guerre de Troie n'aura pas lieu], 1935). Tiyatronun yanı sıra sinemada da kendini kanıtladı: *la Digue* (A. Gance, 1911), Maigret rolünü üstlendiği *la Nuit du carrefour* (J. Renoir, 1932), *Madame Bovary* (J. Renoir, 1935), *la Bandera* (J. Duvivier, 1935), *la Marseillaise* (J. Renoir, 1938), *les Enfants du paradis* (M. Carné, 1944).

RENOİR (Jean), fransız film yönetmeni (Paris 1894 - Beverly Hills, ABD, 1979). Pierre Renoir'ın kardeşi. 1924'te, Albert Dieudonné'nin sahneye koyduğu *Une vie sans joie*'nın senaryosunu yazdı, aynı yıl ilk filmi *la Fille de l'eau*'yu gerçekleştirdi. O tarihten sora hemen her türde film çalışmalarını aralıksız sürdürdü. Çok sayıdaki filmlerinden bazıları: *Nana* (1926), *Küçük kibritçi kız* (la Petite Marchande d'allumettes) [1928], *la Chienne* (1931), *la Nuit du carrefour* (1932), *Toni* (1934), *le Crime de M. Lange* (1935), *Ayak takımı arasında* (les Bas-Fonds) [1936], *Bir kır eğlencesi* (Une partie de campagne) [1936], *Harp* esirleri* ya da *Büyük aldanış* (la Grande Illusion) [1936], *Hayvanlaşan insan* (la Bête humaine) [1938], *Oyunun kuralı* (la Règle du jeu) [1939]. İtalya'da *Tosca* adlı filmin çalışmalarına başladı, ama tamamlayamadı; 1940'ta Hollywood'a gitti, örneğin *The Southerner* (1945) gibi pek çok film gerçekleştirdi. Hindistan'da *Rüya gibi geçti* (The River) [1951], sonra İtalya'da *Altın araba*'yı (le Carrosse d'or) [1952] gerçekleştirdi. Fransa'da *Paris eğleniyor* (French-Cancan) [1955], *Elena ve erkekler* (Eléna et les hommes) [1956], *le Déjeuner sur l'herbe* (1959) ve *Yakalanan onbaşı* (le Caporal épinglé) [1962] filmlerini yaptı. 1969'da televizyon için *le Petit Théâtre de Jean Renoir*'ı hazırladı. Biçime fazla önem vermedi, yeteneğine güvendi, Zola, Andersen, Simenon ya da Mérimée gibi yazarlardan etkilenerek aynı zamanda hem gerçekçi, hem şiirsel, hem alaycı, hem yerici bir özgün anlatım geliştirdi. *Ma vie et mes films* (1974), *Écrits 1926-1971* (1974) gibi birçok kitap yazdı.


X- Marinie kol.

le Déjeuner sur l'herbe (1959) filminin çekimi sırasında Jean Renoir ve Catherine Rouvel



Renshaw devresi

RENOİR (Claude), fransız görüntü yönetmeni (Paris 1914). Tiyatro oyuncusu Pierre Renoir'ın oğlu. 1934'den başlayarak en iyi görüntü yönetmenlerinden biri oldu (özellikle renkli filmlerde). Birçok filmin çekimine katıldı: *Toni* (J. Renoir, 1934), *Bir kır eğlencesi* (Une partie de campagne) [J. Renoir, 1936], *Monsieur Vincent* (M. Cloche, 1947), *le Fleuve* (J. Renoir, 1951), *Altın araba* (le Carrosse d'or) [J. Renoir, 1952], *Bir hayat* (Une vie) [A. Astruc, 1958], *Kan ve gül* (Et mourir de plaisir) [R. Vadim, 1960], *Oyun bitti* (la Curée) [R. Vadim, 1966], *Calmos* (Bertrand Blier, 1976).

RENOSO dağları, Korsika'nın ortasında doruk, Güney Korsika ve Yukarı Korsika *département*'ları sınırında; 2 352 m.

RENOUVİER (Charles), fransız filozof (Montpellier 1815 - Prades 1903). Başlıca yapıtları: *Essais de critique générale* (Genel eleştiri denemeleri) [1854-1864]; *la Science de la morale* (Ahlak bilimi) [1869]; *Esquisse d'une classification systématique des doctrines philosophiques* (Felsefi öğretilerin sistematik bir sınıflaması üzerine deneme) [1886]; *Philosophie analytique de l'histoire* (Tarihin analitik felsefesi) [1896]; *la Nouvelle Monadologie* (Yeni monadoloji) [1899]; *les Dilemmes de la métaphysique pure* (Salt metafiziğin ikilemleri) [1900]; *Histoire et Solution des problèmes métaphysiques* (Metafizik sorunların tarihi ve çözümü) [1901]; *Uchronie, Esquisse apocryphe du développement de la civilisation européenne* (Uchronie, Avrupa uygarlığının gelişimi üzerine imzasız bir taslak) [2. baskı 1901; 1. baskı imzasız]; *le Personnalisme* (Kişiselcilik) [1903]. Renouvier 1872'de *la Critique philosophique*'i (1872-1889), ardından da *la Critique religieuse*'ü (1878-1885) kurdu. Yenieleştiriciliğin en önemli temsilcisi olan Renouvier'nin felsefesi, Kant'ın felsefesini değiştirerek sürdürür. Bilim anlamında her türlü metafiziği reddeder ama pozitivist okulun da dışında kalır. "Ben"in özgürlüğünü tanıması, fransız yeni eleştiriciliğinin en belirgin özelliği olan maneviyatçılığa zemin hazırlamıştır.

Renshaw devresi. Nörobiyol. 1941'de ingiliz fizyolog B. *Renshaw* tarafından tanımlanan sinirsel devre. İki öğe içerir: bir yandan, bir kasa sinir veren bir hareket nöronu aksonunun omurilikten çıkıp omur iliğin bozmaddesine geri dönen bir yan dalı, öte yandan, bu hareket nöronunun yakınında bulunan ve asıl nöronun ayrılmasına neden olan bu yan dalı alan, daha küçük bir nöron; bu nöron daha sonra hareket nöronuna yansır ve onun etkinliğini önler. Bu tip nörona *Renshaw hücresi* adı verilmiştir.

RENTENMARK a. (alm. sözc.). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Almanya'da baş gösteren para enflasyonunu durdurmak için 13 ekim 1923'te geçici olarak dolaşıma sürülen para.
—ANSİKL. Almanya'nın ulusal serveti üzerine konulmuş ipotek güvencesine dayanan Rentenmark, 15 ekim 1923'te çalışmaya başlayan Rentenbank tarafından dolaşıma çıkarıldı. Schacht'ın Para işleri danışmanlığına atanmasından (12 kasım) sonra, 15 kasımda emisyona geçildi. 20 kasımda, 1 trilyon tutarında kâğıt mark Rentenmark'la değiştirilmişti. Emisyon tavanının 1 200 000 000 Rentenmark olarak saptanmış olması, denemenin başarıyla sonuçlanmasında etkili oldu. Bunun üzerine, 30 ağustos 1924 tarihli bir yasayla Rentenmark kaldırılarak yerine Reichsmark çıkarıldı.

RENTERİA, İspanya'da (Bask ülkesi, Guipúzcoa ili) kent, Oyarzun kıyısında; 46 500 nüf. Kırtasiye. Çinko metalürjisi.

Ren-Tuna kanalı, alm. **Rhein-Main-Donau,** Almanya'nın Bavyera eyaletinde yapılan ve Main ırmağı yoluyla Ren nehrini Tuna nehrine ve böylece Kuzey denizini Karadeniz'e bağlayan kanal; Main-Tuna arası 171 km; Ren-Tuna arası 677 km; Kuzey denizi (Rotterdam)-Karadeniz (Köstence) arası 3 500 km' dir. Otuz yıl süren çalışma sonucunda 31 temmuz 1992'de tamamlanarak işletmeye açılan bu kanalın, Main-Tuna arasındaki bölümü üzerinde, hepsi aynı boyutlarda (190 m x 12 m) 16 havuz bulunmaktadır. Havuzlar genellikle birlikte seyreden, Avrupa tipi iki mavnanın sığabileceği ölçülerdedir. Kanalda yılda yaklaşık 50 Mt'luk taşıma yapılabileceği hesaplanmıştır.

RENU (Phanişvarnath), hindi diliyle yazan hintli yazar (Auralu-Hingna, Bihar, 1921-1977). Romanlarında ve öykülerinde (*Maila Ancal*, 1954; *Parti parikatha*, 1957; *Culus* 1965) Bihar köylerindeki yaşamı ve toplumsal sorunları işledi.

RENYUM a. (fr. *rhénium*; lat. *rhenium*, *Rhenus*, Ren nehrinin adından). Yoğunluğu 21 olan beyaz, parlak metal. (Simgesi Re olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Renyumu 1925'te W. ve İ. Noddack X-ışınları tayfı yardımıyla kolumbit cevheri içinde buldu. Atom numarası 75, atom kütlesi Re=186,2 olan renyum, 3 180 °C'a doğru ergir. Dövülebilen ve haddelenebilen bir metaldir. Yüksek bir özgül direnci ve özellikle yüksek bir elektron yayım gücü vardır. Kimyasal bakımdan manganezle kimi benzerlikler gösterir, ama yalnız molibdenitte (MoS_2) önemli oranda bulunur. 250 °C'a doğru yükseltgenir, halojenlerle bileşir; sülfürik asit ve nitrik asitten etkilenir. Oksitleri arasında en önemlileri renik asit anhidriti, yani renyum trioksit ($Re\,O_3$) ile perrenik asit anhidriti olan renyum heptaoksittir (Re_2O_7); bu oksitlere denk düşen tuzları, sırasıyla renatlar ile perranatlardır. Renyumun kullanım alanları genişlerken üretimi de önemli ölçüde artmıştır. Ergime sıcaklığının çok yüksek olması ve dikkat çekici mekanik, elektriksel özellikler taşımasından dolayı ateşe dayanıklı alaşımların hazırlanmasında değerli bir metal niteliği kazanmıştır. Tungstenle alaşım halinde yüksek sıcaklıklarda kullanılan ısıl çiftlerin yapımında işe yarar. Arı tungstenden daha sünek olan bu alaşım, darbeye karşı dayanıklı filamentlerin (akkor lambalar, elektron tüpleri) yapımında kullanılır. Renyum ayrıca katalizör zehirlerine karşı dirençli olması ve çok seçici bir niteliğinin bulunması nedeniyle katalizör olarak platine yeğlenir. Genellikle bakır metalürjisinin bir yanürünü olan molibdenitten özütlenir.

RENZ (Ernst Jakob), alman sirk sanatçısı ve yöneticisi (Böckingen, Heilbronn yakınında, 1815 - Berlin 1892). Sahnede yaptığı gösterişli pantomimlerle dikkati çekti ve geçen yüzyılın sonlarında, Berlin'de, dünyanın en lüks sirklerinden birini açarak ününün doruğuna ulaştı. Hamburg, Breslau ve Viyana'da gösteri oyunları sergileyen diğer kuruluşları da yönetti. 250 kadar atla gerçekleştirdiği numaraları Avrupa'nın en görkemlisiydi.

REOANSEFALOGRAFİ a. (fr. *rhéoencéphalographie*). Nörobiyol. Beyne giden kanı ölçmeye yarayan teknik. Kafa derisi üzerine yerleştirilmiş iki elektrot arasındaki empedans değişikliklerinin (bu parametre nabızla değişir) kaydına dayanır.

REOBAZ a. (fr. *rhéobase*). Nörobiyol. Bir sinir lifini uyarmak için anında devreye giren bir doğru elektrik akımının sahip olması gereken en düşük şiddet değeri. (Bu değer bir sinir için sabit değildir, çünkü akımın yalnız bir kısmı fiilen sinir zarını geçer ve bu fiili sabit değer ile reobaz arasındaki fark uyarıcı aracın niteliğine bağlıdır.)

REOCİN, İspanya'da kent, Castilla Leon'da (Santander ili); 7 000 nüf. Kurşun ve demir pirit madenleri.

REOGRAF a. (fr *rhéographe*). Elekt. Bir elektrik akımının yeğinlik değişimlerini grafik olarak kaydetmede eskiden kullanılan alet. (Abraham reografı, devingen donanımın eylemsizliği ve sönümlenmesi elektrik devreleriyle denkleştirilen bir tür salınımçizerdir.)

REOGRAFİK sıf. (fr. *rhéographique*). *Reografik tank*, Laplace denklemini çözmeye, yani içine daldırılan bir iletkenler sisteminin potansiyel dağılımını deneysel olarak belirlemeye olanak veren bir elektrolitle dolu havuz.

REOLOJİ a. (fr. *rhéologie*). Gereçlerin, belli bir andaki gerilimlerini biçim değiştirmelerine bağlayan gereç davranış yasaları bilimi.

—ANSİKL. Çeşitli davranış türleri ayırt edilir: *esnek* (cisim, etkiyen kuvvet ortadan kalkınca, hemen başlangıç biçimini alır; tersinir bir davranış sözkonusudur); *plastik* (etkiyen kuvvet ortadan kalksa da, kalıcı, artık bir biçim değiştirme sözkonusudur); *elastoplastik* (gerilmeler, belli bir eşiğin altında kaldığı sürece, davranış esnekliğini korur; bu eşiğe ulaşıldığında, davranış plastik hale gelir); *akışmaz* (biçim değiştirmeler, zaman içinde, gerilmelere bağlı bir hızla gelişir); *akışmaz esnek* (cisim, etkiyen kuvvetin ortadan kalkmasından sonra, belli bir gecikmeyle, başlangıç biçimini alır; biçim değiştirmeler doğrusal olarak gerilmelere bağlıysa, bu davranışın doğrusal ya da Boltzmann davranışı olduğundan söz edilir). Doğrusal akışmaz esnek bir davranışı göstermek için, çeşitli mekanik modellerden yararlanılır. Bu modeller genellikle bir yaylar ve amortisörler bileşiminden oluşur. İki temel model vardır: paralel yerleştirilmiş bir yay ve bir amortisörden oluşan ve akma olayını gösteren Kelvin-Voigt modeli ve seri bağlı bir yay ve bir amortisörden oluşan ve gevşeme olayını gösteren Maxwell modeli.

REORGANİZASYON a. (fr. *réorganisation*). Bir kurumu, bir kuruluşu yeniden düzenleme; bir kuruma, bir kuruluşa yeni bir düzen verme, yeniden örgütleme.

REOSTA a. (fr. *rhéostat*). Elektrotekn. **1.** Değişken direnç olarak kullanılan ve direnci bağlantıları sökülmeden ayarlanabilen aygıt. **—2.** *Ayarlama reostası*, elektriksel (örneğin gerilim) ya da mekanik (örneğin hız) bir büyüklüğü belli sınırlar arasında ayarlamaya yarayan reosta. ‖ *Kayma reostası*, asenkron bir motorun hız ayarlama reostası. ‖ *Potansiyometrik reosta*, bağlantıları sökmeden, giriş uçlarındaki gerilimin değerini çıkış uçlarına değiştirerek veren potansiyometrik direnç. ‖ *Rotor reostası*, rotoru bobinli asenkron bir makinenin rotor sargılarına bağlı reosta. ‖ *Uyarma reostası*, bir makinenin uyarma akımını ayarlamaya yarayan reosta. ‖ *Yol verme reostası*, yol verme sırasında, bir motorun çektiği akımı sınırlamaya yarayan ve normal çalışmada devre dışı bırakılan reosta. ‖ *Yük reostası*, örneğin, üreteçlerin yüklenme deneylerinde enerjiyi tüketen reosta.
—ANSİKL. Reostalar elle ya da otomatik olarak kumanda edilebilir. Bu son durumda dirençlerin yerine kontaktörler kullanılır; bunların açılıp kapanmasına rölelerle kumanda edilir. Dirençler metal (alman gümüşü, çelik, özel dökme demir) ya da sıvı olabilir. Yol verme reostaları kalkışta ve her yol verme aşamasında akımı sınırlayabilecek biçimde hesaplanmalıdır. Anma akımı değerinin, genellikle bir buçuk katı olarak kabul edilen yol verme akımı, kaldırma aygıtlarının motorlarında, mükemmel bir yol verme kuvvet çifti elde etmek amacıyla, anma akımı değerinin iki buçuk katı kadar olabilir.

REOSTATİK sıf. (fr. *rhéostatique*). Elektrotekn. Reostaya ilişkin.
—Dy. *Reostatik frenleme*, elektrikli cerde kullanılan frenleme sistemi; bu sistemde, cer motorları üreteç olarak çalışır ve tekerleklerden iletilen mekanik enerjiyi dirençlerde ısı biçiminde dağılan elektrik enerjisine dönüştürür. (Reostatik frenleme, güçlü ancak kademeli bir frenleme sağlar ve fren pabuçlarının aşınmasını azaltır.)

REOTROPİZM a. (fr. *rhéotropisme*). Etol. AKINTIYÖNELİM'in eşanlamlısı.

REP ya da **REB** a. (ar. *reb*ᶜ). Ed. Aruz vezninde fâilâtün (—·——) cüzünden feûl (·—) cüzünü meydana getirmek.

REPACİ (Leonida), italyan yazar (Palmi, Reggio di Calabria, 1898 - Viareggio 1985). Edebiyat çalışmaları, toplumsal sorunlara duyduğu ilginin yansıdığı bir şiir kitabıyla (*Poemi della solitudine*, 1920) ve bir romanla (*L'Ultimo cireneo*, 1923) başladı. En önemli yapıtı, doğum yeri Calabria'nın toplumsal çelişkilerini işleyen büyük bir dizidir (*Storia dei fratelli Rupe*, 1958). Ayrıca, romanlar (*La Terra puo finire*, 1973), edebiyat ve siyaset üzerine denemeler ve tiyatro oyunları yazdı.

REPARTİMİENTO a. (isp. sözc.). ENCOMİENDA'nın eşanlamlısı.

REPENTİGNY, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal yerleşme alanının K.-D.'sunda, Saint Lawrence'in kıyısında (sol kıyıdan); 34 000 nüf.

REPERTUVAR a. (fr. *répertoire*). Belgl. Dizelgesi çıkarılan belgelerin yerini belirtmemesine karşılık, çoğu kez "belge listesi" ve "katalog" yerine kullanılan terim.
—Koregr. Bir tiyatronun ya da bir bale kumpanyasının programına alınabileceği düşünülen koregrafik yapıtların tümü. ‖ Bir koregrafi sanatçısı tarafından yorumlanan tanınmış balelerin tümü. ‖ Büyük klasik ve romantik balelerin tümü.
—Müz. Bir çalgı, bir ses cinsi için ya da bir türde yazılmış yapıtların tümü.
—Tiyat. Bir tiyatronun belli bir süre içerisinde sahneye koyacağı oyunların listesi.

REPİN (İlya Yefimoviç), rus ressam (Çuguyev, Harkov ili, 1844 - Kuokkala, bugün Repino, Karelya, 1930). Gezginler (peredvijniki) grubunun üyesiydi; 1870'te *Volga yedekçileri* (Rus müzesi, Leningrad) adlı tablosuyla ün kazandı. Yedekçiler, zinciri çeken rus halkının bir simgesi olarak görüldü. Tarihsel tablolarla şöhretini pekiştirdi: *Oğlunun ölüsünü seyreden Korkunç İvan* (1885, Tretyakov galerisi, Moskova); *Zaporog Kazakları* (1878-1891, Leningrad). Çok sayıda portre gerçekleştirdi: *Musorgskiy, Tolstoy* vb. Güçlü resim yeteneği sayesinde, natüralizmin sıradanlığından sıyrılmasını bildi.

REPLİK a. (fr. *réplique*). **1.** Tiyatroda, karşılıklı konuşma sırasında, bir oyuncunun, rol arkadaşının sorularına ya da sözlerine verdiği karşılık. **—2.** Bu karşılıktan oluşan metnin son sözcüğü, son cümlesi. **—3.** *Replik vermek*, rol arkadaşına, bir sözcük ya da cümle ile konuşma sırasının geldiğini ya da unuttuğu metni anımsatmak.
—Huk. Davalı'nın cevaplarına karşı davacı'nın verdiği dilekçe, cevaba cevap dilekçesi. (Davalı da bu dilekçeye karşı "düplik" adı verilen bir dilekçe verebilir; böylelikle de yargılamanın karşılıklı dilekçe verme aşaması sona erer ve dilekçelerde belirtilen olayların incelenmesine geçilir.)

REPLİKA a. Metalogr. *Çıkartma replika*, kısmen çözünmüş bir alaşımın mikroskobik parçacıkları içeren organik ya da anorganik malzemeden elde edilen çok ince film. (Çıkartma replika, alaşım parçacıklarının yerinde incelenmesini, sayılmasını ve mikroçözümlemelerinin yapılmasını sağlayan bir katmandır.)
—Metalürj. *Mikrografik replika*, bir kırılma yüzeyi ya da parlatılarak dağlanmış bir yüzeydeki kabarıklıkların çok ince bir vernik ya da başka malzemelerle elde edilen izi. (Bu iz daha sonra bir elektron mikroskopu ya da optik bir mikroskop altında incelenir; böylece yüzeyin tahribatsız bir incelenmesi yapılır.

REPLİKASYON a. (fr. *réplication*). "Matriks" denilen ana moleküllerin kopya edilmesi sonucu genetik bilgi taşıyan yeni DNA ya da RNA moleküllerinin üretilmesi. (Bu yeni moleküller, ana moleküllerle özdeş değil, onların tamamlayıcısıdır. Küçük bir DNA parçasından tek zincirli [monokatener] bir habeıci RNA molekülünün bireşimi ya da DNA molekülünün eşlenmesi birer replikasyon örneğidir [bu sırada her zincir replikasyon ile tamamlayıcı bir DNA zinciri üretilir].)

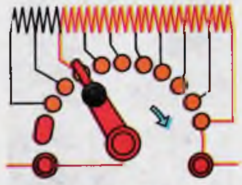
REPLİKAZ a. (fr. *réplicase*). Biyokim. ve Genet. DNA ve RNA'nın hem in vitro, hem in vivo olarak eşlenmesini (replikasyon) katalizleyen enzim. (DNA polimeraz ve RNA polimeraz böyle birer enzimdir.)

REPLİKON a. (fr. *réplicon*). Genet. Kendi denetimi altında özerk bir birim halinde kendini eşleyebilen nükleik asit bölütü (bakteri kromozomu, virüs genomu, plazmit, kromozom bölütü). [Replikon, replikasyonun sırayla bölütün tamamını katetmeye başladığı, *eşlenme bölgesi* adı verilen bir başlatıcı bölge içerir. Bakteri kromozomu tek bir replikon gibi davranır. Ökaryot hücrelerin kromozomlarında bunlardan çok sayıda bulunur.]

REPNİN (Nikolay Vasiliyeviç, *prens*), rus diplomat ve feldmareşal (1734 - Moskova 1801). Polonya'da büyükelçilik yaparken çariçe Yekaterina'nın istediği gibi bir Diyet meclisi seçilmesini sağladı (1767). 1768-1774 Türk-Rus savaşı'nda İsmail kalesini ele geçirdi (1770); Küçükkaynarca antlaşması görüşmelerine (1774) katıldı. Smolensk bölgesi genel valisi atandı (1778-1791). 1787-1791 Türk-Rus savaşı'nda serdarıekrem Yusuf Paşa komutasında İsmail'i ele geçirmek üzere gelen 5 000 kişilik orduyu yendi. Maçin muharebesinde osmanlı kuvvetlerini çekilmeye zorladı. Yusuf Paşa ateşkes istedi (temmuz 1791). Repnin, barış için, Küçükkaynarca antlaşması'yla ondan sonraki anlaşmaların geçerli olması, Eflak ve Boğdan'ın koşullu olarak osmanlı devletine geri verilmesi, Dniestr ırmağının sınır olması koşullarını ileri sürdü. Bu savaş sırasında baş-



yol verme reostası



bir yol verme reostasının çalışma ilkesi



doğrusal reosta



halka biçimli reosta

Tass



İlya Yefimoviç **Repin**
Kursk yöresinde dinsel geçit (1880-1883)
Tretyakov galerisi, Moskova

komutan Potemkin'in yerine geçti. 1796' da feldmareşalliğe yükseldi.

REPOR a. (fr. *report*'dan). Bors. **1.** Kıymetler borsasında, vadeli bir alım satım işleminin tasfiyesi sırasında, spekülasyon süresini daha sonraki bir tasfiye tarihine kadar uzatmak amacıyla yapılan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sözkonusu uzatmayı gerçekleştirebilmek için spekülatörün gerek duyduğu parayı sağlayan sermaye sahibine ödenen ücret. **—3.** Döviz piyasasında, vadeli kur peşin kurdan daha yüksek olduğu zaman, bu iki kur arasındaki fark. (Karşt. DEPOR.)

—ANSİKL. Spekülatör, bir borsa işleminin sonuçlandırılmasını daha ileri bir tarihe bırakmak istediği zaman, repor işlemine başvurur. Kurların yükseleceğini düşünerek işlem yapan alıcı, menkul kıymetleri ya da malı hemen teslim almak ister, ama o zaman bunların bedelini de hemen ödemesi gerekir. Bu durumda -eğer elinde yeterli para yoksa- ödünç para veren bir kişiye başvurur, ama borçlanmasını karmaşık bir işlem arkasında gizler: menkul kıymetlerini o kişiye peşin fiyatına satar ve vadeli fiyat üzerinden yeniden satın alır. "Repor" için gerekli paranın faiz oranı doğrudan doğruya piyasada bu iş için bulunabilen sermayenin miktarına bağlıdır.

REPRİNT a. (ing. *reprint*). Bir kitabın, derginin ya da gravürün çeşitli mekanik yöntemler ya da fotoğrafçılık teknikleriyle (ofset) tıpkıbasım olarak yeniden basılması. (Bu yöntem, yayımcının basım hakkı elinde bulunan, tükenmiş bir yapıtı ya da telif hakları yasası dışında kalan bir yapıtı yeniden basımında kullanılabilir.)

REPTANTİA a. Zool. YÜRÜYENONAYAKLILAR alttakımının bilimsel adı.

REPTİLİA a. Zool. SÜRÜNGENLER sınıfının bilimsel adı.

Republica *(De)* → CUMHURİYET ÜSTÜNE.

REPUBLİCAN RİVER, ABD'de ırmak, sol kıyısından kavuştuğu Kansas'ın kolu; 679 km. Hidroelektrik tesisler.

REPUDİUM a. Rom. huk. Nişanlılardan ya da evlilerden birinin veya bunların velayeti altındaki kişinin kullanabildiği, nişanlılığı ya da evliliği bozma hakkı. İlk yüzyıllarda kadının repudium hakkı yoktu. Hıristiyan imparatorlar repudiumun meşru sayıldığı durumları saptadılar ve haksız repudiumları cezalandırdılar.

REQUESENS Y ZÚÑIGA (Luis DE), ispanyol vali (Barcelona 1528 - Brüksel 1576). Roma'da büyükelçiyken (1561) Pius V'i Türkler'e karşı bir birlik kurmaya teşvik etti. Don Juan'ın tümgenerali olarak Moriskolar'a karşı ve İnebahtı'da (1571) ona yardımcılık etti. Milano valisi oldu (1571). Hollanda'da Alba dükünün yerini aldı (1573); geniş kapsamlı bir af çıkardı, Karışıklıklar konseyi'ni kaldırdı ve Sessiz Willem I ile görüşmeye çalıştı. Pahalıya mal olan Anvers garnizonu ayaklanması, Leiden'i ele geçirmesini engelledi (ekim 1574), ama Nijmegen yakınında Nassau kardeşlere karşı Mook zaferini kazandı.

Arxiu Mas



Luis de Requesens y Zúñiga
XVI. yy.'da yapılmış bir resimden ayrıntı
Santo Mauro kol., Madrid

Bernard Réquichot
Épisode de la guerre des nerfs
resim (1957)
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

M. N. A. M., C. N. A. C. G.-Pompidou



REQUETÉ a. (fr sözc.). Tar. **1.** İspanya' da, XIX. yy.'da, carlista birliklerinde gönüllü savaşçı. **—2.** İspanyol iç savaşı'nda, carlista hareketi tarafından, özelikle bask illerinde silah altına alınan ve Franco'nun safında savaşan birliklere katılan asker.

REQUİARİO (öl. Porto yakınında 456), süev kralı (448-456). Requila'nın oğlu. Zaragoza'yı aldı, vizigot kralı Theodorich I'in kızıyla evlendi (449), daha sonra Theodorich II ile savaştı ve onu yenerek öldürttü.

RÉQUİCHOT (Bernard), fransız ressam (Asnières-sur-Vègre, Sarthe, 1929 - Paris 1961). Önceleri J. Villon'un etkisinde kaldı; 1955-56'dan başlayarak sayıca az, ancak yoğun nitelikli ve özgün yapıtlar ortaya koydu: sarmallara dayanan ve bitkileri, içorganları çağrıştıran biçimlerin yer aldığı desenler (polistiren halkalı heykellerde ve kâğıt üzerine "sahte yazılar"da da aynı biçimlere raslanır); "kutsal emanet mahfazaları" (kalın bir boya tabakasıyla kaplı çeşitli nesneler içeren kutular [*la Maison du manège endormi*, 1958-59, özel kol.]); dergilerden kesilerek bir araya getirilmiş "seçilmiş kâğıtlar" kolajları (*Vibroskomenopatof*, 1960, Fonds national d'art contemporain, Paris); üzerine boya sıçratılmış, "biçim verilmiş" ve asılı tuvaller (*Portre*, 1961, *ay. y.*). Yazıları 1973'te yayımlandı.

REQUİEM a. (lat. sözc.; "huzur" anlamına gelen *requies*'ten). **1.** Katolik kilise' nin ölüler duası; bir ölü için missa. (Requiem'in metni Ezra'nın IV. kitabı'ndan alınmıştır.) **—2.** Bu metin üzerine bestelenen müzik.

—ANSİKL. Besteciler, ölüler duası metinlerinin bir bölümünü ya da tümünü bestelemişlerdir. Rönesans döneminde, Ockeghem, Févin, Morales, Guerrero, Lassus, Victoria, Palestrina ve Du Caurroy gibi besteciler birer başyapıt olan çoksesli dualar bestelediler. Barok dönemde, çoğu sipariş üzerine bestelenen requiemlerin sayısı arttı. Bunlar, ilkin sürekli baslı, daha sonra da konsertan eşlikli olarak, kantat, oratoryo ya da büyük motet üslubunda yapıtlardı (E. Moulinié, Cavalli, Bassani, Durante, Gilles ve Campra). Lully, requiem metninin yalnız *Dies irae* bölümünü besteledi. Haydn, Mozart (Mozart'ın *Requiem*'ini Süssmayr tamamladı), Gossec ve Cherubini'nin yapıtlarında dramatik duygu yoğunlaştı ve füglü üslup egemen oldu. XIX. yy.'da orkestranın eklenmesiyle, Berlioz (*Büyük ölüler missası*'ndaki *Tuba mirum*) ve Verdi'nin yapıtlarında, metinler renkli, hatta teatral bir anlatım olanağı kazandı. Liszt, Saint-Saëns ve Dvořák'ın yapıtlarından uzaklaşan Fauré, huzur temasına ağırlık vererek ve *Dies irae*'yi kaldırarak, gregorius üslubundaki duayı yeniden canlandıran Duruflé'nin yolunu açtı.

Latin geleneğine bağlı requiem missaları dışında, genellikle protestan ülkelerde, ölüler ayini için ulusal dilde kantat tipi yapıtlar (Schütz'ün *Musikalische Exequien*, Brahms'ın *Bir alman requiemi* ve Britten'in *War Requiem* adlı yapıtları gibi) ve kimi topluluklara (masonlar) özgü ya da ölüm yıldönümleri için cenaze müzikleri de yazılır oldu.

REQUİENİA a. Rüdistler öbeğinden ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Kavkısı kalındır; sol çeneti sarmal biçimli; sağ çeneti kapakçık biçimindedir. Kretase devri topraklarında birçok fosiline rastlanır.)

REQUİLA (öl. Merida 448), Süevler'in kralı (441-448). İspanya'da Süev krallığı'nı kuran Hermerich'in oğlu. Vizigotlar ve Romalılar ile savaştı. İulia Romula'yı (bugün Sevilla) başkenti yaptı. Katolikliği benimseyen ilk süev kralı oldu.

RERECORDİNG a. (ing. *rerecording*). Kayıt tekniklerinden yararlanarak, bir şarkıcının ya da çalgının sesini, iki kere, üç kere çoğaltma işlemi.

RERİC. Tar. coğ. Obodritler'in limanı, Baltık denizi kıyısında, Ortaçağ'ın başlarında en parlak dönemini yaşadı. Günümüzde *Rerik* (Mecklemburg).

Rerum rusticarum libri III. İ.Ö. 37 yılına doğru Varro tarafından yazılmış olan üç ciltlik tarım kitabı. Tarla tarımını, büyükbaş ve küçükbaş hayvan yetiştirmeyi ele alan Varro bu yapıtında kırsal yaşamın tablosunu sıcaklıkla ve duyarlıkla çizmek için karşılıklı konuşma biçimini seçmiştir. Özellikle Roma aristokrasisinin lüks malikânelerini bu açıdan dile getirmekle çiftlikli italyan villaları hakkında zengin belgeler bırakmıştır.

RES a. (ar. *re's*). *Esk.* **1.** Baş, kafa. **—2.** Başkan, reis. **—3.** Başlangıç. **—4.** Tepe, uç, uç nokta. **—5.** Koyun, keçi türünden küçükbaş hayvan. **—6.** *Res-i cebel*, bir dağın en yüksek noktası, tepesi. || *Res-i kâr* → RESİKÂR. || *Res-ül-hikmet-i mahafetullah*, *res-ül-hikmet-i muhabbet-ullah*, Tanrı korkusu ya da Tanrı sevgisi. || *Res -ül-mal* → RESÜLMAL.

—Esk. anat. Baş.

—Esk. bot. Bitkilerin kökten en uzak olan kısmı.

—Esk. coğ. Kıyıda belirgin çıkıntı, burun.

—Esk. mat. TEPE ve KÖŞE'nin eşanlamlısı. || *Res-i mahrut*, koni, piramidin tepesi.

RES sıf. (fars. *residen*'den *res*). *Esk.* "Getiren, eriştiren" anlamlarıyla bileşikler yapar: *dest-res* (→ DEST), *feryad-res* (feryada yetişen), *meded-res* (imdada koşan), *müjde-res* (müjde getiren, müjdeci), *nev -res* (→ NEVRES.)

RES a. (ar. *ress*). **1.** Hastalığın bedene yerleşmesi. **—2.** Bir haberin insanlar arasında yayılması. **—3.** İçi taşla örülü kuyu. **—4.** Bir şeyin başlangıcı.

—Ed. Divan şiirinde uyakta tesis* adıyla anılan eliften önceki sessiz harfin harekesi. (Sessiz harfi elif izlediği için hareke yalnızca fetha olur. Örn.: *"Marifet iltifata tabidir / Müşterisiz meta zayidir"*. Burada uyağı oluşturan sözcükler arap harfleriyle şöyle yazılır: "te-elif-be-ayın", "dat-elif -ye-ayın". "Elif" tesistir. Ondan önceki "te"yi *"ta"*, "dat"ı *"za"* şeklinde okutan hareke [fetha] ise "res"tir.)

RESA sıf. (fars. *residen*'den *resâ*). *Esk.* "Yetiştiren", "yetişen", "ulaşan" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *müjde-resa* (müjdeci, müjde getiren, müjde veren), *na-resa* (ulaşmaz, yetişmez), vb.

RESAFE → RUSAFE.

RESAİL çoğl. a. (ar. *risale*'nin çoğl. *resa'il*). *Esk.* **1.** Küçük kitaplar, broşürler. **—2.** Mektuplar.

RESALET → RİSALET.

RESAN sıf. (fars. *residen*'den *resān*). *Esk.* "Yetiştiren", "ulaştıran", "yetişen" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *müjde -resan* (müjdeci, müjde getiren), *şeref -resan* (şerefe nail olan, şerefe erişen), vb.

RESAN HANIM, padişah Murat V'in ikbali (öl. İstanbul 1910). Tahttan indirildikten (1876) sonra, padişah ile evlendi ve Murat V hapisteyken ikiz kızları Aliye ile Fatma sultanları doğurdu. Mezarı, Eyüp'te kaptanıderya Mehmet Ali Paşa'nın türbesindedir.

RESANENDE sıf. (fars. *residen*'den *resānende*). *Esk.* Getirici, ulaştırıcı.

RESANET → RASANET.

RESANETLİ → RASANETLİ.

RESASET a. (ar. *resaset*). *Esk.* Eskilik, köhnemişlik, yıpranmışlık.

RESATİK çoğl. a. (fars. *rusta*'dan ar. *rūstāk*'ın çoğl. *resātīk*). *Esk.* Köyler.

RESCHENPASS ya da **RESCHEN-SCHEİDECK geçidi** → RESİA geçidi.

RESCHER (Nicholas), alman kökenli amerikalı filozof (Hagen 1928), Pittsburgh Üniversitesi'nde profesör, *American Philosophical Quarterly* dergisinin kurucusu, Leibniz ve arap felsefesi uzmanı. İdealist esinli bir felsefeyi savunan birçok yapıt yazdı: *Temporal Modalities in Arabic Logic* (Arap mantığında zaman kiplikleri) 1966; *The Logic of Commands* (Hükümler mantığı), 1966; *The Philosophy of Leibniz* (Leibniz'in felsefesi), 1967; *Topics in Philosophical Logic* (Felsefi mantıkta topikler), 1968; *Essays in Philosophical Analysis* (Felsefi çözümleme denemeleri), 1969; *Conceptual İdealism* (Kavramsal idealizm), 1973; *Methodological Pragmatism* (Yöntemsel pragmacılık), 1977; *İnduction* (Tümevarım), 1980.

RESCRİPTUM a. (lat. sözc.). Rom. huk. Roma imparatorunun, hukuk konusunda yüksek görevlilere ya da özel kişilere verdiği cevap. (Rescriptium, II. yy.'da hukuk kuralı değerini kazandı.)

RESEDACEAE a. Bot. MUHABBETÇİÇEĞİLLER familyasının bilimsel adı.

RESEKANT sıf. (fr. *reséquent*'dan). Jeomorfol. Bir kıyıya göre eğik olarak yönelmiş ve alnı önce konsekant, sonra da obsekant olarak kat eden bir ırmak için kullanılır.

RESEKSİYON a. (fr. *résection*'dan). Cerr. **1.** Bir organın bir bölümünü, sağlam kısımları korumak ve gerektiğinde devamlılığını sağlamak koşuluyla, çıkarmayı amaçlayan cerrahi müdahale. **—2.** *Eklem reseksiyonu*, bir eklemin kıkırdak yüzeylerini çıkarıp ankiloz yaratmak amacıyla sonradan sabitleştirmek için yapılan müdahale. ‖ *Endoskopla reseksiyon*, idrar yolları cerrahisinde gerçekleştirilen müdahale. Üretra yolu ile sokulan bir aygıt (resektör) ile yapılır ve idrar torbası urlarını, prostat kanser ya da adenomunu çıkarmak, idrar torbası boynundaki bir hipertrofinin neden olduğu arka üretra engelini ortadan kaldırmak amacıyla yüksek frekanslı akım kullanılarak yapılır.
—Dişç. cerr. *Kök ucu reseksiyonu*, diş kökü ucunun etrafında yer almış ur (kistler) ya da enfeksiyon (kemik iltihap odakları) lezyonlarının kürtajını sağlamak için diş kökü ucunu çıkarma ameliyatı.

RESEKTÖR a. (fr. *résecteur*). Cerr. İdrar yolları cerrahisinde, endoskopla reseksiyon yapmaya yarayan aygıt.
—ANSİKL. Resektör, idrar torbası ile üretrayı görmeye yarayan bir mercek sistemine sahiptir. Bir elektrik ampulü ile aydınlanır, idrar torbasını doldurup boşaltmaya yarayan bir kanal sistemini ve elektrik akımının geçtiği bir madensel halkayı kapsar. İdrar torbası boynundan ya da prostattan yontarak yonga çıkarmaya yarar.

RES EL-HAYMA → RES ÜL-HAYMA.

RESEN be. (ar. *re's*'ten *re'sen*). *Esk.* **1.** Kendi başına, bağımsız olarak, kendiliğinden. **—2.** Bağımsız olarak, kimseye bağlı olmadan.
—Esk. mat. *Resen mukabil zaviyeler*, ters açılar.
—Huk. *Resen alınan karar*, hiçbir isteğe bağlı olmaksızın, yetkili bir organın kendiliğinden aldığı karar. (İdare organları, resen aldıkları kararlarla kimi yükümlülükler koyabilirler. Yargı organları davacı ya da davalının isteğine bağlı olmaksızın resen karar alabilirler. Örneğin tarafların isteklerine bağlı olmaksızın tanık dinleyebilir, bilirkişi incelemesi yaptırabilirler.)

RESEN a. (fars. *resen*). *Esk.* **1.** Halat, ip, sicim. **—2.** *Resen-baz*, ip cambazı. ‖ *Resen-bend*, halatla ya da iple bağlı.

RESENDE (Garcia DE), portekizli yazar (Evora 1470 - öl. 1536). João II ve Manuel I'in özel sekreteriydi, 300 kadar portekizli ya da ispanyol şairin yapıtlarını bir araya getiren *Cancioneiro Geral*'i (1516) hazırlamakla görevlendirildi. Tarihçi olarak ise *Crónica de D. João II*'yi (*D. João'nun kroniği*) [1545] yazdı.

RESENDE (Antônio Carlos), brezilyalı yazar (Cachoeria, Rio Grande do Sul, 1929). Oldukça ileri yaşlarda biçim arayışlarıyla dikkati çeken öyküler (*Magra, Não muito, Pernas sólidas, Morena*, 1978; *O Rapaz que só transpirava do lado direito*, 1979) yayımladı.

RESEPSİYON a. (fr. *réception*). **1.** Davetlileri ağırlamak için düzenlenen ve belli törensellikler de içeren toplantı; kabul: *Bir resepsiyona davetli olmak. Elçiliğin resepsiyon salonu.* **—2.** Otel, motel, vb. yerlerde müşterileri kabul etmek, isteklerine karşılık vermekle görevli büro ve burada görevli kimselerin tümü: *Bunu resepsiyona sorun. Resapsiyona başvurmak.*

RESESİF sıf. (fr. *récessif*). Biyol. ÇEKİNİK'in eşanlamlısı.

RESESSUS a. (lat. *recessus*, geri çekilme'den). Anat. Normal olarak girinti şeklinde olan çeşitli organlara ya da organ bölümlerine verilen ad (örneğin beyindeki üçüncü karıncığın resessusları).

res gestae, *gerçekleştirilmiş işler* anlamına gelen ve Augustus'un saltanat döneminde gerçekleştirdiği işlerin bizzat kendisi tarafından kısa anlatımını belirten latince sözcükler. Öldükten sonra, bir sureti Roma'da kazılarak kaydedildi. Bu metnin kopyaları eyaletlere gönderildi; metin, Roma tapınağı'yla Ankyra'daki Augustus tapınağı'ndaki kopyası sayesinde bugüne ulaştı.

RESİA geçidi, alm. **Reschenpass** ya da **Reschenscheideck,** Alpler'in İtalya' daki bölümünde geçit, Adige'nin doğduğu yerde, 1 510 yükseltide; bu ırmağı Inn' den ayırır ve val Venosta'dan (Adige'nin yukarı vadisi) Engadin'e giden yol buradan geçer. Geçidin eteğinde bulunan *Resia gölü* elektrik üretimi için hazne görevi yapar.

RESİD a. (fars. *resid*). *Esk.* Resmi bir yazının yerine ulaştığını bildiren "geldi" işareti.
—Mal. Eskiden, bir işlemin tamamlandığı, bir alacağın tahsil edildiği ya da bir açık artırmanın sona erdiği vb. durumlarda kullanılan terim. ‖ *Resid tahvili*, maliyece bir paranın tahsil edildiğine ilişkin olarak düzenlenen belge; tahsil müzekkeresi.

RESİDE sıf. (fars. *residen*'den *reside*). *Esk.* **1.** Yetişmiş, ulaşmış. **—2.** Olgunlaşmış, olgunluğa erişmiş, büyümüş: *Nev -reside* (yeni yetişmiş, henüz olgunlaşmış). **—3.** Genç. **—4.** *Reside-i hitam*, sonuca erişmiş, sonuna gelmiş, bitmiş.

Residenz Verlag, 1956'da Avusturya' nın Salzburg kentinde kurulan yayınevi. Daha çok edebiyatla ilgili yapıtlar veren kuruluş, Th. Bernhard, A. Brandstetter, P. Handke, P. Rosei vb., gibi yazarların yapıtlarını, ayrıca müzik ve sanatla ilgili kitaplar yayımlamaktadır.

RESİF a. (isp. *arrecife;* ar. *er-resif*, bent, yol'dan). **1.** Genellikle kıyıların yakınında, hemen hemen su düzeyinde bulunan kaya ya da kaya öbeği. **—2.** *Mercan resifi* ya da *kayalığı*, mercanların oluşturduğu, hemen hemen su düzeyinde sıralanan kayalar dizisi. ‖ *Resif yamacı* ya da *mercan kayalığı yamacı*, bir mercan kayalığının su altında kalan bölümü. (Canlı kırıntılardan oluşan çökellerle kaplı olan bu kayalıkların üstünde, yer yer resif kütleleri vb. oluşumlar bulunur.

RESİKÂR a. (ar. *re's* ve fars. *kar*'dan *res -i kār*). *Esk.* İktidar mevkii.

RESİL a. (ar. *resil*). *Esk.* Elçi, ulak, kurye.

RESİM, -smi a. (ar. *resm*). **1.** Boyaların, özel olarak hazırlanmış bir yüzey üzerine genellikle bir fırçayla sürülmesiyle, var olan ya da tasarlanan bir nesneyi yansıtma çalışması (tablo, fresk vb.). [Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.] **—2.** Bu biçimleri çizme, boyama, sanat ve tekniği: *Resim sanatı. Resim öğretmeni. Resim dersi.* **—3.** Fotoğraf: *Başucunda babasının resmi asılıydı.* **—4.** Bir kitapta, bir süreli yayında metinlere ek olarak konmuş belgesel, açıklayıcı ya da sanat değeri olan resim, fotoğraf, röprodüksiyon, çizimlerin vb. tümü: *Beş binden fazla resim içeren sözlük. Çok sayıda siyah-beyaz ve renkli resim içeren ansiklopedi. Yirminci sayfadaki resme bakınız.* **—5.** Bir ressamın, bir ülkenin, bir dönemin resim sanatı ya da resimlerinin tümü: *Goya'nın resmi üzerine bir kitap. Fransız resmi. Rönesans resmi.* **—6.** *Resim almak*, sözkonusu bir şeyse, resmini yapmak ya da çekmek. ‖ *Resim çekmek, çıkarmak*, bir şeyin ya da kimsenin görüntüsünü, biçimini fotoğraf makinesiyle kâğıt üzerine geçirmek. ‖ *Resim gibi*, çok güzel, kusursuz: *Resim gibi yüzü var.* ‖ *... nin resmidir*, "bir şeyin olacağı kesinlikle bellidir" anlamında kullanılır: *Böyle giderse parasız kalacağımızın resmidir.* ‖ *Resim yapmak*, resim etkinliğini ve resim sanatını uygulamak.
—*Esk.* **1.** Eser, iz, nişan. **—2.** Şekil. **—3.** Plan, taslak. **—4.** *Resm-i müsennem*, profilden çekilmiş resim.
—Fotogram. *Resim ölçeği*, resim üzerindeki bir uzunluğun (*ab*) yeryüzündeki karşılığı gerçek uzunluğa (AB) ya da kamera odak uzaklığının (*f*) yeryüzünden itibaren olan uçuş yüksekliğine (H) oranıdır.

Buna göre: Resim ölçeği $= \frac{ab}{AB} = \frac{f}{H}$

‖ *Resim sürüklenmesi*, havadan fotoğraf alımı sırasında uçağın hareketi nedeniyle, obtüratörün açılıp kapanma süresi içerisinde oluşan görüntü kayması, netsizliği. Özellikle yüksek hızlı jet uçaklarına takılı keşif kameralarında, alçak irtifa uçuşlarında ortaya çıkan bu sorun, kamera sisteminin içerdiği görüntü hareketini giderici mekanizma aracılığı ile tamamen ortadan kaldırılabilmektedir.
—Havc., Haritc. ve Foto. HAVA FOTOĞRAFI*'nın eşanlamlısı.
—Matbaac. Karakterin, baskı sırasında izini kâğıt üzerine bırakan şeklin yer aldığı, kabartma üst bölümü.
—Res. *Resim aleti*, bir resim masası üstüne tespit edilmiş, bir oynar kafa aracılığıyla kendilerine koşut kalarak masa yüzeyinin her noktasına ulaşabilen birbirine dik iki cetvel taşıyan alet. (Bu alet ya bir pantograf sisteminden ya da iki ray arasında hareket eden ve üstünde kafanın kaydığı bir koldan oluşur.) ‖ *Açılmış resim*, bir organın, karmaşık bir nesnenin çizimini anlaşılır kılmak için, birbirlerine göre konumunu değiştirmeden çeşitli parçaları ayrı ayrı gösteren resim.
—Tek. res. Var olan, zihinde tasarlanan ya da proje halindeki nesnelerin, teknik amaçlarla düzlemsel, grafik gösterimi. ‖ *Aletli resim*, cetvel, gönye, pergel vb. yardımıyla gerçekleştirilen resim. ‖ *Grafik resim*, nüansları ya da renk dereceleri bulunmayan, yalnız çizgilerden oluşmuş resim. ‖ *Teknik resim*, nesneleri sanayi üretimi amacıyla canlandıran grafik resim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—TV. *Resim seçici*, reji odasında program akışına uygun olarak yönetmenin verdiği komutlarla uygun resmi çıkışa (kayda ya da yayına) veren kişi. —Yayın akış planına uygun olarak sırası gelen programı çıkışa veren kişi.
—ANSİKL. Güz. sant. Teknik açıdan resim (genellikle üzerine bir astar, özel olarak hazırlanmış bir tabaka çekilmiş olan) bir yüzeyden, çeşitli boyalardan, bağlayıcı ve/ya da sulandırıcı bir maddeden oluşur. İkonografik açıdan, fikir ve simgeden yana zengindir.

Daha tarihöncesi çağlarda (Yontmataş dönemi mağara süslemeleri) özellikle duvarlara yapılan resimlerde sulu yöntemler kullanılır. Antikçağ (Pompei duvar dekorları), Ortaçağ (kilise ve sarayları süsleyen



Scala

İsa'nın yaşamından bir sahne
Barna da Siena'nın
San Gimignano piskoposluk
kurulu salonunda yaptığı
bir freskten (1330'a doğr.) ayrıntı

RESİM SANATI

"Tanrı'nın Nuh'un ailesiyle
yaptığı anlaşma"
Saint-Savin-sur-Gartempe (Vienne)
manastır kilisesi'nin sahın tonozundan
ayrıntı
nemli sıva üzerine tutkal boya
XII. yy. başı

duvar resimleri ve freskler) boyunca ve Rönesans'a kadar, resim yapma usulleri çeşitlendi: tutkal* boya, tempera*, fresk*. Boyaların hazırlanışında çok çeşitli gereçlerden (tutkal, yumurta, balmumu vb.) yararlanıldı. Fransa'daki roman dönemi duvar resimlerinden çoğu, Saint-Savin'de olduğu gibi, bir çeşit tutkal boyayla (ancak ıslak bir sıva üzerine) yapılmıştır. Bazılarında ise mat renklerle (tutkallı) parlak renkler (mumlu) bir arada kullanılmıştır (Berzé-la-Ville capellası); gerçek fresk pek enderdir (Berzé kriptası). Suyla çalışma usulleri, duvar dışında kalan yapıtlara (ağaç pano üzerine tutkal boya ya da tempera) ve elyazması tezhiplerine de (Ortaçağ tezhiplerinde kullanılan guvaş ya da suluboya türleri) uyarlandı.

Batı sanatında, Rönesans tekniklere ve anlayışlara önemli değişiklikler getiren yeni bir çığır açtı: XV.-XVI. yy.'larda, yağlıboya yöntemi ve yüzey olarak tuval kullanımı (aynı zamanda sehpa tablosu) yaygınlaştı; doğrusal perspektif geliştirildi; özellikle bilim alanındaki buluşların yardımıyla, insanın evrenle ilişkisi derin bir değişime uğradı. "Reçeteler"e doğa gözlemleri, incelemeler (nü, anatomi, geometri vb.), zihinsel araştırmalar eklendi. XV. yy.'da ressam, basit bir uygulamacı olarak değil, kendine özgü bir kişiliği olan bir sanatçı olarak görülmeye başlandı.

Lauros-Giraudon



Vasari'nin Van Eyck'in buluşu olduğunu ileri sürdüğü yağlıboya resim daha ince ve daha saydam bir boya elde edebilmek için girişilmiş sayısız araştırmanın sonucuydu; daha zengin ışık çeşitlemelerine olanak sağladı. Böylece, flaman ressamlara özgü (Van Eyck, Van der Weyden, Van der Goes'in panoları) ince boya tabakalarıyla çalışma yöntemiyle (bu yöntemi Bellini ve Leonardo da Vinci de uyguladı), gerecin kullanımında ve resmin duyumsal niteliğini yansıtmada daha yetkin bir düzeye ulaşıldı. XVI. yy.'ın başında tuval kullanımının yaygınlaşmasıyla, Venedik okulunun esnek ve yağlı tekniği olan kalın boya ya da saydam boya tabakalarıyla çalışılmaya başlandı. Sonunda Tiziano'nun fırça darbelerine, Rubens'in renk geçişlerine, Rembrandt'ın resim gerecini kullanma biçimine ulaşıldı. Bu evrimler sonucu renk kullanımı ve yüzeyin hazırlanması büyük ölçüde yenilendi ve çeşitlendi.

XIV. yy.'ın başından beri değişim içinde olan (Giotto) resim mekânını kurma yöntemi de XV. yy.'da değişti: perspektif* yasalarının bulunması ve uygulanması (Brunelleschi), gerçeği "aslına uygun" ve "usa yatkın" bir biçimde, yani nesneyi ve ışığı birleştirici anlayışla ele almayı sağlayan geometrik ve matematiksel ilişkilere dayalı bir biçimde yansıtma gereksinimini karşıladı.

XV. yy.'ın ikinci yarısından sonra tutarlı bir bütünlük gösteren Rönesans deneyleri (Uccello ve Piero della Francesca'dan Vinci'ye kadar), XVI. yy.'dan başlayarak akademiler* ve resim üzerine inceleme kitaplarıyla gelecek kuşaklara aktarılan bir öğretiye dönüştü. Bir yaratma, ama aynı zamanda bir saygınlık ve övgü aracı olan resmin bu nitelikleri, XVII. yy.'da güçlü devletlerde katı kuralların ortaya çıkmasına yol açtı; Fransa'da resim türleri Krallık akademisi tarafından kesin bir biçimde saptandı: tarihsel* resim, portre*, manzara* resmi, gündelik yaşam sahneleri, natürmort*...

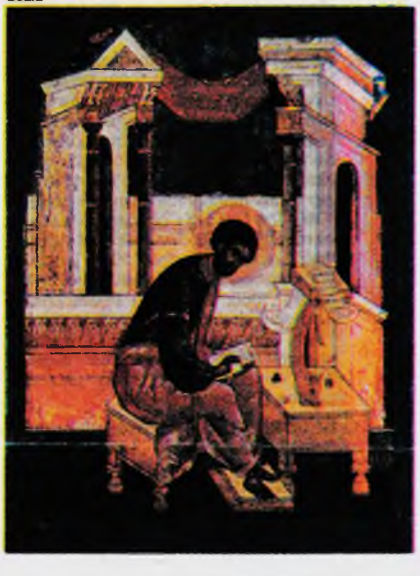
Akademizmin karşısında yeni gerekliklerin (Delacroix), yeni tekniklerin ve yeni gereçlerin geliştiğini görebilmek için XIX. yy.'ı beklemek gerekti. Özellikle boya hazırlama yöntemi tümüyle değişti: boyalar artık atölyelerde değil fabrikalarda hazırlanıyor, kalay tüplerde korunuyordu; ayrıca, hazır karıştırılmış boyalar da üretilmekteydi. Çok daha çeşitli renk ve tonlar elde etmeyi sağlayan bu yeni uygulamalar, ressamın işini basitleştirdi ve açık havada çalışmayı kolaylaştırdı. Bu yeni çalışma koşulları izlenimciliğin, fovizmin, anlatımcılığın doğup serpilmesinde belirleyici bir rol oynadı. Mekânın kuruluşunda temel rolün ışık ve renge verilmesi Cézanne'ın arayışlarına yol açtı, bu arayışlar Rönesans kökenli geleneği sona erdirdi ve kübistlerin yeni mekân anlayışına vardı.

Böylece resim araştırmaları, ne kadar çeşitli olurlarsa olsunlar insan ve onun (iç ve dış) dünya ile olan ilişkilerini, dış görünüşlere boyun eğmeyen, özgür bir anlatımın merkezine yerleştirmektedir. Yapıt, soyutlama ile, tam bir özerklik kazanmakta ve kendiliğinden ya da tam tersine, salt kurgu ya da gereç zenginliği ve çeşitliliği (yeni boyalar [akrilik ve vinilik]; kum, kumaş ve çeşitli nesnelerin resme katılması) yolunu izlemektedir. Görünür dünya ele alındığında (gerçeküstücülük; son yıllarda yeniden canlanan figüratif resim), bu dünyanın yasaları ve kuralları, gerçekliğin imgesi çevresinde oyunun nice kurallarından yalnızca bir tanesidir.

—Tek. res. Teknik resim her zaman aletler yardımıyla, çoğu kez bir resim masası üzerinde, kurşunkalem ya da çini mürekkebiyle çizilir; resmin çoğaltılabilmesi için genellikle aydınger gibi saydam kâğıtlar yeğlenir. Her parça ya da bütün bir düzlem üzerinde, dikgen görünüşler ve gereğinde kesit ve perspektifler biçiminde, standartlaşmış çizimlerle canlandırılır; boyutlar, ölçüler yardımıyla belirtilir.

Özel bir işlevi olan bir bütünün tasarı resmi çizildikten sonra, bu bütünü oluşturan parçalardan her birinin işleme koşullarını göz önüne alan tanımlayıcı bir resmi yapılır; ardından, parçaların gerçekleştirilebilmesi için bir üretim resmi hazırlanır; bu resimlerin hepsi bir proje oluşturur. Araştırma bürolarının temel etkinliklerinden biri olan teknik resim, bilgisayar destekli tasarım* yoluyla az-çok otomatikleşmiştir.

Scala



Havari Luka
rus (?) ikonası, XIV. yy.
ağaç pano üzerine yumurtalı tempera
İkonenmuseum, Recklinghausen

RESİM, -smi a. (öncekiyle eş kökenli). **1.** Tören, geçit resmi. **—2.** *Esk.* Âdet, usul, tavır. **—3.** *Esk.* Tarz, yöntem, üslup. **—4.** *Esk.* Devlete ait ya da devlet tarafından

Venüs'ün süslenmesi (1613'e doğr.)
Rubens'in yapıtı, tuval üzerine yağlıboya
Lichtenstein kol., Vaduz

Ziolo



yapılan iş, söz, davranış. **—5.** *Resim almak*, vergi ödetmek. **—6.** *Resm-i âli*, padişahın cuma namazına giderken ya da Hırkai saadet'i ziyaret sırasında yapılan tören. || *Resm-i geçit* → RESMİGEÇİT. ||*Resm-i iftitah*, açılış töreni. || *Resm-i kadim*, eski tarz, eski usul. || *Resm-i küşat* → RESMİKÜŞAT. ||*Resm-i selam*, resm-i tazim, askeri selam töreni.

—İkt. tar. *Resmi ağıl*, Osmanlı döneminde koyun, keçi vb. küçükbaş hayvanlar için alınan vergiye verilen ad. (XVI. yy.'da, üç yüz koyundan beş akçe ağıl resmi alınırdı.) || *Resmi arûs*, evlenen erkeklerden alınan düğün vergisi. (Erkeğin evlendiği müslüman kızsa 60 akçe, müslüman dulsa 30 akçe; müslüman olmayanlardan da kızsa 30, dulsa 15 akçe vergi alınırdı.) || *Resmi asiyab*, sipahiler, zeamet ve has sahiplerince değirmen işletenlerden alınan vergi. (Bu vergi, aralıksız bir yıl işleyen değirmenlerden 60 akçe, altı ay işleyenlerden 30 akçe, üç ay işleyenlerden ise 15 akçe olarak alınırdı. Tanzimat'tan sonra kaldırılarak yerine temettü [kazanç] vergisi konuldu.) || *Resmi badihava*, tımar sisteminin yürürlükte olduğu dönemde, arazi sahibi olmayan ve ticaretle uğraşan reayadan alınan vergi. (*Caba akçesi* de denen bu vergi evlilerden yılda 12 akçe, bekârlardan 6 akçe olarak alınırdı. Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.) || *Resmi bennak*, tımar sahiplerinin reayadan aldıkları bir tür vergi. (İki türlü bennak resmi vardı: *ekinli bennak* ve *caba bennak*. Elindeki arazisi yarım çiftten az olanlardan alınan vergiye "ekinli bennak", hiç toprağı olmayıp ticaretle uğraşanlardan alınan vergiye de "caba bennak" denirdi.) || *Resmi bidat*, gümrüklere gelen bazı eşyalardan gümrük vergisi dışında alınan vergi. (Eşyanın türüne göre miktarı değişen bu vergi, Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.) || *Resmi çift*, iki öküzle işlenebilecek araziyi çift kabul ederek alınan bir arazi vergisi. (Çift akçesi de denen bu vergi, en çok 57, en az 22 akçeydi. Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.) || *Resmi çift bozan*, çiftçiliği bırakarak başka bir iş yapmaya başlayanlardan alınan vergi. (Vergi, bütün çift için 300, yarım çift için 150 ve daha az arazi için 75 akçe olarak alınırdı. Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.) || *Resmi ganem*, koyun ve keçi vergisi. (XVI. yy.'da iki koyun ya da keçiden bir akçe olarak alınırdı. Tanzimat'tan sonra *Ağnam resmi* adını aldı.) || *Resmi güvara*, erken yetişen meyve ve sebzelerden alınan vergi. ("Güveri memuru" adı verilen bir memur tarafından toplanırdı.) || *Resmi hınzır*, domuz vergisi. (Belgrad ve Alacahisar sancaklarındaki domuz yetiştiricilerinden, yetiştirdikleri her bir domuz için yılda 4 para olarak alınırdı. 1779'da, reayanın isteği üzerine kaldırıldı, ancak bir süre sonra yine kondu. Tanzimat'tan sonra ise tümüyle kaldırıldı.) || *Resmi nize*, üç voynuk*tan oluşan gönder*in her yıl mart ayında hazineye ödediği vergi. (Mızrak, kargı vergisi olarak alınan resmi nize sefere gidenlerden 6 akçe, ötekilerden ise 5 akçe olarak alınırdı.) || *Resmi tapu*, devlet arazisi üzerinde yapılan binalardan ve koru, harman yeri gibi tarımdan alıkonulan topraklardan alınan vergi. (Çok verimli arazilerden 50 akçe, orta verimli topraklardan 30-40 akçe, az verimli yerlerden de 20 akçe alınırdı. Tanzimat'tan sonra bu gibi yerlerden "bedeli öşür" ve "mukataa-i zemin" adlarıyla vergi alınmaya başlandı.

—Kamu mal. Bir devlet hizmetinden yararlanma karşılığında ödenen para: *Gümrük damga resmi. Damga resmi.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tasav. *Resim hırkası*, mevlevilerin giydikleri geniş bedenli hırka. (Mevlevi canı, üç gün hücresinde sırrolduktan sonra tarikatçı huzuruna çıkarken bu hırkayı giyerdi.)

—ANSİKL. Kamu mal. Resim, vergi dışı bir kaynaktır. Devletçe sunulan bir hizmetten yararlananlardan zorunlu biçimde alınır. Ancak "resim", sunulan hizmetten yararlanan kişinin yalnızca bu hizmet miktarı için ödediği bedelin karşılığıdır. Çünkü, "resmin" tutarı, yararlanılan hizmetin bedeline bağlıdır (Türkiye'de, dışalımda alınan Gümrük damga resmi ya da Rıhtım resmi gibi). Buna karşılık, verginin tutarı ile verilen hizmetin bedeli arasında zorunlu bir bağlılık bulunmaz.

Resim üstüne, Leonardo da Vinci'nin incelemesi. *Trattato della pittura*, Vatikan kitaplığı'ndaki bir elyazmasında (codex Urbinas latinus, 1270) ve kökeni F. Melzi'ye kadar uzanan bir metne dayanılarak hazırlanmış bir derlemedir; Leonardo'nun ölümünden sonra yapılan bu derleme, sanatçının elinden çıkmış çeşitli yazılarından (bugün dağılmış, bir bölümüyse kaybolmuştur) bölümleri ve notları içerir. İlk kez 1651'de Trichet Du Fresne'in çabalarıyla Paris'te yayımlanmış ve ardından birçok baskıları (Nürnberg, 1724 vb.) yapılmıştır. Leonardo'nun gölgeler kuramı, ışık, perspektif, anatomi, ruhsal anlatım ve karikatür üzerine düşünceleri, resmi ve sanatı bilimsel araştırmadan ayrı tutulamayacak bir bilgi olarak gören hümanist ideale denk düşer; bu ideal Leonardo'da akıl ve duyarlığın doruğuna ulaşır.

Resim ve heykel müzesi *(Ankara)*, 1978'de Türkocağı'nda açılan müze (daha önce yapının küçük bir bölümü müze olarak değerlendirilmişti). İlk resim sergisi Atatürk döneminde bu binada açılmıştı. Müzede İstanbul Resim ve heykel müzesi'nde olduğu gibi, sanat akımlarının gelişimine uygun tarihsel bir düzenleme içinde türk resim ve heykel sanatının önemli yapıtları sergilenmektedir.

Resim ve heykel müzesi *(İstanbul)*, Dolmabahçe sarayı'nın veliaht dairesinde açılan müze (1937); Atatürk'ün emriyle İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'ne (bugün Mimar Sinan üniversitesi) bağlanmıştır. Yapıtların sanat akımlarına uygun tarihsel bir düzenlemeyle sergilendiği müzede, iki bini aşkın resim ve dört yüzü aşkın heykel bulunmaktadır. Türk plastik sanatının önemli bir kesiminin belgelerinden oluşan bu seçkin yapıtlar arasında en ağırlıklı bölümlerden birini, XIX. yüzyılın ilk türk yağlıboya ressamları, Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey, Hüseyin Zekâi Paşa'nın resimleri oluşturur. Onları izleyen Süleyman Seyyit, Ahmet Ziya Akbulut, Hoca Ali Rıza gibi ressamların en seçkin yapıtları ve türk izlenimcilerinin (Nazmi Ziya, Halil Paşa, Şevket Dağ, Sami Yetik, Avni Lifij, Çallı İbrahim, Feyhaman Duran vd.) resimleri de İstanbul Resim ve heykel müzesi'nde sergilenmektedir. Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra Avrupa'da eğitim gören genç kuşağın resim ve heykelleri (Ali Çelebi, Zeki Kocamemi, Şeref Akdik, Refik Epikman, Cevat Dereli, Hale Asaf, Mahmut Cuda, Turgut Zaim vd.) ile D grubu'nun yapıtları da müzenin önemli koleksiyonları arasında yer alır. Bir başka bölümü de Picasso, Utrillo, Derain, Matisse, Dufy gibi yabancı sanatçıların yapıtlarına ayrılmış olan müzede, sergi, konferans, söyleşi ve uygulamalı çalışmalar gibi etkinlikler de düzenlenmektedir. 1976-1980 yılları arasında yangın tehlikesi yüzünden kapalı kalan, 1981'de yeniden açılan müzede, Mimar Sinan üniversitesi proje, uygulama ve araştırma atölyesince hazırlanan projeye uygun olarak, Milli saraylar müdürlüğü'nce zaman zaman restorasyon çalışmaları yapılmaktadır.

Resim ve heykel müzesi *(İzmir)*, 1973'te açılan müze. 1963'te Gümrük'te küçük bir yapıda sergilenmeye başlayan yapıtlar, yeni müze binasının tamamlanmasından sonra, çağdaş müzecilik anlayışına uygun bir konuma kavuştu. Burada Tanzimat'tan günümüze uzanan tarihsel süreç içinde ürün vermiş ünlü türk ressamlarından 317 tablonun yanı sıra 22 heykel sergilenmektedir. Yapıda ayrıca galeri ve atölye bölümleri bulunmaktadır.

Resim ve heykel sergisi *(Devlet)*, türk ressam ve heykelcilerinin yapıtlarını tanıtmak ve ödüllendirmek amacıyla, 1939'dan başlayarak her yıl Ankara'da açılan sergi. 1973'e değin resim ve heykel dallarında ilk üç dereceyi alanlara para ödülü verilirken, 1973'ten sonraki uygulamalarda grafik, seramik, özgün baskı çalışmaları da sergi kapsamına alındı ve tüm ödüller Devlet sanat sergisi başarı ödülü adı altında toplandı.

RESİMCİ a. **1.** Fotoğrafçı. **—2.** Resim öğretmeni. **—3.** Nakkaş.

RESİMLEME a. Basılacak bir yapıtı güzelleştirmek ya da belgelemek amacıyla, metne çeşitli gravürler, desenler, fotoğraflar vb. ekleme: *Halka yönelik yayınları resimlemek için yetenekli sanatçılara başvurmak.*

—ANSİKL. İlkel *piktogram* sistemlerinde yazıdan ayırt edilemeyen resim, ona bağlı olarak tanımlanır. Harfin kökeni resme uzanır: yazı ve resim bazen birbirine karışır (*ideogramlar, süslü harfler* vb.); bunlar her zaman yan yana kullanılmışlardır. Yazılı olanın yanında, resim öncelikle iki belirgin işlevi yerine getirir: süsleme (değerli bir metnin bu niteliğini vurgulamak amacıyla) ve şemalar ya da krokiler yoluyla resimle açıklama. Bu tür resimler içeren en eski yunan papirüsü, çeşitli diyagramların yer aldığı bir gökbilim belgesidir (İ.Ö. II. yy., Louvre). I. yy.'dan başlayarak, *kodeks* (parşömen), papirüsün yerini alınca, gerek teknik alanda (tıp, mekanik vb.), gerekse metinlerin süslenmesinde (*İlyada*, İ.S. IV. yy., Ambrosiana kitaplığı, Milano; Vatikan'daki *Vergilius* yazması, V. yy.) resimli metinler çoğaldı. Ortaçağ'da, Batı'da olduğu gibi Doğu'da da (İran, Hindistan, Arap ülkeleri), resimleme tezhip*tir. Tasviri benimsemeyen müslümanlar, Kuran ayetlerini süslemek amacıyla, ileri bir

Büyük Larousse



Resim ve heykel müzesi
İstanbul



Büyük Larousse

Resim ve heykel müzesi
Ankara

RESİMLEME



Şehenşehname'yi (1594) süsleyen bir minyatür *Topkapı sarayı müzesi İstanbul*



L. L.

Kurbağa ile fare, La Fontaine'in *Masallar*'ı için Oudry'nin bir desenine göre Jacques Aliamet'nin yaptığı gravür (XVIII. yy.)

hat sanatı geliştirdiler. Hıristiyanlıktaysa, özellikle İrlanda elyazmalarındaki (VI. yy.) süslü başharfler ve girift bezemeler, sonra da bizans elyazmaları ya da karolenj dönemi dua kitaplarındaki zaman zaman kırmızı zemin üzerine altın yaldızlı resimler, Tanrı'nın kelamını yüceltme biçimlerinden biriydi. Dindışı edebiyatla birlikte bu *minyatür*'ler (çoğunlukla bunlar sülüğenle [minium] yapılırdı), romanlarda ve elyazmaların kenarlarında (yazıcı, kimi kez yergili bir nitelik alan hayal gücünü bu bölümde ortaya koyar) görülmeye başlandı (XII.-XIV. yy.).

Gravür*ün bulunması, ilk önce *ağaç -oymabasma* kitaplardaki (XV. yy.) resimleri etkiledi; bu tür kitaplarda metinler (hareket edebilen baskı harflerinin bulunmasından önce) ağaç levha üzerine oyuluyordu. Teknik bakımdan tipografiyle bağdaşabilmeleri için, resimler, *metal üzerine kazıma gravür* yönteminin bulunmasından sonra da, uzun bir süre ağaç üzerine kabartılı olarak oyulmaya devam edildi. Bu tür resimler, yalın üslup ve konularıyla (takvimler, ölüler dansı vb.), halk arasında tutuldu. Rönesans aydınları, kitap resmine yeni bir konum kazandırmaya çalıştılar: imgeyi de metin gibi kodlayarak, sayısız kitapta resimleri, kavramların algılanabilir bir karşılığı olarak kullandılar *(amblemler, alegoriler, ikonabilimler).* Klasik dönemde, edebi kuramlar daha ağır bastı, imge bir yan öğe haline getirildi; böylece resim kesinlikle kendi alanıyla sınırlanmış oldu: kapak süsleri, garnitürler, metin dışı levhalar. Buna karşılık XVIII. yy.'da, duyumcu kuramların gelişmesiyle resim yavaş yavaş yeniden bağımsızlığını kazandı. Büyük levhalarla süslü albümlerden (Oudry' nin resimlediği La Fontaine'in *Masallar*'ı) ve kitaplardan hoşlanan yeni bir müşteri kitlesi ortaya çıktı (Chodowiecki, Eisen, Gravelot). Metnin resimler için bir bahane olduğu *almanaklar,* Almanya *(Taschenbuch)* ve İngiltere'de *(keepsake)* yaygınlaştı. Romantik ressamlar çoğu kez kitap resimleyicileriyle işbirliği yaptılar (örneğin Victor Hugo ile C. Nanteuil); kimi desinatörler yazarlar kadar ünlendi (on binden fazla levha gerçekleştiren G. Doré). Bu dönemde, metin ile resimlerin giderek daha çok bütünleştiği kitaplar basıldı (Yayımcı Curmer'in *Paul et Virginie*'si).

Taşbaskı resimli gazetelerin (*le Charivari,* 1832'de çıkan ilk resimli gazete [→ MİZAH* RESMİ]) ve ağaç üzerine gravürler içeren dergilerin (1842'de *Illustrated London News,* 1843'te *l'Illustration*) yaygınlaşmasıyla, ardından da fotoğraf uygulamalarıyla -özellikle 1880'den sonra fotogravürlerin basılmasını sağlayan tramın bulunuşu sayesinde- resmin önemi durmadan arttı. Çocuklara yönelik albümler, çizgiroman*lar (bu tür 1820'den sonra isviçreli Toepffer ile yaygınlık kazandı), reklamlar, salt resme özgü alanlar sağladılar. Bu endüstriyel üretimin karşısında, XX. yy.'da, yayımcılıkla yaratıcılığı bağdaştıran *sanatçı kitapları** (Sonia Delaunay ile Cendrars'ın *Prose du Transsibérien*'i, Guy Levis-Mano, Pierre Lecuire vb.'nin kitapları) ve kitapseverlere yönelik yayınlar (Vollard, Marty, sonra da Tériade, Skira, İliazd gibi büyük sanat yayımcıları) alanında, lüks resimleme ya da sanatsal araştırma sektörü gelişme gösterdi. Günümüzdeki tekniklerle (imgelerin telekomünikasyonu, fotokompozisyon), grafikçilerin ve *nesne kitaplar* yaratan sanatçıların arayışlarıyla, resim, piktogram döneminde olduğu gibi, metinden ayrılmaz bir hale gelmektedir.

P. Hinous-Connaissance des Arts



Jules Verne'in 1897'de Hetzel tarafından yayımlanan *Sphinx des glaces* adlı yapıtının kapağı *(özel kol.)*



Mekasıd ül-elhan'ın (1434) ilk sayfası *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*



Guillaume Apollinaire'in seçme şiirleri için Braque'ın yaptığı resimleme; ağaç üzerine gravür *Montpellier kitaplığı*

Guillot-Connaissance des Arts

RESİMLEMEK ya da **RESİMLENDİRMEK** g. f. *Bir yazıyı, bir kitabı vb. resimlemek, resimlendirmek*, onu resimlerle, desenlerle, röprodüksiyon vb. süsleyerek daha çekici, daha anlaşılır duruma ge-

tirmek: *Bu kitabı resimleseniz daha iyi olmaz mı?*

RESİMLENDİRMEK → RESİMLEMEK.

RESİMLİ sıf. **1.** İçinde resim, fotoğraf, desen vb. bulunan gazete, dergi vb. için kullanılır: *Çocuklar resimli kitapları severler. Bol resimli bir dergi.* **—2.** *Resimli roman* → ÇİZGİROMAN

Resimli ay, M. Zekeriya (Sertel) ve Sabiha Zekeriya (Sertel) tarafından İstanbul'da yayımlanan aylık dergi. İlk sayısı şubat 1924'te çıkan derginin yazı kadrosunda Hakkı Süha (Gezgin), Hıfzı Tevfik (Gönensay), Osman Cemal (Kaygılı), Muhsin Ertuğrul, Ali Canip (Yöntem), Mehmet Rauf, Sadri Ertem vb. tanınmış edebiyatçılar yer aldı. Nâzım Hikmet, İlhami Bekir (Tez), Ercüment Behzat (Lav) da ilk şiirlerini *Resimli ay*'da yayımladılar. 1931'de siyasal içeriğinin ağırlık kazanması üzerine sık sık kovuşturmaya uğrayan, aralıklı olarak kapatılan dergi, aralık 1938'de yayın yaşamına son verdi.

Resimli gazete, İstanbul'da yayımlanan haftalık üç gazetenin ortak adı. —Karabet Efendi'nin imtiyaz sahibi olduğu haftalık "fenni, edebi" gazete. Mart 1890'dan başlayarak mart 1892'ye değin İstanbul'da 104 sayı çıktıktan sonra kapandı. —Karabet Efendi'nin imtiyaz sahibi, Mehmet Rıza Bey'in yazı işleri müdürü olduğu "makalatı ilmiye ve fenniyenin vasıtai intişarı, gülzarı edebiyatın tecelligâhı asarıdır" altbaşlığıyla İstanbul'da yayımlanan haftalık gazete. 1894-1895 arasında 52 sayı çıktı. —Sedat Bey tarafından "Her şeyden bahseder müstakil'el-efkâr ve terakkiperver resimli türk gazetesidir" altbaşlığıyla İstanbul'da yayımlanan haftalık gazete. 8 eylül 1923-10 kasım 1928 arası 272 sayı yayımlandı. Ayrıca *Resimli gazete salnamesi* adıyla yıllıklar da çıkardı.

Resimli osmanlı tarihi, Turgut Özakman'ın iki perdelik komedisi 26 mayıs 1960 gecesi osmanlı tarihini okurken uyuyakalan Vakıf Bey kendini 1876 yılında bulur ve Türkiye'nin o tarihten başlayarak yaşayacağı siyasal olayları önceden bilir. Ancak, olacaklar konusunda uyarılarına kimse kulak asmaz; ama tarihin normal akışı içinde, Vakıf Bey'in söyledikleri bir bir gerçekleşir. Yapıt, ilk kez AST tarafından oynandı (1982); İsmet Küntay ödülü'nü kazandı (1983).

RESİMLİK a. **1.** İçine fotoğraf yerleştirmek üzere yapılmış çerçeve: *Babasının resmi gümüş bir resimlik içinde duruyor.* **—2.** Albüm.

RESİMSELCİ a. sıf. Resimselciliğe ilişkin.

◆ a. Resimselcilik akımını uygulayan fotoğrafçı.

RESİMSELCİLİK a. XIX. yy. sonlarından 1920'lere dek, fotoğrafçılığı etkileyen ve fotoğrafı, resim gibi başlı başına bir sanat dalı haline getirmeyi amaçlayan akım. —ANSİKL. O dönemin resim akımlarından çoğu zaman esinlenen içtenci bir ortam elde etmek amacıyla kullanılan birçok fotoğraf hilesinden yararlanılıyordu (yumuşak ayar, flu ve buğulu bir hava yaratmak üzere objektifin önüne konan tül, laboratuvarda plakayı gravür plakası gibi işleme, füzen ya da sangini andıran baskılar, taneli kâğıtlar vb.). Bu akımın belli başlı yandaşları şunlardır: avusturyalı Heinrich Kühn (1866-1944), belçikalı Léonard Misonne (1870-1943), fransız Demachy ve Puyo*, ayrıca amerikan okulu ve dergisi *Camera Work.*

RESİMSİ sıf. Resmi andıran ya da resme benzer.

RESİMYAZI a. HİYEROGLİF'in eşanlamlısı.

RESİNA → ERCOLANO.

RESİSTENCİA, Arjantin'de kent, Chaco ilinin merkezi, Paraná kıyısında; 220 000 nüf. Ticaret ve tarım (pamuk, tanen çıkarımı) merkezi.

RESİT a. (fr. *résite*'ten). Polim. Fenoplast bireşiminin son aşamasında elde edilen ve üçboyutlu örgülerden oluşan ürün. (Fenoplastlar resit aşamasında çözünmez ve erimez bir özellik kazanır.)

RESİTAL a. (ing. *recital;* "anlatmak, söylemek, okumak" anlamındaki *to recite*'tan). **1.** Tek icracının verdiği konser. (İlk kez 1840'ta Liszt'in *piyano resitali* biçiminde kullandığı sözcük, yavaş yavaş genişletilerek tüm çalgılar, şarkı ve dans için de kullanılır oldu.) **—2.** Tek yorumcunun sunduğu ya da tek bir türe ayrılan sanat seansı.

RESİTATİF a. (fr. *récitatif*). Müz. RECİTATİVO'nun eşanlamlısı.

RESİTOL a. (fr. *résitol*). Polim. Fenolformaldehit tepkimesi sırasında elde edilen fenoplastların genel adı; alkali katalizörlerle sürdürülen bu tepkime, makromoleküllü zincirlerin dallanmalar gösterdiği, ancak henüz birbirine bağlanmadığı bir tepkime ilerlemesine denk düşer. (Resitoller, tepkimenin gelişmesine koşut olarak daha az çözünür bir hale gelirler.)

RESİYEN a. (fr. *rhétien, Rhaetia Alpleri*'nin adından). Yerbil. RHAETIA KATI'nın eşanlamlısı.

res judicata pro veritate habetur (yargılanmış konunun doğru sayılması anlamında lat. deyim), yargılanmış bir konunun yeniden tartışılmasına engel olan hukuk aksiyomu.

RES MANCİPİ. Rom. huk. Önemli sayılan malları ifade eden latince sözcükler. İtalya'daki topraklar, köleler, koşum ve yük hayvanları res mancipi sayılırdı. Bu malların mülkiyeti, mancipatio* yoluyla devredilebilirdi.

RESMEN be. (ar. *resm*'den *resmen*). **1.** Resmi kaynaklar tarafından, devlet adına, devletçe, resmi olarak: *Olay resmen açıklandı.* **—2.** Yasaya, yöntemine uygun biçimde, bütün gerekler yerine getirilerek, usulünce; yöntemince: *Yabancı ülkede bir göreve resmen atanmak. Göreve resmen başlamak.* **—3.** Açıkça, kesinlikle, görünür, açık bir biçimde: *Bu çocuk resmen âşık. Ona resmen düşman.* **—4.** Esk. Biçimsel bir incelikle, içtenliksiz bir biçimde, âdet yerini bulsun diye.

RESMETMEK g. f. (*resim etmek* > resmetmek). **1.** *Bir şeyi (bir yere) resmetmek,* onu bir yüzey üzerine çizmek ya da boyamak: *Üzerine bir av sahnesi resmedilmiş halı. Porselen üzerine mitoloji kahramanları resmetmek.* **—2.** *Bir konuyu, bir kimseyi resmetmek,* onu çizgi, renk ve motiflerle ortaya koymak, canlandırmak, tasvir etmek: *Ayrılığı, savaşı resmetmek.* **—3.** *Bir şeyi (içine, ruhuna, düşüncesine vb.) resmetmek,* iz bırakmak, işlemek, nakşetmek: *Çocukluk yıllarının zihnine resmettiği acıklı sahneler.*

RESMİ sıf. (ar. *resm* ve *-î*'den *resmî*). **1.** Hükümetle, idareyle ilgili olan, yasal bir nitelik taşıyan ve yetkililerce açıkça kabul edilmiş olan şey için kullanılır: *Resmi bir yazı. Resmi atama.* **—2.** Kamu görevlilerince yapılan (özellikle özelin karşıtı) şey için kullanılır: *Resmi ziyaret. Resmi gezi. Resmi tören.* **—3.** Kamu görevlilerine ait olan bir şey için kullanılır: *Resmi araba.* **—4.** Yasal yetkisi, kamusal görevi olan kimse ya da kimseler için kullanılır: *Resmi zevat tribündeki yerini aldı.* **—5.** Yetkili makamlardan kaynaklanan, doğruluğu, gerçekliği onaylanmış şey için kullanılır: *Olay resmi kaynaklarca doğrulandı. Resmi kaynaklara göre ölü sayısı otuzu aştı.* (Karşt. *resmi olmayan.*) **—6.** Gerçek bir veri gibi sunulan, ancak başka gerçekliği de düşünmeye iten şey için kullanılır: *Resmi tarih.* **—7.** Başkalarıyla ilişkilerinde ölçülü, mesafeli davranan, biçime önem veren kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır. *O, iş arkadaşlarıyla her zaman resmidir.* **—8.** *Resmi dil,* bir ülkede yasayla belirtilip kabul edilmiş olan dil: *Türkiye'de resmi dil türkçedir.* || *Resmi elbise, giysi,* törensel nitelikli toplantılarda giyilmesi zorunlu, belirli nitelikleri olan elbise; üniforma. || *Resmi nikâh,* dini nikâha karşıt olarak, yasalara göre nikâh memurunca kıyılan ve kayıtlara geçirilen nikâh. || *Resmi olmayan,* resmen onaylanmamış olan, resmi makamlardan kaynaklanmayan şey için kullanılır; gayri resmi: *Seçimlerin resmi olmayan sonuçları alındı. Resmi olmayan kaynaklardan öğrenildiğine göre olaylarda çok sayıda insan öldü.*
—*Esk.* Resim ya da yazıyla ilgili. || *Gayri resmi* → GAYRİ. || *Nim-resmi,* yarı resmi.
—Eğit. *Resmi eğitim,* devlete bağlı öğretim ve eğitim kurumları tarafından verilen eğitim.
—Huk. *Resmi evrak,* hukuksal işlemleri belgelemek yetkisine sahip organlarca düzenlenen ya da onaylanan yazı ve belge. || Kamu görevlilerinin görevleri gereği yaptıkları işlemleri içeren belge. (Mahkeme kararlarıyla noterlerin düzenledikleri resmi evrak, aksi kanıtlanıncaya kadar kesin delil sayılırlar.) || *Resmi evrakta sahtekârlık* → SAHTEKÂRLIK. || *Resmi senet* → SENET. || *Resmi sicil,* kimi haklarla hukuksal durumların doğuşunu ya da kanıtlanmasını sağlamak amacıyla devlet tarafından tutulan kütük (tapu sicili, ticaret sicili, nüfus kütüğü vb.). || *Resmi şekil* → ŞEKİL. || *Resmi tasfiye* → TASFİYE. || *Resmi vasiyetname* → VASİYETNAME.
—Postc. *Resmi pul,* katma ve özel bütçeli resmi dairelerle döner sermayeli kuru-



Sultan Mahmut II'nin kenar süslü tuğrası (1808)
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul



B. N., Paris

Tiryakın hazırlanışı
Kitab ül-tiryak'tan bir minyatür
1199 tarihli arap elyazması
Bibliothèque nationale Paris

luşlara ait posta gönderilerine yapıştırılan pul.

RESMİ AHMET EFENDİ → AHMET RESMİ EFENDİ.

Resmi gazete *(TC)*, TBMM hükümeti tarafından 7 ekim 1920 gününden başlayarak Ankara'da yayımlanan gazete. Meclis'te kabul edilen yasaları, hükümetçe çıkarılan karar, yönetmelik ve tüzükleri, çeşitli yargı organlarının kararlarını, kamu kurumlarına ilişkin atama, azil vb. olayları duyurmak amacıyla yayımlanan gazetenin çıktığı tarihteki adı *Ceridei resmiye* idi. Daha sonra yayımına bir süre ara verilen gazete, 13 eylül 1923'te *Resmi ceride*, 17 aralık 1927'den başlayarak da *TC Resmi gazete* adını aldı. Gazetenin düzenli çıkarılması 1925'te Matbuat ve istihbarat umum müdürlüğü'nün sorumluluğu altındaydı. 1927 yılı ortalarında bu görev Başbakanlığa bağlı Müdevvenat umum müdürlüğü'ne, sonraki yıllarda da Başbakanlık mevzuatı geliştirme ve yayın genel müdürlüğü'ne verildi. 21 haziran 1970'ten beri pazar günleri de yayımlanan gazetenin gerektikçe mükerrer baskıları da yapılır.

RESMİ MUSTAFA EFENDİ, türk tarihçi (XVIII. yy.-XIX. yy.). Bir süre Memiş Paşa'nın kâtibi olarak çalıştı. *Vekayiname* adlı yapıtında Fransızlar'ın Mısır'ı istilasını ve Akkâ kuşatmasını anlatır.

RESMİGEÇİT a. (ar. *resm*'den *resm-i geçit*). Geçit töreni.

RESMİKÜŞAT a. (ar. *resm*, ve fars. *küşâd*'dan *resm-i küşâd*). *Esk.* Açış töreni.

RESMİLEŞTİRMEK g. f. Resmi bir nitelik kazandırmak.

RESMİLİK a. Resmi olma durumu; resmiyet.

RESMİYE sıf. (ar. *resmî*'nin dişl. *resmiyye*). *Esk.* **1.** Yasal, devlete ait. **—2.** Resimle ilgili. **—3.** *Hâ-yı resmiye* → HE. || *Suret-i resmiyede* → SURET.

RESMİYET, -ti a. (ar. *resm* ve *-iyyet*'ten *resmiyyet*). **1.** Resmi olma durumu; resmilik. **—2.** İlişkilerde ölçünün, biçimin önemsendiğini gösteren tutum: *Aramızdaki resmiyeti kaldıralım.* **—3.** *(Bir işi, bir durumu) resmiyete dökmek, koymak*, bir işi, bir durumu devletin öngördüğü yöntemle geliştirmek; ona resmi bir nitelik vermek: *Bunu resmiyete dökmeden kendi aranızda çözümleyin.*

RESMO → Rethymnon'un türkçe adı.

RESMOR (Nâzım) → NÂZIM BEY.

RESMOR (Mazhar Nâzım), türk dekoratör ve vitray sanatçısı (İstanbul 1901 - *ay. y.* 1977). Sanayii nefise mektebi'nde Şevket Dağ ve V. Arslanyan'ın öğrencisi oldu. Paris'e giderek vitray, mozaik ve dekor öğrenimi yaptı (1928-1933). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi, Tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu gibi kurumlarda öğretim görevlisi olarak çalıştı. Özellikle vitray yapımı ve iç düzenleme alanındaki özgün çalışmalarıyla tanındı. Yalova'daki Atatürk köşkü, eski Markiz pastanesi vb. yerlerin iç düzenleme ve vitraylarından başka, İzmir Uluslararası fuarı'nın birçok pavyonu, Brüksel Dünya sergisi ve New York Uluslararası sergisi'nin türk pavyonları vb. düzenlemeleri gerçekleştirdi.



Providence (1977) filminin çekimi sırasında Alain Resnais (sağda) ile John Gielgud

X.-Marinie kol.

RESNAİS (Alain), fransız film yönetmeni (Vannes 1922). İDHEC derslerini izledikten sonra kurgucu oldu ve birçok kısa metrajlı film çevirdi: *Van Gogh* (1948), *Guernica* (Robert Hessens ile birlikte, 1950), *Gauguin* (1951), *Les statues meurent aussi* (Chris Marker ile birlikte, 1952), *Gece ve sis* (Nuit et Brouillard) [1956], *Dünyanın bütün belleği* (Toute la mémoire du monde) [1956], *Le Mystère de l'atelier 15* (Chris Marker ile birlikte, 1957), *le Chant du Styrène* (1958). 1959'da, ilk uzun metrajlı filmiyle (*Hiroşima* sevgilim* [Hiroshima mon amour]) genç kuşak sinemacılarının başında yer aldı. Daha sonraki filmleri özgün yeteneğini kanıtladı. *l'Année dernière à Marienbad* (1961), *Acı hatıralar* (Muriel) [1963], *Savaş bitti* (La guerre est finie) [1966], *Je t'aime, je t'aime* (1968). Kendisiyle birlikte çalışan yazarların (Marguerite Duras, Alain Robbe-Grillet, Jean Cayrol, Jorge Semprun, Jacques Sternberg) senaryolarına özen gösteren A. Resnais, kurgu, sanatçıların oyunu ve görsel-işitsel kontrapunto konularına önem verir. Daha sonra *Stavisky* (1974), *Providence* (1977), *Amerikalı amcam* (Mon oncle d'Amérique) [1978], *Hayat bir romandır* (La vie est un roman) [1983] ve *Mélo* (1986), *I Want to Go Home* (1989) filmlerini gerçekleştirdi.

RESNELİ NİYAZİ BEY → NİYAZİ BEY Resneli (Ahmet).

RESOL a. (fr. *résol*'den). Polim. Alkali katalizörlerle sürdürülen fenolformaldehit tepkimesinin hemen ilk aşamasında elde edilen fenoplastların genel adı. (Resoller çözünür ve erir; boya, vernik ve mürekkep yapımında yaygın olarak kullanılır.)

res perit domino (*sahibinin hesabına geçirilen zarar* anlamında lat. sözc.), bir malda meydana gelen zararın, o malın sahibine ait olduğunu ifade eden roma hukuku aksiyomu.

RESPİGHİ (Ottorino), italyan besteci (Bologna 1879 - Roma 1936). Bologna'daki *Liceo musicale*'de öğrenim gördü. Petersburg'da Çarlık tiyatrosu'nda keman çaldığı yıllarda Rimskiy-Korsakov'dan da ders aldı. 1913'te Roma'daki Santa Cecilia akademisi'nde besteleme öğretmenliğine başladı. 1923-1925 arasında bu okulu yönetti. Senfonik şiirler (*Roma çeşmeleri*, 1916; *Roma çamları*, 1924; *Roma şenlikleri*, 1928), konçertolar, üç bale (*La Boutique fantasque*, Rossini'den esinlenerek, Rus baleleri için, 1919) bıraktı. Aynı zamanda dramatik yapıtlar (*Belfagor*, 1923; *La Campana sommersa*, 1927), oda müziği parçaları, melodiler, dinsel ve dindışı koro parçaları da besteledi. Birçok eski yapıttan transkripsiyonlar yaptı ve yayımladı (Monteverdi'nin *Orfeo*'su; Frescobaldi ve Vivaldi'nin yapıtları). Respighi, İtalya'da senfonik müziğin gelişmesinde önemli bir rol oynamıştır. Etkisinde kaldığı çeşitli üsluplar, bestecinin yeniklasikçiliğini besleyen ve cantus planus'tan barok çalgı müziğine değin uzanan italyan geleneğine uygundur.

RESPONSUM a. ("yanıt" anlamında lat. sözc.). Din ve Müz. Katolik kilisesi'nin ayinlerinde yer alan, koro ve solocunun dönüşümlü olarak seslendirdiği dinsel şarkı.

RESSAM a. (ar. *ressâm*). **1.** Resim sanatını uygulayan kimse. **—2.** Kitap ressamı, kitaplardaki resimleri çizen sanatçı.
—Res. *Ressam değneği* ya da *dayanak*, ince motifler üzerinde çalışırken ressamların kollarının yorulmaması ve ellerinin titrememesi amacıyla kullandıkları özel yapılmış sopa.

RESSAM, 1752'de La Caille tarafından keşfedilen ve "Ressam Sehpası" adı verilen, Karina'nın doğusunda güney takımyıldızı. En parlak yıldızı 3. kadirdendir. (RESSAM SEHPASI da denir.)

RESSAM (Hürmüzd), ıraklı asurbilimci (Musul 1826 - öl. 1910). Layard'ın, sonra Rawlinson'un yardımcısıydı. Ninova kazılarını yönetti ve ingiliz hükümeti tarafından çeşitli görevlere getirildi.

Ressam köylüler, 50'li yıllardan başlayarak özellikle Huşien yönetim bölümünde gelişen ve kırsal kesimdeki gündelik yaşamı yansıtan yapıtlarla ayırt edilen çin resim akımı. (→ ÇİN.)

Ressam Mathis *(Mathis der Maler)*, P. Hindemith'in yedi tablolu operası (1934). Librettosunu da bestecinin yazdığı yapıt, ilk kez 1938'de Zürich'te sahnelendi. Kahramanı ressam Matthias Grünewald olan bu opera, evren karşısında tek başına kalan müzikçinin durumuyla bir koşutluk kurar. Hindemith, operanın partisyonundan bir de senfoni çıkarmıştır (1934).

RESSAMLIK a. Resim yapma sanatı: *Goya'nın ressamlığı üzerine yazılmış bir kitap.*

Ressentiment im Aufbau der Moralen *(Das)* [*Ahlakların oluşumunda hınç duygusu*], Max Scheler'in ilk olarak 1912' de yayımlanan yapıtı. Tamamlanmış metni, yazarın 1915'te çıkan *Abhandlungen und Aufsätze* (Bilimsel yazılar ve makaleler) adlı derleme kitabının bir bölümünü oluşturdu. Yeniden gözden geçirilip değiştirilmiş biçimiyle 1919'da *Vom Umsturz der Werte* (Değerlerin altüst oluşu üstüne) adıyla yayımlandı. Aksiyolojiye yönelik bu önemli görüngübilim yapıtı, hınç sözcüğüyle belirlenebilecek bir yaşanmış deneyler toplamını inceler. Aşağı yukarı almanca *Groll* sözcüğünün karşılığı olan bu deyimi, Nietzsche de daha önce kendi felsefesinde kullanmıştı.

RESSİLER, Yemen'de egemenlik kurmuş bir sülale (IX. yy. başları - 1967). *Beni Tababa* da denilen bu sülale zeydiyenin Yemen kolunu oluşturur. Sada bölgesinde, halife Memun döneminde (813-833) Ali bin Ebutalip'in oğlu Hasan'ın soyundan gelen imam Kasım er-Ressi'nin torunlarından Yahya bin Hüseyin tarafından kuruldu; adını er-Ressi'den aldı. Arada kesiklikler olmakla birlikte, imamlığın kurulduğu tarihten Yemen'de cumhuriyetin ilan edildiği 1967'ye kadar 46 imam, bazen Sada bazen de Sana merkez olmak üzere Sada ve yöresinde egemen oldular; bölgede haricilere, karmatilere ve öteki topluluklara karşı kendilerini korudular. Ressiler'in başlıca imamları şunlardır: el-Kasım er-Ressi (öl. 860), el-Hüseyin (860-893), Yahya I el-Hâdi ila'l Hakk (893-911), Muhammet el-Murtaza (911-914), el-Hüseyin el-Müntehap (?), el-Kasım el-Muhtar (936-?), Yusuf el-Mansur ed-Dâi (?), al-Kasım el-Mansur (?), el-Hüseyin el-Mehdi (1003-?), Cafer (?), el-Hasan (1035-1039), Ebülfeth en-Nâsır ed-Deylemi (1039-1062) [Suleyhi egemenliği (1062-1099), Hâtim bin el-Gaşim Hamdani kolunun egemenliği (1099-1150)], Ahmet el-Mütevekkil (1150-1161) [Hamdaniler'in ikinci egemenliği (1161-1174), Eyyubiler' in egemenliği (1174-1198)], Abdullah el-Mansur (1198-1217), Yahya II el-Hâdi İla'l Hakk (1217) [Güney'de 1226'ya kadar], Ahmet el-Mehdi el-Muti (1226-1258), Şemsettin Ahmet el-Mütevekkil (1258-1281), el-Muntasır (1281-?), el-Kasım el-Mansur (1592-1620) [Kasımi kolu egemenliğinin başlaması], Muhammet I el-Müeyyet (1620-1654), İsmail el-Mütevekkil (1654-1676), Muhammet II el-Müeyyet (1676-1681), Muhammet el-Hâdi (1681-1686), Muhammet el-Mehdi (1686-1716), el-Kasım el-Mütevekkil (1716-1726), el-Hüseyin

el-Mansur (1726, birinci hükümdarlığı), Muhammet el-Hâdi el-Mecit (1726-1728), el-Hüseyin el-Mansur (1728-1747, ikinci hükümdarlığı), el-Abbas el-Mehdi (1747 -1776), Ali el-Mansur (1776-1806), Ali el -Mansur (?, ikinci hükümdarlığı), el-Kasım el-Mehdi (1841-1845) [osmanlı egemenliğinin başlaması (1872)], Hamidittin Yahya (1890-1904), Yahya Mahmut el-Mütevekkil (1904-1948), Seyfülislam Ahmet (1948-1962), Muhammet Bedr (1962-1967) [Yemen*de cumhuriyetin kurulduğu tarih (1967)].

RES ŞEMRA, Ugarit'in bugünkü adı.

RES ŞUHEYR, Mısır'da kent, Süveyş körfezi kıyısında. Off shore petrol yatağı. Petrol limanı.

REST a. (fr. *reste*). **1.** Pokerde bir oyuncunun önündeki paranın tümü. **—2.** *Rest çekmek*, sözkonusu póker oynayan bir oyuncu ise, önündeki paranın tümünü ortaya koymak (kazanırsa, her oyuncudan önündeki kadar para alır; kaybederse, önündeki parayı oyunu kazanana verir); bir kimseyse, herhangi bir konuda birine karşı kesin ve sert biçimde son sözünü söylemek, kararını bildirmek: *Ailesine rest çekip o çocukla birlikte gitmişti.* ‖ *Restini görmek*, "rest" diyen oyuncunun teklifini kabul etmek.

◆ ünl. Oyuncunun, rest çektiğini belirtmek için söylediği söz.

Restauration *(Birinci)*, Louis XVIII'in, imparatorluğun yıkılması ve Napoléon'un Elbe adasından dönmesi arasındaki birinci hükümdarlık dönemi (nisan-mayıs 1814 - mart, 1815). Talleyrand'ın kışkırtmasıyla imparatorluk senatosu, 6 nisanda Louis XVIII'i tahta çağırdı. İngiltere'den gelen kral, anayasal bir monarşi vaat etti (Saint -Ouen bildirgesi, 2 mayıs) ve hem eski bonapartçılara hem de kralcılara yer veren bir hükümet kurdu. Müttefiklerle Paris antlaşması'nı imzaladı (30 mayıs) ve bir Anayasa belgesi yayımladı (4 haziran).

Rejim, askerlik yoklaması ve imparatorluk vergilerinden bıkan halk ile barış ve düzen isteyen burjuvazi tarafından ilkin benimsendi. Bununla birlikte, subayların yarım aylıkla açığa alınması, çağdışı yöntemler kullanılmasına ve beyaz bayrağa dönüş gibi bazı önlemler, çok geçmeden rejimin gözden düşmesine yol açtı. Bu koşullar, Napoléon'un geri dönmesine uygun bir hava yarattı ve 1 mart 1815'te Fransa'ya çıkan Napoléon 20 martta Paris'e gelirken, Louis XVIII de Gent'e sığındı.

Restauration *(İkinci)*, Louis XVIII ve Charles X dönemlerinde (1815-1830), Fransa'daki rejime verilen ad. Waterloo (18 haziran 1815) ve Napoléon'un tahttan ikinci çekilişinden sonra Louis XVIII, vakit geçirmeden işgal altındaki Paris'e döndü (8 temmuz).

• *Rejim ve partiler.* 1814 Anayasa belgesiyle saptanan rejim, anayasal bir monarşiydi. Üyeliği babadan oğula geçen bir Chambre des pairs, kral tarafından atanıyor; yalnız belli bir vergi ödeyenlere tanınan oy hakkıyla, her yıl beşte biri yenilenen bir Milletvekilleri meclisi seçiliyordu. Seçmen olmak için en az 300 frank dolaysız vergi ödemek ve otuz yaşında olmak, seçilebilmek için de en az 1 000 frank dolaysız vergi ödemek ve 40 yaşında olmak gerekiyordu. Böylece "yasal ülke", sayıları 100 000'i biraz aşan seçmenlerle sınırlanıyor ve halk bu ülkenin dışında kalıyordu. Ancien Régime'in hasretini çeken ve bu Anayasa belgesine bile karşı olan aşırıkralcıların gerçek önderi, kralın kardeşi Artois kontuydu. Bunların karşısında yer alan ve 1817-18'e doğru ortaya çıkmaya başlayan "liberaller" ya da "bağımsızlar", ılımlı monarşi yandaşları (Benjamin Constant, Casimir Perier, Laffitte), bonapartçılar ve eski cumhuriyetçilerden oluşuyorlardı.

• *Sıkıntılı başlangıç dönemi (1815-16).* Ağır bir barışı (İkinci Paris antlaşması, 20 kasım 1815) kabul etmek zorunda kalan hükümet, aşırıkralcıların öç duyguları karşısında bir şey yapamadı. Beyaz Terör* Güney'de, özellikle Avignon, Nîmes ve Toulouse'da kıyımlara yol açtı. Ağustos 1815 seçimleri sonunda, aşırıların ezici bir çoğunluk sağladığı bir "Bulunmaz meclis" oluştu. Eylülde Talleyrand-Fouché hükümetine yol veren Louis XVIII, çarın dostu Richelieu dükünü işbaşına çağırdı. Yüz Gün'ün "suç ortakları" olan generallere karşı dava açılmasını (Ney'in idamı, aralık 1815), kral katili konvansiyoncuların sürgün cezasına çarptırılmalarını, olağanüstü mahkemeler kurulmasını, özgürlüklerin bir süre için askıya alınmasını ve devlet görevlilerinin ayıklanmasını kabul ettiren aşırılar, kralı yumuşaklığından dolayı kınayacak kadar ileri gittiler. Müttefikler tarafından desteklenen Louis XVIII, Bulunmaz meclis'i dağıttı (5 eylül 1816).

• *Anayasal deney (1816-1820).* Seçimler anayasacılardan yana sonuçlandı. 1818 sonuna kadar iktidarda kalan Richelieu, bu tarihten sonra yerini, gerçek başkanlığını kral tarafından korunan Decazes'ın yaptığı Dessolle hükümetine bıraktı. Baron Louis ve Corvetto'nun savaş tazminatlarının ödenmesini ve ardından ülkenin kurtuluşunu (1818) sağlayan başarılı mali yönetimi; Gouvion-Saint-Cyr'in, soyluların yükselme ayrıcalıklarına son veren askerlik yasası (1818); son derece liberal bir basın rejimi (Serre yasası, 1819), bu dönemi verimli bir dönem durumuna getirdi. Ancak liberallerin seçim başarıları, aşırıların işine yaradı. Yeğeni Berry dükünün öldürülmesinden (13 şubat 1820) sonra Louis XVIII, Richelieu dükünü yeniden işbaşına çağırdı.

• *Gericilik siyaseti (1820-1828).* Richelieu hükümetinde (şubat 1820 - aralık 1821), ardından Villèle kontunun hükümetinde (aralık 1821 - ocak 1828), iktidar aşırıların elindeydi. Louis XVIII ölünce (16 eylül 1824), Charles X'un (Artois kontu) tahta çıkmasıyla aşırılar, daha da güçlü bir duruma geldiler ve "çifte oy yasası" denilen haziran 1820 yasası sayesinde 1820 seçimlerini, ardından 1824 seçimlerini kazandılar. Basın özgürlüğü kısıtlandı (1822). Kralcı mutlakıyeti yeniden kurmak amacıyla Fransa, İspanya'ya müdahale etti (1823). Devrim döneminde satılan malları için, göçmenlere tazminat ödendi ("göçmenlerin milyarı", 1825). Ancak bu siyaset, din adamlarının eğitimdeki güçlü etkisi, Charles X'un eski usul taç giyme ayini (mayıs 1825) ve kutsallığı koruma yasasıyla, her şeyden önce kilise yanlısı bir siyasetti ("taç ve Kilise'nin birliği").

Başlangıçta muhalefet gizliydi. Gizli bir dernek olan la Charbonnerie askeri komplolar düzenliyor, ancak bu komplolar kolayca bastırılıyordu (dört La Rochelle çavuşunun idamı, 1822). 1826'dan başlayarak muhalefet genişledi ve yasallık kazandı; kilise aleyhtarı burjuvazinin, gallikan katoliklerin ve hatta ayrılıkçı kralcıların (Chateaubriand) muhalefetleri açıkça ortaya çıktı. Chambre des pairs, büyük evlat hakkını kısmen geri getiren bir tasarıyı geri çevirdi (nisan 1826). Hükümet, son derece kısıtlayıcı bir basın yasası tasarısını geri çekmek zorunda kaldı (nisan 1827). Gösteriler çoğaldı. Kendisine meydan okuduğu için Meclis'i dağıtan Villèle, seçimlerde başarısızlığa uğradı ve istifa etti (ocak 1828).

• *Rejimin sonu (1828-1830).* Charles X, gerçekte cizvitler kolejini yasaklayan ve küçük seminerlerin öğrenci sayısını sınırlandıran (haziran 1828) Martignac'ın yönetimindeki bir geçiş hükümetine bir süre katlandıktan sonra, 8 ağustos 1829'da, çevresine herkesçe bilinen aşırıları toplayan dostu prens Polignac'ı iktidara getirdi. Halkın kendini tuttuğunu sanan kral, Mora seferi (1828) ve Cezayir'in alınması (4 temmuz 1830) gibi dış başarılara bel bağladı. Ancak muhalefet, hanedan düşmanlığına yöneldi; cumhuriyetçiler canlandı (Godefroy Cavaignac, A. Marrast); Charles X'un yerine Orléans dükünün geçirilmesi savaşımına girişildi (Thiers, A. Carrel, Talleyrand). Meclis, kralın tehdit edici bir söylevine, Polignac'a karşı bir nitelik taşıyan "221'ler çağrısı"yla cevap verdi (mart 1830). Bunun üzerine Meclis dağıtıldıysa da, haziran-temmuz seçimlerinde muhalif çoğunluk 221'den 274'e yükseldi. Charles X ve Polignac bu duruma, basın özgürlüğünü kaldıran, yeni Meclis'i dağıtan ve aristokrasiden yana bir seçim reformu düzenleyen 25 temmuz 1830 kararnameleriyle karşılık verdiler. Paris ayaklandı; 27, 28 ve 29 temmuz günleri (→ TEMMUZ 1830), Charles X'u tahttan çekilmek ve sürgün yolunu tutmak zorunda bıraktı.

Restauration üslubu, Fransa'da, Empire üslubuyla Louis-Philippe üslubu arasındaki geçiş döneminde ortaya çıkan üslup. Mimarlık alanında Paris'te Percier ve Fontaine etkinlik gösterdi: Louvre'da yapılan yeni değişiklikler (revakın güneyindeki merdiven, 1818). Taşra'da, dinsel yapılarda yeniklasik üslup kullanılmaya devam etti. Resim alanında, İngres, Delacroix gibi yetenekler ortaya çıktı. David, Géricault, Gros son yapıtlarını, Corot da ilk yapıtlarını verdi. Heykel alanında Rude'ün ve David d'Angers'nin birkaç yapıtı sayılabilir. Süsleme sanatları Antikçağ sanatından esinlendi: klasik palmet, khimairalar, kıvrıkdallar, deniz atları süslemelerde de önemli bir yer tuttu. Düz çizgiler, dikdörtgen çerçeveler ağır bastı. Ancak, zaman zaman kuğu boynu gibi eğrisel çizgilere de yer verildi. Koltuk ve sandal-



Larousse

Restauration üslubunda dekore edilmiş ve döşenmiş salon bir XIX. yy. suluboyasından ayrıntı *Dekoratif sanatlar müzesi, Paris*



Restif de La Bretonne ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı (1776'ya doğr.) *özel kol.*

yelerin eğik arkalıklarını, yatakların yanlarını, üst bölümde, basit kıvrımlar süsledi. En çok kullanılan gereç akajuydu. 1822'ye doğru, romantizmin etkisiyle, dekoratif sanata bir yandan gotik öğeler sızarken ("troubadour üslubu"), bir yandan da Rönesans'a öykünme başladı.

RESTE sıf. (fars. *reste*). *Esk.* Kurtulmuş.

RESTEGÂN çoğl. a. (fars. *reste*'nin çoğl. *restegān*). *Esk.* Kurtulmuş olanlar, firar edenler.

RESTEGÂRÎ a. (fars. *rest*, *-gār* ve *-ī*'den *restgārī*). *Esk.* Kurtulma, kaçma.

RES TENNURE, Suudi Arabistan'da liman kenti, Hasa'da, Basra körfezi kıyısında; 6 300 nüf. Dahran, Abkayk ve el-Katif boruhattıyla ulaşan petrolü işleyen ve özellikle ihraç eden büyük petrol merkezi.

RESTGÂR sıf. (fars. *rest* ve *-gār*'dan *restgar*). *Esk.* Kurtulmuş, serbest, hür.

RESTİF (ya da **RÉTİF**) **DE LA BRETONNE** (Nicolas Edme RÉTIF, —denir), fransız yazar (Sacy, Yonne, 1734 - Paris 1806). Bourgognelu bir köylünün oğludur. Auxerre'de dizgici çıraklığı, çalkantılı bir yaşam sürdüğü Paris'te matbaa işçiliği yaptı. Aydınlanma çağı'nın aydın proletaryasının örnek bir temsilcisidir. Yüksek sayılara ulaşan yapıtları (*le Paysan perverti ou les Dangers de la ville*, 1775; *La Vie de mon père*, 1779; *la Paysanne pervertie*, 1784; *Monsieur Nicolas ou le Coeur humain dévoilé*, 1794-1797), taşra ve Paris töre ve geleneklerinin dikkatli, şaşmaz bir gözlemcisi ve gözüpek bir reformcu olduğunu ortaya koyar.

RESTİGOUCHE, Kanada'da (New Brunswick) ırmak, Chaleurs koyuna dökülür ve sombalıklarıyla ünlüdür; yaklaşık 320 km.

RESTİO a. Cape Town, Madagaskar ve Avustralya'da yetişen birçenekli çokyıllık otsu bitki. (Yaklaşık 170 tür; *restiaceae* familyasının örnek tipi. Bazı türlerinin kurutulmuş çiçekleri yetiştiği yerlerde piyasada satılır.)

RESTİTÜSYON a. (fr. *restitution;* lat. *restitutio*'dan). Ger. day. SIÇRAMA* KATSAYISI'nın eşanlamlısı.

RESTLESS LEGS a. (ing. *restless legs*, dinlenmeyen bacaklar). Patol. DİNLENMEYEN BACAK*LAR SENDROMU'nun eşanlamlısı.

RESTO ünl. (ital. sözc.). *Arg.* **1.** Lokantalarda garsonların yemeği veren arkadaşına "kalsın, vazgeçildi, verme" anlamında söyledikleri söz. **—2.** "Yeter, dur" anlamında kullanılır.

RESTORAN a. (fr. *restaurant*). **1.** Yemek servisi yapılan ticari işletme; lokanta. **—2.** Bir başka sözcüğe tire ile ya da tire koymadan eklenirse, orada restoran olduğu anlaşılır: *Otel-restoran, motel-restoran, vagon-restoran* vb.

RESTORASYON a. (fr. *restauration*). Güz. sant. ve Süslem. sant. Bir sanat yapıtını ya da insanlık tarihine tanıklık eden herhangi bir nesneyi korumak ve gereğinde, olabildiğince ilk durumuna getirmek amacıyla, bu yapıtı, bu nesneyi sağlamlaştırmaya ve bunların yıpranma sürecini durdurmaya yönelik işlemlerin tümü.

—ANSİKL. Güz. sant. ve Süslem. sant. Yapıt, nesne, hangi gereçten olursa olsun sürekli birçok bozucu etkene maruz kalır. Organik gereçler, kükürt dioksit, azot oksitleri, klorlu bileşikler ve ozon gibi kirli atmosferdeki zararlı gazlar tarafından kemirilir; maddenin içine kolayca işleyerek bozulma sürecini başlatan ince parçacıklar da bunlara eklemek gerekir. Işık fazlalığı, örneğin kâğıtta, selülozun molekül zincirlerinin kopmasıyla ortaya çıkan fotokimyasal bozulmalar doğurur. Nem ve ısıdaki ani değişiklikler, her türlü gereçte çok ciddi bozulmalara yol açar: taş, don sonucu parçalanır; tezhipli parşömenlerde boya tabakası, uygulandığı yüzeyden ayrılır; mobilyalarda marketri parçaları sökülür. Sıcak ve nemli ortamlar, mantar sporlarının filizlenmesine ve bakterilerin üremesine uygun koşullara sahiptir; buna karşılık, çok kuru ortamlar, organik gereçlerin esnekliklerini yitirmelerine, böylece de, örneğin ahşabın yarılmasına yol açar. En iyi sıcaklık ve nem koşulları, 18 °C (± 1 °C) ve % 55'lik (± % 5) bağıl nem oranıyla sağlanır. Günümüzde müzeler, koleksiyonların iyi koşullarda korunmasını sağlayacak klima cihazları ve gözetim aygıtlarından yararlanabilmektedir.

Organik gereçlere, ağaç yiyenler, kâğıt yiyenler vb. gibi sınıflara ayrılan çok sayıda böcek, mantar ve bakteri zarar verir. Böceklerin en zararlısı termit, mantarların en korkulanı merûldür; bunlar bütün bir bölgeye yayılan felaketlere yol açar. Küçük nesneler için en güvenli mikropsuzlaştırma otoklavda yapılır; böcek, mantar ve bakteri öldürücü ilaçlarla birlikte hava yerine etilen oksit gibi bir gaz kullanılır. Ahşap öğelere lindan gibi maddeler püskürtülür. Reçine kullanarak iç dokuyu güçlendirme (şırıngayla ya da daldırma yoluyla), ağaç (ya da taş) heykellere ilk sağlamlıklarını ve ağırlıklarını kazandırır.

Restorasyonun, uygulayıcının gözetmesi gereken temel ilkeleri vardır. Uygulayıcı ya kimyasal olarak yansız ürünler kullanacak ya da her işlemden sonra yansızlaştırıcı yıkama işlemine başvuracaktır. Her zaman en az etki yapan maddeyle işe başlamalı, maddelerin etkililiğini yavaş yavaş artırmalı ve sonucu yeterli gördüğü anda, işleme son vermelidir. Örneğin, bir tablonun sararmış verniğini çıkarırken restoratör, işlemi boya katmanına ulaşıncaya dek sürdürmez; gerçekten de, bu katman eskiyince bazı iç değişikliklere uğrayarak boya maddeleri yüzeye çıkmıştır; verniği çözmekte kullanılan karışım boyalara değerse, bunların bir bölümünü sökebilir. Kullanılan ürünlerin seçiminde, zaman içinde değişime uğramayan ve geri döndürülebilir olanlara öncelik verilir. Bu son özellik, yeni restorasyon teknikleri geliştirildiğinde yapıtı tümüyle eski haline döndürme olanağını sağlar.

Arkeolojide, resimleri, mozaikleri, çanak çömleği ve daha ciddi bir biçimde metalleri koruma sorunu vardır. Metaller, gömülü oldukları toprağın içinde bir oksidoredüksiyon birikimi oluşturur; önce dış, sonra da iç katmanlarının kimyasal yapısı değişir; nesneye (heykel, silah, takı, para) ilk biçimi ancak titiz ve sabırlı bir kazıma işlemi sonucu kazandırılır.

• Yapıların ve kalıntılarının zaman içinde uğradıkları değişikliklerden ve yapılan eklemelerden hangilerinin kaldırılıp, hangilerinin korunacağı kuramsal tartışmalara konu olmaktadır. Daha önce yapılan değişiklik ve restorasyonların her türlü izini kaldırıp yapıya, olanaklar elverdiğince ilk görünümünü kazandırmayı (Viollet-le-Duc, daha da ileri giderek, "hiçbir zaman gerçekten var olmamış tam bir görünümü kazandırmak"tan söz eder) amaçlayan, dolayısıyla, yapının tarihsel gelişimini göz ardı eden bir anlayış vardır. Bir ortaçağ yapısının, klasik ve barok eklemeleri, yapının yıllar boyu kazanmış olduğu yeni görünümü bozulmadan yıkılabilir mi? XIX. yy. eklemeleri için de aynı şey sözkonusudur: XX. yy.'ın son çeyreğinin bakış açısıyla bu eklentileri ister başarılı ister başarısız sayalım, bunlar anıtların tarihinde önemli bir yer tutar ve bunları yıkıp ortadan kaldırmak müdahalecilik sayılır.

Gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olan onarımlar için günümüzde uygulanan yöntemler, XIX. yy.'ın çoğu kez hoyrat olan yöntemleri yanında çok daha inceliklidir. Bazı durumlarda yapılar sökülmüştür; yığma yapılar için uygulanabilir olan bu yöntem kâgirde çok kötü sonuçlara yol açmıştır. O dönemde yapılan müdahalelerin kötülüğü, günümüzün teknik olanakları (beton enjeksiyonu ve betonarme bağlamalar vb.) ışığında eleştirilebilir seçimlere ve belli bir döneme ağırlık veren uygulamaları yadsımaya yol açmıştır. Bununla birlikte, her türlü restorasyon az çok keyfi ve yıkıcı bir seçimi de beraberinde getirir. Araştırma laboratuvarlarında, özellikle peteklenme ve pul pul dökülmeyle kendini gösteren taş hastalıklarının tedavisi için teknik çözümler geliştirilmiştir. Taş duvar yüzleri ve oymalı bölümler, temizlendikten sonra, sugeçirmez gereçlerle kaplanır. Bunlar, kimyasal ve fiziksel açıdan zararlı suyun dokulara girmesini önler; aynı zamanda taşı, sülfürlü maddeler içeren güvercin pisliğinden korur. Sugeçirmez bu gereçler renksiz, mat, özellikle de tersinir olmalıdır: bu özelliklerin tümü silikonlarda mevcuttur. Suyun ve tuzların kılcal çatlaklardan yükselerek taş dokusuna sızmasını mümkün olduğunca önlemek için, ikinci bir kurutma duvarı ve içine susızdırmaz bir gereç, kurşun ya da alüminyum vb. levhalar yerleştirilmiş yarıklar yapılır. Çeşitli yöntemlerle polimerleştirilen (örneğin gamma ışınlarına tutarak) yapay reçinelerin doku içine işletilmesiyle, bozulmuş taşlar sertleştirilir. Reçine (polyesterler, epoksitler, metakrilatlar) kullanımıyla, bozuk blokların yenileriyle değiştirilmesi gibi masraflı bir uygulamadan kaçınılmış olunur.

• Vitraylar sözkonusu olduğunda, bunların yapının bünyesinde korumanın yarattığı sorunlara restorasyon sorunları da eklenir. Gerçekten de kiliselerin içinde yoğunlaşan, iyon parçacıklarıyla yüklü su buharı, kimyasal bozulmalara ve cam bünyesinde küçük çatlakların oluşmasına yol açar. Bu çatlaklar, polarize tozların etkisiyle daha da derinleşir. Vitray camlarının dış yüzeyleri, taşları tehdit eden bozulmalarla karşı karşıyadır. En aşırı durum, desenleri negatif olarak çıkmış vitrayların kidir: pisliğin işlediği taşlar kararır; tonlamalar ve ayrıntılar için cama sürülmüş boyalar, yüzyıllar boyunca yüzeyi zararlı parçacıkların etkisinden korumuştur; ancak, bu boya katmanı da zamanla yok olunca altından çıkan yüzey, geri kalan bölümlere göre daha açık bir renk almıştır. Laboratuvarlarda yapılan çalışmalar sonucu, cam yüzeyini kötü hava koşullarından ve hava kirliliğinden koruyan, esas maddesi reçine olan filtreler geliştirilmişse de bunları sık sık yenilemek gerektiğinden pek pratik sayılmazlar. Buna karşılık, kırık camlara bağlı sorunlar, esas maddesi silikon olan bir yapıştırıcı sayesinde tümüyle çözüme kavuşmuştur. Böylece, kırıkları birleştirmede kullanılan kurşun parçalarının (bir figürün yüzünü boydan boya kesen tamir kurşunlarına hâlâ rastlanabilir) yarattığı çirkin görünüm ortadan kalkmıştır. Bu uygulamanın üstün yanlarından biri de vitraya belli bir esneklik kazandırmasıdır: cam parçaları, rüzgârın etkisiyle, hiçbir zorlama olmaksızın hafifçe yerlerinden oynayabilmektedir.

• Seramik ve cam eşyalar daha çok kırılma ve çatlama sorunlarından ötürü restoratörlerin önüne gelmektedir. Alışılagelmiş hayvansal kökenli yapıştırıcılar yerlerini tümüyle epoksitlere ve siyanolitlere bırakmıştır. Eksik parçalar polyesterlerle bütünlenir. Arkeolojik bir çömlekle bir porselen, değişik anlayışlarla onarılmalıdır. Bunlardan ilki, formun ağır bastığı bir belge olduğundan onarım gözle görülür olacaktır. İkincisiyse bir koleksiyon eşyasıdır; eğer bir şahıs malıysa, gözle görülmeyecek bir rötuşla eski görünümünü kazanmalı, bir müzeye aitse, bozuk yerin onarımı ancak dikkatlice bakıldığında kendini göstermelidir.

• Bir resim en az üç öğeden oluşur: resmi taşıyan yüzey (tuval, ahşap pano, duvar vb.), boyaların sürülmesi için özel olarak hazırlanmış katman (macun, sıva vb.) ve boya tabakası. Bu son tabaka da kimi kez vernikle korunmuştur. Resmi taşıyan yüzey ise yapıştırılmış olabilir. Taşıyıcı öğe bir ahşap pano olduğunda, parçalar birbirine iyi birleştirilmemişse, nemden ötürü oynamalar çok kötü sonuçlar doğurabilir; bu durumda panonun arkasına, parçaları esnek bir biçimde bir arada tutacak ağaç parçalar raptedilebilir, oluşmuş olan yarıklar da macunla (geleneksel olarak tavşan derisinden elde edilen kola) doldurulabilir. Taşıyıcının tuval olması durumun-

da, mikropların, küflenmenin yol açtığı bozulmalar ya da çivilerin paslanması, yağların oksitlenmesinin dışında, tablo, çoğu kez yırtılma ya da delinme yüzünden restoratörün önüne gelir. Eskiden boya ve hazırlık tabakalarının ağaç panodan tuvale ya da bozulmuş tuvalden yeni bir tuvale aktarılması sıkça rastlanan bir uygulamaydı. Günümüzde eski tuvalin yeni bir tuvalle astarlanması tercih edilmekte ve yapıta en az zarar verecek, yumuşak ve kalıcı çözümler aranmaktadır.

Boyayı taşıyan hazırlık tabakası esnekliğini yitirmiş olabilir, mikropların etkisiyle ufalanabilir ya da aşırı nemden ötürü şişebilir. Ancak, bu durumların hiçbirinde yalnızca bu tabakanın onarılması düşünülemez. Boya tabakası da kimi hallerde çatlayabilir ya da pul pul dökülebilir. Bununla birlikte, karşılaşılan en ağır sorunlar renk değişmeleriyle (örneğin, ressamların kullanmış oldukları bitümlerden kaynaklanan) ilgilidir. Değişik teknikler yardımıyla laboratuvarlarda çekilen fotoğraflar, boya katmanının, yüzeyde ve derinlikte, ne durumda olduğunun anlaşılabilmesi için çok yararlıdır. Bünyedeki boşluklar, çok ince alçı gibi eylemsiz bir gereçle doldurulduktan sonra dolgunun yüzeyi, boya katmanının yüzeyinden biraz çukurda kalacak biçimde zımparalanır ya da silinir. Resmin böylece tamamlanan yerlerinin geri kalan bölümlerden ayırt edilebilir olup olmaması sorunu, seramikteki tartışmayı anımsatmaktadır. Bazı müzelerde bu iş için eski haline getirilebilen suluboya kullanılmaktadır. *Tratteggio* ise optik yanılsamaya dayanan bir tekniktir: eksik bölüm çeşitli renklerdeki ince fırça darbeleriyle boyanır; bunlar yakından ayırt edilebilirse de uzaktan bakıldığında istenen renk tonunu verir. Rötuş yapılan yerler iyice kuruduktan sonra tablo verniklenir.

• Duvar resimleri, yer aldıkları anıtın içinde bulunduğu iklim koşullarına bağlıdır. Suyun kılcal çatlaklar yoluyla duvar içinde yükselmesi, havadaki buharın yoğuşup suya dönüşmesi, mikroorganizmalar yüzünden zarara uğrarlar. Ayrılan bölümleri tespit etmek amacıyla, kabarmış plakaların altına bir şırıngayla kireç kazeinatı ya da akrilik reçine zerkedilir. Resmi başka bir yüzeye taşımayı gerektiren ciddi durumlarda, boya tabakasını duvardan ayırmak için değişik yöntemler kullanılır. Genellikle parçalanmış olan boya tabakası bir "sandviç-pano"ya taşınır. Parçalar, boya tabakası alta gelecek biçimde kum dolu bir tekneye yerleştirildikten sonra bunların arka yüzleri üzerinde çalışılır. Kum, parçaları aynı düzeye getirmeye olanak verir. Bu sağlandıktan sonra, yapay bir reçine dökülür. Daha sonra, keten, tül, cam yünü ve petekli bir yalıtıcıdan oluşan sandviç-pano bunun üzerine bastırılır. Böylece boya tabakasının korunacağı yeni ortamdaki sıcaklık değişikliklerine daha iyi dayanması sağlanmış olur. Mozaiklerin de bulundukları yüzeyden ayrılıp yeni bir yüzey üzerine taşınması için aynı yöntemlerden yararlanılır.

• Dokumaların sağlamlığını, esnekliğini ve renklerini korumak gerekir. Temizlemeyle toz alınır ve renkler canlılık kazanır; bu iş % 1 oranında, iyonsal olmayan deterjan katılmış, ılık tatlı suyla yapılır. Zarara uğramış duvar halılarının bozulmuş bölümleri iğne ile ilmek ilmek onarılır; çözgüde ya da kanavada bir tahribat sözkonusu olduğunda yeni bir taşıyıcı oluşturulur. Genel bir sağlamlaştırma gerektiğinde, kartona yapıştırma yerine, küçük ilmeklerle tespit edilen ipek ya da naylon ağlar tercih edilmektedir. Dağılma tehlikesiyle karşı karşıya kalma derecesinde zarar görmüş dokumalar, polivinilbutiral gibi yapay bir reçineye daldırılır. Ancak bu, geriye dönüşü olmayan bir yöntemdir.

• Yazılı, resimli belge ve kitaplarda, yazının, resmin boya ve mürekkebi (mineral pigmentler, kurşun ya da gümüş kalemlerin dışında) gibi bunları taşıyan yüzey de organiktir ve alışılagelmiş kimyasal, fiziksel ve biyolojik bozulma sürecini izler. Bunun yanı sıra, yangın, sel, kötü kullanım gibi kazalara da uğrayabilirler. Kâğıtlar klor ve potasyum türevleriyle beyazlaştırılır. XVIII. yy.'dan sonra üretilmiş kâğıtların asitliğini gidermek gerekir; bu işlem, kalsiyum karbonat, karbondioksit çözeltileri ya da bazlarla gerçekleştirilir. Solmuş yazılar fotoğrafa dayanan çeşitli yöntemler kullanılarak okunabilmektedir. Solmuş yazıların okunabilir kılınması için gallik asit, amonyum sülfür kullanılmakla birlikte bu, belgeye zarar verebilecek bir işlemdir. Delikler, selülozik bir yapıştırıcıyla japon kâğıdı yapıştırılarak ya da daha kolay bir biçimde, basınçla işleyen bir aygıt yardımıyla belgenin boşluklarına vinilik yapışkana bulanmış kâğıt hamuru zerkedilerek doldurulur. Belge genel bir sağlamlaştırma işlemini gerektirebilir; bu durumda belgenin arkasına japon kâğıdı ya da selüloz asetat uygulanır.

Islanmış belgelerin kurutulmasında günümüzde kurutma kâğıdı, talk, kızılötesi ışınlar, sıcak hava üflenmesi gibi, mikroorganizmaların üremesini ve mürekkebin çözülebilirliğini kolaylaştıran yöntemlerden vazgeçilmiştir; artık liyofilleştirme (dondurarak kurutma) işlemine başvurulmaktadır.

Restorasyon → RESTAURATİON.

Restoration, İngiltere tarihinde, monarşinin tekrar kurulduğu ve kral Charles* II'nin egemenliğini kabul ettirdiği (1660) döneme verilen ad. Genel anlamda, 1660 -1702 yıllarını kapsayan döneme denir.

RESTORATÖR a. (fr. *restaurateur*). Bir şeyi restore eden kimse.

RESTORE a. (onarmak, ilk durumuna getirmek anlamına gelen fr. *restaurer*'den). **1.** *Bir şeyi restore etmek*, bir mimari eseri, bir sanat eserini onarıp eski durumuna getirmek. **—2.** *Restore edilmek*, bir mimari eser ya da bir sanat eseri sözkonusuysa, onarılıp eski durumuna getirilmek.

RESTREPİA a. Bir sapın ucunda, mor lekeli, beyaz ya da sarı renkte bir tek çiçek açan ve kimi türleri sürüngen olan epifit orkide cinsi. (Tropikal Amerika'da kırk kadar türü yetişir.)

RESUL, -lü a. (ar. *resūl*). *Esk.* **1.** İnsanları doğru yola, dine davet etmek amacıyla Tanrı'nın gönderdiği ve kendisine kitap gönderilen elçi, peygamber. (→ NEBİ, PEYGAMBER.) **—2.** Elçi, haberci. **—3.** *Resul-ullah, Resul-i Ekrem, Resul-üs -sakaleyn*, Hz. Muhammet.

RESUL RIZA (İbrahimoğlu Rızayef, — denir), azerbaycanlı şair (Gökçay 1910 - Bakü 1981). Sömürgeciliğe ve faşizme karşı siyasal şiirler (*Çapey*, 1931; *Almanya*, 1939; *Lenin*, 1950) yazdı. Daha sonraki çalışmalarında felsefi görüşlerini derinleştirmeye çalıştı (*Couleurs* [fr. çev.], 1962; *Fils de la terre* [fr. çev.], 1968).

RESULİLER, Yemen'de hüküm süren türkmen asıllı hanedan (1229-1454). Kendisinin, Gassani emirliğinden geldiğini ileri süren Muhammet bin Hasan adında bir türkmen, aşiretiyle Bağdat'a gelip yerleşti. Abbasi halifelerince elçi olarak çeşitli ülkelere gönderildiğinden *resul* (elçi) adı asıl adının yerini aldı; bu nedenle de bu aileden olanlara "Resuliler" denildi. Bağdat'tan ayrılarak Mısır'a giden Resuliler (Muhammet, oğlu Ali, torunları ve kardeşi Turanşah) Selahattin Eyyubi tarafından Yemen'de birer eyalete yönetici atandılar. Ancak son eyyubi hükümdarı Mesut, Ali bin Resul'ün iki oğlunu hapsettirdi (1227). Üçüncü oğlu Nurettin Ömer'i de Mekke valisiyken Yemen'e aktardı; Mesut, Mısır'a dönerken ölünce Nurettin Ömer bağımsızlığını ilan ederek Zebit'i başkent yaptı. Sırasıyla Sana, Taizz ve Kevkeban (1230) ile Mekke'yi ele geçirdi (1240). Ancak Nurettin Ömer'in bağımsızlığı halife tarafından 1235'te tanındı. 1250'de onu öldürenler yerine bir yeğenini imam ilan edip, Zebit üzerine yürüdüler. Ömer'in büyük oğlu Muzaffer I Şemsettin Yusuf, ülkeyi ele geçirip birliği sağladı. 1295'ten sonra onun yerine geçen oğullarından el-Mueyyet Davut dönemi (1297-1321) küçük çarpışmalarla geçti. Sonraki Mücahit Ali (1321-1363) bir ara ülkesiz bir hükümdar konumuna düştüyse de, parasal gücüyle durumunu düzeltti; ülkede huzuru sağladı. Bir süre sonra, oğulları ve yakınlarının ayaklanmalarıyla karşılaştı. Bu olaylardan sonra yerleştiği (1360) Mekke'de Mekke şerifiyle de anlaşmazlığa düşünce Mısır'a gitti. Bir ara Yemen'e dönerek çıkan kargaşalıkları bastırdı. Ölünce (1362) yerine oğlu Efdal geçti. Kardeşlerinin ayaklanmalarıyla karşılaştı. Kardeşlerden biri Zeydiler'le birleşip Zebit'i aldı. Daha sonraki hanedan üyeleri dönemlerinde (el-Eşref İsmail [1376-1400], Nasır Selahattin Ahmet [1400-1424]) ülkenin eski durumu korundu. 1424'ten sonra ülke parçalandı ve kölemen ayaklanmaları, veba salgını gibi nedenlerle Resuliler hanedanı ortadan kalktı.



Direction des musées de France

bir tablonun restorasyonu (sonradan boyanmış bir bölümün mikroskop altında kazınması)

Resullerin İşleri, Yeni Ahit'in bir kitabı. Aziz Paulus'un Mektuplar'ıyla birlikte ilk Kilise'nin tarihinin başlıca kaynağını oluşturur. Hıristiyan geleneği bu kitabı, üçüncü İncil'in yazarı aziz Luka'ya mal eder. Bu iki kitap, İsa'nın Kilisesi'nin köklerini tanrıbilimsel ve tarihsel bir görüş açısından anlatan tek bir yapıt olarak görülür. Yazar, İsa'nın yaşam öyküsünü, yeni doğan Kilise'nin yaşam öyküsünü ekleyerek bu öyküyü, Paulus'un Roma'daki tutsaklığına (61-63) kadar uzatır. Resullerin İşleri'nin amacı, Kutsal Ruh'un etkisiyle hıristiyanlığın bildirisinin evrenselleştiğini kanıtlamaktır. Bu bildirinin üç temel tanığı şunlardır: diyakoz Stephanus, havari Petrus ve havari Paulus. Resullerin İşleri'nin 80-90 yılları arasında yazıldığı düşünülür.

RESÜLAYN, Şanlıurfa iline bağlı Ceylanpınar ilçe merkezinin eski adı.

RESÜLAYN, K. Suriye'de Türkiye sınırında, Ceylanpınar ilçe merkezinin karşısında kasaba.

RES ÜL-HAYMA ya da **RES EL-HAYMA,** Birleşik Arap Emirlikleri'nden biri, Basra körfezi kıyısında, Dubay'ın K.-D.'sunda; 1 625 km^2; 120 000 nüf. Başkenti *Res ül-Hayma*.

RESÜLMAL, -li a. (ar. *re's* ve *māl*'dan *re's-ül-māl*). *Esk.* Sermaye.

RESY a. (ar. *resy*). *Esk.* **1.** Ağıt. **—2.** Ağıt yakma.

RESYE a. (ar. *resye*). Esk. tıp. **1.** Romatizma. **—2.** *Resye-i adaliye*, adale romatizması. ‖ *Resye-i cenbiye*, zatülcenp. ‖ *Resye-i mafsaliye*, eklem romatizması.

REŞ a. (ar. *reşş*). *Esk.* **1.** Serpme, saçma. **—2.** Suyun serpilmesi. **—3.** Yağmur çisentisi.

REŞADİYE → YENIÇAĞA.

REŞADİYE → YELKENLİ.

REŞADİYE, Orta Karadeniz bölümünde Tokat iline bağlı ilçe; 61 166 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 95 köy. Merkezi, Tokat'ın 89 km K.-D.'sunda *Reşadiye*, 12 321 nüf. (1990). Tahıl üretimi. Hayvancılık. Betonit yatakları.
—Tar. Eskiden Eskefser adını taşıyan ilçe merkezine, Sultan Mehmet Reşat tahta çıktığında Reşadiye adı verildi (1909).

REŞADİYE geçidi, Adıyaman'ın Gölbaşı ilçe merkezini Malatya'nın Doğanşehir ilçe merkezine bağlayan yolun G.-D. Toroslar'ı aşmak için izlediği geçit (1 510 m).

REŞADİYE yarımadası → DATÇA yarımadası.

REŞAKAT a. (ar. *reşakat*). *Esk.* **1.** Bel inceliği. **—2.** Davranış ve hareketlerdeki incelik.

REŞAN çayı, G.-D. Anadolu'da akarsu; yaklaşık 110 km. Bitlis kütlesinin G. yamaçlarından inen Çeltikli ve Başur çaylarının birleşmesiyle oluşur ve Siirt'in yaklaşık 15 km G.-B.'sında Dicle'nin kollarından Uluçay'a (esk. Botan çayı) kavuşur. Bol su geçirir; en yüksek akıma ilkbahar yağışları ve eriyen kar sularıyla beslendiği nisanda erişir.

REŞANPİ a. (fr. *réchampis*). Boyac. Bir silme üzerine ya da arabalarda kapı camlarının kenarına çekilen ince boya şeridi.

REŞAŞ ya da **REŞAŞE** a. (ar. *reşâş, reşâşe*). *Esk.* İnce yağmur, yağmur çisentisi.

REŞAT a. (ar. *reşâd*). *Esk.* Doğru yolda, hak yolunda yürüme.

Reşat altını. Nümism. Mehmet V (Reşat) adına bastırılan altın (1909). En büyük boyları beşibirlik, en küçükleri çeyrektir. Bu altınlar Cumhuriyet döneminde antika değeri kazandığından külçe değerlerinin çok üstünde değer kazanmıştır.

REŞAT BEY, türk asker (İstanbul 1879 - Çiğiltepe yöresi 1922). Harp okulu'nu bitirdi (1896). Trablusgarp ve Balkan savaşlarına katıldı. Birinci Dünya savaşı'nda 17. Alay komutanlığı, 53. Tümen komutanlığı (1918) yaptı. Suriye cephesinde karargâhıyla birlikte İngilizler'e esir düştü. Aralık 1919'da, Milli mücadeleye katılmak üzere Anadolu'ya geçti. Kurtuluş savaşı'nda 11. Kafkas tümeni'ne (sonradan 21. Tümen adını aldı) komuta etti. Büyük taarruz sırasında, Çiğiltepe'yi emredilen süre içinde alamadığı için intihar etti; az sonra da tepe ele geçirildi. Ailesi Çiğiltepe soyadını aldı.

REŞAT BEY, türk yönetici ve siyaset adamı (Akhisar 1881 - ? 1926). Rüştiyeyi bitirdikten sonra Maliye nezareti'nde görev aldı; Muhasebe genel müdür yardımcılığına kadar yükseldi. Milli mücadele başlayınca Akhisar'da Kuvayı milliye'yi örgütledi; Akhisar Müdafaai hukuk cemiyeti reisi oldu. Saruhan milletvekili seçilerek TBMM'ye katıldı (1920-1926). Rauf Bey' in kurduğu hükümette iki ay Bayındırlık bakanlığı yaptı (1922).

REŞAT ENİS → AYGEN (Reşat Enis).

REŞAT HALİS BEY, türk diplomat (öl. Paris 1945). Paris elçiliği ikinci kâtipliğinde bulundu. Bern elçiliği görevini sürdürürken Sevr antlaşması'nı imzalayan delegeler arasında yer aldı (1920). Bu nedenle "yüzellilikler" listesine alındı. Paris'e yerleşti. Abdülhamit II'nin kızı Şadiye (Osmanoğlu) ile evlendi (1931).

REŞAT PAŞA Kayazade, türk yönetici (İstanbul 1844 - *ay. y.* 1902). Yozgat mutasarrıflarından Kayazade İskender Bey' in oğlu. Jön türk hareketi içinde yer aldı; Namık Kemal ve Ziya Paşa gibi o da Fransa'ya kaçtı (1869). Birinci meşrutiyet'in ilanından (1876) sonra Türkiye'ye dönerek çeşitli devlet kademelerinde yöneticilik yaptı. Rumeli beylerbeyi payesi ile paşalığa yükseldi. Uzun süre Kudüs mutasarrıflığında bulundu (1889-1899). Azledilince, İstanbul'a döndü.

REŞAT PAŞA (Ahmet), türk maliyeci (İstanbul 1848 - *ay. y.* 1927). Darülmaarif'i bitirdikten sonra bir süre Mahreci aklâm' da çalışıp Maliye nezareti'ne kâtip olarak girdi (1866). Maliye nazırı (1899) olduktan sonra getirildiği Maliye vezirliğinde altı yıl görev yaptı (1900-1906). Genç yaşta kızı Suat'la birlikte ölen damadı adına Erenköy'de bir cami (Suadiye camisi) yaptırdı. Suadiye semti, adını bu camiden almıştır.

REŞAT RIDVAN, türk tiyatrocu (öl. İstanbul 1919). Tepebaşı tiyatrosu'nu yaptıran İstanbul şehremini Rıdvan* Paşa'nın oğlu. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Osmanlı dram kumpanyası'nın kurucuları arasında yer aldı; birçok tiyatro topluluğuna para yardımında bulundu. *Plevne, Arif Bey, Gülnihal, Zor nikâh* vb. oyunları sahneledi. Darülbedayii osmani'nin kuruluşunda fransız tiyatro adamı André Antoine'ın yardımcısı, daha sonra da aynı kurumun müdürü oldu.

REŞEF, daha sonraları Fenikeliler ve Aramiler'de de rastlanan kenan tanrısı. Fırtına tanrısı olan Reşef, bir savaşçı biçiminde temsil edilirdi.

REŞEHAT çoğl. a. (ar. *reşha*'nın çoğl. *reşehât*). *Esk.* **1.** Damlalar, sızıntılar. **—2.** *Reşehat-ı kalem* (kalem damlaları), kalemden çıkan ürünler, düşünceler.

REŞEN a. (ar. *receb* ve *şa'bân* aylarının baş harfleri ile *ramażân* ayının son harfinden oluşan kısaltma; *reşen*). Takvim. Kameri (hicri) aylardan recep, şaban ve ramazanın üçüne birden verilen ad.
—Kur. tar. *Reşen mevacibi*, kapıkulu askerlerine recep, şaban ve ramazan aylarında verilen ulufe.

REŞF a. (ar. *reşf*). *Esk.* Suyun emilerek içilmesi.

REŞ GALUTA a. Babylonia Yahudileri' nin soydan gelme önderlerine verilen unvan; Babylonia Yahudileri'ne göre, reş galuta, Davut'un ve eski Yahudiye krallarının soyundan gelirdi.
—ANSİKL. Reş galutalar, İ.S. II. yy.'dan ve belki de daha eski bir dönemden XI. yy.'a kadar, etkinliklerini hemen hiç kesintisiz sürdürmüşlerdir. Yahudiler, reş galutaları meşru önderleri olarak görmekte ve Kutsal Kitap'taki kehanetleri onlara mal etmekteydiler (Yaradılış., XL, 10-11; Sam., VII, 16; Mez. LXXXIX, 30-38; Mez. CXXXII, 11 -12). Yahudiler'e belli bir özerklik veren ve onların önderlerine satrap muamelesi yapan kamu yetkilileri tarafından da tanınıyorlardı. Reş galutanın geniş yetkileri vardı, sarayının bakımı ve hükümet işleri için gerekli vergileri toplardı. Hukuk ve ceza davalarına bakar, yargıçları atar ve aforoz kararları verebilirdi. Kamu güvenliğinden sorumluydu, polis yetkilerine sahipti, ağırlık ve uzunluk ölçülerini ve ticareti denetlerdi. Reş galutalığın intikali bazen hile ve düzenlere yol açardı. Yetkilerini kötüye kullanmakla suçlandıkları olurdu; hatta halkın çok saydığı Sura ve Pumpedita'daki büyük talmud okullarının liderleriyle sık sık çatışırlardı. Bu bilginler, hukuk bilgilerine dayanarak yargı gücünün kendilerine verilmesini istiyorlardı; bu isteklerine ancak arap egemenliği sırasında, yani 640'tan sonra kavuştular ve giderek yargıçları atamaya ve hatta reş galutaların seçimini etkilemeye başladılar.
Reş galutalar, lüks içinde yaşarlardı, çevrelerinde çok sayıda hizmetçileri ve bir maiyetleri vardı. Bazıları, başka birçoğunun cahilliğiyle tezat oluşturan derin bilgileriyle ün kazandılar. Sasaniler zamanında (467-484) zulüm gören Yahudiler bağımsızlıklarını yitirdiler; o dönemin reş galutası olan Mar Zutra I, 455'te idam edildi. VI. yy.'ın başında, kral Kavad'ın saltanat dönemi, kadınlar dahil her şeyin ortaklaşa olacağı bir çeşit kolektivizm kurma denemelerine tanık olan bir anarşi dönemi oldu. Bu durumda, reş galuta Mar Zutra II, bir yahudi ayaklanmasının başına geçti; küçük bir bağımsız devlet kuruldu ve 7 yıl yaşadı. Sonunda, Mar Zutra yenildi ve 520'ye doğru öldürüldü. Yahudiler'e yönelik zulüm devam etti ve reş galutalık kaldırıldı. Arap egemenliği döneminde reş galutalar eski ayrıcalıklarına yeniden kavuştular (650'ye doğr.). Ama, karışıklıklardan ve iç kavgalardan yararlanan okul önderleri üstünlüğü ele geçirdiler; öyle ki, X. yy. başında bunlardan biri, bir reş galutayı görevden alabildi ve onun yerine kendi yeğenini geçirebildi. Filozof Sadya el-Fayyumi'nin mücadele ettiği okul önderi bu idi. Son iki reş galutadan biri bir cinayete kurban gitti, öteki de idam edildi. Babylonia'da kaldırılan reş galutalık, Bağdat ve Mısır'da yeniden ortaya çıktı. Ama reş galutaların artık hiçbir dünyevi yetkisi yoktu.

REŞH a. (ar. *reşḥ*). *Esk.* **1.** Sızıntı, sızma. **—2.** Terleme.

REŞHA a. (ar. *reşḥ*'ten *reşḥa*). *Esk.* **1.** Sızıntı, sızma. **—2.** *Reşha-feşan, reşha-paş*, damla saçan. || *Reşha-riz*, damla döken. || *Reşha-yab*, sızıntı yapan.
—Esk. tıp. Sızıntı, akıntı.

REŞİD → REŞİT.

REŞİDETTİN VATVAT (Muhammet bin Muhammet), iranlı şair (Belh 1088-? 1177). Halife Ömer'in soyundan geldiği için bazen "Ömeri", bazen de yine Ömer' in lakabı olan "Faruki" nisbesi ile anılır. "Vatvat" lakabı ise kendisine çelimsizliği nedeniyle verilmiştir. Öğrenimini Belh'te tamamladıktan sonra gittiği Harizm'de ünlü bilgin Zemahşeri'den yararlandı. Harizmşah Atsız'ın münşisi oldu. Bu görevini Arslan II döneminde de (1156-1172) sürdürdü. Başlıca yapıtları: farsça ve arapça iki *Divan*, hizmetinde bulunduğu hükümdarlar ve kendi adına yazdığı mektuplardan oluşan *Mecmü'atu Resa'ili Reşidettin il-Vatvat*, çeşitli sanatlardan söz eden *Hâda'ik üs-sihr fî dekâ'ik iş-sir*, halife Ali'nin 100 seçme sözünü içeren *Matlubu külli talib min kelami emir il-mü'minin Ali bin ebi Talib*, Ömer'in 100 sözünü içeren *Fasl ül-hitab min kelâmi Ömer ibn il -Hattâb*, farsça mektuplarını içeren *Nâmehâ-yi Reşideddin-i Vatvat*.

REŞİDİYE sıf. (ar. *reşid* ve *-iyye*'den *reşidiyye*). *Esk.* Reşit olanla ilgili.

◆ a. Mutf. Eskiden şeker ve nişastayla yapılan bir tür tatlı.

REŞİDİYE (ER-), esk. **Ksar es-Suk**, Fas sahrasında kent, Ziz uvedi vadisinde il merkezi; 16 800 nüf. Ticaret merkezi. —*Er-Reşidiye ili*, 59 585 km²; 481 000 nüf. (1988).

REŞİDÜTTİN FAZLULLAH ET-TABİP (Fazlullah bin İmadüddevle), yahudi kökenli ilhanlı tabip, tarihçi ve vezir (Hemedan 1247 - Tebriz 1318). Hulagu'dan başlayarak moğol hükümdarlarına hizmet etmiş olan bir tabipler ailesindendi. Tıp öğrenimini büyük bir olasılıkla Hemedan'da aynı zamanda tabip olan babasının yanında yaptı. Tebriz'e ne zaman geldiği belli değildir. Ancak Abaka Han (1265-1282), Argun (1282-1284) ve Geyhatu (1291-1295) dönemlerinde saray doktorluğu yaptı, Gazan Han döneminde vezir Sadrettin-i Zencani'nin yanında çalıştı. Bilime karşı gösterdiği yakın ilgi nedeniyle Zencani'nin öldürülmesinden (1295) sonra Sadettin-i Saveci ile birlikte onun yerine getirildi. Kendisine yönetim görevinin yanı sıra, bir de tarih yazımı görevi verildi. Tebriz'in doğusunda Veylan dağı eteğinde "Reb-i Reşidi" adıyla bir mahalle yaptırdı, Anadolu da dahil, İlhanlı ülkesinin çeşitli yerlerinde yönetici olan oğulları aracılığıyla birçok yeni köyler kurdurdu. Öldürülen Sadettin Saveci'nin yerine kendi isteğiyle

atanmasını sağladığı Alişah ile arasında büyük bir anlaşmazlık çıktı. Olcaytu, ülkeyi ikiye ayırıp, bir bölümünü Reşidüttin, bir bölümünü de Alişah'ın yönetimine bıraktı. Ancak Olcaytu'nun ardılı Ebu Sait Bahadır Han'ı kandıran Alişah, Reşidüttin'in görevden uzaklaştırılmasını sağladığı gibi oğlu İbrahim'le birlikte Olcaytu'yu zehirleyerek öldürdükleri yalanını yaydı. Bunun üzerine, Ebu Sait önce oğlunu, sonra da Reşidüttin'i öldürttü.

İlhanlı ülkesinde giriştiği bayındırlık etkinliklerinin yanı sıra tarihçi ve edebiyatçı olarak da tanınan Reşidüttin'in başlıca yapıtları: genel tarih niteliğinde olan *Cami üt -tevarih;* hint ve çin uygarlıkları, Çin'de matbaacılık, kâğıt para gibi konularla ilgili bir yapıtın *Tansuknâme-i İlhânî der fünûn-i ulûm-i hita'î* adıyla farsça çevirisi; ölçüler, takvimler, mimari ve kanallar gibi konuları içeren *Âsâr u ahya;* çin ve moğol yönetim kurallarından söz eden *Kitab-ı siyaset-i tedbîr-i mülk-i Hitaiyan;* çeşitli yerlerde valilik yapan oğullarına yazdığı mektuplardan toplanan *Mukatebat-i* (ya da *Münşeat-ı*) *Reşidi.*

—İkonogr. Yapıtları, iranlı minyatürcüler tarafından birçok kez resimlenmiştir. En güzel elyazmaları muhtemelen 1307'de (Edinburgh Üniversitesi) ve 1314'te (Royal Asiatic Society of London) Tebriz'de resimlendi.

REŞİH a. (ar. *reşih*). *Esk.* Ter.

REŞİK sıf. (ar. *reşik*). *Esk.* Uzun boylu, düzgün bedenli erkek için kullanılır.

REŞİT sıf. (ar. *rüşd*'den *reşid*). **1.** Yetişkin, ergin. **—2.** *Esk.* Doğru yolda olan. **—3.** *Esk.* Akıllı, doğru davranan. **—4.** *Reşit olmak,* erginleşmek.

—Med. huk. Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olabilmek için yasanın öngördüğü belirli yaşa gelmiş olan kişi. (Türk med. k.'na göre, reşit olmak için on sekiz yaşını doldurmuş olmak gerekir. (Eşanl. ERGİN.) [→ RÜŞT.]

REŞİT ya da **REŞİD,** Mısır'da liman kenti, Aşağı Mısır'da (el-Buhayre ili), Nil' in batı kolu ağzında; 37 000 nüf. Limanı önemini yitirirken İskenderiye limanı önem kazandı; günümüzde, bir ticaret merkezidir (daha çok pirinç ticareti).

REŞİT AKİF PAŞA (Mustafa Salih), türk yönetici (Yanya 1863 - İstanbul 1920). Bir süre Mektebi sultani'de (Galatasaray) okudu; arapça, farsça ve fransızca öğrendi. Amedi kalemi'nde devlet görevine girdi (1883). Şûrayı devlet üyesi (1895), Mülkiye dairesi üyesi, Sıvas valisi (1902) oldu. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) hemen sonra Dahiliye nazırlığına atandıysa da sağlık durumu nedeniyle bu göreve başlayamadı. Âyan üyeliğine (1909) ve Şûrayı devlet reisliğine (1918) getirildi.

REŞİT ALİ, ıraklı siyaset adamı (Bağdat 1892 - Beyrut 1965). Büyük bir sünni ailenin çocuğuydu. Avukat, daha sonra da Başbakan oldu. İtalya'yla diplomatik ilişkileri kesmeye yanaşmadı ve istifa etti (30 ocak 1941). Bir hükümet darbesinin ardından ordunun desteğiyle 3 nisanda yeniden iktidara geldi. Almanya'nın desteğini elde ederek, Büyük Britanya ile Irak arasında 1930' da imzalanmış olan antlaşma hükümlerinin uygulanmasına karşı çıktı ve İngilizler'in Akdeniz'le Basra körfezi arasında kurmuş oldukları bağlantıları kesmeye çalıştı. İngiliz müdahalesiyle iktidardan uzaklaştırıldı (30 mayıs), Cidde'ye sığındı. Abdülaziz bin Suud tarafından önemli görevlere getirildi.

REŞİT BEY Çerkez, türk asker ve siyaset adamı (Karacabey 1877 - Bandırma 1951). Harp okulu'nu bitirdi; yüzbaşılığa kadar yükseldi. Osmanlı mebusan meclisi'ne Saruhan mebusu seçildi (1919). Meclis kapanınca Ankara'ya gelerek TBMM'ye katıldı. TBMM'de düzenli bir ordunun kurulmasına karşı çıktı; Yunanlılar'la ancak küçük kardeşi Çerkez Ethem'in Kuvayı seyyare'si gibi çetelerin baş edebileceğini savundu. Çerkez Ethem başkaldırınca ona katıldı; onunla birlikte yunan kuvvetlerine sığındı. Bu hareketinden dolayı milletvekilliğinden çıkarıldı (1921). İstiklal mahkemesi'nce yokluğunda idama mahkûm edildi. 1924'te "Yüzellilikler" listesine alındı. 1927' de yurttaşlıktan çıkarıldı. Bir süre Atina'da kaldı; sonra Amman'a yerleşti. 1938'de çıkan aftan, önce yararlanmak istemedi, ancak 1950'de yurda döndü.

REŞİT BEY (Mehmet) → MEHMET REŞİT BEY.

REŞİT BİN EŞ-ŞERİF Mevla (Tafilalt 1630 - Marakeş 1672), Fas şerifler hanedanının Filaliler kolunu kuran hükümdar (1664-1672). Tazanvalt'taki İlig zaviyesi'nde hükümdarlığını ilan eden Mevla Muhammet'in oğlu. Ölümünden sonra babasının yerine geçtiyse de kardeşi karşısında tutunamayınca önce Fas kentine, sonra da Fas'ın D.'suna çekildi. Çevresine kalabalık bir yandaş grubu topladı. Vacda'da hükümdarlığını ilan etti. Üzerine yürüyen kardeşini yenerek öldürdü. Egemenliğini batıya ve güneye doğru yaydı; Fas kentini ele geçirdi. İngilizler'le Fransızlar'ın ticaret yapmalarına izin verilen Akdeniz kıyısındaki bir bölgeyi alarak onların ticaret yapmalarına engel oldu. Kasr el-Kebir, Meknes, Marakeş ve Sus'u ele geçirdi. Atından düşerek öldü; yerine kardeşlerinden Mevla İsmail geçti.

REŞİT GALİP, türk hekim, siyaset adamı (Rodos 1897 - İstanbul 1934). İstanbul Tıp fakültesi'ni bitirdi (1917). Öğrenciliği sırasında gönüllü olarak Balkan ve Birinci Dünya savaşlarına katıldı. Mütareke'den sonra köylerde doktorluk yapmak üzere Anadolu'ya geçti. Kütahya çevresinde Müdafaai hukuk cemiyeti kurulması için çalıştı; Denizli'de Kızılay örgütüne bağlı olarak doktorluk yaptı. Ankara'da Sıhhiye vekâleti umumi hıfzısıhha müdür muavini oldu (1922). Kurtuluş savaşı'nı izleyen yıllarda özel doktorluk yaparken bir yandan da sosyal derneklerde çalıştı. Türk ve Rumlar'ın karşılıklı olarak yer değiştirmelerini sağlayacak Muhtelit mübadele komisyonu'nda görev aldı; aynı yıl Aydın milletvekili (1925), Şeyh Sait ayaklanması'nda İstiklal mahkemesi üyesi seçildi. Daha sonra Darülfünun'daki öğretim üyelerinin bir bölümünün tasfiyesi görevini üstlenmek üzere Maarif vekilliğine getirildi (1932 -1933). Bir yıl içinde istenen tasfiyeyi yaparak İstanbul Üniversitesi'ni oluşturdu ve vekillikten ayrıldı. Türk tarih kurumu ve Türk dil kurumu'nda da çalıştı.

REŞİT MEHMET PAŞA, türk sadrazam (öl. 1836). Koca Hüsrev Paşa'nın kölesiydi. Çeşitli savaşlarda gösterdiği başarılar nedeniyle beylerbeyi payesini aldı ve kendisine Karahisar sancağı verildi. Vezir rütbesine yükseltilerek Konya valiliğine getirildi. Sadrazamlığa atanıncaya (1829) kadar Tırhala ve Vidin'de vali; Rumeli serasker olarak görev yaptı. Türk-Rus savaşı'na katıldıktan sonra, Anadolu'da ilerlemekte olan İbrahim Paşa komutasındaki mısır kuvvetlerine Konya'da yenilerek tutsak düştü (1833). Tutsaklıktan kurtulduktan sonra Rakka ve Diyarbakır valiliklerinde bulundu.

REŞİT MUSTAFA EFENDİ Köse, Kethüda → MUSTAFA REŞİT EFENDİ.

REŞİT MÜMTAZ PAŞA, türk yönetici (İstanbul 1856 - *ay. y.* 1921). Özel öğrenim gördükten sonra çok genç yaşta devlet hizmetine girdi. Çeşitli görevlerde ve ek olarak da *Takvimi vekai*'ye nezaret etme görevinde bulundu. Devlet şûrası mülkiye dairesi üyesi (1896), Beyrut (1897) ve 1903-1906 arası Hüdavendigâr (Bursa) valiliği yaptı. Bursa'da birçok önemli ve kalıcı bayındırlık etkinliklerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynadı. 1906-1908 arası İstanbul şehreminliği görevini üstlendi. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra rütbeleri alınarak Midilli adasına sürgüne yollandı. Mütareke yıllarının başında (1918) Dahiliye nazırlığına getirildi; 1920'de kurulan hükümette bir süre Devlet şûrası reisliğine vekâlet etti.

REŞİT PAŞA Büyük → MUSTAFA REŞİT PAŞA.

REŞİT PAŞA Darphor, türk asker (öl. İstanbul 1868). Enderun'da yetiştikten sonra Asakiri* mansurei Muhammediye ordusunda subay oldu. Revandizli Mehmet Paşa'nın çıkardığı ayaklanmayı bastırdığından ferik, daha sonra müşir (1842) rütbesine yükseltildi. Aynı yıl yeni kurulan Mansure müşirliğine getirildi. Üç kez İstanbul Hassa ordusu müşirliği yaptı.

REŞİT PAŞA, türk yönetici (Şam 1868 - İstanbul 1924). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1888). Öğretmenlik, mutasarrıflık yaptı (1906). Serez mutasarrıfıyken Rumeli beylerbeyi (paşalık) unvanını aldı. İttihat ve Terakki'nin gizli çalışmalarına katıldı. İkinci meşrutiyet öncesi Abdülhamit II'ye bir telgraf çekerek, 24 saat içerisinde meşrutiyet ilan edilmez ve Kanunuesasi yürürlüğe konmazsa Serez sancağının veliaht Reşat Efendi'ye biat edeceğini bildirdi. Meşrutiyetin ilanından sonra valiliğe yükseltildi. Edirne, Cezair-i bahr-i sefid, Manastır, Ankara, Kastamonu valiliklerinde bulundu. Talat Paşa tarafından görevinden alındı. 1916 seçimlerinde Ergani mebusluğuna seçtirildi. Meclis'in dağılmasından sonra Sıvas valiliğine atandı (mayıs 1919). Valiliği sırasında Damat Ferit hükümetinin baskılarıyla Sıvas kongresi'ni engellemeye çalıştı; ancak bunu başaramayacağını anlayınca Mustafa Kemal Paşa'yla işbirliği yaptı. İstanbul hükümetince görevinden alındı; yerine Ali Galip Bey atandı. Ali Galip'in Sıvas'a gelmeden, Malatya'dan kaçması üzerine, yerinde kaldı. Damat Ferit Paşa hükümetinin çekilmesinden sonra Mustafa Kemal Paşa, İstanbul hükümetine çeşitli kolordu komutanlıklarından telgraflar çektirerek Reşit Paşa'nın Sıvas'ta kalmasını istetti. Yeni kurulan Ali Rıza Paşa hükümeti bu isteğe uydu. TBMM seçimlerinde Kozan sancağından milletvekili seçilen Reşit Paşa izinli olarak valiliği sürdürdü; bu izin kalktıktan sonra da valiliği yeğledi. Ekim 1920'de Kastamonu valiliğine geçti; eylül 1921'de emekli oldu.

REŞİT RIZA, arap din bilgini, siyaset adamı (Trablusşam 1865-? 1935). İslam ilkelerine bağlı siyasal hareketin (selefiye hareketi) sözcüsü olarak Kahire'de *el -Menar* (Fener) dergisini yayımladı (1898). Din kurallarının çağdaş yaşama uydurulması yolunda çalıştı; kadın haklarını savundu. Osmanlı İmparatorluğu'na karşı ayaklanan arap milliyetçilik hareketine katıldı. Suriye'de Faysal I'i kral ilan eden kongreye başkanlık yaptı (1920).

Reşit taşı. Mısır'da fransız işgali sırasında, istihkâm subayı Bouchard'ın 1799'da Reşit'te (Rosette) bulduğu stel çok önemli

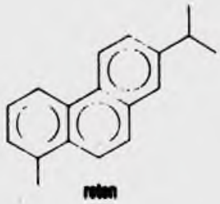
British Museum



Reşit taşı
Ptolemaios V'e ait bir karamamenin (yukarıdan aşağıya doğru) hiyeroglif, demotike ve yunan harfleriyle yazılmış metni siyah bazalt, İ.Ö. 196'ya doğr.
British Museum, Londra

sonuçlara yol açacaktı. İncelenmek üzere İskenderiye'ye gönderilen stelin üzerine üç değişik yazı ile (hiyeroglif, demotike ve yunan yazıları) firavun Ptolemaios V'in bir kararnamesi (İ.Ö. 196) kazınmıştı. Üç dilde yazılmış belgenin yunanca metni, mısır dilinden bir çeviriydi. Bu taşın hiyerogliflerin çözülmesinin anahtarı olabileceği sezildiyse de bu umudun gerçekleşmesi için yirmi üç yılın geçmesi ve Champollion'un dehası gerekecekti. Taş bugün British Museum'dadır.

REŞİTA, Romanya'da kent, Caraş-Severin yönetim bölümünün merkezi, Retezat kütlesinin kenarında; 109 401 nüf. (1991). 1768'de kurulmuş olan kent, Romanya'nın en önemli sanayi merkezlerinden biridir; yakınındaki maden kömürü yatakları ve maden cevheri yatakları (demir ve manganez) kenti, metalürji ve makine sanayisi (lokomotifler, tarım makineleri, vs.) merkezi haline getirmiştir. Müze.



reten

REŞK, -ki a. (fars. *reşk*). *Esk.* **1.** Kıskanma, kıskançlık: *"Dil alıp gitti sanem reşk ile ben can verdim"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Reşk etmek*, kıskanmak: *"Gamze reşk etti görüp cilve-i nûşânûşunu"* (Nedim, XVIII. yy.). **—3.** *Reşk-aver,* kıskançlık veren. || *Reşk-endaz,* kıskançlık uyandıran. || *Reşk-saz,* kıskandıran.

◆ sıf. Kıskanılmış: *"Cihanı reşk-i gülzâr-ı halil eden bahar imiş"* (Fuzuli, XVI. yy.).

REŞKİN sıf. (fars. *reşk*'ten *reşkin*). *Esk.* Kıskanan, kıskanç.

REŞKO tepesi, D. Anadolu bölgesinde Buzul* (esk. **Cilo**) dağının en yüksek doruğu olan Uludoruk tepesinin eski adı.

REŞME a. Penye konfeksiyonunda kullanılan ve zincirli dikiş yapan bir tür özel makine.

REŞMECİ a. Reşme adı verilen makineyle, penye eşyaların etek, kol kenarı vb. yerlerine zincirli dikiş yapan kimse: *Penye konfeksiyon atölyesine reşmeci aranıyor.*

REŞT, İran'da kent, Gilan İlinin merkezi, Safid Rud deltası kıyısında; 293 881 nüf. (1986). Büyük ticaret merkezi. Tekstil sanayisi. Plastikler. Tütün.

RET, -ddi a. (ar. *redd*). **1.** Sunulan, önerilen, istenen, sağlanan vb. bir şeyi uygun bulmama, kabul etmeme, geri çevirme: *Yönetim kurulu kredi tekliflerinin reddine karar verdi. Bir kimsenin isteklerine ret cevabı vermek.* **—2.** Aile bireylerinden biriyle hukuksal ilişkilerini kesme, onu aileden saymama: *Evlatlıktan ret.* **—3.** Yalanlama, çürütme.

—*Esk. Redd ü kabul,* yapma ya da yapmama. || *Redd-i cevab,* yanıtlama, yanıt verme. || *Redd-i fıtk,* kasık çıkığını yerine oturtma. || *Redd-i kelam,* söze karşılık verme. || *Redd-i selam,* verilen selama karşılıkta bulunma, selamı iade etme.

—Binc. Konkurhipik yarışlarında atın bir engelin önüne geldiğinde durup engeli atlamaması ya da engelin yanından geçmesi.

—Ed. *Redd-i matla,* gazelde ilk beytin (matla) son beyitte (makta) de yinelenen dizesi. || *Redd-i mısra,* gazelde ilk beyit (matla) dışındaki beyitlerden birinin son beyitte (makta) yinelenen dizesi. || *Redd ül-acüz ale's-sadr,* aynı sözcüğün, cinaslı sözcüklerin, aynı kökten türemiş sözcüklerin vb., bir beytin başında (sadr) ve sonunda (acüz) ya da dizelerin ortasında (haşv) yinelenmesiyle gerçekleştirilen bedi sanatı: *"Gerçi canandan dil-i şeyda için kâm isterim / Sorsa canan bilmezem kâm-ı dil-i şeyda nedir"* (Sevgiliden çılgın gönlümü isteğine kavuşturmasını isterim ama sevgili sorsa gönlümün neyi istediğini bilemem) [Fuzuli]. Burada iki dizede "şeyda" sözcüğü yinelenmiştir.

—Huk. *Hâkimin reddi,* tarafsızlığından kuşku duyulan hâkimin davaya bakmamasını isteme. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bilirkişinin reddi,* tarafsız olmadığı düşünülen bilirkişinin davacı ya da davalı tarafından istenmemesi. (Bilirkişiyi ret nedenleri, hâkimi ret nedenlerinin aynıdır. Ret isteminin, bilirkişi seçiminin öğrenilmesinden başlayarak üç gün içinde yapılması gerekir.) || *Mirasın reddi,* mirasçının mirası kabul etmediğini sulh yargıcına bildirmesi. (→ MİRAS.) || *Nesebin reddi* → NESEP. || *Tanık ifadesinin reddi,* davacı ya da davalının, tanığın ifadesini kabul etmemesi. || *Yeminin reddi* → YEMİN.

—İsl. huk. *Ashab-ı red,* kendilerinden başka asabeden mirasçı bulunmadığı zaman, hem kendi paylarını hem de reddiye ile geriye kalan payları alan mirasçılar.

—ANSİKL. Huk. Hâkimin reddi, davanın tarafsız biçimde görülmesini sağlamak için kabul edilmiş bir yöntemdir. Yasada öngörülen ret nedenleri şunlardır: 1. hâkimin davaya bakmasının yasak olduğu durumların bulunması; 2. hâkimin davada taraflardan birine öğüt vermiş ya da yol göstermiş olması; 3. davada iki taraftan biri ya da üçüncü kişi önünde yasal bir gereklilik olmadığı halde görüşünü bildirmiş olması; 4. davanın dördüncü dereceye kadar (bu derece dahil) civar hısımlarına ait bulunması; 5. dava sırasında iki taraftan biriyle davası ya da aralarında bir düşmanlık bulunması; 6. davada tanık, bilirkişi, hakem ya da hâkim sıfatıyla dinlenmiş olması; 7. genellikle hâkimin tarafsızlığından kuşku uyandıracak önemli nedenlerin bulunması.

Hukuk davalarında hâkimin reddi istemi en geç ilk oturumda, ret nedeni dava sırasında öğrenilmişse, en geç sonraki ilk oturumda bildirilir. Ceza davalarında hâkimin reddi, iddianame ya da şahsi dava dilekçesi okunmadan önce istenir. C. savcısı, sanık ve davacı, hâkimi ret isteminde bulunabilirler. Sonradan ortaya çıkan nedenlerden dolayı duruşma bitinceye kadar hâkimin reddi istenebilir. Hâkimin reddine ilişkin dilekçe hâkimin bağlı olduğu mahkemeye verilir. Şu durumlarda ret istemi geri çevrilir: 1. istem zamanında yapılmamışsa; 2. ret nedenleri gösterilmemiş ya da kanıt ortaya konmamışsa; 3. ret isteminin davayı uzatmak amacıyla yapıldığı açıkça anlaşılıyorsa.

Reddi istenen hâkim, ret konusunda karar verilinceye kadar o davaya bakamaz.

Ret cephesi, Mısır'ın İsrail ile barış siyasetine karşı çıkan arap ülkeleri grubuna verilen ad. Trablusgarp konferansı (2-5 aralık 1977) sırasında kurulan ve Libya, Cezayir, Suriye, Güney Yemen ve Filistin Kurtuluş örgütü'nden (FKÖ) oluşan Ret cephesi, Camp David antlaşmaları'nın (eylül 1978) ve Mısır-İsrail barış antlaşması'nın (mart 1979) imzalanmasından sonra, hemen hemen tüm ılımlı arap ülkelerinin Kahire'ye karşı belirlenen siyasal ve iktisadi yaptırımları benimsemelerini sağladı.

Retablo de Maese Pedro *(El)* [*Pedro Usta'nın tiyatrosu*], Manuel de Falla'nın 6 tablolu kukla operası. 1923'te Prenses E. de Polignac'ın ısmarladığı bu yapıtta besteci, Cervantes'in *Don Quijote*'sinden esinlenmiştir. Tiyatro içinde tiyatro ilkesine göre kurgulanan yapıtta, Zaragoza'da tutsak olan Melisendra'nın kurtuluş öyküsüyle, başlıca seyirci olan Don Quijote'nin, prensesin imdadına koşarak öyküye karışması birleştirilir. Vurmalı çalgı bakımından zengin oda orkestrasını bir klavsen destekler. "Tercüman" (çocuk soprano), *recto tono,* ama çok canlı bir recitativo'da öyküyü anlatır.

RETAİM çoğl. a. (ar. *retime*'nin çoğl. *retâ'im*). *Esk.* Hatırlanması gereken bir şeyi unutmamak için parmağa bağlanan iplikler.

RETALHULEU, Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Büyük Okyanus'a hâkim volkan kütlesinin yamacında; 54 000 nüf. (1987). —*Retalhuleu yönetim bölgesi,* 1 856 km²; 225 241 nüf. (1989).

RETARD sıf. (geç gelen, geç etkileyen anlamında fr. sözc.). Eczc. Organizmada, belli bir oranda etkili, sabit ve uzun süre kalabilmek için derişimini değiştirerek etkin maddesini yavaş yavaş salıveren ilaca denir (örneğin, *penisilin retard*); bu ilacın farmakolojik etkisi ve şırıngası da aynı adla adlandırılır.

—ANSİKL. Ağız yoluyla alınan ilaçlarda, retard etki, ilacın mikrogranüle ya da mikrokapsül biçiminde bölünmesi ve bunların daha sonra etkin maddeyi yavaş yavaş salıverecek kapsül ya da tablet biçiminde bir araya getirilmesiyle sağlanır (barbitüratlar, teofilin). Şırınga yoluyla kullanılan ilaçlarda etki, yağlı ve yapışkanlık kazandırıcı maddelerin taşıyıcı olarak kullanılması, etken maddenin asıltı haline getirilmesi ya da çinko ve ensüline bağlı protamin gibi çeşitli maddelerin eklenmesiyle uzatılır, ilacın verilme yolu da etki süresini uzatmaya yarar. Örneğin, östrojen tabletlerinin implant olarak deri altına yerleştirilmesi etkinin birkaç hafta sürmesini sağlar.

RETEL sıf. (ar. *retel*). *Esk.* Hoşa giden, düzgün, hoş.

RETEN a. (fr. *rétène*). Org. kim. Formülü $C_{18}H_{18}$ olan ve fenantrenden türeyen çokhalkalı aromatik hidrokarbon; taşıllaşmış çamlarda, çam katranında ve kimi bitüm türlerinde bulunur; en önemlisi abietik asit olan pek çok diterpenin, kükürtle ısıtılması sonunda elde edilir.

RETEPORA a. Denizde yaşayan yosunhayvanı cinsi. (Kolonileri delikli ve yılan gibi kıvrıla kıvrıla uzanan örtüler biçiminde dir ve bir sapla tutunur.)

RETE TESTİS, latince erbezi ağı anlamına gelen ve erbezinin ön-üst kısmında birbirleriyle ağızlaşmış dik tüplerden oluşan ağı tanımlayan sözcükler.

RETEZAT, Romanya'da dağlık kütle, Transilvanya Alpleri'nde; *Peleaga*'da 2 509 m. Güney Karpatlar'daki yüksek kütlelerin en batıda olanıdır; Demir Kapılar'ın K.'inde son bulur. Zengin bir bitki ve hayvan alanı olan kütlenin bir bölümü doğal park oluşturmaktadır (yaklş. 200 km²).

RETH (Alfred), fransız uyruğuna geçmiş macar ressam (Budapeşte 1884 - Paris 1966). 1905'te Paris'e yerleşti, araştırmalarını kübizm akımı doğrultusunda yönlendirdi (*Hubin lokantası,* 1912, Art moderne ulusal müzesi, Paris). Daha sonra, biçimleri yalınlaştırarak, renkli düzlemlerden oluşan kesin bir soyutlamaya vardı. Çok geçmeden yapıtlarına kum, çakıl, yumurta kabukları vb. ile elde edilmiş kabartıları da kattı. 1931'de, Soyutlama-Yaratma hareketinin kuruluşunda yer aldı.

RETHEL, Fransa'da *arrondissement* (Ardennes) merkezi, Aisne kıyısında; 8 639 nüf. (1992). Kent, iki dünya savaşından çok zarar gördü. Hazırgiyim.

RETHEL (Alfred), alman ressam ve gravürcü (Diepenbend, Aachen yakınında, 1816 - Düsseldorf 1859). Düsseldorf akademisi'nde öğrenim gördü; bir süre İtalya'da kaldı, Nasıralılar okulunun etkisini özümleyerek güçlü ve kişisel bir üsluba ulaştı. Sanatını en iyi yansıtan yapıtı Aachen Belediye sarayı'nı süsleyen fresklerdir (*Charlemagne'ın yaşamından sahneler,* 1847); *Ölüler dansı* (1849) konulu gravürleri XIX. yy.'da yeniden ilgi gören ksilografi alanında önemli bir yer tutar.

Rethondes mütarekeleri, 11 kasım 1918 ve 22 haziran 1940'ta, Rethondes garı yakınında, Compiègne ormanındaki bir açıklıkta imzalanan mütarekeler.

• *11 kasım 1918 mütarekesi.* Başkan Wilson'la Almanlar arasında bir aydan fazla süren görüşmelerden sonra, İtilaf devletleri yüksek savaş konseyi'nce 4 kasım 1918'de Versailles'da kararlaştırılan bir mütareke metninin koşulları 8 kasımda Rethondes'da mareşal Foch tarafından Dr. Erzberger başkanlığındaki alman heyetine bildirildi. Mütareke hükümleri İtilaf

devletleri arasında çetin görüşmelere konu oldu: kimi yöneticilerin (Poincaré, Pershing, özellikle Pétain), zamansız olduğu gerekçesiyle bir mütareke imzalanmasına karşı çıkmalarının yanı sıra, amaçlanan hedefler konusunda da siyasi ve askeri görüş ayrılıkları ortaya çıktı. Sonunda, Almanya koşulları (Rheinland'ın üç köprübaşıyla [Mainz, Koblenz, Köln] işgali, çok sayıda savaş ve taşıma aracının teslimi, henüz işgal altında bulunan toprakların boşaltılması) kabul etti ve Birinci Dünya savaşı'nın sonucunu belirleyen mütareke 11 kasım saat 5.10'da (11'de, ateşkes saatinde yürürlüğe girmek üzere) imzalandı. Alman yenilgisinin kaçınılmaz olduğu, ama henüz büyük bir askeri bozgunun gerçekleşmemiş bulunduğu bir sırada imzalanan mütareke, 13 aralık 1918 ve 16 ocak 1919'da yenilendikten sonra, 16 şubatta Versailles* antlaşması'nın imzalanmasına (28 haziran 1919) kadar uzatıldı.
• *22 haziran 1940 mütarekesi.* Fransız ordularının giderek dağılması, İngiltere'nin havadan destekleme olanaklarının zayıflığı ve kısa sürede bir amerikan müdahalesine pratik bakımdan olanak bulunmaması karşısında, general Weygand 12 haziran 1940'ta Tours yakınındaki Cangé'de toplanan Bakanlar kurulu'na ateşkesten yana olduğunu açıkladı. ABD'ye yaptığı çağrıların ve fransız-ingiliz birliği projesinin boşa çıkması üzerine, Paul Reynaud istifa etti. Mareşal Pétain hükümeti kurmakla görevlendirildi ve 17 haziranda, İspanya aracılığıyla, Almanlar'a ateşkes önerisinde bulundu. Fransız donanmasının düşmana kesinlikle teslim edilmeyeceği yolunda İngilizler'e güvence verildi. Almanlar, ayın 19'unda öneriyi kabul ettiklerini, ancak İtalya'yla ayrı bir mütareke görüşmesi yapılması gerektiğini belirttiler. Huntziger başkanlığındaki fransız heyeti, Compiègne'e getirildi ve 21 haziranda Rethondes'da, 1918 mütarekesinin yapıldığı vagonda, Hitler tarafından kabul edildi. Keitel, Hitler adına bir bildiri okudu. Bu bildiride gerek 1914, gerekse 1939 savaşında Almanya'nın hiçbir sorumluluğu bulunmadığı bildirilmekte ve alman halkının uğradığı adaletsizlikleri kesin olarak ortadan kaldırma istemi dile getirilmekteydi. Bunu mütareke koşulları izledi. Çetin ve sonuçsuz tartışmalardan sonra fransız heyeti, Bordeaux hükümetinden 22 haziranda antlaşmayı imzalama emrini aldı. Ateşkes, ancak İtalya'yla yapılacak mütarekeden sonra yürürlüğe girecekti.

Fransa'nın üçte ikisi Wehrmacht tarafından işgal edilmiş, kuşatılan birlikler esir alınmış sayılıyor, savaş esirlerinin barışa kadar bu durumlarını sürdürmeleri kabul ediliyordu. Fransa, işgal bölgesindeki birliklerini dağıtacak, işgal bölgesindeki bütün askeri malzemesini teslim edecek, serbest bölgedeki silahlarını da denetim altında tutulmak üzere depolayacaktı. İşgal birliklerinin bakım masrafları da başlangıçta günde 400 milyon frank olmak üzere (bu miktar 1942'de 500 milyona çıkartıldı) Fransa tarafından karşılanacaktı. Bununla birlikte, Fransa sömürgelerini, 100 000 kişilik bir orduyu ve donanmasını (savaş gemileri, bağlı oldukları limanlarında toplanmak ve buradan ayrılmamak koşuluyla) elinde tutuyordu.

İtalya'yla görüşmeler (mareşal Badoglio tarafından yürütülüyordu), 23 haziranda Roma'da başladı. Almanya yenilgisiyle köşeye sıkışan Fransa, 24 haziranda mütareke koşullarını (Alpler'deki sınır boyunca 50 km'lik bir bölgenin, Korsika'nın, Toulon'un, Mareth hattının askerden arındırılması vb.) kabul etmek zorunda kaldı.

Her iki antlaşmanın yerine getirilmesini denetleme görevi alman ve italyan mütareke komisyonlarına verildi: konuyla ilgili her türlü uzlaşmazlık, fransız heyeti tarafından, Wiesbaden'de toplanan alman merkez komisyonuna götürülüyordu. Daha ilk ilişkilerde, Reich mütareke metnini fazlasıyla aşan (özellikle ekonomik konularda) isteklerde bulunmaya başladı ve Alsace-Lorraine'i uygulamada topraklarına katarak antlaşma hükümlerini çiğnedi.

RETHYMNON, türkç. **Resmo,** Yunanistan'da liman, Girit'in kuzey kıyısında, nomos merkezi; 15 400 nüf. Tarım ürünleri ticareti. —*Rethymnon nomos*'u, 1 496 km²; 60 500 nüf.

RETİARİUS a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Zırhsız, üç dişli bir mızrak, bir hançer ve büyük bir balık ağı taşıyan gladyatör. Ağını, tepeden tırnağa silahlı olan rakibinin *(mirmillo)* üstüne atmaya çalışırdı.

RETİCULİTERMES a. Termitlerden böcek cinsi. (Türkiye'de de bulunan ışıktan kaçan termit [*Reticutermes* ya da *Leucotermes lucifugus*] çeşitli ağaç ve asmaların gövde köklerinde zararlara yol açar. *Rhinotermitidae* familyası.)

RETİCULUM, Ağcık* takımyıldızının latince adı (kısalt. Ret).

RÉTİF DE LA BRETONNE → RESTİF.

RETİKULUM a. (lat. *reticulum*, ağ). Dokubil. **1.** Bazı dokulardaki liflerden ya da küçük damarların ağızlaşmasından oluşan ağ. **—2.** *Endoplazmik retikulum*, değişken boyda, zarlarla sınırlı, yassı keseler ya da hazneler biçiminde, birbirleriyle bağlantılı kanalların oluşturduğu hücre içi üç boyutlu ağ. (Tanecikli endoplazmik retikulum özellikle protein bireşiminde rol oynar; düz retikulum ise özellikle steroit salgı yapan hücrelerde gelişmiştir.) || *Fibrin retikulumu*, pıhtılaşma sırasında kan fibrininin aldığı ağ biçiminde görünüm.
—Vet. *Taban retikulumu*, toynaklıların ayağının yumuşak dokusunu taşıyan fibröz ve damarlı ağ.

RETİKÜL a. (fr. *réticule*). Opt. KILAĞ'ın eşanlamlısı.

RETİKÜL, AĞCIK'ın eşanlamlısı.

RETİKÜLER sıf. (fr. *réticulaire*). Ağ biçiminde olan.
—Hematol. *Retiküler hücre*, kan yapıcı dokuda bulunan ve özellikle destek işlevleri (sitoplazma uzantılarının ağızlaşmasıyla ağ oluşumu) gören sabit hücre.

RETİKÜLİN a. (fr. *réticuline*). Dokubil. Küçük çaplı kolajen liflerinden (arjirofil lifler) oluşan ve gümüşlü boyalarla siyaha boyanan lifsi madde.

RETİKÜLİT a. (fr. *réticulite*). Vet. **1.** Gevişgetirenlerde börkenek iltihabı. **—2.** *Travma retiküliti*, börkenek çeperine yabancı bir cismin batmasıyla meydana gelen iltihap.

RETİKÜLOENDOTELYAL sıf. (fr. *réticulo-endothélial*'dan). Hematol. Tüm organizmada yaygın bulunduğu ve aynı zamanda destek, koruma ve hematopoyez işlevlerini yüklendiği sanılan ve varlığı tartışma konusu olan bir dokuya (ya da sisteme) denirdi.

RETİKÜLOENDOTELYOZ a. (fr. *réticulo-endothéliose*'dan). RETİKÜLOZ'un eşanlamlısı.

RETİKÜLOFİLAMANTÖ sıf. (fr. *réticulo-filamenteux*). Hematol. *Retikülofilamantö madde*, retikülositlerin içinde bulunan madde.

RETİKÜLOPATİ a. (fr. *réticulopathie*). RETİKÜLOZ'un eşanlamlısı.

RETİKÜLOPERİTONİT a. (fr. *réticulo-péritonite*). Vet. *Travma retiküloperitoniti*, gevişgetirenlerde, börkeneğin yabancı bir cisimle delinmesi yüzünden börkenekle ona komşu karınzarında meydana gelen iltihap. (Bu delinmeyi önlemek için, hayvana bir mıknatıs yutturulur ve yabancı cisim metal ise ona yapışarak börkeneğin içinde kalır.)

RETİKÜLOSARKOM a. (fr. *réticulosarcome*). Patol. **1.** Kan yapıcı dokularda oluşan sarkom. **—2.** *Farklılaşmış retikülosarkom*, çok iri histiyositlerden oluşan sarkom.



musée de l'Armée, Paris

11 kasım 1918'de **Rethondes**'da mütarekenin imzalanması (altta soldan sağa: ingiliz amiral Hope, general Weygand, ingiliz amiral Wemyss, fransız mareşal Foch, deniz albayı Marriote)

RETİKÜLOSİT a. (fr. *réticulocyte*). Hematol. Kanda yaklaşık 24 saat dolaşan genç alyuvar. (Metilen mavisiyle boyandığında ortaya çıkan "retikülofilamantö madde"nin varlığıyla belirgindir. Hemoglobin oranı normal olduğu zaman retikülositlerin normal sayısı mm³'te 25 000 ila 100 000 arasında değişir.)

RETİKÜLOSİTOPENİ a. (fr. *réticulocytopénie*). Kandaki retikülosit oranının düşmesi.

RETİKÜLOSİTOZ a. (fr. *réticulocytose*). Kandaki retikülositlerin oranı.

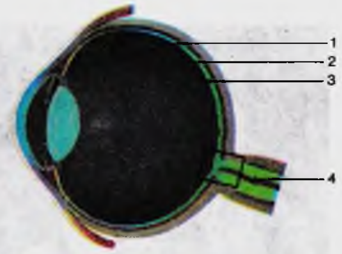
RETİKÜLOZ a. (fr. *réticulose*). Hematol. Çeşitli histiyositozları, bazı iltihaplı hiperplazileri (örneğin verem, cüzam ve Malta humması gibi çeşitli hastalıklarda görülenler) kapsayan, iyi tanımlanmamış hastalıklara verilen genel ad. (Eşanl. RETİKÜLOENDOTELYOZ, RETİKÜLOPATİ.)

RETİME ya da **RETME** a. (ar. *retime*, *retme*). *Esk.* Bir şeyi hatırlamak amacıyla parmağa bağlanan iplik.

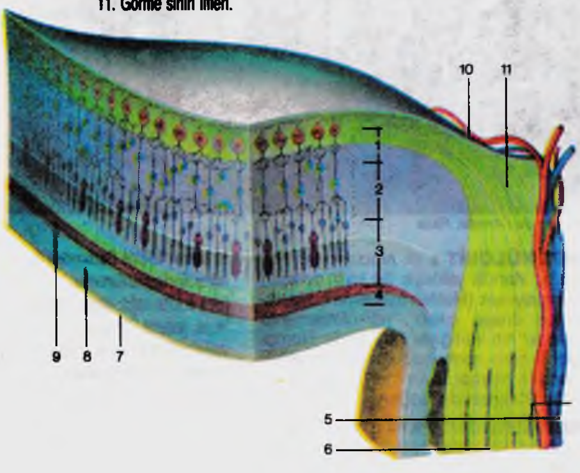
RETİNA a. (lat. *retina; rate*, ağ'dan). Görme siniri lifleriyle bağlantılı sinir hücrelerinden oluşan ve ışığa duyarlı olan göz dibi zarı. (Eşanl. AĞTABAKA.)
—ANSİKL. Retina, dış yüzü koroitle kaplı, ince ve saydam bir zardır. Görme sinirinin yayılmasından ve görme duyusu hücrelerinden oluşur. Görme siniri göz küresinin arka kutbundan biraz içeri girer, gözün çeşitli katlarını deler ve içerde, *papilla* denen, ışığa duyarsız hafif bir çıkıntı *(kör nokta)* yapar. Göz küresinin önden arkaya ekseni üzerinde (görme ekseni) hafif bir çöküntü bulunur: *sarı benek*. Burası retinanın en duyarlı yeridir.

Retina üç hücre tabakasından oluşur; bunlar dıştan içe doğru şöyledir: 1. koniler ve çomakçıklar tabakası. Bu elemanların sadece biçimleri değil, rolleri de farklıdır; çomakçıklar, özellikle ışığın şiddetine ya da miktarına duyarlı gibi görünmektedir, koniler ise ışığın niteliğine ya da dalga uzunluğuna, yani renklere duyarlıdır. Bundan başka çomakçıklar koroit kökenli bir pigmentle kırmızıya boyanır, ışıkta rengini yitirir, karanlıkta yeniden renklenir; 2. iki kutuplu nöronlar tabakası. (Bunların uzantıları koni ve çomakçıkların tabanlarını sarar. Aynı tabakada, ayrıca, birleştirici yatay nöronlar da bulunur. Bunlar görme hücreleriyle duyu nöronlarının ilişkilerini sağlar); 3. çok kutuplu nöron tabakası. Bunlar merkezi duyu nöronları sayılır ve aksonları görme siniri liflerini oluşturur.

Retinanın klinik muayenesi göz dibinin oftalmoskop ya da üç aynalı Goldmann değme camı ile gerçekleştirilir. Retinanın



retinanın genel konumu
1. Sklera; 2. Koroit;
3. Retina; 4. Görme siniri.



retinanın yapısı (yandaki resmin çerçeve içine alınmış kısmının büyütülmüşü)
1. Çok kutuplu hücreler;
2. İki kutuplu hücreler;
3. Koniler ve çomakçıklar;
4. Pigmentli hücreler;
5. Retinanın merkez atardamar ve toplardamarları;
6. Görme siniri; 7. Kapsül;
8. Sklera; 9. Koroit;
10. Retina atardamarı;
11. Görme siniri lifleri.

durumunu daha yakından saptamak amacı ile tamamlayıcı olarak elektroretinografi, elektrookülografi, sonografi, fluoreseinli anjiyografi gibi muayeneler yapılır.

Retinanın hastalıkları arasında en sık görülenleri, sarı beneğin yozlaşması, dekolman, çeşitli nedenlere (diyabet, hipertansiyon, arteryoskleroz vb.) bağlı retina bozukluklarıdır.

—Karş. anat. Omurgalıların retinası, embriyon önbeyninin ve yarımküreler arası oluşumların (arabeyin), sinir merkezlerine bir "görme siniri" ile bağlı, hakikatte merkez sinir sisteminin bir uzantısı olan, dışa dönük bir parçasıdır Retina "ters" bir oluşumdur. Işık alıcı duyu organları camsı cisme değil göz küresinin dış yüzüne dönüktür, yani ışık, konilerle çomakçıklara ulaşamadan önce tüm retina sinir katmanlarını (görme siniri aksonları, gangliyon nöronları, iç pleksiform tabaka, tanecikli tabaka -anmakrinler, iki kutuplular, Müller hücreleri ve yatay hücreler- dış pleksiform tabaka, alıcı hücrelerin perikaryonları) geçmek zorundadır. Omurgasızlarda, omurgalılarda olduğu gibi ters retinalara rastlandığı gibi, doğru retinalar da bulunabilir. Tarak denen kabuklu hayvanda kavkının çevresindeki gözlerde biri doğru, biri ters iki retina üst üste yerleşmiş olarak bulunur.

RETİNAL a. (fr. *rétinal*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{28}O$ olan diterpensel aldehitin yaygın adı; retinole benzer, opsinle birleştiğinde rodopsin ya da retinsel erguvan kırmızısını verir. (Eşanl. RETİNEN.)

RETİNEN a. (fr. *rétinène*). Org. kim. RETİNAL'in eşanlamlısı.

RETİNİT a. (fr. *rétinite*). Oftalmol. Retina iltihabı.

RETİNİT a. (fr. *rétinite;* yun. *retine,* reçine'den). Petrogr. KATRANTAŞI'nın eşanlamlısı.

RETİNOBLASTOM a. (fr. *rétinoblastome*). Patol. Süt çocuğunda ya da küçük çocukta ortaya çıkan, çoğu zaman iki taraflı, bazen kalıtsal, embriyon kökenli kötücül retina uru.

RETİNOGRAF a. (fr. *rétinographe*). Oftalmol. Göz dibinin resmini çekmeye yarayan özel optik aygıtlı fotoğraf makinesi.

RETİNOGRAFİ a. (fr. *rétinographie*). Oftalmol. Göz dibinin, retinografla çekilen resmi.

RETİNOİK sıf. (fr. *rétinoïque*). Org. kim. ve Eczc. *Retinoik asit,* retinal ya da retinolün yükseltgenmesiyle elde edilen $C_{20}H_{28}O_2$ formüllü diterpenik asidin yaygın adı. (Eritromisinle birlikte ya da tek başına yerel olarak uygulanan retinoik asit, ergenliklerin tedavisinde kullanılır.) [Eşanl. TRETİNOİN.]

RETİNOİT a. (fr. *rétinoïde*'den). Der. hast. Retinoik asit aracılığıyla retinolden (A vitamini) türeyen ve tedavide kullanılan bir grup maddenin genel adı. (Özellikle aromatik bir retinoit olan etretinat, ağız yoluyla verilerek keratinleşme bozuklukları olan hastaların tedavisinde kullanılır.)

RETİNOL a. (fr. *rétinol*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{30}O$ olan ve A1 vitamini de denen diterpensel alkolün yaygın adı.

RETİNOPATİ a. (fr. *rétinopathie*). Oftalmol. Retina hastalığı (örneğin diyabet retinopatisi). Retinit teriminden daha genel olan retinopati, bu hastalıktan başka, damar bozukluklarını, retina dekolmanlarını vb. kapsar.

RETİNOPEKSİ a. (fr. *rétinopexie*). Oftalmol. Retina dekolmanı tedavisinde, kalkmış olan retinayı yerine koyma işlemi.

RETİNOSKİZİS a. Oftalmol. (fr. *rétinoschisis;* retina, ve yun. *skhisis,* yarık, ayrılma'dan). Retinanın, ön kısmı kalkacak biçimde yarılması. (Doğuştan ya da edinsel olabilir. İlerlemesi ve hacmi, ağır görme bozukluklarına neden olabilir. Bir retina dekolmanına doğru da ilerleyebilir. Çaresi cerrahi müdahale ya da lazerle fotokoagülasyondur.)

RETİNOSPORA a. (fr. *rétinospora*). *Chamaecyparis* (yalancı servi) ve *thuya* (mazı) cinslerinin gençlerine, Japonya'da verilen genel ad.

RETİNOTOPİ a. (fr. *rétinotopie*). Nörobiyol. Retinanın her bir noktasının beyinde, görme yollarının aktarma yerlerinde ayrı bir yere denk gelmesini sağlayan anatomik-işlevsel düzen.

RETİNÜL a. (fr. *rétinule*). Böceklerde, petekgözün ya da yüzeyciğin duyarlı bölümü.

◆ sıf. Retinül ile ilgili.

RETK, -ki a. (ar. *retk*). *Esk.* **1.** Yarık ya da yırtığı onarma. **—2.** *Retk ü fetk,* iyi yönetim.

RETKA a. (ar. *retk*'ten *retka'*). *Esk.* Üreme organı cinsel ilişkiye engel olacak biçimde bitişik olan kadın.

RETME → RETİME.

RETORİK a. (fr. *rhétorique*). Güzel söz söyleme sanatını, belagati oluşturan yöntemlerin tümü.

—ANSİKL. Ed. Retorik, Antikçağ yunan demokrasilerinde ortaya çıktı. Hitabet yapıtlarının çözümlenmesiyle deneysel olarak geliştirilen bu teknik, Sicilyalı Koraks ve Tisias tarafından bulundu (İ.Ö. V. yy.) ve Protagoras, özellikle de Gorgias gibi sofistler tarafından yetkinleştirildi. Platon *(Phaidros)* ve Aristoteles *(Retorik)*, tutkuların bilgisine dayanarak retoriğe felsefi bir temel kazandırırken, Antiphon, İsokrates gibi logograflar da, incelemelerinde retoriğin kurallarını saptadılar. Hellenistik dönemde büyük bir gelişme gösteren retorik, Antikçağ'ın sonuna kadar öğrenimin en yüksek düzeyi sayılıyordu. Latin retoriği de, İ.Ö. I. yy.'da, yunan retoriğinin yanı sıra gelişti ve İmparatorluk döneminin hatipleri (Hatip Seneca) tarafından yetkinleştirildi. Cicero *(De oratore, Orator)* ve Quintilianus *(De institutione oratoria)* latin retoriğine özgü kuramsal temelleri belirlediler. Hitabet sanatına uygun siyasal koşulların ortadan kalkmasıyla, retorik, yavaş yavaş başlı başına bir amaç, yunan ve latin retorikçilerinde olduğu gibi, yalnızca teknik bir ustalık haline geldi. Hitabet sanatı retorikte beş bölüm ayırt ediyordu: fikirleri ve kanıtları aramayı ve ortak değerlerden yararlanmayı öğreten *düzenleme;* üslup ve ritimle ilgili kuralları veren *söyleyiş; hatırlatma* ya da belleği tazeleme; ve nihayet *hareketler,* yani vurgulamalar, tavırlar, jestler. Günümüzde retorik, stilistik ve genel edebiyat kuramlarının, özellikle de çeşitli biçimci kuramların ve new criticism'in etkisiyle yeniden değerlendirilmektedir.

Retorik *(Tekhne retorike),* Aristoteles' in İ.Ö. 330'a doğru kaleme aldığı, üç kitaptan oluşan incelemesi. Aristoteles iki tür kanıt belirler: bunlardan bir kısmı belgeler, tanıklıklar gibi, retorik sanatıyla ilgili olmayanlar; diğerleriyse kanıtlama, konuşmacının kişisel otoritesi, dinleyicinin duygularını kışkırtmak ya da yatıştırmak için kullanılan çeşitli yöntemler gibi, retorik sanatından doğan ve belagatin temeli olan kanıtlardır. Aristoteles bundan sonra delil türlerini, ortak değerleri vb. inceler. Üç tür söylev belirledikten sonra, tüm biçimleri inceleyerek bunlardan her birinin kurallarını ortaya koyar. Başlangıçta ayrı bir inceleme olarak düşünülen III. kitapta da, ikna kuralları verir.

RETO-ROMAN sıf. (fr. *rhéto-roman*). Doğu İsviçre ile Kuzey İtalya'da konuşulan bir lehçe öbeği için denir.

—ANSİKL. Bu lehçelerin konuşulduğu alan kesintilidir. İsviçre'de yüksek İnn ve Ren vadilerinde (Engadin lehçeleri), yaklaşık 50 000 kişi tarafından konuşulan ve İsviçre'nin dört resmi dilinden biri olan romanşla birlikte; İtalya'da, Yukarı Adige' de ve Dolomitler'de, yaklaşık 10 000 kişi tarafından konuşulan ladin ile Friuli'de yaklaşık 500 000 kişi tarafından konuşulan friuli dili. Bu iki öbek, ortak bir edebiyat dilleri olmadığından birbirlerinden bağımsız biçimde gelişti: İsviçre'deki lehçelerin daha çok fransızcaya yaklaşmasına karşın ladin ve friuli dili italyancaya yakındır.

RETORTAMONADALES a. İki, dört ya da altı kamçılı *Protozoa* takımı. (Ya böcek larvalarında asalak yaşarlar ya da danaburunlarının, termitlerin, kuşların, bakterilerin ve bazı memelilerin bağırsaklarında bulunur. *Retortomanos intestinalis*'e insanın kalınbağırsağında sık rastlanır.)

RETRİVER a. (ing. *retriever; to retrieve,* geri getirme'den). Avda vurulan avı bulmak ve getirmek için kullanılan köpek.

—ANSİKL. İngiltere kökenli olan retriver köpekleri yalnızca avı getirmekte kullanılır; bunlar ilke olarak avlanmazlar. Düz kıllı olanlar (flat coated retriever) dışında, bu cins köpeklerin iki ırkı çokça bulunur; altın ya da krem renginde, düz kısa ya da hafif dalgalı tüylü golden retriver ve çok kısa, sık ve sert tüylü Labrador retriveri. Bunun tüyleri siyah, çikolata rengi ya da sarı olabilir.

RETROFLEKSİYON a. (fr. *rétroflexion*). Kad. hast. Retrofleşi dölyatağının durumu.

RETROFLEŞİ sıf. (fr. *rétrofléchie*). Kad. hast. Normal konumda bulunan dölyatağı boynu ekseni ile dölyatağı ekseninin arkaya doğru geniş bir açı yaptığı zaman dölyatağının duruş biçimine denir.

RETROGRAD sıf. (fr. *rétrograde*). Yerbil. Termodinamik iklimlerde yeğinliğin azalmasıyla oluşan olay için kullanılır. (Termodinamik koşullar [basınç ve sıcaklık] Yer yüzeyi koşullarına doğru bir dönüşü yansıttığında bir başkalaşım bir diğerine göre retrograd olur.)

RETROGRADASYON a. (fr. *rétrogradation*). Pedol. **1.** Bir toprak elementinin çözünür bir biçimden çözünmez biçime geçmesi; örneğin demirin ya da alümin-

yumun etkisiyle fosforda olduğu gibi. —**2.** Bir elementin kil yaprakçıkları arasına büyük bir kuvvetle tutunması; örneğin çok asitli topraklarda potasyumun tutunması. (Bu olaylar, elementler bitkiler tarafından özümlenemediğinden beslenme bozukluklarına neden olabilir.)

RETROKOLİS a. (lat. *retro*, arkada, arkaya, ve [*torti*] *colis*, boyun bükülmesi'nden). Patol. Başın arkaya doğru eğik durmasına neden olan boyun tutulması çeşidi.

RETROLİSTEZİS a. (fr. *rétrolisthésis*). Patol. Bir omurun, alttaki omura oranla arkaya kayması. Alttaki omurlararası diskin, artroza bağlı değişiminden ileri gelir. (Retrolistezis en çok üst bel omurlarında görülür. Genellikle klinik belirti vermez ise de, bazen bir sinir kökünü gererek uyarılmasına neden olabilir.) [Karşt. SPONDİLOLİSTEZİS.]

RETROLUNAR sıf. (fr. *rétrolunaire*'den). Anat. Bilekteki kemiklerden aysı kemiğin gerisinde bulunana denir. (Bu terim bilek çıkıklarının özel bir tipini belirtmek için kullanılır.)

RETROMORFOZ a. (fr. *rétromorphose*). Yerbil. Bir mineral evrenin, kararlılık koşullarında basınç ve / ya da sıcaklığın en düşük olduğu başka bir evreye dönüşmesi olayı.

RETROPERİTONEAL sıf. (fr. *rétropéritonéal*). Ürol. KARINZARI* ARKASI'nın eşanlamlısı.

RETROPNÖMOPERİTON a. (fr. *rétropneumopéritoine*'dan). Tıp. Karınzarı arkasındaki hücreli-yağlı doku içine gaz verilerek çeşitli karın organlarının (pankreas, böbrekler, böbreküstü bezleri, karaciğer, dalak) görülmesini sağlayan radyolojik teşhis. (Yerini günümüzde ekografi ve skanografi incelemelerine bırakmıştır.)

RETROPROGESTERON ya da **RETROPROJESTERON** a. (fr. *rétroprogestérone*'dan). Org.kim. Projesteronun, 9 -10 numaralı karbon atomlarının mutlak biçimlenmesinin ters döndüğü lumisterolden elde edilen stereoizomeri.

—ANSİKL. Retroprogesteron (6-dehidroretroprogesteron), projesterona çok benzer, ama uzaydaki yönlenmesi doğal projesteronunkinin tersidir; bu bakımdan ayırtedici özellikler taşır. Beden sıcaklığını artırmaz; erkekleştirici etkisi yoktur ve yumurta üremesini engellemez. Endometriyum üzerindeki salgılama gücü, doğal projesteronunkiyle aynıdır; gebelik süresini ayarlama etkisi bu özelliğinden ileri gelir; kadın ve doğum hastalıklarında kullanılır.

RETROPROJEKTÖR a. (fr. *rétroprojecteur*). TEPEGÖZ'ün eşanlamlısı.

RETROPROJESTERON → RETROPROGESTERON.

RETROPÜLSİYON a. (fr. *rétropulsion*). Vet. Ters gelmiş dölütü geri itmeye yarayan doğum manevrası.

RETROSEDAN sıf. (fr. *rétro* ve *cédant* sözcüklerinden). Sig. *Retroseden şirket*, aldığı reasürans işlerinin tümünü ya da bir bölümünü devreden şirket.

RETROSEDE g. f. (fr. *rétrocéder*). Sig. Reasürans şirketinin kabul ettiği rizikoların tümünü ya da bir bölümünü başka bir sigorta şirketine devretmesi eylemi.

RETROSESYON a. (fr. *rétrocession*). Sig. Reasürans şirketinin kabul ettiği rizikolardan başka bir reasürans şirketine devrettiği bölüm.

RETROSESYONER a. (fr. *rétro* ve *cessionnaire*'den). Sig. Reasürans işlerini kabul eden şirket.

RETROSPEKTİF a. (fr. *rétrospective*; lat. *retro*, geriye, ve *spectare* bakmak'tan). Bir sanatçının, bir okulun, bir dönemin yapıtlarını, toplu bir biçimde sunan sergi: *İzlenimcilerin bir retrospektifi.*

RETROSTERNAL sıf. (fr. *rétrosternal*). Anat. ve Patol. Göğüskemiğinin arkasında bulunan.

RETROSTEROİT sıf. (fr. *rétrostéroïde*'den). Org. kim. Bir steroidin, 9 ve 10 numaralı karbon atomlarının mutlak biçimlenmesinin ters döndüğü bir stereoizomeri için kullanılır. (Örneğin lumisterol ve retroprogesteron.)

◆ a. Retrosteroit stereoizomer. (Retrosteroitleri 1960'ta Westerhof ile Rerink bireşim yoluyla elde ettiler.)

RETROTEKTONİK a. (fr. *rétrotectonique*). Yerbil. Geriye dönüşle, en yenisinden en eskisine doğru, farklı tektonik evrelerin yapısal etkilerini ayırt ederek belirtme yöntemi. (Bu yöntemle yapılar açılır ve çeşitli birimler ilk konumlarına yerleştirilir.)

RETROVERSİYON a. (fr. *rétroversion*'dan). Patol. Geriye devrilme eylemi; devrik bir organın durumu.

—Kad. hast. *Dölyatağı retroversiyonu*, ekseni etrafında tümüyle arkaya doğru devrilen, fakat boynu ile gövdesi arasındaki açı normal kalan dölyatağının durumu. (Böylece dölyatağının dibi kuyruksokumu kemiğinin içbükey yüzüne girerken, boyun kısmı çatı kemiğine doğru yönelmiş olur.)

RETROVİRÜS a. (fr. *rétrovirus*). Hayvanlarda kanser yapan virüsleri ve belki insanda AİDS virüsünü kapsayan RNA'lı bir virüs familyasının cins adı.

RETUSA a. (lat. *retussus*; *retundere*, körletmek'ten). Avrupa denizlerinde yaşayan arttansolungaçlı yumuşakça cinsi. (Kavkısı küçük, ince, yarı silindir biçiminde, delikli ve az yüksek sargılıdır. Bedenini bütünüyle kavkı içine çekebilir. *Retusidae* familyasının örnek tipi.)

RETZ ya da **RAİS**, Fransa'da (Bretagne) bölge, Loire halici ile Bourgneuf koyu arasında. Eski adını merkezi olduğu "Rezé" den *(Ratiatum)* alan *pagus Ratiatensis.* Kent IX. yy.'da yıkılınca yerine Machecoul kuruldu. Retz kontluğu, düklük haline getirilerek Albert de Gondi'ye verildi (1581).

RETZ (Gilles DE) → RAİS.

RETZ (Jean-François Paul DE GONDİ, kardinal DE), fransız siyaset adamı ve yazar (Montmirail 1613 - Paris 1679). Paris'te sürdüğü zevk ve eğlence yaşamını, kurduğu ün ve servet hayallerini, 1632'ye doğru yazdığı *la Conjuration du comte Jean-Louis de Fiesque*'te anlattı. Bu kitabın ve Soissons kontuyla kurduğu ilişkilerin yarattığı kuşkular nedeniyle, Paris başpiskopos yardımcılığına ancak 1643'te atandı. Mazarin'in talihsiz bir rakibiydi; Fronde'a katıldı ve bütün hiziplere peş peşe hizmet etti. 1652'de Louis XIV kendisini kardinalliğe atadıysa da, çevirdiği entrikalar yüzünden hapse attırmakta gecikmedi. 1654'te Paris başpiskoposluğuna getirildi, unvanından olunca hapisten kaçarak Roma'ya sığındı; piskoposluğunu geri aldıysa da, 1656'da papa Alexander VII kendisini Roma'dan kovdu. Paris başpiskoposluğundan vazgeçtiğini açıklayınca Fransa'ya döndü (1661). 1665'te yazmaya başladığı ve 1717'de yayımlanan anılan *(Mémoires)*, canlı üslubu ve ruhbilimsel inceliğiyle başarı kazanmıştır.

RETZİAN a. (fr. *retzian;* isveçli mineralog A. J. *Retzian*'ın adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez, kalsiyum ve nadir topraklar arsenatı.

RETZİUS (Anders), isveçli antropolog (Lund 1796 - Stockholm 1860). Kafatası çapları, baş indisi, brakisefal ve dolikosefal kavramları üzerine çalışmalar yaptı.

RETZİUS (Gustav), isveçli hekim ve fizyolog (Stockholm 1842 - *ay. y.* 1919), bir öncekinin oğlu. Çağdaş nörolojinin kurucularından biridir.

Retzius aralığı. Anat. Çatı kemiğinin arka yüzü ile idrar torbasının ön yüzü arasındaki aralık.

REUCHLİN (Johannes), alman hümanist (Pforzheim 1455-Bad Liebenzell ya da Stuttgart 1522). Stuttgart, Paris, Orléans ve Poitiers'de okuduktan sonra Tübingen'de hukuk öğretmeye başladı. İtalya'ya yaptığı üç yolculuk sayesinde (Pico della Mirandola ve Marsilio Ficino ile bu sırada tanıştı), yunanca ve ibranice bilgisini arttırmak olanağını buldu. *De rudimentis hebraicis* (İbranicenin temel ilkeleri) [1506], *De accentibus et orthographia hebraeorum libri tres* (İbranilerin üç kitabının okuması ve imlası) [1518] adlı yapıtlarıyla ibrani incelemelerine öncülük ederken, yunanca metinlerden yaptığı çeviriler ve baskılarla da yunan araştırmalarını teşvik etti. Maximilian I, 1509'da, Kutsal Kitaplar dışında tüm ibranice metinlerin yok edilmesini emredince, görüşleri istenen Reuchlin *Augenspiegel*'de (Göz aynası) [1511] Talmud ve Kabala'nın yararına dikkat çekti: daha önce *De verbo mirifico*'da (Yüce söz üzerine) [1494] bu kitapların önemine parmak basmıştı; *De arte cabbalistica*'da (Kabala öğretisi üzerine) [1517] da aynı görüşleri savundu. Kölnlü dominikenlerce sapkınlıkla suçlanan Reuchlin, Engizisyon'un karşısına çıkarıldı. Ancak, hümanistler tarafından savunuldu (özellikle *Epistolae obscurorum virorum*'da [Meçhul adamların mektupları]) ve ölünceye kadar Tübingen'de profesörlük yaptı. Reuchlin, latince yazdığı oyunlarıyla (*Sergius* ve *Scenica progymnasmata*, 1496-97) da alman tiyatrosunun kurucularından biri olmuştur.

REUCHLİN (Maurice), fransız ruhbilimci (Marsilya 1920). École pratique des hautes études'ün müdürü oldu ve çalışmalarını farklar ruhbilimi üzerinde yoğunlaştırdı. Yapıtlarından bazıları şunlardır: *Histoire de la psychologie* (Psikolojinin tarihi) [1961], *Les Méthodes quantitatives en psychologie* (Psikolojide nicel yöntemler) [1962], *Méthodes d'analyse factorielle à l'usage des psychologues* (Ruhbilimciler için faktör çözümlemesi yöntemleri) [1964], *la Psychologie différentielle* (Farklar ruhbilimi) [1969], *l'Orientation scolaire et professionnelle* (Okul ve meslek yönlendirmesi) [1971], *Psychologie* (Ruhbilim) [1977], Reuchlin, ayrıca, ortak çalışma ürünü yapıtların yayımını yönetti: *Traité de psychologie appliquée* (Uygulamalı ruhbilim incelemesi) [1971-1974], *l'Hérédité des conduites* (Davranışların kalıtımsallığı) [1973], *Cultures et Conduites* (Kültürler ve davranışlar) [1976].

Reuchlin söyleyişi. Filol. Eski yunancayı çağdaş Yunanlılar'ın söyleyiş biçimiyle telaffuz etmeyi öneren Johannes Reuchlin'in geliştirdiği dizge. (*Erasmus* dizgesinin karşıtıdır.)

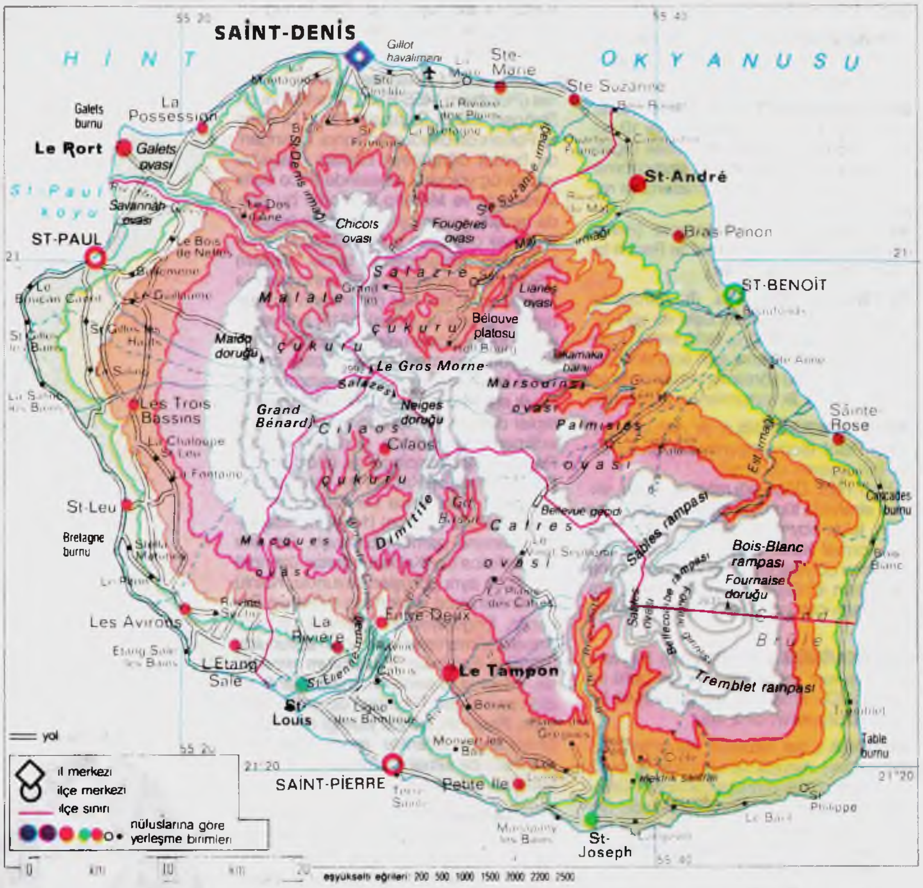
Reuleaux üçgeni Geom. Üç tane köşeli noktası bulunan, çakışabilen üç yaydan oluşmuş, genişliği değişmez olan eğri. (Bununla çoğu kez mekanikte, özellikle döner pistonlu motorda karşılaşılır.)

RÉUNİON, Fransa'nın Hint okyanusu'ndaki denizaşırı *département*'ı; 2 511 km²; 597 823 nüf. (1992). Merkezi *Saint-Denis.* 4 *arrondissement* (Saint-Benoit, Saint-Denis, Saint-Paul ve Saint-Pierre) ve 24 komün. Mascareignes takımadası içinde yer alan, Madagaskar'ın 644 km doğusunda, Mauritius adasının 177 km G.-B.'sında bulunan Réunion, yanardağ kökenli dağlık bir adadır. En yüksek doruğu Piton des Neiges'dir: 3 069 m. Tropikal iklimi, adanın alize rüzgârlarına açık kuzey-doğu kesimiyle, rüzgâr almayan güney-batı kesiminde büyük farklılıklar gösterir. Halkı daha çok tarım (şekerkamışı, vanilya, sardunya, kahve, tütün, kokulu bitkiler) ve hayvancılıkla (keçi, sığır, domuz) uğraşır. Orman ürünlerinin değerlendirilmesi ve balıkçılık da önemli bir

B. N., Paris



Johannes Reuchlin
noktalı gravür (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris



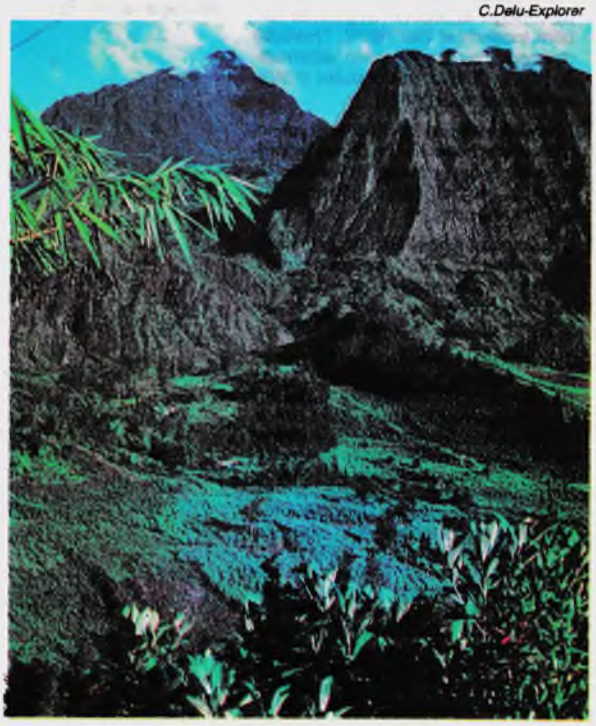
RÉUNION

gelir kaynağıdır. Başlıca kentleri: *Saint-Denis, Saint-Paul, Saint-Pierre.*

—Tar. 1528'de Portekizliler tarafından keşfedilen ada, 1638'de Fransızlar'ın işgaline uğradı ve Bourbon adası diye adlandırılarak Doğu Hindistan şirketi'ne bırakıldı (1664-1767). XVIII. yy. başında adaya sokulan kahve ağacı ekimi için, Doğu Afrika'dan zenci köleler getirildi ve bu köleler, ancak 1848'de özgürlüğe kavuştu. Ada bugünkü adını 1793'te aldı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, şekerkamışı bunalımı ve Süveyş kanalının açılması, adayı sefalete düşürdü. Vanilya ve turnagagası ekimlerine rağmen bu sefalet, etkisini sürdürdü. 1920'li yıllarda şekerkamışı ekimi, elverişli fiyatlar sayesinde yeniden canlandı. 1946'dan başlayarak denizaşırı bir *département* durumuna gelen Réunion'da, yerinden yönetim yasası uygulanarak bölgesel bir konsey seçildi (1983).

Réunion adasında Cilaos buz yalağı

C.Delu-Explorer



REUS, İspanya'da kent, Katalonya'da (Tarragona ili), Priorat'nın yanında yükseldiği kıyı ovalarından birinin ortasında (üzüm bağları, meyvecilik); 81 000 nüf. Tekstil sanayisi.

REUSS, İsviçre'de ırmak, Aar-Gotthard kütlesinden doğar, Luzern gölünü geçtikten sonra Brugg yakınında Aar'a kavuşur (sağ kıyıdan); 160 km. Yukarı vadisi (Andermatt havzası), aşağı çığırında dik yamaçlı Schöllenen boğazı tarafından kesilir: Ortaçağ'da, burada kurulan Teufelsbrücke köprüsü (yeni oluşan Konfederasyon'un başarılı işlerinden biriydi), Sankt-Gotthard'a geçme olanağı veriyor ve Alpler'i aşan büyük yollardan birini açıyordu. Yukarı vadisinde üç hidroelektrik santralı vardır: Göschenen, Wassen ve Amsteg.

REUSS, Saale ile Elster arasında, biri büyük, biri küçük iki kola bölünmüş eski Thüringen prensliği (Almanya). Başkentleri *Gera* ve *Greiz* idi.

REUSS (Albert Karl Theodor), alman gizilbilimci (Augsburg 1855 - Münih 1921). Londra'da masonluğa kabul edildi (1876). 1902'de, Fraternitas Rosae Crucis'i (S.R.I.A.) ve özellikle Swedenborg ve Memphis-Misraim denilen mason ritlerini Almanya'ya sokma hakkını elde etti. Doğu Mabedi tarikatını, ya kurucusu olarak, ya da varsayımsal kurucusu Karl Kellner' in ardılı olarak yönetti. Aleister Crowley' in tarikata girmesini sağladı.

REUTER (Christian), alman yazar (Kötten, Halle yakınında, 1665-Berlin 1712'ye doğr.). Başlıca yapıtı *Schelmuffskys Wahrhaftige Curiöse*'de (1696) burjuva sınıfını sert bir dille eleştirdiği için Leipzig' den sürüldü.

REUTER (Fritz), alman yazar (Stavenhagen, Mecklenburg-Schwerin, 1810 - Eisenach 1874). Haksız yere devrimci gösterilere katılmakla suçlandı ve ölüm cezasına çarptırıldı (1836). Cezası 30 yıl zindan hapsine çevrildi ve 6 yıl sonra serbest bırakıldı. Aşağı almancayla kaleme alınmış yapıtlarında muzip bir saflık ve büyük bir keskinlikle toplumsal tipleri ve töreleri betimledi (*Läuschen und Rimels*, 1853). Bir de özyaşamöyküsel bir üçlemesi (*Olle Kamellen*, 1859-1864) vardır.

REUTER (Gabriele), alman kadın yazar (İskenderiye, Mısır, 1859-Weimar 1941). Romanlarında (*Das Tränenhaus*, 1909) kadınların yaşam koşullarının düzeltilmesini savundu.

REUTER (Ludwig VON), alman amiral (Guben, Berlin yakınında, 1869- öl. 1943). *Derfflinger* kruvazörünün komutanı (1914) ve bir haber alma grubunun başkanı oldu. Açık deniz filosunu, enterne edilmesi için Scapa* Flow'a götürmekle görevlendirildi (kasım 1918). 21 haziran 1919'da filosunu İngilizler'e teslim etmektense batırmayı yeğledi.

REUTERN (Mihail Hristofoviç, *kont*), rusça **Reytern,** rus siyaset adamı (Poreçiye, Smolensk eyaleti, 1820-Tsarskoye Selo 1890). Maliye bakanlığı yaptı (1862 -1878), vergileri çok ağırlaştırarak ülkenin modernleşmesine ve demiryolu yapımına kaynak sağladı.

Reuters, 1851'de Julius **Reuter** (Kassel 1816-Nice 1899) tarafından Londra' da kurulan ingiliz basın ajansı. 1926'da kooperatif olarak düzenlendi ve 1941'de Birleşik Krallık, Avustralya ve Yeni -Zelanda gazete sahiplerinin ortak kooperatif şirketi durumuna geldi. 1962'de Telstar uydusu aracılığıyla haber yayınını gerçekleştiren ilk basın ajansı oldu. 1984' te borsada kayıtlı duruma geldi. 180'den fazla ülkeye haber yayımı yapan Reuters, dünyanın beş büyük basın ajansından biridir. Paris'teki yönetim merkezinin adı *Reuter*'dir.

REUTERSWÄRD (Carl Fredrik), isveçli sanatçı (Stockholm 1934). Dadacı-gerçeküstücü gelenek doğrultusunda (50'li yıllarda, "Nonsens" şiir ve resimler, Pleksiglas üzerine resimler, yazılı ya da resimli "Papier peint"'ler vb.) ve Fluxus hareketine yakın bir anlayışla (60'lı yıllarda gerçekleştirdiği happening ve eylemler), sanatı (laser ışını ve holografi üzerine araştırmalar: *Kilroy*, 1962 -1972) ve en sağlam sanatsal değerleri ("l' Art pur l'or", ünlü imzalardan oluşan dizi) gizemli görüntüsünden arındırmaya çalıştı.

REUTHER (Walter Philip), amerikalı sendika lideri (Wheeling 1907 - Pellstow yakınında, Michigan, 1970). 1946'da Otomobil işçileri sendikası başkanı olduktan sonra, ücret konusunda önemli tavizler elde etti. Congress of Industrial Organizations' ın (CİO) önce başkan yardımcısı (1946), sonra da Philip Murray'ın yerine başkanı oldu (1952-1955) ve American Federation of Labor'un (AFL) başkanı George Meany ile işbirliği yaparak iki sendikanın birleşmesine katkıda bulundu. Başkanlığını Meany'nin üstlendiği yeni kuruluşun (AFL -CİO) başkan yardımcılığına getirildi. Fakat, Meany'nin çok ılımlı davranmasını beğenmeyerek, şubat 1967'de bu görevinden istifa etti.

REUTLİNGEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Schwaben Jurası'nın eteğinde; 101 200 nüf. (1989). Aralarında Marienkirche'nin de bulunduğu XIII. ve XIV. yy.'dan kalma gotik üslubunda kiliseler. Müzeler. Tekstil ve metalürji sanayileri. Elektrikli gereçler yapımı. Kereste, kâğıt ve grafik sanayisi.

REUTTE, Avusturya'da (Tirol) sayfiye yeri ve kış sporları merkezi, Lech kıyısında, 854 m yükseltide, Almanya sınırı yakınında yer alır; 5 000 nüf. XVIII. yy. yerel ressamlarından Zeiller'in fresklerle süslediği kalkan duvarlı ve cumbalı evler. XVI. yüzyılda yapılmış St. Peter kilisesi (koroyeri kubbesinde Johann Jacob Zeiller'in freski). XVIII. yüzyıldan kalma Kreckelmoos konağı.

REUTTER (Georg), avusturyalı besteci (Viyana 1656 - *ay. y.* 1738). Sarayda orgculuk, Viyana katedrali'nde baş capella yöneticiliği (1715-1728) yaptı. Çeşitli org yapıtları bıraktı. —Oğlu GEORG II (Viyana 1708 - *ay. y.* 1772), önceleri İtalya'da çalıştı. Viyana katedrali'nde 1747'de ikinci, 1769'da da baş capella yöneticiliğine atandı. Çok verimli bir besteciydi. Saray'da büyük itibar gördü. Dindışı (çok sayıda opera) ve dinsel dramatik yapıtlar (*La Morte d'Abele* oratoryosu, 81 missa, 6 requiem, motetler) dışında enstrümantal parçalar bıraktı.

REV a. (ar. *rev'*). *Esk.* Korku, heyecan.

REV sıf. (fars. *reften*, gitmek'ten *rev*). *Esk.* "Giden", "yürüyen" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *aheste-rev*, (ağır yürüyen), *kalem-rev* (kalemin, hükmün yürüdüğü yer; bir kimsenin ya da hükümdarın emri altındaki yer), *pey-rev* → PEYREV, *piş-rev* → PEŞREV, *rah-rev* (yolda yürüyen), *tiz-rev* (hızlı yürüyen), vb.

REVA sıf. (fars. *revā*). **1.** Uygun, layık, yaraşır: *Bu bana reva mı?* **—2.** *(Birine) bir davranışı reva görmek*, bir kimse için iyi olmayan bir davranışı, bir olayı uygun görmek: *Bana reva gördüğü haksızlıkları unutamam.*
—*Esk. Reva-daşta*, uygun bulmuş, yakıştırmış.

REWA, Hindistan'da kent, Madhya Prades'in kuzeyinde, Allahâbad'ın G.-G.-B.'sında; 69 000 nüf.

REVABIT çoğl. a. (ar. *rābıṭa*'nın çoğl. *revābıṭ*). *Esk.* **1.** Bağlar. **—2.** Bağlantılar, ilişkiler: *"...ve içtimai hayat ile revabıtını göstermek lazımdı"* (F. Köprülü). **—3.** Bağlılıklar. **—4.** Düzenler, sıralar, usuller.

REVAÇ a. (ar. *revāc*). **1.** Gerekli, değerli olma; sürüm: *Bu tip ceketler pek revaçta.* **—2.** *Revaç bulmak*, sözkonusu bir şeyse geçerli olmak, herkesçe aranılır, istenilir olmak.

REVAH a. (ar. *revāḥ*). *Esk.* **1.** Bir şeyi elde etmenin sevinci. **—2.** Akşamüstü, akşam.

REVAHİ çoğl. a. (ar. *rāhiye*'nin çoğl. *revāhī*). *Esk.* Balanları.

REVAHİL çoğl. a. (ar. *rāḥile*'nin çoğl. *revāḥil*). *Esk.* Yük hayvanları.

RÉVAİ (Miklós), macar dilbilimci (Nagyszentmiklós, bugün Sînnicolaul Mare, Romanya, 1750-Budapeşte 1807). Keşiş ve papaz; 1802'den başlayarak Peşte'de macar filolojisi ve edebiyatı dersleri verdi. *Antiquitates literaturae hungaricae*'yi (Macar edebiyatı eski yapıtları) [1803] ve Grimm'den birkaç yıl önce, fin-ugur dillerinde karşılaştırma yöntemlerini ortaya koyduğu *Elaboratior grammatica hungarica*'yı (Geliştirilmiş macar dilbilgisi) [1803-1806, 2 c] yazdı.

REVAİD çoğl. a. (ar. *rā'ide*'nin çoğl. *revā'id*). *Esk.* Gürleyen bulutlar.

REVAK, -kı a. (ar. *revāḳ*). **1.** Mim. Uzun kenarlarından biri ya da her biri dışa açılan ve tavanı ya da tonozu, sütunlar ya da ayaklar üzerinde taşınan zemin kat galerisi. (Eşanl. PORTİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Üstündeki saçaklık ya da kemerlerle birlikte sütun dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Kapı revakı*, taçkapıların önünde yer alan, bir ya da üç yanı açık, sütunlu sundurma.
—*Esk. Revak-ı bisütun*, direksiz, dayanaksız çardak; gökyüzü. ‖ *Revak-ı leyl* ya da *revak-ül-leyl*, gece öncesi, akşam. ‖ *Revak-ül-ayn*, gözün çardağı; kaş.
—ANSİKL. Mim. Önceleri basit bir giriş sundurması olan revak, Mezopotamya evlerinin ya da Mısır tapınaklarının avlularında, ayaklar ya da sütunlar üzerinde taşınan kesintisiz bir galeriye dönüştü. Eski Yunan'da *peristylon** terimi, bir tapınağı ya da bir konutun avlusunu (örneğin Delos'ta) çevreleyen revakları belirtir. Kamu yerlerinde birçok revak yapılmıştır: gymnasionlarda, agora çevresinde, arkhon'un oturduğu, yasaların ilan edildiği ve filozofların ders verdikleri gölgelik bir gezinti yeri olan stoa'da. Latin *porticus*'u da mahkeme işlevi görebilir, dolaşanları ve tacirleri forumda barındırabilir, büyük yapılara giriş-çıkışı sağlayabilir. Konutlarda *peristilium*'un galerileri bahçeyi çevreler; kimi zaman, yeraltında olduğu için daha serin bir mekân olan *cryptoporticus*'la tamamlanabilir. Konutlara giriş-çıkışı sağlayan revaklara *atrium* adı verilir; bu terim hıristiyan bazilikalarının giriş bölümünü de belirtmiş, Ortaçağ'da, manastır avlularında ve mezarlıklarda da benzer revaklar yapılmıştır. Kiliselerin yan sahınları ve deambulatoriumları kapalı bir merkezi hacme açılırsa da, bunlar, antik tapınakların peristylonuna benzer bir işlev üstlenirler: Asya tapınaklarının revaklarında (Angkor'daki yapı topluluğu gelişmiş bir örnek sunar) da görülen, ayin alayını barındırma işlevi. Konutta, iklim koşullarının revaklar yapılmasına izin verdiği her yerde, bu eski Akdeniz teması çeşitli adlar altında (en tanınmışı *patio**'dur) varlığını sürdürdü ve büyük başarı kazandı. Kent meydanlarının çevresinde düzenlenen örtülü galerilerse, daha çok sırakemerler biçimini ve adını alır.

• İster ayak, ister sütun olsun, noktasal bir taşıyıcı hiçbir zaman tek başına kullanılmaz. Bu taşıyıcıların geçit bırakarak dizi halinde yinelenmesi, kirişler ya da kemerler aracılığıyla doğrusal bir yükü taşımalarını sağlar. Bir bina içinde, düzenli bir taşıyıcı ağı gerektiren yatay bir örtü ender olarak yapılır (ahemeni ve hint saraylarının salonları, "bin bir direkli" bizans sarnıçları). Genellikle, çatıların eğimi bölücü öğeleri (bölme duvarları, sırakemerler, revaklar) tek yönde yapmaya zorlar. Bir yapının çevresinde, duvara, ayaklar üzerinde taşınan kemerler de açılabilir. Duvar, saçaklıklı bir revakın açıklıklarıyla sınırlıysa, bu duvarı içeri doğru kalınlaştırmak ve bölücü ya da rüzgâr etkilerini azaltıcı bir duvar eklemek gerekir: sütunların oluşturduğu ızgarayla duvar, örtülü bir galeri anlamındaki revaktır. Bu iki çözümü bir araya getirerek bir dizi kemerden oluşan ve sütunları yalnız dekoratif bir kaplama değil payanda işlevi gören taşıyıcılarda olan sırakemerler yapılabilir.

Tavanlı ya da tonozlu, tek ya da çift katlı bir revak, ayrık bir bütün oluşturabileceği gibi, bir avluyu çevreleyebilir ya da bir cephede giriş sundurması oluşturabilir.

Mısırlılar, galeriler yapmak, bir cepheyi kütlesellikten kurtarmak ve özellikle de hypostylos salonlarının teraslarını taşıtmak için böyle revaklar yapmışlar, ancak öğeler arasında organik bir ilişki kurmamışlardır (saçaklık yalnız cephelerin işlenmesine katılıyorsa süslenmiş, öteki durumlarda yalnız sütun hesaba katılmıştır).

Yunanlılar, evlerinde, meydanlarının çevresinde, tapınaklarda revak kullanımını yaygınlaştırdılar. Tapınaklarda revak en önemli öğeyi oluşturuyordu. Yunanlılar, sütunlar, onların saçaklığı ve canlı bir varlığınkiyle karşılaştırılabilecek bir oran düzenleme yasasına uyan yapının tümü arasında bir bağlantı kurmayı başardılar.

Revak, iki başında duvarlarla çerçevelenen bir alınla sınırlandığında, tapınağın *in antis* olduğu söylenir. Sütun sırası tüm cephe boyunca uzanıyorsa *prostylos*, arkada da yineleniyorsa *amphiprostylos* adını alır. Bir galeri ya da *peribolos* yapıyı çevreliyorsa, yapının *peripteros* (iki sıra sütun varsa *dipteros*) olduğu söylenir. Galeri sütunları cella duvarına bitiştirildiğinde, önceki iki türden türeyen, Romalılar'ca çok kullanılmış olan *pseudo-peripteros* türü tapınak elde edilir. Yuvarlak bir tapınakta (tholos) cella çevresinde peripteros bir galeri yer alır; galerinin derinliği yoksa, tapınak *apteros*'tur; cella kesimi bulunmayan yuvarlak bir tapınak *monopteros*'tur. Kutsal yapıyı nitelendirirken toplam sütun sayısı değil, cephesinde yer alan 4, 6, 8, 10 ya da 12 sütun (tetra-, heksa-, okto-, deka- ya da dodekastylos)


Prud'homme-Larousse

Floransa'daki İnnocenti hastanesi'nin **revakı** yapımına 1424'te Brunelleschi tarafından başlanmış, 1445'te Francesco Della Luna tarafından tamamlanmıştır

revak
Gedikpaşa camisi, Afyon


Büyük Larousse

revaklı avlu
Süleymaniye camisi, İstanbul

Büyük Larousse



göz önüne alınır (yalnız *hekatonstylos* bir istisnadır ve yapıda toplam 100 sütun bulunduğunu belirtir). Bu özellik, sütunların orantıları ve açıklıklarıyla (dardan genişe doğru *pyknostylos, systylos, diastylos* ve *areostylos*) değişir; eksende daha geniş bir sütun açıklığı, yunanlı mimar Hermogenes'in bulup uyguladığı *eustylos*'u verir. Cellanın içinde sütunlar bir tribünü taşıyabilir ya da çatısız *(hypaithros)* tapınakta üstü açık bir avluyu çevreleyebilir.

Bütün bu değişik türler ve organik referansları konusundaki bilgilerimizi, yunanlı mimarların incelemelerinin Roma döneminde yapılmış geç bir uyarlaması olan Vitruvius metinlerine borçluyuz. Daha o tarihlerde bile sırakemerlerle hafifletilmiş bir duvar yeğlenmektedir; bu, saçaklıklı sütunla, üzengi taşları ve ayaklar üzerinde taçkemerli bir açıtı birleştiren belirli bir düzene göre inşa edilmiş *kemerleme*'dir.

Geç İmparatorluk döneminde, hıristiyan bazilikalarının sahınlarında, saçaklık altında sütun yeniden kullanıldı: taş tabana yer verilsin ya da verilmesin, bu uygulama bizans ve islam mimarlıklarının ayırtedici bir yanı oldu. Bu sahınlarda, belirli bir düzene göre inşa edilen kemerlemeye de rastlanır. Daha sonraları, roman ve gotik yapı ustaları, kemerlemeye başvurmadan, duvarları hafifletmek için yeni düzenlemeler denemişlerdir.

Modüler orantıya ve *düzen*'lerin sistemli sınıflandırılmasına dönüşle birlikte Rönesans, açıklık, sütunlar üstünde kemer ve düzene bağlı kemerleme gibi üçlü çözüme yeniden başvurdu. Düzene bağlı kemerleme özellikle yeğleniyordu: açıt ölçüleri değiştiriliyor ya da açıtlar bir *kolosal* düzen içinde üst üste getirilerek, ikincil bir düzen bir başka temel düzenle bağdaştırılıyordu.



Büyük Larousse

Revan köşkü
Topkapı sarayı, İstanbul

XVIII. yy. ortasında yeniklasikçilik, Vitruvius'un kurallarını yeni açıdan değerlendirdi, bunun eski Yunan'daki kaynaklarını bulmaya çalıştı ve sonunda, revakları herhangi bir yapıda ve en değişik iklim koşullarında kullanarak yüzeysel bir arkeolojiye saplanıp kaldı.

Türk mimarlığında özellikle büyük camilerin, medreselerin, kervansarayların avluları tonoz örtülü ya da çok kubbeli revaklarla çevrilidir. Genellikle caminin ön cephesinde yer alan revaklarda kapı önündeki revak kemeri daha geniştir ve bunu örten kubbe de daha büyük ve yüksek tutulmuştur (eskiden bu bölüme baş kemer anlamında "sertak" deniyordu). Sivil mimaride de revaklı girişler kullanılmıştır (Çinili köşk). Ayrıca İstanbul'da Şehzadebaşı'nda, Direkler arası diye tanınan revaklı bir cadde vardı. Beyazıt meydanındaki eski Kâğıtçılar caddesi de revaklıydı.

REVAKİ sıf. (ar. *revak* ve *-î*'den *revâkî*). *Esk.* Revakla ilgili.
—Esk. fels. Stoacı.

REVAKİD çoğl. a. (ar. *rākid*'in çoğl. *revākid*). *Esk.* Duran, durgun olan şeyler.

REVAKİYE a. (ar. *revakî*'den *revâkiyye*). Esk. fels. Stoacılık.

REVAKİYÛN a. (ar. *revakî*'nin çoğl. *revâkiyyûn*). *Esk.* Eski yunan filozoflarından bir grubun adı.

REVAL ya da **REVEL** → TALLİN.

Reval buluşması, Büyük Britanya kralı Edward VII ile rus çarı Nikolay II'nin 6-7 haziran 1908'de Reval (günümüzde Tallin) kentinde görüşmeleri. Ağustos 1907'de Tibet, İran ve Afganistan'ı aralarında nüfuz bölgelerine ayıran iki devletin hükümdarları Reval'de Avusturya'nın Balkanlar'daki, Almanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndaki girişimlerini ele aldılar; Balkanlar ve Boğazlar'la ilgili siyaseti görüştüler. Buluşma sonunda tarafların yalnızca Makedonya'da yapılacak ıslahat sorununu görüştükleri açıklandı. Bu haber Makedonya'daki İttihat ve Terakki cemiyeti üyeleri arasında tepkiyle karşılandı. Osmanlı devletinin paylaştırılması konusunun konuşulduğundan kuşku duyan ittihatçılar ıslahat için girişimlere başladılar. Reval buluşması, İkinci meşrutiyet'in ilanıyla noktalanan eylemleri başlatan bir kıvılcım oldu.

REVALÜASYON a. (fr. *réévaluation*). İkt. Bir ülkenin parasal yetkililerince kullanılan ve yabancı dövizlere karşı ülkenin ulusal• parasının resmi değerini yükseltmeye yarayan teknik. (Revalüasyonun amacı, ticaret fazlasını düşürmek, spekülatif sermaye hücumunu önlemektir. Devalüasyona simetrik bir işlem olup başarı koşulları ve olası ters etkileri onunla aynıdır.) [Eşanl. YENİDEN DEĞERLENDİRME.]

REVAN sıf. (fars. *reften*, gitmek'ten *revān*). *Esk.* **1.** Giden, yürüyen. **—2.** Akan su vb. için kullanılır: *Ab-ı revan* → AB. **—3.** *Revan etmek*, bir yere gitmek; akmak; akıtmak: *"Sâki revân et âteş-i kâfur -pâreden"* (Mehmet Tevfik). **—4.** *Bir yere revan olmak*, gitmek, yola çıkmak; akmak: *"Sahrâ-yı Üsküdar'e revan oldu tuğlar"* (Y. K. Beyatlı). *"Hecriyle çifte nehr-i revan oldu gözlerim"* (Namık Kemal, XIX. yy.). **—5.** *Serv-i revan* → SERVİ. ‖ *Taht-ı revan* → TAHTIREVAN.

◆ a. **1.** Ruh, can: *"Gözün çün can u gönül isteye revan virürin"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Revan-bahş*, can veren, canlandıran. ‖ *Revan-ı pak*, temiz ruh.

Revan köşkü, Murat IV'ün Revan seferi anısına yaptırılan köşk (1636), Bağdat köşkü'nün taşlığında bulunan bu yapı *Sarık odası* olarak da anılır. XVII. yy. çinilerinin güzel örnekleriyle bezeli olan köşk, Bağdat köşkü'nün küçük bir modelidir. Duvarlardaki iki sıra pencerenin yanı sıra kubbeye de pencere açılarak bol ışıklı, ferah bir mekân elde edilmiştir. Kubbe altın yaldız ve boya süslemelidir. Çıkıntılardan birinde, Bağdat köşkü'ndekinin daha yalın bir örneği olan ocak vardır. Çıkıntılardan ikisi ise kitaplık olarak düzenlenmiştir.

Revan seferi, Murat IV'ün İran üzerine yaptığı iki büyük seferden (→ BAĞDAT SEFERİ) ilki (1635). Safeviler'in Van'ı kuşatmaları üzerine (1633) doğu seferine çıkmış olan sadrazam ve serdarıekrem Tabanıyassı Mehmet Paşa, Diyarbakır kışlağında havaların düzelmesini beklerken, Lehistan seferine çıkan (1634), ancak barış yapıldığı için Edirne'den İstanbul'a geri dönen Murat IV, doğu seferinde, ataları gibi ordusunun başında bulunmaya karar verdi (1635). İstanbul kaymakamlığına vezir Bayram Paşa'yı, muhafızlığına da sekbanbaşı Muslihittin Ağa'yı atayan padişah, Üsküdar karargâhına geçtikten (10 mart) 18 gün sonra İzmit'e doğru yola çıktı (28 mart). Öte yandan, padişahın sefere çıktığı haberini alan Tabanıyassı Mehmet Paşa da hazırlıklarını tamamlayıp Diyarbakır kışlağından Erzurum'a geldi (5 haziran). Burada padişahın kendisine bildirilen buyruğu gereğince Erzurum beylerbeyi Demirkazık Halil Paşa'yı boğdurtan sadrazam, padişahı beklemeye başladı. Bu arada, Manisa sancakbeyi Duducu Hasan Paşa, Karaman beylerbeyi Celepoğlu Ali Paşa, Beyşehir sancakbeyi Keskinli Ali Paşa, Sıvas beylerbeyi Boşnak Ali Paşa gibi bazı önemli valilerden ve Karaağaç kadısı Mehmet Efendi, Kayseri kadısı Gökderelizade Ali Efendi, Konya kadısı Şehla Mehmet Efendi, İzmir kadısı Tevfikizade Mehmet Efendi gibi önde gelen ulemadan oluşan Anadolu'daki ayaklanmacıların bunların işbirlikçilerini idam ettirerek İzmit-Eskişehir-Konya-Kayseri -Sıvas yoluyla Erzurum'a ulaşan (3 temmuz) Murat IV, burada sadrazam tarafından büyük bir törenle karşılandı. Padişahın başında bulunduğu 200 bin asker, 25 balyemez ve 100'ü aşkın şahi toptan oluşan türk ordusu, Erzurum'dan çıkarak (11 temmuz) Revan (Erivan) önlerine geldi (26 temmuz) ve Gökkünbet'te ordugâh kurdu (27 temmuz). 21 yıl osmanlı yönetiminde kalmış olan (1583-1604) kent kuşatıldı (29 temmuz) ve buyruğundaki 50 bin askerle 12 bin tüfekçisine güvenen Revan valisi Emirgûneoğlu Tahmasp Kulihan'ın giriştiği birkaç huruç (çıkış) harekâtı kolayca püskürtüldü. Aynı gece türk askeri metrislere girdi ve bu metrislerin her yanına yerleştirilen güçlü toplar Revan kalesini gece gündüz dövmeye başladı. Böylece kuşatmanın haftasında kalenin birkaç kulesi ve surunun bir bölümü yıkıldı. Açılan gedikler kapatılmaya çalışılırken, büyük ana kulenin de top ateşiyle çökmesi üzerine, Emirgûneoğlu daha çok direnme olanağı kalmadığını anladı. Kaleye karşı bir genel saldırıya geçmeye hazırlanan türk ordusundan önce davranarak padişahın ordugâhına Türkmen Hızır Bey'le bir mektup gönderen iranlı vali, bir haftalık ateşkes koşuluyla teslim önerisinde bulundu (6 ağustos). Gediklerin kapatılması için valinin vakit kazanmak istediğini anlayan Murat IV, bu öneriyi reddetti. Ertesi gün sünni mezhebinden olan kethüdası Murat Ağa'yı padişaha gönderen Emirgûneoğlu, "vireyle" (savunucuların canlarına dokunulmaması koşuluyla) teslim önerdi. Bu öneri kabul edildiği için bir "ahitname" yazılarak kaleye gönderildi (7 ağustos). Revan kalesini teslim alan sadrazam Tabanıyassı Mehmet Paşa (8 ağustos), vire koşulu gereğince içerdeki iranlı askerleri silahlarıyla birlikte Erdebil'e gitmek üzere serbest bıraktı; vezir Murtaza Paşa'yı Revan muhafızlığına atayarak buyruğuna 12 bin asker verdi ve kalenin onarımını hemen başlattı. Büyük bir törenle kente giren Murat IV (10 ağustos), şeyhülislam Yahya Efendi tarafından kıldırılan cuma namazında hazır bulundu; sünni mezhebine giren Tahmasp Kulihan'ın adını Yusuf Paşa olarak değiştirip Halep beylerbeyliğine (İstanbul Boğaziçi'nde kendisine bağışlanan yalıyla bahçenin bulunduğu semte Mirgûn [bugün Emirgân] olarak adını veren kişi), kethüdası Murat Ağa'yı da Trablusşam valiliğine atadı. Böylece 31 yıl safevi egemenliğinde kalan (1604-1635) Revan'ı geri alan Murat IV, buradan Tebriz üzerine yürüdü (20 ağustos). Hoy kentine giren türk ordusu (1 eylül), Tebriz'i Yavuz Sultan Selim döneminden bu yana altıncı kez ele geçirdi (11 eylül). Tebriz'den Van'a dönen Murat IV (30 eylül), Tabanıyassı Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa ek olarak Rumeli beylerbeyliğini de vererek ödüllendirdi (4 ekim). Daha sonra Diyarbakır üzerinden İstanbul'a gelen padişah, zafer alayı ile başkente girdi (27 aralık 1635). Ancak, safevi hükümdarı Safi I tarafından alınan Revan (1636), yeniden iran yönetimine geçti.

REVANDİZ, K.-D. Irak'ta Zagros dağları kesiminde, Büyük Zap'a karışan bir akarsu vadisinde küçük kent. Osmanlı döneminde Musul vilayeti Kerkük sancağına bağlı bir kaza merkeziydi.

Revandiz harekâtı, Misakı milli sınırları içinde kalan Musul'un kurtarılması amacıyla Revandiz bölgesinde girişilen

harekât (1922-1923). Ulusal hükümet Musul bölgesini takviye etmek üzere Revandiz bölgesine, milis yarbayı Özdemir Bey komutasında bir müfreze gönderdi (haziran 1922). Bazı aşiretlerin de desteğini sağlayan Özdemir Bey, 31 ağustos 1922' de Derbent savaşı'nda İngilizler'i yenilgiye uğrattı ve 18 eylülde Revandiz-Erbil yolu üzerindeki Şaklava'yı ele geçirdi. Batı' da kazanılan zaferin yarattığı yeni durum karşısında Özdemir Bey, Süleymaniye'ye bir harekât düzenlemek için izin istedi, ancak kendisine beklemesi emredildi. Bu arada İngilizler'in kasım, aralık 1922 ve ocak 1923'teki saldırıları püskürtüldü. Sonunda üstün kuvvetlerle yeniden saldırıya geçen İngilizler bölgeyi işgal ettiler (nisan 1923). Özdemir Bey, İran'a geçmek zorunda kaldı.

REVANE sıf. (fars. *revān*'dan *revāne*). *Esk.* **1.** Giden, akan. **—2.** *Revane olmak,* gitmek, yürümek; akmak: *"Yine can mest olup revâne"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

REVANEGİ a. (fars. *revāne* ve *-ī*'den *revānegī*). *Esk.* Yürüme, gitme; akma.

REVANİ a. (fars. *revġanī*'den). Mutf. İrmik, yağ, yumurta ve şekerle yapılan bir tür hamur tatlısı. (Yoğrulup beyaz ve pütürsüz bir hale getirilen yağa, dövülmüş şeker ya da pudra şekeri katılır ve yoğurmaya devam edilir. Daha sonra içine azar azar irmik ilave edilir ve karıştırılarak macun kıvamına gelmesi sağlandıktan sonra yumurtalar içine kırılıp karıştırılır. Elde edilen koyu kıvamlı karışım, yağlanmış tepsiye dökülüp fırına verilir. Pişince üzerine soğuk şerbet gezdirilir ve tekrar fırına konarak hamurun şerbeti iyice çekmesi ve kabarması sağlanır.)

REVANİ, asıl adı **İlyas Şüca,** türk şair (Edirne 1475 - İstanbul 1524). Edirne'de öğrenim gördükten sonra Bayezit II döneminde İstanbul'a gitti. İlk atanan sürre emini olarak Mekke'ye gönderildi; adı yolsuzluğa karıştığı için görevden alınınca Trabzon'da bulunan Şehzade Selim'e kapılandı. Ancak burada da bir ara gözden düştü. Selim I'in padişahlığı dönemiyle Süleyman I'in ilk yıllarında İstanbul ve Bursa'da iyi gelir getiren işlerde çalıştı. Kazancıyla Vefa semtinde bir mescit ve düşkünlerevi yaptırdı. *Divan*'ındaki aşk, içki, tasavvuf konularını işleyen gazeller, yerel yaşama ait canlı izler de taşır. Anlatımı içtenlikli ve rahattır. İçkiyi, içkili toplantıları konu edinen *İşretname* adlı mesnevisi, daha sonra gelişen sakiname* türünün ilk örneği sayılır.

REVANŞ → RÖVANŞ.

REVASİ çoğl. a. (ar. *rāsiye*'nin çoğl. *revāsī*). *Esk.* Büyük, ulu dağlar.

REVATİB çoğl. a. (ar. *rātibe*'nin çoğl. *revātib*). *Esk.* **1.** Görevler. **—2.** Maaşlar, aylıklar.

—İsl. Hz.Muhammet'in belirli zamanlarda belli bir düzen içinde yaptığı, bu nedenle müslümanlar için de aynı zamanlarda yapılması sünnet olan iş ya da ibadetler.

REVAULT D'ALLONNES (Olivier), fransız filozof ve estetikçi (Paris 1923). Ignace Meyerson'un karşılaştırmalı ruhbiliminden yararlanarak, estetik incelemelerde, yaratma çabasının tarihsel bağlarını da ihmal etmeksizin, öznelliğe gereken önemi verdi. Bir yandan sanatsal yaratma gücü, özellikle de müziksel yaratıcılık üzerinde düşünürken, bir yandan da sanatın salt ideoloji değil, aynı zamanda bir müdahale olduğunu ve toplumsal belirlemelerden özellikle kaçındığını gösterdi. 1958'den itibaren, *Revue d'esthétique*' in yöneticisi olan Revault d'Allonnes, besteci monografilerinin (Beethoven, Messiaen, Xenakis...) yanı sıra, *la Création artistique et les promesses de la liberté*'yi (Sanatsal yaratıcılık ve özgürlüğün vaatleri) [1973] ve *Plaisir à Beethoven*'i (Beethoven hazzı) [1982] yazdı.

REVAYİH çoğl. a. (ar. *rāyiḥa*'nın çoğl. *revā iḥ*). *Esk.* Güzel kokular: *"... sert sert revâyih neşrederler"* (H. R. Gürpınar).

REVDA, Rusya'da kent, Ural'da, Sverdlovsk'un batısında; 61 000 nüf. Bakır metalürjisi. Gübre üretimi. İnşaat gereçleri sanayii.

Revelations, modern dance work. Koregrafisini, Alvin Ailey, negro spiritual'lar üzerine hazırladı. İlk kez 1960'ta New York'taki YM-YWHA tiyatrosu'nda Alvin Ailey Dance Theatre tarafından sahnelendi. Başlıca rolleri James Truitte ve Joyce Trisler yorumladı. Aşk şarkıları ve duaları, umutlar ve mutsuzluklar, zencilerin yaşamından kesitler.

REVELL (Viljo), finli mimar (Vaasa 1910 -Helsinki 1964). Aalto'nun asistanıydı (1935), ülkesinde Yeniden inşa bürosu' nu, daha sonra Fin standartlaştırma komitesi'ni yönetti. Hanko dokuma fabrikası (1955), Tapiola'da bir konut mahallesi ve Toronto Belediye sarayı (1958-1966, yarışma sonucu) başlıca yapılarıdır.

REVELSTOKE, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nda, Kamloops'un K.-D.' sunda; 4 600 nüf. — Yakınında, *Revelstoke dağı ulusal parkı* (265 km²).

REVENDE sıf. (fars. *reften,* gitmek'ten *revende*). *Esk.* **1.** Giden, yürüyen: *"Rind-i abâ-be-dûş fakîr-i revendeyiz"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Ayende vü revende,* gelen giden: *"Âyende vü revendeye hürmet ve riâyet..."* (Yusuf Kâmil Paşa, XIX. yy.).

REVENDEGÂN çoğl. a. (fars. *revende*' nin çoğl. *revendegān*). *Esk.* **1.** Yürüyenler, gidenler. **—2.** *Revendegân-ı âlem,* gezginler, seyyahlar; yedi gezegen.

REVENDÜK a. Eskiden dokunan bir tür kalın pamuklu bez.

Revenger's Tragedie *(The),* Cyril Tourneur'ün 1607'de yayımlanan trajedisi. Sarayda zina, soysuzluk ve aile içi cinsel ilişkiler hüküm sürmektedir. Vindice, öldürülen nişanlısının öcünü alır, kız kardeşini korur ve ateşli bir ölüm dansının sonunda aradığı ölüme ulaşır. Yapıt, Elizabeth dönemi barokunun en yalın örneğidir.

REVENTLOW (Christian Ditlev), danimarkalı siyaset adamı (Kopenhag 1748 -Pederstrup 1827). Kralın hükümetinde Başbakan oldu (1797-1814). Vâris prens Frederik VI'nın yönetiminde gerçekleştirilen reformların (ortakçıların bağımlılıklarının kaldırılması, 1788) öncülüğünü yaptı.

REVERANS a. (fr. *révérence*'den). Eğilerek ya da dizleri kırarak yapılan hareketlere dayalı törensel selam: *Reverans yapmayı öğrenen küçük kız.*

—Koregr. Klasik dans derslerinde bugün de kullanılan, geleneksel selama dayalı, akademik dans alıştırması. (Reverans, genellikle dersin sonundadır. Aynı zamanda kadın dansçıların, seyirciyi selamlarken yaptığı bir nezaket jestidir.)

REVERBER a. (fr. *réverbère*). Isıbil. *Reverber fırını,* YANSIMALI* FIRIN'ın eşanlamlısı..

REVERDİN (Jacques Louis), isviçreli cerrah (Cenevre 1842- *ay. y.* 1929). Fransa -Almanya savaşı sırasında Paris'teki İsviçre Seyyar hastanesi'nde şef, Cenevre Kanton hastanesi'nde cerrah ve fakültede profesör oldu. Çalışmaları üstderi nakli üzerinedir. Kendi adını taşıyan ve sonradan kuzeni Auguste Reverdin (1848-1908) tarafından geliştirilen bir dikiş iğnesi icat etmiştir.

REVERDY (Pierre), fransız şair (Narbonne 1889 - Solesmes 1960). 1910'da Paris'e gelerek burada basımevi düzeltmenliği yapmaya başladı. Montmartre'a yerleşti Picasso, Braque, Matisse, Max Jacob ve Apollinaire ile dostluk kurdu ve ileride gerçeküstücülük akımının kaynağını oluşturacak (Breton ilk manifestosunda [*Manifestes du surréalisme*] şiirsel imge tanımını ondan almıştır) şiirler yayımladı: *la Lucarne ovale* (1916), *les Ardoises du toit* (1918), *Cœur de chêne* (1922), *les Épaves du ciel* (1924). Birinci Dünya savaşı'nda gönüllü yazıldı, sonra çürüğe çıkarıldı, *Nord-Sud* dergisini kurdu. 1925' te, Solesmes manastırı yakınlarına çekildi, yalnızlığa gömüldü ve kendini ibadete verdi. Bununla birlikte, dünyanın şiirsel gerçekliğini dile getirmeye çalışan şiir kitapları çıkarmayı sürdürdü: *Écumes de la mer* (1926), *Flaques de verres* (1929), *Pierres blanches* (1930), *Ferraille* (1937), *Plein Verre* (1940), *Plupart du temps* (1945), *le Chant des morts* (1948), *Au Soleil du plafond* (1955). Bu arada, genellikle anlaşılması güç olan sanatını *le Gant de crin* (1927) ve 1930-1936 yıllarıyla ilgili notlarını kapsayan *Livre de mon bord* (1948) ve *En vrac* (1956) adlı kitaplarında açıkladı.

REVERE, ABD'de (Massachusetts) kent, Boston yerleşme alanının K.-D.'sunda; 42 400 nüf. Turizm merkezi.

REVERE (Paul), amerikalı yurtsever (Boston 1735- *ay. y.* 1818). Bostonluydu; devrimci eylemlere katıldı. 1775'te ingiliz birliklerinin gelişini Lexington yurtseverlerine haber vermek için gece yaptığı at yolculuğuyla ünlendi. Longfellow 1861'de ünlü bir şiirini onun için yazdı.

REVERE (Giuseppe), italyan yazar (Trieste 1812 - Roma 1889). Mazzini yanlısı yurtsever ve yeniklasikçi bir şairdi, G. Prati'nin etkisinde kaldı (*Persone e ombre,* 1862; *Sgoccioli,* 1881). Tarihsel dramlar (*Sampiero,* 1848) da yazdı.

REVEREND a. (ing. sözc.). Anglosaksonların katolik olmayan hıristiyan papazlarının çoğuna verdikleri unvan.

REVERSAL sıf. (ing. *reversal*). Fotoğ. Banyo edildikten sonra pozitif bir görüntü veren filmler için kullanılır.

REVGAN a. (fars. *revġan*). *Esk.* **1.** Yağ. **—2.** Rugan, parlak deri. **—3.** Üstü kaygan ve parlak olan şey. **—4.** Hafifçe esen rüzgârın verdiği serinlik, rahatlık. **—5.** *Revgan-ı gül,* gülyağı. ‖ *Revgan-ı huş,* susamyağı. ‖ *Revgan-ı sade,* sadeyağ. ‖ *Revgan-ı zeyt,* zeytinyağı.

REVGANDAN a. (fars. *revġan* ve *-dān*' dan *revġandān*). *Esk.* **1.** Yağ çıkarılan yer. **—2.** Yağ kandili.

REVGANİ a. (fars. *revġan* ve *-ī*'den *revġanī,* yağla yapılan). *Esk.* Revani.

REVH ya da **REVHA** a. (ar. *revḥ, revḥa*). *Esk.* **1.** Rahatlık, rahat. **—2.** Gönül rahatlığı, sevinç, **—3.** Rahmet. **—4.** Hafif esen meltemin verdiği rahatlık, serinlik. **—5.** *Revh ü reyhan,* rahat ve rızık. ‖ *Revh-i ruh,* ruh rahatlığı. ‖ *Revh-ullah,* Tanrı rahmeti.

REVHANİ sıf. (ar. *revḥ*'ten *revḥanī*). *Esk.* Gönül rahatlatan, iç açan yer için kullanılır.

REVHANİYET a. (ar. *revḥanī*'den *revḥāniyyet*). *Esk.* İç açıcılık, gönül ferahlatıcılık.

REVİ → REVİY.

REVİCZKY (Gyula), macar şair (Vitkócz 1855 - Budapeşte 1889). Özellikle Schopenhauer'den esinlenerek felsefi düşüncelerle dolu içli şiirler yazdı, başlıca temaları yalnızlık ve düşlerdir (*İffusagom,* 1883; *Magany,* 1889). Bir roman (*Apai Örökseg,* 1884) ile felsefi denemeler de yazdı.

REVİLLAGİGEDO, Büyük Okyanus'ta Meksika'ya bağlı yanardağ kökenli küçük takımada, Corrientes burnuna 520 km uzaklıkta; 830 km². Colima eyaletine bağlıdır. Issız dört adadan (Socorro, San Benedicto, Roca Partida ve Clarión) oluşur. Guano depoları.

REVİLLAGİGEDO (Juan Vicente GÜEMES-PACHECO DE PADILLA, *—kontu*), Yeni İspanya kral naibi (Havana 1740 - Madrid 1799). Yeni İspanya kral naibinin oğluydu; kendisi de 1789'dan 1794'e kadar kral naibi oldu. Kamu yönetiminde re-

Brassai



Pierre Reverdy
Brassai'ın fotoğrafından
(1932'de)

formlar yaptı, 1792'de Mexico Madencilik okulu'nu kurdu.

REVİR a. (alm. *Revier*, sınırlı bölge, hasta koğuşu'ndan). Herhangi bir kuruluşta (okul, kışla vb.) önemsiz hastalıkların ya da hafif kazaya uğramış olanların tedavi edildikleri bölüm.

REVİŞ a. (fars. *reften*, gitmek'ten *reviş*). *Esk.* **1.** Gidiş, yürüyüş: *"Güzel, evet bu revişler, güzel bu câzibeler, / Güzel; fakat bu tehâlüle nedir, değilse eğer / Hayatı bir kaç adım fazla koşturup yormak?"* (Tevfik Fikret). **—2.** İzlenen yol, tutum, tarz: *"Bu iktisat dünyasının revişine bakılınca bu manzarayı göreceğimiz anlaşılıyor!"* (Y. K. Beyatlı). **—3.** Oluş, oluşum: *"Meselâ hak, adalet gibi tâbirler uydurmuşlar, yaşayışın revişindeki ahengi bozmaya kalkmışlardır"* (Ömer Seyfettin).

REVİY ya da **REVİ** a. (ar. *reviyy*). Ed. Uyağın son harfi. (Redifli uyaklarda redif, reviyden sonra başlar. Örn. *"Erdi bahar sen dahi şad olmadın gönül / Güllerle lalelerle küşad olmadın gönül"* [Şeyhülislam Yahya] beytinde "şad" ve "küşad" sözcüklerinin sonundaki "d" reviydir; onu izleyen "olmadın gönül" ise rediftir.)

REVİYET a. (ar. *reviyyet*). *Esk.* Bır şeyi etraflıca düşünme, iyice tartma.

REVİZÖR a. (fr. *réviseur*). Muhs. Muhasebe denetçisi.

REVİZYON a. (fr. *révision*). **1.** Mekanik bir aygıtı motor, makine vb. ya da bir tesisi, belirli bir süre hizmet gördükten sonra yeniden gözden geçirmek, bakıma almak, onarmak amacıyla elden geçirme: *Dokuma tezgâhlarının revizyonuna hafta sonu başlanacak. Jeneratör revizyona alındı. Barajın revizyonu devam ediyor* **—2.** Bir öğretiyi, bir uygulamayı ortaya çıkan yeni durum ve koşullar doğrultusunda gözden geçirme, inceleme: *Seçim sisteminde revizyona gidilmesi tartışıldı.* **—3.** *Revizyondan geçmek*, hastaneye yatarak tepeden tırnağa muayene olmak, sağlık denetiminden geçmek (tkz.).
—Haritc. Bir haritayı, hazırlarken ya da son revizyonundan sonra içeriğinde ortaya çıkan çeşitli değişikliklere göre güncelleştirme.
—Kad. doğ. *Dölyatağı revizyonu*, doğumdan sonra dölyatağı boşluğunun, boş ve sağlam olduğunu saptamak üzere elle yapılan araştırma.
—Muhs. Geniş anlamda, bir işletmede muhasebe sistem ve hesaplarının yeniden gözden geçirilerek eksiklerin giderilmesi, hataların düzeltilmesi; dar anlamda ise, muhasebe rapor ve hesaplarının önceden saptanmış olan ilke ve sistemlere uygun olup olmadığını denetleme işlemi.



Axel Revold
Oslo Belediye sarayı'nda fresk (1938)

REVİZYONCU a. (fr. *révision*'dan). Makinelerin ve motorların bakım ve onarım işiyle uğraşan, onları kontrolden geçiren kimse: *Meslek lisesi mezunu revizyonculara gereksinim var*

◆ sıf. ve a. → REVİZYONİST'ın eşanlamlısı.

REVİZYONİST sıf. ve a. (fr. *révisionniste*). Revizyonizm yanlısı. (Eşanl. REVİZYONCU.)

Revizyonist siyonist parti, 1925'te Jabotinsky tarafından, Weizmann'ın yönetimindeki siyonist örgüte tepki olarak, "Dünya revizyonist siyonistler birliği" adıyla kurulan örgüt. Ürdün ırmağının her iki tarafında yer alan bir yahudi devleti kurulmasını savunan, otorite, disiplin ve milliyetçiliği yücelten bir ideolojiyi benimseyen ve filistinli Araplar'a karşı "sert" bir siyasetten yana olan Revizyonist parti, XVII. Siyonist kongresi'nde (1931) Filistin' de derhal bir yahudi devleti kurulmasını talep ederek dünya siyonist örgütünden ayrıldı ve ona rakip bir hareket ("Yeni siyonist örgüt") meydana getirmeye çalıştı (1935); ama başarılı olamadı. Betar gençlik hareketinin (1923'te Riga'da kuruldu) katılmasıyla on binlerce militanlık bir güce kavuşan Revizyonist parti, gizli bir örgüt kurdu. İrgun* Zvai Leumi ("Ulusal askeri örgüt") adındaki bu kuruluş, Beyaz kitap'ın yayımlanmasından sonra (mayıs 1939), Araplar'a ve İngilizler'e karşı terör uygulamasına girişti.
İsrail devletinin resmen kurulmasından (14 mayıs 1948) sonra, İrgun üyeleri ulusal orduya katılmak zorunda kaldılar. 1943'ten başlayarak İrgun'un lideri olan Begin 1948'de revizyonist hareketin mirasına sahip çıkan Herut*'u kurdu.

REVİZYONİZM a. (fr *révisionnisme*). **1.** Bir öğretinin, özellikle de bir siyasal parti öğretisinin bazı öğelerini tartışma konusu yapan tutum, öğreti. **—2.** Marxçılığı benimsemiş bir partinin kuram ya da uygulamasıyla ilgili bir yanını tartışma konusu yapma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Revizyonizm, işçi hareketi kuramcılarının yazılarında, özellikle Engels' in ölümünden sonra görülmeye başladı: E. Bernstein, *Neue Zeit* (1897-98) ve *Die Voraussetzungen* des Sozialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*'de (Sosyalizmin varsayımları ve Sosyal demokrasinin görevleri) [1899] yayımlanan bir dizi makalesinde Marx ve Engels'ten gelen öğretiler bütününü elden geçirme sorununu ortaya attı: o gün için, pratik bakımdan devrimin bir yararı olup olmadığı sorunu üzerinde durdu: sendikacılık ve parlamentoculuk ile bazı sonuçlar elde edilebildiğine göre, proletaryanın iktidarı ele geçirmek için devrime başvurması gerçekten yararsızdı. Bernstein: "Hareket her şeydir, amaç hiçbir şey değildir" diyordu, öyleyse, marxçılık "revizyondan" geçirilerek devrim bir yana bırakılabilirdi. Marxçılığı benimseyen partilerin yasal mücadele biçimlerine (sendikacılık, parlamentoculuk, seçimler) yönelmesi, II. Enternasyonal içinde ve özellikle fransız ve alman işçi liderlerinin kafasında iyice kökleşmiş bir düşünce akımına uygun düşmekteydi. Bernstein'a ilk tepki gösterenlerden biri Rosa Luxemburg oldu (1898): "Revizyonist anlayışa göre, iktidarın ele geçirilmesi olanaksız ve yararsız olduğundan, sendikal ve parlamenter mücadele yalnızca kısa vadeli sonuçlar elde etmek, [...] kapitalist sömürüyü aşamalı olarak azaltmak amacıyla yürütülür. [...] Partinin yürürlükteki anlayışına göre, proletarya, sendikal ve siyasal mücadele deneyimi sayesinde, bu mücadeleyle durumunda köklü bir değişiklik yapmasına olanak bulunmadığı, iktidarı kesin olarak ele geçirmenin zorunlu olduğu kanısına varır. Bernstein'ın anlayışına göre, iktidarın ele geçirilmesinin imkânsız olduğu varsayımından hareket edilmekte ve sosyalist rejimin yalnızca sendikal ve siyasal mücadele yoluyla kurulabileceği sonucuna varılmaktadır" (*Sosyal reform ya da Devrim*) [Sozialreform oder Revolution].
Lenin, revizyonizmin "toplumsal kökleri" şöyle açıklar: "Revizyonizm, uluslararası bir olgudur. [...] Her kapitalist ülkede, proletaryanın yanında her zaman geniş küçük burjuva ve küçük patron tabakaları bulunur. Küçük üretim, her zaman kapitalizmi doğurmuştur, hâlâ da doğurmaktadır. [...] Bu yeni küçük üreticiler de, sıraları gelince, kaçınılmaz bir biçimde proletarya saflarına dökülür. Bu yüzden, küçük burjuva görüşlerinin, büyük işçi partilerinin saflarında sürekli olarak boy göstermesi doğaldır. [...] Bugün uygulamada işçi hareketinin ancak bazı özel sorunlarıyla ilgili olarak ortaya çıkan bu durum, [...] yarın, proletarya devrimi anlaşmazlık konusu olan bütün sorunları daha da karmaşıklaştırdığı zaman, işçi sınıfının karşısına çok daha geniş boyutlarda çıkacaktır" (*Marksizm ve revizyonizm*, nisan 1908).

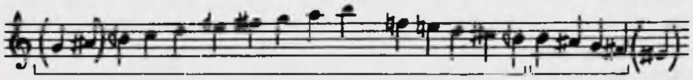
REVK a. (ar. *revk*). *Esk.* **1.** Perde, örtü. **—2.** Evin önü. **—3.** Boynuz. **—4.** *Revk -üş-şebab*, gençliğin başlangıcı.

◆ sıf. Saf, katıksız su ve şarap için kullanılır.

REVNAK, -kı a. (fars. *revnāk*). *Esk.* **1.** Güzellik, gözalıcılık, parlaklık: *"Tab-ı hurşid meh-i rûyuna vermiş revnak"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Tazelik, gençlik: *"Başka bir revnak verir hatun kişi cemiyete"* (Neyzen Tevfik). **—3.** *Revnak-bahş*, güzellik, parlaklık, tazelik veren. ‖ *Revnak-dar*, parlak, taze. ‖ *Revnak-efza*, güzelliği, tazeliği artıran. ‖ *Revnak-ı bahar*, bahar tazeliği, güzelliği. ‖ *Revnak-ı cemal*, yüz güzelliği.

REVNAKLI sıf. (fars. *revnak*'tan). *Esk.* Parlak, güzel, görkemli.

REVNAKNÜMA a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Müstear makamına, ırak [*fa #*] perdesi üzerindeki hicaz dörtlüsünün eklenmesiyle oluşturulmuştur. XIX. yy.'ın ortalarında, olasılıkla Haşim Bey tarafından düzenlenmiştir. Yedeni acemaşiran [*mi #*] perdesidir.)



revnaknüma makamı

REVOLD (Axel), norveçli ressam (Ålesund 1887 -? 1962). Paris'te Matisse'in öğrencisi oldu ve kübizmi keşfetti. Bu çifte etkiyle, sağlam yapılı dekoratif bir üslupla, norveç duvar resminin gelişmesine katkıda bulundu (Bergen borsası, 1921 -1923; Oslo Yeni belediye sarayı, 1938 -1944; vb.).

REVOLTA a. Matbaac. Tek bir kalıpla bir yaprağın önünün ve arkasının basılması işlemi.

Révolution surréaliste *(la)*, 1924 -1929 arasında 12 sayı çıkan gerçeküstücü dergi. "Yeni bir insan hakları bildirgesi"ne ulaşmayı amaçlayan hareketin önemli bir evresini oluşturdu. 1925'te derginin yönetimini ele alan Breton, son sayıda *Second Manifeste du surréalisme*'i (Gerçeküstücülüğün ikinci bildirisi) yayımladı.

revolutionibus orbium coelestium libri VI (De), Kopernik'in, 1543'te yayımlanan ve Evren'in günmerkezli olduğunu açıklayan yapıtı.

REVOLVER a. (ing. *revolver*). Top denilen ve beş ya da altı mermi alan silindir biçimindeki fişek yatağı, namlu ile ateşleme sistemi arasına yerleştirilmiş olan otomatik el silahı. (*Toplu tabanca* da denir.)
—ANSİKL. Sil. Charles I döneminde, "revolver" adı verilen bir silah yapıldıysa da (1630), o dönemin maden teknolojisi bu silahın geliştirilmesini sağlayabilecek düzeyde değildi. XIX. yy.'ın başında iki tip revolver imal edildi: Fransa'da Lenormand, döner beş namlulu bir tabanca yaparken (1815), ABD'de Collier, tek namlulu ve topu fişek alabilen (beş yataklı) bir silah imal etti (1818). 1835'te Samuel Colt, altı yataklı bir revolver geliştirdi: top horoz çekildikçe dönüyordu. Bu ilk silahlar hâlâ önden dolduruluyordu, ama metal kovanlı mermilerin bulunmasıyla topun arkasından doldurma boşaltma yapmak kolaylaştı (fransız Lefaucheux ve Galand, 1860-1868; amerikan Colt ve Smith-Wesson revolverleri, 1860-1873). İndirilip kaldırılan namlu sistemi ancak kısa bir süre kullanıldı; günümüzde revolverler sabit namluludur ve mermilerin doldurulması ve kovanların topluca boşaltılmasını sağlayabilmek için top yandan indirilip kaldırılır. Atış ikili hareket sistemiyle gerçekleştirilir (horozun kaldırılması ve hem parmağın tetik kolunu çekmesi hem de horozun hızlı darbesi sonunda topun dönmesi). 1914'e kadar revolverler resmi silahtı (1872 model beylik silahlar ve 1873 fransız modeli, 1894 ingiliz Webley revolveri); ama o dönemde otomatik silahlar da piyasaya sürüldü: alman Borchardt (1893) ve Luger (1904), belçika Browning (1900) ve amerikan Colt (1911) modelleri. Bunlardan Colt revolveri, yapısının yalınlığı, kullanım kolaylığı, en çok mermi alan fişek yatağına sahip revolver olması nedeniyle pek çok ülke tarafından taklit edildi. Son yıllarda tabanca ile revolverin karşılaştırılması, revolverlerin kısa mesafelerde daha isabetli olduğunu, hemen hemen hiç tutukluk yapmadığını ve daha emniyetli olduğunu göstermiştir. ABD'deki örneklerden de anlaşıldığı gibi, otomatik tabanca daha çok askeri bir silah olarak kullanılırken, revolver polis tarafından ya da kişisel savunma amacıyla kullanılmaktadır.

REVOLVİNG a. (ing. *revolving*, dönen). Bank. *Revolving kredi*, ödendikçe yenilenen kredi.

REVŞENİYE a. Afganistan'da ortaya çıkan bir tarikat.
—ANSİKL. "Piri Revşen" diye de tanınan Bayezit bin Abdullah tarafından kurulan (XVI. yy. ortaları) tarikat vahdet-i vücut ilkesini benimser. Buna göre, evrende çeşitli biçimlerde görülen tüm varlıklar, gerçekte "bir" olan Tanrı varlığının değişik yansımalarıdır. Revşeniye tarikatının her biri bir *makam* sayılan sekiz ilkesi vardır. Öteki birçok tarikatta da değer verilen bu ilkeler *şeriat, tarikat, hakikat, marifet* (tanrısal bilgi), *kurbet* (Tanrı'ya yakınlık), *vuslat* (Tanrı'ya kavuşma), *vahdet* (Tanrı ile bir olma) ve *sükûn* (Tanrı'nın dinginliğine ulaşma) makamlarından oluşur. Şeriat ile Tanrı yoluna koyulan mürit, bütün makamları aşarak Tanrı'da *sükûn*'a ulaşır.
Başlangıçta dinsel ilkelere ve ahlaksal değerlere önem veren revşeni tarikatı bağlıları, zamanla yozlaşarak insanların bilgisizliklerini ve ahlaksal kusurlarını onları öldürme nedeni saydılar. Varlığın birliği ilkesine dayanarak gerçekte bir tek yön bulunduğu savıyla namaz sırasında kıbleye dönmenin gerekmediğini, insan olmanın öz temizliğe bağlı olduğunu belirterek beden temizliğinin önemli olmadığını, dolayısıyla aptes almadan da namaz kılınabileceğini öne sürdüler. Ehl-i sünnet bilginleri, din ve Kuran hükümlerine aykırı bu görüş ve uygulamaları nedeniyle revşenileri tarikiyun (dini bırakanlar) diye adlandırdılar ve bu tarikattan olanları müslüman saymadılar.

Revue blanche *(la)*, 1889'da Liège ve Paris'te A. Jeunehomme ve P. Leclercq (1891'de onların yerini Natanson kardeşler aldı) tarafından kurulan ve ayda iki kez yayımlanan dergi; edebiyat, toplumbilim ve sanat alanlarında yeni ve cüretli düşüncelere açıktı. 1903'te *la Revue* (eski *Revue des revues*) ile birleşti.

Revue des Deux Mondes *(La)*, 1829'da Mauroy ile Ségur-Dupeyron'un kurdukları dergi; 1831'de F. Buloz, yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Başlangıçta edebiyat ağır basarken (A. Dumas, Balzac, Vigny, Sainte-Beuve ...), daha sonra siyaset, ekonomi, güzel sanatlar gibi konulara da el atıldı. 1969'dan beri ayda bir çıkan, 1972'de *la Nouvelle Revue des Deux Mondes* adını alan dergi, 1982'de yeniden ilk başlığıyla yayımlanmaya başlamıştır.

REVUELTAS (José), meksikalı yazar (Durango 1914 - Mexico 1976). Özellikle Faulkner'dan esinlenen romanı *El luto humano* (1943) ile Meksika düzyazısını yeniledi, öykülerinde (*En algún valle de lágrimas*, 1956; *Los errores*, 1964; *El apando*, 1969) siyasal ve toplumsal gerçekleri konu aldı.

REVÜ a. (fr. *revue*). Çağdaş olayları bir güldürü üslubuyla sergileyen skeçlerden meydana gelen gösteri; tüylü giysiler giyinmiş ya da çıplak dansözler tarafından canlandırılan şatafatlı, peri masallarını andıran tablolar dizisi.
—ANSİKL. Revü, eski panayır tiyatrolarından kaynaklandı. Louis-Philippe döneminde revüler büyük bir başarı kazanıyor ve uzun süre tiyatrolar her mevsim bir tür yıl sonu bilançosu olan bir revü sunuyorlardı. İkinci Dünya savaşı'ndan önce Rip revüleri özellikle beğeniliyordu. Şarkıcı kabareleri, XIX. yy. sonunda Quat'z-arts'da başlayan bir geleneğe göre, şarkı ve çeşitli hüner numaralarının güncel olaylarla ilgili ve genellikle alaycı bir revüyle tamamlanmaları formülünün sürekliliğini sağlamaktadırlar.
Türkiye'de revü türü ilk sahne yapıtları Burhanettin Tepsi ve Reşat Rıdvan yönetimindeki topluluklarca Odeon tiyatrosu'nda sergilendi (1910). *Ağamız eğleniyor, Nasrettin Hoca* vb. oyunlar büyük ilgi gördü. Daha sonraki yıllarda operet türü oyunlar yaygınlaştı. 1944 sonrasında kadrosunda Toto Karaca, Nuriye İnce, Sıtkı Akçatpe, Rauf Ulukut gibi sanatçılar bulunan *Atilla revüsü*, Kristal ve Maksim gazinolarında temsiller verdi. Mehmet Kaptan yönetimindeki revü, temsillerini uzun zaman sürdürdü. 1970'li yılların sonlarında, Şan müzikholü'nde revü niteliğini taşıyan bazı oyunlar sergilendi.

REVÜCÜ a. Bir revü için diyaloglu küçük sahneler besteleyen sanatçı.

REVZEN ya da **REVZENE** a. (fars. *revzen, revzene*). *Esk.* **1.** Pencere: *"Cânib-i kûyına revzenler açar cânumdan"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Revzen-i mahlu*, indirilmiş pencere.
—Güz. sant. *Revzeni menkuş*, osmanlı mimarlığında renkli camlarla süslü alçı pencere. (Özellikle camilerde ve sarayların, konakların tepe pencerelerinde uygulanmıştır.)

REVZENÇE a. (fars. *revzen* ve *-çe*'den *revzençe*). *Esk.* Küçük pencere: *"Açıp revzençesin gâhî ki cânan gösterir kendin"* (Nedim, XVIII. yy.).

REVZENE → REVZEN.

REVZENİ a. Eskiden elde dokunan çiçekli bir tür ipekli kumaş. (Hint kumaşlarına benzer, çok renkli dokumalardı.)

REWRİTER a. (ing. *to rewrite*, yeniden yazmak'tan). Yayımlanacak metinleri istenen üslup ve sunuş doğrultusunda yeniden yazmakla görevli kişi.

Manurhin belgesine göre



Manurhin belgesine göre

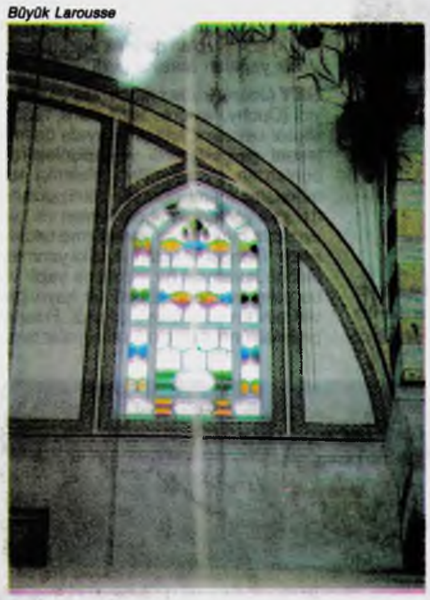
revolver

Rexed tabakaları. Nöroanat. Omurilikteki bozmaddenin, omuriliğin arka yüzeyinde paralel hücre tabakaları halinde yapısal bölünmesi sonucu meydana gelen tabakalar. Arkadan öne doğru 9 tabaka görülür: I. ila V. tabakalar arka boynuzda, VI. tabaka ise yalnız boyun ve bel şişkinlikleri düzeyinde bulunur. VII. tabaka ara bölgeyi oluşturur; VIII. ve IX. tabakalar omuriliğin ön boynuzlarında yer alır.

REXROTH (Kenneth), amerikalı yazar (South Bend, İndiana, 1905-Montecito, Kaliforniya, 1982). San Francisco Poetry Center'ın kurucuları arasında yer aldı, japon ve yunan şairlerinden çeviriler yaptı, Amerika Kızılderilileri'nin edebiyatlarıyla ilgilendi. Yapıtlarında bir düşünselcilik eğilimiyle bir doğa ve aşk lirizmi arasında gidip gelir (*İn what Hour*, 1940; *The Phoenix and the Tortoise*, 1944; *The Dragon and the Unicorn*, 1952; *The Homestead called Damascus*, 1963; *Sky, Sea, Birds, Trees, Earth, House, Beast, Flowers*, 1971).

REY a. (ar. *re'y*). **1.** Oy: *Rey sandığı.* **—2.** Düşünce, görüş: *Reyinizi serbestçe belirtebilirsiniz.* **—3.** *Rey vermek* → OY VERMEK. ‖ *(Bir şeyi) reye koymak* → OY'A KOYMAK.
—*Esk.* **1.** Görme, görüş. **—2.** *Rey etmek*, öne sürmek. **—3.** *Rey-el -ayn*, kendi gözüyle görerek: *"Erbab-ı vukûftan biri varıp ve rey-el-ayn görüp de ifade etmesi irade olunarak..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Rey-i âmm*, genel oy, çoğunluğun düşüncesi. ‖ *Rey-i hod*, kendi düşüncesi, kendi oyu: *"Mesalih-i mühimmeyi alelekser rey-i hodiyle hall edip mecliste rüfekasıyla müzakere ve müşavere etmezdi"* (Ali Fuat). ‖ *Rey-i saib*, doğru, yanlış olmayan düşünce: *"...bir rey-i sâibe muvaffakiyet zımnında sarf-ı efkâr ederek..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Rey-i salim*, sağlam, doğru düşünce.

Büyük Larousse



revzeni menkuş
Süleymaniye camisi, İstanbul

Réunion des musées nationaux



Rey
müzikçi kadın ve dişi sfenks figürleriyle süslü maşrapa beyaz zemin üzerine çokrenkli dekorlu, alçak derece minai tipi seramik XII.-XIII. yy.
Louvre müzesi, Paris



Ekrem Reşit **Rey**



Cemal Reşit **Rey**

reyhani yazı örneği
Mizan ül-hat'tan
(Hakkâkzade Mustafa Hilmi Efendi)



—Huk. → OY.
—İsl. huk. *Rey-i âm*, genel oy. ‖ *Rey-i vakıf*, vakfın gelirleri.

REY, İran'da, Tahran'ın merkezine 7 km uzaklıkta kent; Antikçağ'da adı *Rhages*'ti. Antik kentte yapılan kazılarda, Bakırtaş döneminin başından kalma (V. binyıl), boyalı güzel bir seramik ele geçirildi. Tahran'ın 80 km batısında yer alan İsmailâbâd'da, Siyelk* II, Türeng* Tepe ve Azerbaycan'da da benzer bir seramik bilinmektedir. Çok ince cidarlı, kırmızı boyalı ve perdahlı olan bu seramikler, hayvan ya da insan motifleriyle süslüdür ("İsmailâbâd seramiği" ya da "Çeşme-i Ali seramiği" olarak anılırlar). İslamiyetin ülkeye girmesinden sonra X. yy.'a kadar İran'ın önemli bir merkezi durumuna gelen kentten günümüze yalnızca, yıldız biçiminde çokgen planlı, tuğla bir kule mezar (1139-40) kalmıştır. Buna karşılık, bu dönemde çok önemli bir seramik üretim merkezi olan Rey'deki fırınlardan çıkan sayısız yapıt kentin eski görkeminin birer göstergesi olarak dünyanın dört bir yanına dağılmıştır. Modern cami, Tahran halkının ziyaret ettiği bir hac yeridir.

REY ya da **SAN MİGUEL adası,** Panama körfezinde ada. İnci istiridyeleri.

REY (Jean), fransız kimyacı ve hekim (Le Bugue 1583'e doğr.- öl. 1645). Fizik ve kimya öğrenimi gördü. P. Mersenne ve birçok bilginle bilimsel yazışmalar yaptı. 1630'da, kavrulan kalay ve kurşunun ağırlıklarının arttığını gözlemledi ve bu etkiyi havaya bağladı. Bu tepkimeler üzerine Lavoisier'den önce maddenin sakınımı ilkesini ortaya koydu. Ayrıca havanın ağırlığı olduğunu saptadı.

REY (Emilio), italyan rehber (La Saxe, Courmayeur yakınında, 1846-dent du Géant, Mont-Blanc kütlesi, 1896). "İlk yüzlerin adamı" olarak anıldı ve XIX. yy.'ın ilk büyük italyan rehberlerinden biri oldu. En önemli tırmanışlarını Mont-Blanc kütlesinde gerçekleştirdi: Peuterey Kara doruğu (1877), Peuterey Beyaz doruğu (1885), Peuterey sırtından Mont-Blanc'a yapılan ilk tırmanışlar (1893). —Oğlu ADOLFO (Courmayeur, 1878 - *ay. y.* 1969), kaya tırmanışında uzmandı; başarılarının en büyük bölümünü Mont-Blanc kütlesinde gerçekleştirdi: İnnominata'nın doğu sırtı (1919), Grand Capucın'de (1924) ve Peuterey Kara doruğunun kuzey-kuzey-doğu yüzünde (1928) ilk tırmanışlara katıldı.

REY (Guido), italyan dağcı ve yazar (Torino 1861 - *ay. y.* 1935). Adı sistemli bir biçimde araştırdığı Matterhorn dağının Furggen sırtı ile anılır. *Il Monte Cervino* (1904) ve *Alpinismo Acrobatico* (1914) adlı kitapları dağcılık edebiyatının klasik yapıtları arasına girdi.

REY (Jean), fransız mühendis ve sanayici (Ouchy, İsviçre, 1861-Paris 1935). Ulusal savunma için çok sayıda önemli tesisat gerçekleştirdi ve yetkinleştirdi; bunlardan en önemlileri, elektrikli kumandalar (gemi dümeni, denizaltıların dalış ve yönlendirme dümenleri vb.) ve denizaltı mayınlarını yerleştirme teknikleridir. Blondel ile farların kesikli yanması üstüne kuramsal bir inceleme yaptı ve bu çalışma sonunda belli bir kaynağın verimini en üst düzeye çıkardı. Fresnel projektörüne, parçalı metal aynalar takarak işaretleşmeyi geliştirdi. Nihayet, ilk kez gemilere buhar türbinleri yerleştirdi.

REY (Ahmet Reşit), **H. Nâzım** diye de tanınır, türk devlet adamı, şair (İstanbul 1870 - *ay. y.* 1956). Mülkiye'yi bitirdi. Mabeyn kâtipliği, valilik, Galatasaray lisesi'nde öğretmenlik, Dahiliye nazırlığı görevlerinde bulundu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayında yokluğunda idama mahkûm edildiği için 1919'a kadar yurtdışında yaşadı. 1920'de Ferit Paşa kabinesinde Dahiliye nazırı olarak Paris barış görüşmelerine katıldı. Galip devletlerin vaatleriyle çelişen ağır hükümler yüzünden antlaşmayı imzalamayacağını belirterek istifa etti ve politikadan çekildi. H. Nâzım imzasıyla yayımladığı şiirleri ona Servet-i fünun yazarları arasında seçkin bir yer kazandırmıştı. Ders kitabı olarak hazırladığı *Nazariyat-ı edebiye*'den (2 c, 1912) başka Vergilius, Racine gibi klasik yazarlardan çevirileri de vardır. Ekrem Reşit Rey ile Cemal Reşit Rey'in babasıdır.

REY (Abel), fransız filozof (Chalon-sur-Saône 1873 - Paris 1940). Sorbonne'da profesördü; başlıca yapıtları: *Théorie de la physique chez les physiciens contemporains* (Çağdaş fizikçilerde fizik kuramı) [1907], *l'Énergétique et le Mécanisme au point de vue de la théorie de la connaissance* (Bilgi kuramı açısından enerjetik ve mekanizma) [1908], *le Retour éternel et la philosophie de la physique* (Sonsuz dönüş ve fizik felsefesi) [1925], *la Science orientale avant les Grecs* (Yunanlılar'dan önce doğu bilimi) [1929]. A. Rey'e göre bilimsel düşünce, insanlığın, her döneme özgü zihniyetin sürekliliği içinde, gerçeği mümkün olan en büyük kesinlikle kendine mal etme çabasıdır; bilimin elde ettiği sonuçlarda doğa ile aklın işbirliği vardır.

■ **REY** (Ekrem Reşit), türk operet librettosu yazarı (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1959). Devlet adamı şair Ahmet Reşit Rey'in oğlu; besteci Cemal Reşit Rey'in ağabeyi. Paris'de Buffon lisesi'nde okudu, Galatasaray'dan ve Cenevre Güzel sanatlar akademisi'nden mezun oldu. Ankara ve İstanbul radyoları temsil kolu şefliği yaptı. *Lüküs hayat* (1933), *Deli dolu* (1934), *Saz-caz* (1935), *Hava cıva* (1941), *Alabanda* (1942) vb. operetlerini, ayrıca çok sayıda radyofonik skeç yazdı. *La Vie de Khaireddine Barberousse* (Barbaros Hayrettin'in yaşamı) adlı romanından ötürü fransız hükümeti kendisine Officier d'académie rütbesini verdi.

■ **REY** (Cemal Reşit), türk besteci ve orkestra yöneticisi (Kudüs 1904-İstanbul 1985). Ahmet Reşit Rey'in oğlu, Ekrem Reşit Rey'in kardeşi. Daha çocukken müzik yeteneği ortaya çıkınca piyano dersleri almaya başladı. Yedi yaşında ilk bestesini (bir vals) yaptı. 1913'te ailesi Paris'e yerleşti ve Galatasaray lisesi'nde başlayan öğrenimini Buffon lisesi'nde sürdürdü. Bir yandan da Marguerite Long'dan ders aldı. Bir yıl sonra ailesinin Cenevre'ye taşınması üzerine Saint-Antoine koleji'ne girdi. Aynı zamanda Cenevre konservatuvarı'na da devam etti. 1919'da Paris'e döndüler, Cemal Reşit Paris konservatuvarı'nda M. Long, Édouard Mathé ve Raoul Laparra'nın öğrencisi oldu; Gabriel Fauré'den müzik estetiği, Henri Dufosse'tan orkestra yönetimi dersleri aldı. Cumhuriyet'in ilanından iki hafta önce yurda dönünce, sonradan İstanbul Belediye konservatuvarı adını alacak olan Darülelhan'da piyano ve besteleme öğretmenliğine getirildi. Türkiye'nin ilk yaylılar orkestrasını kurdu ve yönetti. 1938-1940 arasında Ankara radyosu'nda müzik yayınları şefliğini yaptı. 1945'te Yaylılar orkestrası, İstanbul Şehir orkestrası'na dönüştürüldü ve başına Cemal Reşit getirildi. Kuruluşuna ön ayak olduğu Filarmoni derneği'nin başkanlığına seçildi (1946). Yeni İstanbul radyosu açıldıktan sonra, Şehir orkestrası'yla Radyo senfoni orkestrası adı altında programlar yaptı. Radyoda uzun yıllar yayınlanan "Piyano dünyasında gezintiler" adlı programı hazırladı ve sundu. 1949'dan başlayarak Ortadoğu, Balkan ve Güney Avrupa ülkelerinde konuk şef olarak dinleyici önüne çıktı ve yapıtlarını tanıttı. Yaşamının son on beş yılının başlıca etkinliği konservatuvardaki dersleriydi. Bu dönemde zaman zaman İstanbul Devlet senfoni orkestrası'nı yönetti.

Türk beşleri diye tanınan bestecilerden olan Cemal Reşit Rey, çoksesli türk sanat müziğinin yaratılması için en yoğun çabayı gösterenlerdendir. Fransa'daki öğrenimi sırasında benimsediği izlenimci anlayıştan hiçbir zaman uzaklaşmadı. İlk dönem yapıtlarında halk ezgilerinden, yaklaşık 1930'dan sonrakilerdeyse klasik türk müziğinden yararlandı. 1930'larda, kardeşi Ekrem Reşit'in metinleri üzerine bestelediği operetler büyük ilgi görmüştür.

Başlıca yapıtları: *Sultan Cem* (opera, 1923); *l'Enchantement* (Büyü) [opera, 1924]; *Zeybek* (opera, 1926); ses ve piyano için *12 Chants d'Anatolie* (12 Anadolu türküsü) [1925]; *Scènes turques* (Türk yaşamından sahneler) [altı oyun havası, dördünü sonradan orkestraladı, 1927]; *la Légende de Bebek* (Bebek efsanesi) [senfonik şiir, 1928]; *Köyde bir facia* (opera, 1929); *Karagöz* (süit-senfonik şiir, 1930); piyano için *Enstantaneler* (1931); piyano ve orkestra için *Concerto chromatique* (Kromatik konçerto) [1932]; yaylılar için *Dörtlü* (1935); piyano için *Sonat* (1936); *Piyanolu dörtlü* (1938); *Keman konçertosu* (1939); piyano için *Pèlerinages dans la ville qui n'est plus que souvenir* (Hatıradan ibaret kalan şehirde gezintiler) [1940]; *I. Senfoni* (1941); *Çelebi* (opera, 1943); *Piyano konçertosu* (1946); *Çağrılış* (senfonik şiir, 1950); çello ve orkestra için *Pièces concertantes* (Konsertan parçalar) [1952]; *Fatih* (senfonik şiir) [1953]; oda orkestrası için *Colloque instrumental* (Çalgıların söyleşisi) [1957]; piyano ve orkestra için *Eski bir İstanbul türküsü üzerine çeşitlemeler* (1961); iki yaylılar orkestrası için *II. Senfoni* (1963). Operetleri: *Üç saat* (1932); *Lüküs hayat* (1933); *Deli dolu* (1934); *Saz-caz* (1935); *Maskara* (1936); *Hava cıva* (1937). Revüleri: *Adalar* (1934), *Alabanda* (1941); *Aldırma* (1942).

REYAHİN çoğl. a. (ar. *reyḥān*'ın çoğl. *reyāḥin*). *Esk.* Fesleğenler: *"Müzeyyen oldu reyahin bezendi bağ-ı çemen"* (Ahmedi, XIV. yy.).

REYAN → REYEAN.

REYB a. (ar. *reyb*). *Esk.* **1.** Kuşku, şüphe: *"Onların kanâat-i hayâliyeleri şübhe yok ki bizim reyb içinde titreyen âlemimizden çok kuvvetli idi"* (Cenap Şehabettin). **—2.** *Reyb ü güman*, şüphe ve zan: *"Bu memleket reyb ü gümân bulutları içinde mestûr olan ikbâl-i beşer gibi..."* (Ebüzziya Tevfik). ‖ *Reyb-i menun* ya da *reyb-ül-menun*, dünya olayları.

REYBİ sıf. (ar. *reyb* ve *-î*'den *reybî*). Esk. fels. Kuşkucu, septik: *"İkna ederken tedris eder ve bütün bunları malumat-fürûşluk ile ağır bir cihâz-ı mantıkî ve yeknesak bir ısrar ile değil; hiç de reybî olmayarak zarif bir sâdegî ile yapmıştır"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).

REYBİYÛN çoğl. a. (ar. *reybî*'nin çoğl. *reybiyyūn*). Esk. fels. Kuşkucular, septikler.

REYCHMAN (Jan), polonyalı tarihçi (Varşova 1910 - *ay. y.* 1975). Varşova Üniversitesi'ni bitirdi; burada Doğubilim bölümü'nde asistanlığa başladı (1945); profesörlüğe (1955), ordinaryüs profesörlüğe (1970) yükseldi. Polonya kültüründe doğu ülkelerinin etkilerini araştırdı. İyi türkçe biliyordu; türk tarihiyle, türk-polonya ilişkileriyle yakından ilgilendi. Başlıca yapıtları: *Zycie Polskiew Stambulew XVIII. wieku* (XVIII. yy.'da İstanbul'da leh yaşamı, 1959), *Zarys dyplomatyki Osmasko-Turec-*

kiej (Osmanlı-türk siyasal yazışma ilkeleri, A. Zajaekowski ile, 1955), *Polonya ile Türkiye arasında diplomatik münasebetlerin 550. yıldönümü* (1964).

REY DE ARTİEDA (Andrés), ispanyol yazar (Valencia 1549 - *ay. y.* 1613). *Los amantes de Teruel* efsanesinin tiyatroya ilk uyarlaması olan *Los Amantes* (1581) adlı dramı yazdı.

REYE sıf. (fr. *rayé*). **1.** Çizgileri olan (kumaş). **—2.** Bu kumaştan yapılmış: *Reye ceket, reye pantolon.*

REYEAN ya da **REYAN** a. (ar. *rāʾ*, artma'dan *reyeʿ-ān, reyʿ-ān*). *Esk.* **1.** Çoğalma, bereketlenme. **—2.** Bir şeyin başlangıcı, ilk evresi: *"Bir fecr-i baharî gibi zulmetler içinden / Reyan-ı tebessüm doğuyor"* (Tevfik Fikret). **—3.** *Reyean-ı şebab* ya da *reyan-ı şebab*, gençliğin başlangıcı, ilk gençlik çağı.

REYER (Karl VON), prusyalı general (Gross Schönebeck 1786-Berlin 1957). Prusya büyük genel kurmayının başkanı oldu (1848). Ölümünden sonra yerine Moltke geçti.

REYES (Alfonso), meksikalı yazar ve diplomat (Monterrey 1889-Mexico 1959). Sayısız denemeler, çeviriler ve öykülerle bir düzyazı ustası olduğunu kanıtladı. En ünlü çalışmalarından biri *Visión de Anahuac* (1917), Kolomböncesi dönemi anlatan bir düzyazı şiirdir. Derin bir bilgiyle beslenen yapıtlarında ulusal ve latin kaynaklarından yararlandı ve evrenselliğe yaklaştı. Ülkesinin ve tüm Güney Amerika'nın düşünsel yaşamında belirleyici bir etkisi oldu.

REYES (Salvador), şilili yazar (Copiapó 1899-Santiago 1970). Özellikle denizlerdeki ve limanlardaki yaşamı anlattığı düzyazı yapıtları *(Los Tripulantes de la Nohe; Valparaíso, Puerta de Nostalgia)* ile tanındı. *Monica Sanders*'te (1951) kavrayışlı bir ruhbilimci olduğunu ortaya koydu. Öteki romanları, öyküleri ve gezi yazıları (*Andanzas por el desierto de Atacama*, 1963) her türde yapıt verebilen güçlü bir yeteneği olduğunu gösterir.

REYES AGUİLAR (Arturo), ispanyol yazar (Málaga 1864 -*ay. y.* 1913). Andalucía bölgesinde geçen töre romanları yazdı *(Sangre torera*, 1912).

REYES PRİETO (Rafael), kolombiyalı general ve devlet adamı (Santa Rosa de Viterbo, Boyacá, 1849 - Bogotá 1921). 1904'ten 1909'a kadar Cumhurbaşkanı oldu. Baskıcı yönetimine karşın "bin gün" savaşı'ndaki (1899-1903) yenilgilerinden sonra ezilen liberallere Parlamento'da temsil hakkı tanıdı ve ülkenin çağdaşlaşmasının temellerini attı.

REYHAN a. (ar. *reyḥān*). Fesleğen.

REYHANİ sıf. (ar. *reyḥān* ve *-ī*'den *reyḥānī*). *Esk.* Fesleğen gibi, fesleğene benzer.

◆ a. Hat. Aklâm-ı sitte denilen altı tür yazıdan biri.

—ANSİKL. Muhakkak* yazının kitap harfleri büyüklüğünde yazılan biçimi olan reyhani, tümüyle bu yazının kurallarına bağlıdır. Dikey harflerinin (elif, kaf, lam) boyu ile çanaklı harflerinin (sin, şin, sad, nun) derinliği az, enleri nesih yazıya oranla uzundur. Reyhani yazı, muhakkak gibi, XVI. yy.'a değin Kuran'ların yazımında kullanılmış, sonra terk edilmiştir. Hattatlar bu yazıyı reyhan çiçeğine benzettiklerinden bu adla anılmıştır. Reyhani yazıyla yazılan besmelelerde (reyhani besmele) mimlerin gözü açıktır; sin'den sonra çizgi (keşide) bulunmaz.

REYHANİ, asıl adı **Yaşar,** türk halk şairi (Hasankale, Erzurum, 1932). Küçük yaşta saz çalıp, şiir söylemeye başladı. İlk şiirlerinde Dertli mahlasını kullanıyordu; Reyhani mahlasını Bayburtlu Hicrani'den aldı. Doğayı ve sevgiyi konu edinen koşmaları vardır. Daha çok atışmalarıyla tanınır.

REYHANLI, Akdeniz bölgesinin doğu kesiminde Hatay iline bağlı ilçe; 63 254 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi, il merkezi Antakya'nın 45 km doğu-kuzeydoğusunda *Reyhanlı*, 42 451 nüf. (1990). Tahıl, pamuk üretimi. Hayvancılık. Çırçır ve dokuma atölyeleri.

REYKJANES sırtı, esk. **Telgraf platosu,** Kuzey Atlas okyanusu sırtının parçası, İzlanda ile Charlie-Gibbs kırılma alanı arasında: İzlanda (D.'da) ve Labrador (B.'da) çanaklarını birbirinden ayırır. Uzunluğu yaklaşık 1 500 km. En yüksek noktası 492 m. Masa biçimindeki tepe kesiminde eksensel çukur yoktur. Diplerin genel olarak aşırı yükselmesi İzlanda'nın yanardağ etkinlikleri süren kesiminden gelen magma akışına bağlanır. Genişleme oranı yaklaşık olarak yılda 2 cm'dir.

REYKJAVİK, İzlanda'nın başkenti, adanın güney-batı kıyısında (Faxa koyu). 97 569 nüf. (1990). Bu yerleşme alanı İzlanda nüfusunun yarıdan fazlasını kapsar. Reykjavík, hükümet merkezi, başlıca liman (ticaret ve balıkçılık), ülkenin kültür ve sanayi merkezi ve jeotermik kaynakların yoğun kullanımı sayesinde, dünyanın en az kirli kentlerinden biridir.

—Tar. IX. yy.'da İngólfur Árnarson tarafından kurulan, XVIII. yy.'da ticaret ve balıkçılık merkezi olan Reykjavík o tarihlerde henüz büyük bir köy gibiydi. 1801'de nüfusu ancak 307 kişiydi. 1843'ten sonra Althing'in ve 1903'ten sonra da bir İzlanda hükümetinin merkezi olan kentte 1911'den beri bir üniversite vardır.

REYLES (Carlos), uruguaylı romancı (Montevideo 1868 -*ay. y.* 1938). Zola'nın etkisinin görüldüğü *Beba*'dan (1894) sonra ruhsal çözümlemede çok yerinde saptamalarla marazi ve kaba bir dünyayı anlattı (*La Raza de Caín*, 1900) ve pampadaki yaşamı betimledi (*El Terruño*, 1916; *El Gaucho florido*, 1932). En ünlü romanı *El Embrujo de Sevilla*'da (1922) lirik bir düzyazıyla Andalucía bölgesi insanlarını yüceltti.

REYMONT (Władysław Stanisław), polonyalı yazar (Kobiele Wielkie 1867 - Varşova 1925). *Komediantka* (1896) ve *Fermenty* (1897) adlı romanlarında tiyatro dünyası ve kadının özgürleşmesi sorunu üzerinde durdu. Gerçekçi ve natüralist eğilimi, kapitalist büyük bir sanayi kentinin doğuşunu ayrıntılı bir biçimde anlatan *Ziemia obiecana*'da (1899) kendini gösterir ve başyapıtı *Chłopi*'de (1902-1909) iyice belirginleşir. Bu son yapıt, bir Polonya köyünde sürüp giden yaşam üzerine geniş bir dörtlemedir ve yazara 1924'te Nobel ödülü'nü kazandırmıştır. Öteki yapıtları arasında *Wampir* (1911), birinci Polonya Cumhuriyeti'nin son yılları üzerine tarihsel bir üçleme olan *Rok 1794* (1913 -1918), *Osadzena* (1923) ve *Bunt* (1924) sayılabilir.



Hetler-Atlas-Photo

Reykjavik'ten bir görünüm

REYN a. (ar. *reyn*). *Esk.* **1.** Kir, pislik. **—2.** İşlenen bir günahtan duyulan iç sıkıntısı.

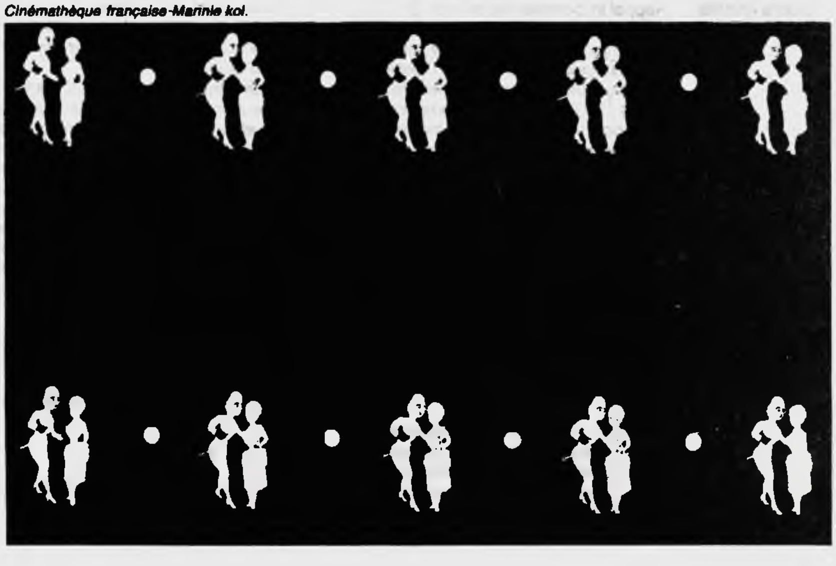
REYNAUD (Émile), fransız mucit ve canlı resim yaratıcısı (Montreuil 1844 - İvry-sur -Seine 1918). Plateau'nun *fenakistiskop* ile ilk denemelerini gerçekleştirdiği hareketin analizi ve üretimi yöntemini gözden geçirdi ve 1876'da oyuncak olarak büyük bir başarı kazanan *praksinoskop*'u yaptı. Bu buluşunu geliştirerek önce ışıklı canlı resimleri yansıtan *praksinoskop-tiyatro*'yu, sonra *Optik tiyatro*'yu kurdu ve burada 1892'den 1900'e kadar 10 000'den fazla halka açık gösteri gerçekleştirdi. Delikli ve kısa şeritlerden oluşan filmlerinin resim ve boyamalarını kendi yaptı. Sinemanın gelişiyle ilginçliğini yitiren É. Reynaud son günlerini yalnızlık ve sefalet içinde geçirdi.

REYNAUD (Paul), fransız siyaset adamı (Barcelonnette 1878 - Neuilly 1966). II. Cumhuriyet döneminde birçok kez bakanlık (özellikle Maliye bakanlığı [1938 -1940]) yaptı, ülkenin mali durumunda gözle görülür bir düzelme sağladı. Almanya'ya karşı kararlı bir siyaset güdülmesinden yanaydı. Mart 1940'ta Daladier'nin yerine Başbakan ve aynı zamanda Dışiş-



Alfonso Reyes

Cinémathèque française-Marinie kol.



"Optik tiyatro"su için Émile Reynaud tarafından çizilen *Pauvre Pierrot*'dan (1892) bir seçme



Lauros-Giraudon

sir Joshua Reynolds atölyesi
Orléans düşesi (1786'ya doğr.) [*özel kol.*]

Manchester Üniversitesi



Osborne Reynolds

leri bakanı oldu ve bir süre sonra Savunma bakanlığını da üstlendi, Savaşa devam edilmesinden yanaydı, bu yüzden mütarekeye karşı çıktı ve yerini mareşal Pétain'e bırakmak zorunda kaldı. Onun tarafından enterne ettirildi (eylül 1940-1942). Sonra nazilerce sürgüne gönderildi (1942-1945). Avrupa birliği düşüncesini savundu, IV. ve V. Cumhuriyet dönemlerinde Parlamento'da önemli bir rol oynadı. *Mémoires* (Anılar) [1960-1963] adlı bir kitap yazdı.

REYNOLD (Gonzague DE), fransızca yazan isviçreli yazar (Cressier, Fribourg, 1880-Fribourg 1970). Şiirler ve *Histoire littéraire de la Suisse au XVIII siècle* (XVIII. yy. İsviçresi'nin edebiyat tarihi) [1909-1912] adlı yapıtı yayımladı, daha sonra *Cités et Pays suisses* (1914-1920) ve başka deneme ve anılar (*Mémoires*, 1960-1963) yazdı. En önemli yapıtı 8 ciltlik *Formation de l'Europe*'tur (Avrupa'nın oluşumu) [1944-1957].

REYNOLDS (*sir* Joshua), ingiliz ressam (Plympton, Devon, 1723 - Londra 1792). Klasik bir eğitimden sonra, 1740'ta Londra'ya gitti ve portre ressamı Th. Hudson'ın atölyesine girdi. 1749'da yüzbaşı Keppel ile (daha sonra amiral olmuştur) birlikte Akdeniz'de bir geziye çıktı. Üç yıl İtalya'da Michelangelo, Raffaello, Tiziano vb.'nin sanatlarını inceledikten sonra, Londra'ya döndü. Devonshire dükü ve Keppel'in portreleriyle tanındı. Çok geçmeden kendisine yapılan siparişleri karşılayamayacak duruma geldi ve birkaç yardımcı çalıştırmaya başladı. Özellikle kadın ve çocukları betimlediği resimlerin yanı sıra 1760'ta sergilenen *Hamilton düşesinin portresi* (Port Sunlight müzesi) gibi gösterişli portre çalışmaları yaptı. 1779'da, *Bir bulutun üzerine oturmuş kuram* adlı kompozisyonla, Royal Academy kitaplığı'nın (1768'de kuruluşundan itibaren, buranın başkanıydı) tavanını süsledi. 1781'de, Flandre'a ve Hollanda'ya giderek Rubens'i inceledi. 1784'te, *Trajedi Musası kılığında Mrs. Siddons* (San Marino, ABD) adlı portre çalışmasını yaptı; daha sonra, konusunu tarihten alan birkaç çalışma gerçekleştirdi: *Beşikteki Herakles yılanları boğarken* (rus çariçesi Yekaterina II için, 1786); Boydell için Shakespeare'e özgü konular.

Gainsborough'nın rakibi olan ve yapıtları onunkilerden daha çok aranan Reynolds (Gainsborough 1780'e doğru yapıtlarını Reynolds'unkilerden yarı yarıya daha ucuza satmaktaydı), tablolarıyla olduğu kadar, kazandığı saygınlık, yetke ve kültürle de ingiliz okulunun en önemli ressamıydı. Tablolarında (kullandığı gereçler ve boya maddeleri zamanla oldukça bozulmuştur) ışıkla gölgeyi, ince tonlarla zengin renkleri ustalıkla bağdaştırır, şık ve zarif çizgiler kullanır; portrelerinde kibar bir gerçekçilik ortaya koyar. 1769-1790 arasında Royal Academy'de sanat üzerine yaptığı on beş konuşmanın (*Discourses*) dışında Reynolds, alman ve flaman ressamların yapıtları üzerine gözlemler de (*Remarks*) yazdı. ABD, Londra, Edinburgh ve Glasgow müzelerinde birçok yapıtı vardır; ancak çok sayıda başyapıtı günümüzde hâlâ özel ingiliz koleksiyonlarında yer almaktadır (*Wales prensi, müstakbel George IV*, 1783, lord Brochet kol.).

REYNOLDS (Samuel William), ingiliz gravürcü (Londra 1773 - Bayswater, Londra yakınında, 1835). Mezzotinto ustası, zamanının belli başlı ressamlarının resimlerini kopya etti. İki kez Paris'e gitti, fransız gravürcüleri etkiledi.

REYNOLDS (Osborne), ingiliz mühendis (Belfast 1842 - Watchet, Somerset, 1912). 1868'de Manchester Üniversitesi'nde mühendisler için yeni açılmış bir kürsüyü yönetmekle görevlendirildi ve 1905'e kadar bu görevde kaldı. Özellikle hidrodinamik alanında çalışmalar yaptı; pervaneyle itme olayı üzerine deneyler gerçekleştirdi, akışmaz sıvıların ve akışkanların değişik akış rejimlerini inceledi (1883). Bu alanda kritik bir hızın varlığını tanıtladı ve *Reynolds sayısı* adıyla tanınan bir oranın önemini vurguladı. Ayrıca yağlama kuramını ortaya attı, hidrolik türbinleri geliştirdi, hidrolik freni yetkinleştirdi ve çok sayıda genişlemeyle işleyen makinelerin diyagramlarını yaptı.

Reynolds Industries Inc., başlangıcı 1875'te kurulan tütün üreticisi R. J. Reynolds Tobacco Co.'ya dayanan amerikan şirketler grubu. (Grup, tütün sektöründen başka, taşıma, enerji, besin maddeleri, lokantacılık, alkollü içki sektörlerine de el atmıştır.)

Reynolds sayısı. Akışkan. mekan.

$R = \frac{VL}{\nu}$ formülüyle tanımlanan boyutsuz katsayı; burada V ortalama akış hızını, $\nu = \mu / \rho$ akışkanın kinematik akışmazlık katsayısını (μ = dinamik akışmazlık katsayısı, ρ = özgül kütle) ve L akışkanın içine daldırılmış cismin doğrusal bir karşılaştırma boyutunu gösterir.

Eylemsizlik kuvvetlerinin akışmazlık kuvvetlerine oranını gösteren Reynolds sayısı, akışkanlar mekaniğinde, sınırları geometrik olarak benzeyen serbest yüzeysiz akışların benzerlik koşullarını tanımlar. Akışkanın sıkıştırılabilirliği ihmal edilebildiği sürece, bir akışkana özgü -örneğin bir cisme gösterdiği direnç ya da cismi kaldırma katsayısı gibi- boyutsuz katsayılar, bu koşullar altında, yalnızca Reynolds sayısına bağlıdır.

Düşük Reynolds sayılarında, yani küçük boyutlar ve küçük hızlarda, akışmazlık kuvvetleri daha büyük bir önem kazanır ve akışların kendilerine özgü nitelikleri de oldukça farklıdır. Hava tünellerinde maketler üzerinde yapılan deneylerde iki akış tipini birbirinden ayıran *kritik Reynolds sayısı*'ndan yüksek Reynolds sayısı değerleriyle çalışmak gerekmektedir ki, bu da olabildiğince küçük boyutlarda maketler kullanmayı ve yeterince yüksek hızlarda işlem yapmayı zorunlu kılar.

REYNOSA, Kuzey Meksika'da (Tamaulipas eyaleti) kent, rio Bravo'nun (ya da rio Grande) sağ kıyısında; 240 000 nüf. ABD'nin Texas eyaletindeki Hidalgo kentinin karşısında yer alır. Meksika'nın iç kesimlerini geliştirme programı kapsamında 1749'da kuruldu. Taşkınlar nedeniyle sık sık sular altında kaldığından 1802'de deniz düzeyinden 90 m yükseklikteki bir bölgeye taşındı. 1926'da kent statüsü kazandı.

Reynosa'da çevreden gelen petrolün arıtıldığı tesisler ve petrokimya fabrikalarıyla pamuk, içki ve tuğla fabrikalarıyla bıçkıhaneler vardır.

REYON a. (fr. *rayon*). Bir mağazada aynı türden malların satışına ayrılmış bölüm: *Çocuk reyonumuz dördüncü katta.*

REYON ya da **RAYON** a. (fr. *rayonne*'dan; amerikanca *rayon*). Genellikle viskoz yöntemine göre gerçekleştirilen, devamlı, selülozik tekstil ipliği; bu iplikle dokunmuş kumaş.

REYSULİ ya da **REYSUNİ** (Ahmet bin Muhammet **ER-**), faslı ayaklanmacı (Fas 1870 - *ay. y.* 1925). Tazrut şerifiydi. Tanca çevresinde fas kuvvetlerine karşı harekete girişti, buradaki Avrupalılar'ı tutsak aldı. Fas sultanı tarafından bu bölgeye vali atandı. Cebele kabilelerini yönetimi altına aldı (1908); İspanyollar'a karşı savaştı. Yurttaşı mücahit Abdülkadir'e tutsak düştü; öldürüldü.

REYUTOV, Rusya'da kent, Moskova'nın D.'sunda; 57 000 nüf. İplikçilik ve dokumacılık. Ortopedi gereçleri. Oyuncak.

REYYA a. (ar. *reyyā*). *Esk.* Güzel koku: *Reyya-yı karanfil* (karanfil kokusu).

REYYAN sıf. (ar. *reyyān*). *Esk.* Suya doymuş, suya kanmış: *"Geniş, uzun bir yol ki döne döne, gûyâ araya araya mâî, durgun bir denizin leb-i reyyan-ı bî-payânını buluyor"* (Tevfik Fikret).

REZ a. (fars. *rez*). *Esk.* **1.** Asma, bağ kütüğü. **—2.** *Duhter-i rez* → DUHTER.

REZA → REDA.

REZAİL çoğl. a. (ar. *rezīle*'nin çoğl. *rezā'il*). *Esk.* Rezillikler, utanılacak işler.

REZAİYE → URMİYE.

REZALET, -ti a. (ar. *rezālet*). **1.** Ahlaka aykırı olduğu düşünülen, toplumun hoş karşılamadığı, utanç verici bir davranış, bir olay, bir durum vb.; kepazelik; rezillik: *Bu rezaleti duymayan kalmadı. Bir rezalete yol açmak. Rezaletten kaçınmak.* **—2.** *Rezalet çıkarmak*, kavga, dövüş vb. kötü bir olay ya da durumun ortaya çıkmasına yol açmak: *Bırakın, burada rezalet çıkarmayın.* || *Rezalet çıkmak*, hoş görülmeyecek, utanılacak kötü bir durum ortaya çıkmak.

◆ sıf. Beğenilmeyen, hoşa gitmeyen bir şey için kullanılır: *Rezalet bir durum.*

◆ ünl. Bir şeyin beğenilmediğini, çok kötü olduğunu belirtmek için kullanılır: *Filmler iyi çıkmış mı? —Rezalet!*

REZAN sıf. (ar. *rezānet*'ten *rezān*). *Esk.* Ağır, vakarlı kimse için kullanılır.

REZANET a. (ar. *rezānet*). *Esk.* Ağırbaşlılık, ağırlık.

REZAYA çoğl. a. (ar. *rezīe*'nin çoğl. *rezāyā*). *Esk.* Belalar, felaketler.

REZBAN a. (fars. *rez* ve *bān*'dan *rez-bān*). *Esk.* Bağcı, bağ bekçisi.

REZE a. (ar. *rezze*'den). **1.** Bir kapıyı hem içeriden hem de dışarıdan açıp kapamayı sağlayan ve bastırılarak işletilen mekanizma. **—2.** Çift kanatlı kapılarda, her zaman açılmayan kanadı alttan ve üstten tutturan bir çeşit sürgü. **—3.** İki koldan oluşan T biçiminde menteşe.

REZE a. İnce talaş.

REZÉ, Fransa'da kanton (Loire-Atlantique) merkezi, Nantes'ın güney banliyösü, Loire'ın sol kıyısında; 33 703 nüf. (1992). Galya-roma üslubunda capella. Marsilya tipini örnek alarak Le Corbusier'nin yaptığı önemli konut birimi. Retz bölgesinin eski merkezi.

REZEDE a. (lat. *reseda*'dan). Bot. MUHABBETÇİÇEĞİ'nin eşanlamlısı.

REZEK (Antonín), çek tarihçi (Jindřichův Hradec 1853 - Prag 1909). İlk çek tarih dergisini kurdu (1883). *Dejiny*

Çech a Moravy Nove Doby (Bohemya ve Moravya'nın modern tarihi) [3 cilt; 1888 -1893] adlı yapıtı başlıca çalışmasıdır.

REZELEME a. Rezelemek eylemi.

REZELEMEK g. f. *Bir şeyi (özellikle kapıyı) rezelemek,* onu reze ile kapamak.

◆ **rezelenmek** edilg. f. Rezelemek eylemine konu olmak.

REZELENMEK → REZELEMEK.

REZENE a. Avrupa ve Asya'da yetişen, ipliğimsi parçalı yapraklı, bürgüsüz sarı çiçekli, kalın ve eşit kaburgalar taşıyan oval meyveli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *fœniculum;* maydanozgiller familyası.) [Eşanl. RAZİYANE.]

—ANSİKL. Adi rezenenin *(Fœniculum vulgare)* birçok alttürü vardır: acı rezene, tatlı rezene vb. 1,50 m yüksekliğe erişebilen bitki çok kokulu ve şifalıdır (anetol içerir). Kökü idrar söktürücü, tohumları iştah açıcı ve gaz çıkartıcıdır; Avrupa ülkelerinde anasona tercihen kullanılır, anasonlu aperitif ve likörlerin bileşimine girer. Izgaraya konan sapları balığa koku verir, kurutulmuş tohumları balık çorbalarına katılır. İtalya'da, tatlı rezenenin körpe sapları çiğ olarak salata ya da garnitür olarak yenir. Özellikle Akdeniz bölgelerinde sebze olarak yetiştirilen türü tatlı rezenedir *(F. dulce)*; bu rezenenin kın gibi saran geniş yaprak sapları aromalı ve tatlıdır, fidan diplerinin doldurulmasıyla ağartılmış bir çeşit soğan oluşturur.

REZERPİN a. (fr. *réserpine*). Org. kim. Formülü $C_{33}H_{40}N_2O_9$ olan alkaloit; Dorfmann 1952'de *Rauwolfia serpentina* (zakkumgiller) kökünden elde etti ve 1953'te yapısını belirledi; Woodward ise 1956'da bireşim yoluyla hazırladı.

—ANSİKL. Özütleme ya da bireşim yoluyla elde edilen rezerpin, mikrokristalli beyaz bir tozdur; dopaminin, nöronların depolama granülleri içine sızmasını önler, böylece çevre sempatik sinir sistemi ile merkez sinir sisteminde katekolaminlerin azalmasına yol açar. Tedavide tansiyon düşürücü özelliklerinden dolayı yeğlenir, ama kimi yan etkileri nedeniyle (uyuşukluk, depresyon, jinekomasti, galaktore, ülser, ishal, anestezi sırasında kalbin durma tehlikesi) sınırlı biçimde kullanılır.

Rezerpinin ayrıca tavşanlara düşük yaptırmak, memelilerde süt verimini artırmak, hem dişi hem de erkek güvercinlerde kursağın büyümesine yol açmak, başkalaşmanın hemen ertesinde yavru kurbağalarda ölüm oranını büyük ölçüde düşürmek gibi çeşitli biyolojik etkileri saptanmıştır.

REZERV a. (fr. *réserve*). **1.** Uygun zamanda kullanabilmek için saklanan şey; yedek. **—2.** Henüz işletilememiş maden ya da ham petrol yatağı: *Kömür, petrol rezervi.*

—Çevrebil. *Doğal rezerv,* kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya bulunan türleri korumak amacıyla bunları sürekli ya da zaman zaman barındıran, yasal olarak korumaya alınmış yaşam bölgeleri. (Ortamı değiştirebilecek her türlü girişim, ya yasaklanmış ya da sıkı yasal kurallara bağlanmıştır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mad. oc. Belirli teknolojik ve ekonomik koşullarda işletilmeye elverişli olduğu saptanan cevher tonajı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *İşletilebilir* ya da *çıkarılabilir rezerv,* yerinde kaynaklardan hareketle bir yataktan çıkarılabilecek gerçek cevher tonajı.

—Petr. san. Bir yataktaki çıkarılabilir hidrokarbon miktarı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *İlk rezerv,* belirli bir tarihte değerlendirilmiş rezervlerin ve birikmiş üretimin toplamı.

—Tarım. *Kullanılabilir rezerv (K.R.)* ve *kolayca kullanılabilir rezerv (K.K.R.),* toprak tarafından tutulan ve bitkilerce tüketilebilen su miktarı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Verg. huk. *Gümrük rezerv ambarı,* gümrüğe gelen hasarlı ya da çok değerli malların konulduğu özel bölüm. ‖ *Gümrük rezerv tutanağı,* gümrük rezerv ambarına alınan hasarlı malların durumlarını saptamak amacıyla hazırlanan tutanak.

◆ sıf. İkt. *Rezerv para,* dolaşımdaki para, bankaların nakit rezervleri ve Merkez bankası'ndaki zorunlu karşılıkların toplamı.

—ANSİKL. Çevrebil. *Doğal rezerv.* XX. yy.'ın başından beri dünyanın her yerinde pek çok doğal rezerv kurulmuştur. Aslında bunların çoğu milli park*'lar kapsamına alınmış, hatta onlarla bir sayılmıştır. Türkiye'de rezervleri de içeren milli parkların statüsü 9. 8. 1983 tarih ve 2873 sayılı yasa ile düzenlenmiştir.

—Mad. oc. Kaynak (çok geniş tanımıyla) ve rezerv (kaynakların belli bir duyarlılıkla saptanan ve ekonomik bakımdan işletilebilir kabul edilen bölümü) arasındaki karışıklığı önlemek için çeşitli sınıflandırmalar önerilmiştir.

En genel sınıflandırma, Birleşmiş milletler örgütü'nün düzenlediği ve ABD Madencilik dairesi'nin benimsediği, tablo 1'de gösterilen sınıflandırmadır. Tabloda belirtilen tüm miktarlar yerinde jeolojik kaynakları göstermektedir.

Yalnızca saptanmış kaynakların (R1 ve R2) incelendiği bir yatakta, yerinde kaynaklardan yola çıkılarak genellikle üç tür rezerv ayırt edilir: r1-E biçiminde gösterilen "görünür" (ya da "bilinen") rezervler; r2-E biçiminde gösterilen "muhtemel" rezervler; r3-E biçiminde gösterilen "mümkün" rezervler.

Bu farklı kategoriler tonajların "görünür" ya da "muhtemel" niteliklerinin farklı değerlendirilmesinden kaynaklanır. Jeoistatistik, bu nitel değerlendirmeler yerine, eldeki bilgileri (değerlendirme varyansı) kesin olarak hesaplamaya olanak verir. Seyrelme, kirlenme, kayıplar vb. gibi işletme kusurları (tablo 2) nedeniyle cevher potansiyelinin düşmesi durumunda kaynak yerine rezervden söz edilir.

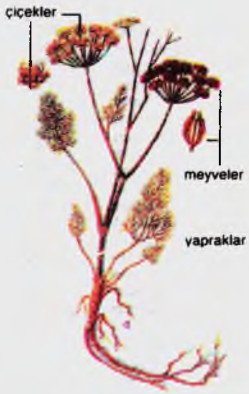
Ölçülebilen tek rezervler olan işletilen rezervler dışında göz önüne alınan tüm büyüklükler tahmine dayanır. Bu büyüklükler, özellikle, büyük bir olasılıkla yüksek tenörlü (ya da en azından işletmelerde sık rastlanan tenörde) cevherlerin yaklaşık hacimlerini gösteren kaynaklar için oldukça belirsizdir. Hazırlık işleri sırasında değerlendirmeler daha kesin olmalıdır; bu, önce, işletme aşamasına geçip geçmeme konusunda bir karara varmak, daha sonra da, ilerki çeşitli aşamaları planlamak için gereklidir. Geleneksel yöntemlerde, ortalama tenör ve hacim değerlendirmeleri genellikle birbirini tutmayan bilgilerden (sondajlar, arama galerileri vb.) yola çıkılarak yapılmaktadır. Jeoistatistik hem en iyi değerlendiriciyi seçmeye (→ KRİGE* YÖNTEMİ), hem bilgilerin çeşitliliğini göz önüne almaya hem de bunların değerlendirme varyansını hesaplamaya olanak verir.

Rezerv ve kaynak değerlendirmeleri aşağıdaki nedenlerle sürekli yapılmalıdır: işletme sonucu meydana gelen rezerv azalmaları; önceden işletilemeyen kaynakları yeniden işletmeye olanak veren teknolojik gelişmeler; kimi kaynakları terk etmeye, kimilerini yeniden üretime almaya neden olan genel ekonomik durum.

—Petr. san. Saptanmış yataklar için, belirli bir tarihteki rezervler üretilecek hidrokarbon miktarına denk düşer.

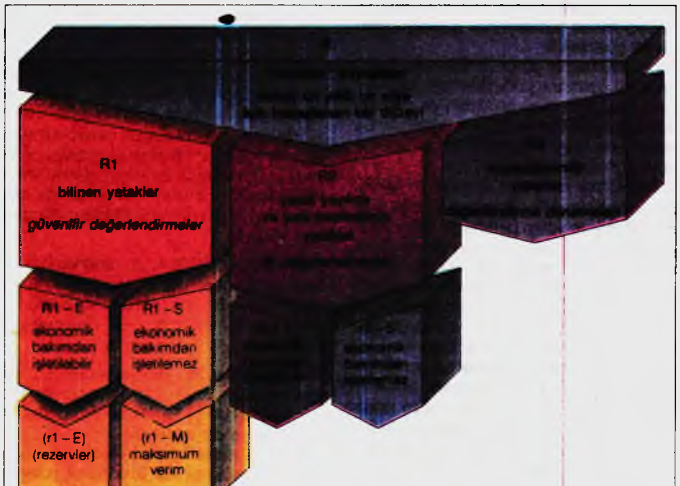
Görünür rezervler, jeolojik ve teknik bilgilerle, belli doğruluk sınırları içinde saptanmış ve zamanın teknolojik, ekonomik ve politik koşulları içinde, görünür hidrokarbonların yerinde üretimine elverişli sıvı ve / ya da gaz hidrokarbon miktarını ifade eder. Üretim kapasitesi deneylerle kanıtlanmalıdır. Görünür rezervler, hangi tür çıkarma yöntemi kullanılırsa kullanılsın, üretilebilir hidrokarbon miktarının toplamını kapsar; bu çıkarma yöntemleri teknik açıdan kanıtlanmış ve zamanın koşullarına uygun olmalıdır. Ticari gereksinimlerden dolayı görünür rezervler altbölümlere ayrılabilir:

—*geliştirilmiş görünür rezervler,* kullanılan çıkarma araçları ne olursa olsun, sondaj kuyularından elde edilebilir. Bu rezervler de, üretime geçmiş rezervler ve üretime geçmemiş rezervler olarak ikiye ayrılır. Üretime geçmemiş rezervler, yeni kuyu-



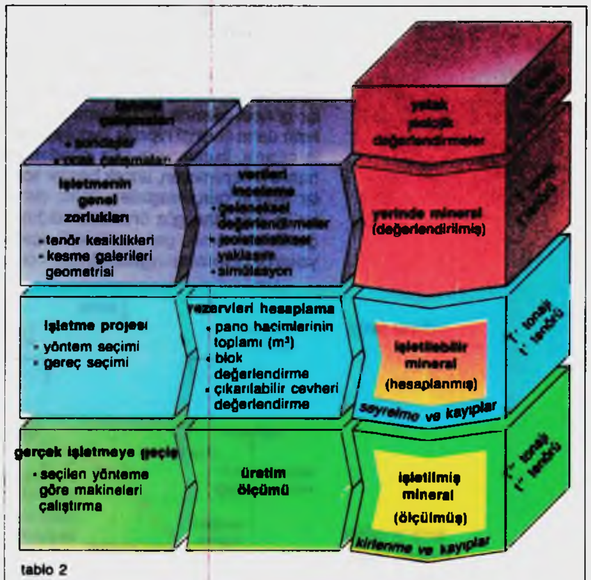
tıbbi rezene
(Fœniculum officinale)


tatlı rezene
(Fœniculum dulce)



R "yerinde" kaynakları gösterir
r işletilebilir kaynaklara, yani rezervlere ilişkin değerleri ifade eder

tablo 1



tablo 2

kaynaklar, rezervler ve gereksinimler (*le Monde*, 1979)

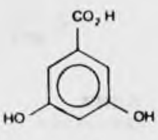
cevherler	*saptanmış kaynaklar (milyon ton olarak)*	*çıkarılabilir rezervler (milyon ton olarak)*	*toplam tahmini talep (1976-2000) [milyon ton olarak]*	*çıkarılabilir rezervler ile toplam talep arasındaki oran*
Demir	195 000	93 000	18 000	5,1
Alüminyum	7 300	5 100	870	5,8
Manganez	2 700	1 600	350	4,6
Bakır	2 200	460	290	1,6
Amyant	87	87	180	0,5
Çinko	1 500	150	180	0,8
Kurşun	280	120	115	1,1
Krom	5 300	750	79	9,5
Titan	1 090	300	73	4,1
Nikel	210	54	25	2,2
Kalay	37	9,1	6,6	1,5
Molibden	32	9,1	4,1	2,2
Tungsten	5,4	1,9	1,3	1,4
Vanadyum	45	9,6	1,2	7,8
Kobalt	4,3	1,5	1,2	1,2
Niyobyum	14	10	0,6	17
Gümüş	0,70	0,19	0,35	0,5
Cıva	0,60	0,18	0,21	0,9
Bizmut	0,13	0,083	0,13	0,7
Tantal	0,27	0,059	0,049	1,2
Altın	0,059	0,038	0,036	1,1
Platin	0,025	0,0092	0,0027	3,4

Kaynak: US Bureau of Mines (*Mineral Trends and Forecasts*, 1979).

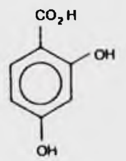
lar açmayı gerektirmeksizin, kimi kuyulara uygulanan tamamlama işlemlerinden sonra çıkarılabilir;

—*geliştirilmemiş görünür rezervler*, üzerine kuyu açılmamış bölgelerden, kuyu dışında yer alan oluşumlardan ya da kimi kuyu diplerinin altından elde edilebilir; bu rezervlerin üretime geçirilmesi yeni kuyuların açılmasını gerektirir.

Muhtemel rezervler, jeolojik ve teknik bilgiler yardımıyla ortalama bir olasılıkla saptanmış ve yakın geleceğin teknolojik, ekonomik ve politik koşulları içinde *görünür ve / ya da muhtemel* hidrokarbonların yerinde üretimine elverişli sıvı ve / ya da gaz hidrokarbon miktarını ifade eder ve bu miktara görünür sıvı ve / ya da gaz hidrokarbon rezervi eklenir. Genellikle bu hidrokarbon miktarı, jeolojik hacim tanımlamalarından ve hidrokarbon miktarından yola çıkarak yapılan bir hacim hesabıyla saptanır. Muhtemel rezervler de birkaç gruba ayrılır: petrofiziksel parametrelere, görünür rezervlerden daha optimist değerler verilerek elde edilen ek rezervler; hazne kayaç geometrisine ve bilinmeyen arayüzey konumlarına uygun çeşitli hipotezler uygulayarak elde edilen ek hacimler; yeri saptanmış, ancak henüz test edilmemiş dolu hazne kayaçlar ve görünür jeolojik hacimler içeren dolu hazne kayaç bölümlerine yakın bölgeler içindeki çıkarılabilir rezervler. Ayrıca bu rezervlere, üretilmeye elverişli ek hidrokarbon miktarları da eklenebilir; bu hidrokarbonlar, güncel çıkarma yöntemlerinden hareketle daha elverişli hipotez uygulamalarıyla çıkarılır, bunun yanı sıra günümüzde henüz kullanılmayan, ancak benzer koşullar altında gerçekleştirilen "pilot deneyler"in sonuçları göz önüne alındığında, gerek ekonomik, gerekse teknik açıdan yakın bir gelecekte uygulanabilecek çıkarma yöntemleriyle de elde edilebilir.

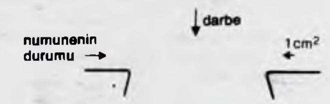


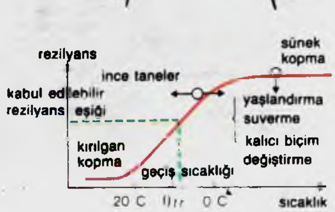
α - rezorsilik asit



β - rezorsilik asit

rezilyans deneyi





ferritli bir çeliğin rezilyans-sıcaklık eğrisinin şeması

Mümkün rezervler, jeolojik ve teknik bilgiler yardımıyla ortalama olarak düşük bir olasılıkla saptanmış ve elverişsiz ekonomik ve politik değerlendirmeler bir yana bırakılırsa uzak geleceğin teknolojik koşulları içinde *görünür, muhtemel ve / ya da mümkün* hidrokarbonların yerinde üretimine elverişli sıvı ve / ya da gaz hidrokarbon miktarını ifade eder ve bu miktara görünür ve muhtemel sıvı ve / ya da gaz hidrokarbon rezervleri eklenir. Bu rezervler, bir yandan, hazne kayaç geometrisine, petrofiziksel parametrelere ve arayüzeylerin yapısına en elverişli hipotezlerin uygulanmasıyla üretilebilir ek rezervler, öte yandan da kesin olarak saptanmamış dolu hazne kayaçlardan ve görünür ve muhtemel jeolojik hacimler içeren hazne kayaç bölümlerinin yakınındaki bölgelerden çıkarılabilir rezervleri kapsar; ayrıca bu rezervlere, günümüzde henüz kullanılmayan, ancak teknik olarak uzak bir gelecekte uygulanabilecek çıkarma yöntemleriyle saptanmış dolu hazne kayaçlardan elde edilebilir hidrokarbon miktarları da eklenebilir.

—Tarım. *Kullanılabilir rezerv.* Toprak, bol miktarda su aldığı zaman bunun tarla kapasitesi denen miktarını tutar, geri kalanı yerçekimine uyarak akar.

Tutulmuş olan su, toprağın suyu çekme, bitkinin emme gücünü aştığı noktaya kadar, bitkiler tarafından alınabilir; buna *solma noktası* denir. Suyun kullanılan bölümü ya da kullanılabilir rezerv (K.R.) tarla kapasitesindeki su miktarı ile solma noktasındaki su miktarı arasındaki farka eşittir. K.R., toprağın derinliğine ve fiziksel özelliklerine bağlıdır. K.R.'nin üçte ikisinin bitkiler tarafından kolayca çekilip alınabildiği sanılmaktadır (kolayca kullanılabilir rezerv budur). Oysa, bitki için, geriye kalan kullanılabilir su miktarını çekip almak, toprağın kuruduğu oranda gittikçe daha güçleşmektedir.

REZERVASYON a. (fr. *réservation*). **1.** Bir yer (trende, uçakta, tiyatroda, yolcu gemisinde vb.), bir masa (lokantada), bir oda (otelde) ayırtma. **—2.** *Rezervasyon yaptırmak*, önceden yer ayırtmak.

REZERVE a. (fr. *réserve*, yedek'ten). *Bir yeri rezerve etmek*, bir eğlence yerinde, bir lokantada, bir taşıtta bir yeri önceden ayırmak ya da ayırtmak.

—Tekst. *Rezerve baskı*, kimyasal ürün içeren bir patla kumaş üzerine uygulanan desen baskısı; bu pat kuruduktan sonra, boyama sırasında boyarmaddenin desene bağlı olarak belirli yerlere fikse olmasını önler. (Rezerve baskı mekanik [mineral yük ve reçine] ya da kimyasal [indirgeyici ya da alkali etken] olabilir. Dayanıksız olduğundan, son boyama işlemi, bozulmaması için kaplama ya da gerektiğinde koyu banyoda fularlama yoluyla gerçekleştirilmelidir. Rezerve baskı patına, patın etkisine duyarlı olmayan bir boyarmadde katılarak renkli rezerve baskı da yapılabilir.)

REZERVUAR a. (fr. *réservoir*). **1.** Su ya da sıvıların biriktirilmesi için düzenlenmiş depo. **—2.** Tuvalete su boşaltmak üzere yapılmış, sifonla çalışan küçük su deposu.

REZİDANS a. (fr. *résidence*). Yüksek dereceli devlet görevlilerinin, elçilerin oturmaları için ayrılmış konut.

REZİDÜ a. (fr. *résidu*). Mat. çözlm. KALAN'ın eşanlamlısı.

REZİE a. (ar. *rezî'e*). *Esk.* Bela, musibet.

REZİL sıf. ve a. (ar. *rezîl*). **1.** Utanılacak, ayıplanacak işler yapan kimse için kullanılır; aşağılık, alçak: *Rezil bir kadın. O rezilin yaptıklarını bir bilsen.* **—2.** *Birini, bir şeyi rezil etmek*, bilerek ya da bilmeyerek o kimseyi utanılacak bir duruma düşürmek; bir şeyi bozmak, kirletmek vb.: *Herkesin içinde beni rezil etti.* ‖ *Rezil olmak*, utanılacak, güç bir duruma düşmek; bozulmak, kirlenmek vb. ‖ *Rezil rüsva olmak, rezil kepaze olmak*, herkesçe ayıplanıp kınanacak, hor görülecek kötü bir duruma düşmek.

◆ sıf. Bayağı, adi, çok kötü olan şey için kullanılır: *Rezil bir oyun. Rezil bir durum. Bu rezil işlere burnunu sokma.*

REZİLCE sıf. ve be. Rezil bir kimsenin yapabileceği, ona yakışır şey; bu biçimde olan eylem için kullanılır: *Rezilce bir konuşma. Rezilce davranmak.*

REZİLET a. (ar. *rezil*'den *rezîlet*). *Esk.* Kötü huy, rezillik, alçaklık.

REZİLLİK a. **1.** Rezilce davranan, aşağılık, bayağı bir kimsenin niteliği; bu kimseye özgü utanç verici davranış; rezalet: *Adamın rezilliği her halinden belliydi. Bu ne rezillik! Bu rezilliğe bir son vermek gerekir.* **—2.** *Rezillik diz boyu*, bir ortamda her şeyin bozuk, düzensiz olduğunu vurgulamak için söylenir.

REZİLYANS a. (ing. *resilience*, sıçrama'dan). Ger. day. **1.** Bir gerecin darbelere dayanıklılığını tanımlayan mekanik nitelik. (Bu nitelik standart bir numunenin darbelerle koparılmasıyla elde edilebilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sıçrama rezilyansı*, SIÇRAMA* KATSAYISI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Ger. day. Bir parçanın kopması yapısal, boyutsal (darbe gerilmelerinin dağılımı) etkenlere, makinenin sağlamlığına ve dış etkenlere (gerecin sıcaklığı, darbeyi oluşturan kütlenin hızı ve eylemsizliği) bağlı belli bir enerjiyi gerektirir. Rezilyans ölçümü geometri (kertilmiş standart numune) ve içkuvvet koşulları (belli deney aygıtı ve deney sıcaklığı) saptanarak yapılır. En yaygın deney aygıtı, 30 kgm'lik (294 J) Charpy sarkaç vurma makinesidir; bu makinede, ortasına örneğin V biçiminde bir kertik açılmış prizmasal (10×10×55 mm) numuneler kullanılır; bunların kopması, bu örnekte, KV joule ya da KCV J×cm^{-2} (kırılma yüzeyi) ile gösterilen bir enerji soğurur.

Metallerde, özellikle ferritli çeliklerde, rezilyans sıcaklıkla değişir. Rezilyans ölçümü, küçük kesitli (1 cm^2) bir parçaya uygulanır; daha masif parçalar ise, uygulamada, üçeksenli gerilmelerin etkisiyle çok daha fazla kırılganlık gösterir.

REZİN sıf. (ar. *rezânet*'ten *rezîn*). *Esk.* **1.** Ağır, ağırbaşlı, vakarlı. **—2.** Sağlam, emin sayılan: *Rey-i rezin* (sağlam düşünce).

REZİNOGRAFİ a. (fr. *résinographie*). Polim. Reçinelerin, plastik maddelerin, kauçuğun fiziksel yapılarını incelemeye ve kalıplanmış bir eşya içinde dolgu maddesinin reçineyi emip emmediğini belirlemeye yarayan metalografiye benzer teknik. (İncelenecek örnek önce sıvı azot içinde soğutularak kırılgan hale getirilir; kırık yüzeyin silisle metalografik bir replikası çıkarılarak 20 000 kez büyütebilen bir elektron mikroskopu altında incelenir.)

REZİSTANS a. (fr. *résistance*). Elektrotekn. Joule etkisiyle ısı oluşturmaya yarayan elektrik direnci.

REZM a. (fars. *rezm*). *Esk.* **1.** Savaş, kavga: *"Hengâm-ı rezmi bildiren âvâz-ı hâtifi / Aksetti her tarafta cibâlin cibâhına"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Rezm-azma*, savaşmış, savaşı denemiş. ‖ *Rezm-dide*, savaş görmüş. ‖ *Rezmgâh* ya da *rezmgeh*, savaş, kavga alanı: *"Sultan Mahmud Han-ı sâni hazretleri kahrından terk-i rezmgâh-ı fenâ edip..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Rezm-hah*, savaşmak isteyen, savaşa istekli. ‖ *Rezm-yuz*, savaşan, savaşçı.

REZMİ sıf. (fars. *rezm* ve ar. *î*'den *rezmî*). *Esk.* Savaşla ilgili, savaşa ait.

REZNİČEK (Emil Nikolaus, *baron* VON), avusturyalı besteci ve orkestra şefi (Viyana 1860 - Berlin 1945). Avusturya, İsviçre ve Almanya'da orkestra şefliği, Prag'da bando şefliği (1888) ve Mannheim sarayı'nda capella yöneticiliği (1896) yaptı. 1906-1909 arasında Varşova'da Opera'yı

ve Filarmoni orkestrası'nı, 1909-1911 arasında da Berlin Operakomik tiyatrosu'nun orkestrasını yönetti. Başlıca yapıtları: on iki opera (*Orléans bakiresi* [Die Jungfrau von Orleans], 1887, *Donna Diana*, 1894; *Das Opfer*, 1932), bir bale (*Altın dana*), dört senfoni ve bir requiem.

REZNİKOFF (Charles), amerikalı şair (Brooklyn 1894 - New York 1976). Carl Rakosi, George Oppen, Louis Zukofsky ile birlikte "nesnelciler" grubunda yer aldı. Şiirlerinden seçmelerin yer aldığı *By the Waters of Manhattan* (1962) ve mahkeme tutanaklarından yola çıkarak Amerika'nın bir fotoğrafını verdiği *Testimony: The United States 1885-1915* (1965-1979) ile kendini kabul ettirdi. Sarah ve Nathan Reznikoff ile birlikte yazdıkları *Family Chronicle* (1963) adlı kitaptaysa 30'lu yılların New York'unu düzyazı biçiminde anlattı.

REZONANS a. (fr. *résonance*) Akust., Atom fiz., Çekird. fiz., Dalga ve titr., Fiz. → ÇINLAMA.

—Elekt. *Rezonans devresi*, rezonans dolaylarında çalışan devre. (Bu devre, kendini oluşturan indüktif ve kapasitif öğenin seri ya da paralel bağlı olmasına göre, "seri" ya da "paralel" diye nitelenir.)

—Elektroradyol. *Nükleer manyetik rezonans (N.M.R.)*, bazı atom çekirdeklerinin aynı anda hem küçük mıknatıs, hem küçük cayroskoplar gibi davranma (nükleer spin) niteliklerinden yararlanılarak anatomik görüntü oluşturma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Elektrotekn. ve Telekom. *Rezonans eğrisi*, rezonans frekansı civarında salınan bir devrenin uçlarındaki gerilimi, kendisine uygulanan sinüzoidal, dönemsel salınım frekansına bağlı olarak gösteren eğri. || *Elektriksel rezonans*, bir salınım devresine, frekansı devrenin "rezonans frekansı" adı verilen öz frekansına eşit, dönemsel bir salınım uyguladığından ortaya çıkan olay. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Koşut* ya da *paralel rezonans*, ANTİREZONANS'ın eşanlamlısı. || *Paralel rezonans devresi*, öz frekansta, eşit ve zıt işaretli reaktanslar gösteren paralel bir indüktans ve bir sığadan oluşmuş elektrik devresi. (Bu devre, bu frekansta, çok yüksek bir gerçek empedans, ve modülü öz frekanstan uzaklaşıldıkça azalan bir karmaşık empedans gösterir.)

—ANSİKL. Elektroradyol. *Nükleer manyetik rezonans.* Bir manyetik alan içinde, atom çekirdekleri mıknatıslanmış iğneler gibi yön değiştirirler; manyetik alanın her yön değiştirişinde, çekirdeğin yapısına ve manyetik alanın şiddetine bağlı olarak, cayroskopik eylemsizlik mıknatıslanmış her çekirdeği açısal F hızı ile (saniyedeki

Bk. resim sayfa 9806

devir sayısı) döndürür. Aynı anda F frekanslı bir elektromanyetik alan etkili olursa çekirdek bu frekansta ortaya çıkan enerjiyi emerek rezonansa geçer. Rezonans yoğunluğu (spin yoğunluğu) uyarılan proton sayısı ile orantılıdır, yani uyarılan hacim içindeki hidrojen miktarıyla, özellikle anatomik dokuların değişik içeriğe sahip oldukları su miktarıyla orantılıdır. Organlardaki değişik su yoğunluklarını gösterecek görüntüler oluşturmak için, manyetik yoğunluğun (B) incelenen kesitin belli bir noktasında ya da bölgesinde toplanmasını sağlamak amacıyla manyetik alan gradyanlar yardımıyla değiştirilir. İncelenmekte olan hacmin üç boyutu içerisinde ölçü noktasını kıpırdatmak olanağı vardır, bu yöntemle dokunun su içeriği, yani aynı dokudan oluşan organların biçim ve kimyasal yapılarını saptama olanağı doğar. Böylelikle tıpta kolayca kullanılabilecek görüntüler elde edilir. Bu morfolojik inceleme dışında N.M.R. ile sağlam bir doku, hasta bir dokudan ayrılabilir. Radyofrekans yayını birdenbire durdurulursa, gevşeme süresi denen bir süre geçtikten sonra çekirdeğin manyetik alan üzerinde hizaya girmesi ve rezonans yayını sona erer. N.M.R. ile ilk görüntüler 1977 yılında elde edilmiştir. Bugüne kadar yapılan bütün deneyler, ne nükleer manyetik rezonansın, ne radyofrekans yayınının canlı organizmalar üzerinde hiçbir zararlı etkisi olmadığını göstermiştir.

—Elektrotekn. ve Telekom. *Elektriksel rezonans*, bir L indüktansı, bir C sığası ve bir R direncinden oluşan, bir salınım devresinin *f* öz frekansı ya da rezonans frekansı, şu bağıntıyla verilir:

$$f = \frac{1}{2\pi}\sqrt{\frac{1}{LC} - \frac{R^2}{4L^2}}$$

bu bağıntı, R'nin çok küçük olduğu genel halde şu bağıntıya sadeleşir:

$$f = 1/2\pi\sqrt{LC}.$$

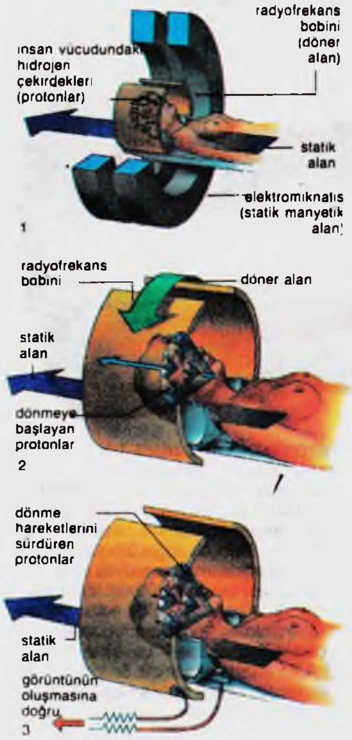
Rezonansta, indüktif reaktans, kapasitif reaktansa eşittir. İndüktans ve sığa seri bağlı olduklarında, salınım devresinin empedansı R'ye indirgenir ve devrenin uçlarındaki gerilim minimaldir. Bunlar, paralel bağlı olduklarında ise; devrenin empedansı $\frac{1}{R}$ ye indirgenir ve ortak uçlardaki gerilim maksimumdur. Rezonanstaki bu maksimum ve minimum olaylarından, salınım devrelerinin ve seçici devrelerin istenilen frekansa ayarlanmasında yararlanılır.

REZONATÖR a. (fr. *résonateur*). Kendi titreşim frekanslarından birine yakın frekansta dönemli bir kuvvetin etkisinde kaldığı zaman titreşebilen ve rezonansa girebilen cisim.

—Akust. Belirli bir frekansta baskın bir çınlama gösteren dışa açık bir oyuktan oluşan düzenek. (Rezonatörler karmaşık sesleri çözümlemek için Helmholtz tarafından tasarlanmıştır.)

—Elektron. Bir ya da birçok öz frekansı olan ve bu nedenle rezonansa girebilen sistem.

REZORİN a. (fr. *résaurine*). Kim. Rezorsinin çinko klorür katalizörlüğünde formik asitle yoğuşturulması sonunda elde edilen boyarmadde.



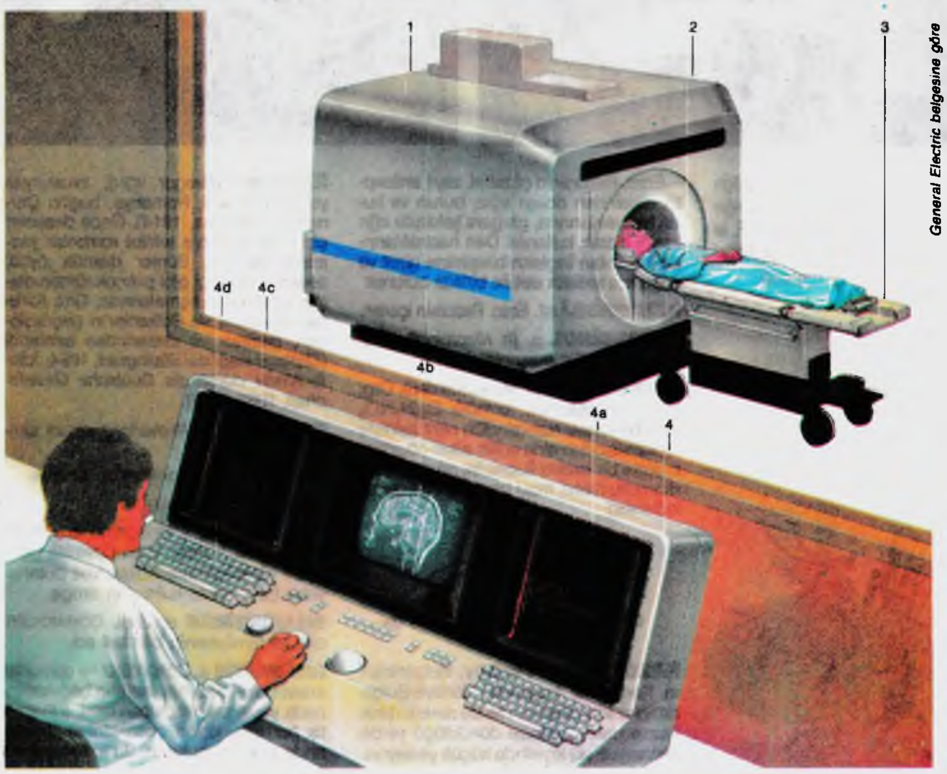
N. M. R.'nin temel şeması
1. Hastanın yatırıldığı aygıt, statik manyetik alan üreten bir elektromıknatıs ile statik alana dikey bir alan üreten radyofrekans bobininden oluşur. İnsan vücuduna uygulanan statik alan hidrojen çekirdeklerini (protonlar) mıknatıslanmış iğneler gibi bu alana paralel duruma getirir.
2. Radyofrekans bobininden gelen döner alan uygulandığında protonlar cayroskop gibi hareket ederek dönmeye başlarlar.
3. Döner alan birdenbire durdurulursa, protonlar dönmeyi bir süre daha sürdürürler, sonra statik alan üzerine dizilir ve aldıkları enerjiyi (N. M. R.) geri verirler. N. M. R. işareti, elektronik bir sistem aracılığı ile bir ekran üzerinde resim haline dönüşür.

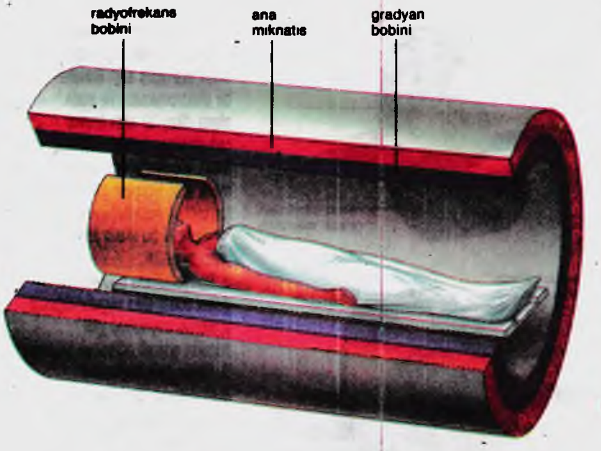
REZORSİLİK sıf. (fr. *résorcylique*). Org. kim. *Rezorsilik asit*, formülü $(HO)_2C_6H_3CO_2H$ olan rezorsinolün hidrojen atomlarından birinin yerine CO_2H grubunun geçmesiyle türeyen asit. (Üç izomeri vardır; bunlardan özellikle boyarmadde üretiminde kullanılan α- rezorsilik asit ile β-rezorsilik asit önemlidir.)

REZORSİN a. (ing. *résorcine*'den). Org. kım. ve Eczc. **1.** $C_6H_4(OH)_2$ formülünde meta-dihidroksibenzenin yaygın adı. (Eşanl.

NÜKLEER MANYETİK REZONANS (N.M.R.)

bir N. M. R. aygıtının toptan görünüşü: 1. Bir elektromıknatıs (statik, manyetik alan) ve radyofrekans bobini (döner alan) içeren aygıt; 2. Muayene edilecek kişi; 3. Uzaktan kumandalı yürüyen masa (ya da yatak); 4. Kumanda ve görüntüleme masası; 4 a. Arşivli bilişim sistemi; 4 b. Ekran; 4 c. Kişinin fişi; 4 d. Kumanda tuşları. (Resmin daha iyi anlaşılabilmesi için, kafatasının resmi ekranda göründüğü halde hasta, aygıtın dışında gösterilmiştir.)





aşırı iletken mıknatıslı bir aygıtın şeması

NÜKLEER MANYETİK REZONANS (N. M. R.)

REZORSİNOL.) [Bk. *ansikl.* böl.] —**2.** *Rezorsin aldehit,* formülü $(HO)_2C_6H_3CHO$ olan ve rezorsinolün hidrojen atomlarından birinin yerine CHO grubunun geçmesiyle türeyen üç izomerli bileşik.
—ANSİKL. Pek çok doğal ürünün alkali ortamda parçalanması sırasında oluşan rezorsin, meta-benzendisülfonik asidin alkali ortamda eritilmesiyle elde edilir; patlayıcıların (stifnik asit), boyarmaddelerin (fluoresein, rodaminler) ve kimi ilaçların (P.A.S.) hazırlanmasında önemli bir ara maddedir; ayrıca sepilemede ve reçine üretiminde kullanılır.

General Electric *General Electric*



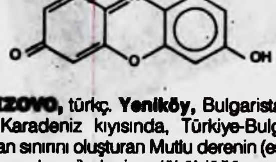
normal omuriliğin (solda) ve urlu omuriliğin (sağda) N. M. R. ile elde edilen görüntüleri

—Eczc. Rezorsinin çözeltisi, zayıf antiseptik etkisinden dolayı ağız, burun ve kulak hastalıklarında, gargara şeklinde ağrı kesici olarak kullanılır. Deri hastalıklarında kullanılan ilaçların bileşimine girer ve çoğu kez salisilik asit ile birlikte bulunur.

REZORSİNLİ sıf. Eczc. Rezorsin içeren.

REZORSİNOL a. (fr. *résorcinol*). Org. kim. REZORSİN'in eşanlamlısı.

REZORUFİN a. (fr. *résorufine*'den). Org. kim. Fenoksazinin, formülü $C_{12}H_7NO_3$ olan bir türevi; rezorsinolün nitrit asidiyle tepkimesinden elde edilir; alkali çözeltileri güzel bir kırmızı fluorışıllık gösterir. (Tetrabromlu türevi, mavi boyarmadde olarak kullanılır.)





REZOVO, türkç. **Yeniköy,** Bulgaristan'ın Karadeniz kıyısında, Türkiye-Bulgaristan sınırını oluşturan Mutlu derenin (esk. Rezve deresi) denize döküldüğü yerde, akarsuyun sol kıyısında küçük yerleşme.

REZÜLTANT a. (fr. *résultante*). Ceb. ELEYEN'in eşanlamlısı.

REZÜRJAN sıf. (fr. *résurgent*). Hidrol. Akışını bir süre yeraltında devam ettirdikten sonra yeniden yeryüzüne çıkan bir ırmak için kullanılır.

REZÜRJANS a. (fr. *résurgence;* lat. *resurgens, -entis, resurgere,* yeniden doğmak'tan). Hidrol. Yeraltı oyuklarına akan suyun, büyük bir kaynak halinde yeniden yeryüzüne çıkması.

REZVE deresi → MUTLU dere.

REZZAK sıf. (ar. *rızk*'tan *razzāk*). *Esk.* **1.** "Bütün yaratıkları doyuran, onların rızkını veren" anlamında Tanrı'nın sıfatlarından. —**2.** *Rezzak-ı âlem,* dünyanın rızkını veren Tanrı.

REZZAN → REZAN.

Rezzonico *(Ca'),* Venedik'te, Büyük Kanal'ın kıyısında saray. 1660'ta Longhena tarafından yapımına başlandı ve XVIII. yy.'da Massari'nin çalışmalarıyla yeni katlar eklendi. XVIII. yy. Venedik müzesi'ni barındırır: G. B. Tiepolo'nun freskleri, R. Carriera'nın pastelleri, Guardi, Longhi, Tiepolo ve Piazzetta'nın tabloları, A. Brustolon'un mobilyaları.

REZZONICO (Carlo Castone DELLA TORRE DI), italyan yazar (Como 1742 - Napoli 1796). Yeniklasik üslupta, Newton ve Condillac'ın öğretilerini tanıtan öğretici şiirler yazdı. İngiltere'ye yaptığı geziyi anlatan güncesi meraklı ve aydın bir sanatseverin yapıtıdır.

REZZORİ (Gregor VON), avusturyalı yazar (Cernauti, Romanya, bugün Çernovtsıy, Ukrayna, 1914). Önce desenler çizdi, daha sonra tefrika romanlar yazmaya başladı. Bunlar dışında öykü, anekdot ve yergi gibi pekçok türden oluşan edebiyat çalışmalarında, Orta Avrupa ülkelerinin ve Balkanlar'ın geçmişinden, gelenek ve törelerinden esinlendi (*Œdipus siegt bei Stalingrad,* 1954; *Idiotenführer durch die Deutsche Gesellschaft,* 1962-1965).

Rf Anorg. kim. *Rutherfordyum*'un simgesi.

Rh Anorg. kim. *Rodyum*'un simgesi.

Rh RHESUS'ün kısaltması.

rH a. (*r* [*éduction*], indirgeme ve hidrojenin simgesi *H*'den). Kim. Özellikle biyolojide yükseltgenme-indirgenme potansiyelini belirtmekte kullanılan simge.

RHABDİTİDAE a. Zool. ÇOMAKKURTGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHABDİTİS a. Döküntüler ve çamurlar arasında ve bazı hayvanların bağırsaklarında yaşayan ipsisolucan cinsi. (*Rhabditis hominis,* japon çocuklarının dışkılarında çok bol bulunur. Bu ipsisolucanın hastalık yapıcı etkileri bilinmemektedir. Yuvarlaksolucanlar şubesi, çomakkurtgiller familyasının örnek tipi.)

RHABDOCOELA a. Denizde ya da tatlısuda yaşayan türbelarlardan yassısolucan takımı. (Bedenleri çok küçük, sindirim aygıtı çizgisel ve az lopludur; ayrı vitellogen bezlidir; çoğunlukla ortakyaşar *Zoochlorella*'ları vardır.)

RHABDOPHAGA a. Söğütlerde yaşayan, mazı yapan sinek cinsi. (Mazısineğigiller familyası.)

RHABDOPLEURA a. Boynuzsu borucuklar taşıyan, siyah stolonlar ağından oluşan, koloni halinde yaşayan *Pterobranchiata* öbeğinden deniz hayvanları takımı. (Her boruda solungaç delikleri bulunmayan ve yalnızca iki dokunaç koluyla donanmış bir lofofor taşıyan bir zoit bulunur. *Rhabdopleura* takımı üyeleri, kıta şevinin 600 m derinliğe kadar inen deniz diplerinde yaşarlar. Genellikle yosunhayvanlarına ya da mercanlara tutunurlar.)

RHABDOSOMA a. Graptolitlerin temel kolonilerinden her biri. (Yüzdürme görevini yüklendiği sanılan bir orta kapsül, koloniyi bir taç gibi taşır.)

RHACOPHORUS a. (yun. *rhakos,* yırtık kumaş, ve *pharos,* taşıyan'dan). Ağaççıl, sıçrayıcı, küçük bedenli kurbağa cinsi. (Arka ayaklarının perdeleri çok gelişmiş olduğundan, Güney-doğu Asya'nın tropikal ormanlarında, ağaçlarda sıçrarken paraşüt görevi yapabilir. Sukurbağasıgillere çok benzeyen paçavralıkurbağagiller [*Rhacophoridae*] familyasının örnek tipi.)

RHADAMANTHYS. Yun. mit. Zeus ile Europe'nin oğlu, Minos'un kardeşi giritli kahraman. Ağırbaşlılığı ve doğruluğu nedeniyle (Girit yasalarını oluşturduğu söylenir) ölümünden sonra, yeraltı dünyasının yargıçlarından biri oldu. Bir söylentiye göre Girit'ten kaçarak Boiotia'ya yerleşti. Adı Hellenöncesi dönemlere uzanır.

RHADELER ya da **EDELER,** Vietnam'da (Dac Lac platosu) dağ halkı. Malaya-polinezya dilini konuşan 120 000 kişiden oluştukları sanılır. Uzun evlerde oturan, pirinç tarımı ve avcılıkla geçinen köylü bir halk olan Rhadeler anayerlidirler ve anasoylu klanlar biçiminde örgütlenmiş animistlerdir. Dinleri, Vietnam savaşı'nın bütünüyle ortadan kaldıramadığı ayinleri, kurbanları ve birçok yasağı kapsar.

RHAETİA ya da **RAETİA.** Tar. coğ. Ren, İnn ve Adige'nin yukarı vadileri çevresinde (bugün Graubünden, Tirol ve Lombardia) uzanan Orta Alpler bölgesi. Augustus zamanında başlayan fetih Tiberius ve Drusus tarafından tamamlandı (İ.Ö. 15). Rhaetia, procurator eyaleti oldu, kısa süre sonra *Vindelicia*'yı da içine aldı. Başlıca kasaba ya da kaleleri *Tridentum* (Trento), *Castra Regina* (Regensburg), *Castra Batava* (Passau) ve *Brigantium*'dur (Bregenz). Geç İmparatorluk döneminde Rhaetia iki eyalete ayrıldı: *Rhaetia Prima,* merkezi *Curia* (Chur) ve Rhaetia Secunda, eski Vindelicia, merkezi *Augusta Vindelicorum* (Augsburg). Barbar istilaları sonucu V. yy.'da nüfusu azalan Rhaetia, bölgeyi bir ostrogot dükünün egemenliğine bırakan Büyük Theodorich'in ölümünden sonra Bavyeralılar'ın eline geçti. O tarihten sonra, Chur piskoposluğuna (VIII. yy.), ardından Schwaben düklüğüne bağlanan bölge hızla almanlaştı.

RHAETİA Alpleri, Merkezi Alpler'in bir bölümü, Splügen geçidi ile Avusturya, İsviçre ve İtalya sınırlarının kesiştiği nokta arasında. Yaklaşık olarak Graubünden kantonuyla komşu italyan bölgeleri içinde kalır; Albula, Bernina, Ortler kütlelerini kapsar.

RHAETİA KATI a. Yerbil. Trias sisteminin katı. (Bazı jeologlar, rhaetia katının, trias sisteminin başında değil de, jura sisteminin altında aldığını savunurlar) [Eşanl. RESİYEN.]

RHAETİCUS → RHETİCUS.

RHAGES. Tar. coğ. *Rey** kentinin Antikçağ'daki adı. Seleukos Nikator döneminde *Europos* adıyla yeniden kuruldu.

RHAGİONİDAE a. Böcbil. ÇULLUKSİNEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHAGİUM a. (yun. *rhagion*, küçük üzüm tanesi, tarantula). Larvası ya ölü ağaçlarda, ya meşelerin çotuklarında *(Rhagium sycophanta)*, ya kestaneağaçlarının çotuklarında ya da çamlıklarda (*Rh. bifasciatum*, Türkiye'de özellikle Karadeniz bölgesinde çamlara zarar verir; *Rh. inquisitor*, Doğu Karadeniz bölgesinde yaygındır) yaşayan tekeböceği cinsi. (Tekeböceğigiller familyası.)

RHAGON a. (yun. *rhaks, rhagos*, küçük üzüm tanesi'nden). *Demospongiae* öbeğinden süngerlerin gelişme evrelerinden biri. (Bu evrede çok büyük bir atrium, çok sayıda ilkel sepet aracılığıyla beden çeperine açılır.)

RHAGONYCHA FULVA a. Temmuzda maydanoz çiçeklerinde ve tarhun otunda görülen kızıl böcek. (Başka böceklerle beslenir. Yumuşakböcekgiller [*Cantharidae*] familyası.)

RHAİDESTOS, lat. **Rhaedestus.** Tar. coğ. Tekirdağ'ın Antikçağ'daki adı.

RHAKOTİS. Tar. coğ. Mısır'da küçük kasaba, Maryut gölünü Akdeniz'den ayıran kum oku kıyısında. Büyük İskender İskenderiye'yi kurduğu sırada bu kentin içinde kaldı.

RHAM (Georges DE), isviçreli matematikçi (Roche, Vaud kantonu, 1903). Özellikle diferansiyel geometri üstünde çalıştı. 1931'de tanıtladığı teoremler, dış diferansiyel biçimlerle Betti sayıları arasında bulunan ve H. Poincaré'nin tasarladığı, E. Cartan'ın açıkladığı bağıntılara kesinlik kazandırdı. Bu teoremler sayesinde uyumlu biçimler kuramı (Hodges) ve eşuyum kavramı doğdu.

RHAMNACEAE a. Bot. HÜNNAPGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHAMNUSİUM a. Avrupa'da ve Anadolu'da yaşayan tekeböceği cinsi. (Larvaları her çeşit ağacın odununu kemirir: ıhlamurağaçları, Hindistan kestaneağaçları, karaağaçlar. *Rhamnusium bicolor*, kırmızımsı bedenli, mavi ya da kızıl elitralıdır. Tekeböceğigiller familyası.)

RHAMPHASTİDAE a. TUKANGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHAMPHOMYİA a. Gaga gibi uzun hortumlu, etçil ortoraf sinek cinsi. (Küçük böcekleri avlamak için çiçekler üzerinde uçuşur. Dansçısinekgiller familyası.)

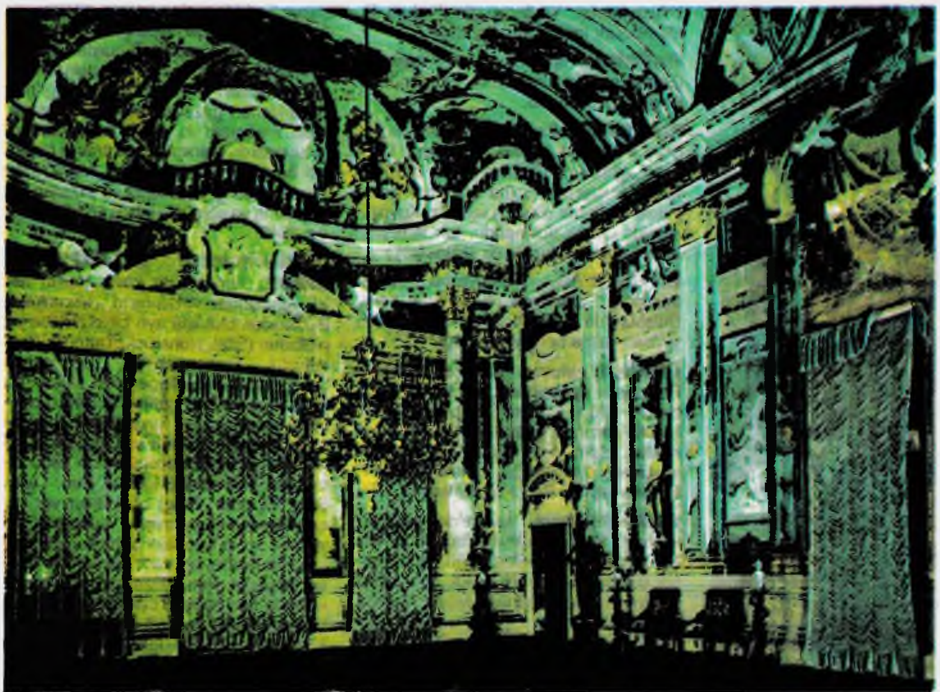
RHAMPHORHYNCHUS a. Pterozorlar takımından, Jura topraklarında fosillerine rastlanan uçan sürüngen cinsi. (Küçük bedenli, daha sonra ortaya çıkan *Pterodactylus*'ların tersine, kaşığa benzeyen uzun kuyruklu, dişli uzun çeneli, kemikleşmiş skleralı büyük gözevli hayvanlardır.)

RHAMPHUS a. Karaağaçlarda çok yaygın, parlak elitralı, siyah bedenli hortumlukınkanatlı cinsi. (Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

RHAPHİDİOPTERA a. Böcbil. RAPHİDİOPTERA'nın başka bir yazılış biçimi.

RHAPHİGASTER NEBULOSA a. Yazın sık rastlanan, bütün bitkilerde bulunabilen, iri bedenli bitkibiti cinsi. (Kışın evlere sığınırlar. Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

RHAPONTİCUM a. Kalın saplı, çok büyük yapraklı (60 cm) ravent türü. (Peygamberçiçeğine çok benzer. Batı Avrupa dağlarında nemli çayırlarda yetişir. Bil. a. *Rheum rhaponticum*; karabuğdaygiller familyası.)



Giraudon

Ca' Rezzonico gözaldatmacalı fresklerle süslü balo salonu (fresklerin figürleri Giovan Battista Crosato'nundur) XVIII. yy. ortası

RHAPSODOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Destansı şiirler okuyarak kent kent dolaşan aiodos.

RHÄTİCUS → RHETİCUS.

RHEA. Yun. mit. Titanlar'dan biri, Uranos ile Gaia'nın kızı, Kronos'un karısı. Kronos çocuklarını yuttuğu için, Zeus doğduğu zaman Rhea, Gaia'nın da yardımıyla, kocasına bebek bezlerine sardığı bir taşı vererek çocuğunu kurtarmayı ve Girit'e kaçmayı başardı. Rhea, Zeus'u Amaltheia'ya emanet etti. (→ KYBELE.)

RHEA (ya da **REA**) **SİLVİA,** Alba kralı Numitor'un kızı, Romulus ve Remus'un annesi. İLİA da denirdi. Aineias ve Lavinia'nın kızı olduğu da söylenirdi. Vesta rahibesiyken, Mars tarafından sevildi ve ondan ikizleri oldu.

RHEBAS. Tar. coğ. Riva deresinin Antikçağ'daki adı.

RHEDA - WİEDENBRÜCK, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Gütersloh'un güney-batısında; 37 400 nüf.

RHEDEN, Hollanda'da (Gelderland) kent, Arnhem'in D.'sunda; 48 800 nüf. Sanayi (otomobil yapımı, besin sanayisi, tütün imalathanesi) ve turizm (Veluwe ulusal parkı) merkezi.

RHEE (Lee Süng-man, **Syngman** — denir), koreli devlet adamı (Huanghı ili 1875 - Honolulu 1965). Li krallık ailesindendi. Bağımsızlık kulübü'ne girdi (1896) ve japon etkisine karşı mücadele etti. Hapsedildi (1897) hapisteyken *l'Esprit de l'indépendance* (fr. çev.) [*Bağımsızlık ruhu*] adlı kitabını yazdı, hıristiyan oldu. 1904'te serbest bırakılınca öğrenim görmek üzere ABD'ye gitti ve felsefe doktoru oldu. 1910'da Kore'ye döndü. Japonlar'a karşı direnişin ön saflarında yer aldı. Sığınmak

Bk. resim sayfa 9808

zorunda kaldığı Hawaii'den milliyetçi direnişi yönetti, sonra Şanghay'da bir sürgün hükümeti kurdu (1919), bu hükümet bir süre sonra Honolulu'ya yerleşti. Kore'ye döndükten (1945) sonra kurduğu Kore'nin bağımsızlığı için ulusal birlik partisi Güney Kore seçimlerini kazandı (1948). ABD tarafından desteklenen Güney Kore Cumhuriyeti'nin Başkanı oldu (temmuz), ülkeyi diktatörce yönetti. Kore* savaşı sırasında (1950-1953), Washington'u Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı savaşa sokmaya çalıştıysa da başaramadı ve ateşkesi kabul etmek zorunda kaldı. ABD ile bir karşılıklı savunma antlaşması imzaladı (1954). Liberal parti'nin başında girdiği, geçerliği tartışmalı bir seçim sonucu ezici bir çoğunlukla üçüncü kez Cumhurbaşkanı seçildi (mart 1960). ABD'nin tavsiye ettiği ödünleri vermeye yanaşmayan Rhee, halk muhalefeti karşısında, yeni seçimlere gidilmesini önerdi; ama Ulusal meclis, büyüyen ayaklanmaları yatıştırabilmek için istifa etmesini istedi. Bunun üzerine Rhee ABD'ye sığındı.

RHEGİON, lat. **Rhegium.** Tar. coğ. İstanbul'un B.'sındaki Küçükçekmece'nin Antikçağ'daki adı. İstanbul'u Adriya kıyılarına bağlayan Via Egnatia üzerinde bulunan Rhegion, Bizans imparatorlarının sayfiyesiydi. Yörede E. Mamboury ve A. Ogan (1937), daha sonra da A. M. Mansel (1940-1942) tarafından yapılan kazılarda ortaya çıkanlar mimarlık buluntularının yazlık saraya ait olduğu sanılmaktadır. Bu-



Rhamphorhynchus'un temsili resmi



Rhamphorhynchus'un fosil izi

rada ayrıca hamam, kilise ve capella kalıntıları vardır. Yapıların genel planı E. Mamboury tarafından çizilmiştir.

RHEGİON. Tar. coğ. Güney İtalya'da (Bruttium) eski yunan sitesi. Günümüzde Reggio di Calabria.

RHEİFORMES a. (*Rhea*, mitolojide geçen bir ad ve lat. *forma*, biçim'den). Karinasız, ayakları 3 parmaklı, tüylü boyunlu koşucukuşlar takımı. (Kanatları çok gelişmişse de uçma olanağı vermez. Kuyruksuzdur. Örnek tipi nandu, tek familyası amerikadevekuşugillerdir [*Rheidae*].)

RHEİNBERG, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Duisburg'un K.-B.'sında; 26 000 nüf. XV. yy.'dan kalma belediye konağı.

RHEİNE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ems kıyısında; 71 300 nüf. Gotik üslubunda kilise; rokoko tarzında evler. Madensuyu kaynakları. Karolenjler zamanında üretime sokulmuş tuz yatağı. Tekstil sanayisi. Makine yapımı. Besin sanayileri.

RHEİNFELDEN, İsviçre'de (Aargau kantonu) kent, Ren kıyısında; 9 500 nüf. XV. yy.'dan kalma kilise, XVIII. yy.'da barok üslubunda dekore edildi. XVI. yy.'da yapılmış belediye konağı. Müze. Kaplıca merkezi.
—Tar. Serbest kent (1218) olan Rheinfelden önce avusturya egemenliğine girdi (1330), sonra yeniden serbest kent oldu (1415), 1448'de Avusturya tarafından geri alındı. "Ormanlık dört müstahkem kent"ten biriydi. Fransızlar'ın kuşatması başarısızlıkla sonuçlandı (temmuz 1678). Belle-İsle tarafından işgal edildi (1744), 1803'te İsviçre'ye bırakıldı.

RHEİNFELDEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, aynı adlı İsviçre kentinin karşısında; 27 300 nüf. Alüminyum metalürjisi. Makine sanayileri. Duvar saatçiliği.

RHEİNGAU, Almanya'nın Hessen eyaletinde bölge, Taunus'un (yerel adı *Rheingaugebirge*) güney-batı ucunda, kuzey-batıdaki platonun üstünde ve Ren ovasının kenarında uzanır. Bir turizm ve tarım (meyve ve sebze yetiştiriciliği) bölgesidir; Ren vadisinin kahramanlık geçidi boyunca sarp ve dar olan yamacında çok verimli üzüm bağları vardır (ünlü bağlar).

Rheingold *(Das)* → REN ALTINI ve TETRALOJİ.

RHEİNGRAF a. (alm. sözc.). Tar. Rheingrafenstein burgunda oturan Rheingau kontlarının taşıdığı ad.

Rheinische Zeitung *(Ren gazetesi)*, 1842'de Köln'de kurulan ve belli başlı başyazarı Karl Marx olan gazete. 1843'te yasaklandı, 1848'de *Neue Rheinische Zeitung* (Yeni Ren gazetesi) adıyla yeniden çıkmaya başladı. Marx ve Engels tarafından yönetilen ve Komünistler birliği'nce desteklenen gazeteye Weerth, Lassalle, Wolff, Freiligrath vb. yazılarıyla katkıda bulunuyorlardı. Marxçılığın ilk önemli metinleri bu gazetede yayımlandı. *Neue Rheinische Zeitung* yasaklandı ve yazarları kovuşturma ve sürgünle tehdit edildiler (mayıs 1849).

RHEİNİSCHES SCHİEFERGEBİRGE, Almanya'da kütle, Ren'in her iki yakasında, Ardenne'in devamında. Birbirinden oldukça ayrı bir dizi kütle ve platodan (Eifel, Hunsrück, Taunus, Westerwald, Siebengebirge, Bergisches Land, Sauerland, Siegerland) oluşan bu kütle (400-700 m) genellikle Devon devrinde oluşmuş şistli kayaçlardan meydana gelmiş ve Üçüncü ve Dördüncü Zaman'da yanardağ etkinliklerine konu olmuştur. Akarsular (Moselle, Ren, Lahn, Sieg, Wupper, Ruhr) bu kütleyi yer yer derinlemesine yarmıştır. Kuvarsitli en yüksek sırtlar kozalaklı ormanlarıyla kaplıdır: vadilerdeyse tarım alanları ve bağlar (Moselle, Ren) göze çarpar. Turizm, kütlenin her yerinde canlıdır. Sanayi kurumları (kömür ve linyit çıkarımı, metalürji, özellikle kimya) kütlenin çevresinde toplanmıştır. K.'de Ruhr ve Aachen havzası, G.-D.'da Frankfurt am Main, G.-B.'da Saarland.

RHEİNLAND, Almanya'da, XIX. yy.'da Prusya-Ren* eyaleti *(Rheinprovinz)* adıyla tanınan tarihi bölge.

Sezar, İ.Ö. 57'de kelt-germen halklarının (Treviri halkı, Eburones halkı) yaşadığı Ren ülkelerini fethetti. Romalılaştırılan bölge *Aşağı Germanya** ve *Yukarı Germanya* eyaletleri olarak ikiye bölündü. Germenler, Ren kıyısı Frankları'yla birlikte, V. yy.'da Ren'in sol kıyısına yerleştiler ve Trier'in düşmesinden (460'a doğr.) sonra bölgeyi germenleştirdiler. Clovis'in krallığına katılan ülke, daha sonra Austrasia*'nın bir parçası haline geldi. Lotharingia krallığı (Verdun, 843), sonra Lorraine düklüğü içinde kalan ülke, Charles III ve Germanya kralı Heinrich I arasında çekişme konusu oldu; Heinrich I tarafından yeniden germen nüfuz alanına katıldı (925), daha sonra Yukarı ve Aşağı Lorraine* olarak ikiye bölündü (960'a doğr.). Bu kavgaların yol açtığı karışıklık, piskoposluk kentlerine (Trier, Köln) düklük otoritesinden kurtulma ve kendi topraklarını genişletme olanağı verdi. Trier başpiskoposu, Moselle'in aşağı vadisine sahip çıktı; Köln başpiskoposu, Westfalen'in büyük bir bölümüne elkoydu; İmparatorluk Seçici prensi, Almanya'nın en güçlü prenslerinden biri oldu. Düklük, yavaş yavaş feodal prensliklere bölündü (Limbourg*, Brabant*, Lüksemburg*, Jülich*, vb.).

Buna paralel olarak, Ren üstünde ticaret trafiğinin zenginleştirdiği Ren kentleri, XIV. yy.'da çok önemli ekonomi, kültür, üniversite (Heidelberg, 1386; Mainz, 1477) ve matbaacılık (Strasbourg, 1434'ten sonra, Gutenberg sayesinde Mainz, 1448; Froben sayesinde Basel, 1491) merkezleri haline geldi. 1511'den beri Berg* ve Jülich düklüklerine sahip olan Kleve dükü, Reform hareketini topraklarına soktu ve bu hareket, büyük bir hızla birçok Ren kentinde (Strasbourg, Basel, vb.) yayıldı. İmparatorluk'un, Otuz yıl savaşı sırasında ve bu savaştan sonra zayıf düşmesi, Ren ülkelerinin fransız etkisine açılmasına neden oldu. Önce Birleşik Eyaletler'e, sonra da İspanya Veraset savaşı'nda, imparatora karşı Köln başpiskoposunun desteğini sağlayan Louis XIV, "birleşmeler"i artırdı. XVIII. yy.'da fransız kültürünün bölgeye çok derin bir şekilde nüfuz etmesi, 1793'ten sonra, Ren'in sol kıyısının Fransa Cumhuriyeti'nce ilhakını kolaylaştırdı (Rhin-et-Moselle, Roer, Saarland ve Mont-Tonnerre *département*'ları, 1797 -1814); bu ilhak, Campoformio antlaşması'yla (1797) Avusturya tarafından onaylandı.

Viyana kongresi'yle (1815) Kleve, Prusya'ya geri verildi ve Mazovya'yı kaybetmiş olmasını telafi için Ren bölgesinin kalan kısmı ona bırakıldı. Napoléon III, 1866'da bu bölgenin kendisine bırakılması için uğraştıysa da (rüşvet politikası) başarılı olamadı. Almanya, Versailles antlaşması'yla (1919), Rheinland'ın askerden arındırılmasını ve üç bölgeye ayrılmasını kabul etmek zorunda kaldı; bu bölgeler ve Ren'in sağ kıyısındaki üç köprübaşı 5 yıl (Köln), 10 yıl (Koblenz) ve 15 yıl (Mainz) süreyle itilaf orduları tarafından işgal edilecekti. Bu topraklar, İtilaf devletlerinin temsilcilerinden oluşan bir komisyonun yönetimine veriliyordu. Versailles antlaşması'nın Amerikan senatosu'nca reddedilmesi (1921) üzerine Fransızlar, Rheinland'da ayrılıkçı bir hareketin (Adam Dorten) gelişmesini desteklediler; Ruhr'un 1923'te Fransa ve Belçika tarafından işgal edilmesiyle yeniden güçlenen bu hareket, Büyük Britanya'nın Fransa ve Belçika'ya baskı yapması üzerine amacına ulaşamadı. 21 ekim 1923'te Aachen'de ilan edilen Rheinland Cumhuriyeti, Dorten ve Matthes'in Trier ve Koblenz'deki darbeleriyle yayıldı, ama önderlerinin anlaşmazlığa düşmesi yüzünden başarısızlığa uğradı (1923). Bavyera Pfalz'ında ayrı bir hükümet kurulması, Pirmasens katliamı vb. ile sonuçlandı (ekim 1923 - şubat 1924). Öte yandan, Almanya'nın savaş tazminatlarını ödememesi yüzünden fransız hükümeti, Köln bölgesini ancak bir yıl gecikmeyle (31 ocak 1926) ve Almanya ile komşularının, sınırlarını karşılıklı teminat altına almalarını sağlayan Locarno antlaşmaları'nın imzalanmasından (16 ekim 1925) sonra boşaltmayı kabul etti. Nihayet, Fransa, müttefiklerinin baskısıyla (Lahey, ağustos 1929) ve Young planının kabulünden sonra, Mainz bölgesini 30 haziran 1930'da, vadesinden dört yıl önce, kesin olarak boşalttı. O tarihte Hitler, Rheinland'ı yeniden silahlandırmaya (7 mart 1936) ve bir müstahkem mevki (Siegfried hattı) durumuna getirmeye karar verdi; bu hat, daha sonra Belçika'nın istilası için (1940) sıçrama tahtası olarak kullanıldı. Müttefikler'ce ele geçirilen Rheinland (1945), ingiliz ve fransız ordulan tarafından işgal edildi ve siyasal bakımdan Kuzey Vestfalya* Renanyası, Rheinland-Pfalz* ve Saarland* landlarına ayrıldı.

Rheinland atı, Rheinland kökenli ağır alman atları ırkından, güçlü kuvvetli, hafif yürüyüşlü, doru ya da demirkır donlu at.

Agence İntercontinentale



Syngman Rhee

Veiller-Explorer



Rheinland-Pfalz Kaub yakınında Ren vadisi (solda, Gutenfels şatosu [XIII. yy.; onarım gördü]; ırmağın ortasında Pfalz [XIV. yy. başı] burada gemilerden geçiş parası alınır)

RHEİNLAND-PFALZ, Almanya'nın eyaletlerinden (Land) biri, Belçika, Lüksemburg ve Fransa sınırında; 19 848 km²; 3 702 000 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Mainz.*

Eyalet, Ren çevresinde birbirine bağlanmış, platoya benzeyen ve eskiden verimsiz tarım bölgeleri olan orta yükseklikte dağlardan (Mittelgebirge) oluşur. Bu bölgeler, 1945'ten bu yana büyük ölçüde gelişti (tarımın yeniden yapılandırılması, sanayileşme). En geniş kütle olan Eifel, Rheinisches Schiefergebirge'ye bağlıdır. Çok sayıda vadinin bulunduğu ve yoğun orman örtüsüyle kaplı platolar ile derin ve sarp vadiler eyaletin büyük bölümünü oluşturur. Orman, XIX. yy.'dan bu yana hemen hemen bütünüyle yeniden yetiştirilmiştir. Eifel birkaç bölüme ayrılır. Bunların en özgünü, Ren kıyılarında yer alan ve Dördüncü Zaman yanardağları ile volkanik çöküntüleri dolduran göllerdir (güzel görünümlü Maare'ler). Buna yoğun biçimde tarıma açılmış birkaç metre kalınlığındaki tüfler de eklenir. Platolarda, tahıl üretimi, çapalamayla yapılan tarım, yem bitkileri tarımı yoğundur; işletmeler küçük çaplıdır. Derine gömülmüş menderesleriyle Moselle vadisi, göz alabildiğine uzanan üzüm bağlarıyla bambaşka bir dünyadır. En iyi bağlar orta kesimdedir.

Moselle'in D.'sunda, halkının çoğu protestan olan Hunsrück, Eifel'in bir kopyasıdır. Burada, Ren'in etkisi daha belirgin, kırsal sanayi daha yaygındır. Hunsrück, Kuzey Vosges'da ve Saarland maden kömürü havzasında da devam eden, sınırları belirsiz bir dizi kütleyle (Nahe, Lahn, Nordpfälzer Bergland, Pfälzer Wald, Hardt bölgeleri), G.'e doğru uzanır. Orman (kereste, turizm) her yerde önemli rol oynar.

D.'da, Westerwald, eyaletin en geniş bölümünü oluşturur (maden ocakları, kereste sanayi, turizm). En canlı, en sanayileşmiş ve en kentleşmiş bölüm, Alsace'ı Mainz havzasına kadar devam ettiren Ren ovasıdır. Dağların etekleri üzüm bağlarıyla kaplıdır (Almanya'nın en geniş bağları buradadır). Halkının bir bölümü protestan olan Pfalz en sanayileşmiş alandır. Ludwigshafen, eyaletin (Land) en önemli sanayi (kimya) kentidir.

Mainz, 1945'ten sonra eyalet merkezi oldu. Mainz havzası, tüm Almanya'nın en az yağmur alan bölgesidir. Zengin tarım alanları (sebze, meyve, üzüm bağları) toprakların büyük bölümünü kaplar. Kent sanayileşmiştir (elektroteknik, kimya, cam, grafik sanayileri, şarap). Eyalet hükümeti, Almanya televizyonu ikinci kanalının yayın merkezi Mainz'dadır; ayrıca, kentte, 1945'ten sonra yeniden kurulan bir üniversite vardır.

Ren, bir orta ve küçük çaplı kentler dizisidir. Speyer ve Worms, XIX. yüzyılda sanayileşmeye damgalarını vurmuştur. Kaiserslautern, sınır kenti olmanın sancılarını çekmiştir. Diğer bütün kentler, bulundukları bölgelerinde derinlemesine kök salmışlardır. Ren ile Moselle kavşağındaki Koblenz'in stratejik ve ticari açıdan önemli bir konumu vardır; müstahkem şatoların çevresinde yayılan üzüm bağları, yer yer Koblenz'in çevresinde de görülmektedir.

Rhein-Main, Frankfurt am Main'in (Almanya) havalimanı, kentin güney-batısında yer alır.

RHEİNPROVİNZ → REN eyaleti.

RHEİTA (Anton Maria SCHYRLAEUS DE), çekçe **Antonín Maria Šírak z Vrajtu,** çek gökbilimci (Bohemya 1597'ye doğr. - Ravenna 1660). Cappuccinoydu; 1645' te yayımladığı Ay haritasıyla tanınır.

RHENO a. (fr. *rheno*). Almanlar'ın, Galyalılar'ın ve Romalılar'ın giydiği kısa kürk palto.

RHESOS. Yun. mit. Truva'ya yardıma koşan trakyalı kahraman. Strymon'un oğluydu; kehanete göre beyaz atları Küçük Menderes'ten (Skamandros) su içerlerse, Rhesos, Truva'yı kurtarabilecekti. Ancak, Odysseus ile Diomedes, kahramanı bir gece tuzağa düşürerek öldürdüler ve atlarını çaldılar.

Rhesos, yanlış olarak Euripides'e mal edilen ve konusu (Trakyalılar'ın ve Rhesos'un Odysseus ve Diomedes tarafından öldürülmesi) *İlyada*'nın onuncu bölümünden alınmış olan yunan trajedisi (İ.Ö. IV. yy.).

RHESUS a. Biyol. Rhesus (büyük harfle) sistemi antijeni.

RHESUS MAYMUNU a. Güneydoğu Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan, kısa kuyruklu makak. (Bil. a. *Macacus rhesus;* uzunkuyruklumaymungiller [*Cercopithecidae*] familyası. Kandaki Rh faktörünün bulunmasında denek olarak kullanıldığında bu adla anılır.)

Rhesus sistemi, birbirine sıkıca bağlı üç alel gen dizisinin (D ya da d, C ya da c, E ya da e) ürettiği, üç antijen çiftiyle (Dd, Cc, Ee) belirgin alyuvar kan gruplarının tümü; bu üç antijen, yukarıda belirtilen sırayla kromozomun üzerinde bir çizgi halinde yer alır ve meyoz sırasında blok halinde aktarılan bir gen kompleksi meydana getirir.

1939'da Levine tarafından Rhesus sisteminin keşfi bağışıklık hematolojisi tarihinde önemli bir aşama olmuştur.

Başlangıçta, Levine tarafından bulunan D antijeni, 1940'ta Landsteiner ve Wiener'in *Macacus rhesus* maymunu alyuvarlarında buldukları LW* antijeni ile karıştırılmıştır. Bu kavramın, sonradan, kısmen yanlış olduğu anlaşılmıştır; bununla beraber Rhesus adlandırması kullanılmaya devam edilmiştir. Aslında, insan alyuvarlarında iki değişik tip antijen (Rhesus antijeni ve LW antijeni) bulunduğu ispat edilmiştir. Rhesus genetik sistemi ve işleyiş mekanizması hakkında öne sürülen görüşler arasında, en yalın olanı, deneysel olguların çoğuna uygun düşeni ve aloimmünizasyonları gözetim altında tutmak için yeterli olanı, 20 yıldan beri yerleşmiş bulunan Fisher ve Race'in görüşüdür.

Bu sistemde sekiz antijen bileşimi mümkündür: DCe ya da R^1, DcE ya da R^2, Dce ya da R_0, DCE ya da R^z, dce ya da r, dCe ya da r', dcE ya da r'', dCE ya da r^y. Bu komplekslerin her birinin görülme sıklığı çok değişiktir. Örneğin Fransa'da R^1, R^2, r sık bulunur (% 42, 13, 39), R^z enderdir (% 0,3), r^y ise istisnaidir. Demek ki, bir Rhesus kromozomu bu gen komplekslerinden yalnız bir tanesine sahiptir; bu bakımdan, haploit olan spermatozoit ve yumurtada bu komplekslerden sadece bir tanesi bulunur. Bu bileşimlerden birini taşıyan spermatozoit ile aynısını ya da öteki yedi taneden birini taşıyan bir yumurtanın birleşmesi bireyin genotipini verir.

Eritroblast geninin bilinen işlevi, alyuvarın yüzeyindeki antijen belirleyicileri yapmaktır, böylece örneğin D geni D antijenini, C geni C antijenini vb. yapar. Fakat antijen ancak özgül antikorların varlığıyla belirlenebilir; oysa antikor sayısı sadece beş tanedir: anti-D, anti-C, anti-c, anti-E ve anti-e. Anti-d hiçbir zaman bulunamamıştır.

Bu antiserumların kullanımı bireyin fenotipini belirtir, yani D, C, c, E, e antijenlerinin varlığını ya da yokluğunu saptamayı sağlar. D antijeninin varlığı, standart Rhesus pozitif kişileri, yokluğu Rhesus negatif kişileri tanımlar (bazı ülkelerde Rh+ oranı % 85, Rh− % 15 dolayındadır). Anti-d antikorunun yokluğunda, D antijeni sahibi bireyin tek bir D geni mi (heterozigot Dd), yoksa iki D geni mi (homozigot DD) taşıdığını belirlemek olanağı yoktur, buna karşılık C ya da E fenotiplerinde bu olanak vardır. Bu bakımdan fenotipten hareketle genotip kesinlikle tanımlanamamaktadır. Yalnız, genotip birleşimlerinin sıklığının bilinmesiyle olası bir teşhis ortaya konabilir. Örneğin, alyuvarları anti-D, anti-C, anti-e ve anti-c ile pozitif, anti-E ile negatif bulunmuş bir kişi DCCee fenotipindedir; bu da olası iki genotipe (DCe /DCe ya da DCe/dCe) tekabül eder. Fakat dCe kompleksi DCe kompleksine göre daha seyrek bulunduğundan kişinin homozigot olması daha büyük bir olasılıktır.

Rhesus sistemi antikorları, hemen hemen her zaman, bağışıklık yapıcı türdendir; bu bağışıklıkların nedeni ise çoğunlukla kan nakilleridir. Bağışıklayıcılık antijenlere göre değişkendir. Kan grupları antijenleri arasında en fazla bağışıklayıcı olanı D antijenidir. D negatif kişiye D pozitif bir defalık kan nakli, % 50 ila % 70 olasılıkla anti-D antikorunun ortaya çıkmasına neden olur. Bu nedenle, standart Rh'nin belirlenmesi günlük kan grubu belirlemelerinin ayrılmaz bir parçasıdır ve Rh− bir alıcıya ancak Rh− kan verilebilir. Buna karşılık Rh+ bir kişiye Rh− kan verilebilir.

Antijenler için bağışıklayıcılık azalma sırası şöyledir: E, c, C, ve e.

Dölüt-anne aloimmünizasyonu olgularının çoğu Rh antijenlerinden ve özellikle D antijeninden ileri gelir (olguların % 95'i). E, c, e antijenleri nadiren bunu sağlar. Bilinen her türlü uyarımın dışında ancak birkaç anti-E ve anti-c olayı görülmüştür. Bunlar doğal antikorlar sayılır.

Özbağışık hemolitik anemilerde, normal alyuvarlara karşı etkili Rhesus anti-nl ve kısmen suskun alyuvarları tanıyan Rhesus anti-pdl özgüllüklü İgG antikorları ortaya çıkarılmıştır. Bu özantikorların hedefi Rhesus sisteminin sık rastlanan antijenleridir, ama tepkime bölgelerinin, bilinen en sık rastlanan bazı antijenlere (Rh_{17}, Rh_{18}, Rh_{29}) kesinlikle tekabül ettiğine ilişkin kanıt bulunamamıştır. Anti-Rh antikorları, hemen hemen her zaman, kompleman bağlamayan İgG yapısındadır. Bununla birlikte, bazı ender serumlar belirli bir oranda İgM cinsinden antikorlar içerir.

İn vitro, bu aloantikorlar iki serolojik tiptedir. Çoğunlukla tuzlu ortamda aglütinan ve etkin değildirler ve yapay aglütinasyon yöntemleri kullanılarak ortaya çıkarılabilirler. Kimi zaman, gerek yüksek yoğunlukta İgG yapısında, gerek büyük oranda İgM yapısında olarak tuzlu ortamda aglütinan ve etkindirler.

Uygulamada gözlenen özgüllüklerin sıklığı azalma sırasına göre şöyledir: anti-D, anti-E, anti-c, anti-e ve nihayet anti-C. Anti-D+C, anti-D+E ve anti-E+c gibi birleşimlere de sık rastlanır.

Anti-D'nin bu konuda özel bir yeri vardır. En fazla rastlanan odur. Nitekim, D antijeni bağışıklayıcıdır ve D negatif kişilerin sıklık oranı % 15'tir. Kan nakli yapılacak bütün Rhesus kişilerinde aranması her zaman gereklidir. Nihayet, bir yeni doğmuş çocukta hemolitik hastalığın ansızın ortaya çıkışında anti-D antikorunun oynadığı önemli rolü göz önünde bulundurmak gerekir. (→ KAN UYUŞMAZLIĞI*)

D antijeninin değişik çeşitleri de vardır. Beyaz ırkta ender bulunan, düşük tepkinlikli D^u antijeni, aslında açıkça dCe ve dcE olan kişilerde görülür. Bu kişilerin alyuvarları Rh+ kabul edilmelidir; nitekim, Rh− kişilerde kan naklinde ya da dölüt-anne uyuşmazlığında aloimmünizasyon yaratabilirler. Kısmi D antijenleri, çok ender olarak Rh+ kişilerde, normal D antijeni "alt birimi"nin yokluğu ile belirgindir. Normal D antijeni Rh+ kişilerde tümü var olan ve Rh− kişilerde tümü bulunmayan bir "alt birimler" mozaiği sayılabilir. Kısmi D kişiler kendilerinde bulunmayan parçaya karşı bağışıklık kazanabilirler. D antijeni gibi, C ve c'nin, E ve e'nin de alel çeşitleri bulunabilir (örneğin c^w, E^w antijenleri). Bazı bağışıklık anomalileri, Fisher ve Race sisteminde öngörülmemiş yeni bir G antijeni ile bileşik antijenler denilen birtakım antijenlerin ortaya çıkarılmasına neden olmuştur. G antijeni bütün D pozitif ve/ya da C pozitif bütün alyuvarlarda bu-

lunan genel bir antijendir. G antijeni için anti-D, C ya da D+C antikorları ile karışık olarak anti-G antikoru bulunur.

Bileşik antijenlerin, aynı haplotipteki komşu iki genin girişimi sonucunda doğan belirleyicilere tekabül ettiği sanılmaktadır. Özellikle bileşik ce ve Ce antijenlerini belirlemeyi sağlayan, ender ve yalıtılması zor özgül antikorlardır. Fisher ve Race sisteminde öngörülen bazı antijen komplekslerinin (DCE) tepkinliği düşük ya da sıfırdır. Bunlar bastırılmış ya da sessiz diye nitelenen haplotipleri gösterir. Böylece Cc ve/ya da Ee bakımından kısmen bastırılmış haplotipler bulunur. Antijenin zayıflığı, bastırılmış antijen parantez içinde yazılarak gösterilir. Örneğin D(C)(e). Ayrıca Cc ve/ya da Ee lokuslarında her türlü etkin genin görünür yokluğu ile belirgin, kısmen sessiz halotipler de görülür; onlara tekabül eden antijenlerin yokluğu onların yokluğundan ileri gelir. Buna karşılık D antijeni her zaman vardır. Haplotipte genin yokluğu kısa bir çizgi konarak belirtilir. Bu haplotipleri tanımlamada kopma terimi kullanılır. Bir örnek olarak homozigot D--/D-- fenotipi verilebilir, yani bu fenotipte C ve c, E ve e antijenleri yoktur.

Nihayet, top yekûn sessiz olan ve Rhesus sıfır --- denen, hiçbir antijen üretmeyen ve Rhesus antijeninden yoksun bir fenotipin homozigot durumuna tekabül eden bir haplotip daha vardır. Buna Rhesus sıfır fenotip denir. Rhesus sistemine ait olan ve "sessiz" Rhesus fenotipli ender kişilerin serumundaki antikorlarla tanımlanan çok sık rastlanır başka antijenler de (Rh_{17}, Rh_{18}, Rh_{29}) belirlenmiştir. Bunların başlangıçtaki DCE şemasına yerleştirilmeleri zordur. Bu antijenlerden bazıları belki de, bu sistemin sık rastlanan antijenlerine karşı yönelik oldukları bilinen, özbağışık anti-nl, anti-pdl hemolitik anemi özantikorlarının hedeflerine tekabül etmektedir.

RHETICUS, RHATICUS ya da **RHAETICUS** (Joachim VON LAUCHEN, —denir), alman gökbilimci (Feldkirch, Vorarlberg, 1514 - Košice 1576). Önce Wittenberg'de matematik dersleri verdi, daha sonra Kopernik'in yanında yeni gökbilimi öğrenmek için Frauenburg'a yerleşti. 1540'ta, Kopernik kuramlarının bir özeti olan *Narratio prima de libris revolutionum Copernici*'yi yayımladıktan sonra, 1543'te, Nürnberg'de, Kopernik'in yayımlatmakta duraksadığı *De revolutionibus orbium coelestium* adlı yapıtını bastırdı. 1542'den 1576'ya kadar Rheticus, çok sayıda hesap uzmanının da yardımıyla 10" den 10" ye, önce on, sonra da on beş ondalıkla sinüs tablosunu hesapladı; bu çalışma 1596'da, Pfalz Seçici prensinin desteğiyle *Opus palatinum de triangulis* adıyla yayımlandı.

RHETRA a. (yun. sözc.). Tar. *Büyük rhetra*, Delphoi'deki kehanet metinleri tarzında yazılan ve Sparta sitesinin anayasası olarak kullanılan metin. (Lykurgos'a mal edilir.)

RHEYDT, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde sanayi yöresi. Ruhr'da, Mönchengladbach bitişikkentinin bir bölümü. Demiryolu kavşağı. Bakır metalürjisi. Tekstil sanayisi. Rönesans döneminden kalma şato.

RHİN → REN.

RHİN *(Bas-)*, Fransa'da (Alsace bölgesi) *département*; 4 787 km²; 953 053 nüf. (1992). Merkezi *Strasbourg*. *Département*'ın K.-B.'sı tepelerle ve ormanlarla, G.-B.'sı dağlarla (Vosges) kaplıdır. Alüvyonlu Alsace alçak ovasını da kapsayan Bas-Rhin, Ren'e kadar uzanır. Başlıca iktisadi kaynakları, tarım (üzüm, tahıllar, şekerpancarı, yem bitkileri), büyükbaş hayvancılık, orman işletmeciliği ve sanayidir (tekstil, hazırgiyim, metalürji, makine, kereste, kimya, elektroteknik, kâğıt, besin, bira vb.). Sanayi, daha çok, Strasbourg çevresinde toplanmıştır.

RHİN *(Haut-)*, Fransa'da (Alsace bölgesi) *département*; 3 523 km²; 671 319 nüf. (1992). Merkezi *Colmar*. *Haut-Rhin département*'ı doğuda Ren ırmağına, batıda Vosges'a kadar uzanır. Alsace ovasını da kapsayan, tepelerle engebelenen *département* akarsu bakımından zengindir. Haut-Rhin'in başlıca iktisadi kaynakları tarım (tütün, tahıllar, yem bitkileri), büyükbaş hayvancılık, orman işletmeciliği ve sanayidir (kimya, makine, kâğıt, ayakkabıcılık, pamuklu dokuma, vb.). Ayrıca potas yatakları bakımından zengin Mulhouse bölgesi önemli bir sanayi odağıdır.

RHİNE (Joseph Banks), amerikalı parapsikolog (Juniata, Pennsylvania, 1895 - Hillsborough, Kuzey Carolina, 1980). Duke University'de (Durham, Kuzey Carolina) ruhbilim profesörü idi, 1935'te bir parapsikoloji laboratuvarı kurdu ve 1937'de *Journal of Parapsychology* adlı bir dergi yayımlamaya başladı. *Extra-Sensory Perception* (Duyu-ötesi algı) [1935] adlı kitabında, duyusal bilgi imkânı bulunmayacak kadar uzak mesafeden iskambil kâğıtlarını bilme deneylerinden (bu deneyler ihtimaliyet hesabıyla elde edilebilecek olanlardan farklı sonuçlar veriyordu) yola çıkarak, telapati ya da kriptestezi (gizliduyu) olaylarını açıklayabilecek bir duyu-ötesi algı yetisinin varlığını kanıtlamaya çalıştı. *Extra-Sensory Perception after Sixty Years* (Altmış yıl sonra duyu-ötesi algı) [1940] adlı kitabında kendisini yerenlerin yergilerini cevaplandırdı. Öğrencileriyle birlikte, deney protokollerini yenileyerek bunları daha sıkı kurallara bağladı, duyu-ötesi algının, önceden bilmenin ve ruhkinezinin özellikleriyle ilgili incelemelerini derinleştirdi.

RHİNEURİNAE a. (yun. *rhis, rhinos*, burun ve *eurinos*, hassas burunlu'dan). Tropikal Amerika ve Afrika'da yaşayan, basık suratlı, kazıcı sürüngenler oymağı. (Uzunlukları 70 cm'yi bulabilir. İkiyönlükertenkeleler alttakımı.)

RHİNGİA ROSTRATA a. Başı koni biçiminde bir gaga gibi uzamış, kızıl ve kahverengi bedenli ortoraf sinek. (Çiçekler üzerinde çok yaygındır. Larvaları dışkıcıldır. Süprüntüsineğigiller familyası.)

RHİNOBATİDAE a. UZUNKELERBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHİNOBATOİDEİ a. *Hypotremata* öbeğinden kıkırdaklıbalıklar alttakımı. (Bu köpekbalıklarının bedeni, karın yüzünde solungaç yarıkları bulunan vatozlarınkine benzeyen bir ön diskten ve mekik biçiminde bir gövdeden oluşur. İki familyası vardır; uzunkelerbalığıgiller; testerebalığıgiller.)

RHİNOBATOS CEMİCULUS a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı kesimlerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Rostrumunun karın yüzü mat ve saydamdır. Burun delikleri siyahtır. Uzunkelerbalığıgiller familyası; boyu 80 cm'ye kadar.)

RHİNOCEROTİDAE a. Zool. GERGEDANGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHİNOCHETİDAE a. Zool. KAGUGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHİNOCODONHTİDAE a. (yun. *rhygkhos*, somak, gaga ve *-odus-ontos*, diş'ten). Tropikal denizlerde yaşayan kıkırdaklıbalıklar familyası. (Tek türü *Rhincodon typus*, boyu 18 m'yi geçebilen büyük bir köpekbalığıdır; solungaç yaylarında bulunan çok sayıdaki solungaç dikeninden oluşan filtre sayesinde mikrofaj beslenir.)

RHİNŒSTRUS PURPUREUS a. Yazın bütün Avrupa'da, Orta Asya'da, Sibirya'da bulunan, lal rengine çalan koyu esmer renkli, küçük bedenli sinek. (Doğurucudur. Larvalarını hayvanların, özellikle de atların gözlerine ve burnuna bırakır, alın, yutak ve gırtlak miyazına yol açar. Larvasıneğigiller familyası.)

RHİNOLOPHUS EURYALE a. Batı Avrupa'da yaşayan nalburunluyarasa. (Kışı mağaralarda geçirir. Yazın, yavrularını doğurmak için ambarlarda yuva yapar. Nalburunluyarasagiller familyası.)

RHİNOHCUS a. Çobandeğneklerinde ve benzeri bitkilerde çok yaygın hortumlukınkanatlı cinsi. (Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

RHİNOPHRYHUS a. (yun. *rhis, rhinos*, burun ve *phrynos*, karakurbağası'ndan). Karakurbağasıgillere çok benzeyen ikiyaşayışlı kurbağa cinsi. (Orta Amerika'da yaşarlar; kazarak buldukları termitlerle beslenirler. *Rhinophrynidae* familyası.)

RHİNOPİTHECUS a. Batı Çin'in yüksek kesimlerindeki ormanlarda yaşayan maymun cinsi. (Yassı burunlu, ağaççıl, bitkicil [özellikle bambu sürgünlerini yer] hayvanlardır. Uzun tüylü ipeksi postu sayesinde soğuğa dayanabilirler. *Colobidae* familyası.)

RHİNOPOMA a. (yun. *rhis, rhinos*, burun ve *poma, -atos*, kapak'tan). Afrika'da Moritanya ile Somali arasında, Arabistan'da ve Güney-doğu Asya'da yaşayan, ilkel burun yapraklı yarasa cinsi. (Uzun kuyruklu bu ilkel hayvanlar böcekçildir. Kapakburunluyarasagiller familyasının örnek tipi; Mısır tapınaklarındaki yarasalar da bunlardandır.)

RHİNOPTERİDAE a. Zool. İĞNELİKELERBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

RHİNOTERMİTİDAE a. Işıktan kaçan termit (*Reticulotermes[Leucotermes] lucifugus*) gibi türleri içeren termit familyası. (Termitler takımı.)

RHİNTON, yunan tiyatro yazarı (Siracusa ya da Taranto İ.Ö. IV.-III. yy.). Mitoloji ve trajedi kahramanlarının parodi biçiminde sahneye konduğu açık saçık bir fars türü olan *hilarodia*'ları kaleme aldı. Bunlar latin güldürüsünün kaynaklarından biridir.

RHİPİCEPHALUS a. Evcil hayvanların üstünde sık rastlanan kene cinsi. (Kenegiller familyası.)

RHİPİDİA a. HEKSAPTERYGOS'un eşanlamlısı.

RHİPİDİSTİA a. Bedeni koanalar ve bir gözyaşı kanalı kapsayan, dörtayaklıların kiridyumuna benzeyen iskeletli fosil balıklar üsttakımı. (Üsttakım ikiye ayrılır: *Osteolepiformes* ve *Porolepiformes*. Devon devrinde çok yaygındılar; Karbon devrindeyse ortadan kalktılar. Bütün dörtayaklılar bu üsttakımın soyundan gelir. Saçakyüzgeçliler sınıfı.)

RHİPİPHORİDAE a. *Heteromera* öbeğinden kınkanatlı familyası. (Larvaları duvararılarında, yabanarılarında ve hamamböceklerinde asalak yaşar.)

RHİPTOGLOSSA a. (yun. *riptein*, fırlatmak, ve *glossa*, dil'den). Bukalemungiller familyası alttakım sayıldığında bukalemunlar öbeğine verilen ad. (Bu öbeğe *dilfırlatanlar* da denir.)

RHİZOBİUM a. Baklagillerle ortak yaşam sürerek azot biriktirmeye yarayan bakteri kategorisi.

—ANSİKL. Havanın azotunu bünyelerinde biriktirebilen bu bakteriler köklerin üzerinde gelişir ve baklagillerin birçoğunda gözle görülebilen yumrular (nodozite) oluşturur. Böylece onları yerüstü ve yeraltı organlarında barındıran konak bitkilere organik azot sağlar. Ekim düzenlemesinde, etkin rhizobium taşıyan bir baklagil bitkisine yer verilmesi ekili toprağı azotça zenginleştirmeye yarar. Üzerinde rhizobium bulunmayan baklagillere bu bakteriler onların verimliliğini artıracak tarzda aşılanabilir.

RHİZOBİUS a. Çeşitli bitkilerin kökleri-ne tutunarak yaşayan, küçük bedenli bitkibiti cinsi. (*Rhizobius chrysomeloides* köknarağaçları üzerinde bitkibitlerini ve koşnilleri avlayarak yaşar. Yaprakbitigiller [*Aphididae*] familyası.)

RHİZOCAULON a. Özellikle Provence' ta Oligosen tabakalarında fosil olarak bulunan, çok sayıda ek köklü, büyük boylu, bataklık bitkisi. (Buğdaygiller familyası.)

RHİZOCEPHALA a. Zool. KÖKBAŞLIKABUKLULAR takımının bilimsel adı.

RHİZOCHLORİDALİA a. Genellikle kromatoforlu, yalancıayakları olan, kamçılı *Protozoa* takımı. (Avladıkları hayvanları yutabilir ve sindirebilirler. Her birinde 1 cins bulunan 5 familya kapsar. Az sayıdaki türlerinin üyeleri bataklık sularında ya da tatlısularda yaşar.)

RHİZOCRİNUS a. Okyanusların çok derin diplerinde yaşayan derisidikenli denizlalesi cinsi. (*Rhizocrinus lofotensis*, Kuzey denizi'nin çok derin diplerinde, taşlar üzerinde vb. yaşar.)

RHİZOECUS FALCİFER a. Akdeniz ülkelerinde birçok bitkinin kökünde yaşayan bitkibiti. (Kabuklubitgiller familyası.)

RHİZOFLAGELLATA a. Kamçılıları ve kökayaklıları içeren *Protozoa* şubesi. (Eşanl. SARCOMASTİGOPHORA.)

RHİZOMASTİGİNA a. Zool. KÖKAYAKLIKAMÇILILAR takımının bilimsel adı.

RHİZOMUCOR a. Mucorales takımından, mikroskobik mantar. (Bazen insanlarda da asalak olan bir türü [*Rhizomucor pusillus*] akciğere yerleşir ve orada mikoz oluşturur; hastalığın teşhisi, tipik miselyum iplikçiklerini içeren balgamın incelenmesi ile konur.)

RHİZOPERTHA DOMİNİCA a. Sıcak ülkelerde yaşayan ve tahıl stoklarına önemli zararlar veren böcek cinsi. (*Bostrychidae* familyası.)

RHİZOPHAGA, a. Odunculböceklerin açtıkları dehlizlerde, ağaç kabukları altında yaşayan kırıkanatlı cinsi. (*Rhizophagidae* familyasının örnek tipi.)

RHİZOPHORACEAE a. Yaprakları kulakçıklı, meşin gibi sert ve bütün olan, alt yumurtalıklı, ayrı taçyapraklı, borumsu çanaklı, çok erkek organlı çiçekler açan ve çoğunlukla ağaç üzerinde çimlenen tek tohumlu sert meyveler veren ağaç ya da ağaççıklar familyası. (Familyada mangle [*Rhizophora mangle*], bruguiera vb. gibi mangrov ağaçları yer alır; *myrtales* takımı.)

RHİZOPODA a. Zool. KÖKAYAKLILAR altşubesinin bilimsel adı.

RHİZOPUS a. Mucorales takımından mantar.
—ANSİKL. *Rhizopus nigricans*, bitkilerin dokularına yerleşebilen çürükçül bir mantardır, özellikle, taşınma ya da saklanma sırasında meyvelerin (çilek) çürümesine yol açar. Nemli ekmeklerdeki beyaz küf *(Rh. mucedo)* çengelleri olan bir iplikçikler ağı görüntüsündedir. Çengellerin üzerinde siyah sporlarla dolu küresel sporkesesi ile son bulan küçük, dik sapçıklar yer alır.

RHİZOSTOMEAE a. Zool. KÖKMERCANLAR alttakımının bilimsel adı.

RHİZOTİDEA a. Üyelerinin ayağı geri çekilemeyen, zırhsız tekerleklikurtlar takımı. (Jelatinli bir boru yaparak içine sığınırlar. Su bitkilerine tutunarak ya da bitkiler üzerinde sürünerek yerleşik yaşarlar. Örnek tipi *Floscularia*.)

RHİZOTROGUS a. Akşamları ağaçların çevresinde sürü halinde dolaşan, kızıl ya da sarımsı renkli, küçük bedenli mayısböceği cinsi. (Arız bambulu ortak adıyla bilinen *Rhizotrogus rivaldshi* ve *Rh. vernalis* Türkiye'de büyük zararlara yok açar. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

RHK (*Ren-Herne-Kanal*'ın kısa yazımı), Ren-Herne kanalında hizmet veren, 80 m uzunluğunda, 9,50 m genişliğinde bir motorlu mavnayı belirtir.

rH-METRE a. (fr. *rH-mètre*'den). Fizs. kim. rH-ÖLÇER'in eşanlamlısı.

RHO → RO.

RHO, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Olona kıyısında; 50 700 nüf. Demiryolu merkezi. Petrol rafinerisi. Metalürji. Kimya.

RHODANTHUS a. Avustralya'ya özgü, almaşık ya da karşıt yapraklı, kömeç halinde bileşik çiçekli biryıllık otsu bitki. (Tek türü *Rhodanthus manglesii* kabarık bürgülü, koyu pembe çizgilerle dolu gümüşi beyaz renkteki çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

RHODANUS EVRESİ a. Yerbil. Batı Alpler'de görülen ve Pliyosen içinde yer alan tektonik evre (yaklş. −3 milyon yıl).

RHODE İSLAND, ABD'de ada, Narragansett koyundaki adaların en büyüğü, Yeni İngiltere kıyısında, adı ABD'nin kuzey-doğu eyaletlerinden birine verilmiştir; 130 km². Bir buzul yer biçiminin yakın geçmişte sular altında kalmasıyla oluşmuştur: yoğun yöntemlerle ekilir (sebze); kıyısında çok rağbet gören sayfiye merkezleri vardır. Başlıca kentleri: *Newport, Portsmouth, Middletown.*

RHODE İSLAND, ABD'nin kuzey-doğu kesiminde eyalet; 3 144 km² (ABD eyaletlerinin en küçüğü); 1 003 464 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Providence.* Eyalet, Yeni İngiltere billurlu platosunun küçük bir bölümünü kaplar. Providence River'ın derin girintisi daha yumuşak bir mostra içinde oyulmuştur. Eyalet, ılıman bir doğu cephesi ikliminin etkisindedir (ocakta - 1,5 °C, temmuzda 22 °C ve Providence'de 1 m yağış).

Tarım, birkaç süt, meyve ve sebze (kent pazarları yakınında) işletmesinden öteye gitmez. Nüfus yoğunluğu fazla (300 kişi/km²) olan Rhode İsland kentleşmiş ve sanayileşmiş bir eyalettir. Providence-Pawtucket-Warwick yerleşme alanında toplam nüfusun % 95'i yaşar. Maden işleme, tekstil, gümüş mücevherciliği, makine yapımı başlıca sanayilerdir.
—Tar. Massachusetts'ten gelen ilk kolonlar 1636'dan başlayarak bölgeye yerleşti. Rhode İsland 1776'da bağımsızlığını ilk ilan eden sömürge oldu ve 1790'da Birlik'e katıldı; ancak 1843'e kadar İngiltere kralı Charles II tarafından verilen patent'ı Anayasa yerine kullandı.

Rhode İsland tavuğu, her iklime elverişli ve yumurta verimi yüksek olan amerikan tavuk ırkı. (Yumurtası açık kahverengide, tüyleri koyu kırmızı ve parıltılıdır. İbiği yalın ve ayakları sarıdır. Piliçlerinin eti de çok beğenilir.) [Türkiye'de bu tavuğa RODAYLANT ya da kısaca ROT denir.]

RHODES (Cecil), ingiliz siyaset adamı (Bishop's Stortford, Hertfordshire, 1853 - Muizenberg, Cape Town yakınında, 1902). 1870'te, verem tedavisi görmek üzere Natal'a gitti. Elmas aramaya girişti ve başarılı oldu. 1880'de, De Beers Diamond Mining Company'yi kurdu. 1881'de, Cape Town parlamentosu'na seçildi; ingiliz gücünü Limpopo'nun ötesine yaymak istedi, 1885'te Bechuanaland'ın ingiliz korumasına girmesini sağladı. Rand'da altın bulunmasından sonra, Gold Fields of South Africa'yı kurdu (1887). Matabeleler'in kralı Lobengula, ona maden arama izni verince, kısa süre önce kurduğu British South Africa Company ("Chartered") 1889'da bir imtiyaz aldı; bundan sonra, Rhodes, Tanganyika gölüne ve Nyassaland'a -daha sonra Rodezya olduğu kadar uzanan toprakları sömürgeleştirmeyi ve Cape Town'ı bir demiryolu hattıyla Kahire'ye bağlamayı tasarladı. Cape Town sömürgesi Başbakanı seçilince (1890), ingiliz hükümetini Uganda'daki otoritesini koruma yönünde etkiledi; artık Güney Afrika federasyonu'nu kurma zamanının geldiğini düşünüyordu. Sert yönetimi yüzünden göze çarpmayan iyi niyetli paternalizmiyle (sanayi kuruluşları, Glen Grey Act'la yerlilerin yararının gözetilmesi, Rodezya'ya büyük paralar harcanması)büyük bir etki kazandı. Bununla birlikte, Cape Town kolonisiyle gümrük birliğini reddeden Transvaal başkanı Kruger'in politikası, Uitlanderler*'in hoşnutsuzluğundan yararlanmak isteyen Rhodes'in tasarılarını zorlaştırdı; bunun üzerine, Jameson kendi adını taşıyan ve çok kötü sonuçlanan bir sefer düzenledi (1895). Rhodes, Chartered'in yönetimi de içinde olmak üzere, bütün kamu görevlerinden istifa etti; ama, 1898'de yeniden Chartered'in başına döndü. Bu arada demiryolu Bulavayo'ya ulaşmış ve Rhodes, Rodezya'da patlak veren isyanı barışçı yollardan bastırmıştı. Fakat, Boerler'le İngilizler arasında süren gerginlik, Rhodes'in düşlediği Güney Afrika birliği'nin kurulmasını engelledi; tersine, 1899-1902 savaşına (Boerler* savaşı) yol açtı. Savaşı, kuşatma altındaki Kimberley'de geçirdikten sonra öldü.

RHODES (Lawrence), amerikalı dansçı (Mount Hope, Batı Virginia, 1939). Robert Joffret Ballet ile, 1960'tan başlayarak, G. Arpino'nun (*Partita for Four*, 1961; *İncubus*, 1962), B. Macdonald'ın (*Time out of Mind*, 1962) birçok balesinde oynadı; Bournonville'in tekniğini de iyi biliyordu *(Fête des fleurs à Genzano)*. 1964'te Harkness Ballet'e girdi. S. Hodes'un *The Abyss*'inde E. Bruhn ile aynı rolü paylaştı; L. İsaksen ile birlikte gene S. Hodes'un *After Eden* (J. Butler'ın pas de deux'sü, 1966) ve *Sebastian*'ında oynadı. G. Skibine'den sonra, topluluğun sanat yönetmenliğini üstlendi (1968); topluluk dağılıncaya kadar (1970) bu görevde kaldı. Pennsylvania Ballet ile sözleşme yaptı (1972-1976) [J. Butler'ın *Tragic Ceremony*'si] ve çeşitli topluluklarla birlikte çalıştı. 1974'te, Milwaukee Ballet Company'nin yardımcı sanat yönetmeni oldu; ardından, solistlerden oluşan bir topluluk kurdu (1976), sonra da çalışmalarını serbest olarak sürdürdü.

rhodesian ridgeback, belkemiği boyunca karakteristik bir yele bulunan, Rodezya'ya yerleşik koşucu köpek ırkı. Bunlar güçlü ve enerjik hayvanlardır.

RHODİAPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde kent; kalıntıları Antalya'da, Kumluca ilçesinin 6-7 km K.-K.-B.'sındaki tepeler üzerindedir. Rodoslular'ca kurulan kentin İ.Ö. IV. yy.'da var olduğu, lykia dilinde yazıtlı iki kaya mezarıyla kanıtlanmaktadır (bu yazıtlar Alakır çayının D.'sunda rastlanan az sayıda örneklerdendir). Hellenistik dönemde Lykia birliği türünde sikke bastı. Roma sikkeleri ise Gordianus III dönemindendir. Hıristiyanlık döneminde Myra başpiskoposluğuna bağlı piskoposluk merkeziydi. Yörede tiyatro, Opramoas'ın (İ.S. II. yy.) anıtmezarı (üç yanında uzun yazıtlar yer alır), Asklepios ve Hygeia tapınağı, iki stoa, su kemerleri, dikdörtgen planlı bir kule kalıntısı vardır.

RHODİOLA a. Avrupa'nın dağlık bölgelerinde yetişen ve genellikle *sedum* cinsinden sayılan, 4'lü tipte çiçekli bitki. (Damkoruğugiller familyası.)

RHODİOS. Tar. coğ. Biga yarımadasındaki Kocaçay*'ın Antikçağ'daki adı.

RHODİTES a. Yalnızca gülağaçlarının ve böğürtlenlerin üstünde yaşayan ve çok büyük, saçaklı ya da küçük ve yuvarlak mazılar oluşturan zarkanatlı cinsi. (Gül mazıyabanarısı [*Rhodites rosae*] türü yaygındır. Mazıyabanarısıgiller familyası.)

RHODNİUS PROLİXUS a. Güney Amerika'da yabani hayvanlara zarar veren ve insana Chagas hastalığını bulaştırabilen kanemici bit. (V. B. Wigglesworth, böceklerdeki kabuk değiştirme sürecinde iç salgı bezlerinin oynadığı rolü bu bit üzerinde yaptığı deneylerle buldu. *Reduviidae* familyası.)

RHODOİD a. (tesc. edil. a.). Polim. → RODOİT.

JDE ISLAND



Rhode İsland tavuğu
Noir

National Portrait Gallery



Cecil Rhodes
G. F. Watts'ın bir portresinden (1898) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

RHODOPHYCEAE a. Renginde fikoeritrinin egemen olduğu kırmızı suyosunları sınıfı.

—ANSİKL. Rhodophyceae sınıfındaki suyosunları özellikle denizlerde ve dibe tutunarak yaşar. Bunlarda klorofilin rengi fikosiyanin ve fikoeritrin ile maskelenmiştir; yedek besin maddesi bir dekstrindir; çeperlerinden agar-agar elde edilir ve bunların üzeri bol miktarda kireçle kaplı olabilir. Çoğalma normal olarak, ana bitki üzerindeki bir dişi gametle başlar; gamet olduğu yerde döllenir ve gene olduğu yerde filizlenip gelişir ve çok sayıda spor vermek üzere (karposporlar) *karposporofit* ya da *gonimoblast* denen kısmı oluşturur. Etrafa saçılan sporlar çimlenerek, tipik durumlarda, yeni bir bitki halini alır; saçıldıklarında gametler taşıyan bitkileri verecek olan meyoz sporları (tetrasporiar) bunun üzerinde oluşur. *Üçevreli* denen bu karmaşık çevrimin, bu suyosunları için ne yarar sağladığı bilinmemektedir. *Rhodophyceae* sınıfı oldukça ilkel ve pek kalabalık olmayan *bangiophycideae* altsınıfı *(bangia, porphyra)* ile daha kalabalık olan *florideophycideae* altsınıfına ayrılır.

RHODOPİS, yunanlı hafifmeşrep kadın (Trakya İ.Ö. VI. yy.). Aisopos'un kölelik yoldaşıydı, sonra Sisamlı Ksanthos'un kölesi oldu. Ksanthos onu Naukratis'e götürerek kibar fahişe yaptı. Rhodopis o kadar zengin oldu ki, yanan Delphoi tapınağı yeniden yaptırılırken, bağış konusunda Naukratisli yunan tüccarlar ve firavunla rekabet etti. Halk, onun bir piramit yaptırabilecek kadar zengin olduğunu düşünüyordu, gene bir halk masalına göre firavunla evlendi.

RHODRİ Mawr ya da **RODERİC Büyük** (öl. 878'e doğr.), Wales kralı (844-878'e doğr.). Fetihleriyle Wales'in birliğini büyük ölçüde gerçekleştirdi; aynı zamanda güçlü bir iskandinav baskısına karşı koydu. Krallığı üç oğlu arasında paylaşıldı.

RHODYMEHİA a. (lat. *rhodymenia;* yun. *rhod,* pembe, ve *hymon, -enos,* zar' dan). Yassı talı çatallanarak dallanan deniz yosunu. (*Rhodophyceae* sınıfı.)

RHOEADALES a. **1.** Bazı botanikçilere göre, gelincikgiller ve şahteregiller familyalarını içeren ikiçenekli bitkiler takımı. **—2.** Başka botanikçilere göre, ayrıca turpgiller, muhabbetçiçeğigiller ve ladengiller familyalarını, yani bombe çiçektablalı ve yandan eteneli 3 000'den fazla türü içine alan çok daha geniş bir takım.

RHOGAS a. Larvası çeşitli tırtıllarda asalak yaşayan zarkanatlı cinsi. (*Rhogas bicolor*'un larvası *Vanessa, Zygaena* ve *Pterophora* tırtıllarının asalağıdır: *Trebrantia* öbeği, *Braconidae* familyası.)

RHOGOGASTER a. (yun. *rhogas,* yarık, oyuk, ve *gaster, gastros,* karın, mide'den). Siyah benekli, tatlı yeşil renkli zarkanatlı cinsi. (Larvası söğüt, kavak, kızılağaç ve çeşitli bodur bitkilerde yaşar. *Symphyta* öbeği, yaprakarısıgiller familyası.)

RHOİKOS, yunanlı mimar ve heykelci (İ.Ö. VII.-VI. yy.). Sisam'da (antik Samos) doğdu. Antikçağ'ın en büyük ve ilk dipteros tapınaklarından biri olan Samos Hera tapınağı'nı (Heraion) Theodoros'la birlikte gerçekleştirdi. İçi boş, tunç döküm tekniğindeki büyük heykel yapımını Yunanistan'a bu iki sanatçının getirdiği sanılmaktadır.

RHOİTEİON, lat. **Rhoeteum.** Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında, Troas bölgesinde antik kent; Çanakkale'nin merkez ilçesine bağlı İntepe bucağının 2 km kadar G.-B.'sında, deniz kıyısındaki Çakılçeşme denilen mevkideydi. K. Ege'de az görülen dor kolonilerinden biriydi. Adına Herodotos, Thukydides, Ksenophon, Livius ve rodoslu Apollonios'un yapıtlarında rastlanır.

RHOMAİKOS sıf. Kimi zaman Demotike yunancası için kullanılır (bilimsel yunancanın ya da katharevussanın karşıtı olarak).

RHOMBENCEPHALON a. ARTBEYİN' in eşanlamlısı.

RHOMBOS a. Bir ipe bağlı kemik, tahta ya da fildişi bir latadan oluşan müzik aleti. Çalgıcının başının üzerinde havaya kaldırıp döndürdüğü alet, kendi ekseni üzerinde dönerek havada titreşimler yaratır. (Bu alete Okyanusya, Zenci Afrika ve Güney Amerika Kızılderilileri arasında rastlanır. Kullanıldığı yer yalnızca dinsel törenlerdir.)

RHOMBUS a. (lat. sözc.; "topaç" anlamındaki yun. *rhombos*'tan). Antik. Üzerindeki kayış çekilince dönen ve vınlayan büyü aleti. (Bacchus törenlerinde ve büyücülükte kullanılırdı.)

RHOMPHEA a. Yerkürenin sıcak bölgelerinde yaşayan, ince uzun bacaklı örümcek cinsi. (Karnı, çoğunlukla çok yüksek bir kambur gibi havaya kalkık durur. *Theridiidae* familyası.)

RHONDDA, Büyük Britanya'da kent, (Wales'in güneyinde (Mid Glamorgan); 82 000 nüf. Kömür ocakları.

RHÔNE, İsviçre ve Fransa'da ırmak; 812 km (bunun 522 km'si Fransa'da).

Sankt Gotthard kütlesinden (Dammastock) doğan Rhône B.-G.-B. yönünde 120 km boyunca Alpler arasında ilerler; Martigny'de K.-K.-B.'ya döner, B.'daki Midi doruklan ile D.'daki Morcks doruğu arasındaki Saint-Maurice (Porte du Rhône) boğazından geçer. Geniş bir deltayla Cenevre gölüne dökülen ırmak yol boyunca birçok selsuyu alır, Briga, Sion ve Saint-Maurice'i sular. Cenevre gölünden çıkınca soldan Arve'ı alır ve G.-B.'ya doğru akar; daha sonra Fransa'ya giren ırmak, Lyon'a kadar aynı yönde ilerler. Bu çığırı boyunca Fier, Chéran, Leisse, Guiers, Bourbre, Valsérine ve Ain'i, Lyon'da Saône'u (sağ kıyıdan) alan Rhône birden güneye yönelerek Akdeniz'e döküldüğü yere kadar aynı yönü (bu sıradan sağdan başlıca kolları İsère, Drôme, Aygues ve Durance'ı, soldan Ardèche, Cèze ve Gard'ı alır ve Vienne, Valence, Avignon ve Arles kentlerinden geçer) izler. Avignon'da ırmağın alüvyon deltası, Arles'dan sonraysa başlıca iki koldan oluşan (ırmak sularının % 85'ini G.-D.'ya doğru akıtan Büyük Rhône; G.-B.'ya yönelen Küçük Rhône) geniş delta başlar. Büyük ve Küçük Rhône arasında, bataklık Camargue bölgesi uzanır; sürekli genişleyen deltasıyla ağız kesiminde birçok önemli limanın kurulmasını sağlayan ırmak, Lyon körfezinde Akdeniz'e dökülür. İlkbaharda suları kabarıp sonbaharda azalan, düzensiz rejimli Rhône ulaşıma elverişli değildir. Ne var ki son yıllarda yapılan düzenleme çalışmaları sonucunda 3 000 t'luk gemilerin ırmağa girmesi sağlanmıştır. Öte yandan ırmak sularından hidroelektrik üretiminde yararlanılmaktadır. Başlıca hidroelektrik santralları arasında Génissiat (405 MW), Donzère-Mondragon (330 MW) ve Montélimar (270 MW) sayılabilir.

RHÔNE, Fransa'da (Rhône-Alpes bölgesi) *département;* 3 215 km^2; 1 508 966 nüf. (1992). Merkezi *Lyon.*

Massif centralin doğu yamacında uzanan Rhône'un yüzey şekilleri oldukça çeşitlidir (Beaujolais dağlarının bir bölümü, Lyonnais dağları, Pilat kütlesinin kuzey kolları). *Département*'ın en zengin kesimini, Côte Beaujolais'sinin doğu yamacı oluşturur; burada kaliteli üzümler üretilen bağlar vardır.

RHÔNE *(Côtes du),* Fransa'da Lyon'un G.'inde Rhône vadisi bayırları. *Côte-Rôtie, Château-Grillet* ve *Hermitage,* Côtes du Rhône'un şaraplarıdır.

RHÔNE-ALPES, Fransa'da yönetimsel ve iktisadi bölge. Sekiz *département*'ı vardır: Ain, Ardèche, Drôme, İsère, Loire, Rhône, Savoie ve Haute-Savoie. Yönetim merkezi *Lyon.*

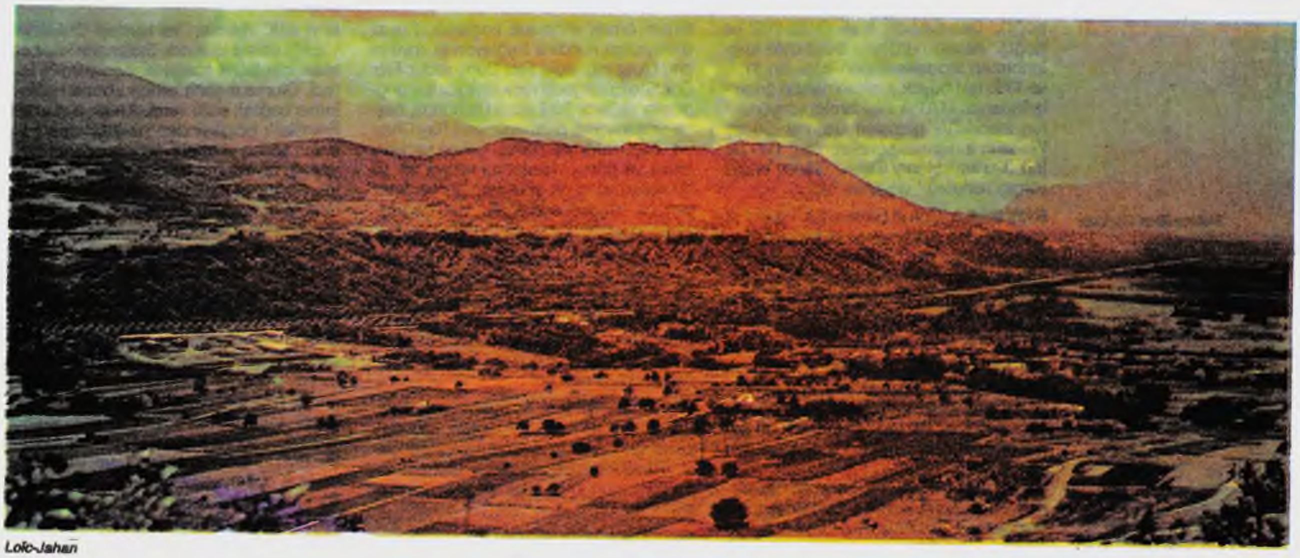
Rhône-Poulenc, 1928'de kurulan fransız anonim şirketi. İlaç ve kimya maddeleri üreten fransız işletmelerinin en büyüğüdür. Rhône-Poulenc grubu 1982'de devletleştirildi.

Rhône-Ren kanalı, Fransa'nın doğusunda kanal, 1784-1833 arasında açılmıştır; 320 km. Doubs ve İll'in yatağından geçerek Saône'u (Saint-Jean-de-Losne'un yukarısında, Saint-Symphorien'da) Strasbourg ırmak limanına bağlar, sonra Alsace büyük kanalına ulaşır (artık yararlanılmayan bir kesimi İll ile Ren'i ayıran sekiden geçiyordu). Eskiyen ve birçok eklüz-

J. C. Meauxsoone-Pix



Rhône üzerindeki tesislerden (Avignon yakınları) bir görünüm



Loic-Jahan

Rhône-Alpes bölgesinde Miolans şatosu yakınlarında Isère vadisi (Savoie)

le kesilen kanal üzerindeki trafik önemsizdir.

RHOPALOCERA a. Böcbil. GÜNDÜZ-KELEBEKLERİ öbeğinin bilimsel adı.

RHOPALODİNA a. Küremsi gövdesi şişe boğazı gibi uzayan bir bölümle devam eden denizhıyarı cinsi. (Şişe boğazını andıran kesim, anus borusuyla kafa borusunun birbirine yapışmasıyla oluşur. Bu cinsin üyeleri Gine körfeziyle Güney Afrika Cumhuriyeti'nin Atlas okyanusu kıyılarındaki çamurlarda yaşar. *Dactylochirotidea* öbeği.)

RHOPALONEMA a. Ortası kabarık şemsiyeli, küçük bedenli medüz. (Akdeniz'de çok yaygındır.)

RHOPALOSTYLİS a. Yeni-Zelanda, Norfolk ve Kermadec adaları kökenli, tüysü yapraklı palmiye. (*Rhopalostylis sapida* ve *Rh. baueri* çoğu zaman *kentia* ve *areca* adları altında satılır.)

RHOPALOTOMUS a. Buğdaygillerin üzerinde çok yaygın küçük bedenli bitkibiti cinsi. (Köryarımkanatlıgiller familyası.)

RHOVYL a. (tesc. edil. a.). Polim. → ROVİL.

rH-ÖLÇER a. Fizs. kim. Bir ortamın yükseltgenme-indirgenme potansiyelini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. rH-METRE.)

RHÖN, Almanya'da bazalt yapılı yanardağ kütlesi, Bavyera eyaleti kuzeyi ve Hessen eyaletinin doğusu ile Thüringen eyaletinin güneyi arasında yer alır. Şeritlere ayrılan kütlede bazaltlar yalnızca pek geniş olmayan tanık tepeler oluşturur. *Wasserkuppe*'de 950 m'ye yükselir ve kırıklarla parçalanmıştır. Bazaltlı kuşaklarda ormanlar yer alırken kireçtaşlı kuşaklar tarıma açılmıştır ya da otlarla kaplıdır. İki doğal park (1 020 km^2 ve 384 km^2) boş zamanları değerlendirme etkinlikleri (kayak) için elverişlidir. Kentler, kütlenin çevresinde kurulmuştur (Fulda, Bad Hersfeld, Bad Neustadt).

RHUYS ya da **RHUİS yarımadası,** Bretagne'ın (Fransa) güney kesiminde kara çıkıntısı, G.'e doğru Morbihan körfezinin ağzını kapatır. Saint-Gildas-de-Rhuys kilisesi. Suscinio şatosu yıkıntıları.

RHYACİONİA BUOLİANA a. Tırtılı çamların uç tomurcuklarına saldıran ve bazen çam ormanlarında büyük zararlara yol açan kelebek. (Pulkanatlılar takımı, yaprakbükengiller familyası.)

RHYACOPHİLA a. (yun. *rhyaks, -akos,* sel ve *philos,* dost'tan). Kısa kısa ama hızlı uçan, küçük bedenli böcek cinsi. (Larvası bacamsı yuvalar yapmaz, sel yutaklarındaki taşların altında yaşar. *Rhyacophilidae* familyasının örnek tipi.)

RHYL, Büyük Britanya'da kent, Wales'in (Clwyd) kuzey kıyısında; 22 000 nüf. Sayfiye merkezi.

RHYNCHİTES ya da **RYNCHİTES** a. Meyve ağaçlarına zarar veren ince rostrumlu, duyargaları topuzcuksuz hortumlukınkanatlı cinsi. (Hortumluböcekgiller familyası.)
—ANSİKL. *Rhynchites* cinsinin dişileri, yapraklara, sürgünlere ya da meyvelere yumurtlar; yalnız, yumurtalarını, bitkinin sap dibini biraz yardıktan sonra bırakır; bunun nedeni, larvanın üstünde gelişeceği bu organlara gereğinden çok besisuyu gelmesini engellemektir. Güzel bakır kırmızısı renkli elmasokan *(Rhynchites bacchus)*, elma ve armut ağaçlarında önce sürgünlere, sonra genç meyvelere yumurtlar. Güzel parlak mavi renkli *Rh. cœruleus,* ilkbaharda, elma ve armut ağaçlarının genç sürgünlerine yumurtlar; dibi yarıldığı için bu sürgünler kurur. Türkiye'deki tarım zararlılarından biri de gül hortumluböceğidir *(Rh. bicolor);* bu böceğin parlak kırmızı bir hortumu vardır; hem erişkini, hem larvası tomurcuk ve meyvelerle beslenir.

RHYNCHİUM OCULATUM a. Akdeniz bölgesinde yaşayan, sarı kareli siyah ya da kızıl iri bedenli zarkanatlı cinsi. (Kanatları genellikle mordur; kuru kamışlarda yuva yapar ve bir gece kelebeği olan *Phytometra gamma*'nın tırtıllarıyla beslenir. Duvarcıyabanarısıgiller familyası.)

RHYNCHOBDELLAE a. Zool. HORTUMLUSÜLÜKLER takımının bilimsel adı.

RHYNCHOCEPHALİA a. Zool. KALAKBAŞLILAR takımının bilimsel adı.

RHYNCHOCYON STUHLMANNİ a. Orta ve Güney Afrika'da yaşayan memeli. (Bir hortumu, büyük bir körbağırsağı vardır. Ormanda bulunur, yalnız böcekle beslenir. *Menotyphlia* alttakımı; sıçrarhortumlugiller familyası.)

RHYNCHOLUS CULİNARİS a. Kuru odunda yaşayan hortumlukınkanatlı. (Daha çok evlerde bulunur; larvaları evlerdeki eski ahşap eşyaları kemirir.)

RHYNCHONELLA a. Jura ve Kretase devri topraklarında fosillerine rastlanan kolsuayaklı cinsi. (Testumu deliksizdir. Sapı yoktur, yere doğrudan doğruya alt çenetiyle tutunur.)

RHYNCHOPHORA a. Üyelerinin kafası genellikle bir rostrumla devam eden kınkanatlı üstfamilyası ya da alttakımı. (Çoğu hortumlukınkanatlıgiller, düzhortumluböcekgiller ve *Rhynchitidae* familyalarında toplanan 30 000'i aşkın türü vardır. Bitkicil, çoğu zararlı böceklerdir. *Polyphaga* öbeği.)

RHYNCHOSAURİA a. Trias devri topraklarında fosillerine rastlanan sürüngen alttakımı. (Kuzey Amerika dışında dünyanın her yerinde yaşadı.)

RHYNCHOSPORA a. Bataklık yerlerde yetişen, kınlı ve dar şerit yapraklı, erdişi çiçekli küçük otsu bitki. Meyvesi sert tüylerle kaplı bir akendir. (150 tür; papirüsgiller familyası.)

RHYNDAKOS. Tar. coğ. Susurluk çayının bir bölümünü oluşturan ve Marmara denizi'ne dökülen Kocaçay*'ın Antikçağ'daki adı.

RHYNİA a. İskoçya'da, Rhynia (Grampian) yakınında Devon tabakalarında bulunan fosil bitki. (İlkel karakterlerine bakılarak damarlı kriptogamların temeli ve ciğeryosunlarına yakın sayılır. *Rhyniales* takımı.)

RHYNİALES a. Çok ilkel ve damarlı fosil bitkiler takımı. (Eşanl. PSİLOPHYTALES.)
—ANSİKL. Rhyniales takımına ilişkin bütün izler İskoçya'da Devon tabakalarında bulunmuştur; kimi botanikçilerce bugünkü pislotales takımındaki bitkilere benzetilir ve onlar arasında sınıflandırılır. Bu bitkilerin kökleri yoktur; sapları, eksende bulunan ve bir soymuk tabakasıyla çevrilmiş olan bir tek odundamar demeti içerir; yaprak yoktur ya da enderdir; üreme uçlardaki sporkeseleriyle sağlanır. Belli başlı cinsler; *rhynia, horneophyton, psilophyton, asteroxylon.*

RHPAROCHROMUS a. Kuru yerlerde yaşayan bitkibiti cinsi. (Uzunyarımkanatlıgiller familyası.)

RHYPHİUS a. Evlerde, camların üstünde sıkça rastlanan, larvası evdeki döküntülerde gelişen sivrisinek cinsi. (*Rhyphidae* familyasının örnek tipi.)

RHYS (Ellen Gwendolen REES, **Jean**—denir), ingiliz kadın edebiyatçı (Roseau, Dominica adası, 1894 - Exeter, Devon, 1979). Babası Walesli, annesi kreoldü; iki dünya savaşı arasındaki dönemde Avrupa'da bohem bir hayat sürdü ve romanlarında, saldırgan ve alkole sığınmış yılgın kadınları işledi (*Postures,* 1928; *Voyage in the Dark,* 1934). Cornwall'de geçen on yıllık bir suskunluk döneminin ardından, başyapıtı sayılan *Wide Sargasso Sea*'yi (1966) kaleme aldı: bu yapıtında Charlotte Brontë'nin *Jane Eyre* adlı romanının kahramanlarından M. Rochester'ın aklını yitirmiş ilk karısı Antoinette Cosway'in hikâyesini anlattı. Ayrıca, öyküler (*Tigers are Better-Lookking,* 1965) ve ölümü nedeniyle yarım kalan bir özyaşamöykusü yazdı.

RHYS AP GRUFFYDD (öl. 1197'ye

rhynchonella



üst çenet



alt çenet



profilden görünüm



çenetlerin birleşme çizgisi

doğr.), Deheubarth kralı (1155-1197'ye doğr.). Wales'i nerdeyse bütünüyle anglonorman feodalitesinden kurtaran 1136 ve 1165'teki büyük ayaklanmaların önderlerindendi. 1170'te, Pembroke senyörlerinin İrlanda'ya gitmeleri üzerine Güney Wales'in tartışmasız önderi oldu; 1171'de İngiltere kralı Henry II'den "Güney Wales yargıç senyörü" unvanını aldı.

Metropolitan Museum



Hemedan'da (İran) bulunan bir aslan başıyla süslü altın rhyton ahemeni sanatı, İ.Ö. V. yy. Metropolitan Museum of Art New York

RHYSSA a. Çok iri bedenli (uzunluğu 16 cm'ye kadar) zarkanatlı cinsi. (*Rhyssa persuasoria* ve *Rh. superba* burgusuyla ağaçların kabuklarını delerek oduncul larvalara ulaşır ve yumurtalarını bu larvaların bedenleri içine bırakır. *İchneumonidae* familyası.)

RHYTHM AND BLUES a. (*ritim ve blues* anlamına gelen amerikanca deyim). Blues, caz ve gospel'den doğan, dansla birlikte icra edilen ve rock and roll'un geniş ölçüde yararlandığı zenci amerikan halk müziği.
—ANSİKL. 40'lı yıllarda, birtakım caz (Arnett Cobb, Louis Jordan, Earl Bostic, Bill Doggett) ya da blues (Ray Brown, Eddie Vinson, Joe Turner) müzikçileri, küçük dans orkestraları kurmuşlardı. Bu orkestraların ortak özelliği bir süre önce Lionel Hampton'ın keşfettiği bir ritim kalıbından yararlanmalarıydı: "afterbeat" denilen bu yöntemde ölçünün ikinci ve dördüncü zamanları zorunlu olarak vurgulanıyordu. Bu müzikçilerin yapıtları o güne kadar gramofon endüstrisi tarafından "race records" etiketiyle ayırt ediliyordu. İkinci Dünya savaşı'nın ertesinde, bu adı fazla ayrımcı bulanlar bunun yerine "rhythm and blues" deyimini yeğlediler. 50'li yıllarda kısaca "R and B" diye yazılan "rhythm and blues" zenci cemaat arasında sonsuz bir ilgi gördü. Ayrıca, danslı halk müziği biçimindeki bu caz türü, sürekli olarak yerel zenci radyolar tarafından yayınlandığı için kısa sürede beyaz gençliğin geniş bir kesimi tarafından da benimsendi. Bunun üzerine taklitleri çoğaldı, ritimleri örnek alınmaya başlandı. Beyaz dinleyicileri kendine bağlayan ilk rhythm and blues müzikçisi Fats Domino'dur. Fats Domino bu sayede rock and roll'un doğmasını sağladı. 50'li yılların sonunda, başka bir şarkıcı ve piyanocu, yani Ray Charles, özgünlüğüyle dikkati çeken yepyeni blues ve gospel karışımını ortaya attı ve bu karışımdan da *soul music* dediğimiz yeni bir "rhythm and blues" türü doğdu.



rhyton antilop biçiminde içki kabı Kültepe, İ.Ö. 1960-1950 Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara



rhyton kartal biçiminde içki kapları Kültepe, İ.Ö. 1960-1950 Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara

RHYTİDA a. Akciğerli karındanbacaklı cinsi. (Çeneleri bulunmayan bu hayvanlar doğurucudur. Karada yaşayan türlerinin sayısı oldukça çoktur ve bunların *Natalina* altcinsine girenler Güney Afrika'da bulunanlar dışındakiler Avustralasya ve Polinezya adalarında yaşar. *Rhytididae* familyasının örnek tipi.)

RHYTİDORES a. Turpgiller ve muhabbetçiçeğigiller üzerinde yaygın, kahverengimsi gri bedenli hortumlukınkanatlı cinsi. (*Rhytidores plicatus* karnabahara zarar verir. Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

RHYTON ya da **RİTON** a. (yun. *rhyton, rhein,* akmak'tan). Arkeol. Genellikle boynuz ya da hayvan başı biçiminde içki kabı.
—ANSİKL. İ.Ö. II. binyıl'dan başlayarak Anadolu ve İran'da rhytonlar üretildi. Mezopotamya'da bilinmeyen rhyton, uzun süre göçebe halklara özgü bir kap olarak kaldı. Pişmiş toprak ya da metalden olan bu kaplar, kimi zaman hayvanın (aslan, boğa, dağ keçisi) yalnızca başı, kimi zaman da bedeninin tümü (kabın ağzı sırta gelecek biçimde) ya da ön tarafı biçiminde yapılıyordu. İran'da, altından yapılmış koç ya da ceylan biçimindeki rhytonlara İ.Ö. I. binyıl boyunca ve Sasaniler dönemine kadar (İ.S. III.-VII. yy.) sıkça rastlanır. Bu tür kapların özellikle pişmiş topraktan olanları Yunanistan'da ve Roma'da da kullanıldı. I. binyıl'ın ortalarında, büyük bir olasılıkla klasik dünyanın etkisiyle rhyton Avrupa'nın ılıman yörelerinde yaşayan kavimlerde de görülmeye başlandı. Nitekim Hochdorf*'taki arabalı mezarda, bu kaplardan birçok örnek ele geçti: bunlar arasında demirden yapılmış bir rhyton yaklaşık 1 m yüksekliğindedir.
Anadolu'da, İ.Ö. II. binyıl başlarında, Asur ticaret kolonileri döneminden ilginç buluntular arasında rhytonlar da bulunmaktadır. Kültepe (Kaneş) kazılarında ele geçen bu kaplar boğa, at, aslan, ceylan, kartal, koç ve hatta çarık biçimindeki formlarıyla dikkati çeker. Bunların her biri belirli bir tanrı için kutsal sayılıyordu. Hititler'in rhytonları tek renkli, siyah astarlı ve perdahlıdır, bunların formları doğaya daha uygundur. Alacahöyük, Alişar, Boğazköy'de bu kapların değişik biçimleri ortaya çıkarılmıştır (özellikle Boğazköy'de ele geçen kol ve kule biçimindekiler). Adana'nın Kumrulu köyünde ele geçen İ.Ö. XIII. yy.'dan bir rhyton, ayakta duran bir erkek biçimindedir. Gordion kazılarında bulunan, pişmiş topraktan yapılmış phrygia rhytonları (İ.Ö. VIII.-VII. yy.'lar), geometrik motifli bezemeleriyle dikkati çeker.

RIDVAN a. (ar. *rıḍvān*). *Esk.* **1.** Razı olma, kabul etme; hoşnutluk. **—2.** *Rıdvan -allahü aleyh, rıdvan-allahü teala,* Allah razı olsun.

RIDVAN a. (ar. *Rıḍvān*). İslam dininde, cennetin muhafızı olan, kapısında bekleyen melek: *"Bağ-ı cennetten kaçırmış görmeden Rıdvan seni"* (Azimi, XIX. yy.).

RIDVAN a. Müz. Türk müziğinde, Murat II döneminde düzenlenmiş bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RIDVAN BİN TUTUŞ Fahrülmülk ya da **Fahrülmülük,** Suriye (Halep) selçuklu sultanı (öl. 1113). Alparslan'ın torunu. Irak üzerine yürürken yolda babasının öldüğünü duyunca, Halep'e döndü. Halep valisince Tutuş'un ardılı olarak tanındı. Suruç'u almak üzere giriştiği harekât başarısızlıkla sonuçlandıysa da bu arada Urfa'yı aldı. Yakınları ve kardeşi Dukak'la yaptığı savaşı kazandı. Saltanatta kalabilmesi için fatımi halifelerinden yardım istedi. Olumsuz yanıt alınca abbasi halifelerine bağlılık sözü verdi. Antakya'yı alan Franklar'ı bölgesinden uzaklaştırma çabaları sonuç vermedi. Hıristiyanlara karşı yaptığı savaşlarda başarılı olamadı. Trablus, Sayda ve Beyrut'u kuşatan hıristiyanlarla, ağır koşullar altında barış yapmak zorunda kaldı. Sultan Muhammet'in ortak düşman olan hıristiyanlara karşı birlikte savaşma önerisine karşılık vermedi.

RIDVAN EFENDİ, türk kazasker (öl. İstanbul 1615). Akşehir ayanından Kadı Feyzullah Efendi tarafından yetiştirildi; sadrazam Ahmet Paşa'nın (öl. 1555) hizmetine verildi. Dönemin önde gelen din bilginlerinden İvaz Efendi'den mülazemet aldı ve çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. 1590'dan sonra Bağdat, Üsküdar, Galata, Bursa, Edirne, Selanik ve İstanbul'da kadı olarak çalıştı. Anadolu kazaskerliğine atandıktan (1615) kısa süre sonra sağlık durumu nedeniyle görevinden ayrıldı.

RIDVAN PAŞA (İsmail), türk yönetici (İstanbul 1855 - *ay. y.* 1906). Mahreci aklâm' da öğrenim gördüğü gibi özel ders alarak yabancı dil öğrendi ve Babıâli tercüme odası'nda görev aldı. Trablusgarp mektupçuluğuna atandı. Mihaliç ve İnegöl'de kaymakamlık yaptıktan sonra ilk Meclisi mebusan'a başkâtip atandı (1877). Ardından Trabzon, Bursa ve Selanik müddeiumumiliği görevlerinde bulundu. Mabeyn başkâtibi (1884), Dahiliye nezareti müsteşarı (1887) oldu. 1890'dan ölümüne kadar İstanbul şehreminliği görevini yürüttü.

RIFK, -kı a. (ar. *rıfḳ*). *Esk.* Yumuşaklık, tatlılık: *"... o iki meşale-i deha, birer mütebessim mâtem halinde ve rıfk u rikkatle daima bana bakacaktır"* (A. H. Tarhan).
—ANSİKL. İsl. İslam ahlakçılarına göre rıfk, tanrısal bir nitelik ve Hz. Peygamber'in en çok değer verdiği islam ahlakı erdemlerinden biridir. Hz. Muhammet bir hadisinde "Allah hoşgörülüdür (rafik) ve rıfkı sever" diyerek bu erdemin önemini belirtir. İslam eğitimcileri, bir sahabenin "Allah'ın elçisinden daha hoşgörülü davranan bir başka öğretmen görmedim" yolundaki sözünden dolayı rıfk erdemini en önemli öğretmenlik nitelikleri arasında gösterirler.

RIFKI, RIFKIYE sıf. (ar. *rıfḳ* ve *-î*'den *rıfḳî*, dişl. *rıfḳıyye*). Esk. Yumuşaklığa, tatlılığa ilişkin, onunla ilgili.

RIH ya da **RİG** a. (fars. *rīğ*, toz, ince kum'dan osm. *rīḫ*). *Esk.* **1.** Mürekkeple yazılan yazıyı kurutmak için kâğıt üzerine serpilen çok ince ve renkli kum. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rig-i revan,* akan, hareket eden kum.
—ANSİKL. Müstakimzade Süleyman Sadettin Efendi'nin hattatlardan ve hat sanatından söz eden *Tuhfei hattatin* adlı yapıtında, rıhın en değerli türünün Manisa dağlarından elde edildiği bildirilmektedir. Siyah, mavi ya da pembe renklere boyanan bu rıh, özellikle devlet dairelerinde kâtiplerce kullanılıyordu. Yazının inceliğini bozduğundan hattatlar rıh yerine, yazılarını açık havada kurutmayı yeğlerlerdi. Namei hümayunlar altın tozundan yapılan rıhlarla kurutulurdu.

RIHDAN a. (fars. *rīğ* ve *-dān; rīğdān*'dan). *Esk.* Rıh hokkası; rıhın içine konduğu üzeri delikli kap. (Yazı takımını tamamlayan rıhdan cam, altın, gümüş vb. metallerden yapılırdı. Çoğunlukla üstü delik silindir ya da hokka biçimindeydi. Kimi zaman da rıh, tabak biçiminde bir kaba konur, küçük bir kaşıkla yazının üstüne serpilirdi.)

RIHLET ya da **RİHLET** a. (ar. *rıḥlet*). *Esk.* **1.** Göç etme, gitme: *"Hakikat şehrine çün rıhlet oldu"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Ölme, öte dünyaya göçme:

"Nevbet çalınca rıhlet-i milk-i sükûn için / Allahadır tevekkülümüz itimadımız" (Y. K. Beyatlı).

RIHT a. (ar. *rabṭ*'tan). İnş. Bir merdivende, basamağın düşey yüzü. (Eşanl. BASAMAK AYNASI.)

RIHTIM a. (fars. *rıhtım*). **1.** Gemilerin yanaşmasına, yolcuları indirmesine ya da bindirmesine, yükleme ya da boşaltma yapmasına yarayan, bir limanın ya da bir su yolunun kıyısında yapılan inşaat. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rıhtım duvarı*, bir su yolunun ya da bir limanın kıyısına betondan yapılmış düşey kaplama.
—İnş. *Rıhtım merdiveni*, su kenarına kadar inmeyi sağlayan, duvar kalınlığı boyunca düzenlenmiş basamak dizisi ya da eğim.
—Verg. huk. *Rıhtım resmi*, yabancı ülkelerden Türkiye'ye denizyoluyla getirilen dışalım mallarından alınan vergi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Limanlarda, rıhtımların iki işlevi vardır: bir yandan, yanaşma ve hareket manevraları için gemilere yeterli koşulları hazırlamak, limanda kaldığı süre içinde gemilerin güvenliğini sağlamak, yolcu indirme ya da bindirme işlemlerinin en iyi biçimde ve en kısa zamanda yapılması na olanak vermek; öte yandan, dolgu toprak üzerindeki ağırlıkları göz önüne alarak, dolgu toprak düzeyi ile dibin düzeyi arasındaki toprağı tahkim etmek.
Masif rıhtım, hem yanaşma yüzeyi, hem de tahkimat duvarı olarak kullanılır; yapı genellikle kendi aralarında birbirine bağlanmış büyük boyutlu beton bloklardan ya da olabildiğince yoğun malzemeyle safralanmış metal palplanşlı tabliyelerden oluşur.
Parçalı mesnetli rıhtım, dolgu toprağın şevini kaplayan taşlarla örülmüş bir su yolunun üzerine kurulur; tabliyey taşıyan bu mesnetler dikey ya da eğik kazıklardan ya da kazıklar üzerine oturmuş kolonlardan oluşabilir. Yanaşma yüzeyine akın olan mesnetler, bir gemin anaş ına karşı berkitilmiş ve da e karş tur.
Rıhtımın tipi ne olursa olsun, gemiye hasar vermemesi için yanaşma yüzeyi usturmaçalarla donatılmalıdır.
—Verg. huk. 20 ocak 1967 tarihli ve 827 sayılı Rıhtım resmi kanunu'na göre, Türkiye'ye denizyoluyla dışalımı yapılan mallardan, değer esasına göre dışalımdan alınan istihsal vergisi uygulananların bu verginin matrahı üzerinden; ölçü esasına göre dışalımdan alınan istihsal vergisi uygulananların, bu verginin matrahının gümrük kıymeti üzerinden; dışalımda istihsal vergisi uygulanmayanların ise CIF değeri üzerinden % 5 oranında rıhtım resmi alınır. Bakanlar kurulu, resmin oranını sıfıra kadar indirmeye yetkilidir.

RIK, -kkı a. (ar. *rıkk*). İsl. huk. Kölelik, esirlik. (Savaşta yenilgiye uğrayanlar kendilerini yenenlere boyun eğmek, onlara kulluk etmek zorundadır.)

RIKA çoğl. a. (ar. *ruḳ'a*'nın çoğl. *rıka'*). *Esk.* **1.** Üzerine yazı yazılan kâğıtlar, deriler. **—2.** Kumaş parçaları, yamalar. **—3.** Kısa mektuplar; dilekçeler.

RIKA ya da **RİKA** a. (ar. *riḳā'*). Hat. Aklâm-ı sitte denilen altı tür yazıdan biri.
—ANSİKL. Rıka, tevki yazının kurallarına bağlı olup onun yaklaşık kitap harfleri büyüklüğünde yazılan biçimidir. Bu yazı, bilim ve hat icazetnamelerinde, vakıfnamelerde, Kuran'ların sonunda yer alan dua bölümlerinde kullanılmıştır. Genellikle, birbiriyle birleşmeyen harflerin birbirine zincir gibi bağlanması, bu yazının ana özelliklerindendir. Öteki yazılar gibi, IX. yy. ortalarında, kûfi yazının değişikliğe uğramaya başladığı sıralarda ortaya çıkmıştır. Hattat icazetnamelerinde kullanıldığı için *icaze yazısı* (hatt-ı icaze) da denir.

RIK'A ya da **RİK'A** a. (ar. *riḳ'a*). Hat. Türkler tarafından kullanılan bir yazı türü.
—ANSİKL. Bu yazının dikey harflerinin boyları kısa, dönüş noktaları da oldukça keskindir. Kûfi ve divani yazıların kaynaşmasından meydana gelen rık'a, devlet işlerinde ve Divanı hümayun'da kullanılmış, Babıâli kalemlerinde gelişmiştir. Yazımı hızlı ve kolay olduğundan yazışmalarda ve mektuplarda nesih ve divani ile birlikte kullanılmaya başlayan rık'a'nın ilk örneklerine XVIII. yy.'ın ortalarında rastlanır. Bu yazı iki üslupta gelişme göstermiştir: Babıâli rık'ası ya da Mümtaz Efendi rık'ası maliye ve evkaf nazırlıklarında bulunan Mümtaz Efendi'nin kaleminde en güzel biçimini almış, Babıâli'de çokça kullanılmıştır. Ana özelliği dikey harflerinin boylarının kısa olması ve birleşmeyen harflerin de öteki harflerle bağlanmasıdır, bu yüzden okunması biraz zordur. Galatasaray sultanisi hat hocası Mehmet İzzet Efendi (1841-1903) tarafından geliştirilen ikinci üslupta, Mümtaz Efendi'nin rık'asının eksikleri giderilmiş, iş yazısı olmaktan çıkıp sanatsal bir görünüm kazanmıştır. Belirli kurallar ve ölçüler içinde yazılan bu yazı, Abdülhamit II döneminde bütün okullarda öğretilmeye başlandı ve kullanımı yazı devrimine değin sürdü.

RIKKIYET a. (ar. *rıḳḳ*, kul, köle ve *-iyyet*'ten *rıḳḳıyyet*). *Esk.* Kölelik, kulluk.

RITL ya da **RATL** a. (ar. *rıṭl*, *raṭl*). *Esk.* **1.** Büyük şarap kadehi. **—2.** *Rıtl-ı giran*, ağır, dolu kadeh: *"Bezm-i aşkın neşve-i rıtl-ı girânıdır sözüm"* (Nefi, XVII. yy.).
—Esk. ölçbil. Yüz otuz dirhem ağırlığında tahıl ölçüsü.

RIYBİNSK, Rusya'da Volga nehrinin yukarı kesiminde Rıybinsk baraj gölü kıyısında kent. 252 000 nüf. (1989); Yu Volga kıyısında, 239 000 nüf. Baraj (yaklş. 4 500 km^2'lik büyük set gölü) ve hidroelektrik santralı. Takım tezgâhları. Ağaç işleme. Tersaneler. Besin sanayileri. Plastikler. Deri. Optik.

RIYJKOV (Nikolay İvanoviç), rus siyaset adamı (Dileyevka, Donetsk bölgesi, 1929). Urallar Kirov Politeknik üniversitesi'ni bitirdi. 1950'de ustabaşı olarak fabrikalarda çalışmaya başladı. 1956'da Komünist partisi'ne girdi. Sanayide kademe kademe yükselerek bakan yardımcılığına (1975) getirildi. 1979'da, Devlet planlama komisyonu başkan yardımcılığına atandı, Yüksek sovyet'e seçildi. 1981'de Komünist partisi merkez komitesi'ne alındı. 1982'de Merkez komitesi'nin iktisadi işlerden sorumlu sekreterliğine getirildi. 1985'te Politbüro üyeliğine seçildi ve başbakanlığa atandı. Her iki görevi de 1991 yılı başında sona erdi.

RIYKOV (Aleksey İvanoviç), rus siyaset adamı (Saratov 1881 - Moskova 1938). Devrimci ve RSDİP üyesiydi, 1902 yılından başlayarak yasadışı örgütlerde çalıştı, bolşeviklere katıldı, 1910'a doğru "uzlaştırıcılar"ın önderi durumuna geldi. Şubat 1917 devrimi'yle sürgünden kurtularak Moskova sovyeti içinde etkinlik göstermeye başladı. İlk Sovnarkom ile İçişleri halk komiserliği'ne, 1918'de Yüksek ulusal iktisat konseyi'nin başına getirildi ve Lenin'in hastalığı sırasında Sovnarkom (Halk komiserleri konseyi) başkan yardımcılığını üstlendi. 1924-1930 arasında Halk komiserleri konseyi başkanlığı ve 1922-30 arasında parti siyasal büro üyeliği yaptı, NEP'ten vazgeçilmemesini savundu ve 1928-29'da, Buharin ve Tomskiy ile birlikte, Stalin'in uygulamaya koyduğu sola dönüş siyasetine karşı çıktı. 1930 sonunda görevlerinden ayrılmak zorunda kaldı. Partiden çıkarıldı ve 1937'de tutuklandı, mart 1938 duruşmasında yargılanarak ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası infaz edildi.

RIYSKULOV (Turar), **Rıskul** da denir, kazak siyaset adamı (Semireçe bölgesinde 1894-1938). 1916'da Orta Asya'daki göçebeler ayaklanmasına katıldı ve tutuklandı. Eylül 1917'de bolşevik partiye girerek Sultan Galiev ve F. Hodjayev'le birlikte müslüman komünizmin önderlerinden biri durumuna geldi. 1922-1924 arasında Türkistan SSAC Halk komiserleri konsey başkanlığını yaptı, 1923'ten başlayarak SBKP Merkez komite yedek üyeliğine getirildi ve Orta Asya'da birleşik bir türk cumhuriyetinin kurulması için uğraştı. Stalin'le anlaşmazlığa düştü. 1937'de tutuklandı ve şubat 1938'de idam edildi. SBKP'nin XX. kongresinde, eski saygınlığına kavuşturuldu.

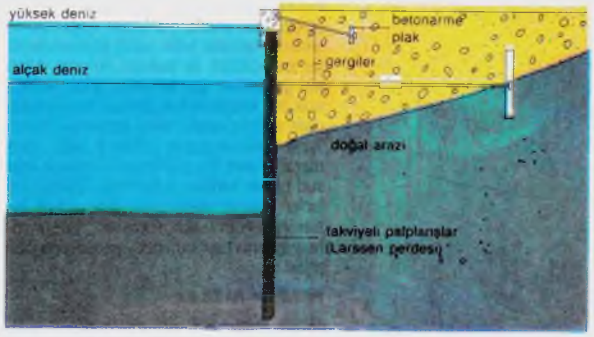
RIZA a. (ar. *rıżā'*). **1.** *Esk.* Razı olma, izin verme, kabullenme: *Bu işte sizin de rızanız gerekli.* **—2.** İsteme, istek: *Kendi rızasıyla işten ayrıldı.* **—3.** Hoşnutluk: *Allah rızası için.* **—4.** *Rıza göstermek*, herhangi bir konuda bir şeyi uygun bulmak, onun yapılmasına karşı çıkmamak, razı olmak, onamak. ‖ *Rızası olmak*, izni olmak, "peki" demek. ‖ *Rızasını almak*, bir iş için bir kimsenin onayını, iznini almak.
—*Esk. Rıza-cu*, razı etmek isteyen, razı etmeye çalışan. ‖ *Rıza-dade*, razı olmuş, kabul etmiş: *"Bunlardan birinin kuvvetini icra etmesinde diğerinin de buna rızadâde olmasında cemiyetin menfaati yoktur"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). ‖ *Rızamend*, razı olan, boyun eğen. ‖ *Rıza-yı tarafeyn*, karşılıklı hoşnutluk; iki tarafın da kabulü.
—Fels. Siyasal doktrinler tarihinde, bir yenenle bir yenilen arasında ya açıkça ve isteyerek ya da istemeyerek yapılan anlaşma. (Bk. *anskl.* böl.)
—Huk. Bir kimsenin kendi hukuksal durumuyla ilgili bir isteğini belirten irade açıklaması. ‖ Bir kimsenin tek taraflı hukuksal işlemlerde açıkladığı irade. ‖ *Rıza beyanı* → İRADE* AÇIKLAMASI. ‖ *Rıza fesadı* → İRADE* BOZUKLUĞU. ‖ *Açık rıza*, açık bir biçimde yapılan irade bildirimi. ‖ *Zımni rıza*, örtülü bir biçimde yapılan irade bildirimi.
—Tasav. Kulun, Tanrı'dan gelen her şeyi gönül hoşnutluğu ile karşılaması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Siyasal otoriteyle ilgili konvansiyoncu kurama göre, yetke* karşılıklı anlaşmalara (konvansiyonlara) dayanır ve bunun için de anlaşmaların bağladığı tarafların rızasını gerektirir. Ancak, "rıza farklı biçimlerde gösterilir. Bazen bir halk, yenenin egemenliğini kabule silah zoruyla

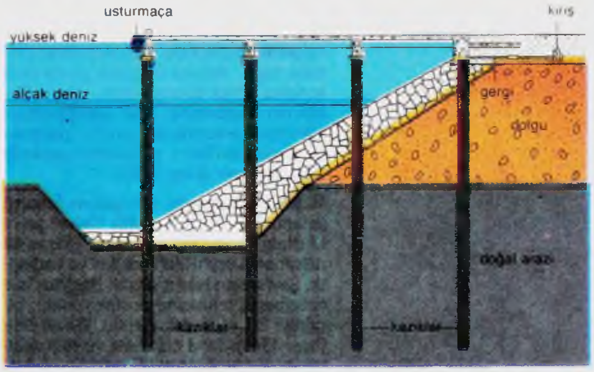
New York Times



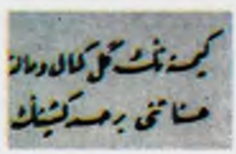
Aleksey İvanoviç Rıykov

masif rıhtım





parçalı mesnetli rıhtım



rık'a
Hamit Aykaç hattı
Süleymaniye kütüphanesi İstanbul

razı edilir; bazen de halk, kendi içinden gelerek bir kimseye egemenlik otoritesi verir ve bunu tam ve eksiksiz bir özgürlükle yapar." (Pufendorf, *De jure naturae et gentium* [Tabii hukuk ve devletler hukuku], 7, 7, 3.) Birinci durumda, zora dayanan ya da örtük bir rıza sözkonusudur: eğer makul bir süre sonunda herhangi bir muhalefet baş göstermezse, bunun, yenilenlerin rızası anlamına geldiği düşünülür. Rousseau gibi başka bazı siyasal düşünürlere göreyse, bu tür bir rıza kabul edilemez ve yenenin iktidarını hiçbir bakımdan meşru kılmaz: yenilenlerin suskunluğu, rıza anlamına gelmez, rızanın açıkça belirtilmesi gerekir: "insan ancak zor altında tutulduğu sürece kuvvete boyun eğmek mecburiyetindedir." Bunun için, "ceza görmeden başkaldırabildiği an, böyle davranması meşrudur" (*Toplum sözleşmesi* [Contrat social], 1, 3).

—Tasav. Tasavvufta *makamlar* denilen mistik erdemlerden biri de "rıza"dır. İlk sufilerden es-Serrac, rızanın bu makamlardan yedincisi olduğunu söyler. Ancak tasavvufun gelişmesine koşut olarak rızanın sıralamadaki yeri de değişir. Tasavvuf ilke olarak evrendeki tüm varlık ve olayların kaynağının Tanrı olduğunu düşünür. Bu inanca göre Tanrı evrende ya *cemal* ya da *celal* sıfatlarıyla tecelli eder. Cemal sıfatının tecellisi iyilik, celal sıfatının tecellisi ise kötülük ve beladır. Ancak, Allah'tan gelen her şey temelde iyidir ve hoşnutlukla karşılanması gerekir. Bu makamdaki sufinin nefsi, *nefs-i raziye*'dir. Bunu, Tanrı hoşnutluğuna ulaşmış olan *nefs-i merziye* izler. Bu makamlara ulaşmış olan sufi hiçbir zaman sızlanmaz. Çünkü beladan yakınan Allah'tan yakınmış olur. Sufiler Allah'tan hoşnutluklarını "Lütfun da hoş, kahrın da hoş" özdeyişiyle dile getirirler.

RIZA → RAZA.

RIZA Edirneli, asıl adı **Zehrimarzade Seyit Mehmet,** türk şair ve tezkire yazarı (Edirne ? - ay. y. 1671). Edirne'de medrese öğrenimi gördü. Müderrisliklerde, naipliklerde bulundu. Uzunköprü'de müftülük yaptı. *Tezkiret üş-şuara* ya da *Rıza tezkiresi* adıyla tanınan yapıtı, Hasan Çelebi'nin tezkiresine zeyl niteliğindedir; 1591-1641 arasında yetişen 257 şairin kısa yaşamöykülerini, şiirlerinden seçilmiş örnekleri verir (bas. 1898).

RIZA Neccarzade, türk şair, mutasavvıf (İstanbul 1679 - ay. y. 1746). Celveti şeyhi Mustafa Fenayi'nin dervişiydi. Edirne'de nakşibendi şeyhi Mehmet İlmi'ye bağlandı. Şeyhinden hilafet alarak Beşiktaş'taki nakşibendi tekkesine postnişin oldu; bu görevi 30 yıl kadar yürüttü. *Divan*'ında (bas. 1846) daha çok naat ve münacatlar yer alır. Muhammet Ensari'nin *Muhtasar ül-velayet*'ini türkçeye çevirdi. Müritlerinden Ömer Nüzhet onun yaşamını, menkıbelerini *Menkıbe-i evliyaiye fi ahvali Rızaiye* adlı yapıtında konu edindi.

RIZA (Seyit Mehmet), tarihçi, yazar (Amasya ? - İstanbul 1755). Müderrislik, Üsküdar, Diyarbakır ve Bursa'da kadılık yaptı; Edirne mollalığı payesiyle nakibüleşraf oldu. Bir süre Kırım'da bulundu. Mengli Giray I'den (1466) Mengli Giray II'ye (1733) kadar Kırım hanlarının tarihi olan *Es-seb'a üs-seyyar fi ahbarı müluk it-tatar* adlı yapıtı yazdı (bas. Kazan 1832; Selim Giray'ın isteği üzerine, "Cezmi" mahlaslı yazar trafından *Tarih ül-Kırım* adıyla özetlendi). Seyit Mehmet Rıza'nın *Feyz-i enver, Riyaz-ı müminin* adlı yapıtlarıyla bir fetva derlemesi de vardır.

RIZA Konyalı, türk halk şairi (Konya XVIII. yy. sonu-XIX. yy. başı). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Bir yazmada 13 şiirini bulan M. Halit Bayrı, Konyalı Âşık Şemi ile çağdaş olduğunu ve ondan etkilendiğini ileri sürdü. Sevgi ve gurbet konularını ustaca anlatmıştır. (→ Kayn.)

RIZA ABBASİ → ALİ RIZA ABBASİ.

RIZA EFENDİ Amidi, türk hekim (öl. Diyarbakır 1766). Diyarbakır'da Şaban Rifai Efendi'den tıp öğrendi. İstanbul'a gelerek öğrenimini Süleymaniye medresesi'nde sürdürdü. Tıp alanındaki başarılı çalışmalarıyla tanındı. *Kitabı muhtasar fi't-tıp* adlı bir yapıtı vardır.

RIZA EFENDİ Kemani, türk besteci (İstanbul 1780 - ay. y. 1852). Enderun'da yetişti. Saray'ın gözde şarkı bestecilerinden ve kemanilerindendi. Günümüze 34 şarkısıyla 2 peşrev ve 1 sazsemaisi ulaşabildi. Özellikle *Tahirbuselik peşrevi* ve *sazsemaisi* ile tanınan Rıza Efendi'nin çoğu şarkısı, Selim III okulunun üslubundadır: *Ne semtten canım bu geliş* (bayati), *Meramı andelibin vasl-ı güldür* (şehnaz), *Meyledip ağyarı aldın yanına* (hüzzam).

RIZA EFENDİ → HASAN RIZA EFENDİ.

RIZA KULİ HAN → HİDAYET (Rıza Kuli Han bin Muhammet Hadi).

RIZA NUR Doktor, türk siyaset adamı (Sinop 1878 - İstanbul 1942). Askeri tıbbiye'yi bitirdi. Gülhane askeri hastanesi'nde çalıştı; Askeri tıbbiye'de ders verdi. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra siyasete atıldı, Sinop mebusu seçildi (1908-1912). Katıldığı İttihat ve Terakki cemiyeti'nde, ileri cilerin oluşturduğu "Hizbi terakki" grubunda yer aldı. İttihatçılarla anlaşamayınca Ahrar fırkası'na geçti. Islahatı esasiyei osmani fırkası'nın kurduğu gizli derneğin üyesi olduğu savıyla tutuklandı (haziran 1910); yapılan yargılamada aklandı. Mebus olduğu halde, dokunulmazlığı göz önünde tutulmadan tutuklanması, tepkiyle karşılandı. 31 Mart olayı'ndan sonra yurtdışına gitmek zorunda kaldı. Daha sonra Hürriyet ve İtilaf fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı (1911). İttihatçıların Teşkilatı esasi'ye getirmek istedikleri değişiklikleri Meclis'te ilk kez engellemeye başvurarak önledi. Halaskâr zabitan grubu'nu da destekledi. Babıâli baskını'ndan sonra iktidara gelen İttihat ve Terakki döneminde birkaç kez hapse mahkûm oldu; yurtdışına çıkarıldı. Fransa ve Mısır'da kaldı. 1920'de yeniden mebus seçildi. Meclisi mebusan 18 mart 1920'de işgal kuvvetleri tarafından basılınca, Meclis toplantılarının ertelenmesi için önerge verdi. Anadolu'ya geçerek TBMM'ye katıldı. Ankara'da kurulan ilk hükümette Milli eğitim bakanı oldu (mayıs-aralık 1920). Hükümetin programını da TBMM'de o okudu. SSCB ile yapılan Moskova antlaşması'na delege olarak katıldı. Aralık 1921'de Sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getirildi ve üç kabinede bu görevi üstlendi (aralık 1921-ekim 1923). Lozan konferansı'nda da ikinci delegeydi. 1926'dan sonra siyasetten çekildi; yurtdışına gitti. Atatürk'ün ölümünden sonra yurda döndü. Anıları ölümünden sonra yayımlandı: *Hayat ve hatıratım* (4 cilt, 1967-1968).

RIZA PAŞA Cezayirli (Ali), türk yönetici (XIX. yy.). Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Belgrad muhafızlığına getirildi. Trablus valisi olarak görev yaptı. Cezayir'i konu edinen *Mirat ül-Cezayir* adlı bir yapıtı vardır.

RIZA PAŞA (Hasan), türk yönetici, serasker ve kaptanıderya (İstanbul 1809 - ay. y. 1877). Mısır çarşısı esnafından attar Memiş Ağa'nın oğlu. Mahmut II döneminde (1808-1839) saraya alınarak padişahın güven ve yakınlığını kazandı; başkâtipliğe getirildi. Abdülmecit döneminde (1839-1861) Mabeyn ve Hassa ordusu müşiri oldu. Birçok kez seraskerlik makamına getirildi. Kısa süre kaptanıderya olarak görev yaptı (1853). Ticaret, Bahriye nazırlıkları ile çeşitli merkezlerin (Selanik, İzmir, Konya, Halep) valiliklerinde bulundu.

RIZA PAŞA, türk diplomat ve yönetici (İstanbul 1826 - ay. y. 1894). Manastırlı Hacı Mestan Bey'in oğlu. Öğrenimi sırasında farsça, arapça, fransızca ve rusça öğrendi. Çok genç yaşta (1830) Sadrazamlık mektubi odası'na tercüman oldu. Londra büyükelçiliği ataşeliğine (1848), Paris büyükelçiliği başkâtipliğine (1850) atandı. 1857'den sonra Atina, Petersburg ve Tahran elçiliklerinde bulundu. İki kez (1879 ve 1880-1881) İstanbul şehremini olarak görev yaptı; bu süreler içinde Muhacirin komisyonu üyeliğini de üstlendi.

RIZA PAŞA Veli, türk asker (İstanbul 1838 - ay. y. 1890). Harbiye'yi yüzbaşı rütbesiyle bitirerek ordu saflarına katıldı (1858). Sarayda görev aldıktan bir süre sonra mirlivalığa yükseldi ve silah almaya gönderildiği İngiltere'de üç yıl kadar kaldı. Türkiye'ye dönüşünde sağlık durumu nedeniyle rütbeleri alınarak ordudan ayrıldı; bir süre Nafıa meclisi üyesi olarak görev yaptı. Abdülhamit II padişah olunca (1876) rütbeleri geri verilerek İşkodra kuvvetleri erkânıharbiyesinde görevlendirildi. Karadağ savaşlarındaki başarıları nedeniyle livalığa yükseldi. Daha sonra bazı sınır anlaşmazlıklarını çözümlemek görevini üstlendi. Savaş yöntemlerini anlattığı *Zamanımızda usulü harp* adlı bir yapıtı vardır.

RIZA PAŞA (Hüseyin) → HÜSEYİN RIZA PAŞA.

RIZA PAŞA, türk asker (İstanbul 1844 - ay. y. 1920). Harbiye'yi bitirdikten sonra mülazım rütbesiyle ordu saflarına katıldı (1866). Çeşitli yerlerde görev yaptı. Karadağ ve Türk-Rus savaşlarında (1877-1878) bulundu. Bir süre Rusya'da tutsak kaldı. Türkiye'ye dönüşünde Edirne fırkası komutanlığına atandı (1833). Abdülhamit II'nin muhafız alayındaki askerler arasında kargaşalık çıkınca, bu durumu düzeltmek için padişahın muhafız fırkası komutanlığına getirildi (1886). Bu görevi sırasında Abdülhamit II'nin güven ve sevgisini kazandı. Gazi Osman Paşa ölünce (1900), müşir rütbesiyle serasker oldu. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra rütbeleri alındı. Anılarını *Hülasa-i hatırat* adlı yapıtında topladı.

RIZA PAŞA → ALİ RIZA PAŞA.

RIZA ŞAH PEHLEVİ → PEHLEVİ.

RIZA TEVFİK → BÖLÜKBAŞI (Rıza Tevfik).

RIZAEN be. (ar. *rıza*'dan *rıza*en). *Esk.* **1.** Razı olarak, boyun eğerek. **—2.** *Rızaen-Billah*, Tanrı rızası için, Tanrı'yı hoşnut etmek için.

RIZAİ sıf. (ar. *rıza* ve *-i*'den *rızai*). *Esk.* Razı olmaya ait, razı olmakla ilgili.

RIZALIK a. (ar. *rıza*'dan). Folk. **1.** Anadolu'nun bazı yörelerinde kaçırılan kızın, buna razı olduğunu göstermek üzere kendisini kaçıran kişiye verdiği mendil, yüzük vb. armağan. (Orta Asya'da yaşayan bazı türk boyları arasında da yaygın bir gelenektir. Verilen armağan nişan yüzüğü yerine geçer.) **—2.** Anadolu'nun bazı yörelerinde erkek tarafının, söz kesildikten sonra kız tarafına gönderdiği armağan.

RIZAYİ ABBASİ → ALİ RIZA ABBASİ.

RIZK, -kı a. (ar. *rızk*). **1.** *Esk.* Yiyecek, içecek şey; azık. **—2.** Tanrı tarafından herkes için ayrılmış nimet. **—3.** *Rızkını çıkarmak*, günlük geçimini sağlayacak kadar para kazanmak.

—*Esk. Rızk-ı maksum*, Tanrı'nın herkese bağışladığı nimet. || *Rızk-ı mazmun*, Tanrı'nın verdiği yiyecek. || *Rızk-ı muhadder*, Tanrı'nın takdir ettiği nimet.

—İkt. tar. Osmanlı devletinde sipahilere verilen maaş.

—İsl. Allah tarafından canlıların beslenme, barınma ve yaşayabilmeleri için yaratılan her şey. (Bk. *ansikl.* böl.)

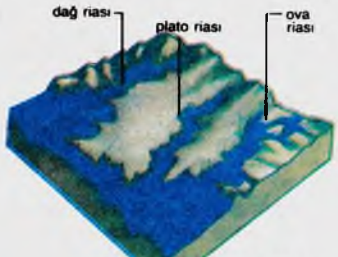
—ANSİKL. İslam inancına göre, tüm canlıların rızkını Allah verir (Kuran, XI, 6). Allah, rızkı dilediğine çok, dilediğine az bağışlar (XIII, 26). Allah, kendisine saygı duyanlara (zor durumlarda) bir çıkış yolu hazırlar ve ummadıkları yerlerden rızklandırır (LXV, 2-3). Bununla birlikte birçok ayet

ve hadiste insanların tüm yetenek ve olanaklarını kullanarak Allah'ın kendileri için yaratmış olduğu nimetlerden yararlanmaları, rızklarını aramaları gerektiği belirtilir. Bu konuda Kuran'da şöyle denir: "... Daha sonra yeryüzüne dağılın ve Allah'ın nimetlerinden nasibinizi arayın" (LXII, 10).

Ehl-i sünnet inancına göre, helal olsun haram olsun, insanın yediği içtiği tüm nesneler onun rızkıdır ve bu rızkı Allah verir. Bununla birlikte haram yol ve yöntemlerle rızk aramak, elde etmek Allah'ın hoşnutluğuna aykırı ve günah sayılır; "Allah'ın rızk olarak verdiklerinin helal ve temiz olanlarından yararlanmak insanların görevleri arasında da yer alır" (XVI, 114). Ancak, mutezile mezhebi bilginleri haramı Allah vergisi rızk saymazlar. Onlara göre, ilke olarak Allah kötülüğü istemez; istemediği için de rızk olarak vermez. Bu nedenle haramı Allah vergisi değil, insanın kendi kazancı, kendi sağladığı şey olarak görmek gerekir.

Rızkı verenin Allah olduğunu bilerek O'nun nimetine şükretmek her müslüman için bir görev kabul edilir. Bu nedenle Kuran'da "Yeryüzündeki şeylerden temiz ve helal olmak üzere yiyiniz ve eğer Allah'a gerçekten kulluk ediyorsanız O'na şükrediniz" (XVI, 114); "Rabbinizin rızkından yiyiniz ve ona şükrediniz" (XXXIV, 15) denir.

RİA a. (isp. *ría*). Jeomorfol. Flandres transgresyonu sırasında deniz altında kalmış bir vadinin ya da vadiler sisteminin alt bölümü. (Etkin bir biçimde dolmuş *ova rialan* [Bretagne'ın güneyi]; dar, kıvrımlı ve az dolmuş *plato rialan* [Bretagne'ın kuzeyi]; dik yamaçlarda ve yalıyarlı *dağ rialan* [Galicia] vardır.)



ria tipleri

RİACE, İtalya'da (Reggio di Calabria ili), İon denizi kıyısından 4 km uzaklıkta köy; 1 600 nüf. Bu köyün açıklarında balıkçılar 1972'de denizden iki büyük bronz heykel (A=2,05 m ve B=1,97 m) çıkardılar. Bunlar, ağırlığını hafifçe tek bacağına vererek ayakta duran, ancak ayakları yere düz basan iki çıplak adam heykelidir (Reggio di Calabria müzesi). A heykeli bugün kaybolmuş olan bir kalkan tutuyordu; bir çatkıyla bağlanmış uzun saçlarının üzerinde büyük bir olasılıkla bir taç bulunuyordu. Kolları sonradan onarılan B heykelinin zırhlı bir başlığı vardı. En geç Neron döneminde, büyük bir olasılıkla Sylla tarafından Yunanistan'dan getirilen bu başyapıtların kökeni ve gerçekleştirildikleri tarih tartışma konusudur. Varsayımların gerçeğe en yakını, bunların Attike'de, İ.Ö. V. yy.'ın ikinci çeyreğinde (A, B'den otuz yıl kadar daha eski olmalı) ve Pheidias'ın yönetimi ya da etkisi altındaki bir atölyede gerçekleştirilmiş olmalarıdır. C. Rolley' in yunan bronzları üzerine incelemeleri bu heykellerin Atina tarihinin ünlü kişilerini betimleyebileceklerini ortaya koymuştur.

RİADHİS (Aimilios KU, **Aimilios** — denir), yunanlı besteci (Selanik 1890 - *ay. y.* 1935). Münih'te öğrenim gördü, daha sonra Paris'te M. Ravel ve G. Charpentier'den ders aldı. 1915'te Selanik konservatuvarı'nda piyano öğretmenliğine getirildi. Özellikle orkestra (*Barışa çağrı;* 3 yunan dansı; *Selanik'te günbatımı*) ve oda müziği yapıtları, piyano parçaları, melodiler besteledi ve yunan halk şarkılarından düzenlemeler yaptı. Bunlar dışında, operaları (*Hagios Ioannes Khrysostomos*), oyun müzikleri ve dinsel yapıtları da vardır.

RİAL a. İran'ın, Yemen'in ve Umman sultanlığı'nın para birimi.

Rialto köprüsü, Venedik'te, Büyük Kanal'ın orta kesiminde köprü; 1588-1591 arasında, XII. yy.'dan kalma ahşap bir köprünün yerine, Antonio da Ponte tarafından yapıldı. Bir hörgüç oluşturan köprünün, 28 m açıklıklı tek bir mermer kemeri ve iki ucunda basamakları vardır. Eskiden sarrafların kullandığı iki sıra dükkân köprüyü çevreler. Rialto adı, kentin en eski mahallesi ve IX. yy.'da Venedik'in merkezi olan *Rivo alto*'dan gelir.

RİAU, Endonezya'da takımada, G.'de Singapur boğazının ağzını kapatır; 279 000 nüf. Başlıca adası Bintan'dır. Boksit ve kalay işletmeleri. Petrol rafinerisi.

RİAYET, -ti a. (ar. *riᶜayet*). **1.** Yasalara, kurallara vb. uyma, boyun eğme: *Trafik kurallarına riayet şarttır.* **—2.** Sayma, saygı gösterme, değer verme. **—3.** *Riayet etmek,* uymak, saymak. ‖ *Riayet olunmak,* uyulmak, bağlı kalınmak.
—*Esk.* Gözetme, saklama.

RİAYETEN be. (ar. *riᶜāyet*'ten *riᶜāyeten*). *Esk.* Sayarak, riayet ederek, uyarak.

RİAYETKÂR sıf. (ar. *riᶜayet* ve fars. *-kar*'dan *riᶜāyetkār*). *Esk.* Saygı gösteren, sayan.

RİAYETKÂRANE be. (ar. *riᶜayet*, fars. *-kār* ve *-āne*'den *riᶜāyetkārāne*). *Esk.* Saygı göstererek, sayarak; saygı gösterene yakışır biçimde.

RİAYETKÂRİ a. (ar. *riᶜayet* ve fars. *-kār*, *-ī*'den *riᶜāyetkārī*). *Esk.* Riayetkârlık, saygı gösterme.

RİAYETKÂRLIK a. (ar. *riᶜayet* ve fars. *-kār*'dan *riᶜāyetkār*). *Esk.* Sayma, saygı gösterme.

RİAYETLÜ sıf. (ar. *riᶜayet*'ten). *Esk.* "Sayın" anlamıyla bir müslümanın, bir hıristiyana yazdığı mektupta hitap biçimi olarak kullanılır.

RİAYETSİZ sıf. *Esk.* Saygısız, kaba.

RİAYETSİZLİK a. (ar. *riᶜayet*'ten). *Esk.* **1.** Saygı göstermeme, saygısızlık. **—2.** Kurallara uymama.

RİBA a. (ar. *ribā*'). *Esk.* **1.** Çoğalma, artma. **—2** Tefecilikle alınan yüksek faiz.
—İsl. huk. Tartılabilen ve ölçülebilen bir malı aynı cinsten daha fazla miktarda bir malla, karşılıksız olarak peşin ya da veresiye değişme. ‖ Malı aşırı kârla satma, meşru olmayan nakdi kazanç, faiz. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İslamiyetten önce Cahiliye devrinde Araplar faizle altın, gümüş ve para verirlerdi. Belli bir vadeyle verilen bu mallardan alınan fazlalığa "riba" denirdi. Ribayla aldığı altın, gümüş ve parayı zamanında ödeyemeyen, ikinci bir faiz öderdi. Daha sonraları riba buğday, üzüm, incir, hurma gibi ürünlere de uygulanmaya başladı. Tartıyla alınan bu ürünler vade sonunda alacaklıya daha fazla bir miktarda ödenirdi. İslam dini ribayı yasakladı. Kuran ve hadislerde ribanın yasak, günah ve haram olduğuna ilişkin hükümler vardır.

RİBA çoğl. a. (ar. *rebᶜ*'in çoğl. *ribāᶜ*). *Esk.* **1.** Bahçeli evler. **—2.** Barınaklar, barınılacak yerler. **—3.** Araziler, arsalar.

RİBA (Carles), katalan yazar (Barcelona 1893 - *ay. y.* 1959). Katalan dilinin uzman sözlükçüsü, Barcelona Üniversitesi'nde yunanca profesörü -*Odysseia*'nın (1922 ve 1948) iki versiyonunu kaleme aldı-, üslup yöntemlerini eleştiriye uygulayan ilk edebiyat eleştirmenlerindendir; makalelerinden katalan edebiyatıyla ilgili olanları *Los márgenes* (1927) ve ... *Más los poemas*'ta (1957) topladı. Ayrıca öyküler (*L'ingenu amor,* 1924), önce "arı şiir" kavramını ortaya attığı (*Primer llibre d'estances,* 1919; *Tres suites,* 1937), sonra sürgün şair temasını işlediği (*Salvatge cor,* 1952) şiir kitapları ile insani ve dinsel bir çileciliği konu edindiği *Esbós de tres oratores*'i (1957) yazdı.

RİBAKOV (Anatoliy Naumoviç), rus yazar (Çernigov 1911). Moskova Ulaşım enstitüsünde okudu, demiryolu mühendisi oldu. 1941 yılında orduya katıldı, birçok cephede savaştı. İlk öyküsü 1948 yılında yayımlandı. Öykü ve romanları kırk beş dile çevrildi, çoğu televizyon ve sinema filmi oldu. Başlıca yapıtları: öykü: *Meç* (1954), *Bronz kuş* (1956), *Kroş'un maceraları* (1960), *Kroş'un tatili* (1966), *Meçhul asker* (1970); roman: *Şoförler* (1950; devlet ödülü, 1991), *Yekaterina Voronina* (1955), *Çam ormanında yaz* (1964), *Ağır kum* (1978), *Arbat çocukları* (1986, türkçesi 1988), *Otuzbeş yaş ve sonrası* (1990), *Korku* (1992). Yazar özellikle son romanlarında Stalin diktatörlüğünün kuruluşunu ve yarattığı korkunun insan ilişkilerindeki yansımalarını dile getirir.

RİBALTA (Francisco), ispanyol ressam (Solsona, Lérida ili, 1565 - Valencia 1628). İtalya'da ve büyük bir olasılıkla el Escorial'da yetişti. Resimde karanlıkçılığı Valencia'ya getiren sanatçıdır. En önemli yapıtlarını bu kentte gerçekleştirdi: 1620'de

Bk. resim sayfa 9818

cappuccino manastırı (*Hasta aziz Francesco'ya güç veren melek,* Prado; *Aziz Bernard'ı kucaklayan İsa, ay. y.*), 1625'te Porta Coeli manastırı (büyük sunakarkalığının resimleri, bugün Valencia müzesi'nde) için çalıştı. —Oğlu JUAN (Madrid 1596/97 - Valencia 1628), babasıyla birlikte, özellikle Porta Coeli'de çalıştı.



Scala



Scala

Riace
A heykeli
ve B heykelinin büstü
bronz
attike sanatı
İ.Ö. V. yy.'ın ikinci çeyreği
Arkeoloji müzesi
Reggio di Calabria

Edouard-Explorer



Rialto köprüsü
Venedik'te
Büyük Kanal üzerinde,
1588-1591 arasında
Antonio da Ponte
tarafından yapılmıştır



Édimedia

Francisco **Ribalta**
Aziz Bernard'ı kucaklayan İsa (1620'ye doğr.)
Prado müzesi, Madrid

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz



Joachim von **Ribbentrop** (1942'de)

RİBAR (İvan), hırvat siyaset adamı (Vukmanic, Karlovac, 1881 - Zagreb 1968). Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndaki Hırvatlar'la Sırplar'ın yakınlaşması yanlısıydı. İmparatorluk Yugoslavları'nın Sırbistan'la birleşmesini kararlaştıran Ulusal konsey'in üyesi (1918), sonra da Sırp, Hırvat ve Sloven krallığı meclis başkanı (1920-1922) oldu. 1942 yılında Komünist partisi'ne girdi, partizanlar hareketine katıldı ve Ulusal kurtuluş mücadelesi antifaşist konseyi yürütme komitesi başkanı (1942), geçici Halk meclisi prezidyum başkanı (1944), Kurucu meclis başkanı, daha sonra da Halk meclisi başkanı (1946-1953) oldu. —Oğlu İVAN LOLA (Zagreb 1916 - Glamockopolje 1943). Yugoslav komünist partisi merkez komitesi üyesi oldu (1940), Direniş hareketine aktif bir biçimde katıldı.

RİBAS a. (fars. *ribas*). *Esk.* Hekimlikte kullanılan bir tür ravent. (Veba, basur ve mide hastalıklarını iyi ettiğine, bulantıyı ve susuzluğu kestiğine inanıldığından çok kullanılırdı. Padişahların ribas şerbeti özel olarak Şam'da hazırlanır, İstanbul'a gönderilirdi.)

RİBAT a. (ar. *ribat*). *Esk.* **1.** İp, bağ, sicim. **—2.** Han gibi barınılacak, konaklanacak yer.
—Ed. Divan edebiyatında âşığı sevgiliye bağlayan duygu, sevgi: *Ribat-ı muhabbet* (sevgi bağı). ‖ Divan edebiyatında evren: *Ribat-ı harap* (yıkık konak).
—Esk. anat. Sinir. ‖ *Ribat-ı ariz*, enli bağ. ‖ *Ribat-ı beynel mafsal*, eklem bağı. ‖ *Ribat-ı muallik*, asıcı bağ. ‖ *Ribat-ı müdevver*, yuvarlak bağ.
—Mim. İslam mimarlığında, kara ve deniz sınırlarının önemli noktalarında yer alan, güvenli bir üs niteliğinde, korunaklı yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tasav. İnsanların ve tüm ölümlülerin içinde yer aldığı gelip geçici ülke, dünya. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mim. Önceleri, askerlerin barındığı savunma amaçlı ribatlar, kervansaray işlevini de üstlenmişti. Daha sonra zaviye, tekke, hankâh gibi dinsel bir nitelik kazandı. D'dan B.'ya geldikleri sanılan ve bulundukların yerin önemine göre büyüklükleri değişen bu yapılar, bir savunma duvarıyla çevrili mescit, odalar, ambarlar, ahırlar, sarnıç ve gözetleme ve işaret kulesi olarak da kullanılan bir minareden oluşuyordu. Semerkand'da, Horasan'da, Maveraünnehir'de ve Akdeniz kıyıları boyunca ribatlar inşa edilmişti. D.'daki ribatlardan günümüze kalıntı ulaşmamasına karşılık, G. Akdeniz kıyılarından, İfrikiye'de sağlam örnekler bulunmaktadır. Bunların ilk örneklerinden biri, abbasi valisi Hartama'nın yaptırdığı Monastır ribatı'dır (796). Bu ribat daha sonraki eklemelerle korunaklı bir kent görünümü kazandı. Bir başka önemli örnek, aglebi emiri Ziyadetullah'ın inşa ettirdiği Şus ribatı'dır (821).
—Tasav. Tasavvuf inancına göre, dünya bir konak, başta insanlar olmak üzere tüm canlılar bu konağın gelip geçici konuklarıdır; tüm ölümlüler, yolları üzerindeki bir ribatta (handa, kervansarayda) konaklayan yolculara benzerler. Bu ribat, bir konukevidir ve konuk, eninde sonunda geldiği ana kaynağa, tanrısal ülkeye dönecektir. Bazı sufiler, insan bedeninin de ruh için bir geçici konaklama yeri olduğunu öne sürerler. Ribat sözcüğü bunun dışında *dergâh, tekke* anlamlarında da kullanılmıştır.

RİBATAT a. (ar. *ribatat*). *Esk.* **1.** Kalbi kuvvetli olma. **—2.** Sabır, tahammül etme.

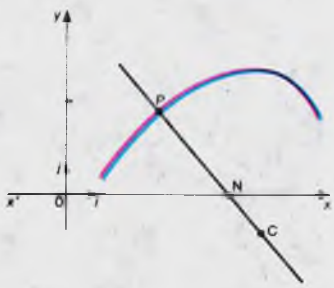
RİBATEJO, Orta Portekiz'de eski il, Tajo'nun aşağı çığırının her iki yakasında, Santarém* çevresinde; Beira ile Alentejo arasında geçişi sağlayan sekiler ve ovalarla kaplı bir bölgedir.

Ribatı Melik, Karahanlılar döneminden kervansaray; Nasr bin İbrahim tarafından Buhara-Semerkand yolu üzerinde inşa ettirildi (1078/1079). 86x86 m boyutlarındaki kare planlı yapının yalnızca taçkapının bulunduğu ön cephesi ayaktadır. Cephe tuğla örgülü, kırık sivri kemerlerle bağlanan yarım silindir biçiminde payelerle desteklenmiş (bu cephe mimarlığı Merv, Hive ve Tirmiz'de yaygındır), köşelere yuvarlak kuleler yerleştirilerek kalemsi bir görünüm elde edilmiştir. İran, Türkistan ve hint-türk mimarlığında "piştak" olarak adlandırılan taçkapı 15 m, duvarlar 12 m yüksekliğindedir. İki katlı olduğu sanılan yapıda avlu çevresinde tonozlu odalar yer alıyordu.

RİBAUCOUR (Albert), fransız mühendis ve matematikçi (Lille 1845 - Philippeville 1893). Ponts et Chaussées birliğinde mühendislik yaptı, Durance kanalında Saint -Christophe havuzunu inşa etti, daha sonra Philippeville (bugün Skikda, Cezayir) limanını modernleştirme çalışmalarını düzenledi. Geometride özellikle, bir karşılaştırma yüzeyi üzerinde devingen bir üçdüzlemliden yararlanarak geometrik şekillerin incelenmesi yöntemi olan *perimorfi*'yi bulmasıyla tanınır.

Ribaucour eğrisi. Geom. Her P noktası $PC = k$ PN bağıntısını gerçekleyen eğri, burada C, eğrinin P deki eğrilik merkezi, N, (PC) nin $(x'Ox)$ ekseniyle kesişme noktası ve k bir gerçek sayıyı göstermektedir. $k = -2$ için, doğrultmanları $x'Ox$ olan paraboller; $k=1$ için, merkezleri $x'Ox$ üzerinde bulunan çemberler; $k=2$ için, dönüm noktaları $x'Ox$ üzerinde bulunan çevrim eğrileri; $k = -1$ için, denklemi $y=\text{ch}\ x$ olan zincir eğrisinden $x'Ox$ e koşut ötelemelerle çıkartılmış zincir eğrileri elde edilir.

Ribaucour eğrisi



Ribaucour (Darboux-) üçdüzlemlisi. Geom. Darboux* üçdüzlemlisinin öbür adı.

RİBAULT ya da **RİBAUT** (Jean), fransız denizci ve sömürgeci (Dieppe 1520'ye doğr. - Carolina kalesi 1565). Protestandı, Coligny tarafından bir yerleşim yeri kurmak üzere Florida'ya gönderildi (1562); bugünkü Port Royal'in (bugün Güney Carolina'da) yerinde, bir kale yaptırdı; Fransa'ya dönüşünde bu kale terk edildi. 7 gemi ve 300 adamla R. de Laudonnière'in yardımına gönderildi; Pedro Menéndez de Avilés tarafından Carolina kalesinden kovuldu, tutuklandı ve öldürüldü.

RİBBENTROP (Joachim VON), alman siyaset adamı ve diplomat (Wesel 1893 -Nürnberg 1946). İngiltere'de banka memuruydu, Birinci Dünya savaşı'nda subaylık yaptı, sonra şarap mümessili oldu (1919). 1932'de Nazi partisi'ne girdi. Anglosaksonlar'ı tanıdığı için [illegible]ustos 1936'da Londra büyükelçiliğine [illegible]. Şubat 1938'de Dışişleri bakanı oldu [illegible]tler'in yayılma politikasını yönetti. M[illegible] [illegible]aşmalarından sonra İtalya ile yakınlaşm[illegible] özel bir rol oynadı ve Paris'te Fran[illegible]a'[illegible]arno antlaşması koşullarını düz[illegible]nleye[illegible] konvansiyonu imzaladı (6 aralık 1938). 23 ağustos 1939'da Moskova'da Alman-Sovyet antlaşması'nı imzaladı. Ribbentrop, İkinci Dünya savaşı'nın sorumlularından sayılarak, Nürnberg mahkemesi tarafından yargılandı ve idam edildi.

RİBE, Danimarka'da kent, Jylland'ın güney-batı'sında, Kuzey denizi yakınında; 8 200 nüf. Eski bir deniz limanı ve Danimarka'nın en eski kentlerinden biri olan Ribe, kıyı çekilmesi nedeniyle yıkıma uğradı. Yapımına XII. yy.'da başlanan roman ve gotik üslubunda önemli katedral (heykeller). Makine sanayileri. Besin sanayileri.

RİBEİRÃO PRETO, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, eyaletin kuzeyinde; 318 000 nüf. Kahve müzesi. Önemli ticaret (pamuk, kahve) merkezi. Tekstil. Besin sanayileri. Tarım araç gereçleri.

RİBEİRO (Bernardim), portekizli yazar (Torrão, Alentejo, 1482 - Lizbon 1552). *Cancioneiro Geral*'e (1516) katıldı ve onu, ülkesinde pastoral şiirin yaratıcısı yapan beş eglog yazdı. Duygusal romanı *Merina e Moça*'da (1554) ise *Cancioneiro Geral*'daki kurtuvazi şairlerinin temalarını, bir kadının özlem dolu itirafları biçiminde işledi.

RİBEİRO (Aquilino Gomes), portekizli yazar (Sernancelhe 1885 - Lizbon 1963). Köylü dili ve argodan olduğu gibi eski kroniklerden de yararlanarak çocuk kitapları, eleştiri, yaşamöyküsü, deneme yapıtları ve özellikle romanlar (*Terras do Demo*, 1919; *Estrada de Santiago*, 1922; *O Homem que matou o Diabo*, 1930; *Quando os Lobos Uivam*, 1958) yazdı. Kimi romanları özyaşamöyküsel bir nitelik taşır (*Cinco Reis de Gente*, 1948).

RİBEİRO (Orlando), portekizli coğrafyacı (Lizbon 1911). J. Leite de Vasconcelos' un yapıtlarından çok etkilendi; ondan kültür olaylarını dikkate almayı öğrendi. Sorbonne'da (1937-1940) Vidal de La Blache'ın düşüncelerini özümledi. Coimbra'da, sonra Lizbon'da profesör olarak çalıştı. Özellikle insan coğrafyası ve bölgesel coğrafya ile kültür coğrafyasının büyük olaylarını inceledi. Bir ülkenin (*Portugal o Mediterrâneo e o Atlântico* [Portekiz, Akdeniz ve Atlas okyanusu], 1945), bir uygarlığın (*Geografia e Civilização. Temas portugueses* [Coğrafya ve uygarlık. Portekiz temaları], 1961) ya da bir iklim bölgesinin (*Zone intertropicale humide* [Tropiklerarası yağışlı bölge], Suzanne Daveau ile birlikte; 1973) kimliğini tanımlamaya çalıştı.

RİBEMONT-DESSAİGNES (Geor-

ges), fransız yazar (Montpellier 1884 -Saint-Jeannet, Alpes-Maritimes, 1974). Dadacı ve gerçeküstücü akımları benimsediyse de daha çok dada hareketine bağlı kaldı. Yapıtlarındaki şiddetli başkaldırı duygusu, şiirlerinde (*Ombres*, 1942; *Ecce Homo*, 1945), romanlarında (*l'Autruche aux yeux clos*, 1924; *Ariane*, 1925; *Smeterling*, 1945), tiyatro oyunlarında (*le Serin muet*, 1921; *Faust*, 1930), sanatsal incelemelerinde (*Utrillo*, 1948) ve anılarını ve düşüncelerini topladığı *Déjà jadis, ou du mouvement dada à l'espace abstrait*'de (1958) daha içten bir lirizme ulaşır.

RİBERA (José ya da Jusepe DE), ital. **lo Spagnoletto** denir, ispanyol ressam ve gravürcü (Játiva, Valencia ili, 1591 - Napoli 1652). Genç yaşta İspanya'dan ayrılarak İtalya'ya gitti, Emilia'da, ardından Roma'da çalıştı. 1616'da Napoli'ye yerleşti; ispanyol genel valilerin koruyuculuğu sayesinde kentin en aranan ressamı haline geldi. Her şeyden önce usta bir gravürcüydü (*Aziz Hieronymus, Sarhoş Silenos* gibi ofortlar). İlk tablolarından, Ermitaj'daki *Aziz Sebastianus* (1628), Budapeşte müzesi'ndeki *Aziz Andreas'ın martyri* (aynı tarih) ya da Prado'daki *Arkhimedes* (1630) gibi günümüze ulaşmış olanları karanlıkçı bir üslup ortaya koyar. 1635'ten başlayarak, venedikli ressamların etkisiyle Ribera daha açık ve canlı renkler kullanmaya başladı: Salamanca'da las Augustinas manastırı'ndaki *Meryem Ana'nın Günahsız Gebeliği* (1635), Napoli'de San Martino manastırı'ndaki *Apollon ile Marsyas* (1637; kopyası Brüksel'de), Prado'daki *Aziz Bartholomaeus* (1639). Yaşamının son yıllarında, yeniden belli bir karanlıkçılığa döndü; renk zevki inceldi, gri tonlar (*Aziz Donatus'un mucizesi*, 1652, Amiens müzesi) ya da görkemli renkler (*Havarilerin kudası*, aynı tarih, San Martino manastırı) kullandı. Ribera aynı zamanda usta bir portre ressamıydı: *Sakat adam* (1642, Louvre). Barok dönemin başlıca sanatçılarından biri olan Ribera, Napoli okulunun oluşumunda önemli bir rol oynadı ve ispanyol resmini büyük ölçüde etkiledi.

RİBERA (Pedro DE), ispanyol mimar (Madrid 1683 - *ay. y.* 1742). Madrid'de churrigueresco sanatın ustalarından biriydi; aynı kentte *maestro mayor* oldu. Burada inşa ettiği Toledo köprüsü (1734'te tamamlandı) başyapıtıdır. Öteki yapıtları arasında, *Virgen del Puerto*'nun zarif "ermita"sı (1718'de tamamlandı), Montserrat benedikten kilisesi (tamamlanmadı) [1704 -1720], Conde-Duque kışlası (1720), Hospicio provincial S. Fernando'nun ünlü cephesi (1722-1726) ve çok sayıda çeşme sayılabilir.

RİBERA Y TARRAGO (Julian), ispanyol arapça uzmanı ve müzik tarihçisi (Carcagente, Valencia, 1858-Puebla Larga, Alicante, 1934). 1887-1906 arası İspanya'nın çeşitli üniversitelerinde ders verdi. İki ciltlik *Disertaciones y opúsculos* adlı yapıtında arap-ispanyol lirik halk şiirinin ispanyol şiirini geniş ölçüde etkilediğini savundu. İspanya'nın kültür tarihi bakımından önem taşıyan bu yapıtının dışında arap müziği hakkında *La música de las cantigas* (1922), arap müziğinin ispanyol müziğine etkisi konusunda *La música arabe y su enfluencia en la española* adlı yapıtları da vardır.

RİBERALTA, Bolivya'da (Beni yönetim bölgesi) kent, Beni ve Madre de Dios'un kavşağında; 18 000 nüf.

RİBESİACEAE a. FRENKÜZÜMÜGİLLER familyasının bilimsel adı.

RİBET a. (ar. *ribet*). *Esk.* Şüphelenme, şüpheye düşme, şüphe etme, şüphecilik.

RİBEYRO (Julio Ramón), perulu yazar (Lima 1929). Lima'nın pislikten geçilmeyen kenar mahallelerini anlattığı *Los gallinazos sin plumas*'tan sonra, *Crónica de San Gabriel* (1960) romanında ve düşselliğin sınırında bir üslupla kaleme aldığı öykülerinde (*Cuentos de circunstancias*, 1958; *Las botellas y los hombres*, 1964; *La juventud en la otra ribera*, 1973; *La palabra del mudo, Cuentos*, 1977) ülkesinin toplumuna eleştirel bir yaklaşım getirdi. 1960'tan bu yana Paris'te yaşıyor ve Unesco üyesi.

RİBH a. (ar. *ribḥ*). İsl. huk. Kazanç ve kâr.

RİBİCİC (Mitja), sloven siyaset adamı (Trieste 1919). Direniş hareketine katıldı (1941-1945). Zaferden sonra birçok görevde bulundu: Federal yürütme konseyi başkanı (1969-1971), Federe devlet başkanı (1971-1974), Merkez komitesi ve prezidyum üyesi (1982-1986).

RİBKA a. (ar. *ribḳa*). *Esk.* İlmekli ip, kement.

RİBODEZOZ a. (fr. *ribodésose*). DEZOKSİRİBOZ'un eşanlamlısı.

RİBOFLAVİN a. (fr. *riboflavine*). LAKTOFLAVİN'in eşanlamlısı.

RİBOKİNAZ a. (fr. *ribokinase*). Biyokim. Özgül olarak ribozun fosforillenmesini katalizleyen enzim.

RİBONİK sıf. (fr. *ribonique*). Org. kim. *Ribonik asit*, formülü

$$HOCH_2—(CHOH)_3—CO_2H$$

olan asit; ribozdaki CHO grubunun yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

RİBONÜKLEAZ a. (fr. *ribonucléase*). Biyokim. **1.** Aminli asitler bölümü bütünüyle bilinen ve ribonükleik asitlerin hidrolizlenmesini özgül olarak katalizleyen enzim. **—2.** *Ribonükleaz T_1*, TAKADİYASTAZ'ın eşanlamlısı.

RİBONÜKLEİK sıf. (fr. *ribonucléique*). Genet. ve Biyokim. *Ribonükleik asit (RNA)*, nükleotitlerin art arda yerleşmesiyle bileşmiş bir tek sarmal zincirden oluşan (dezoksiribonükleik asidin iki zincirinden biri gibi) yüksek kütleli molekül; nükleotit dizisinde şeker ribozdur, azotlu bazlarsa adenin, sitozin, guanin ve urasıldir. —ANSİKL. Üç RNA çeşidi vardır:

• *Haberci RNA (h-RNA).* Kromozomdaki DNA ile temasa geçince bireştirilir, sonra ondan ayrılır, sitoplazmanın içine girer ve orada protit bireşimini sağlar. DNA'da yazılı genetik kodun bir karşı-tipini oluşturur. Nitekim, bir enzim (RNA-polimeraz) sayesinde, katılım mesajını içeren DNA'nın iki zincirinden biriyle bile temasta bireştirilir. Bu öylesine bir bireşimdir ki, DNA'nın her bazına RNA zincirindeki tamamlayıcı baz karşılık gelir: böylece her adenine bir urasil, her guanine bir sitozin, vb. tekabül eder. Bu şekilde bireştirilmiş RNA molekülü, tıpkı bir fotoğrafın pozitifi ve negatifi gibi kalıtım mesajının karşı-tip halindeki eşidir. Bu mesaj daha sonra sitoplazmada ribozomlar sayesinde çözülecek ve taşıyıcı RNA sayesinde protit bireşimi için kullanılacaktır.

h-RNA'nın keşfi fransız ve amerikan araştırmacıların çalışma ürünüdür. Fakat buna ait kavramı 1961'de kesinlikle belirleyenler, fransız biyologları Jacob ve Monod'dur.

• *Ribozomal RNA.* Ribozomlar sitoplazmanın içine dağılmış küresel yapılardır. Proteinler ile ribozomal RNA denen özel bir RNA çeşidinden oluşurlar. Türlere göre ribozomun % 40 ila 60'ını bunlar meydana getirir. Ribozomların rolü haberci RNA'da yazılı genetik kodu çözmektir.

• *Taşıyıcı RNA (t-RNA).* 70 ila 80 nükleotitli bir moleküldür. Zincirin bir ucu sitozin -sitozin-adenin (S-S-A) ve diğer ucu guanin (G) ile son bulur. Ayrıca yapısında nadir bazlar da yer alır. "Biçimi" üç yapraklı bir yonca ve molekülün iki ucundan oluşan bir "sap" biçimidir.

t-RNA'nın rolü hücre ortamındaki aminoasitleri, h-RNA tarafından kurulan protein montaj zincirine doğru taşımaktır. Ne kadar aminoasit varsa o kadar da t-RNA çeşidi (yani yirmi kadar) vardır. Şu halde her t-RNA belirli bir aminoasit için özgüldür. Bu "kabul" özgüllüğü, molekülün, bütün t-RNA'larda bulunan S-S-A bölütünün hemen önündeki ucunda yazılıdır. Bunun özgül aminoasidi kabul etmeyi sağlayan özgül bazlar dizisi biçiminde kayıtlı olduğu bilinmektedir. Bu t-RNA ve onun aminoasidi bir t-RNA- aminoasit bileşiği oluşturur. Her an sitoplazmada her aminoaside karşılık gelecek böyle bileşiklerden yedekler bulunmaktadır.

t-RNA'da "yonca"nın yapraklarından biri üzerinde bir baz üçlüsünden oluşan özgül bir başka sit daha vardır. Bu üçlü aminoaside özgüldür ve h-RNA üzerindeki ilgili kodonun bir "antikodon*"unu oluşturur, yani onun karşı-tipidir, tıpkı bunun da DNA tarafından taşınan kodonun karşı -tipi olması gibi.

Ribozom t-RNA üzerinde kayıtlı kodu



Fabbri

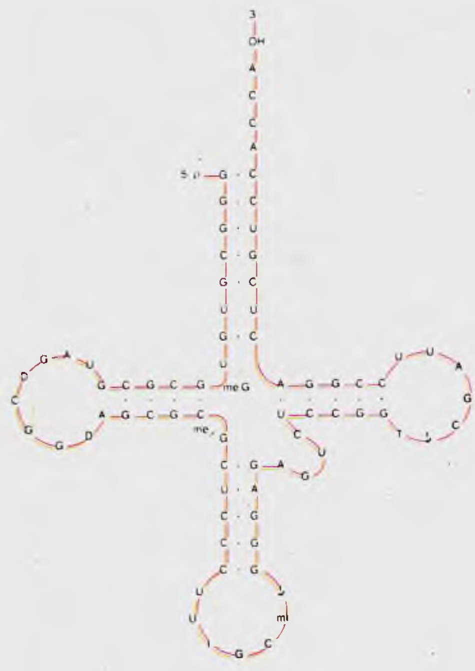
José de Ribera
Apollon ile Marsyas (1637)
San Martino müzesi, Napoli

Keystone



Mitja Ribičič (temmuz 1971'de)

bir taşıyıcı ribonükleik asidin (t-RNA) yonca biçimindeki yapısı (alanine özgü maya mantarı t-RNA'sının nükleotitler dizisi: alanin 3' ucuna bağlanırken, karşıt uçta haberci RNA'nın kodonunu [G.A.U.] tanıyan antikodon [İ.G.C.] bulunur)



çözerken, onun her kodonda "durduğu" ve o belirli anda, bir t-RNA'ya ilişkin antikodona takıldığı düşünülebilir. Böylece, t -RNA'lar, h-RNA tarafından şaşmaz bir düzene, yani genetik koda göre kurulmuş montaj zinciri üzerinde art arda gelecek ve aynı koda göre aminoasitlerin birbirlerine takılmalarını sağlayacaktır. Bir defa kullanıldıktan sonra her t-RNA yeni bir aminoaside bağlanır ve onu polipeptit zincirinde dizmeye koyulur.

RİBONÜKLEOPROTEİT a. (fr. *ribonucléoprotéide*'den). Biyokim. Prostetik grubu ribonükleik asit olan nükleoprotit.

RİBONÜKLEOTİT a. (fr. *ribonucléotide*'den). Biyokim. Bir N-ozit bağı ile bir baza (purik ya da pirimidik) ve bir ester bağı ile bir molekül fosforik aside bağlanmış bir riboz molekülünden oluşan madde.

RİBOT (Théodule), fransız filozof ve ruhbilimci (Guingamp 1839 - Paris 1916). Sorbonne'da (1885), daha sonra Collège de France'ta (1888) profesörlük yaptı; *Revue philosophique*'i yönetti, *la Psychologie anglaise contemporaine* (Çağdaş ingiliz ruhbilimi) [1870] ve *la Psychologie allemande contemporaine* (Çağdaş alman ruhbilimi) [1879] adlı iki kitap yazdı. Daha sonra patolojik ruhbilim üzerinde çalıştı: *les Maladies de la mémoire* (Bellek hastalıkları) [1881], *les Maladies de la volonté* (İrade hastalıkları) [1883], *les Maladies de la personnalité* (Kişilik hastalıkları) [1885], *Psychologie de l'attention* (Dikkat psikolojisi) [1888]. Son olarak duyguları incelemeye yöneldi: *Psychologie des sentiments* (Duygular psikolojisi) [1896], *l'İmagination créatrice* (Yaratıcı imgelem) [1900], *Logique des sentiments* (Duygular mantığı) [1905], *la Vie inconsciente et les mouvements* (Bilinçdışı yaşam ve hareketler) [1914]. Ribot, kendisi deneysel çalışmalar yapmış olmamakla birlikte, deneysel ruhbilimin Fransa'daki en önemli öncülerinden biridir.

Ribot kuralı. Nöropsikol. Th. Ribot (1881) tarafından "gerileme kuralı" adıyla öne sürülen ilke. Bu kurala göre bellek yitimi (hafıza kaybı) anıların en yenilerinden en eskilerine, en karmaşık olanlardan en basit olanlarına doğru iner.

RİBOT (Alexandre), fransız siyaset adamı (Saint-Omer 1842 - Paris 1923). Yargıç, danıştay üyesi (1875), merkez sol cumhuriyetçi milletvekili (1878-1885; 1887-1909). Gambetta (1882) ve J. Ferry'nin (1885) düşürülmesine katkıda bulundu. Dışişleri bakanlığı yaptı (mart 1890 - ocak 1893); fransız-rus ittifakını gerçekleştirdi. Maliye bakanıyken (ağustos 1914 - mart 1917) milli savunma tahvillerini çıkardı. Beşinci kez Başbakan oldu (mart-eylül 1917), Pétain'i Kuzey orduları başkomutanlığına getirdi (15 mayıs 1917). Kabinesinin İçişleri bakanı Malvy'ye yöneltilen saldırılar nedeniyle Başbakanlık görevinden ayrıldı, ama Dışişleri bakanlığını 23 ekim 1917'ye kadar korudu.

RİBOZ a. (fr. *ribose*). Org. kim. Formülü $C_2H_{10}O_5$ olan aldoz; ışığın polarma düzlemini sola döndüren enantiyomerine yani L-riboza pek çok nükleotit ile ribonükleik asitte rastlanır.

RİBOZOM a. (fr. *ribosome*). Biyol. Elektronik mikroskopta sitoplazmanın içinde dağınık olarak görülen, özellikle üslü büyüme evresinde bol olan ve proteinlerin bireşim yeri sayılan nükleoprotein taneciği.

—ANSİKL. "Ribozom" terimi, 1943'te Claude tarafından, ayırıcı bir merkezkaçlama sonrası hayvansal hücrelerin kopmasıyla elde edilen bir protit bölümünü tanımlamakta kullanılan *mikrozom* terimine benzetilerek seçilmiştir. Yavaş bir merkezkaçlamadan ve çekirdeklerin, mitokondrilerin ve zarların çökelmesinden sonra, üstte yüzen sıvı iki saat boyunca 100 000 g'de merkezkaçlanır. Böylece elde edilen çökelti, üzerine 200 Å çapındaki taneciklerin tutunduğu zarlardan (sitoplazma retikulumu) oluşmaktadır. 1957'de Dintzis bu taneciklere *ribozom* denmesini önerdi.

• *Ribozomların karakterleri*. Ribozomlarda sedimantasyon katsayısı 80 S'dir ve 50 S ve 30 S'lik iki birime ayrışabilir. Bu iki birim in vivo birbirine yapışıktır ve az çok küre biçiminde bir kütle oluşturur.

Ribozomlar RNA (ribozomal RNA) ve proteinlerden oluşur. Bu iki bileşenin oranları türlere göre değişir: RNA oranı dana karaciğerinde % 40 iken *Escherichia coli*'de (kolibasil) % 60'tır. Protit kısmında yapı proteinlerinden başka, bazen, gizli olarak RNA ve DNA üzerinde etki gösteren enzimler de bulunur.

• *Proteinlerin bireşiminde ribozomların etkisi*. Bir ribozom h-RNA molekülünün ucuna bağlanır ve aminli asitlerin dizi halinde katılmasıyla bir polipeptit zincirini bireştirerek bu molekül boyunca ilerler. Yaklaşık bir dakika sonra ribozom h-RNA'nın öbür ucuna geldiğinde, tamamlanmış polipeptit ile birlikte oradan kopup ayrılır. Ribozom bu şekilde h-RNA boyunca ilerlerken genetik kodu çözer ve her kodonun karşısında, uygun aminli asidin, yani yalnız ve yalnız üçlüyle özel olarak belirlenmiş aminli asidin yapışmasını sağlar.

Böylece h-RNA'da kayıtlı mesajı bir "ilk" ribozom çözmeye devam ederken ikinci bir ribozom h-RNA'nın başlangıcına bağlanır; o da h-RNA boyunca ilerler ve bir proteinin bireşimini sağlar. Ardışık olarak bir üçüncü bir dördüncü ribozom h-RNA'ya tutunur ve birinci ribozom uca eriştiğinde bir beşinci ribozom h-RNA molekülünün başlangıcına bağlanır.

Aynı anda aynı h-RNA'ya bağlanan bu ribozomlar topluluğuna *polizom* denir.

R.İ.C. *(Regolamento Internazionale delle Carrozze*, Uluslararası yolcu vagonları yönetmeliği'nin kısaltılması). Dy. Uluslararası trafikte, yolcu vagonlarının ve furgonların karşılıklı olarak kullanımını, bakımını ve değiştokuşunu düzenleyen ve Avrupa'nın 24 demiryolu ağı arasında gerçekleştirilen düzenlemelerin tümü.

RİCA a. (ar. *reca*"dan). **1.** Bir kimseden yapması istenilen, ondan dilenen şey, dilek (genellikle nezaket kalıplarında kullanılır): *Ricamı geri çevirmediğiniz için çok teşekkür ederim. Sizden bir ricam olacak.* **—2.** *(Bir kimseden) bir şeyi, bir şey yapmasını rica etmek*, bir kimseden bir şeyi, bir şey yapmasını nazikçe istemek. **—3.** *Rica ederim*, "hiç önemi yok, sözü edilmeye değmez" anlamında kullanılan nezaket sözü. || *(Bir kimseden) ricada bulunmak*, dilemek, istemek: *Sana bir ricada bulunsam yapar mısın?*

RİCACI a. Bir kimseden, bir başkası adına herhangi bir ricada, dilekte bulunan kimse: *Araya ricacılar soktuysa da işi olmadı.*

RİCAL, -li çoğl. a. (ar. *recül*'ün çoğl. *ricâl*). *Esk.* **1.** Erkekler. **—2.** Yayalar, yaya yürüyenler. **—3.** İkinci dereceden yüksek devlet görevlileri.

—Ask. tar. *Rical-i askeriye*, osmanlı ordusunda yüksek rütbe ve makam sahibi komutanlara verilen ad. || *Rical-i dudman-ı bektaşiyan*, Yeniçeri ocağı'nın yüksek rütbeli subaylarına verilen ad.

—Kur. tar. *Rical-i ilmiye*, harameyn, İstanbul payelileri, kazaskerler ve şeyhülislam gibi ilmiye sınıfının önde gelenlerine verilen ad.

—Tasav. *Rical-i ayn üt-tahakküm ve'z-zevat*, bir evliya topluluğu. (On kişi olduklarına inanılan bu ermişlerin Tanrı'nın sevgisini ve yakınlığını kazandıkları, yaşamlarını ibadet, zikir, insanlara yardım ve iyilik etmekle geçirdiklerine inanılır.) || *Rical ül-gayb*, gizli erenler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rical-ullah*, Tanrı'nın kendisine güç verdiğine inanılan evliya. || *Rical ül-feth*, manevi güçleri olduğuna inanılan kimseler. || *Rical ül-mennan*, çok bulunan anlamında bir bölüm evliya. || *Rical üt-esfel*, bir bölüm evliya. (Evrenin en alt katında bulunduklarına inanılır.)

—ANSİKL. Tasav. *Rical ül-gayb* adı erenlere kimsenin tanımadığı, başkalarına kapalı birçok tanrısal sırrı bildikleri için verilmiştir. Bunlar görünmeyen bir "mertebeler silsilesi" (ya da velayet tabakası) oluştururlar. Âlemin düzeninin bu silsileye dayandığı düşünülür. "Rical ül-gayb"ler göz açıp kapayıncaya kadar denizleri, dağları aşarak bir araya gelirler (tayy-ı mekân). "Rical ül-gayb"ı oluşturan silsilenin başında kutup (kutb) vardır. Ondan sonraki sıralama ise şöyledir: Necmettin Kübra'ya göre: kutup, imameyn (2 tane), evtad (4 tane), abdal (7 tane), niceba (40 tane), nukaba (300 tane); Hucviri'ye göre: kutup, nukaba (3 tane), evtad (4 tane), ebrar (7 tane), abdal (40 tane), ahyar (300 tane).

RİCARD (Xavier DE), fransız şair ve gazeteci (Fontenay-sous-Bois 1843 - Marsilya 1911). Catulle Mendès ile birlikte *Parnasse contemporaine*'i (1866) kurdu, sosyalist ve federalist görüşleri savundu, *Alliance latine*'in üyesi, F. Mistral'in muhafazakâr félibrige okuluna karşı oluşturulan ve kızıl félibrige adı verilen cumhuriyetçi félibrige'in liderlerindendir. Edebiyatta merkeziyetçiliğe karşı çıkan *Fédéralisme* (1878) adlı bir yapıtı ve bazıları oc diliyle yazılmış pek çok şiiri vardır.

RİCARDO (David), ingiliz maliyeci ve iktisatçı (Londra 1772 - Gatcomb Park, Gloucestershire, 1823). Londra'da yerleşmiş bir yahudi emtia simsarının oğluydu. İş hayatının inceliklerini çok genç yaşta kavradı. 1793'te evlenmek için hıristiyan oldu; ailesiyle arası açıldı ve borsada simsarlığa başladı; birkaç yıl içinde büyük bir servet edindi. Bilimlerle ilgilendi, Geological Society'ye üye oldu (1807), iktisadi ve mali sorunlar üzerinde çeşitli incelemeler yayımladı. Bu incelemelerin başlıcaları şunlardır: *The High Price of Bullion, a Proof of the Depreciation of Bank Notes* (Madeni paranın yüksek fiyatı: Banknotların değer kaybetmesinin bir kanıtı) [1810]). *Essay on the İnfluence of the Low Price of Corn on the Profits of Stock* (Düşük buğday fiyatının sermayenin kârları üzerindeki etkisi üstüne deneme) [1815]). 1813'te Avam kamarası üyeliğine seçildi. 1817'de, *On the Principles* of Political Economy and Taxation* (Ekonomi politik ve Vergilendirme ilkeleri üstüne) adlı yapıtını yayımladı. Tarım alanındaki yasaklamaları konu alan son yapıtı 1822'de yayımlandı.

Ricardo, servetlerin üretiminden çok bölüşümüyle ilgilendi. Malthus'un bir araştırmasından yararlanarak toprak rantı yasasını ortaya koydu. Ricardo'ya göre, önce en verimli topraklar işlenir, nüfus artınca daha az verimli toprakların, sonunda en verimsiz olanların işlenmesine sıra gelir. Verimsiz toprakların işlenmesi daha çok emek ve yatırım gerektirdiğinden, ancak verdikleri ürünler bu emeği ve bu yatırımı karşılamaya yetecek bir fiyata satılırsa bu toprakların işlenmesine devam edilebilir. Verimli toprakların ürünleri düşük maliyetlidir, ama öbür toprakların ürünleriyle aynı fiyata satılır. Böylece, bu elverişli toprakların sahipleri, en iyi topraklarla en kötü topraklar arasındaki maliyet fiyatlarına eşit bir "toprak rantı" elde ederler. Ricardo'nun topraklar arasında kurduğu hiyerarşi tartışma götürür bir ilke olarak görünse bile, İngiltere'de XVIII. yy. sonlarıyla XIX. yy. başlarında buğday fiyatlarında görülen büyük artış, böylece kuramsal bir açıklamaya kavuşmuş oluyordu. Turgot'nun ortaya attığı azalan randımanlar kanununu benimseyen ingiliz iktisatçı, toprağın randımanını artırma çabasının ürünün maliyet fiyatının artmasına yol açtığını saptadı.

Ricardo, böylece, kendi değer kanununu da ortaya koydu: "Bana göre emek her türlü değerin kaynağıdır, onun görece miktarı da malın görece değerinin hemen hemen tek düzenleyici ölçüsüdür."

Fleming



David Ricardo
sir Thomas Phillips'in
bir portresinden ayrıntı
özel kol.

Ricardo, ürüne katılan dolaysız emeğin yanı sıra, dolaylı olarak katılan bir emeğin, yani "üretmeye yarayan araçlara, makinelere, binalara harcanan emeğin" de payı bulunduğunu kabul etti. Toprak rantı kuramıyla bağlantılı olarak, ücretlerin doğal fiyatı yasasını da ortaya koydu ve bu fiyatın her zaman yiyecek, giyecek, vb. gibi, bir işçi ile ailesinin geçimi için zorunlu olan nesnelerin fiyatına göre ayarlanacağını, arz ve talepteki dalgalanmalara bağlı olan gerçek ücretin bu doğal fiyata yaklaşmak eğiliminde olduğunu gösterdi. Ücret, asgari geçim haddinin karşılığı olduğuna, rant da sürekli olarak arttığına göre, Ricardo bundan kâr oranının düşme eğiliminde olduğu sonucunu çıkardı.

Serbest değişim yanlısı olan Ricardo, karşılaştırmalı maliyetler ilkesiyle, uluslararası ticaretin yararını doğruladı. Para konusunda, kâğıt paranın madeni paradan daha üstün olduğuna inanıyordu. Ricardo, verginin toplumsal yararının genel ilkelerini ortaya koyan ilk iktisatçıdır. Bu toplumsal yararı belirleyen şey, verginin verimliliği değil, son yansımasıdır, bunu yöneten de gelirlerin bölüşüm yasalarıdır. Ricardo, gerek Malthus, Jean-Baptiste Say ve Sismondi ile kişisel olarak ve mektupla sürdüğü ilişkileri, gerekse yayımladığı yapıtlarıyla zamanının iktisadi düşüncesini büyük ölçüde etkiledi.

RİCARDO (Cassiano Ricardo LEİTE, **Cassiano** —denir), brezilyalı yazar (São José dos Campos, São Paulo, 1895 - Rio de Janeiro 1974). Önce simgeci şiirler (*Evangile de Pan* [fr. çev.], 1917) yazdı. *Martim-Cererê* (1928) ve *Laisse tomber, crocodile* (fr. çev.) [1931] ile "yeşil-sarı" modernist akımı benimsedi, sonra "praksis-şiir"e yöneldi (*Jérémie sans pleurer* [fr. çev.], 1964).

RİCARDOU (Jean), fransız yazar (Cannes 1932). Yeni roman akımının kuramcı ve tanıtıcısı, romanlarında (*l'Observatoire de Cannes*, 1961; *la Prise de Constantinople*, 1965; *les Lieux-dits*, 1969) ve eleştirel çalışmalarında (*Problèmes du nouveau roman* [Yeni romanın sorunları], 1967; *Nouveaux Problèmes du roman* [Romanın yeni sorunları], 1978; *le Théâtre des métamorphoses* [Değişimlerin tiyatrosu], 1981), yazıya yönelik sorgulayıcı bir bakış ortaya koymaktadır.

RİCASOLİ (Bettino, *baron*), italyan siyaset adamı (Floransa 1809 - Brolio, Siena, 1880). Toscanalı büyük toprak sahibi bir soyluydu. 1848 ulusal hareketine katıldı, sonra siyasetten çekilerek Maremma kanalının açılmasıyla uğraştı. Boncompagni başkanlığındaki geçici hükümette İçişleri bakanlığı yaptı (nisan 1859). Mayıs 1859'da Boncompagni'nin yerine Başbakan oldu ve Piemonte'deki Toscana toplantısına "diktatör" sıfatıyla başkanlık etti (ağustos 1859). Milletvekili seçildi. Cavour ölünce italyan hükümetini yönetti (haziran 1861 - mart 1862). Merkeziyetçi bir politika yürüttü ve Güney'deki eşkıyalıkla mücadele etti, ama Roma sorununu çözümleyemedi. Haziran 1866'da yeniden Başbakan olunca, istemediği halde Avusturya'yla savaşa son verdi (Viyana antlaşması, 3 ekim 1866). Sicilya'daki karışıklığı sert bir şekilde bastırması (eylül 1866) ve Kilise'yle devlet ilişkilerini düzenleyen bir yasa tasarısı konusunda Parlamento'yla anlaşmazlığa düşmesi yüzünden, mart 1867 seçimlerini kaybetti; yerine Rattazzi geldi. Ricasoli'nin mektupları ve belgeleri ölümünden sonra yayımlandı (10 cilt, 1886-1894).

RİCASOLİA a. Yeşilimsi talı ağaçların gövdesi üzerinde yayılan liken.

RİCAT a. (ar. *ricʿat*). *Esk.* **1.** Geriye dönme, çekilme, kaçma. **—2.** Vazgeçme. **—3.** *Ricat etmek*, geri çekilmek, geri kaçmak, gerilemek.
—Ask. tar. *Ricat-ı kahkariye*, osmanlı ordusunda birliklerin muharebede düşman baskısıyla yaptıkları geri çekilme hareketine verilen ad.
—Esk. gökbil. *Ricat-ı kevakib*, yıldızların mihverlerinden geri dönmesi.
—Esk. tıp. *Ricat-ı illet*, hastalığın tekrarlaması.

RİCCATİ (İacopo Francesco), italyan matematikçi (Venedik 1676 - Treviso 1754). Yayımladığı kitaplar sayesinde çok genç yaşta büyük bir ün kazandı: Venedik senatosu, suyla ilgili çalışmalarda ona danıştı ve birçok onursal görev verdi, ancak soylu olduğu için Riccati bu görevleri reddetti. Diferansiyel denklemlerin çözüm koşullarıyla ilgilendi, denklemlerin basamağını azaltma düşüncesini ve değişkenlerin ayrılması yöntemini ortaya koydu.

Riccati denklemi. Mat. çözlm.
$y' = A(x) \cdot y^2 + B(x) \cdot y + C(x)$
biçimindeki diferansiyel denklem. Bir y_1 özel çözümü bilinirse, $y = y_1 + z$ bilinmeyen fonksiyon değiştirimi ile denklem integrallenebilir; bu durumda denklem $z' = (2Ay_1 + B) \cdot z + A \cdot z^2$ biçimini alır, bu z türünden Bernoulli denklemidir. Buradan Riccati denkleminin genel çözümü çıkar:

$$y = y_1(x) + \frac{1}{\lambda \cdot f(x) + g(x)}.$$

RİCCHİ (Agostino), italyan yazar (Lucca 1512 - *ay. y.* 1564). Hümanist hekim. Düzensiz bir yapıda, alegorik bir komedi yazdı: *I Tre tiranni* (1530).

RİCCHİNİ ya da **RİCCHİNO** (Francesco Maria) → RİCHİNİ.

RİCCİ, XIII. yy. sonunda Floransa'ya yerleşen toscanalı soylu aile. Welfelerin halk kanadını temsil etti; Albizzi'lerin rakibi kentli grubu yönetti (1343-1382). Bu mücadele sırasında ROSSO (1320-1382) ve UGUCCİONE (öl. 1383) kardeşler ünlendiler. Pisa'nın iki başpiskoposu Piero ve Giulano'dan başka azize CATERİNA DE RİCCİ adıyla kutsanan Alessandra (1522 -1590) bu ailenin üyelerindendi.

RİCCİ (Matteo), italyan misyoner (Macerata 1552 - Pekin 1610). 1571'de cizvit tarikatına girdi, 1577'de Uzakdoğu'ya gitti. 1601'de Pekin'e yerleşti. Burada, imparatordan matematikçi ve gökbilimci olarak resmi bir görev aldı. Çin'de katolik misyonunun kurucusu olan Ricci, ilk sinologlardan biridir. Aydınlar aydını (çince adı Lİ -MATEO idi) diye anılan Ricci, uyarlamaya dayanan bir misyonerlik yöntemi icat etti: çin felsefesinin yüce verilerinden hareketle, hıristiyanlığın bunları nasıl gerçekleştirdiğini ve aştığını göstermeye çalıştı. Ricci, Konfuçius ve atalar onuruna icra edilen geleneksel ayinlerin putataparlıkla bir ilgisi olmadığını düşünüyordu. Bu görüşü, ölümünden sonra şiddetle eleştirildi. Matteo Ricci'nin *Tien cu şi yi* adlı bir ahlak felsefesi kitabından başka, 1911-1913 arasında yayımlanan bazı tarih yapıtları ve 1942-1949 arasında yayımlanan *Commentari della Cina* (Çin üstüne yorumlar) adlı bir yapıtı vardır.

RİCCİ (Juan) → RİZİ.

RİCCİ (Sebastiano), italyan ressam (Belluno 1659 - Venedik 1734), Venedik'te özellikle Mazzoni'nin yanında öğrenim gördükten sonra, bu kente yerleşmeden önce, Bologna, Parma, Roma, Milano ve Floransa'da çalıştı, resim kültürünü genişletti ve etkinlik gösterdiği kentlerde birçok yapıt bıraktı. İngiltere (1712-1716) ve Paris'e de (1716'ya doğr.) gitti. Açık renkler kullanan, canlı bir rokoko resim tarzı başlatan Ricci, daha çok dekoratör olarak ünlendi (Burlington House, Londra). XVIII. yy.'ın en sevilen ressamları arasında yer alır.

RİCCİ (Marco), italyan ressam, desinatör ve gravürcü (Belluno 1676 - Venedik 1730). Sebastiano Ricci'nin yeğeniydi; onunla birlikte çalıştı, XVIII. yy. Venedik manzara resminin başlatıcısı oldu. Yağlıboyanın yanı sıra tirşe üzerine detramp ve guvaşla çalışmalar yaptı. İçten izlenimlerle dolu yapıtlarında arı bir natüralizm görülür. Ölümünü izleyen yılda yayımlanan ofort dizisi, bu türü sürdüren Zuccarelli ve Giuseppe Zais gibi sanatçılar için esin kaynağı oldu.

RİCCİ (Corrado), italyan sanat tarihçisi ve yöneticisi (Ravenna 1858 - Roma 1934). Ravenna anıtlar genel müdürü, Brera resim müzesi müdürü, Roma (burada Arkeoloji ve sanat tarihi enstitüsü'nü kurdu) Eski eserler ve güzel sanatlar kurumu müdürü oldu. İtalyan sanatı üstüne birçok inceleme yazdı.

RİCCİA a. (öz. a. *Ricci*'den). Gözenekten yoksun, yeşil tallı ciğeryosunu.
—ANSİKL. Sapsız ve tek tek bulunan kapçıklar, talların üst yüzündeki küçük çukurlukların içinde yer alır ve olgunlaştıklarında kara noktalara benzer. Sporların elaterleri yoktur. *Riccia* cinsinin birçok türü, Avrupa ve Kuzey Amerika'da, hendeklerde ve sulu çukurlarda, nemli toprakta bulunur. *Riccia fluitans*, dar ve dikotom tallı yüzer bir bitkidir.

Fiore



baron Ricasoli
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
Risorgimento müzesi, Torino

Mauro Pucciarelli, Roma



peder Matteo Ricci
(mandarin kıyafetinde)
ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı

Sebastiano Ricci
***Camillus ile Brennus* (yakl. 1712-1716)**
Fesch müzesi, Ajaccio

Lauros-Giraudon

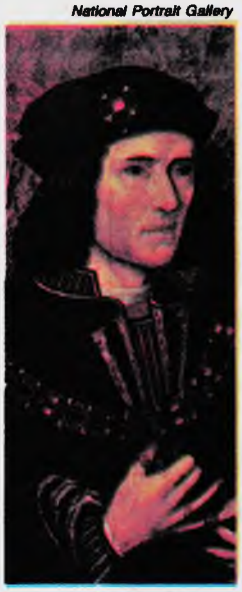


National Portrait Gallery



Richard II
İngiltere kralı
ressamı bilinmeyen
bir tablodan ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

National Portrait Gallery



Richard III
İngiltere kralı,
XV. yy. ingiliz resim okuluna ait
bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

RICCIARELLI (Daniele), **Daniele da Volterra** da denir, italyan ressam ve heykelci (Volterra 1509 - Roma 1566). Sodoma'nın yanında çalıştı, ardından Peruzzi'nin atölyesine devam etti; buna karşılık, özellikle Michelangelo'dan etkilendi. Roma'da, kardinal Trivulzio'nun villasını fresklerle süsledi; daha sonra Trinità dei Monti kilisesi'ndeki capellalardan birini süsleme işini yüklendi (bu fresklerden günümüze yalnızca, Poussin'in de hayranlık duyduğu *Yatırma* kalmıştır). Perin del Vaga'nın ölümünden sonra, Paulus III tarafından, Vatikan'daki kral salonunun süslemelerini tamamlamakla görevlendirildi (1547 -1549). Dekor tasarımında yalancımermere verdiği yeni işlev, belki de Roma'da 1540'ta il Primaticcio ile kurduğu bağıntıdan kaynaklanmıştır.

RICCI-CURBASTRO (Gregorio), italyan matematikçi (Lugo, Ravenna, 1853 -Bologna 1925). Padova'da profesör oldu, diferansiyel değişmezler üzerinde araştırmalar yaptı ve "mutlak diferansiyel hesap"ı buldu; 1916'da Einstein bunu "tansör hesabı" olarak adlandırdı. Ricci-Curbastro, bu hesap için basit bir işaretleme sistemi hazırladı ve öğrencisi Levi-Civita ile birlikte sistemle ilgili çeşitli teknikler geliştirdi. Einstein, bu teknikleri uyarlayarak görelilik kuramını formülleştirdi.

RICCIO (Il) → BRIOSCO (Andrea).

RICCIO (David ya da Davide) → RIZZIO.

RICCIOLI (Giovan Battista), italyan gökbilimci ve coğrafyacı (Ferrara 1598 - Bologna 1671). 1650'de çift bir yıldız gözlemleyen ilk gökbilimci oldu: Büyük Ayı'da Mizar. Gökbilim tarihçileri için son derece değerli olan ve Ay'ın ilk haritalarından birini içeren *Almagestum Novum*'u (1651) ve büyük bir coğrafya incelemesi olan *Geographicae crucis fabrica et usus*'u (1643) bıraktı.

RICCIONE, İtalya'da sayfiye kenti, Emilia'da (Forlì ili), Rimini'nin G.-D.'sunda Adriya denizi kıyısında; 30 900 nüf. Balıkları tüketime hazırlama.

RICCOBONI (Luigi), italyan oyuncu ve yazar (Modena 1676 - Paris 1753). LELIO adını aldı ve 1716'da Naip tarafından yeniden kurmakla görevlendirildiği Comédie -İtalienne'de "baş âşık" olarak ün kazandı. Birçok italyan oyununu ve oyun taslağını temsil ettirdi, Marivaux'un ilk yapıtlarının başarıya kavuşmasını sağladı ve *Histoire du théâtre italien*'ı (İtalyan tiyatrosu tarihi) [1728-1731] yazdı. 1730'a doğru sahneden ayrıldı. İkinci karısı Elena Virginia **Balletti** (Ferrara 1686 - Paris 1771), FLAMINIA adıyla Marivaux'nun tüm oyunlarını yorumladı, ama bir süre sonra kuzini Zanetta **Benozzi** (takma adı *Silvia*) tarafından gölgede bırakıldı. —Annesi ve babası gibi oyuncu olan oğulları FRANCESCO ANTONIO *Lelio figlio* denir (Mantova 1707 - Paris 1772), ara dansları ve komik operalar yazdı. —Francesco Antonio'nun, kızlık adı Jeanne de **Laboras** (Paris 1714 - *ay. y.* 1792) olan karısı, bir süre Comédie-İtalienne'de oyunculuk yaptıktan sonra tiyatroyu bıraktı ve MADAME RICCOBONI adını aldı; Richardson'dan esinlenerek erkeklerin sorumsuzluklarını ve sadakatsizliklerini yer yer şiddetle eleştiren duygusal romanlar yazdı (*Lettres de mistress Fanni Butlerd*, 1757; *Histoire de miss Jenny Level*, 1764; *Lettres de la comtesse de Sancerre*, 1767; *Lettres d'Élisabeth -Sophie de Vallière à Louise-Hortense de Canteleu*, 1771). Ayrıca 1761'de Marivaux'nun *la Vie de Marianne* adlı yapıtı için bir ek bölüm kaleme aldı ve 1762'de Fielding'in *Amelia* adlı yapıtını tiyatroya uyarladı.

RICE (Elmer L. REIZENSTEIN, **Elmer** — denir), amerikalı oyun yazarı (New York 1892 - Southampton, İngiltere, 1967). Başlıca kişisi makineleşmiş bir toplumun kurbanı olan (*The Adding Machine*, 1923) tiyatrosu, önce gerçekçiliğe (*Street Scene*, 1929), sonra siyasal bağlanmaya (*We, the People*, 1933; *Judgement Day*, 1934) ve amerikan liberalizminin savunuculuğuna (*American Landscape*, 1938) yöneldi. Amerikan tiyatrosuyla ilgili bir yapıt (*The Living Theatre*, 1959) ile bir özyaşamöyküsü (*Minority Report*, 1963) de yazdı.

RICE (David Talbot), ingiliz arkeolog ve bizans uzmanı (Rugby, Warwickshire, 1903-Coln Rogers, Gloucestershire, 1972). 1934'ten ölümüne dek Edinburgh Üniversitesi'nde sanat profesörlüğü yaptı. Özellikle geç dönem (XIV.-XV. yy.) bizans resmiyle ilgilendi. Başlıca yapıtları arasında, *Byzantine Glazed Pottery* (Bizans sırlı seramiği) [1930], *Art of Byzantine Era* (Bizans dönemi sanatı) [1966], *The Church of Hagia Sophia at Trebizond* (Trabzon Ayasofya kilisesi) [1968] sayılabilir. Yapıtlarında, bizans sanatının bu dönemdeki özgün niteliğini ve önemini ortaya koymaya çalıştı.

RICERCARE ya da **RICERCAR** a. (ital. sözc.). Müz. Belli bir biçimi olmayan, bestecilerin gerek fantezi ve doğaçlama, gerekse kontrapunto yazımı alanındaki "arayış" ("ricerca") fikrinden doğan enstrümantal parça. (XVI. ve XVII. yy.'larda hem lavta için, özellikle de serbest ve fantezili yazımda, hem de klavye için, kontrapunto biçiminde çok sayıda ricercare bestelendi. A. Willaert, G. Cavazzoni, Gabrieliler, A. Padovano, C. Merulo, D. Ortiz, G. Bassano gibi besteciler de ricercare'ler yazdılar, ama türün ustası Frescobaldi'dir. XVIII. yy.'da [J. S. Bach, *Das Musikalische Opfer*] ve XX. yy.'da da ricercare besteleyenler oldu.)

İNGİLTERE

RICHARD I Aslan Yürekli (Oxford 1157 - Châlus, Fransa, 1199), İngiltere kralı (1189-1199), Henry II'nin üçüncü oğlu. 1168'de kendisine Aquitania düklüğü verildi. Bir ingiliz kralından çok bir Aquitania şövalyesiydi. Bağımsız olmasına karşın, 1173'te kardeşlerinin ayaklanmasına katıldı. Yenildi, ama bağışlandı. Yeniden düklüğüne yerleşti, burada patlak veren (1175) korkunç bir isyanı bastırdı ve Toulouse kontunu kendisine bağlılık yemini etmek zorunda bıraktı. Giderek artan gücü birkaç kez kardeşleriyle savaşmasına yol açtı. Bu durumda, Fransa kralı Philippe II Auguste'ün desteğini sağlamaya çalıştı; 1188'de babasına karşı onunla ittifak kurdu. Henry II yenildi ve asi oğlunun koşullarını kabul etmek zorunda kaldı, kısa süre sonra da öldü (1189). Bu arada ağabeyleri de öldüğünden, kral olan Richard, ilk iş olarak, Fransa'yla yaptığı ittifakı bozdu. 1190'da haçlı seferine çıktı. Uzun süre Sicilya'da kaldı, sonra Kıbrıs'ı fethe gitti. Filistin'e ancak 1191'de çıkabildi, burada Akkâ'yı ele geçirdi. Cesareti ve askeri yetenekleriyle parlak zaferler kazandı; ama kendini beğenmişliği yüzünden pek çok düşman da edindi. Onunla birlikte Kutsal yerler'de bulunan Philippe Auguste'le ilişkileri kısa sürede gerginleşti; öyle ki, Fransa kralı ilk fırsatta ülkesine geri döndü, döner dönmez Richard'ın kardeşi ve rakibi Yurtsuz John'la ilişki kurdu. Topraklarının elinden alınmasını amaçlayan entrikalar çevrildiğini sezen Richard, Selahattin'le bir antlaşma imzaladı ve 1192'de Filistin'i terk etti. Ama bütün dönüş yollarında düşmanları vardı. Avusturya'dan geçerken, dük Leopold tarafından tutsak edildi. Kendisine karşı aynı şekilde hıncı olan imparator Heinrich VI, Richard'ı vasalinin elinden (1193) aldı ve ancak kendisine bağlılık yemini ettirdikten ve büyük bir fidye vereceğine söz aldıktan sonra serbest bıraktı. Ülkesine ancak 1194'te dönebilen Richard, İngiltere'nin yönetimini Hubert Walter'a bıraktı ve Philippe Auguste'ün kıta Avrupası'nda elinden aldığı yerleri yeniden ele geçirmeyi çalıştı. Askeri üstünlüğünü bir kez daha gösterdi, ama mali güçlükler yüzünden çabaları sınırlı kaldı. 1199'da, varlığı kuşkulu bir hazineyi ele geçirmek amacıyla Limousin'e gitti. Orada, Châlus şatosunu kuşattığı sırada öldürücü bir yara aldı. Bu parlak savaşçı, aynı zamanda değerli bir şairdi.



Revault-Pix

Aslan Yürekli Richard I'in Fontevrault manastırı'ndaki yatık heykelinden ayrıntı (XIII. yy. başı)

RICHARD II (Bordeaux 1367 - Pontefract, Yorkshire, 1400), İngiltere kralı (1377 -1399), Kara Prens Edward'ın oğlu. Yaşının küçüklüğünden yararlanan amcası John of Gaunt, İngiltere'yi yönetmeyi sürdürdü. Ama iç ve dış güçlükler birikmiş, saray adamlarının egemenliğine kararlılıkla karşı çıkan güçlü bir "meşrutiyetçi" parti oluşmuştu. Krallık ülkesinde Wycliffe'in görüşlerinin yayılması ve kara vebanın yol açtığı iktisadi güçlükler karışıklığa yol açmaktaydı. Bu karışıklık 1381'de bir köylü ayaklanmasıyla doruğuna ulaştı. Richard II, bu bunalım sırasında, saltanatı için iyi bir başlangıç sayılan bir cesaret ve siyasi olgunluk örneği gösterdi. Genç kralın, Fransa konusunda benimsediği barışçı politikaya sonunda Parlamento da katıldı. Richard II, seçimi pek de yerinde olmayan birkaç dostuyla birlikte bir kralcı parti geliştirdi. Bu durumda, "meşrutiyetçi" parti kendisinden uzaklaştı; kralın mutlakıyetçiliğine karşı olan lordlar, 1387'de Parlamento'nun da desteğiyle onun gözdelerine karşı saldırıya geçtiler. Ama öç almak için fırsat kollayan kral, 1397'de bu lordlardan üçünü ölüm cezasına çarptırdı (amcası Gloucester de bunların arasındaydı) ve kısa bir süre sonra da John of Gaunt'un oğlu olan kuzeni Henry of Lancaster'i sürgüne yolladı. İki yıl süreyle mutlak bir kral olarak hüküm sürdü. Katı yönetimi hasımlarının işine yaradı ve Richard'ın İrlanda'ya bir sefer düzenlemesinden yararlanan Henry of Lancaster temmuz 1399'da İngiltere'nin kuzeyine çıkarma yapınca, baronların çoğu Richard'ı terk etti. Richard tutsak edildi ve tahttan el çekmek zorunda bırakıldı. Pontefract şatosu'na kapatıldı, burada açlık ve soğuktan öldü ya da öldürüldü.

Richard II İkikanatlısı ya da **Wilton İkikanatlısı,** Londra'daki National Gallery'de bulunan resimli ikikanatlı (panoların her biri 45,7×29,2 cm boyutlarındadır). Panoların birinde, koruyucu azizlerin önünde diz çöken Richard II gösterilir; öteki panoda kral meleklerle çevrili Meryem ile Çocuk İsa'ya doğru bakar. İkikanatlının arka yüzü beyaz bir geyik ve çeşitli armalarla süslüdür. Kral yaşarken ya da öldükten sonra bir fransız ya da ingiliz sanatçı tarafından gerçekleştirilen bu yapıt, XIV. yy. sonu uluslararası gotik üslubunun belirleyici bir örneğidir.

Richard II (*The Tragedy of King Richard the Second*), William Shakespeare'in 5 perdelik tarihsel dramı (1595'e doğr.). Çevresindekilerin yanlış yönlendirmeleri sonucu kimsenin ona zarar veremeyeceğinden fazlasıyla emin olan kral, bu tutumuyla kuzeni Bolingbroke'un güçlenmesine yol açmıştır: Edward III'ün torunu Bolingbroke, gönderildiği sürgünden dönüp onu tahttan indirir. Gerçekte günah olan,

ama ulusun büyüklüğü uğruna uyulması gereken krallık kuralları, kötülük tutkusunu uygulamak için insana bulunmaz bir fırsat verir. Yapıt, debdebenin yerini yoksunluğun, gösterişçiliğin yerini kokuşmanın aldığı gelişim çizgisiyle, Elizabeth dönemini izleyen yıllarda olacakları haber verir niteliktedir.

RİCHARD III (Fotheringhay, Northamptonshire, 1452 - Bosworth, Leicestershire, 1485), İngiltere kralı (1483-1485), Richard of York'un küçük oğlu. Gloucester dükü olarak, kardeşi Edward IV'ün krallığı zamanında, özellikle öbür kardeşi George of Clarence'ın idamından (1478) sonra, nüfuzlu bir kişi oldu. Edward IV, onu çocuklarının vasiliğine atadı. Kral ölünce, nefret edilen Woodvilleler'e tercih edilerek Protector (naip) unvanını kolayca elde etti. Bu ilk başarının kolaylığı ve çıkarcı saray adamlarının teşviki, onu, tahtı ele geçirmeye yöneltti. Küçük Edward V ile kardeşini hapsettirip piç olduklarını ilan ettirdi (haziran 1483). Kral olunca, yeğenlerinden kurtulmak için onları hemen öldürttü. Çok geçmeden kendisine karşı komplolar düzenlenmeye başladı ve ağustos 1485'te, Lancaster hanedanı vârisi Henry Tudor İngiltere'ye çıkınca, bütün krallık Richard'a sırt çevirdi. Bosworth'ta yenildi ve öldürüldü. Anjou hanedanı da onunla birlikte yok oldu.

Richard III, William Shakespeare'ın tarihsel dramı (1592-93). İhtirasın, alçaklığın ve hilenin yol açtığı felaketler: soylular ve halk tarafından yenilgiye uğratılan kurnaz, topal, biçimsiz, ayartıcı ve makyavelci kralın suçlanması, bir bakıma Tudorlar'ın övülmesi anlamına gelir. Richard III, Yorklar'ın sonuncusudur, ama ağır basan, yenik kralın insanı büyüleyen enerjisidir.

NORMANDİYA

RİCHARD I Korkusuz (932'ye doğr. - Fécamp 996), Normandiya dükü (942-996). Dük Uzun Kılıç Guillaume I'in oğlu. Son Karolenjler'e karşı savaştıktan ve Normandiya'da iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, Hugues Capet'nin tahta çıkmasına yardım etti.

RİCHARD II İyi (öl. 1027), Normandiya dükü (996-1027), Richard I'in oğlu. Capetler'le ittifak yaparak anglosakson kralı Æthelred'ın saldırısını Coutances yakınında başarıyla püskürttü. Chartres kontu Eudes II'ye karşı İskandinavlar'ı yardıma çağırdı. Normandiya'yı gücünün doruğuna çıkardı.

RİCHARD III (öl. Rouen 1027), Normandiya dükü (1027). Richard II'nin oğlu. Kardeşi Robert'i Falaise'de kuşatarak ayaklanmasını bastırdı.

DİĞERLERİ

RİCHARD OF CORNWALL (Winchester 1209 - Berkhamstead 1272), Romalılar'ın kralı (1257-1272), İngiltere kralı Henry III'ün kardeşi. Gaskonya'yı fethetti (1225-26). Simon de Montfort'la haçlı seferine katıldı (1240-41). 1257'de, Köln başpiskoposluğunca imparatorluğa aday gösterildi ve Romalılar'ın kralı seçildi. Ama birçok rakibi vardı. (→ *Büyük* FETRET) Almanya'da kısa sürelerle kaldı, daha çok İngiltere'de yaşadı.

RİCHARD of Saint-Victor, iskoç tanrıbilimci (1110'a doğr. - Paris 1173). Paris'te Saint-Victor manastırı'nda keşişti, 1162'de manastır başrahibi oldu. Zamanının en büyük tanrıbilimcilerinden ve mistiklerinden biriydi. Yapıtlarıyla, Ortaçağ sonu ve modern çağ başı dinsel düşüncesini etkiledi. Richard of Saint-Victor'a göre, Teslis yaşamının özü aşktır; bilgiye imanla varılır. Bilgi alanındaki teslisçi düşüncesi, temelinde diyalektiktir.

RİCHARD Strongbow, Pembroke kontu → CLARE ailesi.



National Gallery

Richard II ikikanatlısı ya da "Wilton ikikanatlısı" (diz çökmüş kral, koruyucu azizleri tarafından Meryem'e ve Çocuk İsa'ya takdim ediliyor) XIV. yy. sonu *National Gallery, Londra*

RİCHARD (Gaston), fransız etoloji uzmanı (Paris 1920). Termitlerin davranışlarını inceleyen bir doktora tezi hazırladı. Rennes Üniversitesi'nde, Fransa'da, ilk özgün etoloji öğretimini başlattı. Eğitim ve araştırma çalışmaları (kızböceklerinin beslenme davranışı, morfoloji-davranış ilişkileri), Fransa'da, o güne dek nesnelcilerin (K. Lorenz ve öğrencileri) kabul ettiğinin tersine davranışın gelişmesi konusunda epigenezci tezi savunmaya ve geliştirmeye katkıda bulundu. 1967'de, Paimpont biyoloji merkezini kurdu. Burada birçok ekoetoloji ve primatlar etolojisi incelemeleri yapıldı. G. Richard, Fransız hayvansal davranışları inceleme derneği'nin de kurucularından biridir (1968). Yayımlarından birkaçı: *les Comportements instinctifs* ((İçgüdüsel davranışlar) [1975], *Éco-éthologie* (Ekoetoloji) [J. Y. Gauthier, J. C. Lefeuvre ve P. Trehen'in katkılarıyla, 1978].

RİCHARD (Jean-Pierre), fransız edebiyat eleştirmeni (Marsilya 1922). *Littérature et Sensation* (Edebiyat ve sansasyon) [1955], *Poésie et Profondeur* (Şiir ve derinlik) [1955], *l'Univers imaginaire de Mallarmé* (Mallarmé'nin düşsel evreni) [1962] ve *Paysage de Chateaubriand* (Chateaubriand'dan manzaralar) [1967] gibi yapıtlarıyla, özne ve gerçek arasındaki ilişkilerin izlenimlere, imgelere ve temalara göre sistemli bir biçimde saptanmasından başlayarak, varoluşsal bir dünya betimlemesine girişmeyi öğütleyen Sartre'ın izinde yetenekli bir eleştirmen olarak üne kavuştu. Ayrıca romantizm üzerine, Proust üzerine incelemelerinin yer aldığı ve psikanalizin ve üslup karşılaştırmalarının önemli bir yer tuttuğu *Microlectures* (1979) adlı bir yapıt yazdı.

RİCHARD (Richard PENNİMAN, **Little —denir**), rock and roll şarkıcısı, gitarcısı ve piyanocusu (Macon, Georgia, 1935). Chuck Berry ile birlikte rock and roll'un öncüsüdür. 1951'de plak doldurmaya başladı. İlk başarısını, *Tutti Frutti* adlı albümüyle 1956'da ancak elde etti. Hemen sonra *Good Golly Miss Molly* ve *Lucille* çıktı. 1957'de sahneyi bırakarak papaz oldu. 1964'te ve 1975'te müziğe dönme girişimlerinde pek başarı kazanamadı. Gospel'dan ve boogie-woogie'den esinlenerek sert bir rock and roll üslubu yaratmıştı.

RİCHARDS (Theodore William), amerikalı kimyacı (Germantown, Pennsylvania, 1868 - Cambridge, Massachusetts, 1928). Harvard'da profesör oldu, Amerika Sanatlar ve bilimler akademisi'nin başkanlığını yaptı (1919). Özellikle elektrokimya, sıcaklıkölçüm ve kimyasal termodinamik konularında çalıştı. 1905'te, ısı miktarlarının kesin ölçümü için adiyabatik ısıölçeri icat etti. Özellikle, atom kütleleri üzerine araştırmalarıyla ün kazandı: radyoaktiflikle uranyumdan türeyen kurşunun atom kütlesini saptadı ve bu değerin, olağan kurşunun atom kütlesinden farklı olduğunu buldu. (1914 Nobel kimya ödülü.)

RİCHARDS (İvor Armstrong), ingiliz edebiyat eleştirmeni (Sandbach, Cheshire, 1893 - Cambridge 1979). Şiirler, new* criticism'i etkileyen (*Principles of Literary Criticism*, 1924; *Practical Criticism*, 1929) ve biçimcilik ile pragmacılığı bağdaştıran denemeler (*Coleridge on İmagination*, 1934; *Basic English and its Uses* 1943; *Speculative İnstruments*, 1955) ve C. K. Ogden ile birlikte *The Meaning of Meaning*'i (1923) yazdı.

RİCHARDS (Dickinson Woodruff), amerikalı hekim (Orange, New Jersey, 1895 - Lakeville, Connecticut, 1973). Kalp kateterizmi üzerindeki çalışmalarından ötürü, 1956'da Cournand ve Forssmann ile birlikte Nobel tıp ödülü'nü aldı.

RİCHARD'S BAY, Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Natal) liman, Durban'ın K.-D.'sunda, Hint okyanusu kıyısında. Kömür dışsatımı. Kimyasal gübre. Alüminyum.

RİCHARDSON (Jonathan), ingiliz ressam, kuramcı ve koleksiyoncu (Londra 1665 - *ay. y.* 1745). Riley'in öğrencisiydi; Kneller'den de esinlendi; 1710-1740 yıllarında çok aranan bir portre ressamı oldu. Dönemin ustalarının (İtalyanlar, Hollandalılar vb.) desenlerinden oluşan en güzel koleksiyonlardan birini oluşturdu. Kuramcı olarak, Reynolds'u etkileyen *The Theory of Painting*'i (Resim kuramı) [1715], *Argument in Behalf of the Science of a Connoisseur*'ü (Sanat eksperinin bilgili olmasının gerekliliği). Oğlu *Genç* JONATHAN ile (1694-1771) birlikte, bir tür İtalya'daki sanat eserleri rehberini (1722) yayımladı.

RİCHARDSON (Samuel), ingiliz yazar (Macworth, Derby yakınında, 1689 - Ponson's Green, Londra yakınında, 1761). Kızıyla evlendiği basımcı John Wildein yanında geçen çıraklık döneminden sonra 1719'da kendi basımevini kurdu. Dostlarının isteği üzerine, örnek bir mektup derlemesi hazırladı. Tanıklık ettiği gerçek bir serüveni yapıtın konularından biri olarak kullanmayı düşünerek öyküyü iki cilt tutacak kadar genişletti, bu iki cilt *Pamela* or virtue rewarded*'ın (1740) ilk bölümünü oluşturdu. Ardından mektuplara dayalı ikinci bir roman, başyapıtı *Clarissa* or the history of a young lady*'yi (1747-48) yayımladı. 1753'te *The History of sir Charles Grandison*'u yayımladı. Bu yapıtlar, tüm XVIII. yy. Avrupası'nda başarı kazandı. Modern ingiliz romanının yaratıcılarından biri sayılan Richardson, gerçekçiliği ahlakçı bir duygusallıkla kaynaştırdı.

National Portrait Gallery



Samuel Richardson
J. Highmore'nin (1750) bir tablosundan ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

RİCHARDSON (John), ingilizce yazan kanadalı yazar (Queenston, Ontario, 1796 - New York 1852). ABD'de ve İspanya'da ingiliz ordusu saflarında savaştı ve Kanada'daki yaşam üstüne belge niteliği taşıyan romanlar (*Wacousta*, 1832) ve anı kitapları (*Eight Years in Canada*, 1847) yazdı.

RİCHARDSON (James), ingiliz gezgin (Boston, Lincolnshire, 1806 - Bornu'da 1851). Köleliğin kaldırılması için İngiliz derneği'ne bağlı olarak, 1845'ten 1847'ye kadar Sahra'da gezdi. 1850 başlarında, Barth ve Overweg ile Tripoli'den yeniden yola çıktı. Damergu'ya gelince birbirlerinden ayrıldılar ve Çad'a değişik yollardan ulaşmaya çalıştılar, ancak Richardson Çad'a varamadan hastalanarak öldü.

RİCHARDSON (Henry Hobson), amerikalı mimar (Saint James, Louisiana, 1838 - Brookline, Boston yakınında 1886). Kendini yetiştirmek için Paris'e gitti ve Labrouste'un yanında çalıştı (1860-1862). ABD'ye döndüğünde kendini, genellikle yeniroman tarzında, usta bir tarihselci mimarlığa adamakla birlikte (Trinity Church, Boston, 1872), nitelikli, işlevsel bir eğilimin gelişmesine de katkıda bulundu (Chicago'da Marshall Field mağazası, 1885).

RİCHARDSON (Ethel Florence LINDESAY, **Henry Handel** denir), avustralyalı kadın romancı (Melbourne 1870 - Hastings, Sussex, 1946). İngiltere'ye yerleşti, önce danca ve norveççeden romanlar çevirdi, sonra büyük ölçüde özyaşamöyküsel nitelikli ilk iki romanını yayımladı (*Maurice Guest*, 1908; *The Getting of Wisdom*, 1910). Gerçekçi bir yapısı olan yapıtlarının özelliği, betimleme ve portrelerin kesinliği olduğu kadar (*The Young Cosima*, 1939) ele aldığı durum ve temalardaki romantizmdir; özellikle en önemli yapıtı olan ve *Australia Felix* (1917), *The Way Home* (1925) ile *Ultima Thule*'den (1929) oluşan *The Fortunes of Richard Mahony* başlıklı üçlemesinde görülen başarısızlık teması, bu açıdan ilginçtir.

RİCHARDSON (Dorothy MILLER), ingiliz kadın romancı (Abingdon, Berkshire, 1873 - Beckenham, Kent, 1957). İlkokul öğretmenliği, memurluk, gazetecilik yaptı ve bir sanatçıyla evlendi; Joyce ve V. Woolf'dan da önce, "bilinç akışı"nı keşfettiği ve kullandığı bir roman çevrimi olan *Pilgrimage*'i (1915-1938) yazdı. Quakerler'in tarihçisi ve polisiye roman yazarı da olan Richardson, yer yer mistik pırıltılara ve kırgınlıklara da yer veren, sıkıntılı bir portresini çizdiği o "yeni kadınlar"dan biridir.

RİCHARDSON (*sir* Owen Williams), ingiliz fizikçi (Dewsbury, Yorkshire, 1879 - Alton, Hampshire, 1959). 1906'da, Princeton üniversitesi'nde (ABD) profesör ve 1914'te, Londra'daki King's College'ın fizik enstitüsünde müdür oldu. 1901'de akkor haldeki metallerin elektron yaydığını ortaya koyan nicel yasaları açıkladı; metaller üstüne elektron kuramı bu yasalara dayanılarak bulunmuştur ve bu kuramdan yola çıkılarak da elektron tüpleri gerçekleştirilmiştir. Richardson ayrıca hidrojenin molekül tayfı üstüne araştırmalar yaptı. (1928 Nobel fizik ödülü.)

RİCHARDSON (*sir* Ralph), ingiliz oyuncu (Cheltenham 1902 - Londra 1983). Old Vic Theatre'da oynadığı *Peer Gynt* ve *Falstaff* rolleriyle ve Pinter'in *No man's land*'indaki oyunuyla üne kavuştu. Aynı başarıyı sinemada da gösterdi. *Things to Come* (W. C. Menzies, 1936), *The Four Feathers* (Z. Korda, 1938), *Anna Karenina* (J. Duvivier, 1947), *Meşum kadın* (The Fallen İdol) [C. Reed, 1948] adlı filmlerdeki rolleriyle de yeteneğini kanıtladı.

RİCHARDSON (Tony), ingiliz film ve tiyatro yönetmeni (Shipley, Yorkshire, 1928 - Los Angeles 1991). İlk filmi 1958 tarihlidir: J. Osborne'un bir oyunundan uyarlanan *Öfke* (Look Back in Anger). J. Osborne ile birlikte "Öfkeli gençler" akımına katıldı ve K. Reisz ve L. Anderson gibi "özgür sinema" akımı içinde yer aldı. Ardından K. Reisz'ın *Saturday Night Sunday Morning* filminin (1960) yapımcılığını üstlendi ve *Sahte tebessüm*'ü (The Entertainer) [1960] gerçekleştirdi. Hollywood'da başarısız bir deneyimden (*Lekeli günler* [Sanctuary], W. Faulkner'in yapıtından, 1961) sonra, Büyük Britanya'ya gelerek ilk başarılı filmlerini yaptı: *Bir parmak bal* (A Taste of Honey) [1961], *The Loneliness of the Long-Distance Runner* (1962), *Tom Jones* (1963). Öteki filmleri: *The Loved One* (1965), *Mademoiselle* (1966), *Hafif süvari alayının hücumu* (The Charge of the Light Brigade) [1968], *Karanlık dünya* (Laughter in the Dark) [1969], *Hamlet* (1969), *Joseph Andrews* (1977), *Sınır* (The Border) [1982], *The Hotel New Hampshire* (1984), *Blue Sky* (1991).

RİCHARDSONİA a. (ing. botanikçi Richard *Richardson*'ın [1663-1741] adından). Karşıt yapraklı, kömeçler halinde toplanmış küçük çiçekli, yılan gibi kıvrık ince köksaplı çokyıllık otsu bitki. (Brezilya ve Peru'da yetişen birçok türünün köksapları tıpta ipeka yerine kullanılır. Kökboyasıgiller familyası.)

RİCHARD-TOLL, Senegal'de (Fleuve bölgesi) yer. Senegal ırmağının sol kıyısında, Saint-Louis'nin yukarı kesiminde; 3 000 nüf. Şeker fabrikası. Bölgede sulanan çeltik tarlaları.

RİCHARD-WİLLM (Pierre), fransız oyuncu (Bayonne 1895 - Paris 1983). Özellikle sinemada canlandırdığı çok sayıda jönprömiye rolleriyle tanındı; birçok filmde oynadı (Jacques Feyder'in *Büyük oyun* [le Grand Jeu], 1934 ve *Kuzey kanunu* [la Loi du Nord], 1939; Julien Duvivier'nin *Bir balo defteri* [Un carnet de bal], 1937).

RİCHEBOURG (Émile), fransız yazar (Meuvy, Haute-Marne, 1833 - Bougival 1898). On yıl *Figaro*'da yönetici sekreterliği yaptı, 1876'da *le Petit Journal*'de yayımlanan *Enfant du faubourg* ile halk romancısı olarak tanındı. Çok sayıda romanlarından bir bölümü dilimize de çevrilmiştir: *Peçeli kız*, 1882; *Merdut kız*, 1883; *İki valide*, 1888; *Musibetli gurur*, 1894; *Köy muaşakaları*, 1895; *Baba Raklo'nun milyonları*, 1900; *Siyah elbiseli kadın*, 1910.

RİCHELİEU, Kanada'da (Québec) ırmak, Champlain gölünün gideğeni ve Saint Lawrence'in kolu (Sorel'de sağ kıyıdan kavuşur); 130 km. Düzenli çığırı yalnızca Saint-Jean ve Chambly çavlanlarıyla kesilir. Vadi, ABD'den Kanada'ya doğal bir geçiş yoludur.

RİCHELİEU (Armand Jean DU PLESSIS, *kardinal—*), fransız din ve devlet adamı (Paris 1585 - *ay y.* 1642). Ailesini Luçon piskoposluğu gelirlerinden yoksun bırakmamak için ruhban sınıfına girdi (1606). 1614 Etats généraux'suna temsilci seçildi ve sınıfının sözcülüğüne getirildi. Marie de Médicis'nin gözüne girdi ve onun yardımıyla savunma ve dışişleri ile görevli Devlet bakanlığına getirildi (1616). Concini'nin öldürülmesi üzerine, Marie de Médicis'yle birlikte gözden düştü. Louis XIII ile annesini uzlaştırmayı başararak mesleğinde yeniden ilerleme olanağını buldu. Kardinal oldu (1622), Krallık meclisi'ne girdi (1624) ve Meclis başkanı ve birinci bakan durumuna geldi. On sekiz yıl süreyle Louis XIII'le tam bir uyum içinde Fransa'yı yönetti, kral, her zaman onun görüşlerine katıldı. Bu yönetim sistemine, daha sonra *vekâlet sistemi* (ministériat) adı verildi. Richelieu'nün *Siyasi vasiyetname*'sinde açıkladığı ve aşama aşama gerçekleştirdiği ülkeyi kalkındırma programı, krallığın güvenlik ve bağımsızlığını, kralın Avrupa'da eski saygınlığına yeniden kavuşmasını, Fransa'nın mutlakıyetçi monarşizm çevresinde birleşmesini ve devletin bütün alanlara egemen olmasını amaçlıyordu. Dupes olayında (10 kasım 1630) sofu partisini alt ettikten sonra, herkese boyun eğdirterek monarşiye "çekidüzen" verdi. Soyluları uslandırmaya (düelloyu yasaklayan fermanlar [1626], müstahkem şatoların yıkılması, boyun eğmeyenlerin idamı) ve devlete hizmet etmelerini sağlamaya çalıştı (saray görevleri, askeri görevler). Ağır vergiler kırsal bölgelerde yoksulluğu yaygınlaştırarak ayaklanmalara yol açtıysa da (Limousin, 1637; Normandiya, 1639-40) bunlar amansızca bastırıldı. Kraliyet komiserleri sayısının artırılması ve parlamentolara boyun eğdirilmesi, krallık otoritesinin pekiştirilmesine yardım etti. Bununla birlikte, Richelieu, ömrünün sonuna kadar fesat tertipleriyle (Beş Mart, 1642) uğraşmak zorunda kaldı.

Protestanları alt etmek ve onları ingiliz yardımından yoksun bırakmak için La Rochelle'i kuşatarak teslim aldı (1628). Alès barışı (1629), protestanlığın Fransa'da siyasi bir güç olarak son yenilgisi oldu (protestanlar dini özgürlüklerini korumakla birlikte müstahkem yerlerini ve askeri güvencelerini kaybettiler).

Sıkı merkantilist iktisat politikası, birtakım dış ticaret şirketleri kurulmasına yol açtı. Bu şirketler, çoğu kez iflas etmelerine karşın, Fransa'nın bir sömürgeci devlet olarak varlığının temellerini attılar (Kanada, Senegal, Madagaskar). Richelieu deniz gücünü canlandırdı, manüfaktürleri çoğalttı, posta hizmetlerinde reform yaptı. Yazarları, sanatçıları, kralın hizmetine aldı. Sorbonne capellası'nı ve Palais-Cardinal'i (günümüzde Palais-Royal) yaptırdı, Fransız akademisi'nin kurulmasına (1634) katkıda bulundu, Théophraste Renaudot'nun *la Gazette*'inin (1631) yayımlanmasına destek oldu.

Fransa'nın Otuz yıl savaşı'na doğrudan katılmasını elinden geldiğince önlemeye çalıştı. Bu yolda ilk başarılarını İspanya'ya karşı İngiltere ile ittifak kurarak (Henriette de France ile Charles I'in evlenmesi) ve İmparatorluk kuvvetleriyle Milanolular arasındaki bağıntıyı kesmek amacıyla Waltellina'ya bir sefer düzenleyerek (1625) elde etti. İmparatorun (Gustaf Adolf, protestan prensler birliği) düşmanlarını bir süre para yardımlarıyla destekledikten sonra, savaş kararı almak zorunda kaldı (1635). Birtakım başarısızlıklardan (Corbie'ye kadar gelen ispanyol istilası, 1636) sonra, Alsace'da Brisach işgal edildi (1638), Arras kuşatıldı (1640), Roussillon ele geçirildi (1642). Richelieu öldüğünde, Avrupa'da Fransa devletinin yükselişi iyice belirginleşmeye başlamış, İspanya'nın ilerlemesi ve Habsburglar'ın krallığı kuşatması durdurulmuştu.

RİCHELİEU (Louis François Armand DE VIGNEROT DU PLESSIS, — *dükü*), Fransa mareşali (Paris 1696 - *ay. y.* 1788), kardinalin yeğeni. 1748'de Fransa mareşali oldu, 1755'te Guyenne ve Gaskonya valiliğine atandı. Yedi yıl savaşı'nda Menorca seferini düzenledi ve 1756'da Mahón'u aldı. Ertesi yıl Braunschweig ve Hannover'in işgalini yönetti; burada Cumberland dükünün komutasındaki ingiliz-hannover ordusunu Kloster Zeven'de teslim olmak zorunda bıraktı (eylül 1757), ama ülkeyi yağmaya verdiği için saygınlığını yitirdi. Paris'e geri çağrıldı, bir daha kendisine komutanlık verilmedi.

RİCHELİT a. (fr. *richellite;* Belçika'daki *Richelle* yerleşim biriminin adından). Min. Hidratlı doğal demir ve kalsiyum fluorofosfat.

RİCHEMONT (Arthur DE BRETAGNE, — *kontu*) → ARTHUR III, Bretagne dükü.

RİCHEPİN (Jean), fransız yazar (Médéa, günümüzde Lemdiya, Cezayir, 1849 - Paris 1926). 1870 savaşı'na gönüllü olarak katıldı, bir bohem yaşamı sürdü, toplum kurallarını hiçe saymasıyla ilgi uyandırdı. İlk şiir kitabı *la Chanson des gueux* (1876) yüzünden bir ay hapse ve 500 frank para cezasına mahkûm oldu. Şiirlerinin (*les Caresses*, 1877; *la Mer*, 1886; *Mes paradis*, 1894) yanı sıra, yazdığı romanlarda Jules Vallès hayranı uzlaşmaz yaradılışını dile getirdi (*la Glu*, 1881; *Miarka, la fille à l'ourse*, 1883; *la Clique*, 1917). Tiyatro oyunları da yazdı: *Nana Sahib* (1893) [bu dramında kendisi de Sarah Bernhardt ile birlikte oynadı], *le Flibustier* (1888) ve bir tür kırsal destan olan *le Chemineau* (1897), vb. (Fr. akad., 1908.)

RİCHER (Jean), fransız gökbilimci (1630 Paris 1696). Paris gözlemevi'nde gökbilimci olarak çalıştı. Bilimler akademisi'nin ilk üyelerindendir (1666). Akademi onu Cayenne'de yapılacak bir jeodezi çalışmasında görev verdi (1672-73). Saniyeleri vuran sarkacın uzunluğunun enleme göre değiştiğini keşfetti; bu buluşundan yararlanarak Yer'in biçimini belirlemek üzere, klasik açısal üçgenleme yöntemlerinden çok farklı olan, sarkacın ve yerçekimi yeğinliğinin gözlemlenmesine dayanan dinamik yöntemler tasarladı. Daha sonra, Arkturus'u gözlemledi (1672) ve gökkürede bu yıldızın deviniminin diğerlerinden farklı olduğunu fark etti. Aynı yıl, Mars gezegeninin paralaksını saptadı.

RİCHET (Charles), fransız fizyolog (Paris 1850 - *ay. y.* 1935). Paris'te fizyoloji profesörü (1887), Bilimler akademisi üyesi oldu (1914); hayvansal ısıyı, serumları inceledi ve 1902'de P. Portier ile birlikte anafilaksi olayını keşfetti. Havacılık alanında öncülük ve barış havariliği yaptı. "Metapsişik" adını verdiği "gizemli" ya da "olağanüstü" olaylarla da ilgilendi. Yapıtları: *Recherches expérimentales et cliniques sur la sensibilité* (Duyarlık üstüne deneysel ve klinik araştırmalar) [1877], *Du suc gastrique chez l'homme et les animaux* (İnsanda ve hayvanlarda mide özsuyu) [1878], *la Chaleur animale* (Hayvansal ısı) [1889], *Anaphylaxie* (Anafilaksi) [1911], *Traité de métapsychique* (Metapsişik ders kitabı) [1923], *Apologie de la biologie* (Biyolojiye övgü) [1929] vb. Şiirler ve dramlar da yayımladı. (1913 Nobel tıp ödülü.)

RİCHİER (Ligier), fransız heykelci (Saint-Mihiel 1500'e doğr. - Cenevre 1567). Üç başyapıtı Ortaçağ'ın son dönemiyle hâlâ sıkı ilişkide olan özgün dehasını ortaya koyar: Orange-Nassau prensi *René de Chalon*'un mezar heykeli (prens, mezarının üzerinde doğrularak, kalbini Tanrı'ya sunarken gösterilir) [1547, Saint-Pierre kilisesi, Bar-le-Duc]; *Philippe de Gueldre* döşesinin yüzü sıkıntılı yatık heykeli (Cordeliers kilisesi, Nancy); Saint-Mihiel'deki *Mezar* (Sépulcre) [bu yapıtını protestanlık nedeniyle Cenevre'ye kaçtığından (1565) tamamlayamadı].

RİCHİER (Germaine), fransız kadın heykelci (Grans, Bouches-du-Rhône, 1904 - Montpellier 1959). Bourdelle'in öğrencisi oldu (1925-1929). Gerilime ve gerilimin dizginlenmesine yönelik bir anlatımcılığı benimsedi. İnsan, hayvan ve doğa arasındaki karmaşık ve kaypak ilişkilerden kaynaklanarak, bronz heykellerinde hacimleri vurgulanmış karma biçimler yarattı (*Fırtına*, Art moderne ulusal müzesi, Paris). Uzamsal yapıtlarında, kimi zaman soyut bir geometrileşmeye varan (*l'Ombre de l'ouragane*, 1956; Antibes müzesi) bir hacim yalınlığından (*Boğa güreşi*, 1953; özel kol.) hareket etti; ama informel yapısıyla ayırt edilen çalışmalarında her şeyden önce ifade gücüne önem verdi (*Dağ*, 1955-56; Art moderne ulusal müzesi, Paris), bunun yanı sıra da çokrenkliliğe dayalı araştırmalara girişti (boyalı alçı ve bronzlar; boyalı fon önünde figürinler [bu fonlar Hartung, Vieira da Silva, Zao Wou-ki tarafından boyanmıştır]).

RİCHİNİ, RİCCHİNİ ya da **RİCHİNO** (Francesco Maria), italyan mimar (Milano 1584 - *ay. y.* 1658). Bir mühendisin oğlu, XVII. yy.'ın ilk yarısında Milano'nun başta gelen mimarıydı. 1602'de yaptığı kent planının ve Duomo'nun cephesi için hazırladığı projelerin (1631-1638 arasında bu yapının mimarlığını yaptı) yanı sıra, S. Giuseppe kilisesi'ni (1607-1616), Maggiore hastanesi'nde çalışmalar (1625'ten başlayarak), başta Durini sarayı (1645-1648) ve yapımına 1651'de başladığı ve oğlu, mühendis GIAN DOMENICO **Richini**'nin (1618-1701) sürdürdüğü Brera sarayı olmak üzere çok sayıda saray yaptı.

RİCHLAND, ABD'de (Washington) kent, Columbia kıyısında; 33 600 nüf. Nükleer yakıt. —Yakınında, nükleer santralı.

RİCHLER (Mordecai), ingilizce yazan kanadalı yazar (Montréal 1931). Yahudilikten derin bir biçimde etkilenmiş olan ve buruk bir mizah öğesi taşıyan romanlarında (*A Choice of Enemies*, 1957; *The Incomparable Atuk*, 1963; *Coksure*, 1968; *St Urbain's Horseman*, 1971; *Joshua Then and Now*, 1980; *Solomon Gursky Was Here*, 1990) kültürel bölünmelerin kaçınılmaz sonucu olan çelişkili durumları anlattı. Ayrıca öyküler, TV oyunları, denemeler ve çocuk kitapları da yazdı.

RİCHMANN (Georg Wilhelm) ya da **RİHMAN** (Georg Vilgelm), rus fizikçi (Piyarnon, bugün Estonya'da, 1711 - Petersburg 1753). Petersburg Üniversitesi'nde profesör oldu (1741), atmosferde suyun buharlaşması, soğuma yasaları, suyun donmasıyla oluşan genleşme kuvveti üzerinde araştırmalar yaptı. Elektrikle de ilgilendi ve "elektrik göstergesi" adını verdiği bir alet icat etti; bu aleti bir fırtınada denemek isterken yıldırım çarpması sonucu öldü.

RİCHMOND, ABD'de (Kaliforniya) liman kenti, Oakland'ın K.'inde, San Francisco körfezi kıyısında; 75 000 nüf. Sanayi merkezi (petrol rafinerisi, otomobil ve araçları ve havataşıtları yapımı, kimya ve besin sanayileri).

RİCHMOND, ABD'de (İndiana) kent, Whitewater kıyısında, İndianapolis'in D.'sunda; 41 300 nüf. Metalürji. Besin sanayileri. Tarım gereçleri. —Yakınında gül yetiştiriciliği.

RİCHMOND, ABD'de kent, Virginia'nın yönetim merkezi, James River kıyısında; 203 060 nüf. (1990). Th. Jefferson'ın, Nimes'in kara evinden esinlenerek çizdiği plan uyarınca yapılan *capitolium* (1785-1796). Müzeler. Piedmont ile kıyı ovasının kavşağında bulunan kent ticaret ve sanayi merkezidir: sigara ve puro fabrikaları, kimya ve ecza, tekstil, makine, ağaç ve kâğıt. —K.'de nükleer santral.

—Tar. 1733-1737 arasında kurulan, 1781'de İngilizler tarafından yakılan ve 1779'dan beri Virginia'nın yönetim merkezi olan Richmond, 1861-1865 arasında Güney Eyaletleri'nin merkezi ve başlıca silah deposuydu. Zorlu bir kuşatmadan sonra Kuzeyliler tarafından ele geçirildi.

RİCHMOND, Büyük Britanya'da (North Yorkshire) kent, Swale kıyısında; 7 500 nüf. XI. yy.'dan kalma hisar. Ticaret ve turizm merkezi.

RİCHMOND, ingiliz baronluk, kontluk ve düklüğü. Richmond onuru (yani güçlü bir şatonun egemenliğindeki önemli bir senyörlükler grubu), Fatih William tarafından Bretagne kontu Alain'e verildi (ve ilkin *Honour of Brittany* olarak adlandırıldı), ardından 1135-1146 arasında kontluk durumuna getirildi. 1334'e kadar kontluk Bretagne ailesi üyelerinin elinde kaldı. Daha sonra Richmond kontu unvanını Tudor ailesi üyeleri taşıdı (Edmond, 1430'a doğr. - 1456 ve Henry, gelecekteki Henry VII); Richmond dükü unvanıysa Henry Fitzroy*'a verildi, daha sonra Stuart, Lennox* ve Gordon-Lennox ailelerinin üyeleri tarafından taşındı.

RİCHMOND HİLL, Kanada'da kent, Ontario'da, Toronto'nun büyük kuzey banliyösünde; 34 700 nüf.

RİCHMOND UPON THAMES, Londra'nın batı banliyösünde konut *borough*'u, Thames'ın sağ kıyısında; 160 000 nüf. XIV. ve XV. yy.'da yapılmış bir krallık sarayının kalıntıları. Eski konutlar. Park (904 ha).

RİCHOMBRE → RİCO HOMEM.

RİCHTER (Franz Xaver), Bohemya asıllı besteci (Holleschau ? bugün Holešov, 1709- Strasbourg 1789). Kontrapuntoyu, Fux'un *Gradus and Parnassum* adlı incelemesinden öğrendi (doğrudan doğruya Fux'tan da ders almış olabilir). İtalya yolculuğundan sonra 1740'ta Kempten'de piskopos-prens Anselm von Reichlin-Meldegg'in hizmetine girdi. 1747'de Mannheim'a davet edildi, Johann Stamitz ile birlikte, Mannheim okulunun ilk kuşak bestecilerine önderlik etti. 1769'dan ölümüne değin, Strasbourg katedrali'nde capella yöneticiliği yaptı. Asistanı İgnaz Pleyel, kendisinden sonra aynı görevi devraldı. Daha çok dinsel yapıtlar (28 missa, 2 requiem, 16 mezmur, 38 büyük motet), oda müziği parçaları (6 dörtlü, 1768'de yayımladı) ve 70 senfoni besteledi.

RİCHTER (Jeremias Benjamin), alman kimyacı (Hirschberg, Silezya, 1762 - Berlin 1807). Berlin'de Maden ocakları müsteşarı oldu. (1798), daha sonra bir porselen fabrikasını yönetti. Yansız tuzların bileşenleri arasında belirli ağırlık oranları olduğunu gösterdi ve çeşitli asitlerle bazların eşdeğer ağırlıklarını saptadı. Bu gözlemden yararlanarak, kendi adını taşıyan orantılı sayılar yasasını buldu. Reich ile birlikte, indiyumu keşfetti.

Richter yasası. Fizs. kim. ORANTILI* SAYILAR YASASI'nın eşanlamlısı.

RİCHTER (Johann Paul Friedrich), **Jean Paul** denir, alman yazar (Wunsiedel 1763 - Bayreuth 1825). Bir köy papazının oğlu, Leipzig'de tanrıbilim okudu ve J.-J. Rousseau'ya duyduğu hayranlıktan dolayı fransızca "Jean-Paul" adını benimseyerek ilk yapıtı *Grönlandische Prozesse*'yi (1783) yayımladı. Babasının ölümüyle para sıkıntısına düşünce, eğitmen oldu (1786-1789), sonra Schwarzenbach'ta bir okul açtı. Yapıtlarının kazandırdığı ün, kendini edebiyata adamasını sağladı (*Leben des vergnügten Schulmeisterleins Maria Wuz in Auenthal*, *Eine Arte İdylle*, 1793; *Die unsichtbare Loge*, 1793; *Hesperus*, 1795; *Quintus Fixlein*, 1796; *Siebenkäs*, 1796-97). Huzursuz yaradılışına ve kararsız kişiliğine karşın evlendi (1801) ve Bayreuth'e yerleşti (1804). Richter, kişisel anılarıyla dolu roman ve aşk şiirlerinde, kendisini J.-J. Rousseau'nun vârisi yapan duygusal idealizmiyle, barok nitelikli yapıtını alman romantizminin en özgün yapıtlarından biri durumuna getiren alaycılık anlayışını birleştirdi (*Titan*, 1800-1803; *Fle-*

Assistance publique



Charles Richet

Photothèque C. N. A. C. G.-Pompidou



Germaine Richier
l'Ouragane, bronz, 1948-49
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

Raymond Bollaert



Ligier Richier
Orange-Nassau prensi René de Chalon'un mezar heykeli (1547)
Saint-Pierre kilisesi Bar-le-Duc

geljahre, 1804-05; *Levana oder Erziehungslehre,* 1807).

RİCHTER (Eugen), alman siyaset adamı (Düsseldorf 1838 - Berlin 1906). Prusya'da (1869) ve Reichstag'da (1867 ve 1871) liberal milletvekili, ilerici partinin lideriydi. Bismarck'a muhalefet etti.

RİCHTER (Hans), avusturyalı orkestra şefi (Raab, bugün Györ, 1843 - Bayreuth 1916). Wagner'le tanıştıktan sonra, Münih operası'nda koro şefliğine başladı. 1868'de orkestra şefi oldu. 1875-1898 arasında Viyana'da Filarmoni orkestrası'nı ve Opera orkestrası'nı yönetti. 1904-1911 arasında Londra Senfoni orkestrası'nın sürekli şefiydi. 1876'da Bayreuth tiyatrosu'nun açılışında *Tetraloji*'sinin ilk temsilini yönettiği Wagner'in etkisiyle hem onun, hem de alman ve avusturyalı öbür bestecilerin (Brahms, Bruckner) yapıtlarını savundu.

RİCHTER (Eduard), avusturyalı coğrafyacı (Mannersdorf, Viyana yakınında, 1847 - Graz 1905). Alpler ve Norveç buzulları konusunda uzmanlaştı.

RİCHTER (Gisela), amerikalı arkeolog (Londra 1882 - Roma 1972). Tüm yaşamını New York Metropolitan Museum'un eski yunan ve roma bölümüne adadı. Yayınları arasında *The Sculpture and Sculptors of the Greeks* (Yunan heykel sanatı ve heykelcileri) [1929], *Handbook of Greek Art* (Yunan sanatının el kitabı) [1959], *The Archaic Gravestones of Attica* (Arkaik dönem Attike mezar taşları) [1961], *Korai* (Koreler) [1968] sayılabilir.

RİCHTER (Hans), alman ressam ve film yönetmeni (Berlin 1888 - Muralto, Locarno yakınları, İsviçre, 1976). Daha 1912'de öncü çevrelerle ilişki kurdu (*Der Blaue Reiter, Der Sturm,* Marinetti); önceleri kübist esinli, sonra anlatımcı üslupta resimler gerçekleştirdi ("Düşsel portreler" dizisi, 1917, Art moderne ulusal müzesi, Paris). 1916'da Zürich'te dadacılara katıldı ve basitleştirilmiş biçimsel öğelerden yola çıkarak soyut arayışlara yöneldi. Bu öğeler çeşitlenerek kısa sürede "rulo-resimler"e (*Prelüd,* 1919, Yale Üniversitesi galerisi) doğru gelişti ve Berlin'de soyut film denemeleri ile noktalandı (*Rythmes 21, 23* ve *25,* 1921-1925 arasında). Bundan sonra soyut ya da figüratif filmler (dada esinli) Avrupa ve Amerika'da (1940-1948) Richter'in yapıtlarının ana bölümünü oluşturdu (*Vormittagsspuk,* 1928; başka sanatçılarla birlikte, *Dreams that Money Can Buy,* 1944); sanatçı ayrıca tablolar ve geometrik öğelerden oluşan kabartmalar gerçekleştirdi.

RİCHTER (Josef BUTTINGER, **Gustav** —denir), avusturyalı sosyalist (Lohnsburg, Yukarı Avusturya, 1906). Avusturya gizli devrimci sosyalist hareketinin yöneticisiydi (1935-1938). Siyasal deneyimlerini anlatan bir kitap kaleme aldı (1953). 1939'da ABD'ye göç etti. 1954'te Vietnam'daki göçmenlere yardım kampanyasını yönetti; bu ülkenin tarihi üzerine birçok kitap yazdı.

RİCHTER (Hans Werner), alman yazar (Bansin, Rostock yakınında, 1908). Usedom adasında Grup* 47'nin kurucusu; savaş sonrası Almanyası'nı betimlemek için, roman ve anlatılarında, röportaj ve sinemaya özgü anlatım-tekniklerini kullandı (*Die Geschlagenen,* 1949; *Spuren im Sand,* 1953; *Rose weiss, rose rot,* 1971). Son yapıtları: *Im etablissement der Schetterlinge* (1986), *Reisen, durch meine zeit* (1989).

RİCHTER (Svyatoslav Teofiloviç) → RİHTER.

RİCHTER (Karl), alman orkestra şefi, orgcu ve klavsenci (Plauen 1926 - Münih 1981). Günther Ramin'in öğrencisidir. 1949-1951 arasında Leipzig'deki Sankt Thomas kilisesi'nde orgculuk yaptı. 1951'de Münih'e yerleşti. Bu kentin konservatuvarında ders verdi ve Sankt Markus kilisesi'nin orgunu çaldı. 1953'te Münih Bach orkestrası'nı kurdu. Bu orkestrayla özellikle Bach ve Händel'in dinsel ve dindışı yapıtlarının çok değerli plaklarını yaptı.

Larousse



J. P. F. Richter (Jean Paul denir) Heinrich Pfenninger'in bir gravüründen ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

RİCHTER (Burton), amerikalı fizikçi (New York, 1931). Stanford üniversitesi'nde profesör oldu (1956), çarpışma halkaları yaptı ve bunlar sayesinde, Samuel Ting ile aynı zamanda ve ondan bağımsız olarak, 1974'te elektron-pozitron çarpışmalarında, kütlesi bakımından göreli olarak kararlı ve "psi" adını verdiği yeni bir ağır parçacık buldu; bu parçacık yeni bir yükün varlığını, büyüyü ortaya koydu. İki bilim adamı Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

RİCHTER (Gerhard), alman ressam (Dresden 1932). 1961'de Almanya Federal Cumhuriyeti'ne yerleşti; Götz'ün informel sanatından olduğu kadar, pop art ve Fluxus'tan etkilendi. O dönemden başlayarak, çeşitlilikleri içinde, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkileri araştırdı; böyle bir resim yaklaşımı bir üslubu belirlemez; tam tersine, girift ilişkiler içinde, en değişik konulara ve tarzlara olanak sağlar: bulanık (*Ema* [*Merdivendeki nü*], 1966) ya da net ("Kırk sekiz portre", 1971-72) fotoğraf imgeleri, gerçekçi ya da nerdeyse soyut manzaralar, minimalci ya da serbest yapılı soyut resimler vb.

Richter ölçeği (amerikalı jeofizikçi Charles Francis *Richter*'in [Butler County, Ohio, 1900 - Pasadena, Kaliforniya, 1985] adından). Jeofiz. Depremlerin genliğini* ölçen ölçek. 1'den 9'a kadar numaralanan Richter ölçeği logaritmik bir ölçektir yani bir depremin etkileri, ölçeğin derecesiyle birlikte artar. 1 genliğinde bir deprem, dışmerkezden 100 km uzaklıkta, dönemi 0,8 sn olan ve toprağın devinimlerini 2 800 kez büyüten bir sismograf iğnesinin yerini 0,01 mm değiştirir. 9 genliğinde deprem olağandışıdır, bu genlikteki tek örnek, 1755'te Lizbon'da gerçekleşen yer sarsıntısıdır.

Richter yamacı, DÜZENLENMİŞ* YAMAÇ'ın eşanlamlısı.

RİCHTERSWİL, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölünün güney kıyısında; 8 700 nüf.

RİCHTHOFEN (Ferdinand, *baron* VON), alman coğrafyacı (Karlsruhe, Yukarı Silezya, bugün Opole voyvodalığı, 1833 - Berlin 1905). 1860'tan 1862'ye kadar Seylan, Japonya, Filipinler ve Cava'yı ziyaret etti. Bir süre Kaliforniya'da kaldıktan sonra 1868'den 1872'ye kadar Çin'e birçok gezi yaptı. Coğrafya ve iktisatla ilgili pek çok çalışmasından Çin'le ilgili olanları, bu ülke üzerine temel birer belgesel kaynaktır. Çin lössünü ilk kez, rüzgârın biriktiği bir çamur olarak tanımladı.

RİCHTHOFEN (Oswald, *baron* VON), alman siyaset adamı (Yaş, Romanya, 1847 - Berlin 1906). Diplomatlık yaptı (1875). Mısır borç komisyonu delegeliğinde bulundu (1885). Sömürge işleri yöneticisi (1896), Dışişleri bakanı (1900) oldu. Sömürge politikasının etkin savunucularındandı.

RİCHTHOFEN (Manfred, *baron* VON), alman avcı pilotlarının en ünlüsü (Breslau, bugün Wrocław, 1892 - Vaux-sur-Somme 1918). Uhlan subayıydı, sonra hava kuvvetlerine geçti, önce bir filotila'ya, sonra batı cephesinde 1. avcı filosuna komuta etti. Kırmızı uçağı, 80 uçak düşürdükten sonra düşürüldü. Yerine Goering geçti ve filo Richthofen adını aldı. Notları (*Der rote Kampfflieger*) 1917'de yayımlandı.

RİCHTHOFEN (Wolfram, —*baronu*), alman mareşal (Barzdorf, Strzegom yakınında, Silezya, 1895 - Bad Ischl 1945). Hafif süvari subayıydı, yeğeninin hava filosuna geçti, Luftwaffe'nin kurulmasına katkıda bulundu (1934), Kondor Lejyonu'nu (İspanya, 1938), Fransa'da, Balkanlar'da, Rusya'da savaşan Stuka* filolarını, IV. Luftflotte'yi (Rusya, 1942), ardından II. Luftflotte'yi (İtalya, 1944) yönetti. Ocak 1943'te mareşalliğe atandı.

RİCİ sıf. (ar. *ric'î*). *Esk.* Geri dönmeye ait, geri dönmekle ilgili.
—İsl. huk. *Talak-ı rici,* kocanın boşanmadan vazgeçme hakkı olan talak.
—Verg. huk. *Rici vergi* → AZALAN* ORANLI VERGİ.

RİCİMER, süev kökenli romalı general (öl. 472). Gotlar'ın kralı Wallia'nın torunuydu, Roma hizmetine girdi (455'te *magister militum,* 457'de patricius, 459'da konsül), Vandallar'ın donanmasını yok etti, imparator Avitus'u dostu Majorianus yararına (456), ardından fazla başına buyrukluk gösteren Majorianus'u da Severus yararına (461-465) tahttan indirildi. İtalya'nın gerçek önderi olarak kızıyla evlendiği (467) Anthemius'a Bizans tarafından purpura verilmesi önerisine göz yumduysa da fikrini değiştirerek Roma üzerine yürüdü, kenti yakıp yıktı; Anthemius'u boğazlattı ve yerine Olybrius'u geçirdi (472).

RİCİNODENDRON a. Tropikal Afrika ağacı. (Sütleğengiller familyası.)
—ANSİKL. *Ricinodendron heudelotii* (ya da *africanum*) ve *R. rautanenii,* Nijerya'da erimado adıyla bilinen beyaz-sarı bir odun verir. Buna Fildişi Sahili'nde esesang, Kongo'da sanga-sanga denir: düz ve homojen olan bu odun kaplamacılıkta ve yalıtkan sandık yapımında kullanılır. % 60'a kadar yağlı madde içeren tohumlarından kurutucu bir yağ elde edilir.

RİCİHULEİ a. Yekpare başlığöğüslü, kısa ve tıknaz gövdeli, gözsüz, kıskaçlı zehir çengelli ve bölütlü karınlı örümcekler takımı. (Siyahımsı kahverengi bu hayvanların boyu en çok 1 cm'dir: Batı Afrika'nın ve Amerika kıtasının tropiklerarası kuşağında, ölü yaprakların ve yarı çürümüş ağaç kabuğu parçalarının altında yaşarlar. Bazılarına mağaralarda rastlanır. Başlıca cinsleri: *Ricinoides, Cryptocellus.*)

RİCKERT (Heinrich), alman filozof (Dantzig 1863 - Heidelberg 1936). Freiburg im Breisgau ve Heidelberg üniversitesinde ders verdi ((1916). Pratik aklın, salt akla üstünlüğünü savunan yenikantçı Baden okulundandı. Değerler dünyası ile gerçekler dünyası arasındaki ilişki sorunu üzerinde durdu ve üçüncü bir dünyanın, kültür dünyasının varlığını keşfetti. Rickert'e göre kültür değerlerinin kaynağı tarihtir. Başlıca yapıtları: *Der Gegenstand der Erkenntnis* (Bilginin konusu) [1892], *Die Logik des Prädikats und das Problem der Ontologie* (Yüklem mantığı ve varlıkbilim sorunu) [1930], *Grundprobleme der philosophischen Methodologie, Ontologie, Anthropologie* (Felsefi yöntembilim, varlıkbilim ve antropolojinin temel sorunları) [1934].

RİCKOVER (Hyman George), amerikalı amiral (Makov, bugün Maków Mazowiecki, Polonya, 1900 - Arlington, Virginia, 1986). 1918'de Deniz harp okulu'na girdi, askerlik mesleğini ve bilimsel etkinliği birlikte yürüttü. İkinci Dünya savaşı biter bitmez, nükleer iticiler konusunda uzmanlaştı. 1953'te tuğamiralliğe yükseldi ve ilk amerikan nükleer denizaltıları programını başlattı. 1964'te emekliye ayrılmasından sonra, 1982'ye kadar Nükleer enerji araştırma ve geliştirme ofisi gemi itici bölümü'nün müdürü olarak bu programı geliştirmeyi sürdürdü.

RİCKSHAW a. (pidgin dilinde sözcük, jap. *riki,* kuvvet, güç ve *sha,* araba'dan). Güney-doğu Asya'da ve Çin'de yolcu taşımada kullanılan ve bir bisiklet ya da bir scooter tarafından çekilen hafif araba.

RİCL a. (ar. *ricl*). *Esk.* Ayak.
—Esk. coğ. *Ricl-ül-bahr,* körfez.
—Esk. gökbil. *Ricl-ül-cebbar,* Orion burcunun parlak bir yıldızı.

RİCO Y ORTEGA (Martín), ispanyol

ressam (Madrid 1833 - Venedik 1908). F. Madrazo'nun öğrencisi oldu. 1862'de Paris'e gitti. Pissarro ile birlikte, Paris çevresinde, yeşile çalan gri tonlarda resimler yaptı (*Sen kıyıları*, Saint-Sébastien müzesi); Granada'da, Fortuny ile birlikte gerçekleştirdiği tablolarda daha açık renkler kullandı (*Kadınlar kulesi*, Prado). Ancak Rico, daha çok Venedik'te gerçekleştirdiği, sağlam yapılı ve akıcı bir üslup ortaya koyan yapıtlarıyla (birçok amerikan müzesi) tanındı. 1906'da anılarını yayımladı: *Recuerdos de mi vida* (Yaşamımdan anılar).

RICŒUR (Paul), fransız filozof (Valence 1913). Strasbourg Edebiyat fakültesi'nde profesörlük yaptı (1948-1956), daha sonra Paris ve Nanterre'de ders verdi. Çalışmalarında görüngübilimsel betimleme ile bilinçsel analizi birleştirdi. Ricœur'ün bir tür irade felsefesi olan düşüncesi, *Philosophie de la volonté: le volontaire et l'involontaire* (İrade felsefesi: iradeli ve iradesiz) [1949, değişiklik yapılmadan 1950'de yeniden basıldı] adlı tez çalışmasında, iradenin fizyolojisinden yola çıkarak, *Finitude et culpabilité*'de (Sonluluk ve suçluluk) [1960], bir irade ahlakına, irade metafiziğine ulaşır (ilk çalışmasının II. cildini meydana getiren bu yapıt daha sonra iki ayrı başlık altında yayımladı: *l'Homme faillible* [Yanılan insan], 1960, ve *la Symbologique du mal* [Kötünün simgeseli], 1963). Ayrıca, *Karl Jaspers et la philosophie de l'existence*'ı (Karl Jaspers ve varoluş felsefesi) [1947, M. Dufrenne ile birlikte] yazdı ve *Esprit* dergisinin yayınlarına katkıda bulundu. *De l'interprétation. Essai sur Freud*'da (Yorumlama. Freud üzerine deneme) [1965] simge sorununu inceledi ve Freud'u örnek aldı; psikanalizin, dolaysız bilincin yanılsamalarını bertaraf ederek felsefi düşünceye yetkinlik kazanma olanağı sağlayan bir disiplin olduğunu gösterdi. Ricœur'e göre Freud aynı zamanda bir eylem ustasıdır: yaşamın acımasızlığına ilişkin (Eros ve Thanatos seçeneği) belli bir kötümserlik aracılığıyla bize durmadan gerçeği kavrama dersi verir. Ricœur bu temayı *le Conflit des interprétations, essais d'herméneutique* (Yorumların çatışması, bir yorumbilim denemesi) [1969] adlı yapıtında yeniden ele aldı. Diğer yapıtları: *la Métaphore vive* (Canlı mecaz) [1975], *Temps et récit* (Zaman ve anlatı) [1983-1985].

RICO HOMEM, RICO HOMBRE, RICOMBRE ya da **RICHOMBRE,** zengin adam anlamına gelen ve XII, XIII ve XIV. yy.'larda Portekiz, Castilla, Navarra ve özellikle Aragón yüksek soylularını belirtmek için kullanılan sözcükler.

RICORD (Philippe), fransız cerrah (Baltimore, ABD, 1800 - Paris 1889). Kendisini frenginin incelenmesine ve tedavisine adadı. Cıva iyodür ve afyon ile hazırlanan *Ricord hapları* eskiden frengi tedavisinde kullanılırdı.

Ricordi, italyan müzik yayınevi. 1808'de Milano'da, GIOVANNI **Ricordi** (Milano 1785 - *ay. y.* 1853) tarafından kurulan bu firma, özellikle Rossini ve Verdi'nin yapıtları gibi, lirik italyan yapıtların yayımlanmasında uzmanlaştı. TITO (Milano 1811 - *ay. y.* 1888), Giovanni'nin oğlu, taşbaskı röprodüksiyona yöneldi ve *Edizioni economiche* dizisini yayımladı. Besteci ve eleştirmen (J. Burgmein takma adıyla) GIULIO'nun (Milano 1840 - *ay. y.* 1912) yönetimi sırasında Ricordi firması, G. Puccini, P. Mascagni, P. Zandonai ve genç okulun operalarını yayımladı ve *Gazzetta musicale di Milano* (1842-1902), *Ars et Labor, Musica e musici, Musica d'oggi, Ricordiana* ve *İstituzioni e monumenti dell'arte musicale italiana* dizisi gibi süreli yayınlara yöneldi. 1888'de F. Lucca firmasını kendisine kattıktan sonra Ricordi firması, 1919'da Giulio'nun oğlu Tito tarafından C. Clausetti (1869-1943) ve R. Valcarenghi'nin (1860-1947) yönetimine verildi. Firmanın yöneticileri ve sahipleri durumuna gelen Valcarenghi'nin oğulları, 1956'da firmayı hisse senetli şirkete dönüştürdüler. D. Scarlatti'nin yapıtlarının, Vivaldi'nin enstrümantal müzik yapıtlarının ve bir *Enciclopedia della Musica*'nın (yöneten C. Sartori, 4 cilt, 1963-64) yayımını da bu firma sağladı.

RICOTTI MAGNANI (Cesare), italyan general ve siyaset adamı (Borgolavezzaro, Novara, 1822 - Novara 1917). 1870 ve 1896 arasında üç kez Savaş bakanlığı yaptı. İtalyan ordusuna kesin biçimini verdi, ancak Adua yenilgisi 1896'da görevinden çekilmesine neden oldu.

RICS a. (ar. *rics*). *Esk.* **1.** Din tarafından yasaklanmış şey, günah. **—2.** Pislik, kirlilik, murdarlık.

RICZ a. (ar. *ricz*). *Esk.* **1.** Azap. **—2.** Puta tapma, putperestlik. **—3.** Hem maddi, hem manevi yönden pislik.

RİDA a. (ar. *ridā'*). *Esk.* **1.** Örtü. **—2.** Dervişlerin omuzlarına örttükleri post. **—3.** Hırka. **—4.** *Rida-yı memat*, ölüm örtüsü.

Ridaniye savaşı, Yavuz Sultan Selim komutasındaki türk ordusuyla memluk hükümdarı Tomanbay'ın yönettiği mısır kuvvetleri arasında yapılan meydan savaşı (22 ocak 1517). Mercidabık* savaşı'nı (1516) kazanarak Suriye'yi ele geçiren Yavuz Sultan Selim, bu kez de Şam'dan Mısır seferine çıktı (15 aralık 1516). Hanyunus ve Elariş üzerinden Sina çölünü geçerek Salihiye'ye gelen (16 ocak 1517) Yavuz, 60 bin asker ve çeşitli boylarda 500 toptan oluşan ordusuyla Kahire üzerine yürüyüşünü sürdürerek kente birkaç saat uzaklıkta bulunan Birketülhac konağına ulaştı (21 ocak). Daha önce 6 bin atlıyla keşif hareketi yapmakla görevlendirilen Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa da orduya burada katıldı. Öte yandan, memluk hükümdarı Tomanbay, çoğu çerkez atlılarından oluşan 30 bin kişilik ordusuyla Birketülhac'dan Kahire'ye giden yol üzerindeki Ridaniye köyü önünde savaş düzenine girmişti. Ertesi gün sabahın erken saatlerinde önce memluk toplarının mevzilendiği Adiliye'ye doğru yürür gibi bir gösteri hareketi yapan Yavuz, sonra ansızın Kahire'nin güneyindeki Mukattam dağının çevresinden büyük bir hızla dolanarak Ridaniye'de mevzilenmiş olan mısır ordusuna yüklendi. Türk ordusunun merkezinde her zaman olduğu gibi yeniçeri ortalarıyla padişah; sağ kanatta Anadolu askeriyle sadrazam Hadım Sinan Paşa, Dulkadıroğlu Ali Bey, Memluklar'ın osmanlı hizmetine giren Halep valisi Hayırbay ve Akkoyunlu Ferahşat Bey; sol kanatta Rumeli askeriyle Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, vezir Yunus Paşa, Ramazanoğlu Mahmut Bey, osmanlı hizmetine giren Ayıntap (Gaziantep) memluk muhafızı Yunus Bey vardı. Savaş daha başlar başlamaz zırhlı iki memluk süvari birliği türk ordusunun orta ve sağ kanadına saldırdı. Yavuz'u öldürmek için merkeze saldıranların başında yer alan sultan Tomanbay'la en cesur beylerinden Alanbay ve Kurtbay, geride çok sayıda ölü bırakarak amaçlarına ulaşmaksızın çekilmek zorunda kaldılar. Ancak, kendisini Gazze'de büyük bir bozguna uğratmış olan sadrazam Hadım Sinan Paşa'dan öç almak için sağ kanada saldıran Canberdi Gazali'nin başında bulunduğu süvari birliği, Sinan Paşa ile birlikte yanındaki Akkoyunlu Ferahşat Bey, baş hazinedar Ali Ağa, Halep valisi Hayırbay gibi komutanları öldürmeyi başardı. Sadrazam Sinan Paşa şehit olunca, ordu sağ kanadında bozgun belirtilerinin baş göstermesi üzerine buraya Bali Ağa komutasında yardım kuvvetleri süren Yavuz, durumu kısa sürede kurtardı. Bu arada, Adliye'deki çakılı memluk topları hareketsiz kalırken türk topçusu, büyük bir etkinlik göstererek düşman saldırılarının kırılmasında önemli rol oynadı. Akşama kadar süren savaş sonunda yaklaşık 20 bin ölü ve yaralı veren, ayrıca en değerli komutanlarını da yitiren memluk ordusu, çözülerek dağıldı. Tomanbay bir avuç adamıyla kaçtı; bozgun halinde kaçışan kılıç artığı memluk beyleri izlenerek öldürüldü ya da tutsak alındı; memluk hükümdarının zapt edilen ordugâhında pek çok ganimet elde edildi. Böylece Mercidabık'tan sonra kazandığı bu ikinci savaş üzerine Yavuz, Memluk devletini ortadan kaldırmış ve Suriye ile Mısır'ı osmanlı topraklarına katmış oldu. Ridaniye zaferinin ardından parlak bir törenle Kahire'ye giren Yavuz Sultan Selim (15 şubat 1517), bundan böyle tüm osmanlı hükümdarlarının padişahlık unvanına ek olarak taşıyacakları halifelik sıfatını da aldı.

RİDÂYİ a. *Müz.* Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RİDDER a. 1434'ten 1454'e kadar Hollanda'da, 1475'ten itibaren de İskoçya'da basılan ve üzerinde bir süvari resmi bulunan altın para.

RİDDERKERK, Hollanda'da (Güney Hollanda) kent, Rotterdam'ın güney-doğu banliyösünde; 47 100 nüf. Elektrikli gereçler ve otomobil yapımı. Tersaneler. Kimya.

RİDDET a. (ar. *riddet*). *Esk.* İslam dinini bırakma.

RİDE (Sally), amerikalı kadın astrofizikçi ve astronot (Los Angeles 1951). Öğrenimini Stanford üniversitesi'nde tamamladıktan sonra burada fizik doktorası yaptı. 1978'de NASA tarafından astronotluk yapmak üzere seçildi. 1983'te, uzay mekiğinin STS-7 uçuşuna "görev uzmanı" olarak katıldı ve böylece uzayda kalan ilk amerikalı kadın oldu.

Rideau kanalı, Kanada'da (Ontario) kanal, Rideau ırmağı aracılığıyla Ottawa'yı Rideau gölüne bağlar, sonra Cataraqui vadisine girer, Kingston'da Saint Lawrence'a kavuştuğu yere kadar bu vadiyi izler; 200 km.

RİDEKTOMİ a. (fr. *ridectomie*). Cerr. LİFTİNG'in eşanlamlısı.

RİDF a. (ar. *ridf*). *Esk.* Arka, geri. —Ed. Divan şiirinde uyağın son harfi olan revi'den önceki elif, vav, ye harfleri. (Örn.: *evlâd-istidâd* sözcüklerindeki *â* [elif]. Bazen revi ile ridf arasında bir sessiz harf bulunur; bu harfe ridf-i zait denir. Örn.: *efrûhte-sûhte* sözcüklerinde *t* revi, *û* ridf, *h* ridf-i zaittir.)

RİDGWAY (Matthew Bunker), amerikalı general (Fort Monroe, Virginia, 1895). 1917'de West Point'ten mezun oldu, 1943'te 82. hava indirme tümeninin komutanlığına getirildi, 6 haziran 1944'te askerlerinin başında paraşütle Cotentin'e indi, ardından 18. hava indirme kolordusu başkanı olarak Ardennes savaşı'na katıldı (1944). Washington'daki Amerikalılararası savunma bürosu başkanlığına (1948), ardından 1949'da ordu Kurmay başkan yardımcılığına getirildi. Kore'de VIII. amerikan ordusu komutanıyken, nisan 1955'te Kore'deki Birleşmiş milletler kuvvetleri başkomutanı olarak MacArthur'ün yerine geçirildi. 1952'de Avrupa'daki Atlantik kuvvetleri başkomutanı olarak Eisenhower'ın yerini aldı. 1953-1955 arasında amerikan ordusu Kurmay başkanlığını yaptı.

RİDİNGER (Georg) → RIEDINGER.

RİDKY (Jaroslav), çek besteci ve eğitimci (Liberec 1897 - Podebrady 1956). Çek filarmoni orkestrası'nda arp çaldı (1924-1938) ve koro şefliği yaptı (1925-1930). Prag konservatuvarı'nda ve Müzik sanatları akademisi'nde besteleme dersleri verdi (1929-1956). 7 senfoni besteledi (1924-1956). Konçertolar (ikisi çello [1930 ve 1940], biri keman [1926] ve biri piyano [1952] için), senfonik yapıtlar, oda müziği parçaları, piyano ve koro parçaları, melodiler, 2 kantat (*Kış masalı* [1936] ve *Doğduğum ülkede* [1941])

Algar



Rafael del Riego ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı

Eyalet tanıtma bürosu, Québec



Louis David Riel

Stanke



Bernhard Riemann

yazdı. R. Strauss'tan etkilenen ve Dvořák'ın izinden giden Řídký, kişisel bir üslup geliştirmeyi de başardı. Ülkesinin folklorundan geniş ölçüde yararlandı.

RİDOLFİ (Carlo), italyan ressam ve sanat yazarı (Lonigo, Vicenza, 1598 - Venedik 1658). XVI. yy. sonu ve XVII. yy. başı Venedik resim sanatı tarihi üzerine temel yapıtlar kaleme aldı: *Le Meraviglie dell' arte* [...] (Sanatın harikaları [...]) Venedik, 1648.

RİDOLFİ (Cosimo, *marki*), italyan siyaset adamı (Floransa 1794 - *ay. y.* 1865). Meleto'da tüm İtalya'ya öğretmen sağlayan bir tarım enstitüsü kurdu. İçişleri bakanlığına (1847), daha sonra hükümet başkanlığına (haziran 1848) getirildi. Custoza'nın ardından istifa etti (30 temmuz). Grandükün düşüşü sırasında Toscana hükümetinde Eğitim bakanı ve senatördü (1860).

RİDOLFİ (Mario), italyan mimar ve şehirci (Roma 1904). "Akılcı mimarlık için italyan hareketi"nin üyesiydi; 1932'de, Roma'da, Bologna alanı'ndaki Posta sarayı'nı yaptı. Savaştan sonra gerçekleştirdiği Tiburtino mahallesi evleri (1950) ve *viale* Etiopia evleri "yenigerçekçilik"in en iyi örnekleri arasında sayılır. Roma dışında, Terni'de, Ivrea'da vb. pek çok yapıtı vardır. Birçok yazısı da yayımlanmıştır.

RİDRUEJO (Dionisio), ispanyol yazar (El Burgo de Osma 1912 - Madrid 1975). İç savaş sırasında falanjist ideolojiyi benimsemişti (1936-1939), 1942'de francoculuktan koptu. Şiirlerinin temel özelliği Garcilaso'ya ve soneye dönüştür, ama serbest vezni de kullanmıştır. *Plural*'den (1935) başlayarak tüm şiirleri *Hasta la fecha* (1962) adı altında toplandı. Düzyazı yapıtlar da (*Casi en prosa*, 1972, *En breve*, 1975) verdi ve siyasal anılarını (*Escrito en España*, 1962) yazdı.

RİE ya da **REE** a. (ar. *riʾe, reʾe*). Esk. anat. Akciğer.
—Esk. bot. *Haşişet-ür-rie* → HAŞİŞE.
—Esk. tıp. *İnfitah-ı rie, sill-ür-rie*, verem. || *Zatür-rie* → ZATURRE.

RİEBECKİT a. (öz. a. E. *Riebeck*'ten) Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal silikat; mavi bir amfibol türüdür.

RİED a. (alm. *Ried*). Pedol. Rheinland alüvyonlarının organik gleyli ve genellikle kireçli hidromorf toprağı.

Riedel hastalığı (alman cerrah Bernhard *Riedel*'in [1846-1916] adından). Süreğen, odun gibi sert ve bazen baskı yapıcı tiroit iltihabı.

Riedel kırıkları. Yerbil. 1929'da W. Riedel tarafından tanımlanan, ayrılmış bir tektonik süreksizlikten doğan sentetik ve antitetik, eşlenik kırıklar.

RİEDER (Robert), alman hekim (Hessen, Nassau, 1861 - Marienbad 1913). Würzburg, Erlangen ve Leipzig'de tıp öğrenimi gördü; tıp doktoru unvanını aldı (1886). Frankfurt am Main Tıp fakültesi'nde patolojik anatomi okudu. Bonn Üniversitesi tıp fakültesi'nde profesör oldu. İstanbul'a çağrıldı (1898). Mekatibi tıbbiyei şahane (tıp okulları) müfettişi ve seririyatı hariciye ve dahiliye (iç hastalıkları ve cerrahi) klinikleri muallimi olarak görevlendirildi. Sarayburnu'ndaki Gülhane askeri rüştiyesi onarılarak Rieder'in emrine verildi. Almanya'dan getirtilen sıhhi malzeme ile donatılan hastane, 30 aralık 1898'de, "Gülhane seririyat hastanesi ve askeri tatbikat mektebi" adıyla açıldı. Burada, Askeri tıbbiye'yi bitirenlerin bir yıl süreyle staj yaparak bilgi ve deneyimlerini artırmaları, ayrıca orduya hastabakıcı yetiştirilmesi sağlandı. Haydarpaşa'da yapılmakta olan Tıbbiye binasını gezerken geçirdiği kaza sonucu yaralanan Rieder, 1904'te Almanya'ya döndü. Bonn'da bir hastanenin direktörlüğünü yaptı (1906); Bonn Üniversitesi tıp fakültesi'nde cerrahi profesörü olarak çalıştı. Türkiye'de modern tıbbın tanınmasında önemli katkıları olan Rieder'in *Für die Türkei: Bd. I. Das Krankenhaus Gülhane* (Türkiye için: Cilt I. Gülhane hastanesi) [1903]; *Carl Weigert und seine Bedeutung für die medizinische Wissenschaft unserer Zeit* (Carl Weigert ve çağımızın tıp biliminde önemi) [1906] adlı iki yapıtı vardır.

RİED İM İNNKREİS, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) kent, Hausruck'un kuzey eteğinde; 12 000 nüf. Tarım fuarı.

RİEDİNGER ya da **RİDİNGER** (Georg), alman mimar (Strasbourg 1568 - öl. büyük olasılıkla 1628'den sonra). Müstahkem yapılar yaptı, Mainz ve Trier Seçicilerinin hizmetinde çalıştı. Aschaffenburg şatosu (1605-1614) ve büyük bir olasılıkla Trier Başpiskoposluk sarayı (1615'ten başlayarak) da onun yapıtlarıdır.

RİEFENSTAHL (Helene, **Leni** — denir), alman oyuncu ve film yönetmeni (Berlin 1902). Önce dansçı olarak çalıştı; sonra birçok filmde oynadı (*Der Heilige Berg* [1926]; yönetmenliğini kendisinin yaptığı *Das Blaue Licht* [1932]). Sonra Walter Ruttmann* ile birlikte çalıştı ve 1934'te Nürnberg'de yapılan nasyonal sosyalist kongresi (*Triumph des Willens*, 1935) ve 1936 Berlin olimpiyatları üzerine (*Stat ilahları* [Olympia, iki bölüm: *Fest der Völker* ve *Fest der Schönheit*, 1938]) filmler yapmakla görevlendirildi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra filmleriyle nazi ideolojisine hizmet ettiği gerekçesiyle tutuklandı. Daha sonra fotoğrafçılıkla uğraştı (*Die Nuba*, 1973; *Korallengärten*, 1978, *Mein Afrika*, 1982).

RİEGEL (Werner), alman yazar (Dantzig 1925 - Hamburg 1956). Şiirleri ve şiirsel düzyazılarında, kötümser bir hava ve saldırgan bir dille savaş deneyimlerini anlattı.

RİEGER (František Ladislav), çek siyaset adamı (Semily, Bohemya, 1818 - Prag 1903), Palacky'nin damadı. Prag Ulusal komitesi'nin üyesiydi (1848), 1848-49'da Avusturya parlamentosu'nda, federalizmin savunucusu büyük bir hatip olarak sivrildi. 1861'de Reichsrat'a milletvekili seçildi ve Bohemya'ya devlet olma hakkının tanınmamasına karşı protestoda bulunmak amacıyla 1863'te arkadaşlarıyla birlikte bu meclisten çekildi. İkiciliğe karşıydı. Moskova kongresi'ne katıldı (1867). 1868 bildirgesi'ni yazarak, Bohemya'nın yalnızca bir hanedan birliğine bağlı olduğunu ve tarihsel kişiliğini koruması gerektiğini ileri sürdü. Eski Çek partisi'nin başkanı durumuna geldiyse de 1891'de yeniden seçilemedi.

RİEGGER (Wallingford), amerikalı bestecі (Albany, Georgia, 1885 - New York 1961). Max Bruch'la çalıştı (1907-1917). Yenıromantik ve izlenimci etkiler altında kalarak (*la Belle Dame sans merci*, 4 ses ve 8 çalgı için, 1923), özellikle 10 (ya da 10'un katı) keman için çokeksenli bir üslupla bestelediği *Study in Sonority* adlı yapıtında (1926-27), yeni teknikler ve yeni sesler aradı. Ses dizilerine karşı gösterdiği eğilim (*Dichotomy*, orkestra için, 1931-32), onu serbestçe ve geleneksel üslupla aynı anda kullandığı onikitonculuğa yöneltti. "Birikimli sekanslar" sisteminden yararlandı ve elektronik müzikle ilgilendi. Varèse, Ives ve Cage ile birlikte, büyük bir öncü rolü oynadı. Messiaen gibi o da kuş seslerine büyük bir düşkünlük gösterdi. Ayrıca 4 senfoni, *Music for Orchestra* (1951), 4 viyolonsel ve orkestra için *Introduction and Fugue* (1960), *Dance Rhythms* (1955), piyano ve büyük orkestra için bir piyano konçertosu (1952), piyano ve orkestra için *Variations* (1953), oda müziği, melodiler, kantatlar (kadın sesleri için *In Certainty of Song* ve *Eternity*) piyano ve akordiyon için parçalar besteledi.

RİEGL (Alois), avusturyalı estetikçi ve sanat tarihçisi (Linz 1858 - Viyana 1905). Viyana Süsleme sanatlar müzesi'nde yöneticilik yaptı; 1897'de üniversitede profesör oldu. Özellikle "gerileme" dönemlerindeki sanatları araştırdı: geç roma sanatı, olumlu yönlerini savunduğu barok sanat. Dönemin mekanikçi kuramlarına karşılık (Semper), süsleme biçimlerinin yalnızca özel bir tekniğin ve gerecin ürünü olmadığını, sanatsal bir niyet ya da istemin *(Kunstwollen)* sonucu olarak ortaya çıktığını gösterdi. Üslup değişmelerini uygarlık alanında görülen daha köklü değişmelerin belirtileri olarak kabul ederek, soya dayalı ve tarihsel bir biçim yaklaşımı geliştirdi. Özellikle M. Dvořák'ı etkiledi; tarihsel gerekircilik ve evrimciliği B. Croce tarafından eleştirildi. Başlıca yapıtları: *Stilfragen, Grundlegungen zu einer Geschichte der Ornamentik* (Süsleme sanatı tarihinin üslup ve kuruluş sorunları) [1893]; *Die spätrömische Kunstindustrie...* (Geç roma sanatı...) [1901-1923], *Die Entstehung der Barockkunst in Rom* (Roma'da barok üslubun doğuşu) [1908] sayılabilir.

RİEGO (Rafael DEL), ispanyol general (Santa Maria de Tuñas, Asturias, 1785 - Madrid 1823). Napoléon'a karşı savaşa katıldı (1808). Espinosa'da tutsak düştü ve Fransa'da gözaltına alındı. Albaylığında, Cádiz'deki birliklerin ayaklanmasını yönetti (1820). Aragón genel komutanlığına getirildi, gericiliği kınadı ve görevinden geri alındı. Milletvekili seçildi (1822), "coşkulular"ın başına geçti ve Cortes tarafından 1823 fransız seferine karşı savaşmakla görevlendirildi. Jaén yakınında yaralandı, köylüler tarafından teslim edildi, ölüm cezasına çarptırıldı ve asıldı. Devrimci bir marşa adı verildi ve bu marş, 1931'de İspanyol Cumhuriyeti'nin resmi marşı durumuna geldi.

RİEHEN, İsviçre'de (Basel kantonu) komün, Basel'in kuzey-doğu banliyösünde, Ren'in K.'inde; 20 600 nüf.

Riehl melanozu → MELANOZ.

RİEL a. Kampuçya'nın para birimi.

RİEL (Louis David), kanadalı melez (Saint-Boniface, Manitoba, 1844 - Regnia 1885). Toprakları kolonlar yararına bölüştürülmesine karşı Red River bölgesi melezlerinin direnişine önderlik etti; bir ulusal meiezler komitesi (1869), ardından geçici bir hükümet kurdu (aralık) ve Manitoba'nın dominyon içinde bir eyalet olarak kabul edilmesini sağlayarak, melezlerin topraklarını ve katolik okulları güvence altına almayı başardı (temmuz 1870). Ancak aşırılıklarından doğan karışıklıklar federal birliklerin müdahalesine yol açtı ve ABD'ye sığınmak zorunda kaldı (1873). Milletvekili seçildi (1874), ülkeden atıldı ve beş yıl sürgün cezasına çarptırıldı (1875). Montana'da öğretmenlik yaparken, Batı Kanada'da yeniden ayaklanan (1884-85) melezler ve Kızılderililer tarafından geri çağrıldı. Bağımsız bir hükümet kurdu. Batoche'ta yenildi ve tutsak düştü (mayıs), ardından asıldı.

RİEM, Almanya'nın Bavyera eyaletinde yer, Münih yerleşme alanının doğusunda. Uluslararası havalimanı.

RİEMANN (Bernhard), alman matematikçi (Breselenz, Hannover, 1826 - Selasca, Maggiore gölü üzerinde, 1866). Göttingen'de Gauss'un, daha sonra Berlin'de Jacobi ve Steiner'in öğrencisi oldu, 1859'da, Göttingen Üniversitesi matematik kürsüsü'nde Dirichlet'in yerini aldı. 1862'de ağır bir hastalığa yakalandı, İtalya'da iyileşmeye çalıştıysa da sonuç alamadı.

Karmaşık değişkenli fonksiyonlar kuramı üzerine tezi (1851) bu kuramı tümüyle altüst etti. Bir noktada, bu noktaya ulaşan yola göre çok sayıda değer alan çokbiçimli ℂ diferansiyellenebilir fonksiyonlardan yola çıkarak ve geçiş çizgileriyle bağlı, bindirilmiş düzlemlerden, yapraklardan oluşan bir Riemann yüzeyi üzerinde değişkeni dolaştırarak bu fonksiyonları bir-

biçimli hale getirdi. Fonksiyonlar kuramıyla yüzeyler kuramı arasındaki bağları inceleyerek topolojinin temellerini attı; Riemann'ın bu bilim dalının yaratıcısı olduğunu söyleyebiliriz. 1854'te, bir fonksiyonun trigonometrik serilerle gösterilmesini konu alan doçentlik tezinde, türevlenmeyen sürekli bir fonksiyon örneği verdi (XIX. yy. ortalarının matematiğinde anormal durum). Aynı incelemesinde Cauchy'nin kuramından daha genel bir integralleme kuramı geliştirdi; bu kuram, süreksizlik bakımından sayısız bir sonsuzluğu olan sınırlı fonksiyonlara uygulanabiliyordu, oysa Cauchy'nin kuramı, yalnızca parça parça sürekli fonksiyonlar için geçerliydi. Sayılar kuramında zeta fonksiyonunun, asal sayıların aritmetik kuramı için önemini gösterdi. *Über die Hypothesen welche der Geometrie zu Grunde liegen* (Geometrinin temelini oluşturan varsayımlar üzerine) adlı ünlü incelemesinde Riemann, uzayın türü sorusuna yanıt bulmaya çalıştı. Bu incelemede "katlılık" kavramını (yüzeylerin genelleştirilmesi) ortaya attı ve fiziksel uzayda, 3 boyutlu, amorf, yalnızca kendi maddi içeriğinden oluşan ve metriğini de belirleyen bir katlı uzay olduğunu ortaya çıkardı. Riemann eğriliği pozitif olan katlı uzaylar üzerinde, koşutsuz, eukleidesçi olmayan bir geometri geliştirdi.

Riemann anlamında türevlenebilir. Mat. çözlm. Riemann toplamları, fonksiyonun integrali denen bir limite yaklaşan fonksiyonlar için kullanılır. (Karıştırma olanağı yokken, yalnızca TÜREVLENEBİLİR denir.)

Riemann integrali. Mat. çözlm. Bir f fonksiyonunun, varsa Riemann toplamı. Bu biçimde tanımlanan integral Darboux toplamları yöntemiyle elde edilen integrale denktir. Ama Darboux integrali, Riemann integrali kavramının genişletilmesine daha elverişlidir.

μ, Lebesgue boyuyla donatılmış $\mathbb{R}^n$ üzerinde bir ölçü ise, $\mathbb{R}$, μ-kat fonksiyonlarının Riesz uzayı ise, f de $\mathbb{R}^n$ üzerinde sınırlı, tıkız taşıyıcılı sayısal pozitif bir fonksiyon ise, f nin (Riemann anlamında) üst integrali

$$\overline{\mu}(f) = \operatorname*{Inf}_{\substack{\psi \geq f \\ \psi \in \mathbb{R}}} \mu(\psi)$$

ve alt integrali

$$\underline{\mu}(f) = \operatorname*{Sup}_{\substack{\varphi \leq f \\ \varphi \in \mathbb{R}}} \mu(\varphi)$$

olarak tanımlanabilir.

$\overline{\mu}(f) = \underline{\mu}(f)$ olunca, f R-integrallenebilirdir ve $\int f \cdot d\mu$ ya da $\int f(x) \cdot d\mu(x)$ ile gösterilen ortak değere f nin (Riemann anlamında) integrali denir. Lebesgue'in üst ve alt integralleri [$\mu^*(f)$ ve $\mu_*(f)$] ile Riemann integralleri arasında

$$\underline{\mu}(f) \leq \mu_*(f) \leq \mu^*(f) \leq \overline{\mu}(f)$$

bağıntısı vardır.

Bundan dolayı, f, Riemann anlamında integrallenebilir ise Lebesgue anlamında da integrallenebilirdir ve integrallerin değerleri eşittir; bunun karşıtı doğru değildir.

Riemann küresi. Geom. Yer'in matematik modeli S^2 küresi, bu aynı zamanda $\mathbb{C}$ nin tıkızlaştırmasını gösterir, yani S^2 ile $\mathbb{C} \cup [\infty]$ arasında bir eşyapı uygulaması vardır. Steografik izdüşüm bu eşyapı uygulamasının bir gösterimini verir. S^2 ile 1 boyutlu karmaşık izdüşümsel uzay arasında da bir eşyapı uygulaması kurulabilir. Kendi kanonik tabanına bağlanmış $\mathbb{R}^3$ içinde, S^2, $x^2+y^2+z^2=1$ i denklem kabul eder. Dolayısıyla bunun kutupları (0, 0, 1) ve (0, 0, -1) dir; $z=0$ düzlemi de $\mathbb{C}$ ile özdeşleştirilebilir.

Riemann serisi. Mat. çözlm. A ve α, verilen sıkı pozitif gerçek sayılar olmak üzere, genel terimi $u_n = \frac{A}{n^\alpha}$ olan seri. Bu seri $\int_1^{+\infty} \frac{dx}{x^\alpha}$ ile aynı türdendir: $\alpha > 1$ için yakınsar, $0 < \alpha \leq 1$ için ıraksar.

Riemann toplamı. Mat. çözlm. Bir [a, b] aralığı ($\mathbb{R}$ nin) üzerinde tanımlı ve sınırlı bir f fonksiyonuna ve bu aralığın bir $(d) = (x_i)_{0 \leq i \leq n}$ altbölümüne dayanarak elde edilmiş

$$\sum_{i=1}^{n} (x_i - x_{i-1}) \cdot f(\lambda_i)$$

toplamı, burada λ_i, $[x_{i-1}, x_i]$ nin keyfi bir noktasını göstermektedir. Bu biçimdeki toplamlar, (d) modülü 0 a yaklaştığında ortak bir I limiti kabul ederse $I = \int_a^b f(x) \cdot dx$ f nin [a, b] üzerindeki Riemann integralidir. Bu kavram, örneğin, düzlemin bir A karelenir parçasına genelleştirilebilir; bunun için

$$m_i = \operatorname*{Inf}_{v \in A_i} f(v) \quad \text{ve} \quad M_i = \operatorname*{Sup}_{v \in A_i} f(v)$$

olmak üzere A nın $(A_i)_{1 \leq i \leq n}$ μ-parçalanışları göz önüne alınır ve $(x_i - x_{i-1})$ yerine $\omega_i = \mu(A_i)$, $f(\lambda_i)$ yerine de $\theta_i \in [m_i, M_i]$ konur. Bu μ-parçalanışının okunu sıfıra yaklaştırarak elde edilen bütün bu toplamların ortak limiti var olduğunda, $\iint_A f(v) \cdot d\omega$ ye eşittir. Bu değerin aynı, Darboux toplamları yardımıyla da elde edilebilir.

Riemann yüzeyi. Mat. çözlm. ve Topol. X bağlantılı analitik bir uzay, φ, X ten Y içine değişmez olmayan holomorf bir uygulama, Y de verilen bir analitik uzay olmak üzere (X, φ) ikilisi; bu ikiliye Y üstünde yayılı Riemann yüzeyi ya da daha sade olarak Y üstünde bir Riemann yüzeyi denir. Çoğu kez, Y=$\mathbb{C}$ ya da Y=S^2 alınır. a, X in bir noktası, z, X içinde a dolayında bir yerel koordinat (→ ANALİTİK uzay) ve ω da Y içinde $b=\varphi(a)$ nın dolayında yerel bir koordinat ise, $\omega \circ \varphi$, a nın dolayında z değişkeninin bir f holomorf fonksiyonu olarak ifade edilir. z ile ω sırayla a ve b de sıfır olursa, $f(z)=0$ denkleminde 0 kökünün katlılık basamağı, φ nin p dallanma indisidir. φ başlangıç uygulaması için p = 1 ise, (X, φ), Y üstünde dallanmamış bir Riemann yüzeyidir. Eğer ayrıca, Y içinde b nin bir V dolayı varsa, öyle ki φ^{-1} (V), X in ikişer ikişer ayrık U, açıklarından oluşup φ aracılığıyla eşyapılı olarak V üzerine uygulanabilsin, bu durumda (X, φ) ye örtü adı verilir.

RİEMANN (Hugo), alman müzikolog (Grossmehlra, Sondershausen, 1849 - Leipzig 1919). Hamburg'da ve Wiesbaden'de besteleme, Leipzig'de müzikoloji öğretti (1895-1908). Leipzig'de kurduğu Müzikoloji enstitüsü'nü ölümüne değin yönetti. Kuram alanında olduğu gibi, tarih alanında da müzikolojiye yeni ufuklar açtı. Başlıca yapıtları: *Musik-Lexikon* (Müzik sözlüğü) [1882], *Geschichte der Musiktheorie vom IX.-XIX. Jahrhundert* (IX.-XIX. yy.'lar arasındaki müzik kuramının tarihi) [1898], *Handbuch der Musikgeschichte* (Müzik tarihi el kitabı) [1904-1913], *Die Grundlagen der Musikologie* (Müzikolojinin temelleri) [1908].

RİEMANNCI sıf. Bernhard Riemann'ın kuramlarına ilişkin.

RİEMENSCHNEİDER (Tilman), alman heykelci (Heiligenstadt ? 1460'a doğru - Würzburg 1531). Würzburg meclisi üyesi oldu; Köylüler savaşı sırasında, ayaklananları tuttuğu için üyelikten atıldı. Sanatı, doğallığı ve dinginliğiyle V. Stoss'unkinin karşıtıdır. Yapıtları arasında, Würzburg'daki Meryemana capellası'nı süsleyen heykeller, Lorenz von Bibra ve Rudolf von Scherenberg adlı piskoposların Würzburg katedrali'ndeki mezarları (1496-1499), imparator Heinrich II ile karısı Kunigunde'nin Bamberg katedrali'ndeki görkemli mezarı (1499-1513), Rothenburg'da Jakobskirche'de yer alan Heiligblutaltar ve Creglingen'deki anıtsal Meryemana sunakarkalığı (ıhlamur ağacı, 1505-1510) sayılabilir.



Lauros-Giraudon

Tilman Riemenschneider
"aziz Laurentius'un önünde Heinrich II'nin ruhunun tartılması"
imparator ile karısı Kunigunde'nin Bamberg katedrali'ndeki mezarını süsleyen kabartmalardan biri
(taş; 1499-1513 arası)

RİENZO (Cola Dİ) → COLA Dİ RİENZO.

RİES (Adam) → RIESE

RİES, alman müzikçi aile. —FRANZ ANTON, kemancı (Bonn 1755 - Godesberg 1846). Beethoven'a çocukluğunda ders verdi. —FERDİNAND, piyanocu ve besteci (Bonn 1784 - Frankfurt 1838), öncekinin oğludur. 1801-1805 arasında Viyana'da yaşadı (Beethoven'ın sekreterliğini yaptı, ondan piyano dersleri aldı). Daha sonra konser gezilerine çıktı, 1813-1824 arasında Londra'da kaldı. Wegeler ile birlikte, Beethoven'ın yaşamıyla ilgili notlar yayımladı (1838).

RİESA, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Dresden'in kuzey-batısında, Elbe ırmağı kıyısında kent; 49 800 nüf. Demirçelik. Haddeleme. Pamuk ipliği fabrikası. Petrol rafinerisi. Taşıt lastiği. Kereste sanayisi. Besin sanayileri.

RİESE ya da **RİES** (Adam), alman matematikçi (Staffelstein 1492 - Annaberg 1559). Annaberg'de dukalık yöneticisiydi, burada hesap dersleri verdi, özellikle de Araplar tarafından Avrupa'ya aktarılan hint yöntemini öğretti. Aritmetik kitapları örnek olacak düzeyde açıktı ve çok önemli bir etki yarattı. *Rechnung auff der Linihen und Federn* (1522) adlı yapıtı, 1656'dan önce yüzden fazla yeni basım yaptı. Ayrıca *Coss* adında bir cebir kitabı yazdı.

RİESENER (Jean-Henri), alman kökenli fransız mobilyacı (Gladbeck, Essen yakınında, 1734 - Paris 1806). Almanya'da yetişti. 1768'de usta oldu; yapımına Œben ile birlikte başladığı kralın çalışma masasını (Versailles şatosu) tamamladı. Üslubunun evrimini Saray ve özel kişiler için ger-

Jean-Henri Riesener
yalancı çınar ve şimşir marketrili, işlenmiş yaldızlı bronzla süslü iki çekmeceli konsol (1775'e doğru)
Fontainebleau şatosu

Lauros-Giraudon





Stedelijk Museum

Gerrit Thomas Rietveld "Kırmızı ve mavi koltuk" (1917) *Stedelijk Museum, Amsterdam*

çekleştirdiği yapıtlardan izlemek olanaklıdır. 1770-1775 arasında, Louis XVI üslubunun yavaş yavaş belirginleştiği sezilir. Riesener daha sonra bu üslubun en yetkin uygulayıcısı olur. 1775-1780 arasında biçimler hantallaşır ve düzleşir, çiçek biçiminde bronz süsler kullanılır. 1780-1789 arasında, üslubu tümüyle kişisel bir nitelik alır; biçimler düzleşir, düzenli olarak maun ağacı kullanılır; silmeler zarif, çiçekler incelikle işlenmiştir.

RİESENGEBİRGE → KARKONOSZE.

RİESLİNG a (alm. *Riesling*). Bağc. **1.** Ren kıyılarındaki bağlarda yetiştirilen, küçük ve sıkı salkımlar halinde küçük yeşilimsi beyaz ürünler veren oldukça kuvvetli asma çeşidi. (Avusturya'nın Pfalz bölgesinde, Moselle ırmağı kıyılarında da bulunur. Macaristan'da, Hırvatistan'da, Slovenya'da ve İtalya'nın kuzeyinde aslında değişik olan bir riesling çeşidi daha yetiştirilir: *italyan rieslingi*). **—2.** Bu asmanın üzümünden elde edilen şarap.

RİESMAN (David), amerikalı toplumbilimci (Philadelphia 1909). Buffalo'da (1937-1941), Chicago'da (1946-1958) ve Harvard'da (1958'den başlayarak) ders verdi, özellikle *The Lonely* Crowd* (Yalnız kalabalık) [1950] ve *Faces in the Crowd* (Kalabalıktaki yüzler) [1952] adlı yapıtlarıyla, insanın gelişmesini toplumsal kişilik açısından incelendi ve bu gelişmenin çeşitli gelişme aşamaları ile özgül kültür yapıları arasındaki ilişkiyi ortaya koydu. Öteki yapıtlarından başlıcaları: *Individualism reconsidered and other Essays* (Gözden geçirilmiş bireycilik ve diğer denemeler), 1954; *Constraint and Variety in American Education* (Amerikan eğitiminde zorlama ve çeşitlilik), 1956; *Abundance for what?* (Bolluk, ama niçin?), 1964; *Academic Values and Man Education* (Akademik değerler ve İnsan eğitimi) [Guefield ve Gamson'la birlikte], 1970; *On Competence* [...] (Yeterlilik üzerine) [Grant'la birlikte], 1979 ve *On Higher Education* [...] (Daha yetkin bir eğitim üzerine), 1981.

Rif'te Şafşavan kentinden genel görünüm

Ch. Sappa-C. E. D. R. I.



RİESZ (Frigyes), macar matematikçi (Győr 1880 - Budapeşte 1956). Haar ile birlikte Bolyai enstitüsü'nü kurdu, önce Szeged, daha sonra Budapeşte Üniversitesi'nde ders verdi. Daha 1907'de Hilbert'in, integral denklemin çözümleriyle ilgili olarak elde ettiği sonuçları daha genel denklemlerde bulmaya çalıştı, Riesz-Fischer teoremini ve gösterim teoremini tanıttadı, L^p fonksiyonlarını buldu, soyut işlemciler kuramını geliştirdi. Bu çalışmaları nedeniyle çağdaş fonksiyonel çözümlemenin kurucularından biri sayılmaktadır.

Riesz teoremi. Topol. Bir E ayrık topolojik vektör uzayının, O da öntıkız bir dolay kabul etmesi için, E nin boyutunun sonlu olmasının gerek ve yeter bir koşul olduğunu ifade eden teorem. Bu teorem tıkız işlemcilerin tayf kuramının temelini oluşturur.

Riesz uzayı. Mat. çözlm. F(E, ℝ) nin (bir E kümesi üzerinde tanımlanmış sayısal fonksiyonların vektör uzayı) $\forall f \in \mathfrak{R}, |f| \in \mathfrak{R}$ ve Inf $(f, 1) \in \mathfrak{R}$ bağıntılarını sağlayan $\mathfrak{R}$ vektör altuzayı. Bir E yerel tıkız altuzayı üzerinde, sürekli, taşıyıcısı tıkız olan, sonlu sayısal fonksiyonların K(E, ℝ) kümesi buna bir örnek oluşturur.

RİETBAD, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi. Lutern vadisinde (Appenzell Alpleri); yüksl. 927 m. Kaplıca merkezi (radyoaktif sülfürlü sular).

RİETEYN a. (ar. *ri'e* nin ikili çoğl. *ri'eteyn*). *Esk.* İki akciğer; akciğerler.

RİETİ, İtalya'da kent, Lazio'da, il merkezi, Velino kıyısında; 43 000 nüf. Sabinler'in başkenti ve Vespasianus'un yurdu olan Antikçağ'daki *Reate*'dir. XIII. yy.'dan kalma surlar XII.-XIII. yy.'dan kalma katedral (iç kısmı barok üslubunda). XIII. yy.'a ait piskoposluk sarayı ve diğer anıtlar. Bir vadi kenti olan Rieti, ilin ticaret merkezidir. Tekstil ve besin sanayileri. Kimyasal gübre. Terminillo kayak merkezine buradan gidilir. — *Rieti ili*, 2 749 km²; 146 077 nüf. (1989). İl, Önapennin tepeleri (Sabini dağları) ve Abruzziler (Terminillo dağı) üzerinde yayılır.

RİETVELD (Gerrit Thomas), hollandalı mimar ve dekoratör (Utrecht 1888 - *ay. y.* 1964). Önce ince marangozluk yaptı; 1919'da Stijl'e, 1928'de ilk C.İ.A.M.'a üye oldu; mimarlıkta olduğu gibi mobilya ve iç dekorasyonda da yeni bir dil yarattı. En ünlü yapıtı, Utrech'teki Schröder evi'dir (1924). 30'lu yılların sonuyla 50'li yılların başı arasında pek sipariş almadı, daha sonra özellikle Velp'te Stoop evi'ni (1951), Arnhem'de Sonsbeek sergi pavyonu'nu (1954, günümüzde Kröller-Müller müzesi'nin bahçesine taşınmıştır) ve Amersfoort'ta Zonnehof müzesi'ni (1959) yaptı. Aynı dönemde üretilmiş örneklerden tümüyle farklı olan mobilyaları konstrüktivizm anlayışını yansıtır. 1917'de yarattığı ve bugün Amsterdam'da Stedelijk Museum'da sergilenen "Kırmızı ve mavi koltuk"u, geometrik soyutlamanın yetkin bir örneğidir.

RİEVİ ya da **REEVİ** sıf. (ar. *ri'e, re'e* ve *-î*'den *ri'evî, re'evî*). *Esk.* Akciğere ait, akciğerle ilgili: *Maraz-ı rievi* (akciğer hastalığı).

RİEVİYE ya da **REEVİYE** sıf. (ar. *ri'evî, re'evî*'nin dişl. *ri'eviyye, re'eviyye*). *Esk.* Akciğere ait, akciğerle ilgili: *Emraz-ı rieviyye* (akciğer hastalıkları).

RİEZLERN, Avusturya'da (Vorarlberg) kış sporları merkezi, Allgäu Alpleri'nde (yüksl. 1 088 m). Valasanlar müzesi.

RİF, Fas'ın kuzey kesiminde sıradağlar, Akdeniz kıyısında. Yay biçiminde, 50-100 km genişliğinde ve 350 km uzunluğunda olan Rif, genellikle orta kesimi dışında çok yüksek değildir (en yüksek doruğu cebel Tidighin'de 2 452 m), ama yer şekilleri, Rif'i yaran vadilerin çok dar ve dik olması nedeniyle çok engebelidir.

Uzun zamandır köylü halkın yaşadığı Rif dağlarında nüfus yoğunluğu, çok yerde km²'de 80 kişiyi aşacak kadar yüksektir. Görünümü oldukça çeşitlidir: B. kesimi, oldukça yağışlı ve bir bölümü ormanlar ve makiliklerle kaplı olmasına karşın araplaşmış toplulukların çok iyi değerlendirdiği (tahıl tarımı, ağaç yetiştiriciliği, hayvancılık) küçük bir dağdır; Vezzan, Şafşavan, Tetuan ve Tanca gibi kent merkezleri Rif'in kenar kesimindedir. Orta kesimiyse, çevreden kopuk, daha yağışlı, yalnızca yiyecek maddelerinin yetiştirildiği oldukça yüksek bir dağdır. D.'daki küçük ve kurak dağlık kesimde, berberice konuşan çok kalabalık halklar bulunur (toprak burada nüfusu beslemeye yetmemektedir). Burası büyük bir göç bölgesidir; El-Huseyma ve Nador gibi kentler de kıyıdadır. Cebelitarık ya da Akdeniz boğazı kıyısı oldukça ıssızdır, ama turizm gelişmiştir (Tanca, Tetuan, El-Huseyma).

Rif'in büyük bölümü, 1912-1956 arasındaki sömürgecilik döneminde ispanyol bölgesinde kalmıştır. Bugün bile Septe ve Melilla ispanyol egemenliğindedir.

Rif seferi, 1921-1926 arasında Rif'te İspanyollar ve Fransızlar tarafından Abdülkerim ayaklanmasına karşı yürütülen seferler. Enuvel'de yenilen İspanyollar'ın (1921) Rif'e girmekten vazgeçmeleri (1924) üzerine, Abdülkerim G.'e doğru yöneldi ve Vezzan'dan Taza'ya genel bir saldırıya girişti, fransız karakollarının direnmelerine karşın (Beni-Derkul) bu toprakları çiğneyip geçti. Lyautey Fas ve Taza'yı korudu, ardından özel görevli olarak gönderilen Pétain (temmuz 1925), Fransa'dan gönderilen destek kuvvetler ve Fransızlar safında yeniden savaşmaya başlayan İspanyollar'ın yardımıyla durumu düzeltti. Abdülkerim Ucda'da görüşmelere girişerek zaman kazanma başarısını gösterdiyse de saldırının başlaması üzerine aşiretler tarafından yalnız bırakılarak general İbos'a teslim olmak zorunda kaldı (mayıs 1926).

RİFA EŞ-ŞARKİ (ER-), Bahreyn adasında kent; 13 700 nüf. Petrol rafinerisi.

RİFAA BEY (et-Tahtavi), mısırlı eğitimci ve gazeteci (Tahta 1801 - Kahire 1873). Camiülezher'i bitirdikten sonra mısır ordusu müftülüğüne getirildi (1824). Öğrenim için Fransa'ya gönderildi (1826). Paris dönüşünde Tıbbiye mektebi tercümanlığı ve fransızca öğretmenliği ile görevlendirildi. *Informations égyptiennes* adlı fransızca gazetenin yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Yabancı dil öğretimi yapan Medreset-ülelsine'nin müdürü oldu (1835). Sudan'a giderek Medresetüssudan'ı kurdu. Mısır'a dönüşünde Harbiye mektebi müdürü oldu. *Ravzat ül-medaris* adlı gazeteyi yayımladı.

RİFADE a. (ar. *rifâde*). Esk. ted. Yaralanın üstüne konan tampon, kompres.

RİFAİ, RUFAİ ya da **RÜFAİ** a. İsl. Rifailik* tarikatına bağlı olan.

RİFAİ (Ahmet **ER-**) → AHMET BİN ALİ ER RİFAİ.

RİFAİ (Kenan) → KENAN RİFAİ.

RİFAİ (Semir **ER-**), ürdünlü siyaset adamı (Safed 1899-1967). Başbakan (1944-45, 1947, 1950-51 ve 1956), Başbakan yardımcısı ve Dışişleri bakanı (1957-58) oldu

RİFAİ (Zeyd **ER-**), ürdünlü siyaset adamı (Amman 1936), öncekinin oğlu ve Ürdün Başbakanlığı yapan (mart-ağustos 1969 ve haziran-eylül 1970) Abdülmün'im er-Rifai'nin yeğeni. Mayıs 1973'te Başbakanlığa getirildi ve bu görevi Dışişleri ve Savunma bakanlığı görevleriyle birleştirdi. Onun öncülüğünde Ürdün, 1970-71'de Ürdün'deki Filistin örgütlerinin sınırdışı edilmesi üzerine kendisini yalıtlayan arap dünyasına yeniden katıldı. Temmuz 1976'da istifa etti; kralın siyasi danışmanı oldu. 4 nisan 1985'te yeniden Başbakan atandı. Görevi 1989'da sona erdi.

RİFAİLİK ya da **RUFAİLİK** a. Ahmet er-Rifai'nin kurduğu tarikat. (Eşanl. RİFAİYE.) —ANSİKL. XII. yy. sonlarına doğru Irak'ın Evasıt kentine bağlı Ubeyde köyünde ortaya çıktı. Önceleri sünni ilkelere bağlıyken, bektaşilik tarikatının etkisiyle giderek tarikatta sünni ilkelere aykırı bazı töreler gelişip yerleşti.

Rifailik tarikatında temelde fütüvvet* ve riyazet*e ağırlık verilir. İnsanın kendisini Tanrı'ya adayabilmesi için nefsinin duygusal istek ve eğilimlerine karşı koyması, dünyanın gelip geçici zevk ve yararlarından yüz çevirmesi, yaşamın acı ve sıkıntılarına yakınmadan katlanması, yoksullarla düşüp kalkması gerekir. Tarikata girmek isteyene *talip* denir. Bir *rehber* aracılığıyla şeyhin huzuruna çıkan talip, aptes alıp namaz kıldıktan sonra şeyhin önünde diz çöker; dizlerini şeyhin dizlerine dayar. Bu sırada şeyh üç fatiha, bir ayet ve bir de hadis okur; talibin elini tutarak Allah ve Hz. Muhammet'in bütün buyruklarını yerine getirmesini, yoksullara destek olmasını, günahlarından tövbe etmesini, tarikatın piri ve kurucusu Ahmet er-Rifai'ye saygılı olmasını, tarikatın ilkelerine uymasını öğütler. Daha sonra hep birlikte "La ilahe illallah" çekilir. Bu törenle tarikata giren talip, *rifai* adını alır.

Rifailik tarikatında müridin ruhsal alanda yücelebilmesi için, her biri belli zikirlerden oluşan dokuz aşamalı bir riyazet yöntemi uygulanır. Tanrı'nın dokuz sıfatından oluşan bu zikirler *ya Rahman, ya Rahim, ya Vehhab, ya Kudûs, ya Hak, ya Hannan, ya Halim, ya Hay, ya Hafız* biçiminde sıralanır. Tarikata giren mürit, şeyhin gözetiminde, onun uygun gördüğü bir sayıda ve yeterli bulduğu bir zaman dilimi içinde bu zikirleri sürdürür. İlk dört zikrin yinelendiği süreye *çavuşluk mertebesi*, kalan beş zikrin yinelendiği süreye de *nakiplik mertebesi* denir. Her zikir vaktinde, önce namaz kılınır. Şeyhinin uygun gördüğü süre içinde zikir aşamalarını tamamlayan mürit, yine şeyhin işareti ile halvete çekilir. Dört gün süren halvet sırasında mürit en çok dört saat uykuya yatabilir; kalan süreyi ibadet, zikir ve tefekkürle geçirmek zorundadır.

Mevlevilikte olduğu gibi rifailikte de tarikat ayini semahanede yapılır. Ayin sırasında şeyh postuna oturur, dervişler şeyhin çevresinde bir halka oluştururlar. Şeyh önce bir fatiha, ardından bir aşır (Kuran'dan kısa bir bölüm) okuduktan sonra rifai evradına geçer. Güzel sesli çocukların okudukları naatlarla coşkuya kapılan dervişler yüksek sesle "Allah, Allah", "La ilahe illallah" diyerek zikre dalarlar.

Rifailer siyah rengi sünnet saydıklarından başlarına bu renkte sarık dolarlar. Nefsin eğitilmesi için sürekli onunla savaşmak gerektiğini düşünerek bu savaşa hazırlıklı olmayı simgeleyen özel bir sancağı yanlarında bulundururlar.

Rifailikte müridin dokuz zikir aşamasını tamamladıktan sonra girdiği dört günlük halvetten başka bir de her yıl muharrem ayında yapılan ve yedi gün süren *halveti mahremiye* denilen halvetleri vardır. Gerek bu halvet sırasında gerekse ayinlerde bedenin çeşitli yerlerine şiş saplamak, ateşte kızartılan ve "gül" adı verilen demiri dilleriyle yalamak, yine ateşte kızdırılmış pirinç tası başlarına geçirmek, kor parçası yutmak, yanmakta olan ateşin içine girmek gibi taşkınlıklar, Hz. Muhammet'in sünnetine bağlılığı tarikatının temel koşulu sayan Ahmet er-Rifai'nin görüşleri ve tutumlarıyla bağdaşmayan sapkın davranışlar olarak kabul edilir. İlk dönemde tarikatta bulunmayan ateş ile ilgili bu taşkınlıklar nedeniyle "Ateşe rifailer karışır" sözü özellikle rifailer arasında yaygın bir telmih olmuştur. Bazı araştırmacılar, rifailikte sonradan ortaya çıkan ateş ile ilgili sapkın davranışların eski iran dinlerinden kaynaklanmış olabileceğini öne sürerler.

Osmanlılar döneminde rifailik, Türkler arasında en yaygın tarikatlardan biri oldu. Yalnızca İstanbul'un çeşitli semtlerinde otuzdan fazla rifai dergâhı vardı. Rifailik tarikatından *haririye, keyaliye, sayyadiye, aziziye, cendeliye, aclaniye, fazliye, vasıtiye, cebertiye, zeyniye, nuriye, mağfuriye* gibi birçok kol türedi.

RİFAİYE → RİFAİLİK.

RİFAMİSİN a. (fr. *rifamycine*). Eczc. Antibiyotik ilaç. 1957'de Var bölgesinde (Fransa) sahil çamının üzerinden toplanan bir küf mantarının *(Streptomyces mediterranei)* kültüründen mayalanma yoluyla elde edilen ürünlerden özütlenmiştir. (Etkisiz olan rifamisin B'den yararlanılarak en önemlisi rifamisin S.V. olan ve tedavi değeri taşıyan yarı sentetik türevler elde edilir. Rifamisin S.V. bakteri hücresinde ribonükleik asit [RNA] oluşumunu durdurarak etki gösterir. İğneyle verilince gram pozitif koklar üzerinde, yerel olarak sürülünce bütün mikroplar üzerinde bakterisit etki gösterir.)

RİFAMPİSİN a. (fr. *rifampicine*). Eczc. Rifamisinin yarı sentetik türevi olan antibiyotik. Koch basiline karşı çok kuvvetli bakterisit etkisinden dolayı tüberküloz tedavisinde kullanılır.

RİFAT a. (ar. *rif'at*). Esk. Yücelik, yükseklik, büyüklük.

RİFAT (Ahmet) **Hafız,** türk tasavvuf adamı (İstanbul ? - *ay. y.* 1853). Kadiri tarikatındandı. Tasavvuf ve din konularıyla ilgili yapıtları vardır: *Nefhat ül-riyaz ül-âliye fi beyanı tarikat il-kadiriye, Tarık ül-ârifin, Menasık-i hac.*

RİFAT (Oktay), türk şair (Trabzon 1914 - İstanbul 1988). Şair ve dilbilimci, TDK'nın ilk genel yazmanı, Samih* Rifat'ın oğlu. Ankara Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1937). Paris'te sürdürdüğü doktora çalışması savaş yüzünden yarıda kaldı. Maliye bakanlığı ve Matbuat umum müdürlüğü'nde çalıştı; DDY avukatlığından emekliye ayrıldı (1973). O. V. Kanık ve M. C. Anday ile birlikte Garip* akımının üç temsilcisinden biriydi. İlk şiirlerinde (*Yaşayıp ölmek, aşk ve avarelik üzerine şiirler* 1945) konuşma diliyle yaşamın sıradan güzelliklerine dikkati çekiyordu. Zaman zaman gerçeküstücü tekniklerle şaşırtıcı hayaller sergiliyor, zaman zaman da o dönemde bütün korkunçluğuyla yaşanan İkinci Dünya savaşı'nın evrensel acılarına tanıklık ediyordu. Halk şiirinin uyak, ölçü gibi biçimsel öğelerinden geniş biçimde yararlanan çalışmaları oldu (*Güzelleme,* 1945). Tekerlemelerle beslenen öykülü toplumsal taşlama şiirleri yazdı (*Aşağı yukarı,* 1952; *Karga ile tilki,* 1954, Yeditepe ödülü). İkinci* yeni akımının doğduğu dönemde sözcüklerin birbirleriyle alışılmış bağlarını değiştirmeyi, bu yoldan yeni imgeler yaratmayı, anlamın sınırını zorlamayı denedi (*Perçemli sokak,* 1956; *Âşık merdiveni,* 1958). Eski yunan ve latin şiirinden çeviriler yaptığı dönemde (*Latin ozanlarından çeviriler,* 1963; *Yunan antologyası,* 1964), mitoloji kahramanlarının serüvenleriyle günümüzün toplumsal sorunları arasında bağlar kurdu (*Elleri var özgürlüğün,* 1966). Şiirinin son döneminde bir yandan sık sık doğaya, kırsal kesime ait görüntüler canlandırdı, öte yandan tarihsel portreler çizdi, tarih olaylarını yorumladı, şiirini eski İstanbul'a ait anılarıyla besledi (*Şiirler,* 1969, TDK ödülü; *Bir cigara içimi,* 1979, Sedat Simavi vakfı ödülü vd.). Kendi sesinden şiirleri *Yedi dağın ardı* (1987) adlı kasette yayımlandı. Cumhuriyet dönemi türk toplumunu türlü yönleriyle sahneye yansıtan oyunlar yazdı. Bunlarda aile içinde çatışmalara yol açan, özellikle ekonomik bozuklukları sergiledi. Doğu kültürünün de batı kültürünün de yalnızca dış görünüşüyle benimsenmesini eleştirdi (*Oyun içinde oyun,* 1948). Toplumdaki gelişmelere uyamayan eski büyük ailelerin geçim sıkıntıları içinde nasıl dağılıp yok olduğunu gösterdi (*Kadınlar arasında,* 1948). Boğaziçi'nde bir iskelede bir araya gelmiş insanlar aracılığıyla farklı toplum kesimlerinin özelliklerini yansıttı, sorunlarını deşti (*Birtakım insanlar,* 1961), ya da bir gecekondunun dar çerçevesindeki insanların güç yaşama koşullarını derinlemesine canlandırdı (*Çil horoz,* 1964). Ailede eşlerin birbirleriyle iletişim kopukluğunu, farklı kişiliklerin, yaşamdar değişik beklentilerin, ekonomik güçlüklerin yarattığı çatışmaları sergiledi (*Atlarla filler,* 1962; *Yağmur sıkıntısı,* 1969-1970, Ankara Sanatsevenler derneği'nin yılın en iyi oyunu ödülü). Ana baskısıyla büyümüş bir erkeğin ruhsal açmazlarını deşerken (*Zabit Fatma'nın kuzusu,* 1955-1956) bile toplumun belirleyici etkilerini vurguladı. Yer yer geleneksel tiyatrodan beslenen gerçekçi oyunlarının anlatımında ölçülü bir şiirselliğe de yer verdi. 12 Mart sonrasıyla 12 Eylül öncesinde geçen bazı olaylar çerçevesinde gelişen romanlarında (*Bir kadının penceresinden,* 1976; *Danaburnu,* 1980, Madaralı roman ödülü; *Bay Lear,* 1982) batılılaşma, toplumcu eylem, aydın-sanatçı tiplerin eleştirisi, cinsellik gibi konuları işledi. Yakın geçmişi ve günümüzdeki görünüşleriyle İstanbul'un, Boğaziçi'nin ayrıntılı görüntülerini yansıttı. Anlatımda zaman zaman bilinçaltının serbest çağrışımlarından yararlandı.



Oktay Rifat

RİFAT AHMET Yağlıkçızade → AHMET RİFAT EFENDİ Yağlıkçızade.

RİFAT BEY Sermüezzin, türk besteci (İstanbul 1820 - *ay. y.* 1888). Tanburi Keçi Arif Ağa'nın oğlu ve İsmail Dede Efendi'nin torunudur. Enderun'da yetişti. Mahmut II döneminde Saray'a alındı. Zamanla padişah musahibi ve müezzinbaşı unvanlarını kazandı. Enderun'da ders verdi, Saray fasıl heyeti'nin serhanendesi (şefi) oldu. Bir süre Muzikayı hümayun'un türk müziği bölümünü de yönetti.

Mevlevi tarikatından olan Rifat Bey, olağanüstü güzel sesli bir hanendeydi. Besteciliğe, kendisinden on bir yaş küçük olan Hacı Arif Bey'den sonra başladı ve onun üslubunun en parlak temsilcileri arasına girdi.

Muhayyerkürdi makamını ilk kez kullanan Rifat Bey'in günümüze ulaşabilen 280 dolayındaki yapıtının 250'si şarkıdır. Öbür yapıtları mevleviayini (ferahnâk ve neveser ayinler), ilahi, tevşih, beste, ağırsemai, yürüksemai, marş ve köçekçe formlarındadır. Başlıca şarkıları: *Sislendi hava tarf-ı çemenzârı nem aldı* (hicaz), *Gülşen-i hüsnüne kimler varıyor* (hicaz), *Bir dâme düşürdü ki beni baht-ı siyahım* (rast), *Gözümden ey peri-rûyim* (rast), *Karlı dağı aştım geldim* (rast), *Nâr-ı aşkınla senin ey nevcivan* (nihavent), *Bu şeb recây-ı dil ol dilrübaya söylendi* (kürdilihicazkâr), *Müptelay-ı aşk ile âfetzede biçareyim* (saba).



Rifat Bey

RİFAT BEY (Ahmet), türk yönetici, yazar (İstanbul 1844 - *ay. y.* 1891). Maliye nazırı Kâni* Paşa'nın (öl. 1884) oğlu. Öğrenimini tamamlayarak bir süre Babıâli tercüme odası'nda çalıştıktan sonra Petersburg elçiliği başkâtipliğine atandı. Ferik rütbesiyle Dar-ı şûrayı askeri azalığına getirildiyse de, çok geçmeden rütbesi alınarak Paris elçiliğinde maiyet memurluğuyla görevlendirildi. Bu görevinden istifa ederek Mısır'a gitti. Arabi Paşa ayaklanmasına katıldığı gerekçesiyle İngilizler ta-

Nordisk Pressefoto



Klaus Rifbjerg (1981'de)

rafından bu ülkeden çıkarıldı. Konya ve Bursa'da Reji nazırlığı yaptı. Devletler hukuku konusunda *Hukuku düvel* (1873, 2 c) adlı bir yapıtı vardır.

RİFAT BEY (Mehmet) **Menemenlizade,** türk maliyeci (Adana 1856 - ? 1935). Menemenlizade Hacı Ahmet Bey'in oğlu. Öğrenimini özel olarak gördükten sonra Şûrayı devlet ve Divanı muhasebat kalemlerinde çalıştı. Adana defterdarı oldu (1884). Bağdat, Van, Suriye ve Edirne'de de aynı görevde bulundu. Maliye müfettişliği ve maliye tahsilat müdürlüğü (1902) yaptıktan sonra Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinde Maliye nazırı oldu (1909), bu göreve üç kez getirildi. Ayan azalığına atandı (1913) ve bir süre sonra Ayan reisi seçildi. Birinci Dünya savaşı sonrası (1918) bazı İttihat ve Terakki önde gelenleriyle birlikte tutuklanarak yargılandıysa da aklandı. Namık Kemal'in damadıydı.

RİFAT PAŞA (Mehmet Sadık), türk diplomat, yönetici ve yazar (İstanbul 1807 - *ay. y.* 1856). Bir süre Saray hazine odası ve Sadaret mektubi kalemi'nde çalıştıktan sonra Viyana ortaelçisi (1837), ardından büyükelçisi (1839) oldu. Hariciye nazareti ve Sadaret müsteşarlığı görevlerinde bulundu. Maliye ve Hariciye nazırlığına getirildi. Meclisi vâlâ başkanı, Tanzimat meclisi üyesi ve başkanı oldu. Maarif meclisi'nde Encümeni dâniş üyesi olarak yer aldı. Siyaset ve harp tarihi konusundaki yapıtlarından başlıcaları: *Rusya muharebesi tarihi*, *Avrupa ahvalime dair risale;* yapıtlarından seçmeleri içeren *Müntehabatı âsarı Rifat;* ünlü sözler ile ilgili *Kelimatı nushiye ve müsellemeyi mutazammım;* İtalya'ya yaptığı geziden söz eden *İtalya seyahatnamesi.*

RİFAT PAŞA (Mehmet) **Serdarıekrem,** türk asker (İstanbul 1810 - Niş 1859). Tersane emini Emin Bey'in oğlu. Asakiri mansurei Muhammediye ordusuna subay olarak girdi (1830). Askerlik bilgi ve deneyimini artırması için Fransa'ya gönderilerek Paris'te St.-Cyr harp okulu'nda öğrenim gördü. Türkiye'ye binbaşı rütbesiyle döndü ve kısa süre sonra livalığa yükseldi. 1836-1848 arası Harbiye mektebi nazırı olarak görev yaptı. Bir süre Bükreş'te görevde bulundu (1852). Kırım savaşı'na (1853-1856) katıldı. Rus ordusunun Silistre'ye saldırıları sırasında şehit düşen kale komutanı Musa Paşa'nın yerine komutayı ele aldı ve giriştiği çetin çarpışmalar sonunda 90 000 kişilik rus ordusunu elindeki 15 000 kişiyle bozguna uğrattı. Silistre'de gösterdiği kahramanlık ve başarı Namık Kemal'in *Vatan yahut Silistre* adlı oyununa konu oldu. Ayrıca, İstanbul'a dönüşünde bu başarısından dolayı Abdülmecit tarafından bir murassa kılıç ve nişan ile ödüllendirildiği gibi ömür boyu maaşa bağlandı. Bir süre Askeri şûra reisliği yaptıktan sonra müşir rütbesiyle Yanya valiliği ve komutanlığına atandı (1857), ardından Ömer Paşa'nın yerine serdarıekrem oldu. Bu görevdeyken öldü ve Kosova'da Sultan Murat türbesi yakınına gömüldü.

B. S. İ.

RİFAT PAŞA, türk matematikçi (öl. İstanbul 1915). Harbiye'yi bitirdikten sonra çeşitli sivil ve askeri okullarda öğretmen olarak çalıştı. Başlıca yapıtları: düzlem trigonometrisi ile ilgili *Müsellesat-ı müsteviye,* düzlem trigonometri yöntemleri hakkında *Usulü müsellesat-ı müsteviye,* küresel trigonometri üzerine *Mesail-i müsellesat,* geometri ile ilgili *Mufassal hendese, Ticaret ve ziraat coğrafyası.*

RİFAT PAŞA (Mehmet), türk diplomat (İstanbul 1862 - Berlin ? 1918). Mülkiye'yi bitirdikten (1883) sonra Hariciye nezareti'nde görev aldı. Atina'da elçiyken Hüseyin Hilmi Paşa hükümetinde Hariciye nazırı oldu (1909). Paris (1911-1914) ve Berlin (1914-1918) büyükelçiliklerinde bulundu.

RİFAT USTA Sağır, türk tespihçi (XIX. yy. sonları). Yaşamına ilişkin bilgi yoktur; ancak Kapalıçarşı çevresinde dükkânı olduğu bilinmektedir. Topuzun Halif* Usta onun yanında yetişmişti.

RİFATİ, asıl adı **Abdülhay,** türk şair (öl. İstanbul 1669). Babası kadı Sadık Efendi de şairdi. Baba mesleğini seçerek kadılık yaptı. Rıza tezkiresinde adı anılan *Yusuf ü Züleyha* mesnevisi bugün kayıptır.

RİFATLÜ sıf. (ar. *rif'at*'ten). Ask. tar. Osmanlı ordusunda binbaşı rütbesindeki subay ve sivil yönetimde görevli üçüncü derecede rütbe sahibi kişi. (Askeri yazışmalarda, bunların okur-yazar olanları için "rifatlü efendi", okur-yazar olmayanları için ise "rifatlü ağa" deyimleri kullanılırdı.)

RİFAYNER a. Kâğ. san. İNCELTİCİ'nin eşanlamlısı.

RİFBJERG (Klaus), danimarkalı yazar ve edebiyat eleştirmeni (Kopenhag 1931). Daha ilk şiir kitabıyla dikkatleri üzerine çekti (*Ayant le vent en moi-même* [fr. çev.] 1956) ve kısa sürede Danimarka edebiyatının harika çocuğu haline geldi. Büyük bir çeşitlilik gösteren lirik yapıtlarında yalnızca kendi kuşağının insancıl ya da estetik bunalımlarını yansıtmakla kalmadı, son derece çağdaş bir şiir dili de yarattı (*Confrontation* [fr. çev.], 1960; *Poèmes d'Amager* [fr. çev.], 1965; *Mythologie,* [fr. çev.], 1970; *Kiks,* 1976). Roman ve hikâyelerindeki keskin psikolojik, toplumsal, tarihsel ve siyasal gözlemler (*Den Kroniske Uskyld,* 1958; *Operaelsken,* 1966; *Marts 70,* 1971; *Sommer* 1974; *Det korte af det Lange,* 1976) müzikal güldürüler (*Hva's Skal Vi Lave,* 1963) yazarak başladığı oyunlarında da görülür. Daha sonra biçimsel ustalıkla trajik gerilimi birleştiren sahne ya da televizyon oyunları yazdı (*Udviklinger,* 1965; *Voks,* 1968; *les Fous* [fr. çev.], 1971). Ayrıca film senaryoları (*Week-End,* 1962; *Deux* [fr. çev.], 1964) ve anılarını (*Vejen ad hvilken,* 1975) kaleme aldı.

RİFD a. (ar. *rifd*). *Esk.* Bahşiş.

RİFF a. (ing. sözc.; olasılıkla "nakarat" anlamındaki fr. *refrain*'in kısaltması). Cazda, daha sonra da rock'ta, yinelemeli ve ritmik bir biçimde bir melodi çizgisine eşlik etmek için kullanılan iki ya da dört ölçülük melodi parçası. (Count Basie, çoğu zaman, orkestrasının solistlerini desteklemek amacıyla, saksofonlar ya da bakır üflemelilerin çaldığı riffler kullanırdı. Rock müzikçileri de, bas ve gitarın sesibir olarak çaldığı riff'ler kullanırlar. Bu yöntemi, hard rockçılar ve punk grupları benimsedi.)

RİFFATERRE (Michael), amerikalı edebiyat eleştirmeni (doğm. 1924). *Essais de stylistique structurale* (fr. çev.) [Yapısal deyişbilim denemeleri] 1971, *Semiotics of Poetry* (Şiirin göstergebilimi) [1978], *la Production du texte* (fr. çev.) [Metin üretimi] 1979 ie üslubu söylem çözümlemesine açtı. Bu çözümleme anlayışı, yapıtın biçimsel oluşumunu tam anlamıyla retorik özellikli bir mantığa göre açıklar.

RİFT a. (yarık, çatlak anlamında ing. *rift*). Yerbil. ve Jeomorfol. *Karasal ortamda:* **1.** Yerkabuğunda, gerilmelerin etkisi altında, maksimum makaslama yüzeyi boyunca oluşan ve birbirine göre yatay doğrultuda yer değiştiren blokları ayıran doğrultu altımlı fay ya da yırtılma fayı. Kaliforniya'daki ünlü San Andreas fayı ve Marmara kıyılarından D. Anadolu'ya kadar uzanan K. Anadolu fayı başlıca örnekleridir. Bu sonuncu fay boyunca Anadolu'nun K. kesimi doğuya doğru kilometrelerce kaymıştır. **—2.** *Rift hattı.* Doğrultu altımlı fayın yeryüzünde, çoğunlukla topografik olarak belirgin uzantısı. || *Rift vadisi.* Rift hatları ile sınırlanmış, kenarları yükselmiş, ortası alçalmış çöküntü alanı; bazı müellifler bu terim yerine sadece rift terimini kullandıkları gibi, bazıları da bunu graben (=çökme çukuru) ile eşanlamlı sayarlar. — *Okyanusal ortamda:* okyanusların tabanındaki okyanusal levhaların oluşturduğu sırtların ya da geniş kabartıların ekseni boyunca uzanan, faylarla oluşmuş vadi biçimli çukur. Bazılarının genişliği 20 km'yi geçer; taban derinlikleri 2 500 m dolayındadır. (Bu derinlikte, astenosferden yükselen mağmanın birikerek katılaşmasıyle yeni bir okyanusal kabuk oluşur; Atlas okyanusu sırtı ortasında uzanan rift buna örnektir.).

RİFT VADİSİ (*Rift Valley*), Batı Asya'da ve Doğu Afrika'da oldukça dar çökme çukurları (grabenler) dizisi. Yerkabuğunda, Amik çukuru, Asi ve Şeria nehirleri vadilerinden Zambezi ırmağının aşağı çığırına kadar yaklaşık 5 000 km boyunca uzanan önemli engebe. Bu çöküntü alanlarında Lut gölü ve Akabe körfezi, Kızıldeniz, Orta Etyopya'daki grabenler ile Mobutu, Edward, Tanganyika ve Malavi gölleri yer alır. Özel olarak Rift Vadisi adının verildiği doğu kolunda Turkana (Kenya) ve Natron (Tanzaniya) gölleri vardır. Burada insan fosilbilimi bakımından çok önemli buluşlar gerçekleştirilmiştir. (→ OLDUVAİ, OMO.)

Rift vadisi humması, sivrisineklerde (*Culex pipiens*) bulaşan, *bunyaviridae* familyasından *phlebovirus* cinsi bir virüsün yaptığı ağır kanamalı arboviroz.

Rift Valley ulusal parkı, Etyopya'nın orta kesiminde ulusal park, özellikle Abyata ve Şala göllerini içine alır, kuşlar bakımından zengindir.

RİG → RIH.

RİGA a. Tekst. Kumaşlar üzerinde örgüden meydana gelen eğik desen çizgisi.

RİGA, Letonya'nın başkenti; 917 000 nüf. (1989). 1201'de *Riga körfezi* kıyısında kurulan ve Batı Dvina'nın denize döküldüğü yerde bulunan kent, günümüzde, Rusya'nın Sen-Petersburg kentinden sonra Baltık kıyısının ikinci büyük limanı ve büyük bir sanayi merkezidir (tersaneler, demiryolu gereçleri, elektrikli ve elektronik gereçler yapımı, hazırgiyim).
—Tar. Daha 1158'de alman tüccarlar, burada bir ticaret acentesi kurdular. 1201'de Buxhoevedenli Albrecht kenti kurdu. Büyük ticaret piyasası olan Riga, Hansa birliği'ne katıldı. XVI. yy.'da lutherciliği benimseyen kent, Polonyalılar'ın (1561), ardından İsveçliler (1621) ve Ruslar'ın eline geçti (1710). Birinci Dünya savaşı'nda, Almanlar'ın saldırısına uğradı (1917) [→ RİGA SAVAŞI] 1918'de Letonya'nın başkenti ilan edildi, bir ara Kızıl ordu tarafın-

Riga'dan bir görünüm



dan yeniden işgal edildi (ocak 1919). İkinci Dünya savaşı sırasında, Sovyetler tarafından işgal edilen kent (haziran 1940), Almanlar tarafından alındıysa da (temmuz 1941) Yeremenko'nun saldırısı karşısında bırakıldı (1944).

Riga antlaşması, 18 mart 1921'de Polonya ve SSCB arasında imzalanan ve iki ülkenin Polonya-Sovyet savaşı'ndan sonra ilişkilerini düzelten antlaşma (1920). Bu antlaşma Polonya'nın doğu sınırını çiziyordu: Curzon hattının 150 km doğusunda uzanan sınır 1772 sınırına benziyordu ve 1939'a kadar geçerli oldu.

Riga hastalığı, CARDARELLİ* HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

RİGA körfezi, rusça **Rijski Zaliv,** Baltık denizi'nin doğu kıyısında büyük girinti, Finlandiya körfezinin G.'inde, ağzı K.-B.'dan Sarema adasıyla kapanır. Derinliği az (55 m) ve iyi korunmalı bu körfez, küçük bir iç deniz oluşturur.

Riga savaşı, Von Hutier komutasındaki alman ordularının birkaç günde (31 ağustos - 3 eylül 1917) yeni bir saldırı taktiği uygulaması sonucu, rus hatlarını delmesini sağlayan çarpışmalar. Aynı saldırı tekniği 21 mart 1918'de Batı cephesinde fransız-ingiliz hatlarını yarmak için kullanıldı.

RİGAUD (Hyacinthe RIGAU Y ROS, **Hyacinthe**— denir), fransız ressam (Perpignan 1659-Paris 1743). 1681'de Paris'e gitti. Le Brun, sanatçıyı büyük yetenek gösterdiği tarihsel resmi bırakmaya ikna etti. Rigaud 1687'de Akademi'ye girdi. Louis XIV'ün (1694) ve Louis XV'in (1727) kişisel ressamı oldu. 1733'te Akademi rektörlüğüne getirildi. Van Dyck ve Rembrandt'ın hayranı olan Rigaud, portre ustasıydı; büyük bir atölye kurarak, dönemin tüm önde gelen kişilerinin siparişlerini karşıladı.

RİGAUD (André), haitili general (Les Cayes 1761-1811). Leogane ve Tiburon'dan İngilizler'i kovduktan (1794) sonra, Zenciler'in ayaklanmasını yönetti, ama Toussaint Louverture'den ayrılarak Fransa'ya gitti. Kendisini generalliğe atayan Leclerc' le birlikte döndü, ancak sertliği yüzünden Fransa'ya gönderildi ve gözaltına alındı. Kaçtı (1810), ilkin Goman'a karşı Pétion'a hizmet etti, ardından ona karşı ayaklanarak adanın güneyinde ayrı bir devlet kurdu ve bir anayasa ilan etti (ocak 1811). Haziranda devrildi, hiçbir şey yemeyerek ölmeyi seçti.

RİGAUDON a. (olasılıkla, bir dans yönetmeni olan *Rigaud*'nun adından). Provence ya da Poitiers kökenli, iki zamanlı hızlı dans; eşliğinde bu dansın yapıldığı ezgi. (XVII. yy.'ın sonundan XVIII. yy.'ın sonlarına değin fransız balelerinde ve süitlerinde yer alan bu dans, Louis XV döneminde çok rağbetteydi ve çiftler halinde yapılırdı. Campra ve Philidor, Mouret ve özellikle de J.-P. Rameau çok başarılı rigaudonlar bestelediler.) [RİGODON biçiminde de yazılır.]

RİGAVO a. Denizc. **1.** Bir palanga donanımında, makaralar arasında donatılan halatın makara bülbülüne bağlanan sabit çıması. **—2.** *Sugalı rigavo bağı,* bir halatın çımasını, kendi bedeninin altına sıkıştırarak yapılan bağ. ‖ *Sugasız rigavo bağı,* çıması dış tarafta kalan ve suga* edildiğinde çımayı sıkmayacak biçimde yapılan bağ.

RİGDAN → RIHDAN.

RİGEL, Orion* takımyıldızının β yıldızına verilen arapça kökenli ad. Kadiri 0,1. Tayf tipi B8. Uzaklığı yaklaşık 800 ıy.

RİGGENBACH (Nikolaus), isviçreli mühendis (Guebwiller 1817 - Olten 1899). On yıl Karlsruhe'de, Kessler fabrikasında çalıştı; lokomotif yapım uzmanıydı. 1865'te, Amerika'ya yaptığı bir yolculuk sırasında kremayerli demiryolu ilkesini tasarladı. Bu ilkeden yararlanarak Rigi hattını döşedi; o günden bu yana, tüm demiryolları Rigi hattı modeline uygun olarak inşa edilmiştir.

RİGGİSBERG, İsviçre'de (Bern kantonu) komün; 2 200 nüf. Abegg süsleme sanatları tarihi vakfı'nda elde dokunmuş kumaş koleksiyonları vardır (onarım atölyeleri).

RİGGS (Elias), amerikalı dilbilimci ve misyoner (New Providence, New Jersey, 1810 - Üsküdar 1901). Papaz oldu ve Yunanistan'da misyonerliğe başladı (1832). Görevini İzmir'de sürdürdü (1832-1838). Amerika'ya dönerek ermeniceye çevirdiği Kutsal Kitap'ı yayımladı (1856). Union Teoloji semineri'nde ibranice okuttu (1857-1858). Yaşamını Türkiye'de sürdürdü. Kutsal Kitap'ı bulgarcaya ve türkçeye çevirdi. *Notes on Difficult Passages in the New Testament* (Yeni Ahit'teki anlaşılması güç bölümler üstüne notlar, 1889) yapıtını kaleme aldı. Ermenice ve türkçe dilbilgisi kitapları yazdı: *Grammar of the Modern Armenian Language* (Modern ermenice dilbilgisi, 1847), *Grammar of the Turkish Language as Written in the Armenian Chracter* (Ermenice harflerle türkçe dilbilgisi, 1856). Bu son yapıtta ermeni alfabesini türkçeye uyguladı.

RİGHAS (Konstandinos), **Feraios** — denir, yunanlı yurtsever ve şair (Velestinon, Tesalya, 1757 - Belgrad 1798). Köy kökenliydi, Viyana'da bağımsızlık mücadelesine katıldı. Yunanistan'a giderken Trieste'de yakalandı ve Avusturyalılar tarafından Türkler'e teslim edildi ve idam edildi. Restif de La Bretonne'dan esinlenen *l'École des amants délicats* (fr. çev.) [1790] adlı romanının yanı sıra şiirler kaleme aldı (en ünlüsü, ayaklanmanın başlangıcının simgesi haline gelen *Chant de guerre*'dir [fr. çev.]).

RİGHİ (Augusto), italyan fizikçi (Bologna 1850 - ay. y. 1920). Profesör oldu; 1889' dan ölümüne dek Bologna Üniversitesi' nin deneysel fizik kürsüsü'nü yönetti. Polarmış ışık, stereoskopik görüntü, dielektrik polarma, bizmutta Hall olayı üzerine yaptığı araştırmalarla ün kazandı; iletken tozlu bir mikrofon, toplu bir elektrik salıngacı icat etti (1892) ve elektromanyetik dalgaların metal yüzeyler üzerine yansımasını inceledi (1893).

Rigi ya da **RİGHİ,** İsviçre'nin orta kesiminde tek dağ kütlesi, Luzern ile Zug gölleri arasında; *Kulm*'da 1 798 m. Bern Alpleri'nden Kara Orman'a ve Jura'ya kadar çok geniş bir görüş alanı sağlar. XIX. yy.'da yazarlar ve sanatçılar, Rigi'den güneşin doğuşunu hayranlıkla seyrederlerdi; teleferikle ya da kremayerle kolayca ulaşılabilen Rigi, hâlâ seçkin bir turizm yöresidir.

RİGİL KENTARUS, Erboğa* takımyıldızının, gökyüzünün en parlak üçüncü yıldızı olan α yıldızı. Kadiri −0,1. Tayf tipi G2. Uzaklık 4,35 ıy.

RİGİSTAN a. (fars. sözc.). Ortadoğu'nun İran etkisindeki bölgelerinde kent meydanı. (En ünlüsü, üç yanı birer medreseyle çevrili olan Semerkand rigistanıdır: Uluğ Bey [XV. yy.], Şir Dâr [1610] ve Tillâ Kâri [XVII. yy.] medreseleri.) [REGİSTAN da denir.]

RİGLER (Lorenz), avusturyalı hekim (Graz 1815 - ay. y. 1862). Viyana Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1838). Göz hastalıkları yanında kadın hastalıkları ve doğum ihtisası yaptı. Osmanlı devletinin isteği üzerine Avusturya hükümeti tarafından İstanbul'a gönderildi. Sağlık genel müfettişliği ve Harbiye nezareti müşavirliği görevlerine getirildi. Avusturya hastanesi'nde direktörlük, Mektebi tıbbiyei şahane'de patoloji ve iç hastalıkları muallimliğinde bulundu. Abdülmecit'e başarılı bir ameliyat yaptı (1855). 1856'da ülkesine döndü, Graz Üniversitesi'nde iç hastalıkları profesörü olarak çalıştı. Başlıca yapıtı: *Die Türkei und deren Bewohner* (1856).

RİGNY (Henri GAUTHİER, —*kontu*), fransız amiral (Toul 1782 - Paris 1835). 1803'te deniz teğmeni oldu, Prusya ve Polonya seferlerinde (1806-07) yer aldı. Bessières'in yaveri olarak İspanya harekâtı'na katıldı. 1816'da albay oldu, 1822'de Doğu deniz kuvvetlerine komuta etti ve yunan isyanı dolayısıyla karışıklık içinde bulunan bu bölgede inzibatı sağlamaya çalıştı. 1825'te tuğamiral oldu. Navarin'de 20 ekim 1827'de osmanlı-mısır donanmasını yenen ingiliz, fransız ve rus gemilerinden oluşan müttefik filosunda fransız donanmasına komuta etti. Tümamiral (1827), Donanma meclisi üyesi (1831), Denizcilik bakanı (1831-1834) ve Dışişleri bakanı (1834) oldu.

RİGODON → RİGAUDON.

Rigoletto, Verdi'nin 3 perdelik operası. Librettosunu, Victor Hugo'nun *Kral eğleniyor* adlı yapıtından esinlenerek F. M. Piave'nin yazdığı yapıt ilk kez 1851'de Venedik'te sahnelendi. Sansürün getirdiği kısıtlamalar yüzünden verdi, yapıtta anlatılan insanlararası çatışmaların siyasal yönünü bir yana bıraktı, ama böylece opera türünün geleneksel kurallarına bağlı kaldı. Soytarı Rigoletto'nun bedduası temasının egemen olduğu operanın birkaç aryası ("La donna è mobile") ve son perdedeki güzel dörtlü ünlüdür.

Rigsdag ya da **Riksdag,** İsveç ve Danimarka'da parlamentoya verilen ad. (Danimarka'da 1953'te parlamentoya, bunun yerine *Folketing** adı verildi.)

Rigveda, vedacılığın dört kutsal kitabının (*Rigveda, Yacurveda, Samaveda* ve *Atharvaveda*) en eskisi (İ.Ö. 1500-800 arasında) ve en önemlisi, 10 "çevrime"e *(mandala)* bölünen 1 028 ilahiden *(sukta)* oluşan bu kitapta eşit olmayan bir biçimde bölünmüş toplam 10 462 kıta vardır. Belirsiz bir tarihte derlenen ve en eski bölümü II.-VII. *mandala*'ları, en yeni bölümü X. *mandala*'yı kapsayan bu yapıtın yazılması büyük bir olasılıkla uzun bir döneme yayılmıştır. Bu ilahilerin her birini ayrı bir bilgenin (*risi*) yazdığı düşünülür. Edebi nitelikte ve genellikle yüksek düzeyde lirik bir üslupla yazılmış bir antoloji ve dinsel bir aristokrasinin el kitabını oluşturan *Rigveda,* brahmancı mitoloji, evrenbilim, ayin ve felsefe öğelerini içerir.

RİH a. (ar. *rih*). *Esk.* Rüzgâr, esinti. —Esk. coğ. *Rih-i cenubi,* güney rüzgârı, lodos. ‖ *Rih-i şimali,* kuzey rüzgârı, poyraz.
—Esk. tıp. Vücudun çeşitli yerlerinde rastlanan ağrı. ‖ *Rih-i tayyar,* romatizma.

RİHAL çoğl. a. (ar. *rahl*'in çoğl. *rihal*). *Esk.* Deve palanları.

RİHALE a. (ar. *rihale*). *Esk.* At semeri, eyer.

RİHAN a. (ar. *rihan*). *Esk.* İddialaşma, iddiaya tutuşma, bahse girme.

RİHLET → RIHLET.

RİHMAN (Georg Vilgelm) → RICHMANN (Georg Wilhelm).

RİHTE sıf. (fars. *rihten,* saçmak'tan *rihte*). *Esk.* Akıtılmış, dökülmüş, saçılmış.

RİHTECİYAN ya da **RİHTEGÂN** a. (fars. *rihteciyan*). Esk. sil. Top döküm ustası.

RİHTEGER a. (fars. *rihte* ve *-ger*'den *rihteger*). *Esk.* Dökümcü, döküm işini yapan usta.

RİHTER ya da **RICHTER** (Svyatoslav Teofiloviç), ukraynalı piyanocu (Jitomir 1915). Orkestra şefliğini bırakarak 1952'den itibaren piyanoya yöneldi. Yeteneğinin çok yönlülüğü sayesinde, Bach'ın *Ayarlı klavye*'sinin tümünü plağa çaldı, arkadaşı olan Prokofyev'in piyano sonatlarından üçünü ilk kez seslendirdi; Rost-

Larousse



amiral Rigny
Gabriel Lepaulle'ün
bir tablosunun
taşbaskısı
Bibliothèque nationale, Paris

ropoviç'le oda müziği yaptı ve Schwarzkopf ve Fischer-Dieskau gibi şarkıcılara eşlik etti.

RİHTERGERAN çoğl. a. (fars. *rihteger*'in çoğl. *rihtergeran*). *Esk.* Dökümcüler, dökmeciler.

RIIHIMAKİ, Finlandiya'da (Häme ili) kent, Helsinki'nin K.'inde; 24 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Cam sanatı. Tekstil. Cam işleri müzesi.

RIIS (Jacob August), danimarka kökenli amerikalı gazeteci ve fotoğrafçı (Ribe, Danimarka, 1849 - Barre, Massachusetts, 1914). 1870'te ABD'ye giderek röportajcı oldu ve yazılarında, göçmenlerin ve bazı Amerikalılar'ın nasıl bir yokluk içinde yaşadıklarını resimlerle göstermeye çalıştı. Yanarak flaş ışıkları oluşturan magnezyum tozunu ilk kez kullanarak iç mekân fotoğrafları çekti ve belgesel nitelikte yapıtlarında duygusallığa yer vermeyi bildi. *How the Other Half Lives* (1890) adlı çalışma ve verdiği toplumsal mücadele, yoksul kesim yararına bazı kanun değişiklikleri yapılmasında önemli bir rol oynadı; başlattığı toplumsal reformcu etkinlik L. Hine* tarafından sürdürüldü.

RIISAGER (Knudåge), danimarkalı besteci (Port Kunda, Estonya, 1897 - Kopenhag 1974). 1956'da Kopenhag konservatuvarı'nın yönetimine getirildi.

masını sağlamak amacıyla, cüretli bir harekât sonucu kenti işgal etti (eylül 1919). Rapallo antlaşması ile (kasım 1920) Rijeka bağımsız bir devlete dönüştürüldü; ancak, D'Annunzio 1922'ye kadar birlikleriyle kentte kaldı. Kent, Roma sözleşmesi ile 1924'te İtalya'ya verildi (Fiume adıyla). Paris antlaşması ile de Rijeka adıyla Yugoslavya topraklarına katıldı (1947).

—Güz. sant. Büyük bir bölümü XIII. yy'da Frankopanlar tarafından yapılmış Trsat şatosu (bu ad roma dönemindeki *Tarsatica*'dan gelir) kente egemen bir yere kurulmuştur. XIV. yy'dan kalma (içinde XVIII. yy. barok süslemeler) Sveta Marija kilisesi. Merkezi planlı Sveti Vid katedrali (XVII. yy.). Bir bölümü XV. yy.'dan kalan eski fransisken rahibeler manastırı. Eski surların kapılarından birinin üzerinde yükselen saat kulesi (XV. ve XIX. yy.'lar). Tarih müzesi ve Modern sanat müzesi. 1966'dan bu yana iki yılda bir düzenlenen desen şenliği.

RİJİTLİK a. (bükülmez anlamında fr. *rigide*'den). Ger. day. *Rijitlik çarpanı*, BÜKÜLMEZLİK* ÇARPANI'nın eşanlamlısı. || *Rijitlik matrisi*, BÜKÜLMEZLİK* MATRİSİ'nin eşanlamlısı.

RİJKSDAALDER a. İlk olarak Hollanda'da XVI. yy.'ın sonunda basılan ve 1809'a kadar kullanılan gümüş para. (Çeşitli Kuzey ve Orta Avrupa ülkeleri tarafından taklit edildi ve değeri bir ülkeden diğerine değişerek 1878'e kadar dolaşımda kaldı.)

Ch. Sappa



Rijeka tersanelerden ve modern kentten bir görünüm

1930'lardan başlayarak, üslubu yenıklasikçilikten (4 senfoni *Gaia*, 1940), folklora dayalı olmayan bir kuzey üslubuna dönüştü (*Danimarka mezmurları*, 1942; keman konçertosu, 1951). Ritim yeteneği ve sağlam yazımı, en iyi biçimde balelerinde görülür (*Ay kraliçesi*, 1957; *Denizin kadını*, 1960).

RİJEKA, ital. **Fiume,** Hırvatistan'da liman kenti, Kvarner körfezi kıyısında; 205 842 nüf. (1991). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden yapılan liman, Hırvatistan'ın en önemli limanıdır ve Macaristan ile Avusturya'ya transit liman görevi yapar. Liman sahasının darlığı nedeniyle, komşu Bakar koyunda bir maden ve petrol limanı, Krk adasındaki Omisalj'daysa daha büyük tankerler için başka bir liman ve petrokimya kompleksi kuruldu. Kentte tersaneler ve çeşitli sanayi dalları etkinlik göstermektedir.

—Tar. Venedik kökenli olan kent 1466'da Avusturya sülalesine geçti. 1723'te serbest liman oldu; XIX. yy.'da Macaristan'ın denizle ilişkisini sağladı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, İtalya ve Yugoslavya arasında çekişme konusu oldu; şair Gabriele D'Annunzio, Rijeka'nın ülkesine bağlan-

Rijksmuseum ("Krallık müzesi"), Hollanda'da merkezi devlet yönetimi altında bulunan tüm müzelere, ama özellikle 1808'de kral Louis (Bonaparte) tarafından kurulan, Amsterdam'ın en önemli müzesine verilen ad. Bir süre *Dam*'ın (belediye sarayı) bir bölümünde, 1815'ten sonra da *Trippenhuis*'te yer aldı, 1885'te de P.J.H. Cuypers tarafından yapılan bugünkü binasına taşındı. 130 salonda sergilenen resim sanatının başyapıtları arasında: Van Heemskerck'ın *Anna Codde'nin portresi*, Avercamp'ın *Kış manzarası*; Saenredam'ın *Amsterdam'ın eski belediye sarayı*; F. Hals'ın *Neşeli içkici*; Rembrandt'ın *Gece devriyesi*, *Aziz Petrus'un inkârı*, *Yahudi nişanlı*, *Kumaşçılar loncası üyeleri* vb.; Vermeer'ın *Dar sokak*, *Sütçü kadın*, *Mektup okuyan genç kadın*; P. De Hooch'un *Kiler*; Terborch'un *Çocuk Helena Van der Schalcke*; Steen'in *Aziz Nicolaus yortusu*; Van Ostade'nin *Gezginlerin molası*; J. Van Ruysdael'in *Haarlem'den görünüm*, *Wijk değirmeni* adlı yapıtları sayılabilir; XVIII.-XIX. yy. Hollanda resim sanatını (Mariler, Breitner) ve yabancı okulları da unutmamak gerekir. Müzede heykel ve süsleme sanatları bölümleri de var-

dır. Estamplar bölümündeyse, 150 000 desen ve 800 000 gravür bulunmaktadır.

RİJNLAND, Hollanda'da tarım ağırlıklı, (bahçe tarımı, süt sanayisi) bölge. Merkezi *Leyde*.

Rijnmond, Rotterdam'da Nieuwe Waterweg kıyılarındaki 23 komünü bir araya getiren hollanda kamu kuruluşu. Kuruluşun meclisini oluşturanlar, tek dereceli genel seçimle seçilir.

RİJSWİJCK → RYSWICK

RİK a. (ar. *rik*). *Esk.* Ağız suyu, salya.

RİKA → RIKA

RİK'A → RIK'A

RİKÂB a. (ar. *rikab*). *Esk.* **1.** Üzengi. **—2.** Büyük bir kimsenin huzuru.

—Kur. tar. Osmanlılar'da padişahın maiyetinde bulunan görevlilere verilen ad. *Rikâb kaymakamı*, *rikâp defterdarı* denirdi. || *Rikâb ağaları*, yeniçeri ağası, kapıcılar kethüdası, emiri âlem, kapıcıbaşılar, şikâr ağaları, çavuşbaşı, şahincibaşı, atmacacıbaşı, imrahor, altı bölük ağaları, topçu, cebeci, at arabacıları, çaşnigirbaşı gibi padişahın atının yanında yürüyen saray görevlileri. (*Rikâbı hümayun* da denirdi.) || *Rikâb defterdarı*, ordu ile sefere çıktığında İstanbul'da defterdara vekâlet eden görevli. || *Rikâb kaymakamı*, ordu ile sefere çıktığında İstanbul'da sadrazama vekâlet eden görevli. || *Rikâb reisi*, ordu ile sefere çıktığında İstanbul'da reisülküttaba vekâlet eden görevli. || *Rikâb solakbaşları*, Yeniçeri ocağı solak* ortalarının başı. || *Rikâb solakları kethüdası*, rikâb solakları zabitlerinden birine verilen ad.

RİKAB çoğl. a. (ar. *rakabe*'nin çoğl. *rikab*). *Esk.* **1.** Boyunlar, enseler. **—2.** Köleler ve cariyeler.

RİKAB a. Müz. Türk müziğinde XV. yy'da kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RİKÂBDAR a. (ar. *rikab* ve fars. *dar*'dan *rikab-dar*). Osmanlılar'da padişah ata binerken üzengisini tutan görevli, üzengi ağası.

—ANSİKL. Sarayda hasoda görevlilerinden olan rikâbdar, derece olarak hasodabaşı, silahtar ve çuhadardan sonra gelirdi. Padişahın eyer takımına, papuç ve çizmelerine bakmak da görevleri arasındaydı. Saray dışında bir göreve atanırlarsa, vezir ya da beylerbeyi olurlardı. Emekli olanlara 60 000-100 000 kuruş aylık maaş bağlanırdı. Bu görev Mahmut II döneminde kaldırıldı (1831).

RİKABİYE a. (ar. *rikab* ve *-iyye*'den *rikabiyye*). *Esk.* Sadrazamların ya da çeşitli devlet adamlarının padişaha verdikleri armağan.

RİKARDİT a. (fr. *rickardite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, erguvan kırmızısı renginde doğal bakır tellürür.

RİKÂZ a. (ar. *rikaz*). *Esk.* Yeraltından çıkarılan define, ya da maden.

RİKETSİYA a. (lat. *rickettsia*, amerikalı bilgin H. T. *Ricketts*'in adından). Çoğunlukla 0,5 μm'den küçük çapta olan ve pek çok hastalıkta bulunan, bazıları eklembacaklılar tarafından bulaştırılan ve ancak hücre içinde yaşayabilen bakteri.

—ANSİKL. H. T. Ricketts 1909'da kenelerde ve Kayalık dağlar hummasına yakalanmış hastaların kanında iki kutbu renkli küçük organizmalar bulunduğunu ortaya çıkardı. Bugün, boyları ve davranışları değişik çok sayıda riketsiya belirlenmiş durumdadır. Bunların çoğu Chamberland filtrelerinden geçer, fakat bazılarının büyüklüğü 1, hatta 2 μm'e varır. Bunlar tavuk embriyonu ve ökaryot hücre kültürleri üzerinde üretilir. Uzun zaman virüslerle karıştırılmış olmalarına rağmen aslında bakteri oldukları anlaşılmıştır. Serolojik teşhiste işe yarayan aglütinan bir özellikleri vardır. Kanda bulunmaları antikor oluşumuna yol açar ve genel olarak bağışıklık yaratır.

İnsanda, bitlerin dışkılarından çıkan *Rickettsia prowazeki*, döküntülü tifüse neden olur; Kayalık dağlar hummasının mikrobu olan *R. rickettsi* kenelerle geçer. Yerleşik tifüsün ya da fare tifüsünün mikrobu, pire dışkılarından bulaşan *R. mooseri*'dir. Koyun, keçi, sığır, domuz, köpek gibi pek çok hayvan riketsiyalar tarafından etkilenir; bunlarda, başka hastalıkların yanı sıra ağır konjonktivitler görülür. Trahomun mikrobu *Chlamydozoon* (esk. *Rickettsia*) *trachomatis* ve psittakozun mikrobu *Chlamydia* (esk. *Rickettsia*) *psittaci* günümüzde chlamidia grubunda sınıflandırılır.

RİKETSİYOZ a. (fr. *rickettsiose*'dan). Bir riketsiyanın neden olduğu hastalık.
—ANSİKL. En sık rastlanan riketsiyozlar arasında şunlar sayılabilir: *Rikettsia rickettsi*'den ileri gelen *Kayalık dağlar humması*; *R. conori*'den ileri gelen ve köpek kenesi tarafından bulaştırılan *çıbanlı Akdeniz humması* ya da *Conor humması*; *R. lyperi*'nin neden olduğu *Natal humması*; *R. burneti*'nin (bugün *Coxiella burneti*) neden olduğu *Q humması*. Kenelerden bulaşan bu döküntülü hummalarda, çoğu zaman sokma yerinde bir kabuk meydana gelir. Ateşli nöbetlere döküntüler ve eklem ağrıları eşlik eder. Öteki riketsiyozlar hemen hemen ortadan kalkmıştır: ölümcül salgınlar yapan *döküntülü tifüs*, genellikle iyicil olan *pire riketsiyozu* ya da *fare tifüsü*, *siper humması* ya da *beş günlük humma*.
Bir zamanlar çok tehlikeli olan bu hastalıklar, tetrasiklinli antibiyotiklerle tedaviye çok iyi cevap verirler. Ayrıca birçok özgül aşılar da vardır. Koruyucu hekimlik, genellikle kenelerin öldürülmesine ve bu bakterilerin taşıyıcısı olan kemirgenleri ortadan kaldırmaya dayanır.

RİKİO a. Tropikal Afrika'da yetişen ve kaba dokulu, yarı ağır ve yarı sert, kırmızımsı esmer bir odun veren ağaç. (Odunu dış doğramacılıkta, çatı, parke, travers yapımında kullanılır. *Uapaca* cinsi; sütleğengiller familyası.)

RİKİTEA, Gambıer adalarının merkezi, Mangareva adasında.

RİKKAT, -ti a. (ar. *rikkat*). *Esk.* **1.** İncelik, naziklik. **—2.** Acıma, şefkat. **—3.** *Rikkate gelmek*, acımak, duygulanmak. **—4.** *Rikkat-amiz*, acıma duygusu uyandıran, hüzün veren. ‖ *Rikkat-aver, rikkat-engiz*, dokunaklı, acıma uyandıran. ‖ *Rikkat-efza, rikkat-feza*, etkileyici, etkileyen. ‖ *Rikkat-yab*, incelik gösteren. ‖ *Rikkat-i kalb*, yürekten duygulanma.

RİKKATLİ sıf. *Esk.* **1.** Duygulu, acıma ve sevencenlikle dolu kimse için kullanılır: *Rikkatli bir kadın.* **—2.** Acıklı, dokunaklı: *Bu, pek rikkatli bir hikâyedir.*

Riksdag • RIGSDAG

RİKSMÅL a. BOKMÅL'in eşanlamlısı.

RİLA kütlesi, Bulgaristan'da yüksek dağ. Rodoplar'ın batı kesimini (İskır buradan doğar) oluşturur: ülkenin en yüksek noktası olan *Musala tepesi*'nde 2 925 m. Mineral sokulması, kaplıca suları ve radyoaktif sulu kaynaklar. Kütlede bulgar dinsel anıtlarının en ünlüsü olan *Rila manastırı* bulunur; XIII. yy.'ın başında İvan III Asen II'nin kurduğu bu manastır, geçirdiği yangınlardan sonra XIV. ve XIX. yy.'da yeniden yapıldı. Duvar resimleri, ikonalar, ağaçtan heykeller. Müze ve kütüphane. Manastırın yakınlarında birçok eski kilise ve capella, ve Orlica manastırı kilisesi (1478'de yapılmış duvar resimleri).

RİLEY ya da **RYLEY** (John), ingiliz portre ressamı (Londra 1646 - *ay. y.* 1691). Fuller'ın öğrencisiydi; Lely'nin ölümünden sonra ünlendi; 1680'den itibaren birçok portre, halktan kişileri betimlediği yalın ve gerçekçi resimler yaptı (Hizmetçi *Bridget Holmes*, Windsor şatosu). Özellikle Closterman ile çalıştı.

RİLEY (Charles Valentine), ingiliz kökenli amerikalı böcekbilimci (Londra 1843 - Washington 1895). Tarım bakanlığı böcekçilik bölümü'nü kurdu, tarım alanında böcekbilim araştırmalarını geliştirdi ve *Association of Economic Entomologists*'i (Ekonomik böcekbilimciler derneği) kurdu. Zararlı böceklere karşı yapılan savaşta yardımcı böceklerden yararlanmanın öncülerinden biri oldu. (Turunçgillerde zarar yapan bir koşnil [*Icerya purchasi*] ile mücadele için onu avlayan bir başka böceği [coccinella] Avusturalya'dan Kaliforniya'ya getirdi.) Filokseranın yayılmasına karşı Fransa'da amerikan asmalarının aşıanacı olarak kullanılmasını önerdi. Sistematik alanında birçok çalışmalar yaptı ve 115 000 böcek örneği içeren kendi koleksiyonunu bağışlayarak Amerika Birleşik Devletleri Ulusal müzesi'ndeki böcek koleksiyonunu kurdu.

RİLEY (Bridget), ingiliz kadın ressam (Londra 1931). 1960'a doğru, renk yeğinliği ve karşıtlıkları (siyah ve beyaz), ardından, 1966'dan başlayarak renklerdeki gizli güç konusunda araştırmalara girişti. Uygulama yardımcılara bırakıldığı için hiçbir kişisel özellik taşımaz; katı ve yinelenen biçimsel yapılar (bunlar, dalgalı ya da 70'li yıllardan sonra daha statiktir), tümüyle optik bir dinamizmin (*op art*) ve yalnız duyuların hizmetindedir.

RİLEY (Terry), amerikalı besteci ve doğaçlamacı (Colfax, Kaliforniya, 1935). Pop müzikçilerle ve cazcılarla çalıştı ve bir çalgıcının çeşitli icralarını birleştirerek onun tek başına bir topluluk oluşturmasını sağlamak amacıyla teyp kullanılmasına dayalı, kişisel doğaçlama teknikleri geliştirdi. *In C* (*Do majör tonunda*, 1964) adlı parçası, rahatsız edecek biçimde uyumlu ve tonal üslubu ve ısrarlı yinelemeleriyle, öncü tutumda müzikçiler arasında geniş yankılar uyandırdı. *Poppy no Good and the Phantom Band* (1967) ve özellikle de *A Rainbow in Curved Air* (1969) gibi yapıtları ünlenmesini sağladı, bu yapıtlar plağa alınınca geniş bir dinleyici kitlesine ulaştı. Bazı yaratıları "vecd müziği"ne girer: *Persian Surgery Derviches* (1971), *Journey from a Death of a Friend.*

Riley-Day sendromu. Nörol. AİLEVİ DİSOTONOMİ'nin eşanlamlısı.

RİLEYEV (Kondrati Fyodoroviç), rus şair ve devrimci (Batovo, Petersburg yakınında, 1795 - Petersburg 1826). Byron'un üslubunda anlatı tarzında şiirler yazdı (*Dumy*, 1821-1824; *Vojnarovskij*, 1825) ve devrimci belagat örnekleri verdi (*le Citoyen* [fr. çev.], 1825). Komplocu ve 1823'ten itibaren *Kuzey derneği*'nin üyesi olan Rileyev dekabrist ayaklanmasının hazırlanmasına ve Senato meydanında yapılan harekâta katıldı (14 [26] eylül 1825). İdama mahkûm edildi ve kurşuna dizildi.

RİLİ a. (ing. *railing*, parmaklık, korkuluk'tan). Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde, gabya çarmıklarını ana direğe bağlayan kısa çarmıklar. (Bunların üst uçları gabya çarmık boğatalarının çanaklık altlarına gelen kilitlerine, alt uçları da rili çemberlerine bağlanır.) [RİLİ ÇARMIKLARI da denir.] **—2.** *Rili çemberi*, rililerin alt uçlarını bağlamak için, ana direklerin çanaklığa yakın yerlerinde bulunan çember. ‖ *Rili tiringası*, rili çemberi yerine kullanılan iki sıra zincir.

RİLKE (Rainer Maria), avusturyalı yazar (Prag 1875 - Val-Mont sanatoryumu, Montreux 1926). Askerlik mesleğine hazırlanırken Prag'daki edebiyat çevrelerine devam etmeye başladı. *Traumgekrönt* (1897) gibi romantik esinli ilk şiir kitapları bu dönemin ürünüdür. 1896'da Münih'e gitti ve orada *Advent* (1898) adı altında topladığı şiirleri yazdı. Sonra, kadın arkadaşı Lou Andreas-Salome ile birlikte Berlin'e geçti. Ayrıca, aynı arkadaşıyla Rusya'ya iki seyahat yaptı (1899 ve 1900) ve orada Tolstoy ile tanıştı. *Die Weise von Liebe und Tod des Cornets Christoph Rilke* (1899) ve *Das Buch der Bilder* (1902) adlı yapıtlarında simgecilerin etkisi görülür.
Rilke, Paris'e gitti (1902), Avrupa'da dolaştı, Meudon'a yerleşti ve burada bir süre Rodin'in sekreterliğini yaptı (1905-06). Fakat, sonra yeniden gezgin bir yaşam sürmeye, İtalya ile Almanya arasında gidip gelmeye başladı. Yapıtlarında dile gelen derin iç huzursuzluğunun bir belirtisi olan bu yaşam biçimi, aynı zamanda onun, yaşamın somut gerçekliğine daha içten katılma özleyişini gösteriyordu. Bu dönem Rilke'nin, dehasını açıkça ortaya koyan yapıtlarını kaleme aldığı dönemdir: *Stundenbuch** (1905) [üç bölümden oluşur: "Vom mönchlichen Leben", "Von der Pilgerschaft", "Von der Armut und vom Tode"]; *Neue Gedichte* (1907-08) ve *Malte* Laurids Brigge'nin notları* (Die Aufzeichaungen des malte Laurids Brigge) [1910] (özellikle yazarın Paris anılarını canlandıran özyaşamöyküsel roman).
1910'da, Thurn und Taxis prensesi, Rilke'yi Duino'daki (Dalmaçya) malikânesine davet etti. Birinci Dünya savaşı başlayınca Rilke, Münih'e yerleşti, ama 1919'dan sonra gittikçe daha sık olarak İsviçre'ye gidip orada kalıyordu ve sonunda kesin olarak Muzot şatosu'na yerleşti. Yaşamının son yıllarını hasta olarak orada geçirdi ve ölüm boğuntusunu yenmeyi amaçlayan uzun bir çabadan başka bir şey olmayan şairce düşüncelerini orada tamamladı (*Duineser* Elegien*, 1923; *Die Sonette an Orpheus*, 1923). Rilke, ömrünün son üç yılında yalnızca birkaç fransızca şiirsel metin yazdı ve P. Valéry'den almancaya çeviriler yaptı. Çok sayıdaki mektupları, özellikle Lou Andreas-Salomé'ye yazdığı mektuplar, yapıtlarının doğuşuyla ilgili değerli bilgiler içerir.

RİLLE → RISLE.

RİLL-WASH a. (ing. *rill-wash*). Hidrol. Yağmur sularının ya da erimiş suların çıplak arazilerde açılmış olukçuklarda hızlı akışı.

RİLSAN a. (tesc. edil. a.). Polim. Bir fransız tasarımı ve ürünü olan poliamit. (İlk olarak üretilen rilsan, yani rilsan-11, bir hintyağı bileşeninden hazırlanan amino-11 undekanoik asidin kendi kendine verdiği çoğulyoğuşma tepkimesi sonunda elde edilir. Son yıllarda laktam-12'nin polimerleştirilmesi yoluyla rilsan-12 adında yeni bir poliamit üretilmiştir.)

RİLSKİY (Maksim Fadeyeviç) ukraynalı şair (Kiev 1895 - *ay. y.* 1964). Estetiğe önem veren yeniklasikçi bir şiir anlayışıyla sovyet temalarını işledi (*Balance* [fr. çev.], 1932; *Vendange* [fr. çev.], 1940; *Mère patrie* [fr. çev.], 1942). Daha sonra düşünsel yönü ağır basan kişisel bir lirizme yöneldi (*Voyage dans la jeunesse* [fr. çev.], 1944-1956; *les Roses et le Raisin* [fr. çev.], 1957; *Horizons lointains* [fr. çev.], 1959).



Diathèque C. N. A. C. G.-Pompidou

Bridget Riley
***Cataract 3* (1967)**
özel kol.

G. Freund



Rainer Maria Rilke
Paula Modersohn-Becker
(1906)
özel kol.

RİM a. (fars. *rim*). *Esk.* **1.** İrin, cerahat. **—2.** Maden pisliği. **—3.** *Rim-i ahen*, demirboku. || *Rim-i asel*, balmumu.

RIMAC *(rio)*, Peru'da ırmak, Andlar'dan iner, Lima'yı aşar ve El Callao yakınında Büyük Okyanus'a dökülür; 160 km.

RİMAH çoğl. a. (ar. *rumh*'un çoğl. *rimah*). *Esk.* Süngüler, mızraklar, kargılar. —Esk. tıp. *Rimah-ül-cin*, veba.

RİMAH (*Tel* **ER-**) [*Mızraklar tepesi*], Kuzey Mezopotamya'da, Musul'un 65 km batısında arkeolojik yer. Ovadan 29 m yükseklikte olan ana höyük yaklaşık 600 m çapında bir surla çevrilidir. Tel El-Rimah, Cezire'nin doğu kesiminde yer alan en önemli arkeolojik merkezlerden biridir. Yüzeyde toplanan çanak-çömlek parçaları, burada daha VI. binyıl'da insanlar yerleştiğini ortaya koyar, ana kent ancak II. binyıl'ın başından beri bilinir. Sitenin Eski Asur dönemindeki yöneticilerinin sarayında ortaya çıkarılan çok sayıda metinde beş yöneticinin (aralarında Asur kralı Şemsi-Adad I de [İ.Ö. 1813'e doğr. - 1781'e doğr.] bulunur) ve kentin eski adı (Karana) geçer. Metinler çoğunlukla Mari'de bulunanlarla benzerlik gösterir. Bu saray İ.Ö. 1700 dolaylarında yıkıldı. II. binyıl'ın başında kent merkezinde, büyük bir olasılıkla Şemsi-Adad I döneminde Babil tarzı bir plana göre yapılmış anıtsal bir dinsel yapı yükseliyordu. Tel El-Rimah tapınağı, iyi korunmuş durumuyla tonoz teknikleri-ni ayrıntılı bir biçimde incelemeye olanak sağladı. Tapınağın cephelerinde, burmalı gömme sütunlardan oluşan karmaşık süslemeler yer alır. Bunlardan bazıları palmiye ağacı gövdesinin pullarını andırır. Bu iki yapı, Asur'u Kappadokia'daki asur ticaret kolonilerine bağlayan ana yol üzerindeki Karana'nın II. binyıl'ın başında taşıdığı önemi ortaya koyar.

Rimah'taki ana höyüğün yamacında, bir çift ortostatla süslü (yazıtlar silinmiştir) Yeniasur döneminden kalma küçük bir tapınak ortaya çıkarıldı. Tapınağın içinde, Adad-nirari III'ün (İ.Ö. 810-782) kusursuz bir işçilikle gerçekleştirilmiş bir krallık steli bulundu. O dönemde *Zamahu* adını taşıyan kent, büyük bir olasılıkla önemli bir yeniasur taşra merkeziydi; Zamahu Yeniasur İmparatorluğu'nun İ.Ö. 612'deki çöküşünden sonra bırakıldı.



Giraudon

Arthur **Rimbaud** (sağda) ve Verlaine
Henri Fantin-Latour'un *Bir masa köşesi* (1872) adlı yapıtından ayrıntı
Louvre müzesi, Paris



Scala

Rimini
Tempio Malatestiano'nun sahnı (XIII. yy. kilisesi 1447-1468 arasında L. B. Alberti, kilisede değişiklikler yaptı)

RİMAHAT a. (ar. *rimahat*). *Esk.* Mızrak, süngü, kargı yapma zanaatı, mızrakçılık.

RİMAL çoğl. a. (ar. *reml*'in çoğl. *rimal*). *Esk.* Kumlar.

RİMAYE a. (savoie dilinde *rimaye*; lat. *rima*, çatlak, yarık). Jeomorfol. Buzullarda, buzul kar buzunu ya da buzul dili kenarlarını kaya çeperlerinden ayıran çatlak. (Genişliği 1 m'yi geçebilir, derinliği 40 m'ye erişebilir; yazın, erime suları buraya dolarak sıcaklığın değişmesine neden olur ve kayaç dokanığının donmasını kolaylaştırır; böylece buz yalakları genişler.)

RİMAYET a. (ar. *remy*, atma'dan *rimayet*). *Esk.* Ok, çekiç, gülle, disk, cirit atma; atıcılık.

RİMBAUD (Arthur), fransız şair (Charleville 1854 - Marsilya 1891). *La Revue pour tous* dergisinin 2 ocak 1870 tarihli sayısında Rimbaud'nun *les Étrennes des orphelins* başlıklı ilk şiirini okuyanlar, V. Hugo'nun *Pauvres Gens*'ının bu örtülü ve akıllıca pastişinin gerisindeki deha sahibi, tanrıların ateşini çalan, kabul edilmiş bütün otorite ve gelenek biçimlerini bir yana atan çocuğun, birkaç ay içinde şiirde devrim yapacağını, ona yepyeni boyutlar kazandıracağını, hiç kuşkusuz, bilemezlerdi. Parlak bir lise öğrencisi olan Rimbaud, Banville'e yazdığı bir mektupta belirttiği gibi, yalnızca parnasçılar tarzında yazmaya özeniyor, kendi yolunu kendi açmayı ve önceden edinmiş olduğu bütün düşünceleri kafasından silip atmayı (beslendiği klasik kültürü unutmamakla birlikte) istiyordu. Henüz kimsenin tanımadığı Lautréamont'un çağdaşıydı, tıpkı Maldoror gibi toplumdan kopuk ve yine onun gibi gerçeküstücülüğün habercisi olan Rimbaud, şiirin her şeyden önce bir dil sorunu olduğunu,her şeyi bir yana atıp, kendi iletişim aracını kurması gerektiğini ilk anlayanlardan biridir. Öyleyse, yeni bir yazış tarzı bulmak, cümle yapısını yıkmak, alışılmış ritimleri kırmak, eski duyuşları altüst eden yeni duyuşlar icat etmek, kısaca, "bir dil bulmak [...]" gerekiyordu. Bu dil, kokuları, sesleri, renkleri, her şeyi özetleyen ve ruhtan ruha seslenen, düşünceyi düşünceye çengelleyip çeken bir dil olacaktı. Şair, bilinmez'in, o çağın evrensel ruhunda uyanan bölümünü tanımlar, "yalnızca kendi düşüncesinin formülünü, *ileriye doğru yürüyüşü*'nün temposunu kaydeder. Başlangıçtaki gariplikler, zamanla kurallaşır ve herkesçe benimsenir; şair tam anlamıyla bir *ilerleme çoğaltanı*'dır." Paul Demeny'ye yazdığı mektupta, sözünü ettiği araştırmanın sonucu, ilk bakışta karanlık görünen bir formülün anahtarı işte budur: "*İleri görüşlü* olmak, kendini *ileri görüşlü* yapmak gerekir, diyorum. Şair, uzun, yaygın ve bilinçli bir süreç sonunda *bütün duyuların marazileşmesi* sayesinde *ileri görüşlü* olur." Onun için, ileri görüşlü olmak, bazı eleştirmenlerin öne sürdükleri gibi, bir inanç değişikliği geçirmeye başlamak değil, Rimbaud'nun belirttiği gibi, maddeci olacak bir gelecekte insanlığın ilerlemesine katkıda bulunmak demektir. "İleri görüşlünün mektubu" adı verilen ve Rimbaud'nun "Şiir sanatı" sayılan bu mektup, 15 mayıs 1871'de gönderilmiştir. Rimbaud, o tarihte, genellikle kesinlikten yoksun kronolojilere inanacak olursak, "kurallara uygun" şiirlerinin çoğunu yazmış bulunuyordu. Rimbaud, bu şiirlerinde, sanki uzun zamandan beri yazıyormuşçasına, kendi kendini aşma sabırsızlığı içinde, kendi esininin, kendi erken sezgilerinin ilerisinde, onları daha dile getirmeden "bir başkası" olmak arzusuyla yanıp tutuşur gibidir. Rimbaud "farklı" bir insan doğurduğunu bir türlü anlayamayan annesi, sofu burjuva kadını Vitalie'nin evinde huzur bulamaz, ilk şiirlerinden birinde *(À la musique)* alaya aldığı kentinden nefret eder; kendini kaçmak zorunda hisseder; yazarların, sanatın ve özgürlüğün kenti Paris onu kendine doğru çekmektedir. Başarısız üç firar teşebbüsünden sonra amacına ulaşır. Ama 1871 yılının asıl önemli olayı onun Verlaine ile tanışması (aralarında *Sarhoş* gemi*'nin [le Bateau ivre] de bulunduğu şiirlerinden bir seçmeyle kendini ona takdim eder), böylece fırtınalı ilişkilerinin ve şaşırtıcı bir güzergâh çizen cehennemi gezilerinin (Belçika, Londra, Charleville, yine Londra, Roche, bir kez daha Londra ve nihayet Brüksel) başlaması oldu. Brüksel'de, Verlaine, Rimbaud'yu bir el tabancayla yaraladı ve bu yüzden Mons hapishanesi'ne atıldı. Bundan sonra, Rimbaud, Roche'a döndü, daha sonra Londra'ya gitti, bu kez yanında Germain Nouveau vardı, konaklamalar gittikçe süreleri kısalıp mesafeleri uzayarak birbirini izledi: Stuttgart, Charleville (kısa bir dönüş), Cava, Almanya, Avusturya, Kıbrıs, Somali yakınlarında Harar (burada fildişi ticareti yaptı). Paris'ten ilk ayrılışından sonra ancak şiirsel düzyazı biçimindeki nefis özyaşamöyküsüyle (*Une saison* en enfer*, 1873) iyice bilinmeyen bir tarihte kaleme aldığı ve başlığı bir gizem olan *les Illuminations*'u yazacak zaman bulabildi. Dizinde çıkan bir kanser urundan ötürü Afrika'dan dönmek zorunda kaldı. Bacağının kesilmesi gerekiyordu. Marsilya'da hastaneye yattı ve birkaç hafta sonra orada öldü. Herkes, yaşamını ziyan ettiğini düşünüyordu; ama şiirin kazancı büyük olmuştu.

RİMEL a. (fr. *rimmel*; tesc. edil. a.). Kirpik makyajında kullanılan kozmetik ürün; maskara.

RİMELLEME a. Rimellemek eylemi.

RİMELLEMEK g. f. *Kirpikleri rimellemek*, kirpiklere rimel sürmek.

◆ **rimellenmek** edilg. f. Rimellemek eylemine konu olmak.

RİMELLENMEK → RIMELLEMEK.

RİMELLİ sıf. Rimel sürülmüş: *Rimelli kirpikler.*

RİMET (Jules), fransız spor yöneticisi (Theuley, Haute-Saône, 1874 - Paris 1956). 1919'dan 1949'a kadar (işgal yıllarının dışında) Fransız futbol federasyonu'nun ve sonra Uluslararası futbol birliği konfederasyonu (FIFA) başkanlığını yaptı (1921-1954). Adını taşıyan dünya kupasının kurucusudur.

RİMİNİ, İtalya'da kent, Emilia'da (Forli ili). Marecchia'nın denize döküldüğü yerde, Adriya denizi kıyısında; 130 638 nüf. (1990). Roma döneminden kalma anıtlar: Augustus zafer takı, Tiberius köprüsü. San Francesco kilisesi ya da *Tempio Malatestiano*, XIII. yy.'dan kalma gotik üslubunda yapı, XV. yy. ortasında San Malatesta'nın isteğiyle L. B. Alberti tarafından orijinal biçimine uygun olarak yeniden gözden geçirildi; Agostino di Duccio tarafından yapılan, San Malatesta "atalar ve oğullar" mezarı. Piero Della Francesca'nın freski. Müze. Önemli sayfiye merkezi (yirmi km uzunluğunda kumsal).

—Tar. Antik *Ariminum*, İ.Ö. 268'de Romalılar tarafından işgal edildi. Romalılar burada bir latin sömürgesi kurdular. *Via Flaminia*'nın varış ve *via Emilia*'nın çıkış noktasını oluşturan bu sömürge, İkinci pön savaşı ve toplumsal savaş sırasında önemli bir rol oynadı. Daha III. yy. sonunda piskoposluk olan Ariminium'u Bizans, Gotlar'ın elinden aldı (538, ardından 553). Lombard ve frank egemenliğine giren, bir düklük merkezi olan kent, 1157'de fer-

manlı komün durumuna geldi. Welfeler ve ghibellinolar arasındaki savaşımlardan sonra Rimini'nin tarihi, Malatesta*'lar'ın (1134-1528) tarihiyle birleşti. Daha sonra Rimini, papalık toprağı oldu (1528-1797 ve 1816-1860).

RİMİNİ (Francesca DA), XII. yy'da yaşamış italyan kadın. Dante'nin *İlahi komedya*'sındaki (la Divina commedia) baş kişilerden biridir (*Cehennem*, bölüm V) [Inferno].

Dante, onun, eniştesi Paolo Malatesta'ya duyduğu aşkı ve Francesca'nın kocası tarafından hançerlenen iki âşığın trajik sonunu (dize 1283) ölümsüzleştirdi. Silvio Pellico (1815) ve D'Annunzio'nun (1902) bu konuyu işleyen birer dramı, Zandonai'nin de (1914) bir operası vardır.

RİMNİCU SARAT, Romanya'da kent, Muntenia'da (Ploieşti bölgesi, Buzău'nun K.-D.'sunda; 25 100 nüf. Eflak ve Boğdan sınırında, Karpatlar'ın eteğinde önemli pazar. Eski din ve yönetim merkezi. XVII. yy. sonundan kalma kilise (duvar resimleri). Tekstil. Sigara yapımı. Petrol rafinerisi.

RİMNİCU VİLCEA, Romanya'da (Arges bölgesi) kent, yönetim bölümü merkezi, Olt kıyısında, Karpatlar'ın kenarında; 106 706 nüf. (1991). XVI.-XIX. yy.'a ait kiliseler. Bölge müzesi. Yazlık merkez. Kereste sanayileri. Kimyasal ürünler.

RİMOUSKİ, Kanada'da (Québec) kent, Saint Lawrence halicinin sağ kıyısında; 29 000 nüf. Ticaret merkezi. Metalürji. Elektronik. Üniversite. Denizbilim merkezi.

RİMSKİY-KORSAKOV (Nikolay Andreyeviç), rus besteci (Tihvin, Novgorod, 1844 - Lyubensk, Petersburg yakınında, 1908). 1856'da Petersburg Deniz harp okulu'na girdi ve 1873'te donanma bandoları denetmenliğine atanmasını sağlayarak askerlik mesleğiyle sanatı uzlaştırmayı başardı. 1861'de Balakirev grubu'na (Beşler grubu) katıldı ve Petersburg konservatuvarı besteleme ve çalgılama sınıfında ders vermeye başladı. Öğrencileri arasında Glazunov, Stravinski ve Respighi de vardı. 1874 ve 1881 arasında, bu kentteki serbest konservatuvarın senfonik konserlerini, ardından müzik yaşamını çevresinde toplayan yayıncı ve sanat koruyucusu Belayev'in (1866-1900) senfonik konserlerini yönetti. 1883'ten başlayarak İmparatorluk capellası'nın yönetmen yardımcılığına getirildi. Paris 1889 Evrensel sergisi'ne gitti ve burada rus okulunu tanıttı.

Piyano için bestelediği *B.A.C.H.* üzerine altı çeşitleme (1878), özellikle 1887 ve 1888 yıllarında bestelediği üç büyük çalgı yapıtında (*İspanyol* kapriçyosu, Rus Paskalyası uvertürü* ve *Şehrazat**) ortaya çıkan orkestra ustalığını daha o zamandan gösteriyordu. Üç senfoni (ikincisi *Antar*, 1868) besteleyen, orkestra süiti ve senfonik şiir türünde yapıtlar veren Rimskiy-Korsakov, ayrıca *Rus temaları üzerine uvertür* (1866), *Sırp temaları üzerine fantezi* (1867), *Sadko efsanesi epizodu* (1867), *Masal* (1880), *Dubinuşka* (1905), bir piyano konçertosu (1882), *Rus temaları üzerine keman ve orkestra için fantezi* (1887) ve *Viyolonsel ve orkestra için serenad* (1893) gibi yapıtlar da besteledi. Ancak birkaç oda müziği yapıtı (trio, dörtlü, beşli, altılı) dışında Rimskiy-Korsakov, özellikle opera alanında büyük bir başarı kazandı. Kendini pagan Rusya mitlerine vermek ve fantastik konuları sevmekle birlikte, "Beşler grubu" üyelerinin çok önem verdikleri bir "halk gerçeği" ardından koştu. Bu lirik yapıtlar arasında, özellikle *Pskovlu kadın* (1873), *Mayıs gecesi* (1880), Sneguroçka (1882), *Mlada* (1892), *Noel gecesi* (1895), *Sadko* (1898), *Çarın nişanlısı* (1898-99), *Skazka o tsare Saltane* (1900), *Ölümsüz Kasçey* (Kasçey besmertni) 1902. *Kiteje* (1907) ve *Altın* horoz* sayılabilir.

Kuramsal yapıtlar (1884'te *Uçebnik Garmonii* [Armoni dersleri] ve 1913'te yayımlanan *Osnovi orkestrovski* [Orkestralama ilkeleri]) ve *Letopis moyey muzıykalnoy zizni* (Müzikçi yaşamından anılar) [1909] adlı bir anı kitabı yazdı, ayrıca dostları Borodin (*Prens İgor*, Glazunov'un yardımıyla) ve Musorgskiy *(Çıplak dağda bir gece)* tarafından taslak halinde bırakılan bazı bitmemiş yapıtları tamamlamaya çalıştı. Musorgskiy'in *Boris Godunov* operasını işleyerek ortaya çıkardığı yapıt, uzun süre operanın bugün keşfedilen özgün kopyasından üstün tutuldu.

Rimskiy-Korsakov'un sağlam bir kontrapunto bilgisine dayanan sanatı, biraz doğuculuk izi taşıyan, genellikle makamsal ve Rusya'nın eski efsanelerinin özgül havasını esinlemesini bilen bir melodi sayesinde dile geliyordu. Orkestraşını, yorumculardan parlak bir virtüozluk isteyen yetkin bir ustalıkla kullanıyordu.

Rimskiy-Korsakov'un, öğrencisi Stravinski'nin orkestrası üzerinde olduğu kadar (özellikle *Ateş kuşu*'nda), Ravel'in orkestrası üzerindeki etkisi de tartışılmaz gibi görünmektedir.

RİM-SİN, iki Larsa kralının adı. **Rim-Sin I** (İ.Ö. 1823-1762), Larsa hanedanının son kralı, Isin krallığı'nı yıktı; Hammurabi'ye yenildikten sonra öldü. **—Rim-Sin II** (İ.Ö. 1740-1736), Larsa'yı bir süre için Babil krallı Samsu-iluna'ya karşı ayaklandırdı.

RİMUR a. (izlanda dilinde sözc.). Kökeni Skald şiirine dayanan özel bir şiir diliyle yazılmış epik izlanda şiiri. (İlk rimurlar, sagaların yazımı son bulduğu bir dönemde, XIV. yy.'da yazıldı, fakat bu tür XX. yy.'a kadar halk arasında tutuldu.)

RİMUŞ ya da **URUMUŞ,** Akkad kralı (XXIII. yy.), Sargon'un oğlu ve ardılı. Aşağı Mezopotamya sitelerindeki bir ayaklanmayı bastırdı ve Elamlılar'ı yendi.

RİN a. 1/1 000 yen veya 1/10 sen değerinde eski japon bozuk parası.

RİNA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 10 -200 m derinlikteki kumlu, çamurlu diplerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Sırtı ve karnı iyice yassıdır. Ağzı karın, gözleri sırt yüzündedir. Kuyruğu kamçı biçimindedir. Uzunluğu 1,5 m'yi bulan bedenlerini dipteki kuma ya da çamura gömerek yalnızca kuyruğunun zehirli dikenlerini dışarda bırakarak av beklerler. Bil. a. *Dasyatis pastinaca;* dikenliuyuşturanbalığıgiller familyası.)

RİNALDİ (Antonio), italyan mimar (1709'a doğr. - Roma 1794). 1752'den sonra Rusya'da çalıştı ve Yekaterina II için Oranienbaum (bugün Lomonosov) parkı'nda çin üslubundaki sarayı yaptı (1762 -1768); daha sonra Yekaterina II'nin gözdesi prens Orlov için Gatçina şatosu'nu ve Petersburg'da, Neva üzerinde, Mermer sarayı (1768-1785, bugün Lenin müzesi) inşa etti. İmparatoriçenin isteği üzerine, Rastrelli'nin barok üslubuna tepki olarak, daha çok klasik üslubu benimsedi ve uyguladı.

Rinaldo, Ariosto'nun *Öfkeli Orlando** ve Tasso'nun *La Gerusalemme* liberata* adlı yapıtlarının kahramanı.

RİNALDONE, Lazio'da, Viterbo'ya 15 km uzaklıkta yer, Yenitaş döneminin Orta İtalya'da görülen bir evresine adını vermiştir. Bu evre, seramiğin varlığıyla (şişkin karınlı, ince uzun boyunlu kaplar) ve taş aletlerle (delikli baltalar, topuzlar, ok uçları vb.) ayırt edilir. Ölüler, bir duvarla ya da iri bir kapak taşıyla örtülmüş yarım kubbeli mezarlara, kollar ve bacaklar karna çekilmiş durumda gömülmüştür.

RİNANSEFAL a. (fr. *rhinencéphale*'dan). Nörol. Merkez sinir sisteminin, bir yandan soyoluş açısından eski yapıları (denizatı ya da Ammon boynuz, armutsu lop, koklama bölgeleri ve daha yeni olan limbik kıvrım), öte yandan korteks-altı yapıları (bölme çekirdekleri ve beyin bademcikleri birleşiği) içeren bölümü. (Eşanl. KOKLAMA KORTEKSİ, PALEOKORTEKS, PALEOPALLIUM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Nörol. "Rinansefal" terimi, beynin koklamayla ilgili kısmı demektir. Aslında ilk işlevi de bu idi. Oysa burası günümüzde birkaç oluşuma indirgenmiş durumdadır (koklama oluşumları, denizatı çengeli ve birkaç beyin bademciği çekirdeği).

Beyin bademcikleri dış ve iç duyu organlarından gelen sinir lifleri alır; talamusun arka yüzünden (habenula) geçen kavşaklarla bölme çekirdeklerine, hipotalamusa ve beyin sapına bağlantılıdır. Yaşatkan işlevlerin yerine getirilmesini ve bütünleşmesini sağlar ve bunlara dayalı davranışları, özellikle ağza ya da cinsel organlara ilişkin olanları, saldırganlık davranışlarını hazırlar.

Denizatı beyin korteksinin değişik bölümlerinden gelen pek çok duyusal sinir alır. Duyusal yolları beyin üçgeni aracılığıyla bölme çekirdeklerine ve memems cisimlere doğru giderler, bunlar talamus ve cingulum ile yeniden bağlantı kurarlar, *Papez devresi*'ni oluştururlar. Bu devre heyecanların denetiminde ve özellikle anımsama etkinliklerinde rol oynar.

Böylece, rinansefal heyecanlarla ilgili duyuların bütünleştirilmesinde rol alır; birçok davranış ve içgüdüyü düzenler, uyku/uyanıklık çevrimlerine ve anımsama süreçlerine katılır.

RİNARYUM a. (lat. *rhinarium*'dan). SOMAK'ın eşanlamlısı.

RİNCK (Heinrich), alman orgcu (Elgersburg 1770 - Darmstadt 1846). Bach'ın son öğrencisi olan Kittel'den ders aldı. 1790'da Giessen'de orgculuğa atandı. 1805'te Darmstadt'a yerleşti ve Hessen grandükünün öğretmenliğini ve orgculuğunu yaptı.

RİND → RİNT.

RİNDAN çoğl. a. (fars. *rind*'in çoğl. *rindan*). *Esk.* **1.** Kalenderler, rintmeşrep kişiler. **—2.** *Rindan-ı Hüda*, Hak erenler.

RİNDANE sıf. ve be. (fars. *rind* ve *-âne*'den *rindâne*). *Esk.* Rintçesine, gönül adamına yakışır biçimde.

RİNFORZANDO be. ("güçlendirerek" anlamında ital. sözc.). Müz. Sonoritenin anlık olarak artırılması gerektiğini belirten yorum terimi. (Bu, genellikle < işaretiyle kısaltılarak gösterilir.)

RİNG a. (ing. *ring*, halka, daire'den). **1.** Boks ya da catch maçlarının oynandığı, üç sıra iple çevrili kare alan (kenar uzunluğu 4,90 m ile 6,10 m arasında değişebilir). **—2.** *Ring seferi*, bir toplu taşıma aracının kent içinde bir yerden kalkıp aşağı yukarı bir daire çizdikten sonra, kalktığı yere gelmesiyle gerçekleştirdiği sefer.

—Dy. *Ring seferi*, yolcuyu tekrar kalkış noktasına dönmeye zorlayan bir güzergâh üzerinde yapılan fiyatı indirimli yolculuk.

—Spor. *Ring ipi*, boks alanının sınırlarını belirten ve üç sıradan oluşan kalın ip. || *Ringlerden uzak kalmak*, bir boksörden söz ederken, uzun süre maç yapmamış olmak.

RİNG (TOM), XVI. yy.'da Münster'de (Westfalen) etkinlik gösteren alman ressamlar. *—Yaşlı* LUDGER (Münster 1496 - *ay. y.* 1547), portreler, dinsel konulu resimler ve *Antikçağ'ın Sibyllaları ve bilgeleri* adlı bir dizi (Münster müzesi; *Delphoi sibyllası*, Louvre) gerçekleştirdi. —Oğulları HERMANN (Münster 1521 - *ay. y.* 1596) ve *Genç* LUDGER (Münster 1522 - *ay. y.* 1584) onun öğrencileriydiler. Genç Ludger Tom Ring, Braunschweig'da da çalıştı. Münster ve Hamburg müzelerinde (portreler, gündelik yaşam sahneleri) yapıtları vardır.

RİNGA a. **1.** Zool. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularında yaşayan, Türkiye sularında 4 türü bulunan kemiklibalıkların ortak adı. (Sardalyegiller familyası.) **—2.** *Ringa*

B. S. I.



Nikolay Rimskiy-Korsakov
V. A. Serov'un
bir resminden ayrıntı
Tretyakov galerisi, Moskova

ağı, ringa avlamada kullanılan ağ.

—ANSİKL. Güneşli ve aydınlık günlerde 80 m derinlikte, bulutlu günlerde 30 m'yi bile bulmayan yerlerde dolaşan bu balıkların Türkiye sularındaki türleri şunlardır: *Caspialosa maeotica* (daha çok Karadeniz'de bulunur. Acı, hatta tatlısulara girer, tatlısulardakilere *filisa* adı verilir; boyu 35 cm'ye kadar); *C. nordmanni* (boyu 20 cm'yi bulur); *C. pontica* (boyu 45 cm'ye ulaşabilir); *C. tanaica* (boyu 20 cm'ye kadar). Bu türlerin birbirlerine çok benzeyen üyeleri, solungaç dikenlerinin sayısıyla birbirlerinden ayırt edilebilmektedir.

Ringalar, solungaç kapaklarının kaygan olmasıyla sardalye ve tirsiden, karın yüzgeçlerinin daha geride olmasıyla da çaçabalıklarından ayrılır. Az tuzlu ya da acı soğuk suları sever. Yazın derinlerdeki daha az sıcak sulara çekilir; kışınsa kıyılara yaklaşır. Güney denizlerine doğru ilerlendikçe daha geç gerçekleşen kış göçleri, çok uzun göçler halinde sürer.

Ringa sürülerinin yeri ultrasonlarla saptanır ve trolle ya da bazı ağlarla avları gerçekleşir. Ringalar taze, tuzlu, tütsülenmiş ya da konserve olarak tüketilir. Bu balıklar iktisadi önemlerini çok eski zamanlardan beri korumaktadır; ama Ortaçağ'da, kıtlık günlerinde, birçok ulusun başlıca besin kaynağı olmuştur. Ayrıca günümüzde bu balıktan gübre, balıkyağı, balıkunu, parfüm ve ilaç yapımında da yararlanılmaktadır.

—Mutf. Ringa balığı metrdotel usulü ya da hardal sosuyla sunulan ızgarada pişirilmiş taze ringa balığının dışında, kurutulmuş ringa (islenmeden tuzlanmış) ve islenmiş ya da füme ringa olarak da yenir. Salamura yapılmış ringa filetoları ordovr olarak kullanılır. *Kipperler*, islenmeden önce yarılıp temizlenmiş ringalardır.



ringa

RİNG DYKE a. (ing. *ring*, halka ve *dyke*, damar). Yerbil. Halka biçiminde damar.

RİNGELNATZ (Hans BÖTTICHER, **Joachim** — denir), alman ressam ve yazar (Wurzen 1883 - Berlin 1934). Mizah yazarıydı; yapıtları arasında *Kuttel Daddeldu* (1920) ve *Reisebriefe Eines Artisten* (Bir sanatçının yolculuk mektupları) [1927] sayılabilir.

Ringer sıvısı (ingiliz hekim Sydney *Ringer*'in [1835-1910] adından). Biyol. Bir hayvandan alınan, örneğin kurbağa kalbi gibi bir organı canlı tutmaya yarayan, sodyum, potasyum ve kalsiyum klorür çözeltisi: organ sıvı içine batırılır ya da sıvı organa verilir.

RİNGGİT a. Malezya'nın para birimi. (Eşanl. MALEZYA DOLARI.)

Ringhals, İsveç'te nükleer santral, Varberg yakınında, Kattegat kıyısında.

RİNGİCULA a. Arttansolungaçlı yumuşakça cinsi. (Üyelerinin kafasında iki yan lop halinde yer alan kısa ve geniş bir baş diski vardır; iri bedenli olmasına karşın küremsi, yumurta biçiminde ve sağlam kavkısı içine sığabilir. Bütün sıcak ve ılık denizlerde bulunan bu hayvanların fosilleri ne Üçüncü Zaman topraklarında rastlanır. *Ringiculidae* familyasının örnek tipi.)

Ringier, İsviçre'de yayın kuruluşu. İsviçre'nin bu alanda ilk kuruluşudur. Haftalık *l'Illustré* dergisini yayımlar. Görsel-işitsel öğretimle ilgili yayımlar da yapmaktadır.

RİNGKØBİNG, Danimarka'da liman kenti ve turizm merkezi, Jylland'ın batı kesimindeki bir denizkulağının kıyısında; 6 300 nüf. Balıkları tüketime hazırlama. Makine sanayileri.

RİNGLİNG, amerikalı bir akrobat ve hokkabaz ailesi. Aile, ALBERT (1852-1916), AUGUST, OTTO (1858-1911), ALFRED (1861-1919), CHARLES (1863-1926), JOHN (1866-1936), HENRY (öl. 1918) adlı yedi erkek kardeş ile kız kardeşleri IDA'dan oluşuyordu. Babaları tarafından hannoverli, anneleri tarafından da alsaceli olan kardeşler, önce hem çalgıcı, hem şarkıcı, hem hokkabaz, hem de akrobat olarak çalıştıkları bir grup kurdular (1882). 1904'te, bir sirkin ortak sahibi oldular ve çok geçmeden bunun bütün hisselerini ele geçirdiler. Devrin en büyük sirki olan Barnum and Bailey ile rekabet edebilecek kadar parlak bir üne kavuşan Ringling kardeşler, 1906'da, *Ringling Bros and Barnum and Bailey Combined Circus* adı altında Barnum and Bailey ile birleştiler. Onların ve çocuklarının yönetiminde, bu sirk, dünyanın en büyük sirki haline geldi. Temsiller, araba defileleri ve yarışlar yapılmasını mümkün kılan yollarla çevrelenmiş üç ayrı pistte birden veriliyordu.

Ringslager güvercini, erkeği dişisinin etrafında uçarken şiddetle kanat çırpan güvercin tipi. İki çeşidi vardır: *Belçika ringslageri* ve *Ren ringslageri*.

RİNGSTED, Danimarka'da kent, Sjaelland adasında; 28 000 nüf. Karayolu kavşağı. Besin sanayileri.

RİNGWAY, Büyük Britanya'da yer, Manchester'in G.'inde. Uluslararası havalimanı.

RİNİT a. (fr. *rhinite*). NEZLE'nin eşanlamlısı.

RİNNE (Friedrich), alman mineraloji uzmanı ve fizikçi (Osterode 1863 - Freiburg im Breisgau 1932). Mineraloji ve petrografinin tüm alanlarını, bu bilim dallarının yerbilim ve madencilikle ilgili tüm uygulamalarını kapsayan çalışmalar yaptı; buna bağlı fizik ve kristolografi sorunlarına da özel bir yer verdi.

Rinne deneyi (alman hekim Heinrich Adolph *Rinne*'nin [1819-1868] adından). Patol. Sağırlığın incelenmesinde kullanılan deney. Normalde, bir diyapazon kemik yoluna göre hava yoluyla daha uzun süre işitilir; bu takdirde deneye "pozitif" denir. İletim sağırlığında kemik yoluyla işitme hava yoluyla olandan daha iyidir: o zaman *Rinne* deneyine "negatif" denir.

Rinnovamento *(il)*, italyan süreli yayını. 1907'de siyasette ve dinde liberalizmi savunan bir grup laik genç tarafından kuruldu. Adını, çağdaşçılık*'ı suçlayan bir harekete verdi ve onun içinde eridi; *il Rinnovamento*'nun yayımı 1909'da son buldu.

RİNOBRONŞİT a. (fr. *rhino-bronchite*). Patol. Burun ve bronş mukozalarının iltihabı.

RİNOFARENJİT a. (fr. *rhino-pharyngite*). Patol. Burun-yutak iltihabı.

—ANSİKL. Rinofarenjit özellikle iki aylıktan on dört yaşına kadar çocuklarda sık görülür. Bu iki yaş arasında hastalık yutak bademciğinin gelişmesi ile ilgilidir. Doğuşta 1 ila 2 mm kalınlığında olan bu bademcik, burun arkası boşluğunu tümüyle dolduracak kadar büyüyebilir, buna "adenoit vejetasyon" adı verilir. Östaki borusu ile olan yakınlıktan ötürü iltihaplanma kulak iltihaplarına (otit) neden olur. Akut nöbetler dışında rinofarenjit, solunumu, yutmayı, seslenme ve işitmeyi engeller, bundan gayrı süreğen bir biçimde iltihap taşıdığından lenfatik hipertrofi genel durumu bozar, fiziksel gelişme, hatta ruhsal gelişme de bundan etkilenebilir. Tedavisi cerrahi olarak "vejetasyon"ların alınmasıdır. Erişkinde de çocuklarınkine benzeyen ihtilatların eklendiği rinofarenjitlere rastlanabilir. Burun ardı boşluğunun tam ya da yarı tıkanıklığı çocuklukta tedavi edilmemişse, kişi solunum zorluğu çeker; bu yüzden ağzını her zaman açık tutmak zorunda kalır ve yüzü "adenoitli" bir görünüm alır.

RİNOFİMA a. (fr. *rhinophyma*). Kırmızı aknenin gelişimi sırasında burunda meydana gelen biçim bozukluğu. (Erkek ve kadında elli yaşlarında meydana çıkar ve burun üzerinde tomurcuklu bir hipertrofi yapar. Burun derisi kırmızı, morumsu, yağ delikleriyle doludur; bistüri ile kabarcıklar çıkarılarak tedavi edilir.)

RİNOFOR a. (fr. *rhinophore*). Yumş. bil. Bazı arttansolungaçlı yumuşakçaların sırtında bulunan duyu organı.

RİNOKARSİNOM a. (fr. *rhinocarcinome*). Patol. Burun ve yutakta görülen özgül karsinom biçimi. (Nedeni bir virüs olabilir [Epstein-Barr virüsü]. Güney-doğu Asya ile Kuzey Afrika'da daha sık rastlanır.)

RİNOKONYOZ a. (fr. *rhinoconiose*'dan). Patol. Burun-yutak lezyonu. (Genellikle tozlardan ileri gelir; burun iltihabı, burun taşları ve burun bölmesi ülseriyle kendini belli eder.)

RİNOLALİ a. (fr. *rhinolalie*). Patol. Burun boşluklarındaki rezonansta meydana gelen değişikliklerden doğan ses bozuklukları.

—ANSİKL. Burun geçirgenliğinde aşırılık olduğu zaman (damak ya da yumuşak damağın delik olması) rinolali açıktır ve hımhımlama (burundan konuşma) görülür, burun geçirgenliğinde kısıtlılık, kapalılık varsa rinolali kapalıdır; engel arkada olursa hasta ağızdan konuşur *(stomatolali)*, önde olursa burundan konuşur *(kukla sesi)*.

RİNOLARENJİT a. (fr. *rhino-laryngite*). Patol. Burun ve gırtlak mukozasının iltihabı.

RİNOLİTİYAZ a. (fr. *rhinolithiase*'dan). patol. BURUN* TAŞI'nın eşanlamlısı.

RİNOLOJİ a. (fr. *rhinologie*). Burun ve burun boşluğu hastalıklarıyla uğraşan patoloji dalı.

RİNOMETRİ a. (fr. *rhinométrie*). Burun boşluklarının hava geçirgenliğinin ölçümü.

RİNONEKROZ a. (fr. *rhinonécrose*). Burun boşluklarını oluşturan yapısal öğelerin, özellikle kıkırdak bölmenin nekrozu.

RİNOPLASTİ a. (fr. *rhinoplastie*). Cerr. BURUN* PLASTİĞİ'nin eşanlamlısı.

RİNOPNÖMONİ a. (fr. *rhino-pneumonie*). Vet. Atlarda öksürük ve burun akıntısı ile beliren ve bir herpes virüsten ileri gelen, iyicil solunum yolları hastalığı.

RİNOSALPENJİT a. (fr. *rhino-salpingite*). Burun ve östaki borusu mukozalarının iltihaplanması.

RİNOSEFAL a. (fr. *rhinocéphale*). Biyol. Alnının altında yapışık hortum biçiminde burnu olan yuvarlak başlı ucube.

RİNOSEPTOPLASTİ a. (fr. *rhinoseptoplastie*). Cerr. Burnun biçimini değiştirmek, burun bölmesindeki eğrilikleri düzeltmek amacıyla yapılan ameliyat.

RİNOSKLEROM a. (fr. *rhinosclérome*). Patol. Frisch basilinden *(Klebsellia rhinoscleroma)* ileri gelen süreğen ve granülomlu bulaşıcı hastalık. (Burun boşluklarında ve genizde, basılınca ağrıyan sert kabarcıklar ve yayılgan şişkinlikler halinde ortaya çıkar. Mısır'da, Orta Avrupa'da ve Güney Amerika'da rastlanır.) [Eşanl. SKLEROM.]

RİNOSKLEROZ a. (fr. *rhinosclérose*). Patol. Burun mukozası atrofisi.

RİNOSKOPİ a. (fr. *rhinoscopie*). Tıp. Burun boşluklarının muayenesi.

RİNOSPORİDİYOZ a. (fr. *rhinosporidiose*'tan). *Phycomycetes* grubundan bir mantardan *(Rhinosporidium seeberi)* ileri gelen ve ender görülen mikoz. (Bu mantar bütün dünyada görülürse de özellikle tropiklerarası bölgelerde ve en çok Asya'da bulunur. Lezyonlar genellikle burun mukozası üzerinde ve daha seyrek olarak organizmanın doğal boşluklarında, kolayca kanayan polipler biçiminde gelişir; biyopsi spor keselerinin görünmesine olanak verir; tedavi cerrahidir.)

RİNOTEKA a. (fr. *rhinothèque*'ten). Kuşlarda, artçenenin boynuzsu örtüsüne (burun delikleri buraya açılır) bazen verilen ad. (Bu durumda altçenenin boynuzsu örtüsüne *ramfotek* denir.)

RİNOTOMİ a. (fr. *rhinotomie*). Cerr. Burun boşluğunu açma ameliyatı.

RİNOTRAKEİT a. (fr. *rhino-trachéite*). Vet. Sığırlarda bir herpes virüsten ileri gelen bulaşıcı hastalık. (Yüksek ateş, burun ve göz akıntısı en çok görülen belirtiler olmakla birlikte daha sonra, mikrobun yerleştiği bölgelere göre, solunum yollarında ya da cinsel organlarda yerleşen [düşükler] olgulara da rastlanabilir. İyileşme oranı yüksektir.)

RİNOVİRÜS. RNA'lı virüsler grubundan virüs cinsi. (Genellikle "nezle" denilen solunum yolları enfeksiyonlarında rol oynayan birçok virüsü kapsayan *pikornavirüs*'ler arasında sınıflandırılır.)

RİNSER (Luise), alman kadın edebiyatçı (Pitzling 1911). Carl Orff'un karısı ve gazeteci. Romanlarında ve hikâyelerinde hayatın anlamını toplumsal ahlak ve dini açıdan tanımlamaya çalıştı (*Der schwarze Esel*, 1974), *Silberschuld* (1987), *Abaelards liebe* (1991). Ayrıca denemeler, radyo piyesleri, yolculuk notları ve öyküler kaleme aldı (*Baustelle*, 1970; *Grenzüebergänge*, 1972; *Im dunkeln singen*, 1984; *Wachsender mond*, 1988).

RİNT sıf. ve a. (fars. *rind*). *Esk.* **1.** Dünya zevklerini hoş gören, dünyaya önem vermeyen, kalender. **—2.** *Rıntmeşreb* → MEŞREP.
—Ed. Divan şiirinde örnek insan, olgun kişi. (Karşt. ZAHİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Tasav. Görünüşe önem vermeyen, Tanrı ile insan arasında içten bir bağlantı bulunduğuna inanan sufi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Divan şairi dünyaya bir rindin gözleriyle bakar. Bu şiirde anlatılanlara göre rint, dünyanın geçici olduğunu bilir, bu yüzden dünyanın dertleriyle zevklerini bir tutar. Mala mülke değer vermez. Hoşgörülüdür. Onu olgunlaştıran, iç dünyasının değerlerine ulaştıran ise mey ve meyhanedir. Rint, toplumun katı kuralları gibi dinin şekilde kalan kurallarına da aldırış etmez. Bu yönüyle kaba sofunun, zahidin karşısında yer alır. Fuzuli *Rind ü zahit* adlı farsça mensur yapıtında zahit bir baba ile rint oğlu arasındaki tartışmaları konu edinerek bu karşıtlığı dile getirmiştir.
—Tasav. Rıntler, insanın konuşan, dile gelen bir Tanrı niteliğinde olduğuna inanırlar. Rıntlık, daha çok melamilik, bektaşilik, mevlevilik gibi tarikatlarda özellikle önem kazanmıştır. Sünni tarikatlarda ise rıntlığe pek rastlanmaz. Rıntler dünyanın zevklerine değil, yalnızca boş iş saydıkları çabalara ve yaşam biçimlerine sırt çevirdiklerini öne sürerler. Ana kuralları, Tanrı'nın dışındaki tüm hevesleri ortadan kaldırmaktır. İbadetten çok, Tanrı'ya yakınlaşmak için *irfan* dedikleri gönül bilgisine önem verirler.

RİNTALA (Paavo), fince yazan finlandiyalı romancı (Viipuri 1930). İsa'nın son dönemlerini anlatan *l'Évangile des morts* (fr. çev.) [1954] adlı romanın yazarı; *Riche et Pauvre*'da (fr. çev.) [1955], *Ma grand-mère et Mannerheim* (fr. çev.) [1960-1962] üçlemesinde, *Commando de la mort blanche*'da (fr. çev.) [1963] ve *Sur la ligne des tanneurs* (fr. çev.) [2 cilt, 1976 ve 1979] adlı roman çevriminde yakın tarihi ve toplumsal çelişkileri, dinsel ve psikolojik bir çerçeveye oturtmaya çalışan büyük kolektif freskler çizerek büyük bir başarı kazandı.

R-integrallenebilir sıf. Anal. mat. Riemann yonünde integrallenebilir.

RİNTELN, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Weser kıyısında, Minden'in güney-doğusunda; 25 600 nüf.

RİNTLİK a. (fars. *rind*'den). *Esk.* Dünya zevklerini hoş karşılama, dünya işlerine önem vermeme.

RİNUCCİNİ (Ottavio), italyan şair (Floransa 1562 - *ay. y.* 1621). *Recitar cantando*'nun kurulmasına öncülük eden Camerata fiorentina içerisinde önemli bir rolü vardı. Peri, Caccini, Marco da Gagliano ve Claudio Monteverdi'ye opera librettoları yazdı. Henri IV'ün sarayına çağrıldı (1601-1603).

Rinzai, XII. yy.'da Japonya'ya giren, zen buddhacı tarikatlardan biri. Bu tarikatın tilmizleri koanlar üzerine derin düşüncelere dalarlar. Tarikatın, yöntemleri çoğu kez sert ve kaba olan üstatları, görünüşte çelişkili anahtar sorular yardımıyla tilmizlerinin ilerlemesine yardım ederler. Tarikatın belli başlı tapınakları Kyoto ve Kamakura'dadır.

RİO a. (ırmak anlamında isp. sözc.). Coğ. Akarsu. (Portekiz'de ve Brezilya'da RİO biçiminde yazılır.)

RİO (Martín Antonio DEL) → DELRİO.

RİOBAMBA, Ekvador'da kent, Chimborazo ilinin merkezi, 2 782 m yükseltide, río Chibunga'nın geçtiği bir yüksek ovada; 58 000 nüf. Tekstil. Otomobil yapımı. Çimento fabrikası. Besin sanayısı.

Río Bec, Meksika'da (Campeche ve Quintana Roo eyaletleri), son klasik dönemde (İ.S. 600-950) gelişen bir mimarlık üslubunun adı. En ayırtedici özelliği mimari bezemenin bolluğudur. Yalnız dekoratif amaçlarla yapılmış taçkapılara götüren yalancı merdivenleriyle kütlesel kuleler (Tikal*'deki piramit tapınakların kulelerine benzer), yapıların cephesini süsler. Xpuhil ve Hormiguero sitlerinde cepheler, yılan biçimli tanrının maskıyla bezenmiştir ve bu tanrı motifi, Yucatán'ın kuzeyindeki dekoratif repertuvarın ayırtedici bir öğesidir.

RİO BRANCO, Brezilya'da eski federal arazi, Amazon bölgesinin K.'inde, Venezuela-Guyana sınırında. Günümüzde *Roraima* arazisi.

RİO BRANCO, Brezilya'da kent, Acre eyaletinin merkezi, Acre kıyısında; 145 779 nüf. (1990). Ticaret ve tarım merkezi.

Rio Bravo, yönetmenliğini Howard Hawks'ın yaptığı amerikan filmi (1958). Bir anlaşmazlık, üç adamla (bir şerif [John Wayne], yardımcısı [Dean Martin] ve bir genç kovboy [Ricky Nelson]) adam öldüren bir çete tarafından desteklenen zengin bir hayvan yetiştiricisini karşı karşıya getirir. Bir hareket filmi olduğu kadar psikolojik bir film de olan *Rio Bravo* 50'li-60'lı yılların en anlamlı yapıtlarındandır.

RİO CLARO, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, Campinas'ın K.-B.'sında; 69 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Besin sanayileri (şekercilik, bira fabrikası). Otomobil yapımı. Önemli botanık bahçesi. Üniversite.

RİO CUARTO, Arjantin'de (Córdoba ili) kent, río Cuarto kıyısında; 110 254 nüf. Tarım. Besin konserveleri fabrikası.

RİO DE JANEİRO, Brezilya'da kent, aynı adlı eyaletin merkezi, Guanabara koyu ve Atlas okyanusu kıyısında; 6 011 181 nüf. (1990); anakent alanında 10 217 269 nüf. (1990). Üç üniversite. Ulusal müze (Güzel sanatlar, Modern sanatlar müzesi, vb.).

• *Yeri ve konumu*, Rio de Janeiro'nun dillere destan güzelliği alışılmamış biçimli dağların, kumsalların, tropikal ormanların, sakız ağaçlı bataklıkların birleştiği noktada bulunmasından kaynaklanır. Konutlar doğal manzara içine serpiştirilmiştir; yüksek kesimlerde muz ağaçlarının ve şekerkamışlarının yanında gökdelenler yükselir. Granitli yer biçimleri kıyıya paralel uzanır ve dik yamaçlı doruklarla parçalanmıştır: bunlar koyun ağzını kapatan ve bulundukları yere özgünlük kazandıran küçük dağlardır *(morro)*: Pedra de Gávea, Corcovado, Babilonia, Pão de Açúcar, Cara de Cão (Köpek Başı), Viuva, Santo Antonio, São Bento; ovada hac yeri Penha yükselir. Koyda az çok kentleşmiş, bazıları karaya bağlanmış adalar sıralanır. Gök gürültülü sağnak yağışların etkisi ve granitlerin ve gnaysların çözünmesi sonucunda *morro*'ların eteğinde döküntüler birikmiştir; derelerin ya da deniz akıntılarının sürüklediği bu döküntüler Arpoador, Leblon, Ipanema, Copacabana kumsallarını ve boyutları uyumlu küçük koylarının ortaya çıktığı bataklık ovaları (praia Vermelha, Botafogo, Flamengo) oluşturdu.

İklim yalnızca yaz ortasında çetindir ve sadece kıyı kütlelerinin ötesindeki alçak bölge dayanılması gerçekten zor nemli bir sıcağın etkisindedir. Daha az elverişli bir kuzey bölgesine karşılık, güney kesiminde daha havadar bir kesim bulunur ve varlıklı sınıflar burada yaşar.

• *Kentin gelişimi.* 1 ocak 1502'de bir portekizli Guanabara koyunun girişini keşfetti ve bir ırmağın halicini bulduğunu sandı (*Rio de Janeiro* "Ocak Irmağı" adı buradan gelir). 1555'te bir fransız keşif ekibi, ekibin başındaki Villegaignon adı verilen adacığa yerleşti. Aimoré Kızılderilileri'nin yardımına karşın Fransızlar, sonunda, Pao de Açúcar'ın eteğine yerleşen Portekizliler'ce kovuldular. 1565'te genel vali Mem de Sá, cizvitlerin bir okul yaptıkları morro do Castelo tepesinde *São Sebastião de Rio de Janeiro* kentini kurmayı kararlaştırdı. Bununla birlikte kent, ancak 1704'te kenti Minas Gerais altın madenlerine bağlayan yolun yapılmasıyla önem kazandı. 1763'te kent Brezilya'nın başkenti oldu; João VI Napoléon Bonaparte'ın orduları tarafından Portekiz'den kovulunca 1808'de bu kente sığındı. 1822'de ilan edilen bağımsızlık kentin siyasal önemini artırdı.

Kentsel büyümenin ilk evresinde, Castelo, São Bento, Santo Antonio ve Conceição morno'larıyla sınırlı bir dörtgen içinde kalan ovalar ve denizkulakları yerleşmeye açıldı. XVIII. yy. sonunda, bu sınırlar içindeki tüm alan yapılarla doldu. *Caminho Velho*'nun (maden yolu) açılması nüfusun ciddi bir şekilde artmasına neden oldu; toplum yararına büyük işler gerçekleştirildi.

İkinci gelişme evresi Portekiz kralı ve maiyetinin kente yerleşmesiyle başladı. Kral, K.'deki São Cristovão'ya yerleşirken, Rio'da oturmalarına izin verilen yabancılar güney kesimini (Flamengo ve Botafogo), sonra serra da Carioca yamaçlarını yeğlediler. XIX. yy.'da gelişme daha yavaş da olsa devam etti. Rio'da ticaret ve kahve tarımının yanı sıra gelişen yeni işlerle (demiryolları, buharlı gemi ulaşımı, bankalar, sigorta şirketleri) sayesinde bu dönemde büyük servetler birikti.

Böylece biriken sermayeler, Başkan Rodrigues Alves'in büyük kentleşme çalışmalarına ve sarıhumma ile sivrisineklere karşı büyük bir mücadeleye, vb. girişti-ği XX. yy.'ın başında başkentin genişlemesine katkıda bulundu. 1872'de 275 000 olan kent nüfusu 1900'de 691 500'e ve 1920'de 1 158 800'e ulaştı. 1920'den sonra kent tüm yönlerde gelişti, aynı zamanda çoğu yerde ulaşıma en elverişli yamaçlara doğru tırmandı. K.'e doğru yer-



Warner Bros-J.-L. Passek kol.

yönetmenliğini Howard Hawks'ın yaptığı *Rio Bravo*'dan (1958) bir sahnede Ricky Nelson (solda) ve John Wayne (sağda)



RİO DE JANEİRO

leşme, körfez boyunca, limanın ötesinde gerçekleşti. Kuzey kesimi, bütün olarak sanayinin yerleştiği, işçilerin ve orta gelirli halkın oturduğu bölgedir. Buna karşılık güney bölgesi daha varsılların yaşadığı kesimdir. Kibar mahalleleri, dar bir vadideki Laranjeiras mahalleleriyle, ünlü kumsalların (Flamengo ve Botafogo bugün çok kirlenmiştir, Leme'yle birlikte Copacabana, İpanema, Leblon) kenarında sıralanan mahallelerdir.

Carioca mimarisi, sürprizlerle doludur. Sömürge dönemi sanatından da birkaç örnek kalmıştır: Candelaria, São Bento, Santo Antonio gibi manastır ve kiliseler, İmparatorluk döneminde, İtamarati (eski dışişleri bakanlığı), Catête sarayı (eski cumhurbaşkanlığı konutu), Quinta da Boa Vista gibi yapılar gerçekleştirildi. 1930'lu yıllarda, Eğitim bakanlığıyla işbirliği yapan L. Costa, Niemeyer, A. E. Reidy sayesinde, parlak bir mimarlık okulu ortaya çıktı (1936).

Tüm brezilya kentlerinde olduğu gibi, kentsel yenileşme Rio de Janeiro'da da hızla devam etmektedir: Copacabana'nın deniz kenarındaki bulvarı ve kumsalı 1970'li yıllarda yeniden yapıldı; Botafogo mahallesinin deniz cephesi baştan aşağı yenilenmektedir; yeraltı ile topografyanın yapısı dikkate alındığında gerçek jeoteknik mucizeler olan 35-40 katlı yapılar yükselmektedir. İpanema ve Leblon daha az dikey bir kentleşmeyi tamamlarken, XXI. yy.'ın Rio de Janeiro'su kurulmakta (Barra da Tijuca) ya da güneyde doğmaktadır (Jacarepaguá). Orta kesimse, bir dizi viyadükle öbür kesimlere bağlanmıştır. Genişlemekte olan anakent, batı mahallelerini merkeze ve buradan da Flamengo, Botafogo ve Copacabana'ya bağlamaktadır. Gecekondular (ünlü *favela*'lar) büyük bölümüyle yok edilmiştir.

1960'tan beri federal başkent olmasına karşın kentin ulaşıma, ticarete, ulusal ve uluslararası turizme (özellikle geleneksel ve yıllık karnaval sırasında önemlidir) dayalı hizmet sektörü işlevinde de gerileme olmadı. Kentin donanımı, konaklama tesisleri (özellikle otel sektöründe) bakımından oldukça başarılıdır. Rio de Janeiro' ya giriş, kentin demiryolu ve karayolu ulaşımının başlangıç noktası olması sayesinde kolaylaşmıştır. Biri uluslararası (Galeão), öbürü ulusal (kent merkezine çok yakındır) iki havalimanının 1980'deki yolcu kapasitesi 7 milyon kişiydi. Liman üç işlevi birden yerine getirmektedir: ticaret limanı (yıllık trafik 8 Mt); uluslararası yolcu limanı (başta italyan olmak üzere okyanusaşırı hatlar); ulusal yolcu limanı. Hafta sonu için gelen turistler de körfezin çeşitli yerlerine gitmek için Rio de Janeiro rıhtımlarından yararlanırlar.

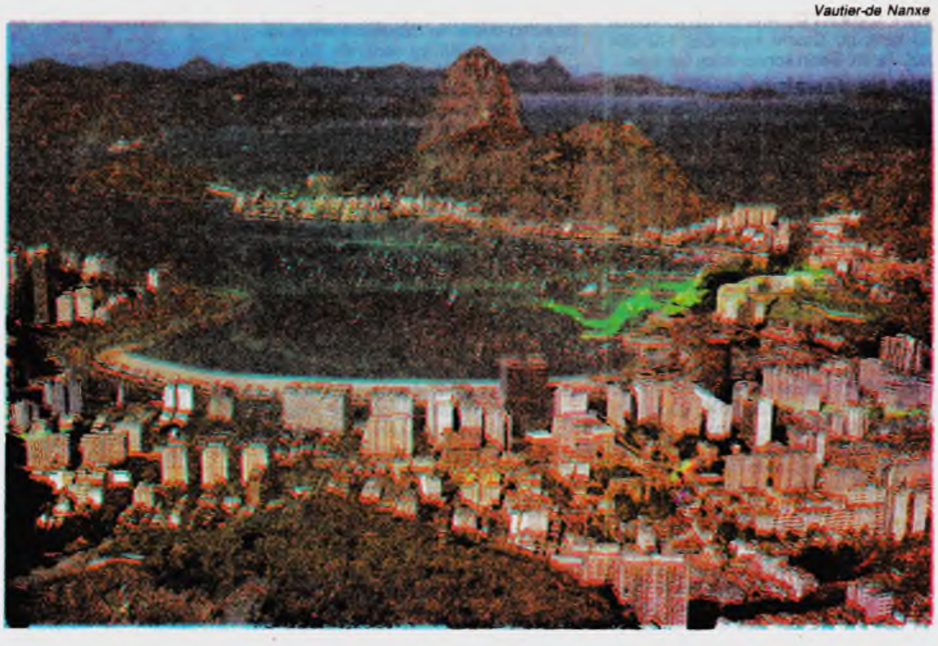
Sanayi bakımından São Paulo yerleşme alanına göre daha az etkileyici olmasına karşın, Rio de Janeiro ve çevresinde her tür sanayi bulunur. Demiryolu ya da otoyollarla bağlanan uydu kentler, hem sanayi merkezleri, işçi kentleri hem de yatakhane kentlerdir. Bunlardan üçünün nüfusu 500 000'i aşmaktadır: Nova İguaçu, Duque de Caxias, São Gonçalo, serra do Mar'da bulunan Petrópolis, Nova Friburgo, Teresópolis belli bir ekonomik özerklik kazanırken iklimi sağlığa yararlı bir tedavi merkezi olma özelliklerini de korudular. Guanabara koyunun öbür kıyısındaki Niterói kenti, Rio'ya, uzunluğu 13 km'yi aşan bir karayolu köprüsüyle bağlanır. Salvador de Bahia'dan daha az melezleşmiş olmasına karşın carioca halkı içinde yerlilerin oranı oldukça yüksektir.

RİO DE JANEİRO, Brezilya'nın G.-D. kesiminde eyalet, Atlas okyanusu kıyısında; 43 305 km². Eski Guanabara (Brasilia'nın kuruluşuna kadar federal yönetim bölümü) ve Rio de Janeiro (merkezi Niterói'ydi) eyaletlerini içine alır; 14 061 694 nüf. (1990). Halkın % 92'si kentlerde yaşar. Rio de Janeiro ile Niterói'den başka, Nova İgnaçu, São João de Meriti, São Gonçalo, Duque de Caxias, Campos gibi başka büyük kentleri içine alır.

Rio de Janeiro eyaleti kıyı kütlelerinden (Rio yakınlarında Cabo Frio'da), girintili çıkıntılı koylardan (Angra dos Reis, Guanabara), kenarında kumulların uzandığı uzun kumsallardan (restinga do Marambaia), denizkulaklarından (Araruama), bir delta bölgesinden (Paraíba do Sul) oluşur. Arkada içeriye doğru Paraíba vadisinin yanı başından yükselen serra do Mar dikliği (serra dos Orgãos, *Pedra do Sino* doruğunda 2 263 m'ye, *Dedo do Deus*'da 1 600 m'ye ulaşır) yer alır. Eski orman örtüsünün büyük bölümü tahrip olmuştur. Sıcak ve nemli iklim, Cabo Frio dolaylarında daha kuru, dağlarda (yükselti nedeniyle) yumuşaktır. (Nova Friburgo, Petrópolis, Teresópolis sayfiye kentleri). Kötü akaçlanan bazı alçak bölgelerde (*Baixadas* ya da "Alçak ülke") sıtma kol gezmişti; ama akaçlama çalışmaları ve toprakların tarıma açılması salgının önüne geçmiştir (Santa Cruz yerleşmesi). Kahve tarımı gerilemektedir. Bunun yerini, portakal bahçeleri ve küçük toprak sahiplerin-

Rio de Janeiro körfezinden genel görünüm (arka planda Pão de Açúcar)

Vautier-de Nanxe



ce ekilen ve büyük fabrikalarda işlenen şekerkamışı işletmeleri almaktadır.

Kentleşme, artülkedeki dağlık kesimler de olduğu kadar Atlas okyanusu kıyıların da da önemli boyutlara ulaşmaktadır; örneğin Rio de Janeiro'nun 165 km kuzeyindeki Cabo Frio (arsa spekülasyonu nedeniyle eski tuzlalar ortadan kalktı, balıkçı toplulukları iç kesimlere itildi ve sonunda çok büyük bir turizm alanı oluştu). Campos'a doğru ve yakındaki kıta sahanlığında petrol yatakları işletilmektedir.

RİO DE LA PLATA → PLATA *(Rio de la)*.

RİO DE ORO, Afrika'da eski ıspanyol himaye bölgesi, Atlas okyanusu ile Moritanya arasında: merkezi *Villa Cisneros* (günümüzde *Dahla*). G.'inden 21° 21' paraleli, K.'inden 26° paraleli (bunun ötesindeki Saguia el-Hamra arazisi de ıspanyol himayesindedir) geçer. XIX. yy.'in sonunda, Beyaz burunla Bojador burnu arası himaye bölgesi ilan edilince (1885-1887 arasında) İspanyollar Rio de Oro'ya yerleşti. Fransa'yla sınır, 27 haziran 1900, sonra da 3 ekim 1904 ve 14 kasım 1912 sözleşmeleriyle çizildi: bu sözleşmelerle Rio de Oro, Bojador burnunun epeyce ötelerine kadar genişledi. 1946'dan beri İspanyol Batı Afrikası içinde kalan Rio de Oro, 1958'de Sahra ili adıyla ıspanyol ili oldu (→ SAHRA, BATI SAHRA' ANLAŞMAZLIĞI.)

RİODİNİDAE a. Üyeleri *Lycaenidae* familyası üyelerine benzeyen gündüzkelebeği familyası. (Daha çok Güney Amerika'da bulunan bu familyanın başlıca cinsleri: *Theopus, Nemobius, Libythea*.)

RİO GALLEGOS, Arjantin'de liman kenti, Santa Cruz ilinin merkezi; 28 000 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. Balıkçılık. Rio Turbio'dan çıkarılan kömürle yün dışsatımı.

RİO GRANDE ya da **RİO GRANDE DO SUL,** esk. **São Pedro do Rio Grande do Sul,** Brezilya'da (Rio Grande do Sul eyaleti) liman kenti, Lagôa dos Patos' un girişinde, 98 800 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi: et ve balığı tüketime hazırlama. Konserve (meyve ve sebze) fabrikaları, tekstil (yünlü) sanayısı, petrol rafinerisi, kımyasal gübre.

RİO GRANDE geçidi, iki derin deniz dar geçidi (4 200 m batıda, Vema geçidinde 4 800 m doğuda). *Rio Grande kütlesi* ile São Paulo platosunun arasında açılmıştır. (Antarktika dip suyu bu geçitten geçer.)

RİO GRANDE kütlesi, Güney Atlas okyanusu'nda deprem kuşağı dışında kalan sırt. Brezilya açıklarında, Arjantin ve Brezilya çanaklarını ayırır. (En yüksek noktası 646 m.)

RİO GRANDE DO NORTE, Brezilya'nın kuzey-doğu kesiminde eyalet. Atlas okyanusu kıyısında; 53 015 km²; 2 451 076 nüf. (1990). Merkezi *Natal*. İklimi kuru ve sıcak olan bu eyaletin dağlık (serra da Borborema) bir artülkesi vardır. Ekonomisi az gelişmiştir; pamuk ve şeker üretilir; ayrıca önemli tuz ve kalay yatakları işletilmektedir.

RİO GARENDE DO SUL, Güney Brezilya'da eyalet; 267 455 km²; 9 449 932 nüf. (1990). Merkezi *Pôrto Alegre*. Eyalet, kışları yağışlı tropikal iklimli bir bölgede yayılır. Yer şekilleri bakımından iki ayrı kesime rastlanır. G.'deki *Campanha*, billurlu tepeler ya da bazaltlı platolar bölgesidir. Akaçlama doğrudan Atlas okyanusu'na (Jacuí havzası) ya da rio Uruguay'a (İbicuí havzası) doğru gerçekleşir. Campanha, Arjantin ve Uruguay pampasını kuzeye doğru devam ettiren bir çayır bölgesidir. K.'deki, *serra*, sert bir dikliğin ötesinde, Uruguay ırmağına doğru eğimli, kumtaşlı ve bazaltlı platolardan oluşur. Bazaltı örten mor renkli, bereketli topraklar rüzgârdan korunan kesimlerde yağmur ormanlarıyla kaplıdır; kışın soğuk ve rüzgârlı platolarda, bitki örtüsü yer yer çayırlardan yer yer arokarya ormanlarından oluşur.

Kentsel nüfus artarken (eyalet toplam nüfusunun üçte ikisinden çoğu kentlerde yaşar) çayırlık bölgeler birkaç on yıldır önemli değişiklikler geçirmektedir: büyük vadiler ile denizkulağı kıyılarındaki alüvyonlu alçak topraklarda sulu ve iyice makineleşmiş pirinç üretimi; eskiden yalnızca hayvancılık yapılan plato çayırlıklarında, nöbetleşe olarak soya ve buğday üretimi yapılan makineleşmiş büyük tarım çiftlikleri. Hayvancılık, alçak çayırlarda Güney Campanha'nın az kalın topraklarında hemen hiç değişmeden devam etmektedir. Atlas okyanusu kıyısındaki dos Patos denizkulağının ağzında yer alan Rio Grande limanı, bir yandan yerel bir petrol rafinerisinin ulaşımını sağlarken, bugün büyük bir tahıl terminalı olarak düzenlendi. Rio Grande do Sul'un büyük kentleri Pôrto Alegre, Caxias do Sul, Pelotas ve Santa Maria'dır. Uzun süre Brezilya'nın şaraphaneleri olarak ün kazanan alman ve italyan asıllı koloniler yalnızca çevrelerine doğru yayıldılar. Diğer yerlerde, oldukça ilkel bir çokürünlü tarıma (mısır, soya, fasulye, manyok, tütün) ve ticari amaçlı domuz yetiştiriciliğine bağlı kaldılar: bu etkinlikler yeterli olmadığından gençler, Brezilya'nın kuzey kesimindeki yeni topraklara göç etmek zorunda kalıyorlardı. Yalnızca eski italyan kolonileri bugün, şarap üretimiyle ünlü Caxias do Sul ve Bento Gonçalves çevresinde gerçek coğrafi bölgeler oluşturmaktadır.

RİOHACHA, Kolombiya'da kent, La Guajira yönetim bölgesinin merkezi, Antiller denizi'nin kıyısında; 49 000 nüf. Tanen fabrikası.

RİOJA (La), Arjantin'de kent, il merkezi, Andlar'ın kenarında, sierra de Velasco'nun eteğindeki bir vahada; 46 000 nüf. 1894 depreminden sonra yeniden kurulan kent, çiçekli içavlularıyla tek katlı evlerden oluşur. Tekstil eltezgâhları. —*Rioja ili*, Andlar'da ve kenarlarında uzanır, 89 680 km²; 163 300 nüf.

RİOJA (la), İspanya'da tarihsel bir bölgenin ve Ebro havzasının batı kesimindeki eski Logroño eyaletinin bugünkü adı (5 034 km² ve 266 286 nüf.). Yağışlar orta derecede olmakla birlikte yıl içindeki dağılımları iyidir. Bölgede çok eskiden gelişen ünlü bir bağcılık, Ebro ve sierra de la Demanda'dan çıkan ırmaklar boyunca sulanan buğday, şekerpancarı, meyve ağaçları ekimi ve özellikle konserve fabrikalarını besleyen sebze yetiştiriciliğiyle tamamlanmıştır. (La Rioja'da beyaz ve kırmızı şaraplar üretilmekte ve bu kırmızı şaraplar Bordeaux şaraplarıyla büyük bir benzerlik göstermektedir. Beyaz şaraplar sek ve ayırdedici bir özellikten yoksun şaraplardır. Kırmızı şaraplarsa tersine çok üstün nitelikli, oldukça hafif ve yeterince kıvamlıdır.)

Riolan demeti, şakak kemiğindeki stiloit çıkıntıya yapışan kaslarla bağların oluşturduğu kas demeti.

RİOM, Fransa'da *arrondissement* (Puy-de-Dôme) merkezi, Auvergne'de, Limagne'da, Dôme dağlarının eteğinde; 19 302 nüf. (1992). Eski surların yerindeki çembersel bulvarları ve eski konaklarıyla ilginç bir kenttir.

RİOMETRE a. (fr. *riomètre*; ing. *R[elative]* *I[onospheric]* *O[pacity]* ve metre' den). Jeofiz. Kozmik kökenli radyo gürültüsünün akı yeğinliğini ölçen ve jeomanyetik etkinlik incelemesinde kullanılan aygıt.

RİO MUNİ → MBINI

RİON, Gürcistan'da ırmak, Batı Gürcistan'ın sularını boşaltır. Büyük Kafkaslar'ın G.'inde; 327 km (havzası 13 400 km²). Rion Poti'de Karadeniz'e dökülür. Hidroelektrik tesisleri.

RİO NEGRO, Uruguay'da yönetim bölgesi, batıdan Uruguay ırmağı ve doğu ile güney-doğu'dan da rio Negro'yla sınırlanır; 9 637 km²; 49 700 nüf. Merkezi *Fray Bentos*.

RİOPELLE (Jean-Paul), kanadalı ressam (Montréal 1923). Borduas ve "otomatistler"e yakın bir sanat anlayışı vardı. Paris'te, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra gerçeküstücülere, ardından da lirik soyutlamanın öncülerine katıldı. Sağlam bir yapıya sahip olan (siyah beyaz "Buzdağları", 1977) zengin ve renkli (*Chevreuse*, 1954, Art moderne ulusal müzesi, Paris; "Baykuşlar", 1969-70, "Ficelles et autres jeux" dizileri, 1971-72) resim sanatı, doğada var olan biçimlerden yararlanır; heykel (*Hibou pelle*, bronz, 1972) ve resimleri, zorlamasız, kendiliğinden bir anlatımla, sert ve ilkelci bir figürasyonun sınırlarında yer alır.

RİO PİEDRAS, Porto Riko'da kent, daha önce birleştiği San Juan'ın G.-D.'sunda. Makine yapımı. Elektronik. Kimya. Konserve fabrikaları. Puro imalatı. Üniversite koleji.



F. Gohier

Rio Grande do Sul
Atlas okyanusu kıyısı yakınından bir görünüm



M. N. A. M., C. N. A. C. G. Pompidou

Jean-Paul Riopelle
Mitchikanabikong
1975'te gerçekleştirilen üçkanatlı
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris

RİOS (Los), Ekvador'da il, Guayaquil'in K.-D.'sunda; 5 912 km²; 576 596 nüf. (1989). Merkezi *Babahoyo.*

RİOS (José AMADOR DE LOS), ispanyol yazar (Baena 1818 - Sevilla 1878). Şiirler yazdı, *Mezamir*'i çevirdi, derin bilgi içeren yapıtlar ve tarihsel yapıtlar (*Historia crítica de la literatura española* [İspanyol edebiyat tarihi eleştirisi], 1861-65; *Historia social, política y religiosa de los judíos de España y Portugal* [İspanya ve Portekiz yahudilerinin toplumsal, siyasal ve dinsel tarihi], 1875) yazdı. İspanya'daki mücear sanatı hakkında ilk incelemeyi yayımladı (1859).

RİOS (Blanca DE LOS), ispanyol kadın yazar (Sevilla 1862 - Madrid 1956). Romanlar (*Margarita,* 1879), edebiyat incelemeleri yazdı, özellikle Tirso de Molina'yı inceledi, 1947'de bu yazarın bütün tiyatro yapıtlarını yayımladı.

RÍO SAN JUAN, Nikaragua'nın güney-doğusunda yönetim bölgesi, Kosta Rika sınırında; 7 254 km²; 31 517 nüf. (1988). Merkezi *San Carlos* (3 100 nüf.).

RİOT GUN a. Sil. POMPALI* TÜFEK'in eşanlamlısı.

RİOTİMUS ya da **RİOTAMUS,** soyu belli olmayan breton kral. 470'e doğru Berry'de imparator Anthemius için Vizigotlar ile savaştı.

RÍO TİNTO → MINAS DE RIOTINTO

Rio Tinto Zinc Corporation PLC *(The)* [RTZ], ingiliz maden işletmeleri. Kurşun, çinko, bakır, altın, alüminyum, demir ve kömür alanında etkin olan grup, esas olarak Büyük Britanya'da, Avustralya'da, Yeni-Zelanda'da, Kanada'da, ABD'de ve Güney Afrika'da madenlere sahiptir.

RİP (Georges THENON, — denir), fransız skeç yazarı ve karikatürcü (Neuilly-sur-Seine 1884 - Paris 1941). 1906 ile 1939 yılları arasında güncel konular üzerine skeçler yazdı; espri yeteneği, sözcükleri iyi kullanması ve nüktesiyle dikkatı çekti.

RİP AKINTISI a. Denizbil. Bazı koşullara bağlı olarak meydana gelen ve yüzey sularını belli bir süre için kıyıdan açığa doğru sürükleyen tehlikeli akıntılara verilen ad.

—ANSİKL. Rip akıntıları daha çok sığ, derinliği 5-10 metreyi aşmayan ve düz bir şekilde uzanan alçak kıyılarda, dalga sırtlarının uzun süre kıyıya paralel olarak geldikleri dönemlerde oluşurlar. Bu durumda yanlara doğru kaçamayarak kıyıda yığılan suların bir kısmı, dalga sırtlarının alçaldığı bir yerden yararlanarak açığa doğru yüzeyden adeta bir jet akımı gibi geri döner. Rip akıntılarının kıyıda bir beslenme alanı vardır; bu alanı açığa doğru önce akıntının daraldığı bir boyun kesimi ve daha ötede genişlediği bir baş kesimi izler. Etkiledikleri alanın genişliği genellikle 50-400 m arasındadır; yere ve zamana göre değişmekle beraber kıyıdan en çok 600-700 m açığa uzanırlar. Hızları özellikle boyun kesiminde saniyede 1 metreye ulaşabilir; bu nedenle deniz tabanında bazı aşınım şekillerine yol açar ve yüzenleri açıklara doğru sürükleyebilirler. İstanbul boğazının D.'sunda ve B.'sında Karadeniz kıyısında uzanan plajlarda, sürekli olarak poyrazın estiği dönemlerde zaman zaman rip akıntıları meydana gelir ve bazı boğulma olaylarına neden olur.

RİPA (Cesare), italyan yazar (Perugia 1560 - *ay. y.* 1645). En önemli yapıtı olan ve Avrupa'da birçok dile çevrilen *Iconologia* (1593), sanatçıların, şairlerin, arma uzmanlarının yararlandığı ve hıristiyan dini, yunan ve roma tarihi ve rönesans uygarlığıyla ilgili tüm simge ve alegorileri içeren alfabetik bir fihristtir. E. Mâle tarafından yeniden gündeme getirilen Ripa, Carracciler'den Delacroix'ya Avrupa klasik sanatını anlamak için temel bir anahtardır.

RİPAJ a. (fr. *ripage*). Dy. KAYDIRMA'nın eşanlamlısı.

RİPALDA (Juan MARTÍNEZ DE), ispanyol tanrıbilimci (Pamplona 1594 - Madrid 1648). Cizvitlere katılarak (1609) Salamanca'da, sonra da Madrid İmparatorluk üniversitesi'nde tanrıbilim okuttu. Temel yapıtı *Disputationes theologicae de ente supernaturale* (2 cilt, 1634-1645), Baius öğretisinin yadsınması üzerine kuruludur.

RİPARİA a. (lat. *riparia;* kıyılarda bulunan anlamında *riparius*'tan). Amerikan asması türü.

—ANSİKL. Riparia, kış soğuklarına dayanıklı olduğu gibi filokseraya ve mantar hastalıklarına da çok dayanıklıdır, buna karşılık kirece çok duyarlıdır. Çelik ve aşı ile çoğaltmaya çok elverişli olduğundan filokseranın yayılmasından sonra aşıanacı elde etmek için, yalnız başına ya da başka amerikan asması türleriyle (rupestris, berlandieri) ya da yerli asmalarla çaprazlanarak çok kullanılmıştır.

RİPER a. (ing. *ripper, to rip,* sökmek'ten). Bayınd. Genellikle bir traktörün arkasına monte edilen ve zemini derince kazmaya yarayan iri bir ya da birçok kazma dişiyle donatılmış ağır bir çerçeveden oluşan alet.

RİPİDOLİT a. (fr. *ripidolite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, klinoklar grubundan, hidratlı doğal silikat.

RİPİENO a. ("doldurma" anlamında ital. sözc.). Müz. İtalyan konçerto grossosunda, solistler grubunun karşısında yer alan orkestra topluluğu.

RİPİENOCU a. Müz. İtalyan konçerto grossosunda, ripieno partilerini çalmakla yükümlü müzikçi.

RİPOLL, İspanya'da (Katalonya, Gerona ili) kent, Ter ve Freser ırmaklarının kavşağında, 11 200 nüf. Katalonya kontlarının ve ailelerinin mezar yeri, bir kültür ve sanat merkezi olan eski benedikten manastırı Santa María. 977'de ibadete açılan bir kilise XI. yy başında büyük bir onarım gördü (1032'de yeniden açıldı) ve XII. yy'ın ikinci yarısında, kiliseye güzel bir oyma taç kapı eklendi. Yapımına kısa süre sonra başlanan manastır dehlizi ancak gotik dönemde tamamlanabildi (1380-1401). 1835'te yanan manastırı, 1885-1893 arasında mimar Elías Rogent onardı.

RİPON, Büyük Britanya'da (Yorkshire, West Riding) kent, York'un K.-B.'sında; 11 000 nüf. Eski sakson yapısının kriptasını koruyan roman ve gotik üslubunda katedral. - Yakınlarında, Studley-Royal parkı ve Fountains* Abbey'in yıkıntıları.

RİPON markisi → ROBINSON

RİPPERDA (Jan Willem, *dük* VAN), Hollanda kökenli serüvenci (Oldehove, Groningen, 1680 - Tetuan 1737). Subaydı, Madrid'e elçi gönderildi (1715), İspanya'ya yerleşerek katolikliği benimsedi. Guadalajara dokuma fabrikasının başına (1718), ardından İspanya'nın Viyana elçiliğine getirildi, orada bir ittifak antlaşması yaptı ve don Carlos (gelecekteki Carlos III) ile arşidüşes Maria-Theresia'nın evlenmelerini sağladı (1725). Düklük ve İspanya büyüğü unvanını aldı, Felipe V'in kayırmasıyla Dışişleri, Savunma ve Maliye bakanlıklarını üstlendi, ancak ihtirası ve Karl VI'nın Saksonya ve Rusya ile yakınlık kurması sonucu gözden düştü (1726). Segovia'da gözaltına alındı, İngiltere ve Fas'a kaçtı (1731), müslüman olduğu bu ülkede Osman Paşa adını aldı, söylentiye göre Abdullah V el-Murtaza'nın Fas'ı yeniden almasına yardımda bulundu.

RİPPLE-MARK a. (ing. *ripple-mark, ripple,* kırışık ve *mark,* işaret). Denizbil. Tortul deniz diplerinde, suyun biçimlendirdiği, yüksekliği ve eni birkaç santimetreyle birkaç desimetre arasında değişen küçük kıvrıntı. (Kumsallardaki ripple markları, bakışımsız ve küçük kumul biçiminde olduklarında "akıntı ripple markı", bakışımlı olduklarında ve devrilme bölgesi dışındaki akıntıların almaşık hareketleriyle oluştuklarında "salınım ripple markı" adı verilir. Aynı sistemlere her çeşit derinlikte rastlanır.)

—Yerbil. Soluğan dalgaların devinimi ya da denizaltı akıntılarının etkisiyle devingen kumlu çökellerde oluşan, birbirine koşut ve düzgün aralıklı birkaç santimetre yüksekliğinde, uzun, bakışımsız kırışıklıklar. (Kumlalarda sıkça görülen bu kırışıklıklar fosilleştiğinde, katmanların tavanını, akıntıların doğrultusunu, sözkonusu dönemde denizin ve karanın görece konumunu belirlemek için kutupsallık ölçütü olarak kullanılır.)

RİPPL-RONAİ (József), macar ressam (Kaposvár 1861 - *ay. y.* 1927). Münih'te yetişti; Paris'te Maillol, Bonnard ve Vuillard'dan etkilendi ve Nabiler grubuna katıldı. Yapıtları, özellikle Budapeşte Ulusal galerisi'ndedir.

RİPS a. (ing. *rib,* fitil'den). Tekst. Kumaş kenarlarına dik kalın fitiller arz eden ve genellikle döşemecilikte kullanılan ipekli, yünlü ya da yün ve pamuk karışımı fasone kumaş. (Rips bezayağı armürün bir türevidir.)

RİSABHA, VRİSABHA ya da **RİSABANATHA** ("Boğa senyör"), *Tirthankara*'ların en eskisi, caynacılığın ilk kurucusu. Annesinin onun doğumunu beklerken gördüğü 14 düşten ilki, ismini aldığı boğa ile ilgiliydi. İkonografide altın ve sarı renklerle temsil edilir.

RİSALE a. (ar. *risale*). *Esk.* **1.** Bilim ya da sanatla ilgili küçük kitap; broşür. **—2.** Mektup. **—3.** *Risale-i mahsusa,* monografi.

—ANSİKL. Ed. Din, tasavvuf, bilim konularında yazılmış haşiyeler, şerhler risale diye adlandırılmıştır. Ancak Kuşeyri'nin yapıtı *(Risale-i Kuşeyriye)* gibi birkaç ciltlik yapıtların da bu adı taşıdığı görülür. Manzum örnekler arasında Yunus Emre'nin tasavvufi didaktik yapıtı *Risalet ün-nushiye* anılabilir. Bazen mektuplardan, arzlardan *(Koçi Bey risalesi)* oluşan yapıtlara risale adı verilmiştir. Bu terim Tanzimat'tan sonra da kullanılmıştır (Namık Kemal, *Talim-i edebiyat üzerine bir risale*).

RİSALET a. (ar. *risalet*). *Esk.* **1.** Elçilik, sefaret. **—2.** Peygamberlik.

Risalet ün-nushiye, Yunus Emre'nin manzum yapıtı. Mesnevi türünde ve aruz vezniyle yazılmış olan yapıt 583 beyitten oluşur. Yalnızca aklın tanımı ile ilgili "fi tarif il-akl" başlığını taşıyan kısa bir bölüm düzyazı ile kaleme alınmıştır. İnsanın, Tanrı tarafından dört öğeden (toprak, su, hava, ateş) yaratıldığını anlatan bir bölümden sonra *Dastan-ı ruh ü nefs* başlığı altında insanın özü ve nitelikleri; *Dastan-ı kanaat* başlığı altında tokgözlülüğün önemi ve yararları, insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlayan işleri, *Dastan-ı boşu* başlığı altında boşu (öfke) duygusunun kötülüğü ve bu duygudan sıyrılmanın yolları anlatılır. *Der beyan-ı hâlât-ı buhl* başlıklı altıncı bölümde cimrilik ve kıskançlık duygularının kötülüğü işlenir. Risalenin son bölümü olan *Dastan-ı akl* başlıklı yedinci bölümde akıl yetisinin bilgi ve ahlak açısından değeri üzerinde durulur.

İslam ahlakının temel erdemlerinin açık ve akıcı bir dille anlatıldığı, artık kullanılmayan çok sayıda türkçe sözcüğün yer aldığı *Risalet ün-nushiye* üzerine birçok bilimsel çalışma yapıldı. Abdülbaki Gölpınarlı*, Yunus Emre'nin bütün şiirleri ile birlikte bu yapıtı da bazı yorumlar ve açıklamalar yaparak *Yunus Emre divanı* (İstanbul, 1948) içinde yayımladı.

RİSARALDA, Kolombiya'da yönetim bölgesi, Orta Cordillera'da; 3 962 km²; 652 872 nüf. Merkezi *Pereira.* Kahve ve hayvan yetiştiriciliği.

RİSER a. (ing. *riser*'den). Kuyuc. Deniz dibindeki kuyu başlarını sondaj platformuna bağlayan ve özellikle sondaj çamurunu yukarı çıkarmada kullanılan düşey boru. (Bir üretim platformuna bağlı olduğunda ve hidrokarbonları boşaltmada kullanıldığında bu boruya genellikle *üretim riseri* denir).

RİSİ a. (sanskritçe sözc.). **1.** Yapıtlarını *Rigveda* ilahilerinden esinlenerek kaleme alan yazar. **—2.** Kutsal kişi. (Klasik mitoloji yedi tür risi ayırt eder [kâhinler, brahmanlar krallar vd.]. En saygın olanı Kaşyapa'dır.)

RİSİ (Dino), italyan film yönetmeni (Milano 1917). 1941'de M. Soldati'nin, 1942'de A. Lattuada'nın *(Giacomo l'idealista)* asistanlığını yaptı, 1946'dan sonra kısa metrajlı filmler *(Barboni, Cortili)* çekti, birkaç senaryodan sonra, *Il siero della verità* (1949) adlı belgeselle uzun metrajlı filmlere başladı. Sonra sert, iğneleyici, bazen de sevecen öğelere yer veren töre komedileri gerçekleştirdi: *Fakir ama güzel* (Poveri ma belli) [1956], *Yüz çehreli adam* (Il Mattatore) [1959], *Un amore a Roma* (1960), *Il sorpasso* (1962), *I mostri* (1963), *Straziami ma di baci saziami* (1968), *Vedo nudo* (1969), *Benimle evlenir misin* (La moglie del prete) [1970], *Noi, donne diamo fatte così* (1971), *Kadın kokusu* (Profumo di donna) [1974], *Anima persa* (1976), *Primo amore* (1978), *Caro Papa* (1980), *Il buon Re Dagobert* (1984).

RİSİNİN a. (fr. *ricinine*). Org. kim. Formülü $C_8H_8N_2O_2$ olan alkaloit; hintyağı bitkisı tohumunun zehirli özünü oluşturur.

RİSİNOLEAT a. (fr. *ricinoléate*). Org. kim. Risinoleik asidin tuzu ya da esteri.

RİSİNOLEİK sıf. (fr. *ricinoléique*). Kim. *Risinoleik asit*, formülü

$$CH_3—(CH_2)_5—CHOH—CH_2$$
$$—CH{=}CH—(CH_2)_7—CO_2H$$

olan hidroksi-12 oktadeken-9 oik asit; gliseritleri hintyağının başlıca bileşenleridir. (Alkali ortamda eritildiğinde sebasik asit ile oktanol-2'yi, ısılbozunma işlemine uğratıldığında heptanal ve undesilenik asidi verir. Bu son tepkime, rilsan denen poliamit-11 üretiminin temelini oluşturur.)

RİSİNOLEİN sıf. (fr. *ricinoléine*). Kim. Risinoleik asidin gliserin esteri; hintyağının başlıca bileşenidir.

RİSK ya da **RİZİKO** a. (fr. *risque*, ital. *risco*). **1.** Bir zarara, bir kayba, bir tehlikeye yol açabilecek bir olayın ortaya çıkma olasılığı; tehlike: *Her işin kendine göre birtakım riskleri vardır. Böyle bir riski göze alamayız.* **—2.** *Riske girmek*, sonucu zararlı ya da tehlikeli olabilecek bir girişimde bulunmak.
—Bank ve Bors., İş huk., Sig. → RİZİKO
—İda. huk. *Risk kuramı*, İdare'nin kişilere verdiği zararların giderilmesini nesnel ölçülere dayandıran idare hukuku kuramı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İstat. İstatistiksel karar kuramında, doğada bilinmeyen bir duruma ve değişik eylemleri içeren bir karar fonksiyonuna (stratejiye) göre, kaçırılan fırsatın matematik umudu. || *Alıcı riski*, klasik kararda niteliği denetlenerek alıcı tarafından malın kabul edilmesinde sözkonusu olan risk. Olasılığı β türü yanılgıya karşılık gelir. || *Satıcı riski*, niteliği denetlenerek uygun görülmeyen malın alıcı tarafından reddedilme riski. Olasılığı α türü yanılgıya karşılık gelir.
—Mad. oc. *İş riski*, maden ocaklarında karşılaşılan tehlikelerin (taş düşmeleri, zehirli ya da patlayıcı gazın boşalmaları, beklenmeyen su sızmaları, vb.) tümü.
—ANSİKL. İda. huk. Bu kuramın temeli, idarenin sorumluluğunda kusur kavramından ayrılması ve sorumluluğu tümüyle nesnel ölçülere dayandırmasıdır. Kurama göre, İdare'nin sorumlu tutulması için onun eyleminden bir zararın doğması yeterlidir; bu eyleminde kusurlu olması koşulu aranmaz. İdare, kusurlu olmadığını ileri sürerek de sorumluluktan kurtulamaz. Örneğin, İdare'ye ait bir fabrikanın bacasından çıkan kurumlar çevredeki bitkilere zarar verirse, bu zararın giderilmesi gerekir. İdare kusursuz olduğunu ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz.

RİSKLİ ya da **RİZİKOLU** sıf. Gerçekleşme ya da başarı olasılığı az olan, kuşkulu, tehlikeli bir şey için kullanılır: *Riskli bir girişim.*

RİSLE ya da, bazen **RİLLE,** Fransa'da (Normandiya) ırmak; 140 km. Perche tepelerinden doğar, L'Aigle'e geçer ve bir bölümü yeraltında kaybolduktan sonra Beaumont-le-Roger, Brionne ve Pont-Audemer'i sular. Sen halicinde son bulur.

RİSMAN a. (fars. *rısman*). *Esk.* **1.** İp, halat, urgan. **—2.** *Risman-baz*, cambaz, ip cambazı.

RİSØR, Norveç'in (Aust-Agder yönetim bölümü) güney kıyısında sayfiye merkezi. Yatçılık.

Risorgimento, *Yenidendoğuş* ya da *Dirilme* anlamına gelen italyanca terim (yeniden ortaya çıkma anlamında *risorgere*'den). Önceleri "kültürel yenilenme" anlamında kullanılan bu sözcüğe ilk kez, Saverio Bettinelli'nin yazdığı bir tarih kitabının başlığında rastlanır (*Il Risorgimento d'Italia dopo il Mille*, 1775); terim XVIII. yy. sonunda Alfieri tarafından yeniden ele alınarak yaygınlaştırıldı. Artık bu sözcük, İtalya'nın özgürlük ve birliğine yeniden kavuşacağı günü adlandırıyordu. Kökleri Aydınlanma çağının reformculuğunun temelinde yer alan bu düşünce, Ancien Régime'e özgü yapıları bir süre için parçalayan Directoire ve Napoléon imparatorluk döneminin "kardeş cumhuriyetleri" aracılığıyla gerçeklik kazandı. Daha sonra bu terim, XIX. yy.'ın ilk yarısında hem mutlakçılığı yıkmak, hem de ulusal birliği kurmak gibi ikili bir amaca erişmek isteyen ideolojik ve siyasal hareketi belirtmek için kullanıldı. Son olarak İtalyanlar'ın, ulusal duygunun siyasal ve manevi bilincine vararak italyan devletinin gerçek kuruluşuna (XVIII. yy.'ın 2. yarısı [1860]) geçtikleri dönemin tümü de bu sözcükle adlandırıldı. 1847'de Cavour, *il Risorgimento* adlı bir gazete kurdu. (→ İTALYA.)

RİSOUX, Juralar'a bağlı küçük sıradağ. G.-B.'dan K.-D.'ya doğru uzanır. Fransa (Doubs *département*'ı) ile İsviçre arasındaki sınırı çizer. En yüksek noktası İsviçre'dedir (1 421 m). Risoux, çok güzel ormanlarla kaplıdır (köknar, ladin, kayın).

RİSS a. (Tuna'nın bir kolunun adı *Riss*'ten). Yerbil. Alpler'de Dördüncü Zaman'ın yaklaşık 200 000 yıl süren üçüncü buzullaşması.

RİSSET (Jean-Claude), fransız bestecı ve araştırmacı (Le Puy 1938). 1960'larda üç yıl, New York yakınlarındaki Bell Telephone'un araştırma laboratuvarlarında çalıştı. Seslerin bilgisayarla bireştirilmesine yönelik araştırmalarda bulundu. 1969'da bilgisayarla bireştirilmiş seslerin bir katoloğunu yayımladı: *An Introductory Catalogue of Computer-synthetized Sounds.* Tümüyle bilgisayarla bireştirilmiş *Mütasyon I* (1969); flüt, klarinet, vurmalı çalgı ve bant için *Diyaloglar* (1975) ve bant için *Düşler* (1980) gibi yapıtları, bilgisayarla bireştirilmiş seslerle sondizisel çalgı müziği arasında bağ oluşturdu.

RİSSOA a. (öz. a. G. A. *Risso*'dan). Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Az çok uzun ve sargılı kavkılı, ince solungaç kapaklı bu küçük boylu hayvanlar bütün denizlere yayılırlar. Çok sayıdaki türü birçok altcinste toplanır. Üçüncü Zaman topraklarında fosillerine rastlanır. *Rissoidae* familyasının örnek tipi.)

RİSSOİDAE a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası. (İkinci Zaman topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu hayvanlar birçok cinste toplanır; bitkicildirler, suyosunları üzerinde çok yaygındırlar; ayakları, deniz bitkilerine asılı durma olanağı veren sümüksü bir iplikçik salgılar.)

Rissho-Kosei-Kai, japon laik buddha derneği; *Lotus Sutrası*'nda ortaya konulan öğretiyi yaymayı amaçlıyorlardı. Niçiren'in görüşlerine dayanılarak 1938'de Nivano Nikkyo tarafından kurulmuştur.

RİST (Johann), alman şair ve müzikçi (Ottensen, Hamburg yakınında, 1607 - Wedel an der Elbe 1667). Wedel'de papazdı, yazdığı birçok dinsel şiir, J. Praetorius, H. Scheidemann, Th. Selle, A. Hammerschmidt, S. G. Staden tarafından bestelendi. Kimilerince, Hamburg'daki lied okulunun kurucusu olarak kabul edilir.

RİST (Charles), fransız iktisatçı (Lozan 1874 - Versailles 1955). Profesördü; Banque de France'ın ikinci guvernörü oldu (1926-1929). Liberal iktisat yanlısı yapıtlarıyla tanındı: *Histoire des doctrines économiques, depuis les physiocrates jusqu'à nos jours* (Fizyokratlardan günümüze iktisadi doktrinler tarihi) [Ch. Gide ile birlikte, 1909], *Histoire des doctrines relatives au crédit et à la monnaie depuis John Law jusqu'à nos jours* (John Law'dan günümüze kredi ve para doktrinlerinin tarihi) [1938], *Défense de l'or* (Altının savunması) [1955].

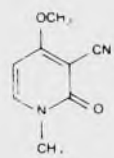
RİSTENPART (Karl), alman orkestra şefi (Kiel 1900 - Lizbon 1967). Berlin'de şeflik yaptı (1932). Berlin'deki amerikan radyosunun oda orkestrasını kurdu (1946). 1953'te başına getirildiği Saarland oda orkestrası'yla çeşitli ülkelerde konserler verdi. Çok sayıda barok müzik plağı yaptı. Bunlar arasında J. S. Bach'ın yapıtları önemli yer tutar.

RİSTİC (Jovan), sırp siyaset adamı (Kragujevac 1831 - Belgrad 1899). Öğrenimini Heidelberg Üniversitesi'nde tamamladı (1855). Sırbistan'ın siyasal görevlisi olarak İstanbul'da bulundu (1861-1867). Bu süre içinde imzaladığı antlaşma ile Sokod ve O. Ujista kalelerinin Sırbistan'a bırakılmasını sağladı (1862). Ülkesine dönüşünde Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu (1867) ve aynı yıl Belgrad, Böğürdelen (Şabac), Fethül İslam (Gladova) ve Semendire kaleleri de Sırplar'ın eline geçti. Prens Mihail öldürüldükten sonra Naiplik konseyi'nin başkanlığını yürüttü (1868-1872). 1868 Sırp anayasası'nı kaleme aldı. Üç kez yine Başbakan ve Dışişleri bakanı olarak görev yaptı (1873, 1875, 1876). Berlin kongresi'nde (1878) Sırbistan'ın bağımsızlığının tanınmasında etkin rol oynadı. 1880-1887 arası siyasetten uzak durdu. 1887'de yeniden Başbakan oldu ve 1899'da Aleksandr reşit oluncaya kadar naiplik yaptı. 1893'te bir daha dönmemek üzere siyaseti bıraktı.

RİSTOSETİN a. (fr. *ristocetine*). Aktinomiset grubundan bir mantardan *(Nocardia lurida)* elde edilen ve A çeşidi Gram pozitif bakterilere karşı etki gösteren antibiyotik. (Zehirliliği nedeniyle tedavide kullanılması hemen hemen terk edilmiştir.)

RİSTURN a. (fr. *ristourne*). Tic. **1.** ISKONTO'nun eşanlamlısı. **—2.** Bir tüketim kooperatifinin, yıl sonunda, üyelerine yıl boyunca gerçekleştirdikleri alımlarla orantılı olarak yaptığı ödeme (burada amaç, kârın ortaklar arasında, yatırılmış sermayelere oranla değil de kooperatifle yapılan alışverişler esas alınarak dağıtılmasıdır). || *Risturn kuponu* → İKRAMİYE* KUPONU.
—Sig. Sigortacının, istihsal komisyonundan sigortalı yararına yaptığı indirim ile bazı durumlarda verdiği prim iadesi.

RİŞ sıf. (fars. *riş*). *Esk.* "Yaralı" anlamıyla bileşikler yapar: *Dil-riş* (gönlü yaralı).
◆ a. *Esk.* Yara.



risinin

RİŞ a. (fars. *rış*). *Esk.* **1.** Sakal. **—2.** Kıl, tüy. **—3.** *Riş-hand*, bıyık altından gülme, gizlice alay etme. || *Riş-tab*, kıvırcık saç ya da sakal.

RİŞA ya da **RUŞA** çoğl. a. (ar. *rışvet*, *rüşvet*'in çoğl. *rişâ*, *rüşâ*). *Esk.* Rüşvetler.

RİŞDAR sıf. (fars. *riş* ve *dar*'dan *rış-dar*). *Esk.* Sakallı.

RİŞE a. (fars. *rışe*). *Esk.* Püskül, saçak.

RİŞİKEŞ, Hindistan'da Hardvar'ın kuzeyinde Ganj'ın yukarı vadisinde dini merkez (Uttar Pradeş) ve dağ istasyonu. Yukarı Himalaya vadilerine giden yol üzerinde bir hareket noktası olan Rışikeş, hınduculuğun kutsal kentlerinden biridir. Ganj'ın yamaçlarında pek çok aşram yapılmıştır. Bu bölgede Ganj, dağları geride bırakarak ovaya ulaşır.

RİŞLİYÖ → FISTO.

RİŞON, İsrail'de kent, Tel-Aviv-Yafa'nın G.'inde; 139 500 nüf. (1990). Kökeninde 1882'de rus göçmenlerin kurduğu en eski siyonist tarım kuruluşlarından biri vardır. Fransız tarımbilimcileri tarafından ekilen portakal bahçeleri ve ünlü üzüm bağları eski bir çöl bölgesini kaplar. Kent sanayileşmiştir (elektronik, besin, konserve fabrikası, biracılık, sanatsal çömlekçilik).

RİŞRA, Hindistan'da kent, Hugli kıyısında, Kalküta'nın kuzey banliyösünde; 63 000 nüf.

RİŞTE a. (fars. *rişte*). *Esk.* **1.** İplik, ıp, urgan. **—2.** İlgi, bağ. **—3.** *Rişte-füruş*, iplikçi. || *Rişte-keş*, dokumacı. || *Rişte-i can*, can bağı. || *Rişte-i eşk*, gözyaşı izi.

RİŞTUNİ (Karakin), ermeni asıllı türk tiyatro oyuncusu ve yazar (Bükreş 1840 - Selanik 1879). Ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1858-1860 arasında Romanya'da öğretmenlik yaptı. 1865'te Güllü Agop'un tiyatrosuna girerek sahneye çıktı. Özellikle güçlü bir komedi oyuncusu olarak tanındı. *Sarhoşun şarkısı*, *Sahne şarkıları*, *Niks niks*, *Kâğıt yakalıklı âşık* vb. farsları, ayrıca Dikran Çuhacıyan tarafından bestelenen ve Güllü Agop tiyatrosu'nda oynandığı zaman (1875) çok tutulan *Köse* kâhya* adlı opera metnini yazdı. Yaşamının son yıllarını yokluk ve yalnızlık içinde geçirdi.

RİT a. (fr. *rite*). Masonl. Mason sırlarının öğretildiği, belli kurallara göre düzenlenen tören. (Her locanın kendine özgü bir riti ya da ritleri, her ritin de kendine özgü törenleri, dereceleri vardır.)

RİTA ya da **RTA,** Vedalara göre kurban düzenine ve ahlak yasasına örneklik eden kozmik düzen.

RİTARDANDO be. ("gecikerek" anlamında ital. sözc.). Müz. Temponun yavaş yavaş ağırlaştırılması gerektiğini belirten yorum terimi. (RİT ya da RITARD biçiminde kısaltılır.)

RİTCHEY (George Willis), amerikalı gökbilimci (Tuppers Plains, Ohio, 1864 - Azusa, Kaliforniya, 1945). Teleskoplar için gerçekleştirdiği optik sistemlerin niteliği (Wilson tepesindeki gözlemevinde bulunan 1,52 m ve 2,54 m çapındaki teleskop aynaları) ve yıldız fotoğrafçılığında elde ettiği sonuçlarla ün kazandı. Henri Chrétien ile birlikte geometrik sapınçsız bir teleskop yaptı (1930).

RİTCHİE (Charles, *baron*) → THOMPSON (Charles).

RİTCHİE (*sir* Neil Methuen), ingiliz general (Liss, Hampshire, 1897 - Toronto, Kanada, 1983). Fransa'daki 2. İngiliz kolordusu'nun kurmay başkanıydı (1939-40), 1941'de Mısır'a gönderildi ve savaşın en kızgın döneminde VIII. Ordu'nun başına geçerek Almanları el-Ageyle'ye kadar geri püskürttü. Ertesi yıl aynı başarıyı gösteremeyince, yerine Auchinleck geçirildi. 1944-45'te 12. Kolordu'nun başına getirildi. 1947-1949 arasında Uzakdoğu'daki ingiliz kuvvetlerini yönetti.

RİTENUTO be. (ital. sözc.). Müz. LARGANDO'nun eşanlamlısı.

RİTHEU (Yuriy Sergeyeviç), çukçı yazar (Uelen 1930). Atalarının efsanelerinden esinlenen romanlarında, kabile evresinden sosyalizme geçmiş, ama büyük gelişmelere tanık olmakla birlikte özgün kültürlerini, zenginliklerini korumaya özen gösteren kuzeyli küçük bir halkın serüvenini, şiirsel bir dille anlattı (*le Temps de la fonte des neiges* [fr. çev.], 1958-1967; *Un rêve au début du brouillard* [fr. çev.], 1969; *la Fin de la merzlota perpétuelle* [fr. çev.], 1977; *Légendes contemporaines* [fr. çev.], 1980).

RİTİDOM a. Bot. KAVLAMA* KABUK'un eşanlamlısı.

RİTİM, -tmi a. (fr. *rytme*; lat. *rhythmus*; yun. *rhythmos*, düzenli, ölçülü vuruş'tan). **1.** Bir durumun, bir olayın vb. zaman içinde düzenli aralıklarla yinelenme niteliği: *Yavaş, hızlı ritim.* **—2.** Bir edebiyat yapıtında, bir filmde vb. hızlı tempolarla yavaş tempoların birbirini izlemesi, hareket: *Filmin ritmi çok ağır, insanı sıkıyor.* **—3.** Ritmi hızlı ve vurgulanmış bir edebiyat, müzik, sinema yapıtının ayırtedici özelliği: *Ritimden yoksun bir müzik parçası.*

—Biyol. *Biyolojik ritim*, BİYORİTİM'in eşanlamlısı.

—Dilbil. Söz zincirinde, çeşitli prozodi öğelerinin yarattığı benzer işitsel izlenimlerin düzenli biçimde yinelenmesi.

—Ed. Prozodide, düzenliliği hemen algılanabilen dizedeki özel uyum öğelerinin (güçlü ve zayıf zamanların oluşması, vurguların durakların konumu ve değişmezliği, hece sayısındaki eşitlik, uyak vb.) zorunlu yinelenişi. (Eşanl. AHENK.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Düzyazı ya da şiir türünde bir metinde yinelemenin belli bir düzene göre dağılımından, kimi cümle öğelerinin düzenli ve az ya da çok hızlı bir biçimde tekrar ortaya çıkmasından kaynaklanan ve okuma ya da dinleme sırasında algıladığımız genel akış.

—Etol. *İkili ritim*, aynı çevrim içinde iki doruk noktası sergileyen bir genlik değişikliğiyle nitelenen etkinlik ritmi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. *Kalp ritmi*, kalp kasının art arda düzenli kasılma (sistol) ve gevşemesi (diyastol). [Bk. *ansikl.* böl. Fizyol. ve Patol.] || *İkili ritim*, ikiz nabızlılık. || *Solunum ritmi*, art arda soluk alma ve verme.

—Müz. Müzikte, süre değerleri arasındaki ilişkiden ve bunların art arda gelişinden doğan zaman öğesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ritim bölümü*, bir çalgı topluluğunda ritmi vurgulayan çalgıların (davul, kontrabas, piyano, kudüm, bendir, halile, kimi zaman gitar) tümü. || *Ritim kipi*, şiirden bağımsız, müzikal ritim formülü. || *Ritim kutusu* ya da *rhythmbox*, programlı ya da programlanabilen ve çeşitli müzik ritimleri verebilen elektronik devreler toplamı. (Ritim kutuları, portatif elektronik orgların ya da ayrı bir aygıtın içine yerleştirilebilir.)

—Nörobiyol. *Ritim bozukluğu*, elektroansefalogramda görülen ritim anomalisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Ritim, şiirde sözcüklerin, onları oluşturan hecelerin uyumlu bir ses düzeni içinde sıralanmasıyla oluşur. Hece vezninde durakların, aruz vezninde kalıpçıkların (cüz) art arda dizilmesiyle de ilgilidir. Bunlardan başka birbirini izleyen sözcüklerin ayrı ayrı ya da ulamayla birbirine eklenerek okunmasının ritme katkısı vardır. Dize sonunda uyaklar, redifler de ritmin öğeleri arasındadır.

—Etol. Bu etkinlik dağılımı tipi temelde günlük ritimlerdir. İki ritimli türlerde doruk noktaları gece-gündüz arasındaki geçiş dönemlerinde odaklanır. Bu özel dağılım nedeniyle bu türler (porsuk, kukumav-baykuşlar), "alacakaranlık"ta etkinlik gösterirler.

—Fizyol. ve Patol. *Kalp ritmi.* Normal ritim sinüs ritmi denen ritimdir, çünkü sağ kulakçığın çeperindeki sinüs düğümüne (Keith ve Flack düğümü) bağımlıdır. Bazı fizyolojik koşullarda (dinlenme halinde dakikada 60 ila 80 olan) kalp ritmi değişikliğe uğrar. Özellikle çaba harcandığında ve heyecanda artar (taşikardi). Buna karşılık özellikle sporcularda ve vagotonik olanlarda yavaşlar (bradikardi).

Bazı patolojik hallerde kalp ritminin düzeninde ve sayısında da değişmeler olur (aritmi). Ritim bozukluklarına çeşitli mekanizmalar etkili olabilir: sinüs etkinliğindeki anomaliler; sinüs düğümü dışında başka bir emir merkezinin işe karışması (bu merkezler düğümün kendi dokusu içinde de vardır); girişim olayları (dalganın liflere ulaştığı anda bunlar fizyolojik dinlenme devresinde olduklarından uyarı dalgasının düğüm içinde durdurulması); blok, kesinti olayları (kalp kasında bir bölgenin dinlenme süresinin anormal ya da patolojik uzaması sonucu uyarı dalgasının iletilme bozukluğu); reantre olayları (kalp kasının lif grupları arasındaki fizyolojik tutarsızlığa bağlı iletim devreleri yaratılması. Uyarı dalgası bu devrelerden sürekli olarak geçer ve kısa ya da uzun süreli paroksistik taşikardilere neden olur).

Yukarıda ele alınan mekanizmalar klinik açıdan ve elektrokardiyografi bakımından çeşitli ritim bozukluklarıyla sonuçlanır: aritmi, sinüs-kulakçık bloku, kulakçık flutteri ya da fibrilasyonu, karıncık ya da karıncık üstü taşikardiler, kulakçık-karıncık bloku.

—Müz. Ritmin önemli bir düzenleyici rolü vardır. Düzen ritimden doğar ve müzikal söylem, süre, yoğunluk ve vurgu ilişkileri kuran ritimle anlaşılır olma olanağı kazanır. Ritim, yazım (süre değerlerinin düzenli ya da düzensiz olarak birbirini izlemesi) yasalarına bağlı anlatım araçlarının (kuvvetli zamanlarla zayıf zamanların birbirini izlemesi) varlığı sayesinde oluşur. Bu öğelerin bileşimi, ölçünün zamanlarının eşitliğinde kendini belli eden bir süreklilik doğurur.

Organik işlevlerin sürekli bir yasasını temsil eden ritim, dış ritimlerle organik ritimleri birbirine bağımlı kılarak gürültüleri düzene koyma düşüncesinden doğmuştur. İlk çağlarda, ritimli yansımalar ve şarkılar, insanların çalışmalarını, dansları ve törenleri düzenlemek üzere aynı düşünceden kaynaklanmıştır. Bu evrede, ritim, vurmalı çalgıların yapılmasına yol açtı. Doğulular, bu çalgılara fizyolojik ve psikolojik etkiler atfettiler.

Antikçağ şiirinde, inşata eşlik eden ritim, belli bir esneklikle, dizelerin ritmine dayanırdı. Yalın bir müzikal vurgulama sayesinde ritim, sözlerin anlamının kavranmasını sağlardı. Vokal ve enstrümantal çoksesliliğin doğuşu, partiler arasında sıkı bir eşzamanlılık gerektirdi ve ritmin, çerçeve işlevi gören ölçü* aracılığıyla belirtilmesine yol açtı. XVII. ve XVIII. yy.'larda, dansta, jestlerin simetrik tekrarına bağlı müzik eşliği bakımından ölçü kavramı, her şeyin başı oldu. Fakat ritim, fizyonominin ve bir temadaki karakterin köklü biçimde değiştirebileceği vurgulara bağlı kalarak, ölçüye egemen oldu. XIX. yy.'da kimi romantik besteciler, özellikle de değişik duyguları dile getiren leitmotiv'lerin kullanımında, bu olanaktan geniş ölçüde yararlandı; XX. yy.'da, bestecilerin ritimle ilgili arayışları, büyük bir çeşitlilik doğurdu, Stravinski ve Bartók gibi müzikçilerin poliritmiye başvurmasına ve değişken ölçülerin kullanılmasına (Messiaen) yol açtı.

—Nörobiyol. Elektroansefalografi anomalileri anormal biçimli görüntüleri (dikenler, diken-dalgalar) ve ritim bozukluklarını kapsar. Ritim bozuklukları genellikle yavaştır. Elektroansefalogramla araştırılan dar bir bölgeyle sınırlı kaldığında bir ur, bir iskemi, bir hematom belirtisidir; bozukluk eğrinin tamamına yayıldığında, beyindeki uyanıklık bozukluğundan ya da metabolizma rahatsızlığından ileri gelebilir.

RİTİMBİLİM a. Kardiyol. Kalpteki ritim ve iletim bozukluklarını inceleme bilimi. (Eşanl. RİTMOLOJİ.)

—ANSİKL. Ritımbilim birçok araştırma yöntemine başvurur: sıradan bir uygulama haline gelen ve yüzeyden uygulanan elektrokardiyogram (EKG) ritim bozukluklarını ilk defa gözle görülür duruma getirdi. Temel bir araştırma yöntemi olarak kıymetini korumaktadır. Holter tekniği ile 24 saat süre ile kaydedilen EKG, zaman zaman gelen ritim bozukluklarını ortaya çıkarmaya yarar. Kalp içi araştırmalar, "boşluklar içi" elektrokardiyogramları elde etmeye yarar. Çeşitli yöntemlerle ve çeşitli düzeylerde (kulakçık, Hıs demeti, karıncık) iletim sistemini uyarmak olanağı da vardır.

RİTİMLİ sıf. Belli bir ritmi olan; ritmik.

—Müz. *Antik ritimli müzik*, müziğin ritminin, prozodinin ritmine uydurulduğu üslup. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Müz. Bu üslubun "antik ritimli" diye nitelenmesi, XVI. yy.'da, Antikçağ Yunan ve Roma kültürlerine yönelen hümanizm hareketi içinde, özellikle de A. de Baïf'in Şiir ve müzik akademisi bünyesinde gelişmesindendir. Metnin polifonik desteği olan melodi, uzun ve kısa hecelere uyardı. Bu müzik, Rönesans çoksesliliğinin son evrimini temsil eder. Daha sonra Fransa'da A. de Bertrand, C. Le Jeune, E. Du Caurroy, J. Mauduit tarafından işlenmiştir. Almanlar bu üslubu, ilahilerde, odlarda ve mezmurlarda kullandılar; böylece Reformcuların da istediği gibi dinsel metinlerin net bir biçimde anlaşılması sağlandı. Ama bu üslup XVII. yy.'ın sonlarında, ritmik ilerleyişin sistematikliği, paralel çokseslilikteki tekdüzelik, vurgunun kararsızlığı ve yöntemin zihinle ilgili oluşu yüzünden terk edildi. Yine de, müzikle metnin kusursuz biçimde kaynaşmasına katkıda bulundu.

RİTİMSİZ sıf. Ritmi olmayan.

—Telekom. Bir karakteri ya da bir veri öbeğini gösteren aynı bir gruba ilişkin işaret öğelerinin herhangi iki başlangıç ya da son anlarını ayıran zaman aralıklarının tümünün aynı aralığın katı olduğu, oysa ardışık iki grubu ayıranların böyle olmadığı bir iletim ya da bu iletime ilişkin bir işaret için kullanılır. (Karşt. EŞZAMANLI.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Telekom. İki karakter ya da öbek işareti arasında, ritimsiz iletimle yayımlanan işarete *durma işareti* denir. Bu durma işareti, süresi değişmez bir *başlama işareti*'yle kesilir.

Ritimsiz telgraf tekniğinde, alma organı, durma işareti süresince çalışmaz, sonra başlama işaretini alırken eşzamanlılığa geçer. (→ TELGRAF, TELEM, TELEKS.)

RİTM → RİTİM

RİTMİK sıf. (fr. *rythmique*). Düzenli aralıklarla yinelenen şey için kullanılır.

—Ed. Hece sayısı ve niceliğine değil de, İngiliz ve Almanlar'da olduğu gibi, düzenin belirtili zamanlarıyla sözcük vurgularının birbirleriyle çakışmasına dayanan şiir tekniği için kullanılır. || *Ritmik düzyazı*, uyumlu bir biçimde düzenlenmiş düzyazı. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Düzyazı ve özellikle de şiire ilişkin ritimleri inceleyen bilim.

—Spor ve Koregr. Ritmik jimnastik*.

—ANSİKL. • *Ritmik şiir* Latincede Commodianus (İ.S. IV. yy.) ile ortaya çıkan ritmik şiir, dizenin belirtili zamanlarıyla sözcük vurgularının birbirleriyle çakışmasına dayanır. Çoktanrılı şairlerin küçümsediği bu teknik, özellikle halka seslenen kimi hıristiyan şairler tarafından benimsendi. Ritmik şiirin ilkeleri ancak Ortaçağ sonunda kesinlik kazandı. Günümüzde İngiliz ve alman şiirleri "ritmik" olarak nitelenebilir, çünkü sözcüklerin dinamik vurgusu dize yapılarını belirler.

• *Ritmik düzyazı*. Çağdaş düzyazının ritmine iki öğe katkı yapar; cümle öğelerinin hece sayısı açısından kendi aralarındaki bağıntısı ve her öğede hece sayısının belirtilen anlamla olan bağıntısı. Bu öğelere antik yazarlarda metrik birleşimleri de eklemek gerekir.

RİTMOLOJİ a. (fr. *rythmologie*). RİTİMBİLİM'in eşanlamlısı.

RİTON → RHYTON.

Ritorno d'Ulisse in patria *(il)* [*Odysseus'un yurduna dönüşü*], Cl. Monteverdi'nin, bir prologla başlayan 5 perdelik operası. G. Badoaro'nun, *Odysseia*'dan esinlenerek yazdığı manzum metin üzerine bestelenen yapıt, ilk kez 1641'de Venedik'te sahnelendi. Yapıtta, efsanenin soylu kahramanlarıyla komik öğeler, dahice birleştirilmiştir.

RİTOURNELLE a. (fr. sözc.; "dönüş" anlamındaki ital. *ritorno*'dan türetilmiş *ritornella*'dan). **1.** Bir şarkının başında ve sonunda çalınan ve şarkıyı kıtalara ayıran, onunla melodik benzerliği olan ya da olmayan enstrümantal parça. **—2.** Lirik bir sahnenin ya da operada bir perdenin enstrümantal girişi. **—3.** Nakaratı çok sık yinelenen şarkı ya da arya.

RİTSCHL (Friedrich Wilhelm), alman filolog (Grossvargula, Erfurt yakınında, 1806 - Leipzig 1876). Breslau'da (1834), Bonn'da (1839) ve Leipzig'de (1865) profesörlük yaptı; latin komedisi üstüne önemli yapıtlar yazdı: *Plautus* (1848-1854, 4 cilt), *Opuscula philologica* (1866-1879, 5 cilt).

RİTSOS (Yannis), yunanlı şair (Monemvasia, Peloponisos, 1909 - Atina 1990). Bağımlı solcu bir şairdir. Verem oldu, sanatoryumu, sürgünü, zorunlu ikameti yaşadı. İlk yapıtlarında geleneksel şiir biçimlerine bağlı kaldı (*Trakter*, 1934), ancak lirizmi *Epitaphios*'ta (1936) giderek yoğunlaştı, *To tragudthi tis adhelphis* (1937) adlı yapıtını serbest dizilerle yazdı. Olgunluk yapıtları çoğunlukla tiyatro monologları biçiminde uzun parçalardan (*Orestes*, 1966; *Helene*, 1972) oluşmakla birlikte, kısa, çarpıcı şiirlere de yer verdi (*Tanıklıklar* [Martyres], 1963-1966). Lirik bir şair olan Ritsos, yer yer anılarından beslenen kusursuz bir dil ve üslupla yalın imgeler yaratarak geniş insan ve toplum deneyimini, bütün varlıklara duyduğu yakınlığı dile getirdi (*Taşlar, Yinelemeler, Parmaklıklar* [Petres, Epanalipseis, Kigklidhoma], 1977). Ritsos'un, *Umarsız Penelope, Alışkanlıklar da değişir* ve *Boyun eğmeyen ülke* adlı şiir kitapları dilimize çevrilmiştir. 1986'da BM'nin düzenlediği İnsan hakları günü dolayısıyla kendisine Barış şiir ödülü verildi.

RİTSU a. ("ritim, ölçü" anlamında japonca sözc.). Müz. Japon müzik gamı.

ritsu, buddhacı vinaya okulu; Çin'de hâlâ yaşayan sert disiplinli bir okuldur. VIII. yy.'da Japonya'ya girmiş, XIII. yy.'a kadar orada gelişmiştir.

RİTT (Martin), amerikalı film yönetmeni (New York 1920 - Santa Monica, Kaliforniya, 1990). Broadway'de oyuncuyken, Elia Kazan'la çalıştı, oyunlar sahneye koydu, sonra oyunculuk ve TV'de sahneye koyuculuk yaptı. Sinema için ilk filmini 1956'da çevirdi: *A Man is Ten Feet Tall*. Öteki filmleri: *Kenar mahalle* (Edge of City) [1957], *No down Payment* (1957), *Aşk mevsimi* (The Long Hot Summer) [W. Faulkner'in eserinden, 1958], *The Sound and the Fury* (1959), *Çılgınların günahı* (Hud) [1963], *Soğuktan gelen casus* (The Spy who came in from the Cold) [1965], *Asi kabadayı* (Hombre) [1967], *Zafer benimdir* (The Great White Hope) [1970], *Sounder* (1972), *Conrack* (1974), *Cephe* (The Front) [1976], *Norma Rae* (1979), *Arka yol* (Back Roads) [1981], *Cross Creek* (1983), *Murphy's Romance* (1985), *The Slugger's Wife* (1985), *Years of Action!* (1986), *Nuts* (1987), *Stanley and Iris* (1990).

RİTTER (Johann Wilhelm), alman fizikçi ve fizyoloji uzmanı (Samitz, Silezya, 1776 - Münih 1810). Elektrik pillerinin kutuplanmasını buldu, metallerin, metal tuzlarında karşılıklı yer değiştirme düzenlerini açıkladı (1798) ve bir bakır sülfat çözeltisinden, metal bakırı ayırmak için elektrolizden yararlandı. Elektroliz için bir Leiden şişesinin boşalmasını kullanarak statik ve galvanik elektriklerin özdeş olduğunu gösterdi; pilde akım oluşmasının nedenini kimyasal bir dönüşüme bağlayan ilk bilim adamıdır. Morötesi ışınların gümüş klorür üzerindeki kimyasal etkisine dayanarak bu ışınların varlığını açıkladı (1801).

RİTTER (Carl), alman coğrafyacı (Quedlinburg, Prusya, 1779 - Berlin 1859). Berlin'de profesörlük yaptı; A. von Humboldt ile birlikte modern coğrafyanın kurucularındandır. Herder ve Schelling'den etkilendi: her halkın kaderinin, yaşadığı ortama bağlı olduğunu savunarak, insani olgular ile fiziki olgular arasındaki ilişkiye parmak bastı. 1817'den itibaren üzerinde çalıştığı karşılaştırmalı coğrafya incelemesinde (*Die Erdkunde im Verhältnis zur Natur und zur Geschichte des Menschen* [Yerbilim açısından insanın doğası ve tarihi], 19 cildi yayımlandı), canlı doğa ile cansız doğa arasındaki değişken ilişkiler ve halkların tarihi üzerinde durdu.

RİTTER (Gerhard), alman tarihçi (Bad Sooden an der Werra 1888 - Freiburg im Breisgau 1967). Önce Hamburg'da (1924), sonra Freiburg im Breisgau'da (1925-1956) modern tarih profesörüydü. Büyük Friedrich hakkında önemli bir inceleme yayımladı (1936). Nazi karşıtı direnişe katıldığından tutuklandı ve birçok yapıtında Hitler Almanyası'nı biçimlendiren güçleri inceledi.

RİTTER (Joachim), alman filozof (Geesthacht 1903 - Münster 1974). *Hegel und die fransösische Revolution* (Hegel ve Fransız devrimi) [1957] adlı yapıtının yanı sıra, yönettiği ve 1971'den başlayarak yayımlanan 7 ciltlik *Historisches Wörterbuch der Philosophie* (Felsefenin tarihsel sözlüğü) adlı sözlükle ün kazandı.

RİTTER (Hellmut), alman doğubilimci (Hess lichtenau, 1892 - Frankfurt 1971). Öğrenimini Halle üniversitesi'nde Carl Brockelmann, Strasbourg'ta Th. Nöldeke gibi ünlü alman doğubilimcilerinin yanında tamamladıktan sonra Hamburg Üniversitesi'nde C. H. Becker'in asistanı oldu (1914). Öğrenimi sırasında türkçe, arapça ve farsça dışında ibranice ve süryaniceyi de öğrendi. 1914'te askere alınarak İstanbul'a geldi. Bir süre sonra Irak cephesinde von der Goltz, ardından Filistin cephesi komutanı general von Falkenheim'ın maiyetine verildi. Savaş sırasında da bilimsel araştırmalarını sürdürdü. Savaştan sonra Hamburg Üniversitesi'nde ordinaryüs profesörlüğe atandı (1919). Daha sonra alman doğubilimcilerinin İstanbul şubesi müdürü oldu (1927). Türkiye'deki üniversite reformunda (1933) getirildiği İstanbul Üniversitesi arap-fars filolojileri bölümü profesörlüğünde 1949'a kadar kaldı. Bu süre içinde birçok öğretim üyesi yetiştirdi; Türkiye'ye Doğu araştırmalarında bilimsel metin yayımı ve inceleme yöntemlerini getirdi. 1949'dan sonra uzun yıllar Frankfurt am Main Üniversitesi'nde doğubilim dersleri verdi. Başlıca yapıtları: çeşitli tarihlerde almanca ve resimli olarak yayımlanan karagöz ile ilgili *Karagös, Türkische Schattenspiele* (3 cilt, 1924), islam edebiyatı ile ilgili yazın sanatlarından söz eden Abdülkahir el -Cürcani'nin *Esrar ül-belaga*'sının *Die Geheimnisse der Wortkunst* adıyla almanca çevirisi (1959), *Mesnevi*'nin başındaki on sekiz beyitte adı geçen ney çalgısının niteliği ve tarihsel gelişimini konu edinen *Das Proömium des Matnawi-i Mawlawi* (1939), mevlevi müziği hakkında *Der Reigen der tanzenden Derwische* (1938), Mevlana ve çevresindekilerden söz eden *Mawlana Galaladdin Rumi und sein Kre-*

A. Vitez-Gallimard



Yannis Ritsos

is (1942), Attar'ın bütün yazılarını tanıtan *Das meer der seele* (Leiden, 1955).

Ritter von Rittersheim hastalığı, KAVLAMALI BEBEK DERMATİT*'i'nin eşanlamlısı.

RİTTNER (Tadeusz), polonyalı yazar (Lwów 1873 - Bad Gastein, Avusturya, 1921). Almanca ve lehçe piyesler kaleme aldı, burjuva geleneklerini eleştirdi (*la Voisine* [fr. çev.], 1905; *les Loups dans la nuit* [fr. çev.], 1916), ayrıca özyaşamöyküsel nitelikte öyküler ve romanlar (*Drzwi Zamkniete*, 1918) yazdı.

Lauros-Giraudon



Rivarol kontu
XVIII. yy. fransız resim okulunun renkli bir deseninden ayrıntı
Lambinet müzesi, Versailles

RİTUALİZM a. (fr. *ritualisme*'den). **1.** Ayinlere, abartma ve şekilciliğe varacak kadar sıkı bağlılık. **—2.** Anglikan kilisesi içinde, Newman'ın ayrılmasından sonra, Oxford hareketine koşut olarak Londra'da gelişen dinsel hareket. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. 1850'ye doğru Pusey yandaşları, Roma kilisesi'nde yürürlükte olan uygulama ve törenleri Anglikan kilise içinde yeniden canlandırmaya giriştikleri zaman onlara "ritualizm yandaşları" adı verildi. Ritualizm yandaşları özellikle kudas türlerinin kiliselerde korunmasını, kutsama ziyafetini, günlük yakılmasını ve kulağa günah çıkartılmasını kabul ediyorlardı. Yüksek Kilise'de ("High Church") çok sayıda üye kazandılarsa da Aşağı Kilise ("Low Church") üyeleriyle Anglikan kilise ileri gelenlerinin şiddetli saldırılarına uğradılar.

RİTZ (César), isviçreli iş adamı (Niederwald 1850 - Küssnacht 1918). Orta halli bir ailenin çocuğuydu, birçok avrupa otelinde çeşitli işlerde çalıştı, 27 yaşında Luzern'de Büyük Ulusal otelin müdürlüğüne yükseldi ve Escoffier'nin de yardımıyla bu oteli çok ünlü bir kurum durumuna getirdi. 1890'da Londra'daki Savoy oteli, ondan işlerini düzeltmesi talebinde bulundu. Sonra kendi başına bir şirket oluşturarak 1898'de Paris'te Vendôme meydanındaki Ritz otelini kurdu. Escoffier'yi Londra'daki Carlton'a gönderdi, ardından Londra (1906), New York (1907) ve Budapeşte'deki (1918) Ritz otellerini kurdu.

Ritz yöntemi. Says. çözlm. Bayağı ve kısmi türevli diferansiyel denklemler için sınır problemlerini yaklaşık çözme yöntemi.

RİV a. (fars. *riv*). Hile, düzen, dolap.

R.İ.V. (*Regolamento İnternazionale dei Veicoli* "Uluslararası vagon yönetmeliği" nin kısaltması). Dy. Uluslararası trafikte, Avrupa ve Ortadoğu'nun 32 demiryolu ağı arasında uygulanan ve vagonların, yükleme donanımlarının, konteynerlerin karşılıklı kullanımını, bakımını ve değiş tokuşunu belirleyen düzenlemelerin tümü. Bu düzenlemeler yükleri bir vagondan öbürüne aktarılmasını gerektirmeden sınırlarda vagon değişimine olanak verir.

Lauros-Rekos



Rivas dükü
Ángel de Saavedra
ressamı bilinmeyen bir resimden ayrıntı

RİVA ya da **RİVA DEL GARDA,** İtalya'da iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi ve turizm merkezi, Trentino'da (Trento ili), Garda gölünün kuzey ucunda; 13 000 nüf.

RİVA, antik **Rhebas,** yeni **Çazağzı,** İstanbul'un Beykoz ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 546 nüf. (1990).

RİVA deresi ya da **İRVA,** antik **Rhebas,** Kocaeli yarımadasının en uzun akarsuyu; 71 km. Kaynağını İzmit körfezinin K.'inde Tepecik dağından alır, yarımadanın eğimine uygun olarak K.-B.'ya yönelir ve İstanbul boğazının K. ağzı yakınında Karadeniz'e dökülür. Orta çığırında, İstanbul'a su sağlayan Ömerli barajı.

RİVADAVİA (Bernardino), arjantinli siyaset adamı (Buenos Aires 1780 - Cádiz 1845). İçişleri bakanlığı, ardından Dışişleri bakanlığı yaptı (1821-1824), başarılı reformlar gerçekleştirdi, 1826'da Cumhurbaşkanı seçilince ülkeye birlikçi ve merkeziyetçi bir Anayasa kazandırdı; ancak bu anayasa sert bir muhalefete yol açtı ve taşra caudillosu Facundo Quiroga'nın ayaklanmasından sonra, Rivadavia daha 1827'de istifa etmek zorunda kaldı. Bir süre Avrupa'da yaşadıktan sonra, kendini temize çıkarmak için Arjantin'e döndüyse de (1834), tutunamayarak yeniden yurtdışına kaçtı.

RİVAİL (Léon Hippolyte Denizard) → KARDEC (Allan).

Rivalta tepkimesi ya da **deneyi.** Biyokim. Seröz bir su toplanmasının türünü ayırt etmeye yarayan biyokimyasal tepkime. Proteinlerin asetik asitle çökelmesi olayına dayanır. Eğer serozite iltihap kökenli bir sızıntıdan ileri geliyorsa asetik asit mavi renkte bulanıklık meydana getirir ve tepkimeye "pozitif" denir; serozite başka bir tür sızıntıdan (mekanik kökenli) ileri geliyorsa çözelti duru kalır ve tepkimeye "negatif" denir.

RİVAROL (Antoine RİVAROLİ, *—kontu* denir), fransız yazar (Bagnols-sur-Cèze 1753 - Berlin 1801). İtalyan kökenli, okumuş bir hancının oğluydu, öğrenimini papaz okulunda yaptı, sonra Paris'e gitti (1777). D'Alembert ve Voltaire'in dikkatini çekti, konuşmacılık yeteneğiyle salonları fethetti. Berlin akademisi'nce ödüllendirilen *Discours sur l'universalité de la langue française* (Fransız dilinin evrenselliği üstüne konuşma) [1784] adlı yapıtında, klasik çağda kusursuzluğa ulaşmış ve o zamandan beri Montesquieu, Rousseau ve özellikle Voltaire tarafından işlenmiş, doğal sözdizimli bir dilin üstünlüğünü kanıtlamaya çalıştı. *Jardins* adlı şiiriyle Delille'in *Petit Almanach des grands hommes pour l'année 1788* (1788 yılı büyük adamlarının küçük almanağı) adlı kitabıyla birçok edebiyatçının düşmanlığını kazandı, *Petit Dictionnaire des grands hommes de la Révolution*'uyla (Devrimin büyük adamlarının küçük sözlüğü) [1790] buna bir de siyasi düşmanlar ekledi. Louis XVI'nın gizli danışmanlığını yaptı, jacobin karşıtı gazetelere yazılar yazdı, Brüksel'e yerleşti ve burada Braunschweig'ın bildirisine yanıt niteliğinde olan *Lettre à la noblesse française*'i (Fransız soylularına mektup) [1792] yazdı. Brüksel'den Londra'ya, sonra Hamburg'a gitti, bu kentte *Nouveau Dictionnaire de la langue française* (Fransızcanın yeni sözlüğü) adlı yapıtını yazmaya girişti. Yapıtın yalnızca giriş bölümünü *(Discours préliminaire)* yayımlayabildi (1797). 1808'de Chênedollé, yazarın en iyi yazılarını *l'Esprit de Rivarol* başlığı altında toplayıp yayımladı.

RİVAS, esk. **Nikaragua,** Batı Nikaragua'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Nikaragua gölünün batı kıyısında; 14 300 nüf. Besin sanayileri. Kauçuk. — *Rivas yönetim bölgesi*, Nikaragua gölü ile Büyük Okyanus arasında, 2 200 km²; 92 400 nüf.

RİVAS (Ángel DE SAAVEDRA, — *dükü*), ispanyol siyaset adamı ve yazar (Córdoba 1791 - Madrid 1865). Yeniklasik şiir kitapları (*Poesías*, 1814) ve trajedilerle (*Lanuza*, 1822), katıldığı kurtuluş savaşı biter bitmez ün kazandı. 1820-1823 liberalizm dönemi boyunca Cortes sekreterliği yaptı, Fernando VII'nin mutlakıyetçi yönetimi sırasında yurtdışına kaçmak zorunda kaldı ve 1834'te İspanya'ya döndü. 1859'da Fransa elçiliğine ve 1862'de Devlet konseyi başkanlığına getirildi. Yazdığı birçok edebiyat yapıtı arasında, İnfantes de Lara efsanesini işleyen *El moro expósito o Córdoba y Burgos en el s. XI* (1834) adlı şiiri ile *Don Álvaro o la fuerza del sino* (1835) adlı dramı özel bir yer tutar. Yanlış olarak ilk romantik ispanyol dramlarından biri olarak kabul edilen bu dram, Verdi'nin *Talihin gücü* (La Forza del destino) adlı operasına esin kaynağı olmuştur. Ulusal romancero geleneklerinden esinlenen *Romances históricos* (1841) adlı yapıtıysa, tarihsel-ulusal ispanyol romantizmini sürdürmektedir.

RİVAS CHERİF (Cipriano), ispanyol yazar (Madrid 1891 - Mexico 1967). Şiirler yazdı, fransız ve ingiliz yazarlarından çeviriler yaptı, aralarında el Teatro Escuela De Arte'nin de yer aldığı birçok tiyatro topluluğunu kurdu (1935). İspanyol tiyatrosunun yenilenmesinde büyük rol oynamıştır.

RİVAYET a. (ar. *rivayet*). **1.** Bir olayı, bir sözü, bir bilgiyi bir başkasından aktarma, anlatma: *Arkadaşlarının rivayetine göre* **—2.** Genellikle gerçeğe dayanmayan söz, söylenti: *Bütün bunlar rivayet.* **—3.** Halk arasında dolaşan, nereden kaynaklandığı bilinmeyen, kesinleşmemiş ya da gerçekliği tartışılır haber: *Savaş rivayetleri. Başbakanın değişeceği rivayeti var.* **—4.** *Rivayet etmek*, söylemek, anlatmak: *O yıllarda felaketlerin üst üste geldiğini rivayet ederler.* || *Rivayet olunmak*, sözkonusu bir olay, bir haber vb. ise, ağızdan ağza geçerek yayılmak, anlatılmak.
—*Esk. Rivayet kerde,* rivayet edilen, anlatılan.
—Dilbil. *Rivayet bileşik zamanı* → BİLEŞİK* ZAMAN.

RİVAZ (Pierre - Joseph DE), isviçreli mekanikçi (Saint-Gingolph, Valais, 1711 - Moûtiers, Tarentaise, 1772). Çeşitli duvar, masa ve cep saatleri, yılda bir kez ayarlanan bir duvar saati yaptı.

RİVE (Pierre LOUIS DE LA), isviçreli ressam (Cenevre 1753 - ay. y. 1817). 1784'te, karısını bırakarak İtalya'ya, Saint-Ours'un yanına gitti. Cenevre'ye döndüğünde, W. A. Tœpffer ile dost oldu; manzara alanında birtakım kararsızlıklardan sonra 1802'de, Mont-Blanc'ın daha sonra birkaç benzerini daha yapacağı bir "portre"sini gerçekleştirdi.

RİVE (Richard), ingilizce yazan güney afrikalı yazar (Cape Town 1931 - Athlone 1989). Öyküler (*African Songs*, 1963), özyaşamöyküsel nitelik taşıyan ve Güney Afrika'da ırklar arası ilişkileri anlatan bir roman (*Emergency*, 1964) ile bir tiyatro oyunu (*Make like Slaves*, 1972) yazdı.

RİVEL (José ANDREU, **Charlie** —denir), ispanyol palyaço ve akrobat (Cubellas, Barcelona, 1896 - Barcelona 1983). *Şarlo trapezde* adlı parodisi büyük başarı kazandı. Aşırı bir makyajla çıktığı sahnede önce kardeşleri, değişik yardımcılar ve hatta akrobatlık yapan oğulları "Los Rivels" ile çalıştı.

RİVERA, Uruguay'da kent, Brezilya sınırı yakınında yönetim bölgesi merkezi; 49 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Tekstil sanayisi. Tütün imalathanesi. —*Rivera yönetim bölgesi*, 9 099 km²; 83 000 nüf.

RİVERA (José Fructuoso), uruguaylı devlet adamı (1784 ya da 1788 - Montevideo 1854). Bağımsızlık mücadelesinde (1814), ardından Brezilya'ya karşı savaşta (1825-1828) kendini gösterdi. Cumhurbaşkanlığı yaptı (1829-1834), ardılı Oribe'yi görevden çekilmek zorunda bıraktı (1838), arjantinli diktatör Rosas ile anlaşmazlığa düştü ve 1851'e kadar Río de la Plata'yı kana bulayan iç savaşlara katıldı. 1842'de köleliği kaldırdı.

RİVERA (Diego), meksikalı ressam (Guanajuato 1886 - Mexico 1957). Meksika'da, özellikle de Avrupa'da (Madrid, Paris) yetişti; 10'lu yılların başında kişisel bir kübizmi benimsedi.* Ancak, italyan duvar resmini (Giotto) tanıması ve tam anlamıyla Meksika'ya özgü ve popüler bir sanat oluşturma isteği sonucu, 1921'den sonra Meksika'da Siqueiros ve Orozco ile birlikte duvar* resmine yöneldi. Ulusal geçmişle çağdaş gerçekliği bağdaştıran (anıtsal nitelikli olsun, olmasın) resimleri, büyük anlatım gücüyle dikkati çeker. Başlıca yapıtları Mexico'da (Ulusal hazırlık okulu [1922-23], Eğitim bakanlığı [1923-1928], Ulusay saray [1929-1935 ve 1945], üniversite kampüsündeki olimpik stad [mozaik, 1953]) ve ABD'dedir (Detroit'teki İnstitute of Arts [1932]).

RİVERA (José Eustasio), kolombiyalı ya-

zar (Neıva del Huıla, Tolıma eyaletı, 1889 - New York 1928). Bir şıır kıtabının (*Tierra de promisión*, 1921) ardından, "yeşil cehennem" adlı balta girmemiş bir ormandakı lateks toplayıcıların yaşamını şaşırtıcı bir dille anlatan ve ıspanyol-amerıkan romanının başyapıtı nıteliğinde olan bır roman (*La Vorágine*, 1924) yazdı.

RİVERİNA, Avustralya'da (Yeni Güney Galler), Murrumbidgee ve Murray arasında. Geniş alanların sulanması çeşitli ürünleri yetiştirme olanağı verır: batıya doğru tahıllar; doğuda meyve ve sebze.

RİVERS, **Nijerya'nın güney-doğu kesiminde eyalet; 18 000 km^2; 3 655 700 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Port Harcourt*.**

RİVERS (William Halse Rivers), ingiliz antropolog (Luton, Kent, 1864 - Londra 1922). 1898'de Torres boğazında A. C. Haddon tarafından yönetilen ilk etnografik seferlerden birine katıldı. Ardından 1901-02'de Güney Hindistan'daki Todalar arasında (*The Todas* [Todalar], 1906), 1908 ve 1914'te Melanezya'da çalışmalar yaptı (*The History of Melanesian Society* [Melanezya toplumunun tarihi], 1914). Alan araştırmalarında, daha çok toplumsal olguların ıncelenmesine önem verdı (*Social Organization* [Toplumsal örgütlenme], 1924). Ayrıca bır akrabalık inceleme yöntemi önerdi (*Kinship and Social Organization* [Akrabalık ve toplumsal örgütlenme], 1914).

RİVERS (Larry), amerikalı ressam (New York 1923). Resim arayışları 50'li yılların başında, soyut bir anlatımcılıktan, pop art'ın habercısı olan çok özgür bır figüratif sanata (*Washington crossing the Delaware*, 1953; Museum of Modern Art, New York) doğru gelıştı. Anlamlama düzeylerını çoğaltarak yapıtlarında sıradan öğeleri (rakamlar, harfler, basın ya da reklam resimleri), tarihe ve sanat tarihıne göndermelerle bır arada kullandı. Daha sonra düzlem, kabartı ve hacimlerle yapılar kurmayı denedi, bu denemeler gerçek heykel-resimlere (*Black Olympia*, 1970) ulaştı.

RİVERSİDE, **ABD'de (Kaliforniya) kent, San Bernardino dağlarının eteğinde, Los Angeles'in D.'sunda; 226 500 nüf. (1990). Üniversite kolejleri. Meyve ve meyve suyu konservesi fabrikaları.**

RİVERSİDEİT a. (fr. *riversidéite*; öz. a. *Riverside*'den). Mıner. Ortorombik sıstemde yer alan hıdratlı doğal kalsiyum silikat.

RİVERVİEW, Kanada'da kent, New Brunswick'te, Moncton yakınında; 14 200 nüf.

RİVET (Paul), fransız antropolog (Wasigny, Ardennes, 1876 - Parıs 1958). Hekimdi, 1901'de Ekvador'dakı jeodezı mısyonuna katıldı. 1926'da Parıs Ünıversıtesi etnolojı enstitüsü genel sekreterlığıne getirıldı. Muséum'da antropolojı profesörlüğüne ve Trocadéro etnografı müzesi müdürlüğüne atandı (1928). 1937'de İnsan müzesı'nı kurdu. İşgal sırasında Bogotá'ya (orada bır etnolojı enstitüsü kurdu), ardından Mexico'ya gıttı. Kurtuluş'tan sonra Fransa'ya döndü, Parıs'ten sosyalist mılletvekılı seçıldı (1946-1951) ve Amerikancılar derneği genel sekreterlığıne getırıldı. Yapıtları: *Ethnographie ancienne de l'Équateur* (Ekvador'un eskı etnografısı) [R. Verneau ıle bırlıkte, 1912], *les Origines de l'homme américain* (Amerıkalı ınsanın kökenlerı), [1943]; *Métallurgie précolombienne* (Kolomböncesı dönem metalürjısi) [1946] ve *Bibliographie des langues aymará et kičua* (Aymará ve kıçua dillerı kaynakçası) [G. de Créqui-Montfort ıle bırlikte, 4 cilt, 1951-1956].

RİVİER (Alphonse), ısvıçrelı hukukçu (Lozan 1835 - Brüksel 1898). Bern ve Brüksel ünıversitelerinde profesörlük yaptı, *Principes du droit des gens* (Devletler hukukunun ılkelerı) [1896] adlı bir kıtap yazdı.

RİVİER (Jean), fransız besteci (Villemonble 1896). Ravel, Roussel, Prokofyev ve Jolivet'den etkilendi. Yedi senfonı (sonuncusu 1961'de), iki yaylı çalgılar dörtlüsü, konçertolar, bir *Requiem* (1953) besteledi.

RİVİERA, İtalya'da, Cenova körfezi kıyılarının Fransa sınırından La Spezia körfezine kadar uzanan kesıme verilen ad. (Bazen bu ad Fransa'daki Côte d'Azur'e kadar uzanan kesimi de belirtir.) Bütün bu kıyı bölgesinin temel özellığı (İtalya kıyı Alplerı, sonra Ligurıa Apenninleri) dağlar ile denizin yan yana bulunmasıdır. İklimın çok yumuşak olması sayesinde, doğal ya da ınsan eliyle yetiştirilmiş, gür bir akdeniz bitkı örtüsü gelişmiştir; burası, palmıyelerin, meyve ağaçlarının (badem ve zeytınağaçları), turunçgillerın, çiçeklerın bölgesidır. Doğal güzellikler ve yaşamaya elverişli iklim, Riviera'yı hem kışın, hem de yazın gidilen bır tatil yerı yapmıştır. Riviera iki kesime ayrılır: Cenova'nın B.'sındaki *Riviera di Ponente*, D.'daki *Rıviera dı Levante*; Bordighera, San Remo, İmperia ve Albenga bırinci Rıviera'da, Santa Margherıta, Rapallo, Sestri Levante ıkıncisinde yer alır. Orta kesimde yer alan Cenova bir tıcaret ve sanayi kentidir.

RİVİÈRE (Charles François DE RIFFARDEAU, — *markisi*, sonra da *dükü*), fransız siyaset adamı (La Ferté-sur-Cher 1763 - Parıs 1828). Fransız muhafız bırlığınde subaydı, Vendéelilerle ırtibat subaylığını yaptığı Artois kontuyla birlikte Fransa dışına göçtü (1795). 1795'te tutuklandı, kaçtı, Cadoudal komplosu sırasında yeniden ortaya çıktı, Joux, kalesine kapatıldı. Tümgeneral, Chambre des paırs üyesı, Türkıye elçisi (1816-1820) oldu, Milo Venüsü'nün keşfi çalışmalarını yönettı. Kralın küçük kardeşinin muhafız birliği komutanlığını, daha sonra da Bordeaux dükünün eğıtmenlığını (1826) yaptı.

RİVİÈRE (Henri), fransız denizcı (Parıs 1827 - Hanoi 1883). Deniz albayıyken Tonkin'e gönderıldi (1882), Hanoı'yi (1882) ve Nam Dinh'i (1883) aldı. *Histoire de la marine sous Louis XV* (Louis XV döneminde deniz kuvvetlerinın tarihi) [1859] adlı bır yapıtı vardır.

RİVİÈRE (Jacques), fransız yazar (Bordeaux 1886 - Paris 1925). *Nouvelle Revue française*'i yönettı (1919-1925), Claudel'in etkisiyle dini ınancını yeniden buldu. Mektuplarından çoğu yayımlandı: Claudel ıle (1902-1914) [1926], üvey kardeşı Alaın-Fournıer ıle (1905-1914) [1926-1928] ve Marcel Proust ıle (1914-1922) [1955].

RİVİÈRE (Roger), fransız bısıklet yarışçısı (Saint-Étienne 1936 - Saint-Galmıer 1976). Profesyoneller arası takip yarışında dünya şampıyonu (1957, 1958 ve 1959) oldu. 1958'de Milano'daki Vigorelli velodromunda saate karşı yarışta dünya rekorunu kırdı (47,346 km).

Rivière posyonu, bırı alkalı, diğerı asıt olan ıkı ayrı posyondan oluşan tıbbı preparat. Üst üste ıçıldiği zaman, mıde mukozasından karbondıoksıt çıkmasını sağlayarak spazm çözücü etkı gösterır. Formülü XVII. yy.'da Montpellier Tıp üniversıtesı profesörlerınden Lazare *Rivière* (1589 -1655) tarafından düzenlenmiştir.

RİVİÈRE-DÉSERT → MANIWAKI

RİVİÈRE-DU-LOUP, Kanada'da (Québec) kent, Saint Lawrence'in sağ kıyısında; 13 000 nüf. Kereste sanayileri. Kâğıt.

RİVİNA a. (alman botanikçi A. Q. *Rivinus*'un [1625-1723] adından). Tropikal Amerika'da yetişen basit almaşık yapraklı, salkım çiçeklı ağaççık. (Çiçekörtüsü beyaz renkli taçyaprağımsı görünüştedır, meyvesı tek çekirdeklı ve kırmızı etlıdır. Rıvına süs bitkisi olarak seralarda yetıştirilır. Şekercıboyasıgiller famılyası.)

RİVOİRE (André), fransız yazar (Vienne, Isère, 1872 - Paris 1930). Çokları başta M. Donnay olmak üzere başka yazarların işbirliğiyle bulvar tiyatroları için oyunlar yazdı.



Lenars

Diego Rivera
"Cortes'in 1519'da Vera Cruz'a gelişi"
la Conquista'yı canlandıran
bir duvar resmi
dizisinden ayrıntı
Ulusal saray, Mexico

RİVOLİ, İtalya'da komün, Pıemonte'de (Torıno ili), Dora Rıparia yakınında; 49 600 nüf. Tarım ve sanayı (tekstil) merkezı.

RİVOLİ ya da **RİVOLİ VERONESE,** İtalya'da komün, Verona'nın 20 km K.-B.'sında, Adıge kıyısında; 1 750 nüf. Napoléon Bonaparte, Avusturyalılar'ı burada yendi (14 ocak 1797). Alvinczy'nın, Adıge'ye ve Baldo dağı eteklerıne ınerek dört kol halinde (Rivoli platosunda birleşeceklerdi) Joubert üstüne yürüdüğünü fark eden Napoléon, Joubert, Massena ve Ney'in tümenlerini Rivoli platosunda topladı; bu bırlikler, platoya ulaşan avusturya kuvvetlerını bırer bırer bozguna uğrattılar. Napoléon, Provera'nın üstüne yürüdü, yendi ve tutsak aldı (16 ocak).

RİVOYRE (Christine DE), fransız kadın yazar (Tarbes 1921). Romanlarında, çalkantılı ve amaçsız bir toplumu betimledi (*la Mandarine*, 1957; *le Petit Matin*, 1968; *le Voyage à l'envers*, 1977; *Belle Alliance*, 1982; *le Voyage à l'envers*, 1977; *Reine-mère* 1985; *Crépuscule, taille unique*, 1989).

RİVULARİA a. (lat. *rıvulus*, küçük akarsu, dere). *Rivularıaceae* famılyasının örnek tıpı olan mavi suyosunu. (Bır merkez çevresınde, jelatınlı küresel bır kütle oluşturacak bıçımde ışınsal yerleşmiş küreski ıplıkçıklerden oluşur.)

RİYA a. (ar. *rıya'*). İnandığı, düşündüğü gıbı davranmayan, çıkarı ıçın başkalarına sevgı gösterısinde bulunan kımsenin tutumu; rıyakârlık, ıkıyüzlülük.
—*Esk. Rıya-fürûş*, rıyakâr, ıkıyüzlü.
—İsl. İbadet ya da ıyılığın Tanrı hoşnutluğu gözetmeksızın, gösterış ve çıkar amacıyla yapılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rıya, gerek Kuran ve gerekse hadıslerde, bunların dışında tüm islam ahlakçılarının yapıtlarında en başta yer alan ahlaksal kötülükler arasında gösterilir. İslam dinı, ıbadetlerın ve bütün ıyiliklerin herhangı bır kışısel çıkar gözetmeksizin, yalnızca Tanrı hoşnutluğu ve iyilik amacıyla yapılmasını öngörür. Kuran'da altında rıya olan ıyılıklerın Tanrı katında makbul ve geçerlı olmadığı açık bir dille belirtilir (II, 264; IV, 38; LXXVI, 8-10). Birçok islam bilgini, özellikle mutasavvıflar rıyayı "gizli şırk" (Tanrı'ya ortak koşma) biçımınde adlandırırlar ve bu durumda olanların nefislerini baskı altına alarak bır tür ahlaksal hastalık olan rıyadan kurtulmaları gerektiğını belirtirler.

Manuel-musée de l'Homme

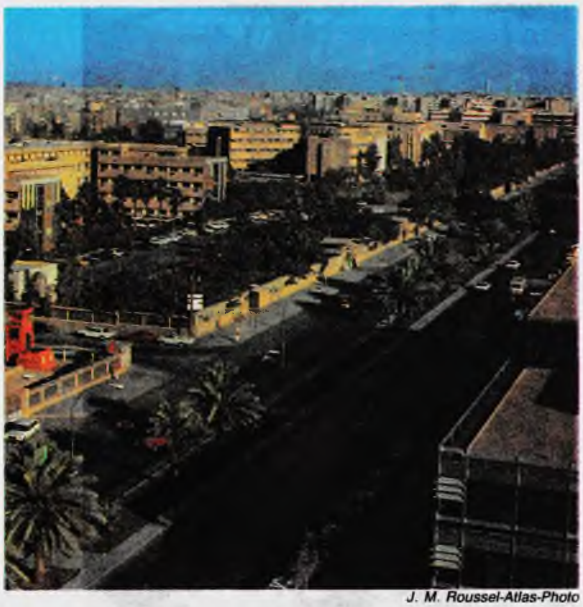


Paul Rivet (1946'da)

Lipnitzki-Viollet



RİYAD, Suudi Arabistan'ın başkenti; 1 380 000 nüf. (1986) [1/3'ü yabancı]. Ge-



J. M. Roussel-Atlas-Photo

Riyad'dan bir görünüm

niş Vadi Hanife'de, Necit'in doğu yamacında hurma ağaçlarıyla kaplı büyük bir vaha olan Riyad, 1824'te, Vahhabi devletinin başkenti olarak seçildi. Eski kent, 1950'li yıllarda bütünüyle yıkılarak yerine, K.'de ve B.'daki havadar yeni mahalleleriyle, K.'de ve D.'daki çarpık baraka mahalleleriyle çok modern bir kent yapıldı. Kentin siyaset ve yönetim alanındaki rolüne ve ticari işlevine bugün önemli bir sanayi etkinliği (petrol rafinerisi, çimento fabrikası, besin sanayileri) de eklenmiştir.

RİYAD (Mahmut), mısırlı siyaset adamı (Eş-Şarkiye 1917 - Ljubljana, Slovenya, 1981). Filistin savaşı sırasında (1948) subaydı, 1949-1952 arasında ateşkes komisyonunda Mısır'ı temsil etti. Suriye'de büyükelçilik (1955-1958), ardından Başkan Nasır'ın dışişleri özel danışmanlığını yaptı (1958-1962), Birleşmiş milletler'de Mısır dairesi temsilciliğine getirildi (1962-1964). Bunun üzerine Dışişleri bakanlığı görevini üstlendi ve ocak 1972'ye kadar bu görevde kaldı. Daha sonra Arap birliği sekreteri olarak görevlendirildi ve mart 1979'da istifa etti.

RİYAH çoğl. a. (ar. *rih*'in çoğl. *riyāḥ*). *Esk.* Rüzgârlar, meltemler: *Mürsil-ür-riyah* (rüzgâr gönderen; Tanrı).

RİYAH, eski bir arap kabilesi. Yemen yöresindeki Hilal kabilesinin soyundan oldukları söylenir. Sonradan Mısır'a göç ettiği anlaşılan bu kabile, XI. yy.'da Mısır'dan ayrılıp Kuzey Afrika'da Berberiler'in bulundukları bölgeyi ele geçirdi. Berberiler'den Ziri hükümdarı Emir ül-Muizz, sonucun ne olacağını hesaplamadan bunları hizmetine aldı. Çok geçmeden Riyahlar ülkeyi yakıp yıktıkları gibi Emir ül-Muizz de ancak Kayrevan'a kaçarak canını kurtarabildi.

Sonradan bu kabile 1152, 1160 ve 1187'de Muvahhitler'den Abdülmümin'in saldırılarına uğradı. Abdülmümin, kabilenin bir bölümünü Ifrikiye'de bırakıp bir kısmını da Magrib'e sürdü. Riyahlar'ın bundan sonraki tarihi türlü güçlükler ve göçlerle geçti. Ancak berberi ülkesindeki güçleri XVI. yy.'a kadar sürdü.

RİYAKÂR sıf. (ar. *riya*, fars. *kar*'dan *riyakâr*). **1.** Gerçek karakterini, niteliğini gizleyen, özü sözü bir olmayan kimse için kullanılır; ikiyüzlü, mürai: *Riyakâr bir insandır, dostluğuna güvenilmez.* **—2.** Birbirine karşıt iki yandan her birini destekler gibi görünen kimse; onun tutumu için kullanılır: *Riyâkar olma, bize karşı çalıştığını biliyoruz.*

RİYAKÂRANE be. (ar. *riya*, fars. *-kār* ve *-āne*'den *riyakārane*). *Esk.* İkiyüzlülükle.

RİYAKÂRİ a. (ar. *riya*, fars. *-ī*'den *riyakari*). *Esk.* İkiyüzlülük, riyakârlık.

RİYAKÂRLIK a. **1.** Riyakâr bir kimsenin niteliği, ikiyüzlülük, müraîlik. **—2.** Riyakâr bir kimseye özgü davranış; aldatmaca, yalan: *Bu riyakârlıkları bakalım ne zaman bırakacaksınız. Riyakârlık etmek.*

RİYAL a. Katar ve Suudi Arabistan'ın para birimi.

RİYALE a. (ital. *reale*, krallıkla ilgili'den). Esk. denizc. Osmanlı donanmasında, bugünkü tuğamiral ya da tümamiral karşılığı rütbe.

RİYASET, -ti a. (ar. *riyaset*). *Esk.* **1.** Başkanlık: *Riyaset divanı.* **—2.** *Riyaset etmek,* bir gruba başkanlık etmek.

RİYASIZ sıf. Riyadan kaçınan, ikiyüzlü olmayan kimse için kullanılır.

RİYAZ çoğl. a. (ar. *ravża*'nın çoğl. *riyaż*). *Esk.* **1.** Bahçeler, çimenlik yerler. **—2.** *Riyaz-ı cennet, riyaz-ı Rıdvan,* cennet bahçeleri.

RİYAZAT çoğl. a. (ar. *riyażet*'in çoğl. *riyażat*). *Esk.* Nefis köreltmek, nefsi yenmek için gösterilen çabalar.

RİYAZET a. (ar. *riyāżet*). *Esk.* **1.** Dünya işlerinden el etek çekme, nefsi kırma. **—2.** *Riyazet-i bedeniye,* cimnastik, beden eğitimi.

—Tasav. Salikin dünyasal ve bedensel ilgilerini azaltarak, bütün iradesiyle kalbini ve ahlakını güzelleştirme eylemlerine yönelmesi.

—ANSİKL. Tasavvufta "bir kalpte iki sevgiliye yer olmaz" ilkesinden yola çıkılarak salikin (Tanrı yolcusu), Tanrı dışındaki bütün varlıklardan (ma-siva) ilgisini kesmesi ve iradesini, kendisinde Tanrı bilgisini (marifetullah) gerçekleştirecek eylemlere vermesi öngörülmüş, bu yolda gösterilecek yoğun çabaya *riyazet* ya da *mücahede* denilmiştir. Riyazetin başlangıcı *zühd*'dür. Çünkü salikin güzel işler yaparak nefsini eğitebilmesi, öncelikle geçici olan duygusal ve bedensel isteklerden uzak durmaya bağlıdır. Nitekim son dönem tasavvuf tarihi uzman ve yazarlarından Mahir İz, *Tasavvuf* adlı yapıtında riyazeti "şehvetlerle (bedensel tutkular) ve nefs-i emmare ile mücadele planıdır. Az yemek, mideyi doldurmamak ve bu suretle ruhu inceltmek ve rahat çalışabilmek için yapılan beden ve ruh terbiyesidir" sözleriyle açıklamıştır. Riyazet zühdden daha ileri bir makam olmakla birlikte, zühd riyazetin hazırlayıcısı ve dayanağıdır. Zahit olmayan riyazete koyulamaz, riyazet yapmayan da sufi olamaz.

RİYAZİ sıf. (ar. *riyāż* ve *-ī*'den *riyāżī*). *Esk.* Matematikle ilgili.

RİYAZİ, asıl adı **Ahmet,** türk şair, mutasavvıf (Filibe XVI. yy.). Melamiliğin bayramiye kolu şeyhlerinden Bosnalı Hamza Balı'nın müridiydi. Şeyhinin, Ebussuut Efendi'nin fetvasıyla idamı üzerine İstanbul'dan uzaklaştığı sanılıyor. Şiirlerinde tasavvuf konularını işledi. İranlı şair Molla Cami'nin bir gazeline *Keşf ül-hakayık fi hall-il dekayık* adlı tasavvufi yorum risalesini yazdı.

RİYAZİ, asıl adı **Mehmet,** türk şair ve tezkire yazarı (Mekke 1572 - İstanbul 1644). Murat III dönemi bilgin ve kadılarından Mustafa Efendi'nin oğlu. İstanbul'da medrese öğrenimi gördü. Müderrislik, kadılık yaptı. Kahire kadısıyken kulaklarının ağır işitmesi yüzünden emekliye ayrıldı. Ahmet I'e sunduğu *Riyaz üş-şuara* (en eski nüshası İ.Ü. Merkez ktp. TY: 4098) adlı tezkiresiyle (1609) tanındı. Yapıtta, yazarın sanat değerlerini gözeterek seçtiği, XV. yy.'dan sonra yetişmiş 400 kadar şair yer alır. *Divan*'ı (İ. Ü. Merkez ktp. TY: 5536) ve 1 052 beyitlik *Sakiname*'si (Topkapı sarayı ktp. Revan böl. no. 819) önemli yapıtları arasındadır. *Düstur ül-amel* (Topkapı sarayı ktp. Revan böl. no. 1895) adlı yapıtında farsça deyimlere ve dilbilgisi kurallarına yer vermiştir.

RİYAZİYAT çoğl. a. (ar. *riyāżiyat*). Esk. mat. **1.** Matematik bilgisi. **—2.** *Riyaziyat-ı âliye,* yüksek matematik.

RİYAZİYE a. (ar. *riyāżī*'den *riyāżiyye*). *Esk.* Matematik.

RİYAZİYECİ a. (ar. *riyāżiye*'den). *Esk.* Matematik bilgini; matematikle uğraşan ya da matematik öğreten kimse, matematik öğretmeni.

RİYAZİYUN çoğl. a. (ar. *riyāżī*'nin çoğl. *riyāżiyyūn*). *Esk.* Matematik bilginleri.

RİYODASİT a. (fr. *rhyodacite*). Bileşimi riyolitlerle dasitler arasında olan ve özellikle kalkalkalen magma dizilerinde rastlanan volkanik kayaç.

RİYOLİT a. (fr. *rhyolite*). Hololökokratlı, özellikle kuvars ve feldispat fenokristallerinden oluşan ve az ya da çok camsı çimentosunda ferromagnezyumlu mineraller de bulunabilen lökokrat volkanik kayaç.

—ANSİKL. Riyolitler genellikle akışkan bir yapıdadır; bu yapı, amarant porfirlerin şerit biçimini almasına neden olur (kırmızı paleoriyolitler). Camın yeniden kristallenmesi sferolitli dokuların oluşmasını sağlar. Riyolitler çeşitli bileşimlerde olabilir. Daima silis bakımından zengin olan bu kayaçlar alkali, hiperalkali ya da alümin özellikleri gösterir. Riyolitlerin bazik magmanın farklılaşmasından ya da granitik kabuk ile reaksiyona girerek bileşiminin değişmesinden oluştuğu sanılmaktadır.

RİZ sıf. (fars. *rihten*'den *riz*). *Esk.* "Döken, akıtan" anlamlarıyla bileşik sözcükler yapar: *âb-riz* (su akıtan), *arak-riz* (ter döken), *eşk-riz* (gözyaşı döken), *hun-riz* (kan döken), *şeref-riz* (şeref saçan, şeref döken) vb.

RİZAL (José), filipinli yazar ve siyaset adamı (Calamba, Laguna eyaleti, 1861 - Manila 1896). İspanya'da okudu ve Avrupa'yı, ardından Amerika'yı dolaştı (1882-1887, 1888-1892). Gezileri sırasında, ülkesinin sömürgelikten kurtulması için *Noli me tangere* (1886) ve *El Filibusterismo* (1891) adlı iki roman yayımladı. Bu kitaplar İspanyollar'ın hoşuna gitmeyince, Manila'ya döner dönmez Dapitân'da (Mindanao) gözetim altında oturmak zorunda bırakıldı. 1896 devrimi'nin kışkırtıcısı olmakla suçlanarak, askeri bir mahkeme tarafından ölüm cezasına çarptırıldı ve kurşuna dizildi. Bunun üzerine, bağımsızlık savaşımının ulusal kahramanı sayıldı.

RİZAMİYE a. (Rizam bin Sabık'ın [ya da Saik] adından ar. *rizāmiyye*). Merv kentinde ortaya çıkan (VIII. yy.) aşırı şii akım.

—ANSİKL. Rizam bin Sabık'a bağlı olanların oluşturdukları rizamiye, özellikle horasanlı Ebu Müslim'e aşırı yakınlığı ile tanınır. Rizamiler, Ebu Müslim'in imam olduğunu, Tanrı'nın ruhunun onun bedenine girdiğini, bu ruh gücü ile Ebu Müslim'in Emeviler'i yenmeyi başardığını öne sürdüler. Mezhepler tarihi uzmanları, Abbasiler döneminde önemli dinsel ve siyasal çalkantılara neden olan mukanniye, babekiye, maziyariye, hüreyriye gibi ayaklanmacı akımların ortaya çıkmasında rizamiyenin etkin rol oynadığını belirtirler.

RİZAN sıf. (fars. *rihten*, saçmak'tan *rizān*). *Esk.* Akan, dökülen, saçılan.

RİZARTROZ a. (fr. *rhizarthrose*). Patol. El başparmağı kökünün bilek-tarak eklemiyle birleştiği yerde (yamuk kemik ile birinci tarak kemiği arası) meydana gelen artrozlu hastalık. (Bu hastalığa erkeklere göre kadınlarda daha çok rastlanır. Hastalık eldeki başka artroz belirtileri ile beraber görülebilir. Olguların çoğunda kendiliğinden olur, bazen de mesleki ya da sportif aşırı yorgunluk yüzünden ortaya çıkabilir. Tedavi yerel [enfiltrasyon] ya da genel, bazen de cerrahidir [protez].)

RİZE a. (fars. *rize*). *Esk.* **1.** Kırıntı, döküntü, ufak parça. **—2.** *Rıze-çin,* kırıntı toplayan. || *Rize-har, rize-hor,* kırıntı yiyen, kırıntıyla beslenen. || *Rize-kâr,* ufak tefek işler yapan. || *Rıze-i ahen,* demir kırıntıları. || *Ri-*

ze-i elmas, elmas kırıntıları; yıldızlar. || *Rize-i simin*, gümüş kırıntıları; yıldızlar. || *Rize-i zer*, altın kırıntıları.

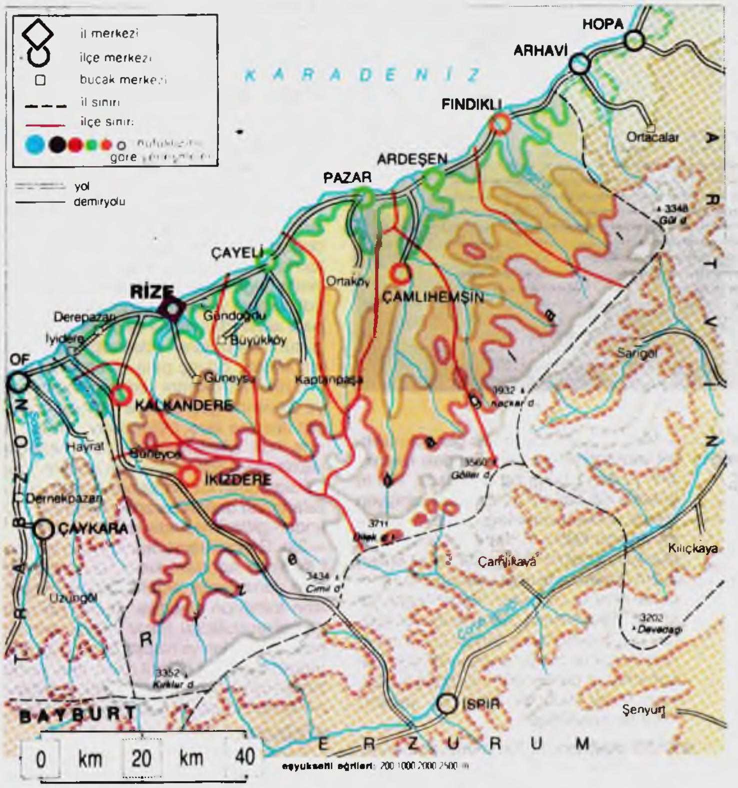
◆ be. *Rize rize*, parça parça, kırıntı halinde.

RİZE (53), D. Karadeniz bölümünün kıyı kesiminde il; 348 776 nüf. (1990); 3 920 km^2; merkez ilçe dışında 11 ilçe, 4 bucak, 311 köy. Merkezi *Rize*, 52 031 nüf. (1990).

Karadeniz kıyı dağlarının dorukları ile Karadeniz arasında genişliği 30-50 km arasında değişen bir şerit meydana getiren il toprakları, G.'deki yüksek kesimden doğan kısa, bol sulu ve dik eğimli akarsuların (İyidere'nin yukarı kolları, Büyükdere, Fırtına deresi) derin vadileri ile yarılmıştır. Kıyıdan iç kesimlere ulaşan yolların izlediği bu vadiler, aynı zamanda birbirinden ayrı birer yöre meydana getirirler. Şelften hemen hemen yoksun olan kıyı, yer yer oluşmuş hilal biçimli küçük koylar dışında, K. fırtınalarına açık geniş yaylar çizerek uzanır; kıyı kesiminde bazı taraçalara ve Pliyosen çökellerine rastlanır; ama dağların doruk kesimini granitik plütonlar, kıyı şeridini ise volkanik maddelerle ara tabakalı Üst Kretase çökelleri kaplar. Bu killi oluşuklar, eğimlerin çok dik ve yağışların bol olması nedeniyle özellikle kıyı şeridinde zaman zaman ulaşımı da engelleyen heyelanlara yol açar. Bütün Türkiye'de tipik okyanusal iklime en yakın iklim özellikleri, derin Karadeniz su kütlesinin sıcaklık ve yağış şartlarını belirleyen etkisi nedeniyle, Rize kıyı şeridinde görülür. Yıllık sıcaklık farkı azdır (Rize'de 15,7 °C); kışlar ılık geçer (ölçülen en düşük sıcaklık −7 °C); yazlar fazla sıcak değildir. Okyanusal iklimde olduğu gibi en sıcak ay ağustosa (ort. 22,3 °C) kaymıştır. Yılda ortalama 2 000 mm'ye yaklaşan ve hatta aşan yağışlar, yine okyanus ikliminde olduğu gibi en çok sonbahar ve kış mevsiminde düşer. Bol yağışlı ılık iklim, il topraklarında tür bakımından Türkiye'nin öteki bölgelerinden farklı (kolşik flora), tür sayısı bakımından çok zengin ve sık bir bitki örtüsünün meydana gelmesine neden olmuştur. Fakat Türkiye'nin en yoğun nüfuslu yörelerinden biri olan kıyı şeridinde ilksel topluluklar büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, bunların yerini tarım alanları ve psödomakiler almıştır. Erişilmesi daha zor olan yüksek alanlarda korunmuş olan ilksel ormanlarda en yaygın türleri kayın, ladin ve köknar oluşturur. Ormanaltı, çeşitli sarmaşıklar ve dağ güllerinden oluşan sık bir çalılık katı ile örtülüdür.

Rize, nüfus ve yerleşme düzeni bakımından da bazı özellikler gösterir. Son 5 yıl içinde nüfusu 31 000 kişi eksilmiştir (1985'te 374 000 idi). Bununla birlikte nüfus yoğunluğu (km^2'ye 89 kişi) Türkiye ortalamasının üstündedir. Özellikle kıyı kesimi çok daha kalabalıktır ve burada yoğunluk yer yer km^2'ye 200'ü bulur. Nüfusun çoğunluğu (% 62 kadarı) kırsal kesimde, köylerde yaşar. Başlıca kentsel yerleşmeler kıyıda kurulmuştur, ama hiçbiri büyük kent niteliğinde değildir. Rize'nin diğer bir özelliği il düzeyinde hiç nüfus artışı olmamasıdır. Kırsal kesimde daha belirgin olan ve 1975-1990 arasında bu kesimde % 15'e varan bir nüfus azalması şeklinde kendini gösteren bu durum, doğum oranının yüksek, ama geçim kaynaklarının sınırlı olduğu bu ilden yurdun öteki bölgelerine doğru yönelen iç göçlerin bir sonucudur; gerçekten Rize, Türkiye'de en çok göç gönderen iller arasında yer alır.

Arazinin çok engebeli vadilerle parçalanmış olması tarıma elverişli alanı sınırlar. Ekili-dikili topraklar ilin ancak % 12 kadarını kaplar. Bunun çoğu da 1930'lardan sonra hızla yayılan çay bahçelerine ayrılmıştır; bunlar ekili-dikili alanın % 90'ından çoğunu kaplar. Türkiye çay üretiminin % 70 kadarını Rize ili sağlar. Tarla ürünleri arasında en önemlisi kırsal nüfusun başlıca besinini oluşturan mısırdır.



Ama çaydan sonra başlıca tarımsal gelir kaynakları fındık, tütün ve ılık iklim sayesinde turunçgillerdir (özellikle mandalina). Kıyı kesiminde balıkçılık önemli iken, hayvancılık ve hayvan ürünleri özellikle ilin yüksek dağlık kesimlerinde önemli bir gelir kaynağıdır. En çok büyükbaş hayvan beslenir. Sanayi gelişmemiştir. Bu alanda en önemli etkinlik sayıları giderek artan çay işleme fabrikalarıdır. Ayrıca bazı besin sanayisi kuruluşları ile orman ürünlerini işleyen kollar, dokumacılık, bakır gereçleri ve hasır işleri gibi sanat dalları gelişmiştir. İlin dağlık kesiminde jeolojik dönemlerdeki volkanik etkinliklere bağlı olarak rezervleri küçük, ama çeşitli maden yataklarına (manganez, pirit, çinko, demir) rastlanır; fakat maden çıkarımı sanayisi önemli değildir. Yüzyıllar boyunca Rize'nin öteki bölgelerle bağlantısı daha çok deniz yolu ile sağlanmıştır. Bu durum kıyı karayolunun yapımı ile büyük ölçüde değişmiştir; ilin iç kesimlerinde karayolları yeterli olmaktan henüz çok uzaktır. Günümüzde ilin kıyı şeridini doğrudan G.'deki Çoruh vadisine bağlayan tek yol kışın zorlukla açılan Rize-İspir karayoludur.

RİZE, antik **Rhizus,** D. Karadeniz bölümünde aynı addaki ilin merkezi kent; 52 031 nüf. (1990). Karayoluyla Ankara'dan 839 km, İstanbul'dan 1 155 km uzaklıkta.
—Coğ. Kentin eski merkezi kıyıda, Karadeniz'in tehlikeli K.-B. fırtınalarına karşı Fener burnu (esk. *Pirgos*) ile korunan bir koyun gerisinde kurulmuştur. Başlıca ticaret ve iş merkezleri ile resmi binalar burada dar bir alüvyal birikinti ovasında yer alır. Koyu çeviren ve basamak basamak yükselen yeşilliklerle kaplı yamaçlardaki mahalleler, kentin bir kale kalıntısının da bulunduğu tarihi çekirdeğini kuşatır. Rize yüzyıllar boyunca küçük, yerel bir ticaret merkezi olarak kaldı; nüfusu da 1950'ye kadar 15 000 dolayında durakladı (1935'te 14 717; 1945'te 14 186). 1950'den sonra ulaşımın düzelmesi, ama özellikle çay tarımının önem kazanması Rize'de hızlı bir nüfus artışına yol açtı; 1960'ta 22 181'e ulaşan nüfus, 1970'te 30 532'yi; 1980'de 43 407'yi buldu ve 1990 yılında 52 000'i aştı.
—Tar. Anlamı bilinmemekle birlikte, adının kafkas dillerine alt bir sözcük olduğu sanılan kent, İ.Ö. VI. yy.'dan başlayarak uzun süre Pers İmparatorluğu'nun yönetiminde kaldıktan sonra sırasıyla İskender İmparatorluğu'nun, Parthlar'ın ve Pontos devletini ortadan kaldıran Romalılar'ın egemenliği altına girdi (İ.Ö. I. yy.). Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesi üzerine (İ.S. 395) Bizans'ın (Doğu Roma İmparatorluğu) payına düştü. Malazgirt zaferinden (1071) sonra kurulan Anadolu selçuklu devletine bağlandı. Birinci haçlı seferi sırasında (1096-1099) yeniden Bizanslılar'ın eline geçti. Dördüncü haçlı seferi sırasında Bizans devletinden ayrı olarak kurulan Trabzon Rum İmparatorluğu'nun egemenlik sınırı içinde kaldı (1204). Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilerek osmanlı topraklarına katıldı (1461). Osmanlı yönetiminde önce Çıldır eyaletine, Tanzimat'tan sonra da Trabzon vilayetinin Batum sancağına bağlı bir ilçe merkezi oldu. Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) Batum'un Ruslar'ın eline geçmesi üzerine, savaştan sonra oluşturulan Lazistan sancağının merkezi durumuna getirildi. Birinci Dünya savaşı'nda 2 yıl rus işgalinde kaldı (1916-1918). Brest-Litovsk antlaşması'nı imzalayarak (3 mart 1918) savaştan çekilen SSCB tarafından yeniden Türkiye'ye bırakıldı. Cumhuriyet döneminde kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu (1924). [→ Kayn.]

RİZE



Rize
genel görünüm



Rize dağları'ndan genel görünüm

—Mim. Rize'de belirtilmesi gereken tarihsel yapı azdır. Kentin G.-B.'sındaki kalenin, XIV. yy.'dan kaldığı sanılmaktadır. 160 m yükseklikte 480 m²'lik bir alanı kaplayan kalede, surların yüksekliği 15-20 m arasında değişir, kapısı G.'dedir Çarşı içindeki İslampaşa camisi XVI. yy.'da Yavuz Sultan Selim döneminde inşa edilmiştir. Kurşunlu cami olarak da bilinen kesme taştan yapı, yarım kubbelerle desteklenen tek kubbeli bir örnektir. Yavuz Sultan Selim'in annesi Gülbahar Hatun'un inşa ettirdiği Gülbaharhatun camisi (XVI. yy. başı) küçük, kare planlı, kubbeli, yalın bir yapıdır; 1952'de onarılmıştır.

■**RİZE dağları,** D. Karadeniz dağlarının D. kesimine verilen ad. Rize gerisinden, Çoruh yarma vadisine kadar uzanır ve K. Anadolu kenar dağlarının en yüksek doruklarını (Haldizen dağı 3 376 m, Dilek dağı 3 711 m, Kaçkar dağı 3 932 m) içerir. G.'e Çoruh oluğuna dik yamaçlarla iner, Karadeniz kıyısına doğru daha hafif bir eğimle alçalırlar. 2 500 m'den yüksek kesimleri Dördüncü Zaman'da büyük vadi buzulları ile kaplı idi; günümüzde de bazı doruklarının K'e bakan yamaçlarında güncel küçük buzullar vardır (Kaçkar ve Dilek dağı buzulları). Dağların doruk hattı Karadeniz iklimi ile iç kesimlerin karasal iklimi arasında çok belirgin bir sınır oluşturur. Bu iklim farkları iki yamaç arasında bitki örtüsünde de yansır. Tektonik bakımdan Pontid adı verilen birimin bir kesimini oluşturan dağların temelini yer yer yüzeyde görülen Perm devrine ait billurlu kayaçlar oluşturur. Ama, yüksek kesimlerinde en geniş yeri granitik plütonlar kaplar.

Rize kız sallaması, Rize ve çevresinde, yalnız kadınlar tarafından oynanan, horon türü bir halk oyunu.

RİZEBEZİ → FERETİKO

Rizespor, türk spor kulübü. 1953 yılında Rize'de, yeşil-mavi forma renkleriyle kuruldu. Amatör küme şampiyonluğunu kazanarak (1963-1964) Türkiye üçüncü ligi'ne, ardından 1973'te Türkiye ikinci ligine, 1979'da Türkiye birinci ligine yükseldi. 1981 yılında tekrar ikinci lige düştü. 1985'te ikinci kez birinci lige çıktı, fakat 1989'da yeniden ikinci lige düştü. 1990 yılından sonra kulübün adı Çaykur Rizespor oldu.

Rizi ya da **Ricci** (Juan), ispanyol ressam (Madrid 1600 - Monte Cassino manastırı 1681). Escorial'de çalışmak için İspanya'ya çağrılan bolognalı bir ressamın oğlu. Benedikten tarikatına girdi, tarikatın yapıları için birçok sunakarkalığı gerçekleştirdi; yerinde kalmış olan başlıca yapıtı Castilla la Vieja'da San Millán de la Cogolla'dadır (1653-1655). Dikkate değer birkaç portre de gerçekleştirmiştir (*Fray Alonso de San Victores*, Burgos müzesi). Bir tanrıbilimci ve matematikçi olan Rizi, aynı zamanda sanatının kuramcılığını da yaptı (desenlerle resimlediği *De pintura sabia* adlı incelemesi 1930'da Madrid'de yayımlandı). —Kardeşi FRANCISCO (Madrid 1608 - Escorial 1685), hareketli ve canlı bir üslupta dinsel tablolar gerçekleştirdi; özellikle tiyatro ve krallık şenlikleri için dekorlar yaptı.

RİZİFORM sıf. (fr. *riziforme*). PİRİNÇSİ'nin eşanlamlısı.

RİZİKO a. (ital. *risco*'dan). → RİSK.
—Bank. ve Bors. *Dolaylı riziko,* bir ticari senedin, keşidecisinin kişiliğine bağlı olarak gösterdiği rızıko. || *Kambiyo rizikosu,* farklı ülke vatandaşları arasındaki ticari değişimlerde, ilgili ülke paraları arasındaki kambiyo oranlarında ortaya çıkan değişikliklere bağlı rizikolar. || *Müşteri rizikosu,* bir ödünç para vericinin, kendisinden ödünç para alanın durumuna ve özellikle ödeme gücüne bağlı olarak yüklendiği riziko. || *Ülke rizikosu,* ödünç para veren kuruluşların, yükümlülüklerini yerine getiremeyen ya da yerine getirememe tehlikesi gösteren ülkelere karşı üstlendikleri riziko.
—İş. huk. *Meslek rizikosu,* bir mesleğin yapılmasıyla ilgili tehlike. (Bu kavram, sosyal sigortanın kurulmasından önce, iş kazalarından doğan zararların işveren tarafından giderilmesinde temel alınırdı.)
—Sig. Gerçekleşme olasılığı olan tehlike. || *İlk riziko sigortası,* kısmi hasar olasılığı olan durumlarda, sigorta konusu değerlerin tümünün sigortası yerine, yalnızca gerçekleşebilecek hasar miktarı tahmin edilerek yapılan ve nispet* kuralı uygulanmayan sigorta. || *Kümül riziko,* aynı yerde birden çok rizikonun birleşerek sigortacının saklama* payını tehlikeye düşürmesi.

RİZİKOLU sıf. → RİSKLİ.
—Bank. ve Bors. *Rizikolu sermaye,* verimi, yatırılmış olduğu işletmenin mali sonuçlarına bağlı olan sermaye.

RİZODERMA a. (fr. *rhizoderme*'den). Bot. Köklerdeki kıllı hücre tabakasının diğer adı.

RİZOKALİN a. (fr. *rhizocaline*). Bot. Oksinden ayrı olarak köklerin oluşumu için muhakkak gerekli olan, henüz yalıtılıp elde edilememiş bir maddeye ya da bir madde grubuna (kalinler) verilen ad.

RİZOKTON a. (fr. *rhizoctone*). Bitkilerde çeşitli hastalıklara neden olan ve eskiden *rhizoctonia* cinsi içinde sınıflandırılan mantar. (Esmer rizokton [*Corticum solani*] patateste çok görülür; patatesin üzerinde sert bir kabuk yapar. Gelişmesi filizlenme sırasında sürgünlerin kararmasına ya da kurumasına yol açar. Hastalık sapların dibine de bulaşabilir. Kırmızı rizokton [*Helicobasidium purpureum*], havuç, kuşkonmaz, yonca gibi çeşitli bitkilerin saplarında ve köklerinde bulunur.)

RİZOM a. (fr. *rhizome*). Bot. KÖKSAP'ın eşanlamlısı.
—Psikan. Deleuze ve Guattari'ye göre, durumların dolaşımıyla tanımlanan merkezsiz, hiyerarşisiz ve gösterensiz sistem. (Sonsuz olarak türeyebilen, herhangi bir noktası herhangi bir başka noktasıyla birleştirilebilen ve merkezleştirilmesine de, kapatılmasına da olanak bulunmayan enlemesine bağıntılar kurulabilen sistemlerin belirgin niteliği bu terimle ortaya konur. Rizom, dikotomiyi kullanan ağacın karşıtıdır.)

RİZOMANİ a. (fr. *rhizomanie*). Şekerpancarında görülen virüs hastalığı. (Kök boyunun kısalması, sık kök oluşumu, yaprak damarlarının nekrozu ve yapraklarda mozaikleşmeyle belirgindir.)

RİZOMENON a. (fr. *rhizoménon*). Sulanın dibine tutunarak yaşayan bitkilerin tümü.

RİZOMER a. (fr. *rhizomère*). Nörobiyol. Sinirleri, bir omurilik sinir çiftinin kökleriyle ilintili olan deri alanı.

RİZOTAKSİ a. (fr. *rhizotaxie*). Bot. Kökçüklerin, kök üzerindeki yerleşim düzeni.

Rizzio ya da **Riccio** (David ya da Davide), İskoçya kraliçesi Mary Stuart'ın danışmanı (Pancalieri, Piemonte, 1533'e doğr. - Edinburgh 1566). İtalyandı, 1561'de İskoçya'ya yerleşti, şarkıcı olarak kraliçenin hizmetine girdi ve 1564'te özel sekteri oldu. Gittikçe artan etkisi protestan partiyi kaygılandırdı, kıskançlığa kapılan Darnley kendisini öldürttü.

Scala



Antonio Rizzo
Âdem
özgün taş heykel
1480-1490
(Foscari kemeri'ne bir kopyası yerleştirilmiştir)
Dukalar sarayı, Venedik

■**RİZZO** (Antonio), XV. yy.'da yaşamış italyan heykelci ve mimar. Büyük bir olasılıkla Verona kökenliydi; Pavia manastırı'nda (1465), ardından Venedik'te çalıştı: Frari kilisesi'ndeki doge Niccolo Tron anıtı (1473'e doğr.); Dukalar sarayı'nda, avlunun doğu revağı, Foscari kemeri'nin ünlü Âdem ile Havva heykelleri (1484-1490) ve ilerde "Devler merdiveni" adını alacak merdiven.

Rizzoli, 1909'da Angelo *Rizzoli* tarafından Milano'da kurulan yayınevi. Edebiyat yapıtları, sanat kitapları, ansiklopediler ve ünlü bir cep koleksiyonu (*BUR* [*Biblioteca Universale Rizzoli*]) yayımlar. Aynı zamanda *Corriere della sera* adlı günlük gazeteyle birlikte otuz dolayında süreli yayını çıkaran bir basın kuruluşudur.

RJEV, Rusya'da kent, Volga ırmağının yukarı çığırı kıyısında, Moskova'nın batısında yer alır; 61 100 nüf. Keten işleme. Elektrik gereçleri. Mobilya. Yapı gereçleri. Besin sanayileri.

RJUKAN, Norveç'te (Telemark) kent; 7 000 nüf. *Rjukanfoss* çağlayanından (104 m) yararlanan hidroelektrik santralı. Kimyasal maddeler (ağırsu, amonyak). Alüminyum metalürjisi. —Yakınında kış sporları.

RKO (*Radio Keith Orpheum*'un kısaltması), 1928'de birçok kuruluşun birleşmesinden doğan amerikan film yapım şirketi. RKO 30 ve 40'lı yıllarda Hollywood'un büyük şirketlerinden biri oldu. Şirket 1948'de milyarder H. Hughes'un denetimine geçince, sinema kuruluşu olarak önce geriledi, sonra kayboldu.

R.M.C., RADİO-MONTE-CARLO*'nun kısa yazımı.

Rn Anorg. kim. *Radon*'un simgesi.

RNA, RİBONÜKLEİK ASİT'in kısaltması. || *RNA virüsleri,* insana geçebilen ve birçoğu hayvanlarda hastalık yapan virüs grubu (1970 yılında keşfedilen bu virüsler arasında Güney Amerika'da görülen kanamalı hummaların virüsleri [Tacaribe grubundan Junin ve Machupo virüsü], Afrika humması, Lassa humması [Lassa virüsü], lenfositli koryomenenjit virüsleri ve daha başka virüsler yer alır.) || *ç-RNA,* ÇÖZÜNÜR RİBONÜKLEİK ASİT'in kısaltması. || *h-RNA,* HABERCİ RİBONÜKLEİK ASİT'in kısaltması. || *r-RNA,* RİBOZOMAL RİBONÜKLEİK ASİT'in kısaltması. || *t-RNA,* TAŞIYICI RİBONÜKLEİK ASİT'in kısaltması.

RNA-POLİMERAZ a. Biyokim. Zincirlerinden biri matris işlevi gören çok az miktarda DNA'ya bağımlı olarak ve dört trifosfat mononükleotitten (A.T.P., G.T.P., U.T.P., S.T.P.) yararlanarak RNA bireşimini sağlayan enzim. (RNA polimeraz pek çok mikrop türünde ortaya çıkarılmıştır. Bazı [DNA'sız] virüs RNA'larının bağımlı bir RNA polimeraz sayesinde virüsün haberci RNA'sından doğduğunu da belirtmek gerekir.) [Eşanl. TRANSKRİPTAZ.]

RO ya da **RHO** a. **1.** Yunan abecesinin on yedinci harfi (P, ρ); *roseh* denen fenike göstergesinden türemiştir ve *r* ile eşdeğerli bir akıcıyı belirtir. **—2.** Sağa üste konulan vurguyla 100 değerini (ρ′) ve sola alta konulan vurguyla 100 000 değerini (͵ρ) alan yunan sayı işareti.
—Elekt. Elektriksel özgül direnci belirtir.
—Fizs. mekân. Özgül kütleyi belirtir.
—Nük. müh. Genellikle, çoğaltıcı bir ortamın reaktifliğini simgeler.

ROA BASTOS (Augusto), paraguaylı yazar (Asunción 1917). Bolivya'ya karşı verilen savaşa katıldı (1932-1935). Gazeteci oldu, İngiltere ile Fransa'da muhabirlik yaptı. 1947 iç savaşı'nın sonunda Buenos

Aires'te sürgünde yaşadı, sonra Fransa' ya yerleşti. Edebiyat yaşamına şiirler ve tiyatro oyunlarıyla başladı ama, asıl ününü, guarani diliyle ispanyolcayı bir arada kullandığı, büyük bir betimleme gücüne sahip hikâyeleriyle kazandı. Öyküler (*El trueno entre las hojas*, 1953; *El baldío*, 1966; *Los pies sobre el agua*, 1967; *Madera quemada*, 1968; *Moriencia*, 1969; *Cuerpo presente y otros cuentos*, 1972) ve romanlar yazdı. *Yo el Supremo*'da (1974) diktatör Francia'dan esinlenmiştir.

ROACH (Maxwell, **Max** —denir), amerikalı caz davulcusu (New York 1925). Daha 1942'de, en büyük solistlere, özellikle de Charlie Parker'a eşlik ederek bop devrimine katıldı. 1954'te trompetçi Clifford Brown ile birlikte bir beşli kurdu. Brown 1956'da ölünce küçük topluluklar kurup yönetmeyi sürdürdü. 1960'larda müziği, özellikle de 1960'ta karısı şarkıcı Abbey Lincoln ile yaptığı "Freedom Now Suite" albümünde, siyasal bir mesaj içeriyordu. Max Roach, Sidney Catlett'in ardından, melodik bir caz davulu anlayışı getirdi. Başlıca plakları: *Daahoud* (Clifford Brown ile, 1955), *Caravan* (Duke Ellington ile, 1962), *Suid Afrika* (Archie Shepp ile, 1976), *Birth and Rebirth* (Anthony Braxton ile, 1978).

ROADSTER a. (ing. sözc.). Oto. İki oturma yeri olan torpedo cinsi açık bir kasa ile spider adı verilen ve içinde arkalığı katlanabilir iki kişilik bir yekpare koltuk bulunan yuvarlak hatlı bir arka bölüm içeren spor karoseri.

ROANNE, Fransa'da *arrondissement* (Loire) merkezi, Roannais ovasının ortasında, Loire kıyısında; 42 848 nüf. (1992). Tekstil. Makine ve kimya sanayisi.

—Tar. Tarihi Roma İmparatorluğu öncesine uzanan kente *(Rodumna)* 1566'da *Roannais* ya da *Roannez* adıyla pair düklüğü payesi verildi; Roanne 1725'te önemini yitirdi.

ROANOKE, ABD'de (Virginia) kent, Blue Ridge'lerin batı yamacının eteğinde, *Roanoke ırmağı* kıyısında; 100 400 nüf. Demiryolu gereçleri. Makine, kimya ve tekstil sanayileri.

ROARİNO FORTİES, G. enleminin 40. ve 50. paralelí arasında esen rüzgârlar.

ROATÁN adası, Antiller denizi'nde (Bahia adaları) ada, Honduras'a bağlıdır; 4 300 nüf. Merkezi *Roatán*.

ROB a. Oy. ROBER'in eşanlamlısı.

ROBA a. (ital. *roba*, giyeceğin belli bir parçası'ndan). Terz. **1.** Giysinin omuzla göğüs arasında kalan kısmına eklenen parça. **—2.** Urba, giyecek, elbise.

ROBALI sıf. Robası olan giyecek için kullanılır: *Robalı elbise.*

ROBBE-GRİLLET (Alain), fransız yazar ve sinemacı (Brest 1922). "Yeni roman"ın temellerini atan *Silgiler** (1953), *le Voyeur** (1955) ve *Kıskançlık** (1957) adlı üçlemesiyle hareketsiz, mesajsız, nasıl yararlanılacağı bilinmeyen bir evreni görmemizi sağladı. Bu evrende her nesne yalnızca kendi kendisine gönderme yapar: bütün nesneler, bakışları serbest bırakan biçimlerdir. Dünya, sandığımız gibi değildir: örneğin, cinayet, tecavüz, aşk, üçlemenin birbirini izleyen "konuları"ysa da, bu konular sürekli olarak niteliklerini kaybedip yozlaşır. Gerçekleştirilen yeniden dağıtım kâhin romancının klasik işlemlerine yabancı bir bakışa uyar: tutarlılık, ıstıkrar, ruhbilimleştiricilik, kronoloji, entrika, başkalaşım tümüyle bir yana itilmiştir. Her şey rastlantıya bağlı ve gizem doludur. Zaman fazla gelir, mekân belirsizdir; anlamsız bir gezinme sözkonusu olduğu ölçüde dekorların, nesnelerin, hareketlerle yansımaların betimlemeleri kesin çerçevelemede titiz bir biçimde yapılır. *Dans* le labyrinthe*'te (1959), yolunu yitirip nereye gittiğini bilmeden yürüyen bir asker anlatılır; askerin karşılaştığı kimselere nasıl göründüğü belli değildir. Onun görülen, bilinen yanı, geçip giden yanıdır: hareketleri şimdiki zamandadır; geçmiş zamanla hiçbir ilgisi yoktur. Robbe-Grillet'nin 1961'de Alain Resnais ile birlikte çevirdiği sineroman *l'Année* dernière à Marienbad*'da ve 1963'te tek başına çevirdiği *l'Immortelle*'de de aynı yöntem kullanılmıştır. Yavaş yavaş aşkın ve ölümün çekiciliği bir saplantı temasına dönüşür, bu arada nesnelerle bunların betimlenmelerinin önemi azalır (*la Maison de rendez-vous*, 1965; *Projet pour une révolution à New York*, 1970; *Topologie d'une cité fantôme*, 1976; *Souvenirs du triangle d'or*, 1978). Böylece roman bir katharsis olur: şiddeti yok etmek için şiddeti anlatır ve mitolojinin elinde oyuncak olmamak için onunla "oynar". Aynı şiddet dolu anlatım Robbe-Grillet'nin başka filmlerinde de görülür (*Trans-Europ-Express*, 1966; *l'Eden et après*, 1969; *Glissements progressifs du plaisir*, 1973; *le Jeu avec le feu*, 1974). *Djinn* (1981), sanatçının yazılı yapıtlarına, okul kitabı ile fantastik öykü arasında yer alan yeni bir aşama kazandırdı. Alain Robbe-Grillet, "geleceğin romanı" ve roman türünün "köhnemiş kavramları" üstüne kaleme aldığı başlıca makalelerini *Pour un nouveau roman* (1963) adlı kitabında topladı. Romanın köhnemiş yanları (içerdikleri tüm anlamlarla) varoluş, özdeşlik ve öyküdür. Romanın "geleceği" ise yokluk, trajik olgu ve bulanıklıktadır. Sanatçı anılarını *le Miroir qui revient* (1987) ve *Angélique ou l'enchantement* (1987) adıyla yayımladı.

ROBBİA (DELLA) → DELLA ROBBİA.

ROBBİNS (Jerome), amerikalı dansçı ve koregraf (New York 1918). 1944'e kadar Ballet Theatre'da dansçı olarak çalıştı; aynı tarihte, çağdaş amerikan yaşamını konu alan *Fancy Free*'yi düzenledi. Sanat yönetmenliğini G. Balanchine ile birlikte üstlendiği New York City Ballet için *The Guests* (1949), *l'Ere de l'angoisse* (1950), *The Cage* ve *Pied Piper* (1951), *Afternoon of a Faun* (1953), *The Concert* (1956), *Capricio* (1957) adlı yapıtların ilk temsillerinde dans etti. 1958-1962 arasında kendi topluluğu olan USA Ballets'ı yönetti ve bu topluluk için *New York Export: Opus Jazz* (1958), *Moves* (müziksiz bale), *Events* (1961) adlı yapıtları düzenledi. Caz ile saf akademizmin iç içe geçtiği bir üslup yaratan Robbins, bazı müzikli komedilerin koregrafisini de gerçekleştirdi: *The King and I* (1951) ve özellikle *West Side Story* (1957; sinemada 1961). 1965'te *Noces*'un bir versiyonunu düzenledi (müzik Stravinski). 1966'da amerikan tiyatro laboratuvarı Amerikan Lyric Theatre Workshop'u, ardından da koregrafik gösterileri teşvik etmeyi amaçlayan Lena Robbins Foundation'ı kurdu. New York City Ballet' ye döndükten (1968) sonra, *Dances at a Gathering* (1969), *In the Night* (1970), *The Goldberg Variations* (1971), *Watermill* ve *Requiem Canticles* (1972), *An Evening's Waltzes* (1973), *The Dybbuck Variations* (1974); ayrıca *En sol* (müzik Ravel, 1975), *Work in progress* (1977), *Other Dances* (1978) adlı yapıtları gerçekleştirdi ve Jerome Robbins Chamber Dance Company (New York City Ballet'nin üyelerinden kurulmuş bir topluluk) için *Four Chamber Works*'u düzenledi. 1983'te Peter Martins ile birlikte New York City Ballet'nin yöneticiliğine getirildi.

ROBDÖŞAMBR a. (fr. *robe de chambre*). Erkeklerin ev içinde pantolon ya da pijama üzerine giydikleri üstlük. (Önü açık ve düğmesizdir. Çapraz kavuşturulup üzerine kuşak bağlanır. Uzun ya da kısa olabilir. Boyu genellikle kalçaları ya da dizkapağını örtecek uzunluktadır. Sabah kalkıldığında veya geceleri giyilen bir ev giysisidir.)

Robeco (*Rotterdamsch Beleggingsconsortium* adının kısaltılmışı), hollandalı yatırım şirketi. 1933'te Rotterdam'da kuruldu. Dünyanın en büyük yatırım şirketlerinden biridir.

ROBENHAUSEN, İsviçre'de Wetzikon komününe (Zürich kantonu) bağlı köy. Michelsberg Yenitaş kültüründen kalma olduğu sanılan gereçlerin ortaya çıkarıldığı tarihöncesi sit.

ROBER a. Briçte iki manştan oluşan bölüm. (Bir parti genellikle üç roberden meydana gelir.) [Eşanl. ROB, TUR].

ARTOIS

ROBERT I Yiğit (1216 - Mansure 1250), Artois kontu (1237-1250). Fransa kralı Louis VIII ve Castillalı Blanche'ın üçüncü oğlu. 1237'de kardeşi Saint-Louis'den Artois'yı has olarak aldı, böylece Artois Capet hanedanını kurdu. Katıldığı 7. haçlı seferinde öldü.

ROBERT II Soylu (1250 - Courtrai 1302), Artois kontu (1250-1302). Yiğit Robert I'in ölümünden sonra doğan oğlu. Amcası Sicilya kralı Carlo I'in hizmetine girdi; bu hükümdar ölünce Carlo II Aragónlular'ın eline düştüğü için Robert naipliğe getirildi (1285). 1289'da Fransa'ya dönünce Güzel Philippe onu ordusunun başlıca komutanlarından biri yaptı. Courtrai bozgununun sorumlusu olan Robert II savaşta öldü.

ROBERT III (1287-1342), Artois kontu (1302-1309), Philippe d'Artois (öl. 1298) tarafından öncekinin torunu. Artois'da temsil hakkı olmadığı için halası Mahaut, Parlamento'nun 1309 ve 1318'de aldığı iki kararla kontluğu eline geçirdi. Bunun üzerine Robert, Artois'da bir ayaklanma çıkardı. Kayınbiraderi Philippe VI'nın Fransa' da tahta çıkışı sırasında zaferden emin olmakla birlikte, hakları reddedildi. Önce Brüksel'e (1331), ardından İngiltere'ye kaçmak zorunda kaldı, burada Edward III'ü Philippe VI'ya karşı kışkırttı. İngiltere kralı tarafından Flandre'a gönderildiyse de, Saint-Omer'de yenilgiye uğradı (1340). Vannes'da ağır bir yara aldı, birkaç gün sonra da öldü.

BOURGOGNE

ROBERT I Yaşlı (1011'e doğr. - Fleury-sur-Ouche, Côte-d'Or, 1076), Bourgogne dükü (1032-1076), Fransa kralı Sofu Robert II'nin üçüncü oğlu. Annesi Constance kendisini krallığın vârisi yapmaya çalıştı, başaramayınca, babasına karşı isyana kışkırttı (1028). Ağabeyi Henri I, Fransa kralı olunca, Robert I'e Bourgogne düklüğünü bıraktı (1032).

ROBERT II (öl. 1306), Bourgogne dükü (1272-1306). Dük Hugues IV'ün küçük oğlu. 1279'da Fransa kralı Atak Philippe III'ün kız kardeşi Agnès ile evlendi.

FLANDRE

ROBERT I Frieslandlı (1031'e doğr. - 1093), Flandre kontu (1071-1093), kont Sofu Baudouin I'in ikinci oğlu. Florent I'den dul kalan Hollanda kontesi Gertrude'u, ayaklanan Frieslandlılar'a karşı destekledi ve onunla evlendi (1063). Kardeşi Monslu Baudouin VI ölürken, oğulları Flandre kontu Arnoul III ve Baudouin'in korunmasını ve Flandre naipliğini ona bıraktı (1070). Ancak 1071'de Robert, yeğeni Arnoul III'ün Flandre kontluğu'na el atarak Cassel savaşı'nda onu yendi ve öldürdü. Fransa kralı Philippe I, Robert'in kontluğunu kabul ettiyse de Hainautlu Baudouin II, yasal mirasçısı olduğu Flandre kontluğu'nu geri almaya girişti, ancak başaramadı.

ROBERT II Kudüslü (1065'e doğr. - 1111), Flandre kontu (1093-1111), öncekinin oğlu. Birinci haçlı seferine parlak bir biçimde katıldı, Zeeland'ı ve Alost kontluğunu isteyen imparator Heinrich IV'e

J.-P. Leloir



Max Roach (1977'de)

Schachmes-Gamma



Alain Robbe-Grillet (1975'te)

S. Lido



Jerome Robbins (1976'da)

karşı kendini başarıyla savundu ve İngiltere kralı Henry I'e karşı Fransa kralı Louis VI ile dostluk kurdu. Onunla birlikte, Champagne kontu Thibaud II'yi (ya da IV'ü) İngiltere kralıyla anlaştığı için cezalandırmak üzere Meaux'yu kuşatmaya gitti. Marne'da boğularak öldü.

ROBERT III DE BETHUNE (1247'ye doğr. - 1322), Flandre kontu (1305-1322). Flandre kontu Gui'nin ve Bethune kontesi Mathilde'in büyük oğlu. 1272'de, Nevers kontesi Yolande de Bourgogne ile evlenerek Nevers kontluğu'na sahip oldu. Flaman komünlerine ve kardeşi Nevers ve Rethel kontu Louis'ye karşı mücadele etti.

B.N., Paris



Robert II Sofu
Fransa kralı
Léon atölyesinde basılan
bir denariusun önyüzü
gümüş, XI. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

FRANSA

ROBERT Güçlü (öl. Brissarthe, Maine-et-Loire, 886), Anjou ve Blois kontu, Neustria markisi, Capetler hanedanının atası olan Robertler hanedanının kurucusu. 861'e doğru Kel Charles'dan Anjou kontluğunu ve Sen ile Loire arasında askeri komutanlık görevini aldı. Bunun üzerine Bretagne kontu ya da kralı Salomon'un, Loire Normanları'nın ve kral babasına karşı ayaklanan Kekeme Louis'nin üçlü muhalefetiyle karşılaştı. Sen Normanları'nın parayla sağlanan yardımıyla, Louis'yi boyun eğmek (862) ve Salomon'u barış yapmak (863) zorunda bıraktıysa da, yardımcılarının zulüm ve haksızlıklarını önleyemedi (863-865), bunları Loire dolayında durdurmak zorunda kaldı. 866'da Sen Normanları'nı Brissarthe'da yendi, ancak savaş sırasında öldü.

ROBERT I (866'ya doğr. - Soissons 923), Fransa kralı (922-923). Güçlü Robert'in ikinci oğlu. Ağabeyi kral Eudes ölünce, kendisine Loire ve Sen arasındaki toprakların prenslik otoritesini veren Karolenj hanedanından Charles III'ü kral olarak tanıdı (898). 914'te kızı Emma'yı, Bourgogne dükü Adil Richard'ın oğlu Raoul ile evlendirdi. Reims'te, Charles'a karşı ayaklanan senyörler tarafından kral seçildi (29 haziran 922). Soissons'da Charles ile savaşırken öldürüldü (15 haziran 923).

ROBERT II Sofu (Orléans 972'ye doğr. - Melun 1031), Fransa kralı (996-1031), sağlığında kendisini tahta ortak eden (987) Hugues Capet'nin oğlu ve ardılı. İlkin İtalya kralı Berengario II'nin kızı ve Flandre kontunun dul karısı olan Rozala ile evlendi (988), onu boşadıktan sonra dördüncü göbekten yeğeni ve Blois kontu Eudes I'in dul karısı olan Berthe ile evlendi. Aforoz edildi ve lanetlendi, bırkaç yıl dayandıktan sonra ondan da ayrılarak bir başka büyük mirasçı olan Constance de Provence ile evlendiyse de (1003'e doğr), yeni karısının kibar Güneyliler'den oluşan çevresi sarayı çok kızdırdı. Robert II, Tanrı barışını destekleyerek, krallık mülkünü yağma eden senyörlere karşı savaşarak, tartışmalı fiefler üzerinde sistemli bir biçimde hak iddiasında bulunarak iktidarını pekiştirdi. Böylece Dreux (1015) ve Melun (1016) kontluklarını ilhak etti ve yetkisini Sens'a kabul ettirdi (1016). Amcası Bourgogne dükü Henri ölünce, dükün verasetini Bourgogne kontu Otte Guillaume'un elinden almaya çalıştı. Güçlükle ele geçirdiği düklüğü (1003-1016), geleceğin Henri I'i (1015-1016) olan oğluna verdiyse de, 1027'de oğlunu Fransa kralı ilan ettirdikten sonra, düklüğün yönetimini yeniden üstlendi ve 1031'e kadar oğluyla birlikte yürüttü. Böylece Capetler Robert II sayesinde güçlü bir toprak düzenine kavuştularsa da 1032'de Bourgogne'u küçük kardeşi Yaşlı Robert I'e bırakan Henri I, capet mülkünün bu temeli yitirmesine yol açtı.

Hubert Robert
Pont du Gard
(1787 Salonu)
Louvre müzesi, Paris



Lauros-Giraudon

İSKOÇYA

ROBERT I BRUCE (Turnberry, Strathclyde, 1274 - Cardross şatosu, Dumbarton yakınında, 1329), İskoçya kralı (1306-1329), Robert VII Bruce'ün büyük oğlu. Gençliğini Edward I'in sarayında geçirdi, 1296'da ona bağlılık andı içti. Ancak aynı yıl, ulusal ayaklanma sırasında, Wallace'a katıldı. 1297'de teslim olmak zorunda kalınca, yeniden boyun eğdi. 1299'da naipler arasında yer aldı, 1304'te Edward I'in yandaşları arasındaydı. 1306'da bir tartışma sırasında John Comyn'i öldürüp de yasadışı bir insan durumuna düşünce, eyleme geçerek iskoç ulusunun öncülüğünü yaptı, böylece 1306 martında kral olarak taç giydi. Küçük, ama kararlı bir insan topluluğunun yardımıyla kendisini izleyen ingiliz kuvvetlerine karşı koydu ve çok geçmeden ülkenin güney-batı'sını denetimi altına aldı. Edward I'in ölümü, İngilizler'in güçten düşmesine yol açtı. Bunun üzerine Robert, Kilise'yi kendi tarafına çekmeyi, rakiplerini etkisizleştirmeyi ve sonunda İngilizler'i püskürtmeyi başardı. 1314'te Bannockburn'de Edward II'nin ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattı. On yılı aşkın bir süre için İngilizler'in gücü kırıldı. 1320'de Arbroath bildirisiyle iskoç halkının kendi kralına bağlılığı onaylandı ve 1327'de İngilizler, York antlaşması'yla yenilgilerini kabul etmek zorunda kaldılar.

ROBERT II STUART (1316-Dundonald, Strathclyde, 1390), İskoçya kralı (1371-1390), Seneşal (Stewart) Walter'ın (Gautier) ve Robert I Bruce'ün kızı Marjory'nin oğlu. Amcası David'in ardından kral oldu. Parlak bir kral olmamakla birlikte, Fransa'daki yenilgileri İskoçyalılar'a karşı savaşımını felce uğratan İngilizler'in güçsüzlüğünden yararlandı. 1389'da, çok güçsüz düşen ve büyük oğlu John'ın da hasta olduğunu bilen Robert II, üçüncü oğlu Robert of Fife'ı naip olarak atadı.

ROBERT III (1340'a doğr. - Rothesay, Strathclyde, 1406), iskoçya kralı (1390-1406), Robert II ve metresi Elizabeth Mure'un, evlilikdışı doğan ve 1349'da anababasının evlenmesiyle yasal sayılan büyük oğulları. Tahta çıkınca John adını Robert adıyla değiştirdi. Sakat ve korkaktı, yönetimi kardeşi Albany dükü Robert'a bıraktı. Kralın büyük oğlu Rothesay dükü David, Albany dükünün vesayetini sarsmaya çalıştıysa da başaramadı; tutuklandı ve hapishanede bilinmeyen koşullar içinde öldü (1402).

İSTANBUL LATİN İMPARATORLUĞU

ROBERT I DE COURTENAY (öl. Mora'da 1228), İstanbul latin imparatoru (1221-1228). Courtenay sülalesinden Pierre II'nin oğlu ve ardılıydı, Fransa'dan ayrılarak (1220) İstanbul'da taç giydiyse de (1221) komşularının sürekli saldırılarına karşı imparatorluğunu koruyamadı. Batıda Epeiros despotu Theodoros Angelos ilkin Selanik'i, ardından aynı adı taşıyan krallığı ele geçirdi. Doğuda birlikleri, Poimanenon'da İznik imparatoru İoannes III Dukas Vatatzes'e yenildi (1224). İoannes III, Üsküdar dışında Küçük Asya'yı yeniden işgal etti, ardından Avrupa'da Edirne'yi (1225) ve birçok Ege adasını ele geçirdi. Robert, Roma'ya kaçtı ve dönüşü sırasında öldü.

ROBERT II D'ANJOU-TARENTE (1320'ye doğr.-1364), Taranto ve Akhaia prensi (1331-1364), Bizans latin imparatoru unvanını aldı (1346-1364). Annesi Catherine II de Valois ölünce (1346) Bizans imparatoru unvanını elde etti, ancak Macaristan kralı Lajos'a tutsak düştüğü (1348-1352) için Mora'ya gidemedi; Türkler'e karşı mücadelenin yönetimini 1358'den başlayarak Niccolo Acciaiuoli'ye bıraktı.

NORMANDİYA

ROBERT I Liberal ya da **Muhteşem** (1010'a doğr. - Nikaia [İznik], Küçük Asya, 1035), Normandiya dükü (1027-1035). Dük Richard II'nin ikinci oğluydu, kardeşi Richard III'ten sonra onun yerini aldı (1027). Düklüğünde, şato sahiplerinin özgürleşme girişimlerine karşı koydu. Dışarda, fransız Vexin'i karşılığında Fransa kralı Henri I'i kardeşi Robert'e karşı desteklediyse de Knud I'in sürgün ettiği ingiliz prensleri (Edward ve Alfred) topraklarına kavuşturma girişimi başarısızlığa uğradı. Kutsal yerler'e hac yolculuğuna çıkmadan önce, Arlette de Falaise'le ilişkisinden doğan evlilikdışı oğlu William'ı (gelecekteki Fatih William I) vârisi olarak kabul ettirdi. Dönüş yolunda öldü. XV. yy.'da efsanevi kahraman Şeytan Robert'le özdeşleştirildi.

ROBERT II Curthose (1054'e doğr. - Cardiff 1134), Normandiya dükü (1087-1106). Babası Fatih William I'e karşı ayaklanarak (1078), Philippe I'in desteğiyle Normandiya'nın yönetimini ele geçirdi (Gerberoy antlaşması, 1079). Babası ölünce Normandiya dükü olarak tanındı (1087) ve İngiltere'yi küçük kardeşi Kızıl William II'ye bırakmak zorunda kaldı. Kızıl William ve Robert arasında patlak veren ve Fransa kralı Philippe I tarafından desteklenen kavga daha 1089'da başladı ve ancak Robert'in İkinci haçlı seferi'ne katılmasıyla kesildi (1096). Oïl dili konuşan Fransızlar'dan oluşan bu ordunun başına geçen Robert, tüm savaşlarda başarı gösterdi, ancak Kudüs tacını kabul etmedi. Genç kardeşi Henry I onun yokluğundan yararlanarak İngiltere'de Kızıl William II'nin yerine geçti (1100). Robert, geri döndüğünde İngiltere tacını Henry I'in elinden almaya giriştiyse de (1101 çıkarması) başaramadı. Henry I, Normandiya'ya çıktı (1105, sonra 1106). Tinchebray'de yenilip tutsak düşen (1106) Robert Curthose yirmi sekiz yıl süren bir tutsaklıktan sonra Cardiff şatosu'nda öldü.

DİĞERLERİ

ROBERT de Blois, XIII. yy. ortalarında yaşamış fransız şair, *Beaudous* adlı bir "breton" roman yazdı. Kadınlara yönelik laik bir eğitimin başlatılmasına katkıda bulunmasıyla tanınır.

ROBERT de Boron ya da **Borron,** 1210-1215 dolaylarında, Gui de Lusignan'ın (Kudüs ve Kıbrıs kralı) damadı Gautier de Montbéliard için Graal efsanesini yeniden kaleme alan fransız yazar. Simgesel nesneye, Arimathialı Yusuf'un İsa'nın kanını topladığı kâsenin masalsı öyküsünü ve görüntüsünü verdi. Düzyazı tekniğiyle yazılmış üçlemesi (*Joseph*, *Merlin* ve *Perceval*), *Lancelot-Graal*'e kaynaklık eder.

ROBERT GROSSETESTE → GROSSETESTE.

ROBERT de Luzarches, fransız mimar (Luzarches ? - Amiens 1223'e doğr.). 1218 yangınından sonra, Amiens katedrali'ni yeniden yapmakla görevlendirildi. Katedralin sahın ve cephesi için sürdürülen ilk çalışmalar da ona mal edilir.

ROBERT (Hubert), fransız ressam ve gravürcü (Paris 1733 - *ay. y.* 1808). Önce heykelci M.-A. Slodtz'un atölyesinde çalıştı. *Ripetta limanından bir görünüm* ile (Louvre) Resim akademisi'ne kabul edildi. Yıkıntılarla, ilginç kişilerle dolu tabloları, Louis XVI döneminin duygululuğunu yansıtır. Louvre'da bulunan yapıtları arasında: *Orange zafer takı, Nîmes'deki Diana tapınağı'nın içi* ve ünlü *Pont du Gard* (üçü de 1787 Salonu'nda sergilendi) sayılabilir.

ROBERT (Anne Jean), fransız mekanikçi (1758-1820). **Genç Robert** diye bilinen kardeşi NİCOLAS LOUİS (Paris 1761 - Dreux 1828) ile birlikte, hidrojenle şişirilmiş ilk balonların yapımında Charles'a yardım etti; Genç Robert Charles'ın ilk balon yolculuğunda ona eşlik etti (1 aralık 1783). İki kardeş kauçuğu terebentin özünde çözündürmeyi sağlayan bir yöntem buldular; böylece geçirimsiz balonlar yapıldı. Öte yandan Genç Robert, 19 ocak 1799'da sürekli kâğıt üreten ilk makinenin beratını aldı.

ROBERT (Léopold), isviçreli ressam (Les Éplatures, Neuchâtel, 1794 - Venedik 1835). David ve Gros'nun öğrencisiydi; 1818'de Roma'ya gitti. İtalya'da gerçekleştirdiği tablolar (*Arc Madonnası'nın şenlikten dönüşü,* 1827; *Hasatçıların Pontino bataklıklarına gelişi,* 1830; iki tablo da Louvre'dadır) Paris salonlarında büyük ilgi gördü. Yapıtlarında çoğu kez pitoresk nitelikli bir romantizm görülür. Küçük tablolarda başarılı olmuştur (*Tefli kız,* Neuchâtel müzesi).

ROBERT (Carl), alman arkeolog (Marburg 1850 - Halle 1922). Özellikle, *Die römische Sarkophagreliefs* (Roma lahitlerindeki kabartmalar) [1890-1919] adlı kapsamlı derlemesiyle tanınır.

ROBERT (Louis), fransız arkeolog ve tarihçi (Laurière, Haute-Vienne, 1904 - Paris 1985). Hellenistik çağ yunan yazıtları konusunda uzmanlaştı; bu tür yazıtların eksik bölümlerinin tamamlanmasında belirli kurallar saptadı. Hellenistik ve Roma dönemlerinde Anadolu kentlerinin tarihsel coğrafyaşı ve yaşantısı üzerine çalışmalar yaptı: *Études Anatoliennes* (Anadolu incelemeleri) [1937]; *Hellenica,* 13 c, (1940-1965); *Villes d'Asie Mineure* (Anadolu kentleri, 2. baskı, 1962). 1956-1964 arasında İstanbul'daki Fransız arkeoloji enstitüsü'nü yönetti.

ROBERT (Paul), fransız sözlükçü ve yayımcı (Orléansville, bugün Eş-Şelif, Cezayir, 1910 - Mougins 1980). *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française*'i (Abecesel ve örneksemeli fransızca sözlük) yazdı ve 1951'de, bu yapıtı yayımlamak amacıyla (1953-1964 arasında 6 cilt ve 1970'te bir ek) kendi yayınevini kurdu. Yayınevi aynı zamanda *Petit Robert* (1967) ve *Micro Robert* (1971) adlı sözlükleri yayımladı.

ROBERT (Marthe), fransız kadın edebiyat eleştirmeni (Paris 1914). Grimm kardeşler, Freud ve Kafka'dan çeviriler yaptı, *Heinrich von Kleist* (1955), *Kafka* (1968) adlı yapıtların yanı sıra psikanaliz üzerine incelemeler (*la Révolution psychanalytique,* 1964; *D'Œdipe à Moïse,* 1974), Kafka ve Freud'un yapıtlarının etkisinde edebiyat incelemeleri (*l'Ancien et le Nouveau,* 1963; *Sur le papier,* 1967, *Roman des origines et origines du roman,* 1972; *Livre des lectures,* 1977; *En haine du roman. Étude sur Flaubert,* 1982) kaleme aldı.

Robert kolej → ROBERT LİSESİ.

Robert lisesi (*İstanbul Özel amerikan*), İstanbul'da ortaöğrenim kurumu. Robert kolej ile Arnavutköy amerikan kız koleji' nin birleştirilmesiyle kuruldu. Lisenin kökeni olan Robert kolej, Bebek'te bir konakta öğrenime açılmıştı (1863). Eğitim dili ingilizceydi. Adını, kuruluşunda parasal destek sağlayan Christopher Robert'ten alan okul, 1871'de Dr. Cyrus Hamlin'in çabalarıyla Rumelihisarı sırtlarında yaptırılan bir binaya (Hamlin hall) taşındı. Okul, 1892'den sonra birbiri ardınca hizmete açılan ek binalarla gelişmesini sürdürdü.

Arnavutköy amerikan kız koleji ise 1871' de Gedikpaşa'da bir konakta eğitim-öğretime başladı. 1873'te Üsküdar'daki binasına geçti. 1905'te çıkan bir yangında bu bina yanınca, okul Arnavutköy'e taşındı ve ek binalarla genişletildi.

1935'te Robert kolej ile Amerikan kız koleji, "İstanbul Amerikan koleji" adı altında birleştirildi. 1971'de erkek koleji eğitim ve öğretim tesislerini, Robert kolej yüksekokulu'nun devlet üniversitesine dönüştürülmesiyle kurulan Boğaziçi üniversitesi' ne bırakarak kız koleji binalarının bir bölümüne yerleşti. 1973'te okulun adı İstanbul Özel amerikan Robert lisesi olarak değiştirildi.

İlk yılı hazırlık olmak üzere öğrenim süresi 7 yıl olan okulda türkçe okutulması zorunlu dersler dışında eğitim dili ingilizcedir; eğitim-öğretimin yanı sıra kültürel, sanatsal ve çeşitli spor dallarıyla ilgili etkinliklere, yaşama ve işe dönük çalışmalara da okulda ağırlık verilir.

ROBERTİ (Ercole DE), italyan ressam (Ferrara 1450'ye doğr. - *ay. y.* 1496). F Del Cossa'nın öğrencisi ve yardımcısı oldu. Uzmanlar, Ferrara'daki Schifanoia sarayı süslemelerinin (1470'e doğr.) önemli bir bölümünün, özellikle saltanat salonunda yer alan *Eylül* alegorisinin onun elinden çıktığını öne sürerler. Del Cossa'nın *Griffoni çokkanatlısı*'nı *Aziz Vicenzo Ferreri' nin mucizeleri*'ni (1473'e doğr., Vatikan) gösteren şaşırtıcı predella ile tamamladı. Tura'nın etkisinden kaynaklanan daha keskin bir üslup, gergin ve karmaşık bir hava yaratmasını engellemeyen bir çizgi inceliğiyle ustasından ayrılır. Ravenna'daki S. Maria in Porto için gerçekleştirdiği *Azizler arasında tahtına oturan Meryem* (1481, Brera, Milano) dengeli bir kompozisyon ortaya koyar. 1486'dan 1494'e kadar Este ailesinin resmi ressamlığını yaptı.

ROBERTİ (Yevgeniy Valentinoviç), fr. **Eugène de Roberty,** rus filozof (Podolya 1843 - Valentinovska'daki şatosunda öldürüldü, Tver eyaleti, 1915). Petersburg Üniversitesi'nde doktora yaptı. Olguculuk konusunda fransızca ve rusça birçok yapıt yayımladı.

ROBERTO (Federico DE) → DE ROBERTO.

ROBERTO (M. M. M.), brezilyalı üç mimarın adı: MARCELO (1908-1964), MİLTON (1914-1953) ve MAURİCİO (doğm. 1921). Rio'da, güneş saçaklarıyla dikkati çeken Brezilya Basın derneği'ni (1938) ve yine aynı kentte Santos-Dumont havalimanı'nın merkez binasını yaptılar.

NAPOLİ VE SİCİLYA

ROBERTO Akıllı (1278-Napoli 1343), Calabria dükü, Sicilya krallığı piskopos naibi (1296), Salerno prensi (1304), Piemonte kontu (1309) ve Napoli kralı (1309 -1343). Anjoulu Carlo II ve Macaristanlı Maria'nın üçüncü oğluydu, Sicilya ayaklanmasından sonra Aragón kralına rehine olarak verildi (1288-1295). Bonifatius VIII'in bir bullasıyla yeğeni Carlo I Roberto zararına krallığın vârisi yapıldı (1297). İçişlerinde tahta ortak edildi ve gerçekte babası, Provence ve Piemonte'nin yönetimini kendi elinde tutarken, Napoli ve İtalya'yı Roberto yönetti. Toscana welfe birliğinin genel başkanlığına getirildi (1305), "Romagna rektörü" unvanıyla Papalık'ın



Anders

Ercole de'Roberti
Vaftizci Yahya
Gemäldegalerie, Berlin-Dahlem

cismani çıkarlarının sorumluluğunu üstlendi (1310), Romalılar'ın kralı Heinrich VII' nin İtalya'ya inişi sırasında ileri sürdüğü istekleri başarıyla engelledi (1310-1313). İmparatorun ani ölümü (1313), papa Clemens V'e (Roberto'nun öğüdüne uyarak) tahtı boş tutarak Milanolu Matteo Visconti'nin simgelediği germen ve ghibellino etkisini bertaraf etmek ve Napoli kralını Roma senatörlüğüne (1313) ve İtalya imparatorluk naipliğine (1314) getirmek olanağını sağladı. Hegemonyasını sürdürmek isteyen Roberto, Sicilya'yı geri almaya (1314) ve ghibellinoları yok etmeye giriştiyse de başaramadı; birliklerinin Montecatini'de yenilgiye uğramasına rağmen (29 ağustos 1315), Floransa'nın güvenini korudu, kendi adayı Johannes XXII'yi papalığa seçtirdi (1316), Cenova senyörlüğünü elde etti (1318), ancak Viscontiler'in yönetimindeki ghibellinolar, onu imparatorluk naibi olarak tanımayı kabul etmediler. Bunun üzerine Avignon'a yerleşen (1319 -1324) Roberto, ghibellinoların hakkından gelmeye kalkıştıysa da Viscontiler Vaprio'da Napolililer'i yendiler (şubat 1324) ve Lombardia yitirildi. Welfelerin bu başarısızlığından cesaretlenen Orta İtalya ghibellinolarının ayaklanmaları, Roberto'yu Napoli'ye geri dönmek zorunda bıraktı (haziran 1324). Sicilya'daki Aragónlular' ın ghibellinolarla birleşmeleri üzerine, oğlu Calabrialı Carlo'yu adanın yeniden ele geçirilmesiyle görevlendirdiyse de (1325 seferi), Sicilya ele geçirilemedi. Müttefikleri Floransa ve Bologna da aynı yıl Altopascio ve Zappolino'da yenik düşünce, kaygıya düşen Floransa, kentin senyörlüğünü Calabria düküne (1325), Romagnalılar da kendi eyaletlerinin senyörlüğünü papanın resmi temsilcisi Bertrand du Pouget'ye verdiler (1326). Bu iki atamada welfelerin durumunu düzeltmeye yetmedi, çünkü zulme uğrayan fransisken din adamlarını (aralarında kayınbiraderi Mallorcalı Felipe de vardı) Johannes XXII' ye karşı koruyan Roberto, Roma'daki ghibellinoların imparatorluk askerleri tarafından yol açılan ayaklanmasıyla güç bir duruma düştü. Roberto'nun birliklerini püskürten (eylül 1327), romalı ghibellinolar, ardından papayı devirerek (nisan 1328), Bavyeralı Ludwig'in baskısıyla yerine Nicolaus V'i (1328-1330) geçirdiler. Johannes XXII, Johann von Luxemburg ile an-

Scala



Napoli kralı
Akıllı Roberto
Simone Martini'nin
bir resminden ayrıntı
(Roberto aziz Louis de Toulouse'un eliyle taç giyerken) [1307]
Capodimonte müzesi, Napoli



B.N., Paris

"Puglia dükü Roberto Guiscardo keçiyi aslanın ağzından kurtarıyor ve kuyruğundan yakaladığı aslanı sarayının duvarları üzerinden atıyor" ***Grandes Chroniques de France*'tan bir vinyet (1375'e doğr.)** ***Bibliothèque nationale, Paris***

laşarak otoritesini yeniden kurmaya girişince, Roberto onunla olan ilişkilerini kesti. Johann von Luxemburg'un yenilgisine rağmen Roberto, Kuzey İtalya'da yeni yenilgilerle karşılaştı (Cenova ayaklanması ve Cenova senyörlüğünü yitirmesi [1335], Asti ayaklanması [1339] ve Asti'nin Visconti'lere bağlanması [1342]); öte yandan, koşullarını çok ağır bulduğu için Dauphiné'yi Humbert II'den satın almayı kabul etmemek hatasını işledi (1339); 1333-1342 arasında Sicilya'yı yeniden almak için giriştiği altı sefer de başarısızlığa uğrarken, Pisa ve Venedik ile ilişkileri gerginleşti ve Floransa'daki ghibellino partisi iktidarı onun zararına yeniden ele geçirmeye kalkıştı (1341-42). Hükümdarın İtalya'da karşılaştığı güçlükler, ailesinin Balkanlar'daki çıkarlarını gözetmesini, Akhaia ve Arnavutluk hükümdarları olan iki kardeşini birbirine düşüren üstünlük çatışmasını bir çözüme bağlamasını engellemedi (1322, sonra 1332).

Akıllı Roberto kendi topraklarında refah ve toplumsal barışı korumaya yetecek olanakları sağlamayı başardı (Floransa bankalarından istikrazda bulundu). Kültürlü bir hükümdar olarak (zamanının en güzel kitaplığına sahipti), sarayında büyük yazarları ağırladı (Petrarca, Boccaccio).

SİCİLYA

ROBERTO GUİSCARDO (1015'e doğr. - Kefalonya 1085), Puglia, Calabria ve Sicilya kontu (1057-1059), ardından dükü (1059-1085). Tancrède de Hauteville'in oğluydu, İtalya'da üvey kardeşleri Guglielmo ve Unfredo'ya katıldı (1046'ya doğr.). Calabria'yı yavaş yavaş Yunanlılar'dan aldı, papa Leo IX'un birliklerini Civitate'de yendi (1053). Puglia'nın fethine yardımcı olduğu için, Unfredo ölünce Puglia kontluğu ona kaldı (1057). Yıllık bir vergi ve bağlılık yemini karşılığında, papa Nicolaus II'den Puglia, Calabria dükleri ve gelecek için Sicilya senyörlüğü unvanlarını aldı (1059). Bizanslılar'ı Güney İtalya'dan kovdu (Bari'nin alınması, 1071) ve kardeşi Ruggero'nun yardımıyla Sicilya'yı Sarazenler'den aldı. Kardeşini Sicilya kontu yaptıysa da, onun metbusu olarak kaldı, 1061 ve 1072'de işgal edilen Messina ve Palermo'yu da kendi elinde tuttu.

1130'da Sicilya krallığı'nı oluşturacak hemen tüm toprakları daha o tarihte eline geçirdikten sonra kendini bu toprakların barışa kavuşturulmasına vererek yerel ayaklanmaları bastırdı ve güçlü bir yönetim kurdu. Papalık topraklarına yaptığı akınlar nedeniyle Gregorius VII tarafından aforoz edildi (1075) ve Amalfi'yi, ardından Salerno'yu ele geçirdi (1076). Bunun üzerine Papalık'ın vasalliğini kabul etti (1080). İllyria'ya bir sefere girişti (1081-82). Aleksios Komnenos'un ordusunu yenerek (1081) Durazzo'yu işgal ettiyse de (1082), bizanslı rakibinin Gregorius VII'yi Sant'Angelo şatosu'nda kuşatan imparator Heinrich IV ile bağlaşması üzerine İtalya'ya geri dönmek zorunda kaldı (1083). Papayı kurtardı (mayıs 1084), ancak askerlerinin Roma'yı yağmalaması yüzünden Salerno'ya sığınmak zorunda kalan Gregorius VII, orada öldü (mayıs 1085). Roberto oğlu Bohémond'un yardımına koştu ve Kefalonya kuşatması sırasında öldü (temmuz 1085).

Press Picture



maresal Roberts

ROBERTS (*lord* Frederick SLEIGH), ingiliz mareşal (Cawnpore, bugün Kanpur, Hindistan, 1832 - Saint-Omer 1914). 1851'de Sandhurst topçu sınıfından mezun oldu, sipahi ayaklanması (1857) sırasında yararlılık gösterdi, 1868 Abisinya seferine katıldı, sonra Hindistan'a döndü ve 1878'de afgan sınırındaki birliklerin başına getirildi. Kâbil'de bir ingiliz misyonunun öldürülmesi üzerine Afganistan'a girdi ve seferin zaferle sonuçlanmasını sağlayan gözü pek bir yürüyüşle Kâbil'i, ardından Kandehar'ı aldı (1880). 1885'te Hindistan ordusu komutanlığına getirildi, 1892'de Lordlar kamarası üyeliğine yükseltildi (baron Roberts of Kandahar and Waterford) ve üç yıl sonra da mareşalliğe atandı. Transvaal'deki ingiliz yenilgilerinden sonra, 1899'da Boerler'e karşı savaşan ingiliz kuvvetlerinin başına geçirildi ve Kitchener'i kurmay başkanlığına getirdi. Durumu düzelttikten sonra, ingiliz ordusu başkomutanı olarak Wolseley'in yerini almak üzere Londra'ya çağrıldı.

ROBERTSFİELD, Liberya'da kent, Monrovia'nın G.-D.'sunda, Harbel hevea işletmelerinin yakınında. Uluslararası havalimanı.

ROBERTSON (William), iskoçyalı tarihçi (Borthwick 1721 - Edinburgh 1793). Zamanında büyük bir başarı kazanan başlıca yapıtları şunlardır: XVI. yy. sonunda *İskoçya tarihi* (1759) ve *History of the Reign of the Emperor Charles V* (Karl V'in tarihi) [1769].

ROBERTSON (*sir* William Robert), ingiliz mareşal (Welbourn, Lincolnshire, 1860 - Londra 1933). 1915'te French'in kurmay başkanlığını yaptı, ardından 1916'da imparatorluk kurmay başkanlığına getirildi, 1918 başına kadar çeşitli harekât alanlarında ingiliz kuvvetlerinin kullanımını yönetti. Savaşın kesin sonucunun fransız cephesinde alınacağına inandığı için, yoğun bir muhalefete rağmen, bu cepheye olabildiğince çok olanak sağlamaya çalıştı. 1919 ve 1920'de Almanya'daki ingiliz işgal kuvvetlerine komuta etti.

ROBERTSON (Anna Mary) → MOSES (Grandma).

ROBERTSON (*sir* Robert), iskoçyalı kimyacı (Cupar, Fife, 1869 - Londra 1949). Waltham Abbey'de, daha sonra Woolwich'te barutlar ve patlayıcılarla ilgili sayısız deneysel araştırmalar yaptı.

ROBERTSON (*sir* Dennis H.), ingiliz iktisatçı (Whittlesford 1890 - Londra 1963). Klasik iktisatçılarla keynesçiler arasında bir sentez yapmaya çalışan K. Wicksell'in analizlerinden esinlendi. Yapıtları: *Banking Policy and the Price Level* (Bankacılık politikası ve fiyatların seviyesi) [1926], *Essays in Monetary Theory* (Para teorisi üzerine denemeler) [1940], *Lectures on Economic Principles* (İktisat ilkeleri üzerine yazılar) [3 cilt, 1959], *Growth, Wages, Money* (Büyüme, ücretler, para) [1961].

ROBERTSONİYEN sıf. (ing. genetikçi W. R. B. *Robertson*'un adından). Genet. Bir santromer birleşmesinin sonucu olarak kromozom yapısında meydana gelen yenibiçimlenmeye denir.

ROBERTSPORT, Liberya'da liman, Monrovia'nın K.-B.'sında.

ROBERVAL (Jean François DE LA ROQUE, —*senyörü*), fransız sömürgeci (Carcassonne 1500'e doğr. - Paris 1560'a doğr.). François I tarafından Kanada kral vekilliğine atandı ve orada bir sömürge kurmakla görevlendirildi (ocak 1541). La Rochelle'den 3 gemi ve 200 kişiyle yola çıktı (nisan 1542) ve Newfoundland'da Cartier ile karşılaştıktan (haziran) sonra kolonlarını Charlesbourg'a yerleştirdi. Ama korkunç 1542 kışı, iskorbüt ve kıtlık, sömürgesini kırıp geçirince, 1543'te sağ kalanlarla birlikte Fransa'ya geri dönmek zorunda kaldı. Protestandı, katolikler tarafından öldürüldü.

ROBERVAL (Gilles PERSONNE DE), fransız matematikçi ve fizikçi (Roberval, Senlis yakınında, 1602 - Paris 1675). Ailesi yoksuldu, daha 1628'de rahip Mersenne'in bilginlerden oluşan çevresiyle ilişkiye girdi. Collège royal'de ders verdi. 1634 ve 1655'te bu okulda iki kürsünün başına getirildi. 1666'da Bilimler akademisi'nin kurucu üyeliğini yaptı. Birçok inceleme kitabının yayımlanmasına karşın çalışmalarını gizli tuttu ve öncelik konusunda çıkardığı kavgalar yüzünden pek çok elyazması yayımlanmadı. Çevrim eğrisinin ve sinüs eğrisinin kareleştirilmesine uyguladığı bölünemezler yöntemi integral hesabına bir yaklaşımdı; bu yöntemin getirdiği yenilik, öğesel parçaların incelenen şekille aynı boyutta olmasıydı.Bu yöntem sayesinde sonsuz küçükler geometrisinin öncüsü sayılmaktadır. Kinematik alanında da, devinimlerin bileşimi için bulduğu yeni bir yöntemle bir eğrinin teğetini çizdi ve böylece eğrilerin uzunluklarını karşılaştırmayı ve ekstremumları belirlemeyi başardı. Mekanik alanında, Toricelli tüpü konusunda çıkan kuramsal tartışmaya katıldı, kuvvetlerin bileşimi kuralını tanıtladı ve 1670'te, kendi adını taşıyan bir "terazi"yi betimledi.

Roberval terazisi, kefelerinin üstü açık olan ve eşit kollu iki oku bulunan, yardımcı oku kefeleri yatay tutmaya yarayan terazi.

ROBESON kanalı ya da **boğazı,** Grönland ile Ellesmere adasının kuzey ucu arasında denizkolu, Lincoln denizi'ne açılır. Kennedy kanalıyla Kane çanağına bağlanır. Geçiş bir kırık üstünde sağlanır.

Lauros-Giraudon



Maximilien de Robespierre Genç Moreau'nun bir portresinden ayrıntı ***Lambinet müzesi, Versailles***

ROBESPİERRE (Maximilien DE), küçük soylu bir ailenin çocuğuydu, küçük yaşta yetim kaldı, ilkin Arras'da avukatlık yaptı. États généraux'ya milletvekili seçildi, konuşmalarıyla ün kazandı. Champ-de Mars ayaklanmasına (17 temmuz 1791) öncülük etti, halkın bozulmaz savunucusu olarak alkışlandı. İçerdeki düşmanlar yaşadığı sürece ihtiyatsız bir girişim olarak gördüğü savaşa karşı çıktı. 10 ağustostan sonra Komün üyeliğine, ardından Konvansiyon'da Paris milletvekilliğine seçildi, Montagnardlar'ın önderi durumuna geldi. Kralın ölüm cezasına çarptırılmasından yana oy verdi, devrimci hükümetin kurulmasına katkıda bulundu, Girondinler'i suçladı ve düşmelerini sağladı (2 haziran 1793). 27 haziran 1793'te Halk kurtuluş komitesi'ne girdi, montagnard diktatörlüğün başına geçti.

25 aralık 1793 ve 5 şubat 1794'te yaptığı konuşmalarda, demokrasi yolunun hem erdem ve hem de terörden geçtiğini ileri sürdü. Hebertçileri (mart 1794), ardından bağışlayıcıları (nisan) ortadan kaldırdı ve Büyük Terör'ü başlattı (22 prairial yasası, 10 haziran 1794). Bir toplumsal eşitlik dönemini gerçekleştirmeye girişerek (Ventôse kararnameleri, 10 haziran 1794), halkın desteğini kazanmaya çalıştı. Son olarak Yüce varlık (l'Être suprême) tapınmasını kabul ettirdi ve 20 prairial (8 haziran 1794) Yüce varlık bayramı onun başkanlığında kutlandı. Diktatörlüğü bu dönemde doruk noktasına eriştiyse de askeri zaferler (Fleurus, 26 haziran), dayanılmaz duruma gelen bir gerginliğin gevşemesi umudunu getirdi. Robespierre'in sonu, otoritesini çekemeyen Halk kurtuluş komitesi üyesi eski dantoncular ve yolsuzlukları nedeniyle kendilerini tehlikede gören kimseler tarafından hazırlandı. 8

thermidor'da Konvansiyon'da daha önce davranmak isteyen Robespierre, düşmanlarını geniş bir temizlikle tehdit etti. Şaşkına dönen düşmanları, merkezin desteğini de alarak 9 thermidor'da onun suçlanmasını ve tutuklanmasını sağladılar. Komün'ün girişimiyle kurtarılıp Belediye sarayı'na getirildiyse de, Barras'nın yönetimindeki ulusal muhafızların burasını kuşatıp ele geçirmeleri üzerine intihar etmek için sıktığı bir kurşunla çenesini parçaladı. Aynı gün Révolution meydanında giyotinde can verdi. —Kardeşi AUGUSTIN (Arras 1763 - Paris 1794), Konvansiyon'da milletvekilliği ve İtalya ordusunda görevli temsilcilik yaptı (1793), Paris'e döndü ve ağabeyinin yazgısını paylaşmak istedi. 10 thermidor'da giyotinde can verdi.

ROBİGALİA a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Roma'da buğdayları pas hastalığından korumak için düzenlenen (25 nisan) şenlik.

ROBİGO. Rom. mit. Buğday pasını (lat. *robigo*) simgeleyen kötülük tanrısı. (*Robigus* adında bir tanrı da vardı.)

ROBİLANT (Spirito Benedetto NICOLIS DE), piemonteli askeri mühendis (Torino 1724 - öl. 1801). 1742'de Sardinya ordusuna girdi; 1752'de Torino maden ocakları baş müfettişi, 1787'de istihkâm komutanı oldu.

ROBİLANT (Carlo Felice NICOLIS, —*kontu*), italyan general ve diplomat (Torino 1826 - Londra 1888). 1849'da Novara'da bir kolunu yitirdi ve italyan bağımsızlık savaşlarının tümüne katıldı. Harp okulu komutanıyken (1871) bakanlığa, 1876'da Viyana büyükelçiliğine getirildi. Fransa'ya düşman olduğundan, üçlü ittifakın başlıca hazırlayıcısı oldu. Dışişleri bakanıyken 1887'de bu ittifakı yeniledi.

Robin Goodfellow → PUCK.

Robin Hood, halk şiirine göre serüvenleri XII. yy. ile XV. yy. arasında geçen ingiliz efsane kahramanı. İyi yürekli bir kanun kaçağıydı, Saksonlar'ın Normanlar'a karşı direnişlerinin bir simgesi olarak baladlarda ve daha sonra özellikle *Lytyll Geste of Robin Hode*'da serüvenleri anlatıldı. William Stukeley ona bir soyluluk unvanı (Huntingdon baronu [av senyörü]) yakıştırmıştı. Sonradan W. Scott *İvanhoe* adlı yapıtında, Douglas Fairbanks ise sinemada onu uluslararası bir üne kavuşturdular.

Robin ile Marion'un oyunu (*le Jeu de Robin et Marion*), Adam le Bossu'nün pastoral oyunu (1275). Genç bir çoban kızın serüvenini anlatan lirik bir şiirin sahneye uyarlaması olan yapıt, köylülerin törelerini şiirsel bir biçimde dile getirir. Ama çobanlar birer fars soytarısı olarak sergilenirler. Bu çelişkili durum gösterinin aristokrat bir seyirci kitlesine yönelik olmasıyla açıklanabilir. Güzel bir çoban kıza kur yapan ama ondan yüz bulamayan şövalye yine de gülünç duruma düşürülmemiştir: öykü, basit ve çobansı bir zevkin düşünü yansıtır.

ROBİNİN a. (fr. *robinine*). Org. kim. Formülü $C_{33}H_{40}O_{19}$ olan heterozit; salkımağacından elde edilir; suyla ayrıştırıldığında kamferol, ramnoz ve galaktozu verir.

ROBİNSON (Henry CRABB), ingiliz yazar (Bury Saint Edmunds 1775 - Londra 1867). Kanun adamı ve *Times* dergisinin dış ülke muhabiri olarak Goethe, Schiller, Herder ile karşılaştı, alman edebiyatı ve felsefesinin ülkesinde daha iyi tanıtılmasına katkıda bulundu. Wordsworth, Coleridge ve Lamb'ın dostu, Atheneum Club ve University College'in kurucularındandı. Güncesi (1869) romantik çağın başlangıcıyla ilgili değerli bilgiler içerir.

ROBİNSON (George), vikont **Goderich,** I. **Ripon** markisi, ingiliz siyaset adamı (Londra 1827 - Studley Royal, Ripon yakınında, 1909). 1852'de Liberal parti'den milletvekili seçildi; radikal eğilimliydi. Hindistan genel valisi oldu (1880-1884).

ROBİNSON (Edwin Arlington), amerikalı şair (Head Tide, Maine, 1869 - New York 1935). Ailesinin başarısızlıklarının saplantısı içinde yaşayan, karamsar bir insandı, yapıtlarında yeni İngiltere çevresini kullandı (*The Children of the Night*, 1897). Kral Arthur efsanesinin bir versiyonu olan *Merlin* (1917), *Lancelot* (1920), *Tristam* (1927) üçlemesini yazdı.

ROBİNSON (Bill), **Bojangles** denir, amerikalı zenci klaket dansçısı (Richemond, Virginia, 1878 - New York 1949). Daha çocuk yaşta klaket öğrendi. Bir yandan fırsat bulduğu tüm gösteri salonlarında dans ederken, bir yandan da vodvil tiyatrolarında ve sinemada oyunculuk yaptı. New York'ta büyük bir üne kavuştu.

ROBİNSON (*sir* Robert), ingiliz kimyacı (Bufford, Chesterfield yakınında, 1886 - Great Missenden, Londra yakınında, 1975). Sydney'de profesör oldu (1912), daha sonra Liverpool (1915), Manchester (1922), Londra (1927) ve Oxford (1930) üniversitelerinde organik kimya kürsülerinin başkanlığını yaptı. Önce alkoloitleri, daha sonra da çiçeklerin boyarmaddelerini inceleyen Robinson, E. C. Dodds ile birlikte doğal ürünlerden çok daha etkili olan seks hormonlarının bireşimini gerçekleştirdi. Penisilin üzerinde çalıştı ve leydi Robinson'ın yardımıyla, bu antibiyotiği bireşim yoluyla elde etmeyi başardı. (1947 Nobel kimya ödülü.)

ROBİNSON (Emmanuel GOLDENBERG, **Edward G.** — denir), amerikalı oyuncu (Bükreş 1893 - Hollywood 1973). *Little Caesar* filminde canlandırdığı tiple ünlendi, fakat bu rol onun bir süre yalnızca sert gangster ya da hırçın polis rollerine çıkmasına neden oldu. Başlıca filmleri: *The Whole Town's Talking* (J. Ford, 1935), *The Last Gangster* (E. Ludwig, 1937), *Çifte tazminat* (Double Indemnity) [B. Wilder, 1944], *The Woman in the Window* (F. Lang, 1944), *The Stranger* (O. Welles, 1946), *The Red House* (D. Daves, 1947) *Ölüm gemisi* (Key Largo) [J. Huston, 1948], *Günahkâr kardeşler* (House of Strangers) [J. Mankiewicz, 1949], *Seven Thieves* (H. Hathaway, 1960), *Kumarbazlar kralı* (The Cincinnatti Kid) [N. Jewison, 1965], *MacKenna'nın altınları* (Mackenna's Gold) [V. Maclaglen, 1969].

ROBİNSON (Joan), ingiliz iktisatçı (Camberley 1903 - Cambridge 1983). Cambridge Üniversitesi'nde ders vermeye başlamadan önce A. Marshall'ın öğrencisiydi. Yeni Cambridge* okulunun başlıca temsilcisi oldu. Keynes'in izleyicilerindendir. Yeniklasik iktisat teorisinin içten bir eleştirisine girişti, Marx aracılığıyla Ricardo'yu inceledi ve bölüşüm ve birikim teorilerini derinleştirdi. Başlıca yapıtları: *Economics of Imperfect Competition* (Eksik rekabet ekonomisi) [1933], *Essays in the Theory of Employment* (İstihdam teorisi üstüne denemeler) [1936], *An Essay on Marxian Economics* (Marxçı iktisat üzerine bir deneme) [1942], *The Accumulation of Capital* (Sermaye birikimi) [1956], *İktisadi felsefe* (1962), *Economic Heresies* (İktisadi sapkınlıklar) [1971], *Introduction to Modern Economics* (Modern iktisada giriş) [J. Eatwell ile birlikte, 1975], *Aspects of Development and Underdevelopment* (Gelişmişliğin ve azgelişmişliğin görüntüleri) [1979].

ROBİNSON (Madeleine SVOBODA, **Madeleine** —denir), fransız kadın sinema ve tiyatro oyuncusu (Paris 1916). Charles Dullin'in öğrencisi oldu ve 1933-1935 yılları arasında onun l'Atelier adlı tiyatrosunda küçük rollere çıktı. Léonide Moguy'un *le Mioche* (1936) adlı filmiyle sinemaya başladı fakat asıl ününü André Roussin'in *Une grande fille toute simple* (1944) adlı oyunuyla elde etti.

ROBİNSON (Walker SMITH, **Ray Sugar** —denir), amerikalı boksör (Detroit 1920 - Culver, Kaliforniya, 1989). Dikkate değer bir stile ve düşürücü yumruklara sahip bir boksördü. Boksa 1940 yılında başladı. 1946'da welterler şampiyonu oldu. 1951'de bu unvandan vazgeçerek orta sıklette dünya şampiyonluğunu ele geçirdi. 1952'de müzikholde çalışmak için boksu bıraktı. 1954'te yeniden antremanlara başladı, 1955'te orta sıklette unvanını geri aldı, 1960'a kadar bu unvanı birçok kez yitirdi ve yeniden kazandı.

Robinson (*İsviçreli*) [*Der schweizerischer Robinson*], Johann David Wyss'in romanı (1812-1827), Defoe'nun romanının temasının çocuklara uyarlaması.

Robinson Crusoe (*The life and strange surprising adventures of Robinson Crusoe of York, mariner*), Daniel Defoe'nun romanı (1719). Kendi isteği üzerine Juan Fernández takımadalarında yer alan Más a Tierra adasında terk edilerek, 1704'ten 1709'a kadar tek başına burada yaşayan iskoçyalı gemici Alexander Selkirk'in gerçek öyküsünden esinlenilerek yazılmıştır. Robinson ise, yamyamların elinden kurtardığı ve ona uşaklık edecek olan Cuma ile karşılaşmadan önce, 28 yıl tek başına yaşar. Bu öyküden Defoe, erkek yalnızlığı mitini çıkarmıştır. Teknoloji, korkuların aşılmasını ve dünyanın beyaz adam tarafından keşfini sağlar. Rousseau'nun Émile'e okumasını önerdiği burjuva bireyciliğinin serüvenidir. Romanın devamı olan *The Farther Adventures of Robinson Crusoe* (1719) ve *The Meditations* (1720), olayları Tanrı'nın inayeti olarak kabul etmeyi bırakarak çalışıp başarmaya geçişi yansıtır.

Robinson esteri. Biyokim. GLUKOZ-6-FOSFAT'ın eşanlamlısı.

ROBİQUET (Pierre Jean), fransız eczacı ve kimyager (Rennes 1780 - Paris 1840). Kökboyası, çivitotu, orsin likeni gibi bitkilerden kökboya, çivit ve orsinel denen boya maddelerini elde ederek büyük bir üne kavuştu. Kunduzböceğini de inceledi ve bu böcekten kantaridi özütlemeyi başardı (1812). Bitkisel drogların etkili maddeleri üzerine yaptığı çalışmalar, kuşkonmaz özsuyunda asparagini, afyonda narkotin ve kodeini bulmasını sağladı. 1833'te Bilimler akademesi'ne girdi.

ROBLE a. Yarı ince dokulu, yarı ağır, yarı sert, havada kararan esmer-gri bir odun veren tropikal Amerika ağacı; odunu kafes yapımında, doğramacılıkta, parke yapımında kullanılır. (Bil. a. *Tabebuia pentaphylla;* acemborusugiller familyası.)

Associated Press



Ray Sugar Robinson (1952 dünya şampiyonasında Olson'a karşı oynadığı maçta)

Lauros-Giraudon



Daniel Defoe'nun *Robinson Crusoe* adlı yapıtının (1719 baskısı) iç sayfası Clark ve Pine'ın gravürü *(B.N., Paris)*



Cincinnati Milacron belg. göre

altı eksenli sanayi robotu
1. Tarama; 2. Omuz;
3. Dirsek; 4. Sallama;
5. Kıvırma; 6. Yalpa.

ROBLES (Gil) → GIL-ROBLES (José María).

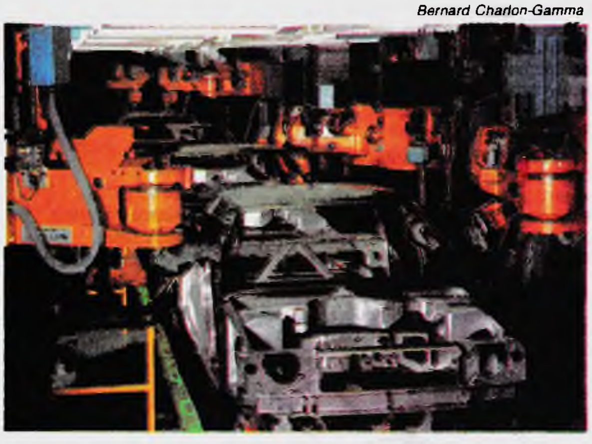
ROBLES (Marco Aurelio), panamalı devlet adamı (Aguadulce 1906). 1960-1964 arasında Adalet bakanlığı, 1964'ten 1968'e kadar da Cumhurbaşkanlığı yaptı.

ROBLÈS (Emmanuel), fransız yazar (Oran 1914). Camus'nün etkisindeki yapıtlarında kardeşlik duygusunu işler. Tiyatro oyunları (*Montserrat*, 1948; *La vérité est morte*, 1952) ve birçok roman (*les Couteaux*, 1956; *la Croisière*, 1968; *les Sirènes*, 1977; *Venise en hiver*, 1981) yazdı. (Goncourt akademisi üyesi, 1973.)

ROBOAM, Süleyman'ın oğlu ve ardılı (İ.Ö. 931-913). Politikadaki yeteneksizliği kuzeyli kabilelerin ayrılmasına ve ülkenin iki krallığa bölünmesine yol açtı: güneyli kabileler tarafından kurulan ve Roboam'ın egemenliğinde kalan Yahuda krallığı ile Yeroboam'a katılan kuzeyli kabilelerin kurduğu İsrail krallığı.

Douai'deki (Kuzey) Renault fabrikalarında kullanılan kaynak robotları

Bernard Charlon-Gamma



Simon-Gamma



Michel Rocard (1980'de)

ROBOT a. (çekçe *robota*; zorunlu iş, angarya'dan). **1.** Kurgu yapıtlarında, hareket edebilen, işlem yapabilen, konuşabilen insan görünümlü makine. **—2.** Değişmez, değiştirilebilir ya da uyarlanabilir bir programa göre, cisimleri işleyebilen ve bir ya da birçok işlemi yürütebilen otomatik aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Kendi iradesini, aklını kullanmadan başkasının istek ve talepleri doğrultusunda hareket eden kimse. **—4.** *Robot gibi*, kendi istemiyle değil, başkalarına bağımlı olarak davranan kimse için kullanılır.
—Denizbil. *Denizaltı robotu*. İnsansız ve uzaktan kumandalı onarım araştırma ve çalışma aracı.
—Mutf. Çeşitli donanımlarıyla kıyma, yoğurma gibi çeşitli mutfak işlerini yapabilen elektrikli yekpare motor. (MUTFAK ROBOTU da denir.)
—ANSIKL. Siber. "Robot" sözcüğünü 1920'de, çek yazar Karel Čapek, tiyatro oyunlarından birinde (*R.U.R.* [*Rossum's Universal Robots*]), bir bilim adamının geliştirdiği ve normalde, insanın yapabildiği her şeyi yapabilen bir androiti adlandırmak için kullandı.
Sanayi robotları programlanmış otomatik makinelerdir; bunlar yinelemeli görevleri yerine getirmede, örneğin, sıcaklık, basınç ya da ışınım koşulları açısından birtakım güçlükler gösteren ortamlardaki zor ya da tehlikeli işleri yapmada insanın yerini almıştır. Nitekim robotlar, kaynak, boyama, yükleme ve boşaltma, kesme, dövme ve birleştirme gibi çok sayıda işlemi yapabilmektedir. Üretim makineleri arasına yerleştirildiklerinde, atölyeye bir esneklik vererek ("esnek atölye") parçaların akışını sağlarlar. Robotların, yakın gelecekte, deniz dibi ve uzay araştırmalarında çok sayıda uygulama alanı bulacağı sanılmaktadır.
Bir robot, en az bir kol taşıyan bir kaideden oluşur; bu kol, tutma organları (genellikle pensler, kimi kez vantuzlar ya da elektromıknatıslar), pnömatik, hidrolik ya da elektriksel etkileyiciler, konum, basınç vb. algılayıcıları ve bilgi işlem organlarıyla donatılmıştır. Konum algılama ve bilgi işlem organlarının yapısı, robotları, artan karmaşıklıkta, dört kategoride sınıflandırmaya olanak verir. En basit ve en sık rastlanan robot türü, işleyecekleri parçaların yapısına bağlı olarak sabit ya da hareketli olabilen, basit ya da çoğul çevrimli ardışıl otomatik sistemlerdir. İşleme sırasında "el"in çizdiği yol karmaşıksa, bir işçinin hareketleri, manyetik bir şerit üzerine kayıtlı bilgiler aracılığıyla robota "öğretilebilir". Programlanmaları, özel dillerin kullanımını gerektiren sayısal kumandalı robotlar, üçüncü düzeyi oluşturur. Son olarak "akıllı" robotlar, durumlarına ve çevrelerinin durumuna göre birtakım kararlar alabilir; bunlar gelişmiş algılayıcılarla donatılmıştır ve bilgi işlem kapasiteleri çok büyüktür. Cisimlerin biçim ve konumlarını, bir televizyon ekranında göstererek tanıyabilirler ve belli bir söz dağarcığına ait konuşma sözcüklerine tepki gösterebilirler. İleride kimi robotların yürüyebileceği, yük taşıyabileceği ve böylece bir ambarcının görevini yüklenebileceği sanılmaktadır. Bu gelişmiş robot öğelerinin, protez teknolojisinde (biyonik protezler) birçok uygulaması vardır.

ROBOTBİLİM a. Robotların tasarımı ve yapımı için kullanılan bilimsel yöntemleri ve teknolojik olanakları inceleyen bilim ve teknik.

ROBOTLAŞTIRMA a. Sınai işlerin yerine getirilmesinde, insan emeği yerine bir ya da birçok robotun kullanımı.

ROBOTLUK a. Robot gibi hareket etme durumu.

ROBOT-RESİM a. Polisçe aranan bir kişinin, görgü tanıklarının ifadelerine dayanarak çizilen portresi.

ROBOT-UÇAK a. Pilotsuz uçaklara verilen genel ad.

ROB ROY (Robert MACGREGOR, —denir), iskoçyalı kahraman (Buchanan 1671 - Balquhidder 1734). MacGregor grubunun önderiydi (1693); 1712'de, Montrose düküne borçlandığı için yasadışı ilan edildi. Dağa çıktı ve Montrose'a karşı yağmacılık eylemlerine girişti. Kazandığı başarılar, halk tarafından sevilmesini sağladı.

ROBSON dağı, Kayalık dağlar'da (Kanada) doruk, Jasper'ın (İngiliz Kolombiyası) B.-K.-B.'sında; 3 954 m.

ROBUSTA a. *Coffea canephora* türünün robusta çeşidinden üretilen kahve.

ROBUSTİ (Iacopo) → TINTORETTO *(il)*.

ROCA *(cabo da)*, Portekiz'de yüksek burun, Lizbon'un B.'sında, Avrupa'nın en batıdaki yeri, serra de Sıntra'nın ucunda; yüksl. 145 m.

ROCA (Julio Argentino), arjantinli devlet adamı (Tucumán 1843 - Buenos Aires 1914). Savunma bakanıydı (1879), federalistler tarafından Cumhurbaşkanlığına getirildi (1880-1886). Yerine kayınbiraderi Celman geçince bir Avrupa gezisine çıktı ve 1890 ayaklanması sırasında ülkesine döndü. Celman'ın Cumhurbaşkanlığından çekilmesini sağlayarak düzeni yeniden kurdu, Pellegrini'nin Savunma bakanlığına ve Uriburu'nun Başkan yardımcılığına getirildi (1895). Yeniden Başkanlığa geldi (1898-1904), bir çalışma yasası hazırlattı, paranın istikrarını sağlamak için bir konversiyon yasası çıkarttı ve Şili sınırı sorununda İngiltere'nin hakemliğini sağladı (1902).

ROCAFUERTE (Vicente), ekvadorlu devlet adamı (Guayaquil 1783 - Lima 1847). Ekvador Devlet başkanı oldu (1835). Hoşgörülü din politikası nedeniyle iktidardan düştü (1839).

ROCARD (Michel), fransız siyaset adamı (Courbevoie 1930). Sosyalist öğrenciler ulusal sekreteri (1955-1956) oldu, Cezayir savaşı konusundaki tutumunu beğenmediği için Sosyalist parti'den (SFIO) ayrıldı (1958). Maliye müfettişliğine atandı (1958). 1960'ta Birleşik sosyalist parti'nin (parti socialiste unifié, PSU) kuruluşuna katıldı; bu partinin genel sekreterliğini yaptı (1967-1973). 1968 öğrenci hareketlerini destekledi. Haziran 1969'daki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koydu (oyların % 3,6 sını aldı). Milletvekili seçildi (1969-1973). 1974'te Sosyalist parti'ye girdi. 1975'ten başlayarak partinin yönetim kurulu üyeliği ve kamu işleriyle görevli genel sekreterliğini (1975-79) yaptı. 1977'den başlayarak Conflans-Sainte-Honorine belediye başkanı oldu; yeniden milletvekili seçildi (1978-1981). Metz kongresi'nde (1979) azınlıkta kaldı, ama 1981'de F. Mitterrand'ın Cumhurbaşkanlığı adaylığıyla ön plana çıktı. Devlet bakanlığı, Plan ve Çevre bakanlığı (1981); Mauroy (mart 1983) ve Fabius (temmuz 1984) hükümetlerinde Tarım bakanlığı yaptı. Hükümet, yeni bir seçim yasasıyla nispi temsil sistemini Meclis'e sununca bu karara karşı çıktı; nispi sistemin hükümeti zayıflatacağını ileri sürdü ve nisan 1985'te bakanlıktan istifa etti. 1988'deki Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mitterrand adaylığını koymazsa aday olacağını açıkladı (şubat 1987). Mitterrand yeniden Cumhurbaşkanı seçilince, istifa eden Chirac'ın yerine, 10 mayıs 1988'de Başbakan oldu. Chirac hükümetinin kaldırdığı servet vergisini yeniden uygulayacaklarını, yoksullar için asgari gelir güvencesi vereceklerini, radyo-televizyon yayınında reform yapacaklarını açıkladı. Yaklaşık 3 yıl bu görevde kaldıktan sonra 1991'de koltuğunu Fransa'nın ilk kadın başbakanı Edith Cresson'a devretti. Nisan 1993'de yapılan Sosyalist parti kongresinde Laurent Fabius'un yerine bu partinin başkanlığına seçildi.

ROCCA (Gino), italyan yazar (Mantova 1891 - Milano 1941). Venedik lehçesiyle duygusal romanlar ve tiyatro oyunları yazdı (*Se no i xe mati no li volemo*, 1926; *Sior Tita paron*, 1928).

ROCCA Dİ PAPA, İtalya'da sayfiye yeri, Lazio'da (Roma ili) ve Albani dağlarında, Cavo dağının eteğinde; 9 100 nüf. Papaların eski kalesi olan köy kestaneağacı ormanının ortasında, sivri bir kaya üstüne basamak basamak yükselen düzlüklerde kurulmuştu.

ROCCATAGLİATA (Niccolo), XVI. yy.'ın sonu ile XVII. yy.'ın başında yaşamış italyan heykelci. Özellikle Venedik'te bronzcu olarak, San Giorgio Maggiore (1593, aziz Georgius ve aziz Stephanus'un heykelleri) ve San Moise (sunağın büyük ka-

bartması) kiliselerinin süslenmesinde çalıştı.

ROCCO (Alfredo), italyan siyaset adamı (Napoli 1875 - Roma 1935). D'Annunzio' nunkine yakın bir ulusçuluk anlayışının kuramcısıydı. İtalya'nın savaşa girmesi için mücadele etti. *Politica* dergisini yayımladı. Milletvekili seçildi (1921), müsteşar oldu, Mussolini'nin safına katıldı. Millet meclisi başkanlığı (1924-25), Adalet bakanlığı (1925-1932) yaptı; devletin otoriter bir biçimde örgütlenmesi ve muhalefet hareketlerine karşı mücadele konusundaki faşist yasaları derledi.

Rocco (*Scuola di* **San**), Venedik'te, dinsel bir kurumun merkezi olan XVI. yy. yapısı. Yapımına B. Bon'un başladığı yapı, Scarpagnino tarafından tamamlandı. İl Tintoretto'nun, Eski ve Yeni Ahit sahnelerini canlandıran ve ustanın en dikkate değer yapıtları arasında yer alan bir dizi tuvali (1564-1587) buradadır. Hemen yakındaki S. Rocco kilisesi'nde de, il Tintoretto'nun başka tabloları bulunur.

ROC DE SERS, Fransa'da, Charente *département*'ında, Sers komününde kaya sığınağı. Katmanların incelenmesi sonucu bir *gravette* kültürü katmanı ile üç üst *solutré* evresi katmanı ortaya çıkarıldı. Sığınağın en ilginç yönü, yontulmuş kireçtaşı bloklardan oluşan birkaç metre uzunluğundaki bir frizdir. Frizden ilk parçaları doktor Henri-Martin buldu (1927-28-29); geri kalan bölümler de R. Lantier ve M[lle] Henri-Martin tarafından ortaya çıkarıldı (1951). Şaşırtıcı derecede canlı olan bu hayvan figürleri (atlar, bizonlar, karşı karşıya duran dağ keçileri, boynuzlugiller) [bir bölümü Ulusal eski eserler müzesi'ndedir] heykelcinin yeteneğini kanıtlar. Bazı figürler büyük bir olasılıkla değişikliğe uğramıştır (bizonlar ata dönüştürülmüş, bir bizon başı da yaban domuzu başı biçiminde yeniden yontulmuştur). Bu heykellerin solutré evresinin son yarısından kaldığı düşünülür.

ROCH (Gustav), alman matematikçi (Dresden 1839 - Venedik 1866). Halle Üniversitesi'nde profesör oldu, *p* türü bir yüzey üzerinde tanımlanmış fonksiyonlarla ilgili Riemann sonuçlarını tamamladı. Riemann-Roch teoremi, en çok tek bir sonlu kutuplar kümesi bulunan ve yüzey üzerinde doğrusal olarak bağımsız olan meromorf fonksiyonların sayısını belirledi.

ROCHA, Uruguay'da kent, Montevideo'nun D.-K.-D.'sunda; 21 700 nüf. Ticaret (yün) merkezi. —*Rocha yönetim bölgesi,* 10 991 km^2; 68 500 nüf.

ROCHA (Glaúber), brezilyalı film yönetmeni (Vitória da Conquista, Bahia, 1938 - Rio de Janeiro 1981). İlk uzun metrajlı filmi *Barravento*'yu (1962) gerçekleştirdiğinde 22 yaşındaydı. 1963'te sinema üstüne bir deneme olan *Revisão crítica do cinema brasileiro*'yu yayımladı. Film yönetmeni arkadaşlarının (R. Pirês, Wálter Lima Jr., Carlos Diegues) filmlerinin yapımcılığını üstlendi ve *Kara Tanrı ve sarışın şeytan*'ı (Deus e o Diabo na terra do Sol) [1964] gerçekleştirdi. Brezilya'yı siyasal ve toplumsal gerçekliği içinde ilk yansıtan *"Cinema nôvo"* grubunun öncülerinden biri oldu. Öteki filmleri: *Sarsılan toprak* (Terra em transe) [1967], *Antônio -das-Mortes* (1969), *Der leone have sept cabeças* (1970), *Cabeças cortadas* (1970), *A İdade da Terra* (1980).

Rochambeau, Cayenne'de (Fransız Guyanası) uluslararası havalimanı, kentin 13 km G.'inde.

ROCHAMBEAU (Jean-Baptiste DE VIMEUR, *—kontu*), Fransa mareşali (Vendôme 1725 - Thoré 1807). Bir süvari alayına katıldı (1742). Albay rütbesiyle Lawfeld' de (1747) ve Clostercamp'ta (1760) yararlıklar gösterdi. Villefranche (1776), sonra Vendôme (1779) valisi oldu. 1780'de tümgeneralliğe yükseltildi ve Amerika savaşı sırasında krallık ordusu komutanlığını üstlendi. Picardie'de (1784), Alsace'ta (1789) başkomutanlık yaptı, Kuzey ordusuna komuta etti (1790), sonra Fransa mareşalliğine yükseltildi (1791). Terör döneminde tutuklandı. Thermidor'dan sonra serbest bırakıldı. *Mémoires militaires historiques et politiques* (Askeri, tarihi ve siyasi anılar) [2 cilt, 1809] adlı bir kitap yazdı.

ROCHAMBEAU (Donatien DE VIMEUR, *vikont*), fransız general (Paris 1755 - Leipzig 1813). Topçu subayıydı (1769). Amerika savaşı'na katıldı. Tuğgeneral (1791), tümgeneral (1792), Saint-Domingue valisi oldu. Rüzgâr adaları komutanlığına getirildi. İtalya seferine katıldıktan sonra Saint-Domingue'e döndü. İngilizler'e esir düştü, Norman Cross hapishanesi'ne kapatıldı (1803), 1811'de serbest bırakıldı. Bir piyade kolordusu başında Almanya'ya yaptığı bir sefer sırasında vurularak öldü.

ROCHDALE, Büyük Britanya'da (Greater Manchester) kent, Pennin sıradağlarının kenarında, Manchester'in K.-K.-D.'sunda; 93 000 nüf. Tekstil merkezi. Amyant metalürjisi. Plastik maddeler. Elektrikli gereçler.

Rochdale society of equitable pioneers, kısaca **Rochdale pioneers,** aralık 1844'te, Rochdale'de (Lancashire) 28 ortak tarafından kurulan tüketim kooperatifi. Dokumacı, pamuk işçisi, matbaacı ve zanaatkârlardan oluşan ortaklar, owenciliğin ya da çartizmin etkisinde ya da yalnızca *Corn laws*'a muhalif kişilerdi. Daha önceki sosyalist kökenli kooperatif deneylerinin, toplumu değiştirme amacı taşımalarına karşılık, yeni ekip, iktisadi gereksinimleri ön plana çıkardı: kooperatif üyelerine kredi vermiyor, siyaset ve din konularında tarafsızlığını ilan ediyor ve üyelere yalnızca yaptıkları alımlarla orantılı olarak kâr dağıtıyordu. Rochdale pioneers, 1848'den başlayarak hızla gelişti: üyelerinin sayısı 1850'de 600'e, 1865'te 5 300'e, 1880'de 10 000'e çıktı. Kooperatif, bir kütüphane, bir okul açtı ve etkinliklerini ölüm ve maluliyet yardımı, konut yapımı ve sigortacılık alanlarına yaydı. İktisadi bakımdan başarı kazanan Rochdale kooperatifçiliği, Büyük Britanya'ya ve başka bazı Avrupa ülkelerine de yayıldı.

ROCHE (Édouard), fransız gökbilimci, matematikçi ve jeofizikçi (Montpellier 1820 - *ay. y.* 1883). Güneş sisteminin doğuşunu, Yer'in iç yapısını, kuyrukluyıldızları inceledi, meteoroloji ve iklimbilim konularında araştırmalar yaptı. Gök mekaniği alanında, 1849'da *Roche sınırı*'nı ortaya koydu.

Roche limiti, bir uydunun, çevresinde dolandığı cismin çekiminden kaynaklanan gelgit kuvvetleriyle parçalandığı sınır uzaklık. Bu uzaklık R=2,45 *Lr* bağıntısıyla verilir; burada R, ana cismin merkezinden başlayarak ölçülen uydu yörüngesinin yarıçapını, *r*, ana cismin yarıçapını ve L, iki cismin yoğunluk oranlarına bağlı bir çarpanı belirtir. (Ana cisim ile uydu aynı yoğunluktaysa, L 1'e eşit olur, bu durumda R=2,45 *r*'dir.)

ROCHE (Jean), fransız biyokimya uzmanı (Sorgues, Vaucluse, 1901). Collège de France'ta genel ve karşılaştırmalı biyokimya profesörlüğüne atandı (1947), 1961 -1969 arasında Paris akademisi'nin rektörlüğünü yaptı ve 1963'te Bilimler akademisi'ne üye oldu. Tiroit hormonları, hemoglobin ve solunum pigmentleri, enzimler ve proteinler üstünde çalıştı, hayvanların evrimini biyokimyasal bakımdan inceledi.

ROCHE (Denis), fransız yazar (Paris 1937). 1973'e kadar Tel Quel grubunun üyesiydi, *Récits complets* (1963), *les İdées centésimales de Miss Elanize* (1964), *Eros énergumène* (1968) adlı yapıtları ve Tel Quel'in *Théorie d'ensemble*'inda "Şiir kabul edilmez"i yayımladı (1968). İlk romanı *Louve basse*'ta (1976) daha çok barok ve bedensel bir anlayışta bir roman sanatıyla bağlantı kurdu. Bir de *Dépôts de savoir et de technique* (1980) adlı yapıtı vardır.



L. L.

Roc de Sers
gebe kısrak ve yaban domuzu başlı bizon
kireçtaşı alçakkabartma
solutré evresi, İ.Ö. 15000'e doğr.
Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye

ROCHEA a. (isviçreli botanikçi F. de La *Roche*'un adından). Güney Afrika kökenli süs bitkisi. (Bu cinsin türleri etli, karşıt yapraklı, dip kısmı odunsu çalılardır; kırmızı, sarı ya da beyaz olan çiçekler dalların ucunda talkım halinde bulunur ve bürgülüdür.)

ROCHEFORT ya da **ROCHEFORT-SUR-MER,** Fransa'da *arrondissement* (Charente-Maritime) merkezi, Charente kıyısında; 26 949 nüf. (1992). Pierre Loti müzesi (yazarın evinde).
—Tar. Eskiden, Colbert tarafından yapılan (1666) ve Toulon ve Brest'e rakip olan Rochefort deniz üssü bir liman eyaletiydi (1919'da kaldırıldı). Hidrografya, gemi mühendisleri okulu ve deniz tıp (bu okul Birinci Dünya savaşı'ndan hemen önce Bordeaux'ya nakledildi) burada bulunuyordu.

ROCHEFORT (Henri, ROCHEFORT-LUÇAY *markisi*, **Henri** —denir), fransız gazeteci ve siyaset adamı (Paris 1831 - Aix -les-Bains 1913). İmparatorluğu acı bir biçimde hicveden *la Lanterne* adlı haftalık bir dergi kurdu (1868), uğradığı mahkûmiyetlerden kurtulmak için Brüksel'e sığındı. 1869'da geri döndü, Belleville'den milletvekili seçildi, *la Marseillaise* gazetesinde yazılar yazdı ve Victor Noir davası sırasında hapse atıldı. 4 eylül 1870 devrimi'nde serbest bırakıldı, *le Mot d'ordre* adıyla yeni bir dergi kurdu. Yeni Kaledonya'ya sürüldü, hemen kaçtı, 1880'de genel aftan yararlanarak Fransa'ya döndü. Radikal gazete *l'İntransigeant*'ı çıkarmaya başladı. Milletvekili oldu (1885-86); general Boulanger'nin safında yer aldı ve onunla birlikte Belçika'ya gitti (1889). Londra'ya sığındı, Panama kanalı "çek düzenbazlarını" ve dreyfusçuları şiddetle yerip eleştirdi. 1895 affıyla yeniden Fransa'ya döndü ve koyu milliyetçiliği benimsedi.

ROCHEFORT (Christiane), fransız kadın yazar (Paris 1917). Sürekli bir başkaldırı duygusuyla dikkati çeken *Le Repos du guerrier* (1958) ile tanındı, kadın haklarının savunuculuğunu üstlendi ve çağdaş törelerin eleştirisini romanlarının başlıca temalarından biri haline getirdi (*les Petits Enfants du siècle,* 1961; *Printemps au parking,* 1969; *les Enfants d'abord,* 1976; *la Porte du fond* 1988).

ROCHEFOUCAULD, Fransa'da kanton (Charente) merkezi, Tardoire kıyısında, Angoumois'da; 3 544 nüf. (1992). X. yy.'da kurulan bir baronluğun merkeziydi. 1515'te kontluk ve 1662'de de "duché-pairie" olan kentin yanı başında, daha sonra La Rochefoucauld'lar (yazar La Rochefoucauld da bunlardandır) adını alan Foucauld'lar şatosu yükselir.

ROCHELLE (La), Fransa'da *département* (Charente-Maritime) merkezi; 73 744 nüf. (1992). Önemli balıkçılık merkezi. Petrol rafinerisi. Kimya sanayisi. Hava taşıtları ve gemi yapımı.
—Tar. XI. yy.'da ortaya çıkan La Rochelle İngiltere ile Fransa arasında çekişme konusu oldu, protestanlığın merkezlerinden biri haline geldi, 2 kez kuşatıldı (1573

ve 1627-28). Çok kanlı geçen ikinci kuşatmadan sonra, surları yerle bir edildi. Bundan sonra, yalnızca sömürge ticaretiyle uğraşmaya başladı. Kanada'nın elden çıkması (1763) ve Nantes fermanı'nın lağvı, kentin gerilemesine yol açtı. 1944'te, La Rochelle cebine çekilen alman birlikleri, 8 mayıs 1945 mütarekesi'ne kadar direndiler.

Rochelle kuşatması (LA), ekim 1627' de Richelieu tarafından girişilen, ekim 1628' de kentin teslim olmasıyla sonuçlanan kuşatma. Huguenotlar'ın emniyetli büyük müstahkem mevkii, gerçek bir deniz cumhuriyeti ve İngiltere'nin müttefiki olan La Rochelle, Soubise'in kışkırtmasıyla Louis XIII'e karşı açıkça ayaklandı (ağustos 1627). Bu protestan ayaklanmasını kesin olarak bastırmak ve aynı zamanda Fransa'nın bütün limanları üzerindeki egemenliğini sağlamak amacıyla Richelieu, kenti kuşatma operasyonlarını bizzat yönetti. Açlıkla karşı karşıya kalan La Rochelle, belediye başkanı J. Guiton'un yönettiği ve on iki ay süren kahramanca direnişten sonra teslim olmak zorunda kaldı. Kent, belediye statüsünü ve tüm ayrıcalıklarını yitirdi; surları yerle bir edildi; katoliklik yeniden kuruldu, ama protestanlığa da izin verildi.

Rochelle tuzu. Org. kim. SEIGNETTE TUZU'nun eşanlamlısı.

ROCHER-NOİR (Le) → BUMERDES.

ROCHESTER, Büyük Britanya'da (Kent) kent, North Downs'ın K.'inde, Medway kıyısında; 56 000 nüf. Çok eski bir kent olan Rochester 604'te bir piskoposluk merkezi oldu. Çift çaprazsahınlı ve koroyeri yüksekte bulunan katedral XII.-XV. yy.'dan kalmadır; XII. yy.'da yapılmış kapı sundurması, 1200'e doğru genişletilen kripta, XII. yy.'dan kalma kare biçiminde ana kule ve başka anıtlar. Sanayi (alüminyum ürünleri, makine, kırtasiye) merkezi.

ROCHESTER, ABD'de (Minnesota) kent, Minneapolis-Saint Paul'ün G.-G.-D.'sunda; 57 900 nüf. Besin sanayileri. Elektronik gereçler. 1889'da W. W. Mayo' nun kurduğu hastane. Tıp müzesi.

ROCHESTER, ABD'de (New York) kent, Ontario gölünün G.'inde, bu göle dökülen Genesee ırmağının ve Erie kanalının kıyısında; 242 000 nüf. Kentin önemi, Genesee çağlayanlarından (kentin aşağısında) sağlanan hidroelektrik üretimi sayesinde doğan ve bugün Niagara'dan elde edilen enerjiyle beslenen sanayilerden ileri gelir: fotoğrafçılık ürünleri ve aygıtları imalatı; otomobil sanayisi için elektrikli gereçler; büro gereçleri. Müzeler, bu arada G. Eastman House'da uluslararası Fotoğrafçılık müzesi.

ROCHESTER (John WİLMOT, —2. *kontu*), ingiliz şair (Ditchley, Oxfordshire, 1647 - Woodstock 1680). Charles II'nin gözdesi, inançsız, korkusuz ve son derece zengindi. Karısı ve Henry Savile ile yazışmaları dönemin en ilginç mektupları arasında yer alır. *A Satyr against Reason and Mankind* (1679) adlı yapıtı dindışı düşüncenin acılığını dile getirir ve onu Avrupa' da hiçlik üzerine şiir yazan ilk şair yapar. Yaşamının son yıllarında dine döndü ve daha önce yazmış olduğu yapıtları yaktı.

Ch. Simonpietri-Sygma



Waldeck Rochet

ROCHE-SUR-YON, Fransa'da (Vendée) kent: 48 518 nüf. (1992). Yeterince güvenli olmayan Vendée'de askeri bir karakola gereksinim duyan Napoléon I, kenti, Vendée savaşları sırasında yanan bir kasabanın yerinde kurdu (1804). Müze. Ulusal haralar. Elektrikli gereçler yapımı, hazırgiyim, besin sanayisi.

ROCHET (Waldeck), fransız siyaset adamı (Sainte-Croix, Saône-et-Loire, 1905 - Nanterre 1983). Bahçıvandı. 1923'te Komünist partisi'ne girdi. Londra'da general de Gaulle nezdinde partisini temsil etti. 1950'de, Komünist parti siyasi bürosu (politbüro) asil üyesi oldu. Mayıs 1964'te, Maurice Thorez'den sonra parti genel sekreterliğine getirildi. 1965'te komünistlerin François Mitterrand'ı desteklemelerinde önemli bir rol oynadı. FKP politbürosunun Varşova paktı birliklerinin Çekoslovakya'ya müdahalesini "kınaması"na öncülük etti (1968).

ROCK a. (*rock and roll*'ın kısaltması). **1.** 1950'lerde rock and roll'dan türeyen müzik üsluplarının genel adı. (ROCK MUSİC de denir.) **—2.** ROCK AND ROLL'ın kısaltması.

—ANSİKL. Rock and roll, 1962'den başlayarak yeni bir gençlik tarafından benimsendi. Bu yenilenme, Beatles ve Rolling Stones'un ortaya çıkışıyla İngiltere'de başladı. Ama bu toplulukların müziği köklerini ve enerjisini, Presley döneminin rock and roll'undan almakla birlikte, onunla tamamen özdeş değildi. Aradaki fark, Bob Dylan gibi, Beatles'tan esinlenen folk şairleri, elektrikli ritimlere başvurunca iyice belirginleşti. Bu müzik nasıl adlandırılmalıydı? "Rock and roll' adı, "rock" biçiminde kısaltıldı.

1965'ten 1980'lere değin ABD'de ve İngiltere'de peş peşe yeni biçimleri ortaya çıktı. Bunlara *Jazz rock, folk rock* gibi adlar verildi. Rock, üsluba ve modaya göre *hard* (sert) ya da *soft* (yumuşak), *punk* ya da *funk*, senfonik ya da psikedelik, dekadan ya da *new wave, disco* ya da *reggae* gibi sıfatlarla nitelendi. Bugün rock, tarz ve üslup açısından birbirine benzemeyen yıldızlar kümesi gibidir. Bu müziklerin tümü de öncelikle gençlere yönelik ve ikili ritimde elektrikli birer müzik olmakla birlikte, bunları ortak bir başlık altında toplamak güçtür. Bu dallanıp budaklanma, 1950'leri özlemle ananlar için bir "dekadans" işaretidir. Bunu, yeni bir olgunluk işareti olarak görenler de vardır. Şurası kesindir ki, türlü değişimlere uğrayan bu müzik gerçek bir kültüre (yazın, sinema, fotoğraf, moda) dönüşmüştür.

ROCKABİLLY a. (amerikanca sözc.; *rock* ve *hillbilly*'den). Yalnızca ABD'nin güneyinden gelmiş beyaz şarkıcıların söylediği, blues ile hillbilly ve country'nin kaynaşmasından doğan, rock and roll'un ilk örneği olan müzik.

—ANSİKL. Sanat yaşamının başında Elvis Presley, rockabilly şarkıcılarının en ünlüsüydü. Ama bu türün bir üsluba dönüşmesi, Carl Perkins'in *Blue Suede Shoes* adlı şarkısıyladır. Öbür ünlü rockabilly şarkıcıları arasında Johnny Cash, Gene Vincent, Eddie Cochran, Buddy Holly anılmalıdır. 1980'lerin başlarında, birtakım amatörler, yeniden rockabilly'ye eğildiler. Bu "rockabilly revival"a katılan gruplardan Stray Cats, Cramps ve Meteors anılmaya değer.

ROCKALL platosu, Atlas okyanusu'nda ıssız kenar platosu, Britanya adalarının 400 km K.-B.'sında. (En yüksek bölümü su yüzeyinin en az 200 m altındadır.) [*Rockall seti*, Rockall platosunun derinliği en az kuzey bölümüdür; *Rockall kayası* burada su üstüne çıkar (+ 21 m).]

ROCK AND ROLL a. (amerikanca sözc.; "sallamak" anlamındaki *to rock* ile, "çevirmek" anlamındaki *to roll*'dan). **1.** Zenci halk müziğine (blues ve rhythm and blues), amerikalı beyazların halk müziğinden (hillbilly, country and western) alınan öğelerin karışmasıyla oluşmuş, daha çok insan sesine dayalı müzik üslubu. **—2.** 1960'a doğru ortaya çıkan, boogie-woogie ritmine benzer dört zamanlı bir caz ritmine uyularak yapılan swing tarzında dans. (Kısaltması: ROCK.)

—ANSİKL. İkinci ve dördüncü zamanları çok kuvvetli çalınan 4/4'lük bir ritimle ayırtedilen rock and roll, elektrikli gitarların (ilk yıllarda ritim ve bas çalgısı olarak, akustik kontrabas da kullanılmıştı) ve davulun egemen olduğu, fazladan piyano ve saksofonun da eklendiği bir çalgılama kullanır.

"Rock and roll" deyimi ilk kez, 1952'de clevelandlı radyo sunucusu Alan Freed tarafından kullanıldı. Amerikalı zenciler arasında yaygın bir biçimde, tempo ve pozisyon değişiklikleri belirtmek için olduğu kadar, dansta ve cinsel ilişkide de kullanılan "rock" ve "roll" sözcükleri, blues'cular ve rhythm and blues'cular tarafından da uzun zamandır kullanılıyordu. Alan Freed, ilk kez, beyaz gençlere yönelik programını bu sözcüklerle adlandırdı: "Rock and Roll Party". Amacı, programında, *rhythm and blues* adını kullanmadan zenci müziğine geçmekti.

Rock and roll'un doğuşunda biri zenci (Fats Domino), öbürü beyaz (Hawk Williams) iki müzikçi önemli rol oynadı. Fats Domino, *Ain't that a shame* adlı çok sevilen şarkısıyla, beyazların hit-parade'ında baş sırayı alan ilk zencidir. Böylece, New Orleans rhythm and blues'unun, amerikan gençliğince sevilmesine katkıda bulundu. Hillbilly'den esinlenen Hawk Williams, rock and roll'un yapılaşmasını sağladı: kıtalarla nakaratın birbirini izlediği bir şarkıda, düzenlemelere ve efektlere de yer verilecek bir öykü anlatılır.

1954'te şarkıcı Bill Haley, *Rock around the clock* adlı şarkısında Fats Domino'nun formülünü Hawk Williams'ın tarzına uyarlayarak rock and roll'u tescil ettirdi. Kısa sürede, çok sayıda şarkıcı ve topluluk parladı ve rock and roll ikiye bölündü: bir yanda, yalnızca beyazların, özellikle de güneylilerin (Elvis Presley, Buddy Holly, Eddie Cochran, Ricky Nelson, Gene Vincent, Carl Perkins, Jerry Lee Lewis) söylediği rockabilly; öbür yanda, doğrudan doğruya blues'dan kaynaklanan, çok karmaşık ritimli ve daha sert olan zenci rock and roll'u (Little Richard, Bo Diddley, Chuck Berry).

ABD tarihinde ilk kez, ülkenin güneyinden gelen bir müzik, rock and roll (ister beyazlar, ister zenciler yapsın), kuzeyli beyazlar arasında yaygınlık kazandı. Tüm Amerika'yı kapladıktan sonra 1957-58 yıllarına doğru Avrupa'ya sıçradı. Rock and roll, Büyük Britanya'da tüm popüler müzikleri gölgede bıraktı ve ilkin Tommy Steele, Cliff Richard ve Shadows topluluğuyla, 1962'den sonra da Beatles, Who, Rolling Stones gibi başlangıçta rock and roll'a ve blues'a sadık kalan, daha sonra bunları pop müziğe dönüştüren üç topluluklа görülmemiş yaygınlık kazandı.

Rock and roll dalgası, Fransa'ya biraz geç ulaştı. Johnny Hallyday, Eddy Mitchell ve Dick Rivers, ünlü amerikan şarkılarının fransızcasını söylemekle yetindiler. Rock and roll olgusuna plak sanayisinin ve müzikhollerin el atmasıyla, rock and roll'ün daha iç açıcı bir türü olan "ye-ye" akımı doğdu.

Aile düzenine başkaldırı biçiminde beliren rock and roll olayı, yeni bir sosyolojik olgunun işaretidir: ilk kez, yirmisine varmamış gençler, yalnız kendilerinin olan bir üslup ve müzik yaratmışlar ve ekonomi açısından önemi ancak zamanla artan bir yaş grubu olarak kendilerini kabul ettirmişlerdi.

Radio Times-Hulton Picture Library



rock and roll
Bill Haley'in orkestrası
1957'de

—Koregr. Rock and roll, bir danstan çok, swing türünden bir dans üslubudur. Temel adımlar, 4 ya da 6 zamanlıdır (6 zamanlı olduğunda bir buçuk ölçüdür). Rock'un iki ana biçimi vardır: biri 6 zamanlıdır, öbürü akrobatik rock adını taşır. Akrobatik rock'ta iki figür vardır: "kayma" (erkeğin tuttuğu kadın, ayakları arkada olmak üzere, erkeğin bacakları arasından kayarak ilk durumunu alır) ve *"saut d'épaule"* (erkek, bükük bacağına dayanarak kadını, bir sağına bir soluna geçirir, bu hızla kadın arkaya doğru sıçrayarak ilk yerini alır).

ROCK CAZ a. Rock'tan alınmış çeşitli öğelerle oluşan caz müziği.

—ANSİKL. Bizde rock caz denilen bu müziği, Amerikalılar, "fusion music" diye adlandırmayı yeğlemişlerdir. 1960'ların sonlarında İngiltere'de "Soft Machine", ABD'de de "Chicago" ve "Blood, Sweat and Tears" adlı gruplarla doğan rock caz, caz öğelerini (doğaçlama, bakır üflemeliler vb.) rock'ın "ikili" dans ritmiyle birleştirme isteğinin sonucudur. Bu üslubun gerçek "mucidi", *Bitches Brew* (1969) adlı albümünde, zenci funk'ına (bas gitar, hızlı ve çok yüksek sesle çalınan davul) dayalı bir ritim bölümünden, elektronik olanaklardan ve modern ses efektlerinden (elektrikli trompet, ua-ua pedalı) büyük ölçüde yararlanmayı ilk kez düşünen trompetçi Miles Davis'tir. Birlikte *The Tony Williams Lifetime*'da çalan Tony Williams ve John McLaughlin, Stanley Clarke ile *Return to Forever*'ı kuran Chick Corea, 1971'de birleşerek *Weather Report* grubunu kuran Joe Zawinul ve Wayne Shorter gibi rock cazın ilk temsilcilerinin tümü, Miles Davis'in orkestrasında yetişti. Miles Davis'in zengin, ama güç anlaşılır müziği, gerçekte hiçbir zaman geniş kitlelere ulaşamadı. Ne var ki, onun yetiştirdikleri, en basit biçimleri benimseyerek 1970'lerin ortalarında parlak başarılar elde ettiler. 1980'lerin başında kendini yenilemeyen rock caz tıkandı. Son birkaç yıldır saksofoncu Ornette Coleman'a yakın kimi genç müzikçiler, bu üsluba yeni bir soluk getirmeyi başardılar. Funky rock'taki enerjiyle free cazdaki özgürlüğü birleştiren gitarcı James Blood Ulmer ve davulcu Ronald Shannon Jackson, rock ve cazı, ikinci kez kaynaştırmaya çalışmaktadır.

ROCKDALE, Avustralya'da (Yeni Güney Galler) kent, Sydney'in banliyösünde; 84 000 nüf. Konut ve sanayi (dökümevi, takım tezgâhları, ayakkabı, kumaş) merkezi. Sydney uluslararası havalimanı.

ROCKDALE, ABD'de (Texas) kent, Austin'in K.-D.'sunda; 5 600 nüf. Alüminyum metalürjisi.

ROCKEFELLER (John Davison), amerikalı sanayici (Richford, New York, 1839 - Ormond Beach, Florida, 1937). Mütevazı bir köy kilisesinde ayin eşyası muhafızıyken, bir ticari işletmeye muhasebeci olarak girdi. Daha sonra bir simsarlık şirketine ortak oldu. Rockefeller, petrol endüstrisinin vaat ettiği geleceği ilk sezenlerden biridir. 1862'de, 23 yaşındayken, ortaklık biçiminde, ilk petrol işletmesini kurdu, çok geçmeden işletmenin tek sahibi oldu. Amerikan petrol kuyularının üretiminin % 4'ü onun denetimindeydi. 1870'te, Standard Oil Company'yi kurdu. 1872'de, Cleveland'daki 26 bağımsız rafinericiye, kendisiyle birleşmelerini önerdi. Yirmi bir rafinerici bu öneriyi kabul etti. Birlikte, National Refiners' Association'u kurdular. Rockefeller, demiryolu şirketleriyle gizli anlaşmalar yaparak, rakiplerinden daha ucuza taşıma olanağını elde etti ve Pittsburgh, Philadelphia, New York ve Baltimore'un bütün büyük rafinerilerinin kontrolünü ele geçirdi. 1877 yılında, petrol taşımacılığı konusunda, güçlü Pennsylvania Railroad, Empire Transportation Company ve Tidewater Pipe-line Co. ile dev çapta bir mücadeleye girişti ve petrol taşımacılığının % 90'ını denetimi altına almayı başardı. 1882'de taşıma şirketleri, pipe-line şebekesi ve Standard Oil'un patronajı altında toplanan otuz dokuz rafineri şirketi sayesinde, bütün amerikan petrol endüstrisini egemenliği altına aldı. 1892'de, antitröst kanunlar gereğince, şirketi dağıtmaya mahkûm edilen Rockefeller, Parlamento'nun kararına boyun eğmeyi reddetti. 1899'da Ohio mahkemesi'nce ikinci bir kez daha yargılandıktan sonra Standard Oil'un feshini ilan etti, ama topluluğun unsurları birbirlerine sıkıca bağlı kalmayı sürdürdüler. Nihayet, 1911'de Birleşik Devletler Yüksek mahkemesi'nin bir kararı uyarınca şirket parçalandı ve aktifi, birbirinden ayrı 33 filyal arasında bölüştürüldü. Dünyanın en büyük servetlerinden birine sahip olan Rockefeller, şirket aktifinin büyük bir bölümünü çeşitli kurumlara (→ ROCKEFELLER ENSTİTÜSÜ), özellikle de Chicago Üniversitesi'ne dağıttı. —Oğlu JOHN DAVİSON (Cleveland 1874 - Tucson, Arizona, 1960), Birleşmiş milletler'e, Manhattan'daki binasının inşasında kullanılan arsayı verdi.

Rockefeller enstitüsü, John Davison Rockefeller'in bağışları ile 1901'de New York'ta kurulan enstitü. Salt tıbbi araştırma amacıyla kurulmuştur; çatısı altında bir araya gelen her ulustan araştırmacılar hiçbir öğretim eylemine katılmazlar.

ROCKEFELLER (Nelson Aldrich), amerikalı siyaset adamı (Bar Harbor, Maine, 1908 - New York 1979), J. D. Rockefeller'in (1839-1937) torunu. İkinci Dünya savaşı sırasında Amerika ülkeleri arası siyasal işler koordinatörlüğü, 1944-45'te Dışişleri bakan yardımcılığı, 1953-54'te de Sağlık, Eğitim ve Sosyal işler bakanlığı müsteşarlığı, 1959-1973 arasında New York eyaleti valiliği yaptı. Uzun süre Cumhuriyetçi parti'nin liberal kanadını temsil etti. Birkaç kez, Başkanlık seçimlerinde partisinin adayı olmayı denediyse de başaramadı. Buna karşılık, Richard Nixon'ın istifası üzerine Başkan olan Gerald Ford, Nelson Rockefeller'i Başkan yardımcısı yaptı (ağustos 1974).

ROCKER (Rudolf), alman anarşist (Mainz 1873 - Crompond, New York yakınında, 1958). 1895-1914 yılları arasında Londra'da Orta Avrupa göçmenleri arasında militanca çalıştıktan sonra, Almanya'da Freie Arbeiter-Union Deutschlands sendikası'nın (FAUD) [1919] ve Berlin'de kurulan anarko-sendikacı AIT'nin başlıca yöneticilerinden biri oldu (1922); 1933'te ABD'ye göç etti. *Johann Most* (1924) ve *Max Nettlau* (1950) başlıklı yaşamöyküleri ve siyasal denemeler (*Nationalism and Culture* [Ulusçuluk ve kültür], 1937) yazdı.

Rocket *(the)*, G. Stephenson'ın yaptığı lokomotif tipi; bu taşıtın kazanında iki temel yenilik uygulandı: kazan, ısıtma yüzeyini artırmak için borulardan yapıldı ve egzos buharı bacaya verilerek çekiş hızlandırıldı. 1829'da Liverpool-Manchester demiryolu işletmesinin Rainhill'de düzenlediği yarışta 50 km/sa'lik bir hıza ulaştı.

ROCKFORD, ABD'de (İllinois) kent, Chicago'nun K.-B.'sında, Yukarı Mississippi'nin kolu Rock River'ın kıyısında; 139 700 nüf. Ticaret ve sanayi (takım tezgâhları, tarım gereçleri, kereste sanayisi) merkezi. —G.'de nükleer santral.

ROCKHAMPTON, Avustralya'da (Queensland) kent, Fitzroy kıyısında; 50 100 nüf. Zengin bir tarım ve maden bölgesinin ortasında yer alan bir sanayi merkezidir (et işleme [mezbahalar], süt ürünleri ve çeşitli meyveler, demiryolu onarımı, kimyasal gübre ve kimyasal maddeler).

ROCKİNGHAM (Charles WATSON WENTWORTH, 2. — *markisi),* ingiliz siyaset adamı (1730 - Londra 1782). Krallık siyasetine karşı whig muhalefetin Lordlar kamarası'ndaki önderiydi, 1765-66'da Başbakanlığa geldi, damga vergisini yürürlükten kaldırdı, ancak Pitt ile uyuşmazlığa düşmesi istifasına yol açtı. 1782'de yeni bir hükümet kurdu ve amerikan sömürgeleriyle İrlanda'ya karşı ödünler verme yolundaki siyasetini uygulamaya başladığı sırada öldü.

ROCK İSLAND, ABD'de (İllinois) kent, Mississippi'deki bir adadan başlayarak bu ırmağın Rock River'la birleştiği yerin yukarısına doğru gelişti; 47 000 nüf. Silah fabrikası. Tarım gereçleri.

ROCK MUSİC a. ROCK'ın eşanlamlısı.

ROCK SPRİNGS, ABD'de kent, Wyoming'in güney-batı'sında, 1 911 m yükseltide; 19 500 nüf. Sanayi (yakınındaki trona yatağında üretilen sodyumu işleyen tesis) ve turizm (Grand Teton ulusal parkı'na giriş) merkezi.

Rockwell Corporation, 1967'de North American Aviation ve Rockwell Standard firmalarının birleşmesiyle doğan amerikan uçak yapım şirketi. Amerikan uzay mekiğinin baş mimarı ve NASA'nın en önemli müteahhidi olan Rockwell Corporation aynı zamanda US Air Force'a satış yapar. Şirket, ağır taşıt sanayisine yedek parça sağlama gibi diğer alanlarda da etkinlik göstermektedir.

Rockwell sertliği, koni ya da küre biçiminde delici bir parçanın belli bir yük altında bir malzeme üzerinde oluşturduğu izin derinliğinden yararlanarak bu malzemeyle ilgili ölçülen sertlik. En çok kullanılan sertlik ölçekleri B ölçeği ile C ölçeğidir.

	Rockwell B	Rockwell C
Delici	1/16"'lik bilya	120°'lik konik elmas
Önyük	10 kg	10 kg
Toplam yük	100 kg	150 kg
Simgesi	HRB	HRC

(HRB, ing. Hardness Rockwell B, HRC, ing. Hardness Rockwell C sözcüklerinin baş harflerinden oluşan simge.)

Bu sertlik belirleme yönteminin ayırtedici en temel özelliği, parçanın yüzey durumunun etkisini büyük ölçüde ortadan kaldıran 10 kg'lık bir önyükün uygulanmasıdır. İz derinliği, 10 kg'lık bir önyük altında bulunan bir delicinin ilk konumu ile yine delicinin sürekli önyük altında kalması koşuluyla asıl yükün kaldırılmasından sonra aldığı son konumu arasında saptanan farktır.

B ölçeği orta sertlikteki malzemeler (tavlanmış çelikler, bakır alaşımları), C ölçeği sert malzemeler (işlenmiş [suverilmiş] çelikler) için kullanılır. Kurşun alaşımları, plastik maddeler vb. gibi pek sert olmayan malzemelerin sertliğini ölçmek için deliciye ve önyüke göre değişen başka Rockwell ölçekleri de vardır. Yüzeysel katmanların sertliğini belirlemek için 3 kg'lık bir önyükün uygulandığı özel ölçekler (yüzeysel Rockwell sertliği) kullanılır.

ROCKY MOUNTAİNS, Kayalık* dağlar'ın ingilizce adı.

ROCROİ, Fransa'da kanton (Ardennes) merkezi, Ardenne kütlesinde; 2 565 nüf. (1992).

—Tar. 1643'te Rocroi, fransız ordusunun Francisco de Melo'nun emrindeki ispanyol birliklerine karşı zaferiyle sonuçlanan bir savaşa sahne oldu.

ROD (Éduard), fransızca yazan isviçreli yazar (Nyon 1857 - Grasse 1910). Genç yaşta Paris'e yerleşti, önce benimsediği Zola tarzından kısa sürede uzaklaştı. Romanlarında davranış incelenmesinin karşısına ruh incelenmesini çıkardı (*la Course à la mort*, 1885; *le Sens de la vie*, 1889; *la Vie privée de Michel Teissier*, 1893; *la Seconde Vie de Michel Teissier*, 1894; *L'ombre s'étend sur la montagne*, 1907), son romanlarında ölçülü bir dille tutkuyu işledi.

RODA a. (ital. *rodare*'den). **1.** Denizc. Üst üste halkalar oluşturacak biçimde is-

IPS



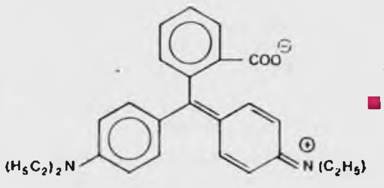
John Davison Rockefeller (1839-1937) [1937'de]

tiflenmiş halat. **—2.** *Roda etmek*, bir halatı üst üste halkalar oluşturacak biçimde halat büküm yönüne göre istiflemek. (Sağa bükümlü bir halat saat yelkovanının hareket yönüne doğru kıvrılarak roda edilir. Roda edilmiş bir halat tumba edilerek kullanıma hazırlanır.) || *Roda uzunluğu*, 120 m'ye eşdeğer eski bir uzunluk ölçüsü; günümüzde roda uzunluğu 200 m'dir. || *Ters roda etmek*, bir halatı büküm yönünün tersine roda etmek.

RODACI a. Denizc. Gemilerde halatları, balıkçı teknelerinde ağları roda eden gemici.

RODAJ a. (fr. *rodage*). Mak. san. ALIŞTIRMA'nın eşanlamlısı.

RODAMİN a. (fr. *rhodamine*). Org. kim. Fluoreseine benzeyen kırmızı boyarmaddelerin genel adı; rodamin B olarak, meta N, N dietilaminofenol gibi bir aminofenolün ftalik anhidritle yoğuşması sonunda elde edilir.



rodamin B

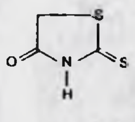
RODAMMİN a. (fr. *rhodammine*'den). Rodyumun amonyakla oluşturduğu komplekslere verilen genel ad.

RODAN a. (fr. *rhodane*). Org. kim. TİYOSİYANOJEN'in eski eşanlamlısı.

RODANAT a. (fr. *rhodanate*). Org. kim. TİYOSİYANAT'ın eski eşanlamlısı.

RODANİK sıf. (fr. *rhodanique*). Org. kim. *Rodanik asit*, TİYOSİYANİK* ASİT'in eşanlamlısı.

RODANİN a. (fr. *rhodanine*). Org. kim. Tiyazolidinin, formülü $C_3H_3NOS_2$ olan ve hidantoine benzeyen bir türevi. (Kloroasetik asidin amonyum tiyosiyanat ya da amonyum ditiyokarbamat üzerine etkimesi sonunda oluşan rodanin, aminoasitlerin, özelikle de fenilalaninin bireşiminde kullanılır.) [Eşanl. RODANİNİK ASİT.]



rodanin

RODANİNİK sıf. (fr. *rhodaninique*). Org. kim. *Rodaninik asit*, RODANİN'in eşanlamlısı.

RODANÜR a. Kim. TİYOSİYANAT'ın eşanlamlısı.

Aleksandr **Rodçenko:** *Annemin portresi*
1924'te çekilen fotoğraf
C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris



M. N. A. M., C. N. A. C. G.-Pompidou

RODARİ (Gianni), italyan yazar (Omegna, Novara, 1920 - Roma 1980). Dünyanın birçok yerinde ilgiyle karşılanan çocuk masalları (*le filastrocche del cavallo parlante*, 1970) yazdı.

RODAYLANT → RHODE-İSLAND TAVUĞU.

RODBERTUS (Johann Karl), alman iktisatçı ve siyaset adamı (Greifswald 1805 - Jagetzow, Neubrandenburg bölgesi, 1875). Emekçilerin satın alma gücünün yetersizliğine bağlı bir fazla üretim krizini önleyebilmek için, devlet tarafından ücretlerin genel bir tarifelendirilmesine gidilmesi ve üretim araçlarının kolektif mülkiyeti ilkesinin kabul edilmesi gerektiğini ileri sürdü. Rodbertus'e göre, böylece "sosyal hıristiyanlık çağı" açılmış olacaktı. Başlıca yapıtları: *Die Forderungen der arbeitenden Klassen* (Emekçi sınıfların istekleri) [1837], *Zur Erkenntniss unserer staatswirtschaftlichen Zustände* (İktisadi şartlarımız üzerine bilgiler) [1842], *Soziale Briefe an von Kirchmann* (Von Kirchmann'a toplumsal mektuplar) [1850-51].

RODÇENKO (Aleksandr Mihailoviç), rus ressam (Petersburg 1891 - Moskova 1956), konstrüktivizmin başlıca temsilcisi. 1916'da cetvel ve pergelle gerçekleştirdiği soyut yapıtlarla Tatlin'in Moskova'daki "Dükkân" adlı sergisine katıldı. 1918'de, Maleviç'in "Beyaz üzerine beyaz"larının kopyası olan "Siyah üzerine siyah" adını verdiği bir dizi tablo sergiledi. Ancak, Maleviç'ten farklı olarak, sanatın tek gerçeğini, "gerecin işlenmesi"nde ve somut nesnede görüyordu. Sehpa resminin yerine uzam içinde gelişen yapıları getirmeye çabaladı, sanat tarihindeki ilk mobilleri (asılı yapılar) yarattı. Üretime mühendis-sanatçıların katılmasını savundu. 1922'de Vertov'un "kinoglaz"ına katıldı; reklamcılık, dizayn (1925'te İşçi kulübü'nün tasarımı) çalışmaları yaptı; sahne düzenlemeleri ve kostümler gerçekleştirdi (Mayakovskiy'in *Tahtakurusu* [Klop, 1929] ve *Banja* [1930] adlı komedileri). 20'li ve 30'lu yıllarda, özerk bir sanat durumuna getirdiği fotomontaj ve fotoğrafçılığı kullandı.

RODE (Pierre), fransız kemancı (Bordeaux 1774 - Damazan 1830). Viotti'nin yardımıyla ilk kez 1790'da Monsieur tiyatrosu'nda çaldı. 1795'te Paris konservatuvarı'nda ders vermeye başladı. 1800'de Napoléon'un capellalarının, 1803'te de Petersburg'da çar Aleksandr'ın solo kemancılığına getirildi. Rode, Baillot ve Kreutzer ile birlikte fransız keman okulunun en parlak temsilcilerinden biridir; konçertoları ve *Yirmi-dört kapris*'iyle tanınır.

RODE (Helge), danimarkalı yazar (Kopenhag 1870 - Frederiksborg 1937). Hıristiyan dogmacılığından kopmuş ama hıristiyanlığa doğru gelişmiş olan gizemciliği, yaşamını, şiirlerini (*Hvide Blomster*, 1892; *Ariel*, 1914; *le Jardin tranquille* [fr. çev.], 1922), tiyatro oyunlarını (*Kongesönner*, 1896; *Morbus Tellermann*, 1907; *le Comte Bonde et sa maison [fr. çev.]*, 1912; *En mand gik Ned Fra Jerusalem*, 1920) ve kültürel yaratısını (*Det sjœlelige gennembrud*, 1928) büyük ölçüde etkilemiştir.

RODENBACH (Georges), fransızca yazan belçikalı şair (Tournai 1855 - Paris 1898). Ara tonların ve belirsiz duyguların biraz yapmacıklı, biraz mariz şairidir; en iyi iki kitabı olan *la Jeunesse blanche* (1886) ve *le Règne du silence*'ta (1891), çocukluğunun manzaralarını ve nesnelerini dile getirdi: sisli ufuklar, iç karartıcı kanallar, manastırların yeknesak çan sesleri, sessiz ve hazin görüntüler, uykuya yatmış kentler.

RODENBERG (Julius LEVY, — denir), alman yazar (Rodenberg, Hessen, 1831 - Berlin 1914). Berlin'de o dönem Almanyası'nın en iyi edebiyat dergisi olan *Deutsche Rundschau*'yu (1874) kurdu. *Bilder aus dem Berliner Leben*'i (1885) ve romanlar yazdı.

RODENTİA a. Zool. KEMİRİCİLER takımının bilimsel adı.

RODENWALDT (Gerhart), alman arkeolog (Berlin 1886 - *ay. y.* 1945). Profesördü. 1932'de Alman arkeoloji enstitüsü'nün başkanlığına getirildi. Başlıca yapıtları arasında, *Komposition der pompejanische Wandgemälde* (Pompei fresklerinde kompozisyon) [1909], *Das Relief bei den Griechen* (Yunanlılar'da kabartma) [1923], *Die Kunst der Antike* (Antikçağ'da sanat) [1927] sayılabilir.

RODEO a. (isp. *rodeo*, hayvanların bir çember içine alınması; *rodear*, döndürmek, çember içine almak'tan). **1.** Arjantin'de yılın belirli bir döneminde, genç hayvanları işaretlemek için Pampa'ya dağılmış sürüleri bir araya toplama işlemi. **—2.** Özellikle ABD ve Meksika'da yaygın olan sportif oyun. Çeşitli yarışlardan oluşan oyunların en ünlüleri kementle dana yakalamak, eyerli ya da eyersiz olarak bir boğaya, bir broncoya binmek ve bir tosunu tutmaktır. Bütün yarışmalar saat tutularak yapılır.

RODERİC Büyük → RHODRİ Mawr

Roderick Random *(The Adventures of Roderick Random)*, Smollett'in pikaresk romanı (1748). Lesage'ın *Gil Blas*'sının taklidi olan yapıtta pikaresk türü, ingiliz zekâsına uyarlanmıştır. Yazarın çeşitli özyaşamöyküsel anılarını ve bir dizi özgün portreyi içeren yapıt, ingiliz gerçekçiliğine bağlanır.

RODEZ, Fransa'da *département* (Aveyron) merkezi, Aveyron kıyısında, causse Comtal'ın eteğinde; 26 794 nüf. (1992). Yönetim ve ticaret merkezi; makine, tarıma dayalı besin sanayileri.

Rodezya insanı, 1921'de Broken Hill bölgesinde (bugün Kabve, Zambiya) bir mağarada bulunmuş fosil iskelet.

RODEZYA VE NYASSALAND Federasyonu, 1953'te kurulan ve 1963'e kadar iki Rodezya ile Nyassaland'ı kapsayan federasyon; 1963'te Nyassaland, federasyondan çekildi. İdari yapı, bir genel vali, bir Başbakan, bir federal yürütme konseyi ve 15'i afrikalı olmak üzere 59 milletvekilinden oluşan (1957'de) bir Meclis'ten oluşuyordu; Meclis, yalnızca Avrupalılar'ın, özellikle de Güney Rodezya'daki kolonların çıkarına işliyordu. 1960'ta Nyassaland ve Kuzey Rodezya'da ciddi karışıklıklar patlak verdi. Bağımsız olmak isteyen Nyassaland'ın çekilmesi, federasyonun dağılmasına yol açtı.

RODEZYALAR, 1895-1924 arasında Cecil Rhodes (adları buradan gelir) tarafından kurulan British* South Africa Chartered Company'nin işletme alanını oluşturan doğu afrika toprakları. Bu bölgede Bantular, zenginlikleri altın madenciliğine dayanan güçlü devletler kurmuşlardı. (→ MONOMOTAPA.) Bu krallıklarla ticaret ilişkileri kuran Portekizliler, XVII. yy.'da bir süre onlara siyasal egemenliklerini kabul ettirdiler. Zambezi havzası, yöntemli bir biçimde Livingstone tarafından keşfedildi. Daha sonra Portekizliler, Angola ve Mozambik sömürgelerini birbirine bağlamayı düşündülerse de (Serpa Pinto keşifleri, 1877-1879 ve 1885-1890), Rodezya yaylasında Cecil Rhodes ile karşılaştılar. Bu yaylada Matabeleler yaşıyordu. Zulular'ın Boerler tarafından Limpopo'nun kuzeyine sürülen bir kolu olan Matabeleler, sonradan yerini oğlu Lobengula'ya bırakan kralları Mzilikazi'nin (Mosilikatse) yönetimi altında bu yaylaya yerleşmişlerdi. 1888'de yapılan bir anlaşmayla Lobengula, çok küçük bir para karşılığı madenler üzerindeki tüm haklarını Chartered'e bıraktı. Ancak Lobengula ilkin 1893'te, ardından, bu kez Mashonalar'ın yardımıyla 1896'da yeniden baş kaldırdı. Her iki halk da yenildi ve Rhodes, onları savaştan caydırmayı bildi. 1895'te Rodezya'nın kurulması, alman sömürgelerinin bir araya gelmesini de engelledi. 1914'e kadar Rodezya, British South Africa Company tarafından yönetildi. Boerler'in egemenli-

ği altında kalmak istemeyen beyaz kolonlar, Rodezya'nın Güney Afrika birliği'ne katılmasını kabul etmediler (1910). 1911'de Rodezya, Kuzey Rodezya ve Güney Rodezya olarak ikiye bölündü. Kolonların büyük bir bölümünün yaşadığı Güney Rodezya, bir sömürge durumuna geldi ve 1923'te bir anayasa yapıldı. Kuzey Rodezya ise, Chartered'in yetkileri sona erdiğinde bir protektoraya dönüştü (1924). Sonunda, Güney Rodezya'daki beyazlar da, ülkede zenci hükümetlerin kurulmasını engellemek için Kuzey Rodezya ve Nyassaland ile birleşmek istemeye başladılar. 1953'te İngiliz parlamentosu, bir Rodezya* ve Nyassaland Federasyonu'nun kurulmasını kabul etti. 1964'te Nyassaland, Malavi adıyla bağımsızlığını kazandı. 1963'te Kuzey Rodezya da Federasyon'dan ayrılmış ve 1964'te Zambiya* adıyla bağımsızlığını elde etmişti. Güney Rodezya ise 1980'de Zimbabve* adıyla bağımsız oldu.

RODEZYALI sıf. ve a. Rodezya halkından olan.

RODGERSİYA a. (lat. *rodgersia*'dan). Japonya ve Çin'de yetişen ve güzel yapraklarından dolayı süs için yetiştirilen otsu bitki. (Taşkırangiller familyası.)

RODİK sıf. (fr. *rhodique*). Anorg. kim. Formülü RhO_3 olan bir anhidrit için kullanılır.

RODİN (Auguste), fransız heykelci (Paris 1840 - Meudon 1917). Dekoratif sanatlar okulu'na girdi, Carpeaux'nun öğrencisi oldu, Barye ile birlikte Muséum'da çalıştı. Güzel sanatlar okulu giriş sınavında üç kez başarısızlığa uğraması, ardından, *Kırık burunlu adam* adlı baş etüdünün 1864 Salonu'na kabul edilmemesi, Rodin'i akademik çevrelerin dışında bıraktı. Carrier-Belleuse'ün yönetiminde yaşamını kazanabilmek için yaptığı süsleme çalışmaları dolayısıyla 1871'de Brüksel'e gitti. Altı yıl sonra, Fransa'ya dönüşü gürültülü oldu; 1877 Salonu'nda sergilenen *Tunç* çağı* adlı heykelinin güçlü natüralizmi, canlı modelden alınmış kalıbı kullanmakla suçlanmasına yol açtı. Üç yıl sonra *Vaftizci Yahya*'yı gerçekleştirdi. Rodin, resmi heykelcilerin seçmeci yavanlığına karşılık, romantik coşkunluğu, insan bedenini çok iyi bilmesinden ileri gelen etkileyici gücü ve anlatımıyla dikkati çekti. Sanatçıya, Dekoratif sanatlar müzesi için büyük bir bronz kapı sipariş edildi: *Cehennem kapısı*. Rodin, bu kapı için, daha çok Dante'ye dayanan edebi bir esinle ve Ghiberti, Michelangelo ve büyük barok sanatçılardan alıntılar yaparak, ruh ve beden acılarıyla kıvranan insan grupları tasarladı. Üzerinde uzun süre çalıştıktan sonra yarım bıraktığı *Cehennem kapısı* Rodin'in temel özlemlerini dile getirir. Yapıtın yarım bırakılması bile, Rodin'in mekâna egemen olmayan ve bir mimari çerçevesine sığdırılmak istenen heykel anlayışını benimseyemediğini açıkça gösterir. Gerçekten de, Rodin yapıtın tasarımını anlamlı "profil" arayışı olarak görmesine yol açan (onun için yüzey yalnızca "hacmin dışı"dır), kendine özgü bir biçim anlayışının etkisindeydi. Bu yönüyle, sürekli biçimde kütlelerin dengesine saygı içinde canlandırılmış cüretli hareketlere tutkun dâhi heykelci tipinin ta kendisi olmuştur. Bu nedenle, *Cehennem kapısı* için tasarlanmış bazı motifler, ayrı ayrı ve büyütülmüş biçimleriyle daha yoğun bir etki gücü kazanmışlardır: *Havva, Düşünen* adam, Gölgeler* ve Rodin'in esin kaynağında bedensel hazzın tuttuğu yeri açıkça ortaya koyan *Öpücük**.

1884-1895 arasında Rodin kendini tümüyle *Calaisli* burjuvalar* anıtının yapımına verdi. Bu statik grup, ağır ve kasılmış duruşlara, yüzlerin haşin yapısına, kaslı bedenlerin giysi kıvrımlarının plastik etkinliğine yansıyan bir iç dramla titrer. Daha sonra Rodin adı, Hugo ve Balzac'ın onuruna gerçekleştirilen anıtlarla iyice benimsendi. Bu iki yapıtı uzun bir süredе, kamuoyunun çatışan görüşleri ve sanatçının karar değiştirmeleri arasında yaratıldı; *Hugo* anıtına (1886-1909) önce Nereus kızları, sonra Musalar koymayı düşündü; ama sonunda şairi çıplak ve bir kayaya oturmuş olarak gösterdi (1964'te Paris'te, V. -Hugo ve H.-Martin caddelerinin kavşağına dikilen bronz heykel). *Balzac*'ı canlandırmak için de altı yıllık bir araştırma ve belge incelemesinden sonra, yabanıl, dünyaya yüksekten bakan bir figür gerçekleştirdi; bu görünüşüyle, yaratıcı gücün bir imgesi olan yapıt, esinleyici ve bir anlamda "izlenimci" heykelcilik yolunda gözü pek bir denemeydi (Raspail-Montparnasse kavşağı, Paris). Bu kapsamlı çalışmalara, Nancy'deki *Claude Lorrain anıtı*'nı (1879-1892), Buenos Aires'teki *Başkan Sarmiento'nun heykeli*'ni (1895), görkemli bir *Emek anıtı* tasarısını da eklemek gerekir. Tiplerin ve kişiliklerin yüceltilmesinde aynı hacim, temel düzlem ve profil arayışları görülen bir dizi büstten de söz etmek gerekir *(Puvis de Chavannes, Dalou, Jean-Paul Laurens, Rochefort, Clemenceau)*.

Sanatçının karakalem ya da mürekkep kalemiyle gerçekleştirilmiş guvaş ya da lavi tekniğiyle işlenmiş desenleri (Dante'nin *İlahi komedya'sı*, Baudelaire'in *Kötülük çiçekleri için denemeler*), insan yaşamının trajik yönünü ortaya koyar. Temel hacimlerin arayışı bakımından her şeyden önce bir heykelcinin desenleri olan bu yapıtlarında Rodin, 1900'den sonra, tek bir çizgi ya da tek bir fırça vuruşuyla modelin hareketini yakalar (*Kampuçyalı dansçılar*, Rodin müzesi). Suluboyalarıysa Maillol, Bourdelle ve Matisse'i etkilemiştir.

Rodin XX. yy. heykelciliğine köklü bir katkı yaptı: altlığa bağlı kalmadan çalışma (Brancusi, ardından minimalci heykelciler), hacimlerin boşluklarla dengelenmesi, açıklıklar, mekânın karmaşık niteliği (Étienne-Martin'in *Konutlar* dizisi) ve biçimlere keski ya da ıspatula izleriyle hareketlilik kazandırma (50'li yılların anlatımcı heykelcileri: R. Couturier, G. Richier...).

1916'da yapıtlarını devlete bağışlayınca, sanatçının 1908'den beri oturduğu Biron* konağı'nda Rodin müzesi kuruldu; son yıllarını geçirdiği Meudon'daki villasında, sanat anlayışının gelişmesini izleme olanağını sağlayan yapıtlar bir araya getirildi.

RODİNAL a. (fr. *rhodinal*). Org. kim. Formülü

$$H_2C = C(CH_3) - (CH_2)_3 - CH(CH_3) - CH_2 - CHO$$

olan monoterpensel aldehit; doğal esanslarda birlikte bulunduğu *sitronelal**'ın izomeridir.

RODİNOL a. (fr. *rhodinol*, lat. *rhodinus*, gül'den). Formülü

$$H_2C = C(CH_3) - (CH_2)_3 - CH(CH_3) - CH_2 - CH_2OH$$

olan monoterpensel alkol; *sitronelol*'ün izomeridir; ışığın polarma düzlemini sola döndüren enantiyomerine, yani S-rodinole frenk gülü esansında rastlanır.

RODİZİT a. (fr. *rhodizite*). Miner. Doğal alüminyum, berilyum, sezyum borat.

RODNA, Romanya'nın kuzey kesiminde dağlık kütle; *Pietrosul*'da 2 305 m. Zengin bir maden bölgesidir (gümüşlü kurşun ve manganez yatakları, madensuyu kaynakları). Kütlenin tam ortasında yer alan küçük *Rodna* kenti bir madencilik merkezidir. *Rodna geçidi*'nden geçerek Yukarı Bistrița'ya ulaşılır.

RODNEY (George BRYDGES, *baron*—), ingiliz amiral (Londra 1718 - *ay. y.* 1792). Amerika savaşı sırasında, Finisterre ve São Vicente burunlarında, İspanyollar'a karşı parlak başarılar elde etti (1780). Önceleri Fransızlar'a karşı pek başarılı olamazken, Dominica açıklarında, De Gras-



Scala

Danaos kızı
mermer, 1885
Rodin müzesi, Paris

Lauros-Giraudon



Müsrif oğul
bronz, 1899
Rodin müzesi, Paris

AUGUSTE **RODİN**

1880-1917 arasında
gerçekleştirilen alçı modele göre
1928'de dökülen *Cehennem kapısı*'ndan
ayrıntı
Rodin müzesi, Paris

Larousse





Roy-Explorer

Rodop kütlesindeki Arda vadisi (Bulgaristan)

se'ın yönetimindeki filo karşısında büyük bir zafer kazandı (1782).

RODÓ (José Enrique), uruguaylı denemeci ve edebiyat eleştirmeni (Montevideo 1872 - Palermo 1917). Rubén Darío ile ilgili bir incelemenin ardından, temel yapıtı *Ariel*'i (1900) yayımladı. Anglosakson maddeciliğine tepki olarak ortaya çıkarılmış latin değerlerini yücelttiği bu yapıtta verdiği idealizm dersi, çağdaşları tarafından coşkuyla karşılandı. Öteki denemeleri (*Los motivos de Proteo*, 1908; *El mirador de Próspero*, 1913) onun kuşağının düşünce ustası olarak kabul edilmesini sağladı.

RODOGUNE, parth prensesi. Mithridates I'in kızı (İ.Ö. II. yy.). İ.Ö. 140 yılında babasının tutsağı olan Suriye kralı Demetrios II Nikator ile evlendi. Kocasıyla Suriye'ye gitti. Ama bu durum kralın ilk eşi Kleopatra* Thea'nın hoşuna gitmedi. Demetrios acıklı bir biçimde öldü ve Rodogune babasının yanına döndü.

RODOİT a. Polim. Temel olarak selüloz asetattan oluşan ve selüloide benzeyen, ama çok zor yanan ısılyumuşar polimer madde.

RODOKROZİT a. (fr. *rhodochrosite*). Miner. Romboedrik sistemde yer alan, $MnCO_3$ formülünde pembe renkli doğal manganez karbonat.

RODOLİA CARDİNALİS a. Zool. NOVİUS CARDİNALİS'in eşanlamlısı.

RODOLİT a. (fr. *rhodolite*). Miner. Karmen kırmızısı renginde bir grena çeşidi olan doğal alüminyum ve magnezyum silikat.

RODOLPHE I (öl. 912), Bourgogne Transjurane markisi ya da dükü (865'e doğr. - 888), sonra kralı (888-912). Welfler ailesindendi. Saint-Maurice-d'Agaune meclisi'ne kendisini kral seçtirdi. Toul'da Lotharingia kralı olarak kutsandı. Lorraine'i ve hatta Alsace'ı işgal etti; ama Transjurane ötesi (Vaud, Valais, Cenevre, Basel) üstünde krallığının fiilen tanınması ve Besançon başpiskoposluk bölgesi karşılığında, işgal ettiği yerleri Germanya kralı Arnulf'a hemen geri verdi. Fakat Arnulf, sözkonusu topraklar üstünde hak iddia etti; bunun üzerine Rodolphe, topraklarını korumak için onunla savaştı ve İtalya'ya kadar ilerledi.

RODOLPHE de Bourgogne → RAOUL.

RODOLPHE II (öl. 937), Bourgogne (912-937) ve İtalya (924-926) kralı, Rodolphe I'in oğlu ve ardılı. Arnulf'un, babasına vermek istemediği Transjurane topraklarını fethini tamamladı. Berengario'ya karşı zaferle sonuçlanan bir seferden (923) sonra İtalya kralı seçildi, ama Arles kontu Ugo tarafından İtalya'dan çıkarıldı; Ugo, İtalya'da her türlü çekişmeyi önlemek amacıyla Provence üstündeki tüm haklarını Rodolphe'a bıraktı. Böylece Deux-Bourgognes (Bourgogne ve Provence) krallığı ya da Arles krallığı kurulmuş oldu.

RODOLPHE III Sofu ya da **Tembel** (öl. Lozan 1032), Arles ya da Deux-Bourgognes kralı (993-1032). Barışçı Conrad'ın oğluydu. İmparator Heinrich II'yi Strasbourg'da törenle karşıladı ve onu ardılı olarak tanıdı (1016); vâris bırakmadan ölünce toprakları, Germanya kralı Konrad II'ye geçti.

RODONİT a. (fr. *rhodonite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan pembe renkli, doğal manganez silikat ($MnSiO_3$). [Siyah renkli piroluzit damarları olan türü masa üstlükleri ve vazo yapımında kullanılır.]

RODOP ya da **RODOPLAR,** bulgarca **Rodopi,** Balkan yarımadasında dağ kütlesi. Bulgaristan'ın en yüksek dağları buradadır; *Musala tepesi*'nde 2 925 m. Meriç ve Struma havzaları arasında yüksekliği 2 000 m'yi aşan, billurlu ve başkalaşmış topraklardan oluşan bir kütledir. Birkaç kütleye ayrılır. K.-B.'da, en yüksek kütle olan *Rila*, buzyalakları ve dar yarıntılarla yarılmış yüksek yüzeylerden oluşur. G.-B.'da, gene yüksek bir kütle olan *Pirin* (Vihren'de 2 915 m) Mesta'nın (Karasu) yukarı vadisini Struma vadisinden ayırır. Orta kesimde ve D.'da, asıl *Rodop* kütlesinde yer biçimleri daha yumuşak ve yükseltiler daha azdır (Batı Rodop'un yunan-bulgar sınırındaki kesiminde 2 000 m). Yoğun bir orman örtüsüyle kaplı bu üç dağlık bütün, maden kaynakları bakımından zengindir (demir, kurşun, çinko). Üçüncü Zaman'da sular altında kalmış küçük havzalarda linyit çıkarılmaktadır. Burada, elektrik üreten birkaç baraj kurulmuştur (Batak). Rodop, eski bir kırsal alandır; ama bölgede küçük sanayi merkezleri de gelişmiştir. —Trakya'da bir yunan *nomos*'una da kütlenin adı verilmiştir *(Rodope)*; 2 543 km²; 108 000 nüf. Merkezi *Gümülcine*.



S. Held

Rodos limanından bir görünüm (solda XX. yy.'da yeniden yapılan saray)

RODOPSİN a. (fr. *rhodopsine*). Biyol. Retinada bulunan ve ışığı soğurabilen görsel pigment.

—ANSİKL. Rodopsin, çomakçıklarda ve belki de konilerde bulunur. (→ RETİNA.) Çomakçık ve konilerde meydana gelen kimyasal olaylar önemli ölçüde büyütüldükten sonra görme duyusunu uyandıracak olan elektriksel değişimlerin kaynağını oluşturur. Rodopsin, A vitaminine benzeyen, karotenoit türden retinal bir grup (kromofor denir) ile opsin içeren lipoproteik bir bileşimdir; opsin şu kısımlardan oluşur: hemen hemen yarısı hidrofop olan belirli sayıda aminoasitli proteinli bir kısım; otuzdan fazla moleküllü fosfolipitli bir kısım; oligosakkarozlu kısım.

Rodopsin, üzerine ışık düştüğünde retinal (retinolün aldetidi) salıverir; retinal, rodopsinin proteinli kısmı olan opsin ile birleşerek fotopigmenti oluşturur.

RODOREDA (Mercè), katalan kadın yazar (Barcelona 1909 - Romanya-de-la-Selva 1983). 1937'de *Aloma* adlı romanıyla tanındı, İşgal döneminde Paris'te sürgünde yaşadı, 1958'de *Vint i dos contes* adlı öykü kitabıyla katalan edebiyatına döndü. Arkasından ılımlılığı, ağırbaşlılığı ve lirizmi Virginia Woolf'unkini çağrıştıran bir anlatımla romanlar (katalan yazarlar arasında onun ilk sıraya konulmasını sağlayan başyapıtı *La plaça del Diamant*, 1965; *El carrer de les Camèlies*, 1966; *Jardí vora la mar*, 1967) ve öyküler (*La meva Christina i altres contes*, 1967; *Mirall trencat*, 1975) yazdı.

RODOS, Onikiada'nın güney-doğu ucunda yunan adası, bu takımadaların en büyüğü; 1 400 km²; 66 600 nüf. Yönetim merkezi *Rodos*. K.-D.'dan G.-B.'ya doğru 77 km boyunca uzanan bu adanın en yüksek yeri Atavyros tepesidir (1 215 m). Ekonomisi turizme dayanır. Havalimanı, yolcu trafiği bakımından Yunanistan'ın ikinci büyük havalimanıdır.

—Tar. Uzun süre yunan egemenliğinde kalan ada, Hellenistik dönemde gelişerek bir kültür ve sanat merkezi oldu. Roma yönetimine girdi (İ.S. 53). Müslüman Araplar'ca Bizanslılar'dan alındı (645). Yeniden Bizanslılar'ın eline geçti (717). Menteşeoğlu Mesut Bey adanın önemli bir bölümünü ele geçirdiyse de (1300) Bizanslılar Rodos'a yeniden egemen olmayı başardılar (1308). Saint-Jean şövalyelerinin istilasına uğrayarak onların adada kurdukları Haçlı devletinin yönetimine girdi (1309). Osman I'in Rodos'u şövalyelerden almak için düzenlediği sefer başarısızlıkla sonuçlandı (1310). Bundan sonra Rodos kalesi başkent olmak üzere adaya iyice yerleşen şövalyeler, korsanlık yaparak osmanlı deniz ticaretini baltalamaya, türk gemilerine saldırıp yağmalamaya başladılar. Böylece Onikiada (Rodos, Khalkis [Herke], Tilos [İlki], Nissyros [İncirliada], Kos [İstanköy], Leryos [İleryoz], Symi [Sömbeki], Kalimnos [Kelemez], Patmos [Batnos], Astypalea [Astropalya], Karpathos [Kerpe], Kassos [Çoban]) ile Anadolu kıyısındaki Bodrum (Halikarnassos) kalesinden oluşan 13 parça toprak üzerinde kurulmuş bulunan Rodos Haçlı devleti, İstanbul'un Türkler tarafından fethedilmesinden (1453) sonra papa Calixtus III'ün başkanlığında Macaristan, Aragón, Fransa krallıkları, Bourgogne dükülüğü, Ceneviz ve Venedik cumhuriyetlerinden meydana gelen hıristiyan ittifakına katılınca, Fatih Sultan Mehmet donanma komutanı Hamza Bey'i Rodos seferiyle görevlendirdi (1455). Ancak, bu görevinde başarılı olamayan

Hamza Bey azledilerek yerine Has Yunus Bey getirilirken. Rodos şövalyeleri de yıllık haraç verme koşuluyla barış yapmak zorunda kaldılar. Daha sonra Rodos şövalyelerinin artık yıllık haraç ödemeyeceklerini bildirmeleri üzerine vezir Mesih Paşa 160 parça savaş gemisinden oluşan bir donanma ve 100 bin kişilik bir kara ordusuyla Rodos seferine çıktı (1480). Rodos kalesini* karadan ve denizden kuşatan Türkler, iki ay süren şiddetli savaşlar sonunda kente girdilerse de Mesih Paşa yağmayı yasakladığını ve tüm malların Hazinei hümayun'a ait olduğunu duyurunca, asker arasında baş gösteren hoşnutsuzluktan yararlanan şövalyeler, karşı saldırıya geçerek kentle kalesini geri aldılar. Püskürtülen türk kuvvetleri gemilerine binip adadan ayrılmak zorunda kaldılar.

Ağabeyi Bayezit II ile taht kavgasına girişen Cem Sultan'ın yenildikten sonra bu adaya sığınması (1482), Rodos'a uluslararası boyutlarda bir önem kazandırdı. Pazarlığa giriştikleri Bayezit II'yi kardeşini serbest bırakmama karşılığında kendilerine her yıl büyük miktarda bir para ödeme zorunluğunda bırakan Rodos şövalyeleri, daha sonra Cem Sultan'ı Papalık makamına satarak Rodos'tan Fransa'ya, oradan da İtalya'ya gönderdiler (1488). Haliç tersanesinde büyük savaş gemileri yaptırarak türk donanmasını güçlendiren Yavuz Sultan Selim, Suriye ile Mısır'ı fethettikten sonra İstanbul-İskenderiye deniz yolu üzerinde bir korsan yatağı gibi kalan ve osmanlı kıyılarının güvenliği açısından öteden beri önemli bir tehlike oluşturan Rodos Haçlı devletini ortadan kaldırmak için Rodos seferine çıkmaya hazırlandıysa da sonradan bundan vazgeçip ikinci bir İran seferinin hazırlıklarına girişti (1518). Kanuni'nin Rodos* seferi (1522-1523) sonucunda Türkler'in eline geçen adada varlığına son verilen Rodos Haçlı devleti, yerini osmanlı yönetimine bıraktı. Türk egemenliğinde önce Kaptanpaşa* eyaletinin yönetim birimlerinden biri olan Rodos, sonradan Kaptanpaşa eyaletinin yeni bir düzenlemeyle Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine dönüştürülmesi üzerine (1867) mutasarrıflık, ardından da Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkezi (1876) oldu. 1911-1912 Türk-İtalyan savaşı sırasında Rodos öteki 11 ada ile birlikte italyan deniz kuvvetlerince işgal edildi. Balkan* savaşı'nın başlaması üzerine İtalya ile yapılan Uşi* (Ouchy) antlaşması (15 ekim 1912) uyarınca Türkler'in Trablusgarp ve Bingazi'den çekilmelerine karşılık İtalyanlar da Onikiada'yı boşaltmayı kabul ettiler. Ancak, Balkan savaşı'nın türk ordusu için bir bozguna dönüşmesi, bu arada yunan donanmasının Cezair-i Bahr-i Sefid'in öteki adalarını işgal etmesi, boşaltma işini aksattı; ayrıca Babıâli de adaların italyan işgalinde kalmasını kendi güvenliği açısından gerekli bir önlem olarak gördü. Birinci Dünya savaşı'nda (1914-1918) Osmanlı devletinin karşısında yer alan İtalya, Uşi antlaşması'nın geçersiz kaldığını bildirerek Rodos ile öteki 11 adayı kendi topraklarına kattığını resmen duyurdu. Türkiye, Rodos üzerindeki egemenlik hakkından Lozan* antlaşması'nda vazgeçti (1923). İkinci Dünya savaşı'nda önce Almanlar, sonra da İngilizler (1945) tarafından işgal edilen Rodos, Paris antlaşması'yla (1947) Onikiada*'nın bir parçası olarak Yunanistan'a devredildi (1948).

■ **RODOS,** Yunanistan'da kent, Rodos adasının kuzey ucunda, Onikiada *nomos*'unun merkezi ve büyük turizm merkezi; 41 000 nüf. Surlu kent ya da dar ve dolambaçlı yollarıyla eski kent, XIV. yy.'ın ve XVI. yy.'ın başında yapılmış ve berkitilmiş yarım daire biçiminde bir surla çevrilidir. Şövalyeler hastanesi (XV. yy.; arkeoloji müzesi), XX. yy.'da yeniden yapılan saray, Ortaçağ'a ait birkaç kilise kalıntısı ve özellikle ünlü "hanlar" ya da Saint-Jean şövalyelerinin yurtları buradadır. Surlu kentin dışında 1912'den beri yeni bir kent gelişmiştir.

RODOS a. (öz. a. *Rodos*) [Tamlayan olarak] Rodos'a ilişkin, Rodos ile ilgili.
—Ed. *Rodos üslubu*, Rodos okuluna bağlı retorikçiler tarafından yaygınlaştırılan üslup. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rodos söz sanatı okulu en parlak dönemini, Cicero'nun ve Sezar'ın hocası olan Molon ile İ.Ö. I. yy.'da yaşadı. Asyalılar'ın kusursuz söz sanatıyla attikecilerin kuru yalıncılığının ara yerinde bulunan rodos üslubunun Roma'daki başlıca temsilcisi Cicero'ydu.

Rodos işi ya da **Lindos işi,** XVI. yy.'ın ikinci yarısında, İznik atölyelerinde üretilen bir grup osmanlı seramiği; Paris Cluny müzesi'nce bir rastlantı sonucu Rodos adasından çok sayıda satın alınmalarından ötürü, yanlış olarak, bu adla anılırlar. Siyah çerçeve içinde lacivert, koyu yeşil, firuze, beyaz ve mercan kırmızısı renklerle sıraltı tekniğinde süslenmişlerdir. Doğalcı çiçek (karanfil, lale, gül, sümbül, papatya vb.), asma, selvi ve iri yeşil yaprak motifleriyle ayırt edilirler.

Rodos kolosu, Rodos limanının girişinde yer aldığı düşünülen, Helios'un 32 m yüksekliğindeki bronz heykeli. Lindoslu Khares'in yapıtı olan heykel, Rodoslular'ın Demetrios Poliorketes'e karşı başarılı savunmasından sonra dikilmiş (İ.Ö. 305-304), İ.Ö. 227-226'da, bir deprem sonucu devrilmişti. Dünyanın yedi harikasından biriydi.

Rodos seferi, Kanuni'nin Saint-Jean şövalyelerinin korsanlıklarına son vermek için adaya düzenlediği deniz ve kara harekâtı (1522). Fatih döneminden beri çeşitli eylemlerle Osmanlı devletinin başını ağrıtan Saint-Jean şövalyelerini ortadan kaldırıp adayı ele geçirmeye karar veren Kanuni, 60 bin azaptan ve 300 savaş gemisiyle 400 yardımcı gemiden oluşan bir donanmayı ikinci vezir Damat Mustafa Paşa'nın serdarlığında ve Kurtoğlu Muslihittin Reis'in komutasında Rodos'a gönderdi (4 haziran 1522). Öte yandan, kendisi de 100 bin kapıkulu askeriyle kara yolundan Marmaris'e giderek, oradan gemilerle adaya geçti (28 temmuz). Kara kuvvetlerinin de adaya çıkması üzerine sarp kayalar üstünde çok iyi berkitilmiş bir konumu olan Rodos kalesi hemen kuşatıldı (29 temmuz). Kanuni, kaleye ateş açtırmadan önce şövalyelere teslim olmalarını önerirken, kan dökülmesine meydan vermedikleri takdirde canlarıyla mallarının bağışlanacağı konusunda da güvence verdi. Ancak, 12 bin şövalyesiyle çeşitli hıristiyan devletlerinin buyruğuna verdikleri 60 bin askere güvenen Rodos şövalyelerinin üstadıâzamı (Grand Maître) Philippe Villiers de l'Isle-Adam, bu öneriyi yanıtlamak gereğini bile duymadı. Bunun üzerine lağımlar kazarak kaleye sızma girişimleri ve kaleden durmaksızın yinelenen çıkış hareketleriyle yaklaşık 5 ay süren şiddetli savaşlar sonunda surlarda büyük gedikler açıldığını, bazı savunma konumlarının Türkler'in eline geçtiğini, 20 bin ölü ve yaralı veren askerlerinin artık dayanma gücü kalmadığını gören üstadıâzam Villiers, türk ordusu silah zoruyla içeri girmeden teslim olmak zorunluğunu duydu. Böylece 10 günlük bir görüşme sürecinden sonra teslim antlaşması imzalandı (20 aralık 1522). Buna göre tüm şövalyelerle askerlerin eşya ve silahlarını alıp 12 gün içinde Rodos'la Rodos'a bağlı adaları (Onikiada) boşaltarak gitmeleri ve Saint-Jean haçlı devleti topraklarının Osmanlı İmparatorluğu'nun bir parçası olması kabul edildi. Bu arada, kentte papaz giysileri içinde yakalanan Cem Sultan'ın orta yaşlı oğlu Murat ve erkek çocuğu, padişahın buyruğuyla öldürüldü; eşiyle iki kızı da İstanbul'a gönderildi. Kanuni'nin huzuruna kabul edilen Rodos'un son üstadıâzamı Villiers de l'Isle-Adam, padişahın elini öpüp ona 4 altın vazo armağan ederek vedalaştıktan sonra şövalyeleriyle birlikte limandaki gemilerine bindi ve Malta adasının yolunu tuttu (1 ocak 1523). Böylece türk egemenliğine geçen adada, Rodos' un camiye dönüştürülen büyük kilisesinde ilk cuma namazını kılan Kanuni, daha sonra Rodos'tan İstanbul'a doğru yola çıktı (2 ocak).

RODOSÇUK, Tekirdağ'ın Osmanlılar dönemindeki adı; bu ad XVIII. yy.'a değin kullanıldı.

RODOSİZADE ABDULLAH EFENDİ → ABDULLAH EFENDİ Rodosizade.

RODOSTO. Tar. coğ. Tekirdağ'ın Ortaçağ'daki adı.

RODOTORULA a. (lat. *rhodotorula;* yun. *rhodon*, gül, ve lat. *torulus*, küçük şişkinlik'ten). Atmosferde çok yaygın bulunan ve karotenimsi bir pigment içeren, mayalanmayan ve sporlanmayan basit mantar.

RODOVİBRİYO a. (lat. *rhodovibrio*'dan). Hidrojenobakteriler grubundan olup tatlısularda yaşayan fototrof bakteri.

RODRİGEZYA a. (lat. *rodriguesia*'dan). Yalancı soğanlı, tek yapraklı ve oldukça büyük, yalın salkım çiçekli, Tropikal Amerika kökenli epifit orkide. (Otuz kadar türü vardır.)

RODRİGO (Joaquín), ispanyol besteci (Sagunto, Valencia, 1902). Küçük yaşta gözlerini kaybetti. Paris'te Paul Dukas'nın öğrencisi oldu (1927-1932). İlk önemli yapıtı olan gitar ve orkestra için *Aranjuez konçertosu* (1939), bu çalgının XX. yy.'daki gelişimi üzerinde önemli bir rol oynadı. Rodrigo 1967'de los Romeros dörtlüsünün siparişi üzerine dört gitar ve orkestra için *Andalucía konçertosu*'nu besteledi. Yapıtlarında daha çok ispanyol halk müziğinden esinlenmiştir.

RODRİGO, Vizigotlar'ın kralı (öl. 711). Betica dükûydü, 710'da iktidara geldi. 811'de Tarık bin Ziyat'ın komutasındaki arap kuvvetlerine yenildi. Bazı efsane türünde söylentiler nedeniyle hakkındaki veriler bulanıktır.

RODRİGO DÍAZ DE VİVAR → CID CAMPEADOR.

RODRİGUES ya da **RODRİGUEZ,** Hint okyanusu'nda volkanik ada, Mascareignes adaları öbeğinde, Mauritius adasına bağlı; 104 km^2; 37 538 nüf. (1990). 1645'te Portekizliler'in bulduğu adada 1691-1693'te bir fransız protestan kolonisi kuruldu. 1809-1810'da İngilizler'in işgal ettiği ada 1814'te onlara bırakıldı.

RODRİGUES (Nélson), brezilyalı yazar (Recife 1912 - Rio de Janeiro 1980). Bilinçaltını yansıtma yöntemlerinden esinlenen anlatım teknikleri getirdi ve sahneyi birçok bölüme ayırarak brezilya dramaturgisini yeniledi (*Robe de mariée* [fr. çev.], 1943; *la Défunte* [fr. çev.], 1954; *Baiser sur l'asphalte* [fr. çev.], 1961).

RODRİGUES (Urbano Tavares), portekizli yazar (Lizbon 1923). Gazeteci ve eleştirmen; toplumsal sorunlara ağırlık veren ve erotizm, cesaret ve ölüm temalarının egemen olduğu sürekli bir dilbilimsel arayışa tanıklık eden romanlar yazdı (*A Porta dos Limites*, 1952; *Imitção da Felicidade*, 1966; *Desta Agua Beberei*, 1979).

RODRİGUES ALVES (Francisco de Paula), brezilyalı devlet adamı (Guaratinguetá, São Paulo eyaleti, 1848 - Rio de Janeiro 1919). Köleliğin kaldırılması için mücadele etti. İmparatorluk zamanında São Paulo parlamenteri ve valisiydi; sonra cumhuriyeti savundu, sırasıyla senatör ve Maliye bakanı oldu. 1900-1902 arasında São Paulo valisiyken kenti modernleştirdi. Cumhurbaşkanlığına (1902-1906), sonra yeniden São Paulo valiliğine (1912-1916) atandı. 1918'de ikinci kez Cumhurbaşkanı seçildi, ama görevi teslim almadan önce öldü.

RODRİGUES LOBO (Francisco) → LOBO (Francisco Rodrigues).

RODRİGUEZ → RODRİGUES.

RODRÍGUEZ (Ventura), ispanyol mimar (Ciempozuelos, Madrid ili, 1717 - Madrid 1785). Aranjuez'de fransız Étienne Marchand'ın, Madrid Krallık sarayı'nda italyan Juvarra ve Sacchetti'nin yeniklasik üslubu yerleşmeden önce, döneminin ispanyol mimarlığını yönlendiren kişiydi. Yapıtları arasında, Madrid'de barok S. Marcos kilisesi (1749-1753), Encarnación manastırı'nın kilisesi *(ay. y.)*, Barcelona'da Krallık cerrahi koleji'nin salonu (1761), Pamplona katedrali'nin, arkeolojik kurallara uygun, korinthos düzenindeki revaklı cephesi (1783) sayılabilir.

RODRÍGUEZ DE FRANCÍA (José Gaspar) → FRANCÍA (José Gaspar Rodríguez de).

RODRÍGUEZ LARRETA → LARRETA.

RODRÍGUEZ MARÍN (Francisco), ispanyol edebiyat eleştirmeni ve şair (Osuna, 1855 - Madrid 1943). Şiirler, incelemeler yazdı. Yapıtları arasında *Don Quijote'* nin üç eleştirel baskısını, halk şiirleri kitabını *(Cantos populares españoles)* [5 cilt, 1882-83] ve ispanyol atasözleri derlemesini saymak gerekir.

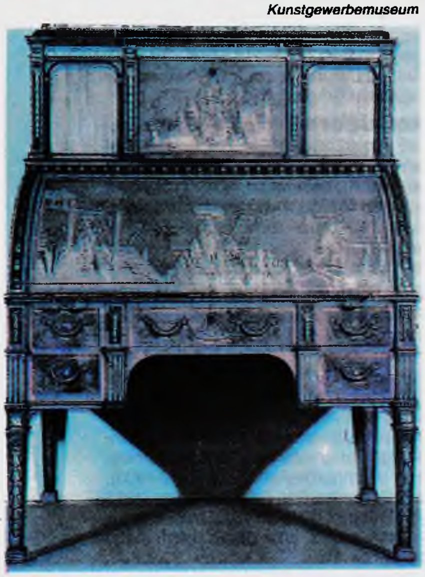
RODRÍGUEZ-MOÑINO (Antonio), ispanyol bilgin (Calzadilla de los Caños, Badajoz, 1910 - Madrid 1970). Gallardo ve Aldana üzerine incelemeler *(Romancero)* ve yaşamöyküleri (*Diccionario bibliográfico de pliegos sueltos,* 1970) yazdı.

RODRÍGUEZ (ya da **ORDÓÑEZ**) **DE MONTALVO** (Garci), XV. yy. sonunda yaşamış ispanyol yazar, Medina del Campo valisi. *Amadís de Gaula* adlı romanı yazdı ve 1510'da *La Sergas de Esplandián* adı altında romanın devamını verdi.

RODRÍGUEZ RUBÍ (Tomás), ispanyol tiyatro yazarı (Málaga 1817 - Madrid 1890). Pek çok yapıtı arasında, özellikle, yergi niteliğindeki ahlakçı komedilerini saymak gerekir (*El Arte de hacer fortuna,* 1845; *El Gran Filón,* 1874).

RODYUM a. (fr. *rhodium;* kimi tuzlarının renginden dolayı yun. *rhodon,* gül'den). Platin ailesinin görece hafif metallerinden biri. (Simgesi Rh olan kimyasal element.)
—Metalürj. *Rodyum kaplama,* metal bir yüzeyi genellikle elektroliz yoluyla ince bir rodyum katmanıyla kaplama işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rodyum, atom numarası 45, atom kütlesi Rh=102,91 olan kimyasal bir elementtir. Wollaston 1803'te platinli bir cevherde palladyumla aynı anda buldu.

Kunstgewerbemuseum



David Roentgen papa Pius VI'nın kapaklı yazı masası (marketrili ağaç kaplama, ince işlenmiş yaldızlı bronz süsler) 1779 *Kunstgewerbemuseum, Berlin*

Rodyum 12,4 yoğunluğunda, sert ve kırılgan, 1 960 °C'a doğru ergiyen gümüş beyazlığında bir katıdır. Ancak kızıl derecede yükseltgenerek gri-siyah bir toz olan rodyum seskioksidi (Rh_2O_3) verir. Yüksek sıcaklıkta klorla tepkimeye girerek, pek çok kompleks oluşturabilen kırmızı rodyum klorüre ($RhCl_3$) dönüşür. Kaynar derişik sülfürik asit içinde çözünerek rodyum sülfat [$Rh_2(SO_4)_3$] meydana getirir; bu bileşikten şap elde edilebilir.
Rodyum, platin filizinin kral suyuyla tepkimesi sonunda oluşan iridyum osmiyürden özütlenir. Özellikle sertleşmelerini sağladığı platin ya da palladyumla alaşım halinde kullanılır. Bu alaşımlardan elektrik fırınlarının sargılarında, ısılçiftlerin yapımında, ayrıca cam elyafı üretiminde kullanılan düse memelerinin hazırlanmasında da yararlanılır.
—Metalürj. Elektrolizle rodyum kaplama, temel olarak rodyum fosfat ya da rodyum sülfattan meydana gelen asitli banyolarla yapılır. Bu yolla elde edilen, son derece ince ve yüksek sertlikteki elektrolitik kaplamalar, pek çok aside ve korozyona yol açan diğer etkenlere karşı kusursuz bir direnç gösterir. Duyarlı elektrik ve elektronik aygıtlar ile güvenlik amacıyla kullanılan düzeneklerde kontakları korumak amacıyla rodyum kaplamadan yararlanılır.

RODYUMLU sıf. Bileşiminde rodyum bulunan bir alaşım, bir cevher, bir madde için kullanılır.

RODZYANKO (Mihail Vladirnroviç), rus siyaset adamı (1859 - Yugoslavya'da 1924). III. ve IV. dumalarda ekimciler milletvekiliydi, 1911-1917 arasında bunların başkanlığını yaptı, "ilerici blok" içindeki demokrat-meşrutiyetçilere yaklaştı (1915). Şubat 1917 devrimi'nin ardından duma "geçici komitesi"ni kurdu. Ekim ayaklanmasından sonra Denikin'e katıldı, daha sonra Yugoslavya'ya göç etti (1920).

ROEBLİNG (John Augustus), alman kökenli amerikalı mühendis (Mülhausen, Prusya, 1806 - Brooklyn Heights 1869). Pittsburgh yakınında, ABD'nin ilk metal kablo fabrikasını kurdu, Pittsburgh'ta, Niagara çağlayanında (1851-1855) ve Cincinnati'de (1867) asma köprüler yaptı. Bunun üzerine Manhattan ile Brooklyn arasında, East River üstünde, büyük bir köprü yapmakla görevlendirildi, ancak bu köprünün kulelerinden birinin yapımı sırasında yaralandı ve tetanostan öldü.
—Oğlu WASHİNGTON AUGUSTUS (Saxonburg, Pennsylvania, 1837 - Trenton, New Jersey, 1926), onun yerini aldı ve Brooklyn köprüsü'nü tamamladı (1869-1883). Daha sonra mineralojiyle ilgilendi.

RŒBLİNGİT a. (öz. a. W. A. *Roebling'* ten). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun ve kalsiyum silikat.

ROEDER (Günther), alman mısırbilimci (Schwiebus, bugün Świebodzin, Polonya, 1881 - Kahire 1966). Önce Berlin müzesi'nin eski Mısır ile ilgili bölümünde, sonra 1907'den başlayarak Kahire'de, Mısır eski eserleri servisi'nde çalıştı (özellikle Nübye'de çalışmalar yaptı). 1914'te Hildesheim müzesi'ne müdür olarak atandı. 1929-1939 arasında Hermopolis kazılarını yönetti.

Roehrer indisi. Antropol. ve Biyol. Kilogram olarak beden ağırlığının, metre olarak boy uzunluğunun küpüne bölünmesiyle elde edilen irilik indisi.

ROELAS ya da **RUELAS** (Juan DE), ispanyol ressam (Sevilla 1560'a doğr. - Olivares, Sevilla yakınında, 1625). Bir süre Castilla'da kaldıktan (1598-1603) sonra rahip oldu ve Olivares'e yerleşti. Dinsel konuları ele alan bu usta sanatçının üslubu (*Aziz İsidoro'nun ölümü,* 1613, San İsidoro, Sevilla), venedikli ressamlarınkiyle benzerlik gösterir. Roelas yapıtlarına, barok bir natüralizm katmayı başarmıştır (*Meryem'in eğitimi* [Sevilla müzesi] adlı tabloda, dikiş sepeti, masanın altındaki kedi ve köpek).

ROENTGEN (David), alman mobilyacı (Herrnhaag, Frankfurt yakınında, 1743 - Wiesbaden 1807). Neuwied'e yerleşen mobilyacı Abraham Roentgen'in oğluydu, 1772'de babasının yerine geçti. 1774'te Paris'te, saatçi Peter Kintzing ile (1746 -1816) birlikte ürettiği şifreli mobilyaları sergiledi; 1779'da, Paris'te, sarayın mobilya ihtiyacını karşılayan bir depo kurdu. Marie -Antoinette'in koruyuculuğuyla, 1780'de usta unvanını aldı. Mobilyaları kimi zaman sütun ve gömme ayaklarla ağır bir görünümdedir, kimi zaman da yalın ve hafiftir. Ağacı sertleştirme ve cilalamada yeni yöntemler bulmuş olan Roentgen, daha çok şifreli mobilyalarıyla tanınır.

ROER ya da **RUR,** Belçika'da, Almanya'da ve Hollanda'da ırmak, Meuse'ün kolu (Roermond'da Meuse'e kavuşur); 248 km. Botrange'da doğar, Düren ve Jülich'i sular.

ROERİH (Nikolay Konstantinoviç), rus ressam (Petersburg 1874 - Nagar, Pencab, 1947). XX. yy.'ın başında "Mir İskustva" (Sanat dünyası) grubunun temsilcilerinden biri oldu, konularını rus ve iskandinav antikçağlarından aldı (Stravinski'nin *Bahar ayini* için dekor ve kostümler, 1913). 1936'dan sonra Hindistan'a yerleşti, doğu gizemciliğine daldı ve simgeci yapıtlar verdi. Bunların büyük bir bölümü, New York'ta kendisinin kurduğu Roerich müzesi'ndedir.

ROERMOND, Hollanda'da (Limburg) kent, Roer ve Meuse ırmaklarının kavşağında; 38 000 nüf. XIII. yy.'dan kalma, roman ve gotik üslubunda Onze-Lieve -Vrouw kilisesi. XV. yy.'da yapılmış, gotik üslubunda katedral. Eski konutlar. Tarım pazarı. Elektrikli gereçler yapımı. Kimya. Hazırgiyim. Kereste sanayisi. Puro imalatı.

ROESELARE, fr. **Roulers,** Belçika'da kent, Batı Flandre'da *arrondissement* merkezi, Lys'in kolu Mandel'in kıyısında; 51 860 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi: tekstil (keten kumaş), makine, elektronik, mobilya, besin sanayisi. XV.-XVI. yy.'dan kalma kilise. —Yakınlarında, Pichegru ve Macdonald, Clerfayt'ın komutasındaki avusturya ordusunu yendi (13 temmuz 1794).

RŒSSEN → RÖSSEN.

ROETHKE (Theodore), amerikalı şair (Saginaw, Michigan, 1908 - Bainbridge İsland, Washington, 1963). Doğanın nesnelliği ile şiirsel kimliği bir arada vurgulayan, bitkilerden kaynaklanan bir simgeciliğin yumuşattığı manevi tutsaklık imgesi, yapıtına egemen oldu (*Open House,* 1941; *Praise to the End!,* 1951; *The Waking,* 1953; *The Far Field,* 1964).

ROFEOSİTOZ a. (fr. *rhophéocytose;* yun. *rhopein,* emmek, tüketmek, harcamak, ve *kytos,* hücre'den). Hematol. Hematopoyez sırasında demirin geçiş mekanizması. Makrofajdan eritroblasta ferritinin doğrudan doğruya geçişi ile belirgindir.

ROGA a. Denizc. Demirleme sırasında, fundo edildikten sonra zincire kaloma verilirken, geminin hızı nedeniyle zincirin gerilmesi. (Zincirin aşırı gerilmesi kesilmeye neden olacağından, makineler tornistan çalıştırılarak bu gerilme azaltılır.)

ROGALAND, Norveç'in güney-batı kesiminde yönetim bölgesi (fylke), Kuzey denizi kıyısında; 9 140 km²; 335 727 nüf. (1990). Merkezi *Stavanger.*

ROGASKA SLATİNA, Slovenya'da kaplıca merkezi, Zagreb'in kuzey-kuzeybatısında.

ROGATİO a. (lat. sözc.). Rom. huk. Bir araya toplanan roma halkına, onaylanmak üzere sunulan yasa tasarısı.

ROGER (öl. Tel Afrin 1119), Antakya

prensi (1112-1119), Salerno prensi Riccardo ile Celile ve Antakya prensi Tancrède'in kız kardeşlerinden birinin oğlu. Antakya prensliği'ni genç Bohémond II adına yöneten dayısı Tancrède, ölümünde vasiliği ona bıraktı. Roger, Kudüs krallığı'nı Selçuklular'a karşı savundu (1113). Antakya kenti bir depremde kısmen yıkılınca, prensliğin kalelerini savunmaya uygun duruma getirdi ve kenti yeniden inşa ettirdi. Daha sonra saldırıya geçerek, Büyük Selçuklular'ın Musul valisi Aksungur el-Porsuki'yi yenilgiye uğrattı (1115), ardından Asi nehri ötesinde geniş topraklar ele geçirdi. Antakya üzerine saldırıya geçen Halep emiri Necmettin İlgazı karşısında, Antakya ile Halep arasında Tel Afrin vadisinde ağır bir yenilgiye uğradı ve savaş alanında öldü.

ROGER of Hoveden, ingiliz kronikçi (1174'e doğr. - 1201'e doğr.). Bu saray yöneticisi bilgin XII. yy. ingiliz tarihine ait iki önemli kitap (*Gesta Henrici Secundi* [Henry II'nin zaferleri] ve *Chronica* [Kronik]) yazdı.

ROGER of Wendover, ingiliz kronikçi (öl. 1236). Saint Albans'ta benedikten papazı oldu. XII. yy.'ın ilk çeyreğini (1200 -1235) anlatan *Flores historiarum* (Tarihin çiçekleri) adlı yapıtı batı tarihi açısından ilginç bir çalışmadır.

Roger hastalığı (fransız hekim Henri *Roger*'in [1809-1891] adından). İki karıncık arasında anormal bir delik bulunmasından ileri gelen doğuştan kalp hastalığı. (Delik çok küçüktür; işitilen üfürümün çokluğu, kan dolaşımı dinamiğinde yansıma yapmaması ve yıllarca işlev bakımından herhangi bir aksaklığın ortaya çıkmaması bu küçüklükle açıklanabilir. Delik küçük çocuklarda kendi kendine kapanabilir.)

ROGER-DUCASSE (Jean), fransız besteci (Bordeaux 1873 - Le Taillan-Médoc, Gironde, 1954). G. Fauré'nin öğrencisi oldu; 1902'de Roma ikincilik ödülünü kazandı. Paris konservatuvarı'nda profesörlük yaptı (1909). Daha sonra Paul Dukas'nın yerini alarak besteleme bölümünü yönetti (1935-1945). Bir ölçüde Fauré' nin etkisinde kişisel bir üslup yaratan Roger-Ducasse, özellikle oda müziği yapıtlarında (piyanolu dörtlü, 2 yaylı çalgılar dörtlüsü, 2 üçlü), piyano parçalarında (*Prelüdler, Etütler, Arabeskler, Taslaklar, Küçük süit*) ve dinsel yapıtlarında yenilikler getirdi.

ROGERS (Samuel), ingiliz şair (Stoke Newington, Londra yakınında, 1763- Londra 1855). Bankacı ve iyimser bir akılcı olan Rogers (*Ode to Superstition*, 1786), cömertliğiyle kendini sevdiren, alaycı zekâsından dolayı da çekinilen bir insandı. Yetenekli bir koleksiyoncuydu ve yaşadığı dönemin Edmund Burke, Walter Scott ya da Byron gibi ünlüleriyle yakınlığı vardı; şiirler de yazmıştır (*Human life*, 1819; *Italy*, 1822-1828).

ROGERS (James Edwin Thorold), ingiliz iktisatçı (West Meon, Hampshire, 1823 - Oxford 1890). Rahipti. 1862'de Oxford' da politik iktisat profesörü oldu, 1870'te rahiplikten ayrıldı, Avam kamarası'na girdi (1880-1886), sonra yeniden Oxford'a döndü. Tarımda absanteizm usulünü şiddetle eleştirdi. Başlıca yapıtları: *History of Agriculture and Prices in England from 1259 to 1702* (1259'dan 1702'ye kadar İngiltere'de tarımın ve fiyatların tarihi) [1866 -1893], *Six Centuries of Work and Wages* (Emeğin ve ücretlerin altı yüzyıllık tarihi) [1885] ve *The first Nine Years of the Bank of England* (İngiltere bankası'nın ilk dokuz yılı) [1887].

ROGERS (Bernard), amerikalı besteci (New York 1893 - Rochester 1968). E. Bloch'tan sonra Nadia Boulanger'den de ders aldı. Kutsal Kitap'taki temalardan, Whitman'ın şiirinden ve japon resim sanatının renklerinden esinlenerek yapıtlar besteledi: 5 senfoni, konçertolar, operalar (*The Marriage of Aude*, 1931; *The Warrior*, 1944), dinsel ya da dindışı koro yapıtları, oda müziği parçaları.

ROGERS (Carl), amerikalı psikopedagog (Oak Park, Illinois, 1902 - Kaliforniya 1987). Çok dindar bir protestan aileden geliyordu. Uzun süre, biri görüngübilimsel ve varoluşsal, öteki deneyci ve bilimsel olmak üzere, görünüşte birbirine karşıt iki tutum arasında kararsız kaldı. 1939'da, Rochester'de (New York eyaleti) bağımsız bir psikopedagoji merkezi kurdu. *The Clinical Treatment of the Problem Child* (Problemli çocuğun klinik tedavisi) adlı bir yapıt yayımladı, sonra Ohio Üniversitesi'nde profesör oldu (1940). Aynı zamanda hem Freud'un, hem de Dewey'in etkisini taşıyan çok özgün bir yaklaşım geliştirdi (daha sonra bu yaklaşımını, çok özel bir deyim kullanarak "yönlendirici olmayan" yaklaşım, hatta daha da beğendiği deyimle "hasta merkezli yaklaşım" diye tanımladı). Şizofrenler üzerinde denediği ve tedavi edenle edilen arasında dolaysız ilişki içinde (hekim ve / ya da psikanalistle hasta arasına sokulan geleneksel mesafe olmadan) yürütülen tedavi anlayışı, daha sonra özellikle Fransa'da uygulanan "yönlendirici olmayan" tedavi yöntemlerine örnek oldu. Rogers, 1963'te, üniversitedeki görevini bırakarak Kaliforniya' ya yerleşti ve orada kendini araştırmalarına verdi. Ama özellikle eğitim alanında, yöntemi yaygınlaşmaktan geri kalmadı (oysa Rogers, 1966'da, nasıl öğretim yapılacağını başka bir kimseye öğretmenin olanaksız olduğunu, bu nedenle her türlü öğretimden vazgeçmek gerektiğini ileri sürmüştü). Başlıca yapıtları: *Counseling and Psychotherapy* (Psikoterapi ve insan ilişkileri) [1942], *Client-Centered Therapy* (Hasta merkezli tedavi) [1951], *On Becoming a person* (Kişinin oluşumu üstüne) [1961].

ROGERS (Virginia Katherine MCMATH, **Ginger** —denir), amerikalı oyuncu (Independence, Missouri, 1911). Gershwin'in *Girl Crazy* (1930) operetinde oynadı. Birçok müzikal komedide Fred Astaire'in rol arkadaşı oldu; *42 nd Street* (L. Bacon, 1933), *The Gay Divorcee* (M. Sandrich, 1934), *Silindir şapka* (Top Hat) [M. Sandrich, 1935], *Roberta* (L. Seiler, 1935), *Dans vakti* (Swing Time) [G. Stevens, 1936]. 1940'ta S. Wood'un filmindeki *Kitty Foyle* rolüyle Oscar kazandı. Bazı filmleri: *Dişi örümcek* (Black Widow) [N. Johnson, 1954], *Harlow* (1965). *Babes in Armes* (1987) adlı oyunu yönetti. 1991'de özyaşamöyküsü (*Ginger: My Story* [Ginger: Benim hikâyem]) yayımlandı.

ROGERS (William), amerikalı siyaset adamı (Norfolk, New York eyaleti, 1913). Avukatlığı bıraktı, Eisenhower yönetiminde Adalet bakanlığına getirildi (1957-1961). Nixon'un Başkanlığı sırasında Dışişleri bakanı oldu (1969). 1970'de Ortadoğu anlaşmazlığıyla ilgili ülkelere "Rogers planı" diye anılan bir barış planı önerdi. 1973 ağustosunda istifa etti, yerine Henry Kissinger atandı.

ROGERS (Bernard), amerikalı general (Fairview, Kansas, 1921). West Point'ten mezun oldu. 1952'de Kore'de bir tabura komuta etti. Vietnam'da 1. piyade tümeni komutan yardımcılığı (1966-1967), West Point Harp okulu komutanlığı (1967-1969) yaptı, Pentagon'da önemli görevler üstlendi. 1976'da Kara kuvvetleri kurmay başkanı oldu, 1979-1980 arasında Avrupa'da Müttefik kuvvetler başkomutanlığı yaptı. 1974 Kıbrıs Barış harekâtı'ndan sonra NATO'nun askeri kanadından çekilen Yunanistan'ın dönüşünü (1980) sağlayan anlaşmaya ("Rogers planı") adını verdi. Hazırladığı planla, Türkiye'nin bir itirazı olmadan, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini gerçekleştirdi (20 ekim 1980). Haziran 1987'de NATO başkomutanlığından emekliye ayrıldı.

ROGERS (Richard), büyük britanyalı mimar (Floransa 1933). Öğrenimini Büyük Britanya'da, ardından ABD'de Yale Üniversitesi'nde yaptı. R. Piano* ile ortaklığından (1970-1977) önce ve sonra, sanayi yapıları inşaatında uzmanlaştı. Amerikan firması Fleetguard'ın, Fransa'da Quimper yakınındaki üretim ve dağıtım merkezi, asma metal strüktürüyle bu tür yapıların güzel bir örneğidir ve O. Arup bürosuyla birlikte tasarlanmıştır (80'li yılların başı).

ROGET (Peter Mark), ingiliz sözlükçü (Londra 1779 - West Malvern 1869). Çağdaş baskılarında da güncelliğini koruyan eşanlamlı ve örneksemeli sözlüğün ilk örneği *Thesaurus of English Words and Phrases*'ı (İngilizce sözcük ve cümle hazinesi) [1852] yazdı.

ROGG (Lionel), isviçreli orgcu ve klavsenci (Cenevre 1936). Cenevre konservatuvarı'nda öğrenim gördükten sonra Fransa'da bilgi ve tekniğini ilerletti. Uluslararası Münih (1959) ve Gent (1963) yarışmalarında sağladığı başarıların ardından, J. S. Bach'ın tüm org yapıtlarını plağa çaldı. 1964'te Cenevre konservatuvarı'nda org öğretmenliğine getirildi.

ROGGEVEEN (Jacob), hollandalı denizci (Middelburg 1659 - *ay. y.* 1729). Doğu Hindistan Hollanda şirketi'ne hizmet ettikten sonra 60 yaşın üzerindeyken (1721), Batı Hindistan şirketi tarafından Büyük Okyanus'un orta enlemlerinde yer aldığı sanılan güney topraklara yapılacak olan üç gemilik bir keşif gezisinin yönetimine getirildi. 6 nisan 1722'de, Paskalya adası keşfedildi. Adadaki alışılmamış heykeller, kâşifleri bir esrarın varlığına inandırdı. Keşif gezisi daha sonra Tuamotu, Samoa, Yeni Gine ve Cava adalarında sürdü. Cava'da Doğu Hindistan şirketi tekelinde çalışan denizciler tarafından gemilere el kondu. Roggeveen hapsedildi. Lahey sonunda onu haklı buldu ve tazminat ödedi.

ROGGEVELD MOUNTAINS ya da **ROGGEVELD ESCARPMENT,** Güney Afrika'da sıradağlar, Cape ilinin güney -batı sında, Kuzey Karroo'nun güney-batı kenarını oluşturur.

ROGİ → RUGİ.

ROGİER (Charles LATOUR), belçikalı siyaset adamı (Saint-Quentin, Fransa, 1800 - Brüksel 1885). Brüksel'de 1830 devrimi' ne katıldı. İçişleri bakanı oldu (1832-1834), ilk demiryolları yasasının çıkmasını sağladı. Bayındırlık bakanlığı (1840-1841), daha sonra Başbakanlık (ağustos 1847 - eylül 1852) yaptı. Seçme-seçilme hakkına sahip olabilmek için ödenmesi gereken vergiyi düşürerek devrimci çalkantıları önledi ve serbest değişim siyasetiyle, iktisadı yaşama canlılık kazandırdı. Ama laik eğitim siyaseti ve halkın hoş karşılamadığı dolaylı vergilerden doğan tepkiler yüzünden istifa etmek zorunda kaldı. Aralık 1857'den ocak 1858'e kadar yeniden hükümet başkanlığı yaptı.

ROGLİANO, Capobianco (Yukarı Korsika) kanton merkezi, Korsika burnu yarımadasının kuzeyinde; 508 nüf.

ROGNAC ASKATI a. Yerbil. Provence' ta bulunan üst maestricht katının askatı ve göisel eşdeğeri. (Eşanl. RONYASİYEN.)

ROHAN (Henri II ya da I. — *dükü*), **Léon** prensi (Blain 1579 - Königsfelden 1638), Rohan vikontu René II'nin oğlu. Tutucu bir protestandı, huguenotlar'ın başına geçti (1610). Yetenekli bir komutandı. Montauban'da Luynes'i (1621), arkadan Montpellier önlerinde Louis XIII'ü (1622) yendi ve Montpellier barışı'yla (18 ekim 1622) kralı Nantes fermanı'nı yeniden çıkarmaya zorladı. Bu barış uygulanmayınca, 1625'te, sonra 1627'de Languedoc'u yeniden ayaklandırdı. Privas'ta Louis XIII' e yenilince, huguenotlar'ın direnişini kıran Alès fermanı'nı kabul etmek zorunda kaldı (28 haziran 1629). İtalya'da geçirdiği sürgün döneminden sonra Fransa'ya döndü ve anılarını (*Mémoires*) yazdı.

Schneider



Carl Rogers (1963'te)

Larousse



Charles Rogier
Charles Baugniet'nin bir taşbaskısından (1839) ayrıntı.
Bibliothèque nationale, Paris



Films du Losange

Françoise Fabian, Jean-Louis Trintignant ve Antoine Vitez (arkası dönük) yönetmenliğini Eric **Rohmer**'in yaptığı *Ma nuit chez Maud* (1969) adlı filmin bir sahnesinde



roka



Georges **Rohner** kendi portresi, 1938

İspanyollar'ı ve imparatorluk birliklerini Valtellina'dan kovan orduya komuta etti (1631), sonra İsviçre'ye büyükelçi olarak gönderildi (1632). Gözden düşünce (1633) Almanya'ya giderek Bernhard von Sachsen -Weimar'ın yanında savaştı. Rheinfelden savaşı'nda (1638) ağır yaralanarak öldü.

ROHAN (Louis, — *şövalyesi*) [1635 - Paris 1674], Guémenée prensi Louis VII de Rohan'ın oğlu. Fransa kralının avcıbaşı ve muhafız birliği komutanıydı (1656). Mazarin düşesi Hortense Mancini'nin kaçırılması üzerine görevlerinden alındı. Gırtlağına kadar borçlanınca, yeniden servet yapabilmek için Hollandalılar'la birlikte Louis XIV'e karşı hazırlanan gizli bir komployа katıldı; komplocular Quillebeuf'ü Hollandalılar'a teslim edeceklerdi. Komplo ortaya çıkarılınca ölüm cezasına çarptırıldı ve boynu vuruldu.

ROHAN (Louis René Édouard, — *prensi*), fransız rahip (Paris 1734 - Ettenheim, Baden, 1803). Louis XVI tarafından krallık başrahipliğine atandı (1777). 1778'de kardinal, 1779'da Strasbourg piskoposu oldu. Debdebeli bir yaşam sürüyordu. Kraliçenin kolyesi davasına karıştı (1785 -1786); aklandı, ama kral tarafından başrahiplikten alındı ve sürgüne gönderildi (1786). Etats généraux üyeliğine seçildi (1789). 1791'de ülke dışına göçtü. (Fr. akad. 1761.)

ROHAN sülalesi, Guethenoc ile (öl. 1046'ya doğr.) başlayan breton ailesi, Bretagne sülalesinin küçük kolu; bir yurtluk elde ederek Morbihan'daki küçük bir yerleşmenin adını aldı.

ROHART a. (esk. iskandinavca *hross -hvalr,* mors). Suaygırı ya da morstan elde edilen fildişi.

RÓHEİM (Géza), macar psikanalizci (Budapeşte 1891 - New York 1953). Analizcilik öğrenimini Ferenczi'nin yanında yaptı (1915) ve Béla Kun'un Başbakanlığı sırasında Budapeşte Üniversitesi antropoloji kürsüsü başkanı oldu (1919). Kendisini ilk psikanalizci antropolog olarak tanımladı. Freud'un, *Totem ve tabu* (Totem und Tabu) [1912] adlı kitabında açıkladığı temalardan yola çıkan Roheim, M. Klein'ın betimlediği biçimde oidipusöncesi fantazmaların önemini kabul ederek bu temaları daha da genişletti. B. Malinowski tarafından incelenen trobriandlı etnik gruba benzer bir toplumsal yapıya sahip yeni gineli bir etnik grup üzerinde bir psikanaliz yöntemiyle yaptığı alan araştırmasından (1930-31) sonra, Malinowski'nin tezlerinin aksine olarak, evrensel bir oidipus yapısının varlığını ileri sürdü. 1938'de ABD'ye sığındı, New York'ta psikanaliz uygulamalarını sürdürdü, psikanaliz dersleri verdi ve kitaplar yayımladı: *The Origin and Function of Culture* (Kültürün kökeni ve işlevi) [1943], *Psychanalysis and Anthropology* (Psikanaliz ve antropoloji) [1950], *The Gates of the Dream* (Rüyanın kapıları) [1953] ve *Magic and Schizophrenia* (Büyü ve şizofreni) [1955].

ROHLFS (Gerhard), alman kâşif (Vegesack, Bremen yakınında, 1831 - Rüngsdorf, Godesberg yakınında, 1896). 1862'den 1865'e kadar Tunus'u dolaştı, sonra Sahra çölünü B.'dan D.'ya aştı. İkinci bir gezide Murzuk'a, sonra, Kauar vahası ve Pilma'dan geçerek Bornu'ya, oradan da Benue, Nijer ve Lagos'a ulaştı (1866-67). Ayrıca Sirenayka (1868), sonra Libya çölü (1873-74) ve Etyopya'yı (1880) dolaştı.

ROHMER (Arthur Henry SARSFIELD WARD ya da WADE, **Sax** — denir), ingiliz yazar (? 1883 - Londra 1959). 1913'te, kötülüğün ve "sarı tehlike"nin kişileştirilmesi olan ve daha önce Jules Verne'in başlattığı çılgın bilgin mitinin yeniden ele alınmasıyla ortaya çıkan doktor Fu Mançu kişiliğini yarattı. Televizyon ve sinemaya sık olarak uyarlanan Fu Mançu dizisi, XX. yy. edebiyatının ilk casusluk yapıtı sayılabilir.

■ **ROHMER** (Jean Marie Maurice SCHERER, **Éric** — denir), fransız film yönetmeni (Nancy 1920). *Gazette du cinéma* ve *Cahiers du cinéma*'nın yayın yönetmenliğini yaptı, 1950-1968 yılları arasında bir dizi kısa metrajlı film gerçekleştirdi: *Journal d'un scélérat* (1950), *la Boulangère de Monceau* (1962), *la Carrière de Suzanne* (1963), *Fermière à Montfaucon* (1968). Gösterime çıkmayan uzun metrajlı bir filmden (*les Petites Filles modèles,* 1952) sonra, "yeni dalga"nın bildirisi sayılan *Aslan burcu*'nu (le Signe du Lion) çekti. Sonra okul televizyonu için çalıştı ve 1967 yılında *la Boulangère de Monceau* ile başlayan "ahlakı öyküler" serisi içinde yer alan *Koleksiyoncu kız* (la Collectionneuse) ile sinemaya döndü. *Ma nuit chez Maud* (1969), *le Genou de Claire* (1970, Louis -Delluc ödülü) ve *l'Amour l'après-midi* (1972) büyük bir başarı kazandı. Öteki filmleri: *la Marquise d'O* (1976), *Perceval le Gallois* (1978), *la Femme de l'aviateur* (1980), *Güzel evlilik* (le Beau Mariage) [1982], *Pauline à la plage* (1983), *Les nuits de la pleine lune* (1984), *Yeşil ışın* (le Rayon vert) [1986], *L'Ami de mon amie* (1987), *Conte de printemps* (1990), *Conte d'hiver* (1992).

■ **ROHNER** (Georges), fransız ressam (Paris 1913). 1935'te "Forces nouvelles" (Yeni güçler) grubunun kurucu üyesi oldu. Zaman zaman aşırı geometrik bir kompozisyonla desteklenen, soğukluğu ve kesinliğiyle alışılmamış bir atmosfer yaratan yalın bir gerçekçiliği benimsedi (*Kurukafalı natürmort,* 1938, Art moderne ulusal müzesi). Duvar süslemeleri, duvar halısı patronları ve kitap resimlemeleri gerçekleştirdi; 1963'te École nationale supérieure des arts décoratifs'te profesör oldu.

ROH TAE-WOO, güney korelı devlet adamı (Dalsung, Kuzey Kyongsang 1932). Kore Askeri akademisi'nden mezun olduktan sonra, orduda çeşitli görevler aldı. Kore savaşı'na katıldı (1950). 1981'de general rütbesiyle emekli oldu. Ulusal güvenlik ve dışişleri (1981-1982), Spor (1982) ve İçişleri (1982) bakanlıklarında bulundu. Demokratik adalet partisi başkanı oldu (1987-1990). 1987 seçimlerinde devlet başkanı seçildi.

ROHTAK, Hindistan'da kent (Haryana). Delhi'nin K. B.'sında 215 844 nüf. (1991). Demiryolu kavşağı. Ticaret.

ROHU a. Hindistan'daki tatlısularda yaşayan iri kemiklibalık. (Bil. a. *Labeo rohita,* sazangiller familyası; ağırlığı 50 kg'ı, boyu 2 m'yi bulabilir.)

ROİA → ROYA

ROİDHİS (Emmanuil), yunanlı yazar ve eleştirmen (Syra 1835 - Atina 1904). Atina'ya yerleşti ve Fenerliler romantizminin aşırılıklarına karşı mücadelede önemli bir rol aldı. Özgür düşünceli oluşundan dolayı tarihsel romanı *Papissa İoanna* (1866) ile olay yarattı. Daha sonra *les İdoles*'da (fr. çev.) [1893], Psichari'yi överek demotikeci görüşü savundu. Çocukluğunu geçirdiği Syra adasını betimlediği birçok hikayesi de vardır.

ROİG (Jaume), katalan şair (Valencia 1401 doğr. - ay. y. 1478). Kraliçe Aragonlu Maria'nın hekimi olan şair, 1460'ta *Spill* adlı didaktik bir şiir yazdı. O dönemin toplumuyla ilgili zengin eleştirel gözlemler içeren yapıt, *Libre de consells* (Öğütler kitabı) adıyla da bilinir.

ROİSSY-EN-FRANCE, Fransa'da (Val-d'Oise) komün, Paris'in K.-D.'sunda 2 149 nüf. (1992). Charles-de-Gaulle havalimanının bulunduğu yer. 1974'te hizmete giren bu havalimanı, Aéroport de Paris'nin yönetiminde, uluslararası sınıfta ticari bir havalimanıdır.

ROJAS (Fernando DE), ispanyol yazar (Puebla de Montalbán 1465'e doğr. - Talavera 1541). Daha çok *la Celestina** adıyla bilinen, ünlü *Tragicomedia de Calisto y Melibea* (1499) ona mal edilmektedir.

ROJAS (Ricardo), arjantinli yazar (Tucumán 1882 - Buenos Aires 1957). Buenos Aires Üniversitesi'nde rektör oldu; şiirler, denemeler, eleştiriler, özyaşamöyküleri ve bir *Historia de la literatura argentina* (Arjantin edebiyatı tarihi) [1948-49] yazdı. Ayrıca romanları ve tiyatro oyunları vardır.

ROJAS PİNİLLA (Gustavo), kolombiyalı general ve devlet adamı (Tunja, Kolombiya, 1900 - Melgar, Kolombiya, 1975). 1951'de Silahlı kuvvetler başkomutanı oldu, 1953'te bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirdi. 1948'de liberal lider Gaitán'ın öldürülmesiyle başlayan çok sert baskı dönemine son verdi. Bölünmüş bir ülkede büyük umutlar yaratan Rojas Pinilla, iktidarını sertleştirdi, halkçı niteliği nedeniyle eski partileri kaygılandırdı. 1957'de, oligarşinin desteklediği bir genel grevle iktidardan düşürüldü ve ülkesinden ayrıldı. 1958'de ülkesine döndü. 1970 seçimlerinde adaylığını koyduysa da kazanamadı.

ROJAS VİLLANDRANDO (Agustín DE), ispanyol oyuncu, asker ve yazar (Madrid 1572'ye doğr. - Paredes de Nava ? 1618'e doğr.). 1603 ve 1604'te, çağının toplumu üzerine değerli bir bilgi kaynağı oluşturan ve İspanya'da oyuncu olarak gerçekleştirdiği gezileri anlattığı *El Viaje entretenido*'yu yayımladı. Bir kumpanyayla İspanya'yı dolaşırken başından geçenleri anlattığı bu yapıt, yazarın ustası olduğu *loa*'larla bölünmüştür.

ROJAS ZORRİLLA (Francisco DE), ispanyol oyun yazarı (Toledo 1607 - Madrid 1648). Felipe IV'ün sarayına bağlı, döneminin en tanınmış yazarlarından biriydi. İki cilt halinde yayımlanan yapıtları (1640-1645), yirmi dört oyun içermekle birlikte diğer birçok yapıt ona mal edilir. Şeref teması üzerine, ispanyol tiyatrosunun başyapıtlarından biri sayılan *Del rey abajo, ninguno* gibi dramlar ile *Entre bobos anda el juego* ve *Lo que son mujeres* gibi komediler yazdı. Yapıtları kendi vatandaşları dışında, Fransa'da Thomas Corneille, Scarron, Rotrou ve Lesage tarafından taklit edildi.

ROJDESTVENSKİY (Zinoviy Petroviç), rus amiral (Petersburg 1848 - ay. y. 1909). Baltık filosu komutanlığına getirildi, Rus-Japon savaşı sırasında filosuyla birlikte Uzakdoğu'ya takviye kuvveti olarak gönderildi. Tüm Afrika'yı dolaştı. Tsuşima'da amiral Togo'ya yenildi ve esir düştü (mayıs 1905).

ROJDESTVENSKİY (Genadiy Nikolayeviç), rus orkestra şefi (Moskova 1931). 1961'de Rusya Radyo senfoni orkestrası'nın sanat yönetmenliğine, 1964'te de Bolşoy'un müzik yöneticiliğine getirildi. 1978-1981 arasında BBC senfoni orkestrası'nın sürekli şefliğini yaptı. Özellikle Prokofyev yorumlarıyla ünlüdür.

ROJDESTVENSKİY (Robert İvanoviç), rus şair (Kosiha 1932). 60'lı yılla-

rın Genç Şiir akımının temsilcisi ve ritimlerini ve coşkulu söz sanatını devraldığı Mayakovskiy'in izleyicisi olarak, kendi kuşağının güncel temalarını (barış, teknik, şairin ve bilim adamının sorumluluğu) işlerken, içten ve kaygılı bir lirizme de yer verdi.

ROK a. (fr. *roque*). **1.** Satrançta, kaleyi şahının yanına getirerek, şahı da kalenin öbür yanına geçirerek yapılan ve tek hamle sayılan kombine hareket. (Rokun yapılabilmesi için, iki taşın arasında başka taş bulunmaması, şahla kalenin ve aradaki boş hanelerin tehdit altında olmaması gerekir.) **—2.** *Rok yapmak,* satrançta rok hareketini gerçekleştirmek.

ROKA a. (ital. *ruca,* lahana'dan). Sapı tüylü, yaprakları parçalı ve acı lezzetli, 20 ila 40 cm boyunda biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Eruca sativa;* turpgiller familyası.) Yaprakları uçucu bir yağ ve C vitamini içerir, yakıcı acı lezzetlidir. Taze olarak özellikle salata halinde tüketilir. Uyarıcı, güçlendirici ve öksürük kesicidir. Tohumları halk hekimliğinde dıştan kızartıcı olarak kullanılır.

ROKAY a. (fr. *rocaille*'dan). Güz. sant. ve Süslem. sant. Fransa'da yaklaşık 1710 -1750 arasında yaygın olan süsleme üslubu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. Kayaları, taşları, doğal yığışımları taklit eden yapı, kaplama. (Rokay, Rönesans'tan ve özellikle pitoresk bahçe modasının yaygınlaşmasından sonra, bahçelerdeki mağaraları süslemiştir.)
—ANSİKL. Güz. sant. ve Süslem. sant. Louis XV üslubunun klasik görkemden tümüyle uzaklaşan özel bir koluna, Rönesans'tan beri inşa edilen mağara ve su perisi çeşmelerinin süslemelerinden yola çıkılarak XIX. yy.'ın ilk yarısında "rokay" (rocaille) adı verildi. Rokay sanatı, çılgın ritmi ve bakışımsız düzenlemeleriyle ayırt edilir. Kullanılan öğelerin her birince doğanın gariplikleri sanki daha da abartılmıştır: kenarı tırtıklı deniz kabukları, mineral yumrular, bitki kıvrımları, kuşların ya da kabuklu hayvanların girintili çıkıntılı biçimleri. Başlıca ustaları G. M. Oppenordt, J. A. Meissonnier ve N. Pineau olan rokay üslubu en yetkin biçimini kuyumculukta, küçük mobilyalar, bronzlar ve lambrilerde almıştır. 1735-1740 arasında Adam kardeşler, J.-B. Lemoyne gibi heykelciler, Boucher, Natoire, C. Van Loo gibi ressamlar tarafından Boffrand'ın yönetiminde dekore edilen Paris'teki Soubise konağı, bu üslubun en yetkin örneklerinden biridir. Gravür derlemeleri sayesinde rokay biçimleri tüm Avrupa'ya, özellikle de Almanya'ya (bu ülkede rokay, rokokoyu doğurmuştur) yayıldı. Rokay, Fransa'da 1750'ye doğru, Ch. N. Cochin gibi klasiğe geri dönüşü savunanlarca aşağılandı.

ROKELA a. Kuyumc. **1.** Herhangi bir değerli taş ya da metali sabitleştirmekte kullanılan yapışkan madde. (Sıcakken yumuşayan rokelanın içine yerleştirilen mücevher ya da metal, rokela soğuyunca sabitleşir, böylece işlenmesi kolaylaşır. İşlem bittikten sonra rokela bulaşmış taş ya da metal, ispirtolu suda kaynatılarak kolaylıkla temizlenir.) **—2.** *Rokelaya almak,* tahta bir alet üzerindeki rokelayı ısıtarak yumuşatıp, üzerine işlenecek değerli taş ya da metali yerleştirmek.

ROKET a. (fr. *roquette*). Sil. Çıkış sırasında mekanik olarak yönlendirilen, yörüngesinin ilk evresinde özitmeli olarak yol alan ve daha sonra yalnız balistik yasalarına bağlı kalan mermi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. havc. *Kısa kalkış roketi,* uçakların kalkışını hızlandırmada kullanılan roket.
—Denizc. *Roket tüfeği* ya da *tabancası,* bir halatı, bir gemiden kıyıya ya da başka bir gemiye fırlatmaya yarayan aygıt. (Genellikle batmakta olan bir gemiye halat atarak yolcu ve mürettebatı kurtarmak için bir varagele kurmada ya da iki gemi arasında bağlantı sağlamada kullanılır.)



Ken Takase

rokay üslubu Paris'teki Soubise konağı'nın Germain Boffrand tarafından dekore edilen salonu (1735-1740)

—Uz. havc. *Yardımcı roket,* BOOSTER'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Sil. Güdümlü merminin tersine, roket güdümlü değildir. Devindirici öğesi, barutlu bir tapadan oluşur ve çıkıştaki geri tepme sorununun giderilmesi, otomatik silahın uçak kanatlarına yüklediği kuvvetleri tamamen ortadan kaldırarak, basit ve hafif fırlatma malzemelerinin kullanılmasını sağlar. Roket, kısa mesafelerde özellikle tanklara karşı kullanılan, çukur imla hakkıyla doldurulmuş bir taktik mermidir. Bir füze radarla donatılmış olsun ya da olmasın, gerek düşman uçaklarına saldırıda, gerek yerdeki birlikleri desteklemede kullanılan roket, uçakların vazgeçilmez bir silahıdır. Roket aynı zamanda bir top mermisi olarak da kullanılır, ama otuz kilometrenin üzerindeki uzaklıklarda isabet yüzdesinin azalması bunların yerine güdümlü mermilerin kullanılmasını gerektirir.

ROKETATAR a. **1.** Roket atmaya yarayan silah. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Tanksavar roketatar,* tanklara karşı yakın muharebede kullanılan hafif silah. (Eşanl. BAZUKA.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Çoknamlulu roketatar,* yoğun atış yapmaya olanak veren çoknamlulu roketatar silahı.
—ANSİKL. Roketatar, kara savaşında (klasik topçu silahı, tanksavar silahı) ya da deniz savaşında (su üstünde ya da denizaltılara karşı) kullanılan özitimli mermi atan bir silahtır. Basit roketatar, İkinci Dünya savaşı'nda kullanılan amerikan bazuka ve alman Panzerfaust'tan doğmuştur. Elektrikli ateşleme sistemiyle özitimli mermi atan bir güdüm namlusundan ve kızılaltı ya da laserli optik nişan sisteminden oluşur. Başlangıçta çapı 45 mm kadardı; gü-



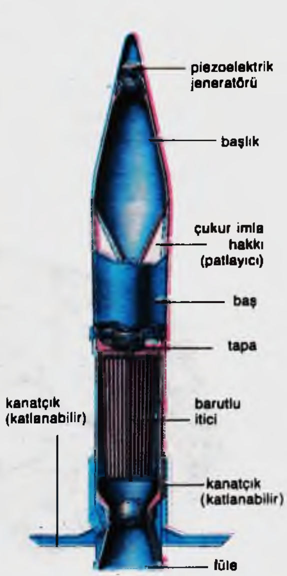
Forsvarets Fabriksverk belgesine göre

isveç yapısı Karl-Gustaf M2 tanksavar **roketatarı** (menzili 450-550 m)

tırtıllı bir şasi üzerine monte edilmiş çoknamlulu **roketatar** atış (MLRS amerikan)

Vought Corporation





Luchaire belg. göre

tanksavar **roketi**



isveç yapısı Karl-Gustaf tanksavar **roketatar** mermisinin kesiti

nümüzde çapı 89 mm (fransız ve amerikan yapısı tanksavar roketatar) ya da 94 mm'ye (ingiliz yapısı LAW silahı) varır. Mermi 400-600 mm'lik zırhları delebilir; azami erimi 100 m kadardır. İki kişi tarafından kullanılan, daha güçlü ve daha ağır mermi atan, bir kundak ve mürettebat gerektiren roketatarlar, fransız Milan, Hot ve amerikan TOW gibi güdümlü füzeatarlardır.

Çoknamlulu roketatarlar, tekerlekli (fransız L.R.M. alman LARS) ya da tırtıllı şasiler üzerine (amerikan MIRS) monte edilebilir. Mermilerin çapı 110-227 mm arasında değişir. Bu silahlar, patlayıcı ya da kimyasal maddelerle, işba atışı yapmaya olanak verir. Erimleri 14 ile 30 km arasında değişir.

"Squid" ya da heçok tipi denizaltısavar bombaatar*ların gelişmiş biçimi olan denizaltısavar roketatarlar bunların yerini almıştır. Bir otomatik doldurma sistemiyle, her yöne dönebilen bir kundak üzerine yerleştirilir. Amerikan yapısı Weapon Alpha RUR-4A (çapı 305 mm, erimi 800 m, dakikada 15 mermi) gibi tek namlulu ya da 54 model fransız yapısı altılı roketatar gibi çoknamlulu (çapı 375 mm, erimi 1 600 m, saniyede 1 mermi) tipleri vardır. Çoknamlulu olan özellikle, T.47 tipi refakat muhriplerinde ve A-69 tipi avizolarda kullanılır.

• *Tanksavar roketatar.* İki ucu açık sac bir namludan oluşan ve erimi 60 m'yi aşmayan bu silah, çukur imla hakkıyla doldurulmuş özitimli bir mermi atar. Tanksavar roketatarlar 1942'de Amerikalılar tarafından yapıldı ve İkinci Dünya savaşı'nda Müttefik birliklerce kullanıldı.

ROKETLİ sıf. Roketi olana denir.

—Ask. havc. *Roketli av uçağı*, motor bloku roket-motorlardan meydana gelen av uçağı.

ROKET-MOTOR a. İtme kuvveti, kimyasal maddelerin yanmasıyla oluşan gazların püskürmesinden kaynaklanan tepkimeli motor; bu yanma sırasında havanın oksijenine gereksinim duyulmadığından bu motorlar yer atmosferinin dışında da çalışabilir. (Eşanl. İTİCİ.)

—ANSİKL. Roket-motorlar, güçlü itme kuvvetleri (milyonlarca newtona ulaşan) geliştirebilirler, ancak bu, yalnız birkaç dakika sürer. Genellikle 2 500 ile 4 500 m/sn arasında bir hızla püskürttükleri gazlar, ergol (sıvı ya da katı halde) adı verilen, biri yakıt diğeri yakıcı iki kimyasal madde arasındaki şiddetli tepkime sonucunda oluşur.

Sıvı propergollü bir roket-motorda enjektörler, bir yanma odası ve bir lüle bulunur. Enjektörler, yakıt ile yakıcının milyarlarca küçük damlacık halinde temas etmesini sağlar. Bu enjektörler, yanma odasının, yani ergoller arasında 3 000 °C düzeyinde bir sıcaklıkta kimyasal tepkimenin oluştuğu odanın en üst bölümünde yer alır. Bu tepkimeden kaynaklanan sıcak gazlar, yanma odasının altındaki dar bir geçitten, yani lüle boğazından geçer ve motorun alt bölümünü oluşturan ıraksak lülenin içinde hızlanarak genleşirler.

Ergolleri motora belirli debide ve basınçta gönderen besleme sistemi iki ayrı teknolojiye göre gerçekleştirilir. Birincisi depoları basınçlamadır; bu teknolojide, ergoller sıkıştırılmış gazlarla motora yollanır. İkincisinde, küçük bir yardımcı roket-motorda ("gaz üretici") üretilen sıcak gazlarla çalıştırılan türbopompalarla besleme yapılır; bu son teknik yüksek basınç altında çalışan itme kuvveti güçlü motorlar için zorunludur.

En çok kullanılan sıvı ergollerin ayırtedici özellikleri tablo 1, 2 ve 3'te topluca gösterilmiştir. Bu ergollerin seçiminde, kaynama sıcaklıkları (derinsoğutulmuş yani yalnız çok düşük sıcaklıklarda sıvı halde bulunan ergollerin korunması zordur), yoğunluklar (depoların hacmini küçültmek için), uzun süreli depolama olanağı, hipergolik* özellik ve erişilir püskürme hızı göz önüne alınır. Bu hız, büyük ölçüde püskürtülen gazların molekül kütlesine göre belirlenir: bu kütle küçüldükçe püskürtme hızı o oranda büyür. Bu olay, en hafif yakıt olan ve yanma sonunda en hafif püskürme ürünlerini oluşturan sıvı hidrojenin gitgide artan önemini ortaya koyar. En ideal çift hidrojen ve fluordur, ama bu sonuncusu çok aşındırıcı olduğundan, en iyi sonuç püskürme hızı 4 500 m/sn'yi aşan sıvı hidrojen/oksijen çiftiyle elde edilir. Bununla birlikte, sıcaklığının çok düşük (– 253 °C) ve yoğunluğunun çok küçük (0,07) olması nedeniyle, sıvı hidrojenin kullanılması çok tehlikelidir. Bu alandaki uygulamalar özellikle ABD'de önce küçük Centaur katıyla başlamış (1962'den bu yana), daha sonra dev Saturn roketleri ve son olarak uzay mekiğiyle bir gelişme göstermiştir. Avrupa Ariane roketinin üçüncü katıyla, Amerikalılar'ın çizdiği yoldan gitmiştir. Japonya ve belki de Çin 80'li yılların ortasında aynı teknolojiye başvurmuşlardır.

Sıvı propergollü bir roket-motorun performansları, seçilen yakıt/yakıcı çiftinin yanı sıra motorun çalışma parametrelerine de bağlıdır: yanma basıncı ve genişleme oranı özellikle önemli rol oynar. Uzay roketlerinin birinci katlarının standart iticileri tipik olarak, 60 atmosfer basıncı altında, sıvı oksijen ve kerosen ya da UDMH (bakışımız dimetilhidrazin) ve azot tetroksit yakar; bu durumda, boşluktaki püskürme hızı 3 000 m/sn kadardır ve 60 ile 100 t düzeyinde bir itme kuvveti elde edilir. Yerdeki püskürme hızı ise, atmosfer basıncı nedeniyle, yaklaşık % 15 daha azdır. Bunun önemli istisnaları, kerosen ve oksijen yakan, ama çıkışta 680 t'luk bir rekor itme sağlayan dev Saturn V roketinin F 1 motoru ile kalkıştan itibaren 204 atmosferlik olağanüstü bir basınç altında boşlukta 207 t'luk bir birim basınçla oksijen ve hidrojen tüketen uzay mekiğinin iticileridir.

Katı propergollü roket-motorlar, enerjilerini malzemenin kohezyonunu sağlayan kimyasal bir bağlayıcı eşliğinde birbirleriyle iyice karışmış halde bulunan yakıtın ve yakıcının oluşturduğu tıkız bir kütlenin yanmasından sağlar. Genellikle uzun bir silindir şeklindeki bu katı propergol kütlesinin ekseninde, yıldız kesitli bir baca açılmıştır. Yanma, bacanın iç yüzeyi boyunca gerçekleşir. Oluşan sıcak gazlar, iticinin arkasında bulunan ve sıvı propergollü iticilerde olduğu gibi "yakınsak-ıraksak" biçimli bir lüleden püskürtülür. Katı propergol silindiri (ya da "kalıbı") cam elyafından ya da çelikten yapılmış bir zarf içinde yer alır. Bu silindir ya tek bir parçadan ya da ABD'de gerçekleştirilen katı propergollü çok büyük iticilerdeki gibi üst üste yığılı birkaç "segman"dan meydana gelir.

Katı propergoller iki büyük kategoriye ayrılır: homojen katı propergoller ve karma katı propergoller. Homojen katı propergoller hemen hemen yalnız nitrogliserin gibi bir nitrik esterle jelatinleşmiş nitroselülozdan oluşur ve bu nedenle çift-bazlı propergol adını alır. Bu bileşime gerektiğinde diğer katkı maddeleri de (mekanik özellikleri iyileştiren plastikleştiriciler, kimyasal saklama süresini artıran kararlılaştırıcılar ve özellikle yanma hızını değiştirmeyi sağlayan yanma katalizörleri) eklenir. Bu propergollerden, özellikle fark edilmemeleri için olabildiğince az duman çıkaran propergollerin kullanılmasını gerektiren taktik güdümlü mermilerin iticilerinde çok yaygın olarak yararlanılır.

Stratejik güdümlü mermilerde kullanılan karma katı propergoller ise, birbirlerinden kimyasal olarak farklılık gösteren bir yakıt ile bir yakıcı karışımından meydana gelir. Bunlar homojen propergollerden daha verimlidir. Yaklaşık olarak otuz yıldan bu yana, çeşitli karma propergol tipleri geliş-

M3 tipi bir M. S. B. S.'nin ikinci katına donatılan RİTA 1 **roket-motoru** (katı propergollü)



Ernö-Raumfahrttechnik GmbH



Ariane füzesinin ikinci katına yerleştirilen Viking 4 **roket-motoru** (sıvı propergollü)

tirilmiştir ama bunların hepsinde aynı indirgen, yani alüminyum ve aynı yükseltgen, yani amonyum perklorat kullanılır. Bununla birlikte, karma propergoller bağlayıcı görevi gören malzemenin yapısına göre birbirlerinden ayrılır. Böylece 60'lı yılların başında, ana maddesi poliüretan olan bir bağlayıcıyla belirginleşen yalıtkan tipi propergoller ortaya çıkmıştır. Daha sonra da butalanlardan (polibutadien bağlayıcı) yararlanılmıştır. Günümüzün en gelişmiş stratejik güdümlü mermilerinde (örneğin amerikan Trident İC-4 güdümlü mermisi) daha yoğun olan ve daha çok enerji sağlayan propergoller kullanılır. Bunlar, oktojen gibi bir patlayıcıyla güçlendirilmiş nitralanlardır. Bağlayıcı, en önemlileri nitrogliserin ve nitroselüloz olan çok sayıda maddeden oluşur. % 50 oktojen ve % 20 nitrogliserin içeren bu propergoller, gerek üretim sırasında, gerek denemelerde kimi güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Katı propergollü roket-motorların stoklama ve çalıştırma kolaylığının yanı sıra işleyiş basitliği gibi üstünlüğü vardır. İtme kuvveti ile kütle arasındaki oran çok yüksek olabilir. Buna karşılık, püskürme hızları en az 3 000 m/sn ile sınırlıdır, yapı indisleri genellikle yüksektir, itme kuvvetlerinin büyüklük ve doğrultu olarak ayarlanması zordur. Bu motorlar, Rusya dışında, güdümlü mermilerin hemen hepsinde kullanılır. Sıvı propergolle sağlanan, daha yüksek performanslı ve esnek itme kuvvetli, kalkıştaki hızlandırıcılık işlevinin dışında, uzay fırlatıcılarının çoğunda yeğlenir. ABD'de yalnız deneysel amaçlı olarak gerçekleştirilen katı yakıtlı en büyük roket-motorda 1 000 t'luk bir blok bulunuyordu. Gerçekten, kullanılan bu tip iticilerin en güçlüleri, uzay mekiğinin, 500 t katı propergol taşıyan ve 1 200 t'luk itme kuvveti sağlayan boosterlarıdır.

Son olarak, bir sıvı ergol (genellikle yükseltgen) ile indirgeyici bir katı ergolden oluşan *melez propergoller* ile *litergollerden* de söz etmek gerekir.

ROKEZİT a. (fr. *roquesite*). Miner. Kuvadratlık sistemde yer alan, kalkopirit grubundan bakır ve indiyum sülfür.

ROKFOR a. (fr. *roquefort*). Koyun sütüyle yapılan ve yalnız Aveyron'daki Roquefort-sur-Soulzon mahzenlerinde olgunlaştırılan içi küflü fransız peyniri.
—ANSİKL. Rokfor sütün toplandığı yere yakın çiftlik ya da mandıralarda yapılır, sonra Roquefort mahzenlerinde olgunlaştırılır.

Koyun sütü bir mandırada toplanır, burada maya ile pıhtılaştırılır; pıhtı küp biçiminde parçalara ayrılır, süzülür, yoğurulur, küf ekilir (küflü ekmek) ve kalıplara konur. Peynirler bundan sonra serin bir salona yerleştirilerek burada 4 ya da 5 gün süzülmeye bırakılır.

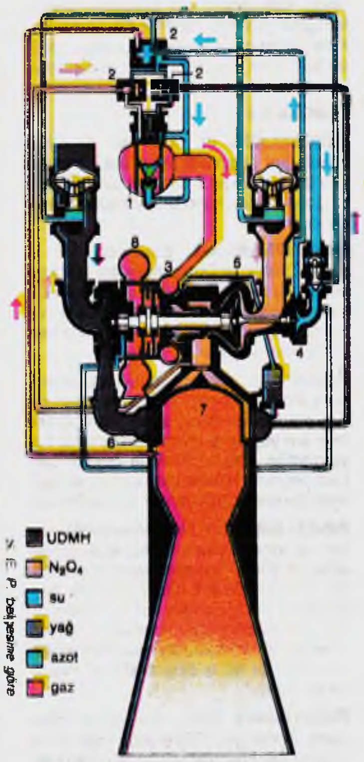
Daha sonra, Causses'ta küçük bir köy olan Roquefort-sur-Soulzon'daki Combalou mahzenlerine taşınır. Bu mahzenler uzun süreden beri yararlanılan ve içlerinde yaklaşık 7 °C sıcaklık bulunan doğal mağaralardır. Gelişlerinden sonra, peynirler elden geçirilir, 7 günde iki defa tuzlanır, üzeri iyice fırçalanır, kazınır, iç küflerin *(Penicillium glaucum roqueforti)* gelişmesini kolaylaştırmak için uzun iğnelerle delinir. Sonra karanlık mahzenlerin raflarına yerleştirilir ve burada yaklaşık 3 ay olgunlaşmaya bırakılır. Satıştan önce, "seçici" denen uzmanlarca yapılan denetimle peynirin tadı ve hangi bölge ya da ülkeye gönderileceği belirlenir.

Rokitansky-Frerichs hastalığı (çek hekim K. von *Rokitansky* [1804-1878] ve alman hekim F. T. von *Frerichs* in [1819-1885] adlarından), nedeni bilinmeyen ve karaciğerde akut sarı atrofiye yol açarak kısa sürede ölümle sonuçlanan ağır sarılık türü.

ROKOKO a. (fr. *rococo; rocaille*'dan). XVIII. yy. Avrupası'nda (Almanya, Avusturya, Bohemya, Rusya, İtalya, İspanya) revaçta olan ve hem italyan büyük barok üslubundan, hem de fransız rokay dekorundan türeyen sanat üslubu. (Terim, İtalya'da ve Fransa'da yapılan aydınlık, hafif ve hareketli resimlerin bir bölümünü, Güney Almanya ve Avusturya manastırlarının mimarlık ve dekorunu, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında yerini yavaş yavaş yeniklasik düzenlemeye bırakan, bakışımsız, ışıklı ve zengin bir bezemeyi nitelendirmede kullanılır.)
—El sant. → BAŞAK* İĞNESİ.

ROKOS a. Zool. SARI HANİ'nin eşanlamlısı.

ROKOSOVSKİY (Konstantin Konstantinoviç), rus mareşal (Velikiye Luki, günümüzde Poltava yakınında, 1896 - Moskova 1968). Birinci Dünya savaşı'na katıldı. Devrim safında yer aldı, Kolçak'a karşı savaştı. Kurmay akademisi kurslarını izledikten sonra albay rütbesiyle Kızıl ordu genelkurmayına alındı. 1938'de Blyuher'in emrinde Uzakdoğu'da hizmet gördü. 1939'da Moskova'da bir süvari tugayına komuta etti. İki yıl sonra bir ordunun başında başkenti savundu. 1942'de Don bölgesi ordular grubu komutanlığına getirildi. Stalingrad'daki (bugün Volgograd) alman birliklerinin kuşatılması harekâtına katıldı. 1943'te Orel ve Briansk muharebelerini kazandı, ertesi yıl birinci, sonra da ikinci Beyaz Rusya cephesine komuta etti ve bu cephe birliklerinin saldırısını Mogilev'den Varşova'ya kadar genişletti. 1945'te, Tannenberg'e ve arkadan Dantzig'e girdi ve III. Reich'ın teslim olmasından birkaç gün önce Wismar'da Dempsey emrindeki ingiliz kuvvetleriyle birleşti. 1944'te mareşal olan Rokosovskiy, 1949'da polonya uyruğuna geçti. Polonya mareşali ve Varşova hükümetinde Savunma bakanı oldu; 1956'da Gomulka iktidara gelince, bu görevinden uzaklaştırıldı. 1957'de Ortadoğu'da Turkiye-Suriye gerginliği sıra-



Ariane füzesinin ilk katına (4 örnek halinde) yerleştirilen Viking 5 roket-motorunun (sıvı propergollü) şematik kesiti
1. Gaz üreteci;
2. Ana regülatör;
3. Türbin;
4. Su pompası;
5. N_2O_4 pompası;
6. Enjektör;
7. Lüle;
8. Egzos simidi

Tablo 1. Sıvı propergollü roket-motorlarda kullanılabilen başlıca yakıcıların ayırtedici fiziksel özellikleri. (Çok şiddetli korozyona yol açan fluor, 80'li yılların başına kadar yalnız deneysel çalışmalarda kullanıldı.)

	formül	*kaynama sıcaklığı*	*yoğunluk*
Oksijen	O_2	− 183 °C	1,14
Azot tetraoksit	N_2O_4	+ 21 °C	1,45
Nitrik asit	HNO_3	+ 86 °C	1,52
Fluor	F_2	− 188 °C	1,54

Tablo 2. Sıvı propergollü roket-motorlarda kullanılan başlıca yakıtların ayırtedici fiziksel özellikleri. (Hidrazin ve UDMH birbirine yakın kimyasal bileşiklerdir, ama UDMH daha kararlıdır ve daha az korozyona yol açar.)

	formül	*kaynama sıcaklığı*	*yoğunluk*
Kerosen	≈ $C_{10}H_{20}$	80 °C-150 °C	0,8
Hidrojen	H_2	− 253 °C	0,07
Hidrazin	N_2H_4	+ 114 °C	1,01
UDMH (bakışımsız dimetilhidrazin)	$NH_2-N(CH_3)_2$	+ 63 °C	0,8

Tablo 3. Roket-motorlarda kullanılan başlıca sıvı ergol çiftlerinin performansları. Verilen püskürtme hızları boşlukta çalışmaya denk düşer. Atmosfer basıncında ise bu hızlar yaklaşık olarak % 15 azalır. Bu ergollerin gerçek performansları, kullanıldıkları motorun ayırtedici özelliklerine göre bu tabloda belirtilenden biraz farklı olabilir.

yakıcı	*yakıt*	*karışım oranı*	*ortalama karışım yoğunluğu*	*yanma sıcaklığı*	*püskürtme hızı*	*açıklama*
Oksijen	Kerosen	2,4	1,02	3 400 °C	3 000 m/sn	hipergolik değil derin soğutulmuş yakıcı
Oksijen	UDMH	1,7	0,97	3 350 °C	3 200 m/sn	hipergolik değil derinsoğutulmuş yakıcı
Oksijen	Hidrojen	4	0,28	2 700 °C	4 300 m/sn	hipergolik değil derinsoğutulmuş çift
Azot tetraoksit	UDMH	2,7	1,17	3 100 °C	2 900 m/sn	hipergolik depolanabilir
Nitrik asit	Kerosen	4,8	1,35	2 950 °C	2 600 m/sn	hipergolik değil derinsoğutulmamış
Fluor	Hidrazin	2	1,30	4 400 °C	3 700 m/sn	hipergolik derinsoğutulmuş yakıcı
Fluor	Hidrojen	8	0,46	3 700 °C	4 500 m/sn	hipergolik derinsoğutulmuş çift

Fotohronika Tass



mareşal **Rokosovskiy** (general iken) [aralık 1941]

Lauros-Giraudon



Madame **Roland de La Platière**
Jean Jules Heinsius'ün bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

sında Kafkasötesi rus kuvvetleri komutanlığına getirildi. 1958'de Savunma bakanı yardımcısı olan Rokosovskiy, 1962' de Savunma bakanlığı genel müfettişliğine atandı.

ROKSANE → RUŞENK.

ROKSELİN a. (fr. *roccelline*). Kim. Kuzukulağını *(Roccella lecanora)* andıran azo boyarmadde; β-naftolün sülfanilik asit diazosu üzerine kenetlenmesi sonunda elde edilir.

ROKSOLANLAR. Esk. coğ. İ.Ö. I. yy.'da Dniepr ile Don arasındaki bölgeye yerleşmiş sarmat halk. Mithridates ile savaşan Roksolanlar Marcus Aurelius döneminde Roma İmparatorluğu'na saldırdılar. Daha sonra Gotlar ile karıştılar.

ROKU a. (fr. *rocou;* tupi dilinde *urukü'* dan). Roku ağacının tohumlarını saran kırmızı maddeden çıkarılan ve alkali çözeltilerle sıvı yağlarda eriyen karotenimsi boyarmadde. (Batılı ülkelerde öteden beri bazı peynirleri [hollanda peyniri] ve açık renkli tereyağları boyamak için kullanılır.)

ROKU AĞACI a. Orta Amerika'da yetişen ve tohumlarından roku elde edilen ağaççık. (Roku ağacının yaprakları almaşık, koçan halindeki bileşik çiçekleri parlak kırmızı renklidir. Meyvesi dikenlerle örtülü koni biçiminde bir kapsüldür. Tropikal Amerika ve Hindistan'da roku elde etmek için yetiştirilir. Bil. a. *Bixa arellana; bixaceae* familyası.)

ROKYCANA (Jan), çek rahip (Rokycany, Bohemya, 1395'e doğr.-Prag 1471). 1435'te, laik husçular tarafından Prag başpiskoposu seçildi, ama Roma tarafından hiçbir zaman tanınmadı. Bohemya'da husçu Kilise'yi örgütledi ve kral Poděbradlı Jiri'yi destekledi.

ROL, -lü a. (fr. *rôle*). **1.** Bir tiyatro oyununda, bir filmde, oyuncunun söylemesi ya da yapması gereken şey; balede dansçının yapması ya da canlandırması gereken şey: *Rolünü öğrenmek, bilmek.* **—2.** Oyuncunun, dansçının canlandırdığı kişi: *Hamlet rolünde oynuyor. Rol dağıtımı.* **—3.** Bir kimsenin bir eyleme katılımı; onda üstlendiği görev: *Son olaylarda onun hiçbir rolü yoktu. Çocuk eğitiminde anne babanın rolü.* **—4.** Genel anlamda işlev: *Turizmin kalkınmadaki rolü. Senato'nun rolü ülkeden ülkeye değişiyor.* **—5.** Bir kimsenin gerçek düşüncesini gizlemek için yaptığı içtenlikten uzak davranış: *Rolünü iyi ezberlemiş, ama yine de bizi kandıramadı.* **—6.** *Rol almak,* bir oyunda görev almak. || *Rol kesmek,* karşısındakini kandırmak için içtenlikten ve doğallıktan uzak davranışlarda bulunmak. || *(Bir şeyde) rol oynamak,* bir işe etkin biçimde katılmak: *Bu anlaşmanın gerçekleşmesinde önemli bir rol oynadı;* şu ya da bu koşulda önemli bir etken olmak: *Yetkinlik konusunda yaş rol oynamaz. Bilgi-işlem, hizmet sektöründe belirleyici bir rol oynar.* || *Rol yapmak,* içtenliksiz davranışlarda bulunarak gerçek düşüncelerini, niyetini gizlemek. || *Rolü olmak,* etkisi, payı bulunmak: *Bu işin böyle sonuçlanmasında sizin de rolünüz oldu.* || *...rolüne çıkmak,* bir oyunda belli bir kişiliği canlandırmak, oynamak.
—Ruhbil. *Rol yapma oyunu,* katılımcılara, toplumsal ve kurumsal bakımdan belirli bir insanlararası ilişki tipini (rol konusu) çözümleme olanağı sağlamayı amaçlayan grup tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tiyat. ve Koregr. *Bir rolü devralmak,* bir oyuncu ya da dansçıdan söz ederken, başkası için yaratılmış bir rolü ilk kez oynamak ya da dans etmek.
—Topbil. Bireyin, toplumsal durumu ya da bir grup içindeki işlevi dolayısıyla davranışlarını yöneten norm ve beklentilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ruhbil. *Rol yapma oyunu,* Moreno'nun psiko-dramından türetilmiş bir tekniktir. İki ya da daha çok katılımcı, toplumsal bakımdan tipik roller üstlenir ve genellikle aralarında hiyerarşik bir fark bulunan kişileri canlandırırlar (iş arayan-işveren, öğrenci-öğretmen, satıcı-alıcı gibi). Bir yönetici onlara yol gösterir, gerektiğinde grubun öteki üyelerince izlenen oyuna müdahale eder. Rollerin tersine çevrilmesi (örneğin, işverenin iş arayan olması) bu rollerdeki yaşantı payının daha iyi kavranmasını sağlar.
—Topbil. Rol kavramı, bireylerin çeşitli gruplar içindeki benzer davranışlarının nedenlerini açıklamaya çalışan G. H. Mead (*Mind, Self and Society* [Düşünce, benlik ve toplum], 1934) tarafından ortaya atıldı. Mead'a göre, uyumlu bir toplumsal etkileşim, her kişinin "başkasının rolünü üstlenebilme", yani kendi davranışını, etkileşim içinde olduğu başkasının görüş açısından görebilme yeteneğine bağlıdır. Ralph Linton (*The Study of Man* [İnsanın incelenmesi], 1936) bu kavramı toplumsal statü kavramına bağlayarak, ona daha toplumbilimsel bir boyut kazandırdı. Linton'a göre, rol, bir grup ya da bir toplumun, onun içinde belirli bir yer tutan bireye dayattığı davranış tarzlarının tümüdür. Parsons'un kuramına göreyse (*The Social System* [Toplumsal sistem], 1952), rol, iki eylem düzeni sistemi (kültür ve kişilik) arasında bağlantı kuran bir kavramdır. Bu durumda, rol kavramı, bireysel eylemlerin yöneldiği toplumsal doğrultuyu gösterir.

ROLAND DE LA PLATIÈRE (Jean -Marie), fransız siyaset adamı (Thizy, Beaujolais, 1734 - Bourg - Beaudouin, Eure, 1793). Dumouriez kabinesinde İçişleri bakanı oldu (mart 1792). Konvansiyon meclisi'ne seçildi, ama bakan kalmak için milletvekilliğini reddetti (29 eylül). Konvansiyon'u Komün'e karşı korumak için bir silahlı birlik kurulmasını istedi. Kralın canını kurtarmaya çalıştıktan sonra bakanlıktan ayrıldı (ocak 1793), Girondinler'le birlikte yaşadışı ilan edildi (1 haziran), fakat Normandiya'ya kaçtı, burada karısının idama mahkûm edildiğini öğrenince intihar etti (10 kasım).

ROLAND DE LA PLATIÈRE (Jeanne -Marie ya da Manon PHLIPON, Mme), fransız kadın siyasetçi (Paris 1754-*ay. y.* 1793). Jean-Marie Roland de La Platière' in karısı. Bir gravür ustasının kızıydı, çok geniş bir kültür edindi. 1780'de evlendi ve salonunda kurduğu ilişkilerle Roland'ın mesleğinde yükselmesini sağladı. Danton ve Robespierre'e karşı nefretini gizlemediğinden Girondinler'le birlikte tutuklandı (1 haziran 1793). İdama götürülürken (8 kasım) Özgürlük heykelinin önünden geçtiği sırada, "Ey özgürlük senin adına ne cinayetler işleniyor!" diye haykırdığı söylenir.

ROLAND HOLST (Richard Nicolaüs), hollandalı ressam ve taşbaskı sanatçısı (Amsterdam 1868-Bloemendaal 1938). Özellikle mimar Berlage ile birlikte, ülkesinde süsleme sanatlarına yenilik kattı. Amsterdam Güzel sanatlar akademisi'nde profesörlük yaptı; 1926'da da bu okulun yöneticiliğine getirildi.

ROLAND HOLST-VAN DER SCHALK (Henriëtte), hollandalı kadın edebiyatçı (Noordwijk 1869-Amsterdam 1952). Önce Herman Gorter gibi, marxçı maddeciliği benimsedi, sonradan "insanlarda Tanrı'ya hizmet etmek" amacını güden dinsel bir duygunun izlerini taşıyan bir sosyalizme yöneldi. Siyasal ve toplumsal denemelerinde özyaşamöykülerinde, dramlarında ve lirik yapıtlarında (*De nieuwe geboort,* 1903; *Verzonken grenzen,* 1918) siyasal inançlarını ve insanlık tutkusunu dile getirdi.

ROLANDO (Luigi), italyan anatomici ve fizyolog (Torino 1773-*ay. y.* 1831). Sassari' de (Sardinya adası) tıp profesörü olarak görevlendirildikten sonra, İtalya'nın bilim çevrelerinden uzak bir yaşam sürdü. 1809' dan sonra sinir sistemi, özellikle beyin hakkında yayımladığı kitaplar, buluşlarının bu alanda çalışma yapmış olan o zamanki birçok anatomicinin buluşlarından daha önce olduğunu kanıtlamaktadır. Rolando 1814'te Torino'da anatomi profesörü olarak görevlendirildi.

Rolando yarığı. Nöroanat. Sylvius yarığına dikey derin yarık. Öndeki alın lobu (motor beyin korteksi) ile arkadaki yankafa lobu (duysal beyin korteksi) arasında yer alır. (Böylece meydana gelen bütün, duysal ve devimsel uyarıları çözümleyen "merkez bölge"yi oluşturur.)

ROLDÁN (Pedro), ispanyol heykelci (Sevilla 1624 - *ay. y.* 1699). Granada'da Alonso de Mena'nın öğrencisi oldu. Başlıca yapıtı, Sevilla'daki Caridad hastanesi'nin Valdés Leal'in resimleriyle süslü sunakarkalığıdır. —Kızı LUISA, *la Roldana* denir (Sevilla 1656-Madrid 1704), kral Carlos II' nin heykelciliğini yaptı (Cádiz ve Madrid' deki kiliseler).

ROLDÁN (Amadeo), kübalı besteci ve kemancı (Paris 1900 - Havana 1939). Madrid konservatuvarı'nda öğrenim gördükten sonra, kemancı olarak Havana orkestrası'na girdi, ardından bu orkestranın müdürü ve şefi oldu (1932). Havana yaylı çalgılar dörtlüsünü kurarak o dönemin yapıtlarını yorumladı (1927). 1935'te Havana konservatuvarı'nda besteleme öğretmenliğine başladı. İlk kübalı besteciler kuşağının önderi olan Roldán, Afrika kökenli Küba halk müziğine derin bir ilgi duydu. Başlıca yapıtları: *Küba temaları üzerine uvertür* (1925), ses, iki klarinet, iki viyola ve vurma çalgılar için *Zenci dansı* (1929), baleler (*La Rebambaramba,* 1928), bir oratoryo (*El Milagro de Anaquillé,* 1928 -29), melodiler ve koro parçaları, çeşitli çalgılar için *Rítmicas* (1930).

ROLE a. (fr. *rôle*'den). Denizc. **1.** Beklenmedik anlarda ortaya çıkabilecek yangın, denizden adam kurtarma, gemiyi terk etme, karartma ve yara alma gibi olaylara anında elkoyabilmek için, bu gibi olaylar önceden göz önüne alınarak gemiciler arasında yapılan görev dağılımı. **—2.** *Role cetveli,* tüm gemicilerin adları ile her olayda alacakları görevleri belirten ve liman başkanlığınca onaylanan çizelge. || *Role istasyonu,* role uygulamaları sırasında her gemicinin ve kullanılacak aracın bulunması gereken yer. (ROLE MEVKİSİ de denir.) || *Role kartı,* gemicilere yanlarında taşımak üzere verilen, üzerinde role görevlerinin ve istasyonlarının yazılı olduğu kart. || *Role talimi,* gemicileri role görevlerine hazırlamak için yapılan uygulamalı eğitim. (Uluslararası denizcilik örgütü'nün kurallarına göre, tüm gemi personelinin on beş günde bir yapılması zorunlu olan role talimlerine katılması gereklidir.)

Rolex S.A., kol saatinin öncülerinden biri olan Hans Wilsdorf (1881-1960) tarafından 1905'te Londra'da kurulan saat yapımcısı isviçre firması. Hans Wilsdorf, 1908'de Rolex markasını tanıttı, daha sonra, 1920'de Cenevre'de Montres Rolex S.A. firmasını kurdu; 1945'te, hisse senetlerinin tümünü kendi adını taşıyan bir vakfa bağışladı.

ROLİTETRASİKLİN a. (fr. *rolitétracycline*). Pirrolidinometil-tetrasiklin yapısında, $C_{27}H_{33}N_3O_8$ formüllü yarı sentetik antibiyotik. Tetrasiklin ile aynı etki spektrumuna sahiptir, fakat çözünürlüğü daha fazla olduğundan şırınga halinde de kullanılabilir.

ROLLAND (Romain), fransız yazar (Clamecy 1866 - Vézelay 1944). Bourgognelu bir burjuva ailesinin çocuğuydu. Ecole normale supérieure'ü bitirdi, tarih agrejesi oldu, Roma'daki Fransız okulu'na atandı; Malwida von Meysenbug'la karşılaşması germen kültürünü (Nietzsche ve Wagner) yakından tanımasına yol açtı; bu arada müzeleri gezerek sanat eğitimini geliştirdi. Paris'e dönüşünde, *Origines du théâtre lyrique moderne, histoire de l'opéra en Europe avant Lully et Scarlatti* (Modern lirik tiyatronun kaynakları, Lully ve Scarlatti'den önceki Avrupa operasının

tarihi) [1895] konulu tezini verdi. Başlıca kaygısı, bu bilgi toplamını başkalarına aktarmaktı; tiyatroyu buna en uygun yol olarak gördü (*les Loups*, 1897; *le Triomphe de la raison*, 1899; *Danton*, 1900; *le Quatorze-Juillet*, 1902). Henüz herhangi bir türde karar kılmış değildi (hiçbir zaman da tam olarak karar kılmadı); yalnızca bir ideolojide karar kılmıştı, bu da kendisini Péguy'e çok yaklaştıran (daha sonra Péguy üzerine çok güzel bir inceleme yazmıştır [1944]) bir coşkuyla kendine göre yeniden biçimlendirdiği Fransız devrimi ideolojisiydi. "1890'dan beri, kendi yazgıma doğru yola çıkıyorum" diyen R. Rolland, 1898'de bunu şöyle tamamlar: "Hiçbir şeyde, kabullenişte bile edilgen olmak istemem". Devrimin büyük adamları, olağandışı ressamlar, müzisyenler, romancılar, esin kaynakları oldu: *Beethoven* (1903), *Michel-Ange* (1907), *Haendel* (1910), *Tolstoï* (1911); sonunda kendi yarattığı bir kahraman, kendi düşüncelerinin bir yansısı olan *Jean-Christophe** (10 cilt, 1904-1912). Barışa çağrısı (*Au-dessus de la mêlée*, 1915'te İsviçre'de yazdı), Ren'in her iki yanında da öfke uyandırdı, ama R. Rolland barışçı savaşımını sürdürdü. *Colas Breugnon* (1919), güzelliği adalette bulan ve dengesini yeni Sovyetler Rusyası ile büyük mistikler ülkesi Hindistan arasında arayan insanlıkçı düşünürün yapıtlarında açılmış neşeli bir ayraç gibidir. R. Rolland 1922'de *Europe* dergisini kurdu, burada öbür nehir romanı olan *l'Âme enchantée*'yi (1922-1934) yayımlamaya başladı. Bunun yanı sıra *Beethoven, les grandes époques créatrices*'i (7 cilt, 1928-1943) ve *la Vie de Vivekananda et l'Évangile universel*'i (1930) yazdı. Yazarlığının başından sonuna kadar, Barbusse'e anlattığı (1919) gibi kaldı: "Beni tanıyan, kitaplarımdan birini olsun okumuş olan bir kimse, benim "kayıtsız" bir kişi mi, yoksa yüreği dünyanın acılarıyla parçalanan ve bu acıları hafifletmek ya da dindirmek için savaşan bir insan mı olduğumu anlar. Görüşlerim konusunda ne düşünülürse düşünülsün, inancımı inkâr etmek zordur." (Nobel ödülü, 1915.)

ROLLE, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Leman gölü kıyısında; 3 400 nüf. Bağlar.

ROLLE (Michel), fransız matematikçi (Ambert 1652 - Paris 1719). Kendi kendini yetiştirerek cebir alanında uzmanlaştı, Bilimler akademisi'ne geometri dalında öğrenci olarak kabul edildi (1685), 1699'da bu kurumdan burs almaya başladı. *Traité d'algèbre* (Cebir incelemesi) [1690] adlı yapıtında bir denklemin köklerini ayırmak için önerdiği *düşürüm yöntemi*'ni açıkladı. "Bir fonksiyon, ardışık iki gerçek kökü türevinden ayıran bir aralıkta, ancak bir kez sıfırlanabilir" düşüncesini ortaya koydu ve bu teoreme adı verildi. Sonsuz küçükler hesabına şiddetle karşı çıktı, bu konuda Varignon ve Saurin ile uzun süren bir tartışmaya girdi.

Rolle teoremi. Mat. çözlm. $[a, b]$ üzerinde tanımlanmış, $]a, b[$ üzerinde türevlenebilir ve $f(a) = f(b)$ olan bir fonksiyon için, $f'(c) = 0$ olacak biçimde $]a, b[$ nin en az bir c gerçek sayısının bulunduğunu ifade eden teorem. $\lim_{x \to +\infty} f(x) = f(a)$ koşuluyla bu teorem bir $[a, +\infty[$ aralığı için genelleştirilebilir.

ROLLER-CATCH a. (ing. sözc.). Tekerlekli patencilerden oluşan takımların bir pist üzerinde gerçekleştirdikleri hıza, dayanıklılığa ve yeteneğe dayalı sportif gösteri.

ROLLER-GİN a. (ing. *roller-gin*'dan). Tekst. SİLİNDİRLİ ÇIRÇIR* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

ROLLİ (Paolo), italyan yazar (Roma 1687-Todi 1765). 1713'ten 1744'e kadar Londra'da yaşadı, burada melodramlar ve 1753'te *De poetici componimenti* başlığı altında topladığı zarif şiirler yazdı.

Rolling Stones, şarkıcı ve topluluğun önderi Mick Jagger (doğm. 1943), grubun başarı kazanan parçalarının çoğunu, özellikle de *Satisfaction*'u Mick Jagger'le birlikte besteleyen Keith Richard (doğm. 1943), yerini sonradan Mick Taylor'ın (doğm. 1949) [1974'te gruptan ayrıldı] aldığı Brian Jones (1942-1969), başçı Bill Wyman (doğm. 1941) [1992'de gruptan ayrıldı] ve davulcu Charlie Watts'tan (doğm. 1941) oluşan ingiliz rock grubu. 1962'de kurulan Stones (bu ad, Muddy Waters'ın bir parçasından alınmıştır), 1960'larda, Beatles'ın ardından, en ünlü topluluk olmuştur. Elvis Presley döneminden sonra rock and roll'un yeniden doğuşunu simgeleyen Rolling Stones, zenci blues'unun yeniden ilgi görmesinde önemli rol oynadı. Başlıca albümleri: *Aftermath* (1966), *Beggars Banquet* (1968), *Sticky Fingers* (1971), *Exile on Main Street* (1972), *Tatoo you* (1981), *Dirty work* (1986), *Steel wheels* (1989). Jagger, Nicholas Roeg'in *Performance* adlı filminde rol aldı.

ROLLİNİA a. (öz. a. Ch. *Rollin*'den). Meyveleri beğenilen Tropikal Amerika ağaç ya da ağaççığı. (Anonagiller familyası.)

ROLLİNS (Theodore Walter, **Sonny** denir), caz tenor saksafoncusu (New York 1929). Sanat yaşamına 1947'de başladı. Miles Davis, Bud Powell, Thelonious Monk, Charlie Parker ile çaldı. 1955'te Max Roach ve Clifford Brown'ın birlikte yönettikleri beşliye girdi. Ertesi yıl yayınlanan albümü, "Dev saksafoncu" diye tanınmasını sağladı. 1959'da, çok büyük başarılar kazanmış olarak cazı bıraktı. 1962'de müziğe döndü ve başta Don Cherry ve Coleman Hawkins'le yaptıkları olmak üzere çok sayıda plak doldurdu. 1968-1971 arasındaki manevi emeklilikten sonra "The Sonny Rollins' Next Album" adlı "mutlu ve huzurlu" albümüyle üçüncü kez müzikseverlerin karşısına çıktı. O gün bu gündür iç açıcı bir müzik yapan Sonny Rollins, güçlü ve verimli bir doğaçlamacı olarak, armonik ve ritmik zenginliğiyle eşsiz bir üslup geliştirdi. Başlıca plakları: *Tenor Madness* (J. Coltrane ile, 1956), *Blue Seven* (1956), *Freedom Suite* (1958), *Oleo* (Don Cherry ile, 1962), *Just Friends* (Coleman Hawkins ile, 1963), *The Cutting Edge* (1974).

Rolls-Royce, 1904'te Manchester'da kurulmuş ingiliz şirketi. Kurulduğu andan itibaren çok ileri bir teknolojiyle lüks bir araba yapımını hedefledi. Birinci Dünya savaşı arifesinde Rolls-Royce, Wright kardeşlerle yaptığı işbirliği sayesinde uçak motorunda bir numaralı isim oldu, 1915'te ise Müttefikler için ilk zırhlı araçları üretti. Savaş bitince şirket yine asıl işi olan lüks arabayla araba ve uçak motorları imaline döndü. 1939'da, Kraliyet hava kuvvetleri'ndeki araçların birçoğunun motorunu yeniledi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Rolls-Royce seri halde tepkili motor üreten şirketler arasında ilk sırayı aldı. Ancak 1971'de iflas etti. Üretiminin % 90'ını oluşturan havacılık bölümünü ingiliz hükümeti almıştı. Rolls-Royce Motors firmasıysa otomobil üretimine döndü.

ROLPHTON, Kanada'da (Ontario) yer, Ontario'nun doğusunda, Ottawa'nın kıyısında, Pembroke'un K.-B.'sında. Nükleer santral.

ROM a. (fr. *rhum*; ing. *rum*'dan). Şekerkamışı suyu ve melası ile şekerkamışının işlenmesi sırasında ortaya çıkan başka yan ürünlerin mayalanması ve damıtılmasıyla elde edilen içki.

—ANSİKL. Romlar, yapım için kullanılan hammaddelere (kamış suyu, şurubu ya da melası) göre sınıflara ayrılır. Rom yapımında kullanılan bu hammaddeleri elde etmek için melas, vinas (damıtma artığı) ve bazen kamış sularından arta kalan köpükler, su ile karıştırılarak bir şıra elde edilir. Şıranın mayalanması işlenmiş ya da ham bir maya mantarı ile sağlanır. Mayalanma 48 saat ila 5 gün arasında son bulur, elde edilen şaraplar ya imbiklerde ya da zincirleme çalışan aygıtlarda damıtılır. Elde edilen damıtık içki meşe fıçılar da eskitilir. Dinlendirilerek olgunlaştırılan romlar nizami kalitede bir içki elde etmek amacıyla paçal yapılır, karamel katılarak renk koyulaştırılır ve süzülerek ya da durultularak berraklaştırılır.

ROM sıf. ve a. (oğul, insan anlamına gelen çingenece sözc.). Çingeneler'i oluşturan üç gruptan birinin üyelerine denir.

ROM a. (ing. *Read Only Memory*'nin başharflerinden kısalt.). Elektron. ve Bilş. DEĞİŞTİRİLEMEZ BELLEK*'in eşanlamlısı.

ROM (Mihail İliç), rus film yönetmeni (Irkutsk 1901-Moskova 1971). Bir Maupassant uyarlamasından (*Kar topu* [Pışka], 1934) sonra, *Trinadcat* (1937), *Lenina v 1918 godu* (1919), *Celovek No 217* (1944) adlı filmleriyle büyük başarı kazandı. 1961'de, *Devat'dnej adnogo goda* adlı filmle yeniden ünlendi. 1965'te ise kurgulu bir film olan *Sıradan faşizm*'i (Ordinary Fascism) gerçekleştirdi.

Rom yolu, tek kişilik yelkenli teknelerle Saint-Malo ile Pointe-à-Pitre (Guadeloupe) arasında gerçekleştirilen atlantik yarışı. İlki 1978'de, ikincisi ise 1983'te yapıldı.

ROMA, Antikçağ'ın, Roma* kentinden başlayarak ilkin İtalya*'yı, ardından Akdeniz dünyasını fetheden başlıca devletlerinden birine verilen ad.

kökenler

Söylentiye göre, Truva'nın yıkılmasından sonra Aineias'ın yönetimindeki bir Truvalılar grubu, Latium (Lazio) kıyılarına yerleşir. Aineias, ülkedeki bir kralın kızı olan Lavinia ile evlenir. Aralarında İulius da olmak üzere çocukları, Alba Longa'yı kurarlar. Alba kralı Numitor'un kızı Rhea Silvia, tanrı Mars ile birleşmesi sonucu Romulus ve Remus adlı ikizleri doğurur. Numitor'u Alba tahtından kovan amcası Amulius'un kıyıcılıklarıyla karşı karşıya kalan Rhea Silvia, çocuklarını bir beşik içinde terk etmek zorunda kalır. Tiber'in sularına kapılan beşik, Palatium eteklerine kadar sürüklenir.

J.-P. Leloir



Rolling Stones
(haziran 1982'de Auteuil [Fransa] hipodromu'nda)



Sovexport film - J.L. Passek kol.

yönetmenliğini M. İ. **Rom**'un yaptığı *Kar topu*'ndan (1934) bir sahne

Gisèle Freund



Romain **Rolland**

İkizlerin çığlıklarını işiten bir dişi kurt, gelip onları emzirir. Sonradan çobanlar, ikizleri evlerine alıp bakarlar. Büyüyen ikizler bir kent kurmak isterler. Bunun onurunu paylaşamayan ikizler, anlaşmazlığı bir çözüme bağlamak için kuş sürüsünü gözetlerler. Romulus kazanır. Etrüsk ayini uyarınca, kentin sınırlarını Palatium üzerine çizer. Bir sabana beyaz bir inek ve beyaz bir öküz koşarak, surların temellerini (*Roma quadrata*) saban iziyle belirler. Kardeşini alaya alan Remus, bir sıçrayışta çizgiyi aşar. Romulus da onu öldürür. Romalı tarihçiler, Roma'nın kuruluşunu İ.Ö. 753'e denk düşen bir tarihe bağlıyorlardı. Romulus, kentine göçebeleri yerleştirir ve onları komşu bir halk olan Sabinler'den kaçırdığı kadınlarla evlendirir. Bir savaştan sonra barışan Sabinler ve Romalılar, bundan böyle bir tek halk oluştururlar. Daha sonra Romulus göğe alınır ve Quirinus adıyla tanrılaşır. Gene söylentiye göre, Romulus'tan sonra Romalılar'ın başına bazen romalı, bazen de sabinalı krallar geçer: sabinalı Numa Pompilius, dini düzenler; romalı Tullus Hostilius, Alba ile savaşır ve kendi dövüşçüleri Horatiuslar'ın albalı dövüşçüler Curiatuslar'a karşı elde ettikleri zafer sayesinde savaşı kazanır; sabinalı Ancus Martius, Ostia'yı kurar ve Tiber üzerindeki Sublicius köprüsünü yaptırır. Daha sonra etrüsk kökenli üç kral gelir: Yaşlı Tarquinius, bayındırlık işlerine girişir ve bir kanalizasyon (*Cloaca maxima*) kazdırır; Servius Tullius, sağlam bir sur (Servius duvarı) yaptırır ve halkı servetlerine göre sınıflara ayırır; son olarak Tarquinius Superbus, roma egemenliğini Latium'a kadar yaymakla birlikte, tiranlığıyla romalı soyluların muhalefetine yol açar ve İ.Ö. 509'da romalı soylular onu kovarak Cumhuriyet'i kurarlar.

Roma'nın geçmişi üzerine tarihçiler, bazı kesin bilgilere varmaya çalışmışlar ve bu arada, daha İ.Ö. X. yy.'da Palatium'da, uygarlığı alba uygarlığının aynı olan küçük bir çobanlar köyü bulunduğunu göstermişlerdir. İ.Ö. VII. yy.'a doğru, öteki tepelerde de yerleşim gerçekleşmişti. Roma o sırada herhalde bir alba sömürgesiydi. Belki Albalılar, Tiber'in sağ kıyısından ilerleyen Etrüskler'e karşı otlaklarını savunmak için oraya gelip yerleşmişlerdi. Daha sonraki dönemde Roma, bir etrüsk istilasına uğradı. Efsanedeki "etrüsk krallar", sıradan istilacılardı. Bunlar roma köylerini, surlarla çevrili ve tapınaklarla süslü gerçek bir kent durumuna getirdiler. Etrüsk İmparatorluğu güçten düşünce, Romalılar başlarındaki "etrüsk kral"ları kovarak kendi cumhuriyetlerini kurdular.

İlk Romalılar her şeyden önce tarımsal bir etkinlik gösteriyorlardı. Yurttaşlar Titienses, Ramnes ve Luceres adlı üç kabile içinde toplanmışlardı. Bölgesel ve belki etnik bir nitelik taşıyan bu kabilelerin her biri on curiaya bölünüyor ve bu curialar da birkaç ailenin bir araya gelmesinden oluşuyorlardı. Curiaların bir araya gelmesi, comitia curiatusları (Roma halk meclisi) oluşturuyordu. Kral herhalde seçiliyor ve iktidarı ömür boyu sürüyordu. Yönetimde kralın yanı sıra, comitia curiatuslar da belli bir rol oynuyordu. Belli başlı ailelerin başkanlar meclisi olan Senato, krala danışmanlık yapıyordu.

Senato'ya ve comitia'ya halkın ancak bir bölümü (patriciuslar) girebiliyordu. Bu patriciuslar, ortak bir ataya bağlı büyük aileler *(gentes)* biçiminde bir araya geliyorlardı. Büyük ailelerin yanında, patronları durumuna gelen büyük aile *(gens)* başkanı tarafından korunmak isteyen yanaşmalar (eski köleler ve yoksul kimseler) yaşıyorlardı. Patricius gentes'i ve yanaşmaları dışında, roma halkının geri kalan bölümü plebler kategorisini oluşturuyordu. Bunların hiçbir hakları yoktu ve kent yönetimine katılmıyorlardı. Adalet, geleneğe göre patriciuslar tarafından yerine getirildiği için, yargılamalar plebler zararına sonuçlanıyordu. Son olarak yoksul plebler, genellikle zengin patriciuslara borçlanıyorlar, borçlarını ödeyemedikleri zaman da köle olarak satılıyorlardı.

Cumhuriyet'in ilk dönemi

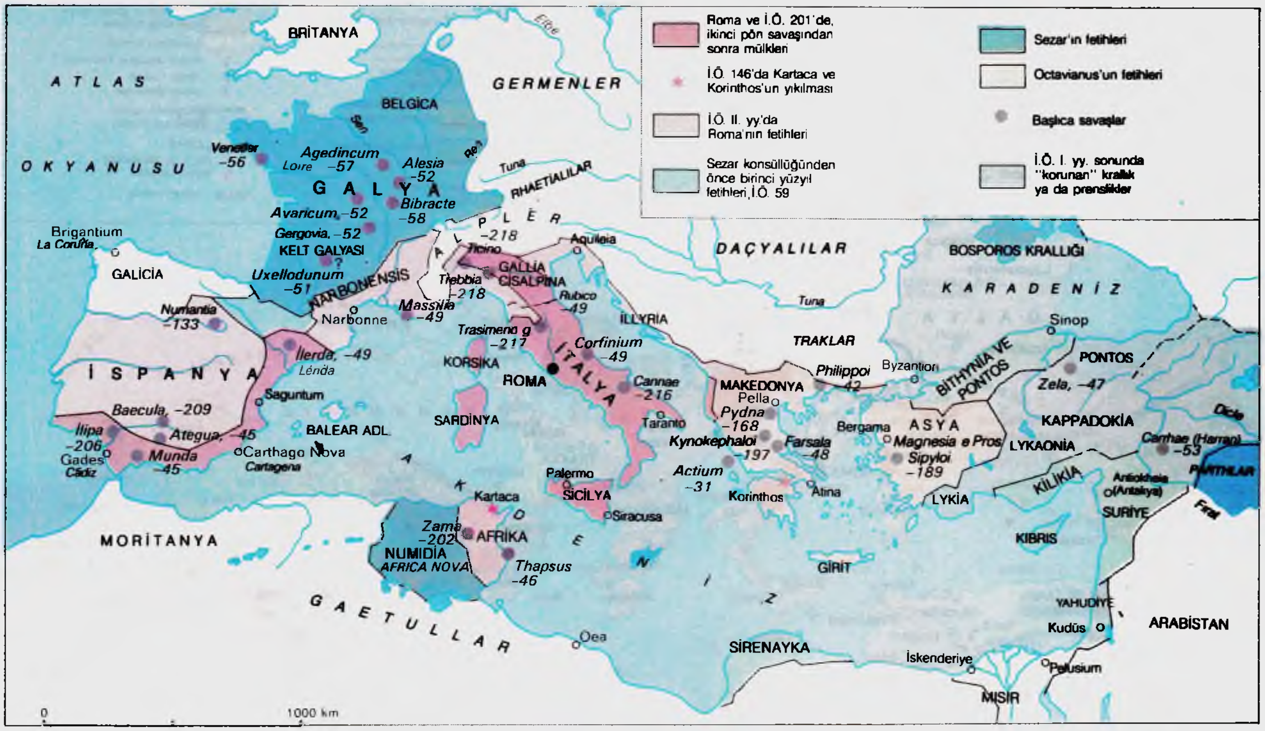
Cumhuriyet'in ilk dönemi, iktidarı tekellerine alan patriciuslara karşı pleblerin giriştikleri savaşımla belirginleşti. Kralların yerini alan magistratuslar, yani konsüller, tıpkı senatörler gibi patriciuslardan geliyorlardı. Comitia curiatuslar'ın bir önemi kalmıyor, yeni meclisler, comitia centuriatus (centuriatus halk meclisleri) kuruluyordu. Bu yeni meclislerde iktidar, zengin toprak sahiplerinin, yani gene patriciusların elindeydi. Onlarla eşitlik sağlamak için plebler, "ayrılık"a başvurdular. Birçok kez Roma'nın öteki sakinlerinden ayrılarak başka yerde yaşamaya gittiler (Aventino'ya çekiliş). Onların emeğine gereksinim duyan patriciuslar, bu durumda bazı ödünler vererek onları geri çağırıyorlardı. Böylece plebler, kendilerinden iki magistratus, beş magistratus (İ.Ö. 494'e doğr.), ardından on magistratus (İ.Ö. 471), yani kendi çıkarlarını savunmakla görevli ve *prohibitio* ya da *intercessio* ve Roma surları içinde dokunulmazlık haklarından yararlanan pleb tribunusları seçilmesini sağladılar. Pleb tribunusları, *concilium plebis* denilen plebler meclisi tarafından seçiliyorlardı. Bu mecliste, plebleri bağlayan kararlar da alınıyordu. Daha sonra (İ.Ö. 287) "comitia tributus" (kabile halk meclisi) durumuna gelen ve patriciusların da kabul edildikleri bir concilium plebis, bütün yurttaşları kapsayan plebisitler çıkardı. Aynı zamanda bütün magistratusluklar, pleblere de açıldı. On İki Levha Kanunu ile herkesin yasa karşısındaki eşitliği düzenlendi (İ.Ö. V. yy. ortası). İ.Ö. III. yy.'da plebler, patriciuslarla eşitliği sağladılar.

Cumhuriyet'in ilk döneminde, İtalya yarımadası da fethedildi. Fetih aracı olan ordu, sürekli bir nitelik taşımıyor, savaş zamanında toplanıyordu. Taktik birlik olan lejyon, bir miktar süvari yanında, üç safa ayrılan piyadelerden oluşuyordu *(hastati, principes, triarii)*. Roma İtalya'yı fethedince, kendisine bağımlı ve müttefik kentlerin askerlerinden de (contingens) yardımcı birlikler olarak yararlandı. Generallerse, konsüller ya da praetorlar arasından seçiliyorlardı. Ast subayların en önemlisi centurioydu. Krallığın çöküşünde küçük bir Latium kenti olan Roma, ordusu sayesinde İ.Ö. III. yy. ortasında İtalya yarımadasını egemenliği altına aldı. Bu sonuca erişmek için de Latium halklarına, Etrüskler'e, Po ovasına yerleşen Galyalılar'a, Samnitler'e, Güney İtalya'daki yunan kentlerine karşı çetin savaşlara girişmek zorunda kaldı ve Epeiros kralı Pyrrhos'un müdahalesi (İ.Ö. 280-275 arasında) bu yunan kentlerini kurtaramadı.

Roma tanrıları çok sayıdadır ve 355 günlük bir ay takvimi içindeki yerleri de iyice belirlenmiştir. İupiter-Mars-Quirinus üçlüsü ile İanus ve Vesta'dan oluşan beş tanrının özel bir yeri vardı. Daha ilk zamanlarda Romalılar, yeni tapınmalar benimsediler ya da yabancı etki altında kendi tanrılarını dönüşüme uğrattılar. Etrüskler, Capitolium üçlüsünü (İupiter-İuno-Minerva Ceres) yerleştirdiler; Fortuna, Diana, Hercules, Apollon ve Venüs, hızla büyük bir önem kazandı. Genel tapma, çeşitli tür rahipler tarafından yönetiliyordu. Bu rahiplerin kimileri (flamenler), özel bir tanrının hizmetine bağlanmışlardı. Kimileri, kolejler biçiminde bir araya gelmişlerdi (Vesta rahibeleri gibi). Son olarak, kimileri de günlük yaşam içinde kalmakla birlikte, bazı vesilelerle ya da yılın bazı günlerinde dinsel işlevler görüyorlardı. Kuşların uçuşunu ve mucizeleri inceleyen pontifexler, augurlar; kurban edilen hayvanların bağırsaklarını inceleyerek geleceği tahmin eden haruspexler bu son türe giriyorlardı. Kehanet ayinleri dışında, temel tapma öğesini gerçekte kurban oluşturuyor ve bir tanrıya sunuda bulunulduğu zaman, rahipler tarafından saptanan kurallara uymak özel bir önem taşıyordu. Roma dini, son derece biçimciydi. Oyunlar içeren bayramlar da kapsıyordu. Son olarak, genel tapmaya bir de aile tapması ekleniyor, aile ocağı bu tapmaya mer-

İTALYA'DA ROMA FETHİ





CUMHURİYETİN SONUNDA ROMA DÜNYASI

kezlik, aile babası da rahiplik ediyordu. Mülkün koruyucu ruhları olan larlara ve yiyecek sağlamakla uğraşan penas tanrılara karşı derin bir saygı duyuluyordu. Aile babası, atalar tapmasını da yönetiyordu.

İ.Ö. III. yy. ortasına doğru siyasal etkinlik çerçevesi, hiçbir zaman Roma kentini (şehir ve dolayları) aşmıyordu. İtalya toprağı da çeşitli tipte kentlere bölünmüştü (roma kolonileri, municipiumlar, latin hukukuna bağlı koloniler, müttefik kentler). Bu kentlerin her biri bir antlaşmayla Roma'ya bağlanmıştı. Yalnız roma yurttaşları tüm siyasal haklara sahipti. Yurttaşların tümü *(populus romanus)*, "comitia" (halk meclisi) adı verilen meclisler biçiminde toplanıyordu. Bu meclislerin içinde yurttaşlar gruplara ayrılıyor ve oylar gruplara göre hesaplanıyordu. Curialar, centurialar ve kabileler olmak üzere üç grup, dolayısıyla üç tür meclis vardı. Ancak İ.Ö. III. yy.'da comitia curiatuslar siyasal önemlerini yitirirlerken, zengin yurttaşların sayısal azınlıklarına rağmen yoksul yurttaşları bastırdıkları comitia centuriatuslar, önemli magistratusları seçerek, yasalar kabul ederek ve magistratuslar tarafından yurttaşlara verilen ölüm cezası kararlarını temyiz ederek üstün bir yer kazanıyorlardı. Başlangıçta yalnız pleb için geçerli olan plebisitlerin, ister patricius, ister pleb olsun tüm yurttaşlara uygulanan birer yasa durumuna gelmesiyle birlikte, kabile meclisleri de (comitia tributuslar) önemli bir rol oynamaya başladı. Ama dört kentsel kabileyle otuz bir kırsal kabile arasındaki karşıtlık en zengin yurttaşların, pleb tribunuslarını ve aşağı düzey magistratusları seçen bu meclisi de denetimleri altına almalarına yol açtı. Halk ancak bir magistratusun çağrısı üzerine toplanabildiği ve yasalarla plebisitleri ancak bu magistratus önerebildiği için populus romanusun etkisi azaldı. Halkın iktidarı, ancak görünüşteydi; gerçekte iktidar, yeni bir sınıf olan *nobilitas*'ın elindeydi. İ.Ö. III. yy.'da ortaya çıkan ve zengin patriciuslarla zengin pleblerden oluşan bu yeni sınıf, comitia centuriatuslarla (centuriatus halk meclisi) comitia tributusların kurnazca düzenlenen seçim sistemleri yüzünden devlet işlerine karışmaları engellenen en yoksul yurttaşlar zararına, magistratuslukları kendi tekelinde tutuyordu.

Magistratuslar eski kralların yetkisini devralmış olmakla birlikte, bütün magistratusluklar (diktatörlük dışında) ortaklaşa, yıllık (diktatörlük ve censorluk dışında) ve bedava yürütülüyordu. Magistratusluklar dizisi, *cursus honorum*'u meydana getiriyordu. Yüksek bir magistratusluğa, ancak daha aşağı magistratusluklarda bulunduktan sonra gelinebiliyordu. En alt aşamada, mali işlerle uğraşan quaestorlar vardı. Onların ardından asayiş, karayolları ve bayramların düzenlenmesi gibi işlerle uğraşan aedilisler geliyordu. Bunların üzerinde praetorlar yer alıyordu. Adalet işleriyle uğraşan praetorlar, ayrıca ordulara komuta edebildikleri gibi, konsüllere yardımcı da olabiliyorlardı. Sayıları iki olan konsüller, en yüksek magistratuslardı. Yasaları halk meclislerine konsüller sunar, en yüksek askeri ve sivil yöneticiliği konsüller yaparlardı. Her beş yılda bir, yurttaşların sayımını yapmak üzere iki censor seçiliyordu. Büyük bir tehlike karşısında, tüm yetkileri elinde toplayan bir diktatör seçilebilirdi. Ancak altı ay için seçilen bu diktatör, bir süvari komutanını kendine yardımcı almak zorundaydı.

Sivilleri yöneten ve ordulara komuta eden konsül ve praetorlara "magistratus *imperium*" ya da "magistratus curulis" deniyordu. Halk içine çıktıkları zaman, yanlarında lictorlar olurdu. Cursusun biraz dışında, ilkin plebleri korumak için seçilen pleb tribunuslarının yetkileri, zamanla tüm yurttaşları kapsadı. Bunlar tribus halk meclislerine başkanlık ediyor, bu meclislere plebisit tasarıları sunuyorlardı. Magistratuslar, Senato tarafından denetleniyorlardı.

Başlangıçta büyük aile başkanlarının *(patres)* toplanmasından oluşan Senato, İ.Ö. III. yy.'da bir eski magistratuslar meclisi durumuna geldi. Bunların her beş yılda bir censorlar tarafından düzenlenen listeleri, Senato albümünü oluşturuyordu. Senato, dış siyasetin yöneticisiydi; yabancı elçileri Senato kabul eder, roma elçilerinin talimatlarını Senato verirdi. İç siyasete Senato egemendi, çünkü Senato sınıfının üyesi olan magistratuslar, kanun gücüne sahip "senatus consultum"ların buyurduklarına titizlikle uyarlardı. Hazineye *(Aerarium)* göz kulak olan Senato, dinin de koruyucusuydu. Halk meclisleri (comitia) ve magistratuslar, iktidarın yalnız görünüşüne, Senato ise, gerçekliğine sahipti. Roma hükümeti, bir oligarşiydi.

büyük fetihler ve Cumhuriyet'in sonu

İ.Ö. III. yy. ortasından başlayarak, Roma, onu Akdeniz dünyasının egemenliğine götürecek bir dizi savaşa sürüklendi. Fethin ilk aşamasını Pön savaşları oluşturdu. Kartaca, İspanya'ya kadar uzanan bir deniz imparatorluğu kurmuştu. İ.Ö. III. yy.'da kartaca donanması, Batı Akdeniz'in en güçlü donanmasıydı. Roma ve Kartaca arasındaki ilk savaş, Sicilya dolayısıyla patlak verdi (İ.Ö. 264-241). Kartacalılar'ın Sicilya'da ticaret acenteleri vardı ve Romalılar oraya yerleşmek istiyorlardı. Hasımlarını yenebilmek için Romalılar, bir donanma kurmak zorunda kaldılar. Hasımlarını yendikten sonra Sicilya'ya elkoydular, Kartaca'nın güçsüzlüğünden yararlanıp Korsika'yı, Sardinya'yı işgal ettiler ve Gallia Cisalpina'ya girdiler. İkinci Pön savaşı (İ.Ö. 218-201) İspanya, İtalya, ardından Afrika'da yapıldı. İlkin Annibal'in zaferleriyle (Ticino, Trebbia, 218; Trasimeno, 217; ve özellikle Cannae, 216), ardından Scipio Africanus'un İspanya ve Afrika'da (Zama, 202) kazandığı zaferlerle belirginleşen bu savaş, Romalılar'a İber yarımadasını kazandırdı. 149'da yeniden saldırıya uğrayan Kartaca, İ.Ö. 146'da Scipio Aemilianus tarafından yıkıldı ve toprakları Afrika eyaleti durumuna geldi.

Aynı zamanda Roma, Doğu Akdeniz havzasına da yerleşti. Annibal ve Makedonyalı Philippos V arasındaki antlaşma, İkinci Pön savaşı sırasında Roma'yı Doğu Akdeniz havzasına müdahale etmek zorunda bıraktı. Bu havzada Roma, İskender imparatorluğundan doğan devletlerle karşılaştı. Yunanistan'ı egemenlikleri altına alan Makedonya kralları (Philippos V, ardından Perseus) ve Suriyeli Selefki kralı Antiokhos III gibi hasımlarla savaştı. Makedonyalılar, Titus Quinctius Flamininus tarafından Kynokephaloi (İ.Ö. 197) ve Pydna'da (İ.Ö. 168), Selefkiler de Lucius ve Cornelius Scipio tarafından Magnesia e pros Sipyloi'de yenildiler (İ.Ö. 189). İ.Ö. 148'de Makedonya bir eyalete dönüştürüldü, 146'da Yunanistan egemenlik altına alındı. İ.Ö. 133'te son Bergama kralı Attalos III, krallığına aldatıcı bir



ANTONİNUSLAR DÖNEMİNDE İMPARATORLUK

bağımsızlık bırakmaktansa, onu Roma'ya devretmeyi yeğledi ve Bergama krallığı da Roma'nın Asya eyaleti durumuna geldi.

Aynı dönemde roma egemenliği, kendini Akdeniz havzasının batı yarısında da gösterdi. Burada Gallia Cisalpina, birçok koloni ve yollar sayesinde denetim altına alınırken, İkinci Pön savaşı döneminde girişilen İspanya'nın fethı, keltiber ve lusitanialı dağlılara karşı girişilen çetin seferler sırasında tamamlandı (Scipio Aemilianus tarafından Numantia'nın alınışı, İ.Ö. 133). Son olarak, İspanya'yı İtalya'ya bağlamak amacıyla Roma, Güney Galya'yı işgal etti ve İ.Ö. II. yy. sonunda, burayı Narbonensis eyaleti durumuna getirdi.

İ.Ö. I. yy. boyunca Roma, ihtiraslı generaller tarafından yeni fetihlere sürüklendi. Marius, Numidia kralı Jugurtha'yı yenerek ün kazandı (İ.Ö. 105), ardından Aix-en-Provence yakınında Töton Germenler'i (102) ve Vercelli'de Kimberler'i püskürttü (İ.Ö. 101). Marius'tan sonra Sulla, Pontos kralı Mithridates'e karşı bir savaşa girişerek Yunanistan ve Küçük Asya'yı yeniden fethetti (İ.Ö. 88-85); daha sonra Pompeius, kendisine Suriye eyaletini kurmak (İ.Ö. 64) ve Yahudiye'yi işgal etmek (İ.Ö. 63) olanağını sağlayan büyük bir seferin (İ.Ö. 66-62) başlangıcında, Roma'nın bu eski hasmının işini bitirdi (İ.Ö. 66).

Licinius Crassus'un Parthlar'a yenilmesine (Carrhae, İ.Ö. 53) rağmen Romalılar, Asya'ya sağlam bir biçimde yerleşiyorlardı. İ.Ö. 58-51 arasında Sezar, onlara Galya'yı kazandırdı.

İ.Ö. II. ve I. yy.'larda gerçekleşen bu fetihler, gerçek bir iktisadi devrime yol açtı. Ganimet, savaş tazminatları ve eyaletlerin ödedikleri vergiler, devleti olduğu kadar yurttaşları da zenginleştirdi. Senato sınıfının üyeleri, fetihler sırasında devletin kendine ayırdığı topraklara *(ager publicus)* el koyuyor, şövalyeler kamu mallarını işletmekle uğraşıyor ya da kendilerini banka ve ticaret etkinliklerine veriyorlardı. Bu zenginler gitgide daha çok köle kullanmaya başladılar ve kölelerin zahmetli yaşama koşulları ayaklanmalara yol açtı (Spartacus, İ.Ö. 73-71). Fetihler, çöküntülere de neden oldu. Küçük mülk sahibi birçok italyan köylü yıkıma uğrayarak, aklı fikri oyunlarda ve bedava yiyecek dağıtımlarında olan aylak bir yığına katıldı. Bu yığın, gözü doymaz serüvencilerin hizmetine girmeye hazır, işsiz güçsüz yeni bir pleb oluşturdu. Aynı zamanda, savurganlığı önleme yasalarına rağmen, törelere lüks düşkünlüğü de katıldı. Limanlardan başlayarak, İtalya'da doğu dinleri yayıldı (İsis tapınması). Hellen Doğu'nun etkisiyle, sanat ve edebiyat dönüşüme uğradı.

Siyasal alanda fetihler, Cumhuriyet hükümetinin çözemediği sorunlar yarattı. Egemenlik altına alınarak eyalet durumuna getirilen ülkeler, yöneticileri tarafından idare edilmekten çok sömürülüyorlardı. Eyalet halkları hoşnutsuzluk içindeydiler. İtalyalılar, Romalılar ile eşitlik istiyorlardı. Şövalyelerin gözü, senatörler gibi yüksek görevlere gelmekteydi. Bir kentin yönetimi için düzenlenen eski kurumlar, geniş bir imparatorluğun gereksinimlerini karşılayamıyordu. Bunalımlar patlak veriyor ve bazı kimseler, kendi çözümlerini zorla kabul ettirmeye girişiyorlardı. Bunlar, çoğu kez sağlam bir orduya dayanıyorlardı.

İ.Ö. II. yy. sonunda Tiberius ve Caius Gracchus adında iki kardeş, toplumsal sorunu çözmek amacıyla yoksul kimselere toprak dağıtmak istediler (Tiberius İ.Ö. 133'te, Caius 123'te). Ancak başarısızlığa uğradılar. 107-86 arasında yedi kez konsül seçilen Marius, yasadışı yollardan üst üste konsül seçilmesini yalnızca ordusunun desteğine borçluydu. Ondan sonra Sulla da kendini askerlerine dayanarak seçtirdi. Terör yoluyla ("sürgünler") yöneten Sulla, 90-89 arasında İtalyalılar sorununu, italyan müttefiklerin ayaklanmasını (sosyal savaş, 91-89) yalnız zorla bastırmakla yetinmeyip, bütün İtalyalılar'a Roma yurttaşlığı tanıyarak, yani ayaklanmalarının temel nedenini ortadan kaldırarak çözdü (*lex Julia de civitate*, İ.Ö. 90). Sulla, Senato'yu eski haklarına yeniden kavuşturmak da istedi. Yoksa kafasında kral olmak mı vardı? Her ne olursa olsun, Senato'yu eski durumuna getirme işi ondan sonra devam etmedi. Senato'nun Sertorius'u (İ.Ö. 72) ve Spartacus'un başlarında bulunduğu köleleri (İ.Ö. 71) yenmekte gösterdiği yeteneksizlikten yararlanan Pompeius ve Crassus, Sulla'nın hemen tüm yapıtını yok ettiler. Olayların gerisinde kalan konsül Cicero'nun önleyemediği karışıklıklar (İ.Ö. 63'teki Catilina komplosu), üçüncü bir muhteris olan Sezar'ın da onlara katılmasına yol açtı. Böylece Pompeius, Licinius Crassus ve Sezar arasında, yetkilerin ele geçirilmesi amacıyla gizli bir ittifak kuruldu (birinci triumviratus, İ.Ö. 60). Bu ittifak sayesinde Sezar, İ.Ö. 59'da konsüllüğe, ardından Galya savaşı'nın komutanlığına getirildi ve İ.Ö. 49'da Galya'dan döndü. İ.Ö. 55'te beş yıl için yenilenen triumviratus, Sezar'ın yokluğunda, Licinius Crassus'un Carrhae'de (Harran) ölmesi (İ.Ö. 53) ve Pompeius'un ihtirası nedeniyle dağıldı. Kendi yandaşlarının (Milon) silahlı çeteleriyle Sezar yandaşlarının silahlı çeteleri arasındaki çatışmalardan (Clodius' un öldürülmesi) yararlanan Pompeius, Senato'nun kendisini tek konsül olarak atamasını (İ.Ö. 52) ve Sezar'ın görevden geri alınmasını sağladı. Siyasal yaşamına belki de son verecek bir kararı kabul edemeyen Sezar, ordusuyla birlikte italyan toprağının sınırını belirten Rubico ırmağını geçti. Roma'yı işgal ettikten (İ.Ö. 49) sonra, Yunanistan'daki Farsala'da Pompeius'u yendi (İ.Ö. 48). Tek yönetici olarak kalan Sezar, eğer İ.Ö. 15 mart 44'te Brutus ve Cassius tarafından öldürülmeseydi, herhalde Roma'da hellenistik tipte bir krallık kuracaktı. Ancak Sezar'ın ölümü, Cumhuriyeti'i kurtaramadı. Antonius, hemen onun yerinde gözü olduğunu gösterdi.

Sezar'ın yeğen oğlu Octavius ve Aemilius Lepidus ile birlikte bir triumviratus kurdu (İ.Ö. 43). Üç diktatör, sürgünler ve yasaklamalar yoluyla romalı cumhuriyetçileri ortadan kaldırdılar (Cicero'nun öldürülmesi) ve cumhuriyetçi orduyu Makedonya'daki Philippoi'de bozguna uğrattılar (İ.Ö. 42). Zaferleri sonucu aralarındaki birlik bozulan triumvirler, bunun üzerine birbirleriyle çatışmaya başladılar. Aemilius Lepidus'u bertaraf eden Octavianus, Antonius ve müttefiki olan Mısır kraliçesi Kleopatra'yı Actium'da yendi (İ.Ö. 31). Octavianus böylece Mısır'ı Roma'ya kazandırdıysa da, Cumhuriyet artık ölmüş, devletin başına bir efendi geçmişti.

Erken İmparatorluk

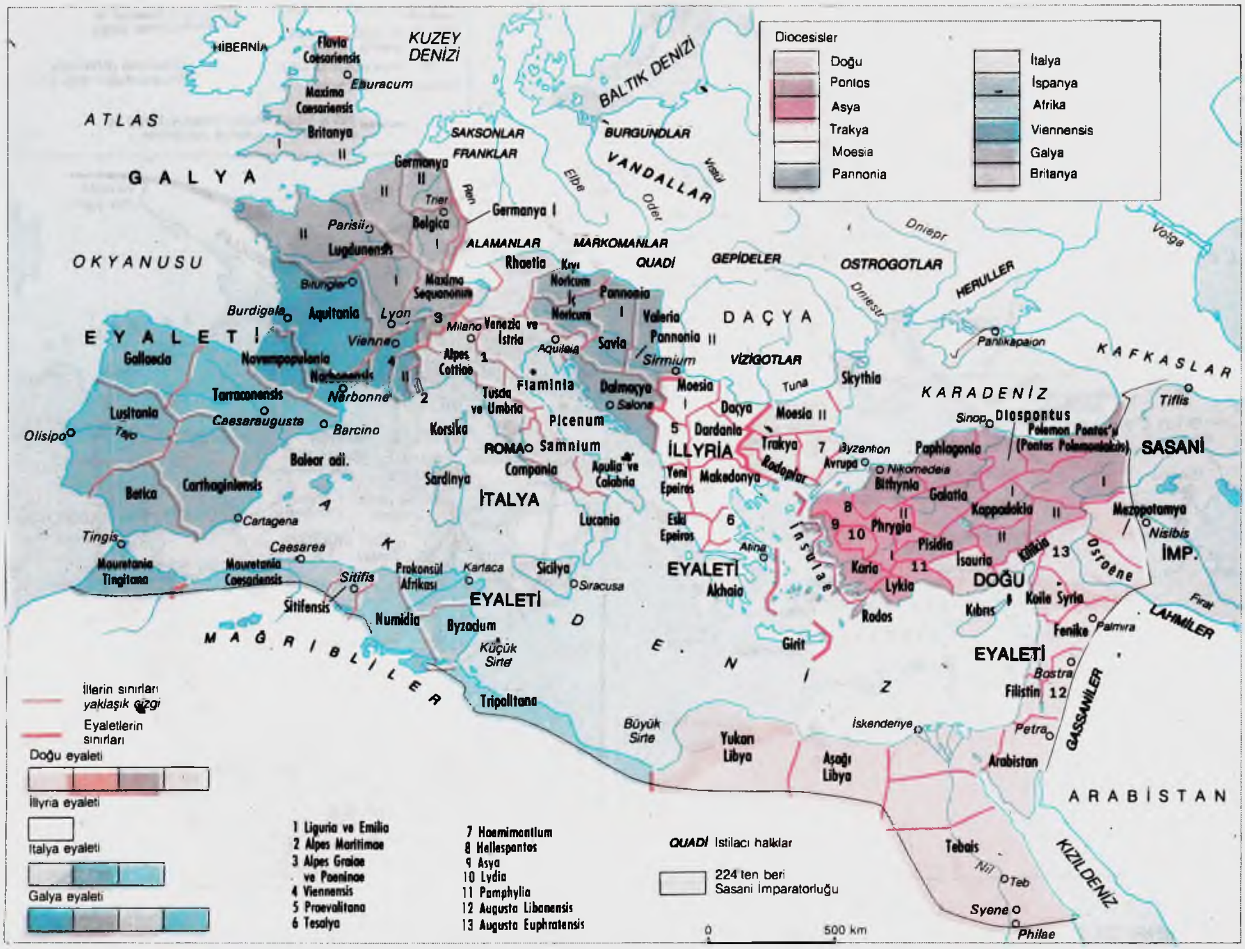
Senato'nun Augustus unvanını verdiği (İ.Ö. 27) Octavianus, devleti yeniden örgütledi. Eski magistratusların temel yetkilerini (tribunus gücü, *imperium proconsulare majus*, büyük pontifexin dinsel yetkisi) kendi eline aldı. *İmperator* unvanı, onu öteki generallerin üzerine çıkarıyordu. Roma'nın yönetimini kendi eline aldı ve eyaletlerin yönetimini Senato'yla paylaştı. Eski cumhuriyet kurumları içinde, yalnız Senato önemini biraz korudu; çok geçmeden halk meclisleri, hukuken olmasa da fiilen ortadan kalkı ve magistratuslar, imparator tarafından atanan memurlar (praefectus ve legatuslar) yararına yetkilerini yitirdiler. Cumhuriyet'in yerini, Roma'nın bir numaralı yurttaşının yönetimi olan principatus aldı. Augustus topluma yeni bir düzen vermek, ahlak ve din reformları yoluyla eski töreleri yeniden canlandırmak da istedi. Döneminde sanatlar ve edebiyat büyük bir gelişme gösterdi (Vergilius, Horatius, Titus Livius).

Yaklaşık iki yüzyıl boyunca Roma İmparatorluğu, Augustus tarafından konulan ilkelere göre yönetildi. İ.S. 68'e kadar, doğal soyzinciri ya da evlat edinme yoluyla Augustus ailesine bağlı olan Julia-Claudialar (Tiberius, Caligula, Claudius ve Neron) Senato'yu sık sık karşılarında buldular. Bununla birlikte eyaletleri yönetmesini de biliyorlardı. 69-96 arasında onları Flavianuslar izledi (Vespasianus, Titus, Domitianus). Julia-Claudialar'ın kıyımlarıyla Senato'da açılan boşlukları doldurmak için Flavianuslar, İtalyanlar ve eyaletliler arasındaki en saygın kimseleri Senato'ya soktular. Yahudiler'in ayaklanmasını bastırmak, Tuna (Sarmatlar, Süevler vb.) ve Ren (catti halkı) üzerindeki kavimlerin baskısına karşı koymak zorunda kaldılar. 70'te Kudüs, Titus tarafından alındı; yukarda değinilen kavimler Vespasianus ve Domitianus tarafından yenildiler ve Domitianus, onları Ren ve Tuna'nın ötesine sürdükten sonra, Decumates Agri'yi imparatorluğa katarak tahkim etti. Domitianus saltanatının son dönemine karşı bir tepki olarak ilk beş Antoninus (Nerva, Traianus, Hadrianus, Antoninus ve Marcus Aurelius), otoritelerini dış biçimlere saygı üzerine kurdular. Yoksullara yardım alabildiğine gelişti (yiyecek dağıtan kurumlar). Adalet daha insanca bir görünüm kazandı.

Sürekli ordu durumuna gelen ordu, eyaletlerdeki roma yurttaşlarından oluşan lejyonerleri ve yurttaş olmayanlar arasından toplanan yardımcı birlikleri kapsamaktaydı. Bu birlikler genellikle sınır boylarında, çok esnek bir savunma sistemiyle *(limes)* birbirine bağlanan sabit ordugâhlarda konaklıyorlardı. Kentin disiplini ve imparatorun korunması (praetorianuslar) için Roma kentinde konaklayan birlikler dışında, İmparatorluk içinde hemen hemen askeri birlik yoktu.

Akıllıca savunulan eyaletler sükûna kavuştu. İmparatorlar eyaletlerin refahına da büyük bir özen gösteriyorlardı; çünkü Julia-Claudialar gibi roma aristokrasisinden ya da Flavianuslar gibi italyan burjuvazisinden değil, eyalet burjuvazisinden geldiklerini unutmuyorlardı (Nerva ve Traianus İspanya, Hadrianus ve Antoninus Galya kökenliydiler). Valilerini genellikle isabetli bir biçimde seçiyorlardı; Traianus dönemindeki Bithynia valisi Genç Plinius, bunun iyi bir örneğiydi. Son olarak eyalet çerçevesindeki kentler, kendi belediye kurumlarını geliştirmekteydiler. Buralarda yaşayanların en zenginleri, yerel senatolara ya da curialara girmek için yarışıyorlardı. Roma örnek alınarak örgütlenen kentler, güçlü birer romalılaştırma ocağıydılar. Eyaletlerin iktisadi yaşamı gelişirken, İtalya'nın önemi azalıyordu. Roma, annona servisleri tarafından toplanan Mısır, Kuzey Afrika ve Sicilya buğdayıyla besleniyordu. Galya çanak çömlekleri, italyan çanak çömlek üretimini bastırıyordu. Son derece etkin ve sınırları aşarak Uzakdoğu'ya ve Baltık kıyılarına kadar yayılan bir ticaret yaşamı vardı. Zenginliklerin büyük bir bölümü Roma'ya Akdeniz'den ve imparatorların birçok kez genişlettikleri Ostia limanından geliyordu.

Roma, zengin semtleriyle yoksul semtleri arasında toplumsal karşıtlıklar ortaya çıkmakla birlikte, yenileşen anıtsal çerçevesi imparatorluğa özgü bir yücelik duygusu uyandıran çok büyük bir kent durumuna gelmişti. Roma toplumunun tersine, eyalet toplumu son derece canlıydı; her toplumsal sınıf yükselmek istiyordu. Emekçilerden oluşan bir orta sınıf, romalılaşmış kent burjuvazisine temel hizmeti görüyordu. Bu burjuvalar kentleri yönetiyor ve güzelleştirilmeleri için gerekli parayı sağlıyorlardı. Geç Roma İmparatorluğu, gerçekte en çok kentin yapıldığı dö-



DIOCLETIANUS DÖNEMİNDE (284-305) ROMA İMPARATORLUĞU'NUN ÖRGÜTLENMESİ

GEÇ İMPARATORLUK

nemdi. Bütün bu kentler, elden geldiğince düzenli bir plana göre yapılmıştı ve her kentte en az bir *forum* bulunuyordu. Roma'nın olduğu gibi, imparatorluk kentlerinin de kendi zafer takları, kamu hamamları ve amfitiyatroları vardı. Su kemerleri, bazen çok uzaklardan su getiriyordu.

Eski resmi roma dini, Geç İmparatorluk döneminde çökmeye başladı. Gerçi törenler gene geleneksel ayin usullerine uygunluklarını sürdürüyorlardı, ancak kendinden geçmeksizin yapılan hareketler bir inanca bağlılıktan çok, bir yurtseverlik belirtisini simgeliyorlardı. Roma tanrıçasına *(Dea Roma)* ve imparatorlara gösterilen saygı daha sürekliydi ve hiç değilse eyaletlerde gerçek bir minnet duygusunu dile getiriyordu. Bunun üzerine kültürlü kişiler, genellikle Yunanlılar'dan alınan felsefe sistemlerine yöneldi. Özellikle epikurosçuluk, pythagorasçılık ve stoacılık büyük bir başarı kazandı. Son olarak Kybele, Attis, Osiris, Mithra vb. tapınmalar gibi doğu tapmaları yaygınlık kazandı.

Hıristiyanlığa gelince, toplumun bütün sınıfları üzerinde etkisini gösteren bu din, II. yy. süresinde örgütlendi; ancak bu dini benimseyenler resmi tanrılara kurban sunmayı kabul etmedikleri ve böylece roma cemaatinden ayrıldıkları için hıristiyanlık, çok geçmeden imparatorluk iktidarının düşmanlığına uğradı.

Bununla birlikte imparatorlukta, özellikle dış siyaset alanında güçsüzlük belirtileri ortaya çıktı. Augustus döneminde Germanya'yı işgal girişimi başarısızlıkla sonuçlandı (Varus'un yenilgisi). I. yy.'da Britanya'nın (Büyük Britanya'nın güneyinin) işgali ve Traianus döneminde Daçya, Asur ve Mezopotamya'nın işgali bir yana bırakılırsa, imparatorluğun büyümesi durdu. Sonunda imparatorluk kendi sınırlarını bile güçlükle savunabilir duruma düştü. Marcus Aurelius döneminde Barbarlar, limes'i parçalayarak İtalya'ya girdiler ve Commodus, geri çekilmeleri için onlara para ödemek zorunda kaldı.

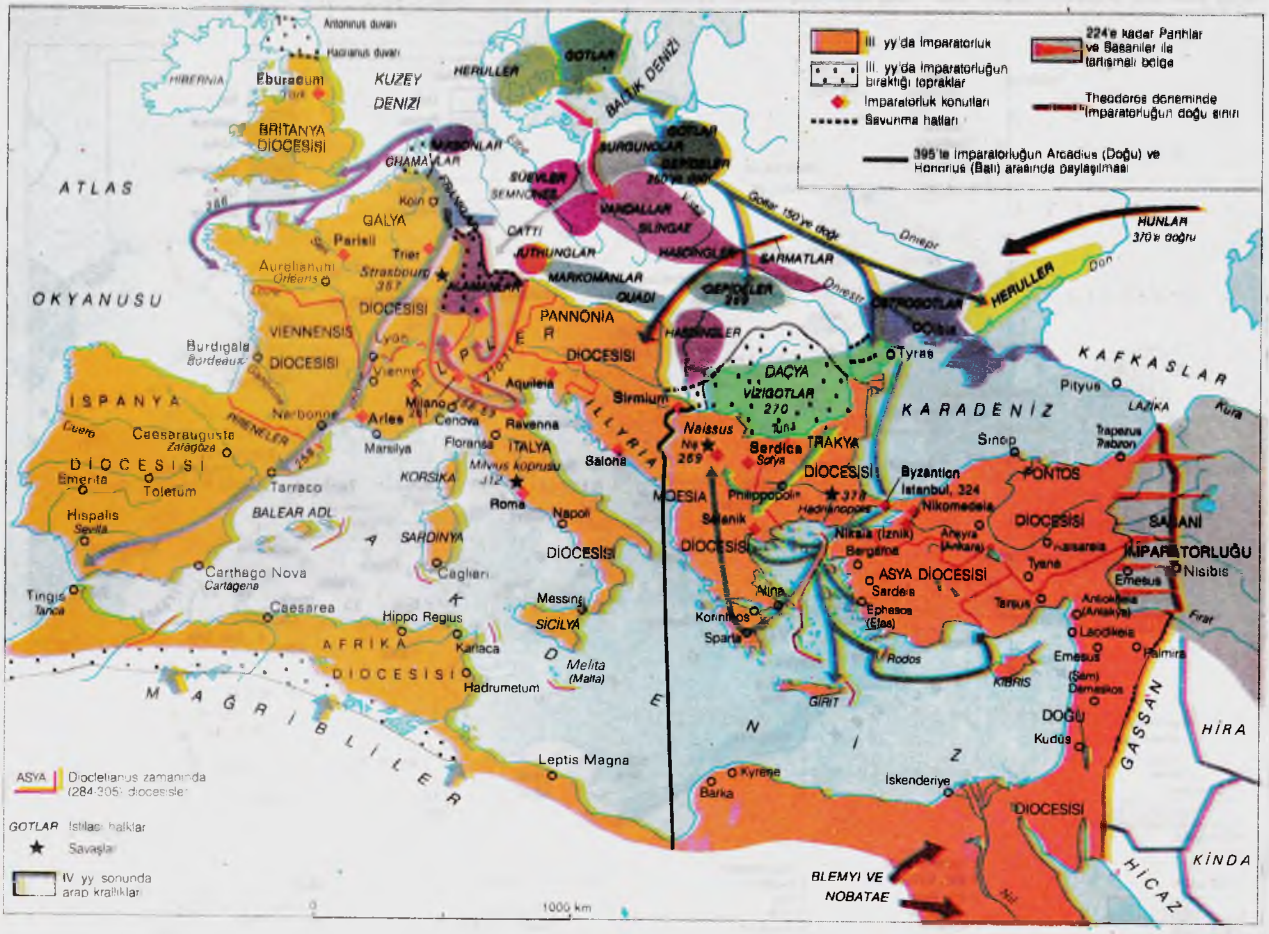
Geç İmparatorluk

Geç İmparatorluk dönemi, Commodus' un ölümünden (192) Diocletianus'un tahta çıkışına (284) kadar süren bir bunalımla başladı. İmparatorluk, Ren üzerinde Germen Barbarlar'ın (Alamanlar, Franklar, Saksonlar, Burgundlar ve Vandallar), Fırat üzerinde de Parthlar'ın yerini alan Pers krallığı'nın baskısı altında kaldı. Roma orduları ve birçok eyalet, başlarında kendi imparatorlarını görmek istiyorlardı. Bu durum iç savaşlara ve genellikle de anarşiye yol açtı. Gene de III. yy.'ın bu ilk imparatorları, içten ve dıştan gelen bu ikili tehlikeyi bir süre için önleyebildiler. "Severuslar" denen hanedanın (193-235) kurucusu olan Septimius Severus (193-211), kendisini iktidara getiren İllyria ordusunun desteğini koruyarak ve öteki imparatorluk ordularının desteğini de kazanarak (yüksek bir *donativum* dağıtımı, lejyonların ganimet payının artırılması) bu ikili sonuca erişti; ayaklanmalar bastırıldı, imparatorun Doğu'yu yeniden ele geçirmesini (199-200) sağlayan bir sefer sırasında, Parthlar Mezopotamya'dan uzaklaştırıldı (197-199).

Septimius Severus'un hükümdarlığı, imparatorluğun yönelimini hızlandırmaya katkıda bulundu. Purpura'ya erişen ilk Afrikalı olarak, Emesus'taki büyük Güneş rahibinin kızı Julia Domna ile evlendi. Ölümünden sonra, iktidara geçemeyecek kadar genç olan çocukları adına imparatorluğu yöneten karısının, baldızı Julia Maesa'nın ve suriyeli prenses yeğenleri Julia Soaemias Bassiana ile Julia Mamaea'nın etkileriyle, doğu dinlerinin yayılması hızlandı. İmparatorluğun refahı sürüyordu, çünkü imparatorlar, kendilerinin de çıktıkları eyaletler arasındaki iktisadi ilişkilerin korunmasına büyük bir özen gösteriyorlardı. İmparatorların eyaletlerden çıkmalarının da etkisiyle Caracalla (211-217), imparatorluğun bütün uyruklarına roma yurttaşlığı hakkı tanıyarak, Roma İmparatorluğu'nun tüm özgür insanlarını bütün haklarına sahip yurttaşlar durumuna getirdi (212).

235'te Severus Alexander'in öldürülmesiyle, Severuslar hanedanı son buldu. Bunun üzerine anarşi yeniden başladı (235-284). Hatta geçici bir Galyalılar imparatorluğu (Postumus ve Tetricus'un imparatorluğu, 258-273) ve parlak döneminde kraliçe Zenobia zamanında yaşayan bir Palmira krallığı (260-273) bile kuruldu. Romalılar'ın uğradıkları askeri yenilgiler sayesinde, bu ayrı devletler varlıklarını yıllarca sürdürdüler. Romalılar, özellikle Sasani Persler karşısında yenilgiye uğradı ve imparator Valerianus, Sasani Persler'in kralı Şapur I'e tutsak düştü (260). Gallianus, imparatorluğun sınırlarını akınlara karşı güçlükle korumaya çalıştı (260-268). Gerçekte imparatorluğun birliği, Aurelianus döneminde yeniden kuruldu (274 zaferi). Kuşkusuz bu koşullar, iktisadi yaşamı pek de olumlu etkilemedi. Köylüler topraklarını bırakarak haydutlukla yaşamaya başladılar; yollarda güvenlik kalmadı. Devlet ve yurttaşlar yoksullaştı.

III. yy. sonunda, Diocletianus döneminde (284-305) bir düzelme başladı. Diocletianus, kendisi gibi "Augustus" unvanı taşıyan ikinci bir imparatoru kendine ortak etti (287). Augustusların her biri, kendine "Sezar" adını alan bir vâris seçti (293). Böylece tetrarşi sistemi kuruldu. Buna göre, Augustuslar ölünce Sezarlar, kendiliklerinden onların yerini alacaklardı. Böylece, Antoninuslar döneminde olduğu gibi en değerliler iktidara çağrılacak, es-



ki hükümdarların yerini yeni hükümdarlar aldığı sırada ortaya çıkan karışıklıklar son bulacaktı. Özellikle tetrarkheslerden her biri, kendini tamamen imparatorluğun dört parçasından birinin savunmasına verebilecekti. Bu arada hıristiyanlara karşı kıyıma girişildi (303-304 yıllarındaki Nikomedeia fermanları). İktisadi yaşamı düzene sokmak amacıyla Diocletianus, 301'de yiyecek maddeleri fiyatlarıyla ücretleri sabit tutan bir maximum fermanı yayınladı. 305'te yapması gereken her şeyi yaptığı kanısına vararak hükümdarlıktan ayrıldı ve Maximianus'u kendi örneğini izlemeye zorladı. Ancak yeni Augustuslar ile yeni Sezarlar, çok geçmeden rekabete giriştiler. İmparatorluk başkentlerinin çoğalması, eyaletlerin özerklik eğilimlerinin yeniden canlanmasına yol açtı ve böylece tetrarşi sistemi başarısızlıkla sonuçlandı.

Yeni iç savaşlardan sonra, Maxentius'u Milvius köprüsü'nde yenen (312) Constantinus üstün geldi. Hıristiyanlara dinlerinin gereklerini yerine getirmek hakkını verdi (Milano fermanı, 313) ve onlara karşı gitgide daha iyi davranarak İznik'te (Nikaia) ilk Kilise konsillerini toplamalarına bile izin verdi (325). Bu konsillik kararlarını uygulatacağına da söz veren Constantinus, kendini kilise dışından piskopos olarak ilan etti. Ayrıca antik Bizans'ın yerinde yeni bir başkent kurmayı da kararlaştırdı. Roma'nın rakibi durumuna gelen İstanbul bu karar üzerine kuruldu.

337'de ölen Constantinus'tan sonra imparatorluk, yeniden iç savaşlarla parçalanmaya başlarken akıncı toplulukların baskısı da arttı. Julianus'un (361-363) pagancılığı canlandırma girişimine ve Constantinus'un ardıllarının (Constantius II, 337-361; Valens, 364-378, vb.) ariusçu sapkınlıktan yararlanarak hıristiyanlığı bir yönetme aracı ve imparatoru da Tanrı baba ile insanlar arasında zorunlu bir aracı durumuna getirmek isteklerine rağmen ortodoks hıristiyanlık gitgide daha çok kendini gösterdi. Eski bir imparatorluk memuru olan Milanolu Ambrosius, en büyük kilise bilginlerinden biri durumuna gelerek, Selanik halkını kılıçtan geçirtmekle suçladığı imparator Theodosius'un (379 -395) herkes önünde günah çıkarmasını bile sağladı. En sonunda Theodosius, 394'te pagan tapınaklarının kapatılmasına karar verdi. Ölümü üzerine iki oğlu, Arcadius ve Honorius, imparatorluğu paylaştılar. Artık biri Doğu'da, öteki de Batı'da olmak üzere iki imparatorluk vardı. Bu iki imparatorluğun yazgısı birbirinden ayrıldı.

Doğu İmparatorluğu ya da Bizans İmparatorluğu, Ortaçağ sonuna kadar sürdü. 402'de başkentini Ravenna'ya taşıyan Batı Roma İmparatorluğu ise akıncı toplulukların zorlamasıyla battı. Alarik komutasındaki Vizigotlar İllyria'ya yerleştiler (397), ardından İtalya'ya geçtiler (410) ve önderlerinin ölümünden sonra da Güney Galya'da bir krallık kurdular. Franklar, Ren cephesinin bozulmasından sonra Kuzey Galya'yı işgal ettiler (406); Burgundlar Savoia'ya yerleştiler (443). Vandallar, Galya ve İspanya'yı kırıp geçirdikten sonra Afrika'ya çıktılar ve aziz Augustinus'un ölene kadar savunduğu Hippo Regius'un bile direncini kırdılar. Oradan yola çıkan kralları Geiserich, 455'te Roma'yı yağma etti. 451'de Campi Catalaunici'de Aetius tarafından durdurulan Hunlar, derinlemesine İtalya'ya girdiler ve papa Leo I, gitmeleri için para ödemek zorunda kaldı (452).

Bundan sonra imparatorluk, aşiret krallıklarına bölündü. Roma imparatorlarının hiçbir gücü kalmadı. 476'da Odoaker adlı bir aşiret reisi tarafından tahttan indirilen son imparator Romulus Augustulus ortadan kayboldu. Askerleri tarafından kral ilan edilen Odoaker, İstanbul imparatoru Zenon'un Batı'daki temsilcisinden başka bir şey değilmiş gibi davranarak, patricius unvanı karşılığında imparatorluk simgelerini ona gönderdi. Artık Batı Roma İmparatorluğu yoktu.

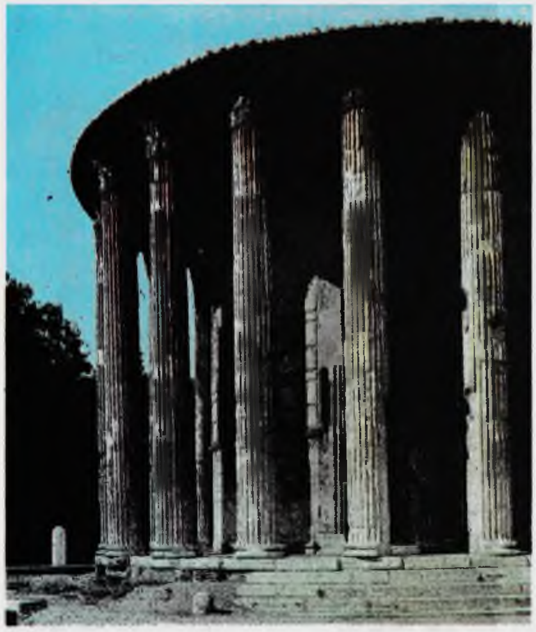
Bu imparatorluğun son yıllarında, onun principatustan dominatusa doğru evrimi yoğunluk kazanıyor, mutlak kudret durumuna gelen imparator, kendisine hizmet edenlere seçkin bir yer sağlıyordu. Erken İmparatorluk'un etkin öğelerini oluşturan kent burjuvaları ve zanaatçılar, vergiler altında eziliyor, durumları ve işlevleri devlet tarafından saptanıyordu. Çünkü devlet, gitgide ağırlaşmakla birlikte imparatorluğun yaşaması için de zorunlu olan vergileri yurttaşlara ödetmenin başka bir yolunu bulamıyordu. Büyük mülk sahiplerinin elinde olan toprak, toprağa bağlı kolonlar tarafından işleniyordu. Devlet tarafından ve devlet yararına kolektif baskı ve kolektif sorumluluk yükümlerinden kurtulmak için, kaçmaktan *(anakhoresis)* başka bir yol kalmıyordu. Daha IV. yy.'da decuriolar (belediye meclisleri üyeleri), kaçmaya ve kendilerini hazineye karşı korumaya hazır güçlü bir kişinin yanında sığınak ve himaye aramaya başladılar. İmparatorluğun sonunu belirginleştiren yıkım içinde, yalnız hıristiyan kilisesi ayakta kaldı. Bazı sapkınlıklara (ariusçuluk) rağmen Kilise, Roma'nın eşsiz bir ocağı olduğu antik kültür meşalesini ortaçağ dünyasına taşıyan, geleceği parlak bir güç oluşturuyordu.

roma sanatı

• *Roma sanatının ortaya çıkışı.* Roma'ya özgü bir sanatın varlığı sık sık tartışma konusu olmuştur. Romalılar'ın kendileri de, Vergilius gibi, siyasetle uğraştıklarını, sanatı Yunanlılar'a bıraktıklarını açıklamışlardır. Ancak siyaset, Romalılar'ın usta oldukları psikolojik etkinliği gerektirir ki, bunun doğal uzantısı da sanattır. Üstelik sanat, kültürün bütün biçimleri gibi, Romalılar'ın aşırılığa kaçmamak koşuluyla kabul ettikleri *otium*'un, yani dinlenip gevşemenin öğelerinden biridir. Demek ki Roma'da sanatçılar hiç eksik olmamıştır; bunlar, genellikle (ancak tümüyle değil) yabancı kökenliydi ve toplum içinde imrenilir bir mevkiye ulaşabiliyorlardı. Buna karşılık her zaman, genellikle siyasetçi olan *auctor*'un yardımcısı sayılıyorlardı. Ender olsa da gerektiğinde *auctor* da sanatla uğraşırdı. İ.Ö. III. yy.'da savaş resimleri yapan Fabius Pictor küçümsenmediyse de, Neron, her şeyden önce bir sanatçı olduğunu savunduğu ve ahlak kurallarının yerine estetik kurallarını getirmek istediği için rezil biri sayıldı.

Tarih döneminin başından itibaren, hellenizm İtalya'ya girerek burada oturan halkları değişik düzeylerde etkiledi; Etrüskler, hellenizmi öteki halklara göre daha iyi özümsediler ve ikinci elden yaydılar. Orta İtalya halkları, yunan sanatının etkisiyle bir orta italyan sanatı yarattılar. R. Bianchi-Bandinelli'ye göre, gerçek roma sanatını besleyen işte bu sanattır. Fetihlerle birlikte Roma'ya getirilen çalıntı sanat eserleri ve kente köle ya da paralı asker olarak gelen sanatçılar, İ.Ö. II. yy.'ın başından itibaren, İtalyanlar'ın *arte colta* adını verdikleri ve Augustus döneminde doruğuna ulaşan bir akım doğurdu. Bianchi-Bandinelli bu akımın, tek gerçek roma sanatı olan pleb sanatını, bu sanatın Traianus döneminde soylular sınıfının yok olmasıyla ağır basmasına kadar, yozlaştırdığını savunur. Bu eğilim batı eyaletlerine yayıldı ve burada karşılaştığı yerel geleneklerden güç alarak, avrupa roma sanatını doğurdu. Bu kuram, özellikle portre sanatı için geçerlidir; atalarının kişiliğini olduğu gibi koruma kaygısıyla Romalılar, İ.Ö. III-I. yy.'lar arasında, şaşırtıcı bir güce ve gerçekçiliğe sahip tasvirler yarattılar. Augustus döneminde, bunlar yerlerini, soğuk bir ağırbaşlılık ve kişiliksiz bir güzellikte yapıtlara bıraktı. Flaviuslar'la birlikte gerçekçilik yeniden ortaya çıktıysa da, Antikçağ'ın sonuna dek dönem dönem klasikçiliğe geri dönüşler oldu.

• *Mimarlık alanında,* İ.Ö. II. yy.'da yaşanan teknolojik devrim, çimentoyla bağlanmış



Scala

Roma'da, Augustus döneminde, Tevere ırmağı kıyısında yapılan yuvarlak tapınak (yanlış olarak "Vesta tapınağı" denir)

dolgu taşın kullanıldığı dinamik bir mimarlığın benimsenmesine yol açtı. Bu yeni yapılar göze hoş görünmediğinden, yunan mimarlığından alınma biçimlerin ardında gizlendi; bu biçimler artık etkin bir rol oynamıyorlardı: bir roma yapısındaki sütun ve saçaklıklar taşıyıcı değildir; bunların tek işlevi tonozları gizlemektir. Palestrina*'daki İ.Ö. II. yy.'a ait büyük tapınakta, Roma'daki Tabularium'da, daha geç dönemde en küçük yerleşimlerde bile yapılmaya başlanan tiyatro, amfitiyatro ve hamamlarda da aynı durum gözlenir. Taşıyıcı öğeler, oymalı, boyalı ya da çeşitli öğelerden oluşan (mozaik) kaplamaların ardına gizlenebilir. Tamoyma da bu amaçla kullanılmıştır; nişlerin içine yerleştirilen heykeller yapıyla bütünleşerek sonunda kabartılarını yitirmişlerdir.

• *Dekoratif simgecilik. Arte colta* ile *arte plebeia* arasındaki karşıtlık, böylece büyük ölçüde anlamını yitirdi. Zaten, imparatorluk Roması'ndaki estetik eğilimler ba-

ROMA İMPARATORLUĞU'NDA SANAT

Bright-Rapho



Roma yakınlarındaki Claudius sukemeri (İ.S. 42-54)



Tetrel-Explorer

Pompei'deki "Büyük Çeşme" evi'nin mozaiklerle süslü nymphaion'u (I.S. I. yy.)



Scala

Roma'da, Palatium üzerindeki Livia evi'nin tablinum'unda boyalı dekor İ.S. I. yy.

sit bir ikili karşıtlığa indirgenemezdi. Yapılan son araştırmalar (G. Sauron), şimdiye dek basit birer süs olarak kabul edilen öğelerin, aslında, derin bir anlam taşıyan simgesel bir dil oluşturduklarını ortaya koydu: Ara* Pacis'in çevre duvarının alt bölümündeki kıvrıkdallı frizin, gerçek bir hiyeroglif diliyle, Augustus düzeninin ilkelerini anlattığı ortaya çıktı; bitkisel motiflerle insan ya da hayvan figürlerinin bir arada kullanıldığı groteskler için de aynı şey söz konusudur; bir tür tümtanrıcılığı simgeledikleri Anadolu'dan alınmış olan groteskler, İ.Ö. 40'a doğru Roma'da, Divus Julius tapınağı frizinde ve konutları süsleyen II. üsluptaki resimlerde görülmeye başlandı. Vitruvius akıldışı olduklarını söyleyerek bunları şiddetle eleştirdi. Groteskler, klasiğe öykünen bir karşı tepki sonucunda III. üsluptan ayıklandılar; ancak, IV. üslupta yeniden yaygın bir biçimde kullanıldılar ve Hadrianus döneminde tümüyle yok oldular. Gerçek anlamda süslemenin mimarlıktaki önemini göz ardı etmemek gerekir; Augustus döneminde oluşan roma korinthos düzeni, yunan düzenlerinden tümüyle farklıdır ve imparatorluğun sonuna dek mimarlık dilinin temel öğelerinden biri olmuştur; Ortaçağ'da, islam ve hıristiyan mimarlığındaki düzenlerin doğuşuna

Lauros-Giraudon



bir municipium magistratusu ile karısının portresi Pompei'de bulunmuş duvar resmi İ.S. I. yy. *Ulusal müze, Napoli*



J. Bottin

Conimbriga'daki (Portekiz) Su oyunları evi'nin peristylonu ve mozaikleri (İ.S. III. yy.'ın ilk yarısı)

katkıda bulunduktan sonra, Rönesans'tan XIX. yy.'ın sonuna kadar yeniden önem kazanmıştır. Boyalı ve mozaik dekorlar, büyük ölçüde soyut sanata bağlanır. Mozaik sanatçıları, son derece karmaşık yüzlerce geometrik motif yaratmışlardır.

Roma sanatını, yunan sanatının yaratıcılıktan yoksun, yozlaşmış bir devamı olarak görmenin anlamsızlığı böylece anlaşılmaktadır. Taşra sanatı ise kendini, yunan geleneğinin boyunduruğundan, başkent sanatından daha iyi korumuştur. Ancak, Roma'yı ve düzenini yüceltmeye yönelik olan, bunu gerçekleştirmek için de zafer sütun*u (bunları süsleyen frizlerde sinema ve çizgiroman dilinin nüveleri bulunur) gibi formüller yaratan resmi sanatın gücünü, canlılığını ve özgünlüğünü de küçümsememek gerekir. III. yy. boyunca ortaya çı[illegible] bunalımların roma sanatına pek etkisi olmamıştır. Portre ve mozaik sanatları en parlak günlerini asker imparatorlar döneminde yaşamıştır. Hıristiyan sanatı da, kimi yönleriyle Augustus dönemi sanatına çok benzeyen Constantinus dönemi saray sanatından beslenmiştir.

ROMA, İtalya'nın başkenti, Lazio bölgesinin merkezi; 2 803 901 nüf. (1990) —*Roma ili* (geniş bir şekilde kırsal alana taşar), 5 352 km²; 3 777 996 nüf. (1989).

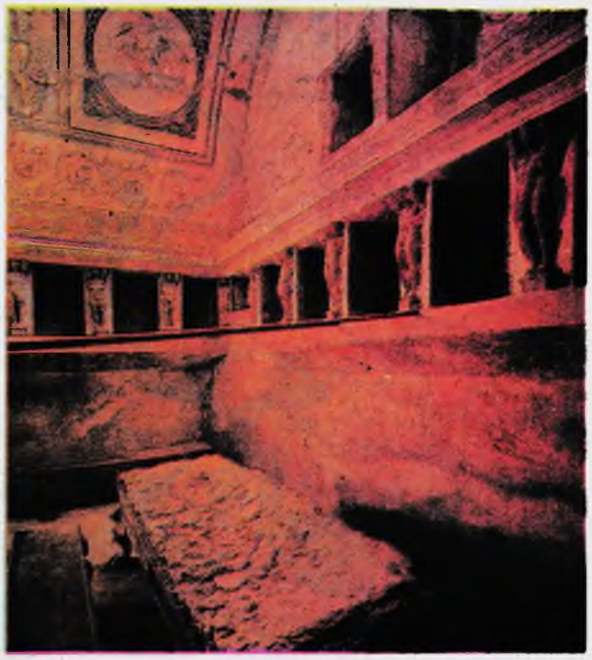
COĞRAFYA

Aşıboyası renginde evleri, yeşil çamları, mavi göğü, uzun tarihinin bıraktığı izleri, canlılığı ve belli bir modernliğiyle renk cümbüşü içindeki Roma, dünyanın en güzel kentlerinden biridir. Tevere kıyısında kurulan ünlü yedi tepeli alanı (Capitolium, Palatium, Aventino, Quirinale, Viminale, Esquilino, Caelius) kaplayan eski Roma, kendi alüvyon vadisi içinde (Campo Marzio) yayıldı ve papalık egemenliğinin sürdüğü yüzyıllarda bu vadiyle sınırlı kaldı. 1870'te genç İtalya'nın başkenti olunca hızlı bir gelişme içine girdi. Doğu yönünde, Albani dağlarından gelen bazalt akışlarının bitiş noktası olan Roma platosuna, batı yönünde ise ırmağın sağ kıyısındaki killi tepelere (monte Mario, Primavalle) doğru yayıldı.

Yarımadada Kuzey ile Güney (Mezzogiorno) arasında sınır kenti olan Roma, italyan bölgeleri üstünde, nüfus açısından büyümesini sağlayan belirli bir çekim kuvveti yarattı. 1940'a kadar nüfus artışının dörtte üçünden, 1940-1970 arasında ise yarıdan fazlası göç olayından kaynaklandı (yıllık artış oranı % 3); Güney'in Roma nüfusuna katkısı Kuzey'e göre giderek fazlalaştı. 1971'den beri, yalnızca doğumdan kaynaklanan artış hızı belirgin biçimde yavaşladı (yılda % 0,5); ters yönde gelişmeye başlayan göç hareketi nüfusu yirmi kadar komşu kentlere (Frascati, Tivoli, Aprilia vb.) akıttı; bu yerlerin nüfusu yirmi yılda iki kattan fazla arttı.

Roma'nın iktisadi hayatında sanayi kesiminin payı (istihdamın % 23'ü) azdır. Tüketim maddeleri üretime dayanan sanayi (un fabrikası, bira fabrikası, yapı gereçleri, elektrikli aygıtlar, hazırgiyim, matbaa, sinema) kentin doğusunda via Nomentana ile via Latina arasında toplanmıştır. Roma geleneksel olarak hizmet kesiminin ağırlıkta olduğu bir kenttir. Siyasi, adli, iktisadi iktidar organları kenti, ulusal düzeyde merkezi karar yeri (Quirinale) haline getirdi. Bir üniversite kenti olan Roma edebiyat, tiyatro ve sinema merkezi; her yıl milyonlarca turisti çeken 2 000 yıllık tarihinin bıraktığı anıtsal zenginlikleriyle bir sanat başkentidir. Katolik hıristiyanlığın dünya çapındaki merkezi (Vatikan, Papalık devleti, ikili diplomatik temsil) olan Roma yabancı akademileri (Villa Medici) ve çeşitli uzmanlık dallarında uluslararası kuruluşları (FAO) barındırır. Leonardo da Vinci havaalanından her yıl 12 milyon yolcu geçer.

Bütünüyle Aurelianus surlarıyla çevrili olan tarihi kent merkezinde *(rioni)* kentin görünümü geniş bir yelpaze içinde yer alır: bugüne kadar korunmuş birer arkeoloji köşesi olan antik forumlar, dar ortaçağ yolları ve çoğunlukla yayalara ayrılmış Rönesans döneminden kalma gösterişli meydanlarıyla Tevere kıvrımı ve Trastevere. XIX. yy. sonundan kalma Umbria mahalleleri, yemyeşil alanlar (Villa Borghese, Janiculum). Tevere'den kuzey-doğu'ya doğru surların öte tarafına kadar, Corso ve Tritone boyunca ve Capitolium ile porta Pia arasında önemli hizmet etkinlikleri (bakanlıklar, belediye, bankalar, şirket merkezleri, oteller, büyük mağazalar, ticaret merkezleri) sıralanır. Belirli bir yayılma sonucu 1960'lı yıllarda bakanlıklar ve resmi daireler kentin güney kesimindeki yeni EUR mahallesine doğru taşındı. Merkezin çevresinde yer alan modern mahalleler, iç içe halkalar şeklinde dizilmiştir. Monte Mario'nun eteği, Aniene ve bir demiryolu kavisiyle sınırlı olan ve bugün tenhalaşma yoluna giren iç halka, genellikle kuzeyde varlıklı Parioli'den, batıda değişik öğelerden oluşan Aurelio'ya ve doğuda işçi semti Tiburtino'ya kadar genellikle ticaret ve çeşitli meslek grupları merkezlerinin çevrelediği bir dizi mahalle içerir. Sürekli büyüme içinde olan ve *raccordo anulare* otoyoluna kadar ilerleyen bir dış halka ise, hem Quadraro ve Pietralata'da halka dönük inşaatlarla hem de özel spekülatif yollarla (monte Mario, via Cassia), 1960'lı yıllarda kentte meydana gelen çok hızlı genişlemenin sonucudur; kuzeyin (Tor di Quinto) ve güneyin (EUR) zengin mahalleleriyle, doğunun (San Basilio, Alessandrino) ve batının (Primavalle) halk mahalleleri arasındaki karşıtlık çarpıcıdır. 151 000 hektarlık belediye arazisinin 126 000 hektarını Roma'ya ayıran Campagna Romana çevre alanında eski çekirdekler gelişmiş (Ostia plajı, Fiumicino), yakın bir ta-

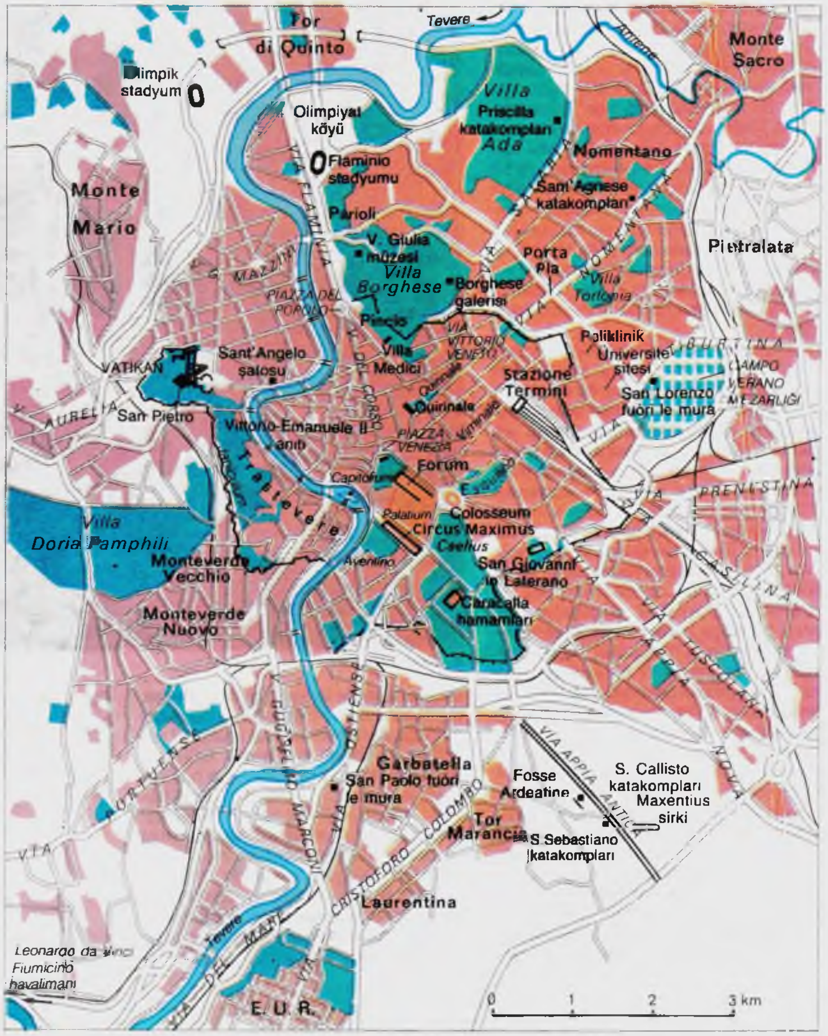


E. Lessing-Magnum

Pompei'deki Forum hamamlarının tepidarium'undan kısmi görünüş (taş bir yatakla birlikte) yalancımermer bezeme I.Ö. 80'e doğr.

ROMA SANATI





ROMA'NIN BUGÜNKÜ PLANI

rihte de büyük siteler kurulmuştur (Decima, Spinaceto); ama Campagna Romana yasadışı inşaat, izinsiz parselleme alanıdır; belediye bu salgına karşı kentsel uyum ve toplumsal katılım politikası çerçevesinde mücadele etmektedir. Büyük yerleşme alanlarına özgü sorunlar Roma'da da vardır: ulaşım, metroya rağmen, oldukça güçtür ve bunalım Roma'da iş kaybına yol açmaktadır (150 000 işsiz).

TARİH

• *Roma'nın büyümesi (İ.Ö. VIII.-II. yy.).* Kıyıdan yaklaşık 30 km uzaklıkta kurulan Roma, birçok önari (Sabinler), hint avrupa (Latinler) ve etrüsk yerleşiminin birleşmesinden *(synoikismos)* doğdu. Bu yerleşmeler, Etruria'yı Campania'ya (gemiciliğe daha yeni başlanan Tiber üzerindeki Sbulicius köprüsü) ve Orta Apennin'i kıyıya (tuz yolu) bağlayan iki büyük yolun kavşak noktasına egemen tepeler (Eskiler'e göre sol kıyıdaki yedi tepe [Quirinale, Viminale, Esquilinus, Caelius, Aventino, Capitolium, Palatium] ve bunlara eklemek gereken sağ kıyıdaki Janiculum, monte Mario vb.) üzerinde yer alıyordu. Efsaneye göre sınırları Romulus'un sapanıyla çizilen *Roma quadrata,* İ.Ö. 753'te ırmağa egemen sarp Palatium tepesinde doğdu. Çok kalabalıklaşan nüfusu, kısa zamanda komşu tepeleri de yerleşime açtı (en yüksekleri olan Capitolium, Iupiter'e adanan en önemli tapınma yeri durumuna geldi). Bu tepeler, sonradan akaçlanacak *(Cloaca maxima)* ve pazar yeri *(Forum*)* durumuna gelecek bataklık ovacıklarla ayrılıyorlardı.

İ.Ö. VII. yy.'ın ikinci yarısından İ.Ö. 509'a kadar kente egemen olan Etrüskler'in, kentin ilk örgütlenişinde herhalde büyük bir rolleri vardı. Uzun bir surla korunan ve sırtını, iyi tahkim edilmiş bir kale olan Capitolium'a dayayan Roma, daha sonra etrüsk krallarını kovdu (509'a doğr.), Latium halklarına gücünü kabul ettirdi, ardından Galyalılar'ın saldırısına karşı koydu (İ.Ö. 390).

Ancak daha uzun bir süre iç bağlantıdan yoksun kaldı: yarattığı cumhuriyet kurumları, kente ilk yerleşen ailelerden oluşan patriciusların elindeydi; sonradan gelen aileler plebi oluşturuyordu; bunlar eşit haklar elde etmek için iki yüzyıldan daha uzun bir süre savaşım verdiler (*lex Hortensia,* İ.Ö. 287).

Bunun üzerine, Roma Orta İtalya'nın en güçlü kenti durumuna geldi. Orta İtalya'nın büyük bir bölümünü ittifaklarla *(foedus)* kendine bağladıktan sonra Kartaca'yı yendi (Pön* savaşları, İ.Ö. 264-146). Bir deniz devleti ve bir imparatorluk durumuna geldi, daha sonra tüm Akdeniz havzasını fethetti.

• *Antik dünyanın başkenti olarak Roma (İ.Ö. I. yy. - İ.S. IV. yy.).* Bu fetihler Roma'yı dönüşüme uğrattı. İlk köylü-asker nüfus tükendi; geçimlerinin sağlanması gereken birçok yabancı geldi; yeni bir iş adamları sınıfı olan şövalyeler gelişti; hellen ve hellenistik uygarlıkların etkisi gitgide arttı. Romalılar dünyayı, Roma'nın çevresinde dönen ve yavaş yavaş Roma sitesinin tüm haklarına kavuşan değişik statülerdeki sitelerin bir federasyonu biçiminde örgütlediler.

Buna karşılık, Roma dünyasının İ.S. II. yy.'a kadar gösterdiği sürekli büyüme, Ro-

Roma'dan bir görünüş (ortada San Pietro in Montorio kilisesi'nin [XV. yy.] kubbesi)

J.-P. Garcin-Diaf



ma halkının kendi egemen iktidarını bir imparatorun eline teslim etmesine yol açtı (I. yy.'ın başı). Artık Roma devleti olmaktan çıkan Roma, gerçekte bir devletin başkentinden başka bir şey değildi. En parlak çağını yaşadığı Antoninuslar döneminde (İ.S. II. yy.) Roma, bazılarının nüfusunu 1 milyon olarak tahmin ettikleri çok büyük bir kent durumuna geldi. Yoksulların çokkatlı binalarda *(insulae)* üst üste yığıldıkları bu kentte, zenginler bahçelerle çevrili ve gerçek saraylar olan evlerde yaşıyorlardı. İmparatorlar Palatium'da oturuyorlardı. Yoğun bir yol şebekesi, kenti imparatorluk eyaletlerine bağlıyordu. Deniz bağlantıları ve iaşe, Tevere ağzındaki Ostia limanından sağlanıyordu. Su, Apennin'den sukemerleriyle geliyordu. Gereksinimleriyle özel magistratusların, kent ve annona praefectuslarının, vigillerin uğraştıkları kenti, Esquilinus üzerindeki kışlada oturan praetorlar gözetiyorlardı. Romalılar, her büyük imparatorun eski Cumhuriyet forumu yakınında diktirdiği anıtlar ve heykellerle süslenmiş çeşitli forumlarda bir araya geliyor, sık sık da ılıcalara gidiyorlardı. Seçkin tabaka, yargılamaların yapıldığı bazilikalarda avukatların söylevlerini, *recitationes* salonlarında filozofların konferanslarını dinliyordu. Bu tabaka tiyatroda, sirkte, amfitiyatro dövüşlerinde (Flavianuslar'ın Colosseum'unda) ve büyük zafer geçit törenlerinde, geniş topluluklarla bir araya geliyordu. Sözkonusu geçit törenlerinde her imparator, askerlerinin, elde edilen tutsakların ve ganimetin başında bir zafer takının altından geçiyor ve Kutsal yol'dan Capitolium'a çıkarak İupiter'e şükranlarını sunuyordu. Dünyayı egemenliği altına alan *Urbs* (en üstün "Kent"), Doğu'nun ve Batı'nın insanlarını ve ürünlerini bir araya getirerek ve onların tanrılarına kucak açarak dünyanın birlik ve kaynaşmasını sağlamaya çalışıyor, *Dea Roma* adıyla kutsallaştırılan kent, bu birliği kendi öz tapması olan Roma ve Augustus tapması üzerinde kurmak istiyordu.

Ancak fetihlerin durması (İ.S. II. yy.) ve Germenler ile Parthlar'ın sınırlar üzerindeki baskıları karşısında kent, Aurelianus surunun içine kapandı (çevresinin 18 837 m olan uzunluğu, bu surun engin büyüklüğünü göstermektedir); çok geçmeden, III. yy.'ın ikinci yarısında imparator, sınırlara yakın olmak için orada oturmaktan vazgeçmek zorunda kaldı. Constantinus 324'te İstanbul'u kurup oraya yerleşerek Roma'ya korkunç bir darbe indirdi.

İmparatorun varlığından yoksun kalan Roma, bunun üzerine Batı İmparatorluğu (395-476) çerçevesi içinde çökmeye başladı ve bu çöküş Alarik önderliğindeki Vizigotlar (410), Geiserich önderliğindeki Vandallar (455) ve Ricimer önderliğindeki Süevler (472) tarafından yağmalanana kadar sürdü. Germenler'in kurbanı olan ve ostrogot kralı Totila ile İustinianos'un generali Belisarios arasındaki savaşın ödülü durumuna gelen Roma, bir ayı aşkın bir süreyle boşaltıldı (547).

• *Papalık'ın kuruluşu (IV.-VII. yy.).* Küçük küçük topluluklar biçiminde, kendileri için artık çok büyük olan kente dönüp yerleşen Romalılar, Ravenna'da oturan Bizans eksarhının yardımından da yoksun kaldılar. Bütün Batı'da olduğu gibi kentin piskoposu, kent yönetimini kendi eline aldı, Kilise'sinin büyük toprak mülkleri sayesinde kentin iaşesini sağladı ve olası istilacılar karşısına kendi gücünü çıkardı.

Oysa Roma piskoposu, Havariler'in başı Petrus'un ardılıydı. İsa'nın ölümünden az sonra Petrus, Paulus ile birlikte, hıristiyanlığı sokmak için Roma dünyasının başkentine gelmiş ve Neron döneminde martyrliğe katlanmıştı. Yahudi ve doğulu göçmen çevrelerden başlayarak hıristiyanlık, kıyımlara rağmen kentte belli bir gelişme göstermişti. Hıristiyanların, aralarından bazılarının *(tituli)* evlerinde toplandıkları, katakomplara sığındıkları ve ölülerini katakomplara gömdükleri iki uzun yüzyıllık ve genellikle gizli bir yaşamdan sonra hıristiyanlık, Constantinus ile birlikte ve imparatorun İstanbul'a yerleştiği, Batı'daki bütün ardıllarının başkent Ravenna'yı seçtikleri bir sırada, devlet dini durumuna geldi.

"Papa" olarak adlandırılan Roma piskoposu, bundan ötürü kentin başta gelen kişisi durumundaydı. Kendi katedrali olan San Giovanni in Laterano katedrali'nde oturuyordu. Kilise'sini, maddi işleri yürüten diyakosların yardımıyla ve küçük komşu kentlerin piskoposlar konseyleriyle eski bir *titulus* üzerine dayanan belli başlı çevre kiliselerinin başında bulunan rahipleri etrafında toplayarak yönetiyordu. Bu piskoposlar, bu rahipler ve bu diyakoslar, Roma kilisesi'nin kardinalleriydiler. Onların çabasıyla, gizli Kilise'nin ibadet ettiği evlerin bulundukları yerlerde ve pagan tapınaklarında birçok kilise yapıldı. Duvarların dışındaki Vatikan'da, aziz Petrus'un cesedinin gömülü olduğu söylenen mezarlıkta yapılan bazilika, bu kiliselerin en ünlüsüydü. Ama papa, kentteki ve dünyadaki eşsiz gücünü ancak Khalkedon konsili'nde (451) tüm hıristiyan kilisenin beş patriğinin en büyüğü olarak kabul edildiği ve Büyük Leo I, Attila'yı İtalya'dan çekilmeye ikna ettiği (452) zaman kazanabildi.

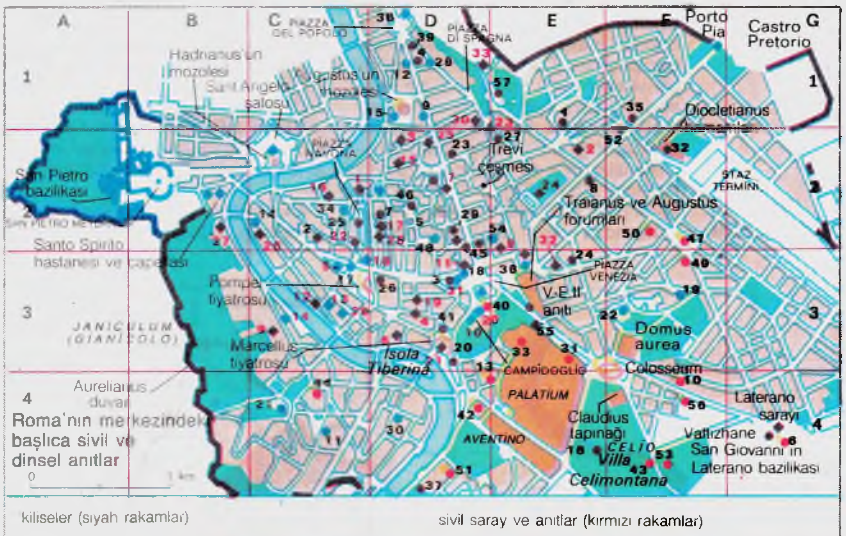
Got savaşları ertesinde, yakılıp yıkılan kenti, ancak papanın yeniden canlandırabilmesini de bu sağladı. Bu papalardan biri ve romalı büyük devlet adamlarının sonuncusu olan Büyük Gregorius (590-604), pagan Roma'nın mirasçısı olan hıristiyan Roma'yı, latin dünyasının manevi merkezi durumuna getirdi.

• *Ortaçağ'da yetke çatışmaları (VIII.-XIV. yy).* Lombardlar'ın tehdidi karşısında papa, Kısa Pepin'i (754 ve 756) ve Charlemagne'ın (774) desteklerini sağladı ve Roma'nın başkenti olduğu Kilise* Devletleri'nin kurulmasında bu hükümdarlar, papaya yardımda bulundular. Hıristiyan dünyasını yönetebilmek için papa Leo III, 25 aralık 800'de San Pietro bazilikası'nda Charlemagne'a imparatorluk tacı giydirerek güçlü bir sivil iktidarla birleşti. Tüm Ortaçağ boyunca üç güç (papa; başkenti Roma olan ve kendisine orada taç giydirten imparator ve geçmişteki saygınlığına dayanarak komün özerkliğini yeniden elde etmeye girişen "roma halkı"), kent üzerindeki yetkenin sahipliğini tartışmaya koyuldu. Bu tartışmalara, büyük rakip ailelerin ihtirasları da eklendi.

846'da Sicilya'dan gelen Sarazenler' in San Pietro ve Vatikan'ı yağmalamalarından sonra papa Leo IV, Tevere'den Trastevere'ye Sant'Angelo şatosu'na uzanan ve "Leo sitesi"'nde Vatikan'ı kuşatan yeni bir sur yaptırdı. Bunun üzerine kent, bazı büyük ailelerin egemenliğine girdi (Theophylaktos ve Marozia; X. yy.'da Crescenzi aileleri; XI. yy. başında Tusculum kontları) ve bu aileler kimi üyelerinin papalık makamına oturmasını zorla kabul ettirdiler.

İmparator Otto I Roma üzerindeki imparatorluk vesayetini yeniden kurduysa da (962), eski anıtları kalelere dönüştüren ve

ROMA'NIN MERKEZİNDEKİ BAŞLICA SİVİL VE DİNSEL ANITLAR



kiliseler (sıyah rakamlar)

No.	Kilise	Kare
1	CAPPUCCINOLAR manastırı	E 1
2.	CHİESA NUOVA	C 2
3	GESÛ	D 3
4	GESÛ E MARIA	D 1
5	PANTHEON	D 2
6	P.S. GIOVANNI IN LATERANO	G 4
7	SAİNT-LOUIS-DES-FRANÇAİS	D 2
8	SAN CARLINO	E 2
9	SAN CARLO AL CORSO	D 1
10	SAN CLEMENTE	F 4
11	SAN COSİMATO	C 4
12	SAN GİACOMO	D 1
13.	SAN GIORGIO İN VELABRO	E 4
14	SAN GİOVANNİ DEI FIORENTİNİ	C 2
15	SAN GİROLAMO	D 1
16	SAN GREGORİO MAGNO	E 4
17	SAN LORENZO İN DAMASO	C 3
18	SAN MARCO	D 3
19	SAN MARTİNO Aİ MONTI	F 3
20	SAN NİCOLA İN CARCERE	D 3
21	SAN PIETRO İN MONTORIO	C 4
22	SAN PİETRO İN VİNCOLİ	F 3
23	SAN SİLVESTRO	D 2
24	SANT AGATA	E 2
25	SANT AGNESE İN AGONE	C 2
26	SANT'ANDREA DELLA VALLE	D 3
27	SANT ANDREA DELLE FRATTE	E 2
28	SANT'ATANASİO	D 1
29	SANT İGNAZİO	[illegible]
30	SANTA CECİLIA	[illegible]
31	SANTA FRANCESCA ROMANA	F 3
32	SANTA MARİA DEGLİ ANGELI	F 2
33	SANTA MARIA ANTIQUA	E 3
34.	SANTA MARİA DELLA PACE	C 2
35	SANTA MARİA DELLA VİTTORİA	F 1
36	SANTA MARİA DEL POPOLO	D 1
37	SANTA MARİA DEL PRİORATO	D 4
38.	SANTA MARİA Dİ LORETO	E 3
39	SANTA MARİA Dİ MONTE SANTO	D 1
40	SANTA MARİA İN ARACOELİ	E 3
41	SANTA MARİA İN CAMPİTELLI	D 3
42	SANTA MARİA İN COSMEDİN	D 4
43	SANTA MARİA İN DOMNİCA	F 4
44	SANTA MARİA İN TRASTEVERE	C 4
45	SANTA MARİA İN VİA LATA	D 3
46	SANTA MARİA MADDALENA	D 2
47	SANTA MARİA MAGGİORE	F 2
48	SANTA MARİA SOPRA MİNERVA	D 2
49	SANTA PRASSEDE	F 3
50	SANTA PUDENZİANA	F 2
51	SANTA SABINA	D 4
52	SANTA SUSANNA	F 2
53	SANTO STEFANO ROTONDO	F 4
54	SS APOSTOLİ	E 2
55	SS LUCA E MARTİNA	E 3
56	SS QUATTRO CORONATİ	F 4
57	TRİNİTA DEI MONTİ	E 1

sivil saray ve anıtlar (kırmızı rakamlar)

No.	Saray / anıt	Kare
1	ALTEMPS	C 2
2	BARBERİNİ	E 2
3	BORGHESE	D 2
4	CAETANİ	D 3
5	CANCELLERİA	C 3
6.	CENCİ	D 3
7.	CHİGİ	D 2
8	COLONNA	E 2
9	CORSİNİ	C 3
10	CONSERVATORİ	D 3
11	DORİA	D 3
12	FALCONIERİ	C 3
13.	FARNESE	C 3
14	FARNESİNA	C 3
15.	FİRENZE	D 2
16	LANCELLOTTİ	C 2
17	MADAMA	D 2
18	MASSİMO ALLE COLONNE	C 3
19	MATTEİ	D 3
20	NUOVO (PALAZZO)	E 3
21	ORSİNİ	D 3
22	PAMPHİLI	C 2
23	PROPAGANDA FİDE	E 1
24	QUIRİNALE	E 2
25	RUSPOLİ	D 2
26.	SACCHETTİ	C 2
27	SALVIATI	B 2
28	SAPİENZA (DELLA)	D 2
29	SPADA	C 3
30	SPAGNA (Dİ)	D 1
31	VENEZİA	D 3
32	VİLLA ALDOBRANDİNİ	E 3
33	VİLLA MEDİCİ	D 1

● kiliseler

◆ sivil saray ve anıtlar

BÜYÜK DÖNEMDE YAKLAŞIK KRONOLOJIK BİLGİ

Ortaçağ

Rönesans

Karşı Reform ve Barok

Roma uygarlığı kalıntıları

Kilise'nin denetimi konusunda imparatorla çekişmeye girişen büyük aileleri etkisiz duruma getiremedi. Ayrılık (1054) nedeniyle yetkisi yalnız latin dili konuşan hıristiyanlara indirgenen papa, Rahipleri atama kavgası sırasında İmparatorluk ile anlaşmazlığa düştü. Bunun üzerine imparator Heinrich IV Roma'yı ele geçirdi ve Gregorius VII'yi Sant'Angelo şatosu'nda kuşattı. Kent, Roberto Guiscardo'nun yönettiği Normandlar tarafından geri alındı. Bunlar papayı kurtardılarsa da Roma'yı yağmaladılar (1084).

Lorraine ve Cluny manastırlarında başlayan reformcu harekete dayanan papa, Birinci haçlı seferi'nin başarısıyla yeni bir saygınlık kazandı ve bu saygınlık onu latin hıristiyanlığının manevi önderi durumuna getirerek imparatorun halk iddialarına karşı kent üzerindeki yetkisini koruyup sürdürmesini sağladı. Beş kilise konsilinin toplantısına sahne olan (Laterano'da, 1123, 1139, 1179, 1215 ve 1512-1517) ve İnnocentius III döneminde Evrensel kilise'nin merkezi durumuna gelen Roma, aziz Petrus'un ve aziz Paulus'un mezarları çevresine birçok hacı çekti ve onlar sayesinde önemini, ününü ve refahını yeniden kazandı. Ancak bu refah yapay bir refahtı, çünkü malaryanın ıssızlaştırdığı bir kırın ortasında yer alan Roma'nın ne sanayisi, ne de ticareti vardı ve bankacıları ancak Papalık sarayı ve hacılar sayesinde varlıklarını sürdürebiliyorlardı. Bundan ötürü 1143'te, Arnaldo da Brescia'nın önderlik ettiği devrim sonucu bir Roma komününün kurulmasına rağmen (Frangipane, Pierleoni, Savelli, Conti, daha sonra Caetani, Orsini ve Colonna gibi büyük aileler bu komünün denetimini ele geçirmek için birbirleriyle çekişiyorlardı), Roma halkının papalık vesayetinden kurtulmaya yönelik bazı girişimleri (Cola di Rienzo'nun yönettiği hareket, 1347), Roma'nın papa karşısındaki iktisadi bağımlılığı nedeniyle başarısızlığa uğradı. 1300'de Bonifatius VIII' in ihdas ettiği jübile, kentin iktisadi durumunu düzelttiyse de Papalık'ın Avignon'a taşınması (1309-1376), ardından Büyük ayrılık (1378-1417), Roma'yı zenginlik kaynaklarından yoksun bıraktı ve sürekli bir yıkıma uğrattı (nüfusu VI. yy.'daki düzeyine düştü). 1420'de Martinus V'in dönüşüyle birlikte Roma, yeniden Kilise'nin başkenti durumuna geldi. Stefano Porcari'nin yönettiği son halk hareketinin de Nicolaus V (1447-1455) tarafından ezilmesinden sonra, papanın yetkisine karşı çıkan kalmadı. Komünün başında gene seçilmiş bir senatör ve üç yönetici bulunmakla birlikte, gerçek iktidar Papalık vekil yardımcısı olan valinin elindeydi.

• *Roma'nın yeniden doğuşu (XV.-XVIII. yy.).* Kent, papanın hıristiyan dünyanın bütün kiliselerinden aldığı vergiler sayesinde zenginleşti. Vatikan'da oturan papa, orada kendisi için şatafatlı bir saray yaptırdı. Nicolaus V, Vatikan kitaplığı'nı bu sarayda kurdu; XV. yy. sonunda Sixtus IV, ilk sanat yapıtları koleksiyonlarını bu sarayda topladı. Julius II Bramante, Michelangelo ve Raffaello'yu oraya çağırdı ve XVI. yy. başında Roma'yı, Floransa'nın öncülük ettiği sanat Rönesansı'nın merkezi durumuna getirdi. Papalık sekreterleri (Pogge). 1303'te kurulan üniversitesine rağmen henüz yeniden bir düşünsel merkez durumuna gelememiş olan kentte bir hümanizm merkezi oluşturdular. Roma'nın Karl V birlikleri tarafından yağmalanmasından (1527) sonra papalar, baştan yaptırdıkları kente yeni bir görünüm kazandırdılar. Capitolium meydanı'nı yeniden düzenleyen Michelangelo, San Pietro bazilikası'nı da baştan yapmaya girişti. Kardinaller, saraylara saraylar kattılar (Farnese, Şansölyelik). Sixtus Quintus'un (1585-1590) yeni anayollar açtırdığı ve çeşmeler yaptırttığı kent, dinin simgesi durumuna geldi. Gerçekten de, Trento konsili'nden başlayarak Roma, kendini protestan sapkınlığına karşı savaşımın merkezi olarak gösterdi. Cizvitlere kucak açarak onları destekledi: Roma Engizisyonu ihdas edildi (1542), İgnacio de Loyala öncülüğünde Collegium Romanum kuruldu (1551), Karşı Reform kiliselerinin anaörneği olan Gesù yapıldı. Bernini'nin mimarlığıyla barok sanat, parlak bir başarı kazandı.

Ancak Roma, papalık gelirleriyle ve ziyaretçilerinin katkılarıyla yaşayan bir saray ve yönetim kenti olarak kaldı. Sayıları özellikle kutsal yıllarda durmadan artan hacılara (1600'de 210 000), yavaş yavaş avrupalı sanatçılar da eklendi. Avrupalı sanatçılar için Roma gezisi, geleneksel bir eğitim öğesi durumuna geldi. Avrupalı uluslar Roma'da birbiri ardı sıra sanat akademileri kurdular. XVIII. yy. sonunda, nüfusu 150 000'i aşan kent, uluslararası bir merkez konumu kazandı.

• *Fransız işgali, Papalık'ın restorasyonu ve Roma sorunu (1797-1870).* Fransız birliklerinin İtalya'ya girişi Roma'da bir devrime ve I. Roma Cumhuriyeti'nin (1798-99) kurulmasına yol açtı. Napoléon I kenti işgal etti, papa Pius VII'yi (1800-1823) mahpus tuttu ve Roma'ya özel bir statü verdi (Viyana senatus consultumu, 1809); özgür bir kent ve bir imparatorluk kenti olan Roma, böylece Fransız İmparatorluğu'nun ikinci başkenti durumuna geldi. Bunun üzerine vali Tournon ve mimar Valadier, geniş bir şehircilik projesi tasarladılarsa da bu projenin ancak çok küçük bir bölümü gerçekleşti (Pincio, piazza del Popolo).

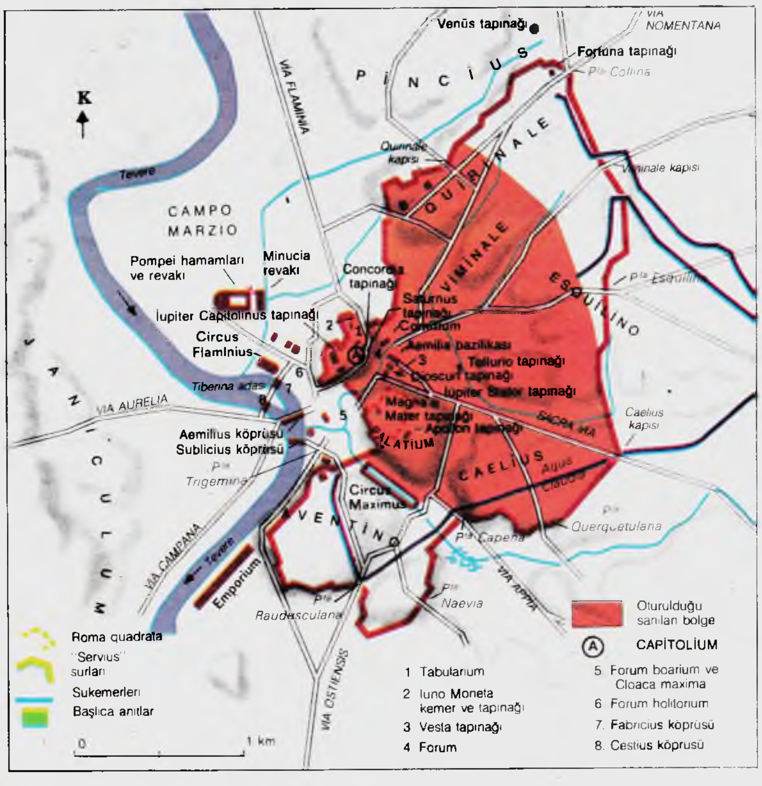
Napoléon I'in devrilmesinden sonra geri dönen papa, çağdışı bir mutlakiyet kurdu, ancak 1848 devrimi bu mutlakiyeti ortadan kaldırdı. Yeni bir Roma Cumhuriyeti ilan edildi ve Roma, Risorgimento İtalyası'na verildi. Bu durum, Papalık'ın merkezi olan Roma'nın, birleşme yolunda ilerleyen ve Roma'yı kendi başkenti yapması gereken İtalya devleti içindeki yeri sorununa yol açtı. Papanın, daha 1849'da Fransa tarafından yeniden kurulan ve Napoléon III'ün birlikleri tarafından yapmacık bir biçimde sürdürülen (1860-1870) cismani iktidarı, Fransızlar'ın gidişiyle birlikte çöktü. Bunun üzerine Roma, İtalya krallığı'nın başkenti ve Quirinale şatosu, kralların konutu durumuna geldi (1870-71).

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ROMA

• *İtalya'nın başkenti Roma.* 1871'den başlayarak İtalya kralı, bakanları ve parlamentosu, Roma'ya yerleştiler. Bu oldubittiyi kabul etmeyen papa, Vatikan'a çekilerek Roma diocesisini ve hıristiyanlığı yönetmeyi sürdürdü. Bu iki kesiminin birbirini tanımazlıktan geldikleri kent, hızlı bir dönüşüm gösterdi. Demiryoluyla tüm İtalya'ya yeniden bağlandı ve gelen birçok göçmen, nüfusunu artırdı (nüfusu 1870'te 210 000'den 1900'de 450 000'e yükseldi). Ancak limandan yoksun ve çöl ortasında bir kent olduğu için, başlıca sanayisini matbaacılığın simgelediği bir yönetim merkezi olarak kaldı.

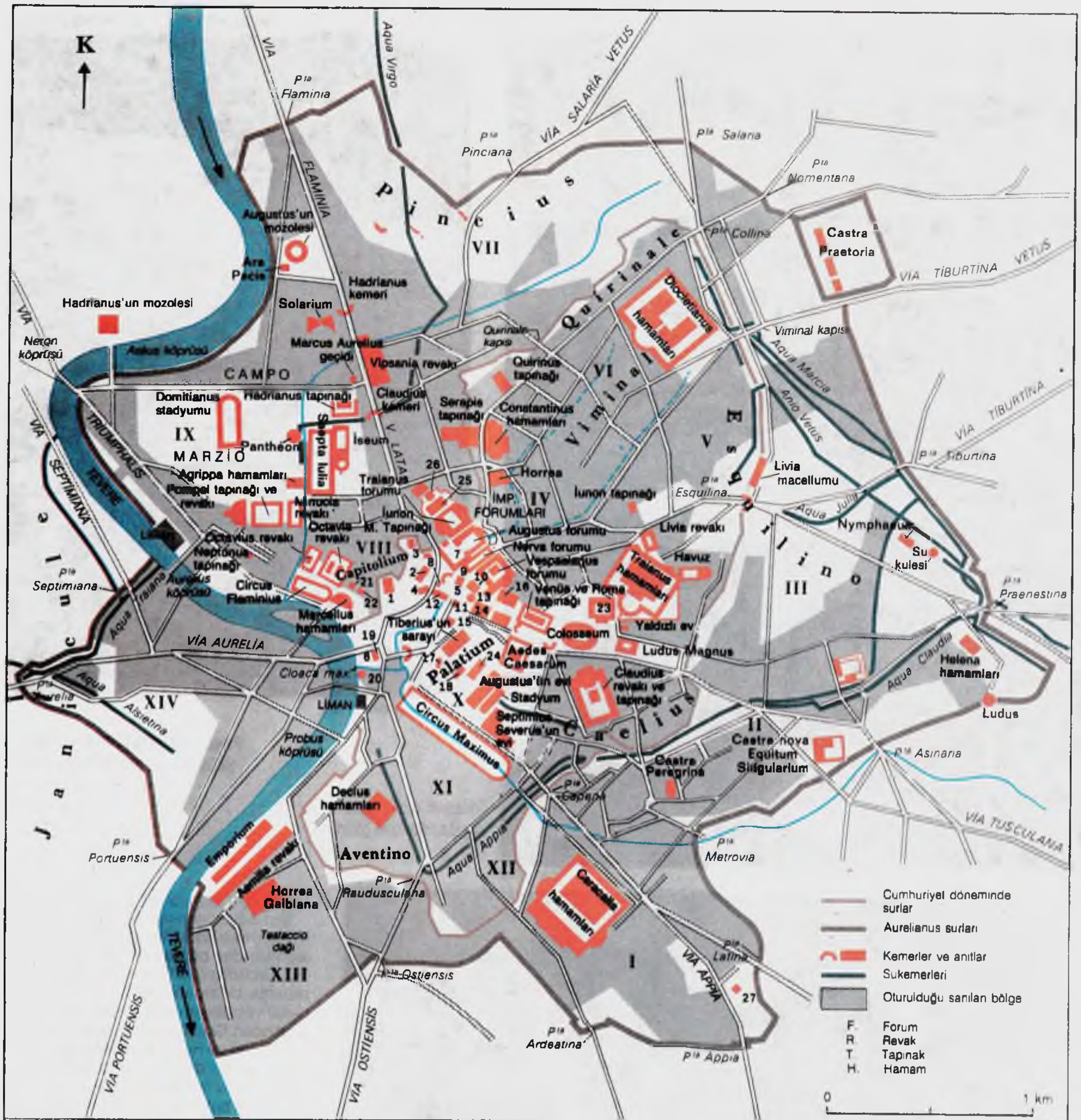
Birinci Dünya savaşı'nın ertesinde, "Roma'ya yürüyüş"le (28 ekim 1922) faşist dönem başladı. Mussolini Roma'yı, dünyada eski büyüklüğünün onu zorladığı rolü oynayan gençleşmiş bir İtalya'nın beyni durumuna getirmek istedi (Antikçağ'ın belli başlı anıtlarını ortaya çıkarttırıp eski durumlarına getirtti). Laterano antlaşmaları (1929) ile, "Roma sorunu" bir çözüme bağlandı. Bu antlaşmalarla Vatikan Sitesi (44 ha), papa tarafından yönetilen hükümran bir devlet durumuna geliyor ve buna karşılık papa da Roma'yı İtalya'nın başkenti olarak kabul ediyordu. Yönetimi Roma'da merkezleştiren faşizm, kent nüfusunun artmasına yol açtı (1941'de 1 400 000) ve kent, Roma sınırının dışında kurulan yeni mahalleler ve halk banliyöleriyle *(borgate)* daha da büyüdü.

1943'te İtalya'ya çıkarma yapan müttefik orduların stratejik hedefi olan ve Almanlar tarafından yeniden işgal edilerek Gestapo'ya teslim edilen kent (fosse Ardeatine katliamı, 24 mart 1944), 4 haziran 1944'te kurtuldu. (→ İTALYA SEFERİ.)



ARKEOLOJİ VE SANAT

• *İ.Ö. VIII. - İ.S. IV. yy. arasında antik Roma.* Geleneğe göre Roma'daki ilk yerleşim İ.Ö. VIII. yy.'da bir grup latin tarafından iskân edilen Palatium*'da kuruldu.



Augustus'un ondört bölgesi

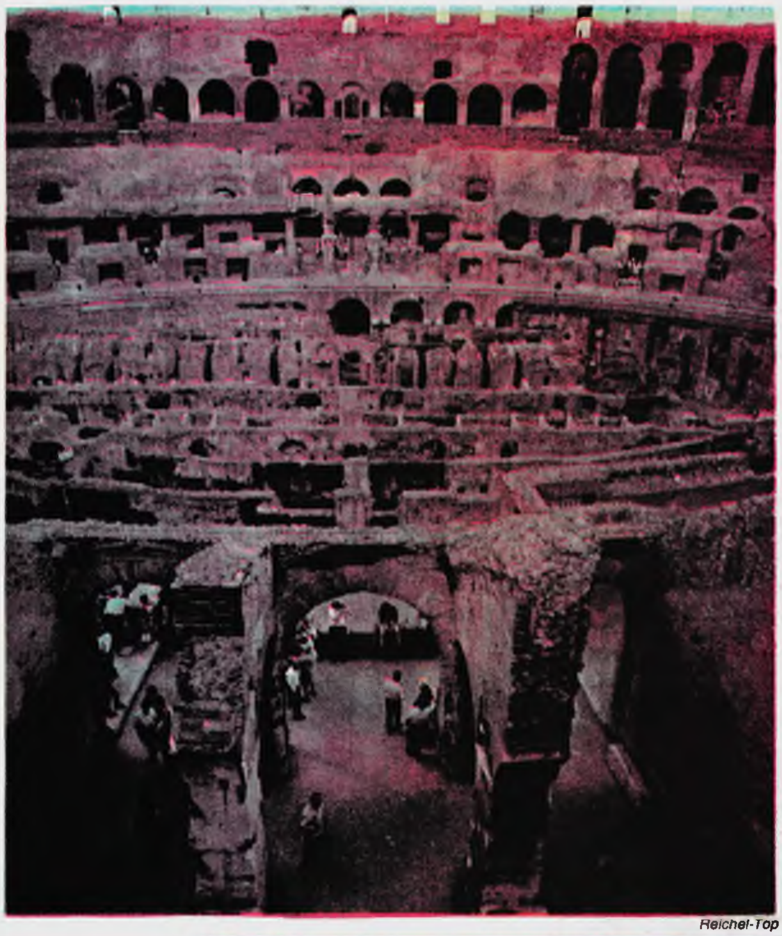
I	Porta Capena
II	Caelimontium
III	İsis ve Serapis
IV	Templum Pacis
V	Esquiliae
VI	Alta Semita
VII	Via Lata
VIII	Forum Romanum
IX	Circus Flaminius
X	Palatium
XI	Circus Maximus
XII	Piscina Publica
XIII	Aventinus
XIV	Transtiberim

1. İupiter Capitolinus tapınağı
2. Tabularium
3. Hapishane
4. Saturnus tapınağı
5. Roma forumu
6. Forum boarium
7. Sezar forumu
8. "Rostralar"
9. Curia
10. Aemilia bazilikası
11. Castor ve Pollux tapınağı
12. Julia bazilikası
13. Vesta tapınağı
14. Vesta rahibelerinin evi
15. Augustus tapınağı
16. Maxentius bazilikası (Constantinus tapınağı da denir)
17. Kybele tapınağı
18. Livia evi
19. ve 20. Tapınaklar (bilinmiyor)
21. Apollon tapınağı
22. Bellona tapınağı ?
23. Titus hamamları
24. Flaviuslar sarayı denen Domitianus'un evi
25. Ulpia bazilikası
26. Traianus sutunu
27. Scipiolar'ın mezarı

Buna karşılık, Esquilinus dağında sabinalı bir topluluğun yaşadığına artık inanılmamaktadır. Etrüsk etkisiyle, İ.Ö. VII. yy.'da, önceleri nekropolis olarak kullanılan Forum* çukuru akaçlanarak burası taş kaplı bir alana dönüştürüldü. İ.Ö. VI. yy.'da, Forum'un çevresinde, Capitolium*'da (buradaki İupiter, İuno ve Minerva tapınağı büyük bir olasılıkla İ.Ö. 509'da yapıldı) ve forum boarium'da (S. Omobono kilisesi' nin altındaki Fortuna ve Mater Matuta tapınakları), pişmiş toprak mimari bezeme öğeleriyle donatılmış büyük yapılar inşa edildi. İlk sur duvarı da bu dönemden kalmadır. Forum'daki başlıca tapınakların, Aventinus'taki (Aventino) Ceres ve Diana tapınaklarının (bunların ilki yunanlı ressamlar tarafından süslenmiştir), Prata Flaminia'daki Apollon tapınağı'nın geleneksel olarak İ.Ö. V. yy.'da kuruldukları söylenir ki bu tarih doğru kabul edilebilir. Ünlü Capitolium dişi kurdu da yaklaşık 500'e tarihlendirilmelidir. İ.Ö. V. yy.'ın sonu ile IV. yy.'ın başında, 390'daki galya istilasıyla bir gerileme dönemi başladı (halbuki bu istila onarılamaz yıkımlara yol açmamıştı). İ.Ö. IV. yy.'da sur duvarı yeniden yapıldı. Roma'nın Samnitler'i yendiği, Campania ve Güney İtalya'ya egemen olduğu İ.Ö. IV. yy. sonlarında, zafer mimarlığı olarak adlandırılabilecek bir mimarlık tarzı ortaya çıktı. Muzaffer *imperator*'larca, öncelikle Campo Marzio'nun güney kesiminde (Largo* Argentina kutsal alanı) yaptırılan tapınakların sayısı arttı. İ.Ö. III. yy.'ın başından itibaren, yunanlı sanatçılar Etrüskler'i devre dışı bıraktı; yenilen kentlerden (272'de Taranto, 212'de Siracusa) getirilen sanat yapıtları Roma'daki tapınakları doldurmaya başladı; Fabius Pictor (İ.Ö. III. yy.'ın son yılları) gibi soylu kişiler, resimlerini yaptırmaktan çekinmediler.

İMPARATORLUK DÖNEMİNDE ROMA

Pön savaşları ve Doğu'nun fethinden sonra Roma, olağanüstü bir ekonomik güç haline geldi. Köle akını, mimarlık alanında, taş dolgunun bağlayıcı bir madde ile birlikte kullanımına dayanan bir devrime yol açtı; bu yöntem, İ.Ö. II. yy.'da, *porticus Aemilia* (Roma'nın Tevere üzerindeki liman tesislerinin ambar binaları) gibi devasa yapılar gerçekleştirmeye olanak sağladı. Buna karşılık kent, hiçbir genel plan olmaksızın gelişmesini sürdürdü. Gerçek anlamdaki ilk şehircilik denemeleri İ.Ö. I. yy. *imperator*'ları tarafından yapıldı. Sulla'nın ortağı Caecilius Metellus, Capitolium'u yeniden inşa etti ve Tabularium'u yaptırarak Forum'un batı kesimini düzenledi. Pompeius, Campo Marzio'da Venüs Victrix tapınağı'nı, kendi tiyatrosunu ve bahçeleri çevreleyen revakları yaptırarak, dinlenmeye ayrılmış alanların ilk tutarlı düzenlenmesini gerçekleştirdi. Se-



Reichel-Top

Colosseum'dan ve cavea'nın alt yapısından kısmi görünüş İ.S. I. yy.



P. Broquet-Atlas-Photo

Palatium üzerindeki, Flavianus sarayı'nın triclinium'unda yer kaplaması, İ.S. I. yy.



Réunion des musées nationaux

Traianus forumu'nda bulunmuş alçakkabartma (İupiter Capitolinus tapınağı önünde, imparator Traianus [sağda] huzurunda, bir boğanın iç organlarına bakarak tanrıların dileklerini yorumlayan bir din adamını göstermektedir) İ.S. II. yy. *Louvre müzesi, Paris*

zar, Tevere'nin yatağını değiştirerek, kente tümüyle yeni bir biçim kazandırmak istiyordu; ne var ki, ancak eski Comitium*'un yerine, Venüs Genitrix tapınağı'nın yer aldığı kendi forumunu yaptırmaya zaman bulabildi.

Augustus yenilikçi şehircilik uygulamalarından vazgeçtiyse de çeşitli onarımlar yaptırdı ve çalışmaları belli bir düzen içinde sürdürdü: önce, Forum romanum'un kuzeyine kendi forumunu ekledi; Prata Flaminia bölgesinde Apollon tapınağı'nı yeniden yaptırdı ve Marcellus tiyatrosu'nu inşa ettirdi; Campo Marzio'nun kuzey kesiminde anıtmezarını ve *Ara* Pacis*'i (yine aynı kesimde Agrippa, havuzlu geniş bir park, bir hamam ve ilk Pantheon'u [rotondasız] inşa etti), Palatium'da ise, kendi evini ve Apollon Actianus tapınağı'nı yaptırdı. Tiberius ve Claudius'nun zamanında inşaat faaliyetinde bir yavaşlama görüldüyse de Neron, çalışmalara hız kazandırarak yeni bir kent kurmak istedi. Kentin merkezinde kendi sarayı (Domus* aurea) yer alıyordu, ciddi görünümlü saray yapıları, ortasında bir göl bulunan (Colosseum'un bugün bulunduğu yerde) parkla karşıtlık içindeydi. 64'teki yangında zarar gören mahalleler, güvenlik ve sağlık normları göz önünde tutularak yeniden yapılmıştı.

Flaviuslar geleneklere döndüler. Neron'un gölünün yerini Colosseum aldı; yeni yapılan bir sarayla Palatium tümüyle hükümdara ayrıldı; forum romanum ile Augustus forumu arasına iki yeni forum yapıldı (forum transitorium ve Barış forumu).

Son büyük şehircilik çalışmaları Traianus ve Hadrianus dönemlerinde gerçekleştirildi; dev boyutlardaki Traianus forumu, Capitolium ile Quirinale'yi birbirinden ayırarak, bu tepenin yamaçlarında büyük pazar yapılarıyla devam eder. Hadrianus tarafından Colosseum'un önüne yaptırılan, Venüs ve Roma'ya adanmış çifte tapınak, yunan dış görünümü ardında, tümüyle roma mimarlığına özgü tonoz ve absidaları bulunan bir tuğla mimarisi gizler. Daha sonra gelen imparatorların yaptırdıkları anıtlar arasında, yalnızca Caracalla ve Diocletianus hamamları ile forum romanum'daki Maxentius bazilikası görkemli bir anıtsallığa ulaşmışlardır.

• *IV.-XIV. yy.'larda hıristiyan Roma.* Constantinus'un yeni bir dini kabul etmesi, Roma'yı hıristiyanlaştırma isteğinin doğmasına yol açtı; bu istek, mimarlık alanında, kentteki ve dünyadaki kiliselere örnek oluşturan katedral S. Giovanni in Laterano (→ LATERANO MEYDANI) ve havarinin gömüldüğü yerde yükselen San* Pietro gibi birkaç büyük bazilikanın yanı sıra, Constantinus'un kızının mezarı (S. Costanza) gibi merkezi planlı anıtmezarların yapılmasıyla kendini gösterdi. İnşaat çalışmaları Büyük Theodosius ve oğulları zamanında (S. Paolo fuori le Mura, yaklş. 385-400), hatta V. yy.'da, Vizigotlar'ın kenti yağmalamalarından sonra da sürdü. Sixtus III (432-440), Laterano'nun vaftizhanesini genişletti ve S. Maria Maggiore'yi yaptırdı; böylece ilk kez bir Roma kilisesi Meryem Ana'ya adanmış oluyordu. Simplicius (468-483), S. Stefano Rotondo'yu yaptırdı. Mimarlık çalışmalarının yanı sıra mozaik sanatında da büyük bir gelişme görüldü; bu teknikle süslenmiş en eski absidalardan biri S. Pudenziana'dadır (395'e doğru).

Kentin İustinianos tarafından geri alınmasıyla (536) doğu etkileri ağır bastı. Doğu ile Batı arasındaki uyuşmazlık özellik-

le duvar süsleme sanatında ortaya çıkar. Santi Cosma e Damiano'nun absidasındaki mozaiklerin (526-530) esas olarak hâlâ Roma özelliği taşımalarına karşın, S. Maria Antica'daki freskler, yer yer antikçağ geleneğine, yer yer de bizans sanatına bağlanır. Karolenjler dönemi, Batı'nın geri kalan bölümünde olduğu gibi Roma'da da bir "rönesans" özelliği taşıdı: papa Leo III'ün Laterano'daki tricliniumu, görkemli mozaik dekorlarıyla S. Prassede, S. Cecilia ve S. Maria in Domnica kiliseleri.

Bununla birlikte, siyasal ve iktisadi bunalımlar, bir konut darlığına ve kentin Tevere kıvrımının içine çekilmesine yol açtı. Ancak, XI. yy.'ın sonundan itibaren yeni bir gelişme dönemi başladı. Bu gelişmenin kökeninde, erken hıristiyanlık dönemi geleneğine büyük ilgi duyan, Kilise'de reform yandaşı din adamı ve sivillerden oluşan bir grup yer alıyordu. XII. yy. boyunca ve XIII. yy.'ın başına kadar kimilerinde çan kuleleri de bulunan birçok yeni bazilika yapıldı: S. Clemente, S. Maria in Trastevere, Santi Quattro Coronati (1100-1130) S. Maria in Cosmedin (1123'ten başlayarak), S. Lorenzo fuori le Mura (1200'e doğr.). Aynı dönemde bir dizi manastır avlusu da ortaya çıktı (Santi Quattro Coronati, S. Lorenzo fuori le Mura [1187-1191], S. Paolo fuori le Mura [1193-1228], S. Giovanni in Laterano [1220-1232]). Cosmati ailesine bağlı sanatçılar birçok mermer kakma süsleme gerçekleştirdi. Özellikle de roma sanatı, absida mozaiği geleneğine geri döndü (S. Clemente, XII. yy.; P. Cavalli'nin yapıtı olan S. Maria in Trastevere, XII. yy. ve XIII. yy. sonu); fresk sanatındaysa, bizans örnekleri de göz önünde bulundurularak, sürekli bir çaba sonucunda Rönesans öncesi bir tarza ulaşıldı.

• *Rönesans döneminde Roma.* Roma'nın tek gotik kilisesi olan S. Maria sopra Minerva, 1280'e doğru dominikenlerce yaptırıldı. Roma'daki karışıklıklar, ardından papaların Avignon'a gitmeleri, kentin gelişiminde bir duraklamaya yol açtı. Nicolaus V ile (1447-1455) yeni bir dönem başladı. Gerçekten de papa, harap bir durumda olan S. Pietro bazilikası'nı yeniden yaptırmaya ve Vatikan*'da Roma'dan bağımsız bir site oluşturmaya karar vermişti. Nicolaus V, mimarları Alberti ve B. Rossellino bu tasarıları gerçekleştiremeden öldüyse de, fikirleri Julius II (1503-1513) tarafından benimsendi. S. Pietro rönesans üslubu kilisenin modeli olacaktı; Bramante'nin başlattığı çalışmaları, Raffaello sürdürdü; ancak, inşaatın uzun sürmesi sonucunda, bazilika, C. Maderno (cephe) ve Bernini'nin katkılarıyla barok üslupta bir kiliseye dönüştü. S. Pietro'nun en yetkin öğesi, Michelangelo'nun tasarladığı kubbedir. Meydanı sınırlayan revakla Bernini, modern anlayıştaki ilk meydan düzenlemesini gerçekleştirecek ve Vatikan'a bir başkent görünümü kazandıracaktı. Küçük bir başyapıt olan San Pietro in Montorio'daki Tempietto (1502), S. Maria della Pace manastır avlusu (1504), Belvedere'nin avlusu, S. Maria del Popolo'nun absidası ve Tribunali sarayı içinde yer alan S. Biagio della Pagnote de Bramante'nin ürünleridir. S. Eligio degli Orefici ve S. Maria del Popolo'daki Chigi capellası, Raffaello'nun planlarına göre yapıldı; capellanın tonoz mozaikleri, Raffaello'nun öğrencileri tarafından sanatçının desenlerine göre gerçekleştirildi.

• *Barok Roma.* Yeni kurulan İsa birliği tarafından yaptırılan Gesù* kilisesi, yeni üslubun habercisi oldu. Yapımına 1568'de Vignola'nın başladığı kilise, kubbe ve cepheyi gerçekleştiren G. Della Porta tarafından 1584'te tamamlandı. Trento konsili'nde alınan kararlar uyarınca, kardinal Ales-


G. Viollon-Rapho

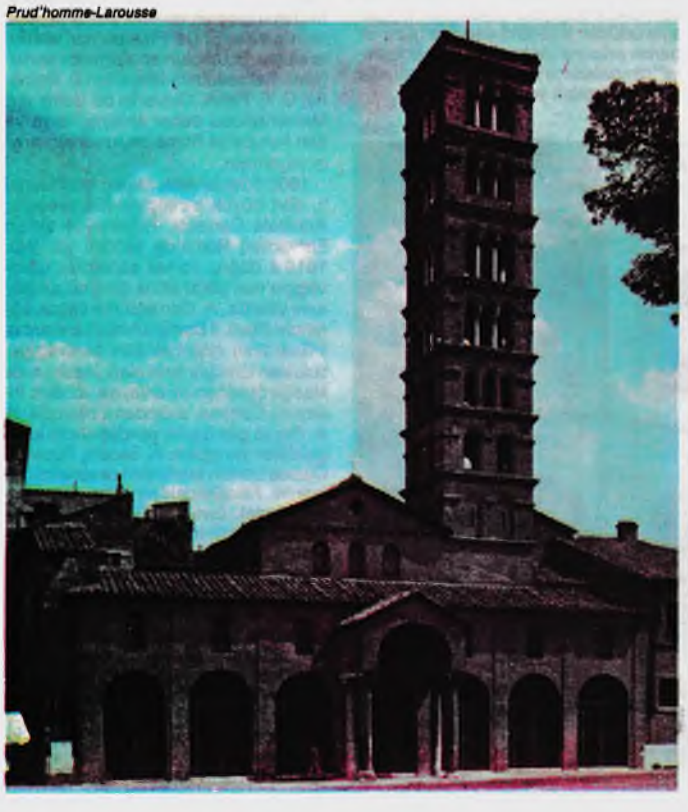
Vesta rahibelerinin evi İ.S. II. yy. (arka planda, Maxentius bazilikası [İ.S. IV. yy.])


Held

aziz Petrus, Prassede'yi takdim ederken (sağda, aziz Zenon) Santa Prassede kilisesi absidasındaki mozaiklerden (IX. yy.) ayrıntı

Santa Maria in Cosmedin kilisesi (VI., VIII. ve XII. yy.)

Prud'homme-Larousse





Desjardins-Top

Baldassare Peruzzi'nin 1532-1536 arasında yaptığı Massimo "alle Colonne" sarayı'nın iç avlusu

sandro Farnese, vaazı kolaylaştırmak amacıyla yapının tonozla örtülü tek bir sahından oluşmasını istemişti; Baciccia'nın yaptığı *İsa'nın adının zaferi* adlı freskler (1672-1679), barok resim sanatındaki ışık-gölge oyunları, kısaltım ve *sotto in su* etkilerinin doruk noktasını temsil eder. Bu arada D. Fontana, papa Sixtus V için, kenti güzelleştirmeye yönelik büyük çaplı çalışmalara girişmişti. Vignola, Della Porta ve Fontana'dan sonra gelen sanatçılarla Roma tam anlamıyla barok bir kent görünümünü kazandı. Cizvit Orazio Grassi'nin tasarladığı S. İgnazio (1625-1685) üç sahınlı bir kilisedir; rahip Pozzo'nun yaptığı süslemelerinin zenginliği ve perspektif oyunlarıyla ünlü olan bu yapı, sıkça taklit edilen tipik bir genç dönem cizvit kilisesidir. Öte yandan, Borromini'nin tasarladığı S. Carlo alle Quattro Fontane ile S. İvo alla Sapienza, şaşırtıcı zarifliklериyle, germen ülkeleri mimarlarının çoğunu büyülemiştir. Borromini, C. Rainaldi ile birlikte, piazza Navona'daki S. Agnese'yi de gerçekleştirmiştir. Roma barok sanatının bir başka ustası olan Pietro da Cortona, Santi Luca e Martina kilisesi'ni ve Barberini sarayı fresklerini yaptı. S. Giovanni in Laterano gibi eski kiliselerin büyük bir bölümü, yeni zevke uygun bir biçimde değiştirilerek tanınmaz bir hale getirildi.

• *Saray, villa ve çeşmeler.* XVII. ve XVIII. yy.'larda kenti gezenler, sarayların bolluğu ve zenginliği karşısında şaşkınlığa düşüyorlardı; bu durum, bugün için de geçerlidir. 1455'e doğru kardinal Pietro Barbo (gelecekteki papa Paulus II) için yapılan Venedik sarayı (palazzo Venezia, eski Venedik elçiliği), elde kesin kanıt olmaksızın Alberti ve Rossellino'ya mal edilmiştir. Palazzo della Cancellaria ise (1489-1511) belki de A. Bregno'nun yapıtıdır (iç avluyu Bramante'nin yaptığı söylenir). Yapımına 1625'te Maderno ile Borromini'nin başladığı Barberini sarayı (Ulusal galeri) 1633'e doğru Bernini tarafından tamamlandı. Chigi sarayı'nın (Dışişleri bakanlığı) yapımına Della Porta başladı. Conservatori sarayı (palazzo dei Conservatori) ile karşısındaki musei Capitoloni*, Michelangelo'nun planlarına göre gerçekleştirildi. Farnese* sarayı'na 1514'e doğru Genç Sangallo tarafından başlandı; Michelangelo ise ikinci katı ve ünlü korniși gerçekleştirdi. Bernini ve C. Fontana'nın yaptıkları (1650-1694) Montecitorio sarayı (Meclis binası), E. Basile tarafından 1903-1925 arasında genişletildi (özellikle Parlamento meydanı'na bakan cephe); meydana, Augustus döneminde Heliopolis'ten Roma'ya getirilmiş olan Psamtik I dikilitaşı dikildi. Massimo alle Colonne sarayı, Peruzzi'nin son yapıtıdır (1532-1536). Cumhurbaşkanlığı konutu olarak kullanılan Quirinale* sarayı'nın yapımına 1574'te Ponzio tarafından başlanmıştır; sarayın ana girişi Bernini'nin eseridir.

Villalar saraylarla yarışırlar, ancak bahçelerle çevrilmişlerdir. Bunların en ünlüsü, Peruzzi'nin 1508-1511 arasında banker Chigi için yaptığı Farnesina*'dır. (Rafaello'nun, il Sodoma'nın vb. ünlü resimleri). Doria Pamphili villası (1644), Bernini'nin rakibi heykelci Algardi'nin yapıtıdır. 1552'den itibaren papa Julius III için inşa edilen Villa Giulia, mimarlık tarihinde bir dönüm noktasıdır; Vignola ve Ammanati'den başlayarak tüm manierismocular burada çalışmışlardır. Bugün Fransız akademisi'ni barındıran Villa Medici*, A. Lippi'nin yaptığı (1540'a doğr.) bahçeye açılan loggiasıyla ünlüdür. 1613-1615 arasında güzel bir parkın ortasına inşa edilen Villa Borghese*'nin *palazzina*'sında bugün aynı adla anılan bir galeri yer alır.

Roma çeşmeleri, kentin güzelliğine güzellik katar: Montecavallo meydanı'ndaki *Dioscuri çeşmesi* (heykeller, Sixtus IV döneminde Diocletianus hamamı'nda bulunmuştur); piazza Barberini'de Bernini tarafından 1640'a doğru yapılan *Triton çeşmesi;* aynı sanatçının piazza Navona'daki *Quattro Fiumi* çeşmesi; piazza di Spagna'da, Bernini'nin babasınca tasarlanan *Kayık çeşmesi;* N. Salvi'nin *Trevi çeşmesi* (1732-1762).

Anıtlar arasında, sırtına İ.Ö. VI. yy.'dan kalma küçük bir dikilitaş yerleştirilmiş *Fil* (Bernini'nin düşüncesidir ve XVII. yy.'da Ferrata tarafından gerçekleştirilmiştir) dikkati çeker.

Roma'daki şehircilik düzenlemeleri XIX. ve XX. yy.'lar boyunca gelişimini sürdürdü. Gerçekleştirilen işler arasında, Vittorio Emanuele II anıtının (G. Sacconi'nin yapıtı, 1884-1912), Capitolium tepesine tartışma götürür biçimde dikilmesi, daha yakın bir tarihte de, 1937'de Mussolini'nin isteği üzerine Marcello Piacentini'nin tasarladığı EUR mahallesinin, başkentin güneyine 1950'den başlayarak kurulması (yönetim ve iş merkezi; Nervi'nin spor sarayı; çeşitli müzeler) sayılabilir.

• *Resim.* Canlı bir müze olan Roma'da çok az sayıda romalı sanatçının çıkmış olması, şaşırtıcı, ancak kentin çekiciliğini ortaya koyan bir olgudur. S. Maria in Trastevere ve S. Cecilia'daki yapıtları yeniden keşfedilen Cavallini, bir istisnadır. Buna karşılık, Giotto'dan G. Reni'ye kadar, sanatsever papalar tarafından çağrılmış olan tüm büyük sanatçılar Roma'da etkinlik gösterdiler. Botticelli, Signorelli ve il Perugino, Sistina* capellası'nın duvarlarını süslediler; Michelangelo ise, tonozları ve dipteki duvarı *(Son yargı)* resimledi. Nicolaus V döneminde, Fra Angelico bu papanın capellasını süsledi; Melozzo da Forli, Sixtus IV ve yeğenlerinin portrelerini ve Santi Apostoli kilisesi'ndeki bugüne ancak bazı parçaları ulaşan hayranlık verici freskleri gerçekleştirdi. İl Pinturicchio, Borgia'nın özel dairesini, Raffaello ve yardımcıları da Vatikan'daki salonları ve Loggia*'ları süsledi. Gerçek anlamda bir okul sayılamayacak olan Roma okulu ise, Raffaello, Michelangelo ve venedik resminin renklerini getiren S. Del Piombo'nun etkisiyle oluştu. Bu okulun en ayırtedici sanatçıları, Raffaello'nun izleyicileri G. Romano, G. F. Penni, Giovanni da Udine'dir. Manierismocu dekor anlayışı İtalya ve tüm Avrupa'ya Roma okulu sanatçılarıyla yayılmıştır.

1600 dolaylarında, italyan resim sanatı, dört büyük sanatçıyla (Caravaggio, Annibale Carracci, Rubens ve alman Elsheimer) Roma'da kendini yeniledi. 1610'a doğru, romalı sanatçılar Caravaggio'nun etkisi altına girdiler; ancak, aynı yıllarda, A. Carracci'nin birçok öğrencisi (Reni, il Dominichino, Lanfranco, il Guercino), resim sanatını caravaggioculuktan tümüyle farklı olan, klasik ya da klasiğe öykünen bir anlayışa yöneltti. Pietro da Cortona, ardından il Baciccia ve A. Pozzo gibi barok yandaşlarının karşı geldikleri bu eğilim, A. Sacchi, Poussin, Claude Lorrain tarafından savunulup geliştirildi. Kiliselerdeki tonozlar, saray galerilerindeki tavanlar, Roma'yı süsleme sanatçıları için ideal bir kent haline getirdi.

XVIII. yy.'da Roma, Maratta, Trevisani, Pannini ya da Batoni gibi ressamlarla hâlâ uluslararası bir düzeye sahipti. Piranesi'nin başını çektiği yeniklasikçilik, tam anlamıyla bu kentte ortaya çıkan son önemli sanat akımıdır. Bunda David'den Géricault'ya, Mengs'ten Romney ve Füssli'ye (heykelde de Canova'dan Thorvaldsen'e) kadar, çeşitli uluslardan sanatçıların Roma'da bulunması büyük rol oynamıştır.

Scala



Santa Maria della Pace kilisesi'nin Bramante tarafından 1504'te yapılan avlusu

Roma müzeleri. Kentte yer alan olağanüstü zenginlikte antik Roma dönemi koleksiyonları, özellikle de taş yapıtlar, VATİKAN* MÜZESİ (önemli bir resim bölümünü de içerir), ROMA ULUSAL MÜZESİ ya da TERME* MÜZESİ, MUSEI CAPITOLINI* ve CONSERVATORİ MÜZESİ (burada bir resim bölümü vardır: il Guercino'nun *Azize Petronila'nın gömülmesi*) arasına dağılmıştır. VİLLA BORGHESE* bir heykel müzesi ve bir resim galerisidir (Giovanni Bellini, Antonello da Messina, Lotto, Andrea Del Sarto, il Sodoma, Raffaello, Veronese, Tiziano, il Caravaggio vb.'nin önemli yapıtları). ESKİ SANAT ULUSAL GALERİSİ, birbirinden ayrı iki sarayda yer alır. Pietro da Cortona ve A. Sacchi'nin süslediği Barberini sarayı (Ortaçağ'dan XVIII. yy.'a resim sanatı, özellikle de italyan resmi: Fra Angelico' nun *Son Yargı* üçkanatlısı, Raffaello'nun *Fornarina*'sı, Lotto, Tiziano, el Greco'nun yapıtları, Holbein ve Q. Metsys'in yaptığı portreler vb.) ve Corsini sarayı (il Caravaggio [*Narkissos*] ve caravaggiocular [Valentin], Bologna ve Venedik okulları, Rubens, Vanvitelli'nin *Roma görünümleri* vb.). DORİA-PAMPHİLİ GALERİSİ'nde, Velázquez (*İnnocentius X'un portresi*), Annibale Carracci, il Caravaggio (*Mısır'a kaçış sırasında mola*), Claude Lorrain'in, flaman ve hollanda okulu ressamlarının tabloları, Bernini (*İnnocentius X*) ve Algardi'nin (*Olimpia Maidalchini Pamphili*) yaptığı büstler yer alır. XVII. yy.'da kardinal Spada'nın kurduğu SPADA GALERİSİ'nde il Caravaggio, Bamboccio üslubunda yapıtlar, G. Reni, il Guercino vb.'nin tabloları bulunur. MODERN SANAT ULUSAL GALERİSİ, XIX. yy. başından günümüze kadar italyan resim ve heykel sanatlarının geniş bir görünümünü sunar (yabancı okullara ayrılmış birkaç salonu da vardır).

ROMA *(Yeni)*, yun. **Nea Rome,** Bizans döneminde İstanbul'un yaygın adı.

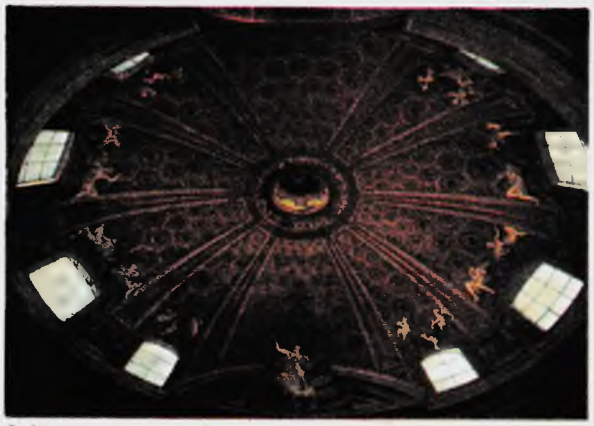
ROMA, Avustralya'da (Queensland) kent, Toowoomba'nın K.-B.'sında; 5 900 nüf. Tarım merkezi. Bölgedeki yataklardan beslenen petrol rafinerisi.

ROMA a. (öz. a. *Roma*'dan). [Tamlayan olarak] Roma'ya ilişkin, Roma ile ilgili.
—Din. *Roma ayin usulü,* Roma kilisesi' nin riti; çeşitli doğu kiliseleri ritlerinden olduğu kadar, Batı'daki bazı özel ritlerden (milano ayin usulü gibi) de ayrılır. (Roma ayin usulü Batı'ya Kısa Pépin tarafından kabul ettirilmiş ve bazı yerel uyarlamalardan sonra, Pius V'ten başlayarak batı kiliselerinin tümüne bir örnek biçimde bir kez daha benimsetilmiştir. XIX. yy. ultramontanizmi, josephçiliğe ve gallikanlığa tepki olarak, roma ayin usulünü her yerde kabul ettirdi.)
—Hidr. bağl. *Roma çimentosu,* Antikçağ' da kullanılan sönmüş kireç ve puzolan karışımı.
—Huk. *Roma hukuku,* Roma'da İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemlerinde yürürlükte olan hukuk kuralları bütünü.
—Rom. tar. *Roma oyunları,* Yaşlı Tarquinius tarafından İupiter onuruna düzenlenen ve belki de İ.Ö. IV. yy'da, her yıl yapıldıkları dönemde bu adı alan oyunlar. (Bu oyunlar eylül ayında düzenlenir ve birkaç gün sürerdi.)

Roma, açık şehir *(Roma, città aperta)*, yönetmenliğini Roberto Rossellini'nin yaptığı italyan filmi (1945). İkinci Dünya savaşı'nın sonunda italyan sinemasının yenilenmesini simgeleyen ve yenigerçekçi okulun bir bildirisi niteliğinde olan bu yapıt, italyan başkentinin kurtuluşunu sağlayan savaşları anlatır.

Roma antlaşması, 25 mart 1957'de Fransa, Almanya Federal Cumhuriyeti, Hollanda, İtalya, Belçika ve Lüksemburg arasında imzalanan ve Avrupa Ekonomik topluluğu'nu kuran anlaşma.

Roma Cumhuriyeti *(Birinci)*, Directoire görevlileri tarafından İtalya'da kurulan kardeş cumhuriyetlerden birine verilen ad (15 şubat - 27 kasım 1798; aralık 1798-29 eylül 1799).
Fransız general Duphot'nun Roma'da öldürülmesinden (28 aralık 1797) sonra, fransız ordusu Roma'yı işgal ederek italyan jacobinlere Cumhuriyet'i ilan ettirdi (15 şubat 1798). Papa Pius VI sürgüne yollandı, bir Senato, bir Tribunat kurulmasını ve konsüller seçilmesini sağlayan, ancak hükümet kararlarını Fransa'nın onayına bağlayan bir Anayasa ilan edildi. Avusturyalı general Mack komutasındaki Napoli birliklerinin girişi (kasım 1798) bir direnişle karşılaşmadı. Championnet tarafından geçici olarak yeniden kurulan (aralık 1798) Roma Cumhuriyeti, Napolililer' in dönüşüyle kesin olarak ortadan kalktı (29 eylül 1799).



Roma'da, Bernini'nin yapıtı olan San Andrea al Quirinale kilisesi'nin kubbesi (XVII. yy.'ın üçüncü çeyreği)

Scala



Halin-Rapho

Roma'daki Navona meydanı'ndan kısmi görünüş ön planda, Bernini'nin yapıtı olan Fontana delle More görülmektedir (XVII. yy.'ın ikinci yarısı)

Roma Cumhuriyeti *(İkinci)*, Roma'da Mazzini ve yandaşları tarafından kurulan rejime verilen ad (9 şubat - 4 temmuz 1849).
Hükümet başkanı Kont Pellegrino Rossi'nin öldürülmesi (15 kasım 1848), bunun yol açtığı ayaklanma ve papa Pius IX'un Gaeta'ya kaçması (24 kasım) üzerine, Roma parlamentosu geçici bir hükümet kurdu, bir Kurucu meclis toplama kararı aldı (5 şubat 1849), papanın düşürüldüğünü ve Cumhuriyet kurulduğunu ilan etti (9 şubat 1849). 5 martta başlarına Mazzini'nin getirildiği demokratlar tarafından yönetilen (29 martta geçici hükümetin yerini Mazzini, Saffi ve Armellini'den oluşan bir triumvira aldı) Cumhuriyet hızla örgütlendi. Komutası Garibaldi'ye verilen cumhuriyet ordusu, tüm yarımadadan italyan gönüllüler topladı. Ancak Bologna ve Romagna'nın denetimini Avusturyalılar'a kaptıran Roma cumhuriyetçileri, Louis Napoléon Bonaparte'ın gönderdiği Oudinot komutasındaki fransız birlikleri tarafından yenildi. Oudinot, Ölümsüz kenti kuşattı (4 haziran - 2 temmuz), işgal etti (3 temmuz) ve gerici bir siyaset izleyen Papalık hükümetini yeniden iktidara getirdi (4 temmuz).

Roma İmparatorluğu'nun gerileyiş ve çöküş tarihi *(History of the Decline and Fall of the Roman Empire)*, 180'den 1453'e Roma İmparatorluğu'nun çöküşünü, genel bir tema çerçevesinde, hıristiyan Kilisesi'nin bu çöküşteki sorumluluğu açısından inceleyen Gibbon'un tarihsel yapıtı. Londra'da 1776'dan 1788'e dek yayımlanan bu kitap büyük ilgi gördü.

Roma karnavalı *(le Carnaval romain)*, Berlioz'un, *Benvenuto Cellini* adlı operasının temaları üzerine 1844'te bestelediği bir uvertüre verdiği ad.

Roma kulübü, 1968'de, Aurelio Peccei'nin girişimiyle ve onun başkanlığı altında kurulan ve insanlığın geleceğiyle ilgili sorunlarla uğraşan bazı üniversite üyelerini, iş adamlarını ve araştırmacıları bir araya toplayan grup. Bu grup, bazı araştırma kurumlarına, dünyanın ekonomik ve

Anna Magnani ve Aldo Frabrizi yönetmenliğini Roberto Rossellini'nin yaptığı ***Roma, açık şehir*** (1945) filminin bir sahnesinde

X-Marinie kol.

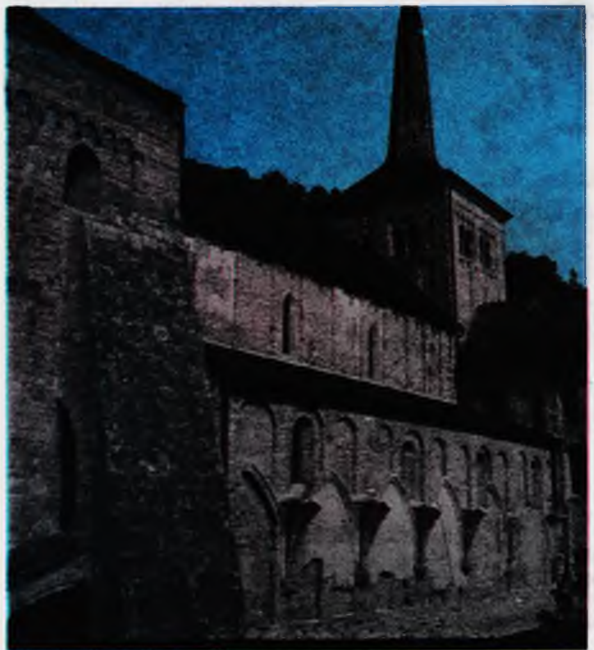


çevrebilimsel evrimiyle ilgili incelemeler ve "raporlar" sipariş eder. Bunlardan bazıları: *Reshaping the International Order* (J. Tinbergen, 1976), *l'Énergie: le compte à rebours* (T. de Montbrial, 1978), *On ne finit pas d'appiendre* (J. Botkin Malitza, M. Elmandjra, 1980), *Les itinéraires du futur: vers des socictés plus efficaces* (Hawrylyshyn, 1980), *La Révolution aux pieds ruds* (B. Schneider, 1985), *Questions de survie, la révolution mondiale a commencé* (A. King, B. Schneider, 1991).

Roma sorunu, 1789'dan sonra, laik bir dünyada Papalık devletinin varlığını sürdürmesiyle ilgili sorunların tümü.

Roma Cumhuriyeti'nin (1849) kurulmasıyla kesin şekilde ortaya çıkan Roma sorunu, Louis Napoléon'un gönderdiği ordunun Roma'yı alıp Papalık iktidarını yeniden kurmasına rağmen çözüme kavuşamadı. Cavour'un, Paris kongresi'nde, Papalık devletlerinde hüküm süren sefaleti açıkça suçlaması, Piemonteliler'in papa Pius IX tarafından gerçekleştirilen reformları değersiz bulmaları, Giuseppe La Farina'nın İtalyan ulusal şirketi'nin Papalık'a bağlı halkların birlik özleyişlerini sömürmesi ve özellikle de bu şirketin Papalık eyaletlerinde (sonunda bunlar Sard krallığı'na katıldı [mart 1860]) ayaklanmalar çıkarmasına olanak sağlayan 1859 İtalya savaşı, Roma sorununa yeniden güncellik kazandırdı. İtalyan birliği, gerçekte, Papalık devletleriyle Roma'nın yeni İtalya krallığı'na katılmasını gerektirmekteydi. Ne var ki, Pius IX ve uluslararası katolik kamuoyu bu çözüme karşı çıkıyordu. Bunlara göre, papanın ruhani özgürlüğü, onun dünyevi iktidarına bağlıydı. La Guéronnière, Napoléon III'ün talimatıyla kaleme aldığı *le Pape et le Congrès* (Papa ve Kongre) 1860 adlı broşüründe bu teze karşı çıktı. Adı geçen broşürde, Papalık'a, Roma dışındaki toprakları üzerindeki egemenliğinden vazgeçmesi salık veriliyordu. Oysa papa, Bologna ve diğer Papalık eyaletlerinin Vittorio Emanuele'nin krallığıyla birleşmesini reddetti ve Vittorio Emanuele'yi aforoz ederek yabancı gönüllülerden oluşan bir ordu kurdu. Ama, Lamoricière'in komutasındaki bu ordu Piemonteliler tarafından Castelfidardo'da yenilgiye uğratıldı (18 eylül 1860). Bunun üzerine, Marcheliler ile Umbrialılar, Sardinya krallığı'na bağlanma lehinde oy verdiler (kasım) ve Sardinya krallığı, Roma'yı başkent ilan eden birinci İtalyan parlamentosu tarafından Vittorio Emanuele'ye bağlı İtalya krallığı durumuna getirildi (14 mart 1861). Cavour, katolik kamuoyunu yatıştırmak için, özgür devlet içinde özgür Kilise ilkesini ortaya attıysa da başarılı olamadı. Papanın durumu kabul etmek istememesi üzerine Garibaldi, Roma sorununu kuvvetle çözmeyi kararlaştırdı, ama italyan birliklerine yenildi (Aspromonte, 29 ağustos 1862). Bunun üzerine, Napoléon III, Vittorio Emanuele II'nin işgal etmemesi koşuluyla Roma'yı iki yıl içinde boşaltmayı üstlendi (eylül 1864 anlaşması). Fakat, tahliye gerçekleştiğinde italyan hükümeti, Garibaldi'yi kendi hesabına müdahalede bulunmak üzere Papalık devletleri sınırlarında askeri yığınak yapmakta serbest bıraktı. Garibaldi'nin girişimi, fransız birliklerinin (Failly tugayı) geri dönmesine yol açtı ve Mentana'da (3 kasım 1867) galip gelen Fransızlar, Roma'yı yeniden işgal ederek 1870 savaşı'na kadar orada kaldılar. Bu savaş onları Roma'dan çekilmek zorunda bıraktı (4 ağustos 1870). Fransızlar'ın Sedan'da yenilgiye uğradıkları haberi gelir gelmez, italyan ordusu, papanın simgesel bir direnişinden (Porta Pia, 20 eylül 1870) sonra, Roma'yı işgal etti; papanın tanımayı reddettiği bir plebisit katılmayı onayladı (9 ekim). Papa, ayrıca, kendisine hükümdar ayrıcalıkları, yıllık bir tahsisat, Vatikan ve Laterano sarayları ile Castel Gandolfo villası için ülkedışılık statüsü, İtalya devleti karşısında dinsel etkinliklerinde bağımsızlık ve ayrı diplomatik temsil hakkı sağlayan Güvenceler yasası'nı da reddetti.

1878'de anayasal bir nitelik kazanmasına ve italyan hükümetlerince hükümlerine uyulmasına rağmen, sözkonusu yasa, Pius IX ve onun ardıllarınca kabul edilmedi. Bunlar kendilerini Vatikan'da hapsedilmiş saydılar ve katoliklerin seçimlere katılmalarını yasakladılar (1904'e kadar). Sonunda, Roma sorunu, Pius XI'in uzlaşıcı tutumu sayesinde çözüme kavuştu (Laterano anlaşmaları, 11 şubat 1929).



Lelièvre-Explorer

Romainmôtier-Envy
Saint-Pierre kilisesi'nin güney cephesi (IX. yy. sonu- XIII. yy.) ve gotik avlu çevresi dehlizleri

Roma sözleşmesi, uçakların yerdeyken üçüncü kişilere verecekleri zararlarda uçak sahiplerinin sorumluluğunu sınırlayan ve 1952'de Roma'da imzalanan uluslararası sözleşme.

Roma tarihi, Titus Livius'un yapıtı → AB URBE CONDITA LIBRI.

ROMAGNA, esk. **Romandiola,** İtalya'da tarihi bölge; günümüzde Emilia-Romagna* sınırları içindedir. Bu bölge, 540'a doğr. - 751 arasında bizans İtalyası'nın merkezini oluşturuyordu. (→ RAVENNA.) Lombardlar'ca işgal edilen Romagna, Kısa Pépin ve Charlemagne tarafından papaya verildi (774); ama Otto IV, papanın bu bölge üstündeki hakkını ancak 1201'de tanıdı. Gerçekte, Romagna, XVI. yy.'ın başına kadar tümüyle bir fief durumundaydı. 1501'de Romagna dukası ilan edilen Cesare Borgia, burasını kendi devletinin çekirdeği yapmayı tasarladıysa da, ülke 1503'te kesin olarak Papalık devletleri arasına katıldı. Patlak veren isyanlar yüzünden sık sık tehlikeye düşen (özellikle 1831-32, 1943, 1845 ve 1849'da) papalık egemenliği, 1849'dan beri ülkeyi baskısı altında tutan avusturya işgaliyle birlikte son buldu (1859). [Romagna, 1797 -1814 arasında Fransa'nın yönetiminde kaldı.]

ROMAGNANO SESİA, İtalya'da komün, Piemonte'de (Novara ili), Sesia kıyısında; 4 500 nüf. Bourbon *connétable*'ı komutasındaki Karl V'in birlikleri Bayard'ı burada yendiler; Bayard, yaralandı ve öldü (1524).

ROMAGNOLO a. Romagna'da konuşulan emiliano-romagnolonun bir türü.

Romagnolo ırkı, anayurdu İtalya'da Romagna bölgesi olan ve et üretimi için yetiştirilen boz renkli, büyük boy sığır ırkı.

ROMAGNOSİ (Gian Domenico), italyan filozof ve hukukçu (Salsomaggiore 1761 - Milano 1835). Ceza hukuku üzerine incelenmesinde (1791), cezalandırma hakkının metafizik kökeni üzerinde durdu. Romagnosi'ye göre toplum, ortak çıkarı gözeterek yasal bir biçimde ceza verir ve böylece kişiyi toplumsal bir varlık haline getirir. *Introduzione alle studio del diritto pubblico* (Evrensel kamu hukukuna giriş) [1805] adlı incelenmesindeyse, adaleti ve güvenliği sağlamak için toplumsal ve iktisadi gelişmeyi önerir.

ROMAİNE, Kanada'da (Québec) ırmak, Havre-Saint-Pierre yakınında sağ kıyıdan kavuştuğu Saint Lawrence'ın kolu.

ROMAİNMÔTİER-ENVY, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Mozon'un yukarı vadisinde. Jura'nın eteğinde; 342 nüf. V. yy.'da aziz Romanus tarafından kurulan eski bir manastır olan St-Pierre kilisesi'nde, ilk roman sanatına ait (XI. yy. başı) bir sahnı, yakl. 1100'de yapılmış iki katlı bir narteks, Bourgogne gotik üslubunda bir kapı sundurması (XIII. yy. başı) vardır; VII. ya da VIII. yy.'da yapılmış ambon, XIII. yy.'dan kalma freskler.

ROMAİNS (Jules), [Louis FARİGOULE'ün yazılarında kullandığı takma ad; sonradan yasal adı oldu], fransız yazar (Saint -Julien-Chapteuil, Haute-Loire, 1885 - Paris 1972). Abbaye grubu'nun kuruluşuna katıldı ve 1903'te "ünanimizm" düşüncesini ortaya attı ve bunu şiir kitaplarıyla (*la Vie unanime*, 1908; *l'Âme des hommes*, 1914) romanlarında (*Dirilen şehir* [le Bourg régénéré], 1906; *Puissances de Paris* ve *Bir adam öldü* [Mort de quelqu'un], 1911) dile getirdi. Parodili bir mizah anlayışından yararlanmaktan da geri kalmadı. (*Kafadarlar* [les Copains], 1913; *Donogoo-Tonka*, 1920). Aynı mizah anlayışıyla tiyatro oyunları da yazdı (*Monsieur Le Trouhadec saisi par la débauche*, 1923; *Knock* ya da tıbbın zaferi* [Knock ou le Triomphe de la médecine, 1923]; *le Dictateur*, 1926; *Donogoo*, 1930). Ayrıca, *Psyché* adlı bir üçleme yazdı. *Lucienne* (1922), *le Dieu des corps* (1928), *Quand le navire...* (1929) adlı kitaplardan oluşan bu üçlemenin ardından *Hommes de bonne volonté* (1932-1947) başlıklı bir roman dizisi içinde modern toplum yaşamının karmaşık görünümünü anlatmaya koyuldu. Bir yandan da şiir yapıtları yayımlamaya devam ediyordu (*Europe*, 1916; *l'Ode génoise*, 1924; *l'Homme blanc*, 1937). İkinci Dünya savaşı sırasında ABD'ye ve Meksika'ya gitti. Fransa'ya dönüşünde, uygarlığın çağımızdaki evriminin insanı karşı karşıya bıraktığı vicdan sorunları üzerinde düşüncelerini sergileyen denemeler yayımladı (*le Problème numéro un*, 1947; *Pour raison garder*, 1960-1963) ve modern dünyanın büyük mitlerini inceleyip çözümleyerek düşünce bağımsızlığını ortaya koydu (*Lettres à un ami*, 1964 -65; *Lettre ouverte contre une vaste conspiration*, 1966). Ayrıca, *le Fils de Jerphanion* (1956), *Une femme singulière* (1957) gibi bazı romanları ve bir anı kitabı (*Amitiés et Rencontres*, 1970) vardır. (Fr. akad., 1946.)



Larousse

Jules Romains

ROMAİNVİLLE, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in kuzey-doğu banliyösünde, Ourcq kanalının G. inde; 23 615 nüf. (1992). 1787'de yapılmış kilise (Brongniart'ın yapıtı). Sanayi merkezi.

ROMALI sıf. ve a. Roma, özellikle de eski Roma halkından olan.

Romalılar'a mektup, aziz Paulus'un mektubu. 57-58 kışında yazılmış olan bu mektup, hıristiyanlığın gelişmesi üzerinde yapmış olduğu etkiyle Paulus'un bütün yazıları içinde en önemlisidir. Paulus'un bu mektubunda işlediği, daha önce de Galatlar**'a mektupta rastlanan temalar (günahtan arınma, kurtuluş, Musa'nın yasaları ve hıristiyan imanı), günahtan arınma, ilk günah, vaftiz gibi temel dogmaların Kilise babaları döneminden başlayarak derinlemesine incelenmesinin çıkış noktasını oluşturur. Romalılar'a mektup, XVI. yy.'da reform düşüncesini derinden etkiledi.

ROMAN a. (fr. *roman;* esk. fr. *romanz,* halk dili; halk latincesi *romanice,* Romalılar gibi; klasik lat. *romanus,* romalı'dan). **1.** Değişik uzunluktaki düzyazı bir anlatıdan oluşan, töre ya da karakter incelemesi, duygu ya da tutkuların çözümlenmesi, gerçeğin ya da çeşitli nesnel ve öznel verilerin canlandırılmasına yönelik hayal ürünü yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kuralları ya da başlıca özellikleri bu tür hayal ürünü yapıtlarla tanımlanan edebiyat türü.

—Psikan. *Aile romanı,* kişinin yüksek sosyal mevkili ana babadan dünyaya gelmiş olduğunu hayal etmesi ve asıl ana babasını hor görerek, onların kendisini ancak sonradan evlat edinmiş olduklarını düşünmesi biçiminde ortaya çıkan bir tür fantazma. (Bu fantazmanın başka bazı çeşitlerinde kişi, annesine gizli aşk ilişkileri atfeder ya da annesinin tek meşru çocuğunun kendisi olduğunu düşler. Bu tür hayal ürünleri, çocuğun ana babasıyla bağlarını kaçınılmaz bir biçimde koparmak zorunda kaldığı durumlarda ortaya çıkar.)

—ANSİKL. Roman düzyazı bir anlatı türüdür; yapıtın dış gerçekle bağlantı derecesi ne olursa olsun, bu anlatı temelde kurgusaldır; bu kurgunun ayırtedici özelliği zamana dayanması, yani tarihsel olmasıdır. Bunun yanı sıra roman, estetik bir amaç güder; dolayısıyla kendine özgü birtakım yapıları ve etkileri gerektirir. Romanın egemen estetiğe göre değişebilen yasaları vardır; ama bu yasalar kesinlikle tanımlanamaz, çünkü tümünün de kaynağı, yasanın kendinde var olan bir yetersizliktir: gerçekten de ortada ne açıkça belirtilmiş bir seçenek, ne örnek olarak alınabilecek biçimsel bir düzenleme, ne hayali sürekli olarak yönlendirecek bir baskı vardır. Buna karşılık var olan tek şey belli bir olgunun saptanmasıdır. Romanın, bütün edebiyat türlerinin edebi yasalarını yeniden gözden geçirmesi ve bütün kuralları bozması, başlı başına bir olgu olarak kendi iç gerekliliğini her defasında yeniden tanımlamasından ileri gelir; roman, trajik, dramatik, şiirsel olabilir, ama hiçbir zaman dar anlamda bu türler ayrımına bağlı kalmaz. Doğuşu ve tarihsel gelişimi bakımından sorunsallı olan roman, kendi yaradılışıyla, çağdaş ve bu yaradılıştan önce gelen bütün edebi edintileri göreceleştirir ve bu göreceleştirme sonucunda, epik anlatımdaki saltlığı bozar, bireye ve belli bir nesneye anlatılma hakkını tanır, anlatım içeriğini dış gerçekle bağlantılarken, getirdiği içerikteki önerilerin toplu olarak doğrulanması ve kanıtlanmasını olanaksız kılar ve ele aldığı belirli bir olgunun kaçınılmazlığını vurgulayarak, bundan bir olabilirlik kuralı çıkarır ve bu kural sayesinde de kimi zaman akla yatkın, kimi zaman akla aykırı, kimi zaman gerçekçi, kimi zaman da gerçeğe karşıt bir görünüm kazanır. Bu türün temelinde yatan çelişki hem bütün edebiyat türleriyle bağlantılı olması, hem de başka yapıt modellerinden hiçbirine indirgenemeyecek ölçüde tam bir özerklik göstermesidir. Roman türünün tiplemesi yalnız bu saptamalara dayanarak kurulabilir ve bu tiplemeyi belirtmek için, çoğu zaman, belli bir olgunun işlenmesindeki değişikliğin, anlatı düzenlemesinin ve bundan doğacak kurgusal niteliğin tanımlanmasıyla yetinilir. Bu bakımdan denilebilir ki, gerek anlatının düzenlenmesi gerekse yapıtın içeriği (pastoral roman, XVII. yy. fransız romanı) bakımından roman, hem kendi kendinin belirlenimsizliği (Apuleius'un *Altın eşek*'i), hem kendi kendinin yinelenmesi ve yadsınması (Cervantes'in *Don Quijote de la Mancha*), hem de kendi kendinin retoriğidir. Çağdaş romanın *(yeni roman, New Fiction)* getirdiği yenilikler, romanın başlı başına bir olgu olmasından kaynaklanan, roman yaratmadaki bu iç değişim olanaklarına dayanır.

Belirli bir olayın ele alınması, romanın yasa niteliği taşıyabilecek bir edebiyat verisine bağlanmasını olanaksız kılar. Bu da romanın benimseyebileceği bütün seçeneklerin (masal konuları, sözlü gelenek öğeleri, kahraman tipleri, ana tip ya da simgesel olaylar ve eylemler) yalnızca kurgunun öğeleri olduklarını, bu öğelerin de bu kurguyla ve kendi aralarında birleşmesiyle göreceleştiklerini gösterir. Kurgu, hiçbir doğrulamaya olanak tanımayan statüsüyle, işlevsiz yasayı ve ayrıcalıkları çakıştıran şey olarak tanımlanır ve olayların, nesnelerin ve kişilerin uygunluğuna dayanır. Bu uygunluk, seçilebilecek olanlarla içeriğin teklifi arasındaki bir düzey farkından ve bu düzey farkının evrenseli anımsatma yatkınlığından ileri gelir. Kurgunun geçersizlikle suçlanmasına ve her türlü roman gösterimi ve anlatısının (Cervantes' in *Don Quijote de la Mancha*'sı, Fransa'da XVIII. yy.'da romanın suçlanması) türevsel, dolayısıyla kabul edilemez sayılmasına kadar varabilecek olan, tekil ile evrensel arasındaki bu ilişki, roman kişisinin statüsünü ve romanın zamansal perspektiflerini belirler.

Türler hiyerarşisinde ve tarihinde roman, *aşağı* bir tür ve sonuncu tür olarak sınıflandırılır. Bu sınıflandırma romanın, destan ve trajedinin tersine, eylemi kurallara bağlı olarak ve bir hiyerarşi düzeni içinde ele almadığını ve roman kişisinin de, destan ya da trajedi kahramanlarının olağanüstü güçlerinden yoksun olduğunu gösterir. Roman kişisinin gücü, sıradan bir insanın gücüdür ve kendi başına bir önem taşımaz. Bu gücün önemli yanı, tekilin, kendi azınlığını bir çeşit çoğunluğa vardıracak ve böylelikle de evrensele ulaşmasını sağlayacak birtakım özellikleri taşımasındadır. Bu bakımdan roman kişisi ister istemez bir bireydir (tanık, eylemci, yargıç) ve başlı başına bir olgu olmasından ileri gelen, ayrıca da evrensel ile tekili bağdaştıracak, dolaylı ya da apaçık ilişkilerden kaynaklanan belirsizliklerin etkisindedir. Rabelais'nin Panurge'ü, Defoe'nun Robinson Crusoe'si, Fielding'in Tom Jones'u, sorunsallı kişilerdir; gerçi hepsi de açık açık belirtilmiştir ama, bütün gerçeklik onlarla, onların üzerinde odaklaştığı için de, belirsizliklerini kendilerinde taşırlar. Lukács'ın tanımladığı biçimiyle XIX. yy. romanının sorunsallı kişisi (Flaubert' in *Gönül ki yetişmekte*'sindeki Frédéric Moreau), tekil ile evrenselin yeni bir kaynaşmasını ortaya koyar. Öznenin kendisi içselliğiyle evrenseldir ve gerçek dünya, küçüklüğüyle bu evrensele aykırıdır. Böylece ikinci dereceden bir yaratık olan roman kişisi, bütün gösterimlerin, bu gösterimlerde var olan yargıcı durumuna gelir, sonunda da yalnız kendi azınlığıyla evrenselliğe yükselir (Beckett'in, Kafka'nın kişileri). Apuleius'un *Altın eşek*'inden Gombrowicz'in *Kosmos*'una kadar, tanımlandığı bu şekliyle bireysellik, kurgu uzanımının açımlanması için gerekli bir araç olur; roman kişisine karşı romanlarda da örtük olarak varlığını sürdürür: bu karşı çıkma, gerçekte, roman bireyselliğinin azınlığını belirten aşırı ve son saptamadır.

Bu hazırlık doğrudan doğruya romanın zamansal sorunsalını belirler. Roman olayların bir anlatısı ve saptaması olması bakımından tarihseldir: destanın büyük insanlarına karşın, küçük insanların tarihi. Bu tarihin zamansallığı mitler düzeyinde ölçülemez. Bu tarih, kısa zamanın, günlük tekrarların, zamansal ereklilik yokluğunun tarihidir. Romanın bir erekliliğe bağlanmaması, türün gelişme durumuna göre çeşitli sonuçlar doğurur: Mihail Bahtin'in de gösterdiği gibi, yunan-latin romanında zaman çizgisi, romanda anlatılan uzamların yan yana gelmesinden ayrı düşünülemez; XVIII. yy. romanında, sonra da XIX. yy.'ın büyük gerçekçi romanında, bu zamansal ereklilik yokluğu iki şeye yol açar: roman kişisi uzam ve zamandaki çift konumuyla (eylem ve kurgu evreninin değiştiği gibi değişen zaman ve uzam) tanımlanır, ayrıca roman, efsane zamanı gibi bir anlamı belirleyebilecek bir zaman birimine indirgenemeyeceğine göre, sıradan insanı ile o insana göre küçültülmüş, zaman ve uzam arasında uyum sağlayacak üst bir anlama yönelmek zorunda kalır. Bu üst anlam bireylerin ve zamanın eşitliğinden ayrılamaz: temel bir hiyerarşi yokluğunun sonucudur.

Romanla aynı yolda gelişen gerçekçiliğin sorunları, belli bir olgu, bireysellik ve zamansallık arasındaki ilişkilerden doğar. Romandan gerçeğe uygunluğunun hesabı sorulamaz, bu yüzden yargılanması da istenemez. Kendi gerçekliğini gerçeğe kendi açısından bakarak, yani gerçeğe öykünme teknikleriyle kurar. Ne var ki bu teknikler oldukça kaypaktır: nitekim, gerçeğe uygun bir yaratmanın koşulları olarak tanımlanan bu teknikler, aslında, romanın okunabilirliği için şart olan, romanın kendi iç verileridir. Demek ki, romanın geçerliliği, hem bir dışa bağımlılıktan, hem de dışa bağımlılık tekniğini kullanan bir iç olabilirlikten kaynaklanır. Romanın bu kaypaklığı ve özgeçerliliği, romansı gerçekçiliğin neden eleştirel bir gerçekçilik, yani, oluşumu bakımından neden algılanan gerçeğe aykırı düştüğünü açıklar. Bu eleştirel gerçekçilik, Balzac'da, Zola'da vb. görülen bir estetiğe dönüşebilir, kimi zaman da açıkça bir yanılsama ortaya konulur (Flaubert, bir mektubunda roman olanaklarının dünyadaki nesne sayısını karşılayamayacağını ve her anlatının, özellikle de roman anlatısının boş olduğunu söyler).

Bu bakımdan, romanın tarihi, efsane evreninden kopmanın, zamansal ve yerel ayrılıkların bilincine varmanın, edebiyat söyleminin özerkliğini keşfetmenin ve bundan doğan taklit düzeyindeki çelişkilerin tarihidir. Miladın II. yüzyılıyla VI. yüzyılı arasındaki yunan romanı (Heliodoros, Akhilleus Tatios, Aphrodisiaslı Khariton, Efesli Ksenophon ve Longos'un yapıtları) bir serüven romanıdır, ama bu serüvende zaman, efsane evreninin zamanından kurtulmakla birlikte, henüz başlı başına bir birim olarak ele alınan bireyin zamansal derinliğine inememiştir. Romanın, biçimsel esnekliğinden kaynaklanan bu olanağına örnek olarak XVII. yy. fransız romanını, daha gerilere giderek de moğol döneminin sonundaki bir çin romanını *(Suyun kenarında)* gösterebiliriz. XII. yy. fransız romanlarında destanların, efsanelerin içeriği, o dönemin güncel bireyine ve topluma uyarlanır. Bu aşamadan sonra, Rabelais'nin Panurge'ü ile başlayan ve *Prenses de Clèves* (la Princesse de Clèves) ile Stendhal kahramanlarının benciliğiyle süren roman bireyselciliğine giden yol açılmış olur. Bu evrim, türün dayandığı bilim yöntemlerinin yenilenmesiyle bağlantılıdır: Descartes'ın ve Hume'un felsefeleri, birey ve gerçek roman için gerekli varsayımları hazırlar; özne, *cogito* ile tanımlanır; kişi uzamda yeri olan, bu uzamda algısal ve duyumsal özelliklerini kazanan bir varlıktır. Kendi güncel zaman ve uzamına kesinlikle denk düşen bu bireyle, efsane ka-

lıntılarından ve tümellerden arınmış bir anlatı kurulabilir artık. Özellikle pikaresk romanlarda görülen bu birey, kişiyle toplum arasındaki etkileşimlere dayanan XIX. yy. büyük gerçekçi romanın bir bakıma ilk aşamasıdır. Sondan hemen önceki aşaması ise, Goethe'nin roman bireyselliğiyle burjuva bilinci arasındaki ilişkilerle ilgili saptamalardır. Gerçekçi roman bu bilincin haklarını ortaya koyarken, toplumsal gerçeklikten yola çıkarak tarihi ve romanı yapılandırır, böylece de, Flaubert'in *Madame Bovary* ve *Gönül ki yetişmekte* içinde, gerçekçiliğin yanılsaması ve romansılığın sefaletiyle bir tuttuğu bir iç çatışkıya varır. Modern ve çağdaş biçimiyle roman türü, geçmişi yorumlarken (Proust), her romansı anlatının basmakalıplığını vurgularken (İtalo Calvino, *Se una notte d'inverno un viaggiatore*) ya da çatışkının her iki terimine karşı çıkarak yarı fantazmalarla beslenen oyunsu bir anlatıya yönelirken (Robbe-Grillet; Edoardo Sanguineti, *Capriccio italiano*) hep bu çatışkıyla beslenmiştir. Bu bakımdan roman her iki anlamda da dayanaktan yoksun kalmış oluyor: toplumsal yapı artık tarihi modelleştirmenin bir yolu olmadığına göre coğrafi dayanaktan ve olabilirliğini kendi dışından bir şeye borçlu olmadığı için de herhangi bir belirli verinin sağlayacağı dayanaktan. Yazıda herhangi bir geçerlilik ve doğrulanma kaygısının kalmaması yeni dayanakların aranmasına ister istemez yol açacaktır. Bu düzeydeki araştırmalara bir örnek olarak Peter Handke'nin yazılarını gösterebiliriz. Belirli gerçek bir olgu gereksiniminin yok olması efsane kalıntılarını ve bilimsel verileri ele alarak, XIX. yy.'ın bütünsel romanı yerine bütünsel bir roman uzamı yaratan bilim-kurgu romanına yol açmıştır.

Roman türünün başlıca kolları (pikaresk roman, eğitim romanı, tarihsel roman, polis romanı), gerçekte, türün evrimindeki başlıca aşamalara denk düşer. Pikaresk romanın kopukluğu, topluma aşağıdan bakan baş kişisinin yapısından kaynaklanır. Buradaki bireyselcilik hem eleştireldir, hem de birtakım basmakalıp davranışlarla örülmüştür. Büyük gerçekçi romanın yapısını oluşturan eğitim romanı, tümüyle, kişinin beklentileriyle gerçeğin zorladığı saptamalar arasındaki uyuşmazlığa dayanır; bu uyuşmazlığın kendisi de, aynı romanda, bir "gösterme" aracıdır. Eğitim romanının terk edilmesi ya da artık gelişemeyeceğinin anlaşılması (Jean-Paul Sartre, *Hürriyet yolları* [les Chemins de la liberté]) uyuşmazlığı saptamanın da bir işe yaramadığını gösterir, çünkü birey ile toplum arasındaki etkileşmeden yola çıkarak bir ahlak değerine varmanın olanağı kalmamıştır. Walter Scott'un tarihsel romanı, anlatı zamanıyla tarihsel zamanı, geçmişte roman içeriğini özdeşleştirir. Polis romanı, bilgi verileri romanının başında ve sonunda aynı kaldıkları ölçüde, roman türüne yeni bir yaklaşım niteliğindedir; bu bakımdan anlatı, kendisini oluşturan öğelerin, kapalı bir eğri boyunca, çözümlenmesinden başka bir şey değildir. Bu da, roman anlatısının kapalı olduğunu ve ister istemez bir uzlaşmaya dayandığını gösterir.

Türkiye'de roman türü, XIX. yy.'ın ikinci yarısında, Tanzimat edebiyatı döneminde, batı edebiyatından yapılan çevirilerle tanınmaya başladı. 1860-1880 arası, Tanzimat edebiyatının ilk döneminde, batı edebiyatının birkaç klasik yazarının ve genellikle romantik yazarlarından çoğunun, ayrıca polis romanı yazarlarının belli başlı yapıtları türkçeye aktarıldı: Fénelon, *Terceme-i Telemak* (1862); Victor Hugo, *Mağdurin hikâyesi* (*Sefiller*, 1862); Daniel Defoe, *Hikâye-i Robenson* (1864); Chateaubriand, *Atala* (1869); Bernardin de Saint-Pierre, *Paul ve Virginie* (1870); Voltaire, *Hikâye-i hikemiye-i Mikromega* (1871); Le Sage, *Topal şeytan* (1872); Alexandre Dumas pére, *Monte-Cristo* (1872); Swift, *Gulliver'in seyahatnamesi* (1872); Paul de Kack, *Evlenmek ister bir adam* (1873); Xavier de Montépin, *Esrar-ı Hindî* (1875); Eugène Sue, *Esrar-ı Paris* (1875); Lamartine, *Graziella* (1878); L'Abbe Prévost, *Manon Lescaut* (1879); Alexandre Dumas fils, *Kamelyalı kadın* (1879); Octave Feuillet, *Bir fakir delikanlının hikâyesi* (1880) vb.

Böylece, roman türünün çeşitli örnekleri (eğitici ve düşünsel roman, duygusal roman, egzotik roman, serüven romanı, polis romanı) türk okurlarına tanıtılmış oldu. Bu ilk çevirilerde seçilen yapıtlar, divan edebiyatı mesnevileri (*Leyla ile Mecnun, Fehrat ile Şirin* vb.), âşık edebiyatı hikâyeleri (*Kerem ile Aslı* vb.), meddah hikâyeleri (*Hançerli hanım, Tayyarzade* vb.) ile yetişen türk okuyucularına aykırı gelmeyecek türden yapıtlardı. Bunlar, ayrıca, okuyucuyu, akıldışı ve olağanüstü öğelerden ayırarak, akla bağlı, gerçek bir evrene, böylece yeni bir beğeniye doğru yöneltiyordu. Aynı dönemde yazılmaya başlanan yerli romanlar da, o doğrultuda kaleme alınan yapıtlardı; sözgelimi, Ahmet Mithat'ın *Hasan Mellah* (1874) adlı serüven romanında *Monte-Cristo*'nun, Namık Kemal'in *İntibah* (1876) adlı romanında *Kamelyalı kadın*'ın etkileri görülür. İlk türk romanları zaman zaman yerli kaynaklardan yararlanmakla birlikte, onların gelişmesi ve çağa uydurulmasıyla meydana gelmiş değil, doğrudan doğruya batı edebiyatlarındaki romanlar örnek alınarak yazılmış yapıtlardır.

Tanzimat dönemi (1860-1895) romanında olaylar çoklukla günlük yaşamdan ya da tarihten alınmıştır; bunlarda, "olmuş değilse bile olabilir bir vakayı anlatma" (Namık Kemal) çabası gösterilmesi konusunda bütün tanzimat romancıları birleşmişlerdir.

Daha ilk yapıtlardan başlayarak, tanzimat romancılarının bir bölümü halka (Ahmet Mithat, Şemsettin Sami, Nabizade Nâzım vb.), bir bölümü aydınlara (Namık Kemal, Sami Paşazade Sezai, Recaizade Mahmut Ekrem) seslenmeyi yeğlemişlerdir. Bunun sonucu olarak da, halka seslenen yazarlar yalın dilde, aydınlara seslenen yazarlarsa yabancı sözcük ve yabancı dil kurallarıyla yüklü bir dilde yazmışlardır.

Tanzimat dönemi romancılarının işledikleri başlıca temalar, aile kurumu, esaret ve alafrangalıktır.

Türk toplumundaki ataerkil aile düzeninin doğurduğu bunalımlar çeşitli yönlerden işlenmiştir; aile başkanı olan baba baskısı yüzünden gençlerin istedikleri kişilerle evlenememeleri (Şemsettin Sami, *Taaşşuk-i Talat ve Fıtnat;* Ahmet Mithat, *Teehhül;* Sami Paşazade Sezai, *Sergüzeşt* vb.), bunun doğurduğu acıklı sonuçlar; bu dönemde, erkek baskısı yüzünden kadının kişisel ve toplumsal hakları olmayan ikinci sınıf yurttaş sayılması da islami geleneğin bir uzantısıdır.

Tanzimat romanında sık sık ele alınan bir tema da, esarettir. Batı kültürüyle yetişen tanzimat aydını, uygarlığa aykırı gördüğü esir ticaretini eleştirel bir gözle sık sık ele almıştır (Namık Kemal, *İntibah;* Sami Paşazade Sezai, *Sergüzeşt;* Nabizade Nâzım, *Zehra* vb.).

Aynı dönemde işlenen bir başka tema ise, alafrangalıktır. Uygarlık değiştirmeye girişen Türkiye'de, yarım yamalak bir eğitim gören, giyim kuşamla, yaşayış biçimiyle, konuşurken frenkçe sözler kullanmakla avrupalıya benzemeye özenen züppe tipi, romanlarda (Ahmet Mithat, *Felatun Bey ile Rakım Efendi;* Recaizade Mahmut Ekrem, *Araba sevdası*) ve oyunlarda (*Açıkbaş, İşte alafranga* vb.) birkaç kez işlendiği gibi; daha sonraki dönemlerde de roman konusu olmuştur (Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Şık, Şıpsevdi;* Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Kiralık konak, Sodom ve Gomore;* Peyami Safa, *Sözde kızlar;* Abdülhak Şinasi Hisar, *Ali Nizami Beyin alafrangalığı ve şeyhliği*).

Toplumsal yaşamdaki kaç göç nedeniyle Tanzimat dönemi romanlarında kadın erkek ilişkileri, çoklukla, birbirlerini görme olanağı bulunan yakın akraba arasında, cariyelerle evin erkekleri arasında, düşkün kadınlarla erkekler arasında, hıristiyan kadınlarla türk erkekler arasında geçirilmiştir.

Tanzimat edebiyatının ilk döneminde yetişen romancıların (Ahmet Mithat, Namık Kemal) yapıtlarında, roman aracılığıyla bireyi eğitime ve toplumu düzeltme amacı güdülerek ikide bir olayın yürüyüşü durdurulup her konuda (siyaset, din, ahlak, felsefe vb.) birtakım bilgiler verilmiştir.

Edebiyat-ı cedide (Servet-i fünun edebiyatı) döneminde (1896-1901) batı uygarlık ve sanatına bağlanma eğilimi daha güçlenmiş, "giydiğimiz pantolon nasıl Avrupa'dan gelmişse, edebiyatımıza gelecek örnek de pantolonun geldiği yerden gelecektir" (Hüseyin Cahit) diye düşünülmüş; roman alanında, XIX. yy. fransız gerçekçi ve natüralist yazarları (Stendhal, Balzac, Flaubert, Maupassant, Daudet vb.) yolunda yazmaya özenilmiştir. Bunun sonucu olarak, hep yaşamda görülen, ya da görülmesi olanağı bulunan olay ve kişiler anlatılmıştır. Bu aşırı batı hayranlığının bir başka sonucu da dilde kendini göstermiş, fransız dilinin sözdizimi zaman zaman türkçeye uygulanmaya çalışılmış; böylece, türkçenin sözdizimi genişletilmiştir. Abdülhamit II'nin baskılı dönemine rastlayan bu süre içinde her türlü yazının sıkı sıkıya sansür edilmesi nedeniyle, toplumsal eleştiri yapma olanağı bulunmadığından, "sanat için sanat" görüşü benimsenmiş; siyasal ve toplumsal temalara değinilemediği için sadece aşk vb. bireysel temalar üzerinde durulmuştur. Bu dönemde roman teknik bakımdan çok gelişmiş, türk edebiyatında yerli ilk romanın yazılmasından (1872) 25 yıl gibi çok kısa bir süre sonra romanımız olgunluk çağına ulaşmıştır. Ne var ki, Edebiyat-ı cedide sanatçıları, Tanzimat dönemi sanatçılarının tersine olarak, yalnız aydın ve seçkin kişilere seslenmişler, "Servet-i fünun edebiyatı umuma, avama mahsus değildir" (Hüseyin Cahit) demişlerdir; bunun sonucu olarak da, günlük konuşma dilinden uzaklaşılmış, yazılarda arapça ve farsça sözcüklerle bu dillerin kurallarına çok yer verilmiş; süslü ve yapmacıklı bir üsluba düşkünlük gösterilmiştir. Edebiyat-ı cedide'nin başlıca roman yazarları Halit Ziya (Uşaklıgil), Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit (Yalçın) vb.'dir.

Aynı dönemde yaşayan, fakat sanat anlayışı yüzünden Edebiyat-ı cedide topluluğuna katılmayan, "toplum için sanat" görüşünü benimseyerek, "edebiyatta, sanatta amaç her halde bir toplumsal yarardır" diyen Hüseyin Rahmi (Gürpınar), bireyle toplum arasındaki uyuşmazlıklar ve toplum katları arasındaki çıkar çatışmaları üzerinde durmuştur.

İkinci meşrutiyet ve Mütareke döneminde (1908-1922) yetişen romancılardan Bekir Fahri ile Selahattin Enis, Zola'nın etkisiyle, natüralizm akımını benimsemişler; yine fransız realist ve natüralist yazarların yolunu izleyen Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Türkiye'nin Tanzimat'tan bu yana geçirdiği siyasal ve toplumsal evrelerini, birbirini tamamlayan kronolojik bir roman zinciri içinde işlemiş (*Hep o şarkı, Bir sürgün, Kiralık konak, Hüküm gecesi, Sodom ve Gomore, Yaban, Ankara*); ingiliz edebiyatının etkisi altında kalan Halide Edip (Adıvar) ilkin ruh çözümlemesi romanları (*Handan, Kalp ağrısı* vb.) yazmış, Kurtuluş savaşı yıllarında toplumsal konulara eğilerek savaşın acılarını yansıtmış (*Ateşten gömlek, Vurun kahpeye*), sanat yaşamının son döneminde Türkiye'nin toplumsal durumunu yansıtan töre romanları (*Sinekli bakkal, Sonsuz panayır* vb.) yazmıştır. Bu dönemin öteki sanatçıları Refik Halit (Karay), Reşat Nuri (Güntekin), Peyami Safa vb.'dir. Bu dönemde yazarlığa başlayıp edebiyatın başka dallarında (eleştiri, fıkra, makale, şi-

ir, oyun vb.) ürün veren, roman türündeki yapıtlarını Cumhuriyet döneminde yazmakla birlikte, üslup, dil ve sanat anlayışı bakımlarından İkinci meşrutiyet dönemine bağlı kalan sanatçıların da başlıcaları şunlardır: M. Ş. E. (Memduh Şevket Esendal), Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı), Osman Cemal (Kaygılı), Mithat Cemal (Kuntay), Sermet Muhtar (Alus), Abdülhak Şinasi (Hisar).

Cumhuriyet döneminde de realizm (Sadri Ertem, Kemal Bilbaşar, Samim Kocagöz, Kemal Tahir vb.), natüralizm (Reşat Enis), toplumcu gerçekçilik (Sabahattin Ali, Orhan Kemal) gibi akımlar yanında, izlenimleri öne alan (Sait Faik vb.) davranışlar romanımıza çeşitlilik kazandırmıştır. Bu dönemde, çoklukla İstanbul sınırları dışındaki çevre ve insanlara yönelinmiş; kasaba eşrafı ile halk adamı arasındaki çatışma (Sabahattin Ali, *Kuyucaklı Yusuf*), toprak ağası ile toprak işçisi arasındaki gerilim (Orhan Kemal, *Bereketli topraklar üzerinde*) gibi konular ele alınmış; köy kökenli sanatçılarca (Yaşar Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın vb.) geliştirilen ve "köy romanı" diye adlandırılan roman türü ile köylülerin ekonomik ve toplumsal sorunları ana çizgileriyle yansıtılmıştır; son yıllarda köy gerçeğine eğilen başka yazarlar (Ferit Edgü, Latife Tekin), daha incelikli bir tutumla, psikolojik sorunları da ele almışlardır.

Cumhuriyet döneminde, bunlardan başka, çeşitli çevreleri ve insanları, başka başka dünya görüşleriyle ve başka başka yöntemlerle ele alan pek çok romancı yetişmiştir; başlıcaları şunlardır: Nahit Sırrı Örik, Ahmet Hamdi Tanpınar, İlhan Tarus, Rıfat Ilgaz, Aziz Nesin, Tarık Buğra, Mehmet Seyda, Vedat Türkali, Yusuf Atılgan, Oktay Akbal, Abbas Sayar, Çetin Altan, Adalet Ağaoğlu, Tarık Dursun K., Sevgi Soysal, Bekir Yıldız, Erdal Öz, Demir Özlü, Ayla Kutlu, Pınar Kür, Alev Alatlı, Selim İleri, Feride Çiçekoğlu, Orhan Pamuk vd.

Roman de la Rose, fransız alegorik şiirinin iki bölümlük başyapıtı. 1230-1235 yılları arasında yazılan ve 4 058 dizeden oluşan ilk bölümü, Guillaume de Lorris'e mal edilir. Yapıt, troubadourlar'ın *fine amor* anlayışının temel ilkelerini özetleyen bir sevme sanatıdır. Gül *(la Rose)* tarafından canlandırılan arzu edilen varlık, tehlike, korku vb. kişileştirilmiş kavramların çoğalttıkları engeller yüzünden erişilmez duruma gelir. İkinci bölüm (17 723 dize) 1270-1725 yılları arasında Jean de Meung tarafından yazıldı.

ROMAN sıf. (esk. fr. *romanz*, halk dili; halk latincesi *romanice*, Romalılar gibi; klasik lat. *romanus*, romalı'dan). Dilbil. **1.** Halk latincesinden kaynaklanan çeşitli yaşayan diller için kullanılır. **—2.** Bu diller üstüne yapılan incelemeler için kullanılır: *Roman dilbilimi.*

◆ a. Dilbil. *Roman dili*, latinceden türemiş ve V. yy. ile X. yy. arasında Romania'nın bütününde konuşulmuş (yazı dili olarak kalan latincenin tersine) ve kullanıldığı yörelere göre galya-roman, italik-roman, ispanyol-roman vb. çeşitlilikler göstermiş dil. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Güz. sant. *Roman sanatı*, XI.-XII. yy.'da Batı Avrupa'da gelişen sanat. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İnş. *Roman tipi kiremit*, bir bölümü düz, bir bölümü yarım kesik koni biçimindeki eski oluklu kiremitleri andıran kabartısıyla, geçmeli kiremitler sınıfından pişmiş toprak kiremit.

—ANSİKL. Dilbil. "Roman dilleri" deyimi kesintiye uğramaksızın latinceden kaynaklanan dilleri belirtir. Bu deyim, halkın konuştuğu gündelik dille aydın kesimin, özellikle din adamlarının, yazı ve konuşma dili olan latince arasındaki anlaşma sorunlarının farkına varan Tours konsili (813) kararlarından birinde bulunan *lingua romana rustica* teriminin çevirisidir. Aynı dönemde Kutsal Kitap'ın en güç latince sözcüklerini halk dilindeki eşdeğerlileriyle aktaran açıklamalar (örn. *Reichenau sözlüğü*) ortaya çıktı. "Ortak roman dili" terimi, VI. yy. ile VIII. yy. arasında gerçekleştiği sanılan, ancak hiçbir yazılı belge bulunmayan, latincenin dönüşümündeki birinci evreyi belirtir. XIX. yy. başında Raynouard, halk latincesinden çeşitli roman dillerine geçişte ara evreyi oluşturan bu dil durumunu eski provence dilinde bulduğunu sandı (*De l'origine et de la formation de la langue romane* [Roman dilinin kökeni ve oluşumu üstüne], 1816). Gerçekten de başlangıçtan beri, Romania'nın değişik kesimlerinde, bir yandan o yöreye gelenlerin konuştuğu latincenin niteliğinden, öte yandan latince karşısındaki altkatman dillerin etkisi yüzünden ayrılıklar olması gerekirdi.

Romania sınırlarında on dolayında lehçe öbeği bulunur: castilla lehçesinin egemenliği nedeniyle görece bir bütünlük sunan ispanyolca öbeği; çok türdeş olan portekizce öbeği; çok çeşitlilik gösteren (standart italyancanın yanı sıra lehçeler bugün de çok canlıdır) italyanca öbeği; özellikle adanın güneyindeki lehçelerle (logudoro ve campidano) kendini gösteren sardinya öbeği; katalanca ve gaskoncayı içeren oc öbeği; lehçeleri günümüzde yerel ağızlara indirgenmiş fransızca ya da oïl dili öbeği; italyan, oc, fransız ve germen ağızlarıyla ilişkisinden ötürü çok çeşitlilik gösteren fransız-provence dili; reto roman öbeği; Veglia Dubrovnik, Split vb. konuşulmuş ve XIX. yy.'da yok olmuş dalmaçya ağızları öbeği; roman bölgesinin en doğusundaki rumence öbeği.

—Güz. sant. "Roman" sözcüğü ilk kez 1818'de, Charles de Gerville ve Auguste Le Prévost adlı iki norman uzman arasındaki yazışmalarda, XI. ve XII. yy.'larda Batı'da gelişen sanatı belirtmek için kullanıldı. Terimin yaratıcısı olan Gerville bu sanatı, roma mimarlığının bir uzantısı, büyük Antikçağ sanatının Roma'nın yıkılışını izleyen karanlık dönemlerde uğradığı gerileme sürecinin bir sonucu olarak görüyordu. Latinceden roman dillerine geçiş sürecine her yönüyle benzer bir sürecin sanat alanında da görüldüğüne inanıyordu. Fransız arkeoloji kurumu'nun kurucusu kont Arcisse de Caumont sözcüğün iyice yerleşmesini sağladı. Roman teriminin kullanımı hiçbir zaman tartışma konusu yapılmadı; buna karşılık, sözcüğün kapsadığı gerçeklikle tam olarak çakışıp çakışmadığı sorgulandı. Gerçekten de, roman sanatının daha iyi tanınmaya başlanmasıyla, bu sanatın, önceki ve sonraki dönemlerde görülenlere göre çok özgün bir nitelikte olduğu ortaya konmuştur.

Nüfus hareketliliği, sürekli yeni kaynaklar yaratma yeteneği ve maneviyata verilen büyük önemin yanı sıra roman sanatı da, yaklaşık 1000 yıllarından başlayarak Batı'da gelişen yeni toplumun temel bir özelliğidir. Hıristiyan Kilisesi, kendine özgü etkinliği sayesinde (toplumsal bir işlev kabul edilen dua), bu toplumun içinde ayrıcalıklı bir yere sahipti. Hıristiyan halkın ebedi selameti, bir ölçüde de, yeryüzündeki mutluluğu Kilise'ye bağlıydı. Gregorius'un reformundan sonra Kilise, yeni hıristiyanlığı, semavi dünyayı örnek alarak biçimlendirmek ve esinlemek istemekteydi; siyasal gücünün ve maddi zenginliğinin doruğunda bulunduğundan, ikna yeteneğinden en küçük bir kuşku duymamaktaydı.

Kilise de manastırların etkisindeydi; manastırlar, yaşam biçimleri ve ahlaki değerlerinin çekiciliğiyle, rahipler ve kilise mensubu olmayanlar üzerinde büyük etki uyandırıyordu. Keşişler, dua (özellikle de kutsal ayinin toplu ilahilerle icrasıyla) ve kudas yoluyla, Tanrı'nın gizemine katılıyorlardı. Sanat, "Tanrı'nın yüceltilmesi ve insanlığın şanı" için yapılan bu kutsal ayinlerin bir parçasıydı. Başka bir deyişle, roman sanatı, estetik nitelikler bakımından zengin olsa bile, bu nitelikler en ön planda değildi. İlk sırayı, pratik gereklilikler, simgesel amaçlar ve öbür dünyayla ilgili düşünceler işgal ediyordu. Yararlılık, duygu ve tapınma öğeleri olmaksızın güzelliğin salt kendisi için aranması düşünülemezdi.

Sanatçıların bir bölümü rahip ya da keşişler, önemli bir bölümüyse kilise dışından kişilerdi. İzlenecek yol üzerinde anlaşma, piskoposlar, başrahipler ya da manastırlardaki yapımevlerini yöneten keşişler olan müşterilerle tartışarak sağlanıyordu. O döneme dek kralın sanat üzerinde büyük bir etkisi vardı; ancak, devletin yozlaşması sonucu bu etki artık önemini kaybetmişti.

Kilise'nin himayesi estetik bir güdümlülüğe dayanmıyordu. Kilise bu konuda hiçbir öğretiye sahip olmadığı gibi, dinsel yapıların süslemelerinde, yalnızca heykelci ve sanatçıların hayal gücünün ya da kaprislerinin ürünü olan bazı ayrıntıları da hoşgörüyordu. Bu özgürlük ortamında, roman sanatçıların yapıtları, dönemin, sevgi dolu, yüce ve hayal gücü zengin insanlığının bir özeti niteliğini taşır. Bu dünya, daha az yoğun biçimde, ama inançla dolu olarak sonsuz bir yetenek ve ustalık çeşitliliğiyle, ikincil sanat ürünlerine de yansır.

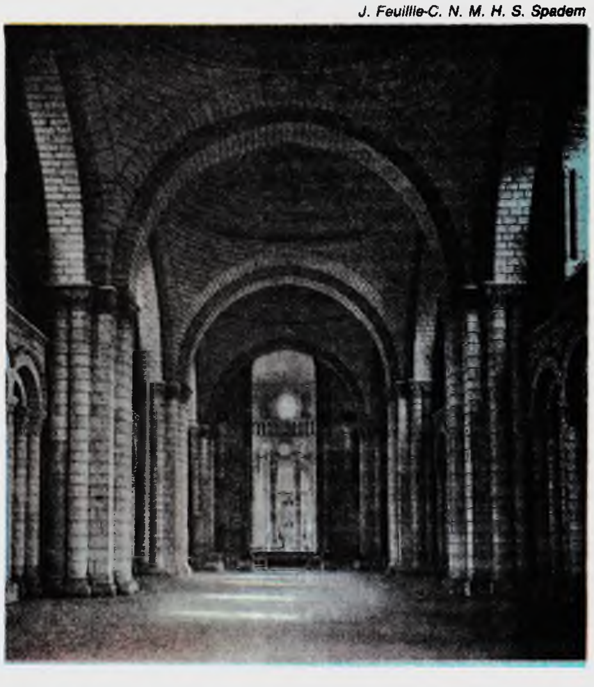
• *Mimarlık.* Sanatlar arasında ilk sırayı mimarlık alır. Üstlendiği başlıca görev, en önemli tapınma biçimi olan kudas ayini için müminlerin toplanacağı bir mekân sağlamaktır. Önemli ölçüde artan nüfus karşısında ihtiyaçlar da çoğalmıştı. Yeni yeni oluşan cemaate birer kilise sağlamak gerekiyordu; aynı zamanda, o dönemde yaşamış Raoul Glaber'in de doğru bir biçimde saptadığı gibi, eski yapıların yerine daha güzellerini inşa etme isteği de doğmuştu. Hiçbir dönemde bu denli yoğun bir inşaat etkinliği görülmemiştir. Roman üslubunun batı hıristiyanlığının sınırlarına kadar yayılması bundandır. Bu üslup, daha çok soylulara hizmet eden eski üsluptan onu ayıran "popüler" bir nitelik kazanarak, kırsal kesimin en ücra köşelerine dek ulaşmıştır.

Kudas ayinine en uygun tip, bazilika planlı yapılardı. Bu tür yapılar, mimarlık alanındaki çalışmaların büyük bir bölümünün başlangıç noktasını oluşturdu. Ancak, esas toplanma mekânı olan sahında birtakım önemli değişiklikler yapıldı. O güne dek kesintisiz olan sahın, benzer birimlerin sıralanmasından oluşan, bölmeli bir mekâna dönüştü. Bu yapı, yangınlara karşı korunmayı sağlamak ve belki de akustiği iyileştirmek amacıyla binaların her bir yanını kaplayan taş tonozların gelişmesiyle birlikte iyice yaygınlaştı. Tonozları taşıyan pekitme kemerleri, yanlama kemerler, gömme sütun ya da ayaklar, gerektiğinde payanda ayakları gibi öğelerin belirlediği açıklıklar, yinelenmesi mimari düzenlemeye bir ritim kazandıran temel birimi oluşturdu. Mekânı işlemedeki bu yeni anlayış, dikkate değer estetik sonuçlar doğurdu. Üslubun değişikliğe uğramasında bu gelişmenin büyük payı oldu. Bu yeni anlayış roman mekân zevkiyle öylesine özdeşleşti ki, tonozlu olması gerekmeyen bazilikalarda bile tonoz ve taşıyıcıları kullanıldı; başka bir deyişle, bu seçim, hiçbir pratik gereklilik bulunmasa bile, ağır bastı.

Bununla birlikte, bazilikaların başucu bölümlerinde de aynı derecede önemli değişiklikler yapılıyordu. Bunun nedeni manastır korolarının gelişmesi ve dönemin başlıca dinsel uygulamalarından biri olan kutsal emanetler kültünün gereklerini yerine getirmekti. Ana sunak çevresindeki yararlı hacmi genişletmek ve ikincil sunakların sayısını artırmak için, capellalarla donatılan çaprazsahın uygulaması yaygınlaştırıldı. Ayrıca, X. yy.'da yapılan ikinci Cluny manastırı'nın önerdiği modele uyularak, absidaya her iki yandan bakışımlı olarak eklenen başka capellalar da yapıldı. Bu, en gelişmiş durumuna Saint-Sever ve Châteaumeillant'da ulaşan ve "benedikten" diye adlandırılan planın

ROMAN SANATI





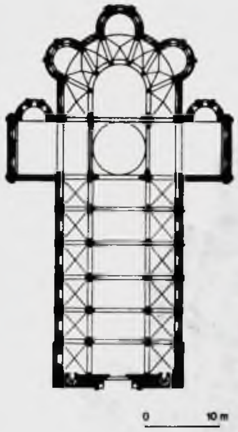
J. Feuillie-C. N. M. H. S. Spadem

Fontevrault manastır kilisesi'nin (Maine-et-Loire) küresel bingiler üzerine oturan kubbelerle örtülü sahnı XII. yy.'ın ilk yarısı

başlangıcı oldu. Sonunda, hacıların rahatça dolaşmasını sağlamak için, daha Karolenjler döneminde bazı kriptalarda ortaya çıkan yanal bağlantılar sistemi geliştirildi ve roman üslubunun güzel bir çözümü olan ışınsal capellalı deambulatorium yapılmaya başlandı; kutsal emanetler açısından özellikle zengin olan, dolayısıyla çok sayıda ziyaretçi çeken kiliselerde deambulatoriumu, çaprazsahnı ve sahnı saran yansahınlar sistemiyle uzatmak düşünüldü. Böylece, hac kiliseleri denilen ve Conques'taki Ste-Foy, Toulouse'daki St-Sernin ve Santiago de Compostela örnekleriyle günümüzde de ayakta duran bir tür ortaya çıktı.

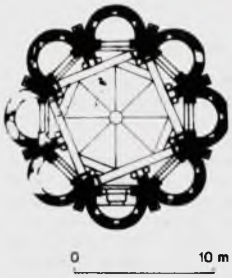
Kiliselerin iç hacimlerinin düzenlenmesinde, roman üslubunun başlıca ilkeleri anlatımını bulur: programların tanımlanmasında açık seçiklik, bunlarla mimari çözümler arasında uyum, bölümlerin bütünle bağlantısı. Bütün bu ilkeler, dış kütlelerin düzenlenmesinde aynı derecede önem taşır. Çaprazsahın karesini örten kubbe çevresinde başuçlarının uyumlu bir biçimde düzenlenmesi bu ilkelerden biridir. Kuzey İtalya ve Katalonya'da bu formülün erken örnekleri uygulanmış, daha sonraları Auvergne de bu bölgeleri izlemiştir. İmparatorluk'ta ve Kuzey Fransa'da yapıya güzellik katan başka taşkın öğelerin (örneğin koroyerini destekleyen ya da cepheleri çerçeveleyen kuleler) rekabeti yüzünden kubbe, pek az örnekte en vurgulanmış öğedir. İster mimari hacimlerin düzenlenmesine katkıda bulunsun, ister İtalya'da olduğu gibi başlı başına öğeler olsun, kulelerin her zaman işlevsel bir rolü vardır: bunlar çanları barındırır.

Üslubun başlıca öğelerini kullanıp yerleştirmede Avrupa'nın farklı bölgeleri değişik düzeylerde katkıda bulunmuştur. Akdeniz ülkeleri ve özellikle de Kuzey İtalya ve Katalonya, daha XI. yy.'ın başında güneye özgü *ilk roman sanatı*'nın doğup geliştiği bölgelerdir. Bu sanat, işlenmemiş taşlardan rüstik duvar örgüsü ve az taşkın yassı kemerlemelerden oluşan ("lombardia şeritleri") duvar dekoruyla kolayca ayırt edilir. Lombardia şeritleri kimi zaman absidaların kornişleri altında sıralanan sağır nişleri çerçeveler. XI. yy.'ın ortalarına doğru önemli değişiklikler, İmparatorluk'un büyük önroman sanatını (otto sanatı) etkiledi. Güneye özgü ilk roman sanatıyla benzerlik gösteren bir duvar dekorunun benimsenmesi, bu değişikliklerden biridir ve Güney Avrupa'nın o dönemde zaten tümüyle egemen olduğu açıklıklar sisteminin benimsenmesine yol açmıştır. Speyer katedrali, 1061'de kutlanan kutsama töreni sırasındaki durumuyla bunun en belli başlı örneğidir. Capetler dönemi Fransası'na gelince, onun başlıca katkısı, deambulatoriumlu ve ışınsal capellalı başucuna yer vermiş olmasıdır.





Nevers'deki (Nièvre)
Saint-Étienne kilisesi'nin
plan ve ekorşesi
XI. yy.'ın ikinci yarısı

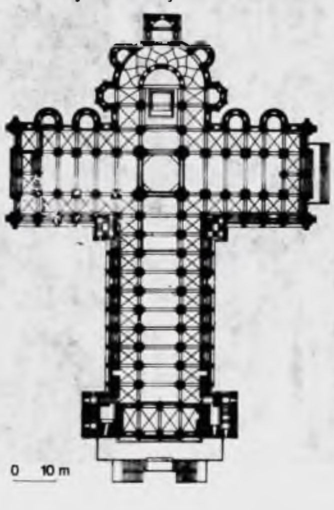




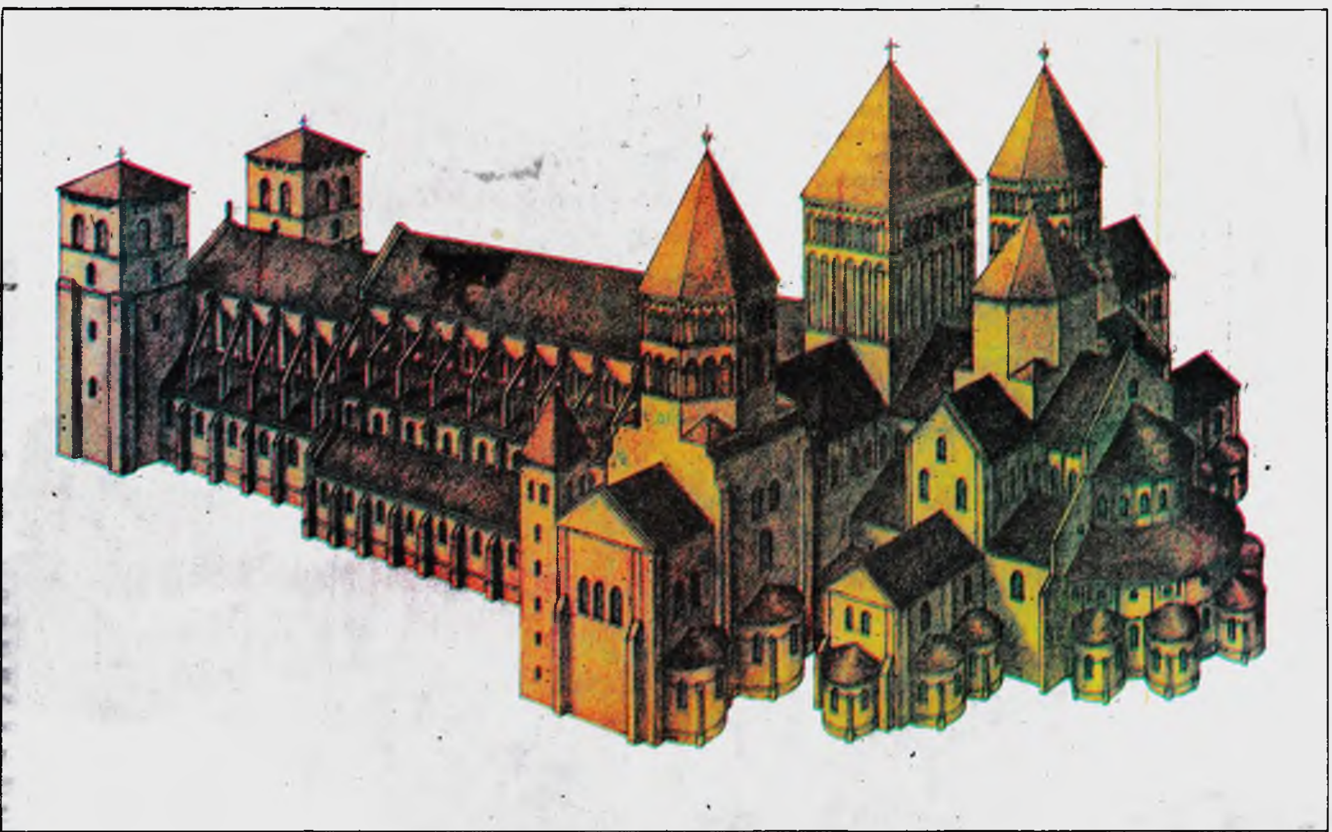
Fontevrault manastırı
(Maine-et-Loire)
mutfaklarının kesit, görünüş ve planı
XII. yy.'ın birinci yarısı

• *Heykel.* Mimarlık alanında görülen gelişmelerle birlikte oyma süslemelerde de şaşırtıcı bir ilerleme kaydedildi, hatta yaratıcılıkta en güçlü noktaya belki de bu alanda ulaşıldı. Hıristiyan Batı'da heykeller, o güne dek yalnızca sunak ve mezarların, yani tanrıya tapınmaya ve ölüleri anmaya özgü yerlerin süslenmesinde kullanılmıştı. XI. yy.'dan itibaren, tersine bir gelişme görüldü: artık heykelci, taş yontucusunun işini tamamlıyor ve geliştiriyordu.

Bu değişikliğin nedenini roman üslubun en temel ilkesinde aramak gerekir: önceki kuşaklar, yoğun hacim duygusu uyandırmak için duvar yüzeylerinin sürekliliğinden yararlanırken, yeni üslupla birlikte ortaya çıkan eklemli mimarlık anlayışında, bu sürekliliğin yerine, mekânı bölen öğeler vurgulanmaya başlandı. Ülküsüne ulaşmak amacıyla roman üslubu sık-

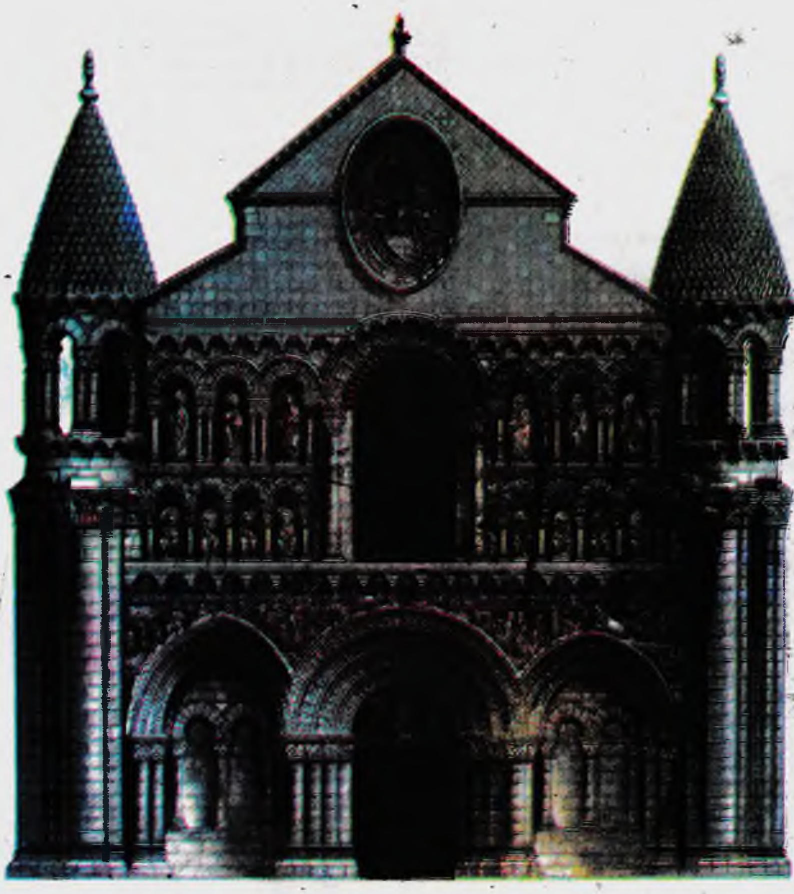


Santiago de Compostela
katedrali'nin (İspanya) planı
XI. yy.'ın son çeyreği
-XII. yy.'ın ilk çeyreği



'Cluny III" manastırı'nın (Saône-et-Loire) [XI. yy. sonu-XII. yy.'ın ilk çeyreği] restitüsyon resmi

Poitiers'deki (Vienne) Notre-Dame-la-Grande kilisesi'nin cephesi (XII. yy.)



ça heykel öğesinden yararlandı: kabartmalar sanki mimari biçimlerden çıkıyordu. Genellikle mimar, heykelciyle özdeşleşmişti; böyle olmadığı zaman da onun çalışmasına yön veriyordu. Heykelin, anıtsal yapıya, onun işlevini vurgulamak amacıyla ve süsleme olarak bu kadar kolaylıkla boyun eğişinin, biçimler üzerinde kesin bir etkisi oldu: figürlerin tarzını hatta konulu kompozisyonların (alınlıktaki büyük kompozisyonlar da dahil olmak üzere) yerlerini saptayan kurallarıyla, yeni bir süsleme üslubu ortaya çıktı.

Roman imgeleri, doğanın incelenmesinden ayrı olarak, gerçek bir "geometri sanatı"yla, kendilerine özgü bir canlılık kazandı. Buna karşılık bu imgeler, dönemin (simgeciliğin önemli bir yer tuttuğu) anlayışına sıkı sıkıya bağlı kaldı; bunlar, birçok anlama çekilebilen, çeşitli yorumlara olanak sağlayan mesajlar iletiyordu. Ender olarak salt betimlemeyle yetinildi. Daha iddialı bir tutumla, iki Ahit (Sina'da Musa' nın Tanrı ile, Golgotha'da İsa'nın Kilisesi ile ahdi) arasındaki ilişkiler üzerine alegoriler geliştirildi. Daha sonra, ahlaki değerlerin alegori biçiminde canlandırılmasına girişildi.

Geçmişle bağları koparmak için heykelciler her şeyden önce, yeni mimarlığın ilkelerine uygun düşen bir sütun başlığı tipi geliştirmeye çalıştılar. Bunu yaparken de, korinthos başlığını çözümleyip yeniden kurma yolunu izlediler. Bu tutum, özellikle, Saint-Benoît-sur-Loire'da, batı kütlesi üzerindeki kulede gözlemlenir. Sütun başlıklarından sonra heykelciler taçkapıları ele aldılar: 1090'dan az sonra, Toulouse'daki Saint-Sernin'in, henüz tabloları bulunmayan çaprazsahın taçkapıları. Taçkapıların bu temel öğesi, ancak 1110-1120'ye doğru oyma kompozisyonlarla süslenmeye başladı: bunlar genellikle absidalarda da görülen tanrı figürleriydi. Geriye, dikdörtgen kesitli girinti çıkıntılardan ve sütunlardan oluşan kapı şevleri kalıyordu. Bu bölümler de, çok geçmeden heykeller ve oymalarla kaplandı.

Roman taçkapısı bir geçit olarak tasarlanmıştı; ancak, aynı zamanda, cephe düzenlenmesinde yeri olan mimarı bir öğey-

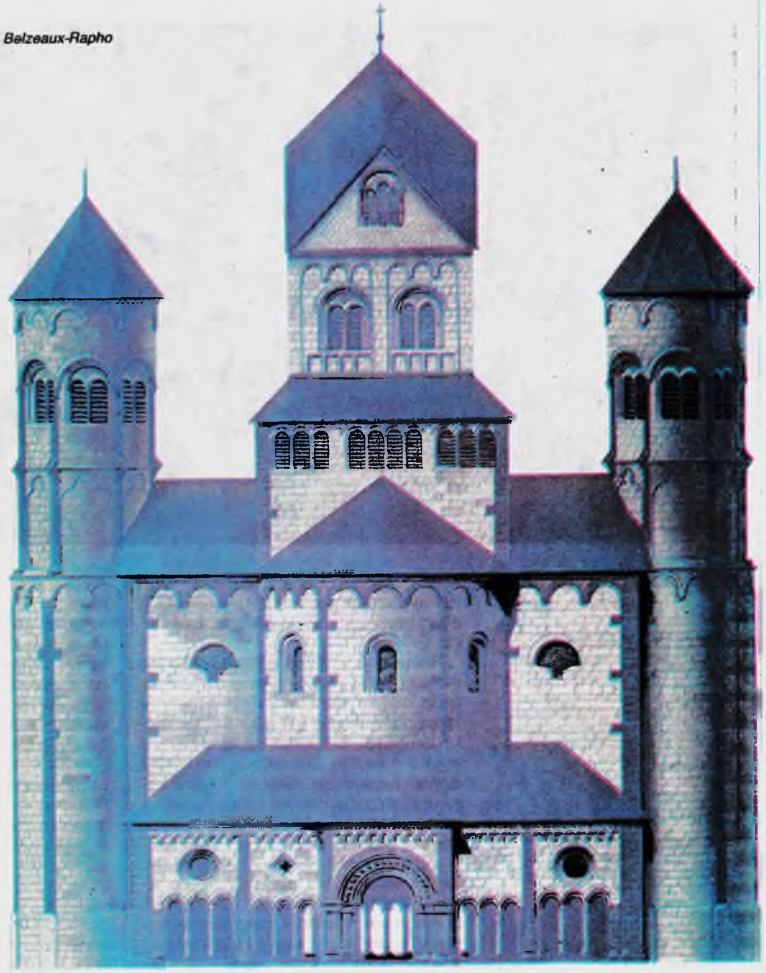
di. Bu alanda gerçekleştirilen en yetkin yapıtlar Fransa'nın batı kesiminde bulunur. Bu taçkapılar birçok simgesel figürle süslenmiştir: bunlar arasında, islamiyete karşı savaşan hıristiyan şövalyelerin idealini simgelediği sanılan gizemli bir atlı figürü dikkati çeker.

Anıtsal roman heykelciliğinin gelişme gösterdiği diğer bir alan da manastır avlularıdır. Öykülü süslemeleri bulunan manastır avluları arasında günümüze ulaşmış

Belzeaux-Rapho



Belzeaux-Rapho



Maria Laach (Rheinland, Almanya) manastır kilisesi (XI.-XII. yy.) koroyeri ve atrium avlu ile batı cephesi (XII. yy.)

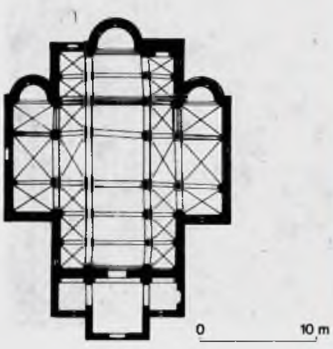
en eski örnek, bir yazıt sayesinde kesin olarak 1100'e tarihlendirilen Moissac'taki avludur. Ayaklar, sütun başlıkları, hatta tablaları üzerinde zengin süslemeler yer alır.

• *Renk sanatları.* O döneme ait birçok kaynak bunların önemini vurgular. XII. yy.'ın en ünlü alegori ustalarından biri olan Honorius Augustodunensis'e göre resim, eğitmek, aynı zamanda geçmişin önemli olaylarını anımsatmak, ancak, bunun yanı sıra güzelleştirmek ve estetik bir coşku yaratmak amacını taşır. Yararlanılan resim teknikleri arasında ilk sırayı duvar resmi alıyordu. Anıtsal heykelciliğin tersine duvar resminin uzun bir geçmişi vardı. Bununla birlikte, eldeki mali kaynaklar artık ender olarak, eskiden olduğu gibi, kilisenin tüm duvarlarını süslemeye olanak sağlamaktaydı. Öncelikle absida ve koroyeri resimlerle süsleniyordu. Bunlar, dirilen İsa'yı yücelten sentetik nitelikte kompozisyonlardı.

Duvarları mozaikle kaplama yöntemi Batı'da hemen hemen tümüyle terk edilmişti. Karolenj dönemine kadar yaygın olan bu uygulamaya karşı yine de belli bir özlem duyuluyordu. Belki de bu özlem sonucu sanatçılar vitray çalışmalarına yöneldi. Vitrayın aydınlatma işlevi, ışığı güzelliğin temel ilkesi, hatta güzelliğin kendisi olarak kabul eden felsefi ve dinsel bir anlayışın hizmetine verildi. Vitray, Tanrı'nın yeryüzündeki en açık seçik belirtisi, Tanrı simgesinin ta kendisiydi. Bunun yanı sıra, Ortaçağ estetik anlayışında vitray, renkli ve yarısaydam niteliğiyle, değerli taşlara benzetildi. Oysa Kutsal Kitap'ta değerli taşlar, cennetin oluşturulmasında rol oynadıklarından, kutsal bir nitelik taşırlar. Vitray, bu şiirsel anlayışa denk düşer.

İtalya, Güney Fransa, Rheinland gibi roma geleneğinin sürdüğü bölgelerde, zeminler mozaikle süslenmeye devam edildi. Bu mozaikler almaşık olarak küçük taş küpler ve mermer levhaların kullanıldığı, hiçbir değişikliğe uğramamış bir teknikle yapılıyordu. Bu zemin süslemeleri kimi zaman iddialı bir ikonografi ortaya koyuyordu. Aziz Bernard'ın karşı çıkmasına karşın, ayaklar altında çiğnenen zeminlerin kutsal sahnelerle süslenmesinde hiçbir sakınca görülmedi.

Absidaların renkli süslemelerine, duvar resimleri ve zemin mozaiklerinin yanı sıra, sunağa ilişkin mobilyaları da dahil etmek gerekir: özellikle baldakenler ve sunağın önüne konan antependiumlar. Bunları, çok sayıda, örneğin günümüze ulaştığı Katalonya'da incelemek mümkündür.



Scala



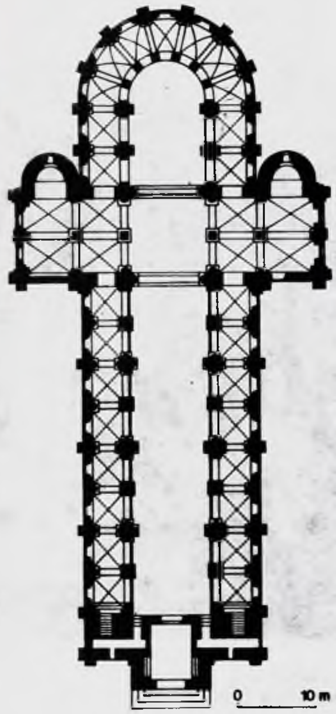
Santa Maria di Portonovo (Ancona yakınında, İtalya) kilisesi'nin planı ve görünümü XI. yy.'ın ilk yarısı ("ilk roman sanatı")



Lauros-Giraudon

Saint-Michel-de-Cuxa manastırı (Pyrénées-Orientales) X.-XII. yy.

su değildir. Kimi yerlerde, örneğin otto geleneğinin sürdüğü İmparatorluk'ta (ancak bu gelenek de bazı değişiklikler gösteriyordu; örneğin, Ren vadisiyle Aşağı Saksonya'da aynı özellikleri taşımıyordu), geçmişin büyük ölçüde ağır bastığını söylemekle yetinelim. Katalonya'da ve Kuzey İtalya'da, güney bölgelerinin ilk roman sanatı, bazı teknik gelişmelerle (taş yontma sanatı ve heykelciliğin gelişmesi, kaburga



Jumièges'deki (Seine-Maritime) Notre-Dame kilisesi'nin (XI. yy.) restitüsyon planı

Ayrıca, resimli panolarla, Meryem'i, azizleri ve çarmıha gerilmiş İsa'yı betimleyen ağaç heykeller arasında sıkı bir ilişki vardır.

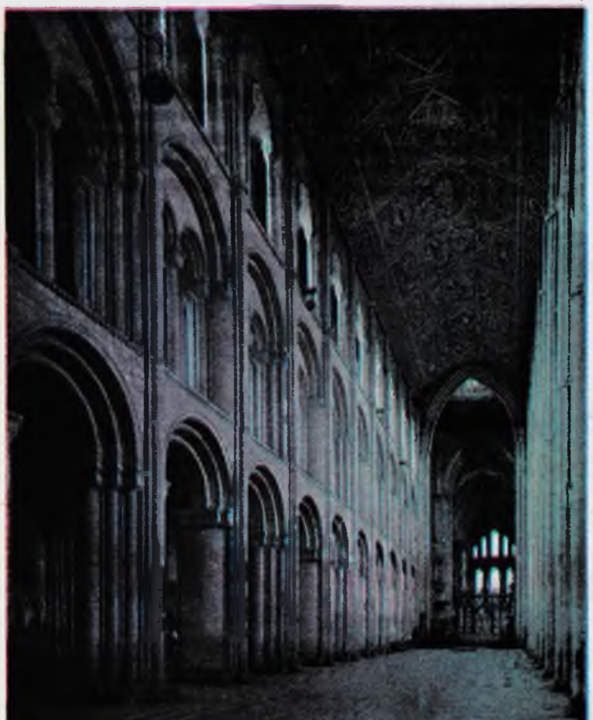
Roman döneminde ağaç heykelciliğinin son derece yaygınlaşmış olması, aslında, olağan gereçlerin, değerli metaller karşısında yükselişinin doğurduğu sonuçlardan biriydi. Gerçekten de artık, kıymetli eşyaların hazine dairelerinde biriktirildiği dönem kapanmıştı. Kilise ve manastır inşaatlarının çoğalmasıyla, ruhban sınıfı, ellerindeki altın ve gümüşü Tanrı'nın daha hoşuna gidecek bir biçimde kullanmasını öğrenmişlerdi. Ancak, hazinelerdeki değerli eşyaların yok olmasıyla birlikte birtakım özlemler karşılıksız kaldığından, bunların yerini tutacak bakırdan ve alaşımları bronz ve pirinçten taklitlere baş vuruldu. Bölmeli minelerin, yerlerini, yeni bulunan gömme minelere bırakmasıyla, kuyumculuk sanatı gelişme gösterdi. Meuse bölgesinde (Meuse* sanatı) ve daha güneyde kalan Limoges'da ve hıristiyan İspanya'da bu teknikten yaygın bir biçimde yararlanıldı. Çok etkin bir diğer bölge, Aşağı Saksonya, daha geleneksel bir yol izledi.

• *Roman sanatının coğrafyası.* Tüm sanatlarda belli bir üslup birliği bulunmasına karşın, bölgelere göre bazı değişiklikler de gözlemlenir. XIX. yy. arkeologları bu değişiklikleri "roman mimarlık okulları" kuramıyla açıklamayı denediler. Ancak bu, oldukça sınırlayıcı bir görüştü, çünkü yalnızca mimarlığı kapsıyordu -üstelik, yalnızca esas olarak kabul edilen bazı özellikleri incelemekle yetiniyordu; ayrıca, roman sanatının geliştiği iki yüzyıl içinde ortaya çıkan değişimleri göz önünde bulundurmadığından çok statik bir nitelik taşıyordu-. O halde, sanat alanında özgün ufukların ortaya çıkışına katkıda bulunan, coğrafi, iktisadi, insansal ve tarihsel tüm etmenleri, roman sanatının coğrafyasına dahil etmek gerekmektedir. Bu yapıldığında, roman sanatı "bölgeler"i, birer kültür çevresi olarak ortaya çıkacaklardır.

Bunları teker teker sıralamak sözkonu-

Ely katedrali'nin (Büyük Britanya) sahnı XI. yy.'ın sonu (koroyeri gotik üsluptadır; boyalı ahşap tavan XIX. yy.'da yeniden yapılmıştır)

Kersting



Vezelay'deki (Yonne) Madeleine bazilikası'nın iç orta taçkapısı (alınlık tablasında [1120'ye doğr.] Yükseliş)

Giraudon



lı tonozun ortaya çıkışı), uzun süre varlığını sürdürdü. Ancak, Kuzey İtalya ve Provence'ta, korunmuş olan roma anıtlarının (zafer takları, anıtmezarlar ve anıtsal heykeller) etkilerini de göz önünde bulundurmak gerekir. Bourgogne'da manastırlar, önce Cluny sonra da Cîteaux manastırlarıyla, roman üslubunun egemen olduğu dönem boyunca etkin bir rol oynadı. Aquitania'da, teknik çözümler çeşitlendirilerek tonozların dengelenmesi alanında araştırmalara girişildi; buna karşılık taşıyıcı öğelerle iç mekânı parçalanmamış kilise tipi (bunun en iyi örneği narin sütunlu hal kilise, özellikle de bir dizi kubbeyle örtülmüş, iç mekânı ferah kiliselerdir) varlığını sürdürdü. Sicilya gibi bazı bölgelerde roman sanatı, yörenin özelliklerini de kendine katan bir koloni sanatı niteliğine büründü. Normandiya ve İngiltere'de ise, bu üslubun gelişim süreci gotiğin sınırlarına dayandı. Demek ki, bölgelere göre yapı-

Bk. resim sayfa 9898

lan bir incelemeyle, üslubun özgün gelişme süreçleri, çeşitli başarı dereceleri ve değişik yaşam süreleri ortaya çıkarılabilecektir.

ROMAN, Romanya'da kent, Boğdan'da (Bacău bölgesi), Moldava kıyısında, Moldava ve Siret ırmaklarının kavşağında; 60 000 nüf. XVI. yy.'dan kalma piskoposluk kilisesi. Müze. Metalürji. Yapı gereçleri. Besin sanayileri.

ROMAN (Johan Helmich), isveçli besteci (Stockholm 1694 - Haraldsmåla, Kalmar yakınında, 1758). İsveç sarayı'nda capella yöneticisi oldu (1727). 1731'de, İsveç'te halka açık ilk konserleri düzenledi, sonra Avrupa'da uzun bir yolculuğa çıktı. Bir *İsveç missası* (1752'ye doğr.), yüz kadar mezamir, dinsel kantatlar, süitler, senfoniler, keman ve obua için konçertolar, 12 *Sonate a flauto traverso, violine e cembalo,* 12 klavsen sonatı ve *Assaggi a violino solo*'yu besteledi.



Mahaux-Explorer

1107-1118 arasında
Renier de Huy tarafından gerçekleştirilen
pirinç vaftiz teknesi
Meuse sanatı (öküzler tarafından taşınan tekne
Yeni Ahit'ten alınmış çeşitli sahnelerle süslenmiştir)
Saint-Barthélemy kilisesi, Liège

ROMAN MSTISLAVIÇ (öl. 1205), önce Novgorod (1168-69), sonra Vladimir-Volıynskiy (1170-1205) ve Galiçya (1199-1205) prensi. 1199'da Galiçya ile Volinya'yı tek bir prenslikte topladı ve döneminin Rusya'sının en güçlü prensi oldu. Ghibellino imparatoru Schwabenli Philipp'in müttefiki olarak Polonya dükü Beyaz Leszek'e karşı giriştiği bir çarpışmada öldü.

ROMANA (La), Dominik Cumhuriyeti'nde kent, G. kıyısında il merkezi; 101 350 nüf. Serbest sanayi bölgesi. —*Romana ili,* 658 km²; 169 223 nüf. (1990).

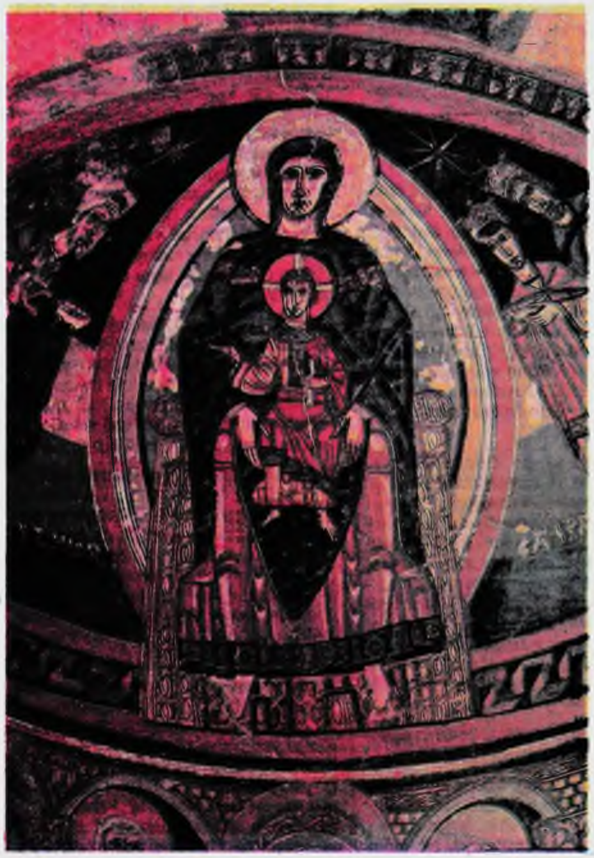
ROMANCERO a. (isp. sözc.). Ed. **1.** Klasiköncesi döneme ait ve en eski ulusal efsaneleri içeren ispanyol romans derlemelerine verilen ad. **—2.** İspanyol edebiyatına özgü bir tür olarak kabul edilen romansların tümü.
—ANSİKL. XVI. yy. ortalarına doğru, kitap-

Lauros-Giraudon



aslan ve koç burçlarının simgeleri
Toulouse'daki
Saint-Sernin kilisesi'nden
gelen alçakkabartma;
XII. yy.'ın ilk çeyreği
musée des Augustins, Toulouse

Giraudon



Müneccim krallarla birlikte Meryem ile Çocuk İsa (1123'e doğr.)
Tahull'daki (Katalonya) Santa Maria kilisesi'nin absidasını süsleyen
freskten bir ayrıntı *(Katalonya sanat müzesi, Barcelona)*



B. N., Paris

İsa'nın Kudüs'e girişi,
Limoges dua kitabını süsleyen
parşömen üzerine minyatür (1100'e doğr.)
Bibliothèque nationale, Paris

Réunion des musées nationaux



kucağında Çocuk İsa ile
tahta oturmuş Meryem
boyalı ağaç
fransız okulu
XII. yy.'ın ikinci yarısı
Louvre müzesi, Paris

larda toplanan en eski romanslar XV. yy.'ın ikinci yarısına kadar uzanır. Yazarları belli değildir ve konuların Mağribliler'e karşı mücadele eden savaşçıların efsaneleri, breton çevriminden kaynaklanan romanesk oluntular ya da ulusal efsaneler oluşturur. Bu epik ya da romanesk malzeme, kuralları oldukça erken belirlenen lirik bir türe dönüşecektir. Romencerolar, XVI. yy.'ın ikinci yarısından itibaren imzalanmaya başlandı; Timoneda'nın *Rosa de romances* (1572) örneğinde olduğu gibi, bilgin şairler tarafından yazılan bu şiirlerin daha ustalıklı bir yapısı olduğu görülür.



Réunion des musées nationaux

roman sanatı
aziz Timotheos
Neuwiller (Haut-Rhin) kilisesi'nden gelen bir vitraydan ayrıntı
XII. yy. ortası
Cluny müzesi, Paris

O zamana dek yayımlanmış bütün romanları toplamayı amaçlayan *Romancero general*'in iki bölümü 1600 ve 1605'te yayımlandı. XVII. yy.'da belirli bir efsaneye bağlı şiirler ayrı ayrı kitaplarda toplandı: *Cid'in romancerosu* (1612), *Los Infantes de lara* (1626). Geçerliliğini hiçbir zaman yitirmeyen romans türü XX. yy.'da Federico García Lorca'nın *Romencero gitano* (1928) gibi yapıtları ve İç savaş sırasında (1936-1939) kaleme alınmış sayısız örnekleriyle parlak bir düzeye kavuştu.

ROMANCHE, Fransa'da Kuzey Alpler'de ırmak, Drac'ın kolu (sağ kıyıdan); 78 km. Pelvoux kütlesi buzullarından doğar. Dar ve sarp yamaçlı bir yatakta aktıktan sonra verimli Bourg-d'Oisans ovasından geçerken soldan Vénéon'u ve sağdan da Eau-d'Olle'u alır. Başka geçitlerden (Livet boğazları) ve Vizille'den geçtikten sonra, biraz aşağıda Drac'a kavuşur.

Lauros-Giraudon



Giovanni Francesco Romanelli
Diana ile Aktaion
Louvre sarayı'ndaki Mevsimler salonu'nun (Anne d'Autriche'in eski yazlık dairesi) 1655-1657 arasında gerçekleştirilen tavan resimlerinden ayrıntı

ROMANCHE çukuru, Atlas okyanusu'nun ekvator kesiminde çukur (7 758), aynı adlı bir kırılma alanında 300 km uzunluğunda ve 20 km genişliğinde bir çizgi halinde uzanır. Atlantik sırtı ekseni bu alanın 1 200 km doğusunda kalır. Romanche çukuru, dalma-batma kökenli olmayan en büyük deniz dibi çöküntüsüdür. (Antarktika suyunun Brezilya havzasının dibinden Gine havzasına doğru akmasını sağlar.)

ROMANCI a. Roman yazarı.

ROMANCILIK a. Roman yazma sanatı; roman yazarlığı.

ROMANEKİT a. (fr. *romanéchite*'den). Miner. Hidratlı doğal manganez ve baryum oksit.

ROMANELLİ (Giovanni Francesco), italyan ressam (Viterbo 1610 - *ay. y.* 1662). Domenichino'nun, sonra da Pietro da Cortona'nın öğrencisi oldu. İki kez Fransa'ya gitti. Bu ülkeye ilk gidişinde (1645 -1647) Mazarin sarayı'nın (bugün Bibliothèque nationale), ikincisinde de (1655 -1657) Anne d'Autriche'in Louvre'daki yazlık dairesinin (dört salonun tonoz bölmelerini mitolojik konulu fresklerle süsledi) dekorasyonunu gerçekleştirdi. Carpentras piskoposluk sarayı için yaptığı (1645 ?) bazı süslemeler de ortaya çıkarılmıştır.

ROMANELLİ (Pietro), italyan arkeolog (Roma 1889 - *ay. y.* 1981). Etrüsk resim sanatı, Roma forumu, Sirenayka, Leptis Magna ve Afrika'daki Roma eyaletleri üzerine birçok kitap yazdı.

ROMANELLİ KÜLTÜRÜ a. İtalya'da ve Fransa'nın güney-doğu'sunda görülen ve üst madeleine kültürü ve azil evresiyle çağdaş olan Üst Yontmataş dönemi kültür evresi. (Eşanl. ROMANELYEN.)
—ANSİKL. Geç bir yerel moustier kültüründen doğan romanelli kültürü, büyük bir olasılıkla Provence'taki azil evresinin kökenini oluşturur. Taş endüstrisi, yuvarlak küçük kazıyıcılar, sırtı kavisli küçük uçlar ve düz yüzlü uçlarla ayırt edilir. Bu evrenin sanatı, taş bloklar ya da yassı çakıllar üzerine yapılmış basit yapıtlarla tanınır. Romanelli kültürü Fransa'da, yaklaşık İ.Ö. 10 500 yıllarında gelişmiştir.

ROMANELYEN a. (fr. *romanellien*'den). ROMANELLİ KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

ROMANES (George John), ingiliz fizyolojist ve doğabilimci (Kingston, Kanada, 1848 - Oxford 1894). Darwinci evrim görüşünün en ateşli savunucularından biri oldu ve fizyolojik ayıklanma ve kalıtım hakkındaki çalışmalarıyla bu görüşü destekledi: *Animal Intelligence* (Hayvan zekâsı) [1881], *Mental Evolution in Man* (İnsanda zihinsel evrim) [1888], *Examination of Weismannism* (Weismann kuramı üzerine araştırma) [1892], *Darwin and after Darwin* (Darwin ve Darwin'den sonra) [1893 -1895].

ROMANESK sıf. (fr. *romanesque*). **1.** Roman türüne ait, roman türüyle ilgili ya da bu türün özelliklerini taşıyan bir şey için kullanılır: *Romanesk edebiyat. Romanesk bir öykü.* **—2.** Belli bir roman türünde rastlanan durumların duygusal, serüvenli, olağandışı yönlerini anımsatan şey için kullanılır: *Romanesk serüvenler. Romanesk bir yaşam.* **—3.** Duyguların, imgelemin, düşgücünün ağır bastığı, gerçeklerden uzak yaşayan bir kimse ve yapısı için kullanılır, hayalperest: *Duyarlı ve romanesk bir kadın.*

ROMANİ a. Dilbil. ÇINGENECE'nin eşanlamlısı.

ROMANİA. Tar. coğ. Roma İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, latince konuşulan, önce roma, sonra roman kültürünü sürdüren ülkelerin tümü. Terim önce, büyük istilalar öncesinde bu ülkeleri barbar dünyasından ayırmak için kullanıldı. Daha sonra, özellikle dilbilimsel bir anlam kazandı (roman dili konuşulan ülkelerin tümü).

ROMANİA, İstanbul Latin İmparatorluğu'nun eski adı (1204-1261).

ROMANİA burnu, Malakka (Malezya) yarımadasında yüksek burun, Asya kıtasının güney-doğu ucudur.

ROMANİNO (Girolamo ROMANO, **il** — denir), italyan ressam (Brescia 1485'e doğr. - *ay. y.* 1560'a doğr.). Lombardia'da yetişti, önce venedikli ressamların etkisinde kaldı (*Meryem Ana ve azizler*, 1513, Padova), ardından şiddetli bir anlatımcılığı benimsedi (*Çile sahneleri*, 1519-20, Cremona katedrali'nde). Giorgione'nin üslubunu andıran güzel portreler de yapmıştır.

ROMANİST sıf. (fr. *romaniste*; romen anlamındaki *romain*'den). Güz. sant. Roma'da çalıştıktan sonra, italyan rönesans ustalarının üslubunu kendi ülkelerinde yayan XVI. yy. flaman ressamlarına verilen ad.

ROMANİST a. (fr. *romaniste; roman*'dan). Dilbil. Roman dilleri uzmanı, dilbilimci, filolog.

ROMANİSTİK a. (fr. *romanistique*). Roman dillerine ilişkin filolojik ya da dilbilimsel inceleme.

ROMANİZM a. (fr. *romanisme*). Din. Diğer hıristiyan mezheplerine göre, Roma kilisesi'nin öğretisi.
—Güz. sant. Romanistlerin sanatı.

ROMAN-KOŞ, Kırım yarımadasının en yüksek noktası, Yalta'nın kuzey-doğusundadır; 1 545 m.

ROMANLAŞTIRMA a. Romanlaştırmak eylemi.

ROMANLAŞTIRMAK g. f. *Bir konuyu, bir olayı, bir filmin senaryosunu vb. romanlaştırmak*, onu roman biçiminde yazmak: *Tarihsel bir olayı romanlaştırmak.*

ROMANO *(Cayo)*, Küba'nın kuzey kıyısı yakınında ada; uzunluğu 80 km; yüzölçümü yaklaşık 800 km².

ROMANO (Ezzelino III DA) [1194 - öl. Soncino 1259], Verona (1226-1230 ve 1232-1259), Vicenza (1236-1259) ve Padova (1237-1256) podestası. İmparatorun yardımıyla iktidarını pekiştirdi, sonra imparatorun düşmanlarıyla savaşmaya koyuldu, böylece egemenliğini bütün Kuzey -doğu İtalya'ya yayma olanağını elde etti. Papa Innocentius IV tarafından aforoz edildi (1254), Padova'yı kaybettiyse de daha sonra Brescia'yı almayı başardı (1258). 1259'da Welfeler'in eline düştü, kısa bir süre sonra öldü.

ROMANO (Gian Cristoforo), italyan heykelci ve madalyon sanatçısı (Roma 1465'e doğr. - Loreto 1512). Pavia certosası'nda Visconti ve Sforza ailelerinin mezarlarında çalıştı. 1491'de Ludovico il Moro tarafından Milano'ya çağrıldı ve Este ailesinden Beatrice'nin büstünü yaptı (Louvre).

ROMANO (Lalla), italyan kadın edebiyatçı (Demonte, Cuneo, 1909), içten lirizmini yansıttığı romanlar (*La Penombra che abbiamo attraversato*, 1964; *Le Parole tra noi leggere*, 1969) ve zamanın akışı, doğa ve ruh üzerine derinlemesine gözlemlerin yer aldığı şiir kitapları yazdı (*Fiore*, 1941; *L'Autunno*, 1955; Giovane è il tempo, 1974).

ROMANO (Giulio PIPPI, **Giulio**-denir), italyan ressam ve mimar (Roma 1499 - Mantova 1546). Raffaello'nun öğrencisi ve yardımcısıydı; ustasının Vatikan'daki *Borgo yangını* ve *Ostia muharebesi* için hazırladığı taslakları freske geçirdi (Borgo yangını salonu, 1515-16), "Loggialar"ın süsleme çalışmalarına, Farnesina'da *Psykhe'nin öyküsü* fresklerinin yapımına vb. katıldı. Giovanni da Udine ile birlikte,

1520-21'de, villa Madama'daki loggianın süslemelerini hazırladı, ardından, 1523 -1525 arasında, Vatikan'da, Costantino salonu'nun hareketli fresklerini gerçekleştirdi. Desenlerini kendisinin yaptığı Marcus Antonius'un açık saçık gravürleri yüzünden ortaya çıkan olaydan sonra Roma'dan ayrıldı ve Gonzaga ailesinden Federico II'nin çağrısı üzerine Mantova'ya sığındı. Burada kısa sürede ün kazandı; bir atölye açtı, kentin tahkimatını tamamladı ve setler yaptırdı. Ancak, manierismocu İtalya'da uyandırdığı yankı bakımından en önemli yapıtı, Te sarayı'nın yapımı ve süslenmesidir. Genişliğine yayılan yapının bahçeye bakan cephesinde, daha sonra Palladio üslubunun motifi niteliğini kazanacak olan güçlü sırakemerler yer alır. Rüstik düzenin yoğun biçimde kullanılması, beklenmedik kabartı ve karşıtlık etkileri yaratır. İç süslemelerde Giulio Romano, hem Raffaello'nun, hem sertliğini abarttığı Michelangelo'nun mirasçısı olarak görünmek ister. Büyük bir ustalıkla ortaya koyduğu temalarda şehvetli bir pagancılık göze çarpar (Psykhe [1527-1531] ve Phaeton salonları, Devler salonu [1532 -1534]). Sanatçı, Mantova'da birkaç konut daha yaptı (kendi konutu da bunlar arasında yer alır), dukalık sarayı için Cortile della Cavallerizza'nın desenlerini çizdi (1544'e doğr.), katedralin planlarını gerçekleştirdi (1545). Ressam ve dekoratör olarak, dinsel ya da mitolojik konulu tablolar ve duvar halıları için taslaklar (François I için *Scipio'nun öyküsü*) yaptı.

ROMANOFF (Boris Georgiyeviç) → ROMANOV.

ROMANONES (Álvaro DE FIGUEROA Y TORRES, *—kontu*), ispanyol siyaset adamı (Madrid 1863 - *ay. y.* 1950). Liberal milletvekili, Adalet bakanı (1906) oldu. Kilise karşıtı bir siyaset izledi. Meclis başkanı oldu (1911), 1912-13 ve 1915-1917 arasında Başbakanlık yaptı, dünya savaşında sıkı bir tarafsızlık siyaseti güttü. 1918'de yeniden hükümetin başına geçti, ama Barcelona ayaklanmasını bastırırken fazla yumuşak davrandığını düşünen subayların hoşnutsuzluğu karşısında çekilmek zorunda kaldı (1919). Aralık 1922'de yeniden Adalet bakanı olduysa da, 1923'te Primo de Rivera tarafından görevinden alındı. Amiral Aznar'ın tüm yetkileri kendinde toplayan kabinesinde yer aldı, Alcalá Zamora ile Alfonso XIII'ün tahttan ayrılma koşullarını görüştü (nisan 1931). Kralcı sağın lideri oldu, iç savaş sırasında Fransa'ya sığındı.

ROMANOS I LEKAPENOS (öl. Proti [Kınalıada] 944), Doğu Roma imparatoru (919-944). Bir köylünün oğluydu, donanma kumandanı oldu, kızı Helene'yi genç Konstantinos VII ile evlendirdi (919) ve 920'de iktidarı ele geçirdi. Büyük mülk sahiplerinin toprak gasplarına sınır çekti, Asya'da müslümanlara karşı saldırıya geçti, Bulgarlar ile barış yaptı, Ruslar'ı İstanbul önünde yendi. 944'te kendi oğulları tarafından devrildi ve Proti adasına sürgün edildi.

ROMANOS II (939-963), Doğu Roma imparatoru (959-63), Konstantinos VII ve Helene Lekapene'nin oğlu. Silik bir hükümdardı, ülkeyi karısı Theophano yönetti.

ROMANOS III Argyros (970'e doğr. - 1034), Doğu Roma imparatoru (1028 -1034). Siyasal ve askeri deneyimsizlik yüzünden Suriye'de yenildi (1030). Sevgilisi Mikhael IV'ü tahta geçirmek isteyen karısı Zoe tarafından boğduruldu.

ROMANOS IV Diogenes (öl. 1072), Doğu Roma imparatoru (1068-1071). Kappadokialı soylu bir aileden gelen başarılı bir komutandı. Konstantinos X'un ölümüyle dul kalan imparatoriçe onu kendine koca seçti ve Romanos IV böylece imparator oldu. Asya'da bazı zaferler kazandıktan sonra Malazgirt'te Andronikos Dukas'ın ihanetine uğradı ve Türkler'e esir düştü. Bu sırada Mikhael VII iktidarı ele geçirdi, Türkler tarafından serbest bırakılan Romanos'u yendi ve gözlerini kör ettirdi.

ROMANOS Melodos, bizanslı şair (İ.S. VI. yy.). Esininin yüceliği, söyleyişinin güzelliği ve dramatik yoğunluklarıyla kendi türünde bizans edebiyatının başyapıtlarından sayılabilecek ilahiler yazdı.

ROMANOV a. Orta Rusya kökenli çok doğurgan koyun ırkı. Doğurganlığı nedeniyle melezlemelerde çok kullanılmaktadır.

ROMANOV, 1613'ten 1917'ye kadar Rusya'da hüküm süren hanedan. XIV. yy.'dan beri tanınan ve önce Koşkin, sonra Zaharin, XVI. yy.'da Romanov adını alan bir boyarlar ailesinden geliyordu. Aile, İvan IV'ün Anastasya Romanovna ile evlenmesiyle (1547) yükseldi. Anastasya'nın kardeşi Nikita Romanoviç (öl. 1586), İvan IV ölünce naiplik kurulu başkanı oldu. Nikita'nın oğullarından biri olan Fyodor (geleceğin patrik Filaret'i) Rurik hanedanından son çar Fyodor I'in ölümüyle (1598) tahta aday olduysa da Boris Godunov tarafından etkisiz bırakıldı. Romanovlar iktidara ancak *zemskiy sobor* tarafından çar seçilen Filaret'in oğlu Mihail Fyodoroviç'le gelebildiler (1613). Romanovlar Rusya'ya beş çar verdiler: MİHAİL FYODOROVİÇ (1613-1645), ALEKSEY MİHAİLOVİÇ (1645-1676), FYODOR III (1676 -1682), İVAN V (1682-1696) [Sofiya'nın naibeliğinde saltanat sürdü] ve *Büyük* PETRO (1682-1725). Onu YEKATERİNA I (1725 -1727) izledi. Büyük Petro, 1721'de imparator unvanını aldı ve imparatorun yerine gelecek kişiyi kendi seçmesini öngören veraset yasasını kabul ettirdi (1722). PETRO II (1727-1730) Romanovlar'ın son erkek temsilcisi oldu. Onu ANNA İVANOVNA (1730-1740), İVAN VI (1740-1741) ve YELİZAVETA I (1741-1762) izledi.

Büyük Petro'nun kızı Anna Petrovna, ailenin 1762'den 1917'ye kadar Rusya'yı yöneten Holstein-Romanov kolunu kuran, Holstein-Gottorp dükü Karl-Friedrich ile evlendi (1725). Bu kolun ilk temsilcisi PYOTR III (1762), karısı YEKATERİNA II (1762-1796) tarafından tahttan uzaklaştırıldı. Oğlu PAVEL I (1796-1801), 1797'de taht üzerinde veraset hakkını en büyük erkek evlada veren yasayı koydu. Onu ALEKSANDR I (1801-1825), NİKOLAY I (1825 -1855), ALEKSANDR II (1855-1881), ALEKSANDR III (1881-1894) ve NİKOLAY II (1894 -1917) izledi. 2 (15) mart 1917'de tahttan el çekmek zorunda bırakılan Çar Nikolay II ve ailesi, 1918 yılının temmuz ayında Yekaterinburg'da öldürüldü. Avrupa'ya sürülen Romanov prenslerinden birçoğu taht üzerinde hak iddia ettiler. Örneğin, grandük Kiril Vladimiroviç (1876-1938) 1924 yılında kendisini Rusya imparatoru ilan etti.

ROMANOV ya da **ROMANOFF** (Boris Georgiyeviç), rus asıllı dansçı ve koregraf (Petersburg 1891 - New York 1957). Petersburg Mariynskiy tiyatrosu'nun balesinde dansçı olarak çalıştıktan sonra (1909), Rus baleleri'yle anlaştı (1910-1914) ve bu topluluk için *Tragédie de Salomé*'yi (1913) ve Stravinski'nin *le Rossignol* (1914) operasının danslarını düzenledi. İmparatorluk balelerine bağlı olarak koregraflık ve bale öğretmenliği yaptıktan sonra Rusya'dan ayrıldı ve Berlin'de kendi topluluğunu, Rus romantik balesi'ni kurdu (1921) ve bu toplulukla birlikte Avrupa'da turnelere çıktı (1921-1925). La Scala di Milano'da sonra Anna Pavlova'nın kumpanyasında, Buenos Aires Colón tiyatrosu'nda (1928-1934) bale öğretmenliği yaptı, ardından önce Roma operası'yla, daha sonra ABD'de birçok kez New York Metropolitan Opera'yla ve nihayet Monte-Carlo Rus balesi'yle çalıştı.

ROMANS a. (fr. *romance;* isp. *romance*'den). Müz. **1.** Öykü niteliği taşıyan eski ispanyol halk şarkısı. **—2.** Çalgı eşlikli, yalın ve dokunaklı şarkı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Aynı adlı şarkıdan esinlenen, duygusal ve içten enstrümantal parça (Beethoven, Schumann, Brahms). **—4.** Basit bir eşlik müziği ve birçok kıtadan oluşan sevecen ve duygusal güfteli şarkı.

—Ed. İspanyol şiirinde bir tür. Sayısı sınırlı olmayan ve çift heceli dizeleri yarım uyaklı, tek hecelileri ise uyaksız olan sekiz heceli dizelerden oluşur.

—ANSİKL. Ed. Klasik ve modern romansta, aynı yarım uyak, parçanın başından sonuna kadar korunur; en eski romanslarda yarım uyak değişebiliyordu. Romans dizesi, aslında, iki yarım dizeye bölünmüş 16 hecelik epik dizedir. Dizenin son sözcüğü *llano,* yani pes ise 8 heceli, *agudo,* yani tiz ise 7 heceli, *daktylos* ya da *esdrújulo* ise 9 heceli olur. (→ ROMANCERO.)

—Müz. XVIII. yy.'ın sonlarında gelişmeye başlayan basitçe bir tür olan romans, yüzyılın başına özgü brunette'den türemiş olabilir. En ünlü romans *Aşktaki tat*'tır (1785'te yayımlandı) ve Jean-Paul Martini tarafından bestelenmiştir. Devrim, İmparatorluk ve Restauration dönemlerinde de rağbet gören romans, Pierre Garat tarafından tüm Paris salonlarına yayıldı. Romanslara, pianoforte, arp ya da gitar eşlik ederdi. Méhul, Berton, Cherubini ve Boieldieu gibi ünlü besteciler, parlak romanslar bestelediler.

ROMANSHORN, İsviçre'de (Thurgau kantonu) kent, Konstanz gölü kıyılarında; 7 900 nüf. Bir feribot isviçre ve alman demiryollarını birleştirir. Tersaneler.

ROMANS-SUR-İSÈRE, Fransa'da kanton (Drôme) merkezi, İsère ve Savasse ırmaklarının kavşağında; 33 546 nüf. (1992). Oldukça çeşitli sanayi etkinlikleri: ayakkabıcılık, sepicilik, nükleer yakıt, otomobil parçaları.

ROMANŞ a. (reto roman *rumantsch;* halk lat. *romanice,* latin dilinde'den). Reto roman öbeğinden roman dili; İsviçre'de Graubünden kantonunda yaklaşık 55 000 kişi tarafından konuşulur. (1937'den beri İsviçre'nin dördüncü resmi dili-



Scala

Giulio Romano Mantova'daki Te sarayı'nın (bu yapının mimarı ve dekoratörüydü) [1525-1535] Kartal salonu

Algar



Romanones kontu

dir. Ren'in batısında, doğusunda ve İnn vadisinde çeşitli lehçeleri vardır.)

◆ sıf. Bu dile, bu dili konuşanlara ilişkin olan.

ROMANŞLAR, romanş dili konuşan Graubünden kantonu halkı.

ROMANTİK sıf. (fr. *romantique;* ing. *romantic*). **1.** Romantizme ilişkin ya da romantizme ait: *Romantik edebiyat. Romantik resim, müzik.* **—2.** İdealizmi, duygusallığı ağır basan şey için kullanılır: *Romantik bir yalnızlık tutkusu. Bundan daha romantik bir öykü okumadım.* **—3.** Özü, duyarlığı ve hayal gücünü kamçılayan, coşkuyu, düşselliği, duyguların açığa vurulmasını harekete geçiren şey için kullanılır: *Romantik bir görünüm. Romantik bir müzik. Mehtaplı, romantik bir gece.*

◆ sıf. ve a. **1.** Duyarlığı ve düşgücü, akılcı niteliklerinden, pratik yaşamla ilgili yetilerinden ağır basan, idealist bir yaşam görüşü olan kimse için kullanılır: *Romantik bir delikanlı. Hayatın gerçekleriyle henüz karşılaşmamış olan saf bir romantik.* **—2.** Kendilerini romantizm çığırında gösteren yazarlar, sanatçılar için kullanılır: *Romantik şairler, ressamlar, müzisyenler.*

Romantik sanat *(l'Art romantique),* Baudelaire'in ölümünden sonra yayımlanan ve edebiyatla ilgili eleştirel makalelerini bir araya getiren kitabı. Aynı yıl yayımlanan sanat eleştirileri kitabı *les Curiosités esthétiques*'in devamı niteliğindedir. Tinsel bir uğraş olarak algılanan sanatta bağımsızlık, biçimin salt değeri, romantizmin aşılması, Wagner müziğinden kesin kopuş gibi kavramlar, yazarın 1845'ten başlayarak *l'Artiste* ya da *le Corsaire-Satan* dergilerinde, şiirsel serüvenine koşut olarak sürdürdüğü çözümlemenin önemli noktalarını oluşturmaktadır.

ROMANTİKLİK a. Romantik olma durumu, niteliği.

ROMANTİZM a. (fr. *romantisme*'den). **1.** XVIII. yy. sonundan itibaren İngiltere ve Almanya'da, ardından Fransa, İtalya ve İspanya'da, duygunun akıl, hayal gücünün de eleştirel çözümleme karşısında üstünlüğünü savunan düşünce hareketlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.) **—2.** Romantik harekete ya da kıyaslama yoluyla, başka hareketlere, başka sanatçılara özgü çizgi ya da özelliklerin tümü: *Hugo'nun, Berlioz'un romantizmi. Bir oyun yazarının yapıtlarında belli bir romantizm bulmak.* **—3.** Kendini düşgücünün egemenliğine kaptırmış, çok şeyler vaat eden, ancak ütopik ve coşkulu olan girişimlere özel bir ilgi duyan bir kimsenin davranış biçimi; karakteri: *Gençlik romantizmi. Bir eylem adamını romantizmden dolayı eleştirmek.*

—ANSİKL. Ed. Romantizm, bir edebiyat akımı olmanın ötesinde, XVIII. yy. sonu ile XIX. yy. başlarında Avrupa'da yer etmiş belli bir duyarlılığı belirtir. İngiltere ve Almanya'da doğan bu hareket Fransa'ya ve Güney Avrupa ülkelerine biraz daha geç girmiştir.

Fransa'da romantizm sözcüğünü ilk kez, *Yalnız gezerin hayalleri* (Rêveries du promeneur solitaire) adlı yapıtında Rousseau kullandı. Kökeni ingilizce olan "romantik" sıfatı, romansı, pitoresk ve etkileyici bir manzarayı niteler. Daha sonra Almanya'da başlı başına bir edebiyat okulu romantik kişiyi ele alacaktı: klasik estetiği yadsıyan bu okul, ulusal kültür kaynaklarına dönüşü savundu. Bu kaynaklara dönmekle belki de hıristiyan Ortaçağ'da sahip oldukları ilk saflığı yeniden bulacaklarına inanıyorlardı. Mme de Staël ve dostları sayesinde bu fikirler Fransa'da etkili oldu. Zamanla karşıtlıklar daha da belirginleşti. Antikçağ'a, paganlara ve Güney'e özgü klasikçiliğin karşısına, Ortaçağ'a, hıristiyanlığa ve Kuzey'e özgü romantizm konuldu. Homeros ya da Euridipes'i taklit etmek yerine, artık Ossian ya da Shakespeare'den esinlenmek gerekiyordu. Aydınlanmacılardan kopuş daha da belirgin oldu: düşünen aklın yerini heyecan ve duygu aldı. Gerçekten de bunalım, melankoli ve tutku romantiklerin en sevdiği sözcüklerdir. Romantik kişi, çevresindeki "darkafalı" insanların sükûnetini örnek alamaz, her türlü egzotizme karşı bir özlem duymasına neden olan bu içkarartıcı dünyayı benimseyemez. Dolayısıyla, siyasette, özellikle de sanatta kendi farklılığını vurgulaması ve özgürlüğünü talep etmesi gerekecektir. Bu yüzden bugüne karşı geçmişi ya da geleceği, yani düşe ve fantastik imgelere elverişli olan eski dönemleri, özellikle de Ortaçağ'ı ve özlemlerini gerçekleştirecek olan geleceği yeğler. Bu anlamda romantizm, bir arayıştır: romantik kişi kendini arar ve çözümler, gizemleri ve sırları öğrenmekten hoşlanır. Bu yaklaşımda sisteme gelmeyen bir yan vardır: romantizm, zaman zaman kapıldığı dogmatik eğilimlere karşın bir okula, bir öğretiye indirgenemez. Romantizm, insanın, o döneme kadar konformizmin karanlıkta bıraktığı bir yönünü aydınlatmaya çalışır.

Bu devrim gene de belli bir geleneğe bağlanabilir. Kimilerine göre romantizm, gençlik ve dehayla özdeştir. Bu kişiler doğal olarak, bazı yazarları öbürlerinden üstün tutarlar, sözgelimi Shakespeare'e büyük bir hayranlık duyarlar; heyecan, davranışlardaki serbestlik, şiddet, şiirselliğini yeniden yakalamak istedikleri Shakespeare tiyatrosunun her şeyi onlara çekici gelir. Ama klasik yazarların en klasikleri bile içine sokulmaya çalışıldıkları kuralların üstündedirler (örneğin Corneille). Bir de asıl öncüler, yani zemini hazırlamış olan ve önromantik diye nitelenebilecek sanatçılar vardır.

• *Önromantizm.* Bu yeni duyarlılık XVIII. yy.'ın ortalarına doğru tam anlamıyla ortaya çıktı ve durumların farklılığına rağmen tüm Avrupa'ya yayıldı. Öncüler arasında, *Pamela* adlı yapıtıyla kamuoyunu ve eleştirmenleri ikiye bölen Richardson'ı anmak gerekir. Bu yapıtın yanı sıra *Clarisse Harlowe*'u da fransızcaya çevirmiş olan abbé Prévost, Manon Lescaut tipiyle, Richardson'ın romanlarındaki kadın kahramanların Fransa'daki örneğini verir. Aynı biçimde Goethe de, Shakespeare'e olduğu kadar, Sterne ve Goldsmith'e de çok şey borçlu olduğunu kabul etmiştir. Bu arada Fielding'i ve *Tom Jones* adlı yapıtını anmalıyız. Abbé Prévost, Marivaux ve belki de Diderot ile birlikte, *Yeni Héloïse*'de (la Nouvelle Héloïse) haber verilen bu edebi yenilenmeyi en iyi yansıtan Rousseau'dur: duygu ve iffet, doğaya ve kır yaşamının sadeliğine duyulan sevgi gibi, daha sonra romantiklerin benimseyeceği en önemli temalardan bazılarını bu yapıtta bulmak mümkündür. Gene Rousseau'nun *İtiraflar*'ı (les Confessions), içebakış ile şiiri kaynaştıran yepyeni bir türün habercisidir. *Yalnız gezerin hayalleri* (Rêveries du promeneur solitaire) ile birlikte, tüm bu yapıtlar dünyayı düşünme, görme ve hissetmenin yeni bir tarzını başlatırlar. Kimi devrimcilere yol gösteren "rousseauculuk"un yanı sıra, *Yeni Héloïse*'in yazarı, geleceğin pek çok edebiyatçısına esin kaynağı oldu. Sözgelimi Bernardin de Saint-Pierre duygusallık ile egzotizmi bağdaştırmayı bilmiştir. Goethe'nin *Werther*'i de birçok bakımdan *Yeni Héloïse*'i anımsatır. Bunların dışında Sénancour'u ve Chateaubriand'ı düşünebiliriz.

Romantik hareket şiiri de ihmal etmedi; İngilizler bu alanda da öncü oldular: yarattığı kahramanla Vigny'ye esin veren Chatterton'u, ayrıca Gray ve Young'ı *(Geceler)* saymalıyız. Foscolo'nun *Dei Sepoleri*'si de aynı çizgidedir. Bunlara koşut olarak, eski çağların unutulmuş şairlerine dönüldü. Özellikle Ossian'dan, James Macpherson'ın, çevirmeni olduğunu ileri sürdüğü bu kelt şairinden *(bard)* söz etmek gerekir. Aslında burada, bazı otantik folklor unsurlarına dayandırılmış bir edebi yutturmaca sözkonusudur. Ama bu şiirlerin atmosferi kamuoyunun beklentilerine çok uygun düşmüş, böylece yeni çeviriler ve Ossian tarzında tablo ve gravürler çoğalmıştır.

Aslında çok hızlı olan bu gelişmeleri açıklamak için, estetik değişimler ile siyasal değişimler, özellikle de Fransız devrimi arasında paralellik kuruldu: genellikle romantizme düşman pek çok yazar, eski düzen karşısında aynı nefreti paylaşıyordu. Gerçekten, her iki olguda da iktisadi ve toplumsal dönüşümlerin etkisi (yeni sanayiler, yeni üretim tarzları, yeni sınıflar) gözlemlenebilir.

• *Büyük Britanya.* Şiirde özellikle Blake ve Burns'ü anmak gerekir; buna karşılık gerçek romantizm *Lyrical* ballads*'ı (1798) yayımlayan ve "lakist" şairlerin üçüncüsü Southey'e öncülük eden Wordsworth ve Coleridge ile başlar. Bunların yanı sıra ünlü irlanda melodilerinin yazarı Th. Moore'u saymalıyız. Onları izleyen kuşaksa Keats, Shelley ve yapıtıyla uluslararası bir yankı uyandıran Byron gibi ünlü sanatçılar çıkardı. W. Scott tarzı tarihi romanı ve Mary Shelley'in *Frankenstein* adlı yapıtını örnek alanlar da az değildi.

• *Almanya.* Alman romantizminin kaynakları XVIII. yy.'a kadar uzanır. Klopstock ve

SANATTA ROMANTİZM

Lauros-Giraudon



Dante ile Vergilius cehennemde (1822)
Delacroix'nın yapıtı
Louvre müzesi, Paris

Lessing, Almanya'daki yenilenmenin öncüleriydiler; "Sturm und Drang" hareketinin (akla ve gerçeklikten yoksun her şeye karşı duygu ve doğa) kökeninde de bir ölçüde onların etkisi duyulur. Herder'in yanı sıra Goethe ve Schiller de bu hareketin içindedir. Aslında bu dönem "klasik" e yönelen yapıtlarıyla, dar anlamda romantizmin ötesine geçen bu sanatçılar için ancak bir evreyi belirtmektedir. Romantizm Hölderlin ve Jean-Paul gibi sonraki kuşağın temsilcilerinde daha belirgindir. Onları iki okul izlemiştir: Jena'da doğan birinci okul, Fichte'ye bağlanır ve pek çok sanatçının yanı sıra Tieck, Novalis ve Schlegel kardeşleri kapsar. İkinci okulsa (Heidelberg) Brentano, Arnim ve Grimm kardeşler tarafından kurulmuştur. Bu sanatçılar çoğu kez alman kültür kaynaklarına yönelirler. Bunların dışında, hemen hemen aynı dönemde yaşamış olan Kleist ve E. T. A. Hoffmann'ı sayabiliriz. Son romantikler arasında da, Eichendorff, Uhland ve Mörike'yi, bir de romantizmden etkilenmekle birlikte bu hareketin tüm özlemlerini paylaşmayan Heine'yi anabiliriz.

• *Fransa.* Fransa'da romantizm, Rousseua ve Mme de Staël'i okuyan ve Chateaubriand'ı ustaları sayan, "yüzyıl hastalığı"nın kurbanı olmuş tüm bir kuşağı temsil eder. Romantizm Lamartine, sanatta tam bir özgürlüğü savunan Hugo (*Cromwell'in önsözü*), Vigny, Musset, B. Consant, Sainte-Beuve ile kendini kabul ettirdi ve Nerval, Gautier ve P. Borel gibi sanatçıları etkiledi. Stendhal, Dumas gibi geçmişe yönelmek (*Üç silahşörler* [les Trois Mousquetaires]) yerine, içinde yaşadığı toplumu betimlemeyi yeğledi (*Kızıl ve kara* [le Rouge et le Noir]). 1830 devrimi ile 1848 devrimi arasındaki dönemde romantizm yeni "hissetme tarzı" olarak önem kazandı.

• *İtalya ve İspanya.* Hiç kuşkusuz bu ülkelerde de romantikler çıktı. Ama onların romantizmi beklendiği kadar geniş bir çevreye yayılamadı. Tarihsel koşulların etkisiyle, edebi hareket bu iki ülkede sıkı sıkıya siyasete bağlı kaldı. İtalya'da romantikler öncelikle liberaller ve yurtseverlerdi. En önemli temsilcileri arasında G. Berchet ve S. Pellico (*Conciliatore*'nin kurucuları) ile Manzoni'yi (*Nişanlılar** [I promessi sposi]) sayabiliriz. Büyük bir şair olan Leopardi döneme damgasını vururken, Carducci de, Risorgimento'nun bağımlı edebiyatına karşı çıkacaktı. İspanyol romantizmi, biraz geç kalmakla birlikte, Rivas dükü ve José Zorrilla'nın oyunlarıyla (*Don Juan Tenorio*, 1844) tiyatroda etkili oldu. Ayrıca Espronceda'nın, daha sonralarıysa Bécquer'in şiirlerini anmak gerekir.

• *Rusya.* Bu ülkede romantizm, gerçek bir ulusal edebiyatın hızla gelişmesi karşısında gölgede kaldı. Puşkin, Lermontov ve Gogol ulusal edebiyatın ilk örneklerini verdiler.

• *Türkiye.* Toplumsal ve siyasal alanda Batı'ya yönelme hareketinin başlangıç tarihi olan Tanzimat fermanı'nın ilanından (1839) yirmi yıl sonra başlayan ve batı edebiyatı örnek tutularak meydana getirilen Tanzimat edebiyatının (1859 - 1895) daha ilk yıllarında türk okur ve seyircisi romantizm akımının başlıca kişilerinin belli başlı yapıtlarıyla karşılaşmıştır: Victor Hugo (*Sefiller, Bir mahkûmun son günü, Hernani* vb.; ayrıca şiirlerinden çeviriler: *Tifl-ı nâim* vb.), Chateaubriand (*Son serâc'ın sergüzeşti, Atala, René*), Bernardin de Saint-Pierre (*Pol ve Virjini*), Lamartine (*Graziella* vb.; ayrıca şiirlerinden çeviriler: *Souvenir, Göl* vb.), Alexandre Dumas Père (*Monte-Cristo* vb.), Alexandre Dumas Fils (*Kamelyalı kadın* vb.), tiyatro alanında özellikle Shakespeare (çeşitli oyunları), Schiller (çeşitli oyunları) vb. anılabilir.

Tanzimat edebiyatının pek çok yazar ve şairi (Ahmet Mithat, Namık Kemal, Şemsettin Sami, Recaizade Mahmut Ekrem, Abdülhak Hamit vb.) romantizm akımının etkisi altındadır. Namık Kemal'in *İntibah* adlı romanında *Kamelyalı kadın*'ın, *Vatan yahut Silistre* oyununda *Romeo ve Juliet*'in, *Gülnihal*'de *Hamlet*'in, *Zavallı çocuk*'ta *Hernani*'nin izleri görülür; *Mukaddime-i Celal*'de *Cromwell'in önsözü*'nün adım adım izlendiği biliniyor. Abdülhak Hamit'in *Makber* ve *Bir sefilenin hasbıhali* adlı şiir kitaplarında Hugo'dan, *Finten* oyununda ise Shakespeare'den esintiler vardır.

Edebiyat-ı cedide döneminde, Halit Ziya'nın *Mai ve siyah* adlı romanının o dönem şairlerini temsil eden baş kişisi Ahmet Cemil, kışın yağmurlu, karlı gecelerinde özel ders vermek için Vezneciler'e gitmek zorunda kalışından yakınırken, evin "küçük, sıcak odasında minderin üzerine boylu boyunca uzanarak Musset'nin *Geceler*'ini, Hugo'nun oyunlarını, Lamartine'in *Tefekkürat*'ını okumak için özlem duyduğunu" anlatır.

İkinci meşrutiyet'ten sonra, Milli edebiyat döneminde, Yusuf Ziya'nın (Ortaç) hece vezniyle yazılmış ilk oyun olduğu için önemli sayılan *Binnaz* adlı oyununda da Hugo'nun bir oyununun etkisi bulunduğu ileri sürülmüştür.

Gerek o dönemde, gerek Cumhuriyet dönemi edebiyatımızın ilk yıllarında yazan lirik şairlerden bazılarının şiirlerinde de romantizm etkileri sezilir.

—Güz. sant. Romantizm, edebiyatta ortaya çıkışına koşut olarak resimde de kendini gösterdi; ancak, ifadesini biçimden çok düşüncede bulduğundan belirli bir üslup benimsemedi. Goya, Turner, Delacroix'nın coşkunluğu kadar Blake'in yeniklasikçiliği ya da Delaroche'un kurallara bağlı tarzı, Füssli'nin düşselliği, Biedermeier'in burjuva dünyası hep bu hareketten kaynaklanır. Romantizm, klasikçilik kuramının önderi İngres'i bile etkiledi (*Paolo ile Francesca*, 1816, Condé müzesi, Chantilly), doğa duygusuna metafizik bir hava kattı, kimilerine renk zevkini aşıladı, öznelliği, melankoliyi, kaygıyı doruk noktasına çıkardı; akıldışı olanı savundu, gotik hayranlığını kamçıladı, doğuculuğu* yüceltti; şövalye romanları, iskandinav sagaları ve Ossian*'ın düzmece şarkılarında kendine konular aradı. Plutarkhos'un kişilerinin yerini, Shakespeare'in, W. Scott, Byron, Goethe, Hugo'nunkiler (kendisi de usta bir desinatördü) aldı. Fırtınalar, gün batımları, uçurumlar, baykuşlar, kurukafalar, ürkmüş atlar, ikonografide önemli bir yer tutmaya başladı. İngiltere'de Edmund Burke'ün *A Philosophical Enquiry into the*



Kargalı ağaç (1822)
Caspar David Friedrich'in yapıtı
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon



Petwork parkı'nın üzerinde gün batımı (1830'a doğr.)
Turner'ın yapıtı
Tate Gallery, Londra

Nimatallah-Ziolo



Carolina Zucchi'nin portresi (1825)
Francesco Hayez'in yapıtı
Museo Civico, Torino

Fabbri



Lauros-Giraudon

Gecenin on biri
Achille Devéria'nın bir yapıtına göre gerçekleştirilmiş taşbaskı
Carnavalet müzesi, Paris

Origine of our İdeas of the Sublime and Beautiful (Güzellik ve yücelik düşüncelerimizin kökeni üzerine felsefi bir araştırma) [1757] adlı kitabıyla ve pitoresk* hareketinin gelişmesiyle başlayan romantizm, Gainsborough'ın son yapıtlarında ve bir ölçüde Reynolds, Reaburn, Lawrence'ın büyük portrelerinde kendini gösterdi. Füssli (*Kâbus*, 1782, Goethemuseum, Frankfurt), Blake, J. Martin, S. Palmer'ın yapıtlarında da hayal gücü önemli bir yer tuttu. Cozens, Cotman, Constable gibi manzaracıların şiirsel anlatımı, Turner'da, biçimlerin dağılıp parçalanmasıyla kendini gösteren bir yoğunluk kazandı. İspanya'da romantizm Goya tarafından yüceltildi (*Kolos*, Prado). Mimarlık alanında Boullée tarzı ütopyaların kendini gösterdiği Fransa'da romantizm, Gros ile başladı (*Nasıra savaşı*, 1801, Nantes müzesi), Géricault (*Medusa'nın salı*, 1819, Louvre) ve ingiliz Bonington ile devam etti. Delacroix (*Dante ile Vergilius cehenemde*, 1822 Salonu, Louvre), 1827 Salonu'nda doruğuna ulaşan ve Chassériau'nun sanatında varlığını sürdüren bu hareketin önderi olarak belirdi. Delaroche, Johannotlar, Devérialar, C. Nanteuil, A. Scheffer, L. Boulanger gibi ressam ve kitap resimleyicileri, Du Seigneur, Préault, Barye gibi heykelciler hareketin içinde yer aldı. Almanya, en büyük romantik ressamlardan biri olan C. D. Friedrich'in (*Deniz kıyısındaki keşiş*, 1809, Berlin - Charlottenburg) yanı sıra, J. A. Koch, şair Tieck'in dostu P. O. Runge, F. G. Kersting, C. G. Carus, Ludwig Richter (1803-1884) gibi dikkat çekici sanatçılar yetiştirdi. Avusturya'da, Johan Pater Krafft (1780-1856), F. G. Waldmüller, M. von Schwind, Emil Jakob Schindler'in (1842 -1892); İsviçre'de, F. Diday ve A. Calame'ın (*Handeck'te fırtına*, 1839, Cenevre müzesi); İtalya'da, *la Carmagnole* adlı tablosu carbonarolar tarafından bir manifesto olarak görülen Hayez ve Giuseppe Bezzuoli'nin (1784-1855), Amerika'da da, A. B. Durand gibi Hudson okulu manzaracılarının, Th. Cole'un ve şair Coleridge'in dostu W. Allston'ın adları sayılabilir.

—Müz. Romantik estetik, başlangıçta, sanatçının özgürlüğü, iç dünyanın dile getirilmesi, biçimsel çerçevenin kırılması (gelişim bölümüne önem verilmesi) ve kontrast arayışları (iki tema kullanımı) gibi özgül yanlarıyla kendini kabul ettirdi. İç dünyayı yansıtan yapıtlar, yoğun bir duygusal içerik kazandı (lied); büyük çaplı yapıtlar, yeni bir gerilim ve dokunaklılığa ulaştı (programlı müzik). Orkestra zenginleşti, çeşitlendi ve çalgıların tınısı ve rengi üzerinde titizlikle duruldu (Berlioz'un *Bir cumartesi gecesi rüyası*).

Bu hareket, kaynağını, Almanya'daki *Sturm und Drang* akımında ve Fransız devrimi'nin ideolojisinde buldu. Özellikle Almanya'da ve Avusturya'da benimsenen romantizmin başlıca örnekleri Beethoven' ın büyük partisyonlarıdır.

Bu dönemin, çeşitli türlerdeki en önemli yapıtları: Berlioz'un *Fantastik senfoni*'si, Schumann'ın *Şairin aşkları* adlı lied çevrimi, Verdi'nin *Rigoletto*'su. Liszt'in *Faust* senfonisi, Wagner'in *Tristan und İsolde*'si ve Mahler'in *Kindertotenlieder*'i.

ROMANYA, rumence **România,** Doğu Avrupa'da devlet. Karadeniz kıyısında; 237 500 km²; 23 200 000 nüf. (1991). Başkenti *Bükreş*. Resmi dili *rumence*.

COĞRAFYA

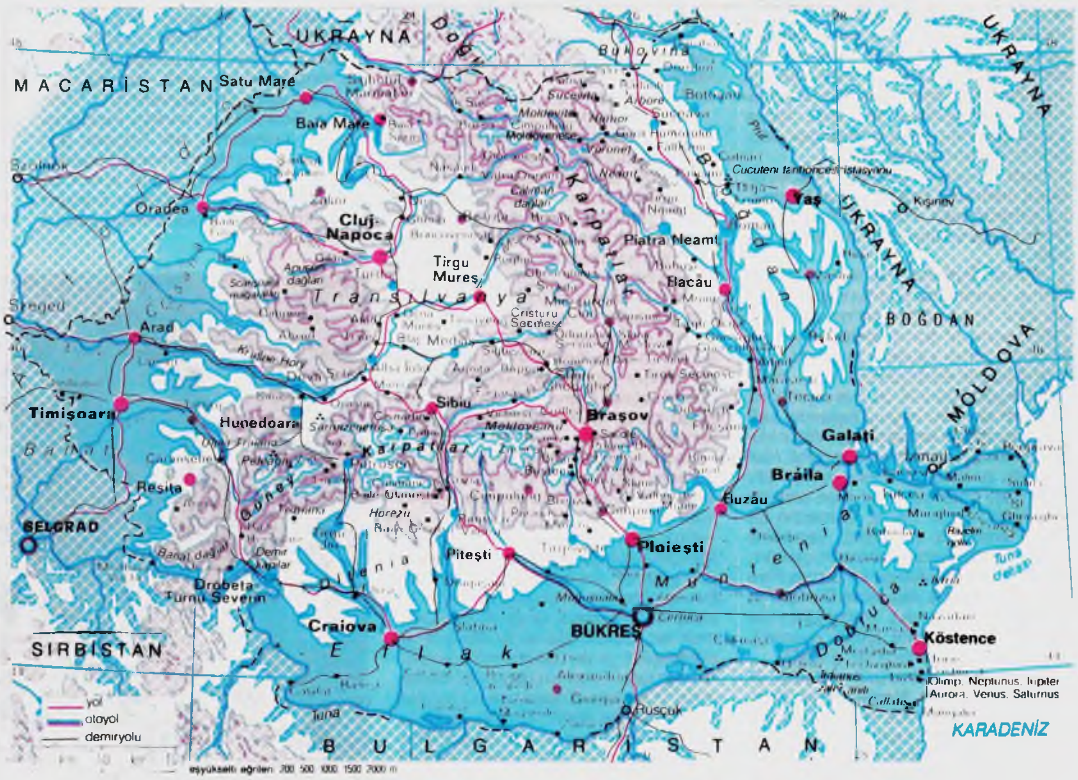
fiziki coğrafya

Romanya toprakları dörtgeni andıran bir kütledir. Orta kesiminde Karpatlar* ve Apuseni* dağlarıyla çevrili Transilvanya* tepeleri yer alır. Çevresinde: K.-D.'da Boğdan* tepeleri, G.-D.'da Dobruca* platosu, G.'de Rumen ovası (Muntenia* ve Oltenia*) ve B.'da Pannonia ovasının doğu bölümü olan Batı ovası (Banat ve Crişana) bulunur. Romanya, 1968'den beri 40 yönetim bölümü ya da bölgesine (judeţe) ve Bükreş municipiumu'na bölünmüştür.

İklimi karasaldır. Bu iklim özellikle Karpatlar'ın D.'sunda ve G.'inde görülür. Kış ve yaz uzun, sonbahar ve özellikle ilkbahar kısadır. Kış her yerde serttir; toprak ve akarsular donar. Kar, yalnızca dağda uzun süre kalır. Yaz (Rumen ovasıyla Dobruca' da görülen kuraklığın zararlı etkilerini biraz olsun azaltan sağanak yağışlara rastlanır) çok sıcak geçer (haziranda, temmuz ve ağustosta G.'de ortalama 20 °C'ın üstünde). Derin ve suyu iyi tutan çernozyumlu ova toprakları ülkenin en verimli topraklarıdır; ayrıca bu topraklar, dünyanın bozkır iklimli yörelerinde görülen toprakların özelliklerini de taşırlar.

nüfus

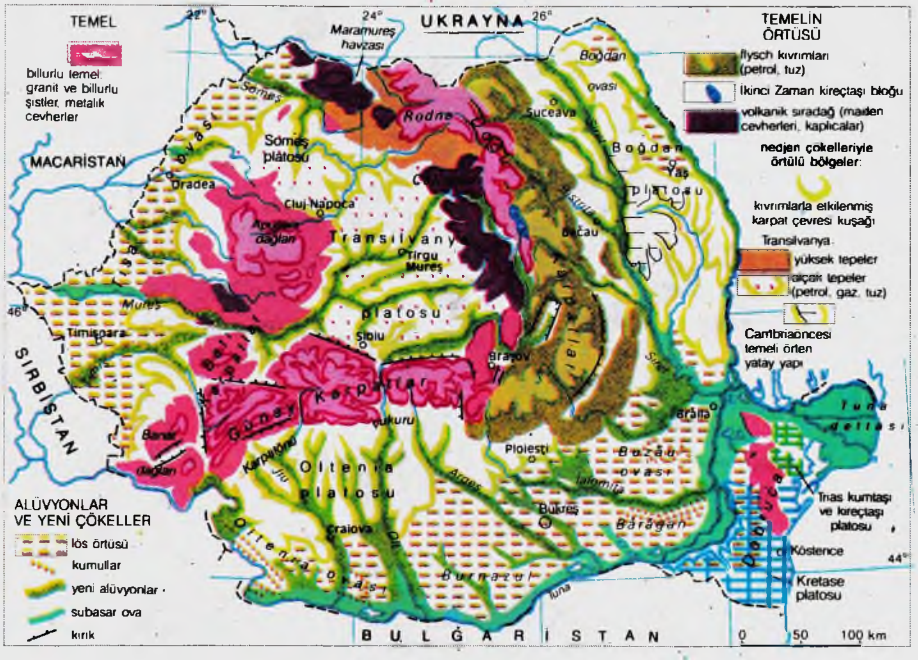
Nüfus, 1970'ten bu yana yılda % 1'e yakın bir ortalama hızla artmaktadır. Bu nüfusun % 88'i, kesin olarak bilinmeyen zamanlardan beri bu topraklarda yerleşmiş olan Rumenler'den, geri kalan bölümü de, kendi özelliklerini koruyan birçok azınlıktan oluşur. Macarlar, Sikullar (macar et-



ROMANYA

nik grubu) ve Almanlar (ya da Saksonlar) buraya Ortaçağ'da gelmişlerdi. Nüfusun yaklaşık % 8'ini oluşturan Macarlar bu azınlıkların en önemlisidir; Transilvanya'ya çok bağlıdırlar ve nitekim pek çoğu burada yaşar. Transilvanya'nın güneyine ve Banat'a yerleşen Almanlar ise ikinci azınlığı (nüfusun yüzde 1,6'sı) oluştururlar; çoğu Almanya'ya göçmüştür. Hızla çoğalan Çingeneler, özellikle Rumen yaylasına yayılmışlardır (% 1). Slav gruplarının toplam nüfus içindeki oranları çok düşüktür. (Boğdan'ın kuzeyinde Ukraynalılar ve Tuna deltasında Lipovenler.) Ayrıca, türk, tatar, yahudi, yunanlı, ermeni vd. grupları vardır.

Rumenler ve bazı azınlıklar, kırsal kesimde, özellikle tepelik ve dağlık bölgelerde kendi folklorlarını ve renkli kıyafetlerini korumaktadırlar. Evlerini çok çeşitli geleneksel üsluplarda yapmayı sürdürerek köylere eşsiz bir güzellik ve özgünlük kazandırırlar. 1948'de % 75'inden fazlası kırsal olan nüfusun bugün % 48,7'si kırsal, % 51,3'ü kentseldir.



JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

ekonomi

Etkin nüfusun % 32'si sanayide, % 23'ü tarımda çalışır. Ülke topraklarına eşitsiz bir biçimde dağılan güçlü bir kırsal göç, sanayileşme süreciyle birlikte gerçekleşmiştir. 1940'tan önce ekonomi, başlangıcı XVIII. yy.'a kadar uzanan (Banat'ta demir-çelik) sanayiden çok, tarıma, ormanlarla petrolün işletilmesine dayanıyordu. Savaştan çok zarar gören Romanya, yeniden kalkınmasını zor koşullarda gerçekleştirdi. Ekonominin toplumsallaştırılması aşamalı oldu, ama millileştirmelere özellikle 1948'de girişildi. İşletmeler bir araya toplandı. Tarımda kolektifleşme, 1945 tarım reformundan sonra başladı, özellikle de 1958-1962 arası uygulandı. Ekonomide planlama yıllık iki planda (1949, 1950) yer aldı ve beş yıllık planlarla sürdürüldü. Romanya, aşırı merkezileşmiş yapıların hantallığını azaltmak için 1969'da santrallar halinde birleştirilen işletmelere belli bir iktisadi yönetim özerkliği tanımayı amaçlayan bir iktisadi reformu kabul eden (1967) son Doğu bloku ülkesi oldu.

• *Sanayi.* Sanayi, gelişmenin itici gücü olarak kabul edildi. Donatım malları sanayisine, tüketim malları sanayisine göre öncelik tanındı ve 1949'dan başlayarak birincisi ikincisini üretim değeri bakımından geride bıraktı. Önce linyite ve özellikle doğal gaza (30 Gm^3'ten fazla), sonra da hidroelektriğe (Bistrita, Argeş, sonra Tuna, Olt vb. üstündeki düzenlemeler) dayalı güçlü bir enerji temeli yaratıldı. 1950'de 2,1 TWsa olan elektrik üretimi, 1990'da 73,7 TWsa'ya ulaştı (% 60'ı nükleer). 1976'dan sonra azalan petrol üretimi, 1982'den (12 Mt) sonra artarak, 1985'te 25 Mt'a ulaştı. Linyit üretimi de artarak 1987'de 41,6 Mt'a ulaştı. Çelik üretimi, Transilvanya'daki eski merkezlerin genişletilmesiyle ve Tuna üstünde yeni kombinaların (Galati, Calaraşi) kurulmasıyla 1950'den bu yana arttı (1988'de 14,3 Mt). Petrokimya sanayisi, petrole ve tuza dayalı olarak gelişti. Makine sanayisi, çok çeşitlendi ve güçlendi (tarım makineleri, Diesel lokomotifler, gemiler, uçaklar, takım tezgâhları, elektronik, otomobil Renault Piteşti'de, Citroën de Craiova'da birer fabrika kurdular). 1940'tan önce de iyi durumda olan tekstil, besin, kâğıt sanayileri nispeten daha az gelişti.

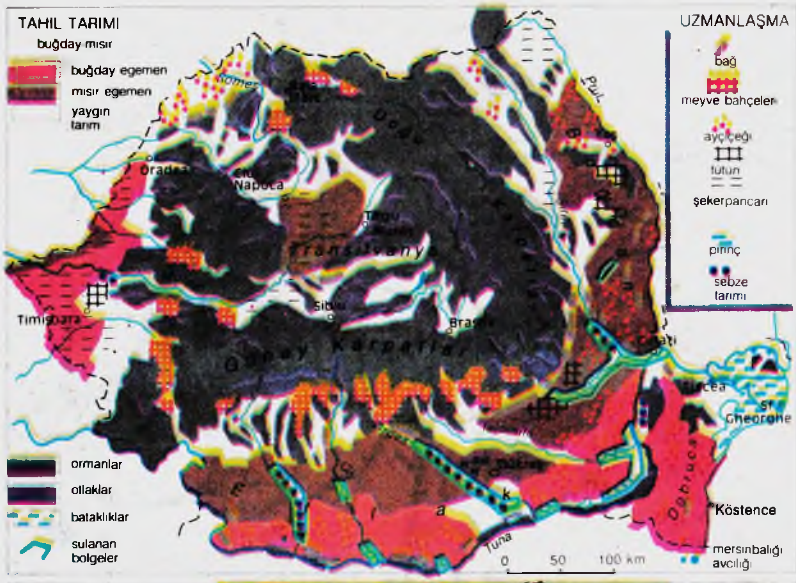
Romanya, eski merkezlerin kapasitesini artırmak ve en kırsal kesimleri bile sanayileştirmekle işe başladı. Toprak kullanımını, yatırım ve işletme maliyetlerini azaltmak amacıyla toprağı sistemli bir biçimde değerlendirme politikasına uygun olarak 1975'ten bu yana yeni fabrikalar sanayi platformlarında (ya da alanlarında) gruplaşmaya zorlandı. 1970'li yılların başındaki dünya iktisadi bunalımı Romanya'nın sanayi politikasında bir değişikliğe yol açtı. Enerjinin sürekli pahalılaşması, enerji tüketimi az olan sanayileri geliştirmeyi ve "enerji bakımından kendi kendine yetme" programını uygulamayı gerektirdi (1985'e kadar). Bu program, petrol ve gaz üretiminin artırılmasını öngörüyordu. Dışarıdan alınan bazı hammaddelerin pahalanması, metalürji sanayisinde, kısmen dışsatıma yönelik ileri teknikle üretilen mallara ve iç kaynakların daha fazla işletilmesine ağırlık verilmesini gerektirdi. Sanayisinin üretim gücü kapitalist ülkelere oranla düşük olan Romanya, 1975'ten sonra içe dönük bir büyümeye yöneldi. Büyüme hızı 1976-1980 plan döneminin sonundan başlayarak büyük ölçüde yavaşlayan sanayi, Romanya'daki rejim değişikliği sürecinde daha da sarsıldı. Örneğin çelik üretimi 1990'da 9,8 Mt'a (1988'de 14,3 Mt), linyit üretimi 34 Mt'a (1988'de 41,6 Mt), binek otomobili üretimi 100 000'e (1988'de 138 000) düştü. Yatırımlar % 35, verimlilik % 20 oranında azaldı.

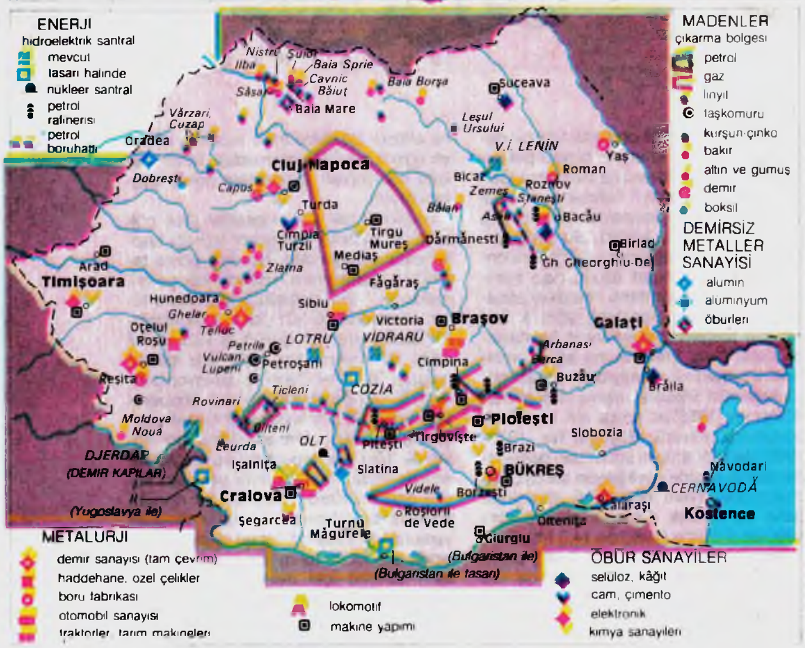
• *Tarım.* Savaştan sonra çöken tarım üretimi, 1950'den sonra, sanayi üretimine oranla çok daha yavaş olmakla birlikte (yılda % 4), artmaya başladı. Buğday üretimi iki katın üstüne çıktı (5-6 Mt); mısır üretimi (12 Mt) ilk sırayı aldı; şekerpancarı üretimiyse 6 Mt'u aştı.

Yüksek randımanlı ve yerel koşullara iyi uyum sağlayan türler yaygınlaştırıldı. Tuna vadisinde bentler kurma yoluyla yeni topraklar kazanıldı. Akaçlama, özellikle de, 1938'de büyük tarımda bilinmeyen sulama yöntemleri yaygınlaştı. Sulanan alanlar, 1966'ya kadar yavaş bir biçimde genişlerken, 230 000 ha'dan 1981'de 2 124 600 ha'a, 1990'da 3 215 800 ha'a ulaştı. Bu genişleme, özellikle çok verimli olan ve Tuna suyunun daha kolayca yönetilebildiği Rumen ovasıyla Dobruca'da görüldü. En başta fıskıye yöntemiyle sulamaya öncelik verildi (tarım alanlarının % 85'i); yüzyılın sonuna kadar sulanan alanların 5 milyon hektara ulaşması öngörülmektedir.

Sulama, şekerpancarı ile yem bitkileri üretiminin genişlemesine olanak verdi ve ovada, çok büyük kombinalarda, yeni tip bir sınai hayvancılık güçlendi. Gübreler, böcek öldürücü ve asalak mantarları yok edici ilaçlar daha çok kullanılmaya başladı. Tarım işlerinin makineleşmesi, kırsal göçe koşut olarak hızlı bir biçimde gelişti; ama henüz ülkenin tümünü kapsamına almadı (özellikle mısır toplama işinde ve eğimli arazide çalışmada). Tarım makine istasyonları, işletmelere gereç sağlamaktadır.

İşletilebilecek yeni topraklar artık çok sınırlıdır. Fabrika ve kentler toprağı kaplamakta olduğundan, bundan böyle tarımda yoğunlaşmayı hızlandırmak gerekmektedir. Rejim değişikliğinden önce tarım alanlarının % 90'ı çok büyük sosyalist işletmelere aitti; bunun % 13'ü devlet tarım işletmelerinden (çiftliklere bölünmüştü), % 17'si deneme istasyonlarından, % 60'ı da tarımsal üretim kooperatiflerinden (% 6'sı kişilere ait toprak parçaları) oluşurdu; tarım alanlarının geri kalan % 10'u ise, tepelerde ve dağlarda, seyrek olarak da ovalarda yer alan küçük özel mülklerdi. Müreffeh bir durumda olan bu işletmeler, patates, meyve, yumurta, özellikle de süt ve et sağlanmasında önemli bir rol oynar; ürettikleri malların sürümü için devletle sözleşmeler yaparlardı. Bu işletmelerde, küçük özel topraklarda gerçekleştirilen toplam üretim, sığır sayısı, süt ve yumurta bakımından 6 kat daha küçük bir alanda elde edilmesine rağmen, sosyalist işletmelerin üretiminden daha fazlaydı. Kooperatiflerde elde edilen sonuçlar genel olarak pek parlak olmadığı gibi, son derece de eşitsizdi. Bu yüzden, devlet, kolektif olmayan üretimi özendirmeye karar vermişti. Devlet, gitgide daha da kentlileşen bir nüfusun ve ürünleri dışsatıma yönelik bir tarımsal-besin sanayisinin zorlaşan gereksinimlerini karşılamak zorundadır. Bazı ilerlemelere rağmen, henüz hâlâ iklim koşullarına aşırı derecede bağlı birçok üründe (tahıl, sebze) verim düşüktür (sebze). Başlıca sorun, sınai domuz ve özellikle sığır yetiştirilmesiyle ilgilidir (üretim maliyetinin yüksekliği, yem üretimi yetersizliği, düşük doğum, yüksek ölüm oranı). 1980'den sonra devlet tarıma, özellikle de hayvancılığa ağırlık verdi. Her işletme, kendi kendine yeterli olmak ve devlet fonuna ürün sağlamakla yükümlü kılındı. Kentlerde bile ekilmemiş toprak bırakılmaması istendi. Doğal otlaklar (tarım alanlarının % 30'u, tepelik yerlerde bunun yarısı) az kullanıldığından ve çoğu yerde yozlaşmış olduğundan, bunların onarılmasına gidildi. Buralarda mandıralar kurulması, hayvanların ormanlardaki otlaklarda yayılması öngörüldü. Dağ otlaklarına yazın sığırların, özellikle de beslenmek üzere dana ve





EKONOMİ

buzağıların çıkarılması, tepelerdeki çayırlara meyve ağacı dikilmesi, bunların otlak olarak kullanılması ya da biçilmesi planlandı. Her işletmenin bir hayvancılık bölümü olacak, bireysel mülkiyetlerde inek sayısına sınırlama getirilmeyecekti. Sınai hayvancılığın içine düştüğü güçlükler karşısında, eskiden gelişmiş ve ülkenin olanaklarına iyi uyum sağlamış olan geleneksel hayvancılık biçimlerine geri dönüş gözlenmekteydi. Beslenme koşulları hızla bozulmuştu (1981'den beri bazı yiyecek maddeleri karneye bağlanmıştı). 1990'da özelleştirme başladı ve yeniden yapılanma sürecine girildi.

• *Dış ticaret.* Dış ticaret, savaş sonrasında iktisadi gelişmede çok önemli bir rol oynadı. 1945'ten sonra dış ticaretin yönü tersine döndü; SSCB ve halk demokrasileri, Romanya'nın dış ticaretinde en önemli paya sahip oldular (1959'da % 80). İhracatın dörtte üçünü hâlâ hammaddeler oluşturmakta, ithalat ise donatım mallarını kapsamaktaydı. 1967'den sonra sanayi kökenli ihracat ilk sırayı aldı (1989'da % 56,7) ve ithalat giderek hammaddelerden oluşmaya başladı (1981'de ithalatın üçte ikisi). 1960'lı yıllarda sosyalist ülkelerin (özellikle SSCB) dış ticaretteki payı görece azaldı ve 1981'de üçte bir kadar indi. Batı'yla ticareti geliştirmeye yönelik eski çabalar, Batı'dan yapılan ithalatın karşılanmasında ve iktisadi ve siyasal bağımsızlık kaygısıyla Comecon'la bütünleşmenin sınırlanmasında kullanılan dövizlerin elde edilmesini sağladı. Karpatlar'da ve aynı zamanda Karadeniz kıyısında görülen turizm, ticaret dengesi açığını kapatmaya katkıda bulunmaktaydı.

Eski komünist ülkeler içinde ekonomik açıdan işi en kötü giden Romanya'dır. 1993'e gelindiğinde, tarım reformu başarılı olmamış, özel sektör bekleneni vermemiştir. Enflasyon ve işsizlikle mücadele edemeyen hükümetin, gerileyen ihracatın da etkisiyle döviz darboğazına giren ülkeyi düze çıkarmak için tek umudu, Batı'nın gelmeyen yardımları ve AET ile imzalanamayan işbirliği anlaşmasıdır.

TARİH
kökenler

Bugünkü rumen halkı, romaöncesi, romalı ya da Ortaçağ'da gelen birçok kavmin art arda kaynaşması sonunda ortaya çıkmıştır. Transilvanya dağlarında ve Karpatlar'da barınan toplulukların, güneyde ve doğuda bozkırlarla kaplı ovalarda yaşayan gruplara göre daha istikrarlı oldukları sanılır. İlk bozkır imparatorluklarının sınırı olan bu ovalar, sırasıyla Kimmerler (İ.Ö. 1200'e doğr. - 700), İskitler (İ.Ö. 700'e doğr.-300) ve Sarmatlar (İ.Ö. 300'e doğr. - İ.S. 200) tarafından işgal edildi; ama aynı zamanda Getae halkı (ya da Getae-Daçya) gibi yenilmiş ve dağınık kabileler tarafından sığınak olarak kullanıldı. Buna paralel olarak kıyı, daha İ.Ö. VII. yy.'da, yunan sitelerinin işgaline uğradı. İ.Ö. I. yy.'da Burebista zamanında Getae halkı, Daçya devletinin temellerini attı. Daha sonra, Traklar'ı boyunduruklan altına almaya çalışan Romalılar, Augustus döneminde, Tuna'nın güneyinde Mesia eyaletini kurdular. 106'da Traianus, çok çetin bir direnişi bastırdıktan sonra Daçya krallığı'na boyun eğdirdi. Dağlık bölge ve Batı Eflak ile sınırlanan Daçya* eyaleti kuruldu. Kuzeyde bazı Daçyalılar bağımsız kaldılar, ama Romalılar, Sarmatlar'ın yaşadığı doğu ovalarını da nüfuzları altına aldılar.

Traianus, imparatorluğun doğusundan gelen kolonları yerleştirerek savaş nedeniyle azalan nüfusu yeniden artırdı. Aurelianus, yeni istilacıların baskısıyla, 271-275 arasında eyaleti boşaltmak zorunda kaldı; yalnız Dobruca'yı elinde tuttu. Bununla birlikte, romalı ya da romalılaştırılmış köylüler çoğunlukla bölgelerinden ayrılmadılar. Akıncı topluluklardan kaçamayanlar dağlara sığınarak sırasıyla Gotlar'a (III. - V. yy.), Gepideler'e (IV. - V. yy.), Hunlar'a (IV. - VI. yy.), Avarlar'a (VI. - VII. yy.), Slavlar'a (VII. yy.), Macarlar'a (IX. yy.), Kumanlar'a (XI. - XIII. yy.) ve Tatarlar'a (XIII. yy.) boyun eğmek zorunda kaldılar. Bunların çoğu, bölgede uzun süre kalmadılar.

Belgelere göre, Tatarlar'ın henüz ayrılmadığı XIII. yy.'da, ortodoks mezhebine bağlı latince kökenli ve slavca birçok sözcüğü kapsayan bir dil konuşan topluluklar ortaya çıktı. Küçük prenslikler kuruldu, ama X. yy.'da Transilvanya'yı fetheden Macaristan, burayı, Macarlar'ı ve Saksonlar'ı yerleştirerek sömürgeleştirdi; ortodoksların zulme uğraması halkın bir bölümünün Tuna ovalarına göç etmesine yol açtı. O tarihten itibaren rumen halkı, başka halkları özümseyerek yayılmaya başladı, ama siyasal birliğini ancak XX. yy.'da gerçekleştirebildi.

rumen prenslikleri

XIII. ve XIV. yy.'da üç ayrı bölge ortaya çıktı:

—macar ve sakson azınlıkların egemenliğindeki *Transilvanya,* Macaristan karşısında belli bir özerkliğe sahipti. Rumenler, efendilerine karşı sık sık isyan eden köylülerdi (Bobîlna isyanı, 1437-38). Ülke, macar kültürünün güçlü etkisi altındaydı;

—güneyde *Eflak* (Tara Românească), Sırplar'ı ve Bulgarlar'ı özümsedi; Macaristan kralı Károly I Robert'i Posada'da yenen (1330) János Besarab zamanında bağımsızlığını kazandı ve topraklarını önemli ölçüde genişletmeyi başardı;

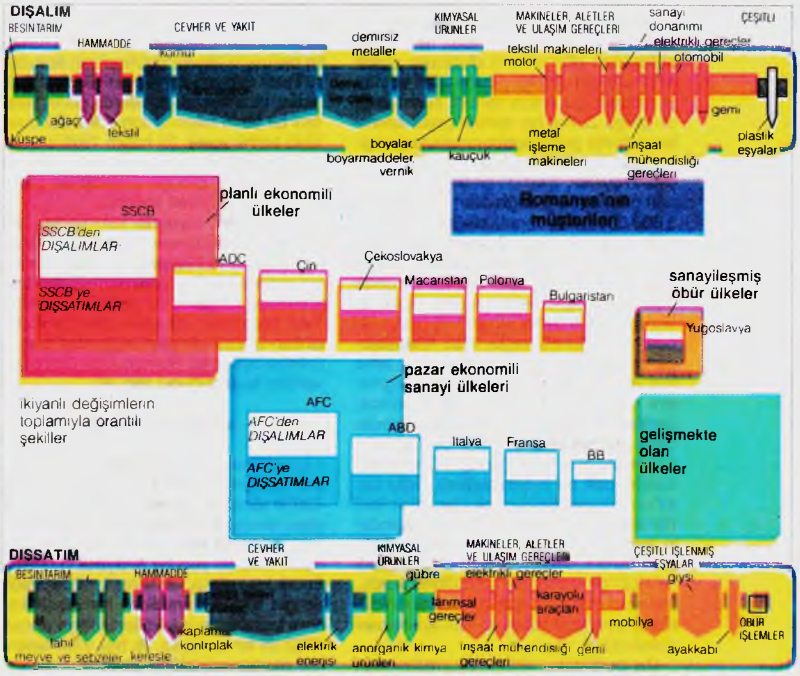
—doğuda *Boğdan,* Rutenler'i özümsedi ve Boğdan I zamanında macar metbuluğundan kurtuldu (1359).

Her iki prenslik de, macar egemenliğinden kurtulmayı başaran ve ülkelerinin mutlak hâkimi olan *voyvodalar* ya da *hospodarlar* tarafından yönetiliyordu. Toplum, boyarlar, kendilerine verilen toprakları istediklerine bırakma hakkına sahip gönüllü mültezimler ve mültezimlere ayrılmıştı. Ekonomiye tahıl tarımından (darı) daha önemli olan at ve sığır yetiştiriciliği egemendi. Büyük ırmakların ağızları olan Chilia (Kilia) ve Cetatea Albă (Belgorod-Dnestrovski), Doğu ile ve italyan kentleriyle ticaret yapan limanlardı. XV. yy.'da, kralları hanedan kavgalarını körükleyen Macaristan ve Polonya, prensliklere göz diktiler.

Osmanlılar, bu durumdan yararlandılar. Eflak ve Boğdan'ı haraca bağlamayı başardılar; Rumenler'in çetin direnişine (1475'te Boğdanlı Büyük Stefan III'ün Vaslui'de kazandığı zafer, Büyük Mircea'nın [1386-1418], sonra Kazıklı Vlad'ın [1456-1462] yönetiminde Eflaklılar'ın direnişi) rağmen XV. ve XVI. yy.'da sürekli olarak ilerlediler. (→ EFLAK, BOĞDAN.) Türkler' in Balkanlar'da kazandığı zaferlerle (Mohaç, 1526) prensliklerin kuşatılması tamamlandı. Bununla birlikte, XVI. yy. sonunda Eflak prensi Yiğit Mihail (1593-1601), Türkler'i ülkesinden çıkarmayı başardı (1594-1597); Erdel (Transilvanya) ve Boğdan'ı kuşatarak, Daçyalılar zamanından beri ilk kez rumen halkının tek bir devlette birliğini sağladı; çok geçmeden bu devlet Habsburglar'a yenildi. O tarihten, başlayarak voyvodalar, özellikle daha savunmasız olan Eflak voyvodaları, osmanlı padişahına boyun eğdiler. Babıâli, önceleri prensliklerin metbuluğu kabul etmeleriyle yetindi. Prensliklerin, düşük bir vergi ve belli sayıda asker vermekten başka yükümlülükleri yoktu; kendi topraklarında ne türk kolonisi, ne de cami vardı. Bununla birlikte, çok geçmeden padişah, tebaalarını ezerek zenginleşmeyi uman çok sayıda prens adayının taht üzerindeki hak iddialarından yararlandı. Taht, sık sık açık artırmaya çıkarıldı; kazanan, kısa bir süre sonra, belirsiz gerekçelerle tahttan indiriliyordu. Esas güç, devlet görevlerini elde etmek için birbirleriyle çekişen boyarların elindeydi. Boyarlar, gönüllü mültezimleri soyuyor ve köylüleri, toprağa bağlı serf (toprak kölesi) haline getiriyorlardı. Manastırların mülkleri aralıksız genişliyor ve keşişler prensler tarafından büyük yunan manastırlarına bağlandığı için, bu topraklardan sağlanan gelirler yabancılara gidiyordu, bu arada birçok yunanlı maceraperest de prensliklere saldırılar düzenliyordu. Bu durumda boyarlar, milliyetçiler ve yunan yanlıları olarak ikiye bölündüler. Yunan yanlıları, bazı üyelerinin seçilmesiyle (Şerban Kantakuzenos Eflak'ta, 1678-1688; Dimitri Kantemiroğlu, Boğdan'da, 1710-11) üstünlüklerini kabul ettirdiler. Babıâli, Boğdan'a, sonra Eflak'a (1716) artık fenerli Rumlar'dan başkasını getirmemeye karar verince bu üstünlük, kesin bir zafere dönüştü (1711). Erdel, 1538'den 1691'e kadar Macaristan'dan fiilen ayrıldı; böylece Babıâli ile Habsburglar'ın istekleri dengelenmiş oldu. Reform hareketinin girmesiyle Erdel'in ayrıcalığı pekiştiyse de, XVIII. yy.'da Avusturya'nın yeni fetih harekâtı, özerkliği yalnızca lafta bıraktı. Katoliklerin tepkisi halkın öfkesini artırdı ve böylece Erdel milliyetçiliği yeniden canlandı.

Öbür rumen ülkeleri, XV. yy.'da, macar ve osmanlı etkilerine karşı koymak için latin ülkeleriyle kurdukları ilişkiler sayesinde zenginleşen ulusal kültürün hızla gelişmesine tanık oldular. Özellikle fransız etkisindeki bu kültür, Rum kilisesi'yle piskopos Micu'nun desteklediği Erdel'de de ortaya çıktı. Bununla birlikte, Yunanlılar'ın kilise görevlerini ele geçirmesi, slavoncanın dini dil olmaktan çıkmasına yol açtı; ruhban sınıfı, ayinleri rumence yapmaya başladı. Böylece ilk ulusal edebiyat doğma olanağını buldu.

Polonya'nın gerilemesinden yararlanan Rusya, Büyük Petro zamanından (1682-1725) başlayarak prensliklere göz dikti. Ama Ruslar'ın askeri işgali sertlikle uygulamaları halkta nefret uyandırdı. Prenslikler ancak çarla Avusturya arasındaki rekabet sayesinde kurtulabildiler. Eflak, 1718-1739 arasında Habsburglar tarafından ilhak edilen Oltenia'yı geri almayı başardı, ama Boğdan, Bukovina'yı Avusturya'ya (1775) ve Besarabya'yı Ruslar'a (1812) kaptırdı. Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile Babıâli'nin denetiminin yerini yavaş yavaş rus protektorası aldı. Prenslikler her savaşta işgale uğruyordu. Padişah, salt kendi girişimiyle hospodarları azletme hakkını yitirdi ve hatta onları yedi yıl



DIŞ TİCARET

süreyle görevlendirmek zorunda kaldı (1802). Eflak prensi Konstantin İpsilanti' nin sırp ayaklanmasını (1804) desteklemesi Babıâli tarafından azledilmesine ve ülkenin rus işgaline uğramasına (1806) yol açtı. İpsilanti'nin oğlu Aleksandros, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hıristiyanları ayaklandırmaya çalıştı; isyancı Yunanlılar ile Rumenler'in gizlice anlaşmasını önlemek üzere Türkler, rumen asıllı prensleri yönetime getirmeye başlayınca (İon Sturdza'yı Boğdan'a, Grigore Ghika'yı Eflak'a 1822) Fener Rumları rejimi çöktü; yeni yasalar artık rumence kaleme alınacaktı. Edirne antlaşması'ndan sonra (1829) çar, her iki prensliğe "organik bir talimat"ı kabul ettirdi (1831 ve 1832): hospodar, artık boyarlar tarafından kaydı hayat şartıyla seçilecekti; parlamenter rejimin çekirdeği olan "kamu meclisleri" de kuruldu. Ama, aslında bu sistem, buğday ihracında tam bir serbestlikten yararlanan büyük toprak sahiplerini ayrıcalıklı bir sınıf durumuna getirdi. Güçlenen batı etkisi, prenslikleri birleştirme ve rejimi liberalleştirme özlemini pekiştirdi. 1848 ulusal hareketi, rus kuvvetlerince bastırıldı; Baltalimanı sözleşmesi (1849) ile hospodarların iktidarı yedi yılla sınırlandı ve iki meclisin yerini özel olarak oluşturulmuş *Divanlar* aldı.

Napoléon III'ün politikası sayesinde ulusal hareket, Kırım savaşı sırasında başarıya ulaştı; bu savaşta prenslikler Ruslar, sonra "Avrupa adına" hareket eden Avusturyalılar tarafından işgal edildi. 1856'da Paris antlaşması ile Güney Besarabya, Boğdan'a geri verildi, prenslikler büyük devletlerin garantisi ve türk egemenliği altına girdi. Birlik yanlıları, 1857 seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazandılar. Paris kongresi, *Boğdan ve Eflak birleşik prenslikleri*'ni tanıdı (1858), ama Avusturya ile Osmanlı devleti arasındaki düşmanlık bu birliğin yerine, 18 üyeli merkezi bir topluluğun ve bir temyiz mahkemesinin kurulmasına yol açtı.

modern Romanya

1859'da Boğdan ve Eflak prenslikleri ortak bir hospodar olarak prens Alexandru Cuza'yı (1859-1866) seçtiler; bu, anasayal ve idari birliği kesin olarak 1862'de gerçekleşen Romanya'nın doğuşu demekti. Kogălniceanu'nun da desteğiyle prens yunan manastırlarının mallarına elkoydu ve Aleksandr II'yi örnek alarak ilk tarım reformunu gerçekleştirdi; reformlara karşı olan büyük toprak sahipleri ve burjuvalar tarafından devrilen Alexandru Cuza'nın yerine Hohenzollern ailesinden Carol I'i getirdiler (1866-1814). Carol, alman yanlısı tutumu yüzünden yurttaşlarıyla çatıştı. Bununla birlikte, yeni prens kendini kabul ettirmeyi başardı ve iktidarı liberal İon Brătianu'ya emanet etti.

Romanya'nın, Ruslar'ın safında savaşa girmesi (1877-78), ülkenin tam bağımsızlığını kazanmasına (mayıs 1877) yol açtı; bununla birlikte Romanya, çar tarafından geri alınan Güney Besarabya'yı, nüfusu Bulgarlar ve Türkler'den oluşan Dobruca ile değiştirmek zorunda kaldı (Berlin antlaşması 1878). 1881'de prens Carol kral unvanını aldı (Carol I). Almanya ve Avusturya ile gizlice ittifak kurdu (1883) ve Berlin'in aracılığıyla, ülkesinin, 1867 uzlaşması sırasında Macaristan tarafından kesin olarak ilhak edilen Transilvanya üstündeki isteklerinden bir süre için vazgeçmeyi kabul etti. Romanya, 1913'te İkinci Balkan savaşı'na katılarak Bulgaristan'dan Dobruca'nın güneyindeki bölgeyi aldı (Bükreş antlaşması, 10 ağustos 1913). Ölümünden kısa bir süre önce kralın, ülkesini Almanya'nın safında Birinci Dünya savaşı'na sokma uğraşı sonuçsuz kaldı. Yeğeni ve ardılı Ferdinand I (1914-1927), İon Brătianu'nun tavsiyesine uyarak İtilaf devletleri yanında savaşa katıldı; kısa sürede ezilen rumen ordusu, ülkenin büyük bölümünü boşaltmak zorunda kaldı (bk. aşağıda "Askeri tarih"). Besarabya, Rus devrimi yararına, sosyalist bir cumhuriyet olarak kuruldu; buna rağmen, aralık 1918'de rumen birliklerince işgal edildi ve Romanya'ya ilhak edildi. Orta Avrupa imparatorluklarının çökmesi, Romanya'nın yeniden kurulmasına ve büyümesine olanak verdi. Bukovina (Cernăuţi [Çernovtsiy] meclisi, 27 ekim), Transilvanya ve Banat (Alba İulia meclisi, 1 aralık), Romanya ile birleştiklerini ilan ettiler; Romanya, ayrıca, Besarabya'yı da elinde tuttu. Bu ilhaklar, Avusturya (Saint-Germain-en-Laye antlaşması, 10 eylül 1919) ve Macaristan (Trianon antlaşması, 4 haziran 1920) tarafından tanındı; Macaristan, ayrıca Temesvár banatlığını da Romanya'ya bıraktı.

büyük Romanya

Böylece, ülke yüzölçümü, 130 000 km²'den 295 000 km²'ye çıktı, ama milliyetçiler bu genişlemeleri yetersiz buluyorlardı. Nisan-mayıs 1919'da rumen ordu-

su, Macaristan'daki Béla Kun rejimini devirdi; hükümet, İtilaf devletleri'nin, krallık nüfusunun dörtte birini oluşturan ulusal azınlıklar için istediği güvenceleri vermeyi reddetti; bu arada yahudi düşmanlığı da gelişti. Zulme her zaman çeşitli eylemler ve hatta genel ayaklanmalarla (vahşice bastırılan 1907 ayaklanması gibi) karşı çıkan köylüler, 1921'de bir tarım reformunun çıkarılmasını sağladılar; bu reformla 5 800 000 hektar toprak dağıtıldı. Çoğunlukla borç taksitlerini ödeyemeyecek kadar yoksul olan çok sayıda köylü, verilen küçük toprak parçasını satmak zorunda bırakıldı. Yabancı sermaye ülke ekonomisinin (özellikle petrol yataklarını) büyük bir bölümünü denetliyordu. 1923 Anayasası genel oy sistemini yürürlüğe koydu, ama kral ve bakanlar, Parlamento'nun çalışmasını engellemeye devam ettiler; ayrıca, partilerarası rekabet, 1929 bunalımıyla daha da şiddetlendi. 1931'de Corneliu Codreanu'nun kurduğu faşist Demir muhafızlar belli bir başarı sağladı. Oğlu Carol'un veraset hakkını elinden alan kral Ferdinand, ölürken (1927) tahtı 6 yaşındaki torunu Mihail I'e (1927-1930) bıraktı; ama Carol II, iktidarı ele geçirmeyi başardı ve 1938'de kişisel diktatörlüğünü kurdu. Demir muhafızlar dağıtıldı ve önderi öldürüldü, ama yandaşları suikast eylemlerini sürdürdüler.

Dış politikada, 1919 antlaşmalarından yararlanan Romanya, önce Küçük Antant'ı destekleyen Fransa ile dostluk politikası izledi (1920), ama fransız etkisinin zayıflaması üzerine ülke, yavaş yavaş Almanya'nın yörüngesine girdi. 1939 alman-sovyet paktı, SSCB'ye Besarabya ve Kuzey Bukovina'yı geri alma olanağı verirken (haziran 1940) Hitler ve Mussolini, Romanya'yı, Transilvanya'nın kuzeyini Macaristan'a geri vermek zorunda bıraktı (Viyana, 30 ağustos 1940). Bu felaketler, general İon Antonescu'nun iktidara gelmesine yol açtı (eylül 1940); Antonescu, kralın, Mihail I lehine tahttan feragat etmesini sağladı, ama ayrıca Dobruca'nın da Bulgaristan'a bırakılmasını kabul etmek zorunda kaldı (Craiova antlaşması); *Conducător* unvanını aldı, "lejyoner devlet"i kurdu ve kararlı bir biçimde alman egemenliğine girdi. Wehrmacht, ekim başında ülkeyi işgal etti, yeniden kurulan Demir muhafızlar, çok sayıda siyaset adamını ve yahudiyi öldürdü; ama kanlı iç çatışmalarla paramparça oldu (eylül 1940 - ocak 1941). Antonescu, askeri bir hükümet kurdu ve partileri yasakladı; 22 haziran 1941'de SSCB'ye savaş ilan etti; başlangıçta, rumen birlikleri kolay başarılar kazandılar. Besarabya geri alındı, Rumenler Odesa'ya kadar ilerlediler. Kendi kendini mareşalliğe yükselten Antonescu, Dniestr ve Bug arasındaki Transnistria'yı ilhak ettiğini açıkladı (ekim 1941), ama aynı yılın sonlarından başlayarak durum değişti. Reich, ilk yenilgilerini tatmaya başladı ve rumen kamuoyu tedirginliğe düştü. Dışişleri bakanı Mihail Antonescu, Anglosaksonlar ile bir dizi gizli ilişki kurdu; bu görüşmeler, 1944'e kadar sürdü, ama sonuç vermedi, Batılılar, Romanya'yı kurtarma işini Sovyetler'e bıraktılar. 1944'te Kızıl ordu ülkeye girdi; 23 ağustosta kral Mihail I, iki Antonescu'yu da tutuklattı, bir koalisyon hükümeti kurdu ve Müttefikler'den ateşkes isteğinde bulundu; Bükreş'in Almanlar tarafından bombalanmasından sonra Reich'a savaş ilan etti. Moskova'da imzalanan ateşkes sırasında Romanya; Besarabya, Bukovina ve Dobruca'dan vazgeçti, ama Kuzey Transilvanya'nın Macaristan tarafından geri verileceği konusunda söz aldı; savaş tazminatı olarak 330 milyon dolar ödeyecek ve Almanya'ya karşı savaşa katılacaktı. Bu ateşkesin hükümleri, Paris antlaşması ile onaylandı (1947). Ülkede üslenen sovyet ordusunun koruyuculuğunda Ulusal demokratik cephe 1944 ilkbaharında iktidara geçti; gizli direniş hareketlerinden doğan bu cephe, Komünist parti (8 mayıs 1921'de kurulmuştu), ulusal köylü, liberal ve sosyal demokrat partilerden oluşuyordu. Hükümetin başına "Çiftçiler cephesi"nin kurucusu Petru Groza geçti (6 mart 1945); komünistler, bazı kilit bakanlıklarda görev aldı. Yeni bir tarım reformu ilan edildi (22 mart 1945 tarihli yasa). 19 kasım 1946'da Komünist parti'nin gitgide daha genişleyen bir yere sahip olduğu Demokratik partiler bloğu, seçimleri kazandı.

Komünistler, zamanla tüm iktidarı ele geçirdiler: Maniu'nun (köylü), Tătărăscu'nun (liberal) ve Petrescu'nun (sağ sosyalist) mahkûm edilmesiyle muhaliflerini tasfiye ettiler; Ulusal köylü partisi'ni yasaklatmayı başardılar; 30 aralık 1947'de kralın tahttan feragat etmesini sağladılar. Bunun üzerine hükümet, *Rumen Halk Cumhuriyeti*'nin kurulduğunu ilan etti.

sosyalist Romanya

• İç politikada, komünistlerle sol sosyalistlerin birleşmesinden doğan ve Gheorghiu-Dej'in yönettiği Rumen işçi partisi siyasal yaşamın egemen öğesi oldu. Tek liste rejimiyle seçilen Millet meclisi (mart 1948), nisan 1948'de yeni bir Anayasa'yı oyladı. Enerji kaynakları ve sanayi millileştirildi; zengin köylülerin mülkleri kamulaştırıldı, ama toprakların kolektifleştirilmesi ancak 1962'de tamamlandı. İlk beş yıllık kalkınma planları yürürlüğe girdi.

Ortodoks komünistler, durumlarını güçlendirdiler. Bir dizi temizlik hareketiyle Ana Pauker gibi "sağ sapmacılar" tasfiye edildi; Groza, yerini Gheorghiu-Dej'e bırakmak zorunda kaldı. Yeni Başbakan, 24 eylül 1952'de yeni bir Anayasa'nın kabulünü sağladı (Transilvanya'nın G.-B.'sında özerk bir macar bölgesinin kurulması). Rus-rumen karma ekonomi işletmeleri olan "Sovrom"ların kurulmasıyla özellikle iktisadi alanda Sovyetler Birliği ile ilişkiler güçlendirildi. Stalin'in ölümü, rejimde belli bir yumuşamaya olanak verdi. Romanya, Varşova paktı'na girdi (1955), ama SSCB, "Sovrom"lardan yavaş yavaş vazgeçti. Rumen işçi partisi birinci sekreteri olan Gheorghiu-Dej, Başbakanlığı Stoica Chivu'ya bıraktı (1955) ve aynı yıl geniş bir af çıkardı. SSCB Komünist partisi XX. kongresi'nde (şubat 1956) stalinciliğin mahkûm edilmesi, Gheorghiu-Dej'e Yugoslavya ile yeniden ilişki kurma, parti aleyhtarlarını tasfiye etme (1957 ve 1958) ve sovyet kuvvetlerinin ülkeden çekilmesini sağlama olanağı verdi.

1961 seçimlerinden sonra, Millet meclisi tarafından oluşturulan yeni bir Devlet konseyi, eski Prezidyum'un yerini aldı ve hükümet uygulamalarını denetledi.Gheorghiu-Dej, mart 1961'de Devlet konseyi başkanlığına (Devlet başkanı) getirildi. Bakanlar kurulu başkanlığı görevini Stoica Chivu (1961'e kadar), sonra İon Gheorghe Maurer yürüttü. Gheorghiu-Dej'in ölümünden (19 mart 1965) sonra, Devlet başkanlığına Chivu ve partinin başına Nicolae Çavuşesku getirildi. Temmuz 1965'te parti "Rumen komünist partisi" adını aldı. 21 ağustosta Çavuşesku, Millet meclisi'nde tarımı kolektifleştirme sürecinin tamamlandığını, artık tüm üretim mallarının topluma ait olduğunu açıkladı. Romanya, artık bir "halk cumhuriyeti" değil, "sosyalist bir cumhuriyet"ti; 21 ağustos 1965'te ilan edilen yeni Anayasa Millet meclisi'nin devlet organları üstündeki denetim yetkisini genişletiyordu, ama bu arada Komünist parti toplumun yönetici gücü olarak kaldı. 9 aralık 1967'de Çavuşesku, Chivu'nun yerine Devlet konseyi başkanı olurken parti birinci sekreterliğini de korudu.

Aralık 1966'da Millet meclisi'nde onaylanan bir reform, seçmenlere tek bir liste üzerinde yer alan birçok aday arasından seçim yapma olanağını getirdi. Nisan 1968'de çeşitli şahsiyetler eski saygınlıklarına kavuşurken Gheorghiu-Dej'in izlemiş olduğu politika zaman zaman tartışma konusu oldu. Mart 1969 seçimleri Çavuşesku'nun durumunu sağlamlaştırdı; böylece Çavuşesku, çeşitli azınlıkların Parlamento'da daha güçlü bir biçimde temsil edilmesi gibi birkaç liberal önlem alabildi. Partinin 6 ağustosta başlayan X. kongresi, birinci sekreterin gücünü daha da artırdı. Sendikalar başkanı Gheorghe Apostol'un yanı sıra Stoica Chivu, açığa alındı; Çavuşesku, merkez komite yerine delegeler tarafından birinci sekreter seçildi. Üç ay sonra bakanlıklar (Dışişleri, Savunma ve Güvenlik dışında) ortak yönetime geçti. Ülke iktisadi güçlüklerle karşı karşıyaydı; bu güçlükler, 1970 su baskınlarıyla daha da ağırlaştı; toplam üretim durdu ve ülke borçlanmaya başladı. Yöneticiler de ağırlığı ideolojinin pekiştirilmesine ve siyasal propagandaya verdiler. Batının düşünsel ve sanatsal üretimi, Romanya'nın dış politika alanında Batı'ya açılmaya başlamasına rağmen sistemli bir biçimde eleştirildi.

Nicolae Çavuşesku'nun durumu, nisan 1972'de P. Niculescu-Mizil'in görevden alınması, haziran 1973'te karısının parti yürütme komitesine seçilmesi ve 1974'te de İon Gheorghe Maurer'in ayrıldıktan sonra yerine Manea Mănescu'nun getirilmesiyle daha da güçlendi. O tarihten başlayarak ülke, fiilen yalnızca birinci sekreterin yönetimi altına girdi; Nicolae Çavuşesku adına belli bir kişiye tapma uygulaması gelişti. Sonunda Çavuşesku, 28 mart 1974'te bir anayasa değişikliğiyle ihdas edilen Cumhurbaşkanlığına, Millet meclisi'nce seçildi. O tarihe kadar kolektif başkanlığı yürüten Devlet konseyi görevini sürdürdü, bu organın günlük işleri konsey başkan vekilinin sorumluluğuna verildi; Prezidyum'un yerini, yürütme komitesince seçilen daimi bir büro aldı; büro, parti ve devletin başlıca yöneticilerinden oluşuyor ve bunların etkinliklerini eşgüdümlüyordu. Bu eşgüdüm rolü, doğu ülkelerinde bir yenilikti. 1975'te yeni Meclis Çavuşesku'yu, daha önemli yetkilerle donatarak yeniden Cumhurbaşkanı seçti.

• *Dış politika.* Bu alanda, 1960'lı yıllarda özgün bir değişim gerçekleştirildi. Ülkenin SSCB tarafından kurtarıldığına atıfta bulunmayan 1965 Anayasası bağımsızlık ve iç işlerine karışmama ilkelerine ağırlık verdi. Bükreş, çin-sovyet çatışmasında tavır almayı reddetti ve hatta 15 şubat 1967'de, Cou Inlai'nin Bükreş ziyaretiyle Maurer'in Pekin yolculuğundan sonra Çin ile bir ticaret anlaşması imzalamaktan çekinmedi. Romanya, "altı gün" savaşından (1967) sonra İsrail'in doğu ülkeleri tarafından kınanmasına katılmadı. Karlovy Vary konferansı'nda yer almadı ve hatta 1966'da Comecon ve Varşova paktı üyeliğini tartışma gündemine getirmeyi bile düşündü. Çavuşesku, Dünya komünist hareketi konferansı'nın toplanmasına karşı çıktı; şubat 1968'de Romanya, danışma niteliğindeki Budapeşte Komünist konferansı'ndan çekildi.

Buna paralel olarak, çok hareketli olan rumen diplomasisi Balkanlar'da bağımsız bir politika izledi: Bulgaristan ile iktisadi anlaşmalar, Yugoslavya ile iktisadi işbirliği, Türkiye ve Yunanistan ile yaklaşma, 1966'da Yunanistan ile imzalanan bir dizi anlaşmayla, Romanya, topraklarındaki yunan mal varlığının millileştirilmesiyle doğan zararı tazmin etti. Rumenler, Batı'ya yaklaşmak için büyük çaba harcadılar. Rumen yöneticilerin ziyaretleri, Lahey (1966) ve Paris'te (1967) ticaret anlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanırken, Romanya dış politikadaki bağımsızlığını vurgulamak için İspanya ve Almanya Federal Cumhuriyeti ile yeniden ticari ilişkiler kurdu. Mayıs 1968'de general de Gaulle'ün ziyareti, rumen yöneticilere, ulusal bağımsızlık anlayışlarını bir kez daha belirtme fırsatı verdi.

Romanya, silahlı kuvvetlerinin, ağustos 1968'de Çekoslovakya'nın Varşova paktı birlikleri tarafından işgaline katılmasını reddetti. Sosyalist ülkeler topluluğuna

bağlılığını ısrarla vurguladı ve SSCB ile kültürel ilişkilerini yoğunlaştırdı ve bu tutum, bağımsızlık politikasına bağlı kalmasını engellemedi. 2 şubat 1969'da Çavuşesku, Tito ile görüştü ve bu fırsattan yararlanarak Brejnev'in savunduğu sınırlı egemenlik öğretisini eleştirdi. Ağustos ayında başkan Nixon Budapeşte'ye gitti. Bununla birlikte, Romanya, aynı anda, Prag'da Gustáv Husák'ın yönetime gelmesini onayladı ve SSCB ile bir karşılıklı yardımlaşma antlaşması imzaladı; sınırlı egemenlik kavramından söz etmeyen bu antlaşma, iki ülkeden biri saldırıya uğradığında yürürlüğe girecekti. Romanya, Comecon ülkelerince kurulan yatırım bankasına da katıldı (ocak 1971).

Çavuşesku'nun uzun süren Avrupa, Asya ve Afrika yolculuğu, Pekin'i ziyareti (haziran 1971), sosyalist ülkeler topluluğunda tedirginlik uyandırdı, ama János Kádár'ın Budapeşte ziyareti anlaşmazlığı hafifletti. Ayrıca, Romanya, İsrail ile iyi ilişkiler sürdüren tek sosyalist ülkeydi; Kudüs'te bir elçilik açtı, mayıs 1972'de Golda Meir Romanya'ya geldi. Ortadoğu çatışmasına siyasal bir çözüm arayışını teşvik ettiyse de, Romanya bu konuda başarı sağlayamadı. Bu arada, Polonya olayları, Solidarność'un (Dayanışma) görüşlerinin yayılmasından çekinen rumen yöneticileri kaygılandırdı. Yöneticiler bu sendikayı kınadılar ve general Jaruzelski'nin zorla yönetime gelmesine karşı çıkmadılar. 1985'te Transilvanya'daki macar azınlığa karşı yöneltilen baskılar gündeme geldi. Çavuşesku ile Macaristan Başbakanı Grosz yaptıkları zirve toplantısında Macaristan'a sığınan Macarlar'ın ailelerinin birleştirilmesi ve bir macar komisyonunun Romanya'ya gelerek macar azınlığın durumunu yerinde değerlendirmesi konularında anlaştılar (eylül 1988). SSCB'de uygulanan açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) politikası Romanya'da benimsenmedi.

Yeni Romanya

Fakat Doğu Avrupa'daki sosyalist ülkelerde meydana gelen rejim değişiklikleri ve özgürlük hareketleri çok geçmeden Romanya'ya da yansıdı. Batılı radyo ve televizyonların yayınları da halkı, Çavuşesku rejimine karşı ayaklanmaya teşvik etti. Aralık 1989'da başlayan halk ayaklanması, Securitate'yle (gizli polis) girişilen şiddetli çarpışmalar pahasına Çavuşesku rejimini devirmeyi başardı. Bir Milli kurtuluş cephesi konseyi kuruldu. Çavuşesku'yla eşi tutuklanıp kurşuna dizildiler. Çokpartili yaşama geçildi. İon İliescu'nun başkanlığında kurulan ve eski komünist yöneticilerden, askerlerden ve eski parti muhaliflerinden oluşan MKCK şiddetli itirazlara uğradıysa da, girişilen protesto ve ayaklanma hareketleri Bükreş'e getirilen maden işçilerinin yardımıyla şiddetle bastırıldı, göstericiler dövülerek dağıtıldı. Bununla birlikte Konsey, şubat 1990'da iktidarı muhalefetle paylaşmayı kabul etti. Ancak, 20 mayıs 1990'da yapılan ilk serbest seçimleri Milli kurtuluş cephesi (MKC) ezici bir çoğunlukla kazanarak, 387 üyeli Millet meclisi'nde 263 sandalye, 119 üyeli Senato'da 91 sandalye elde etti. Aynı tarihte yapılan başkanlık seçimlerini de oyların % 85'ini alarak İon İliescu kazandı. Aralık 1991'de yapılan referandumla anayasa değişikliği onaylandı ve yeni anayasa 22 temmuz 1992'de yürürlüğe girdi. Başbakanlığı ocak 1990-ekim 1991 arası MKC'nin başkanı Petro Roman yürüttü. Bu tarihte yerini Theodor Stolojan'a bıraktı. 27 eylül 1992'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinin 1. turunda oyların % 47'den fazlasını alan eski başkan İon İliescu, 11 ekimde yapılan 2. turda % 39 oy alan muhalefetin adayı Emil Constantinescu'ya karşı % 60'la seçimi kazandı. Ve Romanya daha çalkantısız bir geçiş dönemine girdi.

SAVUNMA

Silahlı kuvvetler mevcudu: 200 800. Askerlik süresi: kara ve hava 12 ay, deniz 18 ay.

- *Kara kuvvetleri* (161 800 kişi), 2'si zırhlı, 10 tümenden oluşur. 2 875 tank, 2 731 zırhlı araç.
- *Deniz kuvvetleri* (Karadeniz'de) [19 200 kişi], 1 denizaltı, 1 destroyer, 4 firkateyn, 105 karakol gemisi, 48 hücumbot, 2 helikopter.
- *Hava kuvvetleri* (19 800 kişi), 465 savaş, 28 nakliye uçağı, 104 helikopter.

EDEBİYAT

Romanya topraklarındaki ilk yazılı kültür ürünlerinde latin ve yunan abecesi kullanılmıştır. Daçya'nın Romalılar tarafından koloni haline getirilmesi latincenin ortak bir iletişim aracı olmasını sağladı, ama halkların göçü sırasında bu dilin etkisi gözle görülür bir biçimde azaldı. Latince, XI. yy.'da katolik dininin ve prenslik şansölyelerinin dili olarak Tansilvanya'da yeniden kullanıldı ve daha sonra, yalnızca katolik ülkelerle diplomatik ilişki dili olarak Muntenia ve Boğdan'da yayıldı. Özel tarihsel koşullardan ötürü iki prenslik, ortodoks dininin dili olan slavoncayı resmi dil olarak kabul ettiler. Rumen topraklarında slavon dilinde gelişen edebiyat, ahlak ve din, tarih ve edebiyat metinlerini kapsıyordu. Bu sonunculardan halk romanları (*la Vie d'Alexandre* [fr. çev.] ve *Varlaam et Iosaf* [fr. çev.]) folklorda kalıcı izler bıraktı. Reform'un etkisiyle, XV. yy.'da, dinsel kitapların rumence elyazması çevirileri ve XVI. yy.'da, ulusal dilde ilk yayımlar gerçekleşti. Romanya'nın üç bölgesinde, yayımları çok yaygın olan diyakoz Coresi, tek bir edebiyat dilinin oluşumuna katkıda bulundu. XVII. yy.'da rumen dilindeki dinsel edebiyat, Varlaam, Simion Ştefan, Dosoftei, Antim İvireanul gibi din adamlarının dinsel metinleri aktarmalarıyla ve Kutsal Kitap'ın ilk tam metin çevirisiyle zenginleşti (1688). Buna koşut olarak dindışı edebiyat, Polonya'daki latin okullarında yetişmiş Grigore Ureche, Miron Costin gibi kronikçiler ve rumen kültürünün latin kökenli olduğu ve tüm Rumenler'in aynı kökenden geldiği görüşünü savunan (bu görüş, ulusal bilincin temelini oluşturmuştur), İon Neculce sayesinde pekişti. XVIII. yy.'ın başında, ilk rumen romanı olarak kabul edebileceğimiz *İstoria ieroglifica* (Hiyerogliflerin tarihi) [1705] adlı alegorinin yazarı ve Avrupa çapında tanınmış bir hümanist olan Dimitri Kantemiroğlu'nun etkisi ağır bastı.

Aydınlanma çağında, Transilvanya'da, *Transilvanya okulu* diye bilinen siyaset ve kültür akımı ortaya çıktı ve iki yönde gelişti. Bunların birincisi, ulusal kurtuluşu desteklemek amacıyla gerekli kanıtları sağlamak için kronikçilerin rumen dili ve halkının latin olduğu konusundaki iddialarını yeniden benimseyen Samuil Micu (1745-1806), Gheorghe Şincai (1745-1816), Petru Maior (1761-1821) gibi bilginlerin çalışmalarına dayanan tarihsel-dilsel yöndü; öteki ise, İoan Budai-Deleanu'nun (1763-1820), göz kamaştırıcı güldürü destanı *Tziganiade*'da (fr. çev.) en iyi örneğini bulan edebi akımdı.

XIX. yy.'ın ilk yarısında, rumen prensliklerinde, yunan etkisinin (Fenerliler zamanında en üst noktasına ulaşmıştı) sürekli zayıfladığı ve buna koşut olarak Batı'ya açılmanın gittikçe arttığı görülür. Kültür dili olarak yunanca, yerini fransızcaya bıraktı ve batı edebiyatının Romanya'ya büyük ölçüde girmesine yol açtı. Çok sayıdaki uyarlamalara, taklitlere ve çevirilere tepki olarak, Mihail Kogălniceanu'nun *Dacia literară* adlı dergisi, folklor ve ulusal tarih değerlendirilmesine dayalı özgün yaratıların ortaya konmasını savundu. Yeni eğilimin temsilcileri, İon Heliade Rădulescu (1802-1872), Costache Negruzzi (1808-1868), Grigore Alexandrescu (1810-1885), Dimitrie Bolintineanu (1819-1872) ve özellikle Vasile Alecsandri idi.

XIX. yy.'ın ikinci yarısında, şiiri, düzyazıya ve tiyatroyu doruk noktasına ulaştıran güçlü sanatçılar çıktı: Mihai Eminescu (1850-1889), İon Creangă (1839-1889) ve İon Luca Caragiale (1852-1912). Buna koşut olarak Junimea (Gençlik) grubu'nun önderi ve *Convorbiri literare* (Edebiyat söyleşileri) dergisinin kurucusu olan Titu Maiorescu (1840-1917), ulusal edebiyat yaşamının düzene sokulmasına katkıda bulundu.

XIX. yy.'ın sonunda ve XX. yy.'ın başında özgünlüğünü kazanmış olan rumen edebiyatının, başlangıç dönemine damgasını basmış iki yönelime dönüş yaptığı görülür. Bunlardan ilki, Nicolae İorga tarafından yayımlanan *Sămănătorul* ve Garabet İbrăileanu yönetimindeki *Viata românească* dergileri çevresinde kendini gösteren ve *sămănătorism* denilen akımın başlıca temsilcileri olan George Coşbuc (1866-1918), Şt. O. İosif (1875-1913) ve Octavian Goga (1881-1938) gibi şairler ile Duiliu Zamfirescu (1858-1922) ve başlangıçta, Mihail Sadoveanu (1880-1961) gibi düzyacıların yapıtlarında, halkı ve özellikle de kırsal kesim insanlarını yüceIten eğilimdi. İkincisi ise, Avrupa edebiyatına bağlı olarak gelişen ve en önemli temsilcisi Alexandru Macedonski (1854-1920) olan simgecilik akımıydı.

Bu iki ana eğilim, öz olarak, iki dünya savaşı arasında da sürdü. Bunlardan ilki, ulusal özgürlüğün savunucusu Nichifor Crainic'in *Viaţa românescă* ve *Gândirea* dergileri çevresinde yoğunlaştı; Avrupa edebiyatına yönelmiş olan ikincisiyse, E. Lovinescu'nun (1881-1943) güdümündeki grubun ve yayımladığı *Sburătorul* dergisinin ilgi alanını oluşturdu. Gelenekçilik ve modernıcilik arasındaki kuramsal tartışmaya koşut olarak rumen edebiyatı, çok geniş perspektiflere yerleşti ve çabasını eskiden olduğu gibi, yabancı etkilerin karşısına rumen "özgünlüğü"nü koymakla sınırlamak ya da başkalarından alınan zenginlikleri özümlemek yerine, evrensele ulaşmaya yöneltti. Bu eğilim, özellikle Lucian Blaga (1895-1961), B. Fundoianu (1898-1944), İon Pillat (1891-1945), Aron Cotruş (1891-1961), Vasile Voiculescu (1884-1963) gibi şairlerin lirik atılımıyla kendini gösterdi. Tudor Arghezi (1880-1967), İon Minulescu (1881-1944) gibi başlıca modernistler, duyarlıkta ve lirik anlatımda yenilikler yarattılar. Tristan Tzara (1896-1963), İon Vinea (1895-1964) ve İlarie Voronca (1903-1946) ise öncü şiirin temsilcileridir.

Bu arada roman çok gelişti. Kırsal kesimden esinlenmiş toplumsal roman (Liviu Rebreanu, 1885-1944; İon Agârbiceanu; 1882-1963) ya da kent romanından (Cezar Petrescu, 1892-1961), Mihail Sadoveanu'nun tarihsel destanına; Hortensia Papadat-Bengescu'nun (1876-1955), Camil Petrescu'nun (1894-1957), Gib Mihăescu'nun (1894-1935) ve Anton Holban'ın (1902-1937) en iyi örneklerini verdiği ruhsal çözümleme romanına; G. Călinescu'nun (1899-1965) ve İon Marin Sadoveanu'nun (1893-1964) kullandığı Balzac tarzı tip yaratmaya; İonel Teodoreanu'nun lirik (1897-1954), Mateiu Caragiale'nin (1885-1936) şiirsel düzyazısından, Mircea Eliade'ın (doğm. 1907) fantastik romanına ya da Constantin Stere'nin (1865-1936) özyaşamöyküsel roman çevrimine kadar büyük bir çeşitlilik gösteren yapıtlar verildi. Anlatım tarzlarındaki bu çeşitlilik, iki dünya savaşı arası dönem tiyatrosunun da ayırtedici özelliğidir. Bu arada, gelenekçi çizgide yer alan Mihail Sebastian (1907-1945), Gheorghe Ciprian (1883-1968), Victor İon Popa (1895-1946), Alexandru Kiriţescu (1888-1961) ve Tudor Muşatescu (1903-1970) gibi yazarlar siyasal ve toplumsal yergi yapıtları verdiler ya da Victor Eftimiu (1889-1972) gibi tarihsel oyunlar yazdılar. Tiyatroda, Camil Petrescu, Mihail Sorbul (1885-1967), G. M. Zam-

firescu (1898-1939) ve hem şair, hem filozof olan ve dramlarında anlatımcı bir havayla mit ve tarihi kaynaştıran L. Blaga'yı da saymak gerekir. Edebiyat eleştirisinin temsilcileriyse, F. Călinescu, Tudor Vianu (1897-1964), Şerban Cioculescu (doğm. 1902), Vladimir Streinu (1902-1970), Perpessicius (1891-1971), Pompiliu Constantinescu (1901-1946) ve Liviu Rusu'dur (doğm. 1901).

Mircea Eliade, Eugène İonesco ve Emil Cioran da, yabancı ülkelere gitmeden önce bu dönemde etkinlik göstermeye başlamışlardı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra rumen edebiyatı, sosyalizmin etkisi doğrultusunda gelişti, ama değişik kuşaklar, edebiyat dünyasına dikkate değer bir tema ve üslup çeşitliliği getirdiler. Şiirde, T. Arghezi ve L. Blaga gibi tanınmış şairlere, Emil Botta (1911-1977), Miron Radu Paraschivescu (1911-1971) ve Radu Stanca (1920-1962) gibi yeni yetenekler eklendi. Eugen Jebeleanu (doğm. 1911), düşsel yapıtlar verdi. Maria Banuş (doğm. 1914) ve Nina Cassian (doğm. 1924) tutkulara ağırlık verirken A. E. Baconsky (1925-1977) ve Geo Dumitrescu'nun (doğm. 1920) lirizminin ana teması insani değerlerin yüceltilmesi oldu.

1968'den sonra, rumen edebiyatında iki eğilim ağır bastı: ulusal mirasın değerlendirilmesi ve başta Avrupa ve ABD edebiyatları olmak üzere, yabancı etkilere açılma. Toplumcu gerçekçilik ve ondan sonra gelen "yeni roman"dan tiyatrodaki öncü anlayışın yalın mizansenlerine kadar uzanan deney dönemleri sona erdi. Yeni bir denge kuruldu, yazarların özgünlüğü ağır bastı ve rumen toplumunun geçirdiği dönüşümler sağlam bir biçimde dile getirildi. Ştefan Augustin Doinaş (doğm. 1922), Leonid Dimov (doğm. 1926), Mircea İvănescu (doğm. 1931), Nichita Stănescu (doğm. 1933), Marin Sorescu (doğm. 1936), İleana Mălăncioiu (doğm. 1940), Constanța Buzea (doğm. 1941) gibi şairler, her tür dogmatiklikten ve kurulmuş okuldan bağımsız kalmak istediler. Marin Preda (1922-1980), Alexandru İvasiuc (1933-1977), Augustin Buzura (doğm. 1938) ve Constantin Toiu (doğm. 1923) gibi romancılar, toplumla yüz yüze geldiğinde vicdan huzursuzluğuna düşmüş bireyi ele aldılar; Titus Popovici'nin (doğm. 1930) yapıtları toplumsal sorunlar üzerine temellenir, bilinçdışını irdeleyen Nicolae Breban (doğm. 1934), *Vînătoarea regală*'yı (1973) yazan Dumitru Radu Popescu (doğm. 1935), Fănuş Neagu (doğm. 1932) gibi romancılarda gerçek "thriller"lar yarattılar; Zaharia Stancu (1902-1974) ve Eugen Barsbu (doğm. 1924) anlatımcı bir üslupla pitoresk romanlar kaleme aldılar; Ştefan Bănulescu (doğm. 1929) sihirli gerçekçiliği seçti, Radu Petrescu (1927-1982), Mircea Horia Simionescu (doğm. 1928), Costache Olăreanu (doğm. 1929) ise alayı ön plana çıkardılar.

Tiyatro hareketi çok etkindi ve merkezilikten kurtulmuştu. Rumen tiyatrosunun işlediği iki ana tema: Aurel Baranga (1913-1979) ve Paul Everac'ın (doğm. 1924) oyunlarında görülen çağdaş toplumun sorunlarının ve görünümlerinin irdelenmesi ve Titus Popovici ile Dumitriu Radu Popescu'nun yaptıkları gibi siyasal mücadelelerin anlatılması. Theodor Mazilu (1930-1980), alaycılığın ve saçma anlayışının ağır bastığı yapıtlar ortaya koydu. Marin Sorescu, Alexandru Sever (doğm. 1921), ve İon Omescu (doğm. 1925) gibi yazarlar oyunları için tarihsel bir mekân seçtiler ve hem olayları hem de kişileri, çok özel bir biçimde yorumladılar. Radu Stanca, Horia Lovinescu (doğm. 1917), Marin Sorescu gibi öteki yazarlar da, mesel ve alegori aracılığıyla, evrensel ve yerel mitleri, çağdaş bir yaklaşımla ele aldılar. Eleştiri ve deneme alanlarındaysa şu yazarların anılması gerekir: Cornel Regman (doğm. 1919), Al. Paleologu (doğm. 1919), İon Negoitescu (doğm. 1921), O. S. Crohmălniceanu (doğm. 1921), Adrian Marino (doğm. 1921), Nicolae Balotă (doğm. 1925), Mircea Zaciu (doğm. 1928), A. George (doğm. 1930), Eugen Simion (doğm. 1933), Livius Ciocîrlie (doğm. 1935), Gheorghe Grigurcu (doğm. 1936), Valeriu Cristea (doğm. 1937) ve Nicolae Manolescu (doğm. 1939).

GÜZEL SANATLAR

Uygarlık, İ.Ö. 5000 yılına doğru, Yenitaş dönemi yerleşmesi Criş ile gelişmeye başladı. Daha sonra, Hamangia (heykelcikler), Vădastra, Gumelnița ve Cucuteni (çokrenkli seramik) yerleşmeleri ortaya çıktı. İ.Ö. 1700-800 arasında, Tunç çağında Tuna üzerindeki Cîrna ve Gîrla Mare yerleşmeleri dikkati çeker. Burada ele geçen heykelcikler ege ve mykenai dünyasını anımsatır. Daçya döneminden ise, Karpatlar'daki Sarmizegetusa* harabeleri günümüze kalmıştır. Bu dönemde, Karadeniz kıyısında yunan kolonileri yer alıyordu: Kallatis (Mangalia), Tomi (Köstence), Histria. Roma işgali döneminden günümüze ulaşan başlıca anıt, Adamclissi'deki Traianus trophaeumu'dur. *Orbis romanus*'a son veren ve *Orbis christianus*'un kurulmasını bekleyen büyük istilalar dönemi de, ülkeye, Pietroasa* hazinesini bırakmıştır.

Ortaçağ'da, macar egemenliğindeki Transilvanya, Roma kilisesi'ne ve batı uygarlığına, Eflak ve Boğdan prenslikleri ise Ortodoks kilisesi'ne ve bizans uygarlığına bağlıydı. Transilvanya'da sivil mimarlık, geç roman üslubu özellikleri taşıyarak XIII. yy.'da ortaya çıktı. Bunun en önemli örneği, 1287'de Jean de Saint-Dié usta tarafından 1287'de tamamlanan Alba İulia katedrali'ydi. Gotik dönemden ise, özellikle Cluj katedrali (1396-1432) ve Braşov'daki Kara kilise (1384-1477) kalmıştır. Bran ve Făgăraş (bir bölümü günümüze ulaşmıştır) şatoları ile Braşov ve Hunedoara (XVII. yy.'da genişletildi) kaleleri, XIV.-XV. yy. sivil mimarlığının başlıca örnekleridir. Dikkati çeken bir yapı türü de, kendilerini Türkler'e karşı savunmak için sakson halkının, tepeler üzerinde inşa ettiği tahkim edilmiş kiliselerdir. Bunların çok sayıda örneği arasında, Gîrbova (XIV. yy.) ve Biertan'dakiler (XVI. yy.) sayılabilir. Heykelcilik ise, tümüyle süslemeye yönelikti (revaklar, pencereler, sütun başlıkları, konsollar). Macarlar'ın ve bölgedeki Saksonlar'ın, XVI. yy.'da Reform'u benimsemelerinden ötürü, resim sanatından günümüze pek az örnek ulaşmıştır. Rönesans sanatı biçimleri, özellikle sivil mimarlıkta olmak üzere, XVI. yy.'da ortaya çıktı: Criş, Vintul de Jos, İernut şatoları, Braşov ve Sibiu belediye sarayları. XVIII. yy. savaşlarla ve sur inşaatlarıyla geçti. XVIII. yy.'da Habsburg egemenliğinin izlerini taşıyan mimarlık, barok üsluptaydı: Cluj ve Deva vali konakları, Oradea piskoposluk binası, Sibiu'daki Brukenthal sarayı (bugün müze).

Eflak'ta bizans üslubundaki en eski yapılar, Curtea* de Argeş'teki prenslik kilisesi (1352) ve Cozia manastırı kilisesi'dir (1388). Yapıların her ikisi de Palaiologoslar dönemi üslubunda yüksek nitelikli fresklerle süslenmiştir. XV.-XVI. yy.'larda biçimler, ermeni ve islam öğelerin benimsenmesi ve örülmüş iki halattan oluşan bir askıçelenk biçimindeki rumen bezeği "brău"nun kullanılmasıyla gelişme gösterdi: Snagov manastırı kilisesi, Curtea de Argeş piskoposluk kilisesi, Bükreş'teki Mihai Vodă kilisesi. Prens Constantin Brâncoveanu (1688-1714) döneminde Transilvanya'dan gelen Rönesans biçimleri, doğu biçimlerine eklendi ve böylece "brancovan üslubu" denen yerel bir barok sanat ortaya çıktı. XIX. yy.'da yeniklasikçiliğin benimsemesine kadar revaçta kalan bu üslupta, birçok yapı inşa edildi: Hurezi manastırı (C. Brâncoveanu tarafından Rîmnicu Vîlcea'nın batısında 1691'de kuruldu) ve Bükreş'teki Stavropoleos ve Coltea kiliseleri ve Mogoşoaia sarayı (bugün Brancovan müzesi).

Boğdan'da sanat, prens Büyük Stefan döneminde (1457-1504) gelişme gösterdi. Bizans geleneğine dayanan mimarlığa polonya sanatının etkisiyle gotik heykeller eklendi ve tümüyle Boğdan'a özgü bir üslup ortaya çıktı. Prense mal edilen kırk yapı arasında en dikkate değer olanlar, Pătrăuți, Borzeşti, Bălineşti kiliseleri ve Putna, Neamț, Botoşani manastırlarıdır. Bunlar, Pantokrator, Nativitas, Meryem ile Çocuk İsa, İsa'nın vaftizi, Görünme, Çile resimleri ve binaları yaptıranların portreleriyle süslenmiştir. XVI. yy.'da o güne kadar kiliselerin içinde yer alan resim, dış duvarlara da yayıldı. Aynı zamanda, sürekli türk tehdidi karşısında ikona konuları, özellikle İstanbul'un kuşatılması ve Son Yargı sahneleriyle, saldırgan bir niteliğe büründü: Moldovița, Sucevița, Humor, Arbore, Voronet kiliseleri. XVII. yy.'da, islam, rus, doğu ve halk sanatlarının etkisiyle mimarlık, çeşitlendi ve barok bir nitelik kazandı. Yaş*'taki Trei İerarlû kilisesi, Yaş yakınındaki Golia ve Suceava* yakınındaki Dragomirna manastırları, bu dönemden kalmadır.

XIX. yy.'da ve özellikle 1859'da rumen devletinin kuruluşundan sonra, mimarlık Batı'nın tarihsel üslupları içinde kendini yeniledi. Yüzyılın sonunda, Bükreş Mimarlık okulu'nun kurucusu İon Mincu (1852-1912), ulusal gelenekten esinlenen yenilikçi bir akımı başlattı (Bükreş Belediye sarayı). 1920'den başlayarak, Duiliu Marcu'nun (1885-1966) ve Horia Creangă'nın (1892-1943) ön ayak olduğu ve Le Corbusier ile Bauhaus'un öğretisinden kaynaklanan işlevselci bir mimarlık anlayışı ağır bastı. Bizans ve islam sanatında bilinmeyen heykel sanatını ülkeye, alman kökenli Karl Storck* soktu. İlk rumen heykelciler olan İon Georgescu (1856-1898) ve Ştefan İonescu-Valbudea (1856-1918), romantik duyarlıklı portrecilerdir. Sehpa resmi, XIX. yy.'ın ortasına doğru ağır basmaya başladı. Birçok başka ressam gibi Viyana ve Münih'te yetişmiş olan Gheorghe Asachi (1788-1869) ve İon Negulici (1812-1851) yurt sevgisini yansıtan portreler ve kompozisyonlar yaptılar. Bükreş Güzel sanatlar okulu'nun (daha sonra yöneticiliğine Gheorghe Tăttărescu [1818-1894] getirilmiştir) kurucusu Th. Aman*'ın ardından Paris'e yöneldiler. Bu doğrultuda, rumen açık hava resmini ve model üzerinde çalışmayı başlatan N. İ. Grigorescu* ve İ. Andreescu* gibi iki önemli sanatçı yetişti. XX. yy.'ın başında, Ş. Luchian*, onların temalarını, toplumsal konularla zenginleştirdi ve Romanya'da çok zengin olan halk sanatı ile modern resim tekniğinin bir sentezini gerçekleştirdi.

XX. yy. başlangıcında heykelcilik, hem gerçekçi hem de simgeci olan Dimitrie Paciurea'nın (1873-1932) etkisindeydi. 1910'da Bükreş'te, sanat koruyucusu ve koleksiyoncu Anastase Simu, Rodin ve Bourdelle'in birçok yapıtının yer aldığı müzeyi açınca, yeni bir akım kendini duyurdu. Brancusi* Paris'e gitti ve köylü dehası ile en atılgan yenilikleri birleştiren çalışmalar yaparak bu kentte kaldı. Onun ardından Hajdu* ve Kemeny* de Paris'e gittiler. Romanya'da, iki dünya savaşı arasında, süslemeci üsluplaştırmaları ve anıtsallığı ile Bourdelle'in öğrencisi Oscar Han (1891-1976), biçim sağlamlığı bakımından da Corneliu Medrea (1889-1964) ve Constantin Baraschi (1902-1966) dikkati çektiler. XX. yy.'ın birinci yarısında resim, çeşitli yönlerde gelişti. Gheorghe Petraşçu, renk ve gereç ustasıydı. Büyük bir desenci olan Th. Pallady* kompozisyonun dengesi ve renklerin titiz kullanımı üzerinde önemle durdu. İon Steriadi (1880-1956) izlenimciliği, Mattis Teutsch de (1884-1960) konstrüktivizmi benimsedi. Kent yaşamını ve yoksul kişileri görüntüleyen Nicolae Tonitza (1886-1940), bir renkçi olan Francisc Şirato (1877-1953) ve Dobruca manzaralarıyla tanınan Ştefan Dimitrescu (1886-1933), heykelci Oscar Han'la birlikte, "Dörtler grubu"nu kurdular (1926-1933). Dumitru Ghiață (1888-1972), halk geleneklerinden yararlandı; Nicolae

Lauros-Giraudon



Coţofăneşti'de ele geçirilen çarpma-çakma tekniğiyle işlenmiş altın başlık trak-getae dönemi, İ.Ö. V. yy. *Eski eserler ulusal müzesi, Bükreş*



M. Levassort

Petru Rareş tarafından 1532'de yapılan Moldoviţa manastırı kilisesi (resimler 1537'den kalmadır)

ROMANYA'DA SANAT

Lauros-Giraudon



Bistrita manastırı'ndan gelen ayin yelpazesi yaldızlı gümüş, 1685 *Romanya Ulusal sanat müzesi, Bükreş*

Dărăscu (1883-1959) ve Lucian Grigorescu (1894-1965) artizlenimci arayışlara giriştiler; Corneliu Mihăilescu (1887-1965) ve Max Hermann Maxy (1895-1971) kübizmi geliştirdiler; Alexandru Ciucurencu (1903-1977) mekân ve renkle ilgilendi; M. Janco* uluslararası öncü akımlara bağlandı; Paris'e yerleşmiş olan V. Brauner* ve J. Herold*, gerçeküstücü doğrultuda yapıtlar verdiler.

İkinci Dünya savaşı'nın ertesinde sanata, toplumcu gerçekçilik egemen oldu. Mimarlıkta anıtsallık, bakışımlılık ve ciddiyet ağır bastı. İon Vlasiu (doğm. 1908), Boris Caragea (doğm. 1906) ve Gheza Vida (1913-1980) gibi heykelciler, kent alanları için anıtlar yaptılar. Tekdüzeliğe yol açan kurallara karşı çıkan ressamlar arasında, C. Baba* ve İ. Ţuculescu* dikkati çeker. 60'lı yıllardan bu yana, mimarlık, modernist anlayışlara yeniden açıldı (Karadeniz kıyısındaki, özellikle de Mamaia'daki tesisler) ve plastik sanatlar, sanatçının kişisel esini doğrultusunda gelişti. Heykel alanında Constantin Lucaci (doğm. 1923) açık mekânlar için yapıtlar verdi; Ovidiu Maitec (doğm. 1925) ve George Apostu (doğm. 1934) köylü geleneklerinden esinlendiler; Silvia Radu (doğm. 1935) ve Constantin Popovici (doğm. 1938), portreler ve anlatımcı kompozisyonlar gerçekleştirdi. Resimde de aynı çeşitlilik görüldü. Braduţ Covaliu (doğm. 1924), figüratif anlayışı savundu; Mihai Horea (doğm. 1926) ise soyut resimden yanaydı. Buna karşılık, Paul Gherasim'de (doğm. 1923) ve Virgil Almaşanu'da (doğm. 1926) iki anlatım biçimi bir arada bulunuyordu; İon Gheorghui (doğm. 1929) ve İon Nicodim (doğm. 1932), zengin ayrıntıları olan şiirsel göstergeler kullandı; Viorel Mărginean (doğm. 1933), esinini halk sanatında buldu; Horia Bernea (doğm. 1938) ise, anlatımcılıktan soyutlamaya geçti ve fotoğrafa yaklaşan bir üsluba geri döndü. Fantezi, lirizm, renk sevgisi ve biçimleri üsluplaştırmaya düşkünlük, genel olarak, çeşitli çağdaş ve uluslararası akımları, Romanya'daki yankılarında kendini açıkça gösterdi.

MÜZİK

Osmanlı ve Habsburg imparatorlukları tarafından baskı altında tutulan bu ülkede, ulusal bir müziğin ortaya çıkması uzun süre gecikti. Ama her zaman korunan zengin ve değişik Romanya folkloru, ancak XIX. yy.'da gerçek anlamını kazanan ustalıklı bir üslubun gelişmesini sağladı. Son olarak Cluj (1825), Yaş (1860) ve Bükreş (1864) konservatuvarlarıyla Bükreş Filarmoni derneği'nin (1868) kurulmaları, müzikçilerin yetişmeleri ve yapıtlarını vermeleri için gerekli yapıları oluşturdu. Romanya okulunun bu doğuşunu, romantik besteci Ciprian Porumbescu (1853-1883) simgeledi. Stan Golestan ve özellikle George Enesco, bu okula ulusal okullar arasında bir yer kazandırdı. İlkin sıkı sıkıya folklora bağlanan bu okulun yapıtları, atonal bir üsluba doğru yöneldi. Bununla birlikte müzikal yapı, folklordan alındıkları hemen anlaşılan birçok öğeyi de korudu. Sabin Drăgoi (1894-1968), her şeye rağmen kişisel bir yapıt vermek başarısını gösterdi. Alexandru Paşcanu (doğm. 1920), arkaik folklor öğelerini (Sprechgesang, mikro-aralıklar ve vurmalılar) birbirine karıştırarak, özgünlüğü daha da geliştirdi. Theodor Grigoriu (doğm. 1926) da, son derece kişisel bir üslubu savunan bu besteciler kategorisinde yer almaktadır.

Folklor öğeleri ve çağdaş batı teknikleri (T. Popovici'nin 1870-1950 yöneldiği yenikiasikçilik; Enesco, Bartók ve Webern etkisiyle, özellikle M. İstrate'nin [doğm. 1929] yöneldiği onikitonculuk; rastlantısal teknikler) arasında bu bir bireşime varmaya çalışmak eğilimi, XX. yy.'ın başlıca özelliğini ortaya koymaktadır. Müzik eleştirmeni Vasile Tomescu'ya (doğm. 1929) göre bestecilerin bu tutumu, "güçlü bir harekete getirici içeriğe sahip" bu müziğin militan yöneliminden kaynaklanmaktadır. Bu okulun ününe katkıda bulunan müzik adamları arasında etnomüzikolog Constantin Brăiloiu (1893-1958), piyanocu Dinu Lipatti (1917-1950), orkestra şefi Sergiu Celibidache (doğm. 1912) ve Paris okuluna bağlı besteci Marcel Mihalovici (doğm. 1898) gibi kimseleri de saymak gerekir.

Romanya seferleri, iki dünya savaşı sırasında Romanya'da gerçekleşen askeri harekâtlar.

• *Birinci Dünya savaşı.* Rus ve İtalyan zaferlerine güvenen Romanya, merkezi imparatorluklara savaş ilan etti (ağustos 1916) ve rumen ordusu (27 tümen) Macaristan'a girdi. Falkenhayn ve Mackensen komutasındaki avusturya-macaristan, bulgar ve türk kuvvetleri (39 tümen) rumen ordusunu geri püskürttü ve kısa sürede Bükreş'i bırakarak Siret'in gerisine çekilmek zorunda bıraktı. Mărăşeşti'nin başarısına (temmuz 1917) karşın Romanya, savaşı bırakmak, Almanya ile mütareke yapmak (mart 1918) zorunda kaldı. Bükreş barış antlaşması'nı imzaladı.

• *İkinci Dünya savaşı.* 1940'ta Almanlar tarafından işgal edilen Romanya, ancak ağustos 1944'te, Malinovskiy ve Tolbuhin komutasındaki sovyet ordularının saldırısı sonucunda kurtuldu. (→ ROMANYA.)

Romanya yıldızı nişanı, Carol I tarafından 1877'de ihdas edilen eski rumen şövalye nişanı. Beş sınıf. Kenarları mavi kırmızı kurdele.

ROMANYALI sıf. ve a. Romanya halkından olan.

Başörtülü kadın, N. İ. Grigorescu'nun yapıtı *Romanya Ulusal sanat müzesi, Bükreş*

Publications filmées d'Art et d'Histoire



Romanzero, H. Heine'nin 3 bölümlük *(Historien; Lamentationen; Hebräischen Melodien)* şiir kitabı (1851); bu yapıtta, şairin felç olduğu 1846'dan 1851'e kadar yazdığı şiirler toplanmıştır. Çarpıcı bir üslupla dikkati çeken *Romanzero*'da, Heine'nin en güçlü bazı şiirleri yer alır.

Romaşkino, Rusya'ya bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde, Samara'nın G.-D.'sunda petrol yatağı.

ROMATİZMA a. (fr. *rhumatisme*'den; lat. *rheumatismus;* yun. *rheumatismos*). **1.** Özellikle hareket sistemini (kemik, eklem) ve ondan başka, kasları ve kirişleri, hatta çevredeki bazı elemanları (hareket ve duyu sinirleri) saran, ağrı ve hareket güçlüğü ile belirgin çok çeşitli hastalıkların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Akut eklem romatizması (A.E.R.),* üst solunum yollarının streptokok kökenli iltihaplarından, özellikle bir anjinden sonra, en çok 5 ila 20 yaşlarındaki gençlerde görülen iltihaplı bağdokusu hastalığı. (Eşanl. BOUİLLAUD HASTALIĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Alerjik romatizma,* KAHLMETTER HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Çokbiçimli olduklarından dolayı romatizma hastalıklarının sınıflandırılması çok zordur. Şöyle bir ayırım yapılabilir: 1. *enfeksiyona bağlı romatizmalar:* bunların en çok bilineni akut eklem romatizmasıdır, ama oluşumunda streptokoktan başka mikroplar da etkili olabilir: stafilokok, gonokok, Koch basili, pasteurella, frengi treponeması; 2. *yozlaştırıcı romatizmalar:* bunların en önde gelen örneği artrozdur; 3. *metabolizmaya bağlı romatizmalar:* örneğin gut; 4. *iltihaplı romatizmalar:* özbağışıklık hastalıklarına (kollajenozlar) çok yakın olan romatizmamsı poliartrit, ankiloz yapıcı spordilartrit; 5. *eklem ötesi* ya da *eklem çevresi romatizmaları:* omuz çevresi artriti, çeşitli kiriş iltihapları (epikondilit, çatı ağrısı); 6. *içsalgı kökenli eklem hastalıkları* (diyabet, tiroit) ya da *sinir kökenli eklem hastalıkları* (sirengomiyeli, plaklı skleroz); 7. *mineral kaybından ileri gelen* ağrılar ya da *eklem hastalıkları;* 8. kemiklerde yerleşmiş iyicil ya da kötücül urların yaptıkları *kemik hastalıkları;* 9. *Paget hastalığı* gibi sınıflandırılamayan bazı hastalıklar.

• *Akut eklem romatizması.* Çoğu zaman, akut iltihap görüntülü bir eklem hastalığı ile başlar. Dizkapağı, bilek, ayak bileği ve dirsek gibi büyük eklemlerde olur. Buralar, kırmızımsı, sıcak ve ağrılıdır. Röntgende eklemi ilgilendiren bir belirti görülmez. Adına karşın eklemlerde sekel bırakması nadirdir (parmak çıkıkları).

Hastalığın önemli oluşu kalpte meydana getirdiği belirtilerdir: kalp kapakçıklarında ve kalp kasında bırakabileceği sekeller (mitral darlığı ya da yetersizliği), endokardit, perikardit ve miyokardit. Bundan başka akciğer plevra belirtilerini, derideki belirtileri (Meynet düğümleri, çeşitli eritemler), sinirsel belirtileri (Sydenham koresi, beyin romatizması), böbrek, hatta karın belirtilerini saymak gerekir. Bu bozukluklardan, neden olduğu özbağışıklık olgusundan dolayı streptokoklar sorumludur: kalp aleyhinde antikor oluşumu.

Biyolojik olarak serumdaki O antistreptolizinlerin (O A.S.L.) ölçülmesi hastalığı teşhis etme ve gidişini izleme olanağını sağlar. Tedavi uzun süre antibiyotik verilmesini (penisilin) ve uzun süre kortokoitlerle ya da steroit olmayan iltihap önleyicilerle (fenilbutazon) ve salisilatlarla antienflamatuar bakım yapılmasını gerektirir.

ROMATİZMAMSI sıf. Romatizmaya benzeyen.

—Patol. *Romatizmamsı ağrı,* romatizma ağrısına benzeyen, ama bazı hallerde bir sinir iltihabına ya da akut bir hastalığa bağlı olan gezici ağrı. || *Romatizmamsı etmen,* romatizmamsı poliartriti olan kimselerin serumunda bulunan ve G immünoglobülinlerine karşı olan antikorların tümü (anti-İgG antikorlar). Bunlar için en çok kullanılan araştırma tepkimeleri Waaler-Rose tepkimesi ile lateks testidir. Romatizmamsı etmene bazen yaygın eritemli lupus, sklerodermi ve polimiyozit gibi hastalıklarda da rastlama olasılığı vardır. İmmünofluoresans yolu ile eklem sinovyasında, lenf bezlerinde ve derialtı kabarcıklarda da bulunmuştur.)

ROMATOLOG a. (fr. *rhumatologue*'dan). Romatoloji uzmanı.

ROMATOLOJİ a. (fr. *rhumatologie*'den). Romatizma hastalıklarını ve daha geniş anlamda, hareket sistemi (kemik, eklem, sinir, kas) hastalıklarını inceleyen ve tedavi eden tıp dalı.

ROMBERG (Moritz Heinrich), alman hekim (Meiningen 1795 - Berlin 1873). Berlin Üniversitesi tıp fakültesi'nde sinir hastalıkları profesörü olarak çalıştı. Sinir sistemi hastalıkları, özellikle kendi adı verilen belirti ve nedenleri üzerinde yaptığı çalışmalarla tanındı. (→ ROMBERG BELİRTİSİ.) Başlıca yapıtları: *Lehrbuch der Nervenkrankenheiten* (1840-1846), *Klinische Ergebnisse* (1845).

Romberg belirtisi (alman hekim Moritz Heinrich *Romberg*'in [1795-1873] adından). Nörol. Gözler kapanır kapanmaz ortaya çıkan ya da artan, yönü belirsiz, düşme eğilimli denge bozukluğu. Derin duyudaki bir eksilmeye bağlı olan Romberg belirtisi ataksinin önemli bir alametidir ve özellikle tabeste görülür. Bu kavram genişletilerek, labirente ilişkin bir Romberg belirtisinden söz edilir, bunda denge bozukluğu gözler kapatıldıktan bir süre sonra ortaya çıkar ve hasta labirente bağlı olarak her zaman aynı tarafa doğru düşme eğilimi gösterir.

ROMBERG (Andreas), alman kemancı (Vechta, Munster yakınında, 1767 - Gotha 1821). 1784'te Paris'te Concert spirituel ile anlaştı. Gotha sarayı'nın kapellmeister'liğine getirildikten sonra (1815) kendisine Kiel Üniversitesi'nce müzik doktoru unvanı verildi. Verimli bir besteci olan Romberg senfoniler, uvertürler, keman konçertoları, oda müziği ve dini müzik yapıtları vb. besteledi. —Kuzeni BERNHARD (Dinklage, Oldenburg, 1767 - Hamburg 1841) çellocu ve besteciydi. Büyük yeteneği sayesinde çok genç yaşta Almanya ve İtalya'da çalışma olanağı buldu. 1799'da uluslararası bir virtüoz olarak ünlenmeye başladı. Fransa'da gördüğü büyük ilgi üzerine kendisine Konservatuvar'da bir sınıf açıldı (1801). Daha sonra, yöneticiliğine getirileceği (1816-1819), Prusya kralının capellasının baş çellocusu oldu. Besteleri, özellikle de on konçertosu yüksek çello tekniğinin temelini oluşturur; ayrıca bu tekniği öğreten bir *Metot* (1840) yayımladı.

ROMBİK sıf. (fr. *rhombique*). Geom. Yüzleri eşkenar dörtgenler olan kimi çokyüzlüler ya da katı cisimler için kullanılır.

—Krist. Bir eşkenar dörtgen biçimindeki bir kristal için kullanılır.

ROMBOEDR a. (fr. *rhomboèdre*). Krist. Altı yüzü eşit eşkenar dörtgenlerden oluşan koşutyüzlü.

ROMBOEDRİK sıf. (fr. *rhomboédrique*). Krist. **1.** Romboedr biçiminde olan bir kristal için kullanılır. **—2.** *Romboedrik sistem,* ilkel gözü bir romboedr olan, yedi kristal sisteminden biri. (→ KRİSTALOGRAFİ.)

ROMBOİDAL sıf. (fr. *rhomboïdal*). Geom. KOŞUTKENARYÜZLÜ'nün eşanlamlısı.

ROMBOİT sıf. (fr. *rhomboïde*'den). Anat. Sırt bölgesinde bulunan ve eşkenar dörtgen biçiminde olan geniş ve ince bir kasa denir. (Romboit kas kürekkemiğini kaldırır ve içe yöneltir.)

◆ a. Anat. Romboit kas.

ROMBOUTS (Theodoor), flaman ressam (Anvers 1597 - *ay. y.* 1637). A. Janssen'in öğrencisiydi, 1616'da İtalya'ya gitti, Roma ve Floransa'da kaldı ve Caravaggio'nun üslubunu özümledi. Anvers'e dönünce, 1628-1630 arasında Ressamlar loncası'nın yöneticiliğini yaptı. Taverna sahnelerinde ve *Kâğıt oynayanlar* adlı çalışmasında (Anvers müzesi) il Caravaggio'ya öykünür. 1630'dan sonra gerçekleştirdiği dinsel tablolardaysa Rubens'in etkisi daha baskındır.

ROME, ABD'de (Georgia) kent, Etowah ve Oostanaula ırmaklarının kavşağında; 29 700 nüf. Metalürji. Tekstil. Kereste sanayisi. —New York eyaletlerinde kent, Mohawk kıyısında; 43 800 nüf. Sanayi merkezi (klima gereçleri, bakır metalürjisi).

ROMÉ DE L'ISLE (Jean-Baptiste), fransız mineraloji uzmanı (Gray 1736 - Paris 1790). Hindistan'a gitti, Pondiçeri'nin alınışı sırasında İngilizler tarafından tutuklandı ve 1764'te Fransa'ya döndü. 1772'de *Essai de cristallographie* (Kristalografi denemesi) adlı bir kitap yayımladı. Kristalografinin ilk yasası olan ve kendi adını taşıyan açıların değişmezliği yasasını saptadı.

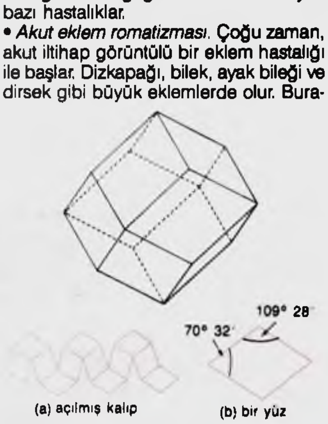
ROMEİT a. (fr. *roméite;* öz. a. *Romé de l'Isle*'den). Miner. Kübik sistemde yer alan doğal kalsiyum, demir ve manganez antimonat; rengi soluk sarı ile koyu kahve arasında değişir.

ROMEN sıf. (fr. *romain*). **1.** Roma halkından olan kimse için kullanılır. **—2.** Arit. *Romen rakamları,* romen sayılamasında simge olarak kullanılan ve sırayla 1, 5, 10, 50, 100, 500 ve 1 000'i gösteren I, V, X, L, C, D, M harfleri.

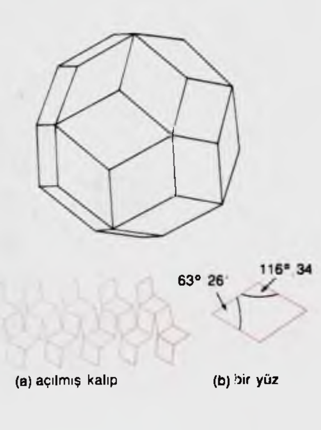
—Matbaac. Genellikle bir kitabın ana metinlerinde kullanılan ve çizimi italiğin tersine, satır doğrultusuna dik olan karakter. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Matbaac. Romen denilen karakterlerin Sweynheym ve Pannartz tarafından kullanıldığı ve böylece gotiği değiştirdikleri kabul edilir; "romen" adı verilmesi bu iki alman matbaacının önce Subiaco'ya, daha sonra Roma'ya yerleşmiş olmalarına bağlanır. Fournier'ye göre, romen harflerinin asıl yaratıcısının, Schöffer'den sonraki ilk harf kazıyıcı olan Nicolas Jenson olduğu sanılır ve bu harfleri büyükharf olarak, latin abecesinin bazı harfleriyle bunlara benzeyen başka harfleri de (latin, ispanyol, lombard, sakson, karolin harfleri) küçükharf olarak kullanmıştır. Bu harflerle basılmış ilk yapıt *Decor puellarum*'dur (1461). Jenson, romen karakter-

rombik onikiyüzlü V (3.4)²



rombik otuzyüzlü V (3.5)²



lerine çok iyi orantılı biçimler vermeyi başarmıştır. Claude Garamont, Jenson ile Aldo Manuzio'nun güzel venedik örneklerinden esinlenerek, romen ve italik karakterlerini son derece geliştirdi, bunun sonucunda, bu harfler, tüm Avrupa'ya yayıldı.

Louis XIV döneminde, zımba tekniğiyle karakter kazıyan Grandjean, Jaugeon' un hazırlıklarından yola çıkarak ilk çağdaş tipografi biçimi olan yeni karakteri *(kral romeni)* kazımakla görevlendirildi.

Roméo et Juliette, Shakespeare'in yapıtından, Jules Barbier ve Michel Carré'nin bir librettosu üzerine, Charles Gounod'nun bestelediği opera (Théâtre -Lyrique, Paris, 1867). 5 perde, 8 tablo halinde, geniş çapta değişikliğe uğramış bir versiyonu, 1888'de Paris operası'nda oynandı. Yapıtta, başoyuncuları bir araya getiren dört duo bulunmaktadır.

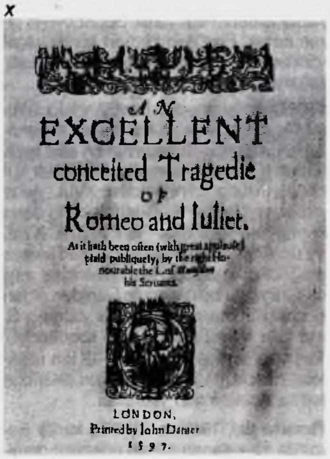
Romeo ve Juliet *(Romeo and Juliet)*, William Shakespeare'in 5 perdelik dramı (1594-95). Verona'da, iki aileyi ayıran derin nefrete rağmen Romeo ve Juliet birbirlerini severler ve evlenirler; kader onları ölüme götürür. Konu, Bandello'nun bir öykusünden (1554) alınmıştır, ama efsane, Efesli Ksenophon'un bir hikâyesinden kaynaklanmaktadır. Konu, Salernolu Masuccio (1476) ve Boccaccio tarafından *Dekameron*'da (IV, 10) yeniden ele alındı ve Luigi Da Porto'nun öyküsünden bu yana (1530'a doğr.) değişikliğe uğramadı.

—Koregr. 1811'de Vincenzo Galeotti, Kopenhag Kraliyet tiyatrosu'nda bir *Romeo ve Juliet* sahneledi. 1926'da Bronislava Nijinska, Tamara Karsavina ve Serge Lifar'la birlikte, Rus baleleri için bir başka Romeo ve Juliet sergiledi (müzik Constant Lambert, dekor Max Ernst ve Joan Miró). 1943'te Antony Tudor, Hugh Laing ve Alicia Markova'yla birlikte, New York Metropolitan opera'da kişisel bir versiyon sunuyordu (müzik Frederick Delius, dekor ve kostümler E. Berman). 1949'da Paris operası'nda Serge Lifar, Çaykovskiy'nin aynı addaki uvertür partisyonu üzerine, aynı adla büyük bir pas de deux sergiliyordu.

1938'de Brno'da sahnelenen *Romeo ve Juliet* ile, Prokofyev halk danslarıyla canlandırılan ve tamamen danslı bir trajedi oluşturan bir bale partisyonu besteledi. Prokofyev'in yapıtını birçok koregraf sahneye koymak istedi; 1955'te Frederick Ashton, Kopenhag Kraliyet tiyatrosu'nda kendi versiyonunu sunuyor ve Paris operası'nda sahneye konmasını ve koregrafisini Serge Lifar'ın üstlendiği (dekor ve kostümler Wakhevitch) bir başka versiyon sergileniyordu. Öteki versiyonlar arasında, Peter Van Dijk'in (Hamburg operası'nda) versiyonunu ve John Cranko'nun Stuttgart operası'nda sahnelediği (1962 ve 1967) versiyonları belirtmek gereklr. Maurice Béjart (Brüksel'deki Monnaie tiyatrosu'nda, ardından Paris'te Spor sarayı'nda, 1966), Berlioz'un partisyonu üzerine, Shakespeare'in dramını, çağdaş yapıda, çokyönlü bir gösteriye uyarladı.

—Müz. Bu efsane birçok sahne müziğine konu oldu; özellikle G. Benda (1776), N. C. Zingarelli (1796), N. Vaccai (1825), V. Bellini (1830), Ch. Gounod (1867), R. Zandonai'nin (1922) yapıtlarını anmak gerekir. Ama en önemli versiyonlar Berlioz (solist, koro ve orkestra için dramatik senfoni, 1839), Çaykovskiy (fantezi uvertür, 1869; 2. versiyon, 1870) ve Prokofyev'e (bale, 1938) aittir.

x


A N EXCELLENT conceited Tragedie OF Romeo and Iuliet.

LONDON, Printed by Iohn Danter. 1597.

***Romeo ve Juliet*'in kapak sayfası**
William Shakespeare'in yapıtı (1597 baskısı)

ROMER (Eugeniusz), polonyalı coğrafyacı (Lwów 1871 - Kraków 1954). Lwów' da profesörlük yaptı, 1919 Barış konferansı'na polonya delegesi olarak katıldı. Alpler'deki ve Karpatlar'daki buzul olayları, Polonya'nın iklimi, hidrografya ve haritacılık yöntemleri üstüne incelemeler yaptı. Bir coğrafya atlası (1908), Polonya'nın coğrafi ve istatistiki bir atlasını (1916) vb. yayımladı. Ülkesine bir kartografi (haritacılık) kurumu kazandırdı (1921).

ROMERO (Sílvio Vasconcelos DA SILVEIRA RAMOS), brezilyalı yazar (Lagarto, Sergipe, 1851 - Rio de Janeiro 1914). Öyküler ve denemeler yazdı. Brezilya edebiyat tarihiyle ilgili ilk yapıtı verdi: *Histoire de la littérature brésilienne* (fr. çev.) [Brezilya edebiyatı tarihi, 1888].

ROMERO (Luis), ispanyol yazar (Barcelona 1916). İç savaş sırasında francocuların safında çarpıştı, sonra azul tümenin de rus cephesinde savaştı. 1950'den Buenos Aires'e yerleşerek roman yazmaya başladı (*Los otros*, 1956; *El cacique*, 1963). Tarihsel öyküleri de (*Tuda*, 1957) vardır.

ROMERO Y GALDÁMEZ (Oscar Arnulfo), salvadorlu rahip (Ciudad Barrios 1917 - San Salvador 1980). 1942'de rahip, 1974'te Santiago de Maria piskoposu, 1977'de San Salvador başpiskoposu oldu. 24 mart 1980'de, muhtemelen aşırı sağcılar tarafından öldürüldü.

ROMERO DE NOHRA (Flor), kolombiyalı kadın edebiyatçı (La Paz de Calamoina 1933). *Crépitant Tropique* (fr. çev.) [1972] adlı yapıtında bir kolombiya köyünün zorlu yaşamını dile getirdi. Birçok roman (*Tres kilates ocho puntos* 1966; *Los sueños del poder,* 1978) ve çocuklar için bir masal kitabı *(La ruta de Eldorado)* yazdı.

ROMERO (Pepe), amerikan uyruğuna geçmiş ispanyol gitarcı (Málaga 1944). 1968'de babası Celedonio Romero'nun kurduğu ve kardeşleri Celín ve Angel'in de yer aldıkları gitar dörtlüsü (Los Romeros) sayesinde adını duyurdu. Solist olarak da repertuvarında klasik ve flamenko yapıtlar vardır.

ROMFORD, Londra'nın (Havering *borough*'u) kuzey-doğu kesiminde semt. Konut merkezi.

ROMILLY (*sir* Samuel), ingiliz hukukçu (Westminster 1757 - Londra 1818). Fransız protestanları soyundan geliyordu. Avukat oldu (1783), Fransız devrimi'nin ilkelerini savundu, adli reform ve ölüm cezasının kaldırılması için çalıştı.

ROMMEL (Erwin), alman mareşal (Heidenheim 1891 - Herrlingen, Ulm yakınında, 1944). 1914-1918'de Fransa, Romanya ve İtalya'da (Württemberg dağ kolordusunda teğmen olarak, Mataiur tepesini zapt etti, Piave'yi aştı, 10 000 İtalyan'ı tutsak aldı [ekim 1917]). Yüzbaşı olarak 8 yıl süreyle bir bölüğe kumanda etti, sonra (kurmay olmadığı halde) piyade okulunda taktik dersleri verdi. Ateşli bir milliyetçiydi, Hitler'in Almanya'yı kalkındıracağına inanıyordu, Wehrmacht ile nazi gençlik örgütleri arasında irtibat subaylığı yaptı (1935). *İnfanterie greift an* (Piyade hücum ediyor) adlı bir kitap yazdı ve bu kitap sayesinde Hitler'in gözüne girdi: 1937'de albay, 1938'de Wiener Neustadt subay okulu komutanı, 1939'da general ve Hitler'in karargâh komutanı oldu. 7. Panzerdivision'un komutanlığına getirildi ve bunun başında Fransa'da yararlık gösterdi (1940). Afrikakorps* komutanlığına atandı (1941), Libya'da italyan bozgununu durdurdu ve manevracılıktaki dehasını kanıtlayarak "Çöl tilkisi" lakabını kazandı. Temmuz 1942'de, Kahire'nin 70 km yakınına kadar geldiyse de, takviye ve ikmal eksiklikleri yüzünden Montgomery'nin karşısında Tunus'a kadar geri çekilmek zorunda kaldı. Mart 1943'te Avrupa'ya çağırılarak Alpler' deki İtalyanlar'ı silahsızlandırmakla, sonra da Atlantik duvarı çalışmalarını hızlandırmakla görevlendirildi. Fransa'daki B ordular grubunun başında, Müttefikler'i denize dökmeyi başaramadı (haziran 1944) ve Hitler'den Batı'da savaşı durdurmasını istedi. Nazilikten soğuyan Rommel, yakında yapılacağını bildiği bir darbeyi desteklemeyi düşündüğü bir sırada yaralandı ve geri alındı (17 temmuz). Suikastçılarla ilişkilerinden haberdar olan Hitler, ondan intihar etmesini istedi. Rommel, ailesini kurtarmak için bu isteği kabul etti (14 ekim). Halk tarafından sevildiği için kendisine ulusal cenaze töreni yapıldı. Anıları, Liddell Hart tarafından, 1953'te, *The Rommel Papers* adı altında yayımlandı.


C. Masson

Jorge Donn ve Suzanne Farrell
***Romeo ve Juliet*'te**
(koregrafi Maurice Béjart)
[*l'Humanité şenliği*, La Courneuve, eylül 1972]

ROMNEY (George), ingiliz ressam (Dalton in Furness, Lancashire, 1734 - Kendal, Westmorland, 1802). Portreciydi; 1762'de Londra'ya yerleşti ve ertesi yıl *General Wolfe'un ölümü* adlı çalışması için Society of Arts'dan bir ödül aldı. 1764'te Paris'e gitti (burada J. Vernet ile karşılaştı) ve 1773-1775 arasında İtalya'da yaşadı. Ünlü başka portrecilerle (Gainsborough, Raeburn, Lawrence) çağdaş olan, yüksek burjuvazi için çalışan Romney'nin zarif çocuk resimlerine verdiği taptaze hava, önemli kişiler için yaptığı akademik portrelerinde görülmez. Kullandığı canlı renklere rağmen, yeniklasikçiliği düşündüren, üsluplaştırılmış belirli bir soğukluk, tarzını etkiler. 1782'de karşılaştığı ve 1791'de lady Hamilton unvanını alan Emma Hart'ı model alarak yaptığı bir dizi portre, en ünlü yapıtları arasında yer alır (Philadelphia müzesi, Kenwood şatosu [Londra yakınında], İveagh bağışı).

Romney-Marsh ırkı, Kent* ırkının diğer adı.

ROMNIY, Ukrayna'da kent, Kiev'in doğusunda yer alır; 49 700 nüf. Poligrafik makineler. Yapı gereçleri. Çeşitli besin sanayileri.

ROMNİ a. BANCARİ'nin eşanlamlısı.

RØMØ, Danimarka'da (Ribe *amt*'ı) ada, Jylland'ın batı kıyısı yakınında uzanan kıyı şeridinde; 100 km²; 700 nüf. Turizm ve sayfiye merkezi. Ada, 1948'de su altında kalmayan bir bentle kıyıya bağlanmıştır.

Larousse


mareşal **Rommel** (1943'te)
Ordu müzesi, Paris



Aliye Rona
Su filminde (1981)

Ronchamp capellası
Le Corbusier'nin yapıtı
(1950-1955)

Larousse



ROMONT, İsviçre'de (Fribourg kantonu) kent, Fribourg'un G.-B.'sında, çevreden kopuk bir yüksekliğin *(Rotondus Mons)* üstünde; 3 495 nüf. Sur kalıntıları. XIII.-XVI. yy.'dan kalma şato, XIII. yy.'da yapılmış kilise (vitraylar, mobilya.)

ROMSDALEN, Norveç'in orta kesiminde vadi, *Romsdalfjord*'a dökülen Rauma ırmağınca akaçlanır.

ROMSEY, Büyük Britanya'da (Hampshire) kent, Southampton'ın K.-B.'sında; 10 100 nüf. Çok güzel kilise, 1030'a doğru yeniden yapılan roman üslubunda manastır.

ROMSTECK a. (*rump,* sağrı ve *steak,* et dilimi'nden ing. sözc.). Sığır karkasının sağrısında yer alan, ızgaralık ve kızartmalık parçaların çıkarıldığı kısım.

ROMUALDO I (öl. 677). Babası Lombardlar'ın kralı olduğu sırada Benevento dükü oldu (662-677). Katolikliği kabul etti. Bizanslılar'dan Taranto, Bari, Brindisi ve Otranto bölgesini aldı (668).

ROMUALDO II (öl. 729), Benevento dükü (703-729). Liutprando'nun vasalı olmak zorunda kaldı (729).

ROMULEA a. (öz. a. *Romulus*'tan). İki çenetli bir yen içinde, huni biçiminde, mor, sarı ya da beyaz çiçekli, soğanlı küçük bitki (5 ila 30 cm). [Yaprakları kök boynundan çıkar, çiçeklerden daha yukarıya kadar uzar; şerit biçiminde uzun ve kınlıdır; 39 türü Avrupa'da, bütün Akdeniz yöresinde, Batı ve Güney Afrika'da bulunur. Süsengiller familyası.]

ROMULO (Carlos Peña), filipinli siyaset adamı (Camiling, Tarlac yakınında, 1899 - Manila 1986). General MacArthur'a bağlı olarak, onunla birlikte Japonlar'a karşı savaştı ve amerikan generali unvanını aldı (1944). Washington'da diplomatik temsilcilik yaptı (1944-1946). San Francisco konferansı'na katıldı (1945). BM Genel kurulu başkanlığında bulundu (ekim 1949), sömürgeciliğe ve komünizme karşı tutumuyla dikkati çekti. Dışişleri bakanı (1950-1952), ABD'de büyükelçi (1952-53 ve 1955-1962) oldu. López'le birlikte Demokrat parti'yi kurdu (1953) ve Bandung konferansı'nda filipin delegasyonuna başkanlık etti (nisan 1955). 1966-1968 arasında, yeniden Dışişleri bakanlığı yaptı.

Rómulo Gallegos ödülü, 1964'te kurulmuş Venezuela edebiyat ödülü. 5 yılda bir ispanyolca yazılmış en iyi romana verilir. Bu ödülü kazananlar arasında, Gabriel García Márquez (1972), Carlos Fuentes (1977) ve Fernando del Paso (1982) bulunmaktadır.

ROMULUS, Roma'nın, ona adını vermiş olan kurucusu ve ilk kralı; genellikle, Mars ile Rhea Silvia'nın oğlu Aineias'ın soyundan geldiği söylenen (başka bazı söylentilere göreyse, Roma'nın ya da Aineias'ın oğludur) efsane kahramanı. Rhea vesta rahibesi olduğundan, amcası Alba kralı Amulius, Romulus ile ikiz kardeşi Remus'u bir sepet içinde Tevere nehrine bıraktırdı. Bir dişi kurt, çocukları bir yaban inciri ağacı altında bularak emzirdi. Ardından çoban Faustulus onları bularak yanına aldı. Çocuklar daha sonra haydutluk yaparak yaşamlarını sürdürdüler. Bir rastlantı sonucu, kral soyundan geldiğini öğrenen Romulus, Amulius'u öldürdü ve büyükbabası Numitor'u iktidara getirdi. Bundan sonra, ikizler, bir kent kurmayı kararlaştırdılar: Romulus, Palatium tepesi üzerine, ileride kenti çevreleyecek olan surların yerini belirleyen bir çizgi çekti ve bu çizgiyi umursamayıp geçtiği için Remus'u öldürdü (İ.Ö. 21 nisan 753). Romulus, kenti *Roma**'ya kaçakları ve sürgünleri yerleştirdi. Romalılar, kendilerine kadın bulmak için, bir bayrama katılmak üzere gelen sabinalı genç kızları kaçırdılar. Bu yüzden çıkan savaşın sonunda iki halk birleşerek kaynaştı. Romulus 33 yıl saltanat sürdü ve bir fırtınada esrarlı bir biçimde ortadan kayboldu. Bununla birlikte, Romalılar'ın muhafaza ettikleri çeşitli kutsal eşya (yaban inciri ağacı, Romulus'un kulübesi) arasında Forum'da Romulus'un bir mezarı da bulunuyordu.

—İkonogr. Romulus ile Remus'un dişi kurt tarafından emzirilmesi, eski paralar, mühürtaşlar ve alçakkabartmalar (Roma'da, Terme müzesi'ndeki Ostia sunağı) üzerinde tasvir edilmiştir. *Capitolium dişi* kurdu* adlı ünlü heykeldeki iki çocuk figürü XVI. yy.'da yapılmıştır. Aynı sahne Annibale Carracci, C. Maratta, Pietro da Cortona, Rubens, ve J.-F. De Troy tarafından resmedilmiştir. Ayrıca İngres'in *Acron'u yenen Romulus* adlı bir tablosu vardır (École Nationale Supérieure des Beaux-Arts).

Romulus tapınağı, Roma forumu'nda, Kutsal Yol'un kıyısında yer alan, yuvarlak planlı, kubbeli yapı. İki yanında, absidalı birer *aula* vardı; günümüze yalnız bir girişin iki sütunu kalmıştır; arkada Barış forumu'nun Santi Cosma e Damiano kilisesi'ne dönüştürülen bir *aula*'sıyla bağlantılıdır. Porfir sütunları bulunan bronz kapı o dönemden kalmadır. Bu kapı Maxentius'un (oğlu Romulus için) ve Constantinus'un Vespasianus forumu'na yeni bir ulaşım yolu kazandırmak için yaptırdıkları bir giriş sofasıdır.

ROMULUS AUGUSTULUS (doğm. 461 ya da 462), son Batı Roma imparatoru (475-476). İmparator Nepos'u kendi oğlu için tahtından indiren ve imparatorluğu onun adına yöneten Oreste'nin oğlu. Romalılar onunla alay etmek için Romulus'un aldığı *Augustus* unvanına bir küçültme eki taktılar. Odoaker tarafından tahttan indirildi.

RONA (Zihni), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Edirne 1906). Raşit Rıza topluluğu'nda başladığı tiyatro oyunculuğunu İzmir (1945) ve İstanbul (1959) Şehir tiyatrolarında sürdürdü. Türk ve yabancı birçok piyeste başrol oynadı; çok sayıda filmde de karakter oyuncusu olarak rol aldı.

RONA (Aliye), tiyatro ve sinema oyuncusu (Dera, Suriye, 1921). Kadıköy halkevi'nde tiyatroya başladı. Ulvi Uraz, Avni Dilligil ve Arena tiyatrolarında oynadı. 1947'de sinema oyunculuğuna başladı. Türk sinemasında uzun yıllar karakter rollerinin değişmez ismi oldu. 1965'te *Hepimiz kardeşiz,* 1967'de *Zalimler,* 1968'de *Son gece* ile Antalya Film şenliği'nde en başarılı yardımcı kadın oyuncu ödüllerini aldı. 1969 Adana Altın koza film festivali'nde *Kuyu* filmiyle en iyi yardımcı kadın oyuncu seçildi. Başlıca filmleri: *Kerim'in çilesi* (1948), *Zehirli şüphe* (1950), *Yılanların öcü* (1961), *Bitmeyen yol* (1965), *Gelin* (1973), *Yılanı öldürseler* (1981).

RONA (Viktor), macar dansçı (Budapeşte 1936). 1955'te Budapeşte Opera balesi'ne girdi, ilk önemli rolüne *Fındıkkıran* balesinde çıktı; Budapeşte balesi'nin repertuvarındaki tüm yapıtlarda oynadı (*Flammes de Paris, Kuğu gölü, Gayané, Harika mandaren* [Gyula Harangozó'nun versiyonu]). Leningrad'da Margot Fonteyn ile birlikte (*Gayané*'nin pas de deux'sü, 1962), Cenevre'de Grand Théâtre'da (Janine Charrat'nın *Tu auras nom... Tristan*'ı, 1963) ve Fransa'da Grand Ballet classique'te (1966, 1968, 1971) temsiller düzenledi. Budapeşte operası'nda *Prince en bois*'nin (müzik B. Bartók; İmre Eck'in [1964] ve Lasló Seregi'nin [1970] versiyonları), ayrıca *Spartacus* (1968) ve *Harika mandaren* (L. Seregi, 1970) adlı yapıtların ilk temsillerinde dans etti. 1974'te Oslo operası'nda bale öğretmenliğine başladı.

RONALDSAY, Orkney takımadalarında (İskoçya) adalar. En büyüğü *South Ronaldsay,* 47 km²; 1 000 nüf.

RONCAGLIA, Emilia'da ova ve yerleşim bölgesi. XI. ve XII. yy.'larda imparatorlar birkaç kez burada toplandılar. En ünlüsü Friedrich I Barbarossa'nın 1158'de topladığı kasım diyetidir. Bu toplantıda imparator orun belgesi konusundaki ayrıcalıklarını onaylattı.

RONCEONO, İtalya'da kaplıca ve sayfiye merkezi, Trentino'da (Trento ili), Brenta'nın yukarı vadisi Valsugana'da; 2 300 nüf.

RONCESVALLES, İspanya'da kasaba (Navarra ili), İbañeta (ya da *Roncesvalles*) geçidi yakınında (yüksl. 1 057 m). Geleneğe göre, 15 ağustos 778'de Charlemagne'ın artçıları bu geçitten geçerken bask dağlılarının (Vaskonlar) hücumuna uğradılar. Franklar'a karşı Sarazenler ile ittifak yapan bask dağlıları, Zaragoza'nın yağma ve tahrip edilmesinin öcünü almak istiyorlardı. Franklar ve onlarla birlikte Bretagne Markası kontu Roland kılıçtan geçirildi. Bu olay, *Chanson* de Roland*'ın kaynağını oluşturdu.

XII. yy.'da, Roncesvalles'de bir manastırla Santiago de Compostela'nın üç ana yolundaki hacılara hizmet veren bir misafirhane inşa edildi. Kilise, 1219'da taç giyen kral Güçlü Sancho tarafından fransız gotik üslubunda yeniden yaptırıldı (hazine; eski rahipler meclisi salonunda kral ve karısının mezarları).

RONCHAMP, Fransa'da komün (Haute-Saône), Alsace kapısı bölgesinde, Lure'un D.'sunda; 3 146 nüf. (1992). Metalürji. Burga egemen bir tepenin doruğundaki XV. yy. capellası yıkılmış, yerine 1955'te Le Corbusier tarafından yeni bir capella yapılmıştır. Bu beton yapı, içbükey yüzeylerden ve çevredeki vadilerle uyum içinde olan, eğrisel, kabuk bir çatıdan oluşur. Bir mağarayı andıran iç mekân, altında Notre-Dame-du-Haut'ya gelen hacıların açık hava ibadetlerini yaptıkları geniş bir saçakla dışarı doğru uzanır.

RONCO, İtalya'da ırmak, Emilia'da, Ravenna'nın G.'inde; Adriya denizi'ne dökülür. 82 km. Emilia Apenninleri'nden doğan ırmağın yukarı çığırına, Meldola'ya kadar *Bidente* adı verilir. Sonra ovaya giren ırmak, Forli'den hemen sonra kanal içinden alınarak sularından sulamada yararlanılmaya başlanır.

RONDA, İspanya'da kent, Andalucía'da (Málaga ili), *sierra de Ronda*'nın kenarında; 31 400 nüf. İspanya'nın en eski kentlerinden biri olan Ronda'yı Romalılar kurarak *Arunda* adını verdiler. XVIII. yy.'da yapılan bir köprü río Guadalevín'in derin yarıntısını *(Tajo)* aşar. Yeni kentte, XVIII. yy.'dan kalma *plaza de toros,* Eski kentte, Mağribliler'in yaptığı hisarın kalıntıları, eski caminin bazı bölümleriyle (yeniden elden geçirilen minare) XVI. yy.'da yapılmış S. María la Mayor kilisesi, eski konutlar vb. Tarım ve sayfiye merkezi. —12 km uzaklıkta, *Ronda la Vieja*'da eski Romalılar'dan kalma *Acinipo*'nun yıkıntıları.

Ronda *(la),* 1919'dan 1923'e kadar Roma'da yayımlanan italyan edebiyat dergisi. Bağımsız edebiyatı savunan V. Cardarelli, R. Bacchelli ve E. Cecchi tarafından canlandırılıyordu. Fütüristlerin aşırılıkları-

nı olduğu kadar Pascoli'nin simgeciliğini ya da D'Annunzio'nun tumturaklı ifadesini de reddeden dergi, Leopardi'yi ve onun *"Operetta morale"*'lerini destekledi.

RONDANİELLA a. Ormanlarda bulunan sivrisinek cinsi. (Kanatlarının ucu siyahtır. Mantarsivrisineğigiller [*Mycetophilidae*] familyası.)

Rond de jambe, koregrafide, serbest kalan ayakla yerde bir çemberin (yerde *rond de jambe*) ya da belli bir yükseklikte yarım çemberin (havada *rond de jambe*) çizildiği hareket. (Havada *küçük rond de jambe*'lar, ikinci pozisyonda *raccourci*'den ya da dördüncü pozisyonda öne *raccourci*'den başlanarak yapılır. Havada *büyük rond de jambe*'lar ise, hem içe, hem de dışa doğru yapılabilir.)

RONDE a. (fr. sözc.). **1.** El ele tutuşan dansçıların, bir dansçı ya da düşsel bir nokta çevresinde döndüğü toplu dans. **—2.** Ritmine uyularak bu dansın yapıldığı şarkı ya da ezgi.

RONDEAU a. (fr. sözc.). Ed. **1.** Fransız şiirinde değişmez biçimli lirik tür. **—2.** Genellikle müzikli olarak söylenen ve ilk dizeleri sonda da yinelenen diğer kısa şiirlere verilen ad.
—Müz. Birçok kıtadan ve her kıtadan sonra yinelenen bir nakarattan oluşan vokal ya da enstrümantal parça. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Rondeaunun, rondel türündeki şiirlerin yapısına benzeyen ve genellikle dansla ilgili olan yapısı, XIII. yy.'da Adam de la Halle'in, XIV. yy.'da da Guillaume de Machaut'nun birçok yapıtına model oldu. Rönesans döneminde, çoksesli şarkılarda kullanılan rondeau yapısı, XVII. ve XVIII. yy.'larda, özellikle de Fransa'da (Couperin, Rameau: dans süitleri), çalgı müziğine aktarıldı.

RONDEL a. (fr. *rondelle;* "halka" anlamındaki *rond*'dan). Müz. Klavsen ve piyanolarda, klavyenin denge eksenlerine takılan ve tuşların gömülüşünü düzenleyen küçük keçe pul.

RONDELA a. Dy. Haç ya da yıldız biçiminde oyulmuş, hafif bombeli çelik levha; somun ile sıkıştırılacak parça arasına yerleştirilen bu levha, esnekliği sayesinde, makasların, longrinlerin, köprülerin cıvatalarının sıkılıklarını uzun süre korumalarına olanak verir.
—Mak. san. *Güvenlik rondelası,* GÜVENLİK PUL*U'nun eşanlamlısı.

RONDELEZYA a. Orta ve Güney Amerika'da yetişen, hepyeşil, tüysüz ya da tüylü yapraklı ağaç, ağaççık ya da çalı. (Dalların ucunda ya da yaprakların koltuğunda çıkan güzel çiçekleri için süs bitkisi olarak yetiştirilir. 80'den fazla türü vardır. Bil. a. *Rondeletia;* kökboyasıgiller familyası.)

RONDO a. (ital. *rondo*). Birçok bölümden ve her bölümden sonra yinelenen nakarattan oluşan enstrümantal parça. (Fransızlar'ın *rondeau*'sundan türeyen rondo, XVII. yy.'dan başlayarak, sonat, senfoni, hatta konçerto için, tipik final yapılarından biri oldu. Nakarat, bölümün ana temasını oluşturuyordu. Rondo, bir sonat allegrosu planında [*rondo-sonat*] olduğu gibi, bağımsız bir parça olarak da tasarlanmıştır.)

RONDÔNİA, Brezilya'da eyalet (1981'e kadar toprak), Bolivya sınırında, Amazon ormanında ve Mato Grosso platolarında uzanır; 243 044 km^2; 1 095 600 nüf. (1990). Merkezi *Porto Velho.* Eski *Guaporé* toprağı (1956'ya kadar).

RONGBUK ya da **RONGBUCK,** Tibet'in güney kesiminde yer, Everest'in K.-K.-B.'sında Everest'e tırmanan birçok dağcılık heyetinin hareket üssü. Everest kütlesinin başlıca buzuluna (uzunluğu 20 km) bu köyün adı verilmiştir.

RONGE (Johannes), alman din adamı (Bischofswalde, Silezya, 1813 - Viyana 1887). 1840'ta rahip oldu, 1843'te bir gazete makalesinde papaya hücumda bulunduğu için açığa alındı, arkadan da aforoz edildi (1844). Yandaşlarını bir Evrensel hıristiyan kilisesi'nde topladı. Kısa sürede, Kilise'nin 15 ayrı cemaati oldu. Almanya'da, Alman katolik kilisesi adı verilen bu Kilise'nin 1847'de 259 cemaati ve bir bölümü ABD'de olmak üzere, 80 000 mensubu bulunuyordu. 1850'de mezhep, solcu protestan bir toplulukla birleşti. Ronge, din alanında özgürce düşünen bir kimse olarak öldü.

RONGLAR → LEPÇALAR.

RONG LU → JONG LU.

RONİN a. (*kararsız adam* anlamında japonca sözc.). İsteyerek ya da istemeyerek efendisinin hizmetinden ayrılan ve serüvenler ardında ülkeyi baştan başa dolaşmaya koyulan samuray. (Bu gezginci şövalyelerin çoğu eşkıyalıkla geçinmekle birlikte, XVI. ve XVII. yy.'larda bunların birçoğu şehirlere yerleşerek etkin ve kentleri daimyoların birliklerine karşı savunmaya yetenekli bir ticaret küçük burjuvazisi oluşturdular ve 1868'de imparatorluk iktidarının yeniden kurulmasına katkıda bulundular.)

RONİS (Willy), fransız fotoğraf sanatçısı (Paris 1910). Bu gündelik yaşam şairinin yapıtları, sıcak ve melankolik bir bakış, yumuşak bir ışıkla aydınlatılmış yalın imgeler ve çok ustalıklı anlatımıyla ayırt edilir. Başlıca yayınları: Pierre Mac Orlan ile birlikte *Belleville Ménilmontant* (1954) ve *Au fil du hasard*'dır (1980).

RONJAJ a. (fr. *rongeage*'dan). Tekst. AŞINDIRMA* BASKI'nın eşanlamlısı.

RONKUS a. (fr. *ronchus*). Pnömol. Bronşitlerde göğüs kafesi dinlendiği zaman işitilen pes tonlu kaba ral.

RONNE, Danimarka'da liman, Bornholm adasında; 15 000 nüf. Balıkları tüketime hazırlama. Kaolin ve granit işletmeleri.

RONNEBY, İsveç'in güney kesiminde (Blekinge) kent, Ronnebyå kıyısında; 11 800 nüf. XV. yy.'dan kalma kilise. Mineral kaynakları. Şeker rafinerisi. Sepicilik. Emaye kap kacak.

RONO (Henry), kenyalı atlet (Kiptaragon, Kenya, 1952). 3 000'den-10 000 m'ye çeşitli kategorilerde koştu, bu mesafelerde ve bu mesafeler arasında tüm dünya rekorlarını kırdı.

RONSARD (Pierre DE), fransız şair (la Possonnière şatosu, Couture-sur-Loir, 1524 - Saint-Cosme-en-l'Isle, Tours yakınında, 1585). Dokuz yaşındayken fransız sarayında paj oldu. Yarı yarıya sağırlaşmasına yol açan bir hastalığa yakalandığı için askerlikten vazgeçmek zorunda kaldı ve edebiyata yöneldi. Du Bellay ve J. A. de Baïf ile birlikte Dorat'dan yunanca öğrendi. Ronsard, daha sonra "Pléiade*" adını alacak olan "la Brigade" adlı şiir okulunun önderi haline geldi. Pindaros ve Horatius'tan esinlenerek kaleme aldığı *Odes*'da (1550-1552) bilgince ve iddialı olan şiiri, Petrarca ve Anakreon'un etkisini taşıyan tutkulu ve hafif dizelerinde daha lirik bir ifade kazandıktan sonra (*Amours,* 1552; *Bocage,* 1554; *Continuation des amours,* 1555-56), *Hymnes* adlı yapıtında epik bir tona ulaşır. 1559'da danışman ve kralın rahibi olan ve saray şairliğine getirilen Ronsard, şairin halklara ve krallara yol göstermekle yükümlü bulunduğunu öne sürdü. İç savaş sırasında yan tutarak (*Discours* [1562-63]), tamamlayamadığı *Franciade* (1572) adlı yapıtının ilk dört şarkısında monarşiyi ve ulusu yüceltti. Bundan sonra, *Églogues* ve *Bergerie* (1562) gibi, saraydakileri eğlendirmeye yönelik çeşitli yapıtlar verdiyse de, Henri III'ün sarayındaki son yılları Desportes'un giderek ünlenmesi nedeniyle gölgelendi ve son şiirlerinde (*Sonnets pour Hélène,* 1578) eskiye duyduğu özlem ağır bastı. Malherbe ve Boileau tarafından eleştirilen Ronsard, XIX. yy.'da Sainte-Beuve tarafından yeniden keşfedildi.

RONSE, Renaix'nin hollandaca adı.

RONYASİYEN a. (fr. *rognacien;* öz. a. *Rognac*'tan). Yerbil. ROGNAC ASKATI'nın eşanlamlısı.



havada rond de jambe



yerde rond de jambe

ROODEPOORT, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Witwatersrand'da, Johannesburg'un B.'sında; 165 000 nüf. (Maraisburg'la birlikte). Altın çıkarma merkezi. Çelik fabrikası. Tekstil sanayisi (yün).

ROOKE (*sir* George), ingiliz amiral (Canterbury yakınında 1650 - Kent'te 1709). 1692'de Hougue ya da Barfleur savaşı'nda yararlık gösterdi. İspanya veraset savaşı sırasında, Cádiz önünde yenilgiye uğradı, ancak Vigo açıklarında bir fransız-ispanyol donanmasını batırdı (1702), daha sonra, 1704'te, Shovel'in desteğiyle Cebelitarık'ı ele geçirdi.

ROOM (Abram), rus film yönetmeni (Vilna, bugün Vilnius, 1894 - Moskova 1976). Tiyatroda sahneye koyucu olarak çalıştıktan sonra birkaç sessiz film gerçekleştirdi: *Buhta smerti* (1925), *Tretja mescanskaja* (1927), *Prividenie, Kotoroe ne vozvrascaetsja* (1930). 1930'da deneme niteliğinde ilk rus sesli filmini çekti: *Planvelikih rabot.* Sonraki yapıtları daha önemsiz olmalarına karşın başarılı çalışmalardı: *Vèter s vostoka* (1940), *Nasestvie* (1945), *Granatovıyj braslet* (1964), *Cvetıy zapozdalye* (1970).

ROON (Albrecht, *—kontu*), prusyalı mareşal ve devlet adamı (Pleushagen, Kolberg [bugün Kołobrzeg] yakınında, 1803 - Berlin 1879). Örnek bir prusyalı subay, katı bir protestan, çalışmaya doymayan, doğuştan eğitimci ve örgütçü biri ve "prusya ordusunun yaratıcısı"ydı. Askeri sistemin yeniden örgütlenmesi üzerindeki çalışmaları, prens Wilhelm'in görüşlerine uygun düşüyordu. Baden savaşı'nda (1849) Ren ordusunun başında olan prens Wilhelm, 8. kolordu kurmay başkanı olarak onun değerini ölçmek olanağını bulmuştu. Naip olunca, onu Savunma (1859) ve Donanma (1861) bakanlıklarına getirdi. Landtag çoğunluğuna karşı Roon, kendi reformunu uyguladı (3 yılı muvazzaf olmak üzere 8 yıllık genel askerlik hizmeti; savunma hattı alaylarının sayısının iki katına çıkarılması; Landwehr ve savaş ordusu arasında ayrım). Kralın ve kendi tavsiyesiyle başkan-bakanlığa getirilen gençlik arkadaşı Bismarck'ın tam desteğine dayanarak, ordunun ateş gücünü ve hareket yeteneğini geliştirdi, 1864, 1866 ve 1870 seferberliklerini yönetti, harekâtların yönetimini alçakgönüllülükle Moltke'ye bıraktı. Siyasal zorunluluklar konusunda Moltke'den daha bilinçli olduğu için, savaşın genel yönetimi üzerindeki anlaşmazlıkları Bismarck ve Moltke'yi ayırınca, Bismarck'tan yana çıktı. Hasta olmasına rağmen, bütün vaktini İmparatorluk şansölyeliği görevine ayırmak zorunda kalan dostu yerine Prusya başkan-bakanlığını üstlenmeyi kabul ettiyse de (1872), büyük



Johannes Ronge
dagerreyotip aslına göre
taşbaskı bir resimden ayrıntı



Pierre de Ronsard
XVII. yy.'ın başına ait
ressamı bilinmeyen
bir portreden ayrıntı
Blois müzesi

bir halk sevgisiyle çevrili olarak emekliye ayrılmak zorunda kaldı (1873). 1871'de kont yapılmıştı, bu kez de mareşalliğe yükseltildi. Yayımlanan askeri coğrafya yapıtları dışında, bıraktığı üç ciltlik Anılar yapıtı *(Denkwürdingkeiten)*, 1892'de yayımlandı.

ROOS (Jørgen), danimarkalı fotoğrafçı, film yönetmeni ve belgesel sinemacı (Kopenhag 1922). Çok sayıda etkileyici kısa metraj ve belgesel film gerçekleştirdi: *Flugten* (1942), *6-dageslobet* (1958), *Knud* (1966).

ROOSE (Nicolaas) → DE LIEMAKER.

ROOSENDAAL, Hollanda'da (Kuzey Brabant) kent, Breda'nın G.-B.'sında, Belçika sınırı yakınında; 52 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Camcılık. Lamba. Kâğıt -karton. Mobilya. Tuhafiyecilik.

E. Mayer



Theodore Roosevelt J. S. Sargent'ın yaptığı resimden ayrıntı

ROOSEVELT (Theodore), amerikalı devlet adamı (New York 1858 - Oyster Bay, New York eyaleti, 1919). New York Eyaleti Temsilciler meclisi'ne Cumhuriyetçi parti'den milletvekili seçildi (1882-1884), daha sonra Dakota'da bir ranch'a yerleşti ve tarih kitapları yazdı. Federal kamu hizmet komiserliğinde (1889-1895), ardından New York polis müdürlüğünde (1895 -1899) çalıştı, McKinley Başkanlığa seçilince Bahriye bakanı yardımcılığına getirildi (1897). Bu koyu emperyalizm yandaşı uzlaşmaz milliyetçi İspanya'yla savaşın başında görevindeni istifa ederek ilk gönüllü süvari alayını *(Rough Riders)* kurdu ve bu alayla San Juan savaşı'nda ün kazandı (1898). Bu savaş Küba'nın bağımsızlığına (1898), Porto Riko'nun, Guam'ın ve özellikle Roosevelt tarafından istenen Filipinler'in, ardından da Hawaii adaları'nın ABD'ye bağlanmasına yol açtı. New York valiliğine (1898), ardından istemeye istemeye ABD Başkan yardımcılığına (1900) seçilen Roosevelt, McKinley'in trajik ölümü üzerine Cumhurbaşkanı oldu (eylül 1901).

İktidar yetkilerini sonuna kadar kullanmakta kararlı olan ve 1904'te büyük bir zaferle yeniden seçilen yeni Başkan, öncekinden çok farklı bir siyaset izledi. Deniz kuvvetlerini güçlendirmenin savaşı önleyeceğini düşündüğünden, ABD dış siyasetini bu amaca göre yönlendirdi. Filipinler'in gelecekteki statüsüyle ilgili hukuk sorununu çözdü (1902) ve Amerikalılar'ın, gelecekteki kanal üzerinde denetim kurmalarını sağlayan yeni Panama devletinin kurulmasını destekledi (1903). Kongre'ye gönderdiği başkanlık mesajında (1904), Monroe doktrinine yeni bir "gerekçe" ekledi. Buna göre ABD, Batı yarıküresinde düzeni korumak hakkını kendi eline alıyordu ("büyük sopa" siyaseti). Alman donanmasını Venezuela'dan uzaklaştırdı (1902), Kanada ve Alaska arasındaki sınırı ABD yararına kesinleştirdi (1903), maliyeyi denetlemek amacıyla Dominik Cumhuriyeti'ne (1905), ardından Küba'ya müdahale etti. Bir yenilik daha yaparak Eski Dünya'nın sorunlarıyla da ilgilenmeye başladı (Rusya ve Japonya arasında arabuluculuk [1905], el-Cezire konferansı'na [1906] ve Lahey barış konferansı'na [1907] katılma; Büyük Okyanus'ta olası bir japon saldırısını önlemek amacıyla amerikan savaş donanmasının dünya turu yapması [1907-08]).

İç siyasette güçlü bir yürütme gücünden yana olan Roosevelt, özel çıkarlara karşı ulusal çıkarı savunmaya çalıştı. Doğal kaynakları koruma savaşımına öncülük etti, yiyecek maddeleri üretiminin daha sıkı bir biçimde denetlenmesini sağladı, eyaletlerarası Ticaret komisyonu'nun yetkilerini genişletti ve tekellerini kötüye kullanan bazı tröstlerle savaşıma girişti.

Başkanlığa Taft'ın seçilmesini (kasım 1908) sağladıktan sonra, Afrika ve Avrupa'da bir yıl süren bir geziye çıktı (1909 -10). ABD'ye dönünce, ardılının tutuculuğunu eleştirdi, federal yetkinin artırılmasını önerdi. Gerçekte senatör La Follette tarafından kurulan (ocak 1911) ve halk için yasa önerme yetkisi, referandum ve Yüksek mahkeme kararlarını değiştirme hakkı isteyen ilerici grubun başına geçerek, Cumhuriyetçi parti'de bir bölünmeye yol açtı. İlerici başkanlık adayı olarak (kasım 1912) Taft'ı (cumhuriyetçi) geride bıraktıysa da Wilson'a (demokrat) yenildi. Bu kesin yenilgiyi içine sindirmedi. Brezilya'da bir keşif gezisine çıktı (1913-14), ardından Birinci Dünya savaşı'nın başında Almanya'ya karşı kampanya açtı; ancak ABD'nin savaşa girişi sırasında (1917) gönüllü bir tümen toplama önerisinin Başkan Wilson tarafından kabul edilmemesi üzerine siyasetten çekildi. (1906 Nobel barış ödülü.)

ROOSEVELT (Franklin Delano), amerikalı devlet adamı (Hyde Park, New York eyaleti, 1882 - Warm Springs 1945). Kuzeni olduğu Başkan Theodore Roosevelt'in yeğeni Anna Eleanor Roosevelt (1884 -1962) ile evlendi (1905) ve onunla birlikte çalıştı. New York eyaletinden Demokrat parti senatörü seçildi (1910), Wilson'ın Başkanlığı döneminde Bahriye bakan yardımcılığına getirildi (1913-1921); donanmayı güçlendirdi ve Almanya ile bozuşmadan (1917) sonra, Avrupa'daki amerikan deniz kuvvetlerinin denetimiyle görevlendirildi.

Demokrat parti'den ABD Başkan yardımcısı adayı oldu, kaybetti (kasım 1920), hukukçuluğa döndü. Çocuk felcine tutuldu (ağustos 1921), yarı kötürüm kaldı, bu zor deneyimin üstesinden gelmesini bildi. New York valiliğine seçildi (1929-1933), Demokrat parti'den ABD Başkanlığına adaylığını koydu, bir *New* Deal* ("Yeni düzen") vaat etti, Hoover'i yendi (kasım 1932) ve ABD tarihinin en ağır iktisadi bunalımı sırasında onun yerine geçti (4 mart 1933). Bunalıma bir çözüm bulabilmek için olağanüstü toplantıya çağırdığı (9 mart) Kongre kendisine olağanüstü yetkiler verdi ve New Deal yasalarını onayladı. Kendi brain-trust'ünü (beyin takımı) oluşturan bir aydınlar, işadamları ve avukatlar grubunun (dışişlerinde Cordell Hull, içişlerinde Harold Ickes, tarımda Henry Wallace, hazinede Morgenthau, malıyeci Bernard Baruch, Harry Hopkins vb.) danışmanlığıyla, çiftçiler ve işçiler gibi güç duruma düşen sınıfların satınalma güçlerini artırarak bunalıma karşı savaşıma girişti; bu amaçla bankaları ve sanayicileri federal denetim altına aldı ve radyodan yaptığı "ocak başı konuşmaları" ile kamuoyunun desteğini sağladı. Banka reformunu gerçekleştirdi (bankaların dört gün süreyle kapanması, Emergency Banking Bill), içki yasağını kaldırdı (mart 1933), altın standardından ayrıldı (nisan 1933), doların değerini düşürdü (Gold Reserve Act, 1934) ve kredinin gelişmesini destekledi. Tarımsal üretim fazlasını azaltmak ve çiftçi borçlarını hafifletmek için AAA'yı (Agricultural Adjustment Act [Tarımı düzenleme yasası], 12 mayıs 1933) çıkardı. Son olarak, büyük bir imar politikası (erozyona karşı savaşım, ağaçlandırma, büyük barajlar, Tennessee vadisinin değerlendirilmesi), çalışma koşullarını düzenleyen NRA yasaları (National Recovery Administration, haziran 1933) yardımıyla, ayrıca 1935 tarihli National Labor Relations Act (Sentikaların korunması), Social Security Act (1935) ve 1938 tarihli Fair Labor Standards Act (asgari ücretlerin ve azami çalışma sürelerinin saptanması) gibi düzenlemelerle, işsizliği azaltmaya çalıştı. New Deal'in müdahaleci anlayışına karşı olan Yüksek mahkeme, bu anlayışın NRA (1935) ve AAA (1936) gibi iki temel metnini yürürlükten kaldırdı. Çok parlak bir biçimde yeniden seçilen Roosevelt (kasım 1936), Senato'nun Yüksek mahkeme'yi yeniden örgütlenmesini sağlamak için saygınlığını kullanmak istediyse de başaramadı; ancak kaygıya kapılan Yüksek mahkeme, toplumsal alandaki birçok liberal kararı onaylarken Başkan da inşaatı özendiren Wagner Housing Act'ı çıkardı (eylül 1937). Tüm bu önlemler federal iktidarı güçlendirdi, siyasal yaşam çerçevelerini yeniledi ve Demokrat parti'nin ilerici bir parti durumuna gelmesini sağladı.

Dışarda bir iyi komşuluk siyaseti izleyen Roosevelt, Latin Amerika cumhuriyetlerini ABD'nin çevresinde topladı. Nikaragua (1933) ve Haiti'deki (1934) ABD kuvvetlerini geri çekti, Küba (1934) ve Panama'nın (1936) siyasal özgürlüklerini sağladı, 1944'te gerçekleşmek üzere Filipinler'e bağımsızlık sözü verdi. Daha 1933'te tanıdığı Sovyetler Birliği'ne karşı belli bir ihtiyatı elden bırakmamakla birlikte, özellikle Hitler ve Mussolini rejimlerinden kaygı duyuyor, ABD'nin bir Avrupa savaşı dışında kalamayacağına inanıyordu. Bu yüzden Avrupa işlerine karışılmasını istemeyen kamuoyunu bu düşünceye hazırlamak gereğini duydu. 5 eylül 1939'da çıkarttığı tarafsızlık yasası, 21 eylülde değiştirilerek ambargo hükümleri kaldırıldı ve savaşan ülkelere parasını peşin ödemek ve alıp götürebilmek *(Cash and Carry)* koşuluyla silah satışına izin verildi. Fransa'nın bozguna uğramasından (haziran 1940) sonra, yeniden silahlanma ve askere alma için gerekli ödenekleri sağladı (eylül 1940) ve Büyük Britanya'ya elli destroyer verdi. Geleneklere aykırı olarak Cumhurbaşkanlığına üçüncü kez adaylığını koyup üçüncü kez seçilince (kasım 1940), demokrasilere yardım siyasetini daha da belirginleştirdi. Aralık 1940'ta yaptığı bir "ocak başı" konuşmasıyla ilan ettiği Ödünç verme ve kiralama yasası, ilkin İngilizler'e (mart 1941), ardından Sovyetler'e ödünç savaş malzemesi verme olanağı sağladı. Bu sırada Churchill ile birlikte hazırladığı Atlantik belgesi, dünyanın yeniden kurulmasını, halkların kendi kaderlerini kendilerinin belirlemesi ve insanlarla malların bir ülkeden bir başka ülkeye serbestçe geçmesi temeline dayanıyordu (ağustos 1941). Japonlar'ın Pearl Harbor baskını (7 aralık 1941), ardından Almanya'ya savaş ilanı (11 aralık), Roosevelt'in sorumluluklarını artırdı. ABD'nin savaş çabalarını yönetmek, müttefikleri donatmak, atom bombasının yapımına karar vermek ve savaş sonrasını hazırlamak zorundaydı. Koalisyonun askeri ve diplomatik sorunlarını çözmek için izlediği kişisel görüşme yöntemini uygulayarak Churchill ile Washington'da (aralık 1941), Casablanca'da (ocak 1943), gene Washington'da (mayıs 1943), Quebec'te (ağustos 1943) birkaç kez buluştu, onunla birlikte Çankayşek (Kahire, kasım 1943) ve Stalin ile görüştü (Tahran, kasım-aralık 1943; Yalta, şubat 1945). SSCB ile herhangi bir bozuşmadan kaçınmak isteyen Roosevelt, Polonya'nın Almanya ve SSCB ile olan sınırlarının B.'ya kaymasına razı oldu ve Stalin'le birlikte İngilizler'in Balkanlar'a çıkarma yapma tasarısına karşı çıkarak bu bölgenin denetimini önceden SSCB'ye bıraktı (Tahran, 1943); ayrıca, Almanya'nın yenilmesinden sonra Japonya'ya karşı askeri bir müdahaleye katılması karşılığında, Port-Arthur'u, Mançuryaötesi ve Güney Mançurya demiryollarını, Sahalin'in güneyini ve Kuriller'i SSCB'ye bıraktı (Yalta, 1945). Serbest seçimler ve halkların isteğine uygun sınırlar ilkesini benimseyen ABD Başkanı, sömürgeleri uluslararası bir vesayet altına vermekten vazgeçti. En iyi ortak güvenlik formülünü gerçekleştirmek isteğiyle, 1943'te bir Birleşmiş milletler örgütü düşüncesini benimsedi. Planını Dumbarton Oaks'ta (1944) hazırlattığı Birleşmiş milletler örgütü'nü ilk oturumunu yapmak üzere San Francisco'ya çağırdı (1945). Kasım 1944'te kendini dördüncü bir kez seçtirdiyse de zaferden kısa bir süre önce öldü (12 nisan 1945).

IPS



Franklin D. Roosevelt

ROOT (Elihu), amerikalı siyaset adamı (Clinton 1845 - New York 1937). Cumhuriyetçi, Savaş bakanı (1899-1904), daha sonra Dışişleri bakanı (1905-1909), senatör (1909-1913) ve barışçıların en etkin üyesi oldu. 1920'de Uluslararası sürekli

adalet mahkemesi'ni kurdu. (1912 Nobel barış ödülü.)

ROOVER (Raymond DE), belçika asıllı amerikalı iktisatçı (Anvers 1904 - New York 1972). Muhasebe, kambiyo senedi ve banka tarihleri uzmanı idi. Skolastik iktisadi düşünce üzerinde de araştırmalar yaptı.

ROOZEBOOM (Hendrik Willem Bakhuis), hollandalı kimyacı (Alkmaar 1854 - Amsterdam 1907). 1897'de Amsterdam Üniversitesi'nde Van't Hoff'un yerini aldı. Kimyasal dengeler konusunda araştırmalar yaptı; alaşımların bileşenlerini inceledi ve bunların soğutularak dönüşmesini gösteren diyagramlar hazırladı.

ROP a. (fr. *robe*'dan). **1.** Tek parçadan oluşan kadın elbisesi. **—2.** *Rop manto,* manto kesimli kadın elbisesi.

ROPALYUM a. (lat. *ropalium*). *Trachylidea, Narcomedusae* ya da gerçekmedüzler öbeğinden medüzlerde şemsiyenin kenarında bulunan duyu organı. (Denge organı, koklama çukuru, yalıngözler ve sinir düğümleriyle donanırlar.)

ROPARTZ (Joseph Guy), fransız besteci (Guingamp 1864 - Lanloup, Côtes-du-Nord, 1955). Massenet ve Franck'ın öğrencisi. Franck'tan çok etkilendi. Aralarında *le Pays* (1912) adlı ünlü operanın da bulunduğu kimi yapıtlarında breton halk müziğinin motiflerini kullandı.

Ropes of Time *(The),* Rudi Van Dantzig'in bale ve koregrafisi. Müzik: Jan Boerman; dekor ve kostümler: Toer Van Schayk; ışık: William Bundy ve Toer Van Schayk. İlk kez 1970'te Royal Ballet tarafından Londra Covent Garden'da sahnelendi. Başlıca rolleri Rudolf Nureyev, Diana Vere, Monica Mason yorumladılar

ROPLUK sıf. Rop yapmaya elverişli kumaş.

ROPS (Félicien), belçikalı ressam ve gravürcü (Namur 1833 - Essonnes, Fransa, 1898). 1856'da *Uylenspiegel* adlı yergi dergisini kurdu. Baudelaire, Guys, Péladan'ın dostuydu. Sanatı, fantastik bir simgecilikle (*Baloda ölüm,* 1870, Kröller-Müller müzesi), Toulouse-Lautrec'in habercisi olan izlenimci bir gerçekçilik (*Şapkalı kadın,* Estamp müzesi, Brüksel) arasında gelişti. Barbey d'Aurevilly'nin *les Diaboliques* adlı yapıtını resimledi (1886).

ROQUEBRUNE - CAP - MARTIN, Fransa'da (Alpes-Maritimes) komün, Côte-d-Azur kıyısında, Monako ile Menton arasında; 12 564 nüf. (1992). Eski *Roquebrune* kasabası Grande Corniche karayoluna egemendir. Ortaçağ şatosu (küçük müze). XVIII. yy.'dan kalma kilise. Aşağısında sayfiye yeri.

ROQUEFORT → ROKFOR.

ROQUEPERTUSE, Fransa'da, Bouches-de-Rhône *département*'ında, Arc vadisinde arkeolojik yer. Bu oppidumda İ.Ö. III. yy.'dan kalma bir kelt-ligür tapınağı'nın kalıntıları ortaya çıkarıldı. En dikkate değer bölümlerden biri nişli bir "revak"tı; nişlerin içine, büyük bir olasılıkla sungu olarak, kafatasları yerleştirilmişti. Güçlü bir anlatım taşıyan, görkemli heykeller arasında, ayin kılığında bağdaş kurmuş iki kahraman heykeliyle, yüzleri karşıt yönlere bakan birleşik iki kafa (bunların ne anlama geldikleri bilinmemektedir) sayılabilir.

ROQUES (Mario), fransız dilbilimci (Callao, Peru, 1875 - Paris 1961). Gaston Paris'nin öğrencisi, École des hautes études (1903) ve Collège de France'ta (1935) profesör. Roman ve fransız dilbilimi üstüne çok sayıda çalışma yaptı 1911'de, "Ortaçağ fransız klasikleri" dizisini kurdu.

RORAİMA, Güney Amerika'da kumtaşlı kütle, Guyana, Venezuela ve Brezilya sınırında; 2 810 m. Eski Brezilya toprağı Rio Branco'ya bu kütlenin adı verildi.

RORAİMA, Brezilya'nın kuzey kesiminde bölge. Guyana ve Venezuela sınırında; 230 104 km^2; 120 400 nüf. (1990). Merkezi *Boa Vista.* Yüksek platolar ve dağlar bölgesi olan, Guyanalar'dan inen ırmakların yardığı, hemen hemen ıssız bir bölgedir; geçim kaynağı, yaygın yöntemlerle yapılan tarım ve hayvancılıktır.

RORE (Cyprien DE), hollandalı besteci (Mechelen 1515 ya da 1516 - Parma 1565). Venedik San Marco kilisesi'nin cantoru, sonra Ferraralı Ercole II'nin capella yöneticisi oldu; 1558'de Anvers'de kaldı. Parma dükü Ottavio Farnese'nin capella yöneticiliğini yaptı; bir yıl için dükün yanından ayrılıp Venedik San Marco kilisesi'nde Willaert'in yerini aldıktan (1563-64) sonra, yeniden dükün hizmetine girdi ve ölünceye kadar onun yanında çalıştı. Rore hem dinsel yapıtlar (bir *Çile,* 60'tan fazla motet ve 5 missa), hem de dindışı yapıtlar (100'den fazla madrigal) besteledi. İtalya'da üne kavuşan sanatçı, diyez ve bemol kullanımı sayesinde geçki sanatının sistemleşmesine katkıda bulundu. İlk madrigalcilerin izinden gitti ve kromatizm kullanımıyla Monteverdi'ye öncülük etti.

RORİTZER ya da **RORİCZER** (Matthäus), bir alman mimarlar ailesinin 1461-1492 arasındaki etkinlikleriyle bilinen en önemli üyesi. Nördlingen'de St. Georg'da, Nürnberg'de Sankt Lorenz'de, Esslingen'de, Eichstätt'ta Regensburg katedrali'nde çalıştı. İki mimarlık incelemesi yazdı: *Puechlen der fialen Gerechtigkait* (Kalkan duvarlarının gerekliliği üzerine, 1486) ve *Geometria deutsch* (Almanca geometri, 1487'ye doğr.).

RO-RO a. (ing. *roll on-roll of* un kısaltmasından). Denizc. Yüklerin, sefer boyunca gemide kalan taşıtlarla (kamyonlar, römorklar, tekerlekli platformlar) yüklenip boşaltıldığı yük gemisi. (Kimi kez yükler, tekerlekli liman yükleme araçlarıyla da yüklenip boşaltılabilir.) [RO-RO GEMİSİ de denir.] ‖ *Ro-ro ile taşıma,* tekerlekli nakliye araçlarına yüklenmiş ticari yükleri, bir yerden bir yere bu nakliye araçlarıyla birlikte taşıma. (Bu nakliye araçları ro-ro gemilerine, genellikle geminin kıçında, kimi kez de baş bodoslamasında yer alan yükleme kapaklarından alınır.) [Bk. *ansikl. böl.*]

—ANSİKL. Denizc. Ro-ro taşımacılığında, genellikle feribotlar, araba vapurları, kabotaj gemileri ve modern ro-ro gemileri kullanılır. Bu gemilere, kamyonların, römorkların yüklenmesinde rampalardan yararlanılır: yükleme kapakları inik durumdayken rampa görevi yapar. Öte yandan, sabit ya da hareketli iç rampalar, gemiye değişik düzeylerde giriş sağlar. Ro-ro ile taşıma sistemi, yükte hiç bir hasara yol açmadan yükleme ve boşaltmaya büyük bir hız kazandırır. Yükleme ve boşaltmadaki dikkat edilmesi gereken en önemli konu, gemi balastlarının her iki durumda da dolu olmasıdır. Çokkatlı ro-ro gemilerinde yükleme işlemine alttan üste doğru, boşaltmaya ise üstten alta doğru başlanmalıdır. Yanlış yükleme ya da boşaltma geminin denge konumunu bozarak, devrilmesine neden olur.

RØROS, Norveç'te (Sør-Trøndelag) kent, Trondheim'ın G.-D.'sunda; 5 000 nüf. Bir turizm merkezine dönüşen eski maden kenti. Müze.

RORSCHACH, İsviçre'de (Sankt Gallen) kent, Konstanz gölünün güney kıyısında; 9 900 nüf. Tekstil sanayisi. Alüminyum metalürjisi. Konservecilik. Grafik sanatlar.

Rorschach testi, 1921'de zürichli psikiyatr Hermann *Rorschach* (1884-1922) tarafından geliştirilen yansıtmalı test. Bu test, her biri katlamayla elde edilen, yani simetrik bir mürekkep lekesini gösteren on levhadan oluşur. Bu lekelerin beşi siyah, ikisi kırmızı ve siyah, üçü de pastel renklerdendir. İlkin, ruhbilimci özneden her levha konusunda "bunun ona neyi düşündürdüğünü" söylemesini ister. On levhanın da gösterilmesinden sonra, inceleyici yanıtları değerlendirmek ve özellikle her biri için *kavrama tipini* (yanıt tüm lekeyle mi, yoksa yalnız bir bölümüyle mi ilgilidir), *belirleyici öğesini* (biçim, renk, hareket ya da lekenin dokusu izlenimi) ve *içeriğini* (hayvan, insan, nesne vb.) saptamak olanağını veren bir soruşturmaya girişir. Böylece elde edilen ölçülendirmeler, nicel bir çözümleme olanağı sağlar ve bu çözümlemeye göre belli bir norma yerleştirilen öznenin kişisel yankı tipi saptanır. Daha sonra öznenin söylemi nitel ya da klinik bir çözümlemeden geçirilir. Bu çözümleme birçok kuramlar geliştirilmesine yol açmıştır. Bunlardan birine göre Rorschach testi, bilinç düzeylerinde haz ilkesine bağlı daha arkaik bir kutupla daha uyarlamacı bir kutup arasında bir kararsızlığa neden olmakta, dolayısıyla bilinçdışı fantazmalar ve savunma mekanizmaları karşısında benin çalışma biçimini saptamak olanağını sağlamaktadır.

ROSA → HÜRREM SULTAN.

ROSA (Salvator), italyan ressam, gravürcü ve şair (Arenella, Napoli,1615 - Roma 1673). Romantik sözcüğü henüz ortaya çıkmadığı bir çağda romantik denilebilecek istisnai bir mizaca sahip bir sanatçıydı. Doğal dekoru, melankolik ve fantastik bir duyguyla bağdaştıran kendine özgü bir peyzaj anlayışı yarattı. Meslek yaşamına Napoli ortamında başladıysa da, hayatının büyük bir bölümünü Napoli dışında ve özellikle Roma'da ve 1640-1649 arasında da Floransa'da geçirdi. Küçük pitoresk tablolar yaparak işe başladı, sonraları daha çok peyzajlar yaptı. Peyzajlarında, klasik idealleştirmeden, daha canlı, daha büyük bir doğa kaygısı taşıyan bir anlayışa doğru evrim gösterdi (deniz resimleri, konusunu Kutsal Kitap'tan ya da mitolojiden alan yapıtlar), büyük başarı kazandı. Ayrıca, savaş ve büyücülük sahneleri, portreleri vb. resmetti. Yapıtları, dünyanın büyük müzelerinde, özellikle Ulusal galeri'de (Roma), Pitti sarayı'nda ve Fransa'da Chantilly müzesi'nde sergilenmektedir.

ROSA dağı, ital. **Monte Rosa,** İtalya'da dağ, Pennin Alpleri'nde İsviçre (Valais kantonu) ile İtalya arasında bölüşülen kütlede. Kütlede birçok doruk (Matterhorn, Breithorn, Lyskamm) vardır; bu arada, Rosa dağındaki dokuz doruk 4 000 m'yi aşmaktadır: (en yükseği Dufour doruğu: 4 633 m). Alp sisteminde başka hiç bir yerde bu kadar kar ve buzul birikimi görülmez. Bir demiryolu, Gornergrat tepesine (3 131 m) ulaşma olanağı verir: bu tepeden bütün Rosa dağı görülebilir.

—Dağc. Rosa dağı en yüksekleri K.'den G.'e doğru sıralanan bir dizi tepeden oluşur: Nordend (4 609 m), kütlenin en yüksek ve Alpler'in ikinci yüksek tepesi Dufour, Zumstein tepesi (4 563 m), Gnifetti tepesi (4 554 m), ve Parrot tepesi (4 436 m).

İlk tırmanma girişimleri XVIII. yy.'da güney yamaçtan yapıldı (J. J. Beck, 1778'de); Zumstein tepesine bu yamaçtan tırmanıldı (J. Zumstein, J. Nicolas, J. Vincent, 1819). Buna karşılık, tümüyle buzlarla kaplı olan (Gorner buzulu boyutlan açısından Alpler'de ikinci sırayı alır) ve göreceli olarak daha yumuşak bir inişi bulunan İsviçre yamacı daha sonra keşfedildi. Bu yol aracılığıyla önce Gnifetti tepesine (G. Gnifetti, J. Farinetti, C. Ferraris, C. Grober, J. ve J. Giordani. 1842), sonra Dufour tepesine (C. Hudson, J. Grenville, C. Smyth, J. Birkbeck, E. J. Stevenson, U. Lauener, J. ve M. Zumtaugwald, 1855), Nordend (T. F. ve E. N. Buxter, J. J. Conwell, M. Payot, 1861), son olarak da Parrot tepesine (R. J. S. MacDonald, R. Craufurd-Grove, M. Woodmass, M. Anderegg ve P. Perren, 1863) ulaşıldı.

Doğu yamacında çıkış yolları büyük güçlükler gösterir: Macugnaga yüzüne

Lipnitzki-Roger-Viollet



Joseph Guy Ropartz

Lauros-Giraudon



Roquepertuse
yüzleri karşıt yönlere bakan
birleşik iki kafa
kelt-ligür sanatı
İ.Ö. III.-II. yy.
Arkeoloji müzesi, Marsilya



M. Leigheb-Atlas-Photo

Rosario'nun merkezinden bir görünüm

1872'de R. ve W. M. Pendlebury, C. Taylor ve F. İmseng tarafından tırmanıldı. Bu yol, 1881'de burada yaşamını yitiren ünlü italyan dağcının adı olan Marinelli geçidi adını taşır. Gnifetti tepesinin doğu yüzündeki "Fransızlar yolu" (L. Devies ve J. Lagarde, 1931), kütlenin en çetin bölümüdür: Rosa dağına, Bétemps kulübesinden yola çıkarak, İsviçre yamacındaki normal yolu izleyerek tırmanmak, daha uzun bir yol olmasına karşın, görece daha kolaydır, daha çok yağlenir; hatta ilkbaharda kayakla bile tırmanılır. Gnifetti tepesindeki Regina Margherita kulübesi Avrupa'nın en yüksek sığınma yeridir.

ROSACEAE a. GÜLGİLLER familyasının bilimsel adı.

Rosae Crucis *(Anticus Mysticusque Ordo)* [AMORC] → ROSENKREUTZ.

ROSALBA (Rosalba CARRIERA, — denir) → CARRIERA.

ROSALES (Eduardo) ispanyol ressam (Madrid 1836 - *ay. y.* 1873) F. Madrazo'nun öğrencisiydi. Tarihi resme, mimariye ve ritme dayalı yeni bir anlayış getirdi: *Katolik İsabel'in vasiyeti*, 1864, *Lucretius'un ölümü*, 1871 (her ikisi de Prado müzesi, Casón ek binasındadır). Portreleri ve manzara resimleri, daha o zamandan izlenimci sayılabilecek bir özelliğe sahiptir.

ROSALES (Luis), ispanyol yazar (Granada 1910). 1935'te yeni bir içsel lirizmin doğuşunu belirleyen *Abril* adında bir şiir kitabı yayımladı; ayrıca da Villamediana'nın şiirlerinin bir antolojisini (1944), Cervantes (1960) ve ispanyol barok şiiri üzerine denemeler (1966) yazdı.

Reskos-Larousse



— Juan Manuel de Rosas'ın bir portresinden ayrıntı

ROSALİA ALPİNA a. Avrasya'da yaşayan tekeböceği. (Duyargalarının ortasında siyah kıl tutamları, bedeninde kadifemsi siyah enine şeritler vardır. Daha çok dağlarda, kayınağaçları üzerinde bulunur. Tekeböceğigiller familyası.)

ROSAMEL (Claude DU CAMPE, — *baronu*), fransız amiral (Frencq, Montreuil-sur-Mer, 1774 - Paris 1848). 1823'te tuğamiral olarak Güney Amerika'daki deniz üssünün komutanlığına atandı. Daha sonra Rigny ile birlikte Levant'da hizmet gördü. 1830'da, Fransa konsolosuna yapılan bir hakaretin öcünü almak üzere cezayir çıkarmasına katıldı. Bône'u ele geçirdi ve Trablusgarp'ı haraca bağladı. 1831'de tümamiralliğe yükseltildi, 1836-1839 arasında Bahriye bakanlığına getirildi, topçu gemi tayfaları birliğini oluşturdu ve topçu okullarını kurdu. 1838'de Meksika seferini düzenledi ve keşif yolculuklarını özendirdi (Dumont d'Urville, Dupetit Thouars).

[illegible]

boin'in eşi (VI. yy.). Gepide prensesi; Alboin'e tutsak düştü. Zor yoluyla onunla evlendi (566'ya doğr.). Daha sonra Alboin'i öldürdü (572). Sevgilisiyle Ravenna'ya sığındı, burada ikisi de zehir içerek öldüler.

■ **ROSARİO**, Arjantin'de (Santa Fe ili) kent, Paraná'nın sağ kıyısında; 1 016 000 nüf. Rosario, XIX. yy. sonunda Pampa ürünlerinin (yani güçlü bir tarıma dayalı besin sanayisinin hammaddeleri olan buğday ve et) dışsatımını gerçekleştiren liman olması nedeniyle gelişti. Besin sanayilerine makine yapımı, deri ve kereste sanayileri de eklendi. Ama Rosario, aynı zamanda, karayolları ve demiryolları kavşağında yer alması sayesinde, önemli bir ticaret merkezi ve üniversite kentidir.

ROSARİO (Florencia PÉREZ, — denir), ispanyol kadın dansçı (Sevilla 1918). 1952'ye kadar Antonio* ile birlikte dans etti, sonra kendi topluluğunu kurdu.

ROSARİUM a. (geç kilise lat. sözc.). **1.** Nişanelerle ayrılmış on beş adet onarlık tanelerden oluşan büyük tespih. **—2.** Bu tespihi çekerken okunan dua. **—3.** *Rosarium tarikatı*, kuralları, hakları ve ayrıcalıkları papa Leo XIII tarafından (1898) tespit edilmiş olan tarikatlar. (Bu tarikatların üyeleri rosarium duası okumakla yükümlüydüler.) || *Rosarium bayramı*, aziz Pius V'in İnebahtı savaşı'nın (7 ekim 1571) anısına ihdas ettiği bayram. (Gregorius XIII, bayramının tarihini ekimin ilk pazarı olarak tespit ederek, ona bugünkü adını verdi [1573]. Pius X. 1913'te, bu bayramın her yıl 7 ekim günü kutlanmasını kararlaştırdı.)

ROSAS, İspanya'da balıkçılık limanı ve sayfiye kenti, Katalonya'da (Gerona ili), Figueras'ın D.'sunda, *Rosas körfezi*'nin kuzey kıyısında; 8 100 nüf.

■ **ROSAS** (Juan Manuel DE), arjantinli devlet adamı (Buenos Aires 1793 - Southampton, İngiltere, 1827). Zengin bir kreol ailenin çocuğuydu, goşolar arasında yaşadı, büyük bir toprak sahibi durumuna geldi ve topladığı bir birlikte Buenos Aires valisi Dorrego'nun bir ayaklanmayı bastırmasını kolaylaştırdı (1820). Dorrego'nun ölümünden sonra, federalistlerin başına geçti (1828), Lavalle'ı yenince goşolar ve Buenos Aires'in halk sınıfları tarafından iktidara getirildi (1829). 1829-1831 arasında ve Kızılderililer'e karşı giriştiği bir savaştan sonra, 1835-1852 arasında, López ve Quiroga'nın yardımıyla Buenos Aires eyaletini terörle yönetti. Federalist olarak tanınmasına karşın, arjantin birliğinin kurucusu oldu. Karşıtları Montevideo'ya kaçınca, bu kenti kuşattı. Yabancılara karşı aşağılayıcı davranışları, Buenos Aires'in önce bir fransız filosu, sonra bir fransız-ingiliz filosu tarafından abluka edilmesine yol açtı. Entre Ríos, Brezilya ve Paraguay arasında kurulan bir koalisyonla devrildi; Monte Caseros'ta Urquiza'ya yenildi (3 şubat 1852), La Plata ülkelerini birleştirme düşünü gerçekleştirmekte başarısız kalınca İngiltere'ye gitti.

ROSAY (Françoise DE NALÈCHE, **Françoise**, —denir), fransız kadın oyuncu (Paris 1891 - *ay. y.* 1974). Meslek hayatına 1908'de tiyatroda başladı ve Paris operası'na girerek, *Faust*, *Thaïs* ve *Salammbô*'yu oynadı. 1917'den sonra mesleğini özellikle sinema alanında sürdürdü; bununla birlikte, arada bir sahneye parlak dönüşler yaptı. *Büyük oyun* (le Grand Jeu, 1933) filmindeki iskambil falcısı, *Mimoza pansiyonu*'nda (Pension Mimosas, 1934) kıskanç anne, *Kahramanlar geçidi*'nde (la Kermesse héroïque, 1935) burgmeister'in karısı rolleriyle büyük başarı kazandı.

ROSBAUD (Hans), avusturyalı orkestra şefi (Graz 1895 - Lugano 1962). Frankfurt am Main Radyo orkestrası'nın şefliğini [illegible] 'de Baden-Baden'de [illegible]

sonra Zürich'e yerleşerek Tonhalle orkestrası'nı yönetmeye başladı. Mozart'ı büyük bir başarıyla yorumladı (Aix-en-Provence festivali) ve Schönberg'den Boulez'e pek çok çağdaş bestecinin yapıtını ilk kez çaldırttı.

ROSCELİN, fransız filozof (Compiègne 1050'ye doğr. - Tours ya da Besançon 1120'ye doğr.). Compiègne, Tours, sonra Loches'ta ders verdi (Abélard da öğrencileri arasındaydı). Öncülerinden biri olduğu tümeller tartışmasında adcı tezi savundu. Tanrıbilimde, Teslis sorununu, bireyi bölünmez kabul eden bir bakış açısından çözümledi (bu yaklaşım Abélard'ın ve William of Ockham'ın görüşlerine çıkış noktası oldu); Roscelin'e göre, Teslis'i kuran üç özlük, isteme ve irade gücüne sıkı sıkıya bağlı üç tözdür. Soissons konsili, Roscelin'i, aziz Anselmus'un da baskısıyla, Teslis'in yunan-latin geleneğinde pek kullanılmayan "diyalektikçi" bir termonolojiye dayandırdığı gerekçesiyle, bu yaklaşımdan vazgeçmeye zorladı (1092).

ROSCHER (Wilhelm), alman iktisatçı (Hannover 1817 - Leipzig 1894). "Klasik" iktisatçılar tarafından ileri sürülen tabi kanunların varlığını reddederek, alman tarihçi iktisat okulunu kurdu. Göçmenlerin, kabul edildikleri ülkelere, kendi vatanlarından aldıkları sermayeden daha fazla bir sermaye getirdiklerini savundu. Başlıca yapıtları: *System des Volkswirtschaft* (Politik iktisat sistemi) [1854-1894], *Geschichte der Nationalökonomie in Deutschland* (Almanya'da politik iktisadın tarihi) [1874].

ROSCOE (*sir* Henry Enfield), ingiliz kimyacı (Londra 1833 - Leatherhead, Surrey, 1915). Londra Üniversitesi'nde rektör yardımcısı oldu (1896), fotokimya alanında çalıştı, tungsten ve vandyum bileşikleri üstünde araştırmalar yaptı.

ROSCOELİT a. (fr. *roscoélite;* öz. a. H. E. *Roscoe*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, mikalar ailesinden, vanadyumlu anorganik madde.

ROSCOMMON, İrlanda Cumhuriyeti'nde (Connachta ili) yer, yönetim bölgesi merkezi, orta kesimdeki ovada, Lough Ree'nin K.-B.'sında. 1 650 nüf. Demiryolu merkezi. Seramik. Tekstil makineleri. — *Roscommon yönetim bölgesi*, orta kesimdeki ovanın kuzeyinde uzanır, 2 463 km²; 54 500 nüf.

ROSCREA, İrlanda Cumhuriyeti'nde (Munster ili, Tiobraid Arann yönetim bölgesi) kent, orta kesimdeki ovanın G.'inde 3 500 nüf. Burada VII. yy.'da iki manastır kurulmuştur, özellikle XII. yy.'a ait önemli kalıntılar.

ROSE (Valentin), **Yaşlı** — denir, alman kimyacı ve eczacı (Neuruppin 1736 - Berlin 1771). Eriyebilir bir kurşun, çinko ve bizmut alaşımına adını verdi. —Oğlu VALENTİN, **Genç** — denir (Berlin 1762 - *ay. y.* 1807), sodyum bikarbonatı keşfetti ve bir arsenik araştırma yöntemi buldu. — HEİNRİCH (Berlin 1795 - *ay. y.* 1864), bir öncekinin oğlu, Berzelius'un asistanıydı (1819) ve Berlin Üniversitesi'nde kimya profesörlüğü yaptı (1823). Niyobyumu keşfetti (1844) ve Fresenius ile niteliksel ve niceliksel çözümlemeyi ortaya attı. — GUSTAV (Berlin 1798 - *ay. y.* 1873), bir öncekinin kardeşi, Berlin Üniversitesi'nde mineraloji uzmanlığı ve profesörlük yaptı. Sibirya seferi sırasında Humboldt'a eşlik etti ve kristal kimyasına dayanan bir mineraloji sistemi kurdu.

ROSE (Leonard), amerikalı çellocu (Washington 1918). Cleveland orkestrası'nda (1939-1943), sonra New York Flarmoni orkestrası'nda (1943-1951) solo çellocuydu. Ayrıca İ. Stern ve E. İstomin ile birlikte kurduğu üçlüde çaldı. Curtis İnstitute'da ders verdi (1951-1962). 1951'de Juilliard School'da ders vermeye başladı.

ROSE (Murray), avustralyalı yüzücü (Birmingham, Büyük Britanya, 1939). Mel

bourne'da (1956) 400 ve 1 500 m'lerde, Roma'da (1960) 400 m'de olimpiyat şampiyonu oldu. Birçok kez de bu mesafelerde dünya rekorlarını elinde tuttu.

Rose hastalığı (alman hekim Edmund *Rose*'nin [1836-1914] adından). Baş tetanosu da denen bir tetanos çeşidi. Genellikle yalnız kafa sinirlerinden sinir alan kaslar kasılmış olur ve tetanos basilinin bulaştığı yara hangi tarafta ise o tarafta bir yüz felci görülür.

ROSEAU, esk. **Charlotte Town,** Dominica'nın başkenti, Küçük Antiller'de (Windwards İslands), adanın batı kıyısında; 20 000 nüf. (1988). Meyve, sebze ve baharat dışsatımı.

ROSEBERY kontu → PRIMROSE (Archibald).

ROSEGGER (Peter), avusturyalı yazar (Alpl, Krieglach yakınında, Steiermark, 1843 - Krieglach 1918). Köylü bir ailenin çocuğuydu, kendi kendini yetiştirdi, 1869'da lehçeyle yazdığı şiir kitabıyla tanındı. Yurdunun insanlarını, yaşamlarını ve törelerini betimlemek için kendi gençliğinden esinlendi ve çağdaşlaşma ile teknik ilerlemeye karşı toprağa dönüşü savundu (*Die Schriften des Waldschulmeisters*, 1875; *Waldheimat*, 1877; *Als ich Noch Jung War*, 1895). Son romanlarında toplumsal ve dinsel sorunları irdeledi (*Der gottsucher*, 1883; *Jakob der Letzte*, 1888).

ROSEİNGRAVE (Daniel), ingiliz orgcu (1650'ye doğr. - Dublin 1727). Blow ve Purcell'ın öğrencisi. Gloucester (1679 -1681), Winchester (1682-1692), Salisbury (1692-1698) ve 1719'a kadar da Dublin katedrallerinde org çaldı. Birçok anthem besteledi. —THOMAS (Winchester 1688 - Dunleary, bugün Dun Laoghaire, 1766), öncekinin oğlu ve öğrencisi, 1710'da İtalya'ya bir yolculuk yaptı, Venedik'te Scarlatti'lerle tanıştı. Londra St George's kilisesi'nde org çaldı (1725-1744). Gösterişli bir üslubu olan besteleri arasında 15 *voluntary* ve füg, bir opera (*Phèdre ve Hippolyte*), italyan tarzında 12 kantat, yapıtlarının bir bölümünü yayımladığı Scarlatti'nin etkisini taşıyan klavsen süitleri sayılabilir.

ROSEİRES (ER-), Sudan'da kent, Bahrülazrak kıyısında. Cezire'nin sulanmasını sağlayan baraj.

ROSELİT a. (fr. *rosélite;* alman mineralog S. *Rose*'un adından). Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum, magnezyum ve kobalt arsenat.

ROSELLİNİ (İppolito), italyan mısırbilimci (Pisa 1800 - *ay. y.* 1843). İtalya'nın ilk mısırbilimcisi, Pisa'da doğudilleri profesörü ve Mısır'da Champollion'a eşlik etti. *Monumenti dell'Egitto e della Nubia* (Mısır'ın ve Nûbye'nin anıtları) [9 cilt 1832 -1844] adlı yapıtı yazdı.

ROSELLİNİA a. Sphæriales takımından askılı mantar cinsi. (*Rosellinia necatrix* asmada, dutta ve meyve ağaçlarında yünsü kök çürüklüğüne neden olur; *R. bunodes* çeşitli tropikal bitkilerde kök çürüklüğüne yol açar.)

ROSEN (Gustaf Fredrik, *kont* VON), isveçli general (Revel, bugün Tallin, 1688 - Stockholm 1769). Karl XII ile birlikte Türkiye'ye (1709) ve Stralsund'a (1714) gitti. Karlskrona valisi (1717), general (1722), senatör (1729), Finlandiya genel valisi (1747) oldu, Yedi yıl savaşları'nda isveç ordusuna komuta etti.

ROSEN (Heinz), alman dansçı ve koregraf (Hannover 1908 - Kreuzlingen 1972). Rudolf von Laban ve V. Gsovskiy'in yanında yetişti. Kurt Jooss'un bale topluluğunda dans etti (1933-1953). Münih Staatsoper'de bale yöneticiliğine getirildi (1953). 1956'da aynı kurumun dans yöneticisi oldu. *Dame à la licorne* (1953) ve *More de Venise* (1963) adlı yapıtları düzenledi.

ROSEN (Elsa Marianne VON), isveçli kadın dansçı ve koregraf (Stockholm 1924). Stockholm Krallık tiyatrosu'nda B. Cullberg'in birçok balesinin (*Matmazel Julie*, 1950; *Medea*, 1951) ilk temsilinde dans etti. Kocası Allan Fridericia ile birlikte Scandinavisk Ballet'i kurdu (1960) ve bu topluluk için *Irene Holm* (1963), *Teenagers* (1961), *Labyrintiek* (1964), *Jenny von Westphalen* (1965) adlı yapıtları, daha sonra da, *Don Juan*'ın (1967) bir versiyonunu ve *Jeux de singes*'i (1969) düzenledi. Bournonville'in repertuvarını en iyi yorumlayan dansçılardan biri olan Rosen, *Sylphide, Napoli, la Fête à Albano*'yu düzenledi. Göteborg operası'nın (1970 -1976), Leningrad Malıy tiyatrosu'nda çalıştıktan (1977-78) sonra da Malmö operası'nın (1980) bale yöneticisi oldu.

ROSEN VON ROSENSTEİN (Nils), isveçli edebiyatçı ve diplomat (Uppsala 1752 - Stockholm 1824). Prens Gustaf IV Adolf'un eğitmeniydi (1784-1795). Akademi'de daimi sekreter (1786) ve Krallık işleri hazırlık komisyonu üyesi (1791) oldu. Gustaf IV'e karşı girişilen darbeye katıldı (Mart 1809) ve Kilise işleriyle görevli Devlet bakanlığı yaptı.

ROSENBERG (Arthur), alman tarihçi ve siyaset adamı (Berlin 1889 - Brooklyn 1943). 1920-1927 arasında Alman komünist partisi üyesiydi, 1924-1928 arasında Reichstag'da milletvekilliği yaptı, Werner Scholem ve İvan Katz ile birlikte partideki aşırı sol akımlardan birine katıldı. 1933'te Büyük Britanya'ya, sonra 1937'de ABD'ye göç etti. *Geschichte der römischen Republik* (Roma Cumhuriyeti tarihi) [1921] gibi eski tarih ve özellikle *Die Entstehung der deutschen Republik, 1871-1917* (Alman Cumhuriyeti'nin doğuşu, 1871-1917) [1928] ve *Bolşevizmin tarihi* (Geschichte des Bolschevismus von Marx bis zur Gegenwart, 1932) gibi çağdaş tarih incelemeleri yazdı.

ROSENBERG (Hilding), isveçli besteci ve orkestra yöneticisi (Bosjökloster, 1892 - ? 1985). İlk yapıtlarında Schönberg, Stravinski ve fransız yeniklasik bestecilerin etkileri görülür. Sonra kendi üslubunu geliştirdi (3. senfoni, 1939). 1956'dan başlayarak onikitonculuğa yaklaşan bir anlatıma yöneldi (7 ve 12 no.'lu dörtlüler). Son dönem yapıtları, parlak ve dışadönüktür (7. senfoni, 1968; 8. senfoni, "*In candidum*"; 1974). Ayrıca bir oratoryo-opera ile 6 operası (*Marionetter*, 1938) vardır.

ROSENBERG (Alfred), nazi kuramcı ve alman siyaset adamı (Revel, bugün Tallin, 1893 - Nürnberg 1946). *Völkischer Beobachter*'de yazardı (1921), milletvekili seçildi (1930), yayımladığı *Der Mythus des 20. Jahrhunderts* (XX. yy.'ın mitl) [1930] adlı yapıtla nazi ırkçılığının kuramcısı durumuna geldi. 1933'te Nazi partisi dışişleri servisinin başına geçti; İkinci Dünya savaşı'nın başında, müzeleri, genel kitaplıkları ve Yahudiler'in özel koleksiyonlarını yağmalamaya girişti. 1941'de işgal edilen Doğu ülkeleri bakanlığına getirildi. Nürnberg mahkemesi'nde ölüm cezasına çarptırıldı ve cezası infaz edildi.

Rosenbergler olayı, büyük yankılar yaratan, Amerika'daki adli olay. Göçmen bir yahudi ailesine mensup olan karı koca Julius (New York 1918) ve Ethel Rosenberg (New York 1920), Ethel'in Los Alamos nükleer enerji merkezinde çalışan kardeşi David Greenglass aracılığıyla edindikleri atom sırlarını New York'taki sovyet konsolos yardımcısına vermekle suçlanarak ölüm cezasına çarptırıldılar (nisan 1951). Cezaları infaz edildi (haziran 1953). Rosenbergler'e verilen ölüm cezasının değiştirilmesi için birçok ülkede kampanya düzenlendi.

ROSENBUSCHİT a. (fr. *rosenbuschite;* alman mineralog *Rosenbusch*'un adından). Miner. Triklinik sistemde yer alan titanlı ve zirkonyumlu kalsiyum ve sodyum silikat.

ROSENDAHL (Heidemarie), alman kadın atlet (Hückeswagen, Kuzey Vestfalya Renanyası, 1947). Pentatlonda 1966 Avrupa şampiyonası'nda ikinci, 1970'te kadınlararası uzun atlama dünya rekortmeni (6,84 m), 1971'de Avrupa şampiyonu oldu. Münih Olimpiyatları'nda (1972), uzun atlama ve 4×100 m'de olimpiyat şampiyonluğu, pentatlonda ikincilik kazandı.

ROSENDORFER (Herbert), alman yazar (Bolzano 1934). Romanları, düşünce oyunlarına duyduğu eğilimi ve sürekli bir mizah anlayışını yansıtır (*Ruinenbaumeister*, 1969; *Deutschesuite*, 1972; *Stephanie und das vorige Leben*, 1977; *Das Messingherz*, 1979). 1980 yılında *Kirche und Literatur* (Kilise ve edebiyat) adlı bir denemesi de yayımlanmıştır.

ROSENFELD (Morris), yiddiş dilinde yazan amerikalı şair (Boksza, Suwalki yakınında, Polonya, 1862 - New York 1923). Mesleği terzilikti; 1886'da New York'a yerleşerek, ABD'de yaşayan yahudi işçilerin yaşamını dile getirdi. Emekçi sınıfının ilk şairlerindendir (*Die glocke*, 1888; *Das Lider-buch*, 1897).

ROSENHEİM, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, İnn kıyısında; 50 800 nüf. Elektrikli gereçler ve makine yapımı. Kauçuk. Ayakkabı. Süt ürünleri. Kereste sanayisi.

Rosenkavalier *(Der)* [*Güllü şövalye*], Richard Strauss'un 3 perdelik lirik komedisi. Librettosu Hugo von Hofmannstahl'ın manzum bir yapıtı olan opera ilk kez 1911'de sahnelendi. XVIII. yy.'a özgü bir konunun ve anlatım yollarının, XIX. yy. yazım ve orkestralamasıyla işlendiği bu opera, bestecinin, sahne yapıtları bakımından, mesleğinin en önemli dönüm noktasıdır.

ROZENKRANZ (Johann Karl Friedrich), alman filozof (Magdeburg 1805-Königsberg 1879). 1831'de Halle'de, 1833'ten sonra da Königsberg'de ders verdi. Hegelci mantıktan yararlanarak, hegelci spekülatif bilgiyi hıristiyanlık inancı sorununa uygulamak istedi. Başlıca yapıtları: *Ästhetik des Hässlichen* (Çirkinin estetiği) [1853], *Die Wissenschaft der logischen İdee* (Mantıksal ideanın bilimi) [1858-59]; ayrıca yaşamöyküleri kaleme aldı (*Hegels Leben* [Hegel'in yaşamı], 1844; *Diderots Leben und Werke* [Diderot'nun yaşamı ve yapıtları], 1866).

Rosenkreutz, XV. yy.'da Christiani Rosenkreutz'un çevresinde kurulduğu sanılan kardeşlik örgütünün ve XVII. yy.'dan başlayarak bu örneğe göre örgütlenen birçok derneğin adı. XVII. yy. başında Almanya'da yayımlanan iki bildirgede (*Allgemeine und General Reformation* ve eki *Fama fraternitatis* [1614], ardından aynı derneğin *Confessio*'su [1615]), Christiani Rosenkreutz adlı bir tilmiz tarafından kurulduğu ileri sürülen bir "Rosenkreutz kardeşlik derneği" nin varlığı ve tanıtıldığını bildiriyordu. 1378'den 1484'e kadar 106 yıl yaşadığı söylenen kurucu da, Kardeşlik derneği de birer efsane niteliği taşıyordu: gerçekte her ikisini de württembergli tanrıbilimci Johann Valentin Andreä (1586 -1654) ve dostları, Reform'u yetkinleştirip yaygınlaştırarak hıristiyanlığı eski gücüne yeniden kavuşturmak amacıyla, uydurmuşlardı. 1616'da da aynı Rosenkreutz'a mal edilen, ama gene aynı çevreden çıkmış olan *Die Chymische Hochzeit Christiani Rosenkreutz* (Christiani Rosenkreutz'un kimyasal düğünü) adlı bir yapıtta da ruhun hac yolculukları betimleniyordu.

Andreä ve arkadaşları tarafından açıklanan Rosenkreutz kardeşlik derneği'nin üyeleri kendilerini Rosenkreutz'un kardeşleri olarak adlandırıyorlardı (zamanla bu rosenkreutz biçiminde kısaltıldı). Bu kardeşler, insanlığa hizmet amacıyla yetkin bir bilim ve yetkin bir ruh olgunluğuna, hatta uzun ömürlülük ya da ölümsüzlüğe erişmiş tilmizlerdi. Kaynaklarını bir yandan ortaçağ ve protestan gizemciliğinden, bir

yandan da gizlici gelenekten alan rosenkreutz öğretisi, teozofik ve ütopyacı nitelikte ikili bir görünüm sunar. Bilgi ve törelerimizdeki iyileşmenin, dünyada Tanrı'yı ve Tanrı'da da dünyayı görmemize yol açtığını ileri sürmesi, bu öğretinin teozofik görünümünü oluşturur. İnsanın her ikisiyle de ortak bir yanı vardır ve her ikisini de anlar. Gene bu öğretiye göre, ahlak temeline dayanan çile, vecd yoluyla kurtuluşu sağlar ve hem bilimsel, hem dinsel bir nitelik taşıyan bu reformla toplum da iyileşir. Bu da öğretinin ütopyacı yanıdır. İlkin cismi olmayan ve Rosenkreutz'un adıyla adlandırılan bu kardeşlik örgütüne, evrensel barış, arı tapınma, maddi ve manevi simya ve aydınlanma ülkülerine az ya da çok bağlı birçok yandaş, XVII. yy. boyunca Almanya'da, özellikle de İngiltere'de bir gerçeklik kazandırdı. 1714'te protestan papaz Samuel Richter (Sincerus Renatus) tarafından ortaya atılan Altın Rosenkreutz, sonunda masonlukla birleşti ve 1777'den başlayarak özellikle Berlin'de Altın Rosenkreutz derneği'nde somutlaştı. 1866'ya doğru Londra'da, Societas Rosicruciana in Anglia (SRİA), Altın Rosenkreutz'dan esinlendi ve bu derneğin seçkin üyelerinden ikisi olan Wescott ile MacGregor, 1887'de Golden Dawn'ı (Altın şafak) altın Rosenkreutz'dan türetti. 1888'de S. De Guaïta, kabalacı Rosenkreutz tarikatını kurdu ve iki yıl sonra J. Péladan bu tarikattan ayrıldı. XX. yy. boyunca S. Lewis' in AMORC'u ile R. S. Clymer'in Rosae Crucis Fraternitas'ı XIX. yy. rosenkreutzculuk doğrultusunda çatıştılar. Max Heindel, kendi etkinliğini bir Rosicrucian Fellowship (1911) ile göstermeye çalışırken, Rosicrucianum Lectorium (1934), ilk rosenkreutz öğretisine yöneldi.

Başlıca rosenkreutz dernekleri şunlardır:

• *Kabalacı Rose-Croix tarikatı.* 1888'de Paris'te Stanislas de Guaïta tarafından kurulan bu derneğin, hıristiyan kabalası ve XVIII. yy. rosenkreutzculuğuyla bağı yalnızca maneviydi. Bu derneğin "yönetim kurulu", hiçbir zaman var olmayan altı gizli üyeyle, aralarında Joséphin Péladan, Paul Adam, Barlet ve Papus'nün de bulundukları altı açık üyeden oluşuyordu; kurulu S. de Guaïta yönetiyordu. Tarikatın amacı, üyelerinin mistik yolda ilerlemesiydi ve dışa yönelik tek etkinliği kara büyünün kınanmasına dayanıyordu. 1890'da Péladan, bu dernekten ayrılarak roma ortadoksluğuna bağlı kalmak isteyen ve özellikle sanat alanında etkinlik gösteren katolik bir Rosenkreutz kurdu. Birkaç yıl içinde gerilemeye başlayan bu dernek, bugün silik bir etkinlik göstermektedir

• *Ancient and Mystical Order Rosae Crucis* ya da lat. *Anticus Mysticusque Ordo Rosae Crucis.* Altın Rosenkreutz'dan uyarlanan bu on altı dereceli tarikat, Spencer Lewis (1883-1936) tarafından ABD'de kuruldu; 1915'te New York'ta AMORC'un büyük bildirgesini yayımlayan Spencer Lewis, bu derneğin ilk "imparator"u oldu. 1939'da yerini oğlu Ralph Maxwell aldı. Birçok ülkeye dal budak salan AMORC' un merkezi, Kaliforniya'da San Jose'dedir. "Felsefi bir hareket" olarak ortaya çıkan bu derneğin sloganı "Tam bağımsızlık içinde en geniş hoşgörü", ereği de "Zenginleştirici bilgiler ve zenginleştirici bir kültür kazanma yoluyla üyelerinin tam bir dengeye kavuşmalarına yardımcı olmak ve toplumu ilerletmek"tir.

• *Rosenkreutz kardeşlik derneği* ya da *Rosae Crucis Fraternitas.* P. B. Randolph' un Rosenkreutz'undan esinlenen bu dernek, 1902'de R. Swinburne Clymer tarafından oluşturuldu, sonra onun yerini oğlu Emerson M. Clymer aldı. Merkezi Pennsylvania'da, Quakertown'dadır. Görünüşe göre bu dernek hıristiyan sapkınlık geleneğinde bir olgunlaşma durumu oluşturan salt tinsel bir rosenkreutz derecesine ulaşmaya yönelik gizli bilgileri yalnız az sayıdaki yandaşlara vermektedir.

• *Rosicrucianum Lectorium.* 1934'te Haarlem'de (Hollanda), Jan van Rijckenborgh tarafından kuruldu. Andreä Rosenkreutz'ünün yazılı ilkelerine bağlı kalmak isteyen öğretisi tinsel açıdan katharlara yakındır.

• *Rosicrucian Fellowship.* 1911'de Kaliforniya'daki Oceanside'da Max Heindel (1865-1919) tarafından kurulan ve öğretileri aynı zamanda hem çağdaş bilime, hem de içrekçilik'e dayanan bu şirket ya da dernek, hıristiyanlığı dünyada yaşayan bir etken durumuna getirme ereğini güder. Her derde tinsel bir çare aramak ve hastaları iyileştirmeye çalışmak başlıca etkenliğidir.

ROSENMÜLLER (Johann), alman besteci (Ölsnitz, Zwickau yakınında, 1619'a doğr. - Wolfenbüttel 1684). Leipzig Sankt Nicolai kilisesi'nin orgculuğuna getirildi (1651). Ahlaksızlıkla suçlanınca Hamburg'a kaçtı. Sonra Venedik'e yerleşerek müzik öğretmenliği yaptı (1660-1682). Braunschweig dükûne ithaf ettiği *Sonate da camera cioe sinfonie, alemande, correnti, balletti, sarabande* (1670) adlı yapıtı sayesinde Wolfenbüttel'de capella yöneticiliğine getirildi. Alman ve italyan müziklerinin bir sentezini yaratmaya çalıştı. Başlıca yapıtları: sürekli bas ve 3 ses için *Paduanen, Alemanden, Couranten, Balletten, Sarabanden* (1645), *Studentenmusic ... mit 3 und 5 Violen* (1654), *Sonate a 2, 3, 4, e 5 stromenti d'arco ed altri...* (1682) ve ancak elyazmaları bulunan pek çok dinsel vokal yapıt.

Rosenmüller çukurları, yutağın arka yüzünün yan taraflarında bulunan derin girintiler.

Rosenmüller organı, yumurtalıkla dölyatağı borusu arasında geniş bağ içinde bulunan ve dölüt dönemindeki Wolff cisminin kalıntısı olan organ.

ROSENQUİST (James), amerikalı ressam (Grand Forks, Kuzey Dakota, 1933). Sanat yaşamının ilk yıllarında reklam resmiyle uğraştı; bunun sonucunda, büyütülmüş biçimlerle, dev boyutlarda ve kesin bir gerçekçilikle çalışmaya alıştı. Sanatı, soyut anlatımcılığın karşısında, yeni doğmakta olan pop art'a bağlanır: konularını, amerikan sanayi toplumunun modern ve gündelik gerçekliğinden alır (*I love you with my Ford,* 1961, Moderna Museet, Stockholm); birer simge niteliğini kazanan çeşitli öğeleri tuval düzlemi üzerinde yan yana getirir. Sanatı, değişik ölçekler kullanma ve özelikle, odanın dört duvarını kaplayan yapıtlarında (*Forest Ranger,* 1967, Wallraf-Richartz Museum, Köln), mekâna tümüyle sahip çıkma eğilimleriyle belirginleşir. Rosenquist, 70'li yıllarda film ve video çalışmaları da yapmıştır.

ROSENTAL, Avusturya'da bölge, Klagenfurt'un (Kärnten) G.'inde Drava vadisinden oluşur.

ROSENTHAL (İsidor), alman fizyolog (Labischin, bugün Labiszyn, Poznań, 1836 - Erlangen 1915), aralarında *Allgemeine Physiologie, der Muskeln und Nerven* (Genel kas ve sinir fizyolojisi) [1877] adlı kitabı da bulunan birçok nöroloji yapıtı yazdı.

ROSENTHAL (Jean), rumen kökenli amerikalı kadın yönetmen ve dekorcu (New York 1912 - *ay. y.* 1969). 1936'da Federal Theatre Project'in teknik yönetmenliğine getirildi. 1945-1951 arasında New York Metropolitan Opera'da *Wozzzeck, Bluebeard, Cinderella, Falstaff, Hansel ve Gretel* gibi operaları sahneye koydu. Daha sonra ışıklandırmalar ve dekorlar hazırladı.

ROSENZWEİG (Franz), alman filozof (Kassel 1886 - Frankfurt am Main 1929). Almanlaşmış bir yahudi ailesinin çocuğuydu, Freiburg im Breisgau Üniversitesi'nde Meinecke'nin öğrencisi olarak tarih ve felsefe okudu. 1911-1914 arasında, Hegel'in siyasal felsefesinin evrimi üzerindeki doktora tezini kaleme aldı (*Hegel und der staat* [Hegel ve devlet], 1920'de yayımlandı). Genç protestan tarihçi ve tanrıbilimcilerden oluşan ve Eugen Rosenstock-Huessy'nin öncülük ettiği bir gruba katıldı. Eugen Rosenstock-Huessy'nin etkisiyle göreci dünya görüşünü terk etti ve haziran 1913'te hıristiyanlığa dönmeye hazırlandı. Ancak ekim 1913'te Berlin'in küçük bir ortodoks sinagogundaki Yom Kipur ayinine katıldıktan sonra yahudi kalmaya karar verdi. 1913-14'te, yenikantçı Hermann Cohen'in Berlin'deki Yahudilik bilimi enstitüsü'nde verdiği din felsefesi derslerini izledi. Alman ordusu saflarında katıldığı Birinci Dünya savaşı, Hegel felsefesi, alman idealizmi ve batı felsefe geleneğinden bütünüyle kopmasına yol açtı. Başyapıtı sayılan ve 1918 ağustosu ile 1919 şubatı arasında, önce Balkan cephesinde, sonra Freiburg'da yazdığı *Der Stern der Erlösung*'da (Kurtuluşun yıldızı) [1921], ölüm karşısında duyulan boğuntunun betimlenmesinden hareket ederek, kişisel deneyimin, Varlık ile bilginin özdeşliği koyutuna dayanan sistematik düşünceden önce geldiği sonucuna vardı. Batı felsefesinin, tüm gerçeği kavranabilir kılma iddiasındaki Logos'unun karşısına, "Varlık'taki kırık" ötesinde, bizi insan, dünya ve Tanrı gibi üç ilksel tözle karşı karşıya getiren çokluk deneyimini koydu. *Der Stern der Erlösung*'un ilk bölümünde bu üç tözü, mitsel düşüncenin büyük temalarına bağlı olarak, kendi özerklikleri ve ayrılıklarıyla ortaya çıktıkları biçimde betimledi. Yapıtın ikinci bölümünde, temel deneyim kategorilerini, yani üç ilksel tözün karşılıklı ilişkileri (Yaratılış [Tanrı-dünya ilişkisi], Vahiy [Tanrı-insan ilişkisi] ve Kurtuluş [İnsan-dünya ilişkisi]) içinde ortaya çıktıkları kategorileri inceledi. Bu kategoriler düşünümlü düşünmeye kapalı kalmakla birlikte, dilde ve yaşanmış zamanlılıkta kendilerini gösteriyorlardı. Yahudi ve hıristiyan dinsel deneyimde varlıkları daha belirtik olmakla birlikte bu kategoriler, tümel kategorilerdi. Kitabının üçüncü bölümünde Rosenzweig, yahudiliği ve hıristiyanlığı, Kurtuluş'un birbirine hem rakip hem de tamamlayıcı iki modeli olarak betimledi. Ona göre yahudi halkı, tarihin rastlantılarından kurtulmuş, zamandışı bir Kurtuluş imgesi önerirken, hıristiyanlık onu dünyada gerçekleştirmeye çalışmaktaydı.

Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Rosenzweig, Frankfurt'a yerleşti ve orada bir Yahudi araştırmaları enstitüsü kurdu. Martin Buber, Gershom Scholem ve Erich Fromm, bu enstitüde ders verdiler. Genel bir kas güçsüzlüğüne yakalanan Rosenzweig, felce uğradı ve ölünceye kadar konuşma yeteneğinden yoksun kaldı. Gene de önemli felsefi ve tanrıbilimsel incelemeler yazmaktan geri durmadı (bu incelemeler, 1937'de *Kleinere Schriften* başlığıyla yayımlanmıştır), ortaçağ şairi Yehuda Halevy'nin kimi şiirlerini almancaya çevirdi ve Martin Buber ile birlikte, Kutsal Kitap'ın bir çevirisini hazırladı. 1935'te Berlin'de, seçilmiş mektuplarından oluşan bir kitap yayımlandı.

ROSETTE → REŞİT.

Rosette bakırı → BAKIR.

Rosette taşı → REŞİT TAŞI.

ROSETTİ (Constantin), romanyalı siyaset adamı ve yazar (Bükreş 1816 - *ay. y.* 1885). 1848 devrimi'ne katıldı. Fransa'ya sürüldü. Fransa'da *la République roumaine* gazetesini ve *la Roumanie future* dergisini yayımladı (1850). Ülkesine döndüğünde (1861), Liberal parti'den milletvekili seçildi ve birkaç kez Meclis başkanlığına getirildi; İon Brătianu'yla birlikte hükümete girdi, prens Carol'u bağımsızlığa ve rus ittifakına zorladı (1877). 1881-82 arasında İçişleri bakanlığı yaptı.

ROSEVİLLE, ABD'de (Kaliforniya) kent, Sacramento'nun K.-D.'sunda; 24 300 nüf. Elektronik.

ROSEVILLE, ABD'de (Michigan) kent, Detroit'ın kuzey-kuzey-doğu banliyösünde; 54 300 nüf. Konut merkezi.

ROSEWALL (Kenneth), avustralyalı tenis oyuncusu (Sydney 1934). İkişer kez Roland-Garros (1953 ve 1968) ve Forest Hills (1956 ve 1970) turnuvalarında birinci oldu. Fakat dört kez final oynadığı (1954, 1956, 1970 ve 1974) Wimbledon'da başarısızlığa uğradı.

ROSH PİNAH, Namibya'da yer, Oranjemund'un K. D'sunda. Çinko madeni.

ROSİ (Francesco), italyan film yönetmeni (Napoli 1922). *Yer sarsılıyor* (La Terra Trema) [1948], *Belissima* (1951) ve *Günahkâr gönüller* (Senso) [1954] filmlerinde Luchino Visconti'nin asistanlığını yaptı, 1958 yılında ilk filmini gerçekleştirdi: *Sfida. Salvatore Giuliano* (1962), *Kentin üstündeki eller* (Le mani sulla città) [1963] ve *Gerçek anı* (il momento dello verità) [1965] adlı filmleriyle 60'lı yılların genç italyan sinemacılarının başında yer aldı. *Bir masal gibi* (C'era una volta, 1967) adlı filminden sonra, döneminin toplumunu sorgulayan ve bireyin sorunlarına eğilen güçlü yapıtlar verdi. *Karşı insanlar* (Uomini contro) [1970], *Mattei olayı* (Il caso Mattei) [1972], *Talihli gangster* (Lucky Luciano) [1973], *Şahane cesetler* (Cadaveri eccelenti) [1976], *İsa Eboli'de durdu* (Cristo si è fermato a Eboli) [1979], *Üç kardeş* (Tre fratelli) [1981], *Carmen* [1984], *Cronaca di une morte annunciata* (1987), *Dimenticare Palermo* (1990).

ROSİDAE a. Gül, sardunya, okaliptüs gibi çiçekli bitkiler üsttakımı. (Başlıca dört takıma ayrılır: *rosales, myrtales, proteales* ve *geraniales.*)

ROSİER (Charles DE), hollandalı kemancı ve besteci (Liège 1640 - Köln 1725). Köln Seçicisi'nin önce Bonn'da, sonra da Köln'de kemancısı ve capella yöneticisi oldu. Yapıtları: *Motetta sive cantiones sacrae* (1688), *İtalyan tarzında seçme parçalar* (1691), *Kemanlar ve obua için 6 partili 14 sonat,* bir gitar metodu vb.

ROSİGNANO MARİTTİMO, İtalya'da kent, Toscana'da (Livorno ili), Tirren denizi kıyısında; 29 600 nüf. *Vada*'da sayfiye yeri; *Rosignano Solvay*'de kimya sanayisi.

ROSİT a. (fr. *rossite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal kalsiyum vanadat.

ROSKİLDE, Danimarka'da kent, amt merkezi, Sjaelland adasında, İsefjord'un kollarından birinin kıyısında; 48 700 nüf. 1445'e kadar Danimarka'nın başkenti. Kral ailesinden yüzlerce kişinin gömülü olduğu roman ve gotik üslubunda katedral, Belediye sarayı'nın (XIX. yy.) ve XII. yy.'dan (yeraltı harabeleri) kalma eski St-Laurentius kilisesi'nin gotik üslubundaki kalesi (1470). Viking (fiyordda bulunmuş beş geminin iskeleti ve diğer eşyalar) gemileri müzesi. Besin sanayileri. Takım tezgâhları. Üniversite. Bilimsel araştırma merkezi. —*Roskilde amt*'ı, 891 km²; 215 993 nüf. (1989).

Roskopf eşapmanı. Saatç. Ucuz mekanik saatlerde kullanılan ve kimi zaman *pimli maşa* adı verilen eşapman türü. Bu eşapmanda parlatılmış çelikten yapılmış iki ince pim değerli saatlerdeki maşa taşlarının yerini tutar. Georges Frédéric *Roskopf* (1813-1889) tarafından tasarlanan bu eşapman, ilk kez 1867'de İsviçre'de, *proleter saati* ya da *Roskopf saati* adı verilen, herkesin satın alabileceği bir cep saatinin yapımında kullanıldı.

ROSLAGEN, İsveç'te (Uppland) eski bölge, Baltık denizi kıyılarında, Stockholm'un K.-D.'sunda. Başlıca kenti *Norrtälje.* Bu bölge, Vikingler'in Baltık denizi'nin D.'suna düzenledikleri istila seferlerinin hareket noktasıydı.

ROSLAVL, Rusya'da kent, Smolensk'in güneyinde; 49 000 nüf. Demiryolu onarım atölyeleri. Duvarlı makine. Camcılık. Süt ürünleri.

ROSLAVLEVA (Natalya), rus dans eleştirmeni ve yazarı (Kiev 1907 - Moskova 1977). Moskova Lunaçarskiy tiyatro sanatları enstitüsü mezunudur; birçok makale yazdı (*Dance Perspectives*'de *Stanislavsky and the Ballet,* 1959), *Maya Plisetskaya* (1956), *English Ballet* (1959) ve en önemlisi *Era of the Russian Ballet*'dir (1966). Sovyet ansiklopedisine ve *Enciclopedia dello spettacolo ve Dance Encyclopedia*'ya katkıda bulundu.

ROSLİN (Alexander), isveçli ressam (Malmö 1718 - Paris 1793). Bir süre Almanya ve İtalya'da çalıştıktan sonra 1752'de Paris'e yerleşti, kendini saray ve soylu çevrelerine portre ressamı olarak kabul ettirdi. Boucher'nin etkisinin görüldüğü yapıtları, zarif üslupları ve titiz, sağlam yapımlarıyla ayırt edilir (*Choiseul dükü,* 1762, Nationalmuseum, Stockholm). — Kızlık adı Marie Suzanne GIROUST (1734 -1772) olan karısı (sanatçı karısını, *Yelpazeli kadın* [1768, *ay. y.*] adlı tablosunda canlandırmıştır), sevilen bir pastel sanatçısıydı.

ROS MHİC TREOİN, ing. **New Ross,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Laigin ili, Loch Garman yönetim bölgesi) Barrow'un aşağı çığırı kıyısında; 4 800 nüf. Mezarlıkta XIII. ve XV. yy.'dan kalma St. Mary kilisesi'nin kalıntıları. Besin sanayileri. — Yakınlarında Dunbrody manastırı'nın yıkıntıları (XII. yy. sonu).

ROSMİNİ SERBATİ (Antonio), italyan rahip ve filozof (Rovereto 1797 - Stresa 1855). 1821'de rahipliğe atandı. Piemonte'ye yerleşti ve 1828'de orada Tanrı sevgisi enstitüsü'nü kurdu; 1848'de Pius IX'dan, Piemonte prensi Carlo Alberto ile birleşmesini talep etmekle görevlendirildi. Görevi başarısızlıkla sonuçlandı. Risorgimento düşüncesini ancak büyük tereddütlerden sonra benimsedi. Başlıca yapıtları: *Nuovo saggio sull'origine delle idee* (Düşüncelerin kökeni üzerine yeni deneme) [1830]; *il Rinnovamento della Filosofia in İtalia* (İtalya'da felsefenin yenilenmesi) [1836]; *Filosofia della politica* (Siyaset felsefesi) [1839]; *Filosofia Del Diritto* (Hukuk felsefesi) [1841 1845], *Theodicea,* [1845]. Rosmini Serbati'ye göre, ruhun sezgi ve duygu olmak üzere iki işlevi, ben ve kişi olmak üzere de iki görünümü vardı. Onun erişmeye çalıştığı bütünsel ve aşkın varlık (Tanrı), kendini ideal, gerçek ve ahlaki olmak üzere üç biçim altında gösteriyordu. Hukuk ilkesinin kaynağı toplumda değil, özerk bir manevi özne olan kişi dedir.

ROSNY (Joseph Henri ve kardeşi Séraphin Justin BOEX, **J.-H.** *Rosny* takma adıyla tanınırlar), fransız yazarlar Birincisine **Büyük Rosny** (Brüksel 1856 - Paris 1940), diğerine **Genç Rosny** (Brüksel 1859 - Ploubazlanec 1948) denir Natüralist öğretiye yakınlık duydular (*Nell Horn,* 1886) ve 1887'de *Toprak*'ı (la Terre) hedef alan "Beşler manifestosu"nu (Manifeste des Cinq) imzalayarak Zola'ya şiddetle karşı çıkmalarıyla yankı uyandırdılar. Edebiyata bilimsel düşünceyi katmayı ve tarihöncesi konuları işlemeyi öneriyorlardı. Birlikte yazdıkları *le Bilatéral* (1887), *le Termite* (1890) gibi yapıtları vardır. Kurucusunun isteğine uygun olarak, 1896'dan itibaren Goncourt akademisi üyeliğine getirildiler.

ROSNY - SOUS - BOİS, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in banliyösünde; 37 779 nüf. (1992).

Rospigliosi sarayı, Roma'da saray. Paulus V'in yeğeni kardınal Scipione Borghese tarafından 1603'te yaptırtıldı; daha sonra Rospigliosiler'e, ardından Pallaviciniler'e geçti. Saraya bağlı olan casino'da, G. Reni'nin 1614'te gerçekleştirdiği *Şafak* adlı fresk yer alır.



Gaumont

Francesco Rosi'nin filmi *İsa Eboli'de durdu*'dan (1979) bir sahne

ROSS (*sir* John), ingiliz denizci (Balsarroch, Dremfries and Galloway, İskoçya, 1777 - Londra 1856). Napoléon savaşlarının ardından, İngiltere giriştiği büyük keşif seferlerine yeniden başladı. Ancak Amerika'nın kuzeyinden Asya'ya doğru denizden geçiş büyük bir sorun olarak kalıyordu. Nisan 1818'de iki gemiyle yola çıkan Ross (ikinci gemi W. Parry'nin yönetimindeydi), Baffin körfezinin sınırlarını saptadı ama hiç kuşkusuz fazla önlemci olduğundan kıyılardan uzak kaldı ve girdiği Lancaster boğazını, Büyük Okyanus'a açılan kanalcıkların girişi bu boğazda bulunmakla birlikte yalnızca bir çıkmaz sandı.

Bununla birlikte 1829'da sir Felix Booth' un yardımıyla yeniden yola çıktı. Arktika takımadalarında dört yıl geçirdi ve özellikle Amerika kıtasının kuzey ucunu (Boothia yarımadası) keşfetti, Baffin arazisinin batısında yer alan bölgelere ilişkin coğrafya bilgilerinde kesin bir ilerleme sağladı. Sefere katılanlar buzlar arasında kalan gemiyi bırakmak zorunda kalınca, ağustos 1833'te Baffin körfezi kıyısında bir balina gemisi tarafından kurtarıldılar. 1850 ve 1851'de John Ross, Franklin'in seferinin izlerini bulmak için düzenlenen seferlerden birine de katıldı.

National Portrait Gallery



sir John Ross
James Green'in yaptığı (1833) bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

ROSS (*sir* James Clark), ingiliz denizci (Londra 1800 - Aylesbury, Buckinghamshire, 1862). Sir John'ın yeğeniydi; 1818'de onun seferine katıldı, ardından 1827'de W. Parry ile, 1829'da yeniden amcasıyla birlikte sefere çıktı, 1831'de manyetik kutbun yerini belirledi. Daha sonra, *Erebus* ve *Terror* adlı iki gemiyle yapılan önemli bir Antarktika seferini yönetmekle görevlendirildi. 1840'ta gene yola çıktıktan sonra, iki volkan keşfetti, bunlara gemilerinin adlarını verdi, ardından gemilerin güneye doğru yolculuklarını engelleyen ve "Ross duvarı"nı oluşturan engin buz yalıyarı boyunca gitti. 1842'de keşiflerini tamamladı. 1848 ve 1849'da Franklin seferinin izlerinin araştırılmasına katıldı, bu arada Somerset ve Devon adalarının kıyılarını inceledi.

ROSS (*sir* Ronald), ingiliz hekim (Almora, Hindistan, 1857 - Putney Heath, Londra, 1932). Hindistan'da askeri hekim olarak çalışırken, sıtmanın sivrisinekler aracılığıyla bulaştığını kanıtlaması bu hastalıktan korunmaya olanak sağladı. (1902 Nobel tıp ödülü.)

ROSS (Frank Elmore), amerikalı gökbilimci (San Fransisco, Kaliforniya, 1874 - Altadeno, Kaliforniya, 1960). İlk başucu fotoğraf dürbününü yaptı.

ROSS (*sir* William David), ingiliz filozof (Thurso, Highland, 1877 - Oxford 1971). 1900'den itibaren Oxford'da ders verdi. Daha sonra Oxford Üniversitesi'nin rektör yardımcılığına getirildi (1941-1944). Aristoteles'in yapıtlarını ve felsefesi üzerine yorumlar yayımladı ve kantçı çizgide ahlak yapıtları kaleme aldı: *The Right and the Good* (Doğru ve iyi) [1930], *Fondati-*

National Portrait Gallery



sir James Clark Ross
Stephen Pearce tarafından yapılan (1850) bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra



X- Marinie kol.

Roberto Rossellini (kameranın arkasında) *Hemşeri Paisa* (1946) adlı filmin çekimi sırasında

ons of Ethics (Ahlakın temelleri) [1939], *Kants Ethical Theory* (Kant'ın ahlak kuramı) [1954], *Literature and Philosophy* (Edebiyat ve felsefe) [1969].

ROSS adası, Antarktika'da volkanik ada, en yüksek noktası Erebus dağındadır (3 794 m). Ross buzyarının batı dayanak noktasıdır. McMurdo boğazı kıyısında McMurdo (ABD) ve Scott (Yeni-Zelanda) üsleri kurulmuştur.

ROSS buzyarı, Ross sahanlığının sınırında buzyarı. Uzunluğu 700 km'yi aşan bir cephe üstünde dünyanın en büyük buzdağları bulunur.

ROSS dağı, Kerguelen adalarının en yüksek noktası; 1 850 m. Dağa ilk defa 5 ocak 1975'te J. Afanassieff ve P. Cordier tırmandı.

ROSS denizi, Güney okyanusu'nun parçası, 165° D. ve 155° B. boylamları arasında ve 70° enleminin güneyinde. Yüzeyinin yarısına yakını üstünde buzultaş bankları yükselir (300 m'den az), geniş ve derin bir kıta sahanlığıyla kaplıdır. Çok engebeli olan kıta şevi birçok denizaltı kanyonuyla parçalanmıştır. Bankizin altında, su batıya doğru sürüklenir (antartika ıraksamasına kadar) ve antartika dip suyunu besleyen dalışlar yapar.

ROSS sahanlığı, Ross denizi'nin güney köşesinde buzla kaplı geniş yüzey (540 000 km²'den fazla). Yapay (kar: 126 km³) ve yanal (buzullar: 100 km³) artış, deniz altındaki erime ve buzyarının gerilemesiyle büyük ölçüde dengelenir. Yıllık kütle kaybı 60 km³'tür.

Bernardo Rossellino Pienza'daki Piccolomini sarayı'nın cephesi (1459-1462)

Scala



ROSSANO, İtalya'da kent, Calabria'da (Cosenza ili, Taranto körfezi yakınında; 30 400 nüf. Bizans döneminden kalma S. Marco kilisesi (X. yy.), freskler ve başka anıtlar. Piskoposluk müzesi. Zeytinyağı üretimi.

Rossano evangeliariumu, Rossano'daki museo diocesona'da bulunan VI. yy. yunan elyazması; lal rengi parşömen üzerine altın ve gümüş yaldızlı harflerle yazılmış ve İsa'nın yaşamının betimlendiği tek ya da çift sıra halinde yerleştirilmiş çerçevesiz minyatürlerle süslenmiştir. *Yükseliş* gibi bazı temel sahnelerin bulunmamasına karşın, İsa'nın Pilatus'un karşısına çıkışı gibi çok ender rastlanan bazıları eklenmiştir. Bu elyazması, *Viyana'nın oluşumu* ve *Sinop İncili* ile birlikte, VI. yy. bizans sanatının en güzel örneklerinden biridir. Uzmanlar, kökeni üzerinde bir görüş birliğine varamamışlardır: zengin yapımından dolayı İstanbul, ikonografik içeriğinden dolayı da Doğu (Suriye, Filistin, Mısır) üzerinde durulmaktadır.

ROSSBACH, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde köy, Weissenfels'in K.-B.'sında, Halle yönetim bölümünde. Yakınında, Friedrich II, 5 kasım 1757'de, Soubise komutasındaki Fransızlar'a ve Saksonya-Hildburghausen prensinin komutasındaki İmparatorluk kuvvetlerine karşı bir zafer kazandı.

ROSSBERG, İsviçre'de dağ, Zug Ägeri ve Lauerz gölleri arasında; 1 580 m. Büyük kaymalar dağın yamaçlarında yarıklar açtı ve birkaç köyü toprak altında bıraktı.

ROSSBY (Carl-Gustaf Arvid), isveç asıllı amerikalı fizikçi (Stockholm 1898 - *ay. y.* 1957). Bilimsel çalışmalarını İsveç ve ABD'de yaptı. En önemli katkıları hava dinamiğine ilişkin olanlardır. Büyük kutupçevresi dalgaları kuramıyla *(Rossby dalgaları)* tanınır.

Rossby dalgası, atmosferde ve okyanusta kasırgaların dönme hareketi sonucunda oluşan uzun dalga.

ROSSE (William PARSONS, 3. — *kontu*) → PARSONS.

ROSSELLİ (Cosimo), floransalı ressam (Floransa 1439 - *ay. y.* 1507). Neri di Bicci'nin öğrencisi oldu. Sistina capellası'nın fresklerinde (1481) çalışmak üzere Sixtus IV tarafından Roma'ya çağrıldığı zaman, Annunziata kilisesi'nin avlusu için *Aziz Filippo Benizzi'nin Tanrı çağrısı*'nı (1475'e doğr.) yapmıştı. Sistina'da *Altın danaya tapınma, Dağda vaaz, Son yemek* adlı kompozisyonları gerçekleştirdi. 1486'da Floransa'ya döndükten sonra da, Sant'Ambrogio'daki *Kutsal kan mucizesi* freskini ve birçok sunak tablosu yaptı.

ROSSELLİ (Matteo), floransalı ressam (Floransa 1578 - *ay. y.* 1650). Floransa'da büyük bir resim atölyesi yönetti; XVII. yy.'ın ilk yarısında yaşamış floransalı birçok önemli ressam (örneğin Furini) yetiştirdi. Sanatı, duyumsal ve yumuşak bir güzellik arayışıyla ayırt edilir (*Davut'un zaferi*, Louvre).

ROSSELLİNİ (Roberto), italyan film yönetmeni (Roma 1906 - *ay. y.* 1977). Önceleri senaryocu olarak çalıştı ve kısa metrajlı filmler yönetti (*Prélude à l'après-midi d'un faune, Fantasia sotto-marina*, vb.). 1938'de *Luciano Serra, pilota*'nın senaryosunu yazdı, 1941'de *La nave bianca* için De Santis ile birlikte çalıştı ve *Un pilota ritorna* (1942) ve *L'uomo della croce* (1943) adlı filmleri gerçekleştirdi. 1945'te yenigerçekçilik*'in manifestosu niteliğinde olan *Roma açık şehir*'i (Roma, città aperta) çekti ve *Hemşeri Paisa*'da da (1946) yenigerçekçiliğe bağlı kaldı. Ardından şu filmleri yaptı: *Almanya sıfır yılı* (Germania anno zero), 1947; *Stromboli* (1949), *Francesco, giullare di Dio* (1950), *Avrupa 51* (Europa 51) [1952], *İtalya'da yolculuk* (Viaggio in İtalia) [1953], *İl generale Della Rovere* (1959), *Era notte a Roma* (1960), *Aşk kadını* (Vanina Vanini) [1961], *Anima nera* (1962). Daha sonra televizyona yönelen (*L'età del ferro*, 1964; *Louis XIV'ün iktidara gelişi* (La presa di potere di Luigi XIV, 1966) Rossellini, aynı kurum için didaktik yapıtlar (*Socrate*, 1970; *Pascal*, 1972; *İl Messia*, 1978) hazırladı.

ROSSELLİNO (Bernardo), floransalı mimar ve heykelci (Settignano 1409 - Floransa 1464). Ustası Alberti'nin Floransa'daki Rucellai sarayı için hazırladığı planları uyguladı (1446-1451); Roma'daki Venedik sarayı'nın yapımına (1455) katıldığı söylenir. Papa Pius II Piccolomini, Pienza'daki şehircilik çalışmalarıyla onu görevlendirdi; Rossellino genel planı hazırladı ve piskoposluk sarayını yaptı. Heykelcilikte, S. Croce'deki Leonardo Bruni (1444) ve S. Maria Novella'daki ermiş Villana mezarlarıyla (1451) yeni zevke uygun mezar anıtı modelini yarattı.

Scala



Rossano evangeliariumu'nun (VI. yy.) tezhipli bir sayfası (Son yemek ve Ayakların yıkanması) *museo diocesano, Rossano*

ROSSELLİNO (Antonio), italyan heykelci (Settignano 1427 - Floransa 1479), Bernardo Rossellino'nun kardeşi ve öğrencisi. Floransa'da S. Miniato'da bulunan Portekiz kardinalinin capellası ve mezarı, Floransa inceliğinin başyapıtı sayılır: Alberti yapı anlayışı, ince kabartmaların ve kaymaktaşı ve fayans kaplamaların yarattığı resim etkisiyle hafifletilmiştir. Filippo Lazzari'nin Pistoia'daki mezarı da A. Rossellino'nun yapıtıdır. Ayrıca alçakkabartmalar (*Çobanlı muştulama*, Napoli), yumuşak çizgili ve duygulu madonnalar (*Madonna del latte*, S. Croce'de, 1478), düz ve sağlam bir üslupla büstler gerçekleştirdi.

ROSSEN (Robert), amerikalı film yönetmeni (New York 1908 - *ay. y.* 1966). İbranice uzmanı bir şairin oğlu; 1929'da yönetmenliğe başladı. Hollywood'da senaryocu (Warner'da 1937'den 1943'e kadar) oldu. Raoul Walsh, Anatole Litvak, Michael Curtiz için senaryolar yazdı ve 1947'de *Johnny O'Clock* ile yönetmenliğe başladı. Öteki filmleri: *Body and Soul* (1947), *Kralın bütün adamları* (All the King's

Men), 1949, Oscar ödülü; *Kanlı kılıç* (The Brave Bulls), 1951; *Mambo* (1955, İtalya'da), *Büyük İskender* (Alexander the Great), 1956; *Island in the Sun* (1957), *Kordura kahramanları* (They came to Cordura), 1959; *The Hustler* (1964) ve *Lilith* (1964).

Rossens barajı → GRUYÈRE (la).

ROSSETER (Philip), ingiliz lavtacı ve besteci (? 1567 ya da 1568 - Londra 1623). Şair ve besteci Thomas Campion'un arkadaşıydı. Onun şiirleri üzerine bestelediği lavta eşlikli ayre'ler kitabından (1601) başka kendisinin ve çeşitli bestecilerin yapıtlarını içeren ve Broken Concert için düzenlenen *Lessons for Consort*'u (1609) yayımladı.

ROSSETTİ (Biagio), italyan mimar (Ferrara 1447'ye doğr. - *ay. y.* 1516). Este ailesinden Ercole için Ferrara'nın şehircilik planını hazırladı. S. Giorgio'nun campanilesini (1473-1475), S. Francesco kilisesi'ni (1494) ve aralarında palazzo dei Diamanti de bulunan çeşitli saraylar yaptı (1493).

ROSSETTİ (Dante Gabriel), ingiliz ressam, desinatör ve şair (Londra 1828 - Birchington-on-Sea, Kent, 1882). Siyasal düşüncelerinden ötürü sürgün edilmiş napolili yazar Gabriele Rossetti'nin oğluydu. Genç yaşta sanata ilgi duydu. Resimleri F. M. Brown'un etkisini taşıyordu. Önrafaellocular'a özgü bir tutumla konularını Ortaçağ edebiyatından (Dante, Malory) alan Rossetti'nin üslubu, 1849-50'de, simgeci yanı ağır basan bir natüralizme doğru gelişme gösterdi (*Ecce Ancilla Domini*, 1850, Tate Gallery, Londra). Gizemci romantizmi ve 1856'dan sonra sanatını W. Morris ve Burne-Jones'a yakın kılan idealizmiyle, üslubu önraffaellocular'dan (bu derneğin kurucularından biriydi) ayrılır. Desenlerinde, suluboya ve yağlıboya yapıtlarında Rossetti, karısı Elizabeth Siddal (öl. 1863) [*Beata Beatrix*, 1863, Tate Gallery] ve Morris'in karısı Jane Burden ile (*Proserpina*, 1874, *ay. y*) cisimleştirdiği güzellik idealini aramıştır. Düşüncelerini yaymak için kardeşi ile birlikte *The Germ* dergisini kurdu ve en ünlü şiirlerinden biri olan *The Blessed Damozel*'i (1850) bu dergide yayımladı. Şiirleri (*Poems*, 1870; *Ballads and Sonnets*, 1881), Ortaçağ efsanelerinden, ingiliz ve italyan primitif şiirindeki konulardan esinlenmiştir.

ROSSETTİ (William Michael), ingiliz edebiyat eleştirmeni (Londra 1829 - *ay. y.* 1919). Dante Gabriel Rossetti'nin kardeşi ve onun kurduğu okulun ilk yayın organı olan *The Germ* dergisinin kurucusu ve yazı işleri müdürüydü. *Life of Keats* (1887) türünde yaşamöyküsel yapıtlar veren yazar, kendi ailesinin yaşamöyküsünü de yazdı.

ROSSETTİ (Christina Georgina), ingiliz kadın edebiyatçı (Londra 1830 - *ay. y.* 1894). Dante Gabriel ile William Michael Rossetti'nin kız kardeşi. *The Germ* adlı dergide şiirler yayımladı (1850). Dinsel inançlarını ve yaşam sevgisini *Goblin market* (1862) ve *The Prince's Progress and other Poems* (1866) adlı şiirlerinde ve sonelerinde (*Monna Innominata*, 1894) dile getirdi.

ROSSİ (Salomone), yahudi asıllı italyan besteci (Mantova 1570 - *ay. y.* 1630). Mantova sarayı'nda çalıştı. Musevi ayinlerine çoksesli müziği ilk o soktu. Monteverdi, Effrem ve Guivizzani ile birlikte, dinsel bir dram olan *La Maddalena*'yı (1617) gerçekleştirdi, *İdropica* (1608) için bir ara müziği besteledi. Bir ciltlik 3 sesli canzonetta'lar, bir ciltlik 2 sesli ve sürekli baslı (1628), bir ciltlik 4 sesli (1614), beş ciltlik 5 sesli ve sürekli baslı madrigaller (1600 -1622), sonatlar, sinfonialar ve 3-5 partili dans parçalarının yer aldığı dört kitap, musevi ayinleri için 3-8 sesli bestelerin yer aldığı *Salmi et Cantici ebraici*'yi yayımladı.

ROSSİ (Luigi), **Aloysius de Rubeis** de denir, italyan besteci (Torremaggiore, Foggia yakınında, 1598'e doğr. - Roma 1653). Napoli'de Jean de Macque'tan ders aldı. Şarkıcı, gitarcı ve klavsenci olarak, papa Paulus V'in yeğeni Marcantonio Borghese'nin (1620-1640) hizmetine girdi. Roma'daki San Luigi dei Francesi kilisesi'nde orgculuk yaptı (1633), 1635'te karısı arpçı Costanza de Ponte ile birlikte Floransa'ya, Mediciler'in yanına gitti. 1641'de Roma'ya dönünce, kardinal Barberini'nin oda orkestrasına girdi. 1646'da kardinalle birlikte Paris'e gitti, Fontainebleau konserlerine katıldı. 1647'de *Orfeo* adlı operası Palais-Royal'de temsil edildi ve başarı kazandı. Roma'ya döndü ve ikinci bir Paris yolculuğu yaptı. Bestelediği 388 arya, conzone, cantata, serenata ve motetto'nun ancak birkaçı dönemin derlemeleri (*Raccolta d'arie spirituali*, Roma, 1640; *Ariette di musica, Bracciano*, 1646; *Canzonette*, Londra, 1679) içinde yayımlandı. Ayrıca operalar (*Il Palazzo incantato d'Atlante* ya da *La guerriera amante*, 1642; *Orfeo*, 1647) ve oratoryolar (*Giuseppe, figlio di Giaccobbe, L'oratorio per la Settimana Santa, S. Catarina alla rota*) besteledi. Güzel aryaları, engin lirizmi, ritim ve armoni ustalığıyla, XVII. yy.'ın ilk yarısının büyük bestecilerinden biridir. Aryaları ve kantatları, bu türlerin gelişmesinde belirleyici bir rol oynadılar.

ROSSİ (Michelangelo), **Michelangelo del Violino** diye bilinen italyan besteci (Cenova 1600'e doğr. - Roma 1656). Frescobaldi'nin öğrencisiydi. Kardinal Savoialı Maurizio'nun (1624), Ferrara'da Modena dükünün (1638) hizmetine girdi ve Forli'de capella yöneticiliğine getirildi (1639). Roma dramları tarzında *Erminia sul Giordano* (1633) ve *Andromeda* (1638) adlı operaları besteledi (zengin anlatımlı recitativo ve arialar, orkestra ritornello'ları, teksesli ya da füglü korolar). Ayrıca on parçalık *Toccate e correnti d'intavolatura d'organo e cimbalo* (1637) besteledi.

ROSSİ (Domenico), italyan mimar (Morcote, Ticino, 1658 - Venedik 1742). Venedik'te S. Stae kilisesi'nin cephesini (1709'a doğr.), Cizvitler kilisesi'ni (1714-1729), Corner della Regina sarayı'nı (1724-1727) yaptı.

ROSSİ (Karl İvanoviç), rus mimar (Petersburg 1775 - *ay. y.* 1849). İtalyan bir babayla rus bir annenin oğlu olan Rossi, bir süre İtalya'da dolaştıktan ve Moskova ve Pavlovsk'ta çalışmalar yaptıktan sonra, Petersburg'a yerleşti (1816) ve kent mekânını düzenledi. Saray meydanında, bir zafer takıyla birbirine bağlanan ve Ermitaj önünde bir yarım çember oluşturan iki yapıyı (1819-1847), Mihail sarayı'nı (bugün Rus müzesi, 1819), Sinod ve Senato saraylarını (1829-1833), Aleksandr tiyatrosu'nu (bugün Puşkin tiyatrosu, 1827) gerçekleştirdi.

ROSSİ (Pellegrino, *kont*), fransız yurttaşlığına geçmiş italyan iktisatçı ve siyaset adamı (Carrara 1787 - Roma 1848). Avukat ve hukuk profesörüydü. Murat'nın, kuzeydeki İtalyanlar'ı ayaklandırma girişimine katıldığı için 1815'te yurdundan göç etmek zorunda kaldı. Önce Cenevre'ye sığındı; Büyük konsey'de milletvekili oldu (1820), 1832'de, İsviçre anayasası reform tasarısına imza koydu. Paris'te Collège de France'da profesörlük yaptı (1833), Chambre des pairs üyesi oldu (1839). Guizot tarafından elçi olarak Roma'ya gönderilen (1845) Rossi, papa Gregorius XVI'nın ölümünden sonra, halefi Pius IX'un seçilmesinde etkili oldu ve onu liberal eğilimlerinde teşvik etti. 1848 devrimi'yle elçilik görevinden uzaklaştırılan Rossi, papa tarafından Roma'da bir meşruti hükümet kurmaya çağrıldı (eylül 1848). Avusturya savaşı'na karşı olan, fakat papanın başkanlığında bir italyan federasyonu kurulmasını isteyen Rossi, hem sağ, hem de sol muhalefeti harekete geçirdi ve esrarengiz bir şekilde öldürüldü (15 kasım). Rossi'nin *Cours d'économie politique* (Politik iktisat dersleri) adlı dikkate değer bir yapıtı vardır.



Fleming

Dante Gabriel Rossetti
Monna Vanna (1866)
Tate Gallery, Londra

ROSSİ (Ernesto), italyan tiyatro oyuncusu (Livorno 1827 - Pescara 1896). Shakespeare'in oyunlarında *(Hamlet, Othello)* oynamaya cesaret eden ilk Alpötesi sanatçılardan biridir. Corneille *(le Cid)*, Molière *(Tartuffe)*, Schiller (*Haydutlar* [Räuber]), Dumas *(Kean)*, Hugo *(Ruy Blas)* gibi yazarlara ait öteki başyapıtları da coşkuyla yorumladı.

ROSSİ (Ettore), italyan doğubilimci, türkolog (Secugnano 1894 - Roma 1955). Üniversite öğrencisiyken Birinci Dünya savaşı'na katıldı. Savaştan sonra bitirdiği üniversitede yunan filolojisi doktorası verdi (1920). Roma Üniversitesi'nde profesör oldu; Türk dili ve edebiyatı kürsüsü'nü yönetti. Bir türkçe dilbilgisi el kitabı yazdı: *Manuela di lingua turca* (Türk dili el kitabı, 1939). Vatikan kitaplığı'nda *Dede Korkut kitabı*'nın ikinci elyazmasını bularak bu harekeli metnin tıpkıbasımını ve italyanca çevirisini uzun bir önsözle birlikte yayımladı: *Il Kitab-ı Dede Qorkud; Racconti Epico-Cavallereschi dei Turchi Oğuz* (Dede Korkut Kitabı; Oğuz Türkleri'nin destansı kahramanlık öyküleri, 1952). Vatikan kitaplığı'ndaki türkçe elyazmaları üzerinde çalıştı: *Elenco dei Manoscritti Turchi della Biblioteca Vaticana* (Vatikan kitaplığı'ndaki türkçe elyazmaları kataloğu, 1953).

Roger-Viollet



kont Pellegrino Rossi
1849 yılına ait bir taşbaskı
(ayrıntı)

ROSSİ (Constantin, **Tino** —denir), fransız şarkıcı (Ajaccio 1907 - Neuilly-sur-Seine 1983). İlk kez Marsilya'da Alcazar'da sahneye çıktı (1927), 1934'te Casino de Paris'te Vincent Scotto'nun *Parade de France* revüsünde, sonra *Marinella* adlı filmde (1936) büyük başarı kazandı. Olağanüstü yumuşak tenor sesiyle, dünyaca tanındı. Ayrıca pek çok filmde (*Naples au baiser de feu*, 1937; *Fièvres*, 1942), operette *(Méditerranée)* ve gösterişli revülerde rol aldı.

ROSSİA a. Kuzey yarıküre denizlerinde yaşayan kafadanbacaklı cinsi. (Birkaç yüz metre derinlikteki diplerde bulunur. Çiftsolungaçlılar altsınıfı.)

ROSSIF (Frédéric), Karadağ asıllı fransız film yönetmeni (Cetinje 1922 - Paris 1990). Yapımcılık ve TV yönetmenliği yaptı. Hayvanları konu alan televizyon yayınları yaptı, sonra birkaç tane kurgusal kısa metraj filmler (*Vel d'Hiv*, 1959) gerçekleştirdi ve ilk uzun metraj filmini (*le Temps du ghetto*, 1961) çekti. Diğer bazı filmleri: *Mourir à Madrid* (1963), *les Animaux* (1963), *la Révolution d'Octobre* (1967), *Un mur à Jérusalem* (1968),



Lauros-Giraudon

Gioacchino **Rossini** bir XIX. yy. italyan ressamının portresinden ayrıntı
Rossini akademisi, Bologna

Pourquoi l'Amérique (1969), *Fête sauvage* (1976), *Picasso* (1982), *Brel* (1982).

Rossignol, kuruluş tarihi 1907 yılına kadar uzanan fransız kayak yapım şirketi. Günümüzde kayak satışlarında dünyada ilk sırada yer alır (1990-1991 sezonunda 1 450 000 çift kayak). 1980'den sonra tenis raketleri, kayak ayakkabıları ve çeşitli spor malzemeleri de üretmeye başladı.

ROSSİNG, Namibya'da yer, Walvis Bay' ın K.-D.'sunda. Uranyum madeni.

ROSSİNİ (Gioacchino), italyan besteci (Pesaro 1792 - Paris 1868). Meslek yaşamına çok genç yaşta farslar (*La Cambiale di matrimonio,* 1810) ve operetlerle başladı (*La Scala di seta, L'Occasione fa il ladro, Il Signor Bruschino*). İlk ciddi operaları olan *Ciro in Babilonia* (Ferrara 1812), özellikle de *Tancredi, Cezayir'de bir italyan kızı* (Venedik, 1813) ve *Sevil* berberi* (Roma, 1816), çağının en büyük italyan lirik bestecileri arasında yer almasını sağladı. 1815-1823 arasında her yıl, emprezaryo Barbaja'yla yaptığı bir sözleşme gereğince Milano, Venedik, Roma ve Napoli'de sahnelenmek üzere iki yeni opera besteledi. Bunlar arasında şu operalar vardı: *Elisabetta, Otello, La Cenerentola, La Gazza ladra* (Hırsız saksağan), *Armida, Il Califfo di Bagdad, Mosè in Egitto, La Donna del lago, Maometto II* ve *Semiramide.* Bu son yapıtın ötekiler kadar beğenilmemesi üzerine Londra'ya, ardından Paris'e gitti. Paris'te Charles X'un taç giyme töreni dolayısıyla, *Il Viaggio a Reims* (1825) adlı bir opera besteledi ve eski yapıtlarından ikisini *(Maometto II* ve *Mosè in Egitto), le Siège de Corinthe* (1826) ve *Moïse* (1827) adlarıyla, Paris operası için düzenledi. Théâtre-İtalien müdürlüğüne, Kraliyet müzik işleri yönetmenliğine getirildi ve Temmuz devrimi'ne kadar bu görevlerde kaldı. Temmuz devrimi'yle bu görevlerden uzaklaştırılmadan önce 1829'da son bir opera *(Guillaume Tell)* yazdı ve Temmuz devrimi'nden sonra bir *Stabat• Mater* (1832-1841), birkaç dinsel parça ve kantattan başka bir şey bestelemedi. Eğitim amacıyla, mizahi başlıklar taşıyan piyano parçaları, askeri marşlar, korolar ve vokal parçalar da bestelemiştir.

Kendini çok ender olarak melankoliye kaptıran Rossini, keyifli, neşeli, canlı ve nükteli yapıtlarda başarı gösterdi. Tiyatroyu ve onun etkilerini çok iyi tanıyordu. Yapıtları, teknik açıdan kusursuz, melodi bakımından son derece zengindir.

Scala



il **Rosso**: *Çarmıhtan indirme* (1521)
Volterra pinakoteki

Castello Sforzesco, Milano



Medardo **Rosso**
Bookmaker (bronz, 1894)
Arte moderna galerisi, Milano

ROSSLYN, Güney Afrika'da (Transvaal) yer, Pretoria yakınında. Sanayi merkezi: otomobil ve elektrikli gereçler yapımı, porselen.

ROSSLYN kontu → WEDDERBURN (Alexander).

ROSSO, Moritanya'da kent, bölge merkezi, Senegal'in sağ kıyısında; 30 000 nüf. (1987). Soğuk hava depoları.

ROSSO *(İl)* → NANNİ DI BARTOLO.

ROSSO (Giovanni Battista di İacopo DE ROSSI, **il Rosso Fiorentino** ya da **il** — denir), italyan ressam ve dekoratör (Floransa 1494 - Paris 1540). Floransa'da yetişti. Fra Bartolomeo'nun ve Andrea del Sarto'nun atölyelerinde çalışmasına karşın bu sanatçıların duygulu zarafetini benimsemedi, kararsız ve sıkıntılı mizacını yansıtan keskin, titrek biçimlerle dolu kompozisyonlar gerçekleştirdi: *Dört azizli Madonna* (1518, Uffizi), *Çarmıhtan indirme* (1521, Volterra). Öte yandan, *Musa ile Yetro'nun kızları* (Uffizi) gibi bir yapıtta görülen soğuk, parlak tonlar ve hareketli, yoğun çizgiler, Michelangelo'nun etkisini yansıtır. İl Rosso bir süre Roma'da ve Arezzo'da (*Çarmıhın taşınması,* 1528-29) kaldıktan sonra, François I'in çağrısı üzerine Fransa'ya gitti (1531). Kral, Fontainebleau*'da başlatılan dekorasyon çalışmalarının yönetimini sanatçıya verdi. François I galerisi'ndeki mitolojik freskler ve yalancı mermer çerçevelerde il Rosso, çarpıcı ve coşkun bir hayal gücüyle beslenen yapıtlar ortaya koydu. Connétable de Montmorency için o dönemde gerçekleştirdiği *Pietà* (Louvre), hiç kuşkusuz ressamın başyapıtıdır. Tablolarının gravür yoluyla çoğaltılması, sanatının geniş bir kesim tarafından tanınmasını sağladı.

ROSSO (Medardo), italyan heykelci (Torino 1858 - Milano 1928). 1885 ve 1890'da Fransa'ya gitti; Rodin'le bağıntı kurdu. Genellikle pişmiş toprak, alçı ya da balmumu kullanarak yaptığı çalışmaları belirli bir "izlenimcilik"i yansıtır. Rodin'in *Balzac* adlı yapıtından sonra baş gösteren şiddetli polemik sırasında Rosso, bu "izlenimcilik"e Rodin'in sahip çıkmasına itiraz etmiştir. Yapıtları arasında, *Gülen kadın* (1891, balmumu, Rodin müzesi), *Hasta çocuk* (1892, balmumu, Dresden), *Yvette Guilbert* (1894, pişmiş toprak, Arte Moderna galerisi, Venedik), *Bookmaker* (aynı tarih, Arte moderna galerisi, Milano), *Ecce Puer* (1906-07, balmumu, Arte moderna galerisi, Piacenza) sayılabilir.

ROSSO Dİ SAN SECONDO (Pier Maria), italyan yazar (Caltanissetta 1887 - Lido di Camaiore 1956). Romanlar yazdı (*Incontri di uomini e di angeli,* 1946), ama özellikle anlatımcı tiyatro yapıtlarıyla tanındı; bazı oyunlarındaki sezgi gücüyle Pirandello'nun beğenisini kazandı ve onu zaman zaman etkiledi (*Marionette, che passione!,* 1918; *Tra vestiti che ballano,* 1926; *Il ratto di Proserpina,* 1954).

ROSSOLİS a. Drosera'nın başka adı.

ROSTAND (Edmond), fransız şair ve oyun yazarı (Marsilya 1868 - Paris 1918), yazar ve iktisatçı Eugène **Rostand**'ın (1843-1915) oğlu. *Les Musardises* (1890) adlı şiir kitabından sonra denediği vodvil türünde (*le Gant rouge,* 1888) başarılı olamadı; buna karşılık manzum tiyatro yapıtları (*la Princesse lointaine,* 1895) ve özellikle kahramanlık temasını işlediği *Cyrano* de Bergerac* (1897) ile ün kazandı. *l'Aiglon*'un (1900) kazandığı başarının ardından on yıl beklettiği iddialı bir piyes olan *Chantecler* ile seyirciyi düş kırıklığına uğratmıştır. (Fr. akad., 1901.)

ROSTAND (Jean), fransız biyolog ve yazar (Paris 1894 - Ville-d'Avray 1977), Maurice Rostand'ın kardeşi. Özellikle yapay döllenmesiz üreme, yumurtanın soğutulmasıyla kromozomların ikiye bölünmesi, kara ve su kurbağalarında kalıtsal ya da edinsel anomaliler, hücrelerin bozulmadan saklanması üzerinde çalışmalar yaptı. Saf bilimsel yapıtlar, ahlak ve psikoloji denemeleri, tarihsel incelemeler, biyografiler, halkın anlayacağı dilde yazılmış yapıtlar, felsefi düşünce derlemeleri halinde elliden fazla kitap yayımladı. Genetiği fransız kamuoyuna tanıtmayı başardı. Biyolojinin kültürel önemini ve insani değerini göstermek amacıyla bu bilimin temel kavramlarını aydınlatmaya ve yaymaya çalıştı. Barış ve dünya birliği için ısrarla savaştı.

Jean Rostand'ın başlıca yapıtları: *les Idées nouvelles de la génétique* (Genetik hakkında yeni düşünceler) [1941], *l'Homme* (İnsan) [1941], *Hommes de vérité* (Gerçek adamları) [1942-1948], *la Parthénogenèse animale* (Hayvanlarda döllenmesiz üreme) [1949-1950], *la Biologie et l'avenir humain* (Biyoloji ve insanın geleceği) [1949-1950], *la Génétique des batraciens* (Kurbağaların genetiği) [1951], *les Grands Courants de la biologie* (Biyolojinin büyük akımları) [1951], *l'Hérédité humaine* (İnsanlarda soyaçekim) [1952], *Ce que je crois* (İnandıklarım) [1953], *Notes d'un biologiste* (Bir biyoloğun notları) [1954], *les Crapauds et les Grenouilles* (Kara ve su kurbağaları) [1955], *l'Atomisme en biologie* (Biyolojide atomculuk) [1956], *Atlas de génétique humaine* (İnsan genetiği atlası) [Tétry ile birlikte, 1956], *la Vie* (Yaşam) [Tétry ile birlikte, 1961]. (Fr. akad., 1959.)

ROSTAND (Claude), fransız müzik yazarı (Paris 1912 - Villejuif 1970). *Carrefour* (1944-1961), *le Monde* (1955-1961) ve *Figaro littéraire*'de (1961) müzik eleştirileri yazdı. Başlıca yapıtları: *l'Œuvre de Gabriel Fauré* (Gabriel Fauré'nin yapıtı) [1945], *Richard Strauss* (1950), *la Musique française contemporaine* (Çağdaş fransız müziği) [1952], *Brahms* (2 c, 1954 ve 1955), *Olivier Messiaen* (1958), *Liszt* (1960), *la Musique allemande* (Alman müziği) [1960], *Hugo Wolf* (1967), *Anton Webern* (1969) ve *Dictionnaire de la musique contemporaine* (Çağdaş müzik sözlüğü) [1970].

ROSTO a. (ital. *arrosto,* kızarmış et'ten). **1.** Koyunun kol-kürek bölümünden elde edilen silindir biçimli et. **—2.** Bu eti kızartarak yapılan yemek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Silindir biçiminde hazırlanmış, çabuk pişen av eti ya da kasaplık et. **—4.** Nuadan yapılmış salçalı yemek. (Bk. *ansikl.* böl.). || *Sarma rosto,* rostoluk eti yassıltıp arasına havuç, tane karabiber, domates vb. konduktan sonra sicimle rulo biçiminde bağlanarak hazırlanan et. —Bu etten yapılan yemek. —Domuz yağına sarılmış ve sicimle bağlanmış kızartmalık av eti ya da kasaplık et.

—ANSİKL. Rosto doğrudan ya da haşlandıktan sonra kızartılarak yapılır; piştikten sonra üzerine salçalı sos dökülür. Doğrudan fırına konacaksa yağlı kısmı üste getirilir. İyi kızarması ve biçiminin bozulmaması için üzerindeki ince zar soyulmaz.

• Nuadan yapılan rosto, nua tavada hafifçe kızartıldıktan sonra haşlanarak yapılır. Haşlama suyuna havuç, maydanoz, soğan vb. malzeme atılır ve bu su, sosun yapımında kullanılır. Piştikten sonra dilimlenip üzerine salçalı sos dökülür.

ROSTOCK, Almanya'nın Mecklenburg -Vorpommern eyaletinde kent; 254 800 nüf. (1989). Almanya'nın en önemli limanlarından biri olan, Warnow halici kıyısındaki Rostock, Ortaçağ'da kurulmuş, 1218'de kent statüsüne kavuşmuştur. Hansa birliği üyesi kent, germen ve iskandinav halkları arasında büyük bir ticaret

merkeziydi. 1919'da kurulan üniversite, kenti, Baltık ülkelerinin en büyük kültür merkezlerinden biri yaptı. Gerileme ve canlanma dönemlerinden sonra Rostock, günümüzde Almanya'nın başlıca gemi yapım merkezi ve başlıca balıkçılık limanıdır. Bir ölçüde limana bağımlı birçok başka sanayi tesisi (motor yapımı, konservecilik, makine, vb.) Warnow kıyılarında kurulmuştur.

—Güz. sant. Rostock, geçmişine ait birçok kalıntıyı korumaktadır: Gotik dönemden ve Rönesans'tan kalma kalkan duvarlı evler, XVIII. ve XIX. yy.'larda yapılmış burjuva evleri, aralarında XIII.-XV. yy.'lardan kalma geniş bir hal-kilise olan Marienkirche'nin de bulunduğu ilginç tuğla kiliseler. Tarih müzesi.

ROSTOLUK sıf. Rosto yapmaya elverişli et için kullanılır.

ROSTOPŞİN (Fyodor Vasiliyeviç, *kont*), rus general ve siyaset adamı (Livnıy, Orel yönetim bölgesi, 1763 - Moskova 1826). 1796'da imparator olan grandük Pavel'in "küçük saray çevresi"ne girdi ve onun tarafından askeri işleri ve dış politikayı yönetmekle görevlendirildi. Pavel I'in öldürülmesinden (1801) birkaç hafta önce görevlerinden alındı. Mayıs 1812'de Aleksandr I tarafından Moskova genel valiliğine atandı, kent halkının moralini yüksek tutmak için etkin bir propaganda faaliyeti yürüttü ve Napoléon'un Moskova'ya girişinden (2 [14] eylül 1812) birkaç gün önce, kentin boşaltılmasını örgütledi. Paris'te yayımladığı (1823) bir broşürde (*la Vérité sur l'incendie de Moscou* [Moskova yangınının gerçek yüzü]) Napoléon'un işgali sırasında kenti kasıp kavuran yangınları kendisinin çıkardığı yolundaki söylentilere karşı kendisini savundu. Ségur* kontesinin babasıdır.

ROSTOV, Rusya'da kent, ülkenin orta kesiminde, küçük Nero gölünün (fazla suları Kotorosl aracılığıyla Volga'ya boşalır) kıyısında; 31 000 nüf. Tekstil (keten) ve besin sanayileri.

—Tar. Daha 862'de adı kayıtlarda geçen Rostov, X. yy.'da bir prensliğin merkezi haline geldi (sözkonusu prensliğin başkenti daha sonra Suzdal, ardından da Vladimir olacaktı) ve 1207'de bu prensliğin bünyesinde bir yurtluk (*udel*) olarak Rostov prensliği kuruldu. Kent 1238'de Moğollar'ın eline geçti. 1474'te Moskova'ya bağlandı. XIX. yy.'da Rostov'da, Rusya'nın üç büyük fuarından biri kuruldu.

—Güz. sant. Birçok kez değişikliğe uğratılan Uspenskiy Sobor katedrali dışında, Rostov'da hiçbir Ortaçağ anıtı yoktur. Kremlin, XVII. yy.'dan kalmadır. Kiliseler, Moskova'daki gibi surların içinde bir arada toplanmamış, çevreye dağılmıştır; her birinin yanlarında iki kule yükselir. Kentin merkezinde yer alan Piskoposluk sarayı (Belaya Palata), on bir kule ve beş kiliseyle çevrilidir; tonozlarla örtülmüş, merkezi sütunlu salonu, Novgorod Piskoposluk sarayı'nın ve Moskova'daki Granovitaya Palata'nın salonlarına benzer. Kremlin'deki kiliselerin en ilgi çekici olanı Tserkov Spasa na Senah kilisesi'dir (1675); Belaya Palata'ya bağlı olan bu yapıyı metropolitler özel kilise olarak kullanmışlardır.

ROSTOV NA DONU, Rusya'da kent, Don ırmağının Azak denizi'ne döküldüğü yerin yakınında; 1 020 000 nüf. (1989). Güney Rusya'nın başlıca bağlantı ve ticaret merkezidir. Limanın rolü, önemli bir iç akarsu trafiğine olanak veren Volga-Don kanalının açılmasıyla (1952) artmıştır. Büyük bir tarım bölgesinin tam ortasında bulunan kentte, tarım makineleri imalatı ve tarım ürünlerini (tütün, deri, yağ) dönüştürme etkinlikleri gelişmiştir. Rostov na Donu, aynı zamanda bölgesel bir kültür (üniversite) ve yönetim merkezidir.

—Tar. 1761'de, canlı bir ticaret bölgesinde kurulan kent, artülkeye giden ulaşım yollarının da çoğalmasıyla gelişti. Rostov, 1918'de, Eichhorn komutasındaki alman birliklerinin Güney Rusya'daki ilerleyişinin vardığı son nokta oldu. Don'un ağzına hâkim olan kent, İkinci Dünya savaşı'nda şiddetli çarpışmalara sahne oldu. Rostov'u, kasım 1941'de ele geçiren Almanlar, birkaç gün sonra Tımoşenko'nun parlak bir karşı saldırısıyla buradan atıldılar. Von Kleist, kente ancak 23 temmuz 1942'de yeniden girebildi ve ardından da Kafkasya'yı işgale girişti. Kentin 14 şubat 1943'te Kızıl ordu tarafından geri alınması, Kafkasya'daki alman kuvvetlerini, Kuban köprübaşına çekilmek zorunda bıraktı. (→ ALMAN-SOVYET SAVAŞI.)

ROSTOVTSEV (Yakov İvanoviç), rus general ve siyaset adamı (Petersburg 1803 - *ay. y.* 1860). Balkan savaşı sırasında grandük Mihail Pavloviç'in yardımcılığını yaptı (1828), daha sonra rus askeri okullarını yönetti ve yenileştirdi. 1856'da serflerin çar tarafından özgürlüklerine kavuşturulmalarıyla ilgili tasarıyı hazırlamakla görevlendirildi.

ROSTOVTZEFF ya da **ROSTOVTSEV** (Mihail İvanoviç), rus tarihçi (Kiev yakınında 1870 - New Haven, Connecticut, 1952). Petersburg Üniversitesi'nde latince profesörüydü (1898-1918). 1918'de Rusya'dan ayrıldı. Oxford'da, Wisconsin (1920-1925) ve Yale (1925-1944) üniversitelerinde ders verdi. 1928-1937 arasında, Dura-Europos kazılarını yönetti. Bir temel yapıt olan *The Social and Economic History of the Roman Empire*'de (Roma İmparatorluğu'nun toplumsal ve iktisadi tarihi) [1926], Roma İmparatorluğu'nun düştüğü bunalımın, Geç İmparatorluk ordusunun asker ihtiyacını karşılayan köylü yığınlarıyla kent burjuvazisi arasındaki çatışmadan kaynaklandığını ileri sürdü. Diğer yapıtlarından bazıları: *İranians and Greeks in South Russia* (Güney Rusya'daki İranlılar ve Yunanlılar) [1922], *A History of the Ancient World* (Eski dünyanın tarihi) [1926-1928], *The Social and Economic History of the Hellenistic World* (Hellenistik dünyanın toplumsal ve iktisadi tarihi) [1941].

ROSTOW (Walt Whitman), amerikalı iktisatçı (New York 1916). Oxford Üniversitesi'nde tarih (1946-47), Massachusetts Institute of Technology'de (1951) iktisat tarihi dersleri verdi. *The Stages of Economic Growth* (İktisadi gelişmenin aşamaları) [1960] adlı eserinde, sanayileşme yolundaki bütün toplumlarda beş aşama

Bk. resim sayfa 9924

ayırt eder: geleneksel toplum, kalkışa geçmenin ön koşulları, olgunluğa doğru ilerleme ve kitlesel tüketim çağı. *Take-Off* ("kalkışa geçme") kavramını iktisadi kalkınma süreçlerinde ilk kez Rostow kullandı.

ROSTRATULA a. Gri-kahverengi tüylü, uzun gagalı, kısa kanatlı, iyi uçamayan, yağmurkuşları takımından cins. (Boyalıçullukgiller [*Rostratulidae*] familyası.)

—ANSİKL. *Rostratula* cinsinin iki türü vardır: biri Güney Amerika'da yaşayan güney amerika boyalıçulluğu (*Rostratula* [*Nycticryphes*] *semicollaris*); Afrika'da Büyük Sahra'nın güneyinde, Mısır'da, Yakındoğuda ve Güney-doğu Asya'da, Japonya ile Avustralya arasında, nemli yerlerde su omurgasızlarını avlayarak yaşayan bengal boyalıçulluğu (*Rostratula benghalensis*). Her iki türde de erkekle dişi kolayca ayırt edilebilir: tüyleri daha az renkli ve daha küçük bedenli erkekler yuvayı yapar, çiftleşme kuru yaparak dişisini seçer, yumurtaların üzerinde kuluçkaya yatar ve yavrulara bakar.

ROSTRATULİDAE a. (lat. *rostratulus*, küçük gaga, yun. *eidos*, görünüm'den). İki *Rostratula* türünü kapsayan familya.

ROSTROPOVİÇ (Mstislav Leopoldoviç), rus çellocu ve orkestra şefi (Bakü 1927). 1956-1974 arasında Moskova konservatuvarı'nda ders verdi. 1968'de orkestra şefliğine başladı. 1977'de Washington Ulusal orkestrası'nın başına getirildi. Zamanımızın en büyük yorumcularından

Bk. resim sayfa 9924

biri olarak tanındı. Şostakoviç, Britten, Dutilleux, Lutosławski onun için besteler yaptılar.

ROSTRUM a. (lat. *rostrum*). Böcbil. **1.** Gaga ya da emme aygıtı biçiminde uzamış ağız organı. **—2.** Akarlarda, çeşitkanatlılarda, eşkanatlılarda ve bazı ikikanatlılarda (sivrisineğin hortumu) delme dikenine dönüşmüş ağız parçaları bütünü. **—3.** Hortumlukınkanatlılarda, başın sert ön uzantısı (yan ucunda ağız parçaları bulunur).

—Tar. Eski Roma'da hatiplerin, bir topluluğa ya da askerlere söylev vermek için üstüne çıktıkları ve Antium savaşı'nda (İ.Ö. 338) Volsci halkından ganimet alınan gemi mahmuzlarıyla süslenmiş kürsü.

—Zool. Kabuklularda, bağanın sırt bölgesinin ön uzantısı. (Bazı karideslerde kertiklidir.) || Gregarinlerde, ön bölgenin az çok uzun ve serbest uzantısı.

ROSTRUMLU sıf. Zool. Bir rostrumu bulunan.

ROSVÆNGE ya da **ROSWÆNGE** (Helge), danimarkalı tenor (Kopenhag 1897 - Münih 1972). Sanat yaşamına 1921'de başladı. 1933'te Salzburg'da sahneye çıktı. 1934-1936 arasında Bayreuth'da Parsifal rolünü yorumladı ve Avrupa'nın tüm ünlü sahnelerinde göründü. 1930-1944 arasında Berlin operası'nda çalıştı. Mozart'tan Wagner'e lied, opera ve operetleri kapsayan geniş bir repertuvarı vardı.

ROSWEYDE (Heribert), hollandalı cizvit ve tarihçi (Utrecht 1569 - Anvers 1629). 1606'da öğretmenlikten ayrılarak kendini tarih incelemelerine verdi. Bollandcıların çalışmalarının öncülerinden biriydi. Başyapıtı *Vitae Patrum*'dur (1617). Ayrıca flamancada bir *Histoire générale de l'Église* (fr. çev.) [Kilise genel tarihi, 1619] yazdı.

ROSWİTHA ya da **HROTSVİTHA von Gandersheim,** alman kadın şair (Saksonya 935'e doğr. - öl. 975'ten sonr.). Gandersheim (Saksonya) manastırı'nda rahibeydi, latince yazılmış kitaplar bıraktı. Yapıtları, konularını hajiyografik efsanelerden ve tarihsel içerikli anlatı türünde şiirlerden alan, komedi niteliğindeki ritimli, düzyazı diyaloglardır.

ROSZAK (Theodore), Polonya kökenli amerikalı heykelci (Poznań 1907 - New

Lauros-Giraudon



Jean Rostand (1968'de)

Bulloz



kont Rostopşin
Salvatore Tonci'nin
tablosuna göre yapılmış bir gravürden ayrıntı

Fiore Press



Rostov na Donu'dan bir görünüm



Walt Whitman Rostow

Simonpietri-Sygma



Mstislav Rostropoviç (1981'de)



rotang

York 1981). ABD'de yetişti; önce figüratif resimler yaptı, sonra konstrüktivist arayışlara girişti (1936-1943), sonunda kaynakla birleştirilmiş metal parçalarından oluşan heykellere yöneldi. Bu dönemden başlayarak, bitki ve hayvan kökenli biçimleri (*Kitty Hawk'ın hayaleti*, 1945-1947, Museum of Modern Art, New York), keskin ve anlamlı bir taşkınlıkla işledi (*Denizin bekçisi*, 1956, Whitney Museum, New York).

Roş Aşana, yahudi takvim yılının başlangıcında kutlanan bayram, İsrail yeni yılı, eylül ve ekim aylarının bir bölümüne rastgelen "tişri" ayının ilk günü başlar. Yahudi takviminin kameri aya dayanması Roş Aşana'nın tarihinin yıldan yıla birkaç gün fark etmesine neden olur.

ROT a. (ing. *rod*, çubuk, mil'den). Oto. **1.** Otomobillerin virajlarda dönebilmesi için, direksiyon simidinden gelen kumanda hareketini, direksiyon dişli kutusundan alarak tekerlek akslarına ileten çelik çubuk. **—2.** *Rot ayarı*, tekerleklerin açıklık ya da kapanıklığını ayarlamak için, uzun rotun her iki başında bulunan ve birbirine göre ters adımlı olan iki vidayla, tekerlek akslarına dik olan tekerlek düşey düzlemlerini belli bir açıya getirme. || *Çolak rot*, KOMUTA KOLU*'nun eşanlamlısı. || *Kısa rot*, bir otomobilin bir virajı alabilmesi için gerekli hareketi, sarkık biyelden alarak komuta koluna ileten rot. || *Orta rot*, yönlendirici tekerleklere bağlı rot başlarını, koşut iki düzlem içinde birbirine bağlayan, istikamet çubuğunun parçası. (Bu sistem günümüzde rijit ön dingilli ağır taşıtlarda kullanılır. Bağımsız ön tekerlekli sistemde, rot başları birbirine bağlı olacak yerde ya doğrudan direksiyon kumandasına ya da bir röleye bağlıdır.) || *Uzun rot*, yönlendirici tekerleklerin virajlarda birbirlerine uyumlu olarak dönmesini, düz yolda ise tekerlek akslarına dik olan düşey düzlemlerin birbirlerine göre belli bir açıda sabit kalmasını sağlayan bağlantı çubuğu.

—ANSİKL. Her rotun birer ucu ayarlanabilir durumdadır, böylece rotların boyları değiştirilebilir ve rot ayarı yapılabilir. Rotlar genellikle eşit boyda ve alt salıncak kolları ile aynı uzunluktadır. İstikamet çubuğu ve rotlar önden bakıldığında olabildiğince birbirine koşut görünmelidir. Böyle bir bağlantı, gidiş sırasında araçta meydana gelecek salınımlardan dolayı ayar değişikliklerini minimuma indirir.

rot, *rotasyonel*'in gösterilişi.

Rot → RHODE-İSLAND TAVUĞU.

ROTA a. (ital. *rotta*). **1.** Bir gemi ya da uçağın seyir yönü, izleyeceği yol: *Rotadan çıkan bir uçak*. **—2.** *Tkz.* Bir kimsenin tasarılarını gerçekleştirmek, amacına ulaşmak, eylemini ya da yaşamını yönlendirmek için izlediği yol, davranış biçimi: *Tüm yaşamı boyunca izleyeceği bir rota belirlemek.* **—3.** *Rotayı değiştirmek*, gidilen, izlenen yolu değiştirmek; bir kimse sözkonusuysa, eski tutumundan vazgeçerek yeni bir tutum takınmak.

—Ask. denizc. *Rota kolu*, DÜŞMAN* KOLU' nun eşanlamlısı.

—Denizc. *Rota açısı*, harita üzerinde, hareket edilen mevki ile varılacak mevki arasını birleştiren hattın, meridyenlerle yaptığı açı. (Kuzeyden itibaren 0°'den 360°' ye kadar ölçülür.) || *Rota almak*, iki mevki arasında yapılacak bir seyirde, bu iki mevkiyi harita üzerinde birleştiren hattın, seyir yönünden açısal değerini haritadan almak. —Bir gemiden söz ederken, gideceği yere hareket etmek. || *Rota çizmek*, bir geminin izleyeceği rotayı harita üzerinde belirlemek. (Rota çizimi, geminin seyir güvenliği için en uygun rotayı saptamayı sağlar.) || *Rota değiştirme*, bir geminin seyretmekte olduğu rotadan, başka bir rotaya dönmesi. (Seyir alanı uygunsa, bu işlem, bir burnu, bir adayı ya da kıyıdaki bir cismi, bir feneri bordalayarak yapılır. Bordadan alınan kerterizlerle rota değiştirme daha sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilir.) || *Rota kaydedici*, cayropusulaya bağlı olarak, üzerinde seyredilen rotayı yazan aygıt. (Seyir kamaralarında yer alan rota kaydedici, modern gemilerde bir bilgisayar yardımıyla otomatik pilota kumanda eder ve gemiyi istenilen rota üzerinde sevk eder.) || *Rota subayı*, geminin rotasıyla ilgili bütün hesapları yapan subay. || *Rota vermek*, bulunulan bir mevkiden bir başka mevkiye gidebilmek için, dümenciye takip etmesi gereken rotayı vermek. || *Rotada olmak*, bir gemiden söz ederken, önceden belirlenmiş rotada seyretmek. || *Rotaya almak*, bir gemiyi önceden belirlenmiş bir rotaya sokmak ve o rota üzerinde seyrettirmek. || *Rotaya giri*, rotadan kaçma durumunda, serdümene verilen komut. —Makinelerin rota hızında çalıştırılması için makine dairesine verilen komut. || *Dik rota*, açık denizden, bir kıyı ya da limana yaklaşırken, o kıyı ya da limana dik olarak izlenen rota. || *Gerçek rota*, çeşitli değişmeler ve düşmelerle düzeltilmiş rota. || *Manyetik rota*, gerçek rotaya göre, doğal sapma ve arızi sapma değerlerinin uygulanmasıyla bir gemiye manyetik pusulayla verilen rota. || *Pusula rotası*, dümencinin uyduğu rota. || *Seyir rotası*, bir noktadan başka bir noktaya giden gemilerin izlediği rota.

ROTA a. (tekerlek anlamında lat. sözc.). Giz. bil. Burçlar kuşağını simgeleyen on iki bölmeli tekerlek, katedrallerin kapı sundurmasının ortasındaki gülpencere.

ROTA, İspanya'da sayfiye merkezi, Andalucia'da (Cádiz ili), Cádiz körfezinin kuzey kıyısında; 25 300 nüf. —Yakınında, nükleer denizaltıları barındırabilen önemli deniz hava üssü; bu üs, 1953'te imzalanan ve 1976'da yenilenen bir antlaşmayla, kuramsal olarak ispanyol komutasında kalmakla birlikte, ABD emrine verildi. Rota, Amerika'nın İspanya'daki en önemli üssüdür.

ROTA (Martin ya da Martino) → KOLUNİC-ROTA.

ROTA (Nino), italyan besteci (Milano 1911 - Roma 1979). Zarlino üzerine bir tez kaleme aldı (1937). 1950'de Bari konservatuvarı'nın yöneticiliğine getirildi. *Il cappello di paglia di Firenze* ve *La visita meravigliosa* adlı operalarıyla üne kavuştu. Ama daha çok Fellini için yaptığı 16 film müziğiyle tanındı: *Lo Sceicco bianco* (1952), *Orkestra provası* (Prova d'orchestra, 1979), *Sonsuz sokaklar* (la Strada), *Tatlı hayat* (la Dolce Vita), *Sekiz buçuk* (Otto e mezzo) ve *Amarcord*. Ayrıca *Savaş ve barış* (War and Peace [K. Vidor], 1956), *Kızgın güneş* (Plein Soleil [R. Clément], 1959), *Rocco ve kardeşleri* (Rocco e i suoi fratelli [L. Visconti], 1960), *Leopar* (Il Gattopardo [ay.], 1963), *Baba I* ve *II* (The Godfather [F. F. Coppola], 1972 ve 1975) gibi filmlerin müziğini de yazdı.

ROTA-FROTÖR a. (fr. *rota*, ve *frotteur*' dan). Tekst. Özellikle yün iplikçiliğinde kullanılan ve arasından bir tekstil malzemesi şeridi geçen üst üste yerleştirilmiş iki deri manşondan oluşan düzenek.

ROTALİA a. Zool. **1.** Günümüzde yaşayan ve fosil türleri bulunan delikli cinsi. (Kavkısı sarmal ve koni biçimindedir; kavkıda kanallar ve kavkı dibinin orta kesimınde bir yarık vardır. *Rotaliidae* familyasının örnek tipi. **—2.** Bazen *Rotaliidae* familyasının ya da bu familyaya yakın familyaların sarmal ya da koni biçiminde karmaşık yapılı üyelerine (*Globigerina*, *Nummulites*, *Miogypsina*, orbitoidler, *Lepidocylina* vb.) verilen ad.

ROTANG a. (malayca *rotan*'dan). Baston, örme sepet ve koltuk yapımında kullanılan, *calamus* cinsinden palmiye.

—ANSİKL. Rotanglar, çoğunlukla bir ağaçtan ötekine uzanan ince saplı sarmaşıklardır. Kimisinde saplar o kadar sık olur ki, geçilmez orman ve çit oluşturur; körpe iken besin olarak kullanılır; çentildiğinde sızan özsuyundan hoş bir içecek elde edilir. Hindistan, Malezya, Avustralya ve tropikal Afrika'da 150 kadar türü yetişir. Hindistan'da yetişen ve hezaren ya da "kamış*" rotangı adıyla da bilinen kamış rotangı baston yapımında kullanılır. İnce şeritler halinde kesilen rotang "hezaren" koltuk, sepet ve zenbil yapımında kullanılır. *İp rotangı (Calamus rudentum)* Molük ve Sunda adalarında ve Nam Phân'da yetişir. Saplarından çok sağlam sicim yapıldığı gibi baston, hasır ve gemiler için halat da yapılır. Kardeşkanı denen *rotang (C. draco)* bütün Hindistan ve Endonezya'da bulunur. Bunun kongövdesinden elde edilen kırmızı renkli reçineye de kardeşkanı denir; bu reçine Çin'de ve Hindistan'da yara ve berelere karşı kullanılmak üzere çok aranan bir üründür; diş macunlarının ve yakıların bileşimine de girer. Günümüzde cila sanayisinde boyarmadde olarak kullanılmaktadır.

ROTARİ (Pietro Antonio), italyan ressam (Verona 1707-Petersburg 1762). 1750'de Verona'dan ayrılarak Viyana'ya gitti; burada pastelci J. E. Liotard ile tanıştı. Daha sonra Dresden'de, Saksonya seçicisi August III'ün kızlarının portrelerini yaptı; buradan Rusya'ya geçti, imparatoriçe Yelizaveta'nın en sevdiği ressam oldu (kraliçenin koleksiyonlarında sanatçının 200'den fazla yapıtı bulunuyordu). Rotari, gerçek kişileri canlandıran ya da tümüyle hayal gücünün ürünü olan çok sayıda kadın portresi gerçekleştirmiş, bu yapıtlarında özel bir ruh durumunu yansıtmaya çalışmıştır.

ROTARY a. (ing. *rotary*, döner). Kuyuc. Matkabın dönerek çalıştığı sondaj yöntemi.

—Telekom. Çalışma ilkesi temel olarak, çoğul konumlu komütatörlere dayanan, otomatik telefon santralı sistemi.

ROTARY GİLLS a. (ing. sözc.). Tekst. Uzun elyaf çekiminde, iğneli tarak yerine kullanılan çekme makinesinin ingilizce adı. (Bu makinenin baretleri, tek bir düzlem içinde değil, az çok çembersel olarak yer değiştirir.)

Rotary kulüpleri, özellikle Amerika ve Avrupa'da yaygınlaşmış kulüpler. Üyeleri yakalarında yuvarlak, yaldızlı bir rozet taşırlar. Rotary kulüplerinin ilki, 1905 yılında, Chicago'da Paul Harris tarafından kuruldu. Bu kulüpler bir tür uluslararası derneklerdir. Amaçları ticaret, sanayi ve serbest meslek hayatında ahlak düzenini egemen kılmak, halklar arasında dostluğu geliştirmektir.

ROTARYEN a. (fr. *rotarien; rotary*'den). Rotary kulübü üyesi.

ROTASİZM a. (fr. *rhotacisme*). Patol. r harfini söyleme güçlüğü ya da hiç söyleyememe.

ROTASYON a. (fr. *rotation*). Bir alanda çalışanların düzenli bir biçimde yer ya da görev değiştirmeleri: *Rotasyon uygulamalarından doğan sonuçlar.*

—İş örgüt. *İş rotasyonu*, aynı işçinin sırasıyla değişik işlerde çalışmasını gerektiren iş örgütlemesi. || *Personel rotasyonu*, bir işletmede, ortalama personel sayısına oranla bir yıl içinde değiştirilen elemanların yüzdesi. || *Stokların rotasyonu*, bir işletmede mal stoklarının ciroya sokulması. (Olabildiğince çabuk gerçekleştirilmesi gerekir.)

—Ormanc. Aynı parsel üzerinde birbirini izleyen iki kesim arasında geçen zaman.

ROTASYONEL a. (fr. *rotationnel*'den). Mat. çözlm. DÖNERGE'nin eşanlamlısı.

ROTATİF a. (fr. *rotatif*). Matbaac. Sürekli dönme hareketiyle, düz tezgâhlı baskı makinelerinin almaşık hareketine oranla daha büyük hız sağlayan silindir biçiminde baskı makinesi.

—ANSİKL. Matbaac. *Tipo rotatifleri*. Daha önce kullanılmakta olan, tabaka kâğıda baskı yapan düz ofset makineleri, bobin kâğıda baskı yapan ve gelişimlerini gün-

lük yayınlara borçlu olan rotatiflerin çıkmasıyla kullanılmaz oldular, ancak daha sonra gazete, dergi ve kitap gibi yayın baskıları dışındaki çeşitli baskı işlemlerinde kullanılmak üzere yeniden ortaya çıktılar. Her ikisinin de baskı kalıbı olarak, bir silindir üzerine tutturulmuş kemer biçimindeki ildişeleri (stereo, galvano, plastik, metal ya da fotopolimer fotogravür klişeleri) vardır. Bobin kâğıtla beslenen *basın rotatifleri*, herbiri mürekkep haznesine sahip bir klişe taşıyıcı silindirle bir baskı silindirinden oluşmuş baskı parçalarından bir araya gelir; iki parça ön arka baskı yapan bir grup oluşturur. Modern rotatiflerin, sayfa sayısına göre kağıdın belirlenmiş devrini yapmasını sağlayan art arda sıralanmış makine grupları ve bunlara bağlı katlama makineleri vardır; değişik gruplarda basılan kâğıt şeritleri, üst üste konulur ve böylece kesilip katlandıkları katlama makinesine girerler. Gazete basımında kullanılan hemen hemen tek tür olan tipo rotatiflerinin yerini ofset baskı rotatifleri almıştır.

• *Ofset baskı rotatifleri, helyo baskı rotatifleri.* Gerçekte tüm ofset ve helyo baskı makineleri silindir biçiminde ve döner hareketlidir, ama "rotatif" sözü yalnızca bobin kâğıtla çalışan makineler için kullanılır; ötekilere yalnızca "tabaka kâğıt basan makineler" denir. Helyo baskı rotatiflerinin bölümleri her zaman doğrusal olarak sıralanmıştır, ofset baskı rotatiflerininkiyse doğrusal olarak sıralanmış ya da bir merkez çevresinde toplanmış olabilir.

• *Vebofset rotatifler.* Birçok helyo baskı rotatifi değişik boyutlu kâğıt kullanır. Saniyede metrelerce kağıdın basıldığı modern rotatiflerde renk kroslarının denetimi, elektronik aygıtlar yardımıyla sağlanır. Kroslar önlerinden geçerken, fotoelektrik hücreler uyarılar gönderir ve kaydedilen bir hata otomatik olarak düzeltilir. Gazete rotatiflerinin klasik katlama makinesinden başka, rotatif çıkışlarında sabit ya da değişen boyutta kâğıtlar için çeşitli modellerde katlama makineleri, şerit ya da tabaka halindeki kağıdı parçalara ayıran kesme makinesi ya da yeniden bobin yapan makineleri de bulunur. Bu baskı makinesi her geçen gün biraz daha yaygın biçimde süreli yayınların basımında kullanılmaktadır.

• *Küçük rotatifler.* İlki Chambon tarafından 1887'de yapılmıştır. Günden güne daha fazla ilgi görmektedir. Tüm yöntemlerle, bobin kâğıt, plastik, metal üzerine baskı yapan bölümleri vardır.

ROTATİFÇİ a. Matbaac. Rotatifte çalışan işçi.

ROTATORLAR a. Zool. TEKERLEKLİ-KURTLAR'ın eşanlamlısı.

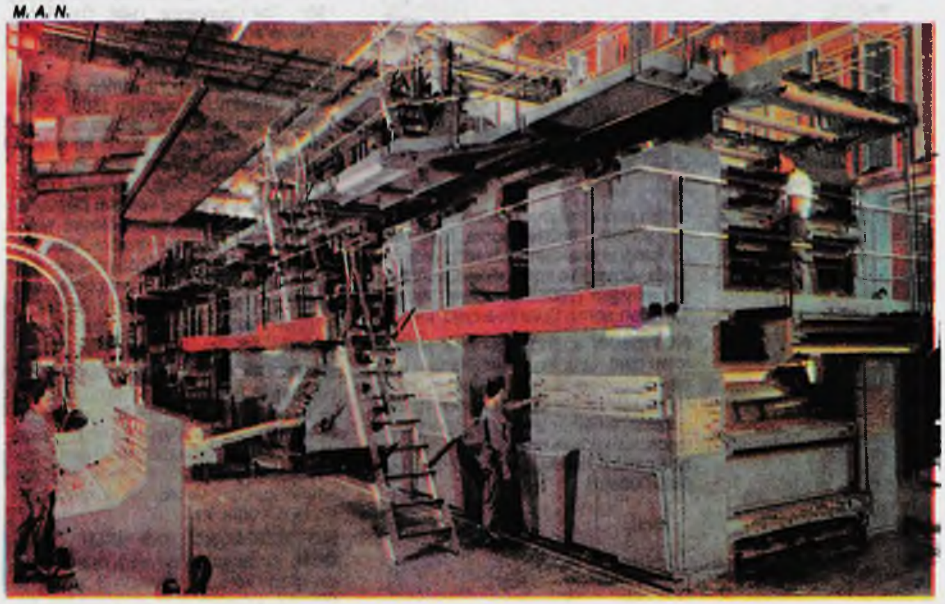
ROTAVATOR a. Tarım mak. Dönme ekseni ilerleme yönüne dikey olan ve taşıdığı genellikle L biçimindeki bellerle toprağı işleyen döner alet. (Rotavator anız bozma, yüzeysel çapalama, eski çayırların bozumu işlerinde kullanılır. Sürmeden tohum ekmek için tohum ekme makinesi ile birlikte de kullanılır.)

ROTAVİRÜS a. (lat. *rotavirus*). Meme çocuğunda mide bağırsak iltihaplarına neden olan virüs.

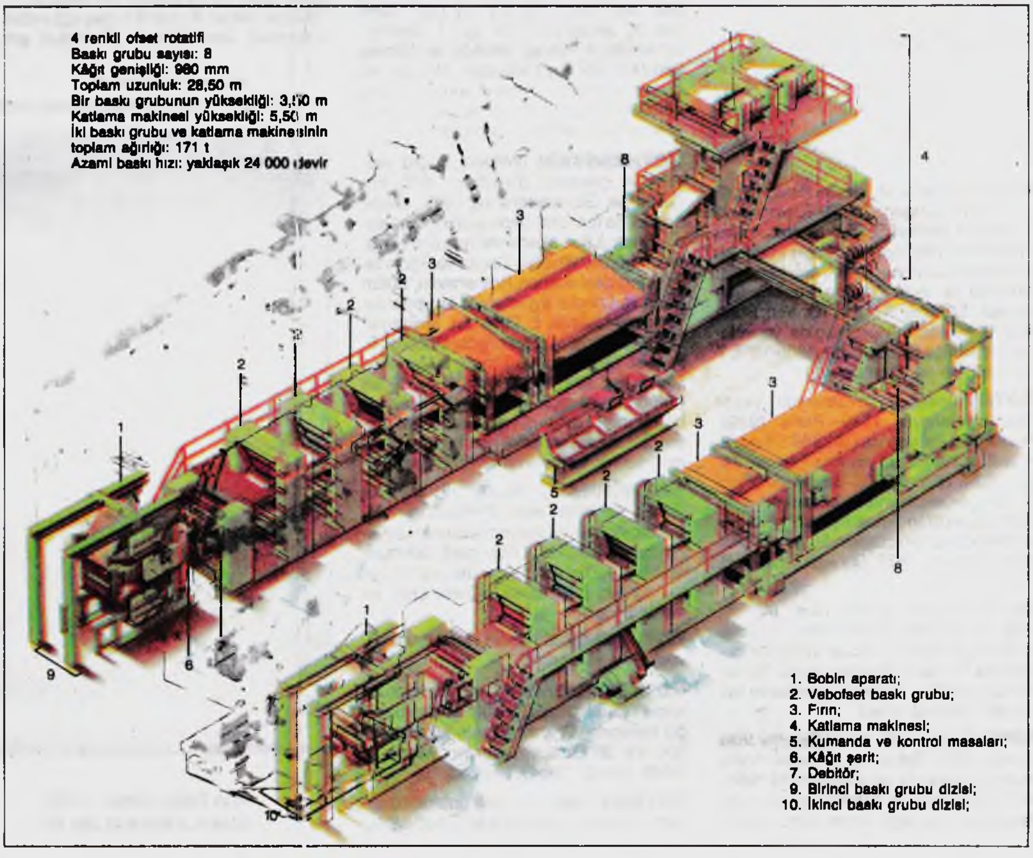
Rot-bunt, Hollanda'nın Maas-Rijn-İjssel ırkına benzeyen, ama et üretimine daha elverişli olan kırmızı alaca alman sığır ırkı.

ROTELLA (Mimmo), italyan ressam (Catanzaro 1918). Sanat yaşamının ilk yıllarında çeşitli deneylere (soyut resim, fotoğraf, kolaj, fonetik şiir vb.) giriştikten sonra, 1953'ten sonra yeni gerçekçi fransız "afişçiler"ne yakın düşen "sökme" (dekolaj) tekniğini geliştirdi (sökülüp yırtıldıktan sonra bir yüzeye tutturulmuş reklam afişleri), 1960'ta bu gruba katıldı. Gerçeğin sanat yapıtına ham biçimiyle, ancak parçalan-

M. A. N.



bir ofset rotatifinin baskı grubundan (solda kumanda ve kontrol masası)



DÖRT RENKLİ OFSET ROTATİFİ

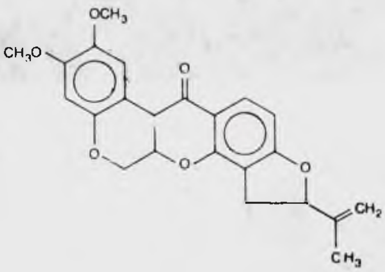


Paolo Zucconi

Mimmo Rotella *Mitologia* (1962) "dekolaj" *özel kol.*

dıktan sonra katılması onu başka tekniklere yöneltti: 1963'ten sonra, tuval üzerine fotoğraf baskıları (mekart*), ardından baskı yöntemi ve tipografi konusunda çeşitli arayışlar (1966'dan sonra "Artypo", 1971'den sonra "plastik-artypo"'lar).

ROTENON a. (ing. *rotenone;* japonca *roten*'den). Org. kim. Formülü $C_{23}H_{22}O_6$ olan keton; çeşitli derris türlerinin (baklagiller) köklerinde bulunan etkin madde. (Sıcakkanlı hayvanlar için zararsız olan rotenon, sulu çözelti halinde kullanıldığında, bitki parazitlerine karşı çok etkili bir böcek öldürücüdür.)



ROTH (Rudolf VON), alman filolog (Stuttgart 1821-Tübingen, 1895). Tübingen'de sanskritçe profesörü, *Zur Litteratur und Geschichte des Weda* (Vedalar'ın edebiyatı ve tarihi üzerine) [1846] adlı yapıtıyla, Almanya'da Veda üzerine araştırmaları başlattı. En önemli yapıtı (O. Von Böhtlingk'le birlikte), Petersburg'da yayımlanan sanskritçe bir sözlüktür (1855-1875, 7 cilt; 1966'da yeniden basıldı).

ROTH (Joseph), avusturyalı yazar (Brody, Galiçya, 1849 - Paris 1939). *Frankfurter Zeitung*'da (1923-1932) gazeteciydi, romanlar da yayımladı (*Hotel Savoy*, 1924; *Hiob*, 1930). Yahudi geleneği ile rus gerçekçiliğinden etkilenmiş olan Roth'un yapıtları Avusturya'nın geleneksel töre romanları çizgisinde yer alır (*Radetzkymarsch*, 1932; *Die kapuzinergruft*, 1938).

Monier



Philip Roth (1982'de)

ROTH (Eugen), alman yazar (Münih, 1895 - *ay. y.* 1976). *Ein Mensch* (1935) adlı şiir kitabıyla tanındı, ayrıca romanlar, denemeler ve çocuk kitapları yazdı. Bu karamsar mizahçı, yaşamın ayrıntılarını büyük bir ustalıkla anlatır.

ROTH (Cecil), ingiliz tarihçi (Londra 1899 - Kudüs 1970). Oxford'da yahudilik incelemeleri konusunda ders verdi (1939-1964), ABD'de ve İsrail'de öğretim üyeliği yaptı. Yahudi tarihiyle ilgili birçok kitap yazdı.

ROTH (Klaus Friedrich), ingiliz matematikçi (Breslau 1925). 1955'te XVIII. yy.'dan beri incelenen, oransal sayılardan yararlanarak oransal sayıların yaklaştırımsızlığı problemi için en iyi sonucu elde etti. Thue-Siegel eşitsizliğinde tam üssü bularak (cebirsel bir orandışı sayı oransal sayılarla ancak 2 basamağına kadar yaklaştırılabilir) 1958 Edinburgh kongresi'nde Fields madalyası'nı kazandı.

ROTH (Philip), amerikalı yazar (Newark, New Jersey, 1933). Amerikan romanında "yahudi okulu"nun temsilcisidir. Mizahçı gözüyle vatandaşlarının umutsuzluklarını ve narsisizmini betimledi, *middle class*'ı (orta sınıf) iğneleyici bir dille sergiledi (*Goodbye Colombus*, 1959; *Portnoy's Complaint*, 1969; *The Great American Novel*, 1973; *The Professor of Desire*, 1979; *Zuckerman Unbound*, 1981; *The Counterlife*, 1986; *The Facts: A Novelist's Autobiography*, 1988; *Deception*, 1990; *Patrimony*, 1991).

ROTHACKER (Erich), alman psikolog ve toplumbilimci (Pforzheim 1888 - Bonn 1965). İnsan ve insanın dünyayla ilişkilerinin incelenmesine dayanan bir yaşam felsefesi üzerine dersler verdi. Bu kültür antropolojisi, olguculuğu, göreceliği ve tarihselciliği bakımından Wilhelm Dilthey ve ardıllarının antropolojisine yaklaşır. Yapıtları: *Die Schichten der Persönlichkeit* (Kişilik katmanları) [1938], *Probleme der Kulturanthropologie* (Kültür antropolojisinin sorunları) [1942], *Mensch und Geschichte* (İnsan ve tarih) [1944], *Intuition und Begriff* (Sezgi ve kavram) [1960].

ROTHARİ ya da **ROTHARİS** (öl. 652), Lombardlar'ın kralı. Arioaldo'nun dul eşi ile evlendikten sonra kral ilan edildi; Bizanslılar'dan Liguria'yı ve Cenova'yı aldı, dükler üzerindeki otoritesini pekiştirdi. Latince yazılmış *Rothari fermanı*'nı (643) ilan ederek lombard yasalarının düzenlenmesinde öncülük etti.

ROTHENBURG OB DER TAUBER, Almanya'nın Bavyera eyaleti sınırları içinde kent, Nürnberg'in B.'sında; 12 000 nüf. Ortaçağ'daki ve Rönesans dönemindeki durumu çok iyi korunmuş olan eski kent. XIV.-XV. yy.'dan kalma sur, St. Jakob (XIV.-XV. yy., T. Riemenschneider'ın mihrap arkalığı) ve fransisken (XIII.-XIV. yy.) kiliseleri, XVI. yy. sonunda yapılmış belediye konağı, başka anıtlar ve birçok eski konut. Çeşitli sanayiler (örneğin elektrikli gereçler).

ROTHENSTEİN (William), İngiliz ressam ve gravürcü (Bradford 1872 - Far Oakridge, Gloucestershire, 1945). Slade School'da (Londra) Legros'un öğrencisiydi, ayrıca Julian akademisi'nde (Paris) öğrenim gördü. Whistler, Degas ve Rodin tarafından desteklenen Rothenstein, bütün Paris ve Londra aydınlarıyla tanışıyordu: Toulouse-Lautrec, E. Dujardin, Mallarmé, Verlaine, Gide, W. Sickert, Swinburne, B. Russel. Gravürleri ve kitapları (*Men and Memories*, 1931-1939; *Since Fifty*, 1939) bütün bu sanatçıların anılarıyla doludur. İzlenimcilik havası taşıyan kesin bir gerçekçilik, desenlerinin ve kurukazıma baskı resimlerinin ayırtedici özelliğini oluşturur.

ROTHERHAM, Büyük Britanya'da (South Yorkshire) kent, Sheffield'in K.-D.'sunda, Rother ve Don ırmaklarının kavşağında; 82 000 nüf. Dikey gotik üslubunda kilise. Müze (Romalılar'dan kalma antik yapıtlar, porselenler). Demir-çelik ve makine yapımı.

ROTHERMERE (Alfred HARMSWORTH, *vikont*) → HARMSWORTH.

ROTHESAY, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da (Strathclyde), Bute adasının doğu kıyısında, Clyde halicinin ağzında; 6 200 nüf. Bir Ortaçağ kalesinin yıkıntıları. Tekstil (tüvid). Yatçılık merkezi.

ROTHKO (Mark), rus asıllı amerikalı ressam (Dvinsk, günümüzde Daugavpils, 1903 - New York 1970). Gerçekçilik, anlatımcılık ve gerçeküstücülük evrelerini (1942-1947), kendine özgü bir renk düşkünlüğüyle aştıktan sonra, 40'lı yılların sonunda resimde her türlü figüratif çağrışımı bir yana bıraktı (1948'de New York'ta "Subjects of the artists" okulunun kurucuları arasında yer aldı; bu okul kısa bir süre sonra "Studio 35" adını aldı). Gerçeküstücülük döneminin biyomorfik şekilleri ve "deniz altı" manzaraları, giderek daha derli toplu renkli şekillere dönüştü ve arkasından da dikdörtgen düzeylere indirgendi. 50'li yılların başından itibaren Rothko'nun tabloları ayırtedici özelliğine kavuştu: büyük boyutlar, düşey eksenlilik, üçlü ya da ikili bölümlere ayrılmış yatay düzlemler, zeminde iyice doygun tek renk bir mekân içinde yüzen sınırları belirsiz, değişik tonlu, aydınlık renkler ("colour field painting"). Manevi ve mistik bir deneyime dayalı bir düşünce ürünü olan Rothko'nun resmi, zamanla sıcak tonlardan gittikçe daha sağır renklere doğru gelişti (bir bölümü Tate Gallery'de [Londra] sergilenen "Seagram paintings" serisi, 1958; "Chapel paintings", 1967-1969, Institute for Religion and Human Development capellası [Houston]) ve sonunda siyah ve gri renkli (bazen kahverengi) tablolara ulaştı (1969-70).

ROTHSCHİLD a. (öz. a. *Rothschild*'den). 1890'a doğr., alçak, rahat ve arkalığı bir tür minderle donatılmış bir koltuğa verilen ad.

ROTHSCHİLD, yahudi dininden alman asıllı bankerler ailesi. —MEYER AMSCHEL **Rothschild** (Frankfurt am Main 1743 - *ay. y.* 1812) ailenin atasıdır. 12 yaşında öksüz ve yetim kaldı. Sarraf oldu; müstakbel Hessen-Kassel Seçici prensi Wilhelm I'e madalyalar ve madeni paralar sattı; prens tarafından saray simsarları arasına alındı. O tarihte Frankfurt, Almanya'nın, en büyük ticaret merkezlerinden biriydi. Seçici prensin, fransız ordularının önünden kaçmak zorunda kaldığı ve bu yüzden hazinesini muhafaza edebilmek için gelir kaynaklarını sağa sola emanet ettiği iki dönem (1793 ve 1806) zarfında Meyer Amschel, işlerini iyice geliştirmeyi başardı. — 1800'de, Meyer Amschel'in beş oğlundan üçüncüsü olan NATHAN (Frankfurt am

Museum of Modern Art



Mark Rothko: *Number 10* (1950) *Museum of Modern Art, New York*

Main 1777 - Londra 1836), Manchester'a ve az sonra da Londra'ya yerleşti ve burada ticari ve mali büyük işler çevirdi: İngilizler'e, Napoléon'a karşı mücadelelerinde, para sağlayarak veya kara Avrupa'sına geçip imparatora karşı mücadeleyi finanse ederek yardımda bulundu. — En küçük kardeşi JAMES (Frankfurt am Main 1792 - Paris 1868) bu işte ona yardım etti. James, 1812'de Paris'e yerleşti ve özellikle İspanya savaşı sırasında Wellington'a paralar aktararak önemli kazançlar sağladı. —Meyer Amschel ölünce, büyük oğlu AMSCHEL MEYER (1773-1855) [*Anselme* denir], Frankfurt'taki firmanın yönetimini eline aldı. Çok geçmeden, Rothschildler kendi haberleşme servislerini kurdular (bir söylentiye göre, Waterloo savaşı'nın sonucunu ilk öğrenen Nathan olmuştur) ve büyük başkentlere -Londra, Paris, Napoli, Viyana- yerleştiler: Meyer Amschel'in dördüncü oğlu CARL (1788 -1855) Napoli'de bir firma kurdu; ikinci oğlu SALOMON (1774-1855) ise, 1820'de Viyana'ya yerleşti. Kardeşler, paranın fiilen yer değiştirmediği ve alım satım işlemlerinin sadece hesaptan yapılan aktarmalarla tesviye edildiği takas (veya clearing) sistemi sayesinde muazzam kazançlar sağladılar. Napoléon'un yenilgiye uğramasından sonra, Louis XVIII'e mali yardımda bulunmuş olan Rothschildler, Fransa'nın müttefik devletlere olan borcunun ödenmesinde kolaylık sağladılar.

1821'de Avusturya başkonsolosluğuna atanan James, Restauration ve Louis -Philippe hükümetlerine kuvvetle arka çıktı: Temmuz monarşisinin ve kara Avrupası hükümetlerinden çoğunun bankeri olarak, Paris'teki firmasını, ailenin hakiki iş merkezi haline getirdi. Avusturya'daki kardeşi Salomon gibi, ilk demiryolu hatlarının yapımıyla ilgilendi ve kuruluşundan itibaren Kuzey demiryolu kumpanyası'nın başkanlığını yaptı. İkinci İmparatorluk döneminde Pereire kardeşlerce kurulan Crédit mobilier'ye karşı başarılı bir mücadele yürüttü ve bu kurum, Napoléon III'ün desteğine rağmen, 1867'de çöktü. —James'in üç oğlundan en küçüğü olup fransız uyruğuna girmiş bulunan ALPHONSE **de Rothschild** (1827-1905), 1855'te Banque de France'ın naipler meclisi'ne atandı. 1871'de, Fransa'nın uğradığı yenilgiden sonra Almanlar'a ödemesi gereken savaş tazminatını azaltmayı başardı ve bunun ödenmesine yardım etti. Banka işinde, kardeşi GUSTAVE (1829-1911) ve siyonizmin en hararetli öncülerinden biri olan EDMOND (1845-1954) ile ortaktı. Alphonse ölünce, yerine oğlu ÉDOUARD (1868-1949) geçti; sonra da, ROBERT (1880-1946), 1911'de ölen babası Gustave'ın yerini aldı. Kendisi de Banque de France'ın naipler meclisi üyesi olan Édouard, Birinci Dünya savaşı'nın finansmanına ve daha sonra Poincaré tarafından gerçekleştirilen franka istikrar verilmesi işine katıldı. 1940 alman istilası sırasında, ABD'ye sığınmak zorunda kaldı ve kurtuluştan sonra tekrar Fransa'ya döndü. Ölümü üzerine, bankanın Paris'teki yönetimi, oğlu GUY ile Robert'in iki oğlu ALAIN ve ÉLIE arasında bölüşüldü. Edmond'un oğlu MAURICE (1881-1957), uzun süre senatörlük yaptı. Paris'teki banka millileştirildi.

Frankfurt'taki ana firma, WILHELM KARL'ın (1828-1901) ölümü üzerine, Viyana'daki firma ise 1931'de kapandı. Londra'da, Nathan'ın oğlu LIONEL (1808-1879), 1847'de City'den Avam kamarası'na seçildi, fakat dininden ötürü ancak 1858'de oturumlara katılabildi. Oğlu NATHANIEL (1840-1915), amcası ANTHONY'nin (1810 -1876) baronet unvanını tevarüs etti. Nathan'ın ikinci oğlu olan Anthony, 1846'da asalet unvanı almış ve Lordlar kamarası'na giren ilk musevi olmuştu. Nathaniel'in oğlu ve yine Lordlar kamarası üyesi LIONEL WALTER (1868-1937), değerli bir hayvanat koleksiyonuna sahipti. Filistin'de bir yahudi yurdu kurulması konusundaki Balfour beyannamesi, en önemli ingiliz musevi ailesinin başı olması dolayısıyla ona gönderildi. Nathan'ın torunlarından, Fransa'da oturan, JAMES ÉDOUARD (1844 -1881), ünlü bir kitap meraklısı; Édouard'ın oğlu HENRI (1872-1942) ise, bir hekim, bir sanat koruyucusu ve *André Pascal* adıyla tanınan bir tiyatro yazarı idi. Ailenin birçok üyesi (özellikle Edmond ve Henri), topladıkları koleksiyonları milli müzelere bağışladılar; ve nihayet birçok hayır kurumları, hastaneler ve bilim vakıfları kurdular.

ROTI, Endonezya'da ada, Timor'un G.-D.'sunda; 1 200 km²; 95 000 nüf. Pirinç, mısır ve pamuk tarımı yapılan savan ve bozkırlarla kaplı alçak ve kurak bir adadır. Kumaşlar. Başlıca kenti kuzey kıyısındaki *Baa*.

ROTİFERA a. Zool. TEKERLEKLIKURTLAR şubesinin bilimsel adı.

ROTOND a. (fr. *rotonde*). Dy. Lokomotifleri bina içinde yelpaze biçiminde ve ortak bir merkeze doğru ışınsal olarak düzenlenmiş yollara çekmeye yarayan çember ya da çoğunlukla yarım çember biçiminde yapı; ortak merkez, lokomotifleri iç

Bk. resim sayfa 9926

yollardan her birine yöneltmeye olanak veren bir döner köprüden oluşur.

ROTONDA a. (ital. *rotonda*; lat. *rotundus*, yuvarlak'tan). Bütün yüksekliği boyunca yuvarlak merkezi planlı, çoğu kez bir kubbeyle örtülü yapı ya da yapı gövdesi.

ROTOR a. (ing. *rotor*). **1.** Havc. Ciropleynlerin havada tutunmasını sağlayan, döner göbek ve yüzeylerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Teknol. Bir makinenin, sabit bölüm *stator*'a karşıt olarak, döner bölümü. (Bk. *ansikl.* böl. Elektrotekn.)

—Saatç. Otomatik kurmalı saatlerde, bilek hareketiyle çalışan ve zembereğin kurulmasını sağlayan yarım çember ya da üçgen biçiminde parça. || Örneksemeli kuvarslı saatlerin adım motorlarını döndüren mıknatıs. (Rotorun ekseninde, saatin görüntülenmesi için çark takımı hareket ettiren bir fener dişlisi bulunur.)

—Tekst. *Rotor iplik*, ayrı ayrı liflerden bükümlü iplik oluşturan özel bir makinede elde edilmiş iplik. || *Rotor iplik makinesi*, çeşitli halıların (tafting ve dokuma), ev tekstillerinin (döşemelik ve dekorasyon kumaşları) ve battaniyelerin üretimi için gerekli iplikleri eğirmede kullanılan makine. (Tek taraflı olan rotor iplik makinesine, malzeme, fitil makinesinde olduğu gibi arkadan ve üstten gelir rotordan eğrilerek geçtikten sonra ön bölümde sarılır. Rotor iplik makinesi, her biri 8 rotor taşıyan yedi bölümden oluşur; baş ve ayak uçlarında ise tahrik motorları ve hareket aktarma düzenekleri bulunur.)

—ANSİKL. Havc. Rotor, kesitleri kanat profili biçiminde olan birçok paladan meydana gelir. Transmisyon miline bağlı olan rotora *eklemsiz**; bu mile, her yöne dönmesini sağlayan bir kardan kavramayla bağlanan rotora da *yarıeklemli** denir. Rotor,

Bk. resim sayfa 9928

ya transmisyon mili aracılığıyla mekanik olarak döndürülür ya da palaların ucuna yerleştirilmiş tepkili bir düzenekle harekete geçirilir. Rotorun çeşitli yönlere dönmesi ciropleynlerin yönlendirilmesini sağlar. (→ HELİKOPTER.)

—Elektrotekn. Doğru akım makinelerinde, rotorun indüviyi oluşturan sargısı, uçlara kolektör ve fırçalar aracılığıyla bağlıdır; stator indükleyici sargıyı taşır. Senkron makinelerin bir çoğunda, doğru akımla beslenen indükleyici sargı, rotorda bulunur; buna karşın, statorun, çoğu kez üçfazlı olan sargısı, şebekeye bağlıdır. Asenkron makinelerin statoru da aynı tiptir, buna karşın daima çok fazla olan rotor sargısı,



Veiller-Explorer

Rothenburg ob der Tauber, Rödergasse'nin sonundaki Markusturm (XIII. yy.'dan kalma sur kalıntısı)

gerek doğrudan, gerek dirençler aracılığıyla, kapalı devre halindedir.

Rotor sendromu (filipinli hekim Arturo B. *Rotor*'un adından). Patol. Nispeten hafif, değişken ve süreğen bir sarılıkla belirgin, belki de kalıtsal kökenli, ender hastalık. Dubin-Johnson sendromuna çok yakın olan bu hastalık, bir karaciğer enzimının yokluğundan ötürü birleşik bilirubinin kötü salgılanmasından ileri gelir.

Rotor yöntemi, döner fırında hem yüzeysel olarak hem de derinlemesine oksijen üfleyerek dökme demiri çeliğe dönüştürme yöntemi.

ROTORUA, Yeni-Zelanda'da (North İsland) kent, *Rotorua gölü*'nün yakınında; 49 000 nüf. Maori kültürünün merkezi. Böige kaplıcalarıyla ve yanardağlarıyla ünlüdür (gayzerler, buhar fışkırmaları, sıcak su kaynakları).

ROTOTROL a. (fr. *rototrol*). Elektrotekn. Birçok indükleyici devre içeren, yükseltici doğru akım üreteci. (Rototrol, özellikle Ward Leonard gruplarının üreteçlerinde uyarıcı olarak kullanılmıştır.)

ROTROU (Jean DE), fransız yazar (Dreux 1609-*ay.y.* 1605). Yazdığı birçok yapıttan 30 kadar oyun günümüze ulaştı. Bunların arasında güldürüler (*Diane*, 1633), trajı-komediler (*Venceslas*, 1647) ve trajediler (*Hercule mourant*, 1634) bulunmaktadır. Corneille'den sonra XVII. yy. fransız trajedi yazarları arasında ikinci sırayı almaktadır.

ROTSELER → LOZİLER

ROTTBOELLIA a. Akdeniz çevresinde, Doğu ve Güney Afrika'da yetişen oldukça yüksek otsu bitki. (Çiçekleri saplı ve ikiz başakçıklar halinde toplu, yaprakları düzdür. Buğdaygiller familyası.)

ROTTENBURG AM NECKAR, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Tübingen'in güney-batısında; 30 700 nüf. XIV. yüzyıldan kalma gotik kilise. Eski evler.

ROTTENHAMMER (Johann ya da Hans), alman ressam (Münih 1564 - Augsburg 1625). Venedik'te (1583) Veronese ve Tintoretto'nun, Roma'da (1589-1596) Flamanlar'dan P. Bril ve Kadife Bruegel'in yapıtlarını hayranlıkla seyretti. Venedik'te son bir kez daha kaldıktan (1596-1606) sonra, Augsburg'a yerleşti. Sanatı, Münih ortamının maniyerizminden belli bir klasikçiliğe doğru gelişti. Resimlerinde italyan anıtsal üslubunu zarif ve ince bir üslupla kaynaştıran, mitolojik ve dinsel sahneler canlandırdı (Münih pinakotek'i: *Diana ile Aktaion* [1602], *Son Yargı*, *Kana Düğünü*).

ROTTERDAM, Hollanda'da (Güney Hollanda) liman kenti, "Yeni Maas" (Nieuwe Maas) kıyısında, Ren ile Meuse'ün

Larousse



Amschel Meyer Rothschild (1773-1855) XIX. yy.'a ait taşbaskı (ayrıntı)

Lauros-Giraudon



James Rothschild'ın (1792-1868) portresinden ayrıntı
maison de Balzac, Paris



la Vie du rail-Hentard

Chalindrey (Haute-Marne) demiryolu deposunun rotondu



Aérospatiale

fransız helikopteri SA-360 Dauphin'in yaneklemli ana rotoru

ağzında, Kuzey denizi'ne 30 km uzaklıkta; 582 266 nüf. (1991), toplam yerleşmede 1 050 833 nüf. (1991).

• COĞRAFYA. Rotterdam, yüklenen ve boşaltılan malların tonajı bakımından (290 Mt'dan çok) dünya birincisi olmakla birlikte geç tarihlerde gelişti. Almanya topraklarındaki Ren havzasının gelişmesi ve oldukça düz ve eklüzsüz olarak Kuzey denizi'ne ulaşan Nieuwe Waterweg' in açılması (1872) Rotterdam'ın XIX. yy.'ın sonunda Amsterdam'ın yerini almasına yol açtı. İki Dünya savaşı arasında petrol trafiği limanın gelişmesinde önemli rol oynadı ve petrol trafiğinin önemi 1945'ten sonra da artmaya devam etti. Günümüzde, Amsterdam, Anvers ve hatta Ruhr'daki rafineriler Rotterdam aracılığıyla getirtilen ham petrolle beslenir; ayrıca petrol "serbest pazarı" da Rotterdam'dadır. Ne var ki 1973'te dışalımların kısılması liman trafiğinde düşüşü ve liman etkinliklerinde kömür, maden cevherleri, konteynerlere ve otomobillere yönelik bir etkinlik farklılaşmasına neden oldu. Buna paralel olarak kent girişlerinin ve toprak sekilerin düzenlenmesi çalışmaları da sürdürüldü; "petrol mecrası"nın derinleştirilmesi, yakın gelecekte, suların yüksek olduğu sıralarda 300 000 t'luk gemilerin Europoort' a ulaşmalarına olanak verecektir; daha aşağı kesimde, denizden kazanılan Maasvlakte alanında (1974'te tamamlandı) hâlâ kullanılabilecek topraklar vardır (burada yıllık 24 Mt kapasiteli bir madenkömürü terminali kuruldu).

Görüldüğü gibi Rotterdam hem Ren havzasının artülkesini besleyen transit liman, hem de sanayi limanı (günümüzde bu etkinlik ağır basmaktadır) görevlerini yüklenmektedir. Demir-çelik projeleri henüz sonuçlandırılamamışsa da, petrol arıtma ve kimya sanayileri liman kesiminde başlıca yeri tutar: burada büyük hollanda, ingiliz ve amerikan şirketlerinin temsilciliklerine rastlanır. Daha eski sanayi dallarının durumları farklıdır: besin sanayisi ve makine sanayisi iyi kötü varlığını sürdürüyorsa da, gemi yapımı çok ciddi bir bunalım içindedir. Bütünü bakımından ele alındığında, Rotterdam bölgesi, hafif sanayilerin merkezden kopması ve ekonomideki gerilemenin yarattığı olumsuz etkilerin acısını çekmektedir (Hollanda'nın geri kalan bölümü gibi). Yalnızca taşımacılık ve toptan ticaret ya da dışalım -dışsatımla değil, mali etkinlikleri ve sunduğu hizmetlerle, hatta kültür alanındaki etkinlikleri ve üniversiteleriyle üçüncü kesim Rotterdam'daki ağırlığını artırmaktadır. Kent gelip geçen birçok müşteriden de yararlanır; bu müşteriler arasında, Ortak pazar'a giriş yeri olarak Rotterdam'ı kullanan amerikan ve japon firmalarının işadamları dikkati çeker. Ayrıca Rotterdam, Hollanda'nın güney-batı kesiminin büyük bölümü için bölgesel merkez rolü oynar; öte yandan, Delta planı sayesinde gerçekleştirilen karayolu bağlantılarının desteğiyle Zeeland üzerindeki etkisi de büyük ölçüde artmıştır.

Rotterdam yerleşmesinin temel özelliği, son otuz yıldır orta kesimdeki nüfusun giderek azalmasına karşılık, yerleşmenin büyük ölçüde genişlemesidir. İkinci Dünya savaşı bombardımanlarından sonra tarihsel kent yeniden yapılmıştır; ne var ki, 1870-1930 arasında yapılmış eski semtlerde konuttan çok büroların bulunması yenileme konusunda büyük sorunlar çıkarmaktadır. Tarihsel kentin ötesinde, bahçekentler, büyük blok apartmanlar ve kuzey kıyısındaki Schiedam ve Vlaardingen gibi birkaç eski çekirdek almaşık olarak sıralanır. Yeni kentleşme daha çok, yapımı süren Spijkenisse ve Hellevoetsluis (Rotterdam'a 30 km kadar uzaklıktadır) "yeni kentleri"nin bulunduğu güney kesimine doğru gelişmektedir. Doğrudan genel oylamayla seçilmiş ve meclisle yönetilen bir kamu kuruluşunun işbaşına gelmesinden (1964) bu yana bölgedeki düzenleme çalışmaları kolaylaşmıştır.

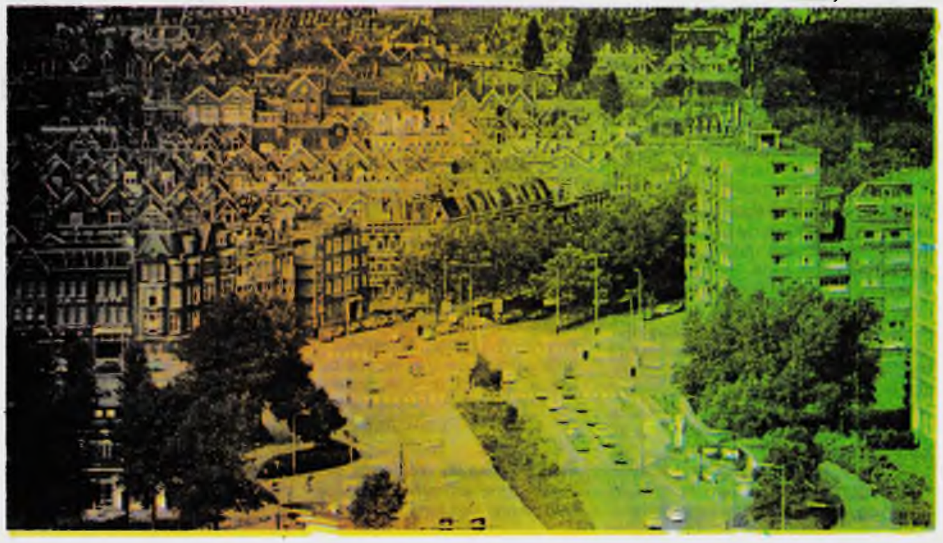
• TARİH. IX. yy.'da, Rotterdam henüz bir köydü. XII. yy.'da bir şato kuruldu ve yerleşim yeri ancak geç bir tarihte (1299, 1340) imtiyazlar elde edebildi. 1488'de Avusturyalı Maximilian tarafından kuşatıldı, 1572'de İspanyollar tarafından yağmalandı. Bununla birlikte, İspanya ile savaş dolayısıyla Escaut'nun kapatılması, Anvers'den göçmen akını (1585), Hollanda Hindistan şirketi'nin kurulması, maceracı ingiliz tacirlerinin limanı geçici olarak antrepo olarak kullanmaları ve tersanelerin etkinliği Rotterdam'ın tarifiğini büyük ölçüde geliştirdi. XVII. yy.'da, Birleşik Eyaletler'in ikinci ticaret kenti durumuna geldi. Sanayi (kumaş) gelişti. XVIII. yy.'da kent, bir ölçüde geriledi; kıta ablukası (1808) ve buna ek olarak kanalın doğal kumlanması, Rotterdam'ın çok aleyhine oldu ve kent, Anvers'in yararına olarak önemini kaybetti. Bu durum, XIX. yy.'da kumullar arasından yapay Nieuwe Waterweg kanalı'nın açılmasına kadar sürdü.

• GÜZEL SANATLAR. Boymans-Van Beuningen kent müzesi, flaman ve hollanda ressamlarının tablolarıyla (Van Eyck' ten bu yana) avrupa okullarının (italyan; XVIII. ve XIX. yy. fransız; vb) tablolarından oluşan zengin bir koleksiyona sahiptir. Ortaçağ'dan günümüze kadar heykeller. Dekoratif sanatlar.

Rotterdamsche Bank N. V., 1863'te, Rotterdam'da kurulan hollanda mali şirketi. Başlangıçta yalnızca Rotterdam'da etkinlik gösteren şirket, güçlü rakiplerin ortaya çıkması üzerine bir konsantrasyon politikasına yöneldi. 1911'de, Deposito-en -Administratiebank'la birleşerek *Rotterdamsche Bankvereniging* adını aldı.

Rotterdam'ın merkezinden bir görünüm

G. Mandery-C. E. D. R. İ.



Amsterdam'da bir şube açtı ve başka birçok mali kuruluşu, bu arada Société française de banque et de dépôts'yu bünyesinde topladı. 1916'da, Nationale Bank'ı ve birçok bölgesel bankayı ve arkadan elliye yakın bölgesel ve yerel kuruluşu satın aldı. 1964'te, Amsterdam-Rotterdam Bank N.V. (Amro Bank) adını aldı.

ROTTMANN (Carl) alman ressam (Handschuhsheim, Heidelberg yakınında, 1797 - Münih 1850). 1822'de Münih'e yerleşti, kahramanlık peyzajlarına yöneldi. Kral Ludwig I tarafından, önce İtalya' ya (1826-1829), sonra Yunanistan'a (1834 -35) çalışmaya gönderildi. Yunanistan anılarına dayanarak yaptığı peyzajlar, büyük bir plastik sağlamlık taşır. Tabloları Münih müzesi'nde ve Almanya'nın başka müzelerinde sergilenmektedir.

ROTTMAYR (Johann Michael), avusturyalı ressam (Laufen, Bavyera 1654 - Viyana 1730). Resim sanatının etkilerinden çok, mimari göz aldatmacalara dayanan freskler yaptı: Sankt Matthias kilisesi'nin (Breslau) kubbesi (1705-06), Melk kilisesi sahın kubbesi (1712-1718). Salzburg krallık sarayı salonlarından birinde *Uysallaştırılmış Bukephalos* (1709-1711) konulu bir tavan süslemesi.

ROTTWEİL, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent. Schwaben Jurası'nın batısında yer alır; 23 900 nüf. Gotik üslubunda kiliseler. XVII. ve XVIII. yüzyıldan kalma güzel konutlar. Müze. Metalürji. Kimya sanayisi. Elektrikli gereçler yapımı. Hazırgiyim. Sit, *Arae Flaviae* adıyla Titus ve Vespasianus zamanında önemli rol oynadı.

ROTTWEİLER a. Alman bekçi köpeği. Molos ile çoban köpeğinin çaprazlanmasıyla elde edilmiştir. (Üzerinde akaju renkli lekeler bulunan siyah tüylü çok güçlü bir köpektir.)

ROTULA a. (küçük tekerlek anlamında lat. sözc.). Zool. Disk biçiminde bedenli, çok yassı, testumunun arkası loplu, önü desenli, düzensiz denizkestanesi cinsi.

ROTUMA, Küçük Polinezya takımadasının başlıca adası, bağlı olduğu Fiji adalarının yaklaşık 380 km K.-K.-B.'sında; 3 800 nüf. Yönetim merkezi *Motusa*. 1791' de keşfedildi. Kopra.

ROUAULT (Georges), fransız ressam (Paris 1871 - ay. y. 1958). Bir zanaatçının oğlu olan Rouault sanat yaşamına St -Séverin kilisesi'ndeki vitrayların onarımına katılarak başladı; École nationale Supérieure des Arts décoratifs'te akşam kurslarını izledi, sonra École nationale Supérieure des Beaux-Arts'da E. Delaunay' nin atölyesine (1892'de G. Moreau atölyeyi devraldı) girdi. Orada tanıştığı Desvallières, Matisse, Marquet, Manguin ile birlikte Sonbahar Salonu'nun kurulmasına katıldı, 1905'te ünlü "cage aux fauves" (yırtıcılar kafesi) adlı bölümde tablolarını sergiledi (*M. ve Mme Poulot*, 1905, özel kol.). Kendisini çok beğenen Moreau'nun ölümünden sonra (1898), bu sanatçı tarafından Paris kentine bırakılan koleksiyonların yönetimine getirildi. 1901'de Ligugé manastırı'nda karşılaştığı Huysmans ve 1904'te tanıştığı Bloy'un yanı sıra, Suarès, Maritain ve kendisini sürekli mahkeme salonlarına götüren savcı yardımcısı Joseph Granié gibi kişilerle yakınlığı sonucu topluma başkaldırısı ve mistik özlemleri arttı. Sanat yaşamına Salon'da dinsel tablolar ve manzaralar sergileyerek başladı. Dönemin eleştirmenleri bu tablolarda Whistler'in etkisini gördüler. 1902 -1914 arasında, suluboya ve guvaş çalışmaları ağır bastı. İşlediği temalarla insanlık güldürüsünü ve onun sefil çerçevesini ortaya serdi: soytarılar, kızlar (*Model*, Nantes müzeleri), yargıçlar, köhne kenar mahalleler (*Uzun acıların kenar mahallesi*, 1911, Paris kenti Art moderne müzesi). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, suluboyanın yerini yağlıboya aldı, figürler bütün tuvali kapladı (1917-1935), dinsel içerik ağır bastı; can çekişen İsa, Meryem Ana figürleri, İncil'den sahneler. Önceleri anlatımcı bir nitelikte olan üslubu değişime uğradı; sanatçı, gereç arayışlarına girişti. Biçimleri, vitraylardaki kurşun şeritleri anımsatan (ayrıca Assy kilisesi için vitraylar yaptı) kenar çizgileriyle vurguladı. Zaman zaman seramik parlaklığında boya hamurları kullandı (1906'da A. Metthey ile tanıştıktan sonra seramiğe ilgi duymaya başlamıştı). 1917'den sonra yapıtları yalnızca Vollard tarafından satılmaya başlandı. Rouault, bu tarihten sonra gerçekleştirdiği gravür çalışmalarında (ofortlar ve taşbaskılar), yalın ve patetik bir üslup ortaya koydu (*Miserere**; *Küçük banliyö*, 1929; *Ubu babanın yeniden dünyaya gelmesi*, 1932; *Akan yıldız sirki*, 1938). Vollard'ın ölümünden sonra, onun vârislerine karşı bir dava açarak tuvallerini geri aldı; bunlardan kusurlu bulduğu 315 tuvali herkesin gözü önünde yaktı (1948). Anıları *Souvenirs intimes* adıyla 1926'da, Suarès'e yazdığı mektuplar ise 1960'ta yayımlandı. Sanatçının yüzlerce tamamlanmamış tablosu ailesi tarafından fransız devletine bırakıldı.



Larousse

Georges Rouault
Jeu de massacre (1905)
suluboya
özel kol.

ROUBAİX, Fransa'da kanton (Nord) merkezi, Flandre'da, Lille'in K.-D.'sunda, Belçika sınırı yakınında; 98 179 nüf. (1992). Fransa'da kullanılan yünün büyük bölümü hâlâ Roubaix'de işlenir.

ROUBAUD (Jacques), fransız yazar (Caluire-et-Cuire, Rhône, 1932). Şiir ile bilimi, söz ile matematiksel oyunu katarak yeni okuma örnekleri yaratmak istedi (*E*, 1967; *Mono no aware*, 1970; *Trente et Un au cube*, 1973; *Autobiographie, chapitre X*, 1977; *Dors*, 1982). Ayrıca, halk şairleri üzerine *Troubadours* (1981) adında, iki dilde yazılmış eleştirel bir antolojisi vardır.

ROUCH (Jean), fransız film yönetmeni (Paris 1917), etnograftı; Afrika'daki yaşam ile ilgilendi ve önce kısa, sonra uzun metrajlı filmlerinde (*Moi un Noir*, 1958; *la Pyramide humaine*, 1959) sinemayı bir inceleme aracı olarak kullandı. Hafif aygıtlar kullanarak sinema-gerçek akımı içinde yer aldı (*Chronique d'un été*, 1961; *Punition*, 1963). Bu yöntem çekim koşullarında yenilikler neden oldu. Bazı filmleri; *Petit à petit* (1970), *Babatou* (1976), *Cocorico Monsieur Poulet* (1977) ve *Dyonisos* (1984), *Brise glace* (1987), *Boulevards d'Afrique* (1988), *Cantata pour deux généraux* (1990).

Roue *(la)* [*Tekerlek*], yönetmenliğini Abel Gance'ın yaptığı fransız filmi (1923). Gance bu filmde sinema sanatı üzerine düşüncelerini kesinleştirdi; görüntüler arasındaki bağ, hızlı kurgu uygulamaları ve çekiciye kazandırılan hareketlilik yeni bir teknik oluşturulmasını sağladı ve bütün fransız avangard sineması bu yeniliklerden esinlendi. Kesinlikle simgesel ve lirik bir üslupla yazılan senaryo, çalışırken kör olan yaşlı bir lokomotif makinistinin (Séverin Mars) yaşamını anlatır. Filmde Abel Gance ile birlikte çalışan Arthur Honegger bu çalışmadan esinlenerek *Pacific 231*'i gerçekleştirdi.

ROUELLE (Guillaume François), **Yaşlı Rouelle** denir, fransız eczacı ve kimyacı (Mathieu, Caen yakınında, 1703 - Paris 1770). Daha 1737'de, Maubert alanında bir laboratuvar açtı ve burada kimya dersleri verdi. Bilimler akademisi'ne üye oldu (1744), 1750'de usta eczacı unvanını aldı ve Jacob sokağında bir eczane laboratuvarı açtı. Jardin du Roy'da (bugünkü Jardin des Plantes) uygulamacı öğretmen olarak çalıştı; 1742-1768 yılları arasında burada dersler verdi ve büyük bir başarı kazandı; bu dersleri Lavoisier, Macquer ve Diderot da izledi. Ünü bütün Avrupa' ya yayıldı. Tuzların, asitlerin alkaliler ve metal oksitler üzerindeki etkisiyle ortaya çıktığını gösterdi ve temel mineral asitlerinin yoğunluğunu saptadı; ayrıca, hidrojensülfür, bitkilerin bileşenleri, eski Mısırlılar'ın mumyalama yöntemlerini inceledi. —Kardeşi HİLAİRE MARİN, **Genç Rouelle** denir (Mathieu, Caen yakınında, 1718-Paris 1799), 1762'de Orléans dükünün eczacılığını yaptı. 1768'de Jacob sokağındaki laboratuvarda, Jardin des Plantes'daki kurslarda ağabeyinin yerini aldı ve 1776'ya kadar burada ders verdi. 1773'te idrarda üreyi buldu ve elde etti; buna "idrarın sabunsu özütü" adını verdi. 1774'te *Tableau de l'analyse chimique* (Kimyasal çözümleme tablosu) adlı önemli bir kitap yayımladı.

B.N., Paris



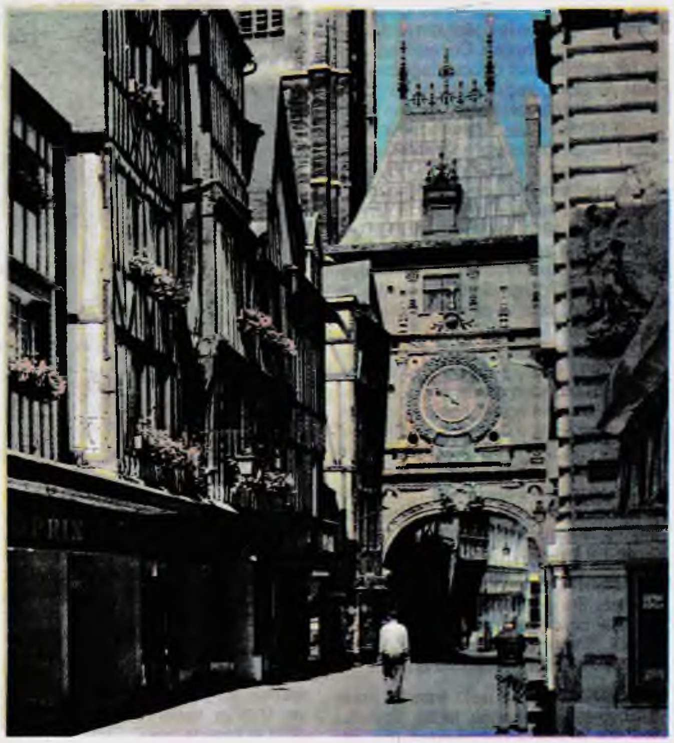
Yaşlı **Rouelle**
V. Chevallier'nin bir tablosundan Louis Jacques Cathelin'in yaptığı bir gravürden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

ROUEN, Fransa'da bölge (Yukarı Normandiya) ve *département* Seine-Maritime) merkezi; 105 470 nüf. (1992). Sen'in büklümlerinden birinin kıyısında, Paris'in 140 km K.-B.'sında bulunan Rouen önemli bir sanayi merkezidir: kimya, metalürji, eczacılık kentin en önemli iktisadi etkinlikleridir. Ayrıca tekstil (özellikle pamuklu) sanayisi de önemlidir.

—Tar. Bir kelt ve galya-roma sitesi olan *Rotomagus* önce Velocasses halkının başkenti, sonra Lyonnaise* II'nin anakenti ve III. yy.'da piskoposluk merkezi oldu. Normanlar tarafından yağmalanan kent sonraları norman düklüğünün başlıca kentlerinden biri durumuna geldi. Bir komün ayrıcalık belgesi elde etti (1144'e doğr.). Philippe Auguste Yurtsuz John'u yenince Fransa' ya bağlandı. Yüzyıl savaşı sırasında İngiltere kralı Henry V kenti ele geçirdi (1419); Jeanne d'Arc'ın davası ve idam edilmesi



yönetmenliğini Abel Gance'ın yaptığı *la Roue*'dan (1923) bir sahne



Phedon-Salou-Ziolo

Rouen
le Gros-Horloge (Rönesans üslubunda bir yapıda; 1527)

ROUEN'DA SANAT

Lauros-Giraudon



Rouen çinileri
ağız kısmı horoz başı biçiminde testi (1700'e doğr., yer yer kırmızıyla vurgulanmış mavi kamayö süslemeler
Ulusal seramik müzesi, Sèvres

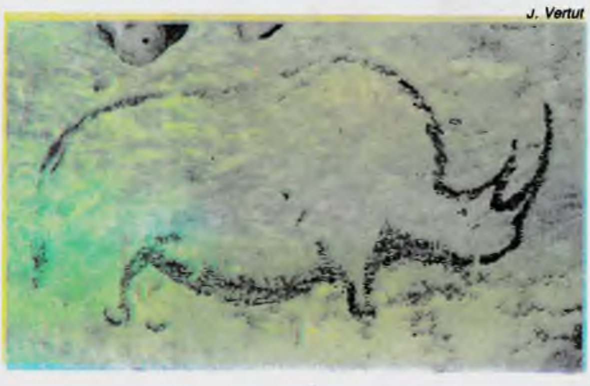
Lauros-Giraudon



girintili çıkıntılı kenarlı yuvarlak tabak; çift bereket boynuzu motifli çokrenkli süslemeler XVIII. yy.'ın ikinci yarısı
Güzel sanatlar müzesi, Rouen

Rouffignac-Saint-Cernin-de-Reilhac
gergedanlar
İ.Ö. 13000-9000 arasında
IV. üslupta yapılmış duvar resmi

J. Vertut



burada gerçekleşti (1431). 1449'da yeniden Fransızlar'ın olan Rouen daha sonra krallık mahkemesi (1499) ve parlement (1515) olan bir Exchequer'ın merkezi oldu. XVI. yy.'da gelişmiş bir tekstil sanayisinin merkeziydi; kentin denizcileri Atlas okyanusu'nda gerçekleştirilen ilk keşif gezilerine katıldılar. XVII. yy.'da Nantes fermanı'nın yürürlükten kaldırılması ve Sen nehri halicinin kumla dolması belli bir gerilemeye neden oldu. XVIII. yy.'da pamuk iplikçilik ve dokumacılığında (Rouen işi dokuma ve yazmalar) görülen gelişme, kentin sanayi alanındaki büyük rolünün başlangıcını oluşturdu. Demiryolu yapımı ticareti geliştirirken, taraklama çalışmalarının yapılması sonucu deniz gemileriyle yapılan taşımacılığın yerini nehir mavnalarıyla gerçekleştirilen taşıma aldı. Kent İkinci Dünya savaşı sırasında şiddetli hava bombardımanlarına maruz kaldı.

—Güz. sant. Önemli bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış ve XV. yy.'da tamamlanmış katedral (Rouen'in önemli bir üretim merkezi olduğu vitraylar; oymalı taçkapılar; Amboise kardinallerinin Rönesans dönemine ait mezarı [1510-1520'ye doğr.]) XIV.-XVI. yy.'larda yeniden inşa edilen bir manastır kilisesi olan St-Oven kilisesi (dikkat çekici vitraylar); alevli gotik üslupta kapı sundurmasıyla St-Maclou kilisesi (yanında XVI.-XVII. yy.'lardan kalma mezarlık). Kent, gotik üsluptan Rönesans'a geçiş dönemine ait zengin sivil mimarlık örnekleriyle doludur: taş bezemelerle süslenmiş büyük adalet sarayı (XIX. ve XX. yy.'larda restore edilmiş), Bourgtheroulde konağı (François I'in onuruna yapılmış alçakkabartmalar), Gros-Horloge (XIV. yy.'a ait bir gözetleme kulesiyle bir kemer). Bugün yıkılmış olan St-Vincent kilisesi'ndeki vitraylar (XV.-XVI. yy.) Ste-Jeanne-d'Arc (1979) kilisesi'ne konmuştur.

Başlıca müzeler: XVII. yy.'a ait bir manastırda bulunan Seine-Maritime eski eserler müzesi; Güzel sanatlar müzesi (XVII. yy.'dan başlayarak fransız resmi, Géricault, izlenimciler, yabancı okullar; desen bölümü); Hocqueville konağı'nda Seramik müzesi (Rouen çinileri vb.); Doğa tarihi müzesi.

Rouen çinileri. XVI. yy.'da Masséot Abaquesne'in atölyesiyle başlayan çini geleneği, Abaquesne'in ardılı Edme Poterat*'nın ve eksene göre bakışımlı ve girintili çıkıntılı dekorlarıyla (önce mavi, sonra çokrenkli) tanınan bir dizi fayans ustasının katkılarıyla gelişti. XVIII. yy.'da Uzakdoğu etkisi ağır bastı.

ROUFFİGNAC-SAİNT-CERNİN-DE-REİLHAC, Fransa'da (Dordogne) komün, Eyzies-de-Tayac'ın K.-B.'sında; 1 429 nüf. "Miremont mağarası" ya da "cro de Graville" de denen Rouffignac mağarasının girişi bu komünün topraklarındadır. 1956'da Madeleine kültüründen kalma olduğu sanılan önemli bir duvar resimleri bütünü (birçok mamut ve gergedan) ortaya çıkarıldı. Kazılar sonucunda Sauveterre, Tardenois, Yenitaş ve Demir çağından kalma daha yeni yerleşmeler de bulundu.

ROUGEMONT (Frédéric DE), isviçreli yazar ve siyaset adamı (Saint-Aubin 1808 - Neuchâtel 1876). Neuchâtel'de kralcı partinin baş destekleyicisiydi (bu tutumu nedeniyle uzun süre sürgünde yaşadı). Bağımsız Neuchâtel kilisesi'nin öncülerinden biri oldu.

ROUGEMONT (Denis DE), fransızca yazan isviçreli yazar (Neuchâtel 1906 - Cenevre 1985). Çağdaş uygarlığı oluşturan öğeleri derinliğine inceledi (*l'Amour et l'Occident* [Aşk ve Batı], 1939; *la Part du diable* [Şeytanın payı], 1942; *l'Aventure occidentale de l'homme* [İnsanın batı serüveni], 1957) ve Avrupa birliği düşüncesini savundu (*Vingt-Huit Siècles d'Europe* [Avrupa'nın yirmi sekiz yüzyılı], 1961; *Lettre ouverte aux Européens* [Avrupalılar'a açık mektup], 1970; *Sur l'état de l'union de l'Europe* [Avrupa birliğinin durumu üzerine], 1979).

ROUGET DE LİSLE (Claude Joseph), fransız subay ve besteci (Lons-le-Saunier 1760 - Choisy-le-Roi 1836). Strasbourg'da istihkâm yüzbaşısıyken yazdığı *Ren ordusu için savaş marşı* sonradan, Fransızlar'ın ulusal marşına *(Marseillaise*)* dönüştü. Bu marşın müziğini de Rouget de Lisle yazmış olabilir. Ayrıca birkaç opera librettosu, çeşitli devrim şarkıları ve iki de marş, şarkı ve romans kitabı vardır.

Rougonlar'ın yükselişi *(la Fortune des Rougon),* Emile Zola'nın romanı (1871), *Rougon* Macquart*'ların bu ilk cildi, Zola'nın "İkinci İmparatorluk döneminde bir ailenin doğal ve toplumsal tarihi" projesinin ana çizgilerini açıkladığı bir program-önsözle başlamakta ve gerçek bir genel giriş önemini taşımaktadır. Bir fransız ailesinin yükselişi bu ciltte, zaman (2 aralık, 1851 hükümet darbesi) ve mekân (Plassans'da [Aix-en-Provence]) içindeki yerine yerleştirilmektedir.

Rougon-Macquartlar, É. Zola'nın roman çevrimi (1871-1893). "İkinci İmparatorluk döneminde bir ailenin doğal ve toplumsal tarihi" biçimindeki genel alt başlık, ciltlerden her birinin başlığıyla belirginlik kazanan bir programlamadır. Sülalenin kurucuları olan *Rougonlar*'ın yükselişi* (La Fortune des Rougon) [1871], mantıksal olarak *Bozgun** (la Débâcle) [1892] başlıklı ciltte çöküşle sonuçlanacak ve *le Docteur Pascal* (Doktor Pascal) [1893], toplumsal ve tarihsel çevresine bağlı olarak bu ailenin tüm üyelerinin birbiri ardından dağılmasının akla yakın ve bilimsel bir açıklamasını verecektir. *Tazı payı* (la Curée) [1871], *le Ventre* de Paris* (1873), *Plassans papazı* (la Conquête de Plassans) [1874], *la Faute* de l'abbé Mouret* (1875), *Ekselansları Eugène Rougon* (Son Excellence Eugène Rougon) [1876], *Meyhane** (l'Assommoir) [1877], *Une page d'amour* (1878), *Nana** (1880), *Pot-Bouille** (1882), *Au bonheur des dames* (1883), *la Joie de vivre* (1884), *Germinal** (1885), *l'Œuvre** (1886), *Toprak** (La Terre) [1887], *Hülya** (le Rêve) [1888], *la Bête humaine* (1890) ve *l'Argent* (1891) başlıklı ciltler, fransız yaşamının yirmi yılını yansıtan bu anıtsal puzzle'ın parçalarını oluşturmaktadır.

ROUHER (Eugène), fransız siyaset adamı (Riom 1814 - Paris 1884). Avukatlık yaptı (1838), cumhuriyetçi milletvekili seçildi (1848 ve 1849), Louis Napoléon'un davasına hizmet etti; 1849-1852 arasında iki kez Adalet bakanı oldu, 31 mayıs 1850 seçim yasasını savundu. Danıştay başkanı (haziran 1863), Devlet bakanı (ekim 1863) oldu. Meclislerde hükümeti temsil etti; fiilen Başbakanlık yaptı (1867), bu yüzden kendisine "sorumsuz imparator vekili" adı takıldı. Meksika seferini destekledi. İmparatorun mektubunda (19 ocak 1867) öngörülen rejimin liberalleştirilmesine karşı çıktı, 1869 seçimlerinden ve 116 milletvekilinin parlamenter bir rejim lehine oy vermesinden (temmuz 1869) sonra istifa etti. Senato başkanı oldu. 1870'te İngiltere'ye sığındı. 1871'de Fransa'ya döndü, bonapartçı milletvekili seçildi (1872-1881).

ROULERS → ROESELARE.

ROUMAİN (Jacques), haitili yazar (Port-au-Prince 1907 - Mexico 1944). Avrupa'da bir gezi yaptıktan sonra, *Revue indigène* dergisini çıkardı (1927) ve Haiti Komünist partisi'ni kurdu (1934), bu yüzden hapis ve sürgün cezasına çarptırıldı. 1941'de Haiti'ye dönünce, bir etnoloji bürosu kurdu ve Mexico'da diplomatik bir

göreve atandı. İlk roman, deneme ya da hikâyelerindeki gerçeküstücü ve kreol fransızcasına dayanan üslubuyla, afrikacılığa bağlanmakla birlikte (*la Proie de l'ombre,* 1930), siyaset ve folkloru birleştiren (*Bois d'ébène,* 1946), *Gouverneur de la rosée* (1944) adlı yapıtıyla noktalanan proleter bir edebiyata yöneldi.

ROUMANİLLE (Joseph), oc dilinde yazan fransız yazar (Saint-Rémy-de-Provence 1818 - Avignon 1891). Provence dilinde yazan tüm edebiyatçıları bir araya getirmeye çalıştı ve bu edebiyatçıların yapıtlarından oluşan *li Prouvençalo* (Provencelılar) [1851] adlı bir antoloji yayımladı. *Li Conte prouvençau e li Cascareleto* (Provence masalları ve gevezelikler) [1884] adlı yapıtı, en hoş ve halkça en sevilen yapıtı olarak kabul edilmektedir.

ROUND (John Horace), ingiliz tarihçi (Brighton 1854 - *ay. y.* 1928). Oxford'ta William Stubbs'un etkisiyle Ortaçağ uzmanı oldu. XI. ve XII. yy. İngilteresi üzerine temel yapıtlar (*Feudal England* [Feodal İngiltere], 1895; *Studies in Peerage and Family History* [Aile tarihi ve soyağacı çalışmaları], 1901) yazdı. Özgün ve tartışmaya açık bir yapıt vermek için çalışmalarında soybilimci niteliklerini kaynakların özenli bir biçimde denetlenmesiyle birleştirdi.

ROUPALA a. Tropikal Amerika ve Okyanusya'da yetişen almaşık sert yapraklı, 4'lü tipte düzgün çiçekli ve kapçık meyveli ağaç. (40 tür; *proteaceae* familyası.)

ROUS (Francis Peyton), amerikalı biyolog (Baltimore, Amerika Birleşik Devletleri, 1879 - New York 1970). Kötücül bir uru bir tavuğa aşılamayı başardı (1809). Genetik etmenlerin rolünü kanıtladı: urun nakli akraba olmayan hayvanlar arasında başarılı oldu. 1911'de bu uru (kendi adını taşıyan bir sarkom) hücresiz süzüntüler kullanarak, diğer akraba tavuklara nakletmeyi başardı ve böylece bir virüsün, kötücül bir urun nedeni olabileceği görüşünü ortaya attı. Kanserin virüsle olabileceği kuramı doğmuştu. Daha sonra etken virüsü yalıtıp elde etmeyi başardı. (Nobel tıp ödülü, 1966.)

Rous sarkomu virüsü, tavuk embriyonunda deneysel olarak ur oluşumuna neden olan RNA'lı virüs.

ROUSSEAU (Jean-Baptiste), fransız şair (Paris 1671 - Brüksel 1741). Bir ayakkabı tamircisinin oğluydu, edebiyata hicivler ve güldürüler yazarak başladı. Mitolojiden (*Kirke* kantatı) ya da Kutsal Kitap'tan (*Sur l'aveuglement des hommes du siècle* odu) esinlenerek yazdığı ve romantik döneme kadar ününü sürdüren *Cantates* ve *Odes* adlı yapıtları, Boileau ve klasik lirizm çizgisinde yer alır.

ROUSSEAU (Jean-Jacques), fransızca yazan cenevreli filozof ve yazar (Cenevre 1712 - Ermenonville, Val-d'Oise, 1778). Protestan bir ailenin çocuğu idi, annesiz büyüdü ve on yaşındayken babası tarafından terk edildi; tek başına, zorluklarla dolu bir çocukluk, öğrenim ve hayata atılma dönemi geçirdi: durum değişiklikleri, ani kaçışlar, katolikliği benimseme, oraya buraya yaya yolculuklar. Bir süre Paris'te kaldıktan (1731) sonra, daha önce kendisini barındırmış olan Madame de Warens'in yanına döndü ve Charmettes'te yaşamının en güzel ve en sakin beş yılını geçirdi. 1738'de koruyucusunun gözünden düştü; Lyon'da, M. de Mably'nin evinde eğitmenlik yaptı, 1741'de tekrar Paris'e gitti, bir müzik notası sistemi hazırladı, ama bulduğu sistem Akademi tarafından kabul edilmedi, bunun üzerine Venedik'e gitti (1743), fakat yine Paris'e döndü (1744) ve orada Thérèse Levasseur adında bir hizmetçi kızla uzun sürecek ilişkisine başladı; kadından beş çocuğu oldu, beşini de Kimsesiz çocuklar yurdu'na verdi. *Muses galantes* (1745) adlı operasıyla dikkatleri çeken Rousseau, dostu Diderot'nun teklifi üzerine *Ansiklopedi*'de müzik maddeleri yazdı. Dijon akademisi'nce *Bilimler* ve sanatlar üzerine konuşma*'sına (Discours sur les sciences et les arts) [1750] verilen ödülün kendisine sağladığı ünü ve *le Devin du village* (1752) adlı operasıyla *Narcisse* (1753) adlı komedisinin sağladığı menfaatleri reddederek, kendi ilkelerine uygun bir yaşam sürmeye karar verdi; yeniden Cenevre vatandaşı ve calvinci oldu ve *İnsanlar* arasındaki eşitsizliğin kaynağı ve temelleri üzerine konuşma*'sıyla (Discours sur l'origine et les fondements de l'inégalité parmi les hommes) [1755] herkesi şaşırttı. Bir süre l'Ermitage'da (Montmorency ormanı) kaldı; ancak, ev sahibesi Madame d'Épinay'in görümcesi Madame d'Houdetot'ya duyduğu talihsiz aşk yüzünden bu kalışı son buldu; ayrıca, Ansiklopedicilerle de anlaşmazlığa düştü. Böylece, Rousseau'nun yaşamının, mareşal de Luxembourg'un Montmorency'deki malikânesinde geçen en verimli dönemi başlamış oldu. *Tiyatro oyunları üstüne d'Alembert'e mektup*'u (Lettre à D'Alembert sur les spectacles) [1758] yayımladı; bunu başarılı romanı *Julie* ya da Yeni Héloïse* (Julie ou la Nouvelle Héloïse) [1761], *Toplum* sözleşmesi* (Du contrat social) [1762] adlı siyasi inceleme ve pedagojik roman *Émile* ya da Eğitim üzerine* (Émile ou De l'éducation) [1762] izledi. Émile'in suçlanarak mahkûm edilmesi, yazarı İsviçre'ye (1763-1765) geçmek zorunda bıraktı (burada kendini özellikle Voltaire'in hücumlarına karşı korudu [*Lettre sur la providence,* 1764]); oradan İngiltere'ye (1766) gitti ve burada da filozof Hume'la bozuşunca yeniden Fransa'ya geldi (1767). Paris'e dönünce (1770), Ansiklopedicilerin sürgit devam eden düşmanlıklarına bir cevap olarak yazdığı (1765-1770) *İtiraflar**'ına (Confessions) titiz bir çalışmayla son şeklini verdi (yapıt, 1782-1789 arasında yayımlandı) ve *Dialogues (Rousseau juge de Jean-Jacques)* [Konuşmalar: Rousseau, Jean-Jacques'ı yargılıyor] (1772-1776) adlı yapıtını kaleme aldı (1789'da yayımlanmıştır). Artık kalem kavgalarından vazgeçerek kendini *Yalnız* gezerin hayalleri* (Rêveries du promeneur solitaire) [1776-1778] üzerinde çalışmaya verdi. Bu yapıt 1782'de yayımlandı. Rousseau, yorgun ve hastaydı, Girardin markisinin konukseverliğinden yararlanmayı kabul etti, ama kısa bir süre sonra öldü (1778). Önce île des Peupliers'e gömüldü, sonra Panthéon'a nakledildi (1794).

Rousseau'nun meslek yaşamı, şematik olarak, üç evreye ayrılır. İki *Konuşma* (1750-1755) ile bunlara ekleyebileceğimiz *Sur l'origine des langues* (Dillerin kökeni üstüne) adlı deneme, uygar insan üzerine bir eleştiriyi sergiler. İnsan, aynı zamanda hem kendi içinden gelen, hem de benimsemek zorunda kaldığı bir yönelişle, bağımsızlık ve karşılıklı şeffaflık temeline dayanan bir asli masumiyet durumundan uzaklaşmış bulunmaktadır. Giderek daha yapaylaşan birtakım ihtiyaçların itişiyle doğanın verilerine yeni yeni "katkılar" ekleyen ve bu yüzden değişip bozulan "doğanın insanı", "insanın insanı" haline gelmiş ve kendisini bir dış görünüş, oyun, eşitsizlik dünyasına sokmuştur. İkinci evre, 1761-62'de yayımlanan üç başyapıtın damgasını taşır. Bu evrede Rousseau, kaybolmuş birliği yeniden kurmayı sağlayacak çözümleri kotarmaya çalışır: *Yeni Héloïse*'de insan tutkusunun erdem tutkusuna dönüşüp yücelmesi gerektiğini ileri sürer, ama belki de roman biçiminden gelen bir yetersizlik yüzünden felsefi planda başarılı olamaz; *Toplum sözleşmesi*'nde, "özel iradeler"i, onları kendinde toplayan, yani onları hem dile getiren hem de bastıran bir "genel irade" içinde kaynaştırmaya çalışır; *Émile*'de ise, tersine, çocuğun toplumsallaşmasının zorunluluğunu göz ardı etmemekle birlikte, onun eğitiminde doğanın haklarını da korumaya çaba sarf eder. Üçüncü evre, özyaşamöyküsel savunma evresidir: dürüstlüğü çağdaşları tarafından eleştiri konusu yapılan yazar, "her şeyi söylemek", başkalarının gözünde kuşkulu hale gelen bir içtenliği, en rahatsız edici itiraflar pahasına bile olsa, yeniden kazanmak gibi ölçüsüz bir tutkuya kendini kaptırır: bu amaçla özgün bir retorik (söz sanatı), ben'inin derinliklerine değgin hakikatleri hiçbir itiraza yer bırakmayacak bir açıklıkla dile getiren bir şiirsel düzyazı oluşturur. Ne var ki, yazılanların doğruluğu yine de alabildiğine itiraza açıktır. *Dialogues* ile *İtiraflar*'ın, yazarı çok sarsan başarısızlığından sonra, *Yalnız gezerin hayalleri*'nin artık yalnızca yazarın kendisine yönelik bir anlatı biçimine büründüğü görülür.

Edebiyata karşı çıkan yazar, filozoflara savaş açan filozof, bireysel özgürlüğün övgücüsü ve totaliterciliğin kuramcısı olan Rousseau, zamanında marjinal bir kişi olarak kaldı ve bu niteliğiyle, ideolojisinin geniş ölçüde mimarı olduğu Aydınlanma hareketine, bu hareketi yalnızca burjuvazinin Ancien Régime'e karşı bir protestosu olmaktan çıkaran bir belirsizlik aşıladı. İnsan ve yurttaş hakları bildirgesi'nin ve ayrıca Robespierre'in dolaysız esin kaynağı, romantik açık kalpliliğin ve başkaldırının öncüsü olan Rousseau, ilerleme yanılsamaları ve iktidar üstüne eleştirileriyle, aynı zamanda, bunalım ve kaynak arayışı dönemlerinin zorunlu olarak kendisine başvurulan düşünürü haline geldi.

ROUSSEAU (Théodore), fransız ressam (Paris 1812 - Barbizon 1867). Sanat yaşamının ilk yılları romantik döneme rastlar (*Auvergne'den bir görünüm,* 1830, Barber Institute of Arts, Birmingham). Sanatı gerçekçiliğin ağır bastığı dönemde gelişti, bu akımın ustalarından biri oldu. Kuzeni P. Alexandre Pau de Saint-Martin'in (1782 -1850), ardından Güzel sanatlar okulu'nda Jean-Charles Rémond ve Lethière'in öğrencisi oldu; Claude Lorrain'in Louvre'daki tablolarını inceledi, ingiliz (Constable, Bonington) ve hollandalı (Ruysdael) manzaracılarla ilgilendi. Sanat yaşamının ilk yarısında inceleme gezileri önemli bir yer tutar: 1830'da Auvergne'e 1831 ve 1832'de P. Huet ve Charles de Laberge ile birlikte Honfleur'e kadar Sen vadisine, 1834'te Jura'ya (1835 Salonu'na kabul edilmeyen *İneklerin inişi,* Mesdag müzesi, Lahey), 1837'de Vendée'ye (dostu Charles Le Roux'nun evinde kaldı) [*Tiffauges vadisi,* Cincinnati müzesi], 1842-1844'te Berri'ye (*Bataklık,* Reims), 1844'te J. Dupré ile birlikte Landes'a (*Pireneler'in eteğinde ova,* Philadelphia) gitti. Yapıtlarının üst üste reddedilmesi üzerine, 1841-1849 arasında Salon'a hiçbir tablo sunmadı. Fontainebleau ormanına (Chailly) ilk kez 1833 -34'te gelmişti; 1848 devrimi'nden sonra, Millet gibi Barbizon'a yerleşti. Yapıtlarının büyük bir bölümü bu yöreyi konu alır. 1855'te açılan Evrensel sergi'de, tabloları genç ressamlarca çok beğenildi. Üslubunun başlıca özellikleri yalınlık, konunun

Larousse



Eugène **Rouher**
Émile Lassalle'in yapıtı (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

Giraudon



Jean-Jacques **Rousseau**
Quentin de La Tour'un yapıtı
Sanat ve tarih müzesi, Cenevre

Théodore **Rousseau**
Bataklık; fırtınalı hava
(1865-1867'ye doğr.)
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon





Henri Rousseau
Barış için Cumhuriyet'i selamlamaya gelen yabancı güçlerin temsilcileri (1907)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

Lauros-Giraudon



Henri Rousseau
Savaş (1894)
Louvre-Orsay müzesi
Paris

Lauros-Giraudon

Bulloz



Albert Roussel
Marie ...

gerçeğe uygun olarak işlenmesi ve bölünmüş fırça darbeleridir (*le Vieux Dormoir du Bas-Bréau*, 1836-37, Louvre). Rousseau, japon estamplarına ilgi duyan ilk sanatçılardan biridir, *Becquigny köyü* adlı tablosunu estamplardan esinlenerek yeniden ele almış ve bu biçimiyle 1864 Salonu'na göndermiştir. Monet, Sisley, Pissarro, Renoir, ilk dönemlerinde, Rousseau'dan etkilenmişlerdir (*Kırağı* [1864, Baltimore] adlı tablosundaki virgül biçimli fırça darbeleri). Louvre'da ve çeşitli amerikan müzelerinde çok sayıda tablosu vardır.

ROUSSEAU (Eugène), fransız seramikçi, sonra cam eşya yapımcısı (Paris 1827 - ay. y. 1891). 1866'da Bracquemond'dan bir sofra takımını, Hokusai'nin *Manga*'sından esinlenerek süslemesini istedi. Bu takım, fransız seramik sanatında japonculuğun başlangıç noktasını oluşturuyordu. 1867'de ilk cam eşya modellerini çizdi (bunları Clichy'de Appert kardeşler gerçekleştirdi). Astarlanmış ve asitle oyulmuş cam yöntemini kullandı; çatlamış, damarlı mermer görünümlü parçalar, mühürtaşı taklitleri gerçekleştirdi.

ROUSSEAU (Henri), **Gümrükçü Rousseau** (le Douanier Rousseau) denir, fransız ressam (Laval 1844 - Paris 1910). Angers'de noter kâtipliği yaptı; güveni kötüye kullanma suçundan bir ay hapis cezasına çarptırıldı; skandal çıkmaması için, gönüllü olarak bir piyade alayına katıldı; orada, 1867'de, Meksika'dan yurda dönen askerlerden duyduğu serüvenleri ne memur olarak girdi; 1893'e kadar bu görevde kaldı. Kendi kendini yetiştirmiş olan bu dâhi sanatçı, resim konusunda Gérôme'a danışmıştı. 1884'te Louvre, Luxembourg ve Versailles'de kopya yapmak üzere bir giriş kartı elde ettikten sonra, kendisinin söylediğine göre, *İtalyan dansı* ve *Güneşin batışı* adlı iki tablosunu önce Salon'a, sonra da bir "reddedilenler" grubuna yolladı. Dört tablosunu (bunların biri *Bir karnaval akşamı*'dır [Philadelphia müzesi]) Bağımsızlar salonu'nda sergilemek üzere 1886'da Dubois-Pillet'ye başvurdu, iki yıl dışında (1899 ve 1900) Bağımsızlar'ın bütün salonlarına katıldı. Yapıtları bazı kimselerce alay konusu yapıldı; buna karşılık, Degas, Pissarro, Gauguin, Signac, tablolarının özgün niteliğini ve primitiflere yakınlığını övdüler. 1888'de P. Alexis, *Ziyafetten sonra*'yı çok beğendi. 1891'de Vallotton, *Surpris* (özel kol., Büyük Britanya) adlı tabloyu "resimde son söz" olarak kabul etti. *Bağımsızlığın yüzüncü yılı*'ndaki (1892, özel kol., Düsseldorf) dansçıların hareketlerini aktarmaktaki ustalığı, Rousseau'nun, naifliğine karşın sağlam bir resim bilgisine sahip olduğunu gösterir. Emekli olduktan sonra tüm vaktini resim yapmaya ayırdı, 1901'den sonra da resim ve müzik dersleri vermeye başladı. Yapıtlarını, Nabiler gibi Le Barc de Boutteville galerisi'nde sergiledi; 1905'te, *Aç aslan* adlı tablosu, Sonbahar salonu'nun "fovlar" bölümünde yer aldı. Jarry, Fargue, Gourmont, Apollinaire, Max Jacob gibi genç yazarlar ve Picasso, Delaunay gibi genç sanat... ...öl... fotoğraf (*Juniet babanın arabası*, Ulusal müzeler, Walter-Guillaume kol.), gravür ve desenlerden esinlenmişse de, Rousseau kendine özgü bambaşka bir dünya yaratmıştır (*Savaş*, 1894, Louvre-Orsay müzesi; *Uyuyan çingene*, 1897, Museum of Modern Art, New York; *Kaplan avı*, Colombus, Ohio). Sanatçı daha çok egzotik manzaralarıyla tanınır. Bu tablolar büyük bir anlatım özgürlüğü, hayranlık uyandıran bir mekân düzenlemesi ortaya koyar. Kompozisyonun gerçeğe aykırılığı, sanatçının kullandığı renklerle daha da belirginleşir (Delaunay'nin annesi için yaptığı *Yılan oynatan kadın*, 1907, Louvre-Orsay müzesi; *Düş*, 1910, New York). 1908'de Picasso, Bateau-Lavoir'daki atölyesinde Rousseau onuruna bir ziyafet düzenledi. Rousseau tek kişisel sergisini de o yıl açtı; sergi, amerikalı M. Weber ve italyan A. Soffici ile birlikte sanatçının Fransa dışında tanınmasına katkıda bulunacak olan alman W. Uhde tarafından düzenlenmişti.

ROUSSEL (Albert), fransız besteci (Tourcoing 1869 - Royan 1937). 1887'de Denizcilik okulu'na girdi, birçok eğitim seferine katıldı, ama 1894'te istifa ederek kendini müziğe verdi. Paris konservatuvarı'nda Gigout'nun, daha sonra Schola cantorum'da da Vincent d'Indy'nin öğrencisi oldu. 1902-1914 arasında Schola cantorum'da kontrapunto dersleri verdi. Öğrencileri arasında E. Satie, P. Le Flem, B. Martinů, E. Varèse ve Roland-Manuel de vardı. Hindistan ve Uzakdoğu gezilerinin anıları, kimi yapıtlarına esin kaynağı oldu. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Avrupa ve ABD'de konser gezilerine çıktı. Sağlığı bozulunca, çoğunlukla Varengeville-sur-Mer'de dinlendi. Daha sonra Royan'a yerleşti. Orkestra yapıtları arasında 4 senfoni (*Ormanın şiiri*, 1906; 1921; 1930; 1934), *Sinfonietta* (1934), *Diriliş* (senfonik şiir, 1903), *"Fa" majör süit* (1926), *Konser* (1927), *Küçük süit* (1929), *Flaman rapsodisi* (1936), piyano ve orkestra için *Konçerto* (1927), çello için *Konçertino* (1936) vardır. Vokal yapıtları: ses ve piyano için melodiler (*Ronsard'dan iki şiir* başlıklı 2 derleme [op. 3 ve 8], *İki çin şiiri* başlıklı 2 derleme, *René Chalupt'un iki melodisi*, *Anakreon tarzında odlar*, *İki idil*, *Geceleyin caz*), ses ve orkestra için melodiler (tenor, bariton, kontralto, karma koro ve orkestra için *Çağrışımlar*, 1911; tenor, koro ve orkestra için *Mezmur LXXX*, 1928). Çok sayıda oda müziği yapıtı besteledi: yaylılar dörtlüsü (1932), 2 keman-piyano sonatı (1908 [1931'de yeniden yazdı] ve 1924), *Divertimento* (1906), *Serenat*, (1925), 3 üçlü (1902, 1929, 1937), flüt ve piyano için *Flütçü* (1924). Sahne yapıtlarından *Padmâvatî* (opera-bale, 1923), *le Festin de l'araignée* (bale, 1913), *Bacchus et Ariane* (bale, 1931), *Aeneas* (bale, 1935), *le Testament de la tante Caroline* (opera-buffa, 1936) ve *le Marchand de sable qui passe* (oyun müziği, 1908) anılmalıdır. Franckçılıkla izlenimciliği, son derece kişisel bir dinamikle birbirine bağlayan Roussel, saf klasik bir yazımı benimsedi ve duygusalcılığı reddetti.

ROUSSEL (Raymond), fransız yazar (Paris 1877 - Palermo 1933). Bir masal dünyasının kendi köşesine çekilmiş yaratıcısı olan ve sağlığında görmediği bir edebi şöhretin özlemini çeken Roussel (*la Doublure* [1897] adlı yapıtının uğradığı başarısızlığın etkisinden hiç kurtulamadı), gerçeküstücüler tarafından bir öncü olarak benimsendi. Gerçekte Roussel'in dünyası (*İmpressions d'Afrique*, 1910; *Locus Solus*, 1914), ölümünden sonra öğrenildiği gibi (*Comment j'ai écrit certains de mes livres*, 1935), dil üzerindeki şiirsel bir işlemin sonucuydu; Roussel kendi fantastik hikâye ve kurgularını, salt biçimsel bir yöntemler dizisiyle (bir cümlede dilsel ...ğelerin ayrıştırılması, değiştirilmesi) ...ki yapıtları: *la Vue*, 1904; ...) ve *la Poussière des*

soleils (1926) adlı iki tiyatro oyunu, bir de *Nouvelles Impressions d'Afrique* (1932) adlı manzum bir hikâye.

ROUSSELOT (Jean-Pierre), fransız sesbilgici (Saint-Cloud 1846 - Paris 1924). 1870'te papaz olduktan sonra taşra ağızlarının incelenmesinde uzmanlaştı, fizyolog E. J. Marey'in araştırmalarına ilgi duydu ve çeşitli kayıt aygıtları icat etti. Önce İnstitut catholique'te (1889), sonra Collège de France'ta (1897) deneysel sesbilgisi profesörü oldu. *Principes de phonétique expérimentale* (Deneysel sesbilgisi ilkeleri) [1897-1909] ve *Précis de prononciation française* (Fransızca söyleyiş kitabı) [1903] adlı yapıtları yazdı. Uluslararası sesbilgisi derneği'nin (Passy ve Jespersen ile birlikte [1886]) ve Fransa ağızları derneği'nin (1893) kurucularından biri oldu; sesbilgisi ve lehçebilimlerinde bilimsel yaklaşımın öncülüğünü yaptı.

ROUSSET (Jean), fransızca yazan isviçreli edebiyat eleştirmeni (Cenevre 1910). *La Littérature de l'âge baroque en France* (Fransa'da barok çağ edebiyatı) [1953] adlı yapıtıyla yorumcu bir eleştiriye yöneldi. *Forme et Signification* (Biçim ve anlam) [1962] adlı yapıtıyla, daha önce barok konusunda ele aldığı estetik görünüş sorununu genişleterek yöntemini daha da güçlendirdi. Buna göre, yapıtın kurgusunu çözmek, edebi yaratmada konu sorununun incelenmesine yönelik varoluşçu bir soruşturmadan ayrılmıyordu (*l'Intérieur et l'Extérieur* [İç ve Dış], 1968; *Narcisse romancier* [Romancı Narkissos], 1973). Ayrıca *Mythe de don Juan* (Don Juan miti) ile de ilgilendi (1978).

■**ROUSSİLLON,** Fransa'da Pyrénées-Orientales *département*'ının en önemli bölümü. Coğrafi açıdan, tarıma elverişli, dikdörtgen biçiminde bir ovadan oluşur ve Güney Fransa'da İspanya sınırı yakınında yer alır. K.'inde Languedoc, B.'sında Andorra, D.'sunda Akdeniz bulunur. Agly, Têt, Tech ırmakları hem Roussillon'u sular, hem de eski bir deniz körfezi olan kıyı bataklıklarını yavaş yavaş doldurur. Roussillon, 1973'te, Languedoc ile birlikte yönetimsel bir bölge oluşturmuştur: Languedoc-Roussillon. Bölgenin başlıca gelir kaynağı tarım (tahıllar, patates, bağlar, sebzeler), büyükbaş hayvancılık, orman işletmeciliği, balıkçılık ve deniz turizmidir (Côte Vermeille). Başlıca merkezi *Perpignan.*

—Tar. Bir geçiş bölgesi olan Roussillon sırasıyla Romalılar, Vizigotlar (414), Araplar (719) tarafından işgal edildi. 759'a doğru Karolenjler arap işgaline son verdi. Charlemagne, bölgeyi İspanya markasına kattı. Veraset yoluyla kontluğa gelenler, 1172'de fieflerini Aragón'a bırakınca bölgedeki kentler büyük gelişme gösterdi. Louis XI, Roussillon'u topraklarına kattı (1463); Charles VIII, bölgeyi Katolik krallara verdi (Barcelona antlaşması, 1493). Fransızlar ve Katalanlar'ın İspanyollar'a karşı birleşmesiyle, Louis XIII'ün ordusu Perpignan'ı aldı (eylül 1642); ama Roussillon ancak Pireneler antlaşması ile (1659) kesin olarak Fransa topraklarına katıldı.

ROUSSİN (Albin Reine, *baron*), fransız amiral (Dijon 1781 - Paris 1854). Firkateyn kaptanı olarak ingiliz ticaretine karşı başarıyla mücadele etti (1812-13). Restauration döneminde gözden düştü, sonra yeniden görev başına getirildi, bu kez Afrika ve Brezilya kıyılarında hidrografya araştırmaları yaptı. Bilimler akademisi üyesi (1830), tümamiral ve Chambre des pairs üyesi (1832) oldu. İstanbul'da elçilik de yapan (1832-1834) Roussin, önemli bir diplomatik rol oynadı. Rusya ve Mısır'ın Osmanlı devletiyle ilgili girişimlerini izlemekle görevlendirildi. 1840'ta amiralliğe yükseltildi, 1840-1843 arasında Denizcilik bakanlığı yaptı ve atlantikaşırı yolcu gemilerini hizmete soktu.

ROUSSİN (André), fransız yazar (Marsilya 1911 - *ay.y.* 1987). Bulvar tiyatrosunun canlılığına, törelerin hicvini katan oyunlar yazdı: *Arzu odası* (la Petite Hutte), 1947; *Nina,* 1949, *Les Œufs de l'autruche,* 1950; *Yine mi çocuk* (Lorsque l'enfant parait), 1952; *la Claque,* 1972; *La vie est trop courte,* 1981, *le Rideau Rouge, Rideau Gris et habit vert* (1983) [Fr. akad. 1973].

Bk. resim sayfa 9934

ROUSSY (Gustave), fransız hekim ve anatomopatolog (Vevey, İsviçre, 1874 - Paris 1948). Villejuif'teki Paul-Brousse hastanesi baştabibi iken kanser enstitüsünü (bugün Gustave-Roussy enstitüsü) kurdu. Paris Tıp fakültesi'nde patolojik anatomi profesörü oldu, kanser üzerine önemli çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtları şunlardır: *Traité du cancer* (Kanser ders kitabı), *Diagnostic des tumeurs* (Urların teşhisi), *Technique d'anatomie pathologique du système nerveux* (Sinir sistemi ile ilgili patolojik anatomi tekniği).

ROUVİER (Maurice), fransız siyaset adamı (Aix-en-Provence 1842 - Neuilly 1911). Gazeteciydi; milletvekilliği (1871-1903), senatörlük (1903-1911) yaptı, birçok kez Ticaret ve Maliye bakanlıklarında bulundu. 1887'de Başbakan oldu, fakat Boulanger karşısındaki tutumu ve nişanlar skandalı yüzünden düşürüldü. 1905-1906'da yeniden hükümet başkanlığına geldiyse de envanterler sorunu dolayısıyla tekrar devrildi. Delcassé'yi istifaya zorladı (1905), Algeciras konferansı'nı hazırladı (1906).

ROUX (Wilhelm), alman biyolog (Jena 1850 - Halle 1924). Breslau Üniversitesi'nde Embriyoloji ve gelişme mekanizması enstitüsü'nü yönetti. Halle'de kurbağa yumurtası üzerinde çalışan genç bir anatomici olarak, embriyoloji bilimine deneysel yöntemi soktu. Onun başlattığı bu hareket kesin olarak yerleşti. Morfojenezi açıklayabilmek için çekirdek mozaiği kuramını önerdi. Gelişme mekanizması kuramı ya da nedensel embriyolojinin kurucusu oldu; biyolojinin bu yeni dalı için süreli bir yayın hazırladı. Bir de kitap yayımladı: *Der Kampf der Teile im Organismus* (Organların organizma içindeki mücadeleleri).

■**ROUX** (Émile), fransız bakteriyolog (Confolens 1853 - Paris 1933). Pasteur'ün laboratuvarına girdi (1878) ve tavuk kolerası, şarbon hastalığı ve kuduz üzerine yaptığı çalışmalara katıldı (1878-1885). Pasteur'ün mikrop kuramının gelişmesine ve tıbba uygulanmasına yardımcı oldu. Pasteur, hastalık yapma gücü zayıflatılmış mikroplarla bulaşıcı hastalıklara karşı koruyucu aşı hazırlamayı Roux ile birlikte keşfetti. Émile Roux difteri toksinini keşfettikten (1889) sonra, özellikle difteri için serotерapiyi gerçekleştirdi. Filtreden geçen bir virüs olan sığır peripnömoni mikrobunu buldu (1898). Meçnikov'la birlikte insansı maymunlar kullanılarak frenginin deneysel olarak incelenebileceğini gösterdi (1905). Bilimler akademisi'ne üye seçilen Émile Roux, Pasteur enstitüsü'nde mikrobiyoloji kürsüsünü kurdu ve 1904'ten ölümüne kadar buranın müdürlüğünü yaptı.

Bk. resim sayfa 9934

ROUXCOLOR a. (tesc. edil. a.). Lucien ve Armand Roux kardeşler tarafından bulunan ve özellikle de Marcel Pagnol'ün *la Belle Meunière* (1948) filminde uygulanan katmalı bireşimle elde edilen renkli film yöntemi.

ROUYN, Kanada'da (Québec) kent, Timiskaming gölünün K.'inde; 17 700 nüf. Bakır dökümevi. Kereste sanayisi. Süt ürünleri.

ROVANİ (Giuseppe), italyan yazar (Milano 1818 - *ay. y.* 1874). Tarihsel romanlar (*Lamberto Malatesta,* 1843; *Manfredo Pallavicino,* 1845-46) ve [illegible] da tefrika edilen [illegible] çevrimi yazdı. 1750-1850 arasındaki Milano yaşamının gizli yanlarını anlatmaya çalışan bu çevrimin üslubu ve anlatım biçimi, *Scapigliatura** hareketini etkiledi.

ROVANİEMİ, Finlandiya'da kent, Laponya (Lappi) ilinin merkezi, kutup çevrimi altında Ounasjoki ve Kemijoki ırmaklarının kavşağında; 31 000 nüf. Finlandiya Laponyası'nın yönetim, ticaret, ekonomi ve kültür merkezi. Rovaniemi aynı zamanda bir turizm ve kış sporları merkezidir.

ROVATO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Brescia ili), İseo gölünün G.'inde; 12 900 nüf. Ulaşım yolları kavşağı. Sanayi (takım tezgâhları) ve tarım (büyükbaş hayvan pazarı) merkezi.

ROVENKİ, Ukrayna'da kent, Voroşilovgrad'ın güneyinde yer alır, 61 500 nüf. Kömür çıkarma. Kimyasal gübre. Un fabrikası.

ROVERETO, İtalya'da kent, Trentino'da (Trento ili), val Lagarina'da (başlıca merkezidir), Valiarsa'nın denize döküldüğü yerde; 33 300 nüf. XIII.-XV. yy.'lardan kalma hisar (müze). Tarım pazarı (bağcılık, hayvancılık) ve sanayi (makine, tekstil, pamuk, ipek ve kimya sanayileri, sepicilik, kırtasiye, tütün imalathaneleri) merkezi.

ROVERSİ (Roberto), italyan yazar (Bologna 1923). P. P. Pasolini ile birlikte *Officina* dergisini kurdu, edebi iletişime inancını kaybetmesine rağmen, güdümlü bir şair (*Dopo Campoformio,* 1962) ve romancı (*Registrazione di eventi,* 1964) etkinliği gösterdi.

ROVETTA (Giovanni), italyan besteci (Venedik 1596'ya doğr. - *ay. y.* 1668). Papazdı. Monteverdi'den ders aldı. Venedik San Marco kilisesi'nde capella yöneticisi olan Monteverdi'nin yardımcılığına getirildi (1627). 1644'te onun yerine capella yöneticisi oldu. *Ercole in Lidia* (1645) ve *Argiope* (1649) operalarını sahneletti. Daha çok dinsel yapıtlar besteledi: çalgılar ve bir ya da birkaç ses için üç ciltlik mezmurlar, konsertan motetler, kantatlar, konsertan madrigaller vb.

ROVETTA (Gerolamo), italyan yazar (Brescia 1851 - Milano 1910). Duygusallığın ve paranın bozucu gücüne duyduğu nefreti dile getiren oyunları (*Romanticismo,* 1901) ve romanlarıyla (*Mater dolorosa,* 1882; *Il Tenente dei lancieri,* 1896) büyük başarı kazandı.

ROVİGO, İtalya'da kent, Veneto'da, Aşağı Adige ovasında il merkezi, 52 000 nüf. Bologna ile Venedik arasındaki kent bir tarım pazarı ve küçük sanayi (tekstil, elek-

J. J. Pauvert



Raymond Roussel

Roussillon
İspanyol muhendis [illegible] planlarına göre [illegible] yapılan Salses kalesi

Loïc Jahan



trikli gereçler, kereste sanayisi) merkezidir. Sekizgen planlı Vergine del Soccorso kilisesi (XVI. yy.) ve başka anıtlar, Pinakotek (Giovanni Bellini, Piazzetta, vb.). —*Rovigo ili*, 1 789 km²; 249 228 nüf. (1989). Adige ile Po'nun sınırladığı Polesine bütününü kapsar; akaçlama ve sulama sayesinde ilde yoğun yöntemlerle tarım yapılmaktadır.

ROVİGO → BUGARA.

Louis Monier



André Roussin (1983'te)

ROVİL a. (tesc. edil. a. *Rhovil*'den). Polim. Polivinilklorürden çekimle elde edilen elyaf. (İplik halinde çekim işlemi, bir polimer çözeltisinden yapılır. Rovil elyafının iyi bir tokluğu vardır. Kuru durumda % 10 uzama gösterir. Sudan etkilenmez, bakterilerin etkisine ve kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnci vardır. Yanmaması nedeniyle iş elbisesi yapımında ve sanayi dokumaları üretiminde kullanılır.)

ROVİNG a. (tesc. edil. a.). Polim. Bükümsüz olarak birleştirilen, masurasız, yani içten çile halinde sarılarak yumak biçiminde hazırlanan silion türünde cam elyafı. (Özellikle profil ya da olta kamışı üretiminde işe yarayan katmanlı polimerlerde pekiştirici olarak kullanılır.)

ROVİNJ, ital. **Rovigno,** Hırvatistan'da sayfiye merkezi ve liman kenti. Batı İstria'nın kenarında; 9 000 nüf. XII. yy.'da yapılmış merkezi planlı iki kilise. XVII. yy.'dan kalma barok üslubunda kilise. XVI.-XVII. yy.'dan kalma saray ve evler. —Yakınında, boksit işletmesi.

ROVNO, Ukrayna'da kent, Lvov'un K.-D.'sunda; 228 000 nüf. (1989). Makine sanayileri. Besin, tekstil ve kimya sanayileri. Nükleer santral.

ROWE (Nicholas), ingiliz oyun yazarı (Little Barford, Bedfordshire, 1674 - Londra 1718). Bir şiir ödülü kazandı. Pope ve Addison'ın arkadaşıydı, *The Ambitious Step -Mother* (1700), *Tamerlan* (1700), Richardson'a *Clarissa* adlı romanındaki Lovelace tipini esinleyen *The Fair Penitent* (1703) ve *The Tragedy of Jane Shore* (1714) adlı dramları yazdı. Lucanus, Boileau ve La Bruyère'den çeviriler yaptı, ilk eleştirel Shakespeare baskısını yayımladı.

ROWECKİ (Stefan, **Grot** —denir), polonyalı general (Piotrków 1895 - Sachsenhausen kampı 1944). Alman işgali sırasında iç ordunun ilk başkomutanıydı. 1943'te tutuklandı ve toplama kampında öldü.

ROWLAND (Henry Augustus), amerikalı fizikçi (Honesdale, Pennsylvania, 1848 - Baltimore 1901). Berlin'de Helmholtz'un yönetiminde fizik öğrenimi gördü. 1875'te, Baltimore'daki Johns Hopkins üniversitesi'nde fizik kürsüsü başkanlığına atandı. Manyetik geçirgenliği inceledikten sonra (1873), 1876'da, devingen bir elektrik yükünün manyetik bir alan yarattığını gösterdi, buna dayanarak statik ve dinamik elektriğin özdeş olduğunu ortaya koydu; bu amaçla yüksek hızla dönen elektriklenmiş bir diskin yarattığı alanı ölçtü. Ayrıca elektrik direnç birimini ve kalorinin mekanik eşdeğerini belirledi. Daha sonra, Güneş tayfı üstünde çalışmalar yaptı ve kırınım ağlarını saptadı (1882); bu inceleme sayesinde Güneş tayfındaki otuz dokuz kimyasal elementi tanımlamayı başardı.

H. Manuel



Émile Roux

ROWLANDSON (Thomas), ingiliz ressam ve desinatör (Londra 1756 - *ay. y.* 1827). Royal Academy'de ve Paris'te eğitim gördü; önceleri tarihsel resimler ve portreler yaptı. 1780'den sonra, desen ve suluboya çalışmalarına, yergi gravürüne yönelerek, çeşitli yayınlarda (*The Humorist*, *The English Spy* vb.) çalıştı ve edebi yapıtları resimledi (Sterne'in *A Sentimental Journey through France and İtaly*'si vb.). Yapıtlarında, fransız rokoko sanatını andıran coşkulu ve dolambaçlı üslubuyla töreleri keskin bir biçimde betimler (*Miseries of Human Life* ve *The Microcosm of London* [1808], *Dr Syntax's Three Tours* [1812-1821] vb.).

ROWLEY (William), ingiliz dram yazarı (1585'e doğr. - Londra 1642'ye doğr.). Wales prensinin tiyatro topluluğunda (1614), ardından kraliçe Elizabeth'in tiyatro topluluğunda *fat clown* rolünü oynuyordu. Dekker, Heywood, Ford ve Middleton'ın birçok dramlarına katkıda bulundu, kendi adıyla da üç komedi ve bir trajedi (*All's lost by Lust*, 1619'da temsil edildi ve 1633'te yayımlandı) yazdı.

ROWLEY REGİS, Büyük Britanya'da (West Midlands) kent, Birmingham'ın batı banliyösünde; 48 100 nüf. Metalürji. Sırlı kap kacaklar.

ROWLİNG (Wallace), yeni-zelandalı siyaset adamı (Motueka, Nelson eyaleti, 1927). 1962'de İşçi partisi milletvekili seçildi, partinin başkan yardımcısı, 1970'te başkanı oldu; 1972'de İşçi partisi'nin zaferinden sonra, Maliye bakanı, Kirk'in ölümünden sonra Başbakan ve Dışişleri bakanı oldu (1974). 1975'ten 1983'e kadar muhalefet liderliği yaptı. Uluslararası ilişkiler enstitüsü başkanı oldu (1990).

Rowohlt Verlag, 1908'de Hamburg' da kurulan alman yayınevi. Her şeyden önce edebiyata yönelen bu yayınevi, en büyük alman ve yabancı yazarların yapıtlarını yayımladı. 1945'te Almanya'da, ilk cep dizisi ünlü *Rororo*'ları başlattı.

ROXAS, Filipinler'de kent, Capiz ilinin merkezi, Panay adasının kuzey-doğu kıyısında; 103 000 nüf. (1990). Tarım ürünlerini pazarlama merkezi.

ROXELANE → HÜRREM SULTAN.

ROY (Ram Mohan), bengalli yazar ve gazeteci (Radhanagar, Hugli yönetim bölgesi, 1772 - Bristol 1833). Çağdaş düzyazının öncüsü, din reformcusu, *Upanisad*'ların tektanrıcılığına dönüş ve resimlere tapınmayı yadsıyan *Brahmo Samac* hareketinin kurucusuydu; bengali dilindeki ilk tanrıbilimsel denemeleri yazdı, *Upanişad*'ları ve *Bhagavad-Gita*'yı bengali diline çevirdi. İlk bengalli gazeteci olarak, toplumsal düşüncelerini yaymak için basından yararlandı. Değişikliklere açık olduğundan, genellikle "çağdaş Hindistan'ın babası" olarak adlandırıldı.

ROY (Ram Sankar), oriya dilinde yazan hintli tiyatro yönetmeni, sahneye koyucu ve dram yazarı (Kattak 1858 - ? 1907). Tarihsel dramlar, töre komedileri, farslar, hicivler, romansı entrikalı oyunlar (*Kanci -Kaveri*, 1880) yazdı. Çağdaş oriya tiyatrosunun kurucusu olarak kabul edilmektedir.

ROY (Pierre), fransız ressam (Nantes 1880 - Milano 1950). Önceleri yeniizlenimcilere, sonra da fovlara yakın bir tutum izledi; Birinci Dünya savaşı'ndan sonra gerçeküstücü akıma bağlandı. Sanatı, titiz bir gözaldatmacayla ve türdeş bir mekân içine yerleştirilmiş tuhaf nesnelerin doğurduğu esrarlı havayla ayırt edilir (*Kırda bir gün*, 1937, Art moderne ulusal müzesi). Roy, bale dekorları ve kitap resimlemeleri de (*l'Enfant de la haute mer*, Supervielle, 1946) yaptı.

ROY (Narendranath Bhattaçarya, **Manabendra Nath**), hindistanlı siyaset adamı (Arbelia, Bengal, 1887 - Dehra Dun, Uttar Pradeş, 1954). Varlıklı bir ailenin çocuğuydu, Bengal'de İngilizler'e karşı mücadeleye katıldı. Sonra seyahate çıktı, Meksika'ya gitti, orada bulunduğu sırada (1919) Meksika Komünist partisi'nin kurulmasına katkıda bulundu. Komünist enternasyonal'in II. kongresi'nin "sömürge sorunu" üstüne tezlerini Lenin ile birlikte kaleme aldı (1920), III. kongre'de Enternasyonal'in yürütme komitesine girdi (1921). M. Borodin'in yerine Enternasyonal'in Çin delegasyonu başkanlığına getirildi (1927), fakat 1929'da Enternasyonal'den atıldı. 1930'da Hindistan'a döndü, 1931'den 1936'ya kadar hapiste yattı, komünizmi bıraktı, Kongre partisi'ne girdi, daha sonra Demokratik radikal parti'yi kurdu.

ROY (Jules), fransız yazar (Rovigo, bugün Bugara, Cezayir, 1907). Hikâyelerinde, denemelerinde (*Métiers des armes*, 1948; *la Bataille de Dien-Bien-Phu*, 1963) ve romanlarında (*les Chevaux du soleil*, 1968-1975; *la Saison des Za*, 1982) özellikle savaşı konu aldı. Son yapıtları: *Une Affaire d'honneur* (1984), *Guynemer l'Ange de la mort* (1986), *Memoires barbares* (1989).

ROYA ya da **ROİA,** İtalya ve Fransa'da ırmak; 60 km. Tende geçidi eteklerinden doğar, Breil'in aşağısına kadar Fransa'da akar, Ventimiglia'da Akdeniz'e dökülür. Birçok hidroelektrik tesis.

Royal Academy → KRALİYET AKADEMİSİ (Londra).

Royal Academy of Dancing, çekirdeği, P. J. S. Richardson ve Eduardo Espinosa tarafından 1920'de kurulan Association of Operatic Dancing of Great Britain olan dans akademisi. 1936 tarihli krallık kararnamesiyle, adı geçen kurum, Royal Academy of Dancing'e dönüştürüldü. Merkezi Londra'da olmakla birlikte, tüm Birleşik Krallık'ta ve Commonwealth ülkelerinde şubeleri vardır. İlk yöneticisi Adeline Genée'dir, onun yerini 1954'te Margot Fonteyn aldı.

Royal African company, Batı Afrika sahili ticaret acentaları ve Batı Hindistan ile üçlü ticarette bulunmak amacıyla 1672'de kurulan ayrıcalıklı ingiliz şirketi. Çok geçmeden güç duruma düştü ve 1713'ten sonra bir canlanışa ("asiento" sözleşmesi) rağmen Büyük Britanya'nın mali politikası, Afrika'daki yabancı rekabet ve şeker ticaretindeki zararlar dolayısıyla 1752'de ortadan kalktı.

Royal Air Force *(Kraliyet hava kuvvetleri)* **[RAF],** hava kuvvetlerinin kara ve deniz kuvvetlerinden ayrılarak yeniden düzenlenmesiyle 1918'de kurulan ingiliz hava kuvvetlerine verilen ad.

Royal Arch, Anglosaksonlar'da masonluğun bir derecesini belirten ing. sözcükler. Eskiden İngiltere'de resmi derecelerden farklı bir derece sayılan Royal Arch, *Act of Union*'dan (1813) bu yana, üstatlığın tamamlayıcı bir derecesi haline gelmiştir. Bir Büyük Şapitr tarafından yönetilir. Fransa'da, yalnızca fransız ulusal Büyük Loca'sında vardır. Ritüelleri Tevrat'a dayanır ve Zorobabel'in Mabet'i yeniden kurmasından esinlenir.

Royal Ballet, ingiliz ulusal balesi. Sadler's* Wells Ballet (Covent Garden'da etkinlik gösterirdi) ve Sadler's Wells Theatre Ballet (Sadler's Wells Theatre'da etkinlik gösterirdi), tek bir topluluğa dönüştükten sonra bu adı aldı. "Royal Ballet" adı, 1956 krallık kararnamesiyle resmileşti.

1964'te, Royal Ballet'ın yerleşik topluluğundan başka bir de gezici topluluk ("Ballet for All") kuruldu. 1977'de gezici topluluk yeniden Sadler's Wells Theatre'a yerleşti ve Sadler's Wells Royal Ballet adını aldı. Royal Ballet, kuruluşundan 1963'e değin Ninette De Valois, 1963-1970 arasında Frederick Ashton, 1970'te Kenneth MacMillan ve John Field, 1970-1979 arasında da K. MacMillan tarafından yönetildi. 1979'da yönetime Norman Morrice getirildi. Royal Ballet School da topluluğa bağlıdır.

Royal Dutch-Shell, 1890'da Hollanda'da, Hollanda Hindistanı'ndaki petrol kuyularını işletmek amacıyla kurulan uluslararası petrol ortaklığı. XX. yy.'ın başında Deterding tarafından yönetilen şirket önemli ilerlemeler gösterdi ve güçlü Standard Oil of New Jersey'in ilhak amaçlarına karşı mücadeleye girişti. Amerikan tröstünün kontrolü altına girmekten kurtulmak için sermayesinin bir bölümünü, özel hisseler halinde topladı, firmanın gerçek yönetimi de yalnız bu hisse sahiplerine verildi. 1907'de Royal Dutch, 1897'de kurulmuş ingiliz şirketi Shell Transport and Trad-

ing Co. ile birleşti. Bu ortaklıkla oluşan üretim ve taşıma işleri iki filyal tarafından yürütüldü: Bataafsche Petroleum Maatschappij (üretim) ve Anglo-Saxon Petroleum Cy (taşıma ve dağıtım); Royal Dutch'ın hissesi % 60, Shell'inki de % 40'tı. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Royal Dutch-Shell arıtma tesislerinin sayısını ve gücünü önemli bir biçimde artırdı, on yılda kapasitesi 3 kat fazlalaştı (1945-1955). Kuzey ve Güney Amerika, Avrupa, Ortadoğu, Afrika ve Asya'daki birçok yatağın işletilmesi sayesinde dünya petrolünün yaklaşık onda birini tek başına üretmektedir. Royal-Dutch, petrol çıkarma ve üretimi dışında, petrol arıtım ve taşımasıyla birlikte petrol pazarlamasıyla (dünya tüketiminin % 12'si) doğal gaz, kömür ve metal üretimiyle ve kimya sanayisiyle de ilgilenir. Ortaklık, dünya petrol sanayisinde ikinci sırayı alır.

Royal Geographical Society, 1830'da Londra'da kurulmuş coğrafya derneği, XIX. yy.'da birçok araştırma gezisine öncülük etti. 1830'da yayımlamaya başladığı *Journal*, 1879'da *Geographical Magazine* ile birleşti. 1893'den beri bütün bilimsel yayınları üç ayda bir çıkan *Geographic Journal* dergisinde yayımlanmaktadır. Derneğin Londra'da bir gözlemevi, büyük bir kütüphanesi ve bir toplantı salonu vardır.

ROYAL LEAMİNGTON SPA → LEAMİNGTON.

Royal Natal parkı, Güney Afrika'da (Natal) doğal park, Drakensberg'in kuzeyinde; 8 000 ha.

Royal Navy ("Krallık donanması"), ingiliz donanmasına verilen ad.

ROYAL OAK, ABD'de (Michigan) kent, Detroit'in kuzey banliyösünde; 70 900 nüf. Otomobil sanayileri.

Royal Society of London *(for improving natural knowledge)*, Büyük Britanya'nın en eski bilim derneği. Londra'da kurulan bir bilim derneğinden doğdu (1645'e doğr.); bu dernek Oxford'da şubeler açtı (1648), daha sonra da 1660'da şubelerini Londra'da birleştirdi. Derneğin ilk başkanı olan Robert Moray hazırladığı projelerle kral Charles II'nin ilgisini çekti. Dernek, çıkarılan krallık fermanıyla kesin biçimini ve 1662'de bugünkü adını aldı. O günden beri, ülkenin bilim yaşamına etkin olarak katılmaktadır; hükümetin isteği üzerine sık sık, matematik, fizik ve doğa bilimleriyle ilgili sorunlar üzerine derin araştırmalar yapar. 1665'ten bu yana *Philosophical Transactions*'ı yayımlamaktadır; bu yayın 1887'de, A (matematik ve fizik) ve B (biyoloji) olmak üzere iki diziye ayrılmıştır, 1832'de buna günlüklerin atası sayılan *Proceedings of the Royal Society* eklenmiştir.

Royale meydanı, Paris'te → VOSGES MEYDANI.

ROYALTİ a. (ing. *royalty*). Tic. Bir lisans hakkı ya da ticari bir marka sahibinin bu hak ya da markayı bir başkasına devretmesi karşılığında aldığı bedel. || Maden işletmek için mülk sahibine verilen pay.
—ANSİKL. Royaltı sistemi günümüzde en çok maden ve petrol şirketleri tarafından uygulanmaktadır. Petrol ya da maden şirketlerinin aldıkları ayrıcalık karşılığında devlete ödedikleri bedel bir royalti'dir. Royalti, belli aralıklarla bir kira biçiminde ödenebileceği gibi, üretim birimi üzerinden de verilebilmektedir.

ROYAN, Fransa'da kanton (Charente-Maritime) merkezi, Atlas okyanusu kıyısında, Gironde halicinin girişinde; 17 500 nüf. (1992). Royan, Arvert yarımadasını çevreleyen ince kumdan görkemli plajlarıyla Fransa'nın en çok turist çeken sayfiye yerlerinden biridir.

ROYAUMONT, Fransa'da Asnières-sur-Oise komününde yer, Val d'Oise'da (Luzarches). 1228'de Saint Louis'nin kurduğu manastırdan günümüze avlu çevresi dehlizleri, büyük yemekhane mutfaklar, manastıra bağlı birkaç yapı, manastır kilisesi ve ayrıca, bazı XVIII. yy. yapıları ("Royaumont şatosu" denilen manastır sarayı) kalmıştır. Toprak sahibi H. Gouïn'in 1937'de kurduğu kültür derneği, 1964'te insan biliminin ilerlemesini amaçlayan (bilimsel kolokyumlar, kongreler, vb.) *Fondation Royaumont Gouïn-Lang*'a dönüştü.

ROYCE (Josiah) amerikalı filozof (Grass Valley 1855 - Cambridge, Massachusetts, 1916). 1885-1914 arasında Harvard üniversitesi'nde profesörlük yaptı. İdealist nitelikli felsefesi, Hegel'in damgasını taşır. Başlıca yapıtları: *The Religious Aspect of Philosophy* (Felsefenin dinsel yanı), 1885; *The Spirit of Modern Philosophy* (Modern felsefenin ruhu), 1892; *The Conception of God* (Tanrı anlayışı), 1895; *Studies of Good and Evil* (İyilik ve kötülük üstüne incelemeler), 1898; *The World and the Individual* (Dünya ve birey), 1900-1901; *The Conception of İmmortality* (Ölümsüzlük anlayışı), 1900; *Outlines of Psychology* (Psikolojinin temelleri), 1903; *The Philosophy of Loyalty* (Sadakat felsefesi), 1908; *The Sources of Religious İnsight* (Din kavrayışının kaynakları), 1912; *The Problem of Christianity* (Hıristiyanlık sorunu), 1913; *Lectures on Modern İdealism* (Çağdaş idealizm üstüne dersler), 1919.

ROYENA a. (öz. a. Van *Royen*'den). Güney ve Tropikal Afrika'da yetişen, sapı kısa, basit, koyu yeşil, almaşık yapraklı ağaç ya da ağaççık. (Yaprakların koltuğundan çıkan poligam çiçeklerinde kavanoz biçiminde bir çanak, tek taçyapraklı bir taç bulunur. Meyvesi yuvarlak ve etlidir. Yirmi kadar türü bilinir. Abanozgiller familyası.)

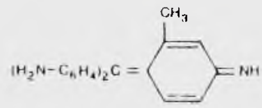
ROYER-COLLARD (Pierre Paul), fransız siyaset adamı (Sompuis 1763 - Châteauvieux, Loir-et-Cher, 1845). Jansenistçu geleneğe bağlı bir burjuvaydı, Paris parlamentosu'nda avukatlık işine girdi (1783), başlangıçta Devrim'den yana çıktı, ama 10 ağustos 1792'den sonra Komün ile ilişkisini kesti ve Terör döneminde Paris'ten ayrılmak zorunda kaldı. Beş Yüzler meclisi'ne seçildi, 18-Fructidor'da ılımlılığı yüzünden görevinden atıldı, gizli Kralcı meclis'e katıldı (1798-1803). Sorbonne'da felsefe tarihi profesörü oldu (1811-1814), Condillac'ın duyumculuğuna karşı çıktı ve Reid ve Stewart'ın tinselciliğini yaymaya çalıştı. Matbuat genel müdürü (nisan 1814 - mart 1815), Danıştay üyesi ve Üniversite meclisi başkanı (1815-1820), milletvekili (1815) olan Royer-Collard, "Doktrinciler"in (Restauration döneminde, liberal siyasal kuramları savunanlar) başıydı: meşruti bir monarşiden yana çıkarak, aşırılık politikasına muhalefet etti. Meclis başkanı oldu (1828), 221'ler çağrısını kaleme aldı ve Charles X'a sundu (mart 1830). Jouffroy'nun Reid'in yapıtlarının fransızca çevirisinin sonuna Royer-Collard'ın derslerinden bazı parçalar katıldı. (Fr. akad., 1827.) —Kardeşi ANTOİNE ATHANASE (Sompuis 1768 - Paris 1825), *Bibliothèque médicale*'i (Tıp kütüphanesi) [1803] kurdu, Charenton akıl hastanesi'ni yönetti (1806) ve Paris Tıp fakültesi'nde adli tıp profesörü oldu (1816).

ROYO (Aristides), panamalı devlet adamı (La Chorrera 1940). Panama Üniversitesi'nde profesördü; Eğitim bakanı (1973) ve Panama Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu (ekim 1978 - ağustos 1982).

ROZALES a. Gülgillerle altınçanakgilleri kapsayan çiçekli bitkiler takımı. (Bugün yalnız bu iki familyayla kısıtlı olan *rozales* takımı eskiden daha genişti ve bu iki familyadan başka damkoruğugiller, taşkırangiller ve acıfındıklıgiller familyalarını da kapsıyordu.)

ROZAMİN a. (fr. *rosamine*). Boyar mad. Rodaminlere benzeyen kırmızı ve mor renkli boyarmaddelere verilen genel ad; alkil-metaaminofenollerin fenilkloroformla yoğuşturulması sonunda elde edilir.

ROZANİLİN a. (fr. *rosaniline*). Org. kim. Fuksinin, formülü $C_{20}H_{19}N_3$ olan eşlenik bazı; metil klorürle tepkimeye sokularak Paris morlarının, anilinle yoğuşturularak Lyon mavilerinin hazırlanmasında kullanılır.



ROZANOV (Vasiliy Vasiliyeviç), rus yazar (Vetluga 1856 - Sergeyev Posad 1919). Tutucu, slavsever, son derece sofu düşünüşlü biri olmakla birlikte, ahlakçılıktan ve sert bir biçimde suçladığı (*Apokalipsis Naşego Vremeni* [Çağımızın Mahşer'i], 1917) hıristiyanlıktan hiç hoşlanmadığı için, bir tür yaşam dinini ya da tensel bir mistisizmi önerdi. Yalnız, sıkıntılı, çelişmeli bir yaşam sürdü, sezgilerine dayanarak yazdı, çiğ ve somut sözcüklerle eğretilemeyi, müstehcenle patetiği bağdaştırdı (*Uyedinennoye* [Yüzüstü bırakılmışlık], 1912; *Opavsiye listja* [Düşen yapraklar], 1913-1915). Ayrıca Dostoyevskiy üzerine zekice yorumlar da yazdı.

ROZANOVA (Olga Vladimirovna), rus kadın ressam (Malenki, Vladimir yakınında, 1886 - Moskova 1918). Önceleri kübo-fütürizmin içinde yer alan sanatı, süprematizmin etkisiyle, katışıksız bir minimal resme ulaştı. Nesne-kitapların yapımında çalıştı (kocası Kruçenıyh'ın şiirlerinden çeşitli derlemeler), kolajlar gerçekleştirdi, şiirler ve kuramsal metinler kaleme aldı.

ROZAS a. Süslem. sant. → GÜLÇE.

ROZASE sıf. (fr. *rosace;* lat. *rosaceus*). Der. hast. *Rozase aknea*, kırmızı akne. (→ AKNE.)

ROZAZİT a. (fr. *rosasite;* Sardinya'daki *Rosas* maden ocağının adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, yeşil-mavi renkte, hidratlı bakır ve çinko karbonat.

ROZBİF a. (ing. *roast-beef, to roast* kızartmak ve *beef*, sığır'dan). Kızartması yapılan sığır ya da at eti parçası.

ROZBİT a. (ing. *rose bit*'den). Denizc. Gemilerde, bir deliği istenilen ölçüde büyütmek için kullanılan bir tür dörtköşe zımba.



Lauros-Giraudon

Thomas Rowlandson
Şarlatanlık ya da Şeytanın görünmesi
(1800)
ofort
Bibliothèque nationale, Paris

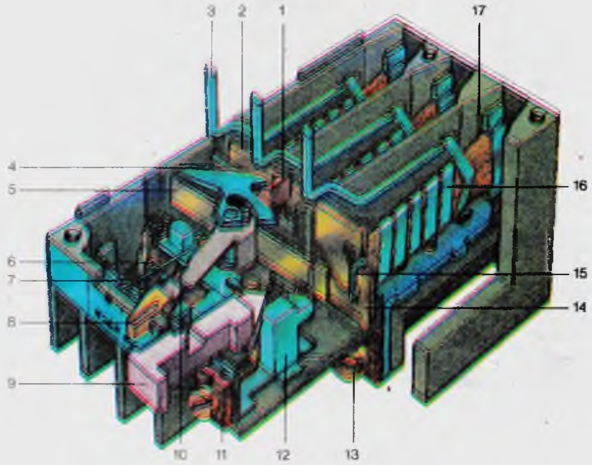


Pierre Paul Royer-Collard
Maurin'in bir gravüründen ayrıntı

M. N. A. M., C. N. A. C. G.-Pompidou



Pierre Roy
Kırda bir gün (1937)
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou, Paris



R. Y. Télémécanique belgesine göre

termik korumalı elektromekanik **röle**
1. Diferansiyel levyesinin kolu; 2. Diferansiyelin üst armatürü; 3. Güç devresinin giriş bağlantısı; 4. Kam; 5. Termik denkleştirme çifti; 6. Sabit kontak; 7. Hareketli kontak; 8. Ayarlama levyesi; 9. Başa döndürme düğmesi; 10. Hareketli kontak taşıyıcısı; 11. Kumanda devresinin bağlantısı; 12. Açma gagası; 13. Güç devresinin çıkış bağlantısı; 14. Diferansiyelin alt armatürü; 15. Çift; 16. Isıtıcı öğe; 17. Yalıtkan.

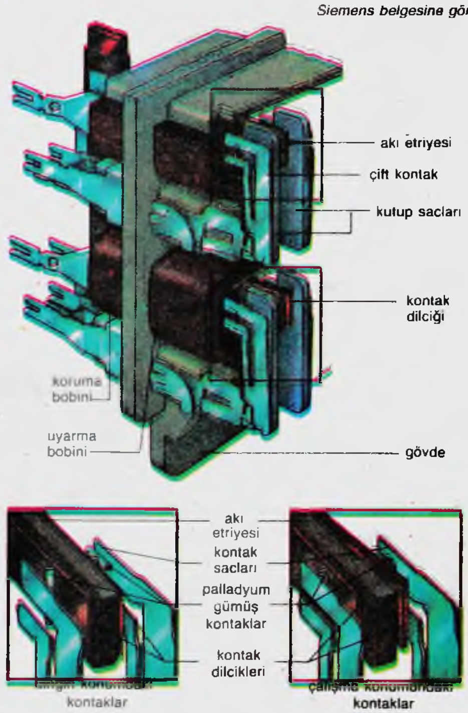
ROZE a. (fr. *rosé*). Pembe renkli şarap. (Kırmızı üzümlerden yapılır. Bunun için ezilen üzümler, kısa bir süre cibre ile beraber maserasyona terk edilir ve kabuklardaki renk ve tat maddelerinin şaraba ölçülü bir şekilde geçmesi sağlanır. Böylece şaraba istenen renk ve koku kazandırılmış olur.)
—Müc. → ROZE ELMAS*.

ROZEN (Viktor Romanoviç), rus doğubilimci (Revel [bugün Tallin] 1849 - Petersburg 1908). İmparatorluk bilimler akademisi üyesi oldu (1879). Arap edebiyatıyla ilgilendi. *Eski arap şiiri* (1872), *Arap klasik yazarlarından seçmeler* (Girgas ile, 1876), *Doğu dilleri enstitüsü'nün İran elyazmaları* (1886) gibi yapıtları vardır.

ROZENBURG, Hollanda'da sanayi (Güney Hollanda) yerleşmesi, Nieuwe Waterweg'in güney kıyısında, Maassluis' in karşısında. Kimyasal gübre.

ROZEOL a. (fr. *roséole*). Yuvarlak ya da mercimeğimsi kırmızı lekelerle belirgin deri döküntüsü.
—ANSİKL. "Rozeol" terimi iki yerde kullanılır. Birincisi 2 ya da 3 günlük ateşli bir sendrom olan ve meme çocuğunda birdenbire ortaya çıkan kırmızı döküntü ya da altıncı hastalıktır. Ateşin birdenbire düşmesiyle birlikte döküntü başlar. Gidişi tehlikesizdir. İkincisi frengi rozeoludur. Hastalığın ikinci devresinde ortaya çıkar ve genellikle göğüs ve sırtta görülür.

Siemens belgesine göre



elektromekanik anantarlama **rölesi**

ROZET, -ti a. (fr. *rosette*, küçük gül'den). **1.** Üzerinde bir kimsenin, bağlı olduğu grup ya da kuruluşun amblemi bulunan ve yakaya takılmak üzere yapılmış küçük metal nesne: *Tıp fakültesi rozeti. Parti rozeti.* **—2.** Üzerinde bir kuruluşun amblemi bulunan ve onu tanıtmak ya da bir gelir sağlamak amacıyla anma günleri ya da bayramlarda yakaya iğnelenen küçük kâğıt nesne: *Çocuk esirgeme kurumu rozeti.*
—Ask. *Şerit rozet*, Türk silahlı kuvvetleri mensuplarının göğüslerine taktıkları başarı ve hizmet simgesi. (Üzerinde başarı ve hizmete ilişkin şekiller bulunan renkli kumaş geçirilmiş 1×3,5 cm boyutlarındaki levhalardan oluşur "Başarı şerit rozetleri", "övünç şerit rozetleri", "komutanlık şerit rozetleri" olmak üzere üç çeşittir.)
—Bağışıkbil. ve Hematol. *Rozet testi* ya da *rozet oluşturan hücreler testi*, allojen alyuvarların (rozetin taçyaprakları) bazı akyuvarların ve makrofajların sitoplazma zarına yapışmasından meydana gelen in vitro görüntü. (→ E* *rozeti*, EA* *rozeti*, EAC* *rozeti*.)
—Bitki patol. Düğüm aralarının önemli ölçüde kısalması yüzünden bitkinin yerde yaygın bir görünüm almasına neden olan bitki hastalıkları belirtisi. (Buğday, zambak, yerfıstığı rozetleri virüs hastalıklarıdır; elma ağacında çinko eksikliği, bazı dallarda düğümler arasında kısalmaya neden olur.)
—Bot. *Rozet yaprak*, kökboynundan çıkarak çepeçevre yerde yayılan yapraklar; yosunlarda sapın ucunda bulunan küçük yaprak demeti.
—Kilitç. Bir kapının ters tarafına ya da kilidin her iki yanına konulan ve ortasında, kol için mil takmaya yarayan yuvarlak bir delik bulunan küçük madeni levha.
—Süslem. sant. GÜLÇE'nin eşanlamlısı.
—Teknol. Musluğun, duvar içindeki boruya geçirilmesinden önce, çirkin görünüşünü kapamak amacıyla konan nikel ya da krom kaplı çember biçimindeki ortası delik parça.

Rozetta taşı → REŞİT TAŞI.

RÓŻEWICZ (Tadeusz), polonyalı yazar (Radomsko 1921). İkinci Dünya savaşı'nın korkunçluğundan etkilenerek, şiirsel eğretilemeyi bir yana bıraktı ve şiirlerinde yalın ve kuru bir üslup kullanarak, çağdaş uygarlığın insani değerlerinin bunalımı karşısında duyduğu umutsuzluğu dile getirdi (*Niepokój*, 1947; *Rozmowa z ksiecięm*, 1960; *Cuszyczka*, 1977, mensur şiir). Tiyatro alanında grotesk ile iğneleyici ironiyi zekice kullanarak, bütün aldatmaca ve yalanları saptamaya çalıştı (*Spaghetti i miecz*, 1967; *Białe małżeństwo*, 1975). Ayrıca hikâyeler ve denemeler de yazdı.

ROZEWİE burnu, Polonya'da burun, Pomeranya kıyısında, Gdańsk körfezinin batı kıyısında. Ülkenin en kuzeydeki yeridir (54° 50' K enlemi). Bu kesimde Polonya kıyılarının, tek yalıyarlı (yüksekliği elli metreyi aşan buzultaş gereçlerinde oyulmuşlardı) yöresi bulunur.

ROZNOV POD RADHOSTEM, Çek Cumhuriyeti'nde (Kuzey Moravya) kent, Beskidler'de, Gottwaldov'un kuzey-doğusunda; 15 500 nüf. Turizm merkezi. Etnografya müzesi.

ROZTOCZE, Polonya'da ve Ukrayna' da, K.-B.'dan G.-D.'ya doğru uzanan 300-400 m yüksekliğinde tepe yayı, Lublin platosunu Podolya platosuna bağlar. K.-B.'daki löslü örtü, yoğun bir tarım etkinliğine olanak verir. Bu örtünün ilersinde, sınıra doğru, topraklar daha az iyi, yükseklikler daha fazla ve yağışlar daha boldur; burası, çeşitli bitki türlerinin ulaşabildiği en kuzeydeki alandır.

ROZWADOWSKİ (Tadeusz), polonyalı general (Babin 1866 - Varşova 1928). Avusturya askeri okullarında okudu, Bükreş'e ataşemiliter olarak gönderildi, 1914 ve 1915'te Ruslar'a karşı girişilen harekâtlara general olarak katıldı, ama ayrılıkçı eğilimlerinden ötürü komutanlıktan uzaklaştırıldı. Kasım 1918 - mart 1919 arasında Ukraynalılar'a karşı savaştı ve Lvov'u kurtardı. Polonya-Sovyet savaşı'nda (1920), Genelkurmay başkanı olan Rozwadowski, 1921'de süvari kuvvetleri müfettişliğine getirildi ve Piłsudski'nin hükümet darbesi sırasında meşru hükümete bağlı kalarak, onun kuvvetlerine komuta etti. Piłsudski, onu Wilno'da bir yıl süreyle hapsettirdi.

ROZZANO, İtalya'da kent, Lombardia' da, Milano'nun G.'inde; 37 800 nüf. Tekstil (ipek). Plastik maddeler. Kırtasiye.

RÖDONİYEN a. (fr. *redonien;* kent adı *Redon*'dan). Yerbil. REDON KATI'nın eşanlamlısı.

RÖFLE a. (fr. *reflet*). Berbl. Saçın doğal renginden bir ton açık ya da koyu saç tutamı. ‖ *Röfle yapmak*, saçın bazı yerlerini ufak tutamlar halinde bir ton açık ya da bir ton koyu renge boyamak.

RÖFÜ a. (fr. *refus*). İnş. ve Bayınd. Zeminin gösterdiği direnç nedeniyle bir kazığın artık gömülmemesi.

RÖFÜJ → REFÜJ.

RÖGAR a. (fr. *regard*). Su işler. **1.** Kanalizasyon işçilerinin kanalizasyona girmesi ya da bakım, onarım, vb. için gerekli aygıtları yerleştirmek amacıyla açılan ve zemin düzeyinde bir kapağı bulunan kuyu. **—2.** Bir su boruhattı üzerinde boruların denetimini kolaylaştırmak ya da dağıtım muslukları yerleştirmek için açılmış kuyu. **—3.** Bir lağım çukurunun üst bölümünde bırakılan ve bir kapak ya da metal bir levhayla kapatılan açıklık.

RÖHM (Ernst), alman siyaset adamı (Münih 1887 - *ay. y.* 1934). Von Epp'in komando birliğinde görev aldı, Drexler'in Alman işçi partisi'ne ve hücum kıtalarına (SA) girdi, bunlarla Münih darbesine katıldı (8 kasım 1923). Hitler tarafından SA'ların kurmay başkanlığına ve sandalyesiz bakanlığa getirildi (1933), SA'lara büyük bir canlılık kazandırdı. Bunların orduya katılmasını isteyince (mart 1934) Savaş bakanı mareşal von Blomberg'in düşmanlığını çekti. Hitler'in İtalya yolculuğu sırasında Göring ve Himmler kendisini Gregor Strasser'le birlikte komplo hazırlamakla suçlayarak gözden düşürdüler. Hitler, "uzun bıçaklar gecesi"nde (30 haziran 1934) onu öldürttü.

RÖLAKSASYON a. (fr. *relaxation*). Ger. day. GEVŞEME'nin eşanlamlısı.

RÖLAKSATÖR a. (fr. *relaxateur*). Tıp. Uzun süreli akciğer havalandırması yapmak için kullanılan solunum aygıtı.

RÖLANS a. (fr. *relance*). Oy. **1.** Yapılan artırma teklifini kabul edip etmeyeceğine karar vermek için süre isteme. **—2.** Konken vb. oyunlarda, oyun başlamadan önce, o elin iki misline oynanmasını isteme. (Kâğıt dağıtanın sağında oturan ve *mecburcu* denen oyuncu dışındakiler, rölans denilen ele katılmak zorunda değildir. Mecburcunun eli iyiyse ve isterse sürölans diyerek oyunu dört katına da çıkartabilir.)
◆ ünl. Oyuna sürülen parayı artırmak ya da düşünme süresi istemek durumundaki oyuncunun söylediği söz.

RÖLANSLI sıf. Artırmalı: *Rölanslı konken.*

RÖLANTİ → RALANTİ.

RÖLASKOP a. (fr. *relascope*). ÇAPÖLÇER'in eşanlamlısı.

RÖLATİF sıf. (fr. *relatif*). Fels. GÖRELİ' nin eşanlamlısı.

RÖLATİVİST sıf. ve a. (fr. *relativiste*). Rölativizm yanlısı kimse için kullanılır.

RÖLATİVİTE a. (fr. *relativité*). GÖRELİLİK'in eşanlamlısı.

RÖLATİVİZM a. (fr. *relativisme*). → GÖRELİLİK.

RÖLE a. ve sıf. (fr. *relais; relayer,* yerine geçmek, değiştirmek'ten). **1.** Temel olarak, bir bobin ve kontaklardan oluşan ve küçük bir uyarma akımıyla bir devreyi açmaya ya da kapamaya yarayan komütasyon öğesi; telekomünikasyon tekniğinde, telefon santrallarında ve genel olarak tüm otomatik kontrol sistemlerinde yaygın olarak kullanılır. **—2.** Telekomünikasyon tekniğinde, iki ya da birçok iletim arasında aracılık yapan bir sistem ya da düzenek için kullanılır: *röle istasyon, röle uydu.*

—Ask. *Röle istasyonu,* telsiz işaretlerini, başka bir röle istasyonuna ya da gideceği son istasyona herhangi bir zayıflatma ya da yükseltme yapmadan, ilk merkezden çıktığı gibi gönderen ara istasyon.

—Elektron. *Gecikmeli zaman rölesi,* bir kontağı, bir gecikme zamanından sonra açmaya ya da kapamaya yarayan aygıt.

—Elektrotekn. *Artı-sıfır* ya da *eksi-sıfır rölesi,* değeri, ya bir devreyi kapamak için gereken değerden büyük ya da bu devreyi açması için gerekli değerden küçük bir büyüklükle beslenen elektrik rölesi. || *Belirli zaman rölesi,* kendini niteleyen zamanların hiçbiri, duyarlığa ilişkin belirlemelere konu oluşturmayan elektrik rölesi. || *Belirsiz zaman rölesi,* kendini niteleyen zamanların biri ya da birçoğu, özellikle duyarlığa ilişkin belirlemelere konu oluşturan elektrik rölesi. || *Çiftkararlı röle,* bir giriş büyüklüğü etkisiyle durum değiştirdiğinde, bu etki ortadan kalksa da aynı durumda kalan elektrik rölesi. (Bu röleyi ilk durumuna getirmek için, uygun bir başka büyüklük uygulamak gerekir.) || *Elektrik rölesi,* üzerine etkiyen giriş devrelerinde belli koşullar sağlandığında,bir ya da birçok elektriksel çıkış devresinde ani ve önceden belirlenmiş değişimler oluşturmaya yarayan aygıt. || *Elektromekanik röle,* lojik işlemin, giriş devresinden yada devrelerinden geçen elektrik akımının etkisiyle göreli olarak yer değiştiren mekanik öğelerle sağlandığı elektrik rölesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ölçme rölesi,* ayırtedici nitelikteki büyüklüğü, belirli koşullarda ve belirli bir duyarlıkla, çalışma değerine ulaştığında çalışacak biçimde tasarlanmış elektrik rölesi. || *Statik röle,* lojik işlemin, hareketli her tür iğnenin dışında, elektronik, manyetik, optik ya da başka öğelerle sağlandığı elektrik rölesi. (Statik bir rölenin, çıkış devrelerinden en az birinde ve kontak bulunup bulunmamasına bağlı olarak, *çıkış kontaklı* ya da *çıkış kontaksız* olduğundan söz edilir.) || *Tekkararlı röle,* bir giriş büyüklüğü etkisiyle durum değiştirdiğinde, bu etki ortadan kalkınca ilk durumuna geri dönen elektrik rölesi.

—Siber. Bir kaynağın enerjisini, kaynak enerjisinden çok daha küçük bir enerji kullanan bir kumanda işaretinin etkisiyle tıkayan ya da açığa çıkaran organ. (Elektromekanik rölelerden başka,manyetik röleler, devingen parçası olan ya da olmayan pnömatik röleler [→ FLÜİDİK] ve tranzistorlu ya da tiristorlu, elektronik röleler vardır.) || Bir kumanda işareti ile, kumanda edilen bir işaret arasına yerleştirilen güç yükseltici düzenek. (Kimi teknolojilerde, YÜKSELTEÇ de denir.)

—Telekom. *Edilgin radyoelektrik rölesi,* aldığı dalgaların yayılma doğrultusunu değiştiren büyük boyutlu yansıtıcı. (Örneğin bir vadiye hizmet vermek için, bir tepeye yerleştirilebilir.) || *Radyoelektrik* ya da *Hertz rölesi,* bir Hertz demetinin ara istasyonu; bir alıcıyı besleyen bir anten ve bir anteni besleyen bir vericiden oluşur; anten, aldığı işaretleri, bunlara istenen güç ve doğrultuyu vererek yeniden yayımlar. || *Telefon rölesi,* bir santralda ya da örneğin yarı-elektronik bir otomatik telefon santralında, belli işlevleri sağlayan elektromekanik röle. || *Telgraf rölesi,* telgraf işaretlerinin ötelenmesini sağlamaya yarayan çalışması çok hızlı, elektromekanik ya da elektronik röle.

—ANSİKL. Elektrotekn. *Elektromekanik röle.* Temel olarak, bir ya da birçok yalıtılmış lam taşıyan bir paleti çeken bir elektromıknatıstan oluşur. Elektromıknatıs bobinine hiçbir akım gönderilmediğinde, bu lamlar, bir yay ya da kalıcı mıknatıs etkisiyle "dinginlik" kontaklarına dayanır; bobine gönderilen uygun bir akım ise (uyarılmış röle), lamların "çalışma" kontaklarına dayanmasına neden olarak, röleyi kapatır. Dinginlik ve çalışma kontakları, çoğu kez evirticiler biçiminde gruplanmıştır. Aynı rölede çok sayıda evirtici bulunabilir ve bu, elektromekanik röleleri, öbür röle türlerinden üstün kılan temel özelliktir. Elektromekanik rölelerin yanıt zamanı, hareketli öğelerin eylemsizliği ve kursu azaltılarak, küçültülebilir (örneğin, çubuklu röleler). Kullanım süreleri, eylemsiz atmosfer ya da cıva içinde yüzen kontaklar gibi çeşitli düzenlemelerle artırılabilir.

Elektronikteki gelişmelere rağmen, elektromekanik rölelerin, ardışıl otomatik sistemlerde güç öğesi ve özellikle de takım tezgâhları alanında, hâlâ çok sayıda uygulaması vardır. Otomatik telefon sistemlerinde, uzun süre anahtarlama öğesi olarak kullanılan elektromekanik röleler, günümüzde, bu alanda yerini, elektronik komütatörlere bırakmıştır.



Smit International

liman römorkörü



Voith GmbH

kurtarma ve yangın söndürme römorkörü (güç: 22 000 B. B.)

RÖLÖVE a. (fr. *relevé*). Güz. sant. Genellikle eski bir sanat yapıtının (özellikle duvar resimlerinin), bir yazıtın vb. çizilerek ya da boyanarak yapılmış kopyası.

—Bot. *Fitososyoloji rölövesi,* istasyon denen çok küçük bir alan (örneğin 1,4 ya da 9 m²) üzerinde doğal olarak yetişen bitkisel bireylerin tam listesi.

—Mim. Var olan bir yapıyı, plan, kesit ve görünüşleriyle gösteren çizim. || *Rölöve çıkarmak,* bir mekânın, bir binanın ölçülerini alarak rölövesini yapmak.

Rölöve ve anıtlar müdürlükleri, Kültür bakanlığı Anıtlar ve müzeler genel müdürlüğü'ne bağlı olarak 8 ilde (Ankara, İstanbul, İzmir, Konya, Kayseri, Adana, Diyarbakır, Erzurum) hizmet veren taşra örgütleri. Kuruluşun çekirdeğini 1936'da İstanbul'da açılan bir büro oluşturur. 1972'de şube müdürlüğü statüsüne getirilen kuruluş, 1978'de Bölge teknik müdürlüklerine dönüştü. 1985'te Kültür ve turizm bakanlığı Eski eserler ve müzeler genel müdürlüğü'ne bağlandı. 1989'da Kültür ve Turizm bakanlıklarını birbirinden ayıran 379 sayılı kanun hükmünde kararname ile, Rölöve ve anıtlar müdürlüklerinin bağlı olduğu genel müdürlüğün adı Anıtlar ve müzeler genel müdürlüğü olarak değiştirildi. Taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarıyla, korunması gerekli sivil mimarlık örnekleri başta olmak üzere, 2863 ve 3386 sayılı yasalardaki konular, bunlara ilişkin ön çalışma ve yatırımlar bu müdürlüklerin görevleri kapsamındadır.

RÖLYEF a. (fr *relief*'den). → ENGEBE.

RÖMER (Olaüs ya da Ole), danimarkalı gökbilimci (Århus 1644 - Kopenhag 1710). Daha çok genç yaşta, Tycho Brahe'nin elyazmalarını sınıflamakla görevlendirildi. 1671'de Danimarka'ya gelen papaz Jean Picard'ın tavsiyesine uyarak Paris'e gitti. Jüpiter'in uydularının, bu gezegenin gölge konisine girip çıkması olaylarından yararlanarak 1676'da ışık hızını ilk kez belirledi. Pek çok alet yaptı; bunlardan en önemlisi meridyen dürbünüdür.

RÖMERİT a. (fr. *roemérite;* alman yerbilimci F. *Römer*'in [1818-1891] adından). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal demir sülfat.

RÖMİZ a. (fr. *remise*). Bank. ve Tic. huk. **1.** Ticarette teslim etme; fiyattan, borçtan ya da cezadan indirim; komisyon ücreti anlamlarında kullanılan sözcük. **—2.** *Başka yerde ödemeli römiz,* bir kambiyo mektubunun, ödeme yerinin üzerinde belirtilmiş olduğunu gösteren ve böylece onun keşide edildiği yerden başka bir yerde ödeneceğinin anlaşılmasını sağlayan deyim. || *Cari hesaba geçirilecek römiz,* bir kişinin, bir kıymetli evrakı, tutarı tahsil edilip hesabına geçirilmek üzere bankasına vermesi. || *İskonto römizi,* banka emrine ciro edilmiş bir senedin, acyosu alındıktan sonra kalan tutarı hemen ödenmek üzere bankaya verilmesi.

RÖMORK, -ku a. (fr. *remorque*). Motorlu bir taşıt tarafından çekilen motorsuz taşıt: *Traktör römorku.*

—Dy. Elektrikli ya da motorlu bir tren tarafından çekilen taşıt.

—Tarım. TARIM* ARABASI'nın eşanlamlısı.

RÖMORKAJ a. (fr. *remorquage*). Deniz huk. Yüzer durumdaki bir geminin başka bir gemi tarafından çekilmesi. (Türkiye kıyılarında römorkaj hizmetlerini görmek, yalnız türk bayrağını taşıyan gemilere tanınmıştır.)

RÖMORKÖR a. (fr. *remorqueur*). Denizc. Limanda, denizde ya da nehirde, gemileri yedeğine alıp bir yerden bir yere

Larousse



Olaüs Römer
XVIII. yy.'da yapılmış bir gravürden ayrıntı

çekmek için özel olarak yapılmış, orta tonajlı, motorlu gemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uz. havc. *Uzay römorkörü*, gerekli yükleri, Yer yörüngesinden farklı yükseltideki bir yörüngeye taşımak için yapılmış geri getirilebilir uzay aracı.

—ANSİKL. Denizc. Römorkörlerin, diğer gemilerden farklı kimi özellikleri vardır: çok geniştir, bu da, çekilen gemiye yanal olarak yaklaştığında iyi bir denge sağlar; ağırlık merkezine olabildiğince yakın yerleştirilmiş bir yedek kancası taşır, çekilecek gemi yedek halatıyla bu kancaya bağlanır ve gerektiğinde bu kanca yedek halatını hızla bando eder; ayrıca çeşitli çekişleri sağlayan özel bir pervane donanımı içerir (pervane, pıç kontrollü pervane vb.).

Römorkörler üçe ayrılır:
1. liman römorkörleri 150 ile 4 000 B.B. gücündedir ve gemilerin limana girmesini, yanaşmasını ve limandan çıkmasını sağlar;
2. açık deniz römorkörlerinin gücü 18 000 B.B.'ye kadar ulaşır. Uluslararası sularda yedekte çekme işini yapan bu tekneler yakıt ikmali yapmadan belli uzaklıklara gidip gelebilir ve büyük gemileri, makine gücü olmayan okyanusaşırı barçları, deniz platformlarını vb.'yi yedekte çekebilir;
3. güçlü pompalarla donatılmış kurtarma ve yangın söndürme römorkörleri;
4. nehir römorkörleri, mavna konvoylarını yedekte çekmek için yapılmıştır.

Her römorkör, seyir fenerlerine ek olarak, pruva direğinin cundasındaki fenerin üzerine beyaz bir fener daha çeker. Ayrıca yedekte çekilen geminin, kendi dümen suyunda seyredebilmesi için, pupasında beyaz ışıklı küçük bir fener taşır.

RÖNESANS a. (yeniden doğuş anlamında fr. *renaissance*'tan). XV. yy.'da İtalya'da doğan ve XVI. yy.'da tüm Avrupa'ya yayılan, kültür ve sanatta yenilenme hareketi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—El sant. *Rönesans işi.* Bez üzerine işlenen bu nakışta kenarları fistolu olan motiflerin içi kesilerek oyulmuştur. Motifler pikosuz britlerle birbirine tutturulur.

—ANSİKL. Rönesans sanatçıları, Ortaçağ'ın karanlık yüzyılları boyunca gölgede kaldığını düşündükleri büyük Antikçağ sanatının saygın ve güzel yanlarını yeniden gün ışığına çıkarmak istediler. Yeniden doğuş anlamına gelen Rönesans teriminin de isim babası olan bu anlayış, günümüzde pek kabul görmeyen polemik bir görüntüye bürünmektedir; kesin gözüyle bakılan kimi edinimleri bile tartışma konusu yapan ve yeni bir biçim ve ikonografi sistemine önderlik eden entelektüel kıpırdanış özellikle dikkat çekicidir: bu, İtalya'da ortaya çıkan ve Avrupa'nın büyük bir bölümüne ulaşmakla kalmayıp, XX. yy.'a gelininceye kadar Batı sanatının gelişme dizginlerini elinde tutan bir olgudur. Antikçağ'ın yeniden keşfedilmesi, bu dönem kalıntılarının daha dikkatli bir gözle incelenmesine dayanır: edebi belgeler, anıtlar, kazı bulguları. Mimarlıkta, Vitruvius'un yazıları basılmış ve yorumlanmış, "düzenler" kesin kural olarak benimsenmiş ve orantı yasaları dikkatle incelenmiştir. Heykelcilikte, heykeller, büstler, lahit kabartmaları, saygı uyandıran modeller sağlamış, bezeme öğeleri kopya edilmiştir. Antik mitoloji ve tarih, hıristiyan ikonografisini büsbütün silmeden, yeni bir konu repertuvarı ve ardından yeni bir simgeler sistemi önermiştir. Gerçekte Rönesans'ın en büyük düşlerinden biri, yunan-roma uygarlığıyla hıristiyanlık arasında bir bireşim kurmak olmuştur. Sanat alanındaki bu devrim, uzun yıllardır dine dayanan bir toplumun temellerini kökünden sarsan hümanist hareketin (→ HÜMANİZM) pırıltısı göz ardı edilirse anlaşılamaz. Hümanizm kimilerine göre, Reform'a, dolayısıyla Kilise'den kopuşa sürüklemiş, yüce bir başvuru kaynağı olarak Kilise'nin yerini alan Antikçağ'a derin bir hayranlık beslenmesine yol açmıştır. Ancak, aynen kopya etmekten çok yeniden yaratma sözkonusudur ve Rönesans, zamanda olduğu gibi mekânda da yöresel geleneklerin yaşatılmasını ve hiçbir zaman donup kalmayacak bir sanatın gerekli evrimini yansıtan bir çeşitlilikten yanadır. Her sanat olayı gibi o da, kendisini aradığı ve tanımlamaya çalıştığı bir gençlik dönemi, denge ve dinginlikle ayırt edilen klasik bir olgunluk ve sonunda, hile ve "maniyer"i tartışma konusu yaptığı bir dönem geçirmiştir. Sanat tarihçilerinin maniyerizm* (manierismo) adıyla nitelendirdikleri son evrede, özerkliğe kavuşma ve gerçek anlamıyla Rönesans'tan kopma eğilimi baskındır.

Floransa gibi önemli bir kent merkezinin Rönesans'ın beşiği olması hiç şaşırtıcı gelmemelidir: burası, ekonomik ve mali gücün, sanat koruyuculuğu geleneğini sürdüren (Mediciler) güçlü bir siyasal erkin, entelektüel seçkin bir sınıfın, özellikle de, sanat alanında eşsiz birkaç yaratıcının buluşup bir araya geldiği bir yerdir. Üstelik, rakip kent Siena'dan farklı olarak, gotik sanat burada hiç gelişmemiş, bizans sanatı da Venedik'te olduğu gibi ağırlığını duyurmamıştır. İnşaat sanatında Brunelleschi, Santa Maria del Fiore'nin kubbesiyle, çok başarılı bir biçimde Ortaçağ'dan kopmuştur. Onun, klasik büyük Antikçağ geleneğine bağlanma çabasını, inşaatçıdan çok kuramcı bir dâhi olan L. B. Alberti ile G. da Sangallo ve F. di Giorgio Martini sürdürmüş, Brunelleschi'nin mesajı Floransa'nın, hatta Toscana'nın çok ötelerine dek ulaşmıştır. Heykelcilik alanında sivrilen usta ve yaratıcılar, kuyumculuktan yetişen ve vaftizhanenin ünlü "Cennet kapısı"nı yapan Ghiberti, perspektif yasalarını yeniden keşfetmeye çalışan huzursuz dâhi Donatello, L. Della Robbia, Agostino di Duccio, Desiderio da Settignano, Rossellinolar, Mino da Fiesole, Benedetto da Maiano, Pollaiololar, Verrocchio gibi, Floransa'nın kabartma sanatında da uzun yıllar en önde olmasını sağlayan sanatçılardır. Resimde, hareket ve renge gerçekliklerini veren belirli bir hümanist gerçekçiliği yeniden saygın bir konuma getiren ve geniş, freskli düzenlemelerinde bunu uygulayan sanatçı Masaccio'dur. Çağdaşları ve ardılları, Bizans'a özgü donuk ve görkemli resmetme geleneğinden ve uluslararası gotiğin hilelerinden yavaş yavaş sıyrılmış, bu arada çoğu kez özgün bir yaratıcılık ortaya koymuşlardır. Floransa'da quattrocento, daha çok özel kişiliklerin ve başarıların boy gösterdiği bir dönemdir: Gentile da Fabriano'nun ve Gozzoli'nin öykülü, Filippo Lippi ve Botticelli'nin daha zarif, Fra Angelico'nun daha gizemli, Ucello'nun ve Andrea del Castagno'nun daha destansı sanatı. Ancak Floransa resim alanındaki tekelini gevşetmiştir. Kuzeyde, Po ovasında, heykelle boy ölçüşmek isteyen Mantegna, ardından, Milano, Ferrara, Mantova ressamları, kişiliklerini kabul ettirmişlerdir. Arezzolu usta Piero Della Francesca, desenin ve rengin zarifleşmesinde büyük bir kararlılık gösteren bir şiir dünyası yaratmıştır. Giovanni Bellini ile Venedik, daha bu dönemde renk konusundaki özel dehasını sergilemiştir.

Tiziano'nun *Venüs ile orgcu* adlı yapıtı
(1545'e doğr.)
[Prado müzesi Madrid]

Giraudon



Yüzyıl sonunda, il Perugino ve Signorelli gibi ressamlar, quattrocento'dan devraldıklarının bir bireşimini yaparak, bunları, doruk noktasında bulunan Rönesans'ın büyük ustalarına aktardılar. Bu, büyük gelişme, Güzellik arayışı, klasik denge dönemidir ve güçlerinin doruğunda bulunan papaların koruyuculuğu altında, büyük yapıtlar Floransa'dan Roma'ya gitmektedir. Gerçekte, Leonardo da Vinci de, tıpkı Michelangelo gibi Floransa'da yetişmiştir. Biri, kendini araştırmanın büyüsüne kaptırmış, ansiklopedik dehanın modeli, öteki, aynı zamanda ressam, heykelci ve mimar olan ve yapıtları aracılığıyla var olma güçlüğünü dile getiren, sıkıntılı yaratıcının modelidir. Hümanizm ile uyumun ulaştığı en yüksek denge noktası, Raffaello'nun kişiliğinde görünür ve onun yapıtları Rönesans idealinin zirvesini oluşturur. Venedik, duyulara seslenen, pırıltılı bir sanatın uygulandığı bağımsız bir odak olarak ağırlığını koymuştur: bu, Giorgione ve Palma ile başlayan, bir başka dev olan Tiziano ile doruğuna ulaşan, Veronese ve il Tintoretto ile süren bir sanattır. Parma'da, Correggio'nun ustalıklı resminde cinsel haz vurgulanmıştır. XVI. yy. mimarları, Roma'da Bramante, Peruzzi, Vignola, Venedik'te J. Sansovino, Palladio, Scamozzi vb., klasikçiliğin büyük ilkelerini tanımlar ve uygular. Heykelcilik alanında Michelangelo'nun kişiliği egemendir; A. Sansovino, çalışmak için Floransa'dan Venedik'e gitmiş, maniyerizmin öncülerinden olan B. Cellini, Floransa'da yetişmiş ve çalışmıştır.

İtalyan Rönesansı'nın kronolojik açıdan Avrupa'nın öteki bölgelerine göre çok ön-



Nimatallah-Ziolo

Herodes'in şöleni
Donatello'nun, Siena vaftizhanesi'nin vaftiz kurnaları için gerçekleştirdiği yaldızlı bronz alçakkabartmalardan biri (1423 ve 1434 arasında)



Giraudon

Süslenen kadın
Fontainebleau okulu (flaman etkisiyle) XVI. yy.'ın ikinci yarısı ya da sonu
Güzel sanatlar müzesi Dijon

de olduğu böylece anlaşılmaktadır; bu bölgeler, yeni ideali ancak XVI. yy. başında ve italyancılık dalgası adı verilen hareket sayesinde benimsemiştir. Bu da oldukça çekingen bir biçimde gerçekleşmiş (ilk zamanlarda dekorda, çoğu kez sınırlı bir etki: arabeskler, groteskler, madalyonlar, belirli bir düzene uyan gömme ayaklar vb.), tepkiler eksik olmamıştır. Ancak prensler, sanatçıları koruyarak, günün modasına uymak için italyan sanatçıları ülkelerine çağırarak ya da en iyi sanatçılarına İtalya'ya gitmeleri için maddi destek sağlayarak, yeni sanatın benimsenmesine büyük ölçüde katkıda bulunmuşlardır. Fransa'da, Charles VIII ile birlikte, ama özellikle François I döneminde siyasal iktidar bu hareketi desteklemiştir. A. Solario, Leonardo da Vinci, Serlio, Rosso, Primaticcio krallığa davet edilmiştir. O dönemde yaratıcı merkez, krallık konutlarının en önemlisi olan Fontainebleau*'dur. Ama, Goujon ve Pilon gibi heykelciler, Delorme ve Lescot gibi mimarlar özbeöz fransız olmakla onur duymakta, İtalya'ya öykünmekle yetinmemektedir. Resim gelenekleriyle gurur duyan Flandre ile İtalya arasında sık sık sanatçı alışverişi yapılmaktadır ve Antonello da Messina gibi bir italyan ressam, Kuzey resminden öğrendiği bazı noktaları, özellikle de yağlıboya tekniğini ülkesine götürmüştür. G. David ile Brugge'de, Q. Matsys, J. Van Clève, Patinir ile Anvers'de Rönesans kök salmış ve hollandalı birçok sanatçı, bilgi ve görgü kazanmak için İtalya'ya gitmiştir: Gossart, Raffaello'nun öğrencisi olan Coxcie, Van Scorel, L. Lombard. Kuzey gerçekçiliği Bruegel ile canlılığını korurken, bu ressamlara *romanist* adı yakıştırılmıştır. Avrupa'nın bu bölgesini en güçlü ve en kalıcı biçimde maniyerist evre etkilemiştir. Rönesans'ı germen ülkelerine sokan sanatçıların başında, Kuzey İtalya'ya, Venedik'e sık sık gidip burada çalışan Dürer gelir. Çağdaşı Grünewald, tıpkı heykelciler V. Stoss ve P. Vischer gibi, Rönesans etkilerine direnmiştir. Rönesans, Almanya'ya, daha çok süsleme sanatı ve hollandalı sanatçılar (örneğin A. De Vries) aracılığıyla girmiştir. İngiltere için de, durum pek farklı değildir; bu ülke, özellikle mimarlık alanında, "tudor" ve "elizabeth" üsluplarıyla Rönesans'ı garip kılıklara sokmuştur. Cam-

RÖNESANS SANATI

Padova'daki Eremitani kilisesi'nin Ovetari capellası'nda Mantegna'nın 1454-1457 arasında gerçekleştirdiği *Aziz Khristophoros'un martyr'i* adlı boyalı freskten ayrıntı

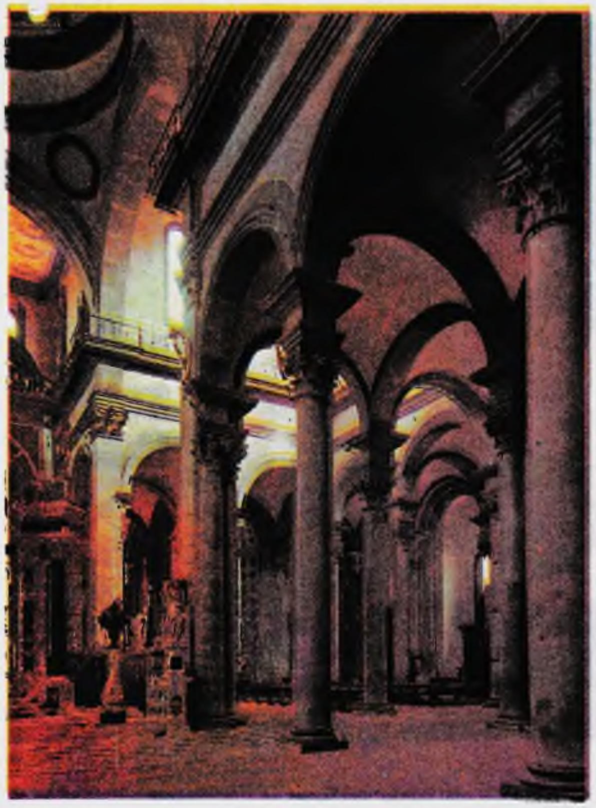
Lessing-Magnum



Lauros-Giraudon

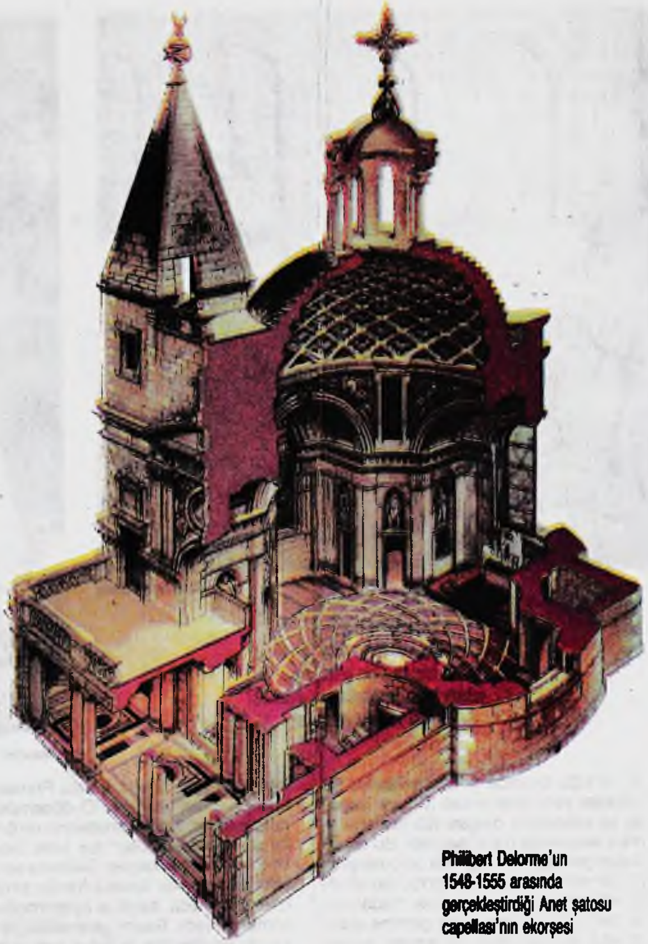


Kader alegorisi
(1490'a doğr.)
Giovanni Bellini'nin yapıtı
Accademia, Venedik



Scala

Floransa'daki San Spirito kilisesi çaprazsahnının sağ yanı Brunelleschi'nin 1444'lerde tasarladığı bir projeye göre XV. yy.'ın ikinci yarısında yapıldı.



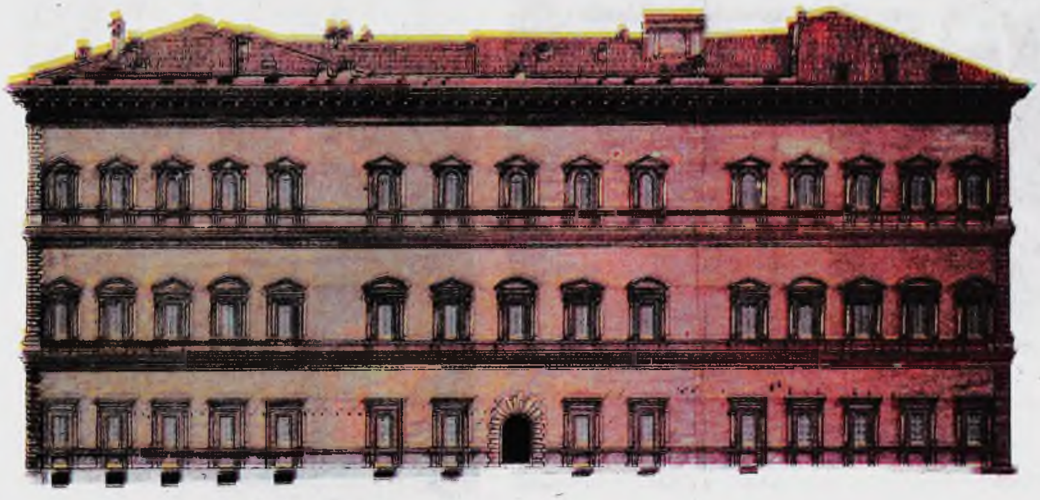
Philibert Delorme'un 1548-1555 arasında gerçekleştirdiği Anet şatosu capellası'nın ekorşesi

bridge'de, Hampton Court'ta, yeni estetiğe tanıklık eden örnekler bulunur. İber yarımadası da, hiç etkilenmeden bir köşede kalmamıştır; bu bölgede geleneklerin ısrarla varlığını sürdürmesi, Rönesans'ın aldığı özgün görünümleri açıklamaktadır: İspanya'da *plateresco,* Portekiz'de *manuel* üslupları. Daha sonraları, Karl V İtalyanlar'ı çağırmış ve yerli sanatçılar, örneğin büyük heykelci A. Berruguete, Roma'da ve Floransa'da yetişmiştir; Covarrubias, Machuca, J. B. de Toledo gibi mimarlar yeni estetiği benimsemiştir. Çok erken bir dönemde ama tek tük örneklerle slav ülkeleri, ardından iskandinav ülkeleri de Rönesans'tan etkilenmiştir.

Demek ki Rönesans, çeşitli evre ve gelişmelerle ve maniyerist biçim değişikliklerine uğrayarak, XVII. yy. başına kadar varlığını sürdürmüş, Avrupa çapında bir sanat olayıdır. Hiç kuşkusuz bu sanat, dinsel olmaktan çok dindışıdır ve Karşı Reform* hareketlerinin, onun karşısına büyük, kutsal bir sanatı, baroku çıkarıp, yavaş yavaş geliştirme nedenlerinden biri de budur. Barok sanatın coşku ve atılımı, büsbütün silmeden, Rönesans'ın estetik idealinin yerini almıştır.

• *Edebiyat* → HÜMANİZM.

• *Müzik.* Müzikte rönesans, XV. yy.'ın başıyla XVII. yy.'ın başı arasındaki döneme rastlar ve çokseslilliğin altın çağını temsil eder. XV. yy. italyan müzikçileri, frottola ve lauda türlerini geliştirirken, Bourgogneluİar ve Frankoflamanlar da, kendilerini missa, motet, şanson gibi, sonradan İtalya'ya da (Roma, Floransa, Napoli) giren formlarla ifade ettiler. Bu ilk dönemin temsilcilerinden ingiliz Dunstable, Dufay, Ockeghem, Binchois ve kuramcı Tinctoris anılmalıdır. Josquin Des Prés, bu hareketin sonunu ve ikinci bir dönemin başını belirtir. Müzik yayınlarının, özellikle de İtalya (Petrucci) ve Fransa'da (Attaingnant) artması, Almanya'daki Reform hareketi (besteleri önemli ölçüde etkileyecektir [mezmur, koral]), fransız şansonunun (başkalarıyla birlikte Paris şansonunun) ve italyan madrigalinin gelişmesi de bu ikinci döneme rastladı. Janequin, Sermisy, Costeley, Lassus, Palestrina, Victoria, Marenzio gibi bestecilerin yetiştiği bu dönemde çokseslilik doruğuna çıktı. Bu yetkinlik, XVI. yy.'ın son çeyreğinde, müziğe yeni olanakların araştırılmasını açıklar. Hümanizm, Baïf'in Akademisi'nde ve Camerata fiorentîna'da benimsendi. Bu çevrelere mensup müzikçilerin geliştirdikleri birsesli üslup, operanın doğuşunu hazırladı (1600). Buna koşut olarak çalgı müziğinde de önemli atılımlar görüldü. Bir yanda Le Jeune, Mauduit, Du Caurroy, Gesualdo, G. Gabrieli, Caccini gibi üstatlar, bir yanda da ingiliz virginalciler, barok sa-

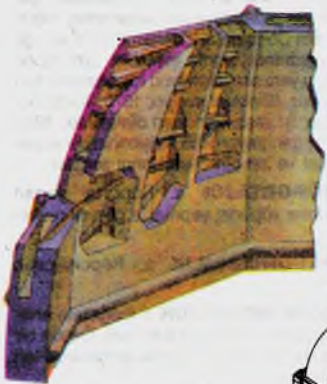


Roma'daki Farnese sarayı'nın yan cephelerinden biri (1514'e doğr.-1589)

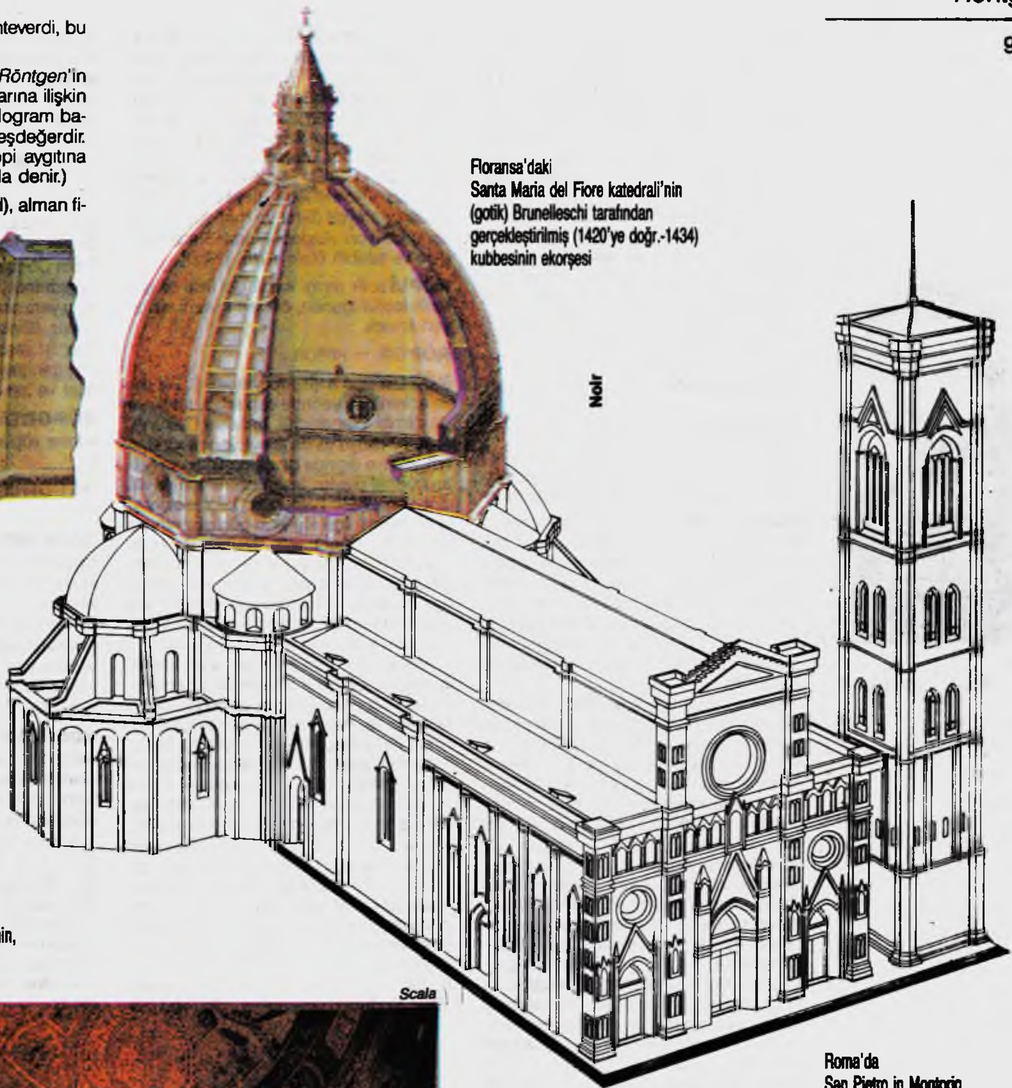
natın habercisi oldular ve Monteverdi, bu üslubun ilk örneklerini verdi.

RÖNTGEN a. (öz. a. W. C. *Röntgen*'in adından). **1.** X ya da γ ışımalarına ilişkin ışınlama birimi (simgesi R); kilogram başına $2{,}58 \times 10^{-4}$ coulomb'a eşdeğerdir. **—2.** Halk arasında radyoskopi aygıtına verilen ad. (Röntgen *cihazı* da denir.)

■ **RÖNTGEN** (Wilhelm Conrad), alman fi-



Floransa'daki Santa Maria del Fiore'nin kubbesinden ayrıntı

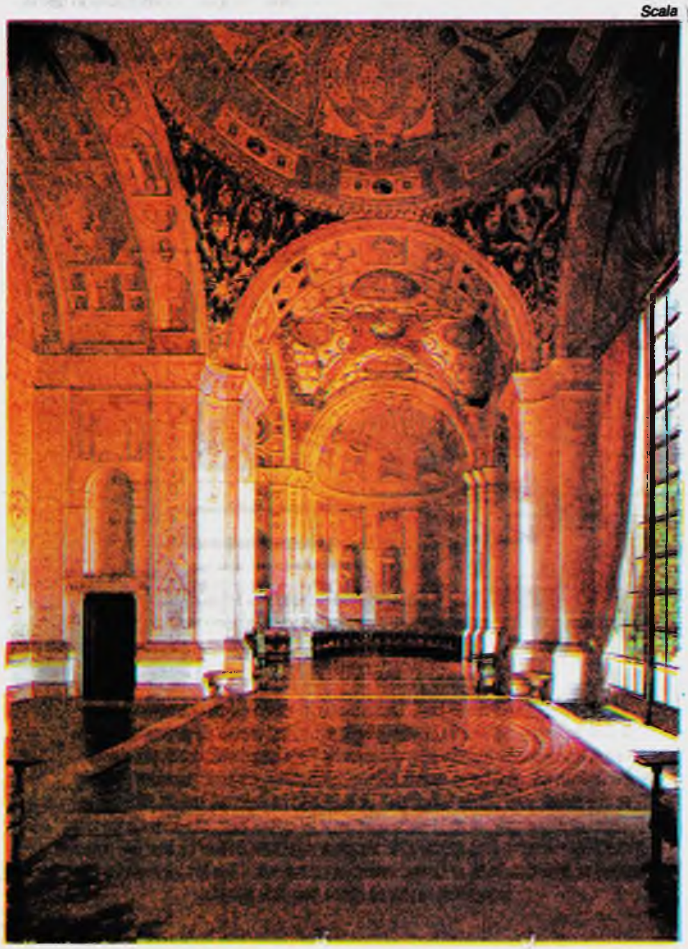


Floransa'daki Santa Maria del Fiore katedrali'nin (gotik) Brunelleschi tarafından gerçekleştirilmiş (1420'ye doğr.-1434) kubbesinin ekorşesi

Noir

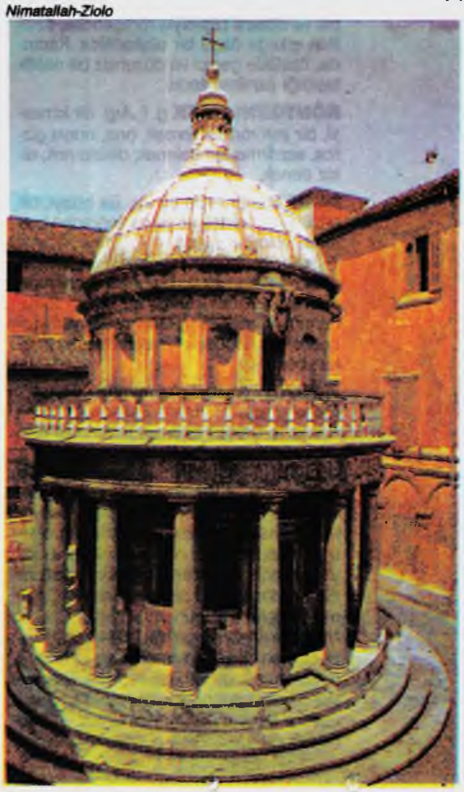
Raffaello'nun planlarına göre 1516'ya doğru Roma yakınlarında yapılan Villa Madama'nın loggiası (yalancımermerler Giovanni da Udine'nin, resimler G. Romano'nun yapıtıdır)

Scala



Roma'da San Pietro in Montorio *tempietto*'su (1502) Bramante'nin yapıtı

Nimatallah-Ziolo



Keystone



Wilhelm Conrad **Röntgen**

zikçi (Lennep, Rheinland, 1845 - Münih 1923). Strasbourg'da (1876), Giessen'de (1879), Würzburg'da (1888) fizik profesörlüğü yaptı, 1900'de, Münih Üniversitesi fizik kürsüsü başkanlığına ve yeni kurulan fizik enstitüsünün müdürlüğüne atandı. 1885'te, kutuplanmış bir dielektriğin devinimiyle bir akımın aynı manyetik etkilere sahip olduğunu ortaya koydu; en ünlü buluşu X ışınlarıdır (1895). Bu ışınları inceledi ve bunların doğru bir çizgi halinde yayıldığını, yansımadıklarını ve kırılmadıklarını, elektrik ya da manyetik alanlar tarafından saptırılamadıklarını gösterdi; X ışınlarının girme gücünü inceledi ve havayı iyonlaştırdıklarını gözlemledi. (1901 Nobel fizik ödülü.)

Röntgen ışınları, X* IŞINLARI'nın eşanlamlısı.

RÖNTGENCİ a. **1.** Elektroradyoloji uzmanı hekim. (Eşanl. ELEKTRORADYOLOG.) **—2.** *Arg.* Başkalarını, özellikle de kadınları gizlice gözetleme alışkanlığı olan erkek.

RÖNTGENCİLİK a. **1.** Gizlilik gerektiren davranışlar (cinsel ilişkiler, tuvalet, büyük aptesini yapma, işeme) sırasında bir başkasını ona belli etmeden gözetlemek alışkanlığına dayanan, dürtünün amacından sapması biçimindeki cinsel sapma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Arg.* Başkalarını, özellikle de kadınları gizlice gözetleme alışkanlığı.

—ANSİKL. Psik. Röntgencilikte cinselleşen, bakıştır. Röntgenci, kendini tümüyle gizlice gözetlemek istediği sahneye kaptırmış, hareketsiz bir seyircidir. Genellikle gösterilmeyen bir şeyi bakışıyla yakalamak röntgenciye yeten bir zevktir. Ancak bu zevk her türlü şiddet biçiminden arınmış da değildir; çünkü röntgenci için önemli olan, görülen kimsenin duyduğunu tasarladığı alçalmadır. Nitekim haberi olmadan seyredildiğini fark eden kimse, bundan anlatılmaz bir rahatsızlık duymaktadır. Bu durum röntgenciliği sadizme yaklaştırır, ama röntgenci, sadik eyleme geçmekten sakınır. Röntgencilik fetişizme de benzetilmiştir, çünkü röntgencinin doymak bilmez görsel araması, cinsiyetlerin ayrımı ve kadında penis yokluğunun fetişist yadsınması sorununa götürür. Lacan, röntgencide bakan biri olma, dolayısıyla başkasında tasarladığı utanç ve alçalmanın kendisine yüklendiğini görme olanağının önemli bir rol oynadığını belirtir. Tipik ve düzenli biçimiyle röntgencilik, özellikle erkeğe özgü bir alışkanlıktır. Kadında, özellikle geçici ve düzensiz bir nitelik taşıdığı sanılmaktadır.

RÖNTGENLEMEK g. f. *Arg. Bir kimseyi, bir yeri röntgenlemek,* ona, oraya gizlice, sezdirmeden bakmak; dikizlemek, dikiz etmek.

RÖPER a. (fr. *repère*). İnş. Bir hizayı, bir düzeyi vb. belirtmeye ya da sonradan bulmaya yarayan işaret.
—Jeod. ve Topogr. Bir cismin üstüne, bir gözlemi belirtmek ve bu gözlemi anımsatmak için yapılan işaret. || Bir ölçüm sonucunun kalıcılığını göstermeye yarayan nesne, örn. jeodezik bir işaret taşının merkez bölümü.

RÖPKE (Wilhelm), alman iktisatçı (Schwarmstedt, Aşağı Saksonya, 1899 -Cenevre 1966), Freiburg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1928). 1933'te siyasi nedenlerle ülkesinden atılması üzerine 1937'ye kadar İstanbul Üniversitesi'nde, sonra da Cenevre'deki Nautes études internationales üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu. Liberal okula mensup ve piyasa ekonomisi yanlısıdır. Başlıca yapıtları: *Gesellschaftskrisis der Gegenwart* (Çağımızın toplumsal buhranı) [1942]; *Civitas Humane* (İnsan uygarlığı) [1944]; üç kitaplık diziden oluşan *Internationale Ordnung* (Uluslararası düzen) [1945]; *Die Theorie der Kapitalbildung* (Sermayenin doğuşu üzerine kuram) [1929]; *Weltwirtschaft und Aussenhandelspolitik* (Dünya ekonomisi ve dış ticaret siyaseti) [1931]; *Krise und Konjunktur* (İktisadi buhran ve konjonktür) [1932]; *Explication Économique du Monde Moderne* (Modern dünyanın açıklanması) [1940]; *International Economic Disintegration* (Uluslararası iktisadi parçalanma) [1942]; *Die Deutsche Frage* (Almanya sorunu) [1945]; *Die Krisis des Kollektivismus* (Kolektivizm buhranı) [1948]; *Mass und Mitte* (Sınır ve merkez) [1950]; *Jenseits von Angebot und Nachfrage* (Arz ve talebin öteki yüzü) [1958].

RÖPLİ a. (fr. *repli*). Yerbil. Üst üste bir tektonik topluluğunda, önceki kıvrımı etkileyen kıvrım.

RÖPOR → REPOR.

RÖPORTAJ a. (fr. *reportage*). **1.** Bir gazetecinin olay yerinde saptadığı, resim ya da filmle belgelediği haberler bütünü. **—2.** Bir radyo ya da televizyon programının, stüdyo dışında gerçekleştirilen ve halka güncel olaylar, insan etkinlikleri ya da doğa olayları hakkında bilgi vermeyi amaçlayan, ilgili kişilerin görüşlerinin de yer aldığı bölümü. **—3.** Yayımlamak amacıyla bir kimseyle eylemleri, düşünceleri, tasarıları üzerine yapılan karşılıklı görüşme; mülakat: *Bir sinemacıyla röportaj yapmak. Kendisiyle röportaj yapılmasını kabul etmek. Bir röportajı yayımlamak.*

—ANSİKL. Ed. Türk edebiyatında türün ilk örneği Ruşen Eşref Ünaydın'ın *Diyorlar ki* (1918) kitabında derlediği edebiyat röportajlarıdır. Bu yapıtın açtığı yolu Hikmet Feridun Es'in *Bugün de diyorlar ki* (1932), Mustafa Baydar'ın *Edebiyatçılarımız ne diyorlar* (1960), Gavsi Ozansoy'un *40 yıl sonra diyorlar ki* (1962), Yaşar Nabi Nayır'ın *Edebiyatçılarımız konuşuyor* (1976), Kemal Özer'in *Sanatçılarla konuşmalar* (1979), Zeynep Oral'ın *Konuşa konuşa* (1983) gibi yapıtları izledi. Konusu edebiyat-sanat adamları olan bu tür röportajların yanı sıra, Sait Faik Abasıyanık (*Mahkeme kapısı*, 1956), Yaşar Kemal (*Çukurova yana yana*, 1955; *Peri bacaları*, 1957 vb.), Fikret Otyam (*Ha bu diyar*, 1959; *Doğudan gezi notları*, 1960 vb.) gibi yazarların yurt gerçeklerine, güncel sorunlara tanıklık ederken bir edebiyatçının kaleminden çıktığı da belli olan çalışmaları yer alır. Gazete yazısı olarak röportaj, yaşamın türlü alanlarını kapsar; toplumun bütün kesimlerinin görüşlerini yansıtır. Bu türü etkinlikleriyle zenginleştirenler arasında Yılmaz Çetiner (*İnanç sömürücüleri, Nurcular arasında bir ay,* 1966; *Bilinmeyen Arnavutluk,* 1955 vb.), Celalettin Çetin (*Bir gazetecinin not defterinden,* 1980), Emin Çölaşan (*Sor bakalım,* 1988 vb.) gibi gazeteci-yazarlar sayılabilir. Yazılı röportajın yanı sıra televizyon röportajları (Hıfzı Topuz, *Konuklar geçiyor,* 1975; Jülide Gülizar, *İyi akşamlar sayın dinleyiciler,* 1982 vb.) genişleyen kitle iletişiminin daha serbest ve zengin olanaklarını sergiler.

RÖPORTAJCI a. Röportaj yapan kimse; röportaj yapmakla görevli muhabir.

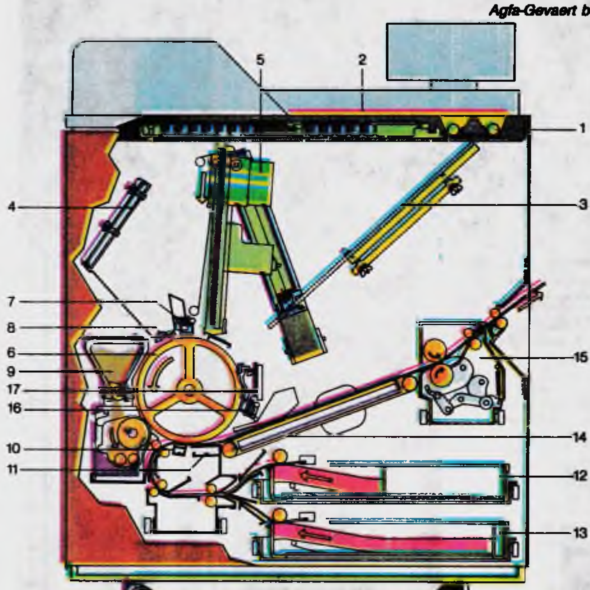
RÖPORTAJCILIK a. Röportajcının işi.

RÖPRODÜKSİYON a. (çoğaltma anlamındaki fr. *reproduction*'dan). Özgün bir eserin herhangi bir yolla gerçekleştirilen kopyası.
—Matbaac. *Röprodüksiyon gravür,* özgün gravürün tersine, resmi yapan tarafından yapılmayan gravür, estamp. || *Röprodüksiyon kamerası,* fotogravür atölyelerinde kullanılan fotograf aygıtı.

RÖPROGRAFİ a. (fr. *reprographie*). Bir belgenin röprodüksiyonunu çıkarmaya olanak sağlayan tekniklerin tamamı. (Bu terim çoğu kez yalnızca ışımayla röprodüksiyon teknikleri için kullanılır.)
—ANSİKL. Röprografi, bir yandan tam anlamıyla röprodüksiyon tekniklerini, öte yandan belgenin suretini çıkarma yöntemlerini kapsar.

Röprodüksiyon teknikleri ışıma etkisine dayanır ve önceden klişe hazırlamayı gerektirmez. Diazokopi, fotokopi, termokopi ve elektrokopya* röprodüksiyon teknikleridir.

Agfa-Gevaert belgesine göre



RÖPROGRAFİ

Bir elektrokopya makinesinin kesiti. Lambalı şaryo (1) röprodüksiyonu çıkarılacak belgeyi (2) tarar, bu belgenin görüntüsü aynalar (3 ve 4) ve hareketli mercek (5) yardımıyla kasnağın (6) üzerine yansıtılır. Kasnağı örten ışıkduyarlı zar 7'den işaretli elektrostatik yük almıştır 8'den alınan ışık, görüntünün aydınlık bölümlerindeki yükleri yok eder. Hazneden (9) gelen ve eksi elektrik yükü taşıyan termoplastik bir toz *(toner)* kasnağın artı elektrik yükü taşıyan bölümleri üzerine serpilir. 10 ve 11 no.'lu bölümlerde bir elektrik alanı, beslenme kasetlerinden (12 ve 13) birinden gelen kâğıt üzerine *toner* aktarımını sağlar. Kâğıt döner bir bant (14) yardımıyla taşınmış ve görüntü 15'te bir ısı kaynağı yardımıyla saptanmıştır. 16'da kasnak boşalmış, 17'de temizlenmiş ve yeni bir işleme hazır hale gelmiştir.

Suret çıkarma, kopya elde etmede klişe gerektirir. Bu klişenin yardımıyla ve mürekkep ya da boyarmaddenin aktarılması yoluyla kopyalar elde edilir. Hektografi, mumlu kâğıtla suret çıkarma (teksir) ve büro ofseti çeşitli röprografi yöntemleridir. Klişelerin hazırlanması aşamasında, suret çıkarma işleminde giderek otomatik yöntemlere başvurulmaktadır.

Rörstrand imalathanesi, 1725'e doğru, Stockholm yakınındaki Rörstrand şatosunda kurulu isveç fayans imalathanesi; üretiminin belirgin özelliği, rokay tarzında çok canlı bezemeler ve gri zemin üzerine beyaz kabartmalardır. Etkinliğini bugün de sürdüren imalathane çağdaş esinli sade çizgili parçalar üretmektedir.

RÖSET a. (fr. *recette*). Mad. oc. Dik ve eğimli kuyuların ocak katıyla bağlantısını sağlayan yer. (Kuyu çevresinde, her katta yer alan rösetlerde, ürünleri ve malzemeyi taşımaya, personel dolaşımına olanak veren düzenekler bulunur.)

RÖSSEN ya da **RŒSSEN** (Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde, Leuna'da bir arkeolojik buluntu yerinin adından), Ren ve Yukarı Tuna vadilerinden Elbe ırmağının orta çığırına kadar yayılan ve baskı bezekli seramiklerle ayırt edilen Orta Yenitaş dönemi kültür evresi; etkisi Paris havzasına kadar yayılmıştır. *Rönesans uygarlığı,* IV. binyılda insan topluluklarının bu vadilere yerleşmesiyle başlar. Seramikler baskı tekniğiyle işlenmiş, köşeli şeritler ya da askıçelenklerle süslenmiştir. Önceleri dikdörtgen planlı olan konutlar, sonraları yamuk biçimini almışlardır.

RÖSTİ a. (alm. *rösten,* kızartmak'tan). Rendelenmiş ya da ince dilimler halinde kesilmiş patatesler tavada kızartılarak yapılan isviçre yemeği.

RÖTAR a. (fr. *retard*). **1.** Gecikme, özellikle de bir taşıtın hareket ya da varış saatinde meydana gelen gecikme; tehir. **—2.** *Rötar yapmak,* gecikmek, özellikle de bir taşıt sözkonusuysa, gecikmeli gelmek.

RÖTARLI sıf. Gecikmeli, tehirli.

RÖTRE a. (fr. *retrait*). Hidr. bağl. Hidrolik bağlayıcı esaslı gereçlerde görülen hacim küçülmesi.

—ANSİKL. Prizden önce meydana gelen hidrolik rötre, karma suyunun bir bölümünün hızlı bir biçimde gereç bünyesinden ayrılmasından kaynaklanır. Havanın kuruluğu, sıcaklığı ve hava akımı arttıkça rötre de fazlalaşır ve birkaç saat içinde kendini belli eden çatlaklara yol açar. Sıvalar, şaplar, döşeme karolan gibi serbest yüzeyi büyük olan ince parçalar bundan büyük ölçüde etkilenir. Prizden sonra meydana gelen hidrolik rötre suyun gereç bünyesinden yavaş yavaş ayrılmasından kaynaklanır; buna karbonatlanma rötresi de eklenir.

Hidrolik rötrenin yanı sıra, önce çimentoların hidratlanma ısısından, ardından hava koşullarındaki değişmelerden [bir betonun ortalama ısıl genleşme katsayısı 10 μm/(m·°C) düzeyindedir] kaynaklanan ısıl rötre ile rötre sona erdiğinde ani biçim değiştirmenin iki katına erişebilen yük altında rötre ya da akma (öngerilmeli beton hesaplarında özellikle göz önüne alınır) ayırt edilir.

Bütün bu rötreler önemli değerlere ulaştıklarında gerilmelere yol açarlar. Çatlama, gerilmeler gerecin çekme dayanımını aştığında ortaya çıktığından kimi derzlerin yapılması öngörülmelidir.

RÖTUŞ a. (fr. *retouche*). **1.** Matbaac. ve Foto. Bir fototip üzerinde yapılan değişiklik. (Negatif üzerinde ya da pozitif baskı üzerinde gerçekleştirilen rötuşlar, orijinalin hatalarını gidermeye, resmin bazı çizgilerini ya da niteliklerini değiştirmeye yöneliktir.) **—2.** Bir şeyi düzeltme, eksik ve kusurlarını giderme.

—Res. Resim tamamlandıktan sonra sanatçının kendisi ya da onarımcı tarafından bir ayrıntının düzeltilmesi (onarımcının yaptığı rötuşa *katkı* denir).

—Terz. Ismarlama bir giysiye ya da satış sırasında, bir hazırgiyim ürününe provadan sonra yapılan düzeltme.

RÖTUŞÇU a. Fotoğraf ya da fotogravür klişelerinin rötuşlarını yapan kişi.

RÖTUŞLAMAK g. f. Foto. ve Matbaac. Bir fototipte rötuşlar yapmak.

RÖTUŞLU sıf. Rötuş yapılmış, düzeltilmiş.

RÖVANŞ ya da **REVANŞ** a. (fr. *revanche*). İki takımın ya da bireysel spor ve karşılaşmalarda iki sporcunun, aynı sezon ya da yarışma çerçevesinde birbirleriyle yaptıkları ikinci karşılaşma.

—Oy. Bir parti sonuçlandıktan sonra oynanan yeni parti.

RÖVER a. (fr. *revers*). Giy. Dışa doğru katlanan yaka, kol kapağı ya da pantolon paçası.

RÖVEŞATA a. Futbolda, sırtı kaleye dönük futbolcunun ayaklarını yerden keserek vole vuruşunu uygulamak için yaptığı akrobatik sıçrama. (Eşanl. MAKASLAMA.)

RR LYRAE. Astrofiz. Sefeitlere benzeyen, ama daha kısa dolanım süreli (0,8 günden az) ve daha sönük, değişken ataryıldız türü. (→ ÇALGI.)

RSDİP, RUSYA SOSYAL-DEMOKRAT İŞÇİ PARTİSİ'nin kısaltması.

RSHA, Reich'ın başlıca güvenlik örgütü *Reichssicherheitshauptamt*'ın almanca kısaltması. (→ GESTAPO, NAZİZM, SS.)

Rta → RİTA.

RTL (ing. *resistor-transistor logic,* direnç tranzistor lojik'ten kısaltma). Sayısal tekniklerde, bir entegre devre ailesini belirtmede kullanılır.

R.T.L., RADİO-TÉLÉ-LUXEMBOURG'un başharflerinden oluşan kısaltma.

Ru Anorg. kim. *Rutenyum*'un simgesi.

RU sıf. (fars. *rüyiden,* yerden bitmek'ten *rū*). *Esk.* "Çıkan", "olan", "biten" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *hod-ru* (kendiliğinden çıkan) vb.

RU ya da **RUY** a. (fars. *rū, ruy*). *Esk.* **1.** Yüz, çehre, sima: *Hub-ru* (güzel yüzlü). *Dü-ru* (ikiyüzlü). **—2.** *Ru-be-rah* → RUBERAH. ‖ *Ru-be-ru,* yüzyüze; karşılıklı: *"Sanırsın kim durup bir dilber ile rū-be-rū yazmış"* (Nedim, XVIII. yy.). *"Tarih-i Osmanî'yi hikmet-i tarihiye ile rū-be-rū götürmeye biz mütecâsir oluyoruz"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.). ‖ *Ru-gerdan* → RUGERDAN. ‖ *Ru-mal* → RUMAL. ‖ *Ru-şinas* ya da *ruy-şinas* → RUŞİNAS. ‖ *Ruy-i derya,* denizin yüzü. ‖ *Ruy-i dil,* yumuşak, tatlı yüz. ‖ *Ruy-i iltifat,* güleryüz. ‖ *Ruy-i lale-reng,* kırmızı yüz; sağlıklı çehre. ‖ *Ruy-i muvafakat,* uygun bulma, uygun görme. ‖ *Ruy-i nigâr,* yerin yüzü; pembe bir üzüm cinsi; bir tür zambak. ‖ *Ruy-i rıza,* boyun eğme, kabul etme. ‖ *Ruy-i zemin,* yeryüzü, dünya: *"Ruy-i zemini bu kadar masnuat-ı nazar-rüba ile tezyin eyliyor"* (Ebüzziya Tevfik). ‖ *Ruy-i zerd,* sarı çehre; solgun yüz: *"Şu ruy-i zerd-i sefalet... / Evet meserrettir / çocukların payı; lâkin senin sevincinle / Sevinmiyor şu yetim, ağlıyor... Haluk, dinle!"* (Tevfik Fikret).

RU → JU.

RUA a. (fr. *roi*). Oy. PAPAZ'ın eşanlamlısı.

RUACANÁ, Cunene ırmağında çavlanlar, Angola'da, Namibya sınırında. Hidroelektrik santralı.

Ruaha ulusal parkı, Tanzaniya'da ulusal park, *Great Ruaha* ırmağı kıyılarında, İringa'nın K.-B.'sında; 12 050 km².

RUAM a. **1.** Özellikle atgillerde görülen, fakat hayvanlara ve insana da bulaşabilen mikroplu hastalık. (Eşanl. MANKAFA, SAKAĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Deri ruamı,* atgillerde görülen ruamın deride olan çeşidine ve sıcak ülkelerde sığırlarda görülen aktinomikoza verilen ad. ‖ *Irmak deri ruamı* ya da *Afrika deri ruamı,* atgillerde görülen salgın lenfanjit. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Der. hast. *Madenci ruamı,* ankilostomiyazın deri belirtisi.

—ANSİKL. Vet. Ruam, Gram negatif, kesin aerobi bir basil olan *Pseudomonas mallei*'nin neden olduğu bir hastalıktır. Değişik iki klinik biçimi vardır. Biri belirgin yaraların deri üzerinde sınırlı kaldığı deri ruamı. İkincisi, yaraların, mukoza ve parankimalarda görüldüğü akut ya da süreğen esas ruam. Ruamda burun mukozası üzerinde kenarları dikey aşınmış, girintili çıkıntılı, sertleşmiş şankr ya da ülserasyonlar bulunur. Burun akıntısı, kanlı; sümüksü ve iltihaplıdır. Özellikle başlangıçta burun kanamalarına rastlanır. Hayvanın çene altı çukurundaki gangliyonlar ağrısız ve sabittir. Bunlara *ruam bezi* denir. Ruam, yasal olarak, bildirilmesi zorunlu bulaşıcı bir hastalıktır. İzlenip araştırılması mallein uygulamasıyla sağlanır.

• *Deri ruamı,* "çıban" biçiminde belirir; açılan çıbanlardan "ruam akıntısı" denen yapışkan, sarı bir sıvı akar; buralarda oluşan yaralardaki lenf damarları şişerek gözle görülür hale gelir (lenf kordonları). İlgili lenf gangliyonlarında da iltihap görülür. *Sığır deri ruamı* tropikal ülkelerde görülen ve *Nocardia farcinicus*'tan ileri gelen süreğen bir hastalıktır; bunun da başlıca özelliği irinli lenfanjit ve adenittir.

RUANDA a. Bantu dili; Ruanda, Zaire, Uganda ve Burundi'de 8 milyondan çok kişi tarafından konuşulur.

RUANDA, Orta Afrika'da devlet; 26 338 km²; 7 336 000 nüf. (1990). Başkenti *Kigali.* Resmi dilleri *fransızca* ve *ruanda* dili.

COĞRAFYA

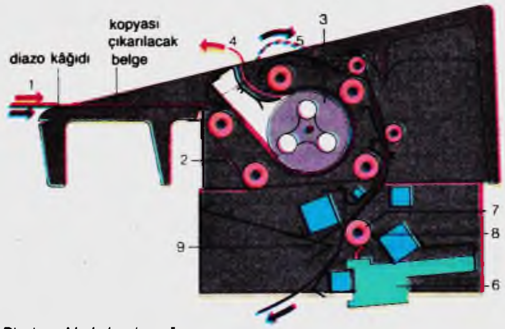
Ruanda toprakları, Afrika sert tabanının bir bölümüdür; tektonik hareketler yüzey şekillerini belirlemiş, Afrika sert ta-

Cimab belgesine göre



Bir hektografi makinesinin kesiti. Hektografi klişesi termokopi yöntemiyle elde edilmiştir: bir kızılaltı ışın lambasından sağlanan sıcaklık, özgün parçadaki siyah bölümlerin arkasında yer alan bir hektografi karbon kâğıdının karbonunu eritir ve onu bir malzemenin üzerine aktarır.

Bir diazokopi makinesinin kesiti. Saydam belge diazo kâğıdı üzerine yüzü üste gelecek biçimde tutturulur ve hepsi birlikte makinenin 1 no.'lu bölümünden içeri verilir. Hareketli bant (2) bu bütünü saydam silindirin (3) etrafına sarar ve bünyesinde yer alan üç tüpten morötesi ışığı alır. 4'te belge kâğıttan ayrılmıştır, 5'te izhar işlemi için yeniden makineye verilir. Dağıtıcı (6) bir lama (8) yardımıyla, izhar edici merdane (7) üzerine ince bir zar halinde yayılmış olan etkinleştiriciyi harekete geçirir. İkinci lama (9), kâğıdı arkasından bastırarak onu görüntünün ortaya çıkmasını sağlayan etkinleştirici içerisine sokar.



Diazigraphie belgesine göre

RUANDA





banının kırılması, arazinin yükselmesine, bir dizi yanardağ halinde sıralanan ve ülkenin en yüksek noktasını (Karisimbi 4 507 m) kapsayan Virunga sıradağlarının oluşmasına yol açmıştır. Ülke üç kesime ayrılır: doruk çizgisi ya da Kongo-Nil sırtı: Orta plato; Alçak Topraklar. Doruk çizgisi K.'den G.'e doğru 20-50 km genişliğinde bir şerit halinde uzanır; yüksekliği 1 900-3 000 m arasında değişir. Çok parçalı sarp bir yamaçla Kivu gölü yanında yükselir. Daha az eğimli doğu aklanı, çok sayıda tepeden oluşan Orta platoya bağlanır. D.'da, birçok gölün bulunduğu, Tanzaniya peneplenine geçişi sağlayan Alçak Topraklar (1 300 - 1 500 m yükseltide) uzanır. Ekvatora yakın olmasına karşın Ruanda, yükseltisinin fazla olması sayesinde çok sıcak (yıllık ortalama 19 °C) ve aşırı yağışlı (700 - 2 500 mm arasında) değildir.

Halk başlıca iki etnik öbekten oluşur: tarımla uğraşan, bantu kökenli Hutular (% 89,8), nilot kökenli, çobanlık yapan Tutsiler (9,8). Ruanda, Afrika'nın en yoğun nüfuslu ülkesidir: km²'de yaklaşık 290 kişi. Kentlerin bulunmaması (halkın ancak % 4'ünden azı, nüfusu 1 500'ü aşan yerleşmelerde yaşamaktadır), halkın kırsal kesimde yığılmasına yol açmaktadır: nüfusun % 82'si tarımla uğraşır ve ortalama yüzölçümü 1,5 ha olan tarım işletmelerine dağılmış konutlarda yaşar. Tek dilin (ruanda) kaynaşmayı sağladığı ülke, on ile ayrılır; illerinin her birinde küçük merkezler (en önemlileri Butare ve Gisenyi) bulunur.

EKONOMİ

Yetiştirilen başlıca besin maddeleri fasulyeler, tatlıpatates ve ekilen alanların % 20'sini kaplayan muzdur; muz birası ulusal içkidir ve toplumsal bir rol oynar (sığır yetiştiriciliğiyle birlikte). Otlakların bulunmaması nedeniyle sığır sayısı (630 000 baş) azalmakta, buna karşılık koyun (367 000), keçi (1 100 000) ve domuz (100 000) artmaktadır. İktisadın temeli tarıma (dışsatımların % 86'sı) ve maden üretimine (dışsatımların % 12'si) dayanır. Sanayiye yönelik tarım ürünlerinde baş sırayı kahve (35 000 t) ve çay (11 000 t) alır; ayrıca kınakına, pireotu ve şekerkamışı da vardır. Maden üretimi (kasiterit [2 000 t] ve tungsten) gerilemektedir. Turizm Ruanda için bir umut olabilir. Kigali'de bir uluslararası havalimanı vardır. Dış ticaret (büyük açık verir) daha çok AET ile yapılmaktadır.

TARİH

Tarihöncesin'den beri (Sangoen Yontmataş evresi) insanların oturduğu bir bölge olmakla birlikte, Ruanda'nın tarihi, ancak XIV. yy.'da, Banyiginya krallar hanedanıyla başlar. 1960'a kadar, aşağı yukarı beş yüzyıl süren bu hanedan, egemenliğini yavaş yavaş, kuzeyde sömürgecilik döneminin çizdiği sınırları geniş ölçüde aşan bir bölgeye yaydı. O tarihlerde ülke, bölgelere ayrılıyor ve her birinde bir krallık ikametgâhı bulunan bu bölgeler iki şef tarafından yönetiliyordu. Bunlardan biri toprağın (Hutu), öteki de otlakların (Tutsi) şefiydi. XIX. yy.'da, bölgesel alış-verişin yapıldığı Kivu'nun batısından gelen tuz, çapa ve bileziklerin hayvan karşılığında alınıp satıldığı bir pazarlar ağı bulunuyordu.

Avrupa'yla ilişkiler, ancak 1890'da başladı. Alman von Götzen'in 1894'te düzenlediği ilk seferi, von Ramsay'inki izledi; von Ramsay, Nyanga'da kral Yuhi V Musinga'nın sarayına kadar gitti. Alman egemenliği, Usumbura'ya (Urundi) bağlı askeri bir karakolun kurulmasıyla başladı. 1908'de Kigali'nin kurulması üzerine Ruanda özerk bir bölge oldu. Almanlar zamanında burada çok az değişiklik oldu. Urundi'den gelen derilerin ihracı için, Victoria gölü kıyısındaki Bukoba yönünde özellikle Araplar ve Yerliler tarafından kullanılan bir ticaret yolu açıldı. Almanlar, özellikle iç kavgalara müdahale etmek ve ayaklanmaları bastırmakla uğraştılar. Belçika Kongosu'yla sınır 1908-1912 arasında çizildi. Eylül 1914'ten mayıs 1916'ya kadar burada Belçikalılar'la Almanlar arasında çatışmalar meydana geldi; çatışmalar sonunda Almanlar kesin olarak Urundi'ye çekildiler.

21 nisan 1919'da Belçika, Müttefik ve ortak devletler yüksek konseyi tarafından kendisine bırakılan Ruanda ve Urundi'yi koruması altına aldı; koruma yönetimi, 1923'te Milletler cemiyeti tarafından onaylandı. Geleneksel monarşi ile sürekli çarpışmalar meydana geldi ve bu çarpışmalar sonucunda monarşi sahip olduğu ayrıcalıkları (özellikle şeflikler konusunda) birbiri ardınca kaybetti. Kral Musinga, 1931'de tahttan indirildi ve yerine Mutara III adıyla oğlu geçirildi. O dönemde halk, kahve ve manyoka üretiminde zorunlu çalışmaya tabi tutuldu; okaliptus ağacı yetiştiriciliğine başlandı, kasiterit ocakları açıldı.

Katolik kilisesi, sömürge dönemi Ruan-

Karisimbi bölgesinden bir görünüm



J. Dupaquir-Atlas-Photo

dası'nda büyük bir rol oynadı. Nyanga sarayı'nda 1902'de soğuk karşılanan ilk misyonerler, önce krallığın çevresinde merkezler kurdular, sonra ülkenin ortasına, Kabgayi'ye yerleştiler (1905). 1931'de yeni hükümdar bir hıristiyandı. Belçikalı yöneticiler öğretimi, bir ölçüde de sağlık hizmetlerini misyonerlere bırakarak onların işini kolaylaştırdılar.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kabileler, Meclis'te seçimleri için oy kullandılar (1952), ama Hutular daha kalabalık oldukları halde, bu kuruluşlarda çoğunluğu Tutsiler elde etti. Bunun üzerine Hutular, Hutu halkı kurtuluş partisi'nde (Parmehutu) örgütlendiler; parti, sömürge yöneticileriyle katolik hiyerarşisince de desteklendi. 1959'da Mutara'nın ölmesi üzerine başlayan büyük bir kaynaşma, ayaklanmalara ve tutsi seçkinlerinin bir bölümünün göç etmesine yol açtı. Ruanda-Urundi, şubat 1960'ta Belçika Kongosu'ndan ayrıldı. Yeni kral Kigeli V, ekim 1960 seçimlerini kaybetti. Grégoire Kayibanda geçici bir hükümet kurdu; 28 ocak 1961'de Gitarama'da ilan edilen Cumhuriyetin ilk Başkanlığına Dominique Mbonyumutwa getirildi. Eylül 1961'de yapılan bir referandumla monarşiye son verildi. 1 temmuz 1962'de ülke bağımsızlığına kavuşurken aynı tarihte Burundi'de Urundi krallığı'nın da bağımsızlığı ilan edildi.

Göç eden Tutsiler, ülkeye akınlar düzenlemekten vazgeçmediler ve sonunda toptan kovuldular. 1973'te general Juvénal Habyarimana bir darbeyle iktidara geldi. 1978'de düzenlenen referandumla yeni bir Anayasa kabul edildi ve Habyarimana, Cumhurbaşkanı seçildi. Ülkenin tarımsal üretimini arttırarak kendi kendine yeter düzeye gelmesi için sürdürülen çabalar yüksek nüfus artışı (yıllık % 3,5) yüzünden olumlu sonuç veremedi. 1981'de, 1973'te kapatılmış olan Parlamento yeniden açıldı. General Habyarimana 1988'de yeniden seçildi. 1990'da Ruanda şiddetli etnik çatışmalara sahne oldu. Sürgündeki Tutsiler silahlanarak, Uganda sınırından Ruanda'ya girdiler ve ülkede denetimi ellerinde bulunduran Hutular'a karşı saldırıya geçtiler. Ekim 1990'da olağanüstü hal ilan edildi. Habyarimana, Belçika, Fransa ve Zaire'den askeri yardım istedi. Uganda ve Ruanda devlet başkanlarının sınırda ateşkesin sağlanması için anlaşmaya varmalarına rağmen, çatışmalar 1991 boyunca da sürdü. Aynı yıl yeni bir anayasa ilan edildi ve çokpartili düzene geçildi. İç çatışmalar 1992 yılında da sürdü. Nisan 1992'de Dismas Nsengiyaremye başkanlığında kurulan yeni hükümet göreve başladı.

RUANDALAR, Ruanda devletine adını vermiş olan bantu halkı; 8 milyon kişiden oluşur. Ruandalar, üç grup halinde tabakalanmışlardır; en üstte nil havzalı fatihlerin torunları olan, aristokrat çoban Tutsiler, onların altında çiftçi köylüler olan Hutular ve avcı Pigmeler'den oluşan Tvalar.

RUANDA-URUNDİ, Afrika'da eskiden Belçika korumasındaki topraklar; daha önce Alman Doğu Afrikası'nın bir bölümünü oluşturuyordu. 1919'da Tanganyika'ya katılan Ruanda-Urundi, 1923'te Milletler cemiyeti tarafından Belçika mandasına verildi; başkenti *Usumbura*'ydı. Önce iktisadi bakımdan (1923), sonra da bir vali muavini yönetiminde yönetim bakımından (1925) Belçika Kongosu'na bağlanan Ruanda-Urundi, şubat 1960'ta ayrıldı. Ekim 1960'ta kurulan bir geçici hükümet seçimleri düzenledi. 1961'de özerk hükümetlerce yönetilmeye başlanan *Ruanda* Cumhuriyeti* ile *Urundi* ya da *Burundi** krallığı'nın 1962'de bağımsızlıkları ilan edildi.

RUAN Jİ → JUAN Cİ.

RUAPEHU, Yeni-Zelanda'da etkin yanardağ, North İsland'ın en yüksek doruğu (2 796 m), Tongariro ulusal parkı'nda.

RUAŞED → ERRUAŞED.

RUB → RUBU.

RUBA a. (ital. *roba*, elbise'den). *Esk.* Giysi, urba.

RUBA a. Denizc. Serenleri pupaya pırasya ederek rüzgârı başa alıp yelkenli bir gemiye geri yol verme.

RUBAN ya da **RUBEH** a. (fars. *rūbāh, rūbeh*). *Esk.* **1.** Tilki: *"Düşmeni hayretle hemçün rûbeh-i tasvîr eder"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Kurnaz kimse.

RUBAHANE ya da **RUBEHANE** be. (fars. *rūbah, rūbeh*, tilki ve *-āne*'den *rūbahāne, rūbehāne*). *Esk.* Tilki gibi; kurnazca.

RUBAHİ ya da **RUBEHİ** a. (fars. *rūbāh, rūbeh*, tilki ve *-ī*'den *rūbahī, rūbehī*). *Esk.* Kurnazlık.

RUBAİ a. (ar. *rubᶜ*'dan *rubāᶜī*, dörde ait, dörtle ilgili). Ed. Divan edebiyatında 4 dizede tam bir anlam ifade eden, kendine özgü vezni olan nazım biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. bot. *Rubai-ül-büzur*, dört çekirdekli meyve. ‖ *Rubai-ül-esabi*, dört yapraklı bitki. ‖ *Rubai-ül-ezhar*, dört çiçekli bitki.

—Esk. dilbilg. Kökünde dört harf bulunan arapça mastar. ‖ *Rubai mezidünfih*, mastarı oluşturan dört harften biri sonradan eklenerek meydana gelmiş sözcük. ‖ *Rubai mücerred*, mastarı oluşturan dört harfin hepsi asli olan sözcük.

—Esk. kim. *Rubai-üt-terkib*, azot, oksijen, hidrojen, karbondan oluşan bileşik.

—Esk. mat. *Rubai-ül-adla*, dört kenarlı geometrik şekil. ‖ *Rubai-ül-vücuh*, dört yüzeyi olan şekil. ‖ *Rubai-üz-zevaya*, dört köşeli şekil.

—Esk. zool. *Rubai-ül-cenah*, dört kanatlı böcek.

—ANSİKL. Ed. Fars ve Türkler'in arapça adıyla "rubai", Araplar'ın farsça adıyla "dü-beyt" ya da "çar-mısra" dedikleri bu nazım biçiminde 1., 2. ve 4. dizeler uyaklı, 3. dize serbesttir (a a x a). Ancak iki beyitlik kıta biçiminde (x a x a) yazılan rubailer de vardır. Halk edebiyatındaki mani*yi hatırlatan rubainin 4 dizesi birbiriyle uyaklı olursa "rubai-i musarra" ya da "terane" adını alır. Vezni hezec bahrinin, birbirinden küçük farklarla ayrılan 24 kalıbıdır. Bunlardan "mef'ûlü" (——.) birimiyle başlayan 12 kalıba ahreb*, "mef'ûlün" (———) birimiyle başlayan diğer 12 kalıba da ahrem* denir. Kalıpların sonu "feûl" ya da "fâ" birimleriyle biter. Bir rubainin her dizesi -özellikle 3. dize- ayrı bir rubai kalıbıyla yazılabilir. Türk şiirinde daha çok ahreb kalıpları kullanılmıştır. Ustaca söylenmiş rubailerde tasavvuf ve felsefe konularından dünya görüşüne; hicivlerden nüktelere kadar birçok konu özlü biçimde ifade edilmiştir. Rubaide ilk iki dize fikrin hazırlayıcısıdır. Asıl söylenmek istenen düşünce 3. veya 4. dizede ortaya çıkar. Genelde mahlassız şiirler olup divanların sonunda, "rubaiyat" başlığı altında ve uyaklarına göre sıralanırlar.

İlk rubailer İran'da yazılmıştır. İlk defa Rudeki (öl. 941) tarafından kullanıldığı sanılır. İran Selçukluları zamanında büyük gelişme gösteren bu nazım biçiminin en usta şairi Ömer Hayyam'dır (XII. yy.). Hayyam, rubailerinde daha çok dünyanın geçiciliğini vurgulayarak onun güzelliklerinden yararlanmanın yollarını gösterir. İran edebiyatında Ebu Sait (öl. 1049) ve Baba Efdal Kâşani de (XII. yy.) rubaileriyle ün yapmış şairlerdendir. Arap edebiyatında rubai şekli fazla rağbet görmemiştir. En eski türk şiirlerinin dörtlüklerden meydana gelmesi, rubainin türk şairleri arasında kolayca benimsenmesine ve hemen her divan şairinin az veya çok bu konuda kalem oynatmasına yol açmıştır. Mevlana'nın (öl. 1273) farsça 1 500 kadar rubaisi vardır. XVI. yy.'da Kara Fazli (öl. 1563) 1 000'e yaklaşan tasavvufi rubai yazmıştır. Fuzuli'nin (öl. 1556) ustaca yazılmış 81 rubaisi, Bağdatlı Ruhi'nin 28 başarılı rubaisi bulunmaktadır. XVII. yy., türk edebiyatında rubainin altın çağıdır. Azmizade Haleti (öl. 1631) 1 000 kadar rubaisi ile en büyük türk rubai şairi unvanını alır. Daha sonra 150'yi aşkın hikmetli rubaisiyle Nabi (öl. 1712) gelir. Onları dini tasavvufi rubaileriyle İbrahim Hakkı (öl. 1772), Esrar Dede (öl. 1797), Şeyh Galip (öl. 1798-99) ve *Asafi* mahlasıyla şiirler yazan Mahmut Celalettin Paşa (öl. 1903) izler. Türün son ustası Yahya Kemal Beyatlı sayılır. (→ Kayn.)

RUBAİYAT a. (ar. *rubāᶜī*'nin çoğl. *rubāᶜiyyāt*). Rubaileri derleyen kitap: *Rubaiyat-ı Melûl* (Rıfkı Melûl Meriç'in yapıtı).

Rubarth hastalığı, MİKROPLU KÖPEK HEPATİT*İ'nin eşanlamlısı.

RUBATO be. (ital. *rubato;* "çalmak, hırsızlık yapmak" anlamındaki *rubare*'den). Müz. Bir pasajın büyük bir ritim özgürlüğü içinde çalınması gerektiğini belirten yorum terimi.

RUBBİA (Carlo), italyan fizikçi (Gorizia 1934). Cern'in büyük çarpışma halkasını buldu; bu buluşa dayanarak yaptığı deneylerle 1983'te, W ve Z ara bozonlarını keşfetti. (1984 Nobel fizik ödülü.)

RUBBRA (Edmund), ingiliz besteci (Northampton 1901 - Chalfont St. Peter, Buckinghamshire, 1986). 1947-1968 arasında Oxford Üniversitesi'nde ders verdi. Coşkulu, ama sade bir üslupla senfoniler (1937-1979 arasında 11 senfoni), oda müziği parçaları (1933-1977 arasında 4 yaylılar dörtlüsü) ve dinsel yapıtlar (*Festival Te Deum*, 1951) besteledi.

RUBDEKYA a. Bot. GÜNEŞŞAPKASI'nın eşanlamlısı.

RUBEH → RUBAH.

RUBEHANE → RUBAHANE.

RUBEHİ → RUBAHİ.

RUBEJNOYE, Ukrayna'da kent, Voroşilovgrad'ın K.-B.'sında; 66 500 nüf. Kimya kombinası. Betonarme. Yapı gereçleri. Tuhafiyecilik. Takım tezgâhları.

RUBELİT a. (fr. *rubellite*'ten). Miner. Mücevher olarak kullanılan kırmızı turmalin türü.

RUBEN, Ürdün'ün D.'sunda, Maverai Ürdün'ün G.'inde, Arnon'un K.'inde, Lut gölünün doğu kıyısında yaşayan Israil kabilesi. Kabileye adını veren atası, Yakup ve Lea'nın büyük oğlu Ruben'di.

RUBÉN DARÍO → DARÍO (Rubén).

RUBENS (Petrus Paulus), flaman ressam (Siegen, Westfalen, 1577 - Anvers 1640). Siyasal nedenlerle göç etmek zorunda kalan anversli bir burgmeister yardımcısının oğlu olan Rubens, çocukluğunu Siegen ve Köln'de geçirdi. Babasının ölümü (1587) üzerine, Anvers'e döndü. 14 yaşında, eniştesi manzara ressamı T. Verhaecht'in atölyesine girdi. İkinci ustası A. Van Noort'un yanında sağlam bir teknik bilgi edindi; 1596-1600 arasında, O. Venius'un yanında, geleneksel İtalya yolculuğuna hazırlandı (1600). Venedik'te, Tiziano'nun resimlerini keşfetti ve yaşamı boyunca bu sanatçıyı kendisine örnek aldı. Mantova'da, Vincenzo da Gonzaga'nın hizmetine girdi, Mantegna'nın yapıtlarını kopya etti ve antika eşya koleksiyonu kurmaya başladı. 1603'te, İspanya'ya gitti. Roma'ya dönünce, Michelangelo'nun, Carracciler'in, il Caravaggio'nun yapıtlarına, *Aldobrandini düğünü*'ne ve Palatino'ya hayran kaldı. Michelangelo, Raffaello ve il Tintoretto'dan esinlenerek Gonzagalar için 1604'te yaptığı *İsa'nın vaftizi* (Anvers) ve *İsa'nın görünmesi* (Nancy) adlı tablolarda Rubens'in seçmeci resim anlayışı açıkça ortaya çıkar. 1605-1606 yıllarında, Cenova'da, portre çalışmaları yaptı ve kentteki yapılara hayran kaldı; 1622'de yayımladığı *Palazzi di Genova* (Cenova sarayları) adlı yapıtında bu binaları anlatır. 1608'de, Roma'da, S. Maria in



Arabalı Hélène Fourment
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon



Çobanların tapınması (1620'den önce)
Güzel sanatlar müzesi, Rouen

Lauros-Giraudon

RUBENS

Valicella kilisesi'nin (Chiesa Nuova) koroyeri resimlerini tamamladı. Annesinin Anvers'te ağır hasta olduğunu öğrenince İtalya'dan ayrıldı; bu ülkeyi bir daha hiç görmedi ama orada edindiği bilgileri de hiçbir zaman unutmadı.

1609'da arşidük Albrecht ile karısı İsabel'in ressamı oldu ve İsabella Brandt ile evlendi. 1609-10'da arşidük ile karısının çok güzel bir portresini (Münih) yaptı. Ancak, gerçek başarıya Anvers katedrali'nde bulunan iki üçkanatlıyla erişti: *Çarmıhın dikilmesi* (1610) ve *Çarmıhtan indiriliş* (1612). Kolay ve sağlam bir üslup taşıyan ve XV. yy. *Pietà*'ları kadar dokunaklı olan bu ikinci yapıt, egemen anlayış haline gelen Rönesans ile geleneksel Flandre arasındaki birliği yansıtır. Rubens'in ilk tarzı, belli bir natüralizm, renk tonlarındaki serbestlik ve çevre çizgilerinin kesinliğiyle belirginleşir.

Kuzey gerçekçiliği (*Müsrif çocuk*, Anvers Güzel sanatlar müzesi) ile epik şiirin (*Amazonlar'ın savaşı*, Münih) kavuşma noktasında olan Rubens'in sanatı, insan yaşamını tüm biçimleriyle yüceltir. Fizik güç, *Av* (Berlin, Münih) ve *Son yargı* adlı tablolarında da açıkça belirir. Birçok sipariş alan ve her yandan çağrılan sanatçı kendine yardımcılar tutmak zorunda kalınca, hayvan resimlerinde Snyders ve P. De Vos, manzaralarda Wildens ve Van Uden vb. ile işbirliği yaptı. 1616-1621 arasında, en sevdiği öğrencisi ve en etkin çalışma ortağı Van Dyck oldu. 1617-18'e doğru altı kompozisyondan oluşan *Decius Mus'un öyküsü* (duvar halısı patronları, Liechtenstein kol., Vaduz) dizisini gerçekleştirdi. Rubens Cizvitler'in dostuydu; *Aziz İgnacio'nun mucizeleri, Aziz Francisco de Jaso'nun mucizeleri* (Viyana), *İsa* iki hırsız arasında* (Anvers) gibi yapıtlarında Karşı Reform düşüncesini dile getirdi. Bu tablolarında halk yığınlarına sesleniyor, hıristiyanlık mucizelerini bir oratoryo üslubuyla gerçeğe daha yakın kılıyordu. 1616'ya doğru, Brüksel Güzel sanatlar müzesi'ndeki *Müneccimlerin tapınması* adlı tabloyla, daha yumuşak bir tarza yöneldi. Bu dönem yapıtlarında, vücudun çıplak bölümlerinin kabartılarına, giysilerin çokrenkliliğine ışığın etkilerini de kattı; renkler, yan yana ya da üst üste gelecek yerde, karşılıklı olarak iç içe giriyordu.

Rubens, 1622-1625 arasında, dört yıldan az bir süre içinde, Paris'teki Luxembourg galerisi için, *Marie* de Médicis'in yaşamı*'nı (Louvre) konu alan yirmi bir büyük kompozisyon yaptı. Bu çalışmalarda gerçek, alegori ve mitoloji yer yer gülünçlüğe kaçan fantezist bir hava içinde birbirine karışır; *Marsilya'da karaya çıkış*'taki Siren figürleriyle ve *Marie de Médicis'nin taç giymesi*'ndeki portrelerle, retorik ortadan kalkmış gibidir.

1627-1630 arasında İspanya infantası İsabel'in özel danışmanlığını yapan Rubens, Avrupa'yı sarsan büyük olaylara karıştı. 1628'de yeniden Madrid'e gitti, Velázquez ile dostluk kurdu ve kırk kadar tablo yaptı; bunların bir bölümü Tiziano'nun yapıtlarının kopyalarıdır. 1629-30'da Londra'da bulundu; İspanya ile İngiltere arasındaki barış görüşmelerini yönetti ve Charles I tarafından kendisine şövalye unvanı verildi. *Prensesi kurtaran aziz Georgios* adlı tabloda, aziz Georgios'u kralın, prensesi ve kraliçe Henrietta Maria'nın yüz çizgileriyle canlandırdı; Mantegna'nın *Sezar'ın zaferi* adlı tablosunun birçok taslağını kopya etti. 1621'den beri Whitehall'deki Banqueting Hall'un tavan süslemelerini yapması beklenen Rubens, sözkonusu resimleri Brüksel'de gerçekleştirdi (1629-1634); tablolar 1635'te Whitehall'a yollandı ve 1636'da yerlerine kondu. İngiltere'deki görevinden az sonra, İsabel'den kendisini "siyasetin zoraki işlerinden" kurtarmasını istedi. 1615'ten itibaren, Anvers'e, Wapper'deki evine yerleşti; bu eve italyan tarzı bir *palazzo*, revaklarla süslü bir bahçe ekletti. XX. yy. başlarında onarılan bu yapı müzeye dönüştürülmüştür. İsabella Brandt, ardında iki oğul bırakarak, 1626'da öldü. Rubens 1630'da, 53 yaşındayken, Hélène Fourment* adlı 17 yaşındaki genç bir kızla evlendi ve karısı bundan sonra sanatçının en gözde modeli oldu. Bu yıllarda *Akhilleus'un öyküsü*'nü konu alan duvar halısı patronlarını gerçekleştirdi; sonra, Elewijt'teki Steen senyörlüğüne gitti ve orada eşine az rast-

Kuşbazlı manzara
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon



lanır lirik ve "romantik" manzara resimleri yaptı. *Kermes**'te (1635-36, Louvre), Bruegel anlayışını daha yumuşak, daha dinamik olarak canlandırdı. *Aşk bahçeleri* (Prado, Dresden) ise Watteau'nun "fête galante"larını haber verir.

Dinsel konulu son tabloları arasında, *Calvarium'a çıkış* ve *Aziz Livinus'un martyri* (Brüksel) sayılabilir. 1636'da İspanya kralı Felipe IV, Rubens'e, Madrid yakınlarındaki Torre de la Parada'yı süslemek üzere, Ovidius'un *Değişimler*'inden esinlenen bir dizi tablo sipariş etti; bu yapıtın taslakları Brüksel müzesi'ndedir. Tiziano'nun mirasçısı olan Rubens, son birkaç nü çalışmasında (*Küreklere bürünmüş Hélène Fourment*, Venedik; *Üç güzeller*, Prado; *Andromede*, Berlin) Fragonard ile Renoir'ın habercisi olarak belirir.

Resmin bütün türlerinde yapıt veren Rubens, yalnızca resim üstünde değil, mimarlık, heykel, gravür ve dekorasyon üstündeki etkisiyle de, yaşadığı yüzyılın flaman sanatına egemen oldu. Kuzeyin bu büyük barok ressamının ünü ülkesinin sınırlarını aştı.

RUBENS (Heinrich), alman fizikçi (Wiesbaden 1865 - Berlin 1922). Berlin Üniversitesi'nde profesör oldu (1896), iletkenlerdeki durağan dalgaları inceledi (1891), zırhlı bir galvanometre ve bir dinamobolometre yaptı (1895). 1897'de, kızılötesi ışınımları araştırdı; siyah cisim ışıması üstünde gerçekleştirdiği ölçümler sayesinde kuvantal kuramın doğruluğunu kanıtladı.

RUBERAH sıf. (fars. *rū*, yüz; *-be-* ve *rāh*, yol'dan *rū-be-rāh*). *Esk.* Yüzü yola bakan; gitmeye hazırlanan: *"Hemvâre peyk i âh nola olsa rû-be-râh"* (Nedim, XVIII. yy.).

RUBERİTRİK sıf. (fr. *rubérythrique;* lat. *ruber;* yun. *eruthros,* kırmızı'dan). Org. kim. *Ruberitrik asit,* alizarinin kökboyasında bulunan glukozidi.

RUBİ a. (fr. *rubis*). **1.** Yakut. **—2.** Canlı kırmızı renk.
—Saatç. TAŞ'ın eşanlamlısı.

RUBİACEAE a. KÖKBOYASIGİLLER familyasının bilimsel adı.

RUBİADİN a. (fr. *rubiadine*'den). Kim. Kökboyasında bulunan antrakinonlu boyarmadde.

RUBİALES a. (lat. *rubia,* kökboyası). Kökboyasıgiller ile hanımeligilleri kapsayan bitkiler takımı.

RUBİCO. Tar. coğ. İtalya yarımadasında, Adriya denizi'ne dökülen kıyı ırmağı. Gallia Cisalpina ile İtalya arasında sınır oluşturuyordu; Gallia Cisalpina valisi, Senato'nun izni olmadan askeri birlikleriyle bu sınırı aşamazdı. Sezar epey duraksadıktan sonra ordusuyla Rubico'yu geçmeye karar vererek (İ.Ö. ocak 49'a doğru) *Alea Jacta est!* ("olan oldu") diye haykırdı.

RUBİDİN a. (fr. *rubidine*'den). Anorg. kim. RbOH formülünde rubidyum hidroksit.

RUBİDOMİSİN a. DAUNORUBİSİN'in eşanlamlısı.

RUBİDYUM a. (fr. *rubidium;* lat. *rubidus,* kırmızı-kahverengi'den, çünkü tayfında bu renkten iki çizgi bulunur). Kirchhoff ile Bunsen'in tayf çözümlemesi yardımıyla sezyumla aynı anda buldukları alkali metal. (Simgesi Rb olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Rubidyum atom numarası 37, atom kütlesi Rb= 85,467 olan kimyasal bir elementtir. Alkali metaller grubunda potasyumdan sonra yer alır ve bu metalle büyük benzerlik gösterir. Her iki metalin tuzları eşyapılıdır. Rubidyum, 1,53 yoğunluğunda, 38,9 °C'ta eriyen beyaz bir katıdır. Kuru havada bile hızla yükseltgenir, suyu şiddetle ayrıştırır ve bu sırada meydana gelen hidrojen tutuşur. Hemen hepsi suda çözünebilen tuzları renksizdir. Rubidyum kimi madensularında, şekerpancarı ve tütün küllerinde, lepidolit, trifilin vb.'de bulunur; erimiş durumdaki klorürü vakum altında kalsiyumla tepkimeye sokularak element durumunda kolayca elde edilebilir.

RUBİKU, Arvanutluk'ta yer, Lezhë'nin D.'sunda. Bakır madeninin çıkartılması ve zenginleştirilmesi.

RUBİNER (Ludwig), alman yazar (Berlin 1881 - *ay. y.* 1920). *Aktion* dergisinde ve barışçı gazetelerde etkinlik gösterdi, *Die Gewaltlosen* (1919) gibi şiddete karşı oyunlar, anlatımcı şiirler ve denemeler (*Der Mensch in der Mitte,* 1917) yazdı.

RUBİNİ (Giovanni Battista, **Giambattista** —denir), italyan tenor (Romano, Bergamo yakınında, 1794 - *ay. y.* 1854). XIX. yy.'ın en ünlü tenorlarından biridir; daha 1825'te Paris, Londra, Petersburg gibi kentlerde büyük başarı kazandı. Bel canto'nun son temsilcisi olan sanatçı, pek çok operada rol aldı (*Anna Bolena* [Donizetti], özellikle de *la Sonnambula* ve *I Puritani* [Bellini]).

RUBİNSTEİN (Anton Grigoryeviç), rus piyanocu ve besteci (Vıyhvatintsıy, Podolsk yakınında, 1829 - Peterhof 1894). Petersburg Oda müziği derneği'nin kuruluşuna katıldı (1859); Petersburg (1862) ve Moskova (1866) konservatuvarlarını kurdu. Çağının en parlak piyanocularından biriydi. Yapıtları arasında pek çok piyano parçası, keman, viyola ya da çello için sonatlar, 5 üçlü, 10 dörtlü, 2 beşli, 5 piyano konçertosu, 2 çello konçertosu, 6 senfoni, 19 opera (en ünlüleri *Demon* [1875] ve *Kupets Kalaşnikov* [1880]) ve aralarında olağanüstü güzel *İran şarkıları*'nın da bulunduğu 125 şarkı vardır. —Kardeşi NIKOLAY, piyanocu ve orkestra şefi (Moskova 1835 - Paris 1881), Moskova konservatuvarı'nı yönetti.

RUBİNSTEİN (Helena), polonya asıllı, amerikan uyruklu kadın estetik uzmanı (Kraków 1870 - New York 1965). Avustralya'ya giderek orada bir güzellik kremini tanıttı; ilk salonunu 1902'de Melbourne'da açtı. Avrupa'ya döndükten sonra Londra'da (1908), Paris'te (1915), Amerika'nın büyük kentlerinde (1917'den itibaren), Tokyo'da (1956) vb. güzellik enstitüleri, fabrikalar ve laboratuvarlar kurdu. Sanata tutkun olan Rubinstein çeşitli koleksiyonlar derledi: mücevher, mobilya, afrika ve meksika heykelleri, modern resim (Picasso, Matisse, Renoir, Modigliani, Dalí vb.).

RUBİNSTEİN (İda), rus kadın dansçı (Harkov 1885'e doğr. - Vence 1960). Michel Fokine'in kendisi için düzenlediği, sahneye yarı çıplak çıkmasını gerektiren solo *(Salome)*, çarlık sansürünce yasaklanınca, 1909'da Rus baleleri'yle *Kleopatra*'da dans ederek sanat yaşamına başladı. 1910'da *Şehrazat*'taki Zübeyde rolünü ilk kez yorumladı. Debussy'nin müziği üzerine, Gabriele D'Annunzio'nun dinsel oyunu *Il Martiro di San Sebastiano*'nun koregrafisini hazırladı ve 1911'deki ilk temsilinde dans etti (Châtelet tiyatrosu, Paris). Bir dans topluluğu kurarak ressamları, bestecileri, librettocuları ve koregrafları (A. Benois, Honegger, Stravinski, Milhaud, Massine, Fokine) çevresinde topladı. Müziğini Maurice Ravel'e ısmarladığı *Boléro*'yu, Bronislava Nijinska'nın koregrafisiyle ilk kez 1928'de Paris operası'nda yorumladı.

RUBİNSTEİN (Artur), amerikan yurttaşlığına geçmiş polonyalı piyanocu (Łódź 1887 - Cenevre 1982). Büyük bir virtüoz olan sanatçı, birçok ülkede konser ya da resitaller verdi. Chopin yorumlarıyla üne kavuştu. Anılarını yazdı: *My Young Years* (1973), *My Many Years* (1980).

RUBIÓ Y ORS (Joaquim), katalan yazar (Barcelona 1818 - *ay. y.* 1889). Katalan dili ve edebiyatının canlandırılmasına katkıda bulunması dışında, şiirler *(Roudor del Llobregat)* ve düzyazı ya da manzum dramatik tablolar yazdı (*Gutenberg,* 1887; *Luther,* 1888).

RUBİYE a. (ar. *rub*ᶜ ve *-iyye*'den *rub*ᶜ*iyye*). Nümism. Çeyrek altın; altın liranın dörtte biri.

RUBLE a. (rusça *rubl*). **1.** Rusya Federasyonu'nun para birimi. **—2.** Eski sovyet cumhuriyetlerinden bazılarının, geçiş döneminde kullanmaya devam ettikleri para birimi. **—3.** Eski SSCB'de kullanılmış olan para birimi.

RUBLYOV ya da **RUBLEV** (Andrey), rus ressam (1360'a doğr. - Moskova 1427 ya da 1430). 1405'te, Theophanes ile birlikte, Moskova'da, Blagoveşçenskiy Sobor'un ikonostasını, ardından, Vladimir'de Uspenskiy Sobor'un duvar süslemelerini (*Son yargı* freski) gerçekleştirdi. Zagorsk'taki Troytse-Sergiyevskaya Lavra manastırı kilisesi için ikonalar yaptı. En önemli yapıtı, *Teslis*'i canlandırdığı sunak ikonasıdır (Tretyakov galerisi); canlı ve zarif renkler kullandığı bu yapıtında sanatçı, varlıkbilimsel tanrıbilim soyutlaması ile hıristiyan simgeciliğini bağdaştırır.

RUBOW (Paul Viktor), danimarkalı filolog ve edebiyat tarihçisi (Kopenhag 1896 - *ay. y.* 1972). Kopenhag Üniversitesi'nde profesör (1930-1966). Tezinden başka (*La Critique littéraire danoise au XIX*ᵉ *s., jusqu'en 1870,* fr. çev., [XIX. yy.'da -1870'e dek- Danimarka edebiyat eleştirisi, 1921]), birçok makale, deneme derlemeleri ve bilimsel kitaplar yayımladı (*les Aventures de H. C. Andersen* [H. C. Andersen'in serüvenleri], 1927; *l'Art d'écrire* [Yazma sanatı], 1942; *Herman Bang et autres études critiques* [Herman Bang ve diğer eleştiri incelemeleri], 1958).

RUBREN a. (fr. *rubrène*'den). Org. kim. Formülü $C_{42}H_{28}$ olan tetrafenilnaftasenin yaygın adı; turuncu bir hidrokarbon olan rubren, güneş ışığında tersinir olarak oksijen bağlar.
—ANSİKL. Rubren oksijen karşısında ikili bir rol oynar. Önce yeşil ışığı soğurarak oksijen molekülünün normal durumu olan temel üçlü durumdan tekli duruma geçmesini sağlayan bir ışılduyarlılaştırıcı rolü, sonra da oda sıcaklığında dien bireşimine benzeyen çevrel katılma tepkimesine göre tekli oksijen alıcısı rolü oynar. 100 °C'a doğru tersinir olan bu tepkime, tekli oksijeni geri verir. Rubrenin, Dufraisse tarafından bulunan ışıl yükseltgenmesi, tarihsel olarak tekli oksijen tepkimesinin bilinen ilk örneğidir.

RUBTSOVSK, Rusya'da kent, Altay dağlarının eteğinde, Kazakistan sınırı yakınında; 172 000 nüf. (1989). Tarım bölgesinin ortasında ticaret merkezi. Tarım makineleri yapımında uzmanlaşmıştır.

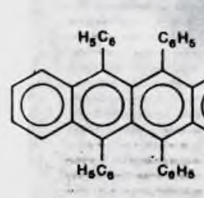
RUBU sıf. (ar. *erba*ᶜ*a*'dan *rub*ᶜ). *Esk.* Dörtte bir, çeyrek: *"Almanlar galip gelirse piyasaya lâakal bir rubu asırda hâkim olabilirler"* (Y. K. Beyatlı).
—Ciltç. "Kâmil" denilen büyük boy kâğıtların dörde katlanmasıyla meydana getirilen yazma kitap sayfaları.
—Esk. coğ. *Rub-ı meskûn,* dünyanın karalardan meydana gelen dörtte bir bölümü.
—Esk. gökbil. *Rub-ı ceyb,* eski bir astronomi aleti olan rubu tahtasının trigonometrik hesap cetveli sayılan bir yüzü. || *Rub-ı daire,* dürbünden önce kullanılan bir astronomi aleti. || *Rub-ı mukantara,* rubu tahtasının gökyüzü haritası çizilmiş olan yüzü.
—Esk. mat. Dörttebir. || *Rub-ı daire,* dörttebirlik'in eşanlamlısı; dörttebir daire.
—Esk. ölçbil. Bir arşının sekizde biri. (Kumaş ölçümünde arşınla birlikte kullanılırdı. Halk dilinde *urub* biçimini alan bu birim, tahıl ölçüsü olarak da kullanılırdı.)
—Nümism. Kurşun çeyreği.

RUBÜLHALİ, Arap yarımadasında çöl, K.'inde Basra körfezi, D.'unda Umman dağları, G.'inde Yemen ve B.'sında cebel

Goldberg-Sygma



Artur Rubinstein (1979'da)



rubren

J. Robert-Éd. Gallimard



Adolf Rudnicki

Lauros-Giraudon



Rudolf I von Habsburg'un imparatorluk mührü (ekim 1289) *Archives nationales, Paris*

Lauros-Giraudon



Rudolf II von Habsburg XVI. yy. flaman okuluna ait bir portreden ayrıntı *Versailles şatosu*

Tüveyk engebesi vardır. Çok kurak olan bu bölge belli bir yere doğru uzanmayan kütlelerle, hilal ve piramit biçimindeki kumullarla ve kumul zincirleriyle kaplıdır. Yeni müslüman olmuş, eski bir arap lehçesi konuşan birkaç göçebe kabile, burada, deve yetiştirerek ve avlanarak yaşar. Avrupalılar'ın çölü keşfi oldukça geçtir (1931).

RUBY ya da **RUBY-SPANİEL** a. (ing. *ruby-spaniel, ruby,* yakut ve *spaniel, epanyöl*'den). İngiliz cüce epanyöller grubundan maun renkli köpek.

RUCELLAİ (Bernardo), lat. **Oricellarius,** italyan hûmanist (Floransa 1448 - *ay. y.* 1514), Muhteşem Lorenzo'nun kaynı. *Orti Oricellari* olarak adlandırılan bahçelerini, yeniplatoncu akademiye açtı ve derin bir bilgiye dayanan kitaplar yazdı (*De Urbe Roma; De bello pisano).*

RUCELLAİ (Giovanni), italyan yazar (Floransa 1475 - Roma 1525), Bernardo Rucellai'nin oğlu. *Georgica*'dan esinlenerek anılar üzerine öğretici bir şiir (*Le Api,* 1539) ve iki klasik trajedi (*Rosmunda,* 1516; *Oreste,* 1525) yazdı.

Rucellai sarayı, B. Rossellino'nun 1446-1451 yıllarında Floransa'da, Alberti' nin talimatları doğrultusunda tüccar Giovanni Rucellai için yaptığı konak.

RUCKERS, XVI. ve XVII. yy.'da Anvers' te yaşayan önemli bir klavsen yapımcıları ailesi. Flaman çalgı yapımcılığının gelişmesine büyük katkıları oldu. Çalgıları, niteliği ve yapım inceliği bakımından her zaman hayranlık yaratmıştır. —HANS (Mechelen 1540'a doğr. / 1550 - Anvers 1598), 1584'te yapımcılığa başladı. Çalışmalarından günümüze, özellikle, 1580-1590 arasında yaptığı virginaller kaldı; ayrıca klavsenler, hatta orglar yaptı. —JOANNES (ya da Hans ya da Jan) [Anvers 1578 - *ay. y.* 1643'e doğr.], Hans'ın büyük oğlu, babalan ölünce, kardeşi Andreas'la birlikte atölyenin başına geçti. 35 kadar çalgısı bilinir. —ANDREAS (Anvers 1579 - *ay. y.* 1645'ten sonra), Joannes gibi, mesleğini babası Hans'tan öğrendi. 1608'de kardeşinden ayrıldı. Günümüzde kayıtlara geçirilmiş olan çalgılarını 1608-1644 arasında yaptı. —ANDREAS (Anvers 1607 - *ay. y.* 1665'e doğr.) Öncekinin tek oğlu. 1640 -1650 arasında yapılmış 7 çalgısı bilinir.

RUD a. (fars. *rūd*). *Esk.* **1.** Irmak, nehir: *"Yine çü rud çemenlerde cüst ü cûmuz var"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Kemençe. **—3.** Saz teli. **—4.** *Rud-aver,* ırmağın getirdiği şeyler. ‖ *Rud-bar,* büyük ırmak; ırmak boyu. ‖ *Rud-saz,* çalgıcı.

RUDÂ, Yemen'de kent, ülkenin güneybatısındadır; 30 000 nüf.

RUDABÁNYA, Macaristan'da (Borsod -Abaúj-Zemplén yönetim bölgesi) kent, Miskolc'un K.-B.'sında. Demir madeni.

RUDA ŚLASKA, Polonya'da kent, Yukarı Silezya'da, *Ruda* ile *Nowy Bytom*' un birleşmesi (1959) sonucu meydana gelmiştir; 169 800 nüf. (1990). Katowice sanayi bitişikkentine bağlıdır. Kömür çıkarımı. Kok kömürü. Demir-çelik.

RUDBECK (Olof), isveçli hekim, botanikçi ve yazar (Västerås 1630 - Uppsala 1702). En tanınmış yapıtı *Atland* ya da *Manheim*'dır (4 cilt, 1679-1702). Bu yapıtında yurtseverlik gayretkeşliği güderek, İsveç'in Platon'un Atlantis'i ile aynı ülke olduğunu ispata çalıştı. Yandaşları uzak kuzey okulunu kurdular.

RUDE a. (fars. *rūde*). Esk. anat. **1.** Bağırsak. **—2.** *Rude-bin,* hayvan bağırsağıyla fala bakan kimse.

RUDE (François), fransız heykelci (Dijon 1784 - *ay. y.* 1855). Dijon'da F. Devosge' un, ardından Paris'te Cartellier'nin öğrencisi oldu. 1828'de *Topuk kanatlarını bağlayan Mercurius*'u (bronz, Louvre) sergiledi; *Napolili küçük balıkçı* ile (mermer, 1834, *ay. y.*) ünlendi, birkaç sipariş aldı. En tanınmış yapıtı, Étoile meydanı'ndaki zafer takını süsleyen *1792'de gönüllülerin sefere çıkışı* adlı (sonradan *la Marseillaise* olarak anılmaya başlandı) yüksekkabartmadır (1832-1835).

RUDEGÂN çoğl. a. (fars. *rūde*'nin çoğl. *rūdegān*). *Esk.* Bağırsaklar.

RUDEKİ (Ebu Abdullah Cafer bin Muhammet), iranlı şair (Penc Rudek, Semerkand, ? - *ay. y.* 941). Mahlasının doğduğu kasabayla ilgili olduğu kadar, rud (rudek) denen çalgıyı iyi çaldığı için kendisine verildiği de ileri sürülür. Gözlerinin görmediği bilinmektedir. Ancak betimlemelerindeki gerçekçilik ve yer verdiği zengin ayrıntılar sonradan kör olduğu ya da kör edildiğini düşündürmektedir. 8 yaşında Kuran'ı ezberlemiş, şiir söylemeye başlamıştı. İyi bir öğrenim görerek döneminin hemen hemen bütün bilimlerini öğrendi. Samani hükümdarı Nasr II bin Ahmet ve veziri Belami döneminde geniş ilgi gördü ve korundu; kasideleri sayesinde büyük servet edindi. Belami'nin görevden uzaklaştırılmasından (937) sonra, doğduğu kasabaya çekildi. Toplam beyit sayısının bir milyondan fazla olduğu ileri sürülen yapıtları günümüze ulaşamadı. Mesnevilerinden ancak *Kelile ve Dimne, Sindbâdnâme, Devrân-ı âfitâb*'ın adları bilinmektedir. Elde bulunan gazel, kaside ve rubaileri onun bu türlerde islam dönemi ilk iran şairlerinin en büyüğü olduğunu göstermektedir. İlk rubai türünü onun başlattığı ileri sürülmektedir.

RUDEL (Hans-Ulrich), alman hava subayı (Konradswaldau 1916 - Rosenheim 1982). 1936'da Luftwaffe'ye girdi. Altın meşe yapraklı, kılıçlı ve elmaslı Demir haç nişanını alan tek kişidir. Stuka pilotu oldu, birkaç kez düşürüldü. Daha çok doğu cephesinde olmak üzere, toplam 2 530 uçuşta 519 tank ve 3 savaş gemisi tahrip etti. 1945'te albaylığa yükseltildi, bir ayağı kesildi (şubat), gene de savaşmaktan geri kalmadı. Kısa bir tutsaklıktan sonra, Arjantin'e yerleşti, sonra Almanya'ya dönerek, aşırı sağ çevrelerde militan etkinliklerde bulundu. Bundeswehr'in bir toplantısına çağrılması skandal yarattı ve iki hava generalinin görevden alınmasına yol açtı (1976).

Rudens → URGAN.

RUDGEA a. Seralarda yetiştirilen, tropikal Amerika kökenli süs bitkisi. (Yapraklar karşılıklıdır; çiçekleri çoğunlukla salkım demet halindedir; çanak 4 ya da 5 loplu boru biçiminde, taç silindir ya da huni biçimindedir. 100'den fazla tür; kökboyasıgiller familyası.)

RUDİNİ (Antonio STARRABBA, — *markisi*), italyan siyaset adamı (Palermo 1839 - Roma 1908). Palermo belediye başkanı (1864), vali (1866), İçişleri bakanı (1869) oldu. Milletvekili seçildi, Genç sağcı parti' yi kurdu ve bir birlik hükümetinin başkanlığını yaptı (şubat 1891 - mayıs 1892). Hükümeti, Üçlü İttifak'ı yenilediyse de, iktisadi siyasetinde başarısızlığa uğradı. Adua bozgunundan (mart 1896 - mayıs 1898) sonra Etyopya üzerindeki emellerinden vazgeçti (Addis Abeba antlaşması, ekim 1896). Fransa'ya yaklaşmaya çalıştı ve nisan-mayıs 1898 halk ayaklanmalarında amansız bir bastırma politikası uyguladı, bu tutumu iktidardan düşmesine yol açtı.

RUDKØBING, Danimarka'da liman kenti, Langeland adasının batı kıyısında; 5 000 nüf. Güzel görünümlü, güvercinlikli evler bütünü. Müze.

RUDNEV (Vsevolod Fyodoroviç), rus amiral (Tula bölgesi 1855 - Nikolskoye, Tula, 1913). Şemulpo'da (İnşon) *Variag* kruvazörü ile *Koreyets* gambotunun komutanıydı, 27 ocak 1904'te japon filosuyla eşit olmayan koşullarda bir savaşa girdi, düşman eline geçmemesi için iki gemisini de batırmak zorunda kaldı. Amiralliğe yükseltildi, ancak liberal görüşlerinden dolayı emekliye sevkedildi (1905). Rusya'nın ulusal kahramanlarından biri sayılır.

RUDNIY, Kazakistan'da yeni kent, ülkenin batı kesiminde Sokolov-Sarbay demir kombinasına bağlanmıştır; 124 000 nüf. (1989).

■ **RUDNİCKİ** (Adolf), polonyalı yazar (Varşova 1912 - *ay. y.* 1990). Edebiyat yaşamının başlangıcında gerçekçi ve psikolojik hikâyeler ve romanlar yazdı (*Szczury,* 1932; *Niekochana,* 1936; *Lato,* 1938). Savaştan sonra, yahudi düşüncesi ve yahudi edebiyatından esinlenerek, tarihsel ve psikolojik gerçeklerin yanı sıra insan doğası üzerine bir düşünme çabasının da yansıdığı öykü ve hikâyeler yazdı ve böylece polonyalı Yahudiler'in mahşeri olan Varşova gettosunun kronikçisi oldu (*Ucieczkaz Jasnej Polany,* 1949; *Zywei i martwe morze,* 1952; *Noc bedzie chlodna, niebo w purpurze,* 1977). Tefrika ve kroniklerinden derlenen kitapları, *Niebieskie karthi* adıyla yayımlandı.

RUDNİK, Kuzey Sırbistan'da dağ kütlesi; 1 132 m. Önemli çinko ve kurşun yatakları. —1914'te Sırplılar Avusturyalılar'ı burada yendi.

RUDOLF von Ems, almanca yazan isviçreli şair (Chur yakınında, İsviçre, 1200'e doğr - İtalya'da 1254'e doğr.). Strasbourglu Gottfried'in tilmiziydi. *Der gute Gerhard* ve konusunu ahlakçı latin efsanelerinden alan *Barlaam und Josaphat*'yı, ayrıca, kurtuva edebiyatı çizgisinde *Alexander* (1230-1240'a doğr.) ile *Wilhelm von Orlenz* (1240'a doğr.) adlı iki şiir yazdı. Konrad IV' ün isteği üzerine hazırladığı, ama yarım kalan *Weltchronik* (Evrensel kronik) adlı bir yapıtı da vardır.

RUDOLF gölü → TURKANA GÖLÜ.

KUTSAL İMPARATORLUK

RUDOLF VON SCHWABEN (öl. Hohenmölsen, Merseburg yakınında, 1080), Schwaben dükü (1057-1080), Romalılar' ın kralı (1077-1080). Önceleri kayınbiraderi Heinrich IV'ün müttefikiydi, onun safında isyancı Saksonlar ile savaştı (1072-1075), ama Heinrich IV, Gregorius VII ile savaşmaya başlayınca ona karşı çıktı (1076). Papanın desteğiyle, Forchheim'da Romalılar'ın kralı seçildi ve Mainz'da taç giydi (1077). Schwaben'i terk etmek zorunda kaldı, sonra Thüringen'de (Mellrichstadt) yenildi (1078) ve Saksonya'ya çekildi.

■ **RUDOLF I VON HABSBURG** (Limburg 1218 - Speyer 1291), Romalılar'ın kralı (1273-1291). Yukarı Alsace landgraflığı'nı ve Alman İsviçresi'nde birçok yeri miras yoluyla aldı (1239). Hohenbergli Gertrud ile evlenerek (1245), amcası Hartmann von Kyburg'un mirasına kondu (1264); Friedrich II ve Konrad V'e sadakatle hizmet edip karşılığında onlar tarafından cömertçe ödüllendirilerek topraklarını daha da genişletti. Papa Gregorius X'un aracılığı sayesinde öbür prensler tarafından Frankfurt'ta, kendi isteklerine aykırı olarak imparatorluk topraklarını başkalarına devretmeyeceğine ant içtikten sonra, Romalılar'ın kralı seçildi (1 ekim 1273). Taç giymesiyle Büyük Fetret dönemi sona erdi. Kendisini bütünüyle Almanya'nın işlerine verebilmek için İtalya'da her türlü macera politikasından ve Hohenstaufenler'in Sicilya üzerindeki haklarından vazgeçti. Çok sofu bir kral olan Rudolf I, iyi ilişkiler kurduğu papa Nicolaus IV'e, Romagna üzerindeki tüm haklarını bıraktı, ama haçlı seferine katılma ve Roma'ya giderek papanın elinden imparatorluk tacını giyme sözünü tutamadı. İmparatorluk topraklarının yeniden eski durumuna getirilmesi sorunu hemen bütün zamanını aldı. Birçok fief ve yurtluk, özellikle, Avusturya, Steiermark, Kärnten ve Krain'i elinde tutan ve ayrıca Rudolf I'in imparator seçilmesine karşı çıkan Bohemya kralı Přemysl Otakar II tarafından gasbedildi.

Nürnberg diyeti'ndeki prenslerin desteğini alan (1274) Rudolf, Bohemya kralını İmparatorluk dışına sürdü, Seçicilik hakkını Bavyera'ya devretti (1275), ertesi yıl onu Babenbergler'in mirasından feragat etmek ve Bohemya'yı imparatorluk fiefi durumuna getirmek zorunda bıraktı. Otakar II ayaklandı, Dürnkrut'ta (Marchfeld' de) yenildi ve öldürüldü (1278). Bunun üzerine Rudolf, beş yıl için Moravya'nın yönetimini ele geçirdi ve Babenbergler' in topraklarına elkoydu: Avusturya, Steiermark ve Krain'i iki oğlu Albrecht ve Rudolf'a, Kärnten'i müttefiki Tirol kontu Meinhard'a vedi (1282). Yağmacı baronlarla savaştı ve Bourgogne kontu Otto'yu kâğıt üzerinde kendisine tabi kılmayı başardı (1288). Ancak bu politka, Rudolf I'in oğlu Albrecht'i Romalılar'ın kralı seçmek istemeyen prenslerin hoşuna gitmedi. Bu yüzden, Rudolf I, imparatorluk otoritesini yeniden kuramadı, ama Habsburg* hanedanının iktidarının temelini attı.

RUDOLF II VON HABSBURG (Viyana 1552 - Prag 1612), Avusturya arşidükü, germen imparatoru (1576-1612), Macaristan (1572-1608) ve Bohemya (1575 -1611) kralı, Maximilian II'nin oğlu. Üç tahta da çıktıktan sonra imparatorlukta Karşı Reform'u teşvik etti, özgür kent Aachen'a silah zoruyla katolik bir hükümeti kabul ettirdi (1580), Gregorius takvimini kabul etti (1583), ama devletlerinin birliğini korumakta zorluklarla karşılaştı. Prag'ı başkent yapınca Çekler'in sevgisini, Almanlar'ın (Avusturya'da ayaklanmalar, 1595-1597) ve Macarlar'ın düşmanlığını kazandı. 1597'den başlayarak sağlığı bozuldu; Hradčany'ye kapanan Rudolf II, bilimlere ve güzel sanatlara büyük ilgi duydu, Tycho Brahe'yi ve Kepler'i korudu, zamanın en büyük sanat ve bilim koruyucularından biri oldu. Bu durumda, kardeşleri iktidarı ele geçirdiler. Türkler'le savaşan arşidük Matthias, onlarla doğrudan görüştü ve Rudolf'u, Avusturya, Moravya ve Macaristan'ı kendisine bırakmaya zorladı (1608). İmparator, protestan tebaasına, bazı kısıtlamalara rağmen, inanç ve ibadet özgürlüğü veren bir imparatorluk fermanıyla (9 temmuz 1609) Bohemya ve Silezya'yı elinde tutmayı başardı. Matthias'ı engellemek için, başka bir kardeşini Romalılar'ın kralı seçtirmeyi denediyse de başaramadı. Buna karşılık, Habsburg hanedanının başı olarak kabul edilen Matthias Bohemya sınıf meclislerinin, Rudolf' un tahttan feragat etmesini istemelerini sağladı (1611). Rudolf'un elinde yalnızca imparator unvanı kaldı.

AVUSTURYA

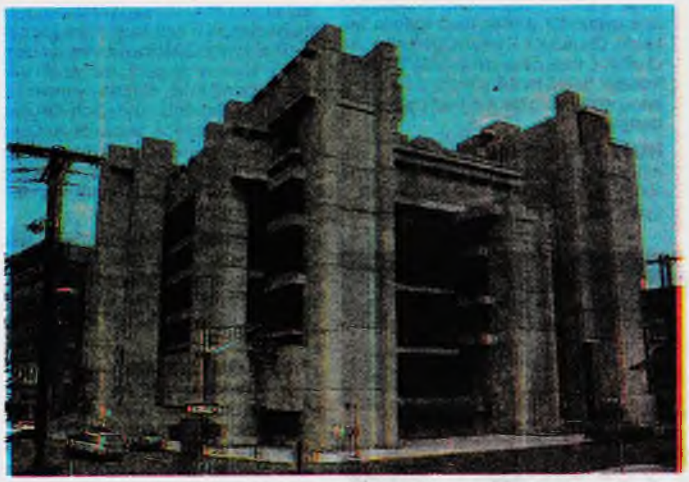
Roger-Viollet, Viollet kol.



Rudolf von Habsburg
Avusturya arşidükü

RUDOLF VON HABSBURG (Laxenburg 1858 - Mayerling 1889), Avusturya arşidükü. Franz-Joseph I ve imparatoriçe Wittelsbachlı Elisabeth'in tek oğlu. Liberal görüşlerini gizlemedi. Genç Mary Vetsera ile ilişkisi trajik bir biçimde sonuçlandı; iki sevgili, Mayerling av köşkünde ölü bulundu.

RUDOLPH (Paul Marvin), amerikalı mimar (Elkton, Kentucky, 1918). Harvard'da Gropius'un öğrencisiydi, Florida'da çalıştı (Sarasota'da kolej), ardından Yale Üniversitesi'nin mimarlık okulunu yönetti (1958 -1965) ve yeni üniversite binasını yaptı. Kimi yanlarıyla brütalizme yaklaşan, aynı zamanda tarihselci anlayışa dönüşen habercisi olan yapıtları, her programın koşullarına uyum sağlayan plastik bir özgürlüğün kanıtıdır. Yapıtları arasında New Haven otopark-garajı (1959) ve Boston'da Boston Government Center (1962-1971) sayılabilir.



Tajan-C. C. I.

Paul Marvin **Rudolph**: New Haven'daki (Connecticut, (ABD) Yale Üniversitesi'nin Sanat ve mimarlık okulu binası (1960)

RUDOLPH (Wilma), amerikalı atlet (Clarksville, Tennessee, 1940). Roma olimpiyatları'nda 100 m, 200 m ve 4×100 m'de birinci geldi. Bu üç kategoride dünya kadınlar rekorunu elinde tuttu.

RUDOLSTADT, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Saale ırmağı kıyısında, Saalfeld'in kuzeyinde kent, 32 000 nüf. XVIII. yy.'dan kalma barok üslubunda şato (rokay dekor; silah koleksiyonu). Sanayi merkezi: radyolojik malzeme, ecza ürünleri, porselen.

RUDORFF (Adolf Friedrich), alman hukukçu (Mehringen, Hannover, 1803 - Berlin 1873). Berlin'de profesördü. *Römische Rechtgeschichte* (Roma hukuku tarihi) [2 cilt; 1857-1859] adlı bir kitap yazdı, *Zeitschrift für Rechtsgeschichte* dergisini kurdu (1861) ve Blume, Lachmann ve Mommsen ile *Agrimensores romani*'yi yayımladı.

RUDOZEM, Bulgaristan'da kent (Smolyan ili) Arda kıyısında, Rodoplar'da; 8 000 nüf. Yeni sanayi kenti (demirsiz madenler [krom, gümüşlü kurşun, çinko, manganez] işleme.)

RUEDA (Lope DE), ispanyol oyun yazarı (Sevilla 1500'e doğr. - Córdoba 1565). Gezginci oyuncu ve yazardı. 4 komedi *(Los Engañados, La Medora, Eufemia, Armelina)*, 2 pastoral şiir ve *10 paso** yazdı. En ünlü paso'su *Las Aceitunas* 1567' de ve 1588'de Timoneda tarafından yayımlandı.

RUEDA (Salvador), ispanyol yazar (Málaga 1857 - *ay. y.* 1933). Şiir kitapları (*En Tropel*, 1892; *Fuente de salud*, 1906) romanlar, hikâyeler ve piyeslerden oluşan yapıtı, Andalucía manzaraları ve törelerinden esinlenir.

RUEFF (Jacques Léon), fransız iktisatçı ve maliyeci (Paris 1896 - *ay. y.* 1978). Başlıca yapıtları şunlardır: *Théorie des phénomènes monétaires* (Parasal olaylar kuramı) [1927], *Épître aux dirigistes* (Güdümcülere mektuplar) [1949], *Discours aux Indépendants* (Bağımsızlara söylev) [1951], *l'Âge de l'inflation* (Enflasyon çağı) [1963], *les Dieux et les Rois* (Tanrılar ve krallar) [1967], *le Péché monétaire de l'Occident* (Batı'nın para konusundaki günahı) [1971], *Combats pour l'ordre financier* (Mali düzen için mücadeleler) [1972], *la Réforme du système monétaire international* (Uluslararası para sisteminde reform) [1973]. J. Rueff'in bütün iktisadi düşüncesi, onun katıksız bir liberal rejim yanlısı ve aynı zamanda gerçek anlamıyla bir uluslararası para düzeni kurulmasını içtenlikle isteyen bir kişi olduğunu göstermektedir.

RUEİL-MALMAİSON, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in batı banliyösünde, Sen yakınında; 67 323 nüf. (1992). Fransız petrol enstitüsü. Rueil, Fransa kralı Kel Charles'ın (871) Saint-Denis manastırı'na verdiği (manastır da Richelieu'ye sattı) eski bir krallık kentidir. Napoléon III'ün onarttığı St -Pierre-et-St-Paul kilisesi'nin bir bölümü rönesans üslubundadır (İtalyan rönesansının güzel bir örneği olan org büfesini ve İmparatoriçe Joséphine ile kraliçe Hortense' in mezarlarını kapsar). Rueil'de konut semtleri varsa da, burası daha çok bir sanayi (otomobil sanayisi, havataşıtları, ecza ürünleri, vb.) merkezidir.

RUELAS (Juan DE) → ROELAS.

RUELYA a. (fransız botanikçi *Ruelle*'in adından). Dal ucunda ya da yaprak koltuğunda talkım ya da başak halinde bileşik çiçekler açan, karşıt yapraklı ve genellikle tüylü süs bitkisi. (Meyvesi kapsül biçimindedir. Bu cinsin 200 kadar türü Asya ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişir ve birçoğu Avrupa'da süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *ruellia;* ayıpençesigiller familyası.)

RUFAİ sıf. ve a. (*Ahmet Rıfai*'nin adından ar. *rifa'i*). **1.** → RIFAİ. **—2.** *(Bu işe) rufailer karışır,* bir işin çok karmaşık olduğunu, nasıl yapıldığını ya da yapılacağını kimsenin bilmediğini vurgulamak için kullanılır.

RUFAİLİK → RİFAİLİK.

Ruffier güçlülük göstergesi, sporcuların ve sporcu adaylarının medikofizyolojik muayenelerinde kullanılan indeks. Toptan formülü A – B ≥ 8'dir. Soluk verildikten sonra ölçülen göbek hizasındaki karın çevresi uzunluğunun soluk aldıktan sonra ölçülen göğüs çevresi uzunluğundan çıkarılmasıyla elde edilen rakam A ile gösterilir. B, rakamı santimetre olarak boydan 100, sonra kilo olarak ağırlık düşüldükten sonra kalan sayıdır.

Ruffier kalp direnci göstergesi, sporcunun, 45 saniyede 30 kez dizlerini büktükten sonra artan nabız sayısının normale dönüş süresi. Elde edilen rakam aşağıdaki formülle verilir:

$$\frac{(N'+N'') - 2(70-n)}{10}$$

burada **N'** dakikadaki nabız sayısı, N", N' sayısı ölçüldükten bir dakika sonra alınan nabız sayısı, n ise 20 yaşındaki bir erişkinin istirahat halindeki nabzı (70) ile incelenen kişinin istirahat halindeki nabız sayısı arasındaki farktır. 0'dan biraz aşağı ya da biraz yukarı olan gösterge güçlü bir kişiyi gösterir. 10'dan yukarı bir gösterge ise kalbin az dayanıklı olduğuna işarettir.

RUFFİNİ (Paolo), italyan matematikçi, hekim, filozof (Valentano, Viterbo yakının-

Presse Sports



Wilma **Rudolph**
(1960 Roma Olimpiyat oyunları)

da, 1765 - Modena 1822). En önemli çalışmalarını denklemler kuramı alanında yapmıştır: 1799'da, ornatmaları inceleyerek, 5. dereceden daha küçük bir Lagrange çözeni oluşturmanın olanaksızlığını tanıtladı ve 1813'te Abel teoremini çözmeye çalıştı. Olasılıklar üzerine yazdığı 1821 tarihli yapıtında, Laplace'ın belirlenimcilik anlayışına karşı çıktı. Siyasal nedenlerle, uzun süre Üniversite'den uzak kaldı, 1814'te Modena Üniversitesi'nin rektörlüğüne atandı ve burada, uygulamalı matematik ve tıp dersleri verdi. 1817-18'deki salgın sırasında tifüsü inceledi.

RUFFİNİ (Giovanni), italyan yazar (Cenova 1807 - Taggia, İmperia, 1881). Yurtsever ve Mazzini'nin dostuydu, yokluğunda idama mahkûm edildi (1833) ve İngiltere'ye sığınmak zorunda kaldı. 1848 olaylarından sonra (o sırada Torino milletvekiliydi), bu kez Fransa'ya sürgün gitti. Paris'te, ingilizce yazdığı romanları ile Risorgimento'nun ideallerini tanıttı (*Lorenzo Benoni,* 1853; *Doctor Antonio,* 1855).

Ruffini cisimciği, altderi içinde bulunan ve 1894'te italyan biyolog Angelo *Ruffini* (1864-1929) tarafından tanımlanmış olan, kollagen ve elastin lifleri bakımından zengin cisimcik. Eskiden sıcaklık duyumu alıcısı sayılan Ruffini cisimciği bugün statik basınç alıcısı sayılmaktadır.

RUFFO (Vincenzo), italyan besteci (Verona 1508'e doğr. - Sacile, Udine yakınında, 1587). Verona (1544), Milano (1563 -1572) ve Pistoia (1573-1577) katedrallerinde capella yöneticiliği yaptı. Daha sonra yeniden Verona (1578-1580) ve Milano'da (1580) çalıştı. Palestrina ile birlikte, dinsel müzik alanında Karşı Reform'un bakış açısına uygun bir yenilenmeye katkıda bulundu. On ciltlik 4-8 sesli madrigaller, yedi ciltlik 5 sesli missalar iki ciltlik 5-8 sesli motetler, 5 sesli bir *Magnificat,* 5 sesli *Responsorio*'lar, iki ciltlik 4-5 sesli mezmurlar besteledi.

RUFFO (Ruffo Cafiero TITTA, **Titta** — denir), italyan bariton (Pisa 1877 - Floransa 1953). Çok güçlü bir sese ve eşsiz bir oyun yeteneğine sahip olan sanatçı, Hamlet, Rigoletto, Tonio gibi rollerde unutulmaz başarılar kazandı.

RUFİGALLİK sıf. (fr. *rufigallique;* lat. *rufus,* kızıl ve *gallique*'ten). Org. kim. *Rufigallik asit,* formülü

$$(OH)_3C_6H(CO)_2C_6H(OH)_3$$

olan heksahidroksiantrakinon; iki molekül gallik asidin sülfürik asitle yoğuşması sonunda oluşur. (Kromla mordanlandıktan sonra kahverengi boyarmadde olarak kullanılır. Alkali çözeltileri mavidir.)

RUFİJİ, Tanzaniya'da kıyı ırmağı; 280 km. Mafia adasının karşısında büyük bir delta oluşturarak Hint okyanusu'na dökülür.

RUFİNUS (Flavius), romalı siyaset adamı (Elusa, günümüzde Eauze, 335'e doğr. - İstanbul 395). Aquitanialı bir çıkar grubunca desteklendi ve aziz Ambrosius ile ilişkiye girerek imparatorlukta çeşitli makamlarda bulundu, 392'de Doğu praetoriumu praefectusu oldu. 394'te törenle kendini vaftiz ettirdi, arianusçulara zulmetti, müsadereler yoluyla zenginleşti ve aziz Ambrosius ile Theodosius arasındaki görüşmelerde büyük bir rol oynadı. Çok kıskandığı Stilicho'nun kışkırttığı kişilerce öldürüldü.

RUFİNUS Tyrannius, Latin kilisesi tanrıbilimcisi (Concordia, Aquileia yakınında, 340'a doğr. - Messina 410). Aziz Hieronymus'un dostuydu, Aquileia'da keşiş olduktan sonra, İskenderiye'de Kör Didymos' un öğrencisi oldu. Didymos, onda Origenes'e karşı hayranlık uyandırdı. Kudüs'e yerleşti ve orada inzivaya çekildi. Ancak origenesçi kavgalar yüzünden huzuru bozuldu, aziz Hieronymus'la arası açıldı, hatta Hieronymus ona karşı *Apologia contra Rufinum*'unu (Rufinus'a karşı savunma) yazdı. Rufinus'un çeviri alanındaki etkinliği sayesinde batı dünyası, yunanca bilgisinin zayıfladığı bir dönemde, Origenes, Kaisareialı Basileios, Nazianzoslu Gregorios, Nyssalı Gregorios, Pontoslu Gregorios gibi yunanlı kilise babalarını ve tarihçi Kaisareialı Eusebios'u tanımak olanağını elde etti.

RUFİSQUE, Senegal'de (Cabo Verde bölgesi) liman kenti, Atlas okyanusu kıyısında, Dakar'ın D.'sunda; 49 800 nüf. Ticaret merkezi. Besin ve tekstil sanayileri. Sepicilik ve ayakkabıcılık. Ecza ürünleri. Basımevi.

RUFO GUTİÉRREZ (Juan), ispanyol şair (Córdoba 1547'ye doğr. - *ay. y.* 1620'ye doğr.). Don Juan de Austria'nın tarihçisiydi; koruyucusuna epik şiir *La Austríada*'yı (1584) ithaf etti. Bir şiir kitabı (*Las Seiscientas Apotegmas,* 1596) vardır.

RUGAN a. (fars. *revġan*). Ayakkabı, çanta vb. yapımında kullanılan parlak bir cins deri.

◆ sıf. Bu deriden yapılmış olan şey için kullanılır: *Rugan çizme.*

RUGANİ a. (fars. *revġan* ve *-î*'den *revġanî*). Süslem. sant. Lake ciltlerin, lake tekniğinde süslenen eşyaların üzerine çekilen parlatıcı madde. (Bu biçimde hazırlanan ciltlere de, önceleri "rugani" denirdi. Eski kaynaklara göre rugani ardıç sakızı, damla sakızı, şarap ruhu, venedik terebantini gibi maddelerin belirli ölçülerde karıştırılıp çeşitli işlemlerden geçirilmesiyle elde ediliyordu. Rugani, sıcak kullanıldığında iyi sonuç alınırdı.)

RUGANLAMAK g. f. Deric. Deriyi cilalayarak parlak hale getirmek.

RUGBY a. (ing. sözc.). **1.** Oval bir topla, on beşer oyuncudan oluşan iki takım arasında yapılan spor. Takımların her biri topu, kale çizgisi (gol çizgisi) arkasına ya da üzerine bırakarak ya da değdirerek (deneme ya da tray), ya da ayak vuruşuyla iki kale direği arasındaki yatay direğin üstünden geçerek rakip takımdan daha fazla sayı yapmaya çalışır. (Başlangıçta FUTBOL'dan ayırmak için RUGBY FUTBOLU deniyordu.) [→ FUTBOL.] **—2.** *On üçlü rugby,* rugbyden türeyen ve on üç kişilik takımlarla oynanan oyun. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Rugby, 1823'te, Rugby koleji'nde (Warwickshire) öğrenci olan William Webb Ellis tarafından bulundu. Ellis, bir futbol karşılaşması sırasında atılan topu yakaladı ve göğsünde sıkıca tutarak rakip kaleye yöneldi. Bu kural dışı bir hareketti, çünkü ingiliz kolej öğrencilerinin futbolu, ayakla oynanan bir top oyunuydu. Önce Oxford, sonra Cambridge üniversitelerinde benimsenen bu elle oynanan oyun İngiltere'de gelişti ama kuralları 1871'e kadar oldukça belirsiz kaldı. Bu oyunu benimseyen kulüplerin bir araya gelerek oluşturdukları Rugby Union yeni sporun kurallarını saptadı. Rugby aynı zamanda İskoçya, Wales, İrlanda ve bütün Britanya İmparatorluğu'nda, sonra da Fransa'da yayıldı.

Yumurta biçimindeki top şu ölçülere sahiptir: büyük eksenin uzunluğu 28-20 cm; büyük çevre uzunluğu 76-79 cm; küçük çevre uzunluğu 58-62 cm; ağırlık 400/440 g. Her takımın on beş oyuncusunun dizilişi genellikle şöyledir: üç sıra halinde dizilen sekiz hücum oyuncusu, biri açıkta, diğeri kümede iki orta alan oyuncusu, iki orta, iki kanat ve biri en geride olmak üzere beş savunma oyuncusu. Top ayak ya da elle oynanır, her takım oyuncusu topa sahip olanın arkasında yer almalıdır, aksi takdirde faulle cezalandırılır. Top taç, çizgisini geçtiği zaman iki takımın hücum oyuncuları oyunun "taçtan oyuna dahil edilmesi" olarak adlandırılan evresinde topa sahip olmaya çalışırlar. Elle ileri pas vermek gibi bazı hatalar "küme"ye yol açar. Bu durumda iki takımın hücum oyuncuları birbirlerine destek olacak ve itecek şekilde sıralanırlar ve hatayı yapmayan takımın oyuncusu tarafından yere atılan topa vurmaya çalışırlar. Rakibin hareketlerine karşı koymak için topu taşıyanı durdurmak ya da yere düşürmek serbesttir.

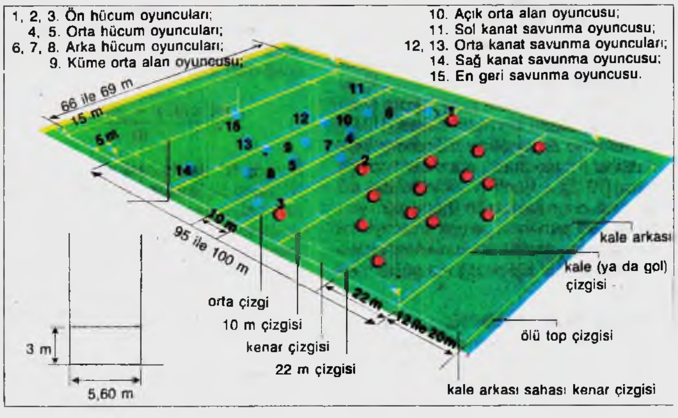
Sayılar topun bir oyuncu tarafından taşınarak kale çizgisinin arkasına götürülmesi (deneme ya da tray [4 sayı]), bir denemeden sonra topun ayakla üst kale direği üstünden geçirilmesi (artı iki sayı) ve bir ceza atışı ya da yarım voleyle topun üst kale direğinin üstünden atılmasıyla (drop-goal [sektirme vuruşla yapılan gol]) kazanılan golle (üç sayı) elde edilir. Bir hakem ve iki yan hakemin yönettiği karşılaşma her biri 40 dakikalık iki yarım devre halinde oynanır; 5 dakikayı geçmemesi gereken devre arasında takımlar saha değiştirirler. Faul durumları, kural dışı engellemeler, ciddi kuraldışı hareketler genellikle ayakta yapılan ceza atışıyla cezalandırılır. Daha hafif teknik hatalar, endirek ceza atışını gerektirir Sertlik yapan her oyuncu oyundan atılabilir.

Yalnızca amatörlerin oynadığı rugby henüz evrensel bir spor değildir. Özellikle Büyük Britanya ile Güney yarıküre'deki eski dominyonlarda (Güney Afrika Cumhu-



Presse Sports

kümeden çıkış



rugby oyun alanının planı (oyuncuların başlama vuruşundaki dizilişleriyle)

riyeti, Avustralya, Yeni-Zelanda) ve Fransa'da gelişmiş olan rugby ayrıca bazı başka ülkelerde de (Avrupa'da İtalya ve özellikle Romanya; Arjantin, Japonya) yayılmıştır. Bir olimpiyat sporu olarak kabul edildiği koşulda rugbynın etki alanı kuşkusuz genişleyecektir. Başlıca uluslararası karşılaşma, Beş Ülke turnuvasıdır; her yıl düzenlenen bu turnuvada İngiltere, İskoçya, İrlanda, Wales ve Fransa takımları karşılaşırlar. Bu takımlar, düzenli olarak gerçekleştirilen uzun turneler sırasında Güney yarıküre'nin büyük takımlarıyla maçlar yaparlar. Rugby sporu uluslararası bir federasyona sahip değildir. 1886'da kurulan İnternational Board, merkezi olmayan, her iki yarıkürede ıngilizce konuşulan büyük ülkeleri bir araya getiren yaptırım gücü olmayan bır kuruluştur. 1934'te Fransa'nın ön ayak olmasıyla kurulan Uluslararası amatör rugby federasyonu (merkezi Paris'te) yaklaşık 25 ülkeyi kapsar. (Bu örgüte bağlı lisanslı sporcuların yarıdan fazlası yalnızca Fransa'dandır.)
• *On üçlü rugby.* 1895'te İngiltere'deki Rugby Union'da ortaya çıkan bir bölünme sonucu doğdu. Birlikten ayrılan rugby kulüpleri, yeni oyunun kurallarını saptayan Northern Football Rugby Union'u kurdular (sonradan Rugby Football League adını aldı).

On üçlü rugbyde takımlar 13 oyuncudan oluşur; 15 kişilik takımlarla oynanan rugbynin üçüncü kademedeki açıkları kaldırılmıştır. Taçların yerini göğüs göğüse mücadeleler almıştır; rakip tarafından engellenen oyuncuya *tutulmuş* denir ve topu durdurulduğu yerden ayakla oyuna sokar. Bu ayrımlar, 15 kişilik takımlarla oynanan rugby oyunundan daha açık ve daha hızlı bir oyun sağlamak amacına yöneliktir. Bir deneme (kale [gol] çizgisini geçiş) üç puan, bir ceza vuruşu iki puan ve bir drop (sektirerek atış) bir puan sayılır; denemenin dönüştürümü (kazanılan ceza vuruşunun gole çevrilmesi) iki puan eklenmesine yol açar.

Profesyonelliğin açıkça kabul edildiği on üçlü rugby (ortaya çıkışının temelini de bu oluşturdu), rugby oynanan bütün ülkelerde oynanmaktadır (İngiltere ve Güney yarıküre'deki eski ingiliz sömürgeleri, Fransa).

RUGBY, Büyük Britanya'da (Warwickshire) kent, Birmingham'ın G.-D.'sunda, Avon kıyısında; 59 400 nüf. XIX. yy.'da demiryollarının gelişmesiyle bir kavşak noktası haline gelerek önem kazandı. Ardından çeşitli sanayi kolları, özellikle de elektrikli araç üretimi gelişti. Yörede yaşayan Laurence Sheriff 1567'de ünlü bir özel erkek okulu olan Rugby School'u kurdu. 1828-1842 yılları arasında okul, Thomas Arnold'un yönetiminde gelişti. *Rugby* oyunu da burada doğmuştur.

RUGBYMAN a. (ing. sözc.). Rugby oyuncusu.

RUGE (Arnold), alman siyaset adamı ve filozof (Bergen, Rügen adası, 1802 - Brighton 1880). Almanya'nın birliği için *Burschenschaft*'ın etkinliklerine katılması nedeniyle 1824'ten 1830'a kadar hapsedildi. Halle'de profesör oldu. Echtermeyer'le birlikte *Hallische Jahrbücher*...'i (Halle yıllığı) yayımladı (1838-1841) ve burada, gelenekçi toplum felsefesine karşı, hegelci sol düşünceleri savundu. 1843'te Paris'e kaçmak zorunda kaldı. 1848 devrimi sırasında Frankfurt parlamentosu üyeliğine seçildi ve sol kanada katıldı. Devrimin başarısızlığa uğramasından sonra yurtdışına kaçtı. Londra'da oturdu, burada Ledru-Rollin ve Mazzini'yle sık sık görüştü; sonra 1850'de Brighton'a yerleşti. 1860'lı yıllarda Bismarck'ın Almanya'yı birleştirme politikasını onayladı.

RUGE (Otto), norveçli general (Oslo 1882 - *ay. y.* 1961). 1940'ta norveç ordusunun başına getirildi ve alman saldırısına karşı Norveç'in savunmasını yönetti. 1940-1945 arasında tutuklu kaldı. 1946-1948 arasında *Journal de la guerre* (Savaş günlüğü) [fr. çev.] ve *la Seconde Guerre mondiale* (İkinci Dünya savaşı) [fr. çev.] adlı yapıtlarını yayımladı.

RUGERDAN sıf. (fars. *rû* ve *gerdan*, çeviren'den *ru-gerdân*). *Esk.* Yüz çeviren; vazgeçen: "...*Reşit Paşa andan dahi rû-gerdân olup selefi Ârif Hikmet Beyfendi'ye yeniden izhâr-ı teveccüh ve muhabbet eder oldu*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RUGERDANİ a. (fars. *ru-gerdan* ve *i*'den *ru-gerdâni*). *Esk.* Yüz çevirme, vazgeçme.

RUGGERİ 140 a. Bağc. V. Berlandieri türünün V. rupestris türü ile çaprazlanmasından doğan, her iklime elverişli, kirece ve kuraklığa oldukça dayanıklı, çok kuvvetli italyan aşıanacı.

RUGGERİ (Ferdinando) → RUGGİERİ.

RUGGERİ (Ruggero), italyan sinema ve tiyatro oyuncusu (Fano 1871 - Milano 1953). Özellikle Pirandello'nun oyunlarını yorumladı, Bernstein'ın tiyatrosunu ve birçok yabancı tiyatro yazarını italyan seyircisinine tanıttı. Ayrıca filmlerde de oynadı (R. Simoni ve U. Scarpelli'nin *Napoléon à Sainte-Hélène,* 1943).

PUGLİA VE CALABRİA

RUGGERO I BORSA (öl. 1111), Puglia ve Calabria dukası (1085-1111). Roberto Guiscardo'nun küçük oğluydu, babasının ilk evliliğinden olan oğlu Bohémond'a yeğlenerek, babasından sonra Puglia dukalığına getirildi. Ağabeyinin ayaklanmalarıyla uğraşmak zorunda kaldı. Bohémond'un haçlı seferine katılmasından sonra iktidarına yeniden kavuştuysa da, bazı mülkleri amcası Sicilya kontu Ruggero II'ye vermek zorunda kaldı. Kendinden sonra dukalıklarını, karısının vesayeti altında oğlu Guglielmo'ya bıraktı.

RUGGERO II, Puglia ve Calabria dukası (1127) → RUGGERO II, Sicilya kontu (1101-1127) ve Sicilya kralı (1130-1154).

SİCİLYA

RUGGERO I (Normandiya'da 1031 - Mileto, Calabria, 1101), Sicilya kontu (1062-1101), Tancrède de Hauteville'in oğlu. İtalya'ya giderek kardeşi Roberto Guiscardo'ya Calabria'yı müslümanlardan almasında yardım etti (1061). İki kardeş, iktidarı paylaştılar (1062 antlaşması). Ruggero, Reggio'ya yerleşti ve ancak 1091'de tamamlanan uzun Sicilya fethinde büyük bir pay aldı (Palermo'ya giriş, ocak 1072); Ruggero'nun Sicilya'daki durumu, Roberto Guiscardo'nun İtalya'daki konumundan daha sağlamdı. Ruggero, latin piskoposluklar kurdu, Yunanlılar'ın piskoposluklarına dokunmadı, vasallarını denetiminde tuttu, müslüman halka çok hoşgörülü davrandı.

RUGGERO II (1095'e doğr. - Palermo 1154), Sicilya kontu (1101-1127), Ruggero I'in oğlu, Puglia ve Calabria dukası (1127-1130), Sicilya kralı (1130-1154). 1127'de kuzeni Guglielmo'dan Puglia dukalığını miras yoluyla aldı. Bağımsızlıklarını kazanmayı umut eden kentlerin desteklediği baronlarla, uzun süre savaştı. Papa Honorius II, kendisine karşı haçlı seferi ilan edince (1127), kendini düzmece papa Anacletus tarafından kral ilan ettirdi (1130) ve papa İnnocentius II yanlılarına (bu arada imparator Lothar III'e) karşı savaşa girdi. Sarazen birliklerinin yardımıyla dış düşmanlarına ve iç isyancılara karşı koydu. İnnocentius II'yi yakaladı (1139) ve ona krallık unvanını kabul ettirdi. Sicilya oturumlarında, krallık gücünün temelleri belirlendi. 1144 ateşkesi, krallığın ve Papalık devletlerinin sınırlarını saptadı. Sicilya, kurduğu güçlü bir donanmayla Afrika (1147-1152) ve Yunanistan'da (Korfu'nun alınması, 1147; İstanbul'a saldırı, 1149) başarılı akınlar yaptı.

RUGGERO di Lauria, italyan amiral (Lauria, bugün Basilicata ya da Scalea'da, Calabria, 1245'e doğr. - Valencia ? 1305). Anjoulu Carlo'nun egemenliğinden kaçarak Aragónlu Pedro III'ün hizmetine girdi. Sicilya ayaklanmasından sonra Napoli körfezinde Anjoulular'ın donanmasını batırdı (1283). Sicilya donanma komutanlığına getirildi, Anjoulu Carlo'nun oğlu Topal Carlo'yu tutsak etti (1284). Katalonya ve Languedoc kıyılarında Atak Philippe III'ün donanmasına karşı birkaç zafer kazandı (1285-86). Aragónlu Federico II'yi Sicilya kralı ilan ettirdiyse de (1295), 1300-1301'de anjou saflarında savaştı (Orlando burnu zaferi).

RUGGİERİ ya da **RUGGERİ** (Ferdinando), italyan mimar ve gravürcü (Floransa 1691'e doğr. - *ay. y.* 1741). Floransa'da Capponi sarayı'nda ve S. Firenze kilisesi'nde (cephe, 1715), Siena'da Sansedoni sarayı'nda (1736) çalıştı.

Ruggiero, Ariosto'nun *Öfkeli* Orlando* (Orlando furioso) adlı yapıtının başkişisi. Bradamante'nin sevgilisi, onunla ancak Atlante'nin büyülerinden ve büyücü Alcina'nın sihirlerinden kurtulduktan sonra evlenmeyi başarır.

RUGGLES (Charles Sprague RUGGLES, **Carl** —denir), amerikalı besteci ve ressam (East Marion, Massachusetts, 1876 - Bennington, Vermont, 1971). Kısa bir süre kemancı ve orkestra şefi olarak çalıştıktan sonra, Winona'da (Minnesota) ders verdi ve orada bir orkestra kurdu. Daha 1923'te, Varèse ve Ives gibi öncülere yaklaşan, modernist çizgide yapıtlar besteledi. 1938-1943 arasında Miami Üniversitesi'nde profesörlük yapan Ruggles az yapıt bıraktı (bazılarını kendisi yok etmiştir): küçük ve büyük orkestra için versiyonlarıyla, gözden geçirilmiş *Men and Mountains* (1924; 1936 ve 1941'de gözden geçirdi); önce 13 yaylı çalgı için besteleyip (1925), sonra birçok kez gözden geçirdiği ve genişlettiği *Portals;* 6 trompet için *Angels* (sonra 4 trompet ve 3 trombon için yeniden düzenledi, 1938); orkestra için *Sun-Treader* (1931), piyano ve orkestra için konçertino.

RUGİ a. Tar. Fas'ta sultanı devirmek isteyen kimseye verilen ad. (ROGİ olarak da yazılır.)
—ANSİKL. Bu ad, Garb'da sultan Muhammet IV bin Abdurrahman'a (1859-1873) karşı ayaklanan bir Arap olan Cilali er-Rogi'den (bu isyancının aşiretinin adından) gelir. Sözkonusu ayaklanma bastırıldı ve asi öldürüldü (1862). Bir başka ünlü rugi de Bûhamâra'ydı.

RUGOVA (İbrahim), arnavut yazar ve siyaset adamı (Kosova 1946). Nüfusunun % 90'ı arnavut olan Kosova Özerk bölgesinin (Sırbistan), gizli bir referandum sonucunda kendisini Kosova Cumhuriyeti ilan etmesinden sonra, arnavut halkın gene gizli oylamasıyla cumhurbaşkanı seçildi (1992).

RUH a. (ar. *rûh*). **1.** Fels. ve Tanrıbil. Bazen can ile bir tutulan, tin'den (zihin, bilinç ve düşünce) ayrı yaşam ilkesi. (Bk. *ansikl.* böl. Fels.) **—2.** Bir kimsenin zihinsel, ruhsal etkinliğinin ve bilinç hallerinin merkezi, o kimsenin gerçek benliğini oluşturan zihinsel, ahlaksal, duygusal yetilerin tümü: *İnsan ruhunu anlamak. Onda bir şair ruhu var. Ruh soyluluğu. Ruh huzuruna erişmek.* **—3.** Duygu, duyarlılık; canlılık, hareket: *Adamda ruh yok ki duygulansın. Bir eyleme yeni bir ruh kazandırmak.* **—4.** Ed. *(Bir topluluk), ruhu,* toplumsal bir grubun üyelerine özgü, o grubu belirleyen düşünce ve davranış biçimlerinin tümü: *Bir ulusun ruhu. Kitle ruhu. Takım arkadaşlığı ruhu.* **—5.** Bir şeyin can alıcı noktası, özü: *Bu öneri, yasanın ruhuna aykırı.* **—6.** Bir şeye özgünlüğünü kazandıran, onda sürekli var olan, ona can katan, o şeyin insan duyarlılığına seslenmesine yol açan şey: *Bu kentte ruh yok,*

anlamsız bir taş yığını. **—7.** *Ruh durumu, ruh hali,* bir kimsenin duygularıyla, davranışlarıyla, düşünceleriyle açığa vurduğu iç dünyası. || *Ruh gücü, ruh büyüklüğü,* karakter sağlamlığı, soyluluğu. || *Ruhu bile duymamak,* bir işin yapıldığını hiç mi hiç sezmemek, anlamamak, bir işin iyi gitmesinden sorumlu olduğu halde onun kötü bir biçim almasına hiçbir üzüntü belirtisi göstermemek. || *Ruhu şad olsun,* bir ölüyü hayırla, sevgiyle anarken söylenen söz. || *Ruhum!,* sevgi gösteren sesleniş (ed.). || *(Bir kimsenin) ruhuna işlemek,* sözkonusu bir şeyse, onu derinden etkilemek; olumsuz, kötü bir şeyse, onun ayrılmaz bir parçası durumuna gelmek: *Konser olağanüstüydü, ruhumuza işledi. Tembellik onun ruhuna işlemiş.* || *Ruhuna okumak,* ölmüş bir kimse için Kuran okumak. || *Bir kimsenin ruhunu okumak,* onun ne düşünüp ne duyduğunu tümüyle anlamak. || *Ruhunu şad etmek,* ölmüş bir kimsenin iyi yönlerini anmak. || *Ruhunu (şeytana) satmak,* çıkarı için ahlaki bir değeri feda etmek. || *Ruhunu teslim etmek,* ölmek.

—Arkeol. *Ruh evi,* eski Mısır'da, VI. ve XII. hanedanlar arasında kullanılan, pişmiş toprak eşya. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eczc. Eskiden uçucu ilaçlara ya da damıtma yoluyla elde edilen ilaçlara ve alkola'lara denirdi. Örneğin etilli alkolaya şarap ruhu, kâfurlu alkolaya kâfur ruhu, eterli alkolaya lokmanruhu denirdi.

—Etnogr. *İyi ruh,* yaşayanlara iyilik ettiğine inanılan doğaüstü varlık. || *Kötü ruh,* yaşayanlara kötülük, hastalık ve felaket getirdiğine inanılan doğaüstü varlık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fels. *Güzel ruh* (alm. *schöne Seele*), Hegel'e göre, "tinin, katıksız saydam birliği içinde, kendi kendisi hakkında sahip olduğu bilgi" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], Mutlak bilgi). [Güzel ruh, genç Hegel'in mistik dönemine ait bir kavramdır; ama Hegel *Tinin görüngübilimi*'nde de bu kavramdan söz eder. Hegel'e göre güzel ruh, kendini sınırlandırabilecek her türlü somut eylemi reddederek dil aracılığıyla ifade ettiği evrenselliğini ve saflığını korur. || *Kötü ruh,* Descartes'ın, aldatan bir tanrı fikri tasarlamayı ve dünyanın gerçekliği ve algılanması konusunda köklü bir kuşku duymayı gerektiren varsayımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Giz. bil. *Ruh çağırma* → İSPRİTİZMA.

—İsl. İnsanın manevi özü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. Damıtma yoluyla elde edilen ve kolayca uçan maddelerin eski adı; özellikle bileşiminde % 66-70 oranında etanol bulunan damıtık içki. || *Ateş ruhu,* etanolün eski adı. || *Kükürt ruhu,* kükürt dioksidin eski adı. || *Lokman ruhu* → LOKMANRUHU. || *Nane ruhu* → NANERUHU. || *Nişadır ruhu* → NIŞADIRRUHU. || *Odun ruhu,* metanolün eski adı. || *Potasyum nitrat ruhu,* nitrik asidin eski adı. || *Sirke ruhu* → SİRKERUHU. || *Şarap ruhu,* etil alkolün eski adı. || *Tuz ruhu* → TUZRUHU. || *Vitriol ruhu,* sülfürik asitlerin, sülfit asitlerinin ve anhidritlerin eski adı.

—Psik. *Ruh hastalığı* → AKIL* HASTALIĞI. || *Ruh sağlığı* → AKIL* SAĞLIĞI.

—Ted. *Ruh tedavisi* → PSİKOTERAPİ.

—Tıp. *Ruh doktoru,* halk arasında ruh ve akıl hastalıkları uzmanlarına (psikiyatr) verilen ad.

—ANSİKL. Arkeol. Ruh evleri mezarların üst kısımlarına yerleştirilirdi. Önceleri sunu masalarının basit birer taklidi olan bu eşyalar, daha sonra, revaklı bir taraçası ve giriş merdiveni olan ev modellerine dönüştü. Evin önündeki avlu, genellikle adak eşyalarına benzer şeylerle doldurulurdu. Sırlarının henüz çözülememiş olmasına karşın büyüyle ilişkili oldukları şüphe götürmeyen ruh evleri, o dönemin özel konutları hakkında tam bir fikir verir.

—Etnogr. İyi ve kötü ruh inanışının temeli, şamanlığa değin uzanır. Bu iki zıt kavramdan, özellikle kötü ruh ön plandadır. Şaman duaları, kötü ruhları kovmaya, onların getirebileceği kötülükleri, felaketleri ve hastalıkları uzaklaştırmaya yöneliktir. (→ ŞAMANLIK.) Kötü ruh inanışının izlerine batı Türkleri'nde de rastlanır; nitekim Anadolu'nun birçok yöresinde bu inanışın uzantıları bugün de görülür. İnanışa göre kötü ruh, yaşarken de kötülük eden kişilerin ya da büyük bir haksızlığa uğramış olup intikam almak isteyenlerin ruhudur. Kimi zaman bir insanı buyruklarına alıp ona istediklerini de yaptırabilirler. Bunlardan korunmak için en etkili yol, ruhun girdiği evi ya da etkilediği kişiyi hocaya okutmaktır. Anadolu'nun bazı yörelerinde bugün de akıl hastalarının, kötü bir ruhun etkisinde oldukları inanışı yaygındır.

—Fels. Ruh kavramı, büyük felsefe sistemlerinde farklı anlamlara gelir. Bazıları, onu başka bir şeye bağlamaksızın, kendi başına tanımlar. Örneğin Platon'a göre "Ruh *(psykhe)* en yüksek derecesinde, ölmeyen ve yok olmayan şeydir (*Phaidon,* 106), "Sitede de ruhta da birbirine uyan eşit sayıda kesimler vardır (arzu duyan; öfekeye kapılan; akıllı davranan) [*Devlet,* 4 440]. Bu tanım, belli bir tinselciliğin (ruhun ölümsüzlüğü) ve bireyi topluma bağlayan birleştirici anlayışın kaynağını oluşturur. Başka bazı öğretilerse, ruhu, onu başka bir şeye bağlayarak tanımlarlar (örneğin "beden"e ya da "anlık"a) ve bu karşıtlığı ruhun kurucu bir öğesi sayarlar. Örneğin Aristoteles'te ruh *(psykhe),* cismin şeklini belirtir: "Sonuç olarak ruh, gizli güç olarak yaşama kudretine sahip doğal bir nesnenin, yani organize bir cismin ilk entelekheia'sıdır" (*Peri psykhes* [Ruh üzerine], 2,1).

Descartes ruh/beden karşıtlığına, her ikisinin de kurucu öğesi olan ve "ruh ile bedenin birliği" adını verdiği kavramı ekler. Böylece "ruh" ve "beden", üçüncü bir kavrama, "ruh ile bedenin birliği" kavramına başvurulmaksızın düşünülemez. "Önce, bu üç tür kavram arasında büyük bir fark görüyorum, çünkü ruh kendini ancak saf anlık aracılığıyla kavrayabilir; cisim, yani uzam, şekiller ve hareketler de ancak anlık aracılığıyla bilinebilmekle birlikte, anlık imgelemden yardım görürse çok daha iyi bilinirler; ve nihayet ruh ile bedenin birliğine bağlı olan şeyler, tek başına anlıkla olsun, imgelemden yardım gören anlıkla olsun, ancak bulanık bir biçimde bilinebildikleri halde, duyumlar aracılığıyla çok açık bir biçimde bilinirler" (*Lettre à Elisabeth* [Elisabeth'e mektup], 1643).

Spinoza, ruh ve bedenin, yani farklı iki töz'ün birliği diye bir sorunun olamayacağını ileri sürerek sorunu başka bir biçimde ortaya koyar: ruh, daha başlangıçtan (tanımı gereği), bedene bağlıdır, çünkü bedenin fikrinden başka bir şey değildir. Spinoza şöyle der: "İnsan ruhunun önce fiili varlığını meydana getiren şey, fiilen var olan tikel bir şeyin fikrinden başka bir şey değildir" (*Etika,* 2,11). Bu yaklaşımdan, bilginin doğasına ilişkin önemli sonuçlar çıkar: ruh, ancak beden fikrini içeren şeyi, ya da bu fikirden çıkarılabilecek şeyi bilebilir. Tersine olarak, bilgimizin (cisimler hakkındaki bilgimizin) zenginliği, kendi cismimizin (bedenimizin) zenginliğiyle orantılıdır: bedenimizin etkinliğini artıran her şey, ruhumuzun gücünü de artırır.

Leibniz'e göre ruh, bölünmezliği dolayısıyla, geometrideki bir noktaya ya da fizikteki bir atoma benzetilebilir. Bu nedenle Leibniz ruhu, "metafizik nokta" ya da "biçimsel atom" olarak tanımlar. Ayrıca, Leibniz, Descartes'a karşı aristotelesçi geleneği benimser ve yalnız insanın değil, hayvanların ve hatta bitkilerin de ruhu olduğunu kabul etmek gerektiğini ileri sürer. Ruh kavramı ile monat kavramı arasında da ayrım yapmak gerekir: "Genel olarak algıları ve iştahları olan her şeye Ruh dersek [...], bütün basit tözlere ya da monadlara da 'ruh' diyebiliriz; ama duygu basit bir algıdan fazla bir şey olduğuna göre, yalnızca algı sahibi olan basit tözlere genel olarak monat ve entelekheia demenin yeterli olacağını ve ancak algıları açık ve seçik olan ve bir bellekle birlikte bulunan tözlere ruh adı verilmesi gerektiğini kabul ediyorum" (*Monadoloji* [Monadologie], 19).

• *Kötü ruh.* Descartes şöyle yazar: "Öyleyse, gerçek bir Tanrı değil de [...], güçlü olduğu kadar, kurnaz ve aldatıcı olan ve tüm yeteneğini beni aldatmak için kullanan bir kötü ruh tasarlayacağım. Dış dünyada gördüğümüz her şeyin, yalnızca, onun benim saflığımı kötüye kullanmak için yararlandığı yanılsamalar ve aldatmacalar olduğunu [...] varsayacağım. Kendimi de ne eli, ne gözleri, ne eti, ne kanı olan, ayrıca hiçbir duyusu olmadığı halde, kendini bütün bunlara sahip sanan biri gibi düşüneceğim" (*Metafizik düşünceler* [Méditations métaphysiques], 1). Ama Descartes'ın ilk önce kötü ruh varsayımını öne sürmesi, bu varsayımı daha sonra reddetmek ve onun yerine, şeylerin varoluşunu güvence altına alan tanrısal doğruluk savını koymak içindir. "Ve bu şeyleri incelemek için tüm duyumlarıma, belleğime ve anlığıma başvurduğum halde, onlar başkalan aracılığıyla bana ulaşanlarla çelişecek hiçbir şey taşımıyorlarsa, o zaman onların gerçekliğinden hiçbir biçimde kuşkulanmamalıyım. Çünkü Tanrı'nın hiçbir zaman aldatmadığı gerçeğinden, zorunlu olarak, bu konuda hiçbir biçimde yanılmadığım sonucu çıkar" (*Metafizik düşünceler* [Méditations métaphysiques], 6).

—İsl. İslam düşünce tarihinde, "ruh" sözcüğünün terim olarak anlamı konusunda öne sürülen çeşitli görüşler arasındaki ortak nokta, insana canlı ve bilinçli varlık denilmesine yol açan öğenin ruh olduğu anlayışıdır. Ruhun, insandaki iradeli ve iradesiz tüm eylemlerin kaynağı, canlılığın ilke ve belirtisi, algı olayını gerçekleştiren yetenek olduğu islam bilginlerince benimsenir. Gazali*, (1058-1111), 4 ciltlik *İhya ül -ulûm id-din* adlı yapıtında ruhun, tıp bilginlerine göre *can* anlamına geldiğini, ancak fizikötesi bir varlık olarak *nefs, akıl* ve *kalp* denilen manevi yetilerle aynı varlığı ifade ettiğini ve insanın gerçek benliğini oluşturan *öz* (zat) olduğunu belirtir. Ancak, bazı kelam bilginlerine göre nefs, canlı varlıktaki yaşamın ilkesi, ruh ise düşünme ve kavrama işlevini gerçekleştiren özdür. Sufi yazar Hücviri'nin *Keşf ül-mahcûb* (Hakikat bilgisi) adlı yapıtında belirtildiğine göre, islam sufileri ruhu iyiliklerin ilkesi sayarak meleğe, nefsi de kötülüklerin ilkesi sayarak şeytana benzetirler.

İslam düşünce tarihinde ruh ile ilgili düşünsel sorunlar başlıca şu altı noktada ele alınır: 1. ruhun varlığı; 2. ruhun içeriği; 3. ruhun bedenden önce ya da sonra yaratılması; 4. bedenin ölümünden sonra ruhun varlığını sürdürüp sürdüremeyeceği; 5. tenasüh görüşünün eleştirisi; 6. ahiret yaşamında ruhun bedene dönüp dönmeyeceği.

Selef-i salihin denilen ilk islam bilginleri, ruhun varlığına inanmakla birlikte, bu konuyla ilgili olarak Kuran ve hadislerde verilen bilgilerin ötesinde tartışma açmanın doğru olmadığını; ruhun, insan aklının anlayıp kavramayacağı ölçüde sırlarla dolu olduğunu belirtirler. Bu görüşlerine Kuran'daki "Ey Muhammet, sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: ruh, Rabbimin bir işidir. Onun hakkında size çok az bilgi verilmiştir." (XVII, 85) anlamındaki ayeti kanıt gösterirler.

Konuyu çoğunlukla maddeci bir yaklaşımla açıklamaya çalışan islam kelamcıları, ruhu "ince (latif) bir cisim" olarak tanımlar. Endülüslü ünlü bilgin İbni* Hazm (994-1062) daha da ileri giderek ruhu üç boyutlu ve uzayda yer kaplayan bir varlık biçiminde açıklar. Fahrettin Razi* (1149'a doğr.-1209), İbni* Teymiye (1363-1328), İbni* Kayyim ül-Cezviye (1292-1350) gibi kelamcılarla Hücviri ve Kuşeyri gibi mutasavvıflara göre ruh nurani, ince (latif) tözlü, güneş ışığına benzer göksel cisimlerden oluşur. Bu cisimler değişme ve çözülme kabul etmez, ayrılmaz ve parçalanmaz

(cüz layetecezze). Allah bedeni oluşturup ruhla birleşmeye elverişli duruma getirince, bu ince varlık beden parçalarının içlerine nüfuz eder. Bu birleşme, kelamcıların örneklemelerine göre, susam yağı ile susam bitkisinin ya da gül yağı ile gül çiçeğinin birlikteliği gibidir. Kuran'ın "...sonra Allah ona (bedene) ruhundan üfledi" XXXII, 9) anlamında ayeti bu birleşmeyi anlatır. Bazı çağdaş araştırıcılar, kelam bilginlerinin ruh hakkındaki bu açıklamalarıyla günümüzün moleküler biyoloji ve genetik biliminin canlı hücre, genler ve yumurtanın döllenmesinden başlayarak organizmanın her aşamasındaki gelişmelere ilişkin açıklamaları arasında büyük bir benzerlik görürler.

İslam filozofları ve mutasavvıfların büyük çoğunluğu, kelamcıların maddeci ruh anlayışlarının tersine, daha çok *nefs* sözcüğüyle adlandırdıkları ruhu, salt manevi bir varlık olarak düşünürler. Farabi ve İbni Sina gibi meşşai filozoflarının Platon, Aristoteles, Plotinos gibi yunan filozofların açıklamalarından esinlenerek ruh hakkında ileri sürdükleri görüşler, sonradan büyük ölçüde tasavvufçular tarafından da benimsendi. Buna göre, ruh, bedenden ayrı ve bağımsız bir öze (zat) sahip olan, bu nedenle varlığını bedensiz sürdüren, madde üstü, salt manevi bir tözdür (cevher). İnsanın zihinsel ve ahlaksal durumu, dolayısıyla mutluluğu ya da mutsuzluğu tümüyle onun manevi benliğiyle ilgili olgulardır. Geçici bir süre için bedende bulunan bu öz, bedenin ölümünden sonra da bağımsız olarak yaşamını sürdürecektir.

Kelam bilimine göre, ruh bedenle birlikte yaratılmıştır ve onunla birlikte ölür. Ancak, bazı kelamcılar, ruhun bedenden bir süre sonra öleceğini öne sürerler. Kelamcılar, ruhun beden gibi ölümlü olduğuna Kuran'dan da kanıt gösterirler. Bu ayetlerden ikisi şu anlamlara gelir: "Her nefis ölümü tadacaktır" (III, 185). "Allah, ölecekleri zaman nefisleri çekip alır" (XXXIX, 42). Filozoflar ve sufilerse ruhun bedenden önce var olduğunu, bedenden sonra da varlığını sürdüreceğini, kabir yaşamı, baas (yeniden dirilme) ve ahiret yaşamının ancak ruhun varlığını sürdürebilmesiyle gerçekleşebileceğini savunurlar. Kelamcılar, ikinci yaşamla ilgili bu gelişmelerin, ruhun bedenle birlikte yeniden yaratılmasıyla meydana geleceğini öne sürerler.

İslam dünyasına eski Doğu dinleri ile Pythagoras felsefinden geçen ve ruhların bedenden bedene dolaşması anlamına gelen tenasüh (ruh göçü) görüşü, hemen bütün islam bilginlerince eleştirilir, bu görüşü savunanlar, "melahide" (dinsizler) ve "zenadika" (zındıklar) diye adlandırılır.

Bütün islam kelamcıları ahiret yaşamının hem ruhsal hem de bedensel bir yaşam olduğunu düşünürlerken, bazı islam filozofları bu yaşamın salt ruhsal bir yaşam olduğunu, bedenin yeniden dirilmeyeceğini, bunun olanaksız olduğunu öne sürerler.

—Türk mit. Altay ve Sibirya mitolojilerinin yaratılış destanlarına göre, tanrı Ülgen insanı çamurdan, kemiklerini taştan yaratmış ve bu cansız biçime ruh bulmak üzere göklere yükselmişti. Tüysüz köpeğini de onları şeytan Erlik'ten korumak üzere bekçi bıraktı. Ancak şeytan, köpeği kandırarak cansız biçimleri ele geçirdi, onlara kamışla üfleyerek ruh verdi. Geri dönen Ülgen bu durumu görünce çok şaşırdı ve onları kendi hallerine bıraktı. Bir çeşitlemeye göre de şeytan insanları pisliğe boğdu, tanrı geri döndüğünde bu duruma çok üzüldü ve insanların dış yüzünü iç yüzüne çevirdi, onlara gökten indirdiği ruhu verdi. Göktürk efsanelerine göre, göğün üçüncü katında insanların tüm yaşamının ve ruhunun bağlı olduğu Süt Ak Köl (süt gibi beyaz göl) vardı. Bir çocuk doğduğunda tanrı Ülgen'in buyruğuyla çocuğa buradan ruh verilirdi.

RUH a. (fars. *ruḫ*). *Esk.* **1.** Anka kuşu. **—2.** Satranç taşlarından kale. **—3.** *Ruh -üs-satranç,* satrançtaki kale; itibarlı, saygın kimse.

RUH a. (fars. *ruḫ*). *Esk.* **1.** Yanak, yüz. **—2.** Yön, taraf. **—3.** *Ruh-i al,* pembe, kızarmış yanak. || *Ruh-i dildar,* sevgilinin yanağı. || *Ruh-i gülnar,* gül renkli yanak. || *Ruh-i rengin,* renkli yanak. || *Ruh-i zerd,* sarı, solgun yanak.

RUH a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RUHAM a. (ar. *ruḫām*). *Esk.* **1.** Mermer: *"Benim veren o ruham-ı hakîre keyfimce / Şu vaz-ı dilberi, yahud bu şekl-i merdûdu"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Ruham-ı ham,* işlenmemiş mermer.

RUHANİ sıf. (ar. *rūḥ*'tan *rūḥanī*). **1.** Ruhla ilgili, ruha ilişkin; ruhsal. **—2.** Somut bir varlığı olmayan; manevi, tinsel. **—3.** Dinle ilgili; dinsel: *Ruhani meclis. Ruhani başkan.*

◆ a. **1.** (Genellikle çoğl. olarak). Ruhlar, ruhtan ibaret olanlar: *Ruhanilere karışmak.* **—2.** Müslümanların hıristiyan din adamlarına verdikleri ad.

RUHANİLİK a. **1.** Ruhtan ibaret olma; *ruhaniyet.* **—2.** Dinle ilgili olma.

RUHANİYAT çoğl. a. (ar. *rūḥanī*'nin çoğl. *rūḥanniyyāt*). *Esk.* Somut âlemin, madde âleminin dışındaki âlemler.

RUHANİYET, -ti a. (ar. *rūhanī* ve *-iyyet*'ten *rūhāniyyet*). *Esk.* **1.** Ruhtan ibaret olma, ruhanilik. **—2.** Kutsal bir kimliğe sahip bir kimsenin öldükten sonra devam ettiğine inanılan manevi gücü. **—3.** İslamiyet dışındaki din büyüklerinin özelliği.

RUHBAN çoğl. a. (ar. *rāhib*'in çoğl. *ruhbān*). *Esk.* Rahipler, Kilise'ye bağlı din adamları.

—ANSİKL. *Katolik kilisesi'nde,* ruhban sınıfı herhangi bir tarikata mensup olmayan rahiplerle, bir tarikata ya da din topluluğuna mensup rahipler olarak ikiye ayrılır. Katolik ruhban sınıfı, bir rütbe ve yargı yetkisi hiyerarşisi oluşturur: papa, piskopos, rahip, diyakoz. Her katolik din adamı, bütün ömrünce bekâr kalmak (yeni ihdas edilen evli diyakozlar kategorisi dışında) ve her gün belli saatlerde dua okumak zorundadır.

• *Ortodoks kilisesi'nde,* havariler zamanına kadar uzanan bir gelenek, papaz adaylarını, eğer 40 yaşını aşmamışlarsa, kural olarak, evlenmekle yükümlü kılar. Rahip ve diyakozlar günümüzde çoğunlukla evlidirler (keşişler dışında). Buna karşılık, piskoposlar bekâr kalmak zorundadırlar; bu nedenle, gerçekte yalnızca manastır çevrelerinden seçilirler (*İn Trullo* konsili, VI. yy.). Evli erkekler rahipliğe kabul edilseler bile, bir rahip (dul da olsa) hiçbir zaman evlenemez. Manastır başrahiplerine tabi olan keşişler, Batı'daki anlamıyla kurallara bağlı değildirler.

• *Protestanlarda,* ruhban sınıfının örgütleniş biçimi, devletten devlete ve mezhepten mezhebe değişir.

RUHBANİYET, -ti a. (ar. *ruhban* ve *-iyyet*'ten *ruhbāniyyet*). Rahip ve keşişlerin yaşama biçimi, dünyadan el etek çekerek yaşama.

RUHBİLİM a. **1.** Çevre koşullarına bağlı olarak zihinsel etkinlikleri ve davranışları incelenmeyi amaçlayan bilim. (Eşanl. PSİKOLOJİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Nesnel ruhbilim,* ruhsal işleyiş kuramı. Bu kuram, öznel ya da içebakışçı ruhbilimin tersine, içebakışın kendi başına önemi ve geçerliği olduğunu kabul etmez. || *Patalojik ruhbilim,* PSİKOPATOLOJİ'nin eşanlamlısı. || *Öznel ruhbilim,* İÇEBAKIŞÇI* RUHBİLİM'in eşanlamlısı.

—Topruhbil. *Kolektif ruhbilim,* bir toplumsal grubun kolektif bilincini inceleme konusu olarak ele alan ruhbilim dalı (örn. kalabalıkların incelenmesi). || *Toplumsal ruhbilim,* bireyin toplum içinde uğradığı davranış ve ruhsal özellik değişikliklerini inceleyen ruhbilim dalı. (Eşanl. TOPLUMRUHBİLİM, PSİKOSOSYOLOJİ.) [Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bilimsel ruhbilimin en genel yönelimleri, iki sınıfa ayrılabilir. Bir yanda, iç etkinliklerin bilinemez (böyle etkinliklerin var olmadığı bile söylenmektedir) olduğunu ileri süren ve dolayısıyla davranışlarla durumlar arasındaki ilişkileri, yani uyartılarla cevaplar arasındaki ilişkileri saptamaya yönelen eğilimler, yani U-C behaviorculuğu yer alır. Öte yandaysa, iç etkinliklerin ve bunları destekleyen süreç ya da yapıların, ruhbilimsel modellerin kurulmasıyla dolaylı yoldan bilinebileceğini savunan yönelimler vardır. Bu modeller, onlardan türetilen tahminlere ve bu tahminlerle gözlemlenmiş davranışlar arasında yapılan karşılaştırmalara dayanılarak sınamadan geçirilir. Bu yönelim günümüzde, özellikle bilişsel ruhbilim tarafından temsil edilmektedir. Bilişsel ruhbilim dalı, bireylerin, iç gözlemleri konusundaki sözlü ifadeleri dikkate almayı genelde kabul eder ve bu sözlü ifadeleri herhangi başka bir davranış gibi yöntemsel olarak inceler. Zihinsel imgeye ilişkin sorunlara ilişkin çağdaş inceleme bu girişimin iyi bir örneğidir. Genellikle bilişsel etkinlikler, günümüzde, bu bakış açısından yoğun bir biçimde incelenmektedir. Haz ve acı görüngüleri heyecanlar ve kişilik de, aynı açıdan incelenmeye başlanmıştır.

Ruhbilim, taşıdığı özellik bakımından birçok altdala ayrılır: farklar* ruhbilimi, genetik ruhbilim ya da gelişim ruhbilimi (bk. aşağıda), toplumsal*, patolojik*, klinik* ruhbilim gibi. İncelediği alan bakımından da dallara ayrılır: çalışma* ruhbilimi, örgütler ruhbilimi, eğitim ruhbilimi vb. Birçok karma dal da vardır: psikofizyoloji, nöropsikoloji, ruhdilbilim, psikofarmakoloji vb. gibi.

• *Genetik ruhbilim* ya da *gelişim ruhbilimi.* Bireyin davranışlarındaki özgül örgütlenmelerin geçirdiği değişimleri, yaş etkenini göz önüne alarak inceler ve iki ilkeye dayanır: bir yanda, incelenen işleve göre davranışların özgül bir modeli vardır ve öte yanda, bu özgül modeller daha önceki örgütlenmelere dayanmaktadır, yani önceki örgütlenmeler, sonraki modelleri hazırlar. J. Piaget bu bilimsel yaklaşımın en önemli temsilcilerinden biridir ve düşünce işlemlerinin ilerleyici bir yapılaşmanın sonucu olduğunu göstermiştir. Çocuk ve ergen ruhbilimi, gelişim ruhbiliminde önemli bir yer tutar. Ne var ki gelişim, yaşamın bu döneminde durmaz, olgunluğa, yaşlılığa ve ruhbilimsel süreçlerin yozlaşmasına kadar uzanır.

İç (kalıtım) ve dış (çevre) etkenlerin, her canlı varlığın gelişimini belirlediğini kabul eden genetik ruhbilim, bu ikisinin, yani doğuştan gelenle sonradan edinilenin göreli ağırlıklarını saptama sorunuyla giderek daha az ilgilenmektedir. Çünkü genetik ruhbilim, yalnızca fenotip düzeyinde kalmasını sağlayabilen yöntemlerinin sınırlı olduğunu bilmektedir. Bununla birlikte, bireyin gelişimini açıklamaya çalışan kuramlarda, iki büyük eğilim birbirinden ayrılır: doğuşsalcı kuramlar, doğumdan önce yerleştirilmiş (hatta genlere işlenmiş) programların, gelişimi bütünüyle yönlendirdiğini öne sürerler; deneyci kuramlarsa, bu tür programların varlığını inkâr etmeksizin, çevrenin, bu programların içeriğindeki gizilgüçlerin gün ışığına çıkıp çıkmamasını belirlediğini söylerler.

—Topruhbil. *Toplumsal ruhbilim.* Yöntemleri arasında, deneysel olmayan (örn. güdümlü ya da yarı güdümlü görüşmeler, soru listeleri, gözlemler, sosyometri vb.) ve deneysel olanlar yer alır. Toplumsal ruhbilimde deney kavramı belli bir tip incelemeyi belirtir. Burada araştırmacı, deneysel bir grup üzerinde çalışır ve bir süreçte bilerek bazı değişiklikler (bağımsız değişken) meydana getirir ve sonra bunların etkilerini (bağımlı değişken) değerlen-

dirmek için süreci ölçer ya da gözlemler. Bu değişikliklere, "işlemeler" adı verilir. Araştırmacı, daha sonra, bu etkileri, işleme görmemiş bir tanık grupta meydana gelen etkilerle karşılaştırır. Örneğin toplumsal kategorileştirmenin tümevarımlı yanını saptamaya yönelik bir deneyde (H. Tajfel 1972), tanıdık bir nesnenin (uyartı) belli belirsiz görüntüsü deneklere sunuluyordu. Daha sonra, görüntü, yavaş yavaş netleşiyordu. Eğer denek, başlangıçtaki belirsiz görüntüyü yanlış tanımışsa, hiçbir hataya yol açmayacak olan net görüntü ortaya çıktığında bile onu doğru olarak tanıyamıyordu. Bu tip deneysel araştırma, özgül durumların incelenmesini amaçlamaz, ama bu durumların, mekanizmaların araştırılmasındaki kullanımı, yani belli bir durumda ortaya çıkan ruhsal ve bilişsel süreçlerin incelenmesini amaçlar.

Yöntembilimsel ve bilimkuramsal planda, laboratuvarda gerçekleşen bu deneyle doğal toplumsal çevrede gerçekleşen deney arasında fark gözetilir. Çünkü doğal toplumsal çevrede gerçekleşen deneyin, daha gerçek toplumsal etkenleri, daha doğal ve özgür davranışları tanıtması gerekir. Ne var ki, laboratuvardaki deney ve doğal ortamdaki deney, genel uygulamada birbirinden bu derece uzak değildir (J. P. Deconchy 1979). Gerçekten de, laboratuvarda yapılan bir deney, laboratuvar sınırlarını aşarak doğal ortamda yapılmış bir deneye dönüşebilir ya da laboratuvardaki durum, ancak, "doğalcı" terimlerle çözümlendiğinde, yani toplumsal, kültürel ve tarihsel olaylara gönderme yapıldığında (örneğin, beyaz bir gömlek giymiş ve deneğe "uzman" olduğu söylenen bir kimseye karşı gösterilen saygı sözkonusu olduğunda) kavranabilir. Çünkü çoğu kez, toplumsal doğal durumlar aşırı ölçüde minyatürleştirilmiş, etkileşim sistemleri çok fazla küçülmüş ve dolayısıyla toplumsal global duruma oranla neredeyse tamamen bir başına kalmıştır.

Gerçek ayrım çizgisi, laboratuvardaki deneyle doğal toplumsal ortamdaki deney arasında değil, doğal toplumsal ortamda deney diye adlandırılagelmiş olan şeyin merkezinden geçer. Kimi doğal toplumsal etkinlikler, laboratuvarda minyatürleştirilmiş biçimde incelenir, ama bazıları bu durumda, öz niteliklerini yitirirler. O zaman, eksiksiz ve el değmemiş sistemler üzerinde deneklerin farkına varmadıkları, ama gerçek kazanç ya da kayıplara yol açabilecek müdahalelerle (Lemaine, 1975) deney yapmak gerekli olacaktır; ya da, deney yapana ve deneyine, incelenen grubun toplumsal alanıyla ve hatta tarihiyle bütünleşme olanağı sağlayabilen durumları incelemek zorunlu olacaktır.

RUHBİLİMCİ a. Ruhbilimle ilgili meslekı bir etkinlik gösteren kimse. (Eşanl. PSİKOLOG.)

RUHBİLİMCİLİK → RUHBİLİMLEŞTİRİCİLİK.

RUHBİLİMLEŞTİRİCİ sıf. Ruhbilimleştiriciliğe ilişkin.

◆ sıf. ve a. Ruhbilimleştiricilik yanlısı.

RUHBİLİMLEŞTİRİCİLİK a. **1.** Fels. Mantığın görevinin, düşüncemizin gerçek ve normal işleyiş biçimini betimlemek olduğunu ileri süren öğreti. (Eşanl. PSİKOLOJİZM.) **—2.** Aklilik (mantıki ya da felsefi bakımdan) sorunlarını düşünce süreçlerinin geçiş biçimiyle ilgili sorunlara indirgemek eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ruhbilimleştiriciliğin temel tezleri, uzun zaman, doğruluğu ayrıca açıklanmayı gerektirmeyecek kadar belli, doğal hakikatler olarak görüldü. Örneğin Boole, 1854'te yayımladığı mantık kitabına hiç çekinmeden *An Investigation of the Laws of Thought* (Düşünce yasaları üzerine bir araştırma) adını vermiştir. Ancak XIX. yy.'ın sonuna doğru, bu fikirlere açıkça karşı çıkan düşünürlerin (özellikle Frege ve belki daha belirsiz bir biçimde, Husserl) etkisiyle, ruhbilimleştiriciliğin gerçek yüzü nihayet kesin olarak belirlenebildi ve açıkça gösterilebildi. Husserl'in bu geleneğe yönelttiği başlıca eleştiri, onun, mantığın kendine özgü statüsünü görmezden gelmesiydi; Husserl'e göre mantık, ruhbilimin bir eklentisi olamaz; mantık, bir olgu bilimi değil, bir kural bilimidir. Husserl *Logische Untersuchungen* (Mantık araştırmaları) adlı yapıtında geliştirdiği kanıtlamalarda, bir kavramın mantıksal içeriği ile, onun fiili kullanımına bağlı muhtemel düşünsel tasarımlar arasında köklü bir ayrım yapar ve özellikle de a pirori olarak bilinen ve normatif bir özellik taşıyan mantık yasalarının, betimleyici ve deneysel olan ruhbilim "yasalar"ına indirgenemeyeceğini gösterir. Örneğin, çelişme ilkesinin (A: Değil ve A-Değil) zorunluluğu, "A ve A-Değil önermelerinin bağdaşmazlığından ("bir yasa gereği, birlikte doğru olamamaları"ndan) kaynaklanır, yoksa bu iki önermeye tekabül eden iki yargı edimini bir araya getirememizden değil. Bu durum, "tasdik ve inkâr düşüncede birbirini dışlar" ya da "çelişik sayılan iki önerme aynı bir bilinçte aynı anda beraber bulunamaz" türünden ruhbilimselleştirici yorumların geçersiz olduğunu gösterir" (*Logische Untersuchungen* [Mantık araştırmaları], 1, 27).

Frege'nin eleştirisiyse hem daha genel, hem de daha köklüdür: Frege'ye göre, mantığın düşünsel süreçlerle hiçbir ilgisi yoktur, çünkü mantık nesnel ve kamusaldır; oysa, zihinsel türden şeyler, öznel ve kişiseldirler. Ayrıca, bir kavramı anlamak için, onu kullanan ya da kullanmayı öğrenen kişinin kafasında geçen süreçleri incelemek, ne zorunlu ne de faydalıdır, çünkü bir sözcüğün kullanımına bağlı zihinsel tasarımların, sözcüğün anlamıyla hiçbir ilgisi yoktur: bir cümlenin anlamı gelişigüzel bir fikir ya da bir zihinsel varlık değil, kendi başına nesnel bir varlığa sahip bir önermedir *(Gedanke)*.

RUHBİLİMSEL sıf. Ruhbilimle ilgili, psikolojik.

RUHÇULUK a. Fels. TİNSELCİLİK'in eşanlamlısı.

—Giz. bil. İSPRİTİZMA'nın eşanlamlısı.

RUHDİLBİLİM a. Ruhbil. Dilin üretimini ve anlaşılmasını sağlayan ruhbilimsel etkinliklere ilişkin bilimsel inceleme. (Eşanl. PSİKOLENGÜİSTİK.)

—ANSİKL. Ruhdilbilim, ruhbilim ve dilbilimdeki gelişmelere bağlı yeni bir daldır. En klasik araştırma alanlarıysa erişkin bireyde dilin işleyişi, çocuğun dili öğrenmesi ve konuşma bozukluklarıdır. Bu bozukluklar, çevresel ya da merkezi (bu sonuncusu nöropsikolojinin özgül alanıdır) organik yetersizliklere ya da genel kişilik bozukluklarına (psikoz ya da zihinsel gerilik) bağlı olabilir.

Bilişsel ruhbilimin etkisi altında, dil ruhbiliminin incelenmesi, insanın genel etkinliklerinin (algı, bellek, zekâ, düşünce) incelenmesi içinde yer aldı. Dilbilimsel çözümlemeler, incelenen malzemenin değerlendirilmesini, tanımlanmasını ve denetlenmesini sağladı. Böylece dilin anlamsal yanları, dil dizgesi içinde betimlendi (anlam) ve göndergesel ve pragmatik yanları da ele alındı. Dilin göndergesel yanlarının incelenmesi, dilsel kipliklerden farklı olan kipliklerden (örneğin, zihinsel imge*) kaynaklanan bildirimlerin dilin anlaşılmasındaki etkisini göz önüne almak gerektiğini gösterdi. Örneğin bir tümcenin anlaşılması, duyularak algılanan sözcüklerden yola çıkarak, cümlede açıklanan olayın imgeli tasarımlarının eklenmesini de sağlayan etkinlikleri işin içine sokuyordu. Dilin anlaşılmasının, olabilirlik taşıyan ya da basmakalıp eylem şemalarının ya da "senaryoları"nın ve olayların çevresinde örgütlenmiş dünyanın "pragmatik" bilgilerini de işin içine soktuğu kanıtlandı. Demek ki, olayların ve eylemlerin kendisi kadar, olayların ve eylemlerin verebileceği sonuçlar da, söylenen bir sözün (dilin) anlaşılmasında rol oynar. Örneğin, "kristal bardağı düşürdü" çoğunlukla, "kristal bardağı kırdı" biçiminde anlaşılır.

Dil, öteki bilişsel işlevlere bağımlı olan bir semiyotik işlev biçimi olarak görüldü.

Böylece, dilin incelenmesi dil etkinliğinde, dilsel olmayan verilerde saptanan algısal stratejilerin, kodlamaların ve bellekte bilgi aramaların var olduğunu ortaya koydu. Dil konusundaki bu işlevselci yaklaşım, tümceden daha büyük dilbilimsel birimlerin işlenmesini olanaklı kıldı. Günümüzde, metinlerin ve anlatıların ya da özellikle, betimleme ya da iletim işlevi taşıyan tümce gruplarının anlaşılması (özellikle çocuklarda) üzerine birçok araştırma yapılmaktadır.

Dilin gelişiminin bilişsel işlevlerin gelişimine bağımlı olduğu kabul edilmiş bulunuyor. Chomsky gibi kimi dilbilimciler, çok küçük çocuklarda, dilsel işlevlerin erken dönemde ortaya çıktığını vurguluyorlar. Bu dilbilimciler, çocuğun, annesinin sesini ve insan sesindeki sesbilimsel özellikleri çok erken dönemde tanımasını, kendi savlarının kanıtı olarak öne sürüyorlar. Piaget ve öğrencileri gibi başka bilginlerse, dil oluşumundaki ilerleyicilik özelliği üzerinde önemle duruyorlar. Dilin gereğince kullanılmasının ancak, düzen ve ters çevirme işlemleri olgunlaştığında (7 yaşına doğru) ortaya çıktığını ileri sürüyorlar.

Sağırların görsel-hareketsel işleve dayanan diliyle sözel dilin karşılaştırılması, bu iki iletişim ve anlatım tarzının bilişsel işlevleri nasıl etkilediğini anlama olanağını sağlamaktadır.

Yakın zamanlarda yapılan araştırmalar, üst maymunların, uzun zamandır insan diline özgül olduğu sanılan ölçütlere uyan simgesel bir dili kullanabildiklerini gösterdi. 4 yaşındaki genç bir şempanze 130'dan fazla farklı işareti kullanabilmekte, anlayabilmekte ve bunları tümceler içinde bütünleştirebilmektedir. Tartışma, antropoitlerin, bir insan dilini öğrenmelerindeki sınırların, bir dilsel işleve mi özgü olduğu, yoksa onların bilişsel işlevlerinin gelişmesine mi bağımlı olduğu konusundadır.

RUHEFZA a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir çalgı.

RUHEFZA a. Müz. Abdülbaki Nasır Dede'nin XIX. yy. başlarında düzenlediği bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoksa da, Abdülbaki Nasır Dede'nin *Tedkik u tahkik*'inda tanımı vardır. Buna göre *nazenin* makamının [hüzzam + dügâh] uşşak dörtlüsüyle hüseyniaşiran [*mi*] perdesinde sona ermesinden oluşur.)

RUHEN be. (ar. *rūḥ*'tan *rūḥen*). Ruh bakımından, ruhsal olarak: *Bu göreve ruhen hazır değil.*

RUHENGERİ, Ruanda'da kent, Virunga dağlarının eteklerinde, il merkezi; 32 332 nüf. (1990). Tarım merkezi. Un fabrikası. Pireotu işleme. —*Ruhengeri ili;* 1 765 km²; 581 200 nüf.

RUHGENETİK a. Ruhsal düzeyde ve bir davranışı, organik bir değişikliği ya da psikiyatrik bir bozukluğu açıklamaya elverişli nedenlerin incelenmesi.

RUHGENETİKSEL sıf. Ruhgenetiğe ilişkin. (Eşanl. PSİKOGENETİK.)

RUHGÖÇÜ a. Ölümden sonra ruhun bir insan ya da bir hayvan bedeninde veya bir bitkide tenasühü. (Eski Mısırlılar ve Hindular gibi bazı halklar, ruhgöçünü temel bir inanç durumuna getirmişlerdir.)

RUHİ sıf. (ar. *rūḥ* ve *-ī*'den *rūḥī*). Ruhsal.

RUHİ → BAĞDATLI RUHİ.

RUHİ BABA, asıl adı **Mehmet,** türk şair (İstanbul 1827? - İzmir 1898). Şeyhülislam Zeynelabidin Efendi'nin soyundandır. Medrese öğrenimi görerek kadılık yaptı. Murat V tarafından korundu. Onu ikinci kez tahta geçirmek için düzenlenen Çıra-

ğan vakası'ndan sonra sürüldüğü İzmir' de Karataş'a yerleşti; Hazine avukatlığı yaptı. Bir ara İstanbul'a gelerek Rumelihisarı'ndaki bektaşi tekkesinin şeyhi Nafi Baba'dan icazet aldı; İzmir'e dönüşünde bektaşi tekkesine şeyh oldu. İzmir'in rint, kalender şair ve yazarlarıyla bir sanat çevresi oluşturdu. Nükteleriyle de geniş bir ün kazandı. Az sayıda şiiri günümüze ulaştı.

RUHİ BEY, türk ressam (? 1880 - İstanbul 1931). Bahriye mektebi'ni bitirdikten sonra Sanayii nefise mektebi'nde (Güzel sanatlar akademisi) resim öğrenimini tamamladı (1908). Milli eğitim bakanlığı tarafından açılan bir sınavı kazanarak resim eğitimini Paris'te sürdürdü. Türkiye'ye dönünce (1914) çeşitli öğretim kurumlarında ve Sanayii nefise mektebi'nde resim öğretmeni olarak görev yaptı. Bazı yapıtları İstanbul Devlet resim ve heykel müzesi'ndedir.

RUHİ ÇELEBİ, türk tarihçi (Edirne ? - İstanbul 1521). Yaşamı hakkında kesin bilgi yoktur. Şeyhülislam Zenbilli Ali Efendi' nin çocuklarından biri olduğu ileri sürülür. *Tevarih-i âli-Osman* adı da verilen *Ruhi tarihi*'ni yalın bir dille yazdı. Yazar iki bölüme ayırdığı tarihinin ilk bölümüne "mebadi", ikinci bölümüne de "metalip" adını verdi. İkinci bölümde sekiz osmanlı padişahının saltanatları anlatılır. Yapıt daha sonra Lütfi Paşa, Mustafa Âli ve Müneccimbaşı gibi tarihçilere kaynak olmuştur. Berlin, Oxford, Edirne ve Yapı kredi bankası (F. Köprülü kitapları) kütüphanelerinde nüshaları vardır.

RUHİYAT, -tı a. (ar. *rūh*'tan *rūhiyyāt*). *Esk.* Ruhbilim.

RUHİYATÇI a. *Esk.* Ruhbilimci.

RUHİYE a. (ar. *rūh* ve *-iyye*'den *rūhiyye*). Esk. fels. Tinselcilik.

RUHKATILIĞI a. Ruhbil. Düşünsel süreçlerde esneklik eksikliği ve yeni durumlara uyum sağlama yetersizliğiyle ortaya çıkan kişilik özelliği.

RUHKİNEZİ a. Parapsikol. Bugün bilinen hiçbir enerji biçiminin müdahalesi olmaksızın bir nesne ya da bir fizik sistem üzerinde doğrudan bir zihinsel etkide bulunmak konusundaki normal dışı yetenek. (Zihnin madde üzerinde doğrudan bir etki olanağı son derece tartışmalı bir konu olarak birçok deneysel parapsikoloji çalışmasına yol açtı. J. B. Rhine'in, zihnin zarların düşüşü üzerindeki etkisiyle ilgili çalışması, bu çalışmalarının ilkidir.) [Eşanl. TELEKİNEZİ.]

RUHLU sıf. Görünüşü ya da ruhsal durumu belirtilen bir nitelikte olan kimse için kullanılır: *İnce ruhlu bir insan.*

RUHMKORFF ya da **RÜHMKORFF** (Heinrich Daniel), alman mekanikçi ve elektrikçi (Hannover 1803 - Paris 1877). Paris'e gitti; burada duyarlı alet yapımcılarının yanında çalıştıktan sonra bir firma kurdu. Büyük bir duyarlıkla çalışan elektromanyetik aletler, galvanometreler, indükleme aygıtları vb. yaptı. 1851'de, Masson ve Breguet'nin fikirlerinden esinlenerek indükleme bobinini (Ruhmkorff bobini) gerçekleştirdi.

RUHNÜVAZ a. Müz. Türk müziğinde bir göçürülmüş makam. (Suphi Ezgi tarafından adlandırılan bu makam, *buselik* makamının, hüseyniaşiran [*mi*] perdesi üzerinde, yeni seyir özellikleri kazanmasıyla oluşmuştur.)

RUHÖLÇÜM → PSİKOMETRİ.

RUHÖTESİ → METAPSİŞİK.

RUHPOLDING, Almanya'nın Bavyera eyaletinde yaz ve kış sporları merkezi, Salzburg Önalpleri'nde, Traunstein'in G.'inde 4 000 nüf.

RUHR, Almanya'da ırmak, Ren'in sağ kıyıdan kolu, Rheinisches Schiefergebirge'nin kuzey yamacından iner; 218 km (havzası 4 444 km²). Winterberg'in kuzeyinden doğar, Witten, Essen, Mülheim'e geçer. Soldan Lenne ve Hönne'yi, sağdan Möhne'yi alır ve Duisburg'ta Ren nehrine kavuşur. Bütün çığırı boyunca ulaşıma elverişlidir, güneyinde bulunduğu Almanya'nın başlıca kömür havzasına bu ırmağın adı verilir.

RUHR, Almanya'da sanayi bölgesi ve yönetimsel bölge, Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde (tarihsel açıdan, batı bölümü Rheinland'a, doğu bölümü Westfalen'e girer). *Kommunalverband Ruhrgebiet* sınırları içindeki Ruhr, 4 432,4 km² yüzölçümlü, 5,4 milyon nüfuslu (nüfus sıklığı: km²'de 1 219 kişi), Avrupa'nın en büyük sanayi bölgesidir. 1820'de bölgenin nüfusu 274 000'di. Doğudan batıya doğru en geniş yeri 130 km, kuzeyden-güneye doğruysa 67 km'dir. Ruhr'un adı, Rheinisches Schiefergebirge'de yatağına iyice gömülü olarak akan küçük ırmaktan gelir. Bölgenin zenginliği kömür yataklarından kaynaklanır. Güneyde yüzeye çıkmış durumdaki kömür yatakları kuzeye gidildikçe derinlere iner. Bölgedeki 50 ila 70 kömür ocağında, yer yer kalınlığı 80 m'yi bulan, çeşitli niteliklerde kömürler içeren bir kömür tabakası bulunur. Ama kömür üretimi de, tüketimi de çok gerilemiştir: kömür çıkarma merkezlerinin sayısı giderek düşmekte, ocaklarda çalışan işçi sayısı da paralel olarak azalmaktadır. Kömür üretme şirketleri, Ruhr'daki kömürün % 90'ını çıkaran *Ruhrkohle AG*'de toplanır. Ruhr bölgesinde çıkarılan kömür Almanya'nın toplam kömür üretiminin % 80'ini oluşturur. 1968'de 28 Mt olan kok üretimi ve 58 olan kok fabrikası sayısıda azalmaktadır, uzun süre bol (kömür, elektrik santralları [1957'de 81, 1981'de 12], gaz) ve ucuz enerji kaynaklı bir bölgeydi. Demir-çelik sanayisi (Almanya üretiminin % 75'i) burada çok elverişli koşullar bulmuştur. Demir-çelik koku üretimindeki artış, damıtma altürünleri sayesinde, güçlü bir kimya sanayisinin (uzun süre dünyada birinci) doğmasına yol açtı.

Ruhr, K.'den G.'e doğru birçok bölgeye ayrılır. G.'de, Rheinisches Schiefergebirge'nin yanı başında, eski madencilik kesimi (yeni koşullara uyumun ilk gerçekleştiği nokta) yer alır. Hellweg boyunca uzanan zengin tarım bölgesinde (lösler), Almanya'nın belli başlı kentleri arasında sayılabilecek kentler gelişmiştir: Duisburg, Essen, Bochum ve Dortmund. (Bunlar, eskiden bir madencilik ve sanayi kentiyken günümüzde büyük birer kültür ve ticaret merkezi haline gelmiştir.) Burası, her açıdan (metalürji, mekanik, makineler, kimya, elektroteknik, tarıma dayalı besin sanayileri vb.) çok çeşitli etkinlikleri içeren bölgedir. Emscher vadisi, günümüzde, madencilik bölgesinin beynidir (Oberhausen, Gelsenkirchen, Herne); ayrıca bölgede büyük termik santrallar ve kimyasal ürün fabrikaları da vardır. Daha K.'deki Lippe, hâlâ kırsal özelliklerini korur; ne var ki, kömür çıkarma etkinlikleri ırmağın K.'ine taşmaktadır. En yeni merkezler burada sıralanırken, demir-çelik sanayisi yörenin iki ayrı kutbunda toplanır: Dortmund ve Duisburg'a doğru.

Taşımacılık açısından da büyük çabalar harcanmıştır: kanallar, Ruhr'u hem Ren'e (Rotterdam), hem de Almanya'daki bütün ulaşıma elverişli suyollarına bağlar. Demiryolları hem yerel ulaşımı, hem de uzak merkezlerle bağlantıları sağlar. Otoyollar, nüfusun yer değiştirmesinde ve sanayi bölgelerinin seçiminde büyük değişiklikler yaratmaktadır. Duisburg, Essen, Bochum ve Dortmund'da ya metro vardır ya da metro yapımı sürmektedir; birbirine bağlantılı bu metrolar, çok sık kullanılan ve büyük sayıda yolcu taşıyan bir toplu taşımacılık ağı oluşturmaktadır.

Kültür alanındaki gelişme de küçümsenemez. 1960 yılından önce Ruhr'da hiç üniversite yoktu. Bugün 5 üniversite vardır: Duisburg, Essen, Bochum, Dortmund ve Hagen üniversiteleri. Tiyatro, müzik, müzeler, festivaller, kütüphaneler bakımından da aynı hızlı gelişme gözlenir. Bugün Ruhr, alman kültürünün yeni bir potasıdır.

Ülkede girişilen yönetimsel düzenlemeler, 1920'de *Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk*'in kurulmasıyla özel bir gelişme gösterdi. Komünleri ve yönetim bölümlerini temsil eden Siedlungsverband Ruhrkohlenbezirk'in adı, 1979 yılında *Kommunalverband Ruhrgebiet*'e dönüştürüldü. Yönetim ve komün alanındaki reformdan sonra Kommunalverband Ruhrgebiet 11'i kentsel yönetim bölümü olmak üzere 53 komünden oluşmaya başladı.

Yönetim açısından Ruhr bütünüyle kentleşmiş bir bölgedir. Yaşama koşullarını iyileştirmek amacıyla büyük kentlerin yakınında 5 ulusal park düzenlenmiştir: Mattlerbusch (Duisburg), Vonderort (Oberhausen), Nienhausen (Gelsenkirchen), Gysenberg (Bochum), Wischlingen (Dortmund). Ruhr havzasında toplam 2 935 yeşil alan, 4 630 ha'lık kamuya açık park, 11 830 ha'lık su örtüsü, 3 065 halka açık oyun alanı ve 74 847 ha orman alanı vardır. Ruhr, artık XIX. yüzyılın kara ülkesi *(Kohlenpott)* değildir. Alman yönetimindeyse, komşu bölgeleri ve bir oranda Ruhr'un etkisiyle dinamizm kazanan bölgeleri de Ruhr'a bağlama eğilimi vardır. Düsseldorf ve Arnsberg yönetim bölümleriyle Münster, Köln ve Detmold'un bazı bölümlerini kapsayan karmaşık kentsel bölgede toplam 10 milyonu aşkın insan yaşamaktadır.

—Tar. Almanya'nın Versailles antlaşması'nda öngörülen tazminat* hükümlerini yerine getirmeye pek istekli olmaması, Belçika ile anlaşan Fransa'nın, 8 mart 1921' de Düsseldorf, Duisburg ve Ruhrort'u rehin olarak işgal etmesine yol açtı. Almanlar kereste, telgraf direği ve kömür olarak tazminat ödemelerini gene de yerine getirmeyince (aralık 1922 - ocak 1923), fransız-belçikalı müttefikler, İtalyanlar'la da anlaşarak, Poincaré'nin girişimiyle ve İngiltere'nin muhalefetine rağmen (Paris konferansı sırasındaki *rupture cordiale,* 2-4 ocak 1923), rehin aldıkları üretici kuruluşları haczetmeyi ve askeri bir himaye altında, Ruhr'daki fabrika ve madenlerin etkinliklerini denetlemeyi kararlaştırdılar. (Fabrika ve madenlerin fransız-italyan-belçika müttefiklerarası denetim kurulunun [MİCUM] kurulması.) Ancak Bochum, Essen ve Ruhr havzasındaki belli başlı maden ocağı merkezlerinin general Degoutte komutasındaki fransız-belçika birlikleri tarafından işgali (11 ocak 1923), Cuno başkanlığındaki alman hükümetinin yönettiği "pasif direnme"ye yol açtı (maden ve demiryolu işçilerinin grevleri). Grevler, 10 000 fransız demiryolu işçisiyle bir demiryolları rejisinin kurulması ve 145 000 al-

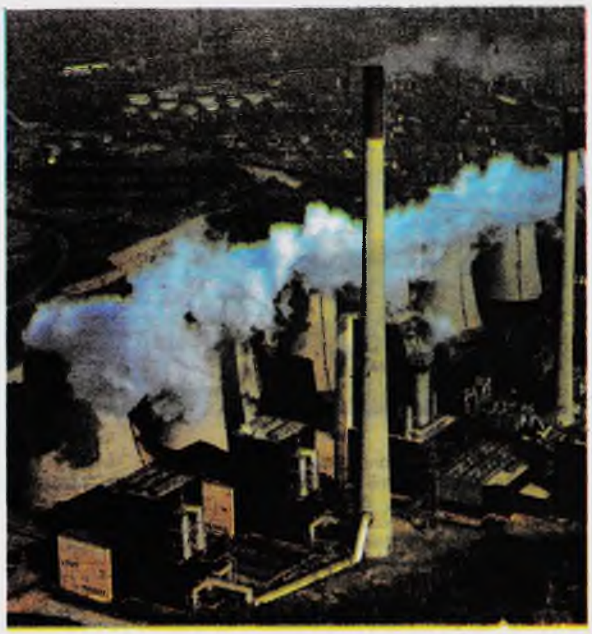


Ruhi Bey
Atatürk'ün İstanbul'da karşılanışı
(1927)

Larousse



Heinrich Daniel Ruhmkorff



Deutsches Luftbild

Ruhr
Gelsenkirchen yakınlarındaki termik santral

man demiryolu memur ve işçisinin kovulması sonucu önlendi; Ruhr, bir gümrük kordonuyla Almanya'nın geri kalan bölümünden ayrıldı; son olarak, Berlin tarafından örgütlenen karışıklıklar (sabotajlar, suikastlar) bastırıldı. (Leo Schlageter'in idamı, 26 mayıs.) Bütün bunlar olurken, kömür ocaklarının, orman kaynaklarının işletilmesi ve gümrük gelirleri, Tazminat sandığını besliyorlardı. Pasif direnme, alman parasının az ya da çok kasdi bir çöküşüne yol açtı. Bu çöküş, Cuno'nun yerini alan (12 ağustos) Stresemann hükümetini direnmeye son vermek zorunda bıraktı (26 eylül). Müttefik (fransız-italyan-belçika) örgütler, havzanın işletilmesini başarılı bir biçimde yürüttüler. Londra antlaşmaları (ağustos 1924) sonucu Dawes* planının kabul edilmesi üzerine, Ruhr yavaş yavaş boşaltıldı (ekim 1924 - temmuz 1925). Bu yeni alman yenilgisi, bu yenilgi sonucu çekilen acılar ve Fransızlar'ın körüklediği ayrılıkçı entrikalar, Fransa'nın bu işlemden büyük yararlar sağlamamasına rağmen, mayalanmaya başlayan hitlerci nasyonal-sosyalist aldatmacayı besledi.

İkinci Dünya savaşı sırasında müttefik hava kuvvetleri tarafından sürekli olarak bombalanmasına rağmen sanayisi bundan gerçek bir zarar görmeyen ve taşkömürü üretimi 127 Mt'dan (1943'te) 86 Mt'a (1948'de) düşen Ruhr, daha 1945'te ingiliz işgal bölgesine alındı. Aralık 1948'de Belçika, ABD, Fransa, Hollanda ve Birleşik Krallık, Ruhr'un yeni statüsünü saptadılar (Londra konferansı) ve 28 nisan 1949'dan başlayarak kömür, kok ve çeliği Almanya ile öteki ülkeler arasında bölüştürmekle görevli *Uluslararası Ruhr hükümeti*'ni kurdular. 1952'de, Avrupa Kömür ve çelik topluluğu'nun yürürlüğe girmesinden sonra bu örgüt ortadan kalktı.

Ruhr savaşları, İkinci Dünya savaşı'nda Ruhr bölgesinde yapılan çarpışmalar.
• *Ruhr hava muharebesi.* Daha 1940 kışında, Ruhr havzası Royal Air Force'a bağlı bombardıman uçaklarının hedefi oldu. 1942'ye kadar bombardıman görevine katılan uçak sayısı 228'i aşmadı; buna karşılık, Köln* üzerine yapılan hava saldırısı (30 mayıs 1942) savunma olanaklarının sınırını aşan kitlesel bombardıman taktiğini başlattı. O tarihten sonra, özellikle 1943 yazı boyunca gece RAF, gündüz amerikan uçan kaleleri Ruhr'daki tüm merkezlere (Essen, Ruhrort, Wuppertal vb.) saldırdı. Bazı hava saldırılarının tartışma götürmez etkilerine karşın (Möhne* barajı), kuruluşlar Almanlar tarafından aralıksız onarıldı.
• *Ruhr'un işgali.* Eisenhower, müttefik orduları Remagen'de (7 mart 1945) ve Wesel'de (24 mart) Ren'i geçtikten sonra, geri çekilen Wehrmacht tarafından güçlü bir biçimde tutulan Ruhr'u işgal etmeye karar verdi. II. ingiliz ordusu Ruhr'u kuzeyden aşıp Münster'i ele geçirirken, IX. ve I. amerikan orduları bölgeyi çembere aldı ve ingiliz kuvvetleriyle bağlantıyı Lippstadt'ta kurdu. Model'in emrindeki bütün bir ordular grubu, böylece sanayi bölgesinde kuşatıldı; ama savunma, yiyecek, yakıt ve cephane yetersizliği nedeniyle çöktü. Düsseldorf'un alındığı 18 nisan günü, Wehrmacht direnişi bütünüyle sona erdi. Amerikalılar 30'u general olmak üzere 350 000 tutsak aldı. 21 nisanda Model intihar etti. (→ REN SAVAŞLARI.)

Ruhrkohle AG, 1968'de Ruhr bölgesindeki madenkömürünü işlemek üzere kurulan anonim şirket. Özellikle kömür ocaklarının sahibi demir-çelik işletmelerinden oluşan bu şirket, Ruhr'daki kömür üretiminin % 90'ını sağlamaktadır.

RUHRORT, eski alman kenti, Duisburg'a bağlanmıştır.

RUHSAL sıf. Bir kimsenin, bir grubun psikolojisine ilişkin; psikolojisini etkileyen; psikolojik, ruhi: *Ruhsal sorunları var. Ruhsal gerilim.*
—Ed. *Ruhsal eleştiri,* kökeni yazarın bilinçaltında bulunan metin içi olgu ve bağıntıları aydınlatmaya dayanan edebiyat yapıtlarını inceleme yöntemi. (Eşanl. PSİKOKRİTİK.)
—ANSİKL. Eleştirmen Roger Fry'nin tezlerinden esinlenerek Charles Mauron'un ortaya koyduğu ruhsal eleştiri, yapıtı ve edebiyat türlerini psikanalitik, yapısal ve tematik açılardan ele alan yaklaşımı yenilemiştir. Yöntem, yazarın "kişisel mit"ine geçme olanağı sağlayan "saplantı nitelikli eğretilemeler" ağını ve bunların aşamalanmasını ortaya çıkarmayı amaçlayan dökümlere dayanır. Bu kişisel mitin durumu bulanıktır: kimi zaman bilinçaltının okunmasıyla eşdeğerli, kimi zaman da hem bilinçdışı hem de dünyanın bilinçli bir biçimde görülmesini sağlayan niteliktedir. Burada yapıtların çapraz okunma sorunu ortaya çıkar. Bu okuma, imgelerin bilinçdışı özelliğini ortaya çıkarmayı amaçlamak yerine bu imgeleri birbirlerine bağlayan düşüncenin bilinçli ya da bilinçdışı niteliğini vurgular. Böylelikle, yaşamöyküsel ve çözümleyici indirgemeden kurtulunur ve anlamın açıklığından değil, yazarın teknik egemenlik kuramadığı geniş bir çağrışım dizgesine bağlı anlamlandırma etkilerinden doğan anlam değerini saptama amaçlanır. Ruhsal eleştiri bir gösteren sözdizimi kurar ve edebiyatta yapıtın oluşturucu verilerinden ayrılamayan söylem psikanalizine yaklaşır. Üstelik, ruhsal eleştiri bir metin mimarisi kurar. Metinler tutarlıklarıyla palimpsestus oluşturur ve hem dikey, hem de yatay okuma gerektirir. Charles Mauron'un kaza sonucu kör olduğunu ve incelediği metinleri dinleyip belleğine yerleştirmek zorunda bulunduğunu da anımsatmak gerekir. Sözlü anlatımın eşanlılığıyla anımsama pratiğinin birleşmesi sözkonusudur. Böylece, yazılı çözümlemede bir yana bırakılan geri plan belirginleşir. Ruhsal eleştiriyle, imgenin açıklığı ve yazarın bu imgenin bilincinde olması karşısında dilin bir biçim oluşturması, temabilimin dilin incelenmesine ağırlık vermesini sağlamıştır.

RUHSAN NEVVARE → EBÜZZİYA (Hadiye Selimoğlu).

RUHSAR a. (fars. *ruḫsār*). *Esk.* **1.** Yanak: *"Dilberim ruhsârına lutf ile benzer gül benim"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Yüz, çehre: *"Ruhsarını setr ederdi humret"* (A. H. Tarhan). **—3.** *Ruhsar-ı al,* kırmızı yanak: *"Mey süzülmüş şişeden ruhsar-ı al olmuş sana"* (Nedim, XVIII. yy.).

RUHSAT, -tı a. (ar. *ruḫṣat*). **1.** *Esk.* İzin, müsaade. **—2.** Bir kimseye bir şeyi kullanmak, bir şeyden yararlanmak, bir etkinlikte bulunmak hakkını, yetkisini veren resmi izin belgesi; ruhsatname: *İşyerinizin ruhsatını gösterir misiniz? Çalışma ruhsatı. Otomobil ruhsatı.* **—3.** *Ruhsat almak,* izin almak (esk.); istenilen bir şeyi yapmak için ilgili makamdan, kimseden hak, yetki belgesi almak: *Arabanızın ruhsatını aldınız mı?* || *Ruhsat vermek,* izin vermek (esk.); yetkili bir kimseden, makamdan söz ederken, ona istediği hak, yetki belgesini vermek:
—*Esk. Ruhsat-yab,* izin alan.
—Denizc. Gemilerin seyre ve denize elverişliliğini, seyir aygıtlarının uygunluğunu belgeleyen, resmi makamlarca verilmiş sertifika.
—Huk. Belirli bazı işlerin yapılabilmesi için idare organlarından alınan izin. (Kimi işlerin yapılabilmesi ruhsata bağlıdır. Örneğin, içkili yerlerin açılması, madenlerin aranması, inşaat vb. çalışmalar için ruhsal alınması zorunludur. Ruhsat verme yetkisi devlete, yerel yönetim organlarına ve bazı meslek kuruluşlarına tanınmıştır. Yetkili organlarca verilen ruhsatlar, gerekli durumlarda, geri alınabilir, değiştirilebilir ve iptal edilebilir.) || *Yapı ruhsatı,* bir inşaata başlamak için yetkili makamlardan alınan izin. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. Özürlü ve aciz durumda bulunan kişilerin şeriat yükümlülüklerinden ve yasaklarından bağışık tutulması. (Hastalık, yolculuk, kadınlarda loğusalık ve aybaşı kanamaları, baskı altında bulunma gibi olağandışı durumlar, birer ruhsat nedeni sayılır ve böylelerinin özürleri geçinceye kadar belli şeriat görevlerini [namaz kılmak, oruç tutmak vb.] yerine getirmemelerine izin verilir. Özre karşın görevi yerine getirmeye de *azimet* denir.)
—ANSİKL. Huk. Yapı ruhsatına ilişkin kurallar, 3 mayıs 1985 tarih ve 3194 sayılı İmar kanunu'nda düzenlenmiştir. Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışında kalan yerlerde inşa edilecek bütün yapılar, bu yasa kurallarına bağlıdır. Yasanın kapsamına giren tüm yapılar için, yasanın 26. maddesinde belirtilen istisna dışında, belediye ya da valiliklerden yapı ruhsatı alınması zorunludur. Ruhsat alınmış yapılarda herhangi bir değişiklik yapılması da yeniden ruhsat alınmasına bağlıdır. Yapı ruhsatı almak için belediye ya da valiliklere, yapı sahipleri ya da yasal vekillerince dilekçeyle başvurulur. Bu dilekçelere tapu, mimari proje, statik proje, elektrik ve tesisat projeleri, resim ve hesapları, röperli ya da ebatlı kroki eklenmesi de gereklidir. Yasaya uygun olarak yapılan başvurular üzerine otuz gün içinde yapı ruhsatı verilir.

RUHSATİ Deliktaşlı, asıl adı **Mustafa,** türk halk şairi (Deliktaş, Kangal, Sıvas, 1856 -? 1899). Hoca Feryadi, Âşık Kusuri gibi saz şairlerinin yanında yetişti. Bektaşi tarikatına girdi. Bazı şiirlerinde "Cehdi", "İcadi" mahlaslarını kullandı. Hecenin yanı sıra aruzla da yazdı. Bektaşi inancını dile getiren, didaktik nitelik taşıyan şiirleri, aşk ve özlem temalarını işleyen içtenlikli koşmaları vardır. Âşık Minhaci'nin babasıdır. (→ Kayn.)

RUHSATİYE a. (ar. *ruḫṣat* ve *-iyye*'den *ruḫṣatiyye*). Huk. İdare organlarının ruhsat verirken aldıkları para. (Ruhsatiye, İdare'nin gelir kaynaklarından biridir.)

RUHSATLI sıf. Yapılması, kullanılması vb. için gerekli izin ya da izin belgesi alınmış olan şey için kullanılır: *İşyerimiz ruhsatlıdır.*

RUHSATNAME a. (ar. *ruḫṣat,* fars. *nāme*'den *ruḫṣatname*). Resmi izin belgesi; ruhsat.

RUHSATSIZ sıf. Yapılması, kullanılması için gerekli izin belgesi alınmamış ya da verilmemiş şey için kullanılır: *Ruhsatsız yapılar yıkılacak.*

—Huk. *Ruhsatsız silah taşıma.* (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. Gerekli izin belgesi alınmamış olarak: *Ruhsatsız çalışan gazinolar kapatılıyor.*

—ANSİKL. Huk. Ateşli silahların taşınmasına ilişkin kurallar 10 temmuz 1953 tarih ve 6136 sayılı Ateşli silahlar ve bıçaklarla ilgili diğer aletler hakkında kanun'a ve bu yasaya göre hazırlanmış yönetmeliğe dayanır. Bunlara aykırı olarak ateşli silah taşıyanlara bir yıldan üç yıla kadar hapis ve üç bin liradan beş bin laraya kadar ağır para cezası verilir (md. 13). Bu yasanın kapsamına girmeyen durumlarda Türk ceza kanunu md. 549 uygulanır. (Örneğin, av tezkeresi ya da yivsiz tüfek sahipliği belgesi olmadan bunları taşıyanlar hakkında bu madde uygulanır.)

RUHSUDE sıf. (fars. *ruḫ* ve *sūde*'den *ruḫ-sūde*). *Esk.* Yüz süren, yerlere kapanan.

RUHSUZ sıf. **1.** Cansız: *Ruhsuz bir beden.* **—2.** Bir şey karşısında etkilenmeyen, duyarsız kalan, soğuk, heyecansız kimse için kullanılır: *Ruhsuz bir kalabalık. Ne ruhsuz adamsın, bu görünüm seni nasıl olur da heyecanlandırmaz?* **—3.** Herhangi bir duygu belirtisi göstermeyen; canlılıktan ya da etkileme gücünden yoksun bir şey için kullanılır: *Ruhsuz bakışlar. Ruhsuz bir müzik. Ruhsuz bir anlatım.*

RUHUMBİKA (Gabriel), tanzaniyalı yazar (Ukereve yönetim birimi, Mvanza eyaleti, 1938). *Village in Uhuru* (fr. çev.) [1969] adlı romanında, ıssız bir köyde yaşayan insanların, ülkenin bağımsızlığa kavuşması sırasında, yaşadıkları çalkantıları dile getirdi.

Ruhun tutkuları, Descartes'ın yapıtı (Amsterdam, 1649). Üç bölümden oluşur:
1. birinci bölümde Descartes, genel olarak tutkuları, bu arada insanın tüm doğasını ele alır;
2. sonra tutkuları kendi başlarına ele alır. Tutkular birer düşünce olduklarından, onları, içerdikleri yargılara göre sınıflandırır ve başlıca altı tutku ayırt eder: birincisi, hayranlık ya da bedenimize yararlı mı zararlı mı olacağını henüz bilmediğimiz bir yeni nesnenin uyandırdığı şaşırmadır. Sonra, bedenimizin yararlı ya da zararlı niteliğini denediği nesnelerin organizmamız üzerinde yarattığı izlenimden doğan sevgi ve nefret gelir. Bundan sonraki tutkularsa, gelecekte yer aldığı düşünülen bir nesne için, duyulan sevgi ve nefretten başka bir şey olmayan istek; sevilen ya da nefret edilen bir nesneye şimdiki zamanda sahip olmaktan doğan sevinç ve üzüntüdür;
3. bu altı temel tutku, bileşimleriyle, özel tutkuları doğurur.

RUHÜLKUDÜS a. Tanrıbil. Teslis*'in üçüncü kişisi.
—ANSİKL. Ruhülkudüs'e iman Yeni Ahit yazılarında ve vaftiz'in "Baba, oğul ve Ruhülkudüs adına" yapıldığı ilk Kilise'de ortaya konmuştu (Matta XXVIII, 19). İlk İstanbul konsili, 381'de, şu açıklamayı yaptı: "Ruhülkudüs"e, Baba'dan çıkan ve Baba ve oğul ile birlikte tapılan ve yüceltilen Tanrı'ya inanıyorum." (→ TESLİS.) VI. yüzyılda, latin kilisesi'nin Amentüsü'ne "ve Oğuldan" kelimelerinin katılması; ve böylece, "Babadan ve oğuldan çıkan Ruhülkudüse inanıyorum" denmesi, Yunanlılar' la latinler arasında, tek kilise altında toplanma eğiliminin gelişmelerine rağmen, hâlâ çözülmemiş bir anlaşmazlığa yol açtı.
—İkonogr. İnsan şeklinde pek az canlandırılmış olan Teslis*'in üçüncü kişisi, ya Muştulama ya da İsa'nın vaftizi için bir güvercin şeklinde ya da Görünme için ışıklı bir bulut olarak ya da Hamsin bir alev yelpazesi olarak canlandırılmıştır. Ruhülkudüs'ün yedi yeteneği bazen aynı sayıda güvercin ya da kandil olarak da simgeleştirilir. (Saint-Denis'in, Chartres'ın ve Mans' ın vitrayları, XIII. yy.)
—Protestan tanrıbil. Reform'dan doğan çeşitli kiliseler için, Ruhülkudüs'ün kesin bir rolü vardır. Her türlü mutlak dinsel otoriteyi reddeden protestan Kiliseler, iman konusunda, İsa Mesih'e dayanan Kutsal Kitap'ın tanıklığını biricik otorite olarak tanırlar. Bu mesaf, her inananın imanıyla edinilmiş Ruhülkudüs tanıklığıyla inanılır kılınmıştır. Bu imanda aslında Ruhun eyleminin ürünüdür.

RUİCHENG → JUEİÇING.

RUİN (Hans), isveçli yazar (Helsinki 1891 - Stockholm 1980). Edebiyat tarihçisiydi, kuramsal yapıtlar (*la Mystique de la poésie* [fr. çev.], 1935), zarif denemeler (*Pouvoir et İmpuissance* [fr. çev.], 1940), ayrıca özyaşamöykûsel nitelikte öyküler (*Retour pour l'été* [fr. çev.], 1960) ve anılar (*le Monde dans mon miroir de poche* [fr. çev.], 1969) yayımladı.

RUİSDAEL ya da **RUYSDAEL** (Jacob VAN), hollandalı ressam (Haarlem 1628 ya da 1629 - *ay. y.* 1682). Haarlem'de, babası İsaack ve amcası Salomon Van Ruysdael* tarafından yetiştirildi; 1656'da Amsterdam'a yerleşti, orada bünyesinin zayıflığının güçleştirdiği bir yaşam sürdü. Adını uzun zaman duyuramadı, ancak XIX. yy.'dan sonra ülkesinin en büyük manzara ressamlarından biri olarak dikkati çekti. Memleketinin ovalarını, ormanlarını ve kumullarını betimleyen büyük ve hüzünlü tablolar gerçekleştirdi. Yapıtlarında, rüzgârın sarstığı çalılar ve ağaçlar büyük bir ustalıkla çizilmiştir. *Çalılık* ve *Güneş çarpması* Louvre'da; Fromentin tarafından övülen *Wijk değirmeni* ve *Haarlem'den görünüm* Amsterdam Rijksmuseum'da, Goethe tarafından beğenilen *Yahudi mezarlığı* ise Dresden'dedir (Detroit'te de aynı konuyu ele alan bir tablo bulunmaktadır). Sanatçı, çok sayıda desen de gerçekleştirmiştir.

RUİZ (Juan), çoğu kez **Hita Başpapazı** diye anılan ispanyol yazar (olasılıkla Alcalá de Henares'te 1285'e doğr. - öl. 1350'ye doğr.). Toledo başpiskoposu tarafından attırıldığı hapishanede yazıldığı sanılan uzun şiir *Libro de buen amor*'u (1330 ve 1343) kaleme aldı. Aşkın kötülüklerine karşı uyarma amacıyla yazılmış bu tuhaf şiir, gerçekte efsaneler, alegoriler, o dönemin toplumu üzerine yergilerle karışık bir özyaşamöyküsüdür.

RUİZ (Hernán), **el Viejo** denir, ispanyol mimar (Burgos? - Córdoba 1547). 1523'te, Ulu cami içinde yükselen Córdoba katedrali'nin koroyeri ve çaprazsahın bölümlerinin yapımına girişti. Burada, islam öğelerini rönesans üslubuyla birleştirdi. —Oğlu HERNÁN **Ruiz** *el Joven* (öl. Sevilla 1569), Córdoba katedrali'nde onun yerini aldı; Sevilla'da katedralin Krallık capellası'nın, Sangre hastanesi kilisesi'nin ve Giralda'nın üst katlarının yapımını yönetti.

RUİZ AGUİLERA (Ventura), ispanyol şair (Salamanca 1820 - *ay. y.* 1881). 1884'te Madrid'e gitti ve liberal görüşlü bir gazeteci olarak parlak bir kariyer yaptı. Fransız romantiklerinden esinlenerek dramlar (*Bernardo de Saldaña*, 1848) ve özellikle, esinini ulusal efsanelerden ve geleneklerden alan şiirler (*Ecos nacionales*, 1849, 1854) yazdı.

RUİZ CORTİNES (Adolfo), meksikalı devlet adamı (Veracruz 1890 - *ay. y.* 1973). 1912 devrimi'ne katıldı. 1937'de milletvekili seçildi, Veracruz eyaleti valiliğine (1944), İçişleri bakanlığına (1948 -1951) getirildi, 1952-1958 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. Devrimci kuruluş partisi'nin birliğini yeniden sağladı ve 1954'te iktisadi yaşama yeni bir atılım kazandırmak için pesonun değerini düşürdü.

RUİZ DE ALARCÓN Y MENDOZA (Juan), ispanyol oyun yazarı (Meksika'da 1581 - Madrid 1639). Meksika'ya yerleşmiş soylu bir ailenin oğluydu, öğrenimini Salamanca'da tamamladıktan sonra (1599), Sevilla'da avukatlık yapmaya başladı. 1607-1613 arasında Meksika'ya yerleşti, daha sonra İspanya'ya döndü. 1625'te Hint kraliyet konseyi'nde raportörlük yaptığı söylenir. Güldürüler (*Las paredes oyen*, 1628; *La verdad sospecha*, 1630; *El examen de maridos*, 1632; *La Crueldad por el honor* 1634) yazdı. Ayrıca iki bölümlük bir dram (*El tejedor de Segovia*, 1634) kaleme aldı. Özenli üslubu, ölçülü sanatı, eylemde mantık arayışı ve yarattığı karakterlerin gerçeğe son derece uygun oluşu bu yazarın "Altın çağ"ın en büyük yazarları arasında anılmasını sağlar.

RUJ a. (fr. *rouge*, kırmızı'dan). Kozmet. Renksiz bir ana madde (balmumu-yağ karışımı), bir parfüm ve bir boyarmaddeden oluşan, çubuk, kurşunkalem ya da

Lauros-Giraudon



Jacob Van Ruisdael
Orman (1660'a doğr. - 1670)
Chartreuse müzesi, Douai

"dolmakalem" biçiminde hazırlanan ve dudakları boyamakta kullanılan kozmetik ürün.

RUKA a. (ar. *ruḳʿa*). *Esk.* **1.** Kumaş parçası, yama. **—2.** Yazı için kullanılan kâğıt ya da deri. **—3.** Dilekçe, kısa mektup.

RUKA, Tunus'ta, el-Cem'in 15 km K.-K.-D.'sunda yer alan ve Bararus municipiumu olduğu sanılan antik kent. Kentte birçok yapı ortaya çıkarıldı: üzerinde tek kemerli bir tak bulunan taş kaplı bir yol, bir tiyatro, kentin güneyindeki tepeye yaslanmış bir amfitiyatro ve korinthos düzeninde güney revakıyla forum.

RUKABA çoğl. a. (ar. *raḳīb*'in çoğl. *ruḳabāʾ*). *Esk.* Rakipler, hasımlar: *"Mustafa Paşa ise makam-ı sadârete geldiği gibi Reşid Paşa'nın rukabasına arz-ı hulus için..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RUKAD ya da **RUKUD** a. (ar. *ruḳād, ruḳūd*). *Esk.* Uyku, uyuma.

RUKAYYE, Hz. Muhammet'in kızı (Mekke 604 - Medine 624). Annesi Hatice'dir. Çocukluğunda Peygamber'in amcası Ebu Leheb'in oğlu Utbe ile nişanlandı. Ebu Leheb müslümanlığa karşı çıkarak Tebbet suresi'nde lanetlenince nişan bozuldu. Sonradan halife olan Osman'la evlendirildi; eşinin Habeşistan yolculuğuna katıldı. Ondan olan tek oğlu küçük yaşta öldü.

RUKEYSER (Muriel), amerikalı kadın yazar (New York 1913 - *ay. y.* 1980). Denemeleri (*The Life of poetry,* 1949) ve şiir derlemeleriyle ünlüdür (*Theory of Flight,* 1935; *The Speed of Darkness,* 1968; *Breaking open,* 1973; *The Gates,* 1976). Yapıtlarında toplumsal sorunların çağdaşlığını şiir ve bilim arasındaki ilişkileri vurgulayan yazarın, kadınlara özgü iyimserlik dolu bir esini vardır.

RUKİYE SULTAN, Murat IV'ün kızı (öl. İstanbul 1696). Önce Melek İbrahim Paşa (1663), İbrahim Paşa öldürüldükten (1685) sonra Gürcü Mehmet Paşa ile evlendi (1693).

RUKUD → RUKAD.

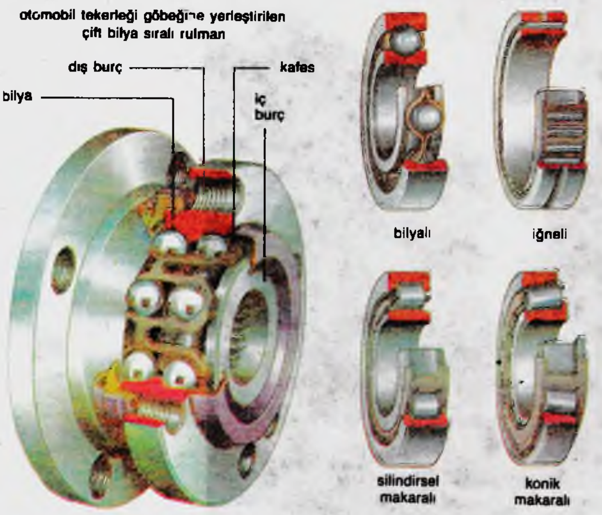
RUKVA gölü, Tanzaniya'da göl, Malavi gölünü K.-B.'ya doğru devam ettiren çukurda. 150 km uzunluğunda, ortalama 20 km genişliğinde; 2 800 km².

RUKYE a. (ar. *ruḳye*). *Esk.* Büyücülerin, üfürükçülerin okuduğu dua, efsun.

RUKYEHAN a. (ar. *ruḳye* ve fars. *ḫān*'dan *ruḳye-ḫān*). *Esk.* Üfürükçü. (Rukyehanlar Tanrı'dan yardım ve iyilik dilemek için dua okurlardı. Rukyehanların okuyup üflediği kişinin dertten, hastalıklardan kurtulacağına inanılırdı.)

RULANDER a. Bağc. Almanya'da gri pinot'a ve bundan elde edilen şaraba verilen ad.

çeşitli rulman tipleri
(makine sanayisi)



RULET a. (fr. *roulette;* esk. fr. *roele,* küçük tekerlek'ten). **1.** Kazananın, bir bilyanın döner bir tabla üstündeki numaralardan birinde durmasıyla belirlendiği talih oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Rus ruleti,* revolverle yapılan düello (ya da bahis) biçimi. Tabanca topuna yalnızca iki merminin ras gele sürülmesi temeline dayanır.

—Camc. *Kesme ruleti,* cam yaprağı üzerine elmasınki gibi bir kesme çizgisi çizmeyi sağlayan, ekseninden bir sapa tutturulmuş, çevresi kesin bir açıda şevlenmiş, çok sert çelikten küçük çark.

—Deric. Elle yapılacak bir dikişte iğne deliklerinin yerlerini belirlemeye yarayan dişlerle donatılmış alet.

—Ev eşy. *Hamur ruleti,* tırtıllı hamur şeritleri ya da ravyoli hamurunu kesmekte kullanılan, bir sap üzerine monte edilmiş tahta ya da metalden küçük, dişli çark.

—Fizs. mekan. YUVARLANMA* EĞRİSİ'nin eşanlamlısı.

—Grav. DİŞLİ MAKARA*'nın eşanlamlısı.

—Terz. *Patron ruleti,* pamuklu bir kumaşın ya da kâğıttan bir patronun üstünde özel bir karbon yardımıyla bir parçanın çizimini elde etmek amacıyla kullanılan ve bir sapın üstüne devrilebilen çelikten küçük dişli çark.

—ANSİKL. Rulet Fransa'da XVIII. yy.'ın ikinci yarısına doğru ortaya çıktı. Daha sonra Monte-Carlo gazinosu'nda oynandı ve uluslararası bir ün kazandı. Oyun aleti, bir eksen üstünde tam bir dengede bulunan ve yatay bir çark yardımıyla döndürülen silindir biçiminde hareket eden değirmi bir tabladan oluşur. Tabla 0'dan 36'ya kadar numaralanmış 37 haneye bölünmüştür; yeşil renkte olan sıfır hanesi dışındaki tüm haneler sırasıyla bir kırmızı bir siyahtır. Rakamlarının toplamı çift olan tüm numaralarla on ve yirmi siyahtır. Krupiye ruleti harekete geçirir ve tabla üstüne fildişinden bir bilyayı ters yönde atar; bilya, birçok kez zıpladıktan sonra hanelerden birinde kalır ve kazanan numarayı belirtir. Rulette oyun şekilleri, konulan paranın kendi katı ya da birkaç katı olmak üzere iki ana grupta toplanır. Konulan paranın bir katını veren şanslar şunlardır: kırmızı ve siyah, çift ve tek (sıfır hariç) konulan para kadarını kazandırır. Birkaç katını kazandıran şanslar ise şunlardır: konan paranın 35 katına kadar kazandıran bir tek numara; birlikte iki numara 17 katını; yan yana üç numara 11 katını; kare şeklinde dört numara 8 katını; grup halinde ya da yanlamasına 6 numara 5 katını; sütun halinde ya da on iki numara 2 katını; iki sütun üstünde ya da on iki numara konan paranın yarısını. Sıfır gazinonun hesabına uygun numaradır. Öbür numaralar gibi 0'a da para basılabilir, ama 0 çıkması, yatırılanın tek katını veren jetonların yanmasına yol açar. Markalar hanenin dikey hattına yatırılır ve oyuncu, bunları, oynadığı şans bir sonraki oyunda çıkarsa geri alabilir. Öbür durumlarda konan para kaybedilmiş sayılır. Oyuncular markalarını krupiyenin "oyununuzu oynayın" anonsuyla ve "oyun kapandı" açıklamasına kadar yatırabilirler.

RULFO (Juan), meksikalı yazar (Sayula, Jalisco, 1918 - Mexico City 1986). Yalnızca bir öykü derlemesi *Kızgın ova* (*El Llano en Llamas,* 1953) ve bir kısa roman (*Pedro Páramo,* 1955) yazarak büyük bir ün kazandı. Doğduğu Jalisco yöresinin köylülerinin acımasız ve ilkel ortamını yalın bir dille anlatan yazar, döneminin nesir yazarlarını etkilemiştir.

RULMAN a. (fr. *roulement*). Mak. san. Döner mekanik sistemlerde, yataklarla miller arasına yerleştirilen ve bir kayma sürtünmesini, bir yuvarlanma sürtünmesine dönüştüren organ. (Eşanl. BİLYALI YATAK.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Bir rulman şu öğelerden oluşur: 1. gerçek anlamıyla *yuvarlanma parçaları* (bilyalar, makaralar, iğneler); 2. yuvarlanma parçalarına, yuvarlanma yolu (pistler) oluşturan ve çalışma sırasında, biri dönerken öbürü sabit kalan *burçlar;* 3. yuvarlanma parçalarını uygun aralıkta tutan *rulman kafesi.* Bilyalar, makaralar ve burçlar, bir ayna parlaklığı ve büyük bir yüzeysel sertlik verilebilen karbonlu sert çelikten ya da kromlu (% 2) çelikten yapılır; kimi uygulamalarda, plastik maddeden yapılmış bilyalar kullanılır. Rulmanın taşıyacağı yük eksene dik olduğunda, "radyal" rulman, mile koşut olduğunda ise eksenel rulman ya da "büte" deyimi kullanılır. Eğik yükler durumunda, özel rulmanlar kullanılır; ama, çok büyük yükler sözkonusu olduğunda eksenel bir rulman, radyal bir rulmana bağlanabilir.

• *Bilyalı rulmanlar.* Kökeni 1870'e uzanan bu rulmanlar, bir ya da iki bilya sırası içerir. Birçok uygulama için, milin statik ya da dinamik eğilmeleri, yatakların hizalanma hataları vb. nedeniyle, "küre mafsallı" denen çözüm benimsenmiştir; bu durumda, iki bilya sırası ve içi oyuk küre biçiminde işlenmiş bir dış burç kullanılır; pistler, bu burç üzerinde, isteğe göre yönlendirilebilir.

• *Makaralı rulmanlar.* Makaralar silindirsel, fıçı biçiminde ya da koniktir. Makaralı rulmanlar büyük yükler taşıyabilir; çünkü, makaraların pistlere teması, bilyalarda olduğu gibi noktasal değil, doğrusaldır. Bunlar otomotiv sanayisinde yaygın olarak kullanılır. Çok büyük eksenel ve radyal yükleri taşıyabilen bu rulmanlar, buna karşın yüksek hızlarda, ısınma sakıncası gösterir. Kullanım sırasında, aşınmanın neden olduğu boşluklar, koninin, bilya yuvası üzerinde görece yer değiştirmesi sağlanarak giderilir.

• *İğneli rulmanlar.* Bu rulmanlar, çapı 3-4 mm ve uzunluğu yaklaşık 20-35 mm olan ince iğnelerden oluşur. Bunlar, davranışları açısından gerçek bir rulmanla kaymalı bir yatak arasında yer alır. Bu rulmanlar, 10 000 dev/dk ve hatta bunu da aşan çok büyük dönme hızlarında çalışabilir; montajları için az yer gerekir ve hatta iğneler, doğrudan mil çevresine yerleştirilebilir.

RULO a. (fr. *rouleau;* lat. *rota,* tekerlek, çark'tan). Türlü işlerde kullanılan, metal, tahta ya da başka bir maddeden yapılmış silindir.

—Ambal. Ağır yükleri kısa mesafelerde bir yerden bir yere naklederken altlarına yerleştiren küçük çaplı silindir.

—Boyac. Bir sapa bağlanmış bir üzengi çevresinde dönen silindir biçimli manşon; üzerine elle boya ya da vernik sürülmesini sağlayan koyun derisi ya da sentetik süngerimsi bir malzeme geçirilmiştir. (Elde edilen yüzey geçiş izleri taşımadığından düzeltme yapmaya gerek kalmaz.)

—Camc. Haddeleme yoluyla düz cam yapımında, cam yaprağını şekillendirmeye yarayan, genellikle perdahlanmış ve soğutulmuş özel çelik ya da özel hamdemirden silindir.

—Eldivc. Eldiven dikişlerini yok etmek ve derileri kola oturtmak için kullanılan çelik ya da demir alet.

—Paleogr. Yapıştırılmış papirüs yapraklarından ya da uç uca dikilmiş oldukça dar parşömen yapraklarından oluşan elyazması. (Antikçağ Roması'nın volumen'idir; Ortaçağ'da fermanlar, hesaplar, soruşturmalar, yargı tutanakları ve tutuklama emirleri genellikle bu biçime sahipti.)

—Tekst. Terbiye işlemlerinde kullanılan makinelerde çeşitli işlevleri yerine getiren metal silindir. (Boya fularının sıkma ruloları, enine yıkama makinesinin rulosu, tüylendirme makinesinin maşalı ruloları, çukur baskı ruloları, kısaltma ya da uzatma ruloları.)

◆ sıf. Sarılarak silindir biçimine getirilmiş: *Rulo kâğıt. Rulo pasta.*

RULRUL a. Malezya'daki cangıllarda yaşayan, alacalı tüylü keklik. (Erkeği sorguçludur. Bil. a. *Rollulus roulroul;* sülüngiller familyası.)

RUM a. (ar. *Rūm, Romalı*'dan). **1.** Anadolu ve Kıbrıs'taki hellen kökenli ortodoks hıristiyanlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Ad tamlamalarında, Rumlar'a ait, onlarla ilgili olanı belirtir: *Rum kilisesi.*

—*Esk.* **1.** Bizans İmparatorluğu topraklarına müslümanların verdiği ad. **—2.** Anadolu. **—3.** Osmanlı İmparatorluğu'nda Fener patrikhanesi'ne bağlı ortodoks hıristiyanlara verilen ad.

—Ed. *Rum şairleri*, Anadolu'da yetişen divan şairlerine verilen ad. (*Rum'un şuarası, şuara-yı Rum* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Tar. *Rum ateşi*, Antikçağ ve Ortaçağ'da kullanılan ve esas maddesi güherçile ve bitüm olan yanıcı bileşim. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Rum asıllı kimse için kullanılır: *Rum müzisyen.*

—ANSİKL. Bizans kentini yeniden kurduktan sonra burada oturmaya başlayan Roma imparatoru Constantinus I (Büyük), Bizans'a halkın rağbetini artırmak için şehre yerleşen herkese bir ayrıcalık olarak roma yurttaşlığı haklarının tümünü tanıdı. Böylece Doğu Roma İmparatorluğu (Bizans) sınırları içinde oturanlara zamanla "romalı" denmeye başlandı. Arapçaya "rumi" biçiminde geçen bu terim dolayısıyla imparatorluğun egemen olduğu yerler, özellikle Küçük Asya (Anadolu) "Memalik-i rum" ya da "Diyarırum" diye anıldı. Sonraları aynı ülkelerin bulunduğu bu topraklara sahip olan osmanlı hükümdarlarına müslüman kaynaklarında "Roma imparatoru" anlamında "padişah-ı rum" (rum padişahı) demek gelenekleşti. Öte yandan, Osmanlılar da Sıvas'a "Vilayet-i rum" (Rum vilayeti) adını verdiler. Ayrıca, imparatorluk sınırları içinde yaşayan ve hellen ya da yunan ırkından olan kişilere da bugün bile kullanıldığı gibi "rum milleti" ve konuştukları dile de "rumca" dendi. Nitekim ortodoks patriğine "rum patriği", yönetimindeki tapınaklara da "rum kilisesi" adı verildi. Araplar'la İranlılar osmanlı topraklarına "Diyarırum" ya da "İklim-i rum", Bizans'ın mirasçısı olarak Osmanlılar'a da "Rumi" dediklerinden, kimi bilim adamları da "Molla-yı Rum", "Mevlana Celalettin Rumi" gibi adlarla anıldılar.

—Ed. Tezkirelerde Türkistan, İran, Rumeli kökenli şairlere karşılık Anadolu şairleri bu adla anılır: *"Rum şairlerinden ve Türkîibaret nâzımlarından Necati"* (Rum şairlerinden ve türkçe sözlerle şiir yazanlardan Necati) [Latifi].

—Tar. Çinliler tarafından bulunduğu sanılan, ardından haçlı seferleri döneminde Araplar, Türkler ve Bizanslılar tarafından yeniden keşfedilen rum ateşi, arbaletler, mancınıklar ya da savaş makineleriyle fırlatılıyor ve suda sönmeme özelliği dolayısıyla deniz savaşlarında kullanılıyordu. Atıldıktan sonra havada çizdiği mermiyolu boyunca alevi arkasında bir kuyruk oluşturuyor ve ıslığa benzer bir ses çıkarıyordu. Rum ateşini Philippe Auguste, Dieppe'te İngilizler'e karşı kullandı.

RUM MEHMET PAŞA, türk sadrazam (öl. 1470). Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Mehmet II'nin (Fatih) Arnavutluk seferinin ardından vezirlik rütbesi aldı (1466). Sadrazam Mahmut Paşa'nın Karaman seferine katıldıktan (1468) sonra, sadrazamı Karaman'dan İstanbul'a getirilen işçi, kalfa ve ustalardan rüşvet almak, Karamanoğlu Pir Ahmet'in yakalanamamasında beceriksizlik göstermekle suçladı. Bu suçlamalar, orduda kendisine çok sayıda yandaş sağladığı gibi Fatih'i de etkiledi ve Mahmut Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1466). Rum Mehmet Paşa, göreve başlar başlamaz devlet kademelerinde önemli değişiklikler yaptı. Konya ve Karaman'da (Larende) yaşayan halkın büyük bir bölümünün başka yerlere göçürülmesini sağladı. Ardından Karaman'ı yeniden eline geçiren Pir Ahmet'in üzerine yürüdüyse de Pir Ahmet'in safında yer alan Varsak Beyi'nin pususuna düşerek kaçmak zorunda kaldı. Mukataa ve iltizam konusunda geniş bilgi ve deneyimi olduğundan, öldürülmeyerek yalnızca görevden alınmakla yetinildi (1469). Katıldığı Eğriboz seferinde başarı elde etmesine karşın düşmanlarının etkisiyle öldürüldü. Üsküdar'da imaret, hamam ve medresesi vardır.

Rum ortodoks patrikhanesi kütüphanesi, İstanbul'da Fener rum ortodoks patrikhanesi binasının sınırları içinde kütüphane. Çekirdeğini Heybeliada'daki Ayatriada manastırı kütüphanesi oluşturmuştur. Buradaki elyazması kitapların birçoğu, manastırın kurucusu patrik Germanos IV tarafından patrikhane kütüphanesine nakledildi. 1856'da patrik Sofronios, bunların bir bölümünü patrikhaneye bağlı Fener rum erkek lisesi'ne verdi. 1880'de alt katı matbaa, üst katı kütüphane olmak üzere iki katlı bir bina yaptırıldı. 1904'te patrik İoakim burayı bütünüyle kütüphane haline getirdi. Bugün kütüphanede, 40 000'i Ayatriada manastırı'nda olmak üzere yaklaşık 70 000 kitap vardır. Bunların 1 000 cildi elyazmasıdır. Kütüphane, kitapları bağış yoluyla elde etmektedir.

Rum suresi, Kuran'ın 30. suresi. 60 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adı, ikinci ayette geçer.

Hz. Muhammet'in peygamberliğinin ilk yıllarında meydana gelen bir savaşta bizans ordusu iran ordusuna yenildi. Bu yenilgi, İranlılar'ı kendilerine daha yakın sayan müşrik Araplar'ı sevindirirken müslümanlar, ehl-i kitap olmaları nedeniyle yakınlık duydukları Rumlar'ın (Bizanslılar'ın) yenilgisine üzüldüler. Rum suresi'nin ilk ayetlerinde Rumlar'ın bu yenilgisinin geçici olduğu, birkaç yıl içinde çıkacak bir savaşta bu kez Rumlar'ın İranlılar'ı yeneceği bildirildi. Gerçekten de 624 yılında bizans ordusu iran topraklarına girdi.

Rum suresi'nde ayrıca inanmayanlara evrenin düzeninden, inançsızlık ve kötülükleri nedeniyle cezalandırılmış eski kavimlerin sonlarından ders ve ibret almaları öğütlenir; Allah'ın yüce gücünden ve yarattıklarından örnekler verilir. Sure, inatçı kâfirler karşısında Hz. Muhammet'e sabırlı ve dayanıklı olmasını öğütleyen ayetle son bulur.

RUMA, Sırbistan'a bağlı Voyvodina özerk bölgesinde kent, Fruska Gora'nın eteğinde; 24 000 nüf. Tarım pazarı.

RUMAİLER → PALAUNGLAR.

RUMAL sıf. (fars. *rū*, yüz ve *māl*, süren'den *rū-māl*). *Esk.* Yüz süren, yalvaran.

RUMALİ a. (fars. *rū-māl* ve *-i*'den *rū-mālī*). *Esk.* Yüz sürücülük, yalvarma.

RUMBA a. (Antiller ispanyolcasında *rumba*). Adı Batı Afrika yerlilerinin dilinden alınan, Küba'da geçmişi XVI. yy.'a değin uzanan dans.

—ANSİKL. İlkel çalgıların eşliğinde yapılır. Küba tamtamı, marakas ve claves (birbirine vurulan bir çift çomak) gibi vurmalı çalgılar ritmi belirtir. Boyuna yinelenen melodisi, 2/4'lük 8 ölçüden oluşur. Ritim, kontratempolar ve düzensiz değerlerle (dörtlük triyoleleri vb.) renklendirilir. Dansçılar, yüz yüze dans ederler, ama birbirlerine dokunmazlar. Rumba adımı, bacaklardan biri gergin, öbürü gevşekken kalça kıvırmaya dayanır.

RUMBATRON a. (fr. *rhumbatron;* yun. *rhymbon*, çembersel hareket ve [*élec*]*tron*, elektron'dan). Elektron. Çok yüksek frekanslı elektrik salınımları üreten aygıt.

—ANSİKL. Rumbatron, tabanlarından birbirine bağlı, eşeksenli silindirsel iki metal gövdeden oluşur. İç silindir kesiktir ve iki ızgara taşır. Bu ızgaralar üzerine ve silindirlerin eksenine koşut olarak, çok büyük hıza sahip bir elektron demeti gönderilir. Silindirlerden oluşan iletkende, elektronların ızgaraları ayıran uzaydaki hızını kipleyen elektrik salınımları oluşur. Bunların frekansı çok yüksektir, çünkü aygıtın öz sığası ve indüktansı çok küçüktür.

RUMELANGE, Lüksemburg'da (Esch-Alzette kantonu) kent, Esch-sur-Alzette'in G.-D.'sunda; 3 900 nüf. Metalürji. Madenler ulusal müzesi.

RUMELİ, Osmanlı devletinin Avrupa anakarasındaki bölümüne verilen ad. Doğu Roma İmparatorluğu'nun (Bizans) kendi topraklarına verdiği "Romania" adından türeyen bu terim, önceleri Osmanlılar'ın Asya'daki toprakları için kullanılırken, sonraları Avrupa'daki topraklarına ad olarak kullanıldı. Türkler'in Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa komutasında Avrupa'ya geçmeleri (1352) ve bu anakarada fetih alanlarını giderek genişletmeleri üzerine XIV. yy. sonlarından başlayarak devletin Asya yakasındaki bölümüne "Anadolu", Avrupa'dakine de "Rumeli" dendi. Balkanlar başta olmak üzere Rumeli'nin alanı fetihlerle (Viyana'ya kadar) nasıl genişlediyse, Karlofça* antlaşması ile (1699) başlayan gerileme döneminde de (Belgrad'a kadar) öylece daraldı. XVIII. yy. ortalarına kadar Balkanlar'ın tümünü kapsayan "Rumeli", XIX. yy. başlarında bu toprakların büyük bölümünü, Doksanüç harbi'nin (1877-1878 Türk-Rus savaşı) ardından yaklaşık yarısını, Balkan* savaşı'ndan (1912-1913) sonra da çok küçük bir kesimini içeren bir yönetim birimine dönüştü. Cumhuriyet döneminde Rumeli adı önceleri İstanbul boğazının batı kıyısından Edirne'ye kadar uzanan türk toprakları için kullanılırken, sonraları "Trakya" teriminin ortaya atılmasıyla bu bakımdan geçerliliğini yitirerek unutuldu. Bugün Türkiye sınırları dışında kalan eski osmanlı toprakları ve oralardaki insanlarla ilgili tanımlamalar ya da anlatımlar için kullanılır: "Rumeli göçmeni", "Rumeli türküsü" gibi. Ayrıca, Rumelifeneri, Rumelihisarı, Rumelikavağı gibi, İstanbul'da bu tarihsel osmanlı sözcüğünü anımsatan semt adları da vardır.

RUMELİ a. (öz. a. *Rumeli*). [Tamlayan olarak] Rumeli'ye ilişkin, Rumeli ile ilgili olana denir.

—Kur. tar. *Rumeli ağası*, Acemi ocağı'na girecek devşirmelerle ilgilenen yeniçeri subayı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rumeli beylerbeyi*, Rumeli eyaletini yöneten büyük rütbeli devlet görevlisi. (*Rumeli emirülümerası* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Rumeli defterdarı*, Osmanlı devletinde maliye işlerini yürüten defterdarlık makamının amiri. (*Baş defterdar* ya da *şıkkı evvel defterdarı* da denir.) [→ DEFTERDAR.] || *Rumeli kazaskeri*, Osmanlı devletinde yargı yetkisini yürüten ilmiye mensuplarının en büyüğü. (*Sadr-ı rum* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mutf. *Rumeli pastırması*, daha çok Rumeli yöresinde yapılan bir tür pastırma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kur. tar. *Rumeli ağası* da, Anadolu* ağası gibi, devşirilen çocukların kaydını tutturmak, türkçeyi ve türk-islam geleneklerini öğrenip türkleşmeleri için bunları Rumeli'deki türk köylerine dağıtmak, 4-5 yıl sonra toplatarak Acemi ocağı'na yazdırmakla görevliydi. Rumeli ağalığına yayabaşılık, devecilik ya da hasekilikten gelinirdi. Rumeli ağası yükselirse Anadolu ağası, sonra da İstanbul ağası olurdu. Rumeli ağasının önceleri 15 akçe olan ulufesi, sonraları 30 akçeye çıkarıldı. Rumeli ağasının yanında kâtip ve kethüda gibi görevliler çalışırdı. Kâtibin görevi acemi oğlanlarını deftere yazmak, kethüdanınki de türk köylerine dağıtılan oğlanlardan kaçanları izleyip yakalamaktı. Önceleri divana da katılan Rumeli ağası, mücevveze (üstü bombeli büyük sarık) giyerdi.

• *Rumeli beylerbeyi*, Osmanlı devletindeki beylerbeylerin en büyüğü olarak eyalette padişahı temsil eder, yönetimi altında bulunan bölgelerde sadece hükümdara kar-

şı sorumlu olmak üzere askeri ve mülki geniş yetkilere sahip bulunurdu. Önceleri Osmanlılar'da yalnız bir tek beylerbeylik varken, sonraları biri Rumeli, öteki de Anadolu olmak üzere iki beylerbeylik oluşturuldu. Rumeli beylerbeyliği, Anadolu beylerbeyliğinin üstünde bir konumdu. Anadolu beylerbeyi yükselirse Rumeli beylerbeyi olur, yükselen Rumeli beylerbeyi de vezir payesiyle Kubbealtı'na alınırdı. Rumeli beylerbeyi ve bu görevden alınmış olanlar, İstanbul'da bulunuyorlarsa Divanı hümayun toplantılarına katılırlardı. Barışta en büyük mülki amir olarak eyaletini yöneten Rumeli beylerbeyi, savaşta eyalet sancakbeyleri ve tımarlı sipahilerin başında, komutan sıfatıyla orduda görev alırdı. Tanzimat'tan sonra paye olarak büyük mülki rütbelerden biri sayıldı. Rumeli beylerbeyliği payesini alana, bunun yanı sıra sivil paşalık unvanı da verilir ve yazışmalarda kendisine "saadetlu efendim hazretleri" diye seslenilirdi.

• *Rumeli kazaskeri,* paye ve rütbe bakımından Anadolu kazaskerinden üstündü. Rumeli bölgesinde görev yapan tüm ilmiye mensuplarının amiri olarak 150 akçeye kadar olan müderrisliklere ve mollalıktan aşağı kadılıklara atamalar yapma ve bunları azletme yetkisi vardı. Önceleri şer'i gelirden 500 akçe gündelik alırken, sonraları kendisine hazineden maaş bağlandı. Tanzimat'tan sonra çeşitli yan gelirleri kaldırılarak yalnızca arpalık aylığı verildi. İstanbul kadısı yükseldiğinde Anadolu kazaskeri, sonra da Rumeli kazaskeri olurdu. En kıdemli Rumeli kazaskerine "reîsülulema" denir ve yükselirse şeyhülislamlığa getirilirdi. Divan'da kendi kazaskerlik bölgesine ilişkin davalara bakar, padişah sefere çıkarsa orduya katılırdı. Rumeli kazaskerinin baktığı davalarda verdiği kararları ancak sadrazam bozabilirdi. Tanzimat'tan sonra Rumeli kazaskerliği mülkiyeden vezirlik ve askeriyeden müşirlikle eşdeğerde bir ilmiye rütbesi oldu.

—Mutf. İnek ya da koç eti, külbastıdan daha kalın dilimler halinde kesilir, kanı iyice çıkıncaya değin yıkanır. Bolca tuzlandıktan sonra iki tahta arasına konup taşla bastırılır ve bu durumda iki gün bekletilir. Kanı ve suyu iyice süzüldükten sonra, rüzgârlı bir yerde birbirine değmeyecek şekilde asılır; üzerine tülbent örtülüp iyice kuruması sağlandıktan sonra bez torbalarda saklanır. Rumeli pastırması çemensizdir, kavurma et yerine de geçer.)

RUMELİ (Ahmet), türk elektrik mühendisi (Bitlis 1938). İTÜ Elektrik fakültesi'ni bitirdi, İngiltere'de doktora yaptı (1964-1967). Türkiye'ye dönüşünde ODTÜ elektrik bölümü'ne öğretim görevlisi atandı (1967). Aynı bölümde yardımcı profesör (1968), doçent (1974), profesör (1980) oldu. Tarım Bakanlığı yaptı (1974-1977). Elektrik tesisleri ana bilim dalı başkanlığı'na atandı (1990). "Direnci zamanla değişen ve düzgün olarak yayılmayan izolatörlerde atlama olayı" konusundaki özgün çalışmaları nedeniyle TÜBİTAK'ın 50. yıl Cumhuriyet ödülü'nü aldı (1973).

Rumelifeneri
İstanbul



RUMELİ EYALETİ, Osmanlı devletinin XIX. yy.'a kadar Avrupa topraklarındaki en büyük ve başlıca yönetim birimi. Balkanlar'ın Türkler tarafından ele geçirilmeye başlanması (1352) üzerine kurulan Rumeli eyaletinin ilk merkezi Edirne, ilk beylerbeyi de Lala Şahin Paşa oldu. Avrupa anakarasında yeni topraklar fethedildikçe, Rumeli eyaletinin genişleyen sınırlarıyla birlikte Rumeli beylerbeyinin saygınlığı da arttı. Bayezit II döneminde (1481-1512) bu eyalet, devletin en önemli yönetim birimi durumuna gelirken, Rumeli beylerbeyinin konumu da kendi rütbesindekilerin en üstünde yer aldı. Kendilerine vezir payesiyle birlikte paşalık unvanı verildiği gibi divan toplantılarına katılma yetkisi de tanındı. Toprakları 13 087 kılıç* olarak saptanan Rumeli eyaletinin 1 087'si zeamet, 12 000'i de tezkereli ve tezkeresiz tımardı. Bunlar seferde cebelileriyle birlikte 35 000 kişilik bir asker gücü oluştururlardı. Bunun yanı sıra, eyaletten 12 000 yörük ve müsellem eşkinci, bir o kadar da akıncı çıkardı. Böylece savaşta yaklaşık 60 000 kişi beylerbeyinin sancağı altında toplanırdı. Bu arada, Kili ve Akkerman'ın alınmasıyla daha da genişleyen eyaletin merkezi Edirne'den Sofya'ya taşındı. Kanuni döneminde (1520-1566) Rumeli eyaletini oluşturan 24 sancak şunlardı: Paşa livası (Sofya), Vidin, Hersek, Silistre, Bosna, Mora, İşkodra, Yanya, Semendire, Avlonya, Ohri, Elbasan, Selanik, Üsküp, Bender, Akkerman, Niğbolu, Karadağ, Köstendil, Tirhala, Vize, Prizren, İzvornik ve Florina. Ayrıca, Kızılca ve Çirmen'in çingene müsellemleri; Ofcabolu, Dukagin, Delvine, Vulçetrin voynukları; Tanrıdağı, Kocacık, Naldöken ve Alacadağ yörükleri birer sancak sayılarak Rumeli eyaletine bağlanmışlardı. XVII. yy.'da Mora ve çevresindeki sancaklar; XIX. yy.'da da Selanik, Üsküp, Yanya ve Bosna, Rumeli eyaletinden ayrılarak ayrı birer eyalet olunca, Rumeli eyaleti sadece İşkodra, Ohri ve Kesriye'den ibaret kaldı. Eyaletten vilayet düzenlemesine geçildiği sırada (1864) Sofya, Rusçuk, Vidin, Tolçu, Tirnova, Varna ve Niş mutasarrıflıklarından oluşan Tuna vilayeti kuruldu. 1878'den sonra İşkodra ve Edirne'nin de ayrı birer vilayet durumuna getirilmesi üzerine de Rumeli eyaleti resmen ortadan kalktı.

Rumeli türküleri, Osmanlı devletinin Rumeli topraklarında, XV.-XX. yy.'lar arasında yaratılmış, bestecisi bilinmeyen, sözlü müzik yapıtları. Bugün repertuvardaki Rumeli türkülerinden çoğunun hangi yöreye ait olduğu bilinmez. Çünkü bunlar, nerdeyse tüm Rumeli'ye ve İstanbul'a, hatta Anadolu'ya yayılmıştır. Çoğu, dâhi besteciler tarafından bestelenmiş gibidir. En çok kullanılan usuller sofyan, düyek ve aksak; en sık rastlanan makamlar ise hicaz, uşşak, evç ve hüzzamdır. Bu türkülerde makamlar, klasik türk müziğindeki gibi kullanılmıştır. Anadolu türkülerindeyse, makamların yapısı ya da kullanılışı daha farklıdır. Rumeli türkülerinin en kıvrak nağmeli olanları, İstanbul'da köçekçe olarak çalınıp söylenmiştir. Türkülerin konuları çeşitlidir: aşk, doğa, zafer, bozgun vb.

En ünlü Rumeli türküleri: evç: *Ayağına giymiş sadef nalini; Şahane gözler şahane; Atladım bağçene girdim; Havada turna sesi var* -hicaz: *Dağlar dağlar viran dağlar; Estergon kal'ası su başı durak; Köşküm var deryaya karşı; Maya dağ'dan kalkan kazlar; Yine şahlanıyor kolbaşının kır atı; Kırmızı gülün alı var; Gide gide aman yârelerim dirildi - Be gemici gemici kullan dümeni* (hicazkâr) - *Çıkayım gideyim Urumeli'ne* (hüseyni) -hüzzam: *Alıverin bağlamamı çalayım; Düriye'min gügümleri kalaylı; Suya gider su testisi elinde - Aliş'imin kaşları kâre* (isfahan) - *Fincanı taştan oyarlar* (nişabürek) - *A benim mor çiçeğim* (suzinâk).

Rumeli vilayetleri hakkında talimat, Berlin* antlaşması (1878) gereğince Makedonya'da Osmanlı devleti tarafından "Vilayatı selase" (üç vilayet) adıyla kurulan Manastır, Selanik ve Kosova vilayetlerinde yapılacak ıslahatın ilkelerini saptayan yönetmelik (1902). Ayastefanos* antlaşması'yla Bulgaristan'a bırakılmak zorunda kalınan Manastır, Selanik ve Kosova vilayetleri, bu antlaşmayı Osmanlı devleti yararına hafifleten Berlin antlaşması hükümlerince Babıâli yönetimine geri verildi. Ancak, antlaşmanın 23. maddesi, bu 3 vilayette özel bir yönetim kurulup yerel gereksinimlere uygun bir ıslahat gerçekleştirilmesini öngördüğünden, Babıâli bu 3 vilayette kurulacak yeni yönetimin ilkelerini "Rumeli vilayetleri nizamnamesi" adıyla hazırladığı bir raporda toplayarak Berlin antlaşması'nda imzası bulunan devletlere iletti. Avrupa devletlerince olumlu karşılanan bu nizamname, Makedonya'nın Osmanlı devletinden koparılmasına temel oluşturacağını düşünen Abdülhamit II tarafından uygulanmaya konmadı. Ancak, Doğu* Rumeli vilayetini kendi topraklarına katan Bulgarlar (1885), Makedonya'yı da ele geçirmek için Rusya'nın desteğiyle etkinlik göstermeye başladılar. Ayrıca, Sırplar ve Yunanlılar da kurdukları çete ve komitelerle Makedonya topraklarında hak iddia ettiler. Makedonya'da çıkan bulgar ayaklanması (1902), Osmanlı devletince kısa sürede bastırıldıysa da Berlin antlaşması'nda imzası bulunan Avrupa devletleri Babıâli'ye başvurarak antlaşmanın 23. maddesinin uygulanmasını istediler. Avrupalılar'ın devletin içişlerine karışmalarına olanak vermemek için Konya valisi Avlonyalı Ferit Paşa başkanlığında bir "Rumeli vilayetleri ıslahat komisyonu" kurduran Abdülhamit II, bu komisyonun *Rumeli vilayetleri hakkında talimat* adıyla hazırladığı ve şu hükümleri içeren ıslahat programını yürürlüğe koydu: her üç vilayette (Manastır, Selanik, Kosova) nafia müdürlükleri kurulacak; valiler sanayi, ticaret ve tarımın gelişimi için çaba gösterecekler; polis ve jandarma örgütü müslümanlarla hıristiyanlardan oluşacak; vilayetlere bağlı her kasabada üyeleri müslüman ve hıristiyan olan nizamiye mahkemeleri kurulacak; nüfusu 50 haneden fazla olan her köyde okul açılacak ve milli eğitim gelirlerinin üçte ikisi yerel gereksinimler için harcanacak; bu işlerin uygulanması bir genel müfettiş tarafından gözetilip denetlenecek. Vilayatı selase genel müfettişliğine atanan Yemen eski valisi Hüseyin Hilmi Paşa, bölgede düzeni bir ölçüde sağlamayı başardı. Ancak, Makedonya'da osmanlı yönetiminin güçlenmesini istemeyen Bulgaristan ve öteki Balkan devletleri Babıâli'nin ıslahat programını hoş karşılamadılar. Öte yandan, "talimat"ı yetersiz bulan Avusturya ve Rusya'nın hazırladığı bir ıslahat tasarısı (Mürzsteg programı), Berlin antlaşması'nı imzalayan öteki devletlerce de onaylandıktan sonra bir memorandum biçiminde Babıâli'ye bildirildi (1903). Padişah, Osmanlı devletiyle dostluk siyaseti izleyen Almanya'nın önerisi üzerine bu programı kabul etmek zorunda kaldı. (→ MAKEDONYA.)

RUMELİFENERİ, İstanbul boğazının K. girişinde, Avrupa yakasında Sarıyer ilçesi merkez bucağına bağlı köy: 1 453 nüf. (1990). Deniz feneri, balıkçı barınağı.

RUMELİHİSARI, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında semt; Bebek'le Baltalimanı arasındadır. Adını, buradaki aynı adla anılan osmanlı kalesinden alır. Antikçağ'da Hermes'in adak yeri olduğundan *Hermaion,* buruna vuran dalgaların gürültüsünden ötürü *Pyrhias Kyon*

(kızıl köpek), *Lemokopion* gibi adlarla anılıyordu. Eski yazarlar Dara I'in ordusunu geçirmek için, burada samoslu (Sisam) Androkles'e sallardan meydana gelen bir köprü yaptırdığını yazarlar. Evliya Çelebi Rumelihisarı'ndan bağsız, bahçesiz mahallelerden (Hacıkemalettin, Torlakalidede, Kaleiçi, Meydan) oluşan bir evlik bir semt olarak söz eder Kaleiçi'nde Fatih camisi, Hacıkemalettin ve Torlakalidede mescitleri vardı. Tepede bektaşi Nafi Baba'nın tekkesi bulunuyordu. Mehmet IV' ün annesi Hatice Turhan Sultan'ın köşkü, Mustafa III'ün kızı Beyhan Sultan'ın inşa ettirdiği muvakkithane, matbah emini Halil Efendi'nin bağı, şeyhülislam Mekki Mehmet Efendi ile Sıdkızade Ahmet Reşit Efendi'nin yalıları, Ahmet Vefik Paşa'nın konağı, Tevfik Fikret'in daha sonra müzeye dönüştürülen Aşiyan* köşkü, Boğaziçi üniversitesi, Fatih Sultan Mehmet köprüsü ayağı da Rumelihisarı'ndadır. Hisar surlarının dibinden başlayan Kayalar mezarlığı'nda hattat Mustafa bin Abdürrahim, şair Nigâr Hanım, Ahmet Vefik Paşa gibi ünlülerin mezarları vardır.

Rumelihisarı, İstanbul boğazının Avrupa yakasında, boğazın en dar kesiminde, Anadoluhisarı'nın tam karşısında osmanlı kalesi. Mehmet II (Fatih) tarafından, İstanbul'un fethi sırasında Bizans'a gelebilecek yardımları önlemek amacıyla 1452'de mimar Muslihittin'e yaptırıldı. *Boğazkesen hisarı, Başkesen hisarı, Yenihisar, Yenicehisar, Yeni kale, Nikhisar* (güzel hisar) gibi adlarla da anılan ve 4 ay gibi çok kısa bir sürede tamamlanan yapı, 250×125 m'lik bir alanı kaplar. Bizzat Fatih Sultan Mehmet'in denetimi altında sürdürülen çalışmalarda, önce güvenliği sağlamak amacıyla kıyıdaki Halilpaşa kulesi inşa edildi. On iki köşeli kulenin yüksekliği 35,35 m, çapı ise 23,30 m'dir. Tepe üzerinde yer alan silindirik planlı Sarucapaşa kulesi ise 28 m yüksekliğinde, 23,80 m çapındadır; Zağanospaşa kulesi 26,70 m çapında silindir biçimindedir, yüksekliği 21 m'dir. Bu kuleler, kalınlığı kimi yerlerde 5 m'yi bulan surlarla bağlanmış, aralara çokgen ya da silindirik planlı küçük kuleler yerleştirilmiştir. Kalenin yapımı tamamlandıktan sonra Firuz Ağa 400 kişilik bir kuvvet ve güçlü toplarla burada görevlendirildi. İstanbul'un fethi sırasında etkin bir görev üstlenen Rumelihisarı, daha sonra boğazın yukarı kesimlerinde yeni kalelerin inşasıyla önemini yitirdi ve Osmanlı dönemi boyunca siyasi suçlular için hapishane olarak kullanıldı (Gedik Ahmet Paşa da bunlar arasındadır). Suçlu yeniçeriler idam edilmek üzere buraya gönderilirdi. Yabancı devlet adamları da buraya kapatıldıklarından kulelerden biri Avrupalılar arasında Karakule olarak ün yapmıştı (1551'de Ferdinand'ın temsilcisi Malvezzi, 1587'de R. Lubeneau, 1598'de Wenzeslaus Wratislaw, 1608'de Kırım hanı Gazi Giray'ın isteğiyle Selamet Giray ve Mehmet Giray, 1628'de Şah Abbas'ın serdarı Şemsi Han, 1649'da Venedik balyozu Sorenzo ve beraberindekiler burada tutuklu kalmışlardı). 1509 depreminde büyük zarar gören hisar hemen onarılmış, XVII. yy. ortalarında da bir yangın geçirmiş, Selim III döneminde yeniden onarım görmüştü. Terk edilen kaledeki dizdar ve muhafızlara ait yapılar halk tarafından kullanılmaya başlandı. 1917'de hisarın deniz müzesine dönüştürülmesi için bir proje hazırlandı ve bu işle bir alman kuruluşu görevlendirildi, ancak 1918'de Mondros mütarekesi'nin imzalanmasıyla bu projeden vazgeçildi. 1953'te Rumelihisarı'nın onarımı yeniden ele alındı, avludaki evler istimlak edildi, hisar müze haline getirildi. Avluya büyük bir açık hava tiyatrosu eklendi. (→ Kayn.)

RUMELİ-İ ŞARKİ → DOĞU RUMELİ.

RUMELİKAVAĞI, İstanbul boğazının K. kesiminde Avrupa yakasında semt; Sarıyer'e bağlı Yenimahalle semtinin hemen K.'inde. Balık lokantaları ile ünlüdür.

RUMELİLİ sıf. ve a. Rumeli kökenli Türkler için kullanılır.

Rumelili, karagöz ve ortaoyununda muhacir tiplemesi. Oyundaki adı, genellikle Hüsmen Ağa ya da Pehlivan'dır. Çatalca'dan gelir, arabacılık ya da pehlivanlık yapar. Sık sık güreşe tutuşup yenilir; yenilince çeşitli bahaneler öne sürer, mızıkçılık yapar. Kendine özgü bir konuşma biçimi vardır. Rumeli şivesiyle konuşur, sözlerine "A be ahretlik" diye başlar.

Giyimi şöyledir: yakasız mintan; dizden paçaya doğru daralan, yanları nakışlı pantolon; kuşak; göğsü işlemeli cepken; üzerine çevre dolanmış çuha külah.

RUMEN sıf. ve a. Romanya halkından olan.

◆ a. [Tamlayan olarak] Rumenler'e ya da Romanya'ya ilişkin: *Rumen sporcu.*
—İşlem. *Rumen işi,* geleneksel kıyafetin çeşitli parçalarını süslemekte kullanılan, çapraz iğneyle yapılmış, kenarına siyah şeritler geçirilmiş ve yinelenen motiflerden oluşan nakış.

RUMENCE a. Özellikle Romanya'da 21 milyona yakın kimse tarafından konuşulan roman dili.
—ANSİKL. Rumence ya da Daçya rumencesi Romanya'nın ulusal ve resmi dilidir. Moldova dili, uzun süre kiril abecesiyle yazılmış olması nedeniyle farklı gibi algılanmasına karşın, Rumence ile aynı dildir. Ayrıca, Sırbistan'ın Banat bölgesinde, Macaristan ile Bulgaristan'da Romanya sınırına yakın bazı köylerde ve Ukrayna'da Dniestr'e yakın bölgelerde de konuşulur. Daçya rumencesinin lehçe değişimleri önemsizdir.

Tuna'nın güneyinde konuşulan çeşitli lehçeler de rumenceye bağlanır: Hırvatistan'da Rijeka yakınlarında konuşulan İstria rumencesiyle Yunanistan'da Selanik'in kuzeyinde konuşulan Meglena rumencesi günümüzde silinmek üzere olan lehçelerdir. Yunanistan'ın kuzeyinden Makedonya'nın kuzeyine, Arnavutluk ve Bulgaristan'a dek geniş bir alana dağılmış ve yaklaşık 350 000 kişi tarafından konuşulan Makedonya rumencesi ya da arumencenin durumu daha sağlamdır. Bu lehçeler arasında anlaşma olanaksızdır. Daçya rumencesi için de durum aynı olduğundan kimileri bu lehçeleri ayrı birer dil gibi görür.

İ.S. II. yy. başında Traianus'un ele geçirdiği Daçya yaklaşık 170 yıl boyunca latin uygarlığının etkisinde yaşadı; ancak bu uygarlığın kalıntıları epigrafik ya da arkeolojik izlerden çok dilde yaşadı. XIII. yy. sonunda ilk siyasal yapılar ortaya çıkmaya başlayınca (Eflak ve Boğdan) latin etkisi, biçimsel ve sözdizimsel yapılarıyla öteki roman dillerine çok yakın bir ağzın belirmesiyle kendini gösterdi. Kuşkusuz sözlükte önemli slav etkileri vardır, ama dilin temel dizgeleri (örneğin adıl ve fiil dizgeleri) latinceye yakınlığını korudu. Sonradan rumence, kaynakları (sırp, bulgar, leh, macar, rus, türk vb.) ve tarihsel koşulları çok değişik yeni aktarımlarla zenginledi. Türk metbu adına fenerli prenslerin ülkeyi yönettiği XVIII. yy.'da rumence, bugün kullanım dışı kalmış çok sayıda yeni yunanca kökenli sözcüğün istilasına uğradı. Edebiyat dilinin oluştuğu XIX. yy.'da gene siyasal koşullara bağlı olarak fransızca, rumencenin sözlüğüne büyük etki yaptı: bu durumda gerçek anlamda bir yeniden latinleşme süreci sözkonusu oldu. Ancak bu değişik katkılar dilin yapısını etkilemedi: tüm fiiller, slav, türk ya da macar kökenli olsunlar, latince zaman eklerini aldı (bu ekler sesçil açıdan rumencede öteki roman dillerinden daha iyi korunmuştur).

1860'ta birkaç özel göstergeyle donatılmış latin abecesi benimsenmiştir.

RUMEYLE, Basra'nın B.'sında, Irak'ın güneyinde petrol bölgesi; ilk petrol yatağı 1953'te bulundu.



Rumelihisarı
İstanbul

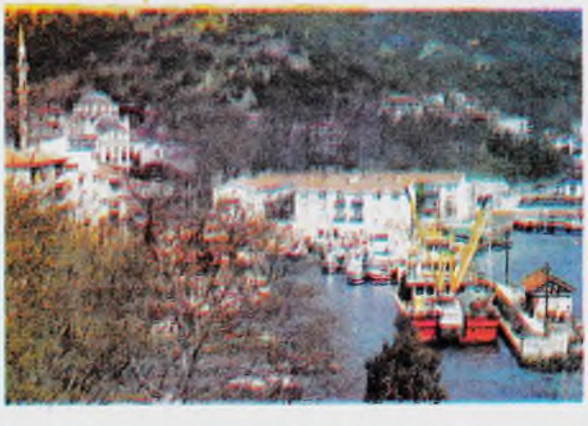
RUMFORD (Benjamin THOMPSON, *—kontu*), amerikalı fizikçi ve kimyacı (Woburn, Massachusetts, 1753 - Auteuil 1814). Bağımsızlık savaşı sırasında ingiliz ordusunda yarbay olarak görev yaptı (1782), daha sonra Avrupa'ya yerleşti ve on beş yıl boyunca Seçici Karl Theodor'un hizmetinde Bavyera valiliği yaptı. Buraya patates tarımını getirdi. Daha sonra Fransa'da yaşadı ve Lavoisier'nin dul eşiyle evlendi. Sulu kalorimetreyi ve havalı termoskopu tasarladı; yanma ve buharlaşma ısılarını inceledi, maksimum yoğunluktaki suyun sıcaklığını saptadı, ısının akışkanlarda iletimini gözlemledi. Eriyen buzun kütle değişmezliğini göstererek ısı kuramını çürüttü ve ısının "ısınmış cisimleri oluşturan bölümlerin bir iç ya da titreşimli devinimi" olması gerektiğini düşündü (1798). Ayrıca, metallerin birbirine sürtünmesiyle ısının açığa çıktığını, ancak metalin ısı sığasının değişmediğini gösterdi. Bir de ışıkölçer icat etti.



Rumford kontu
Henriette Rath'ın
bir resminden yararlanarak
Barthélemy Roger'ın yaptığı
gravürden ayrıntı

RUMİ sıf. (ar. *rūm* ve *-ī*'den *rūmī*). *Esk.* **1.** Roma ya da Bizans İmparatorluğu'yla ilgili; bu imparatorlukların egemenlikleri altındaki kimselerle ilgili. **—2.** Anadolu'yla ilgili, Anadolu'ya bağlı; Anadolulu. **—3.** Osmanlı İmparatorluğu'na ve bu imparatorluk egemenliğinde yaşayanlara ilişkin.
—Nümism. *Rumi altını* ya da *atik rumi,* Mahmut II döneminde (1808-1839) bastırılan altın sikke. (1817-1821 arasında dört kez bastırılan rumi altını, 27 mm çapında ve 4,81 g ağırlığındaydı; ayrıca nısfı ve rubiye*si vardı. 1817-1823 arasında altı kez bastırılan *cedit* rumi* altınları ise, halk arasında "yazılı mahmudiye" olarak anılıyordu.)
—Süslem. sant. Türk sanatında sıkça kullanılan, filiz ya da yaprak biçiminde aşırı ölçüde üsluplaştırılmış hayvan motiflerinden meydana gelen bezeme. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Rumi şemse,* kitap ciltlerinin üzerine yapılan güneşe benzer bezeme; uzun, sivri uçlu, kıvrık yapraklardan oluşur. ‖ *Rumi tahrir,* kitap ciltlerine süs olarak çekilen siyah çizgi. ‖ *Ayırma rumi,* rumilerin üzerinden daha küçük ve ayrı parçalarla

Rumelikavağı
İstanbul



Suddeutscher Verlag



mareşal von Rundstedt (1944'te Fransa'da)

yapılan bezeme. || *Sarılma rumi,* geçmeli rumilerden meydana gelen bezeme. || *Üç iplik rumi,* levha kenarlarının iç pervazlarına yapılan zencirek biçiminde süsleme.
—Takvim. *Rumi sene,* mart ayından başlayan, rumi takvim esasına dayalı yıl. (*Mali sene* de denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Rumi takvim,* Osmanlılar'da 1678'den başlayarak mali işlemler için kullanılan takvim. (*Mali takvim* de denirdi.)
—ANSİKL. Süslem. sant. İslam sanatının, özellikle Anadolu selçuklu sanatının sevilen, klasikleşmiş süslemelerinden olan ruminin kökeninin, Orta Asya sanatının stilize hayvan motiflerine dayandığı sanılmaktadır (bir görüşe göre de, yarım palmet motifinin stilize edilmesiyle ortaya çıkmıştır). Selçuklular'a Anadolu'ya yerleştikten sonra Rum Selçukileri denilmesi nedeniyle, bu bezeme biçimi "rumi" olarak anılmıştır. Daha sonra Anadolu Selçukluları'ndan öteki islam sanatlarına geçmiştir. Çoğu kez palmet ve lotus motifleriyle birlikte kullanılan rumilerin formu zamanla çok değişmiş; zengin, girift kompozisyonlar elde edilmiştir.
—Takvim. *Rumi sene,* adını aldığı takvim gibi Roma imparatoru Sezar için hazırlanan takvim esasına dayanır (İ.Ö. 46). Ayların bazısı Julianus, bazısı Selefki takviminden alınmış, bazı ayların adları değiştirilmiştir. Yılbaşı 1 marttır. Hicri yıl 354, rumi yıl 365 gün içerir. Bu nedenle hicri yıl, her 33 yılda bir, rumi yıldan bir yıl geri kalır. Bu farkı ortadan kaldırmak için her 33 yılda bir rumi yıldan bir hicret yılı düşürülür ve ortaya çıkan yıla "siviş yılı" denir. Rumi yıl miladi yıldan 584 yıl sonra başladığından, bir miladi yılın hangi rumi yıl olduğunu bulmak için miladi yıldan 584 sayısı çıkarılır. Rumi yıl, Osmanlılar'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925'e kadar kullanıldı. 1925'ten sonra miladi takvim kabul edilerek uygulanmaya başlandı. Ancak, mali yılbaşı 1 mart olarak kaldı. 1 ocak 1983 tarihinde bu uygulama bırakılarak 1 ocak günü mali yılbaşı olarak kabul edildi.

RUMIA, Polonya'da kent, Gdańsk yerleşme alanının kuzeyinde; 27 000 nüf. Gemi makineleri ve donanımları. Gdynia'ya yakın olan Rumia, zaten yayınık olan "üçlü kent" (Gdańsk, Spot, Gdynia) dokusunu K.-B.'ya doğru devam ettiren eksen üzerinde önemli bir merkezdir.

RUMİNA a. Akdeniz bölgelerinde yaşayan salyangoz çeşidi. (*Rumina*'ların kavkısı uzun, gençlik döneminde bütün, erişkinlik döneminde güdüktür: erişkin hale gelen hayvan üst sargıları kırarak kireçli bir yapracık salgılar. *Subilinidae* familyası.)

RUMİNANTİA a. Zool. GEVİŞGETİRENLER alttakımının bilimsel adı.

Rumipaşa camisi, Kahire'de Hasan Rumi Paşa tarafından yaptırılan cami (1529). Mihrap ekseninde iki kubbeyle, yanlarda küçük kubbeler ve tonozlarla örtülü ana mekân, Bursa Yeşil cami, İstanbul Mahmutpaşa ve Muratpaşa camilerinin planını yineler. Önünde küçük kubbelerle örtülü son cemaat yeri vardır.

RUMİYE a. Kadiriye tarikatının kollarından biri. (Tosyalı Şeyh İsmail tarafından kurulan [XVII. yy. başları] bu kol, kurucusunun adından dolayı *ismailiye* adıyla da tanınır ve kadiriliğin bütün ilkelerini benimser.)

RUMİYE gölü → URMİYE gölü.

Rum Jungle, uranyum maden işletmesi merkezi, Avustralya'da (Northern Territory), Darwin'in G.'inde.

RUMKALE, ar. **Kal'atürrum,** Anadolu'nun G.-D.'sunda, Fırat nehrinin sağ kıyısında kale ve kent kalıntısı; Gaziantep'e bağlı Yavuzeli ilçesinin sınırları içindedir. Batılı gezginlerin (R. Pococke, Moltke, Humann -Puchstein, B. Moritz, Lynch, Th. Nöldeke vd.) gezi notlarında yer alan Rumkale, dik yamaçlı bir kaya üzerindeydi. E. Honigmann, burasının Salmanasar III tarafından İ.Ö. 855'te ele geçirilen Şitamrat kenti olabileceğini belirtmiştir. Bir süre Edessa (Urfa) kontluğu'na bağlandı. Ermeni katolikoslarının oturduğu kale Ermeniler'ce *Hromklay,* Süryaniler'ce de *Kala Rhomata* olarak anılıyordu. Bizans imparatoru Manuel Komnenos'un girişimleriyle 1170 ve 1172'de burada kiliselerin birleştirilmesi amacıyla toplantılar düzenlendi. XIII. yy.'da Rumkale'de çok sayıda yakubi de yaşıyordu. Patrik İgnatius II, burada görkemli bir kilise ve manastır yaptırdı, kaleyi de patriklik merkezi olarak seçti (bu patriklik XIII. yy. sonlarında çöktü). 1280 ve 1292'de mısır ordularınca ele geçirilen kale onarılarak *Kalatülmüslimin* adıyla sınır kalesi olarak kullanıldı. Mercidabık savaşı'ndan (1516) sonra osmanlı egemenliğine geçti ve Halep eyaletinin Birecik sancağına bağlı kaza merkezi oldu. Kâtip Çelebi ve Evliya Çelebi'nin de sözünü ettiği kale, XIX. yy.'ın ilk yarısında terk edildi; kaza merkezi Fırat nehrinin sol kıyısındaki Halfeti'ye (Şanlıurfa'ya bağlı ilçe) taşındı ve Rumkale adı uzun süre burada yaşadı.

RUMMANE a. (ar. *rummāne*). *Esk.* Kantar topu.

RUMMEL ya da **GUMEL** *(uved),* Doğu Cezayir'de ırmak; yaklş. 250 km. Stif' in K.-D.'sunda, Ferciva dağlarının eteğinden doğan Rummel, Konstantin ovalarını akaçlar ve bir geçitler dizisi (en önemlisi Konstantin kentine egemen olandır) aracılığıyla Konstantin dağlarını aşar; daha aşağıda, başka geçitlerle Numidia sıradağlarını aşarak, UVED EL-KEBİR adını alır; El-Koll Kabiliyesi'nin ormanlık kıyısında denize dökülür.

Rummo hastalığı (italyan hekim Gaetano *Rummo*'nun [1853-1917] adından), erken ihtiyarlama görüntüsü veren doğuştan hastalık.

RUMMY a. (ing. sözc.). Oy. → REMİ.

RUMOİ, Japonya'da liman kenti, Hokkaido'nun batı kıyısında; 36 600 nüf. Bölgedeki kömür ve kerestenin dışsatımı.

RUMOR (Mariano), italyan siyaset adamı (Vicenza 1915 - *ay. y.* 1990). Hıristiyan-demokrat milletvekili (1948). Tarım bakanı (1959-1963) ve İçişleri bakanı (1963) oldu. Hıristiyan-demokrat parti genel sekreterliğine (1964-65), sonra Avrupa Hıristiyan-demokrat birliği başkanlığına (1965) getirildi. Aralık 1968 - temmuz 1970 arasında, sosyalistlerin bir bölümünün desteğiyle üç merkez sol hükümet kurdu, ancak iktisadi güçlükler ve toplumsal karışıklık nedeniyle başarılı olamadı. G. Andreotti hükümetinde İçişleri bakanı olarak yer aldı (1972-73). Haziran 1973'te, yeni bir merkez sol hükümet kurmakla görevlendirildi (1973-74). Moro hükümetinde Dışişleri bakanlığı yaptı (1974-1976); bir rüşvet olayına karışması (aralık 1976) nedeniyle bakanlık görevini yitirdi. 1979'da Avrupa parlamentosu'na seçildi.

Rump Parliament, 6 aralık 1648'de albay Pride'ın, aralarında Cromwell'in de olduğu başlıca ordu komutanlarıyla anlaşarak giriştiği temizlikten sonra İngiliz Uzun Parlamentosu'na verilen ad. Salt bağnaz püritenlerden oluşan Rump Parliament, ocak 1649'da Charles I'in ölüm cezasını onayladı. Sonunda ordu adına Cromwell, nisan 1653'te Rump Parliament'ı kendi kendini dağıtmak zorunda bıraktı.

RUMUZ a. (ar. *remz*'in çoğl. *rumūz*). **1.** Simge, remiz. **—2.** Gizli anlamları olan işaretler ve/ya da sözler. **—3.** Adın, gizli kalması gereken ya da istenen durumlarda adın yerine kullanılan sözcük, harf, cümle vb.: *Yarışmaya katılanların rumuz kullanmaları zorunludur. "İzmirli" rumuzunu kullanan yarışmacı birinci oldu.*

Rumuz Goncagül, Oktay Arayıcı'nın iki perdelik oyunu. Gazete ilanıyla evlenmek isteyen yoksul bir genç kızın karşılaştığı sorunları gündeme getiren yapıt, aynı zamanda insan ilişkilerini ve bu ilişkilerin temelindeki toplumsal çarpıklığı da mizah diliyle vermeyi dener. Ankara Sanat kurumu'nca en iyi türk oyunu ödülüne değer görüldü (1982); AST (1982), İstanbul Şehir (1984) ve Bursa Devlet (1988) tiyatrolarında sahnelendi, ayrıca sinemaya aktarıldı (1988).

RUMUZAT çoğl. a. (ar. *rumūz*'un çoğl. *rumūzat*). *Esk.* Rumuzlar, işaretler, semboller.

RUMUZLU sıf. **1.** Gizli anlamları olan. **—2.** ...*rumuzlu,* belirtilen rumuzu taşıyan yazı, mektup vb. ya da o rumuzu kullanan kimse için kullanılır: *"Burç" rumuzlu mektup.*

RUMYANTSEV (Pyotr Aleksandroviç), rus general (Moskova 1725 - Taşan, Kiev yakınında, 1796). Küçük Rusya koleji başkanıydı (1764-1796), 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında rus ordusunun başına getirildi ve Türkler'e Küçük Kaynarca antlaşmasını kabul ettirdi (1774). Bunun üzerine ZADUNAYSKİ ("Tunaötesi") unvanını kazandı. Rus askeri okulunun örgütlenmesinde büyük bir rol oynadı.

RUMYANTSEV (Nikolay Petroviç, *kont*), rus siyaset adamı ve sanat koruyucusu (Petersburg 1754 - *ay. y.* 1826), öncekinin oğlu. Dışişleri bakanlığı (1807-1814) ve Devlet konseyi başkanlığı (1810-1812) yaptı, geniş bir kitap, elyazması ve para koleksiyonu topladı. 1826'da devlete bırakılan bu koleksiyonla Rumyantsev müzesi' nin temeli atıldı. 1862'de Moskova'da kurulan bu müze, 1921-1927 yıllarında etkinliğine son verdi ve kütüphanesi 1925'te Lenin kitaplığı'na katıldı.

RUN → RÜN.

RUNABOUT a. (ing. *runabout; to run,* koşmak, ve *about,* çevresinde'den). Denizc. İçten takma güçlü bir motorla donatılmış küçük yarış ya da gezinti teknesi; deniz motoru yarışlarında ya da su kayağı yapan sporcuları çekmede kullanılır.

RUNCİNA a. Atlas okyanusu ve Akdeniz'de yaşayan, kavkısız, ayağı çok ayrık arttansolungaçlı yumuşakça cinsi. (*Runcinidae* familyasının örnek tipi.)

RUNCİNİA a. Yazın çiçekler üzerinde sık rastlanan, küçük bedenli örümcek cinsi. (Bedeni sarı ya da kırmızımsı kula renggidir; alnında enine bir çıkıntı vardır. *Thomisidae* familyası.)

RUNCORN, Büyük Britanya'da (Cheshire) liman kenti, Mersey halicinin sol kıyısında; 36 000 nüf. Kimya sanayileri.

RUNDİ a. Bantu dili; ruandaya yakındır ve Burundi'de konuşulur.

RUNDİLER ya da **BARUNDİLER,** Burundi'ye adını veren 1989'da 4 782 000 nüfuslu bantu halkı. Kültür bakımından Ruandalar'a benzeyen Rundiler tarım ve hayvancılıkla uğraşırlar (Nil'in etkisi). Babasoylu ve babayerlidirler; dağınık aile köylerinde yaşarlar. Kutsal bir kralın himayesinde, karmaşık bir devlet örgütlenmeleri vardır.

RUNDSTEDT (Gerd VON), alman mareşal (Aschersleben 1875 - Hannover 1953). 1885'te askeri okul öğrencisi, 1893'te Kassel'de piyade subayı oldu. 1903'te Berlin Harp akademisi'ne kabul edildi. Colmar'da görev yaptı. 1914-1918'de tümen ve kolordu kurmay başkanıyken yetenekli bir örgütçü olarak sivrildi. Reichswehr'e girdi; Paderborn'da bir alaya (1925), Breslau'da bir tümene, Berlin tümeni ve bölgesine (1931) ve Berlin'de Gruppenkommando I'e (1932) komutanlık etti. Seeckt'in izleyicisi olarak politikayla ilgilenmeyen Rundstedt, yönetimle mesafesini korudu Hitler'den, Fritsch'in dürüst bir biçimde yargılanmasını istedi; dava Fritsch' in aklanmasıyla sona erince emekliye ayrıldı (1938). Ertesi yaz yeniden göreve

çağrıldı, Güney orduları grubuyla Polonya'ya girdi, burada grup komutanı oldu; yönetimin ve SS'lerin aşırılıklarını protesto ettiyse de bir sonuç alamadı. 1940'ta A orduları grubunun başında, kendi kurmay başkanı Manstein'ın, Hitler tarafından onaylanan planına göre, Fransa'daki ana harekâtı yönetmekle görevlendirildi: Sedan yarma harekâtı, Dunkerque kuşatması, Aisne zorlama harekâtı. Mareşalliğe yükseltildi. 1941'de, Güney orduları grubuyla Ukrayna ve Kırım'ı istila etti; izlenen strateji konusunda Hitler'le anlaşmazlığa düşünce istifa etti (kasım). Mart 1942'de batı cephesinin ve D orduları grubunun başına getirildi (kasım 1943). Rommel ve B orduları grubu da Rundstedt'in emrine girdi. Normandiya başarısızlıkları üzerine yerine Kluge getirildi. Ödünsüz disiplin anlayışına bağlılığı nedeniyle 20 temmuz suikastına kesinlikle katılmadı ve suikastçıları yargılayan mahkemeye başkanlık yapmayı kabul etti. Eylül ayında, Hitler, ingiliz ve amerikan ordularının kavuşma hattına son bir saldırı düzenlemek üzere onu batı cephesinin başına getirdi. Önceden öngördüğü gibi bu harekât, başlangıçta Ardennes'de sağlanan bir başarıya karşın yenilgiyle sonuçlandı (aralık). Mart ayında yerine Kesselring getirilince, Bad Tölz'e çekildi. Amerikalılar tarafından yakalandı, İngilizler'e teslim edildi, sonunda serbest bırakıldı (1949).

RUNEBERG (Johan Ludvig), isveç dilinde yazan finlandiyalı şair (Pietarsaari 1804 - Porvoo 1877). "Finlandiya ulusal şairi" unvanını alan Runeberg, Tegnér ve Geijer ile birlikte isveç edebiyatının en büyük romantik şairlerinden biri olarak tanındı. Onlar gibi esinini İskandinavya'nın kahramanlıklarla dolu geçmişinde arar (*Kung Fjalar,* 1844). Ancak, savaş ve barış öykülerinde dile getirdiği finlandiya ruhunun büyüklüğünü keşfetmiş olması yapıtının en özgün yanıdır. Büyük kahramanlık şiirlerinin yanında saklı duyguları dile getiren lirizmi de şiirlerinde (1830) başarıyla kullandı. Altı ölçülü dizelerden oluşan büyük şiiri *Elgskyttarne* (1832), şairin basit ve erdemli, idealleştirilmiş köylü anlayışının ilk yansıması oldu. 1809 Rus-İsveç savaşı'nın imgeleriyle dolu *Fänrik Ståls Sägner* (1848-1860) adlı yapıtının yayımlanması, aynı dönemde *Kalevala*'nın getirdiği esinin yanı sıra, Finlandiyalılar'ın ulusal değerlerine olan güvenlerinin pekişmesine yol açtı.

RUNGE (Philipp Otto), alman ressam (Wolgast, Pomeranya, 1777 - Hamburg 1810). Hamburg'da, Kopenhag Akademisi'nde ve Dresden'de yetişti; araştırmalarını sürdürebilmek için gerekli düşünsel desteği şair L. Tieck'te buldu. Sanat yaşamının kısalığı, tasarılarının tümünü gerçekleştirmesini engelledi. Özellikle yağlıboya portreler *(Sanatçının anne ve babası),* gravürlerden *(Günün saatleri)* ve desenlerden (*Ossian* için resimlemeler) oluşan yapıtlarının büyük bir bölümü, Hamburg'daki Kunsthalle'dedir. Runge ayrıca, renkler kuramı üzerine bir inceleme kaleme almıştır.

RUNGE (Carl), alman matematikçi ve fizikçi (Bremen 1856 - Göttingen 1927), Münih'te matematik öğreniminden, diferansiyel geometri, cebir ve fonksiyonlar kuramı üzerine yaptığı ilk çalışmalardan sonra, 1886'da, Hannover Politeknik okulu'na atandı ve tayfgözleme yöneldi. 1904'te, Göttingen Üniversitesi'ndeki ilk (ve son) uygulamalı matematik profesörü oldu. Sayısal çözümlemede, bir diferansiyel denklemleri integralleme yöntemine adı verildi.

RUNGE (Erika), alman kadın yazar ve film yönetmeni (Halle 1939). Televizyon muhabirliği, film yönetmenliği ve röportaj yazarlığı yaptı, çalışma hayatıyla ilgili belgesel edebiyatın en önemli temsilcilerindendir (*Bottroper Protokolle,* 1968; *Reise nach Rostock, DDR,* 1971; *Kindheit,* 1979).

Runge-Kutta yöntemi, başlangıç koşullu bir diferansiyel denklemin yaklaşık bir çözümünü hesaplama yöntemi. Çözümün koordinat başlangıcında Taylor açılımının bilinmesi, buna yakın bir noktada bu çözümün hesaplanmasına olanak sağlar. Runge-Kutta yöntemi, diferansiyel denklemin iyi seçilmiş noktalarda hesaplanan değerleri birleştirerek bu açılımı kurmaktan oluşur.

RUNİK → RÜNİK.

RUNWAY a. (ing. *runway*). Ask. havc. Ana piste girmeyi ya da buradan çıkmayı sağlayan yol.

RUOLZ a. (öz. a. *Ruolz*'dan). Kuyumculukta kullanılan, gümüş rengine yakın bir nekte, yaklaşık % 35 ile 50 oranında bakır, % 25 ile 40 oranında nikel ve % 25 oranında gümüşten oluşan alaşım.

RUNÜMA ya da **RUNÜMUN** sıf. (fars. *rū* ve *nümā, nümūn,* gösteren'den *rū-nümā, rū-nümūn*). *Esk.* **1.** Yüz gösteren; beliren, ortaya çıkan: *"Taze manî rû-nümâ nazm-ı selîsinde Nedim"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Runüma olmak,* belirmek, ortaya çıkmak: *"...âleme dehşet verecek surette rû-nümâ olan tertibat-ı harbiyyelerine nazaran..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RUNÜMAYİ a. (fars. *rū-nümā* ve *-ī*'den *rū-numāyī*). *Esk.* Ortaya çıkma, yüz gösterme.

RUNÜMUN → RUNÜMA.

RUOPPOLO (Giovan Battista), italyan ressam (Napoli 1620 - *ay. y.* 1685). Paolo Porpora'dan (1617-1673) etkilendi; onun gibi başarılı natürmortlar gerçekleştirdi (*Kerevizler ve kartopu çiçekleri,* Ashmolean Museum, Oxford). —GIUSEPPE **Ruoppolo** (XVII. yy.'ın sonunda etkinlik gösterdi). Büyük bir olasılıkla Giovan Battista'nın yeğeniydi.

RUPA, *biçim* anlamına gelen ve hindu felsefede insani ve ilahi varlıkların görünüşünü belirten sanskritçe sözcük. Brahmanın hayal oyunuyla kendini göstermesine yarayan bu görünüş, geçici ve gerçek olmayan bir nitelik taşımaktadır.

RUPERT, Kanada'da (Québec) ırmak; 610 km. James körfezine dökülür. Mistassini gölünün gideğenidir.

RUPERT (Robert, **prens** —denir), ingiliz amiral (Prag 1619 - Londra 1682). Pfalz Seçicisi Friedrich V ve Elizabeth Stuart'ın oğlu. Çocukluğunu, sürgündeki ailesiyle birlikte Hollanda'da geçirdi, Orange prensinin hizmetine girdi ve kralcılarla yapılan savaşlarda yararlık gösterdi, ancak esir düştü (1638-1641). İngiltere'de iç savaş patlak verince amcası Charles I'e yardım önerdi, krallık süvari birliğinin başına getirildi; Worcester ve Newbury'de başarılar kazandı, ama Marston Moor'da (1644), sonra Naseby'de (1645) yenildi ve Bristol'de teslim oldu (11 eylül 1645). Gene de Charles I, İrlanda ayaklanmasını desteklemekle görevli donanmayı onun emrine verdi (1648). Blake'e yenilince (1650) Fransa'ya, sonra Almanya'ya (1654-1660) sığındı. Restoration döneminde İngiltere'ye döndü. Özel konseye girdi, amiral yardımcısı, sonra Bahriye nazırı oldu (1673-1679). Cumberland dükü unvanını aldı.

RUPESTRİS a. Orta ve Güney ABD kökenli asma türü. (Filoksera afetinden sonra Avrupa'ya ve oradan da Türkiye'ye getirilmiştir.)
—ANSİKL. Rupestris *(Vitis rupestris),* gerek Avrupa asmalarıyla, gerek diğer amerikan türleriyle melezleme için aşıanacı olarak kullanılır. Filokseraya ve mantar hastalıklarının çoğuna dayanıklı ve çok iyi aşı tutan, erken tomurcuklanıp geç yaprak döken bir türdür. Bununla birlikte, kuraklıktan korkar ve çeşitlerinin çoğu kireçe duyarlıdır. Bunlardan biri olan, Lot rupestrisi kloroza oldukça dayanıklı olduğundan aşıanacı olarak gene de kullanılır.

RUPİ ya da **RUPYA** a. Hindistan, Nepal, Pakistan, Endonezya, Sri Lanka ile Maldivler, Mauritius ve Seychelles adalarının para birimi.
—ANSİKL. 1540'larda Şir Şah'ın para reformu sırasında Delhi sultanlarının gümüş tankaları yerine bastırılan rupiler 178 habbe (11,53 g) ağırlığındaydı. Hint-Türk İmparatorluğu döneminde bu sikke iki yüzden fazla darphanede bastırıldı. XVI.-XVII. yy.'larda Ekber ve Cihangir dönemlerinde dört köşeli rupiler kestirildi (Cihangir'in rupileri bir süre 220 habbe [14,259 g] ağırlığındaydı). XIX. yy.'da İngilizler yerel sikkeleri dolaşımdan kaldırdılar, darphanelerin çoğunu kapattılar. Ancak ingiliz rupileri de hint rupilerinin benzeriydi.

RUPİAH a. Endonezya'nın temel para birimi.

RUPİCOLA a. Güney Amerika ormanlarında yaşayan, iri bedenli ötücükuş cinsi. (Kotingagiller familyası; boyu 40 cm.)
—ANSİKL. Erkekleri tüyleri bütünüyle kırmızı *(Rupicola peruviana)* ya da turuncu *(R. rupicola)* olabilir; miğfer biçiminde dar bir sorguç alından enseye kadar uzanır ve gaganın önüne doğru sarkar. Kayalar arasında yuva yapar, meyveler ve böceklerle beslenir; çiftleşme törenleri sırasında erkekler topluca dans ederler.

RUPPİA a. Su içinde yetişen, ince saplı ve tırmanıcı küçük bitki. (Yaprakları iplik gibi uzundur; erdişi olan yeşilimsi çiçeklerinde bürgü yoktur. *Potamogetonaceae* familyası.)

RUPPİNERSEE, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde buzul gölü; 8,5 km^2. Kıyılarında *Altruppin* ve *Neuruppin* bulunur. Suları Havel'e ulaşır.

RUPPRECHT, Bavyera krallık prensi ve alman mareşal (Münih 1869 - Leutstetten 1955). 1900'de generalliğe yükseldi, Lorraine (1914) ve Artois'da VI. Ordu'nun komutanlığını yaptı. Bavyera ve Prusya mareşali (1916) olarak, Artois ve Flandre'da bir ordular grubunun başına getirildi ve Münih devrimi'ne (1918) kadar bu görevde kaldı. Naziler tarafından şüpheli görüldüğü için 1944'te ailesiyle birlikte tutuklandı.

RUPRECHT VON WİTTELSBACH (Amberg 1352 - Landskron şatosu, Oppenheim yakınında, 1410), saray kontu (1398-1410) ve Romalılar'ın kralı (1400-1410). Seçici prens Ruprecht II ve Sicilya kralı Pietro II'nin kızı Beatrice'nin oğluydu, Venceslav'ın tahttan indirilmesinden sonra Kilise seçicileri tarafından Romalılar'ın kralı seçildi (1400) ve Köln'de taç giydi (1401). İtalya'ya indiyse de, Brescia'da Giovanni Galeazzo Visconti'ye yenilerek (1401) başarısızlığa uğradı. Germanya'ya döndüğünde (1402), özellikle Marbach birliği içinde bir araya gelen (1405) prenslerin ve kentlerin ihtiraslarına karşı durmadan savaşmak zorunda kaldı.

RUPYA a. (fr. *rupia*'dan; yun. *rhupos,* pislik, çöp). Der. hast. Koyu renkli, siyahımsı kaya ya da istiridye kabuğu görünümünde bir kabukla kaplı ülserli lezyon. (Ektimada ve özellikle erken kötücül frengide rastlanır.)

RUPYA → RUPİ.

RUR → ROER.

RURİK, Varegler'in önderi, 862'den başlayarak Novgorod egemeni. Novgorod bölgesi Slavları'nın "Varegler'e çağrı"sına cevap verdiği ve 862'de onların prensi olduğu sanılır. "Normancı" tarih okulu Rurik ve ardıllarını, Kiev devletinin kurucuları sayar.

RURİK hanedanı ya da **RYURİKOVİÇİ,** hükümdarları Rusya'da IX.-XVI. yy. arasında hüküm süren hanedan. *Eski zamanlar kroniği*'ne göre Rurik'in çocukları olan bu hanedan, 882'den başlayarak Kiev eyaletinde hüküm sürdü. Bilge Yaroslav'ın saltanatından (1019-1054) sonra Ru-

Larousse-İsveç enstitüsü



Johan Ludvig Runeberg

National Portrait Gallery



prens Rupert
Peter Lely'ye mal edilen bir resimden ayrıntı
National Portrait Gallery
Londra



J. Candelier

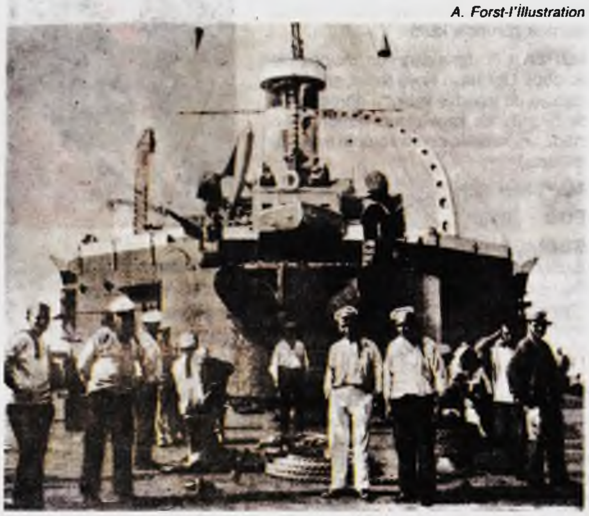
Serge de Diaghilev'in **Rus baleleri** için Michel Fokine'in koregrafilediği *Şehrazat*'taki Sarı sultan için Léon Bakst'ın yaptığı suluboya (1910) *Ancienne Douane, Strasbourg*



rus tavşanı

1905 Rus devrimi 1905 haziranında Odesa açıklarında Potemkin zırhlısında ayaklanan bahriyeliler

A. Forst-l'Illustration



rik hükümdarları, rus topraklarını birlikte yönettiler; eskiliklerine ve bölgelerde daha önceleri kurulmuş bir hiyerarşiye göre kantondan kantona yer değiştirdiler. Kiev prensliği en yaşlı olana bırakılıyordu. XII. yy.'dan başlayarak çeşitli bölgeler, prens ailelerinin miras yoluyla geçen mülkü *(udel)* haline geldi. Böylece, Vladimir Monomak'ın (1053-1125) oğlu Yuriy Dolgorukov (1090'a doğr. - 1157) tarafından kurulan kol, Rostov-Suzdal-Vladimir prensliği'nde hüküm sürdü. Yuriy Dolgorukov'un soyundan gelen Daniel Nevskiy (1261 -1303), veliki knyazları 1547'de Rusya çarları olan Moskova prensliği'ni kurdu. Bu kol 1596'da söndü. Başka iki kol Galiçya ve Volinya'da hüküm sürdü. 1097'de Rostislav'ın (öl. 1066) oğulları Galiçya'yı aldılar; ailenin son üyesinin de ölümü üzerine Galiçya, Volinya prensi, Romain Mstislaviç'e kaldı (1170-1205). Onun soyundan gelenler, Galiçya-Volinya'yı 1323'e kadar yönettiler.

RURKELA, Hindistan'da (Orissa) kent; 215 489 nüf. (1991). Metalürji. Kimyasal gübre.

RUS sıf. ve a. Rusya halkından olan.

◆ a. [Tamlayan olarak], Ruslar'a ya da Rusya'ya ilişkin: *Rus yazar.*
—Din. *Rus kilisesi,* Moskova patrikliği'ne bağlı, Rusya Ortodoks kilisesi.
—Mutf. *Rus çorbası* → BORŞÇ. || *Rus salatası,* haşlandıktan sonra küçük parçalara doğranan ya da mayonezli bir sosla birlikte soğuk olarak sunulan sebzeler karışımı.
—Zootekn. *Rus brakı,* yerli rus köpekleri ile fokshaundların melezlenmesinden elde edilen, kısa tüylü makbul koşucu köpek. || *Rus tavşanı,* kırmızı gözlü, burun, kulak, ayak ve kuyruk uçları parlak siyah, saf beyaz tüylü küçük tavşan ırkı. (Eti çok lezzetli, postu kakum postüna yakın kalitede ve çok değerlidir.) || *Rus tazısı,* BARZOY'un eşanlamlısı. || *Büyük rus tavşanı,* rus tavşanından türeme ve onun bütün özelliklerine sahip büyük boy tavşan.

Rus arkeoloji enstitüsü, Türkiye'de kurulan ilk yabancı arkeoloji enstitüsü (1895); rus elçisi Nelidof'un yardımı ile bizans sanatı uzmanı F. I. Uspernskiy'in başkanlığında açıldı. İmrahor camisi'nde (Studion Prodromos kilisesi) kazılar (1907), Kariye'de incelemeler yaptı. *Izvjestija Ruskago Arhologireskago Instituta Konstantinopolje* ve *Bulletin de L'Institut archéologique Russe à Constantinople* adlı dergileri yayımladı. 1914'te kapanan enstitünün 25 000 ciltlik zengin kitaplığı, 1917 devrimi'nden sonra İstanbul Arkeoloji müzeleri'ne aktarıldı. Ancak Sovyet hükümetinin enstitünün mallarını geri istemesi üzerine tüm kitaplar ve eşyalar Odesa'ya gönderildi.

■ **Rus baleleri,** Serge de Diaghilev tarafından, 1909'da Petersburg'da kurulan bale kumpanyası. Biri resim, öbürü danslа ilgili yenilikçi iki akımdan doğan kumpanya, 20 yıl boyunca, bale izleyicisine birçok dansçı (T. Karsavina, O. Spesivtseva, A. Danilova, B. Nijinska...), koregraf (M. Fokine, S. Lifar, G. Blanchine, L. Massine, V. Nijinski...) ve ressam (A. Benois, L. Bakst, Picasso, Matisse, M. Larionov, Braque, Derain...) tanıttı. Diaghilev, rus bestecilerin (Musorgskiy, Borodin, Rimskiy-Korsakov) başyapıtlarını tanıtmayı ve yaygınlaştırmayı olduğu gibi, Stravinski, S. Prokofyev, H. Sauguet, G. Auric, E. Satie, F. Poulenc gibi yetenekli bestecileri keşfetmeyi de başardı. Kumpanyanın en başarılı gösterilerinden *Prens İgor*'dan "Poloveç dansları", *Şehrazat, Petruşka, Ateş kuşu, Gülün hayali, Bahar ayini, l'Après -midi d'un faune, Daphnis et Chloé, les Noces, Altın horoz, Müsrif oğul* anılmalıdır.

■ **Rus devrimi** (1905), 1905'te Rusya'yı sarsan eylemlerin tümü.
• *Genel bunalım (1903-1904).* Rusya'da 1902-1903 yıllarında ciddi bir bunalım patlak verdi; bu bunalım boyunca Nikolay II'nin otokratik rejimine karşı bütün sosyal sınıflarda düşmanlık ve kın duyguları gelişti: köylüler (Ukrayna'da ve Volga vadısinde ayaklanmalar [1902] ve bir tarım reformu için toprak sahiplerine baskı yapmak amacıyla sürekli bir biçimde şiddete başvurma), siyasal nitelik kazanmış isteklerini desteklemek için art arda grevler düzenleyen işçiler, zemstvolardaki liberal soylular, serbest meslek sahipleri ve sosyalist-devrimci mücadele birliğini oluşturan öğrenciler. 1904 temmuzunda öldürülen Plehve'nin sindirme politikası, Japonya'ya karşı savaşa sürülen Rus ordusunun uğradığı bozgunlar durumu daha da ağırlaştırdı. 1904 kasımında toplanan zemstvolar kongresi bir ulusal meclis toplanmasını istedi ve anayasa için başlayan çalkalanma işçileri de sardı. 9 (22) ocak 1905 günü, Petersburg işçileri çara isteklerini sunmak için yürüyüşe geçince, ordu göstericilerin üzerine ateş açtı. Bu Kanlı* pazar genel bir öfke yarattı.
• *Meclis için savaşım (ocak-ekim 1905).* 1905'te, ocaktan ekime kadar bütün imparatorlukta grevler çoğaldı ve Potemkin zırhlısındaki ayaklanma (haziran) da aralarında olmak üzere, başkaldırmalar patlak verdi. Meslek birliklerindeki liberaller, mayısta, bir "Birlikler Birliği"nde örgütlendiler (bundan, ekimde, Demokrat anayasacı parti [KD] doğacaktır). Haziranda kurulmuş olan Panrus köylü birliği de bu sırada, kolektif toprak mülkiyetinin getirilmesini istemekteydi. 1905 yazında Rusya'nın Japonya karşısındaki kesin yenilgisi belirginleşince hareket daha da radikalleşti. İçişleri bakanı Bulıygin'in bir danışma meclisi kurulacağını açıklayan bildirisi (ağustos) bütün umutları kırdı ve ekimde başlayan genel grev ülkeyi felce uğrattı. Ödünler vermek zorunda kalan Nikolay II Vitte'yi Başbakanlığa getirdi ve 17 (30) ekim 1905 bildirisi'yle temel özgürlükler konusunda güvence verdi ve genel seçimle seçilecek bir yasama meclisi (Devlet duması) toplanacağını açıkladı. Çar ayrıca, Finlandiya'nın özerkliğini geri veriyor ve köylülerin, toprakları satın almak için vermeleri gereken son yıllık ödentileri bağışlıyordu (3 [16] kasım). Ekim bildirisi, liberalleri durumundan memnun olan Ekimciler ve Duma'nın bir kurucu meclis olması gerektiğini savunan demokrat anayasacılar olmak üzere, ikiye böldü.
• *İşçi ayaklanması (ekim 1905 - ocak 1906).* Devrimciler mücadeleyi sürdürdü. Kronştadt'ta (ekim sonu) ve Sivastopol'da (kasım) denizciler ayaklandı. İlki, mayıs ayında İvanovo-Voznesensk'te kurulmuş olan işçi milletvekilleri sovyetleri, gerçek anlamda özerk yönetim birimleri durumuna geldi. Petersburg sovyeti menşevikler ve Troçkı tarafından, Moskova sovyetiyse bolşevikler tarafından yönetiliyordu. Silahlı ayaklanmadan yana olan Lenin, kasımda Petersburg'a geldi. Ama o arada orduyu en güvensiz öğelerden arıtmış olan Vitte, Petersburg sovyetini dağıtarak Moskova, Novorosisk, Krasnoyarsk ve Çita ayaklanmalarını ezdi (aralık 1905 - ocak 1906). Düzen kurulunca, Nikolay II, 1906 mayısında temel yasaları yayımladı; böylelikle de Duma'nın bir kurucu meclise dönüşme eğilimini engelledi.

■ **Rus devrimi** (1917), 1917 şubatında çarlığı deviren ve 1917 ekiminde iktidarı bolşeviklerin almasından sonra, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla (ocak 1918) sonuçlanan devrimci hareket.
• *Savaştan devrime.* Birinci Dünya savaşı'nın başında kurulmuş olan kutsal birlik, askeri başarısızlıkların ve ekonomik güçlüklerin yığılıp birikmesi karşısında dayanamayacaktı. Gerçi, Martov ve Troçki gibi menşevikleri, Çernov gibi sosyal-devrimcileri, bolşevikleri ve anarşistleri kapsayan enternasyonalistlerin "ulusal savunma savaşı"nı kötülemiş olmalarına rağmen seferberlik, muhalefet olmaksızın yapılmıştı. Ama rus ordusuna 1915-16 kışındaki felaketi yaşatacak olan avusturya -almanya ordusunun 1915 yazındaki ilerleyişi sırasında toplum, hükümete olan güvenini tümüyle yitirdi. Yeniden başlayan grev hareketi 1916'da iyice gelişti ve orduda da belli bir kaynaşma (düşman kuvvetlerine karşı kardeşlik gösterileri) başladı. Duma'da kurulan bir "ilerici blok" (ağustos 1915), ülkenin güvenini kazanmış bir kabine kurulmasını istedi. Savaş sanayileri merkez komitesi ve zemtsvolar ve kentler birliği sayesinde, 1916'da ordunun ihtiyaçlarının büyük bir kısmı karşılanmıştı. Ama ülkedeki durum gittikçe bozuldu. Dünya piyasasından kopmuş olan rus sanayisinin sorunları ve taşıma araçlarındaki kargaşalık, 1916 rekoltesinin düşüklüğüne eklenince ciddi iaşe sorunları ortaya çıktı. Şubat ortasına doğru, Petrograd ve Moskova'da zorunlu ihtiyaç maddeleri vesikaya bağlanınca, savaştan ve türlü yoksunluklardan bıkmış olan halk şiddetli bir tepki gösterdi.
• *Şubat devrimi.* 23 şubat günü hayat pahalılığına karşı bir gösteri düzenlendi ve işçi mahallelerindeki halk Petrograd'ın merkezine yürüdü. Ertesi gün kentin hemen hemen tüm fabrikalarında çalışma durdu. Grev, 25 şubat günü (yeni takvimle 10 mart), bolşeviklerin çağrısı üzerine genelleşti. 26 şubatta göstericiler, Nikolay II'den "karışıklıklara son verme" emrini almış olan general Habalov'un askerleriyle çatıştılar. Göstericilere ateş açmak zorunda kalan askerler 26'yı 27 şubata bağlayan gece (11-12 mart), subaylarına karşı ayaklandılar. 27 şubat günüyse (12 mart) işçilerle askerler el ele verip silah fabrikasını ve devlet dairelerini işgal ettiler; hapisteki devrimcileri serbest bıraktılar ve bakanları tutukladılar. Ertesi sabah, Kışlık saray'ın üzerinde kızıl bayrak dalgalanıyordu.

Nikolay II'nin toplanmasını yasakladığı Duma, Rodzianko başkanlığında bir geçici komite kurmayı kararlaştırdı. Bu sıra-



Gueidan

ellerinde kızıl bayraklarla Petrograd sokaklarında dolaşan askerlerle dolu kamyonlar, ekim (kasım) 1917



Fildier

askerlerin şubat 1917'deki (yeni takvime göre mart) gösterisi (pankartlarda "adalet için mücadele ediyoruz" ve "kahrolsun monarşi, yaşasın cumhuriyet" yazıları)

da, Petrograd işçi ve asker milletvekilleri sovyeti de menşevik N. S. Çheidze'nin başkanlığında toplanıyordu (27'yi 28 şubata bağlayan [12-13 mart] gece). Sovyet, bir işçi milisi kurdu ve *prikaz* (emir) no 1'i yayımladı. Buna göre ordu, yalnızca sovyete itaat edecekti. Duma'nın kuracağı hükümete katılmayı reddetmekle birlikte sovyet, bu kurumun yasallığını tanıyor ve kendi onayını almış bir program uyguladığı ölçüde, onu desteklemeyi taahhüt ediyordu. Böylece, Geçici hükümet 2 (15) martta kuruldu. Aynı gün Pskov'da, Nikolay II, Duma temsilcilerine tahttan feragat ettiğini açıklayan metni sundu.

• *İkili iktidar ve toplumun istekleri.* Devrim, Rus İmparatorluğu'nun bütün bölgelerine sıçramıştı. Mart ayı boyunca imparatorlukta 600 sovyet kuruldu. Ilımlı sosyalistlerin (menşevikler, sosyal devrimciler, emekçiler [*trudoviki*]) denetiminde olan sovyetler, Geçici hükümet'in, etkinliğini gözetim altında tutmaya ve hükümetin daha sonra sosyalizmin kuruluşunu olanaklı kılacak reformları gerçekleştirmesini sağlamaya çalışıyorlardı. Haziranda kendilerine sürekli bir organ kurdular: Panrus merkez yürütme komitesi (V Ts IK). Demokrat anayasacı liberallerle Ekimci liberallerin egemen olduğu Geçici hükümet, zafere kadar savaşa devam etmek ve yapısal reformları gerçekleştirme ödevini gelecekteki Kurucu meclis'e bırakmak istiyordu. Halk yığınlarının sabırsızlığını ve bu yığınlardaki derin isteklerin şiddetini gerektiği gibi ölçemiyor ve kavrayamıyordu. Nitekim işçiler, sekiz saatlik bir iş gününü, gündeliklerin yükseltilmesini ve işletmelerin fabrika komitelerinin denetimi altında yönetilmesini şart koşuyorlardı; köylüler, işledikleri toprağın sahibi olmak istiyorlardı; askerler, disiplinin çağdaş kılınmasını ve barış görüşmelerine bir an önce başlanmasını talep ediyorlardı; rus olmayan halklar, özerklik için mücadeleye girişmişlerdi (yalnızca Polonyalılar, Baltıklılar ve Finler, ayrılmayı amaçlıyordu).

• *Lenin'in dönüşünden sonra bolşevik muhalefet.* Belli başlı bütün önderleri Geçici hükümet'in ilan ettiği afla serbest bırakılmış bulunan bolşevikler, ancak, Lenin'in ve İsviçre'ye sığınmış olup da Almanya üzerinden ülkelerine dönmelerine izin verilen göçmenlerin dönüşünden sonra açıkça belirlenmiş bir politika çizgisi benimsediler. 7 nisanda (20 nisan) yayımladığı *Nisan tezleri*'nde Lenin, "devrimci savunmacılık"a verilecek her türlü ödüne karşı çıkarak Geçici hükümet'e hiçbir destek sağlanmamasını önerdi ve henüz azınlıkta olan partisinin üyelerini, sovyetlerce uygulanan taktiğin yanlışlığını halk yığınlarına açıklamaya çağırdı. Bu tezler, güçlü bir muhalefete rağmen, RSDİP'nin (Rusya Sosyal demokrat işçi partisi) VII. konferansında kabul edildi (24-29 nisan [7-12 mayıs]).

• *Savaş sorunu ve nisan günleri.* 14 (27) mart sabahı Petrograd sovyeti, "ilhaksız ve tazminatsız" bir barış için "bütün dünya halklarına bir çağrı" yayımlarken Geçici hükümet'in Dışişleri bakanı Milyukov, Müttefikler'e, hükümetinin, çarlık imparatorluğunun taahhütlerine uygun olarak, savaşı sürdürmekte kararlı olduğu konusunda güvence veriyordu. Oysa genelkurmay, ordu üzerindeki bütün otoritesini yitirmişti: askerler, yalnızca sovyet komiserlerini dinliyordu. Bir yandan sovyet politikasına katılması istenince boyun eğer gözüken, ama öte yandan 18 nisan (1 mayıs) günü Müttefikler'e verdiği bir notada eski taahhütlerine bağlı olduğunu bildiren Milyukov'un ikili oyunu, halkta büyük öfke yarattı. 20-21 nisan (3-4 mayıs) günleri, savaşa karşı gösteriler düzenlendi. Bu bunalım sonucunda Savaş bakanı Guçkov ve Milyukov istifa ettiler ve onların yerine hükümete sovyet temsilcileri (İ. G. Tseretheliy ve Çernov) girdi.

• *Koalisyon hükümetlerinin başarısızlığı.* Durum son derece gergindi. Grevlerine lokavtla cevap veren patronların direnişi karşısında işçilerin sabrı tükenmek üzereydi; kendi kendilerini terhis eden askerlerin dönüşüyle birlikte köylerdeki düzensizlikler de çoğalmaya başladı; Kiev merkez Rada'sı, haziran ayında Ukrayna'nın özerkliğini ilan etti. Bununla birlikte, 3 (16) haziranda Petrograd'da toplanan 1. Panrus sovyetler kongresi, gene de, Geçici hükümet için hazırlanan güven önergesini onayladı. Ama savaş sorunu çözümsüz kalıyordu: ne Petrograd sovyetinin barış için bir uluslararası sosyalist konferans toplama girişimi, ne de Kerenskiy'in düzenlediği ve 18 haziranda (1 temmuz) başlayan saldırı sonuç getirdi.

İşçilerle askerler öfkelerini ortaya döküyor ve Lenin'in Nisan günleri sırasında ortaya attığı şu sloganın uygulanmasını istiyorlardı: "Tüm iktidar sovyetlere". 4 (17) temmuzdaki gösteri sırasında Kronştadt bahriyelileri, isyancı askerler ve göstericilerle, sovyete ve hükümete bağlı birlikler birbirlerine girdiler. Göstericilerin radikalliği karşısında kendileri de şaşırıp kalan bolşevikler, komplo kurmakla suçlandılar. Hükümet, Almanlar'ın hizmetinde bir ajan olarak suçladığı Lenin için tutuklama müzekkeresi çıkardı ve *Pravda*'nın yayımlanmasını yasakladı.

24 temmuzda (6 ağustos) Kerenskiy, yeni bir koalisyon hükümeti kurdu. Moskova'da bir Devlet konferansı toplayarak

Hubert Jossé



Lenin 1917'de Petrograd'daki Putilov fabrikasının işçileri karşısında konuşurken İsaak Brodskiy'in tablosu *Lenin müzesi, Prag*

(12-15 [25-28] ağustos) hükümetine tam anlamıyla ulusal bir özellik kazandırma çabalarına rağmen, durumu denetim altına almayı başaramadı. Devrimci grevler gelişirken sağ da, 1 ağustostan beri başkomutan olan general Kornilov'un etrafında toplanıyordu. Nitekim Kornilov, emrindeki birlikleri Petrograd üzerine sürdü. Kerenskiy tarafından azledilince de 28 ağustosta (10 eylül) bir darbe girişiminde bulundu. Demokrat anayasacılar (kadetler) tarafından desteklenen bu girişim, işçiler ve askerler tarafından başarısızlığa uğratıldı.

• *Bolşevikleşmede ilerlemeler.* Stalin ile Sverdlov, Finlandiya'ya sığınmak zorunda kalmış olan Lenin'in silahlı ayaklanma hazırlanması konusundaki tezlerini RSDİP' in VI. kongresinde (26 temmuz-3 ağustos [8-16 ağustos]) kabul ettirdiler. "Kornilov ile mücadele, Kerenskiy'e destek yok!" parolasını ortaya attılar ve kesin sonuç aldılar. Nitekim eylülde Petrograd ve Moskova sovyetlerini kendi politikalarına bağlamayı başardılar ve her yanda hızla ilerlemeye koyuldular.

• *Ekim devrimi.* Gizlice Petrograd'a dönen Lenin, Kamenev ile Zinovyev'in muhalefetine rağmen, silahlı ayaklanmanın derhal hazırlanması konusundaki görüşlerini partinin Merkez komitesi'ne kabul ettirmeyi başardı (10 [23] ekim). Troçki'nin başkanlığında bolşeviklere katılmış bulunan Petrograd sovyeti, Petrograd Devrimci askeri komitesi'ni kurdu. Tam o sırada, hükümetin ve generallerin kenti Almanlar'a teslim edecekleri söylentisi yayıldı. Smolnıy enstitüsü'nden yönetilen ayaklanma, 24 ekim (6 kasım) günü başladı. Neva köprüsünü ve posta binalarını ele geçiren Kızıl Muhafızlar, *Avrora* kruvazörünün desteğiyle Kışlık saray'a hücuma geçtiler, sonra da Geçici hükümet üyelerini tutukladılar. 25 ekim (7 kasım) günü Petrograd, isyancıların elinde bulunuyordu. Harp okulu öğrencileriyle girişilen kanlı çatışmalardan sonra, 2 (15) kasımda sovyet iktidarı Moskova'da da ilan edildi.

Bu ayaklanma, 25 ekimde toplanan ve bolşeviklerin çoğunlukta olduğu II. Sovyetler kongresi tarafından onaylandı. Lenin'in önerisi üzerine Kongre, "barış üzerine kararname"yi kabul etti. Sözkonusu kararname, savaşmakta olan bütün halklara ve hükümetlerine adaletli ve sürekli bir barış için derhal görüşmelere başlamayı öneriyordu. Aynı toplantıda, büyük toprak mülkiyetini tazminatsız olarak lağveden ve toprakları ulusallaştıran "toprak üzerine kararname" de kabul edildi. Kongre, aynı zamanda, yeni bir Panrus merkez yürütme komitesiyle ilk sovyet hükümetini de seçti. Bu hükümet, yalnızca bolşeviklerden kurulu olan ve başkanlığını Lenin'in üstlendiği halk komiserleri sovyetiydi (Sovnarkom). Sovnarkom, 2 (15) kasım günü, Rusya halklarının, Rusya'dan ayrılma hakkıyla birlikte, kendi kaderlerini kendileri saptama hakkını kabul ve ilan etti. Seçimle gelen ve 5 (18) ocak günü toplanan Kurucu meclis, Panrus merkez yürütme komitesi tarafından hazırlanmış olan haklar bildirisini kabul etmediği için toplanır toplanmaz dağıtıldı. 18 [31] ocak 1918 günü, III. Panrus Sovyetler kongresi, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdu.

Bolşevikler, kurdukları işçi ve köylü iktidarını batılı devletlerin desteklediği beyaz ordulara karşı savunmak zorunda kaldılar. İç savaştan zafer kazanarak çıktılar ve iktidarlarını yalnız Rusya'da değil, Ukrayna'da, Beyaz Rusya'da, Kafkasya'da, Orta Asya'da ve Uzakdoğu'da da sağladılar. Sonra da, 1922 aralığında, SSCB'yi kurdular.

RUS MERSİNİ a. Zool. KARACABALIĞI' nın eşanlamlısı.

Rus müzesi *(Ulusal)*, Sen-Petersburg müzelerinden biri; 1895 yılında kuruldu. XI. yüzyıldan günümüze rus sanat eserlerinin en önemli koleksiyonlarını içerir. Devrim'den sonra saraylarda, özel koleksiyonlarda ve kiliselerde elkonan birçok yapıtla daha da zenginleşti. Müzeye iki bina ayrılmıştır: 1819-1825 arasında K. Rossi tarafından inşa edilen eski Mihail sarayı ve L. N. Benois'nın planlarına göre 1912 -1916 arasında yapılan başka bir bina.

RUSA, üç urartu kralının adı. **Rusa I** (İ.Ö. 733 ya da 735-714), Sarduri II'nin oğlu. Urartu krallığı'nın büyük bir karışıklık içinde olduğu dönemde tahta çıktı. Muşaşir (Ardini) kenti yakınında ele geçen Topzava steli'ne görke Muşaşir kentinin kralı Urzana'yı koruması altına alarak bölgenin valisi yaptı. Asur tehlikesine karşı yerleşme merkezlerini ve kaleleri güçlendirdi. Asurlular'la doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçındı, ancak Sargon II'nin tahta geçmesiyle durum değişti. Urmiye gölünün G.'indeki Mannai ülkesi ve Muşaşir kenti iki ülke arasında sürekli çekişme konusu oldu. Bu arada Kimmerler üzerine yapılan bir seferin başarısızlıkla sonuçlanması Urartu devletini karıştırdı. Sargon II düzenlediği büyük bir seferle urartu kentlerini, kalelerini yakıp yıktı; Muşaşir yağma edildi (Paris Louvre müzesi'nde bulunan çivi yazılı bir tablette bu sefer ayrıntılarıyla anlatılır). Bu yenilgi üzerine Rusa I intihar etti. —**Rusa II** (yaklş. İ.Ö. 680 ya da 685-645), Argisti II'nin oğlu. Göçebe uluslarla (Kimmerler, İskitler) ilişkileri düzeltti. Dönemi bayındırlık etkinlikleriyle geçti. Tuşpa kentinin yakınında, Toprakkale'de Rusahinili kentini kurdu, ayrıca Tuşpa ile Rusahinili kentlerinin su gereksinimini karşılamak üzere su kanalları ve yapay bir göl yaptırdı. Aras ırmağının K.'inde Teişebaini (Karmir-Blur) kentini kurdurdu, kaleler inşa ettirdi (Adilcevaz Kef kalesi, Bastam kalesi). —**Rusa III** (yaklş. İ.Ö. 625-609 ya da 585), Erimena'nın oğlu. Toprakkale kazılarında üzerinde adının bulunduğu çok sayıda kalkan, Teişebaini'deyse mühür baskılar ele geçti. Urartu devletinin son kralı olduğu sanılmaktadır.

RUSAFE ya da **RESAFE,** Suriye'de, Esed gölünün G.-D.'sunda bulunan yerleşim merkezi. Bizans döneminde *Sergiopolis* adıyla tanınan Rusafe, önce Fırat üzerinde Palmira ile Rakka arasında bir kervan durağı, sonra tüm Kuzey Mezopotamya'da saygı duyulan aziz Sergius'un kutsandığı bir hac yeri oldu. VI. yy.'da, 50 kuleyle güçlendirilmiş, 2 km uzunluğunda ve 12 m yüksekliğindeki görkemli bir surun yapılmasıyla zengin bir kent haline geldi. Kazılar sonucu, kentin iki ana eseninin çevresinde kalan bölümleriyle birkaç kilise ortaya çıkarıldı: iki bazilikadan, B. bazilikası adı verilen bir tanesinin, aziz Sergius'un martyriumunun bulunduğu yer olduğu sanılmaktadır; çift eğimli ahşap bir çatıyla örtülmüş olan katedral ise dörtdilimli, ancak uzunlamasına bir yapıdır. Suriye inşaat tekniğine göre iyi yontulmuş kireçtaşı bloklarla yapılmış olan bu anıtlar ve kent kapıları, güzel oymalarla süslüdür. VII. yy.'dan itibaren arap işgalleri ve pers saldırılarına bağlı olarak, bir karışıklık dönemi başladı; kent, Hişam'ın halifeliği (724-743) sırasında yaşanan sükûnet dönemine rağmen, geriledi. Kent sakinlerinin XIV. yy.'da Hama'ya taşınmaları Rusafe'nin sonu oldu. Sergiopolis şatosu olarak anılan şato, 3 km genişliğinde bir alanı kaplıyor ve içinde bir Ulucami yer alıyordu. Burada yalancımermerler ve bazı duvar resimleri bulundu.

RUSAFİ (Maruf ER-) → MARUF RUSAFİ.

RUSAHİNİLİ. Tar. coğ. Urartu kralı Rusa II'nin kurduğu kent; kalıntıları Van'ın merkez ilçesinde, günümüzde Toprakkale* olarak anılan mevkidedir.

RUSALKA a. (rusça sözc.). Slav mitolojisinde su perisi.

RUSCONİ (Camillo), italyan heykelci (Milano 1658 - Roma 1728). Milano'da yetişti, çalışmak üzere Roma'ya gitti. S. Francesco a Ripa'da yer alan Paravicinolar'ın mezarında Bernini'nin barok üslubundan esinlendi. Buna karşılık, San Pietro bazilikası'ndaki Gregorius XIII'ün mezarı (1723), daha ılımlı bir barok üslup ortaya koyar.

RUS CZERWONA, eskiden Polonyalılar'ın Galiçya bölgelerine verdiği ad.

RUSÇA a. Doğu öbeğinin en önemli slav dili; kiril abecesiyle yazılır ve özellikle Rusya'da konuluşur.

—ANSİKL. Rusça, Rusya'da ve bir rus azınlığın yaşadığı bütün ülkelerde toplam 154 milyon kişinin anadilidir. Tüm eski sovyet cumhuriyetlerinin okullarında da öğretildiğinden ve 1923'ten itibaren eski SSCB'nin resmi dili olduğundan, bu ülkelerde yaşayanlar arasında da büyük bir çoğunluk tarafından konuşulur.

• *Rusçanın tarihi.* Beyaz Rusya ve Ukrayna diliyle birlikte rusça slav dillerinin doğu öbeğini oluşturur. IX. yy.'dan başlayarak eski rusça, kiril* abecesiyle (863'te yaratılmıştır) yazılan ilk dil olan eski slav dili ya da bulgarca-makedoncadan ayrılır. Eski rusça (XI.-XV. yy.) Ruslar'ın yaşadığı bölgelerdeki yerel lehçelerin tümünden oluşur. Edebi rusça, çağlara göre değişkenlik gösteren kalıplaşmış eski öğelerle evrim içindeki yaşayan dilin katkıları arasında gerçekleşen bir bireşimdir. En eski yazıt, 1068 tarihli Tmutarakan taşındaki yazıttır. İlk rusça elyazması da *Ostromir İncili*'dir (1056-57). XI. yy.'dan XV. yy.'a dek birçok yasa belgesinin kayın ağacı kabuklarına yazılmasına karşın (özellikle Novgorod bölgesinde), metinler XIV. yy.'a dek papirüse, XV. yy.'dan sonra da kâğıda yazıldı. Üç tür yazı kullanılmıştır: önce onsiyal *(ustav)*, sonra XIV. yy.'da yarı-onsiyal *(polu-ustav)* ve XV. yy.'da işlek yazı *(skoropis)*.

Önceleri yalnızca yunan-bizans geleneğine bağlı dinsel metinler rusçayla karışık slavoncaya çevrildi. Hukuk dili (anlaşmalar, çeşitli siyasal belgeler) sözlü rusçaya daha yakındır ve XVIII. yy.'a dek devletin resmi dili olarak kullanılmıştır. XII. yy.'dan başlayarak hukuk metinlerinin sayısı çok arttı: örn. 1282'deki *Ruskaya Pravda*. Kiev Rusyası'ndaki kahramanların destanlarından ya da *bıylinıy*'lardan oluşan zengin bir halk edebiyatına ilişkin ilk belgeler bu dönemde ortaya çıktı, ancak daha sonraları yazıya aktarıldı (XVII. yy.). XV. yy.'da Moskova bölgesi önem kazandığında *Zadonşçina* (Don ötesine sefer) gibi edebiyat yapıtları giderek slavoncadan uzaklaşan yalnızca rusçaya özgü öğeler açısından zengin bir dilde verildi. Çar Korkunç İvan ile prens Kurbskiy arasındaki yazışmalar gelişmeye başlayan bu edebiyat dilinin güzel bir örneğidir.

XIII. yy.'da edebiyat ya da din metinlerinde kullanılan slavoncayla günlük anlatımda kullanılan rusça arasındaki ayrım belirginleşti. Kuralları saptanmış bir edebiyat dilini ortaya çıkarma konusunda bu dillerin payını belirleme XVIII. yy.'ın sonuna dek dilbilgicilerin başlıca uğraşıdır. Üç üslup rekabet içindedir. Slavonca etkisindeki dinsel kitap üslubu; konuşma diline en yakın olan yönetim dili üslubu ve ikisinin bireşimi niteliğindeki, önce yunan -bizanstan, sonra da Batı'dan aktarmalarla zenginleşmiş edebiyat üslubu.

Orta rusçayla (XVI.-XVII. yy.) yazılmış çok örnek vardır. 1564'te matbaanın gelişmesi bilimsel ve dinsel metinlerin, XVII. yy.'ın ortasından sonra da değişik tür metinlerin yayımına olanak verdi. Moskova rusçasının kullanımı genelleşti, ama bu dil arkaik özelliğini korudu. Dilbilgisine ilişkin terimler ilk kez 1619'da Meleti Smotritskiy tarafından saptandı. Yazılı dil yerel dile yaklaştı ve büyük bir anlatım zenginliği kazandı (özellikle 1672 ile 1675 arasında yazılan Avvakum'un *Yaşamı*'nda).

Büyük Petro'nun başlattığı Rusya'yı avrupalılaştırma hareketi iki dil kullanımını güçleştirdi ve XVIII. yy.'ın ikinci yarısında modern rusçanın yaratılmasıyla sonuçla-

nan önemli bir evrime yol açtı. Batı'ya açılma, merkezi bir devlet kurulması, sanayileşmenin başlaması çok sayıda bilimsel ve teknik yapıtın çevrilmesini gerektirdi. Aktarmalarla öyküntülerin sayısı arttı. Bunun yanı sıra sözlü rusça da yazılı dilde kullanılmaya başlandı. 1702 ya da 1703'te çıkan ilk günlük gazeteyle *(Vedomosti)* gazetecilik başladı. İkidilli sözlükler yayımlandı, dilin kuralları belirlendi (XVII. yy. fransız dilbilgicileri çoğu kez örnek alındı) ve Lomonosov slavoncayla gündelik rusça arasında bir uzlaşma sağladı (1755). Sözlü dile yakın daha yalın bir üslup bazı türlerde kullanıldı. Karamzin, ardından Puşkin gibi klasik yazarlar, bir yüzyıl boyunca pek değişmeyecek esnek ve zengin bir edebiyat dili yarattılar.

1917 devrimi'yle dil hızlı bir evrim geçirdi. Yalnızca kökensel değer taşıyan harfler atılarak abece yalınlaştırıldı; sözcük dağarcığına devrimci ideolojiden kaynaklanan terimler katıldı, kısaltmalar bir araya getirilerek çok sayıda yeni sözcük yaratıldı (örn. *narodnıy komisar* için *narkom,* halk komiseri). Son yıllarda da, gazetecilik dilinde ingilizceyle fransızcanın belirgin bir etkisi olduğu görülmektedir.

• *Çağdaş rusçanın özellikleri.* Geniş bir sesçil tayftan yararlanan rusça, değişken bir vurguyla renklenen çok zengin bir ses düzeni bulunan bir dildir. Vurgu yalnızca sözcüğün doğru söylenmesine yaramaz, biçimbilim açısından da bir işlev üstlenir: anlam ayırıcı bir etken olabilir (örneğin, ikiheceli yansız sözcüklerin vurgu karşıtlığında, ikisi de *-a* olan, ama vurguları ters tekil tamlayan durumuyla çoğul yalın durum arasında). Neredeyse tümüyle sesçil olan yazım söyleyişin kimi özelliklerini yansıtmaz. Örneğin son hecede titreşimli ünsüz/titreşimsiz ünsüz karşıtlığı düzenli biçimde yansızlaştırılır ve *rod* ("cins") ve *rot* ("ağız") gibi sözcüklerin söyleyişi (sondaki bir [t] ile) ayrıdır. Birliğe yönelmesine karşın söyleyiş iki büyük türe ayrılır: özellikle kuzeyde *okan* (vurgusuz *o*'lar, vurguya göre yerleri ne olursa olsun tınılarını korur); güneyde *akan* (vurgusuz *o*'lar düzenli olarak *a* sesine yakınlaşır). Resmi dilin söyleyiş biçimi olan Moskova söyleyiş biçimi, iki türün bir bireşimidir ve günümüzde tüm Rusya'ya egemen olmaya yönelmektedir.

Rusçanın ses yapısına ilişkin dizin, titreşimlilik (t/d, p/b, vb:*/pit /* "içmek" = */bit /* "dövmek") ve damaksıllaşma (*/v/v'/, /t/t'/*, vb: */vit'/ = /v'it'/* "ulumak/örmek", */brat/vs/brat'/* "erkek kardeş/almak") bağlılaşımlarıyla belirginleşen 33 ünsüz birim kapsar. 5 ünlü birim yazıda kendilerinden önce gelen ünsüzün damaksıllaşma özelliğini taşıyarak gerçekleşir: örneğin */a/* sesbirimi damaksıllaşmış ünsüzden (öndamaksıl) sonra *ja*, sert ünsüzden (artdamaksıl) sonra *a* olarak gerçekleşir. Yaşayan ya da tarihsel birçok almaşma tüm biçimbilimsel yapıyı etkiler. Özellikle de, ad yapısını (türetmede) olduğu kadar fiil yapısını da (fiil çekiminin içinde) ilgilendiren damaksıllaşma sözkonusudur. Türetme çok çeşitlidir ve tüm dilbilgisel sınıfları etkiler. Bütünleyici biçimbirimlerin (önekler, içekler ve sonekler) bolluğu, söylemin özneliğine getirdiği incelikler nedeniyle, genellikle başka dillere çevrilemeyecek ayrıntıların ortaya çıkmasını sağlar. Böylelikle yeni sözcükler kolayca yaratılabilir. Bu olanak XX. yy. başındaki modernist şiirde çok kullanılmıştır. Genel olarak biçimbilimsel yapı (özellikle ad çekim sayısının) ve durumların (seslenme durumunun bırakılması) azaltılması ve kalıntıdan başka bir şey olmayan ikilin bırakılmasıyla çağlar boyunca yalınlaşmıştır. Ad çekimi 6 durum içerir (yalın, belirtme, tamlayan, yönelme, araç ve kalma durumları) ve adlarda üç türe ayrılır, sıfat ve adıllardaysa ortak bir türe bağlanır. Normal bir türe katılamayan (örn. *taksi* sözcüğünün durumu böyledir) birkaç aktarma sözcük dışında tüm sözcüklerin ad çekimi yapılır.

Fiillerin şimdiki zamanı kişili biçimlerden oluşur, ama geçmiş zaman yalınlaşmış 4 ad biçimiyle sınırlıdır (bunlar 3 cinsle çoğula denk düşer). Buna karşılık, eski rusçada geçmiş için bugün tümüyle yok olmuş başka zamanlar da (geniş zaman, hikâye birleşik zamanı gibi) kullanılırdı. Bu yetersizlik, türetmeye dayalı ve fiil dizgesine özgünlüğünü veren görünüş (bitimsiz/bitimli) karşıtlığıyla giderilir. Yalın fiillerin çoğu bitimsizdir, oluşun süresini, yinelenmesini, bitmemişliğini belirtirler. Fiil önek aldığında bitimli olur ve oluştaki sınırlanmayı (bitim, anlık bir eylem vb.) belirtir; oluştaki sınırlanmanın niteliğini önek belirtir; modern dilde sözkonusu önekin yalnızca yalın fiili bitimli yapan basit bir dilbilgisel biçimbirim olması durumu değiştirmez. Fiil ikili bir türetmeye uğrayabilir. Örneğin *govorit* "konuşmak" (bitimsiz), *prigovorit* "mahkûm etmek" (bitimli) olabilir; bundan da yeni bir bitimsiz fiil çıkabilir *prigovarivat* (bir içek ve kökün uzamasıyla). Rusça fiil dizgesi eylemi bir zaman ve kip seçimiyle değil, yaygın türev kullanımıyla kesinleştirir. Fiilin ad biçimleri (ulaç ve ortaç) de, özellikle yazılı dilde sık kullanılır. "Olmak" fiilinin şimdiki zaman kullanımı ortadan kalkmıştır, ama geçmiş ve gelecek zamanlarda kullanılır.

Sözdizimde anlatımsal özellikleri ayrımlaştıran çok sayıda titremleme değişkesi vardır: bir tümce yalnızca titremlemeye hem olumlu, hem ünlem, hem soru anlamları verebilir. Soru, sözcüklerin sırası değişmeden, soru belirteçleri katılmadan titremlemenin belirginleştirdiği öğede bulunur. Sözce (tanımlık yoktur) bir tek öğeden, çok sayıda tümce içeren karmaşık cümlelere dek değişik biçimlere bürünebilir.

RUSÇUK, Bulgaristan'da kent, yönetim bölümü merkezi, Tuna'nın sağ kıyısında; 192 000 nüf. (1990); üzerinden karayolu ve demiryolu geçen "Dostluk köprüsü"yle Giurgiu'ya (Romanya) bağlanan Rusçuk, Bulgaristan'ın en önemli ırmak limanıdır. Bu eski kent (barok üslubunda anıtlar) iyice sanayileşmiştir (2 petrol rafinerisi, tarım gereçleri, gemi ve demiryolu gereçleri yapımı, şeker fabrikası, tekstil, deri, kauçuk). *—Rusçuk yönetim bölümü,* 2 655 km²; 304 965 nüf. (1987).

—Tar. Kent, kavimler göçü sırasında önemli ölçüde yıkıma uğradı (VII. yy.), daha sonra yerine *Ruse* adıyla yeni bir yerleşim merkezi kuruldu. Yıldırım Bayezit, bölgeyi 1393'te osmanlı topraklarına kattı. Bu tarihi izleyen yıllarda Rusçuk, her yönden hızlı bir gelişme göstererek XVI. yy.'da önemli bir ticaret, ulaşım ve sanayi kenti durumuna geldi. XVII. yy.'da burada 3 000 kadar evde yaşayan Türkler'in sayısı 15 000'i buldu. Kentte o tarihte 10 cami vardı. 1864'ten sonra kent, Tuna vilayetinin merkezi oldu. Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) Ruslar'ın eline geçen Rusçuk, Berlin antlaşması (1878) ile Bulgaristan'a bırakıldı.

RUSÇUK LOMU → LOM.

Rusçuk yâranı, Selim III'ü yeniden tahta çıkarmak için Rusçuk âyanı Alemdar* Mustafa Paşa ile işbirliği yapan yenilikçi bazı devlet adamlarının kurdukları komiteye verilen ad (1807-1808). Kabakçı* Mustafa ayaklanması sonucunda tahttan indirilen Selim III'ün yerine Mustafa IV padişah olunca (1807), Selim III döneminde gerçekleştirilen ıslahat hareketlerinde önemli rol oynamış yenilikçiler öldürüldü ya da görevlerinden uzaklaştırıldı. Zorbaların sürekli tehdidi ve İstanbul hükümetinin kendilerini yok etme kararı üzerine sağ kalan en ateşli Selim yanlılarından sadaret mektupçusu Mehmet Tahsin, sadaret kethüdası Mustafa Refik, başmuhasebeci Abdullah Ramiz, reisülküttap Mehmet Sait Galip, Tuna yalısı mübayaacısı Mehmet Emin Behiç efendiler gibi yenilikçiler İstanbul'dan Rumeli'ye kaçarak Rusçuk âyanı Alemdar Mustafa Paşa'ya sığındılar (1808). Alemdar'ın koruması altında sefer durumundaki orduda önemli görevler alan bu 5 kişi, Selim III'ü tahtına iade etmek ve Nizamicedit'i yeniden canlandırmak amacıyla aralarında "Rusçuk yâranı" denen bir komite oluşturdular. Bu amaçla önce Alemdar ile Edirne'deki ordunun başında bulunan sadrazam ve serdarıekrem Çelebi Mustafa Paşa'nın arasını buldular. Böylece, sadrazamı kendi yanlarına çeken Rusçuk yâranı, daha sonra ordu işleri için onun adına İstanbul'a gelerek baş çuhadar Gürcü Fettah, zenci baş hazinedar Nezir ağalar gibi padişahın yakını saray adamlarıyla dirsek teması kurmayı başardılar. Padişahın zorbalardan yakındığını ve onlara dayanarak keyfi bir yönetim sürdüren şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'den tedirgin olduğunu ağaların ağzından öğrenen Refik ve Behiç efendiler, hemen durumdan yararlanmasını bildiler. Alemdar'ın bağlılığından söz açarak, İstanbul'a gelecek olursa, Kabakçı'yı cezalandırıp Ataullah'ı da görevden alacağı konusunda güvence verdiler. Bu güvenceye inanan ağalar, padişahın izniyle yazdıkları gizli bir çağrı mektubunu Behiç Efendi aracılığıyla Alemdar'a gönderdiler. Öte yandan, Rusçuk yâranı Edirne'de kalmaktansa, türk-rus ateşkesinden yararlanarak hep birlikte İstanbul'a dönmenin hazinenin yükünü hafifleteceğine sadrazamı da inandırdılar. Orduyla birlikte İstanbul'a gitmeye hazırlanan Alemdar Mustafa Paşa, Kabakçı'yı öldürmekle görevlendirdiği Pınarhisar âyanı Uzun Hacı Ali Ağa'yı 80 atlının başında önceden İstanbul'a yolladı. Boğaz nazırı olarak Rumelifeneri'nde oturan Kabakçı Mustafa'yı evinde basıp öldüren Hacı Ali Ağa, daha sonra ordu Çorlu konağına geldiği sırada Alemdar'a katıldı. Rusçuk yâranı'ndan Ramiz Efendi'nin ordu ve sancak-ı şerif'i karşılamak için Davutpaşa'ya gelen Mustafa IV'ü tutuklatma önerisi (çok yerinde olduğu sonradan anlaşıldı), bunu mertliğe aykırı bulan Alemdar tarafından reddedildi. İki gün sonra (21 temmuz 1808) Babıâli'ye gelen Alemdar Mustafa Paşa, sadrazamla görüşerek Topal Ataullah Efendi'yi azlettirdi ve yerine Arapzade Arif Efendi'yi şeyhülislamlığa getirtti; Selim III'ün tahttan indirilmesinde rol oynayan ulema takımını da birkaç gün içinde çeşitli yerlere sürdürerek zorbaların tam anlamıyla sinmelerini sağladı. Bazı konularda sadrazamla anlaşmazlığa düşmesi üzerine 15 bini aşkın Rumeli askeriyle Babıâli'yi basan Alemdar, Çelebi Mustafa Paşa'dan mührü zorla aldı ve Selim III'ü yeniden tahta çıkarmak için bu kez de vakit geçirmeden Topkapı sarayı'nı bastı (28 temmuz). Ancak, saray iç kapısını hemen kapattıran padişah, önceli Selim III ile öz kardeşi şehzade Mahmut'un (sonradan Mahmut II) öldürülmesini buyurdu. Selim III'ü öldürmeyi başaran padişahın cellatları, yakın adamlarınca kaçırılan Mahmut'u yakalamayı başaramadılar. Alemdar, sarayı tam olarak denetimine aldıktan sonra kendisine biat edilen veliaht şehzade tahta çıkarılırken, ağabeyi Mustafa IV'e de tahttan indirildiği bildirildi (28 temmuz 1808). Böylece Rusçuk âyanı ile Alemdar Mustafa Paşa'nın tutucu Mustafa IV'ü devirmeye yönelik ortak çabaları sonunda Mahmut II padişah oldu. (→ Kayn.)

RUSE → RUSÇUK.

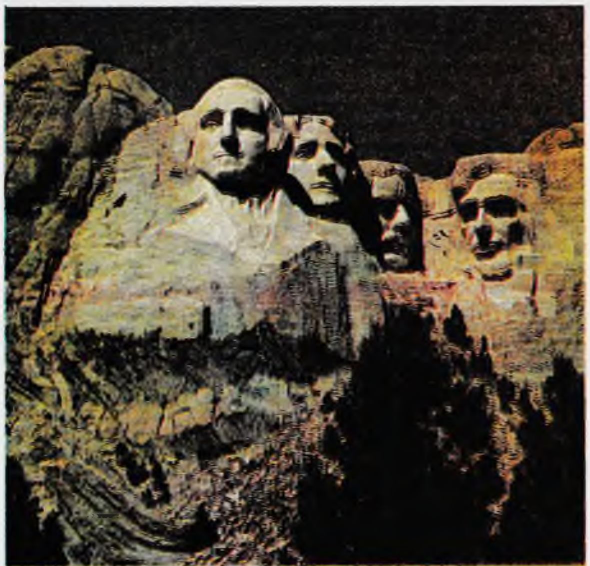
RUSEFİD sıf. (fars. *rū* ve *sefīd*'den *rū-sefīd*). *Esk.* Yüzü ak; ayıbı olmayan, temiz, şerefli.

RUSEYFE, Ürdün'de kent, Amman'ın K.'inde; 23 000 nüf. Fosfat çıkarımı merkezi.

RUSG a. (ar. *rusġ*). Esk. anat. **1.** Bilek. **—2.** *Rusg-ül-kadem,* ayak bileği. || *Rusg-ül-yed,* el bileği.

RUSHDİE (Salman) → RÜŞDİ.

RUSH (Benjamin), ABD'li hekim ve siyaset adamı (Byberry, Philadelphia ya-



Guillou-Explorer

Rushmore dağında oyulmuş G. Washington, Th. Jefferson, Th. Roosevelt ve A. Lincoln'un (soldan sağa) yüzleri

kınları, 1746 - Philadelphia 1813). Princeton'daki New Jersey College'da öğrenim gördü. 1768'de Edinburg Üniversitesi'nden tıp doktoru unvanını aldı. 1769' da ABD'ye döndü; Philadelphia Yüksekokulu'nda kimya dersleri vermeye başladı. Sayısı 65'e varan tıp yapıtı ve çok sayıda makale kaleme aldı. Philadelphia ve Pennsylvania üniversitelerinde kimya, kuramsal ve uygulamalı tıp dersleri verdi.

Hekimlikte bilimsellikten çok dogmatik bir kuramcı olmayı seçti. Bütün hastalıklar için tek ve basit bir açıklama bulmaya çalıştı; bütün hastalıkların, kan damarlarının aşırı ölçüde uyarılmasıyla ortaya çıkan ateşten kaynaklandığı, bu nedenle tümünde aynı basit tedavi yönteminin (hacamat ve müshil) yararlı olması gerektiği görüşüne vardı. Psikiyatri alanındaki katkıları daha kalıcı oldu. Uzun süre çalıştığı Pennsylvania Hastanesi'nde, ruh hastalarına insanca davranılmasını savundu. Ruh hastalıklarının da fiziksel hastalıklar gibi tedavi edilebileceği, bu hastalıkların genellikle fiziksel nedenlerden kaynaklandığı görüşlerini işledi.

ABD'li ilk militan yurtseverlerden olan Rush, 1776'da Philadelphia'da toplanan konferansta bağımsızlık talep eden bir taslak hazırladı. Kıta Kongresi'ne seçildi ve diğer üyelerle birlikte Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzaladı.

RUSHES a. (amerikanca sözc.). Sine. Kurgudan önce, bir çalışma gününde çevrilmiş çekimler. (Bu çekimler önce laboratuvarda, aynı gün ya da daha sonra da ekranda incelenir. Böylelikle kurgu öncesinde ilk seçim ve ayıklama gerçekleştirilir.)

RUSHMORE dağı, ABD'de yer, Black Hills'te, Rapid City'nin (Güney Dakota) G.-B.'sında. Burada, Gutzon Borglum'un 1927-1941 arasında dağın granitli yamacında oyduğu, ABD cumhurbaşkanlarının (Washington, Jefferson, Lincoln ve Th. Roosevelt) yirmi metre yüksekliğindeki yüzlerinden oluşan bir ulusal anıt vardır.

RUSIÑOL (Santiago), katalan ressam ve yazar (Barcelona 1861 - Aranjuez 1931), katalan "modernizm"inin önde gelen sanatçılarından biri. Bir süre Paris'te kaldıktan sonra 1894'te Barcelona'ya döndü, *Els Quatre Gats* kabaresinin kuruluşuna katıldı. 1892'den başlayarak (Granada'ya yaptığı bir yolculuktan sonra), resimde İspanya bahçeleri konusuna ağırlık verdi. Sanatçının kişisel koleksiyonu Sitges'teki Cau Ferrat'tadır. Katalanca burjuva dramları ve töre komedileri yazdı; bunlar çağının toplumunun gerçekçi bir görünümünü verir (*l'Auca del Senyor Esteve*, 1917).

RUSİZİ → Ruzizi.

RUSİYAH ya da **RUSİYEH** sıf. (fars. *rū* ve *siyah, siyeh*'ten *rū-siyāh, rū-siyeh*). *Esk.* Yüzü kara; suçu, kabahati olan, şerefsiz.

Rus-Japon savaşı, Rusya ile Japonya'yı 1904 şubatından 1905 eylülüne kadar karşı karşıya getiren ve Japonya'nın, Portsmouth (Amerika Birleşik Devletleri) antlaşması'yla kesinleşen zaferiyle son bulan çatışma.

Doğu Asya'daki rus etkisinin 1900'e doğru peklşmesi, Japonya'nın emellerine ters düşüyordu, Çin'e karşı kazandığı zaferden (1895) elde ettiği avantajları sınırlandırmak için batılı devletlerin müdahaleye girişmelerinden (Almanlar'ın Ciaocou körfezine, Fransızlar'ın Guangcuvan'a, Ruslar'ın da Liaodong'a ve Kore'ye yerleşmesi), rahatsız olan Japon İmparatorluğu, İngiltere ile yaptığı bir anlaşmanın (1902) da verdiği güvenle, Rusya'ya karşı harekete geçme kararı aldı. Mançurya'nın boşaltılması konusundaki rus-japon görüşmelerinin başarısızlığa uğramasından sonra Moskova'ya bir ültimatom verdi. 8 şubat 1904 günü de, ortada hiçbir savaş ilanı bulunmaksızın, japon donanması Port-Arthur'da demirli 3 rus savaş gemisini batırdı. Hemen ardından da japon kuvvetleri Kore'ye çıktı. Çemulpo (bugünkü İnçon) çarpışmasından sonra 1. ordu (Kuroki) Seul'u işgal edip Yalu ırmağını geçti (1 mayıs). Sonra da 2. (Oku) ve 4. (Nodzu) ordular, Port-Arthur'un kuzey-doğusu'na çıktılar ve Liaodong'u işgal edip Liaoyang üzerine yürüdüler. Port-Arthur kuşatmasından ve Dalian (Dairen) limanının alınışından sonra, mareşal Oyama'nın komutasındaki birlikler (12 tümen, 300 000 asker), rus kuvvetlerini (145 000'i Port-Arthur'da, 60 000'i de Vladivostok'ta olmak üzere 250 000 kişi) yok etmek üzere harekete geçti.

Rus tarafında iki karşıt görüş vardı: her şeyden önce Port-Arthur'u kurtarmak isteyen Uzakdoğu genel valisi amiral Alekseyev'in görüşü ve özel görevle Mançurya'da bulunan ve Transsibirya ile gelmekte olan takviye kuvvetlerine zaman kazandıracak bir hileli geri çekilme manevrasını savunan Savaş bakanı Kuropatkin'in görüşü. Sonuçta Kuropatkin, Liaoyang'a yerleşip Port-Arthur'a doğru bir birlik yolladı (Vafanggu çarpışması, 14-15 haziran). Bu arada Keller de, Kuroki komutasındaki Japonlar'ı durdurmakla görevliydi. Yağmur mevsimi (1904 yazı) her iki tarafın da harekâtı durdurup güçlerini artırmalarını sağladı. Rus filosunun Port-Arthur'dan iki çıkış girişimi Togo tarafından 14 nisan (amiral Makarov'un ölümü) ve 10 ağustosta püskürtüldü; 14 ağustos günü de Vladivostok'taki rus filosu yok edildi. 26 ağustosta Japonlar Liaoyang*'da yeniden hücuma geçti; Ruslar 3 eylülde burayı terk edip Hun Hı'nın arkasına çekildiler. Bu savaş, kesin bir sonuç getirmemekle birlikte, Asya'da hatırı sayılır bir yankı uyandırdı. Buna karşılık, amiral Alekseyev, 8-18 ekim arasında Japonlar'a karşı Şahe üzerinde 7 kolorduyu harekete geçirdi.

Bu girişimin başarısızlığı onun yerine Kuropatkin'in getirilmesine yol açtı. 1904-1905 kışında, iki ordu da Mukden çevresinde toparlandı ve Port-Arthur teslim oldu (2 ocak 1905), Mukden* savaşı, 600 000 insanın 20 şubattan 8 marta kadar birbirine girdiği bir çatışmaydı; ama rus ordusunun 100 [illegible] daha kuzeye çekilmesinden başka bir sonuç vermedi. Altı ay sonra ateşkes gerçekleştiğinde, 17 rus kolordusu (500 000 kişi) ile 20 japon tümeni (350 000 kişi) aynı yerde karşı karşıya kalmış durumdaydı. Bu arada, amiral Rojdestvenskiy kumandasındaki rus Baltık donanması, Uzakdoğu'ya gönderilmişti. Sekiz ay süren bir yolculuktan ve bu yolculuk boyunca Hull olayını (21 ekim 1904) yaşayarak Nosy-Be'ye ve Cam Ranh'a uğradıktan (bu durum, ittifakına sadık Fransa'yı zor durumda bıraktı) sonra bu donanma, 27 mayıs 1905 günü Japonlar tarafından Tsuşima'da batırıldı. Fransa, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin ortak arabuluculuğuyla imzalanan ateşkesi Portsmouth* antlaşması izledi (5 eylül 1905).

Ruslar'a 250, Japonlar'a da 190 bin insana mal olan bu savaş, taktiğin evriminde önemli bir aşamadır. Mitralyözün (her iki tarafta toplam 300 tane vardı) ve seri ateşli topun ortaya çıkışı, ateşli silahlara temel bir önem kazandırdı. Buna karşı bulunan savunma çaresiyse, Birinci Dünya savaşı'ndakileri haber veren, sağlam biçimde düzenlenmiş aralıksız cephelerin kurulmasıydı.

RUSK (Dean), amerikalı siyaset adamı (Cherokee kontluğu'nda, Georgia, 1909). Truman yönetimi döneminde (1945-1953) çeşitli Savunma (1945-1946) ve Dışişleri (1946-1952) görevlerinde çalıştıktan sonra, 1952'de Rockefeller Foundation başkanlığına getirildi. Başkan Kennedy, Dışişleri bakanı olarak onu seçti (1960). Başkan Johnson kabinesinde de görevini koruduktan sonra, 1969 yılında ayrıldı. 1970 yılından itibaren Georgia Üniversitesi'nde hukuk profesörlüğü yaptı. 1991'de anılarını yayımladı: *As I Saw it: A Secretary of State's Memoirs.*

RUSKA (Ernest), alman fizik bilgini (Heidelberg 1906 - Berlin 1988). Münih ve Berlin Teknik üniversitelerinde eğitim gördü; doktora çalışmalarını 1934'te tamamladı. 1955'e kadar sanayi alanında araştırmalar yaptı. 1955'te Max Planck derneği'nin Fritz haber enstitüsü'ne yönetici atandı. 1933'te elektromıknatısı mercek gibi kullanarak elektronları odaklayabilen elektron mikroskopunu gerçekleştirdi. Boyları 5-10 agnström olan parçacıkların, virüslerin incelenebilmesi olanağı doğdu. Bu buluşundan dolayı 1986 Nobel fizik ödülü'nü, mikroskop üzerinde araştırmalar yapan Gerd Binnig ve Heinrich Rohrer ile paylaştı.

RUSKAYA (Yevgenya Borisenko, **Jia** — denir), italyan uyruğuna geçmiş rus asıllı kadın dansçı ve koregraf (Kerç 1902 - Roma 1970). İtalya'da modern dans akımlarının temsilcilerinden olan sanatçı, 1934'te Roma'da kendi okulunu kurdu. 1940'ta Dramatik sanatlar ulusal akademisi'ne bağlı dans okulunun yönetimine getirildi. Bu okul, 1948'de özerklik kazandı.

Ruskaya Pravda *(rus hukuku)*, Kiev devleti ve ona bağlı prensliklerin hukukuyla ilgili derleme. XIII. yy. ile XVIII. yy. arasında üç değişik metin vardı: en eski hukuk olan Yaroslav yasası'nı (XI. yy.) içeren "kısa metin", özellikle kölelerin statüsünü *(holopıy)* içeren "uzun metin" ve "özet metin".

Bildarchiv Preussischer Kulturbesitz



Rus-Japon savaşı'ndan (Port-Arthur'un 2 ocak 1905'te japon orduları tarafından alınışı) alman taşbaskısı (ayrıntı) *Museum für Deutsche Volkskunde Berlin*

RUSKİN (John), ingiliz sanat eleştirmeni ve toplumbilimci (Londra 1819 - Brantwood, Cumberland, 1900). Zengin bir tüccarın oğluydu. İlk kitabı *Modern Painters* (Çağdaş ressamlar) [1843-1860] Turner ve önraffaellocuları savunmak için yazdı. Estetik görüşlerini *The seven of Lamps of Architecture* (Mimarlığın yedi lambası) [1849], *The Stones of Venice* (Venedik'in taşları) [Gotik sanatı yücelten bir bölümle birlikte, 1851-1853] geliştirdi. İnsan tarafından bozulmamış bir doğa aşkı sonucu bu doğaya daha yakın bir toplumsal düzen düşledi, *The Political Economy of Art* (Sanatın iktisadi politikası) [1857], *Sesame and Lilies* (Susam ve zambaklar) [1865], *The Crown of Wild Olive* [1866], *Bible of Amiens* (1880-1885) gibi yapıtlarında, modern uygarlıktan kaynaklanan toplumsal sorunları ele aldı. Ayrıca ingiliz işçilerine, içten mektuplar yazdı (*Fors Clavigera*, 1871-1887). Oxford Üniversitesi'nde tarih profesörlüğü yaptı (1869-1878 ve 1883-84), 1885'te, yarım kalan bir özyaşamöykүsü yazmaya girişti. (*Praeterita*, 1885-1889). Servetini toplumsal yardımlara harcadı. Carlyle, arkadaşı ve esinleyicisiydi. Ruskin'in yapıtları, sanat eleştirisini mizah ve vaazla birleştirdi.

RUSKİY (Nikolay Vladimiroviç), rus general (Kiev 1855 - öl. 1919). Lvov'u ele geçirdi (1914). Komutanlık görevinden alındı (1915); devrime katıldı (1917), ama bolşevikler tarafından öldürüldü.

RUSLAŞTIRMA a. **1.** Bir bölgeye rus asıllı kişileri, rus kolonilerini yerleştirme. **—2.** Bir grup halkın rus etkisine girmesini sağlama, bir grup halka rusçayı kabul ettirme.

RUSSELL, Dorset asıllı aile. Bazı üyeleri, Yüz Yıl savaşı'nda yararlık gösterdiler; fakat ailenin sahip olduğu servetin asıl mimarı Bedford kontu adıyla anılan JOHN' dur. Unvan, XVIII. yy.'da düklük unvanıyla değiştirildi. Ailenin üyeleri, aynı zamanda kont Russell ve Orford kontu unvanlarını da taşıdılar.

RUSSELL (John), 1. **Bedford** kontu, ingiliz siyaset adamı (1486 ? - Londra 1555). Henry VIII, Edward VI ve Mary I'in danışmanlıklarını yaptı. Din siyasetindeki dalgalanmalara rağmen, tahta her zaman aynı bağlılıkla hizmet ederek 1536 ve 1594 katolik ayaklanmalarının, 1554 protestan isyanının bastırılmasını kolaylaştırdı, Henry VIII adına Fransa ve İtalya'da, Mary Tudor adına İspanya'da diplomatik görevler gerçekleştirdi. Satın aldığı topraklar, Russell ailesine büyük bir güç kazandırdı.

RUSSELL (Francis, 2. *kont*) [1527 ? - Londra 1585]. John Russell'ın oğlu. İnanmış bir protestandı. Kraliçe Elizabeth I'in etkili bir danışmanı oldu; kraliçe adına Fransa ve İskoçya ile yapılan görüşmeleri yönetti.

RUSSELL (Francis), 4. **Bedford** kontu (1593-1641), Francis Russell'ın torunu. Ilımlı bir püritendi. Komünler'in, Charles I'in mutlakıyetçiliğine karşı mücadelesini destekledi ve 1640-41'de parlamento yanlılarının önderlerinden biri oldu; ama kraldan kesinlikle kopmak istemiyordu. Ölümü, bir uzlaşma olasılığını zayıflattı. Fens' te akaçlama çalışmalarını gerçekleştirdi.

RUSSELL (William, *lord*), ingiliz siyaset adamı (1639 - Londra 1683). Francis Russell'ın torunu. Bağnaz bir saray düşmanıydı. Shaftesbury ile anlaştı. Oates'in "ifşaatlar"ıyla öfkelenen Russell, York dükünün sınırdışı edilmesi için harekete geçti (1681) ve Monmouth ile birlikte bir düzen hazırladı. Rye House komplosuna karışmakla suçlandı ve ölüm cezasına çarptırıldı.

RUSSELL (Edward), **Orford** kontu, ingiliz amiral (1653-1727). Lord William Russell'ın kuzeni. 1688 devrimi'nin öncesinde William of Nassau'nun en önemli ajanlarından biri oldu. 1692'de bir ingiliz-hollanda donanmasına komuta ederek, Fransızlar'ı Hougue savaşı'nda yendi.

RUSSELL (John), 4. **Bedford** dükü, ingiliz siyaset adamı (1710 - Woburn 1771). Whig olmasına rağmen Walpole'e karşı çıkan ve Parlamento'da birçok yandaşı olan bu büyük senyör, 1744'te Pelham hükümetine girdi. Yetkeciliğine katlanamadığı Pitt ile bozuşması üzerine, 1761'de Bute hükümetine katıldı ve Paris antlaşması'nın (1763) yaratıcılarından biri oldu, ardından Grenville döneminde (1763-1765) gene bakanlık yaptı. Cumberland dükünün dostu olmasına rağmen krala yaklaştı, Wilkes'in saldırılarına karşı kralın ayrıcalıklarını ve amerika Sömürgelerinin isteklerini savundu.

RUSSELL (John), ingiliz ressam (Guildford 1745 - Hull 1806). F. Cotes'un öğrencisi oldu; yağlıboya, suluboya, özellikle de pastel portreleriyle (National Portrait Gallery, Londra) büyük ün kazandı.

RUSSELL (Francis), 5. **Bedford** dükü (1765 - Woburn, Bedfordshire, 1802). Fox'un yönettiği liberal whig grubuna katıldı. Daha çok, Woburn'da örnek bir çiftlik kurarak geliştirmeye çalıştığı tarımsal ilerlemeye olan ilgisiyle tanınır.

RUSSELL (John, 1. *kont*), ingiliz siyaset adamı (Londra 1792 - Pembroke Lodge, Richmond Park, 1878), Francis Russell' ın yeğeni. Whig partisi'nden milletvekili seçildi (1813). Parlamento reformundan ve din ayrımına son verilmesinden yana kampanya yürüttü. 1832 seçim reformunu hazırlayan komiteye girdi. Avam kamarası'nda Whig partisi'nin lideri oldu (1834). Melbourne hükümetinde İçişleri bakanı (1835 -1839), sonra Sömürgeler bakanı (1839 -1841) oldu, özerklik görüşüne büyük bir nefret gösterdi. Peel'i "Corn Laws"ı yürürlükten kaldırmaya yönelten liberallerin savaşımına katıldı (1846). Peel'den sonra Başbakan olunca (1846-1852), onun serbest mübadeleci politikasını sonuçlandırdı. Hükümeti güç sorunlarla karşı karşıya kaldı: İrlanda'da açlık, çartistlerin son çıkışı olan 1848 devrimleri. Russell, Aberdeen hükümetine katıldı, rakibi Palmerston gibi, Kırım savaşı'na yol açan (1854) bunalımda Rusya'ya karşı uzlaşmaz bir politika izlemeyi önerdi; bu savaştaki ilk başarısızlıklar üzerine istifa etmek zorunda kaldı (1855). Palmerston hükümetinde yeniden Dışişleri bakanı oldu (1860-1865); italyan birliğini destekledi ve Amerikan iç savaşı'nda İngiltere'nin yansızlığını korudu. 1865-66'da yeniden Başbakanlık yaptı.

RUSSELL (John Scott), iskoçyalı mühendis (Glasgow 1808 - Ventnor, Wight adası, 1882). Isambard Kingdom Brunel ile birlikte, XX. yy.'ın başına kadar dünyanın en büyük gemisi olan dev *Great Eastern*'i inşa etti. Ayrıca, kendi türünün ilk gemisi olan *Warrior* zırhlı firkateynini yaptı.

RUSSELL (George William), **Æ** takma adıyla tanınan irlandalı yazar, ressam ve toplumbilimci (Lurgan, Armagh yönetim bölgesi, 1867 - Bournemouth 1935). *Abbey Theatre*'ın kurucuları arasında yer aldı. Yeats tarafından teozofiye yönlendirildi. Kelt mistisizmine yeni bir çehre kazandırdı ve kooperatifçi tarım devrimini örgütledi. Köylülere maddi ve manevi alanlarda yeni bir bilinç aşılayan *The İrish Homestead* (İrlanda çiftliği) adlı dergiyi (1906-1923), daha sonra da *The İrish Statesman*'ı (İrlandalı devlet adamı) [1923] yönetti. *Homeward: Sangs by the way* (1894), *The Earth Breath* (1897), *İmaginations and Reveries* (1915) ve *Candle of Vision* (1918) adlı yapıtlarında, geleceğe huzurla bakan, toprağına ve halkına inanan bir insanın duygularını yansıttı. *Deirdre* (1906) adlı şiirsel dramındaysa, İrlanda'nın sanayileşme tasarılarına katılmasını görmekten duyduğu derin huzursuzluğu dile getirdi. Sürgünde öldü.

RUSSELL (Bertrand, 3. — *kontu*), ingiliz filozof ve mantıkçı (Trelleck, Wales, 1872 - Penrhyndeudraeth, Wales, 1970). 1890 -1895 arasında Cambridge'de matematik ve felsefe öğrenimi gördükten sonra, aynı üniversitede 1916'ya değin ders verdi. Bu tarihte, barışçı etkinliklerinden ötürü çarptırıldığı altı aylık hapis cezasının ardından öğretim görevine son verildi. 1927'de, ikinci karısı Dora ile birlikte, eğitimle ilgili düşüncelerini uygulamak amacıyla, deneysel bir okul olan Beacon Hill School'u kurdu. 1935'te Dora'dan ayrılıncaya değin kendini bu etkinliğe verdi. 1938'de ABD'ye gitti. 1944'te Cambridge'e döndü, Trinity College'a yeniden seçildi. Daha sonra birçok kez ABD'de kaldı. Ama yaşamının son yıllarında, daha çok insanlık sorunlarıyla ilgilendi. Nükleer bombaya karşı çıktı, Jean-Paul Sartre ile birlikte, Russell mahkemesi'ni kurarak Vietnam'da işlenen savaş suçları (Russell mahkemesi I) ve Latin Amerika'daki bastırma hareketi (Russell mahkemesi II) üzerine soruşturma açtı.

Russell'ın en önemli ve en özgün katkısı, bilgi felsefesi alanındadır. Gençliğinde F. H. Bradley'nin idealist ve tekçi felsefesinden etkilenen Russell, ilk yazılarında, idealist düşünceleri savundu. Leibniz'in felsefesini inceleyerek bağıntıların önemini keşfetti ve içbağıntılar öğretisine yönelik eleştirisini hazırladı. Ona göre, Leibniz felsefesindeki tutarsızlıklardan da, tekçilik ve idealizmdeki "sapmalar"dan da bu içbağıntılar öğretisi sorumluydu. *The Philosophy of Leibniz* (Leibniz'in felsefesi) [1900] adlı kitabı, ingiliz yenihegelci akımından kesin olarak kopuşunun belirtisidir. Russell artık, özel olarak matematik felsefesi, genel olarak da bilgi felsefesi bakımından, mantığın büyük bir önem taşıdığına inanıyordu.

Mantıkçılık* görüşünün ilk biçimini ortaya koyan *The Principles of Mathematics* (Matematiğin ilkeleri) [1903] adlı yapıtında Russell, sayıların, Homeros tanrılarının, bağıntıların, khimaira'ların ve dört boyutlu uzayların varlığını kabul ediyordu. Daha sonraki yıllarda, *The Principles of Mathematics*'teki bu varlıkbilimsel taşkınlığı dizginlemeye çalıştı ve Occam'ın usturası kuralını uyguladı. 1905 tarihli "On Denoting" başlıklı makalesinde, dilin mantıksal çözümleme modelini ortaya koyan "betimlemeler kuramı"nı geliştirdi. Burada sözkonusu olan, belirleyici gibi göründüğü halde hiçbir şeyi belirlemeyen deyimlerin yer aldığı önermeleri (örneğin "bugünkü Fransa kralı" ya da "altın dağ" önermeleri), bu deyimlere yer vermeyen önermelere çevirmekti. Ancak bu şekilde onlara denk düşen özlüklerin varsayılmasından kaçınılabilirdi. Tüm felsefi gelişimi boyunca Russell, bu indirgemeci çözümleme yönteminin uygulama alanını durmadan genişlettiyse de (özellikle sınıfları kaldırmak için) bu yöntemi genelleştirmedi. Bilimkuramsal nitelikte nedenler, betimlemeler yararına özel adları tümüyle bertaraf etmesini engelledi (Russel'a göre iki tür bilgi vardır: doğrudan bilgi ve betimleme yoluyla bilgi).

Russell'ın mantığa getird'iği bir başka önemli yenilik de, sınıflara ilişkin mantıksal paradoksları yok etmek amacıyla hazırladığı tipler kuramıdır. Sınıfların çoğu, kendi kendilerinin üyeleri değildir, ama kimi sınıflar kendi kendilerinin üyeleri gibi görünebilirler. Bu da, bütün Giritliler'in yalancı olduğunu söyleyen Giritli'nin paradoksuna benzer paradokslara yol açar. Bu paradoks ya da çatışkılardan kaçınmak için Russell, tipler adını verdiği birçok dil düzeyini ayırt eder: örneğin bir sınıf, üyelerinin her birinin tipinden her zaman daha yüksek bir tiptedir. Giritli'nin önermesi, konu edindiği ve nitelemek iddiasında bulunduğu önermelerden daha yüksek tipte bir önermedir. Böylelikle çatışkı, değişik tiplerin birbirine karıştırılmasıyla açıklanarak ortadan kalkmış olur.

Russell, A. N. Whitehead ile birlikte yazdığı *Principia* mathematica*'da, mantıkçı

G. Keen-Camera Press-Parimage



lord Bertrand Russell



Lauros-Giraudon

Russolo: *Sabun köpüklü kadın* (1929)
Paris kenti Art moderne müzesi

matematik görüşüne son biçimini verdi.

Felsefe meseleleri (The Problems of Philosophy, 1912), *Dış dünya üzerine bilgimiz* (The Scientific Methode in Philosophy and Our Knowledge of External World, 1914), *Mistisisizm ve mantık* (Mysticism and Logic, 1918), *Analysis of Mind* (1921), *The Analysis of Matter* (1927) adlı yapıtları, Russell'ın bilgi kuramı üzerindeki düşüncelerinin aşamalarıdır. Russell'ın bilgi kuramı üzerindeki düşüncesi, geleneksel deneycilik ve mantıksal kurulabilirciliğin genellikle farklı isteklerine karşı savaşarak gelişmiştir. *An Inquiry into Meaning and Truth* (Anlam ve gerçek) [1940] ve *Human Knowledge, Its Scope and Limits* (İnsan bilgisi, kapsamı ve sınırları) [1948], Russell'ın gerçek anlamda felsefi son iki büyük yapıtını ve gerçek duygusunu hiçbir zaman yitirmeyen bir felsefenin son sözünü oluşturur.

Russell, 1920'de SSCB'yi ziyaret etti. Düşkırıklığına uğradı ve yurduna dönünce *Bolşevizm* (Practice and Theory of bolshevism) [1920] adlı kitabını yayımladı. Milliyetçiliğin, militarizmin, bürokratik totalitarizmin ve sovyet rejiminde varlığını ilk fark edenlerden biri olduğu kültürel karanlığın kötülüklerini sergiledi. Sosyalizmin bu sapmasına karşı, özgürlükçü bir sosyalizmi savundu.

Ahlak ve eğitim konularında da özgürlükçü düşüncelerden yanaydı. Ancak karşıtlarının genellikle saptırdıkları tutumu esnekti (*How to be Free and Happy* [Nasıl özgür ve mutlu olunur], 1924; *Evlilik ve ahlak* [Mariage and Morale], 1929 ve *Mutluluk yolu* [The Conquest of Happiness], 1930). Aynı esneklik dinlere karşı sert eleştirilerde bulunmasına rağmen Tanrı'nın varlığı konusundaki tutumunda da görülür (*Din ile bilim* [Religion and Science], 1935; *Neden hıristiyan değilim* (Why I'm not Christian), 1957).

Son olarak, çok verimli bir yazar olan Russell'ın yapıtları arasında, *Batı felsefesi tarihi* (History of Philosophy occidental) [1945], *History of my ideas philosophic* (Felsefi düşüncelerimin tarihi) [1959] ve *Yaşamöyküm* (My Autobiography) [I, 1967; II, 1968; III, 1969] gibi yapıtlarını da saymak gerekir. (1950 Nobel edebiyat ödülü.)



yeşil russula
(Russula virescens) [yenebilir]



mor russula
(Russula cyanoxantha)
[yenebilir]



kusturucu russula
(Russula emetica)
[zehirli]

RUSSELL (Henry Norris), amerikalı gökbilimci (Oyster Bay, New York, 1877 - Princeton, New Jersey, 1957). Yıldız fiziği üzerinde yaptığı çalışmalar sayesinde Hertzsprung* ile birlikte, bunları ışıldama gücüne ve tayf tiplerine göre sınıfladı ve *Hertzsprung-Russell diyagramı*'nı geliştirdi (1913). Tutulumlu çiftyıldızları da inceledi. Ayrıca, fotoğrafla paralaks ölçümü yöntemlerinden yararlanarak pek çok yıldızın uzaklığını hesapladı.

RUSSELL (Morgan), amerikalı ressam (New York 1883 - Broomall, Pennsylvania, 1953). 1909'da Fransa'ya yerleşti (1946'ya kadar bu ülkede kaldı); özellikle, kuramsal ve resimsel açıdan yaklaştığı renk öğesine ilgi duydu (izlenimciler ve Cézanne, Delaunay ve Kupka). 1912-13'te Macdonald-Wright ile birlikte renklerin ilişkileri üzerine kurulu soyut yapıtlarla (*Synchromy to form: orange*, 1914, Albright Knox Art Gallery, Buffalo) belirginleşen *senkromizm* hareketini başlattı. 1916'dan sonra yeniden, dinsel esinli, geleneksel ve figüratif bir sanata döndü.

RUSSEL (Ken), ingiliz film yönetmeni (Southampton 1927). Önce fotoğrafçılık yaptı. 1959 yılından başlayarak televizyon yönetmeni oldu. Sıradan bir casusluk filminden (*Milyonluk beyin* [Billion Dollar Brain], 1967) sonra nitelikli üç filmle kendini kanıtladı: *Women in Love* (1970), *Yalnız kalpler* (Music Lovers) [1970], *Şeytanlar* (The Devils) [1970]. Öteki filmleri: *The Boyfriend* (1971), *Savage Messiah* (1972), *Mahler* (1974), *Tommy* (1975), *Lisztomania* (1975), *Valentino* (1977), *Altered States* (1979), *Tutku suçları* (Crimes of Passion) [1985], *Gothic* (1987), *The Lair of the White Worm* (1988), *Salome's Last Dance* (1988), *The Rainbow* (1989), *The Russia House* (1990), *Whore* (1991).

RUSSELYA a. Orta Amerika'da yetişen hepyeşil güzel ağaççık. (Bil. a. *russelia;* sıracagiller familyası.) Yaprakları karşılıklı ya da çevrem halinde dizili olur; kimi türlerinde ufalarak pul halini almıştır. Dikotom talkım halindeki bileşik çiçeklerinde 4'lü ya da 5'li tipte bir çanak, iki dudaklı parlak kırmızı bir taç vardır.

RUSSILLO (Joseph), italyan asıllı amerikalı dansçı (New York 1938). Sanat yaşamına ABD'de başladı, daha sonra Avrupa'ya gitti. Torino'da Teatro Stabile'de çalıştı (1968). Aynı yıl Paris'e yerleşti ve kendi okulunu kurmadan önce çeşitli okullarda ders verdi. 1969'da tek koregrafı olduğu Anne Béranger-Joseph Russillo topluluğu doğdu (*Atmosphères: Momente et la Course*, 1970; *Samson, Trois Méditations*, 1971). Daha 1972'de kendi topluluğu olan Ballet-Théâtre Joseph Russillo'yu kurarak *Ketsu Boku* (müzik: Michio Mamiya; ilk kez J. Russillo ve D. Agésilas tarafından yorumlandı), *Compositions pour un solo* (müzik: Liszt) adlı yapıtları sahneledi. Ardından *Il était une fois comme toutes les fois* (dört mevsim teması üzerine, 1973), *Rêves et Kaléidoscope* (1973), *Mémoires pour demain* (1974), *Fantasmes* (J. Lejeune'ün müziği, 1975), *Requiem, malédictions et lumières* (Fauré ve Verdi'nin requiemleri, P. Sciortino'nun 1. senfonisinden bölümler, 1977), adlı yapıtları, *Bahar ayini*'nin bir versiyonunu (ilk kez Rusya turnesinde sahnelendi, 1979), *Orphée* (müzik: Gluck, 1980), *la Légende de Joseph* (müzik: R. Strauss, 1982) adlı baleleri koregrafiledi.

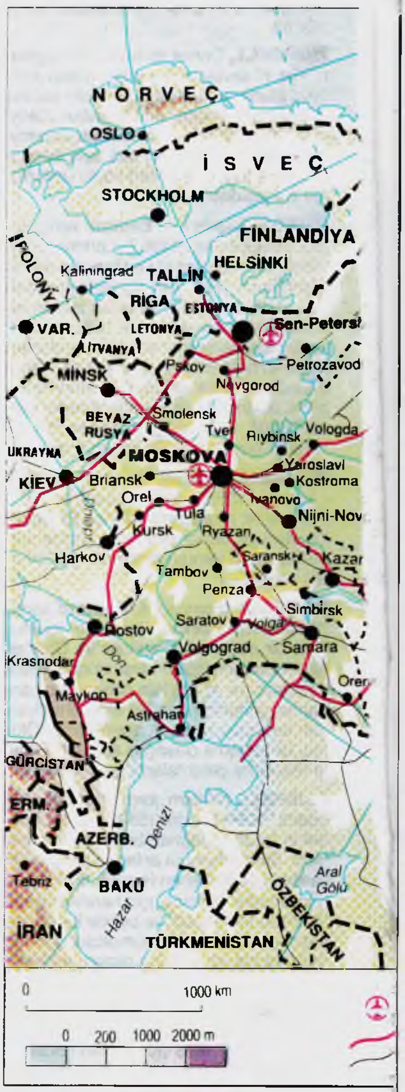
RUSSO (Alecu), rumen yazar (Strâşeni, Boğdan, 1819 - Yaş 1859). Fransızca olarak yazdığı düzyazı şiir *le Cantique de la Roumaine* 1851'de yayımlandı. Kâhince ve birleştirici bir üslupla kaleme alınmış bu yapıt, rumen tarihinin heyecan verici bir alegorisi niteliğindedir.

RUSSO (Ferdinando), italyan yazar (Napoli 1866 - *ay. y.* 1927). Şiirlerinde lehçe kullandı, yapıtları kimi zaman halk destanı (*'O Luciano d' 'o Rre*, 1910) niteliğindedir, kimi zaman da Napoli'nin ayaktakımını gerçekçi bir biçimde dile getirir (*'E scugnizze. Gente 'e mala vita,* 1897).

RUSSOLO (Luigi), italyan besteci ve ressam (Portogruaro, Venedik, 1885 - Cerro di Laveno 1947). Önce "ünanimist" çizgide ofortlar (*Nietzsche*'nin portresi, *Uyuyan şehir, Mağluplar*) ve modernist tablolarla (*Koku*, 1910) tanındı. 1910'da her iki *Fütürist resim manifestosu*'na da imzasını koydu. *Müzik* (1910) ve *Yıldırımlar, Hızlı tren, Bir gecenin anısı, İsyan* (1912) gibi tablolarında bu hareketin etkisi duyulur. 1913'te sesle ilgili sorunlar üzerinde çalışmaya karar vererek *Gürültü sanatı* başlıklı manifestoyu kaleme aldı. Kentteki çeşitli gürültüleri ya da başka türden gürültüler üretebilecek "gürültü aletleri" yaptırdı. Bu rezonatörlerle İtalya ve İngiltere'de birçok konser verdi (özellikle *Başkentin uyanışı, Otomobillerin uçaklarla randevusu, Bir vahada vuruşma* başlıklı montajlar). Birinci Dünya savaşı'nda ağır biçimde yaralanan Russolo, daha sonra, özellikle Paris'te yeniden turnelere başladı. 1927'de Paris'e yerleşti. Birçok bestecinin yanı sıra, Varèse ve Honegger ile de tanıştı ve eski "gürültü aletleri"nin sentezleri olan iki çalgı hazırladı (*rumorharmonium* ya da *russolophone* ve *armonik yay*, 1927'de Sorbonne'da tanıttı). Russolo'nun şairler ve sanatçılar üzerinde büyük etkisi olmuştur.

RUSSULA a. (lat. *russulus*, kırmızımtırak'tan). Pütürlü yapıda sıkı etli bazitlimantar.

—ANSİKL. Russula sütlü mantarlara *(lactarius)* benzer, ama kırıldığında süt salmaz. Russulaların birçok türü kaliteli, yenebilir mantarlardır: *yeşil russula;* lamlarına dokunulduğunda yağlı izlenimi veren ve yeşilden mora kadar değişik renklerde olabilen *mor russula;* çok sert



kırmızı etli *güzel russula*. Buna karşılık özellikle acı olan *kusturucu russula*, iğrenç kokulu *pis russula*, çok acı olan *acı russula* yenmemelidir.

RUST, XVIII. ve XIX. yy.'larda ünlü müzikçiler yetiştiren alman aile. Başlıca temsilcileri: FRIEDRICH WILHELM, kemancı ve besteci (Wörlitz 1739 - Dessau 1796). Dessau sarayı'nın müzik yöneticisi oldu ve piyano ve keman sonatları ve vokal yapıtlar (lied'ler, melodramlar, kantatlar) besteledi. —WILHELM KARL (Dessau 1787 - *ay. y.* 1855), öncekinin oğlu, Viyana'da orgcuydu; org ve piyano parçalarını yayımladı. —WILHELM, müzikbilimci ve orgcu (Dessau 1822 - Leipzig 1892), öncekinin yeğeni, Friedrich Wilhelm'in torunu. Leipzig Sankt Thomas kilisesi'nin önce orgcusu (1878), daha sonra da kantoru (1880) oldu ve Bach-Gesellschaft'ın yayımladığı J. S. Bach külliyatının 26 cildini basıma hazırladı (1855-1881). Org ve piyano parçaları dışında dinsel yapıtlar da besteledi.

RUST (Mathias), alman amatör pilot (Rissen, Hamburg, 1968). Kiraladığı Cessna tipi küçük uçakla Almanya'dan önce Helsinki'ye, oradan da, izinsiz olarak, Moskova'ya uçtu (1987). Dünyanın en güçlü hava savunma sistemlerinden birini aşarak Moskova'nın merkezinde Kızıl meydan'a inmesi bütün dünyada ilgiyle karşılandı. Sovyet makamlarınca serserilik, sınırı izinsiz geçme, hava trafik düzenini bozma suçlarından yargılandı. Uçuşunu dünya barışı için yaptığını ileri sürdü. Dört yıl hapse mahkûm edildiyse de 14 ay sonra serbest bırakıldı (1988): Almanya'ya döndü. Olayda ihmalleri görülen Moskova bölgesi hava savunma komutanı, Hava kuvvetleri komutanı ve savunma bakanı görevlerinden alındı.

RUSTA a. (fars. *rüsta*). *Esk.* Köy.

RUSTAHİZ ya da **RUSTEHİZ** a. (fars. *rust*, bitme ve *hiz*, kalkınma'dan *rust-a-hiz*, *rust-e-hiz*, insanların topraktan çıkmaları, kalkmaları). *Esk.* Kıyamet günü: *"Dünyaya oldı velvele-endaz rust-e-hiz"* (Nedim-i Kadim, XVII. yy.).

RUSTAİ sıf. (fars *rüsta* ve ar. *-î*'den *rüsta*'i). *Esk.* **1.** Köyle ilgili, köye ilişkin. **—2.** Köylü. **—3.** Pastoral: *"Zağanos Mehmet Paşa yalnız kaldıkları zaman Şehzade Mehmed'e ... Sicilyalı, Theokritos nāmında bir Yunâninin rustâî şiirlerini ..., okur..."* (Y.K. Beyatlı).
—Esk. güz. sant. Köy ve çiftlik yaşamı, kır manzaraları gibi konulu resim.

RUSTAVELİY (Şota), gürcü şair (Rustavi 1172 - Kudüs 1216). Kraliçe Tamara'nın haznedarlığını yaptığı sanılır, 16 heceli dizelerden oluşmuş 1 671 dörtlükten meydana gelen epik şiirini (*Vep Rhis tkaosani*, 1190'a doğr. 1210) ona ithaf etti.

RUSTAVİ, Gürcistanda kent, Kura ırmağı kıyısında; 159 000 nüf. (1989). Kimya kombinası. Sentetik tekstil. Makine sanayisi. Çimento fabrikası. Yapı gereçleri.

RUSTEHİZ → RUSTAHİZ.

RUSTENBURG, Güney Afrika'da kent, Transvaal'da, Pretoria'nın B.'sında; 22 000 nüf. Platin ve krom yatakları. Bakır ve nikel metalürjisi.

RUSTICI (Giovan Francesco), italyan heykelci ve ressam (Floransa 1474 - Tours 1554). Michelangelo'nun okul arkadaşı ve Leonardo da Vinci'nin dostuydu. Floransa vaftizhanesi için *Vaftizci Yahya'nın vaazı* grubunu gerçekleştirdi (1506 - 1511). 1528'de Fransa'ya yerleşti ve François I'in hizmetine girdi; ancak, o dönemdeki etkinliği üzerine kesin izler bulunmaktadır.

RUSTICO DI FILIPPO, italyan yazar (Floransa 1230'a doğr. - *ay. y.* 1291'e doğr.). Şiirsel yapıtları, Guittone d'Arezzo tarzında aşk şiirleriyle gerçekçi kadın düşmanı ve papalık karşıtı yergiler olmak üzere iki grupta toplanır (her grupta 29 sone).

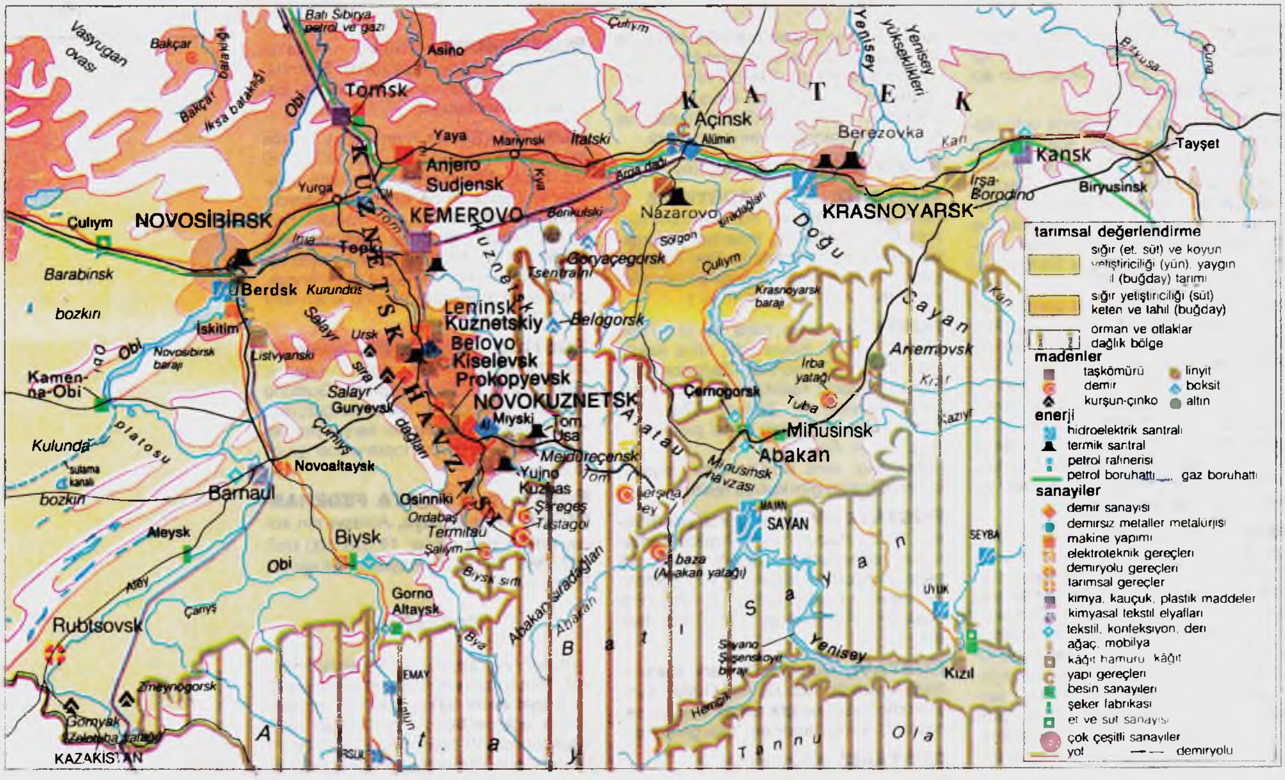
RUSYA ya da **RUSYA FEDERASYONU**, rusça **Rosiya**, Avrasya'nın kuzey bölümünde devlet; 17 075 400 km^2; 147 386 000 nüf. Başkenti *Moskova*. Resmi dili *rusça*.

COĞRAFYA

Rusya federasyonu, 21 özerk cumhuriyet (16 eski sovyet sosyalist cumhuriyeti ve 5 eski özerk bölge, 1990 yılı ağustosunda egemenliklerini ilan ettiler) ile 6 bağlı toprak, 10 özerk bölge ve 49 özerk ilden oluşur. Bütün bu yönetim bölümle-

RUSYA





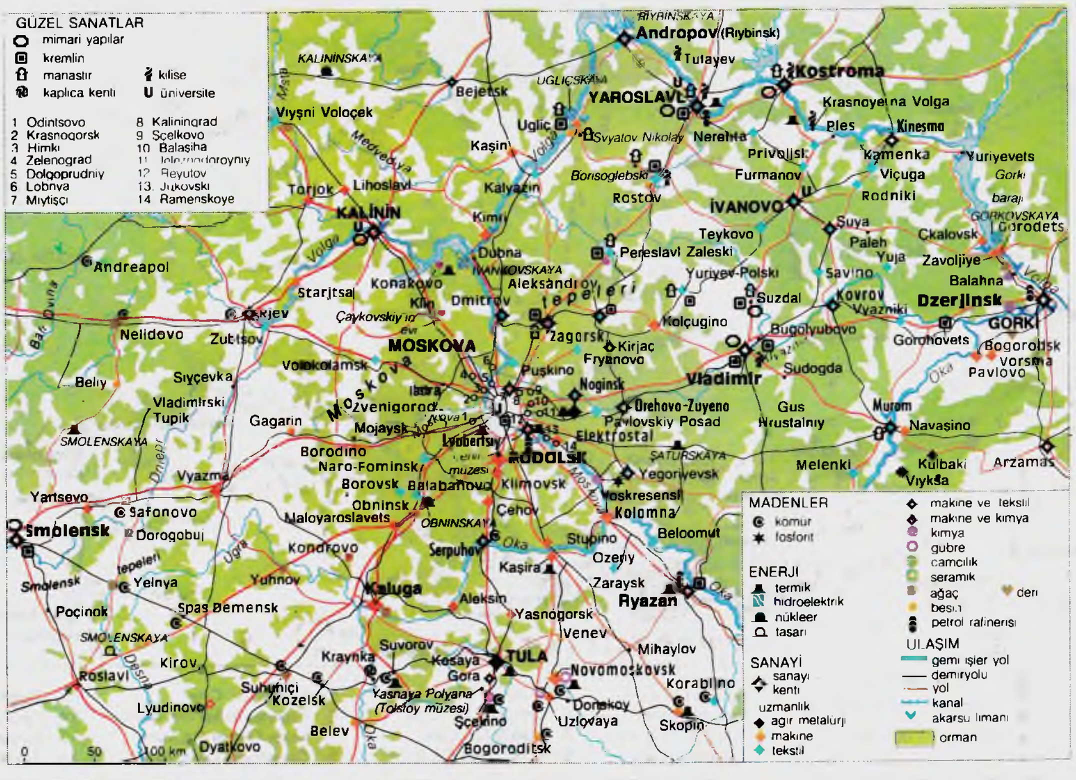
KUZBAS HAVZASI

rinde 1 805 kent, 2 065 belde ve 12 000 köy bulunmaktadır. Rusya Federasyonu antlaşması 31 mart 1992'de 86 yönetim birimi (18 özerk cumhuriyet, 8 bağlı toprak [kray], 49 özerk il [oblast], 2 kent [Moskova ve Sen-Petersburg], 11 özerk birim) tarafından imzalanmış, Çeçen-İnguş ve Tataristan özerk cumhuriyetleri anlaşmaya katılmamıştır.

doğal yapı

Rusya, eski Doğu Prusya'daki 20 °D. boylamıyla, Bering boğazındaki 170°B. boylamı arasındaki topraklara yayılır. Doğu Avrupa'nın büyük bölümüyle Asya kıtasının bütün kuzey kesimini kaplar; Kola yarımadasından Büyük Okyanus'a kadar bütün kıyı denizlerinde ve Kuzey Buz denizi'nde kıyısı vardır. Rusya topraklarının B.'sında Finlandiya, Estonya, Letonya, Litvanya, Beyaz Rusya, Ukrayna ve Moldova yer alır. Güney kesimi, Azak denizi kıyıları, Büyük Kafkasya ve Hazar denizi'ne ulaşır. Asya'daki güney sınırı Batı Sibirya'nın G.'inden geçer ve Yukarı İrtiş'ten, yani Yukarı Asya'nın dağlık kenarından başlayarak Argun'a kadar uzanır. Daha sonra Amur ırmağı vadisini ve kolu Usuri'nin vadisini izleyerek Vladivostok'un B.'sında Japon denizi'ne ulaşır.

Cambrianöncesi döneminde oluşmuş Doğu Avrupa ve Sibirya platformlarının (bu platformlar arasında ve çevresinde kıvrımlanmış dağ sistemleri gelişmiştir) bulunması, büyük yapısal bütünlerin düzenini sağlar. Hercynia yapıları, iki platform arasında geniş bir alan kaplar; oysa İkinci Zaman'da gerçekleşen kıvrımlanmalarla Alp kıvrımlanmaları ülkenin güney ve doğu kenarında bir kuşak oluşturur. B.'da, masamsı yüzey şekilli, az



MOSKOVA BÖLGESİ

kalın tortul bir bölge olan rus ovası, K.-B.'dan Fennoscandia kütlesiyle, G.'den Hercynia devrinde oluşmuş Podolya-Volinya ve Karpatlar platosuyla, D.'dan Ural sıradağlarıyla kuşatılmıştır. K.-B.'da Baltık denizi'ne, G.'de Karadeniz'e, G.-D.'da Hazar denizi'ne açılır. Hercynia devrinde oluşmuş Ural sıradağlarında dorukların pek yüksek olmaması (G.'de en çok 1 638 m, K.'de 1 894 m), aşılması kolay boğazların sıralanması, Avrupa ile Asya arasında gerçek olmaktan çok kuramsal bir sınırın bulunduğunu gösterir. Ural sıradağlarıyla Yenisey arasında uzanan Batı Sibirya ovası çok düz bir alandır: bu nedenle Kuzey Buz denizi'ne dökülen Obi ile kolu İrtiş'in Batı Sibirya ovasını akaçlaması çok güç olmaktadır. Yenisey'in ötesinde, Lena'ya kadar uzanan alanda, yükseltisi 500 - 1 000 m arasında değişen üç Tunguska vadisinin aştığı, üstünden doruk çizgilerinin geçtiği (Putorana dağları, 1 701 m) basamaklı Orta Sibirya platoları yükselir. Toprakların güney ve doğu kenarlarında, çeşitli dağoluş sistemlerine bağlı yüksek dağlar bulunur. Karadeniz ile Hazar denizi arasında Alp-Himalaya sisteminden, dorukları 5 000 m'yi geçen Kafkas dağları uzanır. Doğu Sibirya'da dağlık kenar genişler. Baykalardı ve Baykalötesi'nin kırılmış ve kıvrımlanmış dağ sıraları, horstların ve çukurların (Baykal gölü) ortaya çıkmasına yol açar. Büyük Okyanus'a yaklaşıldıkça gençleşen sıradağlar Rusya'nın Uzakdoğu kesimini oluşturur: Verhoyansk ve Çerski yayları, Sihote-Alin ve Kamçatka kıyı sıradağları ortalama olarak, yılda 390 mm yağış (yani 6 630 km^3 su) alır. Buharlaşma bunun az bir kısmını yok eder; geri kalansa ırmaklarla denizlere akar. Ülkenin kuzey ya da doğu bölümünde oluşan ırmaklar yüzey sularının % 80'ini akaçlar.

Kuzey Avrasya'nın ortasında, soğuk ve ılıman enlemlerde bulunan toprakları, D.'dan B.'ya doğru giderek karasal özellikleri artan bir biyoiklimsel kuşak niteliği alır. Uzun ve çok çetin kışlı tundra alanı, Avrupa'nın Kuzey Buz denizi kıyısında dar bir şerit görünümündedir. (Doğu Sibirya ve Uzakdoğu'da bu şerit daha geniştir). Kutup çemberinin güneyinde, Rusya ve Batı Sibirya'da çamlar ve ladinlerden, Doğu Sibirya'da melezlerden oluşan tayga uzanır. Kuzey ormanı, önce karışık, sonra da geniş yapraklı ormanın bozkıra geçişi sağladığı Avrupa bölümüne oranla, tjalenin egemen olduğu Obi'nin D.'sunda ve Urallar'da enlem olarak daha aşağılara iner. Çok verimli kara topraklarla (çernozyum) birlikte görülen bozkır, Batı Sibirya ovasının G.'indeki topraklarda oldukça geniş, Obi'nin ötesinde kesintili bir alanda yayılır.

nüfus

Rusya'nın, 150 milyona yaklaşan nüfusunun % 82'si rustur; geri kalan nüfus 100'den fazla etnik topluluktan oluşur. Yoğunluk km^2'de 8 kişi dolayındadır. Nüfusun büyük çoğunluğu Avrupa Rusyası'nda (Urallar'ın batısı) yaşar. Özerk siyasal yönetimsel birlikler çerçevesinde çeşitli azınlıklar (Tatarlar: % 3,6; Çuvaşlar: %1,2; Dağıstan halkları: % 1, Başkırtlar: % 0,9; Mordvinler: % 0,8 vb.) ve komşu uluslardan halklar (Ukraynalılar: % 2,7; Beyaz Ruslar: % 0,7) yer alır. Nüfusun yaklaşık 2/3'ü kentlerde yaşar.

ekonomi

Rusya topraklarının büyük bölümü tarıma elverişlidir, % 60'ı buğday, çavdar, arpa ve yulaf ekimine ayrılan topraklarda, ayçiçeği, şekerpancarı, keten, patates ve kavun gibi ürünler de yetiştirilir. Ülkenin Avrupa kesiminde daha çok sığır, Asya kesiminde ise koyun besiciliği yapılır. Balıkçılık da (Kuzey buz denizi, Büyük Okyanus ve İç denizlerde) ülke ekonomisinde önemli yer tutar.

Ancak rusya ekonomisi tarımdan çok sanayiye dayanır. Bol ve çeşitli doğal kaynakları olan ülkenin sanayi üretim potansiyeli çok yüksektir. Petrol, doğal gaz ve kömür rezervleri ve üretimi bakımından dünyada ön sıralarda yer alır. Kuznetsk ve Kansk-Açinsk kömür havzalarının işletilmesiyle, Batı Sibirya hidrokarbon yataklarının değerlendirilmesiyle, Angara-Yenisey hidroelektrik santrallarının yapılmasıyla son yıllarda Asya topraklarının katkısı hızla artmış ve tükenen Avrupa bölgeleri kaynaklarından doğan açığı kapatmaya başlamıştır. Büyük bir sanayi enerjisi tüketicisi olan Avrupa Rusyası'nın (Urallar'la birlikte) klasik enerji açığı artmaktadır. Demir cevheri (orta kesimdeki bölgelerde Kursk'un manyetik sapma rezervleri vardır) hesaba katılmazsa, maden yataklarının çoğu Urallar'da, Avrupa'daki (Kola) ya da Asya'daki (Norilsk, Kolima) Büyük Kuzey'de, Doğu Sibirya'da (Angara-Yılim, Angara-Pit) ve Uzakdoğu'dadır (Aldan, Sihot-Alin). Bu yatakların büyük sanayi üslerine uzaklığı, değerlendirme bakımından büyük sorunlar yaratmaktadır. Rusya'nın temel özelliği insan yerleşmesi sıklıklarında, değiş tokuşların düzenlenmesinde ve iktisadi gelişme düzeyinde ortaya çıkan bakışımsızlıklardır. Özelleşmiş işlevsel bölgeler arasındaki bir çalışma coğrafyası bölümlenmesinin varlığına dayanarak şu ayrım yapılabilir:

—Sanayi üretimi kapasitesinin büyük bölümü ve teknoloji kavramının hemen hemen tekelini elinde tutan, Avrupa Rusyası'nın (Urallar dahil) can alıcı iktisadi bölgelerinden oluşan orta kesim. Donanım ve tüketim mallarının bütün çeşitlerini üreten iktisadi etkinliğin bütün kesimleri burada gelişmiştir. Birçok büyük iktisadi kutup, bu orta kesimi yapılaştırmaktadır: Moskova ve onu çevreleyen uydular, Sen-Petersburg, Nijni-Novgorod, Samara, Yekaterinburg, Çelyabinsk, Perm, Kazan, Rostov na Donu, Volgograd. Bunların etkisi, bölgesel düzeyde iktisadi ve yönetimsel işlevleri yerine getiren ve özelleşmiş büyük sanayi üsleri dışında çok değerli bir gelişmeyi gerçekleştiren orta önemlilikteki bir kent dokusuyla tamamlanmış durumdadır. Sık ve çeşitli bir ulaşım yolları ağı aralarındaki bağlantıyı sağlamaktadır;

—gevşek ve kesintili bir uzamsal yerleşmeyle, kaynakların seçilerek değerlendirilmesiyle ve tamamlanmamış bir iktisadi gelişmeyle nitelenen kenar kesimler (Sibirya, Uzakdoğu, Büyük Kuzey). Ham ya da çok az dönüştürülmüş ürünler sağlayan Sibirya bölgeleri, çok enerji tüketen ve az kol işçisi kullanan kaynak sanayilerle sınırlanan bir sanayi gelişmesi gösterdi (demir ve alüminyum metalürjisi, ağır kimya, kereste ve kâğıt hamuru). Kuznetsk maden ve demir-çelik kutbu, büyük sanayi merkezleri, Transsibirya demiryoluyla ırmakların kesiştiği yerdeki ulaşım kavşakları (Omsk, Novosibirsk,



BATI SİBİRYA

Krasnoyarsk, İrkutsk, Habarovsk) Sibirya'da gerçekleşen gelişmenin başlıca destek noktalarıdır. Sibirya rezervlerinin işletilmesi Rusya için stratejik bir önem taşır. Rusya, sovyet döneminde uygulamaya konan beş yıllık planlar sonucu en önde gelen sanayi devletleri arasında yer almış bulunmaktadır. Sınai gelişmenin sürmesi, artık çeşitlenmiş ve karmaşık bir duruma gelmiş olan sanayi sistemini yönetebilme gücüne ve Asya bölümündeki enerji ve maden kaynaklarının seferber edilmesine dayanmaktadır. 1965'ten sonra iktisadi sistemin işleyişinde yapılan reformlar sayesinde, işletmelerin merkezi planlamayla yönetilmesinin gerekleriyle, onlara belli bir yönetim özerkliği tanınması uzlaştırılmıştır. 1992'den beri de, stratejik önem taşıyan kesimlerin (harp sanayisi, ulaştırma, vb.) dışında kalan sanayiler hızla özelleştirilmektedir. Devlet planlama komitesi (Gosplan) şimdilik yerli yerindedir ve ülke sanayi bakımından bir karma ekonomi süreci yaşamaktadır. Zaten daha önce, yani 1960'larda başlayarak iktisadi insiyatife ve maddi menfaate daha fazla yer veren yeni planlama ve yönetim ku-



Rusya
Moskova'nın kuzey-doğusunda ahşap evli bir köy



DOĞU SİBİRYA

ralları getiren işletmeler reformu (1965), bakanlıkların resmi yönetim işlevlerinin bir bölümünü, bazen ülke çapındaki bir sanayi altdalını, bazen de bir cumhuriyet ya da bir bölge çapındaki bütün bir dalı kapsayan ara kuruluşlara (sanayi birlikleri) devreden ikinci bir reformla (1973) tamamlanmış bulunuyordu. İşletmelerin zaten önemli bir düzeye varmış olan konsantrasyonu, üretim birlikleri (düşey ya da yatay gruplaşmalar) biçiminde devam ettiriliyordu. Birbiri ardınca yapılan yeni düzenlemelere rağmen, yatırımların ve üretim yapılarının etkinlik derecesi henüz düşüklüğünü korumaktadır; ürünlerin kalitesi kötü, emeğin verimi amerikan işçisininkine oranla yarı yarıya azdır. Sektörlerin performansları arasında büyük farklar vardır. "Askeri sanayi kompleksi"yle yakından uzaktan ilgisi olan sanayi dalları, yatırım, kalifiye eleman istihdamı ve malzeme gereksiniminin karşılanması konularında öncelik hakkından yararlanır. Buna karşılık bazı alanlarda sınai büyüme yerinde saymaktadır. Ekonominin enerji gereksinimlerinin hızla artması, ülkenin Avrupa bölümünün hayati önem taşıyan ekonomik merkezlerinden gittikçe daha uzak beslenme kaynaklarına başvurmayı zorunlu kılmaktadır. Kömür üretiminin (375 Mt) çoğu Sibirya'daki kömür yataklarından elde edilmekte, Avrupa bölümündeki yatakların üretimi gerilemektedir. 1950'den sonra "Birinci-Bakü"nün yerini alan Volga petrol yatakları tükenme işaretleri vermeye başlamıştır. Günümüzde Rusya'nın petrol üretiminin (470 Mt) büyük bir bölümü Batı Sibirya petrol yataklarından elde edilmektedir. Doğal gaz üretiminin (610 milyar m^3) üçte ikisi Asya topraklarından sağlanmakta, bunun gittikçe artan bir bölümü Sibirya Büyük Kuzeyi'ndeki (Urengoy, Medvejiye) alanlardan çıkarılmaktadır. Büyük nehirler (Volga, Angara, Yenisey) üzerinde kurulan hidroelektrik santrallarına ve büyük sanayi merkezleri yakınında inşa edilen nükleer santrallara rağmen, toplam elektrik üretiminin (1 400 TWsa) önemli bir kısmı gene klasik termik santrallardan sağlanmaktadır. Dünyada birinci olan demir-çelik üretimi (100 Mt çelik), gerek kullandığı yöntemler (Martin çeliği), gerekse ürünlerinin yapısı (haddelenmiş ve boru biçiminde ürünlerden çok, uzun ürünler) bakımından hâlâ geleneksel niteliktedir. Demir dışı madenler metalürjisinde de Rusya'nın önemli bir yeri vardır. Uzun süre ihmal edilen kimya sanayisi, 60'lı yıllardan beri öncelikli sanayi dalı sayılmaya

Rusya
Sergeyev Posad çevresinden bir görünüm



başlandı. Mineral kimya (soda, sülfürik asit, gübre) hızlı bir gelişme gösterdiyse de, organik kimya, plastik maddeler, sentetik elyaf ve kauçuk üretiminde henüz geriliğini gideremedi. Makine yapımı alanında Rusya ağır donatım malzemesi, elektrik ve elektromekanik donanımları, tarım makineleri üretiminde güçlü bir durumdadır. Ancak havacılık dışında, ulaşım araçları sanayisi ulusal gereksinimleri karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Batı firmalarının yardımıyla son zamanlarda otomobil fabrikaları (Toliatti, Naberejniye Çelnıy) kuruldu ya da var olan fabrikalar modernleştirildi. Başta besin sanayileri olmak üzere tüketim malları sanayileri, henüz az çeşitli bir üretim gerçekleştirmektedir. Tekstil sanayileri daha çok geleneksel elyaflar (pamuk, yün, keten) üzerinde çalışmakta, ev aletleri sanayileri ise fazla karmaşık olmayan bir takım malzemeyi seri halinde üretmektedir.

Makine ve ulaşım araçları üreten sanayilerin, kimya sanayilerinin ve hafif sanayilerin büyük kısmı Uralların batısında toplanmıştır. Bu sanayilerin gelişmesi, giderek Asya bölümünden sağlanan enerjilere bağımlı hale gelmektedir. Sibirya kaynaklarının teritoryal üretim kompleksleri çerçevesi içinde, giderek artan bir hızla işletilmeye başlanmasıyla birlikte, enerji tüketimine dayanan üretimler (alüminyum elektrometalürjisi gibi) yönünde bir uzmanlaşma ortaya çıktı. Kaynakların dağılımıyla insanların ve etkinliklerin dağılımı arasındaki dengesizlik, Avrupa bölümündeki rezervlerin tükenmeye yüz tutması ve Sibirya'nın iskânı konusunda karşılaşılan güçlükler nedeniyle daha da ağırlaşmaktadır.

SSCB dağıldıktan sonra, piyasa ekonomisine geçişi sağlamak üzere uygulamaya konan reformların üç ana hedefi vardı: fiyatları serbest bırakmak, para ve finans piyasalarını kurmak ve kapsamlı bir özelleştirme. Yokluklarla mücadele için fiyatların serbest bırakılması enflasyonu % 90'lara çıkarırken (bir yılda temel gıda maddelerinin fiyatı 16,5 katına çıkmıştır) kaçakçılığı da teşvik etti. Ekonomik durgunluk hatta gerileme (GSMH 1991'den 1993'e % 9 azaldı) işsizliği arttırdı ve Rusya'yı batı ülkelerinden beklenen yardıma mahkûm etti.

TARİH

Başlangıçta Rusya'ya *Rus* deniyordu. Bu ad, IX.-X. yy'dan başlayarak orta Dniepr çığırı üzerinde yerleşmiş Doğu Slavları'nın kurmuş oldukları devlet için kullanıldı. Kiev* devletinin çöküşünden sonra, *Rus* adı, XIII. yy.'dan başlayarak Vladimir-Suzdal*, ondan sonra da Moskova* prensliklerinin üzerinde geliştiği kuzeydoğu toprakları için kullanılır oldu. *Rosiya* adı, XV. yy.'ın sonunda ortaya çıktı ve XVI. yy.'dan başlayarak, merkezileşmiş Moskova devleti tarafından yönetilen



BÜYÜK PETRO İLE YEKATERİNA II DÖNEMİ RUSYA'SI (1682-1796)

RUS İMPARATORLUĞU'NUN OLUŞUMU (1689-1900)



toprakların tümüne verildi. 1721'de Büyük Petro, bu devleti Rus İmparatorluğu'na (*rosiskaya imperia*) dönüştürdü. Bu İmparatorluk, XVIII. yy.'da, Baltık kıyılarını, Ukrayna'yı, Beyaz Rusya'yı, Polonya'nın bir bölümünü, Kırım'ı, Kafkasya'nın kuzeyini ilhak ettikten sonra, XIX. yy.'da Finlandiya'yı, Besarabya'yı, Kafkasardı'nı, Kazakistan'ı, Orta Asya'yı ve Pamir'i de kapsayacak biçimde yayıldı.

kaynaklar

Arkeolojik, etnografik ve dilbilimsel veriler, Slavlar'ın bugün Orta Rusya'yı oluşturan bölgelere doğru göçüşünün, İ. Ö. I. binyıl'ın sonunda meydana geldiğini göstermektedir. O çağda buraları (Yukarı Volga ve Yukarı Dniepr'in ormanları ve bataklıkları) fin kökenli halklarla pek az meskûn bölgelerdi. Hun İmparatorluğu'nun İ. S. V. yy.'da çöküşünden sonra bu Doğu Slavları, Karadeniz yönünde güney-doğuya doğru indiler. Güney ovalarında, Asya'dan gelen göçebeler olan İskitler'in (İ. Ö. VIII. yy.-I. yy.) ve Sarmatlar'ın (İ.Ö. III.-II. yy.'dan İ. S. III. yy.'daki got istilasına kadar) taşıyıp getirmiş oldukları daha ileri uygarlıklara ait kalıntıları derlediler. Hazarlar'la, (VII.-VIII. yy.'lardan Don ve Dniepr arasındaki steplerde ve Kırım'da yerleşmişlerdi) Volga ve Kama'daki Bulgarlar ile ilişkiye girdiler. Balkan Bulgarları ve Bizanslılar ile de temas kurdular.

Doğu Slavları'nın hıristiyan çağının ilk yüzyıllarındaki göçleri ve toplumsal yapıları pek iyi bilinmemektedir. *Geçmiş zamanlar kroniği*, (ya da *Nestor kroniği*) IX. yy.'da çeşitli kabile adları taşıyan slav halklarının varlığına işaret etmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, daha o çağda, eski topluluk yaşamı biçimleri (bazı önderler ya da prensler [*knyaz*], kendilerine hizmet etmek üzere silah arkadaşları [*drujina*] devşiriyorlardı) üzerine feodal tipte bir toplumsal örgütlenme biçimi eklenmişti. Baltık denizi ile Karadeniz arasındaki geniş ovada uzanan nehir yolları boyunca slav kasabaları ve müstahkem siteler (en önemlileri Kiev, Smolensk ve Novgorod'du) sıralanmaktaydı. VIII.-IX. yy.'larda, steplerde yaşayan slav halkları, Hazarlar'a haraç ödemekte, kuzeydekilerse Varegler'in akınlarına katlanmak zorunda kalmaktaydılar. Slav sitelerini haraca bağlayan ya da kendilerini paralı askerler olarak kiralamak zorunda bırakan bu Normanlar, Baltık denizi ile Karadeniz arasındaki ticaretin yapıldığı iki büyük su yoluna (Dniepr ve Volga ırmakları) egemen oldular. Varegler, Doğu Slavları'na, ilk hanedanları olan Rurik* hanedanını verdiler.

Kiev devleti (IX. - XII. yy.)

Geçmiş zamanlar kroniği'ne göre, Novgorod prensi Oleg, 882'de Kiev'e yerleşti. Oleg'in ardılları olan Kiev veliki knyazları, XI. yy.'ın ortasına kadar uzanan bir süreç içinde, egemenliklerini yavaş yavaş bütün Doğu Slav kabileleri üzerine yaydılar. Kiev* devleti, başlangıçta, Bizans ile verimli ilişkiler kuran son derece kaba bir askeri gücü temsil ediyordu. 907-911, 945 ve 971 tarihli ticari anlaşmalarla kurallara bağlanan barışçı mübadelelerle savaşların gelgiti içinde, bizans kültürü Rusya'da yayıldı. Hıristiyanlık, bazı prenslerden teşvik, bazı başkalarındansa direniş görerek (karşı çıkanlar arasında, sonuna kadar pagan kalan norman prensi Svyatoslav'ı [945-972] sayabiliriz) ülkede yayıldı ve sonunda, uyruklarına "Rusya'nın vaftizi"ni zorla kabul ettiren (988-989'a doğru) Vladimir ile (980'e doğr. - 1015) zafere ulaştı. Kiev, kilise kadrolarını, kutsal kitaplarını ve slav ayin usulünü Bulgaristan'dan aldı. Kilise, Doğu Slavları'nın birleşmesini ve topraklarının Kiev vekili knyazlarının vesayeti altında bir araya toplanmasını kolaylaştırdı. Büyük imarcı ve yasa yapıcı Bilge Yaroslav (1019-1054) zamanında Kiev Rusyası, parlak bir uygarlık dönemi yaşadı. Peçenekler'e karşı kazandığı zafer (1036), göçebe akınlarına son verdi. Ama Kumanlar'ın ve Polovtsi halkının ortaya çıkmasıyla (1054'e doğr.) birlikte bu akınlar yeniden başladı.

Veliki knyazın oturduğu Kiev'i ele geçirmek hevesine kapılan çeşitli bölgelerin prensleri arasındaki kanlı mücadeleler, zaman zaman göçebelerin müdahalesine yol açıyordu. Sonunda, bunların darbeleri altında Kiev devleti dağıldı. Güney bölgelerinin güvensizliği, nüfusun büyük bir bölümünü, batıya (Galiçya ve Volinya) ya da Rostov-Suzdal prensliği'nin gelişmekte olduğu kuzey-doğuya doğru göç etmek zorunda bıraktı. Kuzeydeki geniş topraklarda kolonlar kuran Novgorod da, Kiev'in çöküşünden yararlandı ve 1136'da bağımsızlığını ilan etti. Vladimir Monomah (1113-1125) Kiev Rusyası'nın dağılışını bir süre için durdurmayı başardıysa da, onun ölümünden sonra dağılış yeniden başladı ve XII. yy.'ın ikinci yarısında bağımsız prensliklerin kurulmasına yol açtı; arkadan bu prenslikler de birtakım küçük prensliklere (*udelıy*) bölündü.

Vladimir-Suzdal Rusyası ve moğol egemenliği (XII. - XV. yy.)

Rostov-Suzdal prensleri olan Yuriy Dolgorukiy (1125'e doğr. - 1157) ve Andrey Bogolyubskiy (1157-1174), uzun hanedan mücadeleleri sonunda Kiev'i ele geçirdiler. Bu, Kiev için tam bir felaket oldu. 1169'da Andrey Bogolyubskiy, kenti yağma etti, sonra da onu olduğu gibi bırakıp Vladimir'e yerleşti. Onun kardeşi Vsevolod Bolşoye Gnedze (1176-1212), Vladimir veliki knyazı unvanını aldı. Daha sonra, Vladimir-Suzdal prensliği, ikinci rus devletinin merkezi oldu. Oka ile Volga arasındaki bu ormanlık ve bataklık bölgelerde, rus kolonları finli yerlilerle karışarak büyük rus ulusunu oluşturdular (XII.-XV. yy.). Bu kuzey-doğu Rusyası, Volga aracılığıyla Hazar denizi'ne ve Doğu'ya bağlanmakla birlikte, uluslararası ticaret yollarının uzağında kalıyordu. Burada kentler, Kiev devletinde oynadıkları ayrıcalıklı iktisadi ve siyasal rolü artık oynayamıyordu. Belediye meclisi ya da *veçe* yalnızca, Batı ile ticareti sağlayan büyük serbest ticaret siteleri Pskov ve Novgorod'da yaygın yetkilere sahipti. Böylece Vladimir-Suzdal prensleri, güçlü bir iktidar kurmayı ve vasalları olan boyarlara boyun eğdirmeyi başardılar.

XIII. yy.'da, fieflerin (*udelıy*) çoğalması sonucu parçalanarak güçten düşmüş olan rus prenslikleri, dört bir yandan tehdit altındaydı. Doğuda, Azak denizi'ne dökülen Kalka nehri kıyılarında yer alan, Polovtsi halkının müttefiki Güney Rusya

prensleri (Kiev, Galiçya, Volinya), 1223'te, Moğolistan'a doğru geri çekilen bir moğol birliği tarafından ezildi. 1236-1237 kışında, büyük moğol ordusu, Kama ve Volga Bulgarları'nın krallığını yıktı; Batu Han'ın komutasında, Ryazan'ı ele geçirdi ve Vladimir (1238), Çernigov ve Kiev (1240) prensliklerini dize getirdi.

Batıda, moğol istilasından yalnızca üç kent (Novgorod, Pskov ve Smolensk) kurtulabildiyse de, bunlar da İsveçliler'in, germen tarikatlarının ve Litvanyalılar'ın hücumlarına karşı kendilerini korumak zorunda kaldılar. Aleksandr Nevskiy, Töton şövalyelerinin ilerleyişini, Çudlar gölünün buzları üstünde durdurdu (1242). Ama Livonya tarikatları, Pskov'a karşı hücumlarını aralıksız XV. yy.'a kadar sürdürdüler. Polotsk ile Pripyat bölgesi, germen ve moğol tehditlerinin baskısı altında, XIII. yy.'ın ortasında Litvanya grandüklüğü ile birleşti. Litvanya grandüklüğü, XIV. yy. ortalarında Baltık'tan Karadeniz'e kadar uzanan geniş bir alanı kaplamaktaydı. XIV. yy.'ın ortasında, Galiçya, leh egemenliği altına girdi. Bu güney ve batı bölgelerinde, XIV. yy.'dan başlayarak, Beyaz Rusya, Küçük Ruslar ya da Ukraynalılar ve kuzey-doğu bölgelerinin Büyük Ruslar'ı arasında bir farklılaşma belirginlik kazandı.

Moğol fetihlerinden sonra Orta Rusya, birkaç yüzyıl boyunca tatar egemenliği altına girdi. Altınordu devletinin rus prenslikleri üzerindeki protektorası, prensleri, Altınordu devletince verilen bir *yarlıyk* (imtiyaz belgesi) ile iktidarlarını pekiştirmeye zorluyordu. Yetkileri, Tver, Ryazan ve daha sonra Moskova'daki rakiplerince kabul edilmeyen Vladimir prensleri, veliki knyazlık *yarlıyk*'ı aldılar. Halk, ağır bir yıllık haraç (*vıyhod*) ödemek ve Altınordu'ya askeri birlikler vermekle yükümlüydü. Yalnızca kilise adamları her türlü yükümlülükten bağışıktı; ve Altınordu devleti, islamiyeti kabul etmesinden sonra bile Kilise'ye karşı tam bir hoşgörü gösterdi. 1380'de, Moskova prensi Dimitriy Donskoy, Altınordu'ya haraç ödemeyi reddetti ve Moğollar ile yaptığı Kulikovo savaşı'nı kazandı. Fakat Toktamış Han, 1382'de, Moskova ve Vladimir'i dize getirdi ve Altınordu egemenliğini tekrar kabul ettirdi. XV. yy.'ın ilk yarısında Altınordu devletinin parçalanarak birçok hanlığa ayrılması (Kazan, Astrahan, Kırım, Sibirya hanlıkları) ve Moskova devletinin güçlenmesi, İvan III'e, Rusya'yı moğol metbuluğundan kesin olarak kurtarmak olanağını sağladı (1480).

Tatar egemenliği, Rusya'yı Batı'dan ve Akdeniz'den koparıp ayırdı. Gerçi, Kiev devleti ile Bizans arasındaki ilişkiler, moğol istilasından çok daha önce iyice gevşemişti, ama tarihçiler gene de, genellikle, moğol egemenliğini Rusya'nın Batı Avrupa'ya oranla ekonomik ve toplumsal geriliğinin temel nedeni olarak görürler.

Moskova devletinin yükselişi (XV. - XVI. yy.)

Daniel Nevskiy'in (1276-1303) yönetiminde küçük bir prensliğin merkezi olan Moskova, XIV. yy. içinde diğer rus prenslikleri karşısında üstünlüğü ele geçirdi. Kilise de bu yükselişe yardımcı oldu: Kiev'in düşüşünden beri Vladimir'de oturan metropolit, 1326'da Moskova'ya yerleşti. Dimitriy Donskoy (1362-1389), rakip Tver ve Suzdal prensliklerine karşı Moskova'nın üstünlüğünü sağladıktan sonra (1375), Moğollar ile mücadeleye girişti. Vasiliy I (1389-1425), Murom ve Nijni-Novgorod'u ele geçirerek topraklarını genişletti. Vasiliy II (1425-1462), rakiplerine ve udelıylara karşı yürüttüğü uzun ve amansız bir mücadeleden sonra iktidarını pekiştirdi. Floransa'da imzalanan (1439) Roma ile birleşme anlaşmasını bozdu ve metropolit İsidor'u tutuklattı. 1453'ten sonra, Moskova, ("üçüncü Roma"), hıristiyanlığın yeni merkezi olduğunu iddia etmeye başladı. 1589'da, İstanbul patriğinin ziyareti sırasında, Moskova metropolitliği'ne patriklik payesi verildi.

İvan III (1462-1505), Novgorod (1478) ve Tver'i (1485) egemenliği altına alarak rus topraklarını birleştirme çabasını sürdürdü. Bu işi, Vasiliy III (1505-1533), *Pskov* (1510), Smolensk (1514) ve Ryazan'ı (1521) da birliğe katarak tamamladı. Otokrat (*samoderjets*) unvanını alan İvan III, Bizans'ın mirası üzerinde hak iddia etti. Güçlü bir merkezi devlet kurdu ve Rusya'yı tek idari ve adli sisteme (*Sudebnik* ya da 1497 Yasası) bağlı kıldı.

Moskova devleti XV. yy.'da otokrasi, merkeziyet, yayılma ve modernleşme ilkesine dayanan parlak bir dönem yaşadı. İvan III'ün, Altınordu devletini yıktıktan sonra, "bütün Rusya'nın hâkimi" unvanını almasına karşılık, İvan IV (1533-1584) kendisini çar ilan etti (1547). İvan IV, Kazan (1552) ve Astrahan (1556) hanlıklarını ilhak ederek müslüman Tatarlar'ın elindeki toprakların geri alınması çabasını sürdürdü, ama Osmanlılar'ın vasali durumundaki Kırım Hanlığı korku yaratmaya devam ediyordu (1571 Moskova akını). Doğuya doğru genişleme (Stroganovlar'ın girişimleri, Yermak'ın Sibirya seferi 1582), güney yönündeki ağır ilerlemeye paralel olarak sürdü. Moskova ve Polonya-Litvanya devletlerinin güney sınırlarında yaşayan kazak toplulukları, toprak köleliğinin zorlu koşullarından kaçıp gelen köylülerin katılmasıyla büyüdü.

karışıklıklar ve ilk Romanovlar'ın kalkınma çabaları (XVI. yy. sonu-XVII yy.)

İvan IV dönemi sonunun belirgin özelliği, *opriçnina* (1565-1572) tarafından sürdürülen terör rejimi, köylülerin yaşam koşullarının ağırlaşması, Livonya savaşı'nın (1558-1583) başarısızlıkları ve sonunda İsveçliler'in İngriya ve Karelya'yı işgal etmeleridir. Fyodor I'in, Rurik hanedanının sönmesine yol açan ölümü (1598) işte bu felaketli koşullar içinde vuku buldu ve Boris Godunov döneminde (1598-1605) tarım alanında üst üste elde edilen çok





üstte
Rusya'yı batılılaştırma isteği doğrultusunda, Büyük Petro, Preobrajenskiy'de boyarların sakalının keserken (ayrıntı)
Moskova Tarih müzesi

solda
Moskova yakınında, Kolomenskaye'de Korkunç İvan IV'ün bir yaşgünü kutlaması
Nikon kroniği
Moskova Tarih müzesi

kötü hasatlar, durumu büsbütün ağırlaştırdı. Karışıklık döneminde (1605-1613), ekonomik yıkıma bir de siyasal bunalım eklendi (tahtı gasbetmeye kalkışan iki "düzmece Dimitriy'in ortaya çıkması). İsveçliler ve Polonyalılar müdahaleye kalkıştı; ama Polonyalılar, Minin ve prens Pojarškiy yönetiminde ulusçu ve dinci bir kitle ayaklanmasıyla Moskova'dan atıldı (1612). Mihail Fyodoroviç Romanov, *zemski sobor* (genel meclis) tarafından çar seçildi, ama Polonya kralı Wladyslaw IV Vasa, rusya tahtı üzerindeki iddialarından ancak 1634'te vazgeçecekti.

İlk Romanovlar (Mihail Fyodoroviç [1613-1645] ve Aleksey Mihayloviç [1645-1676]) tarafından girişilen ilk toparlanma ve kalkınma çalışmaları, çağdışı kalmış idari ve iktisadi yapılar çerçevesi içinde yürütüldü. Fakat XVI. yy. Rusyası'nın asıl özelliği, büyük çapta Batı'ya açılma ve geleneklere bağlı kalma yanlılarının şiddetle karşı çıktıkları bazı yeniliklerin benimsenmesidir. Batı ile bazı ilişkiler İvan III'ten beri kurulmuş bulunuyordu: İvan III, Kremlin'in yeniden yapımı için italyan teknisyen ve sanatçılar getirtmiş; İvan IV, Batılılar ile, özellikle de İngilizler ile ticaret yapmak için Arhangelsk'i kurmuştu. XVII. yy.'da, modern tekniklerin ülkeye girmesi, Moskova'ya ve Tula bölgesine akın akın yabancı sivil ve askeri teknisyenlerin gelmesine yol açtı ve buralarda metalürji ve topçuluk malzemesi yapımı gelişti.

Aleksey Mihayloviç'in büyük bir yayılma siyasetini başlatmış olması, modernleşmeyi daha da zorunlu kılıyordu. Moskovalılar, doğuda Büyük Okyanus'a ve Amur vadisi'ne ulaştılar. Kazak hetmanı B. Hmelnitskiy ile yapılan anlaşma sayesinde Doğu Ukrayna'nın Rusya ile birleşmesi (1654), uzun bir savaşa yol açtı ve bunun sonunda imzalanan Andrusovo antlaşması (1667) Ukrayna'nın Rusya ile Polonya arasında paylaşılmasını onayladı. Bu paylaşmayı belirleyen sınır, yüz yılı aşkın bir süre değişmedi.

Kilise, ilk Romanovlar tarafından başlatılan kalkınma çalışmalarına katıldı, ama patrik Nikon'un (1652-1667) giriştiği reformlar, gelenekçilerin lideri Avvakum'un muhalefetiyle karşılaştı. Gelenekçilerin 1666-1667 konsili tarafından din sapkını olarak mahkûm edilmesi, ayrılık ya da *raskol* akımının kaynağını oluşturdu. Volga vadisinde ve kolonlarca yeni iskân edilen bölgelerde (Ural, Sibirya, Beyaz deniz kıyıları ve güney stepleri) yerleşmiş olan starovyeryılar, katı ahlak kuralları ve girişimcilik ruhuyla kendini gösteren önemli bir azınlık (XX. yy.'ın başında bir kaç milyon) oluşturdular.

toplumsal evrim (XV. - XVII. yy.)

İvan IV'ün güçlerini kırdığı boyarlar, merkezi yönetimin başlıca desteğini oluşturan hizmetliler (*dvoryanin*) ve kilise adamları, yavaş yavaş bağımsızlıklarından vazgeçerek bunun karşılığında toprakları (atalardan kalma [*votçina*] ya da hizmet karşılığı edinilmiş [*pomestiye*] topraklar) ve buralarda oturan insanlar üzerinde serbest tasarruf hakkı elde ettiler. Böylece serflik (toprak köleliği), XV. yy.'dan başlayarak, önce bireylerin kayırılması, sonra da toplu önlemler yoluyla gelişti. 1581'den başlayarak "yasaklı yıllar" ilanı (bu yıllarda köylüler Aziz Yuriy gününde [*Yuryevden*] efendi değiştiremiyorlardı) köylünün köleleşmesini pekiştirdi. Nihayet, 1649 Yasası (*Ulojeniye*), serfliği bir kurum haline soktu. Orta Rusya'nın bu köleleştirilmiş köylü sınıfı, iç göçü besleyen bir kaynak oluşturdu ve böylece, resmi makamların bütün kovuşturmalarına rağmen, Volga'nın ötesinde, Sibirya'da, Urallar'da ve Beyaz deniz kıyılarında (Pomoriye) bir özgür köylü sınıfı oluştu. 1649 Yasası, tüccarlarla zanaatkârları da kendi mahallelerinin (*posad*) dışına çıkmamakla yükümlü kılıyordu. Yalnızca bir toptancı tüccarlar (*gost*) azınlığı, 1667 statüsüyle yabancı rekabete karşı korunan etkin bir ayrıcalıklı kategori oluşturmaktaydı.

Kır ve kent toplumunun alt tabakalarının, oturdukları yerde sürekli kalmaya zorlanması, kent ayaklanmalarına ve köylü isyanlarına yol açtı. Bunların en önemlileri, 1606'da Moskova'yı kuşatan Bolotnikov ile 1670-71 arasında Volga bölgesini ateşe veren kazak hetmanı Stenka Razin'in yönettiği isyanlardır.

aydın despotlar yönetiminde Rus İmparatorluğu (XVIII. yy.)

Büyük Petro (1682-1725), batı gezisinden (1697-1698) dönüşünde Rusya'yı değiştirme işine girişti. Bir filo ve yıllık sevkiyat usulüne dayanan düzenli bir ordu kurdu (1705); bu kuvvetler sayesinde, Kuzey savaşı (1700-1721) sonucunda, Baltık denizi'ne bir pencere açtı ve burada yeni başkent Sen-Petersburg'u inşa ettirdi. Kurumlarda reform yaptı: boyarların dumasını lağvetti, sekiz yönetim bölgesi (1708), bir Senato (1711) ve özel meclisler (1717-18) kurdu ve kendisini Rusya imparatoru ilan etti (1721). Kilise'yi devlete bağladı ve yönetimini sinod meclisine verdi. Sürekli devlet hizmetinde bulunmakla yükümlü kıldığı soylulara laik ve batılı bir eğitim vermek amacıyla okullar, akademiler ve enstitüler açtı.

Büyük Petro'nun eseri, ölümünden sonra baş gösteren veraset sorunlarına ve Anna İvanovna (1730-1740) dönemindeki "Almanlar saltanatı" ya da *bironovşçina*'nın aşırılıklarına rağmen, tartışma konusu olmadı. Yelizaveta döneminde (1741-1762), Yedi Yıl savaşı'na (1756-1763) katılan rus birlikleri Berlin'i işgal etlerse de (1760), Pyotr III (1762) işgal edilen yerleri Friedrich II'ye geri verdi. Bu savaş sırasında Fransa ile kurulan ittifak, ülkede fransız etkisinin yayılmasını kolaylaştırdı; diğer batılı etkilerle ve rus dinamizmiyle birleşen bu etki, Bilimler akademisi (1725), Moskova Üniversitesi (1755) ve Güzel sanatlar akademisi (1753) gibi yeni kurumların kamçıladığı *entelijansiya*'ya katkıda bulundu. XVIII. yy.'ın sonunda, yeni bir aydınlar zümresi, batı akılcılığının yöntemlerini rus gerçeklerine uygulamaya başladı.

Yekaterina II (1762-1796), Rusya'yı avrupalı büyük devletler sırasına sokmaya yönelik bir yayılma ve prestij politikası güdebilecek olanaklara sahipti. Osmanlılar'ı yenen orduları, Kırım'ı işgal etti (1771). Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile Rusya, Karadeniz'e bir çıkış kapısı elde etti; sonra da, Polonya'nın art arda üç kez taksimi (1772, 1793, 1795) sonucunda Beyaz Rusya'yı, Batı Ukrayna'yı ve Litvanya'yı topraklarına kattı.

XVIII. yy. Rusyası'nın uğradığı değişiklikler, modernleştirilmiş bir mutlakiyetçi devletin hizmetindeki eski bir toplumsal yapı çerçevesi içinde gerçekleşti. Nitekim, Büyük Petro'dan Yekaterina II'ye kadar çıkarılan yasalar, büyük toprak sahiplerinin serfler üzerindeki sultasını durmadan genişletti. Serfler, angaryaya (*barşçina*) ya da nakdi bir vergiye (*obrok*) tabi ve ayrıca, 1724'te konulan baş vergisini ödemekle yükümlüydüler. Yekaterina II, serfliği, Yeni Rusya'ya da sokarak ve soylulara "insanlı" geniş topraklar vererek toprak köleliğini yaygınlaştırdı. Bununla birlikte, "devlet köylüleri" kırsal nüfusun % 43'ünü oluşturmakta ve serflik ancak merkezi bölgelerde hüküm sürmekteydi. Büyük Petro, ulusal sanayiyi ancak zorunlu çalışma yöntemiyle geliştirebilmişti. Rus sanayisi, batı sanayisine oranla kuşku götürmez gecikmişliğini korumakla birlikte, XVIII. yy.'ın sonunda büyük bir ilerleme gösterdi (Urallar'da metalürji, İvanovo bölgesinde tekstil).

Zorunlu devlet hizmetine ve bu hizmete bağlı tek bir aşama düzen'ne (rütbeler baremi [*çin*], 1722) bağlı bulunan soylular sınıfının, Pyotr III tarafından hizmet yükümlülüğünden azat edilmesi (1762), toprak köleliğinin pekiştirilmesini büsbütün dayanılmaz duruma getirdi. Bu yüzden, Pugaçev'in önderliğindeki kazak ayaklanması (1773-1774), Ural işçilerinin, Başkırtlar'ın ve Volga köylülerinin de katıldığı gerçek bir halk isyanına dönüştü. Buna karşılık, 1785 fermanı, soyluların ayrıcalıklarını onaylamaktaydı (soylular bu ayrıcalıkları 1861'e kadar korudular). Kentlilere gelince, hükümdarların girişken bir orta sınıf yaratmak uğrundaki bütün çabalarına rağmen (madencilik ayrıcalığı [1719], fabrikalar meclisi yönetmeliği [1723], iç gümrüklerin lağvı [1753-1754], kent nüfusunu köylüler gibi baş vergisine tabi küçük burjuvalar [*meşçan*] ve tüccarlar [*kuptsıy*] olarak ikiye ayıran kentler yönetmeliği), 1796 sayımında nüfusun ancak % 4'ünü oluşturmaktaydılar. Böylece, toplum, birtakım *sosloviye*'lere (sınıflar) bölünmüş durumdaydı: soylular, köylüler, küçük burjuvalar, tüccarlar, ruhban sınıfı, *inorodtsıy*'lar (Avrasya stepleri ve Sibirya yerlileri, yeni ilhak edilmiş güney ve batı bölgeleri Yahudileri).

XIX. yy. yayılma, ulusçuluk ve tamamlanmayan modernleşme

Rus İmparatorluğu yayılmasını sürdürerek Doğu Gürcistan (1801), Finlandiya (1809), Besarabya (1812), Polonya krallığı (1815), Dağıstan, Güney Azerbaycan'ı vb., ilhak etti (İran ile olan sınır Gülistan [1813] ve Türkmençay [1828] antlaşmalarıyla belirlendi) ve Rusya, Napoléon'a karşı kazandığı zafer sayesinde, nihayet büyük uygar uluslar arasına girdi. Gerçekten de, Aleksandr I (1801-1825), Napoléon'a karşı kurulan koalisyonlara katıldıktan (1805-1807) ve Tilsit'te onurlu bir barışa rıza gösterdikten (1807) sonra, 1812'de istilacıya karşı bir "vatanı kurtarma savaşı"na girişmişti. 1813-14'te, muzaffer rus orduları Avrupa'yı kurtardı ve Viyana kongresi, Avrupa'ya yeni bir düzen verdi. Aleksandr I, Avusturya imparatoru ve Prusya kralı ile birlikte, Avrupa'nın ortak güvenliğini hıristiyanlık ilkeleri uyarınca sağlayacağına inanılan Kutsal İttifak'ı imzaladı (1815). Nikolay (1825-1855) da, Neselrod'un yardımıyla, Avrupa'da düzen ve dengenin korunmasına çalıştı: Polonya devrimi'ni ezdi (1831), Polonya krallığı'nı Rus İmparatorluğu'nun ayrılmaz parçası ilan etti (1832) ve macar ayaklanması sırasında Avusturya imparatoru Franz-Joseph I'in yardımına koştu (1849). İngilizler'ce savunulan görüşe katılarak, zayıf tutulması gereken "hasta adam" Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını sürdürmesini kabul etti.

1840 yıllarının, alman felsefesini ruhlarına sindirmiş aydınları, Rusya'nın geleceğini tartışmakta ve ona olağanüstü bir rol yakıştırmaktaydılar. Rusya'nın manevi uygarlığının savunucuları olan slavseverler, geleneksel rus kurumlarına dönüşü öngören reformlar yapılmasını öğütlerken, batıcılar da öteki batı ülkelerininkine benzer bir gelişmeden yana çıkıyorlardı. Slavseverler, Balkanlar'ın kurtarılması ve İstanbul'un yeniden fethedilmesi amacıyla bir haçlı seferi düzenlenmesi düşüncesini ortaya attılar ve panslavcılık hareketini başlattılar. Fakat, Nikolay I "hasta adam"ın işini bitirmek hevesine kapılınca, Fransızlar ve İngilizler, Osmanlılar'ın yardımına geldiler ve rus ordularının Kırım savaşı'nda (1853-1856) uğradığı yenilgiler, ülkenin ekonomik ve teknik geriliğini kamuoyuna açıkça gösterdi.

Rusya bazı kurumlarını modernleştirdi: merkezi yönetim reformdan geçirildi (1802'den başlayarak bakanlıkların örgütlenmesi ve 1810'da Danıştay'ın kurulması); Speranskiy'in, yasaları bir araya toplama girişimi sonucunda bir *Yasalar külliyatı* (1832) meydana getirildi; niha-

yet devlet, kendisine hizmet verecek nitelikli ve uzman bir bürokrasiye kavuştu. Fakat gerek Aleksandr I -bazı özgürlükçü özlemlerine rağmen-, gerekse özgürlükçü eğilimlerin gelişmesine karşı çıkarak baskı mekanizmasını güçlendiren Nikolay I, kendi otokratik iktidarlarını korumakta kararlıydılar. Nihayet, toplumsal ve ekonomik modernleşme, serflik sistemi tarafından büyük ölçüde frenlenmekteydi. Serflerin tüm köylü nüfusuna oranı giderek küçülmekle birlikte -Aleksandr I, serflerle meskûn toprakların soylulara dağıtılmasını tahta çıkar çıkmaz durdurmuştu-, yine de Nikolay I dönemi sonunda üçte biri buluyordu. Ayrıca, 1837'de, İmparatorluk arazileri bakanlığı adıyla kurulan bir bakanlık, devlet köylülerinin durumunu iyileştirmeye çalışıyordu. XIX. yy.'ın ikinci çeyreğinde başlayan sanayi devrimi, işçilerin alım gücünün zayıflığı, işgücünün hareketsizliği ve ulaşım olanaklarının yetersizliği (kanalların ve ilk demiryollarının [1851'de Moskova-Sen-Petersburg] yapılmasına rağmen) yüzünden zorluk çekiyordu.

Liberal kamuoyu, sansürün izin verdiği ölçüde, otokratik iktidara ve toprak köleliğine karşı çıkarak meşrutiyet rejiminin kurulmasını istemeye başladı. Gizli dernekler biçiminde örgütlenen bazı subaylar (dekabristler), bir anayasa ilanını sağlamak amacıyla, aralık 1825'te "darbe" girişiminde bulundular. Üniversiteden çıktıktan sonra devlet hizmetine girmeyen aydınlardan oluşan entelijansiya, 1830-1840 yıllarında, kendini toplumu değiştirmekle görevli sayan ayrı bir toplumsal tabaka oluşturdu. Bu arada, reformcu yüksek memurlardan ve slavsever düşünürlerden, batıcılardan ve devrimci demokratlardan oluşan seçkin aydınlar zümresine özgü bir kültür ortaklığı da göze çarpıyordu. Kırım savaşı sonucunda katlanmak zorunda kalınan küçük düşürücü Paris antlaşması'ndan (1856) sonra kamuoyu, siyasal ve toplumsal bir değişikliğin artık kaçınılmaz ve geciktirilemez olduğunu anladı.

Aleksandr II (1855-1881), "bürokratik despotizmin ve sınıflar hiyerarşisinin çöküşünü tescil eden ve bir modern bireysel özgürlük ve yasalar önünde eşitlik rejimine geçişi başlatan" (R. Philippot) bir dizi büyük reform yaptı. "Serflikten azat edilmiş köylüler statüsü" (1861), serflere özgürlük verdi ve daha önce senyörler tarafından yerine getirilen vergi ve adalet işlerini, *mir*'den kaynaklanan kırsal komünlere bıraktı. Komünler, belli bir tarım arazisini eski sahipleri olan soylulardan satın alarak belli dönemlerde komün köylüleri arasında paylaştıracaktı. 1864 yasasıyla *zemstvo*'lar kuruldu. Bunlar, üç ayrı seçmen topluluğu (büyük toprak sahipleri, kentliler ve köylüler) tarafından seçilen ve yerel çıkarlarla ilgili bütün işleri yöneten bölge ve eyalet meclisleriydi. 1864 adli reformunun amacı, herkes için eşit ve devlet yönetiminden bağımsız bir adalet mekanizması kurmaktı. Fakat birçok durumda köylülerin özel mahkemelerde yargılanmaları öngörülüyordu. Son olarak, 1864 yasalarıyla öğretim demokratlaştırıldı, askerlik hizmeti herkes için zorunlu duruma getirildi ve süresi kısaltıldı (1874).

Ne var ki, bütün bu reformların uygulamaya konulması, otokrat çarın iradesine bağlıydı: Aleksandr II, 1863 Polonya ayaklanması'ndan sonra uygulamaları ihtiyatla yürüttü; Aleksandr III (1881-1894) ise, reformların içeriğini kısmen boşaltmaya çalıştı. Nihayet bu reformlar, otuzkırk yıl sonra ciddi sorunlar doğurdu. Köylü komünlerine ayrılan topraklar, 1860'lı yıllarda her ne kadar köylülerin günlük ihtiyaçlarını karşılamalarına yetse de zamanla nüfusun artması yüzünden yetersiz kalmaya başladı. Böylece topraksızlık (*malozemleniye*) sorunu ortaya çıktı ve iç göçlere, yeni toprakların iskâna açılmasına rağmen, giderek ağırlaştı.

Ayrıca, *zemstvo*'ların sorumluları, etkinlikleri arasında koordinasyon kurma çabasına girdiler ve ulusal düzeyde kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı istemeye başladılar. Bu hakkın onlara tanınmaması, giderek devlet ve onun bürokrasisiyle yerel eşraf arasında şiddetli bir çatışmaya yol açtı.

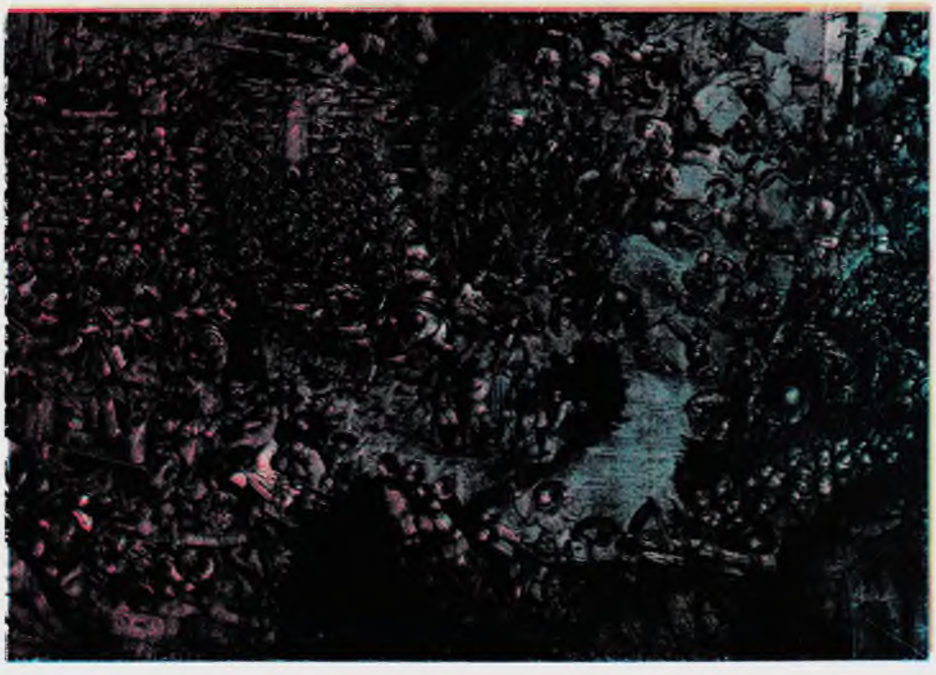
kapitalist gelişme ve devrimci hareket (XIX. yy.'ın 2. yarısı)

Aleksandr II'nin reformları, Rusya'da kapitalizmin gelişmesine dönüşü olmayan bir hız kazandırdı. Kapitalizm, tarım alanına da girdi ve ticari üretim büyük ölçüde arttı. 1860-1880 yılları arasında, 1880'li yılların sonundaki hızlı sanayileşmeye olanak sağlayacak altyapılar oluştu: 1880'de 21 000 km'ye ulaşan demiryolu ağı, çizgileri Moskova çevresinde açılıp yayılan bir yıldız oluşturmakta ve Volga ile Ukrayna'nın üretim bölgelerini büyük kentsel merkezlere, Baltık ve Karadeniz limanlarına bağlamaktaydı. Bankacılık sistemi, kendini yeni yatırım ve kredi ihtiyaçlarına uydurdu: devlet bankası kuruldu (1860), 1864'ten başlayarak özel bankaların sayısı çoğaldı. Tarım ürünleri ihracatı, 1860-1880 arasında dört kat arttı. Ülkenin donanımı kısmen devlet tarafından finanse ediliyor ve bu yüzden devlet, özellikle köylülerden alınan dolaylı ve dolaysız vergileri artırıyordu. Komünlerin gecikmiş vergi borçları giderek büyüdü ve Bunge, 1885'te baş vergisini kaldırmak zorunda kaldı. Tarımın karşılaştığı ve tahıl fiyatlarında 1885'ten yaklaşık 1895'e kadar görülen düşüş yüzünden büsbütün ağırlaşan güçlüklere rağmen, Maliye bakanı Vitte (1885-1895), sanayi kesimini kırsal kesim aleyhine kayıran politikayı aynen sürdürdü.

1880'li yılların sonunda, iktisadi ve sınai gelişme temposu hızlandı. Bu atılım, yabancı sermaye akınından teşvik görmekteydi. Yabancı sermaye, Rusya'da yapılan yabancı yatırımlardan ve önceleri alman ve ingiliz piyasalarına, fransız-rus ittifakının (1891-1894) imzalanmasından sonra da, özellikle fransız piyasasına yönelen devlet istikrazlarından kaynaklanıyordu. Demiryolu ağı, 1904'te 60 000 km'ye ulaştı ve imparatorluk pazarlarını Avrupa'nın demiryolu ağına bağladı: Kafkasardı demiryolu (Bakü-Batum hattı), Orta Asya demiryolu (Hazarötesi hattının uzantısı), Uzakdoğu demiryolu (1903'te Vladivostok'a ulaşan Transsibirya hattı inşası). Sanayi üretimi 1890'dan 1900'e kadar iki kat arttı; kömür, petrol ve demir-çelik üretimindeki artışsa daha da önemliydi. Geleneksel sanayi merkezlerine (Sen-Petersburg, Moskova ve Ural bölgeleri) Donets ve Krivoy-Rog madenleriyle, Ukrayna ve Bakü ile Kafkasardı da katıldı. Sanayide yoğunlaşma çok fazlaydı: 1 000'den fazla işçi çalıştıran fabrikalar, işletmelerin % 11'ini oluşturmakta ve toplam ücretlilerin yarısını çalıştırmaktaydı. Rusya'daki işçi sayısı, 1890'da yaklaşık 1 500 000 iken, 1900 yılında 2 400 000'e çıktı. Rus sanayisi dünya sıralamasında 4. ya da 5. idi.

Ama gene de kırsal nüfus, 1897'de hâlâ imparatorluk nüfusunun % 87'sini oluşturuyordu. Bu nüfus, soylu toprak sahiplerinden, köylülerden ve zemstvoların etkin "üçüncü unsur"undan (öğretmenler, hekimler, tarımcılar vb.) meydana geliyordu. Köylü sınıfının içinde, kulak adı verilen ve soylu toprak sahipleri sınıfının çöküşünden yararlanan varlıklı bir köylü azınlığı ortaya çıktı. Buna karşılık, yoksul köylülerden oluşan büyük bir kitle, *mir*'in kendilerine ayırdığı küçük toprak parçalarını işliyordu. 1896'dan başlayarak, resmi makamlar, merkezdeki aşırı nüfuslu kırsal bölgelerin yoğunluğunu azaltmak amacıyla Sibirya'ya göçü teşvik etti.

Devrimci entelijansiya, Rusya'nın uğradığı değişikliklere, bütün yerleşik değerlere başkaldırarak (1860'lı yılların nihilizmi) ya da kendisini halkın hizmetine adayarak (1870'li yılların halkçılığı) tepki gösterdi. Fakat, halkçıların köylü kitlesinin ataleti ve polis baskısı karşısında uğradıkları başarısızlık, bir kısmını terörizme başvurmaya sürükledi. *Halkın özgürlüğü* grubu, 1879'dan başlayarak, Aleksandr II'ye karşı birçok suikast düzenledi ve sonunda çar 1881'de öldürüldü. Halkçılar, köylü *mir*'ine ve zanaatçı *artel*'ine dayanan özgün bir rus sosyalizmi kurmak ve kapitalizmin Rusya'da gelişmesini önlemek istiyorlardı. Marxçılar onlara karşı çıkarak, kapitalizm artık Rusya'da kök saldığına göre, sanayi proletaryasına dayanarak ülkeyi sosyalizme götürmek gerektiğini ileri sürdüler. Plehanov 1883'te *Emeğin kurtuluşu* grubunu kurdu ve böylece marxçı kuramcılarla işçi hareketi arasında ilk bağlar kuruldu. Sen-Petersburg (1895), Moskova, İvanovo, Kiev, Harkov ve Yekaterinoslav'da *İşçi sınıfının kurtuluşu için mücadele birlikleri* kuruldu ve bunlar, 1898'de, Rusya Sos-



Ruslar ile batı yönündeki rus yayılmasına karşı çıkan Polonyalılar ve Litvanyalılar arasındaki Orşa (Orsza) savaşı (1514) ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı *Ulusal müze, Kraków*



Çareviç Dimitriy İvanoviç'in Ugliç'te öldürülmesi(1591) XVII. yy.'da yapılmış bir tablo. Bibliothèque slave, Paris

yal demokrat işçi partisi (RSDİP) adı altında bir araya geldiler. Sosyal demokratların örgütlenme çalışmaları büyük zorluklarla karşılaştı; polis baskısı yüzünden yeraltına çekildiler, sürüldüler, ülke dışına kaçtılar. Ama işçi hareketi örgütlenmekten geri kalmadı: Orehovo-Zuyevo grevi (1885), Sen-Petersburg tekstil sanayileri grevleri (1896). Azami iş günü süresini 11 saat 30 dakika olarak saptayan 1897 tarihli yasa, Rusya'da iş hukukunun gerçek başlangıcını oluşturdu. Kent proletaryası, kırsal bölgeyle ve köylü sınıfıyla çeşitli bağlarını koruyordu; bu da, Zubatov'un polis sendikalarının (1901-1903) ve papaz Gapon'un reformu hareketinin (1904-1905) örgütlenmesine olanak sağladı.

otokrasinin çelişkileri ve 1917'de çöküşü

Duma'nın Sen-Petersburg'daki Kışlık saray'da çar Nikolay II tarafından açılışı (27 nisan [10 mayıs] 1910) [imparatorun sağındaki ana kraliçe, solundaki kraliçedir]



Nikolay II (1894-1917), dipten doruğa değişmekte olan bir imparatorluğun başında bulunuyordu. İmparatorluğun nüfusu (Polonya ve Finlandiya dahil), 1863'te 76.8 milyonken, 1897'de 128 milyona yükseldi ve 1913'te 169 milyon oldu. Bu nüfus evrimi, demografik dinamizminden olduğu kadar, XIX. yy.'ın ikinci yarısındaki teritoryal yayılmadan kaynaklanıyordu. Gerçekten de Çin Rusya'ya, Amur topraklarına (1858) ve Amur'un sağ kıyısıyla Usuri ve Büyük Okyanus arasındaki bölgeye (1860) sahip olma hakkını tanıdı. Orta Asya'da bir Türkistan genel hükümeti kuruldu (1867) ve Buhara ve Hive hanlıklarına rus protektorası kabul ettirildi (sırasıyla 1868'de ve 1873'te). Böylece oluşan imparatorluk büyük çeşitlilik gösteren bir nüfusa sahipti. 1897 sayımına göre toplam nüfusun % 44,3'ünü Ruslar, % 17,8'ini Ukraynalılar, % 10,8'ini çeşitli türk halkları, % 6,7'sini Polonyalılar, % 4,7'sini Beyaz Ruslar, % 4'ünü de Yahudiler oluşturmaktaydı. Ruslaştırma ve ortodokslaştırma siyaseti, baskı altındaki halklarda ulusal bilincin güçlenmesine yol açtı. Ulusal azınlıklar arasında çeşitli liberal ya da sosyalist hareketler örgütlendi (Polonya, Litvanya, Kafkasya sosyal demokrat örgütleri, yahudi Bund'u).

Dünyanın emperyalist devletler arasında bölüşülmesi saati geldiğinde, Rusya Doğu ve Uzakdoğu'da İngiliz ve Japonlar'ın, Balkanlar'da da Avusturya'nın emelleriyle karşılaştı. 1881'de Alman ve Avusturya imparatorluklarıyla yapılan ittifak dağıldığından, Rusya 1891'den başlayarak Fransa'ya yaklaşmak gereğini duydu. Fransız-rus ittifakının imzalanması (1893), Üçlü İttifak yüzünden içine düşmüş olduğu yalnızlıktan kurtulmak olanağını sağladı. Bununla birlikte yöneticiler, Kıta Avrupası'nda bir alman-fransız-rus üçlü ittifakı tasarısından, ancak 1907'de, Büyük Britanya ile yakınlaşmaya girdiklerinde kesin olarak vazgeçtiler. Doğu sorunu üzerinde rus ve fransız tutumları arasındaki aykırılığa (Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılmasından yana olmaya devam ediyor, Fransa ise buna karşı çıkıyordu) ve Uzakdoğu'daki birbirine rakip yayılmacı emellerine rağmen, fransız-rus ittifakı varlığını korudu. Rusya ile Fransa, önce 1895'te japon yayılmasını durdurmak, sonra da Çin'deki nüfuz alanlarını genişletmek konusunda anlaştılar. Daha sonra, Rusya, Mançurya'da ve Kore'de maceracı bir politikaya atıldı. Fransa bunu önleyemedi. Port-Arthur'deki rus filosu Japonlar'ın hücumuna uğradıktan (şubat 1904) sonra, Fransa, Rus-Japon savaşı sırasında (1904-1905) tarafsız kaldı. Rusya için felaketle sonuçlanan bu savaşın bitiminde, taraflar ABD'nin arabuluculuğunu kabul ederek Portsmouth'ta barış antlaşması imzaladılar (eylül 1905). Rusya, Asya'da İngilizler ile olan anlaşmazlıklarını bir çözüme bağladıktan (1907) sonra, Fransa ve Büyük Britanya ile Üçlü İttifak'ı kurdu. 1911'den başlayarak, Osmanlılar'a karşı aralarında birleşen balkan devletlerine arka çıktı ve Avusturya'nın Balkanlar'daki politikasını engellemek amacıyla Sırbistan'ın çıkarlarını savundu.

Rus-Japon savaşı bozgunları, 1900-1903 dünya iktisadi krizinden henüz çıkmış bulunan ülkenin durumunu ağırlaştırdı. Bütün toplum büyük bir kaynaşma içindeydi: 1902'den başlayarak köylü eylemleri gelişti, işçi grevleri çoğaldı, terör yeniden başladı (Plehve'nin ve grandük Sergey'in öldürülmesi). 1904 kasımında toplanan zemstvolar kongresi, bir Ulusal kurucu meclis toplantısı düzenlenmesini istedi. Meşrutiyetçi eylemler köylü ve işçi çevrelerini sardı ve Kanlı pazar (9[22] ocak 1905) katliamından sonra radikalleşerek devrimin patlamasına yol açtı. Grev ve isyanların genişliği, Nikolay II'yi 17[30] ekim 1905 manifestosu'nu yayımlamak zorunda bıraktı. Bu manifesto, başlıca özgürlükleri güvence altına alıyor ve genel oyla seçilecek bir devlet dumasının toplanacağını vaat ediyordu. 1905'in son aylarında büyük sanayi merkezlerinde işçi ayaklanmaları meydana geldi ve buralarda işçi temsilcilerinden oluşan sovyetler kuruldu. Bu arada, aşırı sağcı silahlı gruplar (Kara Yüzler) Yahudiler'i ve devrimcileri kitleler halinde öldürüyordu. Ocak 1906'da düzen yeniden kuruldu; Nikolay II, vermek zorunda kaldığı ödünleri sınırlandırmanın yollarını aramaya koyuldu ve bu amaçla bir Devlet konseyi kurarak bunu Duma tarafından kabul edilen tasarıları statüleştiren bir yüksek meclis durumuna getirdi (şubat-mart 1906) ve temel yasalar çıkardı (nisan-mayıs 1906).

Ekim 1905 manifestosu'nca tanınan dernek kurma özgürlüğü uyarınca yasal siyasi partiler örgütlendi. Böylece, meşrutiyetçi demokrat (KD ya da Kadetler), 17 ekim birliği (oktobristler) partileri, işçi (*trudovik*) programını savunan Halkçı sosyalist parti ve birtakım milliyetçi sağcı partiler kuruldu. Devrimci partiler, etkinliklerini yasadışı bir düzlemde sürdürdüler: Londra kongresi'nden sonra bolşevikler ve menşevikler olarak ikiye ayrılan RSDİP ve 1901 sonunda kurulan halkçı zihniyetli Sosyal devrim partisi (SD). Bunlardan yalnızca sosyal devrimciler, birinci duma seçimlerini boykot ettiler. Seçimler genel oyla yapılmakla birlikte tek dereceli değildi ve milliyetçilerle toplumsal sınıflar için eşit temsilciliğe dayanmıyordu.

Birinci Duma (nisan-temmuz 1906) KD'lerin egemenliğindeydi (% 37); yerli olmayan halklar (Polonyalılar, Ukraynalılar, baltık ülkeleri temsilcileri ve müslümanlar) da onları desteklemekteydiler; KD'lerin ardından, halkçı sosyalistler, boykot çağrılarına rağmen köylüler tarafından seçilen sosyal devrimciler ve sosyal demokratlar geliyordu. Duma, tarım reformunu tartışırken Nikolay II tarafından dağıtıldı. İkinci Duma'da (şubat-haziran 1907) sosyalistlerin sayısında büyük bir artış görüldü ve bu Duma da dağıtılarak eşitsizliği "senyörler" lehine büyük ölçüde artıran yeni bir seçim yasası çıkarıldı (1907). İçişleri bakanı Stolıypin, devrimcilere karşı bir ezme siyaseti güttü. 1906'da, tarım sorununu 20 yılda ve kırsal komünü dağıtıp köylüleri küçük özel mülk sahibi yaparak çözümlemeyi amaçlayan bir tarım reformu ortaya attı.

Stolıypin'in öldürülmesinden (1911) sonra, Nikolay II, çevresine artık yalnızca gerici ve işinin ehli olmayan bakanları toplar oldu. Basında, ardı arkası kesilmeyen bakan değişikliklerini ve imparator ailesinin, sefahat âlemlerine rezalet gözüyle bakılan Rasputin ile ilişkilerini kınayan yazılar çıkıyordu. 1911'den sonra toplumun bütün tabakalarını saran huzursuzluğa ve bazen amansızca bastırılan (1912'de Lena altın madenindeki grevcilerin kurşunlanması) devrimci grevlerin yeniden alevlenmesine rağmen, siyasal çevreler Birinci Dünya savaşı'nın başında iktidarla işbirliği yapmayı kabul ettiler. Fakat, avusturya-alman kuvvetlerinin 1915 yazında giriştikleri ve Polonya, Litvanya ve Galiçya'nın işgaliyle sonuçlanan büyük taarruz sırasında toplum, hükümete güvenini yitirdi. Duma'da bir "ilerici blok" oluşarak "ülkenin güvenine sahip bir hükümet" istemeye başladı. Ama Nikolay II, bu baskıya karşı direndi ve orduların yüksek komutasını kendi üstüne aldı (eylül 1915). Rus ordusu insanca ağır kayıplara uğruyor, Rasputin'in nüfuzu, askeri ve sivil makamların ihaneti hakkında çeşitli söylentiler dolaşıyor, bu arada bazı komplolar tezgâhlanıyordu. Büyük fiyat artışları ve iaşe güçlükleri kentlerde ahaliyi çileden çıkarıyordu.

Ayaklanan askerlerce de desteklenen Petrograd işçilerinin gösterileri (23-28 şubat [8-13 mart] sonucunda çarlık yıkıldı. (→ RUS DEVRİMİ 1917.) Çar Nikolay II, 2 (15) martta tahttan feragat etti. Geçici hükümet ve mayıs 1917'den başlayarak onunla işbirliği yapmayı kabul eden sovyetler, savaş sorununu çözmeyi ve halk kitlelerinin özleyişlerine cevap vermeyi başaramadılar. İsviçre'den dönüşünden (nisan 1917) beri Lenin tarafın-

dan yönetilen bolşevikler, Ekim ayaklanması ile geçici hükümeti devirerek bolşeviklerin çoğunlukta olduğu sovyetlerin iktidarını kurdular.

sovyet Rusya

Lenin, 25-27 ekim (8-10 kasım) tarihleri arasında toplanan ikinci sovyetler kongresi'nde, bütün savaşan halklarla onların hükümetlerine, adil ve sürekli bir barış kurulması amacıyla derhal görüşmelere başlamalarını öneren *barış kararnamesi* ile, soyluların büyük toprak mülkiyetini lağvederek toprağı ulusallaştıran *toprak kararnamesi*'ni kabul ettirdi. Bu kongre, Lenin'in başkanlık ettiği ve yalnızca bolşeviklerden oluşan bir Halk komiserleri konseyi (Sovnarkom) seçti. 2 (15) kasım 1917'de, Lenin ve Stalin tarafından imzalanan *Rusya halklarının hakları bildirgesi*, Rusya'da yaşayan bütün halkların eşitliğini ve ayrılma hakkıyla birlikte kendi kaderini belirleme haklarını kabul etti. SD'lerin egemenliğindeki usulünce seçilmiş Kurucu meclis, ilk oturumunda dağıtıldı (5[18] ocak 1918). 18 [31] ocak 1918'de, üçüncü sovyetler kongresi, Rusya Federatif Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (RFSSC) kurulduğunu ilan etti.

Bolşevikler, gerçi Orta Rusya ile Harkov, Bakü ve Taşkent gibi bazı büyük yerleşim merkezlerini kontrollerinde bulunduruyorlardı, ama Şubat devrimi'nden sonra Ukrayna ve Kafkasya'da iş başına getirilen otoriteler bolşevik iktidarını tanımadılar. İç muhalefet, Müttefikler'ce de kışkırtıldı; öyle ki, sovyet hükümeti bu yüzden merkez devletlerinin Brest-Litovsk'ta (3 mart 1918) kendisine dayattıkları çok ağır koşulları kabul etmek zorunda kaldı. Güney ve doğu bölgelerinde çeşitli siyasal ve askeri kuruluşlar ortaya çıktı: Don ve Kuban'da kurulan "gönüllüler ordusu", çek lejyonunun isyanından sonra haziran 1918'de Samara'da örgütlenen, SD'lerin yönetimindeki "Kurucu meclis üyeleri komitesi" (ya da KOMUÇ) gibi. Bu sonrakinin yerini alan "Ufa direktuvarı", Ural ve Sibirya'yı kontrolünde tutan ve Antant'tan yardım gören monarşist amiral Kolçak tarafından devrildi. Kasım 1918 mütarekesi'nden sonra, general Yudeniç'in bir "Kuzeydoğu demokratik hükümeti" ilan ettiği baltık ülkelerinde, Ukrayna'da, Kırım'da (general Denikin'le anlaşmalar) ve Kafkasya'da Müttefikler'in müdahalesi daha da şiddetlendi. Bolşevikler, Moskova üzerine yönelen taarruzları durdurmayı başardılar ve mayıstan itibaren Kızıl ordu, Ural, Sibirya ve Orta Asya'da ilerlemeye başladı. Aralıkta Ukrayna'nın kontrolünü ele geçirdi ve nisan 1920'de Bakü'ye ulaştı. General Vrangel, kasım 1920'de son savaşçılarını da ülkeden tahliye etti.

Bolşeviklerin zaferi, yalnızca, Troçki'nin ocak 1918'den başlayarak örgütlediği Kızıl ordu'nun başarılarına ve çok sıkı bir biçimde uygulanan savaş komünizmi önlemlerine dayanmaz, aynı zamanda, ne imparatorluğun birliğinden, ne de toprakları eski sahiplerine geri vermek ilkesinden vazgeçen ve böylece rus olmayan birçok ülke halkını ve köylüleri bolşevik saflarına iten beyaz liderlerin programlarından kaynaklanır.

İç savaş sona erdiğinde, Rusya trajik bir durumdaydı. 1918-1920 arasında, 7 milyonu açlık, salgın hastalık ve terör kurbanı olmak üzere, 8 milyon insan ölmüştü. Toplam iktisadi üretim, 1913 düzeyinin % 4-20'si kadardı. 1917-1921 arasında 2 milyon kişi göç etmişti. Sovyet Rusya'nın, ekonomisini canlandırmak ve sosyalizmi kurmak için bir soluk alma dönemine gereksinimi vardı. Mart 1921'de, parti, yeni ekonomi politikasını (NEP) benimsedi.

1922 yılı aralık ayında RFSSC, Ukrayna, Beyaz Rusya ve Kafkasardı cumhuriyetleriyle bir federasyon kurarak, SSCB'yi oluşturdu. (→ SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLERİ BİRLİĞİ).

SSCB'nin dağılması ve Yeni Rusya'nın kurulması

1917'de Rus çarlığının yıkılmasıyla Sovyetler Birliği, 73 yıl sonra dağılma sürecine girdi. Önce baltık cumhuriyetleri bağımsızlık ilan ederek ayrılmaya kalkıştılar. Ocak 1991'de bu cumhuriyetlere sovyet paraşütçü birlikleri gönderildi. Bu paraşütçülerin Vilnius'ta televizyon binasına karşı giriştikleri saldırıda on dört kişi öldü. Üç Baltık ülkesinin milliyetçi yöneticileri, kalabalık halk kitleleriyle ve barikatlarla korunan parlamento binalarına sığındılar. 9 şubatta Litvanya'da bağımsızlık için başvurulan "yasadışı" referandumda, "evet" oyları % 90,4 oranındaydı. Estonya ve Letonya'da 3 martta yapılan referandumlarda da "evet"ler % 77'yi buldu. Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı Boris Yeltsin televizyonda yaptığı konuşmada Gorbaçov'un istifasını istedi. Yeltsin yandaşı 300 000 kişi Kremlin duvarlarının dibinde gösteri yaptı. Beş cumhuriyetten dokuzunda halkın % 80'i "yenilenmiş bir birlik sürdürülsün" referandumuna katıldı; altı cumhuriyet (üç baltık devleti, Moldova, Gürcistan, Ermenistan) referandum düzenlemeyi reddetti. Kırsal kesimin ve Orta Asya cumhuriyetlerinin oyları sayesinde "evet" oyları % 76'yı buldu. Mart sonunda Gürcistan'da "yasadışı" yapılan referandumda seçmenlerin % 98,9'u bağımsızlık lehinde oy kullandı, 9 nisanda da bağımsızlık ilan edildi. SSCB merkezi yönetimi, Sibirya kömür ocaklarının denetimini Rusya'ya bırakan bir anlaşma imzaladı.

12 haziran 1991'de Yeltsin, ilk defa yapılan cumhurbaşkanlığı genel seçiminde oyların % 57,3'ünü alarak Rusya Federasyonu cumhurbaşkanı seçildi ve bir kararname yayımlayarak Rusya'da siyasi partilerin işletmelerde ve resmi dairelerde faaliyette bulunmalarını yasakladı. 18 ağustos 1991'de başkan Gorbaçov muhafazakârların düzenlediği bir darbeyle devrildi. Ama Yeltsin ve taraftarlarının Moskova'da direnmeleri sayesinde darbe başarısızlıkla sonuçlandı. Yeltsin, Rusya Federasyonu'nda Rusya Komünist partisinin faaliyetini durdurduğunu ilan etti. Sovyet hükümeti dağıldı: Gorbaçov verdiği yazılı beyanatta Komünist partisi yöneticilerinin darbe sırasındaki davranışlarını kınadı ve genel sekreterlik görevinden istifa etti. Ayrıca merkez komitesinin de kendini feshetmesini istedi; ertesi gün bu da gerçekleşti. Boris Yeltsin 29 temmuzda Litvanya'nın bağımsızlığını tanıdıktan sonra, 20 ve 21 ağustosta ilan edilmiş olan Estonya ve Letonya'nın bağımsızlıklarını da tanıdı. Ukrayna parlamentosu 24 ağustos, Beyaz Rusya parlamentosu 25 ağustosta bağımsızlık bildirilerini kabul ve ilan ettiler. Olağanüstü toplantı yapan Birlik Yüksek Sovyeti önünde konuşan başkan Gorbaçov, Birlik antlaşmasını imza sürecinin hemen başlatılmasını istedi ve KGB'nin köklü bir şekilde yeniden düzenleneceğini bildirdi. Romanya'yla yeniden birleşeceğini uman Moldova, bağımsızlık ilan etti. Brüksel'de toplanan AT dışişleri bakanları üç baltık cumhuriyetini tanımayı kararlaştırdı. Yüksek Sovyet, bütün Birlik cumhuriyetlerinde Komünist partisinin faaliyetlerini durdurduktan ve aralık 1990'da ekonomik konularda Gorbaçov'a verdiği özel yetkileri kaldırdıktan sonra, kendi kendini feshetti. Nüfusça en kalabalık iki cumhuriyet olan Rusya ile Ukrayna mevcut sınırlara uyulacağı yolunda Kiev'de bir anlaşma imzaladılar. 30 ağustosta Azerbaycan, ertesi gün de Özbekistan'la Kızgizistan bağımsızlıklarını ilan ettiler.

5 eylül 1991'de başkan Gorbaçov'la on cumhuriyein yöneticileri tarafından hazırlanan bir geçici kuruluş düzeni Mil-



Gorbaçov (önde) ve Yeltsin (arkada solda) Rusya Halk Temsilcileri Meclisi'nin bir toplantısında, aynı yönde oy kullanırken

ABD başkanı Ronald Reagan ile eski SSCB parti genel sekreteri Mihail Gorbaçov'un ilk buluşması (Cenevre, kasım 1985)





Rus komünist partisinin muhafazakâr kanadınca başlatılan hükümet darbesi girişimini düya kamuoyu, Kızılordu tank birilklerinin Moskova kapılarına dayanmasından anladı (Ağustos 1991)

letvekilleri kongresi'nce kabul edildi. Merkezi yönetimin birçok yetkisi cumhuriyetlere devredilirken, Devlet konseyi (DK) adıyla yeni bir icra organı kuruldu. Konsey, Birlik başkanıyla sınırlı da olsa birliğin sürdürülmesinden yana olan cumhuriyetlerin yüksek yöneticilerinden oluşuyordu. İlk toplantısını yapan Devlet konseyi üç cumhuriyetin (Litvanya, Letonya, Estonya) bağımsızlığını tanıdı. Leningrad 1914'ten önceki adını aldı: Sen-Petersburg. Başkan Gorbaçov, ABD dışişleri bakanı J. Baker'le görüştükten sonra Küba'daki 11 000 rus askerinin 2 800'ünün geri çekileceğini açıkladı. Ayın 13'ünde yayımlanan bir ABD-SSCB ortak bildirisinde de iki ülkenin Afganistan'da çarpışan taraflara her türlü silah yardımına 1 ocak 1992'den itibaren son vereceği bildirildi. 21 eylülde Ermenistan'da seçmenlerin % 99,31'i bağımsızlık lehinde oy kullandı. Daha sonra başka cumhuriyetlerde de bağımsızlık plebisitleri (referandum veya başkanlık seçimleri) yapıldı. Kırgızistan (12 ekim), Türkmenistan (26 ekim), Tacikistan (24 kasım), Ukrayna ve Kazakistan (1 aralık), Moldova (8 aralık), Azerbaycan (29 aralık).

18 ekim 1991'de on iki cumhuriyetin (üç Baltık ülkesi dışındakiler) sekizi, birçok önemli noktayı askıda bırakan bir ekonomik birlik antlaşmasını Moskova'da imzaladılar. Kalan dört cumhuriyetten Moldova'yla Ukrayna 6 kasımda antlaşmayı imzaladılarsa da, Azerbaycan ve Gürcistan katılmayı reddettiler.

Kasım 1991'de Rusya milletvekilleri kongresi, cumhurbaşkanı Yeltsin'in rus ekonomisini liberalleştirmek amacıyla gerekli köklü reformları yapabilmek için istediği özel yetkileri verdi. On iki cumhuriyetin yedisi Sovyetler Birliği'ni bir "Bağımsız Devletler topluluğu"na (BDT) dönüştürecek yeni bir siyasi birlik antlaşma taslağını onayladı.

1 aralık 1991'de genel oyla Ukrayna cumhurbaşkanlığına seçilen Viktor Kravçuk, Birlik antlaşmasını imzalamayı reddederek, eski SSCB'nin Rusya'dan sonra en zengin cumhuriyeti olan ülkesinin ayrılığını teyid etti. Başkan Gorbaçov 3 aralıkta "Birlik"i kurtarmak için dramatik bir çağrı yaptı. Üç slav cumhuriyetinin (Rusya, Ukrayna, Beyaz Rusya) başkanları, Minsk yakınında bir araya gelip artık Sovyetler Birliği'nin "mevcut olmadığını saptayarak", bir Bağımsız devletler topluluğu antlaşması imzaladılar ve diğer cumhuriyetleri de bu antlaşmaya katılmaya çağırdılar. Yeltsin, SSCB'nin yılbaşından önce resmen sona ereceğini Gorbaçov'a kabul ettirdi. Rusya 19 aralıkta Kremlin'e, dışişleri bakanlığına ve dünyadaki bütün elçiliklere sahip çıktı. Gürcistan hariç 11 cumhuriyetin cumhurbaşkanları 21 aralıkta Almaata'da toplanarak BDT'nin kurulmasını onayladılar. SSCB'nin baş mirasçısı Rusya oldu: BM Güvenlik konseyi'nin daimi üyelik koltuğu ve nükleer silahların denetimi Rusya'ya geçti. 11 mart 1985'ten beri iktidarda olan Gorbaçov, bir televizyon konuşması yaparak istifasını açıkladı. Çin hariç, büyük devletlerin çoğu, oynadığı tarihi rolden dolayı Gorbaçov'u selamladı. Sovyetler Birliği'yle diplomatik ilişkisi bulunan ülkeler, ilişkilerini Rusya'yla sürdürdüler. BDT üyesi diğer 10 devleti tanıma süreci de başladı. 30 aralık 1991'de Minsk'te yapılan BDT doruk toplantısında yalnız stratejik kuvvetlerin tek bir kumanda altında sürdürülmesi uygun görüldü. SSCB ordusunun konvansiyonel kuvvetlerinin kısmen parçalanması kabul edildi:



Tercihini sokak gösterileriyle ortaya koyan halk perestroyka'yı (yeniden yapılanma) desteklediğini bu yolla anlatmış oluyordu.



kan Yeltsin, şubat 1993'te de Hindistan'ı ziyaret etti. Parlamentonun reformların hızlandırılmasına karşı direncini kırmak için halkoylamasına başvurdu. Halk referandumda, zayıf da olsa, Yeltsin'e destek verdi. Bu arada 7 büyükler de (sanayileşmiş zengin ülkeler) Yeltsin'e büyük krediler açarak (ABD 1,6 milyar dolar) desteklediler.

Rusya-Osmanlı ilişkileri

Moskova vekili knyazı'nın Kanuni'nin cülus törenlerine katılmak ve yeni padişahı kutlamak için İstanbul'a gönderdiği elçi, türk-rus ilişkilerinin başlangıcı oldu (1520). Bu elçi, ayrıca rus tacirlerinin Osmanlı devletine bağlı Kırım'la ticaret yapmaları için padişahın iznini de aldı. Ertesi yıl çar Vasiliy II'nin Belgrad'ın fethini tebrik için Kanuni'ye gönderdiği İvan Morozov adlı elçi, Lehistan'a karşı Osmanlı devletiyle bir dostluk ve karşılıklı saldırmazlık antlaşması imzalama girişiminde başarılı olamadı (1521). Selim II döneminde Rusya çarı Korkunç İvan IV, Kazan ve Astrahan hanlıklarını ortadan kaldırarak Hazar denizi'ne dayandı. Bunun üzerine sadrazam Sokullu Mehmet Paşa, Don ve Volga (İtil) ırmaklarının en dar yerinde bir kanal açtırarak Hazar denizi'yle Karadeniz'i birleştirmeye, böylece buraya gemilerle kolayca asker gönderip Astrahan Hanlığı'nın topraklarını Ruslar'dan kurtarmaya çalıştıysa da birtakım terslikler yüzünden başarısızlığa uğradı (1569). Lehistan krallığına seçilen Henri de Valois'nın Fransa kralı Henri III olarak yurduna dönmesi üzerine polonya tahtı boşaldı. Rusya ve Avusturya'nın Lehistan topraklarını paylaşmak için aralarında anlaştıklarını öğrenen Murat III, Polonya Diyet meclisi'ne baskı yaparak osmanlı yanlısı olan Erdel voyvodası Báthory'yi Lehistan kralı seçtirince (1577), Rusya-Avusturya gizli ittifakı hükümsüz kaldığı gibi, Osmanlı devleti rus düşmanlığıyla tanınan Báthory'nin yönetimindeki leh ordusunu İvan IV'ün başına musallat etmiş oldu. Murat IV döneminde Rusya'ya bağlı Don Kazakları, ani bir baskınla Azak kalesini ele geçirip burada tutunmak için Moskova'dan yardım istediler (1637). Ancak, Rusya'nın henüz Karadeniz'e inecek gücü olmadığını düşünen çar Mihail Romanov, işe karışmamaya karar verdi. Azak kalesi, Sultan İbrahim döneminde Rusya seferine çıkmakla görevlendirilen Sultanzade Semin Mehmet Paşa tarafından Kazaklar'dan geri alındı (1642). Lehistan'la Rusya arasında bağımsız bir devlet kurmak isteyen kazak hetmanı Vişovskiy, Ruslar'a karşı Kırım hanı Mehmet Giray'dan yardım istedi. Mehmet IV'ün izniyle buyruğuna verilen türk askerlerini de kuvvetlerine katıp Ruslar'ın kuşattığı kazak kalesi Konotop üzerine yürüyen Mehmet Giray, önce yolunu kesmeye çalışan bir rus birliğini yendi; sonra da kaleyi kuşatmış olan

Yeltsin'ini Rusya'da iktidara getiren ve bir günde dünya çapında üne kavuşturan davranış, darbecilere cesaretle karşı çıkışı ve rus halkını ayaklanmaya çağırması oldu.

Ukrayna, Moldova ve Azerbaycan kendi ordularını kurma hakkını kazandılar.

Rusya bir yandan çok partili yeni düzeni kurmaya çalışırken öte yandan hızlı bir "özelleştirme" programı uygulamaya girişti (1 ocak 1992). Geçiş sürecini hızlandırmak isteyen hükümet ile geçiş sürecinin tedrici olmasını isteyen Milletvekilleri kongresi (parlamento) arasında anlaşmazlık ve gerginlik başladı. Nitekim Kongre'nin çoğunlukta olan muhafazakâr ve milliyetçi kanadı Yegor Gaydar başkanlığındaki hükümeti düşürdü. Sanayi kesimini temsil eden Viktor Çernomirdin başkanlığında yeni bir hükümet kuruldu (14 aralık 1992). Ne var ki, eski hükümetin çekirdek kadrosu bu hükümette de yer aldı. Ancak yeni başbakan reformların yavaşlayabileceğini söyledi. Aralık 1992'de Pekin'i ziyaret eden baş-





Darbe girişimi sırasında yakınlarını kaybedenlerin (aşağıda solda) ve Çarlık yanlılarıyla Ortodoks kilisesi mensuplarının gösterileri, rus halkının da eğilimlerini açığa vurmaya başladığının işaretleriydi.

prens Trubeçkov komutasındaki orduyu yok etti ve Rusya içlerine akıncı kolları saldı (1659). Ukrayna Kazakları hetmanı Doroşenko, osmanlı korumasına girerek bir türk sancağına dönüştürdüğü Ukrayna'da sancakbeyi sıfatıyla hüküm sürmeye başladı (1664). Bu durum karşısında Kiev'i bırakmak koşuluyla (1667) Ruslar'la birleşen Polonyalılar, Doroşenko'nun üzerine yürüdüler. Doroşenko'yu Lehler ve Ruslar'a karşı korumak için Lehistan seferine çıkan Mehmet IV (1672), Polonya krallığı'nı Osmanlılar'la Bucaş* barışı'nı imzalamak zorunda bıraktı. Ancak, türk ordusu çekildikten sonra meydanı boş bulan Lehler Podolya'ya, Ruslar da Ukrayna'ya saldırıp Doroşenko'nun sancak merkezi olan Çehrin'i kuşatınca (1673), bu kez Ukrayna üzerine yürüyen padişah, rus kuvvetlerinin ardından leh ordusunu da bozguna uğratarak Zorawno* antlaşması'yla Podolya ve Ukrayna'nın türk topraklarına katılmasını sağladı (1676). Ertesi yıl Osmanlı devletine ihanet eden Doroşenko, Ruslar'la anlaşarak çar Fyodor Aleksiyeviç'in hizmetine girdi (1677). Bunun üzerine Osmanlı devleti Rusya'ya savaş açtı (1678). Ukrayna seferine çıkan sadrazam ve serdarıekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa, kendisine katılan Kırım hanı Murat Giray'la birlikte 30 günlük bir kuşatmadan sonra Çehrin kalesini aldı. Bu arada, Mehmet IV de seferin başına geçmek için İstanbul'dan Edirne'ye gelince, çar Fyodor Alekseyeviç Kırım hanı aracılığıyla barış istedi. Bahçesaray'da Kırım hanıyla çar arasında imzalanan barış antlaşmasıyla (1681), Dniepr ırmağı (Özü suyu), iki devlet arasında sınır kabul edildi ve Rusya'nın Kırım Hanlığı'na her yıl belirli miktarda bir vergi vermesi karara bağlandı. İkinci Viyana bozgunundan (1683) sonra Türkler'e karşı papanın girişimiyle oluşturulan Kutsal İttifak'a katılan Rusya çarı Petro I (1689), yeniden düzenlediği 250 000 kişilik güçlü bir orduyla Azak kalesini ele geçirdi (1696). Avusturya, Venedik ve Lehistan'la Karlofça* antlaşması'nı (1699) imzalamak zorunda kalan yenik Osmanlı devleti, Rusya ile yapılan İstanbul barışı'yla (1700) da Azak kalesini çar Petro'ya bırakmayı kabul etti. Rusya'nın İstanbul antlaşması'yla Osmanlı devletine karşı kazandığı üstünlük, Ahmet III döneminde çar Petro'nun Prut* savaşı'nda (1711) sadrazam Baltacı Mehmet Paşa komutasındaki türk ordusuna yenilmesiyle ortadan kalktı. Prut* antlaşması gereğince Azak kalesi Osmanlı devletine geri verilirken, Dniepr (Özü) kıyılarındaki rus kalelerinin tümü de yıktırıldı. Daha sonra İran'da çıkan iç karışıklıklar üzerine Rusya ile Osmanlı devleti bir anlaşma imzalayarak Batı İran topraklarını aralarında paylaştılar. Buna göre, Hazar boylarıyla Gilan, Mazenderan ve Esterabad'ı Ruslar alırken, Şirvan, Gence, Erivan, Mogan, Karabağ, Azerbaycan ve Irak-ı acem'in bir bölümü osmanlı topraklarına katıldı (1724). Ancak, Mahmut I döneminde Ruslar'ın Kırım üzerine bir ordu göndermeleri ve Azak kalesini de kuşatmaları üzerine Osmanlı devleti Rusya'ya savaş açtı (1736). Öte yandan, Ruslar'la anlaşmış olan Avusturya da Türkler'e karşı Rusya'nın yanında savaşa girdi (1737). Savaşa son veren Belgrad* antlaşması'yla (1739) Ruslar işgal ettikleri türk kalelerini (Özü, Bender, Kılburun, Hotin), Avusturyalılar da Pasarofça* antlaşması (1718) gereğince aldıkları yerleri Osmanlı devletine geri vermek zorunda kaldılar. Lehistan'ı korumak için Osmanlılar'ın Rusya'ya Mustafa III döneminde açtıkları sefer (1768), türk kuvvetlerinin art arda ağır yenilgilere uğraması; Hotin, İbrail, Kili, Akkerman gibi önemli türk kalelerinin elden çıkması; Kırım'ın istila edilmesi, türk donanmasının Çeşme'de ingiliz amirali Elphinston yönetimindeki rus donanması tarafından yakılması; Eflak'la Boğdan'daki rus zaferlerinden sonra, Abdülhamit I döneminde imzalanan ve Kırım'a bağımsızlık vermeyi kabul eden Osmanlı devletinin Kafkasya ile Rumeli'de büyük ölçüde toprak yitirmesine neden olan Küçük* Kaynarca antlaşması'yla (1774) son buldu. Ordusu savaşamayacak durumdaki Osmanlı devleti, Aynalıkavak* tenkihnamesi'yle (1779) rus yanlısı Şahin Giray'ın hanlığını tanırken, Memleketeyn (Eflak-Boğdan) sorunu konusunda da Ruslar'a ödün vermek zorunda kaldı. Bir süre sonra çariçe Yekaterina II, Kırım Hanlığı'nın Rusya İmparatorluğu'na katıldığını ilan edince (1783), Osmanlı devletine sadece "Kırım senedi" denen yeni bir antlaşma imzalayarak bu oldubittiyi onaylamak düştü (1784). Biraz toparlanan Osmanlılar, Kırım'ı geri almak ve Yekaterina II'nin Memleketeyn ile Besarabya'nın iç işlerine karışmasını önlemek için Rusya'ya yeniden savaş açtılar (1787). Ertesi yıl Avusturya'nın Rusya'nın yanında Türkiye'ye karşı ve İsveç'in de Türkiye'nin yanında Rusya'ya karşı katıldığı bu savaşta, Avusturyalılar karşısında başarı kazanan türk ordusu, Ruslar karşısında başarısızlığa uğradı. Böylece Avusturya ile yapılan Ziştovi* antlaşması (1791) uyarınca savaşta yitirdiği yerleri geri alan Osmanlı devleti, Rusya ile imzalanan Yaş* antlaşması (1792) ile Kırım'ın rus

Rusya Konfederasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet ve bölgeler:

ad	başkent	yüzölçümü (km^2)	nüfus (1989)
A- Özerk cumhuriyetler: (1991'den sonra egemen cumhuriyet)			
1- Başkırdistan Özerk Cumhuriyeti	Ufa	143 600	3 952 000
2- Buryat Özerk Cumhuriyeti	Ulan Ude	351 300	1 042 000
3- Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti	Groznıy	19 300	1 277 000
4- Çuvaş Özerk Cumhuriyeti	Çeboksarı	18 300	1 336 000
5- Dağıstan Özerk Cumhuriyeti	Mahaçkale	50 300	1 792 000
6- Kabartay-Balkar Özerk Cumhuriyeti	Nalçık	12 500	760 000
7- Kalmuk Özerk Cumhuriyeti	Elista	75 900	600 000
8- Karelya Özerk Cumhuriyeti	Petrozavodsk	172 400	792 000
9- Komi Özerk Cumhuriyeti	Sıktıvkar	415 900	1 263 000
10- Kuzey Osetya Özerk Cumhuriyeti	Vladikavkaz	8 000	634 000
11- Mari Özerk Cumhuriyeti	Yoşkar-Ola	23 200	750 000
12- Mordvin Özerk Cumhuriyeti	Saransk	26 200	964 000
13- Tataristan Özerk Cumhuriyeti	Kazan	68 000	3 640 000
14- Tuva Özerk Cumhuriyeti	Kızıl	170 500	309 000
15- Udmurt Özerk Cumhuriyeti	İjevsk	42 100	1 609 000
16- Yakutistan Özerk Cumhuriyeti	Yakutsk	3 103 200	1 081 000
B- Özerk bölgeler: (1991'den sonra özerk cumhuriyet)			
1- Adigey özerk bölgesi	Maykop	7 600	432 000
2- Gorno-Altaysk özerk bölgesi	Gorno-Altaysk	92 600	192 000
3- Hakas özerk bölgesi	Abakan	61 900	569 000
4- Karaçay-Çerkez özerk bölgesi	Çerkesk	14 100	418 000
5- Yahudi özerk bölgesi	Birobican	36 000	216 000
C- Özerk bölgeler:			
1- Aginski-Burlatski özerk bölgesi	Aginskoye	19 000	69 000
2- Çukçiler özerk bölgesi	Anadir	737 700	129 000
3- Everki özerk bölgesi	Tura	767 600	15 000
4- Hantıys-Mansis özerk bölgesi	Hantıy-Mansiisk	523 100	498 000
5- Komi-Permiyak özerk bölgesi	Kudımkar	32 000	177 000
6- Koryak özerk bölgesi	Palana	301 500	36 000
7- Nenets özerk bölgesi	Naryan-Mar	176 700	44 000
8- Taymıyr özerk bölgesi	Dudinka	862 100	44 000
9- Ust Ordinski Buryat özerk bölgesi	Ust Ordinski	22 400	130 000
10- Yamalo-Nenets özerk bölgesi	Salehard	750 300	144 000

toprağı olduğunu resmen kabul ettiği gibi, Besarabya'nın bir bölümüyle Özü sancağını da Ruslar'a bırakmak ve Dniestr (Turla) ırmağını sınır olarak tanımak zorunda kaldı. Bu antlaşmadan sonra Karadeniz kıyılarına yerleşen Rusya, buralarda Sivastopol, Kerson gibi deniz üsleri kurdu. Napoléon'un Mısır'a saldırarak İskenderiye'yi işgal etmesi üzerine (1798) Fransa'ya savaş ilan eden Osmanlı devleti (1799), Fransızlar'a karşı Rusya ile bir dostluk antlaşması imzaladı. Bu antlaşmayla karşılıklı birbirinin toprak bütünlüğüne kefil olan iki devlet, Fransa'ya karşı birlikte hareket etmek üzere anlaştılar. Selim III ile Aleksandr I arasında, 9 yıllık bir süre için yenilenen bu antlaşma (1805), yine aynı yıl Babıâli'nin güçlü Napoléon Fransası'na, Sen-Petersburg hükümetinin de İngiltere'ye yanaşması üzerine bozuldu. Savaş ilanına bile gerek görmeksizin 60 000 kişilik bir orduyla Memleketeyn'i istilaya başlayan Rusya'ya savaş açan Osmanlı devleti (1806), Selim III'ün tahttan indirilmesi ve Mustafa IV'ün padişahlığa getirilmesiyle sonuçlanan Kabakçı* Mustafa ayaklanması'nın neden olduğu karışıklıklar yüzünden barış isteyince, Rusya 7 aylık bir ateşkes yapmayı kabul etti (1807). Ancak Prusya, Avusturya ve İngiltere'ye karşı Ruslar'la anlaşan (Tilsit antlaşması, 1807), ayrıca Erfurt görüşmesinde (1808) Memleketey'in Rusya'ya katılmasında da bir sakınca görmeyen Napoléon'un desteklediği Aleksandr I, Türk-Rus savaşı'nı Mahmut II döneminde yeniden başlattı (1809). Napoléon'un Rusya seferi üzerine Türkler'le barış yapmak zorunda kalan Aleksandr I, Osmanlı devleti bakımından küçük sınır düzenlemeleri gibi oldukça elverişli koşullar içeren Bükreş* antlaşması'nı imzalayarak (1812) bu savaşa son verdi. Daha sonra türk-rus ilişkileri, barış maskesi altında Rusya'nın Balkanlar'daki slav ve yunanlı unsurları osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaya özendirmek, Osmanlı devletinin de bu kargaşa ortamını yatıştırmak için uğraştığı bir soğuk savaş süreci yaşadı (1812-1828). Rus ajanlarının kışkırtmalarıyla başlayan yunan ayaklanmasının Osmanlı devletince bastırılmak üzere olmasını içine sindiremeyen çar Nikolay I, Avrupa kamuoyunda Yunanlılar lehine yaratılmış olan havadan yararlanarak Fransa ve İngiltere ile duruma elkoyma konusunda bir protokol imzaladı. Böylece ingiliz amirali Codrington'un komutasındaki ingiliz-fransız-rus birleşik donanması, Navarin limanında yatan türk-mısır donanmasını ani bir baskınla yok etti (1827). Bu olayın ardından Ruslar, Yeniçeri ocağı ortadan kaldırılmış (1826), yeni kara kuvvetleri (Asakiri Mansurei Muhammediye) henüz tam anlamıyla kurulmamış olduğundan ordusuz ve donanmasız durumdaki Osmanlı devletine savaş ilan ettiler (1828). Edirne* antlaşması'yla (1829) sona eren savaş sonunda Babıâli, Rumeli'de Tuna ağızlarını; Kafkasya'da Anapa, Poti, Ahıska, Ahılkelek kalelerini Ruslar'a bıraktığı gibi, Rusya'nın Gürcistan'a egemenliğini ve Yunanistan'ın bağımsızlığını da tanımak zorunda kaldı. Bu savaşta Osmanlı devletinin güçsüzlüğünü anlayarak ayaklanan Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın mısır ordusunun, bir türlü toparlanamayan türk kuvvetlerini yenilgiye uğratıp Kütahya'ya kadar ilerlemesi üzerine çar Nikolay I'in yardım önerisini kabul eden Mahmut II, Osmanlı devletini bir bakıma rus korumasına sokan Hünkâr iskelesi* antlaşması'nı imzaladı (1833). Bir rus donanması Büyükdere önlerinde demirlerken, 12 000 rus askeri de Beykoz'da karaya çıktı. Bu antlaşmadan kendi çıkarları açısından büyük tedirginlik duyan İngiltere ile Fransa, hemen işe karıştı. İmzalanan Londra* sözleşmesi'yle Mısır sorunu Osmanlı devleti yararına çözümlendi (1841) ve yine aynı yıl Londra'da yapılan Boğazlar* sözleşmesi'yle Hünkâr iskelesi antlaşması geçerliliğini yitirdi. Ancak, bu kez de çar Nikolay I, Osmanlı devleti üstündeki beklentilerini gerçekleştirmek için başka yollara başvurdu: tüm ortodoksların koruyucusu kesilerek Lübnan* sorunu, Kutsal* yerler sorunu, Mülteciler* sorunu; balkan uluslarının ağabeyi rolünde de Memleketeyn sorunu gibi çözümü güç dertleri Babıâli'nin başına sardı. Sonunda rus ordusunun Prut sınırını geçerek Memleketeyn'e girmesi üzerine, Osmanlı devleti Rusya'ya savaş ilan etmek zorunda kaldı (1853). Ertesi yıl İngiltere ve Fransa'nın da Türkler'in yanında, Ruslar'a karşı katıldıkları Kırım* savaşı, Rusya'nın yenilgisiyle noktalandı (1856). Bu savaşa son veren Paris* antlaşması'yla Türkiye bir avrupa devleti olarak tanındı ve toprak bütünlüğü, özellikle Rusya'ya karşı, antlaşmada imzası bulunan devletlerce güvence altına alındı. Ancak, bu yenilgiye karşın Sırplar'la Rumlar'ı el altından osmanlı yönetimine karşı ayaklanmaları için kışkırtmaktan geri kalmayan Rusya, Abdülmecit'in akılcı tutumu sayesinde girişimlerinde pek başarılı olmadıysa da Abdülaziz döneminde Girit ayaklanmasını başlatmayı (1866) ve Yunanistan ile Fransa'yı da kendi yanına çekerek ayaklanmacıların Yunanistan'a katılma kararını desteklemeyi başardı. Girit sorunu için toplanan Paris konferansı'nda (1869) büyük avrupa devletleri türk tezini haklı bulunca, Girit'ten elini çeken Rusya, bu kez de Bulgarlar'a el attı. 1870 Fransa-Prusya savaşı'nda Fransızlar'ın yenilgisi üzerine kurulan güçlü Almanya İmparatorluğu'na yanaşan Ruslar, Paris antlaşması'nda imzası bulunan devletlere Londra konferansı'nda artık Paris antlaşması'nı ve bu antlaşmanın Karadeniz'in tarafsızlığına ilişkin hükümlerini tanımadıklarını bildirdiler (1871). Daha sonra Avusturya-Macaristan imparatoru Franz-Joseph ve Almanya imparatoru Wilhelm I ile anlaşan çar Aleksandr II, osmanlı yönetimindeki Balkanlar'da kendisinin körüklediği sırp, karadağ, bulgar ayaklanmalarına onların karışmamalarını sağladı. Böylece slav birliğini kurma amacı altında küçük balkan uluslarını öne sürüp türk ordusunu iyice yıprattığından kuşkusu kalmayan Rusya, sonunda Tersane* konferansı'nın dağılmasını bahane ederek "Doksanüç harbi" diye bilinen 1877-1878 Türk-Rus savaşı'nı başlattı. Bu savaşta rus orduları, Rumeli cephesinde Yeşilköy'e, Anadolu cephesinde de Erzurum'a kadar ilerlediler. Abdülhamit II'nin başvurusu üzerine İngiltere kraliçesi Victoria'nın aracılığıyla ateşkesi sağlayan Babıâli, ardından Osmanlı devleti için çok ağır koşullar içeren Ayastefanos* antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı (1878). Ancak, Osmanlı devletinden geçici olarak Kıbrıs'ı alan İngiltere'nin girişimiyle aynı yıl toplanan Berlin konferansı'nda imzalanan Berlin* antlaşması'yla, Ayastefanos'un içerdiği hükümler, Türkiye yararına hafifletilip değiştirildi. Buna göre kurulan büyük Bulgaristan küçültülerek Balkan dağlarıyla Tuna ırmağı arasına sıkıştırıldı; Balkanlar'ın güneyinde Doğu Rumeli adıyla kurulan özerk vilayet osmanlı yönetimine bırakıldı; Kars, Ardahan, Batum Rusya'da kalırken, Doğubayazıt Türkiye'ye geri verildi. Ancak, Osmanlı devleti üzerindeki emellerinden vazgeçmek bilmeyen Rusya, daha sonra Doğu Rumeli vilayetinin Bulgaristan'la birleşmesini sağladı (1885) ve Doğu Anadolu yoluyla Akdeniz'e inme arayışı içinde milliyetçilik duygularını körükleyerek Babıâli'nin başına bir de ermeni sorunu çıkardı. Ardından ermeni komitacıları gibi bulgar çetelerini de örgütleyerek Makedonya'da 3 ay süren büyük bir ayaklanma başlattı (1903). Reval görüşmesinde çar Nikolay II'nin Türkiye'nin paylaşılmasına ve Avrupa'da "hasta adam" adıyla anılan Osmanlı devletinin artık ortadan kaldırılmasına ilişkin önerisi, İngiltere kralı Edward VII tarafından da olumlu karşılandı (1908). Osmanlı devletinin İtalyanlar'a karşı Trablus savaşı ve Arnavutluk'ta arnavut ayaklanmasıyla uğraşmasını fırsat bilen balkan devletleri, Rusya'nın özendirmesiyle, Rumeli'yi bölüşmek üzere güçbirliği yaparak Türkiye'ye saldırınca Balkan* savaşı başladı (1912). İktidardaki alman yanlısı ittihatçıların tutumu yüzünden İttifak devletleri'nin yanında Birinci Dünya* savaşı'na (1914-1918) sürüklenen Türkiye, Rusya'yı İtilaf devletleri'nin müttefiki olarak karşısında buldu. Türk-rus çatışması Kafkas ve Doğu Anadolu cephesinde savaş boyunca genelinde rus ordusunun üstünlüğüyle sürüp giderken, 1917 Ekim devrimi'nin patlak vermesi üzerine ateşkes imzalayan Rusya, Kafkas ordusunu dağıtarak savaştan çekildi (1918). Rus Çarlığı'nın ortadan kalkmasıyla 400 yıllık Rusya-Osmanlı ilişkileri de son buldu. Çarlık yönetiminin yerine geçen sovyet hükümetiyle imzalanan Brest-Litovsk* antlaşması (3 mart 1918), türk-rus ilişkilerine bundan böyle yeni boyutlar kazandırdı. (→ SOVYET SOSYALİST CUMHURİYETLER BİRLİĞİ; TÜRKİYE CUMHURİYETİ.)

askeri tarih

XV. ve XVI. yy.'lardan beri çarlar imparatorluğunun siyasal alanda değişmez hedeflerinden biri, sürekli olarak serbest denizlere açılan bir çıkış kapısı aramak oldu. Ama çarların bu amaçla kullandıkları strateji, temelinde, bir kara stratejisi olarak kaldı. Bu, sırasıyla bir Avrupa'ya, bir Asya'ya yönelen, önceleri piyadeye, sonraları da topçuya ağırlık veren bir kitlesel savaş stratejisiydi.

• *Ordu*. Ruslar, XIV. yy.'a gelinceye kadar, germen tarzında dövüştüler. Rusya'da feodalite var olmadığından, Dimitriy Donskoy'un (1380) ya da Korkunç İvan'ın (1552) Tatarlar'ı bozguna uğratan ve onların hanlıklarını boyunduruk altına alan orduları, bir tür kitlesel asker devşirme yöntemiyle kurulmuş ordulardı. Onlardan ders alan İvan IV, Rusya'yı, muvazzaf ve ücretli bir piyade gücüyle (*streltsıylar*) donattı.

Modern ulusal rus ordusunun kurucusu Büyük Petro'dur: avrupa tarzında yetiştirilmiş ilk alaylar, 1683-1699 arasında kuruldu. 1700'de, 27 piyade alayı ile 2 dragon (hem yaya, hem de at üstünde savaşan süvariler) alayından oluşan muvazzaf ordu, 1721'de 56 piyade alayıyla 33 dragon alayına ulaştı. Her alayda 2 top bulunuyordu. Bundan başka, yaklaşık 60 alaydan oluşan bir iç ordu vardı. Ve nihayet, 45 000 Kazak, Kalmuk ve Başkırt bir ek kuvvet olarak rus ordusunda hizmet görmekteydi. Petro I'in ölümünden sonra, Rusya, içinde prusyalı subaylarca eğitilen 400 öğrenci (kadet) bulunan gerçek bir harp okulunu ilk kuran (1732) avrupa ülkesi oldu. Yelizaveta ve Yekaterina II; Suvorov, Potemkin ve Rumyantsev'in yardımıyla, Petro I'in düşüncelerini yeniden ele alarak, bir vurucu süvari gücüyle bir hafif piyade gücü oluşturdular ve silahlı kuvvetleri kolordu ve tümenler biçiminde örgütlediler. 1796'da rus piyadesi 275 000 erden, süvarisi 100 000'den fazla atlıdan, topçusu da 1 300 top ve 22 000 erden oluşuyordu. Aleksandr I'in Fransa ile savaşı, imparatorluğun askeri gücünün büyük ölçüde artmasına yol açtı. Yakılı topraklara (terk edilen yerlerde canlı cansız hiçbir şey bırakılmaması) ve stratejik geri çekilmeye ilişkin rus kuramları, askeri geleneğin temel öğeleri olarak kaldı. 1812'de asker mevcudu 800 000 kişiyi aşıyordu.

Nikolay I döneminde, rus halkıyla prusya disiplini altında rejimin bir aracı durumuna gelen ordu birbirinden ayrıldı (1825 komplosu). İran, Türkiye ve Kafkasya'da kazandığı zaferlere rağmen, rus ordusu, Sivastopol'da hem kendisi-

nin, hem de imparatorluğun güçsüzlüğünü ortaya koydu (oysa 1853'te, 1 400 000 kişiyi silah altına almıştı). Askerlik alanında bir yenilenme görmek için yüzyılın sonunu beklemek gerekti (1874'te Milyutin'in, 1894'te Aleksandr III'ün reformları): donatım yenilendi, yedeklerin eğitimi için bir iç ordu düzenlendi. Dragomirov tarafından yeni baştan kaleme alınan yönetmelikler Suvorov'un düşüncelerine ve katıksız rus askeri öğretisine dönüşü gösteriyordu. Ama yine de Nikolay II'nin ordusu, Uzakdoğu savaşı gibi çetin bir savaşı sürdürebilecek güçte değildi. Japonya'ya karşı girişilen ve batı cephesini güçsüz düşürmemek kaygısında olan yüksek komutanlıkça ikinci sıradan bir sefer gözüyle bakılan 1904-05 seferi, 17 kolorduyu üslerinden 8 000 km uzakta savaşa girmek zorunda bıraktı. (→ RUS-JAPON SAVAŞI.)

1914'te, ön safta savaşan ordunun mevcudu 1 500 000'di ve ağustos ayından itibaren 3 milyonluk bir yedek kuvvet tarafından takviye edilmişti. (→ BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI.)

• *Deniz gücü.* Rus donanmasının babası, gemi inşaatını öğrenmek için 1697'de bizzat Hollanda'ya giden Büyük Petro'dur. Gene Büyük Petro, 1703'te, Sen-Petersburg'u ve Kronştadt askeri limanını kurdu. XVIII. yy.'da, kadrolarında çok sayıda ingiliz subayı bulunan rus donanması, isveç donanmasını yendi ve Baltık denizi'ni nüfuzu altına aldı. Devrim ve İmparatorluk savaşlarından yararlanarak Akdeniz'e çıkan rus donanması, Malta'ya yerleşmeye çalıştıysa da başaramadı. 1827'de, bir rus filosu Navarin savaşı'na katıldı. 1853'te, Karadeniz filosu, türk filosuna Sinop açıklarında ağır kayıplar verdirdi. Kırım savaşı'nın nedenlerinden biri de bu olay oldu; Akdeniz'den zaten çekilmiş olan rus donanması, bu savaştan çok küçülmüş olarak çıktı. 1877'de, Türk-Rus savaşı sırasında Karadeniz'deki rus filotillası, ilk kez başarıyla torpil kullandı. XIX. yy.'ın sonunda, rus donanması, İngiltere ve Fransa donanmalarından sonra dünyada 3. geliyordu; ama onların gücünde olmaktan çok uzaktı, çünkü üç parçaya bölünmüştü: Baltık (Kronştad), Karadeniz (Sivastopol), Uzakdoğu (Vladivostok ve Port-Arthur). Rus-Japon savaşı sırasında, Uzakdoğu filosu, düşmanın eline geçmemek için Port-Arthur'de kendini batırdı. Baltık filosu Tsuşima'da yenildi (1905) ve Rusya barış istemek zorunda kaldı.

Rusya ile denizden bağlantı kurmaya çalışan fransız-ingiliz müttefikleri, İstanbul'a ulaşmak umuduyla Çanakkale boğazına saldırdılar. Mart 1917'de, rus donanması, karışıklıklardan etkilenen ilk kuruluşlardan oldu. Kronştadt ve Sen-Petersburg'da denizciler, devrimin başarısında belirleyici rol oynadılar. Karadeniz'de, amiral Kolçak sayesinde disiplin daha uzun süre korundu ve filonun bir bölümü bolşeviklerle çarpıştıktan sonra çekilip Bizerte'ye sığındı (1920). İmparatorluk donanmasının yerini, işçi ve köylülerin oluşturduğu kızıl donanma aldı.

• *Hava gücü.* 1911'de kurulmuş olan rus hava kuvvetleri, bir askeri heyetin inceleme için Fransa'ya gelişinden sonra, fransız hava kuvvetleri örnek alınarak kuruldu. Başlangıçta bütün araç ve gereçler fransız kökenliydi, ama 1913'ten sonra lisans altında Rusya'da yapılmaya başlandı. Bu yeni silahın önemini kavrayan rus genelkurmayı, büyük yapımcıların teknik yeteneklerinden yararlanarak ona büyük bir etkinlik kazandırmaya çalıştı: filolar kurularak büyük manevralara sokuldu ve rus havacılığı, kullanım yönetmeliklerine sahip ilk havacılık oldu. 1914 arifesinde, 200 küsur uçaktan (Farman ve Blériot uçakları) oluşan rus hava gücü, Almanya'nınkiyle kıyaslanabilecek bir kuvvete sahipti. Başlangıçtan beri kara savaşının yardımcı silahı olarak düşünülmüş olan hava kuvvetleri, 1914'ten 1917'ye kadar bütün cephelerde varlığını duyurdu. İstihbarat sağladığı ve ateşini desteklediği kara kuvvetlerine bağlı olarak görev yapan rus hava kuvvetleri, ayrıca stratejik önemi olan bazı operasyonlar da gerçekleştirdi (Breslau'nun ve Przemysl'in bombalanması [1915]).

EĞİTİM

Rusya'da eğitim, Eğitim bakanlığı, Yükseköğretim bakanlığı ve Meslek eğitimi devlet komitesi tarafından düzenlenir. Devlet tarafından finanse edilen eğitim parasız, laik ve karmadır. 1959'da kabul edilen 7-15 yaş arası okula gitme zorunluluğu, 1977 Anayasası uyarınca ortaöğretimi kapsar. Okulöncesi eğitimden (zorunlu olmamakla birlikte gittikçe yaygınlaşmaktadır) sonra gelen ve aynı zamanda bir iş okulu olarak düzenlenmiş bulunan genel eğitim, tek öğretmenin ders verdiği üç yıllık bir ilkokuldan ve ortaöğretimin her derse uzmanlaşmış bir öğretmenin girdiği beş yıllık ilk kademesinden oluşur. Sekiz yıllık okul denilen bu iki devrede öğrenciye edebiyat ve fen dersleri, uygulamalı olarak öğretilen el becerileri, sanat ve beden eğitimi eşit bir biçimde verilir. Bu okuldan alınan diplomayla öğretime üç doğrultuda devam etme olanağı vardır: 1. ortaöğretimin iki yıl süren ikinci kademesi; burada temel eğitim aşamasında edinilen bilgiler derinleştirilir, ama öğretim süresinin üçte biri doğrudan, ekonominin çeşitli kesimlerinin gereksinimlerine bağlı olarak meslek öğrenmeye ayrılmıştır; daha önceki iki kademeyle birlikte bir bütün oluşturan, yaygın adıyla on yıllık okul adı verilen ve öğrencilerin % 60'ının devam ettiği bu öğretimin sonunda alınan diploma ve meslek sertifikasıyla yükseköğretim sınavlarına girilebilir; 2. meslek teknik ortaokulları, üç ya da dört yılda ortaöğretimin ikinci kademesine ek olarak meslek teknik eğitimi de verirler; buradan alınan diplomayla yükseköğretim sınavlarına girme hakkı elde edilmiş olur; sayıları hızla artan bu kurumlar; bir ya da iki yıllık bir meslek teknik eğitiminden sonra meslek eğitimi sertifikası veren ve yükseköğretim giriş sınavlarına başvurabilmek için gece derslerini izleme zorunluluğunu getiren kent ya da köy meslek teknik okullarının yerini almaya başlamıştır; 3. ortaöğretim uzmanlık okulları, çoğu zaman *tehnikum* ya da üç veya dört yıllık yüksek okullar (*uçilişçe*) diye bilinirler ve genel bir eğitimin yanı sıra, her uzmanlık alanıyla ilgili kuramsal ve uygulamalı bir eğitim verirler. Bu okulu bitirenler de yükseköğretime aday olabilir; on yıllık okulları bitiren öğrenciler için öğretim süresi iki ya da üç yıldır; bu öğrenciler, öğretim süresi bir ya da bir buçuk yıl olan ve yükseköğretim sınavlarına katılma hakkı veren bir teknik okulu da seçebilirler. Sınavla girilen yükseköğretim, üniversiteleri, akademileri, uzmanlaşmış enstitüleri ya da politeknik okullarını, konservatuvarları, önemli eğitim ve araştırma kurumlarını kapsar. Eğitimin ortalama süresi, uzmanlık alanlarına göre 4-6 yıl arasında değişir; bu sürenin sonunda devlet sınavlarına ya da diploma sınavlarına girilir. Öğrencilerin yarıdan fazlasını kızlar oluşturur. Her düzeydeki öğretmenin yetiştirilmesi yükseköğretim kurumları bünyesinde gerçekleşir: üniversiteler, Rusya eğitim bilimleri akademisi'ne bağlı eğitim enstitüleri. Çalışma saatlerinin düzenlenmesiyle yararlı hale getirilmiş akşam kursları ve televizyonla eğitim, herkese öğrenimini sürdürme olanağını sağlar.

EDEBİYAT
başlangıçtan 1917'ye kadar rus dili edebiyatı

Rus edebiyatının gelişimi, tarihsel ve coğrafi bir çerçeve içinde gerçekleşti. Hıristiyan kilisesi'ni bizans ve roma din anlayışı ve uygulaması olarak ikiye ayıran büyük bölünme, Rusya'yı latin Batı'nın dışına attı ve daha sonra tatar istilaları da onu Bizans'tan tecrit etti. Bu durumda kendisini gerçek inancın koruyucusu, "üçüncü Roma" olarak gören Rusya, bir mesih görevi yüklenmiş olduğuna inandı. Nitekim, bu temaya, rus edebiyatında sürekli olarak rastlanır.

Büyük Petro'nun başlattığı Avrupa'ya açılma siyasetine rus kültürünün yenilenmesi eşlik etti. Ama bu yenilenme, yalnızca aristokrasiyi etkiledi; yazarların çoğu bu sınıftan çıktı; ama bu, Rusya'da derin bir değişikliğe yol açmadı: XIX. yy. yazarları, halk ile onun edebiyatı arasındaki bu kopukluğu gidermeye çalıştılar. Yazarlara, halkı yönlendirmek ve hatta bilgilendirmek gibi istisnai bir rol düşüyordu. Biçim araştırmaları bakımından fakir ve bir "fildişi kule"de kapalı olan metafizik ve dinsel özlü XIX. yy. rus edebiyatı, militan, eleştirici ve ahlakçı olmak istiyordu. Nitekim Dostoyevskiy, "Rusya'nın haklarının savunulması"nı edebiyattan bekledi.

• *Sözlü gelenek ve dinsel edebiyat.* Rusya'nın edebi dehasının ilk örneklerinden biri, sözlü halk edebiyatının gelişmesidir (özellikle Kiev ve Novgorod gibi başlıca iki uygarlık merkezi çevresinde). Köylü ozanlar, masal kahramanları *bogatıyr*'lerin serüvenlerini anlatan ve değişik kökenli mit ve destanlardan esinlenen epik, şarkılar, *bıylina*'lar okuyorlardı.

Yazılı edebiyat, kutsal metinleri, azizlerin yaşamlarını ve öğüt verici hikâyeleri el yazısıyla kopya eden din adamlarının ve keşişlerin tekelindeydi. Bunlar, Kilise dili slavon'u kullanıyorlardı. XI. yy.'ın en ilginç yapıtı da, birçok manastırda yazılan kroniklere örneklik etmiş olan ve *Nestor kroniği* denen yapıttır. Higumenos Daniel'in kutsal yerlere yolculuğu ve slavonca ile konuşulan rusçanın birbirine karıştığı ilginç bir yapıt olan, prens Vladimir Monomah'ın vasiyetnamesi de bu döneme aittir. Kiev edebiyatının doruğu ise, yazarı bilinmeyen bir yapıt olan ve özgünlüğü üzerinde bazı kuşkular ileri sürülen *İgor' destanı*'dır (Slovo o polku İgoreve). Bu yapıtta, epik şarkılarla vaaz sanatının dikkate değer bir biçimde birleştiği görülür. Daha sonraki yüzyıllarda, Moğolları Kulikovo'da yenen (1380) prens Dimitriy Donskoy'un şanını yücelten ve XIV. yy. sonunda yazılmış bir şiir yapıtı olan *Zadonşçina* bir yana bırakılacak olursa, edebiyat yaşamı durgunlaştı. XVI. yy.'da ilginç bir ev ekonomisi kitabı olan *Domostroy*'un da yine bir manastır edebiyatı ürünü olduğunu görüyoruz. Andrey Kurbskiy ile Korkunç İvan'ın 1563 ve 1579 arasındaki yazışmaları da zevkle okunan düzyazı parçalarıdır. Fakat, rus edebi düzyazısının ilk örneklerinden biri sayılabilecek asıl yapıt, Avvakum'un (1620'ye doğr. - 1682), eski inancı benimsemiş bir din kurbanının acıklı özyaşamöyküsü olan *Yaşam* adlı yapıtıdır. Aleksey Mihayloviç'in hükümdarlık döneminde Moskova'da, ilk tiyatro denemeleri ortaya kondu; Rusya'ya göç etmiş bir hırvat olan Krizanic (1618-1683), slav uluslarını birleştirmek için bir siyasi deneme yazdı; İsveç'e göç etmiş bir rus olan Kotoşihin (1630-1667), Moskova sarayı'nın karanlık bir tablosunu çizdi.

• *Yabancı etkiler ve romantizmin başlangıçları.* Büyük Petro'nun reformları, eski sofu Rusya'ya son verdi. Kültür artık laikleşmiş ve XVII.-XVIII. yy.'larda yabancı edebiyatları tanıyacak olan bir soylular sınıfının imtiyazlı uğraşı haline gelmişti. Dört kişinin etkisiyle rus edebiyatına, fransız klasikçiliği ve Eskiler'e karşı bir ilgi egemen oldu. Bu dört kişi şunlardı: Boileau"vari hicivler yazarı Kantemir (1708-1744), vurgulu hece dizesini başlatan Tredyakovskiy (1703-1768), edebiyatı türlere ayıran ve slavoncayı soylu üslupta kullanmayı yeğleyen bilgin ve yazar Lomonosov (1711-1765), Rusların

Racine'i sayabileceğimiz Sumarokov (1717-1777). Yelizaveta döneminin en gözde edebi türü od idi. Yekaterina II ise, masal, komedi ve yergiyi teşvik etti. Gogol, "Kilise'den çıkan dil, kendini baloda buldu" diye yazar. Novikov (1744-1818) ve Radişçev (1749-1802) ile birlikte mizah dergileri büyük bir gelişme gösterdi. Kapnist (1758-1823), Dmitriyev (1760-1837) ve Heraskov (1733-1807) gibi şairler, soylu üslupta yazmayı sürdürdüler; ama Derjavin (1743-1816), rus yaşamını halk diliyle betimledi ve komikle yüceyi kaynaştırdı. Fonvizin (1745-1792) ise, *Nedorosl* adlı komedisiyle, ulusal tiyatronun ana tiplerini yarattı.

Dil, çeviriler aracılığıyla gelişti ve inceldi. XVIII. yy. sonu, kişisel ve ulusal temaların, Avrupa'nın romantiköncesi duyarlığıyla uyuştuğu bir hazırlık dönemi oldu. Sterne'in ve Rousseau'nun etkisinde kalan Karamzin (1766-1826), ilk büyük düzyazı anlatılarını başlattı ve trajedi yazarı Ozerov (1769-1816) gibi klasiklerle yeni duyarlık arasında köprü işlevi gördü. Batyuşkov (1787-1855), latin ruhunun ve fransız elejilerinin etkisinde kaldı. Delvig (1798-1831) idiller yazdı ve Scott, Goethe ve Schiller'den çeviriler yapan Jukovskiy (1783-1852), nazma o güne kadar görülmemiş bir ahenk ve kıvraklık kazandırdı. Griboyedov (1795-1829) ise Rusya'ya gerçek bir ulusal komedi armağan etti. Krilov (1796-1844) *Masallar* yazdı. Edebiyat grupları çoğaldı ve bir fikir kaynaşması ortaya çıktı. Liberal özleyişlerin bir sonucu olan dekabristler komplosu (1825), Puşkin kuşağını derinden etkileyecekti.

• *Altın çağ.* Puşkin (1799-1837), modern rus edebiyatının gerçek yaratıcısıdır; şiir, tiyatro ve düzyazıya yeni yeni ufuklar açtı. Rus edebiyatının iki güçlü akımı, onun yapıtlarından kaynaklanır. Bunların biri, kaynağını *Yevgeniy Onegin*'de bulan ve Gonçarov, Turgenyev, Ostrovskiy, Tolstoy ve daha birçok yazar tarafından geliştirilen gerçekçi akım; diğeri de gerçeğin inkârına dayanan ve kaynağını *Tunç süvari*'de (Myednıyvsadnik) bulduğunu söyleyebileceğimiz fantastik akımdır (Gogol, Dostoyevskiy, Sologub ve Remizov bu akımı temsil ederler).

Puşkin'deki yetkinlik ve saydamlık, daha sonraki kuşaklara, adeta çıkmaz bir yol ya da kaybedilmiş bir cennet gibi göründü. Sonraki yazarlar, ondan yüzçevirdiler ve tersine karanlık güçlerin ve boğuntulu bir dünya görüşünün büyüsüne kapıldılar. Lermontov'un (1814-1841) yapıtları, rus ruhunun karanlık bilincini temsil eder ve bu yapıtlarda Dostoyevskiy'i haber veren gizli bir sesin varlığı duyulur. Lermontov, Baratinskiy (1800-1844), Koltsov (1809-1842), büyük şiir çağını kapatır gibidirler; onlardan sonra şiir, Tyutçev'in (1803-1873) metafizik şiirleri bir yana, anlamsız biçimler içinde yozlaşır. 1840 kuşağı döneminde, Gogol'den başlayarak XIX. yy.'ın en önemli edebiyat türü haline gelecek olan roman gelişir.

Gogol'de (1809-1852) iki akım, yani gerçekçilik ve karşı gerçekçilik sıkıca birbirine bağlıdır. *Müfettiş*'te (Revizor) bir hicivci olan Gogol, *Ölü canlar*'da (Myortvıyeduşi) olağanüstü bir yıkıcı güce ulaşır ve Sen-Petersburg hikâyeleri'nin bazılarında bir tür fantastik hezeyana kayar. Gogol'ün gerçek mirasçısı, peygamberce dehası roman kurgusu aracılığıyla büyük metafizik soruları irdeleyen hayal adamı, insancıl idealist, ruhun ulaşılmaz derinliklerinin araştırıcısı Dostoyevskiy'dir (1821-1881): *Yeraltından notlar* (Zapiski iz podpolia), *Suç ve ceza* (Prestopleni i Nakazani), *Budala* (İdiot), *Delikanlı* (Podrostok), *Karamazov kardeşler* (Brat'ja Karamazovi).

• *Bir siyasal kürsü.* 1850 yıllarından başlayarak edebiyat, bir siyasal kürsü işlevi görmeye başladı. Eleştirmen Belinskiy'in (1811-1848) izinde, slavseverler ve batıcılar, tutucular ve radikaller, edebiyat alanında çatışmaya başladılar: Herzen (1812-1870). Çernişevskiy (1828-1889), Dobrolyubov (1836-1861), Homyakov (1804-1860), Danilevskiy (1822-1885). Aksakov (1790-1859), Gonçarov (1812-1891), Tungenyev (1818-1883) ve Leskov (1831-1895) ile roman, gerçekçi özelliğini sürdürdü ve orta sınıflardan gelen yazarlar ortaya çıktıkça gitgide daha bağımlı hale geldi. Oyun yazarı Ostrovskiy (1823-1886), romancılardan Pisemskiy (1821-1881) ve Saltıykov-Şçedrin (1826-1889), yeteneklerini kırsal alanın küçük soylularını ve burjuvaları alaya almakta kullandılar. Sanat yapıtlarına gittikçe daha çok ahlaksal bir amaç yüklenmeye başlandı; edebiyatın yararlı olması gerekiyordu: Maykov (1821-1897), Fet (1820-1892), A. Tolstoy (1817-1875) ve Polonskiy (1819-1898) gibi sanat için sanat ilkesini benimsemiş şairler, Nekrasov (1821-1877) gibi bir "yurtsever" şair karşısında bir yana itildiler. Ama, Tolstoy'un (1828-1910) büyük romanlarında (*Anna Karenina, Savaş ve barış* [Vojna i mir] ve *Diriliş*'te [Voskreseniye]) dile gelen güçlü dehası, bütün bu yan tutmaların üstünde yer alıyordu.

Yüzyılın sonunda gerçekçi çığır, öykülerinde ve oyunlarında, günlük yaşamın trajik yanını alaycılık ve şiirsellikle anlatan Çehov (1860-1904) ve yeni halk tipleri yaratan Gorki (1868-1936) gibi yazarlar sayesinde yeni bir soluk kazandı. Aynı şeyi, daha küçük bir ölçüde, Garşin (1855-1888), Garin (1852-1906), Korolenko (1853-1921) ve Bunin (1870-1953) için de söyleyebiliriz.

• *Yeni bir estetik.* Bu arada, bir tepki ortaya çıktı. Natüralizm ve olguculuk (pozitivizm) yıllarından sonra, gizemlere ilgi duyulmaya başlandı ve Avrupa'dan gelen etkiler, rus sanatını yenileştirdi: Solovyev'in (1853-1900) simgeciliği ve dinsel mistisizmi gerçeğin yerine bir gösterge dünyası koymaya yöneldi. Bryusov (1873-1924), alaycı bir biçimde "dekandanlar" adı verilen ve Balmont (1867-1942), Annenskiy (1856-1909), Zinaida Hippius (1869-1945), Belıy (1880-1934) gibi şairleri; Merejkovskiy (1866-1941) ve Rozanov (1856-1919) gibi filozof ve düşünürleri ve ayrıca, Remizov (1877-1957) ya da Andreyev (1871-1919) gibi romancıları birbirine yaklaştıran bu akımın lideri sayılır. Blok (1880-1921) yüzyıl başının belki de en büyük şairidir ve devrime şiirini armağan edecektir (*Dvenatsatıy*). Blok, Belyıy ve Briyusov dışında bu yazarların çoğu yeni rejimi kabul etmediler ve ülkeden ayrıldılar. Fakat, bu arada simgeci akım dağılarak yerini Anna Ahmatova (1889-1966), Kuzmin (1875-1936), Mandelstam (1891-1938), Gumilev (1886-1921) gibi geleneklere daha derinden kök salmış "akmeciler"e ya da dil denemeleri yapan ve şiirsel dilin araçlarını genişletmeye çalışan Hlebnikov (1885-1922) ve Mayakovskiy (1893-1930) gibi fütüristlere bıraktı. Devrim, çarlık Rusyası'nı devirdiğinde, edebiyat tam bir mayalanma içindeydi.

1917'den sonra rus dili edebiyatı

• *Devrim ve iç savaş.* Devrim, yazarlar arasında bölünme yaratmıştı. Göç eden eski rejim yanlıları (Bunin, Remizov, Kuprin, Balmont [bazıları geri dönmüştür]) ve kararsız kalarak tekbenciliğe sapanlar (Mandelstam, Pasternak, Ahmatova) ile bunların karşısında her zaman devrimden yana tavır almış olan ve onu destekleyenler, (Gorki, Serafimoviç, D. Bednıy). Ayrıca, "iskit" yazarlar (Belıy, Blok), kübist-fütürist öncü grup (müstakbel NEF) ve pek kesin olmamakla birlikte bazı köylü şairler (Yesenin, Klyuyev) de devrimi destekliyorlardı. "Savaş komünizmi" döneminde, şiir alanında büyük bir gelişme ve çiçeklenme görüldü. Bu gelişme, gıdasını devrime ve aydınlık yarınlara duyulan romantik inancın bir araya getirdiği köylü ya da işçi kökenli genç yazar ve şairlerden alıyordu. Bazı öncülerde ve kültür mirasının bir yana itilerek salt proleter bir sanatın yaratılmasını öngören Proletkult'a bağlı çevrelerden ("kosmistler", Forge) gelen şairlerde soyut ve itibari nitelik taşıyan bu destek, Blok, Mayakovskiy, Hlebnikov ve D. Bednıy'de, tam tersine, somut ve tarihsel bir zemine oturdu ve devrim olayının çapına uygun estetik araştırmaların konusu oldu. Aynı çelişkiler, iki sınıfın, "iki dünya" nın acımasız çatışmasını yansıtmak (Pilnyak, V. İvanov ve Zazubrin'de rastlanan iç savaş teması) ve devrimci eylemle, artık kendi kaderlerini kendileri belirleyen uyanmış kütleleri, yeni bir kişiliğe ve karaktere sahip kahramanlarda somutlaştırmak için (Serafimoviç ve Furmanov'un yapıtları), hem gerçekçi hem de romantik olmak isteyen sovyet düzyazısının doğuşunda etkili oldu.

• *20'li yılların edebiyatı.* NEP damgasını taşıyan 20'li yıllarda, edebiyat dernekleri çoğaldı. Daha 1923'te, komünist yazarlar, VAPP ve daha sonra RAPP denen proleter yazarlar birliğinde toplandılar (Fadeyev, Libedinskiy, Kirşon, Furmanov; eleştirmenlerden Averbah, V. Yermilov). Bunlar, bir marxçı estetik ortaya koymaya çalışarak, sekterliğe düştüler ve rakipleri olan gruplara gittikçe artan bir şiddetle saldırmaya başladılar. Bu saldırılardan, yalnızca biçimci eleştirel okul temsilcileri (Opoyaz: Şklovskiy, Eihenbaum, Tıynyanov, O. Brik) ve bu okulun dil konusundaki çalışmalarını benimseyen öncü şairler (Yesenin'in imgelemciliği, LEF ve Mayakovskiy'in yeni LEF'i, konstrüktivizm) değil, "Serapiyon kardeşler"in edebiyatı ayrı bir meslek olarak gören "apolitik" yazarları (Fedin, Zoşçenko, Kaverin; eleştirmenlerden L. Lunts [1901-1924]) hatta liberal komünistler ve Pereval grubu "yoldaşları" (A. Veselıy, Pavlenko, Malışkin, Zamyatin; eleştirmenlerden A. Voronskiy) da zarar gördü. Buna rağmen, 20'li yılların edebiyatı yine de açık ve çatışmalı bir edebiyattı. Mayakovskiy'in kişiliği ve yeniliklerinin egemenliğinde olan şiir, iç savaştan miras kalmış büyük yurttaşlık temalarını ele alırken (Yesenin, Tihonov, N. Aseyev, B. Pasternak, Selvinskiy, Bagritskiy), düzyazı, devrimci değerlerin taşıyıcısı olan kahramanlar aracılığıyla, yeni çağın karmaşık toplumsal ve manevi dünyasını yansıtmaya çalışıyordu. Böylece Pilnyak, Babel, V. İvanov, Lavrenev, Malışkin, A. Veselıy ve başkalarının yapıtlarında, özgürleştirici ve denetimsiz bir boşalma, Libedinskiy, Seyfulina ve Fadeyev'in düzyazısında ise bolşevik bilincinin ve iradesinin bir zaferi olarak algılanan iç savaş, farklı yorumların konusu oldu. 20'li yılların düzyazısı, devrimin yarattığı altüst oluşun çeşitli çevrelerde doğurduğu çatışmaları da ele almaktan geri kalmıyordu; Leonov ve Panferov yazılarında, köylü anarşizminin direncini belirtir; Gladkov, ekonominin kalkındırılmasının gerektirdiği işler karşısında, işçi dünyasındaki çelişkilerini dile getirirken, Fedin, A. Tolstoy, M. Bulgakov ve Oleşa, devrimin entelijansiyanın vicdanında doğurduğu kuşkuları ve kopuşları derinlemesine inceliyorlardı. Tarihsel konuları ele alan bir düzyazının yeniden doğuşu (O. Forş, Tıynyanov, A. Çapıygin) ayrıca yakın tarihin köklerini geçmişte arama eğilimine yol açtı. Nitekim, Gorki'nin özyaşamöykusünde ve Şolohov'un "anıtsal üslup"un ilk örneğini oluşturan *Durgun akardı Don*'unda (Tihi Don) bu eğilime rastlanır. Aynı dönemde, her şeyden önce devrimci kahramanlığı yücelten (K. Trenev, V. İvanov, Kirşon, Lavrenev), ama bunun yanı sıra beyazların direncinin başarısızlığını da inceleyebilen (Bulgakov) rus tiyatrosu doğdu. Tiyatro, çok geçmeden, NEP törelerini ve burjuva ya da bürokratik düşünce tarzının yeniden

ortaya çıkışını hicveden yapıtların (Mayakovskiy, V. Katayev, A. Fayko) ağır bastığı bir alan oldu. Aynı hiciv eğilimine düzyazıda (Ehrenburg, Katayev, İlf ve Petrov'da; Bulgakov, Zoşçenko ve Platonov'un hikâyelerinde) ve Mayakovskiy'in şiirinde de rastlanır.

• *30'lu yılların edebiyatı.* 30'lu yıllar sanayileşmenin, tarımsal kolektifleştirmenin ve ilk beş yıllık planların gerçekleştirildiği yıllardır. Yeni toplum yapısının böylece pekiştirilmesi, edebiyat güçlerinin de yeniden yapılandırılmasını gerekli kılıyordu. Dernekler arasındaki bizans tarzı tartışmalara son vermek isteyen parti, bu işi üstlendi (RAPP'ın lağvedilmesini öngören 1932 kararları). Gorki'nin yönettiği ve sosyalist toplumun kurulmasına katılmak isteyen her yazara kapısı açık olan yeni "Yazarlar birliği", 1. kongresinde (1934), "sosyalist gerçekçiliğin yaratıcı yöntemini" benimseme kararı aldı. Böylece, 30'lu yılların edebiyatı, tercihen epik bir biçim altında (Tolstoy örneği) kolhozlardaki iktisadi ve beşeri değişimleri (Şolohov ve Panferov'un romanları, V. Stavskiy'in denemeleri), sanayileşmenin hızlı temposunu (Gladkov, Şaginyan, Katayev, Ehrenburg, Paustovskiy ve Pilnyak'ın romanları) ve kardeş cumhuriyetlerin gelişimini (Tihonov, V. Lugovskiy ve V. İnber'in şiiri) yansıtmaya başladı. Yazarların düşüncesi, pratik mücadeleler, kolektif çalışma sayesinde değişikliğe uğrayacak olan ve N. Ostrovskiy'in özyaşamöyküsel kahramanının güçlü bir biçimde simgelediği (Malışkin, Krıymov ve Leonov'un romanlarıyla Makarenko'nun pedagojik yapıtlarındaki "Yeni insan" teması) örnek birey üzerinde yoğunlaştı. Günün insanına duyulan bu ilgi, romancıları, Gorki'nin son yapıtlarında da öğütlediği gibi, rus insanının şeceresini çok daha derin geçmişlerde aramaktan alıkoymuyordu (Novikov-Priboy, Sergeyev-Tvenskiy, A. Tolstoy ve L. Sobolev'in tarihsel romanları). Şiir de, çoğunlukla gelenekten ya da folklordan alınmış özgün biçimlere yönelerek (A. Prokofyev, İsakovskiy), toplumsal süreci felsefi açıdan açıklamaya (Bagritskiy, S. Kirsanov, N. Dementev, P. Vasilev) çalışıyordu. Tiyatro ise, ahlaksal ve ruhsal sorunları tamamen bir yana bırakmadan (Arbuzov, Afinogenov) ve tarih konularını irdelemeyi ihmal etmeksizin (Lenin üzerine üçlemesiyle Pogodin, V. Vişnevskiy, Trenev), Kirşon, Pogodin ve Leonov'un yapıtlarında aydınlatma ve bilgilendirme görevinden vazgeçiyordu. Böylece, ısrarla kişisel lirizmleriyle uğraşan yazarlar (Prişvin, Paustovskiy) ve şairler (Mandelstam, Ahmatova, Pasternak) marjinalleştiler. 30'lu yılların sonunda, uluslararası durumun kötüleşmesi, düzyazı (Ehrenburg, Pavlenko), şiir (K. Simonov, Tihonov, A. Surkov), tiyatro (Afinogenov, Simonov) ve tarihsel roman alanlarında, faşizme karşı çıkma (M. Koltsov'da cumhuriyetçi İspanya'ya duyulan yakınlık) ve yaklaşan savaşın esinlendirdiği yurtseverlik duygusunun habercisi olan "savunma" temasını ortaya çıkardı).

• *Savaş edebiyatı (1941-1945).* Kolektif bir trajedi ve bir ulusal sınama olan Hitler saldırısı, ülkenin yazarlarını seferber durumda buldu. Leonov, Ehrenburg, A. Tolstoy, Şolohov polemik yazılarıyla faşizmin "değerler"inin iç yüzünü ortaya koyarken, tiyatrolarda, Simonov, Lavrenev ve Leonov'un yurt sevgisi dolu dramları sahnelendi. Şiir de, içten bir lirizme ve folklora dayanarak, partizanların ve savaş kahramanlarının fedakârlıklarını yüceltiyor (Tihonov, Aliger, Berggolts, P. Antokolskiy, A. Prokofyev) ve herkese, ulusal kaderden payına düşen sorumluluk duygusunu aşılıyordu (İsakovskiy, Simonov). Tvardovskiy ise, *Vasiliy Terkin*'in kişiliğinde sade insanların cesaretini övüyordu. Romana gelince, A. Bek, K. Simonov, V. Nekrasov ve V. Panova, yapıtlarında, cephedeki gerçeği ve sessizce her şeye göğüs germeyi, hiç süslemeden anlatırken; V. Grossman, E. Kazakeviç, Fadeyev ve B. Polevoy'un çok daha epik nitelikteki yapıtları savaşçının ötesinde, mitleştirilmiş bir rus insanını yüceltmekte ve savaş sonrasının kahramanlık yazılarındaki abartmaların adeta haberciliğini yapmaktaydı.

• *Savaş sonrası edebiyatı (1946-1954).* Savaş sonrasının kargaşalı havası (pahalıya mal olan bir zaferin sevinci, kalkınma umutları, bir ikinci çatışma korkusu), *Zvezda* gazetesi olayında (Zoşçenko ve Ahmatova'nın 1946'da işten atılmaları) ifadesini bulan ve edebiyat için çok zararlı olan ideolojik disiplin sertleşmesini bır ölçüde açıklar. İşte bu ortamda şiir, bir süre, katlanılan fedakârlıklar üzerinde düşündükten (Tvardovskiy, Sçipaçev, Isakovskiy) sonra, yeni bir savaşı körükleyenlerin iç yüzünü teşhir etmek üzere, yeniden Mayakovskiy'in eleştirici coşkusuna büründü (barışın savunulması: Simonov, Tihonov). Romancılar da çatışmayı ele alarak, onun anlamını (sosyalizm ile faşizm arasında, bütün alanlarda görülen çatışkı) belirtmeye çalıştılar (Ehrenburg, Leonov) ve sonra onun, "çatışma yokluğu"nun zararlı etkisini belli eden kahramanlaştırılmış bir görüntüsünü sundular (Bubennov). Aynı görüşe, kalkınma temasından esinlenen mutlu bir iyimserlik damgası taşıyan yapıtlarda (Pavlenko, Babayevskiy, Panova, Nikolayeva, Ajayev) ve komünist toplum (A. Sofronov) ile batı toplumunun (Simonov) iyi kötü ayrımına dayanan bir tablosunu çizen tiyatro oyunlarında da rastlanır. Bu durumda, birinci kuşağın büyük romancıları (Gladkov, Fedin, Paustovskiy, Katayev), geçmişe dönerek, ulusal tarihin elli yılını yarı özyaşamöyküsel ve uzun soluklu yapıtlarda canlandırmayı tercih ettiler. Sibiryalı yazarlarda da (K. Sedıyh, G. Markov, S. Sartakov) aynı eğilim görüldü.

• *Çağdaş edebiyat.* XX. Kongre'de (1956), kişiye tapınma döneminde çiğnenmiş olan leninci kuralları yeniden işler hale getirmek için alınan önlemler, toplum yaşamında bir demokratlaşmaya yol açtı ve rus edebiyatı bundan yararlandı. Sosyalist gerçekçilik kavramını yumuşatan 2. Yazarlar kongresi'nde (1954) başlatılan bu "çözülme", bürokrasiyi ve onun kötü etkilerini suçlayan ve "edebiyatta içtenlik"e (Pomerantsev) dönülmesini isteyen Ehrenburg, Dudintsev ve Nikolayeva'nın yapıtlarında kendini gösterdi. Dergilerin (Tvardovskiy'in *Noviy Mir*'i; V. Aksenev, Gladilin, Bitov gibi öfkeli genç yazarları bir araya getiren *Yunost*) desteklediği bu açılım, 60'lı yıllarda gerçek bir yeniden doğuş biçiminde gelişti. Böylece, toplumsal eleştiri temalarına dönüldüğü gibi, 30'lu yılların anıtsal üslubunun ve "bütün türler"in gerilemesine yol açan bir estetik evrim de gerçekleşti. Öykü (Kazakov, Nagibin) ve deneme türleri atılım yaptı, toplumsal-felsefi eğilimli bir bilim-kurgu yeniden baş gösterdi (İ. Yefremov, A. ve B. Strugatskiy). Şiir, Yevtuşenko, Tvardovskiy, Rojdestvenskiy ve daha başkalarıyla, ikiyüzlülüğü ve konformizmi eleştirerek, yurttaşlık görevine yeniden kavuşurken, Voznesenskiy, Ahmadulina ve Okudjava ile lirik yanının ortaya koydu; roman, savaş (Baklanov, Simonov, Bondarey), sanat (Ehrenburg, Nekrasov), bilim (Granin), tarım (Doroş, Yaşin, Oveçkin) ve baskı (Soljenitsin, L. Çukovskaya) alanlarında, ödün vermez bir araştırma ve sorgulamaya girişti. Bu girişim, özellikle, tarım alanında karşılaşılan güçlüklere çare bulmaya çalışan ve bu güçlüklerin köklerini kolektifleştirmenin yanlışlarına varıncaya dek derinlerde arayan (Zalıygin, Belov, M. Alekseyev, P. Proskurin) ve aynı zamanda, biricik gerçek rus kültürü olarak gördüğü kırsal kültürün saygınlığını geri getirmek isteyen (F. Abramov, Şukşin, Solouhin) köylü düzyazı akımında da kendini gösterdi. Buna benzer bir sorgulama, V. Kojevnikov ve V. Lipatov'un işçi sınıfını ve onun gerek işletmede, gerek toplumda, teknik ilerleme koşulları içindeki rolünü ele alan romanlarında da görüldü; ama asıl ifadesini, ülke halkını heyecanlandıran Gelman, Bokarev ve Dvoretskiy'in "üretim dramları"nda buldu. Nihayet, Bitov ve İ. Trifonov gibi yazarların, "maddecilik" ve kaypaklıkla suçladıkları sanatçı ve aydın çevrelerine yönelttikleri acımasız bakışa, anlatım biçimlerinin yenilenmesi (iç monolog, çokseslilik) eşlik etti. Rus yazarları için 1970-1980 yıllarının en büyük kazancı, toplumsal gerçekler üzerinde düşünme çabasına, insanla toplum (Tendryakov, Trifonov), doğal çevre (A. Astafiev), ulusal kültür (Solouhin, Bondarev, Granin) ve kendi benliği (Rasputin) arasındaki ilişkilerin doğurduğu etik sorunların eklenmesiydi. Öte yandan, "çözülme"nin engellenmesinden (1958 Nobel ödülü'nden vazgeçmek zorunda kalan Pasternak'a yapılan baskı, 1966'da A. Sinyavskiy ve İ. Danyel'in yargılanması, 1974'te Soljenitsin'in ülkeden çıkarılması) doğan "ayrılıkçı" edebiyat, Soljenitsin (*Krasnoye, Koleso*, 1984), V. T. Şalamov, E. Etkind, İ. Ginzburg, A. Kuznetsov, V. Maksimov, V. Voynoviç ve A. Zinovyev'le, çeşitli esin kaynaklarına dayanan olağanüstü bir gelişme gösterdi.

1985'ten sonra başlayan açıklık (glasnost) ve yeniden yapılanma (perestroyka) politikası ve SSCB'nin dağılma sürecine girmesi, yazarlar üzerindeki rejim baskısını tamamen ortadan kaldırdı. Soljenitsin gibi yurt dışına çıkarılmış yazarlar ülkeye döndüler. Onların ve daha başkalarının vaktiyle yasaklanmış veya engellenmiş olan yapıtları serbestçe basılıp okuyucuya sunulmaya başladı.

GÜZEL SANATLAR

Rus sanatının tarihi, siyasal tarihin karmakarışık evrelerini izler. Ukrayna'da Rusya da ortada yokken, ama Rus ülkesi varken, bugünkü Ukrayna topraklarında gelişen sanatın (günümüzde hem Rusya, hem de Ukrayna bu sanatın kendine ait olduğunu ileri sürmektedir) incelenmesi çetin bir sorun olarak karşımıza çıkar. X.-XIII. yy.'lar arasındaki *Rus* ülkesi sanatının (özellikle Kiev'de yoğunlaşmıştır) incelenmesi, ukrayna sanatının tarihi için de geçerli bir giriş olabilir. XIV. yy.'dan XVII. yy.'ın sonuna kadar Moskova devletinin sanatı ele alınacaktır. XVIII. yy.'ın başına kadar, rus sanatının Sen-Petersburg döneminden söz edilebilir. Nihayet XX. yy., rus sanatının uluslararası alana girdiği dönemdir.

Rus ülkesi sanatı (X.-XIII. yy.)

• *Kiev.* Kiev prensliği'nin 988-989'a doğru hıristiyanlaşması, batı devletleri arasında yer almasını sağladı. Ülkesinin saygınlığını pekiştirmek isteyen veliki knyaz Vladimir (980'e doğr - 1015), yeni kentler kurdu, eskilerini surlarla çevirdi; içleri gözalıcı süslemelerle (mozaikler, freskler, ikonalar) donatılmış ortodoks manastırları, kiliseleri ve katedralleri yaptırdı. Başlangıçta, yunan ve bulgar ustalar, yerli sanatçıları yetiştirdiler. Yabancı ustaların yerine geçecek olan sanat atölyeleri kısa sürede kuruldu. Kiev sanat okulu, gerçek bir ulusal-dinsel resmin doğmasını sağladı. Bizans'ta yapılmış olan *Şefkat Meryem*'i ikonası, kurallarından ayrılmaktan kaçınan "Zographos"lar (figür ressamları) tarafından saygın bir örnek olarak görüldü. Kiev'deki Svyatoya Sofiya katedrali (XI.-XII. yy.) İstanbul'daki Ayasofya ile boy ölçüşmek için yapıldı. Katedralin üzeri Doğu'dan esinlenen küre biçiminde on üç görkemli kubbeyle örtülmüştü. Bu bolluk ve gösteriş rus ve ukrayna sanatının temel bir özelliği olarak devam etti. Ressam Alimpi (ya da Alipi) [öl. 1114], *Büyük Panagi-*

a ve *Selanikli aziz Dimitrios*'ta (Moskova, Tretyakov galerisi), Kiev resim okulunun Bizans'a özgü şiirselliğini (duruşlarda katılık, heykelsilik, giysi ayrıntılarında zenginlik, hareketlerde simgesellik) ortaya koyar. XIII. yy.'da türk-tatar akınlarıyla Kiev'in gelişmesi yarım kaldı. Bu olaydan sonra birçok sanat okulu ortaya çıktı. Kiev'in güney ve batı bölgelerinde, Polonya, Almanya ve İtalya etkileri, köklü bir değişiklik yarattı. Tam anlamıyla rus sanatından farklı olan ukrayna sanatı da böyle ortaya çıktı. Ukrayna bozkırlarının kuzeyinde yaratıcılık, XVII. yy.'a kadar yalnızca dinsel ilkelerce düzenlenecekti.

• *Novgorod ve Pskov* (XI.-XIV. yy.). Önce bağımsız birer cumhuriyet, ardından XV. yy. sonunda Moskova prensliği'nin bölümleri haline gelmeden önce, bu iki güney merkezi Kiev'in etkisinde kaldı. Novgorod'daki Svyatoya Sofiya katedrali'nin (1045-1052), Kiev'de aynı adı taşıyan katedral gibi piramitsi bir görünümü vardı. Svyatov Anton ve Yuriyev manastırlarında (1117,1119) güzelliğe oranla güçlülük ağır basar, İkona resmi, Novgorod'da daha serbest ve aydınlık, Pskov'daysa, daha "naif"tir (*Altın saçlı melek*, Rus müzesi, Sen-Petersburg; *Akheiropoietes* [insan eliyle yapılmamış] *İsa tasviri*, Tretyakov galerisi). Novgorod'da, moğol egemenliği sırasındaki ara dönemdeyse, yunanlı Theophanes'in (XIV. yy. sonu) sanatı egemen oldu. Theophanes, ağırbaşlı, arkaik ve anıtsal üslubuyla, renkli fırça darbeleriyle vurgulanmış koyu esmer yüzleriyle, yüksek bir manevi dünyayı dile getirdi.

• *Vladimir-Suzdal* (XII.-XIII. yy.). Kiev'in yakılıp yıkılmasından sonra prens Andrey Bogolyubskiy, başkenti Vladimir'e taşıdı. Vladimir'de, kendi türünde benzersiz olan bir hıristiyan mimarlığı gelişti: Svyatov Dimitriy katedrali (1194-1197) cephesindeki fantastik motifli beyaz taş kabartmalar. Fresklerde ve ikonalardaysa, Kiev okulundaki bizans etkisi sürdü. Dindışı mimarlık, prensliğin tüm isteklerini karşılayacak güçteydi: Altın kapılar (1164), Bogolyubovo sarayı (1158-1165), Suzdal kremlini (XI.-XII. yy.).

Moskova prensliği dönemi (XIV.-XVIII. yy.)

• *Moskova*. Kiev'in mirasçısı ve rus topraklarının başkenti olmak isteyen Moskova'da, XIV. yy. sonlarından başlayarak yoğun bir sanatsal etkinlik görüldü. Vladimir-Suzdal (Zvenigorod'daki Uspenskiy Sobor [1399] ve Moskova Andronikov manastırı'ndaki Spaskaya [1410-1427] katedrali) ve Novgorod-Pskov (Kremlin'de Blagoveşçenskiy* sobor, 1484-1489) dinsel mimarlığı etkisini gösterdi; duvarlara çok sayıda beşik kemer (*kokoşniki*) açılarak düzenlemeye ritim kazandırıldı. İvan III, 1472'de, son Bizans imparatorunun yeğeni Zoe Palaiologos ile evlendiğinde, Moskova'yı "üçüncü Roma" yapmak isteğine kapıldı. İtalyan mimarlar, yeni doğmakta olan estetik anlayışı, rus ülkesinin geleneksel biçimleriyle kaynaştırmaya çalıştılar: Aristotele Fieravanti 1475-1479'da Uspenskiy* Sobor'u, Aloisio Nuovo 1505-1509'da Arhangelskiy kilisesi'ni, Marco Ruffo ve Pietro Solari 1487-1491'de Granovitaya-Palata'yı yaptı. Kremlin*in 2,25 km uzunluğundaki kırmızı tuğla çevre duvarı, Milano'daki Sforza sarayı'nı hatırlatacak biçimde 1485-1495'te inşa edildi. Resimdeyse, Moskova okulu doruğa ulaştı. Novgorod'dan gelen yunanlı Theophanes Gorodetsli Prohor ve A. Rublyov gibi Ruslar ile birlikte ayakta insan figürleriyle süslü, bilinen en eski ikonostası gerçekleştirdi (1406). Theophanesçi estetik, renklerin parlaklığı ve dış çizgilerin yumuşaklığıyla dikkat çeken moskova estetiğinin etkisiyle yavaş yavaş daha yumuşak bir nitelik kazandı. Keşiş Rublyov, ikona sanatını en yüksek tanrıbilimsel ve resimsel anlatımına ulaştırdı (*Teslis*, Tretyakov galerisi). Usta Dionysios (öl. 1502'den sonr.) ya da Kremlin Ustası gibi Rublyov'un yolundan giden sanatçılar, tanrısalla insansal arasındaki dengeyi sürdürmeyi başardılar. 1551'de toplanan konsil (*Stoglav*), aşırı bireysel yenilikleri önlemek için, ikona sanatını sıkı kurallara bağladı. XVIII. yy.'a kadar, bazı güzel yapıtların ortaya konmasına rağmen, ikona sanatı geriledi; süslemecilik anlayışı ve halk resimlerinden gelen öyküsel öğeler, gizemci simgeciliğin yerini aldı. XVI. yy.'ın sonunda ve XVII. yy.'ın başında, Arhangelsk bölgesinde ortaya çıkan Stroganov tüccarları okulunda minyatür tarzında bol ayrıntıları olan ve çok çeşitli renklerin kullanıldığı (bunlar arasında yaldız ağır basar) ikonalar gerçekleştirildi. Bu sırada, ikonayla portre arasında yer alan resim türü *parsuna* ortaya çıktı (*M. V. Skopin-Şuyskiy'in portresi*, Tretyakov galerisi). S. F. Uşakov ve atölyesinin çalışmaları, bu iki resim türünün bireşimine yöneliktir (Urujeymaya Palata'daki kabul salonu süslemeleri, 1664).

Mimarlık alanında, Moskova prensliği'nde XVI.-XVII. yy.'da barok üslup açıkça etkili oldu. Bunun en belirgin örneği, Vasiliya* Blajennogo Hram kilisesi'dir (1555-1560). Bu yapının uyumlu acaipliği, çok daha sonra, Ladoga gölündeki Kiji'de yer alan Görünme kilisesi'nin (1714) ahşap kubbeler ormanında görülecektir. XVII. yüzyılın sonunda "Narışkin üslubu"nu belirleyen de avrupa barokudur. Bu üslup, prizmatik biçimlerin üst üste sıralandığı çatıları, çeşitli renklerdeki taş, tuğla ve fayansları, bezemesiz, burma ve askı çelenklerle bezenmiş sütunları, dolambaçlı başlık kıvrımlarıyla dikkati çeker (Fili [1693], Troytskiy-Lıykov [1698-1704] kiliseleri, Novodeviçi manastırı'ndaki Görünme kilisesi [1668]).

• *Novgorod, Pskov, Karelya, Tver, Rostov-Suzdal resim okulları (XV.-XVII. yy.)*. XV. yy.'da ikona konusundaki dinsel anlayış fazla felsefi değildi; canlı ve birbirine karşıt renkler kullanılıyordu (beyazın yanı sıra sıcak renkler ve özellikle zincifre kırmızısı yer alıyordu: *Aziz Flora ve aziz Laurus, İlyas peygamber*, Tretyakov galerisi; *Aziz Georgius*, Rus müzesi); tarihsel konuların işlenmesi (*Novgorodluların Suzdallılar ile savaşı*, Novgorod müzesi) bir yenilikti.

Pskov okulu, birbirine fazla karşıt olmayan donuk ve koyu renkler kullanıyordu. Biçimlerdeki ilkellik, halk gelenekleriyle yakınlaşmayı belirginleştirmişti (*Cehenneme iniş* XV. yy., Pskov müzesi). Novgorod'unkilerin etkisinde kalan Karelya ikonalarında ağır basan renkler, koyu aşıboyası, koyu kırmızı, koyu mavi ve duman siyahıydı ve perspektif ilkeldi (*Tüm azizlerin haftası, Deisis*, XVI. yy., Petrozavodsk müzesi).

Maniyerist bir zarifliğin ağır bastığı Tver ve Rostov-Suzdal okulları, Novgorod ve Moskova sanatlarını başarılı bir biçimde kaynaştırdılar (*Azize Paraskeve* [Tver], Rublyov müzesi, Moskova; *Aziz Georgius ile ejderha mucizesi*, Rostov-Suzdal, Tretyakov müzesi).

Rus İmparatorluğu: Sen-Petersburg sanatı (XVII.-XIX. yy.)

Yeni başkenti Sen-Petersburg'u, Neva kıyısında, Avrupa'dakilere benzer bir biçimde bir an önce kurmayı arzulayan Büyük Petro, Moskova'nın geçmişiyle bağlantı kurmak istemiyordu. Kuruluş çalışmalarına (1703'te girişildi), kent planlamasının nasıl ve hangi üslupta yapılacağını belirleyen rus mimarlar Pyotr Yeropkin (1698-1740) ve Aleksey Kvasov (1718-1772) katıldılar. İsviçreli mühendis D. Trezzini, çeşitli yapıları, Yazlık sarayı (1710-1714), Petropavlosk kalesi'ni (1712-1733) ve Oniki kolejler (üniversite) katedrali'ni, yalın bir barok üslupta gerçekleştirdi. Bir yüzyıl boyunca, yeni başkentte, çeşitli dönemlerin üsluplarını yansıtan birçok saray, kilise ve bina yapıldı. Sen-Petersburg bugün, dünyanın en dikkate değer ve planlı kentlerinden biridir. Barok üslup, daha sonra, alman ve avusturyalı mimarların etkisiyle yerini rokokoya bıraktı. Dâhi bir mimar olan B. Rastrelli, 1745-1760 arasında Kışlık saray'ı Tsarskoye Selo sarayı'nı ve Smolnıy manastırı'nı gerçekleştirdi. Bu yapıların cephelerinde, işlevsel olmaktan çok dekoratif sütunlar ve oymalı öğeler kullanırken, iç mekânlarda da yaldızlı bezemelere geniş ölçüde yer verdi. Baroktan yeniklasikçiliğe geçiş, A. Rinaldi'nin Mermer sarayı (1768-1785) gibi yapılarıyla gerçekleşti. Klasikçiliğin büyük mimarıysa, Ermitaj tiyatrosu'nu (1783-1787) ve Bilimler akademisi'ni (1783-1789) yapan Quarenghi'ydi. İ. Y. Starov (Tavrida sarayı, 1783-1789), N. A. Lvov (Neva kapıları, 1784-1787), A. D. Zaharov (Amirallik binası, 1806-1823) gibi mimarlar, rus klasikçiliğine üstün bir nitelik kazandırdılar. Kütlesel görünüşlerine rağmen, bu klasik Sen-Petersburg yapıları, birbirleriyle uyum içindedir ve sokaklar ya da kanallar boyunca konumlandırılmış olmaları kentin dikgen ve tekdüze planına canlılık katar. Bu üslup, XIX. yy.'ın başında, yapılarını bütünler içine yerleştiren K. I. Rossi'nin şehircilik anlayışıyla doruğuna ulaştı (Mihail sarayı, 1819-1825; Saray meydanı'ndaki zafer takı, 1820; Aleksandr tiyatrosu, Senato, Sinod, 1829-1833). XVIII. yy.'ın sonunda V. I. Bajenov (Paşkov evi, 1784) ve M. Kazakov ile (eski senato binası), 1812 yangınından sonra O. I. Bove (Bolşoy tiyatrosu), ardından K. A. Ton (Zırhlar sarayı) ve V. O. Şervud'un tarihselciliğiyle Moskova'da mimarlık alanında bir canlanma görüldü.

Dinsel sanat, XVIII. yüzyılda özgünlüğünü yitirdi. Buna karşılık, Avrupa'dan esinlenen ve kibar çevrelere yönelik olan bir resim sanatı ortaya çıktı. Bu yeni tarz, 1757'de Sen-Petersburg Güzel sanatlar akademisi'nin kurulmasıyla desteklendi. Bunun yanı sıra, özellikle taşrada, akademi dışı bir resim sanatı gelişti. Kendi kendilerini yetiştirmiş olan ve çoğunlukla adları bilinmeyen ressamlar gerçek anlamda bir okul oluşturdular ve canlı, taze renklerle dikkati çeken yapıtlar ortaya koydular. Resmi sanatın ustaları, D. G. Levitskiy ve V. L. Borovikovskiy'di. Levitskiy, klasik akademicilikle, canlı renkleri, gövde hareketlerinin uyumlu yumuşaklığını ve hareket özgürlüğünü uzlaştırmasını bildi. Kadın zarifliğini yücelten Borovikovskiy'deyse, doğmakta olan romantik üslup daha ağır basıyordu.

• *Romantizm*. Mitlere, Kutsal Kitap'a ve Antikçağ'a ilişkin konular, özellikle K. P. Bryullov (*Pompei'nin son günleri*, 1833, Rus müzesi). Fyodor Antonoviç Bruni (1799-1875) [*Tunç yılan*, 1827-1841, *ay. y.*] ve A. A. İvanov (*İsa'nın halka görünmesi*, 1837-1857, Tretyakov galerisi) tarafından işlendi. Portrede O. A. Kiprenskiy ve Bryullov, manzarada S. F. Şçedrin, günlük yaşam resimlerinde de A. G. Venetsianov başarı gösterdi.

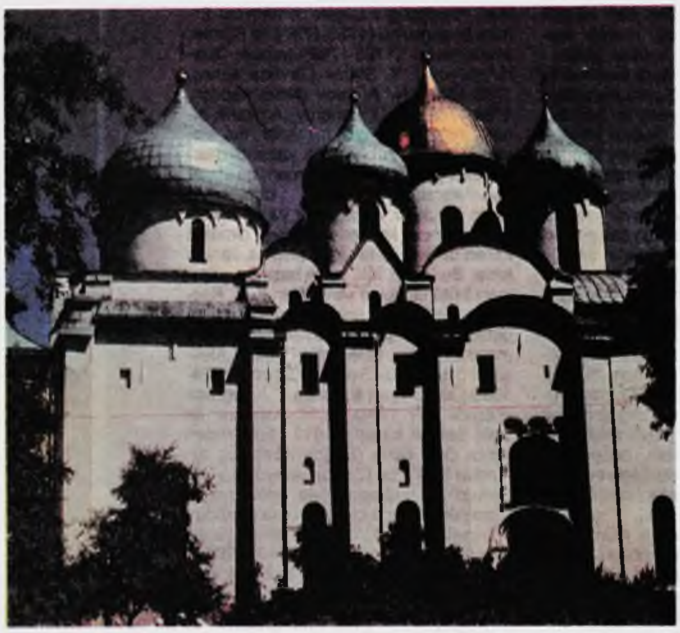
• *Gerçekçilik*. Köleliğin 1861'de kaldırılmasından sonra, Rusya'da sürekli bir düşünsel kaynaşma başladı. Gerçekçi okulun kuramcıları ve yazarları, iktidarın adaletsizliklerini ve halkın bilgisizlik içinde bırakılmasını eleştiriyorlardı. Bu akımın habercisi, rus Hogarth'ı olarak kabul edilen P. A. Fedotov'du (*Bir kere daha, daha daha*, 1851, Tretyakov galerisi). 1870'te Akademi'den ayrılan bir grup, gezici sergiler düzenleyen (bundan ötürü onlara "Gezginler*" deniyordu) bağımsız bir dernek kurdu. A. K. Savrasov, V. D. Polenov ve İ. İ. Levitan, geçmişe özlemi yansıtan yapıtlarla, rus mizacının şiirselliğini ortaya koydular. Vasiliy Grigoriyeviç Perov (1834-1882) gibi günlük yaşam sahnelerini işleyen ressamlar, toplumun kötü yanlarını ele aldılar (din adamlarına karşı: *Mıytişçi'de çay*, 1862, Tret-

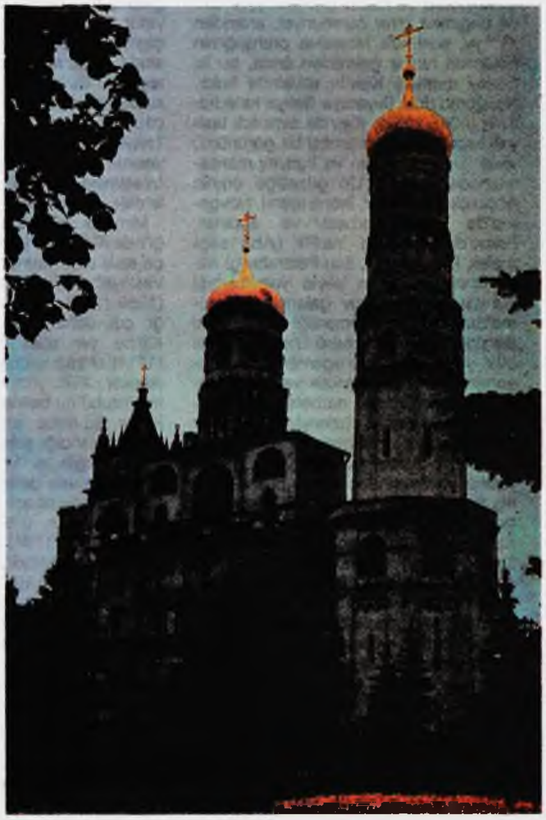
Novgorod'da Svyatoya Sofiya katedrali XI. yy. ortaları

yakov galerisi). Resim sanatı açısından bu ressamların en ilginci olan Repin, devrimcilerin mücadelelerini yüceltti (*Bir propagandacının tutuklanması*, 1870, *ay. y.*). XIX. yy.'da yaşayan ünlü kişilerin çoğunun portreleri yapıldı. Tarihsel resimde, ulusal kaynaklara dönme eğilimi görüldü (V. I. Surikov, Repin, N. N. Gay). A. A. İvanov'u örnek alarak, İsa'nın insansal niteliği üzerinde duran dinsel resim de başarılı oldu (N. N. Gay Tolstoy'un görüşlerini resme aktardı).
• *Sanat dünyası* ("Mir İskustva"). Akademik kuralcılıktan kurtulabilmek için birçok ressam, XIX. yy.'ın sonunda Rusya'yı terk etti: Münih'te, Marianne von Werefkin (M. Veryovkina), Kandinsky ve Jawlensky ile bir rus sanat çevresi oluştu (bunun sonucunda 1912'de Blaue Reiter kurulacaktı); Paris'teyse S. Diaghilev ile birlikte, 1898'de *Mir* İskustva* (Sanat dünyası) dergisini kuran ve bu ad altında sergiler düzenleyen A. N. Benois bulunuyordu. Yeni akım, toplumsal resme yüz çevirdi, biçimde incelik ve zarifliğe yöneldi ve konularını geçmişten aldı: Benois, Versailles'ı resmetti; K. A. Somov, uçarı XVIII. yy.'a hayranlık duydu; A. P. Ostroyumova-Lebedeva (1871-1955). Sen-Petersburg manzaralarıyla gravüre yenilik getirdi; L. Bakst, yunan Antikçağ'ına tutkuyla bağlandı; I. I. Lansere (Lanceray) [1875-1946], Ortaçağ konusunda uzmanlaştı. Bu sanatçılar, Diaghilev'in, *Rus baleleri* ile Paris'te ve bütün dünyada büyük başarıya ulaştıracağı tiyatroda (A. Y. Golovin, M. V. Dobujinskiy, N. K. Roerih) bir devrim yarattılar.
• *Simgecilik*. M. Vrubel, yüzyıl kapanırken, rus sanatına egemen olan bir düş şairiydi. V. E. Borisov-Musatov Ise, dünyanın gizleri üzerine düşünmeyle melankolik duyarlığı bağdaştıran özgün yapıtlar verdi. Simgesele, gizemliye ve gerçekdışına düşkünlük, *Altın post* dergisinde (1906-1909) kendini gösterdi: 1907'de, "Mavi gül" grubu, lirizm ve şiirsel düş yüklü, yumuşak ve solgun renkli yapıtlar sergiledi (P. V. Kuznetsov, M. S. Saryan S. Y. Sudeykin).
• *Öncüler* (1907-1934). Moskova'da, 1907'de açılan "Stephanos" sergisi, sanat alanında Rusya'da yirmi yıl sürecek benzersiz bir canlılığın başlangıcı oldu. Daha sonra öncü grubun en önemli temsilcileri olacak sanatçılar, yapıtlarını burada sergilediler: Larionov, N. Gonçarova, D. ve V. Burlyuk, Survage, Yakulov, Baranoff-Rossiné, A. V. Lentulov. Bunlar, sanatlarının kaynağı olarak her çeşit halk yaratısını benimsediler ve hem Gezginler'in bağlanımlı gerçekçiliğini, hem de modern style simgeciliğini reddettiler. Moskova'da, 1910'da düzenlenen "Karo valesi" sergisi, rus cézannecılığını (R. R. Falk, P. P. Konçalovskiy, I. I. Maşkov, A. V. Lentulov vb.), Larionov'un, Gonçarova'nın, Maleviç'in yeniilkeciliğini ve M. von Werefkin, Kandinskiy, Jawlensky gibi "Münihliler"in simgecı anlatımcılığını karşı karşıya getirdi.

Marinetti'nin 1909'da yayımladığı fütürist manifesto, modernlik uğruna girişilen estetik kavganın öneminin bilincine varılmasını sağladı. Kübizmin etkisi de kesin oldu. O sırada Rusya'da *kübo-fütürizm** den söz ediliyordu (Maleviç, Tatlin). Sen-Petersburg'da "Gençlik birliği" kuruldu (1910-1914). Bu birlik sergiler düzenledi, üç almanak yayımladı ve fütürist temsiller verdi (Maleviç'in dekoru ve kostümleriyle Matyuşin'in *Güneşe karşı zafer* adlı operası, 1913). "Gelecekçiler", sanat tarihinde benzeri görülmeyen, tümüyle taşbaskı otuz kadar kitapçık yayımladılar.

1910 yılında Kandinsky'nin başlattığı soyutlama, Maleviç'in süprematizmiyle (1915) ve Tatlin'in "karşı-kabartma"larıyla (1914-15) doruk noktasına ulaştı. P. N. Filonov, çözümleyici resmiyle, eski rus ustalarına yaklaştı. 1914-1917 arasında Maleviç ile Tatlin sanat yaşamına egemen oldular ve 1917 devrimi'nden sonraki iki ana akıma (süprematizm* ve konstrüktivizm*) kaynaklık ettiler. Devrim döneminde yeni estetik akımlar ortaya çıkmadı, ama daha önceki buluşlar derinleştirildi ve özellikle, rus öncülerinin, XX. yy. sanatında seçkin bir yer edinmelerine yol açan denemelerin gerçekleştirilmesini sağlayan olağanüstü yaratıcı bir ortam oluştu. Yeni rejim, 1918'de, Moskova'da, Sanat ve teknik yüksek atölyelerinde (*Vhutemas**) sanat öğretimini yeniden düzenledi. İlk modern sanat incelemeleri merkezi, Kandinsky'nin hazırladığı programa dayanılarak Moskova'da kurulmuş olan Sanatsal kültür enstitüsü'ydü (*İnhuk**). Mimarlıkta da gözü pek araştırmalar yapıldı (I. I. Leonidov, Vesnin kardeşler. K. Melnikov), ancak bu çalışmalar devam etmedi.
• *Toplumsal gerçekçilik*. 1934'ten başlayarak sanatı tek başına yönlendiren Sanatçılar birliği'nin kurulmasıyla, eğilimlerde görülen çeşitliliğe son verildi. Toplumsal gerçekçilik dogması, bağlanımlı





Moskova'da Kremlin'de Büyük İvan çan kulesi (İvanovskaya kolokolniya) [XVI. yy. başı-1600] ve iki başka çan kulesi (XVI.-XVII. yy.) [1812'den sonra yeniden yapıldı]



Suzdal'da ahşap Görünme kilisesi (XVII.-XVIII. yy.)

ve siyasal nitelikli eleştirel gerçekçiliğin yeni bir yorumuydu. 30 ve 40'lı yıllarda, niteliksizlik ve yeknesaklık ağır bastı (I. I. Brodskiy, A. M. Gerasimov vb.). Bazı ressamlar, tek başlarına ve sessizlik içinde kişisel yapıtlar ortaya koydular (A. G. Tryşler, Aleksandr Volkov [1886-1957]). 1956'dan bu yana, taşra gerçekçiliğinden ve küçük burjuva ahlakçılığından sıyrılmak için bazı çabalar harcandığı gözlenmektedir (Boris Weisberg [doğm. 1925], Vladimir Nemuhin [doğm. 1925], Dimitriy Plavinskiy [doğm. 1937]).

• *Kurala uymayış.* Resmi sanata paralel olarak, bir ayrılmacı sanat ortaya çıktı. "Kurala uymayan" birçok ressamın yabancı ülkelere göç etmesi, hiçbir resimsel birliği olmayan ve çoğunlukla batı sanatının taklidinden ileri geçemeyen, ama ortak noktası, toplumsal gerçekçi kısıtlamadan kurtulma isteği olan bir sanata dünyaca ilgi duyulmasına yol açtı. 1976-1979 arasında bu ressamların ve heykelcilerin çoğu için resmi sergiler düzenlendi. Tek başına çalışan figüratif ressamlar arasında, zarif renkli monotiplerinde Rusya'nın acılı yanını dile getiren M. V. Gorçilina'yı saymak gerekir. Ruhun, madde üzerindeki bu zaferi, bakır ve sac cüce figürleri yaratan ve anıtsallığa yönelen Maksim Arhangelskiy'in (doğm. 1926) heykellerinde de görüldü. Gulag'da çekilen acıları sanrılı bir dille canlandıran V. Yakovlev (doğm. 1934) ve Boris Sveşnikov (doğm. 1927) gibi ressamlarla anlatımcı bir akım gelişti. Saldırgan ve siyasal bir erotizme ilgi duyan V. Yankilevskiy de bu gruba sokulabilir. Gerçeküstücü ressamlar arasında, gölge oyununa dayanan dünyasıyla pop art'a yaklaşan Erik Bulatov'u (doğm. 1934) ve rus "saçma" sanatının ustası I. Kabakov'u (doğm. 1924) saymak gerekir. Elıy Belyutin (doğm. 1924), Lev Kropivnitskiy (doğm. 1922) ve Vladimir Nemuhin (doğm. 1925), nesnelerin somutluğunu, renkli soyutlamayla birleştirmeye çalıştılar. Maleviç'in 1918'de öğrencisi olan kıdemli bir sanatçı, yani Zenon Komisarenko ise, rus öncü sanatının bütün atılganlıklarını özetleyen yapıtlarında, renkleri bir müzikçi gibi kullandı.

Paris okulunu zenginleştirmiş olan birinci ve ikinci sanatçılar dalgasından (Chagall, Archipenko, Larionov, Charchoune, Pevsner, Pougny, Lanskoy, Poliakoff, N. de Staël, Andreenko, Anna Staritskıy vb.) sonra, bir üçüncü rus sanatçıları dalgası da Paris'e ve özellikle New York'a yöneldi. Bunlar arasında anlatımcılar (heykelci Neyzvestnıy, ressamlardan O. Y. Rabin, Oleg Tselkov), metafizik simgeciler (Mihail Şemyakin [doğm. 1934], Edvard Zelenin, Anatol Putilin), soyutçular (heykelci Garry Faif, William Brui [doğm. 1946], Lydia Mastarkova) vardır. Bütün bağlarını koparmış olan bu rus sanatı, kimi zaman gizemciliğe varan ruhsal yoğunluğuyla, egemen eğilimlerden bir kez daha uzaklaştığı Batı'da ihtiyatla karşılandı.

MÜZİK

Rus müziğinin en belirgin özelliği, hiçbir zaman bütünüyle kopmadığı folklordan aldığı öğelerin çokluğudur. Başlangıçta, gerek birsesli, gerek çoksesli dini halk müziği, X. yy.'da çeşitli halkların hıristiyanlaşması sonucu Bizans'tan gelen öğeleri de, ulusal temalar ve ritmlerle karıştırarak bünyesine aldı. Bir saray sanatının doğması XI. yy.'ın başında Vladimir Svyatoslaviç'in çabalarıyla gerçekleşen birleşme sayesinde oldu; ilk çarlar (Romanovlar), Batı Avrupa'nın etkisiyle gerçek bir kültür atılımı başlatıncaya kadar, saray sanatının merkezi Kiev'di. İlk orglar ve klavikordlar Batı'dan geldi. Aleksey Mihayloviç 1672'de saray tiyatrosunu kurdu. Büyük Petro'nun reformları Sen-Petersburg'da orkestraların kurulmasını ve müziğin kent yaşamına girmesini sağladı. Dindışı müzik de dini müzik kadar önem kazandı. Dindışı müzik özellikle Fransa ve İtalya'dan, dini müzik Polonya katolik ayin düzeninden yararlandı.

İtalyan etkisinin iyice hissedildiği XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, özellikle Locatelli, Galuppi, Cimarosa gibi sanatçıların Sen-Petersburg'da bulunuşu sayesinde, Napoli operasındaki gelişmeler yakından izlendi. Ancak, bu döneme tepki olarak ulusal bir kültür gelişti. İlk rus operası Sen-Petersburg'da sahnelendi (Fyodor Volkov'un [1729-1763] *Tanyuşa* adlı yapıtı). Hatta Yekaterina II, italyan tarzında şarkılar ile yerli türküleri ustaca kaynaştıran Vasiliy Alekseyeviç Paşkeviç (1742'ye doğr. - 1800'e doğr.) için librettolar yazdı. İmparatorluk capellasının yöneticisi Dimitriy Bortnianskiy (1751-1825), resmi dini besteci oldu. Çalgı müziğinde halk temalarından ve ritmlerinden yararlanılmakla birlikte, Avrupa'da yaygın olan çalgılar (klavsen, keman, gitar) kullanıldı.

Ulusal bilinç Napoléon savaşlarından sonra ve fransız devrimlerinin etkisiyle güçlendi. Halk müziği ulusal bilincin simgesi haline geldi. İtalyan Catterino Cavos'un (1775-1840) başlattığı atılımdan sonra, Glinka, ulusçu bir opera olan *İvan Susanin* ile rus okulunu kurdu. Onu *Rusalka* adlı yapıtıyla Dargomijskiy izledi. İtalyan lirizminden uzaklaşarak halk sanatına yaklaşan ve gerçekçi akıma katılan bu sanatçılar Beşler* grubuna örnek oldular. Halk sanatı ile kuramsal sanatın bireşimi durumundaki lirik yapıtında Musorgskiy, rus dilinin vurgularıyla müziği birleştirerek, ifade ettiği duyguların inandırıcı olmasına ve yoğun dramatik etkiler elde etmeye çalıştı. Buna karşılık Rimskiy-Korsakov rus geleneğine aşırı bağlı kaldı, alman ve fransız batı müziklerinin etkisine karşı mücadele etti. Batılı etkilere açık ve Beethoven'ın sanatına duyarlı olan Çaykovskiy ise, geçerli romantik ideolojiye uygun biçimde, müziğin eğitici gücünü benimsedi. Yüzyılın sonlarında, birkaç kez yıkılıp yeniden inşa edilen Moskova Bolşoy tiyatrosu dışında, Moskova'da Rus müzik derneği (1860). Anton Rubinstein'ın (1829-1894) yönettiği Sen-Petersburg konservatuvarı (1862), Moskova konservatuvarı (1866) gibi, müzikçi yetiştirmeyi amaçlayan resmi kuruluşlar açıldı. Bu dönemde müziğin yaygınlaşmasında, yayımcı ve sanat koruyucusu Belayev'in de payı vardır. Ancak, askeri emperyalizmin güçlenmesi müziğin halk yaşamından uzaklaşmasına yol açtı. Sözgelimi Skryabin, özellikle yaşamının sonlarına doğru, geleneğe bağlı kalan Rahmaninov'un sanatına karşıt bir çizgide, gerçeklikten kopuk simgesel bir sanata gömüldü. Prokofyev ulusçuluğu ve kozmopolitliği aşarak modern okulun öncüsü durumuna geldi. İgor Stravinski ise, Ekim devrimi'nden sonra ülkesinden bütünüyle uzak kalmasına rağmen bazı rus temalarını Batı Avrupa'ya tanıtmaktan geri durmadı ve XX. yy. müziğinin en önemli dönemlerinden biri üzerinde büyük bir iz bırakan gözü pek yoğun partisyonlar yazdı.

Bu dönemde Rusya'nın müzik yaşamı yeni ölçütlere bağlandı. Müziğin tüm toplumsal sınıflar tarafından anlaşılabilmesi ve kullanılabilmesi gerekiyordu. Gündelik konuların seçimiyle belirginleşen yeni bir estetiğin (Yuriy Şaporin'in [1887-1966] *Dekabristıy.* Aleksandr Mosolov'un [1900-1973] *Çelik dökümhanesi*) öne çıkmasından sonra, yeni kuşak, Reyngold Gliyer (1875-1956). Nikolay Miaskovskiy (1881-1950). Boris Asafyev (1884-1949) ve Visaryon Şebalin'in (1902-1963) ardından, müziği sosyalizme yöneliş akımı çerçevesinde ele almaya çalıştı. Buna karşılık, kültürü demokratikleştirmeye yönelik bir kampanya da, sanatsal etkinliklere henüz yabancı olan geniş bir halk kesiminde beğeninin oluşmasına katkıda bulundu. Yeni besteciler bu konuda Jdanov raporunda yer alan resmi talimatlara uydular, bu da çoğu kez konformist ve çağdaş araştırmalara kapalı bir sanatın doğmasına yol açtı. Dmitriy Şostakoviç (1906-1975). Aram Haçaturyan (1904-1978) ve Dimitriy Kabalevskiy (doğm. 1904), bu toplumcu

Meryem'in uyuması
Novgorod okulu ikonası
XIII. yy.'ın ilk yarısı
Tretyakov galerisi, Moskova





Aziz Constantinus, azize Helena ve azize Agathe
Novgorod okulu ikonası
1500'e doğr.
İkona müzesi Recklinghausen

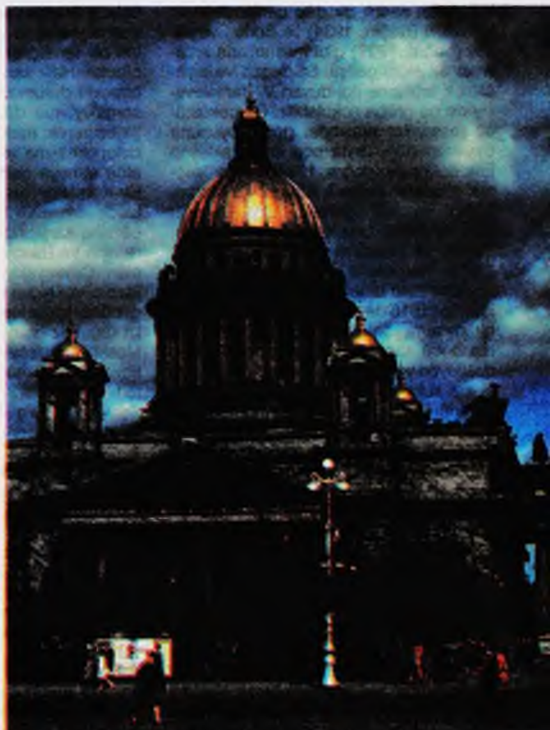
Rublyov'un *Teslis* ikonasının kaplaması
altın, gümüş, değerli taşlar ve inciler XVI.-XVIII. yy.
(Troytse-Sergiyevskaya Lavra müzesi, Zagorsk)



gerçekçiliğin en parlak temsilcileridir; bu akımın açıkça cephe aldığı arı müzik ve avangard beste tekniklerini uygulayanlarsa, Arthur Lourié (1892-1966) ya da İvan Wyschnegradski (1893-1979) gibi, sürgünde yaşayan bestecilerdi. Bestecilerin yeniklasikçi bir akademizmden uzaklaşarak dizisel, webernsonrası ya da rastlantısal müzik diline yönelmeleri, ancak 1960'tan sonra, ilkelerin yumuşamasıyla olanaklı oldu: Edison Denisov (doğm. 1929), Vytautas Barkauskas (doğm. 1931), Rodyon Şçedrin (doğm. 1932), Sergey Slonimskiy (doğm. 1932), Alfred Schnittke (doğm. 1934) ve Valentin Silvestrov (doğm. 1937) yüzyılın başlarında doğmuş kuşak ile savaş sonrasında doğmuş kuşak arasında bağ kurarken, İvan İvanoviç Dzerjinskiy (1909-1978), Tihon Hrenikov (doğm. 1913), Yuriy Sviridov (doğm. 1915), Kara Karayev (doğm. 1918), Arno Babacanyan (doğm. 1921), Andrey Eçpay (doğm. 1925) yalın ve bağımlı sanattan uzaklaşmadılar. Günümüzde sayıları kabarık olan genç bestecilerde her iki akıma da rastlamak olanağı vardır; bunlar arasında özellikle Fikref Meşadi Cemil (doğm. 1922), Leonid Grabovskiy (doğm. 1935) ve Boris Tişçenko'yu (doğm. 1939) anmak gerekir.



Sen-Petersburg yakınındaki Petrodvorets büyük sarayı ve çağlayanından bir görünüm (1714'e doğr. - 1952; İkinci Dünya savaşı'ndan sonra büyük ölçüde onarım gördü)



Sen-Petersburg'da Svyatoy İsak katedrali 1819-1858 arasında Ricard de Montferrand tarafından yapıldı

SİNEMA

Sinemacı Lumière'in 1896'da Rusya'ya gitmesi, Lyon firması'ndan bir temsilci delegenin Sen-Petersburg'a yerleşmesinden hemen sonradır. Fransız sinemasının etkisi ülkede yirmi yıl kadar güçlü bir şekilde hissedildi. Önceleri yalnızca gezginci bir panayır eğlencesi olan sinema, ilk sabit gösterim salonlarının açıldığı tarihten (1903) başlayarak önem kazanmaya başladı ve bu önemini sürdürdü. Dört yıl sonra, A. Hanjonkov ve Aleksandr O. Drankov gibi becerikli yapımcılar ülkenin ilk stüdyolarını açtığında ulusal bir film yapımı doğmaya başladı. O. Drankov 1908'de ilk gerçek ulusal film *Stenka Razin*'i yaparken, Pathé sanat filmlerini başarıyla ülkeye getiren Hanjonkov tarihi sahneleri işlemeye girişti; bu arada Polonya asıllı oyuncu Antoni Fertner ile birlikte komedi ve bazen sağlıklı olmayan, duygusal aşırılıklarla dolu mistik havalı konusu kibar çevrelerde geçen dram ortaya çıktı.

13 numaralı fütürist kabarede dram (Vladimir Kasiyanov, 1914), *Dorian Gray'ın portresi* (Vsevolod Meyerhold, 1915) ve *Güçlü adam* (Vsevolod Meyerhold, 1917) gibi yapıtların dışında, sanatsal arayışlar konusunda pek duyarlı olmayan bu ilk döneme ait Vasiliy Gonçarov'un *Mazeppa* (1909), *Büyük Petro* (1910), *Rusalka* (1910), *Sivastopol savunması* (1911); Pyotr Çardıynin'in *Maça kızı* (Pikovaja dama) [1910], *Kreutzer'e sonat* (Kreytserova sonata) [1911], *İşçiler mahallesi* (1912), *Krizantemler* (Hrizantemıy) [1914]; Yakor Protazanov'un *Bahçesaray çeşmesi* (Bahçisarajskij fontan) [1909], *Mayıs akşamı* (1910), *Maça kızı* (1916), *Andrey Kojuhov* (1917), *Peder Sergey* (1918), Vladimir Gavdin'in *Anna Karenina* (1914), *Dvorjdriskoye gnezda* (1915) ve özellikle Yevgeniy Bauer'in *Strasnaja mestgorbuna K* (1913), *Ölümdeki yaşam* (1914), *Nabat* (1917) adlı filmleri anılmaya değer. Natalya Lisenko, Vera Holodnaya, Vladimir Maksimov, Vitold Polonskiy ve İvan Mosjukin gibi oyuncular büyük yıldızlar oldular.

1917 devrimi patlak verdiğinde sinema hâlâ yerini sağlamlaştıramamıştı ve 1922'ye dek iç savaşın sarstığı bir ülkede ayakta kalma mücadelesi verdi. Belgesel nitelikli haber filmlerinden başka, bu dönemde çok az film çevrildi (*Polikuşka* [Aleksandr A. Sanin, 1919-1922]). 27 ağustos 1919'da Lenin sinemayı millileştirme kararnamesini imzaladı ve Lunaçarskiy'e düşüncesini şöyle açıkladı: "Sinema tüm sanatların en önemlisidir". 1922'den başlayarak sinema sanayisi yeniden hız kazandı: 1921'de 11, 1924'te 157 film gerçekleştirildi. Rus sinemasına hayat veren bazıları Paris'e (İ. N. Yermoliyev, Aleksandr Volkov, Viktor Turjanskiy, Yadislav Stareviç, Natalya Lisenko, Nikolay Kolin, İvan Mosjukin), Berlin'e (Grigoriy Şmara, Dimitriy Buşovetzkiy), Hollywood'a (Richard Boleslavsky) göç ettiler.

Rus sinemasının doğuşuyla birlikte ortaya çıkan yeni bir sinemacılar kuşağı yedinci sanata eğitsel ve ideolojik bir konum kazandırmaya çalıştı, ama bu arada kültürel ve sanatsal arayışları da ihmal etmedi. Dziga Vertov, "sinema-göz"üyle (Kino-Glaz) sinema-gerçek'i keşfetti ve çektiği magazinlerinde gerçeğin peşinden gitti ve dramatik filmi eleştirdi. Lev Kuleşov kurgu üstüne ilk teorilerini Deneysel laboratuvarı'nda hazırladı (1922). Grigoriy Kozintsev, Leonid Trauberg ve Sergey Yutkeviç 1921'de FEKS'i (Eksantrik oyuncu fabrikası) kurdular ve oyuncuyu, gerçekçiliğin ötesine ulaşması için eğitmeyi denediler.

1924 yılı, özellikle ilk uzun metrajlı filmi *Grev*'e (Staçka) imzasını atan Sergey M. Ayzenştayn adlı genç bir yönetmenin getirdiği köklü yenilenmeyle birlikte rus sinemasının gelişiminde bir dönüm noktası oldu. Kuleşov (*Nkobıyçajnıye prikljuçeniya Mistera Vesta v strane Bolşevikov*), Kozintsev, Trauberg (*Oktobrin'in serüvenleri*) ve Veslov gibi bazıları kendi sinemacılık teorilerini uygularken Protazanov *(Aelita)* gibi başkaları ise bu yenilikçi akıma katıldılar. Ayzenştayn, 1925'te *Potemkin zırhlısı*'nı (Knyaz Potemkin) gerçekleştirerek rus sinemasına, ideolojik, tarihsel ve sanatsal (Ayzenştayn'da genellikle kurgu bir çığır açtı)

önemi çok büyük olan bir yol gösterici film sundu. 1925 yılından sesli sinemanın başlangıcına dek birçok yönetmen kendini kabul ettirdi: Ayzenştayn (*Ekim* [Oktjabr], 1927; *Generalnaja Linija*, 1929), Vsevolod Pudovkin (*Ana* [Mat], 1926; *Petersburg'un sonu* [Konek Sankt-Peterburga], 1927; *Cengiz Han'ın torunu* ya da *Asya'da** *fırtına* [Potomok Çingis hana], 1928), Aleksandr Dovjenko (*Zvenigora*, 1928; *Arsenal*, 1929; *Toprak*, 1930), bu arada onlarla birlikte Kozintsev, Yutkeviç, Koleşov ve Abram Room. Rus sineması böylece, birkaç yılda, hem herkesin devrimci gerçekleşmelerin kahramanlarında kendini bulabildiği son derece popüler, hem de yeni toplumsal düzenin inşasının betimlenmesi bakımından alabildiğine eğitsel bir nitelik kazanmış oluyordu.



Boyarin Morozova (1887)
V. I. Surikov'un (Gezginler topluluğu ressamı) yaptı
Tretyakov galerisi, Moskova

Sesli sinemaya geçiş yavaş oldu. Salonların sesli filmlerin gösterimi için donatılması çok yavaş ilerlerken, 1934'e dek birçok sessiz film çevrildi, bunlar daha sonra seslendirildi: *Zemlja zazdet* (Yuli Rayzman, 1930), *Odna* (Kozintsev ve Trauberg, 1931), *Kar topu* (Pıyşka) [Mihail Rom, 1934]. Sesli filmin ortaya çıkması, sanatsal planda coşkulu çekimlere yol açtı ve çeşitli denemeleri teşvik etti; nitekim, Ayzenştayn, Pudovkin ve Aleksandrov, "Orkestra kontrapuntosu manifestosu"nda (1928) özgün estetik teoriler ortaya koydular.

1930'da Ayzenştayn, *Que Viva Mexico*'da Meksika'nın tarihi üstüne görkemli bir yapıma girişti. Ama, çekim sırasında, ciddi hayal kırıklıklarıyla karşılaştı ve yapıtının son kurgusunu denetleyemedi. Rusya'ya döndüğünde onu başka güçlükler bekliyordu; hükümetin sanatsal plandaki denetiminin sertleşmesi onu *Bezhin Lovj*'nun çekimini yarıda bırakmaya zorladı.

1930'lu yılların rus sineması artık bazı ideolojik ve hatta biçimsel farklılıklara göz yumuyordu. *Çapayev* (Georgiy ve Sergey Vasilyev, 1934), gibi bir filmin başarısıyla birlikte, zaman artık "olumlu kahraman"ın değil, daha çok Lenin'in yüceltilmesi (Romm ve Vertov) ve daha içe dönük bir sinemanın doğuşu (Boris Barnet) zamanıydı. Müzikal komediler (*Veselye Rebjata* [Grigoriy Aleksandrov, 1934]) ve toplumsal sahneler (*Maksima üçlemesi* [Kozintsev ve Trauberg, 1935-1938], *Gorki üçlemesi* [Mark Donskoy, 1938-1940]) zafer üstüne zafer kazandı. Bu dönemde sinema Nikolay Ekk, İliya Trauberg, Lev Arnştam, Yosif Heifits, Mihail Çiayureliy, Fridrih Ermler, Vladimir Petrov, İgor Savçenko gibi isimleri ortaya çıkardı. Rus sinemasının altın çağı *Aleksandr Nevskiy* (Ayzenştayn, 1938) ve *Şçors* (Dovjenko, 1939) gibi yapıtlarla sona erdi.

İkinci Dünya savaşı'yla birlikte üretim belgesel nitelikte haber filmleriyle yurtsever propaganda filmine yöneldi. Bazı filmler, savaş alanlarından uzak stüdyolarda, özellikle Alma Ata'da çekildi: sözgelimi Ayzenştayn'ın çekimi Orta Asya'da başlayan anıtsal *Korkunç İvan*'ı (İvan Groznıy) 1947'de Moskova'da tamamlandı. Bu filmde büyük sinemacı tasarılarını sonuna dek gerçekleştirme olanağı bulamadı; Stalin'in gazabına uğrayan Ayzenştayn 1948'de öldü.

Çarpışmaların sona ermesinden 1951'e dek Rusya'da gerçekleştirilen film sayısı durmadan azaldı. Bu katı sosyalist gerçekçilik döneminde az sayıda sinemacı yeteneklerini korumayı başardı (Donskoy, Romm, Heifits). Her tür bireysel girişimciliği felce uğratan jdanovculuk, kabul gören sinemacıları, en ilkel maniciliğin geçerli olduğu, sansür tarafından onaylanmış resmi senaryoları çekmeye zorladı. Yalnızca sınırlı birkaç konu ele alınabilirdi: yüksek askeri başarıların övülmesi, rejimin büyük kişilerinin yaşamöyküsü, ulusal kültürün edebi başyapıtlarının uyarlanması.

Stalin'in ölümünden birkaç yıl sonra rus sineması yeniden doğdu; üretim 1954-1961 arasında düzenli bir şekilde arttı ve yılda 130 filmle istikrar kazandı. Ademi merkeziyetçi bir siyasetle sinema sanayisi gelişti. Yeni yetenekler ortaya çıktı: Grigoriy Çuhray (*Sorok pervij*,





Doğaçlama no 35 (1914)
Kandinsky'nin yapıtı *(Kunstmuseum, Basel)*

Harem (1910), P. V. Kuznetsov'un ("Mavi gül" topluluğu ressamı) yaptı *(Rus müzesi, Sen-Petersburg)*



Berber (1914)
J. Pougny'nin (I. A. Puni) yapıtı
M. N. A. M., C. N. A. C. Georges-Pompidou Paris



1956); Sergey Bondarçuk (*Sudba Çeloveka*, 1959), Aleksandr Alov ve Vladimir Naumov. Bu arada daha yaşlı bazı sinemacılar da film stüdyoların yolunu tuttular: Kozintsev (*Don Kişot*, 1957); *Kalatzov* (*Leylekler geçerken* [Letjat zuravlii], 1957); Donskoy (*Yaşamı pahasına* ya da *Ağlayan at* [Dorogoj cenoj], 1957); Yutkeviç (*Raskazıyo Lenin*, 1958); Heifits (*Küçük köpekli kadın* [Dama s sobaçkoj], 1960).

Bununla birlikte, 1960'lı yılların ortasına doğru, bu yenilenme akımının soluğu kesildi ve yerini oldukça akademik bir gelenekçiliğe bıraktı. Bu arada yetkililer, bir kez daha, bazı yönetmenlerin coşkusunu frenlediler (Marlen Hutsiyev, filmini seyirciye gösterebilmek için iki yıl beklemek zorunda kaldı: *Mne dvadkatlet* [1965]; Andrey Tarkovskiy *Andrey Rublev* adlı filminin [1967] Rusya'da dağıtımının uzun süre ertelendiğine tanık oldu; oysa bu film gösterildiğinde büyük bir uluslararası başarı kazandı). Bondarçuk dev bir yapıtı, Tolstoy'un *Savaş ve Barış*'ını sinemaya uyarladığında (1967), süper prodüksiyonlar ve edebi uyarlamalar rus film ithalatçıları tarafından içtenci ve bölgesel yapıtlardan daha çok rağbet gördü. Bu bağlamda, şu yapıtlar dikkati çeker: *Waterloo* (Bondarçuk, 1970); *Beg* (Alov ve Naumov, 1971); *Kurtuluş* (Yuriy Ozerov, 1971); *Kral Lear* (Kozintsev, 1971); *İgrok* (Aleksey Bataiov, 1972). Aynı tarihlerde bazı özgün sinemacılar kendilerini gösterdiler: Tarkovskiy'den başka (*Solaris*, 1971; *Ayna* [Zerkalo] 1974), 1970'li yıllarda Sergey Paracanov (*Sayat Nova*, 1969); *Andrey Mihalkov-Konçalovskiy* (*Ovorjanskoye gnezdo*,1969; *Vanya dayı*, 1971); Gleb Panfilov (*Vogne broda net*, 1968; *Nakalo*, 1970) ve Larisa Şepitko (*Voshozdeniye*, 1976) gibi yönetmenlerin yıldızları parladı.

1970'li yılların sonunda ve 1980'li yılların başında, Mihalkov Konçalovskiy (*Siberiade*, 1978-79), Panfilov (*Vasa*, 1982), Tarkovskiy (*Stalker*, 1979; İtalya'da çekilen *Nostalghia*, 1983) ya da Elem Klimov (*Agonia*, 1976) gibi ustalıkları daha önceden teyit edilmiş yönetmenlerin başarısına paralel olarak yeni yetenekler ortaya çıktı: Nikolay Gubenko (*Padranki*, 1976), Nikita Mihalkov (*Aşk kölesi* [Raba Lyubvi], 1975; *Beş akşam* [Piats Veçerov], 1978; *Siyah gözler* [Oci Ciornie], 1987), Aleksey German (*Dvatsiat dnei bez vojnıy*, 1976), Vadim Abdraşitov (*Tren durdu*, 1982).

1990'lara gelindiğinde, Glasnost'un etkisiyle sinemacılar daha önce yasak olan konulara değinmeye başladılar: Yuri Mamin (*Fontan* [Kaynak], 1989); Sergey Bodrov (*S. E. R. -Swoboda eto rai* [Özgürlük cennettir], 1989); Viktor Arisov (*Trudno pervye stolet* [İki yüz yıl epey zor geçer], 1989); Nijole Adomentajte (*Koma*, 1989); *Karen Şaknazarov (Gorod Zero* [Sıfır kenti], 1989). Uluslararası ortak yapımlarla birlikte 1990'da Rusya'da çekilen film sayısı rekor düzeyde bir artışla 380'i buldu; bunların çoğu son derece kısıtlı bütçelerle çekilmişti (Leonid Menaker [*Köpeklere ziyafet*], Viktor Prohorov [*Acımı dindir*]; Mikhail Belikov [*Raspad* (Parçalanma)]; Aleksandr Rogojin [*Karavl* (Nöbetçi)]; Vitali Kanevski [*Zamri Oumi Voskresni* (Kımıldama, öl ve diril)]. Bu dönemde yapılan en önemli filmlerden biri ise, İgor Alimpiev'in, ko-

yönetmenliğini Yevgeniy Bauer'in yaptığı *Yanmış kanatlar* (1915) adlı filmden bir sahne



Vsevolod Pudovkin'in gerçekleştirdiği *Ana* (1926) filminden bir plan



S. M. Ayzenştayn'ın çevirdiği *Aleksandr Nevskiy*'den (1938) bir sahne



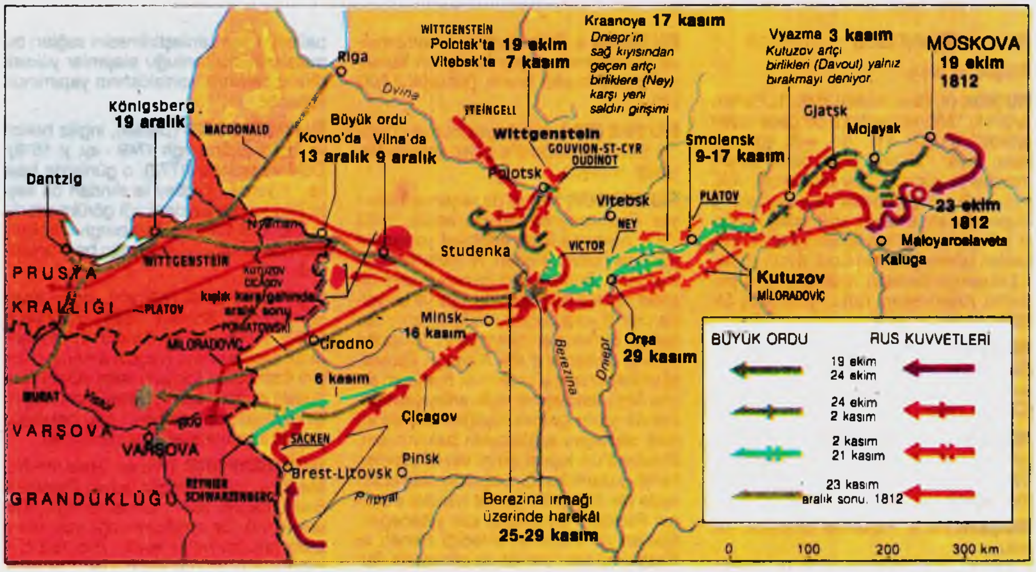
Andrey Tarkovskiy'in gerçekleştirdiği *Andrev Rublev*'den (1967) bir sahne



yönetmenliğini Sergey Paracanov'un yaptığı *Sayat Nova*'dan (1968) [illegible]hne



Nikita Mihalkov'un gerçekleştirdiği *Oblomov'un yaşamından birkaç gün* (1979) adlı filminden bir sahne



RUSYA SEFERİ
GERİ ÇEKİLME
(EKİM-ARALIK 1812)

münizmin yıkılmasıyla doğan büyük manevi boşluğu olağanüstü bir düşsellikle dile getiren *Panzyri*'ydi (Panzer, 1990). Mistik düşünür Sergo Paracanov'un hapishane anıları da Yuriy İllienko'nun dışavurumcu üslubuyla çektiği iddialı filmi *Lebedyne Ozero-Zona*'ya (Kuğu gölü-bölge) konu oldu (1990). 1991 yılında çekilen kayda değer filmlerin bazıları: *Dolina ne pogaşenoy luni* (Sönmemiş ayın öyküsü), Yevgeny Tsimba: *Oblako raia* (Bulut-cennet), Nikolay Dostal. Aynı yıl Fransa'yla ortak yapım olan Nikita Mihalkov'un *Urga*'sı, Venedik Film festivali'nde Altın ayı ödülü'nü aldı (1991).

Rusya seferi, Napoléon I tarafından Rusya'ya karşı yönetilen sefer (24 haziran - 30 aralık 1812). Bir yandan Aleksandr I'in Erfurt'taki taahhütlerini yerine getirmemesi (Wagram seferi sırasında, Galiçya'da Avusturya'ya karşı savaşmamıştı, 1809), ve ingiliz malları da içinde olmak üzere denizden gelen bütün malların Rusya'ya serbestçe girişini kabul edip karayoluyla gelen fransız ürünlerini vergilendiren (kıta Abluka*'sını parçalayan önlem) 31 aralık 1810 tarihli çar buyruğu; öte yandan, Napoléon I'in bir avusturyalı prensesle evlenişi, çarın bir kayınbiraderinin mülkü olan Oldenburg'u ilhak edişi (22 ocak 1811) ve Varşova grandüklüğü temel alınarak Polonya'nın yeniden kurulması, Rusya ile Fransa arasındaki anlaşmazlığın nedenleriydi. Her iki devlet de, birincisi, Türkler ile barış imzalayarak (Bükreş, 28 mayıs 1812) ve İsveç'in desteğini sağlayarak Petersburg antlaşması, (5 nisan 1812); ikincisi, önce Prusya'nın (24 şubat 1812), sonra da Avusturya'nın ittifakını sağlayarak (14 mart 1812) ve İngiltere'nin uyguladığı deniz denetiminden rahatsız olup ona savaş ilan eden (18 haziran 1812) ABD'nin dolaysız desteğini kazanarak çatışmaya hazırlanıyordu. Harekâtta, önceliği elinde bulundurmak isteyen Napoléon I, 600 000 kişilik Büyük Ordu'yu yeniden düzenledi. Yalnızca 300 000'i Fransız olan bu ordunun öteki yarısı vasal ya da müttefik ülkelerce sağlanmıştı. Bunlar arasında Schwarzenberg komutasındaki 34 000 Avusturyalı ile general Yorck komutasındaki 20 000 Prusyalı'yı özellikle belirtmek gerekir. Napoléon, 1811'den başlayarak Almanya'da toplamaya giriştiği Büyük Ordu'yu Vistül kıyısına nakletti. Kendisinden Prusya'yı ve İsveç Pomeranyası'nı boşaltmasını isteyen (nisan 1812) çara cevap vermeksizin Dresden'e gitti; orada Avusturya imparatoru, Prusya kralı ve birçok alman prensiyle buluştu (25-28 mayıs 1812); sonra da Nyemen üzerindeki sınıra giderek (24 haziran 1812) Kaunas'ta (Kovno) sınırı aştı. Ordusunun merkezinde, Barclay de Tolly komutasındaki I. rus ordusunun (120 000 asker) karşısında 218 000 askeri vardı. Sağ kanadı (Jérôme, 75 000 asker ve Schwarzenberg 34 000 asker), Bagrasyan'ın komutasındaki II. rus ordusunun (yaklaşık 40 000 asker) karşısındaydı. Sol kanadındaysa Yorck (20 000 asker) ve özellikle de Tilsit'te karargâh kurmuş olan Macdonald (32 000 asker) yer almıştı. Bu son ikisi, Wittgenstein'in koruduğu (20 000 asker) Riga yönünde kuzeye doğru saldırıya geçti. Güneyden gelen rus takviye kuvvetleri (Tormasov komutasındaki birlikler ve Çiçagov komutasındaki Tuna ordusu) cepheye ulaşmadan önce işi bitirmek isteyen Napoléon, askerlerini cebri yürüyüşlerle yorgun düşürdü. Ama düşman durmaksızın geriliyordu. 28 haziranda Vilna'yı, 28 temmuzda da Vitebsk'i alan Napoléon, on beş gün kararsız kaldıktan sonra 12 ağustosta yeniden yola çıktı ve 18 ağustos günü, Barclay de Tolly ile Bagrasyan'ın bir gün önce kaçmadan yerle bir ettikleri Smolensk'i aldı. Napoléon burada da kararsız kaldı. Ama gene de Polonyalılar'a Polonya krallığı'nın yeniden kurulması, Ruslar'a da serfliğin ortadan kaldırılması vaadinde bulunmaktan kaçındı. Oysa bu iki vaat, Polonyalılar ile rus köylüsünü onun tarafına çekebilirdi. Nitekim din sapkını istilacılara karşı ortodoks papazlar tarafından ayaklandırılan rus köylüsü, firarlar ve hastalıklar dolayısıyla zaten gücü azalmış olan Büyük Ordu'nun tek tek ele geçirdikleri bütün askerlerini öldürüyordu. Napoléon, bu durum karşısında 20 ağustos günü Moskova'ya doğru yeniden yola koyuldu, ama bu kez, dövüşmeye kararlı bir hasımla karşılaştı: gururu kırılmış olan kamuoyu çarın, Barclay de Tolly'nin yerine başkomutanlığa Kutuzov'u atamasını sağlamıştı. Moskova'yı savunmakla görevlendirilen Kutuzov, Borodino'da savaşı kabul etti. Bu çatışma, tam bir insan kıyımı oldu. Fransızlar 30 000, Ruslar 50 000 kişi yitirdiler. 7 eylülde savaşı kazanan Napoléon, Moskova'ya 14 eylül günü girdi. Ama şehir, 15 eylülden 18 eylüle kadar süren ve kaynağı tartışmalı kalan yangınlarla harap oldu. Bu arada rus ordusu da şehrin güneyine çekilmiş bulunuyordu. (→ ROSTOPŞİN.) Tam kırk gün çarın pazarlığa oturmasını boşuna bekleyen ve artık kışın iyice yaklaşmasından ürken Napoléon, ileri karakollarına yönelik bir rus saldırısının (Tarutino yakınlarında Vinkovo, 18 ekim) ertesi günü, geri çekilme emri verdi. 24 ekimdeki Maloyaroslavets çarpışmasından sonra Borodino üzerinden Smolensk yoluna dönmek zorunda kalan fransız ordusu, açlıktan ve 5 kasımdan başlayarak da soğuktan (– 35 derece) kırılarak, Kazaklar, gönüllü askerler ve köylüler tarafından hırpalanarak ve Kutuzov tarafından da yakından izlenerek eridi. Birleşmek üzere kuzey ve güneyden ilerleyen Wittgenstein ve Çiçagov kuvvetlerince kuşatılmaktan kurtulmak için Krasnoye'de Dniepr yoluna (15-18 kasım) ve özellikle Berezina geçidine (25-29 kasım) yüklenmek zorunda kaldı ve bu arada kendi ordusu da çok ağır koşullar altında bulunan rus başkomutanının hesaplı hareketsizliğinden yararlandı. 3 aralık sabahı yayımladığı trajik bildiriyle felaketi açıklayan ve Paris'te general Malet*'nin bir ayaklanmaya giriştiği haberini alan Napoléon, Smorgon'da, başkomutanlığı Murat'ya, başkomutan yardımcılığını da Berthier'ye bırakarak orduyu terk etti (5 aralık) ve Paris'e doğru kızakla yola çıktı. Kuzey kanatta Yorck'un ihanetine ve güney kanatta Schwarzenberg'in kayıtsızlığına rağmen Nyemen'i geçen (30 aralık) Büyük Ordu'nun son kalıntıları Prusya hastanelerine dağıldı (10 000 asker). Macdonald, Reynier ve Schwarzenberg de 55 000 asker daha getirdi. Napoléon, toplam olarak 500 000 asker kaybetti; bunun 400 000'i öldürülmüş, 100 000'i de esir alınmıştı. Bu durum üzerine Yorck (Tauroggen, 30 aralık 1812) ve Schwarzenberg (Zeycz, 30 ocak 1813), Ruslar ile tarafsızlık anlaşmaları imzaladılar. Ruslar da, yan hatları tamamen açıkta kalmış olan Büyük Ordu'yu Almanya'ya doğru çekilmek zorunda bıraktılar.

Rusya muharebesi madalyası, Abdülhamit II döneminde Doksanüç harbi (1877-1878 Türk-Rus savaşı) nedeniyle çıkarılan madalya. Savaşa fiilen katılanlarla, maddi ve manevi yardımı dokunanlara verilmek üzere gümüşten bastırılmıştı.

Rusya sefaretnamesi, Rusya'ya büyükelçilikle gönderilen (1740-1742) Mehmet Emni Paşa'nın yapıtı (bas. 1974). 1736-1739 Osmanlı-Rus savaşı'nın ardından ilişkileri yeniden düzenlemek için defter emini Mehmet Emni (öl. 1750), Anadolu beylerbeyliği verilerek Rusya'ya gönderildi. Büyükelçinin döndükten sonra Mahmut I'e sunduğu sefaretnamesi iki ülke arasında o dönemdeki ilişkilere, Rusya'daki yaşama, siyasal olaylara tanıklık eder. Çok süslü, sanatlı bir anlatımla protokol sorunlarını, çariçe Anna İvanovna'nın hastalığı ve ölümünü, 3 aylık İvan Antonoviç'in çar olmasını, askeri ayaklanmayla Petro'nun kızı Yelizaveta Petrovna'nın tahta geçmesini, Rusya'nın İsveç'ten Villmanstrand'ı aldığı savaşı, esir osmanlı askerlerini, saray, kale, tersane, kanal vb.'yi konu edinir.



rutabaga

Associated Press



lord Rutherford of Nelson

RUSYA TÜRKLERİ → TÜRKLER.

RUŞA → RİŞA.

RUŞEN sıf. (fars. *rūşen*). *Esk.* **1.** Parlak, aydınlık: *"Mihnet-serâmızı bu gece rûşen eyledin"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Açık, ortada, belli: *"Rûşen oldu bana esrar-ı mezâyâ-yı vücud"* (Namık Kemal, XIX. yy.). **—3.** *Ruşen-basar,* açıkgörüşlü. || *Ruşen-beyan,* anlatımı açık, kolay anlaşılır. || *Ruşen-dil,* gönlü aydın, içi açık; gerçekleri gören. || *Ruşen-fuad,* aydın yürekli. || *Ruşengir,* parlatan, aydınlatan. || *Ruşen-zamir, ruşen-revan,* ruhu, içi aydın. || *Dideler ruşen* → DİDE.

RUŞENA sıf. (fars. *rūşen*'den *rūşenā*). *Esk.* Aydın, parlak: *"Nasıl ki tarif olunmaz surette münevver ve rûşenâ oldu ise..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

RUŞENİ ya da **RUŞENAYİ** a. (fars. *rūşen, rūşenā* ve *-ī*'den *rūşenī, rūşenāyī*). *Esk.* **1.** Aydınlık, aydın olma. **—2.** Belli olma, açıklık.

RUŞENİYE a. Halvetiye tarikatının bir kolu.
—ANSİKL. Halvetiyenin adap ve ilkelerini benimseyen bu kol Tebriz'de Dede Ömer Ruşeni tarafından kuruldu (XIV. yy. sonları). İnançlarına göre, ibadetin temelini zikir oluşturur. Zikrin amacı, kalbi gelip geçici duygu ve isteklerden arındırarak tanrısal nurlarla aydınlanmaya elverişli bir temizliğe ulaşmaktır. Tasavvufun en yüksek amacı olan tanrısal bilgiye (marifetullah), ancak ibadetleri eksiksiz yerine getirmekle ulaşılabilir. Bu nedenle bu tarikat kolunda ibadete büyük önem verilir ve tarikat, ehl-i sünnet ilkelerine bağlılığı ile tanınır. Kurucusu Dede Ömer Ruşeni'nin bir din bilgini ve şair olması nedeniyle bu tarikat bağlıları bilim ve edebiyata büyük önem vermişlerdir. Tarikatın başlıca kolları *demirtaşiye, gülşeniye* ve *sezaiye*'dir.

RUŞENK ya da **ROKSANE,** Büyük İskender III'ün karısı (öl. Amphipolis İ.Ö. 310'a doğr.). Baktria satrapı Oksyartes'in kızıydı, babasıyla birlikte Yunanlılar'a tutsak düştü (327). İskender onunla evlendi ve ölümünden sonra doğan (323) oğlu Aleksandros IV Aigos, Philippos Arrhidaios ile aynı zamanda Makedonya kralı oldu. Kassandros'un Pydna'da oğluyla birlikte ele geçirdiği (316) Ruşenk, oğluyla birlikte öldürüldü.

RUŞİNAS sıf. (fars. *rū* ve *şinas*'tan *rū-şinās*). *Esk.* **1.** Bilen, tanıyan. **—2.** Herkes tarafından bilinen.

RUŞİNASİ a. (fars. *rū-şinās* ve *-ī*'den *rū-şināsī*). *Esk.* Tanışıklık, aşinalık.

RUT, hikâyesi Kutsal Kitap'ın aynı adı taşıyan kitabında anlatılan moablı kadın. Boaz ile evliliğinden doğan oğlu Obed (Davut'un atası olan Yasse'nin babası) tarafından İsa'nın soyağacında yer alır (Mat-ta, 1, 5).
—İkonogr. Poussin (Louvre), Rut'un, tarlalarında artakalan başakları toplamasına dokunulmaması buyruğunu veren Boaz'ı betimledi (*Dört Mevsim*'deki *Yaz* simgesi). Bu konuyu J. Bassano da işlemiştir (Hampton Court).

Rut'un kitabı, İ.Ö. 450'ye doğru yazılan kutsal kitap. Hoşgörüsüz bir milliyetçilik karşısında kendini göstermekte güçlük çeken liberal bir akımın belirtisi olan bu kitap, çok eski halk söylentilerine dayanan hikâye ya da masala benzer bir türde yazılmıştır.

RUTABAGA a. (isveççe *rotabaggar,* alabaş'tan). Şalgama benzer, ikiyıllık bitki. Uzun saplı yaprakları lahana yaprağını andırır ve toprağın üstünde şişen ve yanlış olarak kök denilen sarımtırak etli gövdesi hayvan yemi olarak kullanılır. Körpe iken sebze olarak yenebilir. (Turpgiller familyası.)

RUTACEAE a. Bot. SEDEFOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

RUTALES a. Sedefotugiller, *simarubaceae* ve *burseraceae* gibi familyaları kapsayan çiçekli bitkiler takımı. (Yaklaşık 2 600 tür.)

RUTBE (ER-), Irak'ta yer, Suriye çölünde, Şam'dan Bağdat'a giden yolların birleştiği noktada.

RUTEBEUF, XIII. yy.'da yaşamış fransız şair. Champagneli olduğu sanılır. 1250-1277 arasında Paris edebiyat yaşamına yakından katıldı. Kederli ve melankolik şiirler yazdı. Bunlara aynı zamanda imalı hicivler ve ince bir mizah da kattı ve bu yoldan kendi yoksulluğunu ve kusurlarını dile getirdi. Bunların en tanınmışları: *Griesche d'hiver, Griesche d'été, Mariage, Pauvreté* ve *Repentance*'tır. Bunlar, o dönem şiirine özgü kalıplaşmış kişilik anlayışının gerisinde şairin gerçek kişiliğini tahmin etmek olanağını sağlamaları bakımından, Rutebeuf'ün kişisel şiirini temsil ederler. Fakat, yazarın kişiliği, başyapıtı olan *le Miracle de Théophile*'de de kendini duyurur. Rutebeuf'ün ahlakçı şair yeteneğini, *Roman de Renart*'a eklediği *Renart le Bestourné* adlı "dal"da da görebiliriz. Rutebeuf'ün yapıtları, gerek felsefi düşünceleri alegorilerle dile getirmesi, gerekse şairin ben'ini ilk kez sahneye çıkarması bakımından, fransız şiir tarihinde önemli bir aşamayı temsil eder.

RUTELA a. Orta ve Güney Amerika'da yaygın, çok canlı ve parlak madensel renkli bokbböceği cinsi.

RUTENAT a. (fr. *ruthénate*'tan). Anorg. kim. Genel formülü M_2RuO_4 olan karmaşık tuz; M, birdeğerli bir metali gösterir.

RUTENİ. Tar. coğ. Galya'da halk, Narbonensis'te (Narbonnaise) yerleşmişlerdi ve başkentleri *Segodunum*'du (Rodez).

RUTENİK sıf. (fr. *ruthénique*'ten). Anorg. kim. Formülü RuO_3 olan bir anhidrit ile bu anhidrite denk düşen H_2RuO_4 formülünde bir asit için kullanılır.

RUTENLER, Doğu Karpatlar (Karpatardı Ukrayna), Bukovina ve Galiçya bölgelerinde yaşayan Doğu Slavları. Eskiden macar ya da polonya egemenliğinde olan bu bölgeler, bugün Ukrayna ile birleşmiştir. Ortodoks bir ayin düzenine uymakla birlikte papayı tanıyan Rutenler, bugünkü Ukraynalılar gibi yaşarlar. 30'lu yıllarda, sayıları 700 000'den çok olan Rutenler'in 300 000 kadarı ABD'de yaşıyordu.

RUTENYA sıf. ve a. (Rusya'nın lat. eski adı *Ruthenia*'dan). UKRAYNA'ya eskiden verilen ad.

RUTENYA *(Karpatardı—sı),* Karpatardı Ukraynası'nın diğer adı.

RUTENYA DİLİ a. Galiçya, Bukovina ve Macaristan'da konuşulan ukrayna diline eskiden verilen ad.

RUTENYUM a. (fr. *ruthénium;* bilimsel lat. *ruthenium,* ortaçağ lat. *Ruthenia,* Rusya'nın eski adından). G. Klaus'un 1843'te iridyum osmiyür içinde bulduğu platin grubundan metal. (Simgesi Ru olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Rutenyum atom numarası 44, atom kütlesi Ru= 101,07 olan kimyasal bir elementtir. 12,4 yoğunluğunda, ancak 2 250 °C'a doğru ergiyen sert ve kırılgan bir metaldir. Kimyasal bakımdan kalayla benzerlikler gösterir. Havada kolayca yükseltgenerek kalay dioksidin (SnO_2) izomorfu olan rutenyum dioksidi (RuO_2) verir. Oksijenli bileşikleri arasında rutenik asit (H_2RuO_4) ile perrutenik asit ($HRuO_4$) ve bu asitlerin karşılığı olan, manganatlar ile permanganatları andıran tuzları bilinmektedir. Isıtıldığında patlayan, kristal yapıda turuncu renkli katı bir peroksidi (RuO_4) vardır. Ayrıca klorürlü, amonyumlu ve nitrozolu kompleksler verebilen $RuCl_3$ ve $RuCl_4$ formüllerinde iki klorürü bilinmektedir.
Rutenyum, platin cevherinin kral suyuyla tepkimeye sokulması sonunda oluşan iridyum osmiyürden özütlenir. Platin ve palladyumun sertleştirilmesini sağlar; bu metallerle oluşturduğu alaşımlar yüksek dirençli elektrik kontaklarının yapımında kullanılır.

RUTHERFORD (Daniel), ingiliz hekim ve fizikçi (Edinburgh 1749 - ay. y. 1819). Doktora tezinde (1772), o günlerde başka bir yerde Priestley tarafından da keşfedilen azotun kaydedildiği görülmektedir. Rutherford 1786'da Edinburgh Üniversitesi'nde botanik kürsüsünün başına getirildi.

RUTHERFORD (William), ingiliz fizyolog (Ancrum, Borders, 1839 - Edinburgh 1899). Edinburgh ve Londra'da profesör oldu; akciğer-mide (vagus) sinirinin dolaşım üzerindeki, ilaçların safra salgısı üzerindeki etkileri, sesin yüksekliğinin değerlendirilmesinde kokleanın rolü hakkında yaptığı araştırmalarla kendini tanıttı.

RUTHERFORD (William Hale WHITE, **Mark** — denir), ingiliz yazar (Bedford, Bedfordshire, 1831 - Groombridge, Sussex, 1913). Bir ayrılıkçının oğluydu, tanrıbilim fakültesinden atıldı. *The Autobiography of Mark Rutherford* (1881) ve *Mark Rutherford's Deliverance* (1885) adlı yapıtlarla inancını nasıl kaybettiğini heyecan verici bir biçimde dile getirdi. Yapıtlarını çevirdiği Spinoza'nın etkisiyle, doğa kültünü köktencilikle birleştirdi. *Revolution in Tanner's Lane*'de (1887) küçükburjuva sınıfının manevi yaşamını ve beklentilerini betimledi.

RUTHERFORD OF NELSON (Ernest, *lord*), ingiliz fizikçi (Nelson, Yeni-Zelanda, 1871 - Cambridge 1937). Öğrenimini Cambridge'de yaptı (1895-1898) ve burada J. J. Thomson'ın öğrencisi oldu, Montréal'e (1898), daha sonra da Manchester'a (1907) profesör olarak atandı, 1919'da, Cambridge'de bir kürsünün başına geçti ve burada Cavendish laboratuvarı'nı yönetti. Bu laboratuvarda pek çok fizikçi yetiştirdi. Royal Society of London'a kabul edildi, 1925'te buranın başkanı oldu. Rutherford maddenin bileşimi, radyoaktiflik ve başkalaşımlar, gazların iyonlaşması üstüne yaptığı çalışmalarıyla tanınır. 1899'da, toryumun radyoaktifliğini buldu, emanasyonunu elde etti ve bu maddenin soy gazlar ailesinden olduğunu gösterdi. Radyoelementlerin ışımasında alfa ve beta ışınlarını keşfetti, 1903'te, Soddy ile birlikte radyoaktif dönüşümlerin yasasını verdi. 1906'da, alfa parçacıklarında, yükün kütleye bölümü olan e / m bölümünü ölçtü ve bu parçacıkların helyum çekirdeklerinden oluştuğunu gösterdi. 1908'de, H. Geiger ile birlikte, radyoaktif dönüşümlerde açığa çıkan enerjiyi hesapladı. 1919'da radyumu alfa ışınlarıyla bombardıman ederek ilk başkalaşımı, azotun oksijene dönüşümünü gerçekleştirdi. 1921'den 1924'e kadar, Chadwick ile birlikte, bordan potasyuma kadar bütün elementler için aynı tip dönüşümün gerçekleştiğini gözlemledi. Aston ile birlikte, varlığını öngördüğü nötronun kütlesini belirledi. Daha 1911'de Güneş sistemine benzeyen bir atom modeli tasarladı: bu model merkezde bulunan bir çekirdekten ve bundan epeyce uzakta yer alan uydu elektronlardan oluşuyordu. Maddenin içinden geçen parçacıkların sapmasını inceleyerek bu çekirdeklerin boyutlarının büyüklük sırasını belirledi. (1908 Nobel kimya ödülü.)

RUTHERFORDİT a. (fr. *rutherfordite;* öz. a. *Rutherford*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, UO_2CO_3 formülünde doğal uranyum karbonat.

RUTHERFORDYUM a. (fr. *rutherfordium;* öz. a. *Rutherford*'dan). Anorg. kim. Sovyetler'in "kurçatovyum" olarak adlandırdıkları 104 atom numaralı kimyasal elemente Amerikalılar'ın verdiği ad.

RUTHVEN (*lord* William), 1. **Gowrie** kontu, ingiliz siyaset adamı (1541'e doğr. - Stirling 1584). Babası PATRICK (1520'ye

doğr. - 1566) ile birlikte Rizzio'yu öldürdü (1566) ve presbiteriyenler yararına durmadan entrikalar çevirdi. 1567'de, Lochleven'de hapsedilen Mary Stuart'ın muhafızlığına getirildi. 1582'de, *Ruthven akını* denilen ve kral James VI'yı ele geçirerek gözde adamı Arran kontunu devirmek amacını güden komplonun elebaşılığını yaptı. Komplonun başarısızlığa uğraması üzerine, 1584'te ölüm cezasına çarptırıldı ve boynu vuruldu.

RUTİL a. (fr. *rutile*, lat. *rutilus*, parlak, canlı bir kırmızı'dan). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan doğal titan oksit. (Rutil'in formülü TiO_2'dir. Kristalleri çoğunlukla ikizdir. Kimi zaman, kuvars içinde altın sarısı uzun iğneler biçiminde bulunur.)

RUTİLİUS NAMATİANUS (Claudius), latin şair (İ.S. V. yy.). Köken olarak galyalıydı, 414'te Roma valisi oldu, 416'da yurduna dönerken, hüzünlü ve melankolik bir hava içeren, uyaklı ve anlam bakımından tek bir bölüm oluşturan beyitlerden bir araya gelen *De reditu suo* adlı şiiri yazdı. Yapıt Roma'nın uygarlaştırıcı gücünü coşkulu bir biçimde överek başlar. Akıncı kavimlerin işgalleri arifesinde kaleme alınan bu dizeler, dindışı latin şiirinin son örneğidir.

RUTİN a. (fr. *routine*). Aralıksız yinelenen ve artık düşünmeksizin yapılan eylemlerin tümü: *Rutinin dışına çıkmak.*

◆ sıf. Kendiliğinden, düşünmeden yapılan ve sürekli yinelenen bir şey için kullanılır: *Her günkü rutin işler.*

RUTİN a. (ing. *routin*). Bilş. ALTPROGRAM'ın eşanlamlısı.

RUTİN a. (fr. *rutine;* lat. *ruta*, sedefotu'ndan). Sedefotunun *(Ruta graveolens)* yapraklarında, ayrıca daha başka birtakım bitkilerde (domates, karabuğday, kapari, gül) bulunan ve kılcal damarların geçirgenliği üzerinde P vitamini etkisi gösteren $C_{27}H_{30}O_{16}$ formüllü glikozit. (Rutin damar çeperlerinin esnekliğini artırır ve kılcal damar kanamalarını önler.)

RUTKAY AZİZ, asıl adı **Ünal Aziz Rutkay**, türk tiyatro oyuncusu ve yönetmen (İstanbul 1947). Bakırköy halkevi'nde sahneye çıktı. LCC tiyatro okulu'nda, Gazetecilik enstitüsü'nde okudu. Küçük sahe-Mücap Ofluoğlu topluluğu'nun sahnelediği *Piliç sekreter* oyunundaki John Frank rolüyle profesyonel oldu. 1971'de Ankara Sanat tiyatrosu'na girdi. 1974'ten başlayarak aynı tiyatroda oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. *Yer demir gök bakır, Ada* gibi bazı filmlerde de oynayan sanatçı, Ankara Sanatsevenler derneği (1978), Ankara Sanat kurumu (1983), Bakırköy sanatevi (1986) vb. ödüllerini kazandı. Başlıca filmleri: *Sis* (Z. Livaneli, 1989), *Ölü bir deniz* (Atıf Yılmaz, 1989), *Piano piano bacaksız* (T. Başaran, 1990); TV dizileri: *Cahide, Geçmiş bahar mimozaları, Yunus Emre.*

RUTTMANN (Walter), alman film yönetmeni (Frankfurt 1887 - Berlin 1941). Ritim ve görüntü kurgusu üzerinde öğretim yaptı. Dört *Opus* besteledi ve sürekli olarak sinemanın ritmini müziğin ritmine yaklaştırmaya çalıştı (*Berlin bir kentin senfonisi* [Berlin, die Sinfonie der Grossstadt], 1929; *Melodie der Welt*, 1929). Aynı zamanda sinema kuramcısı olan Ruttmann çok sayıda kısa metraj ile İtalya'da Pirandello'dan uyarladığı *Acciacio*'yu (1933) gerçekleştirdi ve *Stat* ilahları*'nda Leni Riefenstahl ile birlikte çalıştı. Rus cephesinde haber filmler çekerken yaralandı.

RUTUBET a. (ar. *rutūbet*). **1.** Atmosferdeki su buharı; nem: *Rutubet ve sıcak biraraya gelince, nefes alınmaz oluyor.* **—2.** Havadaki su buharının normal ölçüleri aşması nedeniyle herhangi bir yerde, yapılarda ya da bazı maddelerde oluşan ıslaklık: *Evde çok rutubet var. Rutubetten duvarların sıvaları döküldüyor.* **—3.** *Rutubet kokmak*, kapalı bir yer sözkonusuysa rutubetlenme nedeniyle küf kokusunu andıran ağır bir koku yaymak. ‖ *Rutubet kokusu*, rutubetlenmeyle ortaya çıkan ağır koku.

RUTUBETLENDİRMEK → RUTUBETLENMEK.

RUTUBETLENME a. Rutubetlenmek eylemi.

RUTUBETLENMEK gçz. f. Bir şey sözkonusuysa, nemlenmek, hafifçe ıslak bir duruma gelmek, nem almak.

◆ **rutubetlendirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi rutubetlendirmek*, onun rutubetlenmesine yol açmak. **—2.** *Havayı rutubetlendirmek*, ondaki nem oranını yükseltmek.

RUTUBETLİ sıf. **1.** Hafif ıslak, nemli: *Çamaşırlar hâlâ rutubetli.* **—2.** Su sızıntıları bulunan, duvarları ıslak bir yer; nem oranı yüksek hava, havası nemli bölge için kullanılır; nemli: *Duvarlar çok rutubetli, burada oturulmaz. Rutubetli ve sıcak hava. Rutubetli bir iklim.*

RUTUBETSİZ sıf. Rutubeti olmayan, nemsiz, kuru.

RUTUL a. Lezgi öbeğinden kafkas dili; Dağıstan'ın güneyinde 15 000 kişi tarafından konuşulur.

RUTULİ. Tar. coğ. Latium'da (Lazio) [İtalya] halk; Tirren denizi'nin kıyısında, Numicius ile Antium ırmakları arasında yaşarlardı; merkezi *Ardea*. Rutuli halkı daha İ.Ö. V. yy.'da Romalılar tarafından yok edildiler.

RUUD çoğl. a. (ar. *ra'd*'ın çoğl. *ru'ūd*). *Esk.* Gök gürültüleri, gök gürlemeleri.

RUUD (Birger), norveçli sporcu (Kongsberg 1911). 1929 ile 1937 yılları arasında 5 kez dünya ve iki kez (1932 ve 1936) olimpiyat şampiyonu oldu, kayakla atlama dalında en önde gelen sporcu unvanını uzun yıllar korudu.

RUUNET a. (ar. *ru'ūnet*). *Esk.* **1.** Ahmaklık, bönlük. **—2.** Birine karşı ağır hakaret sayılabilecek davranışlarda bulunma.

RUVENZORİ ya da **RUWENZORİ**, Zaire-Uganda sınırında dağ kütlesi. Mobutu ve Edward gölleri arasında 100 km boyunca uzanır. Kırıklarla çevrili billurlu bir horst olan kütlenin en yüksek noktası Stanley dağındadır: Margherita doruğunda 5 119 m. Ruvenzori'nin dorukları sürekli karlarla örtülüdür ve otuzu aşkın buzulun gelişmesine yol açmıştır. Bitki örtüsü basamakları klasik ilkelere uygundur: dağ ormanı; bambular; 2 500 - 3 500 m'ler arasında ağaçsı fundalar, kanaryaotları vb. 4 300 m'nin üstündeyse yosunlar ve döküntüler arasında yetişen likenlerden başka bir şeye rastlanmaz. Turizm belli bir iktisadi önem taşır (Uganda'da ulusal park).

—Dağc. Ruvenzori'nin keşfini A. M. Mason (1887) ve özellikle de Stanley (1888) ve Casati (1889) gerçekleştirdi. 1906'da Abruzzi dükü dağcılık ekibi Ruvenzori'nin başlıca doruklarına (Margherita ve Alexandra) tırmanmayı başardı.

RUVETTUS PRETİOSUS a. Sıcak denizlerde yaşayan, iri kemiklibalık. (Sırt yüzgeci uzundur ve yüksek bölümü kuyrukaltı yüzgecinin karşı yönündedir; kuyruk yüzgeci çatallıdır. Eti yağlıdır. *Gempylidae* familyası; ağırlığı 40 kg'ı, boyu 2 m'yi bulabilir.)

RUVEYS, Birleşik Arap Emirlikleri'nde (Abu Zabi) liman, Basra körfezi kıyısında. Petrol rafinerisi.

RUVİBA, Cezayir'de (Cezayir vilayeti) komün, Mitica ovasında; 38 000 nüf. Sanayi (otomobil ve elektrikli gereçler yapımı, küçükbaş hayvan dericiliği, kimya) merkezi.

RUVİGNY (Henri DE MASSUE, 2. —*markisi*), fransız kökenli ingiliz general (1610 -Greenwich 1689). Tümgeneraldi (1652), protestan kiliselerin genel temsilciliğine getirildi (1653), Charles II'nin yanına gönderildi, ona İsveç ve Birleşik Eyaletler ile yaptığı antlaşmayı bozdurttu (1669), ardından Fransa ile ittifak kurmasını görüştü (1676). Genel temsilcilik görevlerini oğluna bıraktığından (1678), Louis XIV'ün Fransa'da kalma önerisini kabul etmedi ve Nantes fermanı'nın yürürlükten kaldırılmasından sonra da İngiltere'ye göç ederek (1686) ingiliz uyruğuna geçti.

RUVİGNY (Henri DE MASSUE, 2. — *markisi*). **Galway** kontu, İngiltere hizmetinde huguenot fransız general (Paris 1648 - Hampshire 1720). Turenne'in yaverliğini yaptı (1672-1675). 1686'da İngiltere'ye sürgün edildi. William III'ün, değer verdiği bir danışmanı oldu. Krala, çeşitli savaş alanlarında ve İrlanda Adalet bakanı olarak (1697-1701, 1715-16) hizmet etti.

RUVO Dİ PUGLİA, İtalya'da kent, Puglia'da (Bari ili), Murge'nin doğu kıyısında; 23 500 nüf. Tarım merkezi (sofra üzümü, şarap, badem). XIII. yy.'dan kalma roman üslubunda katedral. Yörede yapılmış 1 700 antika vazodan oluşan zengin müze.

RUVU → PANGANİ.

RUVUMA, Doğu Afrika'da ırmak, Hint okyanusu'na dökülür. Bütün uzunluğu boyunca Tanzaniya'yı Mozambik'ten ayırır ve Delgado burnu yakınında sona erer; yaklş. 1 000 km.

RUWENZORİ → RUVENZORİ.

RUY a. (fars. *rūy*). *Esk.* Tunç.

RUY → RU.

Ruy Blas, V. Hugo'nun 5 perdelik manzum dramı (1838). Oyunun konusu, XVII. yy. sonunda, İspanya sarayında geçer: gözden düşmüş olan İspanya büyük senyörü Don Salluste, kraliçeden intikam almak için uşağı Ruy Blas'a kılık değiştirtip, onu yeğeni Don César'ın yerine koyar. Ruy Blas kraliçeye âşık olur; kendini terk edilmiş hisseden kraliçe de ona tutulur. Bunun üzerine, Don Salluste, Ruy Blas'ın gerçek kimliğini açığa vurur. Bu ihanet karşısında öfkeye kapılan Ruy Blas, Don Salluste'ü öldürür ve kendisi de zehir içerek intihar eder, ama ölmeden önce kraliçe tarafından affedilir.

RUYER (Raymond), fransız filozof (Plainfaing, Vosges, 1902 - Nancy 1987). Bilgi kuramın yanı sıra metafizikle de ilgilendi ve *Esquisse d'une philosophie de la structure* (Bir yapı felsefesi denemesi) [1930], *la Conscience et le Corps* (Bilinç ve beden) [1936], *Éléments de psychobiologie* (Psikobiyolojinin temel ilkeleri) [1946], *Néofinalisme* (Yenierekçilik) [1952] adlı yapıtlarında bir yaşam felsefesi, *le Monde des valeurs* de (Değerler dünyası) [1947] bir değerler felsefesi, *la Cybernétique et l'origine de l'information*'da (Sibernetik ve bilişimin kökeni) [1954] ise bir bilişim kuramı ortaya koydu. Ayrıca, *la Genèse des formes vivantes* (Canlı biçimlerin oluşumu) [1958], *Éloge de la société de consommation* (Tüketim toplumuna övgü) [1969] ve *les Cent Prochains Siècles* (Geleceğin yüz yüzyılı) [1977] adlı yapıtları yazdı. *L'Art d'être toujours content* (Her zaman hoşnut olmak sanatı) [1978] adlı yapıtında, Jean-Paul Richter'in deyişiyle, bir yaşama sanatı geliştirdi. Temellerini *la Gnose de Princeton* (1975) adlı yapıtında attığı bu yaşama sanatını, *le Scepticisme résolu* (1979) adlı yapıtında, eleştirileri eleştirerek tamamladı.

RUYİAŞİRAN a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RUYİHİCAZ a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'da kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

RUYİIRAK a. Müz. Türk müziğinde, bir bileşik makam. (Segâh makamına, ırak [*fa #*] perdesi üzerindeki segâh dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Makam XV. yy.'da da kullanılmıştı. Ama repertuvardaki ruyiırak yapıtlar, XX. yy. başında bestelenmiştir.)

RUYİN sıf. (fars. *rūy*'dan *rūyīn*). *Esk.* **1.** Tunçtan yapılmış, tunç. **—2.** *Ruyin-ten*, tunç bedenli.

Larousse



camsı kuvars içindeki rutil inklüzyonları (Brezilya'da çıkarılmıştır) [boyu: 14 x 4 cm] *Doğa bilimleri ulusal müzesi, Paris*

Hanfstaengl-Giraudon



amiral Ruyter Frans Hals'ın bir portresinden ayrıntı *Spencer kol.*

RUYNEMAN (Daniël), hollandalı besteci (Amsterdam 1886 - ay. y. 1963). Debussy ve Ravel'in etkisinde kaldı, bir yandan da doğu geleneklerine (Cava) ilgi duydu. İnsan sesinin kendine özgü renginden, sesli harfler üzerinde oynama olanağından yararlandı, dizisel müzik yazısıya ilgilendi ve 1930'da Hollanda Çağdaş müzik derneği'ni kurdu. 1947-1951 arasında Uluslararası çağdaş müzik derneği'nin genel sekreterliğini yaptı. *De moderne Muziek* adlı derginin de kurucusu olan Ruyneman, 1930-1940 arasında bu derginin yazı işleri müdürlüğünü üstlendi. Oda müziği yapıtları (yalnız keman için *Sonat,* nefesli çalgılar ve keman için *Divertissement,* nefesli çalgılar için *Nightingales Quintet, Hiyeroglifler*), iki senfoni, orkestra için bir *Konçerto,* şarkılar, koro yapıtları ve kantatlar (*Çağrı,* 1918), iki oratoryo (*Judith, Gılgamış*) besteledi.

RUYSBROEK (Jan VAN) → VAN RUUSBROEC.

RUYSCH (Frederik), hollandalı anatomici (Lahey 1638 - Amsterdam 1731). Amsterdam'da anatomi profesörüyken (1665), anatomik örneklerin yıllar boyu bozuşmadan saklanabilmesinin yöntemini buldu ve bunu bir sır olarak sakladı. *Ruysch zarı* denilen koroit iç tabakasını keşfetti.

RUYSCH (Rachel), hollandalı kadın ressam (Amsterdam 1664 - ay. y. 1750). Bir botanik hocasının kızıydı; hollanda çiçek resmi geleneğini, J. D. De Heem ve W. Van Aelst'in üslubunda başarıyla sürdürdü (Amsterdam ve Lahey müzeleri).

RUYSDAEL ya da **RUİSDAEL** (Salomon VAN), hollandalı ressam (Naarden 1600'e doğr. - Haarlem 1670). E. Van de Velde ve P. Molyn'in etkisinde manzaralar gerçekleştirdi. 1631'e doğru, Van Goyen'in tablolarındakilere yakın etkiler yaratan donuk renkler kullanmaya başladıysa da sonraları daha açık renklere döndü. Daha çok ırmak ve kanal kıyılarını gösteren yapıtlarında ışığın su yüzeyindeki yansımalarını ve suyun saydamlığını ustalıkla canlandırdı (*Irmak kıyısı,* 1633, Grenoble müzesi). Sanatçı natürmortlar da gerçekleştirmiştir (*Hindi,* 1661, Louvre).

RUYSDAEL (Jacob VAN) → RUİSDAEL.

■ **RUYTER** (Michiel Adriaanszoon DE), hollandalı amiral (Vlissingen 1607 - Siracusa yakınında 1676). 1652'de amiral yardımcısı oldu. Tromp'un komutasında Thames'te Blake'le savaştı (1653). İsveç'le savaşan Danimarka'nın yardımına gönderildi (1659). Tuğamiralliğe yükseltildi (1663). Mağribliler'le savaştı. Gine kıyılarında harekâtlar düzenledi (1664) ve Gorée'yi aldı. Avrupa'ya dönünce, Tromp'un Dunkerque önünde Monk'un filosunu püskürtmesine yardım etti (haziran 1666). Cornelisz Witt'le birlikte Thames ırmağından ilerledi ve Chatham önünde gemileri yakarak Londra'yı dehşete düşürdü (haziran 1667). Tümamiral olarak Yarmouth yakınındaki Solebay'de demirleyen fransız-ingiliz donanmasına baskın düzenledi (1672), sonra bu donanmayı Schoouvelt-Bank (Zeeland) önlerinde durdurarak (1673) ülkesini bir düşman çıkarmasından kurtardı. 1674'te Martinique'e saldırdı, sonra isyancı Sicilyalılar'a karşı İspanya'nın yardımına gönderildi (1675). Stromboli yakınında Duquesne'in saldırısına uğradı, geri çekilmek zorunda kaldı (8 ocak 1676), Augusta açıklarında yenildi (22 nisan) ve ölümcül biçimde yaralandı.

RUZ a. (fars. *rūz*). *Esk.* **1.** Gün, gündüz. **—2.** *Ruz ü şeb,* gün ve gece; hep, her zaman: *"Süleyman Paşa'nın rûz u şeb mütebassırâne hareket etmesi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Ruz-be-ruz, ruz-efruz,* günden güne. || *Ruz-efzun,* uzun ömürlü; ömür uzatan: *"Hele şirket-i Hayriyye vapurları Boğaziçi'ne işlemeğe başladıktan sonra Boğaziçi'nin şenliği rûz-efzûn oldu..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Ruz-name* → RUZNAME. || *Ruz-ı firuz,* uğurlu gün: *"O adamlar bu rûz-ı firuzu bir an evvel görmek istemezler miydi"* (Ali Fuat). || *Ruz-ı merre* ya da *ruz-merre* → RUZMERRE. || *Ruz-ı kıyamet, ruz-ı mahşer,* kıyamet günü: *"... zira bir kul hakkını dünyada alamaz ise rûz-ı kıyâmette ister"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). *"Andırdı rûz-ı mahşeri hengâm-ı imtihan"* (Y. K. Beyatlı).
—Esk. gökbil. *Ruz-i hızır,* hıdrellez günü. (Rumi yılın yirmi üçüncü günü. Miladi yıla göre ise, mayıs ayının altıncı günüdür.) || *Ruz-i kasım,* Osmanlılar'da miladi yıla göre kasım ayının on dokuzuna denk gelen gün. (Bu gün halka yeni vergi yazımı [belirli resim ve harçlar dışında] yapılırdı.)
—İkt. tar. *Ruz-i hızır tevzii,* Osmanlı devletinde, örfi vergilerin ilk taksitlerinin toplandığı gün. (*Ruz-i hızır taksidi* de denir.) || *Ruz-i kasım tevzii,* Osmanlı devletinde örfi vergilerin ikinci taksidinin toplandığı gün. (*Ruz-i kasım taksidi* de denir.)
—İsl. *Ruz-i ceza,* kıyametin kopmasından sonra insanların Tanrı huzurunda hesap verecekleri gün. (Bu deyim yerine *ruz-i bela* ya da *ruz-i hisab* deyimleri de kullanılır.) || *Ruz-i elest,* Tanrı'nın ruhları yarattıktan sonra bir araya topladığı ve onlarla kendisini tanıyacakları yolunda sözleşme (misak) yaptığı gün.

RUZ a. (Jura yöresinden sözcük). Jeomorfol. Jura tipi engebede, katmanların eğimine koşut inen sel sularının bir dağ kanadında açtığı beslenme havzası. (Dağlar genellikle geçirgen kireçli katmanlardan oluştuğu için ruzlara nemli ılıman bölgelerde pek az rastlanır; bunlar, sellenmenin daha yeğin olduğu kurak iklimlerde daha çok görülür.)

RUZANTE → RUZZANTE.

RUZBA a. Müz. **1.** Türk halk müziğinde telli bir çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Ruzba düzeni,* semahlar çalınacağı zaman yapılan ruzba akordu. (Orta tel çıkarılır, üst tel *mi*'ye, alt tel ise, *mi*'nin alt beşlisi *la*'ya akortlanır.) [SEMAH DÜZENİ, ALEVİ DÜZENİ, PENÇE DÜZENİ de denir.]
—ANSİKL. Eşkenar dörtgen biçiminde küçükçe bir teknesi ve ortalama 37 cm uzunluğunda bir sapı olan ruzba, özellikle Aleviler arasında yaygındır ve cem ayinlerinde semah, nefes ve nasihatların seslendirilmesinde kullanılır. Üç teli, alttan üste doğru, *la-re-mi* olarak akortlanır. Bu akort, semah çalınacağı zaman *ruzba düzeni*'nde anlatıldığı gibi değiştirilir. Telleri mızrapla değil, tırnakla çekilir. Bu nedenle, kimi yörelerde ruzba için "çalmak" yerine, "pençe vurmak" ve "pençe atmak" deyimleri kullanılır.

RUZBİHAN (Ebu Muhammet bin Ebu Nasr-i Bakli), iranlı mutasavvıf ve din bilgini (Fesâ, Fars, 1128 - Şiraz 1209). İyi bir din eğitimi gördükten sonra tanınmış mutasavvıflardan tasavvufla ilgili bilgiler aldı. Şiraz'da bir camide vaizliğe başladı. Ömrünün son elli yılını burada geçirdi. Başlıca yapıtları: tefsirle ilgili *Letaif ül-beyan fi tefsir il-Kuran;* hadisle ilgili *Hakaik ül-ahbar;* fıkıhla ilgili *el-Muvaşşah fi'l-mezahib il-erbaa;* tasavvufla ilgili, *Meşreb ül-ervah, Şerh-i şathiyat, Levâmi üt-tevhid, Keşf ül-esrâr* ve *Mükâşefat ül-envar.*

RUZE a. (fars. *rūz*'dan *rūze*). *Esk.* **1.** Oruç: *"Vasfi'ye rûzedir diyü vaslın haram edib"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** *Ruze-dar,* oruç tutan, oruçlu. || *Ruze-güşa,* oruç açan, orucunu bozan. || *Ruze-har,* oruç yiyen, oruçsuz.

RÜZGÂR ya da **RÛZİGÂR** a. (fars. *rūzgar, rūzigar*). *Esk.* **1.** Rüzgâr, yel. **—2.** Zaman, devir, çağ: *"Rûzigâr gelir geçer kime ne kalasıdır"* (Yunus Emre, XIII. yy.). **—3.** Dünya.

RUŽIČKA (Leopold), isviçreli kimyacı (Vukovar, Hırvatistan 1887 - Zürich 1976). 1929'dan başlayarak Zürich Politeknik okulu organik kimya kürsüsü'nün başkanlığını yaptı. Steroit hormonların incelenmesiyle ilgilendi, 1939'da, diterpenlerin ve politerpenlerin yapısı üzerindeki araştırmaları ona, Butenandt ile birlikte Nobel kimya ödülü'nü kazandırdı; bu maddeler yapay parfüm sanayisinde kullanılmaktadır.

RUZİ sıf. (fars. *rūz* ve ar. *-ī*'den *rūzī*). *Esk.* Güne, gündüze ilişkin.
◆ a. *Esk.* **1.** Günlük yiyecek, rızk; nasip: *"Ki bize rûzî kıldı bunu Allah"* (Ahmet Fakih, XIII. yy.). **—2.** *Ruzi-dih, ruzi-resen,* rızkı veren; Tanrı. || *Ruzi-hah,* rızkını isteyen. || *Ruzi-har,* rızk yiyen; canlı yaratık.

RÛZİGÂR → RÜZGÂR.

RUZİNE a. (fars. *rūz*'dan *rūzine*). *Esk.* **1.** Gündelik, yevmiye, günlük ücret. **—2.** *Ruzine-dar,* gündelikçi.

RUZİYANE a. (fars. *rūzī*'den *rūziyāne*). *Esk.* Günlük kısmet, bir günlük rızk.

RUZİZİ ya da **RUSİZİ,** Orta Afrika'da ırmak, Kivu gölü ile Tanganyika gölünü birbirine bağlar ve Zaire'yi Ruanda ile Burundi'den ayırır. Hidroelektrik tesisi.

RUZMERRE sıf. (fars. *rūz,* gün ve ar. *merre,* geçen'den *rūz-merre*). *Esk.* Günlük, her günkü: *"Tahsîsât-ı hümâyûn masârif-ı rûzmerreye mukâbil gelmediğinden..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Esk. giy. *Ruzmerre sarık,* Osmanlılar'da ilmiye sınıfından olanların, sadrazam ve eski devlet görevlilerinin günlük giyimlerinde kullandıkları sarık. (Vezirler yangın çıktığında, yangın yerine giderken bu sarığı sarar, şatırlar gibi küçük devlet memurları resmi günlerde de bu sarığı kullanırlardı. Devlet görevlilerinin resmi günlerde kullanacakları sarık bir yasayla belirlenmişti.) [*Ruzmerre destar* da denir.]

RUZNAMÇE a. (fars. *rūz-name* ve *-çe*'den *rūz-nāmçe*). *Esk.* Küçük günlük, kısa kayıtların işlendiği defter.
—İkt. tar. Osmanlı devletinde, XVIII. yy.'dan sonra defterdarlık dairesinde günlük gelir ve giderin işlendiği deftere verilen ad. || *Ruznamçe kalemleri,* mukataat, mevkufat ve cizyeden elde edilen gelirleri her gün deftere geçirmekle görevli daireler. || *Ruznamçei evvel* → BAŞ* RUZNAMÇECİ. || *Ruznamçei kuzat,* kazaskerlik dairesinin yargı ve yönetim işleriyle uğraşan ve bunlarla ilgili defterleri tutan kalem ve bu dairede tutulan deftere verilen ad. || *Ruznamçei sani,* ikinci ruznamçeci. || *Ruznamçe temessükü,* Ruznamçe kalemi'nde gelir ve giderlerle ilgili tezkereler incelendikten sonra yazılan hüccet.
—Kur. tar. *Ruznamçei hümayun,* kadı ve müderris adayları ile ilgili olarak kazaskerlerin tuttukları resmi defter. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Şeyhülislam Ebussuut Efendi (1490-1573) tarafından konulan bu yönteme göre, medrese öğrenimini tamamlayıp icazet alan danişmentler, "mülazım" adı ile bu deftere geçirilirdi. Deftere geçirilen aday, bir bekleme dönemine girer, kadılık ya da müderrislik kadrosu boşalınca ataması yapılırdı. Sırası gelen mülazıma müderrislik rüusu, sonra bir medrese müderrisliği ya da bir nahiye kadılığında görev verilirdi.

RUZNAMÇECİ a. Osmanlı maliye örgütünde ruznamçe denilen defteri tutan görevli.

RUZNAME a. (fars. *rūz* ve *nāme*'den *rūz-nāme*). *Esk.* **1.** Günlük olayların işlendiği defter. **—2.** Günlük gazete. **—3.** Yevmiye defteri. **—4.** Gündem. **—5.** Takvim. **—6.** (XIX. yy.'da) Günlük, günce.
—İkt. tar. → RUZNAMÇE.
—Kur. tar. Osmanlı ordusunda sefer sırasındaki olayların günü gününe yazılıp belgelendiği defter. (Daha çok resmi ruznameciler tarafından tutulan bu defterler olayların aydınlığa çıkması bakımından tarihçiler için büyük önem taşır. Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın seferleriyle ilgili *Haydar Çelebi ruznamesi* bunların başında yer alır.)

RUZNAMECİ a. Günlük defter tutmakla görevli kâtip.
—ANSİKL. Divan'da defterdarın yanında yer alan ruznameciler, birinci (büyük) ve ikinci (küçük) olmak üzere iki kişiydi. Divan'a geldiklerinde yanlarında altınları saymak, tartmak ve incelemekle görevli veznedarlar da bulunurdu. Eyaletlerdeki valilerin yanlarında da aynı görevi yapan ruznameciler, defterdarların yanında hizmet görürlerdi. Tersane kâtibinin de bir ruznamecisi vardı. Ruznamecilere Tanzimat'tan (1839) sonra *vukuat kâtibi* ya da *yevmiye kâtibi* denildi.

Ruzname-i ceride-i havadis → CERİDE-İ HAVADİS.

RUZOMBEROK, Slovakya'da kent, Váh kıyısında yer alır; 25 000 nüf. Sanayi merkezi: kereste sanayisi, özel kâğıtlar, pamuk ipliği ve dokumacılığı. Turizm merkezi. Müze.

RUZRAVERİ (Zahirettin Ebu Şuca Muhammet bin Hüseyin **ER-**, abbasi vezir [Ahvaz 1045 - Medine 1095]). Bağdat'ta öğrenimini tamamladıktan sonra, el -Muktedi Biemrillah (1075-1094) tarafından vezirliğe getirildi (1079). Ancak kısa bir süre sonra görevinden alındı. Vezir İbni Cehir'in gözden düşmesi üzerine onun yerine atandı (1084). Selçuklu sultanı Melikşah'ın istememesi üzerine vezirlikten uzaklaştırılınca Medine'ye yerleşti ve orada öldü.

Ruzyne, Çek Cumhuriyeti'nde havalimanı, Prag'ın 7 km batısında.

RUZZANTE ya da **RUZANTE** (Angelo BEOLCO denir), italyan aktör ve sahneye koyucu (Padova 1500'e doğr. - *ay. y.* 1542). Lehçe güldürüleri yazarıydı. Yarattığı kişilerin en ünlüsünün adıyla ününü gelecek kuşaklara aktardı: sınıfının çelişkilerini hüzünle karışık bir şaklabanlıkla kişiliğinde somutlaştıran bir köylü. Ruzzante, *Pastoral* (1518-1520), *Prima Orazione* (1521) ve *Seconda Orazione* (1528), *La Moscheta* (1528), *Il Parlamento* (1529), *La Fiorina* (1531-32) ve *Anconitana* (1534 -35) adlı yapıtları hem yazdı, hem oynadı. Kent-köy çelişkisi çevresinde toplanan ve çoğunlukla Venedik karşıtı bir görüşle birlikte giden aynı toplumsal temalara, kişileriyle gerçek bir lehçeler cümbüşüne varan 5 perdelik manzum bir oyun olan *Betia*'da (1524-25) da rastlanır. Buna karşılık, her ikisi de Plautus taklidi olan *La Piovana* (1532) ve *Vaccaria* (1533) adlı oyunlarda, köylü tiplerinin üsluplaştırılması, commedia dell'arte uşaklarının "maskeler"ini haber verir niteliktedir.

RÜBA sıf. (ar. *rübūden*'den *rübā*). *Esk.* "Kapan", "alan" anlamıyla bileşik sözcükler oluşturur: *âhen-rüba* (demir çeken; mıknatıs), *dil-rüba* (gönül çeken), *keh -rüba* → KEHRİBAR.

RÜBAB → REBAP.

Rübab-ı şikeste (Kırık saz), Tevfik Fikret'in şiir kitabı (1900). Büyük bölümü şairin 1896-1899 yıllarında *Servet-i fünun*'da çıkmış şiirlerinden oluşur. Bunlardan birçoğu tekniği, biçimi, dili, aruzun kullanılışı bakımından önemli yenilik oluşturur ("Yağmur", "Ömr-i muhayyel"). Aralarında doğayı ("Resim yaparken", "Bahar-ı mağmum"), aşkı ("Seninle", "Sen olmasan"), aile bireylerini, aile içindeki ilişkileri ("Küçük aile", "Tecdid-i izdivaç"), ezilen kişiler karşısında acıma duygusunu ("Verin zavallılara", "Ramazan sadakası"), yurtseverliği ("Hasan'ın gazası", "Şehitlikte") vb. konu edinen şiirler; ünlü şairlerin sanat kişiliğini canlandıran ("Aveng-i tesavir"), 12 ayın özelliklerini birer tablo gibi sergileyen ("Aveng-i şuhur") diziler yer alır. Şair daha çok bireyci yönünü yansıtan yapıtının İkinci meşrutiyet'ten sonraki basımına (1911) toplumsal şiirlerini ("Sis", "Rücu") de ekledi.

RÜBAİ → RUBAİ.

RÜBAP → REBAP.

RÜBE BİN ACCAC ET-TEMİMİ, arap şair (? 685 - ? 762). Hakkında pek az şey bilinmektedir. Yaşamının çoğunu çölde geçirdi. Şehirlere, döneminin ileri gelenleri için yazdığı övgülerin karşılığını almak için geliyordu. İslam ordularıyla fetihlere katıldı. Büyük fetihler hakkında övgüler, Ebu Müslim el-Horasani'ye karşı harekete geçen Emeviler'i öven şiirler yazdı. Rübe'nin bütün şiirleri aruz vezninin recez bahrindedir. Şiirlerinde çok güç anlaşılabilen sözcükler kullanmıştır. *Divan*'ı ve almanca çevirisi Ahlwardt tarafından yayımlanmıştır (Berlin, 1903).

RÜBEOZ a. (fr. *rubéose*). Oftalmol. *İris rübeozu*, iris stromasının normalde olmayan ya da çok ince olan kan damarlarıyla dolması. (Rübeoza diyabette ya da retina toplardamarları tıkanınca rastlanır. Çoğu zaman ağır bir glokoma neden olur.)

RÜBEROİT a. (tesc. edil. a. *Rubéroïd*'den). İnş. Son katmanı ince, metal bir zardan oluşan, çokkatmanlı sızdırmazlık ürünü.

Rübezahl, alman masallarında adı geçen kişi. Eski adı *Riebezagel* ("Kaba kuyruk"), halk dilinde *Rübezahl*'e ("Şalgam -sayar") dönüşmüştür. Bu gelişimi açıklamak için, Devler dağında oturan bu cinin, bir genç kadını kaçırdığı, kadının ona tarlasındaki şalgamları saymasını söylediği ve bu sırada kaçtığı öyküsü yakıştırılmıştır.

RÜBUBİYET a. (ar. *rabb*'dan *rūbūbiyyet*). *Esk.* **1.** Efendilik, sahiplik. **—2.** Tanrılık, rablık.

RÜBUDE sıf. (fars. *rübūden*'den *rübūde*). *Esk.* **1.** Kapılmış, çelinmiş: *"Dilden rübûde eylediği takat olmasın"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Rübude-akl*, aklı kapılmış; ahmak, şaşkın. || *Rübude-dil*, gönlü kapılmış; âşık.

RÜCHAN → RÜÇHAN.

RÜCKERT (Friedrich), alman şair ve doğu bilimleri uzmanı (Schweinfurt 1788 - Neuses, Coburg yakınında, 1866). Napoléon'a karşı direnişi yücelten yurtsever şiirler (*Deutsche Gedichte*, 1814) yazdı. Önce Erlangen'de (1826), sonra Berlin'de (1841), doğu dilleri profesörlüğüne getirildi. Alman lirizmine iran şiirinin ritimlerini uyguladı (*Östliche Rosen*, 1822). *Liebesfrüchling* (1823) ve G. Mahler tarafından bestelenen *Kindertotenlieder*'i (1872) kaleme aldı.

RÜCU, -u a. (ar. *rücū'*). *Esk.* **1.** Geri dönme. **—2.** Düşüncesinden cayma, vazgeçme. **—3.** *Rücu etmek*, bir söz ya da karardan geri dönmek; dönmek: *Aslına rücu etti.*
—Bank. *Rücu edilemeyen ikraz*, ödünç verici için ödünç alıcıya rücu etme hakkı bulunmayan uluslararası finansman işlemi. || *Hamiline rücu hakkı*, bir poliçe hamilinin, poliçenin ödenmesini sağlamak ya da bu yolda bir güvence elde etmek amacıyla imza sahiplerine karşı giriştiği eylem.
—Ed. Söylenen bir sözden dönmüş gibi yaparak anlamı güçlendirme yolundaki bedi sanatı. (Bir yargıyı izleyen "yok", "değil", "galat ettim", "hayır" gibi sözcüklerden sonra daha kapsamlı bir yargı dile getirilir: *"Makber, makber değil bir türbe; türbe değil bir mabet; mabet değil bir küre..."* [Abdülhak Hamit Tarhan].)
—Esk. coğ. *Rücu-ı bahr*, denizlerin çekilmesi; cezir.
—Huk. *Rücu hakkı*, geri dönme hakkı. (Bir kişinin alacaklısına ödediği şeyi, bir başkasından isteme hakkı olması. Bu hak, rücu eden kişi ile kendisine rücu olunacak kişi arasındaki hukuksal ilişkiye dayanır. Borçlar kanunu'nun bazı maddelerinde rücu hakkıyla ilgili düzenlemeler vardır. Örneğin haksız fiil, kefalet vb.) || *Zaman-ı rücu* → CAYMA* TAZMİNATI.
—İsl. huk. *Rücu an il vasi*, miras bırakanın ölümüne kadar vasiyetinden cayması.

RÜCUM çoğl. a. (ar. *recm*'in çoğl. *rücum*). *Esk.* Taşa tutmalar, taşa tutarak öldürmeler.

RÜÇHAN a. (ar. *rüçḥān*). *Esk.* Üstün olma, üstünlük: *"... Fransız çuhasının âdî âbâya ne rüchanı olabilir?"* (Ebüzziya Tevfik).
—Huk. *Rüçhan hakkı*, öncelik hakkı; bir hakkın, başka haklara göre önceliğinin olması.

RÜÇHANİYET a. (ar. *rüçḥān* ve *-iyyet*'ten *rüçḥāniyyet*). *Esk.* Üstünlük.

RÜÇHANLI sıf. Üstünlüğü olan şey için kullanılır: *Rüçhanlı alacaklar.*

RÜDESHEIM, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Ren kıyısında, Bingen'in karşısında ve Niederwald'in eteğinde; 10 400 nüf. XII. yy.'a ait kule. Gotik üslubunda kilise. Bağcılık ve turizm merkezi. Şarap müzesi. —Niederwald doruğunda, *Germania* anıtı ya da ulusal anıtın (1877-1888 arasında Alman İmparatorluğu anısına yapıldı) üstünde 10,50 m yüksekliğinde Germania'nın büstü vardır.

RÜDİST a. (fr. *rudiste*). İkinci Zaman'da yaşamış, iki çenetli çok eşitsiz (kayalara tutunan birincisi küçük boru biçimindedir; ikincisi düzdür ve kapak görevi yapar) iki-çenetli.
—ANSİKL. Rüdistlerin, kalın kavkılarının dış yüzleri serttir. Yığışan rüdistler, mercan kayası evrelerinin bütün alışılmış faunasını kapsayan gerçek resifler oluşturur; serbest çenetinin sol ya da sağ çenet olmasına iki ya da tek dişli olmasına, sabit çenetin içinde bölme bulunup bulunmamasına göre rüdistler yedi büyük familyaya ayrılır: *Diceratidae, Requieniidae, Monopleuridae, Caprotinidae, Caprinidae, Hippuritidae, Radiolitidae* (bunlardan yalnızca son iki familyanın üyeleri dar anlamda rüdist sayılır).

RÜDİST



Requienia



Hippurites

RÜDİT a. (fr. *rudite; rude*, kaba'dan). Yerbil. Kırıntılı tortul kayaçların en kaba sınıfı; öğelerinin ortalama boyu 2 mm'nin üzerindedir ve yuvarlak ve ince çakıllar, bloklar bu sınıfa girer.

RÜESA çoğl. a. (ar. *re'is*'in çoğl. *rü'esā*). *Esk.* Reisler, başkanlar: *"Toplu olarak muhtelif mezheplerden rü'esa-yı ruhaniye salonun ortasına ve tahtın yakınına kadar ilerler"* (H. Z. Uşaklıgil).

RÜFAİ → RIFAİ.

RÜFEKA çoğl. a. (ar. *refīḳ*'in çoğl. *rüfeḳā*). *Esk.* Arkadaşlar, dostlar: *"Mikail Efendi rüfekasına tercüman olarak..."* (E. E. Talu).

RÜGEN, Baltık denizi'nde ada, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinin sınırları içinde; 926 km². Merkezi *Bergen*. Ada, 1936 yılında yapılan bir setle kıtaya bağlanmıştır.
Adanın merkezi, doğu kıyısında (Kaiserstuhl), deniz tarafından yüksek yalıyarlar oluşturacak biçimde oyulan tebeşirlerden (yer yer işletilmektedir) oluşur. Geleneksel tarım (tahıllar, şekerpancarı, patates), hayvancılık ve balıkçılık etkinliklerine, yaz turizmi de eklenmiştir.

RÜHLE (Otto), alman siyaset adamı, eğitimci ve yazar (Grossvoigtsberg, Freiberg yakınında, 1874 - Mexico 1943). 1912'de sosyal demokrat milletvekili seçildi, savaş sırasında barışçı ve enternasyonalist bir etkinlik gösterdi, 1919'da Alman komünist partisi'ne katıldı. Ancak 1921'de bu partiden ayrılarak kendini yazarlık çalışmalarına verdi. Karl Marx'ın bir biyografisini yazdı (1928). Hitler'in iktidara gelmesinden sonra Meksika'ya yerleşti.

RÜHLE VON LILIENSTERN (Johann), prusyalı general (Berlin 1780 - Salzburg 1847). 1800'de subay çıktı, Scharnhorst tarafından yetiştirildi, *Récit d'un témoin* (fr. çev.) [Jena, 1806] adlı yapıtı Goethe'nin ilgisini çekti; Saksonya-Weimar vârisinin eğitmenliğini (1807), Bernadotte'

un tarih yazarlığını (1809) yaptı, *Catéchisme de guerre pour la Landwehr* (fr. çev.) [1813] adlı bir yapıt yazdı. Blücher'in kurmaylar kurulunda, Almanya'yı savaşa hazırlamakla görevlendirildi, bir askeri alman anayasası önerdi (1814) ve meslek yaşamını Prusya askeri okullar genel denetmeni olarak tamamladı.

RÜHM (Gerhard), avusturyalı yazar (Viyana 1930). Müzikten edebiyata geçti ve "Viyana grubu"nda yer aldı. H. C. Artmann ile birlikte lehçe şiiri ve somut şiir denemelerine katıldı.

RÜHMKORF (Peter), alman yazar (Dortmund 1929). Grup 47'nin üyesiydi, denemeler (*Walther von der Vogelweide, Klopstock und ich*, 1975), şiirler, çağdaş sorunların ve ekonomik yaşamın dile getirildiği ve Antikçağ'ın dekor olarak kullanıldığı tiyatro oyunları (*Was heisst hier Volsinii?* 1969; *Lombard gibt den Letzten*, 1972) yazdı.



eski rünik abecesi (futhark)

RÜJİN a. (fr. *rugine;* lat. *rugo, -inis,* büyük burgu'dan). Cerr. Kemikleri kazımaya, kemikzarından ve yumuşak kısımlardan ayırmaya yarayan aygıt. (Bir sapın ucuna bağlı, kenarları keskin düz ya da eğri bir çelik parçasıdır.)

RÜKBAN çoğl. a. (ar. *rākib*'in çoğl. *rükbān*). *Esk.* Binenler, biniciler.

RÜKN → RÜKÜN.

RÜKNÂBÂD, kaynağı Şiraz'ın 10 km K.'inde bulunan bir suyu Şiraz'a getiren yeraltı kanalı. 949'da Deylem hükümdarı Rüknüddevle tarafından yaptırıldı. Kanal, Şiraz'a 1,5 km kala Allahüekber boğazında yer üstüne çıkar. Bu kanal ününü, Şirazlı Hafız gibi şairler tarafından övülmüş olmasına borçludur.

RÜKNETTİN a. (ar. *rükn* ve *dīn*'den *rükn-üd-dīn*). *Esk.* Dinin temeli, direği.

RÜKNETTİN MUHAMMET BİN MUHAMMET ES-SEMERKANDİ, hanefi fıkıh bilgini (öl. Buhara 1218). Fıkıhla ilgili *et-Tarikat ül-amidiye* adlı yapıtı yazdı. Bunun dışında yine fıkıhla ilgili *el-İrşad* ve *Kitab ün-nefais fi'l-cedel* adlı yapıtları vardır. Bu sonuncu yapıt, Şam kadısı Ahmet bin Halil el-Hubi tarafından *Arais ün -nefais* adıyla kısaltılmıştır.

RÜKNETTİN SÜLEYMAN PAŞA ŞAH → SÜLEYMAN ŞAH.

Rükniye → FİRDEVSİYE.

RÜKNÜDDEVLE, asıl adı **Ebu Ali Hasan bin Büveyh,** büveyhi emir (X. yy.). Asıl adı olan Ali Hasan'ın yerine Rüknüddevle lakabını ona abbasi halifesi Müstekfi (944-946) verdi. Ziyariler'e karşı kardeşleri İmadüddevle ve Muizzüddevle ile birlikte ayaklandı. Ziyariler'den Merdaviç'in elinde bir süre rehin kaldı. Merdaviç ölünce ağabeyi İmadüddevle'nin yanına kaçtı. Üzerine gönderildiği Merdaviç'in kardeşi Veşmgir'e yenildi. Veşmgir'in Samaniler'e yenilmesinden yararlanarak Isfahan üzerine yürüdü, Rey ile birlikte tüm Cibal bölgesini ele geçirdi. Samaniler'in saldırılarını, yaptığı barış antlaşmalarıyla (955 ve 971) durdurdu. Taberistan ve Cürcan'ı aldı. Bu arada oğlu Adududdevle'nin Bağdat'ı aldığı ve amcazadesi İzzüddevle'yi hapsettirdiği haberini alınca İzzüddevle'yi öldürülmekten kurtardı. Ölmeden önce egemenliği altındaki bölgeyi oğulları arasında paylaştırırken hepsinden Aduddevle'ye bağlı kalmalarını istedi.

RÜKÛ, -u a. (ar. *rükū'*). *Esk.* **1.** Öne eğilme. **—2.** *Rükûa varmak,* beli bükerek öne eğilmek.
—İsl. Namazın her rekâtında ayakta kıraat (Kuran okuma) bittikten sonra öne eğilme. (Namazın farzlarından olan rükû için öne eğilme, bedenin belden yukarısı yere koşut gelecek biçimde olmalıdır. Rükûa varılırken "Allahü ekber" demek, eğildikten sonra avuç içlerini dizkapakları üzerine koymak, bu sırada üç kez "sübhane rabbiye'l-azîm", doğrulurken de "semiallahü limen hamideh" demek, rükûnun sünnetlerindendir.)

RÜKÛB a. (ar. *rükūb*). *Esk.* **1.** Binme. **—2.** Bir taşıta, bir hayvana binme.

RÜKÛDET ya da **RÜKÛD** a. (ar. *rükūdet, rükūd*). *Esk.* Durgunluk, durulma: *"Harekâtına biraz emniyet ve sesine biraz rükûdet gelen kadın onlara daha ziyade yaklaştı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). *"Bir ihtizaz ile bazen, bu dinlenen gecenin / rükûd-ı nâimini dişliyor enîn-i kilâb"* (Tevfik Fikret).

RÜKÛN a. (ar. *rukūn*). *Esk.* Bir şeye eğilim gösterme, içtenlikle eğilme.

RÜKÛNET a. (ar. *rükūnet*). *Esk.* Ağırbaşlılık, vakarlılık.

RÜKÜN, -knü a. (ar. *rükn*). *Esk.* **1.** Bir şeyin temeli, en önemli dayanağı: *"Erkek ve kadın cemiyeti teşkil ve idame eden iki rükn-i hayat olmuştur"* (Mehmet Şekip). **—2.** Direk, sütun. **—3.** Bir topluluğun önde geleni, en önemli ve değerli üyesi: *"Asuri hanedanının en son rüknüne refakat etmek şerefiyle mübahi..."* (E. E. Talu).
—İsl. Başlanmış bir ibadet içinde yerine getirilmesi zorunlu kurallar, farzlar. (Namazın rükünleri: başlama tekbiri, kıyam, kıraat, rükû, secde, namazın sonunda Tahiyyat duasını okuyacak kadar oturmak; orucun rükünleri: yeme, içme ve cinsel ilişkiden uzak durmak; haccın rükünleri: Arafat'ta vakfe ve Kâbe'yi tavaf etmektir.)

RÜKÛŞ sıf. ve a. Giyimi, süslenişi gülünç olan kimse, genellikle de kadın için kullanılır.
—Ed. ve Folk. *Rüküş hanım,* ev perilerinden biri.

RÜMH a. (ar. *rümḥ*). *Esk.* **1.** Mızrak, süngü. **—2.** Yoksulluk, fakirlik.

RÜMHİ sıf. (ar. *rümḥ* ve *-ī*'den *rümḥī*). *Esk.* Mızrak ya da süngüye ait, onlara benzer.

◆ a. Esk. bot. Yapraklarının ucu sivri olan bitki.

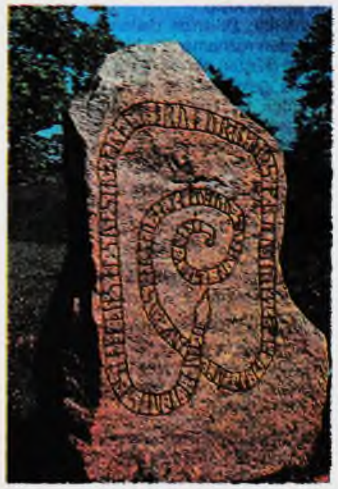
RÜMMAN a. (ar. *rümmān*). Esk. bot. Nar: *"Yezdan'ın bir elinde meyve-i rümmân bulunur"* (Mehmet Tevfik).

RÜMMANİ sıf. (ar. *rümmān* ve *-ī*'den *rümmānī*). *Esk.* **1.** Narçiçeği renginde. **—2.** Kır ile doru arası bir donu olan at için kullanılır. **—3.** *Yakut-ı rummani* → YAKUT.

RÜMMANİYE a. (ar. *rümmān* ve *-iyye*'den *rümmāniyye*). Esk. bot. Nargiller.

RÜN ya da **RUN** a. (norveççe *rune* ya da isveççe *runa,* eski iskandinavca *rûnar,* gizli yazı). **1.** Rünik yazılardaki harflerin her biri. **—2.** *Rün abecesi, rün yazısı,* bu harflerden oluşan abece, bu harflerle yazılmış yazı.

RÜNİK ya da **RUNİK** sıf. (fr. *runique*). **1.** Biçimleri rün yazılarındaki biçimleri anımsatan yazı göstergeleri için kullanılır. **—2.** Kökeni belirsiz, özel göstergelerden oluşan ve III. yy. ile XVII. yy. arasında Kuzey Avrupa germen halkları (Büyük Britanya, İskandinavya, İzlanda) tarafından kullanılmış eski yazılar için kullanılır. **—3.** Bu yazılarla oluşturulmuş metinler, yazıtlar için kullanılır. **—4.** Sibirya'da Yenisey ve Orhon yörelerinde bulunan yazıtların yazıldığı eski türk abecesi için kullanılır. (Germen rünleriyle ilgisiz bu yazı arsaki pehlevi abecesinin bir uygulamasıdır. VIII. yy.'da yerini uygur yazısına bırakmıştır. 1893'te danimarkalı V. Thomsen tarafından çözülüp okunmuştur. (→ GÖKTÜRKÇE.) **—5.** *Rünik taş'ı,* üzerinde rünik harflerle yazılmış bir yazıtın bulunduğu taş.
—ANSİKL. İlk altı harfinin oluşturduğu futhark sözcüğüyle de anılan eski rünik abece İ.S. III. yy.'da Danimarka ve Schleswig yörelerinde ortaya çıktı. 8'er harfli üç öbeğe ayrılan 24 harf bulunur. Gerçek kökeni bugün de tartışma konusudur: harflerin biçimi ve en eski belgelerinin sağdan



Hétier

Gripsholm (İsveç) rünik taş'ı

sola yazılması nedeniyle çok daha eski dönemlerde ortaya çıktığı sanılır. En gerçekçi varsayıma göre futhark İtalya'nın kuzeyiyle Alp vadilerindeki etrüsk abecelerinden türemiştir; aktarımın İ.Ö. III. ya da II. yy.'da gerçekleştiği sanılır; sonraki latin etkileriyse I. yy.'da ortaya çıkmıştır. Futhark VIII. yy.'a dek kullanılmış ve Ortaçağ' da iki önemli gelişim göstermiştir: VI. yy.'dan XII. yy.'a değin kullanılan anglosakson yazısı, özgün abeceye, eski ingilizcenin yeni seslerini belirtmek için birkaç harf ekledi: önce 28 harfli olan abece X. yy.'dan sonra 33 harfe çıktı; iskandinav yazısıysa (VIII.-XIII. yy.) tersine harf sayısını (bu dillerde de yeni seslerin ortaya çıkmasına karşın) 16'ya indirdi. Bu abecedeki boşluklar X. yy.'dan sonra, söyleyişe kesinlik kazandırmak amacıyla kimi harflerin üstüne noktalar konularak dolduruldu: bunlar noktalı rünlerdir. XIV. ve XV. yy.'larda rünler hemen hemen her yerde tümüyle kullanımdan çıktı, ancak geçen yüzyılın sonlarında Dalarna'da (İsveç'in orta kesimi) kullanıldıkları görülmüştür. 2 500'den çoğu İsveç'ten kaynaklanan 4 000 dolayında rünik yazıt bulunmaktadır.

RÜSSELSHEİM, Almanya'nın Hessen eyaletinde kent, Main ırmağı kıyısında; 64 000 nüf. Otomobil yapımı. Etnografya ve sanayi müzesi.

RÜSTE sıf. (fars. *rüsten*'den *rüste*). *Esk.* Yetişmiş, bitmiş, topraktan çıkmış: *Nevrüste* (yeni bitmiş, turfanda).

RÜSTEM BEY, Dulkadıroğulları beyi (XV. yy.). Nasırettin Mehmet Bey'in oğlu, Şah Budak'ın ve Melik Arslan'ın kardeşi. Dulkadıroğulları beyi Melik Arslan Kahire' de Memluklar ve kardeşi Şah Budak tarafından öldürülünce (1465), Şah Budak beyliğini ilan etti. Ancak, Dulkadıroğulları onun beyliğini kabul etmediler ve yerine kardeşi Rüstem Bey'i getirdiler. Osmanlılar'ın desteğini sağlayan Şehsuvar Bey de Rüstem Bey'i beylikten indirip Dulkadıroğulları beyi oldu.

Rüstem Bey divan edebiyatında yiğitliğin, gücün simgesidir. Kasidelerde padişahlar, vezirler ona benzetilerek övülür. Adı, Tehemten (iri vücutlu kahraman), Heft-han (Keykâvus'u kurtarmak için çıktığı seferde yedi durakta kurduğu yedi sofra) ile birlikte anılır. *Zaloğlu Rüstem* adlı, sade dille yazılmış mensur dinsel serüven kitabı halk tarafından çok okunmuştur.

RÜSTEM MİRZA, Akkoyunlular* hükümdarı (öl. 1497). Uzun Hasan'ın torunu. Ülkenin taht kavgaları nedeniyle kargaşalık içinde bulunduğu ve Alıncak kalesinde hapis olduğu bir sırada Rüstem' in yerine tahta çıkarıldı (1492). Tahtta hak öne süren kardeşi Hasan'ı yendi; Gilan hükümdarı ile Isfahan valisinin çıkardığı ayaklanmaları bastırdı. Bağımsızlık isteyen

Erdebil şeyhi Sultan Ali'yi ortadan kaldırdı. Bu başarılara karşın ülkede dirlik ve esenliği sağlayamadı. Bayezit II'nin damadı Ahmet Gövde ile giriştiği çarpışmada öldürüldü.

RÜSTEM PAŞA Kehlel İkbal, Damat, türk sadrazam (Bosna 1500 - İstanbul 1561). Hırvat kökenlidir; Acemi ocağı'nda yetişti ve Saray'a girdi. Kısa sürede Kanuni'nin güvenini kazandı. Mohaç seferine katıldı (1526). Sefer dönüşü önce Diyarbakır, ardından Anadolu beylerbeyliğine atandı. Üçüncü vezirliğe yükselerek Divan'a girdi. Hürrem Sultan'ın ön ayak olmasıyla Kanuni'nin bu sultandan olan kızı Mihrimah Sultan ile evlendi (1539). Böylelikle Hürrem Sultan-Mihrimah Sultan ve Rüstem Paşa Saray'da üçlü bir ittifak oluşturarak Kanuni'yi etkileri altına aldılar. Rüstem Paşa çok geçmeden ikinci vezir (1541), ardından Hadım Süleyman Paşa'nın yerine sadrazam oldu (1544). Kanuni'den sonra osmanlı tahtına kendi oğullarından birinin geçmesi için giriştiği etkinliklerde Hürrem Sultan'ın yanında yer aldı. İran seferinde serdarlığa getirildi (1552). Bu seferdeyken ordunun çok sevdiği ve Kanuni'den sonra tahta çıkmasını istediği şehzade Mustafa'nın padişahı tahttan indirmek amacıyla ayaklanma hazırlığında bulunduğunu bir mektupla Kanuni Sultan Süleyman'a bildirince Mustafa babasının buyruğuyla öldürüldü. Durumu öğrenen askerler kendisine karşı ayaklanınca sadrazamlıktan azledildi (1553). Ancak Hürrem Sultan ile Mihrimah Sultan'ın girişimleriyle ikinci kez sadrazamlığa getirildi (1555) ve ölümüne kadar bu görevde kaldı. İstanbul'da Rüstem Paşa camisi'ni yaptırdı. Osmanlı hanedanı tarihi ile ilgili *Tevarih-i âli Osman* adlı bir yapıtı vardır. Süleyman I (Kanuni), kızını Rüstem Paşa'ya vereceği zaman, Rüstem Paşa'yı çekemeyen kimi saraylılar padişaha paşada cüzam hastalığı bulunduğunu söylemişlerdi. Bunun doğru olup olmadığını araştırmak üzere hekimbaşısını Rüstem Paşa'nın valilik yaptığı Diyarbakır'a gönderen Kanuni bir süre sonra geri dönen hekimbaşısından paşanın cüzamlı olmadığı raporunu aldı ve paşayı kızı Mihrimah Sultan'la evlendirdi. Hekimbaşı, Diyarbakır'da valiyi ziyarete gittiğinde bir kutu içinde yanında götürdüğü bitleri sezdirmeden paşanın kaftanına koydu ve bunların Rüstem Paşa'nın vücudunda yürümeye başladıklarını gördüğünde de cüzamlı kişide bit yaşamayacağı inancına göre paşada cüzam olmadığı kanısına vardı. Rüstem Paşa, bu yüzden, bit sayesinde yükselmiş anlamına "Kehlei İkbal" diye anıldı. (→ Kayn.)

RÜSTEM PAŞA, asıl adı **Francesco,** italyan kökenli türk diplomat ve yönetici (Hamburg 1814 - Londra 1894). Trablus'ta Mustafa Necip Paşa'nın tercüman ve kâtibi olarak çalıştı (1854). İstanbul'da bazı paşaların kâtip ve tercümanlığının yanı sıra pasaport müdürlüğü yaptı. Tahriratı hariciye müdürü oldu. Floransa maslahatgüzarlığına, Petersburg büyükelçiliğine atandı. Vezir rütbesiyle Cebelilübnan mutasarrıflığına getirildi. Londra büyükelçiliğine atandı (1885) ve bu görevdeyken öldü.

RÜSTEMGEDİK, Muş'un Bulanık ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 322 nüf. (1990). Belediye.

RÜSTEM-İ ZAL, İran ulusal destanında adı geçen en güçlü ve görkemli pehlivan Zal ile Kâbil hükümdarı Mihrab'ın kızı Rudâbe'nin oğlu. Efsaneye göre, çok iri olduğu için ancak annesinin karnı Simurg tarafından yarılarak dünyaya gelebildi. Bir günlük çocukken, bir yaşında gözüküyordu. Beslenmesi için ona sütanne tutuldu. On kişinin yiyebileceği yemeği yiyordu. Öylesine güçlendi ve ağırlaştı ki bastığı taşları çökertmeye başladı. Boyu, Turan hükümdarı Efrasiyab'dan 70 arşın daha uzundu. Üstünde kaplan postundan yapılmış, ateşte yanmaz ve su geçirmez bir elbise, elinde gürz, kement, kirişi aslan derisinden yapılmış yay ve altında Rahş adlı bir at vardı. Çocukluğundaki ilk yiğitliğini, Sam'ın beyaz filini öldürmek ve Sepend Kûh kalesini almakla gösterdi. Ona, güçlü ve iri gövdeli anlamına gelen "Tehemten" sanı verildi. Elbruz dağında Keykubat'ı hükümdarlığa çağırdı; devlere esir düşen Keyhüsrev'i kurtarmak için 7 büyük felaketi, tehlikeyi (heft-han) aştı; Keykâvus'u, Hameveran adlı kabilenin elinden kurtardı; oğul Sührab'la savaştı ve onu öldürdü; Siyavuş'u yetiştirdi. Efrasiyab ve onun pehlivanlarıyla savaştı; Turan padişahının pehlivanı Eşkebûs'ü ve kendisini denize atan Ekvân adlı devi öldürdü. Bijen'i Efrasiyab'ın kuyusundan kurtardı; İsfendiyar'la savaştı ve onu kılıçla biçti. Sonunda atı Rahş'la birlikte, kendisini öldürmek isteyen kardeşi Şagad'ın kazdığı içi mızrak ve sivri hançerlerle dolu kuyuya düşerek öldü. Ancak ölmek üzereyken kuyudan attığı bir okla kardeşini kuyunun başındaki ağaca çakarak öldürdü.

600 yaşında öldüğü söylenen Rüstem-i Zal'in yaşamı Firdevsi'nin *Şehname*'sinde büyük bir yer tutar.

RÜSTEMİLER, Mağrib'deki Tahert'te (Tiaret), Abdurrahman bin Rüstem tarafından kurulan harici-ibadi hanedan (761-909). 761'de Muhammet bin Eşas tarafından zapt edilen Kayrevan'ın İran kökenli valisi Abdurrahman bin Rüstem, bir grup ibadi ile Batı Cezayir'e kaçtı. Haricilerin yoğun olduğu Tahert'te Rüstemiler hanedanını kurdu ve 777'de Kuzey Afrika'daki bütün ibadiler tarafından imam tanındı. Ardılları, fatımi daisi Ebu Abdullah, Tahert'i yıkıncaya kadar (909) burada hüküm sürdüler. Trablus'taki cebel Nefusa'ya egemen olan Rüstemiler' in yönetiminde Tahert, maddi refaha kavuştu ve bir bilim merkezi durumuna geldi.

Rüstempaşa camisi, İstanbul'da, Mimar Sinan'ın Kanuni Sultan Süleyman'ın vezirlerinden Rüstem Paşa için inşa ettiği cami (1561). Eminönü'nde, Hasırcılar çarşısı'nda, yoğun bir ticaret merkezinde yer aldığından dükkânlar ve tonozlu bodrum katı üzerinde yükselir. Konumu nedeniyle avlusu bulunmayan camiye D. ve B.'dan iki merdivenle çıkılır. Beş kubbeli son cemaat yerinin önünde ikinci bir revaklı giriş vardır. Sinan dikdörtgen planlı ana mekânı örten büyük kubbeyi, yanlarda ikişer bağımsız, giriş ve mihrap yönünde de ikişer duvar payesine oturtarak yeni bir deneme gerçekleştirmiştir. Köşelere kubbenin yuvarlaklığına uygun çeyrek kubbeler yerleştirilmiş, ana mekân yanlara doğru çapraz tonozlarla genişletilmiştir. Dıştan yan sahınların tonozları alçak kaldığından, yüksek kasnaklı orta kubbe tüm yapıya egemendir. Kasnak silmelerinden yukarı taşan yuvarlak kemerli pencereler barok etki uyandırır. Son cemaat yerinden başlayarak iç mekân (örtü düzenine kadar tüm duvarlar, mihrap, mahfiller, payeler, kemer dolguları, kubbe geçişleri) XVI. yy. İznik çinilerinin en zengin örnekleriyle kaplanmıştır. Bu çiniler çok çeşitli formlarda kullanılan lale motifleriyle de dikkati çeker. Mimar Sinan 1561'de ölen Rüstem Paşa için Şehzade camisi'nin haziresinde önü revaklı, sekizgen planlı bir türbe yapmış, içini dönemin en seçme çinileriyle kaplatmıştır.

Rüstempaşa kervansarayı, Mimar Sinan'ın Rüstem Paşa için Edirne ve Konya Ereğlisi'nde yaptığı iki kervansaray. — Edirne'deki Rüstempaşa kervansarayı, kent merkezindedir. Klasik osmanlı kervansaraylarının önemli örneklerinden olan yapıda, dikdörtgen avlu çevresine iki kat halinde ocaklı, nişli odalar yerleştirilmiştir. Katların avluya bakan cepheleri revaklıdır. Kesme taş ve tuğla örgülü duvarlarda, üst kat pencere ve kapı kemerlerinin üzerindeki tuğla süsleme ilginçtir. Yuvarlak kemerli kapının üzerinde yivli bir kubbe vardır. XIX. yy. sonlarında önemli ölçüde yıkılan yapı onarılarak 1972'de otele dönüştürülmüştür. — Konya Ereğlisi'ndeki Rüstempaşa kervansarayı önde tonozlu odalar, arkada dört ayağa oturan tonoz örtülü büyük bir mekândan oluşan planıyla bu yapı türünün klasik şemasından ayrılır. Bağdat kapısı ve Konya kapısı diye anılan iki girişi vardır. Bir bölümü yıkılmıştır.

RÜSTİK sıf. (fr. *rustique*). Genellikle masif tahtadan, zanaatçı yöntemleriyle gerçekleştirilen ya da aynı modellerden sanayi yöntemleriyle üretilen mobilyalara denir: *Masif meşeden rüstik bir dolap.*
—İnş. Yüzü, ham ya da işlenerek ham görüntüsü verilmiş taşlarla ya da içine çakıllar, deniz kabukluları gömülmüş harçla oluşturulan kâgir bir yapı için kullanılır. || İskeleti, işlenmeden bırakılmış ağaç gövdeleri ya da dallarla oluşturulan ya da bunu andıracak biçimde çimentodan yapılan yapılar için kullanılır. || *Rüstik düzen, rüstik mimarlık,* sütunları, saçaklık öğeleri, yüzleri kaba pürüzlü olarak bırakılmış ya da kurt yeniğini andıran kabartılarla süslenmiş düzen, mimarlık.

RÜSUBAT çoğl. a. (ar. *rüsūb*'un çoğl. *rüsūbât*). *Esk.* Tortular, çökeltiler.

RÜSUBİ sıf. (ar. *rüsūb* ve *-î*'den *rüsūbî*). Esk. yerbil. Tortusal.

RÜSUM a. (ar. *resm*'in çoğl. *rüsūm*). Esk. huk. Vergi.
—İkt. tar. *Rüsumu cülusiye,* tımar, zeamet ve öteki makam sahiplerinden cülus nedeniyle alınan vergilere verilen ad. (Bu



Rüstempaşa camisi
İstanbul



Rüstempaşa kervansarayı
Edirne

vergiler 1754'te alınmaya başlandı, daha sonra kaldırıldı.) || *Rüsumu emiriye,* devlet adına alınan vergilerin ortak adı. || *Rüsumu müçtemia,* Osmanlı döneminde, ülke içinde yapılan ya da dış ülkelerden getirtilen rakı, şarap, şampanya gibi alkollü içkilerden "zecriye", "reftiye", "amediye" gibi çeşitli adlarla alınan resimlerin birleştirilmesiyle oluşturulan verginin adı. (Tanzimat'ın ilanından sonra, 1858 tarihli nizamnameyle belirlenen bu vergi, ülkede yapılan içkiler için % 20, dış ülkelerden getirilenler için ise tarifeye göre çeşitli oranlarda alınıyordu. Rüsumu müçtemia nizamnamesi, 1861 tarihli Resmi miri nizamnamesi'yle kaldırıldı.) || *Rüsumu örfiye,* Örfi vergiler (Tekalifi örfiye). || *Rüsumu reaya,* reayadan alınan vergiler. || *Rüsumu saydiye,* her türlü av hayvanlarından alınan vergi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüsumu serbestiye,* serbest tımarlarda, tımar sahiplerinin arazi sahiplerinden aldıkları vergiler. (Bu vergiler, tımar topraklarında yaşayanların işledikleri suçlardan ötürü ceza olarak alınan cürüm ve cinayet vergileri, evlenen kadınların kocalarından alınan arusane resimleriyle köle ve cariye müjdelerinden oluşuyordu. Tımar sisteminin kaldırılmasıyla bu vergiler de kaldırıldı.) || *Rüsumu sitte,* devlet borcu karşılığı olarak Düyunu umumiye idaresine verilen ve ipek, tütün, balık avı, tuz, içki ve puldan alınan vergilerden oluşan altı devlet geliri. (Bu vergilerin toplanması işi, Rüsumu sitte idaresi adı verilen ve alacaklı yabancı devlet temsilcilerinden oluşan kuruluşa verildi.)

◆ çoğl. a. **1.** Vergiler. **—2.** Kurallar, koşullar: *"İhata kılsa cemî umura tedbîrin / Hududı mülkde merfu olur rüsumı cedel"* (Fuzuli, XVI. yy.).

—ANSİKL. İkt. tar. Rüsumu saydiye adı verilen kara avlarının vergileri, Tanzimat'tan önce, tımar ve zeamet sahipleri tarafından alınırdı. Avlanma mevsimi olarak kabul edilen kasım ayından sonra, tımar arazisi içinde avlanan hayvanların postlarından değerinin onda biri kadar vergi alınırdı. Deniz avları ise genellikle mukataa olarak mültezimlere verilir, avlanan deniz hayvanlarıyla kuşların satış değerinin beşte biri oranında vergi alınırdı. Göllerle ırmakların saydiyesi de, saydi bahri (deniz avı) içerisinde kabul edilirdi. Osmanlı devletinde, toprak sahipleri, topraklarının av hakkına da sahipti. İsterse bu hakkı kiraya verir, kendisinin izni olmadan avlananlardan para cezası alabilirdi. Tanzimat'ın ilanından sonra bu konuyla ilgili birçok nizamname hazırlandı. Ancak bu nizamnameler yeterli olmadı. Son olarak, 1882'de hazırlanan Zabıtai saydiye nizamnamesi Osmanlı devletinin yıkılışına kadar yürürlükte kaldı.

RÜSUMAT, -tı çoğl. a. (ar. *rüsūm*'un çoğl. *rüsūmāt*). *Esk.* Kimi mallardan alınan resmi vergiler.

—İkt. tar. Osmanlı döneminde, devletin bazı mallardan aldığı vergilere verilen ad; gümrük idaresi. || *Rüsumat emaneti,* Osmanlı devletinde gümrük dairesine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüsumat emini,* Rüsumat emaneti'ni yöneten kişi.

—ANSİKL. İkt. tar. Osmanlı devletinde, 1860'a kadar, gümrük işlerini İstanbul emtia gümrüğü yürüttü. Bu tarihte, yabancı ülkelerle yapılan yeni ticaret anlaşmalarının da etkisiyle, eski gümrük idaresi değiştirilerek Rüsumat emaneti'ne dönüştürüldü ve idarenin başına Rüsumat emini unvanıyla, eski maliye nazırlarından Kâni Paşa getirildi. Ayrıca, Anadolu'nun bazı vilayet merkezlerinde Rüsumat idareleri kurularak bunların yöneticilerine de "rüsumat nazırı" adı verildi. Kâni Paşa, o döneme kadar bozuk giden gümrük işlerini düzeltmek ve yolsuzlukları önlemek amacıyla 64 maddelik bir nizamname hazırlattı; ancak kapitülasyonlar nedeniyle bu nizamname uygulanamadı. Tanzimat'tan sonra "Rüsumat müdiriyeti umumiyesi" adını alan bu kuruluş, Osmanlı devletinin yıkılışına kadar sürdü.

Rüsumat memurları mektebi → GÜMRÜK DARÜTTALİMİ.

RÜSUP a. (ar. *rüsūb*). *Esk.* Tortu, çökelti: *Rüsub-ül-hamr* (şarap çökeltisi).

RÜSVA sıf. (fars. *rüsva* ya da *rüsvay*). *Esk.* **1.** Rezil, itibarsız: *"Fuzuli, rind-i şeydâdır hemişe halka rüsvadır"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Rüsva etmek,* rezil etmek, herkesin diline düşürmek. || *Rüsva olmak,* rezil olmak, dile düşmek: *"Derd ile rüsva olan âlemde pinhân istemez"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

RÜSVALIK a. *Esk.* Aşağılık bir durumda olma, rezillik.

RÜSVAY → RÜSVA.

RÜŞDİ sıf. (ar. *rüşd* ve *-î*'den *rüşdî*). *Esk.* **1.** Olgunlukla; doğru düşünmeyle ilgili. **—2.** Rüştiye mektebiyle ilgili.

RÜŞEYM a. (ar. *rüşeym*). Esk. biyol. Embriyon, oğulcuk.

RÜŞEYMİ sıf. (ar. *rüşeym* ve *-î*'den *rüşeymî*). *Esk.* Embriyon halinde; taslak aşamasında.

RÜŞT, -tü a. (ar. *rüşd*). **1.** *Esk.* Doğru yolu bulma, doğru yolda gitme. **—2.** *Esk.* Doğru düşünme, akıllı olma. **—3.** Erginliğe erişme; erginlik. **—4.** *Rüştünü ispat etmek,* yasalara göre ergin sayılabilecek yaşa gelmek.

—Med. huk. Medeni hakları kullanma ehliyetine sahip olmak için yasada öngörülen belirli bir yaşa gelmiş olma. (Eşanl. ERGİNLİK.) (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kazai rüşt,* belirli koşullarda mahkeme kararıyla kazanılan rüşt. (On beş yaşını dolduran küçük, kendi isteği ve ana babasının onayı ile asliye mahkemesi tarafından reşit hale getirilebilir. Küçük vesayet altındaysa mahkemenin karar vermeden önce vasiyi de dinlemesi gerekir.) || *Evlenmeyle kazanılan rüşt,* reşit olmak için yasada öngörülen yaşa gelmemiş olan kişinin evlenmeyle reşit hale gelmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Rüşt için yasanın öngördüğü yaş on sekizdir. Reşit olmak için, kural olarak, on sekiz yaşını bitirmiş olmak gerekir. Ancak kimi durumlarda on sekiz yaşını bitirmeden de reşit olunabilir. Erken kazanılan rüşt iki durumda sözkonusu olur. Bunlardan biri, mahkeme kararı (kazai rüşt) öteki de evlenmedir. Yasaya göre evlenen kişi reşit hale gelir (Türk med. k. md. 11). Evlenebilmek için de belirli bir yaşa gelmiş olmak gerekir. Erkek on yedi ve kadın on beş yaşını doldurmadıkça evlenemez. Ancak olağanüstü durumlarda ve çok önemli bir nedenle, on beş yaşını doldurmuş olan bir erkeğin ya da on dört yaşını doldurmuş olan bir kadının evlenmesine izin verilebilir (Türk med. k. md. 88). Bu durumlarda kişi, on sekiz yaşını doldurmadığı halde, evlenmiş olmakla, reşit hale gelir. Evlenmeyle kazanılan rüşt kesindir; bu evlenmenin sona ermesiyle ortadan kalkmaz.

RÜŞTİYE a. (ar. *rüşd* ve *-iyye*'den *rüşdiyye*). Eskiden iptidai ve idadi arasında altı yıllık eğitim veren kurum.

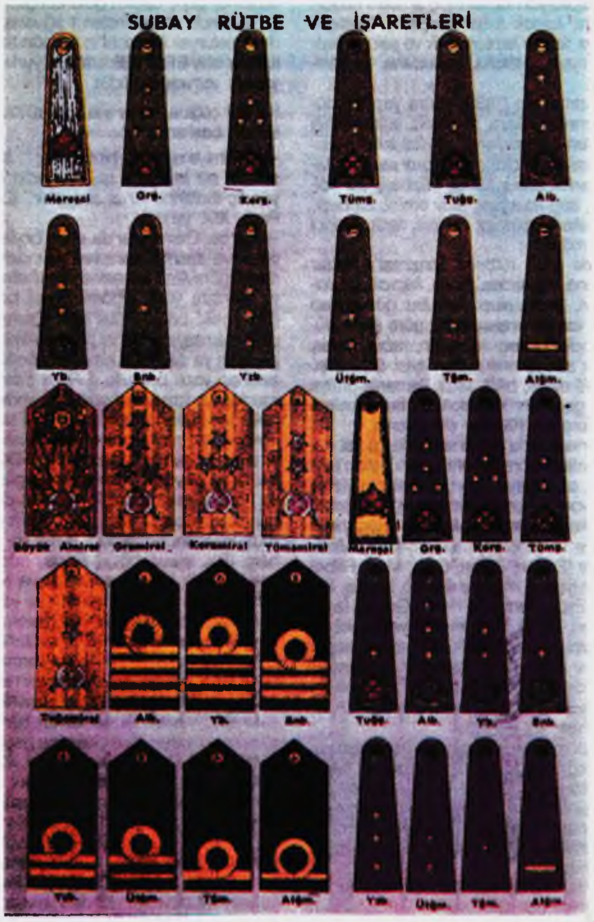
—ANSİKL. İlk örnekleri Mahmut II'nin buyruğu ile İstanbul'da 1838'de açılmaya başladı. Başlangıçta bu eğitim kuruluşlarına "İkinci sınıf" adı verilmesi düşünüldü. Ancak, Mahmut II, öğrencilerin okulları bitirdiklerinde erginliğe (rüşte) ermiş olacakları gerekçesiyle okullara *rüştiye* adının verilmesini istedi. Okullarda emsile (dilbilgisi), inşa (yazma), hat (güzel yazı), dil ve ahlak dersleri ağırlıklıydı. Daha sonra pozitif bilimlerle ilgili derslere ve yabancı dile de yer verildi. Askeri ve mülki (sivil) olmak üzere iki tür rüştiye vardı. 1859'da inas (kız) rüştiyeleri de açılmaya başlandı. Kız ve erkek ortaokullarına, 1932'ye kadar, "rüştiye" denildi.

RÜŞDİ (Salman), hint kökenli ingiliz yazar (Bombay 1947). Keşmirli müslüman bir ailenin çocuğudur. İngiltere'de Rugby okulunda ve Cambridge üniversitesi'nde okudu. 1964'te ingiliz uyruğuna geçti. Londra'da tiyatro aktörlüğü (1968-1969), reklam yazarlığı (1969-1973) yaptı. İlk romanı *Grimus*'da (1974), bir iran masalı havasında Amerika'ya ilk göçenleri anlattı. İkinci romanı *Midnight's Children* (Geceyarısı çocukları, 1981), ona dört ödül ve ün kazandırdı. 1983'te *Shame* (Utanç) yayımlandı. Bu yapıtlarında Pakistanlılar, Hintliler ve İngilizler'in üçlü ırk çözümlemelerine yer verdi; bir yazarın, bir halkın, modern dünyada umutsuzca kimlik arayışını yansıttı. İngiliz Kraliyet edebiyat derneği'ne üye kabul edildi. *New York Times, Washington Post, The Times* ve *Sunday Times* gazetelerinde makaleleri yayımlandı. 1988'de yazdığı *Satanic Verses* (Şeytan ayetleri) islam ülkelerinde tepkiyle karşılandı. Hz. Muhammet'in özel yaşamıyla ilgili hakaret niteliğinde bilgilere yer verdiği için eleştirildi. İran dini önderi Ayetullah Humeyni, yazar ve yayıncıların idamı için fetva verdi; Pakistan'da dinci muhalefet kitabı protesto için, İslamabad ve Ravalpindi'de gösteriler düzenledi (1989). Rüşdi'nin özür dilemesine rağmen Humeyni idam cezasında direndi. AT ülkeleri, İran'ın tutumuna karşı Tahran'daki diplomatlarını geri çektiler. Humeyni öldükten sonra da (1989) durum değişmedi; hatta bir İran hayır derneği, Rüşdi'yi öldürecek kişiye 1 milyon dolar ödül vereceğini ilan etti. Yazar bu tehditler yüzünden ingiliz hükümetince çok sıkı korunmaktadır. S. Rüşdi'nin diğer bazı yapıtları: *Shamz* (1983), *Jaguar gülüşü* (The Jaguar Smile, 1987), *Haroun and the Sea of Stories* (1990).

RÜŞTÜ PAŞA Dadaş, türk asker (Erzurum 1872 - İzmir 1926). Harp okulu'nu topçu subayı olarak bitirdi (1893). Balkan savaşı'na katıldı. Birinci Dünya savaşı'nda kolordu topçu komutanlığı, 9. Kafkas tümeni komutanlığı yaptı. Kurtuluş savaşı'nda 3. Kafkas tümeni komutanlığı ile birlikte Trabzon vali vekilliğinde bulundu (1919-1921). Generalliğe yükseltildi (1921). Daha sonra 9. Kafkas tümeni komutanlığına ve Doğu cephesinde IX. Kolordu komutanlığına atandı (1922). Bu görevindeyken ağustos 1923'te Erzurum milletvekili seçildi; Halk fırkası meclis grubu yönetiminde yer aldı (eylül 1923). Kasım 1924'te Refet (Bele), Rauf (Orbay), Adnan (Adıvar) beylerle Halk fırkası'ndan istifa etti. Terakkiperver cumhuriyet fırkası'nın Heyeti merkeziye'sinde görev aldı. Atatürk'e karşı İzmir'de tasarlanan suikast girişimiyle ilgili olduğu gerekçesiyle muhalefet önderleriyle birlikte yargılandı; idama mahkûm edilerek asıldı.

RÜŞVET, -ti a. (ar. *rüşvet*). **1.** Bir alışverişin, bir pazarlığın yasal çerçevesi dışına çıkarak, bir kimseden bir şey koparmak için, ona el altından verilen para, hediye; bir çıkar sağlamak amacıyla verilen para. **—2.** İşlerin bu biçimde yürütülmesi: *Rüşvet aldı yürüdü.* **—3.** *Rüşvet almak,* bir kimseye, bir işte yasal olmayan kolaylıklar göstermek için verilen parayı ya da hediyeyi kabul etmek. || *Rüşvet vermek,* bir işi kolay yoldan yaptırmak için ilgili kişiye para ya da hediye vermek. || *Rüşvet yemek,* bir işi yapmak için bir kimseden hakkı olmayan bir para ya da hediye almak.

—Cez. huk. Türk cez. k. rüşvet alma ve rüşvet vermeyi suç sayar. Rüşvet alma suçu, ancak bir memur tarafından işlenebilir. Ceza uygulamasına göre, memur sayılan birinin, yapmak zorunda olduğu bir işi yerine getirmek için maddi çıkar sağlaması, "rüşvet" sayıldığı gibi yasal olarak yapmaması gereken bir işi maddi bir çıkar karşılığı yapması da rüşvet suçu sayılır. Rüşvet suçunun oluşması için memurun görev alanına giren bir işin bulunması gerekir. Bu suç zorunlu olarak iki kişi tarafından gerçekleştirilebilir. Bunlardan biri rüşvet alan, öteki de rüşvet verendir. Ancak bunlar suçun ortak faili değildirler. Her birinin eylemi bağımsız bir suç oluşturur. Suçun oluşması için rüşvet alanla verenin anlaşması, iki kişinin iradesinin birleşmesi gerekir. Bu tür bir irade birliği olmadan suç oluşmaz. Örneğin, memurun yaptığı bir işten sevinen iş sahibinin ona para vermesi, rüşvet sayılmaz. Yasada rüşvet suçu ağır ve adi olmak üzere iki türlüdür. Adi rüşvet, memurun yasa gereği yapmak ya da kaçınmak (yapmamak) zorunda olduğu bir iş konu-





sunda maddi yarar sağlamasıdır. Bu durumda rüşvet alan memur dört yıldan on yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Ağır rüşvet ise memurun, yapmak zorunda olduğu işi yapmamak ya da yapmamak zorunda olduğu işi yapmak için maddi yarar sağlamasıdır. Bu suç, beş yıldan oniki yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Yukarıda belirtilen hallerde memura ayrıca, sağladığı menfaatin beş misli ağır para cezası verilir (Türk cez. k. md. 212). Rüşvet veren kimse, ağır rüşvet halinde dört yıldan oniki yıla kadar ağır hapis cezasına, adi rüşvet söz konusuysa, verdiği paranın on katı ağır para cezasına mahkûm olur (Türk cez. k. md. 213).

RÜŞVETÇİ sıf. Rüşvet karşılığında iş gören kimse, özellikle de kamu görevlisi için kullanılır.

RÜŞVETÇİLİK a. **1.** Rüşvet alan kimsenin tutumu. **—2.** Rüşvet alıp verme işi.

RÜTBE a. (ar. *rütbe*). **1.** Aşamalandırılmış bir bütünde ana konumlardan her biri; aşama, mertebe: *Albaylık rütbesine yükselmek.* **—2.** Bu konumu gösteren işaret: *Rütbe takma töreni.* **—3.** *Rütbe almak,* bir asker sözkonusuysa, terfi etmek, bir üst aşamaya yükselmek. || *(Bir kimseye) rütbe vermek,* onu payelendirmek, şereflendirmek (esk.); bir askerin rütbesini yükseltmek: *Savaşta gösterdiği başarılardan ötürü meclis ona mareşallik rütbesi verdi.*

—*Esk. Bu, şu, o rütbe,* bu, şu, o kadar: *"Hiçbir vakit ruhunun bu rütbe maşeri bir hassasiyetle mücehhez bulunduğunu bilmemişti"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

—Ask. Silahlı kuvvetlerde görevli olan ve üniforma taşıyan asker kişilere kıdem, yetki ve sorumluluklarının karşılığı verilen unvan. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rütbe işareti,* silahlı kuvvetler personelinin hizmet yıllarını, rütbelerini gösteren, apoletlerinde ya da kollarında bulunan işaret. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rütbenin geri alınması,* mahkûmun erliğe indirilerek kazanmış olduğu haklarının başka bir hükme gerek kalmaksızın kaybolması.

—Ask. tar. *Rütbe indirimi,* İkinci meşrutiyet' ten (1908) sonra osmanlı ordusunda erken terfi ettirilmiş kimi subayların sahip oldukları rütbelerden birkaç derece aşağı indirilmeleri. (Meşrutiyet'ten sonra orduda girişilen düzenleme hareketi "Tasfiye-i rüteb kanunu" ile başladı. Bu kanuna göre ehliyetleri olmadığı halde büyük rütbelere yükseltilen kimi subaylar ve özellikle saray generallerinin rütbeleri indirildi, birçoğu da ordudan tümüyle uzaklaştırıldı. Bu olay, kimilerince orduya indirilmiş bir darbe olarak yorumlandı.)

—İkt. tar. *Rütbe maaşı,* Osmanlı devletinde arpalık aylıklarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Rütbei bâlâ,* Osmanlılar'da Rumeli ve Anadolu kazaskerinden sonra gelen rütbe. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rütbei çınad,* Osmanlılar'da Rumeli kadılarının en küçük derecesi. (Mülazemetten sonra gelen bu rütbe, adını, Macaristan'daki bir kasabadan alır ve bu kasabada görev yapan kadılar da aynı adla anılırdı. Rumeli kadıları rütbei çınaddan sonra yukarıya doğru yükseldiklerinde şu rütbeleri alırlardı: Eğri, İnebahtı, salise, saniye, karaibi âlâ ve sittei Rumeli.)

—Tasav. *Rütbe-i esma,* Tanrı'nın yedi adından (esma-i seba) her birinin zikir sırasındaki yeri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. Rütbe sahibi asker kişinin hangi birlik ya da kurumda, ne gibi görevler yapacağı, Milli savunma bakanlığı ile Genelkurmay başkanlığı tarafından hazırlanan kadro kitaplarında gösterilir. Her rütbe sahibi, kanunların, nizamların ve amirlerin kendisine verebileceği tüm hizmet ve görevleri öğrenmek, görevli olduğu yerlerde öğretmek, bu hizmet ve görevleri eksiksiz yapmak ve izleyerek yaptırmak, her yerde disiplini kurmak ve korumak, emri altında bulunanları yetiştirmek, kendisine teslim edilen silah, araç, gereç, vb. tüm askeri eşyayı, yapıları korumakla görevli ve yükümlüdür. Rütbe sahiplerinin görevleri bu kurallara göre talimatnamelerle gösterilir.

Rütbeler, *erbaş* rütbeleri, *astsubay* rütbeleri ve *subay* rütbeleri olarak şu adları alır:

erbaşlar

onbaşı
çavuş

astsubaylar

astsubay çavuş
astsubay kıdemli çavuş
astsubay üstçavuş
astsubay kıdemli üstçavuş
astsubay başçavuş
astsubay kıdemli başçavuş

subaylar

asteğmen
teğmen
üsteğmen
yüzbaşı

binbaşı
yarbay
albay
} üst subaylar

tuğgeneral (tuğamiral)
tümgeneral (tümamiral)
korgeneral (koramiral)
orgeneral (oramiral)
mareşal (büyük amiral)
} general ya da amiraller

Bazı rütbelerde, kıdemli olanları kıdemsizlerden ayırmak için "kıdemli yüzbaşı", "kıdemli binbaşı", "kıdemli albay" gibi ara

rütbeler de kullanılır. Bunların ayrı rütbe sembolü yoktur, ancak resmi yazışmalarda belirtilir.

Rütbe sahiplerinden çavuş ve onbaşı, piyade sınıfında manga komutanı ve yardımcısı; topçu sınıfında top çavuşu ve nişancı onbaşısı; makineli tüfek birliklerinde ise tüfek komutanı (çavuş) ve nişancı (onbaşı) olarak görev yaparlar. Zırhlı ve motorlu birliklerde çavuş ve onbaşılar, tank ya da araç komutanlığıyla görevlendirilirler. Astsubaylar ise, bölük ya da birlik komutanına yardımcı hizmetlerle birlikte uzmanlık durumlarına göre çeşitli görevleri yürütürler. Subaylardan asteğmen, teğmen ve üsteğmenler takım ya da kısım komutanı olarak görev alırlarken, yüzbaşılar, bölük ya da batarya komutanlığı yaparlar. Binbaşılar, genel olarak tabur komutanlığıyla (hava kuvvetlerinde eşiti) görevlendirilirler. Yarbaylar ise, muharip sınıflarda temel taktik birlik komutan yardımcısı, havada ise eşiti birlik komutanıdırlar. Albaylar, genellikle alay komutanlığı görevini üstlenirler. Tuğgeneraller tugaya; tümgeneraller tümene; korgeneraller kolorduya; orgeneraller ise ordu ya da büyük kuvvetlere komuta ederler. Generaller, büyük karargâhlarda komutan yardımcısı ya da kurmay başkanı olarak da görev alırlar.

Mareşal, bir harekât alanı ya da cephe komutanı olarak birkaç ordu, bağımsız kolordu ya da tümenlere komuta eder; gereğinde cephelerin başkomutanlığını da yapar.

• *Rütbe işaretleri*, kara ve hava kuvvetlerinde, subaylarda omuzda bulunan apolete, astsubaylarda kola takılır. Deniz kuvvetlerinde ise apolette ya da kolda taşınır. Kara ve hava kuvvetlerinde subay ve astsubayların eğitim giysilerinde metal ya da bez üzerine işlemeli rütbe işareti yerine, aynı ölçülerde, siyah ibrişimden örme rütbe işareti kullanılır. Çelik başlık giyildiğinde her rütbeyi simgeleyen işaret (sembol, yıldız vb.) başlığın cephe ortasına boya ile işlenir.

—İkt. tar. Osmanlı devletinde, emekliye ayrılan ya da görevinden alınan memurlara geçimlerini sağlayabilmeleri için, "arpalık" adıyla bir gelir bağlanırdı. Önceleri "arpalık maaşı", "tekaüdiye", "mazuliyet maaşı", "tarik maaşı" gibi adlar aldıysa da, daha sonra "rütbe maaşı" denildi. Uzun süre uygulanan bu maaş, Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.

—Kur. tar. İslamlık öncesi Türkler'de *yabgu, şad, tigin, alp* gibi unvan ve rütbelere rastlanır. Büyük Selçuklular'da ve onların kurumlarını önemli ölçüde sürdüren Anadolu Selçukluları'nda da *vezir* (sahip), *atabey, naip, pervane, beylerbeyi* (eşanl. *emirülümera* ya da *melikülümera*), *sipehsalar, subaşı* gibi askeri ve sivil rütbeler vardı.

İslam ülkelerinde ise devlette alınan görevlere, önceleri, ast-üst sıralamasına göre bir takım payeler verildi. Zamanla bu payeler rütbe niteliğine dönüştü.

Osmanlılar'da rütbe, Yeniçeri ocağı'nın kuruluşu (1362) ile ortaya çıktı ve sonradan sivil alanda da rütbeler verildi. Bu uygulama Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) daha da belirginleşip kurumlaştı.

Yeniçeri ocağı'nda rütbeler ast-üst sıralamasına göre şöyleydi: *yeniçeri efendisi, kethüda yeri, başçavuş, büyük* ve *küçük hasekiler, muhzır ağa, turnacıbaşı, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, kethüda bey* ya da *kulkethüdası, sekbanbaşı, yeniçeri ağası*. Yeniçeri ocağı'nda "orta" adı verilen birliklerin kendi içlerinde aldıkları rütbeler (zabitan rütbeleri) şunlardı: *çorbacı, odabaşı, vekilharç, bayraktar, baş eski, aşçı usta, sakabaşı*. Bu rütbe unvanları, bir resmi görev niteliğini de taşıdığından yalnız o görevde bulunanlara verilirdi.

Sipahi ocağı'nda ise en yüksek rütbe, *sipahi ağası* idi. Çeşitli bölüklere ayrılan bu kuruluşta her birliğin başında bulunan için ayrı bir unvan ve rütbe (*baş kâhya, kâhya yeri, başçavuş, baş bölükbaşı*) vardı.

Osmanlı bahriyesinde (donanma) rütbeler ast-üst sıralamasına göre şöyleydi: *reis (birinci reis, ikinci reis, üçüncü reis, dördüncü reis), kalyon kaptanı (üç ambarlı kalyon kaptanı, kapak kalyon kaptanı, firkateyn kaptanı, korvet kaptanı, brik* ve *şalope kaptanı), riyale, patrona, kapudane, kaptanıderya*.

Tanzimat'tan (1839) sonra yapılan düzenlemelerle kara ve deniz askerlerinin rütbeleri birleştirilerek ast-üst sıralamasına göre şöyle oldu: *mülazımı sani, mülazımı evvel, tabur kâtibi, yüzbaşı, sol kolağası, sağ kolağası, alay emini, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik, birinci ferik, müşir*.

Mülki (sivil) rütbeler Tanzimat'a kadar dört ana bölümden *(hoca, kapıcıbaşı, mirimiran, vezir)* oluşurken bu dönemden sonra ast-üst sıralamasına göre şöyle düzenlendi: *hamise, hacegân, rabia, salise, saniye, saniye sınıfı mütemayizi, ûlâ sanisi, ûlâ, ûlâ evveli, bâlâ, vezir*. Zamanla ortaya çıkan gereksinmeler sonucu bu rütbelere bir takım ara rütbeler de eklendi.

Osmanlılar'da ilmiye sınıfında en üst düzey makam görevlisi olan *şeyhülislam*'dan sonra, alt düzeye doğru rütbeler şöyle sıralanıyordu: *Rumeli kazaskerliği, Anadolu kazaskerliği, İstanbul kadılığı, Harameyn* (Mekke ve Medine) *mevleviyetleri, bilad-ı hamse* (Edirne, Bursa, Şam, Mısır, Filibe) *mevleviyetleri, mahreç* (Halep, Kudüs, Selanik, Eyüp, Yenişehir, Fener, Galata, İzmir, Trabzon, Sofya, Girit) *mevleviyetleri, kibarı müderrisin, müderrislik*. Bunlardan başka yine bir rütbe olan *devriye mevleviyetleri* şunlardı: Bağdat, Antep, Bosna, Erzurum, Maraş, Trablusgarp, Beyrut, Rusçuk, Adana, Sivas vb. vilayetler.

Müderrislerin rütbeleri ise, aşağıdan yukarı doğru şöyle sıralanırdı: *iptidayı hariç, hareketi hariç, iptidayı dahil, hareketi dahil, musılei sahn, sahnı seman, iptidayı altmışlı, hareketi altmışlı, musıleyi Süleymaniye, havamisi Süleymaniye, Süleymaniye, Darülhadis*.

Osmanlılar'da bunların dışında bir de doğrudan doğruya başarılı ve beğenilen mülki yöneticilere verilen ve kendisinden önce ve sonra herhangi bir rütbe de bulunmayan *paşa* rütbesi vardı. Bu niteliği ile Osmanlılar'da okuma yazması olmayan bazı kişilere bile paşalık rütbesi verildiği oldu. Durum Cumhuriyet'in ilanına (1923) kadar sürdü. Bu tarihten sonra saray tarafından verilmiş bütün unvan ve rütbelerle birlikte paşalık rütbesi de kaldırıldı.

• *Rütbei bâlâ*. Ûlâ sınıfı evveli, derece olarak bu rütbenin hemen altında yer alırdı. XIX. yy.'ın başlarında konulan ve Osmanlı devletinin sonuna kadar varlığını koruyan bu rütbe vezirlik, müşirlik, Rumeli ve Anadolu kazaskerliğinden sonra gelirdi. 1848'de rütbe sırası yukarıdan aşağıya şöyle düzenlendi: *vezirlik, müşirlik, Rumeli kazaskerliği, Anadolu kazaskerliği, bâlâ ricali*. (→ Kayn.)

—Tasav. Bazı tarikatlarda nefsin yedi aşaması (mertebe) olduğu kabul edilerek salikin her aşamada Tanrı'nın adlarından birini zikretmesi öngörülür ve bu zikir sıra ve aşamasına *rütbe* denir. Nefsin yedi aşaması *nefs-i emmare, nefs-i levvame, nefs-i mülheme, nefs-i mutmainne, nefs-i raziye, nefs-i merziye* ve *nefs-i kâmile*'dir. Bu nefslerin her aşamasında zikredilmesi gereken Tanrı'nın yedi adı ise *La ilahe illallah, Allah, Hu, Hak, Hay, Kayyum* ve *Kahhar*'dır.

RÜTBET a. (ar. *rütbet*). *Esk.* Rütbe.

RÜTBETLÛ sıf. (ar. *rütbet*'ten). *Esk.* Patriklerin lakabı.

RÜTEB çoğl. a. (ar. *rütbe*'nin çoğl. *ruteb*). *Esk.* Rütbeler, aşamalar: *Rüteb-i askeriye* (askeri rütbeler). *Rüteb-i ilmiye* (ilmiye sınıfındaki aşamalar). *Rüteb-i mülkiye* (sivil memurların rütbe ya da dereceleri).

RÜTEBÎ sıf. (ar. *rüteb* ve *î*'den *rütebî*). *Esk.* **1.** Rütbelerle ilgili. **—2.** Sırayla, dereceyle ilgili.

RÜTİ, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölüne dökülen Jona'nın kıyısında; 9 300 nüf. XIII. yy.'dan kalma kilise.

RÜTLİ ya da **GRÜTLİ,** İsviçre'de (Uri kantonu) çayır, Luzern gölünün güney-doğu kıyısında, muhtemelen 1 ağustos 1291' de Avusturyalı Albrecht'in zulmünden kurtulmak isteyen üç Waldstättenli yurtseverin yaptığı yeminle ünlüdür.

RÜUS çoğl. a. (ar. *re's*'in çoğl. *rü'ûs*). *Esk.* Başlar, başkanlar.

◆ a. İlmiye sınıfında bir derece: *"...bin yüz seksen altı tarihinde tevellüd edip bin iki yüz üç tarihinde rü'us almuştur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

—Kur. tar. Osmanlılar'da vezir, beylerbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışındaki tüm devlet görevlileri ile hazine ve evkaftan maaş alanlara verilen görev (inha) belgesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Rüus emri*, Osmanlılar' da bir kimseye rütbe ve paye verilmesi için padişah ya da yetkili kimse tarafından hazırlanan yazılı buyrultu. ‖ *Rüus harcı*, Osmanlılar'da ilmiye sınıfındakilere verilen rütbelerden alınan harç. (Medreseyi tamamlayıp mülazım olanlara verilen rüusa karşılık alındığından bu adla anıldı.) ‖ *Rüus maaşı*, üst düzeydeki ulemanın zadegânı ilmiye (halk arasında beşik uleması) denilen çocuklarına bağlanan maaş. ‖ *Rüus resmi*, rüus kaleminden verilen evraktan alınan harç. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Rüusu hümayun kalemi*, vezir, beylerbeyi, tımar ve zeamet sahipleri dışında kalan gümrük ve vakıf görevlilerinin rüuslarının verildiği kalem. ‖ *Rüusu hümayun kesedarı*, Osmanlılar'da rütbe ve mansıplar ile ilgili berat, ferman, rüus verilmesi ve bunların harçlarının alınmasına ilişkin işlere bakan görevliye verilen ad.

—ANSİKL. Verilen rüuslar Divanı hümayun rüus kalemindeki rüus defterine geçirilerek belgelenirdi. Üç türlü rüus vardı: 1. *rüus kalemi rüusları*, şeyhülislam, İstanbul, Eyüp, Galata, Üsküdar kadıları, babüssaade ağası, yenisaray ağası, enderun başkilercisinin yönetimindeki vakıflarda, Anadolu'daki vakıflarda görevli olanlar ile kale muhafızlarının rüusları; 2. *ordu rüusları*, sadrazamın yönetim ve buyruğu altındaki vakıflar ile seferdeki kapıkulu süvari bölüklerinin, cebeci, topçu, toparabacı ocaklarının ulufeli ordu görevlilerine ilişkin rüuslar (bu rüusları sefer sırasında sadrazam verirdi); 3. *rikap rüusları*, ikiye ayrılırdı: a. *küçük ruznamçe rüusları*, kapıcılar, avcı bölükleri, Divanı hümayun kâtipleri, çaşnigirler, İstanbul'da bulunan divan çavuşları ile emekli görevlilerin rüusları; b. *piyade rüusları*, saray aşçıları, alemdarlar, Divanı hümayun sakaları, mehterler, hassa çamaşırcıları, sarayda görevli sanatkârlar, Eskisaray ve Galatasaray kapıcıları, saray hekim ve cerrahları, esnaf kethüdaları, Anadolu'daki kalelerin zabitleri ve mukataa kâtiplerinin rüusları.

• *Rüus resmi*. Görevlerin türüne ve alınan gündeliklere göre harç tutarları şöyle saptanmıştır: imamet, hitabet, müezzinlik, kayyumluk, vaizlik, devirhanlık, devriye, meşihat ve öteki görevler için evrak başına bir akçe; kitabet ve cibayet görevlilerinden gündelikleri 2-4 akçe olanlardan 2 akçe; bir üst göreve getirilenlerden 4 akçe; gündeliği 10 akçe olanlardan 10 akçe, 40 akçe olanlardan 20 akçe. Bunların dışındakilerin harçları yasayla saptanır, alınan rüus resminin üçte ikisi reisülküttaba, geri kalanı rüus kalemi kethüdasına verilirdi.

RÜVAT çoğl. a. (ar. *ravi*'nin çoğl. *rüvât*). *Esk.* Rivayet edenler, anlatanlar.

RÜYA a. (ar. *rü'yâ*). **1.** Uyku sırasında zihinde ortaya çıkan ve bir kısmı belleğe kaydedilebilen ruhsal olay: *Çok güzel bir rüya görmek. Kötü bir rüya.* (Eşanl. DÜŞ.) [Bk. *ansikl.* böl. Nörobiyol.] **—2.** Gerçekleşmesi istenen, bir şeyin az çok düşsel ya da düşünsel tasarımı: *Bir gençlik rüyası.* **—3.** Gerçekleşmesi olanaksız durum; hayal: *Bu güzel günler artık bir rüya oldu.* **—4.** *Rüya gibi*, olağanüstü güzel: *Günlerimiz rüya gibi geçti.* ‖ *Rüyalarına girmek*, bir şeyden ya da kimseden aşırı ölçüde etkilenmek, çok korkmak: *Sınav soruları rüyalarına giriyordu.* ‖ *Rüyası çıkmak*, rüyada gördükleri gerçekleşmek. ‖ *(Bir şeyi) rüyasında görememek*, olacağı-

nı ya da gerçekleşeceğini hiçbir zaman düşünüp tasarlayamamak. || *Rüyasında görse hayra yormamak*, hiçbir şekilde düşünemeyeceği, aklına ve hayaline gelmeyen güzel bir durumla karşılaşmak; böyle bir durumun olacağına inanmamak.
—*Esk. Rüya-amiz*, rüyayla karışık; rüya gibi. || *Rüya-yı kâzibe*, gerçekleşmeyen rüya. || *Rüya-yı sadık*, gerçekleşen rüya.
—Ed. → DÜŞ.
—Nörobiyol. *Rüya sistemi*, rüya hallerinde işe karışan sinirsel yapıların tümü.
—Psikan. S. Freud'a göre, serbest kalmış çocukluk dönemi bilinçdışı isteğini, başlıca isteği uyumak olan önbilincin denetimine sokmayı sağlayan uzlaştırıcı oluşum. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nörobiyol. Rüya çoğunlukla uykunun aykırı uyku denilen evresinde ortaya çıkar. Bu sırada, her şey, sinir sistemi dış âlemle tüm ilişkisini kesmişcesine rüyada olup bitenlerin bilincine varmayı sağlayan bir iç uyanıklık varmışcasına gelişir. Rüyanın yaşamasını sağlayan sisteme rüya sistemi denir. Bununla beraber, daha fakir, daha az hazırlıklı rüyaların uykunun tüm öteki evrelerinde de ortaya çıkabildiği sanılmaktadır. Bundan başka, rüyanın içeriğine dış uyarılar da karışabilir; uyarılar rüya gören için ne kadar anlamlı ve önemli ise (örneğin kendi adı) bu karışma o kadar kolay olur.
Bazılarına göre, uykunun aykırı evresinde ortaya çıkan rüya, eski ve yeni yaşantıyı simgesel olarak yeni baştan canlandırır ve aynı zamanda bellekteki izi sağlamlaştırmaya yarar. Bununla beraber, rüyanın bellekte yer etmesi için aykırı uykunun gerekli olduğu bilinmekte ise de rüya ile bellek arasındaki ilişkiler henüz açıklığa kavuşmamıştır.
—Psikan. S. Freud'a göre bilinçdışına ulaştıran ana yol olan rüya, bağdaştıkları ölçüde iki isteği yerine getirir. Bunlar, bağdaşmazlık içindeyseler, çatışmalarıyla ilintili olan boğuntu, kâbus halinde ortaya çıkar. Başka istekler de rüyaya eklenebilir ve onu gizleyebilir (yakın anılar, günün etkileri). Ama rüya, her şeyden öne çocukluk dönemine ait bilinçdışı bir isteği doyurur. Bu istek, rüyanın gerçek kaynağı, *rüyanın anamaddesidir*. Bu anamadde, rüya işlemleriyle (başlıcaları yoğunlaşım* ve değiştirme*'dir) dönüşüme uğratılır. Rüyanın çözmek zorunda olduğu sorunlardan biri, bu anamaddenin şekillendirilebilmesi sorunudur. Bu da çoğu kez, simgeler kullanılarak çözülür. Birinci işlemlerden ayırt edilmesi gereken bu ikincil işleme*, rüyaya bir dış görünüm birliği kazandırır.
Rüyanın üstruhbilimi* bu olayı, eski isteklere bir geri dönüş olarak tanımlar. Dolayısıyla rüyada bir örtük içerik (bilinçdışı istekler) ve bir de açık içerik (isteklerin, rüyada büründüğü imgeler ve şekiller) ayırt etmek gereklidir.

Rüya oyunu *(Ett Drömspel)*, August Strindberg'in simgesel dramı (1902, 1907' de sahnelendi). İnsanlığın acılarını dile getiren düşsel gösteri. Yazar bu yapıtında, doğaçlamalarla yaşanmış deneyimleri bir araya getirerek ve Freud'un kuramlarına çok daha önce sezgi yoluyla vararak, rüya görenin çeşitli kişilikleri yaşayışını anlatır.

Rüya steli, Sudan'da, Napata'da (Nil' in 4. çavlanı yakınlarında) ortaya çıkarılan ve Kahire müzesi'nde korunan granit stel. Üzerinde yaklaşık İ.Ö. 663'te cereyan eden olayları anlatan hiyeroglif bir yazıt bulunmaktadır. O sırada, XXV. mısır hanedanının (Yunanlılar'ın "etyopya" hanedanı olarak adlandırmalarına karşın, bu aslında bir sudan hanedanıydı) hükümdarları, önce Asarhaddon, sonra Asurbanipal tarafından yürütülen asur işgallerinden dolayı, Mısır'dan kaçmışlardı. Tanrılar, Şabataka'nın oğlu ve Takarka'nın (bunlar, o sırada Mısır'a egemen olan hanedanın son iki hükümdarıydı) yeğeni olan Tanutamon'un bir düş görmesini sağladılar: düşünde Tanutamon'a görünen iki yılan ona Mısır hükümdarlığını vaat etti. Yazıt bu düşü ve sudanlı hükümdarın Mısır'ı geri almasını anlatmaktadır.

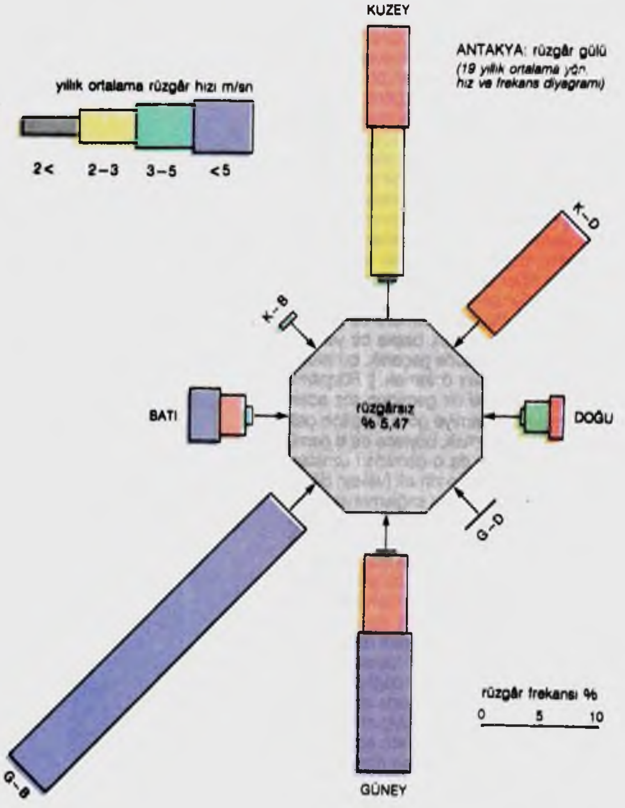
RÜYABİLİM a. Rüyaları inceleyen bilim dalı. (Eşanl. ONİROLOJİ.)

Rüyalar ve yorumları, S. Freud'un 1900'de almanca Traumdeutung adıyla yayımlanan yapıtı. Freudcu düşüncenin kilit taşı olan bu kitapta, rüyanın bilinçdışına giden anayol olduğu ilk kez açıklandı. Rüyanın mekanizmaları, bilinçdışının bütün öteki oluşumlarındaki mekanizmalardan farksızdır. Rüyaların yorumlanmasında kullanılan yöntem ise, rüyanın bir isteğin gerçekleşmesi olduğu görüşüne dayanır. İstek, rüyada biçim değiştirmiş olarak ortaya çıkar. Freud'un yöntemi, bu isteği, uğradığı çarpılmalardan sıyırarak yeniden ortaya koymaktır.

RÜYET, -ti a. (ar. *rü'yet*). *Esk.* **1.** Görüş, bakış: *"Dilmestî-i rüyetle enelhak dediler"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Yönetme, idare etme. **—3.** *Rüyet edilmek, olunmak*, bakılmak, görülmek. || *Rüyet etmek*, bir davaya bakmak, onu incelemek. **—4.** *Rüyet-i hilal*, yeni ayı görme.
—Huk. *Davaya rüyet*, davaya bakma; mahkemenin bir davayı ele alıp incelemesi.
—İsl. huk. *Rüyet-i muhasebe*, vasiye ait hesabın hâkim tarafından yapılması.

RÜZELA çoğl. a. (ar. *rezil*'in çoğl. *rüzelâ*). *Esk.* Rezil, alçak kimseler.

RÜZGÂR a. (fars. *rüzigâr*, yel, zaman, talih). **1.** Bir yüksek basınç alanından alçak basınç alanına doğru yer değiştiren hava hareketi; yel. (Bk. *ansikl.* böl. Deniz bil. Bot. İklimbil. ve Mit.) **—2.** *Rüzgâr almak*, bir yer sözkonusuysa, rüzgâra açık olmak: *Kıyının bu kesimi çok rüzgâr alır.* || *Rüzgâr avlamak*, hiçbir şey elde edememek, boşuna çaba harcamak. || *Rüzgâr gelecek delikleri tıkamak*, bir işin doğurabileceği sakıncalar için gerekli önlemleri almak.
—Avc. *Rüzgâra karşı avlanmak*, rüzgârın estiği yöne doğru ilerleyerek ya da rüzgârın estiği yönden gelecek avları bekleyerek avlanmak. || *Rüzgârı almak*, rüzgâra karşı yürümek.
—Denizbil. *Rüzgâr akıntısı*, SÜRÜKLENME* AKINTISI'nın eşanlamlısı. *Rüzgâr çekiği*, yüzeysel su kütlesinin rüzgârın etkisiyle açıklara doğru hareket etmesi ve deniz yüzeyinin alçalması. (Alttaki su kütlesinin dengeleyici olarak yükselmesine yol açabilir.) || *Rüzgâr yığması*, denizde yüzeysel su kütlesinin rüzgârın etkisiyle kıyıya doğru hareket ederek yığılması. (Deniz yüzeyinin yükselmesine ve bunu dengeleyen bir altakıntıya neden olur.)
—Denizc. *Rüzgâr altı*, bir geminin rüzgâra bakan bordasının karşısındaki borda. || *Rüzgâr altına düşmek*, bir gemiden söz ederken, bordasından esen rüzgârın etkisiyle, seyrettiği rotadan rüzgâr altına doğru kaymak. || *Rüzgâr altı kıyı*, rüzgâra bakan kıyı. || *Rüzgâr altı yapmak*, rüzgârı bir bordadan alacak biçimde gemiyi çevirerek, öteki borda boyunca denizde durgun alan oluşturmak. || *Rüzgâr azaltmak*, sert ve fırtınalı havalarda, yelkenlerin parçalanmaması için, kimi yelkenleri mayna edip, kimilerini camadana vurarak, yüzeylerini küçültüp yelken donanımı üzerindeki basıncı hafifletmek. || *Rüzgâr basıncı*, rüzgârın bir gemi üzerinde oluşturduğu etki. || *Rüzgâr baştan*, rüzgârın pruvadan estiğini belirten deyim. || *Rüzgâr flaması*, direk şıpkasına çekilen ve rüzgârın estiği yönü gösteren ince uzun şerit biçiminde flama. *Rüzgâr gülü* → GÜL. || *Rüzgâr tarafı*, rüzgârın estiği yön. || *Rüzgâr üstü*, bir geminin rüzgâr alan bordası. || *Rüzgâr üstüne çıkmak*, yelkenle seyreden bir gemiden söz ederken, olabildiğince orsasına çıkarak, rüzgârın estiği yönde seyretmek. || *Rüzgâr üstünü korumak*, başka bir gemiye göre rüzgâr avantajına sahip olmak. || *Rüzgâr yakası*, yelkenlerin rüzgârın estiği yönde kalan yakası. || *Rüzgâra açık yüzeyler*, bir geminin rüzgâr alan öğelerinin (üstyapılar, direkler vb.) tümü. || *Rüzgâra baş tutmak*, bir gemiden söz ederken, pruvasını rüzgârın estiği yöne çevirerek seyretmek. —Tiramola manevrası yapan ya da demir üzerinde yatan bir gemiden söz ederken, pruvasını rüzgârın estiği yöne çevirmek. || *Rüzgâra kaçmak*, yelkenli bir gemiden söz ederken, rüzgârı pupasına ya da laçka borinasına alarak seyretmek. || *Rüzgâra sokulmak*, bir yelkenliden söz ederken, olabildiğince orsasına seyretmek. || *Rüzgârı atlatmak*, bir bordadan rüzgârı alarak seyreden bir yelkenliden söz ederken, rüzgârı pupa ya da orsasından atlatarak diğer bordasına geçirmek. || *Rüzgârı pupadan almak*, rüzgârı kıçtan alarak seyretmek. || *Rüzgârını almak*, bir yelkenli tekneden söz ederken, başka bir yelkenli teknenin rüzgâr üstüne geçerek, bu teknenin rüzgâr almasını önlemek. || *Rüzgârını kapamak*, yelkenli bir gemiden söz ederken, başka bir gemiye göre rüzgârın geldiği tarafta bulunmak, böylece de o gemiye yaklaşmak ya da o gemiden uzaklaşmak olanağına sahip olmak (yelken dönemi savaşlarında, başarı sağlamanın temel koşuluydu). [Eşanl. RÜZGÂR ÜSTÜNE GEÇMEK.] || *Dik rüzgâr*, yelkenle seyreden bir geminin rotasına dik yönde esen rüzgâr. || *Dümeni rüzgâr altına bas!*, bir geminin rüzgâr alan bordasını değiştirmek amacıyla, serdümene, dümeni rüzgâr altına basması için verilen komut. || *Kararlı rüzgâr*, hep aynı yönden esen rüzgâr. || *Kararsız rüzgâr*, şiddeti ve esiş yönü sürekli değişen rüzgâr. || *Uygun rüzgâr*, izlenen rotada rahatça ilerlemeyi sağlayan rüzgâr. || *Uygun rüzgâr almak*, yelkenli bir tekneden söz ederken, en verimli hıza ulaşabilmek için rüzgâra göre en uygun rotada seyretmek.
—Gökbil. *Gökada rüzgârı*, gökada diskindeki süpernovaların patlamasından kaynaklanan ve bu diskin yıldızlararası gazının dışarı atılmasıyla ortaya çıkan olay. || *Güneş rüzgârı*, sürekli olarak güneş tacından gezegenlerarası ortama doğru kaçan ve genişlemesi Güneş'in manyetik alanıyla denetlenen, özellikle protonlar ve nötronlarla yüklü tanecik akısı. (Yer yörüngesi yakınında 200-900 km/sn'lik hızlara ulaşabilen güneş rüzgârı, Güneş'in dönmesinden kaynaklanan gezegenlerarası manyetik alanın sarmal yörüngesini izler. Bu akış, Güneş püskürtülerinin ve taçsal tedirginliklerin etkisiyle hızlı fışkırmalar halinde yerel ve geçici olarak hızlanabilir.) || *Kutup rüzgârı*, yukarı enlemlerde, iyonosferden manyetosferin kuyruğuna doğru kaçan, yüklü taneciklerin oluşturduğu sesüstü akı. || *Yıldız rüzgârı*, kimi sıcak ve kütlesel yıldızların atmosferinden kaçan taneciklerin sürekli akısı. (Yıldız rüzgârları, bu yıldızların yaşamları boyunca, büyük ölçüde kütle kaybetmesine neden olur.)
—Isıt. havld. *Rüzgâr başlığı*, bir duman borusunun en yüksek noktasına yerleştirilen ve bir mil üzerinde dönerek çıkış ağzını rüzgâr yönüne yönelten başlık.
—İklimbil. *Rüzgâr gülü*, değişik yönlerden gelen rüzgârların frekansını gösteren diyagramlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüzgâr oyuğu* → YARDANG.
—İnş. *Rüzgâr bağlantısı*, bir çatkının ya da bir duvarın biçim değiştirmesini ya da devrilmesini önleyen düzenek (göğüsleme, perde vb.). [Eşanl. KONTRVANTMAN.] (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüzgâr kapısı*, soğuğun evin içlerine girmesini önlemek için, kış boyunca mevcut kapının önüne ya da arkasına yerleştirilen geçici kapı.
—Jemorfol. *Rüzgâr aşındırması*, rüzgârın yer yüzeyindeki etkisi. || *Rüzgâr etkisi*, rüzgârın etkili olduğu ve bazı yüzey biçimlerinin oluşmasına yol açan süreçler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüzgârla aşındırmak*, rüzgârın etkisiyle yıpratmak.
—Meteorol. *Rüzgâr fırıldağı*, bir yapının tepesine yerleştirilen ve bir mil üzerinde dönerek rüzgârın estiği yönü gösteren değişik biçimlerde (ok, kuş, bayrak, vb.) yapılmış hafif levha. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. *Rüzgâra karşı sıralanma*, bisiklet yarışında, bir gruptaki sporcuların karşıdan gelen rüzgârdan en az etkilenecek



rüzgâr gülü

biçimde sıralanması. (Yarışçılar, birbirlerini koruyacak biçimde rüzgâra dik olarak sıralanırlar; rüzgâra açık yer, bisikletçiler tarafından sırayla doldurulur.)

—Teknol. *Rüzgâr enerjisi*, rüzgâr esintileri sırasında oluşan hava akımlarının taşıdığı ve uygun bir düzenekle mekanik enerjiye dönüştürülebilen kinetik enerji türü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Rüzgâr motoru*, rüzgârın kinetik enerjisini, mekanik enerjiye dönüştüren, döner kanatlı ya da palalı sistem; bu mekanik enerji, bir mil üzerinde, bir elektrik makinesini (örneğin bir pompa) ya da bir alternatörü tahrik etmek için kullanılabilir.

◆ sıf. Ayakkc. *Rüzgâr ayak*, ayakkabıcılığın geleneksel bir el sanatı olma niteliğini koruduğu bazı yörelerde, özellikle Çankırı'da erkek ayakkabısının en büyük numarasına denir.

—ANSİKL. Bot. Rüzgâr bitkilerin yaşamında çok önemli rol oynar. Çiçektozlarının iletilmesine (anemofil döllenme) ya da diyasporların saçılmasına (tohumlar, meyveler, vb.) yardımcı olabilir. Ayrıca odunlu bitkilerin biçimleri üzerinde etkili olur; dallar ancak "rüzgârdan masun" tarafta canlı kalıp gelişebildiğinden az ya da çok belirgin bir bakışımsızlık ortaya çıkar ("bayrak" biçimli ağaçlar, anemomorfoz). Bu etkiler daha çok sert rüzgârların egemen olduğu dağların yamaçlarında ve bazı kıyılarda belirgindir. Bazı ağaçlar diğerlerine göre rüzgâra ve rüzgârla sürüklenen deniz suyu serpintilerine karşı daha dayanıklı olduklarından deniz kıyısına dikilirler; demirhindi, servi ve sıcak ülkelerde filaos (demirağacı), araukarya. Bunun tersine, ağaçlar, yerleşim yerlerini ve ekili alanları rüzgârın etkisinden ve rüzgârın neden olduğu aşınmadan korumak için kullanılır. Bu durumda, kavak, servi, mazı gibi ağaçlar kullanılarak rüzgâr siperleri yapılır. Güçlü ve sık esen rüzgârlar, ortamın kurumasına (atmosfer, toprak) yol açarak yalnız kurakçıl bitkilerin yaşamasına olanak bırakır.

—Ed. Divan edebiyatında sözcüğün üç anlamı (zaman, dünya, yel) arasında tevriye yapılır: *"Baki çemende hayli perişan imiş varak/Benzer ki bir şikâyeti var rûzgârdan"* (Baki, çayırda dökülen yapraklar perişan olup dağılmış. Sanki esen yelden ya da zamandan ve dünyanın halinden şikâyetleri var) [Baki]. Yel anlamıyla sevgilinin saçının kokusunu taşıdığı, haber ulaştırdığı anlatılır. Gezip dolaştığı için *divane*, önüne katıklarını süpürüp götürdüğü için *ferraş* (hizmetçi), sevgilinin saçlarıyla oynadığı için *meşşata*'dır (süsleyici). Zaman ve dünya anlamıyla bekleneni vermediği halde ondan yakınılır.

—İklimbil. Rüzgâr gülü çizmek için önce ana ve ara yönlere göre rüzgârların aylık ya da yıllık ortalama frekansları hesaplanır ve bu frekanslar, uzunluğu belli bir ölçeğe göre belirlenen doğru, dikdörtgen ya da değişik şekillerle gösterilir. Ayrıca çoğu diyagramlarda rüzgârsız günlerin frekansı, gülün ortasındaki daire ya da çokgen içine yazılır. Rüzgâr güllerinin daha karmaşık çeşitleri de vardır. Bunlar, yönünden başka, rüzgârın hızını değişik birimlerle gösterirler.

—İklimbil. ve Meteorol. Hava kütlesiyle rüzgârı birbirine karıştırmamak gerekir. Rüzgâr gibi hava kütlesi de hareketlidir; ama hava kütlesi büyük boyutlarda (yatay yayılımı birkaç bin kilometredir) bir atmosfer parçasıdır. Rüzgârsa, bir hava kütlesi içinde yer alan, hemen her zaman daha küçük boyutlu bir harekettir. *Bölgesel rüzgârlar*, bir bölgeyi etkiler (sözgelimi Ege kıyılarında yaz aylarında hâkim olan *etezyen*, Provence'ta *mistral*, Akdeniz kıyılarında çölden esen *Scirokko* gibi). *Yerel rüzgârlar*'ın alanı daha da küçüktür: bir vadiyi, kenti ya da körfezi etkiler (İzmir'deki imbat gibi). Sonuç olarak, rüzgârın yönü bütün bir hava kütlesinin hareket yönünü her zaman belirtmez.

Rüzgârları etki merkezleri (antisiklonlar ve alçak basınç alanları) belirler. Rüzgârlar, yüksek basınçlı bölgelerden alçak basınçlı bölgelere doğru eser. Şu halde yönleri, bu merkezlerin konumlarına, yani eşbasınç eğrilerinin biçimine bağlı olarak değişir. Ayrıca, yüzey şekilleri, sapmalara ya da yönelmelere (bundan yalnızca alt hava tabakaları etkilenir) neden olabilir. Rüzgârın şiddeti ya da hızı, basınç gradyanı ne kadar çoksa o kadar büyük olur. Bir rüzgârın yönü belirtildiğinde, rüzgârın geldiği yön anlaşılır: örneğin batı rüzgârı, batıdan gelen ve doğuya doğru esen bir rüzgârdır. Saniyede metre, saatte kilometre, deniz mili ya da Beaufort derecesi olarak belirtilen rüzgâr hızı, anemometreyle ölçülür. Rüzgârların çoğu türbülanslıdır; yani hızları her saniye değişebilir. Hızı hemen hemen hiç değişmeyen rüzgârlara "laminer rüzgâr" denir. Türbülans karadaki engebelere sürtünmenin ve havanın düşey kararsızlığının bir sonucudur.

Anlık değişiklikler (türbülans) hesaba katılmazsa, rüzgârların ortalama hızı değişmez. Bu rüzgârlar, mekanik kurallarına göre, hızın giderek artmasına neden olan kuvvetlerin etkisiyle başlarlar. Eğer hız sabit kalıyorsa bunun nedeni, rüzgârın esmesine yol açan kuvvetlerin çok çabuk dengelenerek sıfıra inmesi ve hava hareketinin, esmeye başlama evresinden sonra eylemsizlik nedeniyle sürmesidir.

1. Yükseklerde (3 km'nin üstünde) eşbasınç eğrilerine paralel olarak ve yüksek basınçları sağına, alçak basınçları soluna [Buys-Ballot kuralı] alarak hareket eden *jeostrofik rüzgârlar* eser. Bu tür rüzgâr üç kuvvetin birleşmesiyle oluşur:

a) *gradyanın kuvveti*, eşbasınç eğrilerinden uzaklaşmayla ters orantılıdır; basınç gradyanı, kütle birimi olarak $\frac{1}{\rho}\,g$ formülüyle (ρ = havanın yoğunluğu; g = yatay uzaklıkla $\left(-\frac{dp}{dn}\right)$ orantılı olarak basıncın türevi) belirtilir. Yalnızca bu kuvvet etkili olduğunda rüzgâr eşbasınç eğrilerine dikey yönde eser.

b) *Coriolis kuvveti* (kütle birimi üzerine: $2\,\Omega v \sin \varphi$); hava hareketini K. yarıküre'de sağa, G. yarıküre'de sola doğru saptırır;

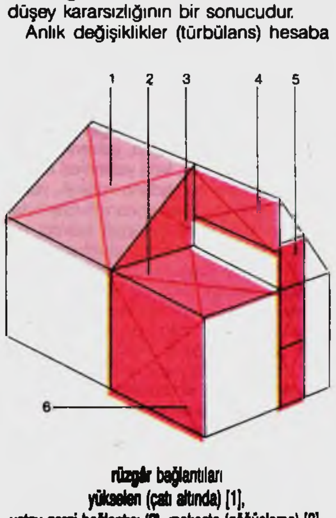
c) *Merkezkaç kuvvet*, eşbasınç eğrileri kavisliyse (en sık rastlanan durum) etki yapar ve havayı eşbasınç eğrilerinin dışına doğru yöneltir.

Bir antisiklonda ya da alçak basınç alanında bu üç kuvvetin bileşimi farklıdır; çünkü gradyan birinde eşbasınç eğrilerinin dışına, ötekinde içine doğrudur.

2. Yerde bir dördüncü kuvvet işe karışır: *sürtünme*. Bu kuvvet önce hızı yavaşlatır, sonra, jeostrofik rüzgârın yönünü alçak basınç alanlarına doğru saptırır. Sürtünmenin az olduğu okyanus yüzeylerinde rüzgârın hızı, yaklaşık olarak jeostrofik rüzgâr hızının % 70'ine eşittir ve yönü, eşbasınç eğrilerine paralel esen jeostrofik rüzgârla 10° - 20°'lik bir açı yapar. Sürtünmenin daha çok olduğu karalarda hız, jeostofik rüzgâr hızının ancak % 40'ına ulaşır. Eşbasınç eğrisiyle rüzgâr yönü arasındaki açı da 40° - 50°'dir. Bu nedenle antisiklonlar ve alçak basınçlar karalar üzerinde denizlerden daha kısa ömürlüdür.

Rüzgârın hızı, *basınç gradyanıyla doğru ve enlemin sinüsüyle ters orantılıdır*; yani, bütün öteki koşulların eşit olması halinde, alçak enlemlerde daha güçlü eser. Tropikal bölgelerde rüzgârların eriştiği aşırı şiddetin nedeni budur.

—İnş. Rüzgârın uyguladığı yatay kuvvet, bütün öteki yatay kuvvetler gibi, yapıların biçim değiştirmesine ya da devrilmesine yol açabilir. Ahşap bir çatkının oynayarak gıcırdaması, göğüsleme gibi rüzgâr bağlantılarıyla önlenir. Düzlemsel bir çerçeveyi biçim değiştirmez duruma getirmek için ekiem yerlerini takviye etmek ya da çapraz öğeler yardımıyla üçgenlere ayırmak gerekir. Birçok düzlem arasında rüzgâr bağlantısı sağlamak için de aynı yola başvurulabilir: ankastre birleştirmeler ve daha genel olarak, kararlılık *perde*'si ya da bükülmez levhaları olan düzenekler kullanılır. Yüksek binalarda, kararlılığı sağlamak için daha çok düşey borulu strüktürlerden (ya tüm bina boyunca, ya da bir çekirdekle sınırlanmış) yararlanılır.



rüzgâr bağlantıları
yükselen (çatı altında) [1],
yatay gergi bağlantısı (2), makasta (göğüsleme) [3],
çatı babasında (4), enine (5), boyuna (6)

—Jeomorfol. Rüzgâr, taşıyıcı bir etkendir, ancak bu işlevi geçmişte çok abartılmıştır: gücü oldukça sınırlıdır, çünkü çapı 1 cm'yi geçen kırıntılı maddeleri sürükleyemez; ince parçacıkları, çaplarına göre havada ya asılı halde, ya sıçratarak ya da yuvarlayarak taşır ve bitki örtüsünün sürekli olmaması gerekir. Buna göre rüzgâr, yeri seçici olarak süpürür; taşıyamadığı parçaları yere bırakır: bu iri öğeler yüzeyde birikerek çöl kaldırımlarını, regleri oluştururlar. Bu eleme etkisine, bir de kayaçların taneli ayrışmasıyla oluşan ince mal-

zemenin taşınması sonucunda çanakların kazılması eklenir.

Bu kayaçlar, aşındırıcılarla yüklü rüzgârlar tarafından korazyona da uğrayabilir; bununla birlikte, bu tür aşınma ancak yere yakın noktalarda etkilidir: bu yolla mantarkayalar, killi-milli zeminlerde oyulan sırtçıklarla ayrılmış oluklar (yardanglar) oluşur. Daha olağanüstü olanları, kumullardan (nebka ya da barkan tipi), geniş kumul alanlarına (ergler) kadar çok çeşitli biçim ve genişlikteki kum birikintileridir. Rüzgâr etkisiyle oluşan bu çok sayıda biçim arasında plajların gerisinde yer alan ve nemli bölgelere kadar sokulan kıyı kumullarını da sayabiliriz.

—Meteorol. Meteoroloji istasyonlarındaki rüzgâr fırıldakları bir kanatla donatılan ve yatay bir eksen çevresinde dönebilen bir oktan oluşur. 1850'ye doğru, rüzgâr fırıldağından alınan işaretler elektriksel olarak meteoroloji istasyonlarına iletilmeye başladı. Havaalanlarında bunun yerine rüzgâr torbası kullanılır.

—Mit. Yunanlılar, rüzgârların Eolie adalarında, Aiolos'un gözetiminde tulumlar içinde hapsedildiğini ve ancak Zeus ya da Poseidon'un buyruğuyla salıverildiğini anlatırlardı. Başlıca iyi rüzgârlar şunlardı: kuzeyin hırçın rüzgârı Boreas; güney-batı rüzgârı Euros; güney rüzgârı Notos; batıdan esen hafif yel Zephyros.

—Teknol. *Rüzgâr enerjisi.* • *Tarihçe.* Tekne ve gemilerin hareket ettirilmesi için kullanımından bağımsız olarak, rüzgâr enerjisi, insanoğlunun işlettiği en eski enerji kaynaklarından biridir. Örneğin Persler'in, zamanımızdan yaklaşık 2 000 yıl önce, buğday değirmenlerini tahrik etmek için, düşey eksenli rüzgâr motorları kullandıkları bilinmektedir. Batı dünyasında, rüzgâr ya da yel değirmenlerinin ortaya çıkışı XII. yy. başlarına rastlar. XIII. yy.'da yel değirmenleri, tüm Avrupa'da yaygın olarak kullanılmaya başladı. XIV. yy.'da, özellikle mühendis Jan Adriaenszon sayesinde, Hollandalılar'ın teknik üstünlüğüne tanık olundu. Bu üstünlük yel değirmenlerini, deniz seviyesi altındaki topraklardan suyu yetkin ve güvenilir bir biçimde akaçlayabilecek bir sisteme dönüştürme gereksiniminden kaynaklanıyordu. XVI. yy.'da, yel değirmenleri, özellikle İngiltere'de, sanayi makinelerini tahrik etmede kullanıldı. Buhar makinesinin ortaya çıkışı bu uygulamaya son verdi, ancak, rüzgâr motorları, XX. yy. başına dek, tarımda, su pompalama işlerinde yaygın olarak kullanıldı. Elektrik ağlarının ve Diesel üreteçlerin gelişimiyle birlikte, rüzgâr motorlarının bu tarımsal kullanımı etkinliğini yitirdi. Bununla birlikte, 70'li yılların başındaki enerji darboğazı, gerek geleneksel uygulamalar (su pompalama), gerek yeni kullanımlar (kırsal bölgelere elektrik sağlanması ya da bir elektrik ağının beslenmesine katkı) için rüzgâr enerjisini yeniden gündeme getirdi.

• *Rüzgâr enerjisinin potansiyeli.* Rüzgâr enerjisi, güneş enerjisinin dolaylı bir biçimidir çünkü, rüzgârlar, atmosferin güneş ışımasını soğurmasıyla oluşan sıcaklık ve basınç farklarıyla harekete geçer. Yer'in aldığı güneş enerjisinin, yaklaşık % 2'sinin, rüzgârların kinetik enerjisine dönüştüğü sanılmaktadır. İlişkin enerji miktarı inanılmaz düzeydedir: yılda yaklaşık 30 milyon TWsa, yani 1975'teki dünya enerji tüketiminin 500 katı. Bu enerjinin yalnızca % 10'unun yer yüzeyi yakınlarında kullanılabileceği göz önüne alınsa bile, sözkonusu enerji potansiyeli yine de çok büyüktür. Durumun böyle olmasına karşın, günümüzde, bu potansiyelin önemli bir bölümünü işletmek oldukça zordur. Gerçekten de, bu enerjiden verimli bir biçimde yararlanabilmek için, açık denizlerdeki kara parçalarını ve deniz yüzeylerini çok büyük rüzgâr motorlarıyla donatmak gerekmektedir. Bu koşullarda, rüzgâr enerjisi uygulamalarının uzun süre, ulaşımı güç bölgelerde yerel kullanımlarla (birkaç kilowatt'la onlarca kilowatt arasında değişen bir güç düzeyinde) ya da elektrik ağlarını beslemede, ek kaynak rolüyle (bu durumda birkaç megawatt'a [MW] dek ulaşan güç düzeylerinde) sınırlı kalacağı sanılmaktadır. Büyük rüzgâr motorlarının kurulmasına en elverişli alanlar, sürekli rüzgârların düzenli olarak estiği kıyı bölgeleri ve büyük steplerdir. Gerçekte, 30 km/sa'ten (Beaufort ölçeğinde 5 kuvvetinde) büyük bir ortalama rüzgâr hızı gereklidir.

• *Rüzgâr enerjisini dönüştürme teknikleri.* V(m/sn) hızıyla esen bir rüzgârı S(m²) kesitiyle alan bir rüzgâr motorunun sağladığı P (kW) gücü, 1927'de fransız mühendis Betz'in çıkardığı formülle verilir: $P = k \cdot S \cdot V^3$. İdeal bir rüzgâr motoru için k katsayısının değeri 0,37'dir; bu durumda, gelen rüzgârın kinetik enerjisinin % 59,3'ü gerçekten geri kazanılır. Gerçekte ise, k katsayısı doğal olarak, 0,37'den küçüktür ve kullanılan rüzgâr motorunun tipine ve gücüne bağlı olarak, genellikle 0,1 ile 0,3 arasında değişir.

Eksenlerinin konumuna (yatay ya da düşey) göre farklılık gösteren iki büyük rüzgâr motoru kategorisi ayırt edilir: eskiden beri en yaygın olanları, yatay eksenli rüzgâr motorlarıdır. Bunların eksenlerini, rüzgârın doğrultusuna koşut kalacak biçimde, sürekli olarak yönlendirmek gerekir. Gerçekten de, ancak böyle yapılırsa, kanatlar ya da palalar sürekli olarak rüzgâr etkisinde kalır. Yatay eksenli küçük rüzgâr motorları (0,5 ile 50 kW arasında değişen güçler), çoğu kez, çok sayıda kanatla donatılmıştır. Bu durumda bu rüzgâr motorları, gerçekte, Baléares değirmeni (6 kanatlı) ya da yunan değirmeni (12 kanatlı) gibi çok sayıda geleneksel değirmeninde ait olduğu, "amerikan tipi" değirmenler grubuna girer. Bu rüzgâr motoru tipi, zayıf rüzgârlarda çalışabilme üstünlüğü gösterir.

Yatay eksenli büyük rüzgâr motorlarında 3 ya da günümüzde olduğu gibi çoğu kez 2 palalı pervaneler kullanılır. Bu "pervaneli değirmen"lerde, çok büyük palaların (100 m uzunluğa dek) gerçekleştirilmesi için, havacılık tekniklerindeki gelişmelerden yararlanılmıştır ve bunlar, 100 kW ile birkaç MW arasında değişen yüksek güçler sağlayabilir. Bunlar, ancak orta ya da yüksek kuvvette rüzgârlar estiğinde çalışabilmelerine rağmen, verimleri mükemmeldir. Yapı öğelerinin mekanik yorulmasından kaynaklanan ve birçok deneysel rüzgâr motorunda, palaların kopmasına neden olan aksaklık, bunların başlıca problemini oluşturur.

Düşey eksenli rüzgâr motorları, eksenlerine hiçbir yönlendirme uygulamak gerekmediğinden, çalışma basitlikleri nedeniyle, kuşkusuz, kullanılmış en eski rüzgâr motoru tipidir. Bu arada bunların verimi, yatay eksenli rüzgâr motorlarınınkinden daha düşüktür. 70'li yıllarda, ABD ve Kanada'nın, 1925'te fransız mühendis Darrieus'un geliştirdiği, yeni bir düşey eksenli rüzgâr motoru tasarımını gözden geçirmeye başlamalarıyla birlikte, yaygınlığını ve güncelliğini oldukça yitirmiş olan bu rüzgâr motoru tipi, yeniden gündeme geldi. Sözkonusu rüzgâr motoru, palaları, bir yumurta çırpıcısının hareketli bölümüyle aynı biçimde hareket eden bir değirmenden oluşur. Darrieus rüzgâr motorlarının, 50 kW'tan küçük güçlerin üretimi için uygun olabileceği sanılmaktadır.

Rüzgâr enerjisi zaman içinde değişken olduğundan, en ayrıcalıklı uygulama alanı, herhangi bir anda gerçekleştirilebilen ve gereksinim ile enerjinin kullanılabilirliği arasında bir kayma sözkonusu olduğunda basit bir depolamaya olanak veren su pompalama işleridir; bu durumda, pompalanan suyu bir depolama tankında toplamak yeterlidir. Elektrik üretimi için, iki durum ayırt edilir: bağımsız küçük donanımlar ve bir şebekeye eşleştirilmiş büyük donanımlar. Küçük donanımlar -yenilenebilir bir enerji kaynağından yararlanan tüm öbür bağımsız üreteçler gibi- bir akümülatör bataryasında depolama yapmak zorundadır; bu da ne yazık ki, pahalı bir çözümdür. Buna karşın büyük donanımların, üretilen elektriği depolayan bir sisteme gereksinimleri yoktur: gerçekten de, bunların bağlı oldukları ağ, değişken bir elektrik üretimini, en azından bu üretim, toplam kapasitesinin küçük bir bölümü kadar olduğu sürece soğurabilir.

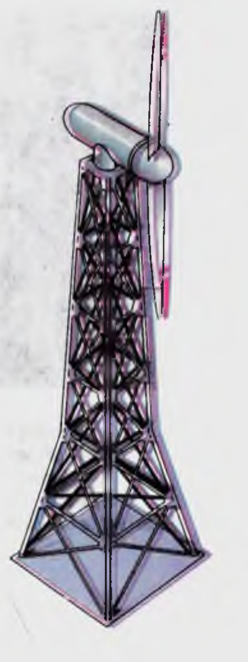
• *Yürürlükteki programlar.* Günümüzde, dünyada, özellikle ABD'de, tarımsal uygulamalara yönelik yüz binlerce küçük rüzgâr motoru hizmet verir. Buna karşın, büyük rüzgâr motorları hâlâ, araştırma ve geliştirme programlarının konusudur. Bununla birlikte, bu güçlü rüzgâr motorlarına ilişkin incelemelerin kökeni, ancak yarım yüzyıl öncesine dayanmaktadır: Ruslar'ın, 1931'de Balaklava'da (Kırım) hizmete soktukları, pervanesi 31 m çapında olan 100 kW'lık bir rüzgâr motoru ve Amerikalılar'ın 1941'de Vermont eyaletinde kurdukları, 1 250 kW'lık bir anma gücü veren, 53 m çapındaki bir rüzgâr motoru, Fransa'da Fransa Elektrik kurumu (EDF), 1960'ların başında, sırasıyla 130 kW, 800 kW ve 1 000 kW'lık güçler verebilen 21 m, 30 m ve 35 m çaplarında üç rüzgâr motorunu denedi. Bununla birlikte, bu fransız girişimi 1966'da -1980'de Ouessant adasına kurulan 100 kW'lık bir rüzgâr motoru dışında (bu aygıt kısa sürede büyük sıkıntılarla karşılaşmıştır)- son buldu. 1973'ten başlayarak ABD, büyük rüzgâr motorlarıyla yeniden ilgilenmeye başladı. 1975 ile 1978 arasında, 38 m çapında pervanelerle donatılmış "Mod-0" tipi üç rüzgâr motoru hizmete sokuldu. 2 000 kW gücünde ve 60 m çapında bir rüzgâr motoru (Mod 1), 1978'den bu yana Boone'de (Kuzey Karolina) çalışmaktadır ve Mod-2'ye ait daha da güçlü bir rüzgâr motoru (91 m çap, 2 500 kW) gerçekleştirilmiştir. Amerikalı uzmanların ekonomik tahminleri, yüz kadar büyük rüzgâr motorundan oluşan bir dizinin, geleneksel enerji kaynaklarıyla rekabet edebilir düzeyde bir fiyatla elektrik üretebileceği umudunu vermektedir. Öte yandan, Kanada, Danimarka, Hollanda ve Almanya gibi ülkelerde, rüzgâr enerjisinden yararlanmaya yönelik büyük çabalar harcanmaktadır.

RÜZGÂR adaları, Porto Riko ile Trinidad arasında (buradan Meksika'ya yelken açan gemiler için kuzey-doğu alizesinin estiği yerde) adalar ve adacıklar bütünü. İngilizler, özellikle Rüzgâr adalarının güney bölümünü kaplayan küçük Antiller' deki bir öbek adaya (Grenada ve Grenadine İslands, Saint Lucia ve Dominica) *Windward İslands* (Rüzgârüstü adaları) derler. (→ WINDWARD ISLANDS.) Buna karşılık D.'da Maracaibo körfezini, Venezuela kıyısını (Aruba, Curaçao, Bonaire, Blanquilla) sınırlandıran Hollanda ve Venezuela Antilleri'ne alize rüzgârları bu adalara doğru estiğinden *Rüzgâraltı adaları (Leeward İslands)* denir.

Rüzgâr gibi geçti *(Gone with the wind)*, Margaret Mitchell'in romanı (1936). Amerikan iç savaşı sırasında Güney'in tarihsel bir freskini çizen roman, bir ailenin parçalanmasıyla ulusal bir bölünmeyi simgeler: Scarlett O'Hara ve Rhett Butler'in kişilikleri üzerine kurulu ve savaş rastlantıları ile zenginleştirilen duygusal serüven, bir kahramanlık ve şeref dersi vermektedir. —Clark Gable (Rhett Butler rolünde), Vivien Leigh (Scarlett O'Hara rolünde), Olivia de Havilland ve Leslie Howard'ın oynadığı, Victor Fleming'in filmi (1939). Margaret Mitchell'in romanı, yapımcı David O. Selznick'in uzun süre amerikan sinemasının ticari başarılarından biri olarak kalacak olan teknikolor bir süperprodüksiyona esin kaynağı oldu.

Bk. resim sayfa 9994

RÜZGÂRALTI adaları, Antiller'de takımada, Venezuela kıyısı boyunca sırala-



yatay eksenli rüzgâr motoru



düşey eksenli Darrieus rüzgâr motoru

P. Meurou-Vloo



tarımda
su pompalamada kullanılan
geleneksel rüzgâr motoru



MGM-J.-L. Passek kol.

Victor Fleming'in *Rüzgâr gibi geçti* filminin bir sahnesinde (1939) Vivien Leigh ile Clark Gable

nan, Hollanda'ya bağlı Curoçao, Aruba ve Bonaire ile Venezuela'ya bağlı Nueva Esparta'yı kapsar. —İngilizler Rüzgâr adalarının kuzey bölümüne (*Leeward Islands;* Atigua ve Barbuda Montserrat, Saint Christopher ve Nevis) rüzgâraltı adaları adını verirler.

RÜZGÂRGÜLÜ a. Manisalalesine çok benzeyen, yumrusuz çotuklu çokyıllık otsu bitki. (Çokdilimli yaprakları ipek gibi yumuşak tüylüdür. Çiçekleri küçük bir bürgü içinde tek başına bulunur; çanağı taçyapraksıdır. Meyve yapraklarında tüylü bir uzantı bulunur. Adi rüzgârgülü [*Pulsatilla vulgaris*] homeopatide kullanılır. Mor rüzgârgülünün [*P. violacea*] çiçekli dalları balgam söktürücü ve idrar artırıcıdır.)

RÜZGÂRKIRAN a. Tarım ve Çiçekç. Canlı ağaç ve ağaççıklardan ya da cansız malzemeden (hasır sazı, takviyeli plastik) yapılmış ve egemen rüzgârlara dikey olarak yerleştirilmiş az ya da çok geçirgen engel; hayvan yetiştirilen yerlerde desteklere aralıklı olarak tutturulmuş sıra sıra tahtalardan ya da demirden kafeslerden oluşan çit.
—ANSİKL. Rüzgârkıranlar, rüzgârın tipine, rüzgârkıranın yapısına ve aralıklarının azlığına çokluğuna göre, az ya da çok geniş bir alanın yaşam ortamını değiştirir. Hava kütlelerinin hareketini yavaşlatır ve kuru bölgeler dışında, net ışınımı artırır. Bunun sonucunda, iklimlere göre, bitkilerin su gereksiniminde ve tarım bitkilerinden buharlaşan suyun miktarında değişiklikler olur; az nemli bölgelerde su gereksinimi artar, buharlaşan su miktarı azalır. Genel olarak havanın nem derecesiyle birlikte ısı genlikleri yükselir. Rüzgârkıranların toprak üzerinde de önemli etkileri vardır; rüzgâra bağlı olan aşınmayı azaltır, ilkbaharda daha hızlı ısınma sağlar, karın yerde kalma süresini uzatır. Bu değişiklikler, tarım bitkilerinde önemli ölçüde büyümeye neden olur. Rüzgârkıranlar, Rusya steplerinde, Yugoslavya, Romanya, Danimarka ve Fransa'da kullanılır.

Roger-Viollet



David Ryazanov

RÜZGÂRLANMA a. Rüzgârlanmak eylemi.

RÜZGÂRLANMAK gçz. f. **1.** Rüzgâr esmeye başlamak: *Akşama doğru hava rüzgârlandı.* **—2.** Rüzgâra çıkıp kendini esintiye bırakmak, hava almak.

Rüzgârlar kulesi. Esk. Yun. Atina'da, Roma agorasındaki ünlü anıt.

RÜZGÂRLI sıf. **1.** Rüzgâr alan, rüzgâra açık bir yer için kullanılır: *Rüzgârlı tepeler.* **—2.** Esintili hava, rüzgârın esmekte olduğu zaman için kullanılır: *Hava bugün epey rüzgârlı. Rüzgârlı bir gün.*

Rüzgârlı bayır (*Wuthering Heights*), Emily Brontë'nin 1874'de E. Bell takma adıyla yayımlanan romanı. Bir serserinin çocuğu olan Heathcliff, bir mülk sahibi tarafından evlatlık olarak alınır; adamın asıl oğlu, onu düşmanca karşılar, kızı Catherine ise ona âşık olur. Ancak, Catherine yine de bir mantık evliliği yapmak düşüncesindedir. Hayak kırıklığına uğrayan Heathcliff evden ayrılır ve toplum içinde başarı kazanmış bir kişi olarak geri döner; intikam duygularını, doğum yaptığı sırada ölen sevgilisinin kızı üzerinde tatmine girişir. Romanda, saygınlık tutkusu ve güçlü olma iradesi bir "parya" ile üvey kız kardeşi arasındaki ümitsiz aşkın (sevgilileri ancak ölüm birleştirecektir) uyandırdığı kendi kendini yok etme isteğinin zorunlu bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. *Rüzgârlı bayır*'ı çılgınca aşk için yakılmış bir ağıt sayabiliriz.

RÜZGÂRLIK a. Rüzgârdan korunmak amacıyla giyilen üstlük.
—İnş. Rüzgârın ve soğuğun iç mekânlara girmesini önlemek için yapı girişlerinde yapılan döner kapı ya da çifte kapı düzeni.
—Oto. Bir arabanın önüne ve arkasına yerleştirilen, sabit ya da sökülebilir, aerodinamik karoseri yüzeyi; hava ipçiklerinin akışını iyileştirmeyi ve hava direncini azaltmayı sağlar.

RÜZGÂRÖLÇER a. ANEMOMETRE'nin eşanlamlısı.

RÜZZİK BİN TALAİ (el-Melik ül-Adil Bedrettin Ebu Şüca Mecd ül-İslam), ermeni asıllı fatımi vezir (XII. yy.). Babasının öldürülmesi üzerine onun yerine geçti. On beş aylık bir görevden sonra, ayaklanan düşmanı Şaver tarafından yakalanıp öldürüldü. Kısa süreli vezirliği sırasında iyi bir yönetici olarak tanındı.

RYA a. (isveççe sözc.). Düğümlü uzun iplik katlarından oluşan ve hem duvar kaplaması hem örtü olarak kullanılan geleneksel finlandiya halısı. (Bu halı tipi, XX. yy. başında genç finlandiyalı sanatçılar tarafından yabancı etkilerden sıyrılmış özerk modern bir sanat oluşturmak için kullanıldı.)

RYABUŞİNSKA (Tatyana), rus asıllı kadın dansçı (Moskova 1917), David Lichine'in karısı Monte-Carlo rus baleleri'nde dans etti (1932-1941), bu topluluğun üç "baby-ballerinas"ından biri oldu ve pek çok bale düzenledi (Massine'in *Présages,* [1933]; D. Lichine'in *Francesca da Rimini,* [1937]; Fokine'in *Paganini,* [1939] adlı yapıtları). Daha sonra ABD'ye yerleşen sanatçı, kocasıyla birlikte Los Angeles'ta bir dans okulu kurdu.

RYAN (Robert), amerikalı sinema oyuncusu (Chicago 1909 - Hollywood 1973). Sinemaya *Golden Gloves* (E. Dmytryk, 1940) ile başladı. Bir dizi küçük rolden sonra, 1947'de *The Women on the Beach'*te J. Renoir ile, *Crossfire*'de Dmytryk ile birlikte çalıştı. Uzun süre "kötü adam" rollerinin aranılan oyuncusu oldu. Başlıca filmleri: *The Boy with Green Hair* (J. Losey, 1948), *Aşk ve cürüm* [Caught] (M. Ophuls, 1949), *Demir yumruk* [The Set-Up] (R. Wise, 1949), *Odds Against tomorrow* (R. Wise, 1959), *Aşk zehiri* [Born to be Bad] (N. Ray, 1950), *On Dangerous Ground* (N. Ray, 1952), *Krallar kralı* [King of Kings] (N. Ray, 1961), *Clash by Night* (F. Lang, 1952), *İdam mahkûmu* [The Naked Spur] (A. Mann, 1952), *Men in War* (A. Man, 1957), *Profesyoneller* [The Professionals] (R. Brooks, 1966), *Vahşi Belde* (The Wild Bunch) [S. Peckinpah, 1969].

RYAN (Valentine J. E.), ingiliz dağcı (1883-1947). Genellikle Lochmatter kardeşlerle birlikte Mont-Blanc ve Valais Alpleri'nde çok sayıda ilk tırmanışı gerçekleştirdi: Grépon'un doğu yüzü ve kuzey sırtı *(Ryan yolu)*, 1905'te, Weisshorn'un güney-doğu yüzü; Plan doruğunun doğu sırtı *(Ryan sırtı)*, Nordend'in kuzey sırtı ve 1906'da Täschhorn'un güney-batı yüzü.

RYAZAN, Rusya'da, Oka'nın orta çığırı kıyısında, Moskova'nın G.-D.'sunda, ağaçlı bozkır kuşağında kent; 515 000 nüf. (1989). Metalürji. Sentetik tekstil. Petrol rafinerisi. Besin sanayisi. Ağaç işleri.
—Tar. Kiev devletinin 1095 tarihli bir kronikte adı geçen bu kenti, 1129'dan sonra kurulan bir prensliğin başkenti oldu. 1237'de Moğollar tarafından yıkıldı; kalıntıları *Ryazanstaraya*'dadır (bugünkü kentin 50 km G.-D.'sunda). XIV. yy.'ın ortasında Pereyaslavl-Ryazanski adıyla Ryazan prensliğinin başkenti oldu; bu prenslik 1521'e doğru Moskova'ya bağlandı. 1778'de kente yeniden Ryazan adı verildi.
—Güz. sant. Kremlin bugün bölge müzesinin çeşitli bölümlerini barındıran üç manastırı kapsar; Arhangelskiy kilisesi (XVI. yy.); barok üslubunda Uspenskiy Sobor kilisesi (1683-1702); Rastrelli ve Voronihin' in planlarına göre yapılan dışı fayans karolarla süslü Spaski manastırı kilisesi (85 m yüksekliğinde bir çankulesi [1702] vardır). Svyatoy Boris kilisesi'nin yakınındaki Ryazanlı aziz Basil'in mezarı (XIII. yy.), 1830'a doğru bir piramitle süslendi. Eski piskoposluk sarayı ile prens Oleg'in sarayı müzeye dönüştürülmüştür.

RYAZANOV (David Borisoviç GOLDACH, **David** —denir), yahudi kökenli rus yazar (Odesa 1870 - ? 1938). Marxçı sosyalistti, Birinci Dünya savaşı boyunca Paris'te yaşadı. Mart 1917'den sonra Rusya'ya döndü, temmuz 1917'de Bolşevik parti'ye katıldı. Ekim devrimi sırasında sendikal hareket içinde önemli bir rol oynadı. 1921'de Marx-Engels enstitüsü müdürlüğüne getirildi, Marx ve Engels'in tüm yapıtlarının yayımlanmasına öncülük etti. 1931'de partiden çıkarıldı, 1938'de tutuklandı ve sürüldü.

RYBİNSKİ (Maciej), polonyalı general (Volinya 1784 - Paris 1874). 1802-1813 arasında fransız ordusunda görev yaptıktan sonra polonya ordusunda albay oldu. Katıldığı 1830 ayaklanması sırasında Varşova'da yararlılık gösterdi. Bu kentin düşmesi üzerine başkomutanlığa getirildi; ama olanaksızlıklar nedeniyle savaşa devam edemedi ve Prusya'ya, sonra Paris'e sığındı.

RYBNİK, Polonya'nın güneyinde kent, Çek Cumhuriyeti sınırı yakınında; 142 600 nüf. (1990). Karayolu kavşağı, kok kömürü elde etmeye elverişli bir kömür bölgesinin merkezi. (Eskiden Rybnik'in yakınında olan yataklar G.'ye doğru kaymış, Rybnik yönetim ve sanayi [metalürji, makine] merkezi haline gelmiştir.)

RYCHNER (Max), almanca yazan isviçreli şair ve edebiyat eleştirmeni (Liechtenstein, Sankt Gallen kantonunda, 1897 - Zürich 1965). *Neue Schweizer Rundschau* dergisi ve günlük gazete *Die Tat'*ın yayın kurulunda görev aldı, denemeler (*Arachne,* 1957) ve onu avrupa edebiyatının İsviçre'deki en seçkin temsilcisi ve yorumcusu haline getiren makaleler yazdı.

Nationalmuseum, Stockholm



Viktor Rydberg A. Edelfelt'in tablosundan (1891) ayrıntı *Nationalmuseum, Stockholm*

RYDBERG (Viktor), isveçli yazar (Jönköping 1828 - Djursholm 1895). Dikkat çeken siyasal makaleler, edebiyat ve sanat eleştirileri yazarı. Bir çingenenin yaşamını anlatan *Singoalla* (1858-1865), *Den siste atenaren* (1859) ve *Vapensmeden* (1891) gibi romanlarında, Antikçağ'a olan hayranlığıyla dinsel inancını birlikte dile getirdi. La Mennais ile karşılaştırılabilecek bir serbest düşünür olan Rydberg, İsveç'te dinler tarihi üzerine ilk modern yapıtı yazdı: *Bibelns Lära om Kristus* (1862). Ayrıca, felsefe ve sanat tarihiyle ilgili kitapları ve bir de şiir kitabı (felsefi ve retorik şiir geleneğine bağlanan son şiirleri içeren bu kitap, Tegnér tarafından resimlendirilmiştir) vardır.

RYDBERG (Johannes Robert), isveçli fizikçi (Halmstad 1854 - Lund 1919). Lund'da profesör oldu, atomun yapısı üzerine kuramlarda büyük bir önemi olan bir değişmezin varlığını ortaya koyarak, çeşitli elementlerin tayfları arasında bir ilişki kurdu.

Rydberg değişmezi, hidrojen tayfına ilişkin Balmer formülünde ve ben-

zer başka bağıntılarda yer alan değişmez (R_H=10 967 759 m^{-1}).

Rydberg hali. Atom fiz. Uyarılmış bir atomun çok büyük bir *n* ana kuvantum sayısına denk düşen ve bu nedenle enerjisi, iyonlaşma enerjisine çok yakın olan hali. Bu haller laserler yardımıyla, gerek basamaklı uyarmayla (bir halden ikinci bir hale, sonra bundan bir üçüncüye vb.'ye geçiş), gerek çokfotonlu geçişle (başlangıç halinden son hale, birçok fotonun aynı anda soğurulmasıyla, doğrudan geçiş) oluşturulabilir. Bu hallerde, atomun, atom çekirdeğine ortalama uzaklığı çok büyük olan uyarılmış bir elektronu vardır. Bu durumda bu atomun, boyutu angström düzeyinde olan ve çekirdek+uyarılmamış elektronlardan oluşan bir kalp ile bundan yüzlerce hatta binlerce angström ötede yer alan bir elektrondan oluştuğu düşünülebilir. *n*'nin 100'den büyük değerleri için, atom, Rydberg halinde, mikrometre düzeyinde, yani hemen hemen makroskobik bir boyuttadır. Bir Rydberg halindeki atomlar, elektromanyetik ışımayla şiddetle etkileştiklerinden milimetrelik bölgede aşırı duyarlı algılayıcılar olarak ortaya çıkarlar.

RYDE, Büyük Britanya'da sayfiye merkezi, Wight adasının kuzey-doğu kıyısında; 23 100 nüf.

RYDER (Albert Pinkham), amerikalı ressam (New Bedford, Massachusetts, 1847 - Elmhurst, Long İsland, 1917). Bu yalnız sanatçının yapıtlarında, manzaralara, çoğu kez edebiyattan esinlenen hayali öğeler karışır (*Ruhun tapınağı*, 1885, Albright -Knox Art Gallery, Buffalo). Karanlık ve yoğun olan sanatı, anlatımcılığa yakın, hayalci bir romantizme bağlanır.

RYDZ-ŚMIGŁY (Edward), polonyalı mareşal (Brzeżany, bugün Berejanıy, Ukrayna, 1886 - Varşova 1941). Piłsudski yandaşıydı, Birinci Dünya savaşı sırasında polonya lejyonuna bağlı bir alayın başına getirildi ve 1918-1920 arasında Ukraynalılar'a, ardından Sovyetler'e karşı düzenlenen harekâta katıldı. 1935'te ordu genel müfettişliğine, 1936'da mareşalliğe yükseltildi, Cumhurbaşkanından sonra devletin en önemli kişisi ve albaylar partisinin önderi durumuna geldi, 1939'da Polonya silahlı kuvvetler başkomutanlığına getirildi. Ordularının yenilgiye uğraması üzerine Romanya'ya sığındı. 1940'ta Romanya'dan kaçarak Varşova'ya gittiği ve ayaklanma sırasında orada öldüğü sanılmaktadır.

RYE, Büyük Britanya'da (East Sussex) kent, Hastings'in K.-D.'sunda, Manş yakınında, Romney Marsh kıyısında; 4 400 nüf. Rye, kıyının gerilemesi nedeniyle yavaş yavaş yok olan "Beş Liman"dan biridir, norman ve gotik üslubunda bir kilise ile birçok eski ev kapsar.

RYFYLKE, Norveç'in (Rogaland) güney-doğusu'nda dağlık bölge; çeşitli fiyordlarla çevrelenmiştir.

RYLE (Gilbert) büyük britanyalı filozof ve mantıkçı (Brighton 1900 - Whitby, North Yorkshire 1976). 1945-1968 arasında Oxford'da ders verdi. 1947-1971 arasında *Mind* dergisini yönetti. Çözümleyici felsefede özgün bir yer kazandı. L. Wittgenstein'ın *Tractatus* adlı yapıtındaki görüşlerden hareketle felsefeyi, ikianlamlılıklara son vermek ve günlük dilin yol açtığı karışıklıkları ortadan kaldırmak amacını güden bir etkinlik olarak kabul etti. Ancak felsefeye katkısı, *The Concept of Mind* (Zihin kavramı) [1949] adlı yapıtının da gösterdiği gibi, eleştirel bir görünümle sınırlı kalmadı. Felsefe tarihi konusundaki derin bilgisi, yapıtına çözümleyici felsefede genellikle eksik olan bir boyut kazandırdı. Örneğin *Plato's Progress* (Platon'a katkı) [1966] adlı yapıtında, Platon'un son yapıtları için yeni bir kronoloji önerdi.

Ryle'a göre günlük dildeki ikianlamlılık ve karışıklıkların çoğu, "kategori yanılmaları"ndan kaynaklanır. Bu tür yanılmalardan kaçınmak için, bir terimin geçerlilik sınırlarını kesinlikte saptayan bir "kavramsal çözümleme"ye girişmek gerekir. "Zihinsel kavramlar", yani isteç, imgelem, kendinin bilgisi, vb. ile ilgili kavramlar konusunda Ryle, işte bu tür bir çözümlemeye girişir.

Bk. resim sayfa 9996

Bu kavramları etkinliklere yönelik kavramlar olarak görmeleri nedeniyle filozoflar, descartesçı "makinedeki hayalet" dogmasını benimsemiş, ruh ve madde arasında bir dikotomi kabul etmiş ve başkasının varoluşundan kuşku duyacak kadar ileriye gitmişlerdi. Zihinsel kavramları Ryle, tam tersine, hiçbir bakımdan gizli bir etkinliğin varoluşunu anlatmaya gelmeyen yatkınlıklara yönelik kavramlar olarak gördü. Bu nedenle felsefeye, eleştirel ve tedavi edici bir işlev yükledi ve bu işleve "mantıksal yetiler" adını verdiği şeyi, yani uyuşum ve bağlılaşım olanağı ile bağdaşırlık ve bağdaşmazlık özelliğini belirleme işlevini ekledi. Öteki yapıtları: *Philosophical Arguments* (Felsefi kanıtlar), 1945; *Dilemmas* (İkilemler), 1954; *A Puzzling Element in the Notion of Thinking* (Düşünce kavramında şaşırtıcı bir öğe), 1954; *Aristotelian Society*'de yayımlanan "Phenomenology" (Görüngübilim) [1932] ve "Systematically Misleading Expressions", (Sistemli olarak gözden kaçan anlatımlar), [ay. ypt. 1931-32]; "Categories" (Kategoriler) [ay. ypt. 1938-39] ve başka bazı önemli makaleler: "Proofs in Philosophy" (Felsefede kanıtlar) [1954], "Use, Usage and Meaning" (Yararlanım, kullanım ve anlam) [1961].

RYLE (*sir* Martin), büyük britanyalı astrofizikçi (Brighton 1918 - Cambridge 1984). İkinci Dünya savaşı'nda telekomünikasyonda çalıştı. Daha sonra 1945'te, Cambridge'deki Cavendish laboratuvarı'na girdi, 1959'da burada kurulan ilk radyogökbilim kürsüsü'ne getirildi. 1959'da, Mullard radyogökbilim gözlemevi'nin müdürlüğüne atandı. Burada, pek çok radyoteleskopun yapımını sağladı ve yeni kayıt ilkelerinden yararlandı. 60'lı yıllarda geliştirdiği ve "açıklık bireşimi" tekniğiyle, çevresi kilometreleri bulan bir alana yayılmış küçük radyoteleskoplardan yararlanarak, gök radyokaynaklarını inceledi; bu sistemin çözme gücü aynı bölgeyi kaplayan tek bir dev aygıtın gücüne eşitti. 1974'te, Antony Hewish ile Nobel fizik ödülü'nü paylaştı.

RYLEY (John) → RİLEY.

RYMER (Thomas), ingiliz yazar ve tarihçi (Yafforth Hall, Yorkshire, 1643 - Londra 1713). Edebiyat eleştirmeni ve kralın vakanüvisiydi (1692), Ortaçağ ve XVI. yy. tarihlerinin incelenmesi açısından çok ilginç çalışmaları derleyip yayımlamakla görevlendirildi (*Foedora*, 15 cilt, 1704-1713); bu çalışma 1715'te Sanderson tarafından, 5 cilt daha eklenerek yeniden ele alındı. 1678'de bilimsel bir yapıt olan *The Tragedies of The last Age* (Önceki yüzyılın trajedilerinin incelenmesi) ve 1693'te Aiskhylos modeli trajediye dönüş adına çağdaş dramı yadsıyarak Shakespeare'i eleştirdiği *A short View of Tragedy* adlı yapıtları yayımladı. Ayrıca tarihsel bir trajedi (*Edgar, or the English Monarch*, 1678) yazdı.

RYMKIEWICZ (Jarosław Marek), polonyalı yazar (Varşova 1935). Şiirler (*Conventions* [fr. çev.], 1957; *Animula* [fr. çev.], 1964; *le Cerf d'argent* [fr. çev.], 1979), oyunlar (*la Leçon du professeur Tulp* [fr. çev.], 1964; *Sa Majesté Carnaval* [fr. çev.], 1970) ve romanlar (*Un froid regard* [fr. çev.], 1975; *la Longue Attente* [fr. çev.], 1979) yazdı, *Ce qu'est le classicisme: manifestes poétiques* [fr. çev.], (Klasisizm nedir: şiir bildirileri) [1967] adlı bildirisinde tanımladığı, Polonya yeni klasikçiliğine öncülük etti.

RYNCHITES → RHYNCHİTES.

Ryoan-ci, Kyoto'da japon tapınağı; 1473'te kuruldu ve birçok kez yeniden yapıldı. Geleneksel olarak Soami'ye mal edilen taşlı bahçesiyle (1499) ünlüdür. Bir beyaz kum denizi içinden baş veren beş taş grubuyla, *zen* öğretisinin ve sanatının özünü yansıtır.

RYOBU-ŞİNTO, IX. yy.'a doğru ortaya çıkan ve buddhacılık (ithal edilen din) ile şintoyu (yerli din) tek bir inançta birleştiren bir japon tarikatını belirten japonca sözcük. Bu tarikata göre yerli tanrılar, hint buddha panteonunun geçici dışlaşmalarından başka bir şey olmadıkları için, çok eski İse ve İzumo tapınakları dışında kalan bütün şinto tapınaklarında, rahiplik hizmetleri bozular tarafından görülüyor ve bütün şinto tapınakları buddha başresimleriyle süsleniyorlardı. XVII. yy.'da ulusal dine dönüş yararına sürdürülen sert bir savaşıma rağmen bu anlaşılmaz ikilik ancak 1868'de, iktidara yeniden geçen imparator şintoyu devlet dini ilan ettiği ve bu dine hizmet eden bütün tapınakları yeniden açtırdığı zaman ortadan kalktı.

RYSANEK (Leonie), avusturyalı kadın opera sanatçısı (Viyana 1926). İlk kez 1949'da sahneye çıktı, daha 1951'de Bayreuth'da *(Die Walküre)* uluslararası üne kavuştu. Bir soprano olan, alman ve italyan bestecilerin yapıtlarını başarıyla yorumlayan sanatçı, Richard Strauss'un operalarında önemli kadın kahramanları seslendirmesiyle tanındı.

RYSSOTA a. Salyangoz cinsi. (Hayvanın

Larousse



Johannes Robert Rydberg
Sainte-Geneviève kütüphanesi, Paris

Süddeutscher Verlag



mareşal Rydz-Śmigły
(generalken)
(ağustos 1936'da Varşova'da)

S. Held



Kyoto'da, **Ryoan-ci**'nin taşlı bahçesi (1499)

BBC-Hulton Picture Library



Gilbert Ryle (1952'de)

kuyruk kesiminde bir mukus deliği, deliğin üstünde de bir eklentisi vardır; kavkısı oldukça büyük, göbeğin çevresinde dip bölümü oyuktur; çoğunlukla güzel renkli olan bu hayvanlar Filipinler'de karada yaşarlar. *Helicarionidae* familyası.)

RYSWICK, günümüzde **Rijswijk,** Hollanda'da (Güney Hollanda) yer, Lahey'in güney-doğu banliyösünde; 54 000 nüf. Araştırma laboratuvarı. Meyve pazarı. Roman ve gotik üslubunda kilise.

Ryswick antlaşmaları (1697), Ryswick yakınında, Nieuwburg şatosu'nda imzalanan ve Augsburg birliği savaşı'na son veren antlaşmalar. 20 eylülde Fransa, Birleşik Eyaletler, İngiltere ve İspanya arasında, 30 ekimde de Fransa ile imparator Leopold I arasında imzalandı. Louis XIV, birleştirme siyaseti sayesinde işgal ettiği (Lorraine, Pfalz, Katalonya) ya da ilhak ettiği toprakları (Saarlouis, Longwy ve Strasbourg dışında) iade ediyor ve William III'ü İngiltere kralı olarak tanıyordu. Birleşik Eyaletler fransız limanlarında ve İspanya'nın elinde bulunan bazı Hollanda müstahkem yerleşmelerinde ticari kolaylıklar elde ediyordu.

RYSY dağı, Polonya'daki Tatralar kütlesinin en yüksek doruğu (2 499 m), Çekoslovakya ile sınır oluşturan başlıca sırtta.

RYTİ (Risto Heikki), finlandiyalı devlet adamı (Huittinen 1889 - Helsinki 1956). İlerici parti'den milletvekili seçildi (1919-1924, 1927-1929). Maliye bakanlığı (1921-1924), Finlandiya bankası genel müdürlüğü (1923-1940) yaptı, fin markına istikrar kazandırdı. Rus-Finlandiya savaşı'ndan yararlanarak Başbakanlığa (aralık 1939- aralık 1940), ardından Cumhurbaşkanlığına (19 aralık 1940 - 1 ağustos 1944) yükseldi. Haziran 1944'te, cepheyi sağlamlaştırmak için Ribbentrop ile bir askeri yardımlaşma antlaşması imzaladı ve çok geçmeden, SSCB ile yapılan barış görüşmelerini güçleştirmek için görevinden istifa etti. 1946'da savaş sorumlusu olarak on yıl hapis cezasına çarptırıldı, 1949'da cezası bağışlandı.

RYŪ a. TATSU'nun eşanlamlısı.

RYUCUN → PORT-ARTHUR.

RYUKYU, yanardağ ve mercan kökenli japon takımadası, Kyuşu'nun güneyinde Tayvan'a kadar 1 300 km boyunca uzanır, Çin denizi'ni Büyük Okyanus'tan ayırır; 2 250 km²; 1 179 097 nüf. Günümüzde Okinava (en büyük adasının adı) ilini oluşturur. Ryukyular XVII. yy.'da Japon Satsuma (Kyuşu) fiefinin sömürgesi haline gelen bir çin krallığıydı. 1945'te Amerikalılar'ın işgal ettiği takımada, 1972'de Japonya'ya geri verildi.

Musonların ve tayfunların etkisiyle gerçekleşen bol yağış ve değişmeyen sıcaklık, tatlıpatates, muz, şekerkamışı ve ananas üretimine olanak verir. Eski uygarlığı ve yabancı işgali, Ryukyu'ya japon bölgelerinin arasında ayrı bir özellik kazandırmıştır. Ryukyu takımadası, ülkenin kişi başına düşen geliri en düşük yeridir; ne var ki tropikal özellikleri ülkenin diğer bölgelerinden birçok turisti buraya çekmektedir.

RYUN (James, **Jim** —denir), amerikalı atlet (Wichita, Kansas, 1947). Özellikle yarış sonlarında çok başarılı bir orta mesafe koşucusuydu. 1 500 m'de (3 dk 33 sn 1/10, 1967'de) ve 1 milde (3 dk 51 sn 3/10, 1967'de) dünya rekorları kırdı.

RYURİKOVİÇİ → RURİK hanedanı.

RZESZÓW, Polonya'nın güney-doğusunda kent, Wislok kıyısında voyvodalık merkezi; 150 700 nüf. (1990). Karpat dağlarının eteğinde bölge merkezi. Makine sanayisi, metal üretimi, besin sanayileri ve basımcılık. Demiryolu kavşağı. —*Rzeszów voyvodalığı* (4 398 km²; 710 600 nüf. [1989]), G.'den Beskidler'in eteğine, K.'den Sandomierz ovasına ve platolara kadar yayılır. Birçok küçük kentte sınırlı ama çeşitlenmiş (mekanik, tekstil, ayakkabı, kereste, besin, maden çıkarma) sanayilere rastlanır. Önemli bir kaynak olan doğal gaz, dağ eteğinin kuzeyindeki birçok yerde çıkarılır.

RZEWUSKİ (Henryk), polonyalı yazar (Sławuta, Volinya, 1791 - Cudnów, Volinya, 1866). *Pamiatki Pana Seweryna Soplicy* (1839) adlı yapıtında, Stanisław-August yönetimindeki Polonya toplumunun canlı ve mizahi bir tablosunu çizdi.

KAYNAKÇA

rafızilik. Ahmed Refik (Altınay), *XVI. asırda rafızilik* (İstanbul, 1932). —C. Özbay, *Rafizilik nedir* (Ankara, 1957). — Ebu Muhammed Osman el-Iraki, *Sapıklarla dinsizlerin çeşitli mezhepleri*, çev. Y. Kutluay (Ankara, 1962). — N. Çağatay ve İ. A. Çubukçu, *İslam mezhepler tarihi I* (Ankara, 1965). —N. Çağatay ve İ. A. Çubukçu, *İmamiye şiası* (İstanbul, 1984). — B. Üçok, *İslamdan dönenler ve yalancı peygamberler* (Ankara, 1967). — Ebu Mansur el-Bağdadi, *Mezhepler arasında farklar*, çev. E. R. Fığlalı (İstanbul, 1979). — A. Y. Ocak, *Türk heterodoksi tarihinde zındık, rafızi, mülhid ve ehl-i bidat terimlerine dair bazı düşünceler* (Tarih enstitüsü dergisi, sayı 12, İstanbul, 1981-1982).

Ragıp Paşa Köribozlu. Ahmed Refik (Altınay), *Âlimler ve sanatkârlar* (İstanbul, 1924, yeni harflerle Ankara, 1974); *Ragıp Paşa devrinde İstanbul hayatı* (Yeni mecmua, c. II, İstanbul, 1918). — B. S. Baykal, *Koca Ragıp Paşa ve Büyük Friedrich* (Ankara, 1939). — M. Uraz, *Koca Ragıp Paşa* (İstanbul, 1940).

Ramazanoğulları. Nüzhet, *Ramazanoğulları* (Tarih-i Osmani encümeni mecmuası, c. XII, sayı 1, İstanbul, 1911). — Halil Edhem (Eldem), *Düvel-i islamiye* (İstanbul, 1927). — İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu beylikleri* (Ankara, 1937). — K. Ener, *Ramazanoğulları türkmen beyliği tarihi* (İstanbul, 1979). — E. Karatekin, *Ramazanoğulları tarihi* (İstanbul, 1979).

Raşit Mehmet. Ali Kemal, *Raşid müverrih mi şair mi* (İstanbul, 1334 [1915]). — C. Baysun, *Müverrih Raşid Efendi'nin İran elçiliğine dair* (Türkiye mecmuası, c. IX, İstanbul, 1946-1951). — M. Aktepe, *Vakanüvis Raşid Efendi'nin Eşref Şah nezdindeki elçiliği ve buna tekaddüm eden siyasi muhabereler* (Türkiyat mecmuası, c. XII, İstanbul, 1955).

Razınihan ile Mahifiruze. W. Ruben, *Razınihan ile Mahifiruze* (Ülkü, sayı 102, Ankara, 1941).

reisülküttap. A. N. Kurat, *Yırlık ve bitikler* (İstanbul, 1940). — İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devleti teşkilatına medhal* (İstanbul, 1941); *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı* (Ankara, 1948). — O. Turan, *Türkiye Selçukluları hakkında resmi vesikalar* (Ankara, 1958). — İ. H. Danişmend, *İzahlı Osmanlı tarihi kronolojisi. Osmanlı devlet erkânı* c. V (İstanbul, 1971).

Rıza Konyalı. M. H. Bayrı, *Konyalı âşık Rıza* (Türk folklor araştırmaları, c. I, sayı 1, İstanbul, 1949).

Rize (il). S. Erinç, *Doğu Karadeniz dağlarında glasiyal morfoloji araştırmaları* (İstanbul, 1944); *Kaçkar dağı grubunda diluvyal ve bugünkü glasyasyon* (İstanbul Üniversitesi fen fakültesi mecmuası, sayı 3, 1949). — İstanbul Üniversitesi, *Üniversite haftası: Trabzon-Rize* (İstanbul, 1956). — N. Tunçdilek, *Türkiye'de çay ziraati gelişme ve problemleri* (İstanbul Üniversitesi coğrafya enstitüsü dergisi, sayı 11, İstanbul 1960). — MTA enstitüsü, *Türkiye jeoloji haritası* (1:500 000, Trabzon paftası, 1961). — T. Tarkan, *Rize, Hopa yöresi coğrafi etüdü* (Atatürk üniversitesi yayınları, sayı 145, Erzurum, 1973). —DİE, *Tarımsal yapı ve üretim* (Ankara, 1984); *Genel nüfus sayımı 1985* (Ankara, 1986).

Rize (kent). A. A. Saygun, *Rize, Artvin ve Kars havalisi türkü, saz ve oyunları hakkında bazı malumat* (İstanbul, 1937). — S. Can, *Rize şairleri* (Ordu, 1940). — A. B. Taymas, *Yeşil Rize ve ili* (Ankara, 1950). — R. Arer, *Rize* (Ankara, 1952); *Türkiye'de çaycılık ve turistik, sosyal, kültürel, ekonomik Rize* (İstanbul, 1969). — *Rize il yıllığı 1967 ve 1973.* — P. M. Bıjışkyan, *Karadeniz kıyıları, tarih ve coğrafyası*, çev. H. Andreasyan (İstanbul, 1969). — S. Kaymaz, *Rize halk şairleri* (Ankara, 1976). — T. Günay, *Rize ili ağızları* (Ankara, 1978).

Rodos. Ziver Bey, *Rodos tarihi* (Rodos, 1312 [1894]). — Halil Halid, *Rodos fethinde Sultan Süleyman'ın tedabir-i siyasiyesi* (İstanbul, 1328 [1912]). — A. Gabriel, *La cité de Rhodes* (2 c, Paris, 1921-1923). — H. Balducci, *Rodos'ta türk mimarisi*, çev. C. Rodoslu (Ankara, 1945). — C. Rodoslu, *Rodos ve İstanköy adalarında gömülü tarihi simalar* (Ankara, 1945). — Ş. Turan *Rodos ve 12 adanın türk hâkimiyetinden çıkışı* (Belleten, sayı 113, Ankara, 1965). — Z. Çelikkol, *Rodos'taki türk eserleri ve tarihçe* (Ankara, 1985).

rubai. Muallim Naci, *Istılahat-ı edebiye* (İstanbul, 1307 [1889] yeni harflerle, Ankara, 1984). — M. F. Köprülü, *Klasik türk nazmında rubai şeklinin eskiliği* (Türk dili ve edebiyatı hakkında araştırmalar, İstanbul, 1934).

Ruhsati Deliktaşlı. K. Özyalçın, *Deliktaşlı Ruhsati hayatı ve eserleri* (2 c, İstanbul, 1936). — V. C. Aşkun, *Büyük halk ve saz şairi âşık Ruhsati* (Sivas, 1944). — E. C. Güney ve Ç. Eliatun (haz.), *Âşık Ruhsati hayatı ve şiirleri* (İstanbul, 1953).

Rumelihisarı. S. Toy, *The castles of the Bosporus* (Archeologia, c. 70, London, 1930). — A. Gabriel, *Châteaux turcs du Bosphore* (Paris, 1943); *İstanbul türk kaleleri*, çev. Alp Oğuz (İstanbul, 1974). — E. H. Ayverdi, *Fatih devri mimarisi* (İstanbul, 1953). — Topkapı sarayı müzesi yayını, *Rumeli hisarı* (İstanbul, 1957). — F. Karatay, *Rumeli-hisarı* (İstanbul enstitüsü mecmuası, c. V, İstanbul, 1959).

Rusçuk yâranı. İ. H. Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli âyanından Tirsinikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa* (İstanbul, 1942).

Rüstem Paşa. Osmanzade Ahmed Taib, *Hadikat ül-vüzera* (İstanbul, 1271 [1854]). — L. Forrer, *Die Osmanische Chronik des Rustem Pascha* (Leipzig, 1923). — İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı tarihi*, c. II (Ankara, 1949). — M. T. Gökbilgin, *Rüstem Paşa ve hakkındaki ithamlar* (Tarih dergisi, c. VIII, sayı 11-12, İstanbul 1955).

rütbe. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilatı* (Ankara, 1948). — M. Z. Pakalın, *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*, c. III (İstanbul, 1971).



S a. **1.** Türk abecesinin yirmi ikinci harfi. **—2.** Daraltıcı, art dişetsil, ötümsüz ünsüz.
—ANSİKL. Harfin fenike dilindeki adının diş anlamına geldiği sanılmaktadır: bu durumda gösterge yan yana iki dişi belirtiyordu. İlkel yunancada harf, basit bir pozisyon değişikliğiyle büyük sigma biçimini aldı. Bacaklardan birinin yok olması ve açıların yuvarlaklaşması latince *S* biçiminin ortaya çıkmasına yol açtı. Bu harf kimi yunan abecelerinde de kullanılıyordu. Aynı biçim, ikinci çizginin yok olması, aşağıdan yukarı tek bir çizgiyle birinci ve üçüncü çizgilerin birbirine bağlanması gibi bazı yalınlaştırmalarla, sonraki işlek yazılarda da görülür. Gotik yazılarda, uzun *S*'nin yanında, yuvarlak büyük *S* XII. yy.'dan başlayarak sözcük sonunda görülür. Hümanist yazı, sözcük sonunda uzun *s* ile yuvarlak *s* kullanımını sürdürür. Yuvarlak *s*, matbaa harflerinde uzun *s*'nin kullanımına son vermiştir.

• *Sesbilgisi.* Türkçe sözcüklerde sözcük başında, içseste ve sonseste bulunur: *ses, söz, say-, göster-, asıl-, kestir-, as-, es-, is, us, göğüs.* Türkçede hece sonunda *s* ünsüzünden sonra *t* gelebilir: *üst, ast.* Alıntı sözcüklerde de *s* ünsüzü çok bulunur. Arapçada üç ayrı *s* sesi vardır: *s, ṣ, ś.* Bunların hepsi de türkçeye *s* olarak geçmiştir: *ṣervet> servet, ṣedā> seda> semā > sema.* Türkçede sözcük başında çift ünsüz bulunmadığından, batı dillerinden alınan ve sözcük başında *st-, sp-, sm-, sl-* gibi ünsüz çifti bulunduran sözcüklerde başa bir *i-* ünlüsü gelir: *stasyon> istasyon, statistik> istatistik, spiral> ispiral, smarit> izmarit, slav> islav* gibi. Son dönemlerde bu ünsüz çiftleri alıntı sözcüklerde olduğu gibi korunmaktadır: *spor, snop, smokin, slayt, slogan, ski, skolastik, skandal, sprey, stabilize, stad, staj, steno, steril.* Hatta sözcük başında üç ünsüz bulunan sözcüklerde de korunduğu görülür: *strateji, stratosfer, striptiz.*

Anadolu ağızlarında *s-> z-* gelişmesi görülür: *sopa> zopa, sebze> zebze, sıfır> zıfır, sabah> zabah.* Bu gelişme yazı dilimizde de birkaç örnekte görülür: *sebzevat> zerzevat, surnā> zurna, sanaʿat> zanaat, sumpare> zımpara.* Bunun tersine bir gelişme de görülür: *zaʿferān> safran.*

• *Tarihsel sesbilgisi.* Eski türkçede *-zun/-zün* olan 3. tekl. k. *buyruk eki* orta türkçede *-sun/-sün, -sunu/-süni, -su/-sü* biçimlerinde görülür karahanlı, harezm ve çağatay lehçelerinde *-z> -s* gelişmesi görülür: *kelmez> kelmes* 'gelmez', *bolmaz>* 'olmaz'.

Türkmencede *s-* sesi oldukça geriden çıkan bir *ϑ*=th sesine dönüşür: *sen> ϑen.* Başkırtçada *s-> h-* olur: *süt> hüt, su> hu, atası> ata-hê* 'babası', *et-se> it-he, alası> alahê* 'alarak'.

Macar türkoloğu Gyula Németh, türk dillerini sınıflandırırken *S* grubu ve *Y* grubu olmak üzere ikiye ayırır. *S* grubuna, genel türkçede sözcük başındaki *y*'lerin *s* -olarak görüldüğü yakutça ve çuvaşça, *Y* grubuna ise sözcük başındaki *y-* sesini koruyan bütün öteki yaşayan lehçeler ile tarihsel lehçelerden köktürk, uygur ve kuman türkçeleri girer. Yakutçada *yaḍağ> sati* 'yaya', *yuḍruk> suturuh* 'yumruk', *yaş-> sas-* 'gizlemek', *yüz> süs, yazı> sısı* olur. Çuvaşçada *yüz> s'er, yüzük> s'ere, yaş> s'ul, yaka> s'uha, yultuz> s'ıldır* 'yıldız', *yuŋ> s'ım* 'yün', *yumurtka> s'ımırda* 'yumurta', *yağmur> s'ımır, yut-> s'ıt-, yi-> s'i-* 'yemek', *yol> s'ul, yok> s'uh, yılan> s'elen, yitmiş> s'itmel, yigirme> s'irem,* 'yirmi'.

Yakutçada sözcük başındaki *s*'ler *h-* olduktan sonra *h-* sesi düşer: *sal> hal> āl, saç> has> as, sen> hen> en. -s-> -t-* gelişmesi de görülür: *ısırğa> ıtarğa, ıtırga* 'küpe', *susak> utah* 'susamış', *esir-> itir-* 'sarhoş olmak', *ısır-> ıtır-. s>ç* gelişmesi görülür: *sıçğan> çıçkan, saç-> çaç-.* Buna karşılık seyrek olarak *-ç> -s* olur: *üç> üs.* Yakutçada hece sonunda *-ş> -s* gelişmesi de oldukça yaygındır: *aş> as* 'yemek', *kemiş-> kebis-* 'atmak', *kümüş> kömüs, körüş-> körüs-, kış> kıs, kuyaş> kuyas* 'güneş', *baş> bas.*

Çuvaşçada *-z> -s* gelişmesi yaygındır: *az-> as-, ağız> ıvıs, sez-> sisteŋiz > tineş, buz-> pus-* 'bozmak'. Hece başında ise *-s-> -z-* gelişmesi görülür. Örneğin *ses> sas* sözcüğünde *-s* sesi korunduğu halde iyelik eki aldığında *-s-> -z-* olur: *sası> sazı* 'sesi', *kulğaksız> hılhazır* 'kulaksız, sağır', *kısır> hęzęr, sen> ezę.*

S Anat. *Kalınbağırsak S*'si, sigmamsı kolona, yani kalınbağırsağın gödenbağırsağından önceki parçasına bazen verilen ad.
—Anorg. kim. *Kükürt*'ün simgesi.
—Bakteriyol. *S kolonileri,* SMOOTH KOLONİLERİ'nin eşanlamlısı.
—Elektron. *S parametreleri,* bir dörtuçlu ya da bir çokuçlu için, yansıyan dalgaları gelen dalgalara bağlı olarak tanımlayan parametreler grubu. (Bu parametreler, yüksek frekans tranzistorlarında çok kullanılır.)
—Elektrotekn. Görünür gücü belirtir.
—Fizs. mekan. Kuvantal mekanikte, spin kinetik momentini belirtir.
—Org. kim. Bir atomun mutlak *biçimlenme**'sini belirtmeye yarayan önek.
—Orm. san. *S demiri,* uçlarda çatlamayı önlemek için bazı odun parçalarının ucuna çekiçle çakılan S biçiminde çelik kenet.



B. Ross-Cosmos

sutopu karşılaşmasında bir pozisyon

—Ölçbil. *Siemens*'in simgesi.
—Tem. parç. Acayiplik'i belirtir.
—Termodin. Entropiyi belirtir.

s Atom fiz. Yörünge kuvantal sayısı ℓ'nin, $\ell = 0$ değerini belirtir. (Tayfgözlem kökenlidir [ing. *sharp*, keskin].) ‖Spin kuvantal sayısını belirtir.
—Elektrotekn. Asenkron bir makinenin kaymasını belirtir.

S^1 Geom. $\mathbb{R}^2$ nin birim küresi. (Bu küre: $\{x/x \in \mathbb{R}^2$ ve $|x| = 1\}$ çemberidir, U ile de gösterilir, çünkü modülü 1 olan karmaşık sayılar kümesiyle eşyapılıdır.)

S^n Geom. $\mathbb{R}^{n+1}$ uzayının küresi: $\{x/x \in \mathbb{R}^{n+1}$ ve $\|x\| = 1\}$. (Yalnızca S^1 ve S^3 bir grup yapısıyla donatılabilir, burada S^3, kuaterniyonlar cismidir. Öbürlerinin ilginç yapıları vardır, örneğin S^7, "hemen hemen grup" yapısındadır.)

SA a. (ar. *ṣā'*). *Esk.* Bir tür tahıl ölçüsü. (Bu ölçü islam ülkelerinde farklı ağırlıktadır. Irak'ta bir *sa* 1 040 dirheme eşdeğerdir; Hicaz'da 600 dirhemden biraz fazladır.)

S.A. "Hz. Muhammet'e salat ve selam olsun" anlamına gelen "Sallallahü aleyhi ve sellem" duasının kısaltması. (→ SALAVAT.)

> **-SA [-SE].** Yapım eki. Adlardan istek kavramı içeren ya da bu yönelimi belirten fiiller türetir: *susamak* (su-sa-mak), *gereksemek* (gerek-se-mek), *önemsemek* (önem-se-mek), *duraksamak* (durak-sa-mak), *büyüksemek* (büyük-se-mek), vb.

sa Ölçbil. Zaman birimi saat'in simgesi.



SA ya da **SAY** sıf. (fars. *sāyiden*'den *sā*, *sāy*). *Esk.* "Süren", "sürücü" anlamıyla bileşik sözcükler türetir: *cebhe-sa* (yüz süren), *cebin-sa* (alın süren, yere kapanan) vb.

-SA → -ASA.

SÂ a. (ar. *ṣā'*). **1.** Arap abecesindeki *se* harfinin adı. **—2.** *Sâ-yı müsellese*, üç noktalı *se*.

SA a. (alm. *SturmAbteilung*, saldırı birliği'nin kısaltılmışı). Nazi partisi'nin yarı askeri örgütü. Günlük yaşama egemen olarak Hitler'in iktidarı "yasal" yoldan ele geçirmesinde önemli rol oynadı.

◆ Bu kuruluşun üyesi.
—ANSİKL. Hitler, partinin başına geçtiğinde (1921), eski yüzbaşı Röhm, Bavyera'da SA'yı kurdu (askeri olarak örgütlenmiş 6 000 kişi, yani "kahverengi gömlekliler"). SA, Münih'te başarısızlığa uğrayan hükümet darbesinden (kasım 1923) sonra yasaklandı; Hitler 1925'te hapisten çıkınca örgütü, bütün Reich çapında yeniden kurdu. Röhm'ü yeniden göreve çağırdı (1931). SS* ve NSKK (Nationalsozialistisches Kraftkorps) da içinde olmak üzere, örgüt mevcudu 1933 başında bir milyonu aştı ve aynı yıl içinde üç katına çıktı ("Çelik miğfer" adlı rakip örgütü de içine aldı). Yardımcı polis görevi yapan SA'lar, birçok şiddet hareketinde bulundu ve "yapılması gereken ikinci devrim"den söz etti. Devlet bakanı olan Röhm'ün kabadayıca hareketleri, Reichswehr'i rahatsız etti. Hitler'de doğurduğu güvensizlik, Röhm'ün ve başlıca adamlarının, 30 haziran 1934'te kanlı bir biçimde SS'ler tarafından tasfiye edilmesiyle sonuçlandı (buna, alaylı biçimde, "uzun bıçaklar gecesi" denir). Lutze tarafından yeniden örgütlenen SA, bir milyon kişiye indi, SS ve NSKK'dan ayrıldı ve önemli bir rol oynamadı. "Kristal gecesi" yapılan pogromlar sırasında (kasım 1938) kendini göstermek istedi. 1939'da SA'ların çoğu Wehrmacht'a alındılar.

SÁ ya da **SÁ E BENEVİDES** (Salvador CORREIA DE), portekizli amiral (Rio de Janeiro 1594-Lizbon 1688). Brezilya valisiydi. Hollandalılar'a karşı direnişi örgütledi. Hollandalılar'ı önce Afrika acentelerinden, sonra da ülkeden kovdu. Bir komplo sonucu gözden düşerek son günlerini Lizbon'da geçirdi.

SAA → SİA.

Saab-Scania, isveç otomobil ve uçak yapım şirketi. Şirketin kökenleri, 1937'de Marcus Wallenberg tarafından, İsveç'i uçak sanayisine kavuşturmak amacıyla *Svenska Aeroplan Aktie Bolaget*'in (SAAB) kurulmasına kadar uzanır. İsveç'in ikinci büyük otomobil yapımcısı olan şirketin iş hacminin yarısını ağır yük taşıtları oluşturur. Şirket avcı ve keşif uçaklarının yanı sıra güdümlü mermiler ve sivil araçlar da üretmektedir

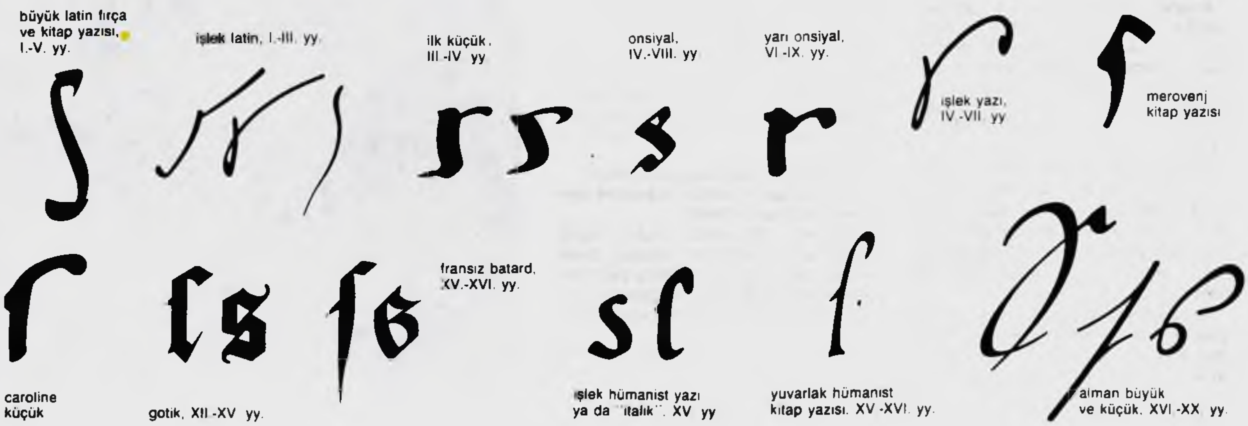
SAÂDE (Anton), lübnanlı ideolog ve siyaset adamı (Brezilya 1904-Beyrut 1949). Yunan ortodoks dinindendi. 1932'de Ulusçu Suriye partisi'ni kurdu. Bu parti, Filistin, Maverai Ürdün, Suriye ve Lübnan'ı (1947'de bu listeye Irak ve Kıbrıs eklendi) içeren, "doğal" sınırlarına kadar yayılmış bir Suriye ulusunun oluşturulması için savaşıma girişti. Faşist ideolojisinden etkilendi, Saâde, 1934'te Ulusçu Suriye partisi' nin ömür boyu başkanlığına getirildi; fransız mandasına son verilmesini ve güçlü bir devletin kurulmasını istedi. Manda makamlarınca Ulusçu Suriye partisi'nin dağıtılmasından bir yıl sonra sürgüne gitti. 1944'te, Ulusçu Suriye partisi, Sosyal halk partisi adı altında yeniden kuruldu. Saâde, Lübnan'a döner dönmez (1947) "doğal Suriye" tasarısını yeniden ortaya attı. Sosyal ulusçu Suriye partisi'ne dönüşen eylemi, başarısızlıkla sonuçlanacak olan bir hükümet darbesine girişmeden önce lübnanlı falanjist örgütlerle çatıştı. Saâde, Suriye'ye sığındı; Şam tarafından lübnanlı yetkililere teslim edildi ve kurşuna dizildi (temmuz 1949). Sosyal ulusçu Suriye partisi, aralık 1961'de yeni bir hükümet darbesi girişiminde bulundu.

SAADET, -ti a. (ar. *sa'ādet*). **1.** Mutluluk, ongunluk: *Evlenen bir kimseye saadetler dilemek. Saadetten uçmak.* **—2.** *Saadetle*, bir yerden ayrılan kimseye "güle güle gidiniz" anlamında söylenen uğurlama sözü.
—*Esk.* *Saadet asrı* ya da *asr-ı saadet*, *vakt-i saadet*, *zaman-ı saadet*, Hz. Muhammet'in yaşadığı dönem. ‖ *Saadet-bahş*, mutluluk verici. ‖ *Saadet-encam*, mutlulukla biten. ‖ *Saadetmend*, mutlu, hayırlı. ‖ *Saadet-nümud*, mutluluk gösteren. ‖ *Saadet-unvan*, cennette mutluluğa kavuşmuş olan. ‖ *Saadet-i ebediye*, sonsuz mutluluk.
—Tar. → DERSAADET.

Saadet, Osmanlılar döneminde yayımlanmış iki gazetenin adı. — Ahmet Fethi tarafından İstanbul'da çıkarılan günlük gazete. 1886'dan başlayarak 1911'e değin bu adla yayımlandı; 1911'den sonra bir süre *Yenilik* adıyla çıktı. — Limasol eski malmüdürlerinden Ahmet Emin Efendi'nin 11 temmuz 1889'dan başlayarak Lefkoşa'da çıkardığı türkçe gazete. Yayımlanma süresi belli değildir.

SAADET GİRAY I (Kefe 1493-İstanbul 1539), Kırım hanı (1524-1532). Mengli Giray'ın oğlu. Yeğeni Mehmet Giray'ın ani bir nogay baskınıyla öldürülmesi üzerine (1523), onun küçük oğlu Gazi Giray'ın hanlığını onaylamayan Kanuni Sultan Süleyman tarafından Kırım tahtına çıkarıldı (1524). Kardeşi İslam Giray, tahtı ele geçirmek için kendisine karşı ayaklanınca, Kefe ve Azak sancakbeyleri İstanbul'un buyruğu gereğince hanın yardımına koştular. Sonuçta, zaferin İslam Giray'da kalması üzerine tahtı kardeşine bırakan Saadet Giray, kaçıp İstanbul'a yerleşti (1532).

SAADET GİRAY II (Bahçesaray 1650-Rodos 1699), Kırım hanı (1691). Selamet Giray'ın torunu, Kırım Giray'ın büyük oğ-



lu. Tahttan indirilen amcaoğlu Selim Giray'ın yerine han oldu (1691). Sadrazam ve serdarıekrem Fazıl Mustafa Paşa'nın şehit düştüğü Salankamen savaşı'na zamanında yetişmediği gerekçesiyle aynı yıl hanlıktan azledilerek Rodos'a sürüldü. Yerine, amcası Safa Giray getirildi.

SAADET GİRAY III (Bahçesaray 1684-Yanbolu 1730), Kırım hanı (1717-1724). Selim Giray'ın oğlu. Hanlıktan azledilen Devlet Giray III'ün yerine tahta çıkarıldı (1717). Avusturyalılar tarafından kuşatılan Belgrad kalesini kurtarmak için sadrazam ve serdarıekrem Hacı Halil Paşa komutasındaki osmanlı ordusuyla birlikte katıldığı seferde (1717), kentin düşman eline geçişine tanık olarak Kırım'a geri döndü. 1720'de başlayan çerkez ayaklanmasını bastırmaya uğraşırken, anlaşmazlığa düştüğü kendi beylerinden Hacı Can Timur'a Kamışkut'ta yenildi (1724). Çerkezler'le birleşen Hacı Can Timur'un yeniden denetim altına alınmasını sağlamak için, tahtı kardeşi Mengli Giray II'ye bırakarak Yanbolu'daki çiftliğine çekildi.

SAADETHANE a. (ar. *sa'ādet* ve fars. *ḫāne*'den *sa'ādet-ḫāne*). *Esk.* **1.** Büyük bir kimsenin evi. **—2.** Mutlu insanların bulunduğu ev.

SAADETLÜ sıf. (ar. *sa'ādet*'ten). Osmanlılar döneminde birinci ferik (korgeneral) ile miralay (albay) arasındaki yüksek rütbeli subaylara ve bu rütbelere denk makamlarda görev yapan vezir vb. sivillere verilen unvan.

SAALBACH, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye ve kış sporları merkezi, Kitzbühel Alpleri'nde (yüksl. 1 003 m); 1 700 nüf.

SAALE a. (öz. a. *Saale*'den). Yerbil. Alpler'deki riss buzullaşmasıyla yaşıt bir Kuzey Avrupa buzullaşmasına verilen ad.

SAALE, Almanya'da ırmak, Elbe'nin kolu (sol kıyıdan); 427 km (havzası 23 673 km^2). Fichtelgebirge'den (Bavyera eyaleti) doğar, Thüringen'de Saalfeld ve Jena'dan geçer, Saksonya-Anhalt'ta Elbe'ye kavuşur. Weissenburg yakınlarında çığırının önünü tıkayan buzul nedeniyle Dördüncü Zaman'ın sondan bir önceki evresine ırmağın adı verilmiştir.

SAALE EVRESİ a. Yerbil. Perm devrinde (yakl. -260 milyon yıl) hercynia dağoluşumunda yer alan ve Kuzey Almanya'da görülen tektonik evre. (Eşanl. SAALİYEN.)

SAALFELD, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Jena'nın güneyinde kent, Saale kıyısında: 33 500 nüf. Kiliseler (XIV.-XV. yy.'lar), belediye konağı (XVI. yy.), barok dönemden kalma şato. Takım tezgâhları. Optik. Vinçler. Elektrikli ev aletleri. Şekercilik. Tekstil. Poligrafi sanayileri. Lannes, burada öldürülen (10 ekim 1806) Prusya prensi Ludwig Friedrich'in sipariş verdiği Hohenlohe'nin avangard üslubundaki bölümünü inşa etti.

SAALFELDEN AM STEINERNEN MEER, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye ve kış sporları merkezi, Saalach kıyısında; 9 000 nüf. Deri işleme. Biracılık.

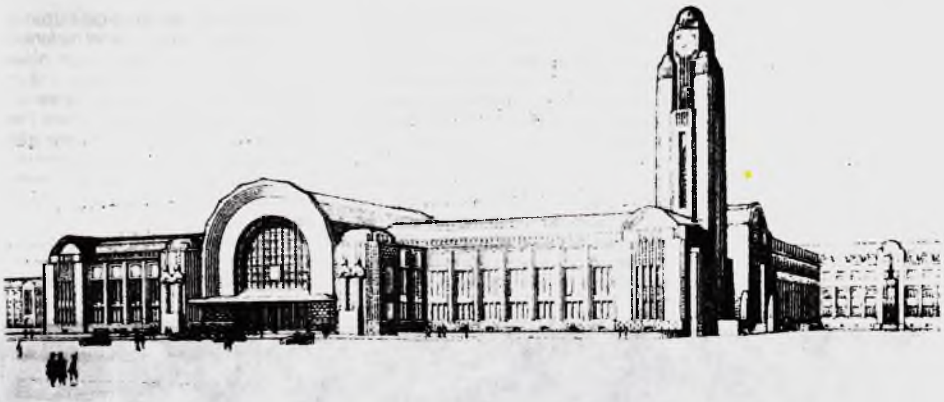
SAÂLİB çoğl. a. (ar. *sa'leb*'in çoğl. *ṡa'ālib*). *Esk.* Tilkiler.

SAÂLİK çoğl. a. (ar. *ṣu'lūk*'tan *ṣa'ālik*). *Esk.* **1.** Dilenciler. **—2.** Dervişler, kalenderler. **—3.** Serseriler.

SAALİYEN a. (fr. *saalien;* öz. a. *Saale*'dan). SAALE EVRESİ'nin eşanlamlısı.

SAANE, fr. **Sarine,** İsviçre'de ırmak, Berner Oberland'daki bir buzuldan doğar, Aar'ın kolu (sol kıyıdan); 128 km. Vadisi Fribourg kantonunun eksenini oluşturur.

Yukarı Saane vadisi, çapraz uzanan, hayvancılık yapılan yeşil ("En-Haut ülkesi" ve Gruyère) havzaların molasını yardı. Tepelerin bulunduğu bölgede, ırmak, yatağına iyice gömülmüş büklümler (birinde Fribourg bulunur) çizerek akar.



Finlandiya Mimarlık müzesi



Ezra Stoller-ESTO

Eliel Saarinen
Helsinki garı (Finlandiya) için proje (1904'e doğr.)
1910-1914 arasında inşa edildi
Finlandiya Mimarlık müzesi Helsinki

Eero **Saarinen**
Washington yakınında Dulles havalimanının terminal binası (1958-1962)

SAANEN, İsviçre'de (Bern kantonu) sayfiye yeri ve kış sporları (yüksl. 1 023 - 2 100 m) merkezi, Saane kıyısında; 5 500 nüf. Hayvancılık, gravyer peyniri üretimi. XV. yy.'dan kalma kilise ve freskler.

Saanen ırkı, İsviçre'nin Gessenay vadisi kökenli, iri cüsseli, beyaz ve kısa kıllı keçi ırkı. Süt verimi yüksek olduğundan, birçok Avrupa ve Kuzey Amerika ülkesinde yetiştirilmekte, yerli keçi ırklarının süt verme performanslarını artırmak için genetik ıslah programlarında kullanılmaktadır.

SAANENMÖSER, İsviçre'de (Bern kantonu) turizm merkezi, Saanen'in K.-D.'sunda.

SAAR (Ferdinand VON), avusturyalı yazar (Viyana 1833-a.y.y. 1906). Önceleri subaydı, İtalya seferinden sonra istifasını verdi. Özellikle geçmişe duyduğu özlemin yansıdığı öyküler (*Novellen aus Österreich,* 1876-1897) yazdı.

SAARBRÜCKEN, fr. **Sarrebruck,** Almanya'da kent, Saarland eyaletinin merkezi; 190 000 nüf. (banliyöleriyle 360 000). Romalılar döneminde Saarland'ın geçit yeri olarak tanınan kent, gerçek anlamda Ortaçağ'da bir şatonun çevresinde kuruldu ve Saarbrücken prensliği'nin merkezi oldu. Protestanlığı benimseyen prens (XVI. yy.) kentte sanayiyi destekledi. Kömür ve demir-çelik üretimi uzun süre ağır bastıysa da günümüzde sanayi daha çeşitlenmiş durumdadır: kimya, elektroteknik, makine, tarıma dayalı besin maddeleri, matbaacılık vb. Ayrıca Saarbrücken, Lüksemburg, Frankfurt ve Zürich arasında büyük bir bankerlik merkezidir. Üniversitesinde ve yüksekokullarında 19 000 öğrenci okumaktadır. Eyalet hükümetinin ve bakanlıkların merkezi olan kentte bir radyo ve televizyon istasyonu vardır. 1945'ten sonra yeniden yapılmış XVIII. yy.'dan kalma anıtlar. Saarland müzesi.

—Tar. Louis XIV. döneminde Fransa'ya bağlanan kent, 1697'de Alman İmparatorluğu'na geri verildi. 1793-1815 arasında Fransa yönetiminde kaldıktan sonra 1815 ile 1919 arası da Prusya'nın malı oldu.

SAAREMA → SAREMA.

SAARİKOSKİ (Pentti), fince yazan finlandiyalı yazar (İmpilahti 1937). Ülkesinde benzeri görülmemiş bir korkusuzlukla yazdığı şiirleri, klasik Antikçağ'dan alınmış lirik esinden (*Poèmes* [fr. çev.], 1958) kendiliğinden bir anlatıma, amerikan beatniklerinkine yakın bir söz cümbüşüne (*Que se passe-t-il vraiment?* [fr. çev.], 1962; *Où que j'aille* [fr. çev.], 1965; *l'İnvitation à la danse* [fr. çev.], 1980) geçer. Homeros, Joyce ve Miller'ı çevirdi, ayrıca romanlar ve romanlaştırılmış anılar (*le Séjours à Prague* [fr. çev.], 1967) yazdı.

SAARİNEN (Eliel), finlandiyalı mimar (Rantasalmi 1873-Bloomfield Hills, Michigan, 1950). 1900'de Paris Evrensel sergisi'ndeki fin pavyonuyla adını duyurdu, ardından Helsinki'de Ulusal müze'yi (1902) ve garı (1904-1914) yaptı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra oğlu Eero ile birlikte ABD'ye yerleşti, Michigan'daki Cranbrook Academy'yi yönetti ve modernist mimarlığın ABD'de yayılmasında büyük rol oynadı. Bu anlayış doğrultusunda Buffalo'da bir konser salonu (1938) ve birçok kilise yaptı.

SAARİNEN (Eero), fin asıllı amerikalı mimar (Kirkkonummi 1910-Ann Arbor, Michigan, 1961), Eliel Saarinen'in oğlu. Yale'den mezun oldu, önce babasıyla birlikte çalıştı; biçim ve strüktürlerini tam bir bağımsızlık içinde hazırlamayı başardı: Detroit yakınında, Warren'da General Motors'un çelik ve perde duvarlardan oluşan teknik merkezi (1945-1955), Cambridge'de MİT'in ince beton kabuktan gösteri salonu (1955), Rochester ve Yorktown'da İBM araştırma merkezleri (1957-1961), New

Haven'de Yale Üniversitesi'nin buz pateni pisti (1958), New York'ta J. F. Kennedy havalimanında, beton kabuğunun yarattığı plastik etkiyle benzersiz olan TWA terminali (1956-1962), Washington yakınında Dulles havalimanı (1958-1962), Yale Üniversitesi'nde Morse ve Stiles kolejleri (aynı tarihler) vb. Aynı zamanda mobilyalar da yaratmıştır: adı anne karnını hatırlatan geniş koltuk "Womb Chair", plastik kaplanmış kalıplı dökme alüminyumdan merkezi ayaklı sandalye ve masalar (1956). Bu sandalyelerin oturulan bölümleri, yeni bir esneklik ve rahatlık sağlayan, cam elyafla takviye edilmiş kalıplanmış plastik kabuklardır. Bu mobilyalar Knoll tarafından üretilmiş ve hepsi New York Modern sanat müzesi'nin "Good Design Award" ödülü'nü almıştır.

SAARİSELKÄ, Finlandiya'nın kuzeyinde kütle. Turizm.

SAARLAND, fr. **Sarre,** Almanya'da eyalet (Land), G.'de Fransa, K.-B.'da Lüksemburg ile sınırlanır; 2 567 km²; 1 065 000 nüf. (1990). Merkezi *Saarbrücken.*

COĞRAFYA

Saarland ne doğal bir bölge, ne de eski bir tarihsel bölgedir: Saarland, 1919'dan sonra yürütülen fransız-alman siyasal ilişkilerinin sonucudur (1919'dan önce Saarland diye bir yer yoktu). Yer şekilleri açısından, Rheinisches Schiefergebirge ile Paris havzasının birleştiği yerdeki bölgedir. G.'i ve G.-D.'su İkinci Zaman'da oluşmuş kireçtaşlı ve kumtaşlı platolardan, K.'i daha eski kayaçlardan (Devon sisteminden kalma ya da yanardağ kökenli) oluşur. Orta kesimde Permi devri kumtaşları ve özellikle de karbon devri oluşukları yüzeye çıkar. Arazinin bütünü vadilerle (özellikle Blies, Fischbach ve Saarland) yarılır. Karbon devri tabakalarının kalınlığı 4 000 m'dir; 135 m'lik kömür kalınlığı içeren 143 damar kapsar. "Raspalama" ile kömür çıkarımı XIV. yy.'da başladı. Saarland madenkömürü havzası, Bad Kreuznach'tan Pont-à-Mousson'a (Fransa) kadar uzanan maden yatağının (uzunluğu 175 km, genişliği 25 km) sadece bir bölümüdür. Saarland'da kömür havzası, D.'daki Sankt İngbert'ten B.'daki Sarlouis'ye kadar yayılır. Bazı damarlar yüzeye kadar çıkar. Bazı örtü tabakalarında (kumtaşı) demirli öğeler de vardır: bu durum demir-çelik sanayisinin neden erken tarihlerde başladığını açıklar.

Kömür üretimi ve demir-çelik uzun süre bölgesel kalkınmanın temel nedenleriydi. 1815'te 159 000 olan bölge nüfusu 1961'de doruk noktasına ulaştı: 1,13 milyon (bunun % 80'i güneyde Fransa sınırı yakınında, işçi merkezlerinin, hem Fransa'ya hem Almanya'ya ait maden yataklarının yer aldığı her çeşit fabrikanın ve ticaret, kültür ve spor donanımları merkezlerinin art arda sıralandığı vadilerde toplanır).

En çok kömür (17,2 Mt) 1955'te, 63 500 işçi çalıştırılarak çıkarıldı. O tarihten bu yana üretim ve ücretli işçi sayısı gerek düştü (1955'te kömür çıkarma merkezi 18 iken, 1982'de 6'ya indi). Kömür madenleri XVIII. yy.'da ulusallaştı: Saarbergwerke AG'nin hisselerinin % 74'ü federal hükümetin, % 26'sı Saarland hükümetinindir. Demir-çelik etkinliği, XIX. yy.'da, kumtaşlı arazili yerlerden kömür havzalarına kaydı; demir-çelik sanayisi bugün üç merkezde toplanır: Saarbrücken, Dillingen, Neunkirchen. Fransızlar'ın hisse sayısı önemlidir; geri kalan hisseleri çokuluslu bir lüksemburg şirketi olan A.R.B.E.D satın almıştır ve yeniden örgütlenme çalışmaları yapılmaktadır. Saarland'ın avrupa gemilerine açılmasıyla Saarland demir-çelik sanayisinin ayakta kalacağı umulmaktadır.

Saarland'da önemli bir düzenleme yapıldı. K.'de yapılan tarım, federal devletin ortalama düzeyine yükselmektedir. Otomobil üretimi en önemli sanayi etkinliklerindendir. Elektroteknik, makine sanayisi, kimya sanayisi, tarıma dayalı besin sanayileri (biracılık, et), grafik sanayiler Saarland'a geçmişte olduğundan çok farklı bir görünüm kazandırmaktadır. Üçüncü kesime yöneliş de önemlidir (ticaret, hizmetler, bankalar, yükseköğrenim). Kentsel bütünlüğü sayesinde Saarbrückende, gelişmesi ve ünü artmaya devam eden bir bölgenin anakenti haline gelmiştir.

TARİH

Saarland'ın bugünkü toprakları Ortaçağ'da senyörlüklere bölünmüştü; bunlardan bazıları Metz piskoposluğuna bağlıydı. Lorraine ile Zweibrücken düklükleri, Trier Seçici prensliği ile Saarbrücken kontluğu arasında bölünen bu arazinin güney bölümü Fransa'ya bırakıldı (Vincennes antlaşması, 1661). Metz piskoposlarının haklarının vârisi olduğunu ilan eden Louis XIV, Saarbrücken, Saarburg, Saarlouis vb. kontluk ve kentlerinin birleştirilmesini Metz meclisi'ne onaylattı (1680-81). Fransız devrimi'nde Saarland, fransız Moselle (1790) ve Sarre (1795) illerini oluşturdu. Sarre ili yalnız bugünkü Saarland'ı değil, Trier ve Prüm kentlerini de içeriyordu. Bunun güneyinde yer alan maden kömürü havzasını fransız mühendisleri Napoléon' un emriyle incelediler, fakat havza, ancak 1871'den sonra gerçek anlamıyla işletilmeye başlandı. O tarihte, maden kömürü bölgesinin tümü alman toprakları içindeydi; Prusya birinci Paris antlaşması (30 mayıs 1814) ile Sarre ilinin hemen tamamını, ikinci Paris antlaşması (20 kasım 1815) ile Sarrelouis ve Sarrebruck ilçelerini ve Frankfurt antlaşması (10 mayıs 1871) ile de Moselle'in başlangıçta il sınırları içinde olan arazisinin büyük bir bölümünü topraklarına katmıştı. Bu yüzden Clemenceau, barış konferansında (1919), gerek tarihsel nedenler, gerekse bu arazinin kömür zenginliği nedeniyle Saarland'ın Fransa'ya ilhakını istedi. Fransa' ya yalnız 1871 sınırları içinde kalan Alsace -Lorraine'in geri verilmesini gerektiren Wilson'un "on dört maddesi"ne ters düşen bu öneriye Müttefikler ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri Başkanı şiddetle karşı çıktı. Sonuçta, Versailles antlaşması'nın imzalanması sırasında (28 haziran 1919), Saarland arazisinin statüsünü belirleyen bir uzlaşmaya varıldı: kömür madenlerinin tam ve salt mülkiyeti, Fransa'nın kuzeyindeki madenlerin yıkımına tazminat olarak fransız hükümetine bırakıldı; havzanın yönetimi, on beş yıllık bir süre için Milletler cemiyeti'ne verildi; Milletler cemiyeti de yetkisini, bir yıl için seçilen beş üyeli bir yönetim komisyonuna (bir fransız, bir saarlandlı ve Fransa ile Almanya dışında üç ülke vatandaşı üç üyeden oluşuyordu) devretti; Saarland toprakları fransız gümrük rejimine bağlandı; nihayet, on beş yıllık süre sonunda, milletlerarası rejimin devamı veya Fransa ya da Almanya'ya bağlanma konusunda halka danışılması gerekiyordu; ayrıca, halkın Almanya'ya bağlanmayı istemesi durumunda Almanya, Fransa'nın yerel madenlerdeki haklarını "toptan" ve "altınla" satın almak zorundaydı.

Alman uyrukluğunu koruyan ve özel bir statüden yararlanan halkın iki temsil organı vardı: nispi temsile dayalı ve genel oyla seçilen otuz üyeli bir Danışma meclisi



Deutsche Luftbild

Saarland
Völklingen'deki metalürji fabrikaları

ve Saarlandlılar'dan oluşan bir İnceleme komitesi. Yerel jandarma kuvvetlerinin yetersizliğini gidermek için Milletler cemiyeti'nin isteğiyle (1925-26) fransız koruma birliklerinin işgal ettiği Saarland, ancak 1930'da boşaltıldı; Almanya'nın referandum tarihinin öne alınması önerilerine (Thoiry'de Stresemann, 1926) rağmen milletlerarası rejim 13 ocak 1935 plebisitine kadar devam etti. Nasyonal-sosyalist propagandasının etkisi altında bırakılan Saarland halkı, saarlandlı sanayiciler (Hermann Röchling) ve Trier piskoposu, oylarının % 90,8'ini Almanya ile birleşme lehinde kullandılar (statu quo'nun devamı lehinde % 8,8 ve Fransa'ya bağlanma isteyen % 0,4 oya karşılık). Almanya hemen maden ocaklarını Fransa'dan satın almayı kabul etti (Napoli anlaşması, şubat 1935), böylece Saarland yeniden Almanya'nın egemenliği altına girdi (1 mart 1935).

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Saarland, fransız işgal bölgesinde yer aldı, 1947'de 109 bucağın kesin olarak ona katılması sonucunda yüzölçümü arttı. Fransa bir gümrük şeridiyle Saarland'ı Almanya'dan ayırdı (aralık 1946). Gerçekte ekim 1947'den başlayarak seçmenlerin % 83'ü tarafından onaylanan Saarland statüsünün kabulünden (15 aralık 1947) sonra ülke Almanya'dan ayrıldı ve bağımsız oldu (bir Saarland uyrukluğu oluşturuldu); bir yasama Landtag'ı (50 üyeli) ve bir kabine tarafından yönetilmeye başlandı; ilk bakanlar kurulu aralık 1947'de Hıristiyan halk partisi önderi Johannes Hoffmann başkanlığında kuruldu. Bu parti, sosyal demokratlarla birlikte Fransa'ya bağlanma hareketini destekliyordu. Arazinin savunmasını ve dış politikasını üstlenmiş olan Fransa'yı, bölgenin eski askeri valisi ve ilk yüksek komiseri (ocak 1948) Gilbert Grandval, büyükelçi unvanıyla (ocak 1952) temsil ediyordu.

Siyasal açıdan Almanya'dan ayrılan, ekonomik bakımdan Fransa'ya bağlanan (gümrük ve vize engellerinin nisan 1948'de fiilen kaldırılması), Saarland, 3 mart 1950 tarihli anlaşmaların imzalanması sonucunda Fransa ile bağlarını sıklaştırdı. Bu anlaşmalardan birine göre, barış antlaşmasının imzasına kadar (aksi halde 50 yıl için) Saarland madenleri rejisi tarafından işletilen kömür yatakları Fransa'ya kiralanıyordu. Bunun üzerine Fransa, mayıs 1950'de Saarland'ın ortak üye olarak Avrupa konseyi'ne kabulünü sağladı; 1950 anlaşmalarını onun lehine düzeltti (20 mayıs 1953 anlaşmaları). Ancak, Saarland'ın Almanya'nın ayrılmaz bir parçası olduğunu açıklayan (2 temmuz 1953 oylaması) Bonn'daki Federal meclis'in muhalefetiyle karşılaştı. Fransa bunun üzerine Almanya ile birlikte, Saarland'a Avrupa birliği çerçevesi içinde bir avrupa statüsü tanınmasını tasarladı, bu statü, bir yandan fransız-saarland gümrük birliğinin korunmasını, bir yandan da Saarland ile Almanya Federal Cumhuriyeti arasında da benzer bağların kurulmasını öngörüyordu (Mendès France-Adenauer anlaşması, Paris 23 ekim 1954). Saarlandlı halkın onayına sunulan bu statü, durum dolayısıyla izin verilen alman yanlısı üç partinin yürüttüğü şiddetli seçim kampanyası sonunda reddedildi (23 ekim 1955 tarihli referandum). Bu üç parti, Dr. H. Ney' in yönetiminde bir "yurt birliği" *(Heimatbund)* olarak birleşmişti. H. Ney'in kurduğu yeni bir koalisyon hükümeti (ocak 1956), Saarland'ın Almanya ile siyasal birleşmesini hazırladı ve bu eğilim, Mollet -Adenauer anlaşmaları (5 haziran ve 27 ekim 1956) sonunda 1 ocak 1957'de gerçekleşti. Bu sözleşmeler, Saarland'ın Almanya'ya bırakılması karşılığında Moselle'de ulaşım sağlanmasını ve yirmi beş yılda Fransa'ya 90 milyon ton kömür verilmesini öngörüyordu. Saarland'ın ekonomik yönden Almanya'ya yeniden bağlanması, 6 temmuz 1959 günü sıfır saatte tamamlandı.

SAARLOUIS, esk. **Saarlautern,** Almanya'nın Saarland eyaleti sınırları içinde kent, Saar'ın bir menderesinde; 39 700 nüf. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Tütün. Besin sanayileri.

—Tar. Louis XIV'ün kurduğu Saarlouis'yi Choisy'nin planlarına göre Vauban tahkim etti (1680-1686). Moselle département'ının ilçesi olan Saarlouis, Paris antlaşması (20 kasım 1815) ile Prusya'ya bırakıldı.

SAAS FEE, İsviçre'de (Valais kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi, *Saastal*' da, 1 790 m yükseltide, *Fee* buzulunun eteğinde; 1 000 nüf.

SAAT, -ti a. (ar. *sā'at*). **1.** Bir gün boyunca yirmi dört kez yinelenen altmış dakikalık zaman birimi: *Bir gün yirmi dört saattir. Bu işi yapmak için tam iki saatiniz var. Tren bu yolu bir saat on dakikada alır.* **—2.** Yakıaşık olarak bu birime denk düşen zaman dilimi (özellikle bir sayı sıfatı, bir belgisiz sıfat ya da bir niteleme sıfatıyla): *Sizi bir saattir bekliyorum. İstanbul'u bir baştan bir başa katetmek birkaç saat sürer.* **—3.** Bir yere ulaşmak için geçen süreye bağlı olarak bir uzaklığın ölçümü (sayı sıfatıyla): *Bu kent, İzmir'den trenle 3 saat uzaklıktadır.* **—4.** Aşağı yukarı bu birime denk düşen, bir iş için ayrılmış süre; iş ya da ücret birimi (bir tamlayanla ya da bir tamlananla): *Bir ders saati kırk beş dakikadır. Mütalaa saatlerinde kitap okur. Saat hesabıyla ücret almak.* **—5.** Uzlaşmalı bir sisteme dayanarak günün her anını kesin olarak belirlemeyi sağlayan zaman düzenlemesi: *Yaz saati uygulamasına geçmek.* **—6.** Günü oluşturan her anın kesin olarak saptanması (gereğinde dakika ve saniye altbölümleriyle): *Saat kaç? —Tam 15.24. Tren sekizde kalkıyor.* (Resmi dilde 24 saatlik, günlük dilde gerektiğinde *sabah, öğle, öğleden önce, öğleden sonra, akşam, gece* sözcükleri eklenerek 12+12 saatlik bir bölümlenme temel alınır: *Saat 17'de ya da öğleden sonra 5'te randevum var. Televizyon 19'da ya da akşam 7'de açılır.*) **—7.** Günün bir etkinliğe, bir işe göre belirlenmiş bir anı: *Uyku saatim geldi. Yemek saati.* **—8.** Zamanın akışı içinde herhangi bir an ya da dönem; vakit, zaman: *Bu saatte orada kimse olmaz.* **—9.** Tamlayansız, sıfatsız kullanıldığında önceden saptanan, öngörülen, değişmez zaman: *Saatinde gelmek. Saatinden önce gelmek.* **—10.** *Saat başı,* her saatin başladığı ilk dakikalar: *Oraya her saat başı tren seferi var.* ‖ *Saat başı galiba,* bir toplantıda herkes konuşurken hep birden susulduğunda, bunun ayrımına varanın söylediği şaka sözü. ‖ *Saat bu saat,* "bu fırsatı, ele geçen olanağı değerlendirip ondan yararlanmanın tam zamanı" anlamında kullanılır. ‖ *Saat tutmak,* bir işi yapmanın ne kadar süreceğini, saate bakarak belirlemek: *Saat tuttum, bu uzaklığı tam üç saatte koştular.* ‖ *Saati çalmak,* bir işi yapmanın ya da ona başlamanın zamanı gelmiş olmak. ‖ *Saati saatine,* tam vaktinde, tam zamanında. ‖ *(Bir kimsenin) saati saatine uymamak,* bir kimsenin durumu, huyu ve davranışları sık sık değişmek: *Bir bakarsın neşelidir, bir bakarsın bedbindir, saati saatine uymaz.* ‖ *Saatlerce,* bir işin, bir eylemin, uzun süre uzun uzadıya sürdüğünü belirtir: *Saatlerce konuşup dertleştik.* ‖ *Saatte,* hız için, bir saatte: *Saatte 100'le gitmek. Saatte iki yüz km hızla esen fırtına.*

—*Esk.* **1.** Kıyamet: *Eşrat-ı saat* (kıyamet belirtileri). **—2.** *Saat-be-saat,* saatten saate. ‖ *Saat-i muhtar,* uğurlu zaman. ‖ *Eşref saati* → EŞREF.

—Denizc. *Gerçek saat* ya da *gerçek zaman saati,* Güneş'in gösterdiği saat. ‖ *Mevki saat hesabı,* geminin bulunduğu mevkideki saati kesin bir doğrulukla belirlemeyi sağlayan bir dizi gözlem (kronometreler buna göre ayarlanır). ‖ *Ortalama saat* ya da *ortalama zaman saati,* ortalama Güneş'e göre hesaplanan saymaca saat. ‖ *Vardiya saati,* her gün gerçek zamana göre öğlenleri ayarlanan gemi saatinin gösterdiği saat. (Köprüüstünde kullanılan bu saat gemi vardiyasına göre çaldığından bu adla bilinir.) ‖ *Vardiya saatini bildirmek,* gemideki kampanayla, her yarım saatte bir kez ve saat başlarında iki kez vurarak, vardiyanın başlangıcından itibaren geçen zamanı bildirmek.

—Etol. *İç* ya da *biyolojik saat,* bireyde organizmanın etkinliğinin ritmik dağılımını, fizyolojik alanda olduğu kadar, davranış alanında da sürdürmeyi sağlayan ve eşzamanlayıcılar (senkronizör) olmadığı halde etkisi devam eden biyokimyasal ve fizyolojik mekanizmaların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Folk. ve Tar. *Saat-i muhtar,* bir işi yapmak için uğurlu ve uygun sayılan zaman. (Osmanlılar döneminde önemli törenlerin, savaşların ve toplantıların zamanını, müneccimbaşı yıldızların konumunu gözleyerek saptar; bu zaman yıldızların konumu yorumlanarak uğurlu sayılan bir tarihe denk getirilirdi.)

—Gökbil. *Saat çizgileri,* bir güneş saatinde, her saat başı milin gölgesinin düştüğü yeri gösteren çizgiler. ‖ *Saat koordinatları,* belli bir yere göre, bir geri sistem içinde, temel düzlemi, ekvator düzlemi, başlangıç doğrultusu ise bu düzlemin o yerin meridyeniyle arakesiti olan ve pozitif kutbu (ya da kuzey kutbu) Kuzey Yer kutbuyla aynı ekvator düzleminde bulunan küresel koordinatlar. ‖ *Bir noktanın saat açısı,* bu noktanın izdüşümünün ekvator düzlemi üzerinde, meridyenden başlayarak belli bir yere göre geri yönde hesaplanan açısal uzaklığı.

—Gökbil. ve Denizc. $\frac{2\pi}{24}$ radyana, yani 15°'ye eşit düzlem açı ölçüsü birimi.

—Huk. *Çalışma saati,* resmi işlemlerin yapılmasının olanak içinde olduğu günlük normal çalışma süresi. (*Mesai saati* de denir.) ‖ *Fazla çalışma saati,* yasalarca kabul edilmiş günlük normal çalışma süresi ötesindeki çalışma saati. (*Fazla mesai saati* de denir.) [→ ÇALIŞMA.]

—İda. huk. ve Kronol. *Yaz saati,* elektrik tüketimini azaltmak için kimi ülkelerde ilkbahar ve yaz mevsiminde uygulanan ve genellikle yılın öteki mevsimlerine göre 60 dakika ileri alınan saat. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İş huk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İş örgüt. *Saat başına maliyet,* bir makine ya da bir üretim biriminin bir saatlik çalışmasının yol açtığı giderlerin toplam değeri. (Bir siparişin yerine getirilmesi, sözkonusu makinenin ya da birimin kullanımını gerektirdiğinde, saat başına maliyetle kullanım süresi çarpılarak kullanım bedeli bulunur ve bu, sipariş bedeline eklenir.)

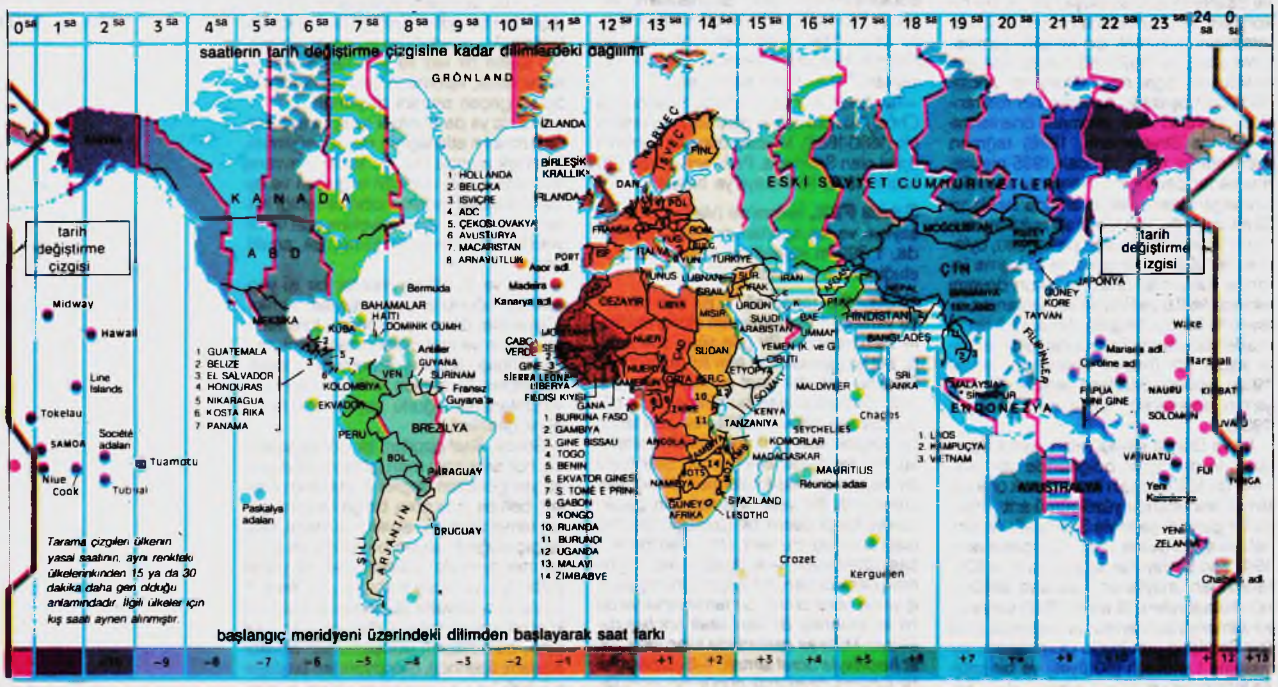
—Kronol. *Saat dilimleri* → DİLİM.

—Ölçbil. 3 600 saniyeye ya da 60 dakikaya eşdeğer zaman ölçüsü birimi (simgesi sa). [SI sisteminde yer alan bir ölçü birimi olmamasına karşın SI birimleriyle kullanılmaktadır.]

—Spor. *Saate karşı,* atletizm ve bisiklet sporunda, bir saat süreli yarışma. (Atletizmde, saat rekoru 21 km'dir. Pist üzerinde ve her zaman tek bisikletin katıldığı yarışta rekor yaklaşık 49,5 km'dir.) ‖ *Saate karşı yarış,* birbirlerinden düzenli aralıklarla yarışa başlayan bisikletçilerin katıldığı yol yarışı. Bu yarışta bisikletçiler yarışı çoğu kez çok kısa olan bir sürede tamamlamak zorundadırlar ve her bisikletçinin yarışı tamamlama süresi ayrı ayrı hesaplanır.

—ANSİKL. Etol. *İç* ya da *biyolojik saat.* Hayvan ve insan etkinliklerinin zamansal düzenlenmesindeki etkileriyle bilinmektedir. İç saatlerin anatomik yerinin araştırılması araştırmacıları epey bir süre uğraştırdı. Bu çalışma şimdi yerini, omurgalılardaki epifiz ya da eklembacaklılardaki yemekborusu altı bezi bazı salgı bezlerinin ritmik salgı salma etkinliği ile ilgili araştırmalara bıraktı.

S. Binklev ile ekibinin çalışmaları, omurgalıların genel etkinlik ritminin düzenlenmesinde melatoninin oynadığı rolü ortaya çıkarmayı başardı. Bu madde tıpkı bir



SAAT DİLİMLERİ

"uyku hormonu" gibi etki yapmaktadır: salgılanma ritmi doğrudan fotoperiyot ile kontrol edilmekte ve N-asetiltransferazın sınırlayıcı etmen olduğu enzimsel tepkimeler zincirinin sonucu olmaktadır. Bu enzim 24 saatlik süre içinde, ritmik ya da değişmez koşullarda dokunulmamış hayvanda olduğu kadar, in vitro doku kültürlerinde de etkinlik düzeyinin periyodik değişmelerini göstermektedir.

Biyolojik saatler bireyin çeşitli etkinliklerinin başlamasını ve durmasını denetler. Etkinliklerin dakikliği senkronizörlerin düzenli olarak ayarlanması ("saatin kurulması") ile gerçekleşir; bu senkronizörler organizmanın dışında bulunan öğelerdir; bunlar sayesinde, organizma biyolojik ritimlerini belki ancak birkaç dakika şaşabilecek kadar incelikle yerine getirir. Hayvanı zaman gösterici dış işaretlerden yoksun bırakmaya dönük deneyler, sözü edilen iç mekanizma düzenleyicilerinin varlığını ortaya çıkarmıştır (Aschoff kurallarının dayandığı deneyler).

—İda. huk. ve Kronol. Yaz saatinin kabulü, gündüzün daha uzun olduğu aylarda çalışma saatlerini güneşin doğuşuyla batışı arasına en iyi bir biçimde yerleştirmek amacı taşır. Çalışma saatini güneşin doğma ve batmasına göre ayarlamak, genellikle daha çok gece kullanılan elektriğin tüketiminde önemli ölçüde tasarruf yapma olanağı sağladı. Büyük Britanya parlamento üyelerinden William Willet tarafından önerilen bu yöntem (elektrikle aydınlanmanın gelişme halinde olduğu 1908 yılında, ilkbahar ve yaz ayları boyunca saatleri ileri almak düşüncesi) önceleri anlayışsızlıkla karşılandı. Yaz saati Fransa'da, ilk kez, 1916 yılında savaş nedeniyle petrol ve kömür kıtlığı karşısında, aydınlatmadan tasarruf amacıyla, bakan Honnorat'nın önerisi üzerine kabul edildi. Daha sonra kimi Avrupa ülkeleri de bu tür önlemler aldılar: Büyük Britanya 1917'de, Belçika 1922'de vb.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, İtalya gibi kimi ülkeler dışında, giderek terk edilen yaz saati 1973 yılındaki petrol bunalımından sonra yeniden uygulanmaya başlandı.

—İş huk. İş kanunu'na göre iş süresi, haftada en çok 45 saattir. Bu süre, haftada 6 iş günü çalışılan işlerde günde 7,5 saati geçmemek üzere, cumartesi günleri belli bir saatte ya da tamamen tatil edilen işyerlerinde ise, haftanın çalışılan günlerine eşit olarak bölünerek uygulanır (İş k. md. 61). Örneğin cumartesi tamamen tatil yapan işyerleri için günlük normal iş süresi 9 saattir. Yani günlük çalışma saatleri 7,5 saat ile 9 saat arasında değişebilmektedir. İşçi ve işveren anlaşarak bu haftalık ve günlük iş saatlerini indirebilirler. Ancak üst sınır yasayla belirlendiği için çalışma saatleri yükseltilemez. (Örneğin, işçiler istese bile haftada 50 saat çalıştırılamazlar.) İş kanunu'nun çalışma süreleriyle ilgili hükümleri emredici kural niteliğindedir. Bazı işyerlerinde, yapılan işin gereği 24 saat devamlı çalışılmak gerekir. Bu tür işyerlerinde işçiler 7,5 saatlik postalar halinde çalıştırılabilirler. İş saatleri, çalışılan her gün için, kural olarak, eşit olmalıdır. Yani bir gün 6 saat bir gün 9 saat çalışılamaz. Ancak işin niteliği, iş saatlerinin eşit bir şekilde haftanın çalışılan günlerine bölünmesine olanak vermiyorsa, bu kural bozulabilir. Bu gibi işlerde, "Haftalık iş günlerine bölünemeyen çalışma süreleri tüzüğü"ne göre uygulama yapılır. İş süresinin günün hangi saatinde başlayacağını ve ne zaman biteceğini işverenler saptar. Normal iş süresinin günün gece dönemine düşmemesi gerekir. Çünkü gece çalışmaları İş kanunu'nda gündüz çalışmalarından farklı biçimde düzenlenmiştir.

SAAT, -ti a. (öncekiyle eş kökenli). **1.** Zaman birimi olarak saati gösteren aygıt: *Saatim bozuk, tamire götüreceğim. Kol saati. Duvar saati. Guguklu saat.* **—2.** Bazı nicelikleri ölçmede kullanılan aygıt; sayaç: *Elektrik, su saati.* **—3.** *Saat gibi,* hiç aksatmadan, her şeyi zamanında yapan kimse ya da aksamadan çalışan bir şey için kullanılır. ‖ *Saat gibi işlemek,* sürekli ve düzenli biçimde çalışmak: *Makineyi onardım, şimdi saat gibi işliyor.* ‖ *Saat on bir buçuğu çalmak,* çok yaşlanmış, yaşamının son dönemine gelmiş olmak. ‖ *Saat kulesi,* üzerine büyük saat yerleştirilmiş kule.

—Denizc. *Güverte saati,* DEKVAÇ'ın eşanlamlısı.

—Elektron. ve Bilş. Elektronik bir sistemde eşzamanlama işaretlerini oluşturan, düzenli aralıklarla darbeler üreten elektronik düzenek. (Daha özel olarak, sayısal sistemlerde, saatler, eşzamanlı öğelerle gerçekleştirilen işlemlerin düzenliliğini sağlar.)

—Elektrotekn. *Ters saat yönü,* önden bakıldığında, rotoru saat ibresini ters yönünde dönen bir makinenin dönme yönü.

—Ölçbil. *Elektrik, su ve havagazı saati* → SAYAÇ.

—Saatç. *Ana saat,* şebeke üzerinde dönemli bir işaret yayımlayarak, saati alıcı ya da ikincil saatlere ileten karşılaştırma saati. ‖ *Cep saati,* camı metal bir kapakla kapanan ve cepte taşınan saat. ‖ *Denklemli saat,* yıl boyunca değişen gerçek Güneş zamanını ve saati belirleyen ortalama Güneş zamanını aynı anda gösteren saat. ‖ *Duvar saati,* duvara asılan ya da tespit edilen büyükçe saat. ‖ *Elektrikli saat,* bir ağırlığı ya da zembereği kurmaya ya da elektromanyetik olarak, doğrudan osilatörün (sarkaç, sarmal balans, metal diyapazon) salınımlarını sürdürmesine olanak veren saat. ‖ *Elektronik saat,* kuvarslı saat-

cep saati (1928)
Patek Philippe'in yapıtı



yandan hareketli **saat**
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul



lerde olduğu gibi elektronik bileşenlerle (tranzistorlar, diyotlar, vb.) donatılmış saat. || *Eşzamanlı saat*, özellikle alternatif şebeke akımını kullanan bir eşzamanlı motor ya da bir başka eşzamanlama düzeneğiyle çalışan saat. || *Gökbilim saati*, kimi gökcisimlerinin (Güneş, Ay, vb.) hareketlerini ve zaman ölçümüne ilişkin pek çok veriyi gösteren düzeneklerle donatılmış saat. || *Guguklu saat* → GUGUKLU. || *İkincil saat*, zamanı bir ana saatten alan saat. || *Kol saati*, deri, metal, ipek, vb.'den yapılmış bir kayışla bilekte taşınan saat. || *Konuşan saat*, özel bir servis tarafından saat "bip"leri yardımıyla telefonla bildirilen saat. || *Kum saati* → KUM. || *Kuvarslı saat*, osilatörü özel olarak yontulmuş bir kuvars kristali olan hassas saat. || *Masa saati*, masa üstüne konan ve kimi zaman, günü ve tarihi belirten düzeneklerle donatılan küçük boyutlu saat. || *Molekül* ya da *atom saati*, titreşimleri zaman etalonu görevi yapan amonyak molekülleri ya da sezyum, rubidyum ve hidrojen atomlarıyla çalışan, günümüzün en hassas saati. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Park saati*, paralı park yerlerinde kullanılan ve otomatik olarak tarih ve saati basan saat. || *Pnömatik saat*, saati sıkıştırılmış hava aracılığıyla bir ana saatten alan ikincil saat. || *Sarkaçlı saat*, yatay olarak konulan ya da duvara tespit edilen ve zaman aralıkları bir sarkaçla ayarlanan saat. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Su saati*, eskiden, suyun düzenli akışıyla zamanı gösteren saat. —Eski Atina'da, konuşmacılara verilen süreyi ayarlamak için kullanılan saat. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. *Saat yönü*, saat ibresinin hareket ettiği yönde gerçekleşen bir dönme hareketi için kullanılır.

—ANSİKL. *Mekanik saat*, genellikle bir makine ve kasadan (kutu, kadran, ibreler, kayış) oluşur. *Kuvarslı saatler* arasında, klasik bir görüntüleme düzeni (ibreler, takvim diskleri) olan *örneksemeli* ya da *ibreli* saatler ile görüntülemeyi rakamlar ya da harflerle yapan *sayısal saatler* ayırt edilir; zaman sayacı görevi yapan bu saatlerde ayrıca alarm ve aydınlatma düzenekleri de bulunabilir. Elektro-ışıldayan diyotlu saatlerin kullanımı, etkin görüntülemenin çok fazla enerji tüketmesi nedeniyle artık terk edilmiştir. *Sıvı kristalli saatler*'de göz ardı edilebilecek kadar az tüketim yapan sürekli edilgin bir görüntüleme düzeni bulunur. Gün ışığının kullanımı iyi bir kontrast sağlar, ancak karanlıkta küçük bir düğmeyle çalışan bir ampul ışığını gerektirir.

Örneksemeli bir kuvarslı saatte bulunan başlıca bölümler şunlardır:

—*pil*, elektrik enerjisi sağlar;

—*osilatör* ya da *kuvars*, frekans ayarı için seri bağlı trimerle birlikte kullanılır; kimi zaman hiç trimer bulunmaz.

—*entegre devre* pilin sağladığı akımla beslenir ve şu işlevleri görür: kuvarsın titreşimlerini sürdürmek; başlangıçta 32 768 Hz (2^{15} Hz) olan frekansı, elektronik ikili devreler yardımıyla ardışık olarak 2'ye bölerek 15 kademede 1 Hz'e kadar düşürme; adım motorunu dönemsel olarak uyarmak için akım sağlama (motoru döndürmek için bu akımın yükseltilmesi gerekir);

—*adım motoru*. En çok kullanılanı Lavet tipidir ve bir bobin içeren bir elektromıknatıstan, almaşık akımın yönü ne olursa olsun darbe anında rotoru aynı yönde döndürmeye yarayan dışmerkezli kutup ayaklarıyla donatılmış yumuşak demirden bir statordan oluşur. Değişken çekirdek aralıkları, dinginlik evresinde, çok güçlü çiftkutuplu bir mıknatıs (samaryum-kobalt) olan silindirsel rotorun dönüşünü kararlı kılar. Rotorda, görüntülemeyi gerçekleştiren hız düşürücü çark takımını hareket ettirmeye yarayan bir fener dişlisi bulunur. Her saniyede, akım genellikle 8 milisaniye süreyle almaşık olarak bobinden geçer. Rotorun almaşmalı olarak kutuplanması, rotora önce itimle (aynı adlı komşu kutuplar), sonra çekimle etkir; rotor genellikle adım açısı 180° olan bir dönme yapar (1/2 devir); öbür motorlarda adım açıları 45°, 60° vb. değerindedir;

—*çark takımı* ve *görüntüleme* (ibrelerle, kimi zaman da takvim diskleriyle birlikte);

—*mekanik kurma düzeneği*, saniye ibresine duyarlıkla etki edebilmesi için motorun ve çark takımının durmasını sağlar.

Sıvı kristalli sayısal saatler tümüyle elektroniktir ve şu bölümlerden meydana gelir:

—*entegre devre* binlerce bileşenden oluşur. Kuvarsın titreşimlerini sürdürme, frekans bölme işlevlerinin yanı sıra, entegre devrede kod çözücü bir devre ile seçilen işleve ve belirlenen ana göre gerilim verilmesi gereken görüntüleyicinin parçalarını ya da çubuklarını seçmeye yarayan bir kumanda devresi bulunur. Bellekli bir devre, ayların değişik sürelerini, kimi zaman da artık yılları hesaplayan sürekli bir takvim elde etmeye ve ara zamanlı kronometre işlevlerini gerçekleştirmeye olanak verir;

—*sıvı kristalli görüntüleme hücresi* aralarında, alan etkisiyle dönen sıvı nematik kristallerinin bulunduğu iki cam levhadan meydana gelir; bu kristaller günümüzde uzun ömürleri ve iyi bir kontrast sağladıkları için kullanılır. Bir polarizör bu cam levhaların dışını kaplar; levhaların içindeyse kalay dioksitten (SnO_2) yan yana iki saydam elektrot yer alır. Polarizörler, polarma etkisi yaratmak için birbirine göre 90°'lik açı yapacak biçimde yönlendirilmişlerdir. Nihayet, alt yüzeyde bir yayıcı ya da yansıtıcı, ancak elektrotlarda gerilim olmadığı zaman (saydam bölümlerin ortaya çıktığı duraklama durumu) ışık ışınlarını göndermekle yükümlüdür.

Ayrıca, hem ibreli hem sıvı kristal göstergeli olan saatler de vardır.

• *Molekül* ya da *atom saati*. Zaman ölçümünde elde edilen duyarlık, periyotları sayılan osilatörün ν frekansının belirlenmesindeki kararlılığa bağlıdır. En duyarlı frekanslar atom ya da molekülle ilgili olaylarda gözlemlendiğinden, saatlerin duyarlığını artırmak için bunlara başvurmak doğal sayılmalıdır.

Bir atom ya da molekül, rezonans olayı yasalarına göre olanaklı iki kuvantum hali arasında bir geçiş yaptığı zaman, buna atomun yalnızca göz önüne alınan her iki durumdaki W_2 ve W_1 enerji düzeyleriyle belirlenen, $\nu_{12} = (W_2 - W_1) / h$ (h, Planck değişmezi) frekanslı elektromanyetik bir dalganın yayımı ya da soğurulması eşlik eder. Geçiş frekansları genellikle hiperfrekanslar bölgesinde hatta kızılaltında yer aldığından enerji düzeylerinin ve ν_{12} frekansının belirlenme duyarlığı son derece büyük olabilir.

Bir saat yapımında bu frekansın kullanılması sürekli çalışan bir osilatör yapımını gerektirir. Bu da iki şekilde elde edilir. Birinci yöntem bir maser* yapımına dayanır. Genellikle huzme halinde bulunan atomlar aynı fazda kalarak, uyumlu bir biçimde, önceden yer aldıkları W_2 üst enerji halinden W_1 alt enerji düzeyine geçmeye zorlanır. Bu geçişler sırasında yayımlanan enerji, alışılagelmiş elektronik yöntemlerle algılanan bir elektromanyetik dalga oluşturur. Böylece tipik örneğini hidrojen maserinin oluşturduğu etkin bir sistem elde edilir.

Daha çok kullanılan bir başka yöntem, genellikle, kuvarslı bir osilatörden çıkan bir işaretle, frekans çoğullamasından sonra bir atom topluluğunu uyarmaya dayanır; burada osilatörün frekansı geçiş frekansına yakındır. Bu dalganın etkisiyle, atomlar enerji soğurarak W_1 alt enerji halinden W_2 üst enerji haline geçerler. Algılanabilen bu soğurma, uyarma frekansı geçiş frekansına eşit olduğunda çok yüksek bir maksimumdan geçer. Kuvarslı osilatör frekansının az çok bağımlı olduğu bir parametrenin değişimlerine otomatik olarak kumanda etmek için, algılama işareti kullanılırsa osilatörün frekansı sabit olarak tutulabilir. Bu klasik bir geri beslemeli otomatik denetim sorunudur. Günümüzde, piyasaya sürülen atom saatlerinin birçoğunda bu sistem kullanılır.

1955'te yapılan ilk atom saatinde amonyak gazı molekülünün geçiş frekansı kullanıldı. Günümüzde genellikle alkali atomların (sezyum, rubidyum) aşırıince geçişlerinden yararlanılır. Rezonans olayını gözlemlemekte atom huzmesi yöntemi ya da optik pompalama yöntemi kullanılır.

Sezyumun aşırıince geçişinden yararlanan atom saatinin dakiklik, kararlılığını uzun süre koruma ve farklı koşullarda yinelenebilirlik gibi birçok niteliği olduğu ortaya çıkmıştır. Atom saati bu nitelikleri yüzünden 1967'den bu yana, en eski çağlardan beri gökbilim hareketlerine bağlı olduğu bilinen zaman birimini belirlemek için kullanılmaktadır. Böylece, saniye, "sezyum 133 atomunun temel halinin aşırıince iki düzeyi arasındaki geçişe denk düşen ışınımın 9 192 631 770 periyotluk süresi" olarak tanımlanmıştır. Sezyum saatinin uzun süreli kararlılığı günümüzde 10^{-13}'ü geçer; bu da saatin 500 yüzyıl çalıştıktan sonra 1 saniyeden daha az ileri gideceğini ya da geri kalacağını gösterir.

Hidrojen maseriyle çalışan atom saatinin kararlılığı en azından birkaç gün için sezyum saatininkinden 10 kat daha büyüktür.

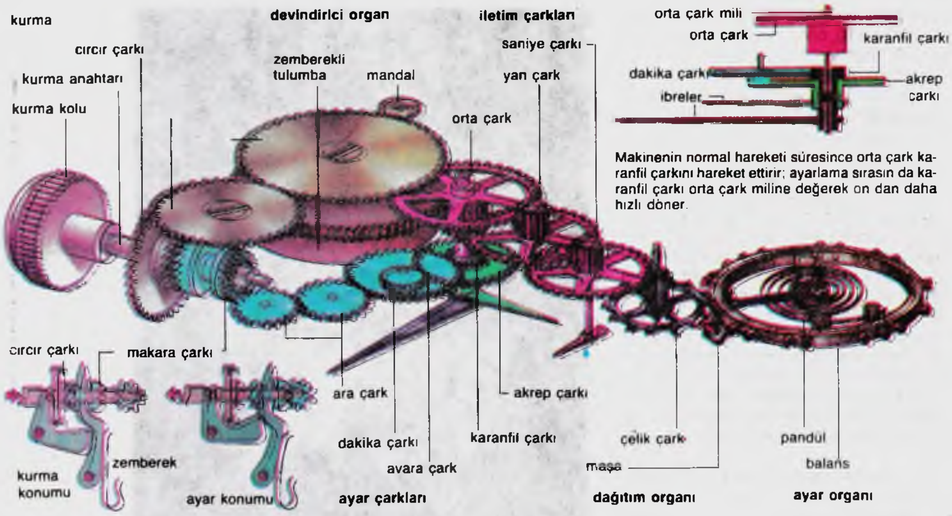
Atom saatleri uçakların konumlarını büyük bir duyarlılıkla belirlediğinden çarpışma önleyici sistemlerde kullanılır. Bu saatler, Einstein'ın görelilik kuramının kimi ya-



asma duvar **saati**
XVII. yy.
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul



Saat kulesi
Çorum



Makinenin normal hareketi süresince orta çark karanfil çarkını hareket ettirir; ayarlama sırasın da karanfil çarkı orta çark miline değerek on dan daha hızlı döner.

mekanik bir kol **saatinin** kinematik zinciri

salarını doğrulama olanağını da sağlamıştır. Günümüzde yapılmakta olan çalışmalar, kızılaltında hatta optik bölgede yer alan atom ve molekül tayf çizgileriyle saat yapma olanağının doğabileceği umudunu vermektedir.

• *Sarkaçlı saat.* 1657'de Huygens sarkaç ilkesini saate uyguladı; dengeli bir sarkaçla donatılan bu saate sarkaçlı saat adı verildi. Bu mekanizma gittikçe basitleştirildi ve sarkaçlı saat bir konsol ya da şömine üzerine yerleştirilen bir kutuya dönüştü. Louis XIV döneminde, sarkaçlı saatler marketrilerle bezendi; Louis XV döneminde çin işiyle ve rokay bezemelerle donatılmış, yaldızlı bronzdan yapıldı ve duvara tespit edildi; Louis XVI döneminde ise mermer, porselen ve yaldızlı bronzdan yapılmış sarkaçlı saatler ortaya çıktı. Kimi zaman saatin ve dakikaların yanı sıra, günü, mevsimleri, o günkü tarihi, Ay'ın evrelerini gösteren sarkaçlı saatler de yapıldı. İmparatorluk döneminde, porfir ve yaldızlı bronzdan oldukça görkemli sarkaçlı saatler yapıldı. 1830'a doğru yenigotik üslupta yapılmış örnekler ortaya çıktı.

Giraudon



Darlot yapımı görünür mekanizmalı sarkaçlı **saat** (orta kadran on ikili saatleri, sağ kadran onlu saatleri, sol kadran ise günü ve Cumhuriyet takviminin aylarını gösterir) beyaz mermer ve yaldızlı bronz, 1795 *Carnavalet müzesi, Paris*

Larousse



1710'da Pierre Fardoil tarafından veliaht için yapılan sarkaçlı gökbilim **saati** (Antoine Coypel'in taslaklarına göre Philippe Caffieri'nin gerçekleştirdiği bronz işleri) *Paris gözlemevi*

• *Su saati.* Mısırlılar yalnızca gündüz kullanılabilen gnomonun yanı sıra, özellikle geceleri zamanı ölçmek için su saatlerinden yararlanıyorlardı. İç bölümünden saati gösteren bir ölçekle donatılmış kap suyla doldurulur ve kabın alt bölümüne açılmış bir delikten saatlerce su akardı. Bu aygıtı Amenofis I ile aynı çağda yaşamış olan Amenemhat'ın bulduğu sanılmaktadır. Aygıtın kurulmasında iki güçlük vardı; her şeyden önce, kabın içinde su düzeyinin değişmesine karşın sabit bir akış sağlamak gerekiyordu; bu yüzden kabın ağzı geniş, alt bölümüyse dardı. Bununla birlikte Eskiler bu hata kaynağını ortadan kaldıracak bir biçim bulamamıştı. İkinci güçlük "takvim" gününü, Güneş'in doğuşu ile batışı arasında 12 gündüz saati ve Güneş'in batışı ile doğuşu arasındaki 12 gece saatını, aralarında eşit olmayan 24 saate bölmekten kaynaklanıyordu. Gündüz saatleri ile gece saatleri ancak ılım noktasında birbirine eşitti ve farkları mevsimlere göre değişiyordu. Dolayısıyla saat ölçeklerini değiştirmek gerekiyordu. Antikçağ mühendisleri bu ikinci güçlüğün üstesinden gelebilmek için büyük beceri gösterdiler. Nihayet, saat ölçeği suyun aktığı kaptan suyun toplandığı kaba takıldı. İkinci kabın silindir biçiminde yapılmasında hiçbir sakınca yoktu. Böylece, şamandıralar su düzeyinin yüksekliğini ve buna denk düşen saatleri ölçmeye olanak veriyordu. Su saatlerinin kullanımı Roma İmparatorluğu döneminde Yunanistan'da ve tüm Batı'da yaygınlaştı.

Türkler, Araplar ve İranlılar uzun süre güneş, kum ve su saatlerini kullandılar. Evlerde su ve kum; cami, medrese, rasathane, kitaplık vb. yapılardaysa daha çok güneş saati yeğ tutuluyordu. İslam saatlerine ilişkin ilk bilgilere Einhardt'ın *Annales* adlı yapıtında rastlanmakta; burada Charlemagne'ın elçisi Radbert 806 /807'de öldüğünde, halife Harunurreşit' in elçisi Abdullah'ın beraberinde çok güzel bir saat getirdiği belirtilmektedir. Saatlere ilişkin bir başka önemli yapıt, artuklu sarayının başmühendisi El-Cezeri'nin *El -Câmi beynel-ilm ve'l-ameli'n-nâfi fi sina'ati'l-hiyal*'dir. Bu kitapta çok çeşitli saatlere ilişkin bilgiler verilmektedir. Bir başka önemli yapıt, Rıdvan bin Muhammet el-Horasani'nin Şam'daki Gayrun kapısı'nda bulunan saatle ilgili kitabıdır. Çarklı madeni saatler Doğu'ya ancak XVI. yy.'da ulaşmıştır.

Belgelerden öğrenildiğine göre, Osmanlılar'da mekanik saatlerin yapımı XVI. yy. sonlarında, XVII. yy. başlarında gerçekleşmiştir. Günümüze ulaşan en eski örnekler de XVII. yy. ortalarındandır (Abdurrahman, Galatalı Şahin). Topkapı sarayı müzesi'nde XVII.-XIX. yy. osmanlı saatlerinden örnekler bulunmaktadır. Belgelerde adlarına rastlanan türk saat ustalarının yapıtlarından çok azı günümüze ulaşmıştır. Dönemlerine göre değişik formları ve teknik özellikleri olan bu saatler arasında XVII. yy. örneklerinin geleneksel usturlap formunu sürdürdükleri dikkati çeker. XVIII. yy.'da, daha çok ingiliz saatlerinin etkisinde, değişik formlarda saatler yapılmıştır. XIX. yy., türk saatçiliğinin en önemli dönemidir; özellikle raf üzerine konmak üzere hazırlanmış, ağırlıkla işleyen saatler çoğunluktadır. XIX. yy. saatleri arasında iskelet saatler de önemli bir grup oluştururlar. Bu türe ilginin, fransız kültürüne ve sanatına hayranlık duyan Selim III döneminde başladığı sanılmaktadır. Mahfazası ya da zarfı bulunmayan bu saatlerde tüm mekanik parçalar bir cam fanus içindedir. Ustalar bu tür saatlerin yapımında, tekniğin yanı sıra estetik görünüme de önem veriyorlardı. Mevlevi ustalarca gerçekleştirilen bu saatler, özgün formlarının yanı sıra, ustaların imzalarını taşımaları ve yapım tarihlerinin bulunması açısından da önemlidirler. Bu imzalardan ve tarihlerden, yapımın babadan oğula ya da hocadan öğrencisine geçtiği öğrenilmektedir. Mahmut II döneminde yaşamış ve yapıtları günümüze ulaşmış olan ünlü saat ustaları: Esseyit elhac Dürri, Ahmet Gülşeni ül -Mevlevi, Ahmet Eflaki Dede ve oğlu Hüseyin Haki'dir. Bu alanda en çok ün yapan, Ahmet Eflakı Dede'dir. Abdülmecit, Abdülaziz ve Abdülhamit II dönemlerinin ustaları arasında Mehmet Şükrü, Mustafa Refik ve Süleyman Leziz belirtilebilir. Ahmet Eflaki Dede'nin öğrencisi olan Mehmet Şükrü biri alaturka, ötekisi avrupa saatını gösteren iki kadranın yanı sıra, bir de saniye kadranı kullanmıştır. Süleyman Leziz ise, saatlerinde **XIX**. yy'da Avrupa'da yaygın olan dubleks eşapmanı yeğlemiştir. Bu dönemde sultanlar, devletin önde gelenleri ve varsıl kişiler için değerli taşlarla süslü, ince işlemeli, kimi zaman hareket edebilen figürler ya da orglarla donatılmış, özel saatler de yapılmıştır. Altın bir köstekle yeleğin cebine takılan cep saatlerinin de zengin süslemeli, değişik formlarda örnekleri vardır (saat yeleğin sağ cebine, köstek ise sol üst cebe konurdu). Altın köstekli cep saati, uzun süre varsıllığın simgesi durumundaydı.

SAAT, 1752'de La Caille tarafından keşfedilen ve en parlağının kadiri 3,8 olan, çıplak gözle görülebilir 20 kadar yıldızdan meydana gelen küçük güney takımyıldızı. (→ GÖK haritası.)

SAÂT çoğl. a. (ar. *sa'at*'ın çoğl. *sa'at*). *Esk.* Saatler: *"Geçib sâât-ı jeng-âlûd-ı şeb, memdûd u nâ-mahsûr"* (Tevfık Fikret).

Saat bürosu *(Uluslararası),* yeryüzündeki saatleri birleştirmek amacıyla, 1911'de kurulan ve Paris gözlemevi'nde çalışmalarını sürdüren kurum. Saat bürosu, birçok ülkede atom saatlerinin verilerinden yararlanarak, dünya ölçeğinde zamanla ilgili resmi başvuru kaynağı olan, uluslararası atom zamanı ve evrensel eşgüdümlü zamanı ortaya koydu. Büro, ulusal saatlerin evrensel eşgüdümlü zamana göre ayarlanmasına olanak verdi. Saat bürosu'nun başka bir hizmeti de, jeofizik ve uygulama alanındakı gereksinmeler için (örneğin uzay yolculuğu) yeryüzünün dönüşündeki düzensizliğin tahmini hesaplarını yapmasıdır.

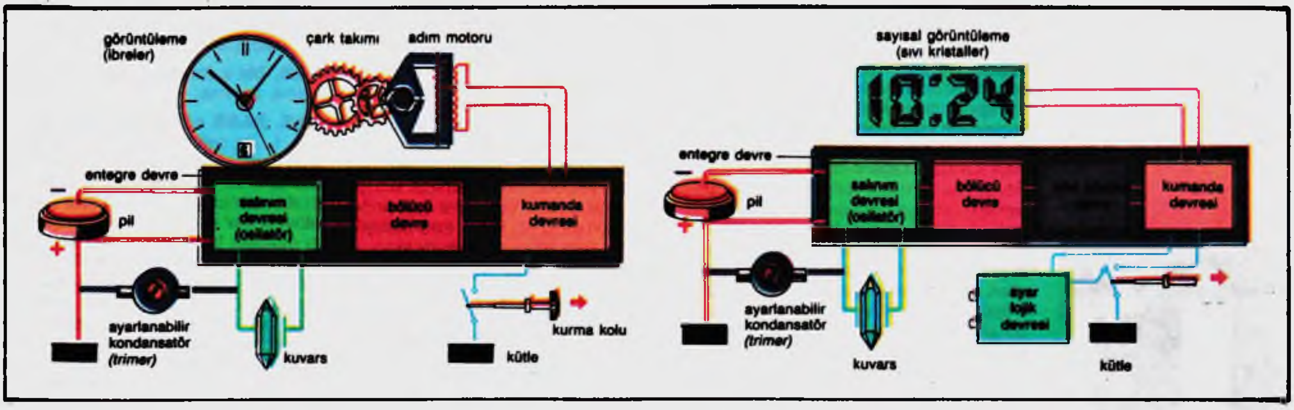
SAATÇİ a. Saat satan ve / ya da onaran kimse.
—Atç. Hipodromlarda atların her sabah belli uzaklıkta ve belli stilde yaptıkları koşularda elde ettikleri dereceleri kronometre ile saptayan görevli; yardımcı antrenör.

SAATÇİLİK a. **1.** Sarkaçlı saatleri, duvar, kol ya da cep saatlerini yapma, onarma tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Saat ticareti.

—ANSİKL. *Tarihçe.* Zamanı ölçmek için, başlangıçta gündüz ve gecenin almaşmasından, mevsimlerden, Güneş (güneş zamanı) ve yıldızlardan (yıldız zamanı) yararlanıldı. Antikçağ'da gnomonlar, dikilitaşlar, kum saatleri, dereceli mumlar, su saatleri kullanıldıktan sonra, Ortaçağ'da (XIV. yy.) hiçbir duyarlığı olmayan ilk mekanik duvar saatleri ortaya çıktı. Katedrallerdeki ya da kamu yapılarındaki kimi saatlere, belirli aralıklarla çalan otomatlar ve çanlar eklendi. Rönesans'a ait ilk cep saatleri oldukça büyük hacimliydi.

Saat yapımında, duyarlı osilatörleri (sarkaç ve sarmal balans) ilk kez XVII. yy.'da Huygens kullandı. Daha sonra, özellikle XVII. yy.'da çeşitli eşapmanlar, karmaşık parçalar bulundu ve geliştirildi; aynı dönemde Graham, maşalı serbest eşapmanı icat etti.

1840'a doğru ilk elektrikli duvar saatleri ortaya çıktı. Kesin saatin korunmasında



ibreli (üstte solda) ve sıvı kristalli kuvarslı kol saatlerinin çalışma şeması

kullanılan son derece hassas saatler arasında yer alan kuvarslı duvar saatleri 1930'da bulundu. 1955'ten başlayarak, bu saatlerin yerini çok daha hassas olan (3 000 yılda bir saniyelik sapma) atom saatleri aldı.

Elektrikli ilk kol saati 1952'de, sesli metal diyapazonlu kol saati de 1960'ta yapıldı. Nihayet 1967'den sonra kuvarslı ibreli saat (örneksemeli saat), ardından 1971'de, entegre devrelerin ve elektro-ışıldayan diyotlu ve sıvı kristalli görüntüleyicilerin gerçekleştirilmesiyle birlikte sayısal saat (rakamlar) ortaya çıktı. Saatçilikte çağlar boyunca sanat ve estetik, özellikle de teknik alanlarında büyük bir çeşitlilik görülür. Saatçiler, mekanikte olduğu kadar mekaniği minyatürleştirmede de (otomatlar, mikromekanik) öncü oldular.

• *Saatçiliğin dalları* arasında, *küçük boyutlu saat yapımcılığı* (kol saatleri, cep saatleri), *büyük boyutlu saat yapımcılığı* (evlerdeki duvar saatleri, çalarsaatler, masa saatleri, ayaklı saatler, otomobil saatleri, havalimanlarındaki ya da garlardaki saatler), *teknik saatçilik* (zamanlama devreleri gecikmeli zaman röleleri, programlayıcılar, geciktiriciler, deklanşörler, park saatleri, hızyazarlar vb.), *yapı saatçiliği* (çan kuleleri, saat kuleleri, kamu yapıları) yer alır.

• *Üretim ve yapım.* Dünya saat sanayisi özellikle İsviçre, Japonya, Hongkong, ABD, Fransa ve Almanya'da gelişmiştir. 1990 yılında 372 milyonu Japonya'da olmak üzere 700 milyon saat üretilmiştir.

Elektronik duvar saatlerinin ve kuvarslı kol saatlerinin ortaya çıkışı bir sanayi devrimine ve Güneydoğu Asya'da özellikle sayısal saatlerle ilgili çok önemli üretim merkezlerinin kurulmasına yol açtı.

Mekanik saatçilik yalnızca mekanik düzeneklerin (dişli düzenleri, mandalla tespit mekanizmaları, levyeler, kamlar ve devindirici güç olarak ağırlıklar, zemberekler) kullanıldığı kol saatlerini, çalarsaatleri, duvar saatlerini kapsar.

Mekanik bir saatte şu bölümler bulunur: 1. *devindirici organ* (sabit büyük saatlerde [duvar saati, sarkaçlı saat] ağırlık, taşınabilir saatlerde [kol saatleri, çalarsaatler] tulumba içine yerleştirilen ve ince uzun çelikli bir lamadan oluşan zemberek); 2. *iletim organı* ya da *çark takımı*, bir dişli takımından oluşur; 3. *dağıtım organı* ya da *eşapman*, sarkacın ya da sarmal balansın salınımlarını sürdürebilmesi için çark takımının sürekli hareketini almaşık çembersel harekete dönüştürür ve bu salınımların sayılmasını sağlar; 4. *ayar organı* ya da *osilatör*, temel zaman işlevi görür; sabit saatlerde (duvar saatleri) sarkacın, kol ve cep saatleriyle genellikle bütün taşınabilir saatlerde de sarmal balansın eşzamanlı salınımları, çark takımının, yani saniye çarkı gibi ibreleri taşıyan kimi çarkların çok düzenli bir biçimde çalışmasını sağlar; 5. öbür organlar elle kurmayı, saati ve osilatörü ayarlamaya yarar.

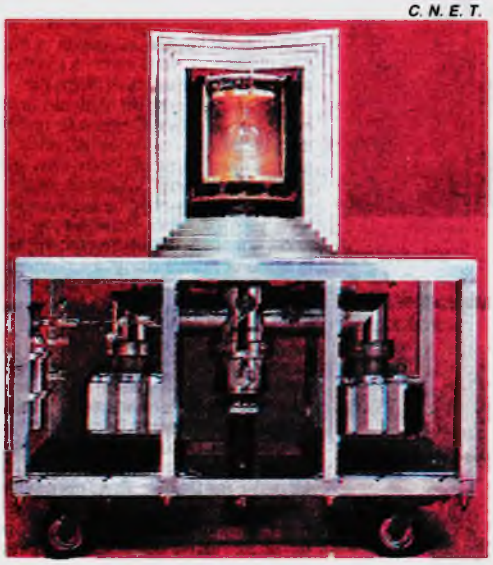
Çok işlevli saatler'de, ayrıca bir takvim (tarih, gün, saat vb.), bilek hareketiyle salınım yapan bir paleti taşıyan otomatik bir kurma düzeneği (kol saatleri), kısa zamanları ölçmek için bir kronometre düzeneği, uyandırma, zil düzenekleri vb. bulunabilir.

Elektrikli saat yapımcılığı XIX. yy.'ın ortalarına doğru başladı; ayar organının (sarkaç, sarmal balans, metal diyapazon) çalışmasını doğrudan manyetik ve elektromanyetik yolla sağlamadan önce, devindirici ağırlığı, sonradan da zembereği kurmak için başlangıçta farklı sistemlerden yararlanıldı.

Devindirici organın manyetik ve elektromanyetik yolla çalıştırılması durumunda, osilatör aynı zamanda devindirici organ işlevi görür ve ibrelerle görüntüleme yapmak için, kullanılan çark takımını hareket ettirir. Osilatör, salınımların sürdürülmesi için gerekli akımın komütasyonunu sağlar ve uygun zamanda akımı keser. Enerji doğru akım biçiminde pillerden ya da akümülatörlerden sağlanır. Buna karşılık, kimi duvar ve masa saatlerinde eşzamanlı ve asenkron motorlar kullanılır; bu saatler 50 Hz'lik şebeke akımıyla çalışır.

Elektronik saatçilik'te bir ya da birçok elektronik bileşenden yararlanılır. 1952'de, Marius Lavet elektrikli kontaklı düzenek-

C. N. E. T.



Lauros-Giraudon

hidrojenli atom saati (üst bölümde rezonans boşluğu yer alır)



C. Bobinet'ye mal edilen, haç biçiminde, tek ibreli cep saati yaldızlı bakır ve kaya kristalinden Fransa, 1630'dan sonra *P. Dupuy müzesi, Toulouse*

Vitrolles yapımı, üç ibreli tekrarlı ve zil düzenekli gümüşten çalar cep saati Paris, 1730 *(özel kol.)*



Guillemot-Edimedia

Berthoud'nun Louis XVI için yaptığı ve 1798'de, Montmorin kontu için tamamladığı cep kronometresi *özel kol.*



J. Guillot-Edimedia

Lauros-Giraudon



Jacob de la Croix yapımı, tek ibreli sekizgen cep saati emaylı bakır ve kaya kristalinden Fransa, XVII. yy. başı *Besançon Güzel sanatlar müzesi*

Cailatte yapımı tek ibreli cep saati emaylı altından kamayö Cenevre, 1670'e doğru *Louvre müzesi, Paris*



Réunion musées nation

Larousse-C.N.A.M.



tamburlu su saati
XIX. yy.
Conservatoire national des arts et métiers, Paris

Lauros-Giraudon



yaldızlı bronz ve yeşil boynuzdan yapılmış, Louis XV tarzı duvar saati
Fransa, XVIII. yy.

ler yerine elektronik komütasyonlu bir düzenekten yararlanmak için, sönümsüz osilatörlü sistemlerde tranzistor kullanmaya başladı. Gerçekten de eski düzeneklerde bobinin indüklenmesinden ileri gelen kesme aşırıakımının kıvılcımı, uzun vadede kontakların aşınmasına neden olmaktaydı. Tümüyle elektronik olan sıvı kristalli sayısal kuvarslı saatlerin bulunmasıyla birlikte tek bir tranzistor yerine binlerce bileşen kullanılmaya başladı: tranzistorlar, diyotlar, kondansatörler vb.

Kuvarslı saat yapımcılığı her boyutta saat (duvar saatleri, sarkaçlı saatler, kol saatleri, vb.) yapımını kapsar. Ana maddesi silisyum dioksit (SiO_2) olan kuvars, bir rezonatör oluşturacak biçimde özel olarak yontulduğunda eşdeğer elektrik devresi seri bağlı bir indüktans, bir kondansatör ve bir direnç ile bunlara paralel bağlı olan ve kuvars yüzeyine kaplanmış metal elektrottan kaynaklanan bir parazit kondansatörden oluşmuş bir salınım devresi gibi davranır. Kuvarsın frekansı genellikle kol saatlerinin frekansı olan 32 768 Hz'de bile kararlı kalarak hassasiyeti yaklaşık 50 kez artırmaya olanak verir (günde 0,1 ile 0,5 saniye).

Yapay olarak elde edilen kuvarslar, küçük çubuklar (ilk saatler) ya da diyapazonlar (günümüz saatleri) oluşturmak için elektrik eksenine göre çok hassas bir kesme açısıyla kesilir. Bükülme durumunda çalışan bu iki kuvars türü (çubuk ve diyapazon) iyilik çarpanını artırmak için havası alınmış kapsüllere yerleştirilmiştir.

Çubuktan daha az yer kaplayan ve daha az kırılgan olan diyapazonlu rezonatör, günümüzdeki biçimiyle hemen hiçbir tedirginliğe uğramadan tabana iyice tespit edilebilmektedir. Diyapazon kollarının uzunluğuna ve genişliğine bağlı olan frekans, yapım sırasında laserle ve saat üzerinde, trimer adı verilen bir kondansatörle ayarlanır. Kuvars yüzeyi, kısmen metalle kaplanıp iki elektrota bağlandığında, kuvarsın uyarılması yoluyla *ters piezoelektrik etki* oluşturmaya olanak verir; kuvarsın uyarılması, bunun pil enerjisiyle salınan bir devrenin (salınım sürdürme işlevi gören bu devre daha az enerji harcamak için rezonans frekansında salınır) etkisiyle titreşmesine dayanır. Buna karşılık, kuvarsın ardışık bükülmeleri öteki yüzde almaşmalı olarak artı ve eksi yükler meydana getirir. Bu 1880'de, Curie'nin bulduğu *doğrudan piezoelektrik etki*'dir; bu etki, çok duyarlı bir zaman etalonu işlevi gören ve 32 768 Hz'lik (2^{15} Hz) son derece sabit bir frekansı olan sinüzoidal bir akım oluşturur.

Çalarsaatlerin, masa, güverte saatlerinin yapımında, makaslanma yoluyla çalışan, daha kalın ve daha çok yer tutan mercimek biçiminde kuvarslar kullanılır; bunlar bir frekans bölünmesi gerektirdiğinden daha çok enerji tüketirler. Bununla birlikte, bu tip kuvarsların, genellikle 4 194 304 Hz (2^{22} Hz ya da ~4 MHz) dolayında olan yüksek frekansları daha büyük bir hassasiyet sağlar ve 10 ile 40 °C arasında göz ardı edilebilecek kadar küçük bir sıcaklık etkisi doğurur. Köprülü mercimek kuvars (Besson tipi) ve bir termostatla elde edilen ısıl kararlılık (hassas saatler, uçaklardaki çarpışma önleyici düzenekler, balistik aygıtlar vb.), daha yüksek frekanslarla çok daha büyük bir hassasiyet elde etmeye olanak verir.

Kol saatlerindeki çubuklu ve diyapazonlu rezonatörlerin parabol biçiminde bir ısıl sapmaları vardır. Bu tedirginliğin saatin duyarlığı üzerindeki etkisini sınırlandırmak için parabolün evirtim noktası 25 °C'ta, yani bileğin normal sıcaklığında tutulur.

Başka tedirginlikler de vardır: kuvarsın eskimesi (etkisi göz ardı edilebilecek kadar küçüktür); pillerde görülen gerilim değişmesi (eşanlılığı ortadan kaldırır) vb. Bununla birlikte, gümüş oksitli ya da lityumlu düğme pillerin kullanım gerilimi son derece kararlıdır.

Kimi piller, örneksemeli saatlerde düşük rejimli (zayıf akım, yüksek empedans), aydınlatma düzeneğiyle donatılmış sıvı kristalli saatlerdeyse, ampulün fazla akım tüketmesi nedeniyle yüksek rejimlidir.

Saat alıcıları (telsiz, telefon ya da telgrafla), bir gözlemevinde atom saatleriyle saptanan ve belli bir dalga boyunda yayımlanan resmi saate göre çalışan aygıtlardır. İletim mesafesi bakımından erimi sınırlı olan ve günümüzde yalnızca kronometrede kullanılan bu alıcılar sayesinde ilerde belki de az ya da çok evrenselleştirilmiş bir saat ayarına kavuşulacaktır.

Saatçilik müzesi *(Uluslararası)*, La Chaux-de-Fonds'da (İsviçre) yer alan, "insan ve zaman" teması üzerine kurulu müze. 1973'te açılan müzede dünya tarihi boyunca tüm saatçiliği temsil eden 3 000' den fazla parçayı içeren (masa, duvar, kol vb. saatleri ve bunların yapımında kullanılan aletler) iki yeraltı salonu bulunmaktadır.

SAATÇİOĞLU (Fikret), türk orman mühendisi (Balıkesir 1910 - İstanbul 1983). Orman mektebi'ni (1930), Münih Üniversitesi ormancılık bölümü'nü (1934) bitirdi. İstanbul Orman fakültesi'nde öğretim üyeliği, 1948'den başlayarak aynı fakültede silvikültür kürsüsü başkanlığı yaptı. Bu görevden emekli oldu (1980). Başlıca yapıtları: *Silvikültür* (1969-1971), *Suni orman gençleştirmesi ve ağaçlandırma tekniği* (1970), *Orman bakımı* (1971), *Orman tohumları* (1971), *Fidanlık tekniği* (1977).

SAATÇİYAN a. (ar. *saᶜat*, türkç. -*çi*'den çoğl. *sāᶜatçiyan*). Kur. tar. Osmanlılar'da saatlerin bakım ve onarımını yapan saray görevlisi. (Bunlar, önceleri 45 kişiyken, XVIII. yy.'ın sonlarında sayıları iki kişiye indi. Saltanat ile birlikte saray saatçiliği de kaldırıldı [1924].)

Saatleri ayarlama enstitüsü, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın romanı (1961). Tanzimat öncesi osmanlı yaşamından başlayarak Meşrutiyet ve özellikle Cumhuriyet dönemlerindeki toplumsal kurumların, tutarsız ya da yanlış davranışların, Doğu ile Batı karşısındaki seçme bocalamalarının yergisidir. Romana sonradan yapılmış ekte paranoyak olduğu belirtilen kahramanın saatçi çıraklığı ve gençlik yılları anlatılırken gelenekler, zamanın yanlış algılanması vb. üzerinde durulur. Adını romana veren enstitü aracılığıyla toplumun aksayan yanları, insanların özlemleri, eski-yeni, geleneksel-çağdaş, yanlış-doğru gibi karşıtlıklar tartışılır.

SAATLİ sıf. **1.** Saati olan, saati bulunan. **—2.** Ask. *Saatli bomba* ya da *saatli mayın*, belirli bir zamanda patlaması özel bir saat düzeneği ile ayarlanabilen ve çeşitli durumlarda kullanılan gizlenmiş bomba ya da mayın.

—El sant. *Saatli yazma*, üzerinde saat kadranına benzer motifler bulunan yazma.

Saatli medrese → ÜÇŞEREFELİ CAMİ.

bakanı oldu (1932-1938). Birçok amerikalılararası anlaşmazlıkta hakem olarak görev yaptı. (1936 Nobel barış ödülü.)

SAB, -bbı a. (ar. *şabb*). *Esk.* Dökme, dökülme, saçılma.

SAB, SABE sıf. (ar. *şaᶜb*, dişl. *şaᶜbe*). *Esk.* **1.** Zor, çetin: *Umur-ı sabe* (zor işler). **—2.** Zorlu, inatçı kimse için kullanılır. **—3.** *Sab-ül-fehm, sab-üt-tefehhüm*, anlaşılması, kavranması güç olan: *"Miftah nâm kitâbında zikr ile sab-üt-tefehhüm olanları müstakil bir kitâbında zikr edeceğini beyân etmiş ise de..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Sab-ül-kabul*, kabul edilmesi, onaylanması güç: *"Fenâ-yı mutlak mefhumu bize her fikirden acı ve sab-ül-kabul geliyor"* (Cenap Şahabettin). || *Sab-ül-menal*, elde edilmesi, sahip olunması güç olan. || *Sab-ül-mürur*, geçilmesi, aşılması güç, sarp, tehlikeli yer için kullanılır: *"Salim'in kahvesi tabir olunan dar ve sab-ül-mürur boğazın yemîn ü yesârında..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SABA a. (ar. *şabā*). *Esk.* **1.** Gündoğusundan esen hafif ve tatlı rüzgâr: *"Saba, büyük bir mevlevinin dualar, vecitler, sırlar içinde tapınan ruhunu terennüm ediyordu"* (H. E. Adıvar). **—2.** *Saba-beraber*, saba rüzgârı gibi hafif ve tatlı. || *Saba-reftar*, saba yürüyüşlü; hafif ve tatlı esişli. || *Bâd-ı saba* → BÂD.
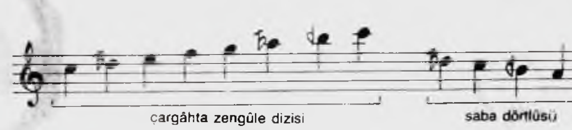
—Ed. Bahar mevsiminde esen rüzgâr. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güzel kokuların vatanı Çin, Maçin, Hıta gibi ülkelerden estiği kabul edilir. İnanışa göre sevgilinin saçları arasında dolaşır, onları dağıtır; güzel kokusunu yayar; âşığın gözüne sürme olmak üzere, sevgilinin bastığı yerin tozunu getirir; bu nitelikleriyle haberci sayılır: *"Saba, kûyunda dildârın nedir üftadeler hali / Bizim yerden gelirsen bir haber ver âşiyanlardan"* (Ey bahar rüzgârı, sevgilinin diyarında, âşıkların, düşkünlerin hali nedir? Bizim yerlerden geliyorsan, dostlardan bir haber ver) [Fuzulî]. Sevgilinin yaşadığı ülkeden gelen tüccardır. Estiği zaman güzel kokulu çiçekler açar: *"Bahar mevsimidir hemdem-i saba olalım / Gül ile dost kokusuna âşina olalım"* (Bahar mevsimidir, saba rüzgârının arkadaşı olalım. Gül ile dost, kokusuyla tanışık olalım.) [Necati].

SABA → KABA* SABA.

SABA a. Müz. Türk müziğinde, birçok icracının, saba ve ondan türeyen makamlarda kullanılan 2 ya da 3 koma pes *re* sesine verdiği ad.

SABA a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Bileşimi, kuramcılar tarafından çeşitli biçimlerde açıklanmıştır. H. Sadettin Arel'e göre, çargâh [*do*] perdesi üzerindeki zengûle makamına, saba dörtlüsü eklenerek oluşturulmuştur. Ama usta icracılar, bu açıklamadaki dört sesin, uygulamaya aykırı olduğunu ileri sürerler: Arel'e göre 4 koma pes olması gereken *re*, 2 ya da 3 koma [bu sese de *nerime* ya da *saba* perdesi adı verilir]; *si*, 1 koma değil 2 ya da 3 koma; *la*, 4 koma değil 2 ya da 3 koma pestir; *mi*, natürel değil, 1 koma pestir. Birçok başka bileşik makamın [şevkefza, şevkutarap, dügâh, bestenigâr, muhayyersünbüle, şivenüma, sabazemzeme, sababuselik vb.] bileşiminde de yer alan saba makamının halk müziğindeki karşılığı *derbeder* ayağıdır.)



Hüseyin Saadettin Arel'e göre **saba** makamının bileşimi

SAATLİK sıf. ... *saatlik*, belirtilen saat süresinde yapılan, yapılabilecek olan şey için kullanılır: *Yarım saatlik bir iş. İki saatlik yol.*

—Elektrotekn. *Saatlik güç* → GÜÇ.

SAAVEDRA (Ángel DE), **Rivas** dükü → RİVAS.

SAAVEDRA LAMAS (Carlos), arjantinli siyaset adamı (Buenos Aires 1878 - *ay. y.* 1959). Sosyoloji profesörüydü; Dışişleri

SABA → SEBA.

SABA, Antiller denizi'nde Hollanda'ya bağlı yanardağ kökenli ada; 13 km²; 1 000 nüf.

SABA MELİKESİ → BELKIS.

SABA (Umberto POLİ, **Umberto** — denir), italyan yazar (Trieste 1883 - Gorizia 1957). İbranice "ekmek" anlamına gelen bu adı, bir yandan kendi doğumundan önce babası -Ugo Pali- tarafından terk edilen yahudi annesinin, öbür yandan da büyük bir şefkatle sevdiği sütannesi Beppa Sabaz'ın anısını yaşatmak için aldı. Saba, çift anlamlı bir saydamlık taşıyan şiirlerinin tümüne kaynaklık eden bu temel durumu, Edoardo Weiss'in yönetiminde giriştiği bir psikanaliz deneyimiyle derinlemesine incelemeye çalıştı. Günlük halk yaşamı içinden alınan bir Trieste dekoru, eşi Lina'nın oluşturduğu anne figürü, sevimliliği hem özlem, hem arzu uyandıran gençlerin ortaya çıkışı *Canzoniere* (1921, 1945 ve 1961) adlı yapıtının belli başlı temalarını oluşturur.

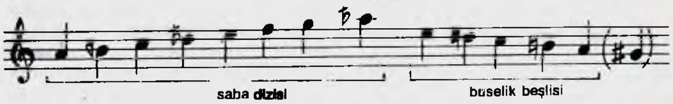
SABA (Ziya Osman), türk şair (İstanbul 1910 - *ay. y.* 1957). Galatasaray lisesi'ni (1931), İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1936). Muhasebecilik, banka memurluğu yaptı. Milli eğitim basımevi düzeltme şefliğinde bulundu (1945-1950). Geçirdiği kalp rahatsızlığından sonraki görevi Varlık yayınevi redaktörlüğü oldu. Edebiyat dünyasına Yedi* meşale topluluğunun üyesi olarak girmişti. Bu topluluğun, şiir çalışmalarını yaşamının sonuna dek sürdüren tek üyesidir. Şiirlerinde çocukluk ve ilk gençlik anılarına bağlılık, yaşamın küçük mutluluklarından sevinç, acıma duygusu, iyilik düşüncesi, İstanbul sevgisi, Tanrı'ya şükran, ölüm gerçeğini kabulleniş gibi konular işlenir: *Geçen zaman* (1943), *Nefes almak* (1957). Anıların, duygu dolu gözlemlerin beslediği öyküleri vardır. *Mesut insanlar fotoğrafhanesi* (1952), *Değişen İstanbul* (1959 -Ölümünden sonra hakkında yazılmış yazılarla birlikte-).

SABA MAYMUNU a. Zool. ETYOPYA MAYMUNU'nun eşanlamlısı.

SABAAŞİRAN a. Müz. Türk müziğinde XIX. yy.'dan önce kullanılmış bir bileşik makam. (Saba makamına, hüseyniaşiran [*mi*] perdesi üzerindeki uşşak dörtlüsünün eklenmesiyle elde edilmiştir.)

SABABET a. (ar *şabābet*). *Esk.* Büyük sevgi, aşk.

SABABUSELİK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Saba makamının, buselik dörtlüsü ya da beşlisiyle sona eren biçimidir.)



sababuselik makamı

SABAC, türkç. **Böğürdelen,** Sırbistan'da kent, Sava kıyısında; 51 600 nüf. Türkler'in yaptırdığı bir kalenin (Böğürdelen kalesi) kalıntıları. Besin ve kimya sanayileri.

SABADELL, İspanya'da (Barcelona' da il) kent, Vallés ovasında; 192 142 nüf. (1990). Tekstil sanayisi (pamuk ve yün). Müze (tarihöncesi, bölgesel yaşam, vb.)

SABAH a. (ar. *şabāḥ*). **1.** Günün başlangıcı, güneşin doğuşu, tan ağarırken: *Sabahla birlikte yola çıkmak. Sabah serinliği.* **—2.** Güneşin doğmasından öğleye kadar süren zaman dilimi: *Tüm sabahı çalışarak geçirmek. Çok güzel bir sabah.* **—3.** *Sabah akşam,* her zaman, aralıksız, yorucu ve bıktırıcı biçimde: *Sabah akşam bize uğrardı.* || *Sabah ezanı,* beş vakit namaz birincisini bildiren ezan. || *Sabah kahvesi,* kuşluk vakti içilen kahve. || *Sabah keyfi,* geç saatlere kadar yatakta kalma. || *Sabah mahmurluğu,* uykudan henüz kalkmış olmanın verdiği ağırlık, uyuşukluk. || *Sabah ola, hayır ola,* "sabahın olmasını bekleyelim, belki işler yoluna girer" anlamında kullanılır: *Üzülme, sabah ola, hayır ola, bir çaresi bulunur.* || *Sabah sabah,* çok erkenden: *Sabah sabah bir telefon sesiyle uyandım.* || *Sabah yıldızı,* gün ağarmadan önce, doğu ufkunda görülen parlak yıldız, Venüs gezegeni. || *Sabaha çıkmamak,* sözkonusu hasta ise, sabah olmadan ölmek, sabaha kadar yaşayamamak: *Durumu çok ağır, sanırım sabaha çıkmaz.* || *Sabaha doğru, sabaha karşı,* gecenin bitimine, sabaha yakın bir zamanda. || *Sabahı bulmak, sabahı etmek,* bir konu ile bütün gece uğraşarak ya da başka bir sebeple hiç uyumadan sabahlamak, sabaha yetişmek: *Gözümüzü kırpmadan bütün gece çalışıp sabahı bulduk.* || ... *sabahı,* gün belirten bir addan sonra gelirse, o günün, güneşin doğmasıyla başlayıp, öğleye kadar olan bölümünü belirtir: *9 eylül sabahı askeri birlikler İzmir'e girdi.* || *Sabahın ...,* bir saat söylendiğinde gece yarısından öğleye kadar zamanı belirtir (genellikle belirtilen saatin çok erken olduğunu vurgular): *Sabahın 5'inde kalkmak. Pazar günü sabahın 10'unda beni uyandırdı.* || *Sabahın köründe,* ortalık iyice aydınlanmadan, sabahleyin, çok erkenden: *Sabahın köründe bize geldiler.* || *Sabahtan,* daha sonrayı beklemeden, sabah vakti: *Sabahtan git de şu işi hallet.* || *Sabahtan akşama (kadar),* gün boyu, aralıksız, sürekli olarak. || *Sabahlar, sabahı şerifler hayrolsun,* "günaydın" anlamında kullanılır.

—*Esk.* *Sabahgâh,* sabah zamanı. || *Sabah-ı mahşer,* kıyamet sabahı. || *Sabah -ül-hayr,* kimi atların alnındaki beyaz leke. || *Ale-s-sabah* → ALÂ.

—Esk. eğit. *Sabah mektebi.* 1869'dan sonra Mektebi mülkiye'ye eklenen şube. (Burada günün erken saatlerinde öğrenim gören memurlar, sonraki saatlerde resmi görevlerini de sürdürürlerdi.)

—Tasav. *Sabah meydanı,* mevlevilik tarikatında çile çıkarmış ya da kapıdan geçirilmiş canların sabah namazından sonra toplandıkları yer. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. Sabahleyin, sabah vakti (genellikle işaret sıfatlarıyla ya da dün, bugün, yarın sözcüklerinden sonra kullanılabilir): *Dün sabah bize geldi. Yarın sabah gidiyor. Bu sabah erken kalktım.*

◆ **sabahları** be. **1.** Sabah vaktinde: *Sabahları artık hava serin oluyor.* **—2.** Her sabah: *Sabahları yürüyüş yaparım.*

—ANSİKL. Mevlevi tarikat geleneğine göre, sabah namazından güneş doğuncaya, ikindiden güneş batıncaya kadar olan süre, tefekkür ile geçirilirdi. Sabah namazı kılınınca topluca *meydan-ı şerif* denilen yere gidilir; şeyh, aşçı dede ya da sultan velet postuna oturur, öteki dedeler de mertebelerine göre sırayla başka postlara oturulardı. Ardından iç meydancı, baklava dilimi biçiminde kesilip kızartılmış ekmekleri tepsi içinde ikram eder, daha sonra kahve içilir ve kısa bir murakabeye varılırdı. Murakabe bitince şeyh ya da aşçı dede önce bir dua okur ardından "Sabah-ı şerif hayrola, hayırlar fethola; şerler defola; ashab-ı hayratın ruh-ı revanı handan ve şad; kulûb-ı âşıkan küşat; demler, safalar müzdad; dem-i Hazret-i Mevlana, sırrı-Şems, kerem-i İmam-ı Ali, hu diyelim hu!" diyerek gülbank okunur, böylece sabah meydanı tamamlanır ve herkes hücresine çekilirdi.

Sabah, Tanzimat'tan günümüze değin çıkmış bazı süreli yayınların ortak adı. — İmtiyaz sahibinin Papadopulos Efendi, başyazarının Şemsettin Sami olduğu günlük siyasi gazete. 1876'da İstanbul'da yayımlanmaya başladı; 1882'de Mihran Efendi tarafından satın alındı. Dikran Kelekyan, Ahmet Rasim, Mahmut Sadık'ın başyazarlığını yaptığı gazetenin yazı kadrosunda Hüseyin Cahit (Yalçın), Abdülhak Adnan (Adıvar), Yahya Kemal (Beyatlı), Ahmet Emin (Yalman) gibi adlar yer alıyordu. Mondros ateşkes antlaşması'ndan sonra *Peyam-ı sabah* adıyla yayınını sürdüren gazetenin başyazarlığını Ali Kemal üstlendi. Kurtuluş savaşı'nın kazanılması ve Ali Kemal'in öldürülmesinden sonra 11 eylül 1922'den başlayarak yeniden *Sabah* adıyla yayımlanan gazete, sahibi Mihran Efendi'nin yurtdışına kaçması nedeniyle bir ay sonra kapandı.

Sabah, İstanbul'da yayımlanan günlük gazete. Dinç Bilgin tarafından kuruldu ve ilk sayısı 22 nisan 1985'te yayımlandı. İlk yıllarda magazin türü gazeteciliğe yönelen Sabah, zamanla sütunlarında çeşitli eğilimde köşe yazarlarına yer ve promosyona büyük önem vererek tirajını bir milyonun üstüne çıkardı ve Türkiye'nin başta gelen ilk üç gazetesi arasında yer aldı. Sabah'ın ayrıca, Gün gazetesi, Aktüel, Cosmopolitan, Kapris ve Vizyon dergileri gibi yan yayınları da vardır.

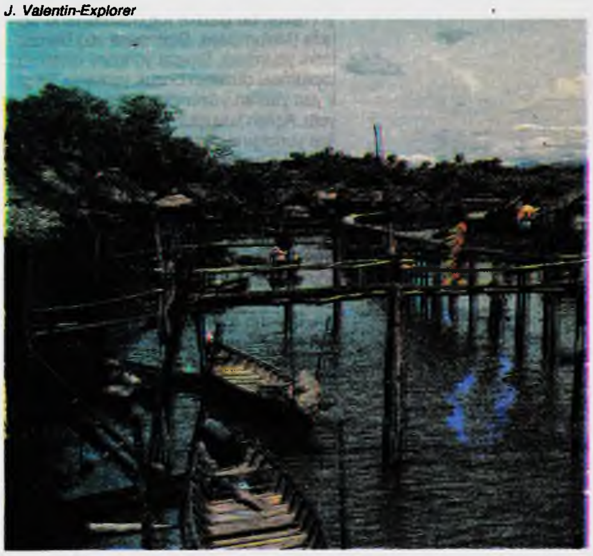


Ziya Osman Saba

SABAH, esk. **Kuzey Borneo,** Malaysia federasyonu'na üye devlet; 73 700 km²; 1 371 000 nüf. (1988). Başkenti *Kota Kinabalu.* Banggi ve Labuan adalarını kapsayan Sabah, Çin, Sulu ve Sulavesi denizleriyle sınırlanır; G.'inde Saravak ve Kalimantan vardır. Ana omurgası Crocker Range (en yüksek noktası Kinabalu dağında 4 175 m) olan dağlık bir ülkedir. Halkı yerlilerden (% 44), Çinliler'den (% 21) ve Malaylar'dan oluşur. Kereste dışsatımın dörtte üçünü sağlar. Pirinç, hevea ve sagu palmiyesi, hindistan cevizi tarımı yapılır. Bakır ve denizden petrol çıkarılır.

—Tar. Çin ile Sabah arasındaki ticaret ilişkileri, daha Songlar döneminde başladı. XVII. yy.'da Brunei sultanlığı'nın bir parçasıydı ve doğusu, çıkan kargaşalıklar sonunda Sulu sultanına verildi (günümüzde Filipinler'e aittir). Bu durum, Manila'nın bu toprak üzerinde hak iddia etmesine yol açtı. 1877'de İngiliz donanmasının bölgede korsanlığa son vermesinden biraz sonra, Borneo'nun kuzeyi Brunei ve Sulu tarafından avusturyalı baron Johann Overbeck'e bırakıldı; o da, burasını, ingiliz A. ve E. Dent'e sattı. Bunlar, daha sonra ingiliz protektorası haline gelen (1888) ve başkenti Sandakan olan British North Bor-

J. Valentin-Explorer



Sabah'ta göl kıyısında kurulmuş bir köy



Sabahattin Ali

neo Company'yi kurdular (1881). Bölge çok az gelişmişti ve çok sayıda çinli işçi getirmek gerekti. İkinci Dünya savaşı sırasında Japonlar tarafından işgal edilen (1942-1945) Kuzey Borneo, çatışmalar yüzünden yakılıp yıkıldı; bir ayaklanma 1943'te sert bir biçimde bastırıldı. İngiliz İmparatorluğu haline gelen Kuzey Borneo (başkenti Jesselton'du), Londra'nın da etkisiyle Malaysia Federasyonu'na girdi ve Saravak ile birlikte, Singapur'un Çin nüfusuna karşı bir denge öğesi oldu (16 eylül 1963). Özel bir statüye sahip olarak federasyona girmesi, Filipinler'in ve özellikle "boy ölçüşme"yi başlatan (1963-1966) Endonezya'nın itirazlarına yol açtı. Kuzey Borneo Sabah adını aldı ve Jesselton'a Kota Kinabalu adı verildi. Sabah dolayısıyla Kuala Lumpur ile ilişkiler birçok kez gerginleşti.

SABAHAT a. (ar. *şabaḥat*). *Esk.* **1.** Güzellik: *"İskender bunları ihtimal ki... kabahat ve sabahat mefhumlarını murad ederek yâd etmiş oluyor"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Sabahat-ı sima,* yüz güzelliği.

SABAHATTİN ALİ, soyadı **Alı,** türk yazar (Gümülcine, Yunanistan, 1908 - Kırklareli 1948). Babası subaydı; ordudan ayrıldıktan sonra bir ara ticaretle uğraştı. S. Ali'nin çocukluğunun bir bölümü ve ilk gençliği Edremit'te geçti. Balıkesir Darülmuallimin'deki öğrenimini (1922-1926) İstanbul'da, Muallim mektebi'nde tamamladı (1927). Milli eğitim bakanlığı'nın sınavını kazanarak gittiği Almanya'da iki yıl okudu (1928-1930), yurda dönünce Gazi eğitim enstitüsü'nün sınavıyla ortaokul almanca öğretmeni oldu (1930). Aydın ortaokulu'ndaki görevi sırasında ihbar üzerine komünizm propagandası yapmakla suçlanarak yargılandı ve aklandı. Bu dönemde Aydın cezaevi'nde tanıdığı Kuyucaklı Yusuf, aynı adı taşıyan romanına esin kaynağı oldu. Konya'da öğretmenliği sırasında siyasal yönetime yönelik bir taşlaması yüzünden tutuklandı; Konya ve Sinop cezaevlerinde on ay yattıktan sonra Cumhuriyet'in 10. yıldönümü dolayısıyla çıkan aftan yararlandı. Milli eğitim bakanlığı yayın müdürlüğü'nde, Talim ve terbiye dairesi'nde çalıştı. Musiki muallim mektebi'nde türkçe öğretmenliği, Devlet konservatuvarı'nda Carl Ebert'in yanında asistanlık, dramaturgluk yaptı. *İçimizdeki şeytan* (1940) romanında ırkçılığı yermesi, roman kişileri arasında Nihal Atsız ve arkadaşlarının benzerleri bulunması, eleştirdiği kesimde sert tepkiler yarattı. Nihal Atsız'ın *İçimizdeki şeytanlar* (1940) broşürü ve "Başvekil Şükrü Saracoğlu'na açık mektup" (1944) adlı yazısı üzerine açtığı davada Atsız mahkûm oldu; S. Ali ise bakanlık emrine alındı ve görevinden ayrıldı (1945). A. Nesin ve R. Ilgaz'la bir gülmece gazetesi olan haftalık *Markopaşa*'yı (1946), bu gazete kapatılınca türlü adlarla (*Malumpaşa, Bizimpaşa* vb.) benzerlerini yayımladı. Siyasal yönetimi eleştiren, toplumsal düzenin bozuk yanlarını sergileyen yazıları yüzünden birkaç kez hapis yattı. Açılan kovuşturmalar dolayısıyla gizlice yurtdışına çıkmaya çalışırken öldürüldü. Bu cinayetin kimin tarafından nasıl işlendiği karanlıkta kaldı.

Halk edebiyatından esinlenen, köy-kasaba gerçeklerini, hapishane gözlemlerini dile getiren şiirleri *Dağlar ve rüzgâr* (1934) kitabındadır. Öykülerinde genellikle köy ve kasaba insanlarının yaşama güçlüklerini, gurbetçileri, hapishaneye düşenleri, işçilerin ağır çalışma koşullarını, işsizliği, sağlık sorununu, korumasız çocukları, ezilen kadınları, çoğu zaman birer dramla sonuçlanan aşkları gerçekçi bir dille anlattı. Toplumsal eleştiride yer yer gülmece öğesinden yararlandı: *Değirmen* (1935), *Kağnı* (1936), *Ses* (1937), *Yeni dünya* (1943), *Sırça köşk* (1947). En ünlü romanı *Kuyucaklı Yusuf* (1937) köy çevresini konu edinen çağdaş gerçekçi yazarlar kuşağını besleyen kaynaklardan biri oldu. (→ KÖY* EDEBİYATI.) Bu romanda yakından tanıdığı Edremit ve çevresini, 1903-1915 yıllarındaki toplumsal yaşamı yansıttı. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde gücünü yitirmiş devlet örgütünü, eşrafın baskısını, bir halk adamının olayların zorlamasıyla başkaldırıp eşkıyalığa yönelmesini konu edindi. İkinci Dünya savaşı eşiğinde aydınların dünyasını, üniversite ve basın çevresini, siyasal ve toplumsal çekişmeleri *İçimizdeki şeytan* (1940) romanında anlattı. Yurtdışındaki gözlem ve izlenimlerinin beslediği *Kürk mantolu madonna*'da ise duygulu bir aşk serüveni çevresinde kadın haklarını ele aldı. Yazarın anısına *Yeni adımlar* dergisinin düzenlediği öykü yarışması 1973-1975 yıllarında sürdürüldü. Kızı F. A. Laslo ile yapıtlarını yayımlayan Cem yayınevi'nin daha önce yayımlanmamış öykü kitaplarına verilmek üzere kurduğu Sabahattin Ali hikâye yarışması ödülleri 1981-1985 yıllarında verildi. (→ Kayn.)

SABAHATTİN BEY Prens → PRENS SABAHATTİN.

SABAHÇI sıf. ve a. **1.** Sabaha karşı ya da sabahleyin nöbet tutan kimse. **—2.** Uyumadan sabahı eden kimse. **—3.** Sabahtan öğlene kadarki sürede eğitim gören öğrenci. **—4.** *Sabahçı kahvesi* → KAHVE.

SABAHKİ sıf. Sabahleyin olan, sabah vakti gerçekleşen, sabaha ait bir şey için kullanılır: *Sabahki olay beni çok etkiledi.*

SABAHLAMA a. Sabahlamak eylemi.

SABAHLAMAK gçz. f. Herhangi bir sebeple geceyi hiç uyumadan ya da bir işle uğraşarak geçirmek, sabahı etmek: *Dün gece sınava hızarlanmak için sabahladım.*

◆ **sabahlatmak** g. f. Bir kimsenin sabaha dek uyumamasına neden olmak.

SABAHLATMAK → SABAHLAMAK.

SABAHLEYİN be. Sabah vakti, sabahın ilk saatlerinde: *Sabahleyin geldi. Artık, sabahleyin havalar serin oluyor.*

SABAHLI → AKŞAMLI* SABAHLI.

SABAHLIK a. Sabahleyin, yataktan kalkıldığında geçici olarak giyilen üstlük.

◆ sıf. **1.** *Say. sıf.* + *sabahlık,* belirtilen sayıda sabaha yetecek ölçüdeki şey için kullanılır: *İki sabahlık çay kaldı.* **—2.** *Bu sabahlık,* sözkonusu edilen sabah süresi için kullanılır: *Bu sabahlık benden çalışmamı bekleme.* **—3.** → AKŞAMLIK* SABAHLIK.

SABAHYILDIZI a. Tropikal Afrika'da yetişen ve kaba dokulu, sert ya da yarı sert ve ağır ya da yarı ağır, turuncu sarı renkli bir odun veren ağaç. (Odunu ağır inşaatlarda, köprülerde, kötü hava koşullarına açık yapı iskelelerinde, liman yerleşim alanlarında, demiryolu traversi yapımında kullanılır.) [Bil. a. *Nauclea diderrichii;* kökboyasıgiller familyası.]

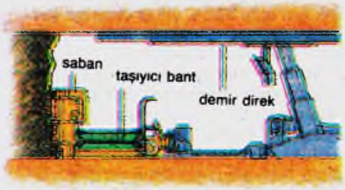
SABAKİ, günümüzde **Galana,** Kenya'da ırmak; 560 km. Hint okyanusu'na dökülür.

SABAKÜRDİ → SABAZEMZEME.

SABAL a. Amerika'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen palmiye. (Çok parçalı yelpazemsi yapraklarının ucu çataldır. Beyaz ya da yeşil renkteki poligam çiçekleri gevşek bileşik çiçek durumundadır. Siyah ve küremsi meyveleri ise küçüktür.)

SABAN a. **1.** Hayvanla çekilen ve pulluktan farklı olarak toprağı, açtığı çukur çizginin iki yanına atan toprak işleme aleti (pulluk toprağı altüst eder). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Saban burnu,* saban demirinin sivri ucu. ‖ *Saban demiri,* sabanın taban parçasını oluşturan ya da bu parça ağaçtansa ona takılan ucu sivri demir. ‖ *Saban kulağı,* sabanda toprağı iki yana açmaya yarayan bölüm. ‖ *Saban ökçesi,* tabanı arkaya doğru uzun olan sabanlarda, gerektiğinde sabanın iyice toprağa gömülmesi için ayakla basılan taban çıkıntısı. ‖ *Saban sürmek,* sabanla toprağı altüst etmek; güreşte yüzükoyun yatan hasmını ayaklarından çekerek yerde sürüklemek.

—Mad. oc. Ayak arını boyunca mekanik biçimde aşağı yukarı hareket ettirilerek, arından kesip kopardığı cevheri otomatik olarak üzerinde kaydığı konveyöre boşaltan kazı makinesi. (Bk. *ansikl.* böl.)



bir maden ocağı sabanının çalışma sisteminin kesiti

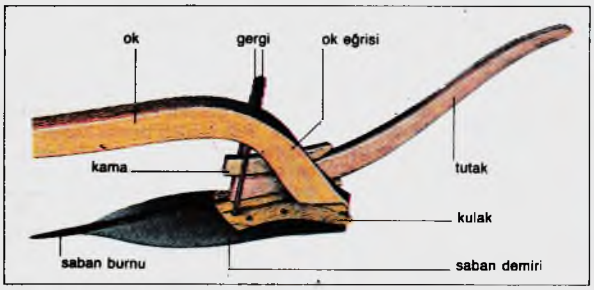
—ANSİKL. Saban, çatısının bakışıklığıyla, uçdemirinin kesici değil sivri ya da konik olmasıyla, bir de keskisiz ve ön arabasız oluşuyla pulluktan ayrılır. Saban, genellikle dip kısmı eğri uzun bir ok ile bir taban ağacından ve bu ikisini birbirine belli bir açıda bağlayan bir gergi tahtası ile en arkada bu çatıya bağlı bir tutaktan oluşur. Taban ağacının ucuna çoğunlukla bir uçdemiri giydirilir (saban demiri). Saban toprağı altüst etmeksizin yırtarak iki yana dağıtır ve çok derine gidemediği için toprağı yüzeysel olarak işler. Bazı yerlerde, daha önce kabartılmış tarlalarda tohumu örtmek için; saban demirine "kanat" denilen yanlamasına iki parça eklenir.

Sabandan ilk defa, İ.Ö. IV. binyıl'ın ikinci yarısında Mezopotamya'da (Sümerler) söz edilmektedir; buna bakılırsa sabanın burada icat edildiği düşünülebilir. İ.Ö. 3000 yılından sonra sabana Mısır'da da rastlanmaktadır; Avrupa'ya girişi İ.Ö. 2000 ile 1500 yılları arasında olabilir. Sabanın güneye doğru yayılması, miladın başlarında Yemen'den giden topluluklarla başlamış ve Büyük Sahra ile Etyopya'da duraklamıştır. Saban doğuya doğru, kesin olmayan bir tarihte, fakat herhalde milattan birkaç yıl önce Hindistan ve Çin'e kadar yayılmıştır. Çin'den Mançurya ve Kore'ye, oradan da uzun bir zaman sonra Japonya'ya ulaşmıştır; Güney Asya ülkelerinin büyük bir bölümüne Hindistan'dan geçmiştir.

Büyük bir olasılıkla, saban başlangıçta bir toprak işleme aleti olmaktan çok bir tohum ekme aracı olarak kullanılmıştır. Bugün bile Hindistan'ın kuzey-batı bölgelerinde, Yakın Doğu'nun bazı yerlerinde tohumların, iz içerisine düşmesini sağlayan düşey bir boru ile donatılmış bir ekim sabanı kullanılmaktadır. Bu tip bir ekim sabanının Mezopotamya'da, İ.Ö. 2000 yıllarında var olduğu saptanmıştır. Savurarak ekme tekniğinin üstün tutulduğu Batı'da tohumlar öteden beri sabanla örtülerek toprağa gömülür.

—Mad. oc. Ayak arını boyunca çift yönlü kazı yapabilen saban, kazı uçlarıyla donatılmış sağlam çelik bir rendedir. Aygıt, güçlü bir ya da motorla çekilen sonsuz zincirli bir olukla hareket ettirilir. Oluğa bağlı pnömatik pistonlar, arın önünden her geçişinden sonra, sabanı arına doru iter. Zincirli oluk kazılan fazla miktardaki cevheri hızlı bir biçimde aktarmayı, sabanın 0,5 ile 2 t arasında değişen yan basıncını almayı ve sabanı kazılan yerde kalan boşluğa doğru itmeyi sağlar. Saban kullanımı, maksimum yüksekliği yaklaşık 1 m olan gevşek ve çatlaklı kayaçlarla sınırlıdır.

SABAN (Şükrü), türk atlet (Eskişehir 1938). Atletizme İstanbul Yapı enstitüsü'n-



saban



L. Y. Loirat-Explorer

saban ile çift sürme (Güney Tunus'ta Cenduba ile Kef arası)

de başladı (1956). Önce kros ve daha sonra 10 000 m dallarında yarıştı, milli oldu. 1962 yılında 29' 37" 4'lük derecesiyle (30 dk'nın altında koşan ilk türk atleti) 10 000 m Türkiye rekortmeni oldu. 1968 yılında atletizmi bıraktı ve bir süre idarecilik yaptı.

SABANBALIĞI a. Zool. → SAPANBALIĞI.

SABANCI (Hacı Ömer), türk işadamı (Kayseri 1906 - Adana 1966). İlkokulu bitirdikten sonra Adana'da balya işçisi olarak çalışmaya başladı (1918). 1926'da pamuk ticaretine girerek sağladığı birikimlerle Adana'da bir çırçır fabrikası kurdu (1930). Daha sonra Türk nebati yağlar fabrikası'nı (1944), bazı ortaklarıyla birlikte Akbank'ı (1948), Bossa kumaş fabrikası'nı (1951), Bossa un ve çırçır fabrikaları'nı (1952) kurarak işini önemli ölçüde genişletti. İnşaat müteahhitliğine de başlayarak Ankara ve Adana'da birçok bina yaptı. Bu arada 1949'da 1 000 ha'lık Mısırlı, 1953'te 650 ha'lık Cırık, 1957'de 300 ha'lık Madama, 1961'de de 250 ha'lık Şakir Paşa çiftliklerini satın aldı; bu çiftliklerde, tekstil ve yağ fabrikalarında girdi olarak kullanılan tarım ürünleriyle dışsatıma yönelik narenciye üretimine başladı. Kurmuş olduğu şirketler, ölümünden sonra Hacı Ömer Sabancı holding aş adı altında birleştirildi (1966).

SABANCI (Sakıp), türk işadamı (Kayseri 1933). Hacı Ömer Sabancı'nın oğlu. Liseden ayrıldı. Bossa fabrikası'nda veznedar olarak çalışmaya başladı. Bir süre tarım işletmeciliği yaptı. 1959'da Bossa'ya genel müdür oldu. Babasının ölümüyle Sabancı holding aş'yi kurdu ve idare meclisi başkanlığını üstlendi (1966). Adana Sanayi odası ve Kocaeli Sanayi ve ticaret odası başkanlıklarında bulundu. Holdingin büyüyüp gelişmesinde ve türk sanayisinde ön planda yer almasında önemli katkıları oldu. Sabancı holding'in merkezi 1974'te İstanbul'a taşındıktan sonra çalışmalarını bu kentte sürdürdü. TÜSİAD yönetim kurulu başkanlığı (1986-1987), Yüksek istişare konseyi başkanlığı yaptı. Hacı Ömer Sabancı vakfı'nın kuruluşuna öncülük etti.

1984 yılında Anadolu üniversitesi ve 1986'da New Hampshire üniversitesi tarafından kendisine fahri doktorluk unvanı verildi. İş adamlığı dışında kişiliğiyle de ilgi uyandıran Sakıp Sabancı, çalışma hayatına ilişkin görüşlerini birkaç kitap halinde yayımladı: *İşte hayatım* (1985), *Para başarının mükâfatıdır* (1985), *Gönül galerimden* (1988), *Rusya'dan Amerika'ya gezip gördüklerim* (1989), *Ücret pazarlığı mı, Koyun pazarlığı mı?* (1990).

Sabancı holding aş *(Hacı Ömer)*, Türkiye'nin ikinci en büyük özel şirketler topluluğu. Holdinge adını veren Hacı Ömer Sabancı 1943'te Sapmaz kardeşler üçlüsünün dördüncü ortağı olarak sanayiye ilk adımını attı. 1946'da Rafael Glido'nun fabrikasını ortaklarıyla birlikte satın aldı. 1940'ların sonuna değin sırasıyla müteahhitliğe, gene Sapmaz ailesiyle birlikte Akbank'ı kurarak mali sektöre ve tarım kesimine girdi. Bosnalı ailesiyle ortak bir girişim olarak ve Türkiye Sınai kalkınma bankası'nın sağladığı krediyle 1951'de kurulan ve 1954'te işletmeye açılan Bossa, 1960'lara değin Sabancıların en büyük sanayi yatırımı oldu. 1950'lerin sonlarında Bossa'nın bütün hisseleri Sabancı ailesinin eline geçti. Topluluk aynı dönemde Sapmazlar'ın Akbank'taki hisselerini de devraldı; banka 1960'ların başlarında Türkiye'nin ikinci büyük özel bankası konumuna yükseldi. Aksigorta kuruldu. Topluluğun tekstil ve yağ fabrikalarına sınai bitki yetiştirilen ve ihraç amacıyla narenciye üretilen toprakları 1961'de 2200 hektara ulaşmıştı.

Sabancı topluluğu 1967'de holding biçiminde yeniden örgütlendi. Akbank'ın hızla büyümesine koşut olarak yeni sanayi yatırımları birbirini izledi. Sentetik ve yapay elyaf alanında Sasa (1968), kâğıt alanında Olmuksa (1969), plastik alanında Plassa (1969) kuruldu. 1973'te Kordsa'nın kuruluşunu 1974'te Lassa izledi. Holding merkezi 1974'te İstanbul'a taşındı. Bunu izleyen dönemde holding ilaçtan otomotive, pazarlamadan dış ticarete, çimentodan maden suyuna kadar pek çok alanda yatırımları bulunan ve cirosu devlet bütçesinin dörtte birine yaklaşan dev bir topluluğa dönüştü. 1970'lerin sonlarındaki gerilemeye karşın, sonraki yıllarda holdingin kâr oranları yeniden yükselerek topluluğun ayrıcalıklı konumunu korumasına olanak verdi. Uzun süre dış ilişkilerden uzak duran Sabancı Holding, 1980'lerden başlayarak yabancı sermaye kuruluşlarıyla işbirliği yapmağa başladı, ortak girişimlerde bulundu.

ABD'de yayımlanan *Fortune* dergisinin sıralamasında dünyanın en büyük 200 şirketi arasında yer alan holdingin en büyük mali kuruluşu Akbank da dünyanın ilk 500 bankası arasındadır. 1993 başlarında topluluğun sanayide ve ticaret kesiminde 46, bankacılıkta 5, sigortacılıkta 3, turizmde 3, tarımda 5 şirketi etkinliğini sürdürüyordu. Yaklaşık 30 000 işçi çalıştıran topluluk tekstilde Türkiye'nin en büyük tesislerini, oto lastiği piyasasının % 40'ını, çimento sektörünün % 30'unu elinde tutuyordu.

SABANKEMİĞİ a. Anat. Burun boşlukları bölmesinin üstkısmını oluşturan düzensiz dörtgen biçiminde ve bakışımlı tek kemik.

—Karş. anat. Kemiklibalıklarda, temelkemikle birlikte bir "kiriş" oluşturup beyni içeren kafatasının tabanını destekleyen deri kökenli tek ve dişli kemik. (Dörtayaklılarda iki tanedir ve burun boşluklarıyla ağzı birbirinden ayıran ilkel damağın ön kısmını oluşturur. Sabankemikleri amfibyumlarla sürüngenlerde dişli olabilir. Kuşlarda daralıp boylu boyunca ya da kısmen birleşir. Memelilerde burun deliklerinin ara bölmesini meydana getiren dikey bir kemik halinde birbiriyle kaynaşmıştır.

SABANKIRAN a. *Yörs.* Kayışkıran.

SABARA, Brezilya'da (Minas Gerais) kent, rio das Velhas kıyısında, Belo Horizonte yakınında; 18 700 nüf. XVIII. yy.'da bir altın çıkartma merkeziydi. Eski Casa de İntendencia'da (1732) altın müzesi. Sömürge dönemi üslubunda evler ve barok üslubunda güzel kiliseler. Demir-çelik. Dokuma.

SABARAGAMUVA, Sri Lanka ili; 4 902 km²; 1 479 000 nüf. Merkezi Ratnapura.

SABARLAR, SABİRLER ya da **SİBİRLER,** Sibirya'ya adını veren eski türk boyu. Kuzey Asya'da İrtiş ırmağı boylarında yaşayan Sabarlar, Akhunlar'ın sürekli saldırıları karşısında Onogurlar'la Saragurlar'ı önlerine katarak batıya yöneldiler (460). Yayık ve İtil'i (Volga) geçtikten sonra Doğu Avrupa'ya ulaşan Sabarlar, burada bazı bulgar oymaklarını da kendi topluluklarına kattılar (503). Daha sonra Kuzey Kafkasya'da, Kuban ırmağı boylarına yerleşerek Anadolu'daki bizans kentlerine akınlar düzenlemeye başladılar (515). Bizanslılar'a karşı iranlı Sasaniler' le güçbirliği yapan Sabarlar, başbuğları Balak ya da Bulak Han yönetiminde Kayseri, Ankara ve Konya yakınlarına kadar ilerlediler (516). Balık ölünce yerine geçen eşi Boğarık Hatun, kendisine dostça davranan Bizans imparatoru İustinianos ile anlaşarak Bizanslılar'la birlikte Sasaniler'e karşı savaşmaya başladı (528). Ancak, sasani tahtına çıkan Hüsrev I (531), sonunda Sabarlar'ı iran sınırı yakınlarında çok ağır bir yenilgiye uğrattı (545). Böylece Sabarlar bölgedeki egemenliklerini yitirdiler. 550-551 Sasani-Bizans savaşı'nda da Bizanslılar'ın müttefiki olarak Sasaniler karşısında başarı elde edemediler. Avar istilası üzerine (557) iyice dağılan Sabarlar, eski düşmanları Onogurlar ile birleşerek Uturgur (Otuzogur) denen topluluğu oluşturdular. Yaşadıkları bölgeyi egemenlik sınırı içine katan Göktürk devletine bağlandılar (568). Buraları ele geçiren Hazarlar'ın egemenliğini tanımak zorunda kaldılar (620). Peçenekler tarafından Kura ırmağının öte yakasına sürülünce (670) türk ve yabancı başka kavimlerle karışarak benliklerini yitirdiklerinden, sabar adı bundan böyle bir daha duyulmadı.

SABARMATİ, Hindistan'da ırmak; yaklş. 400 km. Aravalli dağlarından doğar, güney-batı'ya yönelir, Gucerat ovasını sular ve Cambay körfezinde Umman denizi'ne dökülür.

SABATA (Victor DE), italyan orkestra şefi ve besteci (Trieste 1892 - Santa Margherita 1967). Pek çok beste (operalar ve senfonik şiirler) yaptıktan sonra, orkestra şefliğine başladı. 1925'te Ravel'in *l'Enfant et les sortilèges* adlı yapıtının ilk seslendirilişini yönetti ve Scala di Milano'nun önce sürekli şefliğine (1929), ardından da müzik yöneticiliğine (1953-1957) getirildi.

SABATİER (Paul), fransız kimyacı (Carcassonne 1854 - Toulouse 1941). Collège de France'ta Berthelot'nun asistanlığını (1878), Bordeaux fakültesi'nde doçentlik yaptı ve Toulouse fakültesi'nde profesör oldu (1884), 1913'te Bilimler akademisi'ne seçildi. Kataliz olayları üstünde çalıştı. Senderens ile birlikte, indirgenmiş nikelin katolitik hidrojenlenmelere göre özelliklerini buldu. Bu özelliklerden yola çıkarak, çok sayıda hidrokarbonun bireşimini gerçekleştirdi; bunlardan en önemlisi, gazın suyla hidrojenlenmesi yöntemiyle elde ettiği metandır (1902). Ayrıca, metal oksitlerin birincil alkoller üstündeki etkisini inceledi ve bundan yola çıkarak aldehitleri ya da etilen karbürleri elde etti. Victor Grignard ile 1912 Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.



Sakıp Sabancı

Garcia Pelayo



Ernesto **Sábato** (1983'te)

SABATİNİ (Andrea), **Andrea da Salerno** denir, italyan ressam (Salerno 1484'e doğr. -Gaeta 1530'a doğr.). Özellikle Salerno ve çevresinde etkinlik gösterdi; Raffaello örneğine Güney İtalya'da en sadık kalan sanatçıdır (*Mezara koyuş*, Capodimonte ulusal galerisi).

SABATİNİ ya da **SABBATİNİ** (Francisco), italyan asıllı ispanyol mimar (Palencia 1722 - Madrid 1797). Vanvitelli'nin öğrencisi ve damadıydı; onunla birlikte Caserta'da ve Napoli'de çalıştı. 1760'ta İspanya kralının mimarı oldu, Madrid'de la Puerta de Alcalá'yı, Gümrük binasını (1769, bugün Maliye bakanlığı) ve S. Francisco el Grande kilisesi'nin cephesini (1776) yaptı.

■ **SÁBATO** (Ernesto), arjantinli yazar (Rojas, Buenos Aires ili, 1911). İtalyan bir aileden geliyordu, Buenos Aires'te, Joliot -Curieler ile çalışmalar yaptığı Paris'te ve ABD'de öğrenim gördü. Gerçeküstücü ressam ve şairlerle dostluk kurunca, 1943'ten sonra kendini edebiyata adadı. Hem gerçekçi hem metafizik bir esinden kaynaklanan romanları, çağdaş insanın yaşama bunalımını dile getirir (*Túnel* [El túnel], 1948; *Alejandra*, 1967; *Abaddón el ex terminador*, 1974). Ayrıca, çeşitli konularda denemeleri vardır: *Uno y el Universo* (1945), *El escritor y sus fantasmas* (1963), *La culture en la encrucijada* (1976).

SABAUDİA, İtalya'da kent, Lazio'da (Latina ili); 13 300 nüf. 1933'te Pontine ovasında kuruldu. Toprakları iyileştirilmiş bölgenin tarım ve sayfiye merkezi.

SABAUŞŞAK a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'de kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

SABAVET a. (ar. *şabâvet*). *Esk.* Çocukluk, çocuk olma durumu: *"Bayramda güler çehre-i masum-ı sabavet / Ümmid çocuk suret-i sâfında iyandır"* (M. A. Ersoy).

SABAYA çoğl. a. (ar. *şabiyye*'nin çoğl. *şamaya*). *Esk.* Küçük kız çocukları.

SABAZEMZEME a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Saba makamının, kürdi dörtlüsüyle sona eren biçimidir.) [SABAKÜRDİ de denir.]

SABBÂRİYE a. (ar. *şabbar* ve *-iyye*'den *şabbariyye*). Esk. bot. Atlasçiçeğigiller. (XIX. yy.'da fr. *cactées* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

SABBATARİUS a. (geç lat. sözc.). İlk hıristiyan Kilisesi'nde, musevilikten dönme bazı hıristiyanlara verilen ad (bunlar, yahudi kurallarının bazı buyruklarına ve özellikle sabbata [cuma günü akşamından cumartesi günü akşamına kadar hiçbir iş yapmama âdeti] uyarlardı).

SABBATAY SEVİ, müslüman olduktan sonraki adı **Mehmet Aziz Efendi**, mesih olduğu savıyla ortaya çıkan musevi din adamı, tarikat kurucusu (İzmir 1626 - Ülgün, günümüzde Ulcinj, Crna Gora, 1675). İzmir'de Kara Menteş diye tanınan tüccar Mordahay Sevi'nin oğlu. Haham oldu. İnsanlığı kurtarmak üzere 1648'de Mesih'in geleceği yolundaki bir yoruma dayanarak, bu tarihte kendisini Mesih ilan etti. İstanbul, Selanik, Atina, Mısır, Kudüs'e yaptığı yolculuklarda pek çok yandaş kazandı. İzmir'e dönerek taç giydi; bildiriler yayımladı. Köprülü Fazıl Ahmet Paşa tarafından tutuklatılıp İstanbul'a getirtildi (1666). Önce Aydos'a sürüldü; Edirne sarayı'nda Mehmet IV'ün önünde yargılandıktan sonra müslüman olarak Mehmet Aziz Efendi adını aldı. Ancak eylemini bırakmayınca Arnavutluk'ta Ülgün'e sürgün edildi. Onun yolunu benimseyenlere "dönmeler*" (avdetiler) adı verildi.

SABBATİA a. (XVIII. yy.'da yaşamış italyan botanikçi, L. *Sabbati*'nin adından). Küba ve Kuzey Amerika'da yetişen otsu bitki. (Yapraklar bütün, karşıt, sapsız ya da kınlı, yaprakların koltuğunda çıkan çiçekler, beyaz, kırmızı ya da pembedir. Centiyangiller familyası.)

SABBATİNİ (Niccolo), italyan mühendis, mimar ve sahne tasarımcısı (Pesaro 1574'e doğr. - *ay y.* 1654). 1637'de Pesaro'da, Teatro del Sole'yi yaptı ve edindiği deneyiminin sonuçlarını bir kitapta özetledi: *Pratica di fabbricar scene e macchine ne'teatri* (Tiyatro sahneleri ve makineleri yapma uygulamaları) [1638].

SABBATİNİ → SABATİNİ (Francisco)

SABBE a. Din. Halife Ali dışındaki önde

-umbria lehçe öbeği (latince karşısında kısa sürede yok olan bu lehçeler çok az iz bırakmıştır).
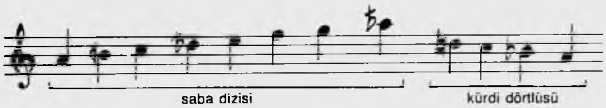
SABELLİUS, III. yy.'da yaşamış din sapkını. Papa Calixtus I tarafından mahkûm edildi. Teslis içindeki tanrısal kişiliklerin ayrılığını, büsbütün inkâr etmese bile azaltan bir öğreti ortaya attı. Daha sonra *sabelliusçuluk* ya da *modalizm* adı verilen bu görüş, çeşitli akımlarda ve özellikle XIX. yy.'daki liberal protestanlıkta bir eğilim biçiminde başgösterdi.

Sabena (*Société Anonyme Belge d'Exploitation de la Navigation Aérienne*' in [Belçika Hava nakliyat işletmesi anonim şirketi] kısaltması), belçika hava taşımacılığı şirketi. Birinci Dünya savaşı'ndan hemen sonra, Albert I, bir maliyeciler grubunu Hava taşımacılığı olanaklarını inceleme ulusal sendikası'nı kurmaya teşvik etti. Bu sendika, 1919'da, bir işletme şirketine dönüştü; 1920'den başlayarak Brüksel ile Paris, Londra ile Amsterdam arasında hava bağlantısı kurulmasını sağladı; daha sonra da (1923'te), Belçika Hava nakliyat işletmesi anonim şirketi'ni (SABENA) meydana getirdi; bir karma ekonomi kurumu olan bu şirketin sermayesinin % 50'si Belçika devletiyle Kongo hükümetine aittir. 1924'te, Sabena, Avrupa' da ilk düzenli yolcu taşımacılığı hizmetini başlattı; bu arada şirketin pilotlarından biri 1925'te Brüksel-Léopoldville (Kinshasa) arasında ilk hava bağlantısı gerçekleştirdi. Sabena, 1935'te, Kongo' ya ilk yolcu taşıma servisini kurdu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, uçak parkını yeniden oluşturup geliştirdi.

SABG → SIBG.

SABIK sıf. (ar. *sebk*, ilerleme'den *sabık*). **1.** Bir görevde, durumda daha önce bulunmuş olan; eski, önceki: *Sabık başbakan*. **—2.** *Esk.* Geçen, geçmiş, bir önceki: *Asr-ı sabık* (geçen yüzyıl).
—*Esk. Sabık ve esbak*, eski ve daha eski. ‖ *Sabık ve lahık*, eskisi ve yenisi; önceki ve şimdiki. ‖ *Sabık-ül-beyan, sabık-üz-zikr*, önceden, zikredilen, yukarıda adı geçen.

SABIKA a. (ar *sabık*'tan *sabıka*). **1.** Geçmişte işlenmiş ve hükme bağlanarak kesinleşmiş suç: *Birçok sabıkası olan bir hırsız.* **—2.** *Tkz.* Geçmişte yapılmış ya da yinelenmiş bir hata: *Senin randevularına geç gelmek gibi bir sabıkan var.* **—3.** *Esk.* Geçmişe ait olay. **—4.** *Sabıka kaydı*, adli sicil bürosunda her hükümlü için ayrı ayrı tutulan ve kişinin geçmiş mahkûmiyetleri ve cezanın infazı ile ilgili bilgileri içeren kayıt.
—*Esk. Sabıka-yı meşiet-i ilahiye*, alınyazısı, kader. ‖ *Sabıka-yı mükerrere*, birden fazla işlenmiş suç. ‖ *Sabıka-yı mükerrere eshabından*, birçok kez suç işlemiş ve cezalandırılmış kimse.



sabazemzeme makamı



Sabella pavonina

SABAZİOS. Esk. Yun. Trakya ve Phrygia'da bitki, buğday ve bira tanrısı. Klasik Yunanistan'da Dionysos ile bir tutulurdu. Bu tanrıya tapanlar, ellerindeki kutsal yılanları sallayarak kafile halinde dans ederdi. Sabazios, birçok simgeyle çevrili olarak Phrygia kıyafetinde canlandırılmıştır. Simgelerle (çam kozalağı, yılan) kaplı birçok adak eli, tanrının kutsayan elini temsil ediyordu. Sabazios kültü, imparatorluk döneminde Roma'da yaygınlık kazandı.

SABBAG, SABBAGA sıf. (ar. *şabbağ*, dişl. *şabbağa*). *Esk.* **1.** Boyacı, boyayan. **—2.** Yalancı.

SABBAH (Sabbah es-Salim **ES-**), Kuveyt emiri (Kuveyt 1915 - *ay. y.* 1977). Kasım 1965'te göreve başladı; 1962 Anayasası'nın onaylanmasından başlayarak ülkede uygulanmakta olan parlamenter rejime, ağustos 1976'da son verdi. Ondan sonra iktidara kuzeni Cabır el-Ahmet el -Câbir es-Sabbah geldi.

SABBÂR a. (ar. *şabbar*). Esk. bot. **1.** Atlasçiçeği. **—2.** Frenkinciri.

SABBÂR, SABBÂRE sıf. (ar. *şabr*'dan *şabbar*, dişl. *şabbare*). *Esk.* Çok sabırlı, çok tahammüllü: *"Ben ki sabbâreyim demem öyle / Deseler söyle, söylerim şöyle"* (Muallim Naci, XIX. yy.).

gelen bütün sahabilere küfreden aşırı şiilere (gulat) verilen genel ad.

SABBİONETA, İtalya'da komün, Lombardia'da (Mantova ili), Mantova'nın 33 km G.-B.'sında, 2 063 nüf. Dukalık olunca, duka Vespasiano Gonzaga (1532 -1591) burasını surlarla çevirdi, iki saray (Dukalar sarayı ve *Giardino* sarayı; güzel iç süslemeler), iki kilise (sekizgen planlı *Incoronata* kilisesi [1586-1588] ve manastır kilisesi), Teatro Olimpico'yu (Scamozzi'nin yapıtı [1588-1590]) yaptırdı. —Yakınlarında, Villa Pasquali'de A. Bibiena'nın yaptığı (1765-1784) kilise.

SABE → SAB.

■ **SABELLA PAVONİNA** a. Kuma düşey gömülü bir boru içinde yerleşik yaşayan çokkıllı halkalısolucan. (Borudan, ağzı çevreleyen tüylü bir solungaçlar sorgucu çıkar. *Sabellidae* familyasının örnek türü.)

SABELLİ. Tar. coğ. Roma döneminde Apenninler'de yaşayan dağlılar. Sabinler' den gelen bu halkın en önemli bölümünü Samnitler oluşturuyordu.

SABELLİCO. Latium'un (Claszlo) doğusunda yaşayan kabileler (Sabinler, Peligni halkı, Volsci halkı, Marrucini halkı, Marsi halkı, Vestinler) tarafından kullanılmış osk

SABIKA sıf. (ar. *şabık*'ın dişl. *şabıka*). *Esk.* Geçen, geçmiş olan; bir önceki: *Sene-i sabıka* (geçen, bir önceki yıl).

SABIKALI sıf. ve a. **1.** Bir suç nedeniyle, hakkında kesinleşmiş mahkeme kararı bulunan kimse için kullanılır. **—2.** *Tkz.* Aynı hatayı, kötü bir alışkanlığı yineleyen kimse.

SABIKAN be. (ar. *şabık*'tan *şabıkan*). *Esk.* Önceden, evvelce.

SABIKASIZ sıf. Sabıkası olmayan.

SABIKIN ya da **SABIKUN** çoğl. a. (ar. *şabık*'ın çoğl. *şabıkin, şabıkun*). *Esk.* Önceden gelmiş olanlar; geçmiş olanlar.

SABIR, -brı a. (ar. *şabr*). **1.** Güçlüklere, acılara sessizce katlanabilme gücü; başkalarının kusurları, yarattıkları güçlükler, küçük engeller karşısında sinirlenmeme, zayıflıklara, yanlışlıklara, değişik mizaçlara vb. dayanabilme yeteneği; tahammül: *Allah sabır versin. Çocuk yetiştirmek sabır isteyen bir iştir Çocuklara karşı hiç sabrı yok.* **—2.** Telaşa kapılmadan beklemesini bilen bir kimsenin bu niteliği; bekle-

me olgusu: *Tükenmek bilmeyen bir sabrı var. Biraz sabır, çoğu gitti azı kaldı.* **—3.** Bir şeyi yapmayı sürdürme, bir tasarıyı sonuna dek götürme; sebat: *Sabrının mükâfatını gördü. Sabırla koruk helva olur.* (atasözü.) **—4.** *Sabır etmek*, SABRETMEK. ‖ *Sabırla*, ses çıkarmadan. ‖ *Sabır taşı*, çok sabırlı kimse. ‖ *Sabrı taşmak, tükenmek*, artık dayanamaz, katlanamaz duruma gelmek, sabredemez olmak. ‖ *Hz. Eyüp sabrı*, çok sabırlı olma durumu.

—İsl. Allah'a tevekkül ederek O'ndan gelen sıkıntılara katlanma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sabır, islam dininde en çok değer verilen erdemler arasında yer alır. Kuran'da Allah'ın sabredenlerle birlikte olduğu birçok kez yinelenir. Önde gelen islam ahlakçılarından Gazali*, sabır terimini "Din gücünün, bencil istek ve tutkulara karşı koyması" yolunda tanımlar ve bu erdemin bütün yaratılmışlar içinde yalnızca insana verilmiş bir ayrıcalık olduğunu belirtir. Gazali'ye göre, hayvanlar yalnızca içgüdüleriyle davrandıkları, akıl yetisine ve din gücüne sahip olmadıkları için iç ve dış baskı ya da sıkıntılar karşısında sabır gösterme olanak ve yeteneğinden yoksundurlar; melekler ise zaten yetkin varlıklar olduklarından, sabretmeyi gerektiren herhangi bir durumla karşılaşmaları sözkonusu değildir.

İslam ahlakçıları tarafından sabrı belli başlı yararları şöyle sıralanır: 1. insan, nefsinin kötü isteklerine, ahlak dışı davranış ve günah işleme eğilimlerine sabır erdemi ile karşı koyabilir; 2. sabır, insanlara Allah'a karşı ibadet görevlerini üşenmeden yerine getirme olanağı verir; 3. hastalık ve çeşitli kaza ve kötülüklere uğramaktan kaçınmak, Allah'tan dirlik ve esenlik dilemek her müslümanın hakkı ve görevi olmakla birlikte, böyle durumlarla karşılaşan müslümanlar, sabırlı olmakla ümitsizlik ve kötümserliğe kapılmaktan kurtulmuş olur; 4. sabır, insanın dinsel, ulusal ve öteki kutsal değerlerine yönelik tehlikelere kolaylıkla karşı koymasını sağlar. İslam bilginleri, insanın böyle bir dayanıklılığı, ancak inanç bütünlüğüyle kazanabileceği konusunda görüş birliği içindedirler.

—Oy. *Sabır küpü*, macar E. Rubik tarafından 1975'te bulunan zihin oyunu. Oyun 3 kat ve 9 küçük küpten oluşan ve başlangıçta 6 yüzden her biri ayrı renkte olan bir küple oynanır. Yüzlere dikey herhangi bir üç simetri ekseni etrafında ustaca hazırlanmış bir bağlantılar sistemi 9'luk dilimleri çevirmeye olanak sağlar. (Bu üç eksenin çevresinde gerçekleştirilen birkaç çeyrek ya da yarım turdan sonra, küpün yüzlerinin renkleri tümüyle karışır. Oyun uygun döndürmelerle küpün başlangıçtaki konumuna getirilmesine dayanır.)

SABIRLI sıf. **1.** Acılara, güçlüklere katlanmasını bilen; hoşgörülü, anlayışlı bir kimse, onun tutum ve davranışı için kullanılır: *Sabırlı bir hasta. Öğrencilerine karşı çok sabırlıdır.* **—2.** Telaşa kapılmadan beklemeye katlanabilen bir kimse, onun tutum ve davranışı için kullanılır: *Sabırlı olun, otobüs neredeyse gelecek.* **—3.** Bir çabayı sürdürebilen, bir tasarıyı sonuna dek götürebilen kimse için kullanılır: *Sabırlı bir gözlemci.*

SABIRSIZ sıf. ve a. **1.** Hiçbir zaman sabır göstermeyen, güçlüklere, baskılara, düş kırıklıklarına katlanmayı bilemeyen kimse; onun karakteri için kullanılır: *Sabırsız bir insan.* **—2.** Bir şeyi beklemeyi, beklerken sakin olmayı beceremeyen kimse için kullanılır: *Ne sabırsız çocuksun, yarını beklesen olmaz mı?* **—3.** Bir çabayı sürdüremeyen, çabuk vazgeçen kimse için kullanılır.

SABIRSIZCA be. Sabırsızlık, telaş göstererek: *Bu konuda sabırsızca davrandın.*

SABIRSIZLANMAK gçz. f. Bir kimseden söz ederken, sabırsızlık göstermek, sabredememek: *Okula gitmek için sabırsızlanıyordu.*

SABIRSIZLIK a. **1.** Bazı koşullarda harekete geçmekten, tepkilerini göstermekten kendini alamayan bir kimsenin kişilik, davranış özelliği: *Sabırsızlığı, başarısını engelliyor.* **—2.** Sabır gösteremeyen, sabredemeyen, can sıkıcı şeylere ya da kimselere katlanamayan kimsenin durumu: *Sabırsızlığını belli etmek. Sabırsızlık göstermek. Sabırsızlığını gizleyememek.* **—3.** Sabretmeyi bilmeyen ya da beceremeyen, telaşa kapılmadan bekleyemeyen kimsenin durumu; davranışı: *Eski bir dosta kavuşmanın sabırsızlığıyla yerinde duramamak. Bu ne sabırsızlık, akşama kadar bekleyemedin mi?* **—4.** *Sabırsızlıkla*, sabırlı davranmayarak, merakla: *Sonucu sabırsızlıkla beklemek.*

SABİ sıf. ve a. (ar. *şabavet*'ten *şabi*). *Esk.* Ergenlik çağına ulaşmamış erkek çocuk: *"Harmanisini sırtından atmış bir sabi-yi na-mürâhikın çıplak vücudunu tasvirdir"* (Mehmet Tevfik).

—Tasav. *Sabi-i muhabbir*, Tanrı vergisi olarak yüksek gerçeklerden söz ettiğine ve anladığına inanılan çocuk.

SÂBİ sıf. ve. a. (ar. *şabi'*). *Esk.* Yıldızlara tapan.

SÂBİ, SÂBİA sıf. (ar. *sabi'*, dişl. *sābi'a*). *Esk.* **1.** Yedinci: *Bab-ı sâbi* (yedinci bölüm). **—2.** *Sâbi aşer*, on yedinci.

SABİ ya da **SAVE,** Güney Afrika'da ırmak; 650 km. Zimbabve'de (Mashonaland) doğar, Nova Mambone'de Hint okyanusu'na dökülür.

SÂBİA → SÂBİ.

SABİA a. Asya'nın tropikal ve ılıman bölgelerinde yetişen, almaşık, basit yapraklı, drupa meyveli ağaç. (Küçük *sabiacea* familyasının örnek tipi; *sapindales* takımı.)

SÂBİAN be. (ar. *sābi'*'den *sabi'an*). *Esk.* Yedinci olarak.

SABİCEA a. Amerika, Afrika, Madagaskar'ın sıcak bölgelerinde yetişen sarılgan gövdeli çalı. (Yaprakları karşıt, çiçekleri saçak ya da talkım halinde topludur; çiçekte çanak yarıküremsi boru biçiminde, taç ise huni ya da kupa biçimindedir. Kökboyasıgiller familyası.)

SÂBİH sıf. (ar. *sabiḥ*). *Esk.* Yüzer, suda yüzen; yüzer: *Havz-ı sabih* (yüzer havuz).

—Mim. *Sabih köprü*, nehirlerin dar kesimlerinde geçişi sağlamak üzere, dubalar üzerine kurulan köprü. (Su üzerinde temelsiz olarak yüzücü durumda olduğu için bu adla anılır.)

SABİH, SABİHA sıf. (ar. *şabiḥ*, dişl. *şabiḥa*). *Esk.* Güzel, şirin.

SÂBİHA a. (ar. *sabiḥ*'ten *sabiḥa*). *Esk.* Gemi.

SABİHA SULTAN, Mehmet VI'nın (Vahdettin) kızı (İstanbul 1894 - *ay. y.* 1971). Babasının şehzadeliği zamanında Nazikeda Kadın'dan doğdu. 1920'de, halife Abdülmecit'in oğlu Ömer Faruk Efendi'yle evlendirildi. Üç kızından Neslişah ve Hanzade İstanbul'da, Necla Hibetullah ise Cumhuriyet'in ilanından sonra yerleştiği Nice'te doğdu. Daha sonra Fransa'dan Mısır'a geldi. 1948'de Ömer Faruk Efendi'den ayrıldı. 1950'den sonra çıkarılan yasa üzerine İstanbul'a döndü.

SÂBİHAT çoğl. a. (ar. *sâbiḥ* ve *sabiḥa*'nın çoğl. *sābiḥāt*). *Esk.* **1.** Yüzücüler, yüzenler. **—2.** Gemiler.

SABİİ a. Sabiilik* inancından olan.

SABİİLİK a. el-Cezire ve Harran'da yaşayan ve sabii halkı diye anılan topluluğun dinsel inancı. (Eşanl. SABİİYYE.)

—ANSİKL. Kuran'ın üç ayetinde (II, 62; V, 69; XXII, 17) sabii halkı yahudiler ve hıristiyanlar ile birlikte geçer; bunların içinden Allah'a ve ahret gününe inananların, yararlı işler yapanların ahrette korkulu ve üzüntülü olmayacakları bildirilir. Bu nedenle müslümanlar, hıristiyanlar ve yahudiler gibi sabii halkını da ehl-i kitaptan sayarlar.

Sabiilik ve sabii halkı konusunda ilk bilimsel araştırma ünlü islam bilgini Biruni tarafından yapıldı. Biruni bunlardan yer yer "sabii diye bilinen Harraniler" biçiminde söz eder. Ancak, kıblelerini anlatırken bunların ikisini kesin olarak birbirinden ayırır. Buna göre, sabii halkının kıblesi Kuzey kutbu, Harraniler'in kıblesi ise Güney kutbu'dur. Oruç ve bayramlarıyla ilgili bilgi verirken de bu iki inanışta olanların yıldızlara taptıklarını, "Belit" dedikleri Venüs'ün, Mars, Satürn, Merkür, Hermes, Güneş ve Ay'ın heykellerini diktiklerini, Hermes'in kitaplarına dayandıklarını, kimi araştırmacıların onların Hermes'i Kuran'daki İdris, Tevrat' taki Uhnuh (Hanoh ya da Hanok), bazılarının da Buddha olarak kabul ettiklerini belirtirler. Biruni'ye göre gerçek sabii halkı Harraniler'den ayrıdır; sabii halkı, Kurus geri dönmelerine izin verdiğinden Babil'de kalmışlar; kendi inançlarını mecusilik, yahudilik ve eski Babil inançlarıyla karıştırarak yeni bir din ortaya çıkarmışlardır. Bir görüşe göre de Nuh'un soyundan gelen sabii halkının çoğu Vasıt ve Mezopotamya bölgelerinde bulunmaktaydılar; bunlar, harrani olduklarını da kabul etmiyorlardı.

Sabiilik ve sabii halkı müslümanlarca daha öncelerden bilinmekle birlikte Batı dünyasına ilk kez portekizli misyonerler tarafından tanıtıldılar. Ancak, bunlar *mandaya* ya da *nasoraye* adlarıyla anıldıklarından, Araplar'ın hıristiyanlara verdikleri *nasara* adıyla karıştırıldılar ve bu nedenle uzun süre bir hıristiyan mezhebi sanıldılar. Ancak, *mandaya* sözcüğünün türediği *manda* "gnostik bilgin", *nasoraye* sözcüğünün türediği *nasuray* da "gizli bilgi sahipleri" anlamına gelir. Sabii halkına tarih boyunca *mugtasıla, masboteoy, sabuayoy* gibi adlar da verilmiştir. Sabii halkına günümüzdeki (1989) arap komşuları ise *subba* (vaftizciler) derler; yazı dilindeyse *sabii* ve *es-sabia* adlarını kullanırlar.

Sabii halkının asıl dilleri doğu aramcası olmakla birlikte, günümüzde kendi aralarında arapça konuşurlar. Fazla kalabalık olmayan topluluğun dinsel karakterli oldukça zengin bir literatürü vardır. Bu literatür ibadet, ayin, efsane, büyü ve ilahilerle ilgili metinlerden oluşur. Müslümanların onları ehl-i kitaptan saymalarının bir nedeni de bu dinsel metinlerdir. Sabii halkının en önemli dinsel yapıtı, "hazine" ya da "küçük kitap" anlamına gelen *Ginza*'dır. Mitolojik kozmolojik yapıdaki bu kitap, ayrıca şiirler, ilahiler ve ruhun ahret yolculuğu ile ilgili metinleri de içerir. Bu nedenle sabii halkı cenaze törenlerinde *Ginza*'dan parçalar okurlar. Öteki kutsal kitapları, *Ginza*'nın yorumu niteliğindeki *Kitabu Yahya*'dır. Bu kitabın içinde Vaftizci Yahya, Meryem ve Amos ile ilgili hikâyeler yer alır. *Kalosta* ise ibadet ve dinsel törenlerde okunan başka bir kutsal kitaptır. Bunların dışında da kutsal metinleri ve kitapları, yine kutsal nitelikte kurşun ve tuğla üzerine işlenmiş yapıtları vardır. Bunların tarihlendirilmeleri İ.S. II. yy.'a kadar uzanır.

Sabii halkının evren ile ilgili görüşlerinin temelini ikicilik oluşturur. Buna göre, ezelde (öncesizlikte) bir *ışık*, bir *karanlık âlemi* vardı. Işık âleminin başında bulunan yüce varlığın adı "yaşam", "büyük yaşam" ya da "büyüklük-ululuk"tu. Bu yöneticinin sarayı *Utre* (zenginlik) denilen meleklerle doluydu. Işık âlemi ruhsal bir dünya ve yaşamın kaynağıydı. Ezeldeki karanlık âlemde ise yalnızca "karanlık su" ve "kaos" vardı. Kara su, karanlık âlemin yöneticisiydi. Kara su'nun *dev, ejderha, karanlıklar hükümdarı, dünya efendisi* gibi adları vardı ve tüm kötülükler ondan kaynaklanmaktaydı.

Sabii halkının insan ile ilgili inançları da *ruh* ve *beden* ikiciliğine dayanır. Sonraki metinlerde *Âdem* ile *Havva*'dan da söz edilerek ruh ve bedeni yaratanın aynı varlık, yani ışık âlemi olduğu belirtilir. Sabii halkı, kendilerinin ve tüm insanların Âdem ile Havva'dan geldiklerine inanır. Âdem'in oğullarını *Hibil, Şibil* ve *Anoş* diye ad-

landırırlar. Sabii halkına göre gerçek günah, ruhun karanlık bedene düşmesidir. Bu nedenle ölüm, aslında ruhun kurtuluşudur. Kıyamet günü ve ahret de sabiilik inancında yer alır. Eski metinlerde pek rastlanmazsa da, sonraki kaynaklarda cennet inancı da bulunur ve cennet anlamına gelen "Mşunne Kusta" sözcükleri sık sık yinelenir.

Sabiilikte haram ve helalin tanrısal kaynaklı olduğuna inanılır. Gene inançlarına göre, bu iki kavram, ışık elçilerinin Âdem'e indirdikleri vahye dayanır. Beden ve dünyaya ilişkin her şey kötüdür. Kurtuluş için zekât ve sadaka vermek, yiyecek ve temizlikle ilgili buyruklara (şeriat) uymak; zina, hırsızlık, yalan, adaletsizlik gibi ahlaksal kötülüklerden kaçınmak gerekir. Kâhinlik, büyü, müzik ve her türlü oyun (raks) şeytan işidir. Sabiilikte, ayrıca, vaftiz (masbuta) uygulamasına büyük önem verilir. İnançlarına göre, vaftiz ancak akarsuda olabilir. Vaftizden sonra bedenine susam yağı sürülen vaftiz olana, kutsal ekmek yedirilir, su içirilir.

Sabiilikte rahiplik kurumu son dönemlerde ortaya çıktı. Dinsel konuları ve kuralları iyi ve doğru bilen, meleklerin ve göksel elçilerin temsilcisi kabul edilenler rahipliğe getirildiler.

Sabii tapınakları penceresiz kulübelerdir; önlerinde bir havuz bulunur; bu havuz ya da gölet, iki kanalla yakından geçen bir akarsuya bağlıdır. Günümüzde sabii halkının çoğu Bağdat ve Basra yörelerinde yaşamaktadırlar. *Kal'atu Salik* denilen eski sabii merkezinde ise, 1969'da yalnızca 13 aile bulunmaktaydı. Ancak, bu cemaatte dinsel metinleri anlayabilen kişi kalmamış gibidir.


Ali İhsan Sabis

SÂBİİN çoğl. a. (ar. *şabi'*'nin çoğl. *şabi'i n*). *Esk.* Yıldıza tapanlar.

SABİİYE a. SABİİLİK'in eşanlamlısı.

SABİN (Albert Bruce), rus kökenli amerikalı hekim (Bialystok 1906 - Washington 1993). Viroloji uzmanı. Ağız yoluyla uygulanan çocuk felci aşısını buldu.

SABİNA. Tar. coğ. Sabinler*'in ülkesi. Augustus Sabina'yı IV. bölge içine soktu. Erken Ortaçağ döneminde Sarazenler'in saldırıları ülkeyi altüst etti. Doğrudan Papalık'ın yönetiminde kaldıktan sonra Sabina, yavaş yavaş büyük Roma ailelerinden (Crescenzi, Orsini, Colonna) gelen kontların eline geçti. Paulus V Sabina'yı doğrudan Papalık'a bağladı.

SABİNA a. Avrupa'nın güneyinde yetişen pis terebentin kokulu ardıç türü *(Juniperus sabina)*. [Zehirli bir bitkidir. Türkiye'de, Karadeniz bölgesi dağlarında yetişir. Kurutulmuş yapraklı dalları, uçucu yağ (% 1-5), reçineli bileşikler ve tanen içerir. Uçucu yağda sabinol bulunur. Eskiden âdet söktürücü, idrar artırıcı olarak kullanılırdı. Zehirlenmeler ölümcül olduğundan artık kullanılmamaktadır. Panzehiri bulunamamıştır.]

SABİNA Vibia, Roma imparatoriçesi (86-136'ya doğr.). Traianus'un küçük yeğeniydi; 112'den önce Hadrianus ile evlendi. Yolculuklarından birçoğunda imparatora eşlik etti (özellikle Mısır'da). 128'de *Augusta* unvanını aldı, 136'da ölümünden sonra tanrılaştırıldı.

SABİNA (Karel), çek yazar (Prag 1813 - *ay. y.* 1877). Öyküler (*le Fossoyeur* [fr. çev.], 1837), şiirler (*Basne*, 1841) ve romanlar (*Fils de lumière* [fr. çev.], 1863) yazdı. 1848 çek devrimi'nin elebaşlarından biriydi; 8 yıl Avusturya hapisanelerinde yattı, *Ozivené hroby* (1870) adlı yapıtını, gene bu dönemde yazdı. Dostu K. H. Mâcha'nın bir portresini (*Introduction psychologique* [fr. çev.], 1845), bir inceleme (*Communisme spirituel* [fr. çev.], 1861), eski ve yeni çek edebiyat tarihi üzerine tamamlanmamış bir araştırma (1860 -1866) ile Smetana'nın operasının librettosunu (*Prodana nevesta,* 1866) kaleme aldı.

SABİNAİ. Tar. coğ. Pisidia bölgesinde kent; W. Ramsay, *Dabenai* ile aynı yer olabileceğini bildirir. Bugün, Isparta'nın Gelendost ilçesi olduğu sanılmaktadır.

SABİÑANİGO, İspanya'da (Aragón) kent, Huesca'nın K.'inde; 9 500 nüf. Alüminyum.

SABİNAS, Meksika'nın (Coahuila eyaleti) kuzeyinde madenkömürü merkezi.

SABİNE, ABD'de (Texas ve Louisiana) ırmak; 930 km (havzası 26 950 km²). Texas'ta doğar ve *Sabine Lake* denizkulağında Meksika körfezine dökülür.

SABİNE (*sir* Edward), büyük britanyalı jeofizikçi (Dublin 1788 - East Sheen, Surrey, 1883). Yerçekimi alanını ve Yer'in biçimini araştırdı. İngiliz sömürgelerinde jeomanyetik gözlemevlerinin kuruluş çalışmalarını denetledi ve Güneş'teki lekelerle manyetik fırtınalar arasındaki bağıntıyı keşfetti (1852).

SABİNEA a. PERİNGİA'nın eşanlamlısı.

SABİNEN a. (fr. *sabinène*) Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}$ olan ikihalkalı monoterpensel hidrokarbon; ışığın polarma düzlemini sağa döndüren enantiyomerine sabinardıcı, kakule ve mercanköşk esanslarında rastlanır.

SABİNİ dağları, İtalya'da dağ kütlesi, Lazio'da Orta Önapenninler'in bir bölümü. İkinci Zaman'dan kalma kireçtaşlarından oluşan Sabini dağlarında birçok karst olayına rastlanır. Monte Pellechia'da 1 365 m'ye ulaşır.

SABİNLER ya da **SABİNİ halkı.** Tar. coğ. Roma yakınında yaşayan halk. Efsaneye göre Sabin kadınları Romulus ile adamları tarafından kaçırılınca, Romalılar ile bu halk arasında savaş patlak verdi. Savaşın ardından bir ittifak antlaşması yapıldı. Buna göre Sabinler Roma'da Romalılar ile birlikte yaşayacak, ancak kralları Tatius ile senatolarını koruyacaklardı.

—İkonogr. Sabin kadınlarının kaçırılması ve Hersilia'nın Romulus ile Tatius'u birbirinden ayırma sahnesi il Filarete (Roma' da San Pietro'nun kapısı) Giambologna (Loggia dei Lanzi, Floransa) gibi heykelciler ve Sodoma (Roma), F. Bassano (Torino), L. Carracci (Magnani sarayı, Bologna), Romanelli (Louvre), L. Giordano (Dresden), Rubens (Londra), il Guercino (Louvre), Poussin (Louvre ve New York), Tiepolo (Sen-Petersburg) gibi ressamlar tarafından ele alındı. Ancak, bu konuda en ünlü yapıt, David'in Louvre'daki tablosudur (1799; 3, 86 x 5,20 m).

SABİNOL a. (fr. *sabinol*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}O$ olan ikihalkalı monoterpensel alkol; ışığın polarma düzlemini sağa döndüren enantiyomerine sabinardıcı esansında rastlanır.

SABİNUS (Julius), [öl. Roma, İ.S. 79], Galya asıllı zorba (İ.S. 69-70). Civilis, Batavlar'ı ayaklandırdığı sırada, o da Galya' yı yeniden bağımsızlığına kavuşturmaya çalıştı. Roma'ya bağlı kalan sequani halkı tarafından yenilgiye uğratıldı ve 79'da Vespasianus'a teslim edildi ve onun tarafından işkenceyle öldürtüldü.

SABİR, SABİRE sıf. (ar. *şabr*'dan *şābir*, dişl. *şābire*). *Esk.* Sabreden, tahammül eden: *"Geri dönmeyiz sâbirleriz sâdıklarız"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SABİR a. (isp. ya da provence dilinde. *saber*, bilmek'ten). **1.** Birkaç birleşim kuralına ve belirli bir sözlük alanının sözcük dağarcığına (örn. ticaret, efendi-köle ilişkileri) indirgenmiş karma dil dizgesi. (Belirli gereksinimlerin aktarılmasıyla sınırlandırılmış, yoksul ikinci diller sözkonusudur.) **—2.** Kuzey Afrika'da eskiden birçok dille karışmış (arapça, berberice, ispanyolca, italyanca) fransızcaya verilen ad.

SABİR (Tahirzade Ali Ekber), azerbaycanlı şair (Şemaha 1862 - *ay. y.* 1911). Azerbaycanlı şair Hacı Seyit Azim Şirvani' nin açtığı yenilik yanlısı okulda (usul-i cedit) öğrenim gördü. Hocasının etkisinde şiirle ilgilenerek başlangıçta geleneksel biçimde gazeller, mersiyeler yazdı.

Gezgin satıcı olarak İran, Türkistan, Irak'ta dolaştı; bir ara sabunculuk yaptı. *Molla Nasrettin* dergisinde Hophop takma adıyla toplumsal taşlamalar yayımladı. İslam dünyasındaki mezhep çekişmelerine, bağnazlığa, siyasal yönetimin baskısına karşı çıkan şiirleri *Hophopname* (1912, 1975) yapıtında derlendi.

SABİRE → SABİR.

SABİRİN çoğl. a. (ar. *şābir*'in çoğl. *şabirin*). *Esk.* Sabredenler, tahammül gösterenler: *Fukara-yı sabirin* (yoksulluğa katlananlar).

SABİRLER → SABARLAR.

SABİS (Ali İhsan), türk asker ve siyaset adamı (İstanbul 1882 - *ay. y.* 1957). Harp okulu'nu (1902), ardından Harp akademisi'ni birincilikle bitirdi (1905). 31 Mart ayaklanması'nı bastıran Hareket ordusu'nda görev aldı. Almanya'da askeri eğitim gördü (1909-1911). Harp akademisi'nde öğretmenlik yaptı (1912). Balkan savaşı'nda Çatalca cephesi'nde, Birinci Dünya savaşı'nda Çanakkale'de savaştı. Genelkurmay'da görev aldı (1914); 2. Ordu kurmay başkanlığı, Kafkas cephesinde XIII. Kolordu komutan vekilliği yaptı (1915). Birinci Kuvayı seferiye komutanlığına atandı (1915). Albay rütbesiyle IX. Kolordu komutanı oldu (1916) ve Irak cephesinde Sabis muharebesini kazandı (9-10 mart 1916). İran harekâtına katıldı; generalliğe terfi ettirildi (1917). Kafkas cephesine (1917-1918) IV. Kolordu komutanı olarak gönderildi. 1918 haziranında 5. Ordu komutanı atandı. Irak cephesindeyken Mondros mütarekesi imzalanınca İstanbul'a çağrıldı; İngilizler'ce tutuklanarak Malta adasına sürüldü. Eylül 1921'de salıverilince Anadolu'ya geçti ve Batı cephesinde I. Ordu komutanlığına atandı (1921-1922). Batı cephesinde cephe komutanı İsmet Paşa (İnönü) ile anlaşmazlığa düştüğünden görevden alındı (1922), emekli edildi (1923). İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya'yı ve alman ordularının başarılarını öven yazılarıyla dikkati çekti. Devlet ve hükümet ileri gelenlerine imzasız olarak gönderdiği mektuplar yüzünden on beş ay ağır hapse mahkûm edildiyse de (1947) sonradan çıkarılan af yasasıyla özgürlüğüne kavuştu. 1954 seçimlerinde DP'den Afyon milletvekili oldu. Anılarını yazdı ve *Harp hatıralarım* (1943, 1951) adıyla bunların üç cildini yayımladı.

SABİT, -ti sıf. (ar. *sabit*). **1.** Yerini değiştirmeyen, sürekli aynı yerde durduğu izlenimi veren şey için kullanılır; durağan: *Sabit nokta. Sabit yıldızlar.* **—2.** Değişmeyen, hep aynı kalan, belirli bir şey için kullanılır: *Sabit bir geliri olmak. Sabit bir işi yok.* **—3.** Gerçekliği saptanmış, tanıtlanmış olan bir şey için kullanılır: *Cinayeti onun işlediği sabittir.* **—4.** Bir şeyde, düşüncesinde, azminde vb. sabit, onda kararlı: *O fikrinde, azminde sabitti. Bugün de bu düşüncemde sabitim.* **—5.** *Sabit bakışlarla*, gözlerini bir noktaya dikerek. ‖ *Sabit kalem* → KOPYA* KALEMİ. ‖ *Sabit olmak*, bir şeyden söz ederken, gerçeklik kazanmak, doğruluğu kanıtlanmış olmak: *Hırsızlığı sabit olmuş bir kimseye güvenilir mi? Bu iddia ilmen sabit olmuştur.*

—Dy. *Sabit nokta*, demiryolu taşıtlarında, şasiye bağlı bir mekanizmanın bağlantı ekseni.

—Fiz. ve Kim. DEĞİŞMEZ'in eşanlamlısı.

—Gökbil. *Sabit yıldızlar*, takımyıldızlar arasında yer değiştiren gezegenlerin (gezici gökcisimleri) tersine, gökküresi üzerinde, birbirlerine göre değişmez konumlarını koruyormuş gibi görünen yıldızlara eskiden verilen ad. ‖ *Sabit yıldızlar küresi*, bu yıldızların oluşturduğu gökküresi.

—İkt. *Sabit para*, paranın erozyonu, değer kaybı göz önünde tutularak hesaplanan para.

—Mak. san. *Sabit kanat,* bir türbinde, devindirici akışkanı hareketli bir çarkın "hareketli" denen kanatlarına doğru yönlendiren sabit kanatlardan her biri.
—Muhs. *Sabit değerler,* bir işletmenin aktifinde yer alan, çalışma araçları olarak sürekli bir biçimde kullanılmak amacı taşıyan öğeler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. *Sabit fikir* → FİKİR.
—Uluslarar. ikt. *Sabit kambiyo sistemi,* paralar arasındaki pariteleri kesin olarak saptayan ve Uluslararası para fonu (IMF) tarafından ya da bölgesel anlaşmalar çerçevesi içinde (örneğin Avrupa iktisadi topluluğu çerçevesi içindeki Avrupa para sistemi gibi) belirlenen bazı pek küçük dalgalanma marjları dışında, devalüasyon ya da reevalüasyon yoluyla ancak istisnai bazı parite değişikliklerine izin veren sistem. (Bu sistem, 1944-1976 arasında resmen yürürlükte tutuldu.)
—Verg. huk. *Sabit vergi,* gelir ve servet düzeyine bakılmaksızın, yükümlülüklerden eşit miktarlarda alınan vergi. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Ceb. DEĞİŞMEZ'in eşanlamlısı.
—Fiz. *Temel sabit,* TEMEL DEĞİŞMEZ'in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Muhs. Sabit değerler kavramının kapsamına maddi sabit değerler (arsalar, binalar, teknik donanım, sanayi malzeme ve araçları, taşıma ve büro araçları vb.); maddi olmayan sabit değerler (kuruluş giderleri, ihtira beratları, markalar, ticari fonlar vb.); mali sabit değerler (katılımlar, uzun vadeli alacaklar, vb.) ve ayrıcalıklı işletmeler için ayrıcalık konusu ile ilgili sabit değerler (sözkonusu işletmenin bılançosunda aktifin özel bir bölümünde gösterilirler) girer. Sabit değerler işletmenin malvarlığına girdikleri tarih temel alınarak alım ya da üretim bedelleri üzerinden muhasebelendirilirler. Eğer amorti edilebilir sabit değerler sözkonusu ise, amortisman planına bakılarak bunların bilançoya geçirilen net muhasebe değerleri belirlenebilir. Bu net muhasebe değeri, envanter değeri yerini tutar.
—Verg. huk. Sabit vergiler azalan oranlı ve adil olmayan vergilerdir; eşit olarak alındıkları için, yükümlülerin gelir ve servet düzeyleri yükseldikçe alınan vergi oranı düşmektedir. Baş vergisi ve yol vergisi bu bakımdan birer maktu vergi sayılır. Günümüzde pek az uygulanmakta olan bu vergiler, eskiden olağanüstü dönemlerde ve çoğunlukla bir kere için alınırdı. Bu verginin bir türü de, savaşlarda yenik düşen ülkelerin kazanan devlete ödedikleri vergidir. Bu vergi, bir kerelik olabileceği gibi sürekli de olabilmektedir.

SABİT, asıl adı **Alaettin Ali,** türk şair (Öziçe, Bosna, yaklş. 1650 - İstanbul 1712). Öğrenimini tamamlamak için geldiği İstanbul'da kasideler sunduğu Kaptanıderya Seydizade Mehmet Paşa tarafından korundu. Onun aracılığıyla ünü yayıldı; Lalizade ailesine damat oldu. Bir ara müderrislik yaptı. Zaman zaman azil ve yeniden tayinlerle Edirne, Kefe, Tekirdağ, Saraybosna, Konya, Diyarbakır gibi kentlerde kadılık yaptı. Şiirlerinde *(Divan),* atasözlerine, deyimlere, konuşma diline geniş yer verdi; yerel yaşamla ilgili sahneleri ayrıntılarıyla canlandırdı. *Berbername, Derename* gibi mesnevileri açık saçıklıkla mizahı birleştiren hikâyelerdir. *Zafername* adlı yapıtı, Kırım hanı Selim Giray'ın rus ve leh ordularına karşı kazandığı Prokop zaferini anlatır. *Ethem ü hüma* mesnevisi yarım kalmıştır.

SABİT ATAMAN → POSOFLU MÜDAMİ.

SABİT BİN KURRA, arap bilgin (Harran, Türkiye, 836 - Bağdat 901). Irak'ta sabii topluluğunun etkisini güçlendiren Sabit bin Kurra, bu topluluğun yetiştirdiği matematikçi ve gökbilimcilerden biriydi. Felsefe ve tıp konularında da kendini yetiştirdi. Ünlü hekim Ptolemaios'un sistemini yenileştirdi. Bağdat'a gidip halife Mutezit'in hizmetine girdi. Burada Arkhimedes, Eukleides, Eutokios ve Apollonios gibi birçok yunanlı bilginin kitaplarını çevirdi ve onlara ekler yazdı. Matematikle ilgili yazılarında, analitik geometrinin, küresel trigonometrinin, sayılar kuramının birçok genel teoremini açıkladı ve sayı kavramının, pozitif gerçek sayılara genişletilmesini hazırladı. Tüketme yöntemini ustalıkla kullanarak

$$\int_c^{a} \sqrt{x} \cdot dx$$

integralinin ilk eşdeğerini o elde etti. Eski Anadolu, yunan ve roma kültürünü yapıtlarıyla Doğu'ya tanıtmada etkili oldu. Batılı bilginlerin de, Rönesans'tan sonra, eski yunan kültürünü onun arapça çevirileriyle tanıdıkları ileri sürülür. Dünya'nın oluşumu, tıp, mantık, geometriye ilişkin başlıca yapıtları şunlardır: *Kitabü fi sebebü kevn il-cibal, İhtisar ül-mantık, Kitabü esnaf il-emraz, Kitabü fi istihrac il-mesail il-hendesiyye.* —Oğlu EBU SAİT SİNAN BİN **Sabit bin Kurra** (880'e doğr. - Bağdat 943), zamanının en ünlü hekimlerinden biriydi; Bağdat'taki hastaneleri yönetti. Matematik ve gökbilimle ilgili yapıtları hakkındaki bilgiler, ancak ondan sonra gelen yazarlardaki alıntılardan elde edilebilmiştir. —Torunu İBRAHİM BİN SİNAN BİN **Sabit bin Kurra** (Bağdat 908 - *ay. y.* 946), matematikte parabolü, gökbilimde Güneş'in belli hareketlerini inceledi. Usturlap üzerine bilimsel bir kitap yazdı.

SABİT BİN SİNAN ES-SABİ (Ebülhasan), tabip ve tarihçi (Bağdat ? - *ay. y.* 975). Ünlü filozof ve matematikçi Sabit bin Kurra'nın torunudur. Dedesi gibi sabii mezhebindendir. Abbasi halifelerinden el-Mutteki (940-944), el-Müstekfi (944-946) ve el-Mutî (946-947) dönemlerinde saray doktorluğu görevini yüklenmiştir. Taberi'nin tarihine ek niteliğinde olan ve 915-970 tarihleri arasındaki olayları içeren bir tarih yazmışsa da, bu yapıt günümüze kadar gelmemiştir.

SÂBİTAT çoğl. a. (ar. *sâbite*'nin çoğl. *şabitat*). Esk. gökbil. Hareket etmeyen, yerinde durur gibi görünen gökcisimleri. (Karşt. SEYYARAT.)

SABİTE a. (ar. *şabit*'ten *şabite*). Esk. mat. Bir formülde önceden belirlenmiş bulunan değişmez nicelik.
—Esk. gökbil. Durağan yıldız.

SABİTKADEM sıf. (ar. *şabit* ve *kadem*'den *sabit-kadem*). *Esk.* **1.** Sürekli, devamlı. **—2.** Sözüne sadık, sözünde duran, bir işte ayak direyen.

SABİTLEŞME a. Sabitleşmek eylemi.
—Foto. Siyah-beyaz fotoğrafçılıkta, işlenen fototip üstündeki gümüş tuzlarının, ışığa karşı duyarsızlaşmalarını sağlamak ve görüntünün korunmasını kolaylaştırmak için kimyasal dönüşüme uğratılması. || Renkli fotoğrafçılıkta, renklendiricilerin korunmasını kolaylaştırmak için yapılan son işlem.

SABİTLEŞMEK gçz. f. Bir şeyden söz ederken, sabit bir durum gelmek.
◆ **sabitleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi sabitleştirmek,* onu sabit bir duruma getirmek: *Vidaları sabitleştirmek.*
—Parf. Bir parfümün kalıcılığını artırmak.

SABİTLEŞTİRİCİ a. Biyol. Dokulara ve hücrelere hızla girerek, sitoplazma ve çekirdek bileşenlerinin morfolojisini bozmadan hücreyi öldüren ve bunların yapısının incelenmesini sağlayan madde.
—Parf. Bir parfümün kalıcılığını sabitleştirmeye yarayan ürün. (En iyi sabitleştiriciler, çözücüsü buharlaştıktan sonra uçucu kokulu maddeleri tutarak ince bir vernik katmanı oluşturan zamklı ya da reçineli maddelerdir.)

SABİTLEŞTİRME a. Sabitleştirmek eylemi.
—Biyol. ve Dokubil. Sabitleştiriciler kullanılarak organik dokuların hücre içeriğini ve yapısını pıhtılaştırmaya ve bozulmadan olduğu gibi korumaya yarayan teknik.
—Parf. En uçucu bileşenleri buharlaşmasını geciktirmek ve ürünün kokusunun kalıcılığını sağlamak üzere kokulu bir bileşime kararlı ya da kaynama noktası yüksek ürünler (kokulu ya da kokusuz) katma.
—Spor. *Sabitleştirme mekanizması (fiksasyon),* kayak ve ayakkabıyı birleştiren düzenek. || *Güvenlik sabitleştirmesi* ya da *otomatik,* çarpma ya da düşme anında yaralanma ve örselenmeleri önlemek için, ayakkabının kayaktan ayrılmasını sağlayan düzenek.

SABİTLEŞTİRMEK → SABİTLEŞMEK.

SABİTLİK a. Sabit olma durumu, değişmezlik.

SABİYE sıf. (ar. *şabi*'nin dişl. *şabiyye*). *Esk.* Küçük kız.

SABLÉ (Madeleine DE SOUVRÉ, —*markizi*), fransız kadın edebiyatçı (Touraine'de 1599 - Port-Royal 1678). Güzel ve nükteciydi, bir süre Rambouillet konağı'nın müdavimleri arasına katıldı, sonra kendi salonunu kurdu, portre ve özdeyişlerin yaygınlaşmasına öncülük etti.

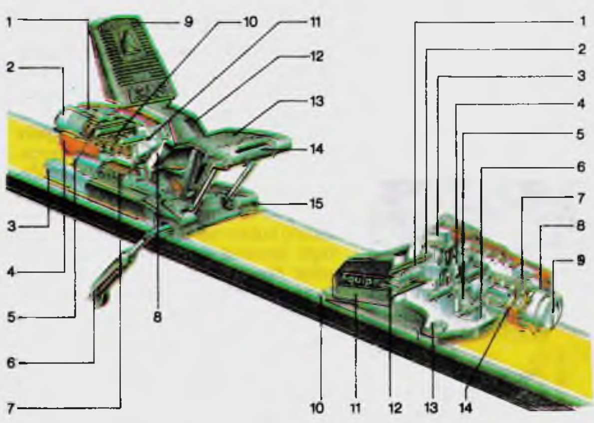
SABLE adası ya da **CAPE SABLE ISLAND,** Atlas okyanusu'nda ada, Nova Scotia (Kanada) açıklarında.

SABLES-D'OLONNE, Fransa'da *arrondissement* (Vendée) merkezi, Atlas okyanusu kıyısında; 16 245 nüf. (1992). Bir liman çevresinde kurulan kentin günümüzde, bölgesel bir ticaret merkezi olmaktan öte bir işlevi yoktur; temel geçim kaynakları balıkçılık ve turizmdir (sayfiye merkezi ve yat limanı). 2 km boyundaki kumsalı Remblai bulvarı sınırlar.

SABO a. (fr. *sabot*). Tek bir tahta parçadan ya da bir tahta parça üzerine tutturulmuş kösele bir üstlükten oluşan ayakkabı.

SABOS. Rom. mit. Tanrı Sancus'un oğlu; Sabinler'e adını verdi.

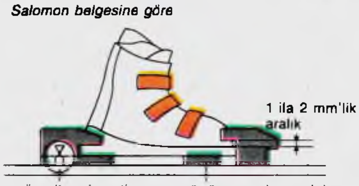
SABOTAJ a. (fr. *sabotage*). **1.** Bir taşıtı, bir tesisi vb. tahrip etmek amacıyla yapılan eylem: *Petrol tesislerine bir sabotaj düzenlemek. Sabotaj yapmak.* **—2.** Bir kimsenin başarısını, işini, çalışmalarını, bir işin ilerlemesini, yolunda gitmesini engelleme, baltalama: *Senin bu yaptığına sabotaj denir.*
—Cez. huk. *Askeri sabotaj,* askeri araç ve gereçlerin ya da Silahlı kuvvetler'in hizmetine verilmiş eşyanın tahrip edilerek kullanılamaz hale getirilmesi. (Askeri sabotaj, Türk cez. k.'nun 131. maddesinde düzenlenmiş bir suçtur. Bu suçu işleyenler, sekiz yıldan aşağı olmamak üzere ağır hapis



Salomon belgesine göre

bir dağcı kayağının (Salomon marka) arka (topukluk) **sabitleştirme** mekanizmasının ayrıntıları
1. Ayar göstergesi;
2. Ayar vidası;
3. Ray; 4. Gövde;
5. Boyuna ayar vidası;
6. Fren (stoper);
7. Boyuna ayar vidası yayı;
8. Ayakkabı bağlama pedalı;
9. Ayakkabı çıkarma pedalı;
10. Ayar vidası yayı;
11. Ayar pimi; 12. Çene;
13. Fren (stoper) pedalı;
14. Ayakkabı takma rulosu;
15. Fren yatağı.

ön **sabitleştirme** ayrıntısı (ayaklık)
1. Kanat kılavuzu;
2. Merkez dayanak;
3. Yükseklik ayar vidası;
4. Ana dönme mili;
5. Ana külbütör;
6. Ayar pimi;
7. Ayar göstergesi;
8. Gövde; 9. Ayar düğmesi;
10. Ayak koyma plakası
11. Hareketli kanat;
12. Enine ayar vidası,
13. Taban plakası;
14. Ayar yayı.



bir dağ kayağında ön ve arka **sabitleştirme** montaj şeması (ayaklık ve topukluk)

cezasıyla cezalandırılır. Bu suç Türkiye ile savaş halinde olan bir devlet yararına işlenirse ya da devletin savaş hazırlıklarını veya savaş gücünü veya askeri hareketlerini tehlikeye düşürürse, suçluya ölüm cezası verilir.)

SABOTAJCI sıf. ve a. Sabotaj yapan kimse için kullanılır.

SABOTE a. (bozmak, tahrip etmek, baltalamak anlamındaki fr. *saboter*'den). **1.** *Bir işi, eylemi, girişimi sabote etmek,* onu kasıtlı ve bilinçli olarak başarısızlığa uğratmak, onu aksatacak biçimde davranmak, baltalamak: *Barış görüşmelerini sabote etmek.* **—2.** *Sabote edilmek,* bir iş, bir girişim, bir eylem sözkonusuysa, kasıtlı ve bilinçli olarak başarısızlığa uğratılmak, baltalanmak: *Kongre sabote edildi.*

SABRATHA, Trablus'ta, Kartaca, daha sonra Roma kenti. Bölgede Fenikeliler'in kurduğu kentlerin en batıda olanıdır. İ.Ö. V. yy.'a doğru Kartaca, küçük bir limanın yakınında bir ticaret kolonisiyle gelecekteki forumun yerinde bir pazar kurdu. En önemli yapı, eğri üçgen planlı ve mısır dekorlu bir anıtmezardır; bu anıt, İ.Ö. II. yy.'da yeniden yapıldı. İ.S. I. yy.'da, forumu, kalesi, adalet ve dinsel binalarıyla romalılaşmış bir yerleşim merkezi gelişti. Kartaca kültleri tanrı Liber'in tapınaklarında sürdürülüyordu; bunlara, Serapis kültü de eklendi. Septimius Severus döneminde, kentin doğusunda, Afrika'nın en önemli tiyatrosu inşa edildi ve bunun çevresinde yeni bir mahalle kuruldu. Pulpitumu süsleyen oymalarda çeşitli gösteri türleri canlandırılmıştı: trajedi, komedi, pantomim. Bu yapının açılışında, Septimius Severus, orta nişte, yerel tanrılara kurban kestirdi. IV. yy.'ın sonunda kent, çölden gelen Berberiler tarafından yıkıldı; İustinianos döneminde, Sabratha, bizans egemenliğinin merkezlerinden biri oldu; bu imparator, kente görkemli bir bazilika yaptırttı.

SABRES, Fransa'da kanton (Landes) merkezi, Landes ormanında; 1 181 nüf. (1992). XV. ve XVI. yy.'dan kalma kilise.

SABRETMEK gçz. f. (*sabır etmek* > *sabretmek*). **1.** Bir güçlük, zor bir durum karşısında sabır göstermek, sabırlı davranmak: *Sabredin, bütün bu zor günler geride kalacak.* **—2.** Bir şeyi, bir şeyin olmasını telaş göstermeden, belli bir süre ya da uzunca bir süre beklemek: *Biraz daha sabredin, şimdi gelirler. Bu göreve atanmanız için birkaç yıl sabretmeniz gerekli.*

SABREYLEMEK gçz. f. Sabretmek.

SABRİ, asıl adı **Mehmet Şerif, Sabri-i Şakir** de denir, türk şair (Edirne ? - İstanbul 1645). Babası kadıydı. Kendisi de kadılık, müderrislik yaptı. Şiirleri ve din konusundaki bilgisiyle Murat IV'ün ilgisini çekerek Saray'a alındı. Şiirlerinde karmaşık sebk-i hindi üslubuyla birlikte atasözlerine, deyimlere yer verdi. Çağdaşı Nef'i bir beytini tanzim ederken "Sabri-i Şakir" sözünü kullanmış, bu söz onun adı sanılmıştır. Tanzimat yazarları ondan böyle söz ettiler; *Divan*'ı da bu adla basıldı (1878). Konuyu aydınlatan Ali Emiri oldu. *Hüsn ü Dil* adlı bir mesnevisi vardır.



sabunun markalanması

SABRİ (Ali), mısırlı siyaset adamı (doğm. 1920). Arap sosyalist birliği genel sekreteriydi, sonra yürütme konseyi başkanı (1962-1964) oldu, Başbakanlık (mart 1964 -ekim 1965), Cumhurbaşkanı yardımcılığı (1965) yaptı. Başbakan yardımcılığına ve Yerel yönetim bakanlığına getirildi; 1968'de yeniden tek parti genel sekreterliğini üstlendi. Nasır'ın ölümünden sonra tekrar Cumhurbaşkanı yardımcısı oldu (kasım 1970). Arap sosyalist birliği sol kanadının önderiydi, Enver Sedat ile anlaşmazlığa düştü, mayıs 1971'de görevinden alındı. Darbe girişimiyle suçlandı, idama mahkûm edildi (aralık 1971). Cezası, yaşam boyu kürek cezasına çevrildi. Mayıs 1981'de serbest bırakıldı.

SABRİ EFENDİ (Mustafa) → MUSTAFA SABRİ EFENDİ Tokatlı.

SABRİ PAŞA (Eyüp), türk asker ve yazar (öl. 1890). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. Mutasavvıf ve şair İdrisi Muhtefi'ye yakın olduğu, Hicaz ve Arap yarımadasına ilişkin bazı kitaplar yazdığı bilinmektedir. Belli başlı yapıtları: *Mirat ül -haremeyn, Ahval-i ceziret ül-arab, Tarih-i vahhabiyen, Necat ül-müminin, Tekmilet ül-menasik.*

SABUGALİT a. (fr. *sabugalite;* Portekiz'deki *Sabugal* kentinin adından). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan, autunit grubundan, hidratlı alüminyum ve uranyum fosfat; rengi soluk sarıya çalar.

SABUH a. (ar. *şabūḥ*). *Esk.* **1.** Sabah vakti içilen şarap. **—2.** Mahmurluğu açan içki.

SABUHİ AHMET DEDE, türk şair (Tokat ? - İstanbul 1647). Gençliğinde İstanbul'da eyüplü bektaşi babası Kasım Baba'ya derviş oldu. Daha sonra mevleviliği benimseyerek Konya'da Bostan Çelebi'ye bağlandı. Şam ve Yenikapı mevlevihaneleri şeyhliklerinde bulundu. Türkçe, farsça şiirleri vardır. Fuzuli, Ruhi, Yusuf Sineçak gibi şairlerin gazellerine nazirelerinin çoğunlukta olduğu *Divan*'ı S. N. Ergun tarafından yayımlandı (1933). İlmi Dede'nin *Şerh-i cezire-i mevleviye*'sine nazire olan *İhtiyarat-ı mesnevi*'si ile *Sakiname*'si (Nuruosmaniye kütüphanesi, no. 4959) vardır.

SABUK → ABUK* SABUK.

SABUK a. *Yörs.* D. Karadeniz bölgesinin dağlık kesimlerinde yaşayanların giydiği, bacağı çorap gibi saran bir tür çizme. (Tabanı köseledendir; bazen altına demir çivi ya da kabaralar çakılır. Koncu çok yumuşak deriden, bacağı sımsıkı saracak biçimde yapılır, baldırın üstüne değin çıkar ve zıpkanın dar paçası üzerine çekilir.)

SABUKLAMA a. Psikol. Bazı hastalıklar sırasında abuk sabuk konuşma, sayıklama şekiındeki ruh bozukluğu, hezeyan.

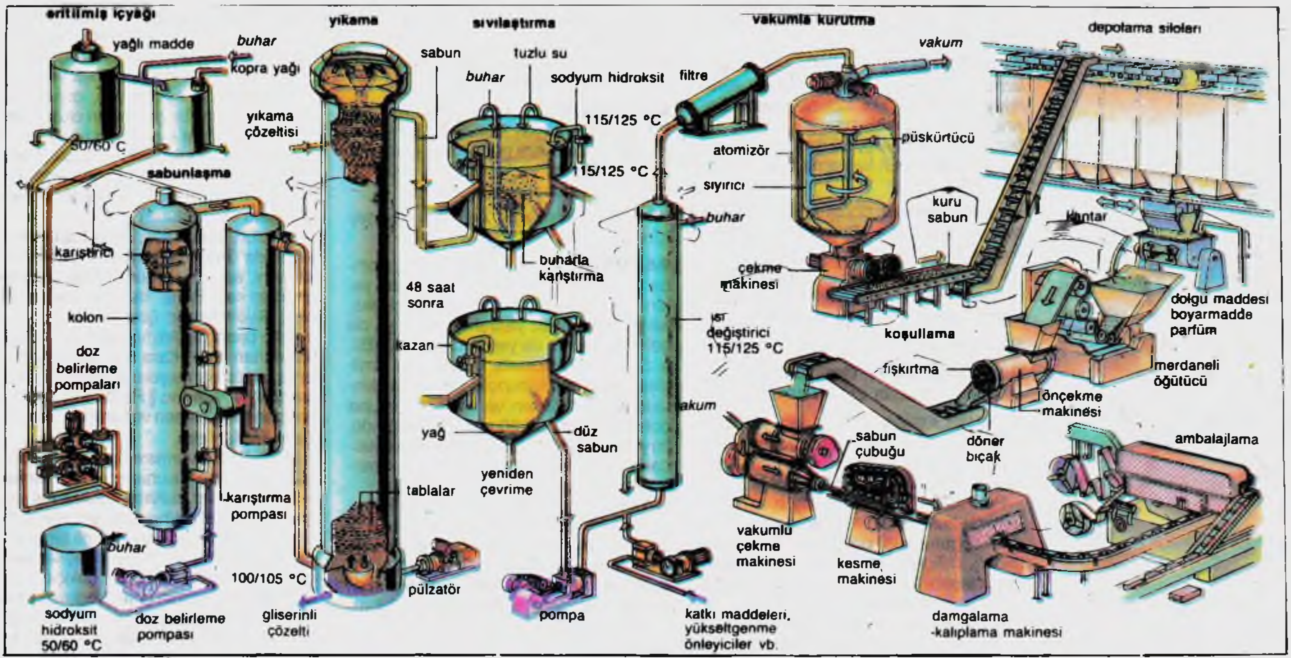
SABUN a. (ar. *şābūn*). **1.** Bir alkalinin yağlı bir madde üzerine etki ettirilmesiyle elde edilen, çamaşır yıkamada ve temizlik işlerinde kullanılan ürün. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu ürünün kalıp durumuna getirilen katı biçimi. **—3.** *Sabun köpüğü gibi sönmek,* sözkonusu bir kimse ya da durumsa, birden parlayıp kendini göstermesine karşın çok kısa süre içinde etkisini kaybetmek, gösterişi yok olmak: *Şöhreti birkaç yıl sonra sabun köpüğü gibi söndü.*

—Camc. *Camcı sabunu,* camın rengini gidermekte kullanılan mangan dioksit.

—Sabunc. *Antiseptik sabun,* bileşimine bakteri öldürücü maddelerin (heksaklorodifenilmetan, tetraklorofenol ve diklorofenol türevleri gibi sentetik bileşikler) katılmasına bağlı olarak az çok belirgin biçimde mikrop kırıcı ve antiseptik özellikler taşıyan sabun. || *Arap sabunu, yumuşak sabun* ya da *potasyum hidroksit sabunu,* yağlı bir madde ile bir reçinenin potasyum hidroksit ya da kimi zaman sodyum hidroksit çözeltisiyle bileştirilmesi sonunda elde edilen sabun. || *Bit sabunu* ya da *mantar sabunu,* bileşiminde parazit öldürücü maddeler, özellikle D.D.T., pireotu özütü, kükürt ya da sodyum polisülfür bulunan sabun. || *Çözücü sabun,* bileşimine yağları ve yağlı maddeleri çözebilen aseton, butil alkol, heksalin, izopropil alkol, benzen, kloroform, karbon tetraklorür, ksilen, terebentin, toluen, trikloroetilen ve kimi petrol türevlerinin katıldığı sabun; yağlı ve çok kirli dokumaların yıkanmasında kullanılır, kireçli sulara karşı dayanıklıdır. || *Kozmetik sabun,* cildi uyarmak, yumuşatmak ve beslemek amacıyla kullanılan tuvalet sabunu. (Bu ürünler, aşırı yağlı sabunlar [aşırı yağlı madde oranı % 1-3 arasında değişir] ile setil alkol, lanolin ve lesitin gibi kimi yumuşatıcı maddeler içeren sabunlar olmak üzere iki gruba ayrılır.) || *Marsilya sabunu,* bileşiminde % 63 oranında yağ asitleri ile reçine asitleri ve % 28 oranında su bulunan sabun. || *Metal sabunu,* genellikle ağır metallerden herhangi birinin çözünen bir tuzu ile alkali bir sabunun tepkimesinden oluşan sabun. (Bu ürünler mineral yağlarla karıştırılarak yağlama işinde akışmazlık artırıcı [dop] olarak kullanılır.) || *Ponza sabunu* ya da *mineral sabun,* bileşimine ponza taşı katılan kir sökme sabunu. || *Pul sabun,* yağ asitleri ile reçine asitlerinin oranı en az % 78 olan, küçük ya da iri parçalı, ince ve düzgün geometrik pulcuklardan oluşan sabun. || *Saydam sabun,* homojenliğini koruması, elektrolitlere karşı duyarsız hale getirilmesi ve kristalleşmemesi için, yapısına şeker, gliserin ya da bir alkol katılan sabun. || *Sıvı sabun,* bileşiminde % 36 oranında hindistancevizi yağından elde edilmiş potasyum sabunu bulunan sulu çözelti. || *Soğuk üretim sabunu,* sıvı durumda katılan dolgu maddeleriyle alkali kostik çözeltinin ısıveren tepkimesi sonunda elde edilen sabun. (Soğuk üretim sabununda, önceden gliserin ayrılmadığından sabun içinde bulunur.) || *Talaş sabunu,* yağ asitleri ile reçine asitleri oranı % 75 olan, pulcuklar ve düzensiz şeritler biçiminde görünen sabun. || *Tıbbi sabun,* badem ya da çekirdek yağının sodyum hidroksit çözeltisiyle sabunlaşması sırasında ilk aşamada elde edilen sabun; bu sabunlar kir çıkarmaktan çok dezenfektan olarak kullanılır. || *Toz sabun,* yağ asitleri ile reçine asitleri oranı en az % 82 olan toz halinde sert sabun. (Toz sabunlar çamaşır için özel olarak hazırlanır.) || *Tuvalet sabunu,* banyoda kullanılan sabun. || *Yarı pişmiş sabun,* kısmi bir tuzlama yapılsın ya da yapılmasın sıcakta hamurlaştırma işlemiyle elde edilen sabun. || *Yüzer sabun,* yoğunluğunu suyun yoğunluğunun altına düşürmek için karıştırma yoluyla içine hava katılan sabun.

—ANSİKL. Antikçağ'dan bu yana geleneksel yöntemlerle üretilen sabunlar, temizlik işlerinde en çok kullanılan ürünler olmakla birlikte günümüzde yerlerini kimi petrol türevlerinden elde edilen bireşim deterjanlarına bırakmaktadır. Böylesi bir gelişimin ekonomik (hammaddelerin kaynağı ve fiyatı) ve pratik (kireçli sularda istenen sonucu vermeme, sertlik, vb.) olmak üzere çeşitli nedenleri vardır. Sabun sanayisi bu tür bir gelişmeye karşı üretim teknolojisini değiştirip yenileyerek, ürünlerin niteliklerini iyileştirip çeşitlerini artırarak (tuvalet sabunu, bebek sabunu, kokulu tuvalet sabunu, ilaçlı sabunlar) yanıt vermiştir.

• *Üretim.* Sabun temel olarak içyağı, yerfıstığı yağı, palmiye özü yağı, hindistancevizi yağı, zeytinyağı vb. gibi yağlı maddelerden elde edilen yağ asitleri ile sodyum tuzlarının tepkimesinden oluşur. Yağlı madde karışımının seçimi, yerel ekonomik koşullara ve üründe bulunması istenen özelliklere (kir sökme, köpürme ve yüzey ıslatma, yumuşaklık verme, vb.) göre yapılır. Klasik sabun üretimi ya da tam deyimiyle Marsilya yöntemi, şu dört evreden oluşur: sabunlaşma, yıkama, pişim, sıvılaştırma. Sabunlaşma evresi, sodyum hidroksitle kimyasal bir tepkimenin gerçekleştirilmesine dayanır; yıkama aşamasında sabun üretiminin önemli bir yanürünü olan gliserol ayrılır ve sabun tek başına elde edilir; pişim sabunlaşmayı sağlar; sıvılaştırmaysa sabunun daha sonra kolayca kullanılabileceği fiziksel bir biçime sokulması işlemidir. Sabuncu ustasının uzun bir çıraklık dönemi boyunca görgü yoluyla öğrenerek uyguladığı bu farklı aşamalardak kimyasal tepkimeler, yapılan araştırmalar la anlaşılmış, dolayısıyla bunların denetim altına alınması sağlanmıştır. Günümüzde bu sürecin tamamı çok iyi bilinmektedir; bu dört evrenin genellikle otomatik ve en iy biçimde kesintisiz olarak uygulanması, modern sabunculuğun temelini oluşturur.



Colgate-Palmolive belgesine göre

TUVALET SABUNU ÜRETİM YÖNTEMLERİNDEN BİRİ

Bu aşamalardan sonra sıvı sabun, tüketicilerin kullandığı parça sabunlara dönüştürülür. *Bitirme* denen bu son aşama kurutma, yoğurma, kalıplama, kesme, markalama ve nihayet ambalajlama işlemlerini kapsar. Yoğurma sırasında sabuna kendi özelliklerini ürüne aktaran dolgu maddeleri, talk pudrası, parfümler, boyarmaddeler, alıkoyucular, deodoranlar vb. gibi katkı ürünleri ilave edilir. Bu maddelerin türleri ve miktarları, elde edilen ürünün kullanım amacına (el sabunu, tuvalet sabunu, bakteri öldürücü sabun, vb.) göre değişir. Son yıllarda çamaşır makinelerinde kullanılmak üzere özel toz sabunlar geliştirilmiştir (klasik sabunlar bu iş için kullanılamaz). Karmaşık formüllü bu tür sabunlar, patent haklarıyla koruma altına alınmışlardır. Bu ürünlerin bileşiminde sabunun yanı sıra ayrıca, sudaki kireçtaşıyla oluşan kireçli sabunları dağıtan etkenlerle, çamaşırın sertleşmesine yol açan bu kireçli sabunların çamaşır üzerine çökmesini önleyen etkenler bulunur. Günümüzde petrol türevlerinden elde edilen klasik deterjanlarla bu yeni toz sabunlar arasında yoğun bir rekabet sürmektedir.

Türkiye'de, sabun üretimi oldukça eski tarihlere kadar uzanmakta, resmi kayıtlara göre, XIX. yüzyıl başlarında Antakya'da taş kazanlarda sabun yapıldığı bilinmektedir. Günümüzde ise, birkaç büyük tesis dışında sabun üretimi, çok dağınık ve küçük kapasiteli imalathanelerde yapılmaktadır. Öte yandan, sabunun önemli hammaddelerinden sudkostik ve donyağının büyük bir bölümü yurtdışından sağlanmaktadır. 1992 yılında, Türkiye sabun üretimi 160 000 ton, yurtiçi talep 100 000 ton olmuş, sabun dışsatımı 60 000 ton, dışalımı ise 2 000 ton olarak gerçekleşmiştir.

—Eczc. Badem yağının sabunlaştırılmasıyla elde edilen tıbbi sabun, fitil halinde yumuşatıcı olarak ve asitlere karşı panzehir olarak kullanılır. Çözeltisi seboreye karşı uygulanır. Sıvı sabunlar, seyreltildikten sonra ameliyatlarda kullanılır. Siyah sabun, başta uyuz olmak üzere birçok hastalıkta kullanılan preparatın sıvağıdır. Sabunlara çoğu kez salisilik asit, kükürt, rezorsin ve bakır sülfat gibi etken maddeler katılır ve elde edilen karışım deri, kadın ve çocuk hastalıklarında kullanılır. Deride asit bir pH sağlamak amacıyla, çok yağlı sabunlar, esas maddesi serbest yağ asitleri olan asitli sabunlar ve lanolinli sabunlar hazırlanır.

SABUNAĞACI a. **1.** Özsuları köpüren *sapindus* cinsinden ağaçlara (özellikle *Sapindus saponaria*) ve Panama ağacına *(Quillaja saponaria)* verilen ad. (*Sapindaceae familyası.)* [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Yağ sabunağacı*, Endonezya ve Malezya'da yetişen *bassia* cinsinden ağaç. (Birçok türünün tohumlarından, kakao yağı yerine kullanılan bir yağ elde edilir. Küspesi hayvanlar için zehirlidir. *Sapotaceae* familyası.)

—ANSİKL. Sabunağaçları *(sapindus)* Asya ve Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişir. Yaprakları almaşık, basit ya da tektüysüdür. Çiçekleri çok erkekorganlı, 4'lü ya da 5'li tipte, salkım ya da koçan halinde topludur. Meyveleri saponin içerir. Özellikle Cezayir'de yetişen *Sapindus utilis* türünün tohumları, oralarda kumaşların temizlenmesinde kullanılır.

SABUNBALIĞI a. Atlas okyanusu kıyısında yaşayan, bol mukus salgılayan küçük bedenli balık. (Bil. a. *Rypticus saponaceus;* hanigiller familyası.)

SABUNCU a. Sabun fabrikası sahibi olan, sabun üretiminde çalışan ya da sabun satan kimse.

SABUNCU, Kütahya'nın merkez ilçesine bağlı bucak; 5 804 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Sabuncupınar*, 520 nüf. (1990).

SABUNCU (Nur), asıl adı **Nurinnisa Sabuncuoğlu,** türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1927 - *ay. y.* 1978). İstanbul Amerikan kız koleji'ni bitirdi. Tiyatro yaşamı, 1954'te Muhsin Ertuğrul'un yönetimindeki Küçük sahne'de oynanan *Hamlet* piyesiyle başladı ve bu piyesteki Hamlet rolünü yorumlayan ilk kadın oyuncu olarak ün yaptı. 1958'den başlayarak Devlet tiyatrosu'nda *Fareler ve insanlar, Tablodaki adam, Kibarlık budalası* vb. oyunlarda rol aldı. Ankara Meydan sahnesi'nde, Gülriz Sururi-Engiz Cezzar topluluğu'nda çalıştı. 1963'te İstanbul Şehir tiyatrosu'na giren sanatçı, *Güneş batarken, Bir yaz gecesi rüyası, Tartuffe, Bozuk düzen, Cimri* vb. oyunlardaki başarılı kompozisyonlarıyla dikkati çekti.

SABUNCU (Başar), türk tiyatro ve sinema yönetmeni, oyun ve senaryo yazarı (İstanbul 1943). Ortaöğrenimini tamamladıktan (1961) sonra Ankara Meydan sahnesi, Arena, Dormen tiyatrolarında çalıştı. Ankara radyosu tiyatro bölümü'nde yönetmenlik yaptı (1965-1970). Bir süre Fransa'da oyun yönetmenliği eğitimi gördü. 1974'ten başlayarak İstanbul Şehir tiyatrosu'nda *Ferhat ile Şirin, Hitler faşizminden hayatı hakikiye sahneleri, Zengin mutfağı, Bahar noktası* vb. oyunları sahneye koydu. Devlet tiyatrosu ve özel topluluklarda *Kargalar* (1962), *Şerefiye* (1968/1969, Ankara Sanatsevenler derneği ödülü ve İlhan İskender armağanı), *Mutemet Ali Rıza Bey'in yaşanmış hayat hikâyesi* (1972), *İşgal* (1977) vb. piyesleri oynandı. *Adak* (1979, Sinema yazarları derneği en iyi senaryo ödülü), *Talihli amele* (1980), *Namuslu* (1984) vb. filmlerin senaryolarını yazdı. *Çıplak vatandaş* (1985), Luis Buñuel'in *Gündüz güzeli* (Belle de Jour, 1967) filmine nazire olarak çektiği *Kupa kızı* (1986), *Asılacak kadın* (1987), *Kaçamak* (1988), *Zengin mutfağı* (1988, Bastia film şenliği 1989 Gümüş zeytin dalı ödülü), vb. filmleri yönetti. 1988'de Danıştay kararıyla şehir tiyatrolarına geri döndü. 1990'da *Bay Hiç/Sonsuzluk kitabevi* adlı oyunu yönetti.



Başar Sabuncu

SABUNCULUK a. Sabun üretimi ve ticareti.

SABUNCUOĞLU (Şerafettin Ali Bin İlyas), türk hekim (1386 - 1468'den sonr.) Amasya darüşşifası hekim ve başhekimliğinde bulundu. Yapıtlarından tıpta deneye önem verdiği anlaşılmaktadır. *Mücerrebname* (Deney kitabı) adlı yapıtı bunu kanıtlar niteliktedir. Kitapta, yılan zehrine karşı bulduğu, ilkin horozlar üzerinde, daha sonra kendinde denediği ilacın deney sonuçlarına da yer vermiştir; yapıtın başında ise tıp müfredatına ilişkin bir cetvel yer almaktadır. Harizmşahi'nin *Akrabadin* adlı yapıtını türkçeye çeviren Sabuncuoğlu'nun *Cerrahname* adlı bir yapıtı daha vardır.

SABUNDE (Raimundo) → SİBİUDA (Ramón).

SABUNHANE a. (ar. *ṣābūn* ve fars. *ḫane*'den, *ṣābūn-ḫāne*). Sabun üretilen yer; sanayi tesisi.

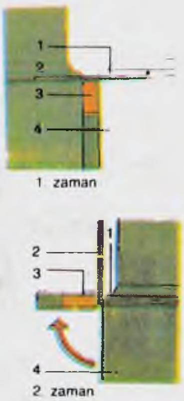
SABUNİ, SABUNİYE sıf. (ar. *ṣābūn*'dan *ṣabūni*, dişl. *ṣābūniyye*). *Esk.* **1.** Sabuncu. **—2.** Sabunlu, sabun karıştırılmış. **—3.** Sabun cinsinden olan.

SABUNİYE a. (ar. *ṣabūni*'den *ṣabūniyye*). Yağ, şeker ve nişastayla yapılan pelte türü bir tatlı.

—ANSİKL. Hafifçe yanmış sadeyağa şeker katılır ve şeker erimeye başlayınca, içine soğuk suda ezilmiş boza kıvamındaki nişasta ilave edilir, karıştırılarak koyulaşınca-



sabunotu



bir sac kıvırma tezgâhının çalışma ilkesi

1. Baskı plakası; 2. Sac; 3. Kıvırma laması; 4. Gövde.

ya değin pişirilir. Üzerine badem, pudra şekeri vb. serpilir.

SABUNLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi sabunlamak*, ona sabun sürmek; sabun sürerek yıkamak: *Şu bezi sabunlar mısın? Başını, ellerini sabunlamak. Bulaşıkları sabunlamak.* **—2.** *Arg. Bir kimseyi sabunlamak*, o kimsenin kumarda bütün parasını almak.

◆ **sabunlanmak** dönşl. f. Bir kimseden söz ederken, sabun sürünerek yıkanmak: *Sular kesilince sabunlanamadım.*

◆ **sabunlanmak** edilg. f. **1.** Sabunlamak eylemine konu olmak. **—2.** *Arg.* Kumarda bütün parasını kaybetmek.

SABUNLANMAK → SABUNLAMAK.

SABUNLAŞIR sıf. Org. kim. Sabunlaşabilen bir madde için kullanılır.

SABUNLAŞMA a. Org. kim. **1.** Yağlı maddelerin alkali ortamda hidrolizle sabuna dönüşmesi. **—2.** Esterlerin alkali ortamda hidrolizi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Petr. san. *Sabunlaşma sayısı*, bir yağlayıcıda bulunan ve 1 g yağlayıcı tarafından soğurulmuş potasyum hidroksitin (KOH), miligram cinsinden ifade edilen sabunlaşabilir esterlerin, anhidritlerin ve diğer yağlı maddelerin miktarı.

—ANSİKL. Org. kim. Esterlerin sabunlaşması, hızla ve tam olarak gerçekleşen bir hidroliz*dir. Bu tepkimeden, yağlı maddeleri ya da başka bir deyişle suda çözünmeyen gliseritleri, yağ asitlerinin tuzlarına ya da suda çözünebilen gliserol ve sabunlara dönüştürebilmek için, neden alkali hidroksit çözeltilerinin (sodyum hidroksit, potasyum hidroksit) kullanıldığı anlaşılır. Böylece yağlı maddeler sabunlaşma sırasında çözünür, ama bu maddelerde bulunan steroller, politerpenler vb. gibi katışkı maddeleri çözünmez; bunlar da sabunlaşmayan kesimleri oluşturur.

SABUNLAŞMAK dönşl. f. Sabun durumuna gelmek.

◆ **sabunlaştırmak** ettirg. f. *Bir maddeyi sabunlaştırmak*, onu sabun durumuna getirmek.

SABUNLAŞMAMIŞ sıf. Henüz sabunlaşmaya uğramamış bir madde için kullanılır.

SABUNLAŞMAZ sıf. Yağ. mad. Alkaliler, asitler ya da enzimlerin etkisiyle hidrolize uğramayan yağda çözünür bir madde için kullanılır. (Sabunlaşmaz maddeler, özellikle, molekül ağırlığı yüksek alifatik alkollerin, sterollerin, terpen alkollerin, tokoferollerin ve hidrojen karbürlerin karışımından meydana gelir.)

◆ a. Bir yağlı maddenin sabunlaşmaz bileşenlerinin tümü.

SABUNLAŞTIRMA a. Sabunlaştırmak eylemi.

SABUNLAŞTIRMAK → SABUNLAŞMAK.

SABUNLU sıf. **1.** İçinde sabun eritilmiş olan sıvı için kullanılır: *Sabunlu su.* **—2.** Sabun sürülmüş ya da sabunla yıkanmış, fakat durulanmamış şey için kullanılır: *Sabunlu bez. Bulaşıklar sabunlu; lütfen durular mısın?*

◆ be. Sabunlu olarak: *Sular kesildi, çamaşırlar sabunlu kaldı.*

SABUNLUK a. **1.** İçine sabun koymak için yapılmış küçük kap. **—2.** Banyo ve mutfaklarda duvara gömülmüş ya da duvara takılmış sabun koyma yeri. **—3.** Vücudu sabunlamaya yarayan örgü.

◆ sıf. Sabun yapımına elverişli olan şey için kullanılır.

SABUNOTU a. **1.** Beşli tipte sarı, pembe ya da kırmızı renkte, talkım ya da yalancı şemsiye biçiminde bileşik çiçekli, karşıt ve parçasız yapraklı biryıllık ya da çokyıllık otsu ya da yarı odunsu bitki. (Bil. a. *Saponaria officinalis*, karanfilgiller familyası.) **—2.** *İnek sabunotu*, tarlalarda ekinlerin arasında biten ve asıl sabunotuna çok benzeyen, 30-60 cm yüksekliğinde, biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Saponaria vaccaria* ya da *Vaccaria pyramidata;* karanfilgiller familyası.)

—ANSİKL. Sabunotu 80 cm yüksekliğinde otsu bir bitkidir. Türkiye'de Karadeniz bölgesi ormanlarında yetişir. Özellikle köksapları % 5 saponin içerir. İnfusyonu sabun gibi köpürür. Dekoksiyonu halk hekimliğince terletici, safra ve idrar söktürücü olarak kullanılır.

SABUNSUZ sıf. İçinde sabun bulunmayan şey için kullanılır.

◆ be. Sabun sürülmeden.

SABUNTAŞI a. Terzilerin kumaşı işaretlemek için kullandıkları magnezyum silikat içeren tas.

SABUR sıf. (ar. *ṣabr*'dan *ṣabūr*). *Esk.* **1.** Sabrı geniş, çok sabırlı. **—2.** Tanrı'nın sıfatlarından biri.

SABUR BİN ARDAŞİR, büveyhi vezir (öl. Batiha 1026). 991'den başlayarak büveyhi sultanı Bahaüddevle tarafından birkaç kez vezirliğe getirildi. Deylemli askerlerin ayaklanması sırasında evi yağmalandı, canını zor kurtardı (994). Birkaç yıl sonra yeniden vezir olduğunda ücretlerinin zamanında ödenmediği gerekçesiyle ayaklanan türk askerlerle onlara katılan sünni ve şiilerin elinden kaçarak kurtuldu. Ortalık yatıştıktan sonra ayaklanmanın elebaşısı olarak gördüğü Ebülhasan bin Yahya'yı öldürmeye kalkıştıysa da, Ebülhasan'ın Bahaüddevle'yle anlaşması üzerine Batiha'ya çekilmek zorunda kaldı.

SABURANE be. (ar. *ṣabūr* ve fars. *-āne*' den *ṣabūrāne*). *Esk.* Sabır göstererek, sabırla.

SAC a. Metalürj. **1.** Soğuk haddeleme işlemiyle elde edilen mm kalınlığında ince metal levha. **—2.** Genellikle parlak yüzeyli ya da kimi kez çizgi, düğme vb. biçiminde çıkıntıları olan soğuk ya da sıcakta haddelenmiş yassı, demir-çelik sanayisi ürünü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Pide, gözleme, yufka ekmeği vb. pişirmekte kullanılan, yuvarlak ve ortası bombeli, demirden yapılmış gereç. (Ocağın üzerine bombeli kısmı üste gelecek biçimde yerleştirilir. Alttaki ateşin etkisiyle kızan yüzeyinde kalın olmayan hamur işleri pişirilir. Tersine konarak tencere gibi de kullanılır. Anadolu'da bugün de çok kullanılan bir pişirme gerecidir.) || *Sac ekmeği*, sac üzerinde pişirilmiş yufka ekmeği. (İnce açılan yufkalar sac üzerinde pişirilerek iyice kurutulur ve yapraklar halinde üst üste dizilir. Yeneceği zaman üzerine su serpilerek yumuşatılır.)

—Elektrotekn. *Manyetik sac*, statik transformatörlerin ve döner elektrik makinelerinin manyetik devrelerinde kullanılan sac. (Bk. *ansikl.* böl. Metalürj.)

—Mak. san. *Sac kıvırma*, levha halindeki metalleri, sacın bir bölümünü, öbür bölümüne göre belirli bir açı yapacak biçimde kıvırmaya dayanan, kalıplama işlemi. (Sac kıvırma ya çekiçle ya da sac kıvırma tezgâhlarında gerçekleştirilir.) || *Sac kıvırma tezgâhı*, sacları kıvırmada kullanılan takım tezgâhı. (Sac kıvırma tezgâhları, bir baskı plakası, bir kıvırma laması ve bu lamayı döndürmeye olanak veren bir kumanda düzeneği taşıyan, dökme demirden yapılmış bir gövdeden oluşur. Sac, biçim değiştirme kuvvetinin etkisiyle yer değiştirmesini önlemek için baskı plakasının iki çenesi arasına sıkıştırılır, sonra lama, kıvırma ayrıtı çevresinde döndürülerek işlem tamamlanır.)

—Metalürj. *Beyaz sac*, sıcak haddeleme sırasında üzerinde meydana gelen oksit katmanı, asitli yüzey temizleme işlemiyle giderilen sac. (Buna "dekape" sac da denir.) || *Giydirme sac*, üzerine daha soy bir metalin basınçla "kaynaklanması" yoluyla hazırlanan sac. || *Kara sac*, sıcak haddeleme sırasında meydana gelen bir oksit katmanıyla kaplı sac. || *Parlak sac*, soğukta yeniden haddelenen ve karoseri yapımında kullanılan sac.

—Mutf. *Sac kavurması*, kuzu etini sacın çukur kısmında kavurarak yapılan yemek.

—Nalbantl. *Sac makası*, alaturka nal yapmak üzere sac levhaları kesmekte kullanılan, iki çelik parçanın eklemli bir biçimde perçinlenmiş bir çiviyle birleştirilmesinden oluşan saplı, üst ağza çekiçle vurularak kesim işleminin gerçekleştirildiği makas; taşınır küçük tipleri ve nalbant tezgâhına sabitleştirilerek kullanılan büyük tipleri vardır.

◆ sıf. Sactan yapılmış şey için kullanılır: *Sac soba.*

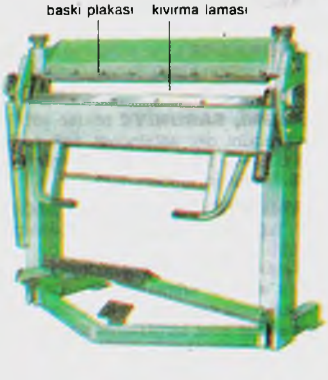
—ANSİKL. Metalürj. Saclar belli ağırlıktaki blok ve plakalardan art arda uygulanan haddeleme işlemleri sonunda elde edilir; bu amaçla malzeme önce sıcak haddelemeyle kaba bir inceltme işleminden geçirilir; bunu, inceltilen levhanın her iki yanında bulunan kusurlu yüzeysel bölümlerin giderilmesi izler; daha sonra soğukta haddelenerek kenarları kesilir ve statik fırınlarda son haddelemeye olanak veren tavlama işleminden geçirilir. Saclar, ürünün düzeltilmesinden sonra istenilen uzunlukta kesilir. Böylece elde edilen ürünler, kalınlıklarına göre üç gruba ayrılır: 1. *ince saclar*, kalınlıkları 2 mm'den daha azdır; 2. *orta saclar*, kalınlıkları 2 (dahil) ile 5 (hariç) mm arasında değişir; 3. *kalın saclar*, 5 ve 5 mm'nin üzerinde olan ürünlerdir. Kalınlıkları 1 mm'den daha az olan otomobil karoseri saclarının elde edilmesinde, ara tavlama işlemlerinin uygulandığı bir dizi haddeleme yapmak gerekir. Saclar, kolayca kullanılmalarını sağlamak üzere piyasaya genellikle tavlanmış olarak verilir. Son birkaç yıldan bu yana bu malzemeler, geniş şeritler halinde sürekli olarak haddelenmekte, ancak istenilen kalınlığa getirildikten sonra kesilmektedir.

Derin soğuk çekme parçalarının ya da karoseri elemanlarının elde edildiği kimi uygulamalarda sacların yüzeyine büyük özen gösterilmeli, merdaneleri perdahlanmış ve taşlanmış hadde makineleri kullanılmalıdır. Sacın mekanik özelliklerinde anizotropinin en önemli nedeni olan kristalografik doku*, soğuk çekme problemlerinde temel bir rol oynar.

Manyetik saclar, normal olarak 1, 2 ile 2 T arasında değişen indüklemeler altında çalışmak üzere tasarlanır. Bu nedenle çok az kayıp verirler ve yüksek geçirgenlik gösterirler. Bu saclar, bileşimlerinde % 4,5'e kadar silisyum bulunan bir demir -silisyum alaşımından yapılır. Bu nedenle bunlara aynı zamanda *silisyumlu saclar* da denir. Demire silisyum katılması, sacın elde edilmesi ve kullanılması sırasında değişmemesi gereken özelliklerin kararlılaştırılmasını sağlar; böylece yaşlanma da önlenir.

Yönlendirilmiş kristalli sac üretiminde kullanılan yeni geliştirilmiş bir teknik, özellikle transformatörlerde verimin yükselmesini sağlamaktadır. Bu yolla elde edilen saclar, tıpkı sıcakta haddelenen eski saclar gibi, demir silisyum alaşımından hazır-

Guitton belgesine göre



sac kıvırma tezgâhı

lanır, ancak bunlara kristalografik özel bir doku kazandırmak ve manyetik özelliklerini geliştirmek üzere haddeleme ve ısıl işlemler uygulanır. Kristallerin özel yönlendirilmesi sonunda oluşan manyetik anizotropi (elementel kübik gözün ayrıtları, sacın enine ve dik haddeleme yönlerine yaklaşık olarak koşuttur), geçirgenliğin artması ve bu yöndeki histereziste kaybın azalmasıyla ortaya çıkar. Aynı manyetik akı, demir kesitinin daha küçük olmasını gerektirir; bunun sonucunda da daha küçük boyutlu manyetik bir devre oluşur; dolayısıyla sargı, kazan ve soğutucular hafifler. Sonuç olarak transformatör daha ucuza mal olur.

Kalaylı saclar, konserve kutularının yapımında, *galvanizli saclar* ise değişik şekillerde biçimlendirilerek geniş bir alanda kullanılır.

—Süslem. sant. Vernikli ve lake sactan eşya yapımına Avrupa'da 1760'a doğru başlandı ve özellikle dekoratif lake panoların yerini tutan panolar, şömine süsleri, yazı takımları, tepsiler vb. gerçekleştirildi. Bu moda XIX. yy.'da da varlığını sürdürdü. Fransa'da Restauration döneminin, konulu, zarif manzaralı, meyve ve çiçeklerle süslü bazı tepsilerine bugün de değer verilmektedir. Mutfak aletlerinin yapımında kullanılan emaye sacın üretilmesi 1780 dolaylarına rastlar; kullanımı XIX. yy.'ın sonuna doğru yaygınlaşmıştır.

SAC (*Strategic Air Command*'ın kısa yazımı), amerikan stratejik nükleer gücüne bağlı hava kuvvetlerini yönetmekle görevli komutanlık.

SÁ-CARNEİRO (Mario DE), portekizli yazar (Lizbon 1890 - Paris 1916). Portekiz'e modernizm akımını getiren *Orpheu* dergisinin başlıca yazarlarındandı. Aşırı bir duyarlıkla kaleme aldığı şiirlerinde önceleri simgeciliğin etkisindeyken sonra dekadanlığa yöneldi ve sonunda işi varlığı bölmeye, ben'i ortadan kaldırmaya kadar götürdü (*Dispersão,* 1914; *Indícios de Oiro,* 1937; *Poesias,* 1964). Bilinçdışının saplantılarını anlattığı öyküler (*Princípio,* 1912; *Confissão de Lucio,* 1914; *Céu em Fogo,* 1915) yazdı, *Cartas a Fernando Pessoa*'da (1958-59) ise duyduğu iç sıkıntısını dile getirdi. İntihar etti.

SACATEPÉQUEZ, Guatemala'da yönetim bölgesi, yüksek yanardağ platoları bölgesinde, Guatemala kentinin B.'sında; 465 km^2; 169 833 nüf. (1989). Merkezi *Antigua.* Kahve. Sığır yetiştiriciliği.

SACAYAĞI ya da **SACAYAK** a. Ateş üzerine oturtularak üzerine tencere, tava konup yemek pişirmeye yarayan, üç ayaklı daire ya da üçgen biçiminde demirden mutfak gereci.

—Esk. ask. Birliğin muharebe alanında bir bölümü sağda, bir bölümü solda ve bir bölümü de önde olacak biçimde açılarak yürüme düzeni. (Günümüzde *kama düzeni* denir.)

SACCARDO (Pier Andrea), italyan botanikçi (Treviso 1845 - Padova 1920). İtalya'da bulunan 1 500 mikroskobik mantarı tanıtan bir ikonografi yayımladı (1877-78). Bilinen bütün mantarların tanımlarını vermeye çalıştığı ünlü *Sylloge fungorum* adlı yapıtı ölümünden sonra yardımcıları tarafından tamamlandı; 1882 ile 1972 arasında yayımlanan 26 cilt.

SACCHAROMYCES a. Bira mayası olarak kullanılan mantarın bilimsel cins adı.

SACCHARUM a. Dünyanın bütün tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen, dar şerit yapraklı, sapların ucunda kümelenmiş koçan çiçekli otsu büyük bitki (örneğin şekerkamışı, *Saccharum officinarum*). [Buğdaygiller familyası.]

SACCHERİ (Giovanni Girolamo), italyan matematikçi (San Remo 1667 - Milano 1733). Cizvitti, 1699'dan başlayarak Pavia Üniversitesi'nde matematik kürsüsüne başkanlık etti. Koşutlar kuramını ele alan *Euclides ab omni naevo vindicatus* adlı yapıtında işlediği eukleidesçi olmayan geometrinin öncüsü sayılmaktadır; Eukleides'in *Stoikheia* adlı kitabında bulunan beşinci koyutun değillemesini içeren iki varsayımdan, eukleidesçi olmayan geometriye ilişkin teoremlerin yer aldığı önermeler çıkardı.

SACCHETTİ (Franco), italyan yazar (Ragusa, Dalmaçya 1332'ye doğr. - San Miniato 1400). Floransa Cumhuriyeti'nde üst düzeyde memurdu; ticarete atıldı, ama mali sıkıntıya düşünce iş hayatına ara vermek zorunda kaldı ve *Trecentonovelle* adlı öykü kitabı çağının toplumunu, özellikle orta sınıf insanlarını yansıtması bakımından belgesel bir değer taşır. 1385 ile 1397 arasında yazılmış bu kitap 300 öyküden oluşur; bunların 223'ü bugüne ulaşmıştır. Yapıt diyalogların canlılığı ve üslubun sadeliğiyle dikkati çeker.

SACCHETTİ (Giovanni Battista), mimar ve ressam (Torino ? - Madrid 1764). Juvara'nın öğrencisi ve ortağıydı. 1738'den başlayarak, onun planlarına göre Madrid Krallık sarayı'nı inşa etti.

SACCHETTİ (Roberto), italyan yazar (Montechiaro d'Asti 1847 - Roma 1881). Scapigliatura*'ya bağlı bir gazeteciydi, ayrıca romanlar (özellikle 1848'de Milano'da cereyan eden beş günlük savaştan esinlenerek kaleme aldığı *Entusiasmi* [1881]) yazdı.

SACCHİ (Pier Francesco), italyan ressam (Pavia 1485'e doğr. - Cenova 1528). Foppa, Bergognone, daha sonraları da Luini gibi lombardialı ustalardan esinlenen bir üslupla, Lombardia'da, özellikle de Cenova'da çalıştı (*Kilise'nin dört büyüğü,* 1516, Louvre; *Aziz Yahya ile birlikte Kutsal Aile,* Strasbourg).

SACCHİ (Andrea), italyan ressam (Nettuno, Lazio, 1599 - Roma 1661). Öğrencisi olduğu Albani'den Carracciler'in resim geleneğini öğrendi; kendisi de bu geleneği Maratta'ya aktardı. Barberini sarayı'ndaki (1629-1633) Divina Sapienza salonu'nun süslemelerindeki barok taşkınlığa karşı tepki gösterdi. Portreleri ve sunak tablolarında (*Aziz Romualdo,* Vatikan; *Nuh'un uykusu,* Viyana) saf ve ölçülü bir sanat kaygısı ağır basar

SACCHİNİ (Antonio Gaspare), italyan besteci (Floransa 1730 - Paris 1786). Napoli Sant'Onofrio konservatuvarı'nda Durante'nin öğrencisi oldu, 1755'ten itibaren aynı konservatuvarda ders verdi. Napoli tiyatroları için opera buffa'lar besteledi: *L'Olimpia tradita, İl Copista burlato, İ Due Fratelli beffati.* Venedik, Padova ve Milano'ya gitti; bu kentlerde sahnelenen operaları *(Alessandro Severo, Alessandro nell'İndia, Olympiade)* çok büyük bir başarı kazanınca öğretmenliği bıraktı. Napoli'de *Lucio Vero, Creso, Ezio* adlı yapıtlarını temsil ettirdi. Birkaç yıl kaldığı Roma'da, ardından Venedik'te yeni yapıtları oynandı: *Semiramide riconosciuta, La Contadina in Corte, İl Finto pazzo per amore, L'İsola d'amore, Nicoraste* vb. Venedik Ospedaletto konservatuvarı'nın yöneticiliğine getirildikten (1770) sonra da yolculuklarını sürdürdü (Münih, Stuttgart), gittiği yerlerde yeni operalar besteledi, daha sonra İtalya'ya döndü. Ardından 10 yıl kadar Londra'da kaldı ve birçok operasını orda sahneledi (*Tamerlano, Didone abbandonata* vb.). 1781'de Paris'e gitti, *Didon* adlı yapıtı büyük başarı kazanan Piccinni ile rekabet etti, ancak son operaları *(Chimène, Dardanus, Edipo a Colone)* pek ilgi görmedi. Ayrıca dini yapıtlar ve çalgı yapıtları besteledi. Sacchini'nin operası, zengin bir çalgı desteğine rağmen sesin her zaman ön planda olduğu lirik trajedi estetiğine uygundur.

Sacco ve Vanzetti olayı, ABD'deki adli olay. ABD'ye göç etmiş iki italyan anarşisti, Nicola *Sacco* (doğm. 1891) ve Bartolomeo *Vanzetti* (doğm. 1883), South Braintree'deki bir fabrikanın veznedarıyla bekçisini öldürmek suçundan tutuklandılar (1920) ve Massachusetts Yüksek mahkemesi'nce ölüm cezasına çarptırıldılar (1921). Madeiros adlı başka bir hükümlünün, onların suçsuz olduğunu söylemesine karşın (1925) cezaları infaz edildi (1927). Sacco ve Vanzetti'nin idamı tüm dünyada büyük bir öfke yarattı.

SACCOCOMUS a. Üst Jura dönemi topraklarında fosillerine rastlanan derisidikenli denizlalesi cinsi. (*Saccocomus*'lar kollarının yapısı bakımından yılanyıldızlarının *Euryalis* öbeği üyelerine benzer. *Saccocomidae* familyasının örnek tipi.)

SACCOLABİUM a. Malezya ve Hindistan'da yetişen epifit orkide. (Dallarında yalancısoğan yoktur ve yaprakları ikisıralıdır. Çiçekler sıkı salkım ya da başak oluşturacak biçimde toplu, dik ya da sarkık haldedir.)

SACCONİ (Raniero), italyan tanrıbilimci (öl. 1262'ye doğr.). Kathar piskoposuyken katolikliğe döndü, dominiken tarikatına girdi ve Lombardia ile Marche'de engizisyonculuk yaptı. *Summa de Catharis* adlı kitabı (Bernard Gui'nin *Manuel de l'inquisiteur* [Engizisyoncunun el kitabı] ile birlikte) katharlarla ilgili bilgilerimizin en önemli kaynağıdır.

SACCONİ (Giuseppe), italyan mimar (Montalto, Marche, 1854 - Collegigliato, Pistoia yakınında, 1905). Çeşitli kiliseler yaptı. 1884'te açılan yarışmada Roma'daki Vittorio Emanuele II anıtını yapmak için seçildi. Bu anıt, eski kentin tam ortasında karma, dev bir ur gibidir.

SACCOPASTORE, Tevere'nin kolu (günümüzde Roma kenti içinde kaldı) Aniene'nin kıyılarında yer. Burada 1929 ve 1935'te iki insan kafatası fosili bulundu. Son buzullararası devirden (Riss-Würm) kalma bu kafatasları, klasik Neandertal tipine çok yakın bir yapıdadır.

SACCOPHARYNGİFORMES a. Yılansı bedenli, pulsuz, kuyruk ve karın yüzgeci bulunmayan batipelajik kemiklibalıklar takımı. (Ağızları çok büyüktür; çeneleri uzun bir kasla kafatasına eklemlenir. Avrupa kıyılarında rastlanan *Saccopharynx flagellum* [boyu 1,80 m], genişleyebilen midesi sayesinde kendi bedeni büyüklüğündeki avları bile yutabilir. Gene aynı sularda bulunan *Eurypharynxpelecanoides* [boyu 60 cm] küçük avlarla beslenir. Bu takımın üyeleri yılanbalığımsılara benzer.)

SACCULİNA a. Başka kabuklularda asalak yaşayan sülükayaklı kabuklu cinsi. (Kökbaşlıkabuklular takımı; *Sacculinidae* familyası.)

—ANSİKL. *Sacculina*'nın erişkini, bir yengecin karnının alt yüzüne yapışık sarı-turuncu iri bir kese gibi durur. Cinsellik organlarını içeren bu dış kese, konağın eklenti uçlarına kadar dal budak salan bir besleyici kökler sistemiyle yengecin bedeni içinde de devam eder. Yüzen ve serbest olan larva biçimleri tam birer sülükayaklı larvasıdır.

SACÇI a. Sac üreten ya da sacların biçimlendirilmesi işinde çalışan kimse.

SACÇILIK a. Sac yapım tekniği.

SACELLUM a. (lat. *sacellum,* "kutsal yer" anlamında *sacrum*'un küçültmelisi). Esk. Rom. Taş duvar ya da tahta perdeyle çevrili, içinde bir sunak, capellalar, kutsal ağaçlar vb. bulunan kutsanmış yer.

SACELLUS a. (geç lat. *sacellus,* hazine). Bizans'ta ve Roma kilisesi hiyerarşisinde, hazinedarlık görevi.

SACEUR (*Supreme Allied Commander Europe*'un [*Avrupa Müttefikler yüksek komutanlığı*] kısaltılmışı), Avrupa'da Kuzey Atlantik paktı müttefik kuvvetleri başkomutanlığı.

SACHANE a. (*sac* ve fars. *ḫāne*'den *sachane*). **1.** Sac fabrikası; sac üretilen yer. **—2.** Sacların işlendiği ya da sac eşyaların yapıldığı atölye.

SACHAU (Eduard), alman doğubilimci (Neumünster, Holstein, 1845 - Berlin 1930). Viyana'da (1872-1876), Berlin'de (1876'dan sonra) doğu dilleri profesörü olarak çalıştı. Berlin'deki Orientalisches seminar'ı yönetti (1898'den başlayarak). El-Biruni'nin doğu ülkeleri tarihiyle ilgili zaman dizinini (*Chronologie Orientalischer Völker von Al-Biruni* [El-Biruni'nin doğu halkları kronolojisi], 1878), aynı yazarın Hindistan'la ilgili kitabını (*Al-Biruni's İndia* [El-Biruni Hindistan'ı],1887-1888) yayımladı. *Syrisch-römisches Rechtsbuch* (Suriye -Roma hukuk kitabı, 1880) adlı yapıtı Bruns ile birlikte hazırladı. Berlin kitaplığı'ndaki süryanice elyazmalarının katalogunu düzenledi (1899). *Arabische Volkslieder aus Mesopotamien* (Mezopotamya'da arap halk türküleri, 1899), *Reise in Mesopotamien* (Mezopotamya'da gezi, 1895) gibi yapıtları vardır. (→ Kayn.)

SACHEM a. (algonkin dilinde sözc.). Amerikan Kızılderilileri'nde, özellikle Algonkinler'de kabile şefi.

SACHER-MASOCH (Leopold, *şövalye* VON), avusturyalı yazar (Lemberg, bugün Lvov, 1836 - Lindheim, Hessen, 1895). Hukuk doktoru oldu, edebiyatla uğraşmak için profesörlükten ayrıldı. Çeşitli takma adlar altında masallar yayımladıktan sonra, yaşadığı çevreleri betimleyen töre romanları (*Falscher Hermelin*, 1873; *Galizische Geschichten*, 1876) ve sonradan mazoşizm adlı verilen ve daha çok, acıdan haz duyma eğilimi üzerinde duran erotik romanlar (*Kürklü Venüs* [Venus im Pelz], 1870; *Die Messalinen Wiens*, 1874) yazdı.

SACHS (Hans), alman şair (Nürnberg 1494 - *ay. y.* 1576). Ayakkabıcıydı, şarkıcılık da yapıyordu, Meistersinger'liğe (şarkı ustası) kabul edildi ve eğitimini tamamlamak için birçok alman kentinde dolaştıktan sonra doğduğu kente dönüp oraya yerleşti (1516). Lutherciydi, Reform'da hiçbir tartışılacak taraf görmüyor, onu daha çok alman ruhunun bir yenilenmesi olarak yorumluyordu. Luther için bir marş yazdı: *Die Wittenbergisch Nachtigall* (1523). Dindışı ve dinsel trajediler kaleme aldı, sayıları 85'i bulan *Fastnachtspiele*'lerinde (Faşing oyunları) [1517-1563 arasında yazılmıştır] günlük yaşamı gerçekçi ve ince alaylı bir üslupla anlattı. Ama lirik şiirlerinde, Ortaçağ şiirinin ruhunu ve biçimini korudu. R. Wagner, Hans Sachs'ı *Die Meistersinger von Nürnberg* (Nürnbergli usta şarkıcılar) adlı yapıtının kahramanı yaptı.

SACHS (Curt), alman kökenli amerikalı müzikbilimci (Berlin 1881 - New York 1959). Berlin Üniversitesi'nde müzik tarihi profesörü (1928) ve aynı kentteki çalgı müzesinin kurucusuydu. 1933'te Almanya'yı terk etti. Paris'te "Anthologie sonore" adlı plak koleksiyonunu kurdu (1934), daha sonra, 1937'den ölümüne dek New York Üniversitesi'nde müzik dersleri verdi. Organoloji biliminin öncülerindendir. Başlıca yapıtları: *Real-Lexikon der Musikinstrumente* (Müzik aletleri için yararlı sözlük), [1913]; *Musik des Altertums* (Eski çağların müziği), [1924]; *Eine Weltgeschichte des Tanzes* (Dünya dans tarihi), [1933]; *The History of Musical İnstruments* (Müzik aletlerinin tarihsel sözlüğü) [1940].

SACHS (Leonie, **Nelly,** — denir), alman asıllı, isveçli kadın edebiyatçı (Berlin 1891 - Stockholm 1970). Varlıklı bir aileden geliyordu; 1940'ta Selma Lagerlöf'ün desteğiyle, Stockholm'a sığındı. Şiirlerinde (*İn den Wohnungen des Todes*, 1947; *Flucht und Vewandlung*, 1959) ve piyeslerinde (*Zeichen im Sand*, 1962), yahudi kıyımını konu aldı. (Agnon ile birlikte Nobel edebiyat ödülü, 1966.)

SACHSENHEİM (Hermann VON) → HERMANN.

SACİDE → SACİT.

SACİLER, adını kurucusu Ebüssac Divdat'tan alan, IX. yy.'ın sonlarıyla X. yy.'ın başlarında Azerbaycan'da hüküm sürmüş bir aile. Bu aileden gelen beş hükümdar şunlardır: —EBÜSSAC DİVDAT (öl. Cundişapur 879/880), uşrusanalı bir türk komutandı; halife el-Mütevekkil'in hizmetine girdi. Halep, Kinnesrin ve el-Ahvaz'da valilik yaptı. Zencanlılar'ı egemenliği altına almak istediyse de el-Ahvaz'ın onların eline geçmesini önleyemedi (875). Çok geçmeden işbirliği yaptığı Yakup bin el-Leys'in vezir Muvaffak'a yenilmesi üzerine bütün mal varlığını yitirdi; Bağdat'a dönerken öldü. —EBU UBEYT MUHAMMET AFŞİN (öl. Berdaa 901), Yakup bin el-Leys'in oğlu; Mekke'yi ele geçirdi (880). Enbar, Tarik el -Fırat ve Rehbe valisi oldu. Ahmet bin Tolun'un ölümünden (884) sonra Suriye'yi almak istediyse de başaramadı. İshak bin Kendacik'le savaştı. 889/890'da Azerbaycan valiliğine atandı. Meraga'yı, Kars'ı, Dvin'i aldı. —YUSUF (öl. 922), Muhammet Afşin'in kardeşi. Önceleri Ermeniye hükümdarı Sempad'la iyi ilişkiler kurduysa da daha sonra Kekig Erdzruni'yle birlik olup onu öldürttü. Gazvin, Zencan, Ebher'i alıp halifenin gönderdiği orduyu yendi (918). İki yıl sonra Munis'e yenilerek tutsak düştü ve Bağdat'a götürüldü. 922 yılında serbest bırakılmasına karşın Karmatiler'le yaptığı savaşta öldürüldü. —EBUL-MUSAFİR FATH (öl. 929), Muhammet Afşin'in oğlu; halife tarafından amcası Yusuf'un yerine atandı, ancak bir süre sonra kölelerinden biri tarafından zehirlenerek öldürüldü. —EBÜLFEREC (?), bir öncekinin oğlu; halifelerin ordu komutanlığını yaptı. İlk emirülümera İbni Raik'in de silah arkadaşıydı.

SACİR suyu → SACUR suyu.

SACİT, SACİDE sıf. (ar. *secde*'den *sācid*, dişl. *sācide*). *Esk.* Secde eden, yüz süren: *"Gâh mescid, gâh sâcid gâh sücûd"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.).

SACKVİLLE (Thomas), **Buckhurst** baronu ve 1. **Dorset** kontu, ingiliz şair (Buckhurst, Sussex, 1536'ya doğr. - Londra 1608). Yargıç, hazinedar olan Sackville, döneminin, siyaset ve şiir alanındaki kuralcılığını temsil eder (*A Myrrour for Magistrates*, 1563). Norton ile birlikte yazdığı, *The Tragedie of Gorboduc* (1561), uyaksız dizelerle yazılan ilk ingiliz trajedisidir.

SACKVİLLE (George), **Sackville** 1. vikontu, ingiliz siyaset adamı (Londra 1716 - Stoneland Lodge, Withyham, Sussex, 1785). 1758'de, Almanya'daki ingiliz ordusuna komuta etti. Diğer generallerle bozuştu, Minden zaferinden yararlanılmasına engel oldu ve bu nedenle ordudan atıldı. Fakat 1760'ta George III adını alan Wales prensinin dostluğunu kazandı ve 1769'dan başlayarak North ile kader birliği etti. 1770'te **Germain** adını aldı, 1782'de vikont oldu. Amerika ayaklanması patlak verdiğinde kral, onu Sömürgeler bakanlığına getirdi (1775-1782). Ne var ki, Sackville kargaşalığı artırmaktan başka bir şey yapamadı.

SACKVİLLE-WEST (Victoria Mary), ingiliz kadın edebiyatçı (Knole, Kent, 1892 - Sissinghurst, Kent, 1962). Diplomat Harold Nicolson'un eşi, ingiliz kırsal kesiminin güzelliğini yansıtan şiirler (*The Land*, 1926) ve romanlar *The Edwardiens*, 1930; *All Passion Spent*, 1931) yazdı. Virginia Woolf, romanı *Orlando*'nun (1928) başkişisi için ondan esinlenmiştir. Ayrıca, yaşamöyküleri ve bahçecilikle ilgili birçok kitabı vardır.

SACKVİLLE-WEST (Charles), ingiliz yazar (Knole, Kent, 1901 - Clogheen, Tipperary, 1965). Piyanocu, müzik ve edebiyat eleştirmeniydi. De Quincey'in yaşamöyküsünü yazdı; ayrıca, katolikliği benimseyişinin izlerini taşıyan birçok mizah ve töre romanı vardır.

Saclay nükleer araştırmalar merkezi, Atom enerjisi komiserliği'nin, beş sivil nükleer araştırma merkezinden en önemlisi; 1952'de kuruldu. Etkinlikleri, temel araştırmaya, nükleer reaktörlere ve bunların yakıt çevrimlerine ilişkin teknolojik araştırmaya ve sınai geliştirmeye, sınai ve tıbbi uygulamalar için radyoaktif kaynak üretimine, sınai yenilik ve değerlendirmeye ve eğitime dayanır.

SACO, esk. **Porto-Salazar,** Angola'nın güney kıyısında liman. Cassinga demiryolunun son istasyonu. Demir dışsatımı.

SACONNEX, İsviçre'de (Cenevre kantonu), Cenevre'nin kuzey banliyösünde iki yerin adı: LE GRAND-SACONNEX (6 300 nüf.) ve LE PETİT-SACONNEX.

Sacra di San Michele ya da **San Michele della Chiusa,** İtalya'da (Piemonte), Pirchiriano tepesinin zirvesinde, Susa vadisinin denize kavuştuğu yerde benedikten manastırı. San Michele tepesiyle Monte Sant'Angelo'nun orta kesiminde, önemli bir bağlantı yoluna egemen olan manastır geniş bir bölgeyi etkiledi. Roman üslubunda başlayan kilise, gotik üslupta tamamlandı, buraya, 1120'ye doğru Niccolo adlı biri tarafından yapılmış oymalı bir kapıdan girilir.

SACRAMENTO, ABD'de (Kaliforniya) ırmak, San Joaquin'in kolu (sağ kıyıdan); 620 km (havzası 70 189 km²). Shasta dağından, eyaletin K.'inden doğan ırmak, G.'e doğru akar, Kaliforniya'daki Great Valley'in kuzey bölümünü sular; San Francisco körfezinde San Joaquin'e kavuşur.

SACRAMENTO, ABD'de kent, Kaliforniya eyaletinin merkezi, American River kıyısında, bu ırmağın Sacramento ırmağına kavuştuğu yerin yukarısında; 369 370 nüf. (1990). Kıtayı aşan iki hattın kavşağında ve Sacramento ırmağı üzerindeki ulaşımın başlangıç noktasındaki kent, bir tarım bölgesinin merkezidir. Besin sanayileri. Havataşıtları. Bigişlem. Uzaktan komutalı aygıtları deneme üssü.

SACRATİ (Francesco Paolo), italyan besteci (Parma ? - Modena 1650). Modena dükünün capella yöneticisiydi; Venedik tiyatrolarında sahnelenen operalar besteledi: *La Finta pazza* (1641) [Mazarin'in isteği üzerine Paris'te ilk sahnelenen italyan operasıdır: 1645], *Bellerofonte* (1642), *Venere gelosa* (1643), *Ulisse errante* (1644), *Proserpina rapita* (1644), *Semiramide in İndia* (1648).

SACRİSTANUS a. (ortaçağ lat. sözc.). Bir kilisede ayin eşyasının bakımını sağlayan görevli. (Önceleri bir diyakoz tarafından yerine getirilen bu görev [bu nedenle Yunanlılar ayin eşyasına *diakonikon* derler], uzun süre bir rahip çömezi ve hatta bir rahip tarafından yapılmıştır. XIX. yy.'dan başlayarak, bu görev, çoğunlukla bir kayyuma verilir oldu.)

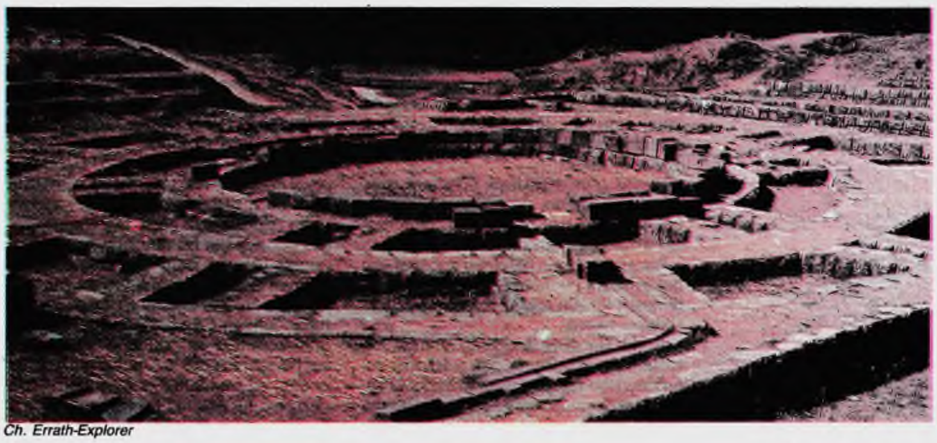
SACRİSTİA a. (ortaçağ lat. *sacristia*, klasik lat. *sacer, -cri*, kutsal'dan). Bir kilisede, kutsal kapların, kilise süslerinin saklandığı ve rahiplerin ayin için hazırlık yaptıkları ek yapı.

SACROBOSCO (Johannes DE), **Jean de Holywood** ya da **Jean de Halifax** da denir, ingiliz keşiş ve matematikçi (Holywood, bugün Halifax, Yorkshire, XII. yy. sonu-Paris 1244 ya da 1256). 1220'ye doğru Paris'e geldi, Paris Üniversitesi'nde matematik profesörü oldu; matematik ve gökbilim konularında yazdığı el kitapları bu üniversitede yapılan çalışmaları derinden etkiledi. Arap aritmetiğini ve cebirini Batı'ya tanıtan ilk bilim adamlarından biridir. 1472'de Ferrara'da yayımlanan kitabı *De sphaera mundi*, Ptolemaios'un ve onun arap yorumcularının gökbilim konusundaki bilgilerinin bir özetidir.

Sacro Collegio ya da **Kardinaller topluluğu,** Roma kilisesi'nin kardinaller meclisi. Sacro Collegio'nun bütün üyeleri eşit haklara sahiptir ve üç sınıfa (pisko-

pos kardinaller, rahip kardinaller, diyakoz kardinaller) ayrılmalarına rağmen, bir bütün halinde hareket ederler. Başpapaz (1965'ten beri seçimle iş başına gelmektedir), ancak fahri bir önceliğe sahiptir. Roma kilisesi'nin senatosu ve papanın meclisi olan Sacro Collegio, Kilise'nin merkezi yönetimine bağlı üyelerle, birçoğu ruhani bölge piskoposları olan diğer üyelerden oluşur. Papa ölünce Sacro Collegio, Papalık makamının yönetimini üstlenir ve hukuk kurallarına göre yeni bir papa seçer. 1970'ten beri, yalnızca 80 yaşın altındaki kardinaller seçmen olabilmektedir.

SACROVİR (Julius), aedui halkından soylu (öl. İ.S. 21). Tiberius döneminde treviri halkından Julius Florus ile Galyalılar'ın ayaklanmasına önderlik etti. Autun'u ele geçirdi. Ordusu, romalı legatus C. Silius tarafından kılıçtan geçirildi, kendisi de intihar etti.


Ch. Errath-Explorer

Sacsahuamán
kalenin içinde yer alan yuvarlak yapının genel görünümü
inka sanatı

Sacsahuamán, İnka İmparatorluğu'nun başkenti Cuzco'yu koruyan ve günümüze önemli kalıntıları ulaşan dev kale. Yüksekliği bazen 4 m'ye ulaşan granit bloklarla harçsız olarak inşa edilmiş kyklops örgülü üçlü sur duvarı, kulelerle savunulan üç teras oluştururdu. Kalenin içinde çeşitli yapılar ve sarnıçlar vardı.

SACUR suyu ya da **SACİR suyu,** yeni **Bağırsak deresi,** G.-D. Anadolu bölgesinin B. kesiminde akarsu. Çığırının büyük kesimi Türkiye topraklarında; toplam uzunluğu 100 km. Gaziantep'in K.-B.'sında Dülükbaba tepesinin G. yamaçlarından doğar, Gaziantep kentinden geçerek G.-D.'ya yönelir ve Doğanpınar bucağının G.'inde Suriye topraklarına girer; Fırat'a kavuşur.

SACY (Lemaistre DE) → LEMAİSTRE (Isaac).

SACY (Silvestre DE) → SİLVESTRE DE SACY.

SAÇ a. **1.** İnsanların başında biten kıllardan her biri; bu kılların tümü: *Bir tutam saç. Saçını kestirmek.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Saç ağartmak, saç sakal ağartmak,* bir işte uzun süre çalışmış, emek verip, deneyim kazanmış olmak. || *Saç bağı,* saçı toplayıp bağlamak için kullanılan bağcık. || *Saç baş,* bütün saçlar: *Saçı başı birbirine karışmış, günlerce su yüzü görmemişti.* || *Saç boyası* → BOYA. || *Saç örgüsü,* saçın bölümlere, genellikle üç bölüme ayrılarak birbirine dolanmasıyla elde edilen saç biçimi ya da bu örgüye benzer şey. || *Saç saça baş başa dövüşmek, gelmek,* birbirlerini aşırı ölçüde hırpalayarak kıyasıya dövüşmek (genellikle kadınlar için kullanılır): *Bazen su sırası yüzünden kadınlar, saç saça baş başa dövüşürlerdi.* || *Saç sakal birbirine karışmak,* uzun süre saçını kestirmemiş, kendine özen gösterip çekidüzen vermemiş durumda olmak: *Bahçıvanda saç sakal birbirine karışmıştı.* || *Saç tokası* → TOKA. || *Saçı başı ağarmak,* yaşlanmak, ihtiyarlamak. || *Saçı bitmedik,* "doğalı çok olmamış yetim" anlamında söylenir. || *Saçı topuklarını dövmek,* saçı çok uzun olmak. || *Saçı uzun aklı kısa,* eskiden kadınları nitelemekte kullanılan aşağılayıcı bir söz. || *Saçın ak mı, kara mı önüne düşünce görürsün,* bir konuda ivecenlik gösterenlere "aceleye gerek yok, sonucun ne olduğunu az sonra anlarsın" anlamında söylenir. || *Saçına ak düşmek,* yaşlanmaya, saçı ağarmaya başlamak. || *Saçına başına bakmadan,* bir kimsenin doğru bulunmayan bir davranışı karşısında "ilerlemiş yaşına hiç de yakışmayacak biçimde" anlamıyla kullanılır: *Saçına başına bakmadan on sekizinde bir kızla evlenmiş.* || *Saçını başını yolmak,* bir kimseyi çok hırpalamak; acılı bir olay ya da durum karşısında üzüntüsünden dövünmek, üzüntüsünü dövünme yoluyla dışa vurmak: *Oğlunun ölüm haberini duyar duymaz kadıncağız saçını başını yolmaya başladı.* || *Saçını süpürge etmek,* bir kadından söz ederken, bir kimse ya da kimseler uğruna yaşamını adayacak ölçüde özveriyle çalışmak: *Çocukları için saçını süpürge etmişti.* || *Saçları iki türlü olmak,* yaşlanmış olmak. || *Takma saç* → TAKMA.

—Der. hast. *Bükülü saç,* saçın kendi ekseni üzerinde 180° dönmesiyle meydana gelen ve saça kurdela görünümü veren displazi. || *Çatallı saç,* çoğu zaman doğuştan yaygın bir alopesiyle birlikte görülen, saçların rasgele yerlerinden ikiye ayrılmasıyla belirgin displazi. || *Dipten saç kırılması,* saçın çıktığı yerden kırılması. (Eşanl. TRİKOKLAZİ.) || *Halkamsı saçlar,* ALACALI TRİKONODOSİS*'in eşanlamlısı. || *Saç distrofisi,* saçlardaki yapı değişikliği. (Saç distrofileri genellikle genetik bir bozukluğa bağlı displazilerdir: moniletriks, çatallı saçlar, bükülü saçlar, düğümlü trikoreksis, invajinasyonlu trikoreksis, trikonodosis vb. Bu distrofiler tek başlarına bulunabildikleri gibi genetik kökenli anomali sendromları çerçevesinde başka anomalilere de eşlik edebilirler.) || *Saç dökülmesi,* ALOPESİ'nin eşanlamlısı. || *Uçtan saç çatallanması,* saçların kuruyup uçtan ikiye yarılması. (Eşanl. TRİKOPTİLOZ.)

—Ed. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Örg. *Saç örgüsü,* bir örgü motifi. (Desen yapılacak yerdeki ilmekleri gruplara ayırıp birbiri üzerinden geçirerek elde edilir.)

—Tar. *Saçı uzun krallar,* merovenj krallarına verilen ad. Uzun saç, bu krallar için en yüce saygınlık belirtisi sayılıyordu. (Aynı şey vandal, vizigot ve ostrogot kralları için de sözkonusuydu. Bunlar tahttan indirilecek olurlarsa, saçları kesilerek bir manastıra kapatılırlardı.)

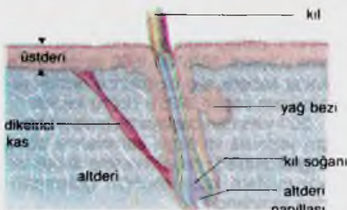
—Yerbil. *Pele'nin saçı,* akışkan magmanın püskürdükten sonra düşerken katılaşmasıyla oluşan lav iplikçikleri. || *Venüs'ün saçı,* hiyalin kuvarstaki rutil iğnelerine verilen ad.

—ANSİKL. Saçlar görünüş (dik, lüle lüle, dalgalı, kıvırcık), kalınlık ve renkleriyle birbirinden ayrılır. Saçın rengi melanin pigmentini oluşturan melanositlerin etkinlik derecesine göre değişir. Bu pigment esmerlerde ömelanin, sarışınlarda feomelanin, kızıl saçlılarda eritromelanindir (demir ve melanin karışımı). Melanin bireşimi, bakır içeren bir enzim kompleksi olan tirozinazın tirozini etkilemesiyle melanositlerin sitoplazmasındaki melanozomlar tarafından gerçekleştirilir. Albinolarda melanositler sayıca normaldir, ama kalıtsal olarak tirozinaz etkinliği olmadığından işlevsel değildir. İleri yaşlarda saçların ağarması, melanositlerin bireşim yapma etkinliğinin azalmasından ileri gelir. Beyaz saçlarda melanin tanecikleri hemen hemen yoktur.

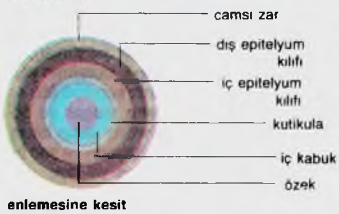
• *Anatomi.* Saçlar, saçlı derideki derin epitelyum girintilerinin *(kıl folikülleri)* içine, eğik biçimde ikili, üçlü gruplar halinde yerleşmiştir. Saç iki kısımdan oluşur: bol damarlı bir altderi papillasını kavrayan, alt kısmı geniş soğan biçiminde bir kök ve eşmerkezli üç tabakadan oluşan kıl. Bu tabakalar merkezden çevreye doğru şöyle yer alır: 1. özek (küçük çocukta bulunmaz, ergenlikte ortaya çıkar, ihtiyarda çok kalındır); 2. saçın en önemli bileşeni olan iç kabuk; 3. tümüyle keratinlenmiş olan dış kabuk. Bu üç tabaka iki kılıfla (içte folikül kılıfı ve dışta epitelyum kılıfı) ve şekilsiz bir maddeyle sarılmıştır: camsı zar. Saçın temel maddesi olan keratini, kıl folikülünün üçte bir alt kısmı üretir. Kükürt bakımından zengin bir skleroprotein olan keratin, başta sistin olmak üzere çok sayıda aminoasitten meydana gelir.

• *Fizyoloji.* Her saçın gelişimi üç evreden geçer: 1. *anajen* evre (yenilenme evresi): büyüyüp gelişme evresidir, ortalama süresi 3 yıldır, ama kişiye göre 10 yıla kadar uzayabilir (bazı çok gür saçlar bu yolla açıklanabilir); 2. *katajen* evre, anajen evreyi izler, aşağı yukarı 3 hafta kadar sürer, folikülün etkinliğini yitirdiği, ani bir gerileme gösteren geçiş evresidir; 3. *telojen* evre: dinlenme dönemidir. Saç ölür, anajen evredeki yeni ve küçük bir saçın alttan iterek onun yerini almasıyla düşer.

Yaşam boyunca bu evreler birbirini kovalar, her ölen saçın yerine hemen bir yenisi çıkar. İnsanda, kıl foliküllerinin komşu foliküllerden bağımsız, mozaik bir etkinliği vardır. İnsanda saçların yenilenme sürecinin göze batmadan gerçekleşmesinin nedeni budur. (Oysa kobaylardan başka hayvanlarda, foliküller bir anda dalga halinde etkinlik gösterir.) Bununla birlikte kıl değişimi ilk ve sonbaharda daha önemlidir. Genç bir erişkinde 100 000-150 000 saçın hemen hemen % 85'i anajen evrede bulunur. Günde telojen evredeki 50

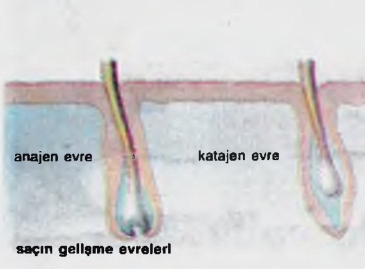


kıl folikülü



enlemesine kesit

saçın yapısı, kesiti ve gelişme evreleri



saçın gelişme evreleri

-100 saçın dökülmesi normal karşılanır. Yaşlanmayla birlikte dinlenme süreçleri uzamaya başlar, anajen saçların sayısı, telojen saçlar lehine azalır. Doğumdan sonra, kadında telojen saçların sayısında % 30'a varan bir artma görülür. Saçlar çok miktarda dökülür (geçici olarak) ve bu 3 ay kadar sürer.

Saçlar günde yaklaşık 0,35 mm uzar. Yazın kıştakinden, geceleyin gündüzünkünden daha hızlı büyür. Kadınların saçları erkeklere göre daha çabuk büyür.

• *Patoloji.* Saçların patolojisi anormal saç dökülmesini (→ ALOPESİ), saçın renk yitirmesini (→ AKLAŞMA) ve yapısal bozukluklarını kapsar.

—Berbl. Babilliler, Asurlular, Elamlar, Mısırlılar bazı koşullarda peruk takmak zorundaydılar. Yasa, İsrailliler'in saçlarını şakaklar düzeyinde kesmesini yasaklıyordu. Arkaik dönemlerde Yunanlılar'da erkeklerle kadınların saçlarındaki örgülere ve lülenin arasına metal sarmallar karıştırdıkları anlaşılmaktadır. Med savaşlarından sonra erkekler kısa saç bırakıyor, kadınlar saçlarını alnın üzerinde topluyor ve enseye doğru sarkıtıyorlardı. Etrüskler'de ve Romalılar'da bu gelişme Yunanistan'dakini aynen izledi. İmparatorluk döneminde takma saç moda oldu. Galya'nın fethinden sonra, romalı hanımlar Galyalılar'a benzemek için saçlarını kızıla boyuyor ya da galyalı kadınların sarı saçlarını satın alıyorlardı. 672 yılından bir konsil takma saç kullanımını yasakladı.

XVIII. yy.'a kadar genç kızlar saçlarını açık bırakırlardı. Evli kadınlar saçlarını topuz halinde bir hotoz içinde gizlerlerdi; 1340'tan sonra kulaklarının önünde iki deste biçiminde toplamaya başladılar. XV. yy.'da küçük yaylar üzerine kat kat dizilmiş kıvırcık saçlar moda oldu. XVII. yy.'da kadınlar alınlarında perçem bırakır, saçlarını burmalar halinde yanlara düşürürlerdi. Louis XVI döneminde, önce düz olan saçların yerini yapma saç kullanımını gerektiren piramit biçiminde saç biçimleri aldı. Kat kat saç biçimleri Louis XV döneminde kayboldu, ama Louis XVI döneminde tüylerle, çeşitli aksesuarlar, hatta küçük gemilerle süslenmiş saçlar yeniden ortaya çıktı. XVII. yüzyılın pembe pudrasının yerini de beyaz pudra aldı. Devrim ve İmparatorluk dönemlerinde Antikçağ'ın saç biçimleri yeniden moda oldu. Restauration döneminde kabartılmış saç yaygınlaştı. 1840'a doğru, kurdelalı saç topuzu enseye doğru kaymaya başladı, ama İkinci imparatorluğun sonunda başın arkasına yükseldi. 1875'ten 1900 ya da 1910'a kadar kabarık saç biçimlerine olanak veren uzun saçlar 1925'e doğru kısaldı.

50'li yıllardan başlayarak berberlik, saçın yapısına ve özgül sorunlarına daha uygun ürünlerin geliştirilmesine olanak veren modern kozmetikçiliğin gelişmesinden yararlandı.

Berberlik araçları da, antik saç kıvırma maşalarından çeşitli tarak modellerine ve ısıtılan bigudilere kadar büyük gelişme gösterdi. Elle ya da ayakla çalıştırılan, sıcak hava üfüren saç kurutucularının yanı sıra, sessiz çalışan kızılaltı kurutucular ortaya çıktı. Modanın daha dalgalı ve doğal saçlara doğru gelişmesi saçın taranmasıyla ilgili çeşitli üfürücülerin ve saç fırçalarının ortaya çıkmasına yol açtı.

Delphoi'de tholos'un **saçaklıkı** dor düzeni İ.Ö. IV. yy.'ın ilk çeyreği

S. Held



—Ed. Divan şiirinde sevgilinin güzelliğinin öğelerinden biri olarak anılır. Eşanlamlısı olan ya da saçın bir bölümünü adlandıran, benzetme yoluyla yer verilen zülf, gisu, turra, kâkül, perçem gibi sözcükler de sık kullanılır. Rengi siyahtır. Görünüşü dağınık, perişan, uzundur: *"Şeb-i yelda mı uzun ya şeb-i hicran ya saçın / Uşbu sevdada geçer âşık-ı sevda gecesi"* (En uzun gece mi, ayrılık gecesi mi, yoksa saçın mı daha uzun? Senin saçlarına vurgun âşığın gecesi, işte bu sevdada [karanlıkta] geçer) [Ahmet Dai]. Güzel kokuludur; misk ve amber, sümbül, reyhan, buhur-i meryem kokar: *"Depret lebini cûşa getir havz-ı kevseri / Amber saçını çöz bu cihanı muamber et"* (Dudağını oynat, kevser havuzunu coştur. Amber kokulu saçını çöz, bu cihanı hoş kokuya boğ) [Zeynep Hatun]. Âşığın elini kolunu bağladığı için zincire, onu avladığı için tuzağa (dâr), canını aldığı için darağacına benzetilir. Ulaşılması güç olduğu için tûl-i emel'dir. Ona ulaşabilen âşığın ömrünü kıyamete dek uzatacağından ömr-i dıraz'dır. Görünüşüyle yılan, rengiyle gecedir. Tasavvufta Tanrı'nın birliğinin (vahdet) karşıtı olarak kesreti gösterir; bu yüzden küfürle ilgilidir.

SAÇAK a. (*saçmak*'tan *saç-ak*). **1.** Kimi kumaşların kenarlarındaki iplik salkımları. (Saçak, kumaş kenarından sarkan atkı ipliklerini düğümleyerek ya da genellikle atkı atılmamış çözgü ipliklerini bağlayarak elde edilir. Yatak örtülerinde, her iki biçimde saçak yapılırken, halıcılıkta ve havlu üretiminde genellikle çözgüden elde edilen saçaklar kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Çeşitli giyim eşyalarının, perdelerin, döşemelik kumaşların, yatak ve masa örtülerinin kenarına dikilen, sırma ya da ibrişimden, süslü iplik salkımları. **—3.** Bir çatının çıkıntı yapan bölümü. **—4.** *Saçak yapmak,* bir dokumanın kenarlarını püskül oluşturacak biçimde tarazlamak. — Çeşitli tekstil malzemelerinin kenarlarına süslü iplik salkımları dikmek.

—Anat. *Epiploon saçağı,* kalınbağırsağın üzerindeki küçük yağ cisimciklerine verilen ad. || *Sinovya saçağı,* eklem boşluğu içinde az ya da çok serbest halde yüzen sinovya zarı kıvrımları.

—Biyol. Kıl, diken, pulcuk, kök gibi tutam ya da deste halinde bir arada toplu bulunan şeylere denir.

—El sant. Halının ve öteki dokuma yaygıların iki başında dokunmadan bırakılmış çözgü iplikleri. (Genellikle 4-20 cm arasında bir uzunlukta kesilip düzeltilir. Bazı halılarda saçaklar saç örgüsü vb. biçimlerde bağlanarak bir bezeme öğesi oluşturulur.)

—İnş. *Güneş saçağı,* camlı açıtlar önünde, yazın pencerelere gölge düşürecek, kışın da güneş ışınlarını serbestçe geçirecek biçimde hesaplanarak düzenlenen cephe çıkıntısı; güneş kontrol öğesi. (Güneş saçağı, perde duvar kullanımının bir sonucudur.)

—Metalürj. Esneklik sınırı çok yüksek olan, yaklaşık bir mikrometre çapında kristalleşmiş doğal ya da yapay elyaf. (Esneklik sınırı, örneğin demir için 1 200 kgf/mm², bakır için 300 kgf/mm²'dir. Bu özellik, kristal kusurlarının son derece düşük oranda bulunmasına bağlıdır.) || ÇAPAK'ın eşanlamlısı.

—Mim. *Saçak silmesi* → KORNİŞ.

—Opt. *Girişim saçağı* → GİRİŞİM.

—Tar. Bayramlarda ve özel günlerde düzenlenen saçak öpme töreni için tahtın yanından sarkıtılan ucu püsküllü kumaş. || *Saçak öpme,* Osmanlılar'da bayram ve özel günlerde düzenlenen bir tören. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tüt. Kıyılmış tütünde, tütün şeritlerinin uzunluğu.

—Zool. *Solungaç saçağı,* kedibalıklarının solungaç yaylarında bulunan ve aort yaylarından gelen kanla beslenen kıkırdaksı uzantılar. (Balığın yüzeyde havayla solumasına yarar.)

—ANSİKL. Saçak kumaşın kenarlarındaki iplikler çekilerek ya da kumaşa veya örgüye tığla iplik geçirerek yapılır; hazır olanlar doğrudan kumaş kenarına dikilir. Atkı ve çözgü iplikleri uzunca tutulup serbest bırakılır ya da çözülmesini önlemek için çeşitli biçimlerde bağlanır. Havlucu
luk ve halıcılıkta, daha çok çözgüden saçaklar kullanılır. Saçak, bezeme amacıyla yatak örtüsü, perde, masa örtüsü, sehpa takımı vb. eşyanın kenarlarına uygulanır. Saçaklar çeşitli biçimlerde bağlanarak değişik motifler de elde edilebilir. Anadolu'da özellikle Kastamonu'nun saçak bağlamaları ünlüdür. Daha çok yatak örtüleri ve çarşaflara uygulanan saçak bağlamalarında, iplikler değişik motifler oluşturacak biçimde bağlanır.

Şal, atkı vb. eşyanın kenarlarına, iplik demetleri tığ vb. yardımıyla geçirilip, sökülmemesi için düğümlenerek saçak yapılır. Hazır olarak satılan saçaklar da vardır. Bunlar daha çok döşemelik eşyaya dikilir.

—Tar. Saçak öpme töreni sarayda muayede (bayramlaşma) salonunda düzenlenirdi. Tören, devlet önde gelenlerinin padişaha bağlılıklarını simgeler nitelikteydi. Tahtın yanından sarkıtılan saçağı, padişahın maiyetinden biri tutar, tebrik için sıraya girenler bunun ucunu öperlerdi. Saçak öpmek, padişahın eteğini öpmek olarak nitelenirdi. Abdülhamit II'nin saçağını uzun yıllar Gazi Osman Paşa; Mehmet V'inkini başmabeyinci Lütfi Simavi tutmuştur. Mehmet V döneminde, daha ilk bayramlaşmada, başta Ahmet Rıza olmak üzere bazı devlet önde gelenleri saçak öpmeyi kişi özgürlüğüne aykırı olduğu gerekçesiyle reddettiler ve temenna etmekle yetindiler. Basında da yer alan kimi tartışmalardan sonra bu gelenek giderek ortadan kalktı.

SAÇAKALTI a. Denizc. Denizli ve fırtınalı havalarda, bir koyun ya da bir burnun, rüzgâr ve dalga almayan tarafı.

SAÇAKARALIĞI a. Opt. Bir girişim ya da kırınım olayında, ardışık iki saçak arasındaki değişmez uzaklık.

SAÇAKBULUT a. CİRRUS'un eşanlamlısı.

SAÇAKKÖK a. Birbirinden fazla büyük olmayan pek çok kökten oluşan bileşik kök. (Karşt. KAZIKKÖK.)

SAÇAKLANMA a. Saçaklanmak eylemi.

—Kâğ. san. Uygun bir işlem, genellikle bir inceltme işlemi uygulanan lif çeperlerinin kısmen açılması sonucu lifçiklerin serbest kalması. (Eşanl. FİBRİLASYON, LİF ÇÖZÜLMESİ.)

SAÇAKLANMAK gçz. f. Bir şeyden söz ederken, kenarları saçak gibi olmak.

—Tekst. Bir dokumadan söz ederken, kenarlarından tarazlanmak ve iplikIenmek.

SAÇAKLI sıf. Saçakları olan ya da saçakları belli bir nitelikte olan örtü vb. şey için kullanılır.

—Esk. saraç. *Saçaklı esb,* altın işlemeli, saçaklı kumaşla örtülü eyer takımı olan at. (Bu tür atlara devletin önde gelenleri binerdi.)

—Giy. Eskimiş ve bazı yerleri eriyerek saçaklı bir görünüm almış giysi için kullanılır.

—Patol. *Saçaklı ur,* iğsi lif ya da hücre demetlerinden oluşan ur.

—Şeritç. Genellikle tutamlarla süslü uçlar biçiminde dokunan bir saçağın eteği için denir.

◆ sıf. ve a. Saçı başı dağınık, üstü başı özensiz, pasaklı kimse için kullanılır.

SAÇAKLIK a. Mim. ve Mobc. **1.** Klasik üsluptaki bir binada taşıyıcı öğelerin üstünde yer alan ve bir baştaban, bir friz ve bir kornişten oluşan cephe bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir kapıyı, bir vitrini, bir mobilyayı, bir nesneyi üstten kuşatan benzer düzenek ya da az çok önemli tepelik. **—3.** *Saçaklık sarağı,* silmeli değil pahlı

olan saçaklık. || *Kesik saçaklık,* bir gömme ayak ya da sütun üzerinde köşe oluşturan saçaklık.

—ANSİKL. Mim. Klasik düzenlerde saçaklıklar, genellikle üç bölümden oluşur: aşağıdan yukarıya doğru, *baştaban, friz* ve *korniş.* Bu bölümlerin orantıları yapıların üslubuna ve özelliklerine göre değişir. Birkaç düzen üst üste geldiğinde, ara saçaklıklarda yalnız baştaban ve friz bulunur; az taşkın bir öğe kornişin yerini alır; tam saçaklığa üst tepelikte yer verilir ve bunun yüksekliği, son kat düzenine göre değil, yapının toplam yüksekliğine göre orantılanır.

SAÇAKLIYARIMKANATLIGİLLER a. Karada yaşayan bitkibiti familyası. (Saçaklıyarımkanatlılar, bitkilerin besisuyuyla beslenir ve genellikle bacaklarındaki yapraksı çıkıntılar sayesinde fark edilirler. Birçoğu, çok etkili, mide bulandırıcı bir koku çıkarır. Bil. a. *Coreidae.*)

SAÇAKLIZADE MEHMET BİN EBUBEKİR, türk din bilgini (öl. Maraş 1732). Öğrenimini Maraş'ta tamamladıktan sonra İstanbul'a geldi. Dönemin tanınmış medrese hocalarından ders aldı. Şam'da Abdülgani Nablusi'nin yanında kalarak hadis, tefsir, tasavvuf konusunda bilgilerini geliştirdi. Yaşamının geri kalan bölümünü Maraş'ta ders vererek geçirdi. Başlıca yapıtları: *Haşiye-i tefsir-i keşşail ala suret ül-bakara, Teshil ül-feraiz, Tahrir ül -kavanin minel-mantık ve'l -münazara, Tezhib ül-kıraat.*

SAÇAKSIZ sıf. *Scyphozoa* takımını oluşturan velumsuz medüzler (knidliler) için kullanılır.

SAÇAKYÜZGEÇLİLER a. Zool. Bir tek cinsi (*Coelacanthus* ya da *Latimeria*) dışındaki cinslerinin hepsi fosil olan *Crossopterygii** takımının türkçe adı.

SAÇALAMAK g. f. *Bir şeyi saçalamak,* yinelenen bir hareketle etrafa saçmak, serpmek.

◆ **saçalanmak** edilg. f. Saçalamak eylemine konu olmak.

SAÇALANMAK → SAÇALAMAK.

SAÇCINCIĞI a. *Yörs.* Saç beliklerinin ucunu tutturmak ve bezemek amacıyla kullanılan boncuk, deniz kabuğu, örme şerit, pul, para vb.'den yapılmış bağ. (Özellikle türkmen oymaklarında kadınlar, saçlarını çok sayıda belik halinde örer, uçlarını değişik biçimdeki saçcıncıklarıyla tuttururlar.)

SAÇDİBİAKARIGİLLER a. *Actinotricha* öbeğinden akar familyası. (Örnek tipi *Demodex* cinsidir. Bil. a. *Demodicidae.*)

SAÇI a. Folk. **1.** Bir dileğin gerçekleşmesi için saçılan para, buğday vb. şeylerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Düğüne davet edilenlerin, özellikle kadınların getirdiği armağanlar. (Bk. *ansikl.* böl.). —Kına gecesinde kızın akraba ve komşularının verdiği armağanlar. —Düğün töreninde gelinin başına saçılan ve bereketi simgeleyen para, buğday, pirinç, kuru üzüm vb. karışımı. (→ GELİN* SAÇISI, GELİN* PARASI.) || *Saçı düğünü,* ikisi de öksüz olan kız ve oğlan için yapılan düğün. || *Saçı saçmak,* düğünde gelinin başına para ya da saçı serpmek. || *Saçı yemeği,* bazı yörelerde düğün yemeğine verilen ad.

—ANSİKL. Bir dileğin gerçekleşmesi için kutsal sayılan sulara ya da yerlere para, buğday vb. saçmak bugün de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yaşayan bir gelenektir. Bunun için genellikle havuz, çeşme, şadırvan ve akarsular yeğlenir. Dilek dilendikten sonra bir avuç bozuk para suya saçılır; böylece dileğin önünün su gibi açık olacağına ve tez zamanda gerçekleşeceğine inanılır. Bazı yörelerde ekim zamanı, ürünün bereketli olması için bir kız çocuğunun başından buğday, pirinç, vb. saçmak da yaygın uygulamalardandır. Saçının asıl amacı, bereketi ve bolluğa sağlamaktır. Nitekim düğün törenlerinde gelinin başından saçılan saçı da bereket ve bolluk dileğini simgeler.

• Geline getirilen saçı koç, at, dana vb. hayvanlar; halı, kilim vb. yaygılar; elbiselik kumaş, kap kacak vb. olabilir. Saçı konukların önünde verilir; yaygı, kumaş vb. türde olanlar bir bohça ya da seccadenin ortasına konur. Saçı olarak gelinin üzerine para iğnelendiği de olur. Gelin ve güvey düğünden sonra saçı getirenlere çeşitli armağanlar gönderirler.

SAÇIK sıf. (*saçmak*'tan *saç-ık*). → AÇIK* SAÇIK.

SAÇILIŞ a. Saçılmak eylemi ya da biçimi.

SAÇILMA a. Saçılmak eylemi.
—Çekird. fiz. YAYINIM'ın eşanlamlısı.
—Gökbil. *Saçılma noktası,* RADYAN* NOKTASI'nın eşanlamlısı.

SAÇILMAK → SAÇMAK.

SAÇINTI a. Saçılıp dökülen; dağılan şey; döküntü.

SAÇIŞ a. Saçmak eylemi ya da biçimi.

SAÇIŞTIRMAK g. f. **1.** Azar azar saçmak, serpmek, dağıtmak. **—2.** Rasgele, gelişigüzel serpmek, saçmak.

SAÇKIRAN a. İnsanda ve hayvanlarda, saçlı ve kıllı deride, mantarlardan ileri gelen kuru ya da irinli kellik hastalığı. (Eşanl. KILKIRAN.)

—ANSİKL. Saçkıranın başlıca iki çeşidi vardır: kuru saçkıran, irinli saçkıran. Kuru saçkıran ya da kuru kellik *trichophyton* ve *microsporum* cinsi mantar türlerinden ileri gelir ve yalnız çocuklarda saçlı deride yer yer kıl dökülmesine neden olur. Hastalık erinlik çağına doğru kendiliğinden iyileşme eğilimi gösterir. Ama gene de grizeofulvinle tedavi edilmelidir.

İrinli saçkıran ya da irinli kellik (*kerion* ya da *kerion celsi* de denir), özellikle kırsal alanda görülür. Nedeni genellikle *trichophyton* cinsinden zoofil dermatofit mantarlardır. Atlarla *(Trichophyton mentagrophytes)* ya da sığırlarla temas edince bulaşır (*Trichophyton ochraceum* ya da *verrucosum*). Topraktan bulaşma ender görülür *(Microsporum gypseum).*

Kentlerde, kedilerden geçen *(Microsporum canis)* bazı olgulara rastlanmıştır. İnsandan insana da geçebilir, ama çok enderdir.

İrinli saçkıran çocuklarda saçlı deride, erişkin erkeklerde sakalda görülür. Kadınlarda hiç rastlanmamıştır. Birkaç santimetre boyunda kabarık, yuvarlak parmak biçiminde, üzeri sayısız deliklerle kaplı lezyonlar halinde belirir (ağızları genişçe açılmış deri foliküllerі). Deliklerin içinde acımadan kolaylıkla kopabilen birkaç kırık kıl bulunur. Bastırılınca irin boşalır ve kılları dışa atar. Ağrı ve ateş yoktur. Hastalık ne kadar akut ise kendiliğinden iyileşme o kadar çabuk olur; saçlar ve kıllar yeniden normal olarak çıkar.

SAÇLI sıf. **1.** Saçı olan ya da saçı belirtilen nitelikte olan kimse için kullanılır: *Kıvırcık saçlı, sarı saçlı bir kız.* **—2.** *Saçlı sakallı adam,* bir kimseden söz ederken, "aklı başında olması gereken yaşta" anlamında söylenir: *Saçlı sakallı adam, yalan söyleyecek değil ya.*

—Anat. *Saçlı deri,* kafatasını saran ve üzerinden saç çıkan deri kısmı.

SAÇLIMAZI a. Gül mazı böceğinin *(Cynips galle-rosae)* sokması ve yumurtlaması sonucunda güllerde ve kuşburnularda oluşan ve üzeri saç gibi tüylü olan mazı.

—ANSİKL. Saçlımazı gül ya da kuşburnunun çeşitli kısımlarında (sap, yaprak, meyve, vb.) oluşur. Larvalar, orada gelişerek mazının dokularıyla beslenir. Saçlımazıların rengi kırmızımsı yeşildir ve üstleri oldukça sık tüylerle kaplıdır. Eskiden tıpta, bunların iyileştirici bir özelliğe sahip olduğu sanılırdı.

SAÇLISÜTUN a. Genellikle *cereus* cinsinden sayılan çok tüylü kaktüs. (Bil. a. *pilocereus.*)

—ANSİKL. Saçlısütunun bazen 6-8 m yüksekliğe erişebilen bir sapı vardır; çiçek çıkan kısımlarındaki uzun kıllarla dikkati çeker. Amerika'nın tropikal bölgelerinde doğal olarak yetişen ve bir kısmı seralarda süs için yetiştirilen pek çok türü vardır.

SAÇMA a. **1.** Saçmak eylemi. **—2.** Çoğul olarak kullanıldığında, yersiz, akla ve sağduyuya aykırı söz ya da davranış: *Bu saçmalara kimse inanmaz. Bırak bu saçmaları da kendine uğraşacak daha iyi bir şey bul.*

—Avc. Ateşli silahların fişeklerine konan kurşun tanecikleri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İnce saçma,* küçük av hayvanları için kullanılan 10 numaradan küçük saçma. (Bazen balık oltalarında da safra olarak kullanılır.)

—Ed. ve Fels. *Saçma felsefesi,* Jean-Paul Sartre ve Albert Camus gibi yazarların dünya görüşü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fels. Varoluşçuların, anlamsız ve temelden yoksun olduğunu düşündükleri insanoğlunun durumunu belirtmek için kullandıkları sözcük.

—Mant. ve Mat. *Saçmaya indirgeme,* bir önermeyi, onun inkârının bir çelişkiye varacağını göstererek geçerli kılan usavurma.

—Metalürj. Tane durumuna getirilmiş metal. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Saçma savurmayla temizleme,* bir türbin yardımıyla bir parçanın yüzeyine saçma fırlatmak eylemi. (Bu uygulama, yüzeydeki oksitlerin kazınarak tufallerin giderilmesi, kalıcı biçim değiştirmeye bağlı olarak yüzeysel bir sertleşmenin sağlanması, korozyona ve parçanın yorulmasına karşı direnci artıran artık basınç gerilmelerinin malzeme yüzeyine yayılması gibi çeşitli etkiler gösterir.) || *Soğuk saçma,* bir döküm parçasının yüzeyinde ya da özünde görülen özür; parçanın kütlesinden önce katılaşmış bir metal damlasından meydana gelen bu özürün yüzeyi, çevresindeki kütleyle tam olarak kaynaşmaz. (Soğuk saçmalar ya çok kötü uygulanan bir döküm işleminden [metalin çok soğuk olması, metal damlalarının sıçraması] ya da kalıbın iyi beslenmemesinden ileri gelir.)

◆ sıf. **1.** Akla, mantığa, sağduyuya aykırı, anlamsız bir şey için kullanılır: *Bu saçma bir itiraz. Bu durumun sonsuza dek süreceğine inanmak saçma. Saçma önyargılar. Saçma bir film.* **—2.** Akılsızca konuşan ya da davranan kimse için kullanılır: *Ne saçma adam, bir söylediği bir söylediğine uymuyor.* **—3.** *Saçma sapan,* gereksiz, tutarsız, arasında mantık ilişkisi bulunmayan söz için kullanılır: *Bırak bu saçma sapan sözleri.* || *Saçma sapan konuşmak,* boş, anlamsız biçimde, düşüncesizce konuşmak: *Saçma sapan konuşmada üstüne yoktur.*

—ANSİKL. Avc. Av fişeklerinde kullanılan saçmaların numarası 1-12 arasında değişir. Saçmanın numarası büyüdükçe fişek içindeki saçma sayısı da büyür (ama çapları küçülür). Çiftelerde, yuvalara saçma çapı farklı fişekler konulabilir (iri saçmalı fişek ikinci el ateş için saklanır, çünkü bu saçmalar daha uzağa ulaşır). Ayrıca saçma büyüklüğü mevsimden mevsime (aynı hayvan için kışın daha küçük numaralı, yazın daha büyük numaralı saçma kullanılır) ve avlanan hayvana (yabani ördek [y=yazın; k=kışın]; y 3-5; k 1-3; sülün: y 5-7, k 3-5; çulluk: y 7-8, k 6-7; keklik: y 6 -7, k 5-6; bıldırcın: y 10-12, k 7-8; tavşan: y 5-7, k 3-5; tilki: y 5-7, k 3-5) göre de değişir: hayvanların postları kışın daha sık tüylü ve kıllı olduğundan daha iri saçmalar kullanmak gerekir.

—Ed. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, saçma felsefesi diye adlandırılan ve Fransa'da sözcülüğünü J.-P. Sartre'ın, özellikle de Camus'nün *(Yabancı, Sisyphos efsanesi)* yaptığı felsefe çerçevesinde, yaşamın belli bir anlamdan da, ereklilikten de yoksun olduğunu savunan bir edebiyat doğdu. Pek çok sanatçı ve düşünürün çalışmaları estetik ve ideolojik düzeyde bu anlayışın öncüsüdür. (Bunlar arasında Jonson'un mizaçlar kuramını, Lewis Carroll'un non-sense'ını, Kierkegaard'ın boğuntusunu, Jarry'nin patafiziğini, Dostoyevskiy, Şestov, Kafka'nın yapıtlarını sa-



saçlımazı

yabiliriz. Çağdaş tiyatro da, iletişimsizlik temasını işleyerek, saçmayı klasik trajik anlayışının modern tiyatrodaki karşılığı durumuna getirdi (Adamov, İonesco, Pinter). Joyce'u ve İrlanda groteskini örnek alan Beckett ise, bekleyişi ve düşkınklığını temsil eden figürleriyle bu akımın en yetkin örneklerini yarattı. İtalyan yenigerçekçileri, polonyalı yazar Gombrowicz ve Hemingway'in katkılarıyla Yahudiler'in çizgidışı tutumunu bağdaştıran amerikalı yazarlar (Malamud) da bu harekete oldukça yakındır. Bütün bu sanatçıların yapıtlarında bir dil sorunsalı vardır: yaşamsal bir ereklilik var olmadığı için, sözcükler artık nesnelere bağlı değildir. Tiyatro günlük söylemin parodili bir yansımasını verir, roman da, her şeyin, hiçbir gerçeği işaret etmeden yalnız saptamakla sınırlandığı, çıplak, sıralayıcı bir betimlemeye dönüşür.

—Metalürj. Saçma, taneleme, mekanik işleme ya da bir su dolu kaba erimiş ve ince damlalar halinde metalin düşürülmesiyle üretilir; elde edilen taneler elemeyle sınıflandırılır ve ayıklanır. Av saçmalarında en küçükleri 12 numarayı taşır ve kurşun köpüğünü oluşturur; en irileri 000 (üç sıfır) derecesindedir.

SAÇMAK g. f. **1.** *Şeyleri (bir yere, ortalığa) saçmak*, onları şuraya buraya, rasgele atmak; savurmak, dağıtmak, dökmek: *Elindeki kâğıtları ortalığa saçmak.* **—2.** *Bir şey saçmak*, bir şeyden söz ederken, ışık, ısı, duman vb. püskürtmek, yaymak: *Güneş etrafa ışıklar saçıyordu.* **—3.** *Bir şey (soyut) saçmak*, yaygın bir duruma getirmek, yoğun bir biçimde yaymak: *Çevresine kötülük, fesat saçmak. Ölüm saçan silahlar.* **—4.** *Para saçmak*, parayı savurganca harcamak. **—5.** *Saçıp savurmak*, parasını düşünüp taşınmadan gereksizce harcamak: *Eline geçeni böyle saçıp savurursan ileride perişan olursun.*

◆ **saçılmak** dönşl. f. **1.** → AÇILIP* SAÇILMAK. **—2.** *Saçılıp dökülmek*, gereğinden ya da kaldırabileceğinden fazla harcamak; içinden geçen her şeyi söylemek.

◆ **saçılmak** edilg. f. *(Bir yere) saçılmak*, şeylerden söz ederken, her tarafa dağılmış, yayılmış olmak: *Kutu düştü ve şekerler yere saçıldı.*

SAÇMALAMA a. Saçmalamak eylemi.

SAÇMALAMAK gçz. f. Birbiriyle bağlantısı olmayan, tutarsız, anlamsız sözler söylemek, saçma sapan konuşmak; anlamsız, yersiz davranışlarda bulunmak: *Konuşmasının sonuna doğru saçmalamaya başladı. Son günlerde iyice saçmalıyorsun.*

SAÇMALIK a. **1.** Akla, mantığa, sağduyuya aykırı söz ya da davranış: *Onun saçmalıklarını dinleyemem. Bu saçmalıktan vazgeç.* **—2.** Saçma konulan yer.

SAÇSIZ sıf. Saçı olmayan kimse için kullanılır: *Saçsız bebek.*

SAÇULA a. Dökümcülerin kullandığı ağaçtan yapılmış kalıp.

SAÇYILDIZLARI a. DENİZLALELERİ'nin eşanlamlısı.

SAD a. (ar. *sa'd*). *Esk.* **1.** Kutluluk, bahtiyarlık, uğur. **—2.** Uğurlu, kutlu, uğur getiren. **—3.** *Sad-üd-din*, dinin kutluluğu, uğuru. || *Sad-ül-lah*, Tanrı'nın talihli, şanslı kıldığı.

—Esk. gökbil. *Sad-ı asgar*, Venüs gezegeni. || *Sad-ı ekber*, Jüpiter gezegeni.

SAD a. (ar. *sad*). *Esk.* Göz ağrısı, göz perdesi.

SAD sıf. (fars. *sad*). *Esk.* **1.** Yüz. **—2.** *Sad-çendan*, yüz kat. || *Sad-gûne*, yüz çeşit, yüz türlü. || *Sad-hezar*, yüz bin. || *Sad-pare*, yüz parça, yüz parçalı, paramparça.

SAD BİN EBUVAKKAS, arap komutan (öl. Medine 678). Bazı kaynaklarda adı Ebu İshak olarak da geçer. Genç yaşta islamlığı kabul ederek Hz. Muhammet'in yanında savaşlara katıldı. Ömer'in halifeliği döneminde bütün islam ordularının komutanlığına getirildi. Hastalığı nedeniyle bizzat savaşa katılamamasına karşın, ordusuyla Kadisiye'de Sasaniler'i bozguna uğrattı (636). Böylece Irak topraklarının müslümanların eline geçmesini sağladı. Ertesi yıl Celile'de sasani imparatoru Yezdigird III'ü yeniden yenen Sad, halife Ömer'in isteği üzerine Kûfe kentini inşa ettirdi, kendisi de buraya vali olarak atandı. Ancak kendisi için yaptırdığı görkemli bir saray yüzünden görevinden alındı, Muhammet bin Mesleme tarafından da saray ateşe verildi (640). Bununla birlikte eski hizmetlerini unutmayan Ömer, ölmeden önce yeni halifenin seçilmesi görevini yerine getirecek altı kişilik kurula onu da aldı. Osman'ın öldürülmesinden sonra çıkan olaylara karışmayan, halifelik önerilerini geri çeviren ve Ali'ye karşı Muaviye'yi desteklemeyen Sad, Ali'nin halife olması üzerine ona da biat etmeyerek, yaşamının son yıllarını Akik'te geçirdi.

SAD BİN MUAZ, sahabeden (Medine yaklş. 590 - *ay. y.* 627). Medine'de Evs kabilesinin başkanıydı. Hz. Muhammet'in göçünden önce islam dinini benimsedi ve kabilesinden birçok kişiye benimsetti. Peygamber'in güvenini kazandı; çıktığı bir gazve sırasında ona Medine'de vekillik etti. Bedir savaşı'nda bayrağı taşıdı. Uhud savaşı'nda yaralanan Peygamber'i tedavi edenlerdendi. Hendek savaşı'nda yaralanınca, Peygamber onun tedavisiyle ilgilendi. Aldığı yaradan ölmeden önce, savaşta Mekkeliler'i destekleyen yahudi Kureyze kabilesine karşı hakemlik yaptı. Verdiği karara göre erişkin yaşa gelmiş 900 yahudi erkeği öldürüldü.

SAD BİN UBADE, sahabeden (Medine ? - Havran 637). Medineli zenginlerden; o dönemde sayısı çok az olan okuryazarlardandı. Elinin açıklığıyla tanındı. Mekkeli müslümanların Medine'ye yerleşmelerine yardım etti, Beni Nezir, Beni Kureyze kabileleriyle savaşta ve Tebük seferinde yiyecek sağladı, ordunun masraflarını karşıladı. Peygamber'in bir gazvesinde Medine'de ona vekâlet etti. Peygamber öldüğü zaman halifeliğin bir Medineli'ye verilmesi yolunda çalıştı; kendisini seçecek yandaşlar buldu. Ebubekir'in seçilmesi üzerine Medine'den ayrılarak Havran'a yerleşti.

SAD BİN ZENGİ (öl. 1226), Salgurlular hanedanından fars atabeyi (1203-1226). Kardeşi Tekle ölünce amcazadesi Tuğrul ile taht kavgasına tutuştu; 1203'te Tuğrul'u yenerek tahta çıktı. Ülkenin bayındırlığı için uğraştığı gibi kıtlık ve veba ile de savaşmak zorunda kaldı. Kirman, Isfahan ve Hemedan'ı ele geçirmek üzere harekete geçti ve Isfahan'ı aldı (1204). Bunun üzerine Azerbaycan atabeyi İldenizli Özbek, Şiraz'a saldırdı. Bu saldırıyı önieyen Sad, daha sonra ikinci kez Irak üzerine yürüdü; ancak Muhammet Harizmşah'ın ordusuna yenildi (1217) ve esir düştü; kurtulmak için fidye ödemek, Istahr ve Eşkenvan kalelerini Harizmşah'a vermek zorunda kaldı. Esirliği sırasında tahtını gasbeden oğlu Ebubekir'i yendi ve hapsetti.

Sad suresi, Kuran'ın 38. suresi. 88 ayettir. Mekke'de inmiştir. Arap abecesindeki *sad* harfiyle başladığından bu adı almıştır.

"Onurlu Kuran"a ant içerek başlayan surede Hz. Muhammet'in duyurduğu "Allah'ın birliği ilkesi" ve Kuran'ın Hz. Peygamber'e inmesini kabul etmeyen inkârcıların yanılgıları ve güçsüzlükleri anlatılarak Hz. Peygamber'e sabırlı olması öğütlenir; peygamber Davut'un Allah'a bağlılığı, hükümdarlığı ve adaleti hakkında bilgi verilir. Daha sonra evrenin boşuna yaratılmadığı, iyilerle bozguncuların bir tutulamayacağı, Kuran ayetleri üzerinde düşünmenin gerekliliği; Süleyman, İlyas, Elyesa, Zülkifl gibi peygamber ve ulu kişilerin üstünlükleri, iyi ve Allah'a saygılı insanların ahrette ödüllendirileceği, azgınların cezalandırılacağı belirtilir.

İnsanın ilk yaratılışına ve şeytanın başkaldırısına değinen sure, Kuran'ın bir uyarıcı olduğunu ve Kuran'da olacağı bildirilenlerin kesinlikle gerçekleşeceğini anlatan ayet ile sona erer.

SADA → SEDA.

SADA, Yemen'de kent, Sana'nın kuzeyinde, *Sada ili*'nin merkezi, 4 600 nüf. Dinsel merkez.

SADABAT (ar. *sa'd*, uğur ve fars. *abad* ilgecinden *sa'dâbâd*, uğuru bol olan yer), Ahmet III döneminde (Lale* devri), İstanbul'da Kâğıthane deresi kıyısındaki gezinti ve eğlence yerine verilen ad. Geniş çayırların, ulu çınar ağaçlarının bulunduğu alanda daha önceleri de eğlenceler düzenlenirdi. Evliya Çelebi'nin anlattığına göre XVII. yy.'da burada mevsimi gelince çadırlar kuruluyor, dükkânlar açılıyor, gösteriler (hokkabaz, sihirbaz), seyirlik oyunlar (Samurkaş kolu, Nazlı kolu vb.'nin gösterileri), spor karşılaşmaları (güreş) düzenleniyor, güvenliği sağlamak için yeniçeri çorbacıları görevlendiriliyordu. Damat İbrahim Paşa yeni yapılarla güzelleştirdikten sonra bu eğlence yeri özellikle saray ve çevresinin yoğun ilgisini gördü. Bu dönemde dereye iki yanında mermer rıhtımları olan yeni bir yatak açıldı. Sadabad kasrı adlı köşk yapıldı. Köşkün önünde çağlayanlar, ejder ağızlı oldukları, fıskıyeleri olan büyük mermer havuz, çeşmeler vardı. Buradan Baruthane'ye kadar köşkler sıralanmıştı; bunlara, dere üzerindeki köprülere, çevredeki çeşmelere Kasr-ı neşat, Çeşme-i nur, Hayrabat gibi adlar verilmişti. Fransa elçisinin armağanı 40 kadar portakal ağacı buraya dikilmiş, Paris'te çıkan *Mercure de France* gazetesinde Sadabat'ı anlatan bir İstanbul mektubu yayımlanmıştı. İki ayda tamamlanan Sadabat kasrı ve çevre düzenlemesiyle ilgili olarak Damat İbrahim Paşa şu manzum tarihi söyledi: *"Mübarek olan Sultan Ahmed'e devletle Sadabat"* (1722). Dönemin şairleri Sadabat'tan pek çok söz ettiler. Nedim iki kasidesinde buradaki yapıları, düzenlenen eğlenceleri ayrıntılarıyla canlandırdı (*"Bak Stanbul'un şu Sadabad-ı nev-bünyanına"*). Özellikle şarkılarında Sadabat eğlencelerini sık sık konu edindi: *"Seyr-i Sadabad'ı sen bir kerre iyd olsun da gör", "Gidelim serv-i revanım yürü Sadabad'a", "Nice akmaya gönül su gibi Sadabad'a".*



Sadabat kasrı
Hubanname-Zenanname (1798)
İstanbul Üniversitesi kütüphanesi

Sadabat camisi → KÂĞITHANE CAMİSİ.

Sadabat kasrı, Lale devri diye anılan Ahmet III döneminde, Kâğıthane deresinin kıyısına yaptırılan kasırların en önemlisi. Damat İbrahim Paşa'nın girişimleriyle inşa edilen kasır iki katlı ve mermer rıhtımlıydı. Üst katta zengin süslemeli divanhaneler, harem daireleri, hasoda, mermer çeşmeler bulunuyordu. Kasrın önünde de büyük bir havuz, çağlayanlar, ejderha biçiminde fıskıyeler vardı. Patrona Halil ayaklanması'ndan sonra (1730), Selim III döneminde kâgir olarak onarıldı (1803). Mahmut II döneminde yenilendi ve Çağlayan kasrı adını aldı. Abdülaziz döneminde kimi eklerle genişietildi. Birinci Dünya savaşı sırasında tahrip oldu; 1943'te öteki yapılarla birlikte yıktırıldı.

Sadabat paktı, Türkiye ile İran, Irak ve Afganistan arasında 8 temmuz 1937'de Tahran'da imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşması. Birinci Dünya savaşı sonrasında Avrupa'nın siyasi coğrafyasında meydana gelen değişiklikler, özellikle de Almanya'da Hitler'in iktidara gelmesiyle ortaya çıkan yeni sorunlar, Ortadoğu'da bir güçbirliğinin oluşturulmasını zorunlu kılmıştı. Adını, İran şahının Tahran yakınlarındaki yazlık Sadabat sarayı'ndan alan antlaşma, dört ülke arasındaki sınır anlaşmazlıklarının çözümlenmesine, bölgede barışın ve karşılıklı güvenin sağlanmasına olanak verdi. Ayrıca Türkiye de paktı imzalayan öteki ülkeler arasında hakem olarak yerini almakla, siyasal planda aktif bir işlev üstlenmiş oldu.

SÁ DA BANDEİRA (Bernardo DE SÁ NOGUEİRA DE FIGUEİREDO, —*vikontu*, sonra —*markisi*), portekizli siyaset adamı (Santarém 1795 - Lizbon 1876). Liberal görüşlüydü; D. Miguel'in mutlak monarşi girişimlerine, daha sonra da Costa Cabral'ın aşırı otoriter yönetimine karşı çıktı (1846). Savaş bakanlığı, birkaç kez de Başbakanlık yaptı, reformcu partinin radikal kanadına önderlik etti.

SÁ DA BANDEİRA → LUBANGO.

SADAK a. (ar. *şadak*). *Esk.* **1.** Doğruluk, dürüstlük, doğru olma. **—2.** Onaylanan şey. **—3.** *Sadak-Allah-ül-azim*, Kuran'da geçen ve "Tanrı'nın büyüklüğünü tasdik ederim" anlamında bir söz.

SADAK a. Esk. sil. Ok konulan deri torba ya da kutu biçiminde kılıf. (Tirendazlarca bir kayışla omza asılarak taşınırdı. Süvariler bu kılıfı atın soluna eyer kayışlarına takarlardı. Deri üzerine sırma işlemeli, incili örnekleri vardır. Tahtadan yapılmış kutu biçimindekiler bağa, fildişi, sedef kakmalı ya da edirnekâri süslemeliydi.) [Eşanl. KUBUR, OKLUK, TİRDAN, TİRKEŞ.]
—Spor. Çağdaş okçulukta yarışmacının oklarını içine koyduğu torba ya da kutu biçimindeki kılıf. (*Bel sadağı* [belde taşınan] ve *toprağa saplanan sadak* türleri vardır.)

SADAK, Gümüşhane'nin Kelkit ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 870 nüf. (1990). Yörede Antik Satala* kentinin kalıntıları vardır.

SADAK (Necmettin), türk gazeteci, siyaset adamı (Isparta 1890 - New York 1953). Viyolonselci Muhittin Sadak'ın ağabeyi, piyanist Gülseren Sadak'ın amcasıdır. Galatasaray lisesi'ni, Lyon Üniversitesi edebiyat fakültesi'ni (1914) bitirdi. Bir süre Telif ve tercüme kurulu'nda, toplumbilim öğretim görevlisi olarak da Darülfünun'da müderris muavinliği yaptı; Ziya Gökalp'in ölümünden sonra aynı kürsüye müderris (profesör) atandı. *Vakit* gazetesine yazdığı yazılarla gazeteciliğe başladı. Arkadaşlarıyla birlikte kurduğu (1918) *Akşam* gazetesindeki yazılarıyla Kurtuluş savaşı'nı (1919-1922) destekledi. Sıvas milletvekili olarak TBMM'ye girdi (1927-1950). Cenevre silahsızlanma konferansı (1932) ve Montreux'de toplanan Boğazlar konferansı'nda (1936) Türkiye delegesi olarak yer aldı. 1950 seçimlerine değin sürdürdüğü yasama görevi sırasında Hasan Saka ve Şemsettin Günaltay hükümetlerinde Dışişleri bakanlığı (1947-1950) yaptı. 1950'de politikayı bıraktıktan sonra *Akşam* gazetesi başyazarlığını sürdürdü.

SADAK (Muhittin), türk çellocu (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1982). İstanbul Fen fakültesi'nde öğrenim görmekle birlikte, kendini, çocukluğunda başladığı müziğe verdi. İlk kez 1920'de dinleyici önünde çaldı. 1922'de Darülelhan'da (sonradan İstanbul Belediye konservatuvarı adını aldı) öğretmenliğe getirildi. Ayrıca çeşitli okullarda müzik dersleri verdi. Şehir korosu'nu kurdu ve yönetti. Şehir operası'nda koro şefliği yaptı.

SADAK (Gülseren), türk kadın piyanocu (İstanbul 1933). Muhittin Sadak'ın kızı. İstanbul Belediye konservatuvarı'nı bitirdikten sonra, Paris'te Marguerite Long'dan da ders aldı. Avrupa, Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da birçok konser ya da resital verdi.

SADAKA a. (ar. *şadaka*). **1.** Dilenciye verilen para: *Sadaka vermek.* **—2.** Yoksul bir kimseye yardım amacıyla yapılan, genellikle yüksek bir değere ulaşmayan bağış: *Sadakayla yaşamak, geçinmek. Sadaka dağıtmak.*
—*Esk.* Zekât.
—İsl. Tanrı hoşnutluğu için yapılan parasal yardım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Sevap kazanmak ve hayır yapmak amacıyla hibe edilen mal. ‖ Bir kimseye hizmet karşılığı olmadan vakıf gelirinden verilen şey. ‖ *Sadakayı mevkufe*. vakıf kurmak için kullanılan sarih, açık sözler. ("Vakfettim", "sadakayı mevkuf kıldım" gibi.)
—Kur. tar. *Sadaka arzuhali*, Osmanlılar'da, yoksulların sadaka almak için padişaha verdikleri dilekçe. (Padişah yaverlerinin bu dilekçeyi vermek için toplanan kalabalığa sadaka dağıtmaları bir gelenekti.)
—ANSİKL. Yaygın kanıya göre sadaka, kişinin üzerine farz olmaksızın, yalnızca Tanrı hoşnutluğu ve insan sevgisi nedeniyle, gerçekten gereksinimi olan yoksullara parasal yardımda bulunmasıdır. Ayet ve hadislerde bu tür yardımların gizli, sezdirmeden ya da açıktan yapılabileceği, ancak sadaka verilirken gösterişten, karşılık beklemekten ya da başa kakmaktan kesinlikle kaçınmak gerektiği bildirilir (II, 264, 271; LXXVI, 9). Kuran'da ve birçok hadiste "sadaka" terimi, verilmesi dince zorunlu olan zekâtı da kapsayan bir biçimde geçer (IX, 60 103).

Hz. Muhammet'in bir hadisinde insanların ölümüyle amel defterinin kapanacağı, ancak ardında hayırlı evlat, bilimsel yapıt ve öğrencilerle "sadaka-i cariye" bırakanların amel defterlerine sevap yazılmasının süreceği bildirilir. Bu ayetteki *sadaka-i cariye* deyimi, kamunun yararına yapılmış yapıtlar anlamına gelir. İslam dünyasında oldukça erken bir dönemde başlayıp yaygınlaşan vakıf geleneği ile kamu hizmeti amaçlayan cami, okul, köprü, hastane, aşevi vb. kuruluşların gerçekleştirilmesinde bu hadisin büyük etkisi olmuştur.

SADAKA BEY, Dulkadıroğulları beyi (XIV. yy. sonu). Süli Bey'in oğlu olduğu, 1398'de memluk sultanı Berkuk tarafından öldürülen babasının yerine geçtiği bilinmektedir. Elbistan yöresinde hüküm süren Sadaka Bey, ağabeyinin oğlu Nasırettin Mehmet'le anlaşmazlığa düştü. Duruma el koyan Yıldırım Beyazit, Elbistan'ı Sadaka Bey'in elinden alarak Dulkadıroğulları beyliğinin başına Mehmet Bey'i getirdi (1399).

SADAKA BİN MANSUR, Hille emiri (? 1049 - Bağdat 1108). Melikşah tarafından Beni Mezyet bölgesi emirliğine getirildi. XI. yy.'ın sonlarına doğru Basra'da mehdiliğini ilan ederek Selçuklular'a başkaldıran Balba ayaklanmasını bastırdıktan (1090) sonra çeşitli görevlerde bulundu. Berkyaruk'un selçuklu tahtına oturması (1092) üzerine, önceleri onu desteklemesine karşın, çok geçmeden kardeşi Muhammet Tapar adına hutbe okuttu ve Küfe'yi ele geçirdi. Irak'ı, Hit'i, Vasıt'ı, ayrıca Arslancıkoğlu İsmail'in egemenliği altında bulunan Basra'yı aldı (1106). Tekrit egemeni Keykubat'ın elinden de bu kenti alarak nüfuzunu genişletmesi üzerine Muhammet'in gönderdiği orduya karşı savaşırken öldü.



sadak (1746) *Topkapı sarayı müzesi, İstanbul*

SADAKAT, -ti a. (ar. *şadāķat*). **1.** Bir kimseye, bir şeye, gösterilen sürekli ve güvenilir bağlılık: *Bir dostun sadakati.* **—2.** Bir eş, bir sevgili için diğerine gösterilen bağlılık, özellikle de onu aldatmama.
—Elektroakust. BAĞLILIK'ın eşanlamlısı.
—Huk. *Eşlerin sadakat borcu*, evlilik birliği içinde eşlerin birbirlerine sadakat gösterme yükümlülüğü. (Eşler birbirlerini aldatmamakla yükümlüdürler [Med. k. md. 151]. Sadakat borcunun yerine getirilmemesi eşlere zina ya da geçimsizlik nedeniyle boşanma davası açma hakkı verir.) ‖ *İşçinin sadakat borcu*, işçinin yanında çalıştığı işveren zararına davranışlarda bulunamaması. (Örneğin işçi, işverenin işe ilişkin sırlarını saklamakla yükümlüdür. İşveren, işçinin sadakat borcunu yerine getirmemesi durumunda iş sözleşmesini feshedebilir. İşçinin sadakat borcunu yerine getirmemesi yüzünden işveren zarara uğramışsa, bu zararın giderilmesini de isteyebilir [İş k. md. 17].)



Necmettin Sadak

SADAKAT çoğl. a. (ar. *şadaķa*'nın çoğl. *şadaķat*). *Esk.* Sadakalar.
—İsl. huk. Müslümanların ellerindeki zekât ve vergiye konu olan mallar ve para. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fıkıh kaynaklarında sadakat genellikle *emval-i batıne* ve *emval-i zahire* diye ikiye ayrılır. Emval-i batıne altın, gümüş, banknot gibi gizlenebilen, görülmeyen, sahibinden başkasının hesabını kesin olarak bilemeyeceği malları içerir. İslam hukukunda bu tür malların zekâtı, sahibinin ahlaksal anlayış ve sorumluluk duygusuna bırakılır. Buna karşılık bina, toprak gibi gizlenemeyen, görünür mallar (emval-i zahire) beytümal (maliye) için gelir kaynağı sayılır ve devlet, sahibinin isteğine bakmaksızın bu mallardan zekât, aşâr gibi vergileri tahsil eder.

Kuran'da sadakatın verileceği kişiler yoksullar, düşkünler, devlet adına vergi toplayan yetkililer (amiller), gönülleri dine ısındırılacak olanlar (müellefe-i kulûb), kölelikten kurtulmak için parasal destek arayanlar, borçlular, Allah yolunda savaşanlar ve yolcular biçiminde sıralanır (X, 60).



Muhittin Sadak

SADAKATLİ sıf. Bir kimseye, bir şeye sadık olan, sadakat gösteren.

SADAKATSİZ sıf. Bir kimseye, bir şeye gösterdiği bağlılığı sürdürmeyen, sadık olmayan bir kimse için kullanılır.

SADAKATSİZLİK a. Dostluk, aşk ya da evlilik ilişkisinde bağlılıktan, sadakatten uzak tutum; ihanet.

SADAKOR a. **1.** Dokmc. *Esk.* Bir tür kaba ipek ipliği. (Delinmiş ipek kozalarından

elde edilen elyaf ve ipek döküntülerinin bükülmesiyle elde edilir, daha çok Bursa'da yapılırdı.) **—2.** Bu iplikten dokunmuş, açık saman renginde kumaş ya da bu kumaştan yapılmış giysi.

SADAKORA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde kent; Strabon, Garsaura ile Kappadokia'nın metropolisi Mazaka (Kaisareia) arasında olduğunu bildirir. W. Ramsay, Dakora ya da Dakoroa ile aynı yer olabileceğini söyler.

SADALI → SEDALI.

SADANKA ya da **SAZANGA** a. Saraç. **1.** Koşum atının belinden geçirilen yastıklı koşum parçası. **—2.** *Sadanka halkası,* sadanka tablasının her iki yanında bulunan ve dizginlerin geçirildiği halka. || *Sadanka kıvrığı,* sadanka tablasının ortasında bulunan, şeytan terbiyesi vb.'nin bağlandığı salyangoz biçiminde parça. || *Sadanka tablası,* sadankaya monte edilen levha.

SADARET a. (ar. *ṣādaret*). **1.** Sadrazamlık makamı; sadrazamların görev yaptıkları yer. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Rumeli ve Anadolu kazaskerlerine verilen ad. (İlmiye sınıfının bu iki makamına birden *sadreyn* denirdi.) || *Sadaret alayı,* sadrazamlığa atananlar için düzenlenen tören. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sadaret arz odası,* Paşakapısı ya da Babıâli'de sadrazamın gerekli kimselerle görüştüğü, bazı törenlerin düzenlendiği oda. || *Sadaret dairesi,* Paşakapısı ya da Babıâli'de sadrazamın görev yaptığı yer. || *Sadaret hattı hümayunu,* sadrazamlığa yeni atananı göreve çağırmak için yazılan hünkâr tezkiresi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sadaret kaymakamı,* sefere çıktığında sadrazamın İstanbul'da vekâleten yerine bıraktığı vezir rütbesindeki görevli. || *Sadaret kethüdası,* sadrazamın baş yardımcısı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sadaret kürkü,* yeni sadrazama padişahın giydirdiği samur iki kürk. (Biri sade, öteki seraser [altın ya da gümüş telle işlenmiş] kaplı idi.) || *Sadaret mektupçusu,* Sadrazamın yazı işlerini yürüten görevli. (*Mektubii sadrı âli* de denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Sadaret mührü* → MÜHR*İ SADARET. || *Sadaret müsteşarı,* sadrazamın müsteşarlığını yapan görevli. || *Sadaret pişkeşi,* sadrazamlığa atanması nedeniyle sadrazamın padişaha sunduğu armağan. (Tanzimat'tan [1839] sonra bu gelenek uygulanmadı.) || *Sadaret yaveri,* son dönemlerde sadrazamların yaverlerine verilen ad. (Bunların başına *sadaret başyaveri* denirdi.)

—ANSİKL. Kur. tar. Tanzimat ilan edilinceye (1839) kadar yeni sadrazam, önce padişahtan sadaret mührünü alır, darüssaade ağasının odasında bir süre dinlenip sarayın orta kapısından dışarı çıkar, solak, peyk ve divan çavuşlarından oluşan bir alay ile birlikte Paşakapısı'na (Babıâli) giderdi. Burada başta şeyhülislam olmak üzere, vezirler, kaptanıderya, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri ve teşrifatta yer alan ulema tarafından kutlanırdı. Kutlama töreninde yeni sadrazam şeyhülislam ve önde gelen üst düzey yöneticilere kürk giydirir rütbe ve derecelerine göre bazı görevlilere de çeşitli armağanlar verirdi. Birkaç gün sonra da şeyhülislamın ziyaretini iade eder ve törenle Paşakapısı'na dönerdi.

Padişahın yeni sadrazama gönderdiği, yapması gereken işleri içeren bir hattı hümayun, önde gelen devlet görevlilerinin huzurunda reisülküttap tarafından okunurdu.

İmparatorluğun son dönemlerinde sadrazamlığa yeni atanan kişi, saraya çağrılır padişah tarafından kendisine sadaret mührü verilirdi. Padişahın hattı hümayunu ise başkâtip tarafından bir alayla önce Sirkeci vapur iskelesine, oradan da saraydan gönderilen bir arabayla teşrifat görevlileri ve atlı askerlerin eşliğinde Babıâli'ye götürülürdü. Abdülhamit II döneminde (1876-1909) ise padişah Yıldız sarayı'nda oturduğundan sadaret alayı Yıldız -Dolmabahçe, Dolmabahçe-Sirkeci ve Babıâli arasında olmak üzere iki aşamada düzenlenirdi. Sadaret alayı geleneği Osmanlı devletinin sonuna kadar uygulanmıştır.

• *Sadaret hattı hümayunu,* eski sadrazamın değiştirilme gerekçesini, yeni atananın yapacağı işleri ve padişahın başarı dileklerini içerirdi. Hattı hümayun, yazıldıktan sonra *makrama* adı verilen bir peşkir içine sarılarak üstü mühürlenir ve bir ağa tarafından Babıâli'ye götürülürdü. Başta yeni sadrazam olmak üzere teşrifatta yer alan tüm görevliler, hattı hümayunu getirenleri karşılarlardı. Sadaret hattı hümayunu ağadan alınır, öpüp başa konur, mührü açılır ve okunmak üzere reisülküttaba teslim edilirdi. Reisülküttap, hattı hümayunu yüksek sesle okurdu. İmparatorluğun son dönemlerinde hattı hümayun Babıâli'ye makrama yerine kırmızı bir atlas kese içinde mabeyn başkâtibi tarafından getirildi ve reisülküttap yerine sadaret mektupçusu tarafından okundu.

• *Sadaret kaymakamı* olarak ataması yapılan vezir, sadrazam ile birlikte padişahın huzuruna çıkarak hilat (kürk) giyer, böylelikle getirildiği görev ilan edilmiş olurdu. Atama hakkındaki padişah hattı hümayunu Divanı hümayun'da yüksek sesle okunarak üyelere duyurulurdu. Göreve atanan, sefere çıkan orduyu ve sadrazamı Üsküdar'da ya da Davutpaşa'da uğurlayıp kaymakamlık görevine başlardı. Kaymakam, sadrazamın sefer dolayısıyla bulunduğu bölge dışında, bütün imparatorluk topraklarında sadrazamın yetkilerini elinde tutar, her alanda (şeri, hukuki, cezai, örfi) kararlar verebilir, tuğralı hükümler yollayabilirdi. İstanbul'da denetime çıkmak, kol gezmek de yetkileri arasındaydı. Yalnızca orduyla ilgili atamalar, yabancı tüccarlara ilişkin işler; vezir, beylerbeyi, sancak beyi atamaları yetki alanının dışındaydı. Sadaret kaymakamının başkanlığında yapılan çarşamba divanına İstanbul, Galata, Üsküdar, Eyüp kadıları, sekbanbaşı ve yeniçeri ağa vekili katılır; toplantıda alınan kararlar *rikab defterleri* adı verilen ayrı defterlere geçirilirdi. Görevi bitinceye kadar sadrazamın mührü sadaret kaymakamında bulunurdu. Bu görevde bulunmuş olanlar genellikle kubbe vezirliğine atanırlardı.

Sadrazamın sefere çıkması dışında, bir sadrazam görevinden alındıktan sonra yerine atama yapılıncaya; sadrazamlık başka bir eyalette görevli bir vezire verildiğinde, yeni sadrazam bulunduğu yerden İstanbul'a gelinceye kadar da yerine vekil olarak bir sadaret kaymakamı atanır, böylelikle hükümet ve devlet işlerinin aksamaması sağlanmış olurdu. Bununla birlikte bu şekilde sadaret kaymakamı olanlar, görevleri kısa süreceğinden, fazla önemli sorunlara karışmazlardı.

• *Sadaret kethüdası,* imparatorluğun ilk dönemlerinde resmi bir niteliği olmayan, sadrazamın maiyet memurlarından biri durumundaydı. Daha sonra kadroya alınarak resmi devlet görevlisi olmaları sağlandı (1730). Göreve atanmaları ve görevden alınmaları sadrazamlar tarafından yapılırdı. Sadaret kethüdalarının önemleri giderek arttı ve XVIII. yy.'ın birinci yarısından sonra tüm Divanı hümayun görevlilerinden daha üstün bir mevkiye geldiler. Devlet işlerinin hepsi sadrazama gelmeden önce onların elinden geçmeye başladı. Kethüdalara bir daire ve kalem ayrıldı. Babıâli'den çıkan hemen bütün buyrultular, onların görüş ve düşüncelerine dayanılarak hazırlanmakla birlikte daha çok ülkenin iç işleriyle uğraştılar. Mehmet Emin Rauf Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Sadaret kethüdalığı kaldırılarak yerine Mülkiye nezareti kuruldu (1835) ve son sadaret kethüdası Pertev Efendi Osmanlılar'ın ilk Mülkiye nazırı oldu. Mülkiye nezaretinin adı iki yıl sonra Dahiliye nezaretine çevrildi (1837).

• *Sadaret mektupçusu,* Babıâli'de *mektupçu dairesi* adı verilen kalemin başıydı. Bu kalemde doğrudan doğruya sadrazamın ya da padişah fermanı ile birlikte yazılan yazılar (buyrultu, sadrazam mektupları vb.) kaleme alınırdı. Hacegân rütbesindeki sadaret mektupçusunun görevi çeşitli devlet dairelerinden ya da İstanbul dışındaki illerden gelen yazıları özetlemek, özetleri ile birlikte sadrazama sunmaktı. Sadrazamın huzurunda özetleri okur, istenirse yazıların asıllarını sadrazama gösterirdi. Mektubi kalemindeki *mektubi baş halifesi* sadaret mektupçusunun yardımcısıydı. (→ Kayn.)

SADARETPENAH sıf. ve a. (ar. *ṣadāret* ve fars. *penāh*'tan *ṣadāret-penāh*). *Esk.* Sadrazamlık görevi yapan, sadrazam.

SADARETPENAHİ sıf. (ar. *ṣadāret,* fars. *penāh* ve ar. *-ī*'den *ṣadāret-penāhī*). *Esk.* Sadrazamla ilgili, sadrazama ait.

SADASIZ → SEDASIZ.

SADAT çoğl. a. (ar. *seyyid*'in çoğl. *sādāt*). *Esk.* **1.** Seyitler, ulular. **—2.** Hz. Muhammet'in sülalesinden olanlar. **—3.** *Sadat-ı kabile,* kabilenin önde gelenleri.

Sadayı hak, İkinci meşrutiyet döneminde yayımlanan iki günlük gazetenin adı. — 1908'de İsmail Bey'in İstanbul'da yayımladığı gazetenin altbaşlığında "Menafii islamiye ve osmaniyeye hadim ceridei ilmiye ve siyasiyedir" ifadesi yer alıyordu. — 1919 ya da 1920'de Mehmet Sırrı'nın İzmir'de yayımladığı gazetenin altbaşlığında "Fikri müstakil, vicdanı hür, türke dost olanın dostu türk gazetesidir" ifadesi yer alıyordu. Gazete 1923'e değin yayımlandı.

Sadayı millet, XIX. yy.'ın sonu ve İkinci meşrutiyet döneminde yayımlanmış bazı gazetelerin ortak adı. —Ebulmukbil Kemal, Dr. İbrahim Temo ve Şefik Kadri tarafından 1898'de Romanya'da türk ve ulah dillerinde haftalık olarak kısa bir süre yayımlandı. —Leon Fehim tarafından 1900'de Kahire'de yayımlandı. —Yorgaki Molla Hrinos tarafından, düzensiz aralıklarla 1909-1910 arası İstanbul'da yayımlandı. —1919'dan başlayarak "Cenubi karibi Kafkas cemiyeti" adına, Batum'da haftada üç kez yayımlandı.

SADBERK ya da **SADBERG** sıf. (fars. *ṣad* ve *berg*'den *ṣad-berg*). *Esk.* Yüz yapraklı, katmerli: *Gül-i sad-berg* (yaprakları katmerli olan bir gül çeşidi).

—Süslem. sant. Osmanlı sanatında çok kullanılan, üsluplaştırılmış katmerli gül biçiminde motif. (Özellikle cilt kapaklarının süslenmesinde kullanılmıştır.)

Sadberkhanım müzesi, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Büyükdere kesiminde özel müze; XIX. yy. sonlarında yapılmış Azaryan yalısı'nda açıldı (1980). Müzenin çekirdeğini Vehbi Koç'un eşi Sadberk Koç'un derlediği etnografik yapıtlar oluşturur. Vehbi Koç vakfı'nca finanse edilen müze, 1983'te Hüseyin Kocabaş koleksiyonunu satın aldı. Sekiz bin yapıttan oluşan bu koleksiyonun dört bin parçası arkeolojik bu-



sadaret
Arz odasında bayramlaşma
Le Barbier
kazıma, P. Paquey (1798)

luntulardan meydana gelmektedir. Bunların tarihsel bir dizin içinde, çağdaş bir anlayışla sergilenebilmesi için Azaryan yalısı'nın yanındaki tarihi yapı 1986-1988 arasında onarıldı ve müzeye eklendi. Önden üç, arkadan dört katlı olarak yenilenen bu yapıdaki eserler Tarihöncesi'nden başlayarak, Anadolu'nun tüm kültür evrelerini yansıtmaktadır. Azaryan yalısı'ndaysa erken islam, selçuklu ve osmanlı yapıtları (madeni eserler, tombaklar, tuğralı gümüşler, değerli saatler, seladon, mavi-beyaz ve çokrenkli çin porselenleri, İznik, Kütahya ve Çanakkale seramikleri, işlemeler, dokumalar, bindallı giysiler vd.) bulunmaktadır.

SADDAM HÜSEYİN → HÜSEYİN (Saddam).

Saddharmaratnavaliya, seylanlı bir rahibin düzyazı yapıtı (XIII. yy.) Pali dilindeki buddhacı bir öykü kitabından esinlenilerek, sade ve dokunaklı bir dille yazılmıştır.

SADE sıf. (fars. *sāde*). **1.** Öze indirgenmiş, yapmacıksız, özentisiz, fazlalıklardan, süslerden arınmış bir şey için kullanılır; gösterişsiz, yalın: *Sade ve zevkli bir ev. Sade bir elbise. Sade bir tören. Sade bir anlatım.* **—2.** Özentisiz, yapmacıksız, doğal davranan kimse için kullanılır: *Sade bir insan.* **—3.** *Sade kahve,* şekersiz kahve. **—4.** Arasına, içine bir şey katılmamış yiyecek için kullanılır: *Sade lokum.* **—5.** *Sade yağ* → SADEYAĞ. **—6.** *Sade suya,* yağsız: *Sade suya çorba.*
—Böcbil. *Sade göz* → YALIN* GÖZ.
—Dilbil. ve Ed. *Sade türkçe,* arapça, farsça sözdizimi ve yapım kurallarına, yabancı ilgeçlere yer verilmeyen, halk diline geçmiş yabancı sözcükleri ise türkçeleşmiş sayan, ılımlı türkçecilerin, kullanılmasını amaçladığı yazı dili.

◆ be. **1.** Sade olarak, özentisiz bir biçimde: *Evini son derece sade döşedi. Çok sade giyinir.* **—2.** Sadece, yalnız, ancak: *Sade ben geldim, onlar evde kaldı.*

SADE (Donatien Alphonse François, *marquis* DE), fransız yazar (Paris 1740 - Charenton 1814). Provencelı eski bir soylu ailesinin çocuğuydu; orduda hizmet gördü (1755-1763) ve sonra Bresse, Bugey ve Valromey tümgenerali olarak babasının yerine geçti (1764). Sefahat düşkünlüğü (kırbaçlama, anormal cinsel ilişki, kutsallığa saygısızlık) yüzünden birçok kez hapse düştü (1763,1768,1772). Aix meclisi tarafından ölüme mahkûm edildi, İtalya'ya sığındı ve yeniden tutuklandı (1777); Vincennes'de ve Bastille'de yattı (1784-1789). Bu sırada ilk yapıtlarını yazdı: *Dialogue entre un prêtre et un moribond* (1782), *les Cent* Vingt Journées de Sodome* (1782-1785), *Aline et Valcour* (1768-1788; 1795'te basıldı), *Justine*'in ilk metni olan *Erdemle kırbaçlanan kadın* (les İnfortunes de la vertu) [1787]. Charenton'a nakledildi, 1790'da serbest bırakıldı; başkanı olduğu Piques Paris şubesinde siyasal etkinlik gösterdi (1793). Roman olarak *Justine ou les Malheurs de la vertu*'yü (1791), tiyatro için *Oxtiern ou les Malheurs du libertinage* (1791) ve *le Suborneur* (1793) gibi ahlaksal dramlar yazdı; *Discours aux mânes de Marat et Le Peletier*'de (1793), jacobin görüşlerini açıkladı. Ilımcılıkla suçlanıp hapsedildi ve Robespierre'in iktidardan düşmesiyle son anda kurtuldu; *la Philosophie dans le boudoir*'ı ve *Yeni* Justine*'i (la Nouvelle Justine suivie de l'Histoire de Juliette sa sœur) [1797] yayımladı. Bu sonuncu romanın yarattığı skandal, Konsüllük dönemínin siyasal ve ahlaksal duruma çekidüzen vermesi sırasında, 1801 yılında tutuklanmasına neden oldu. Önce Sainte-Pélagie'de yattı, sonra 1803'te Charenton tımarhanesi'ne nakledildi. Burada, öteki tutuklularla birlikte tiyatro oyunları düzenledi ve son romanlarını yazdı: *les Journées de Florbelle* (1804-1807), *l'Histoire secrète d'Isabelle de Bavière* (1813), *la Marquise de Gange* [1813'te yayımlandı], *Aşkın suçları* (Les Crimes de L'Amour).

Başta *les Cent Vingt Journées de Sodome* olmak üzere, birçoğu XX yüzyıla kadar basılmamış, suskunlukla ve lanetlemelerle karşılanmış ve edebe aykırı oldukları için mahkemelerde yargılanmış (sonuncusu 1957 yılındadır) olan Sade'ın yapıtlarının değeri, Apollinaire ve gerçeküstücülerden önce hemen hiç kabul edilmemişti. Apollinaire ve gerçeküstücüler, hem ahlaksal, hem dinsel hem de dilsel nitelik taşıyan toplumsal kısıtlamaya karşı, bu yapıtlarda mutlak bir özgürlük talebi bulunduğunu ileri sürdüler. Ne var ki Sade, aynı zamanda bir XVIII. yüzyıl yazarıydı ve Aydınlanma çağı burjuvazisinin değerlerini ve dogmalarını, alaya alarak tersyüz ediyordu. Nitekim, Doğa'yı yüceltmenin ve mutlu olma hakkının, bütün cürümleri haklı çıkarabileceğini; duyumculuğun, düşünceyi, en keskin ve benzersiz duyumlarla besleyeme bir çağrı olduğunu; mahvedilen kurbanın, celladına esinlediği incelemeler halinde yeniden var olduğunu ileri sürüyordu. Sade'ın, şehvet düşkünlüğü sahneleri ile felsefi söyleme art arda yer vermesiyle belirginleşen ve insan haklarının yaratıcıları olarak gördüğümüz kişileri ele alan özgün öyküleme yapısı, işte buradan kaynaklanır. Böylece Sade'ın aristokrat alaycılığı, sadizm kavramı yüzünden uzun zaman göz ardı edilebilmiş olan ideolojik sorgulama ve eleştiriyi bir zorunluk olarak yeniden ortaya koyar.

SADEARŞIN a. **1.** Dokmc. *Esk.* İpek iplikle dokunduktan sonra üzeri sim ya da sırmayla işlenmiş bir tür kumaş. (*Dip* de denir.) **—2.** Bu kumaştan yapılmış giysi.

SADECE be. **1.** Belirtilenden ne eksik ne de fazla olarak; yalnızca: *Orada sadece iki gün kaldı.* **—2.** Tek olarak; yalnızca, sırf: *Onun gözünde sadece sonuç önemliydi. Onu sadece bir mucize kurtarabilir. Sadece siz değilsiniz, sizin durumunuzda olan başkaları da var.*

SADED → SADET.

SADEDİL sıf. (ar. *sāde* ve fars. *dil*'den *sāde-dil*). *Esk.* Kurnazlık bilmeyen, saf.

SADEDİLAN çoğl. a. (fars. *sāde-dil*'in çoğl. *sāde-dilān*). *Esk.* Saf yürekli, temiz yürekli kimseler.

SADEDİLANE be. (fars. *sāde, dil* ve *-āne*'den *sāde-dilāne*). *Esk.* Safça, saflıkla, bönlükle.

SADEDİLİ a. (fars. *sāde, dil* ve *-ī*'den *sāde-dilī*). *Esk.* Sadedillik, bönlük, geri zekâlılık.

SADEDİLLİK a. (fars. sāde-dil'den). *Esk.* Saflık, bönlük, aptallık.

SADEF → SEDEF.

SADEFE a. (ar. *şadefe*). *Esk.* İçinde inci bulunan kabuklu bir deniz böceği cinsi ve bunun kabuklarından her biri.
—Esk. anat. Kulağın salyangoz ya da iç kısmı.

SADEGİ a. (fars. *sāde* ve *-ī*'den *sādegī*). *Esk.* **1.** Sadelik, düzlük, süssüzlük. **—2.** *Sadegi-i ifade,* anlatım sadeliği. ‖ *Sadegi-i libas,* giyim sadeliği.

SADEKÂR a. (fars. *sāde* ve *-kār*'dan *sādekār*). *Esk.* Kuyumcu taslakçısı, kuyumculara taslak hazırlayan kimse.

SADEKÂRİ a. Ayrıca değerli taşlarla süslü olmayan, altın ya da gümüşten yapılmış kuyumculuk işleri.

SADELEŞME a. Sadeleşmek eylemi.

SADELEŞMEK gçz. f. Fazlalıklardan, süslerden arıtılarak öze indirgenmek; yapmacıksız, özentisiz bir duruma gelmek; yalınlaşmak.

◆ **sadeleştirmek** ettirg. f. Daha sade, daha yalın bir duruma getirmek.

SADELEŞTİRME a. Sadeleştirmek eylemi.
—Arit. YALINLAŞTIRMA'nın eşanlamlısı.



Sadberkhanım müzesi
İstanbul

SADELEŞTİRMEK → SADELEŞMEK.

SADELEVH sıf. (fars. *sāde* ve ar. *levḥ*'ten *sāde-levḥ*). *Esk.* Saf, bön.

SADELİK a. **1.** Fazlalıklardan, süslerden arınmış olma; sade bir şeyin niteliği: *Bir giysinin sadeliği. Tören büyük bir sadelik içinde geçti.* **—2.** Olduğu gibi görünen, yapaylıktan, gösterişten, yapmacıklıktan kaçınan bir kimsenin, davranışlarının niteliği: *Sadeliği ile kendini sevdirmek.* **—3.** Kolay anlaşılabilir, gereksiz süslemelerden uzak bir anlatımın özelliği, yalınlık: *Üslubunun sadeliğiyle dikkat çeker.*

SADEMAT çoğl. a. (ar. *şadme*'nin çoğl. *şademāt*). *Esk.* **1.** Çarpmalar, çatmalar, tokuşmalar. **—2.** Belalar.

SÁ DE MİRANDA (Francisco DE), portekizli hümanist ve yazar (Coimbra 1480 - Quinta de Tapada, Minho, 1558). İtalya'da bir süre kaldıktan sonra (1521-1526) orada tanıdığı yeni şiir biçimlerini memleketine getirdi. Portekiz'e on heceli şiiri, soneyi, eglogu, elejiyi ve düzyazı komediyi tanıtan odur (*Os Estrangeiros,* 1527; *Os Vilhalpandos,* 1538); bununla birlikte geleneksel şiire sırt çevirmedi ve Garcia de Resende'nin *Cancionero Geral* adlı yapıtındaki (1516) hicivci ve ahlakçı geleneği savunan mektuplarını (*Cartas* 1530) geleneksel vezinle yazdı.

SADERU sıf. (fars. *sāde* ve *rū*'dan *sāde-rū*). *Esk.* Tüysüz, yüzünde henüz tüy bıtmemiş, sakalı çıkmamış.

SADERUYAN çoğl. a. (fars. *sade* ve *rū; sāde-rū*'nun çoğl. *sāde-rūyān*). *Esk.* Sakal ve bıyığı çıkmamış gençler.

SADET a. (ar. *şaded*). **1.** Üstünde durulan asıl konu, asıl madde: *Haric-es-saded* (konu dışı). **—2.** *Esk.* Niyet, teşebbüs. **—3.** *Sadede gelmek,* konuyla ilişiği olmayan şeyleri bir yana bırakarak, asıl konuya dönmek.

Lauros-Giraudon



marquis de Sade'ın Man Ray tarafından çizilmiş hayali portresi (1938)
özel kol.

SADETTİN EFENDİ (Mehmet) → MEHMET SADETTİN EFENDİ Seyit.

SADETTİN KÖPEK, Anadolu Selçuklu devleti veziri (öl. 1239). Alaettin Keykubat I döneminde (1219-1237) Eyyubiler'le yapılan savaşlarda büyük yararlık göstererek emirliğe yükseldi (1226). Urfa ve Harran'ı geri alan Eyyubiler'e karşı düzenlenen seferin komutanlığına getirildi (1236). Küçük oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht ilan eden Alaettin Keykubat'ın ölümü üzerine (1237), güçlü emirleri kendi yanına çekerek onun büyük oğlu Keyhüsrev II'yi tahta çıkarmayı başardı. Bu etkinliği yeni hükümdar tarafından vezirliğe getirilmekle ödüllendirildi. Kararsız ve eğlenceye çok düşkün olan Keyhüsrev II'yi sadakat gösterileriyle denetimine almayı beceren Sadettin Köpek, kendisine rakip olabilecek emirleri ortadan kaldırmak için bunları ihanetle suçlayarak hükümdarın gözünden düşürdü; sonra da hepsini cezalandırmak üzere sultandan ferman aldı. Moğollar'ın

önünden kaçarak Anadolu Selçukluları'nın hizmetine giren harizm beylerinin en büyüğü olan Kayır Han'ın vezir tarafından tutuklanıp hapse atılması, öteki tüm harizm beyleriyle askerlerinin selçuklu yönetimine karşı ayaklanmalarına, üzerlerine gönderilen hükümet kuvvetlerini yenilgiye uğrattıktan sonra geçtikleri yerleri yağmalamalarına ve Anadolu'dan ayrılmalarına yol açtı. Bu olayları, haklılığını kanıtlayan bir silah gibi kendi yararına kullanan Köpek, bu kez de güçlü selçuklu emirlerini ortadan kaldırmaya koyuldu. Böylece çevresinde kendisine rakip olabilecek kimse kalmayınca da gözlerini selçuklu tahtına dikti. Ancak, selçuklu soyundan olmayan bir kişinin tahta çıkması sözkonusu olmadığından, kendisinin ana tarafından selçuklu sülalesiyle bağlantısı bulunduğu söylentisini yaydı. Sonunda vezirinin gerçek amacını anlayan Keyhüsrev, Sıvas subaşısı Hüsamettin Karaca'yı onu öldürmekle görevlendirdi. Hüsamettin, düzenlediği bir şölende çağrılı olarak bulunan Sadettin Köpek'i adamlarına öldürttü.

Aynı zamanda mimar ve nakkaş olan Sadettin Köpek, Alaettin Keykubat I tarafından Beyşehir gölünün kıyısındaki Kubadâbâd* sarayı'nın yapımıyla da görevlendirilmişti. Konya-Aksaray yolu üzerindeki Sadettin (Zazadin) han da (1237) onun yapıtlarındandır.

SADETTİN HAMEVİ (Muhammet bin Müeyyet), iranlı tasavvuf adamı, şair (Cürcan [?] 1191 ya da 1198 - Bahrabad, Horasan, 1252 ya da 1260). Harizm'de Necmettin Kübra'nın kurduğu kübreviye (ya da zehebiye) tarikatına girdi; şeyhin 12 halifesinden biri oldu. Moğol akını sırasında bir süre Suriye'de yaşadıktan sonra Horasan'a dönerek Bahrabad'a yerleşti. Arapça, farsça tasavvufi şiirleri, özellikle rubaileri vardır. *Mahbub ül-evliya, Secencel ül-ervah ve nukuş ül-elvah* gibi yapıtları kapalı anıştırmalarıyla anlaşılması zor metinler sayılır.

SADETTİN MUHAMMET BİN İBRAHİM, Molla Sadra ya da **Sadr ül-Müteellihin** de denir, iranlı kelam bilgini ve felsefeci (Şiraz ? - Basra 1640). Isfahan'da Mir Damad'dan felsefe, Bahaettin Amili'den de kelam ve islam dini dersleri aldı. Bir süre Kum'da kaldıktan sonra Fars valisi Allahverdi Han tarafından Şiraz'daki medreseye müderris atandı. Hac dönüşü Basra'da öldü. Varlık konusunda tümtanrıcı görüşü savunan Sadettin, hareketi cismin (cevherin) arazı kabul edenlere karşı, cismin de hareket halinde olduğunu, buna dayanarak asla dönüşün (meâd) yalnızca ruhla değil cisimle birlikte olacağını ileri sürdü.

SADETTİN TEFTAZANİ → TEFTAZANİ (Sadettin).

SADEYAĞ ya da **SAĞYAĞ** a. Sütten elde edilen yemeklik yağ.



Sadık Bey için Fatih parkı'na dikilen anıt *İstanbul*

SADEYN a. (ar. *sa'd*'ın ikili çoğl. *sa'deyn*). *Esk.* Müneccimlerce "iki uğurlu" adı verilen Venüs ve Jüpiter gezegenleri.

SADHANA, *belirlenmiş bir amacın gerçekleşmesi* anlamına gelen sanskritçe sözc. Bir tanrıyı gözle görülür hale getirme ve onunla özdeşleşmekten oluşan tantracı zihin alıştırması. Sadhana, bazen gerçek ya da düşünce alanına aktarılmış cinsel uygulamaları içeren çok belirli birtakım kurallara göre yapılır. Sadhana, bugün Hindistan'da bir tür ruhsal gerçekleştirme yolunu benimseme ve bunun gerektirdiği ruhsal egzersizlerin tümü anlamına gelmektedir.

SADHU a. (iyi anlamına gelen sanskritçe sözc.). Hindu çileci, kendini ruh âlemi araştırmalarına vermek için toplum yaşamıyla bütün bağlarını kesmiş kutsal adam (bazen bir kadın). Sadhular'ın pek çok olması nedeniyle bu deyim, profesyonel ve gözboyayıcı dilenciler için de kullanılır. Sadhular, sofu kişilerin sadakalarıyla yaşarlar; saçları uzun ve çoğunlukla topuz biçiminde kafalarının tepesinde toplanmıştır; bütün varlıkları bir baston, bir su kabı, bir sadaka çanağı ve bazen bir tespihle bir şaldan oluşur.

SADIK sıf. (ar. *şıdk*'tan *şadık*). **1.** *(Bir kimseye) sadık,* bir kimseye bağlılığı, sadakati sürekli olan, güvenilir kimse ya da hayvan için kullanılır: *Sadık bir dost. Sahibine sadık bir köpek.* **—2.** *(Bir kimseye) sadık,* aşk ilişkisinde bir kimseye bağlı olan, özellikle de eşini aldatmayan kimse için kullanılır: *O, bana her zaman sadıktı. Sadık bir koca.* **—3.** *Bir şeye (soyut) sadık,* ona bağlı olan, ondan vazgeçmeyen kimse için kullanılır: *İlkelerine sadıktır.* **—4.** *Bir kimseye, bir şeye sadık kalmak,* ona olan bağlılığını sürdürmek, ona her zaman bağlı kalmak.
—*Esk.* Doğru, gerçek. ‖ *Sadık-ül-beyan, sadık-ül-kavl, sadık-ül-kelam,* sözü doğru, doğru sözlü olan. ‖ *Sadık-ül-vaad,* sözünün eri, sözünde duran.

SADIK (Muhammet Ahmet), mısırlı general (Şarkiyye eyaleti 1917). Sina silahlı kuvvetleri kurmay başkanlığını yaptı (1956); Rusya'da bir askeri akademide kurs gördükten sonra Bonn'a askeri ataşe olarak gönderildi (1962-1964); Mısır Askeri akademisi'ni, sonra haber alma örgütünü yönetti (1966), daha sonra da genelkurmay başkanlığına getirildi (1967). Başbakan yardımcısı ve 1971'de başkomutan oldu; 1972'de rus askeri danışmanlarının uzaklaştırılmaları için çalıştı, ama kısa bir süre sonra istifa etmek zorunda kaldı.

SADIK AĞA Mehmet, türk besteci (1757 ? - İstanbul 1815). Enderun'da yetişti. Selim III'ten sonra Mahmut II'nin de musahipleri arasına girdi. Selim III okulunun güçlü bestecilerindendir. Günümüze 10 dolayında yapıtı ulaşabilmiştir: 3 peşrev, 3 sazsemaisi, 2 beste, 1 ağırsemai, 2 yürüksemai. Irak bestesi *(Mürg-i canı edeyim âteş-i gamda püryan)* ile hüseyni yürüksemaisi *(Ey şeh-i kişver-i naz ü nahvet)* çok değerlidir.

SADIK AHİ → ETİ (Mehmet Sadık).

SADIK BABA, türk halk şairi (İstanbul ? - *ay. y.* 1897). Bahriye subaylığından emekli olduktan sonra Maliye hazinesi sermünadisi (baş tellal) olarak çalıştı. Çamlıca bektaşi tekkesi şeyhi Ali Nutki Baba'nın kayınbabasıydı. Bektaşi inancını konu edinen nefesleriyle tanınır.

SADIK BEY Tayyareci, türk asker, havacı (Selanik ? - Filistin, Taberiye gölü, 1914). Manastır askeri idadisi'ni, İstanbul'da Harbiye'yi bitirdi; teğmen olarak orduya katıldı. Türk-İtalyan savaşı'nda (1911-1912) Enver Bey'in (Paşa) maiyetinde Trablusgarp'ta savaştı, Enver Bey Harbiye nazırı olunca, onun yaveri atandı. 8 şubat 1914'te Blériot tipi "Muaveneti milliye" adlı uçakla, pilot Fethi Bey'in râsıtı (gözlemcisi) olarak, İstanbul-Kahire yolculuğuna çıktı. Şam'a kadar uçtular. Ancak 24 şubatta Şam'dan havalandıktan sonra Kudüs'e giderlerken uçak Taberiye gölü yakınlarında Cehennem vadisinde yere çakıldı. Fethi Bey'le birlikte ilk türk hava şehitleri oldular. Anılarına, İstanbul Fatih parkı'na bir anıt dikildi.

SADIK BEY (Mehmet), **Miralay Sadık** da denir, türk asker ve siyaset adamı (İstanbul 1860 - *ay. y.* 1940). Harbiye'yi süvari mülazımı olarak bitirdi (1882). Suriye, Trablus ve Makedonya'da görev yaptı. Manastır'da miralay rütbesiyle Süvari alay komutanıyken gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi (1906). İkinci meşrutiyet'in ilanı üzerine (1908) Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki kongresi'ne Manastır delegesi olarak katıldı. Debre mutasarrıflığına atandı. Değerinin yeterince anlaşılmadığı gerekçesiyle 1911 kongresi'nden sonra İttihat ve Terakki'den ayrılarak muhalefet saflarına katıldı; emekliye ayrılıp politikaya girdi. Hürriyet ve İtilaf fırkası kurucusu oldu; ikinci başkan seçildi. 1912 seçimlerinde (sopalı seçim) İttihat ve Terakki'nin başarısı üzerine kendisine bağlı subaylarla Babıâli'yi basıp bir hükümet darbesiyle iktidarı ele geçirmeyi planladıysa da baş gösteren Balkan savaşı buna olanak bırakmadan İttihat ve Terakki iktidardan düştü. Savaşın sonuna doğru sadrazam olan Mahmut Şevket Paşa'ya karşı girişilen suikasttan sonra (1913) ittihatçılar muhaliflerini sürerlerken Paris'e kaçtı. Ordan Mısır'a geçti. İngilizler'le yakın ilişki içinde oldu. Mondros mütarekesi'nin ardından İstanbul'a döndü (1919). Yeniden kurulmuş Hürriyet ve İtilaf fırkası tarafından bir kahraman gibi karşılandı. Kısa süre sonra da bu fırkanın başkanlığına getirildi (1920). Bir kongre darbesiyle İngiliz muhipleri cemiyeti yönetimini de ele geçirdi (1921). Ancak bir süre sonra bu cemiyetin yönetimini Sait Molla'ya kaptırdı. Damat Ferit Paşa hükümetinde istediği bakanlık koltuğu kendisine verilmedi; âyan üyeliğine atanmayı da kabul etmedi. Böylece hem İstanbul'daki Damat Ferit hükümetine hem de Anadolu'daki Kurtuluş savaşı veren TBMM hükümetine muhalif bir tutum takındı. Kurtuluş savaşı'nın başarıya ulaşması ve Refet Paşa komutasındaki türk öncü kuvvetlerininin İstanbul'a girmesi üzerine pek çok işbirlikçi arasında İngiliz yüksek komiserliğine sığındı (1922). İngilizler'in sağladığı bir gemiyle Romanya'ya gitti. Lozan antlaşması'ndan sonra 1924'te TBMM'nin çıkardığı Yüzellilikler listesi'ne alındı. Yüzellilikler'in affından sonra da yurda dönmedi. Ancak yeğeni İbrahim Alaattin Gövsa'nın aracılığı ile dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'den güvence aldıktan sonra (1940) İstanbul'a döndüyse de, kalp yetmezliğinden, döndüğü günün gecesi öldü.

SADIK EFENDİ Bursalı Âmâ Mehmet, türk besteci (İstanbul ? - İstanbul 1797). Uzun süre Bursa'da yaşadı. Günümüze ulaşabilen en önemli yapıtı *Bestenigâr mevleviayini*'dir.

SADIK PAŞA (Mehmet) → MEHMET SADIK PAŞA.

SADIK VİCDANİ, asıl adı **Mustafa Kayıkçıoğlu,** türk şair, yazar (Safranbolu 1864 - İstanbul 1939). Kastamonu rüştiyesi'nde iki yıl okudu. Kastamonu istinaf mahkemesi kalemine memur olarak girdi. Zabıt kâtibi, daha sonra vilayet mümeyyizi oldu. Ahmet Mahir Efendi'nin derslerine devam edip icazet aldı. Hocası tarafından kendisine "Ebu Rıdvan" künyesi verildi. Kosova vilayeti idare meclisi başkâtipliği yaptı ve çeşitli kentlerde vilayet mektupçuluğunda bulundu. Atandığı Aydın tasfiye komisyonu üyeliğinden emekliye ayrıldı. Vilayet gazetelerinde, dergilerde din, ahlak ve toplum sorunlarıyla ilgili yazılar yazdı. Şiirlerinden bir bölümünü *Perişan* (1891), *Nagamat-ı vicdaniye* (1894), *Berk-ı kaza* (1911) gibi kitaplarında topladı. Tarikat (*Tomar-ı turuk-ı ali-*

ye [1922-1924, 4 kitap]), din (*Hazret-i Muhammet niçin çok evlendi* [1928]) konularıyla ilgili yapıtları vardır.

SADIKA sıf. (ar. *ṣādıḳ*'ın dişl. *ṣādıḳa*). *Esk.* **1.** Doğru, gerçek. **—2.** İçten bağlı olan, sadık olan kadın için kullanılır.

SADIKAN çoğl. a. (ar. *ṣādıḳ*'ın fars. çoğl. *ṣādıḳān*). *Esk.* **1.** Sadık, sadakatli, bağlı kimseler. **—2.** Doğru kimseler.

SADIKANE sıf. ve be. (ar. *ṣādıḳ* ve *-āne*'den *ṣadıḳāne*). *Esk.* Sadık olana yaraşır biçimde.

SADIR, -drı a (ar. *ṣadr*). *Esk.* **1.** Göğüs. **—2.** Yürek,kalp. **—3.** Her şeyin önü, ilerisi, başı. **—4.** En iyi, en yüce yer. **—5.** Başkan, lider. **—6.** "Sadrazam" sözcüğünün kısaltılmışı. **—7.** *Sadra şifa vermek,* gönül kandırıcı, isteği karşılayıcı, inandırıcı, ferahlatıcı olmak: *Ona da sordum ama, sadra şifa bir karşılık vermedi.* **—8.** *Sadr-ı ali,* sadrazam. || *Sadr-ı Anadolu,* Anadolu kazaskeri. || *Sadr-ı azam* → SADRAZAM. || *Sadr-ı rum,* Rumeli kazaskeri. || *Sadrgâh,* çok önemli yer. || *Sadr-nişin,* bir toplantıda başköşede oturan.
—Ed. Beytin birinci dizesinde aruz vezni kalıbının birinci cüzüne uyan söz öbeği. (Son öbeğe *aruz* ya da *harb,* ortadaki öbeğe *haşiv* adı verilir. Örn.: *"Gülzara gel nesim-i saba gibi hoş dem ol"* [Baki] dizesinde vezin mef'ûlü fâilâtü mefâîlü fâilün'dür [——·——·——·——]. Burada sadr, fâilâtün cüzüne uyan "gülzara"dır; "hoş dem ol" [fâilün] aruz; ortadaki öbek de haşivdir.) [*İbtida* da denir.]

SÂDIR sıf. (ar. *ṣudūr*'dan *ṣadır*). *Esk.* **1.** Çıkan, oluşan. **—2.** *Sadır olmak,* ortaya çıkmak. **—3.** *Şeref-sadır* → ŞEREFSADIR.

SÂDIRE → SÂDİRE

SADİ a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir makam. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

SADİ, asıl adı **Ebu Abdullah Müşerrifüttin bin Müslih eş-Şirazi,** iranlı şair, yazar (Şiraz 1213 ? - *ay. y.* 1292). Asıl adını unutturan Sadi mahlası, salgurlu hanedanından Sad bin Zengi ya da Sad bin Ebubekir'in adlarıyla ilgilidir. İlk öğrenimini ülkesinde yaptıktan sonra gittiği Bağdat'ta Nizamiye medresesi'nde okudu. Ünlü sufi Şihabettin Sühreverdi ile tanıştı. Şam ve Hicaz'a gitti. Hac görevini de yerine getirdikten sonra döndüğü Şam'da bir süre vaaz verdi. Atabek Ebubekir bin Sad'ın hükümdarlığı döneminde (1231-1260) Şiraz'a gitti. Ebubekir ve oğlu Sad için *Bostan** ve *Gülistan** adlı yapıtlarını yazdı. Salgurlular'ın ortadan kalkması üzerine Şiraz'dan ayrıldı, Bağdat ve Hicaz'a gitti (1264). Dönüşünde G.-D. Anadolu'yu, Azerbaycan'ı gezdi. Azerbaycan'da moğol devlet adamı Atamelik Cüveyni ve Şemsettin Cüveyni, şair Hümam-ı Tebrizi ile tanıştı. Şiraz'a döndü; ölümüne değin vaktini kendi zaviyesinde ibadetle geçirdi. Bugün üzerinde güzel bir anıt yapılmış olan zaviyesinde gömüldü. Mezarının bulunduğu semt onun adı ile anılır (Sadiye). Yapıtlarındaki Yemen, Belh, Bamyan ve Kaşgar'a gittiğine ilişkin bilgiler, gerçekle bağdaşmamaktadır. O buraların adlarını, öykülerindeki olaylara bir yer gösterme gereksinimi duyduğu için anmıştır.

Kusursuz bir anlatış biçimi olan Sadi'nin üslubu basit gibi görünür, ancak kolay taklit edilemez (sehl-i mümteni). Yapıtları, "Bisütun" diye tanınan Ali bin Ahmet tarafından iki kez (1325, 1334) külliyat halinde derlendi. İrili ufaklı 22 ya da 23 yapıtı içeren bu külliyat içindeki yapıtlardan başlıcaları şunlardır: *Takriz-i dibaçe, Mecalis-i pencgâne, Sual-i sahibdivan, Akl u ışk, Gülistan, Bostan, Kasaid-i farsi, Kasaid-i arabi, Gazeliyat, Hubsiyat, Hezliyat.*

Sadi'ye büyük ün kazandıran *Gülistan* ve *Bostan,* yüzyıllar boyunca islam dünyası medreselerinde okunmuş, açıklamaları yapılmış ve çeşitli dillere çevrilmiştir. *Baharistan* ve *Nigâristan* gibi benzerleri yazılmışsa da, hiçbiri bunlara denk olamamıştır. *Gülistan* ilk kez Seyf-i Serayi (öl. 1391) tarafından kıpçak türkçesine, Şahidi İbrahim Dede (öl. 1550) tarafından da osmanlıcaya çevrilmiştir. *Bostan*'ın ilk manzum türkçe çevirisi, kısaltılmış biçimde Hoca Mesut tarafından yapılmıştır (*Ferhangname-i Sadi,* 1354). [→ Kayn.]

SADİ (Abdurrahman bin Abdullah **ES-**), sudan asıllı tarihçi (Timbuktu 1596 - *ay. y.* 1656'dan sonr.). Sudan'da Songay devletinde bir bilginler ailesindendi. Öğrenimini Timbuktu'da yaptıktan sonra Cenne'ye gitti ve imam oldu. Bir süre sonra görevinden uzaklaştırılınca Timbuktu'ya döndü. Bölge yöneticisinin danışmanları arasına katıldı. Bu görevi sayesinde Songay devleti topraklarını tanıma olanağını buldu. *Târih üs-Sudan* adlı yapıtını yazdı. Ona ün kazandıran bu yapıtı Songay, Melli ve Tuareg kabileleri, Cenne ve Timbuktu kentlerinin tarihiyle başlar, Sudan'da müslüman egemenliğinin kuruluşundan yazarın ölümüne kadarki olayların anlatılmasıyla son bulur. Sonradan bu yapıta, adı bildirilmeyen biri tarafından Songay devletindeki Fas valilerinden söz eden, *Tezkiret ün-nisyan* adlı bir ek yazılmıştır.

SADİ Harputlu, türk şair (Harput 1847 ? - İzmir 1916). Küçük yaşta İstanbul'a geldi; burada öğrenim gördü. Selanik'te Mekteb-i osmani'nin müdürlüğünü yaptı. Drama, Siroz sancaklarında polis komiseri olarak çalıştı. İzmir Muallim mektebi'nde ders verdi. "Deli Şair" imzasıyla *Tercüman-ı hakikat,* Selanik'te çıkan *Asır* ve *Mütalaa* gazetelerinde, *Ceride-i sofiye* dergisinde şiirler yayımladı. Selanik'te *Gonca-i edep,* Üsküp'te *Yıldız* adlı edebiyat dergilerini çıkardı. *Açık türkçe* adlı küçük yapıtı, alfabe konusuyla ilgilidir.

SADİ ÇELEBİ → TACİZADE SADİ ÇELEBİ.

SADİC sıf. (fars. *sāde*'den ar. *sādic*). *Esk.* Karışık olmayan, yalın.

SADİD a. (ar. *ṣadid*). Esk. tıp. **1.** Yaradan akan sarı sıvı, irin. **—2.** *Sadid-i seretani,* yenirce yarasından akan irin.

SADİK sıf. (fr. *sadique*). → SADİST.

SADÎK a. (ar. *ṣadiḳ*).*Esk.* **1.** Samimi, içten dost. **—2.** *Sadîk-i kadim,* eski dost.

SADİK-AĞIZCIL sıf. Psikan. *Sadik -ağızcıl evre,* ağızcıl evrenin, K. Abraham tarafından belirlenen bir yönü. Sadik -ağızcıl evrede bebek, yoksun bırakılmaya doğuştan gelen dayanma gücüne ve kıskançlığının şiddetine göre, nesnenin (meme) yokluğu sırasında birtakım fantazmalar üretir ve bu fantazmalarda, ağız bölgesini sevilen bir nesnenin korunması amacıyla değil de, nefret edilen bir nesnenin yok edilmesi amacıyla kullanır.
—ANSİKL. K. Abraham, ağızla emme evresinden sonra gelen, ondan ayrı, bir ağızla ısırma evresi bulunduğunu ileri sürdü. Birinci evre, sadik vampirlik eylemine, ikinci evre de yamyamlık eylemine karşılıktı. Bu ikinci evrede, nesne parçalanıp yok edilmekteydi. M. Klein, çocuğun iç dünyasında yer alan böyle tehdit edici ve zorlayıcı bir iç atılmış nesnenin, üstben'in en ilkel yanlarından birini oluşturduğunu gösterdi.

SADİLER ya da **BENİ SAD,** Fas'ta şerifler hanedanı (1509-1659). Vattasi hanedanının yerine geçtiler. Kökenlerini Hasan bin Ebu Talip'e çıkardıklarından *eş-Şurefa ül-Hasaniye,* Hz. Peygamber'in süt annesi Halime'nin kabilesi Beni Sad kabilesinden geldiklerini öne sürdüklerinden *eş -Şurefa üs-Sadiye,* adlarıyla da anılırlar.

XV. yy. sonlarında, çoğu birbirleriyle savaşan müslüman kabileler, hıristiyan egemenliği altına girmişlerdi. Bu durumu sona erdirmek isteyen kabileler Portekiz yönetimine karşı şeriflerin ve murabıtların yönetiminde bir savunma ve direnme güçbirliği oluşturdular. Bu güçbirliği içinde Türkler Cezayir'de, Sadiler ise Fas'ın Güney kesiminde yer aldılar. Sadiler'den *Mehdi* ve *Kaimbillah* lakaplarıyla anılan Muhammet, kısa sürede bütün müslüman kabilelerin desteğini sağlayarak giriştiği birkaç savaşta hıristiyanları yendi. Fas'taki Vattasiler'in hükümdarından da yardım görerek egemenlik alanını genişletti; Vattasiler'i safdışı bırakarak 1509'da Sadiler hanedanının kurucusu sıfatıyla ilk hükümdar oldu ve büyük oğlu Ahmet el-Arec'i kendisine veliaht atadı. 1517'de ölünceye kadar Portekizliler ile savaşını sürdürdü. Ölümünden sonra şerifliği iki oğlu yürüttü; iki kardeş Güney Fas ve yöresinde egemenliği sağlamayı başardılar. Bir ara ülke iki kardeş arasında bölündüyse de kısa süre sonra küçük kardeşi Muhammet eş-Şeyh ağabeyi Ahmet Arec'i sürgüne yollayarak topraklara tek başına egemen oldu ve bu arada hıristiyanlarla giriştiği savaşlarda bazı kaleleri aldı. 1543'te vattasi sultanı Mulay Ahmet'e tutsak düştüyse de Mıknase kentini ona bırakarak özgürlüğüne kavuştu. Ertesi yıl bu kez Muhammet eş-Şeyh, Mulay Ahmet'i yenerek hapsetti. Bir süre sonra yeniden Fas'a girdi (1549). Türkler ile işbirliği yapan Vattasiler'e karşın egemenliğini korudu ve 1554'te kesin olarak sultan ilan edildi. Sonraki yıllarda Türkler'e karşı İspanyollar'ı tutunca Kanuni Sultan Süleyman'ın buyruğu ile türk ordusu Cezayir'den harekete geçti ve yapılan savaşta Muhammet eş-Şeyh öldürüldü (1557). Yerine *el -Galibbillah* lakabıyla geçen oğlu Mulay Ebu Muhammet Abdullah da babasının siyasetini izledi ve o da öldürüldü (1574). Yerine tahta çıkan oğlu Ebu Abdullah Muhammet'in saltanat yılları ise taht kavgalarıyla geçti. En sonunda, tahta Osmanlılar'ın desteğini sağlayan Abdülmelik bin Muhammet çıktı (1576). Portekizliler'in de katıldıkları Üç Kral savaşı'nın ardından Osmanlılar bu kez Ahmet el-Mansur'u Fas şerifi yaptılar (1578). Ahmet el-Mansur'un ölümünü izleyen yıllarda (1603), ülke yine birbiri ardınca taht kavgalarına sahne oldu. Sadiler hanedanından 1659'a kadar tahta sırasıyla Muhammet eş-Şeyh el -Memun, Zeydan en-Nâsır, Abülmelik bin Zeydan, el-Velit, Muhammet el-Esgar ve Ahmet el-Abbas çıktı. Sonra bu hanedan Ali yanlısı Filali şeriflerince ortadan kaldırıldı.

SADİN a. (ar. *sādin*). *Esk.* **1.** Kapıcı. **—2.** Kâbe'de hizmetçi olan, Kâbe kapıcısı.

Sadiname → BOSTAN.

SÂDİRE ya da **SÂDIRE** sıf. (ar. *ṣādire*). *Esk.* **1.** Çıkan, çıkmış olan: *Kelimat-ı sâdire* (çıkan kelimeler). **—2.** *Sâdire defteri,* resmi mektup ve yazıların kaydedildiği defter, giden evrak defteri.

SADİS sıf. (ar. *sādis*). *Esk.* **1.** Altıncı. **—2.** *Sadis-aşer,* on altıncı.

SADİSEN be. (ar. *sādis*'ten *sādisen*). *Esk.* Altıncı olarak, altıncı derecede.

SADİST, -ti sıf. (ing. sözc.). **1.** Sadizme ilişkin. **—2.** Kasıtlı bir kötülüğü, acımasızlığı gösteren şey için kullanılır:
◆ sıf. ve a. **1.** Cinsel bir sapıklık (sadizm) gösteren kimse için kullanılır. **—2.** Acı çektirmekten hoşlanan, bilerek kötülük yapan, acımasız kimse için kullanılır: *Bu adam çocuklara eziyet eden bir sadist.*

SADİSTLİK a. **1.** SADİZM'in eşanlamlısı. **—2.** Başkalarına acı çektirmekten hoşlanan acımasız bir kimsenin niteliği, bu kimseye özgü davranış.

SADİYA BİN YUSUF EL-FEYYUMİ, yahudi kökenli, filozof, dilci ve kelam bilgini (Feyyum 882 ya da 892 -Sura, Suriye 942). Filistin'e gitti ve orada ileri gelen bilim adamları ile tanıştı, onlarla türlü konularda tartıştı. En önemli yapıtı, felsefe ile ilgili arapça *Kitâb ül-emânât ve'l i'tikâdât*'ıdır. Bu kitapta islam kelamı ile Aristoteles felsefesinin etkileri görülür. Bu kitap

sonradan ibraniceye çevrildi (1186). Daha sonra arapça metinle ibranice çevirisi birlikte yayımlandı (1970). Ünlü Şura okulunun başkanı da olan Sadiya, bu yapıtı dışında, yine arapça olarak ibranice bir dilbilgisi ve sözlük yazdı. Tevrat'ı da arapçaya çevirdi. Ancak bu yapıtlardan sadece birtakım parçalar kalmıştır.

SADİYE a. (ar. *saʿd* ve *-iyye*'den *saʿdiyye*). Esk. bot. Papirüsgiller. (XIX. yy.'da fr. *cypéracées* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

Sadiye ya da **Cibaviye,** XIV. yy.'da Sadettin el-Cibavi tarafından Şam'da kurulan, yarı hekim, yarı büyücü ve ayrıca mistik eğilimli dervişler tarikatı.

SADİZM a. (fr. *sadisme;* özel a. *Sade*'dan). **1.** Tatmini, başkalarına çektirilen manevi ya da fizik acıya bağlı olan cinsel sapıklıkların tümü. (Eşanl. SADISTLIK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Acı çektirmekten alınan zevk; başkalarının mutsuzluğundan duyulan tat; gaddarlık.

—Psikan. *Sidik-sadizmi,* çocuğun ruhsal-cinsel gelişiminde, sidiğin yıkıcı güçlerle donandığı evrenin özelliği.

—ANSİKL. "Mazoşizm" terimi gibi, "sadizm" terimi de 1886'da Krafft-Ebing tarafından kullanıldı; S. Freud ve psikanaliz geleneği tarafından da yeniden ele alındı. Freud, 1920'de ölüm dürtüsü varsayımını kurduktan sonra, sadizmi bu dürtünün bölümlerinden biri olarak tanımlamıştı. Cinsel dürtüye bağlı olan bu dürtü dışa yönelikti. Sadizm, başkalarına yönelik apaçık bir etkinliğe dayanır ve bu saldırganlık cinsel fantazmaların işe karışmasına her zaman bağlı değildir. Özellikle çocukta böyle bir dürtü, sadik-oral ve sadik-anal evrelerde ortaya çıkabilir. Cinsel birleşmede görüldüğünde sadizm, karşıtı olan "mazoşizm" ile birlikte ele alınmalıdır (sadomazoşizm).

—Psikan. Gelişmenin erken evrelerine özgü karışıklıkta, bütün vücut sıvıları anne sütünün eşdeğerlisi olarak algılanır ve özellikle sidik üretimi, süt üretimi olarak kavranır. Ama yoksun kalmanın etkisiyle bir fantazma bu iyi sıvıyı, yakıcı bir öğeye dönüştürebilir. Böylece sidik, ona atfedilen yakıcı ve yıpratıcı özellikleriyle, yoksunluğa yol açan nesneyi yıkmak için kullanılabilir.

Sadko, rus kahramanlık destanlarının (bıylina) kahramanı. Sadko, yıldızı parlayan bir gusla çalgıcısıdır. *Sadko'nun şarkısı,* XI. yy.'dan XIV. yy.'a kadar, tüccar ve denizci kenti Novgorod'un törelerini canlandırır.

Sadko, Rimskiy-Korsakov'un, librettosu V. İ. Belskiy'e, müziğiyse gene besteciye ait olan operası. İlk kez 1898'de Moskova'da temsil edilen ve saz şairi Sadko ile deniz tanrıçalarının serüvenlerini konu alan yapıt popülerliğini korumuştur. Zarif orkestralaması, ustaca yazılmış ses partileri, ve bölümlerinin çokluğu ve çeşitliliğiyle (hintli tüccarın ünlü şarkısı) dikkati çeker.

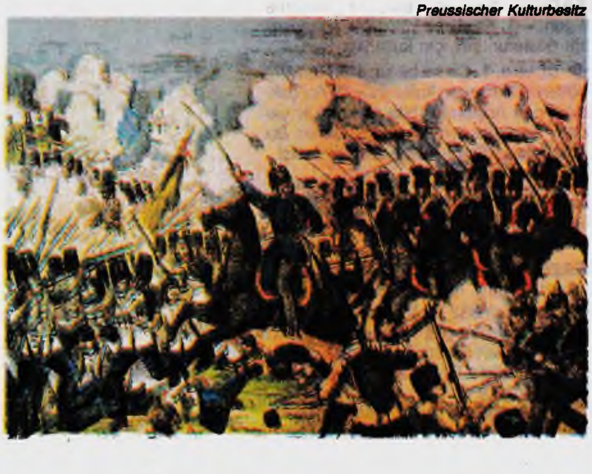
Sadler's Wells Ballet, Old Vic Theatre ile Sadler's Wells Theatre'daki dansçıların birleşmesinden oluşan ingiliz bale topluluğunun 1936'da aldığı ad. İlk topluluk, daha önce Vic Wells Ballet adıyla biliniyordu (1931); onun kadar önemli olmayan ikinci topluluk Sadler's Wells Ballet Theatre adıyla Sadler's Wells Theatre'a bağlandı (1946). 1956'da Sadler's Wells Ballet bir krallık kararnamesiyle Royal* Ballet'e dönüşürken, Sadler's Wells Theatre Ballet, 1957'den itibaren Royal Ballet'e dahil edildi.

Lauros-Giraudon



kardinal Sadoleto
XVII. yy. fransız resim okulunun yapıtı olan bir portreden ayrıntı
Versailles şatosu

Preussischer Kulturbesitz



3 temmuz 1866
Sadová savaşı'nda, prusya ordusu Avusturyalılar'ın hatlarını yararken
halk gravürü (ayrıntı)
Museum für Deutsche Volkskunst Berlin

SADLU BOYU, karakoyunlu oymaklar birliğini oluşturan, türkmen boylarından biri. Nahçivan ve Sürmeli yörelerini kendisine yurt edinen bu boy, adını XIV. yy. sonlarında başına geçen Sad Bey'den aldı. Karakoyunlu hanedanının mensup olduğu Yıva boyuyla akrabalık kuran Sadlular, yönetici ailenin yakınları olarak önemli konumlara yükseldiler ve Karakoyunlular'ın siyasal başarılarında önemli rol oynadılar. Karakoyunlu devletinin yıkılması üzerine (1469), Akkoyunlular'ın hizmetine giren Sadlu boyu, bu devleti ortadan kaldıran (1502) safevi hükümdarı Şah İsmail'e bağlanarak varlığını korumaya çalıştıysa da, zamanla dağılıp şii türkmen boylarına karıştı ve kimliğini yitirdi.

SADME a. (ar. *şadme*). **1.** Çarpma, vurma. **—2.** Ansızın gelen bela.

—*Esk. Sadme-i münakise, sadme-i mukabile,* karşı tepki.

—Esk. kim. Patlama.

SADO, Portekiz'de ırmak; 180 km. Atlas okyanusu'na dökülür. Alçak Estremadura ovasını akaçlar. Geniş halici kıyısında Setúbal bulunur.

SADO, Japon denizi'nde Japonya'ya bağlı ada, Honşu'nun batı kıyıları açığında (Niigata iline bağlıdır); 857 km²; 70 000 nüf. Bu dağlık adanın zenginliği, Aikava yakınında işletilen çok eski altın, gümüş ve bakır madenlerinden gelir. Pirinç ekimi, balıkçılık ve turizm de önemli gelir kaynaklarıdır. Başlıca kenti *Ryotsu.*

SADOLETO (Iacopo), italyan kardinal ve hümanist (Modena 1477 - Roma 1547). Roma'da kardinal Oliviero Carafa'nın hizmetine girdi ve Bembo ile dostluk kurdu. Leo X'un sekreterliğine atandı (1513). *Coryciana* külliyatının hazırlanmasına katkıda bulundu (1524). 1517'de Carpentras piskoposu, 1536'da kardinal oldu, protestanlara karşı uzlaşıcı bir tavır gösterdi. *De liberis recte instituendis* (1533) adlı küçük bir pedagoji kitabı ve hoşgörüsüne tanıklık eden *De laudibus philosophiae libri duo* (1538) başlıklı bir yapıt yayımladı. Sadoleto, aynı zamanda şairdi (*De Laocoontis statua,* 1506). Mektupları, 1759-1767 arasında yayımlandı.

SADOMAZOŞİST sıf. (fr. *sadomasochiste*). Psikan. Sadomazoşizme ilişkin.

◆ sıf. ve a. Sadomazoşizm belirtisi gösteren kimseye denir.

SADOMAZOŞİZM a. (fr. *sadomasochisme*). Psikan. Dürtüsel yaşamın iki yanlı temel bir görünümü olan sadizm ve mazoşizmi belirginleştiren tamamlayıcı terimler çifti.

—ANSİKL. Bu terimlerin her birinin kendine özgü bir tanımı olmakla birlikte, aralarında sıkı bir bağ kurulmuştur. 1915'te yazdığı bir makalesinde Freud, sadik bir kişide etkinliğin edilgenliğe, yani karşıt*ına dönerek kökü bir değişiklik gerçekleşmesinin mazoşizm*e yol açtığını saptadı. 1920'den sonra bu tezde değişiklik yapıldı. Çünkü mazoşizm sadizmden daha önce ortaya çıkıyor gibiydi. Sadomazoşizm, bir yandan özneiçi bir çatışmayı simgeler ve bunun en iyi örneği de saplantılı nevrozdur. Saplantılı nevrozda öznenin üstbeni, acı çektirme nesnesi olarak gördüğü bene acı çektirir ve ben de bundan zevk alır. Öte yandan, nesne dışarda olduğu zaman, bu iki öğenin ilişkisi çifte bir özdeşleşimin etkisinde kalır ve fantazmalı bir düzeyde mazoşistin beni, ona acı çektiren sadikin yerini alır. Sadik, acı çeken nesneyle özdeşleşerek ve onun da onayıyla bu işlevi yüklenebilir.

SADOUL (Georges), fransız gazeteci ve yazar (Nancy 1904 - Paris 1967). 1925 ile 1932 yılları arasında gerçeküstücülük akımına katıldı; daha sonra sinema tarihi üzerinde uzmanlaştı (*Histoire du cinéma mondial des origines à nos jours* [Başlangıcından günümüze sinema tarihi], 1949; *Histoire du cinéma français* [Fransız sinemasının tarihi], 1962; *Dictionnaire des cinéastes* [Sinemacılar sözlüğü], 1965; *Dictionnaire des films* [Filmler sözlüğü], 1965; *Histoire générale du cinéma* [Genel sinema tarihi], 1946-1954, 6 cilt).

SADOVÁ, Çek cumhuriyeti'nde, Doğu Bohemya'da, Hradec Králové (Königgrätz) yakınında köy. Avusturya-Prusya* savaşı'nda, 3 temmuz 1866'da, avusturya ordusu karşısında prusya ordusunun kazandığı zafer. Öncü kuvvetlerin art arda yenilgiye uğraması üzerine avusturyalı başkomutan Benedek, Viyana'dan büyük bir savunma savaşı yapma emrini aldı; kuvvetlerini (220 000 kişi) Elbe ile Weistritz arasında savaş düzenine soktu. Prusyalılar bunların çevresinde geniş bir yarım daire oluşturdular; 3 temmuz günü, Friedrich-Karl merkeze cepheden saldırırken Elbe ordusu da Avusturyalılar'ın sol kanadının arkasına sarkmaya çalıştı. Friedrich-Karl, avusturya topçusunun güçlü ateşi karşısında başarısızlığa uğradı, fakat Prusya veliahdının kuvvetlerinin Avusturya'nın sağ kanadına yaptığı saldırı bu kanadı geri çekilmeye zorladı. O anda Prusyalılar genel saldırıya geçtiler; krallık muhafız alayı avusturya ordusunu ikiye böldü. Bunun üzerine Benedek, savaş alanında 40 000 ölü bırakarak, Olmütz'e (Olomouc) çekilme emri verdi. Prusyalılar'ın silah gücünü (iğneli tüfek) ortaya koyan Sadová savaşı, Fransa'da ve Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı; kısa bir süre sonra bu kaygıların yersiz olmadığı anlaşıldı.

SADOVEANU (Mihail) rumen yazar (Paşcani, Boğdan, 1880 - Bükreş 1961). Yapıtları yüz cildi bulan, usta bir öykücü ve doğa şairidir. Romanlarında rumen halkının geniş bir freskini çizdi, özellikle Boğdan köylerini büyük bir ustalıkla anlattı. Modern dünyayı reddeden ve vahşi doğaya ve onun şiirselliğine dönen saf ve zengin ruhlu kahramanlar yarattı (*Hanu Ancutei;* 1928; *Baltag,* 1930; *l'Îlot des loups* [fr. çev.], 1941). Ülkesinin efsanelerini canlandıran tarihsel romanları da vardır (*Şoimăr,* 1915; *Fraţii Jderi,* 1935-1942; *Nicoară Potcoavă* 1952). *Floare ofilită* (1905), *Apa Morţilor* (1911), *Locul unde nus-a Întîm plat nimic* adlı yapıtlarında (1933) taşra yaşamını anlattı.

SADOVSKİY (Prov Mihailoviç), rus aktör (Livnıy 1818 - Moskova 1872). Kendini tiyatroya adamış bir ailenin çocuğudur. Yorumu ve seçtiği oyunlarla, tiyatroyu gerçekçiliğe yönlendirmeye çalıştı. Halk için özgül bir tiyatro yaratmaya çalışan bir hareketin öncüsü Aleksandr Ostrovskiy'in oyunlarının seçkin yorumcularından biridir.

SADR → SADIR.

SADRAZAM a. (ar. *şadr* ve *aʿzam; sadr-ı aʿzam*'dan). **1.** Kur. tar. Osmanlı devletinde hükümet başkanının resmi unvanı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sadrazam arzı,* sadrazamın padişaha yazdığı resmi yazı. (Sadrazam, merkez dairelerden, taşra eyaletlerinden ya da dış ülkelerden gönderilen ve "telhis" ya da "takrir" denen resmi yazıları, kenarına kimden ve nereden geldiğini, hangi konuya ilişkin olduğunu özet olarak yazıp padişaha sunardı. Telhis ya da takrir üzerine gerekli görüşlerini yazan padişah da bunu sadrazama geri verirdi. Tanzimat'tan sonra sadrazamlar "arz" denen bu maruzatlarını doğrudan değil de mabeyin başkâtibi

aracılığıyla yapmaya başladılar.) || *Sadrazam divanı,* sadrazamın yönetime ilişkin konuları görüşmek üzere ikindi vakti düzenlediği toplantı. (→ DİVAN-I ASAFÎ.) || *Sadrazam ruznamçecisi,* sadrazamlık dairesinin hesaplarını tutan görevli. (Savaş sırasında ruznamçeci de öteki devlet erkânı gibi hükümet merkezinde kendi yerine bir vekil bırakarak serdarıekrem [başkomutan] sıfatıyla askeri harekâtı yöneten sadrazamla birlikte sefere çıkar ve gereken kayıtlarla hesapları tutardı. Bu görev Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.) || *Sadrazam telhisçisi,* sadrazamlıktan yazılan tezkireleri saraya götüren ve mabeyin tarafından padişahın görüşü derkenar edildikten sonra bunu Babıâli'ye geri getiren görevli.

—ANSİKL. Sadarazam yerine, önceleri, Osmanlı devletinde "vezir", vezirler çoğalınca da bir süre "veziriazam" unvanı kullanıldı. Sadrazam unvanının kullanılması, büyük olasılıkla Kanuni döneminde padişaha yakınlıklarıyla saygınlık kazanan Makbul İbrahim ve Rüstem paşalarla başlamış olmalıdır. Tüm vezirlerle devlet erkânının başı olan sadrazam, yönetimde padişahın mutlak vekiliydi. Padişahtan sonra devletin en büyük kişisi olarak yönetim işlerini öteki vezirler ve defterdarla görüşürdü. Tüm devlet işlerinin yürütülmesi için buyrultusu mutlaka gerekli olan sadrazam, bazı tımarları padişaha bildirmeden verebilir, mali işlerde bağımsız karar verme yetkisi bulunan baş defterdardan bile hesap sorabilirdi. Buna karşın, padişahın vekili sıfatıyla sahip olduğu geniş yetki, ancak devletin genel yönetimi için geçerliydi. Topkapı sarayı'ndaki Ortakapı'dan Enderun'a ayak basınca, bu yetkinin hiçbir hükmü kalmaz, tüm yetkiler padişahla onun bendeleri olan Enderun görevlilerine geçerdi. Sadrazama padişahın vekili olduğunun belirtisi olarak "mührü hümayun" verilirdi. Önceleri yüzük biçiminde olan mührü hümayunu sadrazamlar parmaklarına takarlardı. Sonraları bunu ince zincire bağlı bir altın kese içinde boyunlarına takıp ceplerinde taşımak gelenekleşti. Divanı hümayun sarayda Fatih'e kadar padişahların başkanlığında toplanırken, padişahların perde arkasına çekilmeleri üzerine divan başkanlığı sadrazamlara geçti. Divana törenle gelen sadrazam, sabah namazından sonra görüşmeleri başlatırdı. Görülecek işler tamamlanınca çavuşbaşı mührü hümayunu sadrazamdan alır, ruzname kesesini, Maliye defterhanesi'ni, hazine ve defterhaneyi mühürledikten sonra geri verirdi. Divan toplantısının ardından sadrazamla öteki devlet erkânı huzura kabul olunur, Babüssaade arasında sadrazam biri kürklü, biri de sade olmak üzere iki hilat giyerdi. Eğer padişah divan toplantısını perde arkasından izlemediyse, huzurda sadrazam ona görüşülen sorunlar hakkında bilgi verir ve fikir alışverişinde bulunurdu. Daha sonra izin alınıp etek öpülür ve vezirler sadrazamın ardı sıra arz odasından çıkarak divanhaneye giderler, oradan da sadrazam geldiği gibi törenle konağına uğurlanırdı. XVIII. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak Divanı hümayun önemini yitirince, tüm devlet işleri Paşakapı'sında (sonradan Babıâli) görüşülür oldu. Divan günlerinde sadrazam, başına "kallavi" denen yarım endazeden uzun ve dört köşeli bir külah giyer, üzerine ince hint tülbenti sarıp soldan sağa doğru dört parmak genişliğinde sırma işleme şerit bağlardı. Sırtına "üst" diye anılan dört kollu ağır sırma işleme kaplı samur kürk giyer, beline de değerli taşlarla bezenmiş hançer takardı. Mahmut II döneminde yayımlanan Kıyafet nizamnamesi'nde (1829) tören ve bayramlarda sadrazamların kenarı sırma işlemeli fes, yakası som sırmalı beyaz çuhadan pamuklu ya da yün elbise giyecekleri belirtildi. Tanzimat'tan sonra sadrazamlar istanbulin, redingot ve başlarına da sıradan fes giymeye başladılar. Sadrazam, elçileri divanhanede kabul ederdi. Divanhaneye giren elçi, kendisini kabul eden sadrazamın eteğini öptükten sonra nişancının oturduğu sofanın bir kenarına ilişirdi. Elçilere saray mutfağından yemek çıkarılır, islam ya da hıristiyan devletlerin elçileri arasında ayrım gözetilmez, bunlar iskemleye oturtulur ve sadrazamla birlikte aynı sofrada yemek yerlerdi. Elçi kabul günlerinde nişancı ile defterdar sadrazamın sofrasına oturmaz, onlar için ayrı bir sofra hazırlanırdı. Elçilerin padişah tarafından kabulleri sırasında sadrazamla vezirler de huzurda hazır bulunurlardı. Rikabı hümayun ağalarının koltuklayarak arz odasına getirdikleri elçiye yer öptürülür, getirdiği mektup sadrazam tarafından tahtın yanına bırakılırdı. Elçi huzurdan çıktıktan sonra sadrazam mektubu bıraktığı yerden alır, çevrilmiş suretini padişaha sunardı. Sadrazam kimi zaman kol dolaşır (denetime çıkar), narhı yoklar, Tersane'nin gelir ve harcamalarını denetlerdi. Sadrazamlar muayede (bayramlaşma) törenlerine ve mevlit alaylarına çok görkemli bir biçimde katılırlar, bayramlarda padişaha değerli armağanlar verirlerdi. Sadrazamın saraya, Babı fetva'ya, Tersane'ye gittiğinde ya da tebdile çıktığında çevredekilere avuç dolusu altın dağıtması bir görenekti. Sadrazam dairesi 300-500 kişiden oluşur; ayrıca amedci, mektupçu, teşrifatçı ve kethüda kalemleri halifeleri gibi buyruğunda çalışan görevlilere kendi kilerinden erzak verdirirdi. Önceleri padişahlar sefere giderlerken, sonraları bundan vazgeçilerek sadrazamların serdarlıkla gönderilmeleri yönteminin getirilmesi üzerine sadrazam ayrıca başkomutan sıfatını da taşımaya başladı. Padişahların seferlere çıktıkları dönemlerde bir ay öncesinden çıkarılan Sancakı şerif, Babüssaade önüne sadrazam tarafından törenle dikilirdi. Sefer için düzenlenen alay sırasında padişah zırh giyerse, vezirlerle birlikte sadrazam da zırh kuşanırdı. Alayla otağa varıldığında, sadrazam başta olmak üzere devlet erkânı, padişahı selamladıktan sonra vezirlerle ulema hep birlikte çadırına gittikleri sadrazamı, sefer dolayısıyla tebrik ederlerdi. Padişah gitmeyip de yerine, "serdarıekrem" sıfatını alan sadrazam sefere çıktığında, İstanbul'dan hareketinden 40 gün önce huzura kabul olunur, aynı gün ordugâh kurulmaya başlanır, her sınıftan askerin çadırları sadrazam çadırının çevresine, tuğları da önüne dikilirdi. Sadrazam görkemli bir törenle ordugâha geldiğinde dualar okunarak kurbanlar kesilir, kendisine kürklü ve sade iki hilat giydirilir, padişahtan teslim aldığı Sancakı şerif'i çadırının önüne dikilmek üzere sancaktara verirdi. Sadrazamın maiyetinde askeri erkândan oluşan bir savaş meclisi bulunur ve bunlar gerektiğinde savaş durumunu görüşüp bir karar vermek üzere sadrazam çadırında toplanırlardı; kimi zaman da ateşkes, geri çekilme gibi önemli konularda divana çağrılarak oylarına başvurulurdu. Sadrazamın bir görevi de gözetimine bırakılmış olan vakıflara bakmaktı. Evkafı, sadrazam, reisülküttap aracılığıyla yönetirdi. İlk kez Fatih Sultan Mehmet tarafından Mahmut Paşa'ya verilmesiyle (1464) sadrazamlara geçen bu ek yetki, Evkaf nezareti kurulana kadar (1827) sürdü. Fatih kanunnamesi'ne göre sadrazamlara 1 milyon 200 bin akçe has verildiği gibi, yıllık haraç ve pişkeşlerden de pay alırlardı. Böylece çok zengin haslar ve yasal rüşvetlerle geçinen sadrazamlara Tanzimat'tan sonra (1843) hazineden bin altın lira aylık bağlandı. Tanzimat sadrazamları Heyeti vükela'ya (vekiller kurulu) başkanlık etmelerine karşın, nazırları atama ve azil yetkisi doğrudan padişaha aitti. Sadrazamlar ancak İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra kabine kurma yetkisini elde ettiler. Sadrazam buyrultuları "emri sami" ya da "iradei âliye" adıyla anılırdı. Padişah sadrazamı azledebilir, sürebilir, hatta öldürtebilirdi; ancak onun arzını ya da buyrultusunu mührü koynunda taşıdığı sürece geri çeviremezdi. Yine Fatih kanunnamesi'ne göre emekliliğini isteyen sadrazama 150 bin akçe emekli maaşı bağlanırdı. Ayrıca, sadrazam oğullarının 60 akçe ile müteferrika olmaları da kanun gereğiydi. Fatih kanunnamesi'nde belirtildiği üzere, sadrazamlara yazışmalarda ve protokol sırasında ayrıca "sadr-ı âli", "sahib-i devlet", "vekil-i mutlak", "düstur-i ekrem", "nizam ül-âlem", "celis üs-saltanat", "zat-ı âsafi" gibi unvanlarla da seslenilirdi. Sadrazam unvanı üç kez (1838; 1878; 1879) başvekil olarak değiştirildi. Bu değişim ilkinde 440 gün, ikincisinde 114 gün, üçüncüsünde de yaklaşık 3,5 yıl sürdükten sonra yeniden sadrazam unvanına dönüldü. Osmanlı devletinde 111 türk, 33 arnavut, 24 kafkasyalı, 20 slav, 5 rum, 3 arap, 2 latin, 2 ermeni kökenli ve 15 de milliyeti belirsiz devşirme olarak 215 kişi sadrazamlığa getirilirken, bu makama 292 kez atama yapıldı. Bazı kişilerin birkaç kez sadrazamlığa atanmaları, iki toplam arasında 77'yi bulan bir fark yarattı. Sadrazamlardan 153'ü eceliyle ölürken, 44'ü padişah buyruğuyla, 11'i de ayaklanmalarda öldürüldü, 7'si şehit düştü. Sadrazam unvanı, Osmanlı devletiyle birlikte ortadan kalkarak tarihe karıştı (1922).

Baştan sona Osmanlı devleti sadrazamları.

- *Osman I* ve *Orhan Gazi dönemi:* Alaettin Paşa (1323-1331, **ölüm**).
- *Orhan Gazi dönemi:* Mahmutoğlu Nizamettin Ahmet Paşa (1331-1348, **ölüm**); Hacı Paşa (1348-1360, **ölüm**).
- *Orhan Gazi* ve *Murat I dönemi:* Sinanettin Yusuf Paşa (1360-1368, **ölüm**).
- *Murat I dönemi:* Çandarlı Hayrettin Kara Halil Paşa (1368-1387, **ölüm**).
- *Murat I, Bayezit I* ve *Fetret dönemi:* Çandarlı Ali Paşa (1387-1406, **ölüm**).
- *Mehmet I dönemi:* Osmancıklı İmamzade Halil Paşa (1406-1418, **ölüm**).
- *Mehmet I* ve *Murat II dönemi:* Amasyalı Bayezit Paşa (1418-1421, **şehit**).
- *Murat II dönemi:* Çandarlı İbrahim Paşa (1421-1429, **ölüm**); Amasyalı Hızırdanişmentoğlu Koca Mehmet Nizamettin Paşa (1429-1439, **azil**).
- *Murat II* ve *Mehmet II dönemi:* Çandarlı Halil Paşa (1439-1453, **idam**).
- *Mehmet II dönemi:* Mahmut Paşa (1453-1466, **azil**); Rum Mehmet Paşa (1466-1469, **azil** ve **idam**); İshak Paşa (1469-1472, **azil**); Mahmut Paşa (ikinci kez, 1472-1474, **idam**); Gedik Ahmet Paşa (1474-1477, **azil**); Karamani Mehmet Paşa (1477-1481, yeniçeri ayaklanmasında **öldürüldü**).
- *Bayezit II dönemi:* İshak Paşa (ikinci kez, 1481-1482, **azil**); Davut Paşa (1482-1497, **azil**); Hersekzade Ahmet Paşa (1497-1498, **azil**); Çandarlı "İkinci" İbrahim Paşa (1498-1499, **ölüm**); Mesih Paşa (1499-1501, **ölüm**); Hadım Ali Paşa (1501-1503, **azil**); Hersekzade Ahmet Paşa (ikinci kez, 1503-1506, **azil**); Hadım Ali Paşa (ikinci kez, 1506-1511, **şehit**); Hersekzade Ahmet Paşa (üçüncü kez, 1511, **azil**).
- *Bayezit II* ve *Selim I dönemi:* Koca Mustafa Paşa (1511-1512, **idam**).
- *Selim I dönemi:* Hersekzade Amet Paşa (dördüncü kez, 1512-1514, **azil**); Dukakinoğlu Ahmet Paşa (1514-1515, **idam**); Hersekzade Ahmet Paşa (beşinci kez, 1515-1516, **azil**); Hadım Sinan Paşa (1516-1517, **şehit**); Yunus Paşa (1517, **idam**).
- *Selim I* ve *Süleyman I dönemi:* Piri Mehmet Paşa (1518-1523, **emekli**).
- *Süleyman I dönemi:* Makbul ya da Maktul Frenk İbrahim Paşa (1523-1536, **idam**); Ayas Mehmet Paşa (1536-1539, **ölüm**); Lütfi Paşa (1539-1541, **azil**); Hadım Süleyman Paşa (1541-1544, **azil**); Kehleiikbal Rüstem Paşa (1544-1553, **azil**); Kara Ahmet Paşa (1553-1555, **idam**); Kehleiikbal Rüstem Paşa (ikinci kez, 1555-1561, **ölüm**); Semiz Ali Paşa (1561-1565, **ölüm**).
- *Süleyman I, Selim II* ve *Murat III dönemi:* Sokullu Mehmet Paşa (1565-1579, **şehit**).
- *Murat III dönemi:* Semiz Ahmet Paşa (1579-1580, **ölüm**); Murat III'ün sadrazam-



sadrazam

lık makamını kaldırması üzerine sadrazamlar çizelgesinde yer almayan Lala Mustafa Paşa'nın "vekili saltanat" unvanıyla sadaret kaymakamlığına getirilmesi (1580) ve 99 gün sonra ölmesi; sadrazamlık makamının yeniden kurulması sonucu Koca Sinan Paşa (1580-1582, **azil**); Kanijeli Siyavuş Paşa (1582-1584, **azil**); Özdemiroğlu Osman Paşa (1584-1585, **ölüm**); Hadım Mesih Paşa (1585-1586, **istifa**); Kanijeli Siyavuş Paşa (ikinci kez, 1586-1589, **azil**); Koca Sinan Paşa (ikinci kez, 1589-1591 **azil**); Ferhat Paşa (1591-1592, **azil**); Kanijeli Siyavuş Paşa (üçüncü kez, 1592-1593, **azil**).

• *Murat III* ve *Mehmet III dönemi:* Koca Sinan Paşa (üçüncü kez, 1593-1595, **azil**).

• *Mehmet III dönemi:* Ferhat Paşa (ikinci kez, 1595, **azil** ve **idam**); Koca Sinan Paşa (dördüncü kez, 1595, **azil**); Lala Mehmet Paşa (1595, dokuz gün sonra **ölüm**); Koca Sinan Paşa (beşinci kez, 1595-1596, **ölüm**); Damat İbrahim Paşa (1596, **azil**); Cağaloğlu ya da Cağalazade Yusuf Sinan Paşa (1596, **azil**); Damat İbrahim Paşa (ikinci kez, 1596-1597, **azil**); Hadım Hasan Paşa (1597-1598, **idam**); Cerrah Mehmet Paşa (1598-1599, **azil**); Damat İbrahim Paşa (üçüncü kez, 1599-1601, **ölüm**); Yemişçi Hasan Paşa (1601-1603, **azil** ve **idam**).

• *Mehmet III* ve *Ahmet I dönemi:* Malkoç Ali Paşa (1603-1604, **ölüm**).

• *Ahmet I dönemi:* Bosnalı Lala Mehmet Paşa (1604-1606, **ölüm**); Derviş Mehmet Paşa (1606, **idam**); Kuyucu Murat Paşa (1606-1611, **ölüm**); Nasuh Paşa (1611-1614, **idam**); Öküz Kara Mehmet Paşa (1614-1616, **azil**).

• *Ahmet I, Mustafa I* ve *Osman II dönemi:* Halil Paşa (1616-1619, **azil**).

• *Osman II dönemi:* Öküz Kara Mehmet Paşa (ikinci kez, 1619, **azil**); Çelebi Güzelce Ali Paşa (1619-1621, **ölüm**); Ohrili Hüseyin Paşa (1621, **azil**); Dilaver Paşa (1621-1622, yeniçeriler tarafından **öldürüldü**).

• *Mustafa I'in ikinci saltanat dönemi:* Kara Davut Paşa (1622, **azil** ve **idam**); Mere Hüseyin Paşa (1622, **azil**); Lefkeli Mustafa Paşa (1622, **azil**); Hadım Mehmet Paşa (1622-1623, **istifa**); Mere Hüseyin Paşa (ikinci kez, 1623, **azil** ve **idam**).

• *Mustafa I* ve *Murat IV dönemi:* Kemankeş Kara Ali Paşa (1623-1624, **idam**).

• *Murat IV dönemi:* Çerkez Mehmet Paşa (1624-1625, **ölüm**); Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa (1625-1626, **azil**); Halil Paşa (ikinci kez, 1626-1628, **azil**); Hüsrev Paşa (1628-1631, **azil**); Müezzinzade Hafız Ahmet Paşa (ikinci kez, 1631-1632, yeniçeriler tarafından **öldürüldü**); Topal Recep Paşa (1632, **idam**); Tabanıyassı Mehmet Paşa (1632-1637, **azil**); Bayram Paşa (1637-1638, **ölüm**) ; Tayyar Mehmet Paşa (1638, **şehit**).

• *Murat IV* ve *İbrahim dönemi:* Kemankeş Kara Mustafa Paşa (1638-1644, **idam**).

• *İbrahim dönemi:* Sultanzade Semin Mehmet Paşa (1644-1645, **azil**); Salih Paşa (1645-1647, **idam**); Kara Musa Paşa (1647, beş gün sonra **azil**); Hezarpare Ahmet Paşa (1647-1648, **idam**).

• *İbrahim* ve *Mehmet IV dönemi:* Sofu Mehmet Paşa (1648-1649, **azil** ve **idam**).

• *Mehmet IV dönemi:* Kara Murat Paşa (1649-1650, **istifa**); Melek Ahmet Paşa (1650-1651, **azil**); Siyavuş Paşa (1651, **azil**); Gürcü Mehmet Paşa (1651-1652, **azil**); Tarhuncu Ahmet Paşa (1652-1653, **idam**); Derviş Mehmet Paşa (1653-1654, **azil**); İpşir Mustafa Paşa (1654-1655, **idam**); Kara Murat Paşa (ikinci kez, 1655, **istifa**); Ermeni Süleyman Paşa (1655-1656, **azil**); Deli Hüseyin Paşa (1656, altı gün sonra **azil**); Zurnazen Mustafa Paşa (1656, dört saat sonra **azil**); Siyavuş Paşa (ikinci kez, 1656, **ölüm**); Boynueğri Mehmet Paşa (1656, **azil**); Köprülü Mehmet Paşa (1656-1661, **ölüm**); Köprülüzade Fazıl Ahmet Paşa (1661-1676, **ölüm**); Merzifonlu Kara Mustafa Paşa (1676-1683, **azil** ve **idam**); Kara İbrahim Paşa (1683-1685, **azil** ve **idam**); Sarı Süleyman Paşa (1685-1687, **azil** ve **idam**).

• *Mehmet IV* ve *Süleyman II dönemi:* Köprülüdamadı Abaza Siyavuş Paşa (1687-1688, **azledildi** ve yeniçeriler tarafından **öldürüldü**.)

• *Süleyman II dönemi:* Nişancı İsmail Paşa (1688, **azil** ve **idam**); Tekirdağlı Bekri Mustafa Paşa (1688-1689, **azil**).

• *Süleyman II* ve *Ahmet II dönemi:* Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa (1689-1691, **şehit**).

• *Ahmet II dönemi:* Arabacı Ali Paşa (1691-1692, **azil** ve **idam**); Hacı Ali Paşa (1692-1693, **istifa**); Bozoklu Mustafa Paşa (1693-1694, **azil**).

• *Ahmet II* ve *Mustafa II dönemi:* Sürmeli Ali Paşa (1694-1695, **azil** ve **idam**).

• *Mustafa II dönemi:* Elmas Mehmet Paşa (1695-1697, şehit); Amcazade Hüseyin Paşa (1697-1702, **istifa**); Daltaban Mustafa Paşa (1702-1703, **azil** ve **idam**); Rami Mehmet Paşa (1703, Edirne vakası üzerine **istifa**).

• *Ahmet III dönemi:* Kavanoz Ahmet Paşa (1703, **azil**); Enişte Hasan Paşa (1703-1704, **azil**); Kalaylıkoz Ahmet Paşa (1704, **azil**); Baltacı Mehmet Paşa (1704-1706, **azil**); Çorlulu Ali Paşa (1706-1710, **azil**); Köprülüzade Numan Paşa (1710, **azil**); Baltacı Mehmet Paşa (ikinci kez, 1710-1711, **azil**); Ağa Yusuf Paşa (1711-1712, **azil**); Silahtar Köle Süleyman Paşa (1712-1713, **azil**); Orsapoça İbrahim Paşa (1713, **azil** ve **idam**); Damat Ali Paşa (1713-1716, **şehit**); Hacı Halil Paşa (1716-1717, **azil**); Nişancı Mehmet Paşa (1717-1718, **azil**); Nevşehirli Damat İbrahim Paşa (1718-1730, **azil** ve **idam**).

• *Ahmet III* ve *Mahmut I dönemi:* Silahtar Mehmet Paşa (1730-1731, **azil**).

• *Mahmut I dönemi:* Kabakulak İbrahim Paşa (1731, **azil**); Topal Osman Paşa (1731-1732, **azil**); Hekimoğlu Ali Paşa (1732-1735, **azil**); Gürcü İsmail Paşa (1735, **azil**); Silahtar Seyit Mehmet Paşa (1736-1737, **azil**); Muhsinzade Arap Abdullah Paşa (1737, **azil**); Yeğen Mehmet Paşa (1737-1739, **azil**); Hacı İvaz Mehmet Paşa (1739-1740, **azil**); Nişancı Hacı Ahmet Paşa (1740-1742, **azil**); Hekimoğlu Ali Paşa (ikinci kez, 1742-1743, **azil**); Seyit Hasan Paşa (1743-1746, **azil**); Tiryaki Hacı Mehmet Paşa (1746-1747, **azil**); Seyit Abdullah Paşa (1747-1750, **azil**); Devettar Mehmet Emin Paşa (1750-1752, **azil**).

• *Mahmut I* ve *Osman III dönemi:* Köse Bahir Mustafa Paşa (1752-1755, **azil**).

• *Osman III dönemi:* Hekimoğlu Ali Paşa (üçüncü kez, 1755, **azil**); Naili Abdullah Paşa (1755, **azil**); Bıyıklı Ali Paşa (1755, **idam**); Yirmisekizçelebizade Mehmet Sait Paşa (1755-1756, **azil**); Köse Bahir Mustafa Paşa (ikinci kez, 1756-1757, **azil**).

• *Osman III* ve *Mustafa III dönemi:* Koca Ragıp Mehmet Paşa (1757-1763, **ölüm**).

• *Mustafa III dönemi:* Tevkii Hamza Hamit Paşa (1763, **azil**); Köse Bahir Mustafa Paşa (üçüncü kez, 1763-1765, **azil** ve **idam**); Muhsinzade Mehmet Paşa (1765-1768, **azil**); Silahtar Hamza Mahir Paşa (1768, **azil**); Yağlıkçızade Hacı Mehmet Emin Paşa (1768-1769, **azil** ve **idam**); Moldovancı Ali Paşa (1769, **azil**); İvazzade Halil Paşa (1769-1770, **azil**); Silahtar Mehmet Paşa (1770-1771, **azil**).

• *Mustafa III* ve *Abdülhamit I dönemi:* Muhsinzade Mehmet Paşa (ikinci kez, 1771-1774, **ölüm**).

• *Abdülhamit I dönemi:* İzzet Mehmet Paşa (1774-1775, **azil**); Derviş Mehmet Paşa (1775-1777, **azil**); Darendeli Cebecizade Mehmet Paşa (1777-1778, **azil**); Kalafat Mehmet Paşa (1778-1779, **azil**); Karavezir Seyit Mehmet Paşa (1779-1781, **ölüm**); İzzet Mehmet Paşa (ikinci kez, 1781-1782, **azil**); Hacı Yeğen Mehmet Paşa (1782, **azil**); Halil Hamit Paşa (1782-1785, **azil**); Hazinedar Şahin Ali Paşa (1785-1786, **azil**).

• *Abdülhamit I* ve *Selim III dönemi:* Koca Yusuf Paşa (1786-1789, **azil**).

• *Selim III dönemi:* Cenaze Hasan Paşa (1789, **azil**); Cezayirli Palabıyık Gazi Hasan Paşa (1789-1790, **ölüm**); Çelebizade Şerif Hasan Paşa (1790-1791, **idam**); Koca Yusuf Paşa (ikinci kez, 1791-1792, **azil**); Damat Melek Mehmet Paşa (1792-1794, **azil**); Safranbolulu İzzet Mehmet Paşa (1794-1798, **azil**); Kör Yusuf Ziya Paşa (1798-1805, **istifa**); Bostancıbaşı Hafız İsmail Paşa (1805-1806, **azil**).

• *Selim III* ve *Mustafa IV dönemi:* Keçiboynuzu Ağa İbrahim Hilmi Paşa (1806-1807, **azil**).

• *Mustafa IV dönemi:* Çelebi Mustafa Paşa (1807-1808, **azil**).

• *Mahmut II dönemi:* Alemdar Mustafa Paşa (1808, şehit); Memiş Paşa (1808-1809, **azil**); Kör Yusuf Ziya Paşa (ikinci kez, 1809-1811, **azil**); Laz Ahmet Paşa (1811-1812, **azil**); Hurşit Ahmet Paşa (1812-1815, **azil**); Mehmet Emin Rauf Paşa (1815-1818, **azil**); Derviş Mehmet Paşa (1818-1820, **azil**); Seyit Ali Paşa (1820-1821, **azil**); Benderli Ali Paşa (1821, **azil** ve **idam**); Hacı Salih Paşa (1821-1822, **azil**); Bostancıbaşı Deli Abdullah Paşa (1822-1823, **azil**); Silahtar Ali Paşa (1823, **azil**); Mehmet Sait Galip Paşa (1823-1824, **azil**); Benderli Mehmet Selim Sırrı Paşa (1824-1828, **azil**); Darendeli Topal İzzet Mehmet Paşa (1828-1829, **azil**); Reşit Mehmet Paşa (1829-1833, **azil**).

• *Mahmut II* ve *Abdülmecit dönemi:* Mehmet Emin Rauf Paşa (ikinci kez, 1833-1839, **azil**; 1838'den azline kadar ilk kez başvekil olarak).

• *Abdülmecit dönemi:* Koca Hüsrev Mehmet Paşa (1839-1840, **azil**); Mehmet Emin Rauf Paşa (üçüncü kez, 1840-1841, **azil**); Topal İzzet Mehmet Paşa (ikinci kez, 1841-1842, **azil**); Mehmet Emin Rauf Paşa (dördüncü kez, 1842-1846, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (1846-1848, **azil**); İbrahim Sarım Paşa (1848, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (ikinci kez, 1848-1852, **azil**); Mehmet Emin Rauf Paşa (beşinci kez, 1852, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (üçüncü kez, 1852, **azil**); Âli Paşa (1852, **azil**); Damat Mehmet Ali Paşa (1852-1853, **azil**); Giritli Mustafa Naili Paşa (1853, **azil**); Giritli Mustafa Naili Paşa (3 gün sonra ikinci kez, 1853-1854, **azil**); Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa (1854, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (dördüncü kez, 1854-1855, **istifa**); Âli Paşa (ikinci kez, 1855-1856, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (beşinci kez, 1856-1857, **azil**); Giritli Mustafa Naili Paşa (üçüncü kez, 1857, **azil**); Koca Mustafa Reşit Paşa (altıncı kez, 1857-1858, **ölüm**); Âli Paşa (üçüncü kez, 1858-1859, **azil**); Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa (ikinci kez, 1859, **azil**); Mütercim Mehmet Rüştü Paşa (1859-1860, **azil**).

• *Abdülmecit* ve *Abdülaziz dönemi:* Kıbrıslı Mehmet Emin Paşa (üçüncü kez, 1860-1861, **azil**).

• *Abdülaziz dönemi:* Âli Paşa (dördüncü kez, 1861, **azil**); Keçecizade Mehmet Fuat Paşa (1861-1863, **istifa**); Yusuf Kâmil Paşa (1863, **azil**); Keçecizade Mehmet Fuat Paşa (ikinci kez, 1863-1866, **azil**), Mütercim Mehmet Rüştü Paşa (ikinci kez, 1866-1867, **istifa**); Âli Paşa (beşinci kez, 1867-1871, **ölüm**); Mahmut Nedim Paşa (1871-1872, **azil**); Mithat Paşa (1872, **azil**); Mütercim Mehmet Rüştü Paşa (üçüncü kez, 1872-1873, **azil**); Sakızlı Ahmet Esat Paşa (1873, **azil**); Şirvanizade Mehmet Rüştü Paşa (1873-1874, **azil**); Hüseyin Avni Paşa (1874-1875, **azil**); Sakızlı Ahmet Esat Paşa (ikinci kez, 1875, **azil**); Mahmut Nedim Paşa (ikinci kez, 1875-1876, **azil**).

• *Abdülaziz, Murat V* ve *Abdülhamit II dönemi:* Mütercim Mehmet Rüştü Paşa (dördüncü kez, 1876, **istifa**).

• *Abdülhamit II dönemi:* Mithat Paşa (ikinci kez, 1876-1877, **azil**); İbrahim Ethem Paşa (1877-1878, **azil**); Ahmet Hamdi Paşa (1878, **azil**); Ahmet Vefik Paşa (başvekil olarak, 1878, **azil**); Mehmet Sadık Paşa (1878, **azil**); Mütercim Mehmet Rüştü Paşa (beşinci kez, 1878, **azil**); Mehmet Esat Saffet Paşa (1878, **azil**); Tunuslu Hayrettin Paşa (1878-1879, **azil**); Ahmet Arifi Paşa (1879, **azil**); Küçük Sait Paşa (başvekil olarak, 1879-1880, **azil**); Cenanizade Mehmet Kadri Paşa (başvekil olarak,

1880, **azil**); Küçük Sait Paşa (başvekil olarak ikinci kez, 1880-1882, **azil**); Abdurrahman Nurettin Paşa (başvekil olarak, 1882, **istifa**); Küçük Sait Paşa (başvekil olarak üçüncü kez, 1882, **azil**); Ahmet Vefik Paşa (başvekil olarak ikinci kez, 1882, iki gün sonra **istifa**); Küçük Sait Paşa (dördüncü kez, 1882-1885, **azil**); Mehmet Kâmil Paşa (1885-1891, **azil**); Kabaağaçlızade Ahmet Cevat Paşa (1891-1895, **azil**); Küçük Sait Paşa (beşinci kez, 1895, **azil**); Mehmet Kâmil Paşa (ikinci kez, 1895, **azil**); Halil Rıfat Paşa (1895-1901, **ölüm**); Küçük Sait Paşa (altıncı kez, 1901-1903, **azil**); Mehmet Ferit Paşa (1903-1908, **azil**); Küçük Sait Paşa (yedinci kez, 1908, **azil**); Mehmet Kâmil Paşa (üçüncü kez, 1908 -1909, **istifa**); Hüseyin Hilmi Paşa (1909, **istifa**).

• *Abdülhamit II* ve *Mehmet (Reşat) V dönemi:* Ahmet Tevfik Paşa (1909, **istifa**).

• *Mehmet (Reşat) V dönemi:* Hüseyin Hilmi Paşa (ikinci kez, 1909, **istifa**); İbrahim Hakkı Paşa (1910-1911, **istifa**); Küçük Sait Paşa (sekizinci kez, 1911, **istifa**); Küçük Sait Paşa (istifasının ertesi günü dokuzuncu kez, 1911-1912, **istifa**); Katırcıoğlu Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1912, **istifa**); Mehmet Kâmil Paşa (dördüncü kez, 1912-1913, Babıâli baskınında zorlanarak **istifa**); Mahmut Şevket Paşa (1913, **öldürüldü**); Mısırlı Sait Halim Paşa (1913-1917, **istifa**).

• *Mehmet (Reşat) V* ve *Mehmet (Vahdettin) VI dönemi:* Talat Paşa (1917-1918, **istifa**).

• *Mehmet (Vahdettin) VI dönemi:* Ahmet İzzet Paşa (1918, **istifa**); Ahmet Tevfik Paşa (ikinci kez, 1918-1919, **istifa**); Ahmet Tevfik Paşa (istifasının ertesi günü üçüncü kez, 1919, **istifa**); Damat Ferit Paşa (1919, **istifa**); Damat Ferit Paşa (istifasından 3 gün sonra ikinci kez, 1919, **istifa**); Damat Ferit Paşa (istifasının ertesi günü üçüncü kez, 1919, **istifa**); Ali Rıza Paşa (1919-1920, **istifa**); Salih Hulusi Paşa (1920, **istifa**); Damat Ferit Paşa (dördüncü kez, 1920, **istifa**); Damat Ferit Paşa (istifasının ertesi günü beşinci kez, 1920, **istifa**); Ahmet Tevfik Paşa (dördüncü kez, 1920-1922, osmanlı yönetiminin sona ermesi üzerine **istifa**).

Osmanlı tarihinde yinelemeler dışında en uzun süre aralıksız (19 yıl) sadrazamlık yapan Çandarlı Ali Paşa'dır (1387-1406). Zurnazen Mustafa Paşa'nınki (1656) de en kısa sürelisidir (4 saat). Öte yandan, yinelenen sadrazamlık sayısı açısından Abdülhamit II ve Mehmet (Reşat) V döneminde sıkça işbaşına gelmiş olan Küçük Sait Paşa, 9 sadrazamlığı ile bu konuda rakipsizdir. Böylece Osmanlı devletinde Alaettin Paşa (1323) ile başlayan 599 yıllık sadrazamlık tarihi, Ahmet Tevfik Paşa hükümetinin istifasıyla (1922) son bulmuştur.

SADRAZAMKÖY, rumca **Liberas,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

SADRAZAMLIK a. Sadrazamın görevi; makamı.

SADRETTİN KONEVİ, Şeyh-i Kebir de denir, türk tasavvuf adamı (Malatya 1210 - Konya 1274). Muhittin Arabi tarafından yetiştirildi. Şam'da Evhadettin Kirmani'den tasavvuf bilgileri edindi; Şahabettin Sühreverdi'nin bazı görüşlerini benimsedi. Ancak en çok Şeyh-i Ekber diye anılan Muhittin Arabi'nin etkisinde kaldı. Onun yapıtlarını yorumladığı, tarikatına şeyh olduğu için *Şeyh-i Kebir* adıyla tanındı. Konya'da verdiği hadis derslerine ünlü devlet adamları, bilginler katılırdı. Bilgi ve yoruma dayanan görüşleri aşk, coşku ve inancı temel alan çağdaşı Celalettin Rumi'den ayrıldığı için iki tasavvuf adamı ayrı inanç yollarını temsil ettiler. Yapıtları arapçadır: *İcaz ül-beyan, Miftahü cemi il-gayb, Nefahat ül-ilahiye, Şerhü hadis il-erbain* vb.

SADRETTİNZADE MEHMET SADIK EFENDİ Şirvanizade, türk şeyhülislam (1630 - İstanbul 1709). Feyzullah Efendi adlı bir müderrisin oğlu. İlmiye sınıfının gerektirdiği aşamaları (müderrislik ve kadılık) geçtikten sonra şeyhülislam oldu (1694). Önceli Ebusaitzade Feyzullah Feyzi Efendi gibi sadrazam Sürmeli Ali Paşa ile anlaşmazlığa düşünce azledildi (1695). İkinci kez şeyhülislamlığa getirildi (1707). Ancak, bunamaya başlamış olduğundan, Ahmet III'ün kızlarından Hatice Sultan'ın cenaze namazını bayram namazı gibi kıldırdığı görülünce görevden alındı (1708). Başlıca yapıtları: inançların kutsallığını belirleyen *Risalei akaid;* peygamberliğin velilikten daha üstün olduğunu savunan *Risalei fi beyan in-nübüvvet efdal min el velayet;* zikrin bölümlerine ilişkin *Risalei fi beyani aksam iz-zikr;* sessiz zikretmenin sesli zikirden daha geçerli olduğunu bildiren *Risalei fi beyanı fazilet iz-zikr il-hafi ale'l-cehri.*

SADREYN a. (ar. *şadr*'ın ikili çoğl. *şadreyn*). *Esk.* Anadolu ve Rumeli kazaskerlikleri.

SADRİ sıf. (ar. *şadr* ve *-î*'den *şadri*). *Esk.* Göğse ait, göğüsle ilgili.

SADRİYE sıf. (ar. *şadri*'nin dişl. *şadriye*). *Esk.* Göğse ait, göğüsle ilgili: *Emraz-ı sadriye* (göğüs hastalıkları).

SADRÜŞŞEHİT, Burhanüleimme de denir, asıl adı **Hüsamettin Ömer bin Abdülaziz,** arap din bilgini (Buhara 1090 - Semerkand 1141). Fıkıh bilgini olan babasından ders gördü. Hanefi fıkhı konusunda derin bilgisiyle tanındı. Semerkand'da şehit edildi; mezarı Buhara'dadır. Yapıtları: *Edeb ül-kadı şerhı, Fetavayı sugra, Fetavayı kübra, Cami üs-sagir şerhi, el -Mebsut fi'l-hilafiyat, el-Vakıat.*

SADRÜŞŞERİA (Ubeydullah bin Mesut bin Tacüşşeria Mahmut), arap din bilgini (öl. Buhara 1346). Hanefi fıkhı konusunda uzmandı. Tefsir, hadis, kelam gibi konularda yapıtları vardır: *Vikaye şerhi, Tenkih ül-usl, et-Tavzih fi halli gavamız it-tenkih, en-Nikaye muhtasar ül-vikaye* vd.

SADUKİ sıf. ve a. (bu mezhebin kurucusunun adı olduğu sanılan *Zadok*'tan türemiş olabilir). Tar. Ferisilerinkine karşıt olan bir yahudi tarikatının üyeleri için kullanılır.

—ANSİKL. Sadukî tarikatı, üyelerini, yüksek rahipler ve zengin siviller arasından seçerdi; Kudüs'teki politik alanda tutucuydular, hem ferisilere, hem mesihçilere karşı çıkarlardı. Öğretileri konusunda fazla bir bilgi yoktur, çünkü haklarındaki belgelerin çoğunluğu, İncil'deki bazı metinler dışında, düşmanları olan ferisilerin metinlerinden gelir. Bunlara göre, öğretilerinde başlıca üç çizgi saptanabilir: 1. Torah'a bağlıdırlar ve yalnızca rahiplerin yorumunu geçerli sayarlar; 2. dirilişi ve meleklerin varlığını yadsırlar; 3. politik olarak bağımlıdırlar ve romalı işgalcilerle işbirliği ederler. Büyük bir olasılıkla İ.Ö. II. yy.'da ortaya çıkan sadukîler, Kudüs'ün ve Tapınağın yıkılmasından (İ.S. 70) sonra tarihten silinmişlerdir.

SADULLAH AĞA Hacı, türk besteci (öl. 1801 ?). Yaşamıyla ilgili bilgiler, aynı adlı çağdaş müzikçilerinkilere karışmıştır. Enderun'da yetiştiği, parlak sesli bir hanende olarak tanındığı, Selim III'ün yakınlığını kazandığı, Saray fasıl heyeti'ni yönettiği sanılıyor. Selim III okulunun en güçlü bestecisi sayılan Sadullah Ağa, klasik repertuvarın en değerli parçaları arasındaki yapıtlarında, Itri'nin etkisiyle lirizmi kaynaştırmıştır. Günümüze ulaşabilen yapıtlarının sayısı 30'u bulmaz. Başlıca yapıtları: bayatiaraban I. beste *(Padişahım, lütfedip mesrur u şad eyle beni),* bayatiaraban II. beste *(Bülbül-i dil, ey gül-i râna senindir, sen benim),* bayatiaraban ağırsemai *(Raks eyleyecek naz ile ol âfet-i mısrî),* bayatiaraban yürüksemai *(Diller nice bir çâh-i zenehdânına düşsün),* suzidil ağırsemai *(Beni ey gonca-fem bülbül-sıfat nâlân eden sensin),* şedaraban ağırsemai *(Nedir murad-ı dil-i kûy-i yâr, biz biliriz),* muhayyer ağırsemai *(Hâl-i siyeh-i gerdeni, nazik tenindedir),* arazbarbuselik yürüksemai *(Al gönlümü âyine-i mânadır bu),* hicaz yürüksemai *(N'ideyim sahn-ı çemen seyrini cânânım yok),* muhayyersünbüle yürüksemai *(Şâhım hemişe lûtfun umar bu fütadecik),* tahirbuselik yürüksemai *(O gül-endam bir al şâle bürünsün yürüsün),* hicazkâr şarkı *(Gel seninle yarın ey serv-i revan / Olalım mahfice Göksu'ya revan).*

SADULLAH EFENDİ, türk besteci (1760 ? - İstanbul 1854). Yaşamıyla ilgili bilgilere, aynı adlı başka müzikçilerinkiler karışmıştır. Abdülhamit I döneminin ünlü bestecilerinden olduğu, Selim III'e şehzadeliğinde ders verdiği, sonra onun ikinci imamlığını yaptığı, 1817'de sermüezzinliğe yükseldiği sanılıyor. Yapıtlarının kesin listesi yapılamamıştır. Hacı Sadullah Ağa'ya mal edilen hicazkâr şarkı *(Gel seninle yarın ey serv-i revan),* Sadullah Efendi'nin olabilir. Şarkılar dışında, büyük formlarda da ürün vermiştir. Yapıtlarının çoğu unutulmuştur. Günümüze ulaşabilen 15 dolayındaki yapıtlarının en ünlüsü, *Hıram et gülşene, güş eyle ar'ardan müdârâyı* dizesiyle başlayan hicazkâr şarkıdır.

SADULLAH EFENDİ (Mehmet), türk hattat ve bilgin (İstanbul 1766 - *ay. y.* 1843). Şeyhülislam Arapzade Arif Efendi' nin oğludur. Döneminin ünlü bilginlerinden Karslı Hoca Mehmet Efendi'den din, Hoca Neşet'ten arapça ve farsça dersleri aldı; Mehmet Esat Yesari'den nestalik yazı meşk etti. Müderris olduktan sonra İzmir (1810), Bursa (1817) ve Mekke (1819) mollalıklarında bulundu; 1820'de İstanbul mollası oldu. 1821'de İstanbul kadılığına yükseldi. 1826'da Anadolu, 1839'da Rumeli kazaskerliğine getirildi. Reisülulema (bilginlerin başkanı) sanını kazandı. Tefsire ilişkin yapıtları vardır. Usta olduğu nestalik yazıda İran nestalik okuluna bağlıydı. Devlet matbaası ile Sütlüce'deki Sadiye dergâhı'nın üstündeki yazılar onundur.

SADULLAH İZZET Müderriszade, türk şair (Ankara 1792 - İstanbul 1862). Hacı Bayram soyundan ankaralı din bilgini Abdülkerim Efendi'nin oğlu. Öğrenimini tamamladıktan sonra Ayaş'ta naiplik, Ankara'da nakiplik yaptı. İstanbul'da Hasköy mühendishanesi'nde hendese (geometri) ve heyet (astronomi) okuttu. Ankara'da müftü, Beypazarı, Kalecik, Çankırı' da naip olarak çalıştı. *Divan*'ı, türk ve iran şairlerinden derlediği *Mecmua-yı müntehabat*'ı vardır. (→ Kayn.)

SADULLAH RAMİ PAŞA, türk devlet adamı, şair (Erzurum 1838 - Viyana 1891). Ayaşlı Esat Muhlis Paşa'nın oğlu. Geleneksel öğrenimin yanı sıra, batı eğitimine uygun biçimde yetiştirildi; özel fransızca, fizik, kimya, ekonomi dersleri aldı. 1853'te memurluğa başlayarak Şûrayı devlet üyesi (1869) ve başkâtibi (1870), Matbuat müdürü (1871), Defteri hakanı nazırı (1876), Temyiz mahkemesi başkanı (1876) oldu. Murat V'in kısa süren padişahlığı sırasında mabeyin başkâtipliğinde bulunduğu için Abdülhamit II tahta geçince büyükelçilikle İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Berlin'den (1877) sonra atandığı (1883) Viyana'da havagazıyla intihar etti. Kaside biçimindeki "Ondokuzuncu asır" şiirinde doğu-batı uygarlıklarını karşılaştırır, çağdaş uygarlığın ve müspet bilimin üstünlüklerini konu edinir. Ebüzziya Tevfik'in ondan aktardığı örnekler Tanzimat döneminde oluşan yeni düzyazı geleneğine katkısını gösterir. (→ Kayn.)

SADULLAH SADİ EFENDİ Çelebi, türk şeyhülislam (Daday, Kastamonu, ? - İstanbul 1539). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'da çeşitli medreselerde müderrislik yaptı. Dürüstlüğü, geniş bilgisi ve güçlü belleği ile tanındı. İstanbul kadılığına getirildi (1524). Azledildikten (1533 ya da 1534) sonra yeniden müderrisliğe döndü. 1534'te şeyhülislam oldu ve ölünceye kadar bu görevde kaldı. Fetvalarını içeren bir *Fetva mecmuası*'nın yanı sıra, yorum ve haşiye niteliğindeki başlıca yapıtları; *Haşiye âlâ*



Sadullahpaşa yalısı
Çengelköy - İstanbul

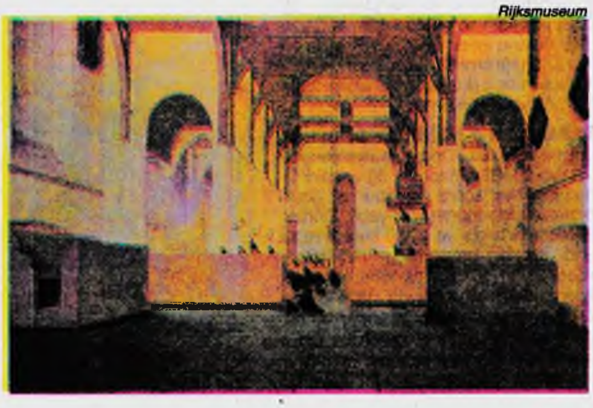
şerh-i hidaye, Tefsir-i Beyzavi haşiyesi ve Sadi'nin fetvaları hakkında *Fetava-yi Sadiye.*

Sadullahpaşa yalısı, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Anadolu yakasında, Çengelköy'de yalı. 1792'de Koca Yusuf Paşa'nın eşi Hanife Hanım için yaptırıldı. Daha sonra Bağdat valisi Hamdi Paşa'nın, Kaptanıderya Sait Ali Paşa'nın ve onun oğlu olan Hamdi Paşa'nın mülkiyetine geçti. 1872'de Sadullah Paşa tarafından satın alındı. TAÇ vakfı'nca onarılan yapı, günümüzde emekli büyükelçi Seyfullah Esin'in sahipliğindedir. Aşı boyalı yapının oval planlı üst salonu, türk otağlarını andırır. Duvarlar ve nişler B. etkisinde İstanbul görünümleriyle süslüdür.

SADÛLFİZR, arap Temim kabilesinin bir kolu. Bu kabilelerin ortak ataları, Sad bin Zeyd bin Temim'dir. Efsaneye göre, Sad'ın çok büyük bir keçi sürüsü vardı. Sad, ayrı ayrı kadınlarından doğan oğullarına keçi sürüsünü otlatmaya götürmelerini söyledi. Ancak, oğulları bu isteğini yerine getirmediler. Sad da öfkelenerek keçileri Ukaz panayırına götürüp, herkesin yalnızca bir tane alması koşuluyla sürüyü yağma ettirdi. Böylece keçiler Arabistan'ın dört bir yöresine dağılmış oldular. Efsane, Temimler'in ülkenin birçok yerine dağıldığını simgelediği biçiminde yorumlanır. Temim kabilesinin birçok kolu gibi Kâb ve Hâris kolları da kendilerini Sad'dan gelen asıl kollar olarak kabul ederler. İslamın ilk dönemlerinde de Arabistan'da önde gelen çok sayıda kişi Sadülfizr adıyla anıldı. Bunlar, halifelik çekişmesi ve savaşında Ali yanlısı oldular; Emeviler döneminde (661-750) birçok olaya karıştılar. Daha sonra bir bölümü Kuzey Afrika'ya göç etti; nitekim Kuzey Afrika'daki Aglebi emirleri onların soyundan geldiklerini öne sürdüler. Sadülfizr ve öteki Sad kökenli kabilelerin arap dili bakımından önemleri ise, klasik arapçanın daha çok bunların konuşmalarına dayandırılarak oluşturulmasından kaynaklanır.

SAE sınıflandırması, *Society of Automotive Engineers* tarafından düzenlenen ve petrol sanayisinde kullanılan, motor yağları sınıflandırması. Her yağlayıcı akışmazlık derecesine göre bir SAE numarası verilerek, bir kategori içinde sınıflandırılır.

Pieter Jansz Saenredam
Assendelft'teki bir kilisenin içi, (1649)
Rijksmuseum, Amsterdam



Rijksmuseum

SÁ E BENEVİDİS → SÁ.

Saemaul undong *(Yeni köyler hareketi),* Güney Kore Cumhurbaşkanı Park Çong Hee'nin ekim 1972'de başlattığı hareket. Başlangıçtaki amacı, yaşam koşullarını iyileştirmek için ortak çalışmalar ve tarımın modernleştirilmesi yoluyla aynı köyde yaşayan köylüler arasındaki işbirliğine yeni bir atılım sağlamaktı. "Yenilenme" diye anılan Anayasa'nın kabul edilmesiyle (aralık 1972) toplumun her alanına yayılan bu hareket, daha sonra Güney Kore hükümetinin iktisadi hayatı daha yakından denetlemesi ve kararlarını kabul ettirmesi için kullandığı bir araç oldu.

SAEMUND (ya da **SAEMUNDR**) **SİGFÚSSON Bilgin** ya da **Bilge**, izlandalı yazar (1056'ya doğr. - 1133). İzlanda edebiyatının başlangıcı üzerinde büyük etkisi oldu, ancak latince yazıldığı sanılan yapıtları günümüze kalmadı. *Prose Edda* yanlışlıkla ona mal edilmektedir.

SAENREDAM (Pieter Jansz), hollandalı ressam ve desinatör (Assendelft, Zaandam yakınında, 1597 - Haarlem 1665). Konu olarak özellikle kiliselerin iç mekânlarını seçen bir yapı ressamıdır. Yapıtları, berrak görünümleri, kesin ve açık seçik biçimleri, bej, beyaz ve grilerin zarifliğiyle dikkati çeker. Sanatçının yalnızca 56 tablosu bilinmektedir. Amsterdam Rijksmuseum'daki yapıtları arasında *Haarlem'deki St. Bevokerk* (1635'e doğr.), *Amsterdam eski belediye sarayı* (1641-1657) sayılabilir. Rotterdam, Haarlem (*Haarlem'deki Nieuwe Kerk'in iç görünüşü,* 1652), Londra *(Utrecht'teki Domkerk'in iç görünüşü),* Münih'te de (*Utrecht'teki Janskerk,* 1642) tabloları vardır.

SAER (Juan José), arjantinli yazar (Serodino, Santa Fe ili, 1937). Öyküler (*En la zona,* 1960; *Unidad de lugar,* 1967) ve romanlar (*Responso,* 1964; *la Mayor,* 1976; *Nadie nada nunca,* 1980) yazdı. 1968'den beri Fransa'da yaşamaktadır.

SAEVERUD (Harald), norveçli besteci (Bergen 1897). Bir ölçüde romantizmin ekisini taşıyan ilk yapıtlarından sonra, modern bir yaklaşımla folklordan yararlanmaya başladı. 9 senfoni (no. 6, *Sinfonia Dolorosa,* 1942; no. 7, *Salme Symfoni,* 1945; no. 8, *Minnesota,* 1958), op. 8 *Üç ölçü üzerine 50 küçük çeşitleme* (1931), bir piyano konçertosu (1950), bir keman konçertosu (1956), İbsen'in *Peer Gynt* adlı yapıtı için güzel bir sahne müziği (1947) besteledi. Ayrıca oda müziği yapıtları, piyano parçaları, koro yapıtları ve şarkıları vardır.

SAF sıf. (ar. *ṣāf*). **1.** Katışıksız olan şey için kullanılır: *Saf su. Saf altın.* **—2.** Deneyimsizliği ya da yapısı gereği kötülük düşünmeyen, masum, temiz yürekli bir kimse; ona özgü bir şey için kullanılır: *Saf bir genç kız. Temiz, saf bir yüzü var.* **—3.** Gülünç bir duruma düşecek kadar kolay kandırılabilen bir kimse için kullanılır; bön: *Bu yalanlara inanacak kadar saf değilim.* **—4.** Uygulamaya yönelik kaygılar dışında, en özgül özellikleri açısından ele alınan zihinsel sanatsal etkinlik için kullanılır; arı, pür: *Saf müzik. Saf şiir tutkusu.*
—Ed. *Saf şiir* → ARI* ŞİİR.
—Zootekn. *Saf ırk damızlık,* soyunda ırkının aranılan karakterleri bulunan damızlık hayvan.

SAF, -ffı (ar. *ṣaff*). **1.** Sıra, dizi. **—2.** *Saf bağlamak,* sıraya girmek, sıra almak, sıralanmak. || *Saf saf,* dizilerek, dizi dizi.
—*Esk.* **1.** *Saf saf,* dizi dizi, sıra sıra. **—2.** *Saf-âra,* asker saflarını süsleyen. || *Saf-beste,* sıralanmış, sıraya konmuş. || *Saf-be-saf,* dizi dizi. || *Saf-şikaf,* düşman saflarını yaran. || *Saf-şiken,* düşman saflarını bozan. || *Saf-zen,* düşman saflarını vuran yiğit. || *Saff-ı düşmenan,* sıralanmış, sıraya konulmuş düşman askerleri. || *Saff-ı harb,* savaşta sıralanmış askerlerin tamamı. || *Saff-ı nial,* ayakkabılık. || *Saff-ı nialde oturmak,* kendini küçülterek, ayakkabıların konulduğu yerde oturmak.
—İsl. Toplu olarak namaz kılınırken uygulanan dizilme, sıralanma düzeni. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Saf seccadesi,* üzerinde birden fazla kişinin namaz kılabileceği bir seccade türü. (Bu seccadelere namaz kılacakların sayısına göre yan yana mihrap motifleri işlenir ve namaz sırasında cemaat bu mihraplara göre sıralanır.)
—ANSİKL. Cemaatle namaz kılınırken saf bağlamak, boş safları doldurmak sünnettir. Hz. Muhammet, imam olarak cemaatin önünde namaza başlamadan önce safların sık ve düzgün tutulması konusunda cemaati uyarır ve durumu denetlemeden namaza durmazdı. Hadislerde ön saflarda, özellikle imama yakın namaz kılmanın sevap olduğu belirtilirse de, arkadan gelenlerin ön saflara geçmek için cemaati rahatsız etmemeleri gerekir. Erkeklerle kadınların cemaatle aynı imama uymaları durumunda kadınların erkeklerin önünde ya da onlarla aynı saflarda namaz kılmaları caiz değildir. Bu durumlarda en önde erkekler, ortada erkek çocuklar, arkada da kadınlar saf tutarlar.

SAF a. Müz. Hekimbaşı Abdülaziz Efendi'nin *Usûlât-ı mehterân-ı alem* adlı kitabında sözü edilen mehter usullerinden biri. (Yalnız davul ve köslerle vurulurdu.)

Saf suresi, Kuran'ın 61. suresi. 14 ayettir. Mekke'de inmiştir. 4. ayetinde müminlerin saf saf dizilerek Allah yolunda savaşmalarından söz edildiğinden bu adla anılır.

Sure, yer ve göklerdeki tüm varlıkların Allah'ın adını tespih ettiklerini belirten ayetle başlar. Sonraki ayetlerde insanın yapamayacağı konularda söz vermesinin doğru olmadığı anlatılır; düşmanları karşısında yüreklilikle savaşanlar için Allah'ın sevgisinin destek olacağı vurgulanır. 6. ayette Hz. İsa'nın İsrailoğulları'na *Ahmet* adlı bir peygamberin geleceğini bildirdiği ve bu peygamberin Hz. Muhammet olduğu belirtilir. Surede islama çağrıldıkları halde bu dini kabul etmedikleri gibi "ışığını söndürmeye kalkışanlar" eleştirilir; en hayırlı ticaretin inanmak ve Allah yolunda savaşmak olduğu anlatılır. Sure, Hz. İsa'nın havarilerinden, kendi dinine yardım edecekleri yolunda söz aldığını bildiren ayetle son bulur.

SAFA → SEFA.

SAFA a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir makam. (Abdülkadir Meragi'nin oğlu Abdülaziz Çelebi'nin, saba makamı içinde, muhayyer ve uşşak geçkilerine yer vererek düzenlediği bu makamın, günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

SAFA, Mekke'de küçük bir tepe. Kuran'da, Merve tepesi ile birlikte anılır (II, 158). Haccın vaciplerinden olan "say"ın başlama noktasıdır. Say, üç kez Safa'dan Merve'ye gitmek; dört kez de Merve'den Safa'ya gelmekle yapılır. İlk kez, Hacer'in, oğlu İsmail'e su bulmak amacıyla bu iki tepe arasında gidip geldiği ve bu geleneğin ondan kaldığı islam dünyasında kabul edilir.

SAFA (Peyami), türk yazar (İstanbul 1899 - ay. y. 1961). Şair İsmail Safa'nın oğludur. Abdülhamit II tarafından Sıvas'a sürülen babası öldüğünde 2 yaşındaydı. 9 yaşındayken sağ elinin ekleminde başlayan kemik hastalığı yüzünden düzenli öğrenim göremedi. Bu hastalıkla ve uzun süren tedavisiyle ilgili iç ve dış gözlemleri hasta bir gencin serüveni, onun aşk, kıskançlık duygularıyla ilgili başarılı bir ruhçözüm romanı olan *9'uncu hariciye koğuşu*'nu (1930) besledi. Posta telgraf nezareti'nde memurluk (1912-1914), öğretmenlik (1914-1918) yaptıktan sonra basın hayatına atıldı; ölümüne dek gazetecilik yaptı. Geçim kaygusuyla kaleme aldığı romanlarıyla

(*Cumbadan rumbaya,* 1936) Cingöz Recai adlı sevimli bir hırsızın serüvenlerini konu edinen polisiye romanlarında Server Bedi (annesi Server Bedia'nın adından) takma adını kullandı. Doğu-Batı uygarlıklarının farklılıkları, kültür değişmeleri, siyasal ideolojilerle yakından ilgilenerek yayımladığı *Kültür haftası* (1936), *Türk düşüncesi* (1953-1960) gibi dergilerde bu sorunlar üzerinde geniş biçimde durdu. Gazetelerde köşe yazarı olarak geniş okur topluluğuna seslendi. *Türk inkılabına bakışlar* (1938), *Büyük Avrupa anketi* (1938) gibi yapıtlarında Atatürk devrimlerini ve batılılaşmayı savunmasına karşın 1950'den sonra devrimlere ve toplumsal gelişmelere karşı çıktı (*Mahutlar* [1954], *Osmanlıca-türkçe-uydurmaca* [1970], *Din-inkılap-irtica* [1971] vd.). Edebiyatla ilgili yazıları ve sert polemikleri (*Sanat-edebiyat-tenkit,* 1970) ona edebiyat dünyasında yaygın bir ad kazandırdı. Ancak asıl ününü toplumsal sorunlar yanında özellikle psikolojik gözlemlere dayanan romanlarıyla sağladı. Bu yapıtlarda Mütareke döneminde İstanbul'daki yaşamı, ahlaksal düşkünlükleri (*Mahşer* [1924], *Sözde kızlar* [1925]), Doğu ve Batı uygarlıkları karşısında seçim yapma zorunluluğuna itilen kahramanları (*Fatih-Harbiye,* 1931), kıskançlık, kuşku, tereddüt, aydınların bunalımlarını (*Şimşek,* 1928; *Bir tereddüdün romanı,* 1933) vd. konu edindi. *9'uncu hariciye koğuşu* (1930) psikolojik derinliğiyle onun yapıtları arasında olduğu kadar türk roman geleneği içinde de önemli bir yer tutuyordu. Yazarın mistik yanı ağır basan son romanlarını (*Matmazel Noraliya'nın koltuğu* [1949], *Yalnızız* [1951]) ise büyük ölçüde kuruntu, korku duyguları, ruhçağırma, önsezi gibi konularda nesnel açıklaması olmayan veriler besliyordu. (→ Kayn.)

SAFA (Behçet), türk ressam (İstanbul 1934). Devlet güzel sanatlar akademisi'ni bitirdi (1957). 1959'da Paris'e yerleşti. Önceleri l'Atelier de Patrice ve l'Atelier de Pons litografi atölyelerinde çeşitli sanatçıların yapıtlarını bastı. 1963'ten başlayarak Paris, Stockholm, Cenevre, Münih, Roma vb. kentlerde kişisel sergiler açtı. 1966'da Roma'ya, iki yıl sonra da Elbe adasına yerleşen Safa, son yıllarda sokak sanatı adını verdiği büyük boy tablolarında Akdeniz'in kirlenmesine ilişkin temalar üstünde durmaktadır. 1988 sonlarında Türkiye'de açtığı ilk sergisi, "açlıktan ölen ressamlar" konulu bir triptik diziden oluşmaktadır. Genellikle 70×100 boyutlarındaki akrilik tablolarının en belirgin özelliği yoğun bir devingenlik duygusu uyandırmasıdır.

SAFAD → SAFED.

SAFAGA, Mısır'da (Kızıldeniz ili) liman ve sayfiye yeri, Kızıldeniz kıyısında. Çevrede çıkarılan fosfatların dışsatımı buradan yapılır. Bir karayoluyla, Nil'in kıyıya en çok yaklaştığı (150 km) yer olan Kena'ya bağlanır.

SAFAHAT çoğl. a. (ar. *şafḥa*'dan *şafaḥat*). *Esk.* Safhalar, evreler, aşamalar.

Safahat, M. A. Ersoy'un şiirlerini derleyen yapıt. Şairin "Fatih camii", "Hasta", "Küfe" gibi şiirleri *Sırat-ı müstakim* dergisinde "Sahaif-i hayattan (Hayat safhalarından)" genel başlığı altında yayımlanmaya başladı (1908); ilk şiir kitabı bu sözden kısaltılarak *Safahat* (1911) diye adlandırıldı. Daha sonra her biri ayrı adlar taşıyan 6 kitap (*Süleymaniye kürsüsünde* [1912], *Hakkın sesleri* [1913], *Fatih kürsüsünde* [1914], *Hatıralar* [1917], *Âsım* [1924], *Gölgeler* [1933]) *Safahat*'ın 2., 3. vd. bölümleri olarak yayımlandı; bunların tümünü derleyen toplu yayına da *Safahat* (ilk bas. 1943) adı verildi. Şairin, "O benim milletime aittir" diyerek kitaplarında yer vermediği "İstiklal marşı" yapıta sonradan eklenmiştir. *Safahat*'taki şiirlerde büyük ölçüde gerçek yaşam ("Küfe", "Seyfi Baba") canlandırılır; yerel çizgiler ("Meyhane", "Mahalle kahvesi") yansıtılır; birçok şiir dinsel coşkuya ("Tevhit", "Ezanlar") dayanır; dinsel öyküler ("Kocakarı ile Ömer", "Diras") anlatılır; ahlak sorunları ("Azim", "İnsan"), toplum-siyaset sorunları ("İstibdat", "Hürriyet") işlenir; Doğu ve Batı uygarlıkları karşılaştırılır ("Berlin hatıraları", "Şark"); yurt sorunları coşkulu bir anlatımla ele alınır ("Bülbül", "Leyla"). Birçok şiirde (özellikle "Süleymaniye kürsüsünde", "Fatih kürsüsünde") bütün bu öğeler bir arada yer alır.

SAFALI sıf. Şenlikli, eğlenceli.

SAFARİ a. (ar. *sefer,* "av seferi" anlamında svahili dilinde sözc.). **1.** Afrika'daki ormanlarda grup halinde yapılan vahşi hayvan avı. **—2.** Kafile halinde yapılan av. **—3.** Sefer kafilesi. ‖ *Safari park,* içinde kimi vahşi hayvanların barındırıldığı, arabayla gezilebilen doğal park.

—Giy. Safariye çıkanların giydiği keten vb. kumaşlardan yapılmış kısa pantolon, büyük cepli ve kemerli ceket ile geniş kenarlı mantar şapkadan oluşan av kıyafeti.

◆ sıf. Giy. *Safari ceket,* kısa kollu, kemerli, önden düğmeli, erkek yakalı ve kapaklı dört cebi olan keten ceket; askeri üniformadan esinlenilen ceket 1940'ta ortaya çıktı ve 1970'te Yves Saint-Laurent tarafından ortaya atılınca yeniden moda oldu.

SAFARİ-FOTO a. (fr. *safari-photo*). Amacı hayvanları avlamak için değil, onların fotoğraflarını çekmek için yapılan safari.

ŠAFAŘÍK (Pavel Jozef), slovakça **Pavol Josef Safarik,** slovak filolog, tarihçi ve yazar (Kobeliarovo, Slovakya 1795 - Prag 1861). Şiirler (*la Muse des Tatras* [fr. çev.], 1814) ve çek şiirinin başlangıcı üzerine küçük bir inceleme yayımladıktan sonra, romantizme ve tarihçiliğe ilgi duydu (*Geschichte der slavischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten* [Tüm lehçelerde slav edebiyatı ve dili tarihi], 1826). *Slovanské starožitnosti* (1837) adlı yapıtı, çeşitli slav kültürlerinin Avrupa'da kökleşmesiyle ilgili incelemeler için vazgeçilmez bir başvuru kitabıdır.

SAFAYİ, asıl adı **Mustafa,** türk yazar, şair (İstanbul ? - *ay. y* 1725). Medrese öğrenimi gördü. Deftereminliği, mektupçuluk, görevlerinde bulundu. Damat İbrahim Paşa zamanında şıkk-ı sani defterdarlığına getirildi; ölünceye kadar bu görevde kaldı. Mevlevi tarikatındandı. Mecmualarda divan edebiyatı yolunda şiirleri vardır. Asıl ününü İbrahim Paşa'ya sunduğu *Nuhbet ül-âsar* (Süleymaniye kütüphanesi, Esat Efendi bölümü, no. 2549) adlı tezkiresiyle (1719) kazandı. *Rıza tezkiresi*'nin sona erdiği 1640'tan kendi dönemine kadar yetişmiş 469 şairin kısa yaşamöykülerine yer veren yapıtın dili oldukça sadedir. Başında 18 yazarın tezkire için sunuş yazıları yer alır. Kemiksizzade Mustafa Safvet, bu tezkireyi özetleyip kimi yerlere "Hatıra" başlığı altında fıkralar ekleyerek *Nuhbet ül-âsar min feraid il-eş'ar* adlı yapıtını kaleme almıştır (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. Y. no. 6189).

SAFAYİH çoğl. a. (ar. *şafiha*'nın çoğl. *şafâ'iḥ*). *Esk.* Madeni levhalar, yassı ve düz olan şeyler.

SAFÇA sıf. Kolayca kandırılabilecek, biraz saf kimse için kullanılır: *Safça bir adam.*

◆ be. Saf, bön bir biçimde, saf olarak: *Bazı konularda, çok safça davranıyorsun.*

SAFDER a. ve sıf. (ar. *şaff* ve fars. *der'*den *şaff-der*). *Esk.* **1.** Düşman askerlerinin saflarını yararak ileri geçen yiğit, kahraman. **—2.** *Safder-i yegâne,* biricik yiğit, kahraman.

SAFDERAN çoğl. a. (ar. *şaff-der*'in çoğl. *şaff-derān*). *Esk.* Yiğitler, kahramanlar.

SAFDERANE be. (ar. *şaff-der* ve fars. *āne*'den *şaf-derāne*). *Esk.* Kahramanca, yiğitçesine, cesaretle.

SAFDERİ a. (ar. *şaff-der* ve fars. *-ī*'den *şaff-derī*). *Esk.* Kahramanlık.

SAFDERUN sıf. (ar. *şaf* ve fars. *derūn'*dan *şaf-derūn*). *Esk.* Aldatılması kolay, saf, bön.

SAFDERUNANE be. (ar. *şaff, derūn* ve fars. *-āne*'den *şaff-derūnāne*). *Esk.* Safça, bönce.

SAFDİE (Moshe), israil asıllı kanadalı mimar (Hayfa 1938). Montréal Sergisi'nde yer alan *Habitat 67* adlı yapıtıyla tanınır. Bu, önüretimli hücrelerin geniş teraslar yaratarak yığılmasından oluşan bir yapıdır. Safdie, Kudüs'teki Yeşivat-Porat-Yosef haham okulu'nu (1970) ve Ağlama duvarı sit düzenlemesini gerçekleştirdi. *Beyond Habitat* (1970), *For Everyone a Garden* (1974), *Form and Purpose* (1982) ve *The Future of the Past* (1989) gibi kuramsal yapıtları vardır.

SAFDİL sıf. (ar. *şaf* ve fars. *dil*'den *şāf-dil*). *Esk.* Saf, bön.

SAFDİLANE be. (ar. *şaff,* fars. *dil* ve *-āne*'den *şaff-dilāne*). *Esk.* Safça, saflıkla, bönce, bönlükle.

SAFED, SAFAD ya da **ZEFAT,** İsrail'de kent, Yukarı Celile'de, Taberiye gölünün K.-B.'sında; 17 200 nüf. Sayfiye merkezi. XVI. yy.'a ait sinagog.

—Tar. İ.S. II. yy.'da Yahudiler tarafından kurulan kent; islamlığın yayılmasından sonra Araplar'ın, Üçüncü haçlı seferi sırasında (1189-1192) da Akkâ kalesiyle birlikte hıristiyanların eline geçti. Eyyubiler tarafından alındıysa da (1220), Mısır Eyyubileri'ne karşı Haçlılar'la anlaşan Şam sultanı el-Muazzam Şerafettin'in Templier şövalyelerine verdiği Safed (1224), daha sonra St. Jean tarikatının önemli merkezlerinden biri oldu (1229); bir süre sonra da Mısır hükümdarı Baybars tarafından ele geçirilerek memluk yönetimine girdi (1266). Melik el-Eşref Selahattin Halil döneminde ise, Akkâ ve tüm Celile'yi içeren yönetim biriminin merkezi durumuna getirildi (1291). Mısır seferine çıkan Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık* zaferinden (1516) sonra osmanlı topraklarına katıldı ve Şam eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. Napoléon Bonaparte'ın Mısır ve Suriye seferleri sırasında (1799) Fransızlar'ın eline geçti. Fransızlar çekildikten (1801) sonra yeniden osmanlı yönetimine girdi. Kavalalı Mehmet Ali Paşa ayaklanmasında mısır ordusunca işgal edildi (1832). Mehmet Ali'nin Suriye egemenliğine son veren Londra* antlaşması (1840) gereğince Osmanlılar tarafından geri alındı (1841). Birinci meşrutiyet'ten (1876) sonra yapılan yönetsel düzenleme sırasında, Akkâ mutasarrıflığına bağlı bir kaza merkezi oldu (1880). Birinci Dünya savaşı'nda İngilizler'in eline geçti (1917).

SAFEDİ (Hasan bin Ebu Muhammet **ES-**), mısırlı tarih yazarı (XIII. yy.'ın ikinci yarısı - XIV. yy.'ın ilk yarısı). Yaşamı ile ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Yapıtlarından memluk sultanı en-Nasır döneminde (1310-1341) hükümdarın nedimi ve en yakın dostu olduğu anlaşılır. Mısır tarihi ile ilgili *Nüzhet ül-mâlik ve'l-memlûk fî muhtasar sîret men veliye Mısr min el-mülûk* adlı yapıtında Mısır'ın doğa güzelliklerini anlatır ve ilk hükümdarlardan kısaca söz ettikten sonra memluk sultanları hakkında önemli bilgiler verir.

SAFEDİ (Salahattin Halil bin Aybek **ES-**), türk kökenli islam yazar ve tarihçi (Safe 1296 - Şam 1363). Safed, Kahire ve Rahbe'de kâtiplik yaptı; Şam'da Beytülmal vekili olarak çalıştı. 500'ü aşkın yapıtı olduğu söylenir. Ancak, bunların birçoğu başka yazarların yapıtlarından derleme niteliğindedir. Başlıca yapıtları; 30 ciltlik, 14 000 yaşamöyküsünü içeren bir ansiklopedi niteliğindeki *el-Vâfi bi-l-vefayât,* bu yapıtta yer alan kendi çağdaşlarının yaşamöykülerini bir araya getirdiği *A'yân ül-asr ve a'vân un-nasr,* bir coğrafya kitabı niteliğindeki *Mesâlik ül-ebsâr fi memâlik il-emsâr,* ünlü kişilerin yaşamöykülerini içeren *Nakt ül-himyân,* tek gözü kör olanla-



Peyami **Safa**



Behçet **Safa**
Mr. Manipülatör
(1988)

rın yaşamöyküleri ile ilgili *Kitâb uş-şu'ur fi-l-ûr.*

SAFEN a. (fr. *saphène;* ar. *safin,* atardamar, toplardamar'dan). Anat. **1.** Bacakların yüzeysel toplardamarlarındaki kanı toplayan iki toplardamara verilen ad. **—2.** *Kamışkemik ve kavalkemik safen sinirleri,* dizardı iç ve dış siyatik sinirlerinin dalları. (Kavalkemik safen sinirine çoğu zaman *iç safen siniri* denir.)

—ANSİKL. *İç safen toplardaman* ya da *büyük safen,* ayağın sırt yüzünden doğar, iç aşıkçığın önünden geçtikten sonra bacağın iç yüzünde yukarı çıkar, baldırın iç yüzünü çaprazlar ve uyluk toplardamarına kavuşur. Bu hizada yaptığı kıvrıma safen kıvrımı denir. *Dış safen toplardamarı* ya da *küçük safen,* dış aşıkçığın arkasından geçip bacağın arka yüzünde yukarı gider ve dizardı toplardamarında son bulur.

SAFENEKTOMİ a. (fr. *saphénectomie*). Cerr. Varisleri tedavi amacıyla bir safen toplardamarının tamamını ya da bir bölümünü kesip çıkarma.

SAFER ya da **SEFER** a. (ar. *ṣafer*). *Esk.* **1.** Takvim. **—2.** Kameri takviminin ikinci ayı. (Resmi belgeler, özel mektuplar ve takvimlerde *seferülhayr* olarak kullanılırdı. ص [sad] harfiyle kısaltılmıştı.)

SAFERAN a. (ar. *ṣafer*'in ikili çoğl. *ṣaferan*). *Esk.* Muharrem ve safer ayları.

SAFEVİ sıf. ve a. (öz. a. *Şafi* ve *-i*'den *şafevi*). *Esk.* İran hükümdarı Şah İsmail'in soyundan gelenler.

SAFEVİ (Rahimizade), iranlı yazar (Meşhed ? - ? 1959). Özel öğrenim görerek fransızca, ingilizce ve türkçe öğrendi. Coğrafya ve tarih üzerinde çalışmalarda bulundu. İran'ın iktisadi coğrafyası ile ilgili *Coğrafya-yı iktisadi-i İran* adlı bir yapıtla *Şehrbanu* adlı bir de roman yazdı.

■ **SAFEVİLER,** İran'da hanedan (1501-1732). İran'da ulusal bir devlet kuran ve şiiliği devletin resmi dini yapan hanedanın dili türkçe olmakla birlikte, bölgedeki hangi etnik gruptan oldukları kesinlik kazanmamıştır. Adını, başlangıçta sünni bir tarikatken sonradan şii bir yapıya dönüşen ve Erdebil'de Safiyettin-i Erdebili'nin (öl. 1334) kurduğu *safeviye* adlı tarikattan alır. Timur istilasından sonra Safeviler, özellikle Doğu Anadolu Türkmenleri arasında güçlü bir propaganda etkinliği ile çok sayıda yandaş topladı. Timur'un Erdebil'i köyleri ile birlikte Safiyettin-i Erdebili'nin torunu Hoca Ali'ye vermesi tarikatı daha da güçlü bir duruma getirdi. Hoca Ali'nin ölümünden (1429) sonra ardıllarından Cüneyt (1447-1460) gittiği Diyarbakır'da akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın kız kardeşi ile evlenerek akkoyunlu topraklarında serbestçe dolaşmak olanağını sağladı. Çevresine topladığı 12 000 kadar müridiyle gürcü ve çerkez topraklarıyla Şirvanşahlar'a saldırdı. Bu saldırılardan birinde öldürülünce (1460), yerine Uzun Hasan'ın kız kardeşinden olan oğlu Haydar geçti. Haydar, Uzun Hasan'ın kızıyla evlenerek Akkoyunlular ile olan akrabalığını daha da güçlendirdi. Cüneyt'in ölümü ile yarıda kalan devlet kurma girişimini Haydar sürdürdü. Müritlerine 12 imam'ı simgeleyen 12 dilimli, kızıl taç (külah) giydirdi; bu nedenle hepsine birden *kızılbaş* denildi. Haydar, babasının öcünü almak için Şirvanşahlar ile giriştiği savaşlarda öldürüldükten sonra yerine geçen oğullarından Ali, etrafına topladığı büyük güçlerle Tebriz üzerine yürüdüyse de bir sonuca ulaşamadığı gibi o da öldürüldü (1501). Ardılı olan küçük kardeşi İsmail bin Haydar (Şah İsmail I), dedesi Uzun Hasan'ın devletinin başına geçmek için etkinliğe girişti. Kendisine bağlı Ustaçlı, Rumlu, Şamlı, Tekeli gibi türkmen oymaklarının da desteği ile Azerbaycan'a yürüdü, Akkoyunlular'dan Elvend'i Diyarbakır'a kaçmak zorunda bıraktı ve kendisi de Tebriz'e gelip saltanat tacını giyerek hükümdarlığını ilan etti (1501). Böylelikle Safeviler tarih sahnesindeki yerlerini almış oldular. Şah İsmail, baş döndürücü bir hızla başarıdan başarıya koştu. Batı'da Elbistan'a kadar ilerleyerek bölgeyi güven altına aldıktan sonra Doğu'ya yöneldi ve özbek hanı Şiban'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. Egemen olduğu topraklarda iran ulusçuluğunun temellerini attığı gibi şiiliğin devletin resmi dini olmasını sağladı. Kendisi ve ardılları kökenlerinin halife Ali'ye dayandığını öne sürdükleri gibi, şii imamlarının kendi bedenlerinde yeniden belirdiği (tecessüm ettiği) iddiasıyla yarı ilahi bu durumu egemenliklerini sağlamlaştırmada teokratik bir destek olarak başarıyla kullandılar. Şah İsmail, tüm başarılarına karşılık Batı'da sünni Osmanlılar'a karşı Çaldıran'da Yavuz Sultan Selim önünde çok ağır bir yenilgiye uğradı (1514). Yavuz, zaferden sonra Safeviler'in başkenti Tebriz'i de ele geçirerek kentte sünni yöntemlere göre kendi adına hutbe okuttu. Safeviler, başkentlerini önce Gazvin'e, sonra da Isfahan'a taşımak zorunda kaldılar. Şah İsmail, Çaldıran yenilgisinin ardından güç de olsa ülkede kurduğu birliğin çözülme tehlikesini atlattı ve bunun için saltanatını borçlu olduğu türkmen boylarına büyük yetkiler tanıdı. İsmail ölünce (1524) yerine geçen çocuk yaştaki oğlu Şah Tahmasp, erginleşinceye kadar aşiret reislerinin elinde oyuncak oldu. Bu reisler arasında bağımsızlık peşinde koşanlar bulunduğu gibi, Osmanlılar ile işbirliği içinde bulunanlar ve sıkışınca Osmanlılar'a sığınanlar da vardı. Bu arada ülkede baş gösteren kızılbaş ayaklanmaları nedeniyle osmanlı ordusu üç kez Azerbaycan, Irak-ı arap ve Irak-ı acem'e girdikten sonra Amasya barışı (1555) ile savaşlar durdu ve iki devlet arasında bir barış dönemi başladı. 53 yıl gibi çok uzun bir saltanattan sonra ölen (1576) Tahmasp'ın yerine geçmesi gereken büyük oğlu Muhammet Hudabende kör olduğundan tahta çıkarılmadı, yerine kardeşlerinden İsmail Mirza, Şah İsmail II unvanıyla devletin başına geçti. Ancak, bazı kızılbaş önde gelenleri ile şehzadelerin birçoğunu ortadan kaldıran bu hükümdar, çok sayıda düşman kazandı ve bir yıl sonra zehirletilerek öldürüldü (1577). Kör olan ağabeyi Muhammet Hudabende tahta çıkarıldı (1578). Onun 1588'e kadar süren saltanatı sırasında ülkeyi karışı yönetti. Bu süre içinde Tiflis, Şirvan ve yöresi ile Tebriz osmanlı egemenliğine girdi. Hudabende'den sonra tahta çıkan Şah Abbas I (Mirza) döneminde (1588-1629) Özbekler'in Herat'a saldırmaları, yeni hükümdarın önce oraya yönelmesini gerektirdi. Bu durumdan yararlanan Osmanlılar Gence ve Nihavend'i aldılar. Şah Abbas I, Özbekler'i püskürtüp başkaldıran bazı emirleri de cezalandırdıktan sonra Osmanlılar ile bir uzlaşmaya vardı.

Şah Abbas I'in saltanat yıllarında Safeviler en parlak dönemlerini yaşadılar. Şah Abbas, yeterince güçlendiğini anlayınca Osmanlılar'ın elindeki eski iran topraklarını geri aldığı gibi, Basra körfezinde Portekizliler'in elinde bulunan adaları da ele geçirdi. Ardılları Safi I (1629-1642), Abbas II (1642-1666) ve Süleyman I unvanıyla tahta çıkan Safi II (1666-1694) dönemleri olaysız geçti. 1694'te tahta çıkan Hüseyin I'in yeteneksiz ve bağnaz bir yaradılışta oluşu, halk arasında huzursuzluk yarattığı gibi afganlı Kandehar valisi bağımsızlığını ilan ederken oğlu da Isfahan'ı aldı. Ordu komutanı Nadir, bu durumu düzeltip ülkede birliği sağladıktan sonra Hüseyin'in yerine önce Tahmasp II'yi (1722), daha sonra da Tahmasp'ın on aylık oğlu Abbas III'ü tahta çıkarttı. Abbas III de ölünce Safeviler'in saltanatına son verip kendisi hükümdar oldu (1732). 1786'ya kadar bazı safeviler birer kukla hükümdar olarak iktidara geldilerse de, 1732 tarihi Safeviler'in etkin yönetiminin sonu oldu. (→ Kayn.)

SAFEVİYAN çoğl. a. (ar. *ṣafevi*'nin çoğl. *ṣafeviyān*). *Esk.* Safeviler.

SAFEVİYE a. Seyit Safiyettin İshak-ı Erdebili tarafından XIII. yy.'da İran'da kurulan tarikat.

—ANSİKL. Kurucusundan dolayı bu adla ya da *erdebiliye* diye anılan tarikat önceleri halvetiye ve kalenderiyeden izler taşırken sonraları şii ve özellikle on iki imamcılığı benimsemiştir. Tarikat, önemli siyasal roller oynayarak İran'ın resmi mezhebi durumuna gelmiştir.

SAFFARİLER, Al-i Leys, Al-i Saffar ya da **Saffariye** de denir, 863'e doğru iran kökenli Yakup bin Leys es-Saffar tarafından Sistan'da kurulan hanedan. Bakırcılık yaptığından, bu anlamda "saffar" lakabıyla anılan Yakup, yönetime karşı ayaklanarak dağlarda eşkıyalık yaptı. Yiğitçe ve eliaçık davranışlarıyla halk arasında adı efsaneleşince, Sistan hükümdarı Dihram bin Nasr tarafından ordusunun komutanlığına getirildi. Kısa süre de Dihram'ı ortadan kaldıran Yakup bin Leys Herat, Fars, Belh, Toharistan, Horasan ve en sonunda da Nişapur'u ele geçirdi. Bazı toprak kayıplarına karşın Huzistan'a çekilerek egemenliğini sürdürdü ve Cundişapur'da öldü (879). Yerine geçen kardeşi Amr, ulusal bir iran devleti kurmaya çaba sarfettiyse de Maveraünnehir egemenliği için çatıştığı Samaniler'e yenildi ve halife tarafından idam ettirildi (902). Soyundan gelenler Sistan'daki varlıklarını Samaniler, Selçuklular, Gurlular, Moğollar ve Timur karşısında, bazen bunlara bağlı bazen de bağımsız olarak XV. yy.'ın sonuna kadar sürdürdüler.

Saffat suresi, Kuran'ın 37. suresi. 182 ayettir. Mekke'de inmiştir. Saf bağlayanlar anlamına gelen adı, surenin ilk ayetinde geçer.

Sıra sıra dizilerek Allah'ı zikreden meleklerin üzerine ant içen ayetlerle başlayan surede, Allah'ın birliği ve yönetiminin sınırsızlığı; kâfirlerin tanrısal gerçekler karşısındaki inatçı tutumları ve bu yüzden ahrette uğrayacakları cezalar; yine ahrette Hak yolundan sapanlarla onları saptıranların birbirlerini suçlamaları; buna karşılık Allah'a içtenlikle inanan ve görevlerini yerine getirenlerin ahrette kavuşacakları ödüller anlatılır. Sure, müslümanların Kuran okuduktan sonra geleneksel olarak yineledikleri "Sübhane rabbike..." diye başlayan şu anlamdaki ayetlerle son bulur: "Senin güçlü ve onurlu Rabbin, müşriklerin ileri sürdükleri niteliklerden münezzehtir. Peygamberlere selam olsun! Ve âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamdolsun!"

R. et S. Michaud-Rapho



Safeviler sanatı
Tebriz ya da Gazvin (İran) kökenli "Mantes halısı" denilen insan ve hayvan figürleriyle süslü bir halıdan ayrıntı
yün
Sine düğümü
Louvre müzesi
Paris

SAFFET, -ti a. (ar. *şafvet*). *Esk.* Temizlik, arılık, saflık.

SAFFET BEY, türk denizci (Çanakkale 1869 - İstanbul 1914). Deniz harp okulu'nu ve akademisini kurmay yüzbaşı olarak bitirdikten sonra, çeşitli görevlerde bulundu. Bahriye şûrası üyeliği, Deniz harp okulu'nda öğretmenlik, Tarihi osmani encümeni üyeliği yaptı. *Mezomorto Hüseyin Paşa* (1909), *Bahriyemiz tarihinden filasalar* (1912) adlı kitapları vardır.

SAFFET NEZİHİ, asıl adı **Ömer Lütfü,** türk romancı (İstanbul 1871 - *ay. y.* 1939). Galatasaray sultanisi'nde okudu. Kapalıçarşı'da kuyumculuk yaptı. Düzensiz yaşamı yüzünden sürüklendiği akıl hastanesinde öldü. Batılı yaşama biçimine özenen varlıklı aileler çevresinde ölümle sonuçlanan üçlü bir aşkın anlatıldığı duygular romanı *Zavallı Necdet*'e (1902) büyük okur topluluğu ilgi gösterdi. Kaçgöç döneminde birbirine denk olmayanların evliliğindeki sakıncaları konu edinen *Teehhül âleminde* (1903) ve öteki romanları (*Kadın kalbi,* 1903; *Müsebbip,* 1910) çok daha az tanınır.

SAFFET PAŞA, asıl adı **Mehmet Esat,** türk sadrazam (İstanbul 1815 - *ay. y.* 1883). Beyazıt medresesi'ni bitirdikten sonra girdiği Divanı hümayun kalemi'nde (1831) kendisine "Saffet" mahlası verildi ve Mehmet Esat olan asıl adı gölgelendi. Fransızca bildiğinden Divanı hümayun tercümanı, Hariciye kâtibi, mabeyin görevlisi (1841), Hariciye ve sadaret müsteşarı (1850), vezir payesiyle Hariciye nazırı (1862), Maarif, Ticaret, Adliye ve bu arada 3 kez yeniden Hariciye nazırı oldu. Beşinci kez atandığı Hariciye nazırlığı görevi kendisinde kalmak üzere Mütercim Mehmet Rüştü Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (1878). Altı ay sonra azledilerek Paris elçiliğine gönderildi (1878). Altıncı kez Hariciye nazırlığına atandıysa da (1881) aynı hafta hariciye müsteşarlığıyla görevlendirildi.

SAFFETİ MUSA PAŞA → MUSA SAFFETİ PAŞA.

SAFFETİ ZİYA, türk yazar (İstanbul 1875 - *ay. y.* 1929). Galatasaray sultani'sini bitirdikten sonra Hariciye kalemi'nde çalıştı, Şûrayı devlet üyeliğinde bulundu. Anadolu şimendiferleri idaresi'nde yayın müdürlüğü yaptı. *Ziya* adlı gazeteyi yayımladı. Cumhuriyet döneminde Dışişleri'nde protokol şefi, Teşkilat genel müdürü oldu. Prag elçiliğine atanmasından hemen sonra öldü. Ününü sağlayan *Salon köşelerinde* (1912) romanı Batı'ya özenen aydınların, sosyetenin büyük otellerde, kulüplerde sürdürdüğü danslı eğlenceli yaşamı yansıtır. Öyküleri *Bir safha-i kalp* (1912), *Hanım mektupları* (1913), *Kadın ruhu* (1914), *Silinmiş çehreler, beliren simalar* (1924) kitaplarındadır. *Haralambos Cankiyadis* (1911) adlı bir komedisi vardır.

SAFFEYN a. (ar. *şaff*'ın ikili çoğl. *şaffeyn*). *Esk.* **1.** İki sıra. **—2.** Savaşta karşılaşan iki tarafın safları.

SAFFINİAL a. (ar. *şaff* ve *ni*ʿ*al*'den *şaff-ı ni*ʿ*āl*). Esk. mim. PABUÇLUK'un eşanlamlısı.

SAFH a. (ar. *şafḥ*). *Esk.* **1.** Yüz çevirme. **—2.** Affetme, yapılan bir suçu bağışlama.

SAFHA a. (ar. *şafḥa*). Bir olayda, bir durumda birbiri ardınca beliren değişikliklerin her biri; evre: *Doktorlar bu safhada ameliyatı tehlikeli buluyorlar. Görüşmelerin son safhasında ortaya çıkan pürüzler giderildi. Döviz sıkıntısı had safhada.*

SAFİ sıf. (ar. *şafvet*'ten *şāfī*). *Esk.* **1.** Katışıksız, halis, temiz. **—2.** Saf, samimi kimse için kullanılır. **—3.** Net bir nicelik için kullanılır.
—İkt. ve İşl. ikt. *Safi fiyat* → NET* FİYAT. || *Safi hâsıla* → NET* HÂSILA. || *Safi kâr* → KÂR. || *Safi kazanç,* vergi alınırken matrah olarak kabul edilen net kâr. (Bu matrah, Gelir vergisi kanunu'na göre düzenlenir.)
◆ be. Yalnız, sadece.

SAFİ ya da **SAFİY** sıf. (ar. *şafvet*'ten *şafī, şafiy*). *Esk.* **1.** Çok temiz, çok saf. **—2.** Hiçbir kötülüğü olmayan, çok temiz kalpli kimse için kullanılır. **—3.** Seçilmiş, en iyi. **—4.** *Safiy-ül-kalb,* temiz kalpli.
—İsl. *Safiy-ullâh,* Allah'ın seçkin ve temiz kulu. (Âdem, yaratılmışların en onurlusu [eşref-i mahlukat] olması, meleklerin Allah'ın buyruğu ile onun karşısında secdeye kapanmaları nedeniyle kendisine *safiy-ullâh* denilmiştir. Bu deyim, Kuran'daki "Biz Âdem'i... seçkin kıldık" [III, 33] anlamındaki ayetten kaynaklanmıştır.)

SAFİ a. Hindistan'da kırlarda ve ormanların seyrek yerlerinde yaşayan antilop. (Yalnızca erkekleri halkalı ve sarmal büyük boynuzlar taşır. Bil. a. *Antilope cervicapra;* boynuzlugiller familyası, *Antilopinae* oymağı.)

SAFİ → ASFİ.

SAFİ (Fahrettin Ali bin el-Hüseyin el-Kâşifi), iranlı şair ve yazar (öl. Gürcistan 1552). Ünlü şair, yazar ve vaiz Hüseyin el-Vaiz el-Kâşifi'nin oğlu. Gittiği Herat'ta nakşibendi şeyhi Ubeydullah Ahrar'ın toplantılarına katıldı. Buradan geçtiği Gürcistan'a yerleşti ve ülke hükümdarına kapılandı. Başlıca yapıtları: on dört bölümden oluşan ve türlü katmanlardaki insanlarla ilgili fıkraları içeren *Letâ'if üt-tevâ'if,* Gazneli Mahmut ile nedimi arasındaki ilişkileri konu edinen *Reşehât ayn ül-hayât.*

SAFİ, asıl adı **Cezeri Kasım Paşası,** türk devlet adamı şair (XV. yy.). Mehmet II döneminde defterdar, vezir oldu. Emekliliğinde kendisine Selanik sancağı verildi. Selanik'te camisi, imareti, Ayasofya yakınında Servili mahallesi'nde camisi vardı. *Âşık Çelebi tezkiresi, Künh ül-ahbar* gibi kaynaklarda yaşamıyla ilgili bilgiler, şiirlerinden örnekler yer alır.

SAFİ Üsküdarlı, asıl adı **Mustafa,** türk şair (Üsküdar 1862 - Halep 1901). 1880'den başlayarak Üsküdar bidayet mahkemesi kâtipliği'nde, Askeri tekaüt kalemi'nde çalıştı. Görevle gittiği Trablus'ta 4 yıl kaldıktan sonra sağlık nedeniyle istifa ederek İstanbul'a döndü. Damat Mahmut Celalettin Paşa'ya nedim oldu. Abdülhamit II'nin baskı döneminde Üsküdar'da açtığı attar dükkânında şairlerin sık sık bir araya gelmesi kuşku uyandırdı. Saraya verilen jurnal üzerine Halep valiliği mektubi kalemi'ne atanarak İstanbul'dan uzaklaştırıldı. Sevgiliyi, gönül acılarını, çağın anlayışsızlığını konu edinen gazelleriyle tanınır. Yapıtları: *Şi'r-i Safi, İslam-ı Hazret-i Ömer, Cidal-i Sadi bâ-müddei* (manzum çeviri).

SAFİH a. (ar. *şafīḥ*). *Esk.* **1.** Gökyüzü. **—2.** Yassı ve düz olan cisim.

SAFİHA a. (ar. *şafīḥa*). *Esk.* **1.** Yassı ve düz yüzey. **—2.** Levha halinde madeni sac.
—Esk. sil. Geniş halkalardan meydana gelen zırh.
—Kâğ. san. YAPRAK'ın eşanlamlısı.

SAFİK sıf. (fr. *saphique;* öz. a. *Sappho*'dan). **1.** Eski Yunan şiirinde, iki ayaklı bir trokhaikos, bir khoriambos ve bir bakkheios'a bölünmüş, on bir hecelik bir dize için kullanılır. (Yunanistan'da Sappho ve Alkaios, Roma'da Catullus tarafından kullanılmıştır.) **—2.** Sappho ya da sapphoculuk ile ilgili olan. **—3.** *Safik kıta,* üç tane on bir heceli sappho dizesiyle bir adonius' tan kurulmuştur.

SAFİL sıf. (ar. *süfl*'den *sāfil*). *Esk.* Aşağı, alçak: *Merd-i safil* (alçak adam). *Taraf-ı safil* (aşağı taraf).

SAFİLE a. (ar. *sāfile*). *Esk.* Aşağı kısım, dip, alt taraf.

SAFİN a. (ar. *şāfin*). *Esk.* **1.** Tek ayağı yerde, üç ayağı havada şahlanan at. **—2.** İyi cins at.
—Esk. anat. İç aşık kemiğinden topuğa kadar giden büyük damar.

SAFİNAT çoğl. a. (ar. *şāfin*'in çoğl. *şāfināt*). *Esk.* Çevik, safkan, soylu atlar.

SAFİR a. (fr. *saphir;* geç lat. *sapphirus;* yun. *sappheiros*'tan). **1.** Korindonlar ailesinden, romboedrik sistemde kristalleşen türkuvaz mavisi (Keşmir), yeşil (Tayland, Avustralya) ve yeşil-sarı renkte (Sri Lanka) değerli taş. (Darbeye karşı iyi bir dayanımı vardır, asitlerden etkilenmez ve sıcakta ergimez.) **—2.** Bileşimi aynı olan yapay kristal. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fransız Verneuil'ün araştırmalarından bu yana (1902) alüminin kristal bir çekirdekçik üzerinde alev içinde ergitilmesi yoluyla yapay safir sanayisel olarak elde edilebilmektedir. Mücevhercilik ve saatçilikte (taşlı saat) kullanılmak üzere daha çok mavi safir ile yakut üretilir. Dünyadaki on kadar fabrikanın yıllık üretim kapasitesi yaklaşık 300 t'dur (1983). Bu fabrikaların en önemlilerinden üçü Péchiney (Jarrie, İsère), Djevahirdjian (Monthey, İsviçre) ve Sadem'dir (İsviçre). Sanayide "beyaz safir" olarak adlandırılan renksiz safir optik (saat camları, lombozlar) ve elektronikte (taban tabakaları, çeşitli küçük parçalar) giderek geniş ölçüde kullanılmaktadır. Bu safir, Verneuil ya da ergitilmiş bir alümin çubuğundan safir çekmeye dayanan Czochralski yöntemiyle üretilir.

SAFİR, SAFİRE a. (ar. *şafir,* dişl. *şafire*). *Esk.* **1.** Islık. **—2.** İnce, tiz ses.
—Esk. dilbilg. Sızıcı ünsüz: *Huruf-ı safire* (sızmalı ünsüzler).

SÂFİR sıf. (ar. *sāfir*). *Esk.* **1.** Yolcu. **—2.** Kâtip, yazıcı.

SAFİRİ, SAFİRİYE sıf. (ar. *şafir* ve *-ī*'den *şafīrī,* dişl. *safiriyye*). *Esk.* Islık gibi, ıslığımsı, ıslığa benzer: *Harahir-i safiriye* (akciğerlerde hastalık nedeniyle soluk alıp verişte duyulan hırıltı).

SAFİRİN a. (fr. *sapphirine;* lat. *sapphirus,* safir'den). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal alüminyum ve magnezyum silikat. (Safire benzeyen mavi renkli tanecikler biçiminde bulunur.)

SAFİRİYE → SAFİRİ.

SAFİY → SAFİ.

SAFİYE AYLA → TARGAN (Safiye Ayla).

SAFİYE BİNTİ HUYAY, Hz. Muhammet'in eşlerinden (Hayber 612 ? - Medine 672). Hz. Muhammet'in düşmanlarından yahudi Beni el-Nadir kabilesindendi. Hayber kalesi müslümanlar tarafından alınırken dul kaldı (629), tutsak edildi ve islam dinini kabul ederek Hz. Peygamber ile evlendi. Güzelliği ve çekiciliği yüzünden öteki eşlerince soğuk karşılanmasına karşın, Hz. Muhammet'in güvenini ve kızı Fatma'nın sevgi ve saygısını kazandı. Hz. Muhammet ile ilk iki halife Ebubekir ile Ömer'in ölümlerinden sonra ortaya çıkan halifelik çekişmelerinde Osman'dan yana çıktı. Muaviye'den de saygı gördü. Ölümünden sonra Kahire'deki bir cami ile çevresinde yer alan mahalleye adı verildi.

SAFİYE SULTAN, Murat III'ün baş kadını (Venedik 1550 - İstanbul 1605). Venedikliler'in Korfu valisi Baffo'nun kızı olan Cecilia Baffo, ziyaret için Venedik'e giderken, içinde bulunduğu gemi Akdeniz'de türk korsanlarının saldırısına uğradı (1564). Korsanlarca tutsak alınan 14 yaşındaki genç kız, Kanuni'nin torunu ve veliaht Selim'in (sonradan Selim II) oğlu olan Manisa sancakbeyi şehzade Murat'a (sonradan Murat III) sunuldu. Safiye adını alarak haremine girdiği şehzade tarafından çok sevilen Cecilia, Manisa sarayı'nda şehzade Mehmet'i (1566), Ayşe ve Fatma sultanları dünyaya getirdi. Padişah olan Murat III ile Manisa'dan Topkapı sarayı'na taşınan Safiye Sultan (1574), bu-

Larousse



safir (boyu 3 cm)
Madencilik okulu
Maden müzesi, Paris

rada valide sultan Nurbanu'ya karşı üstünlük savaşımına girişmek zorunda kaldı. Kanuni'nin kızı Mihrimah, görümceleri İsmihan ile Gevherhan sultanlar, kaynanası Nurbanu'nun yanında yer alarak padişahın ilgisini kendisine sundukları güzel cariyelere çekmeye ve onu gözden düşürmeye çalıştılar. Tahta çıkana kadar baş kadınından başkasına yüz vermeyen Murat III, bundan sonra birçok cariye ile ilişki kurmaya başladı. Ancak Mihrimah (1578), Nurbanu (1583), İsmihan (1585) sultanlar öldükten sonra haremin en sözü geçen kadını olmayı başaran Safiye Sultan, padişah kocasını kendi eğlenceleriyle baş başa bırakıp devlet işleriyle ilgilenmeye başladı. Murat III ölüp de oğlu Mehmet III padişah olunca (1595), "Mehdi ulyayı saltanat" unvanını taşıyan valide sultan sıfatıyla devletin iç ve dış işlerinde en önemli rolü oynadı. Mehmet III'ün ölümü üzerine (1603) tahta çıkan torunu Ahmet I tarafından Eski saray'a gönderildi. Buradaki sürgün yaşamı sırasında ölen Safiye Sultan, Ayasofya'da yatan kocası Murat III' ün türbesine gömüldü. Bazı vakıflar, bir medrese, Üsküdar'da bir cami ve çeşme yaptırtan Safiye Sultan, Eminönü'ndeki Yenicami'nin de temellerini attırtıp yapımına başlattıysa da ölümü üzerine yarıda kalan yapıyı Turhan Sultan tamamlattı. (→ Kayn.)



Hasan Safkan
Dikit (1977) granit

SAFİYET a. (ar *ṣaf* ve *-iyyet*'ten *ṣāfiyyet*). *Esk.* **1.** Saflık, temizlik: *"Bütün ruhları safiyet ve hüsnünle gaşy edebilecek kadar sakit ve ruhperver olduğun bir an"* (H. E. Adıvar). **—2.** Bönlük.

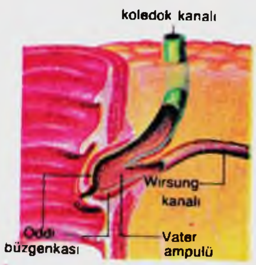
SAFİYETTİN Erdebili, asıl adı **İshak,** safevi soyunun atası (Erdebil 1252 - *ay. y.* 1334). Din öğrenimi gördükten sonra gittiği Gilan'da Şeyh Zahit'e (Tacettin İbrahim) bağlanarak müridi ve damadı oldu. Onun ölümünden sonra yerine geçti. Şii inancına bağlı safevi tarikatının kurucusudur. İlhanlı devleti yönetiminde Emir Çoban, Cengiz'in torunlarından Ebu Sait ona büyük saygı gösteriyordu. Halkı yöneticilerin zulmünden koruduğu için yandaşları hızla çoğaldı. Müritleri 12 dilimli kızıl külah (tac-ı Haydar) giydiğinden bunlara "kızılbaş" adı verildi. Şah İsmail'in (şair Hatayi) 6. göbekten dedesidir.

SAFİYÜTTİN ABDÜLMÜMİN URMEVİ, türk müzik kuramcısı (Urmiye [bugün Rızaiye], Güney Azerbaycan, 1224 ? - Isfahan 1294). Müzikçi, nedim ve saray kitaplığının müdürü olarak son abbasi halifesi Mustasım'ın hizmetine girdi. 1258'de Bağdat'ı yakıp yıkarak halifeyi öldürten Hulagu, Safiyüttin'in konağına ve servetine dokunmadı ve onu hizmetine aldı. Daha sonra İlhanlılar'ın Irak genel valisi Şemsettin Cüveyni'nin oğulları Bahaettin Muhammet ve Şerefettin Harun'un eğitimciliğini üstlendi. İslam dünyasında yazılmış ilk büyük müzik kuramı kitabı olan ve kısaca *Şerefiye* diye bilinen Risale tü-ş *Şerefiye fi'n-nisâb it-telifiye*'sini Şerefettin Harun'a ithaf etti (1252 ?). Bir süre "divan-ı inşa"nın (resmi yazışmalar dairesi) başında bulunduktan sonra 1265'te, Irak-ı acem genel valisi Bahaettin Cüveyni ile birlikte Isfahan'a gitti. 1279'da koruyucusu öldükten, özellikle de 1284'te Cüveyni ailesi servetini yitirdikten sonra geçim sıkıntısına düşen Safiyüttin, ödeyemediği bir borcundan dolayı hapsedildi ve hapishanede öldü.

Şerefiye ve *Kitâb ül-edvar* adlı yapıtları, kendinden sonraki tüm edvar kitaplarına temel oluşturan Safiyüttin, kendinden önceki müslüman kuramcıların yaptığı gibi, yunanlı kuramcıların yazdıklarını yorumlayıp aktarmakla yetinmemiş, islam müziğinde kullanılan sesleri belirlemek amacıyla titiz bir inceleme yaparak özgün bir kuram ortaya koymuştur. Buna göre, bir oktavda, 18 ses ve 17 aralık vardır.

Çeşitli kaynaklarda ut çaldığı, hatta Hulagu'yu ut çalmadaki hüneriyle büyülediği belirtilen Safiyüttin, *nüzhe* adlı kanun benzeri, *mugni* adlı ut benzeri iki yeni çalgı bulmuştur. *Kitâb ül-edvar*'da ebcet notasıyla yazılmış olan nevruz bestesi, türk müziği repertuvarının en eski yapıtı sayılabilir. Safiyüttin, bir de, aruz üzerine, *Fi'ulûm il-arûz ve'l-kavâfi ve'l-bedî'* adlı kitap yazmıştır.





safra yolları
ve koledok kanalıyla
ağızlaşmanın kesiti

SAFİZM a. (fr. *saphisme*; öz. a. *Sappho'* dan). Ed. Kadın eşcinselliği.

SAFKAN sıf. Irkının tüm özelliklerini katışıksız taşıyan hayvan, özellikle at için kullanılır: *Safkan ingiliz atı.*

—ANSİKL. Safkan atlar nitelikleri, hızlı koşmaları bakımından öteki atlardan ayrılırlar. Genellikle yarışlarda, yani jokeylerin bindiği düz koşularda kullanılırlar. Zaman içinde safkan terimi giderek yalnız ingiliz atları, ingiliz safkanları için kullanıldı. Aslında bu atların safkanlığa geçişi XVIII. yy.'ın başlarında Orta Asya'dan gelerek Afrika üzerinden İngiltere'ye geçen türk ve arap atlarının oradaki atlarla çiftleşmesiyle gerçekleşmiştir. İngiltere'ye geçen bu atlar oradaki üç ünlü aygırla birleşmiş ve bugünkü safkanı oluşturmuştur. 18 aylığa kadar eğitilen bu safkanlar iki yaşlarına doğru ilk koşularını yaparlar. Safkanlar özel haralarda yetiştirilir. Bu konuda en önemli ülkeler Fransa, İngiltere ve ABD'dir. Yurdumuzda kurulan devlet haraları ve onların dışındaki özel haralarda da safkan yetiştirilir. Yılın belli dönemlerinde ingiliz safkanlar, bu arada arap safkanlar açık artırmayla satışa çıkarılır. Koşularda başarılı olmuş ünlü ailelere mensup taylar yüksek fiyatlarla satılır. Yarış dışında binicilik sporunda da uzun süre, özellikle "konkurhipik" yani engel atlama dalında da safkanlar tercih edilmiş ancak zamanla hem Avrupa'da hem de yurdumuzda bu sporda irlanda, alman, hollanda ve anglonorman ırkı atların daha başarılı oldukları gözlenmiştir. Ayrıca binicilik sporunda angloarap, yani yarı ingiliz yarı arap kanlı atlar da başarılı sonuçlar almaktadır.

Safkan at son derece güzel görünümlü estetik çizgilere sahip, hızlı ve atletik yapılıdır. Bu nedenle ilk görünüşte öteki ırklardan, daha doğrusu diğer kanlardan hemen ayrılır.

SAFKAN (Hasan), türk heykelci (İstanbul 1949). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi heykel bölümü'nde Şadi Çalık' ın öğrencisi oldu (1969-1977). Bir süre Mısır'da kalarak mesleksel incelemeler yaptı. Çeşitli sempozyum ve sergilere katıldı. Yeni eğilimler sergisi birincilik ödülü'nü kazandı (1977). Malzeme olarak taşı tercih ederek plastik değer taşıyan soyut heykeller üretti.

Safkan İngiliz, yarış atı olarak yetiştirilen ingiliz at ırkı.

SAFLAŞMA a. Saflaşmak eylemi.

SAFLAŞMAK gçz. f. Saf duruma gelmek, arılaşmak.

◆ **saflaştırmak** ettirg. f. Saf duruma getirmek, arılaştırmak.

SAFLAŞTIRMA a. Saflaştırmak eylemi.

SAFLAŞTIRMAK → SAFLAŞMAK.

SAFLIK a. **1.** Katışıksız, arı olan bir şeyin niteliği, arılık: *Sütün saflığından emin olmak.* **—2.** Kötülük düşünmeyen, masum, temiz yürekli kimsenin niteliği: *Bir çocuk saflığı. Genç kız saflığı.* **—3.** Kolay kandırılabilen kimsenin niteliği; bönlük: *Bir kimsenin saflığıyla alay etmek.* **—4.** Aptal, bön bir kimseye özgü davranış: *Saflık etmek.*

—Tarım. *Fiziksel* ya da *mekanik saflık*, bir tohum yığını içinde, sözkonusu türün sağlam tanelerinin, yabancı cisimlere (toz, taş, saman parçaları) ve bozuk tanelere (kırık, çimlenmiş, anormal) oranı. ‖ *Özgül saflık*, sözkonusu türün tohumlarının, katışık bulunduğu başka türlerden tohumlara oranı. ‖ *Çeşitsel* ya da *genetik saflık*, bir tohum yığını içinde, genetik mal varlığı incelenen kultivarınkiyle aynı olan tohumların oranı.

SAFLORİT a. (fr. *safflorite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, $CoAs_2$ formülünde doğal kobalt arsenür.

SAFRA a. (ar. *ṣafra*). **1.** Karaciğer tarafından salgılanan (günde 800-1 000 ml) ve sindirime yardımcı olan, havada yeşeren altın sarısı renginde acı sıvı. (Eşanl. ÖD.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Safra bastırmak,* az bir şey yiyerek açlığını yatıştırmak. ‖ *Safra yeşili,* siyaha yakın koyu yeşil renk. ‖ *Safrası kabarmak,* açlıktan midesi bulanmak, kusacak gibi olmak.

—*Esk.* Sarı.

—Biyokim. *Safra asitleri,* kolesterol katabolizmasından ileri gelen ve safra kanallarınca, glikokol ve torin ile birleşik olarak salgılanan steroit yapılı asitler. (İnsan safrasında dört safra asidi bulunur: kolik asit, kenodezoksikolik asit, dezoksikolik asit ve eser miktarda litokolik asit. Kanda ve idrarda oran belirlemeleri bazı karaciğer hastalıklarını [sarılıklar] teşhis etmeye ve izlemeye yarar.) ‖ *Safra pigmentleri,* safrada bulunan hemoglobinin katabolizmasından ileri gelen maddeler (en önemlileri bilirübin ve biliverdindir). ‖ *Safra tuzları,* safra asitlerinin sodyumlu ya da potasyumlu tuzları, özellikle sodyum glikokolat ve torokolat. (Yağların emülsiyon haline geçmesini kolaylaştırır, yağ asitlerini çözünürleştirir ve pankreas lipazını etkinleştirirler.)

—Ecz. *Sığır safrası,* sığırdan elde edilen ve tedavide midevi ve kelagog olarak, katı özüt ya da toz halinde kullanılan kuru safra.

—Fizyol. *A safrası,* koledok kanalından gelen safra. ‖ *B safrası* ya da *kese safrası,* safrakesesinde toplanan safra. ‖ *C safrası* ya da *karaciğer safrası,* karaciğerin içinde ya da kanalında bulunan safra.

—Tıp. *Safra aygıtı,* bir yanda safrayı salgılayan (karaciğer) öte yanda safranın bağırsağa dökülmesini sağlayan (safra yolları) organların tümü. (Safra yolları, karaciğer içi safra yollarının oluşturduğu karaciğer kanalı, safrakesesi, safrakesesi kanalı ve koledok kanalından meydana gelir.) ‖ *Safra fistülü,* safrakesesini dışa ya da sindirim kanalına bağlayan anormal ya da deneysel delik. ‖ *Safra oluşumu,* safranın salgılanmasını sağlayan dokusal fizyolojik süreçlerin tümü. (Karaciğere özgü görevlerden biridir.) ‖ *Safra sirozu,* karaciğerin içinde ya da dışında safranın birikmesinden ileri gelen siroz. ‖ *Safra söktürücü* → KOLAGOG. ‖ *Safra taşları,* özellikle kolesterolden oluşan ve safra yollarına yerleşerek karaciğer koliklerine ve çeşitli kolesistitlere neden olan taşlar.

—ANSİKL. Karaciğer hücreleri tarafından safra kanalcıklarına salgılanan safra, safrakesesinde toplanır, burada biriktirilerek yoğunlaştırılır. Sindirim sırasında koledok kanalı yoluyla incebağırsağa (onikiparmakbağırsağı) akar. Yüzde 95'i sudur ve başlıca bileşenleri safra tuzları, bilirübin ve kolesteroldür.

Safra bir sindirim özsuyudur, yağların sindiriminde rol oynar. Pankreas özsuyu ile birlikte, mide kimusunun asidini yansızlaştırır. Öte yandan safrakesesi ile bağırsağın kasılma hareketlerini uyarır. Bazı metabolizma artıklarının ve birçok ilacın dışa atılmasında önemli rol oynar. Herhangi bir nedenle bağırsağa akmaması sarılığa neden olur.

Safra, kabızlığa ve bağırsaktaki sindirim bozukluklarına karşı kurutulmuş özüt halinde ağızdan ya da makat yoluyla kullanılır.

SAFRA a. (ital. *zavorra*'dan). **1.** Denizc. Gemileri ve tekneleri elverişli bir denge konumunda tutmak ya da istenilen su hattına kadar batırmak için, bunların dip kısımlarına yerleştirilen ya da omurgalarına tutturulan ağırlık. (Eşanl. BALAST.) **—2.** Çevresindekilere tedirginlik ve sıkıntı veren kimse. **—3.** *Safra atmak,* birlikte bulunması sıkıntı ve zarar veren bir kimseyi ya da şeyi uzaklaştırmak.

—Balıkç. Bazı ağların eteğine, suyun ağı yukarı kaldırmasını ya da akıntının ağı sü-

rüklemesini engellemek için eklenen ağırlık.

—Denizc. *Dış safra,* bir yelkenlinin dış omurgası altına bağlanan dökme demir ya da omurgaya uyacak biçimde kurşundan yapılmış ağırlık. (Genellikle sportif amaçlı yelkenlilerde kullanılır.) || *Sabit safra,* bir teknenin ayrılmaz bir parçası olan ve çıkarılmayan safra (örneğin bir yatın kurşun safrası). || *Seyyar safra,* yeri değiştirilebilen ya da çıkarılabilen safra.

—Havc. Balonlarda kullanılan ve balon pilotlarının, atmosferde yükselmek ya da balonun inişini yavaşlatmak istediklerinde attıkları kum.

SAFRAKESESİ a. **1.** Anat. Karaciğerde safranın toplandığı kese. (→ KESE.) **—2.** Patol. *Safrakesesi iltihabı* → KOLESİSTİT.

SAFRAKÖY → SEFAKÖY.

SAFRALI sıf. **1.** Safra içeren. (B.C.G. safralı bir aşıdır.) **—2.** *Safralı ten,* safra fazlalığını belirten soluk, mum renkli yüz rengi.

—Denizc. *Safralı gemi,* navlunsuz seyreden ve dengesi safrayla sağlanan gemi. || *Safralı omurga,* yelkenli bir teknenin alt bölümünde, uzun metal bir parçadan (dökme demir ya da kurşun) oluşan yüzgeç biçimli omurga.

—Tıp. *Hemoglobinürili safralı humma,* eskiden sıtma geçirmiş (*Plasmodium falciparum*'a bağlı ilerleyici nitelikte içorgan sıtması) kimselerde görülen, stres ve düzensiz kinin alımına bağlı bağışıklık alerjisi cinsinden ciddi, bazen ölümcül ihtilat. (Toptan bir hemolozin [asalağın yerleştiği alyuvarların tahribi] neden olduğu yüksek ateşli bir nöbet sözkonusudur. Sarılık, akut böbrek yetmezliği, hiç değilse başlangıçta, hemoliz sonucu açığa çıkan hemoglobinin idrara geçmesiyle idrarın kırmızı renkli olmasıyla kendini belli eder [hemoglobinüri].) || *Safralı karın zarı iltihabı* → KOLEPERİTON.

SAFRAN a. (fr. *safran;* ar. *za'faran*'dan). **1.** Sonbaharda yaprak sürerek mor çiçek açan soğanlı tarım bitkisi. (Çiçeğin dişiorgan tepeciği kırmızımsı turuncu renkte ve biraz genişçe şeritler halindedir. Bitki melez olduğundan tohum vermez, soğanıyla üretilir. Bil. a. *Crocus sativus;* süsengiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Safran çiçeğinin dişiorgan boyuncuğu ile tepeciklerinin içerdiği sarı boya. **—3.** Bu bitkinin kurutulmuş dişiorgan boyuncuk ve tepeciklerinden yapılan baharat. (Bazı ülkelerde pilav, zerde, balıkçorbası, paella gibi yemeklere renk vermek için katılır.) || *Yalancı safran,* kurutulmuş aspir çiçeği. (Rengi az çok safrana benzediğinden bazen onun yerine kullanılır.)

—Bot. *Hint safranı,* ZERDEÇAL'ın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Safran günümüzde İspanya, Yunanistan, İran ve Hindistan'da yetiştirilmekte, Türkiye safran ihtiyacını bu ülkelerden sağlamaktadır. Oysa safran Hititler döneminden beri Anadolu'da bilinen ve ilaç olarak kullanılan bir maddedir. Osmanlı döneminde de önemli bir ihraç malıydı (1858 yılında İngiltere'ye 9 705 kg safran satıldığı kayıtlıdır). XX. yy.'ın başlarında safran ekimi ve üretimi gerilemiştir. Şimdilik sadece Safranbolu dolaylarında az miktarda üretilmekte, o da yöresel kullanıma ancak yetmektedir. Safranın satış değeri çok yüksek olduğundan ve bir kilo safran elde etmek için yaklaşık 120 000 çiçek gerektiğinden çoğu zaman halis safranlar yağ, şurup, bal gibi maddeler emdirilerek piyasaya sürülmektedir.

—Boyac. Safrandan doğal boyamacılıkta da yararlanılır. Çeşitli mordanlarla yapraklarından sarı, filizi yeşil, mavi, nefti ve kahverengi renkler elde edilir, pamuk ve özellikle yün ipliklerinin boyanmasında kullanılır.

—Halk hek. Safran acımsı lezzetli, keskin ve özel kokulu, çok az zehirli bir ilaçtır. İştah açıcı ve midevi olarak günde birkaç defa toz halinde 0,2-0,5 g alınır. Yatıştırıcı olarak gereken doz 1-1,5 g dolayındadır. Âdet söktürücü olarak pelin ya da papatya tozu ile karıştırılmış güllaçlar halinde (bir güllaçta, safran tozu 0,25 g, papatya tozu, 0,30 g) alınır.

SAFRANAL a. (fr. *safranal*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{14}O$ olan bir halkalı monoterpensel aldehit: safrandan özütlenir ve bu bitkide pikrokrosin denen bir glukozit biçiminde bulunur.

SAFRANBOLU, Batı Karadeniz bölümünde Zonguldak iline bağlı ilçe; 42 815 nüf. (1990); 1 013 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 57 köy. Merkezi, Zonguldak'ın yaklaşık 151 km. G.-D.'sunda *Safranbolu,* 24 351 nüf. (1990). Tahıl, pirinç, baklagiller, meyve üretimi. Geleneksel ahşap konutlar.

—Mim. XVIII.-XIX. yy. osmanlı kent dokusunu günümüze değin koruyabilen Safranbolu'daki tarihsel anıtların çoğu, Candaroğulları ve Osmanlı dönemlerindendir. Bunlar çoğunlukla kare ya da kareye yakın planlı, düz çatı ya da kubbeyle örtülü, moloz taştan, yalın örneklerdir. Camiikebir mahallesindeki Eski cami (Gazisüleymanpaşa camisi) XIV. yy.'da Candaroğulları döneminde kiliseden camiye dönüştürülmüştür. Yakınındaki Gazisüleymanpaşa medresesi'ni Abdülmecit 1845 /1846'da onartmıştır. Aynı kesimde bulunan Eski hamam 1322'den sonra inşa edilmiştir, çifte hamam planındaki yapı günümüzde de işlevini sürdürmektedir. Kare planlı, ahşap örtülü, moloz taştan Taşminare camisi de Candaroğulları dönemindendir. Safranbolu'daki önemli osmanlı yapılarından biri olan Köprülümehmetpaşa camisi'ne (1662) çarşı içinden kemerli, büyük bir kapıyla geçilir. Beşik tonoz örtülü beş bölümlü son cemaat yerinden, kiremit kaplı kubbeyle örtülü (eskiden kurşun kaplıydı) ana mekâna girilir. Burası geç dönem kalem işleriyle bezelidir. Hidayet Ağa'nın yaptırdığı (1718/1719), Hacı Süleyman Efendi'nin onarttığı (1873 /1874) ve 1950'de yeniden elden geçirilen Hidayetullah camisi kare planlı, yalın bir camidir; tek bezemesi minaredeki geometrik motiflerdir. 1779'da eski bir caminin yerine inşa edildiği sanılan Kazdağlı camisi, yanlarda tonoz, ortada kubbeyle örtülü üç bölümlü son cemaat yeriyle, tek kubbeli ana mekândan oluşur. Selim III'ün sadrazamı İzzet Mehmet Paşa'nın yaptırdığı (1796) ve kendi adını taşıyan cami 1902/1903'te onarılmıştır. Eğimli bir alana uyumlu bir biçimde yerleştirilmiş yapılarla küçük bir külliye oluşturan bu cami tümüyle kesme taştandır. Tüm kubbelerinin kurşunla kaplı olmasıyla öteki camilerden ayrılır ve XVIII. yy.'da Anadolu'da B. etkilerini yansıtan bir örnek olması açısından dikkati çeker. Ortası kubbeli, yanları tonozlu son cemaat yerinden tek kubbeli ana mekâna geçilir, bu mekânın K.'indeki üç kubbeli bölüm kadınlar mahfili olarak eklenmiştir. Hacı Hüseyin Hüsnü'nün yaptırdığı Kaçak (Lütfiye) camisi (1878/1879) Akçasu deresi üzerindeki bir kemere oturtulmuştur, bu ilginç mimarisinin yanı sıra ahşap minaresiyle de dikkati çeker. Kentte halveti şeyhlerinin yalın türbelerinin (Hacıeminefendi [1866/1867], Şeyhmustafa [1871 /1872]) yanı sıra Ali ve Hasanbaba türbeleri (1871/1872) bulunmaktadır. Safranbolu'da, Osmanlı döneminden günümüze ulaşan en eski anıtlardan biri olan Kalealtı tekkesi (1550) çok yıkıktır. 1844'te halveti tekkesi olarak inşa edilen Alibaba tekkesi'nden günümüze yalnızca mescidin bir bölümü ulaşmıştır. İki katlı, revaklı avlulu Cinci hanı, XVII. yy.'ın ilk yarısında Cinci Hoca tarafından yaptırıldı. Avlu çevresinde kubbeli odalar vardır, ahır G.-B.'dadır. Yörede Cinci Hoca vakfı diye bilinen Yeni hamam, vakıf kayıtlarına göre Hamide Hatun vakfıdır, haç planlı sıcaklıklı çifte hamam planındadır. Eflani çayı üzerindeki iki kemerli, 34 m uzunluğundaki Taş köprü'nün Candaroğulları döneminden kaldığı sanılmaktadır. Gümüş deresi üzerindeki Tokatlı köprüsü 1796/1797'de, Candaroğulları döneminden kalma bir su kemerinin yerine yapılmıştır, tek gözlü, 40 m uzunluğunda bir örnektir. Tokatlı köprüsü'nün K.'indeki İnce köprü'nün yapım tarihi bilinmemektedir, 110 m uzunluğundaki yapının 33 m'si su üzerindedir, bir büyük, beş küçük kemeri vardır. İlçede çeşitli tarihlerden birçok çeşme bulunmaktadır: Köprülü çeşmesi (1661 /1662, 1896'da onarıldı), Taşminare çeşmesi (1691/1692), Köprübaşı çeşmesi (1837 /1838), Karakullukçu çeşmesi (1874), Mescit (Hamidiye) çeşmesi (1905) vd.

Dönemin yaşama biçimini, beğenisini, kültürünü, üstün yapı tekniğini yansıtan Safranbolu evleri yöre mimarisinin en dikkati çeken öğeleridir. Kentin çekirdeğini oluşturan kale içi ve çevresiyle, üç dere vadisinin yamaçlarına yayılan bu evler birbirinin görünümünü bozmayacak biçimde yerleştirilmiştir. Dar, kıvrımlı sokak dokusunu izleyen bu yapılar çoğunlukla yüksek duvarlar üzerine kurulmuş, dışa taşkın üst katlar yapıya estetik bir görünüm de kazandıran eliböğründelere oturtulmuştur. Ahşap çatkılı, taş ve kerpiç örgülü duvarlar beyaz badanalıdır. Meyve bahçeleri içindeki konumları, planları, selamlık köşkleri, iç düzenlemeleri, sedirlerle çevrili fıskıyeli havuzları, ahşap işleri (tavanlar, kapılar, dolaplar vd.), yaşmaklı ocakları, geniş saçakları, kabaralı, süslü halkalı kapıları ile türk konut mimarlığının en özgün örneklerini oluşturan Safranbolu evleri İstanbul Teknik üniversitesi mimarlık tarihi ve restorasyon enstitüsü'nün öncülüğündeki çalışmalarla koruma altına alınmış ve yöre sit alanı olarak belirlenmiştir. (→ Kayn.)

SAFRANİN a. (fr. *safranine*). Kim. Azin azotuna bağlı bir aril kökünün bulunmasıyla belirginleşen ve azin grubuna giren boyarmaddelerin genel adı.

—ANSİKL. Safraninler, bir paradiamin ile iki mol bir monoaminin karışımının yükseltgenmesi sonunda elde edilebildikleri gibi ayrıca paranitrozolu bir aminin iki mol monoaminle doğrudan yoğuşma tepkimesine sokulması ya da aminoazoların aminler üzerine etki ettirilmesiyle de hazırlanabilirler.

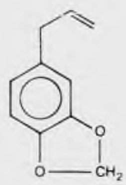
Safraninler, mor ya da kırmızı bazik boyarmaddelerdir; yünü, ipeği ve tanenle mordanlanmış pamuğu boyarlar. Sülfonlanabilirler, yünü ve ipeği asit banyosunda boyarlar. İndirgenlerin etkisiyle, renksiz *lökosafraninler*'e dönüşürler; lökosafraninler havada yükseltgendiklerinde bu boyarmaddeyi yeniden verirler. Molekülünde amin işlevlerinin bulunması, diazolanmasını ve fenoller üzerine kenetlenmesini sağlar; böylece mavi boyarmaddeler elde edilir. En basit safranin, amilin yanında para-fenilendiaminin yükseltgenmesi sonunda elde edilen *fenosafranin*'dir. *Ticari safranin* ya da başka bir deyişle *tolusafranin* para-krezilen-diamin, ortotoluidin ve anilin karışımından hazırlanır. Fuşya, yani metilen-moru, tanenli bambulotu ya da şebboy rengi, nitrozodimetilanilinin

Safranbolu evi



ksilidin ya da anilinle yoğuşturulması sonunda elde edilir. Ayrıca Magdala pembesi, naftil moru vb. gibi naftalensel safraninler de bilinmektedir.

SAFROL a. (fr. *safrole; sassafras,* sasfra'dan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{10}O_2$ olan metilen dioksi-3,4 alilbenzen'in yaygın adı; sasafra yağı ve kâfur esansından özütlenir. (11°C'ta eriyen, 233 °C'ta kaynayan safrol, parfümcülükte, özellikle izosafrol ve heliotropin üretiminde kullanılır; ayrıca bu maddeden buğu çekme yoluyla solunum yolları antiseptiği olarak yararlanılır.)



safrol

SAFSÂF a. (ar. *ṣafṣāf*). Esk. bot. Söğüt ağacı.

SAFSAFİYE a. (ar. *ṣafṣāf* ve *-iyye*'den *ṣafṣāfiyye*). Esk. bot. Söğütgiller (fr. *salicinées* karşılığı olarak kullanılmıştır).

SAFSATA a. (ar. *safsata*). **1.** Boş ve temelsiz söz. **—2.** Esk. fels. SOFİZM'in eşanlamlısı.

SAFSATACI sıf. ve a. **1.** Boş ve temelsiz konuşan kimse için kullanılır: *Safsatacının biridir, kimse onu ciddiye almaz.* **—2.** Esk. fels. SOFİST'in eşanlamlısı.

SAFSATACILIK a. Safsatacı olma durumu, niteliği.

SAFTLEVEN (Cornelis), hollandalı ressam (Gorinchem 1607'ye doğr. - Rotterdam 1681). Eşya dolu ev içi görünümleri (*Köylü odası*, Viyana), gündelik yaşamı yansıtan Brouwer ve Teniers tarzında tablolar (*Hayvan pazarı*, Leningrad), yergili ve simgesel sahneler ve Cuyp'unkilere benzeyen manzaralar yaptı. —Kardeşi HERMAN (Rotterdam 1609 - Utrecht 1685) özellikle, ustası Van Goyen'in etkisi altında, ayrıntıları titizlikle işlenmiş manzara resimleri gerçekleştirdi; *Dağda bağbozumu* (Dresden), *Ren kıyıları* (Louvre, Strasbourg).

SAFU a. (fr. *safou*). *Pachylobus* cinsinden tropikal ağaç *(Pachylobus edulis)* ve bu ağacın yenebilir meyvesi. (*Burseraceae* familyası.)

SAFUKALA a. Ozigo* grubundan odun.

SAFVET → SAFFET.

Krallık kitaplığı, Kopenhag



Egill Skallagrímsson *Egill saga'sının kahramanı* Snorri Sturluson'a atfedilen XVII. yy. sonundan kalma bir elyazmasındaki resimlemeden ayrıntı *Krallık kitaplığı, Kopenhag*

SAGA a. (masal anlamında eski iskandinavca sözc.). **1.** Ed. XII.-XIV. yy. arasında İzlanda'da yazılmakla birlikte bazen daha eski efsanelerden türeyen bir dizi düzyazı hikâyenin genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Birçok kuşağı kapsayan ve bir romanda, bir filmde, bir televizyon dizisinde, vb. anlatılan bir tür aile destanı.

—ANSİKL. Geleneksel olarak "krallık" sagaları, İzlandalılar'ın sagaları, "çağdaş" sagalar ve "eski zaman" sagaları arasında bir ayrım yapılır. Bütün bu sagalardan hemen hiçbirinin yazarı belli değildir.

Daha XII. yy.'da yazılmaya başlanan "krallık" sagaları, Norveç krallarının hikâyelerinden oluşur ve bu hikâyeler aynı zamanda hem eski sözlü anlatılara, hem de anlattıkları tarihsel olaylarla çağdaş olan skald şiirlere dayanır. Bunların en ünlüleri arasında, 1220'ye doğru yazılan *Sverre'nin sagası* ve 1230'a doğru Snorri Sturluson tarafından kaleme alınan geniş kapsamlı *Heimskringla* dizisi yer alır. Son krallık sagaları yazarı, Sturla Thórdarson'du. Bu yazar, aynı dönemde yaşadığı iki kral üzerine, *Yaşlı Haakon*'un (1263'te öldü) ve oğlu *Reformcu Magnus*'un (1280'de öldü) sagalarını yazdı. Faerøerne adaları, Orkney takımadaları, İsveç ve Danimarka tarihini işleyen sagalar da krallık sagaları arasında sayılabilirler (Danimarka kralları üzerine yazılan *Knýtlinga sagası* gibi).

Genellikle XIII. yy.'da yazılan İzlandalılar'ın sagalarında, ülkenin yerleşime açılması ve yaklaşık 1030'a kadar İzlanda Cumhuriyeti'nin ilk yüzyılıyla ilgili olaylar anlatılır. Bu yapıtlar da sözlü rivayetlerden ve daha küçük bir ölçüde skald şiirden kaynaklanmakla birlikte, daha çok tarihsel romana yaklaşırlar. İzlandalılar'ın sagaları arasında, *Egill sagası, Gísli sagası, Hrafnkel sagası* ve XIV. yy.'da yazılan son sagalardan biri olan *Grettir sagası* gibi bazıları olağanüstü bir kişinin yaşamını anlatırken, bazıları da tüm bir bölgenin öyküsünü anlatır (*Eyrbyggja saga* ve *Laxdœla saga*). İzlandalılar'ın Grönland ve Amerika yolculukları üzerine bilgi veren sagalarını (özellikle *Kızıl Erik'in sagası*) ayrı olarak saymak gerekir. Ancak geniş bir epik fresk olan *Njål'ın sagası*, hiçbir sınıflamaya sığmaz.

XIII. yy.'da yazılan "çağdaş" sagalarda, bazen röportaja benzer bir üslupla, İzlanda'nın bu dönemdeki ve genellikle yazarların da karıştıkları siyasal olayları anlatılmaktadır. Bu sagaların çoğu, XII. yy. sonundan 1264'e kadarki İzlanda tarihinin anlatıldığı geniş *(Sturlunga saga)* derlemesi içinde bir araya getirilmişlerdir. "Piskoposların sagaları" da bu kategori içinde yer alır.

XIII. yy. sonu ve XIV. yy.'da yazılan "eski zaman" sagaları, tarihsel sagaların konuları azaldığı için, İzlanda'nın keşfinden önceki tarihöncesi bir dönemde yer alan fantastik serüven romanlarından oluşur. Ancak aralarından bazıları şiirsel fantezinin özgürce at oynattığı katıksız uydurmacalar olmakla birlikte, bazıları da tersine, çok eski şiir ve efsanelere dayanır *(Völsunga saga).*

SAGA, Japonya'da kent, Kyuşu adasında, il merkezi, Hizen yarımadasının D.'sunda; 169 964 nüf. (1990). Tekstil ve seramik. —Yakınında, nükleer santral. — *Saga ili*, 2 418 km²; 880 000 nüf. (1989).

SAGAİNG, Birmanya'da kent, İravadi' nin sağ kıyısında, Mandalay'ın karşısında, aynı adı taşıyan ilin merkezi. Dokuma. — 1315-1364 arasında eski Şanlar'ın merkezi olan Sagaing, yapılar (en önemlileri Hsinmyaşin pagodası [1429], birkaç duvar resmi kapsayan Kaunghmudav [1636] ve bir kaya üzerindeki Tilavkaguru tapınağı [1672'ye doğru]) serpiştirilmiş bir tepenin üzerindedir.

SAGAİR çoğl. a. (ar. *ṣağir*'in çoğl. *ṣağā'ir*). *Esk.* Küçük günahlar, suçlar.



Sagalassos

SAGALASSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent; kalıntıları Burdur' un Ağlasun ilçesindedir. Strabon, kente *Selgessos* da dendiğini yazar. Yerleşmenin geçmişine ve gelişimine ilişkin bilgiler yetersizdir; ancak Büyük İskender'in tarihçisi Arrianos, kentin zorlu bir savaştan sonra ele geçirilebildiğini bildirir. Yöre daha sonra Manlius Vulso tarafından işgal edildi. Roma İmparatorluğu döneminde Pisidia bölgesinin en parlak kenti oldu ve Amyntas yönetimindeki Galatia eyaletine bağlandı. Özellikle II.-III. yy.'larda gelişti. 1706'da Paul Lucas, 1826 ve 1833'te F. V. J. Arundell, 1842'de A. Schoenborn, 1872'de G. Hirschfeld, 1884-1885'te K. Lanckoronski yönetimindeki avusturya ekibince araştırılan Sagalassos'ta 1972 ve 1974'te R. Fleischer yönetimindeki bir avusturya grubu da incelemeler yaptı. Son araştırmalar Stephen Mitchell ve Marc Waelkens yönetiminde başlatıldı (1985). Davras dağının yamaçlarında teraslar halinde kurulmuş olan yerleşme, tipik bir hellenistik kent görünümündedir. Yukarı terasları bağlayan yol bir nymphaionla son bulur. B.'da ion düzeninde Apollon tapınağı, D.'da gymnasıon, karşısında tiyatro (İ.S. II. yy. son çeyreği) ve bazilika yer alır. G. uçtaki Antonius Pius tapınağı korinthos düzenindedir. Roma döneminden odeon oldukça sağlamdır. Kentte ayrıca yukarı ve aşağı agora, buleuterion, dor düzeninde bir tapınak, kentin K.'inde yer alan heroon, birkaç kilise, belirtilebilecek öteki yapılardır.

SAGAMİHARA, Japonya'da (Honşu, Kanagava ili) kent, Tokyo'nun B.-G.-B.'sında; 531 562 nüf. (1990). Metalürji. Elektrikli gereçler.

SAGAN, lehçe **Żagań**, Prusya'da (Aşağı Silezya) veraset yoluyla geçen eski bir prenslik. Glogau (Głogów) düklüğüne bağlıydı, bu düklükten ayrıldı (1397), Saksonya'ya (1472), ardından Bohemya'ya geçti (1549), imparator Ferdinand II tarafından Wallenstein'a satıldı (1627), daha sonra prens Lobkowitz'e (1646), Kurzemeli Petro'ya (1786) ve kızı Katharina Wilhelmine von Biron-Sagan'a intikal etti. Onun ölümünden (1839) sonra, kız kardeşi Hohenzollern-Hechingen prensesi Pauline'e geçen prenslik, ondan da kız kardeşi Talleyrand-Périgord düşesi Dorothée'ye (1793 -1862) miras kaldı. Düklük durumuna getirilen (1847) bu bölge bugün Polonya toprağıdır (Zielona Góra voyvodalığı).

SAGAN (Carl), amerikalı astrofizikçi (New York 1934). İthaca'da Cornell üniversitesi'nde Gezegen incelemeleri laboratuvarı'nı yönetti ve gökbilim dersleri verdi. Gezegenbilim ve astrobiyoloji alanlarında araştırmalar yaptı. NASA'nın bilimsel danışmanı olarak Viking* ve Voyager* gezegen sondaları programlarında çalıştı. Pek çok yapıt yayımladı ve bunlarda, Dünya dışındaki gezegenlerde yaşayan uygarlıklarla nasıl ilişki kurulabileceğini ele aldı: *İntelligent Life in the Universe* (Evren'de akıllı varlıkların yaşamı) [1966], *Cosmic Connection* (Kozmik ilişki) [1973], *The Dragons of Eden* (Cennetin ejderhaları, 1977 [1978 Pulitzer ödülü]), *Murmurs of Earth* (Dünya'dan yükselen mırıltılar) [1978], *Broca's Brain* (Broca'nın beyni) [1979], *Contact* (Temas) [1985], *Comet* (Kuyruklu yıldız) [1986], *A path where no man thought* (Bilinmeyen bir yerde patika) [1990] vb.

SAGAN (Françoise QUOİREZ, **Françoise** —denir), fransız kadın yazar (Carjac, Lot, 1935). İlk romanı *Günaydın hüzün* (*Bonjour tristesse*, 1954) yazarının gençliği ve yeniklasik üslubuyla birdenbire büyük yankı uyandırdı. Yapıtlarında daha çok, çağdaş dünyanın geçim sıkıntısından uzak gruplarına mensup kişilerin aşk psikolojisini konu aldı (*Acı tebbessüm* [Un certain sourire, 1956]; *Brahms'ı sever misiniz* [Aimez-vous Brahms, 1959]; *la Chamade*, 1965; *Des bleus à l'âme*, 1971; *le Lit défait*, 1977; *la Femme fardée*, 1981); *De guerre lasse* (1985); *la Laisse* (1989); *les Faux-Fuyants* (1991). Oyunlar (*Château en Suède*, 1960; *le Cheval évanoui*, 1966; *Il fait beau nuit et jour*, 1979; *Un sang d'aquarelle*, 1987) ve öyküler (*Des yeux de soie*, 1976; *Musiques de scène*, 1981) de yazdı. 1984 yılında anılarını (*Avec mon meilleur souvenir*) yayımladı.

SAGAR a. (fars. *sağar*). *Esk.* **1.** Kadeh, içki bardağı: *"Derdime destindeki sagarla derman olmadın"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Sagar-ı gerdan*, dönen, elden ele geçen kadeh. ‖ *Sagar-i keşide*, çekilmiş, içilmiş kadeh. ‖ *Sagar-ı metruke*, bırakılmış, terk edilmiş kadeh: *"Biraz bu leyle-i sermaye şule-i hurşid / Biraz bu sagar-ı metruke neşve-i tecdid"* (Tevfik Fikret). ‖ *Sagar-ı sahba*, şarap kadehi: *"Nev-bahar*

ardınca geldin sagar-ı sahba tutup" (Nedim, XVIII. yy.). || *Sagar-ı simin*, gümüş kadeh: *Lâl-gûn, mudur elinde sağar-ı simin bile"* (Fuzuli, XVI. yy.).
—Tasav. Tanrısal bilgi (marifet) ve ışık (nur) ile aydınlanan insan gönlü.

SAGAR, Ganj deltasında (Hindistan) ada, Hugli'nin ağzında. Kutsal sayıldığından her yıl Hindistan'ın her yanından gelen birçok hacı burayı ziyaret eder.

SAGAR, Hindistan'da (Madhya Prades) kent; 195 106 nüf. (1991). Besin sanayileri. Tekstil. Tütün imalatı. Makine. Demiryolu gereçleri onarımı.

SAGARRA (Josep Maria DE), katalan yazar (Barcelona 1894 - *ay y.* 1961). İlk şiir kitabından (*Primer llibre de poemes*, 1914) sonra, diplomatlığı bırakarak gazeteciliğe ve edebiyata yöneldi. Çoğunlukla esinini halktan alan, güçlü ve doğrudan bir üslupla yazılmış şiirleri (*Àncores i estrelles*, 1936; *El poema de Montserrat*, 1956) geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. İlgiyle karşılanan 50 kadar tiyatro oyunu (*Un estudiant de Vic*, 1927; *les Vinyes del Priorat*, 1950) yazdı, ayrıca romanlar ve anılar (*Memorias*, 1954) kaleme aldı.

SAGARTİA a. (yun. *Sagartioi*, pers halklarından Sargatlar'ın adından). Karındanbacaklıların kavkısına (özellikle de içinde bir *Pagurus* olduğunda) tutunan, silindirimsi koni biçimli ve çıplak bedenli denizşakayıkı cinsi. (Kızıldeniz'de ve Akdeniz' de yaşayan bir düzine kadar türü vardır; bunlardan en yaygını *Sagartia parasitica*' dır; *Actinaria* takımı.)

SAGA SERRATA a. İri (boyu 8 cm'yi bulur) yeşil çekirge. (Böcekçildir. Fundalıklarda ve çalılıklarda bulunur. *Sagidae* familyasının örnek türü.)

SAGASTA (Práxedes Mateo), ispanyol siyaset adamı (Torrecilla de Cameros, Logroño, 1825 - Madrid 1903). 1854'ten başlayarak birkaç kez ilerici partiden milletvekili seçildi, 1868 devrimi'nde (kraliçenin ülkeden kovulması) ve Cumhuriyet döneminde etkin bir rol oynadı. 1874'te Bourbonlar'ın tahta yeniden çıkmalarından sonra, iktidarı tutucu partiyle paylaşan anayasal partinin başında yeniden krallığa katıldı. 1881-1902 arasında dört kez Başbakanlık yaptı, basın ve toplanma özgürlüğünü yerleştirdi, genel oy hakkını gerçekleştirdi ve ABD'ye karşı girişilen savaştan (1898) sonra sömürge imparatorluğunu tasfiye etmek zorunda kaldı.

SAGAYDAÇNIY ya da **SAHAJDACZNY** → KONAŞEVİÇ-SAGAYDAÇNIY.

SAGAYLAR, kırgız boyundan oldukları sanılan moğol-tatar karışımı oymak. Bugün tarım ve avcılıkla geçinen Sagaylar, kendileri gibi moğol-tatar kırması Teleut, Lebed, Şor, Koybal, Kaç, Kızıl, Baraba, Soyot (Urenha), Karagas, Ruslar'ın "Çulim tatarı" dedikleri Keçik ve Küerik oymaklarıyla birlikte Altay ve onun kuzey yamaçlarında, Yukarı Yenisey ile Abakan suyu arasındaki bölgede yaşarlar. Şaman olmalarına karşın, aynı bölgeyi paylaştıkları öteki oymaklar gibi resmen hıristiyan sayılan Sagaylar'ın yazı dilleri ve edebiyatları yoktur. Doğu lehçeleri zümresine giren bir türkçe konuşurlar. Yaklaşık 35 bin kişi oldukları sanılır. (→ KIRGIZLAR.)

SAGENİT a. (fr. *sagénite*'ten). Miner. Rutil türü.

Sagesse, P. Verlaine'in şiir kitabı (1881). Verlaine, Rimbaud'ya ateş edişinden sonra Mons'taki hapisliği sırasında düşünür ve papazın yardımıyla geçmişine döner. Yapıtta yer alan şiirler yeniden günah işleyeceğini bilen yaşlı bir günahkârla daha düne kadar farkında bile olmadığı Tanrı arasında fısıltılı söyleşiler niteliğindedir ("Tanrım bana şöyle dedi..."; "Çatının üstünde gökyüzü"; "Umut ışıldıyor"; vb.).

SAGİNAW, ABD'de (Michigan) kent, Huron gölüne dökülen Saginaw ırmağının kıyısında; 77 500 nüf. Otomobil sanayisi. Besin sanayileri. —Yakınında, kömür ve kayatuzu yatağı (soda üretimi).

SAGİR, SAGİRE sıf. (ar. *şağîr*, dişl. *şaġîre*). *Esk.* **1.** Küçük, ufak: *"... ufak inciler ve sayı taşı denilen elmaslar gibi cevahir-i sagîre müttehid-ül-cins addolunur"* (Mecelle-i ahkâm-ı adliye'den). **—2.** Küçük çocuk: *"...içlerinde sagîr var ise velîsi yahud vasîsi onun makamında kaim olur"* (Mecelle-i ahkâm-i ahkâm-ı adliye'den).
—İsl. huk. *Sagir-i gayri mümeyyiz*, iyiyi kötüden ayırt edemeyen küçük. (Sagir-i gayri mumeyyizin tasarrufları, velisi izin verse de geçerli olmaz.) || *Sagir-i mümeyyiz*, iyiyi kötüden ayırt edebilen küçük.
◆ **sagire** a. Küçük günah.

SAGİTAL sıf. (fr. *sagittal*'dan). Anat. *Sagital düzlem*, ÖN-ARKA DÜZLEM'in eşanlamlısı.

SAGİTTA a. (ok anlamında lat. sözc.). Ortasularda yaşayan, küçük ve saydam bedenli, etçil bazı omurgasızların ortak adı. (Çok hızlı yüzer. Kılçeneliler şubesi.)

Bk. resim sayfa 10040

SAGİTTA, Okçuk* takımyıldızının latince adı (kısalt. Sge).

SAGİTTARİİDAE a. SEKRETERKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

SAGİTTARİUS, Yay* takımyıldızının latince adı (kısalt. Sgr).

SAGİTTOSİST a. (fr. *sagittocyste;* lat. *sagitta*, ok, *kystis*, kese'den). Yassısolucanların türbelarlar öbeği üyelerinin örtenek epitelyumunda bulunan kesecik. (Görevi pek iyi bilinmeyen, içeri çekilebilen ve dışarı fırlatılabilen değnek biçiminde bir organı vardır.)

SAGO, Güney Fas'ta dağ kütlesi, B.'sında Draa'nın enine vadisi, K.'inde Dades' ın platoları, D.'sunda Ugnat kütlesi vardır. En yüksek doruğu 2 712 m'dir. Bakır madenleri.

SAGRA PURPUREA a. Çin'de çok yaygın, çok iri femurlu, madensel renkli kınkanatlı. (Yaprakböceğigiller familyası.)

SAGREDO (Diego DE), XVI. yy.'da yaşamış ispanyol yazar. Kraliçe Deli Juana'nın rahibiydi, İtalya'da Antikçağ ve Roma mimarileri üzerine öğrenim gördü. Toledo' da mimarlığa ilişkin bir inceleme (*Medidas del Romano*, 1526) yayımladı.

SAGREDO (Giovanni), italyan yazar ve siyaset adamı (Venedik 1617 - *ay. y.* 1682). Soylu bir aileden gelmekteydi. 1643'te diplomatlığa başladı. İngiltere'de, Fransa' da ve Viyana'da büyükelçilik yaptı, 1676' da dogelik adayı oldu. Gezi yazıları, denemeler ve **Ginnesio Gavardo Vacalerio** imzasıyla yayımladığı 45 öyküden oluşan *L'Arcadia in Brenta* (1667) adlı yapıtı kaleme aldı; bu yapıtın üslubu Goldoni ve G. Gozzi'nin habercisidir.

SAGRERA (Guillem), mallorcalı mimar ve heykelci (öl. Napoli 1456). Perpignan (1412) ve Palma (1420-1447) katedrallerinin ustabaşısıdır. 1426'da Palma kentinde, Deniz locası'nın yapımı için sözleşme imzaladı. 1447'de Aragón kralı Büyük Alfonso V, Castel Nuovo çalışmalarını yönetmesi için kendisini Napoli'ye çağırdı.

SAGU → SAĞU.

SAGU a. Dar anlamda birçok metroxylon türüne (*Metroxylon sagus, M. rumphii* ve *M. laeve*), geniş anlamda daha başka bitkilere de (palmiyeler, *cycadaceae*) verilen ad.
—ANSİKL. Sagu ağaçları *(metroxylon)* orta boyda, yalın, dik kongövdeli tropikal ağaçlardır. Kongövdenin tepesi tüysü yapraklardan oluşan bir buketle son bulur, çiçekler bireşeylidir. Meyve gelişmesini birçok senede tamamlar.

SAGU a. (malayca *sagu*). Sagu ağacının kongövdesinden elde edilen unlu besin maddesi.
—ANSİKL. Özellikle çorba yapımında kullanılan sagu beyazımsı, pembemsi ya da esmerimsi, çok sert, elastiki, yarı saydam ve dişe dayanıklı bulgur tanesi biçimindedir. Ticarette satılan sagu, ağacın nişastaca zengin özeğinden elde edilir; sagu unu bu özeğin suda yıkanmasıyla özütlenir, dibe çöktürülür, sonra elenip temizlenir. Metroxylon cinsi sagu ağaçlarından başka, *Borassus flabelliformis, Corypha umbraculifera, Caryota urens, Arenga saccharifera, Cycas revoluta* ve *encephalartos* gibi daha birçok ağaç türünden de sagu elde edilmektedir.



sagu ağacı *(Metroxylon rumphii)*



sagu ağacı *(Metroxylon sagus)*

SAGUA LA GRANDE, Küba'da (Las Vilas ili) kent, kuzey kıyısı yakınında; 52 315 nüf. Ticaret ve sanayi (şekerkamışı işleme, demiryolu gereçleri onarımı, kimya, dökümevi, şeker sanayisi için kazanlar) merkezi.

SAGUE. Tar. coğ. Pisidia bölgesinde (ya da Phrygia bölgesinin G.'inde) kent; Hoyran gölünün K.'inde bulunan kimi yazıtlarda adı geçer. Yeri kesin değildir.

SAGUENAY, Kanada'da (Québec) ırmak, Saint-Jean gölünden doğar, Saint Lawrence'ın kolu (sol kıyıdan); yaklş. 200 km. Hidrolektrik tesisleri (alüminyum metalürjisi, marmelat sanayisi).

SAGUÍA EL HAMRA, Sahra'da eski ispanyol himaye bölgesi; 82 310 km²; 50 000 nüf. Bugünkü Batı Sahra'nın kuzey bölümünü kaplıyordu.

SAGUİNUS a. Tamarinlerin eski cins adı.

SAGUMENTA a. Saguyla hazırlanan hamur işi.

SAGUNTO, İspanya'da (Valencia ili) liman kenti, Valencia'nın K.'inde; 55 300 nüf. Burası antik *Saguntum**dur; 1877'ye kadar *Murviedro* adıyla anıldı. Demir -çelik. Bir roma tiyatrosunun ve önemli bir kalenin (İberler'den başlayarak her dönemden kalma bölümleri vardır) kalıntıları. Müze.

SAGUNTUM. Tar. coğ. Tarraconensis' te kent. Roma'nın bağlaşığı Edetaniler'in yaşadığı bir iber kenti olan Saguntum ticaretle zenginleşti ve güçlendi. İ.Ö. 219'da Annibal tarafından kuşatıldı; kent var gücüyle kendini savunduysa da sonunda tümüyle yerle bir edildi. Bu olay İkinci pön* savaşı'nın başlamasına yol açtı. Bugün *Sagunto**.

SAĞ sıf. **1.** Bir insana göre, kalbinin bulunduğu yerin karşı tarafında bulunan bir şey için kullanılır: *Sağ kulağı işitmez. Mendili sağ cebinde durur. Yolun sağ tarafına yuvarlanmak.* **—2.** Bir yere, bir şeye bakan, bir yol, bir akarsu boyunca ilerleyen bir insana göre, onun sağ tarafında bulunan şeyler için kullanılır: *Mektubun sağ üst köşesi. Nehrin sağ yakası.* **—3.** *Sağ eliyle sol kulağını göstermek*, kestirme-

Louis Monier



Françoise Sagan (1983'te)

Algar



Práxedes Mateo Sagasta
Kongre sarayı, Madrid

den, kolayca yapılabilecek bir işi dolambaçlı yollara başvurarak güç başarılabilir bir biçimde yapmaya girişmek. || *Sağ gözünü sol gözünden sakınmak*, aşırı ölçüde kıskanç olmak.

—Ask. *Sağ kol*, cephede karşıya yönelmiş bir birliğin sağda bulunan bölümü. (Osmanlı ordusunun harekâtı Anadolu'da ise Anadolu eyalet askerleri sağ kolda, Rumeli'de ise Rumeli eyalet askerleri sağ kolda bulunurdu.) [*Sağ kanat* da denir.]

—Kur. tar. *Sağ kolağası*, osmanlı ordusunda kıdemli yüzbaşı.

—Nümism. *Sağ akçe*, ayarı tam akçe. (Ayarı bozuk akçeler ise *eksik akçe, çürük akçe, züyuf akçe, kalp akçe* vb. diye tanımlanıyordu.)

—Siyas. bil. Tutucu görüşleri olan, tutuculuğu savunan şey için kullanılır: *Sağ bir program. Sağ görüşlü eylemciler. Sağ partiler.* || *Sağ eğilimli*, sağ görüşlere yakınlık duyan kimse.

—Spor. *Sağ çıkarma*, boksta sağ yumrukla vurulan darbe. (*Sağ* da denir.) || *Sağ kanat*, eltopunda (hentbol) hücum alanının sağ ucu ve bu alanı kullanan oyuncu.

◆ a. **1.** Bir kimsenin, bir şeyin, bir yüzeyin vb. sağ yanı: *Sağa sapmak, sağa geçmek. Sağda durunuz. Evimiz yolun sağında.* **—2.** *Sağ yap!*, direksiyonu, sağa çevir, sağ tarafa git. || *Sağa sola bakmamak*, çevrede olup bitenlerle ilgilenmemek; etrafı, ortalığı kollamamak. || *Sağdan geri dönmek, sağdan geri etmek*, geriye dönmek. || *Sağdan soldan*, her konudan, konudan konuya atlayarak: *Onunla sağdan soldan konuştuk;* kulaktan dolma, ondan bundan: *Sağdan soldan öğrendikleriyle bilgili geçiniyor.* || *Sağı solu olmamak*, nasıl davranacağı, olumlu mu olumsuz mu hareket edeceği kestirilemeyen biri olmak. || *Sağını solunu bilmemek*, dikkatsiz, düşüncesiz biçimde davranmak.

—Ask. *Sağa dön, sağa çark*, yanaşık düzende, birliği sağa döndürmek ya da çark ettirmek için verilen komut. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. *Sağa döndüren*, döndürme gücü pozitif olan, yani ışığın polarma düzlemini bir saatin ibreleri yönünde döndüren bileşikler için kullanılır. (Karşt. SOLA* DÖNDÜREN.)

—Siyas. bil. Tutucu görüşleri olan, tutuculuğu savunan kişiler topluluğu. Parlamentolarda, başkanın sağında yer alan ve geleneksel olarak tutucu partilerin üyelerinden oluşan kısım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Aşırı sağ*, karşıdevrimci ideolojiye bağlı olan ve marxçılık kadar liberalizmi de reddeden hareketlere verilen ad. (Şiddet kullanmayı meşru sayan bu akımlar, güçlü bir iktidardan yanadırlar. Parlamentoya ve komünizme karşı olmak, aşırı sağın en belirgin iki yönüdür.)

—ANSİKL. Ask. "Sağa bak" komutunu alan birlik personeli, esas duruşa geçerek başlarını sağa döndürür ve komutan önlerinden geçene kadar gözleriyle kendisini izler. Komutan önlerinden üç adım uzaklaşınca başlarını sertçe ileri çevirirler. Subay, astsubaylar bu selamlamayı elle yaparlar.

—Siyas. bil. Siyaset alanında "sağ" sözcüğü, ilk kez Fransa'da, dolaylı olarak, Kurucu meclis'in 11 eylül 1789 tarihindeki oturumunda kullanıldı; siyasal anlaşmazlıklar, bu meclisin sözkonusu toplantısında tarafların oturdukları yerlerin ayrılmasıyla biçimsel bir görünüm kazandı; güçlü bir krallık yönetiminden yana olanlar, başkanın sağında yer aldılar. Bir süre toplantı salonunun yerbetimsel (topografik) bölümlerini ifade eden "sağ yan" ve "sol yan" deyimleri, çok geçmeden görüş farklılıklarını ifade etmeye başladı.

Duruma göre, ağırlık merkezi birçok kez yer değiştirdi, eskilerin yanı sıra yeni sağlar ortaya çıktı ya da eskiden sol sayılan görüşler sağa geçti; örneğin liberalizm ve radikalizm için durum böyle oldu.

Birey-toplum temel karşıtlığı konusunda sağ, hem amaçlar hem de araçlar bakımından, bireye ayrıcalık tanıyan bir görüşü temsil eder. Sağın, geçmişe, kurulu düzene ve otoriteye bağlılık gibi, başka öğeleri de vardır. Bu öğeler, çeşitli sağ akımlar içinde değişik ölçülerde yer alırlar.

"Sağ" kavramı, Fransa'nın sınırlarını aştı ve tüm dünyaya yayıldı. Sağ-sol ayırımının, siyasal sistemlerin çoğunun yaşadığı deneyime uygun düştüğü söylenebilir.



sagitta
(Cæcosagitta macrocephale)



bir sagittanın boyuna kesiti
1.Kavrayıcı çengel;
2.Göz; 3.Yumurtalık;
4.Dokunma organı;
5.Erbezi.

SAĞ sıf. **1.** Ölüye karşıt olarak, yaşamayı sürdüren, hayatta olan kimse için kullanılır; diri, canlı: *Dedeniz sağ mı? Göçük altındaki işçilerden bazıları sağ, onlara ulaşılmaya çalışılıyor.* **—2.** Sağlıklı, esen: *"Sağ baş yastık istemez"* (atasözü). **—3.** *Esk.* Doğru, gerçek: *"Çürüktür fi'limiz hiçbir sağ iş yok"* (Şehname tercümesi, XVI. yy.). [Bu anlamda bugün birtakım bileşik sözcüklerin yapısında yer alır.] **—4.** *Sağ beğeni* → SAĞBEĞENİ. || *Sağ duyu* → SAĞDUYU. || *Sağ görü* → SAĞGÖRÜ. || *Sağ ol, sağ olun*, hoşa giden, iyi bir davranış ya da söz için "teşekkür ederim" anlamında söylenir. || *Sağ olsun*, bir kimsenin olumsuz bir yönü ya da davranışı sitem yollu belirtilmek istendiğinde, bunun iyi niyetle yapıldığını göstermek için sözün başına getirilir: *Sağ olsun, eline geçen parayı hemen harcar.* || *Sağ olsun, yerinde olsun*, "yakınımdır, ona bir kötülük gelmesini istemem, ancak ayrı oturalım" anlamında söylenir. || *Sağ para, sağ akçe*, eskiden *çürük para*'ya karşıt olarak ayarı tam olan parayı anlatmakta kullanılan deyim. || *Sağ salim*, bir kimsenin, yaşamını yitirebileceği bir tehlikeden zarar görmeden çıktığını anlatır: *Bir kazadan sağ salim kurtulmak.* || *Sağ yağ* → SAĞYAĞ.

—İkt. *Sağ para* → SAĞLAM PARA.

—Nüfbil. *Sağ kalma tabloları*, her yaş yılı için, aynı yıl doğan yüz kişiden sağ kalanların oranını gösteren tablolar.

—ANSİKL. Med. huk. *Sağ kalan eşin mirasçılığı.* Miras bırakanın sağ kalan eşi, yasal mirasçıdır. Eşin kadın ya da erkek (karı ya da koca) olması miras hakkı bakımından değişiklik göstermez. Sağ kalan eşin mirasçı olabilmesi için, miras bırakanın ölümünde evlilik bağının ortadan kalkmamış olması gerekir. Boşanmış ya da evlilikleri başka bir nedenle sona ermiş eşler birbirlerine mirasçı olamazlar. Sağ kalan eşin mirastaki payı, birlikte mirasçı olduğu öteki yasal mirasçılara göre değişir. (→ MİRASÇI.)

SAĞ (Arif), türk halk müziği sanatçısı (Aşkale, Erzurum, 1945). Türk halk müziği sanatçısı olarak İstanbul radyosu'nda 1966'da başlayan çalışmalarını aralıklarla sürdürdü. İstanbul Devlet konservatuvarı'nda (1975-1982), daha sonra da kendi düzenlediği özel kurslarda halk müziği dersleri verdi. Konserlerinde türk halk müziğine ve bağlamaya kazandırdığı yorumla dikkati çekti. SHP'den bir dönem Ankara milletvekili oldu (1987-1991).

SAĞAÇIK a. Futbolda forvet hattının en sağında oynayan sporcu.

SAĞALMA a. Tıp. Bedensel ya da ruhsal bir hastalığın ortadan kalkması; sağlığa kavuşma; iyileşme.

—ANSİKL. Tıp. Birçok hastalıkta, tıbbi ya da cerrahi girişim, normal işlevlerin ve anatomik bütünlüğün geri gelmesini ya da sadece ölümden kurtulmayı sağlar. Sağalma tam ve kesin olabileceği gibi birçok sekel ya da sakatlık da bırakabilir. Sürekli olabilmesi için koruyucu tedaviyi ya da sürekli ikame tedavisini gerektirebilir (örneğin, böbreküstü bezi yetersizliklerinde kortikoitler, diyabette ensülin ya da hipoglisemiyanlar).

Frengide, kişi ilerde kendisini içorgan ihtilatlarından koruyacak yeterli bir tedavi gördüğü takdirde, serolojik tepkimeler pozitif kalsa bile klinik bir sağalmadan söz edilir. Sıtmada klinik sağalma, asalak enfeksiyonu ortadan tamamen kalkmamış olsa dahi hastalık belirtilerinin görünmediği anlamına gelir.

Kanserde genellikle "n yıl sonra sağalma" terimi kullanılır. Bununla tedavi ya da cerrahi girişimden sonra geçen yıl sayısı anlatılmak istenir (genellikle 5 sene sonra sağalmanın kesin olduğu kabul edilir). Kötücül hastalıkların evrimi boyunca, görülen uzun süreli iyileşme devreleri bazen sözde sağalma diye adlandırılır.

Kendi kendine sağalma, doğal olarak, hiçbir tıbbi tedavi uygulanmadan meydana gelen sağalmadır.

SAĞALMAK gçz. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, bir hastalıktan kurtulmak, yeniden sağlığına kavuşmak, iyileşmek. **—2.** Bir hastalık ya da yara sözkonusuysa, geçmek, iyileşmek.

◆ **sağaltmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi sağaltmak*, hasta bir kimseyi sağlığına kavuşturmak, onu iyileştirmek, tedavi etmek. **—2.** *Bir hastalık* ya da *yarayı sağaltmak*, onu yok etmek, geçirmek.

SAĞALTICI sıf. **1.** Sağaltma işini yapan. **—2.** Sağaltma özelliği olan.

SAĞALTIM a. Hastayı iyileştirme, sağlığına kavuşturma; tedavi, terapi.

SAĞALTMA a. Sağaltmak eylemi.

SAĞALTMAK → SAĞALMAK.

■ **SAĞAN** a. Zool. *Apodidae* ya da *Micropodidae* ya da *Cypselidae* bilimsel adıyla bilinen familya içinde yer alan kuşların ortak adı. (Kanatları dar, uçuşları hızlı ve dengeli, ayakları küçüktür.) || *Tepeli sağan*, Güney-doğu Asya'da yaşayan, sağana benzeyen, ama tüneyebilen kuş. (Tepelisağangiller familyası.)

—ANSİKL. Bütün dünyanın tropikal ve ılıman bölgelerine dağılmış 65 türü bilinir. Sağanlar kırlangıçlara benzerler: çoğunlukla, siyah ve beyaz tüyleri, cesur uçuşlarıyla kırlangıçlarla karıştırılırlarsa da parmakları (4 tane) öne yöneliktir (bu nedenle tüneyemezler ama düşey zeminlere bile tutunabilirler). Uçarken yakaladıkları böceklerle beslenirler ve geceleri havada süzülerek uyurlar. Çeşitli nesneleri tükürükle (havada katılaşır) yapıştırarak yuva yaparlar (yalnızca tükürükle yaptıkları yuvaları bazı ülkelerin insanları yer). [→ SALANGAN.] Ilıman bölgelerde yaşayan sağanlar göçmendir. Türkiye'de iki türüne rastlanır: kara sağan (*Apus* [*Micropus*] *apus*), beyaz karınlı sağan (*A.* [ya da *M.*] *melba*).



kara sağan
(Apus apus)

tepeli sağan

SAĞANAK a. (*sağmak*'tan *sağ-anak*). Birdenbire başlayan, genellikle kısa süreli şiddetli yağmur: *Sağanak, trafiği alt üst etti.*

—Denizc. Rüzgârın yüksek yamaçlara çarparak şiddetini zaman zaman ani olarak artırması. (Bu olaya genellikle denize dik olarak inen vadi ağızlarında rastlanır.) || *Sağanağa tutulmak*, sakin bir havada seyreden bir gemiden söz ederken, aniden çıkan şiddetli bir rüzgârın etkisinde kalmak.

SAĞANGİLLER a. Sağanları kapsayan kuş familyası. (Ayakları çok küçüktür. Bil. a. *Apodidae* ya da *Micropodidae* ya da *Cypselidae.* Sağanımsılar takımı.)

SAĞANIMSILAR ya da **SAĞANLAR** a. Yürüme olanağı vermeyecek kadar küçük ayaklı, kolu ve önkolu uzun uçma telekli uzun bir elle devam eden (bu sayede çok iyi uçarlar) kuşlar takımı. (Sağanımsılar takımı, sağangiller, tepelisağangiller ve sinekkuşugiller familyalarını içerir. Bil. a. *Apodiformes* ya da *Micropodiformes* ya da *Cypselomorphae.*)

SAĞBEĞENİ a. Güzeli çirkinden ayırt edebilme yetisi.

SAĞBEK a. Futbolda savunmanın kalecinin önündeki sağ kanadını ilk kademede savunan oyuncu.

SAĞCI sıf. ve a. **1.** Sağ siyaset yanlısı bir kimseyi ya da böyle kimselerden oluşan bir topluluğun tutumunu belirtmek için kullanılır; muhafazakâr: *Sağcı partiler. Sağcı bir politikacı.* **—2.** Devrimci bir hareketin ya da sol bir partinin içinde, ılımlı ya da oportünist bir çizgi izlemekle suçlanan kişi için kullanılır.

SAĞCILIK a. Siyas. bil. **1.** Sağ görüşleri savunan eğilim. **—2.** Sol bir parti içinde, sağ yani tutucu bir konumu benimseyen eğilim.

SAĞDIÇ a. **1.** Düğünde gelin ya da güveye kılavuzluk eden kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sağdıç emeği,* karşılığı alınmayan, boşa giden emek, çaba.

—ANSİKL. Folk. Genellikle evli ve güvey ailesine yakınlığı olan kişiler sağdıç olur. Sağdıç olmak isteyen bunu güveyin ailesine söyler ve bundan böyle o aileyle sağdıcın ailesi birbirlerini akraba olarak kabul ederler. Sağdıç düğün törenini organize etmenin yanı sıra, güveye gelenek ve görenekleri öğretir, cinsel konularda bilgi verir. Bazı yörelerde gelinlerin de bir sağdıcı olur.

SAĞDIÇ (Ozan), türk fotoğrafçı (Burhaniye 1934). Ortaöğrenimini tamamlamadan fotoğrafçılığa başladı. 1956-1967 arasında *Hayat* dergisinde fotoğrafçılık yaptı, aynı zamanda sanat fotoğraflarından oluşan ilk sergisini açtı. 1964'te Fikret Otyam ve Ara Güler'le birlikte Viyana'daki "Üç fotoğrafçıdan Türkiye" sergisine katıldı. En başarılı turistik afiş yarışması birinciliği (1972) vb. ödüllerini de kazanan sanatçı, Ankara ve İstanbul'da düzenlediği (1984) "Baki kalan bu kubbede" adlı sergideki müzik ve tiyatro dünyasının kişilerini konu alan fotoğraflarıyla ilgi topladı.

SAĞDIÇLIK a. Sağdıç olma durumu.

SAĞDIRMAK → SAĞMAK.

SAĞDUYU a. Akla uygun, doğru, sağlıklı yargılar verme yetisi; aklıselim: *Sağduyuyla davranmak. Sağduyunun sesini dinlemek.*

—Ed. *Sağduyu okulu,* Fransa'da temmuz monarşisinin sonunda, romantizme karşı tepki olarak ortaya çıkan ve Ponsard'ın gelip geçici bir ilgi gören *Lucrèce* (1843) adlı yapıtıyla Émile Augier'nin burjuva tiyatrosu tarafından temsil edilen edebiyat akımı.

Sağduyu *(Common Sense),* Thomas Paine'in, ocak 1776'da Philadelphia'da imzasız yayımlanan yergisi. Amerikalı kolonlarla ingiliz metropolün uzlaşamayacaklarını gösteriyor, ısrarla hemen ayrılmak gerektiğini savunuyordu. Birkaç günde yüz bin satan kitap, kolonilerin bağımsızlığa hazırlanmasında önemli bir evre oluşturdu.

SAĞDUYULU sıf. **1.** Sağduyusu olan, sağduyuyla düşünen bir kimse için kullanılır; aklı başında: *Sağduyulu bir insan.* **—2.** Sağduyuya uygun olan bir şey için kullanılır; yerinde, akıllıca: *Sağduyulu bir davranış.*

SAĞGÖRÜ a. Olanları, olacakları, gerçeği görebilme, sezebilme ve buna uygun davranabilme yetisi; basiret: *Sağgörü yoksunu bir adam.*

SAĞGÖRÜLÜ sıf. Sağgörüsü olan kimse için kullanılır; basiretli: *Biraz sağgörülü olsaydın, şimdi durum bambaşka olurdu.*

SAĞGÖRÜSÜZ sıf. Gerçeği sezerek buna uygun davranma yetisinden yoksun kimse için kullanılır; basiretsiz.

SAĞGÖRÜSÜZLÜK a. Sağgörü yoksunluğu; basiretsizlik.

SAĞHAF a. Futbolda orta sahanın sağında yer alan orta alan oyuncusu.

SAĞI a. Kuş gübresi.

SAĞICI a. Sağmal hayvanları sağan kimse.

SAĞILMAK → SAĞMAK.

SAĞIM a. **1.** Memeli bir dişi hayvanı sağma eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sağılan bir hayvandan bir kerede alınan süt miktarı. **—3.** *Yörs.* Sağımlı.

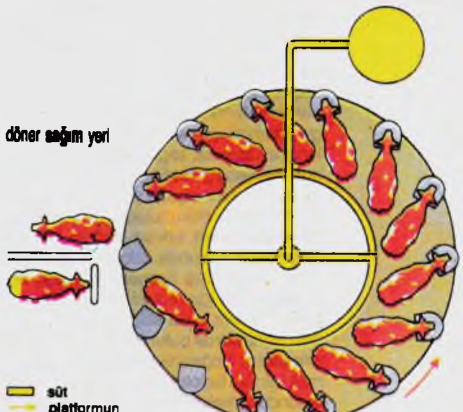
—Tarım mak. *Sağım emziği,* sağım makinesinde bulunan ve sağım esnasında hayvanın memesini (meme başını) saran esnek bir manşon ile onun çevresindeki sert bir silindirden oluşan parça. (Sağmal inekler için memelere 0,5 barlık sürekli bir vakum uygulanır, bu sırada sert silindirle esnek manşon arasında yer alan atım odasında bir pülsatör sayesinde sırayla art arda vakum, sonra atmosfer bacıncı yaratılır.) || *Sağım emziği manşonu,* sağım makinesinde bulunan ve sağım esnasında meme başını kavrayan sağım emziğinin esnek, yumuşak bölümü. || *Sağım güğümü,* makineyle gelen sütü toplamaya yarayan on beş, yirmi litrelik kap. || *Sağım kovası,* borulu iletim sistemi bulunmayan mekanik sağım tesislerinde sütü toplamak için yere konulan ya da hayvanın altına asılan kap. || *Sağım makinesi,* inek, manda, koyun ve keçi gibi sağmal hayvanların sütünü sağmaya yarayan, emme ile çalışan, sabit ve taşınır aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zootekn. *Sağım durağı,* bir hayvanı makine ile sağmak için gerekli donanımın bulunduğu yer. || *Sağım yeri,* inek, keçi, koyun gibi hayvanları sağmak için kullanılan, hayvanları hareketsiz hale getirmek için bölmeleri, sağım donatımı ve gerekirse yemlikleri olan yer. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Makineyle sağım,* sağım makinesiyle yapılan sağım.

—ANSİKL. Tarım mak. XX. yüzyılın başında geliştirilen sağım makinesinin ilkesi, buzağının memeye uyguladığı emmeyi taklit etmektir. Devamlı bir vakum uygulamak zararlı olduğundan (ödem tehlikesi) emme zamanı (0,5 barlık düşük basınç) sığama zamanı (atmosfer basıncına dönüş) ile art arda sırayla uygulanır. Her memenin başına, katı bir kılıf ve esnek bir manşondan oluşan bir sağım emziği yapıştırılır. Bu emme odasında, bir pülsatörün (atım yaptıran alet) sağladığı emme ve sığama zamanları düzenli bir ritimle birbirini izler. Makinenin başarılı çalışması için hayvan fizyolojisi (süt salgılama ve fışkırtma mekanizmaları) göz önünde tutulmalıdır. Süt, küçük tesislerde bir sağım kovası içinde ya da süt iletim boruları aracılığıyla bir süt tankında toplanır. Sağım yerleri genellikle bir sağım salonunda bir arada bulunur. Sağım salonunun tipine göre, bir kişi saatte 30 ila 80 inek sağabilir. Hayvanları otlaklarda sağabilecek gezici hafif sağım makineleri de vardır.

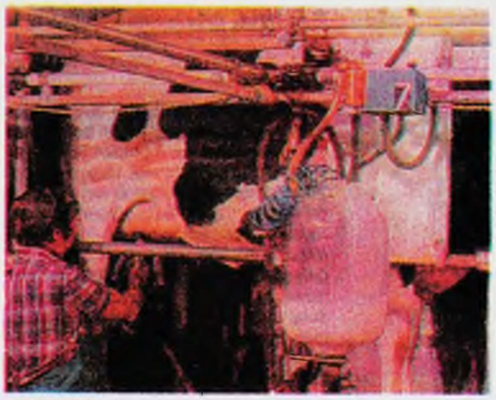
—Zootekn. İki sağım arasında memenin

döner sağım yeri



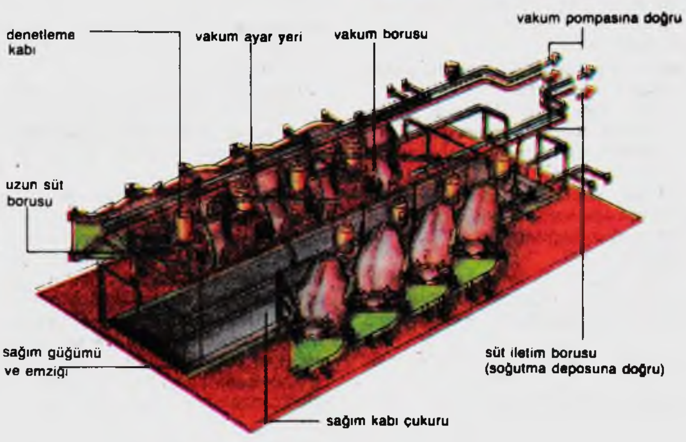


sağım güğümü ve emziği



sağım makinesinde sağım emziğinin takılması

Larousse



başak biçimi sağım durağı

yaptığı sütün bir kısmı memebaşının yukarısındaki haznede (hazne sütü), bir kısmı da salgı dokusu içinde (alveol sütü) toplanır. Hazne sütü, sağımcının memebaşını sıkarak parmaklarıyla yukarı aşağı hareket ettirmesi sonucu memebaşı büzgenkâsının açılmasıyla dışarı fışkırır. (Makineyle sağımda, sağım emziği manşonunun memebaşı etrafında oluşturduğu kısmi vakum aynı olguyu yaratır). Alveol sütü, memenin dokunularak uyarılmasıyla meydana gelen sinirsel akımın hipofize ulaşması sonucunda salgılayıcı dokudan dışarı, memebaşı haznesine boşalır. Bunu sağlamak için hipofiz bir hormon (ositosin) salıverir, o da salgılayıcı doku içindeki asinüslerde bulunan sütün boşalmasını sağlar. Sağımda bol süt elde edebilmek için bu fizyolojik olaylar göz önünde bulundurulmalıdır. Genellikle memenin ıslak sıcak bir bezle oğuşturulması, ositosinin ortaya çıkması için yeterlidir. Ositosin boşalması çok kısa sürdüğü için masajdan hemen sonra sağım makinesinin emzikleri memebaşına takılmalıdır. Ositosin salgısını engelleyebilecek adrenalin salgılanmasını önlemek amacıyla da sağım çok sakin bir ortamda yapılmalıdır.

SAĞIMCI a. Evcil hayvanların (inek, koyun, keçi) dişilerini sağmakla yükümlü kimse.
—Der. hast. *Sağımcı düğümcüğü*, inek sağanların parmaklarının üstünde görülen virüs kökenli lezyon. (Bir kabukla kaplı, morumsu ya da esmer renktedir ve çok iltihaplı görünüştedir. Kendiliğinden iyileşir.)

SAĞIMLI sıf. Süt veren, süt verimi yüksek hayvan için kullanılır.

SAĞIMLIK sıf. Sağılmak üzere beslenen hayvan için kullanılır.

SAĞIN sıf. **1.** Doğru, kuralına uygun olan. **—2.** Dile getirilmek, anlatılmak istenen bütünüyle uygun düşen. **—3.** *Sağın bilimler,* insan bilimlerinin karşıtı olarak matematik, gökbilim, fizik vb. bilimler.

SAĞINLI, Bitlis'in Hizan ilçesine bağlı bucak; 12 480 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Sağınlı* (eski *Uçum*), 989 nüf. (1990).

SAĞIR sıf. ve a. **1.** İşitme duyusundan yoksun ya da ses algılaması bozuk olan kimse için kullanılır: *Kazadan beri kulaklarından biri sağırdır.* **—2.** Duygusuz, duyarsız kimse. **—3.** *Karşında sağır yok, sağır değilim,* "sesini fazla yükseltme, bağıracak ne var" anlamında söylenir (tkz). ‖ *(Bir kimseyi) sağır etmek,* bir kimsenin sağırlaşmasına yol açmak; kulaklarını çok rahatsız etmek: *Kulakları sağır eden korkunç bir gürültü.* ‖ *Sağır olmak,* sağırlaşmak, işitmez bir duruma gelmek. ‖ *Sağırlar diyaloğu,* herkesin karşısındakinin söylediklerini anlamaya, iletişim kurmaya çalışmadığı durum. ‖ *Mısırdaki sağır sultan bile duydu,* "bir olayı bir haberi işitmeyen kimse kalmadı, herkes duydu" anlamında kullanılır.

◆ sıf. Isı geçirgenliği az olan bir şey için kullanılır: *Sağır soba.*
—Akus. *Sağır* ya da *sessiz oda,* serbest bir akustik alan elde etmek amacıyla iç duvarları olabildiğince ses soğurucu hale getirilmiş oda.
—Balıkç. *Sağır olta,* kaba olta da denen, oldukça ağır, kurşunu iğneye göre nisbeten aşağıya bağlanmış olta. (Karşt. anl. HASSAS OLTA*.)
—Ceb. *Sağır indis,* tansör hesabında, bir tansörün monom biçiminde kısa yazılışında toplamayı yaptıran indis. (Kısaca $a^i_j b_j$ olarak yazılan $\sum_{j=1}^{n} a^i_j b_j$ de j sağır indis, i serbest indistir.)
—Ekmekç. *Sağır koltuk,* ekmek fırınında ateşin yandığı yere uzak kalan ve az ısınan bölüme verilen ad. (Ateşin yandığı yere *ateş koltuğu* denir, *sağır koltuk* bunun karşısındaki bölümdür.)
—Esk. dilbilg. *Sağır kef,* türkçedeki "ñ" sesini gösteren kef harfi.
—Fels. Leibniz'in matematik yapıtlarında, akılsal olmayan ("işitilmeyen") bir sayı için kullanılır.
—İnş. Üzerinde kapı, pencere bulunmayan bir duvar, günışığı almayan bir mekân, boşluğu açılmadan yapılmış ya da sonradan duvar örülerek kapatılmış bir kemer, bir açıt için kullanılır. ‖ *Sağır duvar,* DOLU* DUVAR'ın eşanlamlısı.
—Mat. çözlm. *Sağır değişken,* İNTEGRALLEME* ARACI'nın eşanlamlısı.
—Süslem. sant. *Sağır pencere,* herhangi bir parçayı bezemek için yapılmış yalancı pencere (örneğin gotik lambriler).

SAĞIR-DİLSİZ sıf. ve a. Hem sağır, hem dilsiz olan (özellikle doğuştan ya da konuşmaya başlamadan sağır olan).
—ANSİKL. Dilsizlik ses organlarının doğuştan kusurlu olmasına bağlı değildir, sağırlığın bir sonucudur. Çocuk kendisinin ve çevresindekilerin çıkardığı sesleri duymadığı için, bu sesleri çıkaramaz ya da taklit edemez.

Sağır çocukların eğitimi için ilk girişimler ancak XVI. yüzyılda başladı. Tanınmış ilk sağır-dilsiz eğitimcisi ispanyol Pedro Ponce de León'dur. Onu izleyenlerin başlıcaları şunlardır: Carrión, Bonet (İspanya), Wallis (İngiltere), Amman (Hollanda), Arnoldi, Heinicke (Almanya), Épée rahibi Pereire, İtard (Fransa), vb. Épée rahibi 1760'ta halk için ilk sağır-dilsiz okulunu kurdu. Öğretim için, her harfin parmakların bir duruş şekliyle belirtildiği, mimik metodunu kullanıyordu. Sağır-dilsizlerin eğitimi uzun süren bir olaydır ve çeşitli metotlar kullanılır (→ SAĞIRLIK); eğer tam bir sağırlık varsa, dudak hareketlerini okuma öğretilir. Öte yandan az da olsa işitebilen çocuklarda ses yükseltici takma işitme aygıtları kullanılır.
—Huk. Sağır ve dilsizlerin tanıklık yapmaları onların okur-yazar olup olmamalarına göre farklı biçimde olur. Okur-yazar olan sağır ve dilsizler, yazılı olarak; okur-yazar olmayan sağır ve dilsizler ise, onların işaretlerini anlayan bir bilirkişi aracılığıyla tanıklık yaparlar.

SAĞIRDİLSİZLİK a. Patol. Sağır-dilsizin durumu.

Sağırlar okulu → FATİH SAĞIRLAR OKULU.

SAĞIRLAŞMA a. Sağırlaşmak eylemi.

SAĞIRLAŞMAK gçz. f. **1.** İşitme yetisini tümüyle ya da kısmen yitirmek, işitemez ya da ağır işitir duruma gelmek. **—2.** Bir araçtan söz ederken, ısı geçirgenliği azalmak. **—3.** Bir kimse, bir topluluk sözkonusuysa, duyarlılığını yitirmek, sorunlara ilgisiz kalmak: *Kimsesiz çocuklara karşı sağırlaşan bir toplum.*

SAĞIRLIK a. Patol. İşitme duyusunun yok olması ya da önemli ölçüde zayıflaması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nöropsikol. *Korteks sağırlığı,* çevresel organlarda herhangi bir arıza olmadan, şakak enine giruslarının iki taraflı tahribinden ileri gelme sağırlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nöropsikol. *Korteks kökenli sağırlık.* Korteks kökenli sağırlıklar arasında, ezgisel ve tonal sağırlık, yani ezgi ve tonları ayıramama, ruhsal sağırlık, yani gürültülerin ne olduğunu tanıyamama, sözsel sağırlık, yani söylenenleri anlayamama sağırlıkları sayılabilir. Bu çeşit sağırlıklar tek başına olabileceği gibi karma da olabilir ve işitme bilinçsizliği sayılır; temel ve ikincil işitme merkezlerinin birbirine çok yakın olmasından ötürü, bunları görme konusunda olduğu gibi, basit algılama bozuklukları ile karşılaştırmak daha güçtür.
—Patol. ve Psikol. Sağırlığın nedenleri ikiye ayrılır: dışkulak ve ortakulakta seslerin iletişiminde bozukluk ve içkulakta ya da işitme yollarında seslerin algılanmasında bozukluk. İletişim sağırlığının nedenleri, dışkulak ve / ya da ortakulaktaki biçim bozuklukları, akut ya da süreğen kulak iltihapları ya da bunların sekelleri (timpanoskleroz), ostosponjiyoz, travma ve bu bölgedeki nadir urlardır. Bazen işitmedeki bozukluk hem iletimde, hem algılamada olur (karma sağırlık) ve bu durum, süreğen bir kulak iltihabından, bunun içkulağa yansımasından, bir koklea otosponjiyozundan, kaya kemiğini de saran bir ortakulak urundan doğabilir. Ses algılama sağırlığının nedenleri şunlardır: içkulaktaki biçim bozuklukları, kokleadaki damar, metabolizma, zehirlenme bozuklukları (örneğin aminoasitler sınıfından antibiyotiklerle, bazı idrar söktürücülerle, kininle, çeşitli salisilatlarla vb. zehirlenme, kirpikli hücrelerin travmaya uğraması ve yaşlanması, koklea ardı yolların (işitme siniri) iltihaplı, yozlaşmalı ya da urlu durumlarıdır. Urların en önemlisi işitme siniri urlarıdır.

• *Sağırlığın cerrahi tedavisi.* Sağırlık cerrahisi kulak cerrahisinde ameliyat mikroskobunun kullanılmasından beri çok büyük ilerlemeler kaydetmiştir. İletim sağırlığı cerrahisi otosponjiyozla ilgilidir; örneğin üzengi değiştirilir, tabanı teflondan bir protezle tutturulur; süreğen kulak iltihaplarının sekelleri, kulakzarının bir parçasının değiştirilmesiyle kulakzarı plastiği ve / ya da kemikçiklerin değiştirilmesiyle (timpanoplasti) ortadan kaldırılır; dışkulak ve ortakulak biçim bozuklukları yeni bir dışkulak yolu ve bir kemikçikler zinciri yapılarak düzeltilir. Tam sağırlarda koklea implantlarının yerleştirilmesi (sesleri elektrik dalgalarına dönüştürüp içkulağa ileten uyarıcılar) hastaya ses konusunda bilgi sağlar ve onu bir gürültü âleminin içine sokar, ama sesler arasında herhangi bir ayırım yapmasına olanak sağlamaz.

İşitme kaybındaki ağırlık oranı sağırları şu şekilde sınıflandırmaya yarar: kötü işiten sağırlar (kayıp 30 ile 40 desibel), yarı sağırlar (kayıp 50 ila 80 desibel) ve ağır sağırlar (kayıp 80 desibelden fazla). Sağırlığın doğuştan oluşu ile daha sonra ortaya çıkması gelişmede büyük rol oynar: sağırlık 6 yaşından sonra oluşursa, konuşma korunabilir ve zihinsel gelişme erken sağırlara oranla daha ileri düzeydedir. Kötü işitenler, biraz zorlukla da olsa, konuşmayı kendi kendilerine öğrenebilirler, yarı sağırlar ve ağır sağırlar ise özel bir eğitim-öğretim görmeden bunu başaramazlar.

Sağır çocukların görmesi, işitenlere göre hem daha hızlı, hem daha çözümseldir; pratik zekâ yönünden işitenler kadar başarı gösterdikleri halde, koruma*, dizileme*, geçişme* kavramını gerektiren konularda değişik çapta bir gerilik gösterirler. P. Oléron'a göre bu eksiklik konuşmadaki gecikmenin sonucudur: sağır çocukların soyutlama alanındaki geriliği çok belirgindir.

Sağır çocuklarda gelişebilecek ruhsal bozukluklar çocukların ailelerinin sosyal ve kültürel ortamına, çocuktaki arızanın teşhis yaşına ve ana babanın bu engele göstereceği tepkiye göre değişir. Sağır çocuk ya kalıplaşmış işaretlerle ya da dudaktan okuma ve alıştırıldıktan sonra kendi ses sistemini kullanma yoluyla konuşup anlaşabilir. Bugün için bu iki iletişim yönteminin birlikte kullanılması en uygunu görünmektedir.

SAĞIROĞLU (Halet), türk siyaset adamı (Kemah 1880 - Ankara 1947). Mirimiran Tahir Paşa'nın oğlu. İttihat ve Terakki fırkası'na girdi; Muş mutasarrıfıyken Os-

manlı Meclisi mebusanı'nda Erzincan mebusu oldu (1912-1918). Kurtuluş savaşı'nı destekledi; TBMM'ye Erzurum milletvekili seçildi (1923-1927). Gümrük ve inhisarlar vekâleti'nde teftiş heyeti üyeliği yaptıktan sonra, 1943-1946 yılları arasında Malatya milletvekili olarak yeniden TBMM'ye döndü.

SAĞIROĞLU (Duygu), tiyatro dekoratörü, film yönetmeni ve senaryocu (Trabzon 1932). Galatasaray lisesi'nden sonra İTÜ Mimarlık fakültesi'nde okudu. Tiyatro derneği ve Cep tiyatrosu kurucuları arasında yer aldı. 1956'da Küçük sahne'de dekorcu olarak çalışmaya başladı ve bu uğraşını değişik yerlerde görev alarak 1964'e değin sürdürdü. 1959'da Atıf Yılmaz'ın yanında dekorcu, yönetmen yardımcısı ve sanat yönetmeni olarak çalışmaya başlayarak sinemaya geçti. 1965'te yankı uyandıran ve zaman zaman doğalcı, zaman zaman da lirik bir gerçekçilik deneyimine girdiği ilk filmi *Bitmeyen yol*'u gerçekleştirdi. Sonraki filmleri *Ben öldükçe yaşarım*'ın (1965) dışında aynı başarıya ulaşamadı: *Kanlı mezar* (1966), *Ya sev ya öldür* (1969), *Vatan ve Namık Kemal* (1970), *Meçhul kadın* (1971), *Leyla ile Mecnun* (1972), *Yanaşma* (1974), *Önce vatan* (1974), *İnsan avcısı* (1976).

SAĞIRYILAN a. Zool. Avrupa engereğine halk arasında verilen ad. (→ ENGEREK.)

SAĞİÇ a. Futbolda santrforun sağında yer alan forvet oyuncusu.

SAĞKALIM a. Yaşamın belli bir vadeden öteye uzaması.
—Biyol. *Sağkalım oranı*, gerek bir afetten (kuraklık, kaza ile kirlenme, yangın vb.), gerek belirli bir yaştan sonra bir hayvan ya da bitki türünden geride kalan bireylerin sayısı.

SAĞKAYA, Adana'nın Ceyhan ilçesine bağlı bucak; 17 186 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Sağkaya*, 2 380 nüf. (1990).

SAĞLAM sıf. **1.** Yapısı,yapıldığı madde ya da biçimi gereği kolay yıpranmayan, bozulmayan şey için kullanılır: *Raflar bu kitapları kaldıracak kadar sağlam değil. Sağlam bir bina.* **—2.** Zarar görmemiş, bozulmamış, yıpranmamış şey için kullanılır: *Sağlam tek bir eşya kalmadı.* **—3.** Herhangi bir rahatsızlığı, hastalığı, sakatlığı bulunmayan kimse ya da organ için kullanılır: *Sağlam adamdır, ona bir şey olmaz. Kalbiniz sağlam, merak etmeyin.* **—4.** Güvenilirliği, geçerliliği, garantisi olan şey için kullanılır: *Sağlam bir yatırım. Sağlam para.* **—5.** Doğruluğuna inanılan, güvenilen şey için kullanılır: *Sağlam deliller. Sağlam haber.* **—6.** Karşılıklı güven, sevgi ve saygıya dayalı, köklü bir geçmişi olan, ilişki için kullanılır: *Sağlam bir dostluk.* **—7.** Kendisine güven duyulan kimse için kullanılır; güvenilir: *Bu işte sağlam adamlarla çalışmak gerekir.* **—8.** *Sağlam ayakkabı değil*, bir kimseden söz ederken güvenilecek biri olmadığını belirtmek için söylenir. ‖ *Sağlam kazığa, sağlama bağlamak, sağlama almak*, bir işin sağlıklı biçimde yürümesi ve sonuçlanması için gerekli önlemleri almak.
—Ask. Silahlı kuvvetler kuruluşlarında, çeşitli sınıf ve silahlarda görevlendirilen personelin genel sağlık durumlarının hizmete elverişli bulunması.
—İkt. *Sağlam para*, uluslararası ilişkilerde kolaylıkla değiştirilebilen ve kuru sürekli yükseliş eğilimi gösteren para. (Eşanl. SAĞ PARA.)
◆ be. Muhakkak, mutlaka: *Buradan sağlam üç saat çeker.*

SAĞLAM (Tevfik Salim), türk hekim (İstanbul 1882 - *ay. y.* 1963). Askeri tıbbiye'yi bitirdi (1903). Gülhane hastanesi'nde iç hastalıkları asistanlığı yaptı; Haydarpaşa'da açılan Darülfünunu osmani tıp fakültesi'nin II. Seririyatı dahiliye (iç hastalıkları) laboratuvar şefliğine getirildi (1909). Balkan savaşı'na katıldı, Tıp fakültesi'nden istifa etti (1914). Birinci Dünya savaşı'nda Erzurum'da bulundu, 3. Ordu sıhhiye reisi oldu (1915). Daha sonra Şark orduları grubu müfettişliğine atandı. Gülhane hastanesi başhekimliği ve iç hastalıkları kliniği hekimliğiyle görevlendirildi (1919-1921). Bu sırada Tıp fakültesi'nde tıbba giriş dersleri verdi. Sıtma savaş komisyonu üyeliği yaptı (1926); profesör oldu (1926). Milli müdafaa vekâleti sıhhat dairesi reisliğine atanarak generalliğe yükseltildi (1927). Aynı yıl Verem savaş derneği'ni kurarak veremle mücadele çalışmalarını başlattı. Askerlikten emekli oldu; Tıp fakültesi'ndeki görevine son verildi (1928). Üniversite reformu sırasında (1933) ordinaryüs profesörlüğe getirildi ve fakülte dekanlığını üstlendi; çalıştığı klinik lağvedilince görevinden ayrıldı (1934). Tıp fakültesi'nde yeni kurulan III. İç hastalıkları kliniği'ne, kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesi rektörlüğü'ne atandı (1942-1946). İlk kez açılan fizyoloji kürsüsünün de yöneticiliğini yapan Sağlam, yaş haddi nedeniyle emekli oldu (1952). Bundan sonra veremle savaş çalışmalarına ağırlık verdi. İstanbul'un pek çok semtinde dispanserler açtı; Erenköy sanatoryumu'nu, Türkiye Ulusal verem savaş derneği'ni kurdu (1948). Uzun süre bu derneğin başkanlığını yaptı; görevde bulunduğu dönemde birçok il ve ilçede verem dispanserleri açıldı; tüberkülin testi, BCG aşısı, uygulama alanına kondu. Köylere gezici röntgen ve tarama ekipleri gönderilerek etkili çalışmalar yapıldı. Bu alandaki çalışmalarıyla fransız hükümeti tarafından Légion d'Honneur nişanı Officier rütbesine layık görüldü. Başlıca yapıtları: *İntani hastalıklar* (Süleyman Numan ile [1911]); *Tifo aşısı* (1921); *Cihazı teneffüsiden yukarı teneffüs yolları hastalıkları* (1920); *Büyük harpte 3. Ordu'da sıhhi hizmet* (1941); *Klinik tanı* (1946); *Hayatım* (1947), *Nasıl okudum* (1959).

SAĞLAMA a. Sağlamak eylemi.
—Mat. Bir hesabın kesinliğinin ya da bir problemin çözümünün doğruluğunun denetlendiği işlem.

SAĞLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseye, bir gruba vb. bir şey* (somut) *sağlamak*, ona, onların, bir şeyi elde etmelerine, almalarına, edinmelerine yardımcı olmak; temin etmek: *Felaketzedelere giysi sağlamak. Bir ülkeye silah sağlamak. Bu malzemeleri nereden sağladınız?* **—2.** *(Bir kimseye) bir şey (soyut) sağlamak*, bir kimseden bir şeyden söz ederken (ona) o şeyi vermek, sunmak; temin etmek: *Bu kitap size aradığınız bütün bilgileri sağlayacak. Onun suçlu olduğunu kanıtlayacak delilleri sağlamak size düşüyor. Bu, bana onunla tanışma fırsatı sağlayacak.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) sağlamak*, o şeyin gerçekleşmesine ve kalıcı olmasına olanak vermek, bir şey için gerekli koşulları hazırlamak: *Bu antlaşma, iki ülke arasında barışı sağlayacaktır. Düzeni, huzuru, güvenliği sağlamak.* **—4.** *Bir kimseye, bir servise vb. belge, doküman sağlamak*, istenen belgeyi, dokümanı sunmak: *Gerekli belgeleri sağlamadan başvuru formunu vermeyiniz.* **—5.** *Bir şey sağlamak*, onu elde etmek, ona sahip olmak, kazanmak: *Yılda ne kadar gelir sağlıyorsunuz? Yarışta büyük bir başarı sağladınız.* **—6.** *Esk. Bir şeyi sağlamak*, onu sağlamlaştırmak. **—7.** *Bir matematik işlemini sağlamak*, onun doğruluğunu göstermek için gerekli işlemleri yapmak.
◆ **sağlanmak** edilg. f. Sağlamak eylemine konu olmak: *Yardım sağlanmak. Geçimi kimin tarafından sağlanıyor? Destek sağlanır sağlanmaz gerekli girişimlere başlanacak.*

SAĞLAMAK gçz. f. Bir taşıt sözkonusuysa, yolun sağ yanına geçmek; öndeki bir aracın sağ yanına girmek.

SAĞLAMCA sıf. Sağlam sayılabilen, sağlama yakın ya da oldukça sağlam bir şey için kullanılır.
◆ be. Sağlam bir biçimde.

SAĞLAMCI sıf. ve a. Sonu belirsiz işlere girişmeyen, işini sağlama bağlayan, hiçbir şeyi rastlantıya bırakmayan kimse için kullanılır.

SAĞLAMLAMAK g. f. *Bir şeyi sağlamlamak*, onu sağlam bir duruma getirmek.

SAĞLAMLAŞMAK gçz. f. Sağlam ya da daha sağlam bir duruma gelmek: *Bu destekleri de çakınca bina iyice sağlamlaştı.*
◆ **sağlamlaştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi sağlamlaştırmak*, onu sağlam bir duruma getirmek: *Çürük bir yapıyı sağlamlaştırmak. Bu atamalarla yerini daha da sağlamlaştırdı.*
—Bayınd. Sağlamlaştırma işlemini uygulamak.

SAĞLAMLAŞTIRMA a. Sağlamlaştırmak eylemi.
—Bayınd. Doğal bir zemini, mekanik yollarla ya da uygun bir bağlayıcı ekleyerek, düşük maliyetle trafiğe ve hava koşullarına dayanıklı bir yüzeye dönüştürme işlemi. (Eşanl. STABİLİZASYON.)
—Cerr. Kırık bir kemiğin parçalarını birleştirip kaynaştırma eylemi.

SAĞLAMLAŞTIRMAK → SAĞLAMLAŞMAK.

SAĞLAMLIK a. **1.** Sağlam olan, kolay kolay yıpranmayan, bozulmayan bir şeyin niteliği: *Bir yapının sağlamlığı.* **—2.** Güvenilen; doğru olduğuna inanılan bir şeyin niteliği: *Bir yatırımın sağlamlığı. Delillerin sağlamlığı.*

SAĞLAMTAŞ, Tekirdağ'ın Malkara ilçesi Ballı bucağına bağlı belde; 2 677 nüf. (1990). Belediye.

SAĞLANMA a. Sağlanmak eylemi.

SAĞLANMAK → SAĞLAMAK.

SAĞLARCA kaplıcası, G.-D. Anadolu bölgesinde Siirt kentinin 17 km. G.'inde Uluçay'ın (esk. Botan çayı) kenarında sıcak su kaynakları ve hamam. Adını Sağlarca (esk. Billoris) köyünden alır. Karstik kireçtaşlarını kesen bir fay boyunca çıkan dokuz kaynaktan oluşur. Hamamın bulunduğu mağara 20 m çapındadır; sular 2,5 m derinlikte bir havuzda toplanır. Bu termal kaynakların suları fiziksel bakımdan izotermal (34 °C), hipotonik; kimyasal bakımdan sülfatlı, bikarbonatlı, klorürlü ve kükürtlü hidrojen içeren sular grubuna girer. Radyoaktiviteleri düşüktür.

SAĞLAYICI sıf. Yoksunluğu çekilen bir şeyi sağlayan, sağlama özelliği taşıyan şey için kullanılır: *Güvenliği sağlayıcı önlemler*

SAĞLICAKLA be. "Sağlık ve esenlikle" anlamında söylenen iyi dilek sözü: *Sağlıcakla kalın, sizi özleyeceğiz.*

SAĞLIK a. **1.** Bedeni normal çalışan kimsenin durumu; sıhhat: *Sağlık her şeyin başıdır. Sağlığı yerinde olmak. Başından geçen felaketler sağlığını bozdu.* **—2.** Organizmanın iyi ya da kötü durumu: *Sağlığı iyi, kötü olmak. Anne babasının sağlığı onu kaygılandırıyor. Sağlık haberlerinizi bekliyorum.* **—3.** Ruhsal işlevlerin yeterli ve dengeli olması: *Ruh sağlığını korumak.* **—4.** *Sağlık durumu*, organizmanın biyolojik durumu. ‖ *Sağlık olsun*, bir zarara uğrandığında "canımız sağolsun, bu zararı kapatırız" anlamında söylenen avunma, avutma sözü: *Sağlık olsun, yıkılan evin yerine daha iyisini yaparız.* ‖ *(Bir kimsenin sağlığında*, yaşarken, hayattayken; yaşadığı, hayatta olduğu sürece: *Çocukları daha sağlığında malını mülkünü*



Duygu Sağıroğlu



Tevfik Salim Sağlam

elinden alıp sattılar. Benim sağlığımda dünyada yapamazsın bunu. || *Sağlığına kavuşmak,* iyileşmek, sağlığını yeniden kazanmak. || *Sağlığınıza,* içki içerken kadeh kaldırıldığında söylenen kalıp söz. || *Her şeyin, her işin başı sağlık,* "sağlığın dışında tüm güçlükler ikinci derecede kalır" anlamında kullanılır.

—Ask. *Sağlık genel kontrolü,* silahlı kuvvetlerde görevlendirilecek personelin bedensel sağlığının askeri hizmete uygunluk derecesinin saptanması için yapılan genel sağlık denetimi. (Tam teşekküllü askeri hastanelerde, "heyet muayenesi" adı altında tüm tıbbi servislerden geçirilen ilgilinin hizmete elverişliliği, yetkili sağlık kurulu tarafından belirlenir.) || *Sağlık kontrolü,* subay ve astsubayların sağlık yönünden hizmete elverişlilik durumlarını belirlemek amacıyla, yetkili askeri sağlık kuruluşlarında yapılan muayene ve sağlık testi. (İç hizmet kanunu'na göre iki yılda bir yapılır.)

—Denizc. *Sağlık denetim motoru,* limana giren gemilerin sağlık denetimiyle görevli doktoru taşıyan motor. || *Sağlık patentası,* sahil sıhhiyenin, limana gelen gemilerde yaptığı denetimden sonra verilen ve gemide bulaşıcı hastalık bulunmadığını belirten belge.

—Huk. *Sağlık kurumu,* tıbbi bakım yapan özel kurum ya da kamu kuruluşu. || *Kamu sağlığı,* yurttaşların sağlığını korumaya ilişkin olarak idare tarafından yapılan işler ve çıkarılan yönergeler bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İd. *Sağlık memuru,* sağlık teknisyenine eskiden verilen ad.

—Sağl. kor. *İşe giriş sağlık muayenesi,* bir işçinin kesin olarak işe girmeden önce geçirmek zorunda olduğu tıbbi muayene.

—Sağl. kor. ve Huk. *Kamu sağlığı,* hastalık ve hastalık tehlikesi bulunmaması durumunda kamu düzeni. (Kişilerin, hayvanların ve eşyanın sağlığını korumaya yönelik idari mevzuatla sağlanır ve devam ettirilir. Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı ve belediyeler bunun için gerekli önlemleri almak ve uygulamakla yükümlüdür.)

—Tıp. *Sağlık koruma,* sağlığı korumaya yönelik bireysel ya da toplumsal ilke ve uygulamaların tümü. (Eşanl. HİJYEN.) [Bk. *ansikl.* böl.] —Organizmanın normal işlevlerini yerine getirmesine yönelik uygulamaların tümü. —Bedeni temiz tutmak için gösterilen özen. —Halka açık yerlerle işyerlerinde uygulanan sağlık kurallarının tümü. —Sağlığı korumakla ilgili bireysel ya da toplumsal yöntemleri konu alan tıp dalı. || *Akıl sağlığını koruma,* toplumun akıl ve ruh sağlığını korumak, eğer mümkünse, bu türlü bozuklukların ortaya çıkmasını ya da ağırlaşmasını önlemek amacıyla uygulanan eğitsel, koruyucu ya da psikoterapötik yöntemlerin tümü. || *Halk sağlığını koruma,* bulaşıcı hastalıklarla savaş ve bunları önleme çarelerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sağlık koruma ve iş güvenliği,* işletmelerde çalışanların sağlık ve güvenliğini korumak için alınan önlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uluslarar. huk. *Uluslararası sağlık tüzüğü,* salgın hastalıklarla mücadele ve ilaçlara ilişkin normlar gibi kimi sağlık koruma sorunlarını içeren uluslararası tüzük. (Dünya sağlık örgütü'nün kabul ettiği uluslararası sağlık tüzükleri üye devletlerin onayı beklenmeden yürürlüğe girer.)

—ANSİKL. Huk. Sağlığa zarar verici kurumlar, kamu sağlığını yakından ilgilendirdiği için devletin denetimi altındadırlar. Bu kurumlar sağlığa aykırılık derecesine göre üç gruba ayrılırlar. Birinci gruba giren sağlığa zararlı kurumların açılması Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı'nın iznine bağlıdır. Bu tür kurumların, yerleşim yerlerinden ve konutlardan uzakta kurulması gerekir. İkinci ve üçüncü gruba giren, sağlığa zarar verici kurumların açılışı için o yerin en büyük mülki amirinin izni gerekir (Umumi hıfzıssıhha k. md. 268, 269).

• *Kamu sağlığı.* Devlet çevre sağlığını korumak, herkesin hayatını, beden ve ruh sağlığı içinde sürdürülmesini sağlamakla yükümlüdür. Devlet bu görevini kamu ve özel kesimlerdeki sağlık ve sosyal yardım kurumlarından yararlanarak, onları denetleyerek yerine getirir. Türkiye'de kamu sağlığıyla ilgili iki temel yasa vardır: 24 nisan 1930 tarih ve 1593 sayılı Umumi hıfzısıhha kanunu ve 7 mayıs 1987 tarih ve 3359 sayılı Sağlık hizmetleri kanunu. Anayasa'nın 56. maddesinde sağlık hizmetleri ve çevre korunmasına ilişkin kurallar yer alır.

—Tıp. *Bireysel sağlık koruma* başta beden temizliği ile ilgili önlemleri kapsar, ama aynı zamanda yaşamın maddi ve manevi koşullarıyla ilgili tüm alanları içerir. Yaşa, çalışmaya ve hastalık durumlarına göre beslenme rejimlerinin seçimini diyet bilgisi belirler, ama bu alan aynı zamanda zehirlenmeleri önlemeye ve şeker hastalığı gibi bazı metabolizma hastalıklarını ya da alkollü içkiler gibi bazı zararlı maddelerin tüketimini engellemeye yönelik beslenme sağlığını korumanın konusudur.

• *Öğrenci ve sporcu sağlığını koruma,* okul yaşamı ve spor uygulamaları sırasında alınması gereken sağlık önlemlerini belirler.

• *Halk sağlığını koruma* için Sağlık müdürlüğü, bazı bulaşıcı hastalıklardan sonra zorunlu olan dezenfeksiyonları yapmak, bireylere bulaşıcı hastalıkları bildirmek, aşılamak vb.; belediyeler binalara yapı kullanma izni verirken yapının sağlık koşullarına uygunluğunu aramak, halka açık yerlerin sağlık koşullarına uymasını, su tesisatının ve kanalizasyonların sağlığa uygun yapılmasını sağlamak zorundadırlar.

Aşı uygulamaları bulaşıcı hastalıklarla mücadelenin en etkili yoludur.

Öte yandan, özellikle asalak hastalıklarının (sıtma, sarı humma, uyku hastalığı, bilharziyoz) gerçek bir doğal afete dönüştüğü ülkelerde mikrop taşıyıcıların ortadan kaldırılması da bu mücadelenin bir diğer yönüdür. Ayrıca veba gibi bazı hastalıklar, hastalığı birbirine ve insanlara bulaştıran hayvanlar yüzünden varlıklarını günümüzde de sürdürmektedirler: Dünya sağlık örgütü'nün büyük salgın hastalıkların yayılmasını önleme yolunda aldığı kararlar ve bu arada farelerin ortadan kaldırılması, salgınları önlemenin en iyi yoludur.

• *Sağlık koruma ve iş güvenliği.* İşyerlerinde sağlık kurallarının yerine getirilmesinde kişi başına düşen hava hacmi, gürültü, ısınma ve aydınlanma sağlık donanımları, oturma yerlerinin dağılımı, yiyecek ve içecekler dikkate alınır. İşyerlerinin sağlık koşulları devletin denetimi altındadır. Türkiye'de işyerlerinin çalışma koşullarını düzenleyen çeşitli yasa, tüzük ve yönetmelik vardır. Ancak bu kuralların yeterli bir biçimde işlemediği de gözükmektedir. İş kanunu'nun işçi sağlığı ve iş güvenliği kuruluna ilişkin 76. maddesine göre Çalışma bakanlığı'nca gerekli görülecek işyerlerinde işçi sağlığı ve iş güvenliğiyle ilgili çalışmalarda bulunmak üzere birer "işçi sağlığı ve iş güvenliği kurulu" kurulur. Bu kurulların hangi işyerlerinde kurulacağı, teşekkül tarzları, çalışma usulleri, ödev ve yetkileri Çalışma bakanlığı'nca çıkarılacak bir tüzükle saptanır. Her işveren, işyerinde işçinin sağlığını ve iş güvenliğini sağlamak için gerekli olanı yapmak ve bu konudaki koşulları sağlamak ve araçları noksansız bulundurmakla yükümlüdür (İş k. md. 73).

SAĞLIK → SALIK.

SAĞLIK, Konya'nın Meram ilçesi Kızılören bucağına bağlı köy; 2 244 nüf. (1990). Belediye.

Sağlık kültür ve spor daire başkanlığı *(Medikososyal),* üniversitelerde öğrencilerin beden ve ruh sağlığını korumak, barınma ve beslenme gibi temel gereksinimlerini karşılamak ve ilgilendikleri alanlara göre boş zamanlarını değerlendirmelerine olanak sağlamak amacıyla etkinlik gösteren birimler.

2547 sayılı yasa'nın 2880 sayılı yasa'yla değiştirilen 46. ve 47. maddeleri uyarınca kuruldu (1983). Yönetim kurulu, başkan ve başkan yardımcısı olmak üzere üç organdan oluşan kuruluşça yürütülen başlıca hizmetler şunlardır: 1. sağlık hizmetleri (bu hizmetlerden üniversite öğrencilerinin yanı sıra üniversite çalışanları, emeklileri ve bunların bakmakla yükümlü oldukları aile bireyleri de yararlanırlar); 2. psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri; 3. sosyal hizmetler; 4. kültürel hizmetler; 5. spor hizmetleri.

Sağlık meslek lisesi, ortaokulu bitirmiş kız ve erkek öğrencileri hemşirelik, ebelik, laborantlık, çevre sağlığı görevlisi, sağlık memurluğu ve ışınbilim (radyoloji) dallarından birinde yetiştiren, genellikle yatılı, dört yıllık meslek okulu.

Sağlık müzesi, İstanbul'un Sultanahmet semtinde yer alan müze; Divanyolu caddesi üzerindedir. 1918 yılında açılan, 1928 yılında ve 1939 yılında yeniden düzenlenen müze, Sağlık bakanlığı'na bağlıdır. Burada çeşitli hastalıklara ilişkin resimler, istatistikler, grafikler sergilenir.

Sağlık bakanlığı, sağlık sorunlarıyla uğraşmak, halka bu konularda gerekli hizmeti sağlamak amacıyla kurulmuş bakanlık. 1936 yılında kurulan bakanlığın hukuki statüsü, 13 aralık 1983 tarih ve 181 sayılı kanun hükmünde kararnameyle bugünkü biçimini aldı. Ana hizmet birimleri şunlardır: Temel sağlık hizmetleri genel müdürlüğü; Tedavi hizmetleri genel müdürlüğü; İlaç ve eczacılık genel müdürlüğü; Sağlık eğitimi genel müdürlüğü; Ana çocuk sağlığı ve aile planlaması genel müdürlüğü; Sıtma savaş dairesi başkanlığı; Verem savaş dairesi başkanlığı; Kanserle savaş dairesi başkanlığı; Dış ilişkiler dairesi başkanlığı ve Avrupa topluluğu koordinasyon dairesi başkanlığı. Bakanlığın taşra kuruluşunda, sağlık müdürlükleri, sağlık ocakları, hastaneler, dispanserler, halk sağlığı laboratuvarları, sağlık personeli yetiştiren eğitim kurumları vardır.

SAĞLIKLI sıf. **1.** HASTA'ya karşıt olarak, hiçbir hastalığı ya da bozukluğu olmayan, hiçbir işlevsel yetersizlik göstermeyen organizma için kullanılır; sağlam, sıhhatli: *Sağlıklı bir vücut. Sağlıklı ağaçları kesmemek. Dişleri sağlıklı bir at.* **—2.** Sağlık durumu çok iyi olan bir kimse, bir hayvan için kullanılır; sıhhatli: *Sağlıklı, güçlü kuvvetli bir genç.* **—3.** Bireylerin sağlığına uygun olan ve organizmayı iyi halde tutmaya yarayan şey için kullanılır: *Yeterli ve sağlıklı beslenme. Sağlıklı yaşam.* **—4.** Ruhsal dengesi yerinde olan, düşünsel ve ahlaki tutumunda hiçbir sapkınlık görülmeyen, bazı değerlere saygılı bir kimse; ona ilişkin şey için kullanılır: *Sağlıklı bir kafadan yoksun biri. Değer yargıları sağlıklı değil.* **—5.** Akla uygun, dengeli ya da normal bilinenden sapma göstermeyen bir eylem, bir düşünce için kullanılır: *Sağlıklı bir karar almak. Sağlıklı uğraşlar edinmek. Durumun sağlıklı bir değerlendirmesini yapmak.* **—6.** Hiçbir anormallik, hiçbir kusur görülmeyen, her şeyin normal, düzenli olduğu bir durum, bir girişim vb. için kullanılır: *Sağlıklı bir arkadaşlık. Bir kuruluşu sağlıklı bir işleyişe kavuşturmak.*

◆ be. **1.** Hastalanmaksızın ya da hastalanmayı önleyecek biçimde: *Sağlıklı yaşamak için belirli kurallara uymak zo-*

runludur. —**2.** Akla uygun, doğru, dengeli olarak: *Başına gelenlerden sonra artık sağlıklı düşünemiyor. Meseleye hiç de sağlıklı yaklaşmıyorsun. Olayları sağlıklı değerlendirmek.*

SAĞLIKSAL sıf. Sağlıkla ilgili; hijyenik.

SAĞLIKSIZ sıf. **1.** Sağlıklı olmayan bir organizma; sağlık durumu pek iyi olmayan birey için kullanılır: *Sağlıksız bir vücut. Sağlıksız dişler. Sağlıksız sürgünleri budamak. Sağlıksız bir çocuk. Çok sağlıksız bir hayvan.* —**2.** Sağlığa zarar veren şey için kullanılır: *Sağlıksız bir çalışma ortamı. Sağlıksız besinlerden kaçınmak.* —**3.** Düşünsel ve ahlaksal bir sapkınlık gösteren, itici gelen bir şey için kullanılır; hastalıklı: *Sağlıksız bir hayal gücü. Sağlıksız bir kafa.* —**4.** Akla uygun, doğru, yerinde olmayan şey için kullanılır: *Sağlıksız bir karar. Sağlıksız bir uygulama.*

—Fels. Canguilhem'e göre, bağdaşık bir olgunun belli bir biçim içinde nicel değişimine denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ be. Sağlıksız, hasta olarak: *Çok sağlıksız görünüyor.*

—ANSİKL. Fels. Canguilhem'e göre, "sağlıksız" "normal"in mantıksal çelişkeni değil, "sağlıklı"nın yaşamsal karşıtıdır. Hastalık, sağlıksız durum, bir normun yitirilmesi değil, yaşamsal bakımdan aşağı ya da değer yitimine uğramış normlar tarafından belirlenen bir yaşamın gidişidir, çünkü bu normal canlının daha önce kendi yaşama biçimi olan, şimdi de başkalarınca yaşanabilen bir yaşama biçimine inanç ve güven sağlayan etkin ve rahat, güven verici bir biçimde katılmasını engellerler (*la Connaissance de la vie* [Yaşam bilgisi]).

SAĞLI SOLLU sıf. Bir yolun hem sağında hem solunda olan yapılar için kullanılır: *Sağlı sollu dükkânlar.*

◆ be. Sağda ve solda bulunacak biçimde: *Sağlı sollu oturmak.*

SAĞMA a. Sağmak eylemi.

—Arıc. *Bal sağma,* kovandaki fazla balın alınması işlemi.

SAĞMAK g. f. **1.** Evcil bir memeli hayvanın memesinden, elle ya da makineyle sütü çekmek: *Bir ineği, bir keçiyi sağmak. Bir koyunun sütünü sağmak.* —**2.** Balıklarda dişinin yumurtalarını, erkeğin spermlerini akıtarak almak. —**3.** Bir yılanın zehirini akıtıp almak. —**4.** Bir arı kovanının balını almak. —**5.** Yumak biçimindeki bir şeyi çözerek açmak: *İpek kozalarını sağmak.* —**6.** Arg. *Bir kimseyi sağmak,* aldatarak ondan yavaş yavaş para sızdırmak.

—Dağc. *İp sağmak,* ipi kaymaya bırakmak.

◆ **sağdırmak** ettirg. f. *Bir kimseye bir hayvanı sağdırmak,* o kimseye sağma işini yaptırmak.

◆ **sağılmak** dönşl. f. **1.** Bir dokuma sözkonusuysa, bir yerinden iplik çıkmak, sökülmek. —**2.** Yılan sözkonusuysa, çöreğini açmak.

◆ **sağılmak** edilg. f. Sağmak eylemine konu olmak.

SAĞMAL sıf. (*sağmak*'tan). **1.** Özellikle süt almak için beslenilen, iyi süt veren hayvan için kullanılır: *Sağmal koyun, keçi.* —**2.** *Sağmal inek,* aptal yerine konulup sürekli olarak sömürülen ve kendisinden çıkar sağlanan kimse (arg.).

◆ a. Bol süt veren inek.

SAĞMAN, Tunceli'nin Pertek ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 403 nüf. (1990). Türkler tarafından kurulmuş eski bir yerleşme olan köyde, sarp bir kaya üzerindeki Sağman kalesinin kalıntılarıyla, XVI. yy. ortalarında yapılmış Sağman camisi bulunmaktadır.

SAĞRI a. Dörtayaklılarda, özellikle atgillerde leğen ve kuyruksokumu kemikleriyle bunlara bağlı kaslardan oluşan vücut kısmına verilen ad. (Hayvanların değerlendirilmesinde bu bölgenin kas yapısı, büyüklüğü, hacmi ve doğrultusu [kalça çıkıntısı -kaba et ucu çizgisinin eğimi] genellikle göz önüne alınır.) [Bk. *ansikl.* böl. Atç.]

—Anat. *Sağrı kemiği,* KUYRUKSOKUMU* KEMİĞİ'nin eşanlamlısı. || *Sağrı-kuyruksokumu eklemi,* sağrı kemiği ile kuyruksokumu kemiği arasındaki eklem. || *Sağrı -kuyruksokumu sinir ağı,* beşinci sağrı siniriyle kuyruksokumu sinirinin oluşturduğu sinir ağı.

—Binc. *Sağrı dışarı,* manej çalışmasında atın sağrısını duvara yani dış yana sürerek iki izli yürütme. || *Sağrı örtüsü,* atların soğuk havalarda ve çalışmadan sonra sert adalelerini korumak için sağrı üstüne örtülen yünlü kumaş ya da keçi postu.

—Deric. Sığır derisinin kuyruğa en yakın bölümü.

—İnş. *Dam sağrısı,* üstte mahya, altta oluk ve yanlarda kalkan duvarı saçakları ya da eğik mahyalarla sınırlanan çatı yüzeyi. (Eşanl. ÇATI YÜZÜ.) || *Üçgen sağrı,* kırma çatıda, yanlardan eğik mahyalar, alttan olukla sınırlanan üçgen çatı yüzü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sil. *Sağrı zırhı,* atın sağrısını örten zırh.

—ANSİKL. Atç. Binek hayvanlarında sağrı uzun ve hemen hemen düz olmalıdır (yaklaşık 20° eğrilik), koşum atlarında biraz daha eğik (40°'ye kadar), geniş ve kaslı olması gerekir. Çok eğik sağrıya *"şevli sağrı",* yan yüzeyleri eğri, dar ve az kaslı sağrılara *keskin sağrı* ya da *katır sağrısı* denir. Sağrı, ortasından geçen çukur bir çizgiyle iki yarıya ayrılmışsa *çift sağrı* adını alır.

—İnş. İki sağrılı basit bir beşik çatı, yanlarda kalkan duvarları üzerine oturur. Kalkan duvarının yerine, yüzlerin birleştiği çizgilerde eğik mahyalarla sınırlanan üçgen bir sağrı yapılabilir. Bu sağrıyı orta bölümdeki bir yarım makas ve normal bir makasla birleşen, eğik mahyadaki iki yarım makas taşır. Duvarların birbirini dik ya da eğik olarak kesmesine bağlı olarak üçgen sağrı farklı biçimler alır. Tek bir dikme (çatı babası) çevresinde dört sağrısı bulunan çatıya *topuz* çatı denir.

SAĞU a. Ed. Eski Türkler'de "yuğ" denen ölüm törenlerinde kopuz eşliğinde söylenen manzum ağıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sağu 7 ya da 8 heceli dörtlüklerden oluşur. Günümüze ulaşan örnekleri *Divanü lûgat it-türk*'tedir. Bunlardan biri efsanevi türk hakanı Alp Er Tonga için söylenmiş sağuya ait 9 dörtlük, ikincisi ise kimliği bilinmeyen bir bey ya da kahramanla ilgili 3 dörtlüktür. Sağular ya "sağucu" adı verilen ağıtçının ağzından öleni anlatır, geride kalanların duyduğu acıları dile getirir ya da ölenin ağzından yaşamını, başarılarını, kişiliğini konu edinir. Sağularda ölenin yaşamıyla ilgili olarak hareketli savaş, av sahneleri, canlı doğa görüntüleri sergilenir. Parlak başarıları anlatılan kahramana feleğin acımasızca kıydığı, geride kalanların gözyaşları içinde yas tutmaya başladığı, dünyanın artık onun sağlığındaki gibi olmadığı, daha kötüleştiği vb. şeyler sözkonusu edinilir.

SAĞUCU a. Ed. Sağu* adı verilen ağıtları kopuz eşliğinde söyleyen halk şairi, ozan.

SAĞYAĞ → SADEYAĞ.

SAH, -hhı a. (ar. *sıhhat*'ten *saḥḥ*). **1.** İda. Osmanlılar'da resmi belgelerin (berat, ferman, evrak vb.) doğruluğunu onaylayan "sahihtir" sözcüğünün kısaltılmışı. (Resmi evrak defterdar ve reisülküttabın denetiminden geçtikten sonra, bir kez de sadrazam tarafından görülüp incelenir, ardından ya sadrazam ya da tezkireci tarafından üzerine *sah* işareti konulurdu. Daha sonra evrak nişancıya gönderilir, onun tarafından da incelenir ve tuğra çekilirdi.) —**2.** *Sah çekmek,* bir yazının doğruluğunu sah işaretiyle belirtmek.

—Matbaac. Düzeltme provasında düzeltmen tarafından yapılan düzeltmenin değil, dizilmiş metnin ilk biçiminin doğru olduğunu gösteren kısaltma işareti. (Arapça *sat* ve *ha* harfleriyle gösterilirken, latin alfabesinin kabulünden sonra "sah" biçiminde kullanılmaya başlanmıştır.)

SAH çoğl. a. (ar. *sāha*'nın çoğl. *sāḥ*). *Esk.* Alanlar, meydanlar.

SAHA a. (ar. *sāḥa*). **1.** Açıklık yer ya da belli bir etkinlik için düzenlenmiş yer; alan: *Spor sahası.* —**2.** Belli bir etkinliği kapsayan dal, alan: *Kendi sahasında çok iyi olan bir doktor. Yetki sahası.*

—Balis. ve Ask. *Ateş sahası,* ATEŞ ALANI*'nın eşanlamlısı.

—Esk. fiz. *Saha-yı mıknatısiye,* manyetik alan.

—Mad. oc. *Damar sahası,* az çok dallanmış biçimde bulunan ve geniş bir alana yayılan damar topluluğu. || *İşletme sahası,* maden üretimi ve cevher hazırlama işlerini gerçekleştirmek amacıyla etrafı çevrilmiş arazi parçası yüzeyi (kuyu sahası, üretim sahası, kartiye sahası).

SAHA → SEHA.

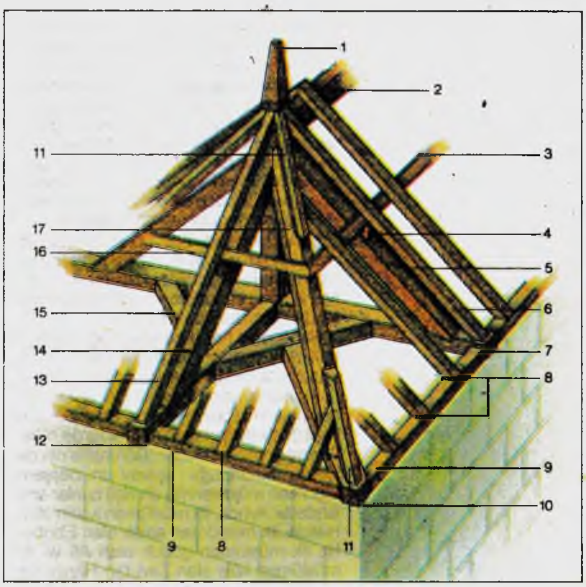
SAHÂ a. (ar. *saḥā*). *Esk.* Cömertlik, el açıklığı.

SAHA (Meghnad), hintli astrofizikçi (Dakka 1893 - Yeni Delhi 1956). Yüksek sıcaklık ve basınçların tayflar üstündeki etkisini inceledi, 1920'de atomlarla iyonlar arasındaki dengeleri düzenleyen bir yasayı getirdi ve termodinamik dengede bir gaz ortamında iyonlaşan bölümü yoğunluğa göre belirledi. Bu bağıntı yardımıyla yıldızların tayf tiplerine göre en sıcaktan en soğuğa doğru sınıflandırılmasını gerçekleştirdi.

SAHABE çoğl. a. (ar. *ṣāḥib*'in çoğl. *ṣaḥabe*). *Esk.* **1.** Hz. Muhammet'i görmüş, onun konuşmalarını dinlemiş olanlar. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** Sahipler, bir şeye sahip çıkanlar.

—ANSİKL. *Arkadaş* anlamındaki *sahip* sözcüğünün çoğulu olan *sahabe* yerine *ashab** sözcüğü de kullanılır. Müslümanların ilk kuşağı olan sahabenin önemli bir bölümünü *muhacirun* (Mekke'den Medine'ye göçenler) ve *ensar* (medineli ilk müslümanlar) oluşturur.

Sahabenin islam tarihinde özel bir yeri ve önemi vardır. Hz. Muhammet'e içtenlikle inanan ve bağlanan bu insanlar islam dininin tutulup yayılması için tam bir özveriyle çalıştılar. Çok sayıda güçlüğü ve engeli sahabenin desteğiyle aşan Hz. Muhammet de ümmetin en hayırlısının kendi sahabesi olduğunu belirtir, kendisini



üçgen sağrı
1. Çatı babası;
2. Mahya aşığı;
3. Ara aşık;
4. Aşık takozu;
5. Makas kirişi;
6. Mertek;
7. Gergi;
8. Sırt mertekleri;
9. Damlalık aşıkları;
10. Yarım makas gergisi;
11. Eğik mahya merteği;
12. Gergi;
13. Üçgen sağrı merteği;
14. Yarım makas kirişi;
15. Guse;
16. Ara aşık;
17. Eğik mahyanın yarım makası.
(7, 10, 12, 15 gergi ve guseler bütününü; 1, 5, 7 makası; 1, 12, 14 yarım makası oluşturur.)

sevenlerin sahabeyi de sevmelerini ister. Bu nedenle bütün ehl-i sünnet bağlıları Hz. Muhammet'in ölümünden (632) sonra sahabe arasında çıkan anlaşmazlıkları, dönemin siyasal ve toplumsal koşullarının sürüklediği acı olaylar olarak görür, ayrım yapmaksızın bütün sahabeyi saygıyla anarlar. Sahabeden birinin adı geçtiğinde *Radıyallahu anhü* (Allah ondan hoşnut olsun) demek ehl-i sünnet arasında titizlikle uygulanan bir gelenektir.

Sahabenin islam dinine en önemli hizmetlerinden biri de Kuran'ın değiştirilmeden sonraki kuşaklara aktarılması ve Hz. Muhammet'in hadislerinin derlenmesi yolunda yaptıkları çalışmalardır.

Sahabenin hepsi de saygıdeğer olmakla birlikte, yaptıkları hizmetler bakımından aralarında bir derecelendirmeye gidilmiştir. Bunlar arasında en yaygın ve en çok benimsenmiş olanı Hakim en-Nişaburi'nin yaptığı şu sıralamadır: 1. Mekke'de müslümanlığı kabul edenler (Dört halife'nin de içinde bulunduğu *aşere-i mübeşşere* [cennetle müjdelenmiş on kişi] bunlar arasındadır. Ayrıca, ilk müslüman kadın olan Hatice, ilk müslüman erkek olan Ebubekir, ilk müslüman çocuk olan Ali ve ilk müslüman köle olan Zeyt bin Harise'nin bu kesim içinde özel bir yeri vardır.); 2. Dar un-nedve üyeleri (Mekke müşriklerinin danışma meclisi olan Dar un-nedve, halife Ömer müslümanlığa girdikten sonra müslümanların da katıldıkları bir meclis durumuna geldi ve bu müslümanlara *Dar un-nedve ashabı* denildi.); 3. Habeşistan'a hicret edenler (11 erkek, 4 kadın); 4. Akabe biatı'nda bulunan medineli 12 kişi; 5. ikinci Akabe biatı'nda bulunan medinli 70 erkek, 2 kadın; 6. Hicret (622) sırasında Hz. Muhammet Kuba'dayken Medine'ye ulaşanlar; 7. Bedir savaşı'na katılan 300'ün üzerinde müslüman; 8. Bedir savaşı ile Hudeybiye anlaşması arasında müslüman olanlar; 9. Hudeybiye'de *Şecer-i rıdvan* diye anılan bir ağacın altında Hz. Muhammet'e biat edenler; 10. Hudeybiye anlaşması ile Mekke'nin alınması arasında müslüman olanlar; 11. Mekke'nin alınışı sırasında müslüman olanlar; 12. Mekke'nin alınışı ile *veda haccı* arasında Hz. Muhammet'i gören çocuklar.

Sahabenin sayısı kesin olarak bilinmemekle birlikte, 100 000'in üzerinde değişik rakamlar verilmektedir. Birçok tarihçi, Hz. Muhammet'in veda hutbesini 100 000'in üzerinde sahabenin dinlediğini belirtir. (Kayn.)

SAHABET, -ti a. (ar. *sahabet*, arkadaşlık, sohbet). *Esk.* **1.** Kayırma, sahip çıkma: *"Havva buna kail olmaz elbet / Nisvana odur kılan sahabet"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Sahabet etmek*, kayırmak, korumak.

SAHABETÇİ sıf. ve a. (ar. *sahabet*'ten). *Esk.* Koruyan, koruyucu.

SAHABİ a. (ar. *şahabi*). Müslüman olarak Hz. Muhammet'i gören ve ölünceye kadar müslümanlık inancını taşıyan, sahabe* topluluğundan olan kişi.

SAHABİYE a. (ar. *şahabi*'nin dişl. *şahabiyye*). *Esk.* Hz. Muhammet'i görmüş olan kadın.

SAHAF a. (ar. *suhf*'tan *sahhaf*). Genellikle eski ve kullanılmış kitap alıp satan kimse; bu kitapların satıldığı dükkân. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. *Sahaflar şeyhi*, eskiden sahafların bağlı bulundukları esnaf loncasının başı. (Şeyh, kitapçı esnafı arasında çıkan anlaşmazlıkları çözümlemek ve onların devlet dairelerindeki işlerini izlemek üzere esnaf tarafından seçilirdi.)

—ANSİKL. XIV. yy. ortalarında Bursa'da başlayan sahaflık, başkent Edirne'ye taşınınca (1368), XV. yy. ortalarına kadar burada gelişti ve İstanbul'un fethinden (1453) sonra da Fatih, Eyüp, Bayezit camilerinin avlularında sürdü. "Sahaf kitapları" denen bu tür kitapların alım ve satımı, Sahaflar* çarşısı kurulduktan sonra burada yapılmaya başlandı.

SAHAFET a. (ar. *sahafet*). *Esk.* Akılsızlık, akıl noksanlığı.

Sahaflar çarşısı, Kapalıçarşı içinde eskiden kitapçıların bulunduğu kesime verilen ad; günümüzde burada halı ve kilim satan dükkânlar yer almaktadır. 1894 depreminde Kapalıçarşı'nın büyük ölçüde zarar görmesi üzerine sahaflar, 1908'den sonra yavaş yavaş Bayezit camisi'nin yanında, bugünkü yerine taşındı. Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde Kapalıçarşı'daki sahaf esnafının sayısının üç yüzü bulduğunu ve bunların elli dükkânda çalıştıklarını yazar; bu sanatçılar da her yıl sultanın izlediği geçit alayına, büyük bir tahtırevanın üzerine yerleştirilen değerli kitaplarıyla birlikte katılırlardı. Sahaflar da, öteki esnaflar gibi bir loncaya bağlıydılar. Özel kitaplık sahiplerinin ölümünden sonra, mahkeme kararıyla terekeden alınan kitaplar, "sahaflar* şeyhi"nin denetiminde, salı ve cuma günleri düzenlenen müzayedede satılırdı. Türkiye'de matbaanın gelişimiyle kimi sahaflar çarşıdan ayrılarak Babıâli'de (Ankara caddesi) yeni yatırımlara giriştiler. Sahaflar çarşısı'ndaki dükkânların çoğu, 1950 yangınında yok oldu. Yangından zarar görenler bir süre Bayezit camisi'nin avlusunda ve dışında kurulan barakalara yerleştirildi. 1951'de İstanbul belediyesi'nin girişimiyle yirmi üç dükkân ve on dokuz geçici sergi yaptırıldı. 1981'de yeni bir düzenlemeyle bu geçici sergiler ahşap dükkânlar haline getirildi; avlunun ortasına İbrahim Müteferrika'nın bir büstü yerleştirildi. Günümüzde, İstanbul'un Kadıköy ve Beyoğlu semtlerinde de yeni sahaflar çarşıları açılmıştır.

SAHAFLIK a. Eski kitap alıp satma işi.

SAHAGÚN, İspanya'da (León ili) kent, Tierra de Campos'da; 2 660 nüf. Compostela yolu üzerinde gönenç içinde bir konaklama yeriydi. Büyük manastırı S. Benito yok olduysa da roman müdecar üslubunda, tuğladan önemli kiliseleri (çok katlı, kemerli kaleler) vardır.

SAHAGÚN, Meksika'da (Hidalgo eyaleti) kent, Mexico yakınında. Alüminyum dökümevi. Otomobil yapımı. Dy. gereçleri.

SAHAGÚN (Bernardino DE), ispanyol fransisken rahip (Sahagún 1500 - Mexico 1590). İspanyollar'ın Meksika'yı fethedişlerinin ilk yıllarında bu ülkede misyonerlik yaptı, yerlilerle birlikte çalıştı, onları, töre, gelenek ve edebi anlatım biçimlerini ortaya çıkarmaya ve yazıya dönüştürmeye yönlendirdi. Yerli araştırıcıların elde ettikleri verilerden ve kodeks*lerden yola çıkarak (örneğin Florentino kodekslerinden) yazdığı temel yapıtı *Historia general de las cosas de la Nueva España*'da (Yeni İspanya'da olup bitenlerin genel tarihi), Kolomböncesi Meksika uygarlığı üzerine önemli bilgiler vardır.

SAHAİF çoğl. a. (ar. *şahife*'nin çoğl. *şahā'if*). *Esk.* Sayfalar, kitap yaprakları.

SAHÂKÂR sıf. (ar. *saha* ve fars. *-kar*'dan *sahākār*). *Esk.* Eliaçık, cömert, kerem sahibi.

SAHALİN, Rusya'ya bağlı büyük ada, Uzakdoğu'da, Ohotsk denizi'nde; 76 400 km². Uzunca biçimli (uzunluğu 948 km, ortalama genişliği 100 km) ada, K.'de Japon denizi'nin devamı olan Tatar boğazıyla kıtadan ayrılır. Bu dağlık adanın (en yüksek noktası 1 609 m) iklimi serttir: kışları uzun ve soğuk geçer. Çeşitli türlerden (köknar, ladin, huş, meşe) oluşan orman, balıkçılık kaynakları (sombalığı, kabuklular) yeraltı zenginlikleriyle birlikte (kömür, petrol) temel gelir kaynaklarını oluşturur. Adanın nüfusu 700 000'dir (1989); çoğu rus olan halk kentlerde ve madencilik merkezlerinde (Aleksandrovsk-Sahalinskiy, Katangli, Poronaysk, Uglegorsk) toplanır. Bölgesel yönetim merkezi Yujno-Sahalinsk'te konserve fabrikaları, kereste dönüştürme sanayileri vardır.

—Tar. 1855 antlaşması uyarınca Ruslar ve Japonlar arasında ortak mülk olarak paylaşılan ada 1875 antlaşması'yla yalnızca Rusya'nın mülkü durumuna geldi. Rus-Japon savaşı'ndan (1904-05) sonra, Güney Sahalin, Japonlar'a verildi. Beyaz ordular (1917-1920), ardından Japonlar tarafından işgal edilen Kuzey Sahalin Rusya RFSSC'ye ancak 1925'te katıldı. Güney Sahalin 1945'te Sovyetler tarafından işgal edildi.

SAHAN a. (ar. *sahn*, büyük kâse'den). Derinliği az metal kap: *Bakır sahan.*

—El sant. *Sahan örsü* → KUNDRES.

—Mutf. *Sahanda yumurta*, sarısını fazla pişirmeden beyazını hafifçe katılaştıracak biçimde yağda pişirilen yumurta.

◆ sıf. *Say. sıf.* + *sahan*, belirtilen sayıda sahanın alabileceği miktarı belirtir: *Bir sahan eti, bir oturuşta yedi.*

SAHANLIK a. **1.** İnş. Bir merdivende kolları birbirinden ayıran ve bir evin her katındaki bölümlerle aynı düzeyde yer alarak bu bölümlere giriş çıkışı sağlayan platform. **—2.** Bir toplu taşıma aracında (tren, tramvay vb.) yolcuların girmelerine ve kimi durumlardan ayakta yolculuk yapmalarına yarayan bölüm. **—3.** Sahan konulan yer.

—Denizbil. Bir yalıyarın eteğinde birkaç desimetre derinlikte, korozyon etkisiyle kazılmış düzlük. ‖ Denizin orta düzeyinde deniz organizmalarınca yapılmış çıkıntılı sekicik. ‖ *Kıta sahanlığı* → KITA PLATFORM*U.

—İnş. *Sahanlık basamağı*, bir merdiven kolunun en üstünde yer alan ve sahanlıkla aynı düzeyde olan basamak. ‖ *Sahanlık kapısı*, bir sahanlığa açılan kapı. ‖ *Sahanlık kirişi*, bir sahanlıkta limon kirişlerini taşıyan ve gereğinde asansör için bırakılmış döşeme boşluğunu çerçeveleyen kiriş. ‖ *Ara sahanlık*, bir merdivende bir dizi basamaktan sonra dinlenmek için bırakılan küçük sahanlık.

—Mantarbil. Yatak mantarı üretiminde toprak karma işlemlerinin yapıldığı, tercihen üstü kapalı ve betonla kaplı düz alan.

◆ sıf. *Say. sıf.* + *sahanlık*, belirtilen sayıda sahanın alabileceği miktarı belirtir: *Üç sahanlık yemek.*

SAHARA çoğl. a. (ar. *sahra*'nın çoğl. *şahara*). *Esk.* Alanlar, kırlar; çöller.

SAHARANPUR, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Delhi'nin K.'inde; 373 904 nüf. (1991). Ticaret ve tarım merkezi. Demiryolu atölyesi. Kırtasiye. Pamuklular.

—Tar. Kent Tuğluklular'dan Muhammet bin Tuğluk döneminde (1325-1351) kuruldu. Adı kurulduğu bölgede bulunan Şah Hasan Çeşti'nin adı ile ilgilidir. Timur'un Hindistan seferi sırasında büyük zarar gördü. 1526'da buradan geçen Babür'ün yanındakiler, birtakım yeni mahalleler yaptılar. Ekber döneminde (1556-1605) kenti elinde bulunduran Abdülkadir, islam dininin egemenliğini sağladı. Cihangir (1605-1627) ve Şah Cihan (1628-1657) dönemlerinde, ikliminin ılımlılığı ve av hayvanlarının çokluğu nedeniyle, bu hükümdarların yazlık yerleri oldu. Evrengzib'in ölümünden (1707) sonra Sihler'in saldırısına uğradı ve yakılıp yıkıldı. 1716'da Sihler'in



Sahaflar çarşısı
Beyazıt, İstanbul

elinden kurtarılan kent bir ara Barha seyitlerinin yönetiminde kaldı. 1754'te afgan hükümdarı Ahmet Şah Dürra'nın egemenliğine girdi. Bir süre yeniden Sihler'in egemen oldukları Saharanpur, 1803'te İngilizler'in eline geçti.

SAHARE çoğl. a. (ar. *sâhir*'in çoğl. *sahare*). *Esk.* Sihirbazlar, büyücüler.

SAHARİ çoğl. a. (ar. *şahrâ*'nın çoğl. *şaḥârî*). *Esk.* Sahralar: *"Artık dünyadan el çekmiş ervah-ı emvat sahari-yi arafa vasıl olurlar"* (Mehmet Tevfik).

SAHAROV (Andrey Dmitriyeviç), rus fizikçi (Moskova 1921 - *ay. y.* 1989). Termonükleer silahlar konusunda araştırmalar yaptı, 1953'te Bilimler akademisi'ne girdi. Nükleer denemelere karşı çıktı, 1966'da muhalif aydınları bir araya getirerek Stalin'e saygınlığının geri verilmesini protesto etmek üzere XXIII. Parti kongre'sine ortak bir mektup gönderdi. 1968'de samizdat tarafından Rusya'da ve yabancı ülkelerde dağıtılan *la Liberté intellectuelle en U.R.S.S. et la coexistence*'ı (fr. çev.) [SSCB'de düşünce özgürlüğü ve birarada yaşam] yazdı. 1970'te V. N. Çalidze ve A. M. Tverdohlebov ile birlikte, "İnsan haklarını koruma komitesi"ni kurdu. 1975'te Nobel barış ödülü'nü aldı. Aynı yıl New York'ta *Mon pays et le monde* (fr. çev.) [Ülkem ve dünya] adlı kitabı yayımlandı. 1980'de unvanları ve ödülleri elinden alınarak Nijni-Novgorod'a götürüldü ve sıkı gözetim altında yaşadı. 1988'de Moskova'ya dönmesine ve ülke dışına çıkmasına izin verildi. 1989'da Milletvekilleri kongresi üyeliğine seçildi.

SAHAT çoğl. a. (ar. *sâḥa*'nın çoğl. *sâḥât*). *Esk.* Alanlar, meydanlar.

SAHAVET, -ti a. (ar. *saḥâvet*). *Esk.* El açıklığı, cömertlik.

SAHAVETKÂR sıf. (ar. *saḥavet* ve fars. *-kâr*'dan *saḥâvetkâr*). *Esk.* Cömert, eliaçık.

SAHB çoğl. a. (ar. *şâḥib*'in çoğl. *şaḥb*). *Esk.* Peygamberi görmüş ve onunla konuşmuş olanlar.

SAHBA a. (ar. *şahbâ'*, kızıl'dan). *Esk.* Şarap, kırmızı şarap. *"Kana kana içdiğim sahba mıdır kan mıdır"* (Niyazi, XVII. yy.).

SAHEL → SAHİL.

Sahha suresi → ABESE SURESİ.

SAHHAKA ya da **SEHHAKA** a. (ar. *saḥḥaḳa, seḥḥaḳa*). *Esk.* Sevici, lezbiyen.

SAHHAR → SEHHAR.

SAHIH, -hnı a. (ar. *şaḥn*). *Esk.* **1.** Avlu, binanın ortasında ya da önünde bulunan duvarla çevrili, üstü açık kısım. **—2.** Meydan, alan. **—3.** Oyuk, boşluk. **—4.** Sahne. **—5.** Büyük kâse. **—6.** *Sahn-ı azim,* yeryüzü. || *Sahn-ı çemen,* çimenlik. || *Sahn-ı gülistan, sahn-ı gülşen,* gül bahçesi.
—Esk. anat. Kulağın dış boşluğu.
—Mim. Camilerde mihrap duvarına dikey (enine gelişen ulu camilerde koşut) uzanan, sütunlar ve kemerlerle bölünmüş mekân. (Bk. *ansikl.* böl.). || Uzunlamasına planlı bir kilisede, bir yandan koroyeri girişi ya da çaprazsahın karesi, öte yandan narteks, batı kütlesi ya da ana cephe arasında yer alan, cemaate ayrılmış bölüm. (Eşanl. NEF.) [Taşıyıcı dizileri, sahnı, boylamasına ya da enlemesine ayırabilir. Ortada yer alan, genellikle daha geniş ve yüksek sahna *ana sahın, orta sahın, merkezi sahın* ya da *büyük sahın* denir; yanlardaki dar sahınlarsa *yan sahın* adıyla anılır.] || Uzunlamasına planlı yüksek salon, galeri, hol.
—ANSİKL. Mim. Sahınların sayısı ve durumu, caminin boyutlarına ve şemasına göre değişebilir. Küçük camiler, mescitler tek sahınlıdır. Selçuklu döneminin enine gelişen, çok ayaklı ulu camileri mihrap duvarına koşut uzanan sahınlara ayrılmıştır (Sivrihisar Ulu camisi, Bitlis Ulu camisi). Afyonkarahisar Ulu camisi ile Beyşehir Eşrefoğlu camisi ile uzunlamasına planlı, mihraba dikey uzanan sahınlardan oluşurlar. Kimi camilerde enine sahınlar, mihrap ekseninde dikey uzanan, geniş, kubbeli bir sahınla kesilir (Diyarbakır Ulu camisi, Silvan Ulu camisi, Mardin Ulu camisi). Bazı örneklerde ana sahnın tam ortasında küçük bir aydınlık kubbesi bulunur (Kayseri Ulu camisi, Kölük camisi). Sahın sayısı değişik olabilir: Bursa Ulu camisi 4, Aksaray Ulu camisi 5, Erzurum Ulu camisi 7, Afyonkarahisar Ulu camisi 9, Sıvas Ulu camisi 11 sahınlıdır. Merkezi planlı cami şemasının geliştirildiği Osmanlı döneminde, genellikle kare ya da kareye yakın dikdörtgen planlı orta sahın büyük bir kubbeyle, yan sahınlar küçük kubbeler ya da tonozlarla örtülmüştür.

SAHIT sıf. (ar. *saḫṭ*'tan *sâḫıṭ*). *Esk.* Dargın, kırılmış.

SAHİ be. (ar. *şaḥiḥ*'ten). **1.** Gerçek, doğru: *Dedikleri sahi olmasın. Sahi mi söylüyorsun?* **—2.** Gerçekten, sahiden: *Sahi, bak ben bunu düşünemedim.*

SÂHİ sıf. (ar. *sehv*'den *sâhî*). *Esk.* Hata yapan, yanılan.

SAHÎ sıf. (ar. *saḫavet*'ten *saḫî*). *Esk.* Cömert, eliaçık: *"... zaten semih ve sahî bir zat olup..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SAHİB a. (hintçe sözc.; arkadaş, yönetici, bey anlamında ar. *sâhib*'ten). Hindistan'da onur unvanı.

SAHİBE a. (ar. *şaḥib*'in dişl. *şaḥibe*). Bir yerin, bir şeyin kadın sahibi: *Ev sahibesi.*
—Esk. Sahibe-i cemal, güzel kadın. || *Sahibet-ül-beyt,* ev sahibi kadın.

Sahibiye medresesi, Kayseri'de selçuklu veziri Sahip Ata Fahrettin Ali'nin yaptırdığı medrese (1268). Tümüyle kesme taştan yapı, dört eyvanlı medreseler planındadır. Ön cephesi zengin işlemeli taçkapısı ve köşe kuleleriyle Huandhatun külliyesi'ne bağlı medreseninkine benzer. Geometrik geçmeli bordürlü taçkapının yanlarında zikzak kabartmalı sütunlar vardır. Mukarnaslı yarım kubbeyle örtülü giriş eyvanının yan duvarlarında sivri kemerli mihrabiyeler bulunur.

Sahib ül-berreyni vel-bahreyni, "iki denizin ve karanın sultanı" anlamında arapça sözcükler, osmanlı paralarında (1641) yer alan kalıplaşmış unvan: *Sahib ül-berreyni vel-bahreyni izzün nasri Sultan İbrahim bin Sultan Ahmet han Cezayir 1051* (Sultan İbrahim adına 1641'de Cezayir'de basılan altın sultani sikkede).

Sahib ün-nadri ven-nasri fi'l-berri vel-bahri, "karada ve denizde Tanrı'nın hükmüyle desteğine sahip" anlamında arapça sözcükler, osmanlı paralarında (1512) yer alan kalıplaşmış unvan: *sahib ün-nadri ven-nasri fi'l berri vel-bahri Sultan Selim şah bin Beyazit han azze nasrühü sene fi duribe Mardin 918* (Sultan Selim I adına 1512'de Mardin'de basılan altın sikkede).

SAHİCİ sıf. Sahte, yapma olmayan; gerçek: *Sahici zümrütlerle işlenmiş bir kutu.*

SAHİDEN be. Gerçekten, hakikaten, sahi: *Sahiden burada mı kalıyorsun?*

SAHİF, SAHİFE sıf. (ar. *saḫâfet*'ten *saḫif,* dişl. *saḫife*). *Esk.* **1.** Gevşek, boş. **—2.** Zayıf, hafif, etkisiz: *"Tavsiye edilecek bir şeyde Bab-ı hükûmet bâb-ı maişettir düstur-ı sahîfine artık veda etmektir"* (İsmail Suphi). *Efkâr-ı sahife, mütalaa-yı sahife* (boş, yetersiz düşünceler).

SAHİFE → SAYFA.

SAHİH sıf. (ar. *sıḥḥat*'ten *şaḥiḥ*). *Esk.* **1.** Gerçek, açık, doğru: *"Bence en sahih ikbal ruhun göründüğü iki güzel göz, en büyük servet kalbin hissini gösteren gül renginde dudaklardan akseden tebessümdür"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). **—2.** Sağlam, sağlıklı: *"Dudaklarında sahih bir vücudun büyük bir itimad-ı zihnînin nişane-i müstehzîsi olan küçük bir tebessüm vardı"* (Baha Tevfik). **—3.** Kesin, tam, kusursuz *"... yalnız mecmû'ın mikdar-ı bahası beyan olunarak satıldıkda... bey sahih ve lazım olur"* (Mecelle-i ahkâm-ı adliye'den). **—4.** *Sahih-ül-beden, sahih-ül-vücud,* vücudu sağlam ve sağlıklı olan: *"Sahih-ül-vücud bir adamın pek tatlı ve leziz bulduğu..."* (Baha Tevfik).
—Dilbil. → SALİM.
—Esk. dilbilg. Ün... kökün... ...etli harf b... lunmayan sözcük için kullanılır.
—İsl. *Sahih hadis,* Hz. Muhammet'ten son raviye kadar, hepsi de güvenilir olan kişilerin, kesintisiz olarak birbirlerine aktardıkları hadis. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Med. huk. *Sahih nesep* → NESEP. || *Sahih olmayan nesep* → NESEP.
—ANSİKL. Hadis biliminin (usul-i hadis) temel amacı, sahih hadisleri uydurma (mevzu) olan ya da Hz. Muhammet'in sözü olduğu kuşkulu (zayıf) hadislerden ayırıp ayıklamak olmuştur. Bu amaçla saptanan ölçüler içinde en önemlileri, hadisi aktaran kişilerin (raviler) hem zihinsel bakımdan (zabt) hem de ahlaksal ve dinsel yönden (adalet) güvenilir olmaları, raviler zincirinin kopuksuzluğu; hadis olduğu belirtilen sözün akla ve bilimsel gerçeklere, Kuran ayetleriyle, sahih oldukları saptanan başka hadislere aykırı (şaz, muallel) olmaması koşullarıdır.

SAHİHA sıf. (ar. *şaḥiḥ*'in dişl. *şaḥiḥa*). *Esk.* Gerçek; kesin, eksiksiz, sağlıklı: *Efkâr-ı sahiha* (doğru, kesin düşünceler). *Varaka-yı sahiha* (→ VARAKA).

SAHİHAN be. (ar. *şaḥiḥ*'ten *şaḥiḥan*). *Esk.* Gerçekten, cidden.

SAHİK sıf. (ar. *saḥḳ*'tan *saḥiḳ*). *Esk.* Uzak, ırak.

SÂHİK sıf. (ar. *saḥḳ*'tan *sâḥiḳ*). *Esk.* Ezen, döven.

SAHİL a. (ar. *sâḥil*). Deniz, göl, ırmak kıyısı: *Ege sahilleri.*
—Esk. Sahil-hane → SAHİLHANE. || *Sahil-reside,* kıyıya ulaşmış: *"Hep nefha-i latife-i aşkındır eyleyen / Sahil-reside, mevc-i perişan şirimi"* (Tevfik Fikret). || *Sahil-seray* → SAHİLSARAY.
—Ask. denizc. *Sahil muhafaza filosu* → SAHİL GÜVENLİK* GEMİSİ.
—Denizc. *Sahil feneri,* gemilerin güvenle seyredebilmeleri için, kıyıların gerekli görülen noktalarına, liman ağızlarına, ticaret yolları üzerindeki adalara, tehlikeli kayalık ve sığlıklara yerleştirilen ve havanın kararmasıyla birlikte yanan fener. || *Sahil işareti,* denizden kolayca görülebilen mevkilere yerleştirilen ve sahil seyri yapan gemilerin kerteriz olmasını ve kıyıyı tanımasını sağlayan işaret. || *Sahil seyri,* geminin seyir güvenliğini bozmadan, sahil boyunca yer alan fener, şamandıra vb. seyir yardımcılarını izleyerek, gemiyi bir yerden bir yere götürme.
—Huk. *Sahil şeridi,* kıyı kenar çizgisinden



Andrey **Saharov**

Ümit Kırdal



Sahibiye medresesi taçkapısı *Kayseri*

başlayarak kara yönünde, duruma göre on, otuz ya da yüz metre genişlikteki alan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. Sahil şeridi, uygulama imar planı bulunan alanlarda en az on metre, uygulama İmar planı bulunmayan belediyelerle belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışındaki köy ve mezraların yerleşik alanlarında en az otuz metre, Belediye ve mücavir alan sınırları içinde ve dışında planı bulunmayan alanlarda uygulanacak İmar yönetmeliği'nin 6. bölümüne göre yapı yapılabilecek alanlarda ise, en az yüz metredir. Kıyıda doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan araziler üzerinde yapılabilecek yapılarla, toplumun yararlanmasına açık olmak koşuluyla turizm, dinlenme ve sportif amaçlı yapı ve tesisler, sahil şeridinde yer alabilir.

SAHİL a. (ar. *şahil*). *Esk.* At kişnemesi.

SAHİL ya da **SAHEL** (ar. sözc.), Afrika'daki iki doğal bölgenin adı. K.'deki, Cezayir ve Kuzey Tunus'un Akdeniz'e yakın topraklarının tamamını kaplayan bölge; G.'deki, çöl ile Sudan'ın nemli tropikal iklimli alanının geçiş kuşağını oluşturan Sahra'nın güneyindeki bölge. Ne var ki, Sahil terimi, giderek yalnızca bu ikinci bölge için kullanılmaktadır.

Sahil, G.'den 600 mm, K.'den 100 mm eşyağış eğrileriyle sınırlandırılır. B.'dan D.'ya doğru, Atlas okyanusu'ndan Kızıldeniz'e kadar yaklaşık 6 400 km boyunca yayılır. Birleşmiş milletler örgütü'ne göre *Sahil ülkeleri:* Moritanya, Senegal, Mali, Burkina Faso, Nijer ve Çad'dır; ama bunlara Sudan da eklenebilir. İforas Adrarı'nın ve Ayr eteğinin büyük bölümü basamak basamak alçalan kumtaşlı platolardan (kuzeyde, ergler altında kaybolur) oluşan düz yataklı alanlar bütünüdür. G.'den K.'e doğru azalan yağışlar, birdenbire boşalan sağnaklar halinde yılın üç ayında (temmuz-ağustos-eylül) toplanır. Serin kış döneminde, özellikle aralık-ocak aylarında ve kurak mevsimin başlarında oldukça düşük (ortalama en düşük sıcaklık 15 °C) olan sıcaklıklar, kurak mevsimin sonunda (en yüksek sıcaklık ortalaması 40 °C ya da daha yüksektir) artar. Senegal, Nijer, Logone, Şari ya da Nil gibi bazı büyük ırmakların dışındaki akarsular zaman zaman kurur; güneyde kurak mevsimin başından itibaren, kuzeydeyse iki sağanak yağış arasında, akarsu yatakları kurur ve bu yataklarda bir sürü gölcük (su birikintisi) belirir. Bitki örtüsü, kurakçıl özellikte ağaç ya da ağaççıklarla otlardan oluşur. Ağaçlı ya da ağaççıklı savanlardan yavaş yavaş bozkırlara geçilir. Toprağın yapısına, su örtülerinin bulunup bulunmamasına bağlı olarak savanlardan bozkırlara yavaş yavaş ya da ani bir geçiş vardır.

Bu alanı iki tür insan topluluğu paylaşır. Güneyde zenci çiftçiler yerfıstığı ve darı ekerler; kuzeydeyse beyaz çobanlar (Mağribliler, Tuaregler ya da Pöller) sığır, geviş getiren küçükbaş hayvanlar ya da deve beslerler. Çiftçiler yerleşik bir yaşam sürerler ve kuzeyde elverişli yağışların görüldüğü sınırlara kadar yayılırlar: oysa çobanlar, göçebe ya da yarı göçebedir: son yağmurlardan sonra su bulunan yerlerde (ırmak ya da göl kıyıları, kuyu ya da su kaynağı bölgeleri) toplanan çobanlar, kışı geçirmek için en iyi otlakları ve tuzlu toprakları bulmak için çevreye dağılırlar.

Bu insan topluluklarının oldukça güvensiz bir yaşam biçimleri vardır: tarım ve hayvancılık temelde iklime ve özellikle yağışlara bağımlıdır; oysa hem iklim hem de yağışlar oldukça düzensizdir. Sahil ülkelerinde az ya da çok uzun, kurak ya da nemli dönemler yaşanır. 1972-73 yıllarındaki kuraklığın ardından bir dizi çok kötü yılların yaşanması, sonuçta içler acısı olayların yaşanmasına yol açmıştır: yeterli ürün alınamamış, hayvan sürüleri telef olmuştu. Gerçekte tarım alanları genişlerken otlaklar azalmış ve hayvancılıkta uygulanan sistem doğal ortamın koşullarına uyarlanamamıştır: hayvan sayısının genellikle olması gerekenin üstünde oluşu çölleşmeyi kolaylaştırmaktadır; çobanlar sürülerini ya satmamakta ya da hayvanlar yaşlandıktan sonra satmaktadır. Sahil'in (daha sonra bu hayvanların güneydeki Sudan'da büyütülmesi hesaplanmaktadır) bir "kaynak" bölge haline getirilmesi planlanmaktadır. Aynı biçimde, kuraklık sürekli bir tehdit oluşturduğundan, ekimin yalnızca elverişli yerlerde yapılması düşünülmektedir. Sahil'de bazı maden kaynakları (Nijer'de uranyum) da vardır.

SAHİL ya da **SAHİL-SUMMAM** *(uved),* Cezayir'de uved; yaklş. 200 km. Biban kütlesinden doğan uved Sahil, Hamza ovasını aşar, K.'e döner, Curcura sıradağlarıyla Biban dağları arasında geniş bir yapısal çöküntü alanına girer. Yukarı kesimi kuru olan vadi aşağı kesime doğru zeytinağaçlarıyla örtülür; uved daha sonra Summam* adını alarak Bicaye körfezine dökülür.

Sahil güvenlik komutanlığı, Türkiye kıyılarının, karasularıyla içsuların, Marmara denizi, İstanbul ve Çanakkale boğazları, liman ve körfezlerinin korunması, güvenliğinin sağlanması ve deniz yoluyla yapılan kaçakçılığın önlenmesiyle görevli komutanlık. Barış zamanında görev ve hizmet yönünden İçişleri bakanlığı'na bağlıdır. Ancak kadro ve kuruluşu Türk silahlı kuvvetleri içindedir.

Sahil sağlık denetleme merkezleri, bulaşıcı hastalıkların yabancı ülkelerden yurtiçine ve yurtiçinden yabancı ülkelere yayılmasını önlemekle görevli Hudut ve sahiller sağlık genel müdürlüğü'nün taşra kuruluşu. (Sahil sağlık denetleme merkezi baştabiplikleri: İstanbul, Çanakkale, İzmir. Sahil sağlık denetleme merkezi tabiplikleri: Büyükdere [İstanbul], Karaköy [İstanbul], Antalya, Mersin, İskenderun, Zonguldak, Samsun, Trabzon, Hopa, İzmit, Fethiye, Kuşadası, Bodrum, Marmaris, Bandırma, Tekirdağ, Ayvalık, Finike, Çeşme, Güllük, Rize, Giresun, Ordu, Kaş, Ereğli, Sinop, İnebolu, Edremit, Enez, Alanya, Aliağa, Botaş [İskenderun].)

SAHİLEŞMEK gçz. f. Gerçeklik kazanmak, gerçekleşmek: *Haberler sahileşti.*

◆ **sahileştirmek** ettirg. f. Gerçek hale getirmek; gerçekleştirmek.

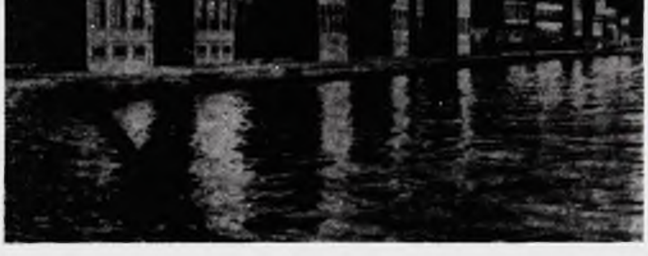
SAHİLEŞTİRMEK → SAHİLEŞMEK.

SAHİLHANE a. (ar. *sāhil* ve fars. *hāne*'den *sāhil-hāne*). Esk. mim. Osmanlı döneminde "yalı" anlamında kullanılan sözcük.

SAHİLKENT, esk. **İncirağacı,** Antalya'nın Finike ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 317 nüf. (1990). Belediye.

SAHİLSARAY a. Esk. mim. Deniz kıyısında yer alan osmanlı saraylarına verilen ad. (XVI. ve XVII. yy.'larda sahilsaraylara rastlanmaz. XVIII. yy.'da yapımına başlanan bu tür sarayların en ünlüleri: Boğaziçi'nin iki yakasında yer alıyordu: Hatice sultan sarayı, Çırağan sarayı, Hümayunâbâd [Bebek] sarayı, Beşiktaş sarayı, Beylerbeyi sarayı, Dolmabahçe sarayı vd.)

Emirgân kıyılarında İsmailpaşa sahilsarayı *İstanbul*



SAHİLYULAFI a. Sahil kumsallarında yetişen, uzun köksaplı, sarımtırak beyaz başaklı, çok açık yeşil renkli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *ammophila,* buğdaygiller familyası.)

—ANSİKL. Birçok türü bulunan sahilyulafı Atlas okyanusu ve Akdeniz kıyılarında hareketli kumulları durdurmak için kullanılmaktadır; çünkü bu bitki yıldan yıla kuma oturmakta ve kumsalın yüzeyinde yayılan "yatay kökleriyle" (gerçekte bunlar kök değil köksaptır) kumların hareketini önleyen bir ağ oluşturmaktadır.

SAHİN, SAHİNE sıf. (ar. *suḫūnet*'ten *saḫin, saḫine*). *Esk.* Kızgın, çok sıcak: *Mayiat-ı sahine* (sıcak sular).

SAHİP a. (ar. *şāḥib*). **1.** Kendine ait bir malı, eşyası, bir hayvanı vb. olan kimse: *AK 751 plakalı araba sahibinin, arabasını bankanın önünden çekmesi rica olunur.* **—2.** Bir mülkiyet hakkı bulunan kimse; malik: *Yalnızca kat sahiplerinin katılabileceği bir toplantı.* **—3.** *Çocuk sahibi,* çocuğu olan ya da belirtilen sayıda çocuğu olan kimseyi belirtir: *Üç çocuk sahibi bir aile.* **—4.** *Bir şeye sahip, bir şey sahibi,* bir şeyi elinde bulunduran ya da onu edinmiş olan kimseyi; belirtilen bir niteliği taşıyan şeyi ya da kimseyi belirtir: *Ben böyle bir yetkiye sahip değilim. Bu konuda yetki sahibi değilim. İyi niyet, zevk sahibi bir insan. Sayısız güzelliklere sahip bir ülke.* **—5.** Bir şeyi yapan, ortaya koyan ya da düzenleyen kimse (yapılan şeyi belirten bir tamlayanla): *Hayır sahiplerinin adları isteklerine uygun olarak gizli tutulacaktır. Düğün sahibi.* **—6.** Bir kimseyi koruyan, kollayan ya da onunla ilgili kimi sorumlulukları yüklenmiş olan kimse: *Bu insanların, bu çocukların bir sahibi yok mu? Hastanın sahibi gelmediği için, taburcu edilmesi gecikti.* **—7.** *(Birine, bir şeye) sahip çıkmak,* biriyle, bir şeyle ilgilenmek, onu koruyup gözetmek; bir şeyin kendisine ait olduğunu ileri sürmek. || *Sahip kılmak,* bir kimsenin bir şeye sahip olmasını sağlamak. || *(Bir şeye) sahip olmak,* onu elinde bulundurmak; onun üzerinde iyelik hakkı bulunmak: *Güçlü bir orduya sahip olmak. Sahip olduğu malı mirasçılarına pay etmek.* || *Sahip olmak,* kendi sorumluluğunda olan bir kimsenin, bir hayvanın başkalarına zarar vermesini önlemek: *Köpeğine sahip ol, herkesi ısırıyor.* || *Bir kadına, bir kıza sahip olmak,* onunla cinsel ilişkide bulunmak: *Ona zorla sahip olmuş.*

—*Esk. Sahib-cemal,* güzel, çok güzel. || *Sahib-firaş,* hasta yatağa düşmüş. || *Sahib-kemal,* olgunluk sahibi. || *Sahib-kıran* → SAHİPKIRAN. || *Sahib-nazar,* görüşü kuvvetli. || *Sahib-vücud,* varlığı sayılır, saygın. || *Sahib-zuhur,* ortaya çıkıp kendini saydıran, nüfuz kazanan. || *Sahib-i asa,* asası olan; Musa peygamber. || *Sahib-i beyan,* Hz. Muhammet. || *Sahib-i devlet,* şanslı, kısmetli. || *Sahib-i emel,* isteği, dileği olan, ihtiraslı. || *Sahib-i gayret,* gayretli, çalışkan. || *Sahib-i hane,* ev sahibi. || *Sahib-i iffet,* namuslu, temiz. || *Sahib-i iktidar, sahib-i kuvvet,* kuvvetli, iktidar sahibi. || *Sahib-i imtiyaz,* ayrıcalıklı. || *Sahib-i kadib,* kılıç sahibi; Hz. Muhammet. || *Sahib-i kâinat,* Tanrı. || *Sahib-i namus,* kanun koyucu; namuslu; Hz. Muhammet. || *Sahib-i rey,* düşüncesi değerli bulunan, kabul edilen; vezir. || *Sahib-i rüşd,* rüştünü ispat etmiş; erişkin; gerçek dindar. || *Sahib-i sıffin,* Sıffin savaşı'nın ulu kişisi; Hz. Ali. || *Sahib-i sikke ve hutbe,* adına sikke bastırılan ve hutbe okutulan hükümdar. || *Sahib-i tabiat,* iyi yaradılışlı. || *Sahib-i Yasin,* Yasin suresi okutularak kendisine çağrıda bulunulan kimse; Hz. Muhammet. || *Sahib-i yedd-i beyza,* beyaz el sahibi; Musa peygamber; mucizeler yaratan. || *Sahib-i zaman,* devrin en güçlü, en kudretli kişisi. || *Sahib-ül-beyt* ya da *sahib-i beyt,* ev sahibi. || *Sahib*

-*ül-hayrat ve -l-hasenat*, hayırlı ve güzel işler yapan. || *Sahib-ül-hut* ya da *sahib-i hut*, balık adam; Yunus peygamber.

—Esk. sil. *Sahibi menzil*, oku istenilen menzile atarak okun düştüğü yere kitabesini diktiren usta okçulara Osmanlılar'da verilen ad.

—İkt. tar. *Sahib-i ayar*, darphanelerde kesilen paraların ayar ve ölçülerini belirleyen ve denetleyen görevli.

—İsl. *Sahibi huruç*, islam inancına göre dünyada dirlik ve düzenliğin bozulduğu bir sırada ortaya çıkarak dünyayı yeniden düzene sokacak kişi; mehdi. || *Sahibi tertip*, üzerinde beş vakitten daha fazla namaz borcu bulunmayan müslüman. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. *Sahib-i maide*, nafaka yükümlülüğü altında olsun ya da olmasın evinde birlikte oturduğu kişileri besleyen, bakan kimse.

—Kur. tar. *Sahib ül-arz*, miri topraklan devlet adına kullanan tımar, has ve zeamet sahipleri. || *Sahibi devlet*, Osmanlılar'da sadrazamın sıfatlarından biri. || *Sahibi mekasim*, Osmanlılar'da savaşlarda elde edilen ganimeti, ganimet almayı hak edenler arasında bölüştürmekle görevli kimse.

—ANSİKL. İsl. En az altı vakit namazı kazaya kalmış olan müslüman, sahibi tertip olmaktan çıkar. Sahibi tertip olanın, bir ya da en çok beş vakit namazı kazaya kalırsa, içinde bulunduğu vaktin namazını kılmadan önce kazaya kalmışları kılması gerekir. Ancak, kazaya kalmış namazı altı vakti bulan kişi, sahibi tertip olamayacağı için, önce içinde bulunduğu vaktin namazını, daha sonra da kaza namazını kılar. Bu durumda olanlar için kaza namazlarını belli bir zamanda kılma zorunluluğu yoktur.

SAHİP ATA → FAHRETTİN ALİ.

SAHİP GİRAY I (öl. 1551), Kazan hanı (1521-1524) ve Kırım hanı (1532-1551). Mengli Giray I'in oğlu. Kardeşi ve Kırım hanı Mehmet Giray I'le birlikte Moskova prensliğine karşı bir sefer düzenledi (1521). 1524'te Kazan Hanlığı'nı kardeşi Safa Giray'a bırakarak İstanbul'a gitti. Kanuni Sultan Süleyman tarafından, İslam Giray'ın yerine Kırım hanlığına atandı (1532); maiyetine verilen osmanlı kuvvetlerinin yardımıyla tahtı ele geçirdi. Kendisine karşı mücadeleyi sürdüren İslam Giray'ı ortadan kaldırdıktan sonra (1534) egemenlik alanlarını gittikçe genişleten Ruslar'la mücadeleye girişti, Osmanlılar'ın yardımıyla Astrahan'ı zapt etti (1549). Hanlığı sırasında Kırım'da osmanlı nüfuzu iyice güçlendi; osmanlı saray ve yönetim usulleri benimsenmeye başlandı. Büyük bir savaşçı ve parlak bir yöneticiydi. Osmanlılar'dan Gözleve'yi istemesi, hakkında kuşku yarattı; İstanbul'dan gönderilen Devlet Giray tarafından öldürüldü.

SAHİP MOLLA Pirizade, türk şeyhülislam (İstanbul 1674 - *ay. y.* 1748). Yeniçeri subaylarından Piri Ağa'nın oğlu. Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Feyzullah Efendi'nin yanında yetişti. Müderrislik aşamasından sonra padişah vakıfları müfettişliğine atandı. Mahmut I'in ikinci imamı olarak görev yaparken, şehzade hocalığına getirildi (1729). Birinci imamlığa (imamı evvel) yükseldi (1731). İstanbul kadısı (1732), Anadolu kazaskeri (1737), iki kez (1740-1742; 1743) Rumeli kazaskeri ve şeyhülislam (1745) oldu. Yaşlılığı ve hastalığından ötürü azledildi (1746). Değerli bir şair ve bilim adamı olan Pirizade, İbni Haldun çevirmeni olarak da ünlüdür. Divan şairi olan ve *Sahip* mahlasını kullanan oğlu Pirizade Osman Sahip Efendi de Mustafa III döneminde babası gibi şeyhülislamlık yaptı (1768-1770).

Sahipata külliyesi, Konya'da cami, türbe, hankâh ve hamamdan oluşan yapı topluluğu; caminin taçkapısındaki yazıta göre, selçuklu veziri Sahip Ata tarafından dönemin ünlü mimarı Kölük bin Abdullah'a inşa ettirildi (1258). Cami dışındaki yapılar 1283'te tamamlandı. Haluk Karamağaralı'nın araştırmalarında ilk caminin ağaç direkli, ahşap ulu camiler planında olduğu saptandı (bu türün Anadolu'daki ilk örneği). Bu yapı yanınca günümüze ulaşan cami inşa edildi. Taş, tuğla ve çini süslemeli çifte minareli taçkapı Anadolu'da ilk kez burada görülmektedir. Firuze ve lacivert renkli çinilerle süslü yivli minarelerin soldaki tümüyle, sağdaki ise şerefeye dek yıkılmıştır. Anıtsal görünümlü taçkapının yanlarında yer alan derin niş biçimindeki sebiller de Anadolu'daki ilk örneklerdir. Ahşap direkli ilk camiden kalan görkemli mihrap geometrik motifler, yıldızlar, kıvrıkdallar, rumiler ve palmetlerle süslü firuze, lacivert, mor renkli çini mozaiklerle kaplıdır. Selçuklu çini sanatının en zengin örnekleriyle bezeli olan türbe, bir yandan camiye, öte yandan da hankâha açılır. Türk üçgenlerine oturan kubbeyle örtülü bu yapının içinde altı lahit bulunmaktadır (yüksek ve tümüyle çiniyle kaplı olanı Sahip Ata'yı aittir). Külliyenin hamamı, yörede "Sultan hamamı" olarak bilinir. Çifte hamam planındaki yapının keçehanesi vardır.

SAHİPATAOĞULLARI, Anadolu selçuklu veziri Sahip Ata Fahrettin* Ali'nin oğulları tarafından Afyonkarahisar ve yöresinde kurulan türk beyliği (1275-1343). Birkaç anadolu selçuklu hükümdarına vezirlik yapan Sahip Ata Fahrettin Ali, Gıyasettin Keyhüsrev III döneminde (1265-1282) Anadolu'yu denetimi altına alan ilhanlı hükümdarı Abaka Han tarafından Moğollar'a karşı Memluklar'la işbirliği yaptığı gerekçesiyle vezirlikten uzaklaştırılarak tutuklandı (1272). Bir süre sonra hapisten kurtulan Sahip Ata, Abaka'nın huzuruna çıkarak yeniden vezir olma hakkını kazandığı gibi, oğulları Tacettin Hüseyin ile Nusrettin Hasan'a Afyonkarahisar (Karahisar) ve yöresinin has olarak verilmesini sağladı (1275). Böylece Sahipataoğulları Tacettin ve Nusrettin'in ortak yönetimi altında kurulan beylik, Karamanoğlu Mehmet Bey ile düzmece selçuklu şehzadesi Cimri'nin Konya'yı ele geçirmeleri üzerine (1277) onlara karşı harekete geçti. Karamanlılar'la yapılan Değirmençayı savaşı'nda (1277), Tacettin Hüseyin ve Nusrettin Hasan ölünce, Hasan'ın oğlu Şemsettin Mehmet beyliğin başına getirildi. Şemsettin Mehmet de Germiyanoğulları'nın bir saldırısını önlemek için giriştiği savaşta ölünce (1287), oğlu Nusrettin Ahmet ardılı oldu. İlhanlılar'ın Anadolu genel valisi Timurtaş, kendisine başkaldıran uç beylerini denetim altına almak için sefere çıktığında, Sahipataoğlu Nusrettin Ahmet, Germiyanoğulları'na sığındı. Karahisar'ı kuşatan Timurtaş, babası Emir Çoban'ın ilhanlı hükümdarı Ebu Sait tarafından öldürülmesi üzerine kuşatmayı kaldırıp Mısır'a kaçınca (1327), yurduna geri dönen Nusrettin Ahmet, Germiyanoğulları'nın egemenliğini tanıdı. Onun ölümünden (1343) sonra da toprakları Germiyanoğulları beyliğine katılan Sahipataoğulları ortadan kalktı.

SAHİPKIRAN a. (ar. *ṣāḥib* ve *ḳırān*'dan *ṣāḥib-ḳırān*). *Esk.* Başarı ve üstünlük sağlayan hükümdar: *"Ulu sahib-kıran olmak dilersen şöyle kim keyvan / Ko bu yele varur tahtı unıt bu kasr u eyvanı"* (Ahmedi, XV. yy.). [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. "Sahipkıran" terimi, Osmanlılar'da genel olarak Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman hakkında kullanıldığı gibi, onlara benzetilen bazı padişahlar (Murat IV, Mahmut II vb.) için de kullanım gördü. Ayrıca, bu terimi hak etmesi için hükümdarın iki özelliğinin daha bulunması gerekirdi: "sadeyn" (iki uğurlular) denen Venüs (Zühre) ile Jüpiter (Müşteri) gezegeninin kıranında (aynı duruma gelerek birleştikleri sırada) dünyaya gelmek; "kıran" aynı zamanda "sikke" anlamına geldiğinden, hükümdarlığı döneminde para basılmış olmak. Divan edebiyatında daha çok kişiyi övmek amacıyla kullanılan bu terim, Osmanlılar dışında timurlu hükümdarı Timur için de kullanıldı.



Sahipata külliyesi taçkapısı
Konya

SAHİPLİK a. Sahip olma durumu; iyelik.

SAHİPSİZ sıf. **1.** Kimseye ait olmayan, sahibi bulunmayan bir şey için kullanılır: *Sahipsiz bir tarla.* **—2.** Başıboş dolaşan evcil bir hayvan için kullanılır: *Sahipsiz köpekler.* **—3.** Kendisine sahip çıkan birisi bulunmayan, koruyanı, kollayanı olmayan: *Bu vatan sahipsiz mi? Sahipsiz çocuklar.*

—Med. huk. *Sahipsiz eşya*, özel mülkiyete konu olabilen, ancak üzerinde mülkiyet hakkı bulunmayan eşya. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Med. huk. Bir eşyanın sahipsiz sayılması için ya eşya üzerinde mülkiyet hakkı hiç kurulmamış olmalı ya da eşya üstündeki mülkiyet hakkı malik tarafından terk edilmiş ve yeniden mülkiyet hakkı kurulmamış olmalıdır. Sahipsiz eşya üzerinde mülkiyet hakkı kurulabilir. Ancak eşyanın taşınır ya da taşınmaz oluşuna göre, mülkiyet hakkının kurulması farklılık gösterir. Sahipsiz taşınır eşyanın mülkiyeti ihraz yoluyla, sahipsiz taşınmaz eşyanın mülkiyeti ise işgal yoluyla kazanılır (Türk med. k. md. 641, 691). İşgal yoluyla mülkiyeti kazanılabilecek taşınmazlar, tapuya kayıtlı olan ancak sahibinin mülkiyet hakkından vazgeçmesi ve adına yapılmış kaydın silinmesi nedeniyle sahipsiz olan taşınmazlardır.

SAHİR, SAHİRE sıf. (ar. *seher*'den *sahir*, dişl. *sahire*). *Esk.* Gece uyumayan, uykusuz: *"Sahir misin ey terâne-perdâz-ı şehir / Bir nâme ile bin gönül ettin teshîr"* (Muallim Naci, XIX. yy.).

SAHİR, SAHİRE sıf. (ar. *siḥr*'den *sāḥir*, dişl. *sāḥire*). *Esk.* **1.** Büyücü: *"Sâhirlere galebe edecek mucizeler verdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Büyüleyici güzellikte olan.

SÂHİR sıf. (ar. *saḫr*'dan *sāḫir*). *Esk.* Maskara, maskaralık eden.

SAHİRANE be. (ar. *sahir* ve fars. *-ane*'den *sāḥirāne*). *Esk.* Büyülercesine, büyüler gibi.

SAHİRE a. (ar. *sāhire*). *Esk.* **1.** Dünya. **—2.** Çöl. **—3.** *Sahire-i gabra*, yeryüzü.

SAHİRE → SAHİR.

SAHİVAL, Pakistan'ın kuzey-doğu kesiminde kent, Multan ile Lahor arasında; 150 954 nüf.

Sahival, Pakistan ve Hindistan'da yaşayan, bol süt veren zebu ırkı.

SAHK a. (ar. *saḥḳ*). *Esk.* Dövme, ezme; döverek yumuşatma.

SAHLEP a. (ar. *saḥleb*). *Esk.* Salep.

SAHLİNS (Marshall David), amerikalı antropolog (Chicago 1931). Başlıca alan araştırmalarını Fiji adalarında, Yeni Gine'de ve Türkiye'de yaptı. Yapıtları kültürcülük ve marxçılığın kavşak noktasında yer alan bir kuramcı olarak, devletsiz toplumların iktisadi ve toplumsal örgütlenmesi ve bu toplumlarını yansıtma sistemleriyle ilgilendi. Yapıtları: *Social Stratification in Polynesia* (Polinezya'da toplumsal katmanlaşma, 1958) ve *Tribesmen. A Study of segmentary Societies* (Kabile toplulukları. Bölünümsel toplumlar üzerine bir inceleme, 1968). Ayrıca, Yenitaş devriminden sonraki ilkel iktisadı kuramlaştırmaya çalışan (1972), yararcı etkinlikler karşısında kültürün özerkliği kuramının temellerini atan (1976) ve antropolojik açıdan sosyobiyolojiyi eleştiren (1976) çeşitli yapıtlar yazdı.

SAHN a. (ar. *Sahn*). *Esk.* Sıcaklık.
—Esk. eğit. *Sahn medreseleri*, medreselerin hariç ve dahil aşamalarından sonraki, yükseköğrenime geçiş aşaması sayılan medreselere verilen ad. İstanbul'da başlıca sahn medreseleri, "Sahn-ı seman" denilen ve Fatih'in kurduğu dinsel bilimlere özgü medrese ile "Sahn-ı Süleymaniye" denen ve Kanuni Sultan Süleyman'ın kurduğu, pozitif bilimlerin öğretildiği öğretim kurumuydu. Fatih medreseleri'nde, pozitif bilimlere özgü (tıp dışındaki bilimler için) ayrıca bir sahn daha vardı. || *Sahn dersleri*, medreselerin hariç ve dahil aşamalarında öğrenimlerini tamamlayanların Fatih'teki Sahn-ı seman'a geçerek okumaya başladıkları din bilimleri.

SAHNE a. (fr. *scène;* ar. *şahn*; yun. *skene*'den). **1.** Tiyatroda oyuncuların oynadığı yer: *Deneme tiyatrosu sahnesi.* **—2.** Tiyatroda olayın geçitiği yer ve bu yeri canlandıran dekorların tümü: *Sahne bir ormanı canlandırıyor.* **—3.** Herhangi bir gösteri gerçekleştirmek üzere düzenlenmiş yer: *Gazino sahnesi. Ödül alanları sahneye davet etmek. Başarılı bir sahne düzenlemesi.* **—4.** Bir tiyatro oyununda bir perdenin alt bölümü, tablo: *İkinci perde üçüncü sahne.* **—5.** Bir anlatıda, bir filmde vb. kendi içinde bir bütünü oluşturan bölüm, yan olay: *Romanın en etkileyici sahnelerinden biri. Unutulmaz bir aşk sahnesi.* **—6.** Bir kimsenin basit bir izleyici olarak katıldığı eylem: *Felaket sonrasında içler acısı sahnelere tanık olmak.* **—7.** Gösteri, eğlence dünyası ya da tiyatro (genellikle çoğul olarak kullanılır): *Kaç yıldır sahnedesiniz? Sahnelerimizin altın sesli sanatçısı. Sahneyi bırakmak.* **—8.** İnsanların etkinlik gösterdikleri bir yer: *Siyaset sahnesine ilk adımını atmak.* **—9.** *Sahne arkası*, kulis. || *Bir olaya sahne olmak*, bir yer sözkonusuysa, orada bir olay geçmek, meydana gelmek: *İzmir, bu ziyaret nedeniyle hareketli anlara sahne oldu.* || *Sahne sempatisi*, sanatçının izleyicide uyandırdığı sevencenlik, cana yakınlık duygusu. || *Sahneden ayrılmak*, sözkonusu bir oyuncuysa artık tiyatroda oynamak, emekli olmak; bir kimseyse bir köşeye çekilmek, silinmek, unutulmak. || *Sahneye çıkmak*, sözkonusu sanatçıysa, sanatını sahneden izleyicilere sunmak, ortaya çıkmak, belirmek: *Kardeşi de sahneye çıkınca sorunun yönü değişti.* || *Bir oyunu sahneye koymak*, onu oluşturan öğeleri bir bütünlük içinde uyumlu bir duruma getirerek sahneye uygulamak, sahnelemek.
—Antik. Klasik dönem yunan tiyatrosunda, *orkestra*'nın gerisinde bulunan ve hem kulis, hem oyuncuların soyunma yeri olarak kullanılan geçici yapı.
—Oy. *Sahneye koyma*, bir lirik ya da dramatik yapıtın, bir senaryonun sahneye ya da sinemaya uyarlanması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tiyat. *Sahne aygıtları*, dekor değiştirmek ve sahneleme sırasında çeşitli efektler elde etmek için kullanılan aygıtlar ve araçların tümü. || *Sahne tasarımcısı*, Bir tiyatronun (sahne ve salon) düzenlenmesi ve donatılması konularında uzmanlaşmış mimar ya da dekoratör. || *Sahne tasarımı*, bir tiyatro oyununun ya da herhangi bir gösterinin sahneye konulması için gerekli resimsel, plastik ve teknik öğelerin tümü. (Eşanl. SENOGRAFİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Antik. İlk taş sahne Atina'da yapıldı , anıtsal cephesi trajedilerde dekor olarak kullanıldı; buraya üzerine çeşitli dekorlar yapılan bez panolar [*katablimata*] konulabiliyordu. Sahne dekoru, ray üzerinde kaydırılarak gerektiğinde değiştirilebilen iki düşey panodan ya da kendi ekseni üzerinde dönebilen, iki yüzü de boyanmış hareketli levhalardan da oluşabilirdi. Hellenistik dönemde oyuncular, sahnenin önünde yer alan *proskenion*'un üzerinde oynarlardı.

Batı tiyatrolarında yer alan sahnenin Türkiye'de kullanılmaya başlandığı tarihi kesinlikle saptamak mümkün olmamakla birlikte, sahneli tiyatro kavramının XIX. yy.'ın ilk yarısında yerleştiği ve yaygınlaştığı söylenebilir Sahneli tiyatronun yaygınlaşmasında önce Türkiye'ye gelen yabancı topluluklar, ardından Dolmabahçe (1859) ve Yıldız (1889) sarayı tiyatrolarının açılması da etkili olmuştur.
—Oy. *Sahneye koyma.* Yüzyıllar boyunca çok zengin ve çeşitli sahne efektlerinin kullanıldığı bilinmekle birlikte, sahneye koyma kavramı ve terimi ancak XIX. yy.'ın ikinci yarısında, sahneye koyuculuk mesleğinin resmilik kazanmasıyla birlikte kendini herkese kabul ettirmiştir. Sahneye koyma oyun metninin tam olarak sahneye aktarılmasını, gösteriyi oluşturan öğeler arasında uyum kuran, oyunun anlamının tümüyle belirmesini sağlayan bir sorumlu kişinin yetki ve otoritesi altında gerçek bir partisyonun ortaya çıkmasını gerektirir.

Tüm çağdaş sahneye koyma tekniği, yüzyılımızla birlikte başlayan ve değişik derecelerde, gerçeğin figüratif gösteriminden yana olanlarla; tersine, gerçekdışına, simgeciliğe, tiyatrosallığa da hak tanınmasından yana olanları karşı karşıya getiren tartışmaya bağlı kalır. Gerçekten de, her türlü sahneye koyma, gerçekle düşsel arasında, gerçekliğe göndermeyle tiyatrosallığın kesinlenmesi arasında sürekli bir gidiş geliş içinde gelişir.
—Tiyat. *Skene* (sahne) sözcüğü antik yunan tiyatrosunda, orkestranın gerisinde olan ve önceleri tiyatro gereçlerini koymak için kullanılan, aynı zamanda yunan piyeslerinin oldukça sade dekorunu oluşturan kulübe anlamına geliyordu; bazı oyuncular da buradan girip çıkarlardı. Yavaş yavaş bu kulübe süslendi, oyuncular da kulübenin düz damına çıkıp fondaki dekore edilmiş duvarın önünde oynamaya başladılar. Böylece modern anlamda bir sahneye dönüştü. Aristoteles sahne tasarımının kökenini Sophokles'e mal eder; Euripides de, *İon* adlı trajedisinde boyalı sahne fonları kullanmıştır. İ.Ö. V. yy.'ın sonunda yalnızca renklerden değil, ışık -gölge oyunlarından da yararlanan Atinalı Apollodoros'un sanatına *skiagraphia* (gölge resmi) denildiği için, bu terim Platon' da perspektife karşılık olan *skenographia* ile zaman zaman karıştırılmıştır. Dekorda gerçekçiliğin hızla ağır basması üzerine (Platon'da, daha o zamanlarda yaygın olan *mimesis* öğretisi), İ.Ö. V. yy.'ın sonlarına doğru, *skene*'nin dibindeki boyalı seyyar gergiye, *periaktos* denilen yan dekorlar eklendi: bunlar bir eksen üzerinde dönebilen ve yüzlerinden herhangi biri ortadaki dekorla birleşebilen prizmalardı. Bunun sonucu olarak, olayın geçtiği yerlerin kabataslak tipolojisi çabucak yaygınlaştı: yergili oyunlar için orman görünümü, komediler için konut, trajediler için tapınak, saray, savaş çadırı, köy ya da deniz görünümü. Bu gerçekçi estetik, icat edilen aygıtların da yardımıyla, kuşaktan kuşağa daha karmaşık bir hale geldi. Göz önünde değişiklik yapmaya yarayan "ekkyklema" denilen yürüyen platformlar, tanrıları ve kahramanları havada uçuran ve "pensilia" denilen kaldırıcılar, "anapiesmata" denilen kapaklar, yeraltı merdivenleri, hatta asansörler Hellenistik dönemin başlıca aygıtlarıydı.

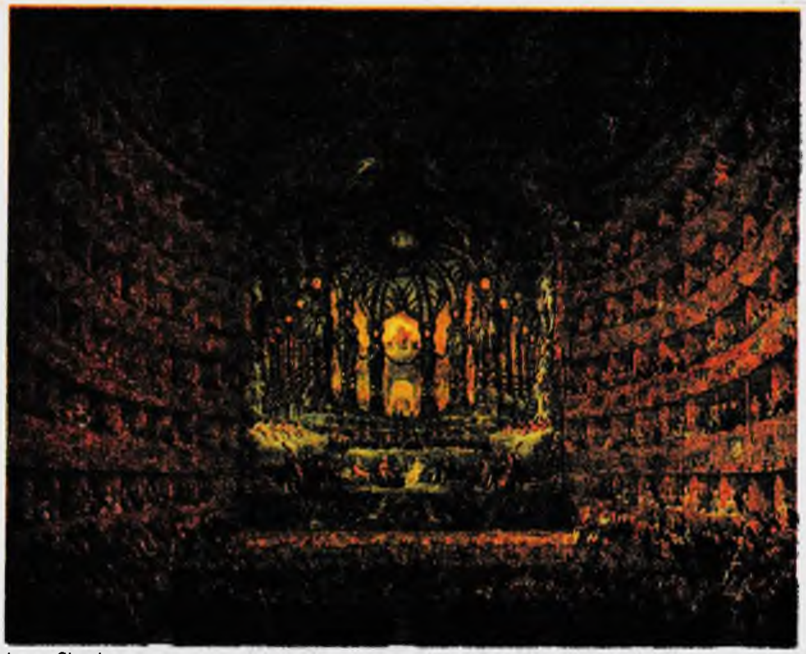
Eukleides, *Optika* adlı yapıtında, sahne tasarımcılığının temelini oluşturan ve üç boyutlu (gerçek, düşsel ya da simgesel) bir uzam yanılsaması sağlamaya yönelik kuramları ve aksiyomları ortaya koydu. Yunan ve roma tiyatrolarının düzenleyici çizimlerini karşılaştıran romalı mimar Vitruvius da sahne tasarımı sözcüğüne çifte bir anlam yükledi: dekorları perspektife göre yapma sanatı ve "yüzlerle kenarlardan yalnız birinin değil, dipteki bölümlerin de yüksekliğini gösteren" mimari çizim. Roma tiyatrosunda, sahne uzamıyla -olayın geçtiği yerleri yanılsamalı olarak göstermeyi amaçlayan boyalı dekorlar- seyirci uzamı arasında bir kopukluk bulunuyordu. Salon, sahnenin tamamlayıcı bir parçası olup akustik, özellikle de görsel sorunlara en iyi biçimde çözüm getirmek üzere yapılmıştı.

Rönesans'tan itibaren, salonla sahnenin bütünlüğü ve birbiriyle uyum sağlaması, sahne tasarımcılarının başlıca kaygılarından biri oldu. Vitruvius'un Roma' daki klasik temsiller hakkında bilgiler veren kitabının 1486'da Sulpicio da Veroli tarafından basılmasından, XVI. yy.'ın ilk on beş yılına değin geçen süre içinde -belgeler ve bilgiler artık perspektifli dekorun yerleştiğini gösteriyor- bir araştırma ve deneme dönemi yaşandı. Brunelleschi, Uccello, Piero Della Francesca her şeyden önce çizgisel perspektife açıklık kazandırarak plastik evrene bir biçim değişikliği getirdiler. Vitruvius'un yeni baştan yorumlanan verilerine dayanan Serlio bir kitabında (Paris, 1545) "sahne perspektifi"nin temellerini attı. Ona göre sahne dekoru sabitti, gökgürültüsü ve şimşek etkisi yapan basit bir de aygıtı vardı. Büyük bir matematikçi olan Guido Ubaldus da *De scenis* adlı yapıtında (Pesaro, 1600) sahne tasarımının matematik temellerini ortaya koydu. Onun öğrencilerinden N. Sabbatini aydınlatmaya büyük önem verdi (sahne ışıklarını oluşturan kandiller yavaş yavaş karartılabiliyor, buna karşılık sürekli yanan avizeler, salonun aydınlık kalmasını sağlıyordu). Daha sonra F. Bibiena, ilk örnekleri XVII. yy.'da görülen bir buluşu geliştirerek, Brunelleschi tarafından ortaya atılan sabit görüş açısını değiştirmeye, istenildiği gibi seçmeye ve çizgileri yanlara doğru kaçırarak görüş açısını çoğaltmaya yönelik kuralları belirleyip yaygınlaştırdı. Artık dekorlar salt cepheden değil, belli bir açıdan da görülebiliyordu, bu da sahneye yanılsamacı ve fantastik bir derinlik kazandırıyordu.

Amfitiyatro biçimindeki salon, alabildiğine açık bir sahne üzerinde olup bitenleri toplu halde bulunan seyircilerin tam karşıdan görmesine elverişli olmasına karşın, akustik bakımdan sakıncalar taşıyordu. Bu görme ve işitme sorunlarını uzlaştırmak için "italyan tarzı" modern tiyatro ortaya çıktı, ama bu kez de seyirciler toplumsal sınıf hiyerarşisine göre ayrılmıştı. Üstü üste dizili locaları formülü kısa zamanda benimsenmekle birlikte U, miknatıs, bir, kesik elips ya da raket biçimlerini alan salon planlarına ilişkin arayış ve denemeler uzun uzadıya sürdü. Görüşten çok işitmeyi dikkate alan, eşmerkezli birçok petekten oluşmuş bir kovana benzeyen italyan tiyatrosu, elektrikle aydınlatma ortaya çıkınca gözden düştü: mekâna yeni bir boyut kazandıran bu büyüleyici aydınlatma, perspektifin egemenliğini kırdı. Başka etkenler de araya girince, sahnenin anatomisi ve salonun yapısı değişti.

Nitekim, XIX. yy.'ın sonlarıyla XX. yy.'ın ilk yarısında, yeni teknik olanaklara estetik ve düşünsel alandaki araştırmalar eklenince önemli yenilikler ortaya çıktı. Büyük yenilikçiler gösteri mekânını yeni baştan ele aldılar ve nüveleri XVIII. yy. sonunun uzak görüşlü mimarlarıyla bazı romantiklere değin uzanan kuramlar geliştirdiler. Ledoux'nun Besançon'da inşa et-

tiği (1780) tiyatrodan esinlenen Wagner, 1876'da Bayreuth için yine karşı karşıya olmakla birlikte süreklilik ilkesine göre tasarlanacak (yan locaların kadırılması, salonda bakışık ve yinelenen geçitlerin yer alması) bir salon ve sahne önerdi. Cenevreli A. Appia, 1890'da oyun sanatının seyirciyle ya da seyircisiz olarak gelişebileceği, geniş, özgür ve dönüştürülebilir nitelikte tek bir mekânın "geleceğin katedrali" nin yaratılmasını diliyordu. İngiliz G. Craig, 1907'de sahneyi (bir sahnede bin sahne), hacimleri düzenlemeye olanak veren (cephe sahne-derinlik, renk, ışıklar) hareketli nötr panolar halinde tasarladı, ancak asıl dönüştürülebilir tiyatro, bütün mekânı (salon ve sahne) üç boyutu içinde biçimlendirmeye olanak veren, dama tahtası gibi, bir dizi kare tabanlı koşut yüzlünün oluşturduğu bir zeminle bir tavandan meydana gelecekti. İtalyan Prampolini, 1915 tarihli fütürist manifestoda, seyircilerde ve oyuncularda yeni heyecanlar uyandıracak ıslıklar, ani gürültüler, kokular vb. eşliğinde dinamik, ışıklı yapılar öneriyordu. 1920'li yıllardan başlayarak Frederic Kiesler, Viyana'da, ardından New York'ta matematiksel bir denklem yardımıyla modern dinamik sahnenin ilk biçimini belirledi. Öte yandan, salonun merkezi ve dikey bir mekânı olan hareketli spiral biçiminde bir sahneyle ("sonsuz tiyatro") helis biçiminde bir sahne ("demiryolu tiyatro") icat etti. Bauhaus'un en cüretli tasarıları da (1924) cepheden (Farkas Molnár'ın "U biçimindeki tiyatro"su) ya da merkezi (Andreas Weininger'in ya da Xanti Schawinsky'nin "küresel tiyatroları") olacak biçimde, düşey olarak kat kat düzenlenmiş sahne anlayışına ulaştı; Schlemmer, çevredeki hacim ya da hacimleri yadsıyan yeni mekân bağıntıları yaratarak, yalnızca kostüm ve aksesuarlarla stereoskopik sahne dinamiğine yenilikler getirdi. Polonyalı Szymon Syrkus, tek bir kapalı mekânda, dramatik etkiyi on kat artırabilen panoramik aynalarla kuşatılmış seyircilerin ve birden fazla sahnenin serbest ve değiştirilebilir düzenine olanak veren "eşzamanlı tiyatro"yu icat etti; ayrıca halka biçiminde, sabit çift sahneli bir salon tasarladı (1928). Meyerhold, 1930'da Moskova'da üst üste düzenlenmiş birçok cephe sahneyle iki merkezi sahne ve "kinezik" yapılara olanak veren yatay ve düşey doğrultuda hareketli sahne platformları tasarladı. Amerika'nın ilk büyük sahne tasarımcısı olan Bell Geddes, bir anıtsal dekor ve aydınlatma uzmanıydı. Geddes uluslararası büyük gösteriler için salonlar (Chicago, 1923; New York, 1937) inşa etti ve halka biçiminde sahneli bir salonu bulunan "Repertory theatre"ı tasarladı (1928). Fransa'da mimar Édouard Autant ile karısı Louise Lara'nın "Sanat ve eylem" adlı tiyatro laboratuvarı da anılmalıdır. Bu iki fransız, özellikle, bir yalnız düşünce tiyatrosu olan "Oda tiyatrosu" ile bir "Üniversite tiyatrosu"nun tasarımını yaptılar. "Üniversite tiyatrosu" uygulama yoluyla tiyatro sanatının ikelerini öğrenmeye ve tiyatro eğitimi yapmaya yönelik merkezi bir fuaye -mekâna açılan bir ezber-salonu ve iletişim araçları kompleksinden oluşuyordu. *Le Théâtre et son double* adlı yapıtın (1938) yazarı Artaud ise seyirciyi, çevresini bir ağ gibi saran iki eylemin arasına yerleştirdi; bir yandan salonu düşey sahne galeriler çevrelemekte, bir yandan da dramatik olayın yenilenip daha etkili bir biçimde yeniden yaratılmasına olanak veren merkezi bir alana yer verilmekteydi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra bütün bu araştırmalar, göz dolduran bir dizi uygulamayla somutlaştırıldı: bakışık olmayan salonlar (H. Scharoun'un Berlin Filarmoni orkestrası salonu, 1956; J. Polieri'nin Maeght vakfı için yaptığı bakışımsız tiyatro, 1969), sabit yuvarlak sahneli, hareketli tiyatrolar (J. Brehms'in Ceské Budejovice [Çek cumhuriyeti] yakınlarındaki Krumlov şatosu'ndaki tiyatrosu, 1959; Eino Salmelainen'in aynı tarihte Tampere'de yaptığı tiyatro), halka biçiminde iki döner sahneli hareketli tiyatrolar (J. Polieri'nin 1968'de Grenoble kültürevi'nde gerçekleştirilen tasarımı) ve "Théâtre du Mouvement total" (yatay ve düşey olarak 360° hareketli salon ve sahne; Osaka'da Polieri, 1970). Bunların yanı sıra, uluslararası büyük sergiler sırasında her çeşit gösteriye olanak veren sahneleri de unutmamak gerekir (Osaka'dakinden başka New York 1965, Montréal 1967). Buna koşut olarak, daha bireşimci bir sahneleme kuramı ortaya çıktı (Polieri, 1963): bu kuram, alıcı -verici yayınlarla görsel ve sessel eylemin bağıntı ya da yörüngelerinin geometrisini tanımlamaya çalıştı (çek Miroslav Kouril, 1961; Polieri, 1961-1970).



Lauros-Giraudon

sahne tasarımı
"italyan tarzı" tiyatro salonu
Paolo Pannini'nin tablosu
(15 temmuz 1747'de Roma Argentina tiyatrosu'nda
Fransa kralının büyük oğlunun evlenmesi nedeniyle düzenlenen müzikli şenlik)
Louvre müzesi, Paris

Bu kuramlaştırma çalışmalarının dışında, mekanik teknikten aşamalı olarak elektronik ve teleteknik uygulamalara geçildi. Gerçekte, bu yeni gösteri sanatının nüveleri, fotoğrafın icadına ya da daha doğru bir deyişle fotografik yansıtmanın ilk yıllarına değin uzanır. 360°'lik bir sinematografik projeksiyon olan Grimoin -Sanson'un Cineorama'sı (1900), daha önceki deneyimlerin de toplu bir özetiydi: panorama (Robert Baker, 1787), diorama (Daguerre, 1822, bir tablodan ötekine geçerek hareketli bir salonla üç sahne kullandı - zincirleme karartmalar, dönüşümler), fotorama vb. Öte yandan sinema makinesinin icadı ve tarihi de göz önünde tutulursa, şaşırtıcı bir biçimde, sinemanın tiyatrodan (Méliès), tiyatronun da sinemadan sürekli olarak birtakım öğeler alıp verdiği görülür. 7. sanatın başlangıcından itibaren ve özellikle de Paris'te Châtelet tiyatrosu'nda 1896'da temsil edilen *la Biche aux bois* adlı feerik oyun için, tiyatro gösterisine hareketli ya da sabit projeksiyonların katılması, modern plastik sanatların gelişimiyle bağlantılı olarak, yer yer olumlu katkılar sağladı. A. Appia daha 1892'de bundan büyük ölçüde yararlanılabileceğini sezmişti; G. Craig, 1926'da *Kongsemnerne* adlı piyesinin Kopenhag' da sahnelenmesi için tasarlanan dekorun stilizasyon olanaklarını ve bunun sağlayacağı yararları yeniden keşfetti. Meyerhold da sahne etkilerini artırmak için sık sık projeksiyondan yararlandı. Bu yeni yol, siyasal tiyatrosuna uygun sarsıcı etkiler arayan Piscator'un da ilgisini çekti; Piscator 1927'de *Rasputin* için hem ekran hem de dekor işlevi gören ve hızla ortadan kaldırılabilen yarımküre biçiminde bir çeşit kubbe üzerinde sinematografik projeksiyonu kullandı. Brecht de İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, yansıtılmış görüntüden yararlandı. 1958'den başlayarak daha özgün deneylere girişildi; bir teknik ekip Prag'da, tiyatroyla sinemayı birleştiren özel bir gösteri türü yarattı ve bu gösteriye "Laterna magika" adı verildi; Polieri pek çok gösteride panoramik projeksiyonlar, Cinémascope ve *Gamme de sept* (1964 ve 1967) balesi için büyük ekranlar üzerinde video projeksiyonları kullandı.

Sinematografik görüntünün ortaya çıkması, bu görüntü genelde klasik bir salonun karşısında cepheden ve dörtköşe bir ekranla sınırlı kalmış olsa da, kültürel bir boyut değişikliği sağladı: görüntünün yaratılmasında makine, belirleyici ya da en azından nötr olmayan bir parametre, algının biçimlenişini ve tarzını değiştiren bir öğe haline geldi. Tek bir filmin eşzamanlı olarak kullanılan çok sayıda kopyası yardımıyla yeni bir alan, uzaysal-zamansal eşzamanlılık alanı yaratıldı; video görüntüyse gerçek bir heryerdelik ve birdenbirelik sağladı. Pek farkına varılmadan, noktasal iletişim kavramından, şebekeler aracılığıyla iletişim kavramına geçildi. Teknik bir şebekenin yapısını belirleyen, yalnızca, bilgi alışverişi kurma ve bilgiyi işleme araçları değil (iletişim dağıtım ve donatımı da bunlara eklenmiştir), aynı zamanda, bilgi üreten merkezle kullanım noktaları olan uç birimleri (bunlar bilgi giriş bölümlerine de dönüşebilir) arasında kurulan sürekliliktir. *Elektronik sahne tasarımı* diye nitelendirilen işte bu karmaşık sistemdir. Televizyon monitörünün görüntüsü bir nesne-görüntüdür. Buna karşılık, teleprojeksiyon aracılığıyla elde edilmiş video görüntüleri, nitelik açısından olduğu kadar boyut açısından da sinematografik görüntülerle boy ölçüşürler. Bu görüntüler farklı yollarla iletilir (kablolar, hertz dalgaları...); çok büyük uzaklıklar sözkonusu olduğunda, ara istasyon sistemleri (sözgelişi uydular) gereklidir. Bu teknik bağlam içinde, Polieri, 1972'deki Münih Olimpiyat oyunları'nda, dört büyük ilkeyle belirlenen yeni bir gösteri biçimi olan *Jeu de communication vidéo*'yu yaratmıştır: video görüntülerinin dev ekranlar üzerinde, uzaktan, eşzamanlı olarak aktarılması; özel olarak düzenlenmiş farklı sahne yerlerinin karşılıklı olarak ve gerçek zamanda iletişime sokulması; bilgisayarlar yardımıyla oluşturulan sentetik görüntülerden ve veri bankalarından yararlanılması; bilgilerin doğrudan ya da sonradan çoğaltılması ve işlenip kullanılması. Münih'te bir "Eğlence sokağı"nın üç farklı noktasında, Eidopho-

res'in perdeye yansıttığı görüntüler oyunlara katılanlara, kendilerini oyun arkadaşlarıyla aynı zamanda ekranda görme, uzaktan diyalog kurma ve eylemlere katılma olanağını vermekteydi. Polieri de 1980'de Paris, Lille, Strasbourg ve Cannes kentlerini telefon kabloları ya da hertz dalgalarıyla birbirine bağlayarak birçok dev ekran üzerinde elektronik bir gösteri gerçekleştirdi; ardından uydular aracılığıyla kıtalararası (New York-Cannes-Tokyo, 1983) video yayınlarıyla sürdürülen mültimedia'lı (dev ekranlar üzerinde sayısal görüntüler, hologramlar...) gösterilerin tasarımlarını yaptı. Aynı yıllarda, ABD'de yeni türde gösteriler düzenli olarak denendi.

Sahnei heves, İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra kurulan tiyatro topluluklarından biri. Bazısı oyuncu da olan kurucular arasında Musahipzade Celal, İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Behzat Haki (Butak) vb. bulunuyordu.

Sahnei osmaniye, Comédie-Française örneğine göre Osman Hamdi Bey ve Recaizade Ekrem'in başkanlıklarında kurulan tiyatro topluluğu (1909). Osman Hamdi Bey'in yönetim kurulu başkanlığını yaptığı tiyatronun edebi kurulunda Ahmet Hikmet (Müftüoğlu), Mehmet Rauf, Cenap Şahabettin, Hüseyin Cahit (Yalçın), Hüseyin Rahmi (Gürpınar), İzzet Melih (Devrim), İsmail Müştak (Mayakon) vb. yer alıyordu. Ulusal nitelikli bir tiyatro olması amaçlanan Sahnei osmaniye'nin en büyük sorunu, düzeyli türkçe oyunlar, aynı zamanda bunları iyi oynayacak sanatçılar bulmaktı. 31 Mart vakası'ndan sonra topluluk dağılmak zorunda kaldı.

SAHNELEMEK g. f. *Bir oyunu, bir eseri sahnelemek,* onu sahneye koymak.

◆ **sahnelenmek** edilg. f. **1.** Bir oyundan söz ederken, sahneye koyulmak. **—2.** Bir durumdan, bir olaydan söz ederken, önceden düzenlenmiş olmak ya da ortaya çıkmak, görünür olmak.

SAHNELENME a. Sahnelenmek eylemi.

SAHNELENMEK → SAHNELEMEK.

SAHNUN (Abdüsselam bin Sait et-Tenuhi), tunuslu din bilgini, maliki mezhebi yorumcusu (Kayrevan, Tunus, 776 -*ay. y.* 854). Kayrevan, Tunus ve Mısır'da öğrenim gördü. Mekke, Medine, Suriye'de bulundu. Bu yolculuklarında İmam Malik'in mezhebini en yetkili bilginlerden öğrendi. 806'da ülkesine dönerek malikliği yaymaya koyuldu. Muhammet bin Agleb'in hükümdarlığı sırasında kadılığa getirildi (849). *el-Müdevvene* adlı yapıtı kolay okunan, açık bir dille yazılmıştır; şeriat kurallarını akıl yoluyla belirler ve açıklar.

SAHO a. Kuşi dili; afara çok yakın olan bu dil Massaua bölgesinde çobanlık yapan Saholar tarafından konuşulur.

SAHR a. (ar. *şaḫr*). *Esk.* Kaya.

SAHRA a. (ar. *şahra*'). **1.** Ova, kır. **—2.** Çöl.

—*Esk. Sahra-neverd,* kırda, çölde dolaşan: *"Yandı dil mahvoldu hala bir şerârin görmedik / Ta ezelden teşne-leb sahra -neverd-i vahdetiz"* (Halet). ‖ *Sahra-nişin,* kırda, çölde oturan, orada yaşayan. ‖ *Sahra-yı adem,* yokluk çölü; ölüm.

—Ask. Yerleşim merkezleri dışındaki bölge. ‖ Askeri eğitim ya da harekâtın yapıldığı yer ya da muharebe alanı. ‖ *Sahra ağırlığı,* muharebe ve kıta ağırlıkları dışında kalan seyyar mutfak, sıhhiye malzemesi, akaryakıt ve bakım malzemesi gibi öğeler. ("Sahra ağırlığı", muharebenin akışını doğrudan ilgilendirmeyen öğelerden oluşur.) ‖ *Sahra hastanesi,* sabit hastanelerden yararlanılamayan yerlerde personelin tedavisinin yapılması amacıyla açılan seyyar ya da yarı seyyar hastane. (Genellikle çadırlarda hizmet verirler. İlk müdahaleden sonra gerekli görülen hastaları yurtiçi hastanelerine gönderirler.) ‖ *Sahra posta hizmeti,* birliklerin bulundukları yer (konaklama yeri de olabilir) ile deniz aşırı birliklerin posta işlerini içeren etkinlik. ‖ *Sahra talimnamesi,* eğitim ve harekâtla ilgili bilgi ile temel malzemenin nicelik ve niteliğini açıklayan, resmi kılavuz niteliğindeki kitap. (Askeri kuram, taktik ve teknik açıdan eğitim ve harekâtın uygulama biçimi, yeri ve zamanını belirten genel emir niteliği taşır.) ‖ *Sahra obüsü,* sahra topuna göre daha kısa namlulu bir tür top. ‖ *Sahra tahkimatı,* personel, silah ve araçları düşman etkinliklerinden korumak için muharebe bölgesinin amaca uygun biçimde düzenlenmesi. ‖ *Sahra topçusu,* muharebede piyade ve zırhlı birliklere destek sağlayan, sahra topu ve sahra obüsü ile donatılmış birliklere verilen ad. ‖ *Sahra topu,* muharebe eden birliklere yakın destek ateşi sağlayan, uzun mesafeye atış yapabilen hafif top.

SAHRA, dünyanın en büyük çölü, Kuzey Afrika'nın Akdeniz kıyıları ve Zenci Afrika, Atlas okyanusu ile Kızıldeniz arasında 8 milyon km²'yi aşan bir alan kaplar (yılda 100 mm'den az yağış alır). K.'indeki Sahra Atlasları, Libya ve Mısır'da denize kadar ulaşan çölün kuzey sınırını çizer. G.'de, belli bir sınır belirleme olanağı veren hiç bir yüzey şekline rastlanmaz; bu nedenle Sahra'nın *Cenchrus biflorus*'un ortaya çıktığı, çöle özgü yeşil *Cornulaca monacantha* tutamlarının yok olduğu kuşakta sona erdiği kabul edilir: Sahil'e özgü, oldukça düzenli yaz yağmurları isteyen dikenli taneli bir buğdaysı olan *Cenchrus biflorus* kesintisiz bir örtü oluşturur.

COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Sahra, kuşaksal çölün (yıllık yağışların az olmasına yol açan yarıtropikal yüksek basınçların bu enlemde bulunması nedeniyle gelişmiştir) en iyi örneğidir. Ne var ki yağışlar yıldan yıla büyük değişiklikler gösterir (sözgelimi Tamengest'e [Tamanrasset] bir yıl 159 mm, bir başka yıl 6,4 mm yağış düşmüştür); bazense çok şiddetli yağmurlar yağar: özellikle Orta Sahra'da evleri yıkan yağmurlar yağar. Çok görkemli kum fırtınaları, sıcaklık yükselmesine yol açan güney rüzgârıyla (sirokko) birlikte gerçekleşir. Bulutsuz havada güneş alma rekor düzeyde sıcaklıklara ulaşılmasına neden olur: mutlak maksimum 50 °C, hatta 55 °C'tır. Gündüzle gece arasındaki sıcaklık farkları büyüktür (15° - 30 °C) ve çoğunlukla yaz-kış farklarından (10° - 20 °C) fazladır. Kışın, bazen 0 °C'ın altında mutlak minimumlar da gözlenir.

Sahra yüzey şekillerinin temel özelliği, düz anahtar katların önemidir: yüzeyin büyük bölümü reg'dir (yer yer rüzgârın bıraktığı çakılların bulunduğu ova); hamada, sert bir kayacın (kireçtaşı) yüzeye çıkmasından oluşan bir platodur. Kumullar çoğunlukla kütleler halinde toplanır (ergler) ve Sahra yüzeyinin beşte birini bile kaplamaz. Tek tük dağlar, tortul örtüsünün ortasında beliren ve çoğunlukla üstünde yanardağ engebeleri (trakitler sivri doruklan ve Hoggar fonolitleri) yükselen sert tabanın geniş yarı çaplı kıvrımlı kabartılarıdır. Hoggar'ı çevreleyen kumtaşlı platolara tassililer denir. Sebha ya da yanlış olarak şot adı verilen birkaç kapalı çöküntü alanı, deniz düzeyi altına kadar iner. Çöl dışında doğan Nil, çölü aşmayı başaran tek ırmaktır. Başka yerlerde, uvedlerin akışı geçici değildir: uvedler kapalı çöküntü alanlarında kaybolurlar (içakışıklık). Bu akarsular yüzeyde akmadıklarında yeraltında akabilirler (altakım) ve bitkiler için elverişli bir kuşak oluştururlar. Geri kalan yerlerdeyse bitkilere çok ender rastlanır ve var olanlar da kuraklığa uyarlanmıştır (dikenler, çok gelişmiş kökler vb.).

• *Nüfus ve ekonomi.* Nil vadisi hariç olmak üzere, Sahra'da yaşayan nüfusun 1,5 - 2 milyon dolaylarında olduğu tahmin edilmektedir. Bunun yaklaşık yarısı göçebedir. Fakat modern ekonomi çöle nüfuz ettiği ve sahra devletleri yönetimi otoritesini artırarak göçebeleri geleneksel yaşam biçimlerini bırakıp artık yerleşik düzene geçmiş nüfusun oturduğu bölgelere yerleşmeye zorladığı ölçüde göçebelerin sayısı da sürekli olarak azalmaktadır. Çobanlık etkinliklerinin bu şekilde terk edilmesi, bir yarı göçebelik aşamasına yol açabilir;

Sahra
Güney Cezayir'de bir kervan

Jaffre-Durou-F. Kohler



ama göçebeler yeni yaşam biçimlerine iyi uyum sağlayamadıklarından, genellikle bir proleterleşme süreci ortaya çıkmaktadır: genellikle kol emeğinden kaçan bu çöl aristokratları, günümüzde sefil bir yaşam sürmektedirler. Sahra'da üç grup insan yaşar: Tedalar*, Tuaregler*, Mağribliler*.

Tarım çok belirli yerlerde ve yalnızca su bulunan vahalarda yapılır. Hurma palmiyesi, temel ürün kaynağını oluşturur: uved Gir (Cezayir) vahaları (Irak'taki Şattülarap ile birlikte) dünyanın en başta gelen hurma üretim bölgeleridir. Tahıl (K'de buğday, arpa; G.'de darı ve kocadarı), sebze (kışın bakla, bezelye, fasulye; yazın kabak, karpuz, biber) palmiyelikler altında yetiştirilir. Çeşitli sulama yöntemleri kullanılır: Draa (Fas) vahalarında Atlas dağlarından inen ırmak sularının derivasyonu, kaynaklar, hayvanlarla işletilen dolaplı kuyular, terazili kuyular, foggara denilen yeraltı dehlizleri; Fizan'daki (Libya) palmiyelikler, yeraltı suları toprak yüzeyine yeterince yakın olduğundan, ayrıca sulamaya gerek göstermez; Suf taysa (Cezayir) kumda huni biçiminde birkaç metrelik bir çukur açılarak suya erişilir; palmiyeler bu çukurların dibinde yetiştirilir.

Sahra'nın modern ekonomiyle bütünleşmesi, maden kaynaklarının işletilmesiyle olanak kazanmıştır. Cezayir ve Libya sayesinde Sahra, dünya petrol üretiminin yaklaşık % 5'ini, doğal gaz üretimin de % 2'sini sağlamaktadır (bu hidrokarbürler konusunda bu iki ülke, sırasıyla, dünya petrol rezervinin % 0,9 ve % 2,3'üne, dünya doğal gaz rezervinin % 2,4 ve % 0,4'üne sahiptir). Batı Sahra'da fosfat üretimi 1,7 milyar tondur. Ayr'da (Nijer) uranyum elde edilmektedir (2 980 t üretim, 230 000 t rezerv). Ayrıca Sahra toprakları, dünya demir cevheri rezervlerinin % 8'ini barındırmakta, bu rezervler yalnızca Moritanya'da işletilmektedir (1990'da 7 500 000 t).

TARİH

• *Tarihöncesi ve öntarih.* Sahra Dördüncü Zaman'da birkaç nemli dönem geçirdi. Sayısız kuru vadide önemli su yollarının bulunması, dağlık bölgelerde akdeniz kökenli bitki adacıklarının görülmesi, Yontmataş ve Yenitaş dönemlerinden kalma taş aletler ve son olarak, konuları nemli bir iklimin, bir savan bitki örtüsünün ve zengin bir hayvan ve insan nüfusunun varlığına işaret eden sayısız kaya ve mağara resimleri ve oymaları bunu göstermektedir.

Chelles ve Acheul kültürlerine özgü aletlerin ve Silures döneminden suaygırı, fil, manda ve balık kalıntıları içeren yiyecek depolarının önemi, Alt Yontmataş döneminde özellikle dağ çemberlerinin çevresinde ve Atlas okyanusu kıyısında kalabalık bir avcı toplayıcı nüfusun yaşadığı kanısını uyandırmaktadır. Orta ve özellikle Üst Yontmataş döneminde yerleşmenin sahrakenarı bölgelere çekilmesi ve alet ve yiyecek depolarının seyrekleşmesi hiç kuşkusuz Sahra'nın kuraklaşmasıyla açıklanabilir. Tüm Sahra'da Yenitaş döneminin ilk evresinden kalma taş alet (cilalı baltalar, çakmaktaşı oklar) ve yiyecek depolarının bolluğu ve kaya resim ve oymalarının varlığı zenci olduğu sanılan ve balıkçılık, avcılık, hayvancılık ve çiftçilikle geçinen çok kalabalık bir nüfusun yaşadığını göstermektedir.

İlk resim ve oymalar 1847'de bulundu. Bugün, bulunan resim ve oymaların sayısı, yarısı Accer tasilisi'nde olmak üzere, yaklaşık 30 000 dolayındadır. Betimlenen konular ve üslupları göz önünde bulundurularak dört büyük dönem saptanmıştır. Birinci dönem, ayrıntıya önem veren natüralist resimlerin görüldüğü vahşi hayvan avcıları dönemidir. İkincisi çobanlar dönemi, çok daha az natüralist bir nitelik taşır; duruşlar daha sert çizilmiş, hayvanlar genellikle çarpık bir perspektiften gösterilmiştir. Sonraki dönem ya da at dönemi, üç alt döneme ayrılır (araba, süvari ve deveci alt dönemleri); resimler çok daha küçük, üslup çok daha düzenlidir. Son dönem olan deve dönemiyse, dönemin faunasının çok şematik bir biçimde çizilmiş antilop, oryx, gazal ve devekuşu gibi öteki hayvanları canlandırmaya yönelir. Resimlerin çoğu üç dönemde de toplanabilir (sürü, at ve deve dönemleri), geri kalan resimler "arkaik" denilen döneme girer ve bu dönemde, simgesel bir resim dili ile Batı ve Orta Afrika'da kullanılan bazı maskeleri anımsatan maskelerin yansıtılması özel bir önem taşır. Afrika'ya özgü sanatın en eski biçimini bu resimlerin oluşturduğu sanılır. Bu sanat biçimi yaklaşık İ.Ö. 3000'e kadar uzanır.

• *Antikçağ.* VIII. yy.'dan başlayarak Libyalılar ve Garamantlar, hızlı ve güçlü bir savaş arabası ordusu oluşturdular, bu orduyla Etyopyalılar'la akraba esmer halklar (Fizanlılar, Tubular) zararına, Sirte körfezinden Nijer'e kadar Orta Sahra'yı işgal ettiler. Bunun için izledikleri yol Oea'dan (bugün Trablusgarp) başlıyor, Gadames, Accer tasilisi, Hoggar ve İforalar Adrar'ından geçerek Nijer'de Gao bölgesine varıyor ve çeşitli halkların yaşadığı Moritanya (B.'da) ve Tibesti-Ennedi'yi (D.'da) yayılma bölgelerinin dışında bırakıyordu. Herodotos zamanında (İ.Ö. V. yy.) en parlak dönemlerini yaşayan ve Annibal'in hizmetinde savaşan Garamantlar, daha sonra gerilemeye başladılar; çünkü iklimin artan kuraklığı at yetiştirilmesini güçleştirdi ve sonunda atın yerini Arabistan'dan getirilen tekhörgüçlüdeve aldı. Büyük bir olasılıkla daha İ.Ö. II. yy.'da ortaya çıkmakla birlikte adı ilk kez İ.Ö. 46'da latince bir metinde (*Bellum Africum* ya da *Africanum*) geçen tekhörgüçlüdeve, Sahra tarihinde "Deve dönemi" (Kamelina) denilen yeni bir dönem açtı ve bu dönem ancak çöle girme araçları olarak kamyon ve uçağın düzenli bir biçimde kullanılmasıyla kapandı.

Romalılar, eski kervan güzergâhından yararlanmaya çalıştılar. Daha İ.Ö. V. yy. ortasında Sirenayka altın sikkelerini bastırmak için Sudan altını kullanılması sonucu ortaya çıkan bu güzergâh gitgide yoğunlaşıyor ve herhalde garamant yoluyla, Sudan'dan Akdeniz limanlarına kadar altın, fildişi, devekuşu tüyü ve köle taşınmasına yarıyordu. Güneye doğru giriş yollarını denetim altına almak amacıyla Romalılar'ın çölün oldukça içlerine sokuldukları anlaşılmakta, hatta Cornelius Balbus Minor yönetimindeki seferin (İ.Ö. 19), Nijer'e ulaştığı bile ileri sürülmektedir (H. Lhote'un varsayımı).

Bu varsayım yanlış bile olsa, ticaret kervanlarının çok eski zamanlardan beri Sahra'ya girdikleri ve tekhörgüçlüdevenin kullanılmaya başlamasının ticaret akımlarını kolaylaştırdığı bir gerçektir. Atları beslemekte karşılaşılan güçlükler nedeniyle, belki de roma egemenliğinden kaçan Kuzey Afrika Berberileri'yle güçlenen büyük göçebe toplulukları, tekhörgüçlüdeveden gitgide daha çok yararlanmaya başladılar. Bu durum etkinlik alanlarını genişletmelerine, kervan seferlerini ve baskınlarını çoğaltmalarına ve sonunda Romalılar'ın geri çekilmesinden (İ.S. III. - IV. yy.) yararlanmalarına yol açtı. Neden olmaktan çok sonuçlarından yararlandıkıarı bu geriçekilme, K.'e doğru ilerlemelerini, sonunda tüm çölü denetim altına alarak vahalarda ve Sahra'nın kenar bölgelerinde yaşayan yerleşik halklara egemen olmalarını sağladı.

• *İslamlaşma.* İlk vahaların donatımı Sirenayka'dan gelen Yahudiler'e bağlanır. Bu vahalar, çölün geçilmesini kolaylaştırıyor ve bağımlılaştırılan vaha sakinleri, göçebe savaşçıları beslemekle yükümlü tutuluyorlardı. Kısa sürede Sudan'a ulaşan Berberiler, V. yy.'da kurulan Gana İmparatorluğu'nda, Nijer kıyısındaki Gana ve Aoudaghost depolarından yararlanarak Akdeniz dünyası ve Zenci Afrika arasındakl kervan ticaretini geliştirdiler. VII. yy.'da Kuzey Afrika'da Berberiler'in direnişini kırdıktan sonra, Mağrib'deki Trablus'ta, ardından Nübye'de üslenen Araplar, çağdaş döneme kadar art arda gelen dalgalarla çöle sızdılar. Ancak Tuaregler gibi Orta Sahra'nın engebeleri ve sert iklimiyle korunan halklar, atalardan kalma dil ve geleneklerini sürdürebildiler; öteki Berberiler yalnız islamlaştırılmakla kalmadılar, dil bakımından da araplaştırıldılar, hatta genellikle bağımlı bir duruma getirildiler. VIII. yy.'da Araplar, Fizan üzerinden Zenciler ülkesine de ulaşarak kervan ticaretini büyük ölçüde geliştirdiler. Sudan altını, fildişi, devekuşu tüyü karşılığında Sahra (Agades, Bilma ve Taoudeni) tuzu, zenci köleler ve hurma alındı, bu mallar haraç alamayan komşulara karşı kervanları koruyan göçebelerin yönetimi altında Akdeniz ülkelerine ulaştı. Geniş imparatorluklarının pazarlarını, bu mallara ve özellikle Sudan altınına açan müslümanlar, Avrupa'da para dolaşımının ve bir ticaret ekonomisinin yeniden kurulmasına katkıda bulundular. Arap ya da araplaştırılmış kabileler (Atlas okyanusu kıyısındaki Mağribliler, Güney Cezayir'deki Şaambalar, Libya'daki Senusiler) ve çöl Berberileri (Sanhace ve Zenateler), Mağrib çekişmelerine etkin olarak katıldılar ve XI. yy.'da İspanya'ya bile uzandılar. (→ MURABITLAR.) Öte yandan, kıyı sınırından çölün G.'ine doğru ilerleyerek, vahalardaki ağır işlerde çalıştırmak üzere, yolları üzerinde buldukları kimseleri köle olarak alıp götürdüler. Halkları yavaş yavaş islamlaştırdılar ve bu halkları daha önce bağımlı duruma getirerek sahraötesi kervan ticaretini denetleyen imparatorlukları ortadan kaldırdılar. Gana'nın başkenti, Murabıtlar'ın eline geçti (1076); XV yy. sonu ve XVII. yy. sonu arasında Mali, Tukulorlar'ın, Bambaralar'ın vb. darbeleri altında yıkıldı; Songhay İmparatorluğu, Batı Sahra ticaretini (Tegaza tuzu) denetimi altına almaya çalışan Fas sultanının ordusu tarafından ortadan kaldırıldı (1591); Kanem krallığı, Fizan'ı fethettikten (XIII.-XV. yy.) sonra, Kuzey'den gelen arap ya da araplaştırılmış kabileler karşısında geriledi.

Bunun üzerine bu kabileler ve islamlaşan Berberiler, çöle tümüyle egemen bir duruma gelerek birbirine iki ana doğrultuda bağlanan büyük ulaşım yollarını denetimleri altına aldılar. Doğu-batı yollarından başlıca ikisi, ya kıyıdan (VII. yy.'daki arap istilası yolu) ya da Siva, Cerbub, Gadames, İn Salah iç vahaları ve Güney Fas üzerinden (hacıların Mekke yolu), Kahire'yi Fas'a bağlıyordu. Darfur ve Bornu üzerinden Nübye'yi Sudan'a bağlayan yollar (kuzey-güney yolları), altı büyük eksen oluşturuyordu: Sirenayka-Kufra-Darfur; Trablusgarp, Murzuk, Bilmo, Bornu (Zinder ve Kano); Tombuktu-İn Salah (Trablusgarp, Tunus ve Cezayir'e giden yollar, bu eksenden ayrılıyorlardı); Tombuktu -Cezayir (Tuat üzerinden); Tombuktu -Taoudeni-Sicilmase-Fas (1591'de Faslılar'ın Sudan'ı işgal ederken kullandıkları yol) ya da Tlemsen ve limanı Huneyn; son olarak uved Draa'dan başlayarak Aoudaghost, Gana, Mali vb. büyük ticaret merkezlerine götüren yol.

• *Avrupalılar'ın işgali.* XIX. yy.'da büyük kervanlar hâlâ Kanem'den Trablusgarp'a, Bornu'dan Tunus'a, Tombuktu'dan Tanca'ya, Senegal'den Marakeş'e gidiyordu, ancak çöl başkentlerinin esrarına kapılan Avrupalılar (→ TOMBUKTU), Sahra'nın keşfine girişmişlerdi. (Mungo Park, Clapperton, Laing, Caillié, Barth, Duveyrier, Rohlfs, Nachtigal, Flatters ve Monteil.) XIX. yy. sonunda Avrupalılar'ın Mağrib'e ve Zenci Afrika kıyılarına yerleşmeleri, büyük güçlüklerle çölün aşılmasını gereksiz bir duruma getirdi. Sömürgelerinin sınırlarını egemenlik altına almak ve Afrika'daki çeşitli topraklarını birbirine bağlamak isteyen Fransızlar, Sahra'nın büyük bir bölümünü ele geçirdiler. Daha 1852'de Laguat'ı işgal ettikten sonra, çok kalabalık oldukları sanılan Tuaregler'le çatışmaktan uzun süre ka-

çındılarsa da Tombuktu'nun (1894), İn Salah'ın (1902) alınmasından ve Tit savaşı'ndan sonra, kısa sürede buralarda yaşayan kabileler üzerinde egemenlik kurdular. Cezayir'den (Foureau-Lamy), Sudan'dan (Joalland-Meynier) ve Kongo'dan (Gentil) gelen askeri birlikler Çad'da birleştiler ve Kuseri zaferini kazanarak (1900) Rabah İmparatorluğu'nun yıkılmasına, Doğu Sahra'nın işgaline girişilmesine yol açtılar. Ne var ki, Batı'da, Fas ve Moritanya arasındaki bağlantı ancak 1934'te, Tinduf'un işgalinden sonra sağlanabildi. Daha 1884'te Villa Cisneros'a yerleşen İspanyollar, Río de Oro sömürgesini kurdularsa da iç bölgelerdeki Regeybat Mağriblileri'ni egemenlikleri altına alamadılar. Trablus ve Sirenayka'da Türkler'in yerini alan İtalyanlar (1911-12), Libya'nın fethini ancak 1933'te tamamlayabildiler. Bu arada, XIX. yy.'da Cerbub vahasında kurulan Senusiler tarikatı, özellikle Birinci Dünya savaşı sırasında, fransız egemenliğine karşı savaştı (Ch. de Foucauld). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, toprakaltı zenginliklerinin bulunması büyük çölde ekonomiyi ve toplumsal ilişkileri altüst etti, bağımsızlığa yönelen eski sömürge ülkelerin isteklerini artırmalarına yol açtı. Libya, 1951'de bağımsızlık kazanırken, 1956'da bağımsızlık kazanan Fas, çölün tüm batı bölümünü istedi ve İspanya'nın Tarfeya eyaletini kendisine bıraktırmayı başardı (nisan 1958) [→ BATI SAHRA]; Çad, Nijer ve Mali'nin bağımsızlık kazanmalarıyla 1958'de ortaya çıkan Moritanya Cumhuriyeti, Fas'ın toprak istekleriyle karşılaşırken, temmuz 1962'de de Cezayir bağımsızlığa kavuştu.

SAHRA ya da **ÖHSAHRA ATLASLARI** → ATLASLAR.

Sahra anlaşmazlığı *(Batı)*, İspanya 1974 yılında Batı Sahra'yı sömürge durumundan çıkarmayı kararlaştırdı. O zamana kadar burası Río de Oro, Saguía El Hamra ve Tarfeya bölgelerinden oluşan, Sahra eyaletiydi. (Tarfeya, 1958'den sonra Fas'a bağlanmıştı.) Ağustos 1974'te kral Hasan II, Fas'ın İspanyol Sahrası üzerindeki emellerini resmen açıkladı; daha sonra da, aralık ayında Moritanya Cumhurbaşkanı Moktar Uld Muhamedun Daddah'la gizli bir paylaşma anlaşması yaptı. Fas ve Moritanya'nın emelleri, mayıs 1973'te Cezayir'in desteğiyle kurulmuş olan Polisario cephesi'yle (Saguía El Hamra ve Río de Oro kurtuluş cephesi) çatıştı. Polisario, bağımsız bir Sahra devletinin kurulmasını savundu; Birleşmiş milletler örgütü'nün görevlendirdiği soruşturma kurulu (kasım 1975) ve Uluslararası adalet divanı (16 ekim 1975 tarihli görüşü) da aynı kanıyı paylaştı.

Bu sırada kral Hasan II, Fas halkını "Yeşil yürüyüş"e çağırdı. 350 000 kişi bu yürüyüşe katıldı. Yürüyüş kolu, Fas'a dönmeden önce, sembolik olarak, Batı Sahra'ya girdi. İspanya, Batı Sahra'nın yönetimini Fas ve Moritanya'ya bırakmayı kabul etti (14 kasım 1975 tarihi Madrid anlaşmaları). Fas, Batı Sahra'nın beşte üçünü kaplayan, önemli madenlerin bulunduğu (petrol ve özellikle Bu Craa fosfat yatakları) Saguía El Hamra'yı aldı; Moritanya da Tiris ül-Garbiyye'yi ele geçirdi.

Polisario ve Cezayir, bu ilhaklara tepki gösterdiler. Polisario cephesi, 27 şubat 1976'da Batı Sahra Arap Cumhuriyeti'ni ilan etti ve (1976'da 3 000, 1979'da 12 000 kişi) moritanya ve fas kuvvetlerine karşı gerilla savaşı başlattı. Cezayir, 30 000 faslı işçiyi sınır dışı etti (aralık 1975); Sahra Cumuriyeti'ni tanıdı; Fas ve Moritanya'yla dipomatik ilikilerini kesti; direniş kuvvetlerine maddi destek sağladı ve Cezayir topraklarında geri çekilme üsleri verdi.

Polisario, temmuz 1978'e kadar, saldırılarını Rabat-Nuakşot ekseninin zayıf halkası olarak görülen Moritanya üzerinde yoğunlaştırdı. Moritanya başkenti iki kez saldırıya uğradı (haziran 1976 ve temmuz 1977). Zuerat maden bölgesi ve burayı Nuadibu'ya bağlayan demiryolu, Sahra savaşlarının önemli hedefi oldu; bu savaşlar Dakar'da üslenmiş olan fransız kuvvetlerinin müdahalesine yol açtı (aralık 1977).

Moritanya ordusunun Polisario saldırıları karşısında başarısızlığa uğraması üzerine, başlıca kentlere (Zuerat, Atar, Nuadibu) 10 000 kişilik bir fas birliği gönderildi. Polisario cephesi, Uld Daddah'ın ardıllarının Tiris ül-Garbiyye'den vazgeçeceklerini umarak, temmuz 1978'de tek yanlı bir ateşkes ilan etti. O tarihten sonra sahralı direnişçiler, saldırılarını yalnızca Seguía El Hamra'ya ve özellikle El-Ayun -Smara-Bu Craa üçgenine yönelttiler.

Aralık 1978'de, Birleşmiş milletler genel kurulu, Sahralılar'ın kendi kaderlerini kendilerinin belirlemeleri gerektiğini belirtti; Afrika Birliği örgütü'nün devlet ve hükümet başkanlarının XVI. konferansı da buna benzer bir tutum benimsedi (temmuz 1979). Batı Sahra Arap Cumhuriyeti, ayrıca, yirmi kadar devlet tarafından tanınmıştı.

Ağustos 1979'da, Moritanya ve Polisario cephesi Cezayir'de bir barış anlaşması imzaladılar. Nuakşot, Tiris ül-Garbiyye üzerindeki isteklerinden vazgeçti; Fas bu bölgeyi hemen işgal etti. Moritanya'nın geri çekilmesi, Fas ordusu ile saldırılarını yoğunlaştıran Sahra direnişçilerini karşı karşıya bıraktı. Kasım 1979'da, Birleşmiş milletler genel kurulu Batı Sahra'nın Fas tarafından işgalini kınadı. Bununla birlikte, Polisario, krallık silahlı kuvvetlerinin mayıs 1980'de başlattığı karşı-saldırı ve ertesi yıl Sahra'nın "yararlı" bölgesini (Bu Craa fosfat yatakları, Smara ve El-Ayun kentleri) etkin bir biçimde koruyan "duvar"ın yapılması karşısında, yeni bir arayış içine girdi. 1981 yılı sonunda, Polisario askeri (Guelta Zemmur savaşı) ve diplomatik alanda yeniden inisiyatifi ele geçirmeye çalıştı. Batı Sahra Arap Cumhuriyeti'nin Afrika Birliği örgütü'ne üye olarak kabul edilmesi, örgüt içinde ciddi bir bunalım yarattı (1982'de Trablusgarp'taki devlet ve hükümet başkanlarının yıllık konferansının başarısızlığa uğraması).

Batı Sahra Arap Cumhuriyeti (BSAC) temsilcisi, Afrika Birliği örgütü'nün 20. zirve toplantısına katılınca, durumu protesto eden Fas örgütten ayrıldığını açıkladı (1984). BM sömürgeciliğin kaldırılması komitesi Fas'a, Polisario cephesi ile görüşmelere başlaması için çağrıda bulundu (1985); BM genel sekreteri de ilgili taraflarla görüşmek üzere bir heyet görevlendirdi. BSAC ve Fas, ilke olarak, Batı Sahra'da referandum yapılmasını kabul ettiler. Fakat karşılıklı öne sürülen şartlar yüzünden referandum yapılamadı. Kral Hasan II Polisario ile görüşerek bir bölgeleştirme planı sunduysa da, bu girişimden olumlu sonuç çıkmadı. Polisario saldırılarına devam etti. BSAC'ini tanıyan devletlerin sayısı 72'ye ulaştı, ama ülke bağımsızlığa kavuşamadı. Ocak 1992 için öngörülen referandum gene ertelendi. BSAC hükümeti sürgünde yaşarken, Fas egemenliğini sürdürdü.

SAHRA DİLLERİ a. Afrika dilleri öbeği; Çad'da (tubu, zaghaua) ve Nijerya'nın kuzey-doğu'sunda (kanurice) konuşulur. (Greenberg'in sınıflamasında, bu diller nil -sahra öbeğinde yer alır.)

SAHRAİ sıf. (ar. *şahra'* ve *-ī*'den *şahrā'ī*). *Esk.* Sahraya, çöle ait.

SAHRE a. (ar. *şahre*). *Esk.* **1.** Kaya. **—2.** *Sahretullah*, Mescid-i Aksa'da İsrailoğulları'nın tapındıkları kaya.

—Esk. yerbil. Külte. ‖ *Sahre-i indifaiye*, püskürme külte. ‖ *Sahre-i mültesika*, yapışık külte. ‖ *Sahre-i müştaile*, yanar külte. ‖ *Sahre-i samma*, som kaya.

SAHRINC ya da **SAHRIHÇ** a. (ar. *şıhrīc*'den *şahrınc*). *Esk.* Sarnıç.

SAHT sıf. (fars. *saht*). *Esk.* **1.** Katı, sert. **—2.** Güç, zor. **—3.** Güçlü, sağlam: *"Bil-lah ne saht âteş-i sûzansın ey gönül"* (Nedim, XVIII. yy.). **—4.** *Saht-bazu*, kolu kuvvetli. ‖ *Saht-dil*, taş yürekli. ‖ *Sahtgir*, sıkıca tutan. ‖ *Saht-ı ligam*, dik başlı.

SAHTE sıf. (fars. *sāhten*, yapmak'tan *sahte*, yapılmış). **1.** Gerçek, doğal, ya da orijinal olmayan şey için kullanılır; düzme, düzmece, yapma, taklit: *Sahte ad, kimlik. Sahte inciler. Sahte tablo. Çekiniz geçersiz, üzerindeki imza sahte. Bu mücevherler sahte, hiçbir değerleri yok.* **—2.** Gerçek olmayan ancak gerçek süsü verilen, gerçekmiş gibi gösterilen şey için kullanılır; yapmacık: *Sahte bir utangaçlık. Sahte bir nezaket.*

—*Esk. Sahte-vekar*, yapmacık davranışları olan.

—Ask. *Sahte haber*, düşmanı yanıltarak istenilen doğrultuda hareket etmesini sağlamak amacıyla yayılan yanıltıcı bilgi. ‖ *Sahte mayın*, düşmanı yanıltmak amacıyla yapılan taklit mayın. ‖ *Sahte mayın tarlası*, düşmanı aldatmak amacıyla sahte mayınlarla döşenmiş arazi parçası. ‖ *Sahte mevzi*, asıl mevziyi gizlemek, gerçek boyutları hakkında düşmanı yanıltmak amacıyla oluşturulan ve harekâtla ilgisi bulunmayan mevzi.

—Güz. sant. Özgün bir yapıtın, hile amacıyla yapılmış kopyası: *Bu tablo sahtedir, özgünü Louvre'dadır.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hokkabazlık. *Sahte parmak*, hokkabazların bazen bir kâğıdı, küçük bir atkıyı gözden kaybetmek için kullandıkları, parmağın doğal renginde, içi boş (kartondan, selüloitten vb.) parmak.

—Huk. *Sahte evrak*, gerçek olmayan bir olayı gerçekmiş gibi gösteren belge. (Sahte evrak düzenlemek ve sahte bir evrakı bilerek kullanmak suçtur.) [→ EVRAKTA SAHTEKÂRLIK*.]

—Oy. *Sahte joker*, okey* vb. bazı oyunlarda joker olan sayının yerine geçen ve üzerinde değişik şekiller bulunan taş.

—Sey. oy. *Sahte hasta*, karagöz oyununda bir söyleşme*. (Söyleşme. Karagöz'ün yalandan hasta olması üzerine Hacivat'la aralarında geçen atışmalı konuşmayı içerir.)

—ANSİKL. Güz. sant. Sahtenin her türlüsü vardır: arkeoloji (kafatasları, silahlar, çanak çömlekler, oymalar), sanat (tablolar, desenler, estamplar, heykeller, mobilyalar, işlenmiş metal eşyalar, seramikler, fildişi eşyalar, kumaşlar, duvar halıları, danteller, mineler, cam eşyalar, kitap ciltleri), edebiyat (elyazmaları, ilk baskılar, yazarın ölümünden sonra bulunmuş yapıtlar) alanlarında sahteler yapılmıştır. Sahte, bir yapıtın kopyası, bir dönemin üslubunu ya da bir ustanın tekniğini, kullandığı gereçleri taklit etmek olabilir. Kopya, pastiş, parodi, aslında hiç kınanacak bir şey değildir. Buna karşılık, sözü edilen şeyin kendisi olmayan ve sahte olduğu bilindiği halde gerçekmiş gibi gösterilen bir yapıtı satışa çıkarmak suçtur. Nitekim inceleme amacıyla yapılan bir kopyaya, yapıtı kopya edilen sanatçının imzasını atmak ya da onun gerçek olduğunu düşündürtecek damga, mühür gibi işaretler eklemek sahtecilik sayılır.

Daha Roma İmparatorluğu zamanında, meraklılarına satılmak üzere yunan heykel ve sikkelerinin sahteleri yapıldı. Ortaçağ'da aldatmaca özellikle, azizlerin ve martyrlerin kutsal kalıntıları, İsa'nın gerildiği haçın ya da sarıldığı kefenin parçaları, tacının dikenleri üzerine yapıldı. Bu arada, bazı antlaşma belgelerinin ya da tezhipli elyazmalarının sahtelerini de unutmamak gerekir. Rönesans'ta ve XVII. yy.'da, sıra bazı antika eşyalara, tablolara (özellikle Hieronymus Bosch'un ve Dürer'inkiler) ve Uzakdoğu yapıtlarına geldi. XVIII. yy.'da, Ortaçağ keşişlerine ait oldukları ileri sürülen elyazmaları ortaya çıktı. XIX. yy.'la birlikte, Antikçağ (David ve okulunun, Herculanum ve Pompei kazılarının, Winckelmann'ın kuramlarının etkisiyle), ardından gotik sanat eserlerine duyulan büyük ilgi sonucu, sahteciliğin altın çağı baş-

ladı. Sahteciliğin tarihi çağlar boyunca, düşüncelerin, zevklerin, modaların tarihine koşut olarak, hatta bazen onunla karışarak gelişti: Goethe, sözde James Macpherson tarafından bulunan ve çevrilen Ossian'ın şiirlerine hayran kalmıştı; bu şiirleri kaleme alıp yayımlayan Macpherson'un, çağı üzerinde gerçek bir etkisi oldu. İngilizler'in manzara resmine düşkünlüğü, XVIII.-XIX. yy.'larda piyasaya birçok sahte Claude Lorrain ve Cuyp sürülmesine yol açtı.

En çok yankı uyandıran sahtecilik olayları arasında şunlar sayılabilir: Edward Simpson'un, üzeri bezemeli tarihöncesi kemikleri (1863) ve yine onun elinden çıkan "Claveras kafatası" (1866); Vrain-Lucas tarafından 1869'da Michel Chasles'a satılan yirmi yedi bin tarihsel belge (Kleopatra, Azir, Vercingetorix gibi kişilerin el yazıları!); sahte Daubignyler (1883) ve sahte Millet'ler (1891); 1869'da, İ.Ö. III. yy.'dan kalma olduğu öne sürülerek Louvre'a satılan, ama aslında Ruşomovskiy adında bir sahtecinin eseri olan Saïtaphernès'in tacı; sahte Delacroix'lar ve sahte Corot'lar (1903); Glozel'de bulunan ve Tarihöncesi'nden kalma oldukları ileri sürülen yapıtlar (1924); italyan heykelci Dossena tarafından gerçekleştirilerek 30 milyon franga satılan sözde eski *Sakat Minerva* heykeli (1927); sahte Van Goghlar ve sahte Utrillolar (1930 ve 1950); Van Meegeren'in sahte Vermeer tabloları (1937-1945), özellikle de, Boymans müzesi tarafından satın alınan *Emvas hacıları;* Elmyr de Hory tarafından yapılan ve Fernand Legros tarafından satılan, Meadows koleksiyonundaki sahte modern tuvaller.

XX. yy.'da birçok ülkede, sahteleri ve sahtecileri bulup yakalamakla göreli polis servisleri kuruldu. Bazen uzmanların yetkisine de itiraz edildiği olur. Bu kimselerin görevi yasayla düzenlenmiş değildir. Hukuksal açıdan uzman ancak sahteciyle suçortaklığı ispat edilebilirse sorumlu tutulabilir. Estetik duygusu ve tarih bilgisi, bir sanat eserinin değerini ve sahte olmadığını anlamak için gerekli öğeleri çoğu zaman yeterince sağlar. Ayrıca, laboratuvar incelemesine de başvurulur; bilimin ilerlemesiyle, araştırma araçları bugün çok gelişmiştir (Geiger sayacı, spektrografi, X ışınları, elektronik mikroskopta fotoğraf çekimi, boyayıcı maddelerin kimyasal analizi, morötesi ışınlar altında inceleme, kızılaltı ışınla fotoğraf). Uzmanlaşmış büyük laboratuvarlar arasında, Louvre müzesi, Boston Güzel sanatlar müzesi, British Museum'daki laboratuvarlarla Oxford'daki Clarendon Laboratory sayılabilir.

SAHTECİ sıf. ve a. Sahtekâr.

SAHTECİLİK a. Sahte işler yapma; sahtekârlık.

SAHTEKÂR sıf. ve a. (fars. *sahte* ve *-kār*'dan *sahtekār*). **1.** Sahtekârlık yapan kimse; kalpazan, sahteci. **—2.** Gerçek duygularını gizleyen, kandırmaya çalışan bir kimse için kullanılır; ikiyüzlü, düzenbaz: *Sahtekâr bir adam. Sahtekârın biridir, ona sakın güvenmeyin.*

SAHTEKÂRLIK a. **1.** Bir şeyi, bilinçli olarak ve karşısındakini yanıltmak için bozma, değiştirme; buna yönelik davranış; sahtecilik, düzmecilik: *Sahtekârlık yapmak. Döviz sahtekârlığı.* **—2.** Gerçek duygularını gizleyerek karşısındakini kandıran bir kimsenin niteliği; davranışı; ikiyüzlülük, düzenbazlık.

—Cez. huk. *Evrakta sahtekârlık,* resmi ya da özel kâğıtlar üzerinde kasten değişiklik yapma ya da bu kâğıtların yerine başka kâğıtlar düzenleme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Cez. huk. Evrakta sahtekârlık suçu iki türlüdür: özel evrakta sahtekârlık, resmi evrakta sahtekârlık. Resmi olmayan belge ve senetler üzerinde yapılan değişiklikler özel evrakta sahtekârlık suçunu oluşturur. Özel evrakta sahtekârlık yapanlar ya da sahte olduğunu bilerek bu evrakı kullananlar bir yıldan üç yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Resmi belge ya da senetlerin sahtesini düzenlemek ya da bu tür evrakta değişiklikler yapmak resmi evrakta sahtekârlık suçunu oluşturur. Resmi evrakta sahtekârlık suçu bir memur tarafından işlenirse, verilecek ceza üç yıldan on yıla kadar ağır hapistir. Bu suç memur olmayan bir kişi tarafından işlenirse iki yıldan sekiz yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Evrakta sahtekârlık, kamu güvenliğine karşı işlenmiş suçlardan sayılır. Bu suçun oluşması için evrak üzerinde yapılan değişikliklerin ya da yeni evrak düzenlemelerin kasten yapılmış olması gerekir. Dikkatsizlikle yapılan ve bir zarar doğurmayan değişiklikler cezalandırılmaz. Evrakta sahtekârlık suçları Türk cez. k.'nun 339-349. maddelerinde düzenlenmiştir. Türk cez. k.'nun 350. maddesi ise kimlik cüzdanı, pasaport gibi belgeler üzerinde yapılan sahtekârlıkları ayrı bir bölümde ele almış ve bu tür belgelerde değişiklikler yapılmasını ya da sahte olduklarını bilerek bunları kullanmayı suç sayarak çeşitli cezalar öngörmüştür.

SAHTELİK a. Sahte olma durumu; sahte olan şeyin niteliği.

—Med. us. huk. *Sahtelik iddiası,* bir senet ya da belgenin düzmece olduğunun ileri sürülmesi.

SAHTİ a. (fars. *saḫt* ve *-ī*'den *saḫtī*). *Esk.* **1.** Katı olma, sertlik. **—2.** Zorluk, güçlük. **—3.** Sıkıntı.

SAHTİYAH a. (fars. *seḫtiyān*). Deric. → MAROKEN.

SAHTİYANİ sıf. (fars. *seḫtiyan* ve *-ī*'den *seḫtiyānī*). *Esk.* Sahtiyan yapan ya da satan.

■ **SAHU** a. (tupi dilinde sözc.). Tropikal Amerika'da yaşayan *Cebus* cinsinden maymunlara verilen ortak ad. (Sahular, Honduras ile Arjantin arasındaki bütün tropikal ormanlarda bulunur. Böcek ve meyveyle beslenirler. Kavrayıcı kuyrukları sayesinde çevik hareketlerle dolaşırlar. Yaşlı bir erkeğin çevresinde çok karmaşık bir toplumsal yapı içinde yaşarlar. 4 türünden en ünlüsü başlıklı maymun ya da sai ya da cak'tır [*Cebus capucinus*]. Yenidünyamaymunugiller familyası.)

SAHUR a. (ar. *saḥur*). **1.** Oruç tutanların gün doğmadan önce belirli bir saatte yedikleri yemek; bu yemeğin yendiği zaman. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sahura kalkmak,* oruç tutan bir kimse sözkonusuyken, gün doğmadan önce yemek yiyebilmek için yataktan kalkmak.

—ANSİKL. Sahur vakti, gecenin ikinci yarısı ile imsak vakti arasıdır. Hz. Muhammet, oruç tutacak kişilerin sahura kalkmalarını öğütler. Bu nedenle sahura kalkmak ve az da olsa yemek yemek, sünnettir.

SAHUR a. (ar. *sehr*'den *sahūr*). *Esk.* **1.** Uykusuzluk, uyumama. **—2.** Ayağılı.

SAHURE, V. hanedanın ikinci firavunu (İ.Ö. 2500'e doğr.). Mısır'da Heliopolis güneş inançlarının gelişmesine katkıda bulundu. Egzotik ürünler ve günlük bulmak için Punt* ülkesine ilk kez (Somali) bir kurul gönderdiği sanılır. Sina'ya seferleri sıklaştırdı: yeni türkuvaz ocakları açtırttı, ilk maden galerilerini kurdu. Mısır egemenliğini Fenike limanlarına yaydı. Piramidi Abusir'dedir; mezar tapınağı çok güzel alçakkabartmalarla süslüydü (başlangıçta 10 000 m^2; yalnızca 150 m^2'si kaldı).

SAHURLUK a. Sahur için hazırlanmış yiyecek.

◆ sıf. Sahurda yenecek yiyecek için kullanılır.

SAHV a. (ar. *ṣaḥv*). *Esk.* Ayılma, kendine gelme, iyileşme: *"...halet-i sahvda bulunan bir adam için..."* (Ebüzziya Tevfik).

—Tasav. Sufinin, tasavvufi vecd ile cezbeye kapılarak kendinden geçtikten (sekr) sonra yeniden kendine gelmesi durumu.

SAİ sıf. (ar. *sa'y*'dan *sā'ī*). *Esk.* **1.** Çalışan, gayret eden: *"İktisatın yegâne gayesi hürriyetin ve ferdin hukukunun muhafazasına sâî olmaktan ibaret gibi gelir"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). **—2.** *Sai-bi-l-fesad,* ortalığı karıştıran, fesatçı.

◆ a. *Esk.* Haberci, ulak: *"Her tarafa sâîler, devriyeler çıkarıldığı halde..."* (E. E. Talu).

SAİ a. Zool. BAŞLIKLI MAYMUN'un eşanlamlısı.

SAİ, asıl adı **Mustafa,** türk şair, nakkaş (öl. İstanbul 1595). Cami, köprü, çeşme gibi yapılara düşürdüğü tarih manzumeleriyle tanınır. *Divan*'ı vardır. Çağdaşı mimar Sinan'ın yaptığı ya da onardığı anıtları konu edinen *Tezkiret ül-ebniye*'de 378 yapının; 1583-1584 yıllarında kaleme aldığı *Tezkiret ül-bünyan*'da (Ahmet Cevdet basımı, 1897) 944 yapının adı geçer. Bu yapıtlarda ayrıca ünlü mimarın yaşamıyla ilgili bilgiler de vardır. Sai'nin olduğu ileri sürülen *Tuhfet ül-mimarin* adlı yapıtın ise şair Asari'ye ait olduğu sanılmaktadır.

SAİ EFENDİ, türk hakkâk (Tebriz 1803 - Mısır 1853). Mehmet Ali Paşa'nın isteğiyle Mısır'a gitti. Burada bir matbaa kurduktan sonra İstanbul'a döndü. Takvimhane'de görev aldı ve yazı devrimine kadar onun nestalik yazısıyla döktüğü kalıplar kullanıldı. Daha sonra Sultanahmet'te kurduğu özel matbaada kitap bastı. Yeniden Mısır'a gitti ve orada öldü.

SÂİB a. (ar. *sa'ib*). *Esk.* **1.** Yağmur getiren rüzgâr, bora. **—2.** *Sâib-ül-bahr,* denizin yükselmesi sırasında kıyıya dolan su.

SÂİB, SÂİBE sıf. (ar. *ṣavab*'dan *ṣa'ib,* dişl. *ṣā'ibe*). *Esk.* **1.** Doğru, sağlam. **—2.** Amaca, hedefe uygun: *"...bir rey-i sâibe muvvaffakiyet zımnında sarf-ı efkâr ederek..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** Hedefe ulaşan: *Sehm-i sâib* (hedefi vuran ok).

SAİB (Mirza Muhammet Ali bin Abdurrahim-i Tebrizi), türk kökenli iranlı şair (Isfahan 1607 - *ay. y.* 1670). Isfahan'da yerleşmiş tebrizli bir tüccarın oğluydu. İyi bir öğrenim gördükten sonra Şah Abbas I'in (1587-1628) ilgisini çekti. 1626'da Hindistan'a gitmek üzere Isfahan'dan ayrıldı. Nevvab Zafer Han'ın çağrısı üzerine bir süre Kâbil'de kaldı. 1630'da hint-türk hükümdarı Şah Cihan'ı kutlamak için Hindistan'a giden Zafer Han'ın yanında bulundu. Şah Cihan, Saib'e "Mustaid Han" unvanını ve "hezare" adlı rütbeyi verdi. Zafer Han 1632'de Keşmir emirliğine atanınca bu kez Keşmir'e gitti. Şah Abbas II (1642-1667) tarafından melik üş-şuara unvanıyla yüceltildi. İran edebiyatında iç içe hayallerden, karmaşık mazmunlardan oluşan süslü hint şiir biçemiyle (sebk'-i hindi) ürün verenlerin önde gelenlerindendir. 120 000 beyti bulan şiirlerinde öğütler, atasözleri de geniş yer tutar. Başlıca yapıtları: farsça ve türkçe iki *Divan;* Şah Abbas'ın Şah Cihan'la yaptığı savaşı ve Kandehar'ın alınışını anlatan *Kandeharname* ve Gazneli Sultan Mahmut'un sakisi ve nedimi Ayaz'la ilişkilerini konu edinen *Mahmut u Ayaz* mesnevileri.

SAİBE a. (ar. *sa'ibe*). *Esk.* **1.** Başıboş bırakılmış hayvan. **—2.** Dişi deve.

SÂİBE → SÂİB

SAİÇO → DENGYO DAİŞİ.

SAİD → PORT SAİD.

SÂİD sıf. (ar. *ṣu'ūd*'dan *ṣā'id*). *Esk.* Yükselen, kalkan.

SÂİD a. (ar. *sa'id*). *Esk.* **1.** Kolda dirsekle bilek arasındaki bölüm. **—2.** *Said-i billur,* beyaz kol. || *Said-i simin,* gümüş gibi kol: *"Nice başdan çıkmasın içip ayağ ehl-i salah / Said-i simin ile saki nigâr-ı dil-firib"* (Nevi, XVI. yy.).

SAÎD sıf. (ar. *ṣu'ūd*'dan *ṣa'id*). *Esk.* **1.** Yukarı çıkan. **—2.** Yüksek.



baştan ayrıntı



sahu

—Müz. ÇIKICI'nın eşanlamlısı.

SAİDE → SAİT.

SAİD-İ NURSİ → NURSİ.

SAİDPUR → SOYODPUR.

SAİG sıf. (ar. *sağ*'dan *sā'iġ*). *Esk.* Kolay yutulabilen yiyecek ya da içecek için kullanılır.

SAİGON → HÔ CHİ MİNH—VİLLE.

SAİGO TAKAMORİ, Satsuma klanından samuray (Kagoşima 1828 - Kagoşima yakınında 1877). Ayrıcalıklarını zor yoluyla korumakta kararlı görünen şogunla savaşarak Japon İmparatorluğu'nun yeniden canlandırılmasında büyük bir rol oynadı. Mutsuhito kendisini özel konseyine soktu. Bununla birlikte, imparatorun daha 1868'den başlayarak aldığı antifeodal önlemler eski samuraylar arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açtı. Saigo, 1873'te muhalefete geçti ve Tokyo hükümetine karşı girişilen ayaklanmayı yönetti. Birkaç başarıdan sonra ayaklananlar, düzenli birlikler tarafından bastırıldı; Japonlar'ın "Büyük Saigo" dedikleri Saigo yaralandı ve çok geçmeden seppuku yaptı.

SAİGO TSUGUMİÇİ, japon siyaset adamı (Satsuma 1843 - öl. 1902), Saigo Takamori'nin kardeşi. 1868 restorasyonuna katkıda bulundu, 1874'te Formoza'ya gönderilen savaş birliğinin başına getirildi. Ağabeyi ayaklandığı sırada (1877) Savunma bakanıydı, daha sonra Denizcilik bakanlığına getirildi (1885, 1892-1902) ve Japonya'nın deniz gücünün gelişmesine büyük katkılarda bulundu.

SAİGYO (SATO NORİKİYO, —denir), japon şair (1118-Osaka 1190). Savaşçı bir aileden, 23 yaşında keşiş oldu, kendini buddhacı öğretinin uygulamalarına ve vaka'nın hazırlanmasına adadı. Bu türün çok karmaşık şiir oyunları arasında boğulup kaldığı bir dönemde, doğa görünümünden ve insan duygularının zarafetinden aldığı esinle ona yeniden bir tazelik ve doğallık kazandırdı. Yapıtları özellikle *Sankaşu*'da bir araya getirilmiştir. En önemli yapıtı 1205'te tamamlanan *Şin-ko-kinşu**'da yer alan 94 tanka*'dır.

Presse Sports



Toni Sailer (1957'de)

SAİK, -kı sıf. (ar. *sevk*'ten *sa'ik*). *Esk.* Yönelten, götüren.

◆ a. **1.** Neden, itici güç: *"Cereyan-ı efkâr ve harekâtımız için yeni bir saik, yeni bir sebeb-i mecburîdir"* (Baha Tevfik). **—2.** *Saik olmak,* neden olmak, doğurmak: *"Hafiflik çok kere sükûtu muhafazaya saik olacak..."* (H. C. Yalçın).

—Huk. Bir hukuksal işlem ya da eylemdeki güdü, amaç. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. İlke olarak hukuk, saiklerle ilgilenmez. Hukuk için önemli olan, işlem ya da eylemdeki saikler değil, sebeplerdir. Saik, hukuksal sebeplerden önce gelen ve onları belirleyen kişisel nedenlerdir. Kural olarak iyi ya da kötü saikle işlenen suçlar arasında ayrım yapılmaz. Ancak, yasada açıkça belirtilmesi koşuluyla, kimi durumlarda saik, suçu ağırlaştırabilir ya da hafifletebilir.

SAİKA sıf. (ar. *sā'ik*'ın dişl. *sā'ika*). *Esk.* Yönelten, sevk eden.

◆ a. Neden: *Korku saikasıyla.*

SAİKA a. (ar. *sa'k*'tan *ṣā'ika*). *Esk.* **1.** Yıldırım: *"Hacer, bir darbe-i saikaya tesadüf etmiş gibi sarsıldı, gözleri döndü, kolları düştü"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Siper-i saika* → SİPERİSAİKA.

SAİKAKU → İHARA SAİKAKU.

SAİKAZEDE sıf. (ar. *ṣā'ika* ve fars. *zede*'den *ṣā'ika-zede*). *Esk.* Yıldırım çarpmış.

SAİKO (George), avusturyalı yazar (Seestadtl, bugün Ervĕnice, 1892 - Rekawinkel 1962). Askerlik mesleğini seçmişti, psikoloji ve sanat tarihiyle ilgilendi, daha sonra kendisini edebiyat çalışmalarına adadı. Romanlarında (*Auf dem Floss,* 1948; *Der Mann im Schilf,* 1955) ve hikâyelerinde (*Der Opferblock,* 1962) alaylı bir tarzla toplumsal çözümlemelere girişti.

SÂİL sıf. (ar. *ṣavlet*'ten *ṣā'il*). *Esk.* Saldıran: *"Kalbimdeki ihtirak-ı hâil / Zâil değil, âh, belki sâil!"* (A. H. Tarhan).

SÂİL sıf. (ar. *su'āl*'den *sā'il*). *Esk.* **1.** Soru soran. **—2.** Dilenen, dilenci: *"Herif onluğu arkamdan attı. Efendi bendeniz sâil değilim dedi"* (Y. K. Beyatlı).

SÂİL sıf. (ar. *seyl, seyelān*'dan *sā'il*). *Esk.* **1.** Akan, akıcı. **—2.** *Sâil-i menevi,* dölsuyu, meni.

SAİLER (Anton, **Toni** —denir), avusturyalı kayakçı (Kitzbühel 1935). J.-C. Killy ile birlikte kayak sporunun en ünlülerindendi. 1956'da Cortina d'Ampezzo'da üç dalda (iniş, özel ve büyük slalom), 1958 Badgastein dünya şampiyonası'nda ise iniş, büyük slalom ve kombinede birinci oldu. 1959'da profesyonellik suçlaması karşısında şampiyonadan çekilmek zorunda kaldı.

SÂİLİYET a. (ar. *sā'il* ve *-iyyet*'ten *sā'iliyyet*). *Esk.* Akıcı olma özelliği, akıcılık.

SAİM, SAİME sıf. (ar. *ṣavm*'dan *ṣā'im,* dişl. *ṣā'ime*). *Esk.* Oruçlu, oruç tutan: *"İşte ol beyazlık fecr-i sâdıktır ki anın tulû' unda bi-l-ittifak sabah ve sabah namazının vakti duhûl eder ve saim için vakt-i imsâk olur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SAİMAA, Finlandiya'nın güney-doğu'sunda göl, bir orman işletmesi bölgesinde, Vuoksi aracılığıyla suları Ladoga'ya dökülür; 60 km'lik bir kanalla Vyborg'a bağlanır. Yüzölçümü 4 400 km².

SAİMBEYLİ, Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe; 20 700 nüf. (1990); 1 132 km²; 26 köy. Merkezi, Adana'nın 157 km K.-D.'sunda *Saimbeyli* (esk. *Haçın*); 4 699 nüf. (1990). Tahıl, üzüm.

SAİME a. (ar. *sevm*'den *sā'ime*). *Esk.* Başıboş bırakılan hayvan.

—İsl. huk. Bir yılın yarısından fazla süreyle kırlarda otlatılan ve ürünlerinden yararlanmak amacıyla beslenip yetiştirilen hayvanlar.

SAİME → SAİM.

SAİNETE a. (isp. *sainete,* zarif parça). İspanyol tiyatrosunda güldürücü kısa oyun.

SAİNT-ACHEUL, Amiens (Somme) yakınında, augustinusçu keşişler tarafından 1085'te aziz Firmin'in mezarı üzerinde kurulan eski bir manastırın (XVIII. yy.'da yeniden yapıldı, Restauration döneminde ünlü bir cizvit koleji oldu) bulunduğu yer. 1835'te Boucher de Perthes tarafından kum ocaklarında yapılan kazılarda, çeşitli fil kalıntılarının (*Elephas antiquus* ve *E. primigenius*) yanı sıra, yontulmuş çakmaktaşları ele geçti. Acheul kültürü, adını buradan alır. Bu terim, Saint-Acheul taş endüstrisini (moustier evresi ve Üst Yontmataş'a bağlı özellikler de gösterir) belirtmek için ilk kez 1873'te G. de Mortillet tarafından kullanıldı.

SAİNT ALBANS, Büyük Britanya'da (Hertfordshire) kent, Londra'nın K.-B.'sında; 51 000 nüf. Eski roma kenti *Verulamium*'un yanında, burada din uğruna ölen aziz Alban'ın adına IV. yy.'da bir kilise yapıldı; 793'te kiliseye bir de benedikten manastırı eklendi; Offa de Mercia'nın yaptırdığı manastır İngiltere'nin en önemli manastırı oldu. Manastırın daha sonra katedrale dönüştürülen güzel kilisesi XI. yy.'ın sonunda ve XII. yy.'ın başında yapıldı. St Michael kilisesi'nde Francis Bacon'ın mezarı. Basımevi. Elektrikli gereçler. Müzik aletleri. —İki* Gül savaşı sırasında, Saint Albans yakınında, biri 1455'te (Yorklular zaferi), öbürü 1461'de (Lancasterliler'in zaferi) iki savaş yapıldı.

—Tar. Saint Albans manastırı İngiltere'de, Roger* of Wendover'den (öl. 1236) rahip John Wheathampstead'a (öl. 1496) kadar, tarih yazımı alanında önde gelen bir rol oynadı. Bu rol Fransa'da Saint-Denis manastırı'nın oynadığı role benzetildiyse de Saint Albans bu manastırın resmi durumuna hiçbir zaman sahip olmadı. Matthew Paris* ve Thomas Walsingham* Saint Albans'ın en iyi tarihçileri arasında yer alır.

SAİNT-AMANT (Marc Antoine GİRARD, *sieur* DE), fransız şair (Quevilly, Rouen yakınında, 1594 - Paris 1661). Protestanlıktan katolikliğe döndü, Mme de Rambouillet'nin salonuna devam etti ve Avrupa'da yolculuklara çıktı. Zevk ve eğlenceyi öven şiirler *(les Goinfres),* daha sonra da Marini tarzında (*la Pluie ou Solitude,* 1618), fantastik *(les Visions)* ya da yergili (*la Rome ridicule,* 1643) şiirler kaleme aldı ve bürlesk şiirin söz dağarcığını belirledi. Ayrıca *Moïse sauvé* adlı destansı idili yazdı.

SAİNT-ANDRE, Réunion adasının kuzey-doğusunda komün; 35 375 nüf. (1992). Şeker fabrikası.

SAİNT-ANDRÉ (Jacques D'ALBON, — *senyörü*), Fransa mareşali (Saint-André d'Apchon, Loire, 1510'a doğr. - Dreux 1562). Catherine de Médicis'nin hoşgörü siyasetine karşı çıktı. Guise dükü François ve başkomutan Montmorency ile birlikte, katolikliği korumak için bir üçlü yönetim kurdu (1561). Birinci Din savaşı sırasında Poitiers'yi protestanlardan aldıysa da Dreux'de tutsak düştü ve öldürüldü.

SAİNT ANDREWS, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da (Fife), *Saint Andrews körfezi*'nin G.'inde; 11 800 nüf. Üniversite. XII.-XIV. yy.'larda yapılmış katedralin yıkıntıları (J. Knox'un vaazlarından [1559] sonra terk edildi) ve başka eski yapıtlar. Golf sahaları. Turizm merkezi.

—Tar. Pictler'in tahkimli kalelerinden olan bu eski kent, IX. yy.'da piskoposluk merkezi, X. yy.'ın başında da Dunkeld'in yerine İskoçya'nın primat merkezi haline geldi. Saint Andrews, 1160'a doğru krallık kenti, 1410'da da ilk iskoç üniversitesinin merkezi oldu. Kent XVII. yy.'dan sonra geriledi.

SAİNT-ARNAUD → EULMA (EL-).

SAİNT-AUBİN (Gabriel Jacques DE), fransız ressam, desinatör ve gravürcü (Paris 1724 - *ay. y.* 1780). Gündelik yaşamı konu alan birkaç tablo (*Bulvarda geçit töreni,* 1760, National Gallery, Londra), elli kadar ofortun *(Louvre'da 1753 salonu, Tuileries gösterisi)* yanı sıra, Paris yaşamını gerçeğe uygun ve canlı bir biçimde yansıtan çok sayıda desen (*Voltaire'in théâtre Français'de taç giyişi,* 1778, Louvre müzesi desen bölümü) gerçekleştirdi, bu desenlerde değişik teknikleri bir arada kullandı.

SAİNT-BARTHELEMY, Küçük Antiller'de Fransa'ya bağlı ada, Guadeloupe'un (yönetim açısından Guadeloupe'a bağlıdır) K.-K.-B.'sında; 25 km²; 5 043 nüf. (1992). Merkezi *Gustavia* (ada 1784-1876 arasında İsveç'e bağlıydı). Serbest liman. Etkin turizm.

Saint-Barthélemy katliamı, aziz Barthélemy'nin doğum günü olan 24 ağustos 1572'de, özellikle Paris'te protestanları hedef alan katliam. Felipe II'ye karşı ayaklandıkları için, Hollandalılar'a yardım tasarısına karşı çıkan ve protestanların önderi amiral Coligny'nin itibarının artmasını kıskanan Catherine de Médicis, onu öldürtmek amacıyla Guiseler'le işbirliği yaptı. Navarralı Enrique (geleceğin Henri IV'ü) ile Valoislı Marguerite'in evlenmelerinden dört gün sonra amiral Coligny'ye düzenlenen komplo (22 ağustos) boşa çıktı. Bir soruşturma sırasında ihanete uğramaktan korkan Catherine de Médicis, girişilebilecek bir komployu bozmak bahanesiyle, kral Charles IX'un, tüm protestan önderleri için ölüm emri vermesini sağladı. Co-

ligny ile protestan önderlerin çoğu 23-24 ağustos gecesi öldürüldü. Navarralı Enrique ile Condé hayatlarını kurtarabilmek için katolikliği kabul etmek zorunda kaldılar. Bundan sonra halk galeyana geldi ve 3 000 kadar kişi öldürüldü. Paris'i başka kentler de izledi.

SAİNT - BENOÎT - SUR - LOİRE, Fransa'da (Loiret) komün, Loire kıyısında, val d'Orléans'da; 1 893 nüf. (1992). 650'ye doğru kurulmuş büyük manastır (Fleury). Birkaç yıl sonra Cassino dağı'ndan gizlice alınan aziz Benedictus'un cesedi buraya getirildi ve komün *Saint-Benoît-sur-Loire* adını aldı. Bu olay sayesinde büyük ün kazandı ve ilk Capet'ler'ce korundu. Komünde bir okul vardı ve okuldaki öğretmenlerden birinin yazdığı kronik, X., XI., ve XII. yy. tarihi konusundaki en değerli kaynaklardan biridir.

SAİNT-BERNARD (Büyük) [Romalılar döneminde *Mons Jovis*], Pennin Alpleri'nde geçit, İsviçre (Valais) ile İtalya (Valle d'Aosta) arasında; 2 469 m. Ulaşıma elverişli karayolu buradan geçer. Geçidin yakınında, X. yy.'da bir İupiter Pennin tapınağı'nın bulunduğu yerin yakınında Menthonlu (Savoie) Aziz Bernard'ın X. yy.'da yaptırdığı manastır ile misafirhanenin iki yapısı yükselir. Antikçağ'dan beri kullanılan geçitten birçok defa ordular geçti (özellikle Napoléon Bonaparte'ınki [1800]). Alplerötesi tünellerin yapılmasından bu yana geçit yalnızca yazın kullanılmaktadır. Ama 1964'te açılan *Büyük Saint-Bernard karayolu tüneli* Valais'deki Martigny'yi Valle d'Aosta'ya bağlar ve böylece İtalya ile İsviçre arasındaki bağlantıyı kolaylaştırır (yol, geçidin biraz D.'sundan geçer). Uzunluğu 5 826 m'dir. 1 915 m yükseltide, Cantine d'en-Haut yakınında, Bourg-Saint-Pierre'in yukarısında, İsviçre yamacındaki Entremont vadisinde başlar, İtalya'ya bakan yamaçta Saint-Rhémy'nin yukarısında 1 875 m yükseklikteki *Büyük Saint-Bernard vadisi*'nde son bulur.

SAİNT-BERNARD (Küçük), Alpler'de geçit, Fransa-İtalya sınırında, 2 188 m. Yazları ulaşıma açık bir karayolu bu geçitten geçer, Tarentaise (Savoie, Fransa) ile Valle d'Aosta'yı (İtalya) birbirine bağlar. Annibal'in İtalya'ya inerken (İ.Ö. 218) bu geçitten geçtiği sanılır. *Menthonlu Aziz Bernard*'ın X. yy.'da kurduğu güçsüzlerevi, geçidin biraz altında, Fransa'ya ait yamaçtadır. Geçidin en yüksek noktasına dikilmiş bir Antikçağ sütunu üzerinde Aziz Bernard'ın bir heykeli vardır. 1947'de sınır Fransa lehine değiştirilmiştir.

SAİNT-BRİEUC, Fransa'da *département* (Côtes-du-Nord) merkezi; 47 370 nüf. (1992). Kimya ve Makine sanayisi.

SAİNT CATHARİNES, Kanada'da (Ontario) kent, Toronto'nun G.'inde, Welland kanalı kıyısında; 124 000 nüf. Meyve üreten bir bölgenin merkezi. Otomobil sanayisi. Elektrikli araç gereçler. Tekstil ve besin sanayileri. Üniversite.

Saint-Charles nişanı, 1858'de Monako prensi Charles III tarafından ihdas edilen monako nişanı. İki geniş kırmızı şeritli beyaz kurdele. Beş derece.

SAİNT CHRİSTOPHER ve NEVİS ya da **SAİNT KİTTS ve NEVİS,** Antiller'de ada devleti; 269,4 km²; 48 000 nüf. (1991). Başkent *Basseterre*. Resmi dil *ingilizce*. 1983'ten beri bağımsız bir devlet ve İngiliz milletler topluluğu üyesidir. Başlıca iki adadan oluşur: *Saint Christopher*. 176,2 km²; 38 000 nüf. *Nevis*: 93,2 km²; 10 000 nüf.; 1493'te Kristof Kolomb tarafından keşfedilen adalar, 1623'te İngilizler tarafından işgal edilerek sömürgeleştirilmişti.

SAİNT CLAİR, Kuzey Amerika'da ırmak ve göl, Saint Lawrence sistemine girer ve Kanada'nın Ontario ilini ABD'nin Michigan eyaletinden ayırır: Huron gölünün gideğeni *Saint Clair ırmağı*'nın uzunluğu 63 km'dir; Detroit ırmağı aracılığıyla Erie gölüne bağlanan *Saint Clair gölü*'ne (1 270 km²) dökülür.

SAİNT CLAİR SHORES, ABD'de kent, Detroit yerleşmenin kuzey-doğu'sunda, Saint Clair gölü kıyısında; 76 200 nüf.

SAİNT-CLAUDE, Fransa'da *arrondissement* (Jura) merkezi, kıvrımlanmış Jura'da, Bienne kıyısında; 13 265 nüf. (1992). Saint-Claude çeşitli dallarda ün kazanmış bir sanayi merkezidir; özellikle pipolar; elmas yontuculuğu; plastik maddeleri işleme.

SAİNT-CLOUD, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Paris'in banliyösü, Sen'in sol kıyısında; 28 673 nüf. (1992). Uluslararası tartı ve ölçü bürosu.

SAİNT CLOUD, ABD'de (Minnesota) kent, Mississippi kıyısında; 42 600 nüf. Demiryolu atölyeleri. Soğutma gereçleri. Yapı gereçleri. Üniversite kolejleri.

SAİNT CROİX, ABD'de ırmak, Mississippi'nin kolu (sol kıyıdan), Wisconsin ve Minnesota'nın sınırını çizer; yaklş. 260 km.

SAİNT CROİX adası, isp. **Santa Cruz,** Virgin İslands'ın (ABD) en büyük adası; 217 km²; 50 000 nüf. Merkezi *Christiansted*. Petrol (rafineri) limanı. Alüminyum metalürjisi. Kristof Kolomb, ikinci gezisi sırasında, 1493'te adayı buldu. Adayı 1650' de fransız korsanlar işgal etti; 1733'te Danimarkalılar'ın eline geçen adayı 1917'de ABD aldı.

Saint-Cyr-Coëtquidan, Fransa'nın alman işgalinden kurtuluşundan beri Coëtquidan ordugâhında bulunan askeri okulların tümüne verilen ad.

• *Saint-Cyr askeri uzmanlık okulu,* fransız kara ordusuna subay yetiştiren okul (1803' te Bonaparte tarafından Fontainebleau'da kuruldu.)

SAİNT-DALMAS ya da **SAİNT-DALMAS-DE-TENDE,** Fransa'da, Tende komününde (Alpes-Maritimes) yer, Roya vadisinde, *Tende*'in G.'inde. Gezinti yeri. Hidroelektrik santralı.

SAİNT DAVİD'S, Büyük Britanya'da kent, Wales'in güney-batı'sında (Dyfed yönetim bölümü) *Saint David's burnu*'nun yakınında; 1 650 nüf. Aziz David'in VI. yy.'da kurduğu sanılan piskoposluk. Yapımına 1180'e doğru başlanan katedral, koro yeri, aydınlık kulesi ve XIII. yy.'dan kalma çapraz sahın; XIV. yy.'da yapılmış sahın (XV. yy.'da oyulmuş meşe tavan). XIV. yy.'da tahkim edilmiş piskoposluk sarayı yıkıntıları.

SAİNT-DENİS, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in kuzey banliyösü, *Saint-Denis ovası*'nın kenarında; 90 806 nüf. (1992). Sanayi (metalürji, makine, elektrikli gereçler, kimya, besin vb.) merkezi. Paris -VIII üniversitesi.

—Güz. sant. Adını ilk Paris piskoposu aziz Denis'den alan ve daha sonra Fransa krallarının nekropolisine dönüşen manastır, Merovenj döneminde kuruldu (VII. yy.); 1122'de buraya rahip olan ve bugünkü kilisenin yapım çalışmalarını başlatan Suger sayesinde gelişti. Suger zamanından kalan bölümleriyle bazilika (bugün katedral) ilk gotik anıttır: cephe (1140, tahrip edildi), ışınsal capellalarıyla (vitraylar) çift deambulatoriumlu koroyerinin ilk katı ve kriptası (1144). 1231'de yeniden başlayan yapım çalışmaları, ışınlı gotik üslupta sürdürüldü (doğal ışık alan triforium), kral mezarlarını barındırmak amacıyla geniş bir çaprazsahın inşa edildi. Çalışmalar 1281'de tamamlandı. Bazilika Devrim sırasında tahribata uğradı: ancak, sonradan yapılan düzenlemeler ve eklemeler sayesinde, içerdiği mezar anıtları bakımından yapı eşsiz bir niteliktedir; Childebert ve Frédégonde'un yatık heykelleri (Saint-Germain-des-Prés'ye konmak üzere XII. yy.'da gerçekleştirildi), Dagobert'in mezarı (XIII. yy.), Rönesans döneminden kalma mezar anıtları (Louis XII* ve Anne de Bretagne, François* I ve Claude de France, Henri* II ve Catherine de Médicis). Kentte, bir Sanat ve tarih müzesi de (eski rahibeler manastırı, XVII.-XVIII. yy.) bulunur.

SAİNT-DENİS, Fransa'nın Réunion' daki denizaşırı *département*'ının merkezi, adanın K. kıyısında, Saint-Denis ırmağının denize döküldüğü yerde; 122 875 nüf. (1992). Léon-Dierx müzesi (Réunionlu Léon Dierx'in [1838-1912] ve Morisot, Cassatt, Signac, Marquet, Vlaminck ve Chagall'ın resim ve desenleri).

SAİNT DENİS (Ruth DENNİS, **Ruth** — denir), amerikalı kadın dansçı (Newark, New Jersey, 1880'e doğr. - Hollywood 1968). François Delsarte'ın eğitim sisteminden ve dinsel doğu danslarından etkilenerek çok özgün bir "serbest dans" tarzı yarattı. Arayışları ve getirdiği yeniliklerle modern dansın öncüleri arasında yer alır. Avrupa ve ABD'de çıktığı turnelerde büyük başarı kazandı (*Radha*, 1906). 1914'te evlendiği eşlikçisi Ted Shawn ile Los Angeles'ta modern dance'ın en önemli temsilcilerini yetiştiren Denishawn School'u kurdu (1915-1931). T. Shawn'dan boşandıktan sonra sahneden yavaş yavaş uzaklaştı ve New York kiliselerinde yapılan prömiyerlerinde kendisinin yorumladığı (*Ritual of the Masque of Marie*, 1934) dinsel esinli danslar düzenledi. Kadın dansçı ve etnolog La Meri ile işbirliği yaparak School of Natya'yı kurdu (1940 -1942), bu okul daha sonra La Meri'nin açtığı Etnolojik danslar merkezi içinde yer aldı. Saint Denis ayrıca Adelphi College' da (Long İsland) ders verdi. 1939'da yaşamöyküsünü yayımladı.

SAİNT-DENİS-DU-SİG → VAD SİG.

SAİNT-DENYS GARNEAU → GARNEAU.

SAİNT-DİZİER, Fransa'da *arrondissement* (Haute-Marne) merkezi, Champagne'ın kenarında, Marne kıyısında; 35 558 nüf. (1992). Önemli bir sanayi merkezidir (tarım gereçleri, tel çekme, minecilik, tekstil, tarıma dayalı besin).

SAİNT-DOMİNGUE → HAİTİ.

SAİNTE-BAUME dağı ya da **kütlesi,** Fransa'da, Provence'ta (Bouches-du-Rhône ve Var) kireçtaşlı kütle, Marsilya'nın D.'sunda. K.'e doğru sarplaşan. G.'e doğru daha tatlı eğimli olan Sainte-Baume'un en yüksek noktası *signal des Béguines*'dir: 1 147 m. 946 m yükseklikteki Sainte-Baume mağarasında azize Meryem yaşamıştı; bu mağara XIII. yy. sonundan beri önemli bir dinsel ziyaret yeridir.

SAİNTE-BEUVE (Charles Augustin), fransız yazar ve edebiyat eleştirmeni (Boulogne-sur-Mer 1804 - Paris 1869). Tıp öğrenimi gördükten sonra *Globe*'da eleştirmenliğe başladı. Daha 1827'de Hugo'nun *Odes et Ballades* adlı yapıtı üzerine yazdıkları ve *Tableau historique et critique de la poésie française et du théâtre français au XVI. siècle* (XVI. yy. fransız şiiri ve fransız tiyatrosunun tarihsel ve eleştirel tablosu) [1828] adlı incelemesiyle, yeni şiire duyduğu yakınlığı dile getirdi ve *Revue de Paris*'de yayımlanan yazılarında iki nokta üzerinde durdu: klasik fransız yazarlarının önemine parmak basmak ve Hugo'nun "gerçek bir şair" olarak hakkını teslim etmek. Sainte-Beuve şiir (*Vie, poésies et pensées de Joseph Delorme* [Joseph Delorme'un yaşamı, şiirleri ve düşünceleri], 1825) ve romanda (*Volupté*, 1834) sağlayamadığı başarıyı eleştirel yapıtlarıyla ele etti: bu yapıtlarında incelediği sanatçıların kişilikleriyle yazarlık yeteneğini bir arada ele alabilmek için portre ile çözümlemeyi birleştirdi (*Critiques et portraits littéraires* [Eleştiriler ve edebi portreler], 1836-1839). Aynı dönemde, *Port-Royal** (1840-1859) adlı tarih çalışmasında, bir "doğal manevi tarih"ten ayrı düşünülemeyecek ve bir edebiyat bilimine temel oluşturacak "benzer zihin yapıları"nın bir sı-

Larousse



Charles Augustin Sainte-Beuve
André Rassenfosse'un çizdiği portreden ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

B. N., Paris



Henri Sainte-Claire-Deville
Dujardin'in helyografisi (ayrıntı)
Bibliothèque nationale, Paris

Fleming



Charles de Marguetel
de Saint-Denis de Saint-Évremond
J. Parmentier'nin yaptığı
portreden ayrıntı

Monde et Caméra



Antoine de Saint-Exupéry

nıflamasına girişti. Buna koşut olarak, Louis Napoléon Bonaparte'ın da desteğiyle, *Pazartesi* konuşmaları*'nı (Causeries du lundi) [1851-1862], ardından *Nouveaux Lundis*'yi (1863-1875) kaleme aldı. Gelenekte ifadesini bulan düzenin ve aklın izleyicisi olarak eleştirmen, modern estetik zorlamalara karşı ılımlı bir sanat çerçevesinde hakikati ortaya koymayı başaran belli bir klasikçiliğin sözcülüğünü yapacaktı. Sainte-Beuve *Pazartesi konuşmaları*'ndan sonra mektuplarını, *Proudhon*'u (1872) ve *Cahiers*'yi (Defterler) [1876] yayımladı. Sainte-Beuve, düşünmeye yatkın zekâsı, bir orta yol bulma çabası ve yaşamöykusüne duyduğu yakınlıkla, fransız üniversite çevrelerinin en çok başvurdukları eleştirmen durumuna gelmiştir (Fr. akad., 1843.)

SAİNTE-CLAİRE-DEVİLLE (Henri), fransız kimyacı (Saint-Thomas adası, Antiller, 1818 - Boulogne-sur-Seine 1881), Charles Sainte-Claire-Deville'in kardeşi. 1844'te Besançon Fen fakültesi'ni düzenlemekle görevlendirildi; bu okulun kimya profesörlüğüne (1845) ve dekanlığına atandı. 1851'de École normale'de dersler verdi, 1853'ten başlayarak Paris Fen fakültesi'nin kimya kürsüsünde Dumas'nın yerini aldı, 1861'de Bilimler akademisi üyeliğine seçildi. Kendi buluşu olan "sıcak ve soğuk tüp"ten yararlanarak yüksek sıcaklıkta su buharının, hidroklorik gazın, kükürtdioksitin, karbondioksitin, vb. ayrışmalarını ortaya koydu. Özelliklerini inceleyebilecek kadar arı silisyum ve bor elde etti. 1854'te tasarladığı yöntem alüminyumun ilk kez sanayide kullanılmasını sağladı; 1857'de aynı yöntemi magnezyuma uyguladı. Uzun bir süre, atom "varsayım"ını kabul etmeyenler arasında yer aldı.

SAİNTE-FOY, Kanada'da (Québec) kent, Québec'ın batı-güney-batı banliyösünde; 69 000 nüf. Eski evler. Tarım araştırmaları merkezi. Üniversite kolejleri. 1760'ta Lévis burada Murray'yi yendi.

SAİNTE-HELÈNE → SAİNT HELENA.

SAİNT ELİAS sıradağı, Kuzey Amerika'da dağ kütlesi, Alaska ve Kanada (Yukon ve İngiliz Kolombiyası) sırasında. En önemli dorukları Logan dağı (6 050 m) ve Saint Elias dağıdır (5 489 m). Bu sonuncu doruğa ilk defa Abruzzi dükünün ekibi tırmanmıştır (31 temmuz 1897).

SAİNTE-MARGUERİTE adası, Côte-d'Azur'de (Alpes-Maritimes) Fransa' ya bağlı, Cannes'ın açıklarında, Lérins ada öbeğinde yer alan ada; 210 ha. Demir* maskeli adam'ın, sonra Bazaine'in kapatıldığı XVII. yy.'da yapılmış kale. Roma kalıntıları. Çam kerestesi.

SAİNTE-MARİE adası → NOSY BORAHA adası.

SAİNTE-MARTHE (DE), fransız hümanist aile. En ünlü üyeleri: CHARLES (Fontevrault 1512 - Alençon 1555), Gaucher I **de Sainte-Marthe**'ın ikinci oğlu, Rabelais'nin düşmanı. Poitiers'de tanrıbilim okuttu, lutherciliğinden kuşkulanılması yüzünden iki buçuk yılını Grenoble'da hapiste geçirdi (1541-1543). Daha sonra Marguerite de Navarre'ın sarayında kaldı ve "Fransa'da platonculuğun bildirgesi" olan *Oraison funèbre*'ini (Mezarbaşı konuşması) yaptı; — GAUCHER II, *Scévole I* **de Sainte-Marthe** denir (Loudun 1536 - *ay. y.* 1623), öncekinin yeğeni. Hukukçu ve şairdi; çocukların eğitimi üzerine erasmusçu geleneğe bağlı uzun bir latince şiir *(Paidotrophia)* yazdı; — GAUCHER III, *Scévole II* denir (Loudun 1571 - Paris 1650), öncekinin oğlu. Paris parlamentosu'nda avukattı, ikiz kardeşi LOUIS (Loudun 1571 - Paris 1656) ile birlikte, kendini tarih çalışmalarına adadı; kralın tarihçiliğine getirilen (1620) iki kardeş, bir *Histoire généalogique de la maison de France* (Fransa hanedanının soyağacı tarihi) [1619 ve 1628] ve *Gallia christiana* (Hıristiyan Galya) [1656] adlı bir yapıt yayımladılar.

SAİNTE-MÈRE-ÉGLİSE, Fransa' da kanton (Manche) merkezi, Cotentin'in kuzey-doğusunda; 1 564 nüf. (1992). XII. ve XIII. yy.'lardan kalma kiliseler. Köyü 6 haziran 1944 şafağında amerikan hava indirme tümeni işgal etti.

SAİNT-ÉMİLİON, Fransa'da (Gironde) komün, Libourne'un D.-G.-D.'sunda, Saint-Émilionnais'nin bağcılık merkezi; 2 845 nüf. (1992). Kırmızı şaraplar.

SAİNTE-PALAYE (Jean-Baptise DE LA CURNE DE), fransız sözlükçü (Auxerre 1697 - Paris 1781), Eski fransızca uzmanı. En önemli yapıtı, 1756'da programını yayınladığı ve 1875 ile 1882 yılları arasında çıkan *Dictionnaire historique de l'ancien langage français*'dir (Eski fransız dilinin tarihsel sözlüğü).

SAİNTES, Fransa'da *arrondissement* (Charente-Maritime) merkezi, Charente'ın sol kıyısında, Fins Bois'da; 27 546 nüf. (1992). Saintes, birkaç sanayi (telefon gereçleri, demiryolu onarımı) de kapsayan bir ticaret merkezidir.

SAİNTES adaları, Küçük Antiller'de Fransa'ya bağlı takımada, Guadeloupe'a bağlı, Basse-Terre'in G.'inde; 15 km²; 3 050 nüf. (1992). Takımada başlıca iki adadan oluşur; ayrıca bu iki adanın her biri bir komündür; B.'da Terre-de-Bas ve Terre-de-Haut. Bu adaların halkı Bretonlar'ın soyundan gelir. Balıkçılık. Turizm.

SAİNT-ÉTİENNE, Fransa'da *département* (Loire) merkezi, 517 m yükseltide; 201 569 nüf. (1992). *Hercynia üçlemesi*'nin (su, orman, maden [1296'dan beri Terrenoire'dan çıkarılan kömür]) işletilmeye çok erken başlaması, Saint-Étienne'deki elsanatlarını ve imalathaneleri geliştirdi. Saint-Étienne sanat ve sanayi müzesi, Fransa'da XX. yy.'ın en değerli sanat koleksiyonlarından birini (Kandinsky, Dufy, Ernst, Picabia, Hartung, Arp, Calder, Dubuffet, Herbin, vd.) içerir.

SAİNT-ETİENNE KATI a. Karbon sisteminin katı. (Eşanl. STEFANİYEN.) [→ KATMANBİLİM.].

SAİNT-EUSTACHE, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal'in kuzey-batı büyük banliyösünde; 21 200 nüf.

SAİNT-ÉVREMOND (Charles DE MARGUETEL DE SAİNT-DENİS DE), fransız yazar (Saint-Denis-le-Guast, Manche, 1613 - Londra 1703). Parlak bir konuşmacı, yürekli bir asker ve Fronde ayaklanması sırasında krallığın sadık bir savunucusuydu; daha sonra edebiyata ilgi duydu ve taşlamalar, yergiler yazdı. Fouquet davasında suçlanınca, Hollanda'ya, ardından İngiltere'ye kaçtı. Başarılı bir denemeci olan Saint-Évremond tiyatroyla da ilgilendi, *Dissertation sur l'Alexandre le Grand de Racine* (Racine'in Büyük İskender oyunu üzerine inceleme) [1666], *Sur les tragiques* (1672), *Sur nos comédies* (1677) adlı yapıtları, ayrıca *les Opéras* (1677) adlı yergili bir oyun yazdı.

SAİNT-EXUPÉRY (Antoine DE), fransız havacı ve yazar (Lyon 1900 - Korsika açıklarında? 1944). Askerliğini 1920'de hava kuvvetlerinde yaptı, sonra Latécoère şirketinin Toulouse-Casablanca hattında posta pilotu olarak çalıştı. Río de Oro'da Juby burnu iniş şefliğine atandı, ardından, Patagonya hava seferlerini hizmete açmakla görevlendirildi (1929). Ancak, kısa bir süre sonra havayollarını bırakarak deneme pilotu oldu (1933), birçok önemli deneme uçuşunda görev aldı (Paris-Saigon, New York - Ateş ülkesi). 1940 savaşı'nda keşif pilotluğu yaptı, mütarekeden sonra ABD'ye gitti, Kuzey Afrika'da müttefik birliklerine katıldı (1942), hava kuvvetlerine yeniden girerek 31 temmuz 1944'te özel bir görevle Korsika'ya uçtu, ama geri dönemedi. En büyük tutkusu görev ve serüvendi. Yapıtlarında, kardeşliği ve hümanizmin geleneksel değerlerini yüceltti. *Güney postası*'ndaki (Courrier Sud) [1930] romansı öğeler, derin düşüncenin ve lirizmin bile bile gösterişli hale getirilmiş imgelerle geliştiği *Gece* uçuşu*'nda (Vol de nuit) [1931] yoktur. Saint-Exupéry *İnsanların dünyası* (Terre des hommes) [1939] ve *Savaş pilotu*'nda (Pilote de guerre) [1942] aynı çizgiyi devam ettirir. Yazarın bitiremediği *Kale* (Citadelle) [1949], neredeyse Kutsal Kitap'a özgü bir üslup ve imgelerle insanlar arasındaki kutsal bağı ve yaşamın ta kendisi olan o sürekli ilişkiyi yüceltir. Ayrıca, bir masal olan *Küçük* Prens*'i (le Petit Prince), mektuplarını (*Günlük notlar* [Lettres à sa mère], 1957), makale ve röportajlarını bir araya toplayan *Un sens à la vie*'yi (1956) anmak gerekir.

SAİNT FERGUS, Büyük Britanya'da köy, İskoçya'da, Aberdeen'in K.'inde, Kuzey denizi kıyısında, Frigg ve Brent'teki yataklardan gelen gaz getiren boruhattının son noktası.

SAİNT-FOİX (Georges POULAIN, —*kontu*), fransız müzikbilimci (Paris 1874-Aix-en-Provence 1954). Yapıtlarının büyük bölümü Mozart üzerinedir: *W. A. Mozart, sa vie musicale et son œuvre* (W. A. Mozart, müzik yaşamı ve yapıtları) [5 cilt, 1912 -1946, ilk iki cilt Th. de Wyzewa ile birlikte], *les Symphonies de Mozart* (Mozart' ın senfonileri) [1932]. Ayrıca Boccherini, Sammartini, Clementi, J. Ch. Bach üzerine incelemeler kaleme aldı ve *Œuvres inédites de Beethoven*'ı (Beethoven'ın yayımlanmamış yapıtları) [1926] yayımladı.

SAİNT FRANCİS, ABD'de (Missouri ve Arkansas) ırmak, Mississippi'nin kolu (sağ kıyıdan), Memphis'in G.'ine ulaşır; 684 km.

SAİNT FRANCİS, Kanada'da (Québec) ırmak, Saint Lawrence'ın (Saint-Pierre gölü) kolu (sağ kıyıdan); 260 km. Birçok hidroelektrik tesis.

SAİNT FRANCİS gölü, Kanada'da (Québec ve Ontario) göl, Saint Lawrence kıyısında, Montréal'ın yukarı kesiminde, —Kanada'da (Québec) göl, Sherbrooke' un K.-D.'sunda; 33 km². *Saint Francis ırmağı* buradan doğar.

SAİNT GEORGE ya da **SAİNT GEORGE'S boğazı,** İrlanda denizi'nin güneyini Atlas okyanusu'na bağlayan boğaz.

SAİNT GEORGE'S ya da **SAİNT GEORGE,** Grenada adasının başkenti, Küçük Antiller'de, adanın B. kıyısında; 30 000 nüf. (1990). Kakao, hindistancevizi ve muz dışsatımı yapan liman. Şeker işleme. Damıtımevi. Turizm merkezi.

SAİNT-GEORGES DE BOUHÉLİER (Stéphane Georges DE BOUHÉLİER-LEPELLETİER, —denir), fransız yazar (Rueil 1876 - Montreux, İsviçre, 1947). Şair (*les Chants de la vie ardente*, 1902) ve oyun yazarı (*la Carnaval des enfants*, 1910) olan sanatçı, daha çok, kendi sanatı üzerine yaptığı irdelemelerle tanınır. Şairin "gündelik yaşamın alçakgönüllü konuşma dilini üslup düzeyine çıkarma, imgelemin büyüsünü katı gerçeklere aşılama, her varlığı sonsuzluğa iletme" işlevini unutmuş olmasından üzüntü duyar (*Œdipe, roi de Thèbes* için yazdığı önsöz, 1919). *Éléments d'une renaissance française*'i 1899'da yazmış, sentez kurma isteği, onu, Zola'nın damadı Maurice Le Blond ile birlikte, natüralizm ile simgecilik arasında bir köprü kuran doğacılığın temellerini atmaya itmiştir.

SAİNT-GERMAİN (Claude Louis, —*kontu*), fransız general ve devlet adamı (Vertamboz, Jura, 1707 - Paris 1778). Yedi Yıl savaşı sırasında tümgerenalliğe yükseldi, askeri harekâtları eleştirdi ve *Mémoire sur les vices du système militaire français* (Fransız askerlik sisteminin kusur-

ları [1758]) adlı bir yapıt yazdı. Turgot'nun öğütleri üzerine Louis XVI kendisini Savunma bakanlığına getirdi (ekim 1775). Askerlik sistemini değiştirdi, yeni taktikler getirdi ve Savaş bürolarını yeniden örgütledi. Küçük soyluların ve askerin koruyucusu olarak özellikle saray soyluluğunun ve zengin burjuvazinin muhalefetleriyle karşılaştı. Louis XVI'nın kendisine sırt çevirmesi üzerine istifa etti (eylül 1777). *Anıları* 1779'da yayımlandı.

SAİNT-GERMAİN kontu, serüvenci (1707 ? - Eckernförde, Schleswig-Holstein, 1784). Kökenini de, adını da açıklamayan bu serüvencinin, İspanya kralı Carlos II' nin dul karısı Neuburglu Mariana'nın oğlu ya da portekiz kökenli olduğu sanılır. Yüzyıllardan beri yaşadığını ve elinde bir uzun yaşam iksiri olduğunu ileri sürerek,herkesin ilgisini çekti, Saray'da ve Paris'te büyük bir başarı kazandı. Rusya'ya, Prusya'ya, İtalya'ya, ardından Schleswig -Holstein düklüklerinin genel valisi landgraf Hessen-Kasselli Karl'ın sarayına gitti, Fransa'da olduğu gibi bütün bu ülkelerde de ilgiyle karşılandı.

Gizbilimciler, Saint-Germain kontunu tanrısal bir elçi, temel bir giz taşıyan, soylu bir gezgin olarak gördüler. Teozofi derneği kendisini görünmez ve koruyucu "Üstatlar"dan biri olarak ululadı. Öteki tarikatlar, teozoficilerin etkisiyle, Saint-Germain'i Tanrı'nın gönderdiği rehberlerden biri saydılar.

Saint-Germain-des-Prés kilisesi ve eski manastırı, Paris'te, Saint -Germain-des-Prés meydanı'nda. Kral Childebert I tarafından Sen'in sol kıyısında kurulan (558) Ste-Croix-St-Vincent manastırı'na, 576'da, Paris piskoposu aziz Germain gömüldü. Manastır VIII. yy.'da bu azizin adını aldı. Normanlar tarafından yıkılan manastır yapıları, X.-XIII. yy. arasında yeniden inşa edildi. Manastır Devrim sırasında kapatıldı, 1794'te büyük bir yangın geçirdi (keşişlerin ikametgâhı ve kilise dışında tüm yapılar yandı). 1803'te yeniden ibadete açılan kilise, XIX. yy.'ın ortalarında Baltard tarafından restore edildi ve H. Flandrin'in duvar resimleriyle süslendi.

SAİNT-GERMAİN-DES-PRÉS, Paris' te (Fransa) yeni Tıp fakültesi'ni, Güzel sanatlar fakültesi'ni ve varoluşçuluk devrinde ün kazanan kahveleri içeren semt.

SAİNT-GERMAİN-EN-LAYE, Fransa'da *arrondissement* (Yvelines) merkezi, Paris bölgesinin batısında, Sen'in sol kıyısında, Argenteuil ile Vésinet büyük büklümünün yukarısında; 42 000 nüf. (1992). Elektronik, mekanik, duyarlı ölçü aletleri sanayileri. Kentteki en önemli anıt, gotik şatodur (XVI. yy.'da değişiklikler ve onarım yapıldı; daha sonraları birçok defa onarıldı); şatoda ulusal Antikçağ müzesi (tarihöncesi ve Galya-Roma döneminden kalma yapıtları da kapsar). Yeniklasik üslupta kilise.

Saint-Germain-en-Laye antlaşmaları, 29 mart 1632'de Fransa ile İngiltere arasında imzalanan ve 1629'da İngilizler' in işgal ettiği Québec'i ve Saint-Laurent bölgesini Fransa'ya iade eden antlaşma. — 29 haziran 1671'de Brandenburg Seçicisi Friedrich-Wilhelm ile İsveç kralı Karl XI arasında imzalanan ve Friedrich-Wilhelm'in, ele geçirdiği toprakların büyük bölümünü iade etmesiyle sonuçlanan antlaşma. — 10 eylül 1919'da Avusturya ile Müttefikler arasında imzalanan antlaşma. (Buna göre Avusturya, artık askeri güç bulundurmamayı, savaş tazminatı ödemeyi ve Milletler cemiyeti'nin tüm üyelerinin onayı olmaksızın bağımsızlığından vazgeçmemeyi taahhüt ediyordu.)

Saint-Germain-en-Laye bildirisi, 19 nisan 1639'da Louis XIII tarafından yayımlanan bildiri. Ruhban sınıfına, Kilise mallarının geçici niteliğini anımsatıyordu. Louis XIII, bu bildiriyle, başkasına devredilemeyen mallara sahip olma hakkının, kralın karşılıksız bir bağışı olduğunu ve gereğinde bu malları geri alabileceğini açıklıyordu.

Saint-Germain-en-Laye fermanı, 21 şubat 1641'de Richelieu'nün girişimi üzerine Louis XIII tarafından ilan edilen ve Parlamento'nun devlet işleriyle uğraşmasını yasaklayan ferman.

Saint-Germain-en-Laye fermanı, Catherine de Médicis'nin kışkırtmasıyla 8 ağustos 1570'te Charles IX tarafından ilan edilen ve üçüncü din savaşına son veren barış fermanı. Bu fermanla protestanlara tüm krallıkta inanç özgürlüğü tanınıyor, ayrıca her türlü göreve girme hakkı veriliyor ve ilk kez olarak, iki yıllığına La Rochelle, Cognac, La Charité ve Montauban gibi dört güvenlik bölgesi sağlanıyordu.

SAİNT-GİLLES, hollandaca **Sint-Gillis,** Belçika'da (Brabant) komün, Brüksel'in güney banliyösünde; 45 200 nüf. Hazırgiyim. Deri işleme. Kimya.

Saint-Gond bataklığı, Fransa'da Champagne ile Brie'nin sınırında bataklık, Île-de-France kıyısında. Yaklş. yüzölçümü 3 000 ha. Günümüzde büyük bölümü kurutulmuştur ve özellikle mısır üretilen bir yerdir.

SAİNT-GOTHARD → SANKT GOTTHARD.

Saint Gotthard savaşı → SZENT -GOTTHÁRD SAVAŞI.

Saint-Guy dansı, SYDENHAM KORE*Sİ' nin eşanlamlısı.

SAİNT HELENA, fr. **Sainte-Hélène,** Güney Atlas okyanusu'nda Büyük Britanya'ya bağlı ada, Afrika'ya 1 850 km, Brezilya'ya 3 500 km uzaklıkta; 122 km²; 5 300 nüf. Merkezi *Jamestown.* Yanardağ kökenli bu ada çok engebeli ve tümseklidir (Actaeon dağı, 875 m). Önemsiz gelir kaynaklarını tarımdan (patates, sebzeler) ve hayvancılıktan (sığırlar, koyunlar, domuzlar) sağlar.

—Tar. 1502'de portekizli João da Nova Castella'nın bulduğu,hiçbir sürekli tesisin kurulmadığı adayı 1645-1651 arasında Hollandalılar işgal etti. Bunun üzerine, *East India Company*'nin malı olan adaya 1959'da bir miktar asker yerleştirildi. İngilizler Napoléon I'i buraya sürdü (1815 -1821). 1834'te İngiltere krallığı'na bağlanan ada, Süveyş kanalının açılmasından sonra önemini yitirdi.

SAİNT HELENA körfezi, Atlas okyanusu'nun Cape ilinin (Güney Afrika) kıyısında oluşturduğu büyük girinti; G.'inde Paternoster burnu vardır.

SAİNT HELENS, Büyük Britanya'da (Merseyside) kent, Liverpool'un K.-D.'sunda; 99 000 nüf. Cam sanayisi merkezi. Cam müzesi.

SAİNT HELENS dağı, ABD'nin (Washington eyaleti) kuzey-batısı'nda etkin yanardağ, Portland'ın K.-D.'sunda.

SAİNT HELİER, Channel adalarında kent, Jersey'in merkezi, Saint Aubin körfezi kıyısında; 28 000 nüf. Turizm merkezi. Gelgit sırasında sular çekildiğinde yürüyerek gidilebilecek bir adacıkta, XVI. -XVII. yy.'dan kalma bir kale olan Elizabeth şatosu.

SAİNT-HİLAİRE → GEOFFROY SAİNT -HİLAİRE (Étienne).

SAİNT-HİLAİRE (Augustin François César PROUVENÇAL DE SAİNT-HİLAİRE, **Auguste de**— denir), fransız doğabilimci (La Turpinière, Sennely yakınında, Loiret, 1799 - Orléans 1853). 1816-1822 arasında baştan başa dolaştığı Brezilya'dan, birçok bilimsel yapıtta betimlenen pek çok hayvan ve bitki koleksiyonu getirdi. 1830' da Fransa Bilimler akademisi'ne girdi. Brezilya'nın iç bölgelerine yaptığı yolculuk üzerine yazdıkları, bu ülkenin XIX. yy. başındaki yaşamı ve gelenekleri konusunda önemli bir belgedir.

SAİNT-HİLAİRE (Barthélemy-) → BARTHÉLEMY-SAİNT-HİLAİRE.

SAİNT-HONORAT adası, Fransa'da, Côte d'Azur'de (Alpes-Maritimes) ada, Cannes'ın karşısında; uzunluğu 1 500 m; genişliği 400 m. Lérins ada öbeğine girer.

SAİNT-HYACİNTHE, Kanada'da (Québec) kent, Montréal'in D.'sunda, Yamaska kıyısında; 38 000 nüf. Demir-çelik. Tekstil sanayileri. Org. Besin sanayileri.

SAİNT-HYACİNTHE (Hyacynthe CORDONNIER, **Thémiseul de** — denir), fransız yazar (Orléans 1684 - Genecken, Breda yakınında, 1746). Önceleri askerdi, Hollanda'ya yerleşti ve orada *le Journal littéraire* (1713) ve *l'Europe savante* (1718) adlarında iki dergi kurdu. Bu yayın organlarında sağduyu sahibi bir kişinin yaratancılığı benimsemesi gerektiğini savundu ve Eskiler ile Yeniler tartışması'nda Yeniler' in yanında yer aldı. Dr. MATHANASİUS takma adıyla bir yergi (*le Chef-d'œuvre d'un inconnu*, 1714) ve anılar (*Mémoires littéraires*, 1716) yayımladı.

SAİNT İVES, Büyük Britanya'da (Cornwall) kent, *Saint İves körfezi*'nde; 10 000 nüf. Balıkçılık limanı. Sayfiye yeri.

SAİNT-JEAN, Kanada'da (Québec) kent, Montréal'in G.-D.'sunda, Richelieu ırmağı kıyısında; 36 000 nüf. Makine yapımı. Tekstil. Yapı gereçleri.

SAİNT-JEAN gölü, Kanada'da (Québec) göl, az derin sularını Saguenay aracılığıyla Saint Lawrence'e akıtır; yaklş. 1 000 km².

Saint-Jean şövalyeleri, hükümran şövalyelik tarikatı.

Daha X. yy.'da Kudüs'te, aziz Jean'ın himayesinde, her mezhepten hacı ve hastaları tedavi eden bir din adamları topluluğu vardı.Haçlılar'ın Kutsal kente girişleri sırasında (1099), bu *Saint-Jean Hayırseverleri* ya da *Saint-Jean hastanesi biraderleri*, birader Gérard yönetiminde dinsel bir tarikat oluşturdular. Bu tarikatın kurucusu ve üstadı Gérard, büyük bir olasılıkla Martigues (Provence'ta) kökenliydi ve sonradan Kilise'ce kutsal kişi ilan edildi. Ölünce (1120) yerine geçen Raimond du Puy, hayırseverlere bağlı bir milis oluşturdu. Bu milisin görevi, yollardaki ve barınaklardaki hacıların güvenliğini sağlamaktı. Bu *Saint-Jean şövalyeleri*, Latin krallığı'nı korumak için savaşıyorlardı. Selahattin'in istilası sırasında (1187) tarikat, ilkin Akkâ'ya, ardından Kıbrıs'a (1291) ve sonra da Rodos'a çekildi (1309). Rodos' ta tarikat, birçok kuşatmaya karşı başarıyla direndi. Bu kuşatmaların en ünlüsü, büyük üstad Pierre d'Aubusson dönemindeki 1480 kuşatmasıydı ve bu vesileyle d'Aubusson, papa Eugenius IV tarafından kardinalliğe yükseltildi. 1 ocak 1523'te şövalyeler, osmanlı hücumları karşısında ezilerek adayı boşalttılar. (→ RODOS seferi.) Büyük üstad Philippe de Villiers de L'Isle -Adam, tarikatın hükümranlık haklarını yitirmeden İtalya'da yerleşmesini sağladı. 1530'da Karl V, Malta adasını tarikata verdi ve bu seçime bağlı monarşi, hükümranlığını bu adada sürdürüp pekiştirdi. Akdeniz'in en güçlü donanmalarından biri olan donanması, Berberistan korsanlarına müdahalede bulundu. Büyük üstad Jean de La Valette döneminde Osmanlılar'ın istila girişimlerine karşı koyan (→ MALTA seferi) şövalyeler büyük deniz savaşlarına, bu arada İnebahtı deniz savaşı'na katıldılar (1571). Daha sonra adanın başkentine, adayı tahkim eden Jean de La Valette'in adı verildi. Malta, en büyük fransız denizcileri (Tourville, Suffren, de Grasse, Paul, vb.) yetiştiren sürekli bir deniz okulu durumuna geldi. Bununla birlikte tarikat, ilk hayırseverlik görevini sürdürdü ve dönemin en büyük ve en çağdaş hastanesi olan *Grande İnfirmerie* (Bü-

Lauros-Giraudon



Saint-Germain kontu
Claude Louis
J.-J. Taillasson'un bir portresinden ayrıntı (1777)
Versailles şatosu

Lauros-Giraudon



Saint-Jean şövalyeleri'nin arması

G. Freund



Saint-John Perse

Lauros-Giraudon



Louis Antoine Saint-Just Christophe Guérin'in bir sangininden ayrıntı *Carnavalet müzesi, Paris*

Karsh



Louis Stephen Saint-Laurent

yük revir) dışında, ünlü bir tıp okulu kurdu.

1798'de Bonaparte, tarikatın Utrecht antlaşması'yla (1713) tanınan tarafsızlığını çiğneyerek, adayı ele geçirdi. Bunun üzerine kendini tarikatın koruyucusu olarak gösteren çar Pavel I onu büyük üstad ilan eden bir şövalyeler grubunu kabul etti (1798). Pius VI, üstelik evli de olan bir ortodoksun, katolik düzenin kurallarına ve kilise hukukuna ters düşen bu seçimi protesto etti. Pavel I'in öldürülmesinden (1801) sonra Aleksandr I, kurallara aykırı bir duruma son vermek isteğiyle, eski kural ve geleneklere göre yeni bir büyük üstad seçilmesini önerdi ve 1805'te yeni bir büyük üstad seçildi. Bu arada Büyük Britanya, Malta'yı Fransa'dan almıştı (1800), ancak Amiens antlaşması (1802) tarikatın ada üzerindeki haklarını onayladığı için, yeni büyük üstad Tommasi Sicilya'da, yetki bölgesine yeniden kavuşmak olanağını bekledi. Fransa ve Büyük Britanya arasındaki savaş yeniden başlayınca, Büyük Britanya Malta'yı elinde tuttu ve Paris antlaşması'yla (1814) da Büyük Britanya adanın fiili sahibi olarak kabul edildi. Bunun üzerine tarikat, Roma'ya yerleşti (1834) ve uluslararası hukuki tüzel kişiliğe sahip olduğu için mülkleri ülke dışı toprak (statüsünden) yararlandı.

Tarikat her zaman seçimle beliren bir monarşi olarak kaldı. Tarikat başkanı olan *prens* ya da *büyük üstad, altesse éminentissime* unvanını taşıyor (başlangıçtan günümüze kadar hüküm süren 77 başkanın 48'i Fransızdı) ve bir *souverain conseil* (hükümran konsey) yardımıyla yönetiyordu. 1798'e kadar tarikat, şövalyelerin kökenine göre 8 *dil*'e (Provence, Auvergne, Fransa, İtalya, Aragón-Navarra, Büyük Britanya, Almanya ve Castilla-León-Portekiz) ayrılıyor, büyük manastır (prieuré) ve yargı çevresi (bailliage) topluluklarına bölünen bu dillerin tümü, aşağı yukarı 600 arpalıktan (commanderie) oluşuyordu. Manastır toplulukları, Almanya ve İtalya'daki eski *dil*'lerde bugün de varlıklarını sürdürmektedirler; tüm üyeler, ulusal dernekler biçiminde bir araya gelmişlerdir. Dinsel yeminle bağlı *yeminli* şövalyeler (büyük üstad, yaşam boyu başkanlık yapmak üzere, her zaman bu yüksek dereceli sınıfın üyeleri arasında seçilir ve bekâr ya da dul olması gerekir), *obediyans* şövalyeleri (bir *bağışlama*'yla bağlanan şövalyeler) ve laik kategorilerden oluşan tarikatın, hepsi de zorunlu olarak katolik, yaklaşık 10 000 üyesi vardır.

Hükümran devlet olarak tarikat, bir liyakat nişanı *(Pro Merito Melitensi)* vermektedir. 1924'te Fransız Cumhuriyeti tarafından tanına. 'e 46 ülkeyle diplomatik ilişki sürdüren bu tarikat, papanın yanında bir büyükelçi bulundurmakta, papa da büyük üstadın yanında kişisel bir temsilci *(cardinalis patronus)* görevlendirmektedir. Özellikle yardım alanında etkinlik gösteren tarikat, dünyanın her yerinde cüzzam hastaneleri, hastaneler, dispanserler, sağlık heyetleri, gezgin hastane hizmetleri kurmakta, sürdürmekte ve örgütlemekte, savaş ya da felaket kurbanlarına yardımcı olabileceği her yerde etkinlik göstermektedir.

• *Tarikatın katolik olmayan kolları*, 1332'de Almanya *dil*'inin Brandenburg büyük yargı çevresi şövalyeleri, *Herrenmeister (üstad ve büyük yargıç)* unvanını alan yerel bir başkan seçtiler. O sırada Rodos'ta olan büyük üstad, bu unvanı resmen kabul etti (1382). Reform sırasında büyük yargı çevresinin 13 arpalığının 7'si yeni mezhebe geçti ve tanınmaları Augsburg barışı'nda (1555) rol oynadı. Westfalen antlaşması'yla (1648), bu *Kudüs Hastanesi Saint -Jean tarikatı Brandenburg büyük yargı çevresi*'nin durumu bir düzene bağlandı. Bu andan başlayarak Brandenburg markgrafından başka biri olmayan üstad ve büyük yargıç, daha sonra Hohenzollern prensleri arasından seçildi. 1810'da Prusya kralı Friedrich-Wilhelm III, tarikatı laikleştirdi, katolik tarikatın mallarıyla birlikte onun mallarına da elkoydu ve üstad ve büyük yargıç unvanını kaldırdı. 1812'de *Saint-Jean prusya krallık tarikatı*'nı kurdu ve tarikat üyelerini de kendi atadı. 1852'de oğlu Friedrich-Wilhelm IV, bu kurumu dağıttı ve Brandenburg büyük yargı çevresinin yapısına göre, bu çevrenin sağ kalan bütün üyeleriyle eski bağımsız tarikatı yeniden kurdu. Malta hükümran tarikatı tarafından tanınan bu tarikatın merkezi, bugün Bonn'dadır (AFC). Birçok Avrupa ülkesinde, bu arada Fransa'da da arpalıkları ve *croix de Mérite* (Liyakat haçı) adlı bir nişanı vardır. Yalnızca erkek ve protestanlardan oluşan üyeleri, adalet şövalyeleri ve onur şövalyeleri olmak üzere iki kategoriye ayrılır. Büyük yargı çevresi ve ulusal arpalıklar, birçok hastane ve toplumsal yardım kurumuna sahiptirler

1945'te isveçli şövalyeler, büyük yargı çevresi topluluğundan ayrıldılar ve hükümdarlarının yüksek himayeleri altına girerek *Johanniterorden i Sverige*'yi (İsveç krallığı tarikatı) kurdular. 1946'da hollandalı şövalyeler de aynı şeyi yaparak *Johannieterorde in Nederland*'ı (Hollanda krallığı tarikatı) kurdular. 1888'de anglikan bir kol, *Grand Priory in the British Realm of the Most Venerable Order of the Hospital of Saint-John of Jerusalem* ya da *Order of Saint-John* adıyla, kraliçe Victoria'dan bir ferman aldı ve önemli yapıtlarıyla güçlü krallığın bir tarikatı durumuna gelerek, Malta hükümran tarikatına güven belgesi verdiği bir irtibat görevlisi gönderdi. 1961'de bu dört tarikat, sayısız yardım etkinlikleri arasında bir eşgüdüm oluşturmak amacıyla, merkezi Bern'de (İsviçre) olan *l'Alliance des ordres de chevalerie des Hospitaliers de Saint-Jean de Jérusalem* (Kudüs Saint-Jean hayırseverlerinin şövalyelik tarikatları birliği ya da kısaca Saint-Jean şövalyeleri birliği) adlı örgütü kurdular.

SAINT JOHN, Kanada'da (New Brunswick) ve ABD'de (Maine) ırmak, Fundy körfezine (Atlas okyanusu) dökülür; yaklş. 700 km. Ağzında çavlanlar. Hidroelektrik tesisleri.

SAINT JOHN, Virgin İslands (Antiller) takımadalarında ada, ABD'ye bağlıdır; 49 km²; 2 500 nüf. Ulusal park.

SAINT JOHN, Kanada'da (New Brunswick) kent, Fundy körfezi kıyısında, Saint John ırmağının denize döküldüğü yerde; 81 000 nüf. Kentin yerini 1604'te Champlain buldu; 1631'de burada Fransızlar bir kale yaptı; 1758'de kaleyi İngilizler aldı. Fundy körfezindeki bütün yıl buz tutmayan başlıca liman, bir balıkçılık limanı, petrol terminali, ticaret ve sanayi (gemi yapımı, kâğıt hamuru, petrol rafinerisi, tekstil, besin sanayileri) merkezidir.

SAINT JOHN (Oliver), ingiliz siyaset adamı (1598-1673). Püritendi; Charles I'in izlediği siyasete karşı, Pym ve Hampden'la birleşti. Strafford'un mahkûm edilmesinde önemli bir rol oynadı, 1642'de iç savaş patlayınca, parlamento partisinin önderleri arasında yer aldı. Piskoposluğu kaldıran 1643 yasasının yapıcılarından biriydi, ordunun ve Cromwell'in siyasetini destekledi ve Commonwealth'ın başlıca yöneticilerinden oldu.

SAINT JOHN (Henry), **Bolingbroke** *vikontu* → BOLİNGBROKE.

SAINT-JOHN PERSE (Marie René Auguste Alexis LEGER, diplomat olarak **Alexis Léger**, edebiyatçı olarak **Alexis Saint-Léger Léger,** daha sonra da — adıyla tanındı), fransız diplomat ve şair (Pointe-à-Pitre 1887 - Giens, Var, 1975). İlk yapıtları Éloges'da (1911) ve *Gloire des rois*'da (bu başlıkla 1948'de bir araya getirilen şiirleri), dili kullanımıyla öğünen, toprağa bağlı ve dünyayı bütünüyle algılamaya çalışan, şiiri dünyadan kopuş değil de, dünyayı bir çeşit aşma sayan bir şair olarak görülür. Saint-John Perse adıyla yayımladığı ilk yapıtı *Anabase* (1924) onu Avrupa'nın tüm kültürlü çevrelerine tanıttı. Şair bu yapıtında güçlü imgeler ve dünyanın ölçüsü olmayı düşleyen bir dil yaratma isteğiyle dikkati çeker. Saint-John Perse bundan sonra kendini tümüyle diplomatlığa adadı. 1916-1921 arasında Pekin'de elçilik sekreterliği yaptıktan sonra, Aristide Briand'ın kabine yöneticisi (1925 -1932) ve 1933-1940 arasında Dışişleri bakanlığı genel sekreteri oldu. Kendi isteğiyle açığa alındıktan sonra 1941'de Washington'a yerleşti ve 1946'ya kadar Library of Congress'in danışmanlığını üstlendi. *Exil, Pluies, Neiges* ve *Poème à l'étrangère*'den oluşan *Exil*'i (1942), ardından *Vents* (1946) adlı yapıtlarını orda yazdı. Bu yapıtlarda dünya hep yüceltilir: doğa, ayrıntılar, hatta tarih aynı temel özdeşliğin ve aynı sürekliliğin parçasıdır. Sözcüklerin seçimi, ritmin Claudel'i anımsatan uzunluğu, sözdiziminin doğrudan, Mallarmé'ninkine yaklaşan yapısı, Saint-John Perse'in yapıtına çok özel ve soylu bir ton kazandırır. *İnvocation, Strophe* ve *Chœur*'ü biraraya getiren *Amers*'den (1957) sonra, sanatçı, *Chronique* (1960) ve *Oiseaux* (1963) adlı yapıtlarını yayımladı. Yabancı dillere en çok çevrilen fransız şairi olan Saint -John Perse 1960'ta Nobel edebiyat ödülü'nü aldı.

SAINT JOHNS, ABD'de (Florida) ırmak, Atlas okyanusu'na paralel olarak K.'ye akar, birçok göl (örneğin George gölü) oluşturur ve Jacksonville'den sonra D'ya dönerek okyanusa dökülür; yaklş. 450 km.

SAINT JOHN'S ya da **SAINT JOHN,** Antigua adasının merkezi; 36 000 nüf. (1990).

SAINT JOHN'S ya da **SAINT-JEAN,** Kanada'da kent, Newfoundland ilinin merkezi; 161 901 nüf. (1986). Ticaret, yönetim, üniversite merkezi. Balıkçılık. Gemi yapımı ve besin sanayileri.

SAINT JOSEPH, ABD'de (Missouri) kent, Missouri'nin aşağı vadisinde; 76 700 nüf. Irmak limanı ve sanayi (tarım makineleri, et konserveciliği, un fabrikaları) merkezi.

SAINT-JOSSE-TEN-NOODE, hollandaca **Sint-Joost-ten-Node**, Belçika'da (Brabant) komün, Brüksel'in doğu banliyösünde; 20 300 nüf. Tekstil ve metalürji sanayileri.

SAINT-JULIEN, hollandaca **Sint-Juliaan**, Belçika'da Langemark -Pœlkapelle* komününde yerleşme alanı.
—Ask. tar. İeper savaşı sırasında, 31 ekim 1917'de, İngilizler'in Almanlar'dan aldığı Saint-Julien, Langemark ile birlikte, Almanlar'ın ilk defa boğucu gaz kullandıkları (22 nisan 1915) yerlerden biri oldu. Köy eylül 1918'de geri alındı.

SAINT-JUST (Louis Antoine Léon), fransız siyaset adamı (Decize 1767 - Paris 1794). 25 yaşında Konvansiyon'a milletvekili seçildi (eylül 1792), hitabeti ve ilkelerinin sertliğiyle tanındı. Kralın yargılanmadan idam edilmesini istedi ve hemen öldürülmesinden yana oy verdi. 30 mayıs 1793'te Halk kurtuluş komitesi'ne girdi, Robespierre gibi o da merkezci, eşitçi ve erdemli bir cumhuriyeti savundu. Görevli temsilci olarak, amansız bir cesaretle Ren ordusunun durumunu düzeltti (1793 sonu); Fleurus zaferine (26 haziran 1794) katkıda bulundu. "Terör meleği" olarak, girondin federalistleri (temmuz 1793), ardından hebertçi ve dantoncu fraksiyonları teşhir etti (mart-nisan 1794). Cumhuriyet düşmanlarının mallarına elkonularak yoksul yurttaşlara dağıtılmasına yol açan ventôse kararnamelerini kabul ettirdi (mart-nisan 1794). Robespierre'le birlikte devrildi, 9-Thermidor'da (28 temmuz 1794) idam edildi.

SAINT KILDA, Atlas okyanusu'nda İs-

koçya'ya bağlı küçük ada, Hebrides adalarının karşısında, 1930'dan beri ıssızdır.

SAİNT KİTTS ve NEVİS → SAINT CHRISTOPHER ve NEVIS

SAİNT-LAMBERT, Kanada'da (Québec) kent, Saint Lawrence'in sağ kıyısında, Montréal'in karşısında, Victoria köprüsüyle Montréal'e bağlanır; 20 600 nüf.

SAİNT-LAMBERT (Jean-François, — *markisi*), fransız yazar (Nancy 1716 - Paris 1803). Kral Stanisław'ın hizmetine girdi. Lunéville sarayı'nda Mme du Châtelet'nin, sonra Paris'te Mme d'Houdetot'nun gönlünü çeldi. D'Holbach'ın ve Helvétius'un tilmizi olan Saint-Lambert, *Ansiklopedi*'nin yazımına katkıda bulundu ve 1789'da, maddeci görüşü savunan *Catéchisme universel* adlı bir yapıt yayımladı. Thomson'un etkisindeki *les Saisons* (1769) adlı betimlemeye dayalı şiiri Voltaire'in övgüsünü kazanmıştır.

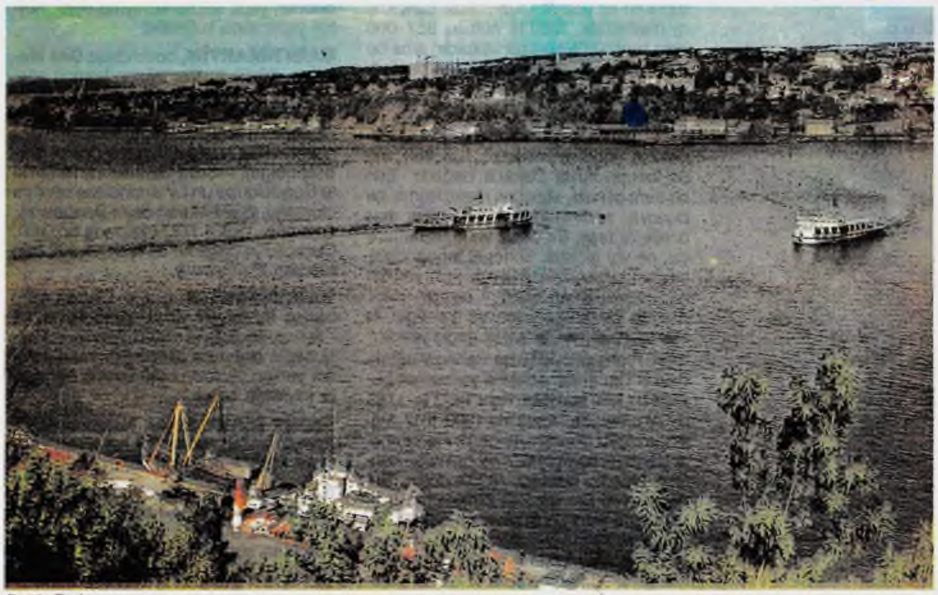
SAİNT-LAURENT, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal yerleşmesinin ortabatısında; 66 000 nüf.

SAİNT-LAURENT (Louis Stephen), kanadalı siyaset adamı (Compton, Québec, 1882 - Québec 1973). Québec'te hukuk profesörüyken Liberal parti'den milletvekili seçildi. Adalet bakanlığı yaptı (1941 -1946), San Francisco konferansı'nda (1945) ve Birleşmiş milletler'de (1946) Kanada'yı temsil etti, ardından Dışişleri bakanlığına getirildi (1946-1948). Mackenzie King'ten sonra Liberal parti'nin başına geçti (1948) ve Başbakanlıkta onun yerini aldı (1948-1957). 1958'de Liberal parti başkanlığını Lester Pearson'a bıraktı.

SAİNT LAURENT (Yves), fransız modacı (Oran 1936). 1962'de kendi firmasını kurdu ve sanayi çapında geliştirdi. 70'li yıllarda, Courrèges'inkinin tam zıttı olan bir tarz yarattı: bazı koleksiyonlarında eskiye dönüşü (40'lı yıllar, sonra 30'lu yıllar) savundu; maksi modasını ve pantolon ceketi ortaya attı, siyah renge ağırlık verdi.

SAİNT LAWRENCE, Kuzey Amerika'da ırmak, Ontario gölünün gideğeni. 570 km uzunluğundaki çığırı *Saint Lawrence körfezi*'ne açılan bir haliçle devam eder. Irmağın temel özelliği, göl kalıntısı uzantıları, adalar ve çavlanlar içermesidir (Ontario gölüyle Montréal arasındaki düzey farkı 68 m'dir). Havzası, Büyük Göller ve kolları Saint-Maurice ile Ottawa'nın havzalarını da içerir: toplam olarak bir milyon km²'den çok. Debisi Ogdensburg'da 6 000 m³/sn'yi ve Québec'te 10 200 m³/sn'yi bulur. Göllerle dengelenmekle birlikte rejimi mayıs ayında maksimum (karların erimesi) ve şubat ayında (karların birikmesi) minimum noktasından geçer. Irmak kasım ya da aralık ayıyla nisan ortası arasında buz tutar. Büyük düzenleme çalışmaları ırmağı kıtanın can damarlarından biri yaptı: Québec ile Montréal arasında geçidin derinleştirilmesi: özellikle de çavlanlar kesiminde Saint Lawrence Deniz yolu'nun (Montréal'in yukarısında) düzenlenmesi; 25 000 t'luk okyanus gemilerinin Büyük Göller limanlarının yükleme boşaltma açısından kesintiye uğramadan denizaşırı limanlara bağlanmasına olanak veren Welland kanalının (Erie gölüyle Ontario arasında 100 m'lik düzey farkını ortadan kaldırır) genişletilmesi ve Soo eklüzleri (Sault-Sainte-Marie). Trafik, Deniz yolu'nda 60-65 Mt'u, Welland kanalında 65 -70 Mt'u bulur ve toplam olarak Göller'in başıyla haliç limanları (Baie-Comeau, Port -Cartier, Sept-Îles) arasında 100 Mt'u geçer. Çıkışta, maden cevherleri, kâğıt hamuru ve kâğıt, inişte tahıllar ve soya taşımacılığı özel gemilerle *(lakers)* yapılır.

Québec ve özellikle de Montréal'in Deniz yolu nedeniyle tehlikeye giren aktarma işlevleri, 60'lı yıllardan başlayarak kışın yapılan deniz ulaşımında gerçekleştirilen gelişmelerle yeniden etkinlik kazanmıştır. Deniz yolu ve Büyük Göller kışın ulaşıma kapanır. Deniz yolu boyunca eklüzlerle donanan kanalların çevresini dolaştığı ırmağın profilindeki düzey farklılıklarından hidroelektrik enerjisi üretiminde de yararlanılmaktadır.



Boutin-Explorer

Québec'te Saint Lawrence'tan bir görünüm

SAİNT LAWRENCE körfezi, Amerika'nın Atlas okyanusu kenarında, Cape Breton adalarıyla Newfoundland'ın (Saint Lawrence'in halici ağzında) ağzını kapattığı deniz. Yüzölçümü: 150 000 km². Körfez, Cabot boğazıyla Atlas okyanusu'na ve Belle-İsle boğazıyla da Labrador denizi'ne bağlanır. Kanada kalkanının ve Birinci Zaman tortul dizilerinin yapısal olarak karşılaşmaları nedeniyle genişleyen körfezin orta kesiminde aşırı oyularak buzul teknesi oluşturdu (Cabot boğazında 640 m). Hissedilir ölçüde az tuzlu olan (özellikle yazın ‰ 30'dan az) körfez sularının ısı rejimi çok çelişkilidir: kışın banklizdir; yazınsa sıcaklığı 11-13 °C'tır. Gelgitin ve ırmak sularının (güney kıyısının Gaspé akıntısı) etkisinde kalan akıntılar, amfidromik bir nokta çevresinde çok değişik dönüşler gerçekleştirir. Dünyanın büyük denizyollarından biri körfezden geçer ve liman etkinliği yazın yoğundur.

SAİNT-LEGER (*sir* Anthony), ingiliz yönetici (Kent 1496'ya doğr. - Ulcombe, Kent, 1559). Henry VIII tarafından İrlanda'ya temsilci olarak atandı. (1540-1548 ve 1553-1556). İrlanda soylularına boyun eğdirdi; amacı hoşgörülü bir asimilasyon siyaseti izleyerek soylular sınıfını giderek ingilizleştirmekti.

SAİNT-LÉON (Arthur Michel), fransız dansçı, kemancı, besteci, koregraf ve bale öğretmeni (Paris 1821 - *ay. y.* 1870). Çok yönlü bir sanatçıydı, dansçı Fanny Cerrito ile evlendi ve onunla birlikte Paris operası'nda sahneye çıktı (1847). Petersburg'da Jules Perrot'nun yerine bale yöneticisi oldu (1859-1869), orda *Koneyk gorbunok* (1864) adlı baleyi sundu. En önemli düzenlemeleri *la Source* (1866) ve *Coppelia*'dır (1870). Saint-Léon ayrıca dans yazısı geliştirdi (*la Sténochorégraphie ou Art d'écrire promptement la danse* [Stenokoregrafi ya da dansı çabuk yazma sanatı, 1842]) ve Paris operası'na ilk rus yıldızlarını kazandırdı.

SAİNT-LEONARD, Kanada'da kent, Québec'te, Montréal yerleşmesinin kuzeyinde; 76 000 nüf.

SAİNT LEONARDS-ON-SEA, Büyük Britanya'da (Sussex) sayfiye merkezi, Manş kıyısında, Hastings'in batısında ve hemen yanında.

SAİNT-LÔ, Fransa'da *département* (Manche) merkezi, Bocage normand'da, Vire'in yanında yükselen bir tepede; 22 819 nüf. (1992). Kentte birkaç sanayi, bir mezbaha ve ulusal bir hara vardır. — *Arrondissement*'ında 11 kanton, 123 komün vardır; 96 689 nüf.

SAİNT LOUİS, ABD'de (Missouri) kent, Mississippi kıyısında (Missouri ile Mississippi'nin kavuştuğu yerin biraz aşağısında); 453 000 nüf. (anakent alanında 2 356 000 nüf.) Irmak limanı ve özellikle de büyük bir demiryolu kavşağı olan Saint Louis, 1850'den sonra Batı'nın kapılarından biri ve Great Plains'in orta ve güney kesimlerinin tarım ürünleri pazarı olarak gelişti. Günümüzde, geleneksel dal olan tarıma dayalı besin sanayileri (un fabrikaları, et konserveciliği) ve buna eklenen otomabil, havataşıtları yapımı ve kimya sanayileriyle desteklenen güçlü sanayisiyle (genellikle kentin kenar kesimlerinde

Saint Louis'den bir görünüm (Missouri)

Boutin - A. A. A.



toplanır) bir ticaret (uluslararası kürk fuarı) merkezidir. 1960'ta nüfusu 857 000 olan kentin nüfusu azalmaktadır; ama bu azalma kent çevresinde gelişen banliyölerle dengelenmektedir. Müzeler.

SAİNT-LOUİS, Senegal'de kent, Senegal adalarından birindeki, Fleuve bölgesinin yönetim merkezi; 108 000 nüf. Bir demiryoluyla Dakar'a bağlıdır. Eski bir kent olması, zenci ve melezleşmiş bir burjuva sınıfı nedeniyle kendine has özellikler taşır. Bir deniz ve ırmak limanıdır; ne var ki, seti, Senegal ırmağı debisindeki düzensizlikleri ve halicin yer değiştirmeleri liman trafiğini aksatır. Kent, aslında bir konut kenti ve Senegal ile Moritanya arasında transit geçiş yeridir.
—Tar. Fransızlar, 1659'da Senegal ağzındaki N'Dar ırmak adasına yerleşerek burada bir kale kurdular. Kent 1693'te, 1758-1779 arasında, sonra da 1809-1817 arasında ingiliz denetimine geçti. Faidherbe' in Senegal komutanlığı'na gelmesi, kentin geleceğini belirledi. 1895'e doğru, Senegal'in ve Fransız Batı Afrikası'nın başkenti olan Saint-Louis'nin nüfusu 20 000'e yükseldi. 1904-1957 arasında Moritanya' nın da başkenti olmasına karşın, iktisadi etkinlik 1902'den başlayarak genel hükümetin merkezi, 1957'de de Senegal'in başkenti olan Dakar'a doğru kaydı.

SAİNT-LOUİS gölü, Saint Lawrence' in oluşturduğu göl, Montréal'in G.-B.'sında, Lachine çavlanlarıyla Perrot adası arasında.

Saint Louis vaftiz leğeni, Paris Louvre müzesi'nde sergilenen tunç leğen. Önceleri XIII. yy.'da Musul'da hazırlandığı sanılan bu leğenin, XIV. yy. başlarına ve memluk sarayına ait olduğu M. Ağaoğlu ve D. S. Rice'nin araştırmalarıyla saptandı. 50 cm çapında, 24 cm boyundaki yapıt içten ve dıştan kakma tekniğinde süslemelidir. Dışta büyük madalyon içinde bir atlı figürü, içteyse savaş ve av sahneleri yer alır. Üzerinde üstat Muhammet bin ez-Zeyn'in imzası bulunan bu yapıt uzun süre Fransa veliahtlarının (dauphin) vaftizlerinde kullanıldı.

SAİNT LUCİA, Küçük Antiller'de (Windward İslands) yanardağ kökenli ada, Martinique'in G.'inde (*Saint Lucia kanalı* ile ondan ayrılır), 616 km^2; 151 300 nüf. (1990). Merkezi *Castries*. Commonwealth'a bağlıdır; 1979'da bağımsızlığına kavuştu. Temel gelir kaynaklarını tarımdan ve turizmden sağlar.

Saint Lucie, ABD'de nükleer santral, Florida'nın doğu kıyısında.

SAİNT-MALO, Fransa'da *arrondissement* (İlle-et-Vilaine) merkezi, Bretagne' ın kuzey kıyısında, Rance halicinin girişinde, Dinard'ın karşısında; 49 274 nüf. (1992). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, kentin yeniden yapımı büyük özenle gerçekleştirildi. Küçük balıkçılık (özellikle morina), ticaret ve yolcu (Anglonorman adalarına gidip gelen) limanı olan, henüz az sanayileşmiş (makine ve elektrikli gereçler, besin, tekstil, basımevi) Saint-Malo daha çok bir turizm merkezidir.

SAİNT MARC GİRARDİN (Marc GIRARDİN, —denir), fransız yazar ve siyaset adamı (Paris 1801 - Morsang-sur-Seine 1873). Sorbonne'da fransız şiiri profesörlüğüne atandı (1834) ve *Cours de littérature dramatique* (Tiyatro edebiyatı dersleri) [1843] adlı bir yapıt yayımlayarak romantiklerin güçlü bir karşıtı olduğunu gösterdi. Siyasetteki liberal tutumunu *Journal des débats* gazetesinde dile getirdi.

SAİNT-MARTİN a. Tropikal Amerika'da yetişen ve ince kareli ya da ebrulu bir odun veren ağaç. (Birkaç cinsi vardır: *gri saint-martin* [*hymenolobium* cinsi], *supupira* da denen soluk esmer bir odun verir; *kırmızı saint-martin* [*andria* cinsi], kiremit kırmızısı renginde bir odun verir. Oldukça kaba dokulu, sert ve ağır olan bu odunlar yapı, kaplama, oyma eşya, heykel yapımında kullanılır.)

SAİNT-MARTİN, hollandaca **Sint Maarten,** Küçük Antiller takımadasında ada. 1648'de yapılan bir antlaşmayla ada Fransa (kuzey bölümü) ve Hollanda arasında paylaşıldı. Fransız bölümü, 53 km²; 8 072 nüf, merkezi *Marigot*. Turizm. Ticaret (serbest bölge). —Saint-Barthélemy ile birlikte Guadeloupe'un bir *arrondissement*'ını oluşturur (*Saint-Martin-Saint-Barthélemy*, 2 komün; 11 331 nüf.) Hollanda bölümü, Curaçao'ya bağlıdır; 34 km², 11 400 nüf; Merkezi *Philipsburg*.

SAİNT-MARTİN (Louis Claude DE), fransız teozof ve yazar (Amboise 1743 - Aulnay-sous-Bois 1803). Martinez Pasqualis'in etkisinde geliştirdiği, martincilik adı verilen yeniden bütünleşme öğretisini yaymaya çalıştı.

SAİNT MARY koyu, Newfoundland' da koy, Avalon yarımadasının güneyinde. *Saint Mary burnu*'nda kuş rezervi.

SAİNT MARYS ırmağı, Saint Lawrence ırmak sisteminin bir bölümünü oluşturan akarsu, Superior gölüne ayak görevi yaptıktan sonra Huron gölüne dökülür; 100 km. Ontario (Kanada) ilini ve Michigan (ABD) eyaletini birbirinden ayırır; ırmak kıyısında kurulmuş iki Kanada ve ABD kentinin (*Sault Ste Marie*) yakınındaki bir çağlayan, ırmağı ikiye böler. Bir ulaşım kanalı (*Soo Canal*) Saint Marys ırmağının en tehlikeli bölümünü çevreler.

SAİNT-MATHİEU burnu, Fransa'da, Bretagne kıyılarında (Finistère) granitli yüksek burun, Léon ülkesinin ucunda, Conquet'nin G.'inde. 26 m yüksekliğindedir; bir deniz feneriyle işaretlenmiştir ve burada XII.-XVI. yy.'dan kalma bir manastırın yıkıntıları vardır.

SAİNT - MAUR - DES - FOSSÉS, Fransa'da kanton (Val-de-Marne) merkezi, Paris'in G.-D. banliyösünde, Marne'ın bir büklümünde (*Saint-Maur büklümü*); 77 492 nüf. (1992). Özellikle konut komünü. Üniversite merkezi. Belediye müzesi.

SAİNT-MAURİCE, Kanada'da (Québec) ırmak, Saint Lawrence'in kolu (sol kıyıdan); 520 km. Hidroelektrik santrallarının bulunduğu birçok çavlanı aştıktan sonra Trois-Rivières'e dökülür. Gouin barajının yapımıyla debisi düzenlendi.

Saint-Michael-and-Saint-George nişanı, 1818'de Akdeniz'de yapılan hizmetleri ödüllendirmek üzere ihdas edilen ingiliz nişanı; dış politika alanında verilen hizmetlerin başlıca ödülü oldu. Üç derece. Mavi, kırmızı ve mavi şeritli kurdele.

Saint-Michel bulvarı, Paris'te (Fransa) Sen'e çık gelen, V. ve VI. *arrondissement*'ları birbirinden ayıran yol. 1855-1859 arasında (önceden var olan bir yolda) açılan ve 1867'ye kadar "Sébastopol-Rive gauche bulvarı" adı verilen bu bulvar, Saint-Michel köprüsüyle Gözlemevi kavşağını birbirine bağlar; Quartier latin'in başlıca yoludur.

SAİNT-MİCHEL (Le Mont) → MONT-SAİNT-MİCHEL.

SAİNT-MİHİEL, Fransa'da kanton (Meuse) merkezi, Meuse ırmağıyla Est kanalı arasında; 5 435 nüf. (1992).
—Tar. Saint-Mihiel, 709'da kurulan bir benedikten manastırı çevresinde gelişti; 815'te rahip Smaragde manastırı Meuse kıyısına taşıttı ve kısa süre sonra kent manastırın arpalığı oldu. 1301'de Bar düklüğünün merkezi haline gelen, zengin bir burjuva sınıfının (kumaşçılar, kuyumcular) yaşadığı kentte, XVI. yy.'da parlak yapıtlar veren heykel atölyeleri (sözgelimi Richier'ninki) vardı. 1635'te kent Fransızlar'ın eline geçti.

SAİNT-MORİTZ, alm. **Sankt Moritz** ve romanş dilinde **San Murezzan,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) kış sporları ve sayfiye merkezi, Yukarı Engadin'de, küçük *Saint-Moritz gölü* kıyılarında, yaklş. 1 820 m yükseltide; 6 000 nüf. Müzeler. İki yerleşme alanına ayrılır: *Saint-Moritz-Village (Sankt Moritz Dorf)* ve bir madensuları merkezi olan *Saint-Moritz-les-Bains (Sankt Moritz Bad)*.

SAİNT-NAZAİRE, Fransa'da *arrondissement* (Loire-Atlantique) merkezi, Loire halicinin girişinde, kuzey kıyısında, 66 087 nüf. (1992). Saint-Nazaire, Fransa'nın ilk tersane merkezi oldu.
—Ask. Tar. 27 ve 28 mart 1942'de bir ingiliz filosu (3 destroyer, 16 hücumbot), Saint-Nazaire'deki alman deniz üssüne saldırdı ve büyük kayıplar pahasına ana doku tahrip etmeyi başardı. Ancak Saint-Nazaire Almanlar'ın direndiği yerlerden biri olarak kaldı ve ancak 8 mayıs 1945'te ele geçirilebildi.

SAİNT-OMER, Fransa'da *arrondissement* (Pas-de-Calais) merkezi, Flandre' da, Aa kıyısında; 15 304 nüf. (1992). XIII. ve XV. yy.'da yapılmış Notre-Dame bazilikası (katedral oldu) sanat yapıtlarıyla dolduruldu: Thérouanne'ın "Grand Dieu"sü (XIII. yy.), aziz Erkembode'un (VIII. yy.), aziz Omer'in (XIII. yy.), Eustache de Croy'un (J. Dubroeucq'un yapıtı, XVI. yy.) mezarları, Rubens'in *Çarmıhtan indiriliş*'i, 1558'de yapılmış bir gökbilim saati, vb.

SAİNTONGE, Fransa'nın batısında, aşağı yukarı Charente-Maritime* *département*'ının güney bölümüne denk düşen eski eyalet. Başlıca kenti *Saintes*.
—Tar. *Santonlar* ülkesinin karşılığı olan Saintonge, Alenler ve Vandallar tarafından yağmalandıktan sonra, 419'da Vizigotlar ve 507'de Clovis tarafından işgal edildi. Aquitanialı Aliénor'un evlenmesiyle İngiltere'ye geçen (1152) ve Yurtsuz John'dan (1204-1210) bir bölümü geri alınan eyalet, 1375'te Bertrand de Guesclin tarafından tümüyle geri alındı ve Charles V tarafından krallığa katıldı (1375).

SAİNTONGE KATI a. Yerbil. Kretase katı. (Eşanl. SANTONİYEN.)

SAİNT-OUEN, Fransa'da kanton (Seine-Saint-Denis) merkezi, Paris'in kuzey banliyösünde, eski surların kenarında, 42 611 nüf. (1992). Sanayi (makine [örneğin otomobil], elektrikli gereçler, besin sanayileri, termik santral) merkezi.

Saint Patrick nişanı, 1788'de George III tarafından ihdas edilen irlanda şövalyelik nişanı. Tek dereceli. Mavi kurdele.

SAİNT-PAUL, Liberya'da kıyı ırmağı; 360 km. Monrovia'da denize dökülür.

SAİNT - PAUL ya da **SAİNT-PAUL-DE-VENCE,** Fransa'da (Alpes-Maritimes) komün, Vence'ın G.'inde; 2 936 nüf. (1992). François I döneminde yapılmış burçlu surları ayakta duran eski bir tahkimli burg olan Saint-Paul, güzel manzaralı bir yerde, yamaçları ağaççıklar, serviler, bağlar ve çiçeklerle örtülü bir mahmuz üzerinde yer alır. Bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış kilise. Maeght* vakfı. Manzarasının güzelliği, ikliminin yumuşaklığıyla Saint-Paul aranan bir sayfiye yeridir.

SAİNT-PAUL, Fransa'ya ait Réunion adasında *arrondissement* merkezi, Galets burnunun G.'inde, Saint-Paul körfezi kıyısında; 71 952 nüf. (1992). Ticaret. Şeker fabrikası. Damıtımevi. —*Arrondissement*'ın 5 komünü vardır; 94 380 nüf.

SAİNT PAUL, ABD'de kent, Minnesota'nın merkezi, Minneapolis ile birlikte nüfusu 2 milyonu aşan bir bitişikkent oluşturur. (→ MİNNEAPOLİS-SAİNT PAUL.)

SAİNT-PAUL adası, Hint okyanusu'nda fransız adası, Nouvelle-Amsterdam'ın G.'inde (38° 43′ G. enleminde, 77° 3′ D. boylamında); 7 km²; ıssız. Kraterine deniz suyu dolmuş 270 m yüksekliğinde bir yanardağdır.

SAİNT PETER PORT, Channel

adalarında kent, Guernsey'in merkezi, doğu kıyısının yakınında; 16 300 nüf. Kilise (XIII. yy.). Bir adacıkta gene XIII. yy.'dan kalma şato. Müze (tarihöncesi koleksiyonları, vb.) Victor Hugo'nun evi (Hauteville House).

SAİNT PETERSBURG, ABD'de (Florida) kent, yarımadanın batı kıyısında, Tampa körfezinin girişinde; 239 000 nüf. Turizm merkezi.

SAİNT - PİERRE, Fransa'ya bağlı Réunion adasında *arrondissement* merkezi, adanın güney kıyısında; 59 645 nüf (1992). Ticaret merkezi. Balıkçılık. Plaj. Besin sanayileri.

SAİNT-PİERRE, Saint-Pierre adasında liman kenti, Saint-Pierre-et-Miquelon takımadasının merkezi, doğu kıyısında; 5 415 nüf. Oldukça geniş bir koyun kıyısında, rüzgârlardan ve Atlas okyanusu dalgalarından birçok adacıkla (Marin adaları, vb.) korunan bir balıkçı limanıdır. Morinaları tüketime hazırlama.

SAİNT-PİERRE (Charles İrénée CASTEL, *abbé* DE), fransız yayımcı (Saint -Pierre-Eglise 1658 - Paris 1743). Pfalz prensesinin rahibiydi (1695), 1712'de kardinal de Polignac ile Utrecht kongresi'ne katıldı. Kongrede, antlaşmalara varılmasını geciktiren zorluklara tanık olunca, Avrupa devletleri konfederasyonu kurulmasını öneren bir *Sürekli barış tasarısı* (1713) hazırladı. Polysynodie'yi savunan Saint -Pierre, *Discours sur la polysynodie* (1718) adlı yapıtında Louis XIV'ün mutlakıyetçiliğini eleştirdi ve bakanlarının zorbaca yönetimlerini suçladı. Bu yapıtı yüzünden Fransız akademisi'nden çıkarıldı. Entresol klubü'nün kurucuları arasına katıldı ve bu kulübün en etkin üyelerinden biri oldu. (Fr. akad., 1695.)

SAİNT-PİERRE (Henri BERNARDİN DE) → BERNARDİN DE SAİNT-PİERRE.

SAİNT-PİERRE-ET-MİQUELON, Fransa'nın denizaşırı *département*'ı, Newfoundland'ın güney kıyısı yakınında; 242 km^2; 6 277 nüf. (1992). Merkezi *Saint-Pierre.* Saint-Pierre adasıyla yakınındaki adacıkları ve ikiz Miquelon adasını kapsar. Kayalık ve turbalık toprakları, her zaman nemli ve rüzgârlı soğuk iklimi (şubat ortalaması - 30 °C; ağustos ortalaması 16 °C) yalnızca hayvancılığa (önemsizdir) izin verir; ne var ki balıklavaları eskiden büyük ölçüde balıkçılık (günümüzde gerilemektedir) yapılmasına olanak vermiştir. Uğrak iskelesi olması ve turizm etkinlikleri halkın geçimini sağlamaya yetmediğinden Kanada'ya (*département*, tuzlu, tütsülenmiş, dondurulmuş balığının % 70'ini bu ülkeye satar ve dışalımlarının [besin maddeleri, petrol] yarısını da gene bu ülkeden alır) yoğun bir göç sürmektedir.

SAİNT-POL (François I DE BOURBON, — *kontu*), **Estouteville** dükü, fransız komutan (Ham 1491 - Cotignan Reims yakınında, 1545). François I'in en güvendiği komutandı; kralla birlikte İtalya'ya gitti ve Marignan'da çarpıştı (1515). Dauphiné yöneticisiyken (1526) İtalya'da Lautrec'e yardıma gönderildi (1528). Yenilgiye uğradı ve Landriano'da hapsedildi (haziran 1529), Cambrai antlaşması'ndan (ağustos 1529) sonra serbest bırakıldı.

SAİNT-POL kontları → LUXEMBOURG.

SAİNT-POL-ROUX (Paul Roux, — denir), fransız şair (Saint-Henry, Marsilya yakınında, 1861 - Brest 1940). Bu şair -filozofun düşüncesi, hatta yapıtı iki cümleyle özetlenebilir: "[...] bana göre insanoğlu, kesinliği olmayan belirtiler, önemsiz bahaneler ve gizemler ortasında yaşar" (*les Reposoirs de la procession,* 1893) ve "bütün dünya bir şairi dinleyip Tanrı'yı görmeye ve istemeye razı olduğu gün, Tanrı bütün dünyaya yayılacaktır" (*Féeries intérieures,* 1907). Önceleri simgeciliği benimseyen, André Breton tarafından gerçeküstücü olarak kutsanan Saint-Pol-Roux, sorunlarını tek başına çözdü ve metafizik barokçuluğunu *Manifeste du magnificisme*'de (1895) dile getirdi. Kendisine para sağlayan tek başarısını Charpentier'nin *Louise*'i (1900) için yazdığı libretto'yla sağladı ve buradan sağladığı parayla, 1905' te Coecilian'da bir breton konağına çekilerek, daha 1889'da *le Bouc émissaire*' de öngördüğü kaderi yaşadı: 1940'ta bir alman askeri kızını yaraladı; az sonra evi yandı; Saint-Pol-Roux, bütün bunların, "sürdürücüsü" olduğuna inandığı Tanrı' nın istediği trajik bir son sayarak huzur içinde öldü.

Saint-Preux, J.-J. Rousseau'nun *Julie yahut Yeni Héloïse* (Julie ou la Nouvelle Héloïse) adlı romanının başkişisi.

SAİNT-RÉAL (César VİCHARD, —*baş papazı*), fransız tarihçi (Chambéry 1639 - *ay. y.* 1692). Hortense Mancini'ye bağlandı, onunla birlikte Londra'ya gitti (1676), Savoia sülalesinin tarihçisi oldu. Büyük Arnauld ile dinsel polemiklere girdi. Tarihsel öyküler yazdı (*Don Carlos,* 1672; *De la conjuration des Espagnols contre Venise* [İspanyollar'ın Venedik komplosu üzerine], 1674).

SAİNTS a. XVII. yy.'da İngiltere'de uzlaşmaz püritenlere verilen ad. (Aynı lakabı, XVIII. yy. sonunda Büyük Britanya'da köleliğin kaldırılmasını isteyen hareketin militanları kullandı.)

SAİNT-SAËNS (Camille), fransız besteci (Paris 1835 - Cezayir 1921). Bir "harika çocuk"tu. Daha 5 yaşındayken beste yapmaya başladı ve 1846'da ilk konserini verdi. 1848'de girdiği Paris konservatuvarı'nda Reber, Halévy ve Benoist'nın öğrencisi oldu, Gounod'nun öğütlerini aldı. 1853'te St-Merri kilisesi'nin orgculuğuna atandı, 1858-1877 arasında Madeleine kilisesi'nin orgunu çaldı. Niedermeyer okulu'nda piyano öğretmenliği yaptı, dünyanın birçok ülkesinde org ve piyano resital ya da konserleri verdi. 1871'de, *Ars gallica* (Galya sanatı) dövizini benimseyen ve fransız bestecilerin yapıtlarını yaymayı hedefleyen Société nationale'in kuruluşuna katıldı. Hem besteci, hem de yazar olarak (makaleler, şiirler, komediler ve müzikle ilgili kitaplar) gösterdiği çeşitli, ama sürekli etkinliklerle tanındı. Yapıtları "kusursuzluğa giden yolun sonuna varmıştır". Saint -Saëns'ı özellikle biçim sorunları ilgilendirmiştir. Org (*Altı prelüd ve füg,* 1894-1898) ve piyano parçaları dışında, oda müziği dalında 36 yapıt besteledi (piyano ve iki yaylı çalgı için *"Fa" majör trio,* 1863; yaylılar, trompet ve piyano için *"Mi" bemol majör yedili,* 1881). Liszt gibi o da senfonik şiirler yazdı: *Omphale'in çıkrığı* (1872), *Phaeton* (1873), *İskeletlerin dansı* (1874), *Herakles'in gençliği* (1877). Üç büyük senfoni (üçüncüsü *do* minör tonunda ve orgludur, 1886) besteleyen Saint-Saëns, 5 piyano konçertosu (1858-1896), 2 çello konçertosu (1872, 1902) ve *Hayvanlar karnavalı* adlı bir enstrümantal yapıt (*Kuğu* başlıklı andante'si çok ünlüdür) yazdı. Vokal müzik dalında, çok sayıda melodi dışında, özellikle teatral yapıtlara ağırlık verdi. Tarihsel operadan yanaydı (*Étienne Marcel,* 1879; *Henri VIII,* 1883); bu türdeki en önemli yapıtı *Samson ve Dalila*'dır (1877). Bir *Messe solennelle* (1855), 8 sesli *Tantum ergo* (1865), *Requiem* (1878), çift koro için *Mezmur CL* (1908) ve birçok motetin de içinde bulunduğu dinsel yapıtları arasında öncelikle oratoryoları anılmalıdır: *Noel oratoryosu* (1858), *Tufan* (1876), *Vaadedilmiş toprak* (1913).

Aydınlık, zarif, titizlikle orkestralanmış ve klasik anlayışta bir müzik yaratan Saint -Saëns, Fransa'da ilk kez piyano konçertosu ve Liszt tarzında senfonik şiir yazan bestecidir. Gerçi, özellikle de 1870'ten önce, Beethoven, Schumann, Liszt ve Wagner'e büyük hayranlık duyardı, ama onun müziği, alman romantizminin tutkularına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca, Birinci Dünya savaşı yıllarında, alman müziği ve germen hayranlığı aleyhinde sert yazılar yayımladı. Kimi yapıtlarına egzotizm katarak, F. David'den sonra, Debussy'nin yolunu açma onuru da Saint-Saëns'ındır.

SAİNT-SAVİN, Fransa'da kanton (Vienne) merkezi, Gartempe kıyısında; 1 099 nüf. (1992). Eski manastır kilisesi, Poitou'daki hal-kilise formülünün örneğidir (eşyükseklikteki üç sahın). XI. yy.'ın ikinci yarısında tamamlanan yapıya, 1100'e doğru çok önemli duvar resimleri eklendi. Farklı sanat anlayışını besimsemiş birçok sanatçı, çağdaş Poitier resmine sıkı sıkıya bağlı bir bütünün gerçekleştirilmesine katkıda bulundu.

SAİNT-SEVER, Fransa'da kanton (Landes) merkezi, Chalosse'un karşısında, Adour'un ilerisinde; 4 666 nüf. (1992). Konserveler. Rahip Grégoire de Montaner'nin (1028-1072) başlattığı, ama yapımı XII. yy.'a kadar süren roman üslubunda önemli kilise. XI. yy.'ın ortasında, İber yarımadasının roman öncesi üslubundan roman üslubuna geçişin gözlendiği ünlü Beatus (günümüzde B. N.'de, Paris) Saint-Sever'de bezendi.

SAİNT-SİMON (Louis DE ROUVROY, — *dükü*), fransız yazar (Paris 1675 - *ay. y.* 1755). 16 yaşında silahşörlüğe başladı, Namur kuşatmasına ve Neerwinden savaşı'na katıldı, sonra ordudan ayrılarak (1702) Versailles'da bir saraylı yaşamı sürdü. Orléans ve Bourgogne düklerinin reformcu çevrelerine katıldı, Bourgogne dükünün ölümüyle tüm umutlarını yitirdi ve ancak önemsiz siyasal etkinliklerde bulundu. Naip'in ölümü üzerine Ferté-Vidame' daki şatosuna çekilerek, 1694-1723 yıllarını kapsayan *Mémoires* (Anılar) adlı yapıtını yazmaya koyuldu. Efsanevi bir geçmişin yitip gitmiş değerleri adına, kendini ikiyüzlülüğe kaptıran mutlak bir krallığın sonunu ilan etmek amacını güden bu yapıt, Louis XIV döneminin sonu ve *Régence* (Naiplik dönemi) üzerine değerli bir belge oluşturmaktadır. Yazar ölünce Dışişleri bakanlığı'nın elkoyduğu bu anılar, ancak 1830'da yayımlanabildi.

SAİNT-SİMON (Claude Henri DE ROUVROY, —*kontu*), fransız filozof ve iktisatçı (Paris 1760 - *ay. y.* 1825). Tarihsel anılar yazarı Louis de Saint-Simon'un ailesinin küçük bir kolundan geliyordu. Amerika bağımsızlık savaşı'na subay olarak katıldı (1781). 1782'de yaralandı ve İngilizler'e tutsak düştü, bir yıl sonra Fransa'ya döndü. 1803'te yayımladığı küçük bir yapıtla kendi bilim dinini ortaya koydu ve bilginlerin başa geçtiği bir yönetim önerdi. 1814'te sekreteri Augustin Thierry ile birlikte yayımladığı *De la réorganisation de la société européenne* (Avrupa topluluğunun yeniden örgütlenmesi üzerine) adlı yapıtta, bir avrupa parlamentosu kurmayı önerdi. Sonunda 1816 yılında ve izleyen yıllarda, kendi sistemini açıkladı. Bu sistemde, sanayiye ve "sanayici sınıf"a üstün bir yer veriyor ve en iyi fizikçi, kimyacı, bankacı, sanayici ve tarımsal üreticileri bu sınıf içinde topluyordu. Daha sonra, 1820-1823 arasında, güç koşullar içinde yaşayan kimselerle ilgilenerek en yoksul ve en kalabalık sınıfın yaşama koşullarının düzeltilmesi gerektiğini ileri sürdü *(Du système industriel)* [Sanayi sistemi üzerine]; ardından *le Catéchisme des industriels* (Sanayicilerin ilmihali) [1823-24] adlı yapıtları yazdı.

SAİNT-SİMONCU sıf. ve a. Saint-simonculuk yanlısı kimseye denir.

◆ sıf. Saint-simonculuğa ilişkin.

SAİNT-SİMONCULUK a. Claude de Saint-Simon ve izleyicilerinin öğretisi. —ANSİKL. Saint-Simon'un ölümünden sonra, izleyicileri Olinde Rodrigues, Saint -Amand Bazard ve Prosper Enfantin, üstadın düşüncesini incelemek amacıyla bir okul kurdular. Saint-Simon'un düşüncesi, *le Producteur* (1825-26) ve *l'Organisateur* (1829'dan sonra) adlı gazeteler, daha son-

Lauros-Giraudon



Camille Saint-Saëns
Alberto Rossi'nin bir
pastel resminden ayrıntı
bibliothèque de l'Opéra, Paris

Lauros-Giraudon



Saint-Simon dükü
Perrine Viger du Vigneau'nun
bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

B. N., Paris



Saint-Simon kontu

ra *Doctrine de Saint-Simon. Exposition* başlığı altında toplanan konferanslar, 1830 devrimi'nden sonra da *le Globe* gazetesi aracılığıyla yayıldı.

Bazard ve Enfantin'in saint-simonculuğu, "insanın insan tarafından sömürülmesi"ne yol açan özel mülkiyeti yeren bir sosyalizmdi. "Miras hakkının kaldırılması"nı ve bütün iş araçlarının, ortaklaşa ve hiyerarşik bir biçimde işletilen bir sosyal fonda toplanmasını istiyordu, amaçları, "gelecekte herkesin kendi yeteneğine göre yer edinmesi ve gerçekleştirdiği işe göre ücret alması"ydı. Ama bu saint-simonculuk aynı zamanda bir din oldu (1829). Bu dinin ruhsal babaları Enfantin ve Bazard'dı. Bazard'ın ayrılmasından (1831) sonra, Enfantin, Ménilmontant'da gerçek bir manastır kurdu. İktidar, bunu toplum düzeni için bir tehlike olarak gördü ve Enfantin'le iki öğrencisini yargıç önüne çıkartarak birer yıl hapse mahkûm ettirdi. Ménilmontant manastırı 1833'te kapandı ve Enfantin Mısır'a gitti. Ancak saint-simonculuk yeni yandaşlar edinmekten geri kalmadı. Bunlar arasında Michel Chevalier, Talabot kardeşler, Arlès-Dufour, Pereire kardeşler, Pierre Leroux ve Hippolyte Carnot sayılabilir. Bunlar kimileri saint-simonculuk adına yalnızca endüstrializmi, üstadın özellikle 1816-1820 arasında savunduğu öğretiyi benimsediler ve İkinci İmparatorluk döneminde büyük sanayi ve finans işletmeleri kurdular.

Bilimler akademisi



Saint-Venant kontu

SAİNT-SORLİN (Jean DESMARETS DE) → DESMARETS DE SAİNT-SORLİN.

SAİNT THOMAS, Virgin İslands'da (ABD'ye bağlı) ada, 71 km^2; 48 166 nüf. (1990). Merkezi *Charlotte Amalie*. Turizm. Deniz suyunu tuzdan arıtma tesisleri.

SAİNT THOMAS, Kanada'da (Ontario) kent, Erie gölünün K.'inde; 28 200 nüf. Tütün üreten bir bölgenin merkezi. Metalürji. Makine sanayileri.

SAİNT-TROPEZ, Fransa'da kanton (Var) merkezi, Maures kütlesinin ucunda, Saint-Tropez körfezi kıyısında; 5 790 nüf. (1992). Bu güzel, küçük balıkçı limanı, beğenilen bir sayfiye merkezi oldu. XVI. ve XVII. yy.'dan kalma hisar. Burada her yıl, biri Saint-Tropez onuruna (16, 17 ve 18 mayıs), diğeri kentin ispanyol kadırgalarına karşı savunulması onuruna (15 haziran 1637) olmak üzere iki gösteri yapılır. —Güz. sant. Saint-Tropez, XIX. yy.'ın son on yılında Signac'ın çabasıyla modern ressamların buluşma yeri durumuna geldi: Luce, Th. Van Rysselberghe, Cross, L. Cousturier, Valtat, ardından Matisse, Lebasque, Manguin, Camoin, Marquet, Dunoyer de Segonzac kente geldiler. Eski N.-D.-de-l'Annonciade capellası'nda (XVI. yy.) 1955'te açılan Annonciade müzesi bu birikimi yansıtır. Sanayici ve koleksiyoncu Georges Grammont'un (Paris 1901 - Saint-Tropez 1956) bağışladığı yapıtlarla oluşturulan müze koleksiyonunda özellikle yeni-izlenimcilik (Seurat, Signac, Cross vb.), nabi (Vuillard, Bonnard, Roussel) ve fovizm (Matisse, Derain, Vlaminck, Friesz, Marquet, Van Dongen) hareketleri iyi temsil edilir.

Saint-Tropez limanı

Halary-Pix



SAİNT-TROPEZ körfezi, Fransa'da (Var *département*'ı) körfez, Maures kütlesinin eteğinde, Sardinaux burnuyla (K.'de) Saint-Tropez burnu (G.'de) arasında. Ünlü merkezlerin sıralandığı (*Saint-Tropez*, marinas de Cogolin, Port-Grimaud, Beauvallon, Sainte-Maxime) önemli turistik yer. Amerikalılar, ardından da Fransızlar 15 ağustos 1944'te burada karaya çıktılar. (→ PROVENCE SAVAŞI.)

SAİNT - VAAST - LA - HOUGUE, Fransa'da (Manche) komün, *Hougue körfezi* kıyısında (Cotentin'in D. kıyısında); 2 148 nüf. (1992). Sayfiye merkezi. Balıkçılık. İstridye, midye yetiştiriciliği. Hougue yarımadasında ve Tatihou adasında, Vauban'ın yaptırdığı ve Hougue bozgunundan (1692) sonra yapılmış surlar.

SAİNT-VENANT (Adhémar BARRÉ, —*kontu*), fransız mühendis (Villiers-en-Bière, Seine-et-Marne, 1797 - Saint-Ouen, Vendôme yakınında, 1886). 1816'da Barut ve güherçile dairesi'ne atandı, 1823'te Yollar ve köprüler dairesi'ne geçti. Wautzel ile birlikte, 1839'da, gazların yüksek hızda akışı üzerine ilk deneyleri gerçekleştirdi. 1868'de Bilimler akademisi'ne girdi.

Saint-Venant denklemi. Akışkan. Mekan. Sıkıştırılabilir akışkanların, sürekli, adiyabatik, tekyönlü akışlarında sözkonusu olan formül. Akış doğrultusuna dik, düzlemsel bir kesitte akışkanın hızı u, basıncı p ve özgül kütlesi ρ ise, formül, diferansiyel bir biçimde şöyle yazılır:

$$udu = -dp/\rho.$$

Yukarıdaki bağıntının, 1 ve 2 kesitleri arasındaki integrali alındığında, ideal bir gaz için aşağıdaki bağıntı elde edilir:

$$u_2^2 - u_1^2 = \frac{2a_1^2}{(\gamma-1)} \times \left[1-\left(\frac{p_2}{p_1}\right)^{(\gamma-1)/\gamma}\right],$$

bu bağıntıda $a_1 = \sqrt{\frac{\gamma p}{\rho}}$ 1 kesiti için, kesin akışkan içindeki hızı ve $\gamma = \frac{C_p}{C_v}$ akışkanın değişmez basınç ve hacimdeki ısıl sığalarının oranıdır.

SAİNT-VİCTOR (Paul BINS, —*kontu*), **Paul de Saint-Victor** adıyla bilinir, fransız denemeci ve eleştirmen (Paris 1827 - *ay. y.* 1881). 1848'de Lamartine'in kâtibi oldu, 1851'de *le Pays* gazetesinde tiyatro yazıları kaleme aldı, sonra *l'Artiste*, *Moniteur universel* ve *la Presse* adlı yayın organlarında yazdı. Th. Gautier ve A. Houssaye ile birlikte *les Dieux et les Demi-Dieux de la peinture*'u (1864), tiyatro tarihi üzerine *les Deux Masques*'ı (1880-1883) ve *Victor Hugo* (1885) adlı incelemeyi yayımladı.

SAİNT VİNCENT ve GRENADİNLER, Antiller'de devlet; 388 km^2; 118 000 nüf. (1991). Başkenti *Kingstown*. Resmi dili *ingilizce*. 1979'dan beri bağımsız devlet ve İngiliz milletler topluluğu üyesidir. Adadaki Soufrière yanardağının yüksekliği 1 234 m. Muz, hindistan cevizi, baharat üretimi. Turizm (yılda 30 000'den fazla turist).

SAİNT VİNCENT, İtalya (Valle d'Aosta) komün, Châtillon'un D.'sunda, 4 800 nüf. Kaplıca ve turizm merkezi.

SAİNT-VİNCENT (*rahip* Grégoire DE), flaman cizvit ve matematikçi (Brugge 1584 - Gent 1667). Eski geometricilerin yapıtlarına dayanarak konik kesitler kuramını geliştirdi ve verimli bir sonsuz küçükler yöntemi buldu. Bu yöntem, eğrisel bir şeklin bilinen doğrusal şekillerle "yinelemesiz" bir biçimde doldurularak kareleştirilmesini sağlıyordu.

SAİNT-VİNCENT kontu → JERVİS.

SAİNT VİNCENT körfezi, Güney Hint okyanusu'nun Güney Avustralya kıyısında oluşturduğu büyük körfez, York ve Ferguson yarımadalarıyla sınırlanır.

SAİP İBRAHİM PAŞA, türk vezir (öl. İstanbul 1848). Divan kalemi'nde yetişti. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra yeniçeri kâtibi oldu (1825). Çavuşbaşılıktan (1828) Askeri masraflar nazırlığına (1829) getirildi. Maliye nazırı (1839), Hazinei mukataat deftardarı (1840), vezir payesiyle Karadeniz boğazı muhafızı (1843), Saruhan ve Karesi valisi (1845) olarak görev yaptı. Meclisi vâlâ üyesi seçildikten (1847) bir süre sonra öldü.

SAİP PAŞA, türk hekim (İstanbul ? - *ay.y.* 1894). Askeri tıbbiye'yi bitirdikten sonra Fransa'ya gitti, Paris'te açılan Mektebi osmani'de okudu; Paris Tıp fakültesi'nden mezun oldu. Yurda dönüşte Tıbbiye'de histoloji muallimliğine getirildi. Tıbbiye'nin ilk histoloji hocasıdır. Tıbbiye nazırı Marko Paşa'nın hastalığı sırasında, bir yıl kadar onun görevini üstlendi (1886-1887); Marko Paşa'nın ölümü üzerine asaleten Tıbbiye nazırlığına atandı (1887). Açık düşünceli bir kişi olan Saip Paşa'nın döneminde Tıbbiye'de her türlü konu rahatça tartışılabiliyordu. Özgürlük düşünceleri, onun nazırlığı döneminde gelişmeye başladı. Umum mekâtibi askeriye nazırı Zeki Paşa'ya boyun eğmediğinden nezaretten azledildi (1891); Seraskerlik sıhhiye dairesi ikinci başkanlığına getirildi.

SAİPAN adası, Mariana adalarının en önemlisi; 122 km^2; 10 500 nüf. Yanardağ kökenlidir. Şekerkamışı ve kahve işletmeleri. Deniz üssü. Amerikalılar haziran ve temmuz 1944'te adayı aldılar.

SAİPH, Orion'un κ yıldızına verilen ad. Tayf tipi B 0. Kadir 2,2.

SAİR sıf. (ar. *seyr*'den *sā'ir*, yürüyen, dolaşan'dan). Başka, diğer: *Sair husussat.*

SAİR sıf. (ar. *seyr*'den *sā'ir*). *Esk.* **1,** Yürüyen, dolaşan. **—2.** *Sair fil-menam* → SAİRFİLMENAM.

SAİR a. (ar. *sa'īr*). *Esk.* **1.** Ateş. **—2.** Cehennem: *Azab-ı sair* (cehennem azabı).

SAİRE sıf.(ar. *sā'ir*'in dişl. *sā'ire*).*Esk.* **1.** Yürüyen, dolaşan. **—2.** Diğer, başka. **—3.** *Ve saire* → VESAİRE.

SAİRFİLMENAM sıf. (ar. *sā'ir, fī-* ve *menām*'dan *sā'ir fī-l-menām*).*Esk.* Uyurgezer: "*Ahmet Kerim bütün manası ile bir sairfilmenamı andırıyordu*" (Y. K. Karaosmanoğlu).

SAİS. Tar. coğ. Eski Mısır'ın en eski sitelerinden biri, Delta kıyısında, günümüzdeki Damanhur'un D.'sunda. Kentin en eski sahibi tanrıça Neith*'di. Sais, İ.Ö. I. binyıl' da çok önemli siyasal roller oynadı. XXIV., XXVI. sülaleler döneminde ve XXVIII.-XXX. sülaleler arasındaki dönemde Mısır'ı saisli prensler yönetti. Bu sıralarda Sais, kralın oturduğu yer ve çok parlak bir uygarlığın merkezi oldu (bu döneme bazen "Sais rönesansı" adı bile verilir). İ.Ö. 332'de İskenderiye'nin kurulması Sais'in rolünü çok azalttı: Sais, Yunan-Roma döneminden başlayarak dinsel bir önem taşımaya başladı (günümüzde *Sa ül- Hagar*).

—Güz. sant. Eski İmparatorluk'un parlak geçmişine dönük olan Sais dönemi sanatı, Orta ve Yeni İmparatorluk yapıtlarından yararlanarak belli bir "yeniklasikçilik"e ulaşır. Sert taşları hayranlık verici bir teknikle yontup perdahlayan heykel sanatı, genellikle hüzünlü (*Yaşlı adam başı*, Louvre), kimi zaman da neşeli olabilen bir gerçekçilik sergiler. Hayvan biçimleri (kedi, ibis vb.) çok tutulur. Mimarlık alanında, eski örneklerden esinlenilmesine karşın, teknik yenilikler (taş kemer yapımı) ortaya çıkar.

SAİS → SEİS.

SAİT, SAİDE sıf. (ar. *sa'd*'dan *sa'id*, dişl. *sa'ide*). *Esk.* **1.** Uğurlu, kutlu. **—2.** Ahretini hazırlamış, sevap kazanmış.

SAİT sıf. (ar. *şavt*'tan *şâ'it*). *Esk.* Sesli, ses çıkartan.

—Esk. dilbilg. Ünlüler için kullanılır.

SAİT BEY Kemalpaşazade, Lastik Sait de denir, türk gazeteci, yazar (İstanbul 1848 - a.y.y. 1921). Ahmet Kemal Paşa'nın oğlu. Yaz kış ayağına lastik giyme âdeti olduğu için "Lastik Sait" diye tanınır. Öğrenimini bitirdikten sonra Hariciye mektubi kalemi'ne girdi. Çeşitli görevlerde bulundu. Galatasaray, Hukuk ve Mülkiye mekteplerinde kitabet, anayasa ve hukuk dersleri verdi. Abdülhamit II aleyhine yazdığı bazı yazılarından ötürü Yemen'e sürüldü (1899). İkinci meşrutiyet' in ilanından sonra İstanbul'a döndü. Şûrayı devlet tanzimat dairesi başkanlığına getirildi. "İcmal-i ahval" başlığı altında *Resimli kitap* dergisi, *Tarik* ve *Vakit* gazetelerinde yazılar yazdı; çeviriler yaptı. Namık Kemal, Ahmet Mithat, Abdülhak Hamit' in bağlı olduğu "yeni edebiyat" anlayışına sert eleştiriler yöneltti. Ahmet Mithat Efendi ile ilgili bir şiiri yüzünden Sirkeci' de ondan bastonla dayak yemesi, yankılar yarattı (1879). *Galatat-ı tercüme* (1889 -1899, 17 kitap) adıyla, özellikle fransızcadan yapılan çeviri yanlışlarına, bir dizi kitapçıkta eleştiriler yöneltti. Bu eleştirilere Mehmet Halit *Tetkik-i galatat-ı tercüme* (1889), M. Fatin İhsan da *Hatiat-ı tercüme* (1889) adlı kitaplarla cevap verdiler. J - J. Rousseau'nun bazı yazılarını *Fezail-i ahlakiye ve kemâlât-ı ilmiye* adıyla türkçeye çevirdi (1882). *Garaib-i âdât-ı akvam* (1886), *Darülkütüb* (1886), *Sefirler ve şehbenderler* (1890), *Usul-i maişet-i insan* (1890), *Teşhir-i izmihlal* (1910), *Hukuk-ı siyasiye-i osmaniye dersleri* (1913) vb. yapıtları ile yarım kalmış *Kamus-ı Sait* (1918) adlı fransızca-türkçe bir sözlüğü vardır.

SAİT BEY Tekezade, türk ressam (İstanbul 1869 - ay. y. 1913). Şeker Ahmet Paşa, Osman Hamdi Bey kuşağından sonraki ikinci kuşak ressamlarındandır. Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. Sanayii nefise mektebi'ni bitirdikten sonra çeşitli okullarda resim öğretmenliği yaptı. Başarılı sayılan bazı yağlıboya portreleri vardır. *Osmanlı ressamlar cemiyeti mecmuası*' nı çıkaranlardan biriydi.

SAİT BEY Gelenbevi → GELENBEVİOĞLU (Sait).

SAİT BİN EL-AS, arap komutan, yönetici (Mekke 622-Medine 670). Kureyş'in tanınmış bir ailesindendi. Babası Bedir savaşı'nda müslümanlara karşı savaşırken Ali tarafından öldürüldü. Ancak Sait, islam dinine özveriyle hizmet etti. Halife Ali onu Kuran'ın doğru metnini saptayan kurulda görevlendirdi. Genç yaşında getirildiği Kûfe valiliği sırasında (649-654) Taberistan ve Cürcan'a seferler yaptı; Azerbaycan'ı aldı. Kûfe halkına sert davranışları nedeniyle aleyhinde bir hareket gelişti ve yerine Ebu Musa el-Eşari getirildi. Osman'a başkaldıran isyancılara karşı halifeyi savunurken ağır biçimde yaralandı. Onun intikamını almak için izlenecek yol konusunda Talha, Zübeyr ve Ayşe ile anlaşamadığı için başlangıçta katıldığı hareketten geri döndü. Muaviye döneminde Medine valiliğine getirildi. Bu görevden birkaç kez alınıp yeniden atandı. Son yıllarını Medine yakınındaki çiftliğinde geçirdi. Peygamber'in kendisinden, Ömer, Osman ve Ayşe'den birçok hadis aktarmıştır.

SAİT BİN EL-BİTRİK, yun. **Eutykhios,** arap kökenli hıristiyan din adamı, tarihçi (Fustat 876-İskenderiye 939'dan sonr.). İskenderiye patriğiydi (933-939). Tarih, tıp konularında yapıtlar yazdı. *Nazm ül-cevher* (ilk kez Pococke tarafından yayımlandı; Oxford, 1658-1659) adlı arapça vakayinamesini Yahya bin Sait el-Antaki sürdürdü. İbnülmukaffa (Severus), Sait bin el-Bitrik'in dinsel görüşlerine karşı çıkan bir yapıt yazdı.

SAİT BİN TEYMUR, Maskat ve Umman sultanlığı hükümdarı (Umman 1910 -Londra 1972). 1929'da Başbakan oldu. 1932'de babası Teymur bin Faysal'ın yerine tahta çıktı. 23 temmuz 1970'te oğlu Kâbus bin Sait tarafından tahttan indirildi.

SAİT BİN YUSUF EL-HENSELİ, arap tarikat şeyhi (öl. Marakeş 1702). Fas' ta edindiği din ve tasavvuf bilgisini Medine, Kahire, Dimyat'ta öğrendikleriyle güçlendirdi. Bağlandığı ve şeyh olduğu henseliye tarikatı onun katkısıyla kısa sürede bütün Fas'ta yayıldı.

SAİT BİN ZEYT, sahabeden (Mekke yaklş. 600-Medine 670 ya da 671). Halife Ömer'in amcasının torunuydu; öte yandan Ömer'le Sait birbirlerinin kız kardeşleriyle evliydiler. Babası şair Zeyt bin Amr, Hz. Muhammet peygamber olmadan önce puta tapmayı bırakmış, İbrahim peygamberin inanç yolunu benimseyerek tek Tanrı'ya bağlanmıştı. Sait, ilk müslümanlardan biridir. Ömer'in müslümanlığı kabul etmesinde onun ve eşi Fatıma'nın etkisi oldu. Hz. Muhammet'in sağlığında savaşlara katıldı; süvari ve piyade birliklerine komuta etti. Halife Ömer'in ölümünden sonraki anlaşmazlıkta Osman'ın adaylığını destekledi. Onun yönetiminden memnun kalmamış, ancak cephe alanlara da katılmamıştı. Muaviye-Ali mücadelesinde yan tutmadı; Medine yakınlarındaki çiftliğinde öldü. Cennetle müjdelenmiş Aşere-i mübeşşere'dendi.

SAİT ÇELEBİ → MEHMET SAİT PAŞA (Yirmisekiz Çelebizade).

SAİT DEDE EFENDİ Şeyh, Neyzen, türk besteci (İstanbul 1803 ? - a.y.y. 1853). Neyzen Salih Dede'nin kardeşi ve Neyzen Yusuf Paşa'nın babasıdır. Sait Dede, babası, Beşiktaş mevlevihanesi şeyhi Trabluslu Mahmut Dede Efendi, iki yıl şeyhlik yaptıktan sonra 1819'da öldüğünde çok gençti. Bu yüzden şeyhliğe Mehmet Kadri Dede getirildi. Sait'in çok iyi bir eğitim görmesini sağlayan Mehmet Kadri Dede 1851'de ölünce, şeyhlik Sait Dede Efendi'ye geçti. O da babası gibi, postta 2 yıl oturabildi.

Döneminin ünlü neyzenlerinden olan Sait Dede Efendi'nin günümüze iki yapıtı ulaşabildi: şevkefza ve tarzıcedit sazsemaileri. *Şevkefza sazsemaisi*, saz eserleri repertuvarının en parlak parçaları arasındadır.

SAİT EFENDİ (Mehmet), türk hattat ve bilgin (İstanbul ? - a.y.y. 1874). Çarşambalı Mehmet Salim Efendi'nin oğlu. Medrese öğrenimi gördükten sonra Mekke mollası (1852), evkaf müfettişi (1859) ve Anadolu kazaskeri (1871) oldu. Nestalik yazıda başarılıydı.

SAİT EFENDİ Kabzımalzade, türk siyaset adamı (İstanbul 1821-a.y.y. 1907). Babıâli'de yetişti. Sırasıyla beylikçi, amedci, sadaret müsteşar vekili, Meclisi ahkâmı adliye üyesi oldu. Hariciye müsteşarlığından Dahiliye nazırlığına (1870) getirildi. Sadaret müsteşarı olarak (1875) Adliye nazırı Mithat, Serasker Rıza, Hariciye nazırı Saffet, Ticaret nazırı Damat Mahmut Celalettin, Maliye nazırı Yusuf paşalardan oluşan encümenin üyesi sıfatıyla Sadrazam Mahmut Nedim Paşa'nın "Tenzili faiz" kararını ötekilerle birlikte onayladı. Çerkez* Hasan vakası'nda (1876) vekillerin bir bölümüyle birlikte koridordan aşağı kaçarak canını güç kurtardı. Abdülhamit II döneminde Şûrayı devlet üyeliğine getirildi (1877). İkinci kez Dahiliye nazırı oldu (1878). Daha sonra Ticaret nazırı (1879) ve Ziraat nazırı (1881) olarak görev yaptı.

SAİT EFENDİ (Ahmet) **Mirzazade** → MİRZAZADELER.

SAİT EFENDİ (Mehmet) **Feraizci** → FERAİZCİ MEHMET SAİT EFENDİ.

SAİT EMRE, türk şair (XIV. yy.). Hacı Bektaş'ın *Makalat*'ını arapçadan türkçeye çeviren din bilgini Aksaraylı Molla Sadettin'le aynı kişi olduğu ileri sürülür. Hacı Bektaş'a, daha sonra onun halifelerinden Hacım Sultan'a bağlandı. Yunus Emre yolunu izleyen şiirleri ve ona nazireleriyle tanınır.

Sait Faik müzesi, İstanbul'da, Burgaz adasında, Sait Faik Abasıyanık'ın oturduğu evde açılan müze (1964); Darüşşafaka cemiyeti'nce onarılan köşkte yazarın eşyaları, fotoğrafları, kitapları, yazıları sergilenmektedir.

Sait Faik öykü armağanı, Sait Faik Abasıyanık* adına her yıl ölüm yıldönümünde (11 mayıs) verilen armağan. Öykücünün annesi Makbule Abasıyanık tarafından kuruldu (1955); 1964'ten başlayarak anne Abasıyanık'ın mirasını bıraktığı Darüşşafaka cemiyeti tarafından sürdürüldü. Armağanı şu yapıtlar aldı: 1955 -*Gazoz ağacı* (S. K. Aksal) ve *On ikiye bir var* (H. Taner); 1956-*Haney yaşamalı* (T. Yücel); *Değişik gözle* (N. Cumalı); 1958 -*Kardeş payı* (Orhan Kemal); 1959-*Berber aynası* (O. Akbal); 1964-*Başgöz etme zamanı* (M. Seyda) ve *Sur* (A. Özyalçıner); 1965-*Elbiseciler çarşısı* (K. Şipal) ve *Yorgo* (M. Özay); 1966-*Çölde bir deve* (C. Yörük); 1967-*Yabanın adamları* (Tarık Dursun K.); 1968-*Kavga* (M. Buyrukçu); 1969 -*Önce ekmek* (Orhan Kemal) ve *Sancı meydanı* (F. Baysal); 1970-*Direğin tepesinde bir adam* (Z. Selimoğlu); 1971-*Kaçakçı Şahan* (B. Yıldız) ve *Uzun sürmüş bir günün akşamı* (B. Karasu); 1972-*Parasız yatılı* (Füruzan); 1973-*Çamasan* (D. Ceyhun); 1974-*Can parası* (F. Baykurt); 1975-*Yüksek gerilim* (A. Ağaoğlu); 1976-*Dostlukların son günü* (S. İleri); 1977-*Makedonya 1900* (N. Cumalı); 1978-*Gözleri bağlı adam* (A. Özyalçıner) ve *Anaların hakkı* (S. Baran); 1979-*Bir gemide* (F. Edgü); *Yürekte bukağı* (T. Uyar); 1983-*Geyikler, annem ve Almanya* (N. Duruel); 1984-*Akışı olmayan sular* (P. Kür); 1985-*Ona sevdiğimi söyle* (Tarık Dursun K.); 1986-*Eski bir balerin* (F. Hepçilingirler); 1987-*Yaza yolculuk* (T. Uyar); 1988-*Ay gözetleme komitesi* (M. Öztaş); 1989-*Stockholm öyküleri* (D. Özlü); 1990-*Bir kara derin kuyu* (N. Meriç); 1991-*Sen de gitme Triyandafilis* (A. Kutlu); 1992-*Elveda Alyoşa* (O. Baydar).

SAİT HALİM PAŞA (Mehmet), türk sadrazam (Kahire 1863 - Roma 1921). Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın torunu ve vezir Halim Paşa'nın oğlu. Lozan Hukuk fakültesi'ni bitirdikten sonra Şûrayı devlet (Danıştay) üyeliğine getirildi (1888). Saray'a yapılan bir ihbar nedeniyle hakkında kovuşturma açılması üzerine önce Mısır'a, daha sonra Avrupa'ya gitti (1901).

Burada meşrutiyet yanlısı örgütlere yardım etti. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra Türkiye'ye dönerek İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi ve belediye seçimlerinde Yeniköy (Boğaziçi) belediye başkanlığına seçildi. Bir süre sonra Meclisi âyan üyesi, 1912'de Şûrayı devlet başkanı oldu. Altı ay kadar kaldığı bu görevden istifa ederek İttihat ve Terakki cemiyeti genel sekreterliğini (kâtib-i umumi) üstlendi. 1913 sonlarında ikinci kez Şûrayı devlet başkanı, ardından Mahmut Şevket Paşa hükûmetinde Hariciye nazırı oldu. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesinden sonra sadrazamlığa getirildi (haziran 1913). Kurduğu hükümette Hariciye nazırlığını da üstlendi. Edirne'nin Osmanlı devleti sınırları içinde kalmasını sağlayan İstanbul antlaşması'nı imzaladı. Ülkenin Birinci Dünya savaşı'na sürüklenmemesi için büyük çaba gösteren Sait Halim Paşa, 1915'te Hariciye nazırlığından, 1917'de sadrazamlıktan ayrıldı. 1919'da, Damat Ferit Paşa hükümetinin kurulmasından sonra tutuklanarak Malta'ya sürgüne gönderildi. İki yıl sonra özgürlüğüne kavuşmasına karşın (1921), Türkiye'ye dönmesine izin verilmediğinden Roma'ya gitti ve orada bir ermeni militan tarafından öldürüldü. Cenazesi İstanbul'a getirildi. İslamcılık düşüncesinin önde gelen temsilcilerinden biri olan Sait Halim Paşa, görüşlerini açıkladığı risalelerini *Buhranlarımız* (1919, 1973) adlı kitabında topladı.

Larousse



Mehmet Sait Paşa
Bibliothèque nationale, Paris

SAİT HİKMET, türk yazar (İstanbul 1883-*ay. y.* 1930). Mülkiye ve Hukuk mekteplerinde okudu; Paris'te Siyasal bilgiler okulu'nu bitirdi. İktisat müdürlüğü, Preveze'de şehbenderlik yaptı. Sermet Muhtar Alus'la birlikte gülmece dergisi *el-Üfürük'ü* çıkardı. Önce *Aşiyan* dergisinde yayımlanan *Mazi ve ati* (1910) adlı oyunun, telif haklarıyla ilgili *Mülkiyet-i edebiye ve fenniye* (1923) adlı kitabın yazarıdır.

SAİT MEHMET PAŞA, türk vezir ve yazar (Diyarbakır 1832-Mardin 1891). Diyarbakır Tahrirat kalemi'nde yetişti. Vilayet tahrirat başkâtibi (1861), mektupçu yardımcısı (1864) ve mektupçu (1868) oldu. Ertesi yıl hacegânlığa yükseldi. Mirimiran rütbesiyle Mamuretülaziz (bugün Elazığ) mutasarrıflığına getirildi (1872). Ulâ sanisi olarak ikinci rütbe Mecidi nişanı aldı (1876). Ulâ evveli rütbesiyle Mardin mutasarrıflığına atandı (1888). Ahlak ve felsefe konularına ilişkin başlıca yapıtları: *Mirat ül-iber, Mizan ül-edeb, Hulasa-i mantık, Miratı sıhhat.*

SAİT MOLLA, türk siyaset adamı (İstanbul ? - Romanya 1936). Medrese eğitimi gördükten sonra Hukuk mektebi'ni bitirdi. Hâkimlik yaptı. İttihat ve Terakki'ye karşı olduğu için Hürriyet ve İtilaf fırkası'nda yer aldı. Mütareke döneminde, Damat Ferit hükümetince Adliye vekâleti müsteşarlığına, Şûrayı devlet ikinci başkanlığına atandı. İngiliz ajanı Rahip Frew ile İngiliz muhipleri cemiyeti'ni kurdu. *İstanbul* gazetesini yayımladı. Türk istihbarat örgütleri ingiliz casusu olduğunu saptadı. Kurtuluş savaşı sonrası Romanya'ya kaçtı; Yüzellilikler listesine alındı (1924); vatandaşlıktan çıkarıldı (1927).



Saithalimpaşa yalısı
Yeniköy-İstanbul

SAİT PAŞA (Mehmet) → MEHMET SAİT PAŞA İngiliz.

SAİT PAŞA (Mehmet) [Kahire 1822 -İskenderiye 1863], Mısır valisi (1854-1863). Mehmet Ali Paşa'nın oğluydu, yeğeni Abbas Paşa'nın ölümünde valiliğe getirildi ve babasının siyasetini izledi. Köleliği kaldırdı (1856), fellahların durumunu düzeltti, demiryolları ve barajlar yaptırdı, arkeolojik araştırmaları özendirdi ve Ferdinand de Lesseps'in kanal tasarısını destekledi. Lesseps, kanalın ağzındaki limana Sait Paşa' nın adını verdi (Port Said).

SAİT TOKUMENLİ → İLHAMİ Kırşehirli.

SAİTAMA, Japonya'da il, Honşu'nun ortasında, Tokyo'nun K.'inde; 3 799 km^2; 6 290 000 nüf. (1989). Merkezi *Urava.* Modern sanat müzesi.

Saitaphernes tacı, 1896'da Louvre müzesi'ne giren ve yol açtığı tartışmalarla ünlenen altın taç. Kimi arkeologlar İ.Ö. III. yy. kuyumculuğunun bir başyapıtı olduğunu öne sürdüler. Üzerindeki yunanca yazıta göre, Karadeniz'in kuzeyindeki yunan kenti Olbia'nın senatosu ve halkı tarafından kral Saitapharnes'e sunulmuştu. Ancak, 1903'te, Ruşomovskiy adında odesalı çağdaş bir rus sanatçının yapıtı olduğu anlaşıldı. Louvre'un depolarında saklanmaktadır.

Saithalimpaşa yalısı, İstanbul'da, Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Yeniköy' de yalı (*Aslanlı yalı* olarak da tanınır). 1890'da hıdiv Abbas Halim Paşa tarafından empire (ampir) üslupta yaptırıldı. Birinci Dünya savaşı sırasında önemli siyasal toplantılara sahne oldu. 1969'da Turizm bankası tarafından kurulan Talih oyunları limited şirketi'nce işletildi. 1987'de Kültür ve turizm bakanlığı'nca Başbakanlık yazlık konutu olarak değerlendirilmek üzere onarımına başlandı. Yalının kapıları sedef kakmalıdır; duvarlar altın yaldızlı kalem işleriyle süslüdür.

SAİTTAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun Lydia bölgesinde kent; Hermos (Gediz) nehrinin K. kıyısında, kutsal Hyllos (Kum) çayının yakınında, bugün Sidas kale olarak anılan mevkideydi. Bağımsız bir kent olan Saittai, nehir tanrıları Hyllos ve Hermos betimli sikke bastırdı. Burada ayrıca Men, Zeus, Dionysos, Aphrodite, Hygeia, Asklepios, Apollon, Kybele ve Herakles'e de tapılıyordu. Hıristiyanlık döneminde piskoposluk merkezi olarak Sardeis başpiskoposluğuna bağlandı.

SAİYAN çoğl. a. (ar. *sā'i*'nin fars. çoğl. *sā'iyān*). *Esk.* **1.** Çalışanlar, çaba sarfedenler. **—2.** Habercıler: *"Şu kır bıyıklı, yanık yüzlü saiyan-ı hayat / -Ki titrer ağlanın her telinde zehr-i memat"* (Tevfik Fikret).

SAJAMA, Bolivya Andları'nın batı sıradağlarında doruk; 6 520 m. Doruğu italyan P. Ghiglione ile J. Prem fethetti (1939).

SAJEN a. (rusça *sajen*). Ölçbil. Eskiden Rusya'da kullanılan, 3 arşın ya da 2,13 metre değerindeki uzunluk ölçüsü birimi.

SAK, -kkı a. (ar. *şakk*). İsl. huk. **1.** Hâkim tarafından düzenlenen ilam ve hüccetler. **—2.** *Sakk-ı adli,* mahkemeden verilmiş olan senetler, ilam, karar vb. belgeler. || *Sakk-ı kadim,* mahkemelerden verilmiş olan eski belgeler, senetler vb.

SAK sıf. *Yörs.* **1.** Uyanık, gözü açık kimse için kullanılır. **—2.** Uykusu hafif kimse için kullanılır. **—3.** *Sak durmak,* uyanık bulunmak, tetikte olmak. || *Sak yatmak,* çabucak ve kolayca uyanılabilecek bir uykuya varmak.

SAK a. (fr. *sac;* lat. *saccus,* yun. *sakkos,* kaba manto'dan). Giy. *Sak elbise,* belde pensleri olmayan düz elbise.

-SAK [-SEK]. Yapım eki. **1.** Fiilerden ad soylu sözcükler türetir: *tutsak* (tut-sak), *savsak* (sav-sak), vb. **—2.** Ad soylu sözcüklerden benzerlik ve gibilik kavramı içeren sözcükler yapar: *ıraksak* (ırak-sak), *yakınsak* (yakın-sak), *sayrımsak* (sayrı-m-sak), *tümsek* (tüm-sek) vb.

SÂK a. (ar. *sāķ*). Esk. anat. Bacağın baldır bölümü.
—Esk. bot. Sap. || *Sak-ı cezri,* köksap. || *Sak-ı dereni,* toprağın altında bir yumru oluşturan sap. || *Sak-ı mültasık,* yapışık sap. || *Sak-ı mütehafit,* sarılgan sap. || *Sak-ı tahte-l-arz,* toprak altına doğru uzanan sap. || *Sak-ı zahif,* sürüngen sap. || *Sak-ül -esved,* baldırı kara.
—Esk. mat. Kenar.
—Süslem. sant. Tezhipte kullanılan çiçek motiflerinin saplarına verilen ad.

SAKA a. **1.** Evlere çeşmeden su taşıyarak para kazanan kimse. **—2.** *Saka beygiri gibi,* bir işini izlemek için değişik yerlere uğrayarak dolaşan kimse için kullanılır; vakit geçirmek için amaçsızca şurada burada gezip dolaşanlar için kullanılır.
—Folk. *Saka meşki,* sakaların su taşıdıkları tulum, kırba vb. kaplara verilen ad. (Bunların tekli ya da çiftli olanları vardı. Çiftliler hayvanlara yüklenir, tekliler sırtta taşınırdı.)
—Gelenks. mim. *Saka deliği,* eski evlerde, sokak yönündeki duvarda yer alan delik. (Sakalar getirdikleri suyu, evin içine girmeden bu delikten, duvarın ardındaki kaba boşaltırlardı.)
—İkt. tar. *Saka gediği,* Osmanlı döneminde çeşmelerden su alma ayrıcalığına verilen ad. (Senede bağlanmış olan bu gedik alınır, satılır, vârislere geçebilirdi. Bu ayrıcalık 1869'da kaldırıldı.)
—Kur. tar. Yeniçeri ocağı'nda her ocağın su gereksinmesini sağlayan görevli. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sakalar kethüdası,* Osmanlılar'da sakalar ocağının kâhyası. (Sakabaşından sonra gelirdi. Divan'da yemek sırasında kazaskerlerle defterdara ibrik verip peşkir tutmak görevleri arasındaydı.)
—Tasav. *Saka postu,* bektaşi ve mevlevi tekkelerinde matbah kapısının yanında bulunan ve tekkede sakalık yapanlara ayrılmış olan yer. || *Saka yeri,* mevlevi tekkelerinde matbah kapısının yanında bulunan ve tarikata girmek isteyenlerin soyunmaları için ayrılmış olan yer. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kur. tar. Saka, içme ve yıkanma suyunu barışta ve seferde ortalara sağlamakla yükümlüydü. Suyu, beygirlere iki taraflı yüklenen kırbalarla taşırdı. XVII. yy.'da sayıları 700 kişi kadar olan sakaların kışlaları Ağakapısı'nın dışındaydı. Ulufe ve ayrıca her erbain (22 aralık) giysi bedeli alır, kırba ve musluklan yağlamaları için her yıl kendilerine sakabaşı tarafından donyağı dağıtılırdı. Padişahlar yazlığa çıktıklarında 15 saka kendisine hizmet ederdi. Bu görev, Yeniçeri ocağı ile birlikte kaldırıldı (1826).
—Tasav. Mevlevi tarikatına girmek isteyen aday kişi (talip. can), kazancı dedeye başvurarak dileğini anlatır; kazancı dede, uygun gördüğü cana, dileğinde kararlı olup olmadığını ortaya çıkarmak üzere saka yerinde üç gün beklemesini buyururdu. Bu süre içinde talibin dileğinde içtenliği ve kararlılığı anlaşılırsa, kendisinden ikrar alınarak tarikata kabul edilirdi.
Saka yerine kapanan can, kimseyle konuşmaz, hiçbir şeyle uğraşmaz, yalnızca tekkedeki öteki canların yaptıklarını izlerdi. Saka yerinde kalarak denenmeyen hiçbir talip tarikata alınmazdı.

SAKA a. (ar. *şa'ķ*'tan *şa'ka*). *Esk.* **1.** Baygınlık. **—2.** *Saka-yı hafife,* hafif baygınlık. || *Saka-yı şedide,* derin, şiddetli baygınlık.

SÂKA çoğl. a. (ar. *sā'iķ*'in çoğl. *saka*).

Esk. **1.** Artçı kuvvetler. **—2.** *Sâkat-ül-ceyş,* orduda arkada bulunan, artçı askerler.

SAKA a. Dilbil. HOTAN dilinin eşanlamlısı.

SAKA (Hasan), türk iktisatçı ve siyaset adamı (Trabzon 1886 - İstanbul 1960). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1908). 1909'da Paris'e gitti, Siyasal bilgiler okulu'nun diplomasi bölümünden diploma aldı (1912). Divanı muhasebat'ta çalıştı. 1915'te Maliye nezareti'ne geçti. Aynı yıl Hukuk mektebi'nde iktisat dersleri vermeye başladı. Bir süre Eskişehir'de iktisat müdürlüğü yaptı (1916); sonra Maliye nezareti'ndeki görevine döndü (1917). Meclisi mebusan'a Trabzon mebusu seçildi. 1920'de meclis kapanınca İaşe umum müdürlüğü'nde görev yaptı. Şubat 1921'de Anadolu'ya geçti, Trabzon milletvekili olarak (1921-1954) TBMM'ye katıldı. Maliye vekilliği (1921-1922, 1925-1926), İktisat vekilliği (1922, 1923-1924), Dışişleri bakanlığı (1944-1947) yaptı. Lozan konferansı'na katılan türk heyetinde yer aldı. Siyasal bilgiler okulu'nda iktisat dersleri verdi (1936 -1941). San Francisco konferansı'na katılan türk heyetine başkanlık etti (1945). 10 eylül 1947'de Başbakan atandı. Demokrat parti muhalefetine karşı ılımlı bir siyaset yürüttü. Haziran 1948'de istifa ettiyse de yeni hükümeti kurma görevini üstlendi. 10 haziran 1948'de kurduğu hükümet liberal bir siyaset izledi. Seçim yasası bu dönemde değiştirilerek, gizli oy açık tasnif ilkesi getirildi. Ocak 1949'da istifa etti. CHP meclis grubu başkan vekilliği yaptı. 1954'te milletvekilliği sona erince siyasetten çekildi. Yapıtları: *İlmi iktisat* (1918), *Dış ticaret ve gümrük siyaseti* (1945).

SAKABAŞI a. Kur. tar. Osmanlılar'da Divanı hümayun sakaları ya da sim sakalarının (→ SAKA) başındaki görevli. (*Sersakai sim* de denirdi.)
—ANSİKL. Vezirler Divanı hümayun'da sadrazamın toplantıya gelmesini beklerken, sakabaşı Divan'dakilere kış aylarında özel hazırlanmış kokulu macunlar; yaz aylarında soğuk şerbetler sunardı. Sarayın orta kapısından sadrazam içeri girip yürürken sakabaşı yüksek sesle "Buyur!" diye bağırarak sadrazamın Divan toplantısına girmek üzere olduğunu Divan'dakilere duyururdu. Divan toplantılarında yemek sırasında sakabaşı sadrazam ile vezirlere ibrik verir, peşkir tutardı. Sakabaşılık görevi boşalınca yerine sakalar kethüdası atanırdı.

SAKAF ya da **SAKF** a. (ar. *sakf*). *Esk.* Çatı, tavan: *"...her tarafı mesdûd bir mahbesir sakfı delinerek..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SAKAFİ (el-Muhtar bin Ebu Ubeyd **ES-**) → MUHTAR BİN EBU UBEYDE ES-SAKAFİ.

SAKAĞI a. Vet. RUAM'ın eşanlamlısı.

SAKAİ, Japonya'da kent, Honşu adasında (Osaka) ili, Osaka körfezi kıyısında; 818 000 nüf. (1991). Sanayi merkezi; demir-çelik, alüminyum metalürjisi; takım tezgâhları; kimyasal ürünler.

SAKAİDA KAKİEMON → KAKİEMON.

SAKAİDE, Japonya'da liman kenti, Şikoku adasında (Kagava ili), Japon denizi kıyısında; 66 300 nüf. Besin ve tekstil sanayileri. Tersaneler.

SAKAK a. Çene altı.

SAKAKURA CUNZO, japon mimar (Gifu eyaleti 1901-Tokyo 1969). Tokyo Üniversitesi'nden mezun oldu. 1929'da Fransa'ya gitti, 1931'de Le Corbusier'nin atölyesine girdi ve 1937'de Paris Uluslararası sergisi'nde japon pavyonunu gerçekleştirdi. 1939'da Japonya'da bir büro açtı. Yapıtları Le Corbusier'nin etkisinde olmakla birlikte, özellikle Kamakura modern sanat müzesi (1951 ve 1966), ulusal bir geleneğin canlanmasına tanıklık eder. Aynı zamanda, gar, büyük mağaza ve tiyatro olan büyük Tokyo-Kaikan binası (1953 -54), Tokyo Uluslararası evi (Maekava ve Yoşimura ile birlikte, 1955), Kanagava vilayet binası, Tokyo'da Şincuku garı (1966 -67), Osaka sergisi'nin Elektrik enerjisi pavyonu (burada danışman-mimarlık yaptı), başlıca yapılarıdır ve hepsinde de, Japonya'ya özgü veriler ışığında ele alınmış aynı maniyerist modernizm dikkati çeker.

SAKAKUŞU a. Eski Dünya'nın büyük bölümünde yaşayan gezici ötücükuş. (Tohum, böcek, yaprak uçları, deve dikenleriyle beslenir. Güzel öttüğü için evlerde kafeslerde beslenir. Bil. a. *Carduelis carduelis,* ispinozgiller familyası.) [Eşanl. ÖKSEKUŞU.]

SAKAL a. **1.** Erginlik çağına gelmiş erkeklerin yanaklarında, alt dudağının altında ve yüzün alt kısmında çıkan kılların tümü. **—2.** Kesilmeden uzunca bırakılmış bu kıllar (tekil ve çoğul olarak aynı anlamı taşır): *Sakal sana çok yakışıyor. Sakallarını biraz kısaltmalısın.* **—3.** Bazı hayvanların çene altında bulunan kıl demeti: *Keçinin sakalı.* **—4.** *Sakal başı dağıtmak,* bir kimseyi korkutmak, ona gözdağı vermek. || *Sakal bırakmak, sakal koyuvermek, sakal salıvermek,* sakal uzatmak, sakalını kesmeyip uzatmak. || *Sakal duasına çıkmak,* gerçekleşmesi olanaksız şeylerin beklentisi içinde olanlar için kullanılır. || *Sakal oynatmaz,* ağızda eriyecek, çiğneme gerekmeyecek kadar olgunlaşmış yemiş ya da yiyecek için söylenir. || *Sakaldan kesip bıyığa eklemek,* bir eksiğini elindeki bir şeyin bir parçasıyla karşılamak. || *(Bir işin) sakalı bitmek,* bir işin bitmeyip sürüncemede kaldığını belirtmek için şaka yollu söylenir. || *Sakalı değirmende ağartmak,* yaşlanmasına karşın hiçbir bilgi ve deneyim kazanmamış olmak. || *Sakalı ele vermek, sakalı kaptırmak,* başkasının oyuncağı olmak, onun sözünden çıkamayacak, ne dese boyun eğecek bir duruma düşmek: *Daha ilk günden böyle yapar, sakalı ele verirsen sonra sözünü dinletemezsin.* || *Sakalı saydırmak,* saygınlığını yitirip herkesçe alay edilen bir kimse durumuna düşmek. || *Sakalım yok ki sözüm dinlensin,* söyledikleri tutulmayan ya da düşüncelerine önem verilmeyen bir kimse tarafından "yaşça küçük olduğumdan böyle yapıyorlar" anlamında söylenir. || *Sakalına gülmek,* bir kimsenin ciddi gibi görünen sözlerini alaya almak. || *(Bir kimsenin) sakalının altına girmek,* bir kimseyle dostluk, yakınlık kurarak ona kendi düşüncelerini aşılamak.
—Denizc. *Cıvadra sakalı,* cıvadraların altına, kontra ve büyük baston köstebeğinin talimarla yaptığı açıyı artırmak için yerleştirilen yarım seren. || *Karina sakalı,* uzun süre havuza girmemiş ve karina temizliği yapılmamış gemilerin karinalarına yapışan böcek, midye ve yosunlar.
—Folk. *Sakal kesme* → UĞUR* KESME.
—İsl. *Sakal-ı şerif,* Hz.Muhammet'in sakalının kılları. (Hz. Muhammet, sakal tıraşı olduğunda bazı sahabilerin Hz. Muhammet'in sakalının kıllarını topladıkları ve Hz. Muhammet'ten bir anı olarak sakladıkları söylenir. Kuşaktan kuşağa aktarılan bu kıllar, müslüman ülkelerde günümüzde de kutsal bir emanet olarak bazı camilerde saklanır; kadir gecesi gibi kutsal gün ve gecelerde müslümanlara gösterilir.)
—Süslem. sant. Ciltçilerin ve tezhipçilerin altın varakları tutmak ve yapıştırmak için kullandıkları az tüylü, genişçe fırça.
—Zootekn. Evcil kuşların (kümes hayvanları) birçoğunda gaganın altından sarkan et parçası.

SAKALAR, sanskritçe **Şaka,** önceleri Tienşan, daha sonra da G.-B. Asya'da, özellikle Baktria ve Sogd bölgelerinin uçlarında yaşayan Asya İskitleri'nin persçe adı. Sakalar, İ.Ö. VI.yy.'da ahemeni kralı Dara I'in egemenliğine girdiler. Yunan tarihçilerine göre, İskitler'in en güçlü topluluğu sayılan Sakalar, pers krallarının emrinde, savaşma yeteneği yüksek birlikler oluşturdular. Büyük İskender'in Orta Asya'yı istilasına karşı direndiler (İ.Ö. VI. yy.'ın ikinci yarısı), ancak başarılı olamadılar. İ.Ö. II. yy.'da Yüe-Çiler (Batı kaynaklarında Tokharlar adıyla anılırlar) tarafından B.'ya sürüldüler, Baktria ve Parth ülkesini istila ettiler. Kendi adlarından ötürü Sakastan (bugün Sistan) olarak anılan bölgede krallık kurdular. Daha sonra Hindistan'ın K.-B.'sına geçtiler; ancak kısa süre sonra yerlerini parthlı Gondophares'e (İ.S. 25'e doğr.) ve Kuşana İmparatorluğu'na (İ.S. I. yy.) bıraktılar. Sakalar'ın yaşama biçimleri, töreleri, ölü gömme gelenekleri Hunlar ve Göktürkler'le benzerlikler gösterir.

SAKALAVALAR, malaya-polinezya dili konuşan ve özellikle Madagaskar'ın batı kıyısında yaşayan yaklaşık 380 000 nüfuslu etni.

SAKALÇİÇEĞİ a. Yüz türünden çoğu Amerika ve Meksika kökenli olan çokyıllık, çok güzel otsu bitki cinsi. (Bil. a. *pentastemon;* sıracagiller familyası.)
—ANSİKL. Sakalçiçeğinde yapraklar bütün ve karşılıklı, bazen çevremlidir; çiçekler, birbirine kaynamış 5 çanakyapraklıdır ve demet ya da bileşik salkım halinde dalların ucunda toplu bulunur; taç düzensiz, tacın boru kısmı şişe gibi şişkince ve geniştir; 5 erkekorgan vardır ve bunların 1'i kısırdır. Sakalçiçeğinin birçok türü bahçelerde göbek ya da tarh kenarı halinde süs bitkisi olarak yetiştirilir.

SAKALEYN a. (ar. *sakl, sakal*'ın ikili çoğl. *sakaleyn*). *Esk.* **1.** İnsan ve cin. **—2.** Dünya ile ahret. **—3.** Arap ve acem. **—4.** Hafif ve ağır iki şey.

SAKALIK a. Sakanın yaptığı iş.

SAKALİBE çoğl. a. (ar. *şıklâb*'ın çoğl. *sakâlibe,* Slavlar). **1.** Tar. Ortaçağ arap coğrafyacılarına göre Balkanlar'da yaşayan çeşitli slav kavimleri. **—2.** Endülüs (İspanya) Emevileri'nde çeşitli saray ve harem hizmetlerinde görev yapan hadım slav köleler. (Bk. *ansikl.* böl.).
—ANSİKL. Sakalibe olarak Balkanlar'dan ve Karadeniz kıyılarından Endülüs devletine getirilen erkek slav köleler, burada hadımlaştırılıp müslümanlaştırıldıktan ve arapça öğretildikten sonra sarayda, özellikle harem hizmetine alınırlardı. Abdurrahman el-Mutavassıt II döneminde (882 -852) Endülüs'teki Slavlar'ın sayısı çok arttığı gibi, köle olmalarına karşın sivil ve askeri önemli görevlere de getirildiler. Ordusunu slav kölelerden oluşan birliklerle güçlendiren Abdurrahman en-Nasır III (912-961), hıristiyanlara karşı açtığı birçok seferin komutanlığını da slav komutanlara verdi. Onun ardılı Hakem el-Muntasır II döneminde (961-976) sakalibenin devlet içindeki etkinliği komutanlar ve sivil yöneticiler yanında aralarından çıkan yazarlar, şairler ve bilim adamlarıyla da sürdü. Hakem II'nin ölümünden sonra çocuk veliaht Hişam el-Müeyyet II'yi tahta çıkarmak isteyen endülüslü devlet adamlarıyla ölen halifenin kardeşi Muhammet el-Mehdi II'yi tutan sakalibe arasında başlayan sürtüşme; hükümdarların tahttan indirilmesi, yeniden tahta çıkarılması, öldürülmesi, Fatımiler'e yönetim işlerinde yetkiler tanınması gibi çeşitli savaşım yöntemleri biçiminde Tavaifi mülûk'a (siyasal parçalanma) kadar sürüp gitti (1031). Emevi halifeliğinin çöküşünden sonra çeşitli yerel emirliklere bölünen Endülüs'te etkisiz durumda kalan sakalibe, bu devletçikleri oluşturan etnik müslüman topluluklara karışarak benliğini yitirdi.

SAKALLANMAK gçz. f. Bir erkekten söz ederken sakalı çıkmak; sakal bırakmak.

SAKALLI sıf. **1.** Sakalı olan. **—2.** Sakal bırakmış ya da sakal tıraşı gelmiş olan erkek için kullanılır.
—Kur. tar. Geçkin yaştaki tutsaklara Pençik kanunu'na göre verilen ad.

SAKALLIGUGUK a. Tropikal ormanlarda yaşayan, tüyleri canlı renkli, ağaçkakanımsılar takımının sakallıgugukgiller fa-



sakakuşu

milyası üyelerine verilen ortak ad. (Güçlü gagaları kıllarla çevrilidir [adı da buradan gelir]. Kafeste beslenebilir. Meyve ve böcek yer. Antil adaları ve Madagaskar dışında, bütün tropikal bölgelerde bulunur. Birçok cinsi vardır.)

SAKALLIGUGUKGİLLER a. Tropikal bölgelerde yaşayan, canlı renkli, hepçil kuş familyası. (Gagalarının dibindeki kıllar nedeniyle üyelerine sakallıguguk adı verilir. Bil. a. *Capitonidae;* ağaçkakanımsılar takımı.)


sakallı kartal

■ **SAKALLI KARTAL** a. Çok iri bedenli (1,10 m), kıllarla çevrili güçlü ve çengelli gagalı (bu nedenle "sakallı" olarak nitelenir) gündüzyırtıcısı. (Bil. a. *Gypætus barbatus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası). [Eşanl. KUZU KARTALI, KUZU KUŞU.]
—ANSİKL. Halk arasında *"ötleği"* adıyla da anılan sakallı kartal, Avrupa ve Afrika'nın bazı yerlerinin yanı sıra Anadolu'da da bulunan yırtıcı bir kuştur; daha az olmakla birlikte Batı ve Orta Asya'da da rastlanır. Pireneler'de, Korsika'da yalnızca birkaç çift sakallı kartal kalmıştır. Yüksek dağlarda yaşayan, leşlerle ve kemiricilerle beslenen bu hayvanın, eskiden, yanlış olarak, kuzuları, küçük çocukları kapıp götürdüğü sanılırdı (kuzukuşu ya da kuzu kartalı adı buradan gelir); bu nedenle birçok yerde, acımasız biçimde avlanarak hemen hemen soyu kurutuldu.


sakallikeni
(Usnea barbata)

■ **SAKALLİKENİ** a. **1.** Sporkeseleri gri renkte ve uzun kıllarla örtülü liken türü. (Bil. a *Usnea barbata.*) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Meşe sakallikeni,* tal kısmı yapraksı, dallı ve çatallı bir liken türü (*Evernia prunastri*).
—ANSİKL. Sakallikeni (*Usnea barbata*) ağaçların, özellikle kayın ve göknar ağaçlarının dallarında yetişir; grimsi yeşil renkli, dallı çatallı iplikler halinde dallardan aşağı sarkar. Türkiye'de Karadeniz bölgesi ormanlarında bulunur. Sakallikeni usnik asit (% 4 kadar) içerir. Bu madde antibiyotik etkili olduğundan sakallikeni halk hekimliğinde yara iyi edici, kan kesici olarak kullanılır. Bir miktar liken kanayan yere sıkıca bastırılarak sarılır.
Meşe sakallikeni orta kısmıyla bulunduğu yere bağlanır, geri kalan kısımları serbestçe sarkar. Üst yüzü sarımsı yeşil, alt yüzü beyazımsıdır. Karadeniz ormanlarında özellikle meşe, akçaağaç, kayın, gürgen ve karaağaç üzerinde yetişir. Bu liken meşe likeni adı altında parfümcülükte fiksatör olarak kullanılır. Türkiye'nin dışsatım ürünlerindendir.



sarı sakalotu
(Andropogon ischaemum)

■ **SAKALOTU** a. İki yarıkürenin sıcak ve ılıman bölgelerinde, bozkırlarda, pampalarda ve savanlarda yetişen çokyıllık, büyük (1 m'den yüksek) otsu bitki. (Bil. a. *andropogon;* buğdaygiller familyası.)
—ANSİKL. Sakalotunun 200'e yakın türü vardır: çalımsı sakalotu *(A. glomeratus),* yeşil sakalotu *(A. gryllus),* kum sakalotu *(A. halii),* sarı sakalotu *(A. ischaemum),* süpürge sakalotu *(A. virginicus)* vb. Bazıları parfümcülükte ve fırça sanayisinde kullanılır.
Sarı sakalotu bazı tropikal bölgelerde hasır ve sepet yapımında kullanılır. Sarı sakalotunun köklerinin buharla damıtılmasından parfümcülükte ve sabun sanayisinde kullanılan keskin kokulu yapışkan bir yağ elde edilir. Sarı sakalotu, Coromandel kıyıları, Réunion, Antiller, Filipinler ve Mauritius'ta çok yaygın bir bitkidir, yünlü elbiselerle kürkleri böceklerden korumada da kullanılır. Ayrıca, kanal yamaçlarında, eğimli bölgelerde toprak aşınmasına karşı da yararlı bir bitkidir.

SAKALSIZ sıf. **1.** Sakalı olmayan. **—2.** Sakalını kesmiş erkek için kullanılır.

SAKALTUTAN geçidi, D. Anadolu bölgesinde, Erzincan-Refahiye karayolunun izlediği geçit (2 180 m).

SAKAM a. (ar. *sakam*). *Esk.* Hastalık, illet.

SAKAMET, -ti a. (ar. *sakāmet*). *Esk.* Sakatlık, bozukluk: *"Böyle insanı yanıltan şâyi sakametlerle matbuatımız doludur"* (Cenap Şahabettin).

SAKAMETLİ sıf. (ar. *sakamet*'ten). *Esk.* Kötü, bozuk.

SAKANDIRIK ya da **SAKANDURUK** a. (esk. türkç. *sakalduruk*'tan). Giy. Bazı başlıklarda çene altından bağlanan kaytan, bağ.

SAKANGUR ya da **SAKANKUR** a. (ar. *sakankūr*). Zool. Kuzey Afrika ve Arabistan'da yaşayan skink. (Kurutulup toz haline getirilen sakangur, eskiden, cinsel uyarıcı olarak kullanılırdı. Bil. a. *Scincus officinalis;* skinkgiller familyası.)
—Esk. dokmc. Tüle benzer ince ve saydam bir kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dokmc. Sakangur, osmanlı sarayında çok kullanılan bir kumaştı. Mektuplar, değerli armağanlar, sadrazam ve şeyhülislam tarafından Mabeyni hümayun'a yazılan ve saraydan iradei seniye ile çıkan evrak, 70 cm^2'lik bohçalar halindeki sakangura sarılır, gerektiğinde üstü kırmızı balmumu ile mühürlenirdi. Saray mutfağından çıkan tabla ve testiler de bu kumaşa sarılırdı. Sakangurdan yaşmak yapılır, doğum sonrası akrabalara gönderilen şerbet sürahilerinin boynuna sarıldığı da olurdu.

SAKANUE NO TAMURAMARO, japon kahraman (öl. 811). Koreli prens Açi no Omi'nin soyundan geldiğini ileri süren eski bir ailenin çocuğuydu; Honşu'nun kuzeydeki üçte birini işgal altında tutan Aynular'a karşı girişilen harekâtı yöneten general Otomo Otomaro'nun baş yardımcılığını yaptı, ardından kendi yönettiği başarılı bir sefer, 795'te *sei-i taişogun* (Barbarlara karşı başkomutan) unvanını almasına yol açtı ve bu unvan daha sonra "şogun" olarak kısaltıldı. Kyoto'nun D.'sundaki bir tepede *Şogun-zuka* ("Şogunun mezarı") denilen ünlü tümülüste gömülü olduğu sanılır.

SAKAR a. (ar. *sakar*). *Esk.* **1.** Cehennem. **—2.** *Sakar-makar,* cehennemde yerleşen, cehennemlik.

SAKAR a. Kimi hayvanların, özellikle atların alnında bulunan beyaz leke; küçük akıtma.
◆ sıf. ve a. Elini değdirdiği her şeyi kıran, beceriksiz, aceleci kimse için kullanılır: *Ne kadar sakar, her şeyi kırıyor. Sakar, yine neyi kırdın?*

SAKAR(O)- ya da **SAKKAR(O)-** (fr. *sacchar[o]-*; lat. *saccharum*, yun. *sakkhar, aros,* şeker'den). Pek çok terimin yapısına girer.

SAKAR BALKANI → LİSA PLANİNA.

SAKAR dağı, esk. **Kocakatran dağı,** Marmara bölgesinde Biga yarımadasının G. kesiminde, dağ kütlesi (Kocakatrantepe'de 1 111 m). Kaz dağının K.-D. yönünde bir uzantısını oluşturan kütlenin B. yarısı gnayslardan, biraz daha alçak olan K. kesimi, bir granit plütonundan oluşur.

SAKAR yokuşu, Muğla-Marmaris karayolunun, Gökova körfezini K.'den sınırlayan dik yamacı aştığı kesim.

SAKARAT a. (fr. *saccharate*'tan). Org. kim. Sakarik asidin tuzu ya da esteri. (Kalsiyum sakarat oluşturma, şekerkamışı ve şekerpancarı suyundan şeker elde etmede bir aşamadır.)

SAKARAZ a. (fr. *saccharase*). Biyokim. Sakarozu hidroliz yoluyla fruktoz ve glukoza dönüştüren sindirim enzimi.

SAKAREİN a. (fr. *saccharéine*'den). Org. kim. Ftaleinlere benzeyen, ticari sakarinin fenoller ya da aminofenollerle yoğuşması sonunda oluşan boyarmaddelerin genel adı.

SAKARGERİŞ, Ordu'nun Çamaş ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 735 nüf. (1990).

SAKARİK sıf. (fr. *saccharique*'ten). Org. kim. GLUKARİK* ASİT'in eşanlamlısı.

SAKARİMETRE a. (fr. *saccharimètre*'den). Kim. ŞEKERÖLÇER'in eşanlamlısı.

SAKARİMETRİ a. (fr. *saccharimétrie*'den). Kim. ŞEKERÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

SAKARİN a. (fr. *saccharine*). **1.** Ortokarboksibenzensülfonik asit imidine verilen ad. ($C_7H_5NO_3S$ formüllü bir bileşik olan sakarin ortotoluen sülfonik asit amidinin yükseltgenmesiyle elde edilir.) **—2.** Aynı bileşiğin tedavide ve diyetetikte şeker yerine kullanılan sodyum tuzu. (Sakarozdan 500 kez daha tatlıdır, ilaçları ve şeker hastaları için hazırlanan besinleri tatlandırmakta onun yerini alır. Besin değeri olmadığı için zayıflama rejimlerinde de kullanılır. Uzun süre kullanılması tavsiye edilmemektedir.)

SAKARİT a. (fr. *saccharide*'den). Org. kim. Eskiden glusitlere verilen genel ad.

SAKARLAŞMAK gçz. f. Sakarlıklar yapmaya başlamak.

SAKARLI, Samsun'un Terme ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 916 nüf. (1990). Belediye.

SAKARLIK a. **1.** Elini değdirdiği her şeyi kırma. **—2.** Sakar bir kimsenin niteliği: *Sakarlığı o boyuta ulaştı ki evde kırılmadık bardak, tabak kalmadı.*

SAKARO- → SAKAR(O)-.

SAKAROİT sıf. (fr. *saccharoïde*'den). Eczc. Şeker görünümünde olan.

SAKAROMETRE a. (fr. *saccharomètre*'den). Kim. SAKAROZÖLÇER'in eşanlamlısı.

SAKAROTU a. Yuvarlak başlar halinde bileşik beyaz ya da pembe çiçekli otsu ya da çalımsı bitki. (Bil. a. *dorycnium;* kelebekçiçekligiller familyası.)

■ **SAKAROZ** a. (fr. *saccharose*). Biyokim. İndirgen gruplarıyla bağlanmış bir molekül glukoz ile bir molekül fruktozdan oluşan $C_{12}H_{22}O_{11}$ formüllü kamış ya da pancar şekerinin bilimsel adı.
—ANSİKL. Bot. Bitkilerde enzimlerin etkisiyle glukoz 1-P'den ve fruktoz 6-P'den yararlanılarak yapılan sakaroz hem glusit yedeğidir (şekerpancarı, şekerkamışı), hem ongun besisuyunda, büyük moleküllerin hidrolizi sonucu olarak glusitlerin taşınır biçimidir (palmiye şarabı, palmiye özsuyu % 15 oranında sakaroz içerir).
—Eczc. Eczacılıkta kullanılan beyaz şeker, yani sakaroz, şekerpancarı ya da şeker kamışı şekerinin saflaştırılması ile elde edilir. Ağız yolu ile alınan çok sayıda ilaçta, tat düzeltici olarak kullanılır. Şurup şeklindeki ilaçlarda yüksek oranda bulunması, bu ilaçların uzun süre saklanabilmelerini sağlar. Perfüzyon şeklinde verilen % 50'lik çözeltisi idrar söktürücü etkidedir.
—Org. kim. Bir β-D-fruktofuranozil α-D-glukopiranozit olan sakaroz, suda çok, alkolde az, eterde çözünmeyen renksiz bir katıdır. 160 °C'ta erir, amorf bir kütle biçiminde (macun) yeniden katılaşır; çok yüksek sıcaklıkta suyunu yitirerek esmerleşir (karamel). Daha yüksek sıcaklıkta kömürleşir.
Doğal sakaroz, ışığın polarma düzlemini sağa döndürür ve indirgen değildir. Suyla ayrıştığında glukoz (indirgen) ve fruktozdan oluşan bir karışım verir; ışığın polarma düzlemini sola döndürmesinden dolayı bu işleme, *sakaroz evirtimi* denir. Kireçle, şekerpancarından elde edilen şekerin ağartılmasında kullanılan ve adına sakarat denen çözünmez bir çökelek verir.

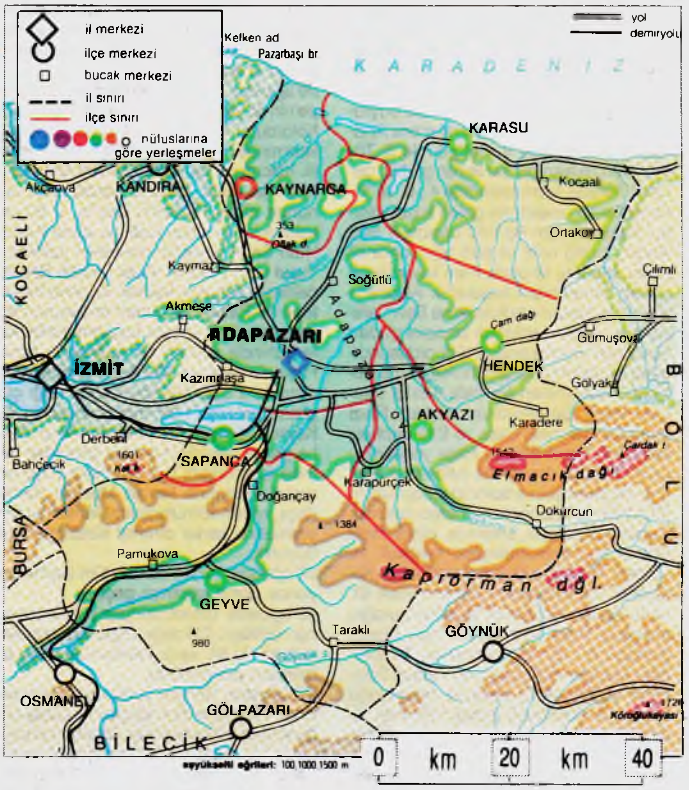
SAKAROZÖLÇER a. Kim. Sakaroza göre derecelenen ve bir sıvının kuru özüt oranını değerlendirmeye yarayan yoğunluKölçer. (Eşanl. SAKAROMETRE.)

SAKARYA (54), Marmara bölgesinin D. kesiminde il; 683 061 nüf. (1990); 4

817 km²; merkez ilçe dışında 12 ilçe, 5 bucak, 490 köy. Merkezi *Adapazarı*, 171 225 nüf. (1990).

İl, yüzey şekilleri bakımından D.-B. doğrultusunda uzanan birbirinden çok farklı üç kesimden oluşur. G.'de Sakarya'nın izlediği dar ve derin Geyve boğazının iki yanında Samanlı dağlarının D. uzantısı olan ve 1 000 m'yi aşan engebeler yer alır. Vadilerle derin bir şekilde yarılmış bu kesimde, tarım bakımından önemli başlıca düzlük, Sakarya nehrinin suladığı Pamukova' dır. İlin orta kesimini Sakarya nehri ve Mudurnu suyunun taşıdığı alüvyonlarla doldurulmuş tektonik kökenli bir çukurluk olan Adapazarı ovası kaplar. Kalın bir alüvyal dolgu ile kaplı ve zaman zaman Sakarya nehrinin taşkın suları altında kaldığı için yer yer bataklık olan bu ovanın G.-B.'sında Sapanca gölü vardır. Ovanın K.'i ile Karadeniz arasında Kocaeli platosunun uzantısı olan az yüksek bir platolar ve tepeler alanı yer alır. Birbirinden farklı bu üç bölüm arasında doğal bir yol oluşturan Sakarya, Karasu ilçe merkezinin B.'sında belirgin olmayan bir delta yaparak Karadeniz'e dökülür. İl toprakları K. Anadolu fay sistemi üzerinde yerkabuğunun yıkıcı depremlerle sarsıldığı bir kuşakta yer alır (1943, 1957, 1967 Adapazarı, Akyazı, Düzce yöresi depremleri). G.'deki dağlık birimin çekirdeğini Birinci Zaman yaşlı billurlu şistler ve onları örten Kretase oluşukları oluşturur. Yer yer andezit bileşiminde volkanik kayaçlar görülür. Faylarla sınırlanmış bir çöküntü alanı olan Adapazarı ovasının çevresinde Pliyosen çökelleri ve orta kesiminde kalınlığı 100 m'yi aşan genç alüvyonlar yer alır. K.'deki alçak platoların yapısında en geniş yeri Birinci Zaman kayaçları ile Eosen flysch'leri kaplar. Dalgalarla düzenlenmiş olan kıyı şeridinde kumul setleri ile denizden ayrılmış lagünler yer alır. İl toprakları, Marmara ve Karadeniz bölgesi iklim tipleri arasında bir geçiş alanıdır. G.'deki dağlık kesim dışında kışlar ılık geçer (Adapazarı ocak ort. 5,7 °C; ölçülen en düşük sıcaklık −14,5 °C). Yazlar çok sıcak değildir (Adapazarı temmuz ort. 22,7 °C). Yıllık yağış tutarı kıyıdan içerilere doğru G.'deki dağlık kesime yaklaştıkça artar (kıyıda Karasu 440 mm; Adapazarı 783 mm; dağların eteğindeki Akyazı 871 mm). Akdeniz rejiminde olduğu gibi en çok yağış kışın düşer. Yaz, Akdeniz kıyılarından daha nemlidir. İl toprakları, ilksel olarak gür ve nemcil orman alanıdır. Ama tarla açma ve yeni yerleşmeler kurma gibi nedenlerle geçen yüzyıllarda ***ağaç* denizi*** olarak bilinen bu ormanların büyük bölümü ortadan kaldırılmış, kıyı şeridinde onların yerini çoğu yerde psödomaki toplulukları almıştır. İlin engebeli G. kesiminde dağların K.'e bakan yamaçları, günümüzde de kayın ve köknar ormanları ile kaplıdır. Buralarda dağgüllerinin de yer aldığı gür bir ormanaltı topluluğuyla karşılaşılır. Buna karşılık aynı dağların daha az yağışlı G. yamaçlarındaki ormanların başat ağaç türleri meşe ve karaçamdır.

Sakarya, Türkiye ortalamasından iki kat daha yoğun nüfuslanmıştır (km²'ye 142 kişi). Bu durum özellikle XIX. yy.'da dış göçlere bağlı olarak birçok yeni yerleşmenin kurulmasıyla ilgilidir. Buna paralel olarak nüfus artış oranı (‰ 23,9) Türkiye ortalamasından yüksektir. Nüfusun % 56 kadarı kırsal yerleşmelerde yaşar. Büyük kent niteliğindeki tek yerleşme geçen yüzyılda küçük bir kasaba olan, ama günümüzde il kentsel nüfusunun % 57'sini toplayan Adapazarı'dır. Sakarya çeşitli toprak ürünlerinin yetiştirildiği bir ildir. Güney kesiminin engebeli alanlarla kaplı olmasına karşın tarıma ayrılan topraklar il yüzölçümünün % 30'unu kaplar. Bu bakımdan en önemli yöre, alanı yaklaşık 600 km² olan geniş Adapazarı ovası ile G.'deki Pamukova'dır. Tarım alanlarının 2/3 kadarı (% 76,2) tahıllara ayrılmıştır. Genellikle nemli bir iklimi olan ilde en çok yetiştirilen tahıl türü



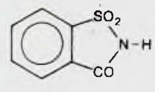
SAKARYA

(tahıllara ayrılan alanın % 62'si; bütün tarım alanlarının % 47'si) mısırdır. Buğday üretimi, mısır üretiminin ancak 1/3 kadarıdır. Diğer ürünler; sanayi bitkileri (şekerpancarı, tütün, pamuk, ayçiçeği), patates, soğan gibi yumrulu bitkiler ve çeşitli meyvelerdir (kıyı kesiminde fındık, iç kesimde elma ve üzüm). Yeraltı kaynakları sınırlıdır; en önemlisi Adapazarı ovasının K.-D. kenarındaki Çam dağı demir cevherleridir. Sakarya'da sanayi gelişmiştir; besin sanayisi kollarından (şeker, un, yağ), tarım araçları, vagon, oto lastiği, kereste ve mobilya yapımına kadar çok çeşitli kolları kapsar. Sanayi kuruluşları özellikle E-80 karayolu ve Adapazarı çevresinde toplanmıştır. Trakya ve İstanbul'u Anadolu'nun iç kesimlerine bağlayan demiryolu ve karayolu buradan geçer. Sapanca gölünün D.'su Türkiye karayollarının önemli kavşaklarından biridir. Turizm gelişmektedir. Başlıca turistik kuruluşlar Sapanca gölü kıyıları ile Karasu çevresinde yer alır. Adapazarı ovasının G.'inde Akyazı'da kaplıcalar vardır.

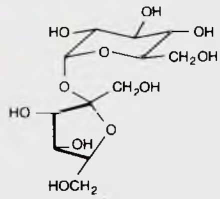
SAKARYA (Rüştü), türk asker (İstanbul 1877 - *ay. y.* 1951). Harp okulu'nu bitirerek teğmen rütbesiyle orduya katıldı (1895). Türk-Yunan savaşı'nda (1897) çarpıştı ve üstün hizmetlerinden dolayı 1898'de yüzbaşılığa terfi ettirildi. On bir yıl görev yaptığı Yemen'de (1900-1911), 1909'da yarbay oldu. Türk-İtalyan savaşı'nda (1911-1912) Ege'deki birliklerde görev aldı, Balkan savaşı'nda (1912-1913) Şark ordusu emrine verildi ve Birinci Dünya savaşı boyunca 16. Tümen komutanı olarak Çanakkale, Sina ve Filistin cephelerinde savaştı, İngilizler'e tutsak düştü (1919). Mısır'daki tutsaklıktan kurtulunca İstanbul üzerinden Anadolu'ya geçti; 61. Tümen komutanlığına atandı (1921); Sakarya savaşı'ndaki başarılarından ötürü mirlivalığa (tümgeneral) yükseltildi (1921). Konya bölge komutanlığı, IV. Kolordu asker alma kurulu başkanlığı, Konya vali vekilliği yaptı. Savaş sonrasında Milli savunma bakanlığı askeri mahkeme başkanlığı, İstanbul'da I. Tümen komutanlığı, Askeri yargıtay üyeliği gibi görevlerde bulundu; 1934'te emekliye ayrıldı.

SAKARYA kanyonu, Kocaeli yarımadasının K. kıyısında, Sakarya nehrinin ağzı önündeki denizaltı vadisine verilen ad. Derinliği 90 m olan şelf içine 260 m kadar gömülmüş olan bu kanyon şekilli vadi, genişleyerek 1 500 m derinliğe kadar kıta yamacında da devam eder.

Sakarya meydan savaşı, Kurtuluş savaşı'nda türk kuvvetlerinin yunan ordusuyla giriştiği önemli ve en uzun süreli çatışma (23 ağustos-13 eylül 1921). Yunan genelkurmayı, Kütahya ve Eskişehir savaşlarından (10 temmuz-24 temmuz 1921) sonra, Sakarya'nın doğusuna çekilen türk ordusuna son darbeyi indirmek amacıyla hazırlıklarını tamamlayıp harekete geçti. Bu arada, türk ordusu da kesin sonuçlu bir meydan savaşı için tüm birliklerini Sakarya'nın doğusunda 100 km genişliğindeki bir cephe hattında topladı. Eskişehir'den Ankara üzerine yürümeye başlayan (13 ağustos) yunan ordusunun güç



sakarin



sakaroz



Sakarya il merkezi Adapazarı'ndan bir görünüm

ve bölünümü: başkomutan general Papulas ve kurmay başkanı albay Pallis yönetiminde İmrallı-Sivrihisar-Sarıköy-Mihalıççık çizgisi doğrultusunda yer alan merkez grubu; general Polimenakos komutasındaki III. Kolordu, general Kondulis buyruğundaki I. Kolordu ve general prens Andreas yönetimindeki II. Kolordu ile 3. Tümen'den oluşan güney kanat grubu; general Trikupis komutasındaki 4., 9. ve 11. tümenlerden meydana gelen kuzey grubu olarak toplam 88 000 piyade, 1 500 süvari, 2 085 hafif ve 685 ağır makineli tüfek, 368 top, 18 uçak. Türk kuvvetlerini güney kanadından kuşatarak Ankara'yı almak ve Anadolu hükümetine Sevr* antlaşması'nı kabul ettirmek amacını güden Yunanlılar'ın karşısındaki türk ordusunun gücü ve dağılımı: karargâhı Alagöz'de bulunan başkomutan Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, Genelkurmay başkanı Fevzi (mareşal Çakmak) Paşa ve Batı cephesi komutanı İsmet (İnönü) Paşa yönetiminde K. Sakarya dirseğinde (Mihalıççık köprüsü ile demiryolu arasında) albay Kâzım (Özalp) buyruğundaki mürettep kolordu; Çanakçı-Yıldıztepe arasında albay Halit (Akmansu), komutasındaki takviyeli 11. Tümen; Yıldıztepe-Ilıca arasında albay Kemalettin Sami (Gökçen) yönetimindeki 61. ve 5. Kafkas tümenleri; Ilıca-Tamburoğlu arasında Yusuf İzzet (Met) Paşa buyruğundaki 8., 15. ve 7. tümenler; Tamburoğlu-Mangal dağı çizgisinde albay Selahattin Adil'in (Adil) başında bulunduğu takviyeli II. Kolordu; Çal dağı batısında yedekte bekleyen albay İzzettin Bey (Çalışlar) komutasındaki 23., 24.ve 57. tümenler; Kaltaklı ve güneyinde albay Fahrettin (Altay) buyruğundaki V. Süvari kolordusu olarak toplam 45 000 piyade, 5 000 atlı, 345 hafif ve 525 ağır makineli tüfek, 181 top, 3 uçak. İleri harekâta geçtiğinden (13 ağustos) bu yana (22 ağustos) 120 km yol alarak Sakarya'nın batısına dayanan yunan kuvvetleri, sonunda uçak ve topçu desteğinde güneyden türk ordusunun sol kanadına büyük bir saldırı başlattı.



Sakarya meydan savaşı
Mustafa Kemal Sakarya'da (muharebe idare yerinde)

23 ağustos. Meydan savaşının ilk günü. Mangal dağını gerektiği gibi tutmayan albay Selahattin Adil komutasındaki türk birlikleri, yunan güney kanat grubunun şiddetli saldırısı karşısında akşama doğru bu tepeden çekilmek zorunda kaldılar.
24 ağustos. Mangal dağının geri alınması için 4. ve 24. tümenlerce yapılan karşı saldırılar Yunanlılar tarafından püskürtüldüğünden sonuç vermedi. Ayrıca, yunan merkez grubuna bağlı 7. Tümen de Beylikköprü'nün iki yanından geçerek türk karşı saldırılarına karşın Sakarya'nın doğu kıyısında tutunmayı başardı. General prens Andreas komutasındaki II. Kolordu da güneyde Kerpiç doğrultusunda bir kuşatma hareketine girişti.
25 ağustos. Yunan merkez grubu, albay Halit Bey'le albay Kemalettin Sami komutasındaki kuvvetlerin savunduğu Çanakçı-Yıldıztepe ve Yıldıztepe-Ilıca boyunca uzanan cephede saldırıya geçti. Daha sonra general Kondulis buyruğundaki I. Kolordu'nun da saldırıya katılması sonucu Ilıca ile Türbetepe'nin bir kesimi türk birliklerinin elinden çıktı.
26 ağustos. Yunan II. Kolordusu Kartaltepe'nin iki yanından, general Kondulis'in I. Kolordusu Türbetepe'nin elinde bulunan kesiminden ve general Polimenakos'un III. Kolordusu da Yıldıztepe-Ilıca arasından saldırıya geçti. Şiddetli çarpışmalar sonunda albay Fahrettin Bey'in, V. Süvari kolordusu ile albay Halit ve albay Kemalettin Sami beylerin kuvvetleri çekilince, Yusuf İzzet Paşa ve albay İzzettin Bey de çekilmek zorunda kaldılar. Böylece Kartaltepe ile Türbetepe yunan ordusunun eline geçti. Aynı akşam başkomutanlık karargâhında yapılan bir toplantıda İsmet Paşa'nın cepheyi 40-50 km gerideki Abdüsselam dağı-Malıköy-Alagöz dağı çizgisine çekerek hükümet merkezinin de Kayseri'ye taşınması önerisine karşı, cephe geriye çekildiği takdirde görevden hemen ayrılacağını bildiren Fevzi Paşa'nın kararlı tutumuna katılan Mustafa Kemal Paşa, cephe komutanlarına kanlarının son damlasına kadar direnişi sürdürmelerini buyurdu.
27 ağustos. Yunan ordusu tüm cephe boyunca genel saldırıya geçti.
28 ağustos. Genel saldırıyı sürdüren yunan birlikleri, Çal dağı doğrultusunda ilerlediyse de 61. ve 5. Kafkas tümenleri tarafından püskürtüldü.
29 ağustos. Gelişen yunan genel saldırısının Yıldıztepe-Ilıca çizgisinin kuzey-doğu'sunda yoğunlaşması üzerine bu cephede bazı düzeltmeler yapılarak 5. ve 61. Kafkas tümenleriyle 8., 15. ve 7. tümenler Çanakçı-Sivri doğrultusuyla geri alındı.
30 ağustos. Kaltaklı'ya yaptığı saldırı V. Süvari kolordusunca püskürtülen yunan ordusu, sol kanatta Sivri-Çal doğrultusunda ilerledi.
31 ağustos. Albay Kemalettin Sami ile Yusuf İzzet Paşa kuvvetlerinin tuttuğu Sivri-Çal hattını yaran Yunanlılar, Çaldağı'nın önemli bir bölümünü ele geçirdiler. Öte yandan, kuzeyde albay Kâzım Bey komutasındaki mürettep kolordu da şiddetli düşman saldırısı karşısında Basriköy-Polatlı çizgisinin gerisine çekildi. Böylece türk cephesi Basriköy-Polatlı batısı-Karsanlı-Haymana batısı-Kızılkoyunlu-Güzelcekale kuzeyinde Çalış çizgisini tutar duruma geldi. Ancak, gece yapılan bir karşı saldırıyla Çaldağı'nın bir kesimi türk birliklerince geri alındı.
1 eylül. Türk ordusunun artık iyice yıprandığını sanan başkomutan general Papulas'ın buyruğuyla III. Yunan kolordusu Polatlı'ya, I.'si Çaldağı'na, II.'si de Kızılkoyun-Güzelcekale çizgisine yüklendi. Çaldağı'nın tümüyle düşman eline geçmesi üzerine savaşın Ankara'ya bulaşma olasılığını düşünen başkomutan Mustafa Kemal Paşa, hükümet merkezinin Ankara'dan Kayseri'ye taşınması hazırlıklarına başlanılmasını geriye bildirdi. Boşaltma nedeniyle Ankara'da bir bozgun havası esmeye başladı.
2 eylül. Kuvvetlerinin Çaldağı'ndan başka yerde başarı kazanamadığını, Polatlı ve Kızılkoyun-Güzelcekale çizgisinde durdurulduğunu gören general Papulas, hedefi olan Ankara'ya bir an önce ulaşmaktan vazgeçerek birliklerine 2 günlük bir dinlenme verdi. Böylece bütün gün karşılıklı topçu ve piyade atışlarıyla geçti.
3 eylül. Yine bazı noktalarda karşılıklı topçu ve piyade atışları yapıldı. Yalnız türk cephesinin merkezinde ve sol kanadında birtakım değişiklikler gerçekleştirildi.
4 eylül. Yunan ordusu yoğun bir topçu ateşi ardından Basriköy-Polatlı hattı doğrultusunda üç koldan yeniden saldırıya geçti. Karşılıklı süngü hücumları sonunda bazı mevzilerde tutunan Yunanlılar, türk cephesini yarmayı başaramadılar.
5 eylül. Sabah erkenden türk cephesinin merkezine ve kuzeyden sağ kanadına karşı yapılan şiddetli yunan saldırılarının giderek tavsaması sonucu türk genelkurmayı düşmanın saldırı gücünün tükendiğini anladı ve kuzey kanattan saldırıya geçmenin zamanı geldiği görüşünü benimsedi.
6 eylül. Yunan ordusu tüm cephe boyunca saldırı etkinliğini yitirirken, türk birlikleri saldırı hazırlığına girişti.
7 eylül. Yunanlılar Ilıcagözü'nün iki yanındaki öncü birliklerini çekerken, yapılan türk saldırılarıyla bazı ilerlemeler sağlandı.
8 eylül. Çaldağı türk kuvvetlerince geri alındı.
9 eylül. General Papulas, birliklerinin büyük bölümünü Sakarya'nın doğusundan batısına geçirmeye başladı. Gün, uçaklarla yapılan karşılıklı keşif hareketleriyle geçti.
10 eylül. Başkomutan türk ordusuna saldırıya geçmesini buyurdu. Böylece mürettep kolordu kuzeyden Beylikköprü; II. Kolordu merkezden Dikilitaş-Tamburoğlu; 23., 24. ve 57. tümenler güneyden Yamak-Bahçecik doğrultusunda saldırıya geçtiler. Kendi kesiminde tam bir tutarlılıkla savaşan mürettep kolordu, düşman birliklerini Duatepe-Kartaltepe çizgisine sürmeyi başardı. Öteki kesimlerde türk kuvvetleri beklenen ilerlemeyi sağlayamadılar.
11 eylül. Yunanlılar'ın mürettep kolordu ve Kafkas tümenleri üzerine yaptıkları karşı saldırılar durdurulup püskürtüldü.
12 eylül. Saldırı gücünü yitirdiğini gören general Papulas, tüm kolordularına geride artçı birlikleri bırakarak Sakarya'nın batısına çekilmelerini ve orada mevzilenmelerini buyurdu. Düşmanın artçı birlikleri üzerine saldırı tazeleyen türk kuvvetlerinin mürettep kolordusu Beylikköprü; Kafkas tümenleri Eski Polatlı-Karakuyu çizgisi; 11. Tümen, Yusuf İzzet Paşa komutasındaki tümenlerle birlikte Çaldağı'ndan Sivri-Toydemir-Çanakçı; 23., 24. ve 57. tümenleri de Polatlı'dan Duatepe doğrultusunda harekete geçtiler. V. Süvari kolordusu birliklerine de düşman hatlarının gerilerine sarkmaları ve tedirgin edici oyalama saldırıları yapmaları buyruldu. Tüm türk birliklerinin kendilerine verilen görevleri yeterin de üstünde yerine getirmeleri sonucu yunan cephesi öğleden sonra Sakarya'nın batısında Mülk-Günyüzü-Mercan-İmrallı çizgisine çekilmek zorunda kaldı. İkindi vakti beklenen genel saldırı ve takip buyruğunu veren başkomutanlık, düşmanın bozguna uğratılıp yok edilmesini de istedi.
13 eylül. Yunan artçı birliklerini bulundukları mevzilerde kuşatarak yok eden türk kuvvetleri, öğleye kadar Sakarya'nın doğu kıyısında bir tek düşman askeri bırakmadı. Eskişehir-Afyon doğrultusunda çekilen yenik yunan ordusu, yakın takibe alındı. Öğleden sonra başkomutan, 23 ağustosta başlayan savaşın 13 eylül 1921 günü türk ordusunun zaferiyle sona erdiğini, yunan ordusunun çekildiğini ve yakından izlendiğini TBMM'ye bildirdi.
Sakarya meydan savaşı'nın sonuçları: 1) bu savaşta türk ordusu 1 350'si subay olmak üzere (tüm subay mevcudunun beşte birinden çok) 22 998 ölü ve yaralı verirken, yunan ordusunun kayıpları 37 363 kişi oldu; 2) kazanılan bu zaferin sevinci, Türkler açısından Kütahya-Eskişehir yenilgisinin kırgınlığını giderdi; 3) işgalci yunan ordusu Sakarya savaşı'ndan sonra artık stratejik bir saldırı yapma gücünü yitirdi; 4) Batı devletlerinde Ulusal ant'ı (Misakı milli) tanıma eğilimleri baş gösterdi; 5) Fransızlar'la Ankara (20 ekim 1921), SSCB ve Kafkas Sovyet hükümetleriyle Kars (21 ekim 1921) antlaşmaları imzalandı; 6) böylece iki savaş cephesinden kurtulan Ankara hükümeti, silah ve donanım yardımı da sağlamış oldu. (→ Kayn.)

SAKARYA nehri, antik **Sangarios,** K.-B. Anadolu'nun en büyük akarsuyu; 824 km. İç Anadolu'nun K.-B. kesiminde Çifteler yakınında Sakaryabaşı adı verilen bir kaynaktan doğduğu kabul edilir; ama nehrin çeşitli adlar taşıyan daha uzun kay-

nak kolları, Yazılıkaya platosu ve Emir dağlarının D. yamaçlarından iner. Kaynağından başlayarak önce G.-D.'ya, sonra sıra ile K.'e, B.'ya ve aşağı çığırında yeniden K.'e dönerek Karasu ilçe merkezi yakınında Karadeniz'e dökülür. Tektonik yapıya uygun olarak "S" harfine benzeyen bir çığır izler. Yukarı çığırında bir ova nehri özelliği gösterir; orta çığırında Köroğlu dağları ile Sündiken dağları arasında dar bir vadide akar; aşağı çığırında geçtiği bazı ovaları (Pamukova, Adapazarı ovası) yardığı dar boğazlarla (Geyve boğazı, Mekece boğazı) birleştirir. Çığırı boyunca birçok kollarla beslenir; başlıcaları Porsuk, Ankara çayı, Kirmir suyu, İnegöl ve Yenişehir ovalarının sularını boşaltan Göksu ile, Adapazarı ovasında nehre kavuşan Mudurnu suyu ve Sapanca gölünün gideğeni olan Çark suyudur. Taşıdığı alüvyonların büyük bir kesimini aşağı çığırında önemli birer çöküntü alanı olan Osmaneli ve Adapazarı ovalarında çökelttiği için, ağzında belirgin bir delta oluşmamıştır. Yağmur ve kar suları ile beslenir. Ortalama akım Geyve boğazından çıktığı yerde saniyede 134 m³ kadardır; ama bu değerlerin gözlem süresi içinde saniyede 6 m³'e indiği ve 1 162 m³'e ulaştığı ölçülmüştür. Bu düzensiz rejimi nedeniyle özellikle aşağı çığırındaki ovalarda zararlı taşkınlara yol açar. Ortalama olarak en çok nisanda (219 m³/sn), en az ekimde (77 m³/sn) su geçirir. Orta çığırında Sarıyar barajı ve hidroelektrik santralı.

Sakaryaspor gençlik kulübü, türk spor kulübü. Adapazarı'nda, Ada Gençlik, Gençlerbirliği, İdmanyurdu ve Güneşspor'un birleşmeleri ve yeşil siyah forma renkleriyle kuruldu (1965). 1965-1966 sezonunda ikinci ve 1980-1981 sezonunda birinci lige yükseldi. 1988-1989 Avrupa Kupa galipleri kupası'nda Türkiye'yi temsil etti. Macaristan'ın Spartakus takımını elediyse de, ikinci turda Almanya'nın Eintrach Frankfurt takımına yenildi. 1990'da ikinci lige düştü.

SAKASENA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kappadokia bölgesinde kent; W. Ramsay'a göre Kaisareia'nın (Kayseri) güney-batısındaydı.

SAKAT, -tı sıf. ve a. (ar. *sakat*). Bir ya da birden çok organını kullanamaz durumda olan kimse için kullanılır.

◆ sıf. **1.** Bir ya da birden çok organı eksik ya da iş göremez durumda olan hayvan için kullanılır. **—2.** Herhangi bir nedenle işlevini yerine getiremeyen organ için kullanılır. *Sağ kolu sakattır.* **—3.** Herhangi bir bozukluğu, eksiği ya da hatası olduğu düşünülen şey için kullanılır: *Sakat bir anlatım. Sakat bir iş.* **—4.** Sağlıklı olmayan, akla, mantığa uygun görünmeyen: *Bunlar sakat düşünceler. Sakat bir ilişki.*

—El sant. *Sakat kalmak,* külçe bakır dövülüp levha haline getirilirken, bir tarafa fazla çekiç darbesi gelmesi sonucu levhada çatlak oluşmak. (Külçe bakır dövülürken kıskaççı, parçayı sürekli döndürerek her tarafın eşit ölçüde incelmesini sağlar. Döndürme işlemi yeterince yapılmazsa çekiç darbeleri bir tarafa fazla gelir ve bakırın oradan çatlamasına neden olur.)

◆ a. Bir şeyin hatalı, işe yaramayan bölümü; defo, özür: *Sakatı olan malları ucuza satmak.*

—İş huk. *Sakat ve eski hükümlü çalıştırma.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İş huk. İşverenler elli ya da daha fazla işçi çalıştırdıkları işyerlerinde yüzde iki oranında sakat kişiyi meslek, beden ve ruhi durumlarına uygun bir işte, yine yüzde iki oranında eski hükümlüyü de mesleklerine uygun bir işte çalıştırmakla yükümlüdürler (İş k. md. 25). Sakatların ve eski hükümlülerin nitelikleri, hangi işlerde çalıştırılabilecekleri, ücret ve özel çalışma koşulları tüzükle düzenlenir. Sakatların işyerlerine alınmalarında o işyerinin işçisi iken sakatlanmış olanlara öncelik hakkı tanınır. Sakat ve eski hükümlü çalıştırma yükümlülüğüne uymayan işverenler para cezasına çarptırılır (İş k. md. 98).

SAKATA, Japonya'da liman kenti, Honşu (Yamagata ili) adasında, Japon denizi kıyısında, Mogami'nin denize döküldüğü yerde; 103 000 nüf. Balıklavalar. Alüminyum metalürjisi. Kimya sanayisi.

SAKATAT, -tı a. (ar. *sakta*'nın çoğl. *sakatat*). **1.** Kasapl. Kesilmiş hayvanların yenebilen içorganlarıyla baş ve ayaklarına verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Genellikle konuşmada, cümlede, sözde görülen düşük yerler, hatalar, eksikler.

—ANSİKL. Sakatat, dil, böbrek, beyin, dalak, karaciğer, yürek gibi yenebilen içorganları, baş ve ayakları içerir. Sakatatın besin değeri yüksektir. Protein, demir, fosfor ve vitamin yönünden, özellikle de B vitamini açısından zengindir. Karaciğerde A vitamini de bulunur. Ayaklardan yapılan paça yüksek düzeyde C vitamini içerir.

SAKATATÇI a. **1.** Sakatat satan kimse. **—2.** Sakatat satılan dükkân.

SAKATATÇILIK a. Sakatat satma işi.

SAKATAYAK a. Tekst. Bir dokuma tezgâhında, gücü tellerinin altına yerleştirilen ve bunları hareket ettirmeyi (düşmesi gerekenleri düşüren, aşağıda kalması gerekenleri ise tutan) sağlayan ayakçalara verilen ad.

SAKATİ sıf. (ar. *sakat* ve *î*'den *sakatî*). *Esk.* **1.** Bozuk mal satan. **—2.** Çok yanlış yapan şair ya da yazar için kullanılır.

SAKATLAMA a. Sakatlamak eylemi.

—ANSİKL. Ask. cez. huk. *Kasten kendini sakatlama,* kendini kasten sakatlayan ya da herhangi bir biçimde askerliğe yaramayacak bir duruma getiren ya da kendi rızasıyla bu hale getirten kişi bir yıldan beş yıla kadar hapis cezasıyla cezalandırılır. Eylem, her tür askeri amaçlar için çalışma yeteneğini ortadan kaldırmışsa, bunu gerçekleştiren kişi yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Eylem seferberlikte yapılmışsa ceza, on yıla kadar ağır hapis; düşman karşısında yapılmışsa ölüm cezasıdır (Ask. cez. k. md. 79).

SAKATLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir organını sakatlamak,* o kimseyi bir süre ya da yaşam boyu bir ya da birden çok organını kullanılmaz duruma sokmak; bir organını yaralamak, işlemez duruma getirmek: *Acemi bir sürücü bir yayaya çarparak onu sakatladı. Düştü ve sol bacağını sakatladı.* **—2.** *Bir şeyi sakatlamak,* onu bozmak: *Bir kumaşı sakatlamak.*

—Binc. Aşırı güç sarf ettirmek ve gerekli bakımı yapmamak yüzünden, atta özürler ortaya çıkmasına yol açmak.

◆ **sakatlanmak** edilg. f. Organlarından birini bir süre için ya da yaşam boyu kullanamaz duruma gelmek, gelmiş olmak: *Düşüp sakatlandı, o günden beri topallıyor. Ayağı sakatlanmak.*

SAKATLANMA a. Bir kolun, bir bacağın ya da herhangi bir dış organın tamamen ya da kısmen görevini yapamaz duruma gelmesi.

SAKATLANMAK → SAKATLAMAK.

SAKATLAYICI sıf. **1.** Bir organ ya da bir vücut bölgesinin sakatlanmasına neden olan hastalık ya da yaraya denir. **—2.** Kişilik bütünlüğünde köklü bir değişikliğe neden olacağı kabul edilen bir cerrahi girişime ya da organ kaybına denir: *Bu ameliyat gençler için sakatlayıcıdır.*

SAKATLIK a. **1.** Organizmanın şu ya da bu işlevini yapamaz duruma gelmesi. **—2.** Bedenin özellikle belli bir bölümünü ilgilendiren süreğen hastalık. **—3.** Bir şeyde bulunan bozukluk, eksiklik: *Bu işte bir sakatlık var.* **—4.** Kaza: *Elinden bir sakatlık çıkacak.*

—Sig. *Sakatlık sigortası,* ferdi kaza sigortalarında, kaza sonucu olan sakatlanmalara karşı sigorta. ‖ *Geçici sakatlık sigortası,* ferdi kaza sigortalarında, sigortalının kaza sonucu geçici sakatlığa uğraması durumuna karşı sigorta. ‖ *Sürekli sakatlık sigortası,* ferdi kaza sigortalarında, kaza sonucu sürekli olarak sakatlığa uğranılması durumuna karşı sigorta.



Sakarya nehri
Geyve civarı

SAKB a. (ar. *şakb*). *Esk.* **1.** Delme; delinme. **—2.** Delik. **—3.** *Sakb-ı müteşari,* hekimlikte bedenin herhangi bir bölümünde delik açmak için kullanılan alet.

SAKÇAGÖZE ya da **SAKÇAGÖZ,** Gaziantep'in Nurdağı ilçesine bağlı bucak; 19 301 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Sakçagöze,* 4 579 nüf. (1990).

—Arkeol. Bucağın 3 km K.'inde, Zincirli'nin 21 km K.-D.'sundaki höyüklerde ilk kez 1883'te C. Humann ve F. von Luschan araştırmalar yaptı. 1908-1911 arasında John Garstang yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda, Son Yenitaş dönemine değin inen bir yerleşme ortaya çıkarıldı; ancak 1949'da Seton Lloyd bu katmanın İlk Bakırtaş dönemine tarihlenebileceğini belirtti. K. Mezopotamya etkisindeki bu katmanda (İ.Ö. V. binyıl), tel Halef ve el-Ubeyd türünde çanak çömlekler bulundu. İlk Tunç çağı buluntuları ise azdır. Geç Hitit döneminde önem kazanan yerleşmenin bir prenslik merkezi olduğu sanılmaktadır, ancak yazıtlı buluntulara rastlanmadığından adı belirlenememiştir. İ.Ö. VIII. yy.'da baş hisar niteliğindeki kent, 3 m kalınlığında bir surla çevriliydi. Bu sur dıştan 4-10 m aralıklarla dizilmiş, 4 m genişliğinde, 1 m derinliğinde çıkmalarla güçlendirilmişti. Kapının yanlarında asur kapılarındaki taşkın çıkıntıları anımsatan, duvar boyunu aşan ve duvar önüne 2,5 m çıkma yapan kuleler vardır. Kalenin D. köşesinde doğrudan doğruya savunma duvarına yaslanan bit-hilani türündeki büyük saray (İ.Ö. VIII. yy. sonları) tepenin tümünü kaplamaktadır. Büyük bir avlunun en yüksek yerinde bulunan ön geçitin çevresindeki yapılar, giderek daha aşağı düzeylerde kalırlar. Bu geçitin arkasında, daha sonra ince bir duvarla bölünürek küçültülmüş ana oda vardır; bunun yanlarında da yan odalar yer alır. Avlunun B. kenarı boyunca çift (ya da üç) sıralı odalar bulunmaktadır. Bu planıyla büyük saray, Zincirli'deki "Yukarı saray"la büyük benzerlik gösterir. Burada ortaya çıkarılan heykeltıraşlık yapıtları ve ortostatlar (kapı aslanları, griffonlar, palmet motifleri) kentin İ.Ö. VIII. yy.'ın ikinci yarısında önde gelen sanat merkezlerinden olduğunu kanıtlamaktadır. Arami üslubundaki bu yapıtlarda asur ve hitit öğeleri de kaynaşmıştır. Yunan ve etrüsk sanatını da etkileyen aslan ve griffon heykelleri, Ankara Anadolu medeniyetleri müzesi'nde sergilenmektedir.

SAKE a. (japonca sözc.). Mayalanmış pirincin süzülüp arındırılmasıyla yapılan alkollü japon içkisi. (% 11-17 alkol içerir ve genellikle sıcak içilir.)

Sakel tedavisi. Psik. 1933'ten başlayarak viyanalı psikiyatr Manfred *Sakel*

(1900-1965) tarafından geliştirilen ve özellikle bazı şizofrenilerin tedavisinde toplardamariçi ensülin şırıngasıyla yaratılan bir dizi komadan yararlanan ensülin tedavisi türü.

SAKÉTÉ, Benin'de kent, Porto-Novo'nun K.'inde; 16 000 nüf. Ticaret merkezi.

SAKF → SAKAF.

SAKHAROFF, dansçı çift: ALEXANDRE **Sakharoff,** rus asıllı (Maryupol, bugün Jdanov, 1886 - Siena 1963) ve alman asıllı karısı Clotilde VON DER PLANİTZ (**Clothilde von Derp** de denir) [Berlin 1895 - Roma 1974], "dans şairleri" diye bilinirler. 1913-1954 arasında, Debussy *(Ay ışığı)*, Chopin *(Prelüd nº 13)*, Ravel *(Rigaudon)*, Bach *(Gavotte)*, Albéniz *(Granada)*, Mahler *(Danslı şarkı)* gibi bestecilerin partisyonlarından esinlenerek, çok özgün, zarif, hatta yapmacıklı modern bir üslubu yansıtan sololar ve pas de deux'ler sundular. Sahne yaşamını bıraktıktan sonra Roma'ya yerleşerek öğretmenliğe başladılar. Clotilde, kocasının ölümünden sonra, koregraf (Monteverdi'nin *Orfeo*'sunun danslı bölümleri) ve sanat danışmanı olarak mesleğini sürdürdü.

SAKIB sıf. (ar. *ṣakb*'dan *ṣāḳıb*). *Esk.* **1.** Delen, delik açan. **—2.** Parlak, aydınlık: *Necm-i sakıb* (parlak yıldız). *Fikr-i sakıb* (parlak düşünce). [*Sakıp* biçiminde erkek adı olarak kullanılır.]

Réunion des musées nationaux



Sakınganlık (1559) mineli yüksek kabartma Pierre I Courteys'in yapıtı *Rönesans ulusal müzesi Écouen şatosu*

SAKIN ünl. **1.** Bir kimsenin yapacağı bir eylemi önlemek, onu uyarmak için söylenen söz: *Sakın yine geç kalma. Sakın oraya yalnız gitmeyin.* **—2.** Olmasından kaygılanılan, kuşkulanılan bir durumu belirtirken söylenir: *Sakın, hâlâ bizi bekliyor olmasın. Sakın, başlarına bir şey gelmiş olmasın.* **—3.** *Sakın (ha)*, yapılması istenilmeyen bir davranışı engellemek için "yapma, yapmaktan kaçın" anlamında kimi zaman tehdit yolla söylenir: *Sakın ha, adama haber vereyim deme.*

SAKINCA a. **1.** Belli bir durumun ya da eylemin içerdiği ya da içerebileceği can sıkıcı, sakınılması gereken sonuç; mahzur, engel: *Toplantıyı ertelemekte hiçbir sakınca yok. Sakıncası yoksa, onunla yalnız görüşebilir miyim?* **—2.** Çoğul olarak, bir şeyin yararlı, olumlu yönlerine karşılık, elverişsiz, olumsuz yönleri: *Bu kararın getireceği yararları düşünürken sakıncalarını da göz ardı etmemelisiniz.*

SAKINCALI sıf. **1.** Sakınılması gereken, cansıkıcı, olumsuz sonuçlar olabilen bir eylem, bir durum için kullanılır: *Sakıncalı bir iş.* **—2.** Kendisinden çekinilmesi, sakınılması gereken kimse için kullanılır: *Sakıncalı adamlarla birlikte görülmek.*

SAKINCASIZ sıf. Sakıncası, olumsuzluğu olmayan.

SAKINGAN sıf. ve a. Tehlikeli durumlarda büyük dikkat gösteren, düşünerek davranan, davranışlarında her zaman sakınımlı, ölçülü kimse için kullanılır; ihtiyatlı, sakınımlı.

◆ be. Sakıngan bir biçimde; ihtiyatlı: *Sakıngan davranmak, konuşmak.*

SAKINGANLIK a. Sakıngan olma durumu; sakıngan kimsenin niteliği.
—ANSİKL. İkonogr. Sakınganlık sık sık İanus gibi ikinci bir yüzü bulunan (sakallı ve yaşlı bir adam yüzü) genç bir kız olarak canlandırıldı: Bretagne dükü François II' nin Nantes'taki mezarı (M. Colombe'un yapıtı), Andrea Pisano'nun bir madalyası (Floransa campanilesi). Başka yerlerde Sakınganlık, elini göğsüne götürmüş olarak betimlenir. Alışılmış simgeleri ayna, pergel ve yılandır. Coyzevox (Mazarin'in mezarı, İnstitut, Paris), Bernini (Alexander VII'nin mezarı, San Pietro, Roma), David d'Angers (Marsilya zafer takı), Foyatier (Palais-Bourbon, Paris) gibi heykelciler, Pollaiolo (Floransa), Giovanni Bellini (Venedik akademisi), Raffaello (*Ölçülülük ve Güç çevrelenmiş Sakınganlık*, Vatikan), Veronese (Dukalar sarayı, Venedik), S. Vouet (Montpellier) gibi ressamlar Sakınganlık temasını işlediler.

SAKINIM a. Olası bir tehlikeye, bir zarara karşı alınan önlem; sakıntı, ihtiyat, tedbir.

SAKINIMLI sıf. Olası tehlikeleri, davranışlarının zararlı sonuçlarını düşünerek hareket eden kimse, bu kimsenin tutumu için kullanılır; tedbirli, ihtiyatlı.

◆ be. Sakınımlı olarak: *Sakınımlı konuşmak.*

SAKINIMSIZ sıf. Sakınımlı davranmayan kimse için kullanılır; tedbirsiz, ihtiyatsız.

◆ be. Sakınımsız biçimde: *Sakınımsız davranmak.*

SAKINIMSIZLIK a. Sakınımsız bir kimsenin tutumu; ihtiyatsızlık, düşüncesizlik.

SAKINMA a. **1.** Sakınmak eylemi. **—2.** *Sakınması olmamak*, incelik ve görgü kurallarını hiçe sayarak davranmak; korkusu, çekinmesi olmadan rahat hareket etmek.
—Kad. hast. *Periyodik sakınma*, kadının döllenebileceği devre boyunca cinsel ilişkiden kaçınmasını öngören gebeliği önleme yöntemi. (Yumurtlama anını kesin olarak saptayabilecek fizyolojik bir test bulunmadığından, bu yöntemin yararı sınırlıdır. Ancak bir olasılık hesabına dayanılarak [Ogino-Knaus yöntemi] ya da vücut sıcaklığı grafiğine bakılarak kullanılabilir.)

SAKINMAK gçz. f. **1.** *Bir şeyden, bir şey yapmaktan sakınmak*, ondan dikkatle kaçınmak, çekinmek; kötü sonuç verecek bir şeyi yapmamak: *Her türlü yorumdan, yorum yapmaktan sakınmak. Terliyken su içmekten sakınmak gerekir.* **—2.** *Bir kimseden, bir şeyden sakınmak*, onlara güvenmemek, onlardan kuşkulanmak, kendini onlardan korumak: *Dalkavukluktan, dalkavuklardan sakınmak. Kitap okumayan insandan sakının.*

◆ g. f. **1.** *Bir kimseyi (bir şeyden) sakınmak*, onu bir tehlikeden korumak, esirgemek: *Çocuklarını gözünden bile sakınırdı.* **—2.** *Bir şeyi sakınmak*, onu vermekten, söylemekten ya da feda etmekten kaçınmak: *Çocukları için canını vermekten sakınmaz. Lafını sakınmamak.*

SAKINTI a. Olabilecek kötü bir duruma karşı alınan önlem; ihtiyat, sakınım.

SAKINTILI sıf. Sakınımlı, tedbirli.

SAKINTISIZ sıf. Sakınımsız, tedbirsiz.

SAKIP DEDE, asıl adı **Mustafa,** türk yazar, şair (İzmir ? - Kütahya 1735). İzmir' de medrese öğrenimi gördü; İstanbul'da Fazıl Mustafa Paşa'ya kapılandı. Mevlevi tarikatına girerek Edirne mevlevihanesi şeyhi Mehmet Dede'ye bağlandı; mevlevi arkadaşlarıyla birlikte bir ara Mısır'a gitti. Dönüşünde Kütahya'da Erguvaniye mevlevihanesi şeyhliğine getirildi (1690); ölümüne dek bu makamda kaldı. Çok ağır bir dil ve anlatımla yazılmış *Sefinei nefise fi'l menakıb il-mevleviye* adlı tezkiresinde (3 c, bas. Bulak, 1866) Mevlana soyundan çelebilerin, mevlevi şeyhlerinin, mevlevi dervişlerinin yaşamöyküleri yer alır. Tasavvufi şiirlerini derleyen *Divan*'ı vardır.

SAKIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). *Yörs.* Soğuk ya da korku nedeniyle aşırı ölçüde titremek: *Soğuktan sakırdamak.*

SAKIRGA a. Zool. KENE'nin eşanlamlısı.

SAKIR SAKIR (yansıma sözc.). *Yörs.* Sürekli bir titremeyi anlatır; tir tir: *Sakır sakır titremek.*

SAKIRTI a. (yansıma söz.). *Yörs.* Soğuktan ya da korkudan kaynaklanan titreme; titremeyi belirten ses.

SAKIT öz. a. Merih, Mars.

SAKIT, -tı sıf. (ar. *sukūt*'tan *sāḳıt*). *Esk.* **1.** Düşmüş, düşük. **—2.** Hükmü kalmamış, itibardan düşmüş. **—3.** Zamanından önce doğan çocuk için kullanılır; düşük: *Cenin-i sakıt.* (→ CENİN.) **—4.** *Sakıt olmak*, düşmek; yürürlükten kalkmak, hükmünü yitirmek.
—İsl. huk. Başka mirasçı bulunması nedeniyle, mirastan tamamen yoksun kalan kimse.

SAKITA sıf. (ar. *sāḳıt*'ın dişl. *sāḳıta*). *Esk.* **1.** Düşen, düşmüş: *Ahcar-ı sakıta* (düşen taşlar). **—2.** Geçersizleşmiş, hükmü kalmamış: *Ahkâm-ı sakıta* (geçersiz hükümler). *Kavanin-i sakıta* (yürürlükten kalkmış yasalar).

SAKIYL → SAKİL.

SAKIZ a. **1.** Bazı bitkilerin gövde ve dal kabuklarından sızan, çiğnendiğinde yumuşayan hoş kokulu bir reçine. **—2.** Sakızağacının *(Pistacia lentiscus)* dal ve gövdesine yapılan çiziklerden akan madde. (Damlasakızı da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** Çiklet. **—4.** *Sakız bademi*, ince kabuklu badem; diş bademi. ‖ *Sakız gibi*, bir şeyin çok beyaz ve temiz olduğunu belirtmek için kullanılır: *Yatağa sakız gibi çarşaflar serdiler;* birinin çevresinden ayrılmak bilmeyen kimse için kullanılır. ‖ *Sakız leblebisi* → LEBLEBİ. ‖ *Beyaz sakız*, atlantik sakızağacından *(P. atlantica)* elde edilen sakız. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Çengel sakızı* → ÇENGELSAKIZI. ‖ *Fıstık sakızı*, antepfıstığı ağacından *(P. vera)* elde edilen sakız. ‖ *Kara sakız* ZİFT'in eşanlamlısı. ‖ *Menengiç sakızı*, menengiç ağacından *(P. terebenthus)* elde edilen sakız. ‖ *Yer sakızı* → YERSAKIZI.
—Mutf. *Sakız tatlısı*, sakız, şeker, su ve limonla yapılan bir tür tatlı. (Şeker ve su ağdalaşıncaya değin kaynatılır, içine limon sıkılarak ateşten indirilir. Ilınıncaya kadar aynı yönde karıştırılır, beyazlaşınca içine sakız atılır ve macun kıvamına gelinceye değin karıştırılıp kaplara dökülür.)
—ANSİKL. Sakız ya da damlasakızı soluk san renkli, kolaylıkla kırılabilen parçalar ya da damlalar halindedir. Özel kokusu ve tadı vardır. Eter ve etanolda kolaylıkla çözünür. Reçine ve uçucu yağ (% 1-2) içerir. Eski Mısır'da sığala yağı, zift, çam sakızı ve başka maddelere katılarak mumyaların hazırlanmasında kullanılmıştır. Sanayide yapıştırıcı ve vernik yapımında kullanılmaktadır. Türkiye ve Yunanistan'da kadınlarca çiklet gibi çiğnenir. Türkiye sakız gereksiniminin çoğunu Yunanistan'dan (Sakız adası) sağlar.
Beyaz sakız, atlantik sakızağacından sızan ham sakızın su ile kaynatılması sonucundan elde edilir. Dibe çökerek katılaşan sakız beyaz renkli, sıcakta yumuşayan, özel kokulu bir maddedir. Eskiden çöllerde yapılan yolculuklarda ağız kokusunu önlemek ve mideye iyi geldiği için çiğnenirdi.
Fıstık sakızı, antepfıstığı ağacından Gaziantep ve Urfa yöresinde üretilir, emilerek mide ağrılarına ve merhem halinde basura karşı kullanılır. Menengiç sakızı, dallardan kendi kendine de sızabilen bir sakızdır. Bal kıvamında esmer sarı ya da yeşilimsi renkte, özel ve hoş kokulu bir maddedir. Ülkemizde kullanılmamaktadır.

SAKIZ, yun. **Khios,** Yunanistan'a bağlı ada, Ege denizi'nin doğu bölümünde, İzmir körfezini kapatan yarımadanın karşısında. Başlıca kenti *Khios* (batı kıyısında bir limandır; 24 100 nüf.; hisar, arkeoloji müzesi). Dağlık adanın en yüksek noktası *Pelinaion* dağıdır (1 297 m). Sulamayla verimli bir tarım uygulanır: bağlar, zeytinlikler, turunçgiller. Antepfıstığı reçinesinden burada bir sakız yapılır. Sakız'da antikçağ harabeleri ve Cenova egemenliğinin anıları vardır ve Homeros'un oturduğu yerlerden biri olduğu sanılır. Ada, Psara ile birlikte, 904 km²'lik, 54 000 nüfuslu bir *nomos* oluşturur. —Khios kentine 15 km uzaklıkta, adanın en ünlü kilisesi Nea Moni vardır. Konstantin IX Monomakhos' un harcamaları sayesinde 1045'e doğru yapılan kilise, sekizgen tipte, kubbeli (köşelerdeki 8 sütunla taşınır), bilinen yapı-

ların en eskisidir. Bu kiliseyi örnekseyen yapıtlara hem Sakız'da hem de Kıbrıs'ta rastlanır. 1822'de kiliseye verilen zararlara karşın duvar süslemeleri (mozaikler ve mermer kaplamalar) ve *opus sectile* taban döşemeleri hâlâ güzelliklerini korumaktadır.

—Tar. Antikçağ'da önemli bir İonia sitesi ve kenti, önemli bir esir pazarı olan Sakız, İ.Ö. 546'da Pers krallığı'na bağlandı. İonia ayaklanmasına katıldı (499 -493). Delos birliği'ne girdi. Roma, ardından Bizans toprağı oldu ve bu devletin egemenlik sınırı içinde bulunan ada, XI. yy. sonlarında Kılıç Arslan I'in kayınpederi Çaka Bey'in eline geçti. Onun ölümünden sonra Bizanslılar tarafından geri alındı (XII. yy.). Cenevizli Gattilusio ailesinin egemenliği altına giren Sakız (1346), öteki adalarla (Midilli, Limni, İmroz, Semendirek, Taşoz) birlikte bir dükalık biçiminde yönetilmeye başlandı. İstanbul'un fethinden sonra öteki adaların Fatih Sultan Mehmet tarafından alınması üzerine (1456) Ege denizi'nde tek ceneviz kolonisi olarak kaldı ve yılda 6 000 duka altını haraca bağlandı. Kanuni Sultan Süleyman döneminin son yılında kaptanıderya Piyale Paşa tarafından fethedilerek osmanlı yönetimine girdi (1566). Önce Kaptanpaşa eyaletine bağlanan ada, sonra da Cezayi-i Bahr-i Sefid vilayetinin merkez sancağı oldu. Bir fransız filosunun saldırısına uğrayarak gülle yağmuruna tutulan liman kenti önemli ölçüde hasar gördü (1681). 1684 -1699 Türk-Venedik savaşı sırasında bir ara Venedikliler'in eline geçtiyse de (1694) Mezomorto Hüseyin Paşa'nın Koyunadaları zaferi üzerine (1695) yeniden osmanlı egemenliğine geçti. Balkan* savaşı'nda yunan deniz kuvvetlerince işgal edilen ada (1913), Lozan Barış antlaşması'yla (1923) türk yönetiminden çıkmış oldu.

SAKIZ boğazı, Ege denizi'nin D. kesiminde, Karaburun ve çeşme yarımadaları ile Sakız adası arasındaki boğaz. Uzunluğu, yaklaşık 30 km; genişliği, en dar yerinde 7 km kadar.

Sakız koyunu, Sakız adası kökenli yerli koyun ırkı. (Çoğunlukla İzmir yöresinde, ayrıca İstanbul çevresinde, güneyde Antalya ve Mersin'in kıyı bölgelerinde yetiştirilir. Renk beyaz olup başta ve ayaklarda siyahlıklar vardır. Çoğunlukla gözlerin çevresinde siyah bir halka bulunur. Vücut iri, kuyruk ince uzun ve yağsızdır. Süt verimi yüksek, doğurganlığı olağanüstüdür (elverişli iklimde iyi bakılan hayvanlar arasında 3-4, hatta bazen 5 yavru verenler çok görülür).

SAKIZ RAKISI a. MASTİKA'nın eşanlamlısı.

SAKIZ SARDUNYASI a. Güzel çiçekleri için, bahçelerde yerde ve evlerde saksı içinde yetiştirilen sardunya türü *(Pelargonium peltatum).*

SAKIZAĞACI a. Akdeniz bölgelerinde yetişen ve antepfıstığına benzeyen ağaç. (Bil. a. *Pistacia lentiscus; anacardiaceae* familyası.)

—ANSİKL. Sakızağacı hepyeşil yapraklı küçük bir ağaçtır; meyvesi siyahımsı ve yuvarlakçadır. Akdeniz havzasının çorak bölgelerinde yetişir. Anadolu'da Çeşme yarımadasının uç kısımlarında bulunur. Meyvesinden yenebilen bir yağ elde edilirse de asıl ürünü, gövdesine yapılan çiziklerden sızan ve sakız adı verilen reçineli özsudur. Türkiye ve Yunanistan'da sakız ya da damlaşakızı diye çiğnenen maddedur. Aynı madde cila sanayisinde de kullanılır.

SAKIZAĞACIGİLLER a. Antepfıstığı ve amerikanelması gibi, almaşık yapraklı, genellikle bireşeyli çiçekli, zeytinsi yemişli ağaç ya da ağaççıklar familyası. (Bil. a. *anacardiaceae* ya da *terebinthaceae;* sedefotugiller takımı.)

SAKIZKABAĞI → KABAK.

SAKIZLI sıf. İçinde sakız bulunan.

SAKİ sıf. ve a. (ar. *saky,* sulama'dan *saki*). *Esk.* **1.** İçki meclisinde içki sunan kimse: *"Doldurmuş dolusun sunuyor saki"* (Teslim Abdal, XVI. yy). **—2.** Su dağıtan kimse. **—3.** *Saki-i ecel,* ölüm. ‖ *Saki-i şeb,* ay, mehtap.

—Tasav. Tanrı'nın sevgisini ve nurunu saçan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında sakiden özellikle gazellerde söz edilir; onun türlü özellikleri canlandırılır. Sakiname*lerde ozan ona seslenerek dünyanın ve insanların durumunu konu edinir; tasavvufa bağlı görüşlerini ortaya koyar. Saki bezmin başlıca kişilerindendir. Âşığa (şaire) içki sunar. Çoğu kez sevgilidir; sevgilinin taşıdığı güzellik öğelerinin sahibidir (ay yüzlü, gül yanaklı, lal dudaklı, sebu endamlı, gümüş kollu vb.). Sunduğu içki gam dağıtır. Tasavvufta kaba sofunun (zahit) karşıtıdır. Kaba sofu yalnızca kuru öğüt verdiği halde sakinin sunduğu mey aşkı temsil eder: *"Câm tut der saki-i gülçehre, zahit terk-i câm/Ey gönül fikr eyle kim hansıdır tutmalı pend"* (Gülyüzlü saki kadehi tut der, kaba sofu bırak der. Ey gönül, hangisinin tutulacak öğüt olduğunu düşün) [Fuzili].

—Tasav. Ayrıca Tanrı da yüce bir saki olarak kabul edilir. Bektaşilik inancına göre, halife Ali cennetteki kutsal ırmağın suyunu dağıtan kimse, canlara sevgi ve birlik içkisini sunan *saki-i kevser*'dir. İçkiyi yasaklayan tarikatlarda ise saki, inananlara Allah sevgisini aşılayan kişi olarak kabul edilir.

SAKİ a. (tupi dilinde sözc.). Sık Amazon ormanlarında yaşayan, kalın ve siyah kürklü, yalnızca meyveyle beslenen maymun. (İki türü vardır: kukuletalı saki ya da takkeli maymun [*Pithecia monaca*] ve akbaş saki [*P. pithecia* ya da *P. lencocephala*]; yenidünyamaymunugiller familyası.)

SÂKİB, SÂKİBE sıf. (ar. *sekeb*'den *sakıb,* dişl. *sākibe*). *Esk.* Döken; dökülen: *Dem-i sakib* (dökülen gözyaşı). *Miyah-ı sakibe* (dökülen sular).

SAKİF, bir arap kabilesi. Sakif adlı bir kişiden geldiklerini ileri sürerler. Atalarının asıl adı, Kasi idi. Kasi ya da Sakif'in Mekke üzerine yürüyen habeş ordusuna kılavuzluk ettiği ileri sürülür. Sakifler, bazılarınca Yad, bazılarınca da Havazin kabilelerine bağlanır; Sakif'in yerleşme merkezi Taif idi. Sakifler, Vaht ve Liyya gibi Yemen doğrultusundaki topraklardan da yararlanıyorlardı. Müslümanlığı Taif'le birlikte kabul ettiler. Irak'taki fetihlere katıldılar. Emeviler yönetimini benimsedikleri için sonradan abbasi ve Ali yandaşlarının kızgınlıklarını üzerlerine çektiler. Bu nedenle kabilenin bir bölümü güneye doğru indi. Yemen ve Necran bölgelerindeki kabilelerle sıkı ilişki kurdular. XIX. yy.'da Taif'te güçlü bir kabile gibi gözükürler. Taif ve çevresindeki geniş ve verimli araziye sahiptiler. Taif'i Vahhabiler'e karşı korudular.

SAKİL sıf. (ar. *sıklet*'ten *sakil*). Çirkin, uygunsuz, kaba: *Sakil bir kıyafet.*

—*Esk.* **1.** Ağır, ağır olan. **—2.** *Sakil-ür-ruh,* iç karartan, sıkıcı kimse için kullanılır.

—Esk. dilbilg. Kalın ve ağır söyleyişli hece için kullanılır.

SAKİL a. Müz. Türk müziğinde bir büyük usul. (48 zamanlı, 35 vuruşludur. Peşrev, kâr, beste ve ilahi formlarında kullanılmıştır.) [SAKIYL biçiminde de yazılır.]

SAKİL-İ HEZEC a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir usul. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

SAKİL-İ REMEL a. Müz. Türk müziğinde XVIII. yy.'dan önce kullanılmış bir usul. (Günümüze ulaşabilen örneği yoktur.)

SAKİM sıf. (ar. *sakāmet*'ten *sakim*). *Esk.* **1.** Bozuk, eksik, hatalı: *"Bir Kaadir-i Mutlak eylemişken tanzîm/Devran görünür her kula bir türlü sakîm"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Hasta, hastalıklı. **—3.** Rivayeti doğru ve sağlam olmayan hadis için kullanılır.

SAKİN sıf. (ar. *sükun*'dan *sakin*). **1.** Durgun, oldukça hareketsiz bir şey, genelde huzurlu bir görünümü olan bir ortam için kullanılır: *Denizin sakin suları. Sakin bir hava. Sakin bir akşam.* **—2.** Hareketsiz, olaysız, gürültüsüz bir yer için kullanılır: *Sakin bir sokakta, semtte oturmak.* **—3.** Kolay kızmayan, kolay sinirlenmeyen, duygularına egemen olabilen ya da tutkudan, heyecandan uzak olan kimse, onun tutumu için kullanılır: *En ateşli tartışmalarda bile denetimini kaybetmeyen, sakin bir politikacı. Sakin bir kişiliği olmak.* **—4.** Sessiz, başkalarının rahatını bozmayan, gürültü yapmaya eğilimi olmayan bir kimse için kullanılır: *Son derece sakin komşularımız var. Sakin, kendi halinde bir genç.* **—5.** Rahatsızlığının şiddeti azalmış ya da geçmiş olan hasta için kullanılır: *Hastanız şu anda oldukça sakin.* **—6.** Etkinlik hızı düşük, yavaş olan şey için kullanılır: *Sizi daha sakin bir zamanda arayacağım.* **—7.** *Esk.* Bir yerde oturan, ikamet eden kimse için kullanılır. **—8.** *Esk.* Sabit, hareketsiz. **—9.** *Sakin ol,* sinirlenmiş bir kimseye söylenen yatıştırma sözü. ‖ *Sakin olmak,* bir yerde oturmak, oraya yerleşmek; öfkesi, sinirleri yatışıp sakin duruma gelmek. ‖ *Sakin sakin,* öfkeye, heyecana ve telaşa kapılmadan: *Olanları sakin sakin anlatıyordu:* durgun bir biçimde: *Dışarda sakin sakin yağan karın altında yürümeyi düşledi;* usluca, yaramazlık yapmadan: *Ben dönünceye kadar sakin sakin oturacaksın.*

—Esk. dilbilg. Harekelenmemiş, harekeyle okunmayan harf için kullanılır. ‖ *Huruf-ı sakine,* harekesiz harfler.

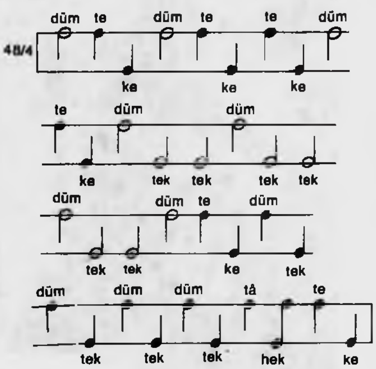
—Akışkan. mekan. DURGUN'un eşanlamlısı.

◆ **sakinler** çoğl. a. Yer gösteren bir tamlayanla, orada oturanlar, ikamet eden kimseler: *Mahalle, semt sakinleri, apartman sakinleri.*

◆ be. **1.** Hareketsiz, olaysız, karışıklıktan uzak biçimde: *Burada hayat çok sakin geçiyor.* **—2.** Hareketsiz, kıpırtısız biçimde: *Deniz bugün oldukça sakin görünüyor.* **—3.** Sinirlerini kontrol altına almış olarak; soğukkanlı biçimde: *Arabayı lütfen sakin kullan.*

SAKİNAME a. (ar. *saki* ve fars. *name'* den *sāki-nāme*). Ed. Divan şiirinde saki*ye sesleniş biçiminde yazılmış, içkiyi, içkili eğlencenin türlü yönlerini gerçek ve tasavvuftaki anlamlarıyla konu edinen şiir.

sakil usulünün vuruşları



—ANSİKL. Ed. Sakinamelerde içkinin (mey, genellikle şarap) özellikleri, insan üzerindeki etkisi, dünyanın geçiciliğiyle içkinin verdiği coşkunun karşılaştırılması, meyhane (harabat), kadeh, mezeler vb. anlatılır. Sakinin bulunduğu içkili eğlenceye katılan rint, pir-i mugan, müzikle ilgili kişilerden (mutrip, muganni), içkiye karşı çıkan zahitten söz edilir. Musammat ya da mesnevi biçimlerinde sakiname kaleme almış şairler arasında Ahmet Dai, Revani, Hayreti, Nef'i, Azmizade Haleti, Nevizade Atayi, Riyazi, Şeyhülislam Bahayi, Fehim-i Kadim, Şeyh Galip, İzzet Molla vd. bulunmaktadır. (→ Kayn.)

SAKİNAN çoğl. a. (ar. *sākin*'in fars. çoğl. *sākinān*). *Esk.* Bir yerin sakinleri, yerli halkı: *"İki bin iki yüz sene evvelki sâkinânı ona cevap veriyor"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

SAKİNANE be. (ar. *sākin* ve fars. *-āne*'den *sākināne*). *Esk.* Sakin bir biçimde, sessizce.

SAKİNCE sıf. Biraz ya da oldukça sakin.

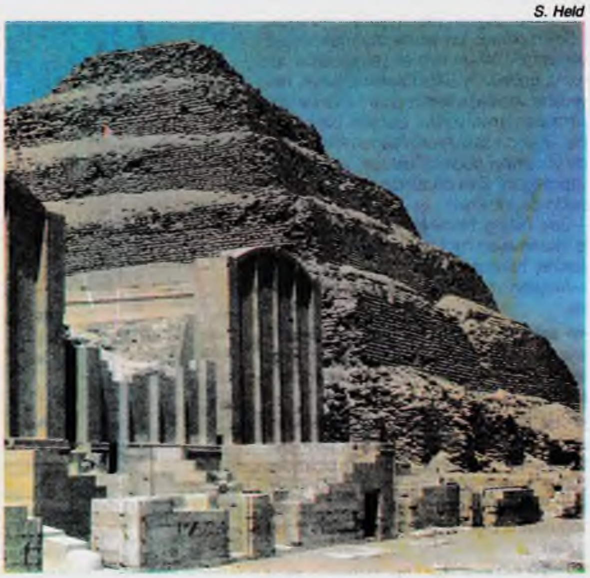
◆ be. Sakin bir biçimde: *Sakince konuşmak.*

SAKİNE BACI, türk halk şairi (İstanbul ? - *ay. y.* 1840 ?). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Bektaşi tarikatındandı. Bu tarikatın inançlarını dile getiren nefesleriyle tanındı.

SAKİNLEMEK gçz. f. Yatışmak, sakinleşmek: *Hava epey sakinledi. Sen sakinlemeden bu konuyu konuşamayız.*

SAKİNLEŞME a. Sakinleşmek eylemi.

S. Held



Sakkare
kral Coser'in mezar kompleksinde basamaklı piramit ve batı tapınma odaları
Eski İmparatorluk, III. hanedan

S. Held



kobralar friziyle süslü çevre duvarından ayrıntı (özgün bloklar kullanılarak yeniden yapılmıştır)
Eski İmparatorluk III. hanedan

SAKİNLEŞMEK gçz. f. **1.** Sakin, durgun bir duruma gelmek; yatışmak. *Deniz bir türlü sakinleşmek bilmiyordu.* **—2.** Gergin, sinirli, heyecanlanmış ya da hasta bir kimse sözkonusuysa, gerginliği, heyecanı, rahatsızlığı azalmak; yatışmak: *Haydi sakinleş biraz, bu kadar sinirlenmeye değmez. Sakinleşti, onunla konuşabilirsin.* **—3.** Bir etkinlik ya da olayların akışı sözkonusuysa, düzene girmek, olağan akışına kavuşmak: *Bölgede durum henüz sakinleşmedi.*

◆ **sakinleştirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir topluluğu sakinleştirmek,* kızmış, hiddetlenmiş, heyecanlanmış bir kimsenin, bir topluluğun sakinleşmesini sağlamak, yatıştırmak: *Umarım bu güvence sizi biraz sakinleştirir. Bu çılgın kalabalığı sakinleştiremezseniz her yer altüst olacak.*
—Metalürj. Erime durumundaki metale sakinleştirici bir ürün katarak fokurdamasını durdurmak. (Durgunlaştırmak da denir.)

◆ **sakinleştirilmek** edilg. f. Sakinleştirmek işine konu olmak.
—Metalürj. *Sakinleştirilmiş çelik,* katılaşma sırasında kütlesi içinde çözünmüş gaz (gaz kabarcığı*) bulunmayan çelik. (Buna durgun ya da sönük çelik de denir.)

SAKİNLEŞTİRİCİ → SEDATİF.
—Metalürj. Döküm sırasında fokurdamayı önlemek üzere ergitilmiş çeliğe katılan ürün (ferrosilisyum, ferromanganez, alüminyum, kalsiyum silisür vb.)

SAKİNLEŞTİRİLMEK → SAKİNLEŞMEK.

SAKİNLEŞTİRME a. Sakinleştirmek eylemi.
—Metalürj. Ergitilmiş çeliğin arılaştırılmasında döküm sırasında ferroalüminyum ya da ferrosilisyum katma; bu bileşikler, metal içinde bulunan çözünmüş oksijeni bağlayarak erimiş durumundaki kütlenin fokurdamasını önler. (Bu işleme durgunlaştırma ya da söndürme, elde edilen çeliğe de durgun çelik ya da sönük çelik de denir.)

SAKİNLEŞTİRMEK → SAKİNLEŞMEK.

SAKİNLİK a. **1.** Sakin bir doğal ortamın durumu; sükûnet, durgunluk: *Havanın sakinliği.* **—2.** Kolay kolay kızmayan, sinirlenmeyen, sakin bir kimsenin durumu; niteliği: *Sakinliğin bu kadarı da fazla.*

SAKİŞİMA, Ryukyu (Japonya) takımadasının güney bölümünde adalar öbeği.

SAKİT, -ti sıf. (ar. *sükūt*'tan *sakit*). *Esk.* **1.** Susmuş, suskun: *"...nihayet bir hayalet gibi sâkit oradaki masalardan birine yaklaştı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** *Sakit kalmak,* susmak, sesini çıkarmamak.

SAKİTANE be. (ar. *sākit* ve fars. *-āne*'den *sākitāne*). *Esk.* Sessizce, sessiz olarak: *"Bir bayram günü Koska'ya, babamın hatırasına sâkitane sâdık kalan üvey anneme şeker götürmüştük"* (H. E. Adıvar).

SAKİTE sıf. (ar. *sakit*'in dişl. *sakite*). *Esk.* Sessiz, suskun.

SAKİYE sıf. ve a. (ar. *sāḳi*'nin dişl. *şaḳiye*). *Esk.* İçki sunan kadın.

◆ a. *Esk.* Su arkı.

SAKİYE a. (ar. sözc.). Coğ. Sahra'da suyun vahalar arasında dağıtılmasını ve akıtılmasını sağlayan üstü açık kanal.

SAKKA sıf. ve a. (ar. *saḳy*'den *saḳḳā*). *Esk.* Saka, su dağıtan kimse.

SAKKÂK a. (ar. *şakk*'tan *şakkak*). *Esk.* Şeriat mahkemesinde ilam, hüccet, berat yazan kimse.

SAKKAR(O)- → SAKAR(O)-.

SAKKARE, Mısır'da, Kahire'nin G.'inde, Nil'in batı kıyısında köy. Adını, köyün batısındaki düzlükte yer alan ve ölüm tanrısı Sokaris'e adanmış olan en geniş eski Mısır nekropolisinden (8 km'ye yakın uzunlukta bir alana yayılır) alır. Burada, firavunlar sanatının tüm dönemlerinden örnekler bulundu; ilk firavunların, özellikle de I. hanedanın ikinci hükümdarı Aha'nın mezarı ortaya çıkarıldı.

Eski İmparatorluk döneminden kalma anıtlar arasında en önemlisi, restitüsyon çalışmaları elli yıldan beri arkeolog J. Ph. Lauer yönetiminde sürdürülen, Coser'in (III. hanedan) geniş mezar kompleksidir. 15 ha'lık bir alana yayılan kompleks burçları ve on dört yalancı kapısı bulunan, ünlü kobralar friziyle süslü, yüzeyi girintili çıkıntılı bir çevre duvarıyla kuşatılmıştır. Alanın ortasında basamaklı piramit yükselir; piramidin altında, 28 m derinlikte, hükümdarın ve yakınlarının mezarları yer alır. Komplekste ayrıca, deste ayaklı bir revak, birkaç ek tapınak, heb-sed (kralın tahta çıkışının yıldönümü bayramı) tapınağının avlusu ve Güney ve Kuzey evleri bulunur.

Öteki anıtlar arasında şunlar sayılabilir: Sekhem-Khet'in mezarı, ilk *Piramit* metinleri*'nin yazıldığı Unas piramidi (V. hanedan), mastaba-Faraun ya da Şepseskaf'ın mezarı (IV. hanedan), Userkaf (V. hanedan), Teti ve Pepi II piramitleri (VI. hanedan) ve büyük sanat değeri taşıyan yazıtlarla süslü sayısız mastaba (özellikle de Ti, Nebet, Nehu, Nefer ve Ka-Hay, Mereruka, Kagemmi, Ptahhotep, Akhet-Hotep ve prenses İdut'un mastabaları). Genç ve güçlü bir uygarlığın, Eski İmparatorluk döneminin sanatı, bütün coşkusu ve yaşama sevinciyle bu mastabaların süslemelerinde dile gelir.

Sakkare nekropolisi hiçbir zaman terk edilmedi; ancak, Orta ve Yeni İmparatorluk yapıları, bu dönemlerden pek çok kalıntının (özellikle, Akhenaton'un ardından tahta çıkan general Horemheb'in güzel mezarı) bulunmasına karşın, daha az bilinmektedir. Sonraki dönemler, büyük bir kuyunun dibine kazılan pers mezarlarıyla, Ptolemaioslar dönemi mezarlarıyla, Ptolemaios I Soter zamanından kalma şair ve filozoflar anfisiyle, özellikle de, yeraltı dehlizlerine Apis boğalarının dev lahitlerinin konduğu Serapeion* ile temsil edilir.

SAKKAYAN çoğl. a. (ar. *saḳḳā*'nın fars. çoğl. *saḳḳayan*). *Esk.* Su dağıtanlar, sakalar.
—Kur. tar. *Sakkayanı matbahı âmire,* Osmanlılar'da saray mutfaklarına gereken suyu sağlamakla yükümlü görevli. || *Sakkayanı simi hassa,* Osmanlılar'da sarayda, Divanı hümayun'da görevli sakalar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sakkayanı simi hassa, önceleri 12 kişiyken sonradan sayıları 45'e çıkarıldı. Bunlar, toplantı günlerinde Divanı hümayun'da görev yaparlardı. Son dönemlerde Hırkai şerif dairesi'ni gümüş taslarla taşınan sularla yıkayıp temizleme görevini de üstlendiler. *Sim sakaları ocağı* diye adlandırılan kışlaları, Ayasofya camisi yakınlarındaydı. Bir odaları da Topkapı sarayı'nın *birinci yer* denilen bölümündeydi.

SAKKIZ, İran'da (Kürdistan) kent; 30 700 nüf.

SAKKORADİKÜLOGRAFİ a. (fr. *saccoradiculographie*). Radyol. X ışınlarını tam geçirmeyen ve suda eriyebilen kontrast bir maddeyi, bel-sağrı arasında, omuriliğe şırınga ettikten sonra, bel-kuyruksokumu sinirlerini saran örümceksi zaraltı aralıkları radyolojik yoldan muayene ve inceleme.

SAKKULUS a. (lat. *sacculus*). Karş. anat. Omurgalıların zarsı labirentinin, kırbacığa oranla önde bulunan kısmı. (Sakkulus'un üzerinde yerçekimi ivmesini algılayan duysal bir benek bulunur; ayrıca dörtayaklı omurgalılarda, son ikisinden biri ses titreşimlerini algılayabilen bir koklea kanalına dönüşmüş olan art papillalar içerir [amfibiyumların papillası, lagena, papilla basilaris]. Balıkların sakkulusunda, sagitta adlı bir dengetaşı bulunur.)

SAKL a. (ar. *şaḳl*). *Esk.* **1.** Eğeleme, törpüleme. **—2.** Tımar etme.

SAKLAMA a. Saklamak eylemi.
—Cez. huk. *Cesedi saklama*, öldürülmüş bir kişinin cesedini saklama, saklatma ya da yetkili yerlere bildirmeksizin gömme ya da gömdürme. (Bu tür eylemlerde bulunanlara Türk cez. k.'nun 297. maddesinde üç aydan bir yıla kadar hapis cezası öngörülmüştür.) || *Suç işleyenleri saklama*, suça iştirak niteliğinde olmaksızın, suç işlemiş kişilere bilerek ve isteyerek barınacak yer gösterme, yiyecek içecek sağlama, gizlenmelerine yardım etme ya da haklarında yakalama ya da tutuklama emri çıkarılmış kişilerin saklı bulunduğu yeri yetkili yerlere bildirmeme ya da bu kişilere her ne biçimde olursa olsun yardım etme. (Türk cez. k.'nun 169., 296., 314. maddeleri uyarınca bu tür eylemlerde bulunmak suçtur.)
—Sig. *Saklama payı*, sigortacının kabul ettiği rizikolarda, başka bir sigorta şirketine devretmeyip kendi üzerinde tuttuğu bölüm.

SAKLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir yere, bir yerde) saklamak*, onu bakışlardan, arayanlardan uzak, gizli bir yere koymak, orada korumak, gizlemek: *Kapı çalınınca paraları yastığın altına sakladı. 'Aranan bir kimseyi odasında saklamak.* **—2.** *Bir şeyi saklamak*, onun görünmemesini sağlamak: *Eliyle yüzünü saklamak. Dirseğindeki yırtığı saklamaya çalışmak.* **—3.** *Bir şeyi (bir durumu, bir görüşü, bir olayı vb.) bir kimseden saklamak*, onu, ona söylememek, (ondan) gizlemek: *Saklamaya çalışmayın, bir şeyler olduğunun farkındayım. Bildiklerini saklamak. Niyetini saklamak.* **—4.** Bir duyguyu, bir durumu saklamak, onu başkalarına belli etmemeye çalışmak, bir davranışın arkasına gizlemek: *Bu ilgisiz yüz ifadesiyle gerçek heyecanını saklıyordu. Şaşkınlığını, hayretini saklayamadı.* **—5.** *Bir bilgiyi kendine saklamak, bir sırrı saklamak*, onu açığa vurmamak, kimseye söylememek, ağzı sıkı olmak: *Bildiklerinizi kendinize saklayın. Sır saklamak.* **—6.** *Bir şeyi saklamak*, verilen ya da elde bulunan bir şeyi muhafaza etmek, ondan vazgeçmemek: *Mektuplarını yirmi yıldır saklıyor. Bir eşyayı anı olarak saklamak. Her şeyi saklamak, hiçbir şeyi atmamak.* **—7.** *Bir kimse için, bir kimseye bir şey saklamak*, o şeyi o kimseye ayırmak: *Bu pastayı senin için, sana saklamıştı.*
—Cez. huk. *Suç eşyasını saklamak*, suçun işlenmesine katılmaksızın suçtan sağlanan eşyayı bilerek almak ve onu saklamak. (Türk cez. k.'nun 512. maddesine göre bu suçu işleyenlere üç yıla kadar hapis ve ayrıca ağır para cezası verilir.) || *Suç işleyenleri saklamak* → YATAKLIK.

◆ **saklanılmak** edilg. f. **1.** Gizli bir yere konulmak, saklanmak: **—2.** Bir kimseden saklanılmak, bir şey sözkonusuysa, ondan gizli tutulmak, ona açıklanmamak, saklanmak: *Bu meselenin saklanılması gerekmezdi.* **—3.** *Bir yere saklanılmak*, oraya gizlenmek, saklanmak: *Saklanılması sakıncalı bir yer.*

◆ **saklanmak** dönşl. f. (*Bir yere, bir yerde) saklanmak*, bir kimseden söz ederken, kendini bakışlardan, aramalardan korumak, izini kaybettirmek, gizlenmek: *Çocuk perdenin arkasına saklandı. Aradığı adam Ankara'da saklanıyor;* bir şeyden söz ederken, gözden uzak olmak: *Tepenin arkasına saklanmış küçük bir sahil kasabası.*

◆ **saklanmak** edilg. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, elden çıkarılmamak, muhafaza edilmek: *Yıllarca saklanan mektuplar, anılar.* **—2.** Bir yiyecekten, bir içecekten vb. söz ederken, bozulmadan korunmak: *Bu dondurulmuş et buzlukta altı aydan fazla saklanabilir.* **—3.** Bir durumdan, bir olaydan vb. söz ederken, bir kimseden gizlenmek: *Onun hastalığı bizden aylarca saklandı.*

◆ **saklatmak** ettirg. f. *Bir şeyi (bir kimseye) saklatmak*, bir kimsenin bir şeyi gizlemesini, saklamasını sağlamak.

SAKLAMBAÇ a. (*saklanmak*'tan *saklan-baç > saklambaç*). **1.** Oy. Ebe seçilen oyuncunun saklanan öteki oyuncuları bulmasına dayanan çocuk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kukalı saklambaç*, ortaya konulan teneke kutu, taş vb. ile oynanan saklambaç oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Saklambaçta oyunculardan biri ebe seçilir, yüzünü bir ağaca ya da duvara dayadığı kollarına koyarak gözlerini yumar. Önceden belirlenen sayıya kadar sayarken ötekiler saklanır. Sayma bitince saklananları aramaya başlar ve bulduklarını, ondan önce koşup elini duvar ya da ağaca değdirerek sobeler. O başkasını ararken oyunculardan biri çıkıp sobeleyebilir. Ebe tüm oyuncuları bulup sobelediğinde ebelikten kurtulur.
• *Kukalı saklambaç*'ta yere çizilen bir dairenin ortasına "kuka" denen teneke kutu, taş vb. konur. Oyunculardan biri bunu alıp uzağa fırlatır, ebe kukayı yerine getirinceye değin ötekiler saklanır. Ebe saklananları ararken oyunculardan biri yerinden çıkıp kukayı tekrar fırlatır. Bu durumda sobelenenler varsa, onlar da yeniden saklanabilir. Ebe kuka yerindeyken tüm oyuncuları bulup sobeleyebilirse ebelikten kurtulur.

SAKLANILMAK → SAKLAMAK.

SAKLANIŞ a. Saklanmak eylemi ya da biçimi.

SAKLANMA a. Saklanmak eylemi.

SAKLANMAK → SAKLAMAK.

SAKLANTI a. Saklanmış olan şey.

SAKLAP, Türkler'le ilgili destanlarda ve destansı tarihlerde bir hükümdarın ve onun yönettiği halkın (Avarlar, Tuna Bulgarları) adı. Uygur abecesiyle yazılmış *Oğuz destanı*'na göre Uruz'un oğluydu. Oğuz'un egemenliğine girdi; yönettiği kenti iyi koruyup sakladığı için Oğuz ona "Saklap" adını verdi. Ebülgazi Bahadır Han'a göre Yafes'in, en büyüklerinin adı Türk olan 8 oğlundan biriydi. İmami'nin *Hanname*'sinde göçebe Saklaplar'ın başında bulunan Saklap Han'ın Ozgan Han'a (Oğuz Han) bağlandığı; oğulları Barak ve Kıfçak'ın ise Deştikıpçak'ta Ozgan Han'ın ordusuyla savaştığı anlatılır.

SAKLATMAK → SAKLAMAK.

SAKLI sıf. **1.** Görünmemesi, bulunmaması için bir yere konulmuş, saklanmış olan şey için kullanılır: *Dosya çekmecesinde saklıydı.* **—2.** Başkalarından gizlenen, başkalarının bilmesi istenmeyen şey için kullanılır: *Sözlerin altında saklı olan gerçekler.* **—3.** Korunan, elde tutulan şey için kullanılır; mahfuz: *Her hakkı saklıdır.*
—Med. huk. *Saklı pay*, MAHFUZ HİSSE* nin eşanlamlısı.

◆ be. Gizli olarak; saklanmış olarak: *Bir yere ailesinden saklı gitmek. Dosyalar çekmecesinde saklı dururdu.*
—Tıp. *Prognozu saklı tutmak*, hekimin genellikle ölümle son bulabileceğini sezdiği bir hastalığın gidişi hakkında fikir yürütmek istememesi.

SAKLIK a. *Esk.* Uyanık olma, tetikte bulunma durumu; uyanıklık, teyakkuz: *"Andan geri gafletten saklığı artuğ oldu"* (Kabusname tercümesi, XV. yy.).

SAKMARA, Rusya'da ırmak, Ural'ın kolu (sağ kıyıdan); 798 km (havzası 30 200 km^2).

SAKO a. (yun. *sakkos;* ital. *sacco*'dan). Esk. giy. **1.** Dolama*'ya benzeyen bir tür üstlük. **—2.** Bir tür kısa palto. **—3.** Bazı yörelerde cekete verilen ad.

SAKOLETA ya da **SAKULETE** a. Esk. sil. Silindir biçiminde bir demirin içine çivi, cıvata vb. demir parçaları doldurularak elde edilen bir tür mermi. (Özellikle kaval toplarında kullanılıyordu.)

SAKOLEVA a. Doğu Akdeniz'de kullanılan, grandi direği kare yelkenlerle, diğer direkleri ise latin ya da yan yelkenleriyle donatılmış, üç direkli, bordaları çok çıkık, kıç üstü yüksek tekne.

SAKOS a. (fr. *saccos*). Doğuda piskoposların ayin kaftanı olarak kullandıkları, dirseklere kadar inen geniş kollu, yanları yırtmaçlı kısa tünik.

SAKRALİZASYON a. (fr. *sacralisation;* ing. *sacralization*'dan). Patol. Beşinci bel omurunun enine çıkıntılarında görülen ve geçiş anomalisi de denen yapısal anomali.



sakoleva

—ANSİKL. Sakralizasyon, enine çıkıntıların birinin, hatta ikisinin genişlemesidir; ileri derecede olduğu zaman kuyruksokumu kemiğinin kanatçıklarına doğru kayarak onlarla kaynaşabilir. Be5-Sa1 omurları arasındaki diskin, bu kaynamadan ötürü, hareketi azalır, hatta yok olur. Bunun sonucunda, bir üstteki diskte (Be4-Be5) aşırı bir yorgunluk, bel ağrıları ve siyatik görülür. Bununla beraber, bu anomali olguların çoğunda gizli kalır ve yapılan bir röntgen muayenesinde rastlantı olarak ortaya çıkar.

SAKROİLEİT a. (fr. *sacro-iléite*). Sağrı-kalça ekleminin bir yanlı ya da iki yanlı olarak mikroplu ya da iltihaplı artriti. (Bu artrit sıradan mikroplardan [stafilokok, streptokok] ya da özgül mikroplardan [verem, frengi ya da Malta humması sırasında] ileri gelebileceği gibi iltihaplı bir hastalıktan da [ankilozlu spondilartrit] ileri gelebilir.)

SAKROİLİAK sıf. (fr. *sacro-iliaque*). Anat. **1.** Sağrı (sakrum) ve kalça kemikleriyle (ilye) ilgili olan. **—2.** *Sakroiliak eklem*, sağrı kemiğini her iki yanda kalça kemiğiyle birleştiren eklem. (Eklem yüzleri güçlü bağlarla [başta arka ön sağrı kalça bağları] desteklen çok sağlam bir eklemdir.)
—Romatol. *Copeman sakroiliak düğümcüğü*, sağrı-kalça bölgesi derin aponevrozunun içinde gelişen ve bazen ağrılı sendromlara neden olan yağ dokusu fıtığı.

SAKROKOKSALJİ a. (fr. *sacro-coxal-*

Liudolf (öl. 866)
Doğu Saksonya'da markgraf (ya da dük)
[840'a doğr.-850'ye doğr.]

Bruno (öl. 880)
Doğu Saksonya'da markgraf (ya da dük) [866]

Ünlü Otto (836'ya doğr.-912)
Saksonya dükü (880'e doğr. / 900'e doğr.)
869'a doğr. Hedwig (Babenbergli?) [öl. 903'e doğr.] ile evlendi.

Liudgard (öl. 885)
876 ya da 877'de Saksonya kralı Genç Ludwig II (ya da III) [öl. 882] ile evlendi

Kuşçu Heinrich (876'ya doğr.-936)
Saksonya dükü (912), sonra Germanya (ya da Doğu Frankları'nın) [919] ve Lotharingia (925) kralı
2 909'da Rheingelheimlı (ya da Westfalenli) azize Mathilde (öl. 968) ile evlendi

Otte
897'de Lotharingia kralı Zwentibold (öl. 900) ile evlendi

Büyük Otto I (912-973)
Germanya kralı (936), Saksonya dükü (936-961); İtalya (ya da Lombardia) kralı (961); imparator (962)
1 929'da Edith (öl. 946 ya da 947) [Anglosaksonlar'ın kralı Yaşlı Edward'ın kızı] ile;
2 951'de Adelheid (öl. 999) [Deux-Bourgognes (ya da Arles) kralı, İmparator naibi (991-995) Rodolphe II'nin kızı] ile evlendi

Gerberge (914'e doğr.-984)
1 928 ya 929'da Gilbert (Lotharingia dükü) [öl. 939] ile;
2 939'da Louis IV d'Outremer (Fransa ya da Batı Frankları'nın kralı) [öl. 954] ile evlendi

Heinrich I (920'ye doğr.-955)
Lotharingia dükü (939-940);
Bavyera dükü (948)
938'e doğru., Judith (öl. 987'ye doğr.)
[Bavyera dükü Kötü Arnulf'un kızı] ile evlendi

Liudolf (930-957)
Schwaben dükü (949-954) 948'de İtte (öl. 986) [Schwaben dükü Hermann I'in kızı] ile evlendi

Liudgard (öl. 953)
947'de Kızıl Conrad (öl. 955) [Speyergau kontu ve Lotharingia dükü (944-953)] ile evlendi

Kızıl Otto II (955-983)
Germanya kralı (961); imparator (967/973)
972'de Theophano (öl. 991) [Bizans imparatoru; Germen imparatoru naibi (983/984) Ioannes I Tzimiskes'in yeğeni] ile evlendi

Mathilde (955-999)
İmparatorluk naibesi (997)

gayrımeşru
Wilhelm (öl. 968)
Mainz piskoposu (954)

Hedwig (940'a doğr.-994)
955'e dogr. Burkhard II (ya da III) [Schwaben dükü] (öl. 973) ile evlendi

Kavgacı Heinrich II (951-995)
Bavyera dükü (955-976/985-995);
Karnten dükü (989)
971'e doğr. (?) Gisela (öl. 1005'e doğ
[Deux-Bourgognes (ya da Arles) kralı Barışçı Conrad'ın kızı] ile evlendi

Otto I (954-982)
Schwaben (1973) ve Bavyera (976) dükü (evlenmedi)

Germen imparatorlarının devamı (→ Franken)

Otto III (980-1002)
Germanya kralı (983)
imparator (996)
[evlenmedi]

Aziz ya da Topal Heinrich II (973-1024)
Bavyera dükü (Heinrich IV) 995-1004/1009-1017;
Germanya kralı (1002);
İtalya kralı (1004);
imparator (1014)
998'e doğru azize Kunigunde (öl. 1033 ya da 1040)
[Lüksemburg kontu Sigefroi'nın kızı] ile evlendi (vâris bırakmadı)

Bruno (975'e doğr.-1029)
Augsburg piskoposu (1006)

Gisela (öl. 1033)
995'te Macaristanlı aziz Istvan (öl. 1038)
[Macaristan'ın ilk kralı (1000)]
ile evlendi
(vâris bıraktı)

gayrımeşru
Arnold (öl. 1019)
Ravenna başpiskopo (1014)

J.-P. Leloir



tenor saksofon

gie). Patol. Sağrı ve kalça kemikleri birleşeği artriti. (Özellikle bu eklemi saran veremden ileri gelir.)

SAKROLOMBER sıf. (fr. *sacro-lombaire*). Anat. **1.** Sağrı kemiği ile son bel omuruna ilişkin olan. **—2.** *Sakrolomber eklem*, beşinci bel omuru ile sağrı kemiğinin üst yüzü arasındaki eklem. (Beşinci bel omuru sağrı kemiği üzerinde yatay olarak durmaz; öne ve aşağıya eğik bir yönü vardır; bu nedenle çok duyarlı olan sakrolomber eklem, lumbago ve siyatik sinir ağrılarına yol açan sakrolomber fıtıkların sık görüldüğü bir bölgedir.)

SAKROSİYATİK sıf. (fr. *sacro-sciatique*'ten). Anat. *Sakrosiyatik bağ*, sağrı kemiğiyle kalça kemiğinin siyatik tümseği arasındaki, geniş ve güçlü lifsi şerit. (Büyük ve küçük sakrosiyatik bağlar her iki siyatik çentiğini sınırlandırır.)

SAKRUM a. (lat. *sacrum*). KUYRUKSOKUMU KEMİĞİ'nin eşanlamlısı.

SAKSAĞAN a. Siyah ve beyaz tüylü, kat kat telekli uzun kuyruğu madensel pırıltılı, iri bedenli ötücükuş. (Bil. a. *Pica pica*; kargagiller familyası; uzunluğu 50 cm.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Tar. telm. *Dam üstünde saksağan vur beline kazmayı* → DAM.
—ANSİKL. Asıl saksağan *(Pica pica)*, parlak nesneleri toplayıp saklamasıyla ünlüdür. Kolayca evcilleşir. Kuzey yarıküre'nin ormanlık bölgelerinde bulunur. Ağacın yüksek dallarında yuva yapar. Beslenme rejimi hepçildir. İlkbaharda saksağanlar toplanıp törenler düzenler, sonra da çiftleşirler. Kaliforniya'da sarı gagalı saksağan *(Pica nattalli)*, Çin, Japonya ve İber yarımadasında mavi kanatlı saksağan *(Cyanopica cyanus)* yaşar. Tropikal Asya'da ve Orta Amerika'da canlı renkli saksağanlar bulunur (örneğin *Cissa*, *Urocissa* ve *Calocitta* cinsleri).



soprano saksofon
1. Bek; 2. Gövde;
3. Anahtar; 4. Kalak.



tenor saksofon
1. Dil; 2. Bek;
3. Boyun; 4. Boyun anahtarı;
5. Anahtar; 6. Gövde;
7. Kalak; 8. Sürgü.

SAKSAK höyüğü. Arkeol. Konya'nın 35 km kadar G.'inde, Çumra'nın B.'sında höyük; 1941'de R. O. Arık yönetiminde Ankara ve Konya yöresinde gerçekleştirilen araştırmalarda saptandı. Yüzeyde Hitit ve Klasik dönemlerden çeşitli seramik parçaları bulundu.

SAKSAUL a. Orta Asya çöllerinde ve bozkırlarında yetişen yapraksız, ağacımsı bitki. (Bil. a. *Haloxylon hammodendrum*. *Kara saksaul* ve *ak saksaul* diye iki çeşidi vardır.)

SAKSI a. **1.** Pişmiş topraktan ya da plastik maddeden yapılan ve evlerde ve balkonlarda içinde çiçek ve süs bitkisi yetiştirilen kap. **—2.** *Arg.* Kafa, zekâ, akıl: *Biraz saksıyı çalıştır bakalım.* **—3.** *Saksı çiçeği*, saksıda yetiştirilmeye elverişli çiçekli bitki. || *Hazneli saksı*, köklerin otomatik olarak su almasını sağlayan ve su düzeyi bir göstergeyle izlenebilen saksı. || *Saksı değiştirme*, bir saksı bitkisinin kabını değiştirme eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. *Saksı oyaları*, normal boyutlarına yakın olarak yapılan ve kolalanıp dik durması sağlandıktan sonra saksıya yerleştirilip süs öğesi olarak kullanılan oyalar.
—Esk. giy. *Saksı dibi*, sıfır numara kalıba çekilmiş fese, halk arasında verilen ad.
—ANSİKL. Saksı küçük kaldığı ya da toprağı çok zayıfladığı zaman değiştirilmelidir. Saksı değiştirirken ıslak toprak kullanmamaya, bitkiyi fazla gömmemeye, kökleri tersine çevirmemeye, toprağı fazla sıkıştırmamaya özen göstermelidir. Ayrıca fazla büyük saksı kullanmamaya da dikkat etmelidir.

SAKSIGÜZELİ a. Meksika ve Kaliforniya'da yetişen, pembe, kırmızı ya da sarı çiçekli, rozet yapraklı, çokyıllık etli bitki. (30 kadar türünün bir kısmı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *echeveria;* damkoruğugiller familyası.)

SAKSILIK a. **1.** Üzerine saksı koymak için yapılmış raf. **—2.** İçine saksı oturtulan süslü kap. **—3.** Kışın, saksıda yetiştirilen bitkilerin soğuktan korunmaları için konulduğu yer.

SAKSOFON a. (fr. *saxophone;* mucit *Sax*'ın adıyla *-phone*'dan). Konik borulu, bir anahtar mekanizması olan, tek çarpan dilli, bakır üflemeli çalgı. (Kısaltması: SAKS.)
—ANSİKL. Saksofon ailesi dört çalgıdan oluşur: soprano (*si* ♭), alto (*mi* ♭), tenor (*si* ♭) ve bariton (*mi* ♭). Adolphe Sax, ihtira beratını 1846'da aldı. Bu çalgı, 1854'te, askeri bandoların değişmez çalgıları arasına girdi. Senfoni orkestrasında, tiz sesli üflemeli çalgılarla (flüt, klarinet, obua), pes sesli bakır üflemeli çalgılar arasında bir bağ kuran saksofon için, yine de solo çalgısı olarak eşlikli ya da eşliksiz yapıtlar içeren bir repertuvar oluşmuştur (Debussy, İbert, d'Indy, Schmitt). Saksofonlu oda müziği yapıtları da yazılmıştır. 1942'de Paris konservatuvarı'nda bir saksofon sınıfı açıldı. 1920'lerden başlayarak, caz, bu çalgının yaygınlaşmasında önemli rol oynadı.

SAKSOFONCU a. Saksofon çalan müzikçi.

SAKSONCA a. Dilbil. **1.** Batı germence lehçeler bütünü; İ.S. II. yy.'dan başlayarak Elbe kıyılarına yerleşen kabilenin kullandığı ağızdan türemiştir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Eski saksonca*, geç almancanın en eski biçimi. (En önemli belge, 830'a doğru Westfalen'de yazılmış olan *Heliand* şiiridir.)

Doğu Saksonya (ya da Ostfalen)
Liudolfler sülalesinden
Germanya kralları ve Roma-Germen imparatorları:
Otto hanedanı

Hedwig (922'ye doğr. ?-964'ten sonr.) 937'ye doğr., Büyük Hugues (Franklar'ın [ya da Fransa] dükü) [öl. 956] ile evlendi

Bruno (925'e doğr.-965) Köln başpiskoposu ve Lotharingia dükü (953)

—ANSİKL. Dilbil. V. yy.'da, Angllar ve Jütler ile birleşen Saksonlar'ın bir bölümü Büyük Britanya'ya yerleşti. Eski ingilizce ya da anglosaksonca olan dilleri değişik lehçelerin bir araya gelmesinden oluşur: kuzeyde anglca ve northumbria lehçesi, ortada mercia lehçesi, güneyde batı saksonca, güneydoğuda kent lehçesi. Avrupa kıtasında kalan Saksonlar'ın lehçeleri, VII. yy.'da bu halkın yaşadığı bölgenin yalnızca güneyini etkileyen "ikinci ünsüz değişimi"nin ardından ikiye bölündü ve bir yandan geç almancanın, öte yandan da erken almancanın doğuşuna yol açtı.

SAKSONİYEN a. (fr. *saxonien*). Yerbil. SAKSONYA KATI'nın eşanlamlısı.

SAKSONLAR, ilk kez Ptolemaios tarafından anılan ve Elbe ve Trave arasında yaşayan eski germen halkı. İ.S. III. yy. sonunda, Elbe'nin G.'ine yayılarak, komşuları olan Chauklar'ı, Cherusci ve Angrivari halklarını da kendilerine kattılar.

İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda bu halkın Friesland kolu, Kuzey denizi, Manş ve Atlas okyanusu kıyılarında gitgide daha gözüpek bir korsanlığa girişti, büyük bir olasılıkla Constantius Chlorus döneminde (III. yy. sonu) Romalılar'ı, *litus saxonicum* ("sakson kıyısı") adı verilen bir savunma düzeni kurmak zorunda bıraktı. 440-460'tan sonra, bu Saksonlar, Britanya adasının güney ve güney-doğu'sunu fethedip sömürgeleştirirken, bir bölümü de Boulonnais ve Bessin'de koloniler kurdular. Germanya'da Sieg'e kadar ilerlediler ve Saale kıyılarında Lombardlar'ın yerini aldılar. VIII. yy.'da dört ulusa ayrıldılar: Angarialılar (Weser üzerinde), Westfalenliler ya da Batı Saksonlar (Ems ve Lippe üzerinde), Ostfalenliler ya da Doğu Saksonlar (Weser'in D.'sunda) ve bazen Ostfalenli olarak kabul edilen Nordalbingienliler (Elbe'nin K.'inde, Holstein'da). Özgür topluluklara ayrılmakla birlikte, kantonlar ya da *Gaue* biçiminde bir federasyon oluşturan Saksonlar, ortak bir savaş önderi (dük) seçmek üzere her yıl Weser üzerindeki Marklo'da bir toplantı düzenlerlerdi. Tarımcılık yapan dört toplumsal sınıfa ayrılırlardı: soylular *(Edelinge)*, özgür insanlar *(Frilinge)*, toprakları olmadığı için soylulara haraç ödeyen leatuslar ya da *lazzi*, bir de serfler.

Saksonlar, Franklar'ın saldırılarıyla karşılaştılar. Charlemagne onları kesin olarak egemenlik altına almaya girişti (772). Bu amacına ancak 785'te, Widukind ayaklanmasını bastırdıktan sonra erişti. Geleneklerine saygı gösterilmesi, Saksonlar'ın ayaklanmadan vazgeçmelerini ve hıristiyanlaştırılmalarını kolaylaştırdı. Bunun için Charlemagne'ın emriyle bir *Lex Saxonum* hazırlandı ve bu yasanın hükümleri *Sachsenspiegel* (1224'e doğr., 1231) ve Magdeburg yasası içinde yer aldıktan sonra, tüm Kuzey Almanya'da uygulandı.

SAKSONYA, alm. **Sachsen,** Almanya'da eyalet (Land) Erzgebirge'nin kuzey-batısında, Çek Cumhuriyeti ve Polonya sınırında; 18 338 km^2; 4 900 675 nüf. (1990). Başkenti *Dresden.* Eyalette pek çok gelişmiş kent ve sanayi merkezi bulunmaktadır (Leipzig, Dresden, Chemnitz, Zwickau).

COĞRAFYA

Sakson ülkesinin özünü ve en belirgin doğal yapısını Erzgebirge oluşturur. Erzgebirge önülkeye doğru çarpılmış (kuzey-doğu), çok bakışımsız, eski bir kütledir. Plato kuzey-batıya doğru yavaş yavaş alçalmasına karşılık (40 km), güneyde Çek Cumhuriyeti topraklarına doğru sarp yamaçlarla (genişliği 5-8 km) son bulur. Yörenin büyük bölümü granitli ve gnayslıdır. Ama Devon sistemi oluşumları ya da madenkömürü kapsayan senklinaller de vardır (kömür çıkarımına son verilen Zwickau havzası). En yüksek nokta Fichtelberg'dedir: 1 215 m. Buzulların en yaygın olduğu sırada (Elster buzullaşması), İnlandsis Zwickau'nun, Chemnitz, Freiberg ve Pirna'nın (Elbe kıyısında) güneyine kadar inmiş ve hem manzarada, hem de tarım işletmelerinde çeşitlilik yaratan buzultaşları bırakmıştı. Erzgebirge'nin batısında Vogtland, Thüringen'e doğru fiziksel geçişi sağlar. Vogtland sanayi yapıları açısından Erzgebirge'ye çok benzer. Erzgebirge'yse XII. yüzyıldan beri, yeraltı zenginlikleriyle ünlüdür: Freiberg ve Schneeberg'de gümüş çıkartılmıştır. Buna daha sonraları sırasıyla demir, kalay, çinko, kurşun, nikel, kobalt, bizmut, volfram ve uranyum eklenmiştir. Buradaki bazı sular radyoaktiftir. Fason çalışma (tekstil) yörede çok yaygındır. Günümüzdeyse maden yataklarının çoğu tükenmiştir, ama sürekli olarak yeni koşullara uyum sağlandığından "dağ" hâlâ büyük bir sanayi bölgesidir. Sanayi her yere yayılmışsa da daha çok orta ve küçük kentlere yerleşmiştir: örneğin eyalette tekstil ürünlerinin yarıdan çoğu Chemnitz ve çevresindeki kentlerce sağlanır. Gene bu bölgede makine, taşıt araçları, duyarlı ölçü aletleri, hırdavat malzemeleri de üretilmektedir. Erzgebirge adeta çeşitli işlerin yapılageldiği dev bir atölyedir.

İkinci bir kesim de Elbe ırmağı vadisidir. Elbe, görkemli bir manzara oluşturarak Erzgebirge'yi aşar. Böylece Kretase devri tortularıyla kaplı karmaşık bir tektonik çukur oluşur. Güneyde, çayırlar ve güzel görünümlü yüzey şekilleri İsviçre Saksonyası'na canlılık verir. Elbe vadisi kentlerin ve sanayilerin toplandığı bir merkezdir. Dresden bölgenin en önemli kentidir. Sanatsal zenginlikleri ve kültürel donanımları bu kenti, Almanya'nın bu doğu eyaletinin tartışmasız merkezi yapmaktadır. Güneyde, Elbe ırmağı kıyısında, Pillnitz şatosu yaşanan geçmişin tanığıdır. Kuzeyde, Elbe ovasının genişlemesiyle ortaya çıkan kesimde, sanayi gelişmiştir. Meissen porseleniyle ünlüdür. Daha batıda yer alan Lausitz dağı (Lausitzer Bergland), eskiden beri ve büyük ölçüde sanayileşmiş, orta yükseklikte, granitli bir dağdır.

Dresden'in kuzeyinde ve batısında Saksonya'nın üçüncü büyük coğrafi bölgesi başlar. Birinci Zaman alt tabakası tebeşir çağı ve Üçüncü Zaman kumları örtüsü altında kaybolur. Bu örtü de, genellikle buzultaşlar, Elster ve Saale buzullaşmalarının ırmak - buzul döküntüleri ve Löslerle kaplıdır. Alçak tepeler, geniş vadiler ve karmaşık yüzey şekillerinden meydana gelen bölge, Harz kütlesi ve Thüringen yaylaları sayesinde batı rüzgârlarından korunur, şartlar tarıma çok elverişlidir. Ortaçağda Saksonlar önce buraya yerleşmişlerdi. Yerleşme büyük köyler şeklinde ve arazilerin çoğu 20-30 hektar'lık parseller halindedir. Ustaca yapılan ve çok verimli olan çeşitli tarım sonucunda tahıl, şekerpancarı ve yemlik bitki elde edilir. Büyük şehirlerin yakınlığı, sebzeciliği (özellikle lahana) geliştirmiştir. Bol patates elde edilir. Bölge batı-doğu yönünde eski bir geçit yoludur ve Almanya'nın en önemli ticaret şehirlerinden biri olan Leipzig bu yol üzerinde gelişmiştir.

Saksonya'da sanayi, Ruhr havzasında olduğu gibi, bölgenin yeraltı zenginliklerinden hareket ederek gelişmiş, ancak zamanla bu kaynakların tükenmeye yüz tutması ya da önemini yitirmesi sonucu tamamiyle farklılaşarak, daha çok el emeği isteyen imalat çeşitlerine yönelmiştir (tüketim ürünleri, makina donatımı, optik malzeme). Uzun süre sanayi bölgesi olarak kalan eyaletin dağlık kesimi, giderek bir turizm ve eğlence merkezi şeklinde de gelişmektedir.

TARİH

• *Saksonya düklüğü (850-1356).* Verdun antlaşması'yla (843) Germen krallığı'na katılan, slav ve germen kolonlarıyla meskûn Saksonya, 850'den sonra Liudolf (850'ye doğr. - 866) ve oğlu Bruno'nun (866-880) yönetiminde düklük haline geldi. Konrad I, daha sonra Thüringen'i (908) de egemenliği altına alan Bruno'nun kardeşi Muhteşem Otto (880) tahta çıkınca, düklüğü tanıdı. Otto'nun oğlu Saksonya dükü Kuşçu Heinrich (912-936) Germanya kralı seçildi (919) ve Saksonya hanedanını kurdu. Büyük Otto I'le (962) imparatorluk tacı giyen hanedan, 1024'te söndü. Düklüğünün işleriyle uğraşamıyan Otto, yetkilerini Hermann Billung'a (960'a doğr. - 973) devretti. Toprakları Aşağı Elbe'ye kadar uzanan Hermann Billung'un oğlu Bernhard I, 986'da (en geç) Saksonya dükü oldu. Billunglar, düklüğü güçlendirdiler ve Elbe'nin sağ kıyısını Slavlar'dan aldılar; Saksonya'yı hıristiyanlığın bir yayılma merkezi haline getirdiler. Heinrich IV'e karşı başkaldıran (özellikle 1072'de) dük Magnus Billung'un (1072-1106) ölümünde, Heinrich V, düklüğü Supplinburglu Lothar'a (1106-1137) verdi. Germanya kralı seçilen (1125) ve imparatorluk tacı giyen (1133) Lothar, Schwaben prenslerine karşı koyabilmek için Billung'un vârisleri olan Welfeler'e dayandı. Ölümünde (1137), düklüğü Bavyera dükü (1137-1139) Welf Kibirli Heinrich'e bıraktı; imparator Konrad III, Saksonya'yı, Ascania hanedanının kurucusu Brandenburg markgrafı Ayı Albrecht'e kazandırmaya çalıştıysa da ba-



saksağan *(Pica pica)*



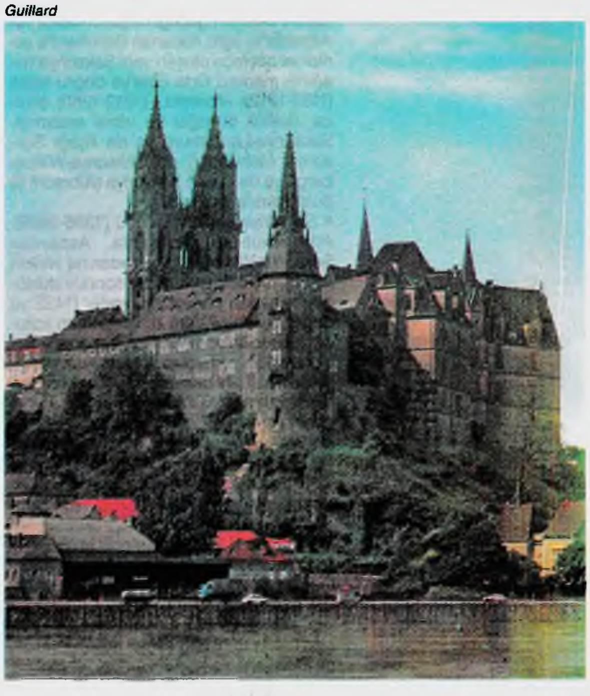
mavi kanatlı saksağan *(Cyanopica cyanus)*

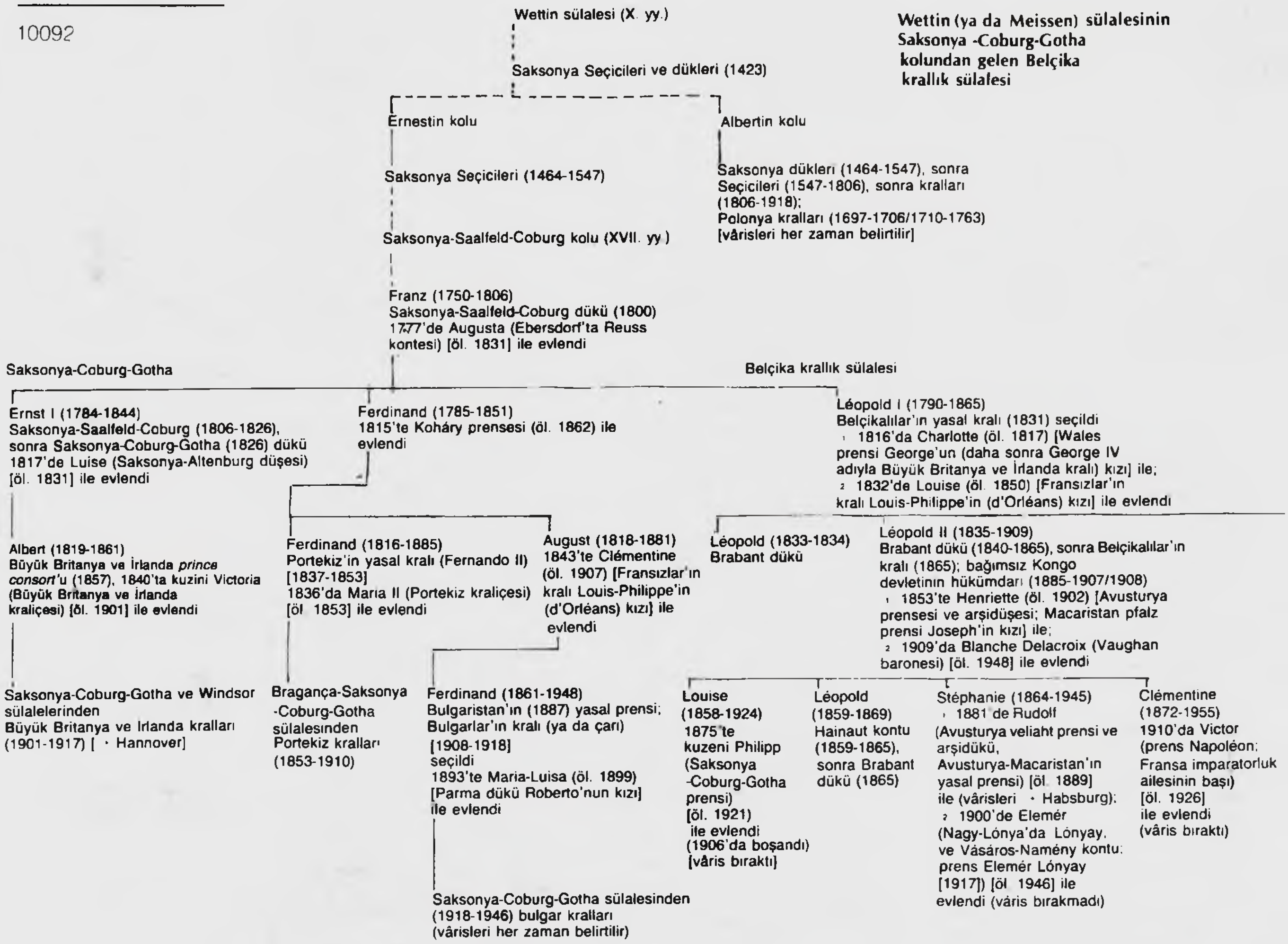


kırmızı gagalı mavi saksağan *(Urocissa erythrorhyncha)*

Saksonya
piskoposluk şatosu (solda), katedral ve Elbe kıyısında bulunan Meissen'deki Albrechtsburg şatosu

Guillard





Wettin (ya da Meissen) sülalesinin Saksonya -Coburg-Gotha kolundan gelen Belçika krallık sülalesi

şarılı olamadı. Kibirli Heinrich'in oğlu ve Kuzey Almanya'nın hâkimi dük Aslan Heinrich (1142-1180), Friedrich I Barbarossa'ya karşı giriştiği mücadele sonunda yenik düştü. Saksonya düklüğü parçalandı: onun batı kısmını oluşturan Westfalen, Köln başpiskoposuna verildi; piskoposluklar, prenslikler ve bazı kentler doğrudan doğruya imparatora bağlandı; eski düklüğün, Elbe'nin geçtiği doğu bölümü, Ayı Albrecht'in oğlu Ascanialı Bernhard'a verildi ve böylece oluşan yeni Saksonya'nın ağırlık merkezi Orta Elbe'ye doğru kaydı (1180-1212); Albrecht I (1212-1260) ölünce, düklük iki oğlu ve vârisi arasında, Saksonya-Lauenburg ya da Aşağı Saksonya (Johann I) ve Saksonya-Wittenberg* ya da Yukarı Saksonya (Albrecht II) düklüklerine bölündü.

• *Saksonya seçici düklüğü (1356-1806).* Altın mühürlü fermanla, Ascanialı Saksonya-Wittenberg hanedanına verilen (1356) seçicilik unvanı, bu sonraki düklüğü, hanedan sönünceye kadar (1422'ye doğr.) derebeyliklere bölünmekten korudu. Hanedan son bulunca, imparator, Seçici düklüğü, husçulara karşı mücadelesinde kendisini desteklemiş olan Meissen markgrafı Wettinli Friedrich I'e ("Kavgacı" denir) verdi. 1127'den beri Meissen markgrafı olan Wettin hanedanı üyeleri, miras yoluyla Thüringen'i almışlardı (1264) ve 1347'den beri Saksonya pfalz kontu unvanını taşıyorlardı. "Saksonya" adı, bundan sonra, onların bütün topraklarına verildi. Ne var ki, Friedrich II'nin (1428-1464) iki oğlu, giderek iktidarı ortaklaşa yürütmekten vazgeçtiklerinden, bu topraklar çok geçmeden ikiye bölündü. Leipzig bölüşmesinde (1485), Seçici Ernst, Thüringen'i ve Wittenberg seçici düklüğünü aldı, Meissen'i de küçük kardeşi Albrecht'e bıraktı. Bu paylaşma, Saksonya'nın kesin olarak hanedanın Ernestin* kolu ile Albertin* kolu arasında bölünmesine yol açtı. Bundan sonra Meissen, Erzgebirge gümüş madenlerinin işletilmesi, ticaretin gelişmesi (Leipzig fuarları) ve düzenli bir vergi sisteminin kurulması sayesinde büyük bir refaha ulaştı. "Saksonya seçici düklüğü" ise (Ernestin kolu), Wittenberg Üniversitesi'nin kurucusu (1502), edebiyatçıların ve sanatçıların (Cranach) koruyucusu, Luther'in dostu Bilge Friedrich III'ün (1486-1525) parlak saltanat döneminden sonra, Smalkalde birliği'nin önderlerinden olan kardeşi Kararlı Johann'ın (1525-1532) iktidara gelmesiyle birlikte hızla geriledi. Seçici dük Yüce Johann-Friedrich (1532-1547), Smalkalde savaşı'nda yenilip Mühlberg'de Karl V'e esir düşünce (nisan 1547), seçici düklüğü, imparatorla ittifak yapmış olan Albertin kolundan yeğeni Moritz*'e (1547-1553) bıraktı (Wittenberg kapitülasyonu, mayıs 1547). Elinde yalnızca Thüringen kalmış olan Ernestin kolu ise, küçük prensliklere bölündü.

Vogtland'ı ve Silezya düklüğü Sagan'ı Bohemya'ya kaptıran hanedanın Albertin kolu, Saksonya seçici düklüğünde daha talihli bir yaşam sürdü. Seçici dük August (1553-1586), koyu lutherciliğine rağmen, yerel ekonomiyi geliştirdi ve Almanya'da uygulanan ilk bölgesel yasalar olan 1572 "Anayasalar"ını çıkardı. 1600'e doğru, protestan Saksonya, Avusturya'ya ve katolik partisine yaklaştı. Seçici Johann-Georg I (1611-1656), önce Gustaf-Adolf'la ittifak kurdu (1629), sonra Ferdinand II'ye yanaşarak, onu desteklemesi karşılığında Lausitz'i elde etti (Prag antlaşması, 1635); ama Otuz Yıl savaşı'nın belli başlı muharebelerine sahne olan eyaletleri baştan başa yıkıma uğradı ve nüfusu dağıldı. Yıkıntıları üzerinde kalkınan Saksonya, XVII. yy.'ın sonunda yeniden refaha erdiyse de, Almanya'ya hükmetme emelleri, artık karşısında Brandenburg'un büyüyen gücünü buldu; hırslı bir Seçici olan Friedrich-August I (1694-1733), mutlakiyetçi bir yönetim uyguladı, katolikliği benimsedi ve Polonya tahtını ele geçirmek için (Polonya kralı August II [1697-1733]) Karl XII'ye karşı Kuzey savaşı'na girişti, ama sonunda Saksonya İsveçliler'in istilasına uğradı (1706). Şatafat düşkünü bir hükümdar olan Friedrich-August I, başkenti Dresden'i Almanya'nın en güzel kentlerinden biri yaptı ve Meissen'e porselen sanayisini getirdi. Oğlu Friedrich-August II (August III adıyla Polonya kralı oldu [1733-1763]), Avusturya'ya bağlı kaldı, Pragmatische Sanktion von 1713'ü kabul etti (temmuz 1733) ve bir süre kararsız kaldıktan sonra Saksonya'yı Prusya karşıtı bir siyaset yoluna sokarak, onu Yedi Yıl savaşı felaketine sürükledi (Pirna kapitülasyonu, 1756): bu durum, Friedrich-August II'nin ölümünden sonra Saksonya hanedanının Polonya tahtından yoksun kalmasına dolaylı bir biçimde neden oldu. Friedrich-Christian tahta çıktıktan kısa bir süre sonra ölünce (1763), küçük kardeşi Xaver, henüz saltanat süremeyecek kadar küçük olan yeğeni Âdil Friedrich-August I (1763-1827) adına naiplik yaptı (1763-1768). Hemen Saksonya'nın askeri gücünü artırmaya koyuldu, ama her şeyden önce ülkenin iktisaden kalkındırılmasıyla uğraşmak isteyen yüksek burjuvazinin (bazıları soyluluk unvanları elde etmişti) şiddetli muhalefetiyle karşılaştı. 1768'de ülkeyi şahsen yönetmeye başlayan yeni hükümdar bu yüksek burjuvaziye arka çıktı ve bir restorasyon komisyonunun yar-

dımı ve "saksonya" (ya da "cumhuriyet" ya da "ingiliz") partisi denen bir partinin desteğiyle aydın despotizmi siyaseti uyguladı. Öte yandan, Leipzig'deki fransız protestan mültecileri de aynı şekilde hükümdarı destekleyerek, ülkenin yeniden kalabalıklaşmasına, sanayileşmesine (pamuk ipliği, basma pamuklu kumaş fabrikaları vb.) ve gerek mali (kadastro sisteminin kurulması), gerekse iktisadi (sınıf meclislerinin [*Stände*] muhalefetine rağmen ihracatın yeniden başlaması) dengesinin yeniden kurulmasına katkıda bulundular. Friedrich-August I, Bavyera veraset savaşları başlayınca (1777) Prusya ile ittifak yaptı ve Fürstenbund'a katıldı (1785); belki 1790 köylü ayaklanmasının (Pillnitz'e yürüyüş) korkusuyla, 1792'de Fransa'ya karşı açılan savaşa katıldı (Pillnitz görüşmesinde [27 ağustos 1791] oynadığı rolün mantıki sonucu), Jena'da savaştı (14 ekim 1806), ama Napoléon'la barış imzalayarak ondan krallık payesi aldı (Posen barışı, 11 aralık 1806) ve Saksonya Ren konfederasyonu'na katıldı.

• *Saksonya krallığı (1806-1918).* Friedrich-August I adıyla taç giyen, ayrıca Varşova grandüklüğünü de (1807) alan kral, Leipzig'de müttefiklere esir düştü (19 ekim 1813). Saksonya, önce bir rus (1814), sonra da bir prusyalı valinin yönetimine verildi. Viyana kongresi'nde (1815), kuzey topraklarının üçte birinden fazlasını (Aşağı Lausitz, Görlitz, Lauban, Merseburg, vb.) Prusya'ya kaptırdı. Germen konfederasyonu'nun üyesi olan (1815) Saksonya, artık kurumları yavaş yavaş liberalleşen ikinci sınıf bir devletten başka bir şey değildi. Kral Anton'un (1827-1836) politikası, 1830'da sanayi merkezlerinde (Leipzig, Dresden) karışıklıklara ve yeni bir Anayasa ilanına (4 eylül 1831) yol açtı; bu Anayasa uyarınca iki meclis ve bu meclislere karşı sorumlu bir hükümet kuruldu.

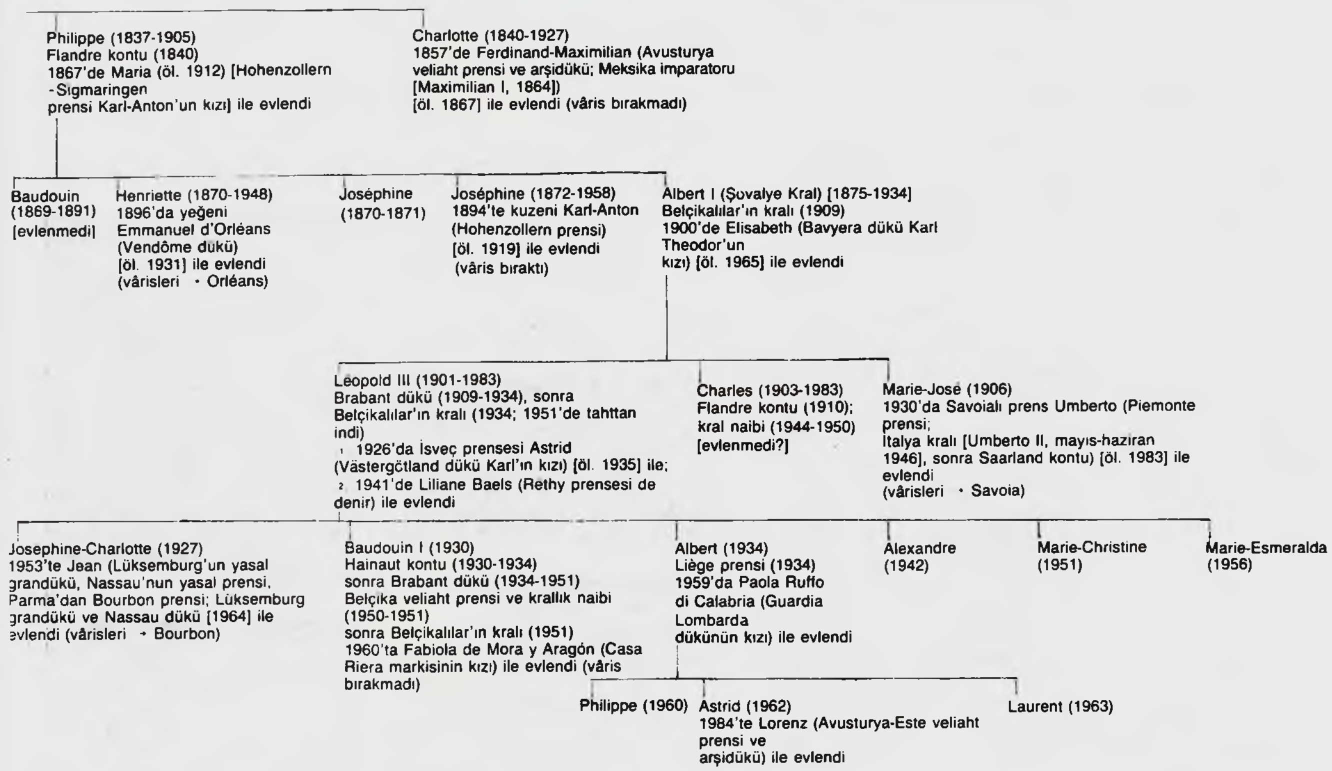
Fakat, Saksonya'nın Zollverein'e girmesi (1834), iktisadi gelişmeyi teşvik etti. Liberal muhalefet, 1830'dan beri ortak naip olan August II (1836-1854) döneminde şiddetlendi; 1848'de liberal reformlar yapıldı (ikinci meclisin hemen tümüyle genel oyla seçilmesi), ama hükümdar, Frankfurt parlamentosu'nca kabul edilen Anayasa'yı Prusya'nın hoş karşılamayacağı korkusuyla onaylamayı reddetti ve bu yüzden Leipzig ve Dresden'de patlak veren ihtilal (mayıs 1849), ancak prusya birliklerinin yardımıyla bastırılabildi; 1848'de kabul edilen reformlar lağvedildi. Johann I (1854-1873), siyasal yönetimi Başbakanı Beust'a bıraktı. Saksonya'yı 1849'da kurulan "Üç Krallar" (Prusya, Hannover ve Saksonya) ittifakından 1850'de ayırmış olan Beust, liberal bir siyaset güderek (1858) ve Saksonya çevresinde toplanacak bir üçüncü Almanya fikrini ortaya atarak (1863), Almanya'da federal dengeyi yeniden kurmaya çalıştı.

Aynı tarihte, Saksonya'da, daha sonra Alman sosyal demokrat partisi'ni (SPD) doğuracak olan ilk siyasi hareket ortaya çıktı.

1866'da, Avusturya ile ittifak kuran Saksonya, bu devletle birlikte Sadowa'da hezimete uğradı (temmuz 1866); Kuzey Almanya konfederasyonu'na katıldı, ordusunu Prusya'nın denetimine verdi (şubat 1867 askeri konvansiyonu), Alman İmparatorluğu'na girdi (1871), seçimlere katılma hakkını genişletti. Seçim hakkının genişletilmesi önce liberal, sonra da sosyal demokrat oylarda bir patlamaya yol açtı (1885-1895). Bu patlamayı kırmak amacıyla hükümet, Parlamento'dan yeni bir seçim yasası geçirdi (1896) ve seçmenleri üç sınıfa ayıran bu yasa sayesinde, sanayileşmesi hızlanan ve nüfusu 1871'den beri iki kat artan ülkede çoğunlukta olmalarına rağmen, sosyal demokratları Parlamento'dan eledi. Bunun sonucunda, imparatorluk Reichstag'ındaki Saksonya temsilcileri (23 milletvekilinden 22'si sosyal demokrattı) ile yalnızca kırsal ve muhafazakâr çevrelerin temsil edildiği Saksonya parlamentosu arasında paradoksal bir karşıtlık ortaya çıktı. Monarşinin kasım 1918'de kolayca yıkılması, kısmen bu karşıtlıkla açıklanabilir.

• *Hür Saksonya devleti (1918-1952).* Cumhuriyetin ilanı (kasım 1918) ve arkasından Friedrich-August III'ün (1904-1918) tahttan feragati üzerine başlayan karışıklıklar, cumhuriyetçi bir Anayasa'nın kabulüne (1 kasım 1920) rağmen durulmadı. Vogtland'da Max Hölz'ün yönettiği bir komünist hükümet darbesi Reishwehr tarafından bastırıldı (1920); sosyal demokratlarla Zeigner yönetimindeki komünistler arasında kurulan hükümet koalisyonu, Reich'ın müdahalesiyle devrildi (1923). İkinci Dünya savaşı'nda harap olan Saksonya, rus işgal bölgesine katıldı (1945). 1952'de Landtag ve yerel hükümet lağvedildi ve bölge, ADC'nin çeşitli yönetim bölgeleri arasında paylaştırıldı. 1990'da iki Almanya'nın birleşmesinden sonra ise eyalet statüsüne kavuşturuldu.

• *Saksonya prenslikleri.* Saksonya hanedanının Ernestin kolu, Wittenberg teslim antlaşması'ndan (1547) sonra, Thüringen'de vârisler arasında anlaşma yoluyla parçalandı. Böylece Altenburg, Weimar, Römhild, Eisenberg, Hildburghausen, Saalfeld, Gotha, Eisenach, Meiningen, Coburg vb. sülaleleri ortaya çıktı. Kendi içlerinde ayrıca parçalara bölünen (XVIII. yy.) bu sülaleler, sonra dört prenslik sülalesi halinde yeniden birleştiler (XIX. yy.): Saksonya-Weimar-Eisenach*, Saksonya-Altenburg*, Saksonya-Meiningen-Hildburghausen* ve Saksonya-Coburg-Gotha* sülaleleri. 1918'de bağımsız devletler haline getirilen bu Saksonya düklükleri, 1 mayıs 1920'de Thüringen devletiyle birleştiler; yalnız Coburg, Bavyera'ya katıldı.



ASKERİ TARİH

Saksonya, XVII. yy.'da, İsveç ve Prusya'yı örnek alarak, 10.000-30 000 kişiden oluşan bir muvazzaf ordu kurdu ve gerektiğinde para karşılığında Fransa'ya da kiralamaktan geri kalmadığı bu orduya ek olarak bir de milis gücü (1756'da lağvedildi) oluşturdu. Ama bu sistem, Saksonya'yı İsveç (1706-1708) ve Prusya (1756-1763) istilalarına karşı koruyamadı. 1806'da Jena'da Prusyalılar'la birlikte yenilen Saksonya ordusu, Büyük Ordu'ya 20 000 kişilik bir kuvvet verdi; müttefiklere geçen bu kuvvet (Leipzig 1813), Blücher'in komutasında Silezya ordusuyla birlikte hareket etti. Dresden burjuva muhafız gücü, 1830'da ve 1848'de isyancılara boyun eğdi.

Askerlik hizmetinin 6 yıl yapılması (1834), Saksonya'nın 1866'da Prusya'ya karşı direnebilmesine yetmedi; ordusunu

yeniden düzenlemek için Prusya'nın yardımını kabul etmek zorunda kaldı (1867). Kuzey Almanya konfederasyonu'nun 12. kolordusunu oluşturan Saksonya ordusu, 1870-71 savaşı'na onurlu bir biçimde katıldı. Meuse ordusu komutanı prens Saksonyalı Albrecht, Prusya mareşali oldu. Saksonya ordusu, imparatorluk ordusu içinde özerkliğini korudu: Saksonya kralı, imparatorun onayıyla, subaylarını atıyor; Savaş bakanı, Reichstag'da oylanan bir bütçeye göre birlikleri yönetiyordu; yalnız, Saksonya'da askeri okullar bulunmadığından, subaylar Prusya'da yetiştirilmekte ve orduda Prusya yönetmeliği uygulanmaktaydı. 1899'da Saksonya, 19. kolorduyu kurdu; 1914'te, Savaş bakanı Max von Hausen'e bağlı III. orduyu oluşturan bu kolordu, daha sonra Wehrkreis IV'ü (Reichswehr askeri bölgesi) meydana getirdi (1921).

SAKSONYA sıf. (Saksonya bölgesinin adından). Almanya'da, Saksonya bölgesinde üretilen kaliteli porselen tabak, çanak vb. için kullanılır: *Bu çay takımı gerçek saksonyadır.*

SAKSONYA (Aşağı), almanca **Niedersachsen,** Almanya'da eyalet (Land); 47 349 km²; 7 284 000 nüf. (1990). Başkenti *Hannover.* Aşağı Saksonya, birçok tarihsel toprak parçasını bir araya toplayan ingiliz işgal bölgesinde 1945'ten sonra kuruldu: Hannover (krallık), Oldenburg (grandüklük), Braunschweig (düklük) ve daha başka birçok prenslik ya da prusya devleti toprağı. Doğu Friesland adalarının Aşağı Saksonya'ya bağlanmasına karşılık bazı büyük haliçler Aşağı Saksonya dışında tutulmuştur (Weser, Elbe). Böylece büyük limanlar da (Bremen, Hamburg), eyalet dışında kalmıştı. Aşağı Saksonya G.'den K.'e doğru birçok doğal bölgeyi kaplar. G.'de Mittelgebirge'nin (Harz, Wesergebirge, Wiehengebirge vb.) içinden, K.'e doğru önemli geçiş yolları olan Weser ve Peine vadileri geçmektedir. Mittelgebirge gerçek bir su haznesidir. Dağların yanı başında, B.'dan D.'ya doğru, balçıklı ve çamurlu bölgelere (Börden) gelişmiştir (en ünlüleri Hannover, Minden ve Braunschweig' takilerdir [tahıl, bahçe tarımı, şekerpancarı, besicilik]). Daha K.'de kısa aralıklarla çelişik manzaralar birbirini izlemektedir. Gerçekte, Dördüncü Zaman buzullaşmaları derin izler bırakmıştır: *Geest* adı verilen kum alanları, ormanlar ya da fundalıklarla (en önemlisi Lüneburg landıdır) kaplı platolar oluşturur; aslında verimsiz bölgeler olan fundalıklar, ıslah çalışmaları sayesinde önemli değişikliklere uğramışlar (Lüneburg landı koruma altına alınmış iki ayrı doğal park durumuna getirildi), çöküntü alanları turbalıklara *(Moor)* dönüşmüştür: bu alanlardan elde edilen turbalar yakıt olarak kullanıldı; günümüzdeyse turbalıkların büyük bir çoğunluğunda ekim yapılmaktadır (çökürünlü tarım, hayvancılık). *Marschen* (ya da polderler) bölgeleri son derece ilginç yörelerdir; Marschenler'in iki tipi vardır: kıyı Marschenleri ve ırmak kenarlarını biçimlendiren akarsu Marschenleri. Kıyıları koruma programı çerçevesinde, kıyı Marschenleri için son derece önemli koruma çalışmaları başlatılmıştır (kıyı Marschenleri sığır yetiştirilen ünlü bölgelerdir). Kısmi olarak Marschenler'le çevrili haliçler (Dollart, Jade, Weser, Elbe) dışa açılan kapılardır. Doğu Friesland adaları, gerçekte, doğal koruması olmayan Marschenler ya da kum platolarıdır. Kıta ile adalar arasında günde iki kez ortaya çıkan Watt, turistlerin ve balıkçıların eksik olmadıkları bir alandır.

Eyaletin yeraltı zenginlikleri de önemlidir: madenkömürü (Osnabrück), petrol (Celle yakınlarında), doğal gaz, tuz (Hamburg'un G.'inde), demir (Peine yakınlarında, çıkarılması durdurulmuştur). Harz madencilik kütlelerinden biri olmuştur (demir, gümüş, kurşun, kalay, bakır vb.). Sanayi giderek kentlerin çevresinde ve ulaşım yolları kıyısında toplanmaktadır. Eski Hannover krallığı'nın başkenti olan Hannover, hizmetler kesim ve sanayi merkezidir. Otomobil sanayisinin (Wolkswagen, Wolfsburg'da kurulmuştur) kurulduğu alanlar eyaletin batı ve güney sınırında yoğunlaşmış ve burada otomotiv yan sanayisinin gelişmesini sağlamıştır. Sanayinin gelişmesinde su yollarının (Mittellandkanal, Weser, Elbe) yetkinliği de önemli rol oynamış, Elbe ırmağına bir yan kanal yapılmıştır. Demiryolları ve otoyollar bölgeyi dama tahtası gibi bölmelere ayırmaktadır.

SAKSONYA İSVİÇRESİ, alm. **Sächsische Schweiz** ya da **Elbsandsteingebirge,** çekçesi **Děčinské stěny,** Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde ve Çekoslovakya'da bölge, Elbe'nin her iki yakasında. Kretase devrinden kalma kalın kumtaşı tabakaları burada güzel dirseklerle sınırlanan plato halindeki vadilerle kesilir. Önemli ormanlar.

SAKSONYA KATI a. Yerbil. Permi sisteminin katı. (Eşanl. SAKSONİYEN)

SAKSONYA-ALTENBURG, eski alman düklüğü; 1603'te ilkin Meissen markasının (1327'ye doğr.), ardından Saksonya seçiciliğinin mülkü olan topraklarda kuruldu. Saksonya-Altenburg düklüğü, başkanı 1602'de ölen ve mülkleri 1672'de Saksonya-Gothalı Sofu Ernst I'e (→ SAKSONYA-GOTHA-ALTENBURG) geçen Friedrich Wilhelm I'in büyük oğlu olan bir ilk prens sülalesine geçti (1603-1672). 1826'da Saksonya-Hildburghausen dükü Friedrich (1826-1834) ve ardılları yararına ayrı bir düklük durumuna getirildi. 1862'de Prusya'yla birleşen düklük, 1918'de ortadan kalktı (Ernst-August'ün düklükten çekilmesi) ve Thüringen'e katıldı (1919).

SAKSONYA-ANHALT, alm. **Sachsen-Anhalt,** Almanya'da eyalet (Land) Brandenburg, Saksonya, Thüringen ve Aşağı Saksonya eyaletleri arasında yer alır; 20 444 km², 2 964 971 nüf. (1990) Başkenti *Magdeburg.* 1815'te Prusya'nın Saksonya krallığı'ndan aldığı topraklarla Altmark-Magdeburg, Halle ve Halberstadt'tan oluşturulan Saksonya eyaleti Anhalt'ın da katılmasıyla genişleyerek 1947'de rus işgal bölgesinin Saksonya Anhalt Land'ını oluşturdu. Başkenti Halle olan bu birim 1952'de ortadan kaldırıldı ve parçalanarak birkaç yönetim bölümüne ayrıldı. 1990'da iki Almanya'nın birleşmesiyle eski statüsüne kavuşan eyaletin başkenti Magdeburg oldu.

Magdeburg, Berlin'i ülkenin güneyine bağlayan demiryolları için bir kavşak niteliğindedir. İmalat sanayisinin geliştiği bölgede otomobil ve silah fabrikaları, büyük bir gemi yapım tesisi (Magdeburg) deniz dibini tarayan makinelerin üretildiği tersaneler vardır. Eyalet aynı zamanda Almanya'nın önemli linyit yataklarından birini barındırır.

SAKSONYA-COBURG, eski sakson prensliği; Coburg bölgesinde kuruldu, 1347'den başlayarak Wettinler'in, 1485 paylaşımından sonra da bu sülalenin Ernestin kolunun mülkü oldu. 1572'de Yüce Johann-Friedrich'in büyük oğlu (büyük kol) Arabulucu Johann-Friedrich'in prensliği durumuna getirildi, mirasçı bulunmaması nedeniyle küçük kola geçti ve Saksonya-Gotha dükü (1640-1675) Sofu Ernst I'in mülklerine katıldı. Sofu Ernst I'in ikinci oğlu Albrecht'e geçti (1680-1699); Albrecht'in çocuğu olmadığı için, uzun süre çekişme konusu durumuna geldi, sonunda 1680'den beri Saksonya-Saalfeld prensi olan küçük kardeşine kaldı ve Saksonya-Coburg-Saalfeld* prensliğinin oluşmasını sağladı (1714).

SAKSONYA-COBURG-GOTHA, Saksonya-Gotha-Altenburg ailesinin 1825'te ortadan kalkmasından sonra 1826'da kurulan eski sakson prensliği. Saksonya-Altenburg*'dan ayrılan Saksonya-Gotha, Saksonya-Coburg'la (Saksonya-Meiningen dükü yararına Saksonya-Saalfeld, bu prenslikten ayrılmıştı) birleşti. (→ SAKSONYA-COBURG-SAALFELD.)

Bu toprak değiş tokuşundan, Saksonya-Coburg-Gotha prensi olarak Ernst I (1826-1844) adını alan eski Saksonya-Coburg-Saalfeld dükü yararlandı. İzlediği hanedan politikası, Ernst'in sülalesinin egemenliğini 1918'e kadar sürdürmesine olanak verdi. Belçika kraliyet ailesinin kurucusu (1831) olan kardeşi Léopold'ün Belçikalılar'ın kralı seçilmesine yardımcı oldu; ondan sonra düklük tahtına büyük oğlu Ernst II çıktı. Küçük oğlu Albrecht, İngiltere kraliçesi Victoria'yla evlendi (1840). Albrecht'in küçük oğlu Alfred, 1893-1900 arasında Saksonya-Coburg-Gotha'da hüküm sürdü. Saksonya-Coburg-Koháry prensi olan Portekiz'de (1836'da Bragançalı Maria II'yle evlenen Ferdinand [1836-1853], Pedro V [1853-1861], Luis I [1861-1889], Carlos I [1889-1908] ve Manuel II [1908-1910] ve 1887-1946 arasında Bulgaristan'da (Ferdinand I [1887-1918], Boris III [1918-1943] ve Simeon II [1943-1946]) hüküm sürdüler. Hanedanın devrilmesinden (kasım 1918) sonra prenslik, Bavyera tarafından ilhak edilen (1920) Coburg düklüğü dışında, tüm olarak Thüringen'e katıldı.

Deutsches Luftbild



Aşağı Saksonya Hahnenklee-Bockswiese (Harz) sayfiye merkezi

SAKSONYA-COBURG-SAALFELD (Friedrich-Josias, —*prensi*), avusturyalı mareşal (Coburg 1737-*ay.y.* 1815). Avusturya'nın hizmetine girdi, Yedi Yıl savaşı'nda, ardından Türkler'e karşı çarpıştı. 1789' da mareşalliğe getirildi, Hollanda'da başkomutanlık yaptı (1792), Neerwinden'de Dumouriez'yi yendi, Fransa'nın kuzeyini istila etti. Fleurus'te Jourdan'a yenildi (1794), Hollanda'yı boşalttı ve emekliye ayrıldı. Çağdaşlarına göre "Pitt ve Coburg", Fransa'ya karşı güç birliği eden Avrupa'yı simgeliyorlardı.

SAKSONYA-COBURG-SAALFELD, eski Saksonya prensliği; Saksonya-Coburg ile Saksonya-Saalfeld'in birleşmesinden (1699) sonra 1714'te prenslik haline geldi. 1826'da, Saksonya-Gotha'yı fetheden hükümdarı Ernst I'in, Saksonya-Saalfeld'i Saksonya-Meiningen* düküne bırakması ve yeni bir prenslik olan Saksonya-Coburg-Gotha*'da hüküm sürmeye başlaması üzerine ortadan kalktı.

SAKSONYA-EİSENACH, eski sakson prensliği; ilk kez Wettin sülalesinin büyük Ernestin kolundan Johann-Friedrich II'nin küçük oğlu yararına bağımsız bir prenslik olarak kuruldu (1572-1638). 1640'ta yeniden Saksonya-Weimar*'a dönen bu prenslik, 1641'de Saksonya-Weimarlı Wilhelm'in küçük kardeşi Albrecht yararına yeniden kuruldu. Saksonya-Weimarlı Wilhelm ölünce (1644) Albrecht, bu prensliği miras olarak aldı ve küçük oğullarından Adolf-Wilhelm'e devretti (1644-1668). Prenslik mirasçısı kalmadığı için 1668'de Saksonya-Marksuhl'a katıldı.

SAKSONYA-GOTHA, 1640'ta, Saksonya-Weimarlı Wilhelm ve Saksonya-Eisenachlı Albrecht'in küçük kardeşleri Saksonya-Gothalı Sofu Ernst I yararına kurulan (1640-1675) eski sakson prensliği. Saksonya-Coburg (1641) ve Saksonya-Altenburg'un katılmasıyla (1672) genişledi, Sofu Ernst I tarafından büyük oğlu Friedrich I'e bırakıldı (1675) ve Saksonya-Gotha-Altenburg* düklüğünü oluşturdu. 1680'de hükümran Saksonya-Gotha-Altenburg dükünün küçük kardeşleri yararına, birkaç kola ayrıldı: Saksonya-Coburg, Saksonya-Meiningen, Saksonya-Hildburghausen ve Saksonya-Saalfeld.

SAKSONYA-GOTHA-ALTENBURG, eski sakson prensliği; Saksonya-Gothalı Sofu Ernst I'in büyük oğlu yararına 1675' te kuruldu. 1680'de bağımsız düklükler durumuna getirilen birçok bölgeye ayrıldı (→ SAKSONYA-GOTHA), hanedanının sönmesi üzerine 1895'te ortadan kalktı, toprakları 1826'da yeni Saksonya-Coburg-Gotha* ve Saksonya-Altenburg* düklüklerine geçti.

SAKSONYA-HİLDBURGHAUSEN, eski Saksonya prensliği; 1680'de Saksonya-Gotha dükü Sofu Ernst I'in altıncı oğlu Saksonya-Hildburghausen dükü Ernst yararına kuruldu (1680-1715). Düklük, 1826' da Saksonya-Meiningen* ve Saksonya-Altenburg* arasında paylaşıldı.

SAKSONYA-JENA, eski Saksonya prensliği; Saksonya-Weimar'ın kısmi ve geçici olarak parçalanması sonucu ortaya çıktı (1662-1690). 1690'da Saksonya-Marksuhl'a katıldı.

SAKSONYA-LAUENBURG, bazen **Aşağı Saksonya** denir, eski alman düklüğü. Saksonya-Wittenberg düklüğü gibi, Saksonya düklüğünün dük Albrecht I'in oğulları arasında paylaşılmasından doğdu (1260). Johann I'den (1260-1285) Julius-Franz'a (1666-1689) kadar Saksonya-Lauenburg'da hüküm süren Ascania hanedanının bu büyük kolu, Saksonya-Wittenbergliler'in küçük koluna verilen (özellikle 1356'da ve 1422'de) Seçicilik unvanının kendi hakkı olduğunu ileri sürdü, ama Magnus'un saltanatı sırasında (1530-1543) bundan vazgeçti. Julius-Franz ölünce (1689), hem Lüneburg-Celle dükü Georg-Wilhelm, Danimarka kralı ve hem de Wettin sülalesinden Saksonya Seçici prensi Johann-Georg IV (öl. 1694) düklük üzerinde hak iddia etti. Johann-Georg IV' ün haklarına rağmen (Wettin ve Saksonya-Lauenburg sülaleleri arasında yapılan 1507 ve 1671 antlaşmaları) Georg-Wilhelm, Ratzeburg'u işgal etti (1689). Düklük, 1702'de Hannover'e, sonra Danimarka' ya (1815-1864) bağlandı; 1865'te Prusya ve 1870'te de Alman İmparatorluğu'yla birleşti.

SAKSONYA-MARKSUHL, Saksonya-Weimar'ın kısmi ve geçici parçalanmasından doğan eski Saksonya prensliği. Saksonya-Eisenach (1668) ve Saksonya-Jena'nın (1690) miras yoluyla katılması üzerine genişleyen Saksonya-Marksuhl, hanedanının sönmesinden (1741) sonra Saksonya-Weimar'ın içinde eridi (1741). [→ SAKSONYA-WEİMAR-EİSENACH.]

SAKSONYA-MEİNİNGEN, eski Saksonya düklüğü; 1680'de, Saksonya-Gotha dükü Sofu Ernst I'in üçüncü oğlu Bernhard I'in yararına kuruldu (1680-1706). 1826'da Saksonya-Meiningen-Hildburghausen* düklüğüne katıldı.

SAKSONYA-MEİNİNGEN-HİLDBURGHAUSEN, eski Saksonya düklüğü; 1826'da Saksonya-Hildburghausen*' in bir bölümünün ve (Saksonya-Coburg-Saalfeld*'den ayrılan) Saksonya-Saalfeld' in tümünün Saksonya-Meiningen'e katılmasıyla kuruldu. 1871'de Alman İmparatorluğu'na bağlanan düklük, 1918 sonunda ortadan kalktı ve Thüringen'e ilhak edildi (1920).

SAKSONYA-SAALFELD, eski Saksonya prensliği; 1680'de, Saksonya-Gotha dükü Sofu Ernst I'in en küçük oğlu yararına kuruldu. Saksonya-Coburg'un katılmasıyla (1699) büyüyen prenslik, Saksonya-Coburg-Saalfeld* adını aldı (1714).

SAKSONYA-WEİMAR, eski sakson prensliği; Seçici prens Johann-Friedrich I'in iki oğlu arasındaki 1556 paylaşımı sırasında Saksonya sülalesinden Ernestin kolunun küçük soyundan saksonyalı prens Johann-Wilhelm'in küçük oğlu yararına kuruldu (1556-1573). 1572'de Johann-Wilhelm, Johann-Friedrich II'nin oğulları olan iki yeğeni yararına Saksonya-Coburg* ve Saksonya-Eisenach'tan feragat etti. Saksonya-Gotha'yı kapsayan, Saksonya-Coburg (1633) ve Saksonya-Eisenach'ın (1638) katılmasıyla büyüyen, buna karşılık daha önce Saksonya-Altenburg'u yitiren (1603) prenslik, Johann-Friedrich'in üç oğlu arasındaki 1640 paylaşımı sırasında sadece Saksonya-Weimar düklüğüyle sınırlandı. Hükümdarı Wilhelm (1640-1662), küçük kardeşi Albrecht ölünce (1644) Saksonya-Eisenach*'ı tevarüs etti, ama küçük oğlu Adolf-Wilhelm'e (1644-1668) devretti. Wilhelm'in 1662'de ölmesi üzerine Saksonya-Weimar, Saksonya-Marksuhl* ve Saksonya-Jena*'nın, Wilhelm'in küçük oğulları Johann-Georg (1662-1686) ve Bernhard (1662-1678) lehine prenslikten ayrılmasıyla küçüldü. Ama, Saksonya-Marksuhl sülalesinin sönmesi (1741) üzerine Saksonya-Weimar prensi Ernst-August I, bu sülalenin mallarını tevarüs etti ve Saksonya-Weimar-Eisenach* prensi unvanını aldı.

SAKSONYA-WEİMAR (Bernhard, —*dükü*), alman general (Weimar 1604-Neuenburg, Baden, 1639), Saksonya-Weimar dükü Johann'ın küçük oğlu. Protestan bir prensti. Danimarka kralı Christian IV'e (1625-1631), sonra İsveç kralı Gustaf II Adolf'a (1631) hizmet etti. Gustaf II ölünce (1632) İsveç ordusuna komuta etti, Lützen zaferinin kazanılmasını sağladı (1632), ama Nördlingen bozgununa engel olamadı (1634). Prag barışı'ndan (1635) sonra Fransa'nın hizmetine girdi ve Louis XIII'le Saint-Germain-en-Laye antlaşması'nı yaptı (26-27 ekim 1635); bu antlaşmayla ordusunu kralın hizmetine verdi ve kraldan Alsace landgraflığıyla Haguenau bailli'liğini aldı. 1636'da imparatorluk kuvvetlerine karşı Bourgogne'un savunmasına katıldı. 1638'de Laufenburg, Waldshut ve Rheinfelden'i ele geçirdi, beş ay süren kuşatmadan sonra da Brisach'ı aldı (aralık 1638). Lorraine ve Franche-Comté'yi fethetmeyi tasarladığı bir sırada öldü. Ölümünden sonra Alsace'taki topraklan Fransa'ya geçti ve ordusu da Guébriant sayesinde fransız komutası altına girdi.

SAKSONYA-WEİMAR-EİSENACH düklüğü (1741-1815), sonra *grandüklük* (1815-1918), eski sakson prensliği. 1741'de Saksonya-Weimar* ve Saksonya-Eisenach ile Saksonya-Jena'yı tevarüs eden Saksonya-Marksuhl* sülalelerinin topraklarının Saksonya-Weimar dükü Ernst-August I yararına bir araya getirilmesiyle kuruldu. Sanat ve edebiyat koruyucusu olan; Goethe, Schiller ve Herder'i sarayında konuk eden Karl August (1775-1828) sayesinde Saksonya-Weimar-Eisenach, Avrupa'nın en parlak düşün merkezlerinden biri oldu. Ren konfederasyonu'na katıldı (1806), bununla birlikte Viyana kongresi'nde topraklarının genişletilmesini sağladı ve grandüklüğe dönüştü. Öbür alman devletlerinden önce bir anayasaya kavuşan bu prenslik, liberal akımın Almanya'daki en önemli merkezi oldu. Prusya'nın müttefiki olan prenslik (1866) Kuzey Almanya konfederasyonu'na (1867), sonra Karl Alexander'in saltanat döneminde (1853-1901) Alman İmparatorluğu'na (1871) katıldı; Karl Alexander'in ardılı Wilhelm Ernst (1901-1918), 1918'de Weimar Cumhuriyeti lehine tahttan feragat etti. Weimar Cumhuriyeti 1920'de Thüringen eyaletine katıldı.

SAKSONYA-WİTTENBERG, Yukarı Saksonya da denir, eski alman düklüğü; Saksonya-Lauenburg düklüğü gibi, Saksonya düklüğünün, dük Ascanialı Albrecht I'in oğulları arasında paylaşılmasından doğdu (1260). Albrecht I'in küçük oğlu Albrecht II'ye bırakılan (1260-1298) düklük, seçiciliğe yükseltildi (1356) ve böylece tarihi, Saksonya* seçici düklüğünün tarihiyle birleşti.

SAKULETE ya da **SAKULTA** → SAKOLETA.

SAKURA a. (japonca *sakura*, kiraz ağacı, kiraz çiçeği). japon kiraz ağacı. (Bol çiçekli bu ağaç, japon ressamlarının seçkin temalarından biridir.)

SAKURA, Japonya'da kent, Honşu (Çiba ili) adasında, Tokyo'nun doğusunda; 144 688 nüf. (1990).

SAKY a. (ar. *saky*). *Esk.* **1.** Sulama, su verme. **—2.** *Saky-i ma*, su dağıtma. ‖ *Saky-i maadin*, madenlere su verme.

SAKYOL → PULUR HÖYÜK.

SAL a. **1.** Birçok kalın direğin yan yana getirilerek birbirlerine bağlanmasıyla ya da şamandıra, fıçı, bidon, vb. cisimlerin üzerine kaplama tahtaları çakılmasıyla oluşturulan basit yüzer cisim. (Genellikle göl ve nehirlerde yük ve yolcu taşımada kullanılan sallar, denizde kıçtan kara yatan gemilerin kıyıyla bağlantısını sağlar.) **—2.** *Cankurtaran salı*, herhangi bir tehlike (batma, çatışma, yangın, vb.) anında kullanılmak üzere gemilerde bulunan ve kazazedelerin yaşamlarını belli süre devam ettirecek malzemelerle (ilaç, tatlı su, gıda maddeleri, olta takımı, işaret araçları) donatılmış altı düz yüzer araç. **—3.** *Yörs.* Tabut.
—Esk. sil. Yayın kabza* boğazı ile kasan* bölümleri arasındaik yassı kısmı. (Yayın kollarını ters yönde kasar ve yayı güçlendirir. Salın kasan ile birleştiği noktaya *kasan başı* denir.)
—Ormanc. *Tomruk salı*, suda yüzdürülerek taşınmak üzere yan yana birbirine bağlanmış tomruk dizisi.

Lauros-Giraudon



Saksonya-Weimar dükü Bernhard, XVII. yy. flaman okuluna ait bir portreden ayrıntı *Versailles şatosu*

SAL a. (ar. *şal*ᶜ). *Esk.* Kellik, dazlaklık.

SÂL a. (fars. *sal*). *Esk.* **1.** Yıl, sene: *"Bu kadar mâh u sâl geçti"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Sâl-be-sâl*, yıl yıl, yıldan yıla: *"Sâl be sâl evrak-ı eşcâr inkılabı olmasa"* (Niyazi, XVII. yy.). ‖ *Sâl-dide* → SÂLDİDE. ‖ *Sâl-hurde* → SÂLHURDE. ‖ *"Sâl-i hal*, içinde bulunulan yıl. ‖ *Sâl-i kebise*, artık yıl.

SAL a. Himalaya'nın bazı bölgelerinde ormancıların çok önem verdiği, örneğin *Shorea robusta (dipterocarpaceae)* gibi botanik bakımından çok değişik türden birtakım ağaçlara Hindistan'da verilen ad. (Afrika'da bu ad *Parinarium macrophyllum*'a verilir.)

-SAL [-SEL]. Yapım eki. **1.** Ad soylu sözcüklerden genellikle sıfat görevinde kullanılan sözcükler türetir: *duygusal* (duygu-sal), *kutsal* (kut-sal), *bitkisel* (bitki-sel), *kumsal* (kum-sal), *bilimsel* (bilim-sel) vb. **—2.** Fiillerden, fiilin karşıladığı eylemle ilgili anlamında sıfatlar yapar: *görsel* (gör-sel), *işitsel* (işit-sel), *uysal* (uy-sal) vb.

SAL, Rusya'da ırmak, Aşağı Don'un kolu (sol kıyıdan); 798 km (havzası 21 300 km^2).

SAL *(İlha do)* [*Tuz adası*], Cabo Verde takımadasında (Rüzgâr adaları) küçük ada. Uluslararası havalimanı. Tuzlalar.

SALA a. (ar. *şala*). **1.** İsl. Namaz vaktinin yaklaştığının ya da bir müslümanın öldüğünün müezzinler tarafından cemaate belli sözlerle duyurulması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sala vermek*, namaz vaktinin geldiğini (minareden) sala okuyarak duyurmak.

—*Esk.* **1.** Meydan okuma. **—2.** Mahalle çocuklarının kavgası, başka mahallenin çocuklarıyla yaptıkları taş kavgası.

—Din ve Müz. Cami müziğinde bir doğaçlama formu. (Cemaati camiye çağırmak için müezzin tarafından minareden okunur. Sala, cuma günü öğlen ezanından önce okunursa *cuma salası*, cenaze namazı kılınacağını haber vermek için okunursa *cenaze salası*, sabah ezanından önce okunursa *sabah salası* adını alır. Ne amaçla okunursa okunsun, arapça metin genellikle aynıdır. Araya türkçe beyitler sokulabilir. Osmanlılar döneminde kimi besteciler, sala metnini bestelemişlerdir. Bunların en ünlüsü Itri'nin *Dilkeşhâveran sala*'sıdır.)

—Esk. sil. *Sala azmayişi*, menzil ve koşu oku. ‖ *Sala koşusu*, okçulukta uygulanan yarışmalardan biri. (Aynı örnek yay ile yalnızca yaşlıların katıldığı bir yarışmaydı.)

—ANSİKL. Sala verilmesinin asıl amacı namaz vaktinin yaklaştığını duyurarak cemaatin hazırlanmasını sağlamaktır. Bu duyurunun kaynağını, Hz. Peygamber'i sabah namazına uyandırmak için Bilali Habeşi' nin Hz. Muhammet'in evinin önünden geçerken "es-Salat!" diye seslenmesine kadar götürenler vardır. Eskiden kent ve kasabalarda cami kayyumlarından biri namaz vaktinden önce cami çevresinde dolaşıp "Vakt-i sala ey müminler!" diyerek halkı namaz kılmaya çağırırdı. Cuma günleri cuma namazından, kutsal gecelerde yatsı namazından önce minareden müezzinlerin "es-Selatü ve's selam aleyke yâ Resulallah..." sözleriyle başlayarak sala okumaları, zamanımızda oldukça yaygındır. Eskiden, önde gelen birinin ölümünü duyurmak için de sala okunurdu. Günümüzde bu gelenek daha da yaygınlaşmış, her müslümanın ölümünü duyurmak için sala verilmesi gelenekleşmiştir.

SALA. Tar. coğ. Mauretania Tingitana' da roma kolonisi (bugün *Şella*). Mezar olduğu sanılan bir yapı ve bulunan çanak çömlek burada Fenikeliler'in daha İ.Ö. 700'de koloni kurduğunu gösterir. Juba II ve Ptolemaios dönemlerinde kent büyük bir refaha ulaştı (bu hükümdarların krallık tapınağında bulunan güzel heykelleri). Ptolemaios'un tahttan indirilmesi sırasında yakılıp yıkılan Sala, kentin decuriolarının 144'te çıkardıkları bir kararnameden (latin epigrafisinin en önemli metinlerinden biri) anlaşıldığına göre, yeniden yapıldı. Baquates halkının tehdidi altında bulunmasına karşın, Sala'da, capitoliumun yanı sıra, bir roma kentinin bütün alışılmış yapıları vardı. Constantinus döneminde kent hâlâ Romalılar'ın işgalindeydi.

SALA, İsveç'te (Västmanland) kent, Sagå kıyısında; 12 000 nüf. Ortaçağ'dan beri gümüş madenleri (günümüzde tükenmiştir; maden müzesi) sayesinde bilinen kent hep bir sanayi (tuğla, mobilya, makine fabrikaları, tekstil) merkezi oldu. Gotik kilise (XV. yy. freskleri) ve XVII. yy.'da yapılmış kraliçe Christina kilisesi. Müzeler.

SALA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia ya da Lydia bölgesinde kent, Roma imparatoru Domitianus döneminde *Domitianopolis* adını aldı. Üzerinde Kybele, Zeus, Hera, Aphrodite, Apollon, Hermes, Hygieia, Telesphoros, Dionysos betimleri bulunan sikkeler bastı.

SAL'A, Slovakya'da kent, Bratislava' nın doğusunda yer alır; 7 700 nüf. Sanayi (selüloz, gübreler, sentetik kauçuk) merkezi.

SALA (Angelo), italyan kimyacı (Vicenza 1576-öl. 1637). Mecklenburg dükünün hekimliğini yaptı, 1617'de metallerin metal tuzlarında karşılıklı olarak yer değiştirme düzenini belirledi. Bakır sülfatı bozundurarak hazırladığı "vitriyol yağı"nı (sülfürik asit) konu alan bir kitap yazdı.

Salaam tiki, nedeni bilinmeyen ve yaşamın ilk aylarında ortaya çıkarak baş, kol ve bacak kıvrılmasına yol açan tonik kas spazmlarının yanı sıra, önemli bir psikomotor gerileme ve elektroansefalogramda karakteristik değişiklikler gösteren hastalık. Genellikle A.C.T.H. ya da türevleriyle tedavi edilir. (Eşanl. WEST SENDROMU, KIVRILMA SPAZMLARI, ÇOCUK SPAZMLARI.)

SALABERRY (Charles Michel D'İRUMBERRY DE), kanadalı subay (Beauport 1778-Chambly 1829). Amerikalılar'a karşı Châteauguay* zaferini kazandı (ekim 1813).

SALABET, -ti a. (ar. *şalābet*). *Esk.* **1.** Sağlamlık, peklik: *"Tazyik ile ağaç salabetini iktisap etmiş mukavvadan ufacık bir masanın üzerinde..."* (E. E. Talu). **—2.** Metanet, dayanıklılık: *"...onun muhteşem salabeti önünde bir küçük duman haline inkılab ederek dağılmıştı"* (Neyzen Tevfik).

SALABETLİ sıf. (ar. *şalabet*'ten). *Esk.* Dayanıklı, sağlam.

SALABURUN a. **1.** Kabasorta donanımlı yelkenlilerde, trinket ve mayıstra yelkenlerinin gradin yakalarını, serene sarmak için kaldırmada kullanılan selviçe. **—2.** *Salaburun astarı*, sürekli sürtünme nedeniyle yelkenlerin aşınmasını önlemek için, salaburunların altlarına rastlayan bölümlerine dikilen ikinci kat yelken bezi.

SALACAK a. Üstünde ölü yıkanan kerevet; teneşir.

SALACAK, İstanbul'un Üsküdar ilçesine bağlı semt ve iskele; Kız kulesi'nin karşısındadır. Kıyıya, Harem'le Üsküdar'ı bağlayan büyük bir yol açılmıştır. Geçmişte eski tip evleriyle dikkati çeken Salacak günümüzde bu özelliğini yitirmiştir.

SALACAR → SALAYAR.

SALACİA. Rom. mit. Deniz tanrıçası; tuzlu suyun kişileştirilmiş biçimi.

SALACROU (Armand), fransız yazar (Rouen 1899 - La Havre 1989). Vodvil'le metafizik dram arasında yer alan oyunlarında, "insanlık durumu üzerine dramatik düşünme"ye yönelmek istedi (*Hür kadın* [Une femme libre], 1934; *l'Inconnue d'Arras* [1935]; *Histoire de rire* [1939]; *Üç yıldan sonra* [la Marguerite], 1942; *Pourquoi pas moi?* [1950]; *le Miroir* [1956]; *Comme les Chardons...* [1964]). *Durand Bulvarı*'nda (Boulevard Durand) [1961] ise sosyalist ideallerinden vazgeçmediğini gösterdi. Anılarını, *Dans la salle des pas perdus* (C'était écrit [1974]; *les Amours* [1976]) başlığı altında topladı. (Goncourt akad., 1949.)

SALAÇOR deresi, Rize dağlarının en yüksek doruklarından birini oluşturan Dilek dağının (3 711 m) G. yamaçlarından doğarak İspir'in yaklaşık 15 km. K.-D.'sunda Çoruh'a kavuşan akarsu. Vadisinin yüksek kesimi buzul devrinin izlerini taşır.

SALADO *(rio)*, Arjantin'deki birçok akarsuyun adı: *Ajos del Salado*'nun güney yamacından doğan biri (uzunluğu yaklş. 2 000 km), Pampa'nın batısında, kurak mevsimde acısulu gölcükler dizisi oluşturarak G.'e doğru akar; yağışlı mevsimdeyse río Colorado'ya kavuşur; bir başkası (hemen hemen aynı uzunluktadır), Pampa'nın kuzeyini akaçlar ve Santa Fe yakınında sağ kıyıdan Paraná'ya kavuşur.

SALAH a. (ar. *şalaḥ*). *Esk.* **1.** Düzelme, iyileşme. **—2.** Dinin yasakladıklarından çekinme, dine bağlılık. **—3.** Barış, asayiş. **—4.** *Salah bulmak*, iyileşmek, düzelmek.

Salah Bey tarihi, Salah Birsel*'in bir dizi yapıtına (*Kahveler kitabı* [1975], *Ah Beyoğlu vah Beyoğlu* [1976], *Boğaziçi şıngır mıngır* [1980], *Sergüzeşt-i Nono Bey ve elmas Boğaziçi* [1982], *İstanbul-Paris* [1983]) verdiği genel ad. Dizide yakın geçmişin olayları, osmanlı tarih ve uygarlığı, batılılaşma, İstanbul'un tarih ve kültür değerleri, edebiyatçıların dünyası vb. ele alınır. Tarih kitaplarına, incelemelere, anı yapıtlarına dayanan malzeme yazarın kendi gözlemleriyle de beslenir. Konulara hoşgörülü bir eleştiriyle yaklaşılır. Anlatımda deneme ve söyleşi türlerine yatkın özellikler görülür.

SALAHAN a. (ar. *şala* ve fars. *ḫan*'dan *şalā-ḫān*). *Esk.* **1.** Müezzin. **—2.** Meydan okuyan kimse.

SALAHİ (Abdullah), türk yazar, şair (Balıkesir 1718 ?-İstanbul 1782). Öğrenimini tamamlamak için geldiği İstanbul'da Tahvil kalemi'ne devam etti. Hekimoğlu Ali Paşa'nın divan efendisi oldu. Şeyh Cemalettin Uşşaki'ye bağlanarak görevini bıraktı; yedi yıl inzivada yaşadı. Mustafa III dönemi ileri gelenlerinden Tahir Ağa'nın Fatih'te yaptığı tekkeye şeyh oldu. Hadis, fıkıh, tasavvuf, dil ve edebiyat konularında 60'a yakın yapıtı bulunmaktadır. Bunlar arasında Mevlana, Niyazi-i Mısri, Eşrefoğlu gibi ünlü mutasavvıfların yapıtlarının şerhleri de yer alır. Bazıları arapça ve farsça olan 204 naatını kapsayan eksik bir *Divan*'ı (Süleymaniye ktp., Esat Efendi böl. 2650/1) vardır. Öteki yapıtlarından bazıları: *Kavaid ül-irab* çeviri ve şerhi, *Mefatih-i deriye* adlı farsça dilbilgisi kitabının şerhi, *Makamat-ı hamidiye* adlı belagat kitabının çeviri ve şerhi *(Riyaz ül-kavaid)*.

SALAHİ BEY Safiye Sultanzade Hafidi, asıl adı **Mehmet Selahattin,** türk yazar (İstanbul 1857-*ay. y.* 1910). Abdülhamit II döneminde ayrıca sansürcülük görevi de yapan Teftiş ve muayene encümeni üyeliğinde bulundu. Matbaayı âmire müdürlüğü yaptı. Posta ve telgraf meclisi reis vekilliğine atandı. *Tercüman-ı hakikat*, Dimitri Nikolaidis'in *Servet* (1891) gazetelerinde yazıları çıktı. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra jurnalcilik suçlamasıyla rütbesi ve memuriyeti elinden alındı. *Bir türk diplomatının evrak-ı siyasiyesi* (1889), *Bir türk diplomatı Mustafa Reşit Paşa* (1889), *Muallim Naci* (1892) ve Namık Kemal'in yazdığı *Tarih*'in basılmasını jurnal edip engelleyenin kendisi olmadığını belgelerle açıklayan *Merhum Kemal Bey'in tarihi meselesi* (1909) gibi yapıtları vardır. Tanınmış kitabı, *Kamus-ı osmani* adlı türkçe sözlüğüdür (1897-1906, 4 bölüm).

SALAHİYE-İ HALVETİYE a. Halvetiye tarikatının kollarından biri. (Balıkesirli Abdullah Selahattin Efendi tarafından kuruldu [XVIII. yy. ortaları]. Sünni ilkelere bağlı bir tarikattır; ayin törenleri, erkân ve adabı halvetiye gibidir; ibadete de büyük önem verir.)

SALAHİYET → SELAHİYET.

SALAHİYETTAR sıf. (ar. *ṣalāḥiyyet* ve fars. *dār*'dan *ṣalāḥiyyet-dār*). *Esk.* Yetkili, yetki sahibi.

SALAK sıf. *Tkz.* Aptalca ve beceriksizce davranan kimse için kullanılır; aptal, budala, bön: *Önüne baksana salak! Ne salaksın, okumadığın bir yazının altını nasıl imzalarsın.*

SALAK → SALIK.

SALAKÇA sıf. Salak bir kimsenin yapabileceği, ona yakışır şey için kullanılır: *Salakça bir öneri. Salakça bir laf.*
◆ be. Salak bir kimseye yakışır biçimde: *Bu konuda çok salakça davrandın.*

SALAKLAŞMAK gçz. f. Bir salağa yakışır davranışlarda bulunmak, salakça davranmaya başlamak.

SALAKLIK a. **1.** Salakça davranan bir kimsenin davranışlarının niteliği. **—2.** Salakça, aptalca yapılan iş: *Salaklık etmek.*

SALAKO a. 1914'e kadar, tonkinli ve annamlı avcı birliklerinin üniformasının nizami başlığı.

SALALA, Umman sultanlığı'nda liman, Umman denizi kıyısında. Zufar'ın başlıca ticaret merkezi. Havalimanı. Turizm merkezi.

SALALAR ya da **SALARLAR,** Batı Çin'de yaşayan ve bir türk dili konuşan yaklaşık 35 000 nüfuslu (1970) halk. Sarı ırmak kıyılarında tahıl tarımıyla geçinen ve hanefi müslümanlığı benimseyen köylülerden oluşan bu halkın yerelciliği Çin hükümet yetkililerinin bastırma önlemlerine neden oldu. Aile yapıları islamlığın derin etkisini taşır.

SALAM a. (ital. *salame*'den.) **1.** Bes. san. Etten yapılan bir tür soğuk yiyecek. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** *Salam taktiği,* aşamalı bir biçimde yürütülen yayılma taktiği. Buna göre, bağımlı hale getirilmek istenen ülkeler teker teker ele geçirilirken, daha sonra ele geçirilmesi düşünülen ülkelerin müdahalesi önlenir.
—ANSİKL. Bes. san. Salam irice kıyılmış sığır ya da domuz eti, yağlarıyla karıştırılarak ya da koyun eti ve koyunun kuyrukyağıyla yapılır. Yağ, sinir ve lenf bezleri ayıklanan etler, el ayası büyüklüğünde doğranır, üzerine tuz, sodyum nitrat ve sodyum nitrit serpilerek iyice karıştırılır. Kıyma makinesinden geçirilen et, soğuk hava depolarında üstü açık kaplarda 16 -17 saat olgunlaşmaya bırakılır, bu sırada katılan tuzların etkisiyle rengi sabitleşir. Yeniden kıyma makinesinden geçirilir, içine toz karabiber, kişniş, kırmızı biber, zencefil vb. baharat konur. Karıştırma işleminden sonra yoğurma makinelerine aktarılır; bu sırada içine yağ parçaları ve tane karabiber katılır. İyice yoğrulduktan sonra bağırsakların içine doldurulur ve uçları bağlanarak füme fırınına verilir. Kışın 60 -70 °C, yazın 40-50 °C'ta 20-25 dakika bekletilir; aynı fırında 45 dakika gürgen talaşı dumanına tutulur. Bu işlemden sonra suyu 70-77 °C olan kazanlara atılarak pişirilir. Pişme süresi salamın türüne göre 3,5-5 saat arasında değişir. Bazı tür salamlar, pişme işleminden sonra bir gece düşük ısılı fırında bekletilir, soğutulduktan sonra satışa sunulur. Salamın halk tipi salam, macar salamı, polonya salamı, mortadella salamı, galantina (dilli salam), krakova salamı gibi birçok türü vardır.

SAL'AM a. (ar. *ṣal'am*). *Esk.* "Sallallahü aleyhi ve sellem" cümlesinin kısaltılmış biçimi.

SALAM (Abdüs), pakistanlı fizikçi (Chang 1926). 1964'te Trieste Uluslararası kuramsal fizik merkezi'nin müdürlüğüne atandı. 1967'de, atomların kohezyonunu sağlayan elektromanyetik etkileşimle, ani bozunmalara neden olan zayıf etkileşimi birlikte ele alan bir kuram önerdi, 1979'da Nobel fizik ödülü'nü amerikalı Glashow ve Weinberg ile paylaştı. Ayrıca Üçüncü dünya ülkelerinin bilimsel ve teknik konulardaki gereksinimlerinin savunucusu oldu.

SALAMANCA, İspanya'da kent, Castilla León'da il merkezi, Tormes kıyısında, 162 037 nüf. (1990). İspanya'nın en ünlü üniversitesini kapsayan Salamanca etkin bir kültür merkezidir. Ayrıca, yönetim, ticaret ve özellikle turizm açısından da gelişmiştir. *—Salamanca ili,* 12 336 km²; 368 060 nüf. (1990). İl merkezi çevresinde geniş ovalar uzanır (yaygın yöntemlerle davar yetiştiriciliği, tahıl ve baklagil tarımı); G.'e doğru, merkezi sıradağın (Peña de Francia) ıssız dağları yükselir.
—Tar. Gümüş yolu üzerinde bulunan Antikçağ kenti *Salmantica,* Annibal tarafından alındı (İ.Ö. 217), sonra bir roma yerleşmesi oldu. Ardından sırasıyla Vizigotlar'ın ve Mağribliler'in (VIII. yy.) eline geçti. Alfonso VI kenti mayıs 1085'te geri aldı. Bir piskoposluk (XI. yy.) ve üniversite (XIII. yy.) merkezi olan Salamanca, özellikle XVI. yy.'da gelişti: hukukçuları, tanrıbilimcileri ve düşünürleri, Avrupa'nın en canlı aydın çevrelerinden birini oluşturdular.
—Güz. sant. Salamanca, gözalıcı anıtlar bakımından İspanya'nın en zengin kentlerinden biridir: roma köprüsü; aydınlık kulesi, avlusu, mücear üslubunda bir kubbeyle örtülü eski rahipler salonuyla (bugün Talavera capellası) XI.-XII. yy.'dan kalma Catedral Vieja; yapımına 1513'te J. ve R. Gil de Hontañón tarafından başlanan, XVIII. yy.'da tamamlanan Catedral Nueva; XII.-XIII. yy.'a ait S. Martín capellası; tahkimli "del Clavero" kulesi (XV. yy.); XVI. yy. başlarından kalma eski üniversitedeki (plateresco üslupta ünlü bir cephesi vardır) Escuelas Mayores ve Escuelas Menores; S. Esteban dominiken rahibeler manastırı (plateresco üslupta cephe; J. de Churriguera'nın gerçekleştirdiği büyük sunakarkalığı; iki avlu); ispanyol Rönesans'ının en güzel patiolarından birinin yer aldığı Colegio del Arzobispo (ya da "de los Irlandeses", XVI. yy.); S. Ursula, del Espíritu Santo, de las Dueñas kilise ve manastırları; çok sayıda eski saray ve ev (R. Gil de Hontañón'un yaptığı Casa de la Salina ve Monterrey sarayı; Casa de las Muertes, Casa de Anaya vb.); yapımına J. Gómez de Mora tarafından başlanan, XVII. yy.'daki en güzel ispanyol yapılarından biri sayılan eski cizvit koleji la Clerecía; aynı dönemden kalma las Agustinas kilisesi (ana sunakta Ribera'nın yapıtı *Meryem Ana'nın günahsız gebeliği*); A. Churriguera'nın planlarına göre yapılan ve hiç kuşkusuz İspanya'nın en güzel meydanı olan, Belediye sarayı'nın da bulunduğu Plaza Mayor. İl müzesi.

SALAMANDRA a. Zool. Bazen semendere verilen ad.
—Isıt. havld. Yavaş yanmalı bir soba tipinin tescil edilmiş adı.

SALAMANDRİDAE a. Zool. SEMENDERGİLLER familyasının bilimsel adı.

SALAMANJE a. (fr. *salle à manger*). Yemek odası.

SALAMBO → SALAMMBO.

SALAMİS, Kıbrıs'ta eski site (Gazi Mağusa yakınında). İ.Ö. 1100'e doğru kuruldu. Kendi kentini terk eden Enkomi halkı buraya yerleşti (1075'e doğr.). I. binyıl'da adanın en önemli sitesi ve Ege'den gelen kültürün egemen olduğu bir krallığın merkeziydi. VIII.-VII. yy.'dan kalma kral mezarları, *İlyada*'da anlatılan mezarlara benzemektedir (kurban edilmiş atlar ve insanlar). Kentin efsanevi kurucusu Teukros'un soyundan geldiğini iddia eden hanedan bir Fenikeli tarafından devrildiyse de (430'a doğr.) Evagoras I'le birlikte yeniden kuruldu (411'e doğr.-374); Evagoras, adının birliğini ve bağımsızlığını sağlamaya çalıştı, ama başaramadı. Son Salamis kralı Nikokreon (331-311), Ptolemaios tarafından intihar etmek zorunda bırakıldı. Kıbrıs'ta Lagos hanedanının idari merkezi olan site, Roma çağında, Baf (Paphos) karşısında ikinci plana düştü ve 648'de de Araplar tarafından yıkıldı.

SALAMİS, Aighina körfezinde (Attike *nomos*'u) yunan adası, Pire'nin B.'sında; 93,2 km²; 18 400 nüf. Merkezi *Salamina.* Atina-Pire yerleşme alanıyla bütünleşmiştir. Tersaneler.
—Tar. Salamis, Aighina'nın egemenliği altındaydı. Ancak, geleneğe göre adada daha önceleri Telamon'un oğlu Aias'ın hüküm sürdüğüne inanılırdı. İ.Ö. 632'de Megara ile Atina arasında çatışma konusu olan Salamis, Solon sayesinde 612'de Atina'ya bağlandı ve sitenin topraklarına katıldı. İkinci Med savaşı sırasında, 480 yılının 29 eylül günü Spartalı Eurybiades ile yardımcısı Themistokles'in komuta ettiği yunan donanması, Kserkses'in donanmasını Salamis önlerinde yok etti. Hellenistik dönemde ada Makedonyalılar'ın ve Akhalar'ın egemenliğinde kaldı, ardından Bergama krallığı'na bağlandı. Liman tesislerinin ve çokgen örgülü antik duvarların kalıntıları.

SALAMİS. Yun. mit. Poseidon'un âşık olduğu, Asopos ırmağı kızı. Tanrı tarafından kaçırıldı ve o günden beri Salamis adını taşıyan bir adada, bir oğlan çocuğu doğurdu.

SALAMMBO ya da **SALAMBO,** Hamilkar Barka'nın kızı; Flaubert onu bir romanına kişi olarak seçmiştir.

Salammbô, Gustave Flaubert'in romanı (1862). Flaubert, herhalde Doğu'ya yolculuğundan (1848-1850) sonra tarihe ilgi duydu ve kaybolmuş uygarlıkları gerçekçi bir biçimde canlandırmayı düşündü. Yunanlı tarihçi Polybios'un birkaç satırı bütün bir dünyayı; ilk Pön savaşı'nı izleyen paralı askerler isyanı sırasındaki Kartaca dünyasını tasarlamasına vesile oldu. Romanda, paralı askerlerin şeflerinden biri olan Mâtho, Hamilkar Barka'nın kızı ve Tanit rahibesi Salammbô'ya âşık olur. Bu yasak aşk, Mâtho'ya kentin yazgısını belirlediğine inanılan tanrıçanın kutsal tülünü çaldıktan sonra, Salammbô'nun kaldığı yere geceleyin girme cesaretini verir. O vakit Salammbô düşman kampına gider, Mâtho'dan tülü geri alır ve savaş Kartacalılar'ın lehine döner. Mâtho işkenceyle öldürülür. Kendisini, örtüyü geri verecek kadar sevmiş olan bir insanın çektiği acıyla altüst olan Salammbô da ölür. Tartışma götürür bir bilgiye dayanan bu tutku ve ölüm romanı, Flaubert'in Doğu'ya ilişkin hayallerinin şatafatlı bir ifadesidir.

SALAMPURİ a. (fr. *salampouri*'den). XVII. ve XVIII. yy.'da kullanılan ve Coromandel kıyısından getirilen beyaz ya da mavi pamuklu bez.

SALAMURA a. (ital. *salatura*'dan). Uzun süre dayanmasını sağlamak amacıyla et, balık, sebze vb. yiyeceklerin içine konduğu tuzlu su. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Deric. *Salamura yapmak,* taze derileri gerek korunması, gerek sepilenmeye hazırlanması için bir salamura banyosuna daldırılarak tuzlamak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mutf. *Salamura yapmak,* bazı yiyecek maddelerini, muhafaza (salatalık turşusu) ya da tatlandırma (roma yatırılmış kuru üzüm) amacıyla aromalı sıvı bir karışıma belirli bir süre yatırmak işlemi.
—Okyanusbil. *Sıcak salamura,* Kızıldeniz'de bazı çanakların dibini dolduran, tuz yoğunluğu (‰ 270) ve sıcaklığı (56 °C) yüksek su.
—Sabunc. Seyreltilerek sabunculukta kullanılan çözeltilerin (tuzlama) hazırlanmasına yarayan doymuş tuzlu su.

A.F.P.

Abdüs Salam (ekim 1979'da)

—Soğut. san. Soğutulacak ürünlerden aldığı ısıyı, bir soğutma makinesinin buharlaştırıcısında kaynamakta olan soğutucu akışkana iletmek için ısıtaşıyıcı akışkan olarak kullanılan sulu tuz (örneğin, kalsiyum, sodyum, magnezyum klorür) çözeltisi.

◆ sıf. Tuzlu su içinde saklanmış yiyecekler için kullanılır: *Salamura yaprak. Salamura balık.*

—ANSİKL. Tuz oranı % 15'in üzerinde olan ortamlarda mikropların yaşayamama özelliğinden yararlanılarak bazı yiyecekler tuzda ya da tuzlu suda saklanır. Özellikle sebzelere konulan kuru tuz, sebzenin suyuyla birleşerek salamurayı oluşturur. Salamura yiyecekler uzun süre dayanabilir; kullanılmadan önce bir süre suda bekletilerek tuzunun çıkarılması gerekir. Balık, et vb. tür yiyeceklerin salamuraya yatırılmadan önce iyice temizlenmesi gerekir.

—Deric. Mekanik bir biçimde yıkanan ve etleri temizlenen taze deriler, bir tekneye konur, sabit yoğunlukta tutulan salamurayla birlikte 15-18 saat süresince çalkalanır. Sıkma işleminden sonra deriler hafifçe tuzlanır, katlanır ve tokaçlar üstüne konur. Özellikle ABD'de uygulanan salamura işlemi bugün nerdeyse tümüyle otomatikleştirilmiştir.

Manuel



Antonio Salandra

SALAMURALIK a. Salamura yapmaya elverişli, salamura yapılmak üzere ayrılmış yiyecek için kullanılır.

SALAN (Raoul), fransız general (Roquecourbe 1899 - Paris 1984). 1949'da sömürge kuvvetleri yöneticisi olarak Çinhindi'ne gönderildi. Mayıs 1958 olayları sırasında halka general de Gaulle'ü alkışlattırdı. Hükümetin Cezayir politikasına açıkça karşı çıkınca, 20 nisan 1962'de Cezayir'de tutuklandı; 23 mayısta ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. Serbest bırakıldı, sonra affedildi (temmuz 1968).

SALANDA → GÜMÜŞKENT.

■ **SALANDRA** (Antonio), italyan siyaset adamı (Troia, Foggia yakınında, 1853 - Roma 1931). Roma'da hukuk profesörü oldu (1886), Liberal parti'den milletvekili seçildi (1886), 1891-1910 arasında, özellikle Pelloux (1899-1900) ve Sonnino (1906; 1909-10) hükümetlerinde Tarım, Hazine ve Maliye bakanlıkları yaptı. Tutucularla ılımlıları bir araya getirmeye çalıştı ve Giolitti'nin ardından hükümetin başına geçti (mart 1914). Savaşta ilkin İtalya'nın tarafsızlığını ilan etti (ağustos 1914); ancak savaşa girmeyi, devlet saygınlığını yeniden sağlamanın aracı olarak gördü ve Müttefikler'le gizlice Londra antlaşması'nı görüştü (nisan 1915). Avusturya saldırısından sonra devrildi (haziran 1916), daha sonra barış konferansında ve Milletler cemiyeti'nde İtalya'yı temsil etti. Matteotti'nin öldürülmesine (1924) kadar Mussolini'yi destekledi.



salangan ve yuvaları

SALANG geçidi, Afganistan'da geçit, Hindu Kuş'ta, Kâbil'in K.'inde. 3 km uzunluğundaki bir karayolu tüneli, 3 000 m yükseklikteki bu geçidi aşar.

■ **SALANGAN** a. (malayca *sarang,* yuva'dan). Güney-doğu Asya ile Hint okyanusu ve Büyük Okyanus adalarında yaşayan, kahverengi tüylü, sağana benzeyen, *Collocalia* cinsi üyelerine verilen ortak ad. (Sağangiller familyası.)

—ANSİKL. Yirmi kadar salangan türü vardır. Böcekle beslenir, yalıyarlarda ya da mağaralarda (yankıyla yollarını bularak yer değiştirirler) yaşarlar. Salyalarıyla çimentoladıkları yuvalar yaparlar. Yalnızca salyayla yaptıkları yuvalardan, doğu mutfağında çok beğenilen çorbalar pişirilir.

SALANGİDAE a. Uzakdoğu'da, Avustralya'da ve Yeni-Zelanda'da yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Sombalıklarına çok benzerlerse de yüzme keseleri yoktur.)

Salankamen savaşı, 1683-1699 Türk-Avusturya savaşı'nın önemli bir evresi (19 ağustos 1691). İki devlet arasında 8 yıldır sürüp giden savaşta İkinci Viyana bozgunundan (1683) sonra Rumeli'de, özellikle Macaristan ve Sırbistan'da büyük toprak yitimlerine uğrayan Osmanlılar, buraları geri almak için harekete geçtiler. Serdarıekrem sıfatıyla ordunun başında bulunan sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa, Belgrad'ı aldıktan (1690) sonra Budin'i de yeniden ele geçirmek amacıyla kuvvetlerini Tuna'nın düşman işgalindeki kuzey kıyısına geçirdi. Varadin üzerine yürüyen serdarıekrem, Salankamen önlerinde Kırım hanı Saadet Giray'ın kuvvetlerinin katılmasını beklemeksizin Baden markgrafı prens Ludwig'in ordusuna saldırdı. İkindi vakti başlayan bu şiddetli savaşta Avusturyalılar bozulmaya yüz tutmuşken, silahtarla gediklilerin başında ihtiyatsızca ileri atılan Fazıl Mustafa Paşa'nın alnından yediği bir kurşunla vurulup şehit olması, bu kez türk ordusunun bozulmasına yol açtı. Ordugâh tüm ağırlıklarıyla birlikte düşman eline geçti ve yaklaşık 15 bin ölü veren türk ordusu Zemun'a çekilerek zorlukla karşı kıyıya geçebildi. Salankamen savaşı'nın en önemli sonucu, osmanlı sınırını bundan böyle Tuna'nın güney yakasında kalmak zorunda bırakmış olmasıdır.

SALAPURYA a. (ital. *scialuppa*'dan). **1.** Denizc. Eskiden Marmara denizi'nde, yük taşımada kullanılan, sıyırma latin yelkeniyle ve bir flokla donatılmış tekne. (10-15 t'luk olan bu teknelerin köprü altlarından geçişi, direkleri, diplerine bağlanmış bir karşıağırlıkla yatırılarak sağlanırdı.) **—2.** *Salapurya gibi,* ayağa çok büyük gelen ya da oldukça büyük ayakkabı için kullanılır.

SALAR a. (fars. *sālar*). *Esk.* **1.** Başkan, kumandan: *"Eriş kafileye sâlârı gözle"* (Eşrefoğlu Rumi, XVI. yy.). **—2.** *Salar-ı taife,* bölük kumandanı. ‖ *Kafile-salar,* kafile başkanı: *"Himmet ey kafile-sâlâr-ı tarikat tâ çend"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Sipeh-salar* → SİPEHSALAR.

SALAR, Afyonkarahisar'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 411 nüf. (1990). Belediye.

SALAR, Sinop'un Boyabat ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 306 nüf. (1990). Çevrede İ.Ö. VII. yy.'dan kalma, sütunlu bir girişi bulunan bir odadan oluşan kaya mezarları vardır.

SÂLÂR (Mesut), gazneli komutan (Ecmir 1014 - Behraiç 1033). Gazneli Mahmut'un yeğeni. Çok genç yaşta Hintliler'le girişilen savaşlara katılarak yararlık gösterdi. Komutasındaki kuvvetlerle Ayodhya ve Delhi kentlerini ele geçirdikten sonra yerleştiği Oudh yöresindeki Behraiç'te Har Deo ve Sabar Deo komutasındaki hint kuvvetleriyle yaptığı savaşta yenilerek öldürüldü. Hindistan'da müslümanlar ve hindular tarafından kutsal sayılan Gazi Miyan gibi o da kutsal bir kişi olarak kabul edilir.

SALAR CENG Mir Turab Ali, Şucaüddevle, Muhtarülmülk, hintli yönetici (Haydarabad 1829 - *ay. y.* 1883). Kendisini yetiştiren amcası Siracülmülk'ün ölümü üzerine (1853), onun yerine Devlet nazırı oldu. Hint milliyetçilerinin İngilizler'e karşı giriştiği Sepoy ayaklanması'na karşı çıkarak İngilizler ile işbirliği yaptı. Bu hizmetine karşılık İngilizler kendisine ayaklanmaya katılan Şolapur racasının topraklarını verdiler. Hintli milliyetçilerin düzenlediği bir suikasttan yara almadan kurtuldu (1868). Küçük yaşta Haydarabad nizamı olan Mir Mahbub Ali Han'ın naipliğine getirildi (1869). İngiliz sömürge yönetimine yaptığı hizmetlerden ötürü kendisine çeşitli rütbe, unvan ve payeler verildi.

Salaria *(via),* eski İtalya'nın büyük yollarından biri, İ.Ö. IV. yy.'da kullanılmaya başlandı. Roma'da aynı adlı kapıdan başlayan bu yol, Lazio ve Sabina'dan geçer, Adriya denizi kıyısındaki Porto d'Ascoli'de *(Castrum Truentinum)* son bulurdu. Özellikle tuz taşımacılığında kullanıldığı için bu adı aldı.

SALARİAS a. (lat. *salarius,* tuz'dan). Genellikle Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşayan horozbina cinsi. (Türkiye sularında bulunan tek türü *Salarias* [ya da *Blennius*] *fluviatilis* tatlısularda yaşamaya uyarlanmıştır ve İznik gölü gibi bazı göllerde bulunmaktadır. Horozbinagiller familyası.)

SALARİYE a. (fars. *sālar* ve ar. *-iyye*'den *sālāriyye*). İkt. tar. Vezirler, emirler ve öteki mansıp sahiplerinin elde ettikleri toprak ürünlerinden öşürle birlikte alınan vergi.

SALARLAR → SALALAR.

SALAS BARBADİLLO (Alonso Jerónimo DE), ispanyol yazar (Madrid 1581 - *ay. y.* 1635). Cervantes'in dostuydu; yergi ve pikaresk romanının en iyi temsilcilerindendir (*La Hija de Celestina o La İngeniosa Elena,* 1612). Ayrıca *Caballero perfecto* (1620), *Don Quijote*'yi çağrıştıran *Don Diego de Noche* (1624) adlı kitapları, dinsel şiirleri ve tiyatro yapıtları vardır.

SALASETAMİT a. (fr. *salacétamide*'den). Aspirin türevi olarak ağrı kesici, antienflamatuvar ve ateş düşürücü etki gösteren ilaç.

SALASSİ. Tar. coğ. Dora Baltea vadisindeki altın madenlerini işleten kelt-ligür halkı. İ.Ö. 143'te Appius Claudius'a yenilen, Eporedia (İvrea) kolonisinin denetimi altına verilen (İ.Ö. 100) Salassi halkına ancak İ.Ö. 25'te boyun eğdirilebildi.

SALAŞ a. (macarca sözc.). Meyve, sebze vb. satmak için kurulmuş derme çatma dükkân.

—Tüt. Üstü örtülü, yanları açık tütün kurutma yeri. (Kurumakta olan tütün hevenklerini güneşten, yağmurdan ve çiyden korur.)

◆ sıf. ve a. Tahtadan yapılmış, derme çatma baraka, ev vb. için kullanılır.

—Tiyat. *Salaş tiyatro,* genellikle *çadır tiyatrosu* deyimiyle eşanlamlı olup bir kentin kenar semtlerinde, kasaba panayırı,pazar vb. yerlerde temsiller veren tiyatro topluluğu. (Bu tür topluluklar yerleşik düzende çalışmazlar ve herhangi bir sanat kaygısı taşımazlar. Daha çok grotesk nitelikte dans, hokkabazlık, sirk gösterileri karışımı temsiller vermek suretiyle halkın ilgisini çekmeyi amaçlayan topluluklardır.) [*Gezici tiyatro* da denir.]

SALAŞPUR a. (Hindistan'daki *Şolapur* kentinin adından). Dokmc. Astar olarak kullanılan, seyrek dokunmuş ince bez.

SALAT a. (ar. *şalāt*). Namaz, dua.

—Mim. *Salat köşkü,* minaresi bulunmayan mescitlerde, ezan okumak için yapılan balkonumsu çıkma.

—ANSİKL. Sözcük, arapçada dua anlamına gelmekle birlikte, Kuran ve hadislerde bu anlamda çok az kullanılır. Çoğu, zekât ile birlikte olmak üzere çok sayıda ayet ve hadiste namaz karşılığı olarak "salat" sözcüğü geçer. Bu anlamıyla sözcük, beş vakit namazla birlikte cuma ve bayram namazlarını, cenaze ve nafile namazlarını da kapsar.

SALAT, Orta Pireneler'de (Fransa) ırmak, Couserans'da, Garonne'un kolu (sağ kıyıdan); 75 km. Salau limanı yakınında Pireneler'den doğan Salat, Lez'i aldığı Saint-Girons'dan ve Salies-du-Salat'dan geçer, Boussens'de Garonne'a kavuşur. Salat, orta büyüklükte hidroelektrik santrallarını besler.

SALAT → YUKARI SALAT.

SALATA a. (fr. *salade* ya da ital. *insalata*'dan). Mutf. **1.** Genellikle çiğ ot ya da sebzelerle ya da kurutulmuş tuzlu balık, beyin, yumurta vb. ile, üzerine lezzet verici soslar dökülerek hazırlanan yardımcı yemek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Salata kâsesi,* içinde salatanın sosla karıştırılıp sunulduğu yuvarlak ya da kare biçimindeki çukur kap. **—3.** *Çoban salatası* → ÇOBAN. ‖ *Karışık salata,* çeşitli malzemenin (parçalara ayrılmış tavuk, yengeç eti, mı-

sır tanesi, egzotik meyveler vb.) bir araya getirildiği salata çeşidi. || *Meyve salatası*, ayıklanıp küçük parçalar halinde doğranmış meyvelerin üzerine şeker, likör ya da başka içkiler dökülerek hazırlanan yiyecek. || *Patates salatası*, haşlanıp doğranmış patates, kuru soğan, maydanoz, nane, yeşil soğan vb. ile hazırlanıp üzerine zeytinyağı, limon ve tuzdan oluşan sos dökülerek yapılan salata. (Sosuna hardal da karıştırılabilir.) || *Rus salatası* → RUS. (*Amerikan salatası* da denir.) || *Yeşil salata*, kıvırcık salata ya da marul yaprakları ve yeşil soğanla hazırlanıp üzerine limon, zeytinyağı ve tuzdan oluşan sos dökülerek yapılan salata.

—ANSİKL. Salata çok değişik malzemelerle hazırlanabilir. Semizotu, kıvırcık, hıyar, domates, börülce, hindiba, karnabahar, kereviz, kuşkonmaz, patates, patlıcan vb. sebze ve otların yanı sıra çiroz, ıstakoz, havyar, beyin, yumurta, zeytin vb. yiyeceklerle de salata hazırlanabilir. Salatanın sosu kullanılan malzemeye göre farklılıklar gösterir. Kimi salatalarda limon ya da sirke, zeytinyağı ve tuzdan oluşan sos (çoban salatası, patates salatası vb.); kimilerinde mayonez (rus salatası, kereviz salatası); bazılarındaysa sarmısak, limon ve zeytinyağından oluşan sos (semizotu salatası, hindiba salatası vb.) kullanılır. Salatalara lezzet vermesi için tuzla öldürülmüş soğan, maydanoz, nane vb.; ya da kimyon, sumak gibi baharat konduğu da olur. Bazı salatalar haşlanmış ya da közlenmiş sebzelerle yapılır. Örneğin patlıcan salatası közlenmiş patlıcanın kabuklarını soyup içini ezdikten sonra üzerine limon, zeytinyağı ve tuz dökülerek hazırlanır. Karnabahar salatası, patates salatası vb., sebzeleri haşladıktan sonra yapılır. Kurutulmuş tuzlu balıklarla hazırlanan salatalar genellikle balıkları küçük parçalara ayırıp üzerine limon, zeytinyağı dökerek hazırlanır. Bazılarının üzerine halka halka doğranmış soğan konduğu da olur.

Salât-ı ümmiye, Itri'nin dinsel yapıtı. Sözleri arapça bir duadır: *Allahümme salli alâ seyyidinâ Muhammeddin nebiyyin ümmiyyin ve alâ âlihi ve sahbihi ve sellim* (Ey Tanrım, efendimiz ümmi peygamber Muhammet'e, onun ailesine ve arkadaşlarına salât ve selam olsun). Türk cami müziğinin en parlak iki yapıtından biri (ömürü yine Itri'nin *Bayram tekbiri*'dir) olan Salât-ı ümmiye, tüm islam dünyasına yayılmıştır.

SALATALIK a. Hıyar.

◆ sıf. Salata yapmakta kullanılan şey için kullanılır: *Salatalık domates, biber.*

SALAVAT, -tı a. (ar. *şalāt*'ın çoğl. *şalavāt*). **1.** *Esk.* Namazlar. **—2.** Hz. Muhammet ile onun soyundan gelenlere ve ileri gelen sahabeye okunan dua. **—3.** *Salavat getirmek*, kötü ve tehlikeli bir durumdan kazasız belasız kurtulmak için salavat okumak. || *(Birinin) yanına salavatla girilmek*, bir kimsenin sertliğini, ondan korkulduğuna belirtir.

—Spor. Yağlı güreşlerde cazgırın yarışmalardan önce, güreş alanında yüksek sesle okuduğu dua. (Genellikle şöyledir: *Allah Allah İllallah / Hayırlar gele inşallah / Pehlivan, pehlivan / İşte meydan, işte pehlivan / Güreşenlere yardım eder Hazreti Yezdan / Hani Ali, hani Veli / Pirimiz üstadımız Hazreti Hamza'dır belli / Alta düştüm diye erinme / Üste çıktım diye sevinme / Alta gelirsen apış / Üste gelirsen yapış / Vur sarmayı, kündeden at / Gönder Hazreti Muhammet'e salavat.*)

—ANSİKL. Kuran'da Allah ve meleklerin Hz. Muhammet'e salavat okuduğu belirtilerek, inanan kişilerin de ona salat ve selam okumaları öğütlenir (XXXIII, 56). Bu nedenle müslümanlar namaz içinde tahiyyata oturunca, namazdan sonraki dualarda, çeşitli nedenlerle yapılan dua törenlerinde ve Hz. Muhammet'in adını yazarken ya da söylerken "Sallallahü aleyhi ve sellem", "Allahümme salli ala Muhammet..." gibi sözlerle Peygamber'e salat ve selam okumayı gelenekleştirmişlerdir. Buna "salavat-ı şerife" ya da kısaca "salavat" denir. Bu sözlere "onun ailesine ve ashabına da selam olsun" anlamında daha başka sözler de eklenir.

SALAVAT, Rusya'da kent, Ural'ın batı yamacı eteğinde demiryolu merkezi, Biyelaya vadisinde; 150 000 nüf. (1989) Petrol çıkarma merkezi. Cam işleme. Petrol sanayisi gereçleri.

SALAVATİ, Melanezya'da takımada, bağlı olduğu Endonezya Yeni-Ginesi'nin kuzey-batı ucunda. Birçok mercan adacığından başka başlıca iki adadan oluşur: *Salavati* ve Batanta.

SALAVATLI, Aydın'ın Sultanhisar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 232 nüf. (1990). —Yakınında Pluton ve Kore'nin kutsal merkezi Akharaka* vardı.

SALAYAR ya da **SALACAR,** Endonezya'da ada. Sulavesi adasının güney-batı yarımadasının G.'inde (bu adadan Salayar boğazıyla ayrılır); 671 km²; 90 000 nüf. Başlıca kenti *Benteng*. Tuzlalar. Balıkçılık. Hindistancevizi.

SALAZAR (António DE OLİVEİRA), portekizli siyaset adamı (Vimieiro, Santa Comba Dão, 1889 - Lizbon 1970). Coimbra' da iktisat profesörüydü (1917), milletvekili oldu (1921); parlamenter sisteme karşı duyduğu antipati yüzünden milletvekilliğinden istifa etti. 1928'de Carmona tarafından Maliye bakanlığına getirildi, kamu harcamalarında veto yetkisi istedi. Bu yetki, iç piyasayı kısarak ve hayat seviyesini düşürerek, en azından 1939'a kadar, parada istikrar sağlamasına olanak verdi. Daha sonraki iktisadi gelişmeden ancak küçük bir azınlık yararlandı. 1932'de Bakanlar kurulu başkanlığına getirildi; çok geniş yetkileri vardı, ama yine de gösterişsiz bir yaşam sürdü. Maurras'ın öğretisini benimsemiş olan Salazar, 1911 Anayasası yerine 1933 Anayasası'nı getirdi (19 mart 1933 plebisitiyle); bu anayasayla ulusçu ve hıristiyan bir "yeni devlet" kurdu. Çalışma yaşamına ilişkin hukuk kuralları işçilerin tek bir sendikaya üye olmalarını emrediyordu ve bu sendika uluslararası örgütlere bağlı değildi. Grev yasaktı; işverenin, devletçe hazırlanan kalkınma planlarına uyması gerekiyordu. Anayasa birçok kez değiştirildi. Özellikle 1959 yılında yapılan değişiklikle, Devlet başkanının yetkileri, Bakanlar kurulu başkanının yararına, kısıldı. Salazar, katolikliği resmi din haline getirmeden, papayla bir anlaşma imzaladı (mayıs 1940). Bu anlaşma Kilise'ye ayrıcalıklı bir durum sağlıyordu. Salazar, dış siyasette daha 1937'de, Franco hükümetini tanıdı. İkinci Dünya savaşı'nda tarafsız kaldı, ama İngilizler'e Asor adalarında üs kurma izni verdi (1943). Siyasal yaşamdaki yapay sessizlik, 1937'deki suikasttan 1961'deki şiddetli bunalıma kadar sürüp giden sert muhalefeti gizleyemiyordu. Ama polisin acımasız baskısı ve sömürgelerdeki başkaldırı karşısında benimsenen kaba portekiz milliyetçiliği, örgütlenmiş muhalefetin beklentilerini boşa çıkardı. Beyin kanaması geçiren Salazar, eylül 1968'de iktidardan çekilmek zorunda kaldı.

SALAZAR BONDY (Sebastián), perulu yazar (Lima 1924 - *ay. y.* 1965). Tiyatro oyunları (*Rodil*, 1951; *El fabricante de deudas*, 1962), öyküler ve denemeler (*Lima la horrible*, 1963) yazdı. Şiirlerinde siyasal bağlanmımı hayaller, sıkıntılar ve kent korkusuyla dolu bir içebakışı yansıtma merakıyla birleştirdi. (*Pobre gente de Paris*, 1958; *Dios en el cafetín*, 1964).

SALAZAR Y TORRES (Agustín DE), ispanyol şair (Almazán 1642 - Madrid 1675). Mexico'da yetişti, İspanya'ya dönüşünde Sicilya'da inzibat subaylığına görevlendirildi. Sayısız komedilerinden yalnızca biri günümüze kadar ulaşmıştır: *la Segunda Celestina.*

SALB a. (ar. *şalb*). *Esk.* **1.** Darağacına asma, ipe çekme: *"İstanbul hapishanesinde mevkuf bulunan deniz hırsızlarından biri Galata'da salb edildi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Çarmıha germe.

SALBAKOS → BABA dağı.

SALBAND a. (fr. *salbande;* alm. *Salband*, zincir'den). Mad. oc. Genellikle bir damarın ya da kırığın kontak taşlarında görülen ince kil katmanı.

SALBEK a. Süslem. sant. Eski ciltlerde şemsenin iki ucundaki uzantı süslemeye verilen ad. (Salbeklerin en güzel örnekleri, XVI. yy.'dandır. XVII. yy.'da büyümeye başlayan bu bezeme eski güzelliğini yitirmiştir.)

SALBEN be. (ar. *şalb*'den *şalben*). *Esk.* Asarak, ipe çekerek: *Salben idam.*

SALBUTAMOL a. (fr. *salbutamol*'dan). Bronşları ve damarları genişleten, ayrıca dölyatağı kasları üzerinde gevşetici etki gösteren ilaç. (Bütilaminoetanol türevi olan salbutamol beta adrenerjik alıcıların uyarıcısıdır. Astım krizlerinin tedavisi ile, jinekolojide erken doğumların yarattığı tehlikelere karşı kullanılır.)

SALCANTAY, Peru Andları'nda Vilcabamba sıradağlarında doruk ve en yüksek nokta; 6 271 m. Doruğa ilk kez 1952'de bir fransız-amerikan dağcılık heyeti (B. Pierre, C. Kogan, G. Matthews, D. Micchael, F. Ayres ve G. Bell) kuzey yamacından tırmandı.

SALCHOW a. (isveçli bir patinajcının adından). Artistik patinajda bir sıçrama türü. (Sıçrama bacağın içten geriye savrulmasıyla yapılır ve diğer bacağın üzerine burgu sonucu geriye inişle tamamlanır. Ayak burnu üzerinde yapılan bir sıçramadır. Patinajcı havada bir burgu yapar. Salchow basit, ikili ya da üçlü olabilir.)

SALCI (Vahit Lütfü), türk halkbilimci ve şair (İstanbul 1883 - Kırklareli 1950). Öğrenimini İstanbul'da yaptı. Abdülhamit II döneminde Elazığ'a sürüldü, 1908'de İstanbul'a döndü. Bir bektaşi dedesi olan Salcı, özellikle alevi köylerindeki cönkleri ve çeşitli belgeleri inceledi; çalışmalarını halk müziği, halk oyunları, gizli türk müziği, gizli halk oyunları, halk şairleri, Trakya'daki türk kabileleri, türkleşmiş hıristiyan şairler, alevi kadın şairler ve kızılbaş şairleri üzerinde yoğunlaştırdı. *Gizli türk dini oyunları* (1941); *Gizli türk dini musikisi* (1940) adlı iki araştırma kitabının yanı sıra Etem Ütük tarafından basıma hazırlanan, yayımlanmamış *Trakya şairleri, Trakya'da türk kabileleri* (2 cilt), *Kızılbaş şairleri* vd. adlı yapıtları da vardır. (→ Kayn.)

SALCİLLO (Francisco) → SALZİLLO.

SALCOMBE, Büyük Britanya'da (Devon) sayfiye yeri, Plymouth'un G.-D.'sunda, Manş denizi kıyısında; 2 400 nüf. Deniz sporları.

SALÇA a. (lat. *salsus*, tuzlu; ital. *salsa*'dan). Mutf. **1.** Renk ve lezzet vermesi için yemeklere konan domates, kırmızı biber vb.'den yapılmış tuzlu ezme: *Domates salçası. Biber salçası.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tencere yemeklerinin suyu.

—ANSİKL. Mutf. Salça, özellikle domates salçası, türk mutfağında yemek pişirilirken kullanılan ana malzemelerden biridir. Daha çok domatesin bulunmadığı kış aylarında kullanılır. Domates salçası, kabuğu çıkarılıp ezilmiş domatesleri güneşte ya da ocakta pişirip ekşiterek yapılır. Biber salçasının yapımında etli kırmızı biber kullanılır; haşlanan biberler, kabukları soyulduktan sonra ezilir. Biber salçası yemeklere konduğu gibi ceviz, sarmısak, zeytinyağı vb. ile karıştırılıp kahvaltılık ya da meze olarak da kullanılır. Günümüzde, daha çok fabrikalarda üretilen konserve salçalar kullanılmakla birlikte, evlerde salça yapımı da sürdürülmektedir.

SALÇALI sıf. **1.** Salça bulaşmış. **—2.** İçine salça konan ya da üzerine salça dökülen yiyecek için kullanılır: *Salçalı biftek. Salçalı makarna.*

A.F.P.



António de Oliveira Salazar

SALÇALIK sıf. Salça yapmak için ayrılmış; salça yapmaya elverişli sebze için kullanılır: *Salçalık domates. Salçalık biber.*

SALDA a. Kıyılarda sıçrayarak dolaşan, çıkıntılı, iri gözlü, bodur bedenli, etçil böcek. (*Saldidae* familyasının örnek tipi.)

SALDA, esk. **Gökçe.** Burdur'un Yeşilova ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 1 909 nüf. (1990). Belediye.

ŠALDA (František Xaver), çek edebiyat eleştirmeni (Liberec 1867 - Prag 1937). Yabancı kültürlere (özellikle fransız) açık bir eleştirmendi, çek edebiyatı üzerine gerçek bir otorite oldu (*Boje o zitřek*, 1905; *Duše a dílo*, 1913; *Temporel et İntemporel* [fr. çev.], 1936; *J. A. Rimbaud, divin rôdeur* [fr. çev.], 1930). "Bloknot" adlı köşesinde çıkan makaleler *Chahiers de Šalda* (fr. çev.), [1928-1937] adıyla bir araya getirildi.

SALDA gölü, Göller yöresinin B. kesiminde, Yeşilova ilçe merkezinin yaklaşık 4 km K.-B.'sında sığ göl; 45 km². Eşler dağının eteklerinde dışa akışı olmayan bir çukurluğu kaplar. Bazı kaynakların bol su sağladığı kıyı kesimleri dışında suları tuzludur.

SALDAE. Esk. coğ. Augustus'un kolonisi Bicaye*'nin Antikçağ'daki adı.

SALDANHA, Güney Afrika'da (Cape ili) madencilik (demir) limanı, Atlas okyanusu kıyısında *(Saldanha körfezi)*, Cape'in K.-B.'sında. Demir-çelik.

—İns. paleont. Burada Yontmataş devrinden kalma bir insan kafatası tepesi bulundu. Çok ilkel yapıdaki bu kafatası parçası, genellikle Broken Hill'de (günümüzde Kabve) bulunan ve Pleyistosen devri sonunda yaşayan afrika topluluklarından birini tanımlayan bir kafatasına benzetilir.

B.N., Paris



Saldanha dükü
Bibliothèque nationale, Paris

SALDANHA (João D'OLIVEIRA E DAUN, *—dükü*), portekizli siyaset adamı ve mareşal (Azinhaga, Santarém, 1790 - Londra 1876), Pombal'ın torunu. Çok parlak, ama değişken bir kişiliği vardı; askerlik mesleğinde başarılı olmakla birlikte, sivil hayatta aynı başarıyı gösteremedi. Évora -Monte'da kral Miguel'i teslim aldı (1834), ancak üç yıl sonra iktidardaki radikal liberallere karşı çıktı. Costa Cabral'ı deviren askeri bir hükümet darbesiyle iktidara geçti (1851), ülkesine birkaç yıllık bir iç barış sağladı. 1856'da hükümetten uzaklaştırıldı, Roma ve Paris elçiliklerine gönderildi, başarısız bir hükümet darbesine girişti (1870); yaşamını Londra elçisi olarak tamamladı.

SALDIRGAN sıf. ve a. Kışkırtma olmadan saldırıya geçen savaş ya da kaba güç yanlısı olan bir kimse, bir ülke için kullanılır: *Kadın saldırganı teşhis edemedi. Saldırganları ülkesinden kovmak.*

◆ sıf. **1.** Yapı olarak saldırmaya, kavgaya eğilimi olan bir kimse için kullanılır; mütecaviz: *Saldırgan bir konuşmacı.* **—2.** Saldırganlık belirtileri ve eğilimleri taşıyan bir şey için kullanılır: *Saldırgan bir eleştiri.*

SALDIRGANLIK a. **1.** Saldırgan bir kimsenin yapısı, tutumu, eğilimi. **—2.** Saldırganca davranış.

—Bitki patol. Fitopatojen bir etkenin iki özelliğinden biri (diğeri hastalık yapma gücüdür). [Duyarlı bir konakta hastalığın şiddeti asalağın ya da mikrobun bu niteliği ile ölçülür.]

—Etol. İki ya da daha çok hayvanın çatıştığı tür içi ya da türlerarası etkileşim: tehditler, saldırı, kavgalar, vb. (Saldırgan davranışlar, gerek bireyin ve türün yaşamını sürdürmesinde, gerek toplu yaşayan öbeklere özgü iç dinamiğin yaratılmasında önemli etmenlerdir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Psikan. Saldırma dürtüsünün gerçek ya da fantazmalı belirimlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siyas. bil. Uluslararası anlaşmazlıkların çözümünde zora başvurmayı öncelikli bir yol olarak gören öğreti ya da tutum.

—ANSİKL. Etol. Saldırganlık canlı varlığın temel içgüdüsel dürtülerinden biri sayıldığı gibi (M. Lorenz), çeşitli davranış konularının (cinsellik, beslenme, vb.) bileşimine girerek onları bütünleyen bir "altiçgüdü" (N. Tinbergen) olarak da nitelenmiştir. Saldırgan davranışlar değişik türler arasında görülebildiği gibi aynı tür içinde de görülebilir. Bununla birlikte, "mobbing"in (ötücükuşların yırtıcı kuşlara saldırarak hırpalamaları) tersine, bir canlının başka bir canlıyı avlaması genellikle saldırganlık sayılmaz. Saldırgan ilişkilerin çoğunda tarafların her biri aynı ekolojik alanda yaşayanlardır. Saldırgan ilişkiler çeşitli olduğundan bazı bilim adamları bu kavramı sınıflandırmaya yönelmişlerdir. Örneğin K. E. Moyer (1968) saldırganlığı sekiz kategoriye ayırır: korkudan ileri gelen saldırganlık; aynı türden iki erkek arasındaki rekabetten doğan saldırganlık; avcı hayvanın saldırganlığı; rahatsız olmaktan (acı, yoksunluk) doğan saldırganlık; barınma alanını korumak için saldırganlık; yavruları savunmak için saldırganlık; cinsel saldırganlık; araç nitelğindeki saldırganlık (saldırgan davranışları güçlendiren bir ödünleme sisteminin yol açtığı saldırganlık).

Saldırgan etkileşimlerin kökeninde genetik bir neden yatar. Saldırgan davranışlarda bu bakımdan özgül bir çeşitlilik görülür; bu davranışlar omurgalılarda omurgasızlara göre daha sıktır; kararsız ekosistemlerde kararlı ekosistemlere göre daha çok gerçekleşir. Saldırganlığın genetik dayanağı farelerde doğrulanmıştır: örneğin, yumuşak huylu annelerin büyüttüğü saldırgan soydan fareler, saldırgan huylu annelerin büyütüğü yumuşak huylu yavrulara göre daha saldırgan olurlar. Bu genetik temel, saldırgan etkileşimlerde kullanılan motor eylemlerin özgüllüğünde de kendini gösterir: geyikler boynuzlarını, yalnız başka geyiklere karşı savaşmak için kullanırlar; sığırlar birbirleriyle alın alına gelerek dövüşürler, vb.

Saldırganlık davranışları kalıplaşmış niteliktedir ve harekete geçirici ve köstekleyici birtakım uyarı sistemlerinin yönettiği, türe özgü tipik davranışlarla kendini gösterir. Bu uyaranların doğası çeşitlidir: görsel olabilir (renk, biçim, hareket), ses ya da koku olabilir. Örneğin, yeşil kertenkelelerde bedenin yeşil rengiyle gerdanın mavi rengi erkeklerde kavga isteği uyandırır; buna karşılık saldırganlıkları, dişilerin karşısında kokusal özellikler nedeniyle yatışır. K. Lorenz, boyayıp renklendirdiği bir dişiyi gören bir erkek kertenkelenin dişiye önce nasıl saldırdığını, ama iki hayvan birbirine yaklaşınca kokusal temas nedeniyle saldırının nasıl birdenbire sona erdiğini göstermiştir.

Yavruları korumak için bazı engelleyici mekanizmalar devreye girdiğinden bütün hayvanlar üreme döneminde çok saldırgan olurlar. Dişi hindi yuvanın yakınlarında kımıldayan bir şey görür görmez (görsel dürtü) saldırıya geçer, ama palazların çığlıklarıyla saldırganlığı yatışır: sağır bir hindiyse seslerini algılayamadığı için kendi yavrularını öldürür.

Bir başka önemli saldırganlık nedeni de yaşama alanına başkalarını sokmama duygusudur. "Mülk sahibi" hayvan,kendi arazisi içinde, rakip gördüğü her hayvana saldırır; bu saldırının şiddeti rakibin yaşama alanı merkezine yakın ya da uzak olmasına bağlı olarak değişir. Oysa hayvan kendi yaşama alanı dışına çıktığında saldırganlığı yatışır ve daha uysal bir tavır takınır.

Toplu yaşayan saldırgan türlerde, bir aşama sırası kurularak saldırganlık düzene sokulur: belirleyici birkaç karşılaşma (boy ölçüşme) sonunda her hayvan toplulukta belirli bir yer edinir ve nerede olursa olsun kendinden daha üstün bir bireyle karşılaştığında ona boyun eğer. Böylece her öbek içinde göreceli bir denge kurularak gerçek kavgaların sayısı azalır.

Bir bireyin belli bir durum karşısında iki davranış tipinden (örneğin dövüşmek ya da kaçmak) birini seçmek olanağı varsa karşı karşıya bulunduğu sorunu çoğu zaman yer değiştirerek çözmeye çalışır: sihlidgiller[illegible]umu eşeleme, martılarda tüyleri tımar etme, vb. Evrim süreci içinde, bu davranışların yinelenmesi gerçek birer törene dönüşmüştür. Birbirine yakın türlerin davranışlarının karşılaştırılması bunu açıkça göstermektedir: asıl saldırının ön belirtisi niteliğindeki çeşitli davranışlar, değişmez bir düzen içinde, yinelemeli öğelerle sürer gider. Bütün bu özel durumlar, davranışların birer belirti olarak etkinliğini artırır: tören düzeninde yapılan hareketlerin yıldırma ve korkutmayı gerçek kavganın yerine geçirerek iletişime yardımcı olur. Bazı türlerde yatıştırma davranışları ortaya çıkar. Bunlar başka davranış biçimlerine öykünme biçiminde oiabileceği gibi (cinsel davet, çocuksu davranış vb.) saldırgan bir işaretin saptırılması biçimine de dönüşebilir.

Saldırganlık, değişik bazı mekanizmalarla bir düzene bağlanmış ve bir ölçüde denetim altına alınmıştır. Bir bireyin önceki deneyleri sonraki saldırgan tutumunun biçimini ve şiddetini etkiler. J. P. Scott, kavgayı kazanmaya alışmış farelerin daha saldırgan olduğunu, oysa sık sık okşanan farelerin yumuşak davrandığını göstermiştir.

Omurgalılarda içsalgı sistemi, saldırgan davranışların düzeninde önemli rol oynar. Cinsel hormonlar bireyin uyarılganlığını artırır. Erkek bataklık tavuğuna erkeklik hormonu verilmesi yaşama alanını savunma saldırganlığını artırır (A. Watson), buna karşılık kısırlaştırma, saldırganlığı önemli ölçüde azaltır. Bu son tepki genel değildir, P. Karli kısırlaştırmanın katil sıçanların fareleri öldürmesine engel olmadığını göstermiştir. Dişide, âdet çevrimi sırasında hormon düzeninde meydana gelen değişiklikler davranışları etkilemektedir: dişi dağsıçanı östrus sırasında erkeğe daha az saldırır. Böbreküstü bezleri stres durumlarında işe karışır. Yabancı farelerin kokusu bu hayvanlarda kortikoit salgısının artmasına neden olur (P. Ropartz).

Üst sinir merkezleri de saldırgan eylemlerin denetiminde etkili görünmektedir; J. M. R. Delgado'nun yaptığı bir deney bunu göstermektedir: Delgado bir maymun topluluğunda egemen bireyin beynindeki bazı bölgeleri elektrikle uyutup saldırgan davranışı tutuklaştırarak hiyerarşik yapıyı değiştirince, üstünlüğün topluluktaki başarı kazanabilen başka maymunlara geçtiğini gözlemiştir. Sıçanlarla barış içinde bir arada yaşamaya alışmış bir kedinin beyninin uyarılması onda şiddetli saldırganlık tepkileri uyandırmaktadır (J. Flynn). Saldırganlık, öfke ve korku tepkileri hipotalamusun uyarılmasıyla da sağlanabilir. E. S. Valenstein'a göre, beyindeki belli bir noktanın uyarılması, hayvanın iç ve dış ortamındaki öğelere uygun olarak bazen şu, bazen bu davranışla kendini gösteren ve her tür için karakteristik olan birtakım tepkiler doğurur. Aynı şekilde, psikoşirürji, bazı bireylerin saldırgan tepkilerinde sürekli bir değişiklik sağlamak amacıyla çeşitli beyinsel yapıları tahrip edebilmektedir; ama bu ameliyatlar (bir ya da iki yandaki bademciklerin çıkarılması, hipotalamusun arka orta bölümünün kesilmesi, vb.) başka çeşit davranışlarda da ağır bozukluklara yol açmaktadır. Psikotrop ilaçların verilmesi de bazı bireylerde saldırganlığı azaltıcı etki gösterir; üstelik bu ilaçların önemli bir yararı vardır: ilaçların etkileri saldırganlığı denetim sınırını aşsa bile (hiç değilse başlangıçta) ilaç kesildiğinde birey yeniden eski haline döner.

—Psikan. Saldırganlık konusundaki freudcu görüş, dürtüler kuramına koşut olarak birtakım değişikliklere uğradı. Freud önceleri, Adler'in daha 1908'de ileri sürdüğü görüşü, yani saldırganlık davranışlarının temelinde özgül bir dürtünün bulunduğu görüşünü kabul etmemişti. Freud'a

göre, bu özgüllük her dürtüde bulunan bir özellikti, çünkü dürtü, engelleri aşmaya yönelen zorlayıcı bir itkiydi. 1920'de ölüm dürtüsünün ileri sürülmesiyle birlikte, bu anlayışta bir değişiklik olduğu söylenebilir. Nitekim Freud, sadizmi, ölüm dürtüsünün, doğrudan doğruya cinsel dürtünün hizmetine verilen bir bölümüyle açıklıyordu. Erojen mazoşizmin temelinde de aynı dürtünün bir başka bölümü yer alıyordu ve bu bölüm, cinsel uyarılmayla libidoya bağlı olduğu organizma içinde kalıyordu. Böylece Freud, saldırma dürtüsünü, dışa yönelik ölüm dürtüsünün ifadesi olarak görüyordu.

SALDIRI a. **1.** Saldırmak eylemi; bir kimsenin, bir hayvanın, bir şeyin üzerine atılma; zarar vermek amacıyla bir şiddet eyleminde bulunma; hücum: *Bir kimsenin saldırısına uğramak. Bir saldırıyı püskürtmek. Hayvan bu ani saldırı karşısında ne yapacağını şaşırmıştı.* **—2.** Bir kimseye, bir topluluğa; bir kuruma yönelik sert, ağır, yıkıcı eleştiri: *Muhalefet iktidarın keyfi uygulamalarına karşı saldırıya geçti. Bu inandığımız değerlere yapılmış bir saldırıdır.* **—3.** *Saldırıya geçmek,* hücum etmek. ‖ *Saldırıya uğramak,* zarar verecek ya da yıpratacak bir eylem karşısında kalmak, tecavüze uğramak.
—Cez. huk. *Devlet kuvvetlerine saldırı,* anayasal rejimi değiştirme girişimi, halkı birbirine ve devlete karşı silahlandırma. (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nı zorla değiştirme veya ortadan kaldırmaya, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni düşürmeye ya da görevini yapmasına zorla engel olmaya teşebbüs edenler ölüm cezasıyla cezalandırılır [Türk cez. k. md. 146].) ‖ *Kişi özgürlüğüne saldırı,* kişi özgürlüğünün yasaya aykırı olarak ihlal edilmesi (yasadışı tutuklama, keyfi olarak alıkoyma vb.).
—Psikan. *Saldırı dürtüsü,* ölüm dürtüsünün dışa yönelik, cinsel dürtüye bağlı ve kendini saldırganlıkla gösteren bölümü.
—Uluslarar. huk. *Saldırı savaşı,* uluslararası ilişkilerinde bir devletin haksız yere silahlı kuvvet kullanması.
—ANSİKL. Ask. tar. Ortaçağ'da savaşçılar, birbirinden altışar ayak mesafede sıralı saf halinde saldırırlardı; ikinci sırada onların yardımcıları bulunurdu. XV. yy.'dan XVII. yy. sonuna kadar süvariler, tınsa kalkarak ve tabanca kullanarak saldırırlardı. XVIII. yy.'da dört nala ve kılıçla saldırı ortaya çıktı. Lawfeld'de maréchal de Saxe'ın Moskova'da Montbrun ve Caulaincourt'un saldırıları, Balaklava'da hafif müfrezenin, Reichshoffen'de zırhlı süvarilerin ve Sedan'da (1870) Margueritte müfrezesi'nin saldırıları bunların en ünlüleridir.
Süvari sınıfında Birinci Dünya savaşı'na kadar uygulanan saldırıysa saf halinde kol ve kademe düzeninde ya da dağınık düzende gerçekleştirildi.
Dörtnala, dağınık düzende yapılan saldırı ise topçuya, kaçan birliklere karşı, ya da bir perde oluşturmak ya da düşmanın durumunu yoklamak üzere düzenlenirdi. Saldırı, düzenin bozulmaması ve atların yorulmaması için elden geldiğince geç başlatılır ve uzun dörtnal şeklinde olurdu.
1914'ten beri saldırı, ateş gücünün artan etkisi nedeniyle süvari için uygulanamaz oldu. Şok etkisini artık zırhlı araçlar sağlıyor.

SALDIRICI sıf. Saldırgan, mütecaviz.

SALDIRIŞ a. Saldırmak eylemi ya da biçimi.

SALDIRMA a. Saldırmak eylemi.
—Denizc. Yeterli manevra alanı olmayan dar ve ıskaça bir limandan hareket edecek bir geminin pruvasını, demir üzerinde halatlar yardımıyla ya da makine gücüyle seyredilecek rotaya çevirme. ‖ *Saldırma alanı,* demirli bir gemiyi saldırmak ya da palamarlar ya da römorkörler yardımıyla bulunduğu yerde döndürmek için gerekli alan. ‖ *Saldırma dairesi,* bir ön limanda gemilerin saldırma işlemlerine ayrılmış bölge.
—Esk. sil. Ucu biraz eğrice, yatağana benzer uzun bıçak.

SALDIRMAK g. f. **1.** *Bir kimseye, bir hayvana, bir şeye saldırmak,* hırsızlık, kavga, öldürme, zarar verme vb. amacıyla onların üstüne atılmak; zarar vermek amacıyla bir şiddet eyleminde bulunmak: *Bize bıçakla saldırdı. Rakip takımın taraftarları taşlarla otobüsümüze saldırdı. Kurtlar koyun sürüsüne saldırdı.* **—2.** *Bir ülkeye, bir bölgeye, bir gruba (araç tümleci +) saldırmak,* güç kullanarak bir yere girmek, bir gruba karşı silahlı bir eylemde bulunmak; hücum etmek: *Bir askeri birliğe, bir askeri bölgeye saldırmak. Düşmana saldırmak. Düşman mevzilerine tanklarla saldırmak.* **—3.** *Bir yere, bir şeye saldırmak,* bir yere doğru koşuşmak, bir şeye üşüşmek; hücum etmek: *Bayramda ekmek çıkmayacağını duyan halk fırınlara saldırdı. Bilet bulamayanlar kapılara saldırdı.* **—4.** *Bir kimseye, bir kuruma, bir şeye saldırmak,* bir kimseyi, bir kurumu ağır bir dille suçlamak, eleştirmek; bir metin, bir konuşma vb. sözkonusuysa, bu eleştirileri, suçlamaları içermek: *Muhalefet iktidara ağır bir dille saldırdı. Toplumsal değerlere saldıran bir eleştiri.*
—Balıkç. Balık için kullanıldığında, birdenbire iğneyi kapmak.

◆ **saldırtmak** ettirg. f. Saldırmak eylemini yaptırmak.

SALDIRMAK → SALMAK.

SALDIRMAZLIK a. *Saldırmazlık paktı,* aralarındaki anlaşmazlıkları çözmek için zora başvurmamayı taahhüt eden devletlerin yaptığı anlaşma.

SALDIRTMAK → SALDIRMAK.

SÂLDİDE sıf. (fars. *sâl* ve *dîde*'den *sâl-dîde,* yıl görmüş). *Esk.* İhtiyar, yaşlı: *"Sükûn içinde vedâ ettiler çocuklarına / O sâl-dîde pederler, rahîm valideler"* (Tevfik Fikret).

SÂLE sıf. (fars. *sâl*'den *sâle*). *Esk.* **1.** Yıllık. **—2.** *Sad-sâ-le,* yüz yıllık.

SALE, Büyük Britanya'da kent, Manchester'in güney-batı banliyösü, Mersey ırmağının sol kıyısında; 58 000 nüf.

SALE (George), ingiliz dil bilgini (Kent ? 1697'ye doğr. - Londra 1736). Latince ve doğu dillerinden arapçayı çok iyi öğrendi. Kuran'ı ingilizceye çeviren ilk kişi oldu (1734). Çevirisinde Kuran'ın birçok latince çevirisinin yanı sıra İ. Marraci'nin *Prodromus ad refutationem Alcorani* adlı yapıtından da yararlandı. Sale'nin Kuran çevirisinin önsözünde islam dini üzerine geniş bilgi ve açıklamalar da yer alır.

SALÉ, Fas'ta (Rabat) ili) kent, Rabat'ın banliyösü, Atlas okyanusu kıyısında. Bu Regreg uvedinin ağzında, Rabat'ın karşısında; 290 000 nüf. (1991).

Salé insanı, Fas'ta, Salé kenti yakınındaki bir taş ocağında bulunan insan kafatası kubbesi. Bu kalıntı, Orta Pleyistosen'in sonuna tarihlendi. Küçük hacimli olan (yaklş. 1 000 cm³) bu kafatasının *Homo erectus* türünden olduğu genellikle kabul edilir.

SALEB a. (ar. *sa'leb*). *Esk.* Tilki.

SALEHARD, Rusya'ya bağlı Yamalo-Nenets özerk bölgesinin merkezi, Kuzey Buz denizi'nde liman kenti, Obi kıyısında, kutup çemberinin güneyinde; 21 900 nüf. Kereste ve balık konserveciliği sanayileri. Elmas yontma.

SALEİT a. (fr. *saléeite*). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan, autunit grubundan hidratlı magnezyum ve uranyum fosfat.

SALEM, ABD'de (Massachusetts) liman kenti, Atlas okyanusu kıyısında, Boston'un K.-D.'sunda; 107 790 nüf. (1990). Yeni İngiltere sanatında uzmanlaşmış Essex Institute. Peabody deniz müzesi.
—Tar. Salem, XVII. yy.'ın sonunda bir cadı avına sahne oldu: davalar açıldı ve 1692'de üç ölüm cezası verildi. Bu büyücülük salgınını belki de yörenin aşırı püritenizmine bağlamak gerekir. Papaz Cotton Mather (1663-1728) ihbar ve baskıları haklı göstermeye çalıştı. 1693'te basılan savunması Robert Calef tarafından 1700'de yayımlanan bir kitapta eleştirildi.

SALEM, ABD'de kent, Oregon'un merkezi, Willamette ırmağı kıyısında, Portland'ın G.'inde; 89 000 nüf. Zengin bir tarım bölgesinin ticaret merkezi olan kentte kereste sanayisi, konserve fabrikaları ve bir alümin fabrikası vardır. Üniversite.

SALEM, ABD'de (New Jersey) yer, Philadelphia'nın G.'inde; 6 900 nüf. Nük. sant.

SALEM, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent, Dekkan'da; 515 000 nüf. Mettur hidroelektrik santralı çeşitli sanayi etkinliklerinin gelişmesine olanak vermiştir: tekstil (pamuk ve ipek), elektrikli gereçler ve makine yapımı, kimya. Üniversite.

SALEMANN (Carl), alman kökenli rus doğubilimci (? 1849 - Petersburg 1916). Petersburg Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, üniversitede iran dili ve edebiyatı dersleri verdi. Petersburg Bilimler akademisi Asya müzesine müdür oldu. Başlıca yapıtları: V. Rosen ile birlikte üniversite kütüphanesindeki doğu yazmalarının kataloğunu, *İndices alphabetici codicum manuscriptorum persicorum, turcicorum, arabicorum qui in Bibliotheca İmperialis Literarum Universitatis Petropolitanae adservantur* (1888) hazırladı. V. Shukorski ile bir farsça grameri, *Persische Grammatik mit Literatur* (1889) yazdı. Firdevsi'nin *Şehname*'sine sözlük hazırlayan Abdülkadir Bağdadi'nin *Lexicon Şahnamianum* adlı yapıtını yayımladı (1895).

SALENK → SEHRENK.

SALENTİNİ. Tar. coğ. Büyük Yunanistan'da (İapygia) halk. Başlıca kentleri: *Salentum* (Salento), *Brundusium* (Brindisi).

SALENTO, İtalya'nın güney-doğu'sunda yarımada. K.'den bir eşikle sınırlıdır, Taranto'dan Brindisi'ye kadar uzanır; 5 800 km². Toprakaltı, Kretase devri tebeşirlerinden oluşmuştur (K.'de Taranto Murge'si, G.'de Salento Murge'si) ve oldukça gelişmiş karstlı yapılar kapsamaktadır. Göç, tarıma uğraşan nüfusun büyük ölçüde azalmasına yol açmıştır.

SALEP a. **1.** Asya ve Avrupa'nın ılıman bölgelerinde yetişen oval yapraklı, üç dilimli dudakçığı ile belirgin ve renkli başak biçiminde toplu çiçekli bir çenekli otsu bitki. (Bil. a. *orchis;* salepgiller familyası. 80 türü ve pek çok doğal melezi vardır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Salepgillerin *orchis, ophrys, dactylorhiza* gibi türlerinin, çiçek açma mevsiminde toplanıp kurutulmuş olan kökleri. **—3.** Bu yumruların öğütülmesiyle elde edilen toz. **—4.** Bu tozun şekerli süt ya da suda kaynatılmasıyla yapılan ve sıcak içilen içecek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Salep mantarı,* salepgillerle ortakyaşayan mantar. (Salepgillerin tohumları bu mantar olmadıkça çimlenemez.)
—ANSİKL. Saleplerin, iki yumrunun eşlik ettiği lifli kökleri vardır. Yumruların pürtüklü olanı (ana yumru) bitkinin çoğalmasına, ikinci (yan yumru) ise sonraki yılın sürgününü beslemeye yarar. Sap, silindir biçiminde, yapraklar oval, sapsız, mızraksıdır. Çiçekler çok zaman mahmuz gibi uzamış üç dilimli dudakçıkları ile belirgin olup başak ya da salkım halinde bulunur. Çanak ve taçyapraklar hemen hemen eşittir. Salep Anadolu'da genellikle yumrusu toparlak olan salepgillerden (*orchis* ve *ophrys*) elde edilir. Doğu Anadolu'da yumrusu dallı olanlardan da *(dactylorhiza)* yararlanılmaktadır. Salebin kimi türleri Muğla (*Orchis anatolica* ve *O. italica*), kimi türleri Isparta, Antalya, Kastamonu, Taşköprü ve Safranbolu yörelerinde (*O. mascula* ve *O. purpurea*) yabani olarak yetişir. Tarımı denenmiş fakat başarılı olmamıştır. Eskiden Türkiye'nin ihraç malı

olan salebin ihracı, bu türleri korumak amacıyla 1974 yılında yasaklanmıştır.

Çiçek açma mevsiminde toplanıp yıkandıktan ve 10 dakika kaynar suda haşlandıktan sonra güneşte kurutulan yumrular (ana yumru alınmaz, yan yumrular toplanır) 1-4 cm uzunlukta yarı saydam, kirli beyaz renkli, kokusuz, lezzetsiz parçalardır. Değirmende toz haline getirildikten sonra kullanılır.

Salepte nişasta (% 8-30), şekerler (glikoz, fruktoz), azotlu maddeler ve glikomannan yapısında bir helme (% 11-44) bulunur. Salep eskiden cinsel isteği artırıcı olarak kullanılırdı. Günümüzde hem güçlendirici, hem çocuk ishallerini kesici olarak kullanılırsa da asıl tüketim içecek biçimindedir: 5-10 g salep tozunun 100 g su ya da sütte kaynatılmasıyla elde edilen içit.

Salep oldukça pahalı bir madde olduğundan içine birçok yabancı madde katılmaktadır. Un ve nişasta bunların başında gelir.

—Mutf. Salep, suyla ya da sütle hazırlanır. Salep tozu nişastayla birlikte az miktarda soğuk su ya da sütte eritilir, üzerine su ya da süt konup karıştırılarak pişirilir. Boza kıvamına gelince şekeri katılır ve biraz daha karıştırıldıktan sonra ateşten indirilir. Üzerine tarçın, zencefil ya da ikisi birlikte serpilir.

Soğuk kış gecelerinin başlıca içeceklerinden olan salep, eskiden kış sabahlarında sokaklarda satılır, müşteriler salep güğümünün oturtulduğu maltız çevresinde hem ısınır, hem salep içerlerdi. Salep içmek için büyük ve kulpsuz porselen fincanlar kullanılırdı.

Bugün salep daha çok pastanelerde yapılmakta, bazı evlerde de soğuk algınlığına karşı ve göğsü yumuşatmak için içilmektedir.

SALEPÇİ a. Salep yapıp ve/ya da (genellikle gezdirerek) satan kimse.

SALEPÇİLİK a. Salep yapma ve/ya da satma işi.

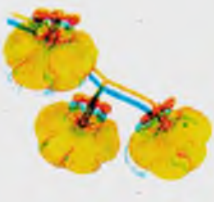
SALEPGİLLER a. Kimi türleri epifit yaşayan ve bazılarında çok süslü olan karmaşık yapılı çiçekleriyle (orkideler) ve ufacık tohumlarıyla tanınan birçenekli bitkiler familyası. (Bil. a. *Orchidaceae.*) [Kimi botanikçilerce hem familya, hem takım sayılan salepgiller grubunda, 500 cinse ayrılmış 15 000 kadar tür bulunur; bunlara dünyanın her tarafında, ama daha çok tropikal bölgelerde rastlanır. (Avrupa'da 97 tür ve 26 cins).]

—ANSİKL. Salepgiller yerde ya da daha çok başka bitkiler üzerinde yaşayan çokyıllık otsu bitkilerdir. Lifli ve saçak köklü çotuk kısmında çoğu zaman bir mantar (endotrof mikoriz, *rhizoctonia*) ve birtakım yumrular bulunur; basit, bütün ve paralel damarlı olan yapraklar genellikle sapın alt kısmında yer alır ya da kimi türlerde bulunan yalancı soğanların tepesinden çıkar. Çiçekler, ince nüanslı değişik renklerdedir; salkım, başak, yalancı şemsiye biçiminde yer alır, ya da ender olarak tek tek bulunur. Biçimleri çok özellikler gösterir: çanak, genellikle renkli üç çanakyapraktan oluşur; taçta üç taçyaprak vardır; bunlardan yanal olan ikisi eşittir, daha büyük olan üçüncü ise önce üstteyken, çiçek sapçığının yarım devir yapmasıyla öne sarkar. Bu taçyaprağın biçimi önlüğü andırır; buna "dudakçık" adı verilir. Bazı cinslerde bu taçyaprak mahmuz gibi uzanır; kimi türlerde kenarları yukarı kalkıp kaynaşarak bir sabo burnu biçimini alır *(cypripedium).* Erkekorganlar üç tanedir, fakat, çoğu zaman, sadece dudakçığın karşısında bulunan öndeki verimli, diğer ikisi kısırdır. Başçığın her gözünde tıkız bir çiçektozu kümesi bulunur. Bu çiçektozu kümelerinin tabanı, yapışkan bir bezle (tepecik yumrucuğu) tepeciğe tutunur. Yumurtalık altdurumlu, tek gözlü ve çok yumurtacıklı, üç etenelidir. Meyve kapçıktır, içinde farkılaşmamış embriyonlu ve albumenden yoksun çok sayıda küçük tohum bulunur. Çoğu zaman döllenmeyi böcekler sağlar.

Salepgiller bitkiler âleminin en kalabalık familyasıdır; bütün dünya üzerine yayılmışlardır, fakat ezici çoğunluğu, daha çok Güney yanküre'de tropikal ya da yarı tropikal bölgelerde yetişir; bunlar nemli ormanlarda bulunur ve çoğunlukla ağaçların gövdeleri üzerinde epifit yaşar. Epifit salepgillerin bazılarında sarkık hava kökleri bulunur (yayvan), bunlar özel yapıları sayesinde havanın nemini soğurabilirler. Bu bitkiler süs bitkisi olarak çok beğenilir.



salepgiller familyasından bir orkidenin yapısı *(brasso-cattleya)*



Oncidium varicosum



Oncidium krammerianum



odontoglossum

salepgiller familyasından çeşitli bitki cinsleri

SALERNO, İtalya'da kent, Campania'da, il merkezi, *Salerno körfezi*'nin kuzey kıyısında; 152 159 nüf. (1990). Yapımına 1080'e doğru başlanan, ama XVII. yy.'ın başında yeniden elden geçirilen dev tapınağın önünde, XII. yy.'da yapılmış geniş bir atrium bulunur. İki vaiz kürsüsü ve çok renkli oymalı, kakmalı tunçtan büyük şamdan; 1099'da yapılmış tunç kapılar. Katedral müzesi (XII. yy.'da fildişinden yapılmış sunak) ve il müzesi (arkeoloji). Turizm, ticaret ve sanayi (tekstil, makine yapımı, besin sanayileri, seramik) merkezi. —*Salerno ili,* 4 922 km²; 1 065 589 nüf. (1989). Napoli körfezinden Policastro körfezine kadar uzanan il toprakları Apenninler'in bir bölümünü ve Sele vadisinin tamamını içine alır.

—Tar. Eski roma kolonisi *(Salernum)* olan kent, Lombardlar zamanında önem kazandı. Benevento'dan ayrıldıktan (839) sonra Guaimaro II döneminde (901-946) en parlak dönemini yaşadı. 1077'de Normanlar tarafından alınan kent, Ortaçağ'da tıp okuluyla ün kazandı. İktisadi ve ticari alanda, XI.-XII. yy.'larda önemli bir rol oynadı.

—Ask. tar. Müttefikler'in Güney İtalya'ya yaptıkları üç çıkarmanın en önemlisi 9 eylül 1943'te Salerno koyunda gerçekleşti. General Clark'ın komutasındaki V. amerikan ordusu (bu arada bir de ingiliz kolordusu) Montecorvino, ardından da Napoli havaalanını ele geçirdikten sonra Calabria'da ilerleyen Montgomery'nin birlikleriyle birleşti.

Salerno atı, Salerno ovası kökenli, italyan binek atı ırkı. (Sayıca çok azalmıştır.)

SALERNO körfezi, İtalya kıyısında körfez, Napoli'nin G.'inde, Campanella ve Licosa burunları arasında. Kuzey kıyısı (Sorrento yarımadası) yüksek ve girintili çıkıntılıdır; Salerno'nun G.'inde kalan doğu kıyısıysa alçaktır.

Salerno okulu, IX. yy.'da başlayıp Ortaçağ boyunca gelişip yaygınlaşan tıp okulu. Kurucuları arasında Afrikalı Konstantin de vardır. Bu okulun diğer bir temsilcisi olan Giovanni da Milano yapıtlarını İngiltere kralı Kızıl William'ın oğluna ithaf etmiştir. Bu kral Salerno hekimlerinden sağlık kurallarına uygun bir yaşam rejimi belirlemelerini istemiş, büyük bir olasılıkla da *Salerno okulu* adlı latince yapıt bu isteği karşılamak üzere kaleme alınmıştır (XII. yy.).

SALES (Manuel FERRAZ DE CAMPOS), brezilyalı devlet adamı (Campinas 1841 -Santos 1913). Milletvekili olarak köleliğin kaldırılması (1888) için mücadele etti, Pedro II'nin devrilmesinde (kasım 1889) rol oynadı. 1898'den 1902'ye kadar Cumhurbaşkanı oldu.

SALÈVE dağı, Önalpler'de (Haute -Savoie, Fransa) dağ, Genevois'da; Grand Piton'da 1 375 m. Çeşitli tırmanma güçlükleriyle dolu olan duvarları ünlü bir tırmanma "okulu"dur. "Grande Varappe" (Büyük Varappe) adı verilen koridor, kayalık kesimde tırmanma anlamına gelen "varappe" teriminin ortaya çıkmasına yol açtı.

SALFORD, Büyük Britanya'da kent, Manchester'ın batı banliyösü; 98 000 nüf. Tekstil sanayileri. Müzeler.

SALGADO (Plínio), brezilyalı yazar ve siyaset adamı (São Bento do Sapucaí, São Paulo, 1901 - São Paulo 1975). 1922'deki Modern sanat haftası sırasında doğan modernist akıma katıldı, başlıca modernist manifestolardan biri olan, koyu milliyetçi *Vert-Jaune* (fr. çev.) [1925] adlı yapıtı yazdı. *Anta* edebiyat grubunun üyesiydi. Romanları (*l'Étranger* [fr. çev.], 1926) ve denemeleri vardır.

SALGARİ (Emilio), italyan yazar (Verona 1863 - Torino 1911). Çocuklar için, egzotizm ve gerilimi ustaca kullanan 200'ü aşkın roman ve serüven hikâyesi yazdı (*Il Corsaro Nero,* 1899; *Le Tigri di Mompracem,* 1901; *Sandokan alla riscossa,* 1907).

SALGI a. Fizyol. **1.** Hücreler, özellikle bezlerdeki epitelyum hücreleri tarafından çeşitli maddeler üretme işlemi ve bu maddeleri, boşaltıcı bir kanalla başka bir organa yahut dışarıya akıtma (dış salgı) ya da doğrudan doğruya kana karıştırma eylemi (iç salgı). **—2.** Bu şekilde üretilen madde. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Salgı bezi* → BEZ.

—Bağışıkbil. *Salgı bileşeni,* IgA'ların salgılandığı mukozaların epitelyumunca hazırlanan, yerel salgı immünoglobülinlerinin (yerel antikorlar, salgılatıcı IgA'lar) glikoprotein yapısındaki özel bileşeni.

—Bot. Bitkilerin hücrelerinde biriken ve dışarı atılmadığı halde kullanılmayan oksalik asit, uçucu yağlar, reçine, zamklar, tanenler, alkaloitler, heterozitler lateks ve rafit gibi maddeler. (Hayvanlar gibi bitkiler de *iç salgı* ya da "oksin" denen aktif maddeler, yani hormonlar yapar.) ‖ *Salgı kıllan,* küçük bir salgı beziyle sona eren kıllar. ‖ *Salgı mezokarpı,* sedefotugiller familyasından meyvelerin (*citrus* cinsi ve benzerleri) salgı kıllarını içeren mezokarp bölümü. ‖ *Salgı organları,* genellikle kokulu maddeler hazırlayan organlar. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kök salgısı,* bazı bitkilerin köklerinden sızan ve çevredeki diğer türlerin gelişmesini engelleyen madde (ceviz, biberiye, farekulağı). [Bazı bitkiler de köklerinin daha sıkı tutunabilmesi için kalkerli kayaları parçalayabilen asit maddeler salgılar.]

—Mak. san. Bir makineye bağlı dönel bir parçanın, kendi öz ekseniyle tam olarak çakışmayan bir eksen çevresinde dönmesi; bu iki eksen arasındaki uzaklık; dönel bir parçanın çemberselik hatası.

—Nefrol. *Borucuk salgısı,* idrarın böbrekten son şekli ile çıkmasını sağlayan mekanizma.

—Tıp. *Salgı durdurucu,* salgıları, özellikle sindirim salgılarını durduran ya da azaltan maddelere denir.

—ANSİKL. Salgı olgusunun, organlara ve işlevlere göre değişmez bazı yönleri ve çeşitli salgılanma biçimleri vardır.

Değişmez yönler şunlardır: 1. gerekli maddeler kandan sağlanır; 2. hücrelerin içinde meydana gelen tepkimeler enzimsel karakterdedir; 3. gerekli enerji hücre içi yükseltgenmelerle sağlanır; 4. hücrenin bütün öğeleri salgı işine katılır (salgılanan maddeler protoplazma içinde ve kondriyomların yanı başında ortaya çıkmakla birlikte salgı işlevi için çekirdek de gereklidir); 5. salgının yoğunluğu sinir sistemiyle (sempatik ve parasempatik sistemler) ya da suyuklarla (hormonlar ve kandaki birçok madde ya da kanın fiziksel-kimyasal nitelikleri) denetlenir.

Salgılar boşaltılma tarzına göre çeşitlere ayrılır: *dış salgılar* (salgı bir kanala, bir organa ya da doğrudan doğruya dışarıya boşaltılır); *iç salgılar* (salgı kana boşaltılır); *merokrin salgılar* (salgılanan madde hücre zarı zedelenmeden zardan dışarıya sızar); *holokrin salgılar* (hücrenin bir parçası dışarı atılır). Salgılar işlevlerine göre de sınıflandırılır: salgı koruyucu ya da kayganlaştırıcı (deri, mukoza), boşaltıcı (karaciğer, böbrek), sindirici (tükürük bezi, mide, bağırsak, pankreas, karaciğer) ya da başka işlevleri düzenleyici (iç salgı bezleri) olabilir.

Bazı organlar hem dış salgı, hem de iç salgı çıkarır (pankreas, karaciğer vb.). Cinsel hücrelerin çıkardığı ürünlere de salgı denir. (Erbezi ve yumurtalık hem dış salgı [spermatozoit, yumurta] bezi, hem iç salgı [cinsel hormonlar] bezi sayılır.) Meme salgısı gibi bazı salgılarsa bireyin kendisine değil yavrusuna yarar.

—Bot. Salgı organları değişik tiplerde olabilir: parankimaların içinde bulunan (reçine, yağ, mirozin, helme, lateks) salgı hücreleri; çok çeşitli biçimlerde olan üstderi kılları (uçuçu yağlar); bitişik hücrelerce hazırlanıp dışarı atılan maddeleri içeren salgı keseleri ya da kanalları (helmeler, tanenler, uçucu yağlar, oleorezin); bir hücreden ibaret, genellikle uzun, dallı ya da dalsız salgı boruları (tanen, lateks); uç uca yerleşmiş birçok hücreden oluşan lateksli eklemler; etçil bitkilerde bulunan ve enzim hazırlayan sindirim bezleri; özellikle çiçeklerin içinde yer alan ve şekerli sıvılar salgılayan balözü bezleri.

SALGILAMA a. Salgılamak eylemi.

SALGILAMAK g.f. Salgı çıkarmak: *Karaciğer safra salgılar. Çiçekler balözü salgılar.*

SALGILATICI sıf. Fizyol. **1.** İç ve dış salgıları artırabilen olgulara ve maddelere denir. **—2.** *Salgılatıcı etmen,* RELEASİNG FACTOR'un eşanlamlısı.

SALGILAYICI sıf. Fizyol. Salgı üreten organlara ya da dokulara denir.

◆ a. ve sıf. Hematol. Tükürüklerinde ABH grubundan suda çözünen maddeler bulunan kişiye denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Nöroanat. Sinirsel iletici ya da hormon salgılayan sinir hücresine denir.

—ANSİKL. Hematol. ABO kan grubu ne olursa olsun tüm salgılayıcıların tükürüğünde H maddesi vardır. Ayrıca, A grubu kişilerin tükürüğünde A antijeni, B grubundakilerde B antijeni, AB grubundakilerde ise hem A hem B antijenleri bulunduğu halde O grubundakilerde yalnız H antijeni bulunur.

Bu özellik beyaz ırktan olanların % 80'inde görülür ve başat yolla geçer; geri kalan % 20 salgılayıcı değildir. Salgılayıcılarda bu salgı etkin bir Se geninin etkisi altındadır, salgılayıcı olmayanlarda ise bunun aleli çift dozda bulunur. Böylece bir kan grubu sistemi olmayan ve içinde çözünür Lewis maddeleri bulunmayan Se se sistemi ortaya çıkar. ABH grubunda tükürük maddeleri glukoprotein, hücre zarlarının antijenleri ise glukolipit cinsindendir.

Özellikler, kan gruplarında olduğu gibi Mendel kurallarına uygun olarak soydan soya aktarılır. Se geni, tükürük bezleri ve organizmanın bir çok mukoza hücresinde etkindir ve H geninin işlevsel olabilmesi için gereklidir; bu nedenle Le geniyle dolaylı olarak işbirliği yaparak Le^b maddesinin üretimine katılır.

Son olarak, salgılayıcı olmayanlar normal alyuvar H, A ya da B antijenleri ürettiği için Se geni eritroblastta etkin değildir.

Çözünür ABH maddeleri yalnız tükürükte değil, organizmanın başka sıvılarında (gözyaşı, idrar, sindirim özsuları, amniyos sıvısı) ve tüm patolojik sıvılarda da bulunur.

SALGILAYIŞ a. Salgılamak eylemi ya da biçimi.

SALGILI sıf. Patol. Bir salgı çıkaran ura ya da hastalığa denir.

SALGIN sıf. Kısa sürede çevredeki insanların, hayvanların ya da bitkilerin büyük bölümüne bulaşan hastalık için kullanılır.

◆ a. **1.** Bu biçimde yayılan hastalık: *Veba salgını.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kısa sürede yaygınlaşan bir davranış biçimi, bir alışkanlık: *O yıllarda çarliston salgını vardı.*

—İkt. tar. Olağanüstü durumlarda halka yüklenen nakdi, ayni ve bedeni yükümlülüklere (Avarız-ı divaniye) halk tarafından verilen ad.

—Patol. *Tek kaynaklı salgın,* bazı bulaşıcı hastalıklarda, birçok kişinin aynı kaynaktan hastalığı alması. (Esas salgınlarda olduğu gibi, hastalık hasta kişiden sağlam kişiye geçmez, sözkonusu kaynaktan geçer.)

—ANSİKL. Bir yandan *endemi* ve *pandemi* arasında, öte yandan bunlarla salgın arasında kesin bir ayrım yapmak çok güçtür. Örneğin, her yerleşik hastalık (endemi), kendine özgü odağın dışına taştığında, başka bir bölgede yayılmakla salgına dönüşebilir. Ama bu yeni noktada, özellikle hastalığın mikrobu kendine uygun ortamı bulur da salgın yerleşip kalırsa, yeniden yerleşik hastalığa dönüşmüş olur. Durum ne olursa olsun her zaman bir enfeksiyon ve bulaşıcı hastalık sözkonusudur; hastalığın geçişi ise ya doğrudan doğruya (gripte olduğu gibi) ya da taşıyıcı bir böcekle dolaylı olur (sarıhumma, sivrisinek gibi). Salgın ile yerleşik hastalık arasındaki en önemli ayrım, zaman içindeki süredir: yerleşik hastalık süreğendir, salgın ise ya yaşayanlara bağışıklık sağlayarak, ya mikroplar için uygun yuvalanma koşullarının bulunmayışı ve son zamanlarda uygulanmaya başlanan koruyucu ve iyileştirici önlemler sayesinde her zaman kısa bir süre sonra kaybolur gider. Alınan çeşitli önlemler (aşı, dezenfeksiyon, tecrit vb.) büyük salgınların gün geçtikçe azalması ve daha kısa süre içinde yavaşlayıp sönmesinin başlıca nedenidir.

Sık sık ortaya çıkan salgınlar grip salgınlarıdır Virüslerden ileri gelen bu hastalığa karşı tedavi edici hiçbir araca sahip değiliz.

—Huk. Salgın hastalıklara karşı koruyucu önlemler almak, salgın ve bulaşıcı hastalıklarla savaşmak ve tedavi etmek Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı, il özel idareleri ve belediyelerin görevidir. Salgın ve bulaşıcı hastalıklar Umumi hıfzıssıhha kanunu'nda sayılmıştır (md. 57). Bu tür bulaşıcı ve salgın hastalıkların görülmesi ya da bunlardan birinden ölüm meydana gelmesi durumunda bundan haberi olan doktor, ebe vb. sağlık personeli ile okul, fabrika otel vb. yerlerin yöneticileri ya da işletenleri ilgili makamlara bildirmekle yükümlüdürler. Bir salgın ya da bulaşıcı hastalık olduğundan haberdar olan hükümet ya da belediye doktoru gerekli incelemeyi yapar ve hastalığın çıkış nedenlerini belirler. Bu konuda kendilerine hükümet kuvvetleri yardımcı olur. Bulaşıcı ve salgın hastalık görüldüğünde, ilgili sağlık yetkililerinin alacakları önlemlere tüm idari makamlar uymak ve bunları uygulamak zorundadırlar.

—Uluslarar. huk. 1851 yılında Paris'te yapılan ilk konferanstan sonra, görüşmeler 1852 yılında sağlıkla ilgili bir sözleşmenin imzalanması ve Akdeniz limanlarında karantinaların kurulmasıyla sonuçlandı. Bu önlemler yetersiz görüldü ve 1903'te yine Paris'te yeni bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşme, 1907'de halk sağlığı konusunda uluslararası bir büro kurulmasını sağladı. Kızılhaç topluluklarının etkisiyle başka ülkelerde de konferanslar düzenlendi. Ama, Dünya sağlık örgütü ancak İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kurulabildi.

SALGINCI a. *Esk.* Salgın adlı vergiyi toplayan kimse.

SALGINLIK a. Bir hastalığın salgın özelliği göstermesi.

SALGİR, Ukrayna'da ırmak, Kırım yarımadasında; 204 km (havzası 3 750 km^2). Çatıyr-Dag eteğinden doğar, Simferopol'den geçer ve iki kolla Sivaş'ta Azak denizi'ne dökülür.

SALGÓTARJAN, Macaristan'da kent, Nógrád yönetim bölgesinin merkezi, Slovakya sınırı yakınında, 49 300 nüf. Turizm merkezi ve sanayi kenti (linyit madenleri, çelik fabrikası). Madencilik müzesi.

SALGURLULAR, İran'ın Fars eyaletinde önce Selçuklular, sonra Harizmşahlar ve en sonunda da Moğollar'a bağlı olarak hüküm süren türkmen atabeyler hanedanı (1148-1286). Hanedanın kurucusu Sungur (1148-1161), Fars Selçukluları hükümdarı Melikşah'ın atabeyi olarak görev yaparken, keyfine düşkün sultanı Fars'tan kovup ülkeye tek başına egemen oldu (1148). Yönetimini yasal göstermek için de sultan Tuğrul'un çocuk yaştaki oğlu Muhammet'i melikliğe getirdi. Muhammet' in ölümü üzerine bağımsızlığını ilan etti (1160). Kardeşi Zengi (1161-1178) Suriye atabeyleriyle savaşarak onları yendiyse de Irak Selçukluları'na bağlanmak zorunda kaldı. Zengi'nin oğlu Tekle (1178-1198), Irak Selçukluları'na bağlı kaldı. Ancak, Kirman Selçukluları arasında baş gösteren taht kavgasına karıştı. İzzettin Sad (1198-1226) Kirman'ı egemenliği altına aldı. Harizmşahlar'la savaştı ve onlara tutsak düştü. Harizmşah hükümdarı Alaettin Muhammet'e bağlanmayı kabul ettikten sonra ülkesine dönmesine izin verildi. Fars'ta yerine geçmiş olan oğlu Ebubekir'in üstesinden gelerek onu hapse attırdı. Ebubekir* Kutlug Han (1226-1260) babasının ölümü üzerine hapisten çıkarak beyliğin başına geçti. Harizmşahlar'a karşı ayaklanarak bağımsızlığını duyurdu. Kays adasını, Katif, Bahreyn ve Umman kıyılarını ele geçirerek Salgurlular'ı güçlerinin doruk noktasına eriştirdi. Kendisine *Gülistan* adlı yapıtını adayan Şeyh Sadi'yi gönlünce ödüllendirdi. Ancak, Moğollar'la çatışması sonucu önce Ögedey, sonra da Hulagu Han'ın egemenliğini tanımak ve kendisine verilen "Kutlug Han" unvanını taşımak zorunda kaldı. Sad II (1260) hasta yatağından kalkarak, ölen babasının yerine geçti; 17 gün sonra öldü. Muhammet (1260-1262) annesi Terken Hatun'un naibeliği altında hüküm sürdü. Muhammetşah (1262-1263), Terken Hatun tarafından zehirletilerek öldürüldü. Kardeşi ve ardılı Selçukşah (1263) Moğollar'a karşı ayaklandığı için Hulagu tarafından öldürtüldü. Kutlug Han'ın torunu Abiş* Hatun (1263-1286) Hulagu'nun oğlu Mengü Timur ile evlendi (1264). Ölümünden sonra Fars doğrudan ilhanlı topraklarına katıldı ve hanedan son buldu.

SÂLHA çoğl. a. (fars. *şal*'in çoğl. *şālhā*). *Esk.* Yıllar.

SALHANE a. (ar. *selḫ* ve fars. *ḫane; selḫ -ḫāne*'den). *Esk.* Kesimevi, mezbaha.

SÂLHURDE sıf. (fars. *sāl* ve *ḫurde*'den *sāl-ḫūrde,* yıl yemiş). *Esk.* Çok yaşlı.

SALI a. (ibranice *salis*, üçüncü'den). Haftanın ikinci günü.

SALIK ya da **SAĞLIK** a. **1.** Bir olguya, bir olaya ilişkin olarak verilen bilgi, haber. **—2.** *(Bir kimseye) bir şeyi, bir kimseyi salık vermek,* onun iyi ve uygun olduğunu söylemek, tavsiye etmek: *Bir kitabı okurlarına salık vermek.*

SALIK ya da **SALAK** a. Esk. sil. Yakın dövüş silahı bir tür gürz. (Ucundaki yuvarlak başa zincirlerle küçük, bilyemsi toplar tutturulmuştur. Vuruş anında bu topların kesik hareketi savunmayı güçleştirir ve ürkütücü bir etki yaratır.)

SALINCAK a. **1.** İki iple taşıyıcı bir kirişe, bir desteğe asılan ve üzerinde oturularak ya da ayakta durarak sallanılabilen tahta levha. **—2.** Küçük çocukları sallayarak uyutmak için iki ucundan tavana ya da karşılıklı iki duvara iple asılan yatak. **—3.** *Beşik salıncak* → BEŞİK. ‖ *Kayık salıncak* → KAYIK.

—Dağc. İki ayağı da dinlendirmek için üstüne koymaya ve hatta oturmaya olanak sağlayan ve karabina halkasıyla bir sikkeye tutturulan, aletli tırmanmada kullanılan uzun tahta.

—Sirk. *Rus salıncağı,* akrobatların, partö-

salepgiller familyasından çeşitli bitki cinsleri



Vanilla planifolia



Cypripedium calceolus



Orchis morio



Orchis maculata

nerleriyle birleşmek amacıyla yükseğe ve ileriye sıçramak üzere üstüne çıktıkları bir kemere asılı geniş sahanlık.

Salıncak, bir karagöz oyunu. Hacivat'la Karagöz ortak olup salıncak işletmeye karar verirler. Karagöz, müşterileri sallayıp para toplayacaktır. Zenne, Çelebi ve Tiryaki gelip salıncağa binerler; Karagöz bunlardan aldığı parayı Hacivat'tan saklar. Hacivat kadın kılığına girip salıncağa biner, Karagöz'ü konuşturunca durum ortaya çıkar. Sarhoş gelir, salıncakta uyur. Yahudi sallanırken düşüp ölür. Haham ve Yahudiler gelip onu bir tabuta koyarlar. Karagöz Yahudiler'i korkutup kaçırır, tabutu açtığında Yahudi'nin ölmediği anlaşılır.

Oyun, *Karagöz salıncakçı, Salıncak sefası, Karagöz'ün salıncak sefası* adlarıyla da bilinir.

SALINCAKÇI a. Bayramyerlerinde, panayırlarda vb. salıncak çalıştıran kimse.

SALINCAKLI sıf. Salıncak gibi ileri geri hareket edebilen sandalye, koltuk vb. için kullanılır.

SALINIM a. Salınmak eylemi.

—Astrofiz. *Güneş salınımı*, Güneş atmosferinde gözlemlenen dönemsel düşey hareket. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dalga ve titr. Bir salınım üretecinin, bir dönem boyunca tam çevrimi. (Bu, örneğin sarkaç ve sarmal balans için bir gidiş ve dönüş hareketine karşılık düşer.)

—Denizbil. *Gelgitin salınım bölgesi*, biçimi, hidrolojisi, bitki ve hayvan faunası, denizin günlük yükselip alçalmasıyla belirlenen kıyı bölümü.

—Elekt. ve Elektron. Bir elektrik devresinde, birbirini izleyen boşalma ve dolma akımları dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Elektron. *Faz kitlemeli salınım üreteci*, komütasyon ve mantık devrelerinde kullanılan, indüktanslardan ve sığalardan oluşmuş elektronik öğe. (Eşanl. PARAMETRON.)

—Elektron. ve Radyotekn. *Salınım üreteci*, belirli bir frekansta, dönemsel alternatif akımlar üretmeye yarayan düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fiz. Bir ya da birçok salınımlı değerde belirgin olgu. (Bk. *ansikl.* böl. Biyol.) || *Salınım sistemi*, ayırtedici nitelikteki bir büyüklüğü salınımlı olan her sistem.

—Fizs. mekan. Aynı konumlardan, aynı hızlarda geçen bir cismin hareketi.

—İklimbil. *İklim salınımı*, meteoroloji öğeleri (sıcaklık, yağışlılık, vb.) ortalamalarının birbirini izleyen yükselmesi ve alçalması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Koregr. Salon dansında, öğrencinin çok sağlam bir dengeye ulaşmasını sağlayan, ayaklar yere tam basarken, vücudun sırasıyla tüm yönlerde, olabildiğince eğilmesine dayalı alıştırma.

—Mat. çözlm. Verilen bir aralık üzerinde göz önüne alınan bir sayısal fonksiyonun değerler kümesi sınırlı olduğunda, bu kümenin iki üst ve alt sınırı arasındaki fark.

—Oto. ve Dy. Bir dingilin, ortalama dinginlik konumunun her iki yanında şasiye göre yaptığı, süspansiyonun esnekliğinden kaynaklanan düşey hareket. (Eşanl. SÜSPANSİYON HAREKETİ.) || *Salınım değeri*, buna denk düşen hareketin maksimum değeri.

—Radyotekn. *Ana salınım üreteci*, genellikle pieozoelektrik kristal kökenli, kararlılığı yüksek salınım üreteci; örneğin bir radyo vericisinin taşıyıcısı için frekansı hiç değişmeyen bir salınım üretmeye yarar. (Bu tür kimi salınım üreteçlerinde, kuvantalanmış molekül ya da atom geçişlerinden yararlanılır.)

—Siber. *Sınır salınım*, doğrusal olmayan kayıplı bir sistemde ortaya çıkan ve belirli bir genlikte ve her salınım dönemi sırasında sisteme verilen enerjiyle yitirilen enerji arasındaki bir dengeyle belirgin salınım rejimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Astrofiz. *Güneş salınımı*. Güneş atmosferi, kendi etkinliğinden kaynaklanan sayısız dönemsel hareketin merkezidir. Değişik yapılardaki dalgalar bütün doğrultularda ortaya çıkar: çekim dalgaları, akustik dalgalar, Alfven dalgaları, sönümlü dalgalar, şok dalgaları vb. "Tümel" denilen salınımlar Güneş'i bütünüyle etkiler; diğerleri, atmosferinin yalnızca sınırlı bir bölümünde etkindir. Dönem genellikle yükseltiyle birlikte azalır. En iyi bilinen salınımlar, radyal, tümel ve uzun süreli salınımlardır. Dönemi 300 sn olan ışıkküre salınımı, 70'li yıllarda keşfedilmiş ve doğrulanmıştır. Görünür Güneş çapında bu salınımdan kaynaklanan değişim, yay milisaniyesi düzeyindedir. O tarihten bu yana, dönemleri 160, 66 ve 45 dk olan başka salınımlar da bulunmuştur. Renkküre, 240 sn, 180 sn vb. daha kısa dönemli salınımların merkezidir. Bunlar, ışıkkürelerin kararsızlıklarından kaynaklanan rezonans olayları olarak açıklanır. Bu salınımların, radyal olmayan, dönemsel ya da daha kısa süreli hemen hemen dönemsel pülsasyonların varlığıyla incelenmesi oldukça güçtür. Bütün Güneş salınımlarının araştırılması ve incelenmesiyle etkinlik çevriminin, büyük ölçekli Güneş dolaşımının ve Güneş'in iç yapısının kuramsal modellerine ulaşılmıştır.

—Biyol. Bir başkangıç şokundan sonra bir organ, bir doku ya da bir canlı varlığın belirgin bir değerinin tümüyle değişmez olmaktan çıkıp, genellikle birbirinden çok farklı iki uç değer arasında bir dizi salınım yaptığı durumlar oldukça farklıdır. Olay yavaş yavaş kendiliğinden söner, bu nedenle salınım, çevrime ya da iç ritme karşıt bir olgudur. Örneğin ışıktaki ani bir değişiklik köpekte hemoglobin oranında, kanın iyonik tepkimesinde, fosforemide vb., denizkestanesinde spermanın döllеyici gücünde; bitkilerde fotosentezde, büyümede (yeşil olmayan bitkiler), sürgendokuların elektrik yükünde vb. bir salınım meydana getirir. Aynı biçimde, kan alma, insanda alyuvarların sayısında düzgün ve uzun süreli bir salınım yaratır.

—Elekt. ve Elektron. *Elektrik salınımı, salınımlı boşalma*, sığası C olan bir kondansatör, direnci R ve öz indüktansı L olan bir devrede boşaltıldığında iki farklı durum gösterir:

— $R > \sqrt{\frac{4L}{C}}$ ise,

boşalma tek yönlü bir akım biçiminde oluşur; bu akımın yeğinliği sıfırdan maksimum bir değere dek yükselir, sonra hızla sıfıra doğru düşer;

— $R < \sqrt{\frac{4L}{C}}$ ise,

boşalma akımı dönemsel olarak, pozitif ve negatif değerler arasında salınarak hızla azalır ve sıfır olur.

—Elektron. ve Radyotekn. • *Salınım üreteci*. Salınım üreteçleri radyo vericilerinde alternatif akımlar üretmek için kullanılır; uygun olarak kiplenip, yükseltildikten sonra antene gönderilen bu akımlar, buradan, elektromanyetik dalgalar biçiminde uzaya yayımlanır. Öbür salınım üreteçleri, frekans değişimleri gerçekleştirmek için radyo (süperheterodin) ve televizyon alıcılarında ve çok sayıda başka elektronik düzenekte kullanılır. En yalın tip salınım üreteçleri, temel olarak, self indüktansı L olan bir bobin ve sığası C olan bir kondansatörden oluşmuş bir ayarlı devre içerir. Kondansatör yüklenerek bobinde bir boşalma oluşturulur, bu da, öz indüktansı nedeniyle kondansatörü, öbür yönde yeniden doldurur; sonra kondansatör yeniden boşalır ve süreç bu şekilde sürüp gider. Bu salınım rejimi, enerji yitimleri çok yüksek olmadığında ve özellikle R direncinden kaynaklanan ısı yitimi küçük kaldığında gerçekleşir. Elde edilen salınımların f frekansı Thomson formülüyle verilir:

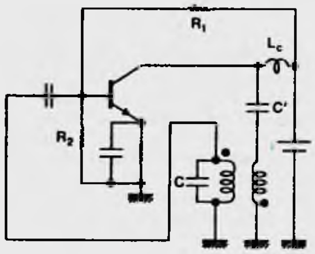
$$f = \frac{1}{2\pi}\sqrt{\frac{1}{LC} - \frac{R^2}{4L^2}};$$

burada f hertz, L henry ve C farad cinsindendir. Yukarıdaki formülde de görüldüğü gibi, bir salınım rejimi oluşabilmesi için f'nin, dolayısıyla da kare kök içindeki ifadenin, sıfırdan farklı pozitif bir sayı olması zorunludur; bunun için R^2 nin $\frac{4L}{C}$'den küçük olması gerekir. Devrenin toplam R direnci göz ardı edebilecek kadar küçükse, Thomson formülü aşağıdaki biçime sadeleştirilebilir:

$$f = \frac{1}{2\pi\sqrt{LC}}.$$

Dış bir enerji katkısı olmadığında, salınımların genliği, devrenin sönüm*üne bağlı olarak, az çok hızlı biçimde azalır ve sonunda durur. Eskiden ilk telsiz telgraf vericilerinde kullanılmış ve sönümlenmiş dalgalar dizisi oluşturan kıvılcımlı salınım üreteçleri gibi darbe uyarmalı salınım üreteçlerinde sözkonusu olan bu durumdur. Bu tür salınım üreteçleri, denge konumundan çıktıktan sonra, genliği giderek azalan birçok salınım yaparak ilk konumuna geri dönen bir sarkaca benzetilebilir. Sönümsüz salınımlar elde etmek amacıyla bu genlik değişmez tutulmak istenirse, her dönemde yitimleri, kendilerine eşit bir enerji miktarıyla denkleştirmek gerekir. Bunun için, besleme kaynağından gelen enerji niceliğini ayarlamaya yarayan elektron tüplü ya da tranzistorlu salınım üreteçleri kullanılır; bunlar, saat mekanizmalarındaki eşapmanla aynı rolü oynar.

Çok çeşitli salınım üreteci montajları vardır. Bu arada bunların tümünün çalışma ilkesi çıkış enerjisinin bir bölümünün, faz farkı olmadan giriş devresine gönderildiği geribesleme* olayına dayanır. Sinüzoidal biçimli alternatif akımlar üreten salınım üreteçlerinin yanı sıra, çok çeşitli biçimlerde akımlar üreten salınım üreteçleri de vardır: kare dalga akımlar üreten ikilidevre*ler, testere dişi biçiminde akımlar üreten gevşeme* salınım üreteçleri vb. Öte yandan, salınımların frekansı görece düşük olmak zorundaysa, işlemsel yükselteçli ve dirençli ve kondansatörlü montajlar kullanılır.



salınım üreteci: L_c, tranzistoru besleyen bir şok bobinidir; C ve C' ile ayarlanmış transformatör geribesleme yapar.

—İklimbil. *İklim salınımı*. İklim, çeşitli uzunluktaki zaman dilimlerinde durmadan değişir. (→ PALEOKLİMATOLOJİ.) "İklim değişmesi" deyimi, bütün iklim değişikliği biçimlerini kapsar. Bu değişikliklerin her biri uzmanlar tarafından çoğu kez farklı terimlerle dile getirilir. Dünya meteoroloji örgütü, kavramları birleştirmeye çalışmaktadır. Bu düşünceler düzeninde, iklim salınımı, bir değişkeninin, birbirini izleyen maksimumlar ve minimumlar arasında derece derece ve düzenli biçimde değişme eğilimi gösterdiği bir dalganma olarak nitelenebilir. Buna göre, iklim salınımı kavramında, iki uçta yerleşmiş bir tek maksimum ve bir tek minimumla nitelenen iklim eğilimi kavramında bulunmayan bir geriye dönüş düşüncesi vardır. İklim eğiliminde, ısınma eğiliminden, soğuma eğiliminden söz edilir.

—Siber. *Sınır salınım*. Doğrusal salınımlar gibi, doğrusal olmayan sınır salınımları da geribeslemeli sistemlerde oluşur; bu devrelerde her tür dış etki yokluğunda, salınım, geribesleme döngüsünde bir tam tur yaptıktan sonra kendine özdeş olan bir salınım rejimi gelişebilir. Başlıca farklar

şunlardır: ideal, doğrusal bir salınım üretecinde, salınım tamamen sinüzoidaldir, frekans iyi tanımlıdır ve genlik belirsizdir ve anlık enerji bilançosu dengelidir; tersine doğrusal olmayan bir salınım üretecinde salınım sinüzoidal değildir, genlik tanımlıdır ve enerji bilançosu ortalama olarak ancak bir salınım dönemi sırasında dengelidir. Uygulamada, doğrusal bir salınım üretecinin salınım genliği hemen hemen tamamen sinüzoidal bir sınır salınım oluşturan doğrusal olmayan bir doyma etkisiyle kararlı kılınır. Öte yandan, gevşeme salınımları, biçimi sinüzoidal biçimden önemli ölçüde uzaklaşabilen sınır salınımlardır. Matematiksel açıdan, kararlı ya da yakınsak sınır salınımlar ve kararsız ya da ıraksak sınır salınımlar ayırt edilir; bunlardan yalnızca birincileri deneysel olarak gözlemlenebilir.

SALINIMLI sıf. Fiz. Almaşık olarak artan ve azalan bir büyüklük ya da bir olay için kullanılır.
—Elekt. *Salınımlı boşalma,* bir kondansatörün, bir dizi almaşık boşalma oluşturarak indüktif bir devrede boşalması.

SALINIMSIZ sıf. Ölçbil. Hareketli donanımı normal çalışma konumunu salınım yapmadan alan bir ölçü aygıtı için kullanılır.
—Elektron. ve Telekom. *Salınımsız devre,* SÖNÜMLÜ* DEVRE'nin eşanlamlısı.

SALINIŞ a. Salınmak eylemi ya da biçimi.

SALINMA a. Salınmak eylemi.

SALINMAK → SALMAK.

SALINMAK gçz. f. **1.** Yürürken uyumlu hareketlerle hafifçe bir yandan bir yana sallanmak: *Salınarak yürümek.* **—2.** *Salına salına,* salınarak.
—Denizc. Bir serenden söz ederken, yalpa etkisiyle enlemesine hareket etmek.
—Mat. çözlm. Sayısal bir fonksiyon için, bir I aralığı üzerinde sınırlı olup, almaşık olarak I üzerinde üst sınırına ve alt sınırına erişmek.

SALINTI a. Salınmak eylemi.

SALINTILI sıf. Sallanabilen, sağlam ve sarsılmaz olmayan.

SALIPAZARI, Orta Karadeniz bölümünde Samsun'a bağlı ilçe; 29 561 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi, Samsun'un 45 km G.'inde *Salıpazarı,* 3 644 nüf. (1990).

SALIPAZARI, İstanbul'da Boğaziçi'nin Avrupa yakasında, Tophane ile Fındıklı arasında semt; Antikçağ'da bu kesimde bir Aias tapınağı bulunduğundan *Aianteion* olarak anılıyordu. Burada, ayrıca, Ptolemaios II Philadelphos'un tapınağı vardı. Fındıklı ile Salıpazarı arasındaki Emnâbâd* sarayı'nın yerine Adile Sultan ve Abdülmecit'in kızları Cemile ve Münire sultanlar için yaptırılan sahilsaraylar, "Salıpazarı sarayları" adıyla da anılır. Münire Sultan'ın sarayında daha sonra Abdülaziz'in kızı Saliha Sultan oturmuş, Cemile Sultan'ın sarayı ise Çırağan yangınından sonra Meclisi mebusan'a ayrılmıştı (günümüzde Mimar Sinan üniversitesi). Geçmişte önde gelen birçok kişinin yetiştiği Feyziye mektebi de Salıpazarı'ndaydı.

SALIVERİLME a. Salıverilmek eylemi.

SALIVERİLMEK → SALIVERMEK.

SALIVERME a. Salıvermek eylemi.
—Cez. huk. Yetkili yargı organının kararıyla tutuklu ya da hükümlünün serbest bırakılması. ‖ *Şartla salıverme,* cezasının belirli bir bölümünü çekmiş ve iyi hal sahibi olduğu görülmüş bir hükümlünün mahkûmiyet süresinden önce cezaevinden tahliye edilmesi. (Eşanl. MEŞRUTEN TAHLİYE.)
—ANSİKL. Cez. huk. Şartla salıverme, suçlunun ıslah edilmesine ve cezanın kişiselleştirilmesine yönelik bir yöntemdir. Bu yöntemle verilen ceza, hükümlünün kişiliğine uydurulur ve bir ölçüde de yumuşatılmak istenir. Şartla salıverme kesin bir salıverme değildir. Şartla salıverilmiş olan hükümlü yeni bir suç işler ya da şartla salıvermenin koşullarına uymazsa, karar geri alınır. Şartla salıverme kararını mahkeme verir. Şartla salıvermeye ilişkin kurallar, Türk cez. k.'nun 17. maddesiyle cezaların infazına ilişkin 647 sayılı k.'un 19. maddesinde yer alır. 647 sayılı k.'a göre hürriyeti bağlayıcı cezalarda hükümlülük süresinin yarısını, ömür boyu ağır hapiste ise yirmi yılını çekmiş olup, iyi halli hükümlü niteliğinde bulunanlar şartla salıverilirler.

SALIVERMEK g. f. *Bir kimseyi, bir hayvanı, bir şeyi salıvermek,* bir kimseyi, bir hayvanı özgürlüğüne kavuşturmak, serbest bırakmak, bir şeyi bağlı bulunduğu, tutturulduğu vb. yerden bırakmak; koyvermek: *Savaş esirlerini salıvermek. Yakaladığı kuşu bir gün sonra salıverdi. Uçurtmanın ipini salıvermek. Suyu komşu tarlaya salıvermek.*

◆ **salıverilmek** edilg. f. Salıvermek eylemine konu olmak.

SALİ a. Pembemsi esmer renkte yarı ince dokulu bir odun veren tropikal Amerika (Guyana) ağacı. (Sert ve ağır olan odunu yapı işlerinde, doğrama ve parke yapımında kullanılır. *Tetragastris* cinsi; *burseraceae* familyası.)

SALİB → SALİP.

SÂLİB, SÂLİBE sıf. (ar. *selb*'den *sālib,* dişl. *sālibe*). *Esk.* **1.** Alıp götüren, yok eden: *"Sükût-ı mahzin-i mevki kadar ârâmı sâlibdir"* (Tevfik Fikret). **—2.** Reddeden, inkâr eden.
—Esk. dilbilg. Olumsuzlaştıran.

◆ **sâlibe** a. Fels. *Kaziye-i sâlibe,* olumsuz önerme.

SALİBİ sıf. (ar. *şalib* ve *-ī*'den *şalibī*). *Esk.* **1.** Haça ait; putla ilgili. **—2.** Hıristiyan. **—3.** Haça benzeyen. **—4.** Haçlılar'dan olan, Haçlılar'a ait.
—Esk. bot. Yaprakları haç biçiminde dört hane olan bitki için kullanılır.

SALİBİYE a. (ar. *salībī*'den *salībiyye*). Esk. bot. Turpgiller.

SALİBİYÛN çoğl. a. (ar. *şalībī*'nin çoğl. *şalībiyyūn*). *Esk.* **1.** Hıristiyanlar. **—2.** Haçlılar.

SALİCACEAE a. SÖĞÜTGİLLER familyasının bilimsel adı.

SALİCALES a. Söğütgiller familyasındaki bitkilerin bilimsel takım adı.

SALİCARİA a. Basit, bütün yapraklı, biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Başak ya da salkım biçiminde toplu bulunan çiçeklerinde borumsu bir çanak ve hemen hemen oval biçimde, kırmızı, eflatun ya da pembe renkte 4 ila 5 taçyaprak bulunur. *Lythrum* cinsi; *Lythraceae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Eczc. Salicarianın çiçek açmış tepe kısmı, Avrupa'da halk hekimliğinde sıvı özüt biçiminde, akut ya da süreğen mide-bağırsak iltihaplarının tedavisinde kullanılır. Losyon ya da tentür olarak, bacak ülserlerinin ve egzamaların üzerine sürülür.

SALİENS sıf. ve a. Esk. Rom. *Saliens rahipler* ya da *saliensler,* Mars rahipleri.
—ANSİKL. Numa tarafından Palatium'da, *Curia Saliorum*'daki on iki kutsal kalkanı korumakla görevlendirilen on iki saliens vardı. Bu kalkanlardan biri mucizeyle gökten düşmüş ve bir salgın hastalığı durdurmuştu. Mart ve ekim aylarında büyük bayramlar düzenleyen saliensler, ayin alaylarını sırasında *saliensler'in ilahisi*'ni söyleyerek ve kalkanları birbirine vurarak, ağır ve törensel bir biçimde dans ediyorlardı.

Saliensler'in ilahisi, latin dilinin en eski belgelerinden biri. Saliens rahiplerinin çok ilkel ve üstelik sözlü iletimle gitgide bozulmuş bir dille söylenen bu dinsel ilahisi, Erken İmparatorluk dönemi Romalılar'ı için anlaşılmaz hale gelmişti.

SALİERİ (Antonio), İtalyan besteci (Legnago 1750 - Viyana 1825). Venedik'te yetişti, orada Gassmann'ın dikkatini çekince, onunla birlikte Viyana'ya gitti (1766), bu kentte çeşitli resmi görevler aldı, 1788 -1824 arasında imparatorluk capellasının başına getirildi. 1795-1818 arasında *Tonkünstler-Sozietät*'in konserlerini yönetti. 1778'de *L'Europa riconosciuta* adlı operası La Scala di Milano'nun açılış töreni için seçildi. Salieri Gluck'un siparişi üzerine Paris'te *les Danaïdes*'i besteledi (1784). Gene Paris'te Beaumarchais, *Tarare*'ın (1787) librettosunu onun için yazdı (bu yapıtın metni, daha sonra italyan librettocu Da Ponte tarafından yeniden yazılarak *Axur, re d'Ormus* [1788] adıyla Viyana'da sahnelendi). O dönemde, Avusturya'nın başkentinde Mozart'ı gölgede bırakan Salieri'nin, rakibini zehirlediği söylentisinin aslı yoktur. (Puşkin, bu söylentiyi bir oyununda, Rimsky-Korsakov bir operasında, Peter Shaffer bir oyununda, Miloš Forman da buna dayalı filminde işlemişlerdir.) Salieri'nin son önemli yapıtlarından biri *Falstaff*'tır (1799). Ayrıca dinsel yapıtlar ve birkaç enstrümantal partisyon besteledi. Napoli geleneğinin son büyük temsilcisi ve Haydn'ın dostu olan Salieri'nin öğrencileri arasında Beethoven (1801 -02'ye doğru), Schubert, Liszt, Meyerbeer, Hummel, Moscheles de vardır.

SALİF, SALİFE sıf. (ar. *selef*'ten *sālif,* dişl. *sālife*). *Esk.* **1.** Geçen, önceki, geçmiş olan: *Eyyam-ı salife* (geçmiş günler). **—2.** *Salif-ül-beyan,* sözü geçen, anılan. ‖ *Salif-üz-zikr,* adı geçen, yukarda söylenen: *"Salif-üz-zikr, hareket-i arz gecesi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SALİGENİN ya da **SALİGENOL** a. (fr. *saligénine* ya da *saligénol*'den). Org. kim. Salisil alkol.

SALİH, SALİHA sıf. (ar. *şalāḥ*'tan *şāliḥ,* dişl. *şāliḥa*). *Esk.* **1.** Uygun, yararlı, elverişli: *"... yekpâre bir çiftlik yekpâre bir bâğ-ı irem olmağa salihtir"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.). **—2.** Yetkili, yetki sahibi: *"... gayet edîb ve sâlih ve mütevekkil ve kaani bir zât-ı iffet-vesîm idi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** Dinin kurallarına uygun davranan: *Amal-i saliha* (din buyruklarına göre yapılan iyi işler).

SALİH, Kuran'da adı geçen peygamberlerden biri. Burada açıklandığına göre, arap Semud kavmine gönderilmişti. Puta tapan halkı, tek olan Tanrı'ya inanmaya çağırdı. Ancak onlar Salih'i dinlemediler; Tanrı'nın gönderdiği dişi deveyi sakatlayıp öldürdüler. Tanrı'nın kendilerini nasıl cezalandıracağını görmek istediler. Salih, onlara dağda kayalara oyulmuş evlerine kapanmalarını söyledi. Şiddetli fırtına ve deprem oldu. Daha sonra Tanrı'ya inanmayanlar evlerinde ölü bulundu.

SALİH (Ali Abdullah), yemenli subay ve devlet adamı (doğm. 1942). İbrahim el-Hamdi'yi deviren hükümet darbesine (1977) katıldı. Cumhurbaşkanı Ahmet el-Gaşmi'nin öldürülmesinden sonra Genelkurmay başkanı ve Yemen Arap Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu (1978). 1983 ve 1988'de yeniden seçildi. 1990'da iki Yemen birleşince yeni kurulan Yemen Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı oldu.

SALİH BİN MİRDAS (Ebu Ali), Bedeviler'den Beni İklâb kabilesinin önderi (öl. Ukhuvane, Şeria ırmağı kıyısında, 1029). V. yy. başlarında kabilesini, ele geçirdiği Halep çevresine yerleştirdi; Hılle'yi merkez yaptı. Hamdaniler'den Seyfüddevle'nin torununa karşı Memluklar'dan Mansur ile anlaştı. Ancak yağmacılık yaptıklarını gören Mansur tarafından kabilesi dağıtıldığı gibi kendisi de zincire vuruldu. Bir süre sonra kaçarak çevresine topladığı güçlerle Mansur'u yendi. Halep'i kuşattı ve buranın yönetimini fatımi vali Ali bin Ahmet'e verdi. Yöneticilerin sık sık değiştiril-

mesi yüzünden ayaklandı, Halep, Humus ve Baalbek'i aldı. Ancak fatımi halifesi Zahir'in gönderdiği kuvvetlerle Şeria ırmağı kıyısında tutuştuğu savaşta öldü.

SALİH BİN NASRULLAH BİN SELLUM Halepli, türk hekim (öl. Yenişehir, Tesalya, 1669). Medrese öğreniminden sonra Halep darüşşifası'nda tıp öğrenimi gördü. Mehmet IV döneminde Halep valisi İpşir Paşa, sadaret payesiyle İstanbul'a çağrılınca, onun maiyetinde yer aldı (1654). Önce hassa (saray) hekimi, ardından Fatih darüşşifası başhekimi oldu; hekimbaşılığa getirildi (1656-1669). Medrese mezunu olduğundan İstanbul, Mekke kadılığı, Anadolu kazaskerliği gibi ilmiye mesleğinin en yüksek payelerine erişti; Lehistan savaşı sırasında öldü.

Mehmet IV'ün isteğiyle yazdığı *Gayet ül-beyan fi tedbir-i beden il-insan* (1665) adlı yapıtın, bir derleme niteliği taşımakla birlikte özgün bölümleri de vardır. *Gayet ül-itkan fi tedbir-i beden il-insan* adlı genel tıp konularına ilişkin yapıtı, ölümünden sonra Fatih darüşşifası başhekimi Ahmet Ebussuut tarafından düzenlendi; daha sonra Fatih darüşşifası başhekimi Ebulfeyz Mustafa bin Ahmet tarafından türkçeye çevrildi (1728), çeviriye *Nüzhet ül-ebdan fi tercümet-i gayret ül-itkan* adı verildi. Öteki yapıtları: arapça yazılmış olan ve Hayatizade damadı Süleyman Efendi tarafından türkçeye çevrilen *Tercüme-i karabadin-i cedid;* arapça yazılmış, Gevrekzade Hafız Hasan Efendi tarafından türkçeye çevrilmiş olan *Mürşid ül-libas fi tercüme-i ispagerya* ve *Gayet ül-müterakki fi tedbir-i küll ül-maraz.*

SALİH ÇELEBİ → CELALZADE SALİH ÇELEBİ.

SALİH DEDE EFENDİ Neyzen, türk besteci (İstanbul 1818 ? - ay. y. 1888). Beşiktaş mevlevihanesi şeyhi Mahmut Dede'nin oğlu, Şeyh Sait Dede'nin kardeşi, Neyzen Yusuf Paşa'nın amcasıdır. Ağabeyi Şeyh Sait Dede'den ney öğrendi. Muzikayı hümayun'da çalıştı. Kaymakam (yarbay) rütbesindeyken emekliye ayrıldı. Muzika'daki görevi dolayısıyla, babasından sonra şeyhliğe, kendisi yerine kardeşi getirildi. Çağının büyük neyzenlerinden olan Salih Dede, Beşiktaş (sonra Maçka, sonra Bahariye) ve Kasımpaşa mevlevihanelerinin neyzenbaşılığını yaptı. *Güldeste* adlı bir makam düzenlemiştir.

Salih Dede, başka formlarda da yapıt vermekle birlikte, bir peşrev bestecisi sayılmalıdır. Günümüze ulaşabilen yapıtları arasında 1 mevleviayini (şedaraban), 10 peşrev, 6 sazsemaisi, 2 şarkı, 1 oyun havası vardır. *Pençgâh, acemaşiran* ve *şehnaz* peşrevleri, formun en güzel örnekleri arasındadır. *Revnaknüma sazsemaisi* de anılmalıdır.

SALİH EFENDİ Suyolcuzade, türk besteci (İstanbul 1806 - ay. y. 1862). Topkapı sarayı'nın Ağalar camisi'ndeki bir mevlitte ilahi okuyarak dikkat çekti. Mahmut II'nin buyruğuyla alındığı Enderun'da İsmail Dede Efendi'den ders aldı 1826'da padişah musahibi ve müezzini oldu. Birkaç yıl sonra Saray'dan ayrıldı, yemeni damgacılığına başladı. 1839'dan sonra bir süre kaymakamlık yaptı. Günümüze ulaşabilen 19 yapıtının 17'si şarkıdır. Suzidil şarkısı *(Sevmişim bir kadd-i mevzun)* ile bayatiaraban şarkısı *(N'eyleyeyim nic'edeyim olamam bir an)* çok ünlüdür. Şevkefza şarkısı *(Hemdemin olsun keremkârâ, safalarla tarab)* bir başyapıtır.

SALİH EFENDİ (Mehmet), **Hekim Paşa** da denir, türk hekim (İstanbul 1816 -ay. y. 1895). Mektebi tıbbiye'yi bitirdi (1843). İki kez hekimbaşılık görevine getirildi (1849 ve 1855). Askeri ve sivil tıbbiyede uzun süre ilmi nebatat (botanik) hocalığı yaptı. Askeri tıbbiye nazırlığı, Maarif müsteşarlığı ve Maarif meclisi reisliği görevlerinde bulundu. Anadoluhisarı'ndaki yalısının bahçesinde ve seralarda yetiştirdiği bitki ve ağaçlarla ün kazandı. Tıbbiyei osmaniye'nin de kurucularından olan Salih Efendi, fransızca yapılan tıp eğitiminin türkçeleştirilmesi konusundaki çalışmalarıyla türk tıbbına önemli katkılarda bulundu. İstanbul'da toplanan Beynelmilel sıhhiye konferansı'na (1866) başkanlık etti; karantina konusunda başarılı çalışmalar yaptı. Başlıca yapıtı: *İlm-i hayvanat ve nebatat* (1865).

SALİH HACIOĞLU, türk siyaset adamı (? 1880-Altaylar bölgesindeki bir çalışma kampında, Rusya, 1955). İstanbul Askeri baytar mektebi'ni bitirdi (1903); aynı okulda öğretmenlik yaptı (1910-1912). Binbaşı rütbesindeyken Ankara'da V. Kolordu hayvan hastanesi müdürlüğüne atandı. Bu görevi sırasında Yeşilordu*'yla ilişki kurdu. Çerkez Ethem ayaklanması'nı desteklediği savıyla tutuklandı (1921). Türkiye Halk iştirakiyun fırkası'nın (Türkiye Komünist partisi) Ankara'daki kongresinde (ağustos 1922) merkez komitesi birinci sekreterliğine getirildi. Fırkanın Moskova'da toplanan IV. Komintern'e gönderdiği delegelerin başkanıydı (kasım 1922). Dönüşünde yargılandı, üç buçuk ay ceza aldı. SSCB'ye gitti; Moskova'da veterinerlik yaptı. Türkiye'nin Moskova büyükelçiliğiyle ilişki kurduğu savıyla tutuklanarak yargılandı. On beş yıl altı ay cezaya çarptırıldı.

SALİH MOLLA AŞKİ, türk ressam (? 1884 - ? 1925). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. Darüşşafaka'dan yetiştiği ve burada Fahri Kaptan'dan ders aldığı bilinmektedir. Minyatürden Batı'ya dönük resme geçişin ilk öncülerinden olan Salih Molla, aynı kuşağın öteki sanatçıları gibi saf ve içten bir gizemciliğin yanı sıra yalın, rahat çizgileri, uyumlu renk bezemeciliğiyle de dikkati çeker.

SALİH MÜNİR PAŞA, türk yönetici ve diplomat (İstanbul 1859 - ay. y. 1939). Abdülhamit II'nin yakınlarından olan babası Mahmut Celalettin Paşa'nın yardım ve desteğiyle genç yaşta devlet hizmetine girerek kısa sürede yükseldi. Ticaret mektupçuluğu ve hariciye mektupçuluğu görevlerinden sonra Paris büyükelçiliğine atandı; ek olarak Brüksel ve Bern elçilikleri de kendisine verildi. İkinci meşrutiyet' in ilanından (1908) sonra görevinden alındı ve bir daha devlet hizmetinde çalıştırılmadı.

SALİH PAŞA, türk sadrazam (Nevşehir 1607 - İstanbul 1647). Defterdar Mustafa Paşa'nın divan kâtibi iken ruznamçeci İbrahim Efendi'ye kapılandı. Sultan İbrahim tahta geçtikten (1640) sonra önce imrahor, ardından yeniçeri ağası oldu; kubbe vezirliğine yükseldi (1644) ve baş defterdarlığa atandı. Bu görevdeyken Sultanzade Semin Mehmet Paşa'nın yerine sadrazam oldu (1645). Padişah İbrahim' in arabaya binme konusundaki yasaklarını iyi uygulamadığı gerekçesiyle boğdurularak öldürüldü.

SALİH PAŞA Hacı, türk sadrazam (öl. 1833). Enderun'da yetişti. Kapıcıbaşılıktan vezir payesiyle sadaret kaymakamlığına (1821), Benderli Ali Paşa'nın azli üzerine de 33 gün sonra sadrazamlığa getirildi. Halet* Efendi ile geçinemediği için görevden alındı (1822). Azlinden sonra çeşitli valiliklerde bulundu.

SALİH PAŞA Damat, türk siyaset adamı (öl. İstanbul 1913). Abdülhamit II dönemi sadrazamlarından Tunuslu Hayrettin Paşa'nın oğlu. Babıâli'de yetişti. Çeşitli valiliklerde ve elçiliklerde bulundu. Abdülmecit'in oğullarından şehzade Ahmet Kemalettin Efendi'nin kızı Münire Sultan'la evlendirildi. Âyan meclisi üyeliğine ve Maliye komisyonu başkanlığına getirildi. Mahmut Şevket Paşa'nın öldürülmesi olayına (1913) karıştığından, suikastı düzenleyen suç ortağı 11 kişiyle birlikte Beyazıt meydanı'nda asılarak idam edildi.

SALİH PAŞA (Hulusi), soyadı **Kezrak,** türk sadrazam (İstanbul 1864 - ay. y. 1939). Liman reisi Dilaver Paşa'nın oğlu. Harbiye'yi erkânıharp yüzbaşı rütbesiyle birinci olarak bitirdi (1888). Almanya'da bir süre öğrenim gördü (1888-1892), Goltz Paşa'nın yanında staj yaptı. Türkiye'ye dönüşünde Harbiye'de harp tarihi ve tatbiki tabiye öğretmenliğine getirildi. Türk-Yunan savaşı'nda Yanya ordusunda görev aldı (1897). Erkânıharp dairesi'nde çalışırken Abdülhamit II yönetimince bir jurnal üzerine kayınbabası Müşir Fuat Paşa Şam'a sürüldükten sonra o da önce Diyarbakır'a, ardından Sıvas'a sürgüne gönderildi. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra İstanbul'a döndü. Önce ferik rütbesiyle 2. Ordu komutanı, ardından Harbiye nazırı oldu (1909); Âyan meclisi üyeliğinde ve çeşitli orduların müfettişliğinde bulundu. Bahriye, Nafia nazırı olarak çeşitli hükümetlerde bulundu. Damat Ferit Paşa'nın üçüncü kabinesinde Bahriye nazırlığına getirildi (1919); Ali Rıza kabinesinde de aynı görevi üstlendikten sonra Ali Rıza Paşa'nın yerine sadrazamlığa atandı (8 mart 1920). İstanbul'un işgal edilmesi üzerine görevinden istifa etti (2 nisan 1920). Son osmanlı kabinesinde Ahmet Tevfik Paşa' nın sadrazamlığında Bahriye nazırı oldu (21 ekim 1920). Bu görevdeyken bir uzlaşma sağlamak amacıyla İstanbul hükümeti tarafından Ankara'daki TBMM hükümeti ile görüşmelerde bulunmak üzere Ankara'ya gönderilen heyette yer aldı. İstanbul'a döndükten sonra hükümet üyesi arkadaşlarıyla birlikte görevinden istifa edeceği sözünü verdiği halde istifa etmedi. Dahiliye nazırlığına vekâlet etti ve ancak beşinci Ahmet Tevfik (Okday) Paşa kabinesi ile birlikte politikadan ayrıldı (4 kasım 1922). Bu tarihten sonra siyasetle uğraşmadı.

SALİH REİS, türk denizci (Biga ? - Cezayir 1566). Gençliğinde korsanlık yaptığı yıllarda Andrea Doria'ya tutsak düştüyse de Barbaros Hayrettin tarafından kurtarıldı. Barbaros ile Andrea Doria arasındaki Preveze deniz savaşı'na katıldı. Cezayir beylerbeyliğine getirildi (1566).

SALİH SALİM PAŞA Paspalzade, türk yönetici (Varna 1869 - Bulgaristan 1927'den sonr.). Paspalzade Ahmet Ağa' nın oğlu. Mülkiye'yi bitirdi. Çeşitli kaymakamlık ve mutasarrıflık görevlerinde bulundu. İstanbul belediyesi hizmetinde çalışırken, sadrazam Damat Ferit Paşa tarafından mirimiran payesiyle Edirne valiliğine atandı (1919). Kuvayı milliye ruhunu benimseyen Edirne halkıyla ters düşmesi sonucu burada barınamayacağını anlayarak görevini bırakıp İstanbul'a gitti. İstanbul şehremini vekilliğine getirildi (1920). Hürriyet* ve İtilaf fırkası'nın yeniden canlanmasında önemli rol oynadı. Kurtuluş savaşı'nın zaferle sonuçlanacağının kesinleşmesi üzerine Bulgaristan'a kaçtı (1922). Ankara hükümetine karşı takındığı düşmanca tavır yüzünden Lozan* antlaşması'ndan (24 temmuz 1923) sonra Yüzellilikler* listesine alındı (1924) ve ardından yurttaşlıktan çıkarıldı (1927).

SALİH ZEKİ BEY, türk matematikçi (İstanbul 1864 - ay. y. 1921). Darüşşafaka lisesi'ni bitirdi (1882), Paris'e giderek elektrik mühendisliği okudu. Bir süre Posta nezareti'nde çalıştı. 1895'te Rasathane müdürü, 1908'de Maarif meclisi üyesi, 1910'da Galatasaray sultanisi müdürü, 1913'te Darülfünun (İstanbul Üniversitesi) rektörü oldu. Ayrıca çeşitli öğretim kurumlarında öğretim üyeliği yaptı. Bilimler tarihine ilişkin *Kamus-ı riyaziyat* ve *Asar-ı bakiye* adlı iki önemli yapıtından başka fen bilimleriyle ilgili birçok kitabı (*Hikmet-i tabiiye, Elektrik-i mıknatısi, Cazibe-i umumiye, Hisab-ı ihtimali, Nazariye-yi temevvücat* vb.) bulunmaktadır.

SALİHA → SALİH.

SALİHA DİLAŞUB VALİDE SULTAN, Sultan İbrahim'in kadını (İstanbul

1599 - *ay. y.* 1689). Şehzade Süleyman'ı (sonradan Süleyman II) dünyaya getirdi (1642). Çok saf ve delidolu bir kadın olan gelininin bu durumundan yararlanmaya kalkışan Kösem Valide Sultan, kıskandığı öteki gelini Turhan Sultan'ı ve veliaht şehzade Mehmet'i onun aracılığıyla ortadan kaldırmak istedi. Ancak, Dilaşub'un boşboğazlığı yüzünden düzen sarayda duyulunca, bu plan tersine teptiği gibi, kendisi de gözden düştü. İbrahim'in tahttan indirilmesi üzerine (1648) Eski saray'a gönderildi ve burada 39 yıl sürgün yaşamı sürdü. Mehmet IV tahttan indirilip kendi oğlu Süleyman II padişah olunca (1687), "mehdi ulyayı saltanat" (valide sultan) unvanıyla Topkapı sarayı'na geri döndü. Öldükten sonra Kanuni Sultan Süleyman türbesi'ne gömüldü.

SALİHA SULTAN, Mustafa II'nin kadını (öl. İstanbul 1739). Şehzade Mahmut'u (sonradan Mahmut I) dünyaya getirdi. Mustafa II'nin tahttan indirilmesi üzerine (1703), Eski saray'a gönderildi. Patrona* Halil ayaklanması'nda Ahmet III tahttan indirilip kendi oğlu padişah olunca (1730), "mehdi ulyayı saltanat" (valide sultan) unvanıyla Topkapı sarayı'na geri döndü. Silivrikapı ve Defterdar semtlerinde kendi adıyla anılan 2 çeşme yaptırdı; Alacaminare mescidi'ni yeniden inşa ettirdi. Öldükten sonra Yenicami'deki türbesine gömüldü.

SALİHAT çoğl. a. (ar. *şâliha*'nın çoğl. *şâlihât*). *Esk.* **1.** Din kurallarına uygun iyi davranışlar. **—2.** Hayır sahibi müslüman kadınlar. **—3.** *Salihat-ı nisvan*, temiz, dindar müslüman kadınlar. ‖ *Salihat-ı ümmet*, Allah'ın emirlerine uygun hayırlı işler yapan müslüman kadınlar.

SALİHİYE, Suriye'de Dura-Europos kalıntılarının bulunduğu yer.

SALİHLİ, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 132 735 nüf. (1990); 1 302 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 76 köy. Merkezi, Manisa'nın yaklaşık 69 km G.-D.'sunda *Salihli*, 70 861 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, pamuk, tütün, üzüm. İplik dokuma fabrikası. Altın içeren plaserler.

SALİHZADE AHMET ESAT EFENDİ → ESAT EFENDİ (Ahmet) Salihzade.

SALİK sıf. (ar. *sülûk*'tan *sâlik*). *Esk.* **1.** Bir yola giren, bir yol tutan: *"Sâlik irince kemâle şöyle bir / Yüreğin yaş bağrını kan eylemiş"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** *Salik olmak*, bir yola girmek: *"Bulmaz cihanda zevk u safa-yı feragati / Şehrâh-ı aşka ez dil ü can salik olmayan"* (Y. K. Beyatlı).
—Tasav. Bir tarikata bağlanarak Tanrı katına doğru ilerlediğine inanılan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tarikat yolunda genellikle dört aşama bulunduğu kabul edilir: Tarikata gönlü ısınan ve bu yola koyulmak isteyene *talip*, tarikata bağlanana *mürit*, bu yolda derece derece ilerleyene *salik*, amaçlarının en yüksek derecesine ulaşana da *vâsıl* denir. Bu son aşamaya salik, ancak *ilm el-yakin*, *ayn el-yakin* ve *hakk el-yakin* adı verilen bilgi (marifet) aşamalarından geçerek ulaşabilir. Bu bilgi düzeyine ulaşan salike *arif* de denir. Salikin bu manevi yolculuk sırasında uyması gereken birçok kural (erkân ve adap) vardır. Her durumda Tanrı'nın denetimi altında bulunduğunu bilmek, günahkârlardan (fasık) uzak durmak; nefsini oruç tutmak, açlık ve susuzluk gibi gönüllü yoksunluklarla (mahrumiyet) eğitmek (terbiye etmek), sürekli aptesli olmak, az konuşmak (kıllet-i kelam), az yemek (kıllet-i taam), az uyumak (kıllet-i menam), tarikatın gerektirdiği ve şeyhinin uygun gördüğü ezkâr ve evradı aksatmamak, salikin uyması gereken kurallardan başlıcalarıdır.

SALİKÂN ya da **SALİKİN** çoğl. a. (ar. *salik*'in fars. çoğl. *sâlikân*, ar. çoğl. *sâlikin*). *Esk.* **1.** Bir yol izleyenler. **—2.** Tarikat üyeleri. **—3.** *Salikân-ı arş*, büyük melekler.

SALİKOZİT a. (fr. *salicoside*). Org. kim. Orto formülü HO—C_6H_4—CH_2O—C_6H_{11} O_5 olan heterozit; söğüt ve kavak ağacı kabuklarından özütlenir; hidrolizlendiğinde glukoz ve salisil alkole ayrışır; Antikçağ'dan beri bilinen analjezik özellikleri vardır. (Eşanl. SALİSİN.)

SALİM sıf. (ar. *selâmet*'ten *sâlim*). *Esk.* **1.** Hasta olmayan, sağlıklı, sağlam. **—2.** Eksiği, kusuru olmayan, tam. **—3.** Korkusuz, emin. **—4.** *Sağ salim* → SAĞ.
—Esk. dilbilg. İçinde illetli harf bulunmayan kök için kullanılır. ‖ Sözcüğün yapısı bozulmadan sonuna çoğul ekleri getirilerek yapılan çoğul isimler için kullanılır. (*Cem-i salim* de denir.)

SALİM (Mehmet Emin), türk tezkire yazarı, şair (İstanbul 1688 - Müfrik, Şam, 1739). Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi' nin oğlu. Ulema çocuğu olduğu için beş yaşındayken mülazımlık verildi. Öğrenimini tamamladıktan sonra hızla yükselerek Süleymaniye darülhadisi müderrisi oldu (1713). Selanik kadısı iken içkiye ve eğlenceye düşkünlüğü yolundaki şikâyetler yüzünden görevden alındı. Babası şeyhülislam olunca Salim, Galata kadılığına getirildi (1715). Aynı yıl babasının azli üzerine onunla birlikte Trabzon'a sürüldü. İstanbul'a dönüşünden sonra yazdığı şairler tezkiresini sadrazam Damat İbrahim Paşa'ya sundu (1722). İstanbul kadılığına (1722) getirildi. Anadolu (1730-1731), Rumeli (1735-1737) kazaskeri oldu. Kaynaklarda, görevli bulunduğu Trablusşam'dan Şam'a giderken yolda öldüğü belirtilir. İstanbul'da bir makam taşı vardır. Din, ahlak, edebiyat konularında 20'ye yakın kitap yazmıştır. Bunların en ünlüsü, tezkiresidir. Ölüm tarihleri 1687-1722 yıllarında olan şairleri konu edinen bu kaynakta yakından tanıdığı ilmiye sınıfından şairlerle kendisi gibi hattat olan şairlere özellikle geniş yer verilmiştir. *Salim tezkiresi*'yle 1642-1721 yıllarını kapsayan *Safai tezkiresi*'nin son bölümü birbirini tamamlar. Safai'den daha ayrıntılı bilgiler veren Salim, yer yer onun yanlışlarını düzeltir. Ancak çok daha süslü ve ağır bir anlatım taşır. (Yazarın 437 şairi konu edinen elyazması: İstanbul Üniversitesi ktp. TY 2407; bas. 1897). Salim'in şiirleri *Divan*'ında derlenmiştir. Şiirleri yaşadığı dönemde oldukça ilgi görmüş, kendisi, bir şiirine 150 kadar nazire yazıldığını belirtmiştir. Öteki yapıtlarından Mahmut I'e sunduğu *Neyl ür -reşat fi'l-emr il-cihat* (1732; bas. 1877), savaşlarda uğranılan yenilgiler dolayısıyla yazılmıştır; cihat ve gazanın dinsel temellerini konu edinir. İçinde yer aldığı kurulun Ayni'den yaptığı *Ikd ül-cüman* çevirisinin astronomi ve coğrafyayla ilgili 11 cüzü onun kaleminden çıktı. *Mahiyet ül-âşık*, yapıtı, tasavvufla ilgilidir. *Selamet ül-insan fi muhafazat il-lisan* (1730), arapça bir dilbilgisi kitabıdır.

SALİM (Memduh Muhammet), mısırlı siyaset adamı (İskenderiye 1918). Mayıs 1971'de İçişleri bakanı oldu, Başkan Sedat'ın güçlü bir otorite kurmasını sağladı. Ocak 1972'de İçişlerinin yanı sıra Başbakan yardımcılığını da üstlendi. Nisan 1975'te Başbakanlığa getirildi ve Sedat' ın İsrail ile girişimlerini destekledi. Ekim 1978'de istifa etti.

SALİM AHMET EFENDİ, türk yönetici (öl. İstanbul 1880). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra Halep mutasarrıflığına atandı. Daha sonra Divanı istinaf reisi (1848), Temyiz mahkemesi reisi, Cünha mahkemesi reisi, Cinayet mahkemesi reisi (1872), Posta telgraf nazırı (1873), Şûrayı devlet azası, Temyiz mahkemesi azası (1875), Hersek mutasarrıfı, adliye müfettişi (1876), Hariciye nezareti müsteşarı (1878) olarak görev yaptı.

SALİM BEY Neyzen, türk besteci (İstanbul 1829 ? - *ay. y.* 1885). Hacı Faik Bey'in ağabeyi. Genç yaşta Şeyh Sait Dede Efendi'den ney dersleri almaya başladı. Çok geçmeden dönemin en ünlü neyzenleri arasına girdi. Sadi tarikatındandı ama, Üsküdar mevlevihanesi'nin neyzenbaşılığını yaptı. Günümüze ulaşan 12 yapıtının 1'i ilahi, 2'si şarkı, 5'i peşrev, 4'ü de sazsemaisidir. En ünlü yapıtları *Hicaz* ve *Muhayyer* peşrevlerdir. *Hicaz peşrev*'i tüm islam dünyasına yayılmıştır.

SALİM EFENDİ, türk yönetici (Trabzon ? - ? 1774). Medrese öğrenimi gördü. 1774'e kadar Genç Mehmet Paşa'nın divan kâtibi, ruznamei evvel ve Kaymak Mustafa Paşa'nın mektupçusu, maliye tezkirecisi (1774) olarak görev yaptı. Aynı yıl Hindistan'daki Gurkanlı devleti elçiliğine atandıysa da görevine başlayamadan öldü.

SALİMBENE DE ADAM, Salimbene de Parma de denir, italyan kronikçi (Parma 1221 - Montefalcone, Reggio Emilia, 1287). Fransiskenliği benimsedi (1238), Fransa'da uzun süre dolaştıktan sonra Ferrara'ya yerleşti (1249). *Chronica* adlı bir yapıt yazdı. Lombard diliyle karışık bir latinceyle yazılan bu yapıt, elimize ulaşan eksik nüshada, 1167-1287 yıllarını kapsar.

SALİMBENİ, iki italyan ressamının adı: LORENZO (San Severino, Marche 1374 - öl. 1420'den önce) ve kardeşi İACOPO (öl. 1427'den sonr.). Marche okulu içinde ve Gentile da Fabriano'nun çevresinde uluslararası gotik tarzın en iyi örneklerini verdiler (San Severino kilisesi'nde ve S. Giovanni d'Urbino capellası'nda [1416] freskler: *Meryem'in nişanlanması*, San Severino müzesi).

SALİMBENİ (Ventura), italyan ressam (Siena 1567 - *ay. y.* 1613). İl Baroccio'nunkini andıran manierismocu bir üslupla Siena'da birçok kiliseyi süsledi. Caravaggiocoluk'un (Rustici ve Manetti ile) gelişmesinden önce, F. Vanni ile birlikte yerel sanatın önemli bir temsilcisiydi.

SALİMEN be. (ar. *salim*'den *salimen*). Sağ ve esen olarak: *Buraya salimen vardık.*

SALİMİN çoğl. a. (ar. *sâlim*'in çoğl. *sâlimin*). *Esk.* Sağlıklı ve sağlam olanlar.

SALİMİYE a. İlk dönem islam bilgin ve sufilerinden Sehl-i Tüsteri'ye dayandırılan bir kelam ve tasavvuf akımı.
—ANSİKL. Akımın asıl kurucusu basralı ünlü sufi Sehl-i Tüsteri olmakla birlikte, onun öğrencisi Ebu Abdullah Muhammet bin Salim tarafından geliştirildiği için akım "salimiye" adını almıştır. Salimiye inancına göre, tanrısal irade başlangıçsız ve sonsuzdur, Tanrı sürekli bir yaratma eylemi içindedir. Bu nedenle gerçek anlamda tek etkin (fail) varlık, Allah'tır. O'nun dışındaki tüm varlıklar ve olaylar yaratılmış (mahluk), dolayısıyla, edilgendirler. Salimiyenin geliştirilmiş biçimi, şazeliye tarikatına dönüşmüştür.

SALİNA, Eolie adalarından biri. Tirren denizi'nde, Lipari'nin 3 km. K.-B.'sında; 26,1 km²; 2 200 nüf. Eski yanardağlardan oluşan adanın en yüksek noktası Fougè-



Salihli
genel görünüm

IPS

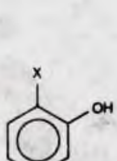


Jerome David Salinger (1963'te)

National Portrait Gallery



Robert Arthur Talbot Gascoyne-Cecil 3. Salisbury markisi G. F. Watts'ın yaptığı portreden ayrıntı *National Portrait Gallery, Londra*



salisil aldehit X = CHO
salisil alkol X = CH_2OH
salisilik asit X = CO_2H

res tepesidir (962 m). Adaya adını veren tuzlalar terk edilmiştir. Turizm.

SALİNA, ABD'de (Kansas) kent, Smoky Hill River kıyısında; 41 800 nüf. Tarım pazarı. Besin sanayileri. Tarım araç gereçleri.

SALİNA CRUZ, Meksika'da (Oaxaca eyaleti) liman. Büyük Okyanus kıyısında petrol terminali. Arıtma ve petrokimya. Karides dondurma tesisi.

SALİNAS, ABD'de (Kaliforniya) ırmak, kıyıya paralel olarak akar ve Monterey koyunda Büyük Okyanus'a dökülür; yaklş. 250 km.

SALİNAS (Francisco), ispanyol orgcu ve kuramcı (Burgos 1513 - Salamanca 1590). Müzik yaşamının ilk bölümünü İtalya'da (Roma, sonra Napoli), son bölümünü de İspanya'da (León, sonra Salamanca) geçirdi. Zarlino'nun öğretisine bağlı kaldığı bir inceleme yazdı: *De Musica, libri septem* (1577). Bu yapıt, içindeki halk ezgileriyle tanınır.

SALİNAS DE GORTARİ (Carlos), meksikalı devlet adamı (Mexico 1948). Meksika Ulusal üniversitesi ve Harvard Üniversitesi'ni bitirdi. Bu üniversitelerde bir süre araştırma asistanlığı yaptıktan sonra Maliye bakanlığı'nda kamu maliyesi ve maliye planlaması bölümlerinde yöneticilik yaptı (1971-1978). Programlama ve bütçe bakanlığı'nda İktisadi ve sosyal planlama genel müdürü oldu (1979-1981); İktisadi ve sosyal etütler enstitüsü müdürlüğünde bulundu (1981-1982). Aralık 1982'de Programlama ve bütçe bakanı atandı. İktidardaki Kuramsal devrimci parti'nin adayı olarak katıldığı seçimi kazanarak (6 temmuz 1988) Cumhurbaşkanı oldu.

SALİNATOR (Livius) → LİVİUS SALİNATOR (Marcius).

SALİNGER (Jerome David), amerikalı yazar (New York 1919). Gizemli bir yazardı, öykülerinde (*Franny and Zooey,* 1961; *Raise High the Roof Beam, Carpenters,* 1963; *Seymour: An İntroduction,* 1963) ve *Gönül çelen* (The Catcher in the Rye, 1951) adlı romanında simgesel ve alaylı bir havayla amerikalı lise ve üniversite öğrencilerinin portresini çizdi; gençlikten ve saplantılarından -ölüm ve gizemlilik- yola çıkarak hâlâ kızılderili imgeleriyle ve gönül işlerindeki duygusallığıyla tanımlanan bir Amerika'nın beklentilerini dile getirdi.

SALİNGER (Pierre), amerikalı gazeteci ve siyaset adamı (San Francisco 1925). *San Francisco Chronicle* gazetesinde çalıştı (1942-1955). 1952 başkanlık seçimlerinde Adlai Stevenson'ın basın kampanyasına katıldı. John Kennedy'nin basın sekreteri (1959-1963) olan Pierre Salinger, Beyaz Saray sözcülüğüne getirildi. Başkan Johnson'ın tüm görüşlerini paylaşmadığı için 1964'te görevinden ayrıldı. Aynı yıl Kaliforniya senatörü oldu, ama görev süresi 1965'te yenilenmedi. Sonra gazetecilik mesleğine dönerek birçok kitap yayımladı: *A Tribute to John F. Kennedy* (1964), *With Kennedy* (1966), *A Tribute to Robert F. Kennedy* (1968), *Je suis un américain* (1975), *La France et le nouveau monde* (1976), *Venezuelan Notebooks* (1978), *America Held Hostage: The Secret Negociations* (1981), *Above Paris* (Robert Cameron ile, 1984), *La Guerre du Golfe-Le Dossier Secret* (Eric Laurent ile, 1989).

SALİOS. Rom. mit. Aineias'ın arkadaşı; Saliens rahiplerinin savaş ritlerinin kurucusu sayılır.

SALİP a. (ar. *şalib*). *Esk.* **1.** Haç. **—2.** *Salib-i ahmer,* Kızılhaç. || *Ehl-i salib* → EHLİSALİP.
—Din. *İlka üs-salib fi'l-ma,* haç*ı suya atma.
—Esk. gökbil. *Salib-i cenubi,* Güneyhaçı; Güney kutup yıldızı.

SALİS, SALİSE sıf. (ar. *şelase*'den *sâlis,* dişl. *salise*). *Esk.* **1.** Üçüncü: *Bab-ı salis* (üçüncü kapı; üçüncü bölüm). *Cild-i salis* (üçüncü cilt). *Şahs-ı salis* (herhangi bir konuda karşılıklı iki tarafın dışında kalan üçüncü kişi). **—2.** *Salis aşer,* on üçüncü.
—Kur. tar. Osmanlılar'da büyüklük derecesine göre sivil rütbelerin üçüncüsü.
—ANSİKL. "Rabia"dan büyük, "saniye" rütbesinden küçüktü. Askeri rütbelerden karşılığı binbaşı idi. Başlangıçta, yalnızca görev ile ilgili olarak konulmuşken (1833), sonraları bir rütbe olarak görevlilerin dışında herkese verilmeye de başlandı. İlk zamanlar salise rütbesindeki görevler şunlardı: Tophane müdürlüğü, Feshane müdürlüğü, Dahiliye kitabeti, Ebniyei hassa müdürlüğü, Asakiri muntazama kitabeti, Deavi muavinliği, Harameyn tercümanlığı, Cizye ve Zecriye muhassıllıkları. Bu rütbeyi alanlar resmi günlerdeki törenlerde sırmalı kılıç kuşanır, yakaları ve kol kapakları sırma işlemeli koyu lacivert setre giyerler, ancak protokolde yer almazlardı. Rütbenin büyük dereceden olanına *mütemayiz,* bir küçük derecesine de *sınıfı sani* denirdi. Derece farkı 1843'ten sonra kaldırılmıştır.

SALİSBURY, Büyük Britanya'da (Wiltshire) kent, Avon kıyısında, Southampton'ın K.-B.'sında; 102 500 nüf. St. Mary katedrali, 1220-1265 arasında, 1075'te kurulan roman üslubundaki Old Sarum'un yerine yapıldı. Katedral, iki çaprazsahınlı, dikdörtgen başuçlu ve uzun eksen üzerindeki capellası, yüksek pencereler düzeyinde iç geçitli üç katlı görünüşü, siyah Purbeck mermerinden dekoru ve üzerinde yüksek bir ok bulunan çaprazsahın karesi kulesiyle ingiliz gotik üslubunun ilk evresinin örnek bir yapıtıdır. Yapı, sekizgen planlı rahipler salonunun açıldığı bir avluyla tamamlanır. Kentte başka anıtlar, güzel görünümlü yollar ve bölge müzesi vardır.

SALİSBURY, HARARE'nin eski adı.

SALİSBURY (Robert Arthur Talbot GASCOYNE-CECİL, 3.— *markisi*), büyük britanyalı siyaset adamı (Hatfield, Hertfordshire, 1830 - *ay. y.* 1903). Derby (1866-67) ve Disraeli (1874-1878) kabinelerinde Hindistan işleri bakanıydı; 1877'de İstanbul konferansı'na tam yetkili delege olarak gönderildi. Önceleri ılımlı davrandı, ama 1877 -78'de Ruslar'ın kazandıkları başarılar ve Ayastefanos antlaşması üzerine çara karşı tutumunu sertleştirdi; Dışişleri bakanı oldu, Disraeli ile birlikte Berlin konferansı'na katıldı (1878) ve Ruslar'ın yayılmasını durdurma konusunda ona yardımcı oldu.
Disraeli'nin ölümü (1881) üzerine Muhafazakâr parti'nin lideri oldu. Başbakanlığa getirildi (1885) ve bu görevdeyken uluslararası alanda güç bir durumla karşılaştı: iki bulgar prensliği, antlaşmalara aykırı olarak birleşmişti. Salisbury, tüm Avrupa'nın muhalefetine rağmen, diplomaside parlak bir başarı sağlayarak bulgar davasını savundu. Ayrıca, Yukarı Birmanya'nın ilhakını gerçekleştirdi. Liberal parti'nin 1886'daki kısa iktidar döneminden sonra yeniden Başbakan ve Dışişleri bakanı olarak iktidara geldi (1892'ye kadar iktidarda kaldı). İrlanda'da ulusçuluk akımıyla savaştı. İngiltere'yi ateşli savunucusu olduğu "görkemli yalnızlığı" içinde tutarak, Avrupa'da, başta, Üçlü İttifak'ın devletleri (1887'de, İtalya ve Avusturya ile Akdeniz antlaşmaları) olmak üzere birçok devletle ilişkiler kurdu. İngiliz sömürge imparatorluğunu, Afrika'da olduğu kadar (1888'de Kenya ve Uganda'yı sömürgeleştirmek için *British East Africa Company* şartı, 1890'da Zanzibar'ın ele geçirilmesi, Nijerya'nın genişletilmesi), Ortadoğu'da da (Kıbrıs, Mısır) geliştirdi. Bu bölgede, 1887'deki bir anlaşma önerisinin Türkiye tarafından kabul edilmemesi, Londra hükümetinin serbestçe hareket etmesine olanak sağladı.
1895 seçimlerinde birlikçilerin çoğunluğu kazanmaları, lord Salisbury'yi üçüncü kez hükümetin başına getirdi. Bu hükümet onun 1902'de istifa etmesine kadar sürdü. Dünyanın her tarafında art arda görülen bunalımlar, Salisbury'yi Avrupa'da yeni ilişkiler kurmaya yöneltti ve 1898'de hem Rusya'ya hem de Almanya'ya yaklaşmak istedi, ama olumlu sonuç elde edemedi. Bu dönem, Fransa ile İngiltere arasında, Yukarı Nil vadisi konusundaki en önemli anlaşmazlık dönemidir: Faşoda (Kodok) olayı (1898), iki ülke arasında, neredeyse savaşa yol açıyordu. Salisbury, Güney Afrika bunalımında uzlaşmacı bir tavır takındı; sonuna kadar, savaştan kaçınabileceğini umdu; ama, Milner'i desteklemesi ve Kruger'in sertliği, savaşı kaçınılmaz hale getirdi (1899-1902). Patlak veren savaşı, barışla sonuçlandırmak ve siyasal hayattan çekilmek için kararlılıkla sürdürdü.

SALİSBURY (Robert Arthur James GASCOYNE-CECİL, 5. *—markisi*), büyük britanyalı siyaset adamı (Hatfield, Hertfordshire, 1893 - *ay. y.* 1972), öncekinin torunu. 1929'da Muhafazakâr parti'den milletvekili seçildi, 1934'te A. Eden'ın siyasi danışmanlığına, 1935-1938 arasında Dışişleri bakanlığı müsteşarlığına getirildi. 1940'ta Churchill hükümetinin kurulmasıyla yeniden hükümete girdi, 1940-1942 ve 1943-1945 yılları arasında Dominyonlar bakanlığı yaptı. 1942'de Lordlar kamarası'nda Muhafazakâr parti liderliğine getirildi, İşçi partisi'nin iktidar döneminde (1945-1951), lordların anayasal yetkilerini savundu ve 1957'de sir Anthony Eden'ın istifasından sonra Muhafazakâr parti içinde önemli bir rol oynadı.

SALİSBURY kontları, özellikle William Longsword'un (öl. 1226) taşıdığı unvan. Henry II'nin evlilikdışı oğlu olan William Longsword, Yurtsuz John'a karşı muhalefete katıldı, ama genç Henry III'ü de destekledi. Unvan daha sonra 1337'de Edward III'ün bu unvanı başlıca arkadaşlarından biri olan William'a vermesi üzerine, Montagu (ya da Montacute) ailesine geçti. Montagu sülalesinin son kontu Thomas'ın kızı Alice ile evlenen Richard Neville, 1429'da Salisbury kontu unvanını da kazandı. Richard Neville'in oğlu "Kingsmaker"ın 1471'de devrilmesinden sonra sahipsiz kalan unvan, daha sonra 1605'te Burghley lordu William'ın oğlu Robert Cecil adına yeniden yaratıldı.

SALİSE a. (ar. *sâlis*'in dişl. *sâlise*). Saniyenin altmışta birine eşit yay ve açı ölçüsü birimi.

SALİSE → SALİS.

SALİSEN be. (ar. *sâlis*'ten *sâlisen*). *Esk.* Üçüncü olarak: *Salisen şunu da ilave etmek gerekir ki...*

SALİSH a. Kızılderili dilleri öbeği; ABD'nin kuzey-batı'sında (Montana, Washington) ve Kanada'nın batısında birkaç bin kişi tarafından konuşulur.

SALİSHLER, ABD'de kızılderili halk. Salish gölü kıyılarında yaşar, salish dilini konuşurlardı. Balık avlamak ve dağlarda avcılık yapmak için gruplar halinde örgütlenmişlerdi. Atı ehlileştirince, yükseklerdeki ormanları terk ederek ovaya indiler ve "bizon alanı"na girdiler.

SALİSİL sıf. (fr. *salicylique*'ten). Org. kim. **1.** *Salisil alkol,* saligenin ya da saligenol de denen $C_7H_8O_2$ formülünde *ortohidroksibenzil* alkol; söğüt ve kavak ağacı kabuklarında bulunur (salikozit). [84 °C'ta eriyen ve yerel analjezik özellikler taşıyan bir katıdır.] **—2.** *Salisil aldehit* ya da *ortohidroksibenzaldehit,* $C_7H_6O_2$ formülünde, 196 °C'ta kaynayan renksiz, yağımsı bir sıvı. Erkeçsakalı da denen şipirden (*Spiraea ulmaria* [gülgiller], asetilsalisilik aside verilen aspirin adı buradan kaynaklanır) özütlenir. Fenolün alkali ortamda kloroformla tepkimeye sokulması sonunda para izomeriyle birlikte elde edilir ve parfümeride kullanılır.

SALİSİLAT a. (fr. *salicylate*). **1.** Org. kim. Salisilik asidin tuzu ya da esteri. **—2.** Eczc. *Fenil salisilat*, SALOL'un eşanlamlısı.
—ANSİKL. Eczc. Birçok maddenin salisilat tuzu tedavide kullanılır. *Sodyum salisilat* akut eklem romatizmasının uzun zamandan beri baş ilacı olmuştur. *Alüminyum salisilat* bağırsak antiseptiğidir ve ishale karşı kullanılır. *Lityum salisilat* idrar söktürücüdür ve bazı psikozlarda lityum kaynağı olarak kullanılır. *Titan salisilat*'tan mide-bağırsak pansumanlarında yararlanılır. Kendine özgü kokulu *metil salisilat* birçok bitkisel esansın bileşiminde bulunur, yüzeysel anestezik ve deri kızartıcı etki gösterir. *Antipirin salisilat* ağrı kesici ve ateş düşürücüdür. *Betol* adı da verilen *beta-naftil salisilat* bağırsak dezenfektanı ve antiromatizmal olarak kullanılır.

SALİSİLATLAMA a. Bazı sıvılara özellikle biraya mayalanmayı önlemek için salisilik asit veya bir salisilat katılmasına dayanan ve çoğu ülkelerde, bu arada Türkiye'de de yasak olan sanayi işlemi.

SALİSİLİK sıf. (fr. *salicylique*; salisin'den). Org. kim. *Salisilik asit*, formülü $C_7H_6O_3$ olan ortohidroksibenzoik asidin yaygın adı.
—ANSİKL. *Salisilik* ya da *ortohidroksibenzoik asit*'i Piria 1838'de salisil aldehiti yükseltgeyerek buldu. Bu maddeye doğada çeşitli esterler biçiminde, özellikle Kanada çamı esansında bulunan metil salisilat olarak rastlanır. Sodyum fenatın basınç altında karbondioksitle ısıtılmasıyla hazırlanır. Salisilik asit 155 °C'ta eriyen, soğuk suda az, sıcak suda çok çözünen bir katıdır. Boyarmadde, parfümeri ve ilaç sanayilerinde ara madde olarak geniş ölçüde kullanılır. (→ ASPİRİN ve SALİSİLAT.)
—Eczc. Salisilik asit, keratolitik etkisi nedeniyle, deri hastalıklarında çok kullanılır.

SALİSİLLİ sıf. **1.** Bileşiminde salisilik asit ya da türevlerinden herhangi biri bulunan bir bileşik için kullanılır. **—2.** Salisilik asit ya da salisilik asit türevi içeren ilaca denir.

SALİSİN a. (fr. *salicine*). Org. kim. SALİKOZİT'in eşanlamlısı.

SALİS-SEEWİS (Johann Gaudenz VON), almanca yazan isviçreli yazar (Bothmar, Malans yakınında, Graubünden, 1762 - *ay. y.* 1834). Versailles'da muhafız subayıydı. XVIII. yy. İsviçre lirik şairlerinin en önemlisidir. Klopstock ve Hölty'yi anımsatan şiirleri daha gerçekçi bir yapıdadır, ayrıca antikçağ türlerinde ve şarkı türünde de yetkin yapıtlar vermiştir.

SALİT a. (fr. *salite*). Miner. Piroksenler grubunda yer alan yeşil renkli doğal silikat; bir diopsit türüdür.

SALİYE a. (fars. *sâl* ve ar. *-iyye*'den osm. *sâliyye*). Ed. Divan edebiyatında hicri yılbaşını (1 muharrem) kutlamak amacıyla devlet büyüklerine sunulan kaside; içinde yeni yılın tarihini saptayan ebced hesabıyla düzenlenmiş tarih beyti de bulunurdu: *"Böyle tarih arz edip her yıl desinler şairan / Sa'd ola Mahmut Han'a sal-i nev ikbal ile"* (1226-1811) [Enderunlu Vasıf].

SALK (Jonas Edward), amerikalı bakteriyolog (New York 1914). Pittsburgh Üniversitesi'nde bakteriyoloji profesörü oldu (1947), çocuk felci aşısının gerçekleştirilmesine katkıda bulundu (1954-55).

SALKIM a. **1.** Ana eksen üzerinde değişik düzeylerde yer alan dalcıklara bağlı sınırsız çiçek topluluğu: frenküzümü, sarı salkım, "glisin" (baklagillerden). [Bileşik salkımlar da vardır: leylak, üzüm. Salkımların çoğunda, çiçek dalcığı salkımın dibine ne kadar yakınsa o kadar uzun olur ve ilk açanlar da bu dip çiçeklerdir.] **—2.** Aynı eksen üzerindeki sapların taşıdığı meyve topluluğu: üzüm, frenküzümü salkımı. **—3.** *Salkım saçak*, düzensiz ve dağınık olarak, karmaşık, üst üste: *Vagonlar kapılarına dek salkım saçak insan doluydu;* parçalara ayrılmış, her biri bir yana sarkmış biçimde.
—Ask. tar. Osmanlı ordusunda topla atılan demir parçalarının tümüne verilen ad. || *Salkım topu*, mermisinin düştüğü yerde çevresine demir parçaları yayarak etki yapmasını sağlayan top.
—Bot. *Salkım çöpü*, asmada ve salkımlı ağaçlarda taneleri taşıyan sap ve sapçıkların tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Bağc.) || *Bileşik salkım*, birçok salkımın birleşmesinden oluşan salkım.
—Fişekç. *Patlayıcı salkım*, yavaş yavaş yanarak yaklaşık on dakikada bir patlayan ve böylece kargaları ve başka zararlı verici kuşları uzaklaştırmaya yarayan, uzun bir top fitili üzerine takılmış 20 ile 50 kadar kestane fişeğinden oluşan tarım fişeği.
—Nük. müh. *Kumanda salkımı*, bir nükleer reaktör kalbinde yeri değiştirilebilen ve kalbi kumanda etmede kullanılan, nötron soğurucu çubuklardan oluşmuş bütün. || *Yakıt salkımı*, birçok yakıt çubuğunu bir araya getiren bütün.
—Sirk. *İnsan salkımı*, akrobatların kolları ya da bacaklarıyla birbirlerine kenetlenip havadaki bir donanıma (trapez, halkalar, sırık vb.) asılarak gerçekleştirdikleri figür.
◆ sıf. **1.** Öğeleri salkım biçiminde ve bir arada bulunan. **—2.** *Salkım salkım*, öbek öbek, küme küme: *Gökyüzünde salkım salkım bulutlar vardı.*
—Kuyumc. *Salkım küpe*, değerli taşlardan yapılmış, salkım biçiminde sallantılı küpe.
—ANSİKL. Bağc. Salkım çöpü, salkımın taneleri taşıyan odunsu kısmıdır. Yapısal bileşenleri çoktur: şarap yapımı sırasında şaraba geçen öğelerin en önemlisi, az çok tuzlu olan asitler ve tanenlerdir. Bunlar şarapların organoleptik özelliklerini ve renklerini etkiler ve özellikle şaraba buruk-luk verir. Kırmızı şarap yapımında çoğunlukla salkım çöpleri atılır.

SALKIM, Gaziantep'in Nizip ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 204 nüf. (1990). Belediye.

SALKIM GÜVESİ a. **1.** Yaprak büken tırtılı bağlara büyük zarar veren küçük gecekelebeği. (Bil. a. *Polychrosis botrana;* pulkanatlılar takımı, yaprakbükengiller familyası.) **—2.** Üst kanatlarında genellikle kahverengi şeritler bulunan küçük gecekelebeği. (Bil. a. *Cochylis* [ya da *Clysia*] *ambignella;* pulkanatlılar takımı; *Phalonidae* familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Salkım güvesi bağlar için çok zararlıdır. İlk kuşağın tırtılları bağın çiçeklerini ve geniş üzüm tanelerini örten ipeksi bir ağ altında yaşar, çiçekler ve üzüm taneleriyle beslenir. İkinci kuşağın *kızıl kurt* ya da *bağbozumu kurdu* adı verilen tırtılları, eylül ayında, olgunlaşmış üzümlere saldırır. Yumurtalarının çatlamasından önce yapılan ilaçlamalarla salkım güvesiyle mücadele edilir.

Salkım İnci, karagöz oyunlarında yer alan yosma tiplemelerinden biri. Erkeklerin yanı sıra kadın ilişkilerine de düşkündür. Şallı Natır'ın sevgilisidir. Dedikoduyu, sefa sürmeyi sever; kıskançtır. Başka zenneIerle bir olup dolap çevirir. Açık saçık konuşur, durumunu uluorta söyler.

SALKIMAĞACI a. Yalancı akasya da denen beyaz salkım çiçekli, bileşik tüysü yapraklı, dikenli ağaç. (*Robinia pseudoacacia;* kelebekçiçekligiller familyası.) [Eşanl. YALANCI AKASYA.]
—ANSİKL. Salkımağacı Kuzey Amerika kökenlidir; XVII. yüzyılın başında Avrupa'ya getirilmiştir. Boyu 25 m'ye erişir ve en az yüz yıl yaşar. (V. Robin tarafından 1635 yılında dikilen bir salkımağacı elan Paris'te Ulusal doğa müzesi'nde yaşamaktadır.) Çok yapracıklı (5-12 çift) yaprakları, sürgün verme gücüyle, ekseriya bayırlardaki toprakların kaymasını önlemek için tespitte (demiryolu bayırı) ya da ekilmemiş kalker topraklar ağaçlandırmada kullanılır. Odunu, sarımsı, ağır, damarlı, elastik, dayanıklıdır ve araba yapımı, karoseri, direk, çit kazığı, sırık, marangozluk, mobilya, torna için elverişlidir. İyi bir yakacaktır, fakat ateşte patlar. Salkımağacının çiçeklerinden balözü toplayan arılar çok güzel bir bal yapar ("akasya balı"). Salkımağacı bahçelerde de yetiştirilir: *yapışkan salkımağacı*, kısa salkımlı küçük bir ağaçtır; *tüylü salkımağacı* 1-3 m boyunda dalları kıllı ve çiçekleri parlak pembe renkli bir ağaççıktır; *Yeni Meksika salkımağacı* parlak kırmızı çiçekli bodur bir ağaçtır.

SALKIMAK gçz. f. *Esk.* Bir şey sözkonusuysa, gevşeyerek sarkmak; pörsümek.

SALKIMÇALI a. Kuzey Amerika, Japonya, Himalaya ve Madagaskar kökenli ağaççık. (Yapraklar, türlere göre kalıcı ya da dökülen cinstendir. Beyaz çiçekler yaprakların koltuğunda salkımlar halinde bulunur. Her iklime elverişli bu güzel ağaççıklar park ve bahçelerin süslenmesinde kullanılmaktadır. Bil. a. *leucothoe;* fundagiller familyası.)

SALKIMELMA a. Çin'de ve Japonya'da yetişen hepyeşil yapraklı ağaççık. (Beyaz ya da kırmızı olan çiçekleri salkım ya da yalancı şemsiye halinde topludur; meyveler kırmızı ya da mavimsi siyahtır. Bil. a. *raphiolepis;* gülgiller familyası.)

SALKIMLI sıf. Bot. Çiçekleri salkım biçiminde toplu olan bitkiye denir.

SALKIMOTU a. Eski ve Yeni Dünya'nın ılıman ve soğuk bölgelerinde yetişen çayır ve yem bitkisi. (Bil. a. *poa;* buğdaygiller familyası.)
—ANSİKL. Salkımotları, yatay uzayan ya da çok dallanan kalabalık köklü ve sarkık başakçıklar halinde bulunan demet -salkım çiçekli biryıllık ya da çokyıllık otlardır. Bazı türleri (*Poa trivialis* ve *P. pratensis*) orta kalitede yem bitkisidir. Bu bitkiler yapay çimlerin bileşiminde de çok kullanılır.

SALKIMSI sıf. Salkımı andıran, salkım biçiminde.
—Miner. Salkım biçiminde olan.

SALKIMSÖĞÜT → SÖĞÜT.

SALLÂ a. (ar. *şallā*). *Esk.* "Sallâllahu aleyhi ve sellem" sözünün kısa okunuşu.

SALLABAŞ sıf. **1.** Hastalık nedeniyle, başı sürekli sallanan kimse için kullanılır. **—2.** Her sözü hiç düşünmeksizin onaylayan kimse için kullanılır.

SALLABAŞLIK a. Tıp. Başın sürekli sallanması.

SALLAMA a. Sallamak eylemi.
—Saraç. Sadankanın her iki yanına bağlanan ucu püsküllü süs kayışı.

Sallama, İçel ve çevresinde, kaşık çalarak oynanan halay türü bir halk oyunu. Yörelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, genellikle kadın erkek birlikte ve halka dizilişiyle oynanır. En önemli özelliğini, oyuna adını veren ayak ve beden sallama figürü oluşturur.
Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ve özellikle Ağrı çevresinde de aynı adı taşıyan halay türü oyunlar oynanmaktadır. Ancak bunlarda elde kaşık bulunmaz.

SALLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, bedenin bir yerini, bir kimseyi sallamak.* onu (sabit bir noktadan, bir eksenden) düzenli, sürekli ve sıralı olarak aynı doğrultuda hareket ettirmek; onu sağa sola oynatmak; sarsmak: *Çantayı sakın sallama, içinde dökülecek şeyler var. Bir kimseyi uğurlarken mendilini sallamak. Kollarını sallaya sallaya yürümek. Deprem kenti günlerce salladı. Bir çocuğu salıncakta sallamak.* **—2.** Tkz. *Bir işi sallamak*, onu sürekli olarak ileri bir tarihe ertelemek; gerçekleşmesini geciktirmek; savsaklamak: *Bu işi bu kadar sallamamalıydın.* **—3.** Tkz. *Direksiyon, kürek vb. sallamak*, onu sürekli olarak kullanmak: *On saattir direksiyon sallıyorum.* **—4.** Tkz. *Bir kimseye tokat, tekme vb. sallamak*, ona şiddetle vurmak. **—5.** *Bir şeyi sallamak*, onu bir yerden sarkıtmak: *Sepeti sallayın da ekmekleri içine koyalım.* **—6.** Arg. *Bir kimseyi, bir şeyi*



sallamamak, ona, o şeye önem vermemek, aldırış etmemek, aldırmamak: *O kimseyi sallamaz. Yönetmelikleri, kuralları vb. sallamamak.*

—Oy. Tavla oyununda pulu, üzerinde en az iki pul bulunan başka bir haneye (kapı) haneye oynamak. (Özellikle pul toplama sırasında hanede rakibin pulu varsa ya da rakibin pulu kırıksa, oyunu tehlikeye sokmamak için atılan zara göre pullar sallanır; tehlikeli durum ortadan kalktıktan sonra toplanır.) || *Zar sallamak,* zarla oynanan oyunlarda zarları avuç içine ya da fincan vb. bir kaba koyarak hareket ettirmek; çalkalamak.

◆ **sallanmak** dönşl. f. **1.** Salıncak, hamak vb. bir şeyde kendini sallamak: *Salıncakta sallanırken başı döndü.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, yararlı hiçbir iş yapmayarak zamanını boşa harcamak, yavaş hareket etmek, oyalanmak: *Ne sallanıyorsun, yapacak çok işimiz var.* **—3.** Bir kimse, bir topluluk sözkonusuysa, bir yerdeki, bir makamdaki, bir görevdeki konumu sarsılmak; görevi bırakması ya da görevden, makamından uzaklaştırılması yakın olmak: *Hükümet sallanıyor.* **—4.** *Sallana sallana,* sallanarak, yavaş yavaş.

◆ **sallanmak** edilg. f. **1.** Sağa sola hareket ettirilmek: *Bir kimseyi yolcularken sallanan mendiller.* **—2.** Sabit bir noktadan sağa sola, sürekli olarak gidip gelmek, sarsılmak, titremek: *Doğu Anadolu dün de bütün gün sallandı.* **—3.** Sabit olarak bulunduğu yerden oynamak: *Sallanan bir dişini çektirmek.*

—Mobc. *Sallanan koltuk,* kavisli ayaklar üzerine monte edilmiş, öne ve arkaya doğru sallanabilen koltuk.

◆ **sallandırmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi sallandırmak,* onu bir yerden sarkıtmak. **—2.** *Bir kimseyi sallandırmak,* onu asmak, idam etmek.

SALLANDIRMAK → SALLAMAK.

SALLANIŞ a. Sallanmak eylemi ya da biçimi.

SALLANMA a. Sallanmak eylemi.

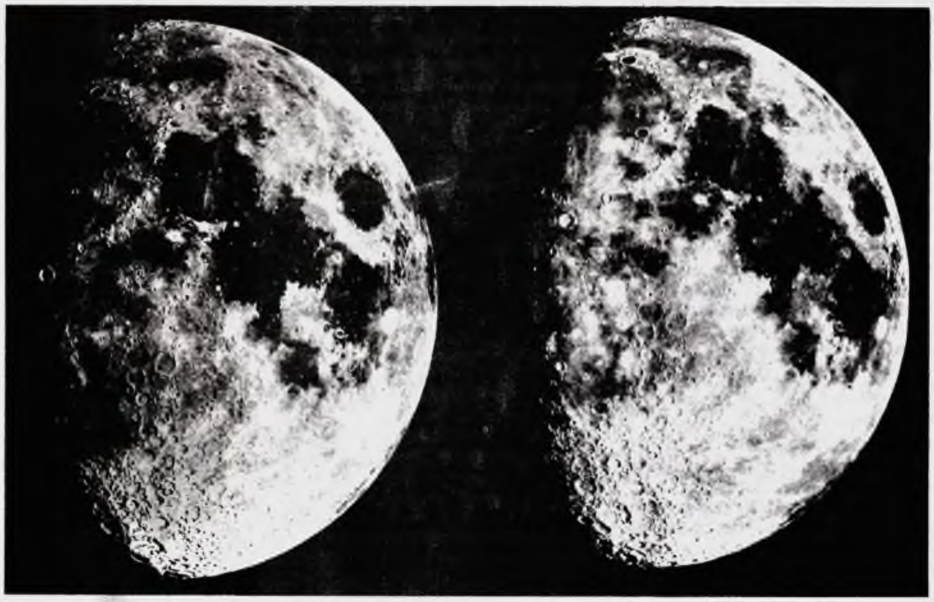
SALLANMAK → SALLAMAK.

SALLANTI a. **1.** Sallanmak eylemi; sallanma. **—2.** Sonucu belirsiz durum; sürünceme, savsaklama. **—3.** *(Bir şeyi) sallantıda bırakmak,* bir şeyi savsaklamak, sonuçlandırmamak. || *Sallantıda kalmak,* sözkonusu bir işse, bir sonuca bağlanılmadan ve nasıl gelişeceği bilinmeyen bir durumda durmak: *O gitti, iş de sallantıda kaldı, bekliyoruz.*

—Gökbil. Ay küresinin kendi ekseni çevresinde yaptığı ve Yer'den algılanan hafif salınım. (Bk. *ansikl.* böl.) || Bir gökcisminin ortalama bir konum çevresindeki salınımı. (Bu terim, özellikle, Jüpiter yörüngesindeki Lagrange noktalarının çevresinde yer alan Truvalılar* gezegenlerinin salınımını belirtmek için kullanılır.)

—ANSİKL. Gökbil. Ay'ın kendi etrafında dönme süresi ile Yer çevresinde dolanma süresi ortalama olarak aynı olduğu halde, Ay, gezegenimize her zaman aynı yarıküresini göstermez. Bu olay bir yandan *görünür sallantı*'ya neden olan bütün kinematik olaylardan (Ay yörüngesinin dışmerkezliği, Ay ekseninin kendi yörünge düzlemi üzerindeki eğimi, Yer'in dönmesi), öte yandan, Yer'e göre ortalama bir konum çevresinde, küresel olmayan Ay küresinin gerçek salınımından *(fiziksel sallantı)* kaynaklanır. Fiziksel sallantıdan çok üstün olan görünür sallantı üçe ayrılır: *boylamda sallantı,* Ay yörüngesinin çembersel olmayışı nedeniyle, Ay'ın dönmesinin ve dolanımının eşzamanlı olmamasından kaynaklanır ve kamer ayı süresince, ortalama görünür yarıkürenin iki yanında, yaklaşık 8° boylamda yayılan, Ay küresinin ek bir dilimini ortaya çıkarmayı sağlar; *enlemde sallantı,* Ay'ın dönme ekseninin, Ay yörüngesinin düzlemine tam dik olmamasından ve bu düzlemle yaklaşık 83° 19''lık bir açı yapmasından kaynaklanır ve almaşık olarak iki hafta aralıklarla her Ay kutbu çevresinde 6° 50''lık bir enlemi kaplayan küçük bir bölgeyi ortaya çıkarır; son olarak, *günlük sallantı,* Yer'in dönmesine bağlı olarak gözlemcinin kendi hareketinden kaynaklanır ve fark 1° düzeyinde olduğundan, Ay'ın doğuşu ile batışı arasındaki görünür Ay yüzeyinin hafifçe değişmesine yol açar.

Görünür sallantı ile fiziksel sallantının çeşitli bileşenlerinden kaynaklanan toplam sallantı, Ay yüzeyinin yaklaşık % 59' unu Yer'den gözlemlemeyi sağlar.



boylamda ve enlemde Ay sallantıları

Lick gözlemevi

SALLAPATİ sıf. Düşüncesiz, saygısız, patavatsız bir kimse için kullanılır.

◆ be. Düşüncesizce, saygısızca, patavatsızca: *Sallapati konuşmak, davranmak.*

SALLASIRT a. *Sallasırt etmek,* bir kimseyi omzuna ya da sırtına almak.

SALLÉ (Marie), fransız kadın dansçı (1707 - Paris 1756). Sanat yaşamına Paris'te başladı, çok geçmeden Camargo'nun başlıca rakibesi oldu. Dansındaki güçlü anlatım ve kesinlikle Camargo'ya karşıt bir üslup geliştirdi. Eşsiz bir bale-pantomim yorumcusuydu. En büyük başarılarını kendi balesi *Pygmalion*'da ve Lully'nin *Alceste*'inde kazandı.

SALLI sıf. Sal gibi yayvan, büyük ve geniş yapı için kullanılır.

SALLİNEN (Tyko Konstantin), fin ressam (Nurmes 1879 - Helsinki 1955). Paris'te (1909-1912) fovlardan ve Gauguin'den etkilendi; Kasım grubu'nu kurdu (1917). Halk yaşantısını yansıtan sahnelerde güçlü ve sert bir anlatımcılığa yöneldi (*Hihhulit,* 1918, Helsinki müzesi). Picasso'nun etkisiyle, üslubu bir süre sonra yalınlaştı.

SALLUSTİUS (Caius Crispus), romalı tarihçi (Amiternum İ.Ö. 86 - İ.Ö. 35'e doğr.). 46 yılında Numidia valisi oldu; büyük servet edindi, bu sayede Quirinalus üzerinde ünlü bahçelerle çevrili *(Horti Sallustiani)* ve sanat yapılarıyla dolu, bir ev yaptırdı. Sezar'ın ölümünden sonra siyasal yaşamdan çekilerek kendini tarihsel yapıtlar yazmaya verdi: *De conjuratione Catilinae* (Catilina suikastı), *Bellum Jugurthinum* (Jugurtha savaşı), daha sonra da *Historiae* (Tarihler) 78-67 dönemini inceleyen bu son yapıttan günümüze parçalar kalmıştır. Kendisinin yazıp yazmadığı tartışmalı kısa yapıtları da bunlara eklemek gerekir: *İnvectiva in Ciceronem* (Cicero'ya karşı) ve *Epistulae ad Caesarem* (Sezar'a mektuplar). Siyasal hayatında pek çok zorlu düşmanı bulunmasına rağmen, tarihçi olarak büyük takdir gördü (Seneca, Tacitus, Quintilianus ve başkaları). Üslubunun sağlamlığı ve çözümlemelerinin derinliğinin (bu nitelikleri, üstadı Thukydides'i hatırlatır) bunda payı büyüktür. Ama dramatik ve artistik etki yaratmayı sevmesi ve kronolojik düzeni reddetmesi bakımından Thukydides'ten ayrılır. Dili biraz eski olmakla birlikte, düşüncesini yoğunlaştıran özdeyişler ve kapsayıcı betimlemeler, üslubuna bir soyluluk kazandırır.



B.N. Paris

Sallustius bronzdan bir madalyonun önyüzü, İ.S. IV.-V. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

SALLUVİİ, İç Provence'ta yaşamış kelt-ligür halkı. *Aquae Sextiae*'yi (Aix) kuran Sextius Calvinus'un romalı birliklerine yenildi (İ.Ö. 123).

SALM g. f. (ar. *şalm,* kesmek). Ed. Aruz vezninde mef'ûlât (——–) cüzünün son hecesini kaldırarak mef'û (——) cüzünü elde etmek. Bu yeni cüzün yerine aynı değerde fa'lün cüzü getirilmiştir. (→ ASLEM.)

SALM, Kutsal Roma Germen İmparatorluğu'nda eski kontluk; X. yy.'da Ardennes'de kuruldu, *Aşağı Salm* (Ardennes) ve *Yukarı Salm* (Vosges) olarak ikiye bölündü. Lüksemburglu Hermann adlı bir Salm kontu, Heinrich IV'e karşı ayaklanan prensler tarafından imparator seçildi (1081). XII. yy.'da Blâmont kontluğunun bir bölümü annesinden kont Heinrich II'ye miras olarak geçti. Kont burada yer alan Vosges' da Salm şatosu'nu yaptırdı. XV. yy.'da Yukarı Salm kontluğu olan Vosges, imparatorluk prensliği durumuna getirildi (1623). Salm-Salm prensi Badonviller'i Lorraine düklüğüne bıraktı (1751); başkenti Senones olan prensliğin artakalan bölümü 1793'te Fransa'ya bağlanarak Vosges départemént'ına katıldı.

SALMA a. **1.** Salmak eylemi. **—2.** Kuşların üretilmesine ayrılan özel oda. **—3.** *Salma gezmek,* başıboş bırakılmış hayvan gibi dolaşıp durmak.

—Denizc. Bir gemi pruvasının, rüzgârın, gelgitin ya da akıntının etkisiyle yön değiştirmesi. || *Demir üzerinde salma,* demirli ya da şamandıraya bağlı bir geminin gelgit ya da rüzgârın etkisiyle demir ya da şamandıra çevresinde dönmesi.

—Fırınc. *Salma küreği,* hamurun üzerine konup fırına verildiği, kısa saplı, ince ve uzun kürek. (Genellikle gürgenden yapılır.)

—Fizyol. Organizmanın bir salgıyı (örneğin adrenalin) ani olarak salıvermesi.

—Kur. tar. *Salma çuhadan,* Osmanlılar'da kılık değiştirerek suçluları, sabıkalıları izleyen ve İstanbul'da gece ve gündüz esen-

liği sağlayan görevlilerin başı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Salma karakullukçu*, yeniçerilik kaldırılıncaya (1826) kadar İstanbul'da dirlik ve düzenliliği sağlayan zabıta. ‖ *Salma tomruk* (ya da *tomruğu*), Osmanlılar döneminde, gece sokakta yakalanan şüpheli kişi ya da suçluların geçici olarak hapsedildikleri yer.

—Mal. Köy işlerinin görülmesi için, Köy ihtiyar heyeti'nin kararıyla köylülerden toplanan para. (Salma, köylülerin mali durumuna göre, yılda bir kez ve hane başına alınır. Köy sandığında toplanan para, yalnız toplandığı iş için harcanabilir.)

—Mutf. Pirinçle birlikte pişirilen bir tür et yemeği. (Etler kendi suyunu salıp çekinceye değin pişirilir, aynı tencereye pirinç konup et suyu ya da su eklenir; pirinçler piştikten sonra bir tabağa ters yüz edilir.) ‖ *Suyunu salma*, et ve çeşitli sebzeler için, pişme sırasında kendi suyunu bırakma.

◆ sıf. **1.** Başıboş gezen hayvan için kullanılır. **—2.** Sürekli akan su için kullanılır.

—Balıkç. *Salma olta*, ne kurşunu, ne yüzdürücüsü bulunan ve yemi (genellikle bir kurt) serbestçe akıntıda sürüklenen olta.

—Denizc. *Salma omurga*, yelkenli teknelerin dengesini sağlamak ve rüzgârın etkisiyle yana yatmasını önlemek için, tekne gövdesinin merkezindeki bir kasa (sandık) içine yerleştirilen hareketli omurga. (Bu omurgalar teknenin rüzgâr altına kaçmasını önler ve dengesini artırır. Büyük teknelerde ana omurgaya çelik saplamalarla bağlanan salma omurgalarda safra olarak beton, kurşun vb. ağırlıklar kullanılır ve böylece yelkenlinin denge konumu artırılır. Küçük yelkenlilerde ise salma omurga, salma omurga kasası ya da sandığı denilen sızdırmaz bir bölme içinde hareket eder. Başlıca salma omurga tipleri düşey hareketli salma omurga ve dönme hareketli salma omurgadır. Uzun ve dar olan bu sonuncusu salma omurga kasası içinde düşey olarak, iner çıkar. Ayrıca yanal salma omurgalar da kullanılır.) ‖ *Salma omurga kasası* ya da *sandığı*, içinde salma omurganın hareket ettiği sızdırmaz kasa. ‖ *Düşey hareketli salma omurga*, salma omurga kasası içinde düşey olarak hareket eden, uzun ve dar salma omurga. ‖ *Yanal salma omurga*, çektiği su az olan bir teknenin rüzgâr altına kaymasını önlemek için tekne bordasının dış tarafına yerleştirilen salma omurga.

—Giy. *Yörs.* Bazı giysilerde kolun yeninden sarkan kumaş parçası. ‖ *Salma yemeni*, kadınların kullandığı bir baş bağlama biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Giy. Salma yemeni bağlamak için yemeni ortadan katlanarak üçgen biçimi verilir. Geniş kenarı alın üstüne gelecek biçimde başa dolanıp arkada kalan sivri uç sırta salınır. Kenarlardaki uçlar arkaya salınan kısmın altından geçirilerek başın ortasında bağlanır.

—Kur. tar. Salma çuhadarının maiyetinde, "tebdil neferi" denilen 20 kadar görevli vardı. Bunlar, kahvehaneler, pazar yerleri gibi umuma açık yerleri dolaşır; uyuşturucu madde içilmesi, kumar oynanması gibi yasak eylemleri önler, bu tür suçları işleyenleri yakalayarak cezalandırmaları için kolluk kuvvetlerine teslim ederlerdi. İzinli yeniçerilerin kent içindeki davranışlarını izleyip denetlemek, ezan okunduğunda camiye gitmeyenleri gitmeleri için uyarmak, toplu hamama gittiklerinde yeniçeriler arasında düzeni sağlamak, hayat kadınlarının olay ve rezalet çıkartmalarını önlemek de görevleri arasındaydı. Bütün bu olaylarla ilgili olarak her gün ağakapısındaki amirlerine bilgi verirlerdi. Salma çuhadarları, kara kuzu postundan tepesi yeşil çuhalı kalpak, *pirpiri* adlı kırmızı cüppe, dövme şalvardan oluşan giysilerini kışlalarında giyerlerdi.

SALMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı salmak*, serbest, özgür bırakmak; azat etmek: *Tutukluları salmak.* **—2.** *Bir şeyi salmak*, bağlı olduğu yerle bağlantısını kesmek; bırakmak: *Uçurtmayı salmak. Kayığı sal gitsin.* **—3.** *Bir şeyi (ölçü tümleci +) salmak*, gevşetmek: *İpi biraz daha sal.* **—4.** *Hayvanı bir yere (çayır, otlak vb.) salmak*, otlaması için oraya götürmek; orada başıboş bırakmak: *Hayvanları çayıra salmak.* **—5.** *Bir kimseyi salmak*, onu bir iş için bir yere göndermek, yollamak: *Hemen köye dört adam saldılar.* **—6.** *Bir şeyi (bir şeye) salmak*, onu bir şeyin içine koymak, katmak: *Pilavın pirincini salmak.* **—7.** *Bir kimseyi (bir yere) salmak*, ona bir yere gitmesi, girmesi için izin vermek; bırakmak, koymak: *Annem salarsa, akşam size gelirim. İçeri kimseyi salmıyorlar.* **—8.** *Saç, sakal salmak*, onları kesmemek, uzatmak. **—9.** *Saçlarını salmak*, bağlamamak, serbest bırakmak: *Saçlarını omuzlarına salmak.* **—10.** *Bir şeyi bir yere salmak*, onu bir yere sarkıtmak: *Kuyuya kova salmak.* **—11.** *Vergi salmak*, vergilendirmek, vergi koymak (esk.). **—12.** *Bir insanı, bir hayvanı bir kimsenin üstüne salmak;* ona saldırtmak: *Adamlarını, köpeklerini üstümüze saldı.* **—13.** *Kendini salmak*, bir kimseden söz ederken, kendisine özen göstermemek, bakmamak: *Biraz makyaj yap, gene saldın kendini;* herhangi bir kötü olay karşısında ruhsal olarak çökmek: *Hemen kendini salma, bir çaresi bulunur;* bir şeyden söz ederken, gevşemek, bırakmak: *Kazak yıkanınca kendini saldı.* **—14.** *Saldım çayıra, mevlam kayıra*, gözetilmesi gereken hayvanları ya da çocukları kendi başlarına başıboş olarak bırakma durumunda söylenir. ‖ *Salmamak*, (avc.) bir av köpeğinden söz ederken, avın üstüne atılmamak. ‖ *(Başını) derde salmak*, onu bir derde uğratmak, düşürmek (esk.). ‖ *Dal budak salmak* → DAL. ‖ *Haber salmak* → HABER. ‖ *Kök salmak* → KÖK.

—Fırınc. *Hamur salmak*, hamuru fırına vermek. ‖ *Kendini salmak*, hamur sözkonusuysa, mayalanmamak, gevşek bir duruma gelmek. (Un taze ve niteliksizse hamur mayalanmaz, cıvık bir durum alır. Bu durumdaki hamurdan yapılan ekmek bozuk çıkar; kabarmaz ve çatlar.)

—Kuşç. Elde tutulan kuşun uçabilmesi için eli açmak. ‖ *Şahin salmak*, kaçan bir avın ardından şahini uçurmak.

—Mutf. Kapalı bir kapta, hafif ateşte et ya da sebzenin suyunu bırakması.

◆ gçz. f. Üstüne atlamak, saldırmak: *Bu köpek insana salar mı?*

—Denizc. Bir gemiden söz ederken, demir üzerinde dört bir yana dönmek. ‖ *Tersine salmak*, demir üzerinde yatan bir gemiden söz ederken, rüzgâr ya da akıntı yönünün tersi yönde baş tutmak.

◆ **saldırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir hayvanı bir kimseye saldırmak*, onu, ona saldırtmak: *Köpeğini üzerimize saldırdı.*

◆ **salınmak** edilg. f. Salmak eylemine konu olmak: *Köye adam salınmak. Denize salınan ağlar.*

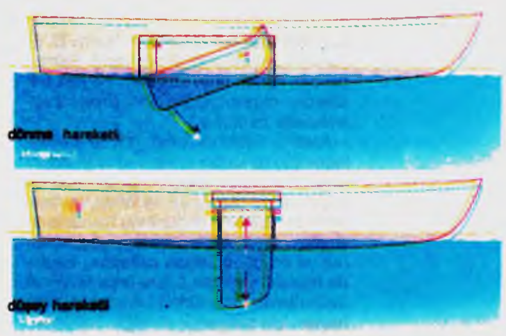
SALMAKİS. Yun. mit. Bedeni tümüyle Hermaphroditos ile birleşen asyalı nymphe.

SALMALIK a. Tarım. MERA'nın eşanlamlısı.

SALMAN, Ordu'nun Akkuş ilçesi merkez bucağında belde; 5 416 nüf. (1990).

SALMAN höyüğü. Arkeol. Çankırı'da, Ilgaz ilçesine bağlı Cendere köyü yakınında höyük; Paphlagonia bölgesinin en önemli buluntu yerlerindedir. Kılıç Kökten'in yaptığı araştırmalarda saptandı (1947). Kılıç Kökten, kırmızı boyalı çanak çömlekleri İlk Tunç çağa tarihlendirirken, 1955'te yörede incelemelerde bulunan C. A. Burney, bunların Orta ve Son Tunç çağlarından kaldıklarını belirtti.

SALMANASAR, beş asurlu kralın adı: **Salmanasar I,** Adad-Nirari'nin oğlu ve ardılı (İ.Ö. 1275-1245), son Mitanni krallığı'nı ülkesine kattı ve Kalhu'yu (Kalan*) kurdu. **—Salmanasar II,** 1032-1020 arasında hüküm sürdü. **—Salmanasar III,** Asurnazirpal'in oğlu ve ardılı (858-823), Zagros, Urartu ve Suriye'ye birçok sefer yaptı, Suriye'de Aramiler (Karkar, 853) ve yenihitit devletleriyle çarpıştı. Başkenti durumuna gelen Kalhu'yu güzelleştirdi. "Balavat* Kapısı levhaları" denilen tunç levhalar onun döneminden kalmadır. Hükümdarlık döneminin sonunda, büyük oğlunun ayaklanması bir iç savaşa yol açtı (827-822). **—Salmanasar IV,** 782-772 arasında hüküm sürdü. **—Salmanasar V,** Tiglatpileser III'ün oğlu ve ardılı (727-722/1), Tir'i kuşattı ve aldı; İsrail kralı Hoşea'yı tahttan uzaklaştırdı ve ölmeden önce ele geçirdiği sanılan Samiriye'yi kuşattı.



başlıca salma omurga tipleri

SALMANLI, Yozgat'ın Yerköy ilçesine bağlı bucak; 8 240 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi *Kayadibi*, 622 nüf. (1990).

SALMAS, esk. **Şahpur,** İran'da liman kenti; Basra körfezinin K. kıyısındaki bir girintinin kenarında, Irak sınırı yakınında. İran'ın iç kesimlerine uzanan demiryolunun başlangıcı.

SALMASTRA a. (ital. *salmastro*). Denizc. Halat tellerinden örülmüş ip.

—Mak. san. Bir su ya da buhar makinesi ya da devresinde çalışan bir çubuk ya da bir mile takılan ve akışkan kaçakılarını engellemeye yarayan aygıt. (Salmastrada, çubuk ya da mil ile çeper arasında dar bir aralık bırakılır; bu aralığın oluşturduğu boşluk salmastra lifleri ile doldurulur. Mil ile salmastra dolgusu arasındaki sürtünme, yağlama yoluyla azaltılır.)

SALMERÓN (Nicolás), ispanyol devlet adamı (Alhama La Seca, Almería, 1838 - Pau 1908). Cumhuriyetçi bir felsefe profesörüydü, devrimci cunta üyeliği (1868) ve milletvekilliği (1871) yaptı. Enternasyonal'i savundu, Adalet bakanlığına (1873), Kongre başkanlığına, ardından Cumhurbaşkanlığına getirildi (temmuz-eylül 1873). Restorasyonda kürsüsünden uzaklaştırılınca Fransa'ya gitti, İspanya'ya döndükten (1884) sonra ilerici partiden milletvekili seçildi (1886) ve cumhuriyetçi düşünceleri savunmak amacıyla merkez partisini kurdu (1888).

SALMİN a. (fr. *salmine*). Biyokim. Sombalığı spermasından çıkarılan protamin.

SALMON, ABD'de ırmak, Snake aracılığıyla Columbia'ya kavuşan altkol Sawtooth sıradağlarında doğar, önce K.'e doğru akar, sonra D.'dan B.'ya doğru İdaho eyaletini geçer; 680 km.

SALMON (Jean), **Macrin** ya da **Malgret** denir, fransız hümanist ve şair (Loudun 1490 - *ay. y.* 1557). Guillaume ve Jean du Bellay'nin korumasındaydı; latince olarak odlar, elejiler, epigramlar ve ilahilerden oluşan, on iki cilde yakın şiir kitabı yayımladı (1528-1550).

SALMON (André), fransız yazar (Paris 1881-Sanary-sur-Mer 1969). Apollinaire'in ve Max Jacob'un dostuydu; şiirler (*Calumet*, 1910; *l'Âge de l'humanité*, 1921), romanlar (*Tendres Canailles*, 1913; *la Négresse du Sacré-Coeur*, 1920), Cézanne, Seurat, Modigliani üzerine incelemeler ve onu 1905-1960 yılları arasındaki Paris'in sanat ve edebiyat yaşamının

en önemli tanıklarından biri yapan anılar (*Souvenirs sans fin,* 1955-56) yayımladı.

SALMONELLA (amerikalı hekim D. E. *Salmon*'un [1850-1914] adından). Salmonelloza neden olan ve Gram negatif basillerden oluşan bakteri cinsi. (*Enterobacteriaceae* familyası.)
—ANSİKL. Salmonellaların, gövde antijenlerine (O) ve kamçı antijenlerine (H) göre serumdaki etkileriyle tanımlanan yüzlerce çeşidi vardır (Kaufman ve White sınıflandırması). Bunların çoğunluğu hayvanların sindirim sisteminde ortaklaşa yaşam süren ya da bağışıklıkları kalmamış kişilerde hastalık yapmak üzere fırsat kollayan bakterilerdir. Bazı türleri hem insan hem hayvan için patojendir (örneğin *Salmonella typhi murium*). Tifo ve paratifonun etkenleri olan *S. typhi* ve *S. paratyphı* A, B ya da C, konak ve depo olarak yalnız insanlarda barınır görünmektedir. Salmonellozların fizyopatolojisi şöyle nitelenebilir: salmonella önce bağırsak çeperine girer, Peyer plakları içinde çoğalır, oradan mezenter bezlerine geçer, sonra lenf ya da kan yolu ile bütün organizmaya yayılır (septisemi). Salmonellozların tedavisi, antibiyotiklere dirençli döllerin ortaya çıkması (bu direnç plazmit kökenlidir) yüzünden güçleşmektedir.

SALMONELLOZ a. (fr. *salmonellose*). Patol. Salmonella enfeksiyonu.
—ANSİKL. İki çeşit salmonelloz vardır: mikrobu *Salmonella typhi* ve *paratyphi* olan tifo* hastalığı, bir de tifo ile ilgili olmayan öteki salmonellozlar. Tifo gibi olmayan salmonellozlar her şeyden önce besin zehirlenmelerinden sorumludurlar ve olguların dörtte üçünde mikrop bunlardır.
Belirtileri, birdenbire kuşkulu yiyeceğin alınmasından 12 ila 24 saat sonra başlar: ishal, kusma, 39-40°C ateş, sonra 3 ila 4 gün sonra her şey normale döner. Tedavi belirtilerin ortadan kaldırılması amacını güder. Antibiyotikler, mikrop taşıyanların (portör) sayısının artmasını kolaylaştırır. Çok daha nadir olarak, tifo dışı salmonellalar, sindirim dışı yerlerde de hastalık yapar: akciğer ve plevra hastalıkları, kemik-eklem hastalıkları, bakterilere bağlı atardamar anevrizmaları, süt çocuğunda irinli menenjitler, idrar yolları enfeksiyonları, hatta septisemiler. Bu durumlarda çoğunlukla arka planda yerleşmiş başka bir hastalık vardır: bağışıklıkta eksilme, urlar ve asalak hastalıkları.
—Vet. Hayvanlarda, ağır bir septisemi, akut ya da süreğen bir bağırsak iltihabı, salmonellozların başlıca belirtileridir. Atlarda, tay poliartriti denen bir eklem hastalığına yol açar. Sığırlarda, salmonelloz akut bir enterite neden olur; buzağılarda özellikle bulaşıcıdır. Kuşların çoğu salmonelloza yakalanabilir; güvercinde artrit biçiminde görülür. Salmonellozlar, davarda, atgillerde ve sığırlarda düşük yapabilir.

SALMONEUS. Yun. mit. Aiolos'un oğlu ve Sisyphos'un kardeşi. Önce Tesalya'da, sonra *Salmone* kentini kurduğu Elis'te hüküm sürdü. Bronz bir yolun üzerinde giden bir savaş arabasıyla şimşek ve gökgürültüsünü taklit ederek Zeus'un eşiti olduğunu öne sürdü; bunun üzerine Zeus tarafından yıldırımla çarpıldı.

SALMONİDAE a. Zool. ALABALIKGİLLER familyasının bilimsel adı.

SALMONİFORMES a. Alabalıkgiller (alabalık, sombalığı), *Osmeridae* (*Osmerus Eperlanus, Mallotus*) ve *Salangidae* familyalarını içeren ilkel kemiklibalıklar takımı. (Sardalyamsılara yakındırlar.)

SALMON RİVER MOUNTAİNS, Kayalık Dağlar'da (ABD) sıradağ, İdaho'nun orta-doğu'sunda. Derin boğazlarla kesilen dik bir sıradağdır, *Twin Peaks*'de 3 183 m'ye ulaşır.

SALM-SALM (Felix, *—prensi*), prusyalı subay (Anhalt 1828 - Saint-Privat-la-Montagne 1870). Prusya, avusturya, amerikan, meksika ordularında hizmet etti. Maximilian'ın ölümü üzerine prusya ordusuna geri döndü ve Metz önünde, birliğinin başında öldü.

SALMYDESSOS. Tar. coğ. Trakya bölgesinde Karadeniz kıyısında kent; Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı Kıyıköy (esk. Midye) bucağının yerindeydi. Burada trak boylarından Melinophaglar oturuyordu.

SALNAME a. (fars. *sāl* ve *name*'den *salname*). *Esk.* Yıllık.
—Kur. tar. Osmanlılar'da ilk resmi salname, Ahmet Vefik Paşa, tarihçi Hayrullah Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın ortak çalışmalarıyla çıkarıldı (1847). Bunu, 1865'ten başlayarak yayımlanan nezaret ve vilayet salnameleri izledi. Özel salnamelerin yayımlanmaya başladığı tarih, 1871 oldu. 1888'den sonra resmi salnameler, *Salnamei devleti âliyei osmaniye* adıyla, Sicilli ahvali memurin dairesi tarafından hazırlanıp çıkarıldı. 1865'ten 1918'e kadar yayımlanan resmi salnameler şunlar oldu: *Salname-i askeri, Rasadhane-i âmire salnamesi, Salname-i nezaret-i umuru hariciye, Salname-i bahri, Maarif nezareti salnamesi, Rüsumat salnamesi, İlmiye salnamesi.* İlk vilayet salnamesi *Trabzon* (1865) tarafından çıkarıldı; bunu *Tuna salnamesi* (1869) izledi. İlk özel salnameyi ise Paris'te Ali Suavi *Türkiye* adıyla yayımladı (1871). Cumhuriyet'in ilanından sonra resmi salnameler 1925-1941 arası *Devlet salnamesi,* 1941'den sonra *Yıllık* adıyla çıktı.

SALNİKOV (Vladimir), rus yüzücü (Sen-Petersburg 1960). 400 m ve 1 500 m serbestte 1978'de dünya, 1980'de olimpiyat şampiyonu oldu ve 1980'de bu mesafelerde 3 dk 48 sn 32/100 ve 14 dk 54 sn 76/100'lük derecelerle dünya rekoru kırdı. 400 m'de rekoru aşıldıysa da 1 500 m'deki aşılamadı. Salnikov 1988 Seul Olimpiyatları'nda 1 500 m'de bir kere daha şampiyon oldu.

SALNUR (Özer), türk basketbolcu (İzmir 1934). Öğrenim yıllarında başladığı basketbolda kısa sürede başarılı olarak Galatasaray'a geçti. Galatasaray'ın kazandığı şampiyonluklarda etkin rol oynadı; 40 kez A milli basketbol takımında yer aldı.

SALO, İtalya'da sayfiye merkezi, Lombardia'da (Brescia ili); 10 300 nüf.

SALO (Gasparo BERTOLOTTİ, **Gasparo da** —denir), italyan çalgı yapımcısı (Salo 1540 - Brescia 1609). Mesleği babasından öğrendi, sonra 1562'den itibaren yapımcı Girolamo Virchi ile çalıştı. Lavtalar ve violler imal etti; bunlardan, günümüze kaba saba yapıda on kadar keman ve birkaç kontrabas viol kalmıştır. İtalyan çalgı yapımı sanatının kurucularından biri olan Salo, kemanın kesin biçimini almasına katkıda bulundu.

SALOL a. (fr *salol*). Eczc. Fenolün salisilik asit esteri. (Tedavide, idrar yolları, bağırsak antiseptiği ve deri nedbeleştirici [Reclus merhemi] olarak kullanılır.) [Eşanl. FENOL SALİSİLAT.]

SALOME, yahudi prenses (öl. 72'ye doğr.), Herodes Philippus ile Herodias'ın kızı. Annesinin teşvikiyle, üvey babası tetrarkhes Herodes* Antipas (annesinin ikinci kocası) için dans etmesi karşılığında Vaftizci Yahya'nın başını elde etti. Markos (VI, 21-28) ve Matta (XIV, 6-11) incillerinde sözü edilen Salome'nin ünlü dansına, tarihsel bakımdan pek inanmamak gerekir.
—İkonogr. Salome'nin dansı Ortaçağ'da sık sık canlandırıldı: Toulouse (musée des Augustins) ve Gerona sütun başlıkları; Avallon ve Rouen alınlık tablaları; San Zeno (Verona) kilisesi kapılarındaki, Amiens katedrali koroyerindeki heykeller; Bourges ve Lyon kiliselerinin vitrayları; Giotto, Filippo Lippi, Andrea del Sarto'nun freskleri; Donatello'nun alçakkabartmaları (Siena vaftizhanesi); Q. Metsys'in üçkanatlısı (Anvers). Luini ve Terbrugghen, celladın Vaftizci Yahya'nın başını Salome'ye verişini tasvir eden tabloyu yaptılar; Cranach (Hartford, Chicago, Budapeşte), Tiziano (Madrid), G. Reni (Roma) Salome'yi bu başla birlikte canlandırdılar. Salome'nin kişiliği G. Moreau'ya (*Herodes önünde dans eden Salome,* Los Angeles), O. Wilde'ın kitap resimleyicisi A. Beardsley'e esin kaynağı oldu.
—Koregr. F. Schmitt, R. d'Humière'in aynı konudan yararlanarak yazdığı bir mimodramın müziğini besteledi; bu *Salome trajedisi,* önce Loïe Fuller ve sınırlı bir orkestrayla théâtre des Arts'da temsil edildi (1907), sonra bale olarak Truhanova tarafından Châtelet'de oynandı (1912), Diaghilev tarafından da Opéra'da (Paris) sahneye kondu (1913). Kesin biçimiyle bu partisyon, Concerts Colonne'da 1911'de seslendirildi.



Larousse

Salome'nin tuvaleti (1894; *özel kol.*)
Aubrey Beardsley'in
Oscar Wilde'ın kitabı
için yaptığı resim

Salome, Oscar Wilde'ın piyesi (1893). Fransızca olarak kaleme alınan ve yalnızca erkekler tarafından oynanmış olan oyun, esinini aynı addaki yahudi prensesinin efsanesinden alır. Barok bir estetik anlayışla ölüm karşısında arzunun zaferini dile getiren bu oyundaki estetik anlayış daha sonra korku tiyatrosunu etkilemiştir.

Salome, Richard Strauss'un tek perdelik operası. O. Wilde'ın aynı adlı fransızca oyununun H. Lachmann tarafından almancaya çevrilmiş parçaları üzerine bestelenen yapıt ilk kez 1905'te Dresden'de sahnelendi. Çok özlü üslubu, gerek vokal, gerek orkestral bölümlerindeki sert yazım ve konusuyla gala gecesi bir skandala neden oldu, ancak çok geçmeden dünyanın her yerinde kendini kabul ettirdi (Berlin, Milano, 1906; New York, Brüksel ve Paris, 1907).

SALOMON (1051'e doğr. - 1087'ye doğr.). Macaristan kralı (1063-1074), kral Andras I'in oğlu. 1057'de babasının taç giydirmesine karşın, tahta ancak 1063'te, amcası Béla ölünce çıkabildi. 1074'te Mogyoród'da amcasının oğlu Géza I ile savaşmak zorunda kalıp yenilince kaçtı ve İstria'da keşiş oldu.

SALOMON (Johann Peter), alman kemancı ve besteci (Bonn 1745 - Londra 1815). Regensburg'da Prusyalı Heinrich'in capella yöneticiliğini yaptıktan (1764) sonra, 1781'de Londra'ya yerleşti ve orada pek çok konser düzenledi. Haydn'a İngiltere'ye gitmesini (1790) ve *Yaradılış* (1798) adlı oratoryosunu bestelemesini önerdi; Haydn, yaylı çalgılar için son dörtlülerini onun için bestelemiştir.

SALOMON (Erich), alman fotoğrafçı (Berlin 1886 - Auschwitz 1944). Modern röportajın babası olan Salomon, küçük boyutta fotoğraf makinesini (Ermanox, sonra 1932'den başlayarak Leica) ilk kullananlardandır. İç mekânlarda ve yapay ışık kullanmaksızın çalışarak kimsenin farketmediği anları yakalamayı amaçlayan sanatçı, Reichstag görüşmeleri ve uluslararası konferanslar sırasında, gerçeği acımasız bir açıklıkla yansıtan enstantane fotoğraflar çekti: *Berühmte Zeitgenossen in unbewachten Augenblicken* (Ünlü çağdaşların zayıf anları) [1931]. 1964'te oğlu, babasının en iyi belgelerini *Porträt einer Epoche*'de (Bir dönemin portresi) bir araya getirdi.

SALOMON (Ernst VON), alman yazar (Kiel 1902 - Winsen-an-der-Luhe, Aşağı Saksonya, 1972). Potsdam Harp okulu'nda askeri öğrenim gördü (1912-1918). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra milliyetçi harekatte yer aldı. Dışişleri bakanı Rathenau'nun öldürülmesi olayında rol oynadı (1922), beş yıl hapis yattı, yenik düşmüş Almanya'nın yaşadığı karışıklığı anlattığı *Die Geächteten*'i (1930) ve *Die Kadetten*'i (1933) orada yazdı. *Die Stadt* (1932) adlı romanı, kendisinin de katıldığı Holstein köylü ayaklanmasını dile getirir. Amerikalılar tarafından tutuklandı ve bir akıl hastanesine kapatıldı (1945-46), *Der Fragebogen* (1951) ile romana döndü. Alaycı bir hikâyeci olan Salomon, özyaşamöyküsel ve belgesel yapıtlar verdi (*Das Schicksal des A.D.*, 1961; *Die schöne Wilhelmine*, 1965; *Deutschland, deine Schleswig-Holsteiner*, 1971; *Die Kette der tausend Kraniche*, 1972).

SALOMON adaları → SOLOMON adaları.

SALON a. (fr. *salon*). **1.** Konukların kabul edildiği ve öteki odalara göre evin daha geniş olan bölümü: *Ev, üç oda bir salon*. (Bk. *ansikl*. böl.) **—2.** Bir tamlayanla birlikte, özel kullanımı olan geniş yer: *Bekleme salonu. Okuma salonu. Toplantı salonu. Tiyatro salonu*. **—3.** Bir otelde, bir yolcu gemisinde vb. herkesin oturabileceği, okuyabileceği, sohbet edebileceği rahat biçimde döşenmiş yer. **—4.** Bir kuruluşun yemek, resepsiyon, kutlama vb. için bir müşteriye ve onun davetlilerine ayırabileceği bölüm: *Düğün, otelin büyük salonunda yapıldı*. **—5.** Kimi dükkânlara ve işyerlerine verilen ad: *Berber salonu. Çay salonu. Kebap salonu*. **—6.** *Salon adamı*, özel olarak düzenlenen kadınlı erkekli toplantılara sık sık katılan, bu gibi toplantılarda nasıl davranılacağını bilen ve her yönüyle dikkatleri üzerinde toplayan kimse.

—Ask. *Şeref salonu*, alaylarda, bir birliğin tarih ve geleneğini yansıtan, özel kupa, madalya ve diğer ödüllerin saklandığı salon.

—Ed. Özellikle XVII. ve XVIII. yy.'larda, seçkin bir kadının evinde toplanan ve orda edebiyat, felsefe, siyaset vb. konularda tartışan edebiyatçı, sanatçı ve siyasetçiler çevresi.

—Güz. sant. Fransa'da, yaşayan sanatçıların açtığı, çoğu kez yıllık sergi. (Özellikle Paris'teki Akademi'nin resmi Salonlar'ı sözkonusu olduğunda büyük harfle yazılır.) [Bk. *ansikl*. böl.]

—Koregr. *Salon dansı*, çoğu standartlaşmış, genellikle çiftler tarafından kendine özgü müziği (vals, tango, rumba, pasodoble, jerk, rock vb.) eşliğinde, halka açık bir yerde, evde ya da özel bir salonda yapılan eğlence dansı.

—Mağarabil. Dehlizlerden ya da giriş yerlerinden çok daha geniş boyutlu bölüm.

—Spor. *Salon atletizm yarışmaları*, kapalı salonda atletizmin belirli dallarında yapılan yarışmalar. (Bk. *ansikl*. böl.) ‖ *Salon sporları*, kapalı spor salonunda yapılan takım sporları (basketbol, voleybol, hentbol). ‖ *Kapalı spor salonu*, salon sporlarının yapıldığı üstü kapalı tribünlü alan.

—ANSİKL. Ortaçağ'da ve Rönesans'ta, senyörlük konutlarında salon, birçok etkinliğin yapıldığı bir mekândı: salonda uyunur, yemek yenir, çalışılır, konuklar burada ağırlanırdı. XVII. yy.'da salon, oturma odalarının ön bölümünde bir kabul ve toplantı (oyun salonu, silah salonu, bilardo salonu) yerine dönüştü. XVIII. yy.'da yemek salonu ortaya çıktı. Çağdaş mimarlıkta salon, "oturma odası" olarak yerine ve işlevlerine yeniden kavuştu.

Anadolu mimarlığında ilk salon örneklerine, Orta Tunç çağa tarihlendirilen Beycesultan sarayı'nda rastlanmaktadır. Bu dönemde Ege bölgesi (özellikle Girit) ile olan ilişkiler bu sarayın Minos sarayları ile Anadolu hitit saraylarını kaynaştıran mimarisinde gözlenmektedir. Kültepe'de, içinde "kral Anitta'nın sarayı" yazılı tunç bir mızrağın ele geçtiği Varşama sarayı'nda da avlu çevresine yerleştirilmiş salonlar vardı. Boğazköy'deki büyük saray kompleksinin bir bölümü kitaplık ya da devlet arşivi olduğu sanılan, birbirine koşut, beş uzun salondan oluşuyordu. G.-D. Anadolu'da. Geç Hitit döneminden bit-hilani planındaki saraylarda da ön geçitten, salon niteliğinde büyük bir ana odaya girilmektedir (Zincirli, Kargamış vd.). Urartu saraylarında büyük bir taht salonu bulunuyordu (Altıntepe, Giriktepe, Adilcevaz Kef kalesi, Çavuştepe). Altıntepe sarayı'nda salonun tavanı ağaç ve kerpiç sütunlara oturuyordu; duvarlar, dinsel törenlerle av sahnelerinin betimlendiği, hayvan ve bitki motiflerinin yer aldığı duvar resimleriyle süslüydü. Çavuştepe sarayı'nın taht salonu da, apadana biçimindeydi. Apadana türü salonların en görkemli örnekleri, ahemeni krallarının saraylarında ortaya çıkarıldı (Persepolis).

Geleneksel türk evlerinde çeşitli işlevleri üstlenen tüm odalar hemen hemen aynı boyutlardaydı. Bunlar arasında evin erkeğinin konuklarını ağırladığı başoda daha büyük ve özenli döşeliydi. XIX. yy.'dan başlayarak batı etkisiyle saraylarda, konaklarda, Boğaziçi'ndeki yalıların denize bakan cephelerinde büyük salonlara yer verildi (Beylerbeyi sarayı'nın on altı mermer sütunlu, ortası havuzlu büyük salonu, Dolmabahçe sarayı'nın çok sütunlu, zengin bezemeli Muayede salonu vd.). Günümüzde boyutları evin büyüklüğüne göre değişen, kimileri L planlı misafir salonu, yemek salonu gibi mekânlar bulunmaktadır.

—Güz. sant. Colbert'in desteklemesiyle kurulan Fransa Krallık resim ve heykel akademisi sergileri, ilk kez 1667'de düzenlendi. XVII. yy.'da düzensiz aralıklarla açılan bu sergiler, XVIII. yy.'da önem kazandı ve *Salon* adıyla Louvre'da *salon Carré*'de açılmaya başlandı. Salon adı daha sonra, bu türden tüm sergileri kapsadı. Değişken aralıklarla (1737-1748 arasında yılda bir, 1748-1791 arasında iki yılda bir) yinelenen Salon'a, Akademi üyesi ya da Akademi'nin kabul ettiği sanatçılar katılabiliyordu. 1791'de Devrim ile birlikte, bütün sanatçılara Salon yolu açılmış oldu; ancak, 1798'de bu sergilere katılma hükümetçe seçilmiş bir jürinin, 1881'de de daha önceki Salonlar'a kabul edilmiş sanatçılar (bunlar Fransız sanatçılar derneği adıyla örgütlenmişlerdi) tarafından seçilen 90 üyelik bir komitenin denetimine verildi.

Resmi beğeninin koruyucusu ve XIX. yy. akademi anlayışının kalesi olan Salon, bu türden başka sergilerin (XVIII. yy.'da Gençlik sergisi, Saint-Luc akademisi salonu, Correspondance salonu; 1855 Evrensel sergisi sırasında Courbet "sergisi") rekabetini çok güç kabullenmiştir. Jürinin uzlaşmaz tutumu sonucu, 1863'te yarı resmi bir nitelik taşıyan *Reddedilenler salonu* açıldı ve 1864'te Bağımsız sanatçılar derneği kuruldu. Derneğin düzenlediği jürisiz ve ödülsüz salona ("Bağımsızlar salonu"), yenilikçi ressamlar (Seurat, Signac, Van Gogh, Toulouse-Lautrec, Nabiler, Kübistler) katıldı. 1890'daysa kendi salonunu düzenleyecek olan Güzel sanatlar derneği oluşturuldu. Bu tarihten başlayarak Paris'te, çoğu kez özel estetik yaklaşımları savunma amacını güden birbirlerine rakip birçok sergi açıldı. (→ SERGİ.)

—Spor. *Salon atletizm yarışmaları*, pisti 200 m uzunluğunda (6 kulvarlı) oval, ortasında yüksek, sırık, uzun atlama ve gülle atma alanı olan üstü kapalı tribünlü bir alanda yapılır. Bu tür yarışmalar, kısa (50 m sürat, 60 m engelli, 200, 400 m), orta (800, 1 500, 3 000 m) mesafe koşulları, atma (yalnızca gülle atma), atlama (uzun, yüksek, sırıkla yüksek atlama) ve yürüyüş dallarına ayrılır.

SALONA → AMFİSSA.

SALONA ya da **SALONAE.** Tar. coğ. İlyria'da kent, Adriya denizi kıyısında. Romalılar'ın Dalmaçya eyaletinin merkezi. Yerli Yunanlılar'ın eski savaş alanı ve Sezar zamanında koloni olan kent, İmparatorluk döneminde iyice romalılaştı. Bosna demir madenleriyle bağlantılıydı. Roma dönemine ait kalıntılar arasında bir amfitiyatro, bir tiyatro ve bir tapınak sayılabilir. Hıristiyan kente (V. yy.'dan sonra anakent oldu) ait birkaç bazilika ve bir nekropolis ortaya çıkarıldı; Salona, 615'e doğru Avarlar tarafından yıkılınca halkı Diocletianus'un Spalato'daki eski sarayına sığındı; burası bugünkü Split'in çekirdeğini oluşturdu. Birkaç kilise ve bazilikanın yanı sıra, hırvat krallarına ait bir anıtmezarın kalıntıları, Hırvat devleti dönemine (VIII.-XI. yy.) tarihlenir. Salona, Split'in banliyösündeki bugünkü *Solin*'dir. Kazı buluntuları, Split Arkeoloji müzesi'nde korunmaktadır.



Salomon-Magnum

Erich Salomon
Berlin'de bir davet
ikinci planda soldan sağa
Max Planck, J. R. MacDonald
ve Einstein
1931'de çekilmiş bir fotoğraf

Salonga ulusal parkı, Zaire'de (Ekvator bölgesi) orman koruma alanı, Zaire çanağında; 3 600 000 ha. Yönetim merkezi *Monkoto*.

SALONİNA (Cornelia), roma imparatoriçesi (öl. 268), Gallienus'un karısı (240). Plotinos'u ve bazı bilim adamlarıyla filozofları (özellikle Longinos) korudu.

SALONTA, Romanya'da kent, Pannonia ovasında, Macaristan sınırı yakınında; 18 700 nüf. Et konserveleri.

SALONYAPRAĞI a. Güney Çin ve Japonya kökenli soğanlı bitki. (Bil. a. *aspidistra;* zambakgiller familyası.) [Bazı türleri (*Aspidistra punctata; A. elatior* vb.) evlerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.]



salonyaprağı (*Aspidistra elatior*)

SALOP ya da **SHROPSHİRE,** Büyük Britanya'da yönetim bölgesi, Severn'in iki yanında; 3 490 km^2; 400 800 nüf. (1988). Merkezi *Shrewsbury*.

SALOU, İspanya'da (Katalonya) sayfiye yeri, Tarragona'nın B.-G.-B.'sında, *Salou burnu*'nun iki yanında.

SALOUM, Senegal'de kıyı ırmağı, Atlas okyanusu'na dökülür, sağ kıyısından Sine kolunu alır.

SALOZ sıf. *Arg*. Salak, sersem, aptal.

SALOZLAŞMAK gçz. f. *Arg*. Salaklaşmak, sersemce, aptalca davranmaya başlamak.

SALOZLUK a. *Arg*. Salaklık, salakça davranış.

SALPA ya da **SALPAK** sıf. Gevşek, sarkık, sarkmış.



bir **salpa** (*Salpa maxima*) oozoiti

—Denizc. Vira denilen bir demirin dipten kurtulduğu ve ağırlığının gomina üzerine bindiği an. ‖ *Demiri salpa etmek*, zinciri vira ederek, gemi demirinin diple olan bağlantısını kesmek.

◆ ünl. *Salpa kürek!*, kürekli bir tekneyle bir yere yanaşırken, küreklerin filika içine alınmayıp bordaya yapışık olarak tutulması için verilen komut.

SALPA a. (berlambalığı anlamında lat. sözc.; yun. *salpe*, deniz balığı'ndan). **1.** Erişkininde sırt ipi bulunmayan, saydam gövdeli, ortasu gömleklisi. (Gömlekliler, şubesi, *Thaliacea* sınıfı, *Salpida* altsınıfı.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Aynı öbekten *Salpidae* familyasının bir cinsi.

—ANSİKL. Salpalar sırayla bir eşeyli, bir eşeysiz olarak ürerler. Yumurtadan çıkan oozoitin bedeni, selülozlu, kalın bir gömlekle örtülüdür; çok büyük yutağı ve su içinde asıltı halinde bulunan parçacıkları süzerek hayvanın beslenmesini (mikrofaj) sağlayan eğik bir solungacı vardır. Oozoit sarmal bir stolon çıkarır; blastozoitler de işte bu stolonda tomurcuklanarak yapışıcı papillalarla birbirlerine tutunurlar. Blastozoitler eşeyli ve erdişidir; ama, yumurtalık erbezlerinden önce olgunlaştığından proteroginileri vardır. Her blastozoit, stolondan tek bir ovosit alır; erbezleri olgunlaştığı sırada, daha önceden döllenmiş olan ovositin gelişmesi başlamış olduğundan kendi kendini dölleme sözkonusu olamaz. Döllenmiş yumurta, ovosit folikülünün dönüşmesiyle ortaya çıkan dölyatağı kesesinde gelişir ve bir oozoit oluşturur. Elastozoit zincirleri çok sayıda birey içerebilir ve uzunluğu bazen birkaç metreye ulaşabilir. Bütün sıcak ve ılıman denizlerde salpalara rastlanır.

SALPAK → SALPA.

SALPAUSSELKÄ, G.'de ve G.-D.'da Finlandiya gölü platosunu sınırlayan kumlardan ve küçük buzultaş çakıllarından oluşan çifte doruk.

SALPENOOGRAFİ a. (fr. *salpingographie*). Kad. hast. Saydamsız bir madde şırınga edilerek X ışınlarında görünür kılınan Fallop borularının radyografisi. (Şırınga dölyatağı yolu ile yapıldığına göre salpengografi aslında her zaman bir histero-salpengografidir.)

SALPENGOLİZ a. (fr. *salpingolyse*). Kad. hast. Fallop borusunu saran ya da onu diğer organlara bağlayan yapışıklıkları ortadan kaldırmak ve kısırlık halinde Fallop borularını yeniden çalışır duruma getirmek amacıyla yapılan ameliyat.

SALPENGOOVARİT a. (fr. *salpingo-ovarite*). Kad. hast. Fallop borusu ve yumurtalığın birlikte iltihaplanması.

SALPENGOPLASTİ a. (fr. *salpingoplastie*). Kad. hast. Fallop borusu tıkanıklığına bağlı kısırlık durumlarında boru geçirgenliğini yeniden sağlamaya yönelik cerrahi girişim.

SALPENGOSTOMİ a. (fr. *salpingostomie*). Kad. hast. Yumurtanın dölyatağına inmesini sağlamak amacıyla Fallop borusuna yeni bir delik açmayı öngören salpengoplasti çeşidi.

SALPENGOTOMİ a. (fr. *salpingotomie*). Kad. hast. Dış gebeliklerin Fallop borusu içinde gelişen tipinde, borunun zarar vermeksizin ameliyatla açılması ve yanlış yere yuvalanmış yumurtanın çıkartılması.

SALPENJEKTOMİ a. (fr. *salpingectomie*). Kad. hast. Fallop borusunun çıkartılması. (Tek ya da iki taraflı olarak uygulanan bu ameliyata Fallop borusu iltihap ve urlarında ya da dış gebeliklerde başvurulur.)

SALPENJİT a. (fr. *salpingite*). Kad. hast. Fallop borusu iltihabı.

—ANSİKL. Bir yanda ya da çoğu zaman olduğu gibi iki yanda birden olan salpenjit, nadiren yerel kalır. Genellikle, yumurtalığa ve geniş bağın peritonuna da yayılarak küçük leğende yaygın bir iltihap halini alır, böylece bir anneksite ya da bir leğen enfeksiyonuna dönüşür. Bir doğumdan ya da düşükten sonra başladığında nedeni stafilokok streptokok ya da kolibasil cinsinden mikroplardır. Özellikle cinsel temas yolu ile geçen bir hastalık olarak tanındığına göre, nedenleri, klasik olarak bilinen gonokoktan çok chlamydia'lar ve mikoplazmalardır. Ender olarak tüberküloz kökenli de olur.

Klinik belirtiler: ağrı, ateş, bağırsak iletimi bozukluklarıdır, fakat çölyoskopi tamamen sessiz geçen biçimlerine de sık rastlanabileceğini göstermiştir. Hastalık ilk ortaya çıkışında uygun biçimde tedavi edilmediği zaman (antibiyotikler, antienflamatuvar, kortizon tedavisi) süreğen hale dönüşebilir, leğen içi kalıcı ağrılara ve geri döndürülemeyecek Fallop borusu kısırlıklarına neden olabilir.

SALPENSA. Tar. coğ. İspanya'da roma kolonisi, Málaga yakınında, İ.S. 82'ye doğr. municipium biçiminde örgütlendi. —*Salpensa tabletleri* imparator Domitianus'un kent için çıkardığı municipium yasasının metnini içerir.

SALPİCHROA a. Güney Amerika kökenli ve 5'li tipte, seyrek salkım halinde beyaz ya da sarı çiçekli otsu ya da odunsu bitki. (Meyvesi oval üzümsü tiptedir. *Salpichroa organifolia* [ya da *O. rhomboidae*] Güney Amerika'da "pampa inciçiçeği", "horoz yumurtalı bitki", "horoz yumurtası" adıyla anılır; bu türün Akdeniz kıyılarında yetiştirilmesine çalışılmaktadır. 15 tür; patlıcangiller familyası.)

SALPİGLOSSİS a. (lat. *salpiglossis;* yun. *salpigks*, boru, trampet, ve *glossa*, dil'den). Şili'de yetişen biryıllık ya da çokyıllık yapışkan otsu bitki. (Yaprakları tam ya da tüysüdilimli, çiçekleri 5 loplu huni biçiminde ve salkım halinde topludur. Patlıcangiller familyası.)

SALSA a. ("salça" anlamında ispanyolca sözc.). Önceleri *Latin Jazz* denilen canlı tempolu latin müziğine 1960 sonlarında verilen ad.

—ANSİKL. Avrupa'da çoktandır çeşitli adlar altında (tipik müzik, ça-ça-ça, mambo, rumba vb.) tanınan salsa, günümüzde tüm Karayibler'de (özellikle Küba ve Porto Riko'da), Orta Amerika'da (Panama, Guatemala) ve New York'un latin kolonilerinde (türün en iyi müzikçilerinden birkaçı burada yetişmiştir) çok gelişmiştir. Elektrikli çalgıların da kullanıldığı salsada Afrika kökenli vurmalı çalgılar ve bakır üflemeliler egemendir. Şarkılar her zaman ispanyolcadır ve başlıca işlevleri dansa eşlik etmektir.

SALSA (Tommaso), italyan asker (Treviso 1857 - *ay. y.* 1913). General O. Baratieri'nin Kassala savaşı'nı kazanmasında etkin rol oynadı (1891). Çin'de Boyarlar ile yapılan savaşlarda bulundu (1900-1901). Libya'da İtalyanlar'ın Trablus valisi oldu. Bu görevindeyken Enver Bey'e (Paşa) karşı birçok çarpışmayı yönetti (1913). Aynı yıl Ettangi'de Bedeviler'i yendi ve generalliğe yükseldi.

SALSAL a. (ar. *ṣalṣāl*). *Esk.* **1.** Kumlu ince çamur. **—2.** Lüleci çamuru.

SALSALİ sıf. (ar. *ṣalṣāl* ve *-ī*'den *ṣalṣālī*). *Esk.* **1.** Çamurla ilgili. **—2.** Çamur gibi, çamur kıvamında.

SALSETTA adası, Umman denizi'nde hint adası, Bombay adasının K.'inde; 650 km²; bataklık orta kesiminin çevresinde, Büyük Bombay'la bütünleşmiş, sanayi faaliyetleriyle Bandra, Vile Parle, Trombay, Thana vb. gibi kent çekirdekleri, Mahim gibi yat limanları, tuzlular, Juhu Beach plajı, Santa Cruz havalimanı gelişti.

SALSK, Rusya'da kent, Rostov na Donu'nun G.-D.'sunda; 55 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Makine sanayileri. Yapı gereçleri. Besin sanayileri.

SALSO, Sicilya'da ırmak, Akdeniz'e dökülür; 144 km (havzası 2 122 km²). Salso adanın kuzey bölümünde, Madonia dağlarının güney yamacından doğar ve Sicilya'yı geçtikten sonra Licata yakınında denize kavuşur. Toprakaltı, tuzlu killerden oluşmuş bölgeleri akaçlar. Burası eski *Himera*'dır.

SALSOLACEAE a. SODAOTUGİLLER familyasının bilimsel adı.

SALSOMAGGIORE TERME. İtalya'da (Parma ili) kaplıca merkezi, Apenninler'in ilk eteklerinde; 21 000 nüf.

SALSTRÖM, Lofoten'deki (Norveç), bir deniz kolunun adını taşıyan akıntı; gel-gitin yol açtığı boşaltma ve doldurma hareketleri bir birleşme noktasına ve karların erimesi sonucunda saatte 10 millik ya da 10 milin üstünde hızlara ulaşabilir.

SALT be. Yalnızca, sadece; sırf: *Amacınız salt para kazanmak mı? Bunu salt iyilik olsun diye yaptım.*

◆ sıf. **1.** En uç noktaya ulaşan bir özellik, bir durum için kullanılır; mutlak: *Salt güzellik.* **—2.** *Salt çoğunluk*, üye sayısının yarıdan bir fazlası olmasıyla sağlanan çoğunluk: *Salt çoğunluk sağlanmıştır, toplantıyı açıyorum.*

—Fels. Kant'ta, duyumdan bağımsız bir tasarıma denir; Hegel'de, bilgide hakikatin içkinliğini gösteren ve kendi öz belirlenimini değiştirebilecek her türlü dış öğeyi reddeden şeye denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. *Salt sıcaklık*, bir atmosfer basınç altındaki suyun donma sıcaklığını 273,15, kaynama sıcaklığını 273,15 derece alan Kelvin ölçeğine göre ifade edilen sıcaklık. [Celcius ölçeğiyle arasında (T)K=273,15+t(C) bağıntısı vardır; buna termodinamik sıcaklık da denir.]

—Huk. *Salt çoğunluk*, oyların yarısından bir fazlasıyla elde edilen çoğunluk. (*Mutlak çoğunluk* da denir.) [TBMM'nin toplantı ve karar yeter sayısını düzenleyen Anayasa'nın 96. maddesine göre, Anayasa'da başkaca bir hüküm yoksa, TBMM üye tam sayısının en az üçte biriyle toplanır ve toplantıya katılanların salt çoğunluğuyla karar verir.]

—Mekan. *Salt hareket*, bir Galilei işaretine taşınmış hareket. (Eşanl. MUTLAK HAREKET.)

—Org. kim. *Salt alkol*, MUTLAK ALKOL'ün eşanlamlısı.

—Parf. *Salt esans*, çiçek konkreti esanslarının etil alkolle işlenmesi sonunda çıkarılan esans. (Böylece, hem çözünmeyen bitkisel mumlar hem de alkolün soğutularak süzülmesi ve damıtılması sonunda salt esansların elde edilmesini sağlayan alkollü çözelti ayrılır. Kokulu pomatların alkolle yıkanması sonunda elde edilen ürüne kimi zaman SALT POMAT ya da POMAT KONSANTRESİ denir.)

—Termodin. *Salt sıcaklık*, bir makroskop sistemini ölçmeye yarayan ve termometreyle ilgisi olmayan sıcaklıkölçüm parametresi. ‖ *Salt sıfır*, salt sıfır sıcaklık. (Termodinamiğin üçüncü ilkesine göre salt sıfır sıcaklıkta, moleküler ısıl titreşim devinimi tümüyle durur.)

—ANSİKL. Fels. Kant şöyle der: "İçinde duyumdan gelme hiçbir şey bulunmayan bütün tasarımlara *salt* (transsendental anlamda) tasarımlar diyorum" (*Kritik der Reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1,1). Hegel'de, "salt" olma niteliği, bilginin hem başlangıcı, hem de gelişme seyri için kullanılır. Hegel şöyle der: "Yalnızca basit olanda, yalnız onda, salt başlangıçtan başka bir şey yoktur" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Varlık"). Ve şunu ekler: "Salt bilgi yalnızca negatif bir belirlenimi verir ki, bu da başlangıcın soyut ya da mutlak başlangıç olması gerektiği belirlenimidir" (ay. ypt.). Ama bu saltlık, boşluk değildir: "kavramlar sistemi", "dıştan gelen hiçbir şeyi kabul etmeyen bir salt süreçle" işte bu "saltlık"tan çıkar.

SALT (*Strategic Arms Limitation Talks*' un kısaltılması), ABD ve eski SSCB ara-

sında stratejik silahların sınırlandırılması konusundaki (1969-1979) görüşmeler.

Ocak 1967'de, Moskova çevresine bir füzesavar savunma sistemi konuşlandırılmasından kaygı duyan ABD Başkanı Johnson, A. Kosigin'e, savunmaya yönelik nükleer silahlanma yarışını sınırlandırmak, bunun iktisadi sonuçlarını hafifletmek ve bir nükleer savaşın patlak verme tehlikesini azaltmak amacıyla görüşmeler yapılmasını önerdi. SSCB, mart 1967'de, bu gibi görüşmelerin yapılmasını ilke olarak kabul ettiğini bildirmekle birlikte, bunların saldırı silahlarını da kapsamasını teklif etti. Ön görüşmeler, ancak 17 kasım 1969'da, Helsinki'de, başladı.

Görüşmelerin ilk safhası (SALT I), 26 mayıs 1972'de, R. Nixon ve L. Brejnev arasında Moskova'da bir antlaşma ile bir geçici sözleşmenin imzalanmasıyla sonuçlandı. Ekim 1972'de yürürlüğe giren bu iki belgeye göre taraflar, kendi füzesavar savunma sistemlerini iki konuşlandırma bölgesiyle sınırlı tutmayı taahhüt ediyorlardı. Bu iki bölgeden biri başkentlerinin korunma bölgesi, öteki de kıtalararası saldırı füzelerinin fırlatılma bölgesiydi. Bu bölgelerden her birinde 100 fırlatma rampasıyla, 100 ABM füzesinden fazlası bulundurulamayacaktı. Beş yıl için imzalanan geçici sözleşme, stratejik nükleer saldırı silahlarını, 1972'deki seviyelerinde donduruyordu. İmzacı ülkelerden her biri, sözkonusu anlaşmalara uyulup uyulmadığını kendi ulusal teknik araçlarıyla (özellikle gözetleme uyduları) denetleyecekti. Anlaşılacağı üzere, 1972 SALT anlaşmaları, ABD ile SSCB arasında belli bir niceliksel denge kurmakla birlikte, iki büyük devlet arasında teknik rekabete kapıyı açık bırakıyordu. Anlaşmaların bu olumsuz yanı ve etkili bir uluslararası denetimin bulunmaması, aralarında Fransa ve Çin'in de bulunduğu bazı ülkeleri, bu anlaşmaların çoğundan uzak kalmaya sevketti.

Görüşmelerin, geçici sözleşmenin tamamlanmasını amaçlayan ikinci safhası (SALT II), 21 kasım 1972'de Cenevre'de başladı. Sık sık kesilip yeniden açılan bu görüşmeler, özellikle SSCB'nin, Avrupa'daki ABD üslerinin ve askeri güçlerinin kaldırılması ve kuvvetler dengesinde ingiliz ve fransız potansiyellerinin de hesaba katılması yolundaki talepleri karşısında kaldı. Öte yandan Amerikalılar da, Avrupa'yı tehdit eden orta menzilli sovyet nükleer füzelerinin müzakere konusu yapılmasını istediler. Ayrıca, özellikle füzelerin hedeflerini bulmaktaki şaşmazlığı, nükleer başlıklarının gücü, aynı bir füzeyle taşınabilecek başlıkların sayısı ve birbirinden bağımsızlığı (MİRV*), füzesavar savunma araçlarının etkinliği vb. alanlarında 1972'den beri gerçekleştirilmiş olan ilerlemelerin nasıl hesaba katılacağı da iki süper devleti uğraştıran bir sorun oldu. 21 haziran 1973'te, Brejnev'in ABD'yi ziyareti sırasında, iki ülke bir "ilke anlaşması bildirgesi" imzaladılar. Yedi noktayı içeren bu bildirgede, SALT II müzakerecilerinin görüşmeler sırasında izleyecekleri yollar, ana hatlarıyla tespit ediliyordu. Bu anlaşma, her şeyden önce, tarafların Washington ve Moskova arasındaki sürekli danışmalar sürecinin kurumsallaştırılması konusunda kararlı olduklarını gösteriyordu.

3 temmuz 1974'te, Nixon'la Brejnev'in Moskova'da buluşmaları sırasında üç yeni anlaşma daha imzalandı: bunlardan birincisi (antibalistik sistemlerin sınırlandırılması antlaşması protokolü), taraflardan her birinin sahip olabileceği ABM mevzileri sayısının bire indirildiğini belirtiyordu; ikincisi, 31 mart 1976'dan başlayarak geçerli olmak üzere, 150 kilotonun üstünde güce sahip nükleer silahlarla ilgili her türlü yeraltı denemesini yasaklıyordu; üçüncüsü ise, "yeni savaş araçları kullanılması ihtimalinin insanlık için arzettiği potansiyel tehlikenin [...]" kesinlikle sınırlandırılması gereği üstüne bir niyet bildirgesi niteliğindeydi. (Çevre üzerindeki etkiler vb.) Fakat, bu buluşmalar sonunda yayımlanan stratejik saldırı silahlarıyla ilgili ortak bildirgeler, askıda duran birçok soruna, özellikle de ilerdeki antlaşmaya uyulup uyulmadığının denetlenmesi sorununa hiçbir pratik çözüm getirmedi.

1979'DAKİ GERÇEK SAYILAR		SALT II'NİN GETİRDİĞİ SINIRLAMALAR				
ABD	*SSCB*					
550	608	MİRV başlıklı İCBM'ler	azami 820	azami 1 200	azami 1 320	azami 2 250
496	144	MİRV başlıklı SLBM'ler				
0	0	Güdümlü füze taşıyıcı bombardıman uçakları (ALCM)				
İCBM						
504	790	Basit askeri başlıklı İCBM ve SLBM*'ler (MRV dahil)				
SLBM*						
160	880					
573	156	Güdümlü füze taşımayan stratejik bombardıman uçakları				
TOPLAM						
2 283	2 558					

SLBM: *Sea Launched Ballistic Missile* ya da denizden karaya stratejik balistik füze.

24 kasım 1974'te, Ford ve Brejnev, Vladivostok'ta, gelecek SALT II antlaşmasının taslağı üzerinde anlaşmaya vardılar. Bu uzlaşma, SALT I'den farklı olarak, her iki tarafın saldırı silahları sistemine eşit tavanlar getiriyordu: 2 400 nükleer silah taşıyıcısı. Ayrıca, MİRV başlıklı füzeler için bir özel alt-tavan tespit edildi: 1 320.

İzin verilen nükleer silah taşıyıcıları sayısının fazlalığı (iki süper gücün 1972'de sahip oldukları stokların üstündeydi), ABD'de şiddetli eleştirilere yol açtı, çünkü bu fazlalık silahlanma yarışını kışkırtma şeklinde yorumlanabilirdi. Geçici SALT I anlaşmasının ekim 1977'de sona ermesinden sonra, girişilen ve teknik ve politik nedenlerden ötürü ağır ilerleyen müzakereler, normal olarak birincinin yerini hemen alacak olan SALT II antlaşması'na yaramadı. ABD ve SSCB arasında ancak 18 haziran 1979'da imzalanabilen bu antlaşma, bazı niceliksel sınırlamaların yanı sıra (Vladivostok'ta saptanan 2 400 sayısı yeniden gözden geçirilerek 2 250'ye indirildi), niteliksel kısıtlamalar da getiriyordu. Fakat, yine de SALT II, aralarında Sovyetler'in ünlü Backfire bombardıman uçakları da bulunan taktik nükleer silahları göz ardı ediyordu.

SALT II, üç belgeden oluşuyordu:

1. 1985'e kadar yürürlükte kalacak olan asıl antlaşma;
2. güdümlü füzeler, bazı balistik silahlar ve özellikle seyyar rampalı füzelerle ilgili niteliksel kısıtlamaları belirten üç yıllık bir protokol;
3. SALT III görüşmelerine rehberlik edecek bir ilkeler listesi.

Amerikan kamuoyu ve hatta Kongre tarafından şiddetle eleştirilen (Kongre onaylamayı reddetti) SALT II anlaşması, uygulamaya konulamadı. 1981 yılında Reagan, SALT görüşmelerinden vazgeçilerek stratejik silahların sınırlandırılmasını değil de sayıca azaltılmasını amaçlayan START* (*Strategic Arms Reduction Talks*) görüşmelerine geçilmesini teklif etti. Bunun üzerine 29 haziran 1982'de başlayan görüşmeler 8 aralık 1987'de, ABD başkanı Reagan ile Sovyetler Birliği lideri Gorbaçov'un Washington'da imzaladıkları Orta menzilli füzeler antlaşması (İNF) ile sonuçlandı.

SALT (Henry), ingiliz gezgin ve koleksiyoncu (Lichfield 1780 - İskenderiye yakınında 1827). Diplomat olarak, Doğu'ya (Hindistan, Abisinya, Mısır) çeşitli yolculuklar yaptı. 1815'te Büyük Britanya'nın Kahire başkonsolosluğuna getirildi; arkeolojik kazılar yaptırdı. British Museum'a birçok eşya kazandırdı; ayrıca, zengin bir kişisel koleksiyon oluşturdu. Koleksiyonlarından biri Fransa kralına satıldı.

Salt aklın eleştirisi (*Kritik der reinen Vernunft*), Kant'ın en önemli yapıtı. Kant, bu yapıtıyla *eleştiricilik* adı verilen felsefeyi kurdu. Yapıt, ilk kez 1781'de Riga'da yayımlandı. İkinci baskısı, birtakım önemli değişikliklerle, yazar tarafından 1787'de yapıldı. Giriş bölümünde, Kant bilginin çözümlemesine girişir ve dışarıdan sağlanan madde ile öznenin kendisinden gelen biçimi birbirinden ayırır. Bütün bilgilerimiz deneyim varlığını varsayar ve deneyle başlar; ama hepsi deneyden gelmez. Aynı zamanda hem bireşimsel, hem de önsel olan yargılar vardır. Bu yargılar nasıl olanaklılık kazanır? Kant, transsendental estetiği incelemekle ya da duyarlığı çözümlemekle işe başlar ve bütün deneysel verilerin önsel biçimlerinin mekân ve zaman olduğunu gösterir. Bu ilk verileri işlemek için, anlık, kendine özgü kavramlardan yararlanır. Transsendental analitik bölümünde, Kant kategoriler adını verdiği bu salt kavramları ortaya çıkarmaya, duyu verileriyle kategoriler arasındaki bireşimin nasıl oluştuğunu göstermeye, her türlü bilginin tek olanağı olan salt anlığın ilkelerini belirlemeye, son olarak da bu ilkelerin nesnel değerini kesinlikle belirtmeye çalışır. Transsendental diyalektik bölümünde, Kant, salt anlığın ilkelerinin numenler dünyasına uygulanamayacağını ileri sürer; bunlar yalnızca görüngüler için geçerlidirler; kendinde şeyleri bize hiçbir zaman bilemeyiz. Üç tane olan "aklın idealari" (düşünen töz olarak ruh ideası, görüngülerin toplam bütünü olarak anlaşılan evren ideası, son olarak da Tanrı ideası), ancak kategorilerin böyle uygunsuz bir biçimde kullanılmasıyla kurulabilir. Analitik ile diyalektik, *transsendental mantık*'ın iki bölümünü oluştururlar. Yapıt, bir *Transsendental yöntembilim*'le son bulur. Anlığa göre mantık ne ise, akla göre de yöntem odur: yani her türlü akıl yürütmenin tutarlığını sağlayan yol göstericidir.

SALTA a. (ital. *salto*, sıçrama'dan). **1.** Köpeğin arka ayakları üzerinde kalkması. **—2.** *Salta durmak*, sözkonusu köpekse arka ayakları üzerinde durmak; bir kimseyse, birinden çekinmek, korkmak, her dediğine boyun eğmek: *Hepimiz onun karşısında salta dururduk.*

—Denizc. Gergin bir halatı, hafifçe koyverip gevşetme. || *Salta etmek*, bir halatı, zinciri vb.'yi yavaş salıvermek. —Bir babaya ya da koçboynuzuna volta edilmiş bir halatı ağır ağır kaçırmak.

◆ ünl. *Salta borina!*, yelkenli gemilerde, borinaları koyvermek için verilen komut. || *Salta pırasya!*, alaborina seyreden bir yelkenlide, orsa alabanda tıramola manevrası yapılırken, pırasyaları bir miktar gevşetip, yelkenlerin rüzgârla olan açılarını büyütecek biçimde dümen kullanarak, gemiyi hızlandırmak ve rüzgâr üstüne dönüşe hazırlamak için verilen komut.

SALTA a. (Venedik'in koruyucusu San Marco'nun adından *saltamarka*'nın kısaltılmışı). Esk. giy. Yakasız, kollu, cepken biçimli bir tür kısa ceket. (*Saltamarka* da denir.)

—ANSİKL. İlk kez venedikli gemicilerin giyiminden esinlenilerek tersaneliler tarafından giyildi. Genellikle çuhadan yapılan üstlük kısa sürede yaygınlaştı. Yaka ve kol kenarları şeritler, sırmalarla süslü olur, kadifeden de yapılırdı. Osmanlı sarayın da kadınların giydiği üst bedeni kalçalara değin örten bir tür geniş hırkaya da aynı ad veriliyordu. Bunlar daha çok ipekli kumaşlardan yapılıyor ve üzeri çeşitli işlemelerle bezeniyordu. Kâhya kadına ve iki kâtibe, göreve atandıklarında hazinei hassadan birer salta verilirdi. Resmi günlerde de padişah huzurunda salta giyilmesi zorunluluğu vardı.

SALTA, Arjantin'de kent, il merkezi, Andlar'da, 1 187 m yükseltide; 260 323 nüf. 1582'de kuruldu ve Peru yolu üzerinde eski bir ticaret merkezi olan Salta, Arjantin'i Antofagasta'ya (Şili) bağlayan demiryolu üstünde bir bölge pazarı işlevini sürdürmektedir. Ticaret ve tarım ürünleri pazarı. Sömürge döneminden kalma güzel katedral. —*Salta ili,* 154 775 km^2; 822 000 nüf. (1989).

SALTADORA a. Denizc. Eski büyük yelkenlilerde, personelin güverteden çarmıklara çıkabilmesi için, küpeştelerden güverteye uzanan ağaç basamaklı merdiven.

SALTAMARKA → SALTA.

SALTANAT, -tı a. (ar. *sulṭa,* otorite, tahakküm'den *salṭanat*). **1.** Hükümdarlık yönetimi: *Saltanatın kaldırılması.* **—2.** Bir hükümdarın yönetimindeki devlet: *Osmanlı saltanatı.* **—3.** Bir hükümdarın tahtta bulunduğu dönem: *Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatında başlayan türk-fransız dostluğu.* **—4.** Büyük zenginlik, maddi olanakların bolluğu, gösterişli yaşam: *Saltanat içinde yaşamak.* **—5.** Bir kimsenin ya da bir şeyin, bir işte, bir yerde sınırsız egemenliği: *Müdürün kurduğu saltanat. Aklın saltanatı.* **—6.** *Saltanat sürmek,* hükümdar olarak bir ülkeyi yönetmek; bolluk içinde ve tasasız yaşamak.

—*Esk. Saltanat-ı seniyye,* Osmanlı saltanatına verilen adlardan biri.

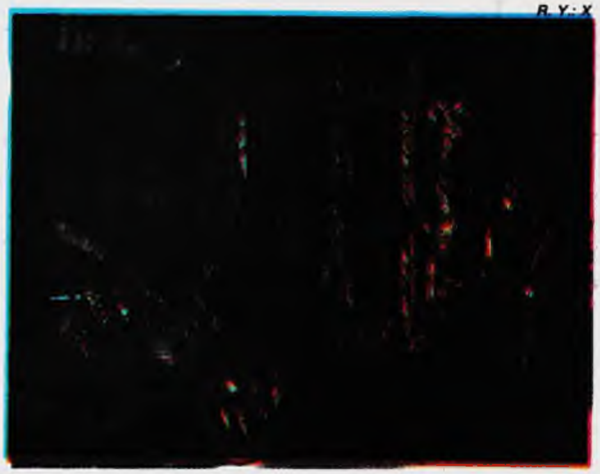
—Arabac. *Saltanat arabası,* kapalı, lüks, dört tekerlekli ve askı donanımlı binek arabası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Saltanat arabası,* Osmanlılar' da padişahların resmi gün ve törenlerde bindikleri, atla çekilen süslü araba. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Saltanat kayığı,* Osmanlılar' da padişahların deniz gezintilerinde bindiği kayık. (*Köşklü* ya da *kuşlu* da denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Saltanat kaymakamı,* Osmanlılar'da padişah bir sefere çıktığında imparatorluk başkentinde yerine bıraktığı şehzadenin unvanı. ‖ *Saltanat sancakları,* Osmanlılar'da padişahların bayrakları. (*Alemi padişahi, Alemşahi osmani, Livai saadet, Elviyei sultani* de denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Saltanat şûrası* → ŞÛRAYI SALTANAT. ‖ *Saltanat zıpkası,* Osmanlılar'da saltanat kayıklarında hamlacıların ve kayıkçıların giydikleri, kısa, beyaz şalvar.

—Tar. Hükümdarlık yetkilerini hiçbir bağ ve koşul olmaksızın her alanda kullanma erki. (Bk. *ansikl.* böl.)

Rusya imparatoriçesi (XVIII. yy.) Yelizaveta Petrovna'nın saltanat arabası *Kremlin müzesi, Moskova*

R. Y.: X



—ANSİKL. Arabac. Şaltanat arabalarının en eskilerinden biri, Isabeau de Bavière'in 1405'te Paris'e girerken bindiği koçudur. François I döneminde, Paris'te ve genellikle kadınların bindiği 3 saltanat arabası vardı. 1599'da, Bassompierre, İtalya'dan Fransa'ya getirttiği içi aynalı koçuyu tanıttı. XVII. yy.'da, kabul törenlerinde kullanılan saltanat arabaları gözler kamaştırıcıdır: bazı elçilerin gümüş ve altın kaplı arabaları vardı. XVIII. yy.'da saltanat arabaları en büyük sanatçıların zarif yapıtlarıyla bezenirdi. Aynı dönemdeki eski donanımı ve yay yerine sadece araba kolu olan bazı saltanat arabalarına *sediolo* denir. Çelik yaylar, hollandalı Booner'e mal edilir. Kraliyet saltanat arabalarının en eksiksiz koleksiyonu Lizbon'da bulunmaktadır.

—Kur. tar. *Saltanat arabası.* Genellikle iki ya da dört at koşulan süslü arabayı sırmalı giysiler giyinmiş arabacı yönetir, arabacının yanında yine sırmalı giysileriyle bir saray görevlisi kollarını kavuşturmuş bir durumda otururdu. Arabaya padişahın yanında bir şehzade ya da üst düzeydeki başka bir görevli de binerse, padişahın karşısına otururdu. Arabayı, at binmiş başta serasker olmak üzere yaverler ve mızraklı bir süvari birliği izlerdi.

• *Saltanat kayıkları.* Özenle yapılmış, son derece süslü, kıç tarafı baş taraftan yüksek, on ya da on iki çift kürekle çekilen teknelerdi. Kayığı *sayeban* denilen bir gölgelik örter, gölgeliğin ucunda bir de fener bulunurdu. İnce uzun baş kısmı, genellikle kıvrık olur, tahta ya da gümüşten deniz kuşları ya da kartal motifleriyle süslenirdi. Teknelerin boyları 30 m, enleri 2,35 -3,10 m arasında değişen uzunluktaydı. Bazılarının kıç tarafı fildişi, deniz aygırı dişleri ya da abonoz ile süslenirdi. Murat III döneminde (1574-1594) kayıkların köşklerinin süslenmesinde çini de kullanıldı. Her küreği, beyaz mintanlı, kırmızı başlıklı ikişer hamlacı (kürekçi) çeker; hamlacılar güçlü kuvvetli kişiler arasından seçilirdi. Saltanat kayıkları, saltanat ile birlikte kaldırıldı (1922); günümüze kadar erişmiş olanları İstanbul'da Deniz müzesi'ndedir.

• *Saltanat sancağı.* Kuruluş yıllarından başlayarak Osmanlılar'da çeşitli saltanat sancakları oldu. Asıl saltanat sancağı *ak alem* de denilen beyaz renkli sancaktı. İlk dönemlerde bu sancağın yanında kızıl sancak da vardı. Kanuni dönemine kadar padişahların dört sancağı bulunurken, veziriazam Damat İbrahim Paşa'ya seraskerlik beratı verildikten (1529) sonra sancak sayısı artırıldı (beyaz, yeşil, kırmızı, alaca yeşil, alaca kırmızı ve yeniçerilerin alaca sarı sancakları). Bunların üzerlerine Kuran'dan zafer ayetleri yazılır, direklerinin başı altından olan alemlere birer "mushafı şerif" takılırdı. Sonraki dönemlerde tahta çıkan her padişah, üzerlerinde kendi adı da yazılı bulunan sancaklar yaptırdı. Sancak*lar, emiri alemin maiyetindeki alemdarlar tarafından taşınırdı. Emiri alem ise, bu sancakların en saygını kabul edilen beyaz renklisini taşırdı. Son dönemlerde saltanat sancaklarının üzerine beyaz ve sarı renkle ay ve yıldız motifleri de işlendi. Saltanat sancakları arasında çok büyük boyutlarda (5×14 m) ve ağırlıkta (56 kg) olanları vardı.

Osmanlı saltanat sancaklarından günümüze kadar kalanları Topkapı sarayı, Askeri müze, Deniz müzesi, Viyana ve Venedik müzelerindedir.

—Tar. Saltanat kavramı, hükümdarın tahta çıkışından görev süresinin sona erişine kadar tüm uygulamalarını kapsar. İslam ülkelerinde saltanat sürecek hükümdarların bu konumunun halife tarafından onaylanması gerekirdi. Abbasi halifeliği Moğollar tarafından yıkılınca (1258), memluk sultanları saltanatlarının onaylanması için halifelik kurumunu Bağdat'tan Kahire'ye taşıdılar (1261). Memluk devletini ortadan kaldıran Yavuz Sultan Selim'den başlayarak (1517) osmanlı padişahları hükümdarlıkla halifeliği kendi ellerinde topladılar. Osmanlı hanedanı ve dolayısıyla ortaya çıkan osmanlı saltanatı, giderek tüm yetkiyi kendi elinde tutan hâkimi mutlak (otokrat) bir yönetim düzeni kurdu. Bu saltanat sisteminde herkesin üstünde padişah gelir, osmanlı ülkesi padişah malı, halkı da onun kulları sayılırdı. Saltanat erki, şeriat yasaları dışında hiçbir denetime bağlı değildi. Ülkenin tek sahibi olan padişahın, kullarının canı gibi mal ve mülkü üzerinde de tasarruf hakkı vardı. Padişah ayrıca Peygamber'in vekili (halife) ve Allah'ın yeryüzündeki gölgesi olduğu için saltanat makamına büyük bir saygı ve bağlılık duyulurdu. Saltanat makamının herhangi bir konuda verdiği karar yasa sayılır, verdiği hükümler tartışmasız uygulanırdı. Tahta çıkan yeni padişah ilk iş olarak saltanatının belirtisi sayılan mührü (mühr-i* hümayun) kazdırırdı. Fatih'ten başlayan saltanat kuralı gereğince tahta çıkan padişah, sadrazam başta olmak üzere tüm devlet erkânına, ulemaya ve kapıkulu ocaklarına cülus bahşişi dağıtırdı. Padişah, saltanat makamının gücünü göstermek için her cuma günü büyük bir tören alayıyla uygun gördüğü bir camiye cuma namazına giderdi. Saltanat süren padişahın geliri malikânelerinden sağlandığı gibi, haslar da bu gelir kaynaklarının bir parçasıydı. Ayrıca, Saray'a ait bahçe ve bostanlardan da bostancıbaşı padişah adına vergi toplar, Mısır hazinesinden de saltanat makamına yıllık cep harçlığı ayrılırdı.

Ancak, Fatih kanunnamesi*, saltanat kurallarına tam anlamıyla bir açıklık getirmediği gibi, saltanat makamına geçenler için "nizamıâlem" (devlet ve ülkenin bütünlüğü) uğruna kardeş katlini de uygun görmesi yüzünden Mehmet II'den sonra oğulları Beyazit II ile Cem Sultan, ardından Bayezit'in şehzadeleri Ahmet, Korkut ve Selim arasında amansız saltanat kavgaları oldu. Öte yandan, Osman I'den başlayarak Ahmet I'e kadar babadan oğula geçen saltanat makamı, onun ölümünden (1617) sonra "ekberü erşed" kuralının uygulanması sonucu ailenin en büyük erkek üyesine geçmeye başladı. Son padişah Mehmet (Vahdettin) VI'ya kadar süren bu düzen, kimi zaman sona ermek durumunda kalan Osmanlı hanedanının süreğenliğini sağladı. Yenilikçi padişah Mahmut II'nin saltanat kavramını kurumlaştırmaya yönelik çabaları, mutlak yetkilerini bir ölçüde paylaşmayı anlayışla karşılayan ardılı Abdülmecit sayesinde meyvelerini vermeye başladı. Tanzimat'tan sonra birçok devlet kuruluşu bu makamın elindeki yetkileri onunla bölüşmesine karşın, son söz hakkının saltanat sahibinde bulunması bunların yetki alanlarını sınırladı. Birinci meşrutiyet'le birlikte 1876 Anayasası'nın (Kanunuesasi) uygulandığı kısa dönem dışında saltanat makamı yetkilerini çok geniş kapsamlı olarak korudu. Ancak Birinci meşrutiyet'ten (1908) sonra, özellikle tam bir baskı rejimi kurmuş olan Abdülhamit II tahttan indirildikten (1909) sonra saltanat makamı yetkilerini ve siyasal gücünü önemli ölçüde yitirdi. Sonunda iyice zayıflayan, artık sallantıda olan osmanlı saltanatı, TBMM'nin 30 ekim 1922 tarih ve 307 sayılı kararıyla kaldırılırken, 308 sayılı kararla da türk ulusunun saltanat yerine bir halk hükümetinin yönetimini benimsediği açıklandı (1 kasım 1922). Cumhuriyet'ten sonra 431 sayılı kanun'la halifelik de kaldırılınca (3 mart 1924), Osmanlı hanedanı tam anlamıyla son buldu.

SALTANAT KAPISI → BABIHÜMAYUN.

Saltanatın kaldırılması, TBMM'nin

30 ekim 1922 tarihli ve 307 sayılı kararıyla halifelikle saltanatın ayrılması ve padişahın egemenliğine son verilmesi. Kurtuluş savaşı sırasında TBMM, Teşkilatı esasiye kanunu ile (20 ocak 1921) egemenliğin kayıtsız şartsız ulusun olduğunu; yürütme ve yasama gücünün ulusun tek ve gerçek temsilcisi olan TBMM'de toplandığını kabul etmişti. Savaş boyunca ülkeyi fiilen yöneten, savaşı başarıyla sonuçlandıran, halk egemenliğine dayalı TBMM hükümetinin, egemenliğin işbirlikçi padişah ve İstanbul hükümetine devredilmesi anlamına gelen saltanatın sürdürülmesine karşı çıkması doğaldı. Barış konferansı için İtilaf devletleri'nin Ankara ve İstanbul hükümetlerinin temsilcilerini birlikte Lozan'a çağırmaları ve İstanbul hükümetinin bu çağrıyı kabul ederek katılacağını bildirmesi bir rejim bunalımı doğurdu. Öteden beri padişahlığı kaldırarak cumhuriyet yönetimi kurmayı amaçlayan Mustafa Kemal Paşa, bu tutuma karşı gösterilen tepkileri değerlendirerek, saltanatla hilafeti birbirinden ayırmak ve saltanatı kaldırmak için girişimde bulunmanın zamanının geldiğini gördü. Saltanat ve hilafeti savunan grubun önde gelenlerinden Rauf Orbay'ın TBMM'de hilafet ve saltanatın birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılmasını savunan bir konuşma yapmasını sağladı (30 ekim). 31 ekimdeki Müdafaai hukuk grubu toplantısında ve TBMM'nin 1 kasımdaki birleşiminde söz alan Mustafa Kemal Paşa tarihten örneklerle hilafetle saltanatın ayrılabileceğini savundu. TBMM' nin Teşkilatı esasiye, Şeriye ve Adliye komisyonlarının ortak toplantısında hocalar ayrılmaya karşı çıktılar. Komisyonların toplantısına müdahale eden Mustafa Kemal Paşa, saltanatın kimseye bilimin gereğidir diye müzakere ve münakaşalar sonucunda verilmediğini, egemenliğin, saltanatın kuvvetle, kudretle, zorla alındığını; Osmanlılar'ın da zorla türk milletine egemen olduklarını hatırlattı. Türk milletinin artık egemenliği eline aldığını, bunun bir emrivaki olduğunu; Meclis bunu kabul etse de etmese de durumun değişmeyeceğini, ancak birtakım kafaların kesileceğini söyledi. Bu kesin tavır üzerine karar tasarısı TBMM'de oylanarak kabul edildi.

SALTANATLI sıf. Gösterişli, görkemli, şatafatlı şey için kullanılır.

SALTANATSIZ sıf. Görkemli olmayan, gösterişsiz, şatafatsız şey için kullanılır.

SALTARELLA a. (ital. zıplamak, dans etmek anlamında *saltare*'den). 3/8 ya da 6/8'lik canlı bir ritmi olan, Bacchus danslarından türeyen ve Roma köylerinde yaygın olan dans. (Çiftler önce bir bacaklarını, sonra öbürünü kaldırıp gittikçe hızlanarak ellerini birbirine vururlar. Estampie [XIV. yy.], Brabant adımı [XV. yy.], *saltarello tedesco* ya da *quaternaria*'nın gerçekte aynı dansın biraz daha hızlı ya da yavaş biçimleri olduğu sanılır. XV. ve XVI. yy.'da *pavana*, *saltarello* ve *biva* zaman zaman birbirine eklendi. Bu dansların Fransa'daki adları *basse-danse*, *recoupe* ve *tourdion*'du. Saltarella, Almanya'da *Nachtanz* adını aldı. Mendelssohn, *İtalyan senfonisi*'nin sonunda bu dansı canlandırdı.

SALTCOATS, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'nın batı kıyısında, Clyde halicinin ağzında; 20 400 nüf.Sayfiye merkezi.

SALTÇILIK a. → MUTLAKIYET.

SALTEN (Siegmund SALZMANN, Felix— denir), avusturyalı yazar (Budapeşte 1869 - Zürich 1945). Eleştiriler, romanlar yazdı, daha çok hayvan hikâyeleriyle tanındı. Bunlardan *Bambi* (1923), *Bambis Kinder; eine Familie im Walde* (1940), W. Disney tarafından filme alınmıştır.

SALTIK a. Fels. MUTLAK'ın eşanlamlısı.

◆ sıf. Koregr. *Saltık dans*, yalnız hareket üzerine kurulan, anlatım bakımından başka sanatlara başvurmayan, ama genellikle onların (müzik, resim) eşliğinden yararlanan dans. (1920'lerde, Almanya'da, kendilerini klasik dansçılardan ayırmak isteyen dansçılar tarafından kullanılan bu deyim, ilk zamanlarda *modern dance*'ın eşanlamlısı sayıldı. Mary Wigman ve dansçıları, "anlatımcı dans" terimini yeğlediler.)

SALTIK → SARI SALTIK.

SALTIK (Haydar), türk asker (İstanbul 1923). Kara harp okulu'nu (1941), Topçu okulu'nu (1943), Harp akademisi'ni (1957) bitirdi. Çeşitli birliklerde görev yaptıktan sonra Washington'daki türk askeri misyonunda (1960-1962, 1965-1967) planlama subayı olarak görevlendirildi. Genelkurmay' da NATO ve CENTO şube müdürlüğü, 3. Ordu kurmay başkanlığı, Genelkurmay harekât dairesi başkanlığı yaptı. Orgeneralliğe terfi ettiği yıl Ege ordusu komutanı atandı (1978-1980). 12 Eylül 1980 darbesinin planlayıcısı olarak, darbeden sonra Milli güvenlik konseyi genel sekreterliğine getirildi (1980-1983). Necdet Ürüğ'un Genelkurmay başkanı olması üzerine önce vekâleten, ardından asaleten Kara kuvvetleri komutanlığına atandı (1982-1983). Kadrosuzluk nedeniyle emekliye sevk edildi ve Bern büyükelçiliğine atandı (1983-1988). Elçilikten de yaş haddi nedeniyle emekli edildi.

SALTIYKOV (Mihail Yevgrafoviç), **Saltıykov-Şçedrin** adıyla bilinir, rus yazar (Spas-Ugol, Tver eyaleti, 1826 - Petersburg 1889). Taşralı soylu bir ailenin çocuğuydu; devlet memuruyken, yayımladığı ilerici hikâyeler nedeniyle 1848'de Vyatka' ya sürüldü. Serbest bırakıldıktan sonra, 1858'de Ryazan vali yardımcısı oldu ve yeniden edebiyat çalışmalarına döndü. *Gubernskiye Oçerki* başlığıyla bir araya getirdiği yergili hikâyeleri Nekrasov'un yönettiği *Sovremennik* dergisinde yayımlandı; Saltıykov daha sonra Nekrasov ile birlikte *Oteçestvenniye Zapiski* dergisini çıkarmaya başladı. Giderek daha eleştirel bir havaya bürünen ve acımasız bir gazeteci üslubuyla kaleme aldığı yapıtlarında, yeteneksiz ve açgözlü eşrafı hedef aldı (*İstoriya odnoga goroda*, 1870; *Gospoda Taskentkıy*, 1869-1872; *Büyükler için masallar* [Skazki], 1886). Çöken bir ailenin öyküsü olan *Golovlev ailesi* (Gospoda Golovlyovıy, 1880) adlı yapıtıyla, ödünsüz ve güçlü bir sanat anlayışına yöneldi. *Posehonskaja starina*'da (1889) ise kasvetli çocukluk yıllarını dile getirdi

SALTİCİDAE a. Böcbil. SIÇRAYAN ÖRÜMCEKGİLLER familyasının bilimsel adı.

SALTİGRADA a. Sıçrayan örümcekgiller familyasını içeren alttakım.

SALTİLLO, Meksika'da kent, Coahuila eyaletinin merkezi, río Salinas'ın bir kolunun kıyısında; 322 000 nüf. Otomobil yapımı. Traktör. Yünlü dokuma. Üniversite.

SALT LAKE CİTY, ABD'nin batısında kent, Utah'ın merkezi, Great Salt Lake'in G.-D.'sunda, Wasatch dağlarının kenarında; 159 936 nüf. (1990). 1847'de Brigham Young'ın kurduğu kent mormonlar*ın merkezi oldu (XIX. yy.'dan kalma görkemli anıtlar: tapınak, "yahudilerin tabernaculum'u" vb.). Müzeler. Ticaret ve sanayi (besin sanayisi, petrol rafinerisi; tekstil, elektronik) merkezi. Bölgede maden yatakları (bakır, gümüş, kurşun).

SALTO a. (ital. sözc.). Spor. **1.** PERENDE' nin eşanlamlısı. **—2.** Özellikle grekoromen güreşte uygulanan bir oyun. (Rakibin iki kolunu karşılıklı olarak üstten dolayıp, rakibi yana savurarak devirip tuş yapma yöntemi.)

SALTO, Uruguay'da kent, río Uruguay kıyısında yönetim bölgesi merkezi; 80 000 nüf. Irmak limanı ve sanayi merkezi (besin, tersaneler). Kentin yukarı kesiminde, Uruguay üzerinde Uruguay'a ve Arjantin'e elektrik sağlayan hidroelektrik tesisi (Salto Grande). —*Salto yönetim bölgesi*, 14 359 km^2; 107 300 nüf.

SALTO GRANDE, Uruguay'da, bugün dev bir barajın suları altında kalmış olan arkeolojik bölge. Unesco tarafından desteklenen uluslararası bir kurul burada, 1977-78'de kurtarma kazıları gerçekleştirdi. Bölgede önce zengin taş araçlar (mızrak uçları, kazınmış levhalar, bola'lar) kullanan avcı-toplayıcılar yaşıyordu. Bu yağmacı toplumlar için saptanabilen en eski tarih, çanak-çömleköncesi döneme (± 500 yıllık bir sapmayla 11 200) uzanır. Büyük bir olasılıkla tarım yapan kavimlere denk düşen daha yeni tabakalarda zaman zaman seramiğe rastlanır.

SALTO MORTALE a. (ital. sözc.). Trapezcilerin önemli bir yükseklikte gerçekleştirdikleri ölüm taklası.

SALTON SEA, ABD'de göl, Kaliforniya' nın güneyinde, deniz seviyesinin 72 m altında, yüzölçümü 932 km^2. Turizm ve su sporları.

SALTORO KANGRİ, Karakurum'da doruk, Baltoro öbeğinde, Pakistan'da; 7 742 m. İlk kez bir japon-pakistan dağcılık heyeti üyeleri (Saito, Takamura ve R. A. Beşir) 1962'de doruğa tırmandı.

SALTSJÖBADEN, İsveç'te (Stockholm) kent, Baltık denizi kıyısında; 7 000 nüf. Stockholm'un güney-doğu banliyösünde sayfiye yeri ve eğlence merkezi (yatçılık, golf, kayak).

SALT SPRİNG adası ya da **AMİRAUTE adası** Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) ada, Georgia boğazında, Vancouver adasının G.-D.'sunda.

SALTUK, Erzurum ve yöresinde Saltuklular beyliğinin kurucusu olan selçuklu emiri (öl. 1092). Büyük selçuklu hükümdarı Alparslan'ın komutanlarından biri olarak Malazgirt* savaşı'na katıldı (1071). Zaferden sonra imparator Romanos Diogenes IV'ün Bizans'a dönüşünde öldürülmesiyle barış koşullarının Bizanslılar'ca yerine getirilmemesi üzerine Alparslan, buyruğundaki komutanlara Anadolu'da fetihlerini sürdürmelerini buyurdu. Böylece emir Saltuk, Erzurum ve yöresini ele geçirerek kendi adıyla anılan beyliği kurdu (1072) ve Büyük Selçuklu devletine bağlandı.

SALTUKLULAR, Malazgirt zaferinden sonra Erzurum ve yöresinde Büyük Selçuklu devletine bağlı olarak kurulan türk beyliği (1072-1202). Beyliğin kurucusu olan Saltuk yerini kardeşi Ebülkasım'a bıraktı (1092). Melikşah'ın ölümünden (1092) sonra Büyük Selçuklular'a karşı ayaklanan Ebülkasım, Berkyaruk tarafından denetim altına alındı (1094). Gürcüler'le savaştı. Beyliği sağlam temeller üstüne oturtmak için çaba harcadı. Yerine geçen oğlu Ali (1102-1124) Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan I ile güçbirliği yaparak büyük selçuklu sultanı Mehmet Tapar'a karşı bağımsızlık savaşımı verdi. Ancak, Kılıç Arslan'ın ölümü (1107) başarıya ulaşmasını engelledi. Anadolu selçuklu hükümdarlarından Melikşah I ve Mesut I ile anlaşma olanağı bulamadığından yalnız kaldı. Büyük selçuklu sultanı Sencer'in desteğiyle kendisine karşı ayaklanan Saltuk'un oğlu Gazi tarafından yakalanarak öldürüldü. Yönetimi ele geçiren Gazi Büyük Selçuklular'a bağlı kaldı. Gürcüler'le savaşırken kendisine karşı ayaklanan Ali'nin oğlu İzzettin Saltuk tarafından tutuklanıp atıldığı zindanda öldü. Yeğeninin ölümünde önemli rolü olan İzzettin beyliğinin sınırlarını Tercan'dan başlayarak doğudaki Tahirgediği'ne kadar genişletti. Erzurum dışında Bayburt, Avnik, Micingirt, İspir, Oltu'yu denetimi altına aldı. Gürcüler'e karşı sürekli savaştı. Bu savaşların birinde Gürcüler'e tutsak düştü (1153). Öteki türk beyleri 100 000 altın dinar tutarında fidye vererek onu kurtardılar. Anadolu Selçukluları ile akrabalık kurmak için kızını Kılıç Arslan II'ye veren İzzettin Saltuk, yolda gelin alayına saldırıp kızı kaçıran danişmentli Yağıbasan'ın,

onu, yeğeni olan Kayseri emiri Zünnun'a zorla nikâhlaması üzerine Selçuklular'la Danişmentliler arasında Danişmentliler beyliğinin ortadan kalkmasıyla sonuçlanan uzun bir savaşımın başlamasına yol açtı (1160). Bu savaşımda İzzettin Saltuk, çoğu zaman Selçuklular'ın, kimi zaman da Danişmentliler'in yanında yer alarak kendi beyliğinin çıkarı açısından dengeyi sağlamaya çalıştı. İzzettin Saltuk'tan sonra beyliğin başına geçen oğlu Nasrettin Muhammet, düşmanlığını kazandığı Kılıç Arslan II'ye karşı beyliğini korumak için Irak Selçukluları'nın son hükümdarı Rüknettin Tuğrul III'e bağlandı. Erzurum önlerine kadar ilerleyip kenti kuşatan Gürcüler'e değerli ganimetler sunarak kuşatmayı kaldırmalarını sağladı. Daha sonra oğlu Melikşah'ı gürcü kraliçesi Tamara ile evlendirerek aradaki düşmanlığa son verdi. Nasrettin'in ölümünden sonra beyliğin yönetimi kız kardeşi Mama Hatun'a geçti (1191-1200). Beyliği uzun süredir tehdit eden Anadolu Selçukluları'na karşı bölgede yeni bir güç öğesi oluşturmaya başlayan Eyyubiler'e yanaştı. Selahattin Eyyubi'nin yeğeni Takiyettin Ömer'in dostluğunu kazandı. Eyyubiler'den Nablus emiri Farisettin Meymun ile evleneceği sırada (1200) yönetime elkoyan ağabeyi Nasrettin'in oğlu Melikşah tarafından tutuklanıp atıldığı zindanda öldü. Daha sonra, Erzurum üzerine yürüyen Anadolu selçuklu hükümdarı Rüknettin Süleymanşah'a yenilerek tutsak düşen Melikşah hapse atılınca (1202) Anadolu Selçuklu devletinin topraklarına katılan Saltuklular beyliği ortadan kalktı. (→ Kayn.)

Saltukname, türk savaşçı dervişi Sarı* Saltuk'un (1210 ?- 1290 ?) destansı serüvenlerini, islam dinini yayma yolundaki savaşlarını konu edinen yapıt. Cem Sultan'ın Edirne'de görevli olarak bulunduğu sırada (1473) onun isteği üzerine Ebülhayr Rumi tarafından kaleme alınmaya başlandı; yazarın halk arasında yaygın söylenceleri derlemesiyle 7 yılda tamamlandı. 3 ciltlik yapıtın 1591 tarihli Topkapı sarayı yazması (Hazine, 1 612) ilk yaprağı dışında tamdır. Milli kütüphane'deki yazmanın (Yazma eserler B 64) yalnız 1. cildi, 1576 tarihli Bor yazmasının (Halil Nuri Bey kütüphanesi, 17 292) ise yalnız 2. ve 3. ciltleri günümüze ulaşmıştır. Yapıtın kahramanı, Battal Gazi'nin torunu olduğu belirtilen Şerif Hızır'dır. Gördüğü düşten sonra bir mağarada Battal'ın atını, Hamza'nın silahlarını bularak din yolundaki savaşlarına başlar. Yendiği ve islam dinini benimsettiği bir hıristiyan beyi ona "çok kuvvetli" anlamında *Saltuk* adını verir. Pek çok dil bilir, sırası gelince papaz kılığına girer, gerekince keramet gösterir; Anadolu'da, Rumeli'de, Orta Avrupa'da hıristiyanlar üzerine sefere çıkar; Asya'da müslüman olmayan uygur, hıtay, hint beylerine, Afrika'da Habeşler'e karşı savaşarak islam dinini yayar. Kaf dağına, devlerin, cinlerin yaşadığı ülkelere giderek savaşır. İslam öncesi türk destanlarından izler taşıyan yapıtı Selçuklu döneminin tarihsel olayları besler. Sonunda kahraman, Anadolu'daki bütün beylerden Osman Bey'e bağlanmalarını ister. Tarih, folklor, antropoloji, inançlar, tarikatlar tarihi vb. bakımlarından önemi olan yapıt XV. yy. konuşma diliyle yazılmıştır; içeriği kadar dili ve anlatımıyla da değer taşır. (→ Kayn.)



Saltukname*'nin birinci sayfası *Topkapı sarayı kütüphanesi İstanbul

SALTUKOVA, Zonguldak'ın Çaycuma ilçesine bağlı bucak; 18 675 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Saltukova* (esk. *Kokaksu*), 2 574 nüf. (1990).

SALTUS a. (lat. *saltus*, ağaçlı mera'dan). *Ager* (ekenek) ve *silva* (orman) karşıtı olarak sürülerin otladığı mera ve bozkır anlamına gelen botanik coğrafya terimi.
—Esk. Rom. Koruluk ve fundalık; ekilen toprağa karşıt ekime elverişsiz bölge. ‖ Büyük İmparatorluk arazisi.

SALUEN, Güney-doğu Asya'da ırmak; 2 800 km. Doğu Tibet dağlarından doğar (4 000 m'yi aşan yükseklikten), yüksek ovaların yukarı kesiminde akar, sonra çok yakınındaki Mekong ve Yangzi Ciang boğazlarının B.'sındaki derin ve vahşi boğazlardan geçer. Çin Yünnan'ını suladıktan sonra Birmanya'ya girer, Çan platosunu ikiye böler ve kıyısında Mulmein'in kurulduğu bir deltayla Martaban körfezinin K.'inde Hint okyanusu'na dökülür. Irmak, kısa mesafeler arasında ve deltanın yukarı kesiminde 100 km boyunca ulaşıma elverişlidir; çığırı tek ağacının yüzdürülerek taşınmasında da kullanılır. Ama, birçok çağlayan ve muazzam kayalarla engebeli olan, ilkbaharda ve çoğunlukla da yaz aylarında taşan Saluen, özellikle Birmanya ve Tayland sınırını çizdiği kısa kesiminde büyük bir doğal engel oluşturur.

SALUKİ a. Zool. İRAN* TAZISI'nın eşanlamlısı.

SALUM → SOLLUM.

SALUR, Oğuzlar'ın Üçok kolundan bir türk boyu. XII. yy.'da İran'ın Fars bölgesinde Salgurlular* atabeyliğini kurdular. Horasan ve Kirman'dan gelen öteki bazı oğuz oymakları da zamanla Salur boyuna katıldı. Beylik, İlhanlılar tarafından ortadan kaldırılınca (1286), burada kalanlar "Salur Türkmenleri" olarak varlıklarını korudular; Merv ve Serahs yörelerinde yaşamlarını sürdürdüler. Boyun B.'ya göçen bölümü Mengücükler'in, Anadolu Selçuklu devletinin ve Eretnaoğulları'nın hizmetine girdi. Bunlardan biri olan Kadı Burhanettin, Eretna beyliğini yıkarak Sıvas ve yöresinde kendi adıyla anılan beyliği kurdu (1381). Osmanlılar döneminde Salur boyundan oymaklar önceleri genellikle İç Anadolu'da (Sıvas, Erzincan, Tokat, Amasya), sonraları da dağınık bir biçimde Adana yöresinde ve Suriye'nin Trablusşam bölgesinde yaşadılar. Zamanla başka türkmen topluluklarına karışarak benliklerini yitirdiler. (→ Kayn.)

SALUR, Balıkesir'in Manyas ilçesi Şevketiye bucağına bağlı belde; 2 369 nüf. (1990). Belediye.

SÂLÛS a. (ar. *sülüs*'ten *sâlus*). *Esk.* Üçlü, teslis.

SÂLÛS sıf. (fars. *sâlus*). *Esk.* İkiyüzlü, riyakâr: *Merd-i sâlûs* (riyakâr kimse).

SALUS. Rom. mit. Sağlık ve Kurtuluş tanrısı. Roma'da bir tapınağı vardı.

SÂLÛSİ sıf. (fars. *sâlus* ve *-î*'den *sâlusî*). *Esk.* İkiyüzlülük.

SALUT adaları, Fransız Guyanası'nda küçük adalar öbeği, Kuru* halicinin açığında. Üç ada (Royale, Saint-Joseph ve Diable), eskiden, geçici sürgün yeri olarak kullanılırdı.

SALUTATİ (Coluccio), italyan hümanist (Stignano in Valdinievole, Pistoia, 1331 - Floransa 1406). Noterdi, Floransa Cumhuriyeti'nin önemli görevlerine atandı, 1375'ten başlayarak şansölye oldu ve özgürlük yanlısı tutumuyla tanındı. Çoğu latince, birçok inceleme kitabının ve çok sayıda mektubun yazarıdır. Yapıtlarında, Cicero'nun 1392'de keşfettiği mektuplarından *(Ad familiares)* esinlenerek edebiyat, felsefe, ahlak ve siyaseti kapsayan eksiksiz bir hümanizm idealini yüceltti.

SALUTATİO, *selam, saygı* anlamına gelen ve Antikçağ'da Roma'da halktan kimselerin, kendilerini koruyan önemli kişilere yaptıkları kısa sabah ziyaretini belirten latince sözc.

SALUTATOR a. (lat. sözc.). Antik. Rom. Bir yüksek görev adayına Forum'da eşlik eden yurttaş.

SALUZZO, İtalya'da kent, Piemonte'de (Cuneo ili), Po vadisinin Alpler'e ulaştığı yerde; 16 800 nüf. Demiryolu kavşağı. Besin sanayileri. Tekstil.
—Tar. XII. yy.'ın ilk yarısında kurulan Saluzzo markiliği, Bonifacio del Vasto'nun mirası bölüşülürken oğullarından Manfredi'nin payına düştü; Manfredi, Po, Stura ve Alpler arasında kalan bölgeyi aldı. Vârisleri, imparatorun, sonra da Savoia dükünün vasalları olduktan sonra Charles VIII döneminden itibaren Fransa'nın hizmetine girdiler. Henri II'nin ilhak ettiği bölge, 1588'e kadar Fransa'da kaldı. Savoia dükü Carlo-Emanuele I bölgeyi geri aldı ve Birlik'e kattı, ama Lyon antlaşması'yla (1601) Saluzzo'ya karşılık Bresse, Bugey ve Gex ülkesini Henri IV'e bırakmak zorunda kaldı.

SALVA a. (isp. *salva; salvar,* kurtarmak' tan). Üstünde bazı eşyaların bir prense sunulduğu yaldızlı oval biçiminde ayaklı tabak. (İspanya'da salva, yiyecek ve içeceklerin tadılması sırasında kullanılırdı.)

SALVADOR, isp. **El Salvador,** Orta Amerika devletlerinin en küçüğü (21 040 km^2) ama nüfus yoğunluğu en fazla olanı; 5 400 000 nüf. (km^2'ye 257 kişi). Başkent *San Salvador.* Resmi dil *ispanyolca.*

COĞRAFYA

Nüfusun % 2,5 gibi bir hızla artması toprak ve istihdam üzerinde yoğun bir baskı oluşturur. Bunlar, Salvador'un siyasal ve toplumsal sorunlarına olağanüstü bir ciddiyet kazandıran "antillere" özgü özelliklerdir ve 1970-1992 arasındaki iç savaşın gerçek nedenleridir.

Salvador, Büyük Okyanus'ta kıyısı olan tek Orta Amerika devletidir. Büyük Okyanus yamacının volkanik kenarında yer alır; genç ya da faal bir yanardağlar topluluğuna sahiptir: Santa Ana, San Salvador, San Vicente, Tecapa, San Miguel (2 132 m), Conchagua. Kuzey dağlarında Salvador'un en yüksek noktası olan Monte Cristo kütlesi (2 418 m) bulunur. Ülkenin başlıca ırmağı río Lempa'dır. 14° K. enlemi üzerinde olması nedeniyle iklim sıcak ve nemlidir, ama kurak mevsim, aralıktan başlayarak 4-5 ay sürer. Deniz seviyesinden yükseklik iklim farklılıkları yaratır. Ülkenin canlı kesimi 500-800 m arasındaki sıcak topraklarla *(tierras calientes)* 800 -1 800 m arasında ılıman topraklarda *(tierras templadas)* yer alır. Burası, Salvador'un başlıca zenginlik kaynağı olan kahve plantasyonlarının bulunduğu seviyedir.

Nüfus esas olarak ispanyol dili ve kültüründen gelme melezlerden oluşur. Bu nüfus ülke genelinde oldukça düzenli bir şekilde dağılmıştır; orta ve güneydeki il merkezlerinde nüfus yoğunluğu km^2'ye 500 kişiden fazladır. Kentsel ulaşım oldukça iyi gelişmiştir; başlıca kentler San Salvador, Santa Ana ve San Miguel'dir. Daha küçük olan öbür kentler de şunlardır: Zacatecoluca, Ahuachapán, San Vicente Sonsonate, Usulután, Acajutla, vb.

Ulusal gelir içindeki payı azalsa da tarım, hâlâ ülkenin iktisadi ve toplumsal hayatının temelidir: nüfusun % 59'u kırsal kesimde yaşar, tarım etkin nüfusun % 50'sini istihdam eder; kahve, değer olarak ülke dışsatımının yarısından fazlasını oluşturur. Öteden beri özellikle ABD'ye yönelik olan dışsatım, bugün değer olarak dışalımın (enerji ürünleri ve mamul maddeler) çok altındadır.

Tarım iktisadı iki yönlüdür: gıda maddeleri tarımının egemen olduğu yoksul küçük topraklar; gelir getiren tarımsal üretime yönelik büyük topraklar. İçlerinden en büyük 145'i, tarıma elverişli toprakların beşte birini elinde bulunduran birkaç bin toprak sahibi, ülke topraklarının üçte ikisinden fazlasını denetimi altında tuta gelmiştir. 1840'ta Salvador'a getirilen kahve başlıca tarım ürünü oldu. Yıllara göre 100 000 t ile 300 000 t arasında kahve üretilmekte ve bunun hemen hemen hepsi dışarıya satılmaktadır. Kahveyi şekerkamışı ve pamuk üretimi izler. Pamuğun önemli bir miktarı dışa satılırsa da şekerin çoğu içerde tüketilir. Salvador'un iktisadi hayatında hayvancılığın da önemli bir yeri vardır (1,6 milyon sığır, 450 000 domuz).

Salvador, hammadde ve enerji kaynakları kıtlığına rağmen Orta Amerika'nın en sanayileşmiş ülkesidir. Sanayi kesimi etkin nüfusun % 18'ini istihdam eder ve GSMH'nin % 25'ini karşılar. Tekstil ilk sırayı alır; ağır sanayi Acajutla liman kentinde toplanmıştır (petrol arıtma ve petrokimya, çimento). Çeşitli sanayi faaliyetleri özellikle San Salvador, Santa Ana, San Miguel çevresinde bir araya gelmiştir.

İktisadi ve toplumsal sorunların ağırlığı, büyük ölçüde aşırı nüfus artışına ve gelir dağılımındaki dengesizliğe bağlıdır. "On dört aile" diye bilinen oligarşi topraktan sağlanan geliri tekeline almış; sanayi ve hizmet kesimini denetleyen ve siyasal iktidarı elinde tutan bu oligarşi ülkeyi iç savaşa sürükleyen neden olmuştur.

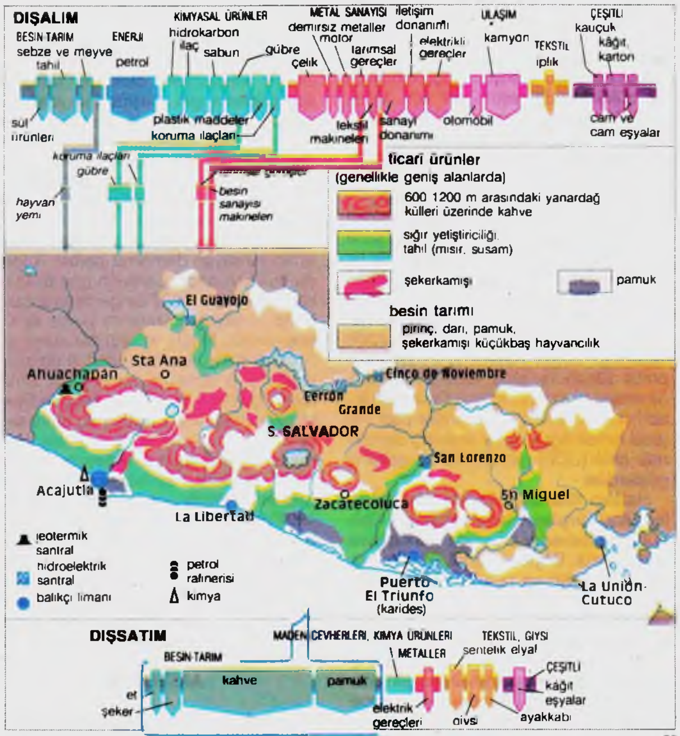
TARİH

Cortes tarafından görevlendirilen Pedro de Alvarado, 1524'te ülkenin fethine girişti. Yerli halkın İspanya'ya boyun eğmesinden sonra, ülke Guatemala audienciasına bağlı olan Sonsonate, San Salvador ve San Miguel eyaletlerine ayrıldı. Kakao, ardından "Peru balsamı" denilen balsam dışsatımı Acajutla limanını geliştirdiyse de ülke önemli ticaret akımlarının çok uzağında kaldı.

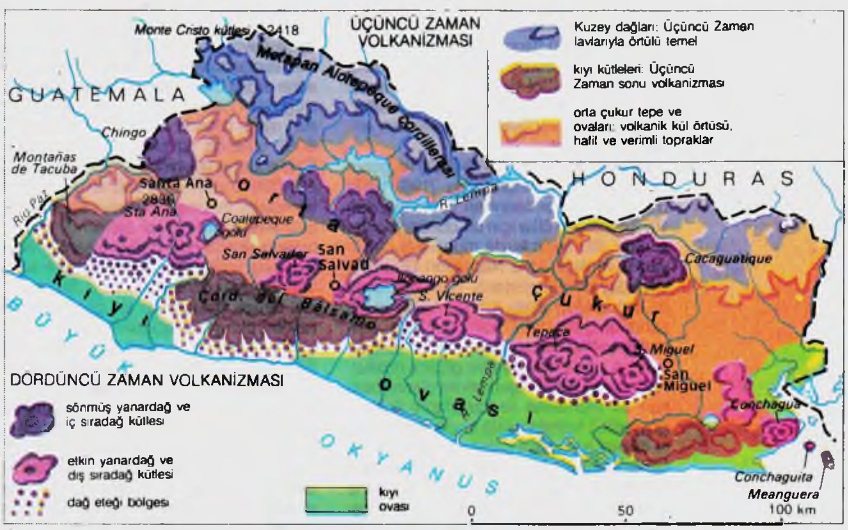
XIX. yy. başında San Salvador'da yaşayan kreoller Orta Amerika'nın en gelişmiş topluluğunu oluşturuyorlardı. 1811 ve 1814'teki başarısız girişimlerinden sonra, kreoller Guatemala yetkililerine Orta Amerika'nın bağımsızlığını ilan ettirme başarısını gösterdiler. Guatemala yetkililerinin Meksika'yla birleşmeye karar vermeleri üzerine kendi hükümetlerini kuran Salvadorlular ancak Meksika birlikleri karşısında boyun eğdiler (1822). Meksika İmparatorluğu'nun sona ermesinden sonra, Orta Amerika Birleşik Eyaletleri'nden birini oluşturdular (Guatemala kongresi, haziran 1823). Birleşik Eyaletler'in ilk başkanlığına, Salvadorlu M. J. Arce getirildi. Liberal bir honduraslı olan Morazán (1830-1840), devleti örgütlemeye giriştiyse de tutucular Guatemala'nın bölünmesine ve federasyonun dağılmasına yol açtılar (1839). 1841'de Salvador Cumhuriyeti adını alan Salvador, Orta Amerika'nın bölünmesine boyun eğmedi ve XX. yy. başına kadar federasyon yanlısı olan liberallerle federasyona karşı çıkan tutucular arasında karışık savaşımlara katıldı. Bu savaşımlar genellikle guatemalalı başkanlar (liberaller adına J. R. Barrios, tutucular adına Carrera) tarafından yürütülüyordu. 1850'de kahve ekimi başladı ve çok geçmeden kahve ülkenin temel dışsatım ürünü durumuna geldi. 1929 bunalımı kahve satışlarındaki durgunluk sonucu ülkeyi fazlasıy-



SALVADOR



EKONOMİ



JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

la etkiledi. Büyük çiftçiler gündelikçilerine yol verdiler ve 1931'de ülkenin batısında büyük bir köylü ayaklanması patlak verdi. Bu ayaklanmayı kanlı bir biçimde bastıran general Maximiliano Hernández Martínez 1948'e kadar süren bir diktatörlük kurdu. Yeni bir anayasa ilan etti, Milletler cemiyeti'nden çekildi ve Pearl Harbor baskınına kadar Mihver devletlerinden yana bir tutum sergiledi. Ancak Pearl Harbor baskını, Salvador'un ABD yanında savaşa girmesine yol açtı (1941).

1945 ve 1948'deki karışıklıklardan sonra askeri bir fraksiyon, yeni salvador siyasal rejiminin temellerini attı. 1950'de yeni bir anayasa ilan edildi, kamusal özgürlükler geri verildi ve resmi bir parti, hükümet tarafından denetlenen bir yığın partisi, Meksika'daki PRİ'nin eşdeğerlisi olmak isteyen Devrimci demokratik birleşme partisi (PRUD) kuruldu. Yeni kurumlar, 1948-1956 arasında albay Oscar Osorio'nun, 1956-1960 arasında da albay José María Lemus'un başkanlık döneminde olmak üzere, 1960'a kadar işlevlerini sürdürdü. Ülke gitgide çağdaşlaştı, çağdaşlaşmayla birlikte sendikacılık ve sosyal yasalar da gelişti.

Ekim 1960'ta, kahve fiyatının düşmesinden ve Lemus'un liberallikten gitgide uzaklaşan siyasetinden kaynaklanan iktisadi güçlükler, Küba devrimi'ne yakınlık duyan reformcu subayların düzenledikleri bir hükümet darbesine yol açtı. Ocak 1961'de de bu reformcu subaylar ABD'nin desteklediği askerler tarafından devrildi. Aynı zamanda ülkenin çağdaşlaşmasını hızlandırması öngörülen Orta Amerika ortak pazarı uygulamaya sokuldu.

1962'de başkanlık sistemine dayanan bir anayasa kabul edildi. PRUD'un ardılı olarak kurulan ve bir hükümet partisi niteliği taşıyan Ulusal uzlaşma partisi (PCN) yanında, 1960'ta José Napoleón Duarte yönetiminde ortaya çıkan Hıristiyan demokrat parti, 1964 belediye seçimlerinde kazandığı başarı sonucu ana muhalefet partisi durumuna geldi. 1960-1970 arasında sosyal demokrat eğilimli Devrimci ulusal hareket (MNR) ve Komünist parti'nin yasal temsilciliğini yapan Milliyetçi demokratik birlik (UDN) gibi partiler de gelişme gösterdiler.

Haziran 1969'da, Dünya kupası elemeleri futbol karşılaşmalarının ardından Honduras ve Salvador arasında ciddi olaylar patlak verdi. Böylece futbol, iki ülke arasında var olan ve nüfusu çok olmayan Honduras'ta 300 000 Salvadorlu'nun yaşamasından kaynaklanan gizli bir bunalımın açığa çıkmasına yol açtı. Honduras, binlerce Salvadorlu'yu sınır dışı etti. Bu işgücünün aşırı nüfuslu bir ülkeye geri dönmesinden korkan Salvador, 14 temmuzda Honduras'ı işgal etti. Amerikan devletleri örgütü (OAS) Salvador'a karşı yaptırımlar öngördü, ağustosta Salvador askerlerini geri çekti. Sınır olayları bundan sonra da sürdü (sınır sorunu ancak ekim 1980'de bir çözüme bağlanabildi), daha da kötüsü "futbol savaşı", Orta Amerika ortak pazarının bozulmasına ve Salvador'un toplumsal ve siyasal sıkıntılarının artmasına yol açtı.

Albay Julio Rivera (1962-1967) ve general Sánchez Hernández'in (1967-1972) başkanlık dönemlerinden sonra yapılan 1972 seçimleri ülke için bir dönüm noktası oldu. Bu seçimlerde muhalefet hıristiyan demokrat José Napoleón Duarte'yi tek aday olarak gösterdi. Hükümet seçimi kendi adayı albay Arturo Molina'ya kazandırdı. Muhalefet hükümeti hile yapmakla suçlayarak sonuca itiraz etti. Bunun üzerine şiddet arttı ve ülke gitgide radikalleşen ve yasal savaşım yöntemlerini bırakan bir muhalefet ile karşıtlarını "ulusal güvenlik"i baltalamakla suçlayarak kurulu düzeni korumaya çalışan iktidardaki askerler arasında bölündü. 1976'da girişilen bir toprak reformu kısa sürede bir yana bırakıldı ve 1977'de "seçilen" yeni Başkan Humberto Romero Mena, reformları etkisizleştirmeye öncelik verdi. Suikastlar, rehin almalar, terör ve karşı terör arttı ve bu durum mart 1980'de, işbaşındaki iktidara karşı sert eleştirileriyle tanınan San Salvador başpiskoposu Monsenyör Romero'nun öldürülmesine yol açtı.

Ekim 1979'da, reformcu subayların düzenledikleri bir hükümet darbesiyle general Romero Mena devrildi. Cuntanın reformcu siyaseti gerillalar kadar ordudaki en katı fraksiyonların da muhalefetiyle karşılaştığı için cunta içinde bölünmelere ve ocak 1980'de yeni bir cuntanın işbaşına gelmesine neden oldu. José Napoleón Duarte Devlet başkanlığına getirildi.

Komünist eğilimli Farabundo Martí Ulusal kurtuluş cephesi (FMLN) ve öteki sol hareketleri bir araya getiren Devrimci demokratik cephe'den (FDR) oluşan belli başlı iki silahlı devrim hareketi, kırsal bölgelerde büyük bir saldırı başlattı. Bunun üzerine iç savaş bütün ülkeyi sardı. Nikaragua'da sandinistaların kazandığı zaferin siyasal-diplomatik bir FDR-FMLN (CDP) komisyonu içinde bir araya gelen devrimcilerde uyandırdığı umut ve ABD'nin reformcu askerler ve hıristiyan demokratlar cuntasına sağladığı yardım, savaşmakta olan iki taraf arasında göreli bir denge sağladı.

1982'de yapılan seçimlerde Hıristiyan demokratlar, 60 sandalyenin yalnız 24'ünü kazanırken, öteki 36 sandalye sağ partilere gitti. Başkanlığa José Napoleón Duarte yerine Alvaro Magaña getirildi. Ancak, 1984'te başkanlığa yeniden seçilen José Napoleón Duarte, La Palma toplantısı sırasında gerilla önderleriyle görüşmelere girişerek ülkeyi bir barış süreci içine soktu. FMLN'in boykot ettiği 1985'teki genel seçimleri Duarte'nin Hıristiyan demokrat partisi, iktidarda bulunan sağcı partilerin güç birliğine karşın kazandı. 1987'de gerillalarla çatışmalar iç savaş boyutlarına ulaştı; tüm illere yayıldı. FMLN iktisadi hedeflere sabotajlar düzenledi. Salvador'un da imzaladığı Orta Amerika barış planı (Arias planı) gerillalar tarafından kabul edilmedi. Salvador, Orta Amerika'da barış sağlamak için Kosta Rika, Guatemala, Honduras ve Nikaragua ile anlaşma imzaladı (1987 ve 1989). Aşırı sağın adayı Alfredo Cristiani 1989'da cumhurbaşkanı seçildi. 1992'de hükümetle gerilla arasında yapılan görüşmeler barış anlaşmasıyla sonuçlanarak on bir yıllık iç savaşa son verildi, ülkede genel af ilan edildi. Ancak yönetim, başta mutlaka gerçekleştirilmesi gereken toprak reformu olmak üzere, pek çok sorunla karşı karşıya kaldı.

ARKEOLOJİ

Arkeolojik çalışmaların büyük bir bölümü, ülkenin batı kesiminde gerçekleştirildi. İspanyolöncesi dönem birçok evreye ayrılır. Bunların en eskisi olan Usulutánöncesi evrenin ne zaman başladığı kesinlikle saptanamamışsa da İ.Ö. 200'e doğru sona erdiği bilinmektedir. Nikaragua'da olduğu gibi Salvador'da da lav üzerinde insan ayağı izlerine rastlandı; bunların İ.Ö. 5000 yıllarına ait olduğu sanılmaktadır. Chalchuapa yakınındaki "El Trapiche"de İ.Ö. 300 öncesinden kalma üç seramik kompleksi bulundu; bunların Usulutánöncesi evreye ait oldukları belirlendi. Las Victorias yakınlarında ortaya çıkarılan kayalara oyulmuş insan figürleri, olmek sanatının belirgin özelliklerini taşır. Bu yapıtların, olmek üslubunun en güneydeki örnekleri olduğu düşünülmektedir.

Bir sonraki evre olan Usulután evresi (İ.Ö. 200-İ.S. 550), birbirine koşut dalgalı çizgilerle süslü turuncu bir seramikle (kaplar ve heykelcikler) ayırt edilir. Tazumal tören merkezinde (Chalchuapa bölgesi) ortaya çıkarılan çanak çömlek ilk klasik dönem maya seramiğini andırır. El Trapiche'deki yapıların da bir tören merkezine ait olduğu sanılmaktadır. burada ele geçen mantar biçimli heykeller de, gene Usulután evresine tarihlenir.

İ.S. 550-950 arasında, maya uygarlığının etkisi daha belirginleşir; çok sayıda büyük köyün varlığı, nüfusun arttığına işaret eder. Tazumal'daki yapıların büyük bir bölümünün bu evreden kaldığı düşünülmektedir: bir top oyunu alanı ve basamaklı piramitlerin oluşturduğu iki platform. Salvador'un doğusunda, bu kesimin bilinen ender yerleşmelerinden biri olan Los Llanitos'ta da (on iki tepecik ve bir top oyunu alanı) maya etkisi görülür.

950-1200 arasında Tazumal merkezi hâlâ etkindir. Seramik ve heykel (Chac-Mool* tasvirleri) alanlarında, Meksika, özellikle de toltek etkileri görülür. Bu unsurlar büyük bir olasılıkla, XVI. yy.'a kadar Salvador'un batısında yaşayan Meksika yerlileri Pipiller tarafından getirilmişlerdir. San Salvador ilindeki Cihuatán da bu evrenin bir başka önemli merkezidir.

EDEBİYAT

Çağdaşçılığın öncüsü Francisco Gavidia (1863-1955), şair, oyun yazarı, öykücü ve denemeci olarak döneminin en büyük edebiyatçısıdır. Kadın lirik şairler arasında en önde geleni Claudia Lars (1899-1974), Alfredo Espino (1900-1928), Serafín Quiteño (doğm. 1906), Pedro Geoffroy Rivas (1908-1979) şiirin yenileşmesine katkıda bulundular. Düzyazıcılarsa esinlerini kırsal bölgeden aldılar: Arturo Ambrogi (1875-1936), Alberto Rivas Bonilla (doğm. 1891) ve özellikle daha çok Salarrué takma adıyla tanınan Salvador Salazar Arrué (1899-1975). 1944'te "Grupo Seis" dünyanın değişimine duyarlı olan ve toplumsal sorunları işleyen şairleri bir araya getirdi: Antonio Gamero (1917-1974) ve Neruda'dan etkilenen Oswaldo Escobar Velado (1919-1961) bunlar arasındadır. Hugo Lindo (doğm. 1917) ve Ricardo Trigueros de León (doğm. 1917) gibi anlatıcılarınsa daha çok psikolojik sorunlara ve biçimsel arayışlara ağırlık verdikleri görülür. Claribel Alegría (doğm. 1924) kişisel duygularını dile getirmeye önem verirken, içlerinde özellikle Ricardo Bogrand (doğm. 1930), Ítalo López Vallecillos (doğm. 1932), Waldo Chávez Velasco (doğm. 1933), Roque Dalton (1933-1975) gibi şairlerin yer aldığı, 1950'de ortaya çıkan "bağımlı kuşak", militan bir şiiri yeğledi. Son yıllarda, ülkeye egemen olan siyasal şiddet ortamı, düşünce, yaşamına darbe vurmakla birlikte, yeni yetenekler de ortaya çıkmıştır: Manlio Argueta (doğm. 1935), Roberto Armijo (doğm. 1937), José Roberto Cea (doğm. 1939), Alfonso Quijada Urías (doğm. 1940).

SALVADOR, esk. **São Salvador** ya da **Bahia,** Brezilya'da kent, Atlas okyanusu kıyısında, Bahia eyaletinin merkezi; 2 387 000 nüf. (1990); banliyöleriyle birlikte 1 800 000 nüf. Yerleşme alanı, Todos os Santos koyuna paralel olarak uzanır ve 60 m'lik bir yamaçla ayrılan ve dik sokaklar, kablolu tramvaylar ve asansörlerle birbirine bağlanan yukarı kent ile aşağı kentten oluşur. Yukarı kent eski yerleşme alanıdır. Burada XVI. yy.'dan (São Francisco kilisesi ve manastırı), XVII. yy.'dan (dos Aflitos, do Carmo kiliseleri) ve XVIII. yy.'dan (Boa Viagem kilisesi) kalma portekiz-brezilya barok sanatına ait değerli yapıtlar bulunur. Bugün kent, içeriye doğru ve plajlar boyunca yayılırken, eski merkezdeki bazı yollar belirgin biçimde bozulmaktadır.

Salvador'daki etkinlikler, özellikle modern karayolları (özellikle Rio'ya doğru) ve demiryollarıyla (Minas Gerais ağına bağlanmıştır) ülkenin içlerine bağlanmış liman sayesinde gelişmiştir. Geleneksel sanayilere (deri, tekstil, tütün) bugün kentin kuzey kesiminde Aratu sanayi merkezindeki önemli tesisler ve Camaçari petrokimya merkezi eklenmiştir. İtaparica adasının lüks bir şekilde düzenlenmiş olması turizme büyük bir olanak sağlar.

SALVADOR (EL), Kuzey Şili'de yer, And sıradağları'nda Chañaral'ın D.'sunda. Bakır madeni (bakır cevheri, arıtılmak üzere Potrerillos'a taşınır).

SALVAN, İsviçre'de (Valais kantonu) komün, Trient vadisinde, Trient'in Rhône ırmağına kavuştuğu yerde; 930 nüf. Turizm merkezi.

SALVATORİANİ a. (ital. *salvatoriani*). 1881'de Roma'da, alman rahip Johannes Jordan tarafından "Katolik eğitim derneği" adıyla kurulan dinsel erkek misyoner kongregasyonu olan Tanrısal-Kurtarıcı derneği'nin üyesi. (Dernek 1911'de onaylandı [1980'de 176 ev ve 840'ı rahip 1221 dernek üyesi vardı].)

SALVAT-PAPASSEİT (Joan), katalan şair (Barcelona 1894 - *ay. y.* 1924). 20 yaşında **Gorkiano** takma adıyla *Justicia social* ve *Los miserables* dergilerinde anarko-sosyalist eğilimli makaleler yazdı, 1918'de bunları *Humo de fábrica* adı altında bir kitapta topladı. 1915-16 bunalımından sonra, yoksulluk nedeniyle Barcelona'yı terk edip çeşitli işlerde çalışmak zorunda kaldı. Dönüşünde *Poemes en ondes hertzianes* (1919) adlı yapıtını yayımlayan *Mar Vella* dergisinde yazdı ve 1921'de *L'Irradiator del port i les gavines'* te öncü şiirlerini topladı. Ayrıca *Les Conspiracions* (1922), *La Gesta dels estels* (1922), katalanca yazılmış en güzel aşk şiirlerinden biri olarak kabul edilen *Poema de la rosa als Llavis* (1923) ve *Ossa Memor* adlı yapıtları vardır. *Manifiesto contra los poetas en minúscula*'da (1920) ise XIX. yy. estetiğini ve şairlerini yadsıdığını belirtir.

SALVELE a. (ar. *salvele*). *Esk.* "Ves-selâtü ve s-selâmu alâ seyidinâ Muhammedin ve alâ âlihi ve sahbihi ecmaîn" duasını okuma.

SALVELİNUS a. Sombalığına benzeyen, ama bedeninde küçük pullar bulunan kemiklibalık cinsi. (*Salmonidae* familyası.)
—ANSİKL. Tatlısularda göç etmeden yaşayan bu balıkların Batı Avrupa'da 4 türü vardır: derin göllerde bulunan, planktonla ve balık yavrularıyla beslenen *Salvelinus alpinus;* Kanada'dan Avrupa'ya getirilen *S. namaycush;* Tuna kökenli *S. hucho;* Labrador kökenli *S. fontinalis.* Bu türlerin hepsi de çeşitli sulara ekilebilmektedir. *S. namaychus* dışındaki türler Türkiye tatlısularında da bulunmaktadır.

SALVİ (Giovan Battista) → SASSOFERRATO (il).

SALVİ (Nicola), italyan mimar (Roma 1697 - *ay.y.* 1751). Roma barokunun son büyük yapıtı olan Trevi çeşmesi'ni yaptı. (Bu proje için Clemens XII 1732'de yarışma açmıştı). Roma'da, Lizbon'da vb. bulunan öteki yapıtlarının pek çoğunda Vanvitelli ile birlikte çalıştı.

SALVİATİ (Francesco DE' ROSSİ, **Francesco** ya da **Cecchino** —denir), italyan ressam (Floransa 1510 - Roma 1563). Kardinal Giovanni Salviati tarafından korundu (Salviati adı ondan gelir). Floransa'da, Andrea del Sarto etkisindeki atölyelerde yetişti; daha sonra Roma'da çalıştı, Michelangelo'yu inceledi, manierismocu ressamlardan ve Daniele da Volterra'dan etkilendi. Venedik, Bologna, Mantova, Parma'da bir süre kaldıktan sonra Floransa'ya döndü; burada Palazzo Vecchio'da *Camilla'nın öyküsü* adlı büyük freskleri gerçekleştirdi. 1554-55 arasında Fransa'ya gitti. Bu ülkede geçirdiği yıllar üzerine pek az şey bilinmektedir. (Lyon'daki bir kiliseden Louvre'a getirilmiş olan *Aziz Thomas'ın inançsızlığı*).

SALVİATİ (Giuseppe PORTA, **Il** —denir), italyan ressam (Castelnuovo di Garfagnana, Lucca yakınında, 1520-Venedik 1575). Adını aldığı Francesco Salviati'nin öğrencisi oldu. Venedik'e yerleşti; manierismoculuğun bu kentte yaygınlık kazanmasında önemli bir rol oynadı. Tiziano'nun yönetiminde Libreria'nın büyük salonunda süsleme çalışmalarına katıldı, kiliseler için birçok tablo gerçekleştirdi.

SALVİATİ (Leonardo), italyan yazar (Floransa 1540 - *ay. y.* 1589). Dilbilimci ve gramerci olarak della Crusca akademisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Ahlak anlayışına ters düşen yanlarını ayıklayarak *Dekameron*'un *(Decamerone)* bir basımıyla **İnfarinato** takma adıyla arıtıcı ve ahlakçı bir yaklaşımla Tasso'nun *La Gerusalemme liberata* adlı yapıtının sert bir eleştirisini yayımladı.

SALVİATİ (Antonio), italyan sanayici (Vicenza 1816 - Venedik 1890). Murano camcılık sanatından yararlanarak, XIX. yy.'ın ikinci yarısında, yapılarda kullanılan Venedik mozaiğinin yeniden ilgi görmesini sağladı.

SALVİNİA a. (ital. şair A.M. *Salvini*'nin [1653-1729] adından). Durgun tatlısularda yetişen yüzücü küçük eğrelti.
—ANSİKL. Salvinianın kökü yoktur; ama çevrem halinde üç yaprağı vardır, bu yapraklardan ikisi yuvarlak ve yüzücü olduğu halde üçüncüsü çok parçalı ve suya batık durumdadır, mineral tuzların emilmesini sağlar. Bu emici yaprağın koltuğunda üreme organları (sporokarp) oluşur. Önçimler bunların içinde olgunlaşır ve çeperi çatlatır. Sporlar ve önçimler bireşeylidir.

SALVO a. (ital. *salva*'dan). Ask. denizc. Bir savaş gemisinde, bütün top bataryalarının aynı anda ateş etmesi.

SALYA a. (yun. *salion*'dan). Ağızdan sızan tükürük.

SALYA a. Denizc. **1.** Bir taraftan öteki tarafa aşırarak çekme. **—2.** Halatları güverte boyunca istifleme. **—3.** *Salya etmek,* bir taraftan öteki tarafa aşırarak çekmek. — Bir yere verilecek bir halatı, hızla ve kolayca akabilmesi için güverte boyunca tek sıra halinde istiflemek.

◆ ünl. *Salya baston!,* cunda yelkenlerini açmak üzere bastonların dışarı sürülmesi için verilen komut.

SALYA BİTİ a. ŞEYTANTÜKÜRÜĞÜ'nün eşanlamlısı.

SALYAFORA a. Denizc. **1.** Zinciri ırgata vurmak ya da ırgattan kurtarmak için, zincirlikten yeteri kadar zinciri güverteye çıkarma. **—2.** *Salyafora etmek,* yanaşma sırasında, kıyıya hemen halat gönderilmesi gerektiğinden, ilk verilecek halatın bir bölümünü güverteye zigzag biçiminde yaymak. —Eskiden demir zincirinin demirle birlikte kolayca akmasını sağlamak için, demir mevkisinin derinliği kadar zinciri baş üstüne istiflemek. || *Salyafora halatı,* zinciri, zincirlikten çıkarmada kullanılan, bir ucu kancalı halat. || *Salyafora kamçısı,* gemilerde, demir zincirini güverte üzerine zigzag olarak yaymada kullanılan, bir ucu kancalı kısa halat. || *Salyafora kancası,* eskiden demir zincirini salyafora etmede kullanılan, bir ucu kancalı, diğer ucu tutamaklı demir çubuk. (Günümüzde bu kanca vira edilen demir zincirini zincirliğe yerleştirmede kullanılır). || *Salyafora manişkası* ya da *palangası,* ağır demir zincirlerini salyafora etmek için güverteye çıkarmada kullanılan palanga.

SALYALI sıf. Salyası olan, salyası akan.

SALYAMSI sıf. Salyaya benzeyen.

SALYAN ya da **SALYANE** a. (fars. *salyan, salyane*). İkt. tar. **1.** Osmanlı döneminde yılda bir alınan vergi. **—2.** Tanzimat'tan önce bazı devlet memurlarına yıllık olarak verilen maaş. (Denizci komutanların büyük bölümü, Kırım hanları, salyaneli eyaletlerin valileri ve sancak beyleri maaşlarını salyane sistemine göre [yıllık olarak] alırlardı.) || *Salyane mukataacısı,* maaşlarını salyane olarak alan görevlilere ait hesapları merkezde tutan memurlara verilen ad. || *Salyane mukataası,* mukataaya bağlanan salyaneler. (Salyane sisteminin yürürlükte olduğu eyaletler ve sancaklar önceleri valiler ve özel memurlar tarafından yönetilirken, sonraları bunlar da iltizama verilmeye başlandı.)



Vautier-de Nanxe

Salvador (Brezilya) yukarı kentten bir görünüm

SALYANELİ sıf. (*salyan, salyane*'den). Esk. Salyane vergisi alınan yer.
—Kur. tar. *Salyaneli eyaletler,* salyane sisteminin yürürlükte bulunduğu osmanlı eyaletleri. (Bu eyaletlerde has, tımar ve zeamet sistemi uygulanmaz; eyaletlerin gelirleri iltizama verilip doğrudan hazine adına toplanır, görevlilere de "salyane" adıyla yıllık bir maaş ödenirdi. *Müstesna eyaletler* de denilen bu eyaletler şunlardı: Mısır, Habeş, Yemen, Bağdat, Lahsa, Tunus, Trablusgarp ve Cezayiri garp.) || *Salyaneli sancak,* salyaneli eyaletlere bağlı sancak. (Bunlar, Kıbrıs eyaletinin üç sancağı, Kaptanpaşa eyaletinin bazı sancakları ve Cezayiri garp, Mısır, Yemen, Habeş, Lahsa, Bağdat, Trablusgarp, Tunus eyaletlerine bağlı sancaklardı.)

SALYANGOZ a. Zool. Akciğerliler *(Pulmonata)* altsınıfının *Helicidae* familyasına giren karındanbacaklıların ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. *Salyangoz iğnesi,* ilmikli bir işleme iğnesi. (İğneyi kumaşa batırıp üzerine ipliği doladıktan sonra enlemesine çekerek yapılır. Kenar süslemelerinde ya da desen içlerini doldurmada kullanılan bir işleme iğnesidir. Daha çok kalın ipliklerle yapılır.) || *Düğümlü salyangoz iğnesi,* iğneyi, ilkin ipliğin altından, daha sonra üstünden geçirip çekerek yapılan, art arda sıralanmış düğümler biçiminde işleme iğnesi. (Kenarlara ya da desen içlerine uygulanır.)
—Geom. *Salyangoz eğrisi,* bir çemberin bir noktasına göre kavkısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. Bir merkezkaç pompa gövdesinde, akışkanın çarktan (ve gerektiğinde yayıcıdan) çıktıktan sonra ve basılmadan önce geçtiği sarmal biçimli bölüm.
—Marangl. *Salyangoz matkabı,* vida de-



bağ salyangozu
(Helix pomatia)



Helix aspersa



birey
salyangoz öbeği



salyangozun kesiti



çok iri birey
Helix variabilis

liği açmakta kullanılan, sivri uçlu ve konik gövdeli matkap.
—Müz. Kimi yaylı çalgıların, özellikle keman ailesinin burguluğunun ucunda deniz kabuğunu andıran kıvrım. (Rönesans döneminde, bu süs, bir hayvan başı ya da insan yüzü biçiminde bir yontuydu.)
—Su ür. kül. *Salyangoz besi yeri,* tüketim için üretilen salyangozları barındırmaya ve semirtmeye yarayan etrafı kapalı su alanı.
—ANSİKL. Salyangozgiller adını verebileceğimiz *Helicidae* familyasının büyük bir olasılıkla binlerce türü vardır; ne var ki bu türlerin üyeleri birbirlerine çok benzediklerinden hepsine birden "salyangoz" denebilir. Kavkılarının temel özellikleri: sargıların çap büyüklüklerinin hızla artması (bu özellikte bile karışıklıklar vardır); kavkı tepesinin sağ, göbeğin sol çenette bulunması. Salyangoz bu kavkı içinde kış uykusuna yatar; birçok zarla salya çıkarır ve kuruyunca sertleşen bu salya aracılığıyla deliğin ağzını tıkar (buna *epifragma* denir). Örtenek boşluğundan (ağzı [pnömostoma] kavkı girişine açılır) oluşan bir *akciğer* ile solur. Salyangoz, yapışkan ve parlak bir mukus (sümük) salgılayan bir karın ayağıyla sürünerek ilerler. Çok yavaş yürüdüğü sanılırsa da hızı, saatte 112 m'ye (yaklaşık olarak dakikada 1,85 m) ulaşır. Kafasında, geri çekilebilen iki çift dokunaç ("boynuzlar") vardır; bunlardan en büyüklerinin uçlarında gözler yer alır; en küçükleriyse dokunma duyusu organlarıdır. Bedenin alt yüzünde bulunan, T biçiminde yarılmış ağızda, boynuzsu bir çene, salyangozu bahçelerdeki yaprakların en tehlikeli düşmanı haline getiren pütürlü bir dil *(dişlidil)* bulunur. Salyangoz erdişidir: ne var ki kendini döllemeyez ve üreyebilmesi için mutlaka çiftleşmesi gerekir. Yumurtlama deliği başının sağ yanındadır; yumurtalar bir ayda olgunlaşır.

Salyangoz çeşitlerinden çoğu yenebilir. İri türlerin tadını çok beğenen Romalılar, kapalı parklarda düzenledikleri kül ya da tahta setlerde salyangoz beslerlerdi. Günümüzde en büyük salyangoz tüketicisi olan Fransa'da özellikle bağ salyangozu *(Helix pomatia), H. vermiculata, H. aperta* ve *H. aspersa* türleri yenmektedir. Salyangozların düşmanı çoktur: bazı kuşlar, kirpiler, kara kurbağaları, birçok böcek.
—Mutf. Haşlanan hayvan kabuğundan çıkarılır, kurbuyonda pişirilir ve kabuğuna yeniden yerleştirilerek üzeri maydanozlu ve sarmısaklı tereyağı ile sıvanır.
—Geom. Bu eğriye kimi kez, amatör matematikçi olan Etienne Pascal'ın anısına (Blaise Pascal'ın babası) "Pascal salyangozu" denir; salyangoz eğrisine bu adın verilmesini Gilles Personne de Roverbal önermiştir.

Salyangoz eğrileri bir çemberin bir noktasına göre ayak eğrileri olarak ya da bir koniğin odaklarından birine göre evriği olarak tanımlanabilir.

Kutupsal koordinatlarda bunların bir denklemi

$$\rho = a.\cos\theta + b$$

biçimindedir. Buna dayanarak salyangoz eğrileri üç tip halinde sınıflandırılabilir.
1. $0<b<a$ ise bir kıvrım vardır (şek. 1). $\mathcal{C}(0,b)$ çemberi, salyangoz eğrisinin tanımına yarayan (C) çemberini P_1 ve P_2 gibi iki noktada keser, (OP_1) ve (OP_2) salyangoz eğrisine ikı katlı noktasında değer (Γ_1) biçiminde bir eğri elde edilir.
2. $b>a>0$ ise (şek. 2 ve 4), salyangoz artık O dan geçmez ve kıvrımı yoktur. (Γ_2) ve (Γ_4) biçiminde bir eğri elde edilir.
3. $b=a$ ise (şek. 3), O da bir dönüm noktası olan bir yürek eğrisi elde edilir: (Γ_3).

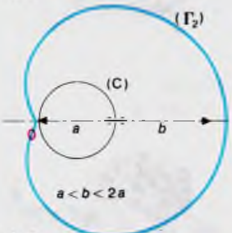
Dışbükeylik konusunda şunu belirtelim:
$b\notin[a, 2a]$ olduğunda, kutuptan farklı her noktada, salyangozun dışbükeyliği O ya çevriktir $[(\Gamma_1)$ ve (Γ_4) halleri];
$b\in]a, 2a[$ olduğunda, salyangoz eğrisi parametrenin θ_1 ve θ_2 değerleri için iki büküm noktası kabul eder ve θ nın $\theta_1$ile θ_2 arasındaki değerleri için dışbükeyliğini O nun karşı yönüne çevirir, θ nın başka değerleri için de O ya çevirir $[(\Gamma_2)$ hali];
$b=a$ olduğunda, dışbükeylik, O hariç, O ya çevrilmiştir $[(\Gamma_3)$ hali];
$b=2a$ olduğunda dışbükeylik daima O ya çevrilmiştir.

Bu ailenin bütün eğrilerine verilen salyangoz adı bir yarım eğri biçiminde oluşlarından ileri gelmektedir: (Γ_1) kırmızı kısmı gerçekten, bir nautilus kavkısının kenarına benzemektedir.

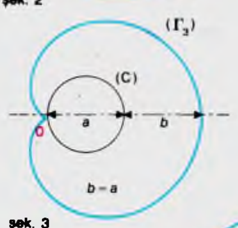
salyangoz eğrileri (geometri)



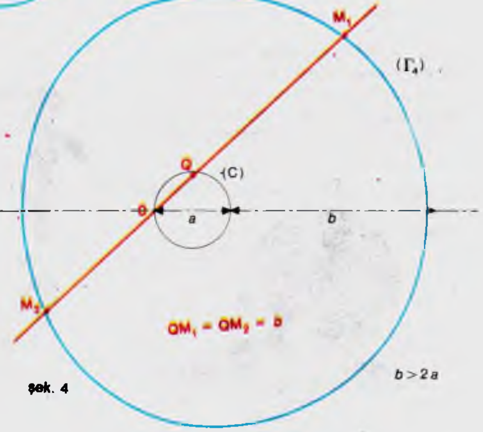
şek. 1



şek. 2



şek. 3



şek. 4

SALYANGOZ KAYASI a. Zool. Hurma kayasına bazen verilen ad.

SALYANGOZLAR a. Zool. Bazı bilim adamlarının karındanbacaklılar sınıfına verdikleri ad.

SALYAZI, Gümüşhane'nin Köse ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 545 nüf. (1990). Belediye.

Salyut, yarısürekli ve insanlı yörünge istasyonları için önhazırlık denemesi ve çalışması yapmak amacıyla düzenlenmiş rus yörünge istasyonları programı. Bu program, fırlatma sırasında kütlesi 19 t olan, 100 m^3'lük oturma hacimli ve birkaç aylık geziler için 2-3 kişi, birkaç günlük geziler için ise 6 kişi barındırabilen istasyonlardan yararlanır.

Bu istasyonların uzunluğu 14 m, maksimum çapı 4,15 m'dir. Eylemsiz uzaya ya da Yer'e göre tamamen kararlılaştırılmış olan bu istasyonlar, araçtan bağımsız olarak yönlendirilen (Salyut 2'den bu yana) üç büyük Güneş kolektöründen sağlanan elektrikle beslenirler ve arka bölümlerine yerleştirilmiş itici bir blokla yörünge değiştirme manevraları gerçekleştirebilirler. Ön bölüme yerleştirilmiş bir birleşme parçası, mürettebatın Yer ile istasyon arasında gidiş-dönüşünde kullanılan Soyuz* taşıma gemileriyle kenetlenmesini sağlar.

Salyut istasyonları, bilimsel ve teknik araştırmalara (gökbilim ve astrofizik, uzay biyolojisi ve tıbbı, malzeme bilimi) ve pratik yarar sağlayan etkinliklere (Yer'in ve okyanusların gözlemi, mikroçekimli ürünler ya da maddelerin yapımı) göre donatılmıştır. Bu istasyonlardan aynı zamanda sürekli uzay üslerinin gelişmesi için gerekli tüm tekniklerin gerçekleştirildiği bir deneme yeri olarak da yararlanılır.

İlk Salyut istasyonu 1971'de uydulaştırıldı, ama buna ilişkin program ancak 1977'de, Salyut 6'nın fırlatılmasıyla gerçek gelişmesini gösterdi. Bu istasyonda son derece önemli yeni bir öğe bulunuyordu: arkaya, manevra iticileri arasına yerleştirilmiş ve, ya mürettebat taşıyan pilotlu bir Soyuz gemisi ya da Progress* tipi otomatik bir ikmal gemisi alabilen ikinci bir kenetlenme parçası.

Otomatik Progress ikmal gemileri, Ruslar'ın Salyut 6'dan yaklaşık 5 yıl süreyle yararlanmasını sağladı; bu istasyon, toplam 2 yıl 2 ay, 2 kişiden oluşan 5 "ana mürettebat" tarafından bir yarısürekli istasyon olarak kullanıldı; ilk 4 mürettebat sırasıyla 96, 139, 175 ve 185 günlük rekor sürelerle uzayda kalırken, beşinci mürettebatın görev süresi 75 gün sürdü. Bu ekipte birer haftalık dönemler için 12 "misafir mürettebat"la birleşti; bu "misafir mürettebat"ın 9'unda, her seferinde değişik bir eski Doğu bloku ülkesinden bir kozmonot görev aldı.

1982'de fırlatılan Salyut 7 istasyonu da, iki rus kozmonot ve bir fransızdan oluşan misafir mürettebat tarafından aynı şekilde kullanıldı. Salyut 7'nin üçüncü ana mürettebatı 1984'te uzayda kalma rekorunu 236 gün 22 sa 50 dk'ya çıkardı. Salyut 7, 800'den fazla insanlı uçuşa olanak sağladıktan (10 ayrı ekip 30 kere uzaya çıktı ve 175 değişik bilimsel aygıt kullandı) sonra, 1986 yılında, boş olarak 1994'e kadar uzayda kalmak üzere yeni bir yörüngeye oturtuldu. Ancak eylül 1989'da kenetlenen Cosmos 1686'nın ayrılamaması sonucu arızalanarak, şubat 1991'de Arjantin'in güneyine düştü.

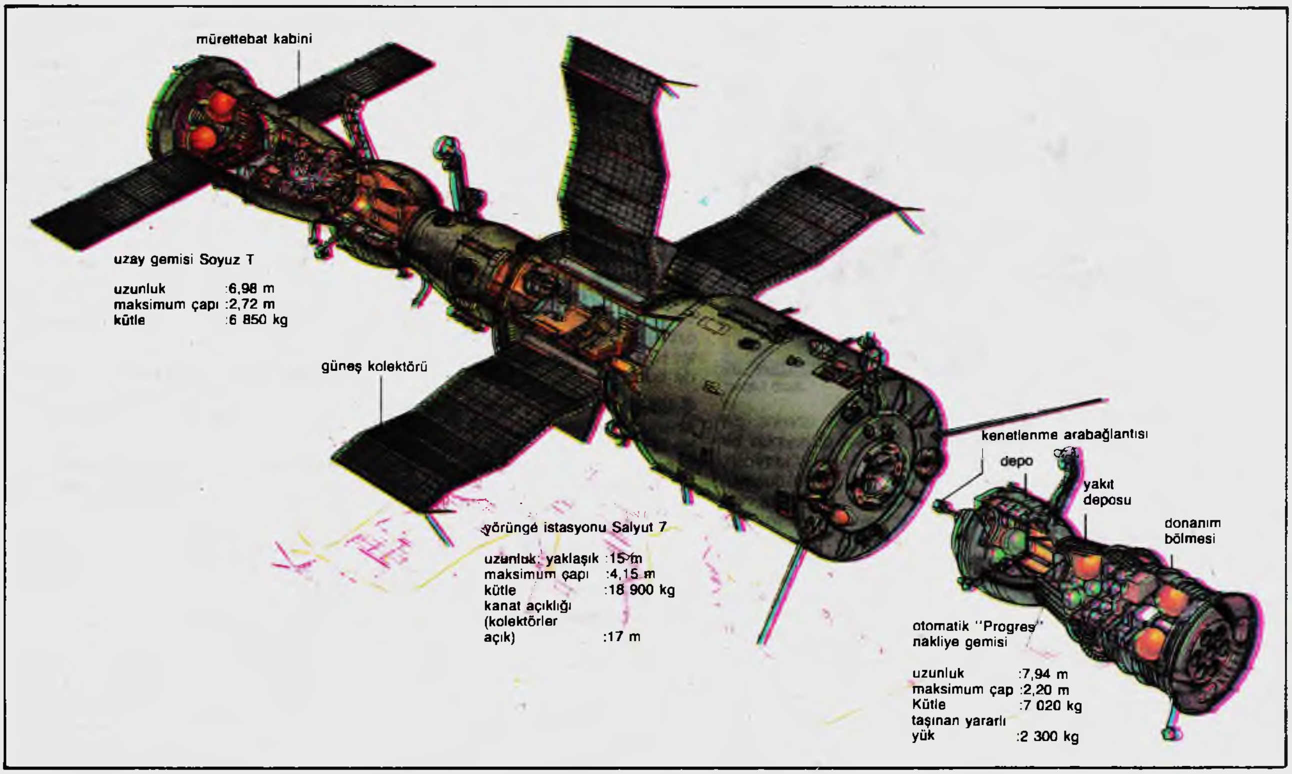
Salyut 6 ve Salyut 7 ile gerçekleştirilen denemeler, kuşkusuz, rus yörünge istasyonları programının geleceğinin habercisiydi. Bu araçların aynı boyutlu ikinci bir öğeyle birleştirilmesi sözkonusudur, oluşan bütün, bir mürettebat modülü ile özel bilimsel modüller taşıyan modüler bir yörünge istasyonunun ilk örneğini meydana getirir; Salyut 6'da bu öğe, haziran 1981'de istasyona kenetlenen Cosmos 1267'ydi. Salyut 7'de ise aynı tipte bir ilk modül olan ve mart 1983'te kenetlenen Cosmos 1443 kullanıldı. Ruslar bu fırsatla, Cosmos 1267/Cosmos 1443 tipi araçların, hem ağır ikmal gemisi, deney modülü ya da uzay römorkörü olarak kullanılabilen bir yörünge bölümünden, hem de Yer'e 500 kg'lık yararlı bir yük getirebilen indirilebilir bir bölümden oluşabileceğini kanıtladı.

SALZACH, Orta Avrupa'da ırmak, Avusturya ve Almanya'da İnn'in kolu (sağ kıyıdan), Hohe Tauern kütlesinin buzullarıyla beslenir; 220 km. Yukarı çığırı, bu kütlenin eteği boyunca uzanan Pingzau çöküntü alanında akar; sonra, boğazlardan geçerek Salzburg Önalpleri'nin kireçtaşlı kütlelerini aşar. Bu kentin yukarı kesiminde, Bavyera platosunda, yanı başında geniş ırmak-buzul taraçalarının yükseldiği oyulmuş bir vadide akar.

SALZBURG, Avusturya'da il; 7 154 km^2; 464 582 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Salzburg.*

Bavyera sınırında olan il, esas olarak kireçtaşlı Kuzey Önalpleri'nden oluşur. G.'de Salzach vadisi sırtını Hohe Tauern kütlesine dayar. K.-D.'da Salzkammergut kütlesi tuz zenginliğiyle ünlüdür (Hallstatt uygarlığı). "Salz" (tuz) yeradı sık görülen bir sözcüktür. Kırsal yaşam vadilerde ve dağ otlaklarında (özellikle sığır yetiştiriciliği) toplanmıştır. Sanayi tuz, demir, bakır ve ormanın (çok eskiden beri) işletilmesine dayanır; çeşitli kollara ayrılmıştır (makineler ve elektroteknik, besin sanayisi, vb.). Turizm büyük bir gelir kaynağı durumuna gelmiştir. Salzburg Avusturya'da turizm donanımı (yatak sayısı) bakımından üçüncü sırada, ziyaret bakımından ikinci sırada (Tirol'den sonra) yer alır.

SALZBURG, Avusturya'da kent, Salzburg ilinin merkezi; 139 000 nüf. Her yıl Mozart onuruna dünyaca ünlü bir müzik festivali düzenlenir. Kültürel ve ticari işlevlerine sanayi etkinlikleri de eklenir: besin, kereste, makine ve elektrikli gereçler yapımı, kimya, seramik, basımevi, yayımcılık.
—Tar. Worms piskoposu Rupert'in Mönchsberg üzerinde kurduğu manastır şan okuluyla ün kazandı ve tuzlalara yakınlığı yüzünden "Salzburg" adı verilen bir kentin kurulmasına yol açtı. İlkin piskoposluk (739), ardından başpiskoposluk (798) olan Salzburg imparatorluk prensliği durumuna geldi (1278). Başpiskopos-prensler yahudileri (1498) ve protestanları (1731) kovarak özellikle XVII. yy.'da Wolf Dietrich,



bir Soyuz gemisinin yörünge istasyonu Salyut ile kenetlenmesi (sağda, otomatik "Progres" nakliye gemisi)

Marcus Sittichs ve Paris von Lodron'un hükümdarlıkları döneminde kenti güzelleştirdiler. 1802'de laikleştirilen prenslik Toscanalı arşidük Ferdinando'ya verildi. 1805'te Avusturya'ya, 1810'da Bavyera'ya geçtikten sonra 1816'da Avusturya'ya geri verilen prenslikte başpiskoposluk yeniden kuruldu.

—Güz. sant. Salzach'ın sol kıyısında yer alan eski kent, iki dağın oluşturduğu doğal bir surla korunur; Mönchsberg (505 m) ve Hohensalzburg kalesi'nin (XI.-XVI. yy.) bulunduğu Festungsberg (542 m). Mönchsberg'in eteğinde romantik St. Peter mezarlığı ve manastırı yer alır; roman üslubundaki manastırın kilisesi, XVII. yy.'da elden geçirilerek baroklaştırılmıştır. Franziskanerkirche'nin koroyerinde, M. Pacher'in *Madonna*'sının (1498'e doğr.) çevresinde Fischer von Erlach tarafından yapılmış (1708) ana sunak görülebilir. 1598'de çıkan bir yangından sonra katedral, italyan Santino Solari tarafından yeniden yapıldı (1614-1628). Kentin, italyan şehircilik anlayışına göre düzenlenmesine bu dönemde başlandı: başpiskopos prenslerin malikânesi (Residenz) [1595-1793] ile ünlü bir çan çalgısının bulunduğu ek yapısı, Residenzbrunnen (1660'a doğr.), yeni ahırlar (1606) [bu arada yeni bir cadde de açıldı], Fischer von Erlach'ın yapıtı *Kollegienkirche* (1696-1707) inşa edildi. Mozart'ın doğduğu kent, renkli cepheli konutların sıralandığı yollarıyla, Avrupa'nın en çekici barok kentlerinden biri haline geldi ve modern bir görünüm kazandı. Bir başpiskopos prensin metresi için 1606'da yapılan, XVIII. (L. von Hildebrandt) ve XIX. yy.'larda değişikliğe uğratılan Mirabell şatosu ile Salzburg, ırmağın sağ kıyısında yayılmaya başladı. Kentin dışında, S. Solari'nin başka bir başpiskopos için inşa ettiği (1613-1619) italyan tarzındaki villa (mağaraların, şaşırtıcı su oyunlarının, mekanik düzeneklerin yer aldığı bahçe) dikkati çeker.

Salzburg'un başlıca müzeleri, Katedral müzesi, müzeye dönüştürülen Mozart'ın doğduğu ev, Residenz galerisi ve Mirabell şatosu'nun bahçesindeki Barok müzesi'dir.

SALZBURG Önalpleri, Doğu Alpler'de İnn ve Enns arasında uzanan orta yükseklikte dağlar. Bunlar, kalınlığı 1 500 m'yi bulan kireçtaşlı örtülerde biçimlenmiş kütlelerdir; Üçüncü Zaman'daki tektonik hareketler sırasında yükseklikleri 3 000 m'yi bulmuştur. Yapısal koşullar, gerçek birer taş çölü olan platoları (Totes Gebirge, Dachstein, Steinernes Meer) büyük sarplıklarla sınırlandığı karstlı bir yer biçiminin oluşumunu kolaylaştırmıştır. Yalnızca büyük vadiler tarıma açılmıştır (hayvancılık, hidroelektrik enerjisi).

SALZGİTTER, esk. **Watenstedt,** Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Harz'ın kuzeyinde; 111 800 nüf. (1989). Sanayi merkezi (demir-çelik, demiryolu gereçleri ve otomobil yapımı).

SALZİLLO ya da **SALCİLLO** (Francisco), ispanyol heykelci (Murcia 1707 - *ay. y.* 1783). Murcia'ya yerleşmiş, Capua kökenli bir italyan heykelcinin oğluydu. Kutsal hafta *paso*'ları ve bazılarının yüksekliği 35 cm'yi bulan pişmiş toprak 550'den

Bk. resim sayfa 10124

çok kişi ve 372 hayvan figürünün yer aldığı, İsa'nın doğumunu canlandıran ünlü düzenlemesi Murcia'daki Salzillo müzesi'ndedir. İspanyol halk resmi geleneklerine bağlı kalan bu yapıtlarda, italyan etkisini yansıtan bir zariflik ve duyarlık gözlemlenir.

SALZKAMMERGUT, Avusturya Önalpleri'nde bölge, Salzach ırmağının sağ kıyısında, Salzburg'un G.-D.'sunda. Üzeri kireçtaşı örtüleriyle kaplı, Trias devrinde oluşmuş, marnlı ve tuzlu katmanlar içinde yer alan bir havzadır. Yer şekilleri, yanı başında yüksekliği 1 500-1 800 m'yi bulan sarp kireçtaşlı yamaçlı kütlelerin yükseldiği çöküntülerden oluşur. D.'da Salzkammergut, Dachstein ile Totes Gebirge'nin eteklerinde son bulur. Hayvancılık dışındaki geleneksel gelir kaynağı, bölgeye adını veren tuzdur. Hidroelektrik tesisleri. Yaz (göller) ve kış turizmi.

SALZWEDEL, Almanya'nın Saksonya eyaletinde, Magdeburg'un K.-B.'sında kent; Jeetze ırmağı kıyısında; 21 000 nüf. Brandenburg margraflarının oturduğu yer, sonra 1263-1518 arasında hansa kenti oldu. Surlar ve gotik çağdan kalma kiliseler. Kimya sanayileri (süperfosfatlar). Makine. Şeker fabrikası. Tohum üretimi. Yakınında, doğal gaz yatağı.

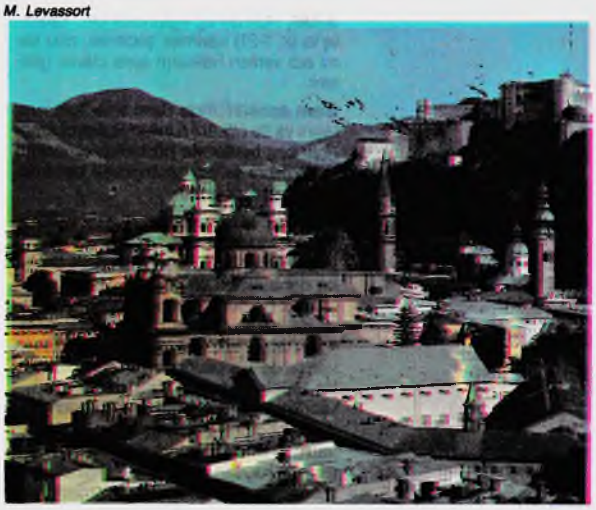
SAM, -mmı a. (ar. *sāmm*). *Esk.* Çöl rüzgârı, çölde esen sıcak rüzgâr.

SAM a. (fars. *sām*). *Esk.* **1.** Gökkuşağı. **—2.** Ateş. **—3.** Sersemlik hastalığı.

SAM, rus yapısı karadan havaya güdümlü mermileri belirtmek için kullanılan, ingilizce *Sol-Air Missile* deyiminin kısaltması.

SAM 1, SAM 2 ve SAM 3 güdümlü mermileri, sabit mevkilere yerleştirilerek bölge savunmasında kullanılmak amacıyla geliştirilmiştir. Büyük boyutları (7-12 m uzunluk ve 70 cm çap), bu güdümlü mermilerin, 30-40 km'lik bir erime ve 20 km düzeyinde bir yükseltiye kadar düşman uçaklarını vurmasını sağlar. Guideline da denilen SAM 2'ler, 1967 Arap-İsrail savaşı'nda Araplar ve Vietnam savaşı boyunca Kuzey Vietnam birlikleri tarafından kullanılmıştır. SAM 4 Ganef, orta yükseltili, remjetli bir savunma güdümlü

M. Levassort



Salzburg'dan görünüm (sağda, Hohensalzburg kalesi [XI.-XVI. yy.])



Juan Lopez

aziz Yusuf, Meryem ve Çocuk İsa Murcia düzenlemesi için Francisco **Salzillo** tarafından gerçekleştirilen figürler çokrenkli pişmiş toprak, 1742'ye doğr. *Salzillo müzesi, Murcia*

mermisidir. Tırtıllı bir araç üzerine çift olarak yerleştirilir. 18 km düzeyinde bir vuruş duyarlığı vardır. SAM 5 Gammon, özellikle kafile halinde gelen düşman bombardıman uçaklarını çok büyük yükseltilerde (30 km düzeyinde) vurmak için tasarlanmıştır. Kimi SAM 5 tipleri ise nükleer başlıklarla donatılır. Özellikle arap ülkelerine satılan diğer SAM sistemlerinin tersine, SAM 5 yalnız rus topraklarına yerleştirilmiştir. SAM 6 Gainful 1973 Arap-İsrail savaşı sırasında arap birliklerince kullanıldı. Bu güdümlü mermi üçlü gruplar halinde bir tank şasisi üzerine yerleştirilir ve 15 km'lik bir yükseltiye kadar etkilidir. 1972'de yapılan SAM 7, kızılaltı özgüdümlü ve çok kısa erimli (birkaç kilometre) bir güdümlü mermidir. Ağırlığı 10 kg olan SAM 7, bir namlu içine yerleştirilir ve omuz üzerinden ateşlenir. Daha çok, alçaktan uçan helikopterler ile uçaklara karşı etkilidir. Vietnam'da ve 1973 Arap-İsrail savaşı'nda kullanılmıştır.

70'li yılların ortalarından sonra Ruslar, yüksek performanslı, karadan havaya yeni silah sistemleri (SAM 8, SAM 9, SAM 10, SAM 11, SAM 12, SAM 13, SAM 14) geliştirmişlerdir. Vurma yükseltisi 30 m ile 30 km arasında değişen SAM 10 silah sistemi, uçaklar ve Cruise füzeleri için etkili bir silahtır. Ayrıca, kimi koşullarda bu sistem, stratejik nükleer başlıkları imha etmeyi sağlayan bir ABM gücüne de sahiptir.

Son olarak, birçok savaş gemisi, SAM güdümlü mermilerinin deniz savaşına uyarlanmış türleriyle donatılmıştır.

Sam, *Şehname*'de adı geçen iranlı efsane kahramanı. Neriman'ın oğlu, Zaloğlu Rüstem'in dedesidir. Divan edebiyatında gözü pekliği ve gücüyle konu edinilir: *"Sensin ol dâver ki k'olur bezminde daim müctemi / Kahraman'ın tigi, Sam'ın gürzü, Zal'in hançeri"* (Sen doğru ve insaflı bir padişahsın; senin meclisinde Kahraman'ın kılıcı, Sam'ın gürzü, Zal'ın hançeri bir aradadır) [Nedim].

SAM, Nuh'un üç oğlundan biri. Yaradılış'ta (X, 1-21) kavimler şeceresi, onu sami adı verilen halkların atası olarak gösterir.

Sam amca *(Uncle Sam)*,amerikan yurttaşını ya da *US Am (United States of America)* baş harfleriyle gösterilen amerikan hükümetini şakacı bir biçimde belirtmeye yarayan deyim.

SAMA a. Mikrobiyolojik ve/ya da enzimatik etkilemeyle, derinin bileşenlerinden bazı proteinleri eritip dönüştüren ve böylece daha esnek ve gerilme özelliği daha yüksek bir deri üretmeye yönelik karışım ya da işleme banyosu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Deric. Eskiden kullanılan, hayvan ya da kuş pisliği saması denen samalar köpek ya da kuş pisliklerinin ılık suya yatırılmasıyla oluşturulurdu. İngiliz kimyacı J. T. Wood bu banyoların etkinliğinin hayvanların sindirim borusundan ya da bakterilerin hayvan ya da kuş pisliğinde üremesinden gelen proteolitik enzimlerin varlığından kaynaklandığını gösterdi. Böylece bu doğal samaların yerine, kasaplık hayvan pankreasından hazırlanan yapay samalar üretildi. Pankreas ilaç sanayisinde çok arandığı için pankreastan elde edilen samaların yerini bakteri kültürü ya da küften üretilen enzimatik preparatlar aldı: bunlar *bakteri, mantar* ya da *enzim* samalarıdır.

SAMADHİ, hint dinlerinde, evrensel gerçekliği yansıtan arı bir bilinçle belirginlik kazanan ruhsal uyanma durumunu adlandıran sanskritçe sözcük. Ancak en yüksek toplanma derecesine erişen kimsenin ulaşabileceği bu duruma geçme yeniden doğuşlar çevriminden ve her yaşamın özünde bulunan acıdan kurtulmayı sağlar. Her türlü ruhsal çilenin en yüce ereği de budur.

SAMAGAR AĞA (Noyan), İlhanlılar'ın Anadolu'daki valisi (öl. 1296). Tunguz adlı bir kabiledendir. İlhanlı hükümdarlarından Hulagu ve Abaka'nın ordusunda görev yaptı. 1271'de getirildiği Anadolu valiliğinde ölünceye kadar kaldı. "Beğimiz bizi unutma" biçimindeki türkçe nakaratlı 13 mısralık farsça şiirinde Sultan Velet kendisini övdüğü gibi, aynı şiirde oğlu Arab, kızı Novaki ve karısı Kulak'tan da söz eder

SAMAGARLAR, moğol istilası sırasında Anadolu'ya gelen bir tatar boyu. (→ KARATATARLAR.)

SAMAH a. (ar. *sema*ᶜ'dan). Tasav. ve Folk. Alevilerin ve bektaşilerin bezm-i cemde çalgılar eşliğinde uyguladıkları dinsel tören.

—ANSİKL. Samahın çeşitli biçimleri vardır. Kadın erkek birlikte icra edilir; yalın ayak yapılır. Samah sırasında ünlü alevi ve bektaşi şairlerden nefesler okunur. Samahlarda el ele tutuşmak yoktur. Karşı karşıya geçilir, kollar ileriye uzatılır ve geri çekilerek göğse kavuşturulmak suretiyle hareket yinelenir. Ayaklar, çalınan ezginin temposuna uygun, ayak parmakları birbiri üzerine konularak yürünüp dolaşılır. El, kol ve ayaklara yine tempoya uygun serbest hareketler de icra edilir. Samahta bulunanlar mumların yanmakta olduğu *çerağ tahtı* denilen ve kutsal sayılan yerin önünden, buraya arkalarını dönmeden, yüzleri mumlara dönük, elleri göğüslerinde, başları hafif yana eğik, saygılı bir görünümle geçerler.

Alevi ve bektaşi inançlarında samah kesinlikle bir "oyun" olarak kabul edilmez. Bu konuda Hacı Bektaş Veli şöyle der: "Samah, ariflerin aleti, muhiplerin ibadeti, taliplerin maksududur. Hakka ki bizim samahımız oyuncak şey değil, ilahi bir sırdır, mecazi değildir. O kimse ki samahı bir oyun sayar; o, cifedir, namazı kılınır kimse değildir."

Bazı araştırmacılarca kökeni şamanlığa kadar uzatılan samahın Çoban baba, Koyun baba, Kırat, Gönüller, Kırklar vb. adlarla anılan birçok türü vardır.

SAMAİN (Albert), fransız şair (Lille 1858 - Magny-les-Hameaux, Yvelines, 1900). Paris belediyesinde görevliydi, ilk şiirleri küçük edebiyat dergilerinde yayımladı, *Mercure de France*'ın kuruluşuna (1889) katıldı ve *Revue des Deux Mondes*'a katkısı oldu. Silik bir yaşam süren Samain tüberkülozdan öldü. İlk şiir kitabı *Au jardin de l'Infante*'ın (1893) ardından *Aux flancs du vase* (1898) ve *le Chariot d'or*'u (1901) yayımladı. Simgeci şairler arasında sınıflandırılan Samain aslında hiçbir okula bağlı değildir; Baudelaire'in ya da Verlaine'in izini taşıyan yapıtında, maraziliğe varan ince bir duyarlılık görülür.

SAMAKO (Raşit Rıza) → RAŞİT RIZA.

SAMAKOVCUK → DEMİRKÖY.

SAM'AL → ZİNCİRLİ.

SAMALAMA a. Deric. Derileri sama işleminden geçirme.

SAMALAR, endonezya dili konuşan ve Zamboanga, Sulu takımadaları, Kuzey Borneo ve Sulavesi (Filipinler) arasında dağılmış 20 200 Proto-Malay'dan (1975) oluşan bir etni. Başlıca uğraşları balıkçılıktır, geçimlik ekonomilerinin temelini balıkçılık oluşturur. Denizcilerin temel toplumsal birimleri çekirdek aile olmakla birlikte, eski göçebe denizciler olan Samalar gitgide yerleşikleşmekte (XX. yy.), su üzerinde kurulan ve ikiyanlı akrabalığın geçerli olduğu geniş aile temeline dayanan köy toplulukları biçiminde örgütlenmekte, siyasal yetke bir köy başkanına verilmektedir. Takımadalara İspanyollar tarafından sokulan katolikliğin XVI. yy.'dan başlayarak gösterdiği etkiye karşın, islam ayinleri göreneği ve çok sayıda ruh bulunduğu inancı hâlâ yaygındır.

SAMALUT, Mısır'da kent, Yukarı Mısır' da (Minye ili), Nil'in batı kıyısında; 29 300 nüf. Bölgede şekerkamışı ve buğday üretilir.

SAMAN a. **1.** Ekinlerin taneleri ayrıldıktan sonra kalan sapları. (Bk. *ansikl.* böl. Tarım.) **—2.** *Saman alevi gibi*, hemen parlayıveren, ancak çok kısa süre içinde yatışan şeyler için kullanılır. ‖ *Saman altından su yürütmek*, kimseye sezdirmeden, gizlice işler çevirmek. ‖ *Saman elinse samanlık senin, saman senin değilse samanlık da mı senin değil*, bedava diye aşırı ölçüde yiyip mide fesadına uğrayanlara söylenir. ‖ *Saman gibi*, tatsız, tuzsuz şeyler için kullanılır. ‖ *Saman kafalı*, akılsız, aptal. ‖ *Saman kapan* → SAMANKAPAN. ‖ *Saman rengi, saman sarısı*, açık, soluk sarı renk; bu renkte olan. ‖ *Saman uğrusu* → SAMANUĞRUSU. ‖ *Saman yolu* → SAMANYOLU.

—İçit. san. *Saman rakısı*, usulüne uygun damıtılmamış kaba rakıya eskiden verilen ad.

—Kâğ. san. *Saman kâğıdı* → SAMANKÂĞIDI. ‖ *Saman kartonu*, genellikle kullanılmış kâğıt ya da kartonla karıştırılarak yarı kimyasal saman selülozundan yapılan karton. ‖ *Saman selülozu*, samandan elde edilen selüloz. (Günümüzde yalnız, gerek 95 °C'ta ve basınç altında sudkostik ve kireçle, gerek basınç altında sodyum sülfitle işlenerek beyazlatılmamış yarı kimyasal bir selüloz üretilmektedir. Böylece, ondule karton yapımında kullanılan oluklu kâğıtlara sertlik veren bir selüloz elde edilir. Kimi kâğıtların üretiminde bazen beyazlatılmış kimyasal selüloz kullanılır.)

—Tıp. *Saman nezlesi* ya da *humması*, buğdaygillerin çiçek tozlarına alerjisi olan kişilerde, bazı dönemlerde (özellikle ilkbaharda) düzenli olarak ortaya çıkan ve burun akıntısının yanı sıra göz akıntısına da yol açan spazmlı nezle.

—ANSİKL. Boyac. Samanın saplarından sarı renk elde edilir; yün ve pamuk ipliğinin boyanmasında kullanılır. Çeşitli mordanlarla değişik sarı tonları ve kahverengi renkler de verir. Çok sabit bir doğal boya değildir.

—İnş. Samanın (ve kamışla kuru otun) boru biçimindeki yapısı havayı hareketsiz duruma getirdiği için, bu, tarih boyunca ve sanayileşmemiş ülkelerde yaygın olarak kullanılmış, çok yalıtkan bir gereçtir. 25-60 cm kalınlığındaki saman bir damın ağırlığı yalnız 20-48 kg/m²'dir; böyle bir dam, bir yandan yapıyı çok iyi korurken, bir yandan da büyük bir biçim özgürlüğü tanır; eğrisel yüzeyler, mahya aşıkları ve çatı pencereleri düzeyinde süreklilik. Saman kullanımını sınırlayan tek nokta yanma tehlikesidir. Plastik toprağa hacmin % 25'i, yani ağırlığın % 1,6'sı oranında karıştırılan kıyılmış saman, kalıplanarak ya da harç gibi uygulanarak duvarlar için yalıtkan bir gereç oluşturur. Saman ağırlığın % 9'unu bulduğunda, taşıyıcı iskelet işlevini gören ahşap çatkıların aralarına doldurularak çok iyi bir ısı yalıtımı sağlar.

—Tarım. Saman, otçul hayvanlar için bir dolgu yemidir. Yataklık olarak da kullanılır. Sindirilmesini kolaylaştırmak için öğütülebilir, öteki besinlerle karıştırılabilir ve amonyak ya da sodayla işlenebilir.

SAMAN a. Tropikal Amerika'da doğal olarak yetişen, başka ülkelerde de bazen yetiştirilen ve enlemesine düzensiz koyu damarlı, kaba dokulu, yarı sert, yarı ağır esmer bir odun veren ağaç. (Odunu marangozluk, doğrama, torna, kaplama ve kontrplak yapımında kullanılır. Bil. a. *Samanea saman;* baklagiller familyası.)

SÂMÂN a. (fars. *sāmān*). *Esk.* **1.** Servet, zenginlik. **—2.** Rahat, dirlik, huzur. **—3.** Kudret, iktidar.

Sămănătorul, Spiru Haret'in girişimiyle kurulan rumen dergisi (1901-1910). Vlahuţă ve Coşbuc gibi yazarların yönettiği dergide, toprağın zenginliklerinden esinlenen sağlıklı bir edebiyatı yüceltiliyordu. Dergi çevresinde gelişen *sămănătorism* öğretisi, özellikle N. İorga'nın yönetiminde (1905), toplumsal ve ulusal düzeyde ağırlığını duyurmuştur.

SAMANCI (Aşil), türk fotoğrafçı (İstanbul 1870 - *ay. y.* 1942). Ressam ve dekoratör Yakob Samancı'nın oğlu. Önce babasının yanında ressam olarak çalıştı, Abdullah Biraderler'in atölyesinde fotoğrafçılık öğrendi. Onların aracılığıyla girdiği Saray'da fotoğrafçılık dersleri verdi, ayrıca Abdülhamit II'nin fotoğraflarını çekti ve Mehmet Reşat'ın bazı gezilerine katıldı. Alman imparatoru Kaiser Wilhelm ile Mustafa Kemal'in (Atatürk) annesi Zübeyde Hanım'ın da birçok fotoğrafını çekmiştir.

SAMANDAĞI, Akdeniz bölgesinde Hatay iline bağlı ilçe; 89 202 nüf. (1990); 382 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 35 köy. Merkezi, Antakya'nın 25 km G.-B.'sında *Samandağı* (esk. *Süveydiye*) 29 857 nüf. (1990). Tahıl, turunçgiller, zeytin, incir üretimi. Orman ürünleri.

SAMANDARİN a. (fr. *samandarine*). Org. kim. Formülü $C_{19}H_{31}NO_2$ olan steroitsel alkaloit; semenderlerin deri bezlerinin zehirinden çıkarılır.

SAMANDARON a. (fr. *samandarone*). Org. kim. $C_{19}H_{29}NO_2$ formülünde steroitsel alkaloit; semenderlerin zehirinde samandarinle birlikte bulunur.

SAMANDIRA, İstanbul'un Kartal ilçesinde bucak; 22 757 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Samandıra,* 19 524 nüf. (1990).

SAMANİ sıf. (*saman* ve ar. *-ī*'den *samanī*). Saman rengi, açık sarı.

SAMANİEGO (Félix María), ispanyol şair (Laguardia 1745 - *ay. y.* 1801). İspanya'da Aydınlanma felsefesini yaymaya çalıştı. İriarte gibi bazı çağdaşlarına yönelik, rahipler ve din adamlarını da alaya alan birçok polemik ve yergi yazdı. Ölümünden evvel, birçoğu La Fontaine'inkilere öykünen ve çocuklarının eğitimi için kaleme aldığı 175 masaldan oluşan bir kitabı (*Fábulas morales,* 1781-1784) dışında, tüm yapıtlarını yok etti.

SAMANİLER, Horasan ve Maveraünnehir'de hüküm süren İran kökenli müslüman hanedan (874-999).Hanedana adını veren Saman Hudat, Belh bölgesinde Saman köyünün "dihkanı"ydı (yerel toprak sahibi). Oradan kaçmak zorunda kalınca Emeviler'in Horasan valisi Esed bin Abdullah el-Kasri'ye sığındı ve müslüman oldu. Saman Hudat'ın dört torunu Nuh, Ahmet, Yahya ve İlyas Horasan'da Abbasiler'e hizmet ettiler. Halife Memun hizmetlerinin karşılığı olarak Nuh'a Semerkand'ı, Ahmet'e Fergana'yı, Yahya'ya Sas ve Usruşana'yı, İlyas'a Herat'ı verdi. Bunlar daha sonra Horasan'daki Tahiriler'e bağlandılar. Halife Mutemit'in, 874'te tüm Maveraünnehir'in yönetimini verdiği Ahmet'in oğlu Nasr I, Samaniler'in ilk hükümdarı kabul edilir. Saffariler'den Buhara'yı alan Nasr, buraya kardeşi İsmail'i vali atadı.

Kardeşinin ölümü (892) üzerine Maveraünnehir emiri olan İsmail yine Buhara'da kaldı. İsmail, 893'te Karluklar üzerine bir sefer yaptı ve Taraz'ı ele geçirdi. Saffariler'den Amr bin Leys'i yenerek Horasan'a egemen oldu. Taberistan'ı, Rey ve Kazvin'i samani topraklarına kattı. Ahmet (907-914), Saffariler'den Sistan'ı aldı. Nasr II döneminde (914-943) en geniş sınırlarına ulaşan Samani devleti Maveraünnehir ve Horasan'ın yanı sıra Sistan, Kirman, Cürcan, Rey ve Taberistan'ı kapsıyordu. X. yy. ortalarından başlayarak içteki karışıklıklar Samani devletini sarstı. Nasr II'nin ölümünden sonra devletin çöküşü gözle görülür duruma geldi. Nuh I (943 -954), Abdülmelik I (954-961) ve Mansur I (961-976) dönemlerinde ayaklanmalar birbirini izledi. Nuh II bir yandan Karahanlı Buğra Han'a karşı koymaya çalışırken, bir yandan da komutanları Faik ve Ebu Ali Simcur'la uğraşmak zorunda kaldı. Yardımını istediği Gazneli Sebük Tigin'e Horasan valiliğini verdi. Mansur II (997-999) komutanları Faik ve Bektüzün tarafından tahttan indirildi. Son samani hükümdarı Abdülmelik II (999), Gazneli Mahmut'a Merv yakınında yenildi ve Horasan'ı Gazneliler'e bırakmak zorunda kaldı. Maveraünnehir'e giren Karahanlılar ise Buhara'yı işgal ederek Samaniler devletine son verdiler. Abdülmelik ve Samani hanedanının öteki üyeleri Özkent'e götürüldü.

Samaniler sağlam bir siyasi ve askeri örgüt kurdular ve ticareti geliştirerek ülkelerinde iktisadi refah sağladılar. D. ve K.'dan gelen henüz islamlaşmamış Türkler'in hücumlarını durdurdular ve Seyhun ötesine akınlar yaparak Türkler arasında islamlığın yayılmasına hizmet ettiler. Samani hükümdarlarının Buhara'daki sarayı iran dili ve edebiyatının yeniden canlandığı bir merkez oldu. Rudeki, Dakiki gibi şairler, aralarında İbni Sina'nın da bulunduğu bilginler samani hükümdarlarından ilgi gördüler.

—Güz. sant. Samaniler döneminde mimarlık, resim, metal işçiliği ve seramik gibi sanat alanlarında önemli yapıtlar üretilmiştir; sanat merkezleri Nişapur, Horasan ve Semerkand'dır. Dönemin sanatında yunan, sasani, abbasi etkilerinin yanı sıra, Orta Asya etkileri de görülmektedir; ancak abbasi sanatıyla etkileşimin yönü kesinlikle bilinememektedir. Çok azı günümüze ulaşmakla birlikte en özgün yapıtlar, mimarlık alanında üretilmiştir. Buhara'daki İsmail türbesi (X. yy.) dönemin beğenisini yansıtan tek anıttır. Tümüyle tuğladan inşa edilen bu yapı, bakışık düzeniyle dikkati çeker. Tuğla aynı zamanda süs öğesi olarak da değerlendirilmiştir. Türbe, mimarisi ve süslemeleriyle daha sonraki yüzyıllarda da etkili olmuştur. Bu dönemde metal işçiliği özellikle Nişapur'da gelişmiştir. Samani resmine ilişkin çok az bilgi vardır. Ancak Nişapur'daki kazılarda ortaya çıkarılan duvar resimlerindeki figürlerin özellikle VI.-VII. yy. Orta Asya sanatıyla benzer olduğu görülmektedir. Soyut bezemeler ise Samerra'daki abbasi motiflerini andırır. Dönemin islam sanatına en önemli katkısı, Nişapur ve Semerkand'da üretilen seramiklerdir (örnekleri New York Metropolitan müzesi'nde sergilenmektedir). Bir tür sıraltı tekniğiyle hazırlanan bu seramiklerin başlıca formları tabak ve çanaklardır; bezemeler stilize sasani motiflerinin (atlılar, kuşlar, aslanlar, boa başları vb.) yanı sıra arap yazılarından oluşur. Çokrenkli örneklerde parlak sarı, yeşil, siyah, kırmızı ve mor renkler egemendir.

SAMANKÂĞIDI a. Kâğ. san. Beyazlatılmamış saman selülozundan yapılmış ambalaj kâğıdı. (Eskiden et paketlemek için kullanılan samankâğıdı, günümüzde çoğu zaman eski kâğıt ya da kartonla karıştırılarak oluklu kâğıt yapımında kullanılır.)

SAMANKAPAN a. Kim. KEHRİBAR'ın eşanlamlısı.

SAMANLI sıf. **1.** İçinde saman bulunan, samanla karışık. **—2.** *Samanlı gübre,* samanı gerektiği ölçüde yanmamış gübre. (Ahıra serilmiş olan saman kaba ve çok olursa kısa sürede çürümez.)

SAMANLI dağları, antik **Arganthon,** Marmara bölgesinin D. kesiminde, K.'de İzmit körfezi ve Sapanca gölü, G.'de Gemlik körfezi, İznik gölü ve Pamukova arasında yükselen dağlık alana verilen ad. K.'den ve G.'den genç faylarla sınırlanan kütlenin karmaşık jeolojik yapısında en geniş yeri Perm oluşukları ile billurlu şistler ve volkanik kayaçlar kaplar. Yalova -Bursa yolunun geçtiği orta kesimi daha alçak ve daha yeni kayaçlarla kaplı olan kütle, D.'ya gidildikçe yükselir ve Keltepe'de 1 601 m'ye ulaşır. Daha yağışlı olan K. yamaçlarında zengin bir bitki örtüsü yayılır; G.'e bakan yamaçlar seyrek ormanlar ve çalılıklarla kaplıdır.

SAMANLI yarımadası, Marmara bölgesinin D. kesiminde, kütlesel ve engebeli yarımada. Samanlı dağlarının, Yalova -Gemlik çizgisinin B.'sında yer alan kesimini oluşturur; B.'ya doğru daralarak uzanır ve Bozburun ile son bulur.

SAMANLIK a. **1.** Hayvanlara yedirilecek samanların depolandığı yer. **—2.** *Samanlık deliği,* samanın kapı açılmadan samanlığa yerleştirilmesini sağlamak için çatıda açılan delik.

SAMANOĞULLARI → SAMANİLER.

SAMANPAZARI, Ankara'da, Ankara kalesi'nin G.'inde semt. Daha çok atölyelerin, küçük sanatların yoğunlaştığı bu kesim, eski evleri, dar ve dönemeçli sokakları ile geleneksel dokusunu günümüzde de bir ölçüde korumaktadır.

SÂMANSUZ sıf. (fars. *sāman* ve *sūz,* yakıcı'dan *sāman-sūz*). *Esk.* **1.** Servetini, varlığını tüketen. **—2.** Rahat kaçıran, huzur bozan. **—3.** Kudreti, iktidarı ortadan kaldıran.

SAMANUĞRUSU a. Samanyolu.

SAMANYOLU, tüm yıldızlı gökyüzünü bir kuşak gibi saran, kimi kez iki farklı kol halinde ayrılan, kimi kez de bulutlara benzer kümeler halinde yayılan beyazımsı, bulanık ve düzensiz kuşak. Eskiler samanyolunu, Hercules'i emzirirken tanrıça İunon'un göğsünden düşerek gökyüzüne dağılan birkaç damla süte benzetiyordu, ancak gerçek yapısı uzun süre gizemli kaldı. İlk kez Galilei, bunu dürbünle gözlemledi ve çıplak gözle ayırt edilemeyen sayısız yıldızdan oluştuğunu keşfetti. Gerçek Samanyolu, perspektif etkisi nedeniyle yıldızların en yoğun olduğu ortay düzleminin doğrultusunda, içerden - bakıldığında Gökadamızın* görüntüsünü betimler.

Aura Inc., Cevro Tololo Inter-American gözlemevi



gökada merkezi doğrultusunda **Samanyolu** içindeki yıldızlararası madde bulutları

SAMAR a. (fr. *samare;* lat. *samara;* karaağaç tohumu'ndan). Karaağaç ve dişbudakta olduğu gibi perikarpı zarsı kanat biçiminde uzayan ve tek tohum içeren kuru meyve.

SAMAR, Filipinler'de ada, Visayalar takımadasında, Luzon'dan San Bernardino boğazıyla ayrılır; 13 130 km^2; 1 200 000 nüf. Samar, kereste ve demir cevheri elde edilen, dağlık ve ormanlık bir adadır. Yiyecek tarımı (pirinç, mısır, hindistancevizi) ile balıkçılığın yanı sıra, ticari amaçlı abaka üretimi. Boksit yatağı.

SAMARA, Rusya'da ırmak, Volga'nın kolu (sol kıyıdan), Samara kentinde Volga nehrine kavuşur; 594 km (havzası 46 500 km^2).

SAMARA, 1935-1991 yılları arasında **Kuybişev**, Rusya'da kent, Volga kıyısında; 1 257 000 nüf. (1989). İktisadi ve mali merkez, ulaşımın başlıca kavşak yeri. Volga'nın ulaşıma elverişli kesimiyle Moskova - Çelyabinsk demiryolunun kesiştiği yerde, bir sanayi bütününün ortasında. İkinci Bakü maden yataklarının yakınında bulunan Samara, hem yönetimsel görevler yüklenir, hem de petrokimya ve makine yapımı çevriminin en ileri evredeki tesislerini bir araya toplar. Kentin yukarı kesiminde 1957'de tamamlanan hidroelektrik santralının gücü 2 300 MW'tır. Toliatti otomobil fabrikası da bu kenttedir.
—Tar. 1586'da kurulan bir kale çevresinde gelişen kent, Samara hükümetinin yönetim merkezi (1851) ve önemli bir sanayi bölgesi durumuna geldi. Haziran-eylül 1918 arasında, komünist düşmanı iktidarı simgeleyen Kurucu meclis üyeleri komitesi KOMUÇ'un merkezi oldu. Ekim 1918'de bolşeviklerce geri alındı.

SAMARANCH (Juan Antonio), ispanyol diplomat ve spor yöneticisi (Barcelona 1920). Eski Moskova büyükelçisi. 1980'den beri Uluslararası olimpiyat komitesi başkanıdır.

Samaria, Meksika'nın güneyinde (Chiapas eyaleti) petrol yatağı.

SAMARİA → SAMİRİYE.

SAMARİNDA, Endonezya'da liman kenti, Borneo adasında, Doğu Kalimantan ilinin merkezi, doğu kıyısı yakınında, Mahakam deltasının başında; 265 000 nüf. Yönetim ve üniversite merkezi. Kereste, rotting, kauçuk, reçine dışsatımı. —Yakınında kömür madeni, petrol yatağı (Balikpapan'a ulaşan boruhattı).

SAMAROPSİS a. (lat. *samara,* karaağaç tohumu, ve *-opsis,* eskilik bildiren sonek'ten). Karbon ve perm tabakalarında bulunan ve çepeçevre zarsı bir kanat taşıyan fosil tohum. (Bu tohumların birçoğu cordaita tohumudur.)

sambuk



SAMARRA → SAMERRA.

SAMARSKİT a. (fr. *samarskite;* rus mineralog. V. E. *Samarskiy Bıyhovets*'in adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal uranyum, demir ve itriyum niyobotantalat.

SAMARYUM a. (fr. *samarium*'dan). Anorg. kim. Lantanitler grubundan metal. (Simgesi Sm olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Nük. müh. *Samaryum etkisi,* yavaş nötronlu bir nükleer reaktörde, parçalanma ürünleri arasında, düşük enerjili nötronları kuvvetle soğuran samaryum 149 bulunmasından kaynaklanan ve reaktifliği olumsuz yönde etkileyen etki.
—ANSİKL. Samaryum atom numarası 62, atom kütlesi Sm=150,4 olan kimyasal bir elementtir. Samaryum, samarskitle ilgili tayf araştırmaları yapan Lecoq de Boisbaudran tarafından 1878'de bulundu, W. Muthmann tarafından tek başına elde edildi. 7,54 yoğunluğunda, 1 077 °C'a doğru ergiyen beyaz-gri bir katıdır; tuzları solgun sarı ya da kırmızı kahverenklidir. Lantanitlerin çoğu gibi monazitten özütlenir, kızılaltı ışımalarını soğuran camların yapımında ve nükleer reaktörlerde nötronları soğurmakta kullanılır. Kobaltla birleştiğinde ($SmCo_5$) yüksek güçlü kalıcı mıknatıslar meydana getirir.

SAMATLAR, Kastamonu ilinin Araç ilçesine bağlı İğdir bucağının merkezi; 115 nüf. (1990).

SAMATYA, İstanbul'un Fatih ilçesine bağlı semt; günümüzde *Kocamustafapaşa* adını aldı. Bizans döneminde "kumluk" anlamına gelen *Psamathia* olarak anılıyordu. Marmara surlarının bir kapısı da (Psamathiakum) buradaydı. Yerleşme, Marmara denizi'ne hâkim, hafif eğimli sırtlar üzerinde yer alır. Kocamustafapaşa* camisi, SSK İstanbul hastanesi bu kesimdedir.

Samatya, İstanbul ve İzmir'in bazı yörelerinde oynanan rum kökenli bir halk oyunu. (Oyunun figürleri, gençlerin birbirlerine kur yapmalarını temsil eder.)

Samaveda, "kutsal şarkılar Veda'sı". Büyük bölümü Rigveda'dan alınmış ve kurban törenlerinde okunmak üzere bestelenmiş ilahilerden oluşur.

SAMBA a. (Brezilya portekizcesinden sözc.). 2/4'lük, senkoplu bir ritmi olan, brezilya kökenli salon dansı; eşliğinde bu dansın yapıldığı ezgi. (Yapılış bakımından rumbaya benzeyen samba, ritim açısından daha dinamik ve daha hızlıdır. Ritmi kesintili ve senkoplu olan sambanın karakteristik adımları, *va e vien* [sola dönüş], *pipa* [sağa dönüş], *balao* [açık adım] ve *corta jaca*'dır [önden arkaya doğru yapılan hareket].)

SAMBALPUR, Hindistan'da kent, Orissa'da, Mahanadi kıyısında, Hirakud barajı yakınında; 65 000 nüf. Alüminyum metalürjisi.

SAMBAQUİ, Brezilya'nın, özellikle kıyı şeridinde, yüksekliği bazen birkaç metreye varan deniz kabuğu yığınlarını belirten, guarani kökenli sözcük. Bu tümseklerde taş, kemik ya da deniz kabuğundan yapılmış süs eşyaları ve aletler, çeşitli ocaklar ve birçok mezar bulundu. Bazı sambaquilerin üst katmanlarında seramiğe rastlandı. Bu yığınlarda ayrıca, ne için kullanıldıkları bilinmeyen, biçimi bir hayvanı (balık, kuş) andıran, ortası oyuk taş nesneler ele geçirildi. Sambaquilerle ilgili en eski tarihleme Maratua'da (São Paulo eyaleti) yapıldı: buradaki sambaquilerin, az çok 1 300 yıllık bir sapma ile, yaklaşık İ.Ö. 5800-5300 yıllarından kaldıkları belirlendi.

SAMBAR ya da **SAMBUR** a. Asya'da yaşayan, esmer donlu iri geyik. (Erkeklerinde uzun bir yele ve çok gelişmiş boynuzlar vardır. Hindistan ve Sri Lanka ormanlarında bulunur. Bil. a. *Cervus unicolor;* geyikgiller familyası; erkeğinin boyu, omuza kadar 1,50 m [300 kg ağırlık için]; dişisi daha küçüktür.) [Eşanl. ARİSTO GEYİĞİ.]

SAMBAVA, Madagaskar'da (Antseranana ili) kent, Tsaratanana kütlesinin D.'sunda; 13 600 nüf. Bir vanilya, kahve ve kopra üretim bölgesinin merkezi.

SAMBHAL, Hindistan'da (Uttar Pradeş) kent, Delhi'nin D.'sunda; 150 000 nüf. (1991). Ticaret merkezi. Şeker rafinerisi. El tezgâhlarıyla dokumacılık.

SAMBHAR, Hindistan'da (Racastan) tuzlu göl, Aravalli dağlarının K.-D.'sunda çorak bir platoda; yaklaşık 230 km^2. Tuzlalar.

SAMBİN (Hugues), fransız marangoz, heykelci, dekoratör ve mimar (Gray 1518 - Dijon 1601'e doğr.). Bourgogne'da Rönesans'ın öncülerindendi (Dijon Adalet sarayı'nın bol bezemeli oyma kapısı, 1573). Besançon Adalet sarayı'nın cephesi de onundur.

SAMBİRANO, Madagaskar'ın kuzey-batı'sında ova (Antseranana ili), Tsaratanana kütlesinin eteğinde.

SAMBO a. Rusya'da 1930'a doğru ortaya çıkan, özel bir giysiyle yapılan, judo ve serbest güreş arası bir güreş türü.

SAMBOR, Kampuçya'da (Kratie ili) yer, Mekong'un sol kıyısında, (bu ırmağın aşağı kesiminde *Sambor barajı* kurulmuştur). Angkoröncesi önemli bir hanedanın başkenti olan eski *Sambhupura*'nın yerinde bulunur. VIII.-IX. yy.'a ait kalıntılar.

SAMBOR PREİ KUK, Kampuçya'da (Kompong Thom ili) köy, bir mimarlık üslubunun adı olan önemli bir arkeoloji alanı. VII-VIII. yy.'dan kalma üç tapınak öbeğinin kalıntıları. Esk. *İşanapura* (Angkoröncesi dönemin ilk başkenti).

SAMBRE, Fransa ve Belçika'da ırmak, Meuse'ün kolu (sol kıyıdan); 190 km. Thiérache'tan doğar, sağ kıyısından, Ardennes bölgesinden gelen Küçük Helpe'yi, sonra Büyük Helpe'yi alır. Maubeuge ve Charleroi'dan geçer, Namur'da Meuse'e kavuşur.

SAMBUK a. (ar. sözc.). Özellikle Kızıldeniz'de kullanılan arap teknesi.
—ANSİKL. Sambuk, bagalaya benzer, ancak daha küçüktür. Tonajı 30 ile 200 tonilato arasında değişir. Büyük sambuklar tamamen güvertelidir; daha küçüklerinin ise, yalnız baş ve kıçlarında güverte bulunur. Donanımı, randa yelkenleri taşıyan, öne doğru eğik, farklı boylarda iki direkten oluşur.

SAMBUNGMACHAN, Cava ilinde yer, 1973'ten başlayarak burada, aşağı yukarı bir milyon yıl öncesinden kalma bir dizi *Pithecanthropus* kalıntısı *(Homo erectus)* bulundu.

SAMBUR → SAMBAR.

Samburu rezervi, Kenya'nın kuzey kesiminde doğal rezerv; 102 km^2. İsiolo (ya da Buffalo Springs) ve Şaba rezervlerinin (toplam 600 km^2) yakınındadır.

SAMÇOK, Güney Kore'de liman kenti, Japon denizi kıyısında; 50 000 nüf. Çimento fabrikası. Kimya sanayisi. Metalürji. —Yakınında, madenkömürü, demir ve grafit madenleri.

SAMÇONPO, Güney Kore'de kent, Pusan'ın B.-G.-B.'sında; 56 000 nüf.

SAMDİ dağı → SATSİVRİSİ.

SAMED sıf. (ar. *şamed*). *Esk.* Ezeli ve ulu olan, kimseye muhtaç olmayan Tanrı için kullanılır.

SAMEDAN, İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün, Yukarı Engadin'de, İnn kıyısında; 2 550 nüf. Dağ konaklama yeri (1 721) ve kış sporları merkezi.

SAMEDANİ sıf. (ar. *şamed, -ân,* sıfat eki ve *-i*'den *şamedani*). *Esk.* Tanrısal, Tanrı'nın kudretiyle ilgili: *Avn-i samedani* (tanrısal yardım).

SAMEDANİYET a. (ar. *şamedan* ve *-iyyet*'ten *şamedaniyyet*). *Esk.* Tanrısallık.

SAMEM a. (ar. *şamem*). *Esk.* Sağırlık.

SAMERRA, Irak'ta, Dicle nehrinin sol kıyısında, Bağdat'ın yaklaşık 100 km K.-K.-B.'sında tarihi kent; 35 km uzunluğunda bir alana yayılan kalıntılar, islam döneminin en önemli arkeolojik buluntu yerlerinden birini oluşturur. Abbasi halifesi Mutasım döneminde, türk komutanlarından Eşnas tarafından kuruldu (836). İslam tarihçi ve coğrafyacıları Yakubi ve Yakut, 889'a değin yedi abbasi halifesinin oturduğu bu kente ilişkin ayrıntılı bilgi verirler. Elli yıl kadar D.'nun en görkemli kenti olan Samerra özellikle halifelerin yaptırdığı sarayları, kasırlarıyla ünlüydü. Ancak halife Mutemid'in kentten ayrılmasından sonra bu yapılar daha X. yy.'da yıkıntıya dönüştü.
—Güz. sant. Samerra'nın elli yıllık kısa ancak çok parlak yaşamı, islam sanatının incelenmesi açısından önemlidir. Ernst Emil Herzfeld*'in burada gerçekleştirdiği kazılar (1910-1913), IX. yy. islam mimarisi ve sanatına ilişkin ayrıntılı bilgilerin elde edilmesini sağladı (kazı sonuçları *Die Ausgrabungen von Samarra* adıyla, 1923-1948 arasında altı cilt olarak yayımlandı). Zamanla yıkılan hilafet saraylarının en önemlilerinden biri, teraslar halinde Dicle kıyılarına inen Cevsak ül-Hakani'dir (836). Çok geniş bir alanı kaplayan bu saray, taht ve tören salonları, havuzlu bahçeleri, süslü hamamları, zengin bezemeli köşkleri, harem bölümü, küçük camisi ve halifenin muhafız kıtasına ayrılmış binalarıyla, adeta bir kent görünümündeydi. Sarayın çevresinde, gösterişli, zengin süslemeli evler vardı. Bu tek katlı evlerin tümü aynı plandaydı (ortası havuzlu avlu çevresinde yer alan eyvanlar, odalar). Belkuvara (854) ve Kasrülaşk* da Samerra saraylarının görkemli örnekleriydi. Bu saray ve evlerin duvarları dıştan yalın, içten çok zengin bezemeliydi. Tuğla duvarlar yerden 1 m yüksekliğe dek yalancımermer levhalarla kaplıydı. Bu levhaların bezemesinde üç üslup izlenebilmektedir; sık dolgulu zemin üzerine kareler ya da sekizgenler içine alınmış asma yaprakları; gene kare ya da sekizgen çerçeveler içinde doğalcılıktan uzaklaşmış sarmallı palmetler, daire ya da dilimli rozetler; üst üste, yan yana tekrarlanan yoncalar, arebeskler, palmetler, sarmallar, soyut figürler (motiflerin eğimli bir biçimde düzenlenmesi ilk kez bu üslupta görülür). Samerra saraylarında ayrıca birçok duvar resmi de ortaya çıkarıldı (kaplan, köpek, tavşan, dağ keçisi, kıvrıkdallar arasında ördekler, turnalar, deve dizilerinden oluşan frizler, sasani etkisinde dansöz figürleri).
Günümüzde ayakta kalan en önemli anıtlardan biri, 846-852 arasında halife Mütevekkil'in yaptırdığı el-Mütevekkil* ya da Mütevekkiliye camisi'dir (Samerra Cami ül-Kebir'i olarak da bilinir). İslam mimarlığının en büyük camilerinden olan bu yapı, helezoni bir rampanın dolandığı, minaresiyle (Melviye*) de ünlüdür. Bu caminin benzeri olan Ebu Dulef camisi de aynı halife tarafından yaptırılmıştır (861-862). 1,60 m kalınlığında duvarlarla çevrili olan cami, mihrap duvarına dikey uzanan on yedi sahından meydana gelir. Bu sahınlar mihrap önünde, ikı enine sahınla kesilmiştir. Düz çatı kalın ayakları bağlayan kemerlere oturuyordu. Caminin 10 m kadar uzağındaki minare Melviye'nin küçük bir örneğidir. Kentin sözü edilmesi gereken bir başka önemli anıtı, islam türbelerinin ilk bağımsız örneği olduğu sanılan Kubbet üs-Süleybiye'dir.

SAMG a. (ar. *şamġ*). *Esk.* **1.** Zamk, yapıştırıcı. **—2.** *Samg-ı ratenci,* reçine. ‖ *Samg-ı nefti,* hint reçinesi.

SAMGİ sıf. (ar. *şamġ* ve *-i*'den *şamġi*). *Esk.* Zamk gibi, zamka benzeyen.

SAMİ a. (ar. *sami*). **1.** Hz. Nuh'un oğlu Sam'dan türediklerine inanılan ve aralarında dil yakınlığı bulunan çeşitli kavimlerin toplandığı kol. **—2.** (Tamlayan olarak). Samiler'e ait olan bir şeyi belirtir: *Sami dilleri.*
—Dilbil. Hami-sami ailesinden ve Kuzey Afrika'dan Orta-doğu Asya'ya dek çok geniş bir alanda konuşulan dil öbeği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sami dilleri, hami-sami* (afrika-asya da denir) ailesinin en önemli öbeğini oluşturur. Bu ailedeki kimi dillerin yok olmasına (mısır dili), kimilerin gerilemesine (berberice) ya da dağınık küçük topluluklar (kuşi, çad dili) tarafından konuşulmasına karşın sami dillerinin değişik bir çizgisi vardır: günümüzdeki coğrafi yayılım alanı hami-sami dillerinin alanıyla aynıdır. Başka bir deyişle, sözkonusu bölge Ortadoğu ve Afrika kıtasının kuzeyi gibi arapçanın din, kültür ve iletişim düzlemlerinde gerçek bir anlaşma aracı olduğu alandır.
Sami dilleri üç alt öbeğe ayrılır: doğu öbeğinde, hıristiyanlık çağının başlarında yok olan tek bir dil bulunur: akkadca; kuzeydeki batı öbeğinde ugaritçe, fenikece, moab dili, I. binyıl'dan günümüze dek belgeleri bulunan ibranice, çok sayıdaki değişik biçimleriyle aramca yer alır. Güneydeki batı öbeğindeyse bir yandan arapça, öte yandan da etyopya dillerinin yer aldığı güney arapçası bulunur.
Sami dilleri, insanlık tarihinin en görkemli uygarlık dillerinden kimilerini içerir: yahudiliğin dili ibranice ve müslümanlığın dili arapça. Öte yandan, bu öbekteki dillerin evrimini çok uzun bir zaman diliminde inceleme olanağı vardır, çünkü en eski belgeler İ.Ö. III. binyıl'dan kalmadır. Bu dönemde bile sami dillerinin mısır dilinden çok ayrı olması nedeniyle hami-sami dillerindeki birliğin bozulması çok daha eskiye (belki V. binyıl'a) dayandırılır.
Sesçil düzlemde, Sami dillerinin özelliği ünlü düzgesinin yoksulluğu (kimi arapça lehçelerinde yalnız 4 ya da 5 ünlü vardır) ve kimileri ses aygıtının en art noktalarında (damak eteği, gırtlak, yutak) gerçekleşen ünsüzlerin çokluğudur. Titreşimlilik (titreşimli / titreşimsiz) bağlılaşımının yanı sıra tumturaklılık içeren ünsüz dizilerinin varlığı da belirtilebilir.
Biçimbilimsel düzlemde, sami dillerinin özelliği belirgin köklerdir: kök, bir dizi ünsüzden oluşur. Bu ünsüzlerin sayısı genellikle üçtür (üç harflı kökler) ve sözcüğün anlamsal temelini oluşturur: bu taban üzerinde gerçekleşen ünlü değişimleri temel kavramın dilbilgisel ve/ ya da sözlüksel biçimlerini doğurur. Örneğin arapçada «ق ت ل» (katl) *öldürmek* kökünden, «قَتَلَ» (katele) *öldürdü,* «قُتِلَ» (kutile) *öldürüldü,* «قَتُول» (katul) *katil,* «قِتْل» (kitl) *düşman* vb. elde edilir. Yazı da sami dillerinin bu temel niteliğini yansıtır: abeceler ünsüz niteliklidir ve ünlüleri göz önünde bulundurmaz ya da eklentilerle belirtir.
Sami dillerinde birkaç kökten oluşan bileşik sözcükler yoktur, ama önek, sonek ve içeklerle türetmeye çok sık rastlanır. Başlangıçta ad çekiminde üç durum vardı (yalın ya da öznel, belirtme ya da nesnel, tamlayan ya da iyelik durumları). Bu üç durum klasik arapçada varlığını sürdürmüş, ama aramca ve ibranicede hemen hemen yok olmuştur. İkinci ve üçüncü kişilerde fiil eril-dişil cins ayrımı yapar. Fiil çekiminde görünüş (bitmiş / bitmemiş) zamandan daha ağır basar.

SÂMİ sıf. ve a. (ar. *sami'*). *Esk.* **1.** İşiten, duyan. **—2.** Dinleyen, dinleyici.

SÂMİ, SÂMİYE sıf. (ar. *sami,* dişl. *samiye*). *Esk.* **1.** Yüksek, yüce. **—2.** Ünlü, şöhretli.

SAMİ (Abdülkerim), türk şair, yazar (Bosna? - İstanbul 1684). Kadılık yaptı. Nesirde süslü, sanatlı bir anlatım yolunu benimsemişti. *Divan*'ı (Topkapı sarayı müzesi ktp. R., 759), *Siyer-i Veysi*'ye zeyli, *Münşeat*'ı vardır.

SAMİ, asıl adı **Arpaeminizade Mustafa,** türk tarihçi, şair (İstanbul ? - *ay. y.* 1733). Hacegân, küçük ruznamçeci oldu. Piyade mukabeleciliğinde bulundu. Küçükçelebizade İsmail Asım Efendi'nin yerine vakanüvisliğe getirildi (1730). 1730-1731 yılları arasında geçen olayları yazdı. Bu yazdıkları Şakir ve Suphi tarihleriyle birlikte basıldı (1784). Ağır bir dille yazdığı, tasavvuf içerikli şiirleri *Divan*'ında toplandı (basımı 1837). Sülüs, nesih ve talik yazı türlerinde usta bir hattattı.

SAMİ (Seyit Mustafa), türk yazar, şair (İstanbul? - *ay. y.* 1855). Viyana elçilik kâtipliği, Paris elçilik başkâtipliği, Viyana maslahatgüzarlığı (1846), Berlin (1850), Tahran (1852) elçiliği görevlerinde bulundu. Avrupa'da yaşadığı süre içinde halkın yaşamını, teknik ve uygarlıktaki ilerlemeleri inceledi. *Avrupa risalesi* (1840, ikinci bas. 1852) adlı sefaretnamesinde, Osmanlı devletinin gerileme nedenlerini konu edindi; Avrupa kentleri ve yaşantısı hakkında bilgiler verdi. Şiirleri *Divan*'ında derlenmiştir.

SAMİ, türk halk şairi (Ayaş 1859 -? 1919). Ayaş'ta demircilik yaparak geçimini sağladı. Sevgi, özlem gibi konuları işleyen koşmalarıyla tanındı. *Ayaşlı Fahri* diye bilinen ağabeyi de halk şairiydi.

SAMİ (Mehmet) **Süleymanpaşazade, Süleyman Nesip** diye bilinir, türk şair, eğitimci (İstanbul 1866 - *ay. y.* 1917). Şıpka kahramanı Süleyman* Paşa'nın oğlu. Mülkiye mektebi'ni bitirerek (1889) Bursa (1890), Bağdat (1891-1893) idadilerinde öğretmenlik, müdürlük yaptı. Bursa (1893), Cezair-i Bahr-i Sefid (1900), İstanbul (1908) maarif müdürlüklerine atandı. Mekâtib-i iptidaiye (1909), Mekâtib-i âliye (1911), Darülfünun (1912) müdürü oldu. Servet-i fünun topluluğu içinde Süleyman Nesip takma adıyla yayımladığı şiirleriyle tanındı. Bu ürünlerde aşk, kadın, çocuk, kişisel acılar, ulusal duygular, ahlak sorunlarını işledi. Eğitimle ilgili bir incelemesi (*İlm-i terbiye-i etfal,* 1907), babasının Abdülhamit II döneminde haksız bir mahkûmiyetle Bağdat'a sürülmesini konu edinen bir yapıtı (*Süleyman Paşa muhakemesi,* 1912) vardır. Edebiyat, eğitim konularında mektup, makale ve konuşmaları ölümünden sonra hakkında yazılanlarla birlikte bir kitapta derlendi: *Süleymanpaşazade Sami Bey, külliyat-ı âsâr ve ihtisasat* (1918).

SAMİ BEY Udi, türk müzikçi (İstanbul 1874 - *ay. y.* 1939). Zekâi Dede'den ve Ali Rifat Çağatay'dan ders aldı. Enderun fasıl heyeti'nde çaldı. Kimi plaklarında, uduyla, Cemil Bey'in kemençesine eşlik etti. Musiki-i osmani cemiyeti'ni kurdu ve yönetti. Çeşitli derneklerde ders verdi. Selahattin Pınar da öğrencilerindendir. Yayımlanan pek çok notayı yazdığı için *Hattat Sami Bey* diye de tanınmıştır. 25 kadar şarkı besteledi. Bir sultaniyegâh şarkısı *(Hâbide olan tâli-i nâsâzım uyandı)* çok ünlüdür.

SAMİ EFENDİ Yorganizade, türk hattat (İstanbul 1838 - *ay. y.* 1912). Yorgancılar kâhyası Hacı Mahmut Efendi'nin oğlu. Maliye kalemi, Divanı hümayun ve Nişan kalemi kâtipliklerinde bulundu. Aklâm-ı sitte denilen altı tür yazıyı Boşnak Osman Efendi'den, bu yazıların celisini Recai Efendi'den, divanı ve celi divani yazıları ve tuğra çekmeyi Nâsıh Efendi'den, nestalik yazıyı Kıbrısizade İsmail Hakkı Efendi'den, bunun celisini Alı Haydar



Yorganizade Sami Efendi talik yazı, 1901

Bey'den, rıka yazıyı da Mümtaz Efendi'den öğrendi; ustalığıyla tüm hocalarını geride bıraktı. Özellikle celi sülüs, celi nestalik ve tuğra üzerinde çalışarak Mustafa Rakım ve Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin eksiklerini tamamladı. Aklâm-ı sitte'de Hafız Osman, bunun celisinde Mustafa Rakım, nestalik yazıda Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin okuluna bağlı kaldı. Nazif Bey, İsmail Altınbezer, Hulusi Yazgan, Hasan Rıza, Kâmil Akdik, Aziz Efendi, Neyzen Emin Yazıcı, Necmettin Okyay ünlü öğrencileridir. Pek çok anıtı yazılarıyla süslemiştir (Cihangir camisi, Altunizade camisi, Erenköy Zihnipaşa camisi ve Galippaşa camisi, Eminönü Yeni cami sebili vd.).

SAMİ EFENDİ, Hafız Sami diye tanınır, türk din adamı, mevlithan (Filibe 1874 - İstanbul 1908?). Halıcıoğlu topçu mektebi'nde (1893-1906), Galata camisi'nde imamlık yaptı. Kuran ve mevlit okumadaki ustalığıyla ün kazandı.

SAMİ PAŞA (Ebubekir) → EBUBEKİR SAMİ PAŞA.

SAMİ PAŞA (Abdurrahman), türk yönetici, şair ve yazar (Mora 1792 - İstanbul 1878). Babasından ve dönemin ünlü bilginlerinden özel öğrenim gördü. Mora ayaklanmasında babasıyla birlikte tutsak düştü. Tutsaklıktan kurtularak (1823) gittiği Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın hizmetine girdi ve Bulak basımevi yöneticiliğine getirildi. Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa ile Mora ayaklanmasının bastırılmasına katıldıktan sonra yeniden Mısır'a döndü; Mehmet Ali Paşa'nın Divan kâtibi ve Vakayı nazırı oldu. Mısır'dan ayrılarak Osmanlı devletinin hizmetine girince Tırhala mutasarrıflığına getirildi (1849). Ertesi yıl vezir rütbesiyle Rumeli müfettişi oldu (1850). Trabzon, Vidin ve Edirne valiliklerinde bulunduktan sonra Tanzimat meclisi üyeliğine atandı (1856); ardından Girit valiliğine getirildi. Daha sonra Âyan üyeliği yaptı. Şiirlerini ve düzyazılarını şu yapıtlarında yayımladı: *Rumuz ul-hikem, Kişver-i derun, Divan, Münşeat.*

SAMİ PAŞA Faruki → FARUKİ SAMİ PAŞA.

SÂMİA sıf. (ar. *sāmiʿa*). *Esk.* İşiten, duyan: *Kuvve-i sâmia* (işitme kuvveti, işitme gücü).

SAMİCANİTE a. (tesc. edil. a.). Elektrotekn. Öğütülmüş mikadan kesintisiz bir katmandan oluşan ve hemen hemen saf mikadan ince ve düzgün kalınlıklı yapraklar biçiminde yeniden oluşturulan yalıtkan gereç.

SAMİH, SAMİHA sıf. (ar. *samiḥ*, dişl. *samiḥa*). *Esk.* Cömert, eli açık.

SAMİH FETHİ → M. TURHAN TAN.

SAMİH HASAN PAŞA, türk komutan ve yönetici (İstanbul 1830 - *ay y.* 1890). Harbiye'den sonra Harp akademisi'ni kurmay subay olarak bitirdi (1852). Ordunun çeşitli kademelerinde görev yaptı; ferikliğe yükseldi (1864). 1868-1878 arası 6. Ordu erkânıharp reisliği, Zaptiye nazırlığı, vezirlik rütbesiyle 3. Ordu müşirliği, Bahriye nazırlığı, 4. Ordu müşirliği, Erzurum ve Girit valiliği, ikinci kez 4. Ordu müşirliği görevlerinde bulundu. Diyarbakır ve ikinci kez Erzurum valisi oldu.

SAMİH RİFAT, türk şair, yazar (İstanbul 1874 - Ankara 1932). Valilik, İçişleri bakanlığı müsteşarlığı gibi görevlerde bulundu. Çanakkale milletvekilliğine seçildi. Türk dil kurumu'nun ilk başkanıydı. Tekke şiirini çağdaş anlayışla yorumlayarak nefesler, ulusal duyguları dile getiren şiirler yazdı. Türkçenin dünya dilleri arasındaki yerini, Ortadoğu ve Ön Asya dilleriyle ilişkilerini konu edinen araştırmaları vardır. Şair Oktay Rifat'ın babasıdır.

SAMİHA → SAMİH.

SÂMİİN çoğl. a. (ar. *sāmiʿ*'nin çoğl. *Sāmiʿīn*). *Esk.* **1.** İşitenler, duyanlar. **—2.** Dinleyenler, dinleyiciler.

SAMİM, SAMİME a. (ar. *şamīm*, dişl. *şamīme*). *Esk.* Öz, iç, göbek, merkez. *Samim-ül-kalb* (kalbin içi).

SAMİMANE be. ve sıf. (ar. *şamīm* ve fars. *-āne*'den *şamīmāne*). *Esk.* İçtenlikle, samimiyetle.

SAMİME → SAMİM.

SAMİMİ sıf. (ar. *şamīm* ve *-ī*'den *şamīmī*). **1.** Başkalarına yakınlık gösteren, candan davranan kimse için kullanılır: *Samimi bir insan, ondan hoşlandım.* **—2.** Aralarında yakınlık, samimiyet bulunan kimseler için kullanılır: *Onunla oldukça samimiyiz. Samimi iki arkadaş.* **—3.** Büyük bir içtenlik, yakınlık ve dürüstlük belirten şey için kullanılır; candan, içten, içtenlikli: *Samimi bir karşılama. Samimi bir konuşma, bir teklif.* **—4.** *(Bir şeyde, bir şey yaparken vb.) samimi (olmak),* bir konuda içten (davranmak): *Bu eleştiriyi yaparken inan çok samimiydim.* **—5.** *Samimi olmak,* içinden geldiği gibi, açıkyüreklilikle davranmak; senlibenli, içlidışlı olmak; resmilikten kaçınmak.

◆ be. Samimi olarak, içtenlikle, samimiyetle: *Samimi söylüyorum, bizde kalabilirsin.*

SAMİMİLİK a. Samimi olma durumu; samimiyet, içtenlik.

SAMİMİYE → SAMİMİ.

SAMİMİYET, -ti a. (ar. *şamīm* ve *-iyyet*'ten *şamīmiyyet*). **1.** İçten, samimi olan kimsenin, davranışının niteliği; içtenlik: *Sözlerinin samimiyetine inanmak, inanmamak.* **—2.** Resmiyetten uzak olma; teklifsizlik: *Bu ne samimiyet.* **—3.** *Samimiyetle,* samimi olarak, samimi bir biçimde; içtenlikle: *Bir şeyi samimiyetle itiraf etmek.*

SAMİMİYETSİZ sıf. Samimi davranmayan, samimiyet taşımayan, içtenliksiz.

SAMİMİYETSİZLİK a. Samimi olmama durumu; içtensizlik.

SAMİN, SAMİNE sıf. (ar. *s̱āmin*, dişl. *s̱āmine*). *Esk.* Sekizinci.

SAMİNEN be. (ar. *s̱āmin*'den *s̱āminen*). *Esk.* Sekizinci derecede, sekizinci olarak.

SAMINSKY (Lazare), amerikan uyruğuna geçmiş rus besteci ve müzikbilimci (Odesa yakınında, Ukrayna, 1882 - Port -Chester, New York, 1959). Rimskiy -Korsakov, Lyadov ve N. Çerepnin'in öğrencisi. Bir süre orkestra şefliği yaptıktan ve Tiflis konservatuvarı'nda ders verdikten (1915-1918) sonra 1920'de ABD'ye göç etti. New York'ta bir sinagogun müzik yöneticisi oldu ve ayinler için dinsel yapıtlar besteledi. 5 senfoni (nº 1 *Of the Great Rivers,* 1914; nº 2, *Of the Summits,* 1918; nº 3, *Of the Seas,* 1924; nº 4, 1926; nº 5, korolu, *Jerusalem, City of Solomon and Christ,* 1932), orkestra yapıtları (*Vigiliae,* üçleme, 1911; *To a New World,* 1932; *East and West,* keman ve orkestra için, 1943), 1 opera, 1 bale (*The Lament of Rachel,* 1913-1920), 3 opera-bale (*Jephtha's Daughter,* 1928) besteledi. Ayrıca birçok inceleme (*Music of our Day* 1932 -1939) ile *Music of the Ghetto and the Bible* (1934), *Living Music of the Americas* (1949), *Phvsics and Metaphysics of Music* (1957) ve *Essentials of Conducting* (1958) adlı kitapları yayımladı.

SAMİPAŞAZADE NECİP PAŞA → NECİP PAŞA Samipaşazade.

SAMİPAŞAZADE SEZAİ, türk yazar (İstanbul 1860 - *ay. y.* 1936). Özel öğrenim gördü. Evkaf nezareti'nde Mektubi kalemi'ndeki memurluğunu (1880) Londra elçiliği ikinci kâtipliği (1881-1885) izledi. İstanbul'da İstişare odası'nda memurluk yaptı (1885-1901). Esir olarak alınıp satılan bir genç kızın serüveniyle ilgili *Sergüzeşt** (1889) romanı yüzünden göz hapsine alınınca Paris'e kaçarak (1901) Jön Türk hareketine katıldı; örgütün yayımladığı *Şûra-yı ümmet*'e başyazılar, yazılar yazdı. Meşrutiyet'te İstanbul'a döndü. Madrid'de elçi (1909-1914) olarak bulundu. Cumhuriyet döneminde TBMM kararıyla hidemat-ı vataniye tertibinden aylık aldı (1927-1936). Büyük ölçüde gözleme dayanan *Sergüzeşt* romanı türk edebiyatında gerçekçi akıma öncülük etmiştir. *Küçük şeyler* (1892) kitabındaki öykülerde her gün, her yerdeki yaşamda karşılaşılacak kahramanlar ve olaylar canlandırılır. *Şir* (1887) adlı tarihsel oyunundan başka öykü, anı ve söyleşilerini derleyen *Rumuz ül-edep* (1898), *İclal* (1924) gibi yapıtları yayımlandı. Kitaplarına girmemiş öyküleriyle edebiyatçılara mektupları, çoğunluğu edebiyatla ilgili makaleleri *Samipaşazade Sezai'nin hikâye, hatıra, mektup ve makaleleri* (haz. Zeynep Kerman, 1981) adlı yapıtta derlendi. (→ Kayn.)

SAMİR sıf. (ar. *s̱āmir*). *Esk.* Meyve veren, meyveli: *Diraht-i samir* (meyveli ağaç, meyve veren ağaç).

SAMİRİ DİLİ a. Batı aramcasının bir türü; Samiriler tarafından konuşulur. (Kudüs Talmud'unun diline yakındır ve paleoibraniceninkine yakın bir abeceyle yazılır.)

SAMİRİLER. Esk. tar. Babil sürgününden sonra Samiriye kentinde yaşayan ve ayrılmacı bir yahudi topluluğu oluşturan halk. 721'de İsrail krallığı'nın sonunu belirleyen Samiriye kentinin ele geçirilişinden sonra, halkın bir kısmı sürüldü ve yerine, bölgede kalmış olan yerli halkla yavaş yavaş kaynaşan asur kolonları yerleştirildi. Sürgünden dönüşte Yahudiler, yarı yahudi olarak kabul ettikleri kişileri topluluklarından ve yeniden yapılan Tapınak'tan (→ İBRANİLER) uzaklaştırdılar. Nablus'un güneyinde Gerizim tepesine, Kudüs tapınağı'nın rakibi olan ve İ.Ö. 128 ya da 129'da yıkılmış olan bir tapınağın yapılmasıyla daha da belirginleşen bir bölünme ortaya çıktı. Günümüzde İsrail'de, Nablus civarında hâlâ bazı samiri grupları yaşamaktadır. Kutsal kitap olarak sadece Tora'h'ı kabule derler ve Talmud öncesine dayanan farklı bir yahudilik inancına sahiptirler.

SAMİRİYE, ar. **Samira,** Filistin'in orta kesiminde bölge, K.'deki Celile ile G.'deki Yahudiye arasında. Hayfa'nın aşağısında Karmel dağının ve Tabor dağının egemen olduğu Samiriye, Akdeniz kıyısıyla çöl arasında geçişi sağlayan geleneksel bir yoldur.

SAMİRİYE, ibranice **Şameron.** Tar. coğ. Filistin'de kent, İsrail krallığı'nın başkenti. İ.Ö. 880'e doğru Omri'nin kurduğu kent, olağanüstü verimli bir bölgeye egemendi ve üç önemli ulaşım yolunun kavşağındaydı; D.'da olan birincisi Şhem'e (günümüzdeki Nablus) gidiyordu; ikincisi kıyı ovasına, üçüncüsüyse Megiddo'ya ulaşıyordu. İ.Ö. 721'de Asur kralı Sargon II'nin ele geçirdiği ve yakıp yıktığı kentin halkı sürüldü. Kentin düşmesi İsrail krallığı'nın sonu oldu. Samiriye ancak Yunan -Roma döneminde belli bir önem kazanabildi. Büyük Herodes I kenti görkemli biçimde yeniden yaptırdı ve Filistin'in en güzel kentlerinden biri haline getirerek imparatorun onuruna kente Sebaste (Augustus) adını verdi. İlk yahudi ayaklanmasıyla (66-70) kent gerilemeye başladı. Hıris-

tiyan halk arasındaki bir söylentiye göre Vaftizci Yahya'nın mezarı Samiriye'dedir.
—Arkeol. İ.Ö. IX. yy.'dan kalma akropolis bir surla çevrildi; daha sonra, Omri'nin oğlu Ahab tarafından yaptırılan çok daha güçlü ikinci bir surla krallık mahallesi bir hisara dönüştü. O dönemden ayrıca, fenike üslubunda birçok güzel fildişi eşya kalmıştır: Yukarı Suriye'de Arslantaş'ta ve Asur'da Nemrud'da bulunanlara benzeyen bu parçalarda, komşu kavimlerin etkileri görülür. Yuvarlak kuleli bir Hellenistik dönem savunma sisteminin (İ.Ö. IV.-III. yy.), daha sonraları, Selefkiler ile Makabiler arasındaki çarpışmada önemli bir rol oynadığı sanılır. Roma döneminden, revaklı bir sokak, bir forum, dor düzeninde bir stadyum ve bir Augustus tapınağı kalmıştır. Bu yapılardan çoğunun Herodes' ten sonra, İ.S. II.-III. yy.'da yapıldığı sanılır. Samiriye'de fildişi eşyaların dışında, İ.Ö. VIII. yy.'dan kalma, pişmiş toprak çömlek parçaları üzerine fenike harfleriyle yazılmış ibranice yazıtlar ele geçirildi.

SAMİRİYELİ sıf. ve a. Samiriye kentinden ya da bölgesinden olan.
—Din. tar. *Samiriyeli kadın,* Vaftizci Yahya' nın inciline göre (IV,1-42), Hz. İsa'nın bir Tanrı adamı olduğunu anlayan Samiriyeli kadın (Hz. İsa ondan Yakup'un kuyusundan kendisi için biraz su çekmesini istemişti); Hz. İsa bu kadına, Mesih olduğunu açıklamıştı. || *İyi yürekli Samiriyeli,* Hz. İsa tarafından bir hayırseverlik örneği olarak gösterilen kişi (*Luka* X, 29-37). (Darbı mesele göre, bir Samiriyeli [Yahudiler Samiriyeliler'den tiksiniyordu] eşkıyalar tarafından ölüme terk edilmiş bir adamın yardımına koşmuştu. Oysa, bir papaz ve bir Levi rahibi daha önce orada durmadan yollarına devam etmişlerdi.

SAMİT sıf. (ar. *şāmit*). *Esk.* **1.** Sessiz, susan, konuşmayan: *Cism-i samit* (ses çıkarmayan, cansız cisim). **—2.** Sağır, dilsiz. **—3.** Cansız. **—4.** *Samit ü lerzan,* susmuş ve titrek.
—Esk. dilbilg. Ünsüz. *Sert-samit* → SERT. || *Sinni samit* → SİNNİ.
—Sey. oy. *Samit oyunları* → LÂL* OYUNLARI.

SÂMİYE → SÂMÎ.

SAMİZDAT a. ("kendi kendine yayımlama" anlamında rusça sözc.). Eski SSCB'de, yasaklanan yazıları yetkililerin haberi olmadan çoğaltmak için kullanılan, el yazısı, daktilo, fotokopi, mikrofilm gibi teknikler. (Samizdat, rejim karşıtı yazarların [Grossman, Soljenitsin, Brodski, Maksimov] kitaplarının, siyasal yergilerin [Yerofeyev, Voynoviç], Saharov, Medvedev gibi "antikonformist" yazarların tarih ya da toplumbilim yazılarının, süreli yayınların ve SSCB'de yayımlanmamış batılı yazarların yapıtlarının [Orwell, Nabokov vb.] yayılmasına olanak verdi.)

SAMKANGE (Stanlake), rodezyalı yazar (Chipala 1922). *On Trial for my Country* adlı romanında ülkesinin İngilizler tarafından işgal edilişini ve kral Lobengula ile Cecil Rhodes arasındaki anlaşmazlığı dile getirdi.

SAMKHYA, klasik hinduculuğun altı görüş *(darşana)* ya da okulundan birini belirten sanskritçe sözcük. Üstatları Kapila' ya göre dünya, *puruşa* (bilinç) ve *prakrti* (fenomenler evreni) tarafından oluşturulan iki gerçeklikten türemekte, fenomenler evreni de kendini, sattva (bilginin ışığı), raca (etkinlik) ve tamas (edilginlik ve olumsuzluk) gibi üç görünümle *(guna)* ortaya koyabilmektedir. Çözümleme, ayrım ve düşünme, gerçekliği cisimle ve duyu nesneleriyle aynı şey saymamıza yol açan bilgisizliği *(avidya)* yok etme deneyimiyle ulaşılmak istenen amaç, öz benliğin gerçekleştirilmesidir. Bu görüşlere bağlananlar bu özgürleştirici bilinç durumuna bu yaşamda *(civanmukta)* ya da bir başka yaşamda erişebilirler.

SAML a. (ar. *şaml*). *Esk.* **1.** Katılık, sertlik, diklik. **—2.** Kuruluk.

SAMLAH a. (ar. *şamlah*). *Esk.* **1.** Kulak deliği. **—2.** Kulak kiri.

SAMMA sıf. (ar. *şamma*). *Esk.* **1.** Sağır ve dilsiz. **—2.** Acımasız. **—3.** Sert, katı, som.
—Esk. anat. Onikiparmakbağırsağının mideye en yakın olan bölümü.

SAMMARTİNİ (Giuseppe), italyan obuacı ve besteci (Milano 1695 - Londra 1750). Milano'daki Teatro Regio'nun obuacısıydı, Paris'te üçlü sonatlarını yayımladı, sonra Londra'ya yerleşti (1728), orada çeşitli tiyatrolarda obua çaldı. 1736'da Wales prensinin orkestrasına girdi ve ölünceye kadar onun yanında çalıştı. Çok sayıda sonat ve konçerto vb. yazdı. Sammartini'nin üçlü sonatlarında, sürekli bas partisi, anlamlı bir melodi olmaya yüz tutmuş ve bu yapıtlar, üçlüye yaklaşmıştır. Kardeşi, kimi yapıtlarını Giuseppe adıyla yayımladığından, yapıtlarını kardeşininkilerden ayırmak zordur. —Kardeşi GIOVANNI BATTISTA (Milano 1700 ya da 1701 - *ay. y.* 1775), Milano'da birçok kilisenin capella yöneticiliğini yaptı ve bu kentin Filarmoni derneği'nin kurucuları arasında yer aldı (1758). J. Haydn'ın takdir ettiği Sammartini'nin Gluck'a ders verdiği ve 1770'te Milano'da önünde çalan Mozart'ı etkilediği sanılır. Çok verimli bir besteciydi. Dinsel yapıtlar (missalar, mezmurlar, magnificatlar, kantatlar, *Gesù bambino adorato dalli pastori* adlı oratoryo), lirik yapıtlar (*L'Ambizione superata dalla virtù,* 1734; *L'Agrippina, moglie di Tiberio,* 1743), özellikle de çalgı müziği yapıtları (yaklaşık 2 800 beste: 70 kadar senfoni, 20 dörtlü, pek çok üçlü, 17 konçerto, klavsen, keman ya da flüt için sayısız sonat, flüt için 23 ikili) besteledi. Milano okulunun başlıca temsilcisi sayılan Giovanni Battista özellikle senfoni alanında klasik çalgı üslubunun oluşumunda önemli rol oynamıştır.

SAMMARTİNO (Giuseppe), italyan heykelci (Napoli 1720 - *ay. y.* 1793). Napoli'deki Sansevero kilisesi'nde bulunan *Örtülü ölü İsa* (1753) adlı ünlü mermer heykelin yanı sıra, İsa'nın doğumunu canlandıran birçok kompozisyon (Napoli ve Münih müzeleri) gerçekleştirdi.

SÂMME sıf. (ar. *semm*'den *samme*). *Esk.* Zehirli: *Nebatat-i sâmme* (zehirli otlar, zehirli bitkiler).
◆ a. Zehirli hayvan.

SAMMİCHELİ (Michele), italyan mimar ve mühendis (Verona 1484 - *ay. y.* 1559). Verona'da ve özellikle Roma'da yetişti, yaklaşık 1510'da Orvieto katedrali'nin ustabaşısı oldu. 1526'da Clemens VII'nin isteği üzerine Papalık devletlerinin surlarını denetledi. 1527'de, Roma'nın yağmalanmasından sonra Verona'ya döndü, S. Bernardino'da Pellegrini capellası'nı ve özellikle, Bramante ve Raffaello (Pompei sarayı) geleneğinden esinlenen ve Roma'nın Antikçağ kaynaklarından beslenen karmaşık ve ağırbaşlı bir manierismoya doğru gelişen saraylar yaptı (Canossa ve Bevilacqua sarayları, 1530'a doğr.). Venedik'te özellikle Grimani sarayı'nı inşa etti (1556'dan sonra). Askeri mimar olarak Venedik Cumhuriyeti'ne verdiği hizmetler önemli ve niteliklidir: Verona'yı, Lido'yu, takımada adalarını, Zara'yı (Zadar 1534), Sebenico'yu (Šibenik) [1537] ve Levant' ta Kandiye'yi, Hanya'yı, Korfu'yu vb. müstahkem yapılarla donattı. Yardımcısı ve yeğeni GIAN GIROLAMO (Verona 1513 - Famagusta, Kıbrıs, 1558) da müstahkem yapılar konusunda uzmandı.

SAM MİRZA (Ebunnasr), iranlı şair ve yazar (Merage 1517 - İran Azerbaycanı, 1566). Safeviler'den Şah İsmail I'in oğlu. Çocuk yaşta Horasan valiliğine atandığından bu görevi kardeşi Tahmasp tarafından sürdürüldü. Ancak 1535'te Tahmasp'a karşı ayaklandı. Yenilince affedildiyse de, ikinci ayaklanması, Kahkaha kalesinde hapsedilmesiyle sonuçlandı ve burada öldü. Başlıca yapıtı yedi bölümden oluşan *Tuhfe-i Sâmî* adlı tezkiresidir. Tezkirenin altıncı bölümünde türk şairlerine de yer verilmiştir.

SAMMURAMAT → SEMİRAMİS.

SAM NEUA, Laos'ta kent, Hua Panh ilinin merkezi, dağlık bir bölgede; 2 600 nüf.

SAMNİT a. (fr. *samnite*). Antik. Tüylü bir zırh başlık, büyük dörtgen bir kalkan ve iki ucu keskin bir kılıçla donanmış gladyatör.

SAMNİTLER. Rom. tar. Samnium'da yerleşmiş, osk dili konuşan ve sabin asıllı italyan halkı. Genellikle göçebe çobanlıkla geçinen bu dağlılar yaradılıştan savaşçı insanlardı. Tarihte adlarına İ.Ö. V. yy.'da, Etrüskler'in geri çekilmesinden sonra Campania'ya yerleştikleri sırada rastlanır. Güçlü olmalarına rağmen sağlam ve birleşik bir devlet kuramadılar. İ.Ö. 343'ten başlayarak roma yayılmacılığının etkisi altında kaldılar: birbiri ardına dört savaş (343-341, 326-304, 298-291/290) gördüler, topraklarında koloniler kuruldu (Cales [334], Fregellae [328], Luceria, Sora, Aesernia [İsernia]). İ.Ö. 321'de Samnitler'in Caudium'da kazandığı zaferle hızı kesilen roma fethi İ.Ö. III. yy.'ın ortasında tamamlandı. Sosyal savaş sırasında (Praeneste, İ.Ö. 82-81) Samnitler hâlâ direnişten vazgeçmemişlerdi.

SAMNİUM. Tar. coğ. İtalya'nın ortasında dağlık bölge; Lazio, Campania, Apulia, Lucania ve Picenum arasında kalan Samnium'da Samnitler yaşardı.

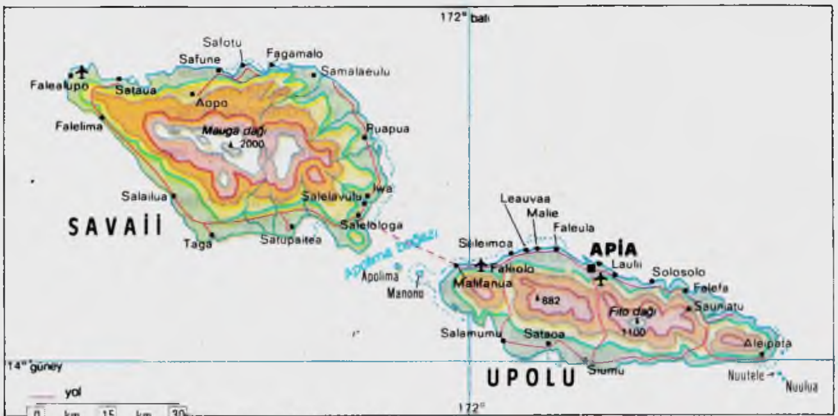
SAMO, slav hükümdar (öl. 658). Frank asıllıydı, tüccar sıfatıyla Orta Avrupa'ya gitti, Bohemya ve Moravya'daki slav kabilelerini Avarlar'a karşı ayaklandırdı (623'e doğr.) ve bir batı slav krallığı kurdu. 632 -633'te Dagobert I ile çatıştı. Kurduğu devlet, kendisiyle birlikte ortadan kalktı.

SAMOA, Okyanusya'da takımada, Polinezya'da, Ekvador'un G.'inde, siyasal olarak *Bağımsız Samoa devleti* (esk. *Batı Samoa adaları*) ve *Amerikan Samoaları* (*Doğu Samoa adaları* da denir) arasında bölüşülmüştür. Takımadada yaşayan halk malaya-polinezya dili konuşur. Siyasal ve törensel yaşamın merkezi olan köy, bir şefin *(matai)* otoritesi altındaki geniş evlerde yaşayan ailelerden oluşmuştur. Samoalılar'ın son derece hiyerarşik olan toplumsal ve siyasal örgütlenmesi (şeflerin tanrısal kökenli ve kutsal bir otorite ve kudrete sahip olduklarına inanılır) bir köy meclisini (hukuksal ve idari) içerir; daha büyük bir yönetim bölümünde ise bu yapı yüce şefin bir seçim kurulu tarafından başa getirilmesiyle ayırt edilir. Hıristiyanlaştırılmış olmalarına rağmen Samoalılar geleneksel tanrılarına inanmayı sürdürürler (Tagaloa).
—Tar. Kökleri çok eskiye dayanan Polinezyalılar'ın yaşadığı bu adalar, 1722'de Hollandalı Roggeveen tarafından keşfedildi, daha sonra Bougainville (1768) ve La Pérouse (1787) tarafından ziyaret edildi. Halk XIX. yy.'ın başında London Missionary Society tarafından hıristiyanlaştırıldı. Çin yolu üzerinde uğrak yerleri olarak kullanılan ve iç hindistancevizi bakımından zengin olan bu adalar, kısa sürede ABD'nin dikkatini çekti. ABD 1872'den itibaren Pago Pago koyunu kullanmaya başladı (1889' da burada bir deniz üssü kurdu). ABD'yi Büyük Britanya ve Almanya izledi. Amerikan ve alman filoları arasındaki şiddetli gerilimden ve filoların bir kısmını yok eden bir fırtınadan sonra, bu üç güç, 14 haziran 1889'da bir ortaklaşa egemenlik sisteminde anlaşmaya vardılar. On yıl sonra, Büyük Okyanus'ta ve Afrika'da başka yerleri ele geçiren Büyük Britanya hakkından vazgeçti ve Samoa adaları, batı bölümü Almanya'nın, doğu bölümü ABD' nin olmak üzere ikiye bölündü (1900). Almanya'ya ait adalar 1914'te yeni-zelandalı birlikler tarafından işgal edildi ve Yeni -Zelanda 1920'de Milletler cemiyeti'nden

manda hakkını elde etti; 1947'de, Birleşmiş milletler bunu, trusteeship olarak değiştirdi. 1 ocak 1962'de *Batı Samoa adaları*, gerçek anlamda bağımsız ilk Polinezya devleti haline geldi.

SAMOA *(Batı)*, Okyanusya'da ada devleti, Polinezya'da başlıca iki büyük ada (Savaii ve Upolu) ile birkaç adacıktan oluşur; 2 842 km²; 170 000 nüf. (1989). Başkenti *Apia*. Volkanik, dağlık, mercan resifleriyle çevrili bir adadır; sıcak ve nemli olan iklim, sık ve geniş bir orman örtüsü yaratmıştır. Bununla birlikte tepeler ve ovalar, hemen tümü polinezyalı olan halk tarafından iyi bir şekilde değerlendirilmiştir; yiyecek tarımı (taro, hint patatesi, ekmek ağacı, vb.) ve kısmen ticari amaçlı tarım işletmeleri (hindistancevizi ve kakao) bir aradadır; ama genellikle kakao ve hindistancevizi dışsatımı dışalımı karşılamaktan uzaktır. Bir köşede kalmış olmanın artırdığı iktisadi az gelişmişlik ve nüfus artışı sürekli bir göçe neden olmuştur.

SAMOA



—Tar. ve Anayas. huk. 1 ocak 1962'den başlayarak Samoa adaları, parlamenter biçimlerle yerel gelenekleri birleştiren bir anayasayla yönetilmektedir. Ülke bağımsızlığına kavuştuktan sonra yaşam boyu Devlet başkanı olarak atanan iki Devlet başkanından, hayatta kalan Malietoa Tanumafili II de ölünce, köy başkanlarını temsil eden 45 milletvekilinden oluşan Parlamento beş yıllık bir süre için yeni bir Başkan seçecektir. Başbakan, Parlamento tarafından seçilir. 1970'ten başlayarak Commonwealth'a katılan Batı Samoa adaları, 1976'dan itibaren Birleşmiş milletler'e üye olmuştur.

SAMOA *(Amerikan —'ları)*, Samoa takımadasının doğu bölümü, bazen *Doğu Samoa adaları* da denir; 197 km²; 46 773 nüf. (1990). Merkezi *Fagatogo*, ama başlıca yerleşmesi Pago Pago'dur. Geçim kaynağı hindistancevizi ve muz işletmeleriyle, biraz turizm ve ilkel balıkçılık olan Amerikan Samoaları'nın başlıca adaları, Tutuila (en büyüğü ve en kalabalığı), Tau, Ofu, Olosega ve Swains'dir.

—Tar. ve Anayas. huk. ABD kongresi tarafından 1929'da *Amerikan Samoaları*, adıyla tanınan bu ülke, ABD İçişleri bakanlığı'nca atanan bir vali tarafından yönetilir, halkı da amerikan vatandaşı sayılmazdı. İlk anayasası 1948'de hazırlandı, 1966'da yeni bir anayasa yürürlüğe konuldu. Bu anayasaya göre, 21 üyeli Temsilciler meclisi genel oyla oluşturulur, ayrıca geleneklere göre bir şefler meclisi tarafından 18 senatör seçilir. 1970'ten beri, yarı resmi bir delege Amerikan Samoaları'nı ABD kongresi'nde temsil etmektedir.

SAMOA a. Polinezya dili; özellikle Samoa adalarında yaklaşık 200 000 kişi tarafından konuşulur.

SAMOGİTİA, litvanya dilinde **Žemaičiai,** Baltık denizi kıyısında, Nyemen'in kuzeyi ve Kurzeme'nin güneyinde tarihi bölge. Samogitia, Schwertträger şövalyelerinin topraklarıyla (Livonya, Kurzeme) Töton şövalyelerinin toprakları (Prusya) arasında yer alıyordu.

SAMOKOV, Bulgaristan'da kent, İskır'ın yukarı çığırı kıyısında, Rila'nın eteğinde; 22 000 nüf. Yerel el sanatlarının (ağaç, keten) yerini bugün makine ve tekstil fabrikaları almıştır. Turizm ve kaplıca tedavisi (ılıca kaynakları) merkezi.

SAMOLUS a. Yaprakları tam ve almaşık, çiçekleri 5'li tipte beyaz, salkım ya da koçan halinde toplu, çiçek tacı yarı çan biçiminde olan çokyıllık otsu bitki. (Çuhaçiçeğigiller familyası.)

SAMORİ TURE, sudanlı hükümdar (Manyambaladougou, Gine, 1830 - N'Djolé, 1900). Kankan'dan Konyan'a gelmiş bir mandinga ailesinin çocuğudur. Genç yaşında ataları Diulalar gibi ticarete atıldı ve islamiyete döndü. Askeri yeteneği, ilk olarak yöresel savaşlarda ortaya çıktı. 1866'dan 1882'ye kadar Konyan'dan başlayarak, Yukarı Gine'ye, Kouroussa ve Kankan'dan Siguiri'ye, Ouassoulou ve Bure'ye yetkisini kabul ettirdi. Çeşitli geleneksel kantonların *(kafu)* önde gelenlerine saygılı geniş askeri hükümetler kurarak sağlam bir imparatorluk örgütledi. Diula ticaret ağı, ordunun silah ve at gereksinimini karşılıyordu. Samori, 1882'de yukarı Bamako'ya kadar Orta Nijer'i, sonra 1884'te Sierra Leone'nin içlerini işgal etti.

Nijer'e doğru yayılmasının başlangıcında, Fransızlar'la, 1882'de Kita yakınlarında, ardından da komutan Combes'in Bure'yi işgalinden sonra, 1885'te ilk çatışmalara girdi. Niagassola'yı kuşattı, ama albay Frey kuşatmayı yardı ve Samori'yi uzaklaştırdı. Kéniéba-Koura antlaşması'ndan (1886) ve Bissandougou'daki Péroz misyonundan (şubat-mart 1887) sonra, Kénédougou'nun Senufo krallığı'na rahatça saldırabilmek için Nijer'in sol yakasını ve Tinkisso'yu boşaltan Samori'nin karşısına, 1887 mayısından 1888 ağustosuna kadar boşu boşuna kuşatma altında tuttuğu güçlü Sikasso kalesi dikildi. Gallieni, mallarına el konmasından usanmış imparatorluk halklarını ayaklandırmak için bu fırsattan yararlandı. Samori isyanları bastırmak için uğraştı; 1889'da, imparatorluğu eski sınırlarına ulaştı, ama savaştan harap olmuştu. Albay Humbert 1891'de Kankan'ı işgal etti ve 1892'de Samori İmparatorluğu'nun göbeğinde, Bissandougou ve Kerouane'da iki karakol kurdu. O zaman Samori Fildişi Kıyısı'nda doğuya doğru geri çekildi; ama, kendisine modern silahların ulaştığı Freetown ve Monrovia yollarıyla bağlantısı kesildi. 1894'te Djimini'yi eline geçirdi. 1895'te Grand-Bassam'dan Kong'a doğru ilerleyen albay Monteil, onun birlikleriyle karşılaştı ve büyük bir bozguna uğradı. Samori Kong'u ele geçirmek, kara Volta'yı aşmak ve 1896'da Gondja'ya (Gana) boyun eğdirmek için bundan yararlandı. 1897'de Kong'u da yıkan oğlu Sarankenyi-Mori, Bouna isyanını aynı yıl bastırdı. Braulot kolonunun Sarankenyi-Mori tarafından Bouna'da kılıçtan geçirilmesi olayların bir sonuca ulaşmasını hızlandırdı. Samori, yeni eline geçirdiği yerleri bir kaç haftada boşalttı ve Konyan'a varmak üzere batıya doğru çekildi; 1898 eylülünde Guélémou'da yüzbaşı Gouraud tarafından yakalandı. Gabon'a sürgün edildi ve orada öldü.

SAMOS → SİSAM.

SAMOSATA, bugün **Samsat.** Tar. coğ. G.-D. Anadolu'da Kommagene bölgesinde kent. Fırat nehrinin B. kıyısında yer alan Samosata, Melitene, Komana, Hierakome, Tarsa ve Zeugma'yı bağlayan yolların kavşağında önemli bir merkezdi ve Fırat üzerindeki tüm ulaşımı denetliyordu. Yörede ele geçen buluntular, kentin tarihinin Tarihöncesi'ne değin indiğini gösterir. Bir asur karakolu konumunda olan yerleşme, Kommagene* krallığı'nın başkentiydi. Vespasianus döneminde buraya on altıncı roma lejyonu yerleştirildi. Ünlü yunanlı filozof Lukianos* burada doğdu (İ.S. 125'e doğr.). VII. yy.'da başlayan arap akınlarından sonra Sümeysat olarak anılmaya başladı.

—Arkeol. Yörede ilk araştırmalar Urfa kapısı denilen kesimde (1964) ve kalede (1967, 1970) gerçekleştirildi. Daha sonra Aşağı* Fırat kurtarma projesi kapsamında kazılara başlandı (1978). Bu çalışmaların önemli bir bölümünü, Atatürk baraji'nın göl suları altında kalan ve Samosata'nın teknolojik simgesi olarak nitelendirilen su yollarının incelenmesi oluşturdu. Nymphaios (Kâhta) çayının G. kıyısı ile Euphrates (Fırat) nehrinin B. kıyısını izleyen 40 km'lik su yolu dere yataklarını kemerlerle, yamaçları ise tonoz örtülü kanallar ve kayaya açılan tünellerle aşmaktaydı. Roma eyaletlerinde yaygınlaşan su iletim sistemlerinin önemli örneklerinden olan bu yapı, Bizans döneminde de kullanılmıştı.

Kenti meydana getiren höyükte Prof. Dr. Nimet Özgüç yönetiminde sürdürülen kazılarda Selçuklu, Bizans, Roma, Hellenistik, Demir çağı, Tunç çağları ve Son Bakırtaş dönemlerinden çeşitli seramikler, küçük buluntular (sikkeler, silindir ve damga mühürler, heykelcikler, iğneler, boncuklar) ele geçti. Höyüğün XIV. katmanında, saray olduğu sanılan (İ.Ö. XVIII. yy.) iri çakıl döşeli avlulu, duvarlarının iç yüzü siyah beyaz boyalı, freskli bir yapı ortaya çıkarıldı. Höyüğün ortasında yer alan ve "Mithridates sarayı" olarak adlandırılan mozaik tabanlı yapı, taht salonu olduğu sanılan büyük bir salonla, büyüklü, küçüklü çeşitli odalardan ve salonlardan oluşur. Duvarlar kırmızı, sarı renkli fresklerle kaplıdır. (→ Kayn.)

SAMOTHRAKE → SEMENDİREK.

Samothrake nikesi → SEMENDİREK ZAFERİ.

Samotlor, Rusya'da (Batı Sibirya'da), Ob vadisinde büyük ham petrol yatağı; burada çıkarılan petrol boruhatlarıyla Samara'ya, İrkutsk'a ve Ukrayna'nın Odesa limanına yollanır.

Samoyed köpeği, kuzey kutup bölgelerinde kızağa koşulan köpek ırkı. (Samoyed köpeği güçlü, zarif, genellikle beyaz renkli, sık ve uzun kıllı bir köpektir.)

SAMOYEDCE a. Ural ailesinden dil öbeği; Samoyedler tarafından konuşulur.

—ANSİKL. Samoyedce iki alt-öbeğe ayrılır: 1. Kanin yarımadasından Yenisey'in ağzına dek uzanan bölgede yurakın (yerli adı *nenets*) Taymıyr yarımadasında tavginin (yerli adı *nganasan*) ve Yenisey'in aşağı kesiminde Yenisey samoyedcesinin (yerli adı *enets*); oluşturduğu kuzey samoyedce. 2. Taz ve Ket arasında selkup ile bugün hemen hemen ortadan kalkmış bir



samoyed köpeği

Lauros-Giraudon



Samori Ture
Pierre Castagnez'in çizdiği portreden ayrıntı
Afrika ve Okyanusya sanatları müzesi, Paris

dil olan kamanın oluşturduğu güney samoyedce. Tüm bu diller arasında önemli ayrımlar bulunmasına karşın ünlü uyumu ve ikilin varlığı hepsinin ortak yanıdır.

SAMOYEDLER, Rusya'nın kuzey ormanlarında ve bataklık tundra bölgelerinde yaşayan Sibirya halkı. Sibirya'nın çeşitli yerlerine, Altay dağlarına, Obi ve Yenisey havzalarına yerleşmişlerdir. Nüfusları 30 000 civarındadır ve 4 gruba ayrılırlar: Yenisey'den Beyaz deniz'e kadar uzanan kıyı kesimlerinde, Yamolo-Nenets ve Nenets özerk bölgelerinde yaşayan Nenetsler, Nentsler ya da Yuraklar, Taymıyr bölgesindeki Nganasanlar ya da Tavgiler, Tobolsk bölgesinde yerleşik olarak yaşayan Ostyak Samoyedleri ya da Selkuplar, Yenisey bölgesindeki Enetsler. Samoyedler, geçim kaynaklarının temelini oluşturan ren geyiği yetiştiriciliğine dayanan göçebe bir yaşam sürdürür, balık ve av ürünleriyle (fok, beyaz balina, mors) beslenirler. Zengin bir sözlü edebiyatları vardır ve Ruslar tarafından hıristiyanlaştırılmışlarsa da, şaman ayinlerine devem ederler.

SAMOYLOVİÇ (İvan) [Hodorkovo, Jitomir bölgesinde ? - Tobolsk 1690], Doğu Ukrayna hetmanı (1672-1687). Hetmanları (özellikle Doroşenko) Osmanlılar tarafından desteklenen Batı Ukrayna'yı egemenliği altına almaya çalıştı. 1687'de görevden uzaklaştırıldı ve Sibirya'ya sürüldü.

SAMOYLOVİÇ (Aleksandr Nikolayeviç), rus türkolog (Nijni-Novgorod 1880 - ? 1938). Sen-Petersburg Üniversitesi doğu dilleri fakültesi'nde öğrenim gördü (1903). Doğu dilleri fakültesi doğu müzesi'nde yöneticilik yaptı (1911). Kırım'da Kırım tatarcası okuttu (1912); yerli türk lehçelerini, dil örneklerini inceledi; etnografya gereçleri topladı. Türkmencenin sorunlarını konu edindiği teziyle doktorasını verdi (1915). Petersburg Üniversitesi doğu dilleri fakültesi'nde türk-tatar edebiyatı profesörü oldu (1917). Petrograd Yaşayan doğu dilleri enstitüsü rektörlüğüne seçildi (1922). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler akademisi üyeliğine getirildi (1929). Türk dili, edebiyatı, tarihi, folkloru, etnografyası alanında pek çok ürün verdi: *Opıt kratkoy krımskotatarskoy grammatiki* (Kısa bir kırım tatar grameri denemesi, 1916), *Rukovodstvo dilya praktiçeskogo izuçeniya osmano-turetskogo yazıka* (Osmanlı türk dilini pratik olarak öğrenme kılavuzu, 1916), *Nekotoriye dopolneniya k klassifikatsii turetskiy yazıkov* (Türk dillerinin sınıflandırılması konusunda birkaç bütünleme, 1922), *Kratkaya uçebnaya grammatika osmansko-turetskogo yazıka* (Osmanlı türk dilinin kısa grameri, 1925). Türkler'de ad verme sorunu, haftanın günlerine verilen adlar, Afganistan nüfusunda türk ve moğol öğeleri, Kırım Tatarları'nın edebi dili tarihi, Altay-Sayan bölgesi türk boylarında islam kültürü etkisinin izleri, Altay Türkleri'nde kadın sözcükleri, türkmen edebiyat tarihi, Moğolistan'da bulunan türk yazıtları vb., bazı araştırmalarının konusunu oluşturdu.

SAMPAN a. (çince *sanpan*'dan). Asya ülkelerinde kullanılan, kürekle ya da boyna küreğiyle yürütülen, düz dipli tekne. (Sampanlar 80 tonilatoya kadar yük taşıyabilirler. Teknenin ortasında, altında yolcuların oturduğu ve geceleri yattığı bambudan örülmüş bir kümbet vardır. Genellikle her sampanda bir aile barınır. 10, 12, hatta kimi kez daha çok kürekçisi olan büyük sampanlarda, üzerine çok büyük boyutlu hasır bir yelken açılabilen tek bir direk bulunur.)

SAMPİ a. Arit. Aynı zamanda bir *san*'ı (6 nın dor dilindeki adı), hem de pi'yi (π) simgeleyen ve sol yana üste konan bir vurguyla 900 değerinde, sağ yana alta konan bir vurguyla 900 000 değerinde olan yunan harfi.

SAMPİERO d'ORNANO ya da **SAMPİERO CORSO** → ORNANO.

SAMPOT a. Tayland'da, Laos'da, Kampuçya'da, külot yerine sarılan kumaş parçası.

SAMPRASARANA a. (sanskritçe sözc.). Sesbil. Bir ünsüzle bir selenli arasında, önceden selenlinin üstlendiği hece merkezi işlevini üstlenen bir ünlünün gelişmesi. (Örn. *kral* sözcüğünün kimi durumlarda kıral biçiminde söylenmesiyle *ı*, *r* selenlisinin işlevini üstlenir.)

SAMPSON (William Thomas), amerikalı amiral (Palmyra, New York eyaleti, 1840 - Washington 1902). Naval Academy genel denetimciliği (1886-1890), deniz topçu sınıfı bölüm başkanlığı yaptı (1893 -1897), Batı Hint adaları filosunun komutanlığına getirilerek İspanya-ABD savaşı'na katıldı. Küba'da Santiago'da, Cervera komutasındaki ispanyol filosunu batırdı (1898) ve adanın İspanyollar tarafından boşaltılmasını örgütledi.

SAMRELER → PEARLAR.

SAMSA a. (fars. *senbūse*'den). Mutf. Baklava yufkasıyla hazırlanan bir tür hamur tatlısı.
—ANSİKL. Baklava yufkasının üzerine yağ gezdirildikten sonra ortasına dövülmüş ceviz, fındık vb. serpilir; yufka, oklavaya gevşekçe sarılır; elde edilen rulo, parmak uzunluğunda kesilip yağlanmış tepsiye yerleştirilir. Üzerine yağ gezdirildikten sonra fırında kızartılır ve üzerine şurup dökülür.

SAMSA ÇAVUŞ, türk akıncı (XIII.-XIV. yy.). Osmanlı İmparatorluğu'nun kurucusu Osman Bey Karacahisar'ı aldıktan sonra Sakarya ırmağının kuzey kesimine düzenlenen akınlara katıldı (1291). Yenişehir suyu ile Sakarya ırmağının birleştiği yere yapılan kalenin komutanlığını üstlendi. Bizans'a karşı düzenlenen akınlarda sürekli Osman Gazi'nin yanında yer aldı.

SAMSAM ya da **SAMSAME** a. (ar. *şamşām, şamşāme*). *Esk.* Keskin kılıç.
—Tar. Arap şairi Madikerib'in sağlamlığı ve keskinliği ile ün yapmış kılıcı. Söylentiye göre bu kılıç, Ad kavminden İbni Zi Keyfan'a aitti. Kılıç, şairin sağlığından başlayarak sırasıyla sahabeden Halit bin Sait el -Asi'ye, Suriye'nin fethi sırasında Halit'in yeğeni Sait'e, Cüheyne kabilesinden birine, yeniden Sait'e, sonra da abbasi halifesi Mehdi'ye (775-785) satıldı. Halife el -Vasık 845'te Kuran'ın yaratılmış olup olmadığı konusundaki bir tartışmada Ahmet el-Hazai'yi bu kılıçla öldürdü.

SAMSAMÜDDEVLE ABDÜRREZZAK HÜSEYİN, hintli yönetici ve tarihçi (Lahor 1700 - ? 1758). Ailesi ile birlikte Horasan'dan geldiği Hindistan'a yerleşti. Dekkan nizamı Asaf Cah tarafından Berar divanında görevlendirildi (1732). Asaf Cah'ın oğlu Nasır Ceng'in, babasına karşı giriştiği başarısız ayaklanmaya adı karıştığından görevinden alındı (1742). Bir süre sonra bağışlanarak yine Berar divanındaki görevine getirildi (1747). Nizam Asaf Cah'ın ardılları Nasır Ceng ve Besalet Ceng dönemlerinde de aynı görevde kaldı. Ülkesinde Fransızlar'ın bulunmasına karşı çıktığından fransız generali Bussy' nin askerleri tarafından öldürüldü. Ekber döneminden başlayarak kendi zamanına kadarki ünlü devlet adamlarının yaşamöykülerini içeren *Measır ül-ümera* adlı bir yapıtı vardır.

SAMSAMÜDDEVLE EBU KALİCAR, büveyhi hükümdar (962-998). Babası Adududdevle ölünce, "emürülümera" unvanıyla Büveyhiler'in başına geçti (983). On beş yıl süren saltanatı sırasında kendisine karşı ayaklanan ve çeşitli kentleri ele geçiren kardeşi Şerefüddevle'nin yanı sıra, Mervaniler'den Bâz ile savaşmak zorunda kaldı. Fars tahtına geçen Bahaüddevle ile giriştiği bir dizi savaş sonunda öldürüldü.

SAMSAMÜSSALTANA NECEF KULİ HAN Bahtiyari, bahtiyari kabilesi başkanı ve iranlı siyaset adamı (? 1852 - Tahran 1930). Babası Hüseyin Kuli Han, Isfahan genel valisi tarafından öldürülünce ayaklandı. Meşrutiyet yanlılarının da yardımıyla önce Isfahan'ı, ardından Tahran'ı ele geçirdi (1909). Muhammet Ali Şah'ın tahttan indirilmesinden sonra kurulan hükümette görev aldı. 1911'de hükümet başkanlığına getirildi. ABD'li danışmanının Rusya tarafından istenmemesi üzerine hükümeti düşürüldü. Şehzadeleri etkisi altında tutan Rusya'nın isteğiyle kurulan Vüsukuddevle hükümetini tanımadıysa da hükümet başkanlığını terk etmek zorunda kaldı. 1918'de yeniden hükümet kurdu. Ancak İran'daki yabancı çıkarlarına karşı önlem almaya kalkışınca hükümeti yeniden devrildi.



R. Michaud-Rapho

Huang Hı (Çin) üzerinde sampan

SAMSARA, yaşam, ölüm ve yeniden doğuş çevrimini belirten sanskritçe sözcük. Her insan, hayvan ve bitki için durmadan yinelenen bu çevrim, bu varlıklardan herbiri tam özgürlüğüne *(moksa)* kavuşacağı evrim derecesine ulaşıncaya kadar sürer.

SAMSAT, antik **Samosata,** G.-D. Anadolu bölgesinde Adıyaman iline bağlı ilçe; 11 451 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Samsat*, 2 458 nüf. (1990). Atatürk baraj gölü sınırları içinde kalan ilçe merkezi önceki yerinden 7 km K.'e taşınmıştır.

SAMSKARA, bir hindunun ana rahmine düşmesinden ölümüne kadar yaşamının her aşamasında düzenlenen, bölgelere, kastlara ve ailelere göre değişiklik gösteren bireysel ayinler.

Bu ayinler erkek çocuklar için daha büyük bir özenle hazırlanır. En yaygın 16 *samskara*'dan ilki doğum öncesinde düzenlenen *garbhadhana*'dır; bunu doğacak çocuğun erkek olmasının dilendiği *pumsavana*, doğumun güvenlik içinde geçmesinin istendiği *simantonnayana* izler. Çocukluk evresiyle ilgili birçok *samskara* vardır: Göbek kesme, ad verme, ilk kez güneşe çıkarılma, ilk kez katı yiyecek yedirme, saç kesme ve kulakları delme, alfabeyi öğrenme, traş olma, vb. Evlilik *samskara*'sı *vivaha* adını taşır. *Samskara*'ların sonuncusu cenaze töreni için düzenlenen *antyeshti*'dir.

SAMSØ, Danimarka takımadasında ada, Kattegat'ta, Sjælland adası ile Jylland arasında; 114 km²; 5 000 nüf. Başlıca kenti *Tranebjerg*. Tarımsal etkinlikler gerilerken, turizm gelişmektedir.

SAMSON, ibranice **Şimşon,** İsrail'in son hâkimlerinden biri (İ.Ö. XII. yy.'ın sonu). Filistiler'e karşı direnişin (Hâkimler XIII-XVI) ruhu olan Samson, Hercules'i andıran gücüyle ünlüydü; bir eşek çenekemiğiyle binden fazla Filistili'yi öldürdü ve tutuklu bulunduğu Gazze'den, kentin kapılarını rezelerinden çıkararak kaçtı. Ne var ki, filisti kadınlarına olan düşkünlüğü, onun mahvına yol açtı; bunların sonuncusu olan Dalila, Samson'un saçlarında gizli



Lauros-Giraudon

Samson aslanın ağzını açarken
Miroir de l'Humaine Salvation'un bir elyazmasından minyatür
Flandre, XV. yy.
Condé müzesi, Chantilly

olan gücünün (Yehova'ya adanmışlık işareti) [→ NEZRE* GİRME] sırrını onun ağzından aldı ve Samson uyuduğu bir sırada saçlarını tıraş ederek onu Filistiler'e teslim etti. Fakat, esir tutulduğu süre içinde Samson'un saçları yeniden uzadı; tanrı Dagan'ın (Tevrat'ta "Dagon" diye geçer) tapınağında yapılan şenliklerde, Filistiler onu, İsrail'e karşı zaferlerinin bir simgesi olarak teşhir ettikleri bir sırada (Hâkimler XVI, 4-13), tanrı vergisi gücüne yeniden kavuşmuş olan Samson, tapınağın sütunlarını yıktı ve çöken yapının altında düşmanlarıyla birlikte ezilip öldü. Hâkimler kitabının bu konuyla ilgili bölümleri, hikâye ve efsane türünden söylentilerle karışık basmakalıp anlatılardan oluşan bir popüler tarih niteliğindedir. Bu anlatılar, yahudi toplumunun o dönemdeki durumunu ve uygarlığını yansıtır. Hâkimler kitabının, Samson'un bir eşek çenekemiğiyle 1 000 Filisti'yi öldürdüğünü anlatan bölümü (XV, 15-17) üzerinde çok inceleme yapıldı. Mezopotamya'da, sapı bitümden ya da bir hayvan çenekemiğinden yapılmış çakmaktaşından oraklar bulundu.

—İkonogr. Kutsal Kitap kahramanı, roman döneme ait birçok sütun başlığı üzerinde ve G. de Siloé (Miraflores manastırı'nda Jean II'nin mezarı) ve Claude Lestocard (Paris'te, St-Etienne-du-Mont vaaz kürsüsü) gibi heykelciler tarafından betimlendi. Dalila ile olan şanssız serüveni, Mantegna, Cranach, G. Reni, Fiasella, Rubens, Van Dyck, Rembrandt, Steen, G. Moreau tarafından işlendi. Rouault, *Samson değirmentaşını çevirirken* (Los Angeles) adlı bir tablo gerçekleştirdi.

Samson ile Dalila, Camille Saint-Saëns'ın, konusunu Kutsal Kitap'tan aldığı 3 perdelik, 4 tablolu opera. Librettosunu Ferdinand Lemaire'in yazdığı yapıt ilk kez 1877'de almanca olarak Weimar'da, Liszt'in ön ayak olmasıyla sahnelendi. Fransızca olarak ilk kez 1890'da Rouen'da, Paris operası'nda ilk kez 1892'de oynandı. Kısmen Wagner' in *Tannhäuser*'ından esinlenen ve uzun bir yaratma sürecinden sonra yapıtını tamamlayan bestecinin, 12 lirik yapıtından yalnızca bu opera günümüzde de sahnelenir. Büyük koro bölümleriyle (İbraniler'in ağıtı) oratoryoya yaklaşan yapıtın 2. perdesindeki Samson ve Dalila'nın duosuyla, 3. perdesindeki sefahat sahnesi de ünlüdür.

SAMSONİT a. (fr. *samsonite;* Almanya'daki *Samson* maden ocağının adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal gümüş ve manganez antimon sülfür.

SAMSONOV (Aleksandr Vasilyeviç), rus general (Yekaterinoslav 1859 - Willenberg, günümüzde Wielbark, Olsztıyn voyvodalığı, 1914). Rus-Japon savaşı'na katıldıktan sonra 1914'te Doğu Prusya'da II. rus ordusuna komuta etti. Ağustosta Tannenberg*'de yenilgiye uğradı ve intihar etti.

SAMSOVA (Galina), rus asıllı kadın dansçı (Volgograd 1937). Solocu olarak girdiği (1956) Kiev operası'nda yıldız dansçılığa yükseldi (1958). 1961'de Kanada Ulusal balesi'ne geçti, aynı yıl kanadalı dansçı Alexander Ursuliak ile evlendi. Birinci Uluslararası Paris dans festivali'nde *Külkedisi*'nde unutulmaz bir başarı gösterdi (1963). Ertesi yıl London's Festival Ballet'a geçti, *Walpurgisnacht*'ın prömiyerinde dans etti ve *Peer Gynt*'ü yorumladı (1965). Daha sonra *The Unknown İsland* (Jack Carter'ın, 1969), *Dvorak Variations* (Ronald Hynd'ın, 1970) ve *Dansscape* (Walter Gore'un, 1972) adlı balelerde dans etti. London's Festival Ballet'ın sürekli "konuk dansçı"sı olarak, sonradan evlendiği dansçı André Prokovsky ile, New London Ballet adlı küçük topluluğu kurdu. Bu topluluk, ilk kez 1971 sonunda Trieste'de seyirci karşısına çıktı. A. Prokovsky'nin birçok balesini (*Bagatelles*, 1972; *Vespri*, 1973; *Piano Quartet*, 1973; *Simorgh*, 1975) yorumlayan Samsova, 1977'den sonra konuk sanatçı olarak sahneye çıktı (Royal Ballet).

SAMSU-İLUNA, Babil kralı (İ.Ö. 1750 -1712). İlerleyen Kasitler'i durdurdu (1741); ancak, Sümer'deki ayaklanmaları bastıramadı.

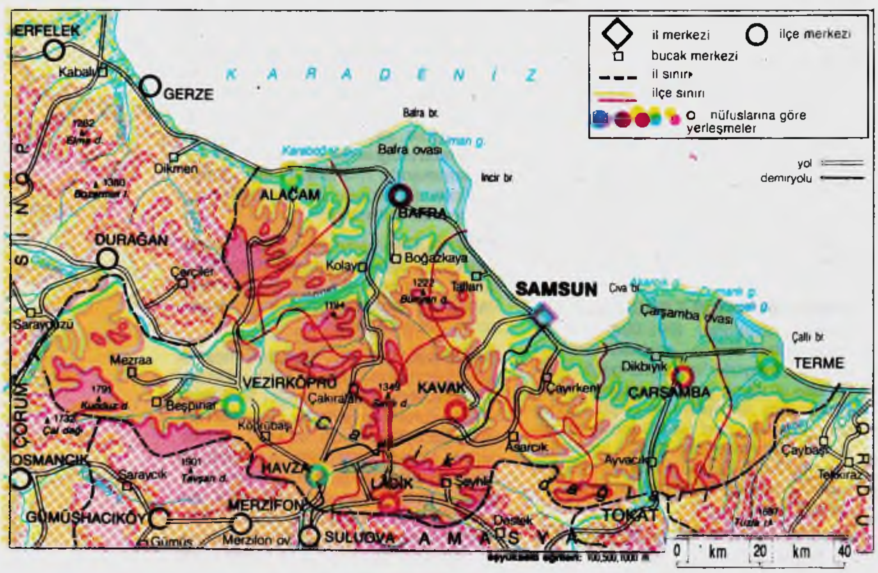
SAMSUN ya da **SANSUN** → SEKSON.

SAMSUN

SAMSUN (55), Orta Karadeniz bölümünde il; 1 158 400 nüf. (1990); 9 579 km²; merkez ilçe dışında 14 ilçe, 10 bucak, 882 köy. Merkezi *Samsun*, 303 979 nüf. (1990).

İl topraklarının büyük kesimi, Karadeniz kenar dağlarının iç ve kıyı sıraları ile kaplıdır. Daha yüksek ve birbirinden ayrı kütleler oluşturan iç sıraların başlıca dorukları, ilin G. sınırında yer alır (D.'da Akdağ 1 925 m, ortada Tavşan dağı 1 901 m, B.'da Kunduz dağı 1 791 m). Bunların K.'inde Lâdik'ten Durağan'a kadar bir çukur alan uzanır. K. Anadolu fay sisteminin belirlediği bu çukurluğu Tersakan ve Kuz çayları ile Kızılırmak'ın bir kesimi izler. Lâdik gölü de bu alanın D. kesimindedir. Canik dağlarının 1 500 m'yi aşmayan orta yükseklikteki B. kesimi ile Küre dağlarının D. uzantısı bu çukurluğu Karadeniz kıyılarından ayırır. Kıyıya doğru daha hafif eğimlerle alçalan bu dağları, Kızılırmak ve Yeşilırmak nehirleri dar ve gömük boğazlar içinde yararlar. Ama bu kesimde kıyıdan içeriye uzanan başlıca yol, Samsun yakınında denize dökülen Mert ırmağı vadisini izler. İl, kıyılarının özelliği ile dikkati çeker. Karadeniz kıyılarımızın en büyük iki deltası (Kızılırmak ve Yeşilırmak deltaları) il sınırları içinde kalır. Bafra ve Çarşamba ovaları olarak bilinen bu alüvyal düzlükler, önemli birer tarım alanıdır. İlin bu morfolojik birimleri yapısal bakımdan da farklı özellikler gösterir. Pontidler'in bir kesimi olan Canik ve Küre dağlarında en geniş yeri volkanik maddelerle de karışık Üst Kretase flysch'leri kaplar. K.'e devrik nispeten gevşek kıvrımlı bu oluşukları, kıyı boyunca dar bir şerit halinde Eosen ve Neojen çökelleri izler. G.'deki dağlık alan Anatolidler'in bir parçasıdır ve çok daha karmaşık bir yapı gösterir. Burada billurlu kayaçlardan ofiyolitlere, Paleozoyik'ten Neojen'e kadar çok çeşitli oluşuklar görülür. Bu iki dağlık birimi ayıran çukur alan, K. Anadolu fay sistemini oluşturan kırıklarla parçalanmış ve çok yüksek depremsellik gösteren bir kenet kuşağıdır. Bu kuşak boyunca Neojen tortulları ile kaplı bazı havzalar (Lâdik, Havza, Vezirköprü) birbirini izler. İlin kıyı kesiminde denizin etkisiyle kışlar ılık (Samsun ocak ort. 6,8 °C; ölçülen en düşük sıcaklık −9,8 °C), yazlar sıcaktır (Samsun ağustos ort. 23,1 °C). Çoğu soğuk mevsimde olmak üzere bol yağış düşer (yıllık yağış ort. Samsun 722 mm; Çarşamba 928 mm; Terme 975 mm). Kıyı dağlarının G.'inde karasal etkilerle kışlar şiddetlenir, yağış azalır (yıllık yağış ort. Havza 531 mm, Vezirköprü 491 mm). Bu farklılıklar bitki örtüsüne de yansır. K.'de Canik ve Küre dağlarında kayın, gürgen ve meşe türlerinden oluşan ormanlar geniş yer kaplar. Oysa dağların G.'indeki daha az yağışlı çukur alanda, orman çok daha az yer tutar ve nemcil türlerin yerini, düşük sıcaklık ve az yağışa uyan türler alır (sarıçam, kızılçam ve karaçam).

İl, Türkiye'nin en yoğun nüfuslanmış yörelerinden biridir. Ortalama yoğunluk (km²'ye 121 kişi) Türkiye ortalamasının iki katına yakındır. Buna karşılık nüfus artış oranı (1985-1990 döneminde ‰ 9) Türkiye ortalamasından çok daha azdır. Bu oran il merkezi dışındaki kasabalarda, Havza ve Ladik gibi ilçe merkezlerinde daha da düşüktür. Bu durum hızla gelişen il merkezine ve yurdun diğer büyük kentlerine yönelen iç göçlerin sonucudur. Nüfusun yarıdan fazlası (% 55) kırsal yerleşmelerde, kentsel nüfusun yarıdan çoğu da (% 58) il merkezinde yaşar. Verimli tarım alanlarının kenarında önemli birer yerel ticaret merkezi olan Bafra (65 600 nüf.) ve Çarşamba (38 863 nüf.) dışındaki ilçe merkezleri küçük birer kasabadır. Samsun, kıyı ve iç kesimlerinin değişik iklimi ile çeşitli ürünlerin yetiştirilmesine olanak sağlayan önemli bir tarım alanıdır. Ekili topraklar ilin % 35'ten çoğunu kaplar; bunun yarıdan çoğu (% 63) tahıllara ayrılmıştır. Yetiştirilen tahılların en önemlileri (iç kesimde) buğday, (kıyı kesiminde) mısır ve pirinçtir. Ayrıca tütün



(Türkiye üretiminin yaklaşık % 13'ü), şekerpancarı ve çeşitli sebzeler ile kıyı kesiminde fındık (Türkiye üretiminin % 8 kadarı) üretilir. Hayvancılık (özellikle koyun ve büyükbaş hayvan) ve hayvan ürünleriyle kıyıda balıkçılık kırsal kesimin önemli gelir kaynağıdır. İlin bilinen başlıca yeraltı kaynağı Çeltek linyitleridir. Sanayi fazla gelişmemiştir; başlıca kuruluşlar çeşitli besin sanayisi dalları, sigara, yem ve azot fabrikasıyla Karadeniz Bakır işletmeleri izabe tesisleri ve Lâdik çimento fabrikası'dır. Engebeliğin alçaldığı bir alanda yer alan il toprakları, Karadeniz kıyıları ile Anadolu'nun iç kesimleri arasında Antikçağ' dan beri önemli bir geçiş alanıdır. Bu geleneksel işlev günümüzde de sürmektedir. Samsun, yurdun diğer bölgelerine deniz, kara ve hava yoluyla (Samsun havalimanı) bağlıdır.

SAMSUN, antik **Amisos,** Orta Karadeniz bölümünde liman kenti, aynı addaki ilin merkezi; 303 979 nüf. (1990).

• COĞRAFYA. Bütün tarih boyunca Orta Karadeniz kıyılarını İç ve G.-D. Anadolu'ya bağlayan ve bu bölgelere bir iskele rolünü oynayan Samsun, bugünkü yerinde geçmişi ancak Ortaçağ'a kadar inen nispeten yeni bir kenttir. Antik Amisos'un kalıntıları, 1 km kadar K.-B.'da, yaklaşık 100 m yükseklikteki bir sırt üzerindedir. Günümüzde burada Samsun'un Karasamsun mahallesi yer alır. Kent, K.'de Kalyon burnu ile G.'de Mert ırmağının ağzı arasında geniş bir yay biçiminde uzanan bir koyun kenarında kurulmuştur. En eski yerleşme çekirdeği koyun orta kesimindedir. Samsun, buradan başlayarak zamanla bir yandan gerideki hafif eğimli yamaçlar üzerinde, bir yandan da koy boyunca K.'e ve G.'e doğru genişlemiştir. Kıyı boyunca çeşitli iskeleler ve koyun K.'inde Fener burnu yakınında dalgakıranlarla korunmuş yeni liman tesisleri yer alır. Elverişli konumu sayesinde, daha XX. yy. başlarında, Trabzon vilayetine bağlı Canik (Samsun) sancağının merkezi olduğu sırada 25 000 nüfuslu işlek bir ticaret merkezi olan kent, özellikle 50'li yıllardan başlayarak hızla kalabalıklaşmış, 1935'te 32 482 olan nüfusu 1950'de 44 019'a, 1960'ta 87 688'e, 1970'te 107 510'a, 1985'te 240 000'e ulaşmış, 1990'da ise 300 000'i aşan nüfusuyla bütün Karadeniz kıyılarımızın en büyük kenti durumuna gelmiştir. Bu hızlı gelişmede, bir ticaret merkezi ve liman olarak kentin işlevini kolaylaştıran, demiryolu ağına bağlanması, liman ve karayollarının düzenlenmesi, havaalanının yapımı ve yeni sanayi kuruluşları başlıca etken olmuştur. Bugün Samsun, aynı zamanda çeşitli öğretim kurumları ile (19 Mayıs üniversitesi) önemli bir kültür merkezidir. Kentte her yıl, Samsun 19 Mayıs Karadeniz fuarı adı ile bir fuar açılır.

• TARİH. Antikçağ'da Miletliler tarafından "Amisos" adıyla kurulan kent, İ.Ö. V. yy.'da Sinop (Sinope) ile Trabzon (Trapezus) arasında tek kullanımlı liman olarak Atinalılar'ın eline geçti ve adı Peiraeos (Pire) oldu. Daha sonra Persler'in (İ.Ö. 370) ve İskender İmparatorluğu'nun (İ.Ö. 334) egemenliğinde kaldı. Pontos krallığı'nın (İ.Ö. III. yy.), bu krallığı ortadan kaldıran Romalılar'ın (İ.Ö. I. yy.) yönetimine girdi. Roma İmparatorluğu ikiye bölününce (İ.S. 395), Bizans devletinin (Doğu Roma) payına düşen kent, yeniden Amisos adıyla bir piskoposluk merkezi oldu.

İslamlığın doğuşundan sonra arap ordularının saldırısına uğrayan kent, yıkılıp yağmalandı (863). Malazgirt zaferinin (1071) ardından Türkler'in "Canik" dedikleri Amisos'un fethiyle Danişmentliler görevlendirildi. Ancak, Danişment Gazi, Canik kuşatması sırasında yaralanarak öldü (1174). Kentin bir bölümünü ele geçiren Nizamettin Yağıbasan, burada bizans egemenliğindeki Amisos kalesinden bir ok atımı uzaklıkta bir türk kalesi (Kale mahallesi) kurdu (1158). Böylece Karadeniz kıyısında biri hıristiyan Amisos (gâvur Samsun ya da Karasamsun), öteki de müslüman Canik (Samsun) olmak üzere iki kent ortaya çıktı. Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II, ülkesini 11 oğlu arasında paylaştırdığında (1185) müslüman Samsun, hükümet merkezi Tokat olan Rüknettin Süleymanşah'ın payına düştü. Çok iyi berkitilmiş bir yer olan gâvur Samsun ise, önce Bizanslılar'ın, XIV. yy.'ın ilk yıllarından başlayarak da uzun süre Cenevizliler'in yönetiminde kaldı. Müslüman Samsun, Kösedağ* savaşı'ndan (1243) sonra sırasıyla İlhanlılar, Pervaneoğulları (1297), Candaroğulları (1322) ve Tacettinoğulları'nın (1348) denetimine girdi. Yıldırım Bayezit tarafından alındı (1393). Ancak, padişahın Rumeli'de uğraşmasından yararlanan Kubatoğulları'nın eline geçti (1395). Müslüman Samsun'u ikinci kez alan Yıldırım Bayezit, bulgar kralı Mihail Şişman'ın müslümanlığı kabul eden oğlu Aleksandr'ı (İskender Paşa) da buranın valiliğine getirdi (1398). Ankara* savaşı'ndan (1402) sonra Anadolu beyliklerini yeniden canlandıran Timur, müslüman Samsun'u Canik beylerinden Kubatoğulları'na verdi (1403). Timur Anadolu'dan çekilip gittikten sonra osmanlı şehzadesi Süleyman Çelebi, müslüman Samsun'u Kubatoğulları'ndan alarak Taşanoğlu Ahmet Bey'e verdi (1404). Süleyman Çelebi'nin İstanbul yolunda öldürülmesinden (1411) sonra toparlanıp güçlenen Kubatoğlu Cüneyt Bey, savaşta yenilgiye uğrattığı Taşanoğlu Ahmet Bey'i öldürerek müslüman Samsun ve yöresine egemen oldu (1414). Candaroğlu İsfendiyar Bey ile birleşen Tacettinoğlu Hüsamettin Hasan Bey, Samsun üzerine yürüyerek savaşta Cüneyt Bey'i öldürdü ve topraklarını ele geçirdi (1418). Ancak, daha sonra Karakoyunlular'ın Erzincan valisi Pir Ömer'le anlaşan İsfendiyar Bey, müslüman Samsun'u Hasan Bey'den alarak küçük oğlu Hızır Bey'i buranın valiliğine atadı. Fetret* devri'ne son veren Çelebi Mehmet I, osmanlı tahtında durumunu sağlamlaştırdıktan sonra Anadolu seferine çıktı. Her iki Samsun'u da fetheden Mehmet I, tek yönetim altında birleştirdiği kentin valiliğini Tacettinoğlu Hüsamettin Hasan Bey'e bırakırken, Canik yöresini de oğlu şehzade Murat'ın (sonradan Murat II) Amasya sancağına bağladı (1419). Murat II'nin cülusu sırasında (1421) çıkan karışıklıklardan yararlanarak Osmanlılar'a karşı ayaklanan Tacettinoğlu Hasan Bey'le kardeşi Mehmet Yavuz, bağımsızlıklarını ilan ettiler ve Samsun'da ortak bir yönetim kurdular. Canik bölgesini denetim altına almakla görevlendirilen Amasya sancakbeyi Lala Yörgüç Paşa, Samsun'u bir kez daha osmanlı topraklarına kattı (1428). Osmanlı yönetiminde Samsun, Canik bölgesinin merkezi olarak önce Amasya'ya, sonra da Sıvas'a (Paşa sancağı) bağlandı. Kentin ağırlık merkezi gâvur Samsun'dan müslüman Samsun'a geçerken, limanı da Sinop'un gölgesinde kaldı. Yavuz Sultan Selim döneminde kent, Trabzon ve Karahisar'la birlikte yeni oluşturulan Erzincan eyaletine bağlandı (1514). Mehmet III döneminde (1595-1603) Kazaklar'ın sürekli saldırısına uğrayarak büyük hasar gören Samsun kalesi, daha sonra onarılıp berkitildi ve içine yerleştirilen muhafızlarla denizden gelebilecek akınlara karşı kentin güvenliği sağlandı. XVIII. yy.'ın ilk yarısından başlayarak Samsun ile Karadeniz'in öteki limanları, özellikle Kırım arasında yapılan deniz ticareti kentin önemini artırdı. Ancak, Kırım'ın osmanlı denetiminden çıkmasından (1774) sonra bu ticaretin gerilemesi, Samsun'u olumsuz yönde etkiledi.

Yörede ıslahat amacına yönelik olarak konan yeni vergilerden hoşnut olmayan eşraftan bazı kişilerin desteğini kazanan Canikli Ali Paşa, yönetime karşı ayaklanıp Samsun'u işgal etti (1779). Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Çapanoğulları'ndan Cabbarzade Mustafa Bey, Caniklileri Kavak'ta yendikten (1780) sonra Samsun'la yöresinde dirlik ve düzeni yeniden kurdu. Bu kez de Alipaşazade Hüseyin Bey'le birleşen mütesellim Tayyar Paşa, Samsun'da ayaklanarak Çapanoğulları'nın yönetimindeki Amasya'yı ele geçirdi (1805). Ayaklanmacıların üzerine gönderilen Erzurum valisi Yusuf Ziya Paşa, Çapanoğulları'nın yardımıyla Tayyar Paşa kuvvetlerini Trabzon yakınlarında yendi. Alipaşazade yakalanarak idam edildi; Tayyar Paşa Anapa'ya kaçtı (1806).

XIX. yy.'ın ilk çeyreğinde valilerin bile üstünde bir güç kazanan canikli Hazinedaroğulları, Samsun ve yöresini denetimleri altına aldılar. Ancak Tanzimat'tan sonra etkisiz durumda kalan Hazinedaroğulları, özellikle yüzyılın ikinci yarısında kent ve yöredeki tüm nüfuzlarını yitirdiler. Bu arada, Karadeniz'in buharlı gemilere açılması ve Bafra ile yöresinde nitelikli tütün ekiminin başlaması, Samsun için yeni bir gelişim kaynağı oldu. Kentin türk nüfusu arttığı gibi, avrupalı tütün alıcıları ve çeşitli hammadde tüccarları da şehre yerleşmeye başladılar. İlk partisi 1864'te olmak üzere değişik zamanlarda kente Kafkaslar'dan gelen çerkez ve Bulgaristan'dan gelen tatar göçmenler yerleştirildi. 1869'da çıkan büyük bir yangında, kentin hemen tümü yandıysa da zengin bir ticaret merkezi olan Samsun çok çabuk kalkındı.

Birinci Dünya savaşı sırasında deniz ticareti felce uğradığı için ekonomik yönden büyük sıkıntılar çeken Samsun, rus savaş gemilerince 4 kez topa tutuldu; önemli ölçüde hasar gördü (1915). Savaşın son yıllarında yörede başlayan pontos rum çetelerinin etkinlikleri, kentte de oldukça büyük tedirginlik yarattı. Mondros* ateşkesi'nden sonra Samsun'a bir ingiliz birliği çıkarıldı (1918). Samsun limanına 3. Ordu müfettişi olarak ayak basan Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) [19 mayıs 1919], Anadolu'da Kurtuluş savaşı'nı başlatacak ve kent de bu özelliği nedeniyle ulusal savaşımın bir simgesi durumuna gelecekti.

XIX. yy. sonlarında Trabzon vilayetine bağlı bir mutasarrıflık olarak yönetilen Samsun, Cumhuriyet'ten sonra kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ VE MİMARLIK. İ.Ö. VII. yy.'da kurulan ve günümüzde Karasamsun olarak anılan Amisos*'tan yalnızca küçük buluntular vardır. Dündartepe* ve Tekkeköy kazıları ilçede tarihöncesi yerleşmelerin varlığını ortaya çıkarmıştır. Kent surlarından hiçbir kalıntı kalmamıştır. Türk dönemi yapıları çoğunlukla tek kubbeli, yalın örneklerdir. 1312 tarihli Yalı (Hocahayrettin) camisi, Sadık bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır. Kare planlı ana mekân, sekizgen kasnağa oturan, tonoz bingili bir kubbeyle örtülüdür. Kale camisi İlhanlılar döneminde Emir Timurtaş Paşa adına inşa edilmiş (1314), onarımlarla mescide dönüştürülmüştür. XIV. yy.'dan kalma bir ilhanlı yapısı olan Pazar camisi dikdörtgen planlı, ahşap çatılıdır (1819'da onarıldı). Şeyhseyitkutbettin camisi dikdörtgen planlı, ahşap çatılıdır, önünde L biçiminde son cemaat yeri vardır. G.'inde beşik tonoz örtülü, kare planlı türbe yer alır. Ka-



Samsun genel görünüm

Bénazet-Pix



peygamber **Samuel** Chartres katedrali'nin kuzey kapısındaki bir heykelden ayrıntı (XIII. yy.)

Reportagebild



Paul Anthony **Samuelson** (1970'te Nobel iktisat ödülü töreninde)



Avrupa **samuru** *(Mustela lutreola)*



yetiştirilmiş **samur**

re planlı küçük bir mescit ve türbeden oluşan İsababa camisi XV. yy. yapısıdır; 1895'te ve 1975-1976'da onarılmıştır. 1694'te Hatice bin Abdullah tarafından inşa ettirilen Hacıhatun camisi kesme taştan, kare planlı, tek kubbeli bir örnektir; duvarlar tuğla hatıllıdır. Kentin dikkati çeken en önemli anıtı Batumlu Hacı Ali Efendi'nin yaptırdığı (XVII. yy.) Büyük cami'dir. XIX. yy.'ın ikinci yarısında Abdülaziz'in annesi Pertevniyal Sultan tarafından onartıldığından 'Valide camisi' olarak da tanınır. Sarımsı renkte kesme taştan cami tek kubbeyle, son cemaat yeri beşik tonozlarla örtülüdür. Kubbe içi kalem işleri, ahşap minber yıldız ve madalyon motifleriyle süslüdür. Klasik osmanlı hanları planındaki Taş han'ın XVII. yy. sonlarında yapıldığı sanılmaktadır.

Avusturyalı heykelci H. Krippel'in yapıtı olan Atatürk anıtı'nın (1931) kaidesinde, Atatürk'ün Samsun'a çıkışı betimlenmiştir. Tunçtan heykelde Atatürk şaha kalkmış at üzerinde asker giysili olarak gösterilmiştir. Kurtuluş savaşı'ndaki dayanışmayı simgeleyen İlk adım anıtı Seçkin Viter'in eseridir (1969).

SAMSUN a. 80 mm ya da 100 mm boyunda, 8 mm çapında, yuvarlak kesitli, sert ya da yumuşak ve tatlı içimli, filtreli türk sigarası (lüks sigara olarak 100 mm'lik Samsun Gold; normal sigara olarak uzun [100 mm] ve kısa [80 mm] Samsun).

Samsun Arkeoloji ve etnografya müzesi, Samsun fuarı içinde açılan müze (1981). Burada Dündartepe, Tekkeköy, İkiztepe kazılarından elde edilen buluntular sergilenmektedir. Amisos'ta (Karasamsun) ortaya çıkarılan, dört mevsimi simgeleyen taban mozaiği ile 1,5 m boyunda, bronzdan atlet heykeli (Roma döneminden), müzenin önemli yapıtları arasındadır. Etnografya bölümünde Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden çeşitli yapıtlar bulunmaktadır.

Samsun Atatürk müzesi, Samsun fuarı'nın girişinde açılan müze (1968). Burada Atatürk'e ait çeşitli giysiler, silahlar ve yaşamına ilişkin fotoğraflar yer almaktadır.

SAMSUN dağı → DİLEK dağı.

Samsun havaalanı, Samsun ilinde, kent merkezine 4 km uzaklıkta, tarifesiz iç hat seferlerine açık havaalanı. Sivil amaçlarla kullanılan alan, 1958'de işletmeye açıldı. Alanın pist kapasitesi, yılda 8 760 iniş-kalkış; terminal kapasitesi 300 000 yolcudur. Ancak, gerçekleşen kullanım bu kapasitenin altında kalmaktadır.

Samsun Ondokuzmayıs müzesi, Atatürk'ün Samsun'a ilk çıkışında kaldığı Mıntıka palas oteli'nde açılan müze (1930). İki katlı yapının müze olarak düzenlenen üst katında Atatürk'ün çalışma odası, yatak odası, konferans salonu yer alır. Salonda Bandırma vapurunun maketi ile çeşitli fotoğraflar ve belgeler sergilenmektedir. Giriş katı, Atatürk'ün isteğiyle kitaplık olarak düzenlenmiştir.

SAMSUNCU ya da **SANSUNCU** → SEKSONCU.

SAMSUNCUBAŞI → SEKSONCUBAŞI.

Samsunspor kulübü, türk spor kulübü. Kırmızı-beyaz renklerle kuruldu (1965). Futbolda etkinlik gösteren kulüp 1969-1970 sezonunda Türkiye Birinci ligi'ne yükseldi. Ardından birkaç kez İkinci lig'e düşmesine karşın yeniden Birinci lig'e çıktı (1986-1987). 1988-1989 sezonunda Malatyaspor deplasmanına giden kulüp sporcuları önemli bir trafik kazası geçirdi. 1989-1990 sezonu sonunda İkinci lig'e düştü, 1990-1991'de Birinci lig'e çıktı. Sonra gene düştü. 1992-1993 sezonu sonunda yeniden Birinci lig'e yükseldi.

SAMT a. (ar. *şamt*). *Esk.* Susma, sessizlik, suskunluk.

—Tasav. Müridin, günah sayılan sözler söyleyebileceği kaygısıyla susması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Hz. Muhammet'in "İyi ve hayırlı sözler söyleyiniz ya da susunuz" anlamındaki hadisi, özellikle tasavvufta büyük önem taşır. Bu nedenle kıllet-ı kelam (az konuşma), tasavvufta sâlikin önem ve özenle uyması gereken bir edep sayılır. Tasavvufta, sözlü kötülüklere "dilin âfetleri" denir ve bunlardan titizlikle kaçınılır. Özellikle tekkelerde büyüklerin yanında susup dinlemeye büyük özen gösterilir.

SAMUDRAGUPTA, gupta hükümdarı (335-375'e doğr.). Büyük bir fatihti, imparatorluğunu Hindistan'ın büyük bir bölümüne yaydı (Bengal'den Madras'a kadar). Hatta söylentiye göre, Nepal ve Assam'a bile egemenliğini kabul ettirdi.

SAMUDRA-MATHANA, *yayıkta süt denizini çalkalama* anlamında sanskritçe sözcük. Destan metinlerinde, Cennet taamının hazırlanışını anlatan efsane.

■**SAMUEL** ya da **ŞEMUEL,** peygamber ve İsrail hâkimler'inin sonuncusu (İ.Ö. XI. yy.). İbraniler monarşisinin kurulmasında önemli bir rol oynadı. Uzun süre çocukları olmayan bir ana babanın oğluydu, annesi tarafından Silo'daki Yehova tapınağı'nın hizmetine adandı ve çocukluğunu bu tapınakta geçirdi. Vaftizci Yahya'nın doğumu ve çocukluğu üzerine İncil'de anlatılan öyküler ile Samuel'in doğumu ve çocukluğu üzerine Kutsal Kitap'ta nakledilen söylentiler arasında bir benzerlik vardır.

SAMUEL ABRAVAYA (Marmaralı) → MARMARALI (Samuel Abravaya).

Samuel'in kitapları, Samuel'in bu iki kitabı, başlangıçta yunan Ebdomekonta ve latin Vulgata'nın krallar kitabıyla birleştirilerek tek bir yapıt oluşturuyordu. İsrail monarşisinin kökenlerinden Davut'un hükümdarlığının sonuna kadar uzanan bir dönemi kapsayan bu kitaplarda üç kişi önemli bir yer tutar: hâkimlerin sonuncusu Samuel, ilk kral Şaul ve İbraniler devletinin kurucusu Davut. İ.Ö. VII. yy.'da kaleme alınan ve kesin biçimlerine VI. yy.'da, Sürgün döneminde kavuşan bu hikâyelerde bir dizi efsanevi, hajiyografik ve tarihsel gelenek bir araya getirilmiştir.

■**SAMUELSON** (Paul Anthony), amerikalı iktisatçı (Gary, İndiana, 1915). 1944-45'te, MİT (Massachusetts İnstitute of Technology) laboratuvarlarında ilk uçaksavar bilgisayarlarının yapımına katıldı. 1947'de MİT'de iktisat kürsüsü başkanı oldu. İktisat bilimine matematiksel formülleştirme yönteminin katkısını sağlayan *Foundations of Economics Analysis* (İktisadi analizin temelleri) [1947] adlı büyük yapıtıyla ün kazandı. Öbür yapıtları: *Economics* (İktisat) [1948], *Readings in Economics* (İktisadi yazılar) [1952]. Samuelson, Keynes' in bazı tezlerini benimsemekle birlikte, daha çok yeniklasik teorileri savunur. (1970'te Nobel iktisat ödülü.)

SAMUİL, Bulgaristan çarı (997-1014). Bizans İmparatorluğu'nun amansız düşmanıydı. Tuna Bulgaristanı'nı yeniden fethetmeyi, Basileios II'yi yenmeyi (986) ve hemen hemen bütün Balkan yarımadasını ele geçirmeyi başardı; ama 996'dan itibaren bir dizi ağır yenilgiye uğradı.

■**SAMUR** a. (ar. *semmur*). **1.** Sansargiller familyasından üç hayvanın (*Martes zibellina*, Avrupa samuru [*Mustela lutreola*] ve Amerika samuru [*M. vison*]) ortak adı. (Eşanl. VİZON.) **—2.** Bu hayvanların kürkü.

◆ sıf. **1.** Samur postundan yapılmış olan şey için kullanılır. **—2.** *Samur kaşlı*, kaşları yumuşak ve gür olan kimse için kullanılır.

—Kürkç. *Samur kürk*, sincap ya da sansarın kafa derisiyle yapılan kürk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Martes zibellina*, Sibirya, Moğolistan ve Mançurya'nın kozalaklı ormanlarında yaşar. İpeksi, sık, kışın yazdan daha güzel olan kürkü için aranır. Öldürdüğü omurgalılar ve küçük kemiricilerle beslenir, leş yemez. Sınırlarını iyice belirlediği belli bir toprak parçasında yaşar ve yeraltı yuvasını buraya yapar. Yerleşik olmakla birlikte çok sert kışlarda göç eder; çünkü kış uykusuna yatmaz. Soyu hemen hemen kurumak üzereyken günümüzde yetiştirilmekte ve korunmaktadır.

Avrupa ve Amerika samurları, yabanıl yaşamlarında, dere ve bataklık kenarlarında dolaşır, buralarda hem karada, hem suda avlanır (kurbağalar, balıklar, kemiriciler, kuşlar), bir ağaç kovuğunda ya da terk edilmiş bir yeraltı ininde barınırlar. Amerika samuru, hem Amerika'da hem Avrasya'da yetiştirilir; beslenen bu hayvan yeniden yabanıl yaşama dönebilir (özellikle İskandinavya'da).

Amerika ve Avrupa samuru oldukça zıt iklimlere (sözgelimi kışları soğuk, yazları oldukça sıcak iklimli yerlere) alışabilirse de sürekli sıcaklık ve kuraklık kürkünün kalitesini bozar. Samurlar 10 ayda bir üreyebilirler: samur yetiştirilen yerlerde, erkek samur 3-5 dişiyi döllеyebilir; dişiler, ilkbaharda, bir batında ortalama 4-5 yavru yapar. Yabanıl samurun kürkü kahverengi olduğundan, birçok ayıklanma gerçekleştirilerek dört temel renkten doğan bir dizi renk elde edildi: beyaz, siyahımsı kahverengi, soluk kahverengi ve gri. Yetiştirilen samur yavruları, postları olgunlaşınca öldürülür. Samurlar ancak çok büyük titizlik ve sabırla yetiştirilebilir; hayvanlar parmaklıklı kafeslere yerleştirilir ve yanlarına içecek konur. Samurlara bakacak kişilerin çok dikkatli olması gerekir: çünkü çok saldırgan olurlar. Erişkin samur her gün 200 g et (balık, mezhaba altürünleri vb.) ve biraz da pişmiş tahıl yer. Belli başlı samur kürkleri arasında, Amerika'da üretilen "Emba" ve "Black-glama", İskandinav ülkelerinde üretilen "Saga", Rusya'da üretilen "Norka" sayılabilir. Samur kürklerin değeri, dünya üretimine, pazar talebine ve işleme tekniğine göre değişir. Samurun bacakları, boğazı, sağrısı ve kuyruğu da değerlendirilir.

—Kürkç. Samur, kraliyet ailelerinin elbiselerinde kullanılan en tanınmış kürktür. En güzel deriler Sibirya'nın en soğuk yörelerinden elde edilir. Kuş tüyüne benzeyen hafif tüyleri, deriye bir bütünlük sağlamasının yanı sıra kürkü hafif, sıcak ve ipeksi yapar. En aranılan renkleri gümüş mavi, kahverengi gibi koyu renklerdir. Amerikan samurlarından çok seyrek de olsa doğal renkleriyle kullanılan kürkler elde edilir. Samur kürk genellikle koyu kahverengiye boyanır.

■**SAMURAY** a. (japonca *samurai, samurau,* hizmet etmek'ten). Bir daimyo'nun (derebeyi) hizmetindeki savaşçı.

—ANSİKL. Merkezileşmemiş derebeylik döneminde (XVII. yy.'dan önce) samurayların çoğu, çarpışmalarda daimyolarının yanında yer alan çiftçilerdi: bağlılıklarına karşılık, ücretlerini pirinç olarak alırlardı. Ayrıca kendilerine iki kılıç taşıma ayrıcalığı tanınmıştı. Ateşli silahların ortaya çıkmasından ve hisarların inşa edilmesinden sonra samuraylar daimyonun şatosunda gerçek bir saray erkânı oluşturdular. Böylece, sadece silahşörlük yapan askeri bir kastın *(buke)* üyeleri olan samuraylar ile köylüler arasındaki farklılaşma daha da belirginleşti. Tokugavalar'ın başa geçmesini izleyen uzun barış yılları, samurayları asalak bir sınıf haline getirdi. Ama şiddetli milliyetçilikleri, askeri eğitimleri ve sınıflarının gerilemesine yol açan şoguna besledikleri kin, samurayların imparatorluğun yeniden kurulmasında ön safta yer almalarına yol açtı. İmparatorluğun yeniden kurulması 1868'de tamamlanınca, modern teknikleri ilk benimseyenler samuraylar oldu. Samuraylar, *buşido* ("savaşçıların yolu") adı verilen şeref yasasına körü körüne uymak zorundaydılar.

SAMUT sıf. (ar. *samūt*). *Esk.* **1.** Sürekli susan, suskun. **—2.** Az konuşan, az söz söyleyen.

SAMUT PRAKAN, Tayland'da kent, ilk merkezi, Bangkok'un G.'inde; 46 600 nüf. — *Samut Prakan ili*, 1 004 km²; 465 900 nüf.

SAMUT SAHON, Tayland'da liman kenti, il merkezi, Tayland körfezi kıyısında, Tha Çin'in ağzında; 33 600 nüf. Çeltik tarlaları. Balıkçılık. — *Samut Sahon ili*, 872 km², 250 000 nüf.

SAMUT SONGHRAM, Tayland'da liman kenti, il merkezi, Bangkok'un G.-B.'sında; 23 600 nüf. Ticaret merkezi. Balıkçılık. — *Samut Songhram ili*, 417 km²; 193 700 nüf.

Samye, tibetçe **bSam-yas,** Tibet'in en eski manastırlarından biri (VIII. yy.), Lasa'nın 50 km G.-D.'sunda. Efsaneye göre buddhacılık Padma Sambhava'nın bu manastırı, kral Srong-btsan-sgam-po ile karşılaştığı yerde kurmasıyla Tibet'e girmiştir. Bir mandala* olarak tasarlanan manastır kompleksi, tahkimli duvarlarla korunmuştur. Dünyanın ekseni sayılan büyük tapınağın çevresinde dört ana yönde dört çörten yükselir. Dört katın her birinin, geleneğe göre, çeşitli ülkelerden (Tibet, Çin, Hotan ve Hindistan) inşaatçılar tarafından yapıldığı söylenir. Büyük tapınağın yanı sıra ek tapınaklarda ve kitaplıkta da resim ve heykel hazineleri yer alır.

SAMYELİ a. (ar. *semum*, sam ve türkç. *yel*'den). Yaz mevsiminin en sıcak günlerini kapsayan dönemde, genellikle G. yönlerinden, zaman zaman esen sıcak, kuru ve tozlu rüzgâra halk dilinde verilen ad.
—ANSİKL. Büyük Sahra'nın K. kesimindeki hava kütlelerinin, elverişli basınç şartları altında K.'e ilerlemesiyle oluşur. Benzer kökenli rüzgârlar, Akdeniz ülkelerinde çeşitli yerel adlarla bilinir. Takvimlere göre samyelinin esme olasılığının olduğu dönemin başlangıcı (evvel-i bâd-ı semum) genellikle 3 temmuz, sona erdiği tarih de (ahir-i bâd-ı semum) 20 ağustostur.

SAN a. **1.** Ün, şan, şöhret. **—2.** Kişi adlarının önüne ya da sonuna getirilen saygı ya da belirtme sözü, unvan.

-SAN sıf. (fars. *-sân*). *Esk.* Kelime sonlarına gelerek "benzer, andırır" anlamlarıyla bileşikler yapar: *yek-san* (bir gibi, düz).

SAN, Polonya'nın güney-doğusunda ırmak, Vistül'ün kolu (sağ kıyıdan); 444 km. Ukrayna sınırında, Beskidler'den doğar. Dağlık kesimindeki yatağı, dar boğazlarla aştığı Beskidler arasında çok büklümlüdür; ova kesimindeki yatağı Przemysil'de başlar; San burada, Sandomierz havzasına girer: Roztocze yükseltilerinden doğan küçük kollar alarak bu havzanın doğu kenarını akaçlar ve Sandomierz'in K.-D.'sunda Vistül'e kavuşur. Çok düzensiz olan rejimi, düzenleme havuzları ve hidroelektrik tesisleri sayesinde biraz düzene sokulmuştur.

SAN, Mali'de kent, Bani kıyısında, aynı adlı çevrenin yönetim merkezi, Segu bölgesinde; 30 772 nüf. (1987).

San savaşları (1914-15), önce, eylül-kasım 1914'te Galiçya*'nın ele geçirilmesiyle sonuçlanan rus saldırısına; sonra da, haziran 1915'te, Mackensen ordularının Gorlice ve Dunajec'te gerçekleştirdikleri yarma harekâtının ardından nehri geçmek için yaptıkları başarılı muharebelere verilen ad.

SANA adl. Tekil ikinci kişi adılı SEN'in yönelme durumu. (→ SEN.)

SANÂ, Yemen'in başkenti, iç platoda, 2 350 m yükseltide; 500 000 nüf. (1991). Kent, 1819'dan beri ortak bir sur içinde yer alan, birbirinden iyice ayrılmış iki bölümden oluşur; D.'da iç içe evlerden oluşan, eski arap kenti; B.'da çok sayıda bahçesiyle daha dağınık türk ve yahudi kenti. Pazar ve el sanatları merkezi.

SANAAT → SINAAT.

SANACIK çoğl. a. (türkç. *sancak*'ın ar. kurallara göre yapılan çoğl. *sanacık*). *Esk.* Sancaklar.

SANADİD çoğl. a. (ar. *şındıd*'ın çoğl. *şanadid*). *Esk.* **1.** Başkanlar, liderler, ileri gelenler. **—2.** *Sanadid-i Arab*, Cahiliye devri Arapları'nın ileri gelenleri, liderleri, büyükleri.
—Kur. tar. *Sanadid-i bektaşıyan*, yeniçeri ağalarına verilen lakaplardan biri.
—Tar. *Sanadid-i arap*, Cahiliye* devrinde önde gelen arap büyüklerine verilen lakap.

SANADİK çoğl. a. (ar. *şunduk*'un çoğl. *şanadik*). *Esk.* Sandıklar.

SANAGA, Kamerun'un başlıca ırmağı, Bonny koyuna (Gine körfezi) dökülür; 520 km. Suları Şari'ye akan Logone'yle aynı yerden doğan Sanaga, sol kıyıdan Lom'u ve sağ kıyıdan da Mbam'ı alarak büyür. Edea'dan geçer ve platodan çıktıktan sonra Nyong'la birlikte bir delta oluşturarak Atlas okyanusu'na dökülür. Edea üstünde bir hidroelektrik tesis kuruludur; elli km kadar akış yukarısında ikinci bir tesis kurulmaktadır.

SANAL a. **1.** Arit. *Bir z=a+ib karmaşık sayısının sanal kısmı*, Im (*z*) ile gösterilen ve *b* ye eşit olan gerçek sayı. **—2.** *Arı* ya da *sırf sanal*, $z = ib$ biçimindeki karmaşık sayı. (Gerçek kısmı sıfırdır.)
—Geom. Noktaların hiçbiri gerçek koordinatlı olmayan kimi konikler (çemberler, elipsler) ve ikilenikler (koniler, elipsoitler) için kullanılır. || *Sanal eleman* ya da *nokta*, karmaşıklaştırılmış bir uzayın, kendi karmaşıklaştırması içine daldırılmış olarak göz önüne alınan ve ilk gerçek uzaya ait olmayan elemanı ya da noktası. (Koordinat değiştirimi formüllerinin, sanal noktalara ve sonsuzdaki noktalara da uygulandığını göz önüne alma koşuluyla [Staudt'ın dile getirdiği itirazın zıddına] bu kavram koordinat eksenlerinin seçiminden bağımsızdır.)

SAN AGUSTÍN, Kolombiya'da, Cordillera central'da, Neiva'nın G.'inde köy.
—Arkeol. San Agustín bölgesinde çok sayıda arkeolojik kalıntı yer alır. Bunlar arasında en ilgi çekeni heykeller (insan ya da hayvan biçiminde tek parça taş heykeller) ve mezarlardır (taş mezar tümsekleri, yanda bir odası bulunan kuyu mezarlar, taş ya da ağaç lahitler, urnalar). Bu buluntu yerlerinde önemli ölçüde taş aletler ve seramik eşya da ele geçti. Bu gömme usullerinin, heykel ve çanak çömleğin çeşitliliğinden de anlaşıldığı gibi, San Agustín kültürü yaklaşık İ.Ö. 200 yılından XVI. yy'a dek uzanan birçok evreye ayrılmış olmalıdır. La Estación gibi birçok yerleşmede, çok yakın zamanlara kadar fazla tanınmayan konut topluluklarında kazı yapıldı. Bu yerleşmeler, yuvarlak ya da oval planlı evlerden, ya bir tören evi, ya başkanın ya da şamanın konutu olduğu sanılan daha büyük bir yapıdan oluşmaktaydı.

SAN ANDRÉS, Antiller denizi'nde Kolombiya'ya bağlı ada, Nikaragua açıklarında, Providencia adasıyla birlikte bir "intendancia" oluşturur; 14 400 nüf. Hindistancevizi ve kopra; turunçgil üretimi.

SAN ANGELO, ABD'de (Texas) kent, Edwards platosunun K.'inde; 73 200 nüf. Bir hayvan, tahıl ve pamuk üretimi bölgesinin merkezi; yün pazarı.

SAN ANTONİO, Küba'nın batı ucunu oluşturan burun, Yucatán boğazı kıyısında.

SAN ANTONİO, Şili'de liman kenti, Büyük Okyanus kıyısında, Valparaíso'nun G.'inde; 68 500 nüf. Balıkçılık. Kimya sanayisi. Bakır dışsatımı. Turizm merkezi.

SAN ANTONİO, ABD'de kent (Texas), San Antonio ırmağı kıyısında; 935 933 nüf. (1990). 1718'de ispanyol kolonların (1744'te yapılan, 1794'e tahkim edilen Alamo kilisesi) kurduğu kent hızla büyüdü (nüfusu 1920'de ancak 161 400'dü). Bölgedeki beş büyük askeri üs ve turizm sayesinde canlılık kazanan San Antonio'da, birkaç yıldır sanayi etkinlikleri (elektronik, besin, çimento fabrikası) gelişmektedir. Üniversite ve araştırma enstitüsü. —Yakınlarında XVIII. yy.'dan kalma eski ispanyol misyonları.

SAN ANTONİO DEL TÁCHİRA, Venezuela'da (Táchira eyaleti) kent, Kolombiya sınırında, San Cristóbal yakınında; 20 300 nüf. Ticaret merkezi (serbest bölge).

SANAT, -tı a. (ar. *san'at*). **1.** Herhangi bir etkinliğin ya da bir işin yapılmasıyla ilgili yöntemlerin, bilgilerin ve kuralların tümü: *Sanatınızın sırrını söyler misiniz? Usta fotoğrafçı öğretti bana bu sanatımı.* **—2.** Gözetilmesi gerekli kurallar, yöntemler bütünü olarak kabul edilen her türlü etkinlik, her türlü davranış biçimi: *Sevmek, düşünmek, yaşamak bir sanattır.* **—3.** Bir şey yapmak için gerekli beceri, yetenek, yeti (çoğunlukla alaysamalı): *Güçlüklerden sıyrılma sanatını iyi bilir. Yalan söyleme sanatında üstüne yoktur.* **—4.** Bir işi, bir zevki, üstün bir estetik duyguyu yansıtacak biçimde gerçekleştirme biçimi: *Konuşma, hitabet sanatı. Bir buketi sanatla düzenlemek.* **—5.** Bir ülkenin, bir bölgenin, bir dönemin artistik yapıtlarının tümü: *İtalyan sanatı. Osmanlı sanatı.* **—6.** Belli bir grupta toplanabilen sanat yapıtlarının ayırıcı özelliği: *Rembrandt'ın sanatı. İzlenimci sanat.* **—7.** Tamlayan olarak, estetik özellikleriyle bir sanatçının elinden çıktığını belli eden her türlü nesneyi, resim, heykel, mimarlık, gravür vb. yapıtlarına bağlı olan bir şeyi bunlara ilgi duyan bir kimseyi belirtir: *Sanat yapıtı. Sanat kitabı. Sanat eleştirmeni.* **—8.** Dekoratif ya da uygulamalı sanatların çeşitli alanlarında yüksek nitelikli bir üretimin standartlarını koruyan mesleklerden her biri, zanaat, sınaat: *Herhangi bir sanatınız var mı?*



S. Held

Sanâ. kentten ve surlardan bir görünüm

Giraudon



samuray İtço Hanabusa'nın suluboya bir deseninden ayrıntı (*özel kol.*)

San Agustín *Mesita A* heykelleri

S. Held



Sanat okulları. **—9.** *Sanat koruyucusu,* sırf sanat zevki için bir sanatçıya, bir uygulayıcıya, bir bilim adamına, bir araştırma kurumuna parasal yardımda bulunan kimse. **—10.** *Dram sanatı,* sahnede oynanmak için hazırlanmış yapıtların, bunların oynanmasını sağlayan sanatsal yöntemlerin ve tekniklerin tümü.

—Ed. Edebiyat yapıtına anlam derinliği ya da anlatım güzelliği katmak için yararlanılan uygulama alanı: *Anlam* sanatları, söz* sanatları.* || *Şiir sanatı,* şiirsel yaratının belli başlı karakterlerini belirleyen ve şiir yazma yöntemlerini öğreten, manzum ya da düzyazı olarak kaleme alınmış birçok öğretici yapıtın adı. || *Sanat için sanat (l'Art pour l'art),* Benjamin Constant tarafından *Journal*'inde (1804) kullanılan, sonra Victor Cousin (*Cours d'histoire de la philosophie,* 1828) tarafından benimsenen, edebiyat tarihçileri tarafından önparnasçı hareketi nitelendirmek için kullanılan deyim. ("Sanat sanat içindir ve hiçbir amacı yoktur; her amaç sanatı soysuzlaştırır" diye yazar B. Constant. Önparnasçı hareket ideolojik ve toplumsal bir romantizme, dolayısıyla tarihe ve yazarın bağımlılığına, ayrıca bir özelliğin anlatılmasına ve kişinin kendi kendinden söz etmesine karşıydı. Buradan hareket ederek sanatta erişilmez bir mutlak olarak görülen biçimin vurgulanmasına öncelik tanındı ve aynı nedenle estetik bir model ve kendine hâkimiyet örneği olarak klasik Antikçağ seçildi. Şairin artık amacı ilham ve haykırışlar değildir; dışa dönük bir yaratıcı olarak "tüm yetilerini kusursuz kullanmayı bilecek" [Mallarmé] ve bu sayede "cüretli ve sabırla işlenmiş imgelerle" düşlerini ortaya koyacaktır [*l'Art,* 1865]. Yazı yazmak kendi dışında bir amacı olmayan bir temrindir, şiir de kapalı bir nesne, bir biblo, eşsiz bir ustalığın ürünüdür: değişmez biçimli şiirlerin -sone- ve büyük efsanelerin en basmakalıp biçimlerinde kullanılması [Leconte de Lisle] bu anlayıştan kaynaklanır.)

—Tiyat. *Sanat yönetmeni,* genel anlamda reklam ajansı, TV gibi kitle iletişim araçlarının ya da geniş halk kesimlerine dönük çalışmaların (film, oyun, seçim propagandası vb.) sanatsal yanlarını yönlendirip denetleyen, uygulamanın bir bütünlüğünden sorumlu kimse. (Görev alanı ve işlevi her ülkeye ya da çalıştığı kuruma göre farklıdır Türkiye'de henüz yaygınlaşmamış bir meslek olan sanat yönetmenliği yerine göre yapımcı, animatör, rejisör, dramaturg, koordinatör, müdür karşılığı olarak da kullanılmaktadır.) [*Art director* de denir.] || *Genel sanat yönetmeni,* devlet ya da şehir tiyatrosu gibi ödenekli tiyatrolarda sanat etkinliklerini düzenleme, oyuncuların seçimi ve repartuvarın saptanması, ayrıca bütün idari, teknik ve sanatsal işlerin eşgüdüm içinde yürütülmesi gibi etkinliklerden birinci derecede sorumlu olan kişi. (*Sanat yöneticisi* de denir.)

—Topbil. *Sanat toplumbilimi,* toplumsal, siyasal, ekonomik ve dinsel koşulların ve değerlerin, sanatsal üretim üzerindeki ve bu üretimin toplumsal tutumlar üzerindeki etkisinin incelenmesi. (Sanatçının, çevresinin ve sanat yapıtı karşısındaki topluluğun incelenmesi de bu alan içinde yer alır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ **sanatlar** çoğl. a. **1.** Ortaçağ'da, okullarda ve üniversitelerde okutulan çeşitli ders kolları. ("Serbest sanatlar" da denilen sanatlar, *trivium* [gramer, retorik, diyalektik] ve *quadrivium* [aritmetik, geometri, astronomi, müzik] olmak üzere iki bölüme ayrılırdı. Terim, daha dar bir anlamda, *mekanik sanatlar*'ın tersine, zihinsel çalışmanın ağır bastığı bilim kollarını belirtirdi. "Sanatlar sözcüğü, öğretici [*Retorik sanatları* vb.] ya da öğretimin çerçevesi içinde kalan kitapların başlığında yer alırdı. Jehan le Teinturier d'Arras'nın Martianus Capella'nın bir alegorisinden esinlenen *Mariage des Sept Arts* [Yedi sanatın uzlaşması] adlı yapıtı [XIII. yy.], kültürün iki geleneğini uzlaştırmak için Gramer, Mantık, Retorik üçlüsüyle dinsel erdemleri aynı düzeye getirir. Henry d'Andely' nin *La Bataille des Sept Arts*'ı [Yedi sanatın çatışması] Orléans ve Poitiers üniversiteleri arasındaki çatışmaları anlatır [XIII. yy. başı]. Serbest sanatların çeşitli sanatsal dillerle ilk tasvirleri, Karolenjler dönemine kadar uzanır Alegorik figürün yanında kimi zaman bir Antikçağ bilgesi de yer alır: Chartres katedrali'nin taç kapısındaki Pythagoras'ın Müziği ve Aristoteles'in Diyalektiği gibi. Laon katedrali'nin batı cephesinde, gülpencerenin bulunduğu kattaki aylamalarda yedi alegori yer alır. 1500'e doğru, bu yedi alegoriden dördü, Puy katedrali'nin eki olan bir salonun duvarlarına, hâlâ Ortaçağ anlayışı içinde resmedilmiştir) **—2.** *Mekanik sanatlar,* Ortaçağ'da, özellikle el emeği ya da makine kullanımını gerektiren sanatlar. || *Plastik sanatlar,* resim ve heykel gibi, biçimleri, hacimleri üreten ya da taklit eden sanatlar. || *Süsleme sanatları* → SÜSLEME.

—ANSİKL. Antikçağ'dan günümüze kadar "sanat" sözcüğünün art arda edindiği anlamlar, insan oğlunun gerçekleştirdiği ürünlerin, doğanın ürünlerine oranla belirlenmesini sağlayan teknik ustalık ile duyular aracılığıyla algıladığımız nesneleri, bir beğeni yargısına göre seçip kademeleştirmeye yönelen özel duygu arasındaki ayrılmanın sonuçlarıdır.

sanat anlayışları

• *Teknik ve bilgi.* Sanat anlamına gelen latince *ars* ile yunanca *tekhne,* etimoloji açısından şu aynı anlamı taşır: pratik kurallarla belirlenmiş bir zanaatı uygulama. Platon ve Aristoteles gibi yunan düşünürler, sanat sözcüğünü bu anlamda ve genişleterek kullanırlar. Aristoteles, "Sanat *(tekhne),* doğru bir akılyürütmeye dayanan ve insanın bir yaratış ortaya koymasını sağlayabilen bir yetenektir" der (*Nikomakhos ahlakı* [Ethika nikomakheia] 6, 4). Bundan ötürü bu filozoflar, sanatı düşündüklerinde, hem dokumacıyı, dülgeri ya da ok atıcıyı hem de ressamı, mimarı ve şairi göz önüne alırlar. Demek ki, sanatçı ile zanaatkâr arasında ayrım olmadığı gibi toplumsal üretim içinde, teknik nesneler ile sanat nesneleri arasında bir kopukluk da yoktur. Ne var ki, geleneksel toplumlar gibi Antikçağ'da bazı yaratıcıların (Pheidias, Apelles...) sanat yeteneğini biliyor ve sanat yapıtlarının güzelliğini anlıyordu.

Sanat, bu ilk anlamda, zihinsel bir etkinliği, bir bilgiyi de belirtir: sanatsal yaratış, doğal yaratıştan farklıdır, ustalık esinin karşıtıdır ve kural, sanatı, alışkanlıkla yapılan işten kurtarır. Sanat ile bilgi arasındaki bu ilişkiler, düşünce serbestliğine dayanan "serbest sanatlar" (gramer, retorik, diyalektik, geometri, müzik, aritmetik, astronomi) ile derin bilgiler gerektirmeyen "mekanik sanatlar"ın, yani el sanatlarının birbirinden ayırt edilmesiyle, Ortaçağ boyunca da sürdü. Bu bağdaştırma, Rönesans'ta da bozulmadı. Leonardo da Vinci ve Dürer, sanatı, evrene ilişkin bir bilgi çeşidi olarak gördüler. Üstelik, XV. yy.'da, Yunanlılar'ın ve aristotelesçilerin doğayı taklit *(mimesis)* anlayışının ortaya çıkması ve perspektif tekniklerinin de gelişmesi, yaratma ediminin düşünsel yanını daha da pekiştirdi.

• *Anlatım ve yargı* XVIII. ve XIX. yy.'ların sanayi devrimi, bu bağıntıları değişikliğe uğratacaktı. Nitekim Kant, *Yargı gücünün eleştirisi*'nde (Kritik der Urteilskraft) [1790], bir yandan sanat ile bilgiyi ("insanın hüneri olarak sanat, bilimden, pratik yeti kuramsal yetiden ne kadar farklıysa, o kadar farklıdır"), öte yandan sanat ile tekniği ("sanat, zanaattan da farklıdır: sanatın özgür, zanaatın paraya bağlı olduğu söylenir") birbirinden ayırt etti. Hegel ise, sanatı, dünyada dışlaşan tinin ilk uğrağı olarak ele aldı ve sanatın, duyusal bilgi ile tinsel bilgi arasında yer aldığını ileri sürdü. Resmi, heykeli, mimarlığı, müziği ve dansı kapsayan "güzel sanatlar" kavramı da bu dönemde ortaya çıktı. Nietzsche, *Tragedyanın doğuşu*'nda (Die Geburt der Tragödie) [1872], sanatın, doğanın kendisine özgü estetik etkinliğe, biçimler yaratan hayata dayandığını ileri sürdü. Nietzsche'ye göre, sanatın özü, belli türden bir yalandadır. Bu, hayata kara çalmaya yönelen idealist bir yutturmaca değil, yaşamı iyiye doğru değiştirerek yaşanır duruma getiren bir yalandır. Nietzsche şöyle yazar: "Doğrular yüzünden ölmemek için elimizde sanat var [...]". "Sanat nasıl mı doğar? Bilgiye bir deva olarak doğar. Yaşam, ancak sanatın yanıltmaları sayesinde yaşanabilir hale gelir" *(Tragedyanın doğuşu).*

Böylece, zihinsel bir yaratış haline gelen sanat, genellikle toplumsal üretimden ve özellikle teknik nesnelerden koptu. Sanat artık, toplumsal ilişkilerin ve imalat dünyasına olan bağıntının zayıfladığını gösteren bir belirtiydi. Böylece sanat, duygu (duyumdan da beceriden de farklıdır), esin (bilimsel olmayan bir bilgi çeşidini belirtir), beğeni yargısı (seyircileri, nesnelerle işlevsel ya da çıkar gözetmez bağıntı kurmalarına göre sınıflandırır) ve anlatım (sanat yapıtının, hem eşyanın ne olduğunu hem de sanatçının kişiliğini ortaya döken özel bir alan olmasını sağlar) gibi yeni kavramlar ortaya koydu. Kültürün özel bir alanı olarak sanat, "sanat için sanat", akademik ve kuralcı geleneğe, romantik ruha, izlenimcilerdeki el değmemiş bakış inancına kaynaklık ettiği gibi, XIX. yy.'ın sonunda ve XX. yy.'ın başında sanat yapıtının özerkliğini ortaya koyan biçimsel araştırmalara da zemin hazırladı.

• *Nesne ve istek.* Bu estetikleştirici ve figüratif anlayış bugün de geçerli olmasına rağmen, iki büyük sanat akımı karşısında gerilemek zorunda kaldı. Bunlardan birincisi, güzel ile yararlı, sanat ile bilgi, kültürlü seçkinler ile yığınlar arasında ilintiler yaratarak sanat nesnesi ile sanayi nesnesi arasındaki kopuşa karşı çıktı. Arts and Crafts'tan çizime, sanayi estetiğinden Bauhaus'a kadar, modern kentlerimizde olduğu gibi sanayinin ürettiği nesnelerde de sanat ile yaşamı birleştirmek sözkonusuydu. Sanat bu yoldan, genel mübadele sisteminin içine doğrudan doğruya girdi; estetik artı-değer nicelendirilebilir hale geldi. Artık sanatı, piyasadan ayırmak olanaksızdı. Algısal ve toplumsal mekânımızdaki biçimsel ve resimsel kurucu öğe, sanatçının elinden kaçtı, ama zanaatkârın ve hatta işçinin değil, tasarımcının, yani reklamcının, renk uzmanının, çizim danışmanın, şehircinin eline geçti.

İkinci akım ise, XIX. yy.'da benimsenmiş başlıca temel ilkeleri yıktı. Soyut sanatla figürü bozdu, gerçeküstücü sanatla konuyu başkalaşıma uğrattı, pop artla nesneleri parçaladı, kinetik sanatla ışığı ayrıştırdı, siyasal sanatla toplumsal anlamları eleştiriden geçirdi. Buna koşut olarak çağdaş öncü sanatçılar, yeni maddeler, yeni gereçler, yeni fırçalar aradı: kavram, saptama, jest ve sanatçının kendi bedeni bile bu tür resim araçları oldu. Bu durum, sanat sözcüğünün anlamında büyük değişiklere yol açtı: affekt ve istek, duygunun ve anlatımının yerini aldı, olumsuzlanan ya da ötesine geçilen toplumsal hayal gücü ürünü, esini kapladı. Doğadan başka bir şey olan sanat, günümüzde, çoğunlukla, kültürün tersi olarak, karşı kültür olarak ortaya çıktı.

sanat toplumbilimi

Sanat toplumbilimi, XIX. yy.'da, idealist ve olgucu sanat felsefelerinden doğdu. Hegel, sanat biçimleri ile bunların tinsel özleri arasındaki bağıntıları geniş bir tarihsel çerçeve içinde ele aldı ve sanat yapıtı ile bir dönemin fikirleri arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesine zemin hazırladı. Nitekim bu ilişki, M. J. Guyau'nun, sanatı, insanlar arasında daha zengin bir iletişim ve daha derin bir dayanışmayı ha-

zırlayan evrensel bir dil olarak düşünmesine yol açtı.

Ruh ve dünya görüşü kavramlarının XX. yy.'da G. Lukács ve L. Goldmann'ın marxçı araştırmalarında da ortaya çıktığı görülür. Nitekim Goldmann, Racine'in tiyatrosunun oluşumunu, yalnızlık, siyasete karışmama ve mutlakla karşı karşıya kalma gibi öğelere dayanan janseniusçu görüşten yola çıkarak açıkladı ve bu görüşün, her açıdan XVIII. yy. katolik burjuvazisinin egemen görüşüne karşıt olduğunu ileri sürdü. Sanat, teknik ve toplum bağıntılarına ilişkin simgeci ya da kültürcü kuramlarda da, sanat toplumbilimindeki geniş yayılmacılığa yönelen eğilim ağır bastı. Buna göre, sanat, ideolojiyi, konuşulan dili ve mamul nesnelerin işlevsel yanını aşan kolektif zihinsel yapıları, iletişim tarzlarını ya da uygarlık biçimlerini içeriyordu.

İndirgemeci eğilim ise, sanatın, çevreyle ve sanatçının yaşadığı dönemle koşullanmış olduğunu ileri sürdü. Örneğin Taine'e göre "sanat yapıtı, genel düşünüş biçimiyle ve çevreye dayanan törelerle belirlenmiş"ti. Darwin'e göre, çevreye uyarlanmamızı sağlayan davranışlarımız doğal ayıklanmaya nasıl bağlıysa, Taine göre de sanat yapıtı, toplumun "ayıklaması"na öyle bağlıydı. Ama Taine, toplumbilimin özgüllüğünü henüz kavramadığı için, coğrafi, iklimsel ve toplumsal belirlemelerin hepsini aynı kefeye koydu.

XX. yy.'da, Plehanov ve Jdanov gibi bazı marxçı kuramcılar, sanat ile toplum arasındaki yansıma görüşünü savundular ve bir sanat yapıtının devrimci gücünün, komünist toplumsal gerçeğe uygunluğunda bulunduğunu ileri sürdüler. Marcuse, sanatsal biçimin, bir başına devrimci olabileceğini ileri sürerek bu teze karşı çıktı ve "bu bakımdan, Baudelaire'in ve Rimbaud'nun şiirinde, Brecht'in didaktik piyeslerinden daha fazla bir yıkıcı potansiyel bulunduğu söylenebilir" dedi.

Günümüzde, sanat toplumbilimi, kuramsal olmaktan çok uygulamalıdır. Başlıca araştırma konuları da şunlardır: bir dönemin, bir ya da birçok sanatçısının yapıtlarında kullanılan figüratif kodun çözülmesi, kültür nesnelerinin üretimini ve tüketimini denetim altında tutan kurumların incelenmesi, sanat yapıtlarına sahip olma tarzlarının irdelenmesi, sanat yaratışının temelinde bulunan estetik alanların ve toplumsal imgelem dünyasının tanımlanması. P. Francastel, sanatta toplumsal -olanı aramayan, ama sanatı toplumsal gerçekliğe özgül bir yaklaşma tarzı olarak gören ilk kuramcılardan biridir ve şöyle der: "Sanat, edinilmiş tasarımları saptamayı ve iletmeyi sağlamakla kalmaz, ama yeni tasarımların bulunmasını da sağlar. Sanat, iletişim değil, kurmadır; dil değil, anlam sistemidir."

J. Baudrillard gibi bilginler, tüketim toplumbilimi alanında çalışarak, galerinin, reklamın, lider grupların, modanın vb., işlevini ve sanat piyasasının temelindeki gösterge sistemlerini araştırdılar. P. Bourdieu ise, beğeni yargılarımızın ve estetik seçimlerimizin, yaşama üsluplarını ve tarzlarını belirlediğini ileri sürdü. Ona göre, "beğeni, kişinin kendisini belli bir yere koymasının ve belli bir yere konulmasının ilkesidir. Beğeniler (yani açık tercihler), kaçınılmaz bir farkın pratik ortaya konuşlarıdır".

Demek ki, çağdaş sanat toplumbilimi, sanatın bireysel ya da kolektif özüyle uğraşmaz, ama J. Duvignaud'nun dediği gibi "imgelem dünyasının kolektif yaşamımıza köksalışının biçimlerini bulmaya" çalışır. Bu biçimler de, çeşitli toplumsal çerçeveler içinde, sanatın işlevi ve yaratıcı tavırlar ele alınarak kavranabilir. Bu doğrultudaki sanat etnolojisi çalışmaları (M. Leiris, M. Griaule, J. Laude), R. Bastide'in deyişiyle, "kolektif duyarlığın başkalaşımlarını, tarihsel imgelem dünyasının düşlerini ve sınıflama sistemlerindeki çeşitlenmeleri" kavrama olanağını sağlamaktadır.

sanat piyasası

Sanat yapıtlarının açık artırmayla satılması, Antikçağ'da, daha İ.Ö. 146'da uygulanmıştı. Nitekim, L. Mummius'un Yunanistan'dan getirdiği ganimet, bu yolla dağıldı ve Romalılar, kral Attalos'un satın almak istediği Aristeides'in bir resmine böylece sahip oldular. Fransa'da, açık arttırma satışlarından sorumlu sergent'ların yerini XVI. yy.'da bugünkü commisaire -priseur'lerin manevi ataları olan juré-pri -seur'ler aldı. Resimli kataloglarla yapılan ve çok sayıda sanatseverin ve tüccarın gelmesini sağlayan büyük satışlar, XVIII. yy.'dan başlayarak gerçekleşti. Tablo tüccarları dönemi, daha geç başladı. Çünkü, genellikle, atölyeden alıcıya satış yapılıyordu. Daha XVI. yy.'da sanat yapıtlarını ve antika eşyayı satan uluslararası büyük firmalar (Waeller, Jon, Bruyn, Musson, ve özellikle Forchoudtlar) Anvers'de kuruldu ve Avusturya'da da bu tür birçok firma ortaya çıktı. Bu dönemde, onlarca belçikalı ressam, yalnızca ihracat için çalışıyordu. Fransa'da XVIII. yy.'da, büyük tüccarlar, Watteau'nun dostu olan Gersaint, Mariette ve Lebrun'dür. Resim ticareti, Paris'te özellikle Notre-Dame köprüsü üstünde yapılıyordu.

Bugünkü haliyle sanat piyasası, 1880 yıllarında ortaya çıktı. İzlenimcilerin başlıca tüccarı olan Durand-Ruel, bir ressamın üretimini tekeline alıyor, bu ressamı sözleşme yaparak aylıkla kendine bağlıyor, resimleri için sergiler düzenliyor, galerisini finanse etmek için yabancı sermayeye başvuruyor ve yabancı ülkelerde (örneğin, 1886'da New York'ta) şubeler açıyordu. Modern resmin yaygınlaşmasında büyük rol oynamış olan Vollard, bu işe 1892' de başladı. Bu arada, Fransa'da, Georges Petit, Clovis Sagot, Bernheimlar ve Paul Rosenberg'i; Londra'da, Ackermann, Barnett ve Sotheby'i; Amerika'da, Duveen, Samuelson, Brummer ve Seligmann'ı saymak gerekir.

Günümüzde, sanat piyasası, satış yerlerinin ve hatta galerilerin çerçevesini aştı. Basın dünyasından olduğu gibi kitle haberleşme araçlarından da yararlanan geniş bir reklam sistemi, galerilerin yerini aldı. Kataloglar, sanat kitapları, televizyon yayınları, bienaller ve fuarlar gibi uluslararası gösteriler, sanat ürünlerinin dağılımını, alıcıların ilgisinin artmasını ve talebin çoğalmasını sağladı. Bu koşullarda, eski sanat piyasası, zamansız fiyat artışları olmayan sağlam bir değer olarak kaldı: eski sanatçıların "saygınlığının geri verilmesi", göreli olarak denetlenen fiyat farklarına yol açabildi ancak.

Oysa buna karşılık, çağdaş sanat piyasasında, tüccar ve hatta koleksiyoncu, spekülatör olmaya eğilim gösterdi. Çünkü herhangi bir tablo beğenildiği için değil de, para edeceği için satın alınmaktadır artık. Tanınmamış ressamlar üzerine hesaplar yapılmakta, arzı azaltmak ve fiyatları yükseltmek için tablo stoku yapılmakta, modanın ilerisine geçerek koleksiyonunu ya da galerisini daha da değerlendirmek için sanatçılardan üsluplarını değiştirmeleri istenmektedir.

Özgün yapıtlar piyasasının yanı sıra, XIX. yy. "sınai sanatı"ndan bu yana, ucuz malzeme kullanarak tabloları ve heykelleri çoğaltan bir seri üretim de ortaya çıktı (mulajlar, tuval üzerine fotoğraflar vb.). Bundan ötürü, çağdaş piyasa, herhangi bir karalamaya değer kazandıran sanatçı imzası ile fiyatların düşmesini sağlayan seri üretim arasında gidip gelmektedir. Bununla birlikte, profesyonel ressamlar, şu ya da bu ölçüde yapay olarak yaratılmış "yıldızlar"a destek olan bir piyasanın dışında kalıyorlar. Üstelik, ressamların gittikçe artan sayıları ve birçok yabancı resim akımının (özellikle ABD'de) ortaya çıkması, yeni sanatçıların, aşırı üretimini satmakta büyük güçlük çeken piyasaya girmesini engelliyor.

sanat tarihi ve sanat eleştirisi

Uzun zaman, sanatçıların yaşamöyküleriyle sınırlı kalmış olan sanat tarihi, yöntemsel temelleri, XVIII. yy.'daki arkeolojik keşiflerden sonra ortaya konan yeni bir bilim dalıdır. XIX. yy.'da ileri sürülen ve eleştirel düşüncenin evrimiyle pekişen müze ve kültür mirası kavramları, sanat yapıtını, kültürel, tarihsel ve dilsel değer düzeyine yükseltti. Bununla birlikte, sanat eleştirisi, her zaman aynı niteliği taşımayan bir edebiyat uğraşı olarak görülmektedir. Bu eleştiri, sözcüğün dar anlamıyla, bir değer yargısıdır ve bu yargının, anlayışsızlık ya da çıkar gözetme yüzünden ne ölçüde yozlaştırılmış olduğunu unutmamak da yararlıdır. "Salon" gazeteciliğinden devralınmış olan bu dar görüşün karşısına, bugün bütünsel bir eleştiri fikrini çıkarmak daha doğru olacaktır. İtalyan kültür geleneğine yakın olan bu anlayışın görevi, felsefi, estetik ya da tarihsel özellik taşıyan sanatsal bilginin çeşitli dönemlerini özümlemektir.

• *Yunan-roma Antikçağı.* Sanat insana özgüdür ve bu açıdan, yunan felsefesi, sanatı evrenselci bir kuram içine yerleştirmek için eleştirinin ilk ilkelerini ileri sürmüştür. Ksenokrates'in resim ve heykel üzerine incelemesinde (İ.Ö. III. yy.) görüldüğü gibi bu konuya yaklaşım, başlangıçta teknik bir özellik taşıyordu. Sanat kişiliği konusundaki çok yeni bir açıklamadan başka yazar, sanatların tarihini kendi çağında elde edilen yetkinliğe yönelen uzun bir ilerleme olarak görüyordu. Temeli bakımından betimleyici olan bu eleştirinin karşısına, Platon ve Aristoteles, felsefi bir açıklama çıkardılar. Platon, ilk olarak, XIX. yy.'a kadar egemen olacak bir düşünceye, yani benzerlik düşüncesine dayanan yargı fikrini ortaya attı. Gerçekten de Platon, idealleştirmenin ulaştığı tanrısallığın ifadesi olan kendinde güzellik kavramını açıklamakta titizlik göstermesine rağmen, sanatçının yaptığı işin taklitten başka bir şey olmadığını ileri sürüyordu. Aristoteles *(Poetika)* ise, sanatsal etkinliği akılsal açıdan inceledi ve dünyanın doğal düzeni ile sanat yapıtının hem oranları hem de birliği bakımından bir kurala uyması zorunluğu arasındaki bağıntı üzerinde durdu. Aristoteles böylece, Antikçağ görüşünün ağır basan yanlarından biri olan bir kurallar topluluğunu sistemleştirdi.

• *Ortaçağ.* Batı ortaçağ sanatı, ideolojik bir özellik taşıyordu. Böylece, sanatçının yorumundaki nitelikten çok, dinsel dogma bilgisine ve ikonografisine gösterilen saygıya önem veriliyordu. En ateşli düşüncelerin ileri sürülmesine yol açmasına rağmen ikonografi, simgesel işlevinin dışında, her şeyden önce betimleyici bir bilim olarak kaldı. (Vincent de Beauvais, *le Grand Miroir,* XIII. yy.)

• *Rönesans.* İtalyan quattrocento'su sırasında, yeniplatonculuğun canlanması, sanatların, Antikçağ'dan ödünç alınan bir üslubun araştırılmasına dayanan yeni bir tanımlanmasına yol açtı. Mimar L. B. Alberti, *l'Architettura* (Mimarlık) adlı incelemesinde [1537] Serlio ve daha sonra *Regola delli cinque ordini d'architettura* (Mimarlığın beş düzeninin kuralları) [1562] adlı yapıtında Vignola, mutlak bir başvuru kaynağı ve yunan-roma düşüncesinin son aşaması olan Vitruvius'u yorumladılar. Ama bu açıklamalar, bir öğretinin ortaya konulmasına katkıda bulunmaktan çok bu yazarların kişisel tercihlerini yansıtıyordu. 1550'de *Vite de'più eccellenti architetti, scultori, pittori*'yi (En büyük mimar, heykelci ve ressamların hayatı) yayımlayan ressam Vasari ile, sanat yapıtlarının incelenmesinden çok, sanatçıların yaşamöykülerine dayanan tarihsel eleştirinin bir ilk biçimi ortaya çıktı. Vasari ayrıca, ilkellerden çağdaş tarzın yetkinliğine kadar, sanatsal yaratışın evriminde yer alan teknik ve kültürel ilerlemeyi de açıklamaya çalıştı. Karşı Reform, Tren-

to konsili'nde belirlenen ve ikonografiye yeniden verilen önemle somut hale gelen katı dinsel ideolojinin etkisinde kalan sanatsal üretimi radikalleştirdi (Cesare Ripa'nın, 1593'te yayımlanan *İconologia*'sı).

• *Büyük yüzyıl.* XVII. yy.'da Karşı Reform'dan kaynaklanan ve amacı her tür sanat çalışmasının uyması gereken yasaları saptamak olan kurumlar, yani akademiler gelişti. Antikçağ ve Raffaello iki temel örnekti. Eleştirmenlerin birçoğu bu görüşün sınırları için kaldı. "Büyük beğeni" diye adlandırılan bu anlayışın ünlü temsilcileri italyan Bellori *Vite de pittori, scultori ed architetti moderni* (Modern ressam, heykelci ve mimarların yaşamı) [1672] ve Poussin'e hayranlık duyan ve 1676'da *Principes de l'architecture, de la sculpture, de la peinture et des arts qui en dépendent*'ı (Mimarlığın, heykelin, resmin ve onlara bağlı sanatların ilkeleri) yayımlayan fransız Félibien'dir. Sanatçının mutlak ödevi, benzerlik ve güzelliğe, yani estetik yasalara ve yine Eskiler'in öğretisinde belirtildiği gibi oranlara, yani matematik yasalara uymaktı. Akademi'nin diktatörce gücü, Le Brun ölünce (1690) ortadan kalktı ve yerini, rengin önemi üzerine duran, Rubens'i savunan "modernler"e bıraktı. Roger de Piles *Dialogue sur le coloris*'de (Renk sanatı üzerine konuşma) [1672], duyduğu heyecana ve duyarlığına göre değerlendirdiği resme, yeni bir gözle baktı ve klasisizmi savunanların düşünsel katılığının ötesine geçti.

• *Aydınlanma çağı.* Bugün kabul edildiği haliyle sanat eleştirisinin kaynağı, XVIII. yüzyılda sürekli Salonların ortaya çıkmasıdır. Ama bu konuda daha belirleyici olan, hiç kuşkusuz, hem ekonomik hem de toplumsal bakımdan evrim gösteren bir toplumun meyvesi olan felsefi düşüncenin canlanmasıydı. En yaygın olan ve hem edebiyat, hem tartışma, hem ders verme özellikleri taşıyan eleştiri (bu daha çok, öznel eleştiri diye nitelenir), 1747'den başlayarak Paris'te yıllık olarak düzenlenen Salonlarla ilişkiliydi ve eleştiri yazılarının yayımlanmasıyla kendini gösterdi. Bu yazıların amacı, okurları aydınlatmak, seçimlerine yardım etmek ve yargılarına yol göstermekti. Bu alanın en başarılı kişilerinden biri olan Diderot'nun betimlemelerindeki ustalık, XIX. yy. sanat gazeteciliğini etkiledi. Diderot ayrıca, yapıtlarda bir ahlaksal değer de aradı. Bundan ötürü, erdemi sevimli, kötülüğü de iğrenç göstermeyi beceren ressam Greuze'ü göklere çıkardı.

Buna paralel olarak, Pompei ve Herculanum'daki arkeoloji keşiflerine hayran kalan alman Mengs ve Winckelmann, yunan-roma sanatına yeni bir yorum getirdiler. Winckelmann, *Geschichte der Kunst des Altertums*'da (Antik sanatın tarihi) [1764], farklı tarihsel dönemlerin tanıklığını yapan estetik kategorilere denk düşen üsluplar fikrini ortaya attı. Ayrıca arkeoloji, koleksiyonların ve harabelerin meraklıları olan sanatseverlerin hoşça vakit geçirmesini sağlayan turizmin gelişmesine de katkıda bulundu ve bu sanatseverlere bir yargıya varmalarında ve beğenilerinde yardımcı olacak bir kültür dağarcığı sağlamak gerekti.

XVIII. yy.'ın felsefi düşüncesi, *Yargı gücünün eleştirisi* (Kritik der Urteilskraft) [1790] adlı yapıtıyla geleneksel eleştirinin temeli olan akademik güzel tanımına son veren Kant'ın estetik dünyasında benliğini buldu. Güzel, dogmatik bir formül olmadığı gibi bir reçete de değildi; ama, mutlak bir yargının nesnesiydi ("Kavrama dayanmadan evrensel olarak hoşa giden şey güzeldir").

• *XIX. yüzyıl.* Sanat tarihçileri ile eleştiri arasında görünen bir ayrılık, bu yüzyılda gerçekleşti. Sanat tarihinin ilk bilimsel temelleri, alman Carl Friedrich von Rumohr'un *İtalienische Forschungen* (İtalyan araştırmaları) [1827-1831] ve yurttaşı Johann David Passavant'ın Raffaello'nun yapıtlarının "açıklamalı kataloğu"nu yayımlamasıyla (1839) atıldı. Yaşamöyküsel araştırmalara, karşılaştırmalara dayanan deneysel yöntemlere, XX. yüzyılda örnek olarak alınan İtalyanlar'dan, G. B. Cavalcaselle'nin *Storia della pittura italiana* (İtalyan resim tarihi) [1864-1871] ve G. Morelli'nin *Studi di critica d'arte sulla pittura italiana* (İtayan resim sanatı üzerine sanat eleştirisi incelemeleri) [1890-1893] adlı çalışmaları da eklendi.

Çağdaş sanatsal üretim konusunda ise çok farklı fikirler vardı. Théophile Gautier (*les Beaux-Arts en Europe* [Avrupa'da güzel sanatlar], 1855-56) parlak üslubuyla dikkati çekti, ama yargılarında, çoğunlukla öngörü yoktu. Bu yüzyıl boyunca art arda gelen sanat hareketleri, kendilerine savunucular ya da yasaklayıcılar buldular. Quatremère de Quincy'nin akademik yeniklasikçiliğine, Stendhal ve Augustin Jal'ın savunduğu romantizm karşı çıktı. Champfleury ve Théophile Thoré ise gerçekçilikten yana olduklarını açıkladılar. Ama çağının sanatı üzerine en derin açıklamalarından birini yapan kimse, romantizmin kesin savunucusu Baudelaire'di. Bu arada, *Yazışmalar*'ı, sözde sanat kurallarına açtığı savaşta benimsediği estetik seçimleri açıklayan Delacroix ya da seçmeciliğini *les Maitres d'autrefois*'da (Eski ustalar) [1876] ortaya koyan Fromentin gibi sanatçıların yazılarını unutmamak gerekir.

Hegel'in öğretisi (*Vorlesungen über die Aesthetik* [Estetik üzerine dersler], 1835-38) sanat yapıtının tarihsel yanının ve tinin uğrağı olarak bu yapıtlardaki dilin taşıdığı özgünlüğün anlaşılması ve kabul edilmesi konularında büyük bir katkıda bulundu. Taine (*Philosophie de l'art* [Sanat felsefesi], 1882), sanatsal yaratışı, tarihe bağımlı olması bakımından, hayli dar bir çevre-zaman belirleniminin ifadesi olarak gördü. J. Burckhardt (*İtalya'da rönesans kültürü* [Kultur der Renaissance in İtalien], 1860), sanatları, kültürel etkenlere bağladı ve çağların bir aşama sırası olduğunu ileri süren geleneksel görüşü bir yana bırakarak ilkel sanatların, ortaçağ ve barok sanatının yeniden saygınlık kazanmasına zemin hazırladı. H. Wölfflin ise (*Renaissance und Barock* [Rönesans ve barok], 1888), barok sanat konusunda bir stilistik gramer kurmaya çalıştı. Bundan sonra, sanat yapıtını, biçimsel açıdan inceleyen geniş bir eleştiri akımı ortaya çıktı. Salt görülebilirlik kuramının temellerini ilkin C. Fiedler attı (*Über den Ursprung der künstlerischen Tätigkeit* [Sanatsal etkinliğin kaynağı üzerine], 1876). Bu kuramın sonuçları Kandinsky'nin araştırmalarında (*Über das Geistige in der Kunst* [Sanatta tinsel üzerine], 1912) ve daha sonra Berenson ve dokunmaya ilişkin kuramında kendini gösterdi.

• *Çağdaş dönem.* XX. yy.'ın başında B. Croce'nin etkisi büyüktü. Croce, *Estetik*'de (Estetica come, scienza dell'espressione e linguistica generale, 1902) biçimin, içerikten ayrılamayacağını ileri sürerek eleştiri ile sanat tarihini kaynaştıran bir sentez gerçekleştirdi. 1924'te *Die Kunstliteratur*'u yayımlayan J. von Scholesser, L. Venturi üzerinde derin bir etki yaptı. Aynı durum Panofsky'nin araştırmaları (*Studies in iconology* [İkonoloji incelemeleri], 1939) için de geçerlidir.

Eleştiri, sanatçı ile seyirci arasında bağlantı kurma rolünü korumaya çalışıyordu, ama çağdaş sanat, benzetme ölçütünden sıyrılarak halktan kopmuştu. Sanat akımlarının hızla art arda ortaya çıkması, halk karşısında her grubun sözcüsü rolünü oynayan sanatçı ya da yazar aracıların ortaya çıkmasına neden oldu. Nabiler için Maurice Denis, kübizm için Apollinaire ve gerçeküstücüler için Breton bu rolü üstlendiler.

Marxçı düşünce ve freudcu psikanaliz de, yeni bir eleştiri çabasına katkıda bulundular. Macar asıllı ingiliz Arnold Hauser'in marxçılığa dayanan toplumbilimsel yaklaşımı (*Sanatın toplumsal tarihi* [The Social History of Art], 1953) ve deneysel ruhbilime dayanan E. H. Gombrich'in çalışmaları (*Art and İllusion* [Sanat ve yanılsama], 1959), bunun örnekleridir. P. Francastel'in araştırmalarında (*l'Espace figuratif de la Renaissance au cubisme* [Rönesans'tan kübizme figüratif uzam], 1951) da toplumbilim ve ruhbilim yol gösterici oldu. İtalyan Cesare Brandi ise, yapısalcı çözümlemeyi sanat yapıtlarına uyguladı.

Elie Faure ve André Malraux'nun kurdukları ideolojik dünyanın yanı sıra, sanat tarihini ele alan didaktik yapıtlar ortaya koyma eğilimi de ağır bastı. Sanatsal anlatım ile toplum arasında bağıntı kurma eğilimine örnek olarak André Michel yönetiminde yayımlanan koleksiyonu (*l'Histoire de l'art* [Sanatın tarihi], 1905-1929) ve René Huyghe'ün yönettiği *l'Art et l'Homme*'u (Sanat ve insan) [1957-1961] gösterebiliriz. André Chastel'de de aynı eğilim görülür. Morelli'nin çözümlemeci yöntemi ve açıklamalı katalogların düzenlenmesi, eski sanat üzerine yeni bir düşünmenin kaynağı oldu. M. J. Friedländer (*die Altniederländische Malerei* [Eski Hollanda ressamları], 1924-1937), Roberto Longhi ve John Pope-Hennessy'nin yapıtları, bunun örnekleridir.

Ama eski sanat tarihçileri ile çağdaş sanat eleştirmenleri ya da kuramcıları arasında bir uçurum açılmış durumdadır: inceledikleri konular (avangard sanat temsilcilerinden çoğunun "kültür karşıtı" tutumlarını düşünelim) kadar, yöntemleri, şemaları ve ölçütleri de, şimdilik, bir sentezin gerçekleşemeyeceğini gösteriyor. Oysa, böyle bir sentezin, hem yaşayan sanatçılara hem de gittikçe genişleyen meraklı seyirci kitlesine yararı olabilirdi.

SANATANA DHARMA, "başlangıcı olmayan din" ya da insanlığın en başından beri saygı gösterdiği yasa anlamına gelen ve hinduculuk için kullanılan sanskritçe sözcük.

SANATÇI a. **1.** Güzel sanatlardan ya da zanaatçılıktan daha üst bir düzeyde süsleme sanatlarından birini meslek edinmiş kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Güzellik duygusu olan, bir sanat yapıtı yaratabilecek gücü bulunan kimse: *Bir sanatçı duyarlığına sahip olmak.* **—3.** Bir tiyatro, sinema vb. yapıtında oynayan, bir müzik yapıtını yorumlayan kimse: *Tiyatro sanatçısı. Sinema sanatçısı. Ses sanatçısı. Büyük bir sanatçı.*

—Koregr. *Konuk sanatçı,* sözleşmeyle bağlı olduğu kumpanyadan başka bir topluluk tarafından, belli bir süre için kadroya alınan ve temsil başına ücret alan yıldız ya da solist.

—ANSİKL. Sanat tarihçisi E. H. Gombrich, 1960'a doğru "Gerçekte, kendi başına sanat yoktur, yalnızca sanatçılar vardır" diye yazar. Oysa, XIX. yy.'a gelinceye dek, en azından günümüzdeki anlamında, yani bireysel bir yaratıcılık ortaya koyan kişi olarak sanatçı yoktur. Ortaçağ'da sanatçı zanaatçıdan ayırt edilmişti; küçük dükkânlarında, yaratıcı ile teknisyen arasında iş ayrımı henüz kurulmamıştı. İtalyan Rönesansı atölyesiyle birlikte, sanatçı bir düşünce adamı oldu. Buna karşılık XV. yy.'da Almanya'da Dürer, bu konuma gelebilen ender ressamlardan biridir. Fransa'da XVII. yy.'da, güzel sanatlar hâlâ (loncalar ya da bir ustanın yönetiminde atölyeler olarak örgütlenmiş) genel sanayi sınıflaması içinde yer alır; "sanatçılar", ürünlerini satabilmek için, tabelası olan bir dükkâna muhtaçtır. Sanatçının iktisadi-toplumsal özgürlüğünü tanıma yolunda ilk adımlar, ancak yüzyılın ortalarına doğru ilk "kralın olağan ressamı" unvanlarının verilmesi ve Krallık resim ve heykel akademisi'nin kurulmasıyla (1648) atıldı. Sanatçının ikili konumunu (yarı işçi, yarı patron) düzeltme yolunda karşılaşılan güçlüklerin de gösterdiği gibi, bu süreç henüz tamamlanmamıştır.

SANATÇILIK a. Bir sanatla uğraşma.

SANATGER a. (ar. *ṣanʿat* ve fars. *-ger*'den *ṣanʿatger*). *Esk.* **1.** Sanatçı. **—2.** Esnaf.

SANATKÂR a. (ar. *şanᶜat*, fars. *-kār*'dan *şanᶜatkār*). **1.** Sanatçı. **—2.** Dekoratif ya da uygulamalı sanatların çeşitli alanlarında yüksek nitelikli bir üretimin standartlarını koruyan meslek sahibi, zanaatçı, zanaatkâr. **—3.** Bir işi ustalıkla, o işin kurallarına uygun olarak yapan kimse.

◆ sıf. Sanat dallarından biriyle uğraşan, sanata yatkın, sanata eğilimli kimse, topluluk; ona ilişkin bir şey için kullanılır: *Sanatkâr bir aileden gelmek. Sanatkâr yaradılışlı bir genç.*

SANATKÂRANE sıf. ve be. Bir sanatçı elinden çıkma; bir sanatçıya yakışır biçimde.

SANATKÂRİ a. (ar. *şanᶜat*, fars. *-kār* ve *-ī*'den *şanᶜatkārī*). *Esk.* Sanatkârlık.

SANATKÂRLIK a. Sanatkâr olma durumu; sanatkârın işi; sanatçılık.

SANATLI sıf. Ustalıkla yapılmış olan, bir sanat inceliği taşıyan şey için kullanılır.

SANATORYUM a. (fr. *sanatorium*'dan; lat. *sanator, -oris,* iyileştiren). Değişik verem çeşitlerinin ve bazı süreğen hastalıkların tedavi edildiği sağlık kurumu.
—ANSİKL. XX. yy.'ın başında kurulan ilk sanatoryumlar sadece veremlileri kabul ederdi. Amaçları uygun iklim koşullarında bir dinlenme kürü uygulamak ve hastalığı başkalarına bulaştırabilecek hastaları ayırmaktı. Akciğer veremi olanlar yayla ve dağ sanatoryumlarına, akciğer dışı (kemik, böbrek vb.) veremliler deniz kıyısı sanatoryumlarına yatırılırdı. Türkiye'de sanatoryum açılması görüşü ilk defa Tanzimat'ta ortaya atılmış, bazı özel girişimler olmuşsa da ilk sanatoryum Abdülhamit II zamanında İstanbul'da Hamidiye hastanesi'nde veremli çocuklar için 24 yataklı bir pavyonun inşasıyla gerçekleşmiştir. Hakiki anlamda ilk sanatoryum 15.7.1924 tarihinde İstanbul'da Heybeliada'da Çamlimanı'nın üstündeki Yeşilburun'da 16 yataklı bir kuruluş olarak kurulmuştur. Zamanla burada bir rehabilitasyon merkezi ve bu merkezde çalışacak hemşireleri yetiştirecek bir okul da açılmıştır. Yatak sayısı yavaş yavaş 700'e kadar çıkarılmıştır. Ankara'da Keçiören'de 1953 yılında Atatürk sanatoryumu hizmete girmiş ve yatak sayısı 1 050'ye kadar yükseltilmiştir. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra veremin çok etkili ilaçlarla tedavisi olanağı doğunca bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de vereme ayrılmış olan yatak sayısı eski ve yeni açılan hastanelerde göğüs hastalıkları servislerine kaydırılmıştır.

SANATSAL sıf. **1.** Sanatlara (resim, heykel, mimarlık vb.), sanat yapıtlarına ilişkin bir şey için kullanılır: *Bir ülkenin sanatsal zenginlikleri.* **—2.** Sanatla ve güzele ulaşmak kaygısıyla yapılan bir şey için kullanılır: *Sanatsal değeri olmayan bir çalışma.*

SANATSEVER sıf. ve a. Sanatı seven, koruyan ve yaşatan kimse için kullanılır.

SANAVBER ya da **SANEVBER** a. (ar. *şanavber*). *Esk.* **1.** Çamfıstığı ağacı. **—2.** Çamfıstığı kozalağı. **—3.** Sevgilinin boyu, endamı.

SANAVBERİ sıf. (ar. *şanavber* ve *-ī*'den *şanavberī*). *Esk.* Kozalak, koni biçiminde.

SANAVBERİYE ya da **SANEVBERİYE** a. (ar. *şanavber* ve *-iyye*'den *şanavberiyye*). Esk. bot. Kozalaklılar (fr. *conifères* karşılığı olarak kullanılmıştır.)

SANAYİ,-si, -i a. (ar. *şınāᶜat*'in çoğl. *şanāᵓi*'den). **1.** Hammaddelerin değişikliğe uğratılması ve kullanılması yoluyla maddi servetler üretilmesine yarayan iktisadi etkinliklerin tümü: *Bir ülkede sanayiyi geliştirmek.* (Eşanl. ENDÜSTRİ.) **—2.** Bu iktisadi etkinliklerin her biri: *Ayakkabı sanayisi. Otomobil sanayisi.* (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ çoğl. a. *Esk.* **1.** Zanaatlar. **—2.** Sanatlar. **—3.** Ustalıklar, maharetler, hünerler. **—4.** *Sanayi-i nefise,* güzel sanatlar. ‖ *Sanayi ü hiref,* geçinmek, para kazanmak amacıyla yapılan işler, zanaatlar.
—Ed. *Sanayi-i lafziye* → SÖZ. ‖ *Sanayi-i maneviye* → ANLAM.
—Esk. denizc. *Sanayi sıbyan taburu,* donanmada kullanılmak üzere denizcilik sanatlarının geliştirilmesi amacıyla kurulmuş birlik.
—Orm. san. *Sanayi odunu,* yapacak odun karşıtı olarak olduğu gibi ya da torna ve sanayi işleri için (kâğıt yapımı, vb.) kullanılan küçük ya da orta boy odun parçaları (direk, sırık, kütük).
—Oto. *Sanayi taşıtı,* az ya da çok ağır yükleri taşımak için düzenlenmiş taşıt.
—San. *Sanayi bölgesi,* sanayi kuruluşlarının yoğun olarak toplandıkları bölge. ‖ *Sanayi dalı,* bir sanayinin alt bölümlerinden her biri. (Örneğin, yağ sanayisi besin sanayisinin bir dalıdır.) ‖ *Sanayi devrimi,* kapitalizmin, tekniğin, üretim ve ulaşımın gelişmesi sayesinde, XVIII. yy.'dan başlayarak çağdaş dünyada ortaya çıkan değişime eşlik eden olayların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sanayi ilişkileri,* bir ülkede işçi ve işveren örgütleri ile çalışma hayatını düzenlemede önemli rolü olan devlet arasındaki iletişimi belirleyen ilişkiler. ‖ *Sanayi mühendisliği,* çalışma alanı fabrikaların imalatla uğraşan bölümlerini denetlemek, makinelerin ve donanımların planlarını hazırlamak, en iyi çalışma koşullarını ve en verimli üretim yollarını bulmak olan mühendislik dalı. ‖ *Ağır sanayi,* üretim araçlarını üreten büyük sanayi. ‖ *Egemen sanayi,* bir kentin, bir bölgenin iktisadi etkinliğine tek başına ya da geniş ölçüde egemen olan sanayi dalı. ‖ *Hafif sanayi,* tüketim malları üreten sanayi. ‖ *Öncü sanayi,* iktisadi işlevi, yukarı ya da aşağı yönde öncü etkisi yapmak ve kurulan bir firma çevresinde başka sanayilerin de ortaya çıkmasını sağlamak olan sanayilere verilen ad. ‖ *Yavru sanayi,* yeni kurulan, henüz gelişmemiş, korunmaya muhtaç sanayi. (Dış ticarette korumacılık yanlısı olanların ileri sürdükleri teze göre, bu tip sanayiler belli bir gelişme düzeyine gelinceye kadar dış rekabete karşı korunmadıkları takdirde gelişme fırsatı bulamadan çökerler.) [*Bebek sanayi* ya da *çocuk sanayi* de denir.]
—ANSİKL. Coğ. Sanayi coğrafyası, belli bir *sanayi alanı*'nın (yalnızca sanayi tesislerinin üzerinde kurulmuş olduğu alan) ve belli bir *sanayileşmiş alan*'ın (az çok sanayileşme özellikleri taşıyan ilçeler, kentler, bölgeler, ülkeler) örgütleniş biçimini açıklamaya çalışır. Birinci durumda, sanayinin yerleşme mantığının araştırılmasına ağırlık verilir. İkinci durumda ise, daha çok, sanayinin insanların yerleşik olduğu bir ortamla bütünleşmesi sorununun incelenmesi sözkonusudur. Her iki durumda da mekânsal ölçeklerin göz önünde tutulması gerekir: sanayi coğrafyası, bir fabrikanın yerinin seçimiyle ilgilendiği gibi, çokuluslu şirketlerin mekânsal stratejileriyle de ilgilenir.
• *Dünyada sanayi.* Önde gelen *yedi büyük sanayi devleti,* yani önem sırasıyla ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya ve Kanada dünya sanayi üretiminin yaklaşık % 65'ini sağlamaktadır. Bu üretimin kişi başına düşen yıllık değeri 1 000 doların üstündedir ve bu ülkelerin sanayisi genellikle büyük bir çeşitlilik gösterir. Bu ülkeler, işlenmiş ürünlerde dünya dışsatımının yarıya yakın bir bölümünü gerçekleştirmektedir. Onları, *sanayileşmiş ülkeler* topluluğu izlemektedir. Bunlardan önde gelen on dördü diğer yedi büyük sanayi devletine eklendiğinde, dünya sanayi üretiminin % 90'ına yakın, sanayi dışsatımının da % 80'ini aşkın bir bölümünün bu ülkelerin elinde toplandığı görülür. Bütün bu ülkelerin sanayileri ya uzmanlaşmış ya da çeşitlilik kazanmış durumdadır. Bu ülkelerin kimisinde sanayileşme uzun (Batı Avrupa) ya da kısa (Kanada, Avustralya) bir geçmişe sahiptir ve kişi başına düşen yıllık sanayi üretimi 800 doların üstündedir; kimisinde ise, sanayileşme az (Brezilya, Meksika, Güney Afrika) ya da çok (Güney Kore, Hongkong, Singapur) yakın bir geçmişe dayanır ve nüfus yükü orta büyüklükte olan bu ülkelerde kişi başına düşen yıllık ortalama sanayi üretimi, 100-800 dolar arasındadır; nihayet, nüfus yükü çok fazla olan Hindistan'da ve Çin'de, kişi başına düşen ortalama sanayi üretiminin 100 doların altında olduğu tahmin edilmektedir.

Bu sayılan ülkeleri az ya da çok hızlı bir tempoyla *sanayileşmekte olan ülkeler* izlemektedir. Toplam sanayi üretimi 0,8-5 milyar doları bulan bu ülkelerde kişi başına düşen üretim 50-100 dolar olmakla birlikte, istisna oluşturan bazılarında bu düzeyin üstüne çıkar. Bunlar, özellikle, bazı Latin Amerika, Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu ülkeleridir. Bu sınırların altında kalan ve özellikle Latin Amerika ve Kara Afrika'da çok sayıda bulunan ülkeler, *az sanayileşmiş* sayılırlar.

Bu eşitsiz dağılışın temel nedenleri çeşitlidir. Dünyaya dağılmış olan enerji ve hammadde kaynakları içinde yalnızca, XIX. yy. sanayi devriminin temelini oluşturan kömür, tartışma götürmez derecede önemli bir rol oynamıştır. Buna karşılık, insan etmeni son çözümlemede en önemli etmen olarak karşımıza çıkmaktadır. Fabrika üretimini yalnızca metropole özgü kılıp, sömürgeleri hammadde sağlamakla görevli sayan sömürge sistemi, hiç kuşkusuz, sanayinin yeryüzündeki eşitsiz dağılımını artırıcı bir rol oynamıştır. Sömürgeciliğin tasfiyesi gerçi az gelişmiş ülkelerin eşit bir biçimde sanayileşmesine yol açmadı, ama yukarıdaki şema yine de zamanla değişikliğe uğradı (yerli tekstil sanayisinin gelişmesi). Günümüzde, sanayinin yeryüzündeki dağılımı belli başlı dört etmene bağlı görünmektedir: üçüncü dünyanın sanayileşmesini önleyen engellerin eşit olmayan bir biçimde varlığını sürdürmesi (özellikle sermaye yetersizliği ve yetişmiş teknik eleman yokluğu); sanayileşmiş ülkelerin teknik ileriliği ve mali gücü ve bunların enerji bunalımı ve kendi işgüçlerinin pahalılığı karşısında öncü sanayilerini geliştirerek bazı fabrikalarını dış ülkelere satmaları; sanayileşmiş ülkelerde sanayinin genişlemesinde (bazı kesimlerde bu sanayi, iç pazardan çok dışsatım için çalışır) güçlü bir motor rolü oynamış olan serbest değişimciliğin başarıları ve başarısızlıkları; nihayet, ucuz işgücü sayesinde büyük işletmelerin stratejileriyle üçüncü dünyanın sanayileşme politikalarını uzlaştıran yeni bir uluslararası işbölümü.
• *Sanayinin yerleşim etmenleri.* Bunlar, hammaddelerden işlenmiş ürünlere kadar uzanan az ya da çok uzun, az ya da çok dallanmış teknik zincirlemeler çerçevesi içinde, birbirlerine az ya da çok bağlı sanayi kategorilerine göre farklı ağırlıkta etmenlerdir. Genellikle, katma değer miktarının, hammaddelerin dönüşüm sayısıyla birlikte artması, ağır ürünler kullanan ve üreten sanayileri yukarı kesimde yer almaya iter; bunlar, hammadde kaynakları üzerinde yerleşmiş ve teknik zincirin ilk halkalarını demir-çelik, kimya, petrol gibi karmaşık sanayiler içinde birleştiren sanayilerdir. Bununla birlikte, aşağı kesimde yer alan ve birleştirici sanayiler adı verilen (otomobil yapımı gibi) sanayiler de, çoğunlukla ikinci elden üretim çerçevesi içinde, iş gören bazı üretici sanayileri bir araya toplayabilir.

Bu karmaşıklık dışında, sanayide her türlü yerleşme eylemi, bir seçim konusu oluşturur; ve bu seçimde bir yandan yerleşilecek ortama bağlı etmenler, öte yandan da sanayi girişimcisinin kendisi, yani seçimi yapan kişi ve onun ortam koşullarıyla ilgili değerlendirmelerinde değişikliklere yol açabilecek etkiler rol oynar.

Ortamla ilgili yerleşim etmenleri arasında maddi girdilerin (enerji ve hammaddeler) rolünün giderek azaldığı görülmektedir. Kömürün ağır bir hammadde olması

ve buhara dayalı bir enerjinin mekanik aktarım olanaklarının sınırlı kalması, sanayinin maden kömürü havzalarında (Nord-Pas-de-Calais, Ruhr, Pennsylvania) toplanmasına yol açan güçlü bir etken oluşturuyordu. Elektriğin ortaya çıkması, elektrik aktarım ağının gelişmesi ve fiyatların da buna uygun bir biçimde ayarlanması, çok fazla elektrik enerjisi tüketen elektrometalürji ve elektrokimya gibi sanayilerin, bir süre için, elektriğin bol ve ucuz olduğu bölgeleri (Alpler, Pireneler) ya da ülkeleri (Kanada, Norveç) yeğ tutmasına karşın, tersine, sanayinin dağılmasına yol açan güçlü bir etken oldu. Hammaddelere gelince, bunların etkisi ağır niteliklериyle (yükte ağır, değerde hafif) orantılı olmayı sürdürdü. Ama, deniz taşımacılığında ortaya çıkan devrim, bu hammaddelerin maliyetini düşürerek, bazen maden yataklarının zararına olarak limanlarda (kıyı demir-çelik sanayisi, liman rafinerileri) "su üstü" ağır sanayilerinin gelişmesine yol açtı. Buna karşılık, hammadde olarak su (besin ya da kimya sanayileri) ya da soğutmada kullanılan su (termik santrallar, demir-çelik), sanayi yerleşiminde giderek önemli bir rol oynamaya başladı.

Ama, sanayinin yerleşim etmenleri arasında en önemlisi, yine de, birbirine bağlı üç yönüyle (kıtlık ya da bolluk, fiyat ve nitelik) işgücüdür. Bu üç yönden birincisi, bazı güçlü nüfusbilimsel genişleme bölgelerinin yararına çalıştı ve bu arada özellikle kırsal göç dolayısıyla büyüyen kentleri ön plana çıkardı. Bununla birlikte niceliksel işgücü gereksinimleri ve bunun sonucu olarak bir istihdam havzasının az ya da çok çekici duruma gelmesi, üç etmen tarafından değişikliğe uğratılabilir: 1. üretkenlikten kaynaklanan sürekli kazanç (hem gereksinimleri kısar, hem de sanayi dalları arasında görülen farkları azaltır); 2. bazen çok uzaklardan gelen göçmen işçilerin etkisiyle kent nüfuslarında ortaya çıkan az ya da çok büyük hareketlilik; 3. genellikle bol işgücüne sahip az sanayileşmiş bölgelerde, sanayi emeği koşullarına, psikolojik ve teknik bakımdan sık görülen bir uyumsuzluk.

Öte yandan, yapısal (nüfusbilimsel dinamizm) ya da konjonktürel (gerileme dönemi) işgücü bolluğu, maliyet düşüklüğünün ancak kısmi bir nedeni olabilir. Ulusal çapta toplu iş sözleşmesi görüşmelerine rağmen, sanayileşmiş ülkelerde artık açıkça kendini gösteren, coğrafi bölgelere göre ücretlerin farklı oluşu (köylere oranla kentlerde, küçük kentlere oranla büyük kentlerde, iktisadi bunalım içindeki bölgelere oranla dinamik bölgelerde ücretler daha yüksektir), uluslararası ölçekte en yüksek noktasına erişmiş görünmektedir. İmalat sanayilerinde, bir Amerikalı'nın saat başına aldığı ücret, bir Hintli'nin saat başına aldığı ücretin yaklaşık 24 katıdır. Hiç olmazsa bu ölçekte, sanayileşmeden sonra yeniden bir denge kurulması olasılığı çok sınırlı kalmakta ve düşük ücret yükü, sanayi yönünde güçlü bir çekim etmeni oluşturmaktadır. Bazı üçüncü dünya ülkelerinde son zamanlarda görülen sanayi atağının nedeni budur: örneğin, Güney Kore'nin sanayi üretimi on beş yılda (1960-1975) 13 kat arttı.

Nihayet, işgücünde aranan nitelikler, yalnızca onun mesleki eğitimiyle ilgili değildir. İşgücünün cins ve yaş yapısından (konfeksiyon sanayisi gibi bazı dallarda özellikle kadın işçiler kullanılır) başka, onun sendikal örgütlenme düzeyi de, sınai yerleşim yeri seçimi üzerinde, henüz iyice belirlenmemiş bir biçimde, etkili olabilir.

Başka birçok ortam koşulu daha işe karışır. Ucuz ulaşım araçlarının varlığı, yükte ağır hammaddeler işleyen sanayilerin kurulmasını özendirici bir rol oynamayı sürdürmekle birlikte, ulaşım araçları yalnızca maliyetleri bakımından etkili olmakla kalmazlar. Gerek hammaddelerin sağlanması, gerekse işlenmiş ürünlerin teslimi bakımından iyi bir ulaşım olanağı, sanayi kuruluşlarını, yerleşim alanı olarak otoyol kavşakları (eskiden demiryolu eksenleri) yakınlarını seçmeye yönlendirir. Buralara kolay ulaşılamaması, eski kent yolları ağlarının bozulmasına yol açar. Ayrıca, kişiler için de ulaşım kolaylığı sözkonusudur: işçilerin çalıştıkları kurumla onun istihdam havzası arasındaki periyodik göçleri ya da iş gezisi denilen yolculuklar (işletmenin iç ve dış bağlantıları); bunlar için, yakında bir hava limanının bulunması çoğu kez vazgeçilmez bir gereksinimdir. Telekomünikasyon olanakları, kaliteli bir şebekeyle sanayileri kendine çekecek yerde, yerel yetersizlikleriyle bugüne kadar daha çok caydırıcı bir rol oynamıştır.

Genel olarak, hizmet donanımları, işletmeler (kamu daireleri, bankalar, aracı ticari kuruluşlar) için olduğu kadar, bunların personeli için de (okul, kültürel çevre, boş zamanları değerlendirme) gittikçe daha büyük bir önem kazanmaktadır. Bu durumda, işletmelere ait hizmetler, artık eski sanayileşme bölgelerinin "imalat dokusu"yla kaynaştırılarak (Alsace'ın kapısı, Karaorman), böylece hem sanayilerarası ilişkileri çeşitlendirme olanakları, hem de nitelikli işgücü sağlama kolaylıkları elde edilebilmektedir.

Ama, *seçim aynı zamanda sanayi girişimcisine bağlıdır.* Sanayi devriminin ilk döneminde, işletmelerin kurulması her şeyden önce bireylerin ve ailelerin işi olduğu sıralarda, sanayileşme, genellikle, başka bazı etkinlikler, özellikle ticaret sayesinde biriktirilmiş yerel sermayelere ve bunları elinde bulunduranların sanayi serüvenine atılmak isteyip istememelerine bağlıydı. Daha sonra, mali konsantrasyonlar, büyük işletmelerin ulusal ve çoğu kez uluslararası bir nitelik kazanması, "iş yönetimi"nin ortaya çıkması, yerel ya da bölgesel tasarrufla, sanayi arasında var olan bağları gevşetti, hatta büsbütün kopardı. Üçüncü dünya ülkelerinden birçoğunda ve hatta sanayileşmiş ülkelerde bir devlet kapitalizminin ortaya çıkması ve gelişmesi ve yine planlı ekonomilerin doğması, devletleri sanayilerin yerleşimine müdahale etmeye yöneltti.

Devletler bu müdahaleyi, sermaye ve üretim araçları sahibi olarak doğrudan doğruya yapabildikleri gibi, ülke topraklarının iktisadi düzenlenmesi politikaları çerçevesi içinde dolaylı olarak da yapabilmektedirler. Bütün bu uygulamalar İkinci Dünya savaşı'ndan sonra ortaya çıkmıştır. İstihdam kaynağı olan sanayileşme, bu konuda başrolü oynar. Sanayileşme bir ekonomik plan çerçevesi içine oturtulur ve bazen (ender olarak) buna, doğal ortamları ve yaşam çerçevelerini koruyan bir fiziksel plan eşlik eder (İsveç). Piyasa ekonomisinin egemen olduğu ülkelerde, ülke topraklarının iktisadi düzenlenmesi politikasının sanayi yerleşimine müdahalesi, dolaysız (mali ya da vergisel) ve dolaylı (ulaşım altyapılarını geliştirme, sanayi bölgeleri düzenleme) türden özendirmeler aracılığıyla gerçekleşir. Sözkonusu özendirme önlemlerinin mekânsal dağılışı konusunda birbirine karşıt iki büyük görüş vardır: 1. belli bir önem sırası da gözetilmek koşuluyla yaygınlaşmayı savunan görüş (Fransa, Hollanda, Büyük Britanya vb.'de yardım "bölgeler"i oluşturulması); 2. ileride birer büyüme merkezine dönüşeceği umulan "sanayi merkezleri"nde toplaşmayı savunan görüş.

• *Sanayi alanları ve sanayileşmiş alanlar.* Tek tek sanayi kuruluşlarından, büyük sanayi bölgelerine kadar gitgide daha karmaşık bir yapı gösteren sanayi alanı tipleri vardır.

İlke olarak, sanayinin dağılışı kırsal ortam yönünde olur; doğal ortama yöneldiği ender olarak görülür. Hammaddeyle bağlantı genellikle ön planda rol oynar: bununla birlikte, sanayinin dağılışı yalnızca "tarım sanayileri"yle, kereste fabrikaları, maden ve taş ocağı (imalat sanayileriyle [çimento fabrikaları] birlikte ya da yalnız) işletmeleriyle ilgili değildir. Kolay ulaşılabilir olmak koşuluyla, arsalar ve ucuz işgücü de çok çeşitli fabrikaları kırsal bölgeye çekebilir.

Çoğunlukla, sanayide bir toplaşma olduğu görülür. Bu toplaşma, sözcüğün geniş anlamıyla bir sit'e (su, ucuz arsalar, bir ulaşım ekseninin çekiciliği) bağlı olabileceği gibi, çeşitli sanayiler arasındaki bir teknik dayanışmanın sonucu da olabilir. Duruma göre dairesel ya da doğrusal bir biçim alabilen bu toplaşma, sanayileşmiş ülkelerde, şehircilik ya da ülkenin iktisadi bakımdan düzenlenmesi politikalarından çok daha önce, özellikle kentlerin aşağı bölümlerinde verimsiz arazilerde ve genellikle kentlerin çevresinde, kendiliğinden doğma sanayi mahalleleri ortaya çıkarmıştır. Daha yakın zamanlarda, bölgeler oluşturma pratiği, özel olarak düzenlenmiş sanayi bölgelerinin ortaya çıkmasına yol açtı. Etkinlik bölgeleri de denen bu bölgelerde, özellikle boyutları bakımından, iki büyük sanayi alanı tipi ayrımı yapılabilir. Bunlardan en sık rastlanan "kentsel" sanayi bölgesidir. Ender olarak 200 ha'ı aşan bu tip, çok çeşitli sanayileri ve bu arada bazı üçüncü kesim kuruluşlarını içinde toplar. Bazen deniz (Fos-sur-Mer), bazen de ırmak kıyısında yer alan liman sanayi bölgesi ise, binlerce hektarlık araziyi kaplayabilir ve her şeyden önce ağır sanayi etkinliklerine yöneliktir.

Sanayi ile kent arasındaki ilişki, bazen bir sanayi kentinden söz edilmesine olanak verecek bir global düzeye erişir; bazen de sanayinin kent alanı içinde dağılımını belirtir. Birinci durumda, en yüksek sanayileşme oranına küçük ya da orta büyüklükteki kentlerde ulaşılır. Bu orana hiçbir zaman büyük kentlerde ulaşılamaz, çünkü bu kentler büyüme süreçleri içinde giderek önemi artan bir üçüncü kesimin doğmasına yol açarlar. Ayrıca, şu ya da bu sanayi dalında az ya da çok gelişmiş bir uzmanlaşmaya rastlanabilir. Böylece, kent dışı pazara dönük özel sanayilerle, giderek seyrekleşen sıradan sanayiler ayrımı ortaya çıkar. Bu sonrakilerde, etkinlik tiplerine göre selektif bir yerleşime ve kentin büyümesine bağlı olarak yer değiştirmelere rastlanır.

Kentlerin dışında büyük boyutlu sanayi aglomeraları ortaya çıkabilir. Sanayi vadileri, genellikle, hem geleneksel su kullanımına, hem de birçok ulaşım yolunun bir noktada toplanmasına dayanır. Liman sanayi kompleksleri, kent düzeyini aşarak sanayileşmiş kıyı cephelerinin oluşmasına yol açabilir (Meksika körfezinin ABD kıyısı, Japon iç denizi kıyıları). Büyük maden yatakları (maden kömürü ya da demir cevheri), bazen büyük boyutlu sanayi havzalarının (Ruhr) doğmasına yol açar. Bu büyük sanayi havzalarından kimisi günümüzde yeni gereksinimlere uydurulma ve "atıl sanayi topraklarının" (sanayi kuruluşları tarafından bırakılmış topraklar) yeniden değerlendirilmesi gibi iki başlı çetin bir sorunla karşı karşıya bulunmaktadırlar. Ama, sanayi havzalarının kökeni yalnızca maden havzalarına dayanmaz. Detroit çevresindeki sanayi üçgeninin kökeni, otomobil sanayisidir.

Daha da büyük bir ölçüde olmak üzere, sanayi, bölgesel ve hatta bölgelerüstü bir alana dayanabilir. Örneğin Rusya'daki bazı "teritoryal üretim kompleksleri", kesim oluşturan, dayanışmalı ve teknik bakımdan birbirini tamamlayan kombinalar çerçevesi içinde bölgesel kaynakların kullanımına dayanırlar. Sanayinin bölgesel örgütlenişi, çoğu kez, az ya da çok büyük ölçüde, bir federal devlet anlayışına bağlıdır. Ama, insan, sermaye ve hammadde kaynaklarının yerleşimi, tarihin akışı içinde, siyasi yönetim bölgelerinin sınırları ötesine taşan, geniş sanayi alanlarının doğmasına yol açmıştır: Ren ekseni üstünde toplaşmış olan ve devlet sınırlarını da aşarak Avrupa sanayisinin önemli bir bölümünü kendinde toplayan Lotharingia sanayi beldesi, bunun özel bir örneğini oluşturur.

• *Sanayi devrimi kavramı*'nı ilk kez Engels kullandı ve bu konuda ilk sentez denemesini *Révolution industrielle au XVIIIe siècle* (XVIII. yy.'da sanayi devrimi) [1905] adlı yapıtıyla Paul Mantoux gerçekleştirdi. Bu yapıt, yalnızca, sanayi devriminin ilk kez ortaya çıktığı ülke olan İngiltere'yi konu alıyordu. Mantoux'dan sonra, tarihçiler, sermaye birikimi, işgücü, işletmelerin boyutları, tutarlı bir piyasanın oluşumu ve tarım devriminin incelenmesine daha fazla ağırlık vermeye başladılar. Günümüzde araştırmacılar, bu konuda, değişik yayılma hızı gösteren karmaşık bir olay ortaya çıkardılar; hızlanma ve kalkışa geçme *(take off)* kavramları, kilit kavramlar durumuna geldi.

Sanayi devrimi, XVIII. yy.'da önce İngiltere'de başladı ve arkadan dünyanın öteki bölümlerine yayıldı.

Aydınlanma yüzyılında bilim, üretim sürecine sistemli bir biçimde uygulandı: yeni imalat yöntemleri kotarılmasını, yeni hammaddeler, yeni enerji kaynakları ve otomatik makineler kullanılmasını olanaklı kıldı.

İktisadi etkinlik toplaştı ve uzmanlaştı: fabrika, yeni iş örgütlenmesini oluşturdu; ilk kez, üretim yerel ya da ailesel çerçeveyi aşarak sistemli bir biçimde ulusal ve uluslararası çerçeveye ulaştı.

Ulaşım gelişti, kentler benzeri görülmemiş bir gelişme gösterdi: kıtlık ve yokluklar ortadan kalktı; sanayi üretimi toplam üretim içinde üstünlük kazandı. Yeni toplumsal sınıflar: sanayi burjuvazisi ve modern proletarya ortaya çıkıp gelişti.

• *İngiltere'nin öncülüğü.* XVIII. yy.'da sermaye belli birtakım ellerde toplanırken, İngiltere iki harekete sahne oldu: bunlardan biri, kentlerde üretim araçları üzerindeki denetimlerini tümüyle kaybetmiş bir üreticiler kitlesinin oluşması; öteki de kırsal bölgelerden atılmış, buralarda geçimlerini sağlayamaz duruma gelmiş büyük bir emekçiler kitlesinin ortaya çıkmasıdır. Sanayinin çağdaş biçimi, yaşamak için emek gücünü kiralamaktan başka çaresi olmayan bu yeni sınıfla, ellerinde önemli bir sermaye kitlesi bulunan kapitalistlerin karşılaşmasından doğdu.

Ama, büyük sanayi üretiminin ortaya çıkması, piyasanın sürekli olarak genişlemesini, dolayısıyla üretilen malların fiyatının düşmesini gerektiriyordu: bu da ancak makineleşmenin sanayiye girmesiyle olabilirdi.

Tekstilde sanayileşme, XVIII. yy.'da, John Kay'in seyyar mekiği icat etmesiyle (1733) başladı. John Kay'in bu buluşu, iplik eğiricilerle kumaş dokuyucular arasındaki oranı altüst etti: eskiden bir dokuyucu için dört eğiriciye gereksinim varken, Kay'in bulduğu yöntemle dokuma hızının artması, eğiricilerin sayısında da büyük bir artışı gerekli kıldı. Böylece, iplik yapımı yöntemlerinde değişiklik yapılması zorunlu oldu. James Hargreaves, 1764-1769 arasında, iplik eğirme makinesini *(spinning jenny)*, Richard Arkwright da *water frame*'i (1769) icat ettiler. Su enerjisiyle işleyen bu sonraki eğirme makinesinin üretim gücü, elle çalıştırılan "jenny"ninkinden çok daha yüksekti. 1779'da, Samuel Crompton, gerek "jenny"nin (ipliği çok zayıftı), gerekse "water frame"ın (ipliği sağlam, ama çok kalındı) sakıncalı yanlarını gideren bir makine icat etti: Crompton'un *"mule"*ü, öteki iki aracın elverişli yanlarını birleştiriyordu. Nihayet, Edmund Cartwright, mekanik dokuma tezgâhını icat etti.

Demir ve çeliğin sanayiye yeter miktarlarda üretilmesi, diğer sanayilerin gelişebilmesi için zorunluydu. Oysa, ingiliz metalürjisi durağanlık içindeydi: bilinen tek yakıt olan odun kömürü, ormanlarla birlikte, giderek yok olma tehlikesi gösteriyordu. İsveç'ten satın alınan demir, çok pahalıya mal oluyor ve ingiliz maden sanayisi yavaş yavaş sönüyordu. Demirhane sahibi Darby, 1709-1735 arasında, kok kömürüyle dökme demir yapma yöntemini buldu: o tarihe kadar, sanayide ham taşkömüründen yararlanılamıyordu, çünkü yandığı zaman çıkardığı sülfürlü bileşikler, dökme demiri kolay kırılır duruma getiriyordu. Taşkömürünün özel bir yöntemle pişirilerek, odun kömürü kullanma zorunluğu ortadan kaldırıldı.

Ama, dökme demir büyük miktarlarda üretilebilir olunca, geleneksel yöntemden (toprak zemin hizasına yerleştirilen bir pota kullanma) daha hızlı bir tasfiye yöntemi bulmak gereği ortaya çıktı. Bunun üzerine, Peter Onions ve Henry Cort aynı zamanda (1783 ve 1784) "puddlage" yöntemini buldular. Bu yöntem, erimiş madenin bir karıştırıcıyla karıştırılarak, dökme demirin işlenebilir demire dönüştürülmesini sağlıyordu. Bunun ardından, Cort'un icat ettiği hadde makinesi, geleneksel çekiçle dövme yönteminin yerini başarılı bir biçimde aldı.

1750'ye doğru, Huntsman, dökme demire küçük miktarlarda odun kömürü ve dövülmüş cam karıştırarak dökme çelik yapımı yöntemini buldu. Yorkshire'da, Sheffield çevresinde, Aşağı İskoçya'da, Wales'te vb. yeni metalürji merkezleri oluştu. 1776-1779 arasında, John Wilkinson (1728-1808), Darby'lerin fabrikasına, Severn suyu üzerinde ilk demir köprüyü yaptırdı. Böylece, yine Wilkinson'un ön ayak olmasıyla, gemi, boru, vb. yapımında genellikle demir kullanılmasına başlandı.

Thomas Savery ve Thomas Newcomen'in (1705) makinelerinden sonra, James Watt'ın (1736-1819) 1765'te icat ettiği makine, soğutucu olarak içinde su buharı dolaşan bir kondansör kullanan ilk makine oldu. Ne var ki, su buharının, pistonun yalnızca bir yüzüne vurduğu tek etkili makine, pompalar için son derece elverişli olduğu halde, fabrikaların sürekli işleyiş düzenine o kadar uygun düşmüyordu. Piston kolu ve manivelanın bulunuşundan sonra bu buluşlarla birleştirilen çift etkili makine, pistonun doğrusal hareketini dairesel harekete dönüştürdü (1784) ve bundan böyle, buhar makinesi bütün sanayi alanına (pamuklu iplik ve dokuma tezgâhları, metalürjide havalandırma donanımları ve haddehaneler) uygulandı.

• *Kapitalist üretim ve iktisadi yaşamın altüst oluşu.* Makineleşme toplaşmaya (concentration) yol açtı: örneğin, Arkwright tipi bir donanım, tek binalı ve merkezi motor gücüne dayalı bir iplik fabrikasının varlığını gerektiriyordu. Böylece, iplik fabrikası, içinde yüzlerce işçiyi barındıran bir yapı durumunu aldı. Metalürjide, odun kömürünün sakıncalarından kurtulan işletmeler, artık birkaç yüksek fırını birden içerebiliyorlardı. Önceleri, akarsuların yakınında yer alması gereken pamuk sanayisinin yol açtığı coğrafi toplaşmanın yanı sıra 1785'ten sonra, kömür yatakları yakınında, daha sonra da piyasalara ve işgücü merkezlerine yakın yerlerde toplaşmalar ortaya çıktı. Bu gelişme, aşırı üretim bunalımlarına, dolayısıyla işsizliğe ve *luddite* ayaklanmalarına (işçilerin, ellerinden geçim olanaklarını aldığı gerekçesiyle, makineleri kırmaları) yol açtı.

Kentlerin nüfusu alabildiğine arttı ve yeni sanayi bölgelerine doğru kaydı: XVIII. yy. başlarında, İngiltere nüfusunun beşte üçünden fazlası, Bristol geçidiyle Londra arasında uzanan bir kuşak üzerinde toplandı. Üretimin büyümesi, değişimlerin gelişmesine, ulusal ve uluslararası pazarların fethine yol açtı: Britanya'nın pamuklu dışsatımı tutarı 1680'de 6 000 ingiliz lirası iken 1765'te 200 000, 1850'de de 30 milyon ingiliz lirasına yükseldi.

Kıta Avrupası'nda bu büyüme daha yavaş ve daha az oldu. XVIII. yy.'da Fransa'nın elindeki sermaye daha bol olduğu halde durmadan artan devlet borçları yüzünden verimsiz kalıyordu. Fransa nüfusu, İngiltere'ninkinden daha fazla olmakla birlikte lonca sisteminin yıkılarak işgücünün serbestliğe kavuşturulması ancak 1789 devrimi'nden sonra gerçekleşti. Oysa bu süreç İngiltere'de XVIII. yy.'da olup bitmişti. Fransa'nın iç piyasası da ingiliz iç piyasasına oranla daha büyüktü, ama Birleşik Krallık'ın elinde amerikan koloni piyasası bulunuyordu. Ulaştırma sistemi, İngiltere'de Fransa'ya oranla çok daha çabuk gelişti. 1800'de, İngiltere'deki kanalların sayısı, Fransa'dakinin iki katıydı. Nihayet ve özellikle ingiliz siyasi iktidarı, sanayinin genişlemesini sürekli olarak özendirdi; 1688 devrimi'nden başlayarak, ingiliz burjuvazisi, iktidar mekanizmalarını ele geçirdi, ingiliz aristokrasisi sanayi ve ticaret hareketi içinde yer aldı; Fransa'da aristokrasinin sanayi ve ticaret hareketi içindeki yeri pek küçüktü; ayrıca, 1815'ten sonra alınan koruyucu önlemler de Fransa'nın göreceli geri kalmışlığını artırmaktan başka bir şey yapmadı.

• *Sanayi proletaryası.* Köklerinden koparılmış muazzam bir işgücü kitlesinin varlığı, kapitalist burjuvaziye, ücretler üzerinde baskı yapmak ve iş süresini uzatmak olanağını sağlıyordu; bu ise, "artıdeğer"in artması demekti. XVIII. yy.'da İngiltere'de normal bir iş gününün süresi 13-14 saatti. Pamuk ipliği fabrikalarında, iş haftası süresi, XVIII. yy.'ın ortalarında, 75-80 saatti. Bu süre, XVIII. yy.'ın sonunda 72 saate indiyse de, 1804'te yeniden 80 saate yükseldi.

Fakat, XIX. yy.'ın ortalarında, işçi direnişinin örgütlenmesi sonucunda, iş günü süresine yasal bir sınırlama getirildi ve bu süre önce 12, sonra 10 saat oldu. Bu durumda, sermaye, artıdeğeri artırmak amacıyla, işçiye ödenen ücretin değerini üretmek için zorunlu olan iş süresini azaltmanın yolunu aramaya başladı. Bunun yolu, göreceli artıdeğerin çoğaltılması, yani işin veriminin artırılmasıydı: bu da, daha ileri bir iş bölümü, fabrikada daha despotik bir iş örgütlenmesi ve yeni makineler kullanılmasıyla elde edildi. Sıradan tüketim malları fiyatları düştü. Ama, malların üretimi için zorunlu iş süresi daha da hızlı düştü. Böylece, çalışma temposunun hızlandırılması ve işçi tarafından gözetilecek makine sayısının artmasıyla işin daha yoğun bir hale getirilmesi sonucunda, emekçi daha çok sömürülmeye başlandı.

• *Sanayi devriminden sonra.* XIX. yy.'ın son üçte birinde, teknik ilerlemeler (patlamalı motor, elektrik motoru, elektrik ampulü, elektrik üretiminde su enerjisinden yararlanma, telefon, telsiz telgraf, Bessemer çeviricisi, demiryollarının gelişmesi, otomobil vb.), sanayiye dayanan ekonomi sisteminde aralıksız bir evrime yol açtı (sanayide toplaşma sürecinin hızlanması, dünya pazarına başka birçok ülkenin daha girmesi). Öyle ki, bir *ikinci sanayi devrimi*'nden söz edilebiliyordu. Nihayet, daha yakın bir tarihte, nükleer enerjinin ortaya çıkması ve elektronik makinelerin kullanılmaya başlaması, iktisadi sistemde bir kez daha derin bir altüst oluşa yol açtı. Bunun da bir *üçüncü sanayi devrimi* olduğu söylenebilir.

—İkonogr. Eski ikonografide sanayinin simgesi, üstünde kanatlı bir el ve bir göz bulunan bir asadır; bu göz ve el, doğanın yarattığı en mükemmeli simgeler. Oyma *Sanayi* alegorileri çeşitli XIX. yy. anıtlarını süsler. Hammaddelerin makine yardımıyla dönüştürülmesine dayalı çağdaş sanayi, başından beri birçok sanatçının ilgisini çekti: İngiltere'de ressam J. Wright (Wright of Derby denir), 1770'ten itibaren metalürji tesislerini geceleyin, ışıkandırılmış olarak canlandırdı; İsveç'te XVIII. yy.'ın son yıllarında Pehr Hilleström *Demirhaneyi ziyaret* (Stockholm) konulu tabloyu gerçekleştirdi. Fransa'da sanayinin başlangıç dönemi, Engelmann'ın Vosges tekstil fabrikaları için yaptığı taşbaskılarda (1823-24) betimlenmiştir F. Bonhommé'nin resim ya da taşbaskı çalışmalarının en büyük bölümü, Fransa'daki İkinci İmparatorluk dönemi metalürjisine ayrılmıştır. 1875'te A. von Menzel *Hadde makineleri* (Nationalgalerie, Berlin) adlı ünlü tablosunu, 1893'te de Cormon, Tourcoing müzesi'ndeki *Demirhane*'yi gerçekleştirdi. Sana-

yi, belçikalı C. Meunier'ye birçok desen, resim ve heykel esinledi. XX. yy.'da, 1920'li ve 1930'lu yılların Deyneka ya da Yuriy Pimenov gibi rus ressamları, ağır sanayinin kuruluş evrelerini, kübist bir üslupla yansıttılar (onları, toplumcu gerçekçiliğin estetik anlayışına bağlı çok sayıda sanatçı izledi). 1930'a doğru meksikalı D. Rivera motor üretimini konu alan bir fresk yaptı (Detroit İnstitute of Arts). Avrupa'da F. Léger inşaat şantiyeleri üzerine bir dizi tablo gerçekleştirdi; savaş gemisi tersaneleri, ingiliz Stanley Spencer tarafından betimlendi.

Sanayi madalyası, Abdülhamit II döneminde (1876-1909), sanat ehline verilmek üzere altın ve gümüşten bastırılan madalya. 30 mm çapındaki madalyaların ön yüzünde şemse içinde sultanın tuğrası ve osmanlı arması, arka yüzündeyse meşe dalları arasında, madalya sahibinin adının yer alacağı bir boşluk vardır.

Sanayi mektebi → ISLAHHANE.

Sanayi odaları → TİCARET VE SANAYİ ODALARI.

Sanayi ve ticaret bakanlığı, sanayi ve ticaret politikasını günün koşullarına, kalkınma plan ve programlarında yer alan ilke ve hedeflere uygun biçimde düzenlemek, uygulamak ve geliştirmek amacıyla kurulmuş bakanlık.

Daha önce Sanayi bakanlığı ve Ticaret bakanlığı olarak ayrı ayrı kurulmuş olan bakanlık, 13 aralık 1983 tarihinde birleştirilmiştir. 1985'te 3143 sayılı kanunla ve 1989'da 384 sayılı kanun hükmünde kararname ile yeniden düzenlenen Sanayi ve ticaret bakanlığı'nın ana hizmet birimleri şunlardır: Sanayi genel müdürlüğü, Sanayi araştırma ve geliştirme genel müdürlüğü, Küçük sanatlar ve sanayi bölgeleri ve siteleri genel müdürlüğü, İç ticaret genel müdürlüğü, Teşkilatlandırma genel müdürlüğü, Avrupa topluluğu koordinasyon genel müdürlüğü, Ölçüler ve kalite kontrol genel müdürlüğü, Sınai mülkiyet dairesi başkanlığı, Bağlı ve ilgili kuruluşlar dairesi başkanlığı.

Bakanlığın ilgili kuruluşları: Makine ve kimya endüstrisi kurumu genel müdürlüğü, Türkiye Şeker fabrikaları genel müdürlüğü, Türkiye Gübre sanayii genel müdürlüğü, SEKA genel müdürlüğü, Türkiye çimento ve toprak sanayii aş.

Bakanlığın taşra kuruluşları, Sanayi ve ticaret il müdürlükleridir.



İlhami Sancar

SANAYİCİ sıf. ve a. **1.** Hammaddeleri, işlenmiş ya da yarı işlenmiş ürünlere dönüştüren bir işletmenin başında bulunan kimse. **—2.** Sanayileşmeden yana olan, iktisadi öğreti olarak sanayileşmeyi savunan kimse.

◆ sıf. Sanayiye önem veren: *Sanayici toplum.*

SANAYİCİLİK → ENDÜSTRİYALİZM.

Sanayii nefise mektebi âlisi, İstanbul'da öğretime başlayan Türkiye'nin ilk güzel sanatlar okulu (1883).

Bu tür bir eğitim kurumu açılması için ilk girişim sonuçsuz kaldı (1877). Müze müdürü Osman Hamdi Bey 1882'de bu okulu kurmakla görevlendirildi. Çinili köşk'ün yanında okul binası yaptırılarak 20 öğrenci ile öğretime başlandı (1883). Bu yıllarda resim, mimarlık ve heykelcilik bölümleri vardı. Başlangıçta Ticaret nazırlığı'na bağlı olarak kurulan okul, 1886'da Maarif nazırlığı'na bağlandı. 1914'te kızlar için de Resim ve heykel bölümü'nden oluşan bir İnas sanayii nefise mektebi açıldı. Osman Hamdi Bey'in öldüğü yıl (1916) binasından çıkarılan okul on yıl süre ile çeşitli binalarda öğretimini sürdürdü. 1917' de Müze müdürlüğü ile Sanayii nefise müdürlüğü birbirinden ayrıldı. 1923'te Tezyinat bölümü kurularak etkinliğe geçti. 1924'te çıkarılan bir yönetmelikle resim, heykel ve tezyinat bölümlerine ortaokulu bitirenlerin seçme sınavını kazanmaları koşuluyla öğrenci olarak alınmaları öngörüldü. Okul, 1926'da Çifte saraylar binalarından biri olan Cemile Sultan sarayı'na yerleşti. 1926-1927 ders yılında resim, heykel ve tezyinat bölümleri Maarif vekâleti'nce orta dereceli okul olarak kabul edildi. Okul 1928'de Güzel* sanatlar akademisi'ne dönüştürüldü, yeniden düzenlenen çeşitli bölümlerine, Avrupa'dan hocalar getirildi. Kurum 1964'te Devlet Güzel sanatlar akademisi (DGSA) adıyla yeniden düzenlendi. 1983'te kurulan Mimar Sinan üniversitesi'nin çatısını da bu akademi oluşturdu.

SANAYİLEŞME a. **1.** Bir etkinlik alanına sanayi yöntemlerinin uygulanması: *Tarımda sanayileşme.* **—2.** Bir ülkede, bir bölgede sanayinin gelişmesi: *Bir tarım bölgesinin sanayileşmesi.* || *Aşırı sanayileşme,* piyasasının emme gücüne oranla fazla sanayi donanımına sahip olan ya da sanayi kesimiyle öteki kesimleri (tarım, hizmet vb.) arasında dengesizlik bulunan bir ekonominin durumu. || *Yetersiz sanayileşme,* sanayisi yeterince gelişmemiş olan bir ülkenin, bir iktisadi kesimin durumu.

SANAYİLEŞMEK gçz. f. **1.** Sanayi özelliği kazanmak, sanayi yöntemleriyle yürütülmek: *Sanayileşen üretim kolları.* **—2.** Sanayinin egemen olduğu bir ekonomiye sahip olmak: *Sanayileşen bölgeler.*

—İkt. *Az sanayileşmiş,* yeterince sanayileşmemiş bir bölgeye, bir ülkeye denir.

—İnş. *Sanayileşmiş mimarlık, sanayileşmiş yapım,* önüretimli bileşenlerle gerçekleştirilen mimarlık, yapım.

—Topbil. *Sanayileşmiş toplum,* toplumsal ilişkileri bir sanayi iktisadına göre belirlenen toplum tipi. (Bu toplum genellikle kentsel bir yoğunlaşma, eğitim ve gelir düzeyine dayanan toplumsal bir tabakalaşma, yaşama düzeyinde genel bir yükselme, ailede bir daralma, devletten bir uzaklaşma ve gönüllü dernekleşmelerin artan bir önem kazanmasıyla belirginleşir.)

—Uluslarar. ikt. *Yeni sanayileşmiş ülkeler,* uluslararası iş uzmanlaşmasının etkisiyle son on yıllık dönem içinde GSMH'ları hızlı bir büyüme gösteren (yılda % 6-7 dolayında) gelişme yolundaki ülkeler. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **sanayileştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir etkinliği sanayileştirmek,* o etkinliğe sanayi özelliği kazandırmak: *Kimi üretim kollarını sanayileştirmek.* **—2.** *Bir ülkeyi, bir bölgeyi sanayileştirmek,* sanayi yöntemlerini uygulamak, sanayi araçlarıyla donatmak.

—San. *Yeniden sanayileştirmek,* önceleri sanayi bölgesiyken bu özelliğini yitirmiş bir bölgeye, bir ülkeye çeşitli sanayi kollarının yeniden girmesini sağlamak.

—ANSİKL. Uluslarar. ikt. Bu ülkelerin yabancı sermayeler sayesinde çokuluslu işletmelerin teknolojisine göre gerçekleşen sanayileşmeleri, temelde bazı geleneksel kesimlere özgü kalmaktadır (dışsatım amacıyla üretim yapan tekstil, metalürji, demir-çelik). Bu yüzden, bu ülkelerin sanayice gelişmesi gerçekte, sanayileşmiş uluslara daha bağımlı duruma gelmeleri sonucunu doğurmaktadır.

SANAYİLEŞTİRME a. Sanayileştirmek eylemi.

—Topbil. İnsan enerjisinin ussal örgütlenmesiyle, mal ve hizmet üretim ve mübadele araçlarında daha büyük bir verimlilik sağlamayı amaçlayan toplumsal ve iktisadi süreç.

SANAYİLEŞTİRMEK → SANAYİLEŞMEK.

SANAYİÖNCESİ sıf. Sanayi devriminden önce.

—Antropol. *Sanayiöncesi toplum,* teknolojik düzeyi batılı sanayi toplumlarının teknolojik düzeyiyle ilgili olmayan ve sanayileşmenin gerektirdiği toplumsal örgütlenme tipleriyle hemen hiçbir zaman bağdaşmayan geleneksel davranış ve inançların etkilediği bir üretim biçimiyle belirginlik kazanan türdeş insan topluluğu.

SANAYİSONRASI sıf. Bazı toplumbilimcilere göre sanayi toplumunun yerine geçmeye aday bir toplum tipi için kullanılır.

—ANSİKL. Kentleşmiş bir refah toplumu olan sanayisonrası toplumda, kamu güçleri tarafından çok açık bir biçimde denetlenen geniş ölçüde "üçüncül" bir iktisat egemendir. Bu durum teknisyen ve yöneticilerden oluşan seçkin bir tabakanın ortaya çıkmasına yol açar ve toplumda yeni "değerler" yaygınlık kazanır (özellikle yaşama düzeyi gibi).

SAN BAUDİLİO LLOBREGAT, İspanya'da kent, Katalonya'da, Llobregat ırmağı kıyısında, Barcelona'nın büyük güney-batı banliyösünde; 50 000 nüf.

SAN BENEDETTO DEL TRONTO, İtalya'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Marche'te (Ascoli Piceno ili), Adriya denizi kıyısında; 44 500 nüf. —Açığında doğal gaz yatağı.

SAN BERNARDİNO, ABD'de (Kaliforniya) kent, aynı adlı sıradağın eteğinde, Los Angeles'ın D.'sunda; 164 160 nüf. (1990). Besin sanayisi (turunçgil konserveciliği). Hava taşıtları sanayisi. Demiryolu onarım atölyeleri. Çelik.

SAN BERNARDİNO boğazı, alm. **Sankt-Bernhardin-Pass,** İsviçre Alpleri'nde boğaz, kuzeyde art Ren ve güneyde Moesa vadileri arasında; 2 060 m. Romalılar döneminde kullanılan, sonra bırakılan boğaz, geçidin 400 m altında yaklaşık 7 km uzunluğunda bir otoyol tünelinin açılmasıyla (1967) yeniden Alpler'i aşmak için kullanılan önemli bir yol oldu ve Chur'u (ve Almanya'yı) Lugano ile Milano bölgesine bağladı.

SAN BERNARDİNO MOUNTAİNS, ABD'de sıradağlar, Güney Kaliforniya'da, Coast Ranges'ın devamıdır.

SAN BERNARDO, Şili'de (Santiago'nun anakent bölgesi) kent, Santiago'nun G.'inde; 191 590 nüf. (1990). Ticaret ve sanayı (tekstil, besin sanayileri, demiryolu onarım tesisleri) merkezi.

SAN BLAS sıradağları, Panama Cumhuriyeti'nde sıradağ, Antiller denizi ile *San Blas körfezi*'ne egemendir.

SANCAİ → SANTSAİ.

SANCAK a. **1.** *Esk.* Bayrak. **—2.** Çoğunlukla askeri birliklere verilen, üzerinde o birliği belirten işaretler bulunan, kenarları saçaklı ve gönderli bayrak.

—Ask. Türk bayrağı kanunu'nda belirtilen biçime uygun olarak tugay ya da alaylara (Deniz ve Hava kuvvetlerinde eşiti birliklere) verilen bayrak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sancak devir ve teslimi,* atama dolayısıyla görev değişikliği yapılan tugay (alay) komutanlarının tugay sancağını birbirlerine devir ve teslimi için yaptıkları tören. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sancak fiyongası,* sancak direğine bağlanan, üzerine birliklere verilen nişanların takıldığı kurdeleden süs. || *Sancak kıtası,* bir sancak kıta komutanı, bir sancaktar ve iki muhafızdan kurulu birlik. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sancak töreni,* sancağın yerinden alınması ve yerine bırakılması sırasında yapılan tören.

—Denizc. ve Ask. denizc. Pruvaya doğru bakıldığında, geminin sağ tarafı. (Karşt. İSKELE.) || Bayram günlerinde, gemilerin pupasındaki göndere çekilen büyük ulusal bayrak. || Bir kadırgaya çekilen bayrak. || *Sancak alabanda* → ALABANDA. || *Sancak bağı,* sancakları ve işaret flamalarını savlolarına bağlamada kullanılan bir bağ çeşidi. || *Sancak beratı,* bir ticaret gemisinin, hangi ülkenin sancağı altında olduğunu gösteren resmi belge. || *Sancak boğmak,* eskiden imdat istemek için, sancağın ortasına düğüm vurarak işaret vermek. || *Sancak çıması,* bir sancakta, uçkurluğun karşı kenarı. || *Sancak dolabı,* gemilerde sancakların saklandığı, küçük gözlerle donatılmış dolap. || *Sancak gemisi,* filo ya da filotila komutanının bulundu-

ğu gemi. || *Sancak gönderi*, geminin pupasında yer alan ve üzerine sancak çekilen kısa gönder. || *Sancak göstermek*, bir ülke donanmasına ait gemilerden söz ederken, zaman zaman yabancı ülke limanlarını ziyaret etmek. — Savaş sırasında, milliyetini gizlemek için sancağını çekmeden seyreden bir savaş gemisinden söz ederken, düşman gemisiyle karşılaştığında sancağını toka etmek. || *Sancak indirmek*, sancağı arya etmek; askeri denizcilikte, teslim olmak. || *Sancak istiralyası*, ticaret gemilerinde, pruva direğinden bacaya çekilen ve üzerine işaret flamalarının savloları bağlanan ince tel halat. || *Sancak kaptanı*, bir filo ya da filotilanın taktik komutanı, aynı zamanda sancak gemisi kaptanı; bir ticaret gemisinde, hiçbir şeye karışmayan, ancak ehliyet sahibi olduğundan gemide bulunan kaptan. || *Sancak postası*, genellikle savaş gemilerinde her görev bölüğünün yarısı. || *Sancak savlosu*, gönderlere ve serenlere sancak çekmek için, çımalarında kanca bulunan inceler. || *Sancak töreni*, donanma gemilerinde, her gün sabah ve akşam sancak çekilirken ve indirilirken yapılan tören. (Sancak toka edilecekse, toka, arya edilecekse, arya komutu verilir. Muhrip dahil bütün küçük gemilerde bu tören, silistre eşliğinde, kruvazörlerde boruyla, sancak gemilerinde ise, bando eşliğinde ulusal marş çalınarak yapılır. Hızla toka edilen sancak, ağır ağır arya edilir. Toka saat 08.00'de, arya ise güneşin batışıyla gerçekleştirilir.) || *Sancak uçkurluğu*, sancağın, sancak savlosuna bağlandığı kenarı. (İki katlı kalın bir beyaz şeritten oluşur ve içinden uçkurluk halatı geçer.) || *Sancak vardiyası*, savaş gemilerinde, bölüklerin ilk yarılarının toplamı. (Genellikle iki vardiya üzerinden çalışılır. Bir vardiya izinliyken, diğer vardiya gemiyi her an harekete geçirebilecek şekilde görev başındadır. Sancak vardiyası, aynı zamanda gemi komutanının vardiyasıdır.) || *Hareket sancağı*, limandan ayrılacak gemilerin pruva direklerine çektikleri, ortası beyaz kareali mavi bayrak. (Personelin ve yolcuların gemiye dönmesi için bir uyarı işaretidir.) [Eşanl. HAREKET FLAMASI.]

—Dokmc. *Sancak şalisi*, sancak yapımında kullanılan ince bir tür yünlü kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. *Sancak-ı şerif*, Hz. Muhammet döneminde islam ordusunda taşınan sancak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. Kırmızı atlas kumaştan yapılan sancağın eni 100, boyu 150 cm'dir. Üzerinde yapay ipekten beyaz ay-yıldız, üst sol köşede altın renkli yaldız işlemeyle TC simgesi ve bu simgenin bulunduğu çeyrek daireden uzanan ışınlar vardır. Sancağın üç kenarı 4,5 cm uzunluğunda saçakla süslüdür. Saçakların altında, sancağı dört bir yanından çevreleyen altın sarısı ve 3 cm kalınlığında sırma şerit vardır. Tuğda ise uzunluğu 50 cm olan, kırmızı -beyaz renkte tüyler bulunur ve bunlar sarı yaldızdan 1 m'lik bir kordonla bağlanır. Sancağın üzerinde, sol alt köşede alay numarası işlenmiştir. Yatay ve dikey kenar sırmalarının 5 cm uzağında bulunan alay numarasının kalınlığı 5 cm'dir. Sancağa, gerektiğinde nişan ya da kurdele bağlanabilmesi için alemin göndere bağlandığı yerde boğumlar bulunur. Toplanmış durumdaki sancak, korunmak amacıyla su geçirmez cinste kumaştan yapılmış bir kılıf içerisine konur. Sancak askı kayışı ise 150 cm uzunluğunda, 8 cm genişliğinde, 2,5 mm kalınlığında astarlı plastikten yapılır. Askı kayışı tokaları, özengi taban genişliği Genelkurmay başkanlığı tarafından hazırlanan tören talimatnamesinde belirtilen ölçüdedir. Sancak gönderi ise fırınlanmış ağaçtan yapılır.

Sancak, barışta tugay ya da alay komutanının makam odasında, ordugâhta ise komutan çadırında, komutan araç kullanıyorsa araç içerisinde bulundurulur. Sancak, barışta şu koşullarda açık tutulabilir: tugay ya da alayın katıldığı geçit törenlerinde; tugay ya da alaya ilk verilişinde; sancağa madalya takma töreninde; yabancı devlet başkanlarına yapılan karşılama ya da uğurlama törenlerinde; üst komutanlıklarca verilecek emirle savaşta ya da manevralarda, alay komutanları, askerin manevi gücünü pekiştirme gereksinimi duyduğu yer ve zamanda birlik personelini altına toplamak için sancağı açtırır. Sancağın savaşta alacağı yaralar onur nişanesi sayılacağından, sancaktar sancağın bir sicil defterini tutar. Savaşta her türlü korunma umudu kesilerek sancağın düşman eline düşmesi kesinleşirse komutan sancağı yok eder.

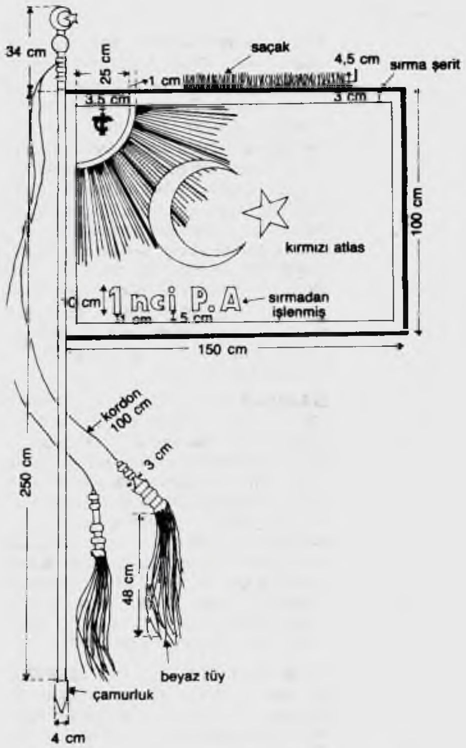
—Dokmc. Sancak şalisi, Alaşehir'de dokunuyor ve Osmanlı sancakları bu kumaştan yapılıyordu. Bursa'da dokunan ya da Avrupa'dan getirtilen ipekli kumaşlar da sancak yapımında kullanılıyordu. Selim III döneminde Ankara'da dokunan şali, sancaklık kumaş olarak kabul edildi. (→ ŞALİ.)

—İsl. Topkapı sarayı'nda kutsal emanetler arasında korunan bu sancak, "Liva-i saadet" diye de tanınır. Sancak-ı şerif'in Osmanlılar'a geçişi konusundaki bir görüşe göre, onu Yavuz Sultan Selim Mısır' dan getirmiş; bir başka görüşe göre ise, Yavuz'un Mısır'a beylerbeyi olarak atadığı memluk emirlerinden Hayır Bey tarafından İstanbul'a gönderilmiştir.

—Tar. İslam öncesi türk devletlerinde ve daha sonraki türk-islam kuruluşlarında sancak ile bayrak arasındaki ayrım net değildi. Ancak, zamanla kişilerin yalnız başına savaşta kullanabildiği bayrakla, hükümdarların saltanat simgesi olan sancaklar arasında bir ayrım doğdu. Osmanlılar'da sayıları yedi olan saltanat sancakları içinde en önemlisi Akalem'di. (→ BAYRAK, SALTANAT* SANCAKLARI.)

• *Sancak devir ve teslimi*. Bu tören kışlanın en uygun tören ya da eğitim alanında yapılır. Sancağın bulunduğu yerden alınarak tören alanına getirilmesi için sancak kıtası, bando ya da boru takımı sancağın korunduğu komutanlık binası önüne gelirler; sancak subayı ile sancaktar alay komutanının odasına girerek sancağı yerinden alırlar, sancak kılıfından çıkartılırken sancak muhafızları bina kapısı önünde beklerler. Sancak kıtası komutanı kıtayı selam duruşuna getirirken sancak binadan çıkartılır. Böylece sancak kıtası tarafından alınan sancak, tören alanına getirilir. Törende hazır bulunan en kıdemli komutan tarafından sancak kıtasının sunuşu yapılır ve komutanlar tören platformundaki yerlerini alırlar. Daha sonra İstiklal marşı ile tören başlar. Alayla ilgili bilgilerin bir subayca aktarılmasından sonra sancak kıtası, platformun üç adım karşısına getirilir. Her iki alay komutanı, sancağı teslim eden solda, teslim alacak olan sağda olmak üzere yerlerini alırlar. Daha sonra yapılan tören konuşmalarıyla devir ve teslim yapılır. Sancağı teslim alan komutan, en kıdemli komutanın önünden birliğe tören geçişi yaptırır; böylece sancak devir ve teslim töreni tamamlanır.

• *Sancak kıtası*. Sancak kıtasının komutanı, asteğmen ile üsteğmen rütbesinde ve disiplin, eğitim yönünden birliğinde sivrilmiş olanlardan seçilir; sancak, komutanın odasındayken kadro ve kuruluşunda bulunduğu birliğindeki görevini yürütür. Sancaktar ise tugay ya da alay komutanı tarafından seçilir. Sancak kıtası muhafızları ise yine tugay ya da alay komutanı tarafından erler arasından seçilir. Sancaktar ile muhafızlar, törenlerde kıta tören kıyafetini, savaş ya da manevralarda gündelik kıyafetleri kullanırlar. Sancaktar, silah olarak tabanca taşırken, muhafızlarda piyade tüfeği bulunur. (→ Kayn.)



tugay ya da alay sancakı

SANCAK a. Tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda eyalet ile kaza arasında yer alan yönetim birimi.

—ANSİKL. Sancaklar, sancakbeyi adını taşıyan asker-yöneticiler tarafından yönetilirdi. Sancakbeyinin asıl görevi sancağındaki tımarlı sipahileri denetlemek ve savaş sırasında seferber etmekti. Şehzadelerin sancakbeyi olarak görev yaptıkları sancaklara şehzade sancağı denirdi. XIX. yy.'ın başlarında 25 eyalete bağlı 290 sancak bulunuyordu. Osmanlı tımar düzeninin bir parçası olan sancaklara merkezi hükümetin ilgisi, tımar düzenindeki bozulmaya koşut olarak askeri olmaktan çok mali bir nitelik aldı. 1837'den sonra daha çok "liva" adıyla anılmaya başlayan sancaklar, "mutasarrıf" adlı sivil yöneticilerin yönetimine bırakıldı.

SANCAK, Bingöl'ün merkez ilçesine bağlı bucak; 10 143 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Sancak*, 718 nüf. (1990).

SANCAK, Sırbistan'ın güneyinde (Yugoslavya) il; Kosova, Karadağ ve Bosna-Hersek arasında. Merkezi *Yenipazar* (sırp. *Novi-Pazar*). Nüfusunun çoğunluğu müslümandır (yaklaşık 200 000 kişi).

—Tar. Osmanlı devrinde Sancak sancağı uzun süre Bosna valiliğine bağlı kaldı. 1878'de Berlin antlaşmasıyla Bosna-Hersek Avusturya-Macaristan imparatorluğuna bırakılırken, Sancak ayrılarak Kosova vilayetine bağlandı. Balkan savaşı sırasında Sırbistan tarafından işgal ve 1918'de ilhak edildi. 1990'larda Yugoslavya dağılma sürecine girince Sancaklı Boşnaklar, Bosna-Hersek'e katılmak istedi. 1990'da yapılan referandumda Boşnaklar'ın % 98'i bu isteği onayladı. Ocak 1992'de gizlice seçim yaparak kendi parlamentolarını belirlediler, martta da gizli bir hükümet kurdular. Fakat ildeki 15 000 kişilik ağır silahlı sırp ordusunun varlığını göz önünde bulundurarak herhangi bir eyleme geçmediler. Gizli Boşnak hükümetinin lideri Süleyman Uglyanin, uluslararası destek sağlayabildikleri takdirde Sırpları "işgal kuvveti" ilan ederek ülkeden kovmaya çalışacaklarını belirtti.



sancak bağı



sancakbeyi

SANCAKBEYİ a. Esk. İda. Osmanlılarda bir yönetim birimi olan sancakları yönetmekle görevli kimse.

SANCAKTAR a. (*sancak* ve fars. *dār*' dan *sancak-dār*). Sancağı taşımakla görevli kimse.

SANCAR (İlhami), türk siyaset adamı (Gördes 1909 - İstanbul 1986). Ankara

Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1933). Yargıçlık, savcılık yaptı. Devlet hizmetinden ayrılarak serbest avukatlığa başladı ve CHP'de politikaya atıldı. Bu partinin İstanbul il başkanlığını yaptı; 27 Mayıs 1960 devrimi'nden sonra Kurucu meclis üyesi oldu, İstanbul milletvekili seçildi (1961). İsmet İnönü'nün ortaklık hükümetlerinde (1961 -1965) Milli savunma bakanlığı yaptı. CHP'nin ortanın solu ilkesini benimsemesi üzerine bu partiden ayrılanlarla birlikte Güven partisi'nde yer aldı. 1969 ve 1973 seçimlerinde bu partiden İstanbul milletvekili seçildi. Naim Talu (1973-1974) ve Sadi Irmak (1974-1975) hükümetlerinde de Milli savunma bakanı oldu. 1977'de politik yaşamdan çekildi.

SANCAR (Semih), türk asker (Erzurum 1911 - Ankara 1984). Kara harp okulu'nu (1932), Harp akademisi'ni (1942) bitirdi. Silahlı kuvvetler'de çeşitli birliklerde komutanlık, Harp akademisi'nde öğretmenlik yaptı. Korgeneralken Jandarma genel komutanı (1969-1970), 1970'te rütbesi orgeneralliğe yükseltilince 2. Ordu komutanı oldu (1970-1972) ve Kara kuvvetleri komutanlığına getirildi (1972-1973). Memduh Tağmaç'ın emekliye ayrılması üzerine Genelkurmay başkanlığına atandı (1973 -1978). Yaş sınırından emekli edildi.

SAN CARLOS DE LA RÁPİTA, İspanya'da liman kenti, Katalonya'da (Tarragona ili); 10 000 nüf. Ebro engelinden kurtulmaya olanak veren 14 km uzunluğunda, seyire elverişli bir kanal San Carlos'a ulaşır. Balıkçılık.

SAN CARLOS DEL ZULİA, Venezuela'da (Zulia eyaleti) kent, Maracaibo gölünün güney-batı kıyısı yakınında; 26 700 nüf. Tarım merkezi.

SAN CARLOS DE PUNO → PUNO.

San Carlo tiyatrosu, Napoli'nin başlıca tiyatrosu; 1737'de Carlo di Borbóne'nin emriyle birkaç ayda yapıldı, Metastasio ve Sarri'nin *Achille in Sciro* adlı oyununun temsiliyle açıldı. 1816'da yanan tiyatro A. Niccolini tarafından yeniden yapıldı. 28,60 m'ye 22,50 m'lik salonu kusursuz akustiğiyle olduğu kadar dekorasyonuyla da ünlüdür.

SANCARŞAH, oğuz başbuğu (öl. 1187). Ayaba'nın torunu, Toganşah'ın oğlu. Babasının ölümü üzerine Horasan Oğuzları'nın başına geçti (1185). Harizmşahlar yönetimine karşı ayaklandı. Alaettin Tekiş Horasan üzerine yürüyünce, Sancarşah'a bağlı oğuz beyleri ondan ayrılarak Harizmşah'ların hizmetine girdiler. Yalnız kalan Sancarşah, çok az kuvvetiyle Nişapur kalesinde Alaettin Tekiş tarafından kuşatıldı ve yakalanarak öldürüldü. Onun ölümünden sonra Oğuzlar'ın büyük bölümü Kirman, Fars ve Anadolu'ya göçtü; küçük bölümü de harizm topraklarına katılan Horasan'da dağınık topluluklar halinde kaldı.

SAN CATALDO, İtalya'da kent, Sicilya'da (Caltanissetta ili), Caltanissetta yakınında; 21 000 nüf. Kükürt, potas ve kayatuzu çıkarımı.

SÁNCHEZ (Florencio), uruguaylı oyun yazarı (Montevideo 1875 - Milano 1910). *M'hijo el dotor* adlı dramıyla Buenos Aires'te tanındı (1903). Dönemin toplumsal sorunlarından esinlenerek yazdığı diğer oyunları da büyük bir dramatik güce (*Los muertos,* 1905; *Moneda falsa,* 1909) sahiptir.

SÁNCHEZ (Néstor), arjantinli yazar (Buenos Aires 1935). Yapıtlarında (*Siberia blues,* 1967; *El amor, los Orsinis y la muerte,* 1969) her şeyden önce roman dilini yenilemeye çalıştı. Paris'te sürgünde yaşadı.

SÁNCHEZ COELLO (Alonso), ispanyol ressam (Benifayó, Valencia ili, 1531'e doğr. -Madrid 1588). Hollandalı A. Moro'nun öğrencisi oldu. Tiziano'ya hayrandı. Felipe II'nin sarayında portre ressamlığı yaptı. Dinsel resimleriyle de tanındı; El Escorial'daki sunakları ikişer ikişer gruplandırılmış aziz figürleriyle süsledi (1580-1582).

SÁNCHEZ COTÁN (*Fray* Juan), ispanyol ressam (Orgaz 1561 - Granada 1627). 43 yaşında rahip oldu. 1615'e doğru Granada manastırı'nı (avlu, rahiplerin toplantı salonu, yemekhane vb.) tablolarla süsledi. Karanlıkçılığın öncüsü olan Sánchez her şeyden önce natürmortlarıyla tanınır; sadelikleri ve sağlam kompozisyonları bu yapıtlara olağanüstü bir anlatım zenginliği kazandırır (*Kavun, balkabağı, lahana ve ayva,* San Diego müzesi).

SÁNCHEZ FERLOSİO (Rafael), ispanyol yazar (Roma 1927). Günlük yaşamı aktarırken duyduğu nesnellik ve gerçekçilik kaygısında amerikan romancılarının ve sinemanın etkisi görülür (*El Jarama,* 1956). *İndustrias y andanzas de Alfanhui* (1951) adlı romanı pikaresk türden esinlenmekle birlikte, şiirsel fanteziye de önemli bir yer verir. *Las semanas del jardin* (1974) adlı romanındaysa fantastiğe ve biçim arayışlarına yönelir. Sánchez Ferlosio ayrıca dilbilim ve edebiyat çalışmalarıyla da çok yakından ilgilenmektedir.

SÁNCHEZ HERNÁNDEZ (Fidel), salvadorlu devlet adamı (Salvador 1917). Meslekten subaydı, 1967-1972 arasında Cumhurbaşkanlığı yaptı. 1969'da Honduras ile patlak veren "futbol savaşı", Honduras'ta yaşayan birçok Salvadorlu'nun ülkeye dönmesine yol açarak iktisadi güçlüklerin artmasına neden oldu. Yükselen bir hıristiyan demokrasi tehlikesi karşısında Sánchez Hernández orduya dayanarak iktidarı ardılı A. Molina'ya devretti.

ARAGÓN

SANCHO I Ramírez (1043 - Huesca 1094), Aragón kralı (1063-1094) ve Navarra kralı (SANCHO V) [1076-1094]. Aragónlu Ramiro I'in oğlu ve ardılıydı, Castillalı Sancho II'nin saldırısına uğrayan Navarra kralı Sancho IV el de Peñalén'in yardımına koşarak Üç Sancholar savaşı'na (1065-1067) katıldı. Viyana'da Castillalı Sancho II'yi yendi ve Sancho IV el de Peñalén'in öldürülmesinden (1076) sonra Navarra'yı Aragón ile birleştirdi. Papalık tarafından desteklenerek yirmi beş yıl boyunca, gaskon ve languedoclu senyörlerin yardımıyla, Huesca kralına karşı güçlü bir Reconquista yürüttü; Monzón'u kralın elinden aldıysa da (1089), Huesca kuşatmasında öldü.

CASTİLLA VE LEÓN

SANCHO I García (öl. 1017), Castilla kontu (995-1017), kont García I Fernández'in oğlu. Córdoba (Kurtuba) halifesi el -Mansur'un yardımıyla babasına karşı başkaldırarak (994), iktidarı ele geçirdi (995) ve halife Abdülmelik el-Muzaffer'e karşı birçok koalisyon kurdu. Halifenin ölümünden (1008) sonra, halifelik çekişmelerine müdahale ederek Berberiler'i destekledi, Muhammet II el-Mehdi'nin generali Vadih'i yendi (1009), Córdoba'yı işgal etti ve sonunda müdahalesine karşılık, 1010'da halife Hişam I'den Duero hattındaki birçok müstahkem mevkiyi ödül olarak aldı.

SANCHO II Güçlü (1038 ? - Zamora 1072), Castilla ve León kralı (1065-1072). Babası Fernando I ölünce Castilla ona kaldı. Castilla la Vieja'yı Navarra kralı Sancho IV el de Peñalén'in elinden almaya çalıştıysa da, babası Ramiro I'in ölümünün öcünü almak için müdahale eden Aragónlu Sancho I Ramírez tarafından Viana'da yenildi (1065-1067 arasındaki Üç Sancholar savaşı). Son olarak, babasının krallığını yeniden kurmak amacıyla, Zaragoza kralı el-Muktedir'e karşı ve kardeşleri León ve Asturiaslı Alfonso ile Galicialı García'ya karşı savaştı. 1071'de Alfonso'yu yendiyse de leónlu bir şövalye tarafından öldürüldü. Bunun üzerine kardeşi Alfonso, Alfonso VI adıyla onun yerine geçti.

SANCHO III (1133'e doğr. - Toledo 1158), Castilla kralı (1157-1158). Alfonso VII'nin oğlu ve ardılı. 1149'da babası tarafından Castilla ve Toledo kralı olarak tanındı. Navarra kralı Bilge Sancho VI'nın istilasını önlemeyi başardı ve León imparatorluğunu küçük kardeşi Fernando II'ye bıraktı. Calatrava tarikatını kurdu.

SANCHO IV Yiğit (1258 - Toledo 1295), Castilla ve León kralı (1284-1295). Bilge Alfonso X'un küçük oğluydu. Ağabeyi Fernando de La Cerda ölünce (1275), kendini babasına tahtın vârisi olarak kabul ettirerek (Segovia cortesi) yeğenlerinin haklarını çiğnedi. Yeğenlerinin hakları, dayıları Atak Philippe III ile Aragón ve Portekiz kralları tarafından savunuldu. *Ricos hombres*'in ve kentlerin desteğiyle, babasını tahttan indirdi (1282), naipliği ele etti (1282) ve papanın yasak ve aforozuna rağmen, naipliği sürdürdü. Alfonso X tarafından mirastan yoksun bırakılmasına rağmen onun yerine tahta geçti (1284) ve hükümdarı, yeğenlerinden yaşça büyük olan Alfonso de La Cerda'nın Castilla kralı ilan edilmesine (Jaca, 1288) katkıda bulunan Aragón'a karşı bir savaş tasarladı. Bu nedenle Fransa ile bağlaştı (Lyon antlaşması, 1288), ardından kardeşi don Juan'ın ayaklanmasını bastırdı, Fas müslümanlarıyla savaştı, Terife'yi onların elinden aldıysa da (1292), el-Cezire karşısında başarısızlığa uğradı (1295).

LEÓN

SANCHO I el Craso (öl. 965 ya da 966), León kralı (956-965 ya da 966). Leónlu Ramiro II ve Navarralı Urraca'nın oğlu. Üvey kardeşi Ordoño III'ün ardından tahta geçti (956). Ordoño IV tarafından devrildi (958). Navarra kraliçesi olan büyükannesi Toda, onu Córdoba'ya götürdü (958) ve burada, krallığını yeniden ele etmek amacıyla, sınırdaki on müstahkem mevki karşılığında halife Abdurrahman III'ün desteğini sağladı (959-960). Buraları halifenin ardılı el-Hakem II'ye vermeyi kabul etmemesi ve hatta halifenin eski hasımları Castilla kontu Fernán González ve Navarra kralı García II Sánchez ile birleşmesi (962-963) üzerine, halifenin saldırısına uğradı, yenildi ve onunla uzlaşmak zorunda kaldı. Bunun üzerine, Ordoño III'ün oğlu olan geleceğin Bermuda II'si tarafından başlatılan bir ayaklanmayı bastırmak için Galicia'ya gittiyse de zehirlenerek öldürüldü.

MALLORCA

SANCHO I (öl. Formiguera, Foix, 1324), Mallorca kralı (1311-1324). Mallorcalı Jaime I'in oğlu ve ardılı. Aragónlu Jaime II'nin vasali olmayı kabul etti.

NAVARRA

SANCHO I Garcés (öl. 925), Navarra kralı (905-925). Fortún Garcés'i tahttan indirdi ve ikinci Navarra hanedanını kurdu. Leónlu Ordoño II ile bağlaşarak (918), Valdejunquera savaşı'nda Abdurrahman III'e yenildiyse de (920), La Rioja'yı ele geçirme başarısını gösterdi (923). Bunun üzerine Córdoba hükümdarının da Pamplona'yı ele geçirmesi (924 seferi), krallığına karşı girişilen hıristiyan saldırılara son verdi.

SANCHO II Garcés Abarca (öl. 994), Navarra kralı (970-944). García II Sánchez'in oğluydu, bir süre kardeşi Ramiro ile birlikte hüküm sürdü, ardından kardeşi ölünce tahtta tek başına kaldı. Castilla kontu García I Fernández ve León kralı Ramiro III ile bağlaşarak San Es-

teban de Gormaz'ı kuşattıysa da yenildi (973). El-Mansur lakabıyla anılan hacip Muhammet İbni Ebu Amir'e karşı, Galip' in ayaklanmasını destekledi, ancak başlarında kendi öz oğlunun bulunduğu birlikler San Vicente'de, ardından Rueda'da yenildi (981).

■**SANCHO III el Mayor** *(Büyük)* [992 ? - 1035], Navarra kralı (1000-1035), Castilla kontu (1028-1029); García III Sánchez II'nin oğlu ve halefi. Fetihlerle ya da veraset oyunlarıyla Álava, Guipúzcoa, Vizcaya, Ribagorza, Aşağı Navarra (1015-1025) ve hatta Aragón'un merkezi olan Jaca kontluğunu ele geçirdi. Kont Sancho I Garcés'in kızı Castillalı Munia Elvira ile evlenmesi ve kayınbiraderi Castilla kontu García II Sánchez'in öldürülmesi, Castilla kontluğunu ilhak etmesi olanağını sağladı (1028). Bu kontluğu, oğlu Fernando I'e yurtluk olarak verdi (1029). Oğlunu León tahtına vâris yaptı. Bütün hıristiyan İspanya'ya ("serbest" Barcelona kontluğu dışında) hâkim olan ve Pirene geçitlerini kontrol eden Sancho III, İspanya'da ilk defa *rex İberorum* unvanını aldı. San Juan de la Peña da başlattığı Cluny reformu' nu destekledi (1025). Ama bir vasiyetnameyle topraklarını dört oğlu arasında bölüştürdü. Hükümdarlığı, Navarra'ya sağladığı geçici üstünlük bakımından değil, ama verasetinin doğurduğu ve XVI. yy.'a kadar İber tarihine egemen olacak olan krallıklar (Navarra [García IV Sánchez], 1037'de León ile birleşen Castilla [Büyük Fernando I], Sobrarbe ve Ribagorza [Gonzalo], Aragón [Ramiro I]), bakımından önemlidir.

SANCHO IV el de Peñalén (1039'a doğr. - 1076), Navarra kralı (1054-1076), Atapuerca'da Castillalı Fernando I tarafından yenilip öldürülen (1054) García IV Sánchez'in oğlu ve ardılı. Aragónlu Ramiro I'in yardımıyla Castillalı Fernando I'i püskürttü (1055). Aragón kralı Sancho I Ramírez ile birleşerek Castilla kralı Sancho II'yi yendi (Üç Sancholar savaşı, 1065 -1067); ama öldürülmesi üzerine krallığı Aragón kralı Sancho I Ramírez'in mülkü durumuna geldi.

SANCHO V, Navarra kralı (1076-1094) → SANCHO I *Ramírez,* Aragón kralı.

SANCHO VI el Sabio *(Bilge),* Navarra kralı (1150-1194). García V Ramírez'in oğlu ve ardılı. Aragón ve Castilla ile yeniden barış yaptı (1179), Castillalı Alfonso II'nin kızı Sancha ile evlendi, birçok köy kurdu ve güzel sanatları korudu.

SANCHO VII el Fuerte *(Güçlü)* [1154 - Tudela 1234], Navarra kralı (1194-1234), öncekinin oğlu ve ardılı. Mülklerini paylaşmak isteyen Castilla ve Aragón'a karşı savaşan León kralı Alfonso IX'ün müttefikiydi, papalık aforozunu hiçe sayarak Fas'a gitti ve Mağribliler ile birleşti. Bununla birlikte, Castilla ve Aragón ile de barıştı (Guadalajara antlaşması, 1207), Aragón kralı Pedro II ile barışmasını daha da güçlendirdi (1209) ve kuvvetlerini onların kuvvetleriyle birleştirerek halife Muhammet bin Yakup el-Nasır'ı Las Navas de Tolosa'da yendi (1212). Doğrudan vârisi olmadığı için krallığını, ondan sonra Navarra kralı Teobaldo I adını alacak olan yeğeni Champagne kontu Thibaud IV'e bıraktı.

PORTEKİZ

■**SANCHO I o Povoador** (Coimbra 1154 - *ay. y.* 1211), Bourgogne hanedanından Portekiz kralı (1185-1211). Babası Afonso I Henriques, onu çok genç yaşta tahta ortak yaptı. Muvahhitler'e karşı G.'e doğru Reconquista'yı sürdürerek, Algarve ve Silves'i bir süre işgal etti. Müslümanların karşı saldırısına rağmen fetihlerinin bir bölümünü korudu ve buralarda belediyeler ve kentler kurarak, ayrıcalıklar ve mali bağışıklıklar tanıdığı ingiliz, alman ve hatta iskandinav göçmenlere çağrıda bulunarak etkin bir tarımsal sömürgeleştirmeye girişti. Bu girişim ona SÖMÜRGELEŞTİRİCİ *(o Povoador)* lakabını kazandırdı. Leónlu Alfonso X'a karşı sürdürdüğü savaşlar (1196-1200), İnnocentius III'ün müdahalesiyle sona erdi ve Sancho ona, bir zamanlar babasının söz verdiği iki altın marklık bir vergiyi ödemeyi kabul etti. Ancak akrabalık nedenleriyle vâris prensin evliliğini kutsamak istemeyen Porto piskoposuyla anlaşmazlığa düşerek aforoz edildi ve Kilise ile ancak ölüm döşeğinde barıştı.

SANCHO II o Capelo (Coimbra 1210'a doğr. - Toledo 1248), Bourgogne hanedanından gelen Portekiz kralı (1223-1248). Babası Afonso II'nin son döneminde baş gösteren karışıklıklar, naiplik dönemiyle daha da arttı. Bununla birlikte Sancho II, Alentejo ve Algarve'nin yeniden fetihlerini sonuçlandırabildi (1226-1238). Bu bağlamda soyluluk ve yüksek din adamları öylesine bir yer kazandı ve anarşi öylesine büyüdü ki kral bile küçük kardeşi yararına tahttan indirildi (1245). İki yıllık bir iç savaştan sonra, Castilla'nın yardımına rağmen yenilen Sancho, Toledo'ya sığındı ve herkes tarafından yüzüstü bırakılmış bir durumda burada öldü.

Sancho Panza, Don Quijote'nin seyisi. Kaba sağduyusu, efendisinin çılgın düş gücüyle tam bir karşıtlık oluşturur.

SANCI a. (esk. türkç. *sançmak*'tan). **1.** İçorganlarda batar ya da saplanır gibi duyulan ve nöbet nöbet azalıp çoğalan ağrı: *Böbrek sancısı.* **—2.** Bir toplumda, bir toplulukta değişen durumlardan, koşullardan kaynaklanan, sıkıntı, tedirginlik, acı: *Türk toplumu yıllardır doğudan batıya geçişin sancılarını yaşıyor.* **—3.** *Sancısı tutmak,* şiddetli bir biçimde birdenbire ağrı gelmek: *Sancın tuttuğunda bu ilacı kullanırsın.*
—Kad. doğ. *Doğum sancısı,* doğum sırasında dölyatağı kasılmalarının ağrılı olarak algılanması. (Kasılmaların bu öznel görünümünün önemli psikosomatik bir bileşimi vardır; psikoprofilaksi yöntemiyle doğuma hazırlama, ağrıları tümüyle yok edemese de [ağrısız doğum] katlanılabilir hale getirebilir.) ‖ *Dölyatağı sancısı,* doğumdan sonra dölyatağında duyulan kasılma ağrıları. (Özellikle çok doğum yapmış kadınlarda görülür. Birkaç gün sürer ve emzirme sırasında şiddetlenir.)

SANCILANMA a. Sancılanmak eylemi.

SANCILANMAK gçz. f. Bir kimseden söz ederken, herhangi bir rahatsızlıktan dolayı sancı duymak: *Sabaha doğru sancılandı, hastaneye götürdük.*

SANCILI sıf. **1.** Sancısı olan kimse ya da sancı veren bir rahatsızlık için kullanılır: *Sancılı bir hasta, hastalık.* **—2.** Yaşanılan olayların yarattığı tedirgin, acılı, sıkıntılı dönem, süreç vb. için kullanılır: *O yıllar Türkiye için çok sancılı yıllardı.*

SANCIMA a. Sancımak eylemi.

SANCIMAK gçz. f. Bedenin bir yeri, bir bölümü sözkonusuysa, ağrımak, acı vermek.

SANCISIZ sıf. Sancısı olmayan, sancı vermeyen.

◆ be. Sıkıntı, tedirginlik duymadan, acı çekmeden: *Parti bu büyük değişikliği sancısız atlatmayı bildi.*

SANCİ ya da **SANÇİ,** Madhya Pradeş hint eyaletindeki (Bhopal yönetim bölgesi) ünlü arkeolojik sit. Yerel müze. Aşoka' nın temelleri çevresinde yükselen dikkate değer buddha yapıları topluluğu: Sarnath'inkine benzer ayak, İ.Ö. I. yy.-İ.S. I. yy. arasında genişletilen ve güzelleştirilen tuğla stupa*. Bu stupa I'in (ya da Büyük Stupa'nın) parmaklığı (vedika*) ve dört kapı sundurmasındaki (torana*) yontular, bunlarla çağdaş olan stupa III'ün yontularıyla birlikte, bu dönem sanatının en güzel örnekleridir. Stupa II'nin daha arkaik olan yontularıysa, Bharhut sanatını hatırlatır. Tüm Hindistan'da en iyi korunan yapı topluluğu budur. İ.Ö. III. yy.- İ.S. XI. ve XII. yy.'lar arasında yapılan birçok tapınak ve manastır kalıntıları vardır.

SAN CLEMENTE, Santa Barbara takımadasında ada, ABD'nin (Kaliforniya) Büyük Okyanus kıyısı açığında.

SANCO, Japonya'da kent, Honşu adasında (Niigata ili), Şinano'da, Niigata'nın G.'inde; 85 300 nüf. Çeşitli aletler (birçok imalat atölyesinde üretilir).

SAN CRİSTÓBAL, Galápagos takımadalarının (Ekvador) doğu ucunda ada; 505 km²; 2 947 nüf. (1990). Merkezi *Puerto Baquerizo.* Askeri üs. Şeker, kahve, et, balık, turunçgiller dışsatımı.

SAN CRİSTÓBAL, Dominik Cumhuriyeti'nde kent ve il merkezi; 58 520 nüf. —*San Cristóbal ili,* 1 564 km², 320 321 nüf. (1990).

SAN CRİSTÓBAL, Solomon takımadasında ada, Guadalcanal'ın G.-D.'sunda; 4 662 km²; 8 000 nüf. Başlıca kenti *Kirakira* (havalimanı). Yağpalmiyesi.

SAN CRİSTÓBAL, Venezuela'da kent, Táchira eyaletinin merkezi, Kolombiya sınırı yakınında; 245 432 nüf. (1990). Andlar'da zengin bir tarım bölgesinin pazarıdır (kahve, kakao). Tütün. Makine yapımı. Deri işleme. Teknik üniversite.

SAN CRİSTÓBAL DE LAS CASAS, Meksika'da (Chiapas eyaleti) kent, Tuxtla Gutiérrez'in D.'sunda; 35 000 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Besin sanayileri. Uluslararası etnoloji vakfı.

SANCTİS (Francesco) → DE SANCTIS.

SANCTİS (Gaetona DE) → DE SANCTIS.

SANCTİ SPİRİTUS, Küba'da kent, il merkezi, adanın orta kesiminde; 79 542 nüf. Güzel görünümlü eski kent. Süt sanayisi. — *Sancti Spíritus ili,* 6 775 km²; 424 243 nüf. (1989).

SAN CUGAT DEL VALLÉS ya da **SANT CUGAT DEL VALLÈS,** İspanya'da (Barcelona ili) kent, Barcelona'nın K.-B.'sında; 20 700 nüf. Kilisesinin kaba inşaatı XIII. yy.'da yapılmış, Karolenj döneminden kalma eski manastır. Yaklaşık 1200'den kalma avlu dehlizi, oyma işleri Arnau Gatell'in imzasını taşıyan güzel sütun başlıklarıyla bezenmiştir. Papazların toplantı salonunda P. Serra'nın yaptığı büyük *Tüm azizlerin sunakarkalığı.*

SANCUS ya da **SEMO SANCUS,** sabin kökenli olduğu sanılan ve yeminlere hükmeden çok eski bir roma tanrısı.

Mas



Sancho III el Mayor
Navarra kralı
minyatür (ayrıntı)
Ulusal kütüphane, Madrid

Mas



Sancho I o Povoador
Portekiz kralı
minyatür (ayrıntı)
Ulusal kütüphane, Madrid

Sanci
Büyük Stupa
İ.Ö. II. yy.
(İ.Ö. I. yy.-İ.S. I. yy. arasında genişletildi)

F. Kohler





S. Held

Sancusangen-do yaldızlı ahşap 1 000 Kannon'dan bir bölüm

Sancusangen-do, Kyoto'da (Japonya), 1164'te kurulmuş ve 1266'da yeniden yapılmış tapınak. Kamakura mimarlığının en güzel örneklerinden biri olan yapıda, şaşırtıcı bir heykel grubu yer alır: Tankei'nin büyük bir Kannon'u ve her biri birbirinden farklı, yaldızlı ahşaptan 1 000 küçük Kannon.

Giraudon



George Sand
A. Charpentier'nin portresinden ayrıntı (1832)
Carnavalet müzesi, Paris

SANCY *(puy de),* Fransa'da (Auvergne; Puy-de-Dôme) yanardağ doruğu, Dore dağlarında, Massif central'ın en yüksek noktası; 1 885 m.

SANCY (Achille HARLAY DE), fransız rahip ve diplomat (1581-1646), Nicolas Sancy'nin oğlu. 1601'de orduya girdi, 1610'da İstanbul'a elçi olarak gönderildi, yetkisini aşan hareketlerinden ötürü padişah tarafından hapse attırıldı. Fransa'ya geri çağrıldı (1618), Oratoire tarikatına girdi. 1626'da, İngiltere'ye elçi olarak gönderilen mareşal Bassompierre'e eşlik etti. Oratoire tarikatından çıktıktan sonra Saint-Malo piskoposluğuna atandı (1632), Bretagne Eyalet meclisi'ne başkanlık etti (1635). Sancy'nin doğu elyazmaları koleksiyonu Bibliothèque nationale'de muhafaza edilmektedir.

SANÇEZYA a. (lat. *sanchezia*'dan; botanikçi [José] *Sánchez*'in adından). Güney Amerika kökenli otsu ya da çalımsı bitki. (Yaprakları, karşıt ve bütündür; çiçekleri bürgülerin koltuğundan çıkar. Tacı silindirimsi uzun boru biçimindedir. Yalnız bir türü [*Sanchezia nobilis*] sıcak seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Ayıpençesigiller familyası.)

puy de Sancy

Loïc-Jahan



SANÇİ → SANCİ.

SANÇMAK gçz. f. *Esk. Bir şeyi sançmak,* saplamak, batırmak.

SAND (Karl Ludwig), alman yurtsever (Wunsiedel, Bayreuth yakınında, 1795 - Mannheim 1820). Jena Üniversitesi'nde öğrenim gördü (1817), Burschenschaft'a katıldı, çarın casusu sayılan yazar Kotzebue'yi bıçakladı (mart 1819) ve idam edildi.

SAND (Aurore DUPIN, *barones* DUDEVANT, **George** —denir), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1804 - Nohant, İndre, 1876). Soyu büyükanne tarafından Maurice de Saxe'a, anne tarafından da parisli bir zanaatçıya dayanır; çocukluğu Nohant'da geçti. 1822'de Casimir Dudevant ile evlendi (1836'da ondan kesin olarak boşandı), 1831'de Paris'e kaçtı, orda Jules Sandeau'nun sevgilisi oldu ve onunla birlikte *Rose et Blanche*'ı (1831) yazdı; daha sonra George Sand takma adıyla *İndiana* ve *Valentine*'i (1832), ardından *Lélia*'yı (1833) yayımladı. Paris'in aydın çevrelerinde üne kavuştuktan sonra 1833'te Musset ile ilişki kurdu (1834'te Venedik'te ayrıldılar). Yeniden tutku romanları kaleme almaya başladı (*Mauprat*, 1837), ancak daha 1835'te Michel de Bourges'un etkisiyle siyasete karışınca, Pierre Leroux ve La Mennais' nin fikirlerinden esinlenen ve *Spiridon* (1838), *le Compagnon du tour de France* (1840), *Consuelo* (1842-43) ve *le Péché de M. Antoine* (1847) adlı yapıtlarında etkisi duyulan idealist bir sosyalizme yöneldi; 1847'de, 1838'den beri birlikte yaşadığı Chopin'den ayrıldı. Daha sonra Ledru-Rollin'in yanında siyasal eylemlere girişti, ancak haziran 1848 günlerini yaşadıktan sonra demokrasi hayalleri sona erdi. Daha önce, *Şeytanlı göl* (la Mare au diable) [1846] ve *François le Champi* (1847-48) adlı yapıtlarında dikkati çeken kır yaşamına düşkünlük, *la Petite Fadette* (1849) ve *les Maîtres sonneurs*'de (1853) iyice belirginleşti. Bundan sonra geçmişi (*Elle et Lui*, 1859; *İmpressions et souvenirs*, 1873-1877) ya da sosyeteyi konu alan (*les Beaux Messieurs de Bois -Doré*, 1857-58) yapıtlar yazdı. *Mektuplar'* ında (Correspondance) XIX. yy. üzerine olduğu kadar, yaşamını gerçek bir yapıta dönüştürmeyi bilmiş bu kadın üzerine de çok değerli bilgiler vardır.

SANDAGE (Allan Rex), amerikalı astrofizikçi (İowa City 1926). 1952'de Wilson tepesi ve Palomar tepesi gözlemevlerine girdi ve meslek yaşantısına Hubble'ın asistanı olarak başladı. İlk çalışmalarını küresel kümeler, yıldızların evrimi ve Gökada'nın yapısı üzerinde yaptı. 1960'ta ilk kuazarı keşfedince bu yeni gökcisim tipini incelemeye başladı. Ayrıca, evrenbilime ilişkin araştırmalar da yaptı. Big bang kuramının ateşli bir savunucusu olan Sandage 1975'te amerikalı gökbilimci G. Tammann ile birlikte Evren'in genişleme parametresini (Hubble değişmezi) yeniden belirlemeye çalıştı ve Evren'in 18 milyar yaşında olduğu saptadı.

SANDAKAN, Sabah'ta (Malaysia) liman kenti, Sulu denizi kıyısında; 113 496 nüf. Bir tarım bölgesinin (kauçuk, pirinç, palmiye yağı) merkezi. Bıçkıevi. Balıkçılık. Kereste dışsatımı.

SANDAL a. (ar. *şandal*). Daha çok insan taşımada kullanılan ve kürekle yürütülen küçük deniz teknesi.
—Denizc. *İmdat sandalı,* herhangi bir kaza (çatışma, batma, yangın vb.) anında gemiyi terk eden personeli ve yolcuları taşımada kullanılan sandal. (Eşanl. TAHLİSİYE BOTU.)

SANDAL a. (fr. *sandale;* lat. *sandalium,* yun. *sandalion*'dan). Yalnız taban bölümü bulunan ve değişik biçimlerde birleştirilmiş kayış ya da kordonlarla ayağa bağlanan açık ayakkabı.

SANDAL a. Esk. dokmc. İpek ve pamuk ipliğiyle dokunan bir tür kumaş. (Pamuk ve ipek ipliği eşit olarak kullanılırdı. Çubuklu, benekli ve küçük dal desenli türleri vardı. Bugün belediye mezat salonu olan Kapalıçarşı'daki bedestende satılır; bu nedenle burası "Sandal bedesteni" adıyla bilinir.)

SANDAL → SANTAL.

SANDAL (Celal), türk boksör (Kayseri 1942). Boksa doğduğu yerde 17 yaşında başladı. Kayseri Erciyes ve Ankara Emniyet kulüplerinde yer aldı. Sert ve rakibini yere düşürücü sol direkleriyle tanındı. Cemal Kamacı*'yı yenerek (1963) Türkiye şampiyonu oldu ve bu unvanını dokuz yıl boyunca korudu. Bir olimpiyat dördüncülüğü (Meksiko, 1968), üç Balkan şampiyonluğu (1970, 1971, 1972), bir Avrupa üçüncülüğü (1971), Akdeniz oyunları'nda bir ikincilik (1967), bir de birincilik (1971) elde etti. Milli forma ile yaptığı 54 maçın 38'ini kazandı.

Sandal bedesteni → BEDESTEN.

SANDALCI a. Sandal işleten ve / ya da sandal kullanan kimse.

SANDALCI (Emil Galip), türk gazeteci, yazar (İstanbul 1922 - *ay. y.* 1993). İÜ iktisat fakültesi'ni (1949) bitirdi. *Tercüman* gazetesinin açtığı fıkra yarışmasında derece alarak gazeteciliğe başladı. Hürriyet partisi'nde politikaya atıldı (1955). Çeşitli gazetelerde çalıştı. Yeni Türkiye partisi kurucusu oldu (1961). TRT yönetim kurulu üyeliği yaptı (1967-1971). 12 Mart döneminde iki kez tutuklandıysa da yargılanıp aklandı. Yazılarından derlediği *Seyrederken kendimizi* (1974) adlı bir yapıtı vardır. İnsan hakları derneği İstanbul şubesi başkanlığı yaptı.

SANDALCILIK a. Sandalcının işi.

SANDALET a. (fr. *sandalette*). **1.** Doğrudan tabana dikilen ve tokalı bir atkı sistemiyle kapanan, genellikle astarsız ve delikli bir sayadan yapılmış hafif ayakkabı. **—2.** Yüzü, tabana tutturulmuş bir ya da birçok kordondan oluşan hafif sandal.

SANDALİ a. (ar. *şandal* ve *-î*'den *şandalî*). *Esk.* **1.** Tahtası santal ağacından olan sandalye. **—2.** Avrupa hükümdarlarının santal ağacından yaptırdıkları taht.

SANDALİN a. (fr. *sandaline*'den). XVII. ve XVIII. yy.'da Venedik'te dokunan ve Doğu Hindistan ticareti için Livorno üzerinden İspanya'ya ihraç edilen ipekli kumaş.

SANDALSI sıf. Sandala benzeyen.
—Anat. *Sandalsı çukur,* erkek üretrasının kamışın ön ucu içindeki genişlemiş kısmı. || *Sandalsı çukurcuk,* artkafa kemiğinin dış yüzünün orta çizgisi üzerindeki çukurluk; vulvanın arka bölümünde, dölyolu deliği ile çatal arasındaki çukurluk. || *Sandalsı kemik,* el ve ayak bileğinde bulunan iki küçük kemiğe verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Vet. ve Atç. *Sandalsı kemik,* atın ayağının üçüncü boğumunu tamamlayan, kayık biçimindeki susamsı kemik. || *Sandalsı kemik hastalığı,* atlarda ayaktaki susamsı kemik bölgesini oluşturan dokuların iltihabı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Anat. El bileğindeki sandalsı kemik, birinci sıradaki bilek kemiklerinin en dıştaki ve en büyüğüdür. Kırığı oldukça sık görülür. Çok zaman bir psödartroz oluşabildiğinden kırık önemlidir. *Ayak bileğindeki sandalsı kemik,* ayağın iç kısmında yer alır, arkada aşık kemiği, önde üç koni kemikle eklemlenir.
—Vet. Sandalsı kemik hastalığı, sandalsı kemiğin kaygan yüzeyinin aşınması sonucu, atın ön ayağında meydana gelen bir hastalıktır. Küçük susamsı kemiğin zayıflığından ve duruştaki bir kusurdan ileri gelir. Yalnız aşağıda ve iki yanlı olarak bir nevrektomi topallamayı düzeltebilir.

SANDALYE a. (ar. *şandalî,* santal ağacından yapılmış iskemle'den *şandaliyye*). **1.** Arkalıklı, yanlarında kolu olmayan oturma eşyası: *Bir sandalye çekip oturun.* (Bk.

ansikl. böl. Mobc.) **—2.** Bir mecliste, kurulda vb. sahip olunan üyelik: *Muhalefet son seçimlerde sandalye sayısını artırdı.* **—3.** *Sandalye kavgası*, bir mevki, bir makam elde etmek ya da onu başkasına kaptırmamak uğruna gösterilen çaba; koltuk kavgası.
—Cez. huk. *Elektrikli sandalye,* ABD'nin kimi eyaletlerinde, ölüm cezasına çarptırılmış hükümlünün, elektrikle öldürülmesi için oturtulduğu aygıt; ölüm cezası.
—Çoc. bak. *Mama sandalyesi,* önünde bir tablası bulunan, iskeleti ahşap ya da metal borulardan yapılmış ve oturulan bölümü bir lazımlıkla donatılmış yüksek çocuk sandalyesi.
—Org. kim. Sikloheksanın yerleşme biçimlerinden biri.
—Tıp. *Hasta sandalyesi,* hareket edemeyen hastaları taşımaya yarayan küçük tekerlekli koltuk. || *Tekerlekli sandalye,* yürüyemeyen, özürlü hastalar için yapılmış olan ve onların kendi başlarına hareket edebilmelerini sağlayan koltuk.
—ANSİKL. Mobc. En eski sandalyeler Mısır'da yapılmıştır. Ayaklar ve bunları birleştiren öğeler çoğu kez kedigillerin pençelerine benzetilirken, arkalıklar dıştan içe doğru çukurlaştırılmış ve hafifçe eğikleştirilmiştir; tahta boyanmış ya da abanoz, fildişi, metal gibi değerli nesneler kakılarak süslenmiştir. Yunan-roma sandalyelerinin çukur arkalıklı olduğu, ayakların yay biçiminde büküldüğü çeşitli tasvirlerden anlaşılmaktadır. Ortaçağ'da, birçok oturma eşyası vardır ama bunlardan hiçbiri gerçek anlamda sandalyeye benzememektedir. Taşınabilen, dirsekliği bulunmayan, fakat arkalıklı "sgabello" XV. yy.'da İtalya'da ortaya çıktı. XVII. yy.'ın başında arkalık, alçak ve hafifçe eğikti. Tornada tespih ya da örgü biçimi verilen ayaklar birbirlerine H biçiminde kirişlerle bağlanmaktaydı. En çok kullanılan ağaç cevizdi. Bundan böyle döşemeler sabit bir biçimde iskelete tespit edildi ve arkalıkla oturma bölümlerini tümüyle kaplayacak biçimde deri ya da kumaştan (ipek, kadife, halıyı andıran dokumalar) yapıldı. Hasır sandalyeler de üretildi. 1650'ye doğru, yüksek, büyük arkalık ortaya çıktı. X biçiminde ayak bağlantıları H biçimindeki kirişlerin yerini aldı; örgü ve tespih biçimindeki ayaklar yerlerini parmaklık dikmesini andıran öğelere bıraktı. Kullanılan tahta yalnızca tornada işlenmekle kalmıyor, elle yontulup yaldızlanabiliyordu; cevizin yanında gürgen ve meşe de kullanılmaya başladı. XVIII. yy.'da iki yenilik dikkat çekicidir: zarif eğrilerin ortaya çıkması ve sandalye iskeletinin önce kayıt sonra da arkalık bölümünde gizlenmeden bırakılması. Aynı zamanda arkalık alçalmış, rahata düşkünlükle birlikte oturma yeri derinleştirilmiştir; ayakları birbirine bağlayan kirişler ortadan kalkmış, hasır kullanımı yaygınlaşmıştır. Kullanılan ağaçlar gene aynıdır ve gürgen çoğu kez boyanır ya da yaldızlanır. Kayıt bölümünde arkalıkta ve ayaklarda eğik çizgiler, Louis XV üslubunun vazgeçilmez bir özelliğidir. Oymalı süslemeler zengin ama ölçülüdür, döşeme gereçleri değerli kumaşlardan seçilir (saten, muare, kadife, damasko; Beauvais ve Aubusson duvar halıları). Louis XVI üslubu, düz çizgileri ve koşut yivleriyle daha yalındır ama büyük bir biçim çeşitliliği dikkati çeker. Aynı dönemde oval ve yuvarlak sandalyeler de üretilmiştir. Maun ağacı kullanımı yaygınlaşır. İmparatorluk dönemi sandalyeleri daha hantaldır ve Louis-Philippe ile restauration üsluplarının da benimsediği gondol biçiminde arkalıkları vardır. Maun en çok kullanılan ağaçtır. Napoléon III üslubu ise tüm üsluplara sahip çıkmış, eski örnekleri kopya ederek hantal, kapitone sandalyeler üretmiştir. Ne Art nouveau (1900) ne de "Arts déco" (1920-1930) kopyacılık anlayışının egemenliğine son verebilmiştir. Günümüzde sandalye, akılcı, hafif, kolayca taşınabilen bir mobilyadır ve yapımında ahşabın yanı sıra, metal borular ve plastik maddeler kullanılmaktadır.

Türkiye'de sandalyenin kullanılışı, XIX. yy.'daki batılılaşma hareketinden sonradır. Geleneksel türk ev döşemesinde divan, sedir, yer minderi vb. kullanılıyor, yemek, yer sofrasında yeniyordu. Önceleri batı yanlısı çevrelerde, özellikle saray ve konaklarda rağbet gören sandalye, Cumhuriyet döneminden sonra yaygınlaşmaya başladı, giderek başlıca ev eşyaları arasında yer aldı.

SANDALYECİ a. Sandalye yapan ve / ya da satan kimse.

Sandalyeler *(les Chaises),* Eugène Ionesco'nun oyunu (1952). İnsanlığın vereceği hiç bir mesaj yoktur, tüm insanlar "niteliksizdir", ve anlam arama merakı yalnızca bir yanılgıdır. Bir "konuşmacının", yaşamlarına anlam kazandıracak bir kehanette bulunacağı bir gece toplantısı için hazırlanmış sandalyeler arasında kaybolmuş yaşlı bir çiftin ele alındığı bu trajik fars'tan alınacak ders budur. Ama kimse toplantıya gelmez, konuşmacı da dilsizdir.

SANDALYELİ sıf. **1.** Sandalyesi olan. **—2.** ... *sandalyeli,* belirtilen sayıda üyesi olan bir grup, bir parti vb. için kullanılır: *450 sandalyeli Meclis.*

SANDALYELİK a. Sandalye arkalıklarının duvarı zedelememesi için duvara boydan boya yerleştirilen ensiz ahşap, plastik vb. kaplama.

SANDALYESİZ sıf. **1.** Sandalyesi olmayan. **—2.** *Sandalyesiz bakan,* belirli bir bakanlık örgütü bulunmayan devlet bakanı (tkz.).

SANDANSKİ, Bulgaristan'da kent, Makedonya'da, Struma vadisinde; 15 000 nüf. Traklar, sonra Romalılar zamanında eski kasaba. Müze. Kaplıca tedavisi.

SANDARAK a. (fr. *sandaraque*). Vernik imalatında kullanılan bir çeşit reçine. (Bu tür reçineler, Kuzey Afrika'da, kozalaklı sınıfından olan *Tetraclinis articulata*'dan ya da Avustralya'da *Callitris glauca* ve *C. verrucosa* adlı bitkilerden elde edilir.)

SANDARAKA ya da **SANDARAKE.** Tar. coğ. Antikçağ'da Zonguldak kentinin yerinde bulunan köyün ve Zonguldak çayının adı.

SANDARAKOPİMARİK sıf. (fr. *sandaracopimarique*). Org. kim. *Sandarakopimarik asit,* formülü $C_{20}H_{30}O_2$ olan, sandalos, sandarak ya da sandalus ağacı reçinesinde bulunan diterpenik asit.

SANDAUER (Artur), polonyalı yazar (Sambor 1913). Taşralı bir ailenin çocuğuydu, öğretmenlik, çevirmenlik (Çehov, Mayakovskiy, Valéry) yaptı, düzyazı yapıtlarında "kaçaklar"ı, getto deneyimlerini ve İsrail'e yaptığı yolculukları (*la Mort d'un libéral* [fr. çev.], 1947; *Souvenirs de la ville des morts* [fr. çev.], 1963) anlattı. Çekinilen bir eleştirmen olan Sandauer çoğu zaman büyük polemiklere yol açan makaleleri ve denemeleriyle savaş sonrasında Polonya'da önemli edebiyat sorunlarının tartışılmasına katkıda bulundu (*Sans tarif de faveur* [fr. çev.], 1959; *le Suicide de Mithridate* [fr. çev.], 1968).

SANDAVE a. Sandaveler tarafından konuşulan, hoisan ailesinden dil.

SANDAVELER, Tanzaniya'nın kuzeyinde yaşayan, yaklaşık 500 000 nüfuslu halk. Sandaveler'in bir bölümü eskiden avcı-toplamacı olmakla birlikte, bugün komşu bantu halkların etkisiyle tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadırlar. Tekeşli olan Sandaveler, dıştanevli babasoyluluklara bölünmüşler, komşularının etkisiyle, babayerli bir konut biçimini yeğlemişlerdir. Vaktiyle eşitlikçi avcılar olarak, köleiik ve toplumsal ayrımlardan uzak bir örgütlenmeleri vardır; günümüzde siyasal örgütlenme, topluluk düzeyini aşmamaktadır.

SANDBERG (Willem), hollandalı grafik sanatçısı ve müze yöneticisi (Amersfoort 1897 - Amsterdam 1984). Önceleri grafik sanatıyla ilgilendi; 1938'de Amsterdam'daki Stedelijk Museum'a girdi, 1945-1963 arasında buranın yöneticiliğini yaptı. Daha sonra, Kudüs müzesi yönetim kuruluna başkanlık etti (1964-1968). Öncü araştırmalara açık, çağdaş müzebilimin yaratıcılarından biri olan Sandberg, müzenin, çağdaş sanat gösterilerine uygun, toplumsal ve kültürel aktüaliteyle doğrudan bağlantılı bir araç haline getirilmesine katkıda bulundu. Grafik alandaki etkinliğini (afişler, kataloglar), tipo çalışmalarıyla (*Experimenta typographica* dizileri) sürdürdü.



Lauros-Giraudon

J. R. Nada'nın
Louis XVI tarzı yaldızlı **sandalyesi**
Versailles şatosu



L. L.

J. L. Cresson'un
Louis XV tarzı hasır **sandalyesi**
Bibliothèque nationale, Paris

Giraudon



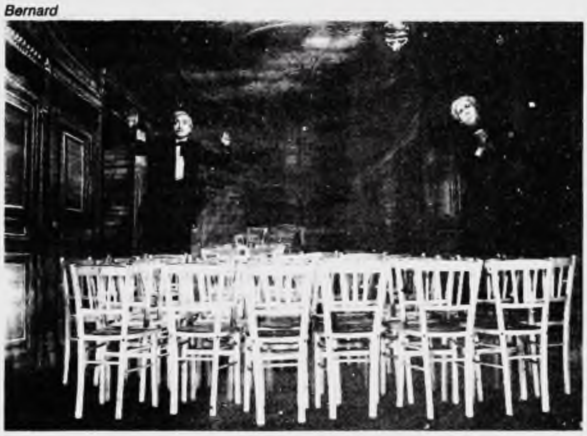
İkinci İmparatorluk
döneminin
sedef kakmalı hafif **sandalyesi**
Compiègne şatosu

Réunion des musées nationaux



sedef kakmalı ağaçtan, çukur arkalıklı
ayakları aslan pençesi biçiminde
tören **sandalyesi**
Mısır, Yeni İmparatorluk
dönemi *(Louvre, Paris)*

Bernard



Eugène Ionesco'nun
Sandalyeler adlı
oyununun 1956'da
Studio des Champs-Élysées'de
(Paris)
temsili

SANDBERGER (Adolf), alman müzikbilimci (Würzburg 1864 - Münih 1943). Münih Üniversitesi'nde profesördü (1900 -1930). R. de Lassus külliyatı (1894-1927) ile *Neues Beethoven-Jahrbuch*'un (Yeni Beethoven yıllıkları) dokuz cildinin (1924 -1942) yayımını yönetti.

SANDBURG (Carl), amerikalı şair (Galesburg, İllinois, 1878 - Flat Rock, Güney Carolina, 1967). Yoksulluklar içerisinde geçen çocukluğunun, halkın sefaletini yakından tanımasının, Chicago'daki gazetecilik deneyiminin ve Whitman'ın etkisiyle cesur, gür, gerçekçi, Amerika'ya özgü bir şiire yöneldi. Şiir kitapları (*Cornhuskers*, 1918; *Smoke and Steel*, 1920; *The People, yes*, 1936) ile Chicago'nun edebiyat yaşamındaki yeniden doğuşa katkıda bulundu. Yapıtlarında, gücünü biçim kaygısından çok, ifadesinin canlılığından alan bir retorik ustalığı görülür. Düzyazı yapıtları arasındaysa, Abraham Lincoln'ün kapsamlı bir yaşamöyküsü, romanlar ve bir özyaşamöyküsü (*Always the Young Strangers*, 1953) yer alır.

SANDBY (Paul), ingiliz suluboya ressamı (Nottingham 1725 - Londra 1809). Topografya incelemeleri yapmak üzere 1746 -1751 arasında İskoçya'ya gönderildi. Orada çizdiği çok sayıdaki desen, daha sonraları gravürleştirildi. Ayrıca suluboya manzara resimleri (British Museum ve Windsor şatosu'ndaki diziler) gerçekleştirdi.

Sande, Liberya, Sierra Leone gibi bölgelerde Mendeler ve Kpelleler arasında görülen gizli kadın derneği. Gizli bir erkek derneği olan "Poro" kadar önemli bir role sahiptir.

SANDEAU (Julien, Jules, —denir), fransız yazar (Aubusson 1811 - Paris 1883). Nohant'da tanıdığı geleceğin George Sand'ı ile birlikte *le Figaro*'da JULES SAND imzasını taşıyan *Prima Donna* adlı bir öykü ve bir roman (*Rose et Blanche*, 1831) yazdı. İtalya'ya bir yolculuktan (1833) sonra kaleme aldığı uzun romanlar dizisinin en ünlüsü olan *Mademoiselle de La Seiglière*'i (1848) sahneye uyarladı (1851). Ayrıca, Emile Augier ile birlikte, *Sacs et Parchemins* (1851) adlı romanından uyarlanmış bir oyun yazdı (*le Gendre de M. Poirier*, 1854). 1853'ten başlayarak Mazarin kütüphanesi'nde, 1859'dan sonra da Saint-Cloud sarayı'nda yöneticilik görevinde bulunan Sandeau'nun sanat anlayışı, Temmuz monarşisi döneminde burjuva kesiminin beğenisine ve düşüncelerine uygun düşüyordu.

SANDEFJORD, Norveç'in güney kesiminde (Vestfold) liman kenti, aynı adlı fiyordun kıyısında; 8 000 nüf. Kereste dışsatımı. Balina avcılığı müzesi. Kaplıca merkezi.

SANDEL (Cora), norveçli kadın romancı (Oslo 1880 - Uppsala, İsveç, 1974). Paris'te geçen çetin bir gençlik döneminden sonra İsveç'e yerleşti, kadına düşman bir toplumda yaşayan ve sanatsal yaratısı çeşitli sorunlarla karşılaşan bir kadını heyecan verici bir biçimde betimleyen, kısmen özyaşamöyküsel bir roman üçlemesi (*Alberte*, 1926; *Alberte et la liberté* [fr. çev.], 1931; *Rien qu'Alberte* [fr. çev.], 1939) yayımladı. Öyküleri (*En Blaa sofa*, 1927; *Silhouettes sur fond brun* [fr. çev.], 1949) canlılığını toplumsal yergiden alırken, *Kranes Konditori* (1945) adlı romanı eşine ancak İzlanda sagalarında rastlanabilen yoğunluğu ve alay havası, kesinliği, kadın kahramanın portresinin çizimindeki gerçekçiliği ve kısmen Hamsun'dan etkilenmiş tekniğiyle XX. yy. norveç edebiyatının başyapıtlarından biridir. Başka hikâyeleri (*Kjöp ikke Dondi*, 1958; *Notre difficile vie* [fr. çev.], 1960) de vardır.

SANDEMOSE (Aksel), danimarka kökenli norveçli yazar (Nykøbing, Danimarka, 1899 - Kopenhag 1965). Fırtınalı bir çocukluk ve gençlik döneminin ardından, aralarında denizciliğin de yer aldığı çeşitli meslekleri denedi ve sonunda edebiyata yöneldi. *Fortaellinger fra Labrador* (1923) adlı öykü kitabını yazdı ve *En sjømann går iland* (1931) ile kendini kabul ettirdi. Bu yapıtın katil kahramanı Espen Arnakke, yazarın birçok romanında yeniden ortaya çıkar. Freud ve amerikan romanından etkilenen Sandemose, psikolojik, polisiye ve bazen acımasızca yergisel özellikler taşıyan bir dizi roman (*En flyktning Krysser sitt spor*, 1933, *Der stod en benk i haven* 1934; *Vi pynter oss med horn*, 1936; başyapıtı *Det svundne er en drøm*, 1944) yayımladı. Anekdotlar, konu dışına taşmalar ve çeşitli polemik yazılarıyla yetkinleşen ve tek başına çıkardığı *Arstidene* (1951-1955) adlı gazeteyle daha da gelişen sanatıyla, Sandemose, romanlarında ve öykülerinde (*Varulven* 1958; *Felicia*, 1961), bu gizemli cinayetlere neden olan anlaşılması güç ruhsal gerginlikler üzerine pek çok çeşitlemeler sundu.

SANDER (August), alman fotoğrafçı (Herdorf, Rheinland-Pfalz, 1876 - Köln 1964). Genç yaşında renkle ilgilendi; resimselci ve kişileri güzel gösteren portreleri sayesinde çok sayıda müşteri edindi (1904-1910). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra gezgin fotoğrafçılık yaptı. "Almanya'daki sosyal durumun panoramasını oluşturma" tasarısını uygulamaya koyuldu. Noterler, generaller, duvar işçileri, bayramlıklarını giymiş köylüler, aşçılar, sanatçının 18×24 cm'lik makinesinin tek objektifinin önünden geçtiler. Nazi baskılarına (70 000'den fazla klişesi yok edildi) ve bombardımanlara rağmen bu üstün yetenekli sanatçı, nazizme yönelen alman toplumunu gözler önüne seren belgesel ve duyarlı bir nitelikte yapıtlar bıraktı. Yayımlanan albümleri arasında *Menschen ohne Maske* (Maskesiz insanlar) [1927], A. Döblin'in bir önsözüyle *Antlitz der Zeit* (Çağın görünümü) [1929] sayılabilir.

SANDER (Bruno), avusturyalı yerbilimci (İnnsbruck 1884 - *ay. y.* 1978). Yapıbilim alanında uzmanlaştı, *kaya dokusu* kavramını ortaya atarken kuvarsın kayaçlardaki optik eksenlerinin istatistiksel yönelimini inceledi.

SANDERS (Daniel), alman sözlükçü (Alt Strelitz, bugün Neustrelitz, 1819 - *ay. y.* 1897). *Wörterbuch der deutschen Sprache* (Alman dilinin sözlüğü) [1859-1865, 3 cilt] adlı bir yapıtı vardır.

SANDERS (Job), Hollanda kökenli amerikalı dansçı ve koregraf (Amsterdam 1929). *The Ragpicker* (1963), *Danses concertantes* (müz.: Stravinski) ve *Wedding Cake* (müz.: Saint-Saëns, 1964), *Screenplay* (müz.: Ch. Mingus, 1966), *Impressions* (müz.: G. Schuller, 1967), *Fugitives Visions* (1973) adlı baleleri koregrafiledi. Robert Joffrey Ballet (*Contretemps*, 1956), Het Nationale Ballet (*El Viaje* ve *The Taming*, 1962) ve Oslo operası'yla (*Summernight*, 1967) da işbirliği yaptı. Konuk koregraf olarak ABD'deki çeşitli kumpanyalarla çalıştıktan sonra, Meksika'ya yerleşti ve Ballet Clásico'nun başına getirildi (1971).

SANDERS (Dirk-Hans VAN HOOGSTRATEN, **Dick** ya da **Dirk** — denir), hollandalı dansçı, koregraf ve yönetmen (Cava 1933). Kurt Jooss'tan ders aldı (1950 -1952), sonra Paris'te Janine Charrat'nın kumpanyasına girdi. Roland Petit'nin topluluğuyla, *les Liens* (1957), *la Dame dans la lune* ve *Contre-pointe* (1958) adlı baleleri ilk kez yorumladı. Koregraf olarak Maurice Béjart (*Récréation*, 1955) ve Milorad Miskovitch'in (*l'Échelle*, 1956) topluluklarıyla işbirliği yaptı. Enghien (*l'Emprise*, 1957) ve Berlin (*Maratona di danza*, 1957) festivallerine katıldı. Daha sonra televizyon ve sinema için danslar sahneye koydu. 1969'da Ballet-Théâtre contemporain için *Hopop*'u düzenledi.

SANDERS (Farrell, **Pharoah** —denir), amerikalı caz saksofoncusu (Little Rock, Arkansas, 1940). 1962'den itibaren Don Cherry, Ornette Coleman ve Jazz Composers Orchestra ile çalışarak ünlendi. 1965'te John Coltrane ile anlaştı, onunla *Ascension*, *Kulu Se Mama* (1965), *Meditations* (1966), *Expression* (1967) adlı plakları doldurdu. Saksofonuyla coşkun lirizmini dışavuran Sanders, mistisizme ve doğu kültürüne yaptığı göndermelerle, John Coltrane'in son yapıtlarındaki "manevi mesaj"ı sürdürdü. Başlıca plakları: *Tauhid* (1966), *Karma* (1969), *Pharoah* (1976).

SANDGATE, Büyük Britanya'da (Kent) sayfiye merkezi, pas de Calais kıyısında, bağlı olduğu Falkestone'un B.'sında.

SANDHİ a. (sanskritçe *sandhya*, ulama, bir araya getirme'den). Sesbil. Cümlede son ya da ilk hecenin uğradığı sesçil değişim. (Türkçede ulama bir sandhi olgusudur.)

SANDHURST, Büyük Britanya'da (Berkshire) kent, Reading'in G.-D.'sunda; 6 400 nüf.

Sandhurst Askeri okulu (*Royal Military Academy*), 1947'de, Camberley'de Aldershot'un K.'inde, 1801'de piyade ve süvari birlikleri için kurulmuş olan eski Sandhurst koleji'nin ve 1741'de topçu ve istihkâm sınıfları için kurulmuş olan Woolwich akademisi'nin birleştirilmesiyle oluşturulan, ingiliz kara ordusuna bağlı, ordularararası askeri okul. Kara ordusunun hemen hemen tüm subaylarını yetiştiren ve bir bakıma Fransa'daki Saint-Cyr okulu'nun dengi olan Sandhurst'ün sloganı "Serve to lead"dir (komuta için hizmet etmek). Sayıları 600'e yakışan öğrenciler, adayların bilgi düzeyini belirlemeyi amaçlayan özel bir seçme sistemine göre alınırlar. Bir yıl süren öğretim, genel eğitim ile askeri ve beden eğitimi üzerinedir.

SANDHYA, *ulama, bir araya getirme* anlamına gelen sanskritçe sözcük. İki şeyi belirtmekte kullanılır: 1. Hindistan'da uğurlu ya da uğursuz çeşitli anlam ve yorumlara bağlı olan, güneşin doğuş ve batış anları; 2. sanskritçenin gramerinde sözcüklerin birbirlerine bağlanış tarzını belirleyen kural.

SANDIK a. (ar. *şanduk*'tan). **1.** Saklamak ve korumak amacıyla içine çeşitli şeyler konan genellikle tahtadan yapılmış dörtköşe, üstten kapaklı ve kilitli koyacak (içine konan şeyleri belirten bir tamlayanla da kullanılabilir): *Kullanılmayan örtüleri sandığa saldırmak. Çeyiz sandığı. Çamaşır sandığı. Zahire sandığı. Kitap sandığı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İçine bir yere gönderilecek malların konulduğu tahta kasa: *Portakal sandığı.* **—3.** Yardım sandığı: *Bu ay sandıktan para çekmek istiyorum. Sandığa üye olmak.* **—4.** *Sandık düzmek*, çeyiz hazırlamak. ‖ *Sandık eşyası*, havlu, örtü, çamaşır vb. çeyiz için hazırlanmış eşya. ‖ *Sandık lekesi*, uzun süre sandıkta havalandırılmadan kalan eşyalarda oluşan pasrenginde leke. ‖ *Sandık sepet*, "ortada ne varsa" anlamında eşya için kullanılır: *Sandık sepet, hepsini bir arabaya doldurdu.* ‖ *Sandıktan çıkmak*, seçim yoluyla iktidara gelmek. ‖ *Sandıktaki sırtında, ambardaki karnında*, bulduğunu yiyen ve giyen, bir şey artırma, biriktirme huyunda olmayan kimselerin tutumu için söylenir.

—Ambal. Malları taşımaya yarayan, öğeleri ve levhaları masif ahşaptan ya da kontrplaktan yapılmış, koşutyüzlü ambalaj. (Dayanımını artırmak için sandık genellikle metal çemberlerle takviye edilir.) ‖ *Kafes sandık*, biçme, kesme, yarma, vb. ahşap malzemeden yapılmış öğelerin seyrek olarak birleştirilmesiyle oluşturulmuş ya da kamış gibi esnek çubuklardan örülmüş büyük boyutlu ambalaj.

—Arkeol. *Sandık duvar*, özellikle İ.Ö. II. binyıl'da, hitit surlarında kullanılan bir tür duvar örgü düzeni. (Boğazköy, Alişar, Mersin Yümüktepe, Truva, Karahöyük, Ku-

sura vd. yerleşim merkezlerinde rastlanan sandık duvar tekniğinde, önce birbirinden birkaç m aralıklarla iki duvar örülür; sonra bu iki duvarın arası dikey duvarlarla dikdörtgen bölmelere ayrılır ve bu bölmeler moloz taşlarla doldurulurdu.)
—Ask. *Kum sandığı,* üzerinde bir arazi parçasının belli bir oranda küçültülmüş şeklinin yer aldığı, kumla dolu dikdörtgen sandık.
—Binc. *Sandık engel,* engel atlama yarışmalarında kullanılan, değişik biçim ve profillerde ağaç malzemeden yapılan ve duvara benzeyen engel. Alçaltıp yükseltilebilir üst üste konmuş üç beş parçadan oluşur. Genellikle mukavemet yarışmalarında kullanılır ve tuğla görünümü vermek için kırmızı ve beyaza boyanır.
—Esk. arabac. Arabalarda yolcuların oturdukları yerin altına yerleştirilmiş büyük tahta kutu.
—Esk. sey. oy. *Sandığı tamam,* karagöz oynatmak için gerekli her türlü araç, gereç ve yaklaşık 400 karagöz tasviri olan hayali.
—Folk. *Çeyiz sandığı,* genç kızların içine çeyizlerini koydukları, genellikle ceviz ya da servi ağacından yapılmış süslü sandık. (Üzeri sedef kakmalı, oymalı ya da çeşitli biçimlerde bezeli olan çeyiz sandıkları, bazen anadan kıza miras kalır. Kapağının içinde yüzük, küpe, bilezik vb. eşya koymak için küçük çekmeceleri olanları, kapağı açılınca çıngırak çalanları da vardır. Bugün daha sade olarak yapılmakta ve içinde çeşitli eşyaları korumak üzere kullanılmaktadır.)
—Huk. *Sandık alanı,* seçim sandığının, kapalı oy verme bölümünün ve sandık kurulunun bulunduğu yerin yüz metre uzaklığı içinde kalan çevre. (Sandık alanında, sandık kuruluyla, seçmenlerden ve yasayla kendilerine yetki verilmiş olanlardan başka kimse bulunamaz.) || *Sandık kurulu,* seçim bölgelerine konacak her sandık için kurulan ve bir başkanla altı asıl ve altı yedek üyeden oluşan kurul. (Sandık kurulları ilçe seçim kurulları tarafından kurulur; başkan ve üyeleri göreve başlamadan önce ant içerler. Sandık kurullarının, sandık alanı içinde seçimin düzenle geçmesini sağlamak, sandığa atılmış oy pusulalarını saymak, sonuçları tutanağa geçirmek gibi görevleri vardır.) || *Sandık seçmen listesi,* aynı sandık bölgesinde oturan seçmen kütüğünde yazılı seçmenlerin seçmen kütüğü numarasının, adı soyadı, ana baba adı, doğum yeri, doğum yılı ve adresinin yazılı olduğu, soyadı abece sırasına göre sıralanmış liste. (Sandık seçmen listeleri seçim gününden yüz yirmi gün önce, seçmen kütüğünde kesinleşmiş bilgilere dayanılarak çıkarılır. Sandık seçmen listesi ilgili muhtarlığa, oy verme gününden yirmi gün önce gönderilir. Muhtarlıklardaki sandık seçmen listelerini vatandaş her zaman inceleyebilir.) || *Seçim sandığı,* seçimde seçmenlerin içine oy attıkları kapalı sandık. (Seçim sandığı, genellikle, seçmenin oyunu kolaylıkla ve gizli bir biçimde atabileceği okul, cami vb. kamusal mekânlara konur.) || *Yardım sandığı,* kimi işletmelerde çalışan personele iktisadi ve sosyal yardımlar sağlamak amacıyla oluşturulan kuruluş. (Kısaca *sandık* da denir.)
—Isıbil. *Duman sandığı,* DUMAN KUTU* SU'nun eşanlamlısı.
—Isıt. havld. *Hava boşaltma sandığı,* hava boşaltma delikleri ya da ağızlarıyla donatılmış, genellikle yatay kasa. || *Havalandırma sandığı,* hem hava borusu, hem de üfleme ağzı görevi yapan, genellikle yatay kasa.
—Mim. *Sandık odası,* türk evlerinde sandıkların ve sürekli kullanılmayan eşyanın konduğu küçük oda. (Geleneksel mimarideki konutlarda yerli dolaplar, yüklükler bulunduğundan sandık odasına gerek duyulmuyordu. Ancak XIX. yy.'dan sonra odalarda bu öğelere yer verilmediğinden, bunların işlevini üstlenen sandık odaları ortaya çıktı.)



sandık
XIX. yy.
İslam eserleri müzesi, İstanbul

—Mutf. *Sandık kebabı,* açılmış yufkanın içine et ve patates konup kızgın fırında pişirilerek yapılan börek.
—Sey. oy. *Sandık odası* → PUSAT* ODASI. —Gölge oyununda takımların konduğu oda.
—Sirk. *Hint sandığı,* iki sihirbazın sırayla saklanarak, birbirlerinin yerini almalarını sağlayan ve hileli bir sandıkla gerçekleştirilen yanılsama oyunu; bu oyunun yapıldığı gereç.
—Yerbil. *Sandık kıvrımı,* menteşesi düz olan ve kanatları iki belirgin büklümden oluşan kıvrım (Jura antiklinalleri gibi).
—ANSİKL. Mısırlılar, Yunanlılar, Romalılar tarafından kullanılan sandık, en eski mobilyadır. Ortaçağ'da göçebe yaşamın zorunlu kıldığı koşullara uygun olarak, bir yerden diğerine giderken hem dolap, hem iskemle, hem de yüklük işini gören sandığın çok önemli bir yeri vardı; kumaşlar, arşivler, sofra takımları, mücevher ve silahlar sandıklara yerleştiriliyordu. Önceleri dövme demirden kollu menteşelerle tutturulmuş ağır meşe levhalardan oluşan sandık, daha sonraları bir mobilya olarak ince marangozluğun geçirdiği evrimi izledi. (→ BAHÜ.) XIII.-XVI. yy.'lar arasında yapılan italyan sandıkları oyma, kakma ve boyama süslemelere verilen önemle dikkati çeker; XV. yy.'da ve Rönesans döneminde yaşamış en büyük sanatçılar bu sanatın gelişmesinde etkin oldular. Dolapların henüz seyrek görüldüğü XVII. yy.'da da sandık önemini korudu; XVIII. yy.'da ise yerini tümüyle konsollara bıraktı.
Bir süs eşyası olarak kullanılan daha küçük boyutlardaki sandıklarda deri, fildişi, değerli taşlar ve XVIII. yy.'da, işlemeli egzotik ağaçlar kullanıldı.
Sandık, çoğu zaman düğünlerde verilen ve içine yeni evlilerin çeyizinin yerleştirildiği bir armağandı.
Sandık, Anadolu'da çok eski çağlardan bu yana kullanılan bir ev eşyasıdır. Ceviz, kayın, servi, çam vb. ağaçlardan yapılanların yanı sıra; üzeri deri, kumaş vb. ile kaplananları; boyalıları; teneke ya da sactan yapılmış olanları da vardır. Kullanıldıkları yere göre giyecek ve eşya sandıkları; marangozluk ve yapı malzemelerinin konduğu "avadanlık sandıkları"; ibadet yerlerinde kutsal eşyaların korunduğu özel sandıklar; mutfak ve kilerlerde bulunan yiyecek sandıkları olmak üzere ayrılırlar. Bunlardan kutsal eşyaların konduğu sandıklar genellikle altın, gümüş, sedef, fildişi kakmalı ya da çeşitli tekniklerle bezelidir. Eşyaların taşınmasında kullanılan basit sandıklar da vardır. Sandıklardan bazılarının dört köşesinde birer küçük ayak bulunur, bazısıysa doğrudan yere oturur.
Evlerde giyecek, yatak çarşafı, çeyizlik eşya vb.'nin konduğu sandıklara eşyalar, genellikle bohçalar içinde yerleştirilir; bohçaların arasına lavanta torbacıkları ya da kışlık eşyalar için naftalin keseleri konur.

SANDIKBALIĞI a. Bedeni sağlam bir bağa oluşturan kemiksi levhalarla kaplı, yalnızca göğüs yüzgeciyle kuyruk sapı hareket edebilen bazı kemiklibalıkların ortak adı. (Sandıkbalığıgiller familyası.)
—ANSİKL. Sandıkbalıklarının bağası çok sağlamdır, sırtında, karın yanlarında çıkıntılar vardır. Sandıkbalıkları sıcak sularda yaşayan, iyi yüzemeyen, ama çoğunlukla canlı renkli balıklardır; renklerinin güzelliği nedeniyle akvaryumseverlerin aradığı balıklardandır. Akdeniz'de bulunan tek türü *Acanthostracion (Ostracion) notacanthus*'tur.

Lauros-Giraudon



demir korsan sandığı
XVII. yy.
Belediye müzesi
Saint-Malo

Lauros-Giraudon



halıyla kaplı ağaç sandık
Louis XIII dönemi
Tournus hastanesi



Giraudon

dövme demirden yalancı menteşeli meşe sandık
XIII. yy.
Dekoratif sanatlar müzesi
Paris

SANDIKBALIĞIGİLLER a. Bedeni deri kökenli sağlam bir bağayla korunan kemiklibalık familyası. (Bil. a. *Ostracionidae; Tetraodontiformes* takımı.)

SANDIKÇI a. Sandık yapan ve / ya da satan kimse.

SANDIKÇILIK a. Sandık yapma ve / ya da satma işi.
—ANSİKL. Ambalaj sanayisinin en önemli dallarından biri olan sandıkçılık, sandık yapımının yanı sıra hafif ambalaj ve fıçı üretimini de kapsar. Biçilmiş ağaçtan, kimi zaman da kontrplaktan yapılan sandıklar metal bir çemberle takviye edilir. Kimi zaman, özel amaçlarla seri halinde sandık üretimi yapılabilir: meyve sandıkları, erzak sandıkları, içki sandıkları. Sandıklar, belirli bir eşyayı ambalajlamak ve taşımak için istenen boyutlarda özel olarak da üretilebilir. Sökülebilen sandık tipleri de vardır. Bunlar kullanıcıya, birleştirilmeye hazır biçimde ve belli boyutlarda kesilmiş parçalar halinde ya da birleştirilmiş olarak teslim edilir. Sandıkçılıkta en çok kullanılan makineler çivi tabancaları ve tel bağlayıcılardır.

SANDIKKÂR a. (ar. *şandūķ,* sandık ve fars. *kâr*'dan *şandūķ-kâr*). Sey. oy. Türk gölge oyununda oyun takımlarından sorumlu olan, çırağın yardımcısı konumundaki kişi. (Ustanın çıraktan sonra ikinci yardımcısıdır.)

SANDIKLAMA a. Sandıklamak eylemi.

SANDIKLAMAK g. f. Sandığa koymak, sandığa yerleştirmek.

◆ **sandıklanmak** edilg. f. Sandık içine konulmak.

SANDIKLANMA a. Sandıklanmak eylemi.

SANDIKLANMAK → SANDIKLAMAK.

SANDIKLI a. **1.** Kaplamacılıkta kullanılan bir tür ince tahta. **—2.** Nümism. HAYRİYE'nin eşanlamlısı.

Sandıklı, bir ortaoyunu faslı. Pişekâr'la Kavuklu giyim eşyası satacaklardır. Dükkâna üç zenne gelir, bunlardan biri sarhoşla evlenmiştir, ondan kaçıp yeni bir ev



F. Gohier

San Diego eğlence limanı ve kentten bir görünüm

tutmak istemektedir. Pişekâr Kavuklu'yu zennelere göz kulak olmakla görevlendirir. Matiz gelip eşyaları yeni eve taşımaya başlar, her seferinde bir sandık getirir. Zennelerden biri alacağı için Salkım İnci'yi aramaktadır, alacağı olan birçok tipleme de onun peşindedir. Matiz her sandığı getirdiğinde orada olanlar sandığa saklanır. Sonunda hepsi birleşip sarhoşa karşı durmaya karar verirlerse de Matiz tümünü dağıtır.

Oyunun, İgnas Kunos tarafından *Sandıklı baskın* ya da *Sarhoşa hile* adıyla, türkçe ve almanca özeti yayımlanmıştır. (Türkische Volksshauspiele, 1908).

SANDIKLI, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde Afyonkarahisar iline bağlı ilçe; 57 250 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 44 köy. Merkezi, Afyonkarahisar'ın yaklaşık 62 km güney-batısında *Sandıklı,* 22 359 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm, baklagiller. Kaplıcalar.

SANDIKLI KAPLUMBAĞA a. Kuzey Amerika'da karada yaşayan, bağası canlı renkli, deliklerini bütünüyle kapatabilen kaplumbağa. (Tatlısukaplumbağasıgiller familyası; ömrü en az 138 yıl.)

SANDIKLİVAR a. Balıkç. Balıkçı teknesinde, avları canlı taşımaya yarayan büyük tahta bölme. (Sandıklivarın dibinde bulunan bir ya da birkaç delik, hem bölmenin suyla dolmasını, hem de bölme içindeki suyun değişimini sağlar.)

SANDİA, Sandia dağlarında, Albuquerque (Yeni Meksika) yakınında mağara; adını yalnızca Yeni Meksika'da rastlanan ve yan tarafında bir kertik bulunan ikiyüzlü uçlarla (Sandia ucu) ayırt edilen bir taş endüstrisine vermiştir. Clovis* uçlarından daha eski olan ve genellikle mamut ve mastodon kalıntılarıyla birlikte bulunan bu uçların İ.Ö. 12000-8000 arasından kaldığı sanılır. Üst katmanda, Folsom* uçlarıyla ayırt edilen bir endüstriye rastlandı.



Augusto César Sandino

SAN DİEGO, ABD'de kent, Kaliforniya'da, Meksika sınırında; 1 110 549 nüf. (1990); yerleşme alanında 2 498 016 nüf. (1990). San Diego zenginliğini, savunması kolay bir liman ağzıyla okyanusa açılan geniş koyuna borçludur; amerikan donanması burayı Büyük Okyanus kıyısındaki en büyük üssü yapmıştır. Savaştan bu yana deniz ve hava araçları yapımının yanı sıra savunmayla ilgili diğer sanayiler gelişmiştir. San Diego aynı zamanda batı kıyısının en önemli balıkçılık limanlarından biri ve La Jolla *Scripps İnstitute of Oceanography*'nin merkezidir. İklimin yumuşaklığı çok sayıda emeklinin San Diego'ya yerleşmesine yol açmıştır. Kentte bir de güzel sanatlar müzesi vardır.

SAN DİEGO koyu, Büyük Okyanus'ta Kaliforniya kıyısında koy, Meksika sınırı yakınında. 57 km²'lik yüzölçümüyle Büyük Okyanus'taki en geniş doğal limanlardan biri olan koy, hem alçak bir vadinin sular altında kalmasıyla, hem de bu sayede biçimlenen derin halicin bir kum okuyla ve küçük bir deltayla kıyıya bağlanan kayalık bir adacıkla korunmasıyla oluşmuştur.

SANDİNİSTA a. ve sıf. Nikaragua'da, Sandinist ulusal kurtuluş cephesi üyesi; A. C. Sandino'nun milliyetçi ve devrimci düşüncelerini benimseyen parti.

—ANSİKL. 1967'de kurulan Sandinista cephesi, adını amerikan işgaline karşı verilen direniş hareketinin kahramanı Augusto César Sandino'dan alır. Başlıca amacı, Nikaragua'da 1936'dan beri iktidarda olan Somoza ailesini kovmaktı. Sandinistalar, dikkat çekici birçok rehin alma eyleminden sonra, 1978'de genel bir ayaklanma çağrısında bulundular ve birkaç ay süren iç savaşın ardından, temmuz 1979'da iktidarı ele geçirdiler. O tarihten beri Nikaragua'yı yönetiyorlar. ABD'nin sandinist yönetimi devirmek için desteklediği gerillalar (Kontralar) başarılı olamadı. Ancak 1990'da yapılan seçimlerde Sandinistalar yenilgiye uğradı. Muhalefetin adayı Violeta Chamorro'nun iktidarı devralmasıyla, Nikaragua'da Sandinista yönetimi sona erdi.

SANDİNO (Augusto César), nikaragualı siyaset adamı (Niquinohomo 1893 - Managua 1934). İlkin babasıyla birlikte tarımla uğraştı, ardından Meksika'ya göç etti. Tampico'da petrol teknisyeni olarak çalıştı (1923-1926), bu sırada anarko-sendikacı çevrelerle ilişki kurdu. 1926'da ülkesine bir milliyetçi olarak döndü ve tutucu hükümete karşı liberal J. B. Sacasa'nın ayaklanmasını destekledi. Bu ayaklanma, ABD'nin yeni bir silahlı müdahalesine yol açtı. Altı yıl boyunca, Nikaragua'nın kuzeyindeki dağlarda amerikalı birliklere ve nikaragualı Ulusal muhafız birliği'ne karşı direndi. Latin-amerikan ulusçuluğunun bir kahramanı durumuna geldi, silahlarını ancak amerikan kuvvetlerinin çekilmesinden ve Sacasa'nın başkanlığa gelmesinden sonra bıraktı. Çok geçmeden Ulusal muhafız birliği üyeleri tarafından öldürüldü.

SANDİNOCULUK a. Augusto César Sandino'nun devrimci düşünceleri.

SANDOMIERZ, Polonya'nın G.-D. kesiminde kent, Vistül kıyısında, Vistül ve San ırmaklarının birleştiği yerin yakınında; 21 000 nüf. Anıtlar bakımından zengin tarihsel ve turistik bir kenttir (XIV.-XVII. yy. arasında yeniden yapılan katedral ve belediye konağı; müzeler); bazı sanayiler (cam, tarıma dayalı besin sanayileri) de vardır.

SANDOMIERSKA havzası, lehçe **Sandomierska kotlina,** Polonya'da başlıca Karpatlaraltı havzası (yüksl. 150-250 m). Burası, Karpatlar dağeteği, Küçük Polonya platosu ve Roztocze yükseklikleri arasında kalan üçgen biçiminde geniş bir çöküntü alanıdır. İki yandan, Vistül ve San ırmaklarınca (Sandomierska'nın aşağı kesiminde birleşirler) akaçlanan havza önemli bir su toplanma alanıdır. Uzun süre ormanlık bir alan olarak kalan bölge, yeraltı zenginlikleri (kükürt, gaz ve tuz) sayesinde gelişti.

SAN DONA Dİ PİAVE, İtalya'da kent, Veneto'da (Venedik ili), Piave'nin aşağı çığırı kıyısında; 32 000 nüf.

SAN DONATO MİLANESE, İtalya'da kent, Lombardia'da, Milano yerleşme alanının güney-doğu'sunda; 31 400 nüf. Kimya sanayileri.

SANDORİCUM a. Asya'da ve Filipinler'de yetişen üçüz bileşik yapraklı ağaç. (Çiçekler yaprakların koltuğunda demet-salkım halinde toplu bulunur ve her bir çiçek kısa beş lopludur. Meyve, armut biçiminde ve etlidir, yenebilir. (*Sandoricum indicum* türünün orta yoğunluktaki esmer -kırmızı odunu Filipinler'de yapı işlerinde ve marangozlukta kullanılır. Tespihağacıgiller familyası.)

SANDOWN-SHANKLİN, Büyük Britanya'da turizm merkezi, Wight adasının doğu kıyısında; 15 100 nüf.

Sandoz A. G., 1886'da tekstil sanayisi için boyarmaddeler yapmak üzere Basel'de kurulan, 1917'den sonra ecza ürünlerine yönelen isviçre kimya şirketi. Dünyanın her yanında faaliyet gösteren şirketin başlıca ürünleri, boyarmaddeler, ecza ürünleri, tarım kimyasal maddeleri, tohumlar ve dietetik ürünlerdir.

SANDR a. (izlanda dilinde *sandur,* kum'dan; terim, jeomorfolojik sözlüğe isveççe çoğul biçimiyle girmiştir). Jeomorfol. Buzultaşlardan dökülen kumlu malzemeden oluşan ve buzul cephesinin önüne yayılan erimiş suların akışıyla yassı koniler biçiminde çökelen buzulöncesi yayılım ovası. (Doğrusal aşınma, daha sonra burada, akarsu-buzul sekilerinin oluşmasına neden olabilir.)

SANDRART (Joachim VON), alman ressam ve sanat tarihçisi (Frankfurt am Main 1606 - Nürnberg 1688). Prag ve Utrecht'te yetişti, İngiltere, İtalya (1628-1635 arasında Venedik, Bologna, Roma ve Napoli'de kaldı), Amsterdam, Augsburg ve Münih'te çalıştı. 1674'te Nürnberg'e yerleşti. Resim alanında, özellikle portreleriyle tanındı (*Genç Johann Maximilian,* 1636, Tarih müzesi, Frankfurt), ama bütün türleri ustalıkla denedi (*Seneca'nın ölümü,* Erfurt). İlk alman sanat tarihini (*Teutsche Academie der Bau-Bild und Mahlerey -Künste,* 1675-1679) yayımlayarak kalıcı bir ün sahibi oldu; bu yapıtında kendi döneminin, çoğunlukla kişisel olarak tanıdığı avrupalı sanatçıları hakkında zengin bilgileri bir araya getirdi.

SANDRAS dağı, yeni **Çiçekbaba dağı,** G.-B. Anadolu'da Köyceğiz'in K.-D.'sunda Gölgeli dağlarının G. uzantısını oluşturan kütle (2 295 m). Büyük kesimi ofiyolitlerden oluşan kütlenin doruk kesiminde Dördüncü Zaman buzullaşmasına ait yaygın izler.

SANDRİNGHAM, Büyük Britanya'da (Norfolk) yer, Wash kıyısı yakınında. Kraliık şatosu; park.

SANDUKA a. (ar. *şanduk*'tan *şanduka*). **1.** İsl. Daha çok seçkin sayılan kişilerin mezarları üzerine konulan simgesel tabut. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Hıristiyanlıkta azizlere ait kutsal emanetlerin saklandığı sandık.

—ANSİKL. Müslümanlığın ilk dönemlerinde mezarların üstüne sanduka konulmazdı. Hz. Muhammet, mezarların ziyaretçilerin gözüne batmayacak bir görünümde olmasını yeterli saymış, dünyanın geçicilik ilkesi ile bağdaşmayan gösterişli mezarlar yapılmasını uygun bulmamıştı. Buna karşın, Emeviler dönemiyle (661-751) birlikte, islam ülkelerinde de gösterişli ve sandukalı mezar yapma uygulaması başladı. İlk sandukalar, Mısır ve Mezopotamya'daki örneklerin etkisiyle taştan, taş bulunamayan yörelerde ise kerestedendi. Önceleri, ölü sandukaya konulduktan

sonra, sanduka üst bölümü dışarda kalacak biçimde yarı yarıya toprağa gömülürdü. Toprağın dışında kalan bölümün iki ucuna, ölünün kişilik ve kimliğini belirten yazılır, levhalar asılır, bazı sandukaların çatısına da Kuran'dan ayetler işlenirdi. XIII. yy.'dan sonra ölünün sanduka içine konulması uygulaması bırakıldı; ölü, tabut içinde mezara gömüldükten sonra üzeri taş ya da ağaçlarla kapatılmaya, bunun üzerine toprak, en üstüne de sanduka konulmaya başlandı. Bir çatı biçimini andıran bu tür sandukaların içerileri boştu.

İslam ülkelerinde sandukalar genellikle çok dayanıklı kerestelerden yapıldı; bunun için çevrenin bitki örtüsüne göre ceviz, meşe, gürgen, çam gibi ağaçlar kullanıldı.

Sandukaların gövdesi dikdörtgen prizma, üzeri üçgen çatı biçimindedir. Üzerlerine çoğunlukla ayetler işlenmiş değerli bir kumaş örtülür. Ölünün ailesinin olanaklarına göre işlemeli, oymalı, sedef kakmalı, parmaklıklı, çatısı çeşitli madenlerle kaplamalı sandukalar vardır. Sonraki dönemlerde, özellikle Osmanlılar'da sandukanın baş tarafına mezarda yatanın mesleğini, bağlı olduğu mezhep ya da tarikatı belirleyen çeşitli biçimlerde sarık ya da kavuklar konulmaya başlandı.

Sandukaların üstü genellikle bir türbe ya da çatıyla kaplıdır. Bir türbede birden çok sanduka bulunabilir. Özellikle tekke ve cami hazirelerindeki mezarların çoğu sandukalıdır. Selçuklular'dan başlayarak XX. yy.'ın ilk yıllarına kadar bütün hanedan ve sultanlarla birçok devlet adamı, komutan, bilgin ve tarikat ileri gelenlerinin mezarları sandukalı olarak yapılmıştır.

SANDUKÇE a. (ar. *sandūk* ve fars. *-çe*, *sandūkçe*). *Esk.* Küçük sandık.

SANDUKKÂR a. (ar. *sandūk* ve fars. *kâr*'dan *sandūk-kâr*). *Esk.* Kasiyer, veznedar.

SANDUSKY, ABD'de (Ohio) liman kenti, Erie gölünün güney kıyısında, Toledo'nun D.'sunda; 31 400 nüf. Kömür dışsatımı. Otomobil yapımı. Kırtasiye.

SANDVİÇ a. (ing. *sandwich;* bu yiyeceği oyun masasında yiyen 4. *Sandwich* kontu John Montagu'nün adından). İki dilim ekmeğe, yağ sürülüp, arasına peynir, jambon, tavuk vb. konularak hazırlanan yiyecek.

—Metalürj. *Sandviç yöntemi,* potanın dibinde açılan bir delikten katılan magnezyumla, grafiti küreselleştirme yöntemi.

—Teknol. *Sandviç malzeme,* dayanıklı malzemeden iki levha arasında yer alan çok hafif bir özden oluşmuş karma malzeme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Sandviç malzeme.* Sandviç malzemeler, eşit ağırlıktaki geleneksel alaşımlardan son derece daha sağlam olma üstünlüğü gösterir. Özler çok çeşitli yapılarda olabilir: tahta, organik köpükler, metal petekler. Öz ve dış levhalar genellikle yapıştırılarak birleştirilir. Bu malzemelerin uzay havacılığı ve uzay sanayilerinde ve inşaat sektöründe geniş uygulama alanları vardır.

SANDVİKEN, İsveç'te (Gävleborg) kent, Storsjön gölü kıyısında; 43 600 nüf. Makine yapımı. Kırtasiye.

SAND-WEDGE a. (ing. *sand* [kum], ve *wedge*'den [takoz]). Topu, bunkerden çıkarmak için kullanılan golf sopası.

SANDWİCH, Büyük Britanya'da (Kent) kent, Kuzey denizi kıyısı yakınında, Canterbury'nin D.'sunda; 4 500 nüf. Bu kent Ortaçağ'ın "Beş Liman"ından biriydi; o dönemden sur yıkıntıları, roman ve gotik üslubunda birkaç kilise, eski evler günümüze kalmıştır.

SANDWİCH adaları → HAWAII.

SANDWİCH adası → VATE adası.

SANDWİCH adaları (Güney), ing. **South Sandwich İslands,** Güney okyanusu'nda Büyük Britanya'ya bağlı takımada, Atlas okyanusu levhasının Scotia levhasının altına giren bölümüyle bağlantılıdır. (Bu dalma hareketi Güney Sandwich çukurunun [derinliği 8 428 m; uzunluğu 1 450 km; genişliği 10 km] varlığıyla kanıtlanır). Malvinas adalarına bağlı olan takımada, en yüksek noktası 1 371 m olan yanardağ kökenli adalardan oluşur.

SANDWİCH kontları → MONTAGU.

SANDY HOOK, ABD'nin (New Jersey) Atlas okyanusu kıyısında yüksek burun, New York koyunun güney girişini belirler.

SANEDRİN → SANHEDRİN.

SANEJOUAND (Jean Michel), fransız sanatçı (Lyon 1934). 60'lı yıllardan başlayarak, araştırmalarını nesne ve onun çevreyle ilişkisi üzerinde yoğunlaştırdı; yarattığı "mekân düzenlemeleri"nde (mimari, kentsel, doğal), müdahalenin (sanayi öğelerinden yola çıkarak yerleştirmeler, öğelerin bir araya getirilmesinde, sınırlarda, içerikte vb. değişiklikler) mekânı somutlaştırıp bir iletişim alanına dönüştürdüğü görülür.

SANEKALLAH a. (ar. *şanek* ve *Allah'* tan *şanek-Allah*). *Esk.* "Tanrı seni korusun" anlamında kullanılan bir deyim.

SANEM a. (ar. *şanem*). *Esk.* **1.** Put. **—2.** Çok güzel kadın. **—3.** *Sanem-i mehlika,* ay yüzlü güzel. || *Sanem-perest,* puta tapan.

—Ed. Divan şiirinde sevgilinin tapılacak kadar güzel (mecazi güzel) olduğunu belirtmek için kullanılan benzetme öğesi: *"Sen sanem zülfüne güya ki veriptir gönlün / Ki Fuzuli iğen hali perişan görünür"* (Fuzuli, tapılan tanrı heykeli [put] kadar güzel olan sana gönlünü kaptırmıştır; bundan dolayı hali perişan görünüyor [sevgilinin saçının perişanlığıyla âşığın durumu arasında benzerlik kurulmuştur]) [Fuzuli].

—Tasav. Tanrı güzelliklerini yansıtan varlık. (Tüm varlıklar, Tanrı güzelliklerinin duyu dünyasına yansımalarıdır [tecelli]. Tüm yaratıkların en yetkin ve en güzeli olan insan, Tanrı'yı en iyi yansıtan varlıktır. Tanrı, insanda görünüş alanına çıktığından, insan, Tanrı tecelligâhı olan bir sanemdir.)

—ANSİKL. İsl. İslam dininde Allah'tan başka tapılan, kutsanan ve Tanrı yerine konan her şey, put olarak değerlendirilir. "Sanem" sözcüğü, Kuran'ın beş ayetinde geçer ve bunlarda ne türden olursa olsun puta tapmanın yasak olduğu bildirilir. Cahiliye* devrinde putlar çoğunlukta taş, çamur, ağaç gibi nesnelerden yapılır ve bunlara, Allah ile insanlar arasında birer aracı ve şefaatçi sayılarak tapılırdı. Genellikle her kabilenin, Kâbe hareminde korunan özel bir putu vardı. Kuran'da Araplar'ın Vad, Suvaa, Yagus, Yeuk, Nasr, Lat, Menat ve Uzza adlı putlarının adı geçer.

SANEM, Lüksemburg'da (Esch-Alzette kantonu) komün; 11 100 nüf. Metalürji.

SANEMHANE a. (ar. *şanem* ve fars. *ḫāne*'den *şanem-ḫāne*). *Esk.* Puthane, tapınak.

SANEVBER → SANAVBER.

SANEVBERİYE → SANAVBERİYE.

SANEYEV (Victor Daniloviç), gürcü atlet (Suhumi 1945). 1968, 1972 ve 1976 olimpiyatlarında, 1969 ve 1974 Avrupa şampiyonalarında üç adım atlamada şampiyon oldu. 1968 yılından sonra, 17,39 m'yi aşarak bu dalda dünya rekorunu ele geçirdi.

SANFELİCE (Ferdinando), italyan mimar, dekoratör ve sahne tasarımcısı (Napoli 1675 - *ay. y.* 1748). Napoli'de kiliseler ve özellikle saraylar yaptı ya da dekore etti; üç eklemlenmelerle (cortileler, merdivenler) belirli bir etki yaratmaya çaba gösterdi: Serra di Cassano sarayı, 1725'e doğr.

SAN FELİPE, Şili'de kent, Aconcagua'nın eteğinde il merkezi, Andlarötesi demiryolunun kenarında; 42 100 nüf. Bir tarım ve maden bölgesinin merkezi.

SAN FELİPE, Venezuela'da kent, Yaracuy eyaletinin merkezi; 56 000 nüf. Şeker fabrikası. Damıtma tesisleri.

SAN FÉLİX, Venezuela'da (Bolívar eyaleti) kent, Orinoco kıyısında, bu ırmağın río Caroní'yle birleştiği yerde. 1964'te, Caroní'nin öbür kıyısındaki Puerto Ordaz'a bir köprü ile bağlandı; Puerto Ordaz'la birlikte Ciudad Guayana kentini oluşturur. Tuğla fabrikası. Elmas madeni.

SAN FERNANDO, Trinidad adasında petrol limanı, Paria körfezi kıyısında; 36 900 nüf.

SAN FERNANDO, Şili'nin orta kesiminde kent, Santiago'nun G.'inde il merkezi; 51 500 nüf. Bir hayvancılık ve tarım bölgesinin merkezi.

SAN FERNANDO, Filipinler'de kent, Luzon adasında, Quezon City'nin K.-B.'sında il merkezi; 37 800 nüf.

SAN FERNANDO, Filipinler'de liman, Luzon'un batı kıyısında, Lingayen körfezinin girişinde.

SAN FERNANDO, İspanya'da kent, Andalucía'da (Cádiz ili), Cádiz koyu kıyısında; 36 500 nüf. Tersaneler.

SAN FERNANDO DE APURE, Venezuela'da kent, Apure eyaletinin merkezi, *río Apure*'nin sağ kıyısında; 54 000 nüf. Besin sanayisi (et). Deri.

San Fernando kraliyet ve askerlik nişanı, Napoléon I'e karşı çarpışan askerleri ödüllendirmek amacıyla 1811'de ihdas ve 1815'te resmen kabul edilen ispanyol nişanı. Beş sınıf. Her iki yanında dik sarı çizgileri olan kırmızı kurdele.

SANFORD dağı, Wrangell dağlarının kuzey kesiminde doruk, Alaska'nın güney-doğu'sunda; 4 949 m.

SANFORLAMA a. Tekst. Pamuklu dokumaları çekmez hale getirmek amacıyla mekanik bir etkiyi bir ısı etkisiyle birleştiren ve dokumayı, buharla ısıtılmış büyük çaplı bir silindir ile bu silindir üzerinde, silindirden daha yavaş bir hızla yer değiştiren sonsuz bir keçe arasından geçirmeye dayanan işlem. (Bu hız farkı, dokumanın boydan çekmesine neden olur ve maksimum ve belirgin bir boyutsal kararlılık elde etmeyi sağlar.) || *Sanforlama makinesi,* sanforlama işleminin yapıldığı makine.

SANFORLAMAK g. f. Tekst. Sanforlama işlemi uygulamak.

SAN FRANCİSCO, ABD'de kent, Kaliforniya'da; 723 959 nüf. (1990); San Jose'ye kadar uzanan yerleşme alanında 6.2 milyondan fazla. Ünlü bir köprüyle aşılan Golden Gate'in güney kıyısında kurulmuş kent, görünümünü daha da güzelleştiren tepeler üzerinde yayılmaktadır (kremayerli tramvayları da ünlüdür). Coast Ranges'ler aracılığıyla okyanusu orta vadiye bağlayan geçidin ağzında, elverişli bir konumda olması kente büyük yararlar sağladı. XIX. yy. sonunda batı kıyısının başlıca limanıydı (Seattle ve Los Angeles o zamanlar henüz birer köydü). Kent, önce körfezin doğu kıyısında (Oakland, Berkeley, Alameda), sonra batı kıyısında ilk çekirdeğin güneyinde (San Mateo, Redwood City, Palo Alto, San Jose) yayıldı. Deniz ticareti (özellikle Asya ve Hawaii ile), hizmetler kesimi (finans, turizm) ve sanayi (petrol arıtması, özellikle körfezin doğu kıyısında gemi ve otomobil yapımı) San Francisco'nun başlıca iktisadi etkinlikleridir. Sanat müzeleri: M. H. De Young Memorial Museum ve California Palace of the Legion of Honor, vb.

—Tar. *Yerba Buena* ("İyi Ot") adıyla tanınan kent, 1776 yılında Juan Bautista de Anza tarafından kurulan, aziz Francesco d'Assisi'ye adanan bir ispanyol misyonu çevresinde gelişti. 1846 yılında Amerikalılar'ın Meksika'dan aldığı kente



F. Kohler

San Francisco'dan bir görünüm (arka planda, Golden Gate köprüsü)

1847'de San Francisco adı verildi. Altına hücum (1849), doğudan başlayan ilk demiryolunun gelişi (1869), Uzakdoğu'yla ilişkilerin kurulması, Panama kanalının açılması kentin gelişmesinde önemli rol oynadı. San Francisco 1906'daki bir depremden, daha sonra da bir yangından büyük zarar gördü.

San Francisco konferansları, İkinci Dünya savaşı'nın doğurduğu uluslararası toplantılar. —*Birinci San Francisco konferansı*'nda (25 nisan - 26 haziran 1945), Birleşmiş milletler antlaşması hazırlandı. (→ BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÖRGÜTÜ.) —*İkinci konferans* (4-8 eylül 1951), Japonya ile eski düşmanlarının birçoğu arasında barış antlaşması hazırlandı. SSCB dahil 48 devlet bu konferansa katıldı; komünist Çin çağrılmamıştı. SSCB, Polonya ve Çekoslovakya antlaşmayı imzalamayı reddettiler. Bonin ve Ryukyu adalarıyla eskiden Japonya'nın mandası olan yerler ABD'nin stratejik vesayetine bırakıldı. Japonya, Formoza (yazgısı belirlenmedi), Pescadores ve Sahalin'in güneyinde Kuriller'den, Antarktika bölgesiyle Spratly ve Paracel adaları üzerindeki haklarından vazgeçti.

SAN FRANCİSCO körfezi, ABD'nin batı kıyısında körfez, Kaliforniya kıyısında, Golden Gate'in ayırdığı iki yarımada neredeyse körfezin ağzını kapatmaktadır. Derinlemesine (K.'den G.'e 80 km, maksimum genişliği 20 km) ve güvenli bir girinti olan körfez daha çok tektonik kökenlidir. Kıyılarında San Francisco yerleşme alanı gelişmiştir.

SAN FRANCİSCO DE MACORÍS, Dominik Cumuriyeti'nde kent, Duarte ilinin merkezi, Kuzey Sierra'nın eteğinde; 64 906 nüf. Ticaret ve tarım (kakao, kahve, meyve, pirinç, ham deri) merkezi.

Birinci San Francisco konferansı (nisan-haziran 1945) sırasında Birleşmiş milletler antlaşması'nı hazırlamak üzere toplanan bazı delegeler (soldan sağa: V. K. V. Koo [Çin] G. Bidault [Fransa] F. R. Stettinius [ABD] V. M. Molotov [SSCB] ve C. Attlee [Büyük Britanya])



SAN FRANCİSCO GOTERA, Salvador'da kent, Morazán yönetim bölgesinin merkezi; 5 800 nüf. Tarım merkezi.

SANGA → SANGHA.

SANGALLİ (Rita), italyan kadın dansçı (Milano 1850 - *ay. y.* 1909). Sanat yaşamına La Scala'da başladı (1865). Daha sonra İtalya'da birçok kez turneye çıktı. Bir süre Londra'da çalıştı. Ardından ABD'ye giderek üç yıl kaldı. 1872-1881 arasında Paris operası kadrosundaydı. Burada ilk kez A. Saint-Léon'un *la Source*'unda sahneye çıktı. 1876'da Sanit-Léon'un *Sylvia*'sının, 1879'da Louis Mérante'ın *Yedda*'sının ve 1882'de Lucien Petipa'nın *Namouna*'sının prömiyerinde dans etti.

SANGALLO (Giuliano GIAMBERTİ, **Giuliano da** —denir), italyan mimar, askeri mühendis ve heykelci (Floransa 1443'e doğr. - *ay. y.* 1516). Klasik üslubun olgunlaşmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuş bir mimarlar ailesinin en büyük bireyidir. Mimarlık mesleğini Toscana ve Roma'da sürdürdü. Roma'da, 1465'te arkeoloji belgelerinin zenginliğiyle dikkati çeken büyük bir desen derlemesine başladı. Brunelleschi'nin ardılı olan da Sangallo, Toscana'da XV. yy. sonunun en ayırtedici yapıtlarını yapmıştır: Lorenzo de Medici için inşa edilen (1480-1485), kemerli eteği ve revaklı cephesiyle Palladio'yu müjdeleyen Poggio a Caiano villası; Prato'da yunan haçı planlı S. Maria delle Carceri kilisesi (1484'ten başlayarak); S. Spirito'nun sacristia'sı (1489-1496, il Cronaca ile birlikte) ve Floransa'da Gondi sarayı (1490-1494). Savona'da kardinal Della Rovere'nin (gelecekteki Julius II) hizmetinde bulundu ve onunla birlikte Fransa'ya gitti. 1499'da Loreto'da, bazilika kubbesinin yapımında Bramante ile birlikte çalıştı. Bramante'nin 1514'te ölmesi üzerine Roma'da San Pietro'nun mimarı olarak onun yerini aldı ve Raffaello ile birlikte latin haçı biçiminde bir plan tasarladı. Bu plandan kısa süre sonra vazgeçildi. Askeri mühendis olarak Giuliano, özellikle Sansepolcro, Arezzo, Ostia için kale planları yaptı. Meslek yaşamının sonunda Floransa'da, S. Lorenzo'nun cephesi için, Michelangelo'yu etkileyen projeler çizdi. —Oğlu FRANCESCO, *il Margotta* denir (Floransa 1494 - *ay. y.* 1576), daha çok heykelci (Bargello'da Giovanni dalle Bande Nere' nin büstü) ve madalyoncu olarak tanındı.

SANGALLO Büyük (Antonio GIAMBERTİ, **Antonio da** —denir), italyan mimar (Floransa 1453'e doğr. - *ay. y.* 1534'e doğr.), Giuliano'nun kardeşi ve ortağı. Bir süre Roma'da kaldıktan sonra Toscana'ya döndü ve 1518'den ölümüne kadar, Montepulciano'da kusursuz uyumuyla bir başyapıt olan S. Biagio* kilisesi'ni inşa etti. Montepulciano ve Monte San Savino saraylarında, Bramante ve Raffaello'nun anlayışlarından esinlendi. Askeri mühendis olarak, Alexander VI için Sant'Angelo şatosu'nda ve Julius II için Civitacastellana' da çalıştı.

SANGALLO Küçük (Antonio CORDİNİ, **Antonio da** —denir), italyan mimar (Floransa 1484 - Roma 1546), Giuliano ile Büyük Antonio'nun yeğeni. Büyük Antonio' nun bürosunu geliştirerek Medici papalarının hizmetine soktu. Bramante ve Raffaello'nun üslubunu büyük ölçüde yaygınlaştırarak halka tanıttı. Roma'da kiliseler (1507'den başlayarak S. Maria in Loreto, S. Spirito in Sassia'nın cephesi, 1538), saraylar yaptı ve 1517'den sonra (Raffaello, ardından Peruzzi ile birlikte) San Pietro bazilikası'nın projelerinde çalıştı. En önemli yapıtı, üç katlı Floransa yapıları biçiminde tasarladığı ve Michelangelo tarafından tamamlanan Farnese* sarayı'dır. Askeri mühendislik de yapan da Sangallo'nun Roma çevresinde, Caprarola'da, Floransa'da (Basso kalesi) çok sayıda müstahkem yapısı vardır.

Sangam, tamul şiir antolojileri dizisi. Bu terim, hıristiyanlık çağının ilk iki yüzyılında yapıt vermiş bir "grup" yazarı belirtmek için de kullanılır. Metinlerin ayırtedici niteliği, belirli bir dinsel umursamazlık ile coğrafi ve duygusal temaları titizlikle işleyen şiirsel bir dünya yaratmasıdır. Bu tematik *Tolkappiyam* adlı kurallar kitabında açıklanmıştır.

SANGAMEŞVARİ a. Dilbil. Konkani'nin öbür adı.

SANGARİOS. Yun. mit. Nehir tanrısı; Okeanos'la Tethys'in oğlu sayılır. Sakarya nehri onun adıyla anılır. Pessinus sikkelerinde bu tanrının betimleri yer alır.

SANGAROS. Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde kent; Stepanos Byzantios'a göre Helenopolis* yakınlarındaydı.

SANGAY, ekvator Andlar'ında etkin yanardağ, Riobamba'nın G.-D.'sunda; 5 230 m.

SANGER (Frederick), büyük britanyalı biyokimyacı (Rendcombe, Gloucestershire, 1918). 1939'dan başlayarak Cambridge'de biyoloji kimyası alanında araştırmalar yaptı. 1951'de, Cambridge Tıbbi araştırmalar enstitüsü'ne girdi. Proteinlerin yapısını inceledi ve 1955'te insülin molekülünün yapısını belirledi. (1958 ve 1980 Nobel kimya ödülleri.)

Sanger metodu tepkimesi. Biyokim. Bir proteindeki aminli asitlerden oluşan parçayı tanımaya yarayan çözümleyici teknik. (N-terminal aminli asidin amin grubuna dinitrofluorobenzenin bağlanmasına dayanır. Bu yöntem sayesinde Sanger, 1955'te ensülinin tam temel yapısını belirlemiştir.)

SANGERHAUSEN, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde, Halle'nin batısında kent; 33 000 nüf. Yaklaşık 1150'de yapılan roman üslubunda eski manastır. Makine yapımı. Bisiklet sanayisi. Deri işleme. Mobilya. Hazırgiyim. Şeker fabrikası. Müzik aletleri.

San Germano barışı, imparator Friedrich II ile papa Gregorius IX arasında San Germano'da (günümüzde Cassino), welfeler ve ghibellinolar çatışmasına son vermek amacıyla yapılan uzlaşma barışı (23 temmuz 1230). Uzlaşma hükümlerine göre, papa, Friedrich II için haçlı seferinden önce vermiş olduğu aforoz kararını kaldırıyor; imparator da roma ayaklanmalarını desteklemekten vazgeçiyor, ele geçirmiş olduğu papalık topraklarını geri veriyor ve

Sicilya krallığı'ndaki din adamlarına birçok özgürlükler tanıyordu. Gerçekte anlaşmazlık çözümlenmiş olmadı ve yirmi yılı aşkın bir süre daha devam etti.

SANGHA, başlangıçta Buddha'nın çevresinde oluşan ve onun ölümünden sonra da devam edip gelişen bir tilmizler topluluğunu belirtmekte kullanılan sanskritçe sözcük. Bu topluluk, dünya yaşamından el etek çekmiş olan ve Buddha'nın öğretisini yaymak için sürekli dolaşan kadın ve erkek keşişlerden ve keşiş adaylarından oluşuyordu.

SANGHA, Kongo'da ırmak, sağ kıyısından katıldığı Kongo'nun kolu; yaklş. 1 700 km. Yüksek Adamaua platosunun kenarından doğan ırmağın adı önceleri *Mambéré*'ydi. Sangha, Kadeï'yi, Ngoko ve Likouala-aux-Herbes'i alır. Nola'ya kadar ulaşıma elverişlidir. —*Sangha bölgesi*, 37 500 nüf. Merkezi *Uesso*.

SANGHA ya da **SANGA,** Mali'de küçük turizm merkezi. Bandiagara "yalıyarı"nın kenarında, dogon bölgesinde.

SANGI sıf. (türkç. *sank*, gaflet'ten). *Yörs.* Şaşkın, sersem, ahmak.

SANGILAMAK gçz. f. *Yörs.* Sersemleşmek, aptallaşmak, şaşkınlaşmak.

SANGILIK a. *Yörs.* Sersemlik, şaşkınlık.

SANGİBAN, 451'de Hunlar'a karşı Orléans'ı savunan alen kralı.

SANGİHE ya da **SANGİ,** Endonezya'da takımada, D.'dan Sulavesi denizi'ni kapatır, Sulavesi ve Filipinler adaları arasında; 1 056 km²; 238 433 nüf. Balıkçılık ve tarım (hindistancevizi, pirinç) kıyı bölgelerindeki başlıca faaliyetlerdir. — Başlıca adası *Sangihe*, eskiden K.'e doğru çok etkin bir yanardağ olan Avu' yla sona eren volkanik bir arazidir. Temmuz 1892'de meydana gelen bir püskürme adanın dörtte üçünü tahrip etti.

SAN GIMIGNANO, İtalya'da komün, Toscana'da (Siena ili), Elsa vadisinin yukarısındaki bir tepede; 10 000 nüf. 1354'te Floransa'ya boyun eğmeden önce özgür ve parlak bir komündü; kent alanında, iktidar için birbirleriyle mücadele eden ailelere ait kule evleri dikkat çekiciydi. Bu eski saray kulelerinden birçoğu ayaktadır. Anıtlar Floransa, Siena ve Pisa'nın etkilerini yansıtır: XII. yy.'dan kalma kısmen roman üslubunda katedral (Giuliano da Maiano'nun yaptığı, D. Ghirlandaio'nun freskleriyle bezeli capelle), XIII. yy.'dan kalma San Agostino kilisesi (Gozzoli'nin yaptığı freskler). Palazzo del Popolo'da XIII. ve XIV. yy.'dan kalma resim müzesi.

SANGİN a. (fr. *sanguine*). Yerbil. Kırmızı hematitin topraksı türü.
—Güz. sant. Sanginden yapılmış az ya da çok koyu kiremit kırmızısı renginde kalem. | Bu kalemle yapılan resim.

SAN GIORGIO A CREMANO, İtalya' da kent, Campania'da (Napoli ili), Vezüv' ün eteğinde; 62 000 nüf.

SAN GIOVANNI IN FIORE, İtalya'da kent, Calabria'da (Cosenza ili), Neto vadisinde; 18 200 nüf. Turizm ve ticaret merkezi.

SAN GIOVANNI IN PERSICETO, İtalya'da kent, Emilia'da (Bologna ili), Emilia yolunun K.'inde; 22 300 nüf. Pazar. Makine yapımı.

SAN GIOVANNI ROTONDO, İtalya' da kent, Puglia'da (Foggia ili); 22 500 nüf. Tarım merkezi.

SAN GIOVANNI VALDARNO, İtalya' da kent, Toscana'da (Arezzo ili), Arno vadisinde; 19 500 nüf. Sanayi merkezi (demir-çelik). Palazzo Masaccio'da resim koleksiyonu.

SANGİRAN, Cava'nın ortasında, 1936'dan beri yaklaşık 800 000 yıllık 20'yi aşkın pithecanthropus *(Homo erectus)* kalıntısının bulunduğu yere verilen ad.

SANGİTA, kutsal metinleri, özellikle *vinaya* metinlerini makamla okumak üzere sık sık toplanan buddha rahipleri meclisini belirten sanskritçe sözcük.

SAN GIULIANO MILANESE, İtalya' da kent, Lombardia'da (Milano ili), Milano'nun G.-D.'sunda; 30 000 nüf.

SAN GIULIANO TERME, İtalya'da kaplıca merkezi, Toscana'da (Pisa ili), Pisa'nın K.'inde; 26 700 nüf.

SAN GIUSEPPE VESUVIANO, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Vezüv'ün eteğinde; 23 500 nüf. Ticaret merkezi. Şarap üretimi (lacrima-christi).

SANGLİ, Hindistan'da (Maharaştra), Kolhapur'un K.-D.'sunda; 269 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri. Tekstil. Bakır metalürjisi. Sigara imalatı. Üniversite kolejleri.

SANGNIER (Marc), fransız gazeteci ve siyaset adamı (Paris 1873 - *ay. y.* 1950). Stanislas koleji'nde araştırma grupları kurdu: bu gruplar daha sonra, halkı eğitmeye yönelik hıristiyan, demokratik ve toplumsal bir hareket olan Sillon'un (1894) temelini oluşturdu. 1906'dan itibaren *l'Eveil démocratique* ile aktif olarak siyasete girdi. Roma'nın eleştirilerine hedef olunca (1910), Jeune République hareketini başlattı, demokratik ve barışçı bir enternasyonalcilik adına mücadeleye girişerek Gençlik yurtlarını (Auberges de la jeunesse) kurdu (1929). İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Jeune République, Demokratik halk hareketi'yle birleşti, Sangnier de bu kuruluşun onursal başkanlığına seçildi.

SANGO a. Doğu Adamaua öbeğinden yalınlaştırılmış ortak dil; Orta Afrika Cumhuriyeti'nde yaklaşık 1 milyon kişi tarafından konuşulur.

SANGO endüstrisi, Afrika Yontmataş döneminin Uganda ve Rodezya'da rastlanan endüstri evresi. ("Kamas" plüviyalinin sonu ile "gamble" plüviyalinin sonu arasında gelişen bu endüstri, genellikle levallois tekniğiyle elde edilmiş taş aletlerle ayırt edilir: sivri uçlar, iklyüzlüler ve yapraksı parçalar. Yerel bir acheul kültürünü izleyen sango endüstrisi, Avrupa Orta ve Üst Yontmataş dönemleri boyunca gelişti.)

SANGRE DE CRISTO dağları, ABD'de (Colorado ve Yeni Meksika), sıradağ, yaklaşık 400 km boyunca uzanır ve Kayalık Dağlar'ın en güney bölümünü oluşturur. Buzlarla kaplı birkaç doruk, burada 4 000 m'yi aşar. Turizm ve maden çıkarımı başlıca gelir kaynaklarıdır.

SANGRO, İtalya'nın orta kesiminde ırmak, Abruzzi ulusal parkı'nı geçer, Ortona'nın G.-D.'sunda Adriya denizi'ne dökülür; 115 km (havzası 1 515 km²).

SANGUİNARİA a. Kan kırmızısı renginde bir lateks içeren, kalın ve kısa köksaplı, çokyıllık ot. (Köksaptan açık ele benzer, loplu tek bir yaprak ile, iki çanakyapraklı, sekiz ila on iki taçyapraklı ve çok sayıda erkekorganlı tek bir çiçek çıkar; meyvesi iki çenetli bir kapsüldür. Lateksini Kuzey Amerika yerlileri vücutlarını kan kırmızısına boyamak için kullanırlardı. Bitki çok acı ve zehirlidir. Gelincikgiller familyası.)
—ANSİKL. Eczc. *Sanguinaria canadensis* rizomu Amerika Birleşik Devletleri farmakopesinde, uyarıcı, uyuşturucu ve kusturucu etkileri nedeniyle kayıtlıdır.

SANGUİNARİN a. (fr. *sanguinarine*' den). Org. kim. Formülü $C_{19}H_{11}NO_4$ olan alkaloit; *Sanguinaria canadensis* ile öteki gelincikgillerden özütlenir; yutulması durumunda glokom (karasu) hastalığına yol açar.

SANGUİNETİ (Edoardo), italyan yazar (Cenova 1930). 60'lı yılların en ortodoks marxçı eğilimi temsil eden (*Ideologia e linguaggio*, 1965) öncü hareketlerinin (Gruppo 63, İ Novissimi) önde gelen kişisidir. Dilbilimsel bir anlatımcılıkla romanlar (*Il Giuoco dell'Oca*, 1967) ve şiir kitapları (*Laborintus*, 1956; *Treperuno*, 1964; *Wirrwarr*, 1972) yazdı; eleştiri yapıtlarında bu dilsel anlatımcılığı Dante ve fütüristlere bağladı. Son yapıtları: *Giornalino* (1976), *Scartabello* (1981), *Alfabeto apocalittico* (1984), *Smorfie* (1986), *Bisbidis* (1987), *Ghirigori* (1988), *Commedia dell'Inferno* (1989), *Senzatitolo* (1992).

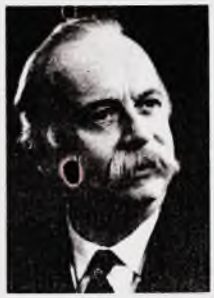
SANGUİNETTİ CAİROLO (Julio Maria), uruguaylı gazeteci, siyaset adamı (Montevideo 1936). Genç yaşta Colorado partisi'ne katıldı. Partinin yerel gazetesinde muhabirliğe başladı (1953). Montevideo Üniversitesi'ni bitirdikten sonra (1961) milletvekili seçildi (1966 ve 1971). Endüstri ve ticaret bakanı (1969-1971), Eğitim bakanı (1972) oldu. Gazeteciliği de sürdürdü. *Accion* (1965-1973) ve *El Dia* (1973 -1981) gazetelerinde siyasi yazılardan sorumlu yayın müdürlüğü üstlendi. 1981'de haftalık siyaset dergisi *Correo de los Viernes*'i kurdu ve yönetti. 1980'de *El Dia*' da yayımladığı bir yazıyla silahlı kuvvetlerin bir referandumla iktidardaki durumlarını güçlendirme girişimlerine karşı çıktı. Bu tutumu parti içinde yükselişini hızlandırdı. 1982'de genel sekreter seçildi. Askeri yönetime son veren kasım 1984 Cumhurbaşkanlığı seçimini kazandı. Ordunun baskısı karşısında, insan haklarını çiğneyen subaylar için çıkarılan af yasasını imzalamak durumunda kaldı (aralık 1986). İMF'nin koşullarını yerine getirerek



E. Lessing-Magnum

Büyük Sangallo
Montepulciano'daki Nobili-Tarugi sarayı'nın (1520) cephesinden ayrıntı

A.F.P.



Marc Sangnier

M. Levassort



San Gimignano'dan bir görünüm

dış borçları yeni bir takvime bağladı 1990'da başkanlığı sona erdi.

SANGUİNİCOLA a. Tatlısulardaki kemiklibalıkların kanında asalak yaşayan, uzun bedenli, çekmenleri yozlaşmış, yapraksolucan cinsi. (*Schistosoma*'lara yakın olan bu hayvanların arakonakları su karındanbacaklılardır; serkaryası doğrudan konağına yerleşir. *Diginea* takımı.)

SANGUİNOLARİA a. Çok uzun sifonlu, biraz şişkin, yarı elips biçiminde kavkılı, ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Sıcak denizlerde [Antiller, Kaliforniya, Avustralya] yaşar. *Psammobiidae* familyası.)

SANGUİSORBA a. ÇAYIRDÜĞMESİ'nin bilimsel cins adı.

SANGUSZKO, Litvanya grandükü Olgierd'in oğlu FYODOR'un (öl. 1394) soyundan gelen Polonya prenslik ailesi. — ROMAN (1800-1881) yurtseverliğinden ötürü bütün ulusun saygısını kazandı.

SANGÜESA, İspanya'da kent, Navarra' da (Pamplona ili), Aragón kıyısında; 4 645 nüf. Kiliseler, bu arada XII. ve XIII. yy.'dan kalma roman ve gotiköncesi Santa María la Real kilisesi (Bourgognelu olduğu sanılan Léger Usta adında birinin 1160'a doğru yapımına başladığı şekillerle bezeli taçkapı). Özellikle XV. yy.'dan kalma saray.

SANHACA, bugün yerleşik yaşama geçmiş olan Kuzey Afrika berberi topluluğu. X. yy.'da Ziri hanedanlığını kurdular.

SANHEDRİN a. (*meclis, divan* anlamına gelen aramca sözc.). Yahudiliğin Yunan-Roma döneminde kurulan en yüksek dinsel otoritesi, Kudüs'te toplanan yüce divanı.

SANHERİB ya da **SİNAHHEERİBA,** Asur kralı (İ.Ö. 705-680), Sargon II'nin oğlu ve ardılı. Elam'ın destekıediği Babil'deki ayaklanmalara karşı on altı yıl boyunca mücadele etti, sonunda bu kenti yerle bir etti (689). 701'de Tir ayaklanmasını ve "etyopyalı" firavunun desteklediği Filistin devletleri ayaklanmasını bastırdı: Kudüs' te sıkışıp kalan Yahudiyeli Ezehyel haraç vermek zorunda kaldı. Ninova'ya yerleşen Sanherib orada "eşsiz saray"ını yaptırdı. Oğullarından biri tarafından öldürüldü.

San Hermenegildo kraliyet ve askeri nişanı, Fernando VII tarafından 1814'te ihdas edilen ispanyol nişanı. Üç sınıf. Mor kırmızı bir şeridin dikine kestiği beyaz kurdele.

SANI a. **1.** Sanmak eylemi ya da bunun sonucu; zan: *Bende bu işi yapamayacağı sanısını uyandırdı.* **—2.** *Bir şey sanısına kapılmak,* öyle sanmak.

—Fels. Platon'a göre, yanlış olmadığı halde, kanıtlanması olanaksız karma karışık bilgiler; Aristoteles'e göre, hem kesin olmayışıyla, hem her zaman inançla birlikte bulunmasıyla belirginleşen yargı kipi; Hegel'e göre, bilen öznenin, nesneyi tekil dolayımsızlığı içinde kavradığına inanmasına yol açan edim.

—Mat. Tanıtlanması henüz bilinmeyen bir önermenin doğru oluşunu ya da doğru olmayışını dile getiren varsayım. (Kimi sanılar matematikte önemli bir rol oynarlar. Fermat, Goldbach sanıları henüz tanıtlanmamıştır. Dört renk sanısı bilgisayar yardımıyla tanıtlanmıştır.)

SANIK a. Cez. us. huk. Suçlu olduğu sanılarak hakkında ceza davası açılan kişi.

—ANSİKL. Cez. us. huk. Kural olarak, bir kimsenin sanık olması için ona karşı bir davanın açılmış olması gerekir. Ancak, kimi istisnai durumlarda, kamu davası açılmadan önce de "sanık" sıfatı kullanılabilir. Sanıklık sıfatı, ceza davası sonuçlanıncaya kadar sürer. Yargılama sonunda sanık beraat ederse (suçsuz bulunursa) sanıklık sona erer. Aynı şekilde, yargılama sonunda suçluluğuna karar verilen kişi de sanık olmaktan çıkar ve suçlu (hükümlü, mahkûm) haline gelir. Sanık ancak sağ ve gerçek bir kişi olabilir. Ölmüş olan kişi sanık olamaz; ölümle ceza davası ortadan kalkar. Tüzel kişiler de sanık olamazlar. Yasada öngörülen istisnalar dışında, sanığın duruşmada hazır olması gerekir. Kural olarak sanık olmadan duruşma yapılmaz. Ancak sanık, duruşmadan vareste tutulmasını mahkemeden isteyebilir. Hakkında ceza davası açılmış olan sanığın, savunmasını yapabilmesi için hangi eylemle suçlandığını öğrenmeye hakkı vardır; dava dosyasının içeriğini avukatı aracılığıyla öğrenebilir. Sanığın en önemli hakkı, savunma hakkıdır. Sanık, soruşturmanın her aşamasında bir ya da birden çok müdafiin yardımına başvurabilir (Cez. muh. us. k. md. 136). Ceza muhakemeleri usulu kanunu'nda (CMUK) mevcut sanık haklarını, Avrupa insan hakları sözleşmesi, AGİK insani boyut konferansının Moskova toplantısı belgesi ve insan haklarının korunmasına ilişkin diğer uluslararası belgelere koşut hale getirmek için, 18 kasım 1992 tarih ve 3842 sayılı yasa ile, CMUK'un birçok maddesinde sanık lehine değişiklik yapıldı. Buna göre sanık da hâkimi red talebinde bulunabilir; sorgu sırasında varsa sanık müdafii (avukat) hazır bulundurulur; sanığın özgür iradesine dayanmayan ifadesi geçerli değildir, yani kötü muamele, işkence, zorla ilaç verme, yorma, aldatma, bedensel cebir ve şiddet gibi iradeyi bozan müdahalelerle sanığın ifadesi alınamaz, vb.

SANIKLIK a. Sanık olma durumu.

SANILMAK → SANMAK.

SANİ sıf. (ar. *işneyn*'den *sānī*). *Esk.* **1.** İkinci: *Cild-i sani* (ikinci cilt). **—2.** *Sani -aşer,* on ikinci.

SANİ a. (ar. *şunᶜ*'dan *şanīᶜ*). *Esk.* İşlenilen, görülen, yapılan iş.

SANİ sıf. (ar. *şunᶜ*'dan *şāniᶜ*). *Esk.* **1.** Oluşturan, meydana getiren. **—2.** Yaratıcı, sanatçı.

◆ a. **1.** Tanrı, Yaradan. **—2.** Yapılan, görülen iş, amel. **—3.** *Sani-i âlem, sani-i kâinat,* evrenin yaratıcısı. || *Sani-i hakiki,* her şeyin asıl, ilk yaratıcısı olan Tanrı. || *Sani-i hakim,* hikmet sahibi; Tanrı. || *Sani-i lemyezel,* daim olan Tanrı. || *Sani-üs-semavati ve-l-arz,* göklerin ve yerin yaratıcısı; Tanrı.

—İsl. huk. İstisna sözleşmesinde yapılacak şeyi yapmayı üstlenen kişi, müteahhit.

SANİ (Halife bin Ahmet **ES-**) → HALİFE BİN AHMET ES-SANİ.

SANİA a. (ar. *şunᶜ*'dan *şanīᶜa*). *Esk.* **1.** Uydurma, uyduruk. **—2.** Hile, düzen.

SANİDİN a. (fr. *sanidine;* yun. *sanidion,* küçük tahta). Volkanik kayaçlarda, yüksek sıcaklıkta oluşan monoklinik ortoz feldispat türü.

SANİDİNİT a. (fr. *sanidinite*). **1.** Bileşiminde sanidin bulunan yüksek sıcaklıkta başkalaşım kayacı. **—2.** *Sanidinit fasiyes,* sanidinitlerin oluşması için gerekli termodinamik koşulların tümü.

SANİH, SANİHA sıf. (ar. *sünūḥ*'tan *sāniḥ*, dişl. *sāniḥā*). *Esk.* Birdenbire akla gelen, içe doğan: *Efkâr-ı saniha* (içe doğan fikirler).

SANİHAT çoğl. a. (ar. *sāniḥā*'nın çoğl. *sāniḥāt*). *Esk.* Birdenbire içe doğan, akla gelen şeyler.

SAN İLDEFONSO, İspanya'da yer, Castilla Leon'da (Segovia ili), Segovia yakınında, sierra de Guadarrama'nın kuzey yamacında; 4 500 nüf. Rağbet edilen sayfiye yeri. La Granja* sarayı.

San İldefonso antlaşması, İspanya ile Portekiz arasında imzalanan antlaşma (1777). Bu antlaşmayla İspanya Santa Catarina adasını Portekiz'e geri veriyor ama río de la Plata ve Uruguay nehrinde yapılan taşımacılığın kontrolünü elinde tutuyordu.

San İldefonso antlaşması, Fransa ile İspanya arasında imzalanan antlaşma (1796). Bu antlaşmayla bu iki ülke birbirlerinin topraklarına müdahale etmemeyi garanti ederek İngiltere'ye karşı askerî açıdan birleştiler. Bu bir monarşi ile devrim Fransası arasında imzalanan ilk antlaşma oldu.

SANİN, *ubac* anlamında japonca sözc. Japon denizi'nde, Japonya'ya ait Çugoku (Honşu adası) bölgesinin en az gelişmiş kuzey yamacı.

SANİN CANO (Baldomero), kolombiyalı yazar (Rionegro, Antioquia, 1861 - Bogotá 1957). Siyaset adamı ve diplomattı. *Contemporánea* ve *Hispania* dergilerini kurdu, eleştirel ve hümanist nitelikte yapıtlar (*Divagaciones filológicas y apólogos literarios,* 1934; *De mi vida y otras vidas,* 1949) kaleme aldı.

SANİSERİ Mevlana, asıl adı **Ahmet,** hintli müslüman din bilgini, tasavvuf adamı (Delhi ? - Kelpi 1417). Delhili Nasirettin Mahmut Çirağ'ın (öl. 1356) öğrencisiydi. Din bilimleri ve tasavvufta çağdaşlarının hepsinden ileri sayılıyordu. Delhi'ye giren Timur tarafından önce hapsettirildi, sonra saraydaki bilginler arasına alındı. Buradaki tartışmalarda bilgisi kadar sözünü esirgemeyişiyle de tanındı. En ünlü yapıtı *Kaside-i daliye*'sidir.

SAN İSİDRO, Buenos Aires'in kuzey banliyösünde yerleşme alanı, Río de la Plata kıyısında; 250 000 nüf. Sanayi merkezi (besin sanayisi, kauçuk, kâğıt, seramik) ve sayfiye yeri.

SANİYE a. (ar. *sani* ve *-iyye*'den *saniyye*). **1.** Sezyum 133 atomunun temel halinin aşırınce iki düzeyi arasındaki elektron geçişine denk düşen ışınımın 9 192 631 770 periyotluk süresine eşdeğer SI zaman ölçüsü birimi (simgesi sn). [Bu tanım 1967'den bu yana dönencel yıl üzerinde temellendirilmiş olan eski tanımın yerine kullanılmaktadır.] **—2.** Bir dakikanın altmışta birine eşit açı ya da yay ölçüsü ikincil birimi. (Açı ya da yay ölçümlerinde saniye iki vurgu işareti ["] ile gösterilir; örneğin 45 derece 46 dakika 47 saniyelik bir açı 45° 46′ 47″ biçiminde yazılır.) **—3.** Çok kısa zaman: *Bir saniye beklerseniz sizinle ilgilenebilirim.*

—Geom. Derecenin altmışta biri olan pozitif faz.

(Kısalt. ″, $1'' = \frac{1}{3\ 600}$ derece.)

—Saatç. *Saniye çarkı,* dakikada bir devir yapan ve saniye ibresini taşıyan çark. || *Küçük saniye ibresi,* bir saatin merkez dışındaki bir taksimatı üzerinde saniyeleri gösteren küçük ibre. || *Merkez saniye ibresi,* kadranın merkezinde bulunan ve saniyeler ile saniye kesirlerini gösteren büyük ibre.

SANİYE sıf. (ar. *sānī,* ikinci'nin dişl. *sāniye*). *Esk.* İkinci.

—Kur. tar. Osmanlılar'da mülki (sivil) rütbelerden biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Saliseden büyük, ulâ salisesinden küçüktü. Askerlikte miralay (albay) rütbesinin karşılığıydı; *saniye sınıfı mütemayizi* ve *saniye sınıfı sanisi* adlarıyla iki derecesi vardı. 1832'ye kadar yalnızca bir görevken, bu tarihten sonra rütbe olarak da verilmeye başlandı. Rütbe ile birlikte nişan da verilirken, bu nişan sonraları (1851) sahiplerinden geri alındı. Şu devlet görevleri saniye rütbesindeydi: Zahire, İhtisap nazırları, Gümrük emini, Takvimi vekayi nazırı, Teşrifatçı, Maruzatı dahiliye; Dahiliye, Hariciye, Maliye mektupçuları, Divanı hümayun tercümanı, Evkaf muhasebecisi, Mukataat muhasebecisi, Ceride muhasebecisi, Ruznamçeci, Esham muhasebecisi, Maliye muhasebecisi.

Saniye rütbesinden olanlar resmi tören ve günlerde, koyu lacivert setre giyer, kılıç kuşanırlar, ancak protokolde yer almazlardı. Bu rütbe, 1908'de kaldırıldı.

SANİYELİK sıf. **1.** ... *saniyelik*, belirtilen saniye süresince: *Üç saniyelik farkla yarışı kaybetti.* **—2.** Çok kısa, neredeyse göz açıp kapayıncaya kadar süren bir şey için kullanılır; bir anlık: *Saniyelik bir dalgınlık büyük bir faciaya yol açabilir.*

SANJİNÉS (Jorge), bolivyalı film yönetmeni (La Paz 1936). İlk uzun metrajlı filmi *Ukamau*'dan (1966, yerli dilinde) başlayarak, ezilen yerli halkın büyüklüğünü övmeye ve ülkesindeki otoriter yönetimin zulümlerini sergilemeye çalışan sanatçı, Latin Amerika'nın en ödünsüz sinemacılarından biridir: *Yawar Mallku* (1969), *El coraje del pueblo* (negatifi bir Avrupa laboratuvarında bozuldu, 1970), *El Coraje del pueblo* (1971), *El enemigo principal* (1974), *Fuera de aqui* (1977), *La Nación Clandestina* (1989).

SAN JOAQUİN, ABD'de ırmak, Kaliforniya'da, Büyük Okyanus'a dökülür; 560 km. Sierra Nevada'dan doğar G.'den K.'e doğru sierra Nevada ile Coast Ranges arasında geniş bir tektonik çöküntüde akar; San Francisco körfezine bağlı bir haliçte Sacramento'yu alır.

SAN JOSÉ, Kosta Rika'nın başkenti; 292 306 nüf. (1990). 1736'da merkezi havzanın tepelerinde, 1 200 m yükseltide kurulmuştur. Başlıca siyasi, idari, kültürel ve ticari faaliyetlerin toplandığı bir merkezin çevresinde gelişen, alçak evleriyle dikkati çeken dörtgen biçiminde bir kenttir. San José, başpiskoposluk ve üniversite merkezidir. Banliyö ve kentin dış bölgelerinde, halk mahallelerinin yanında zenginlere ait mahalleler de vardır. Ülkenin sanayi tesislerinin (tüketim malları, özellikle besin ve tekstil) üçte biri San José anakent alanında toplanmıştır (limanlar ağır sanayiyi çekmiştir). — *San José ili*. 4 960 km^2; 1 080 897 nüf. (1990).

San José konferansı, Kosta Rika'nın başkentinde 18-19 mart 1963'te toplanan konferans. ABD (J. Kennedy) ve Orta Amerika cumhuriyetlerinin başkanlarını bir araya getirdi. Bir gümrük birliği çerçevesinde ve bir bölgesel kalkınma planlarının eşliğinde bir Ortak pazar ile Latin Amerika Kalkınma fonu kurarak, Orta Amerika devletlerinin ekonomik ve toplumsal ilerlemesini gerçekleştirmeye karar verdi.

SAN JOSE, ABD'de kent, Kaliforniya'da, San Francisco körfezinin G.'inde, Santa Clara vadisinde; 782 248 nüf. (1990); anakent alanında 1 401 600 nüf. Üniversite. Besin (meyve konserveciliği ve şarap fabrikası), elektronik gereçler ve makine (otomobil) sanayileri. Kenti, 1777'de İspanyollar kurdu ve Kaliforniya'daki ilk yerleşme oldu.

SAN JOSÉ, Uruguay'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Montevideo'nun kuzeybatısında; 28 400 nüf. Tarım ve sanayi (besin, deri, hazırgiyim, mobilya) merkezi. —*San José yönetim bölgesi*, 4 994 km^2; 91 900 nüf.

SAN JOSÉ DE CÚCUTA → CÚCUTA.

SAN JOSÉ DE OCOA, Dominik Cumhuriyeti'nde kent, Santo Domingo'nun kuzey-batısında; 10 800 nüf. Bir kahve üretim bölgesinin merkezidir.

SAN JUAN *(río)*, Orta Amerika'da ırmak, Antiller denizi'ne dökülür; yaklş. 200 km. Nikaragua gölünün gideğeni olan ırmak Nikaragua ile Kosta Rika arasında sınırın bir bölümünü çizer. —*Río San Juan yönetim bölgesi*, Nikaragua'nın güneyinde, 7 254 km^2; 31 517 nüf. (1988). Merkezi *San Carlos*.

SAN JUAN *(río)*, Kolombiya'da ırmak, Batı Cordillerası'ndan doğar; güney-batı'ya doğru akar, batıya kıvrıldıktan sonra Büyük Okyanus'a dökülür; 320 km.

SAN JUAN, Arjantin'de kent, il merkezi, Andlar'ın kenarında, Mendoza'nın K.'inde; 118 000 nüf. Kent sık sık depremlerden zarar gördü (1944). San Juan bir sanayi (besin sanayisi) ve sulu tarım yapılan bir bölgede kurulu bir ticaret merkezidir. —*San Juan ili*, 89 651 km^2; 529 000 nüf. (1989).



Vautier-Decool

San José'den genel bir görünüm (Kosta Rika)

SAN JUAN, Porto Riko'nun başkenti, kuzey kıyısında, karaya bağlanan kayalık iki adacıkta; 437 745 nüf. (1990). 1521'de Juan Ponce de León'un kurduğu kentte XVI. yy.'dan kalma anıtlar vardır. San Juan bir turizm, ticaret ve sanayi (tekstil, konfeksiyon, metalürji, makine, elektrikli ve elektronik gereçler yapımı, besin sanayileri, petrol rafinerisi) merkezi.

SAN JUAN ya da **SAN JUAN DE LA MAGUANA,** Dominik Cumhuriyeti'nde kent, il merkezi, *San Juan* kıyısında; 50 000 nüf. Bir pirinç ve kahve yetiştiriciliği bölgesinin merkezi. —*San Juan ili*, 3 561 km^2; 266 628 nüf. (1990).

SAN JUAN takımadaları, Büyük Okyanus'un Amerika kıyısında adalar öbeği, Kanada'ya bağlı Vancouver adası ile kara arasında, karadan Rosario boğazıyla ayrılır; 800 nüf. Kanada'yla uzun süre bir ihtilaf konusu olan takımada 1872'de ABD'ye verildi; Washington eyaleti içinde kalır. Denizbilim istasyonu. Balık konserveciliği. Turizm.

SAN JUAN DE LAS ABADESAS → SANT JOAN DE LES ABADESSES.

SAN JUAN DE LOS MORROS, Venezuela'da kent, Guárico eyaletinin merkezi; 37 800 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

SAN JUAN DE PASTO → PASTO.

SAN JUAN MOUNTAİNS, ABD'de dağ kütlesi, Güney Kayalık dağlar'ın B.'sında ve Colorado platolarının yanında 2 000 m'ye yükselir; *Uncompahgre Peak*'te 4 360 m. 1 200 - 1 500 m derinliğinde boğazlarla yarılmış hantal bir volkanik kütledir.

SANJURJO (José), ispanyol general (Pamplona 1872 - Estoril 1936). Fas yüksek komiserliğine getirildikten (1925) ve Valencia ayaklanmasını bastırdıktan (1929) sonra cumhuriyetçi rejimi benimsedi (1931). Sevilla'da bir ayaklanmayı yönetti (1932) ve tutuklandı, mahkûm edildi, ardından bağışlandı (1934). Portekiz'e sığındı ve Franco ile ilişki kurarak 1936 ayaklanmasını bu ülkede hazırladı. Ancak kendisini İspanya'ya götüren uçak kalkışta yere çakıldı.

SANK ya da **SANKI** a. Kuş dışkısı.

SANKHONİATHON, Berythos kökenli fenikeli tarihçi (yaklş. İ.Ö. XII. yy.). Bybloslu Philon'un, Fenike tarihi konusundaki çalışmasında Sankhoniathon'dan yararlandığı sanılır. Onun adıyla 1836'da yayımlanan yazılar düzmecedir.

SANKI → SANK.

SANKİ be. **1.** Soru cümlelerinde, bir konudaki isteği belirtmek, bir konuya ilgi çekmek ya da o konuda uyarıda bulunmak için kullanılır: *Ne olur sanki, bu gece sinemaya gitmesen? Sanki gitseydin, durum farklı mı olacaktı? Sanki bu sonuç olumlu mu?* **—2.** Sorulu olmayan cümlelerde, aktarılanın, anlatılanın gerçekte var olmadığını, ancak var olmuş, yaşanmış gibi algılandığını, kavrandığını belirtir: *Sanki ölmüştüm. Sanki her şey bir rüyaydı. Sanki olayın sorumlusu bendim.* **—3.** Bu ikinci kullanımla bağlantılı olarak, cümlenin sonuna "gibi" getirildiğinde anlamı güçlendirilir: *Sanki hasta gibi.*

SANKİSTATİK sıf. Termodin. Bir sistemin halini, özellikle basıncını ve sıcaklığını her an tanımlamaya olanak verecek kadar yavaş gelişen bir dönüşüm için kullanılır. (Eşanl. STATİKİMSİ.)
—ANSİKL. Bir sisteme etkiyen kuvvetler aniden değiştiğinde, sistemin yeni bir denge haline gelebilmesi için belirli bir sürenin (gevşeme süresi) geçmesi gerekir. Örneğin bir piston, gaz dolu bir silindirin içine şiddetli bir biçimde itildiğinde, değerleri ölçümün yapıldığı yere bağlı olan sistemin basıncı ve sıcaklığı bir süre tanımlanamaz. Bu geçiş döneminde sistemin durumunu tanımlamaya olanak yoktur. Dış kuvvetlerin değişim sürelerinin çok yavaş ve gevşeme süresinin dönüşüm süresinden çok daha kısa olduğu dönüşümlere "sankistatik" dönüşümler adı verilir. Sankistatik dönüşümler her zaman tersinir* değildir.

SANKOŞ, Bhutan ve Hindistan'da ırmak, Brahmaputra'nın kolu (sağ kıyıdan), Punakha'dan geçer.

SANKT ANDREASBERG, Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Harz kütlesinde; 3 400 nüf. Kış sporları. Duyarlı aygıtlar. Bıçkıevi.

San Juan (Porto Riko) modern kentten bir görünüm

Kanus-Atlas-Photo





P. Keel-Explorer

Sankt Gallen kantonu Speer yakınlarından bir görünüm

SANKT ANTON AM ARLBERG, Avusturya'da (Tirol) sayfiye ve kış sporları merkezi, Arlberg geçidi yakınında, 1 300 m yükseltide; 2 100 nüf.

SANKT AUGUSTİN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Bonn'un büyük kuzey-kuzey-doğu banliyösünde; 44 700 nüf.

SANKT CHRİSTOPH, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Vorarlberg'de, 1 800 m yükseltide, Sankt Anton yakınında.

SANKT FLORİAN ya da **MARKT SANKT FLORİAN,** Avusturya'da (Yukarı Avusturya) komün, Enns'in B.'sında; 15 000 nüf. Avusturya'nın en eskilerinden biri olan ünlü manastır, önce XI. yy.'da elden geçirildi, sonra da 1686-1751 arasında Carlo Antonio Carlone ve J. Prandtauer tarafından barok üslupta yeniden yapıldı. Güzel manastır mobilyaları, Altdorfer'in *Çile sunakarkalığı.* Zengin kitaplık. Besteci A. Bruckner'den anılar.

SANKT GALLEN, İsviçre'de kanton, doğuda Avusturya ile Liechtenstein ile sınırdaş, Konstanz gölü ile Önalpler arasında; 2 014 km²; 421 766 nüf. (1990). Merkezi *Sankt Gallen.*

Kanton üç doğal bölgeden oluşur. B.'da ve K.'de bulunan yüksekliği az (500-800 m), buzul vadileriyle yarılmış molaslı tepelerde, Sankt Gallen çevresindeki kırsal kesimde el sanatlarının gelişmesine yol açan yağışlı ve sert bir iklim görülür. G.-B.'da, çok kıvrımlı, daha yüksek (1 000-2 000 m) ve iklim koşulları daha sert olan molaslı Önalpler, ormanlar ve yüksek çayırlarla uzanır; yaşam vadilerde ve özelikle, tekstil sanayisine erken tarihte geçen Thur' un yüksek vadisinde (Toggenburg) toplanmıştır. En G.'de, kireçtaşlı Önalpler, çapraz uzanan derin ve geniş buzul vadilerinin (K.-G. yönünde Ren, D.-B. yönünde Walensee vadileri) yanıbaşında yükselen molaslı sarp yamaçları örter. Uzun süre çevreden kopuk ve yayla hayvancılığıyla uğraşan insanların yaşadığı bu Önalpler' de turizm, sanayiden biraz daha önemlidir. Ortaçağ'dan bu yana tekstil sanayisinde (keten), pamuklu dokumacılığa (XVIII. yy.), işlemeciliğe (XIX. yy.), sonra tül ve muslin üretimine geçen kanton halkı, yeni iktisadi ortama uyum sağlama ve çeşitlendirme (sentetik tekstil, makine, tarımsal besin sanayisi) çabalarına karşın, yakın zamandaki bunalımlardan zarar gördü. Yalnızca Ren vadisinde ve Konstanz gölü kıyılarında önemli sayılabilecek tarım etkinliklerine rastlanmaktadır.

—Tar. Kanton, 1803'te Uzlaşma yasası'na göre Sankt Gallen rahip prensinin topraklarının, Sankt Gallen ve Rapperswill kentlerinin ve bir ya da birkaç konfederasyon devletine bağlı bölgelerin birleşmesiyle oluştu.

SANKT GALLEN, İsviçre'de kent, Sankt Gallen kantonunun merkezi, Konstanz gölüne dökülen Steinach'ın kıyısında; 74 136 nüf. (1990). Eski manastır XVI.-XVIII. yy.'lar arasında yeniden yapıldı. Büyük bölümünü 1755-1769 arasında avusturyalı P. Thumb'un yaptığı, rokoko üslubunda zengin bezekleri olan katedral (eski manastır). Aynı dönemden kalma kütüphanede 100 000 kitap ve 2 000 eski elyazması vardır. Başka anıtlar ve eski evler. Müzeler: Sanatlar ve meslekler müzesi, Tarih müzesi vb.

Sankt Gallen, Ortaçağ'dan beri ince kumaşlarıyla ünlüydü. XVIII. yy. başında bir fransız mülteci kente pamuk işleme geleneğini yerleştirdi. XIX. yy. başında işlemecilik, hem kırsal kesimdeki evlerde, hem de küçük atölyelerde yapılan bir sanayi olarak yörede yaygınlaştı. Bugün tekstil, diğer etkinliklerden (kimya, camcılık, grafik sanatlar) daha önemli değildir. İktisadi bilimler yüksek okulu (özellikle Paris okulundan, büyük sanatçıların süslemeleriyle). Her yıl düzenlenen Tarım fuarı.

—Tar. 614'e doğru aziz Gallus tarafından kurulan ermitaj gelişerek benedikten manastırı durumuna geldi. IX. yy.'dan başlayarak manastır, yazı ve müzik okuluyla ün kazandı. 1281'de Sankt Gallen kenti, imparatorluk kenti durumuna geldi. 1454'te Helvetia konfederasyonu'na katıldı. 1803 Uzlaşma yasası'yla kent, Sankt Gallen kantonunun başkenti yapıldı. 1805'te manastır kapatıldı.

SANKT GİLGEN, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye ve kış sporları merkezi, Wolfgangsee kıyısında; 3 000 nüf.

SANKT GOTTHARD, İsviçre Alpleri'nde geçit, Reuss'un yüksek vadisi ile (Andermatt havzası) Ticino vadisini birleştirir; 2 112 m. G. tarafından geçiş, buzul engellerinin seyrek olduğu Leventina vadisinin derin yatağının düzgünlüğü sayesinde daha kolaydır. Ama K.'e doğru Reuss, dikey yüzlü boğazlarla (Schöllenen boğazları) Andermatt havzasından ayrılır. Bu boğazlar, eskiden ancak XIII. yy.'da Teufelsbrücke'nin yapılması üzerine geçilebilmiştir.

O dönemden beri Sankt Gotthard geçidi çok önemli bir rol oynadı: Glarus, Uri, Luzern, Unterwalden, Schwyz dağlık kantonlarıyla daha ötede Zürich kentinin yeni yoldan yararlanması üzerine İtalya ve Flandre arasındaki ticareti "ele geçirdi". İsviçre birliği, geçidi savunmak amacıyla kuruldu.

Modern çağda, geçit bölgesi Göschenen ve Airolo arasındaki tünel sayesinde, kuzey-güney doğrultusunda Alpler'i geçen büyük yollardan biriyle aşıldı. Bu demiryolu, İsviçre demiryolu ağının eksenlerinden biri oldu (Basel-Milano). Yapımına 1872'de başlanan ve 1882'de bitirilen 15 km uzunluğundaki tünel 1 155 m yükseltidedir. 1980'de, Basel-Chiasso otoyolunun (1980'li yılların sonuna doğru tamamlandı) parçası olan 16,3 km uzunluğunda bir karayolu tüneli açıldı; böylece bu otoyol, 1906'da açılan geçitten geçen geleneksel karayolunun (kar nedeniyle yılın en az yarısında kapalıydı) yerini aldı.

Kimi zaman Aar-Gothard kütlesine de Sankt Gotthard adı verilir.

SANKT İNGBERT, Almanya'nın Saarland eyaletinde kent, Saarbrücken'in kuzey-doğusunda; 30 000 nüf. Sanayi (çelik fabrikası, makine ve elektrikli gereçler yapımı, besin sanayileri, eczacılık ürünleri, tekstil, taşıt lastiği, cam fabrikası) merkezi.

SANKT JOHANN İM PONGAU, Avusturya'da (Salzburg ili) sayfiye ve kış sporları merkezi, Salzach'ın sağ kıyısında; 7 700 nüf.

SANKT JOHANN İM TİROL, Avusturya'da (Tirol) sayfiye ve kış sporları merkezi. Büyük Ache kıyısında, Kitzbühel Alpleri'nin kuzey eteğinde; 6 500 nüf.

SANKT LEONHARD ya da **BAD SANKT LEONHARD İM LAVANTTAL,** Avusturya'da (Kärnten) kaplıca ve turizm merkezi, Drava'nın kolu Lavant'ın kıyısında; 5 000 nüf. XIV. yy.'dan kalma tahkim edilmiş kilise (vitraylar ve tahta oturmuş Meryem Ana tasviri).

SANKT MORİTZ → SAİNT-MORİTZ.

SANKT PÖLTEN, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Viyana'nın B.'sında, Tuna'nın kolu Traisen'in kıyısında; 51 100 nüf. Roman üslubunda katedral, 1722'de Prandtauer tarafından değişikliğe uğratılan eski manastır (D. Gran'ın freskleri; güzel orglar) ve çoğu XVIII. yy. barok üslubunda başka anıtlar. Demiryolu kavşağı. Kimya sanayisi. Kâğıt fabrikası. Makine ve tekstil sanayileri.

SANKT VEİT AN DER GLAN, Avusturya'da (Kärnten) kent, Drava'nın kolu Glan kıyısında; 12 000 nüf. 1518'e kadar Kärnten'in başkentiydi. Dreifaltigkeits kilisesi (1200'e doğr.; sonradan sivri kemer şeklinde tonozlar eklenmiştir), bitişiğinde roman üslubunda eski bir mezar. Rönesans döneminden kalma belediye konağı. XVI. yy.'dan kalma eski silah deposunda müze. Tekstil sanayisi. Bıçkı fabrikası.

SANKT WENDEL, Almanya'nın Saarland eyaletinde kent, Saarbrücken'in kuzey-doğusunda; 28 000 nüf. Makine sanayileri. Kereste. Tütün imalatı. Tuhafiyecilik. Grafik sanatlar.

SANKT WOLFGANG, Avusturya'da (Yukarı Avusturya) turizm merkezi, Salzkammergut'ta, *Wolfgangsee*'nin kuzey kıyısında; 2 500 nüf. Göl kıyısında, görünümü olağanüstü güzel bir yerde bulunan, XV. yy.'da yeniden yapılan S. Wolfgang kilisesi'nde M. Pacher'in yaptığı (1471-1481), alman sanatının bir başyapıtı olan sunakarkalığı *(Meryem'in taç giymesi).* Selüloz ve kâğıt.

SANKURU, Zaire'de ırmak, sağ kıyısından katıldığı Kasai'nin kolu; yaklş. 1 200 km.

SANKÜLOT → SANS-CULOTTE.

SAN LAZZARO Dİ SAVENA, İtalya'da kent, Emilia-Romagna'da, Bologna'nın büyük güney-doğu banliyösünde; 29 000 nüf.

SAN LEANDRO, ABD'de (Kaliforniya) kent, Oakland'ın güney banliyösünde yerleşme alanı; 63 900 nüf. Elektrikli gereçler.

SANLI sıf. Ünlü, tanınmış (*ad*'la birlikte): *Adlı sanlı bir aile.*

SANLI (Sevgi), türk oyun yazarı, çevirmen (İzmir 1929). *Halkın sesi* gazetesinin sahip ve başyazarı Sırrı Sanlı'nın kızıdır. İzmir Amerikan kız koleji'ni bitirdikten sonra İstanbul Üniversitesi ingiliz dili ve edebiyatı bölümü'ne devam etti. Gazetecilik, Ankara radyosu'nda ingilizce spikerliği, yirmi yıldan fazla Devlet tiyatrosu'nda dra-

aturg olarak görev yaptı. Oyunlarından azıları (*Dilsizlerin dili, Menevşe yaprağından incinen kız, Zülfiye Zülfü,* vb.) çeşitli yatrolarda sahnelendi. J. B.Priestley, ilian Helmann, G. B.Shaw, G. Green, W. ussell vb. yazarların oyunlarını türkçeye evirdi. Yunus Nadi makale yarışması birinciliğini (1963), Ankara Sanatsevenler lerneği (1974), Avni Dilligil (1982) en başarılı oyun çevirisi ödüllerini kazandı.

SAN LORENZO, Arjantin'de (Santa Fe ili) kent, Paraná kıyısında, Rosario'nun kuzeyinde; 78 000 nüf. Tarım ve sanayi (besin sanayisi, çam ve kâğıt fabrikaları, seramik) merkezi.

SAN LORENZO, Ekvador'da liman, Kolombiya sınırı yakınında, demiryoluyla Quito'ya bağlanır.

SAN LORENZO, Meksika'da Minatitlán'ın G.'inde (Veracruz eyaleti) arkeolojik yer; hemen yakınlarında yer alan diğer yerleşmelere de (Tenochtitlán ve Potrero Nuevo) adını vermiştir. Burada, İ.Ö. 1150 -900 yıllarına ait olduğu sanılan konut kalıntıları ve olmek üslubunda dikkate değer heykelcilik örnekleri (dev başlar ve sunaklar) ortaya çıkarıldı. Bu parçalarda yerleşmenin terk edilmesi sırasında meydana geldiği tahmin edilen tahribat izleri görülür. Palangana evresine (İ.Ö. 600-400 arası) denk düşen San Lorenzo seramiği, ikinci bir yerleşim dönemine tanıklık eder. Kentin yeni sakinleri büyük bir olasılıkla, benzer bir seramiğin görüldüğü La Venta*'dan buraya gelmişlerdir.

SANLÚCAR DE BARRAMEDA, İspanya'da liman kenti, Andalucía'da (Cádiz ili), Guadalquivir'in ağzı yakınında; 48 400 nüf. Şarap (manzanilla) ve turunçgil ticareti.

SAN LUCAS burnu, Meksika'da burun, Aşağı Kaliforniya'nın güney ucunda.

SAN LUİS, Arjantin'de kent, il merkezi, sierra de Córdoba'nın G.-B.'sında, ülkenin en çorak bölgelerinden birinde; 70 632 nüf. Ticaret merkezi. —*San Luis ili,* 76 748 km²; 246 000 nüf. (1989).

SAN LUİS, Küba'da (Santiago de Cuba ili) kent, Santiago de Cuba'nın K.'inde, sierra Maestra'nın kuzey yamacında; 32 800 nüf. Ticaret ve tarım (kahve işleme, şeker rafinerisi) merkezi.

SAN LUİS OBİSPO, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in K.-B.'sında; 34 200 nüf. Ticaret merkezi. —Yakınında, nükleer santral.

SAN LUİS POTOSÍ, Meksika'da kent, eyalet merkezi, iç platoda; 425 819 nüf. (1990). Barok üslubunda katedral. Kent, bir demiryolu ve ticaret merkezidir. Çelik fabrikası. Bakır ve çinko metalürjisi. —*San Luis Potosí eyaleti,* 62 848 km²; 2 001 966 nüf. (1990). Doğu sierra Madre'nin her iki yanında uzanır. Hayvancılığın (deri, yün) yanı sıra maden kaynakları (gümüş) da önemlidir.

SANLUN, VII. yy.'da Japonya'da benimsenip yayılan buddhacı bir felsefe okulunun çince adı. (→ SANRON.)

SANMA a. Sanmak eylemi.

SANMAK g. f. **1.** *f. + duğunu sanmak, f. + acağını sanmak,* olası olduğuna ya da olabileceğine inanmak; düşünmek, tahmin etmek, zannetmek: *Beni anladığınızı sanıyorum. Bunu yapmak isteyeceğini hiç sanmıyor.* **—2.** *Birini, bir şeyi, bir kimse, bir şey sanmak, yantümce + sanmak,* öyle olduğunu düşünmek, öyle olduğuna inanmak; o düşünceye kapılmak, öyle gibi gelmek; zannetmek: *Onun daha zeki olduğunu sanmıştım. Kendini akıllı sanıyor. Özür dilerim, sizi annem sandım. Beni ne sandınız. Kapı açılınca birden babam geldi sandım.* **—3.** *Bir kimseyi, bir şeyi bir yerde sanmak,* orada olduğunu düşünmek, o düşünceye kapılmak; zannetmek: *Sizi bahçede sanıyordum. Kendini evin de sanıyor.* **—4.** *Bir kimseyi bir kimse sanmak,* öyle olduğunu hissetmek, o sanıda olmak; zannetmek: *Bebek, teyzesini annesi sanıyor.* **—5.** *Sanırım, sanıyorum,* bence, bildiğim kadarıyla; galiba, herhalde: *Sanıyorum her şey yolunda.*

◆ **sanılmak** edilg. f. Olasılık tanınmak, düşünülmek, olabileceğe inanılmak, zannedilmek: *Meclis'in erken seçim kararı alacağı sanılıyor. Katilin, maktulün kardeşi olduğu sanılıyor.*

San Marco, italyan açık deniz fırlatma platformu ile bir dizi bilimsel amaçlı italyan uydusuna verilen ortak ad. 2,56° G. enleminde, Kenya kıyılarından 5 km açıkta 1965'e doğru kurulan bu platform Scout tipi amerikan füzelerinin fırlatılmasında kullanılır. San Marco uyduları, 1964 (San Marco 1'in ABD'de Wallops İsland'dan fırlatılması) ile 1976 (San Marco 4'ün San Marco 2 ve 3 gibi, aynı adı taşıyan platformdan fırlatılması) arasında gerçekleştirilen italyan uzay programının temelini oluşturmuştur.

San Marco bazilikası ya da **kilisesi,** Venedik'te, aynı adlı meydanda bulunan yapı. Aziz Markos'un 829'da İskenderiye'den getirilen kutsal emanetlerini korumak için, yapımına 830'da başlandı. 1063'ten başlayarak, beş kubbeli, yunan haçı biçiminde, İstanbul'daki Havariler kilisesi'yle eş bir plana göre yeniden inşa edildi. Haçın alt kolu önünde bir peristylon bulunuyordu. Cephenin bir bölümü 1419'da, N. Lamberti'nin çalışmalarıyla yeniden yapıldı. Yapının içinde, farklı yerlerden getirilmiş 500'ü aşkın sütun, kubbeleri taşır. Duvar mozaiklerinden oluşan dekor bizanslı sanatçıların yapıtıdır ve özellikle XII.-XV. yy.'lar arasında gerçekleştirilmiştir. Oymalı dekor Bizans'ın başkentinden, özellikle birçok sütun başlığı, koroyeri parmaklığının taşları, Tetrarcalar grubu ve bronz atlar, 1204'te, IV. Haçlı seferi sırasında Haçlılar'ca getirilmiştir. Aziz Markos'un kutsal emanetlerini barındıran ana sunağın arkasında ünlü Pala* d'oro (XII. ve XIV. yy.) bulunmaktadır.

SAN MARCO CUMHURİYETİ → VENEDİK.

San Marco meydanı, Venedik'te büyük meydan. 175 m uzunluğunda, B.'da 56 m, D.'da 82 m genişliğinde bir yamuk biçimindedir. Daha XIII. yy.'da Venedikliler, cephesi bu amaçla tasarlanmış bazilika önünde meydanı düzenleme çalışmalarını başlattılar; öteki kenarları sıra kemerli evler çevreliyordu. XVI. yy. başında Procuratie Vecchie'nin yapılması, geniş, dört kenarlı revakın yaratılmasında ilk adımdı; J. Sansovino'nun yapıtı olan (1537-1540) Campanile'nin "Loggetta"'sı, Scamozzi'nin Procuratie Nuove'si (1584) ve Napoléon kanadıyla bu revak tamamlandı. Meydanın güney-doğu köşesinde yer alan Campanile, 1902'de ilk yapının yıkılması üzerine, aynı plana göre 1912'de yeniden yapıldı. San Marco meydanı'nı lagün kıyısında uzatan "Piazzetta", D.'da Dukalık sarayı, B.'da da Sansovino ile Scamozzi'nin ortak yapıtı olan kitaplıkla (Libreria



César-Giraudon

San Marco bazilikası'nın cephesinden ayrıntı (taçkapı üzerinde, 1204'te İstanbul'dan götürülmüş dört bronz roma atı)

C. Lenars-Atlas-Photo



Venedik'te San Marco meydanı'ndan görünüm arka planda San Marco bazilikası ve Campanile, sağda Procuratie Nuove (1584) görülmektedir

Vecchia) sınırlanır. Rıhtım tarafından 1180'de Doğu'dan getirilmiş iki granit sütundan biri San Marco aslanına, öteki bir timsah üzerinde ayakta betimlenmiş aziz Theodoros heykeline ayaklık işlevi görür.

SAN MARCOS, Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, yüksek platoların batı bölümünde, 2 500 m yükseltide; 5 700 nüf. —*San Marcos yönetim bölgesi*, 3 791 km²; 663 074 nüf. (1989).

SAN MARİNO, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles yerleşme alanının doğusunda; 13 300 nüf. Zengin bir resim koleksiyonu (özellikle Gainsborough, vb. gibi ingiliz ressamların yapıtları) kapsayan Henry E. Huntington vakfı'nın merkezi. Vakfın kütüphanesinde 300 000'den fazla kitap ve 4 000 elyazma vardır.

SAN MARİNO, San Marino Cumhuriyeti'nin başkenti, monte Titano'nun eteğinde; 4 200 nüf. (1991). Yanı başında mazgallı üç şatonun yükseldiği, Ortaçağ'a özgü görünümlü kentte, XIX. yy.'da (XV. yy. üslubuyla) yapılmış bir belediye sarayı, bir bölümü XIV. yy.'da yapılmış bir kilise, bir kaç müze vardır. Kentin başlıca geçim kaynağı turizmdir.



P. Tetrel

San Marino Cumhuriyeti bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış Cesta kalesi

SAN MARİNO CUMHURİYETİ, Avrupa'da bağımsız devlet, İtalya toprakları içinde kalır, Rimini'nin güneyinde. Coğrafi konumu ve halkı bakımından italyan olan, 1569'dan kalma bir anayasayla (bu nedenle Avrupa'nın en eski cumhuriyetidir) yönetilen San Marino'nun, İtalya'yla özel ilişkileri vardır (1862 dostluk anlaşması, gümrük birliği, çeşitli uzlaşmalar). Yüzölçümü 60,5 km²; 23 372 nüf. (1991). Kireçtaşlı Apenninler'de monte Titano'nun (738 m) sarp yamaçlarında yer alır. Başlıca etkinliği turizmdir (yılda 2 milyondan fazla turist). Turizm, pullar ve paralar önemli bir gelir kaynağıdır. Eski geleneksel tarım (üzüm bağları, tahıllar) inşaat dalgası karşısında gerilemektedir.

—Tar. Söylentiye göre San Marino, IV. yy.'da bir keşiş tarafından kuruldu. Keşişin önüne koşan küçük bir topluluk, yavaş yavaş genişleyerek laik bir komün biçimini aldı. Normanlar'ın ve Sarazenler'in akınlarına karşı tahkim edilen San Marino, daha IX. yy. sonunda belli bir özerklik kazandı ve XI. yy.'da topraklarını genişletti. XIII. yy.'da "cumhuriyet" adını alarak, XV. yy.'da papayla ve Urbino dükleriyle ittifaklar yaptı. XV. yy. ortasına doğru kurulan Büyük Konsey, kendi üyelerini kendi seçiyor ve ömür boyu seçilen 60 üyeden (20 soylu, 20 burjuva ve 20 köylü) oluşuyordu. XVII. ve XVIII. yy.'larda, sığınma hakkının kötüye kullanılması, Büyük Konsey üyelerinin oligarşi eğilimleri ve Papalık'ın ülke topraklarına göz dikmesi, göreli bir gerileme dönemine yol açtı. 1797'de Bonaparte'ın saygılı davrandığı San Marino devleti, 1815'te Viyana kongresi'nde de tanındı. 1862'de İtalya ile bir dostluk antlaşması imzaladı ve bu antlaşma 1897, 1939 ve 1953'te yenilendi. Cumhuriyet, her 4 yılda bir seçimle yenilenen ve başında iki naip-başkanın bulunduğu 60 üyeli Büyük Konsey tarafından yönetilmektedir. Mayıs 1983'teki seçimlerden sonra iktidarda kalan Komünist, Sosyalist ve Sosyalist birlik partileri koalisyonu, haziran 1986'da dış politika konusunda anlaşmazlığa düşünce dağıldı. Komünist parti bu kez Hıristiyan demokrat parti'yle yeni bir koalisyon kurdu (1986). Mayıs 1988'deki seçimlerden sonra da iktidar değişmedi. Ülke 1992'de BM'ye katıldı.

San Marino binicilik nişanı, 1859'da sivil ve askeri başarıları ödüllendirmek için San Marino Cumhuriyeti tarafından ihdas edilen nişan. Beş sınıf. Düşey üç beyaz çizgili mavi kurdele. (→ NIŞAN *levhası*.)

SAN MARTÍN, Peru'nun K. kesiminde yönetim bölgesi, Andlar'ın Amazon'a bakan yamacında; 53 064 km², 460 000 nüf. (1990). Merkezi *Moyobamba*.

San Martín ulusal enstitüsü



José de San Martín renkli bir gravürden ayrıntı *San Martín ulusal enstitüsü Lima*

SAN MARTÍN (José DE), arjantinli yurtsever (Yapeyú, Corrientes, 1778 -Boulogne-sur-Mer 1850). Arjantin'e yerleşen, 1784'te tekrar İspanya'ya dönen bir ispanyol subayının oğludur. Öğrenimini Madrid'de yaptı ve 11 yaşında İspanyol ordusuna girdi. Yarbay oldu, liberal görüşleri ve fransız masonluğunu benimsedi. 1811'de Arjantin'e geri döndü. Orada, 1812'de, Alvear ile Lautaro mason locasını kurdu. Bu locanın amerikan bağımsızlık ve liberalizm mücadelesinde büyük etkisi oldu. San Martín, avrupa tarzında ıslah ettiği ordunun başında Belgrano'nun yerini aldı (1814). 3 842 m yüksekliğe rağmen, Cumbre boğazından Andlar'ı geçti (1817) ve Chacabuco (1817) ve Maipú (1818) zaferleriyle Şili'yi kurtardı. Cochrane filosuyla Peru'ya geçti, Pisco yakınlarında karaya çıktı (1820), Lima'yı ele geçirdi ve Peru'nun bağımsızlığını ilan etti (1821). Peru'nun Koruyucusu olarak, köleliği kaldırdı. Daha sonra Guayaquil'de Bolívar'la karşılaştı. Yeni ülkelerin gelecek siyasal rejimi konusunda onunla anlaşamadı (1822). Bunun üzerine görevinden istifa etti ve önce Hollanda'ya, daha sonra Fransa'ya çekildi.

SAN MARTÍN DEL REY AURELIO, İspanya'da kent, Asturias'da (Oviedo ili); 25 700 nüf. Madenkömürü.

SAN MARTİNO Dİ CASTROZZA, Dolomitler'de (İtalya) kış sporları ve dağcılık merkezi, Yukarı Cismon vadisinde (Trento ili).

SAN MATEO, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco'nun güney banliyösü; 77 500 nüf.

SAN MATÍAS körfezi, Patagonya kıyısında geniş girinti, Arjantin'de.

SANMIN ya da **SANMEN koyu,** Çin kıyılarında (Cıciang) körfez, Ningbo'nun G.'inde. 1899'da İtalya, burada, Almanya'nın Çingdao'da ve Fransa'nın Guangcouvan'da elde ettiği üsler gibi bir arazi kiralamak istedi.

SANMINŞİA ya da **SANMENXİA,** Çin'de kent, Hınan'ın batısında, Huang Hı kıyısında; 100 000 nüf. 1950'li yılların sonunda adını aldığı ve geniş bir hidroelektrik düzenleme alanı olan boğazların yakınında kuruldu.

San Michele della Chiusa manastırı → SACRA Dİ SAN MİCHELE.

SAN MİGUEL, Salvador'un doğu kesiminde kent, yönetim bölgesi merkezi; 191 847 nüf. (1989). Eski kiliseler. Ticaret merkezi. Hafif sanayiler. —*San Miguel yönetim bölgesi*, 2 077 km²; 480 486 nüf.

SAN MİGUEL adası → REY.

SANMİNG, Çin'de (Fucien) kent, Fucou'nun B.'sında, Şa Şi kıyısında; 154 900 nüf. (1990). Ticaret. Çelik fabrikası.

SAN MİNİATO, İtalya'da komün, Toscana'da (Pisa ili), Elsa vadisi yakınında; 24 400 nüf. Friedrich Barbarossa'nın şatosundan kalıntılar. Bir bölümü XII. yy.'da yapılmış katedral, San Domenico kilisesi (1330) ve başka anıtlar. Tarım merkezi. Sepicilik. Besin sanayisi.

San Miniato al Monte, Floransa'ya hâkim bir tepe üzerinde yer alan ve roman sanatının başyapıtı sayılan XI. yy. kilisesi (XII. yy. mermerleri kakılmış cephe; birçok sanat yapıtı).

SANNAR → SENNAR.

SANNAZARO (Iacopo), italyan yazar ve hümanist (Napoli 1455 - *ay. y.* 1530). Kendisini Aragón prenslerinin sarayına ve ACTIUS SYNCERUS adını aldığı akademisine sokan Pontano'nun arkadaşıydı. Napoli kralı Federico I'e sadakatle bağlı kaldı, onunla birlikte Fransa'ya sürgün gitti (1501) ve hükümdarının ölümünden sonra 1504'e kadar İtalya'ya dönmedi. Latince olarak kaleme aldığı yapıtları üç kitaptan oluşan *Elegiae*, üç kitaptan oluşan *Epigrammata*, Napoli körfezinin güzelliklerini yücelten -burada kır şiiri geleneğindeki çobanların yerini balıkçılar almıştır -beş kitaplık *Eclogae piscatoriae* ve Nativitas üzerine tutkulu bir dinsel şiiri (*De partu Virginis*, 1526) içerir. Başyapıtı *Arcadia** (1504), halk diliyle yazılmış ve Avrupa'da barok edebiyat ve pastoral roman üzerine çok büyük etkisi olan bir şiir ve düzyazı karışımıdır.

SAN NİCOLÁS ya da **SAN NICOLÁS DE LOS ARROYOS,** Arjantin'de (Buenos Aires ili) kent, Paraná kıyısında; 96 313 nüf. Demir-çelik.

SANNYASİN, dünyadan tümüyle el etek çekmiş bir çilekeş için kullanılan sanskritçe sözc. Hindu geleneğine göre, her insanın yaşamı boyunca geçirdiği dört durumdan (*aşram*) sonuncusu.

SANO, Japonya'da kent, Honşu adasında (Toçigi ili), Tokyo'nun K.'inde; 78 300 nüf. Tekstil. Tuğla fabrikaları. Oyuncak.

SANO Dİ PİETRO, italyan ressam (Siena, 1406 - *ay. y.* 1481). Sunakarkalıkları ve Madonnalar yapan bir atölyenin ustasıydı. Sassetta'nın zarif sanatını rüstik bir anlayışla yaygınlaştırdı. 1445-1450'ye doğru Domenico di Bartolo'nun etkisiyle, *Meryem'in aziz Bernardino ve azize Caterina ile taç giymesi* (Palazzo pubblico, Siena) gibi daha değerli yapıtlar da verdi.

SANOK, Polonya'nın güney-doğu kesiminde kent, Doğu Karpatlar'da, San kıyısında; 30 000 nüf. Otomobil yapımı (otobüs) ve kimya sanayileri.

SAN ONOFRE, ABD'de (Kaliforniya) yer, Büyük Okyanus kıyısında, Los Angeles ile San Diego arasında. Nükleer santral.

SAN PABLO, Filipinler'de kent, Luzon adasının güneyinde; 161 000 nüf. (1990). Besin sanayisi. Ayakkabı yapımı.

SAN PABLO koyu, ABD'nin (Kaliforniya) Büyük Okyanus kıyısında koy, San Francisco körfezinin K.'inde.

SAN PEDRO, Fildişi Kıyısı'nda liman kenti, *San Pedro ırmağı*'nın ağzında, Tabu ve Sasandra arasında; 32 000 nüf. Kahve ve kakao işleme. Kereste dışsatımı.

SAN PEDRO, Paraguay'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Paraguay kıyısında, Asunción'un K.-K.-D.'sunda; 3 300 nüf. —*San Pedro yönetim bölgesi;* 20 002 km^2; 284 000 nüf. (1990).

SAN PEDRO DE ATACAMA, Şili'de (Antofagasta bölgesi) yer, Calama'nın G.-D.'sunda. Kükürt çıkarımı. Arkeoloji müzesi.

SAN PEDRO DE MACORÍS, Dominik Cumhuriyeti'nde liman kenti, il merkezi, güney kıyısında; 87 000 nüf. (1986). Besin sanayileri. Hazırgiyim. Sabun fabrikası. Şeker dışsatımı. —*San Pedro de Macoris ili,* 1 165 km^2, 197 862 nüf. (1990).

SAN PEDRO SULA, Honduras'ın K.-B. kesiminde kent, Cortes yönetim bölgesinin merkezi; 300 400 nüf. (1989). Ticaret (muz, şekerkamışı, pirinç, mısır). Besin ve tütün sanayisi. Hazırgiyim.

SAN PELLEGRINO TERME, İtalya'da kaplıca ve iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Lombardia'da (Bergamo ili), Bergamo'nun K.'inde; 5 500 nüf.

SAN PİETRO, İtalya'da ada, Sardinya'nın G.-B.'sında; 51 km^2; 6 800 nüf. Merkezi *Carloforte.* Balıkçılık.

San Pietro in Vaticano, *Vatikan bazilikası* da denir, Tevere ırmağının sağ kıyısında, Vatikan yanında yükselen en geniş hıristiyan tapınağı. 1940-1949 arasında sürdürülen kazılarda zengin bir pagan nekropolisi (duvar resimleri, yalancımermerler, heykeller, lahitler, mozaikler ve graffitolar) gün ışığına çıkarıldı. Bu bulgulardan ölülere uygulanan ayin düzeni izlenebilir: yakma, sonra gömme (hıristiyan) ve yer darlığı nedeniyle, basit mermer kapaklardan oluşan lahit ve mezar odaları. Bu nekropolis, mimari açıdan İ.S. 130 ve 200 arasında gelişmiştir ama, kökeninin I. yy.'a uzandığı sanılır. Constantinus'a kadar kullanımı sürmüştür.

Metinler, bugünkü yapının yükseldiği yerde, daha Constantinus döneminde aziz Petrus'un mezarının bulunduğunu ve bu mezara saygı gösterildiğini doğrulamaktadır. Mermer kaplamalar ve Rönesans, Ortaçağ ve Antikçağ tuğla katmanları boyunca yapılan bir dizi sondaj sonunda, Constantinus döneminden kalma bir yapıya (bir *memoria* olarak yorumlanmıştır) ve Constantinus öncesi bir duvara ("kırmızı duvar") ulaşıldı. Kırmızı duvar'a dik ve daha geç döneme tarihlendirilen bir duvar üzerinde hıristiyan graffitolarının ortaya çıkması, yakınlarda bir martyr mezarı bulunduğunu düşündürmekteydi. Bu mezarın adı, yunanca bir sözcüğün kısaltmasıyla tanınır ve aziz Petrus'un adını çağrıştırır. Constantinus yapısının altında keşfedilen kalıntının, Havari'nin "Zafer anıtı" olduğu düşünülmektedir. Bu anıt Zephyrinus'un pontifexliği sırasında Caius tarafından anılmış ve baskılı kiremitlerde tarihi verilmiştir (II. yy. ortası).

Sınırlı bir alanda gerçekleştirilmesi güç olan ve birçok değişiklik ve yağmalama sonunda büsbütün karmaşıklaşan katmanbilim çalışmaları tartışma konusu olmuştur. Bununla birlikte, çeşitli tahminlerde bulunulmuş ve bir görüş birliğine varılmıştır. Yakın çevrede, birbirine karışmış ve üst üste düzenlenmiş basit mezarlar saptanmıştır; bunlarda yüzyıllar boyunca anıtın altındaki boş mekâna dokunulmamış olması, kutsal bir mezarın bulunduğunu kanıtlayabilir.

Bu mezarın üstünde, imparator Constantinus 324'te bir bazilika yaptırmaya başladı: 344'te tamamlanan yapı çok sayıda pontifex ve imparator tarafından zenginleştirildi. Kari V imparatorluk tacını 800'de burada giydi. Papa Nicolaus V, bu bazilikanın yerine daha geniş bir yapı yaptırmaya karar verdi; 1450'de B. Rossellino'nun planlarına göre başlayan çalışmalar, ancak Julius II döneminde, Bramante'nin planlarına göre yeniden ele alındı ve yüz yılı aşkın bir süre devam etti. Önce yunan haçı biçiminde tasarlanan yapı, Paulus V'in buyruğuyla, latin haçı biçiminde uzatıldı. Bu çalışmaları, 1607-1612 arasında yapının mimarlığını üstlenen ve cephe resmini çizen C. Maderno sürdürdü. Michelangelo'nun yapıtı olan kubbeyi taşıyan kasnak, San Pietro meydanı'ndan bakıldığında bu cephenin gerisinde kaldığı için kubbenin etkisi ancak uzaktan algılanır oldu. San Pietro, 187 m uzunluğunda ve tonoz altında 46 m yüksekliğindedir; 132 m yüksekliğinde ve 42 m genişliğinde bir kubbeyle örtülmüş bir çaprazsahna doğru uzanan üç sahından oluşur. Bazilikada önemli sanat yapıtları bulunmaktadır: Bernini'nin dev sunak baldakeni, kubbe altında, aziz Petrus'u oturur durumda betimleyen ve Arnolfo di Cambio'ya mal edilen bronz heykel, "Aziz Petrus'un kürsüsü" (Bernini'nin absida dibinde karolenj kökenli bir taht çevresinde düzenlediği tasarım), Michelangelo'nun bir Pietà'sı (1499), çok sayıda papa mezarı, heykeller, mozaikler, tablolar. Üzerinde beş kapı bulunan cephe, 115 m genişliğinde ve 45 m yüksekliğindedir.

San Pietro meydanı, kilise önünde uzanır; Bernini'nin yapıtı olan ve üzerinde heykeller bulunan dor düzeninde 284 sütundan oluşan elips biçimindeki revak, meydanı süsler. İki çeşme arasına yerleştirilmiş bir dikilitaş meydanın ortasındadır. Bazilikanın ve meydanın estetiği, 1936-1950'de Tevere'ye doğru via della Conciliazione'nin açılmasıyla değiştirilmiştir.

San Pietro in Vincoli, Roma'da, V. yy. ortasında Valentinianus III'ün karısı Eudoxia tarafından, aziz Petrus'un zincirlerini korumak için yaptırılmış kilise. XV. yy.'da yeniden inşa edilen yapı, dor üslubunda 20 antik sütunla birbirinden ayrılmış üç sahınlı bir kilisedir. Michelangelo'nun yapıtı olan, dev Musa figürüyle süslenmiş Julius II mezarı (1514'e doğr.-1516) ve Raşel (*Münzevi yaşam*) ile Lia (*Etkin yaşam*) heykelleri kilisede yer alır.

SAN RAFAEL, Arjantin'de (Mendoza ili) kent, Andlar'ın kenarında; 58 000 nüf. Besin sanayileri. —Yakınında, petrol yatağı.

SANRAKU → KANO SANRAKU.

SAN REMO ya da **SANREMO,** İtalya'da kent, Liguria'da (İmperia ili), Riviera di Ponente kıyısında; 61 000 nüf. Tepelerin yamacında kurulan eski kentin, küçük dar sokakları ve kısmen XIII. yy.'dan kalma S. Siro kilisesi'yle çok güzel bir görünümü vardır. Yamaçların alçak kesimlerinde ve deniz boyunca, bahçelerle çevrili villalar ve otellerden oluşan yeni kent gelişmiştir. Çok yumuşak olan iklim tüm akdeniz meyveleriyle çiçeklerin yetişmesine olanak verir. San Remo, Liguria Rivierası'nın en önemli turizm ve sayfiye kenti, bölgede yetiştirilen çiçeklerin pazarlama merkezidir.

San Remo konferansı, San Remo'da, 19-26 nisan 1920'de, Versailles antlaşması'nın yürürlük koşullarını görüşmek, Ortadoğu'nun ortaya çıkardığı sorunları incelemek (petrol, manda yönetimi) ve özellikle Türkiye ile yapılacak Sevr antlaşması'nı hazırlamak üzere, Fransa'nın (Millerand), İngiltere'nin (Lloyd George) ve İtalya'nın (Nitti) hükümet başkanları ile japon, yunanlı ve belçikalı temsilcilerden oluşan yüksek müttefik konseyini bir araya getiren konferans.

SANRI a. Kişinin, tam olarak inandığı nesnesiz algı. (Eşanl. HALÛSİNASYON.) —ANSİKL. Nöropsikol. Beyin patolojisinde rastlanan sanrısal görüngüler, çoğunlukla paroksistik niteliktedir. Sanrının tipi ve yapısı beyindeki lezyonun yerine ve hangi yarımkürede olduğuna bağlıdır.

Görsel sanrılar, en sık rastlananlardır. Bunların çok çeşitleri vardır: çok basit görüngüler (parıltılar, zikzaklar vb.), şekilli karmaşık sanrılar (çeşitli sahneler, kişiler, heotoskopi vb.) nihayet, belli bir bilinç durumunda ortaya çıkabilecek görsel sanrılar. Böylece birey, gerçekdışı ve garip durumları ya da daha önce yaşadığı bir durumu yeniden yaşadığı duygusuna kapılır.

İşitsel sanrılar'a çok daha az rastlanır. Basit (fısıltı, tıngırtı vb.) ya da karmaşık; konuşma şeklinde ya da konuşma dışı (ezgiler, tümceler vb.) olabilirler. Daha önce



Scala

San Pietro in Vaticano bazilikası'nın Michelangelo tarafından tasarlanmış başucu ve kubbesi (kubbe G. Della Porta ve D. Fontana tarafından değiştirilmiş ve tamamlanmıştır)

yaşanmış olaylara ilişkin olarak da ortaya çıkabilirler.

Dokunsal, kinestezik, kokusal ve tatsal sanrılar da vardır (çoğunlukla güzel bir koku veya tat şeklinde).

Sanrılar gelişkinlik derecesine göre, basit (belirsiz ve farklılaşmamış izlenim: ışıklar, vızıltılar) ya da karmaşık (renkli ya da siyah-beyaz kişi ya da hayvan görüntüleri, belirgin sözlerin ya da bir müzik parçasının duyulması) diye adlandırılırlar. Ama değişik sanrı biçimleri aynı bireyde toplanmış da olabilir.

—Psik. Sanrısal veri, tümüyle bireyin yaratısı değil de gerçek duyusal verilerin çarpıtılmasıyla (örneğin, duvar üzerindeki bir lekenin bir hayvan sanılması), bir yanılsama sözkonusudur. Yanılsamalar, sanrılarla aynı tanısal değeri taşırlar.

Hastanın, sanrılarına gösterdiği tepki farklıdır. Kendini, sanrılardan korumaya çalışabileceği gibi sanrılar karşısında edilginlik de gösterebilir. H. Ey'e göre sanrı, ortaya çıktığı bağlamın ışığında ele alınmalıdır. Klinikte, aşağıdaki bağlamlarda görülür;
1. normal sanılan bireylerde düş ya da yarı uyku durumunda ortaya çıkan "uyuklama" sanrıları;

2. zehirlenmeye bağlı zihin karışıklığı durumlarında (örneğin delirium tremens), sanrı yapıcı ilaçların alınmasından sonra, bazı hezeyan nöbetleri sırasında, bazı sara çeşitlerinde ve psikonevrozlarda görülen düşsel tipte sanrılar;
3. önemli kişilik bozukluklarıyla (şizofreninin paranoit çeşidi) birlikte ortaya çıkan süreğen hezeyan sanrıları. Özellikle işitsel sanrılar, süreğen sanrısal* psikozun başlıca marazi belirtisidir.

Sanrı eylemini inceleyen görüngübilimi, sanrıyı hep olası ya da ikincil nitelikte olan algılananın duyumsallığıyla değil, kişiyi tamamen ya da kısmen nesnelleştiren algısal eylemin kökten yanılgıya düşmesiyle açıklamaya çalışır. Sanrı gerçeklik sisteminin zorunlu yasasından bir sapmadır.

Freud ve psikanaliz, sanrı sorununu, gerçeğin sınaması ve bir isteğin düşsel doyumu olarak ele aldı. Böylece fantazma, "isteğin, sanrısal doyumu" olarak tanımlandı. Genellikle kabul edilen bu her iki tezin de, patojenik açıdan, aynı yanlışlığa düşerek birbirini yıktığını söyleyebiliriz. Gerçekten de, hem mekanist model hem de psikanalizin modeli, imgenin yoğunlaşması kavramına dayanır. Yani 1. modelde sinir uyarılması, 2. modelde ise, isteğin yansıtılması sözkonusudur. Oysa, her sanrı olayı, duyusal merkezlerin uyarılmasının ya da libidosal bir uyarılmanın sonucu olan belli bir görüngüye dayanmaz. Sanrı, her zaman ve her düzeyde, ruhsal varlığın ya da algı sistemlerinin çözülüp aksamasına bağlıdır.



Vautier-Decool

San Salvador Ulusal saray (mayıs 1974'te)

SANRISAL sıf. Psik. **1.** Sanrıya ilişkin şeye denir. **—2.** *Kronik sanrısal psikoz*, sanrısal belirtilerin temel karakteri, çeşitliliği ve ağırlığıyla ayırt edilen kronik hezeyanlı psikoz biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kronik sanrısal psikoz, genellikle 30-50 yaş arasındaki kişilerde -daha çok kadınlarda- görülür. Birden ortaya çıkar. Genellikle, bedenin bazen kendi içinden, bazen de dışından gelen saldırgan ya da hakaret edici sesler duyulur. G. G. de Clérambault, bu psikozun çekirdeğini zihinsel otomatizm sendromunda (psişik yaşamın iradenin denetiminden kurtulduğu izlenimi) görüyordu.

Hezeyan eylemi her zaman global bir kişilik çözülmesiyle birlikte gitmez; çoğu kez normal bir mesleki etkinlik ve toplumsal uyum içinde varlığını sürdürür. Sanrısal hezeyan bazen o kadar iyi gizlenir ki, hastanın çevresindekiler farkına bile varmazlar.

Sanrısal psikoz kavramı, bazı zihin bozukluklarının tanımlanmasında yararlı olan bir kavramdır. Bunlar, kişilik çözülmesine ve sözde-yetersizlik yönünde bir gelişmeye rastlanmaması nedeniyle şizofreniden; ve hezeyanın kotarılmasına mantığın karışmaması nedeniyle de paranoya psikozlarından ayrılan zihinsel bozukluklardır.

SANRON, Japonya'da VII. yy.'da yayılan çin buddha okulunun (sanlun) japonca adı. Bu okulun kaynağı *Madhyamika* (orta yol) hint felsefesidir ve doğruyu arama konusundaki görüşü, Nagarcuna'ya özgü kesin olumsuzluk tavrına çok yakındır. Günümüzün Japonya'sındaki dinsel yaşamda yeri yoktur.

SAN ROQUE, İspanya'da kent, Andalucía'da (Cádiz ili), Cebelitarık'a 9 km, Algeciras koyuna egemen bir kayalıkta; 20 200 nüf.

SANSA boğazı, D. Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde Esence dağı ile Bağırpaşa dağı arasında boğaz; Fırat nehri, Tercan ovası ile Erzincan ovası arasındaki dağlık kesimi bu boğaz ile aşar. Demiryolu ve karayolu da aynı boğazı izler.

SANSABOSA a. (ital. *senza* ve *bozza*, bosasız'dan). Denizc. Tek demir üzerinde yatan bir geminin, havanın bozma ihtimaline karşı, ikinci demirini dibe değecek biçimde ayboci ederek bosaya vurmadan tutması. (Birinci demir taradığında, ikinci demir kendiliğinden fundo olarak, geminin tehlikeye düşmesini önler.)

SAN SALVADOR, Salvador'un başkenti; 1 179 011 nüf. (1989). 1528'de kuruldu. Yanı başında *San Salvador yanardağı*'nın yükseldiği; 700 m yükseltiye doğru, volkanik bir platonun ortasında bulunan kent, Guatemala genel valiliğine bağlıydı. Birkaç kez depremlerden zarar gördü: bugün çok yayılan kent, anıtsal görünümlü merkezin çevresindeki alçak evli mahallelerden oluşur. Bir piskoposluk ve üniversite merkezi olan San Salvador, aynı zamanda ülkenin başlıca sanayi bölgesidir. Yüksek doğum oranı ve özellikle iç savaşın hızlandırdığı kırsal göç, yakın bir tarihte çok büyük bir nüfus artışına (1974'te 350 000 nüf.) yol açtı, ama bunu yeni iş alanları izlemedi (işsizlik ve geçici işler). — *San Salvador yönetim bölgesi*, 886 km²; kenti ve banliyölerini içine alır.

SAN SALVADOR ya da **WATLİNG adası,** Bahama takımadalarında ada, 24°K. enleminde; yaklş. 100 km²; 1 000 nüf. Kristof Kolomb'un 12 ekim 1492'de Amerika'da ayak bastığı ilk kara parçasıdır.

San Salvador şartı, Orta Amerika devletleri örgütü'nü kuran, ekim 1951 tarihli antlaşma.

SAN SALVADOR DE JUJUY, Arjantin'in kuzey-batı'sında kent, *Jujuy ili*'nin merkezi, yaklş. 1 250 m yükseltide; 167 000 nüf. Ticaret (tarımsal besin maddeleri) ve turizm merkezi.

SANSAR a. Zool. Sansargiller familyasından bazı türlerin ortak adı.

—ANSİKL. Ağaç sansarı ya da zerdeva (*Martes martes*) ağaçlı bölgelerde ağaçlar üstünde yaşayan, çevik, etçil, küçük bir hayvandır. Uzunluğu, kuyruğuyla birlikte 70 cm, ağırlığı yaklaşık 1,5 kg kadardır. Yalnız yaşayan, alacakaranlıkta dolaşan ağaç sansarı, kokulu anus salgıbezlerinin ürünleriyle özel yaşama alanlarını işaretler. Sincaplar, tavşanlar, küçük kemirgenler, kuşlar, böcekler, sümüklüböceklerle beslenir ve bal arar. Farklı bir yumurtalık konumu nedeniyle, ağustosta gerçekleşen çiftleşmeyi temmuz ayında doğum izler. Kuzey Amerika'da iki, Güneydoğu Asya'da bir türü vardır. Kaya ya da ev sansarı (*Martes foina*) ağaç sansarı iriliğindedir; ama daha bodurdur. Sibirya'da yaşayan, daha küçük bedenli samur* (*M. zibellina*) günümüzde yabanıl yaşamda yok olmuştur.

—Kürkç. Sansar kürkü Avrupa ve Küçük Asya'da kullanılır. En büyük bölümü Rusya'dan gelir; bunların da en kaliteliler Kafkas dağlarından elde edilir. Kuştüyü görünümünde altın sarısı parıltılı koyu kestane renkteki kürkler kılları alınmadan, daha koyu bir görünüşe sahip olanlar ise doğal renkleriyle kullanılırlar.



ağaç sansarı (*Martes martes*)

SANSARGİLLER a. Küçük boylu, kısa ayaklı, uzun kuyruklu etçil memeliler familyası. (Sansarların anus yakınında, çoğunlukla pis kokulu bir salgı çıkaran salgıbezleri vardır. Sansargiller familyası yaklaşık 70 kadar tür içerir; bunların çoğunun kürkü makbuldür: kakum, gelincik, iltis, samur, zorilla, kokarca, balcıl porsuk, sansar, obur vb. [*Melinae* oymağı]; susamurları [*Lutrinae* oymağı]. Bil. a. *Mustelidae*.)

SANSASYON a. (fr. *sensation*). **1.** Büyük şaşkınlık, ilgi, heyecan, yankı uyandıran her şey: *Yazıları için sürekli sansasyon peşinde koşan gazeteci.* **—2.** *Sansasyon yaratmak*, büyük ilgi, şaşkınlık, heyecan uyandırmak: *Yaptığı her şey sansasyon yaratıyor.*

SANSASYONEL sıf. (fr. *sensationnel*). Şaşkınlık, ilgi, heyecan uyandıran şey için kullanılır: *Sansasyonel bir haber.*

SAN SATURNİNO DE NOYA, katalanca **San Sadurní de Noya,** İspanya'da kent, Katalonya'da (Barcelona ili), Villafranca del Panadés'in K.-D.'sunda; 8 600 nüf. Köpüklü şarap yapım merkezi.

SANS-CULOTTE a. (fr. sözc.; çoğl. *sans-culottes*). Konvansiyon döneminde devrimcilere verilen ad. (Külotu Ancien Régime'in bir simgesi olarak gören yurtseverler, daha 1792'de çizgili aba pantolon giymeye başladılar. Aristokratlar tarafından "sans-culottes" olarak adlandırılmaları üzerine, bu adı gururla benimsediler. Sans-culottes terimi en ileri devrimcileri, özellikle Paris yönetim bölgelerinde siyasal yaşama katılarak doğrudan demokrasi uygulayan kimseleri adlandırıyordu.)

SAN SEBASTİÁN, İspanya'da kent, Bask ülkesinde, Guipúzcoa ilinin merkezi, Urumea'nın ağzında; 184 000 nüf. (1990). Çok rağbet edilen bir sayfiye yeri olan San Sebastián, aynı zamanda, bir ticaret ve yönetim merkezidir; ayrıca birkaç sanayi tesisi de vardır: tersaneler, elektrikli ev aletleri, taşıt lastiği.

Sanseido, 1881'de Tokyo'da kurulmuş japon yayınevi. Sözlükler konusunda uzmanlaşmış olan yayınevi, Japonya'nın ilk ansiklopedisi *Encyclopedia Japonica*'yı (10 cilt, 1908) yayımladı. Günümüzde çok sayıda dil sözlükleri, okul kitapları ve başvuru yapıtları yayımlamaktadır. Sanseido, 1895'te Japonya'da kendi basımevi bulunan ilk yayınevi oldu.

SAN SENCİN, japon halk buddhacılığında üç Savaş tanrısı: Marişi, Daikoku ve Bişamon. Bu tanrılar kimi zaman üç başlı ve altı kollu bir heykelcikle gösterilirdi.

SANSEPOLCRO, esk. **Borgo San Sepolcro,** İtalya'da komün, Toscana'da (Arezzo ili), Tevere'nin yukarı vadisinde; 14 600 nüf. Tarım ve ticaret merkezi. Kısmen roman üslubunda katedral. Piero Della Francesca'nın doğduğu yer. XIII. - XIV. yy.'da yapılan belediye sarayındaki pinakotekte bir çokkanatlı ve İsa'nın doğuşunu tasvir eden bir fresk bulunmaktadır.

SAN SEVERO, İtalya'da kent, Puglia' da (Foggia ili), Gargano'nun D.'sunda; 54 000 nüf. Şarapçılık merkezi.

SANSEVERYA a. (*San Severo* prensi Raimondo di Sangro'nun adından). Yaprak liflerinden yararlanmak için yetiştirilen bitki. (Bil. a. *Sansevieria;* nergisgiller familyası.)

—ANSİKL. On beş kadarı Afrika'da yetişen 30 kadar sanseverya türü vardır. Yapraklar türlere göre değişik olmakla birlikte çeşitli boyda, yeşil renkli, üzeri paralel ya da enlemesine sarı çizgili ve etlidir. Doğrudan doğruya köksap çıkar ve rozet biçiminde gelişip yayılır. Çiçekler yaprak rozetinin ortasından çıkan bir çiçek sapının ucunda basit ya da bileşik salkım halinde yer alır. Afrika keneviri denilen elyaf, ya mekanik yöntemlerle (en yaygını budur) ya da yaprakları ezdikten sonra suya bastırılarak elde edilir. Sanayide kullanılan elyaf birbirinden ayrılmayan çok sayıda bitkisel liften oluşur. Sisal elyafından daha ince, daha yumuşak ve daha dirençlidir; kullanım alanları birbirinin aynıdır: halat, hasır, torba, halı yapımı. Sanseveryaya Afrika'da, Hindistan'da, Sri Lanka'da, Okyanusya'da ve Amerika Birleşik Devletleri'nde rastlanır. Bodur sanseverya (*Sansevieria nana* ve *Sansevieria kirkii*), yeşil sanseverya (*S. trifasciata seylanica*) ve alacalı sansaverya (*S. trifasciata laurentia*), vb. türleri süs bitkisi olarak kullanılır.

SANSİTOGRAM a. (fr. *sensitogramme*). Foto. Bir duyarlıkölçerle elde edilen fototip.

SANSKRİT a. (Tamlayan olarak). Sanskritçe ile ilgili; sanskritçe yazılmış.

—ANSİKL. Ed. Sanskrit edebiyat birkaç döneme, birkaç kol ve ideolojik akıma ayrılır. Veda dönemi İ.Ö. II. binyıl'a kadar uzanır. *Veda* (bilgi), sözlü gelenekle *(şruti)* aktarılan metinleri bir araya getirir ve *Rigveda* (temel metin), *Samaveda* ya da *Ezgiler vedası, Yacurveda* ve sonradan bu üçüne eklenen *Atharvaveda* adlarını taşıyan dört kitap *(samhita)* içerir. Düzyazı yorumlardan oluşan *Brahmana*'lar, bu temel metinlerle ilgilidir. *Aranyaka*'lar ya da "ormanda okunacak metinler", içrek bir özellik taşır ve İ.Ö. VI.-IV. yy.'lar arasında yazılan *Upanişad*'lar, eşdeğerliklerle ilgili felsefe kitaplarından oluşur. *Upanişad*'larda yaratıcı *brahman* ve evrensel ruh, ardından bireysel ruh *(atman)* arasındaki ilişkiler incelenir. Belleğe *(smriti)* emanet edilen gelenek, *Vedanga* ve *sutra*'larda dile getiriliyordu. Ayinleri tüm ayrıntılarıyla betimleyen bu yapıtlar, özlü cümlelerle yazılmıştır. Tarihsel olaylarla halk efsanelerinin birbirine karıştığı destanlar, İ.S. I. yy. başına doğru ortaya çıkmaya başladı. Bu destanlar, hindu kültürün *dharma* (ahlak ve toplum düzeni) gibi temel değerlerini içerir. 18 kitaba bölünen *Mahabharata*'da, Pandavalar ve Kauravalar arasındaki savaşım anlatılır. Hinduculuğun bütün temel inançlarını özetleyen ünlü *Bhagavad-Gita* metni, *Mahabharata*'nın VI. kitabında yer alıyordu. Valmiki'ye atfedilen ve 24 000 distikostan oluşan *Ramayana* ya da *Rama destanı*'nda, Rama ile Sita'nın hikâyesinin yanı sıra, gelecek dönemlerin incelmiş edebiyatının da ilk örnekleri vardır. *Purana*'lar ya da "eski hikâyeler" yaklaşık X. yy.'a kadar yavaş yavaş ortaya çıkarak hinduculuğun daha sonraki gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. Gupta imparatorların etkisiyle yavaş yavaş, çok süslü bir saray şiiri *(mahakavya)* ve en ünlü temsilcileri arasında Bhasa, Kalidasa, Sudraka, Bhavabhuti ve Bharavi'nin bulunduğu klasik tiyatro gelişmeye başladı. Teknik edebiyat, özellikle IV. ya da V. yy.'da yazıldığı sanılan Panini'nin *(Artadhyayi)* ve Patancali'nin *(Maha Bhasya)* yapıtları gibi dilbilgisiyle, Bharata'nın *Natyaşastra*'sı gibi dramaturjiyle ya da şiir sanatıyla *(Alamkara şastra)* ilgili metinler, önemli bir yer tutar. Buddhacılık ve caynacılık'ın da sanskritçe, ardından *prakrit* ve *apabhramsa* dillerinde (sanskritten türeyen gündelik diller) yazılan ve kral Hala'nın *Sattasai* şiiri (700 kıta) gibi lirik şiirler, Aşvaghosa' nın *Sariputraprakarana*'sı gibi tiyatro oyunları ya da Vakpatiraca'nın (VIII. yy.) *Gaüdavaha*'sı ve Racaşekhara'nın (X. yy. dolayları) şiirsel ve dramatik yapıtları gibi *kavya*'ların özentili üslubuyla yazılmış şiirsel metinler içeren kendi edebiyatları vardı.

SANSKRİTÇE a. (*samskrta*, kusursuz, arıtılmış'tan). Brahma uygarlığının din ve edebiyat dili olarak kullanılmış eski hint-ari dili.

—ANSİKL. Özünde bir bilgin dili olan sanskritçe, metinlerin gösterdiği gibi, kuşkusuz hiç gündelik konuşmalarda kullanılmamıştır. Günümüzde Hint birliği'nin 15 resmi dilinden biridir ve Ortaçağ Avrupası'ndaki latince gibi hem din, hem de eğitim dili olarak yaygın biçimde kullanılır. En arkaik biçimi, büyük bölümü İ.Ö. II. bin' den de önceye dayanan Vedalar'da bulunur. Veda sanskritçesi bile yapay bir dil izlenimi uyandırır; İ.Ö. IV. yy.'da, en ünlüsü Panini olan hintli dilbilgiciler dilin kurallarını saptayarak sanskritçeye son derece kurallı ve mantıklı bir biçim verdiler. Böylece klasik sanskritçe dönemi başladı ve bu dönemde artık hiçbir dilbilgisel dönüşüm olmadı. Hindu destanlarındaki sanskritçeyse, veda dilinden yeni, ama klasik sanskritçeden daha arkaik, halka daha yakın ve daha esnektir.

Sanskritçe genellikle devanagari* harfleriyle yazılır ve basılır, ama brahmi ve kharosti harfleriyle yazılmış eski metinler de vardır. İç ve dış akışma (sandhi) kuralları, sözcüklerin ve sözcük öğelerinin ilk ve son sesleriyle yazılış biçimlerini sık sık değiştirir. Dilin biçimsel yapısı çok zengin, birleşim olanakları sınırsızdır: *canma -mrtyu-caraduhkha,* "doğum, yaşlılık ve ölüm acısı". Sanskritçede sekiz durum vardır, bunlar arasında bir kalma durumuyla bir araç durumu da bulunur; ikilde tamlayan durumu yönelme durumundan ayrılır; fiil biçimleri çok çeşitlidir. Sözdizimi hayli esnek olan sanskritçede cümle öğelerini birleşik sözcüklerle ve kişili kipteki fiilleri ortaçlarla değiştirme eğilimi görülür. Ölçübilim, yunanca ve latincedeki gibi, uzun ve kısa hecelerin birleşimine dayanır.

Avrupalı filologların XVIII. yy.'da sanskritçeyi ortaya çıkarmaları hint-avrupa dilbiliminin doğmasına ve karşılaştırmalı* dilbilgisinin gelişmesine yol açtı: gerçekten de sanskritçe, ilk hint-avrupa diliyle yunanca ya da latince arasındaki zincirin temel halkası olarak önem kazandı.

SANSKRİTLEŞME a. Dilbil. Modern bir hint-ari diline (özellikle hindi'ye) sanskritçe kökenli sözcüklerin girmesi.

Sansoni, G. C. *Sansoni* tarafından 1873'te Floransa'da kurulmuş olan italyan yayınevi. Okul kitaplarının, klasiklerin, tarih ve edebiyatla ilgili yapıtların yayımında uzmanlaşmıştır.

SANSOR a. (ing. *censor*'dan). Uz. havc. Bir uydunun, yönelim amacıyla, bir gökcisminin (genellikle Güneş, bir gezegen ya da parlak bir yıldız), Yer ufkunun ya da bir başka uzay taşıtının doğrultusunu belirlemesini sağlayan optikelektronik sistem.

SANSOVİNO (Andrea CONTUCCİ, **II** — denir), italyan heykelci ve mimar (Monte San Savino, Arezzo, 1460 - *ay. y.* 1529). A. Pollaiolo'nun öğrencisi oldu. Volterra vaftiz teknelerindeki (1502) ve Floransa vaftizhanesi'ndeki (*İsa'nın vaftizi,* doğu kapısı üzerindeki grup, 1502-1505) kompozisyonlarında ince bir idealizasyona yöneldi. 1504'te Roma'ya giden sanatçı S. Maria del Popolo'da, Ascanio Sforza'nın (1505) ve Girolamo Basso'nun (1507) mezarlarını gerçekleştirdi; bu yapıtların floransa tarzı, tepelikle ve nişlerdeki heykellerle vurgulanmıştır. Son olarak, Loreto' daki Santa Casa'da, *Meryem'in yaşamı* (1513'ten itibaren) adlı alçakkabartmalarda daha ince ve daha rahat bir üslup ortaya koydu. Mimar olarak da Monte San Savino ve Loreto'da Bramante anlayışında çalışmalar yaptı.



Scala

Il Sansovino
Venedik'te Libreria Vecchia
(1537-1554)
[Scamozzi tarafından tamamlandı]

SANSOVİNO (Jacopo TATTİ, **il**—denir), italyan heykelci ve mimar (Floransa 1486 -Venedik 1570). Andrea Del Sarto'nun dostuydu. Onun gibi, hacimlerin en küçük ayrıntıları üzerinde titizlikle dururdu. Önce A. Sansovino ile heykel çalıştı, sonra ustasının adını aldı. 1506'da, Roma'ya gitti; burada Raffaello'nun, sonra da Michelangelo'nun etkisiyle, üslubu yeni bir boyut kazandı (*Bacchus,* Bargello müzesi, Floransa; *Aziz Yakup,* S. Giacomo degli Spagnoli kilisesi, Roma). 1527'de Roma' nın yağmalanarak harap olmasından sonra bu kentten ayrılarak Venedik'e gitti. Burada, meslek yaşamını, Roma ve Floransa tarzlarını Venedik geleneğine uyarlayarak sürdürdü. 1529'da, "San Marco procura tialarının şefi" yani bayındırlık müdürü oldu. Güçlü bir ritme sahip olan S. Francesco della Vigna kilisesi'ni (1534'ten itibaren) ve Corner sarayı'nı (1537) yaptı. San Marco meydanı'ndaki yapıtları, campanilenin loggettası (1537-1540) ve Libreria Vecchia (1537-1554, Scamozzi tarafından tamamlandı) meydanın aydınlığına uyan anıtsal bir görünüşe sahiptir. İl Sansovino, kırk yıl boyunca Venedik'te, Tiziano'nun resimde kurduğuna benzer bir egemenlik kurdu. Heykellerinde (loggettadaki bronz heykelcikler; San Marco sacristiasının bronz kapısı, 1562-1568; *Mars ile Neptunus,* Dukalık sarayı'nın merdivenlerindeki "Devler") etkileyici ayrıntılara öncelik tanıması, uçucu bir hava yaratmak istemesi kimi kez plastik yoğunluğa zarar verir.

Sanssouci şatosu, Potsdam'a hâkim bir tepe üzerinde, Friedrich II için yapılmış küçük saray (1745-1747). Kralın en sevdiği konutu olan şatoya, gözdesi mimar Knobelsdorff, park yanında, büyük çeşmeye egemen altı teras üzerinde basit bir zemin katı görüntüsü verdi. Fransız klasikçiliğinin etkileriyle alman barokunun

Bk. resim sayfa 10148

etkileri yapıda bir arada görülür. Daireler rokoko üslubunda heykeller ve fransız resimleriyle süslenmiştir. Park içinde, Friedrich II'nin koruma altına aldığı ünlü değirmenin, Tablolar galerisi'nin (1763), Neptün mağarasının yanı sıra, geniş Yeni saray (1769'da açıldı) ve XIX. yy. yapıları yer alır.



Potsdam'da Sanssouci şatosu 1745-1747 arasında W. von Knobelsdorff tarafından gerçekleştirildi (ilk planda seralar ve teraslar)

Ferchland-Zefa

SANSUNCU → SEKSONCU.

SANSÜALİST sıf. (fr. *sensualiste*) → DUYUMCU.

SANSÜR a. (fr. *censure*). **1.** Bir makamın, bir hükümetin az çok geniş bir kitleye yönelik basın ve yayın ürünleri üzerinde yaptığı ve bu ürünlerin yayılması, dağıtımı, yayımlanması konusunda izin verme ya da yasaklamayla sonuçlanan ön inceleme. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.) **—2.** Bu inceleme görevini üstlenmiş kişilerden oluşan kurul. (SANSÜR KURULU da denir.) **—3.** Sansür koymak, herhangi bir iletişimi tümüyle ya da kısmen yasaklamak: *Kişisel konuşmalara sansür uygulamak. Bu yaptığınıza sansür denir.* **—4.** *(Bir şeyi) sansür etmek*, bir yapıtı, bir yayını vb. sansür işleminden geçirmek.

—Psikan. Bilinçdışı isteklerin, bir başka biçime bürünmeden bilince çıkmalarını engelleyen ruhsal yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Türkiye'de 1857'de Basmahane nizamnamesi'yle başlayan sansürün edebiyat yapıtları üzerinde de etkileri görüldü. 1878'de oluşturulan sansür kurulu, 1881'de kurulan Encümen-i teftiş ve muayene, edebiyat kitaplarına ve süreli yayınlara çok sert denetlemeler uyguladı. Abdülhamit II yönetimi boyunca basılan her türlü yapıt gelenek ve görenekler, islam inançları, ahlak, siyaset açısından sansüre uğradı. 1876 tarihli Kararname-i âli üzerine *Basiret, Sabah* gibi gazeteler sansürün çıkardığı yerler boş bırakılarak yayımlanmış; bu dönemde Teodor Kasap *Hayal* dergisinde Anayasa'nın "Matbuat kanun dairesinde serbesttir" maddesini yeren karikatür dolayısıyla 3 yıl hapse mahkûm edilmişti. Aynı dönemde Namık Kemal'in *Son pişmanlık* romanı ancak adı değiştirilerek *İntibah yahut Ali Bey'in sergüzeşti* adıyla yayın izni alabildi. A. H. Tarhan'ın *Kahpe* adlı yapıtının *Bir sefilenin hasbıhali* adıyla yayımlanmasına izin verildi. H. Z. Uşaklıgil'in *Hizmet* gazetesinde (İzmir) tefrika edilen *Sefile* romanına ise Encümen-i teftiş ve muayene yayın izni vermedi. Dönemin edebiyat dünyasını konu edinen yapıtlarda (H. Z. Uşaklıgil, *Kırk yıl;* H. C. Yalçın, *Edebiyat hatıraları;* A. İ. Tokgöz, *Matbuat hatıralarım* vb.) sansürün nasıl uygulandığı türlü örneklerle gösterilir; yasak sözcükler arasında Kanunuesasi, ıslahat, hürriyet, vatan, bomba, yıldız, burun vb.'nin yer aldığı hatırlatılır. Sansür İkinci meşrutiyet'te kaldırılmış, bundan dolayı Meşrutiyet'in ilanı (23 temmuz) Cumhuriyet döneminde basın bayramı olarak kutlanmaya başlamıştır. Mütareke döneminde işgal altındaki İstanbul'da da basına ağır biçimde sansür uygulanmıştır. Bu yüzden örneğin *İkdam* başyazarı Y. K. Karaosmanoğlu'nun sonradan *Ergenekon* kitabında derlenen Kurtuluş savaşı yazılarında sansürün çıkardığı bölümler eksiktir. Günümüzde basına uygulanan kısıtlamaların ise zaman zaman benzetme yoluyla sansür diye adlandırıldığı görülmektedir.



H. C. Yalçın'ın bir makalesine Abdülhamit II döneminde uygulanan sansür

—Huk. Düşünce özgürlüğüyle yakın ilişkisi olan sansür, Anayasa, yasa ve yönetmeliklerde yer alan hukuk kurallarıyla ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Anayasa'ya göre basın hürdür; sansür edilemez (md. 28). Herkes düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir (md. 26). Düşünce ve basın özgürlüklerini düzenleyen bu kuralların yanı sıra, Anayasa'da sansüre olanak sağlayan bir kural da vardır. Düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğünü düzenleyen Anayasa'nın 26. maddesine göre, bu özgürlüklerin bulunması "radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayınların izin sistemine bağlanmasına engel değildir". Anayasa'nın "izin sistemi" diye nitelediği sansürün en geniş uygulama alanı, sinemadır. Sinema filmlerinin denetimine ilişkin kurallar 23 ocak 1986 tarih ve 3257 sayılı Sinema, video ve müzik eserleri k. ile bu yasaya dayanarak hazırlanan yönetmelikle belirlenmiştir. Bakanlar kurulu tarafından 7 ağustos 1986 tarihinde kabul edilen Sinema, video ve müzik eserlerinin denetlenmesi hakkında yönetmelik hükümlerini, Kültür bakanlığı yürütür. Yönetmeliğin amacı, kamu düzenini, genel ahlakı vb. olumsuz yönde etkileyecek sinema filmi, video bant, plak ve ses kasetlerindeki eserlerin icrasını ve gösterilmesini önlemektir. Bu yönetmelik hükümleri yurtiçinde üretilen, yurtdışından ithal edilen sinema filmi, video bandı, plak ve ses kasetlerinin (yapımcının isteğine bağlı olarak da senaryoların) yapımcısı tarafından kamuya sunulmadan önce incelenmesini, denetlenmesini, denetleme kurulu ve alt komisyonların oluşturulmasını, bunların görev ve çalışma yöntemlerini kapsar. Yönetmeliğe göre, sansür için bir denetleme kurulu oluşturulur. Bu kurul, Kültür bakanı tarafından bakanlık memurları arasından görevlendirilecek bir temsilcinin başkanlığında İçişleri, Dışişleri, Milli eğitim bakanlıkları, Genelkurmay başkanlığı, Milli güvenlik kurulu genel sekreterliği ve Emniyet genel müdürlüğü temsilcileri, bir yapımcı ve ithalatçı ile bir sanatçı üyeden meydana gelir (md. 6). Ayrıca TRT yasası'na göre, Başbakan veya görevlendireceği bakan, ulusal güvenliğin açıkça gerekli kıldığı durumlarda radyo ya da televizyon yayınını durdurabilir. Durdurma kararının yazılı olması gerekir. Ancak, acele durumlarda sözlü olarak da iletilebilir. Bu durumda en kısa zamanda emrin yazıyla tekrarlanması gerekir (md. 23).

—Psikan. Sansürün amacı, bilinçdışı isteklerdeki içeriği başka kılığa sokmak, affektlerini önlemek ve böylece bilinç tarafından tanınmalarını engellemektir. Freud'un birinci topik'inde sansür, bilinçdışı-önbilinç ve önbilinç-bilinç sistemlerinin sınırlarında etki gösterir.

S. Freud tarafından açıklanan birinci sistemdeki çarpıtma işlemleri, şunlardır: değiştirme ve yoğunlaşım, bir tasarımın atılması ve kendi karşıtına dönüştürülmesi. Bunlar, rüya işlemleri arasında yer alır. Affektler, aşırı yüklenmiş bir tasarımdan yatırımın çekilmesi ve önemsiz bir başka tasarıma yatırım yapılması yoluyla köstеklenir.

İkinci sistemde, bilinçdışının ikame oluşumlar, fantazmalar gibi önbilinçsel ürünleri, çok şiddetliyseler, yeniden bastırıma uğrayabilirler ve daha sonra, bilince çıkmadan önce aşırı bir yatırıma konu olabilirler. İkinci topik'te sansür, insansı bir biçim edinerek üstben şeklinde karşımıza çıkar.

Sansür, boğuntunun ve bilinci rahatsız eden öteki affektlerin ortaya çıkışına karşı bir savunmadır. Psikanaliz tedavisi sırasında da, bir direnç olarak ortaya çıkar. Sansürlenmiş içerikler bilinçli hale gelince, bastırım da ortadan kalkmış olur.

—Tar. Kısa süren Birinci meşrutiyet döneminin (1876) hemen ardından Abdülhamit II'nin denetimindeki Vekiller heyeti kararıyla basına resmen sansür kondu. Buna göre imparatorluk sınırları içinde türkçe ya da başka dillerde yayımlanan tüm gazeteler, basımından önce İstanbul'da Matbuat idaresi, taşra eyaletlerinde yerel yönetimlerce görevlendirilecek memurlar tarafından denetimden geçirilecekti: Matbuat kanunu (1876) ve Matbualar kanunu (1888) bu amaca yönelik önlemler getirmiştir. Ayrıca, gazete ve dergi dışındaki tüm yazılı yapıtların yayımı da Maarif nezareti'nin iznine bağlandı. Ayaklanma, suikast, kargaşa, dünyanın herhangi bir yerinde ihtilal (devrim) ya da hükümet darbesi vb. türünden haberler sansüre takılan başlıca konular olduğu gibi, padişah Yıldız sarayı'nda oturduğu için "yıldız", çok büyük olan burnu halk arasında alay konusu olduğu için "burun", ülkede tam bir istibdat yönetimi sürdüğü için "hürriyet" vb. sözcüklerinin basında yer alması da sansür yasakları kapsamı içindeydi. Yazılı basın dışında tiyatro yapıtları da sansürden geçmek zorundaydı. Yerli ve yabancı oyunlar ya da tuluata dayalı ortaoyunları sahnelenmeden önce sansürden geçirilirdi. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra istibdat döneminin sansürü kendiliğinden ortadan kalkarken, yerini iktidardaki ittihatçıların, ideolojiye dayalı daha sert tutumlu sansürüne bıraktı. Cumhuriyet döneminde Takriri sükûn kanunu ile basına getirilen yayın yasakları, sıkıyönetim dönemlerinde yoğun biçimde uygulandı. Filmler, radyo ve televizyon yayımları aşama aşama sansürlendi.

Sansür, Tan Oral'ın 16 mm'lik siyah -beyaz çizgifilmi. TRT kültür-sanat-bilim ödülleri yarışması'nda büyük ödülü kazandı (1974).

SANSÜRCÜ a. Sanat yapıtlarını (edebiyat, sinema vb.) yayımlamalarında ya da gösterime girmelerine izin verilmeden önce, denetlemekle görevlendirilmiş kimse.

◆ sıf. Sanat yapıtlarına sansür uygulanmasından yana olan kimse, onun tutumu için kullanılır: *Sansürcülere karşı savaşmak. Sansürcü zihniyet.*

SANSÜRLEME a. Sansürlemek eylemi.

SANSÜRLEMEK g. f. *Bir şeyi sansürlemek,* az çok geniş bir kitleye yönelik bir iletişimi kısmen ya da bütünüyle yasaklamak; sansür etmek: *Gazetedeki bir makaleyi sansürlemek.*

◆ **sansürlenmek** edilg. f. Sansürlemek eylemine konu olmak; sansüre uğramak.

SANSÜRLENME a. Sansürlenmek eylemi.

SANSÜRLENMEK → SANSÜRLEMEK.

SANSÜRLÜ sıf. Sansüre uğramış, sansürden geçirilmiş, film, yazı vb. için kullanılır.

SANTA, Peru'nun kuzey kesiminde kıyı ırmağı, Chimbote'de Büyük Okyanus'a dökülür; 320 km. Irmak, şekerkamışı üretiminde yararlanılan bir sulama sistemini besler.

SANTA ANA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in G.-D.'sunda, *sierra de Santa Ana*'nın eteğinde, aynı adlı ırmağın vadisinde; 293 742 nüf. (1990). Zengin meyve bahçelerinin ortasında, canlı bir ticaret merkezidir.

SANTA ANA, Salvador'da kent, yönetim bölgesi merkezi, *Santa Ana yanardağı*'nın (2 386 m) K.'inde; 239 043 nüf. (1989). Ticaret merkezi. Kahve işleme tesisi. Tekstil sanayileri (pamuklu). Mobilya. Deri işleme. —*Santa Ana yönetim bölgesi,* 2 023 km²; 490 367 nüf.

SANTA ANNA (Antonio LÓPEZ DE), meksikalı devlet adamı (Jalapa 1794 - Mexico 1876). Bir ispanyol astsubayının oğluydu; askerlik mesleğine girdi ve Kurtuluş sırasında İturbide'nin safına geçti; generalliğe yükseltilince de, onun devrilmesinde de rol oynadı (mart 1823). Gómez Pedraza'ya karşı Guerrero ayaklanmasına katıldı (1828) ve İspanya'nın yeniden fetih girişimine karşı savaşarak büyük bir saygınlık kazandı (1829). Bustamante'yi Guerrero'ya karşı destekledi (1830). Federal hükümet yandaşı olarak kendini Başkan seçtirdi (1833). Ama yönetimi, merkezi bir rejim yerleştirmek amacıyla devirdiği (1834) Başkan yardımcısı Gómez Farias'a bıraktı. Texas bağımsızlığını ilan edince (1836) Santa Anna, isyanı bastırmak üzere oraya geldi (Alamo katliamı), ama yenildi, San Jacinto'da hapsedildi (21 nisan 1836) ve ayrılmayı kabul etmek zorunda kaldı. Gözden düştüğü halde, fransız donanmasının Veracruz'daki müdahalesine (1838) karşı savaşarak yeniden adını duyurdu. Bir ayağını kaybetti ve saygınlığına kavuştu. 1841'de, Bustamante'yi devirdi, Başkanlığı yeniden elde etti, ama 1845'te Küba'ya sürüldü. ABD ile savaş başlayınca geri çağrıldı; Jalapa'da yenildi (1847). Texas, Kaliforniya ve Yeni Meksika'nın 15 milyon dolar karşılığında ABD'ye satılmasını öngören antlaşmanın imzalanmasından önce görevden çekildi. Önce Jamaika'ya, sonra Venezuela'ya yerleşti, ama 1853'te tekrar göreve çağrıldı. O zaman kendini ömür boyu diktatör ilan etti. Ayutla, Juan Álvarez ve Comonfort'un önderliğindeki devrimle (1855) iktidardan uzaklaştırılınca, Küba'ya döndü (1874) ve yoksulluk içinde öldü.

SANTABARBA a. Esk. denizc. Savaş gemilerinde, subayların ve eratın dinlenmesi ve sigara içmesi için ayrılan yer.

SANTA BARBARA, Büyük Okyanus'ta ABD'ye bağlı takımada, Kaliforniya eyaletine bağımlıdır. Dağlık, çorak ve çok az nüfuslu adalardan oluşur.

SANTA BARBARA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in K.-B.'sında, sierra de Santa Ynez'in eteğinde; 74 000 nüf. Sebze ve meyve bahçeleriyle kaplı dar bir ovada bulunan kent, bir ticaret, sanayi (elektronik), üniversite ve sayfiye merkezidir.

SANTA BÁRBARA, Honduras'ın B. kesiminde kent, yönetim bölgesi merkezi; 26 344 nüf. —*Santa Bárbara yönetim bölgesi,* 5 115 km²; 278 000 nüf. (1988).

Santa Bárbara imalathanesi, Madrid'de kurulmuş eski ispanyol halı imalathanesi. Felipe V 1720'de, anversli çukur tezgâh ustaları Van der Goten'lerden bu imalathaneyi kurmalarını istedi. On yıl kadar sonra fransız Antoine Langer bu imalathaneye bir dik tezgâh atölyesi ekledi. Santa Bárbara'da Raffaello, G. Reni, Teniers, Wouwerman ile çağdaşları M.-A. Houasse, Andrea Procaccini'nin (*Don Quijote* halı dizisi), sonra J. del Castillo ve özellikle Goya'nın (elli kadar resim taslağı) eserleri dokunmuştur.

SANTA CATALİNA körfezi, Büyük Okyanus'ta ABD'ye (Kaliforniya) bağlı körfez, Los Angeles ile San Diego arasında. —Körfezdeki *Santa Catalina adası* bir turizm merkezidir.

SANTA CATARİNA, Brezilya'nın güney kesiminde eyalet, D.'da Atlas okyanusu, B.'da Arjantin'le sınırlıdır; 96 000 km²; 4 601 500 nüf. (1990). Merkezi *Florianópolis.* Sıcak ve yağışlı bir iklimin etkisindeki kıyı kesimine K.'den serra do Mar'ın kimi öğeleri, G.'den de serra Geral sarplıkları egemendir. Serra Geral, genellikle G.-K. doğrultusunda uzanan, yamaçların kıvrıntılı olduğu bir yer biçimi oluşturur. Bu yamacın arkası batıya doğru eğimli bazalt yapılı bir yayladır. Bu yayla, önceleri tropikal türlerle arokaryaların iç içe geçtiği ormanlarla kaplıydı.

Tarımsal üretim tropikal ve yarıtropikal ürünlere dayanır: pirinç, manyok, yerfıstığı, mısır, fasulye, soya. Yükselti ılıman iklime özgü ürünlerin (üzüm, buğday) yetiştirilmesine olanak verir. Düzlük alanlarda eskiden yaygın olan hayvancılığın yerini zamanla, topografya ve toprağın makineleşmeye olanak verdiği her yerde, buğday ve soya tarımı almıştır. Rio Grande do Sul'dan gelen çiftçiler bu yüzyılın başından başlayarak ormanlık batıya yerleştirildiler. Nüfusu 50 000'in üstünde yedi kent vardır. Bunların en ilgi çekici olanı, Güney Amerika'da tek toplu şehircilik deneyimine sahip olması nedeniyle Lajes'tir. Blumenaiu ve Joinville ise, belirgin olarak alman etkisi taşırlar (yüzyıl kadar önceki büyük göçle ilgili). Sanayi arokarya ve güney kıyısındaki kömür madenlerinin işletilmesine dayanır. Laguna kömür limanından madenkömürü dışsatımı yapılır. 80'li yılların başından sonra güney kıyısında önemli bir karbon kimyası sanayisi gelişti.

Santa Cecilia akademisi, 1911'de Roma'da kurulan ulusal müzik konservatuvarı. 1566'da papa Pius V tarafından azize Cecilia'nın koruması altında toplanan romalı müzikçiler topluluğu, bu konservatuvarın çekirdeğini oluşturdu.

SANTA CLARA, Küba'da kent, Villa Clara ilinin merkezi; 190 735 nüf. (1989). Kara ve demiryolu merkezi. Tütün işleme tesisi. Makine yapımı. Tekstil kompleksi. Besin sanayileri. Üniversite.

SANTA CLARA, ABD'de (Kaliforniya) kent, San Francisco'nun G.-D.'sunda; 87 700 nüf. Üniversite.

Santa Claus, anglosakson ülkelerinde aziz Nicolaus'a çocukların koruyuculuğu görevinden dolayı verilen ad. Noel Baba'nın benzeri.

SANTA COLOMA DE FARNÉS, İspanya'da kent, Katalonya'da (Gerona ili), Gerona'nın G.-B.'sında; 7 000 nüf. Kaplıca merkezi.

SANTA COLOMA DE GRAMAMET, İspanya'da kent, Katalonya'da, río Besós kıyısında, Barcelona yerleşme alanının kuzeyinde; 141 000 nüf.

SANTA CRUZ, Büyük Okyanus'ta Solomon adalarına bağlı takımada, Melanezya'da, Vanuatu'nun K.'inde G.-G.D.'dan K.-K.-B.'ya doğru uzanır; 938 km²; 3 400 nüf. Bu volkanik adaların başlıcaları şunlardır: Santa Cruz ya da Ndeni ve La Pérouse'un, gemisi battıktan sonra çıktığı Vanikoro. Halkı, Polinezyalılar'la karışmış Melanezyalılar'dan oluşur. Ekim 1942'de, burada, Amerikalılar'la Japonlar arasında büyük bir deniz ve hava çarpışması oldu.

SANTA CRUZ, Santa Barbara takımadasında ada, ABD'nin Büyük Okyanus kıyısı açıklarında, Santa Barbara kenti karşısında.

SANTA CRUZ *(río),* Arjantin'de ırmak, Patagonya'da; 382 km. Argentino ve Viedma göllerinin sularını toplar; Güney Andlar'da bu ikisinden başka sularını Atlas okyanusu'na gönderen göl yoktur.

SANTA CRUZ, Arjantin'de il, Patagonya'nın güneyinde, B.'dan D.'ya *río Santa Cruz* ırmağınca aşılır; 243 943 km²; 148 000 nüf. (1986). Merkezi *Río Gallegos.* Doğal gaz. Kömür. Yün.

SANTA CRUZ ya da **SANTA CRUZ DE LA SİERRA,** Bolivya'nın ortadoğusunda, Santa Cruz yönetim bölgesinin merkezi kent, 416 m yükseltide; 529 200 nüf. (1989). Paraguay'dan gelen İspanyollar tarafından 1561'de, bugün San José de Chiquitos'un bulunduğu yerde kuruldu. 1595'de Piray ırmağı *(río)* kıyısındaki bugünkü yerine taşındı ve Santa Cruz de la Sierra adını aldı. 1950'de karayoluyla Cochabamba'ya, daha sonra da demiryoluyla Atlas okyanusu kıyısındaki limanlara bağlandı. Bolivya'nın ikinci büyük kenti olan Santa Cruz, tarım ürünlerinin pazarlandığı bir ticaret merkezidir. K. ve G.'inde geniş doğal gaz yatakları bulunmuştur. Kentte deri eşya ve alkol üreten tesislerle bir şeker fabrikası ve petrol rafinerisi vardır. —*Santa Cruz ili,* 370 621 km²; 1 237 000 nüf. (1990).



Giraudon

general **Santa Anna**
Meksika'nın bağımsızlığı sırasında İspanyollar'a karşı savaşırken ressamı bilinmeyen bir tablodan ayrıntı
Ulusal tarih müzesi, Mexico

SANTA CRUZ, Graciosa adasının (Asor takımadaları) merkezi; 1 900 nüf.

SANTA CRUZ, Hindistan'da yer. Bombay'ın 15 km K.'inde, Salsetta adasında. Bombay'ın havalimanı.

SANTA CRUZ (Alonso DE), ispanyol coğrafyacı (Sevilla 1505-Madrid 1567). Sebastián Caboto'nun arkadaşı ve Sevilla'daki Casa de Contratación'un kozmografıydı; Mercator izdüşümünün habercisi olan bir izdüşüm icat etti ve harita çizdi. Karl V'e kozmografya dersi verdi (1539) ve



aralarında *Crónica de los Reyes Católicos*'un da bulunduğu bazı yapıtlar yazdı.

SANTA CRUZ (Álvaro DE BAZÁN, — *markisi*), ispanyol amiral (Granada 1526-Lizbon 1588). Kadırgalar generaliydi; Cebelitarık valisi ve donanma komutanı olarak, infante Felipe'yi İngiltere'ye götürdü (1554). Oran'ın yiyecek ve silah gereksinimini karşıladı (1563) ve Peñón de Velez'i aldı (1564); İspanya amirali olarak, Türkler'e karşı Malta'nın yardımına koştu (1565) ve İnebahtı'da yedek kuvvetlere komuta etti (1571). Strozzi komutasındaki fransız filosunu Asor adaları yakınında yenerek Portekiz'in fethini sağladı. Yenilmez Armada*'nın başına getirilecekken öldü.

SANTA CRUZ (Andrés), bolivyalı devlet adamı (La Paz 1792-Saint-Nazaire 1865). İspanyol albaydı, San Martín'e katıldı (1821), Lima hükümet konseyine başkanlık etti (1826) ve Şili büyükelçiliği yaptı (1827). Sucre'nin istifasından sonra, Bolivya Başkanlığına seçildi (1829). Peru'nun Başkanı Salaverry'den kurtularak (1836), Peru ile Protector'u olduğu bir konfederasyon kurdu. Ancak Şili ile savaşıp Yungay'da yenik düşmesi üzerine devrildi (1839). Ekvador'a sığındı, başarısız bir dönüş girişiminde bulundu (1843), ardından Fransa'ya gitti.

SANTA CRUZ DAS FLORES, *Flores adası*'nın (Asor takımadaları) yönetim merkezi; 1 900 nüf.

SANTA CRUZ DE LA PALMA, *Palma adası*'nın (Kanarya takımadaları) yönetim merkezi; 16 800 nüf. Liman.

SANTA CRUZ DE TENERİFE, *Tenerife adası*'nda (Kanarya adaları) liman, il merkezi; 222 892 nüf. (1990). Ticaret ve turizm. Petrol rafinerisi. —*Santa Cruz de Tenerife ili*, takımadanın B. adalarını (La Palma, Tenerife, Gomera, Hierro) kapsar; 3 170 km²; 770 627 nüf. (1990).

SANTA CRUZ DO SUL, Brezilya'da (Rio Grande do Sul) kent, Pôrto Alegre'nin B.-K.-B.'sında; 30 500 nüf. Tütün işleme.

SANTA CRUZ QUİCHÉ → QUİCHÉ.

SANTA ELENA, Ekvador'da (Guayas ili) kent, Guayaquil'in B.'sında; 7 800 nüf. Yakınında çıkarılan petrolü arıtma tesisi.

Santa-Fe. Dy. Ağır katarları çekmek için yapılmış, eski buharlı lokomotif tipi; önünde bir taşıyıcı bissel, arkada beş devindirici dingil ile yine bir taşıyıcı bisseli vardır.

SANTA FE, Arjantin'de kent, il merkezi, Paraná'nın kolu *rio de Santa Fe*'nin kıyısında; 310 000 nüf. 1573'te kurulmuş kent, geçmişin izlerini taşır (kiliseler, tiyatrolar). Bir ticaret ve sanayi (makine ve otomobil yapımı, tarıma dayalı besin sanayileri, tekstil) merkezidir. —*Santa Fe ili*, 133 007 km²; 2 766 000 nüf. (1989).

SANTA FE, İspanya'da kent, Andalucia'da (Granada ili), Genil ovasında; 11 300 nüf. Granada kuşatması sırasında (1491) kraliçe İsabel'in ordusu tarafından kuruldu.

SANTA FE, ABD'de kent, Yeni Meksika eyaletinin merkezi, rio Grande vadisinde, Las Vegas'ın B.'sında; 55 859 nüf. (1990). XVII. yy.'dan kalma San Miguel capellası. Müzeler, bu arada Yeni Meksika müzesi (arkeoloji ve Güney-batı Kızılderilileri'nin tarihi). Kentin yönetim, turizm ve ticaret (tahıl, kereste) açısından önemli bir rolü vardır. Maden cevheri çıkarımı (kurşun, çinko, altın, gümüş).
—Tar. 1610'da İspanyollar tarafından *Villa Real de Santa Fe* adıyla kurulan, 1680'de Pueblo Kızılderilileri'nin eline geçen kent 1692'de Diego de Vargas tarafından geri alındı ve canlı bir ticaret ve demiryolu merkezi oldu. ABD tarafından işgal edilen (ağustos 1846) Santa Fe, eyalet olan (1912) Yeni Meksika'nın merkezi oldu.

SANTA FE DE BOGOTÁ, Bogotá'nın kuruluşundan 1819'a kadarki adı.

SANTAFEDECİLİK (*kutsal inanç* anlamına gelen ital. *santa fede*'den). 1799'da Partenopea Cumhuriyeti'nde fransız rejimine karşı doğan gericilik hareketi. (Kardinal Ruffo'nun dayandığı bu hareket, daha sonra Güney İtalya ve Sicilya'ya kadar yayıldı. *Calderari* tarikatı, Sicilya'daki en ünlü santafedeci örgüttü. 1815'ten sonra Kilise devletleri'nde yeniden canlanan santafedecilik liberal öğretilere ve carbonari girişimlerine karşı mutlakıyetçi ve teokratik rejimi savundu.)

Santa-Gertrudis, Texas'ta King Ranch çiftliğinde üretilmiş olan, zebu ve Shorthorn sığırı (boğa) melezi. Latin Amerika ülkelerinden birçoğuna, Afrika'ya, Avustralya'ya ve Avrupa'nın Akdeniz kıyısı ülkelerine ihraç edilmiştir. Bu hayvanlar sıcağa dayanıklı olup et üretiminde kullanılır.

SANTA İSABEL → MALABO.

SANTA İSABEL İXTAPÁN, Mexico vadisinde arkeolojik yer; burada mızrak uçları ve diğer taş aletlerle birlikte iki mamutun kemikleri bulundu. Mızrak uçlarının İ.Ö. 7000-8000 yıllarından kaldığı tahmin edilmektedir. Mamutun, Orta Meksika'da bu kadar geç bir tarihe dek varlığını sürdürdüğü sanılmaktadır.

SANTAL ya da **SANDAL** a. (yun. *santalon*; ar. *sandal*'dan). **1.** Hindistan, Malezya ve Avustralya'da yetişen yarı asalak ağaç. Yaprakları küçük, çiçekleri 3 ya da 4 tipinde ve alt yumurtalıklı, meyvesi tek çekirdekli drupadır. (Bil. a. *santalum*; santalgiller familyasının örnek tipi.) **—2.** Bu ağacın bol çıralı, çürümez odunu. **—3.** Bu odundan çıkarılan balsamlı esans.
—El. sant. *Santal tespih*, santal ağacından yapılan tespih. (En değerlileri beyaz olanlarıydı ve bunlar genellikle Hicaz'dan getirilirdi.)
—ANSİKL. Santal başka ağaçlarda asalak ya da ortak yaşayan bodur bir ağaçtır; yaprakları düz ya da hafifçe dişli ve tüysüz olup dalların üzerinde karşılıklı yer alır. Çiçekleri seyrek salkım durumunda bulunur ve bütün kısımları dörtlüdür. Meyve küre biçiminde bir drupadır. Odunu çok değerlidir; sert ve sarımtırak renktedir, çürümez; içerdiği terpenli esans eskiden ürojenital hastalıklarda antiseptik olarak kullanılırdı. Santaldan küçük mobilyalar ve kıymetli kutular yapılır. Çin'de tapınaklarda tütsü olarak yakılır.
Hindistan santal ağacından elde edilen uçucu yağ ve reçinemsi madde (odundan benzenle çıkarılan ürün) parfümcülükte kullanılır. Bu ürünlerin kokusu kuvvetli ve keskindir, kolay kolay kaybolmaz.
Bir de santal esansı veren *limon santalı* ya da *ak santal* yahut *Maysor santalı* (*Santalum album*) ve *Avustralya santalı* (*Santalum spicatum* ya da *Fusanus spicatus* [*Eucarya spicata*]) vardır. *Santalum lanceolatum, S. freycinetorum, S. austro-caledonicum* gibi santal türlerinden de balsamlı esanslar elde edilir ya da elde edilebilir. Santal sözcüğü, yanlış olarak, değişik ağaçlardan elde edilen çeşitli ürünler için de kullanılmaktadır: tespihağacıgillerden *Guarea cedrata* (Afrika santalı), *Epicharis lourieri* (Çinhindi santalı), *Epicharis bailloni* (kırmızı santal) ve baklagillerden *pterocarpus* ("santal ağacı"), sakızağacıgillerden *Amyris balsamifera* (Endonezya santalı). Günümüzde santal Ucungpandang, Timor, Yeni Gine ve özellikle Hindistan'dan ihraç edilir. Avrupa'nın hemen hemen bütün ihtiyacı Bombay'dan sağlanır.
—Halk hek. Ak santal odununun taşıdığı uçucu yağ ve reçine, infusyon halinde dahilen idrar yolları antiseptiği olarak kullanılır. Tütsü olarak da yakılır. Kırmızı santal odunu reçine, tanen ve renk maddeleri taşır. Kuvvet verici ve peklik verici olarak kullanılır.

SANTALACEAE a. SANTALGİLLER familyasının bilimsel adı.

SANTALALES a. Merkezden eteneli taçyapraksız çiçekler açan klorofilli, ama gene de çoğu asalak olan bitkiler takımı. (Özellikle santalgiller, *balanophoraceae* ve ökseotugiller familyalarında yer alan 1 500 kadar türü kapsar.)

SANTALEN a. (fr. *santalène*). Org. kim. $C_{15}H_{24}$ formülünde, santal odununda bulunan seskiterpensel hidrokarbon. (α-santalen ve β-santalen olmak üzere iki izomeri vardır.)

SANTALGİLLER a. Çiçekleri tek odacıklı, alt yumurtalıklı, merkezden eteneli ve taçyapraksız olan bitkiler familyası. (Bil. a. *santalaceae; santalales* takımı.)
—ANSİKL. Santalgiller klorofilli oldukları halde genellikle yarı asalak yaşayan otsu ya da ağaçsı bitkilerdir. Çiçekler erdişidir, ama erkekorgan ya da dişiorgandan birinin gelişmemesi nedeniyle bireşeyli de olabilir; çanak üç ila altı parçalıdır; erkekorganlar çiçek örtüsünün parçaları kadar çoktur ve onlarla kaynaşmıştır. Santalgillerin birçoğu gerek odunları için (*santalum, osyris, exocarpus*), gerek yenebilir meyveleri için (*pyrularia, santalum, leptomeria*) yetiştirilir. Familyada, tropikal ve ılıman bölgelerde yetişen 26 cins ve 500'den fazla tür bulunur.

SANTALİ a. Santallar tarafından konuşulan kuzey munda dili. (Munda dillerini konuşanların % 80'den çoğunun kullandığı santali bu öbeğin en önemli dilidir.)

SANTALLAR ya da **SANTALİLER,** Bihar, Bengal ve Orissa'da yaşayan kabile halkı. 1989'da sayıları 4,3 milyon olan Santallar, munda grubundan bir dil (santali) konuşmakta, tarımla geçinmekte ve babasoylu bir toplum oluşturmaktadırlar. Dıştanevli klanlara ayrılan bu toplumda, poligamiye izin verilmektedir. Hinducu olan Santallar, ruhlara ve atalara tapmayı sürdürür.

SANTALOL a. (fr. *santalol*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}O$ olan, santal odununda bulunan, parfümcülük ve sabunculukta kullanılan seskiterpensel alkol. (α-santalol ve β-santalol olmak üzere iki izomeri vardır.)

SANTA LUCÍA COTZUMALGUAPA, Guatemala'da Büyük Okyanus kıyısına yakın arkeolojik bölge; burada klasik döneme ait (İ.S. 250-950) birçok tören merkezi bulunmaktadır. Bilbao'da yapılan kazılarda dev yapılar ortaya çıkarıldı: piramitler, büyük bir meydanın etrafında top oyunu alanları, birçok heykel (işlevleri bilinmeyen mantar biçiminde taşlar). Bilbao'daki yapıların çoğu maya uygarlığının Tepeu II ve Tepeu III (İ.S. 550-800) evreleriyle çağdaştır. Oymalar, tanrıların ve insanların yer aldığı sahneleri ya da kahramanların top oyunlarını ve ölümle ilgili temaları canlandırmaktadır. Heykelcilik ve mimarlıkta güçlü bir meksika etkisi görülür.

SANTA MARGHERİTA LİGURE, İtalya'da sayfiye merkezi, Liguria'da (Cenova ili), Rapallo körfezi kıyısında; 13 500 nüf.

SANTA MARİA a. Tropikal Amerika'da yetişen ve yarı ince dokulu, gevrek-yarı sert, hafif-yarı ağır, esmer pembe-tuğla kırmızı arası bir odun veren ağaç. (Odunu marangozluk ve mobilyacılıkta kullanılır. Bil. a. *Calophyllum brasiliense; guttiferaceae* ya da *clusiaceae* familyası.)

SANTA MARİA, Asor takımadalarında ada, São Miguel'in G.'inde; 100 km²; 10 000 nüf. Merkezi *Vila do Porto.*

SANTA MARİA, Brezilya'da (Rio Grande do Sul) kent, Pôrto Alegre'nin B.'sında; 192 000 nüf. Üniversite. Demiryolu merkezi. Besin sanayileri.

SANTA MARİA (*rahip* Tomás DE), ispanyol orgcu ve kuramcı (Madrid 1510 - 1520 arasında-Ribadavia 1570). Dominiken papazıydı; orgcu Cabezón'u tanıdı